

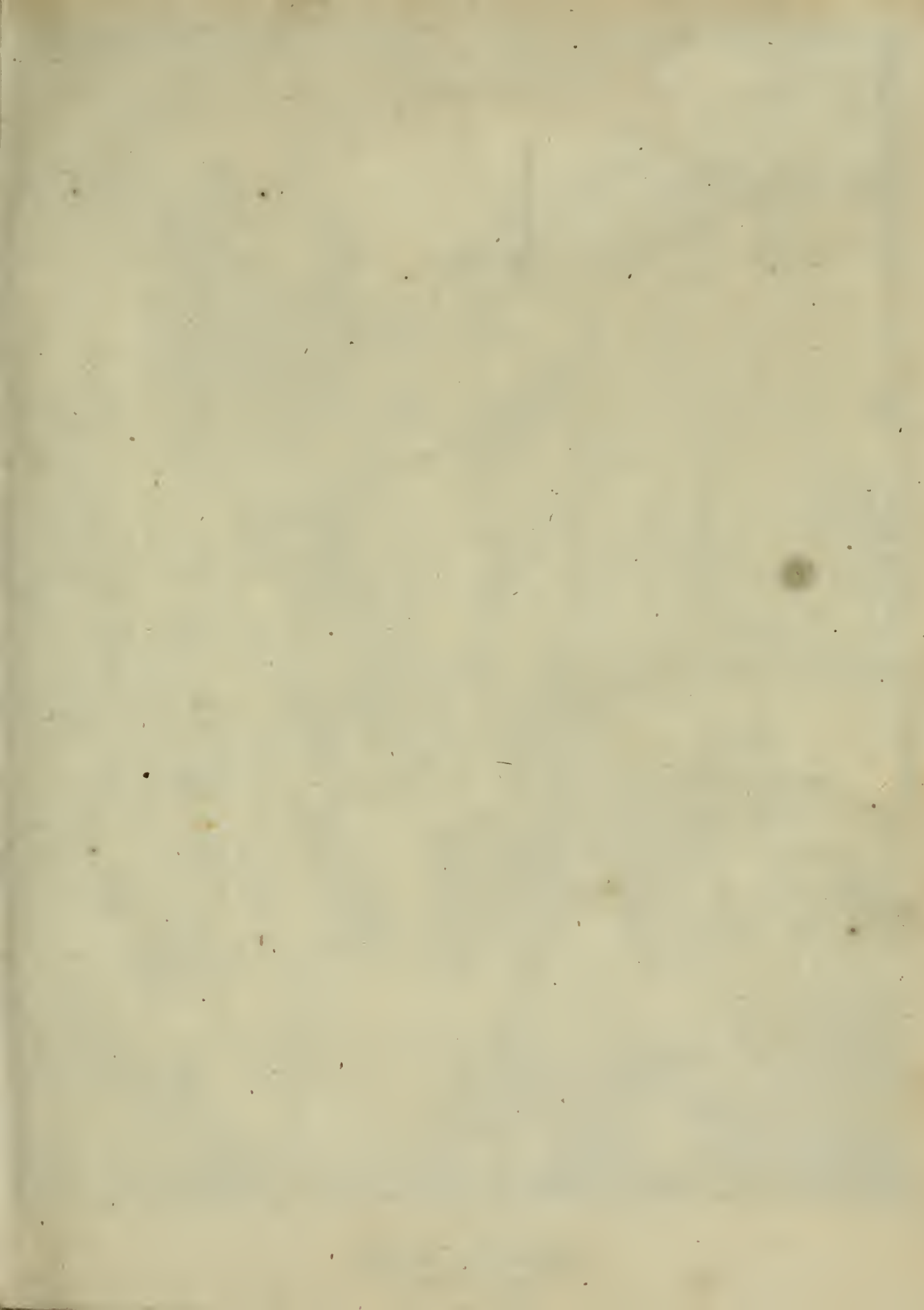

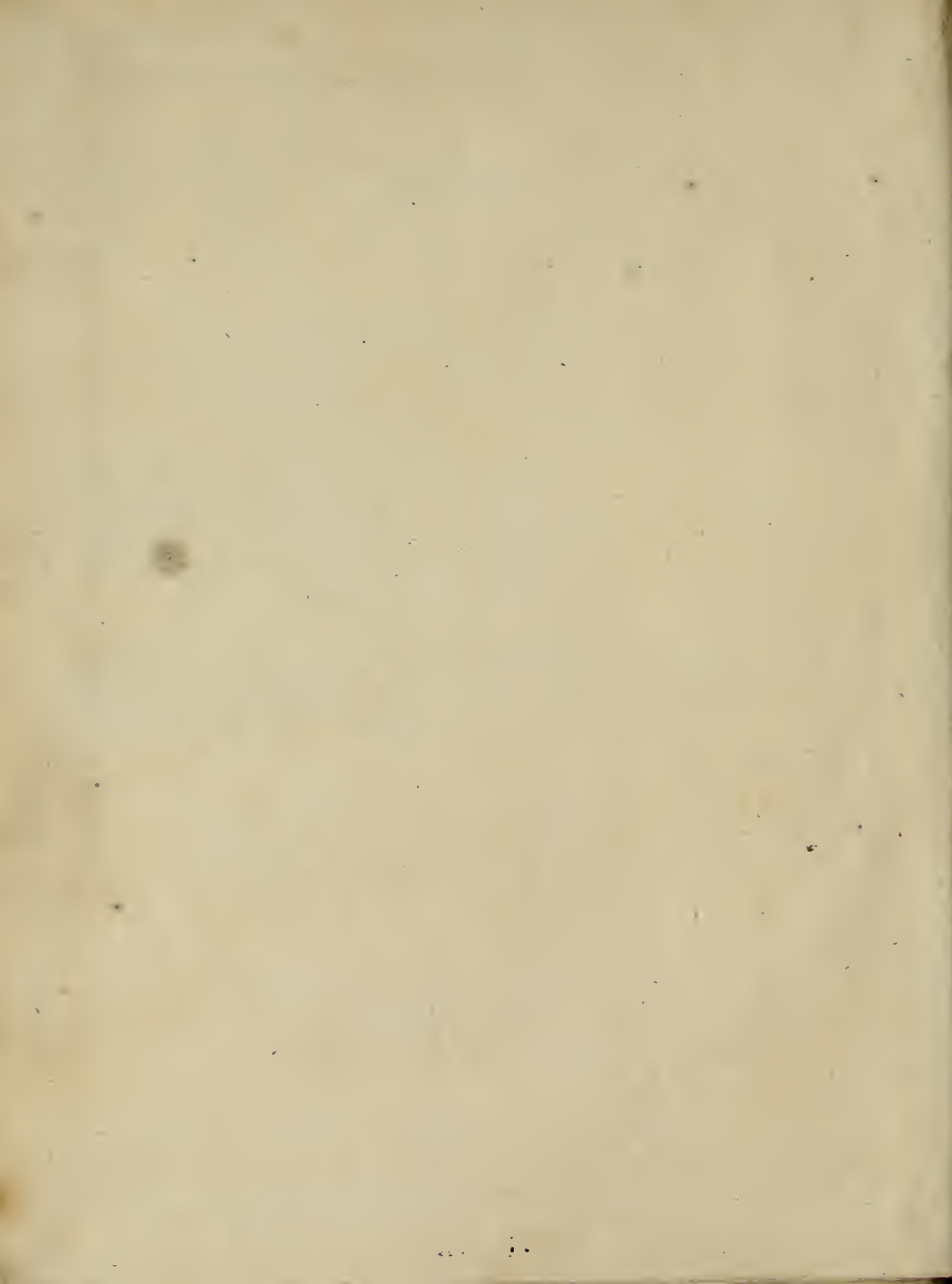
coll. complete - vol. 1

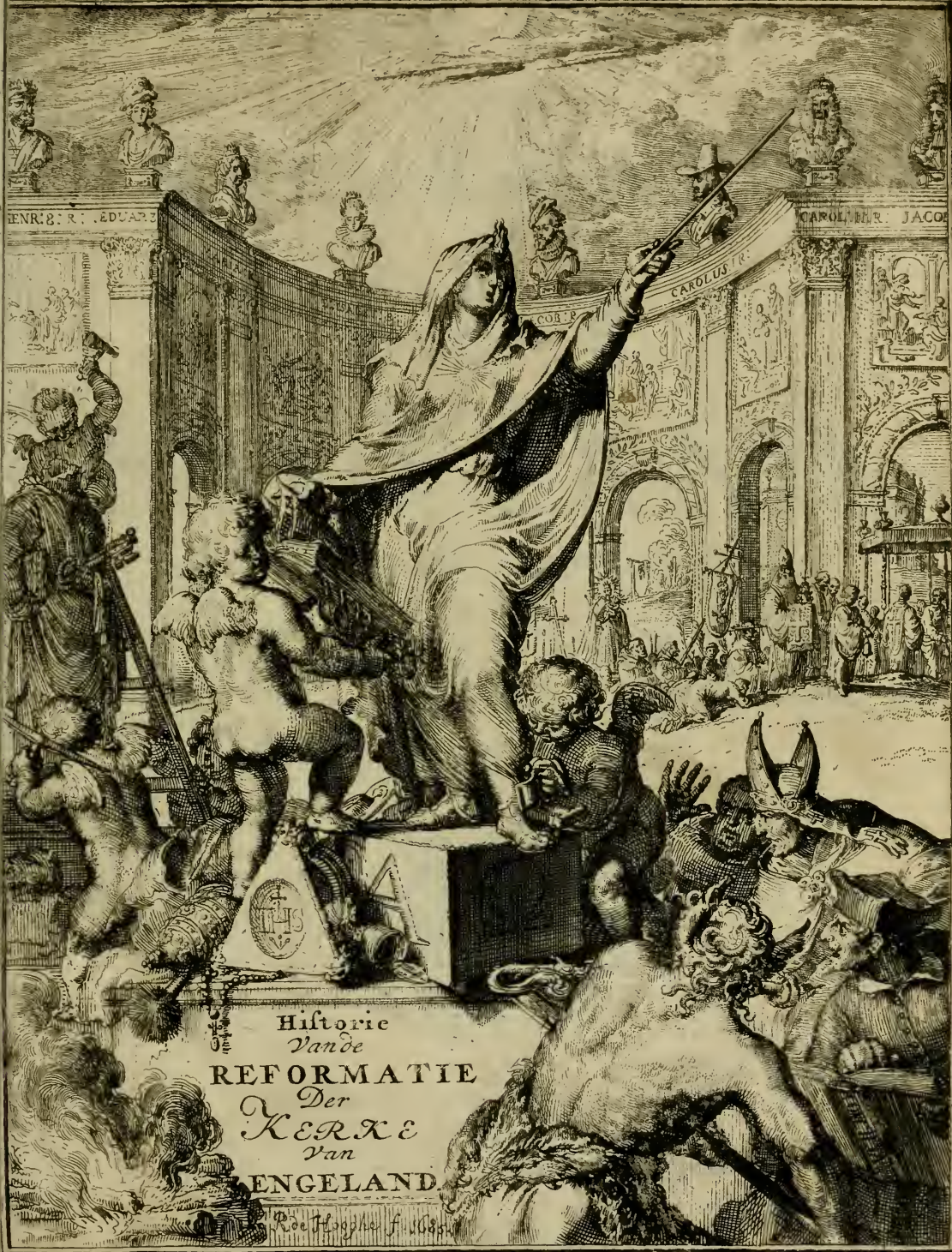
4°. [XVI], 634, (26) + 350 pp.

trans. by George de Hozier

7 engr. portraits. (a.o. Thomas More)

Historie
Vande
REFORMATIE
Der
KERKE
Van
ENGELAND

Roe Hoghe f. 1681

MONSTR.-GEEFF. GEMEENTE
ROTTERDAM.

H I S T O R I E
Van de
REFORMATIE
Der
K E R K E
Van
ENGELAND.

In het Engelsch Beschreven

Door
Mr. B U R N E T:

En nu uit den zelve vertaalt.

E E R S T E D E E L.

t' A M S T E R D A M,

By JAN ten HOORN, over 't Oude Heeren Logement, en
AARD DIRKZ. OSSAAN, op den Dam, Boek-verkopers, 1686

GEMONSTR.-GEREF. BENEDELT
ROTTERDAM.

VERKLARING

Van de

TYTEL-PLAAT

DE Reformatie is gerepresenteert met een zeedig en eenvoudig Kleed , met een gespleeten tong , als een merkteken van de invloeiing des Heyligen Geests , zy heeft de Zon van Gods verlichtende kennis in de borst , doet met de eene hand open een Bybel , die openbaar aan haar getoont werd van een Engel Gods ; zy wyft met de andere hand , den weg ten Hemel met een wandelstaf ; staat op de Hoeksteen Christus , zijnde de Alpha en Omega , van de Boulieden verworpen ; aan de eene zyde zyn de Geestelijke Ordres met een Munniks kap , de regeering van de Roomze Kerk met een Bisschops staf , de Roomze Seminarien met een Jezuit , houdende een Boek , waar de Concilien op staan , in de hand ; de Weerldze Macht met een Slangen-hoofst en Ezels ooren , nevens een Tygers-huyd , zyn zamen bezig met die Hoeksteen om ver te werpen . Een anderen Engel maakt de banden van haar Geestelijke en Wereltlijke slaverny , los . De Pauzen Kroon , Quispel , Paternosters &c . leggen onder de voet van den Engel die de Bybel houd : de Mutsaart en de andere gruwelijke straffen zyn op de voorgrond ; achter aan is de gantsche Roomze Sanctory en een Gebouw , Engeland en zijne Gekroonde Hoofden met de zeegeen van 's Hemels stralen op de zelve Hoofden .

V O O R R E D E N

Van den

A U T H E U R.

An al de deelen der Hiftorie, is'er geen aangenamer, dan die ons de groote revolutionen te kennen geeft, aangezien deze onverwachte zaken onse opmerkinge voeden, en opwekken. Dit heeft voornamentlijk zijn waarheid in voorvallen de Religie betreffende, nademaal dezelve onverwacht en extraordinaar zijn. De Vrome hebben hier belangen in, ten opzicht van hun Zaligheid, en de andere, hoewel weinig door deze confideratie geraakt, nemen ten minften deel in de glory en macht hunner Kerke en party.

De veranderingen die in de voorige eeuwen waren voorgevallen, waren van zo gewichtige gevolgen, dat al de wereld begeerig was, om te weten op wat wijfe men die heeft ten einde gebracht; wat raadflagingen h er over gehouden zijn, en wat de beweegredenen geweest zijn, zo die van de Religie als die van de Politie. Duitsland heeft fijn *Sleidani*, Vrankrijk fijn *M. de Thou*, en Italie fijn *Pere Paul* gehad, aan dewelke wy een groote ontdekkinge der Kerkelijke zaken van dat Rijk verschuldigt zijn; en zelfs de twee laatften, hoewel in de Roomsche gemeenfchap verplicht, hebben zo onzijdig gefchreven, dat hun getuigenis, niet dan door hun eigen party betwift is. Maar Engeland is zo gelukkig niet geweest, 't zy de Reformateurs nalatig zijn geweest ons van haren voortgang te verrichten, die door de Wet geautorifeert, door de gunst des Konings onderfteunt, en van de Geestelijkheid bemint waren; 't zy dat fy meer zorge gedragen hebben te verdedigen 't geen zy deden, dan de maniere te befchrijven op welke zy dat verrichten, of door onachtzaamheid, of vergetenheid. Maar 't zy dan hoe 't zy, men heeft niet naukeurig hier over gefchreven, doen de zaken niet lang gepasseert waren, en defelve gevoegelijker hadden konnen verfamelt worden. En hoewel 't Boek van *Zanderus* een gewichtige Hiftorie fchijnt te vereifchen, veracht men dezen Autheur, aangezien fijn valsheden zo taftelijk zijn, dat men hem lichtelijk met fijn eigen Schriften overtuigen kan; waar toe men de ordre van den Vorft verwachte, om de handen aan dit Werk te ftaan. En aangesien *Zanderus* in 't generaal getracht heeft de glory van de Koningin *Elizabeth* t'ontluiften; hebben de wijze

V O O R R E D E N

Raadsheren deser Koninginne goedgevonden , zo tedere zaken niet te hard aan te roeren; aangezien een verantwoordinge te ondernemen, was de Calomnien van *Zanderus* gewichtiger maken , en een antwoord een weder beantwoordinge veroorzakende, waren de onwaarheden van dezen Autheur versterkt; zo dat het best was deselve te verachten. 't Is evenwel dese stilswijgentheid, waar aan *Zanderus* sijn reputatie verschuldigt is, die met betrouwen word geciteert, en wiens getuigenis de Roomsche Schrijvers alles beschafft dat zy tegen onse Reformatie allegeren. De Verzamelaars van de universele Historien der voorige eeuw, volgen hem zo wel, dat eenige zich vernoegen met dezelve te copieren. In den Jare 1594. gaf een Dominicaner, *Pollini* genaamt, een zekere Historie in de Italiaanse Tale uyt, die hy met recht een Overzetting, of een Naarder Verklaring van *Zanderus* had kunnen noemen. Van onse tijd *M. van Maucroix*, een der treffelijkste Schrijvers in de Fransche Taal, en een oprechter Auteur dan *Pollini*, hoewel dat zelve oogmerk hebbende, heeft een Franse overzettinge van het Boek van *Zanderus* in 't licht gegeven. Dit is de oorfaak dat veel Franschen, die niet dan met groote ingetogenheid van de Reformatie van Engeland spraken, een seer kwade opinie bevat hebben. Die, welke *Zanderus* lasen, en geloofden, aanmerkten de Reformatie als de hatelijkste zaak des werelds.

Fox, hoewel een Autheur van een groot Boek, heeft een oogmerk gehad, dan de verdorventheid en wreedheid der Kerkelijke voor die tijd, het lijden en dapperheid der Reformateurs, ten toon te stellen. Maar met verhaaftinge geschreven hebbende, heeft hy sodanige misflagen begaan, dat sijn Historie onvolmaakt is: hoewel ik hem dezen roem moet geven, dat ik sijn Werken, met de Registers vergeleeken hebbende, in hem een nauwe getrouwigheid gevonden heb.

Wat aangaat *Parker*, die de Oudheden van Engeland beschreven heeft, aangesien hy niet dan sijn Stoel van Cantelbury wilde verheerlijken, vernoegt zich het leven van Cranmer te beschrijven. *Hall* heeft niet getracht dan de zaken te ontluisteren, zich meer informerende van de kleederen die men in de Steekspellen, of Tournoyen gewoon was te dragen, van de vermakelijkheden, en byeenkomsten, dan van publijke handelingen, of die daar aan dependeren. *Holingschaid*, *Speed* en *Stow*, hebbende publijke zaken versamelt, en menigte misflagen begaan. Al die hen gevolgt zijn, hebben de Copye uit haar getrokken. Maar den vermaarden *Mylord Herbert*, zonder sich met ydelheden of onzekere zaken te misleiden, heeft de Registers doorsogt, en ons een nette en trouwe Historie van de Regeeringe van Hendrik den VIII. gegeven. Hy raakt t'elkens de zake van Religie

ligie maar in 't generaal aan, latende aan de Kerkelijke de zorg om de selve op te helderen. Wy hebben na die tijd twee Autheuren, *Fuller* en *Heilii*, den eersten had eenige Handschriften, die nooit aanden dag gekomen waren; maar sijn Historie is niet aangenaam, aangezien hy zich lichtelijk zijdig toont, en een vrende manier van schrijven gebruikt. Wat aangaat *Heilii*, zijn stijl is zagter, en aangenamer, zijn methode is goed; en sijn Werk is meer dan d'andere gelezen: maar 't is dat hy valsche onderrichtingen gehad heeft, 't zy de passie hem bezeten heeft, hy verdedigt eenige Reformateurs zodanig, en dringt de zaak zoo hard aan, dat men byna gelooven zou, dat hy de vyanden van ons Geloof heeft willen behagen: 'k geloof echter dat hy een goed Protestant geweest is; maar den wind zijner vooroordeelen vervoeren hem met geweld. Hy begaat verder een misdad, die onverschoonlijk is in een Man die een Historie van den ouden en nieuwen tijd maakt; dat is, dat hy niet bekrachtigt het geen hy verhaalt. Om dan te weten op wat fundament hy vele zaken schrijft, moet men sijn toevlucht tot de omstandigheden en conjuncture van tijden nemen, en dan zijnder vele hem niet favorabel.

Die van de Roomsche Kerke verheugen zich in dese onzekerheid, en drijven, *dat de Reformatie van Engeland niet dan de ongestadigheid en drift van Hendrik de VIII. tot fundament gehad heeft; dat het geweld, gedurende de minderjarigheid van Eduard den VI. onder het Gouvernement van den Hertog van Zomerzet, dezelve opgerigt heeft, dat de Politiken dit groote werk onder de regeringe van de Koninginne Maria volbracht hebben; die deze nieuwe Religie ombelsden, om zich van de Kroon te verzekeren.* Aangezien het Boek van *Zanderus* deze vooroordeelen in de gemoederen verwekt heeft, voornamentlijk in Vrankrijk, en dat men begeerig was een waarachtig verhaal van deze zaken te zien, verzochten my eenige perzonen van groote merite, en van een byzondere rang, dit werk ter hand te nemen; oordeelende mijn de tijd en occasie te hebben hier aan te arbeiden. De perzoon, die mijn meest hier toe aandrang, heeft dit voornemen veel meer dan ik volvoert; zijnde rechtvaardig in zijn aanmerkinge, en zo onvermoeyelijk in zijn nasporinge, dan iemand, hebbende een stijl die tot een voorbeeld aan andere Autheuren dienen kan. Maar zijn Kerkelijken dienst gaf hem geen gelegentheid. Hy belaste mijn met dit Werk, en gaf mijn een goed gedeelte van zijn nauwkeurige aanmerkingen. Deze Historie komt hem in zekeren opzichte toe: hy heeft mijn de bysondere stoffe hier toe verschaft, en dezelve met de uiterste naarstigheid overzien en verbeteret; maar zijn zedigheid laat mijn niet toe zijn naam te noemen.

Behalven 't gebrek van mijn verstand, houden mijn twee verhinderin-

Grote
bedie-
ning
die in
Frank-
rijk
niet is.

gen op: 1. De kennisfe der wet en gewoontens van Engeland, aangezien ik in Schotland geboren ben. 2. Dat men groote onkosten moet doen om de originele en authentijke stukken te bekomen, waar van ik my voorgeno- men hadde te dienen. In't eerste ben ik geholpen door *Willem Petit*, een zeer wijs Rechtsgeleerde, die my met fijne advijsen en verklaringe vereert heeft, zonder welke ik vele mislagen zou begaan hebben. In het tweede ben ik ook geholpen door den Doorluchtigen Meester der Rollen, den Rid- der *Harebotle Grunstone*, welkers verdiensten by alle Engelschen genoeg bekend is: men heeft altijd z6o byzonderen vertrouwen op hem gestelt, dat men hem in deze gelukkige vergadering vanden Staat, die den Koning weder op den Throon verheften, tot Orateur-verkoos. Dit groot kenteken van eer, verstrekt hem voor zo goeden Lofdicht, dat ik 't hier by zou laten, indien de Obligatien, die ik hem schuldig ben, mijn niet verplichten, om hem mijn erkentenisfe te betuigen. Die zelve erkentenis, en onvermoeide diensten zullen de minste betalinge zijn voor de weldaden en rust, die hy my versorgt heeft. En indien mijn Historie van eenige nuttigheid is, 't is hy aan wien ik 't selve voornamentlijk verplicht ben, aangezien hy mijn zeer behulpzaam geweest is in dezelve te voltrekken. Ik moet ook zo weinig de edelmoedigheid van den doorluchtigen *Bole* vergeten, wiens ontdekkingen in de Wetenschappen zo nut en roemruchtbaar zijn. Hy heeft veel tot de onkosten van dit groote Werk gecontribueert.

De zaken in deze ordre gebracht zijnde, doorbladen ik de Actes, de open- bare Aantekeningen, het Journaal van 't Parlement, de Rollen der publijke handelingen, de opene Brieven des Konings, de Registers der twee Kerke- lijke Hoven, die van Cantelbury, en die van Londen, en de Registers van het Hof van Vermeerdering. Vorder doorzocht ik al de Hand-schriften, welkers benaminge mijn bekend zijn. Ik vond onvergelyk meer zaken dan ik gedacht had in de vermaarde Boekwinkel van *M. Cotton*, waar in hy zo een verzameling van Oudheden, en originele Stukken van die tijd had, wiens gelijk ik geloof men nauwelijks in de wereld vinden zou. Den wij- zen *Mr. Stellingfleet* heeft mijn in dit voorval goede diensten gedaan; en ik heb van hem zo wel als van *Mr. Petit*, en andere, handschriften van groot belang bekomen, en dezelve alle doorzien hebbende, verzamelde ik al het gene onder Hendrik den VIII. gedrukt is. Ik trok hier niet alleen de ken- nisfe eeniger zaken uit; maar voornamentlijk het geen ik daar meest in zegt, te weten, de redenen der twee Partyen in haar verschillende zaken: want ik geloof dat een Kerkelijken History-schrijver dezelve in stilswijgentheid niet voorby moet gaan, aangezien zy ons de oorzaken en beginnelen, die de rechte hoedanigheid der zaken ons te kennen geven, vertonen.

Daar

VAN DEN AUTEUR.

Daar zijn drie uitgangen der tijden in de regering van Hendrik den VIII. geweest, de eerste is van zijn bevordering tot de Kroon, tot het begin zijner vervolginge over de echtscheidinge. De tweede behelst al den voortgang vanden, alsook de verwijderinge met den Roomschen Stoel, ende oprechtinge der Kerkelijken voorrang van desen Vorst. De derde handelt van het gene vervolgens tot zijn dood is voorgevallen.

Mijn voornemen is geweest de geheele Historie te gelijk te beschrijven tot de volkome volmaaktheit der Reformatie, onder de Regeringe van Elizabet. Maar ik ben van voornemen verandert, voornamentlijk, om dat ik geen ontdekkinge genoeg heb van de zake, die onder Eduard de VI. en onder de Koninginne Maria voorgevallen zijn; want hoewel ik al de Registfers van die tijd heb doorbladert, zo ben ik noch jegens eenige zaken in verduistering. Dit verplicht mijn alleen het eerste deel mijner Historie aanden dag te geven, met hoope dat de personen die eenige Handschriften van die tijd hebben, de goedheid sullen hebben, van mijn dezelve te communiceren. En indien'er iemand mocht wezen die dergelijken Werk onder handen had, ik zal hem die eer niet benijden, aangezien ik't mijne niet begonnen heb, als om perzoonen te gehoorzamen die alles op mijn vermoogen. En ik zal nog meer doen: want hoewel mijn tweede Deel zeer gevordert is, zal ik assistant doen aan al de gene die zich hier mee willen beladen, en alle mijn Papieren deelachtig maken; maar indien'er niemand gevonden word in humeur om dese zaak t'onderstaan, hoop ik, dat die mijn eenige verlichting hier over kunnen geven, yverig genoeg zullen zijn om mijn de gunst niet te weigeren die ik van haar verfoek.

Daar is een omstandigheid welke tot het tweede Deel behoort, maar die ik verplicht ben hier in te voegen, aangezien het dient om verscheide gebreken te wederleggen, waar mede men mijn zou kunnen beschuldigen. In 't onderzoek 't welk ik in de openbare Actes gedaan heb, was ik zeer verzet, daarin de Commissien, de opene brieven, en andere Stukken, die waar-schynelijk afgevaardigt zijn, niet te vinden. Ik verfocht toen de Secretarissen in 't bysonder, en ik geloof dat sy mogelijk vergeten hebben al deze zaken aan te tekenen, hoewel zulk een nalatigheid mijn buitensporig schijnt, in zoodanigen tijd, en onder een Koning als Hendrik. Maar in 't vorder door bladeren der Registfers, vand ik in de twaalfde Rolle van 't vierde Jaar van Maria een Stuk, welk al mijn twijffelingen verlichten, en vertoonde hoe 't met de zake gegaan was, die ik met zo grooten zorge zocht. Wy weten dat de Roomsche Kerke een Vagevier voor de Boeken gemaakt heeft, maar wie zou gelooven dat d'openbare handelingen dat zelve lot gehad hebben: echter gaf de Koninginne Maria een Commissie over dit voorwerp aan

*
*

Bon-

Den 29
Decemb.

Bonner, Bifchop van Londen, aan Cole, De en van St. Paul, en aan Martin, Doctör in de Rechten: zy is van zulken gewicht, dat wy dezelve van woord tot woord * onder aan zullen befchrijven. Indien ik, dit lezende, verftelt ftond over de ftoutigheid dezer menfchen, die de openbare handelingen niet fparen, ik verwondere my noch meer over het goed geloof der gener die 't op haar getuigeniffe laten aankomen.

Wat aangaat mijn Hiftorie, ik weet de betuiging van mijn getrouwigheid onnut te zijn; deze betuigingen zijn te gemeen om in acht genomen te worden. Maar ik heb middel om my te doen gelooven, zo aangezien ik goede getuigen heb van 't geen ik zeg, en aanwijs waar dezelve zich bevinden. En om dat ik niet alleen het zelve uit gewichtige Stukken en Regifters getrokken heb, waar van ik in 't vervolg van mijn Verhaal een Extract zal geven; maar ik zal den Lezer ook geheel overwijzen aan het einde dezer Hiftorie, dezelve in een lichaam verzamelende, en in hare natuurlijke taal by een ftellende. Deze Verzameling kan tot twee zaken dienen, 1. Om den Lezer over 't bygebrachte met de waarheid t'overtuigen; en ten 2. Om hem den waarachtigen oorfpronk en handelingen der Staatsbedienden te ontdekken; want het is lichter dezelve in haar eigen wezen te kennen, als in haar afbeeldingen die iemand daar van kan maken. Deze openbare handelingen zijn in de volgende Verzameling gefteft; volgens de ordre, op welke zy in de Hiftorie zijn geallegeert.

Men zal mogelijk verwondert zijn, zo grooten Boek als dit, te zien, niet handelende dan van de Reformatie onder de regeringe van Hendrik de VIII. aangezien men rekenen kan, dezelve niet gedaan te zijn, dan onder de volgende regering, doen de Articulen van 't Geloof, en Kerkelijke Ceremonien verzamelt, en vervolgens door de autoriteit des Koninks gepubliceert zijn; maar men kan zeggen, dat de Reformatie onder Hendrik den VIII. is begonnen, zonder dat dezelve doorgebroken is, dan in de 18. laafte Jaren fijner regering; de twee partyen ftoten met een genoegfame
twij-

* Berigt zijnde, dat, gedurende de fcheuringe, verſcheide Boeken, Actens, openbare instrumenten, &c. gemaakt en te recht gefteft zijn tegen ſijn Heiligheid en den Apoſtoliſchen Stoel, en eenige ſchandige onderzoekingen in Godsdienſtige Huizen gedaan, zijn veel meer om de zelve te ruineren, en alle Religien te vernietigen, dan op eenig fondament van waarheid; welke Stukken in de macht van vele bewaarders der Regiſters zijnde, wy begeren, dat voor ons zullen gebracht worden, om daar over na ons goedvinden te ordonneren: tot dezen einde geven wy twee of drie onder d'uwen, volle macht, om alle perzonen die gy zult goedvinden voor u te citeren, en den eed, aangaande deze zaken, te doen afleggen, als mede om u al de bovengemelde Schriften ter hand te doen ſtellen; willende dat uw naarſtigheid in dezen u verzekert met den Kardinaal Polus, om hier jegens te worden geordonneert na behoren, &c.

A A N D E N A U T H E U R.

twijfelachtige uitkomst in den schoot van eene Moeder op malkandren aan: d'overwinninge van party verwisselende na de proportie der ongestadigheid van Hendrik den VIII. of de driften die hem vervoerden.

Volzey heeft de natuur van dezen Vorst bedorven, hem dompelende in de vermakelijkheden, en opblazende in hoveerdigheid, door gestadige vleyinge, en diepe vernederingen. Zijn onstuimigen aard wierd noch versterkt door een onverdragelijken waan, en buitensporige mēninge, die hy van sijn eigen verstand had, 't welk hem den lastigsten mensch des werlds maakte om te dienen, en raad te géven. Het Boek 't welk hy geschreven heeft, in het welke hy voorgenomen had de geschillen te doorgronden, beeld hy zich in, dat den Heiligen Geest hem in deze zamenstelling geholpen had. Vorder handeld hy Luther zo kwalijk, in zijn antwoord op zijn Boek, dat de noodzakelijkheid hem een goede correspondentie met de Vorsten van Duitsland dee houden. Eindlijk hoewel Cranmer en Cromwel van alle gunstige voorvallen profiteerden, die den staát zijner zakén, en zijn humeur haar verschaf-ten, om haar voornemen te bevóderen; zy waren nochtans te beklagen, dat zy een Vorst hadden, die om het minste misnoegen, die zelfs ruineerden, die hy het hoogste verheven had. Cromwel heeft dit bevonden, en Cranmer liep perijkel om dit zelve lot deelachtig te worden.

De mislagen van Hendrik waren zo taffelijk, en sijn strengigheid zo onverschoonlijk, voornamentlijk, aangezien dezelve de rechtvaardigste en heiligste wetten der Rechten schonden, doende de beschuldigde veroordeelen, zonder haar toe te staan zich te verdedigen. Het meeste gedeelte der protesterende Schrijvers, scheiden dese belangens van het Interest harer Kerke, gelovende dit niet gedaan te zijn, als om zich te wreken over den Roomschen Stoel; deze zijn weinig onderricht hoe sich de zaken onder sijn regeringe hebben toegedragen. 't Zy hoe 't zy, 't is een wonderlijke voorzienigheid een Vorst van zodanig een inborst verwekt te zijn, om ons den weg tot een gelukkige Reformatie te bereiden; het welk naauwelijks door een ander had konnen geschieden; zoo dat men, indien 't geen gebrek was in de eer die men aan een Koning schuldig is, met meerder recht van Hendrik den VIII. zou konnen zeggen het geen zeker geestig Autheur van Luther zaid: *dat hy als een Postlooper was, die met zyn Leerzen en gewaschten Reis-rok, zyn Paard met alle geweld voortdreef, en al die gene bewlekten, die zich ontrent hem bevonden.* En waarlijk 't was Hendrik, die de macht der Pauzen heeft ondermijnt, die Engeland van haar Tyranny heeft ontslagen, en de meeningen en gevoelens heeft vernietigt, die niet dan de Páuzelijke Rechten tot fundament hadden. 't Was hy die de Kloosters verdrukten; en hoewel hy hier in onverschonelijke mislagen begaan heeft, baanden hy echter den weg by ge-

val, en buiten reden, tot dit groote werk; want de Geestelijke Gebouwen alleen tot een bygeloovig einde gemaakt zijnde, dat de Missen bekwaam waren de zielen uit het Vagevier te verlossen, dat de Monniken de Reliquien hadden na gemaakt, of eenige wonderwerken verzonnen, en veel meer andere bedriechlijkheden gebruikt, om zich te verrijken, en de kasse harer Heiligen te vullen, van welke dat mogelijk eenige veroordeelt, en eenige nooit in wezen geweest waren. Deze ongerijmheden ontdekt zijnde, en de Monniken vorder in verscheiden buitensporige ongeregeldheden levende, en in alle manieren de schande der Christenheid zijnde, was'er geen reden waarom dezelve men in wezen zou laten; maar 't geen haar verdrukkinge in dezen stand der zaken onveranderlijk maakte, was, dat zy den Stoel van Romem openbaarlijk verheften. Hendrik den VIII. heeft waarlijk andere fundatien doen maken; en dit is een smet aan zijn gedachtenis, dat hoe rijk hy door de berovinge van zo veel Collegien was, hy een gedeelte zijner rijkdommen niet beter heeft besteed; maar voor de rest 't had onmogelijk geweest deze oude by-een-komsten te herstellen of te verbeteren; haar getal, haar inkomsten, en credit zelfs zo groot zijnde, dat een gemeen Vorst, nooit het voornemen zou hebben durven maken, om de zelve te vernietigen, verre van daar, om 't zelve in vyf jaren tyds te volvoeren. Met de Contenten vielen ook de bygeloovige Godsdiensten, de Beelden, de Reliquien, en de gewoonte van de Missen voor de zielen in het Vagevier te doen. Doen wierden ook de buitensporige gebeden, die men aan de Heiligen opofferde, vernietigt, en men behield nauwelijks het *Ora pro nobis*, aangesien de Priesters de vryheid hadden om 't zelve in haar Litanye te zeggen of niet. Al deze bevorderinge beloofden wat groots. Maar men deed twee dingen, die oorzaak gaven van een veel grooter Reformatie te hoopen. De Heilige Schrifture wierd in de gemeene Tale overgezet; en men verklaarde dezelve opentlijk in de Kerken, een yder had de vryheid van dezelve te lezen; en ze wierd zelfs voor den eenigsten regel des Geloofs erkent: dit kon niet anders dan 't oog des volks openen; die bevindende dit Woord Gods een diepe stilsvijgenheid veler zaken te bewaren, die nochtans de Geloovigen waren opgeleid, en vorder een slydige leere tegen veel andere gewoontens bevatte, zonder groote overweginge, en zonder nauwkeurig onderzoek, noodzakelijk moest bevinden eeniger zaken, die men haar deed geloven, geen fondament in de Schrifture te hebben, en eenige daar in veroordeelt te zijn. Cranmer had wel voorzien dat het gebruik der Schrifture deze vrucht zou voortbrengen; hy drong den Koning ook zo hard aan, om het gebruik van dien aan al de wereld toe te staan, dat hy 't verworf. Een andere zaak, die den weg ook tot een grooter Reformatie baanden, was, dat men verklaarde, dat de Kerken

van

van yder Staat, een volkomen lichaam maakte, en dat daarom de Kerk van Engeland onder het gezag en oog van zijn Opper-hoofd, te weten zijn Koning, alle verdorventheden, zoo in de leere als in den dienst, examineren en verbeteren kon. Al de Provinciale Concilien der oude Kerke volgden dit exempel, hebbende de Ketteren veroordeelt, en de mislagen verbeterd. En doen de Bisdommen altemaal onder een Keizerrijk behoorden, hadden zy te gelijk een generale vergaderinge kunnen verwachten, die de Keizers na haar welgevallen konnen by een roepen. Maar Europa in verscheide Staten verdeeld zijnde, had men niet te verkoopen een algemeene over een stemming te zien, in 't voornemen van een Concilie te beroepen. De Kerk zou ook in een elendigen staat zijn, in een voorval dat dezelve in eenige dwalingen, of verdorventheid verviel, indien zy, om daar uit te geraken, de toestemminge van al de Vorsten, en de Vergaderinge aller Kerken moest afwachten.

Vorder waren de fondamenten van 't Verbond tusschen God en den Mensch in Jezus Christus opgericht, al doorgebroken, en men nam naaukeurig, volgens den zin der Schrifture, in acht, de conditien onder welke wy konnen behouden worden. En aangezien dit eigenlijk het Evangelium is, zijn woord in zijn waarachtigen zin te bevatten, en dat het ons de nieuwe gelukkige tyding deed verstaan, die onzen Zaligmaker gepredikt heeft, zoo moct men toestaan, dat men considerabele bevorderingen in de Reformatie gedaan had, aangezien het volk den indruk dezer gewichtige waarheid ontfangen had, hoewel'er nog een aanhangzel was, die 't Geloofbedorf. Vorder schijnt het dat Hendrik den VIII. in al' deze handelingen niet anders voorgenomen had, als 't Hof van Romen een schrik aan te jagen, en den Paus te dwingen om hem voldoeninge te geven. Want hy geloofde gestadig by zich zelven de buiten sporigte gevoelens der Roomsche Kerk, te weten de Transsubstantiätie, en de andere dwalingen in de Misse. Hy storf dan wel meer in dit Geloof, als in dat der Protestanten.

Men had in 't generaal twee groote vooroordeelen van 't geen hy verrichte. Het eerste had tot fundament de buitensporigheit en ongeregeltheit van het leven en Gouvernement van dezen Vorst. Men geloofde zo een ondeugent mensch en wreden Vorst niet goets te konnen verrichten. Ik heb niet voorgenomen zijn gebreken te verminderen of te verdedigen. Hy deed onnoodige onkosten, die hem verpligten om zijn volk te verdrukken. Hy parste tot twee maal toe het Parlement een kwijtschelding zijner schulden af, hy vervalschte de Munt, en beging meer andere dingen, onbetamelijk voor een Koning. Zijn heete en opvliegende geest, maakte hem straf en wreed. Hy deed een goed getal zijner Onderdanen ter dood veroordeelen over zijn Kerkelijken voorrang te hebben ontkent; onder anderen Fischer en Morus; den eersten een oud Man zijnde, en den anderen verstrekkende voor de cere van Engeland, zo in vromigheit, als in wetenschap. Hy schond onder kleine voorwendzelen de amnestie die hy aan de oproerige gegeven had; want onder den schijn van een nieuwe oproer, deed hy'er vele veroordeelen, zonder dat men kon vernemen dat zy in deze nieuwe oproeren gewikkeld waren. Hy oeffende een buiten mate strengigheit tegens 't Huis van Polus: hy handelde Cromwel, en hier na den Grave van Surrey, en den Hartog van Norfolk zeer wreed: zijn handelingen tegen eenige zijner Vrouwen kan niet verrechtvaardigt worden; en dat noch vrachtenswaardig is, hy gaf een verderflik voorbeeld, om de rechvaardigheit onder de voeten te vertreden, en de kennelijkste onnozelheit te onderdrukken, met de menschen ongehoort te doen veroordeelen. Dit zijn zo hatelijke smetten, die geen eerlijk Man zou konnen verontschuldigen. Vorder zullen de Reformateurs zo grooten deel aan dezen Kelk hebben, dat hare navolgers niet onderstaan zullen, dezen

Bloedsmet, daar dit Rijk mede bevlekt is, uit te wiffen. Maar't zy hoe't zy, als de Voorzienigheid voorneemt groote deffinen door den dienft der Vorften uit te werken, verkieft zy menigmaal die groote gebreken hebben. Ik zeg niet van David, of Zalomon, die zich van hunne zonden, door een gelukkig berouw, geheiligt hebben. Maar is't den wreden Cyrus niet geweest, die de Joden na 't Land der beloften zand, en de herbouwinge des Tempels toestond. Constantinus heeft zeer ongeregelt in zijn manieren en regeringe geweest, indien men zijn vyanden wil geloven. Clovis, onder wien de Franze haar geloof hebben ontfangen, heeft een Monfter van wreedheid en ontrouw geweest, volgens de beschrijvinge van Grégorius Tours, die kort na hem geleefd heeft, en die men ondertuffchen een Heilig noemt. Scharlemagne, die andere met dien zelve Tytel benamen, fcheide om een zeer geringe oorzaak van zijn Vrouw; en men befchuldigde hem een strafbaren handel met zijn eigen Dochter onderhouden te hebben. Irene, die de Roomsche Kerk verheft als de herftelster der Religie in 't Oosten, heeft zulke grove misdaden begaan, die tegen de beweginge der nature strijden. Zy deed haar Soonde de ogen uit steken, die kort daar aan kwam te fterven. Met een woord, hoe groote verwytinge de Roomsche Kerk de Reformateurs kan doen ter oorzaak van Hendriks misflagen, men kan aan haar het zelve doen, aangezien de Pauzen noit nagelaten hebben van de Vorsten te beminnen en te verheffen die haar dienstig zijn geweest, aan hoe greote misdaden dezelve haar ook schuldig gemaakt hadden, gelijk *Phocas, Brunebault, Irene, Matbielae, Edgar*, Koning van Engeland, en andere meer. Maar dit helpt veel, dat onze Kerk zich nooit aan de Vorsten bindt, onder welke de Reformatie begonnen is, gelijk de Roomsche Kerk aan hare Pauzen, in wien zy geloofde de merkteekenen van een Goddelijke ingevinge, en een Hemelsche macht te kunnen vinden, het welk de Vorsten zich niet beroemen. Indien men nochtans het leven van die zelve Pauzen examineerde, die den Roomschen Stoel't meest hebben bevestigd; onder andere Gregorius VII. en Bonifacius VIII. men zal haar van grooter misdaden kunnen beschuldigen, dan men Hendrik den VIII. zou kunnen verwyten. Indien den Heyligen Geest in een ongebonden en kwaadaardigen Paus kan wóonen, en hem kan aanmoedigen, waarom zou dan een kwaad Koning geen goed werk kunnen doen, en de fundamenten tot een Reformatie kunnen leggen? indien wy zelfs een beschrijving van vier Pauzen willen maken, die ten tijde van Hendrik den VIII. geleefd hebben; wy zullen bevinden dat Julius de II. hem in erzucht overtroffen heeft; zijn wreed Pausdom stak heel Italien in den brand, om niet te zeggen de heele Christenheid. Leo den X. was ook zoowistig als Hendrik, lichtende het geld op veel hatelijker manieren als dezen Vorst: hy vervalschte de Munten niet; hy belasten 't volk met geen nieuwe impozitien; maar hy bedorf de Christenheid; hy stelde de vergevinge der zonden in den winkel der Aflaten te koop. Clemens den VII. hield noit woord of trouw; en dit is een misdaad daar Hendrik den VIII. noit schuldig aan geweest is. Paulus den III. is een ongebonde en faamloos Paus geweest, die een Concubine onderhield, en daar roein in stelde; die een zyner onwettige kinderen tot het Prinsdom van Parma en Plaizantien verheften; die eindelijk beschuldigt wierd, bloedschand met zijn eige Dochters gepleegt te hebben. In diervoegen, dat behalven Adriaan, die niet lang geregeert heeft, men bevinden zal binnen Romem, gedurende 't leven van Hendrik, niet eene Paus geweest te zijn, welkers exempel niet genoeg is, om dezen Vorst zijn schaamte over zijn misflagen te verhinderen. Dit was de reden waarom Guiccarne den Paus Clemens goed noemde, daar by voegende, van geen Apostolische goetheid te spre;

ſpreken; aangezien doen, die een goet Paus genaamt wierd, die den ergſten aller menſchen niet en was.

Met een woord, de verborgen wegen der voorzienigheid Gods zijn ondoorgrondelijk. En zijn macht en wijsheid te doen kennen, heeft hy menigmaal in verwonderenswaardige werken, Instrumenten gebruikt, die nergens minder toe ſchenen te dienen; nochtans heeft het hem zo belieft, op dat wy aan geen ſchepſel het uitwerkzel van een geheele Godlijke deugt zouden toefchrijven; en om dat die zich zouden willen beroemen, in den Heere zouden roemen. Doen Jehu Bahals Auzaren omwierp, deed hy een aangenamen dienſt aan God; hoewel de maniere op welke hy zich van zijn plicht kwacet, niet nate volgen is, aangezien 't zelve met geen goet Geloof vergezelschap was, en deze Reformatie onvolmaakt was; de twee Kalveren die 't volk aanbaden noch in wezen zijnde: behalven dat na alle ſchijn van reden zijn voornaamſte oogmerk was, den gehelen aanhang van 't Huis Ahabs te ruineren. Nochtans was de zaak in zijn zelve goed; en God beloonden Jehu. Hierom, wat miſſlagen men Hendrik den VIII. kan verwijten, en hoe onvolmaakt de Reformatie doen was, en hoe onrechtvaardig de dryvende oorzaken geweest zijn; niet te min, indien de zaak in zijn zelve goed is, moeten wy 't zelve niet veragten, uit oorzaak dat het instrument niet goed was, waar van God zich gedient heeft, om dit werk te volvoeren; of dat de maniere op welke dit voornemen is beſtiert, niet gereguleert geweest is. Verre van dus te oordelen, moet de wijsheid Gods geprezen zijn, die zo groten voornemen heeft uitgevoerd in een Kerk, die tot die tijd toe den Roomschen Stoel was toegedaan geweest, en dieper dan eenige andere Kerken in bygelovigheid verzonken lagen, dat door 't middel van Hendrik de VIII, die altijd met de Pauzen meer als iemand vereenigt geweest is, en niet zonder haar communicatie en goetvinden gedaan had, te meer om dat hy geſtadig met verſcheide bygelovigheden van die Kerk ingenomen was; eindelijk hy was den enigſten Vorſt die 't Hof van Romem vereerden, met den Titel van Beſchermer des Geloofs. 't Is ook een groot effect der voorzienigheid, dat zo groten voornemen met zo weinig moeite zo ver door gedrongen is; en de groote beroerten des volks zonder groote bloedſtorpinge gedempt zijn; hoewel de zelve zeer formidabel waren. Eindelijk 't was een byzonderen invloed Gods, over deze gewichtige beroerten, dat Karel den V. een magtig Vorſt; en gelukkig in al 't geen hy onderſtond, noit geen gelegenheid heeft gevonden, om zijn wapenen tegen Engeland te wenden, hoewel zijn eer en zijn belangen hem daar toe aanzetten.

Het andere vooroordeel betreft de Reformatie veel nader. Men gelooft dat Cranmer, en de Biſſchoppen die de Kerk onder Eduard den VI. Reformeerden, een al te blinden genegentheid voor Hendrik den VIII. gehad hebben, 't zy met hem om de minſte tegenzin van zijne vrouwen te bereiden; of met zijn verdorventheden met haar vleyingen te voeden, die ſy daar na, als ſtrydende tegen de zuiverheid des geloofs, verworpen hebben; men ziet dat zy in dit voorval tegen haar gemoed hebben aangewerkt.

't Zou een ſlegte antwoord op deze ſtronge beſtraffing zijn, de zelve weder op de Roomsche Kerk te doen vallen, met de ſchandelijke vleyingen der beſte Pauzen ten toon te zetten, gelijk Gregorius de Grote, wiens plichtſpelingen aan den onwettigen bezitter Phocas een opvolginge van nederige vleying zijn; als ook in eenige zyner verhalen aan Brunehault, een van de grootſte wanſchepzels van onkuisheid en wreetheid, als oit dit geſlacht heeft voortgebracht. Waar uit blijkt dat Gregorius altijd bereid is geweest de ondeugendſte te believe. Maar aangezien wy met de Roomsche Kerk lelijk af te ſchilderen, onze Reformateurs niet recht-

VOORREDEN VAN DEN AUTHEUR.

waardigen, zo moeten wy arbeiden om haar te verontschuldigen; voor eerst dan, zy waren noch niet tot de volkome kennisse van al de waarheden des Geloofs gekomen. Cranmer en Ridley waren zelfs in onwetenschap, ten opzigt van verscheidene Hooftstukken, en onder anderen over de wezentlijke tegenwoordigheid. Ridley is jegens dit point, door 't Boek van Bertram verlicht; en hier na bracht hy Cranmer uit deze dwaling. Men ziet dan wel dat zy zelfs dwalende, de dwaling niet konden omstoten. Wat aangaat andere Hooftstukken, als de noodzakelijkheid om den Eeker aan 't volk te geven, God in de gemene tale te dienen, verscheide mislagen van de Misse te scheiden, zy wisten wel dat men de Reformatie zo ver uit moest trekken; maar zy geloofden doen niet dat dit een volkome zonde was, al deze mislagen te behouden, tot dat zich een gelegentheid zou aanbieden om de zelve te vernietigen. Zy waren mogelijk bedrogen door de woorden van den Propheet Nehemias, of door de exempelen der Apostelen, die na de vernietiging van de Wet Mozes, door de oprichting van de Wet des Evangeliums noch in de Tempelen aanbaden, de besnydinge onderhoudende, offerende de Heiliging na ouder gewoonte: want S. Paulus heeft dit noodzakelijk gedaan, als hy zich in den Tempel zuiverde. Deze dingen schijnen de Reformateurs te rechtvaardigen: zy hebben ook in acht genomen dat de Apostelen hebben gedaan, *alles aan allen, om eenige te kunnen winnen*, en dat de eerste Christenheid verscheide Ceremonien van 't Heidendom had aangenomen. Alle deze overweging deden haar in verscheide opzigten de zyde van gedult kiezen; en indien de zelve niet genoeg zijn om haar t'eenmaal te rechtvaardigen, zy zullen ten minsten hare mislagen verschonelijker maken. Eindelijk wy bekennen dat zy menschen geweest zijnde, hare uitstekende hoedanigheden met zwakheden en mislagen zijn vergezelschap geweest. Men kan zelfs zeggen, dat Cranmer een zeer uitstekent mensch zijnde, dat'er een zekere noodzakelijkheid is geweest, dat zijn onvergelykelijke verdiensten met eenige onvolmaaktheden zijn gematigt geweest, om de uiterste eerbewy- zing, die 't volk hem toedroeg, te verminderen; en als wy vorder de zwakheden van eenige Oudvaders der eerste Kerke, met de zyne vergelyken, als die van S. Athanasius, van S. Cyrille, en van meer andere yverige Beschermers van ons Geloof, men zal zo veel vlekken in haar leven, als in dat van Cranmers vinden. En warelyk indien men al zijne handelingen examineert, zonder zich aan vooroordeel over te geven, zal men mogelijk bevinden dat noit Prelaat der Kerke uitstekender hoedanigheden noch minder gebreken gehad heeft. En indien de vreeze hem zijn Verlosser deed verloochenen, hy heiligde zijn misdaad door een waaragtig berouw: door een vywillige overgevinge van zijn zelve, om alles om Jezus Christus te lyden; door een stantvastigheid daar de laatste eeuwen een exempel van ontbreken.

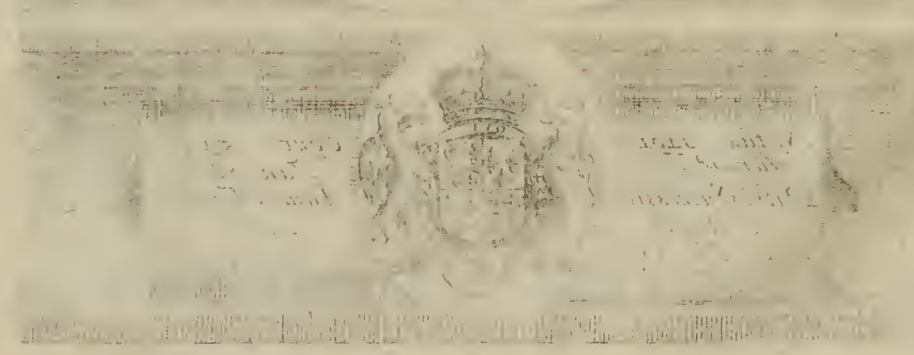
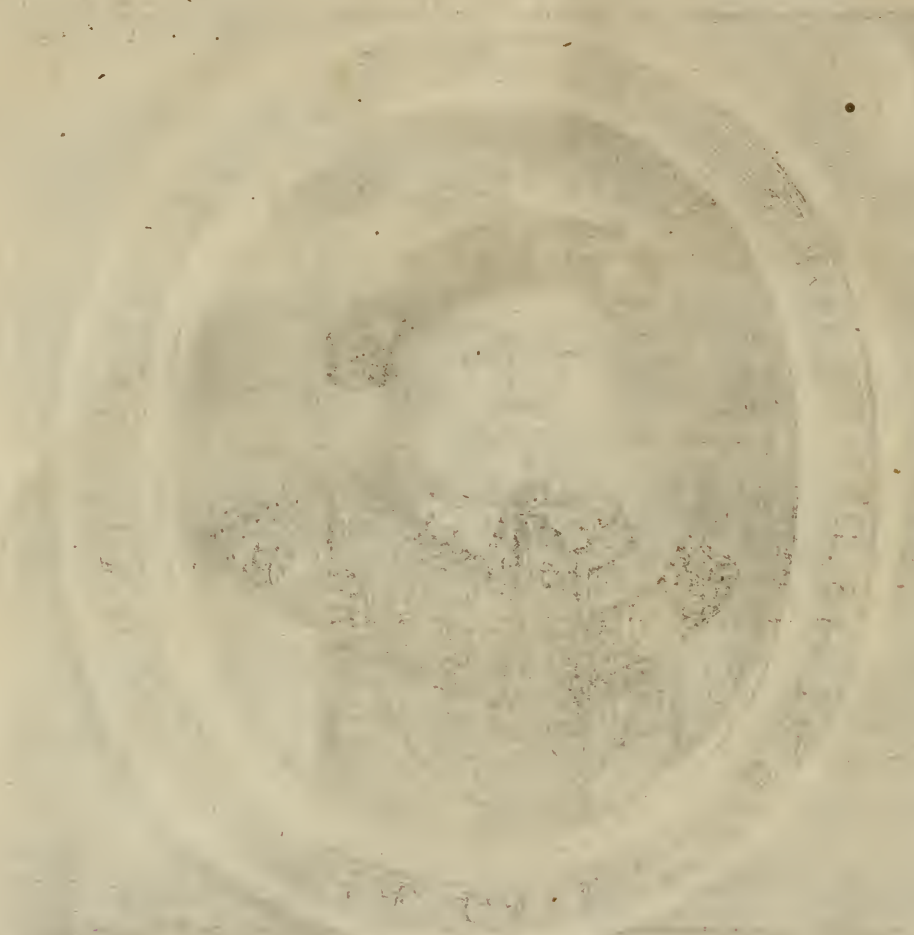
De deugden en gebreken dezer grote Mannen, moeten gelijk tot onze leeringe dienen: hoe broos en gering deze vaten zijn geweest, zy hebben onsten minsten een grooten Schat, het waaragtige Evangelium van onzen Verlosser, toegebragt. Indien wy de Geboden en Inzettingen volgen, wy zullen de eeuwig Gelukzaligheid verwerven, met minder pynen en gevaarlijkheden dan zy gedaan hebben; in plaats van de vlammen die haar hebben verteert, zullen wy niet dan een gemakkelijken en effen weg hebben. Maar indien wy ons profijt niet doen uit de voordelen die ons uit haren arbeid spruiten, moeten wy ons bereiden, of om al deze schrikkelijke beproevinge te lyden, die God haar toegezonden heeft, om haar lijdzaamheid en Geloof te oefenen, en mogelijk ook om haar, over haar al tegroten gediensigheid en vleying te straffen; of in een veel jammerlijker staat dan die, te vallen.

Natus. 1491
Jun 28.
Patri Successit
in Regno
1509. Apr. 22.

Obye 1547
Jan 28.
Anno Aetatis
57.

HISTORIE

Der REFORMATIE in

ENGELAND.

Eerste Boek.

*Behelzende 't geen 't aanmerkelykst voorgevallen is onder
Hendrik de VIII. sedert zyn komst tot de Kroon tot aan
het begin van 't Proces, 't welk wegens zyn
Echtscheiding aangesteld wierd.*

Waar in men ziet

De Staat der Polityke en Kerkelyke Re-
gering van die tijd.

ENGELAND had een geheele eeuw bloot gesteld geweest voor d' elenden van een t' eenemaal bloedigen oorlog, veroorzaakt door de verdeeldheden der Huizen van Jork en van Lankaster. Deze inlandsche wanordeningen hadden den Engelschen aanzienlijke Staaten, welken zy in Vrankrijk bezaten, doen verliezen. De Volkeren waren bedürven; verscheidene doorluchtige huizen uitgebluscht; en zeer veel bloedts vergooten. Men bespeurde ook zelfs groote overblijfselen van verbitterdheid in de geesten; en men had beproefd alles 't geen een zo langduurige en wreede burgerlijke oorlog, als deze, 't doodelykst kan hebben. Maar deze rampen namen een eind, op de vereeniging der twe partyen, in de persoon van Hendrik de VIII. Men had onder de voorgaande Regering reden gehad om zich een zo algemeenlyk gewenschte verzoening te belooven; en ondertusschen was zy meer schijnbaar als waar geweest: want Hendrik de VII. voor het Huis van

Hendrik de
VIII. komt
tot de Kroon
op den 22
April, 1509.

A

Lan-

Lankaster, daar hy uitgesprooten was, een uitsteekende zydigheid doende blyken, en handelende het Huis van Jork met een strengheid, die zich somtyds tot aan de Koningin uitstreckte, was het by na onmogelijk dat 'er in de geenen, welke leeden, geen verbitterdheid over en bleef. Van d' andere kant stonden 'er van tyd tot tyd valsche Vorsten op, die de Regering ontroerden, en door dit middel de haat en de jaloersheid tuffen d' eene en d' andere party aankweekten. Doch op de dood van Hendrik de VII. verdween eindelijk alles. De wrokken en de vermoedens met hem als begraaven zijnde, was de komst zijns Zoons tot de Kroon den Engelschen zeer aangenaam. Zy maakten zich vroed, dat deze jonge Vorst hun oude pretentien op Vrankrijk in weinig tydts zou doen herleeven, en dat hy in de zaaken van Europa weer het deel zou neemen, 't welk zijn Voorzaaten voor de burgerlyke oorlogen daar in gehad hadden.

(a) Volgens
Hal. My-
lord Her-
bert zegt
des anderen
daags.

Gierigheid
van Hendrik
de VII.

Een andere reden vermeerderde de hoop en de voldoening der Engelschen, te weten dat Hendrik, op de (a) zelve dag als zyn Vader de geest gaf, Dudley en Empson in den Tour deed zetten. Hendrik de VII. had, 't zy uit staatkunde of uit gierigheid, mogelijk door beide deze beweegredenen, bykans niet gearbeid als om rijkdommen te verzamelen. Men moest derhalven, om zich in zijn gunst te wikkelen, byzondere middelen hebben om zijn koffers te vullen; en een Minister kon hem niet lang behaagen, zoo hy de konst niet en kende van de spaarkist te vergrooten. Deze kwaade neiging was oorzaak van alle de beroerten, welke gedurende zyn leven voorvielen. Men stond op in eenige ontmoetingen; zoekende het volk de gelegentheden van haar misnoegen te doen uitbarsten. Maar deze Koning had altyd geluks genoeg om de wederspanningen weer tot hun plicht te brengen; en aldus veranderde hy niet van beleid.

Dudley en Empson waren de laatste werktuigen, daar hy zich tot zijn aspersingen af diende. In minder als niets gingen deze nieuwe Ministers verder, als alle de geenen die voor hen geweest hadden. Een ieder gevoelde hun geweldenaryen, en was voor hun roofzucht bloot gesteld. Men wierp d' eenen in de gevangenis, onder onrechtvaardige voorwendingen; en d' anderen wierden vervolgd op wetten, welke wel in waarheid geldboeten verordenden, maar niet meer in 't gebruik waren. 't Volk door een zo straffe handeling tot wanhoop gebracht, vattede een afgryfelijke haat op tegen de Regering. Deze haat, ver van te verminderen, vermeerderde alle dagen.

dagen; en zy was in haar hoogste graad, toen den Koning ziek wierd. 't Geen de zelve noch krachtiger maakte, is dat, na dat hy met een ongeloofelijke gretigheid schatten vergaderd had, hy 'er nauwelijks een klein gedeelte af aan zyn Hovelingen uitdeelde. Door deze vrekgerigheid had hy zich een groot getal van vyanden, en zeer weinig vrienden gemaakt: Mogelijk ook zelfs dat zyn dood, tot zyn geluk, recht van pas voorviel. Hendrik de VIII. wel wetende dat een diergelijke manier van doen een Koning niet en paste, geloofde dat hy, om zyn Regering met glorie aan te vangen, een groot voorbeeld behoorde te maaken van de twe Ministers, daar wy zo even afgesproken hebben. Hy zond hen dan in den Tour, en deed ter zelve tyd de minder Officieren, welken zy gebruikt hadden, by de kop vatten.

Dudley en
Empson in
den Tour ge-
zet,

Zo haast als hun ongeval bekend was, kwamen 'er van alle kanten klachten tegen hen. Men bevond, dat zy alle beiden op deze verandering van fortuin verdacht geweest, en met die van hun ahang gearbeid hadden, niet alleenlijk om zich tegen de woede des volks in veiligheid te stellen, maar zelfs om zich aan den nieuwen Koning of noodzaakelijk, of ontsagchelijk te maaken. Deze voorzorg wierd aangemerkt als een andere misdaad, en diende niet als om hen te doen veroordeelen. Men verklaarde hen schuldig aan gekwetste Majesteit: maar den Koning vindende dat dit vonnis, hoewel 't een soort van voldoening aan 't gerecht was, aan de geknevelde volkeren geen voldoening en deed, gaf last, dat men groote sommen zou uitkeeren, welken deze snoode uitvoerders der onrechtvaardige willen van Hendrik de VII. afgeperst hadden. En toen het Parlement vergaderde, wierden Dudley en Empson aan de strengheid der twe Huizen overgelaaten, welke hen ter dood veroordeelden. Zy wierden echter niet voor den 18 Augustus gerecht. Den Koning ging nog verder: hy keurde goet verscheidene wetten, om te bezorgen, dat d' onderzaaten in 't toekomende voor diergelijke onderdrukkingen bevryd mochten wezen. Eindelijk, vreezende dat men hem voor zo geldzuchtig mocht houden als zyn Vader, gaf hy aan de persoonen, die tot hem naderden, tekenen van zyn mildheid, en wierd wel haast voor de heerlijkste Vorst van Europa gehouden. Maar terwijl hy zich van het een uiterst afwyderde, viel hy in 't ander; want hy wierd zo verkwistig, als zyn Vader gierig geweest had. Ten einde van drie jaaren waren zyn koffers al ledig, hoewel hy, toen hy op den Troon

Hall.
Een Parle-
ment verga-
derd den 21
Janua. 1510.
enter dood
gebragt,

Verkwij-
gheid van
Hendrik de
VIII.

klom, over de achttien honderd duizend ponden Sterlings in de Spaarkist had gevonden. Men zou gezegt hebben, dat hy voorgenomen had de zaaken in d' eene overmaat zo ver voort te stuwen, als Hendrik de VII. in d' andere had gedaan.

Thomas, Graaf van Surrey, en sedert Hertog van Norfolk, die geduurende de zeven laatste jaaren van Hendrik de VII. groot Treforrier van Engeland geweest had; behield zijn ampt, en wierd daar op nieuws in bevestigd. 't Was een Heer die d' uiterste believing voor zijn Meesters had. Hy schikte zich t' eenemaal na hun neigingen; invoegen dat hy den Zoon zo wel diende in zijn overmaatige kosten, als hy den Vader in zijn gierigheid had gediend. Wat'er ook af zy, de verkwisting des nieuwen Konings was hem voordeelig. Zy verkreeg hem, in't begin van zijn Regering, d' achting des Adels, en des Volks. 't Is waar, dat in 't gevolg zijn overdaadigheden den Staat mogelijk lastiger vielen, als d' aspergingen van Hendrik de VII. hadden gedaan: maar eindelijk, zijn gunsten verspreidden zich over zijn gantsche Hof, en de koophandel begon wel haast weer te bloeyen, en het geld gemeen te worden.

Staat der
zaaken van
Hendrik de
VIII. in de
vreemde lan-
den.

Ten anderen verkreeg hy zich in de vreemde landen een byzondere achting. Men aanmerkte hem niet alleenlijk als een machtig Koning, maar ook als een zeer verstandig Koning, en die zijn waarachtige belangen volmaaktelijk wel kende. Zijn groote staatsregel was, de schaal tusschen de Franschen en de Spanjaarden altijd even gelijk te houden: hy had deel in alle de traktaaten van vrede, en in alle de verklaringen van oorlog: hy was den scheidsmann der twe Kroonen, en regelde alle zijn zaaken volgens de staat daar hy d' eene en d' andere in zag.

Hy doet
Vrankrijk
den oorlog
aan.

Lodewijk de XII. was den eersten Vorst, tegen wien hy zijn wapenen wendde. Vrankrijk, alreeds ontzagchelijk uit zich zelve, door de wedervereeniging van Bretanje, welke Hendrik de VII. zou hebben kunnen beletten, was 't noch meer door haar progressen in 't Hertogdom van Milanen. De vrees van onder een vreemde heerschappy te moeten zuchten wapende toenmaals gantsch Italien tegen de Franschen: Ferdinand en Hendrik, jaloers, of wel verbaasd over zo veel voortgangen, traden in het zelve verbond. De Spanjaarden, welke in die tijd onder zich zeer eenig waren, vermeersterden Navarre, en stelden zich door deze verovering op hungemak, dewijl zy Vrankrijk van die kant belemmerden. In minder als niets verloo-

ren de Franschen in Italiën de vrucht van alle hun veldtochten; en Hendrik hen eindelijk genoegzaam vernederd vindende, wilde de vrede wel met hen maaken. Hy had in dezen oorlog groote roem verkreegen; hebbende zelve zijn wapenen in Vrankrijk gevoerd, 't leger van Lodewijk de XII. geslagen, (a) Teruwane en (b) Doornik ingenomen, d' eerste dezer plaatsen gesecht, en d' andere behouden. 't Was hier dat den Keizer Maximiliaan hem op een onge-meene wys betuigde, hoe veel hy hem achtte; want niet veruoegd met hem in alle d' openbaare plechtigheden de voorrang te geeven, wilde hy ook noch soldy onder d' Engelschen neemen; 'tgeen Hendrik uitsteekend aangenaam was, hoewel 't inderdaad niet veel om 't lijf had, beloopende de Soldy ontrent honderd ryksdaalders daags.

(a) 24 Aug.
1513.
(b)
2 Octob.
1513.

Op deze vredesluiting volgde het huwelijk van Lodewijk met Maria, Hendriks Zuster: maar den Koning van Vrankrijk weinig tijds daar na komende te sterven, moest men denken om andere schikkingen te neemen. François de I. Lodewyks Navolger, aanzocht zeer yverig 't verbond met Engeland, en vernieuwde de traktaaten; waar na hy alle zijn krachten na 't Hertogdom van Milanen deed trekken. Den Paus en Maximiliaan persten Hendrik, om zich by hen te voegen; en om hem daar toe te brengen, beloofde den laatste 't Keyzerrijk aan hem af te staan. 't Was de rechte wys om hem op zijn zwakst te vatten. Niettemin veruoegde hy zich met aanzienlijke sommen aan deze twe Vorsten te beschikken; maar nooit wilde hy eenige verwydering in Vrankrijk maaken. De vrede ook op den oorlog van Italiën gevolgd zijnde, had François zo weinig gevoelen van 't geen 'er geschied was, dat hy niets zo zeer wenschte als zich enger dan ooit met Engeland te vereenigen. De Princes Maria, Hendriks Dochter, wierd aan den Dolfijn toegestaan, en Doornik, ten inzichte van deze vermaagchapping, aan de Franschen wedergegeeven.

De vrede
gesloten den
7 Aug. 1514.
't Huwelijk
gemaakt den
9 Octob.
Lode wijk
de XII. sterfde
den 1 Janua,
1515.

't Was ontrent deze tijd dat Karel, Aardtshertog van Oostenrijk wegens zijn Vader, Erfgenaam van het Huis van Borgonje wegens zijn Grootmoeder, en van de Kroon van Spanje wegens zijn Moeder, met luister in de wereld begon te verschijnen. De dood van Maximiliaan, zijn Grootvader, gaf hem ook noch het Keizerrijk, 't welk hy ondertusschen met François, die de zelve pretentien had als hy, te betwisten had. Deze medestreeving hitste den een tegen den ander. Byzondere verbitterdheden, strydige belangen, en eens byna evengelijke eerezucht, maakten hen voorts onverzoenlijke vyanden

De Princes
Maria aan de
Dolfijn ver-
loofd den 8
Octob. 1518.

Maximili-
aan sterft den
12^e Jannuar.
1519. en Ka-
rel is zijn
plaats verko-
zen den 28
Juni.

den. Zo zy by wylen vrede maakten, 't was tegens hun dank, en met weinig oprechtheids. 't Geen'er voordeelig in deze geschillen voor Engeland was, is dat ze niet weinig en hielpen tot Hendrik zo doorluchtig te maaken als hy geweest heeft; dewyl deze twee machtige Vorsten, de beruchsten van hun eeuw, hem ieder om't zeerst streelden, en niet alleenlijk met yverigheden, die men lyden kan, als ze noodzaakelyk zijn, maar zelfs met de blyken van een waare onderwerping: want weetende dat de hoogmoed hem t' eenemaal bezat, verzuimden zy, in de gelegtheden, de dingen niet, welke hem in deze ongeregelde drift konden vleyen. Dat is 't voor een gedeelte, 't geen hem in den geest zyner eigene onderzaaten zo groot heeft doen schijnen.

Den Keizer komt in Engeland de 16 May 1520.

De Hoven van Vrankrijk en van Engeland in den jaare 1520. over een gekomen zijnde wegens een byeenkomst der twee Koningen, oordeelde Karel lichtelyk, hoe strydig de zelve tegen zyn belangen kon wezen. Hy besloot dan, den Koning François te voorkomen, en hem in beleefdheid en in vertrouwen jegens Hendrik niet te wyken. Aldus, zonder paspoorten te verwachten, en zonder de minste voorzorg tot zyn verkerdheid te neemen, vervoegt hy zich te Doevres, en verzoekt het verbond des Konings van Engeland tegen de Franschen.

Gelyk Volfey toenmaals Minister van Engeland was, dacht den Keizer niet als om hem op zyn zyde te krijgen. Hy vereerde hem kostelyke geschenken, gelyk hy ook deed aan den Koning, en aan de voornaamste Heeren van 't Hof; en hy beloofde hem zelfs, dat hy hem tot het Pausschap zou verheffen. Doch hy geloofde niet, zich veel te verbinden, met voor een tegenwoordig voordeel een ver afgewylerde waardigheid te belooven, dewyl Leo de X. noch maar een jeudig man was. Eenige redenen van staatkunde deden 't Engelsche Hof, alreeds door des Keizers geschenken verwaggeld, t' eenemaal overhellen. Men betrachtte; „ dat, dewylde Staaten van dezen „ Vorst zeer ver van malkanderen gelegen waren, hy niet zeer te vreezen was, hoewel hy een groote uitstrekking van land bezat; dat „ Vrankrijk alleen, hoe machtig hy ook wezen mocht, genoeg was om „ hem't hoofd te bieden; maar dat François niet als een zeer gevaarlyke „ kegebuur kon zijn, indien zyn voorneemens gelukten, dat 's te zeggen, „ indien hy Napels, Navarre, en Borgonje wederwon, en dat hy 't „ Milanees behield; dat voor al, zo lang als de Franschen een voet in Ita-

lien

„lien hadden, de Pausen slaaven zijn, en in de zaaken des Cristen-
 „heids die rechtvaardige maatigheid, van de welke, volgens de Re-
 „ligie van die tyd, alles afhing, niet meer zouden kunnen onderhou-
 „den. 't Was dan om deze overweegingen dat men besloot, zich by
 den Keizer te voegen, de Franschen weer tot redelijkheid te brengen,
 en hen uit Italiën te verdryven. De zaaken aldus bereid zijnde, ging
 de samenkomst van François en Hendrik geheelijk door, in verze-
 keringe van een wederzijdsche vriendschap, en in vreugdepleegingen
 die uitsteekend veel kostten. Maar een tweede byeenkomst van den
 Keizer en Hendrik gaf aan Vrankrijk genoegsaam welgegronde
 vermoedens, gelijk het in 't gevolg bleek, toen den oorlog tusschen
 Karel en François verklaard zijnde, dezen laatste d' Engelschen op
 den hals kreeg.

Leo de X. wat vroeger gestorven zijnde als den Keizer wel ge-
 wenscht had, stuurde Volsey terstond een Bode aan dezen Vorst,
 om hem te bidden, dat hy aan zijn belofte wilde gedenken.
 Maar Adriaan, die Karels Leermeester had geweest, was al voor de
 komst van dezen Expreffe verkoozen. Om dan den Kardinaal te be-
 vredigen, en hem op tuil te houden, verzekerde men hem, dat
 men aan hem denken zou, zo haast als de stoel weer ledig kwam
 te worden; en men deed hem 't Aardsbisdom van Toledo verhoop-
 en. Maar Adriaan ten einde van twintig maanden gestorven zijnde,
 hield den Keizer nochmaals zijn woord niet aan Volsey. Deze, hoe-
 wel ten uitersten verbitterd, veinste echter, in de gedachte dat de
 belangen zijns Meesters hem eindelijk een gelegenheid zouden be-
 schikken om uit te barsten. Hy verbergde zijn gevoelens en voornee-
 mens, tot zo verre dat hy aan den nieuwen Paus betuigde, dat den
 Koning en hy d' uiterste blijdschap hadden over de persoon, tot wel-
 kers verheffing zy veele geloften hadden gedaan, zonder deze zelve
 geloften aan iemand anders mede te deelen, op den stoel van S.
 Pieter te zien.

Zo lang als den oorlog duurde, spaarde Karel noch heusheden,
 nog believing, noch vleyeryen, om zich van Hendriks vriendschap
 meer en meer te verzekeren. Hy deed een tweede reis na Londen,
 ten einde aldaar persoonlijk d' Order van de Koufband t' ontfangen.
 Dit was, of de dekmantel, of de gelegenheid van een nieuw verbond
 tusschen de twe Vorsten. Maria, Dochter van Hendrik en Ka-
 tharina, die geen andere kinderen hadden, en 'er ook geen meer
 dach-

Byeen-
 komst van
 François en
 Hendrik den
 7 Juny.
 Van den
 Keizer en
 Hendrik, den
 10. July.
 Twede
 oorlog met
 Vrankrijk.

Leo de X.
 sterft, 1 De-
 cemb. 1521.
 Adriaan in
 zijn plaats
 verkoozen,
 den 9. Janu-
 ari 1522.

Sterft den 14
 September
 1523.

Klement
 de VII. volgt
 na hem, den
 19. Novemb.
 1523.

Twede
 reis des Kei-
 zers in Eng-
 land den 26.
 May 1522.

De Princes
Maria aan de
Keizer be-
loofd, den 19
Juny 1522.

dachten te krijgen, wierd aan den Keizer beloofd. Hy verbond zich, op straf van den ban en honderd duizend ponden Sterlings, deze Princes, zo haast als zy tot een bekwaame ouderdom gekomen zou wezen, met tegenwoordige woorden te trouwen. d' Onderhouding der Artykelen wierd van wederzijde gesworen; en de twe Vorsten beloofden, malkander by te staan.

De slag van Pavyen beslechtte vervolgens de geschillen des Keizers en des Konings van Vrankrijk. Deze laatste Vorst verloor 'er zyn vryheid, en zyn troepen. Hy wierd in Spanjen gebracht; en alles boog onder de macht van Karel, die, vertoornd over dat Klement de VII. zich aan de zijde van Vrankrijk gevoegd had, zyn wapenen tegen hem wendde. Romen wierd ingenomen, en den Paus zes volle maanden gevangen gehouden.

Den 6.
May 1527.

Thans besloot Volsey, ziende het gemeen belang met zyn eigene wrok overeekomen, 't momaanzicht af te lichten. Hy bracht zyn Meester zo ver, dat hy zich met François, en vervolgens met den Paus, tegen Karel verbond, wiens macht de gantsche wereld deed beeven. En in der daad, dezen Keizer, opgeblazen door zo veel gevolgen, scheengeen ander oogmerk meer te hebben als een algemeene Monarchy op te rechten. Hy begon met t' arbeiden om de rust van zyn Koninkrijk Spanjen te bevestigen. In deze gedachte wilde hy d' Infante van Poortegaal liever trouwen, als de Princes van Engeland. Hy brak dan zyn woord; maar hy brak het op een zeer smaadelijke wys, lydende dat 'er in zyn Raad gezegt wierd, dat de Princes Maria een bastaard was, geboren uit een ongeoorlofd huwelijk, en dat men aldus van haar recht op de Kroon gantsch geen voordeel zou trekken. Wy zullen in ons Twede Boek breeder van dit werk spreken. Deze hoon wierd van andere verongelijkingen verzeld. Hendrik had de meeste kosten des oorlogs gedaan; en ondertusschen had hy geen deel in de voordeelen, die 'er uit sprooten. Ten anderen wilde den Keizer hem geen bystand bieden om de Staaten, welken zyn Voorouders in Vrankrijk hadden gehad, weder te overen. Vergramd over een zo onwaardige manier van handelen, en van d' andere kant aangedreeven, zo door de verbitterdheid des Kardinaals, ais door redenen van staatkunde, maakte hy een verbond met Vrankrijk. Deze nieuwe vereeniging baarde tusschen de twe Koningen een volmaakt verstand; een byzondere achting, en een zeer enge vriendschap. Den Koning van Vrankrijk geraakte, op

Hen-

Hendriks dreigementen, uit de gevangenis, hoewel op harde voorwaarden; zo echter voorwaarden, als ze de vryheid aan een Koning wedergeeven, hard konnen zijn. François bekende zelve, dat hy de zijne aan Hendrik verschuldigd was.

Den 18.
Maart 1526.

Vervolgens zag men de beruchte Klementijnsche Ligue, tusschen den Paus, den Koning van Vrankrijk, de Venetiaanzen, de Florentynen, en François Sforze Hertog van Milanen, uitbarsten. Klement ontloeg den Koning van Vrankrijk van den eed, welke hy te Madrid had gedaan. Altemaal namen zy de wapenen op tegen Karel, en beslooten, den Koning van Engeland voor Belchermer van hun verbond t'erkennen. Den Keizer, vertoord over het beleid des Paus, noemde hem ondankbaar, trouwloos, en ontlastte zijn gramschap op hem; terwyl den Koning van Vrankrijk, die maar alleen dacht om zijn kinderen te verlossen, welke van den Keizer in gyzeling gehouden wierden, den oorlog slapjes voortzette; en dat den Koning van Engeland veel liever scheidsman wilde blijven, als deel in het geschil neemen. Aldus vond Klement zich zonder Bondgenooten. De Colonnas, Karels medestanders, traden in Romen met niet meer als drie duizend Soldaten, plonderden een gedeelte van de stad, en dwongen den Paus op 't Kasteel S. Angelo te vluchten. Hier wierd hy genoodzaakt te kapituleren, en zijn vrede met den Keizer te maaken. Maar gelijk deze vrede niet vrywillig had geweest, geloofde hy niet dat hy de zelve behoefde te houden. Naauwelijks was het onweer over, of hy nam toevlucht tot zijn oude kuiperyen; en om te beginnen, zette hy den Kardinaal Kolonna af. Vervolgens trad hy met een leger in 't Koninkrijk Napels, en nam daar verscheidene plaatsen, welke aan het Huis van dezen Kardinaal behoorden. Doch na alles, ziende dat zijn Bondgenooten zich niet zeer en haastten om hem by te staan, en ten anderen tyding hebbende dat men uit Spanje groote krachten tegen hem zond, onderwierp hy zich aan den Keizer. Maar het bestand wierd in minder als niets geslooten en verbroken; want den Paus, steunende op de nieuwe beloften van zijn Bondgenooten, en aangemoedigd op 't gezicht van drie honderd duizend dukaaten, gesprooten uit het begeeven van veertien Kardinaals hoeden, verbrak het traktaat 't geen hy gemaakt had, en gaf aan den Graaf van Vaudemont het Koninkrijk Napels, met een leger om 'er 't bezit af te gaan neemen; maar de komst des Hertogs van Bourbon veranderde nochmaals de gedaante der zaaken. Romen wierd stormen-

Klementijnsche Ligue, den 22
May 1526.

Oorlog
tusschen den
Paus en den
Keizer.

Den 20.
September.

Romen in-
genomen
den 16 May
1527 en ge-
plonderd.

Den 11 Ju-
ly.

Den 9 De-
cember.

Staat van
Hendriks
zaaken ten
opzichte
van Schot-
land.

Den 9 Sep-
temb. 1513.

derhand ingenomen, hoewel ten kosten van dezès Generaals lev'n: vyf duizend menschen wierden door de kling gejaagd: en de stad bleef, geduurende verscheidene dagen, ten roof voor de Soldaaten.

De Christene Vorsten zagen niet als met leedwezen 't geweld 't geen men aan hun Hoofd deed. Altemaal toonden zy 'er gevoeligheid over, behalven mogelijk eenige Lutheraanen, die 'er geen deel in namen. Den Koning van Engeland was 'er 't meest over vertoord. Hy stuurde Volfey in Vrankrijk, om wegens een verbond te handelen, ten einde Karel te dwingen den Paus weer in vryheid te stellen. Waarlijk den Keizer wist niet al te wel, hoe hy een beleid, zo strydende tegen de godvruchtigheid en d'yver, welke hy uiterlijk voor de stoel van Romen deed blyken, rechtvaardigen zou: en niettemin hield hy den Paus eenige maanden lang gevangen, willende hem niet ontslaan eer hy hem tot zijn oogmerk gebracht, en de voorwaarden, welken hy hem opleggen wilde, zou hebben doen aanneemen. Ondertusschen vond den Paus, verdrietig over een zo langduurige gevangenis, middel om in één vermoemd gewaad t'ontvluchten, latende daarom echter niet t'erkennen, dat hy zijn vryheid voornaamelijk aan de dreigementen en d'aanhoudingen des Konings van Engeland verschuldigd was.

Aldus waren alle dingen in een gunstige gesteldheid, voor Hendrik, wanneer men van zijn Echtscheiding begon te spreken. d'Andere Vorsten wilden hem te vriend hebben, en vreesden hem te vyan te krygen. Hy had en den Paus, en den Koning van Vrankrijk, ten hoogsten verplicht, ter oorzaak dat hy met den Keizer had gebroken.

Maar hoewel hy Jakob de IV. Koning van Schotland, zeer nabestond, was echter deze maagschap niet bekwaam om de verbitterdheid, welke sedert zeer lange tijd tusschen d'Engelschen en de Schotten heerschte, te smoooren; gelijk ook niet om d'enge vereeniging dezer laatsten met de Franschen te verbreeken. Toen hy zich ook, in 't vierde jaar van zijn Regering, by den Keizer voegde, tegen Lodewijk de XII. viel Jakob met een schoon leger in de Noordelijke gedeelten van Engeland. Niettemin wierden de Schotten altemaal in de vlakte van Floudon, door den Graaf van Surrey, neergehakt; en hun Koning verloor het leven in deze slag, of stierf weinig tijds na de nederlaag van zijn heir. Van dat oogenblik af viel Schotland in de beroerten, welke gemeenlijk een minderjaargheid verzellen:

in-

invoegen dat deze Staat, verscheurd door factien, moeite genoeg had om eenige rust te genieten. Hendrik nam een zo gunstige gesteldheid waar: hy verswakte het gezag des Hertogs van Albanien, Hoofd van de Fransche party, en haalde hem zo veel werks op den hals, dat dezen Hertog geen nieuwe beroerten tusschen de twe Koningrijken kon doen ontstaan. De vrede vervolgens tusschen Vrankrijk en Engeland gemaakt zijnde, en Hendrik van de kant der Schotten, hoe krijgshaftig zy ook waren, niet meer vreezende, wendde hy alle zijn gedachten om een machtige party in 't midden van hen te maaken. Gelijk d' Indiën in deze tyd groote rijkdommen door geheel Europa verspreid hadden, maakten de meeste Vorsten zich vroed, dat het geld veel meer zou doen als de wapenen. Weinige waren 'er die zich niet liever beleggen wilden op een tot daar toe minder bekende handel, als zich in te wikkelen in een oorlog, welkers uitslag twijfelachtig was. Den Koning van Vrankrijk en den Koning Hendrik hadden in Schotland yder zijn Aanhangers, door welker handen zy groote pensioenen gaven aan de Hoofden der factie, en aan de Hoofden der doorluchtigste huizen. *k Heb, in 't doorbladeren der publijke Acten, om 'er in deze Historie my af te dienen, verscheidene orders gevonden, om sommen geldts te betaalen aan d' Aanhangers, welken Engeland in Schotland had; en ik zie groote schijn dat de Franschen zich even eens droegen. Deze ongewoone handel heeft langen tyd geduurd; maar 't geliefde de Voorzienigheid eindelijk de redenen 'er af te doen ophouden, met de twe Kroonen op het Hoofd van een eenigen Vorst te zetten.

Zodanig was de gesteldheid der zaaken van Hendrik de VIII. voor zo veel de vreemde landen betrefte. Laat ons nu zien, wat 'er in Engeland omging, zo ten opzichte van de Polityque Regering, als van de Kerkelijke materien. d' Eerste zaak, welke dezen Vorst deed, toen hy 't bezit van de souveraine macht nam, was 't noemen van zijn Raadtsheeren. Hy trok de zelve, of uit de geenen die alreeds zijn Vader in de zelve hoedanigheid gediend hadden, of uit de personen welke hem van de Graavin van Richemond en van Derby, zijn Grootmoeder, aangepreezen wierden. Deze Vorstin was doorluchtig door haar voorzichtigheid, en door haar godvruchtigheid. Alle de rechten des Huis van Lankaster waren op haar vervallen; maar zy stond haar pretentien af aan haar Zoon, behoudende voor zich niet anders als de voldoening van de naam van Konings Moeder te voeren. Zy

Staat zijner zaaken in Engeland.

stierf kort ná dat haar Zoons Zoon tot de Kroon gekomen was. De verde eldheid sloop in den Raad, in de welke twe groote partyen waren. Fox, Bisschop van Winchester, was Hoofd van d' eene; en d' andere hiel het met den Tresorier. Men had te vergeefs gearbeid om deze twe Heeren te verzoenen. Fox klaagde gestadig, dat d' overmaatige groote sommen, door Hendrik de VII. inde spaarkist nagelaaten, in minder als niets verkwist waren. Den Tresorier verdedigde zich, met te zeggen, dat hy niets gedaan had als op getekende orders des Konings, den welken hy niet ongehoorzaam kon zijn. Fox bracht daar weer tegen in, dat den Tresorier al te licht in 't betaalen had geweest, en zelfs mogelijk al t' yverig om 'er des Konings orders roe te verkrijgen; eindelijk, dat een Minister, hoe weinig yvers hy ook had, beter raad aan zijn Meester gegeven zou hebben.

Vergaderd
den 21 Jauu-
ary 1510.

Hendrik had reden om zich over zijn eerste Parlement te bedanken. Alle dingen gelukten hem na wensch; zynde de geesten vooringenomen, door de daad van gerechtigheid welke hy gedaan had, met Dudley en Empson te straffen. Men kan ook zeggen, dat dit beleid een strek van Staat voor hem was. Hy voorkwam daar door de strengheid van de twe Huizen des Parlements. Hy deed, 't geen zy gewisselijk gedaan zouden hebben: hy had al d' eer van deze daad: en ter zelve tyd stelde hy zijn overige Officieren in veiligheid.

Den 4. Fe-
bruary 1512.

Hy beriep, in 't darde jaar van zijn Regering, een ander Parlement, 't geen het Brevet van Julius de II. examineerde. Dezen Paus klaagde over de verongelijkingen, welken hy van den Koning van Vrankrijk geleeden had, en bad Hendrik, hem reden te doen hebben van d' onwaardigheden, voor de welken d' Apostolische Stoel bloot gesteld had geweest. Om Engeland in te wikkelen tot hem te helpen, gebruikte hy de listigste vleyeryen, en alles't geen de Pausen in diergelijke gelegentheden zo wel weeten te doen gelden. Den Meester der Rollen had last om dit Brevet in het Hooger Huis te leezen; waar na den (a) Kancelier en den Tresorier, verzeld van verscheidene andere Heeren, 't zelve in 't Laager Huis gingen leezen. Om deze reden, en om eenige andere betrachtingen, gaf men aan den Koning een bystand van geld, 't geen hem hielp om Vrankrijk den oorlog aan te doen.

(a) Warham,
Aardsbis-
schop van
Kantelberg.

Den Bisschop van Winchester dacht in deze tyd niet anders als om zijn party tegen den Tresorier te versterken; en oordeelende dat

Tho-

Thomas Volfey, indien men hem voortzettede, groot deel in de gunst zou kunnen hebben, besloot hy alles in 't werk te stellen, om hem te voorderen, en 'er zich een steun af te maaken. Volfey was alreeds bekend, zo door zich zelve, als door zijn ampt van Groot Aalmoessenier. Hy wierd terstond Raadtsheer van Staat gemaakt; en in deze hoedanigheid had hy toegang by Hendrik, dien hy in Vrankrijk volgde. Binnen weinig tijds maakte hy zich meester van alle de gunst; en men heeft hem vyftien geheele jaaren zien regeren met een volkomen gezag, 't geen nooit een Minister van Staat voor hem in Engeland had gehad. Alle de handelingen, alle de traktaaten, gingen door zijn handen: d' ampten en bedieningen stonden tot zijn believen: hy deed wat hy wilde, en had zodanig een vermogen op den Koning, dat 'er in al de tijd van zijn Ministerschap geen party tegen hem gemaakt wierd. De voornaamste streek, daar hy zich af diende, om zich van zijn Meester te doen beminnen, is door een persoon, die hem zeer wel kende, in deze termen zeer nauwkeuriglijk aangewezen. „ Hendrik beminde hem met overmaat, voor- „ naemelijk teroorzaak dat hy hem zeer yverig zag om zijn belan- „ gen te bevoorderen, en zijn meeningen te volgen, zonder zich aan „ den aart van de zaak op te houden. d' Oude Raadtheeren, ten ein- „ de zich van hun plicht te kwyten, persten dezen Vorst by wylen „ om den Raad by te wonen, en getuige te zijn van de manier op „ de welke de zaaken daar verhandeld wierden: maar hy luisterde „ 'er zeer weinig na, hebbende d' uiterste weerzin in dingen te doen, „ die zijn geneugten stoorden, of die strijdig waren tegen het geen „ 't welk hy alreeds vastgesteld had. Den Aalmoessenier wist dit „ wel; waarom hy dan ook, nade maat dat d' oude Raadtsheeren „ den Koning persten om zijn geneugten te laten vaaren, en zich „ tot de zaaken des Rijks te beneerstigen, zorg droeg om hem een „ gantsch andere raad te geeven; 't geen Hendrik veel meer aanstond, „ en hem een krachtiger genegentheid voor zijn Aalmoessenier deed „ opvatten.

Toen hy tot deze trap van gunst verheven was, dacht hy niet meer als om de neigingen zijns Meesters waar te neemen, en besloot alle zaaken voor de belangen van dezen Vorst te verwaarloozen. Want hoewel hy van verscheidene plaatsen geschenken en pensioenen getrokken heeft, heeft hy echter den Koning nooit in eenig verbond gewikkeld, 't geen hem niet waarlijk voordeelig was.

Portuinen en
hoedanighe-
den van
Volfey.

*Caven-
dish in 't
Leeven
van Volfey.
't Is een
Manu-
script van
de Biblio-
theek van
M. Pier-
point.*

Dit Parlement vergaderde in het 14. en 15. jaar van Hendriks Regeering.

Van het oogenblik af dat hy geloofde zijn gezag genoegzaam bevestigd te hebben, trachtte hy te regeren zonder Parlementen, dat's te zeggen, zonder Vergaderingen der Generaale Staaten; invoegen dat 'er sedert het jaar 1516. tot in het jaar 1529. maar een eenig Parlement gehouden wierd, immers zomen dat niet en rekent, 't welk in den jaare 1529. vergaderde, toen de fortuin des Kardinaals hem begon te verlaaten. Maar hy nam veel geldts op onder de naam van Leening, en van vrywillige Gift of Goedwilligheid. 't Geen men in twe woorden van hem kan zeggen, is dat hy als Minister van Staat waarlijk een zeer ongemeen man heeft geweest; dat hy als Prelaat de schandvlek van zijn professie is; dat hy Hendrik niet alleenlijk in de heimelijkste geneugten diende, maar dat hy daarenboven ook zelve van een zeer ongeregeld leven was; dat hy een ziekte gehad heeft, die toen ter tyd veel schandelijker was als nu, zijnde de zelve geweest een der hoofdpunten van de beschuldiging, welke in 't volle Parlement tegen hem ingebracht wierden. Laat ons nog zeggen, dat hy een onverdraagelijke hoogmoed had, die zich in zijn manier van leven ontdekte; en laat 'er ons byvoegen, dat, gelijk 'er zeer groote fommen van nooden waren om een zo overmaatige verteering gaande te houden, zijn eerezucht en zijn gierigheid noodzaakelijk zonder paalen moesten wezen.

In O^{ct}ob. 1513.
 (a) Den 4 Maart, in 't 5 jaar van Hendrik.
 (b) In Nov. in 't 6 jaar des Konings.
 (c) Den 28 August in 't 10 jaar des Konings.
 (d) Den 7 Decemb. in 't 13 jaar des Konings.
 (e) Den 30 April, in 't 15 jaar des Konings.
 (f) Den 4 May, in 't 20 jaar des Konings:

d' Eerste hooge waardigheid, welke hy in de Kerk bezat, was het Bisdrom van Doornik, 't geen zijn Meester aan hem gaf, toen deze stad onder de macht der Engelschen gebracht wierd. Van daar ging hy over tot het Bisdrom van Linkoln (a), 't eerst 't welk in Engeland open viel. Hy verliet het kort daar na voor het Aartsbisdrom van Jork (b), ledig geworden door de dood des Kardinaals Bembrige, en bezat dit laatste, gezamentlijk met het Bisdrom van Bath (c) en Wells, of der Baden en Fonteynen, toen men den Kardinaal Adriaan dit Bisdrom ontnomen had. By na ter zelve tyd trok hy onder zich d' Abdy van S. Alban (d). Hy verwisselde wel haast 't Bisdrom van Bath en Wells voor 't Bisdrom van Durham (e), en dit laatste voor dat van Winchester (f). Dit alles bracht hem een groote inkomst op, welke noch verdubbeld wierd door het voordeel 't geen hy trok uit de vergeeving van benificien, waar af zijn Meester de volkomene beschikking aan hem liet. Hier op kan men zich wel inbeelden dat hy, zijnde van zodanig een aart, niet en feilde 't ongemeen gezag, 't geen den Koning en den Paus hem in de Regering des

des Kerks gaven, te doen gelden. Zijn eerzucht en zijn gunst gingen noch verder: hy trachtte niet meer, als het Hof van den Legaat en dat van de Kancelery, die malkanderen gestadig in 't hair zaten, onder een zelve Hoofd te samen te voegen. Den Kancelier Warham was genoodzaakt hem plaats te maaken, na zijn ampt gedurende de zeven eerste jaaren van deze Regering geoeffend te hebben. De hoogmoed van Volfey was noch niet voldaan geweest, ter oorzaak dat, hoewel hy Kardinaal was, Warham, in de hoedanigheid van Kancelier voor hem ging; gelijk men zien kan in de Journaalen van het Hooger Huis des Parlements, 't geen gehouden wierd in den jaare 1516. Maar sedert die tyd had den Kardinaal altijd de voorrang, als blijkt uit verscheidene stukken, en onder anderen uit een brief, in de welke hy voor Warham tekent. Deze brief, die Mylord Herbert in zijn Historie van Hendrik de VIII. gelyfd heeft, is van 't jaar 1530. geschreeven aan den Paus. Wyders hebben wy niets in de gemeene Boeken, 't geen ons aanwijzen kan, of dezen Minister welsprekende was, of niet. Men kan alleenlijk in 't algemeen zeggen, dat hy, volgens de schijnbaarheden, de manier van zijn Voorzaat Warham volgde. Zy deeden rechte predikationen, in plaats van vertoogen: zy namen een text uit de Schrift, pasten die op de zaak, van de welke zy handelen moesten, en feilden niet d' uitlegging 'er af te stooren door laffe en buitenspoorige vleyeryen, daar zy den Koning mee streelden.

Na Volfey was de Groote Tresorier den geen, die het meeste deel had in de gunst, en in de zaaken des Rijks. Hy wierd hersteld in de hoedanigheid van Hertog van Norfolk, van de welke zijn Vader ontbloot had geweest, en volgde hem, niet alleenlijk in deze waardigheid, en in alle zijn andere goederen, maar ook zelfs in zijn ampt van Tresorier. Deze Minister droeg zich met een byzondere omzichtigheid in een post daar de nyd zo veel vat op heeft, als gemeenlijk de geene is welke hy bekleedde. Hy behield ze in 't midden der omkeeringen van die tyd tot aan Hendriks laatste jaaren; en zo hy toen besweek, 't was meer om dat men hem verdacht, als om dat hy schuld had. Waar uit men besluiten kan, dat hy een zeer ongemeene behendigheit en voorzichtigheit gehad heeft, dewyl hy een zo benyd ampt, gedurende zo veel jaaren, en onder een Meester als de zijne, heeft weeten te bezitten.

Behalven deze twee groote Ministers, was 'er een derde Gunsteling

Opkomst
van Karel
Brandon,
Hendriks
Gunsteling.

Den 15.
May 1533.

Hy trouwt
de Koningin
Douairiere
van Frank-
rijk.

(a) A. 1533.
den 23 Juny.

ling, die deel had in alle de geneugten van Hendrik, te weeten Karel Brandon, geacht wegens zijn goed gelaat en zijn loffelike swier, maar bemind van den Koning ter oorzaak dat hy een der sterkste mannen van zijn eeuw zijnde, zeer bekwaam was tot het ringsteeken en tournoyen, welke dingen toenmaals het algemeen tydverdrijf maakten: want gelijk deze Vorst ook ongemeen sterk, en in diergelijke oeffeningen wel afgericht was, schepte hy 'er een groot vermaak in. Aldus kon een man als Brandon, die hem altijd treffelijk bystond, niet missen zich zeer diep in zijn gunst te wikkelen. Hy wierd ook Markgraaf van Rijssel gemaakt, en na eenige maanden, Hertog van Suffolk. Ten anderen had hy geen minder geluk by de Juffers, als by zijn Meester. Hendriks Zultter, die niet langer met Lodewijk de XII. getrouwd had geweest, als 't van noden was om haar Koningin Douairiere van Vrankrijk te maaken, besloot daar na, zelve, zich een Man te verkiezen, en den Hertog van Suffolk, die toen ter tijd in Vrankrijk gezonden was, te neemen. Hun huwelijk wierd wel haast in des Konings geest geslooten, hoewel deze Vorst 'er niet opentlijk in wilde bewilligen. Dit veroorzaakte, dat de Douairiere, door een kluchtige grilligheid, aan den Hertog verklaarde, dat zy hem maar vier dagen tijds gaf, om het verlos van haar te trouwen van haar te verkrijgen, en dat, zo hy in die tyd daar niet toe had kunnen geraaken, hy t'eenemaal afstand moest doen van de hoop van haar ooit te bezitten. Maar men zal zich lichtelijk vroed maaken, dat hy na een zo gunstige verklaring geen groote swaarigheden en vond. Zy trouwden te samen, en kreegen naderhand des Konings vergiffenis. De gunst des Hertogs stierf niet met zijn Vorstin (a): hy hield zich zijn gantsche leven lang in de zelve graad van vermogen, daar men hem van te vooren in gezien had. Waarlijk, hy bemoeide zich weinig met de zaaken des Rijks; en, voor zo veel wy 'er af oordeelen kunnen, hy was gauwer Hoveling, als Staatkundige.

Wat d' andere Ministers belangt, wy zullen 'er tegenwoordig niets af zeggen, stellende zulks uit tot dat het gevolg van onze Historie ons daar toe verbind.

Hendrik schepte vermaak in persoener van een geringe geboorte te verheffen, en hen naderhand, zo haast als hy de minste reden had om 'er afte walgen, om ver te stooten. Zelfs ging hy dikwils noch verder; en na dat hy hen aldus ontgunstigd had, offerde hy hen op
aan

aan de misnoegdheden des volks. Zyn Hof was heerlijk, en zijn koste ongemeen. De doemelijkste drift, welke hy ooit gehad heeft, is zijn neiging tot de wellusten geweest. Ziende dat de Koningin, na de Princes Maria, hem geen kinderen meer en baarde, en begeerende 'er veele na te laten, stelde hy zijn zinnen op Elisabeth Blond, by de welke hy Hendrik Fitz-Roy teelde, dien hy in 't zeventiende jaar van zijn Regering Graaf van Nottingham maakte, en op de zelve dag ook Hertog van Richemond en van Sommerfet. Hy had zelfs beslooten, hem, na zijn andere kinderen, in de rang van de successie te stellen; en hy zou 't gedaan hebben, indien de dood van den jongen (a) Prins dit voorneemen niet verbroken had.

Den 17
Juni.

(a) Den 26
Juni 1536.

Wat zijn Parlementen belangt, hy trachtte met de twe Huizen, en inzonderheid met dat der Gemeente, een goed verstand t'onderhouden; invoegen dat de zaaken meestentijd tot zijn volkomene vernoeving gelukten. Alleenlijk was 'er misverstand in het 14. en 15. jaar van zijn Regering. Hy deed eischen, tot den oorlog tegen Vrankrijk, 800000 ponden Sterlings, te betaalen in vier jaaren. 't Was op de voet van de vyfde der goederen, zo roerende als onroerende, volgens d' oude waardeering. Deze som onredelijk schijnende, en den Kardinaal zeer gehaat zijnde, zag men weinig gesteldheidts om het Hof te voldoen. Den Kardinaal, van zijn kant, klaagde geweldig over den Ridder Thomas Morus, Spreeker of Prezident van het Laager Huis; en ziende, dat men naauwelijks de helft van het gëeischte aanbod, ging hy zelve in dit Huis, zeggende, dat hy wenschte te weetē, wat men tegen zijn eisch te zeggen, en op zijn tegenzeggingen t'antwoorden had. Men voerde hem te gemoet, dat het de gewoonte van het Huis niet en was, in de tegenwoordigheid van getuigen te raadpleegen. Hy vertrok dan zeer kwalijk voldaan. Alles 't geen het Hof verwerven kon, was een onderstand van drie stuivers van 't pond, te betaalen in vier jaaren tijds. Dit vertoornde den Kardinaal ten hoogsten; en gelijk men in zeven jaaren geen Parlement gezien had, was men noch zeven jaaren zonder 'er een te zien.

Ziet daar wat 'er in Engeland omging, ten opzichte zo van de polityque als burgerlijke regeering. Laat ons nu van de kerkelijke zaaken spreken.

Gelijk de weetenschappen weer begonden te bloeyen, en dat het Huis van Medicis zich vermaard gemaakt had, door de bescherming
daar

daar zy de Geleerden mee vereerde, begonden ook d' andere Vorsten genegenheid voor de studien te laten blijken. Hendrik de VII. hoewel hy zelve ongeletterd was, droeg zorg om 'er zijn kinderen in te doen onderwyzen: en men heeft geloofd, toen hy zijn tweede Zoon aan de wetenschappen besteedde, dat hy hem tot het Aardtsbisdom van Kantelberg verordende. Maar dit gevoelen is ongegrond: want voor eerst leeren ons de Historieschryvers van die tyd, dat den Prins Arthus de zelve onderwyzingen had gehad als Hendrik: en ten anderen, 't geen den laatste kon weeten, had hy geleerd sedert dat hy Vorst van Walles had geweest; vermits Arthus gestorven was op de tweede dag van April des jaars 1502. en dat Hendrik, die in den jaare 1491. op den 28 Juny, ter wereld was gekomen, noch geen elf jaaren kon hebben. Nu weet een iegelijk wel, dat een Prins op die ouderdom geen groote voortgangen in de letteren gedaan heeft. Hun Vader kon een dubbeld oogmerk hebben, met hen aan de studie te houden; 't een om hen doorluchtiger, en tot groote zaaken bekwaamer te maaken; 't ander om hen te verletten, en door dit middel te verhinderen dat ze al te vroeg de kennis van de zaaken des Rijks hadden. En in der daad, gelijk Hendrik de VII. niet zeer bemind was, indien deze twe Prinzen 't recht van hun Moeder hadden opgehaald, zy zouden gevaarlijke Medeeïffchers voor hem geweest zijn. Wat 'er ook af zijn mag, Hendrik de VIII. had een voordeelig opvoeding gehad, als d' andere Prinzen gewoon zijn te hebben, welker gantsche wetenschap men gemeenlijk bepaald in behendig te zijn in d'oeffeningen van een degenman, en zich wyders te vernoegen met te kunnen leezen en schryven. Hy is de geleerdste Koning geweest, dien men sedert ettelijke eeuwen gezien had; en by gevolg heeft hy, met meer rechts als iemand zijner Voorzaaten, de hoedanigheid van *Braave Klerk* verdiend.

Geleerdheid van Hendrik de VIII.

By zijn tyd benaarstigde men zich voornaamelijk tot twederhande wetenschappen, volgens de verscheelende oogmerken welken men had. De geen en, die zich bekwaam oordeelden tot diepe betrachttingen, en tot de gedachten van anderen uit te pluizen, gaven zich aan de Theologie of Godtsgeleerdheid, die sedert Lombardus uitsteekend subtyl en diepgrondig geworden was. d' Anderen, welke niet en dachten als om zich in de zaaken, of in d' ampten te dringen, omhelsden de studie der Geestelijke Rechten. Hendrik had d' eerste dezer twe partyen genomen. Hy had zijn lust in 't leezen van Thomas Aqu-

Aquinas; en mogelijk dat hy voor Volsey zo veel genegenheids niet en had opgevat, als ter oorzaak dat deze Kardinaal in dit slag van geleerdheid uitmuntte. Hy beminde insgelijks de zuiverheid van de Latijnsche Taal; 'tgeen blijkt uit de liefkoozingen, welken hy bewees aan Erasmus, die beruchte Herstelder van het zuiverste Latijn, mitsgaders aan Polydorus Virgilius. Maar 't was hun ongeluk, dat zy, of de behendigheit, of de believing niet en hadden van Volsey de honig om de mond te strijken; 't geen hen verscheidene gunsten, welken zy anders van den Koning genooten zouden hebben, deed verliezen. Zelfs zag den een zich ten laaftten genoodzaakt Engeland te verlaaten; en zo'er den ander bleef, hy wierd'er zo onwaardiglijk gehandeld, dat hy'er zich op des Kardinaals geheugenis af wreekte. De Filozofie van die tyd was zodanig met de Theologie vermengd, dat den Koning ze ook kende. Eindelijk, deze Vorst moet een goed Muzikant geweest hebben, dewyl hy twe geheele Missen in Muziek gesteld heeft. Wat zijn schrift belangt, hy maakte zeer lelyke letters, en men had moeite om te leezen 't geen hy op 't papier stelde.

Zijn genegenheit tot de letteren haalde hem alle dagen d' Opdrachten van een hoop hongerige Auteurs op den hals. Van alle de gewesten van Europa droeg men boeken aan hem op; en men gaf hem zulke onredelijke pryzingen, dat ze hem waarlijk ongelijk doen, dewyl ze aan de wereld bekend maaken, hoe gaarne hy gevleid wilde wezen: want indien hy'er zo verzot niet op had geweest, en dat hy zijn pluimstrijkers niet vergolden had, men zou alle jaaren zo veel kwaade navolgers geen lompe origineelen hebben zien uitschrijven. 't Is gewis, dat de vleyery hem t'eenemaal bezat; inzonderheit die vleyery, welke zyn geleerdheit, of zijn voorzichtigheit verhefte. Weinige lieden waren'er onweetende af: zijn Parlementen, zyn Hovelingen, zijn Priesters, 't Volk zelve, en de Vreemdelingen; een yder wendde zijn vlijt aan om'er meer af te zeggen, als men'er noch af gezegd had: en aldus duurde het niet zeer lang of men gebruikte uitdrukkingen, weinig overeenkomende met de hoedanigheden van bloote schepselen. Maar hy en dacht niet als om zijn naam daar door onsterfelijk te maaken. Nooit had ook Koning van Engeland, noch de Kerk, noch de Geestelijken, zo zeer bemind, als deze Vorst hen beminde: altijd was hy den Pausen zeer onderdaanig: altijd gereed om hun belangen tegen het overige des werelts te hand-

Zyn zucht
om gevleid
te worden.

handhaaven: altijd genegen om de vrede en den oorlog te maaken, na dat zy 't begeerden; invoegen dat, zo hy voor het negentiende jaar van zijn Regering gestorven was, men hem gewisselijk, niet tegenstaande zijn gebreken, gecanoniseerd of in 't getal der Heiligen gesteld zou hebben, dewyl hy alle de deugden, welke sedert duizend jaaren de Koningen in 't getal der Heiligen hebben doen stellen, in een uitsteekende graad bezat, zonder te rekenen dat hy meer had gedaan als iemand van hen, verdedigende met zijn schriften de Roomsche Kerk tegen Luther.

Rechten
van de Kroon
in de Geest-
lijke Mate-
rien.

Engeland had tot die tyd toe, drie geheele eeuwen lang, 't onderdaanigste gedeelte des werelts aan 't gezag der Pausen geweest; en de Pausen hadden 't altyd als zodanig gehandeld, en aangemerkt. Eenige Parlementen, en twe of drie Koningen, moediger als d'anderen, hadden zich wel gesteld tegen d' onwettige aanmatigingen van 't Roomsche Hof, maar zonder groot gevolg. Ondertusschen, zelfs ten tyde van Hendrik de VIII. waren de Koningen van Engeland niet t'eenemaal ontbloot van hun macht op de Geestelijke persoonen. In 't begin stond d'investiture der beneficien ter dispositie der Koningen, die de zelve gaven aan de Bisschoppen of aan d' Abten, met de ring en harders staf aan hen te geeven: en toen zy dit recht verlooren hadden, lieten zy echter niet het zelve by na geheel te behouden, hoewel onder een andere gedaante. By voorbeeld, zo'er een stoel kwam ledig te worden, vervaardigde de Kancelery terstond een commissie, om zich, in de naam des Konings, van het tydelijke te verzekeren. Dit heette *Custodia temporalitatis*, de bewaaring van het tydelijke, dat 's te zeggen van d'inkomst des Bisdoms, of der Abye. Vervolgens schreef de Koning aan den Paus, en recommandeerde hem een Onderzaat tot het openstaande beneficie. De Bullen te Romem vervaardigd zijnde, wierd de door den Koning genoemde, of gerecommandeerde persoon gewyd, en in de geestelijke bestiering van het beneficie aangesteld. Maar naderhand moest men voor den Koning verschijnen, of in persoon, of door een gevolmachtigde: men moest afstaan van alle clausulen dezer Expeditien of Bullen, indien de zelve aan het souverain gezag nadeelig waren, of in 't toekomstige konden wezen, of ook strydig tegen de Wetten des Koninkrijks: en eindelijk moest men den Koning getrouwheid sweeren, en hem huldedoen. Zo haast als dit gedaan was, vervaardigde de Kancelery nieuwe brieven, om het zelve te getuigen, en om te belasten dat het tydelijke

Custodia
temporalita-
tis.

Restitutio
temporalita-
tis.

delijke in de handen des Biffchops, of des Abts, gefield wierd. Men vind in de Rijksboeken een groote menigte van deze brieven, en ieder jaar befchaft'er. Men behoefde dan maar te weeten, wanneer deze gewoonte in Engeland begonnen is ingevoerd te worden: maar de beflechting van deze queftie behoord aan perfoonen, welke in de wetten uitfteekend ervaren zyn. Wy hebben alleenlijk, om de zelve te verklaaren, raadfaam geoordeeld de Brieven, door de welken den Kardinaal Adriaan in 't Bifdom van Bath en Wells aangefield wierd, te ftellen in 't begin van de Verzameling der openbaare Acten, die tot onze Hiftorie dienen. Men zal daar uit zien, dat de Biffchoppen, zelfs toen ter tyd, ter believen der Koningen ftonden, welke over de Bifdommen fchikten of difponeerden; dewyl het geen, dat de beneficien in die tijd 't meest deed zoeken, altyd in hun macht bleef. Maar Hendrik de VIII. verloor veel van dit voordeel, door het gezag 't geen hy aan zijn Gunfteling gaf, 't welk een groote miflag in de ftaatkunde was: want Volsey te gelijk Legaat, of Paufelijke Gezant, en Kancelier zijnde, konden de volgende Legaaten 't zelve gezag, 't geen hy had, pretenderen. Ten minften weet een iegelijk wel, dat de Pausen op deze wijs, en zelfs op fwakker gronden, tot die hooge trap van grootheid geklommen zijn; daar wy hen tegenwoordig op zien. Niettemin leed de Koning zelden, dat men de wetten, gemaakt tegen de geenen, welke zonder zijn bewilliging aan 't Roomfche Hof Bullen verzochten, overtrad. 'k Heb in d' openbaare Acten verfcheidene bewilligingen van dezen aart gevonden, hebbende voor in 't hoofd d'ordonnantie, gemaakt in 't zefftiende jaar van Rykaard de II. tegen het gezag 't geen de Pausen zich in Engeland aanmaatigden.

Ziet onze
Verzameling
der openbaare
Acten,
N. 1.

Een zaak, die groote klachten, en genoegzaam rechtvaardige klachten veroorzaakte, was d' immuniteit of vrydom der Geestelijke perfoonen. In der daad, lieden, hoewel fchuldig aan fnoode misdadaen, hadden maar, om zich in een volkomene veiligheid te ftellen, in de Heilige Orders te treden. Als dan moest men hen niet alleenlijk het voorgaande vergeeven, maar hen ook zelfs om nieuwe misdadaen, begaan federt hun inwyng, niet vervolgen: of men was genoodzaakt zo lang te wachten, dat de Biffchop hen ontwyd had; en tot die tyd toe waren ze zijn gevangen. Dit mifbruik veroorzaakte, in 't begin van Hendriks Regering, een aanmerkelijke twift, daar echter geen Hiftoriefchryver gewag af ge-
maakt

maakt heeft; en dit verplicht ons om de zelve hier in 't lang te verhaalen.

Groot gefchil over de Geestelijke Vrydomme.

Ziet Kill-way in het boek 't geen hy Reports noemt.

Op den 26 Janua. 1513.

't Vierde Parlement, gehouden onder Hendrik de VII. had de privilegien der Geestelijkheid een weinig verminderd, door het maaken van een Ordonnantie, *dat alle de Geestelijken, overtuigd van misdadaen, met een gloeyend yzer in de hand gebrandmerkt zonden worden.* Maar hun euveldaaden vervolgende, en alle dagen noch meer toencemende, maakte het Parlement, 't geen Hendrik de VII. in 't vierde jaar van zijn Regering beriep, een andere Wer, door de welke alle de Geestelijken, overtuigd van doodslag of van diefstal, van alle de vrydommen, andersins aan de Geestelijke personen vergund, vervallen verklaard wierden. Men wilde terstond deze zo noodzaakelijke en zo rechtvaardige Wet algemeen maaken: maar 't Hooger Huis bracht 'er twee maatigingen in; d' eerste, dat ze niet uitgestrekt en zou worden tot over personen, die de heilige orders van Bisschop, van Priester, en van Diaken, ontfangen hadden; de tweede, dat ze niet langer kracht zou hebben als tot aan het houden van een ander Parlement. De Heeren deze Wet goed gekeurd hebbende, mits dat men 'er deze twee maatigingen inlyfde, en de gemeente de zelve in die staat hebbende aangenomen, gaf 'er de Koning zijn bewilliging toe. Ziet daar een schoone wet gemaakt, en zelfs onderhouden. Geheel Engeland had de blydschap van te zien, dat de misdadaen, zelfs die der Geestelijken, niet langer ongestraft zouden blijven. Maar de Geestelijkheid geloofde, dat deze ordonnantie haar al te zeer verongelykte, en besloot derhalven niets van haar oude rechten te verliezen, uit vrees van d' allerheiligste Orders in gevaar te stellen, indien de laager Orders niet meer onschendelijk en waren. Een Parlement in het vyfde jaar des Konings vergaderd zijnde, viel deze wet van zich zelve; en, volgens de schijnbaarheden, behoorde de Geestelijkheid voldaan te zijn. Maar niet vernoegd met dit voordeel verkreegen te hebben, wilde zy de wet noch hekelen, en de zelve doen aangezien worden als een schending der vrydommen van de Heilige Kerk. Den Abt van Winchelkomb, meer vervoerd als d' anderen, preekte in S. Paulus kerk, zelfs geduurende de zittingen van 't Parlement, vergaderd in het zevende jaar van Hendriks Regering, *dat door deze Ordonnantie de wetten Gods, en de privilegien des Kerks overtreden wierden; dat alle de geenen, die ze gemaakt en goed gekeurd hadden,*

zich

zich daar door, 't zy dat ze Wereldlijken of Geestelijken waren, de Kerkelijke ban op den hals hadden gebaald. Ter zelvetijd, om t'ondersteunen 't geen hy gezegt had, gaf gy een boek in 't licht, waar in hy trachtte te bewyzen; dat alle de Geestelijken, zo van de hoogste als van de laagste Order, heilig waren; dat niemand van hen onder de wereldlijke macht stond, zelfs niet in crimineele zaaken; en dat by gevolg niemand door d' Overigheden gestraft kon worden. Deze voorstellingen maakten groot gerucht. Alle de Wereldlijke Heeren van 't Hooger Huis, geholpen van 't Huis der Gemeente, baden den Koning, d' overmaatige moedwil der Geestelijkheid te beteugelen. De zaak wierd verhandeld in de tegenwoordigheid van dezen Vorst, vergezelschap van alle zijn Rechters, en van alle zijn Advokaaten. De Doctor Standish, toenmaals Overste van het Klooster, 't welk de Minderbroeders te Londen hadden, en naderhand Bisschop van S. Asaph, die insgelijks eerste Advokaat van den Koning in zijn Geestelijke Hoven was, beweerde; dat de Geestelijke personen van alle tijden, in misdaden tegen den Staat of tegen de burgerlijke gezelligheid, voor de gewoontelijke Rechtbanken getrokken, en geoordeeld waren; dat de Wetten des Koninkrijks het aldus verordend hadden; dat 'er in dit gebruik niets en was, strijdende tegen de Godlijke Wetten, noch tegen de Canons; dat het best van de gezelligheid, 't welk het voornaamste oogmerk des instellings van alle de Wetten was, en 't welk men boven alle d' andere betrachtingen moest stellen, vereischte dat geenige misdaad ongestraft bleef. Den Abt van Winchelkomb, Advokaat van de Geestelijkheid, antwoordde daar op; dat 'er een Canon was, die uitdrukkelijk het tegendeel verordende; dat alle de Christenen gehouden waren zich aan deze Canon t'onderwerpen, op straf van in doodzonde te vallen; en dat men derhalven, van het oogenblik af dat men de Geestelijken in de Wereldlijke Hoven oordeelde, een doodzonde beging. Op deze woorden keerde Standish zich na den Koning; God gebenge niet, zei hy, dat alle de Canons verbindelijk zijn; immers onze Bisschoppen gelooven 't niet; zy die wel weeten dat de Kerkelijke instellingen hen beveelen, op de Hoogtijden in hun Bisdommen te weezen, en die 't nochtans meestentyd niet en doen. Hy voegde 'er by; dat een Canon geen kracht in Engeland had, indien z' er niet als zodanig aangenomen was; en dat de geene, daar men afsprak, 'er niet aangenomen was geworden; dat eindelijk, sedert dat de zelve gemaakt was, zo wel als van te voren, 't recht van de Geestelijken, in crimineele zaaken, t'oordeelen, altyd aan de gewoont-

woonlijke. Hoven was gebleeven. Den Abt wist hier niets tegen in te brengen : alleenlijk, om te bewyzen, dat de vrydom der Geestelijken op de woorden van onzen Zaligmaaker gegrond was, en om te betoonen, dat de Vorsten, die Geestelyke personen deden aanvatten, en de zelven voor de gewoonlyke Rechtbanken trokken, de Wet Godts overtraden, tegen de welke geenig gebruik geldde, bracht hy deze Schriftuurplaats te berde, *Tast myn Gezalfden niet aan.* Standish voerde hem daar op te gemoet; dat onzen Zaligmaaker deze woorden nooit gesproken had; dat ze uit de mond van David waren gekomen, duizend jaaren voor de komst van Jesus Christus; dat ten anderen dit verbod niet en zag op d' Overigheden; dat God het gedaan had aan een groote menigte van booswichten; die in die tyd leefden, in de welke zeer weinig godvreezende lieden te vinden waren. Den Abt had in 't eerst en een groote verwoerdheid, en een groot vertrouwen doen blyken; maakende zich vroed, dat hy alle de geenen, die de stoutheid hadden van zijn gevoelens te bestryden, zoude beschaamen: ondertusschen bleef hy stom. En alle de wereldlijke personen, die getuigen van den uitval des twists waren, baden de Bisschoppen, dat zy den Abt zijn dwaaling, en zijn fermoen, op de zelve plaats daar dit fermoen gedaan was, in den hals wilden doen haalen. Maar de Bisschoppen weigerden 't rond uit, en zeiden zelfs, dat de Kerkelyke Canons hen verplichtten 't gevoelen van den Abt in alle zijn omstandigheden te verdedigen. Hier na verlieden de zittingen des Parlements in bitterheden en in twistingen, gelijk men zien kan uit de Journaalen van 't Hooger Huis, hoewel ze ten dezen opzichte vry wat eenzydig gaan; 't geen ons niet verwonderen moet, dewyl Tylor, Doctor in 't Geestelyk Recht, en Secretaris (a) van 't Parlement, ter zelve tyd Spreker van 't Laager Huis van de vergadering der Geestelykheid was. Ziet hier 't geen wy vinden in de Journaalen, daar ik afspreek: *Daar zyn in het tegenwoordig Parlement, en in de tegenwoordige vergadering der Geestelykheid, zeer gevaarlijke verdeeldheden geweest, tusschen de Geestelykheid en de Wereldlyke macht, wegens de Geestelyke vrydommen. Eenen Standish geheeten, een Minderbroeder, is geweest het werktuig en den auteur van alle d'onheilen, welke deze verdeeldheden veroorzaakt hebben.**

(a) Hy was
tegemaakt op
den 29. Oct.
1509.

* Journal. Procerum 7 Henr. VIII. dissolutum & finitum suihoc Parliamentum 22 Dec. 1515. Johanne Tylor, Juris Pontificii Doct, Clerico Parliamentorum Domini Regis, & quod raro accidit, eodem tempore Prolocutore Convocationis Cleri. In hoc Parlamento & convocatione periculosissimæ seditiones exorta sunt inter clerum & secularem potestatem super libertatibus Ecclesiasticis, quodam fratre minore nomine Standish omnium malorum Ministro ac Stimulatore.

Kort daar na viel'er iets voor, 't welk veroorzaakte dat de zaak veel verder gedreeven wierd, op 't openen der Rechtbanken, in de wyk van S. Michiel. Een zekeren Rykaard Hunne deed een zijner kinderen begraaven, gestorven ter ouderdom van vijf weeken. Dit geschiedde in 't Graaffchap van Middelfex. Den Priester van de Parochie eischte een begraafrecht, 't geen den ander niet betaalen wilde; invoegen dat den Priester hem het zelve in 't gerecht afvorderde. Hunnes Advokaat ried hem, zijn party te vervolgen, uit kracht van de wet *Pramunire*, dewijl hy een Onderzaat des Konings voor een vreemd Hof gedaagd had: want het Geestelijk Hof vergaderde niet als door het gezag van den Legaat. De Geestelijkheid raakte hierop gaande, en dacht niet als om Hunne van kant te helpen. Gelijk de kortste weg was, hem voor een Ketter te doen gaan, en dat zy verwittigd waren, dat de Bybel van Wiklef tot zijnent was, sloegen zy de zelve in, slooten hem in de Lollards Tour, te S. Paulus, en ondervraagden hem over verscheidene artykelen, welken Fitz-James, Bisschop van Londen, opgesteld had. Hunne ontkende, dat hy eenige dezer artijkels geloofde, op zodanig een wijs als de zelve hem voorgeworpen wierden: hy bekende alleenlijk, dat hy eenige woorden gezegt had, welke daar na geleeken; en hy voegde'er by, dat hy'er berouw afhad, dat hy God'er over om vergiffenis bad, en dat hy zich aan des Bisschops tucht onderwierp. Na zodanig een belydenis kon men niet meer doen als hem eenige boete opleggen, en hem in vryheid stellen: maar gelijk hy zijn proces gestadig aan een wereldlijk Hof voortzette, wierd hy door die van de Geestelijkheid wreedelijk gehandeld. Op den 4 December vond men hem in zijn gevangenis opgehangen. Den Doctor Horsey, Officiaal van den Bisschop, en d' andere Officieren die de wacht van de gevangenis hadden, gingen terstond uitstrooyen, dat hy zich zelve opgehangen had: maar den (a) Koroner van Londen vervoegde zich op de plaats, en rechte daar een ligchaam van Jureys of Gesworenen op, om kennis van deze zaak te neemen. Hy vond de strop zeer slap, zijnde slechts een zijde gordel. Straks dacht hy wel, dat Hunne zich zelve niet omgebracht had: waar na bemerkende, dat het vel van den hals hier en daar tandswyze getekend was, vermoedde hy, dat men dezen man met een yzere keten gewurgd had. Eindelijk, vindende eenige bloedvlekken op zijn ligchaam, en voegende alle deze bewyzen by malkander, sprak hy uit, dat den gevangen vermoord was, en wierp deze

Hunne door de Geestelijkheid in zijn gevangenis opgehangen.
(a) Een Officier die het opzicht heeft over d' openbaare misdaden en ongeregheden.

moord, na dat hy 't ligchaam der Gestorvenen ontlast had; op d'Officiers van de gevangenis. Men vernam uit andere informatien of onderzoekingen, dat twe Officiers van den Bisschop, den Sergent en de Klokkeluyer, aan de misdaad schuldig waren. Vervolgens beschuldigde den Sergent den Officiaal en den Klokkeluyer.

Terwijl men met d' onderzoekingen voortvoer, tastte den Bisschop Hunnes ligchaam aan, op nieuwe punten van Kettery. Men trok deze punten uit de voorreden, die voor aan in de Bybel van Wikkelf stond; en hier op deed men het dood ligchaam een nieuw proces aan. Om te bewyzen, dat Hunne een Ketter was, maakte men zich vroed, dat het genoeg was te toonen dat hy een schadelijke Bybel had. Aldus leverde men het ligchaam over aan den wereldlijken arm. Toen het vonnis uitgesproken wierd, was den Bisschop van Londen verzeld van den Bisschop van Durham, van den Bisschop van Linkoln, en van een goed getal van Docters, zo in het Geestelijk Recht, als in de Godtsgeleerdheid; invoegen dat dit vonnis aaagezien wierd als een daad van de geheele Geestelijkheid. Den 20. December verbrandde men het ligchaam op een plaats van Londen, Smithfields geheeten.

Zijn dood
ligchaam
op beschuldi-
ging van Ket-
tery ver-
brand.

Den 20
Dec. 1514.

Dit werk had een gantsch ander gevolg als de Geestelijken verwachtten. Zy hadden geloofd, indien Hunne als een Ketter veroordeeld wierd, dat daar niemand zijn verdediging zou durven onderneemen; en het tegendeel gebeurde. Men hoorde niet als morren, over dat een man, die een zeer goede naam had, op een zo ongewoonlijke wijs gehandeld was geworden. Van toen af vat-
tede de stad Londen een afkeer op tegen de Roomsche Geestelijken, daar ze zich nooit af ontslagen heeft. Sedert die tyd zag men haar altijd yverig in d'eersten welke tegen hen spraken, te volgen: en in 't algemeen geloofden weinige lieden, datze zich met Hunnes ongeluk niet en behoorden te bemoeyen. Al de wereld voer uit tegen de wreedheid der Geestelijkheid: men zei, dat d'eenige misdaad van Hunne was, een Geestelijke in de gewoonlijke Gerechtshoven vervolgd te hebben; dat men hem daar op in een harde gevangenis had gesmeeten; dat men hem in deze gevangenis duizend elenden had doen lijden, en dat men hem eindelijk wreedelijk vermoord had; dit alles om hem eerloos te maaken, en om zijn familie of huisgesin zijn goederen t'ontsteelen. Maar 't geen en de deernis, en de klachten van 't gemeen-

't Volk vat
hier over een
afkeer op te-
gende Gee-
stelijken.

ne , tot d' overmaat toe voortdreef , is dat men Hunnes doode ligchaam , na het zelve geduurende zijn leeven op zodanig een wys gehandeld te hebben , verbrand had. Dit was , volgens 't schreeuwen van een iegelijk , d' uiterste wreedheid , en een beleid daar men zeer weinig voorbeelden af had , zelfs by d' allerwoefte volkeren.

Den Bisschop ziende dat alles ontdekt was , en dat men met d' onderzoeking voortvoer , verzuimde niets om de loop van deze zaak te stutten. De partyen wierden in den Raad gedaagd. Men bracht daar te berde , dat zy zo veel waters niet vuil en maakten als uitwraakzucht , of uit een misdaadige geneigdheid tot de Kettery. Den Kardinaal wendde zijn vlijd aan om een order tot het staaken der vervolgingen te doen geeven : maar d' omstandigheden van de misdaad waren zo haatelijk , en te gelijk zo klaar , dat deze order geen gevolg en had. Hoe men de zaak meer trachtte te smooren , hoe men het volk in haar vermoeddens meer versterkte. 't Huis der Gemeente stuurde een Bil aan het Hooger Huis om Hunnes kinderen in hun eer en in hun goederen te herstellen. Deze Bil wierd , door de goedkeuring der Heeren , en door de bewilliging des Konings , wel haast een wet. Maar een andere Bil , wegens den aart van Hunnes dood , veroorzaakte in 't Hooger Huis groote twistingen. Den Bisschop van Londen zei ; dat dezen man gewisselijk zelve zich opgehangen had ; dat d' Officers , welke d' informatien hadden opgenomen , schurken , falsariffen , en meenedigen waren ; dat , indien zy voortvoeren , hy zijn huis niet langer tegen de Kettery zou kunnen verdedigen. Gelijk de Geestelijkheid in dit Huis zeer machtig was , wierd 'er de Bil van 't Huis der Gemeente maar eens geleezen. Aan d' andere kant liet de zaak echter niet in de gewoonlijke Hoven voortgezet te worden : den Officiaal en den Sergent wierden beschuldigd en gedaagd , als voornaamste auteurs van de moord , begaan in de persoon van Rykaard Hunne.

De Geestelijkheid , dietoenmaals vergaderde , vindende de zaaken in dezen staat , en ziende dat men 't op haar privilegien gemunt had , tastte terstond den Doctor Standish aan , en maakte zich gereed om hem rekschap te doen geeven van het geen 't welk hy wegens deze materie gezegd had. Den Doctor verscheenen zijnde , deed men hem mondeling tegenwerpingen noopende het recht , 't welk de wereldlijke

Vervolg
van het
voorgaande
werk.

Hoven pretendeerden te hebben om de Geestelijke perſoonen t'oordeelen. Des anderen daags ſtelde men deze tegenwerpingen in geſchrift: men gaf hem de zelve, en men betekende hem een dag om 'er op t'antwoorden. Hy vermoedde wel, waar men heen wilde, en begreep zeer wel, dat zijn zaak een kwaaden uitſlag zou hebben, indien ze van de Geestelijkheid geoordeeld wierd. Dit deed, dat hy toevlucht nam tot de beſcherming des Konings. Hy vertoonde hem, dat men hem niet aan en taſtte, dan ter oorzaak dat hy, om zijn plicht te voldoen, zijn gevoelens, als Advokaat van zijn Majesteit, in conſcientie gezegd had. Om deze ſlag af te weeren, verzekerden d'Afgevaardigden der Geestelijkheid den Koning, dat hun voorneemen niet en was den Doctor te vervolgen, wegens 't geen hy gezegt mocht hebben in hoedanigheid van zijns Majesteits Advokaat, maar alleenlijk wegens gevoelens, welken men hem beſchuldigde op den ſtoel gepredikt te hebben, zo te S. Paulus, als elders, tegen de wet Godts, en de vrydommen des Kerks, die zy altemaal gehouden waren te handhaaven; dat zy wyders niet en twyfelden of den Koning zou hen in deze gelegenheid onderſteunen, zo om de verbinteniffen van zijn hulding te voldoen, als om te vermijden onder de Kerkelijke tucht te vallen. Van d'andere kant baden den Adel, de Rechters, en 't Huis der Gemeent, den Koning, zijn beſcherming aan Standiſh te vergunnen, te gedenken aan den eed welke hy in zijn hulding had gedaan, en den Wereldlijk Gerechte de privilegien en de rechten, die haar wettelijk toekwaamen, te behouden.

Den Koning vond zich ten dezen opzichte in een zeer groote belemmering. Hy wilde niets van zijn tydelijk gezag verliezen. Ten anderen wiſt hy wel, wat moeiten hy zou hebben uit te ſtaan, indien hy zich met zijn Geestelijkheid over hoop wierp. Hy ſtuurde om den Doctor Volfey, toenmaals Deken van zijn Kapel, naderhand Biſſchop van Exeter, en beval hem, dat hy hem als een recht Chriſten, en als goed onderzaat, zijn gevoelens over deze zaak zou zeggen. Den Doctor, na 't geſchil onderzocht te hebben, betuigde aan den Koning op zijn conſcientie, en volgens de getrouwheid welke hy hem ſchuldig was, dat hy niet en geloofde, dat het in Engeland aangenomen gebruik van de Geestelijke perſoonen voor de Wereldlijke Rechters te vervolgen, niet te ſamen en kon gaan of met de Godlijke wetten, of zelfs met de Kerkelijke vrydommen. Den Koning door deze betuiging aangemoedigd, beval aan alle zijn Rechters, aan zijn Advokaaten

ten Generaal, zo in de Geestelijke als in de Wereldlijke Hoven, en aan eenige leden van beide de Huizen des Parlements, zich in het Klooster der Dominikaanen te vervoegen, alwaar de zaak verhandeld zou worden. De beschuldiging, opgesteld tegen den Doctor Standish, wierd daar geleezen: men vervolgde hem, om dat hy gezegd had; 1. dat de laager Orders niet heilig en waren; 2. dat de vrydom der Geestelijken niet van Godlijk recht was; 3. dat d'Overigheid de Geestelijken kon straffen, als de Prelaaten ten dezen opzichte hun plicht niet waar en naamen; 4. dat geenigē Kerkelijke wet verbindelijk kon zijn, dan voor de geenen die zich daar aan onderwierpen; 5. dat de studie van het Geestelijk Recht onnut was; 6. dat 'er in het geheele boek der Dekreeten niets en was te vinden, 't geen voor Christenen verbindelijk was. Standish antwoordde op het 3. op het 5. en op het 6. artykel, dat hy deze dingen nooit openbaarlijk geleerd had; dat hy niet te recht en wist, of hy ze in den ommevang had gezegt, maar dat hy 'er zich weinig mee bekommerde of 't gebeurd was, of niet. Op het eerste artykel bracht hy te berde, dat de laager Orders in een zin heilig waren, en niet in een andere. Wat het 2. en het 4. belangt, hy bekende, dat hy ze geleerd had, en voegde 'er by, dat hy gereed was om zijn gevoelens te verdedigen. Eenige Afgevaardigden der Geestelijkheid zeiden daar op, dat, dewijl niemand, volgens 't Godlijk recht, zijn vader konde oordeelen, vermits hy 't eerste Gebod van de tweede tafel zou overtreden, daar uit volgde dat de Geestelijke perfoonen, die zo veel Geestelijke vaders waren, niet geoordeeld moesten worden door wereldlijke perfoonen. Standish gaf ten antwoord, dat deze regel plaats kon hebben ten opzicht der Priesters, zonder ingevoerd te worden voor d'andere Geestelijken, den welken de tytel van vaders niet toe en kwam; dat het wyders een dwaaling was, zich in te beelden dat iemand, volgens 't Godlijk recht, zijn vader niet zou kunnen oordeelen, dewijl hy, in een zin, boven hem zou wezen; en dat, hoewel het gebod, 't geen men by bracht, in algemeene termen vervangen was, het zelve echter niet en liet eenigebepaaling t'ontfangen, gelijk 't verwijzen en 't rechten der misdaadigen, gedaan uit kracht der bevelen van een Overigheid, niet en verkorte het Gebod, door het welk de Doodslag verboden was.

Maar het vertoog van den Doctor Volfey, vermocht meer op de vergadering, als deze eerste redenen. Hy zei, dat de Kerkelijke ordonnantien alleenlijk verbindelijk waren voor de geenen, die 'er

zich aan onderwierpen. „Laat ons hier over aanmerken, *vervolgde*
 „hy, dat eertijds de wereldlijke Priesters altemaal getrouwd waren;
 „dat men ten tyde van S. Augustinus, den Apostel van Engeland,
 „dit gebruik afschafte; dat de nieuwe Ordonnantie, daar over ge-
 „maakt, in Engeland, zo wel als in verscheidene andere landen,
 „aangenomen wierd; en dat sedert die tyd niemand onzer wereldlij-
 „ke Priesters getrouwd is geweest. Laat ons vervolgens aanmerken,
 „dat deze Ordonnantie niet overal in de geheele wereld aangenomen
 „wierd; dat de Grieken niet geloofden verbonden te zijn de zelve
 „t'onderhouden; en dat zelfs op den huidigen dag hun Priesters de
 „vryheid hebben van te trouwen, zo wel als de wereldlijke perfoo-
 „nen. Indien dan d'Oofterfche Kerk, zonder daarom door onze
 „Kerk veroordeeld te zijn, zich heeft kunnen ontslaan van d'Ordon-
 „nantie, welke den Priesters de ongehuwde staat oplegt, volgt daar
 „dan niet uit, dat het gebruik, 't geen in dit Koningrijk is bevestigd,
 „van de Geestelijke perfoonen aan de Wereldlijke Rechtbanken
 „t'onderwerpen, geen zonde en is, dewijl wy de Dekreeten, wel-
 „ke sulks verbieden, nooit aangenomen hebben? Laat 'er ons by-
 „voegen, dat dit gedaan word tot het gemeene best, 't geen het
 „oogmerk van alle de wetten is, en 't geen boven alle d'andere be-
 „trachtungen gesteld moet worden.

't Geschil aldus van beide de zijden beweerd zijnde, gaven de
 Rechters hun gevoelen, *dat alle de geenen van de vergadering der*
Geestelijkheid, die de sommatie of daaging tegen Standish uitgesproken
hadden, vervolgd konden worden door de wet Premunire facias. Zy
 voegden 'er iets by wegens de staat der Parlementen. Niettemin de-
 wyl het geen, 't welk zy zeiden, tot mijn onderwerp niet en be-
 hoord, zal ik 'er hier niet afspreken, sturende de geenen, die 'er
 meer af willen weten, na de Verzameling van Killway. Zo haast als
 de Rechters dit vonnis uitgesproken hadden, scheidde de vergadering.
 Maar kort daar na kreegen alle de Heeren, zo Geestelijke als Wereld-
 lijke, verscheidene Leden van het Laager Huis, alle de Rechters,
 en den Raad, last om zich in 't Kasteel Baynard te vervoegeen. Hier
 betuigde den Kardinaal op de knien aan den Koning; *dat niemand der*
geenen, welke de vergadering der Geestelijkheid uitmaakten, 't voor-
neemen had gehad van iets tegen de rechten des Kroons t'onderneemen;
dat hy voornaamelijk, die al zijn fortuin aan zijn Majesteit verschul-
digd was, zich wel gewacht had van in zo misdadige gevoelens te zijn;
 maar

maar dat ze altemaal daar op aanbielden, dat men de Geestelijke personen niet dwingen kon onder d' Overigheid te staan, zonder de Godlijke wetten, en de Kerkelijke Canons, welken zy gesworen hadden uit al hun macht te verdedigen, t' overtreeden; dat zy derhalven zijn Majesteit zeer ootmoediglich baden, zich niet bloot te stellen voor de Kerkelijke tucht, en t' beslechten van dit geschil aan den Paus en aan de Kardinaalen te laaten. Ons dunkt, zei den Koning tot hem, dat den Doctor Standish en onze Advokaaten u wydloopig genoeg geantwoord hebben op alle de punten, welke tot dit geschil behooren. Sire, voerde den Bisschop van Wincheſter hem te gemoet, ik ben verzekerd, dat dezen Doctor t' gevoelen, t' welk hy beweerd heeft, op zijn eigen gezag niet zal staande houden. Standish vernogde zich met daar op t' antwoorden, dat hy niet en zag wat een arme Geestelijke geheel alleen tegen de Bisschoppen en de Geestelijkheid van Engeland kon uitrechten. Een stilswijgen van eenige oogeblikken op deze twist gevolgd zijnde, verbrak den Bisschop van Kantelberg de zelve, om te vertoonen; dat men Heilige Oudvaders van de Kerk Martelaars had zien worden, door zich tegen d' uitvoering van een diergelijke wette stellen. Maar, voegde Fineux, Opperhoofd van t' Gerecht, daar by, hoe veel Heilige Koningen heeft men de zelve wet zien doen onderhouden? hoe veel Heilige Vaders zich 'er aan onderwerpen, en mogelijk zich 'er niet aan onderwerpen, als om dat hun gehoorzaamheid ten dezen opzichte hen niet en dacht te sryden tegen het Godlijk recht. Hy zei noch; dat hy gaarne weeten wilde, door welke wet de Bisschoppen een Geestelijke in criminele zaaken zouden kunnen oordeelen, dewijl zulks alleenlijk door de burgerlijke wetten geregeld was. Aldus, voegde hy 'er by om te besluiten, moeten of de Geestelijken, beschuldigd van misdaden, gantsch niet geoordeeld worden, of ze moeten door de wereldlijke Overigheden geoordeeld worden; zy moeten leeven zo als t' hen behaagt, of ze moeten onder de gewoonlijke Hoven staan. Niemand op de redenen des Opperhoofds van t' Gerecht antwoordde, geloofde den Koning, dat het voor hem tijd was van te spreken. Wy zijn, zei hy, door de wil en door de genaade Godts, Koning van Engeland; en gelijk de Koningen, onze voorzaaten, na God nooit Opperheer erkend hebben, zo weet, dat wy hebben beslooten de rechten van onze Kroon, en die van onze tijdelijke macht, te behouden, zo wel in deze ontmoeting als in alle de gelegtheden die 'er zich toe zullen kunnen opdoen; en dat wy deze verdedigen, zullen met de zelve standhaftigheid als onze Voorouders hebben gedaan.

Wy.

Wyders, wat uw Dekreeten belangt, 't is ons niet onbewust, dat gy Heeren van de Geestelijkheid gemeenlyk d'eersten zijt die de zelven overtreede; getuige daar van zy 't geen eenigen van onze Advokaaten u gezegt hebben. Gy geeft aan uw Ordonnantien de zin, die u 't gunstigst is; maar wy zullen 'er ons niet na schikken, dan voor zo veel als onze Voorzaaten 't hebben gedaan.

Den Aardtsbisschop van Kantelberg, bad hem, d'uitspraak van 't geschil zo lang op te schorten, als 'er van noden was om 'er antwoord van den Paus over te hebben. Hy voegde 'er by; dat zy het zelve op hun eigene kosten zouden verzoeken; en dat zy, indien zy bevonden dat zy 't in conscientie konden doen, zich vervolgens aan de wetten des Koningrijks zouden onderwerpen. Den Koning gaf geen antwoord op deze bede. Kort daar na wierd 'er een order vervaardigd, om den Doctor Horsey, Officier des Bisschops van Londen, in hegtenis te zetten: maar dezen Doctor vertrok zich ten Huize van den Aardtsbisschop, alwaar die van de Geestelijkheid niettemin beweerden dat hy gevangen was. Eindelijk, men vond een middeling, 't welk was dat Doctor Horsey zich in de gevangenis, des Konings Bank geheeten, vervoegen, en in de Rechtbank van de zelve naam geoordeeld zou worden. Den Bisschop van Londen hield by den Kardinaal krachtiglyk aan, om den Koning aan den Prokureur Generaal te doen belasten, dat hy Horseys beschuldiging voor onwaarachtig zou erkennen. Zijn reden was, dat men noodwendiglyk beletten moest, dat de zaak ter uitspraak der Geworenen gesteld wierd, vermits de stad Londen een zo groote geneigdheid tot de Kettery had, dat zy alle Geestelijken, zelfs den alleronnoozelste, schuldig zou vinden. Den Koning aan d'eene kant beslooten hebbende zijn Geestelijkheid niet al te zeer te verbitteren, en ten anderen genoegzaam voldaan over zijn gezag te hebben gehandhaafd, dewijl Horsey in de handen van het Wereldlyk Gerecht was, wilde 't daar wel by laten. Hy belaste dan den Prokureur Generaal, de zaak niet aan te dryven. Horsey wierd voor de balie gebracht: men las 'er zijn beschuldiging: men vroeg hem, volgens de gewoonte, of hy schuldig was, of niet: hy antwoordde, niet schuldig: en den Prokureur Generaal gezegt hebbende, dat hy 't niet en was, wierd dezen gevangen weer in vryheid gesteld. Hy begaf zich na Exeter, daar hy 't overige van zijn leeven doorbracht, zonder ooit te Londen te verschijnen, 't zy uit vrees, of wel uit schaamte. Van d'andere kant deed

deed de Koning de vervolgingen tegen den Doctor Standish op-
houden.

'k Vind niet, dat het Roomfche Hof zich met deze zaak bemoeid heeft, hoewel men haar dikwils in geringer gelegentheden alle haar blikfemen tegen Vorften heeft zien uitwerpen. Maar de Paus had Hendrik toenmaals van noden; en 't zou geen voorzichtigheid geweest hebben, hem te vertoornen. De twift eindigde t'eenemaal tot nadeel der Geestelijken. Zo haast als men hun vrydommen onderzocht had, bevond men, dat ze geen andere grond hadden als hun eigene Ordonnantien. Nu maakten weinige lieden zich vroed, dat dit een genoegzaam recht was; vermits alle deze Ordonnantien, en alle deze Dekreeten, door hen zelve, tot hun eigen voordeel, gegeven waren. Daarenboven verlooren zy hun aanzien by het volk. Men geloofde by na niet, dat 'er een eenige onder hen was, die aan de moord van Hunne geen schuld en had. Ten anderen was de stad Londen niet zeer wel voldaan over de proceduren van des Konings Bank, in de welke men de schuldigen niet geftraft en had. Een iegeljk besloot, dat de Koning meer had gedacht om zijn eigene rechten te verdedigen, als om recht te doen.

'k Heb dit gefchil wat wydloopig verhaald; vermits het, volgens alle fchijn, groote indruk op de geesten deed, en de zelve uitftekend wel fchikte tot de veranderingen, welke vervolgens gebeurden. Wyders weet ik niet, in welke termen de Proceduren van die tijd in de Boeken van de vergadering der Geestelijkheid gefeld wierden; door dien d' openbaare Acten van alle de Geestelijke Hoven, indien men 'er eenigen van dat des Aardtsbiffchops van Kantelberg, en van dat des Biffchops van Londen, afuitzonderd, in die fchrikkelijke brand van deze groote stad, voorgevallen in den jaare 1666. vernield zijn. 't Geen ik hier over te zeggen heb, is dat, dewyl Fox, 't zy hier in, 't zy in andere zaaken, welken men noch met de Stadtsboeken kan vergelijken, zeer naauwkeurig is, men hem ook, mijns oordeels, gelooven moet in de dingen, die toen ter tijd zijn gefchied, en waar van d' Acten verlooren zijn.

Op dit na, bleef 't gezag der Geestelijkheid, gedurende Hendriks achtien eerfte jaaren, in zijn geheel. Tot die tijd toe was deze Vorft altijd een zeer onderdaanige Zoon aan de Stoel van Romem. Kort na zijn komst tot de Kroon, schonk Julius de II. hem een goude Roos, door de handen des Aardtsbiffchops van Kantelberg; (a) een

(a) Ziet de verzameling van onze openbare Acten, N. II.

geschenk, 't welk de Bisschoppen van Rom en gemeenlijk aan de nieuwe Koningen doen, en 't geen zy, met meer reden, aan kinderen doen zouden kunnen. Hendrik was 'er echter zeer wel over voldaan; en om 'er aan den Paus zijn erkentenis over te betuigen, sloot hy in 't volgende jaar een verbond met Ferdinand, tot de bescherming van de Kerkelijke Staat tegen de Franschen. De Koning van Frankrijk, geholpen van eenige andere Vorsten, en van eenige Kardinaalen, vervolgens eerst te Piza, naderhand te Milaanen, en eindelijk te Lion, een Concilie vergaderd hebbende, in het welk den Paus gedagvaard, en zo lang van zijn Pauwschap ontbloot wierd; en dezen Paus van zijn kant een ander (a) Concilie te Rom en hebbende beroepen, stuurde Hendrik den Bisschop van Worcester, den Bisschop van Rochester; den Prioer van S. Ian, en den Abt van Winchelkomb, derwaarts. Hier pretendeerde men de geheele Westersche Kerk te verbeelden, maar het was gelijk zy 't sedert verscheidene eeuwen geweest had: dat's te zeggen, dat een klein getal van uitheemsche Bisschoppen, een goed getal van Italiaansche Bisschoppen, en een gedrang van Abten, van Priooren, en van andere Geestelijke persoonen van de laatste Order, zich aldaar vinden lieten, om te bevestigen 't geen den Paus van voorneemen was te doen verhandelen. Zijn voorstellingen wierden 'er met eerbiedigheid ontfangen; en men verspreidde ze van daar door de gantsche wereld, bekleed met een heilig gezag, als de Dekreten en de Decisien of Uitspraaken van de Heilige Katolieke Kerk, vergaderd in een algemeen Concilie.

Leo de X. in de plaats van Julius de II. verkoozen zijnde, volgde hem ook in dit goed verstand met Engeland. Hendrik ontfing van hem een geschenk van gewijde Roozen, en kort daar na een Kardinaals hoed voor Volfey. En toen dezen Vorst zijn boek tegen Luther aan Leo de X. zond, vereerde den ieverigen Paus hem met de tyt el van Beschermmer des Geloofs, en schreef hier over een schoone brief aan hem, getekend met zijn hand, en met die van 27 Kardinaalen. 't Is de zelve tyt el, welke Hendrik sedert die tijd zo gaarne gevoerd heeft, hoewel andere Koningen van Engeland die voor hem gevoerd hadden, gelijk Spelman aanwijst. Altoos men kan daar uit zien, hoe lichtelijk de Pausen toen ter tijd de Vorsten verplichten konden; dewijl een Roos, of een bloote Tytel, de gewichtigste diensten betaalde.

Volfey, die zo veel deel had in de regering van den Staat, had, gelijk men wel denken kan, noch meer vermogen in de Geestelijke

Hendriks
diensten ont-
rent de Pau-
zen, gelu-
rende de 18
eerste jaaren
van zijn Re-
gering.

(a) Dit
Concilie ver-
gaderde in de
Kerk van
Latranen den
19 April 1512.

Den 11
O. Rob. 1521.

My lord
Herbert.

zaaken, welke met zijn hoedanigheid beter over een scheenen te komen. Niettemin ontmoette hy 'er by wylen hinderpaalen in. Warham klaagde eens aan den Koning; dat Volfey in zijn Hoven van Pauselijke Gezant al te veel ondernam. De Koning wilde zien, wat 'er af was, en hebbende bevonden dat den Aardtsbisschop gelijk had, haalde hy den Kardinaal dapper over den hekel: 't geen hem omzichtiger maakte als voorheen, en hem ter zelve tijd tegen Warham een heimelijke haat inboezemde, welke hy sedert altijd behield.

Ten anderen maakte hy zich de gantsche Geestelijkheid te vyand, met de zelve te willen hervormen. Ten desen einde had hy zich van den Paus een Bul doen geeven, die hem toestond alle de Kloosters van Engeland te bezichtigen, te voorzien in de misbruiken welken hy onder de Geestelijken zou bemerken, en gedurende een geheel jaar, te rekenen van den dag dat de Bul getekend was, van alle de Kerkelijke Ordonnantien vry te spreken. Zulk een wijd uitgestrekte macht feilde niet hem de nijd der Geestelijken, alreeds verbitterd door de krachtige en versmaadende uitdrukkingen van deze Bul, op den hals te haalen. Den Paus ving de zelve aan door een strenge hekeling der ongeregeldheden, daar men hem hier in zag; dat hun onweetenheid ongelovelijk was; dat hun leeven tot een argernis strekte; en dat zy aan een booze geest overgegeeven waren. Men sprak verscheidentlijk wegens deze Bul. In 't algemeen kwam men daar in overeen, dat de Geestelijkheid bedurven was; maar men voegde 'er by, dat de voorzichtigheid verbood deze verdurventheden voor d'ooogen des volks bloot te stellen; en eindelijk, dat den Kardinaal niet zeer bekwaam en was om lieden, welker ongeregeldheden noch zo openbaar niet geweest hadden als de zijnen, noch by gevolg zo argerlijk, al hadden ze ook zelfs zo groot geweest, te berispen en te hervormen.

Wy hebben alreeds gezegt, dat de hoogmoed hem t' eenemaal bezat. Hy trachtte in alle dingen, in zijn huis, in zijn stoet, in zijn kleederen, in alles 't geen uiterlijk bleek, met een doemelijke heerlijkheid te leeven. 't Is d'eerste Prelaet van Engeland geweest, die zyde gedraagen heeft. In de wereld wilde hy den Koningen niet toegeeven: en in de Kerk, niet vernoegd met zich van Bisschoppen en van Abten te doen dienen, of het water en het servet uit de hand van een Hertog en van een Graaf t' ontfangen, deed hy de dienst met de zelve plechtigheden als de Pausen ze doen; zy in de welken de hoogmoed zodanig heerscht, dat ze by na gelooven zich te vernederen, als ze de zelve

Bul om de Geestelijkheid te hervormen, van den 10. Juny 1519.

Ziet Mylord Herbert, en het 29. artikel van de beschuldiging, in't Parlement gedaan tegen den Kardinaal.

Hoogmoed van den Kardinaal Volfey. Ziet Polyd. Virgil.

eer en de zelve dienst aan God bewyzen, die gemeene menschen aan hen bewyzen.

Hy neemt voor, de Geestelijkheid te hervormen, en eenige Kloosters te vernietigen.

Daar benevens had hy een zeer groote geest. Hy wist wel; dat het leven der Geestelijken schandelijk was; dat zy in een grove onweetenheid waren; dat derhalven het volk wel haast alle eerbiedigheid voor hen zou verwerpen, indien men niet spoediglijk arbeidde om alle de misbruiken, welke onder hen waren ingesloopen, te weeren. En hoewel hy zich groote vryheden gaf, wilde hy echter niet, dat zijn voorbeeld tot ontschuldiging van der anderen ongeregheden zou dienen. Mogelijk had hy van zijn Canonisten geleerd, dat de Kardinaalen Prinsfen des Kerks zijnde, de gewoonlijke wetten zich niet tot over hen uit en strekten. Wat 'er af zy, alles geeft ons voet om te gelooven, dat hy volkomentlijk voorgenomen had, de Geestelijkheid van de laatste rang te hervormen, en ten dien einde alle bedenkelijke middelen, buiten dat van een goed voorbeeld, te gebruiken. In deze gedachte verzocht hy van den Paus de Bul, daar wy af gesproken hebben. Hy wilde alle de Kloosters van Engeland bezichtigen; de verdurvenheden, welken hy daar in zou vinden, voor d' oogen des volks ten toon stellen; en door dit middel het besluit, 't geen hy genomen had, van een gedeelte dezer Kloosters te vernietigen, en de zelve te veranderen in Hoofd- en in Collegiale Kerken, en in Collegien, rechtvaardigen. Hy had'er alreeds met den Koning af gesproken: en Kromwel, Secretaris van dezen Prelaat, was van het voorneemen, gelijk men in 't gevolg zag, toen hy zo wel wist, hoedanig men zich draagen moest, om de Kloosters t'eenemaal te vernietigen. Maar men ried Volfey, zich niet te dienen van zijn Bul, welke hem de haat van al de wereld op den hals haalen, de meeste Monniken haatelijk en versmaadelijk maaken, en den vyanden des Kerks een groot voordeel zou geeven. Men voegde'er by, dat, indien hy de zelve vernietigen wilde, hy zulks, door het bloot gezag des Paus, zonder gevaar en zonder belemmering kon doen.

Hy maagt zich de macht aan van de vergaderingen der Geestelijkheid te beroepen.
N° 3.

Hy maatigde, in de hoedanigheid van Legaat, zich de macht aan van de Vergaderingen der Geestelijkheid te beroepen. Deze Beroepingen geschieden optwederlei wyzen. Voor eerst zond de Koning, met de kreitsbrieven wegens 't houden van 't Parlement, orders aan beide d' Aardsbisschoppen, om de Geestelijken van hun Provinciën te vergaderen. Men zal in onze Verzameling der openbaare Acten een dezer orders vinden, welke niet en verscheelden van de tegen-

woordigen, als daar in dat de Koning nooit een vaste dag stelde, latende 't aan de twe Aardtsbisschoppen d' uiterste vlijt aan te wenden, en zelve, in de brieven welken zy door hun Bisdommen omzonden, dezen dag te stellen. Een andere soort van Vergaderingen der Geestelijkheid wierd beroepen door ieder Aardtsbisschop in zijn Provincie, als 'er gewichtige zaaken t' onderzoeken waren. In d' openbaare Acten word maar van een dusdanige Vergadering gesproken, welke beroepen wierd door den Aardtsbisschop Warham, in 't eerste jaar van Hendriks Regering, om de vrydommen des Kerks (*aldus sprak de Brief*) welken men op een uitsteekende wijs geschonden had, te herstellen.

Ziet onze
Verzameling
No. 4.

Sedert die tijd vervaardigde de Kardinaal, in de hoedanigheid van Legaat, altijd d' orderstot de Beroeping der Geestelijkheid. Ik vind in de Gemeene Boeken, dat de Koning in den jaare 1522. aan den Aardtsbisschop Warham een Brevet zond, om zijn Geestelijkheid te beroepen; 't geen Warham deed, stellende S. Paulus kerk tot de plaats van de Vergadering, en den 20 April tot den dag van d' opening der Zittingen. Maar de Kardinaal bracht zo veel by Hendrik te weeg, dat hy, met zijn bewilliging, deze Vergadering, uit kracht van zijn macht van Legaat, op den 2 Mey verbrak. En terstond stuurde hy last aan Tonstal, Bisschop van Londen, om de Geestelijkheid van Kantelberg in de Kerk van S. Pieter te Westmunster te doen vergaderen. De last behelsde; dat men arbeiden zou om de verdurvenheden, welke in de Kerk gesloopen waren, te hervormen; en dat men zou raadpleegen wegens andere gewichtige zaaken, welke daar voorgesteld zouden worden. Men weet niet, of deze Vergadering eenige Hervorming deed; want alle d' openbaare Acten van die tijd zijn verlooren. Ziet hier 't geen 'er ons zekers af overgebleeven is. „De Kardinaal stelde daar „voor, welke diensten de Koning aan de Kerk gedaan had; 't zy met „de scheuring, die zelfs, ten tyde van Julius de II. in de Stoel van S. „Pieter gekomen zou hebben, in haar geboorte te smooren; 't zy met „de Heilige Stoel tegen de tiranny der Franschen te beschermen; 't zy „eindelijk met een uitsteekend boek te schrijven tot de verdediging „des Kerks tegen de Kettters: dat hy zich aan d' andere kant in groote „verlegentheid vond; dat de Koning van Vrankrijk hem den oorlog „aandeed: dat deze zelve Koning den Hertog van Albanien in Schotland had gezonden, om te trachten van die kant een inval in Engeland te doen: dat derhalven de diensten, welken Hendrik aan de

Tonstal.
33. 34.

„Kerk gedaan had, en de staat zijner zaaken, hem reden gaven om
 „van de Vergadering der Geestelijkheid eenige tekenen van erkente-
 „nis te verwachten, voor het geluk 't geen zy onder zijn Regering
 „genoot; maar dat, gelijk de Geestelijken van Engeland nooit zo
 „grootte verbintenis aan eenig Koning hadden gehad, als zy aan dezen
 „Vorlt hadden, zy meer voor hem behoorden te doen, dan men ooit
 „voor iemand zijner Voorouders had gedaan,

't Verzoek was, een half jaar inkomste van alle de benificien, te betaalen in vijf jaaren tijds.

Den Bisschop van Winchester en den Bisschop van Rochester waren vyanden van den Kardinaal. Den een, aan wien hy zijn fortuin verschuldigd was, haatte hem ter oorzaak van zijn ondankbaarheid. Den ander was zijn vyand door een edelmoediger beweegreden; want leidende zelve een zeer voorbeeldelijk leeven, kon hy zo veel ongeregeldheden in 't beleid van een zo groot Prelaat niet als met droefheid zien. Zy verklaarden zich alle beiden in deze gelegentheid tegen hem, en beweerden; dat dit een schatting was, welke men noch nooit van de Geestelijkheid geëischt had; dat het hen onmogelijk was te betaalen, indien zy de zelve betaalden; en dat de Vorsten zich in 't toekomende van een diergelijk voorbeeld zouden dienen, 't geen de Geestelijken elendig zou maaken.

Den Kardinaal had staat gemaakt, dat d'edelmoedigheid des Geestelijkheids voor die des Parlements de weg zou baanen. Dit was d' oorzaak, dat hy alles in 't werk stelde, om zijn eerste oogmerk te doen gelukken. De geen, welke het zelve dwarsboomen konden, wierden aan kant gestuurd. Men kreeg d' anderen op de hand: alleenlijk om de vrees van eenigen de loop afte snyden, wierd 'er verklaard; *dat het geschenk, 't welk mentoenmaals aanden Koning deed, in 't toekomende niet in gevolg getrokken zou kunnen worden.* Maar d' overige lachten met deze clausul; zeggende, dat ze nooit zou kunnen beletten, dat d' Acte, welke zy gingen opstellen, in gevolg getrokken wierd. Wat 'er af zy, zy bewilligden eindelijk, en vingen de zelve aan in termen die t'eenemaal glorieus voor de Koning waren. Alle de geborene Engelschen, die benificien bezaten, waren uit kracht van deze Acte gehouden, een half jaar van hun oprechte inkomst aan hem te geeven, te betaalen in vijf jaaren tijds: en de Buitenlanders, welke eenig Kerkelijk goed in het Koningrijk hadden, wierden geschat op een geheel jaar inkomsts, insgelijks in vijf jaaren te betaalen. Men kende

-Ziet onze
 Verzame-
 ling N°. 5.

kende ten dezen opzichte vry den Biffchop van Worcefter en van Landaff, Polydorus Virgilius, Petrus Carmelita, Erasmus, Sylvefter Darius, en Petrus Vannues, die, hoewelze Buitenlanders waren, als geborene Engelschen betaalden.

Deze afperfung vermeerderde de haat, welke die van de Geestelijkheid alreeds voor den Kardinaal hadden, die 'er zich zeer weinig over bekommerde. Hy verfmaadde hen: hy haatte voornamelijk de Monnikken, en hielde de zelve voor onnutte monden, die, ver van eenige dienst aan den Staat, of aan de Kerk, te doen, door hun ongeregeltheden tot argernis, en door hun luiheid en ledigheid tot last ftrekten; waarom hy dan d' eenen weer tot hun instelling wilde brengen, en alle d' anderen vernietigen.

Sedert de Regering van de Koning Edgar, had de Kloosterlijke Staat in Engeland gefladig aangenomen, en hoe langer hoe meer gebloed. Onder dezen Vorft wierden de meeste Wereldlijke Geestelijken, ter oorzaak dat zy zich van hun vrouwen niet wilden afzonderen, van hun beneficien ontbloot, door Dunftan, Aardtsbiffchop van Kantelberg; door Ethelward, Biffchop van Winchefter; en door Oswald, Biffchop van Worcefter; die alle drie Monniken geweest hadden.

*k Heb in de Rollen een Verklaaring van de Koning Edgar gezien, tot oprechting van 't Prioorschap en 't Klooster van Worcefter. Zy was van Allerkindereudag, in het 6. jaar van dezen Vorft, en 't 964. van onzen Zaligmaaker. De Koning en de Koningin, twe Aardtsbiffchoppen, vijf Biffchoppen, zes Abten, even zoveel Heitogen, en vijf Ridders, hadden de zelve getekend: maar daar is geen zegel aan, en de Bifdommen, noch d' Abdyen, zijn 'er niet in uitgedrukt. Zy behelsde, dat de Koning, volgens de raad en de bewilliging zijner Vorften en Heeren, dit Prioorschap opgerecht had, en het zelve bevestigde; dat hy alreeds zeven-en-veertig Kloosters had geflicht; en dat hy 'er noch drie nieuwen by wilde voegen, op dat men 'er zoveel mocht hebben als het Jubeljaar jaaren had; dat de geenen, welke voorheen deze beneficien hadden bezeten, daar voor eeuwig van verfteeken waren, dewijlze d' eer van hun Order onder de voeten verftreden, en 't beleid hunner kudden verwaarlooft hadden, willende 't liever met hun vrouwen houden, als God kuifchelijk, en volgens de Canons, dienen.

Staat der Kloosters in Engeland.

Rot. Part. II. Hend. VIII. part. I.

Nauwelijks waren de Monniken in de bezitting van de meesten der Hoofdkerken en der Beneficiën getreden, of zy gaven zich over aan

de

de zelve luiheid, en aan de zelve verwijfdheid, daar men zo lang over geklaagd had. Eindelijk de Weetenschappen weer beginnende te bloeyen, erinnerden de Geleerden zich niet als met gramfchap, dat de geenen, die d' eenige zaak, welke bekwaam was om de menschen tot het voortkweeken der studien te brengen, in hun handen hadden, zelve zeer onweetende waren. De Monniken daarentegen geloofden, dat zy, om zich te beter te handhaaven, trachten moesten en de Weetenschappen, en de personen die zich daar toe begaven, haatelijk te maaken. Men zag hen terstond uitstrooyen; dat deze nieuwe kennissen zeer groote onheilen zouden veroorzaaken; dat ze een poort tot de Kettery zouden openen. Dit deed, dat de Herstellers der goede letteren, als Erasmus, Vives, en anderen, de Monniken niet en spaarden, en, ver van hen t'ontzien, hun gebreken en hun onweetenheid in 't gezicht van al de wereld ten toon stelden.

Gelijk de Koning de studie beminde, dacht de Kardinaal, 't zy dat hy ook de zelve liefde voor de fraaye zaaken had, 't zy dat hy zich na de neigingen zijns Meesters wilde schikken, om eenige Collegien te stichten, in de welken de Studenten onderhouden, en by gevolg opgewekt mochten worden om groote voortgangen te doen. Hy wilde ook in deze zelve Collegien minder schoolen voor de jeugd hebben. Aldus voorziende dat hy door dit middel de heerlijke Tytel van Beschermmer der Weetenschappen zou verdienen, begaf hy zich gantsch en al tot een zo edele onderneeming, en besloot twe Collegien te stichten, en de zelve van goede inkomsten te voorzien, 't een t' Oxfort, en 't ander t' Ipswich, zijn geboorte-plaats. De kortste weg om tot dit oogmerk te geraaken, was eenige Kloosters te vernietigen: want men zei; dat zodanig een vernietiging, in zulk een gesteldheid van zaaken, noch tegen de wetten, noch tegen de billikheid, strydig was; dat men eenige eeuwen te vooren wel Wereldlijke Prebenden in zo veel Geestelijke Kanunnikschappen veranderd had; dat het geen, 't welk deze veranderingen rechtvaardigen kon, was dat de gemaakte of gegevene goederen evenwel tot Geestelijke gebruiken aangewend wierden; eindelijk dat, indien de Paus een volkomene macht had over de geestelijke schat des Kerks, indien hy 'er na zijn wil mee leeven kon, de verdiensten van den eenen mensch neemen, en de zelve op een ander overdraagen; hy, met veel meer reden, de macht moest hebben van over de wereldlijke schat des zel-

Collegien
door den
Kardinaal
gesticht.

zelve Kerks te schikken, 't oudge uik der gewyde goederen afschaffen, en hem een ander aanwijzen.

De Kardinaal, aan wien Romen niets en weigerde, en die daar aangemerkt wierd als de Paus van een tweede wereld, had geen moeite om van Klement te verkrijgen 't geen hy aan hem deed verzoeken. Men stuurde hem dan een Bul, om 't Klooster van S. Frodeswide, t' Oxfort, stad die toenmaals onder 't Bisdum van Linkoln behoorde, te vernietigen, en de Monniken van het zelve in een ander Klooster te plaatsen. Deze Bul eindigde met een zo wijdloopige *Niettegenstaande*, als ze wezen kon. Daar ontbrak niet meer om tot de vernietiging te treden als de bewilliging des Konings, die ze eenige dagen daar na gaf. Andere Bullen van de zelve aart volgden wel haast op deze. Verscheidene Geestelijke Huizen en verscheidene Regenschappen wierden vernietigd; en hun goederen van rechtswege de Vorst toebehorende, gaf hy de zelve door nieuwe Acten, welke in de Rollen staan, altemaal aan de Kardinaal. Aldus begon Volfey deze doorluchtige stichtingen; en hy eindigde ze gelukkiglijk, d' eerste in 't achtiende, en d' andere in 't twintigste jaar van des Konings Regering, gelijk blijkt uit de Patenten of opene brieven, welken Hendrik gaf om de zelve te stichten.

Na het geen, 't welk wy van de Politique en van de Kerkelijke zaken gezegt hebben, valt 'er nu maar te spreken van de nieuwe gevoelens, welke toen ter tijd in Engeland ingevoerd wierden; of om beter te zeggen, daar valt meer te spreken van die gevoelens, welken men in 't eerst, als zo veel nieuwigheden, veroordeelde. Wy zullen ze van den oorsprong af ophaalen, en ze tot in 't negentiende jaar van Hendriks Regering brengen.

't Volk had al over lange tyd de Kerkelijke personen gehaat, ter oorzaak dat de Geestelijkheid, gedrukt door de scheuringen van de Paus, niets achterwege liet, om 't gemeen te doen betaalen, 't geen de Stoel van Romen hen asperste. Hier van daan kwam het voor een gedeelte, dat men, zelfs ten tijde van Wiklef, en na hem, op vele plaatsen geen smaak meer begon te hebben in verscheidene leerstukken, welke algemeenlijk in de kerk aangenomen waren. De Bisschoppen zouden Wiklef gaarne van kant gemaakt hebben; maar het was hen niet mogelijk ten einde van deze onderneeming te geraaken, vermits den Hertog van Lankaster en Mylord Piercy hem beschermden. Eindelijk, dezen Hertog in ongunst geraakt zijnde,

Begin der
Reformatie
in Engeland.

wierd Wiklef 'Oxford veroordeeld. Men kan niet recht zeggen, of de gevoelens, welken men hem toeschrijft, waarlijk de zijnen waren; dewyl wy 'er niets afen weeten, als uit het verhaal zijner vyanden, die met zodanig een haat geschreeven hebben, dat ze alles twyfelachtig hebben gemaakt. Hy stierf in vrede; maar zijn ligchaam wierd na zijn dood verbrand. Hy had de Heilige Schrift uit 't Latijn in 't Engelsch overgezet, en in 't hoofd van zijn overzetting een lange voorreden gesteld, in de welke hy zeer stoutelijk tegen de gebreken der Geestelijken sprak. Hy doemde d' aanroeping der Heiligen, en d' aanbidding der Beelden; hy ontkende de ligchaamelijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sacrament des Avondmaals; hy vermaande al de wereld, zelfs ook het slecht volk, tot het leezen en tot het betrachten der Heilige Boeken. Zijn overzetting en zijn voorreden wierden zeer wel aangenomen van een groot getal van persoonen, welke in zijn gevoelens traden, eer door de beweegingen van de natuurlijke reden en van het menschelijk vernuft, als door de kracht van hun studie; zijnde de meesten van hen, indien men 'er eenige Geestelijken, die de zelve party aannamen, af uitzonderd, ongeletterde lieden, en van een geringe opvoeding. Zijn aanhangers maakten geen ligchaam, noch eenig gezelschap: in tegendeel leefden zy in een staat van verspreidheid, in verscheidene gedeelten des Koningrijks, en vernoegden zich met zijn gevoelens te volgen, zonder 'er openbaare belydenis af te doen. 't Voornaamste teken, waar aan men hen kende, was dat zy gemeenlijk nadeeliglijk van de Geestelijkheid spraken, welkers gebreken toenmaals zo bekend, en de wreedheden zo overmaatig waren, dat het volk verdiende, dat men haar de haat en de versmaadheid, dien het voor de Geestelijke personen had, ten besten hield. Dezen ondertusschen van hun kant niet denkende om afstand te doen van een zo groote geweldpleeging, verbitterden de zaaken hoe langer hoe meer.

Wreedheden van de Roomsche kerk.

Hoewel d' eerste Christenen nimmermeer gefeild hebben in hun Concilien te doemen 't geen hen docht tegen het Geloof te stryden, is het echter gewis, dat zy nooit goed gekeurd hebben, dat men de Keters aan den lyve vervolgde. Indien twe Bisschoppen, onder de Regeering van Maximus, zich daar anders in droegen, indien zy Priscilianus en zijn Aanhangers ter dood deden veroordeelen, al de wereld veroefde hun gestrengheid; en daar waren lieden, welke weigerden met hen te communiceren. Waarlijk eenige oude Keizers hebben verschei-

scheidene ordonnantien gegeven tegen allerhande soorten van Ketterers, verwyzende hen tot een geldboete, en tot een verbanning, en beroovende hen van de privilegien, welken het overig volk genoot, als onder anderen waren de macht van testament te maaken, en erffenis te beuren, 'tzy in 't geheel, of voor een gedeelte. Zy hebben zelfs de Manicheërs, lieden welker Religie een snoode vermenging van het Christendom en het Heidendom was, ter dood veroordeeld. Maar de Bisschoppen inzonderheid die van Afrika, twijfelden, hoe overmatig de stoutheid der Ketterers en der Scheurmaakers, welken zy voor hadden, was; zy twijfelden, zeg ik, of het Christen Geloof hen toeliet d' uitvoering, zelfs der gemaatigde wetten, die niet meer en verordenden als de geldboete, de verbanning, of de berooving van eenige privilegien, aan te dringen. Getuige daar van zy de moeite welke men had om den Heiligen Augustinus te doen begrypen, hoe noodzaakelyk het was daar toe te besluiten. Eindelijk de Donatisten niets meer ontziende, was men gedwongen hen met deze gemaatigde wetten te vervolgen: maar men bleef altijd in de gedachte, dat men hun leeven niet volkomentlyk kon aantasten. Daar is noch iets meer geweest: als d' Oversten en de Gouverneurs der Provintien eenige Ketterers straffen, arbeidden de Rechtzinnigen altijd om de straf te verzachten.

De vyfde eeuw beschaft ons het eerste voorbeeld van een lijfstraf, welke men ter zaake van Ketterry geoeffend heeft, en dien de Kerk niet en heeft veroordeeld. Justinus de I. deed Severus, die, Patriarch van Antiochien geweest had, maar die gestadig tegen het Concilie van Kalcedonien tierde, de tong uitsnyden. In d' achte eeuw deed Justinianus de II. gebynaamd *Rhinometus*, of *met d' afgesneedene neus*, alle de Manicheërs van Armenien verbranden. Op dit voorbeeld; en omtrent het eind van d' elfde eeuw, wierden de Bogolimen, door den Patriarch en door het Concilie van Konstantinopolen, ten vuure veroordeeld. Ten einde van de twaalfde, en in 't begin van de dertiende eeuw, zonderde zich een zeker getal van ongeletterde lieden, zonder eenig ander oogmerk als dat van hun zaligheid te bewerken, niet konnende dulden noch de misbruiken die in de Godtsdienst waren, noch het schandelyk leeven der Geestelijken, van de gemeene Vergaderingen af. Dominikus en eenige Preekheeren trachtten hien weder tot zich te trekken; maar ziende dat hun sermoenen gantsch geen werking voortbrachten, namen zy toevlucht tot een middel, 't geen ten min-

sten bekwaam was om deze nieuwe soort van Christenen de mond te snoeren. Zy maakten de Rechters der plaatsen vroed, dat men alle hardnekkige Keters moest verbranden: en om deze Rechters daar toe te dwingen, deeden zy in 't vierde Concilie van Latranen een Dekreet opstellen; *dat d' Overigheden de Keters moesten uitrooyen; dat indien zy weigerden zulks te doen, zy in den Ban vervielen; en dat, indien zy daar na noch halsterrig bleeven in hun plicht niet waar te neemen, dat 's te zeggen, d' Inquisitie niet tot beulen te dienen, zulks tot hun uiterste last zoude strekken.* In dit Dekreet zijn twe dingen aan te merken. 't Eerste, dat het Concilie 't niet raadzaam geoordeeld had zich nauwkeuriglijk uit te drukken over de wijs, op de welke het verstond dat men de Keters zou uitrooyen: de tyd alleen heeft ons geleerd, dat het wezen moest met hen te verbranden. d' Andere zaak, die men wegens dit onderwerp moet aanmerken, is dat het zelve Concilie niet geloofd heeft, dat de Kerkelijke Tucht en de Ban een genoegsaame straf waren voor d' Overigheden, welke een zo plechtiglijk gemaakt Dekreet overtraden. Men heeft de zelve noch hooger willen drijven. Aldus hebben de Vorsten zich in een byna zo groot gevaar gevonden als de Keters zelve; indien nochtans het verlies van een Kroon in gelijkheid mag werden gesteld, met het verlies van 't leven: dat is; *dat den wederspannige Vorst door de Paus afgezet zal worden; dat zyn Onderzaaten ontslagen zullen zijn van den eed des getrouwheids, welke zy aan hem hebben gedaan; en dat de Paus alle zyn landen zal geeven aan eenig Vorst, die de Heilige Kerk gehoorzaamer is, zo als hy 't raadzaam zal oordeelen.* Deze Dekreeten gemaakt in een Synode, 't geen men stelt in de ry der algemeene Heilige Concilien, brachten terstond de schrik in 't gemoed der Vorsten. De Graaven van Toeloese welke hun landen in de zuiderlijke gedeelten van Frankrijk hadden, waren d' eersten die 'er de kracht af gevoelden. Wat d' andere Vorsten belangt, zy beswoeren de storm, met hun Onderdaanen aan de woede der Geestelijke Hoven over te laten.

't Vuur wierd de bekwaamste straf voor de Keters geoordeeld; vermits het zelve alreeds verordend was voor de tovery, voor de besweringen, en voor de zonde die de sdydigste is tegen d' instelling des huwlijks. Aldus, om een t' eenemaal schrikkelijk gelaat aan de Ketry te geeven, moest men 'er de schrikkelijkste straf toe stellen. Ten anderen liet deze straf de verbeelding van het eeuwig vuur; 't geen in de gedachte der nieuwe Inquisiteurs niet feilen kon het deel te zijn der

der elendigen, welker ligchaamen zy tot de tydelijke vlammenveroordeelden. En zekerlijk, 't gevolg zou overeengekomen hebben, indien zy God hadden kunnen dwingen tot dit laatste gedeelte hunner oordeelen uit te voeren, gelijk zy d' Overigheden tot d' uitvoering van het eerste gedeelte dwongen. Wat'er af zy, zy verkondigden, dat God ontwijfelijk hun vonnissen zou bekrachtigen, volgens deze vermaarde belofte des Euangeliums; *alles wat gy op d' aarde zult binden, zal in den Hemel gebonden zyn.* Wyders, dewyl het of swaar, of gevaarlijk zou hebben gevallen, te bestryden 't geen zy met een zo groote verzekerdheid leerden, trachte men zich vroed te maaken, dat de zichtbaare uitvoering hunner vonnissen van d' onzichtbaare uitvoering der zelve vonnissen gevolgd zou worden. In 't algemeen, 't geen zy als Kettery veroordeelden, wierd voor de snoodste zaak des wereldts gehouden.

Men heeft in Engeland geen gelegenheid gehad om deze straffe Dekreten te doen onderhouden, als ten tyde van Wiklef, die ten inzichte van zijn machtige vrienden 't leeven behield: maar in 't vyfde jaar van Rykaard de II. wierd'er door de Heeren een Bil, of voorwerp van een Wet gemaakt, welke de Koning de zelve deeden goedkeuren. Men gaf deze Bil in 't licht als een Wet van 't Parlement, hoewel ze in 't Huis der Gemeente nooit geleezen had geweest. Deze Wet behelst;

„ dat de Navolgers van Wiklef alreeds in een groot getal waren;

„ dat zy zich kleedden op een wijs verscheelende van die der andere menschen; dat zy op verscheidene plaatsen predikten, in de Kerken,

„ op de kerkhoven, op de markten, en zulks zonder het verlot des Rechters; dat zy een leer leerden strydende tegen het Geloof, als

„ ook tegen de Wetten des Koningrijks; gelijk men beweezen had in

„ de tegenwoordigheid van den Aardtsbisschop van Kantelberg, van

„ verscheidene Bisschoppen, van verscheidene Prelaaten, van verscheidene andere Geestelijken, en van verscheidene Döctors in de Godtsgeleerheid, in 't Burgerlijk, en in 't Geestelijk Recht; dat zy weigerden

„ zich t' onderwerpen aan de vermaaning en aan de tucht des Kerks;

„ dat zy door hun aanlokkende manieren, en door hun listige redenen, veele lieden verleidden om hen te volgen, en om hen te verdedigen,

„ zelfs met geweld. Hier op maakte men een Ordonnantie, dat; als

„ de Bisschoppen de naamen des nieuwe Predikers, met de naamen der

„ personen die hen ondersteunden, ter Kancelery stuurden, den Kancelier Commissien zou beschikken aan de Scheriffen en aan d' Overigheden.

Wetten van Engeland tegen de Ketteren onder Rykaard de II.

om d' eenen en d' anderen by de kopte vatten, en hen onder zekere bewaaring te houden, tot du zy zich volgens de Wetten des Landis, en de Canons van de Kerk, gezuiverd zouden hebben. Gelijk 'er in deze Ordonnantie niets als te geweldigs is, ziet men genoegzaam, dat Engeland in die tijd de swakheid noch niet en had van de strengheid der andere Koningrijken na te volgen, en zich aan de wreede wetten, welke daar aangenomen waren, t' onderwerpen.

Ziet Koo-
ke in zijn
Instituten,
3 deel Cap.
5. van de
Kettery.

6. Rij-
kaart 2.
Part. I. No.
52. Rot.
Parl.

't Was toenmaals noch de gewoonte, grossen te maaken van alle d' Acten des Parlements, welken men aan de Scheriffs stuurde, met een order onder het groot zegel, om de zelve in d' uitgestrektheid hunner Jurisdictien te doen afkondigen. Volgens dit gebruik stuurde Jan Braibrook, Kancelier, en ook Bisschop van Londen, deze Acte aan de Scheriffs, met d' andere Wetten die in het zelve Parlement gemaakt waren. d' Order, daar hy hen mee verzelde, is gedateerd den 26 May, in 't vyfde jaar van die Regeering. Maar in een ander Parlement, beroepen in 't volgende jaar, betuigde 't Huis der Gemeente door een Bil welke aan de Heeren overgeleverd wierd; dat hun Huis in die Acte nooit bewilligd had; dat noch zy, noch hun nazaaten, van zin waren zich meer aan de Geestelijkheid t' onderwerpen, als hun voorzaaten hadden gedaan; dat, als men zich zuiveren moest, men het doen zou volgens het oud gebruik, en niet anders; en dat zy derhalven verzochten, dat d' Acte van geene waarde verklaard mocht worden. De Heeren deden recht op dit Request, en de Koning keurde 'er d' Acte af goed, gelijk men ziet in de Boeken des Parlements. Niettemin wierd deze laatste Acte gesmoord, in d' afkondiging welke men deed van alle de geenen die gemaakt waren: invoegen dat d' eerste altijd aangemerkt wierd als een vaste Wet; en men vind ze ook in het ligchaam der Wetten van Engeland. Dat was een van die Godvruchtige bedriegeryen, daar 't de Roomsche Geestelijkheid nooit aan ontbroken heeft, en die ze altijd zeer wel van nooden heeft gehad, om haar gezag t' ondersteunen.

Rijkaart de II. van den Troon gestooten zijnde, dacht Hendrik de IV. die zich, voor een gedeelte door de bystand der Geestelijken, de souveraine macht aanmaatigde, terstond om 'er hem zijn erkentenis voor te betuigen. Ten dezen einde gaf hy hen een Wet na hun hert, behelzende in zelfstandigheid; (,,) dat, dewijl eenige perfoonen nieuw we gevoelens hadden wegens het gezag des Kerks, gelijk ook wegens de Sacramenten, predikende zonder eenig verlos, maakende

„ ongeoorlofde vergaderingen, houdende gevaarlijke scholen, en
 „ schrijvende tegen het Katolijk Geloof, de Geestelijkheid en de Ge-
 „ meenten des Koninkrijks de Koning gebeden hadden een goed
 „ hulpmiddel tot een zo groot kwaad by te brengen; dat derhalven
 „ de Koning, met de bewilliging der Staaten, en het advijs van ver-
 „ scheidene andere voorzichtige personen, welke in het Parlement had-
 „ den geweest, de volgende verklaring en Ordonnantie maakte: dat
 „ het in 't toekomstige niet meer geoorlofd zou zijn te prediken, dan
 „ alleenlijk aan de geenen den welken het toekwam zulks te doen, of
 „ aan de geenen die 'er alvorens het verlof toe verkreegen hadden, dat
 „ het ook niet geoorlofd zou wezen een leer te leeren, srydende of te-
 „ gen het rechtzinnig Geloof, of tegen d' uitspraaken van de Heilige
 „ Kerk; dat men de geenen, die anders deden, niet en zou mogen be-
 „ gunstigen, noch beschermen; eindelijk, dat men de boeken der Ketters
 „ niet en zou mogen behouden, maar dat men gehouden zou zijn de
 „ zelve te stellen in de handen van den Rechter des Bisdoms, ten
 „ langsten binnen veertig dagen na d' afkondiging der Ordonnantie;
 „ dat, indien eenige personen beschuldigd, of verdacht wierden van
 „ hier tegen gedaan te hebben, den Rechter hen zou mogen by de kop-
 „ vatten, en in de gevangenis houden, tot dat zy zich volgens de Ca-
 „ nons gezuiverd, en de dwaalingen, die hen te last gelegd wierden,
 „ volgens de verordeningen des Kerks afgesworen hadden, behoudens
 „ echter dat het proces, openbaarlijk en volgens de wetten bepleir,
 „ binnen drie maanden geëindigd moest zijn, te rekenen van den dag
 „ af dat de personen in hegtenis waren gezet; dat, indien zy schuldig
 „ bevonden wierden, den Rechter des Bisdoms, of zijn Commissariffen
 „ hen na bescheidenheid in de gevangenis houden, en hen noch
 „ daarenboven tot de boete zouden mogen verwijzen, na dat zy 't
 „ raadzaam oordeelden, mits alleenlijk dat zy 'er bericht af gaven
 „ aan de Koninklijke Schatkamer; dat, indien iemand der geenen,
 „ welke aldus overtuigd waren, weigerde zijn dwaalingen af te swee-
 „ ren, of, na dat hy de zelve afgesworen had, daar weer in verviel,
 „ hy, volgens de Heilige Canons, alsdan aan d' Overigheid over-
 „ geleverd moest worden; dat de Schouten, de Scheriffs, of de Bal-
 „ juwen gehouden zouden wezen zich ten dage van d' uitspraak des
 „ vonnis in de gerechtszaal te laten vinden, indien den Rechter des
 „ Bisdoms, of zijn Commissariffen het begeerden; dat zy daaren-
 „ boven de Schuldige zouden ontfangen, en zorg draagen om de zel-
 „ ven

Andere
 Wet onder
 Hendrik
 de IV.

„ ven in 't gezicht des volks , en op eenige verheevene plaats , teendon „ verbranden.

In 't begin hadden zy last om de Kettters te doen verbranden, zo haaft als hun vonnis uitgesproken was , en zonder eenig Handschrift, eenige Commissie des Konings , daar toe te verwachten : maar vermoedelijk vertoonden de Rechters aan dezen Vorst , dat hy'er een Order toe geeven moest. 'k Weet niet , op welke Wet dit geschrift gegrond mocht zijn. In 't zelve jaar wierd eenen Willem Sautre, den eersten die men om Kettery heeft doen sterven, als een Wederafgevallene veroordeeld. Thomas Arundel , Aardtsbisschop van Kantelberg, sprak zelve het vonnis uit , in de volle Vergadering van de Geestelijkheid zijner Provincie. Dezen rampzalige , die een Geestelijk persoon was , wierd ontwijd , en vervolgens in de handen van d' Overigheid gesteld ; en daar wierd een Geschrift vervaardigd om hem te verbranden. In dit Geschrift word de straf, welke men hem zou doen lijden, *de gewoonlijke straf* genoemd : maar volgens alle schijn verstond den geen, die het zelve opgesteld had, daar onder, *in d' uitbeemfche landen*. Ondertusschen, gelijk dusdanige Geschriften volgens de Wet niet noodzakelijk en waren, kan men zich wel inbeelden, dat het niet noodzaakelijk en was de zelve in de Rollen te stellen ; immers ik maak het my aldus vroed, vermits ik'er geen een onder de geheele Regering van Hendrik de VIII. gevonden heb. Maar de Verzameling van den Aardtsbisschop Warham betoont, dat het toen ter tyd de gewoonte was, in de Kancelery te gaan zeggen ; dat men zodanig een verweezen had ; en hier op vervaardigde men een Commissie om hem te rechten , immers zo de Koning hem geen genade en vergunde. De zaaken bleeven in dezen staat geduurende de Regering van Hendrik de IV. In 't begin van zijns Navolgers Regering wilde men , dat den Ridder Jan Oldkastle, en verscheidene andere persoonen, tegen de Koning en de Geestelijkheid samengesworen hadden. Men greep een gedeelte der Samengesworenen by de kop , waar van'er ter zelve tyd negen-en-twintig veroordeeld wierden als schuldig aan gekwetste Majesteit, en als Kettters ; invoegen dat men hen om d' eerste misdadaad ophing, en vervolgens om de tweede verbrandde. Daar is reden om te twijfelen, of die samensweering daadelijk geweest zy ; en een Schryver van de zelve eeuw verzekert ons, dat al de wereld by zijn tyd daar niet veel geloofs aan gaf, dat men zelfs de Geestelijkheid achterdacht, of van al te veel staatkunde, of van al te groote vervoerdheid.

heid. Ze zy waar of valsch geweest , zy gaf voet tot een strenge Wet tegen de geenen van die Secte , welke onder de naam van Lollards bekend waren : want geen Officier , 't zy van den Staat , of van 't Gerecht , kon in de bediening van zijn ampt treden , of hy moest sweeren , dat hy alle zijn vlijt en alle zijn krachten aan zou wenden , om de Lollardische dwaalingen en ketteryen uit te rooyen , en de Bisschoppen of hun Commissarissen by te staan , in geval de Lollards vervolgd wierden. Als iemand dezer rampzaligen veroordeeld was , vervielen alle de landeryen , welken hy ten bloote leene hield , en alle zijn roerende goederen aan den Koning.

Thans gaf de Geestelijkheid zich over aan de geest van de Religie , welke zy volgde. Haar gezag door strenge wetten bevestigd zijnde , kenden haar moet wil en haar wreedheid geen paalen meer. Bleef men gebrekig , zelfs in de schijnbaarheden van d' eerbiedigheid welke zy geloofde dat haar toekwam , of wilde men haar niet vergunnen 't geen zy eischte , 't was genoeg om van Kettery achterdocht , om in de gevangenis geseurd te worden , en om voor verbitterde en alvermogen- de partyen te verantwoorden te hebben. Hier uit sprooten groote misbruiken , en vervolgens groote klachten. De Rechters waren genoodzaakt , om in deze wanorde te voorzien , alles in 't werk te stellen 't geen de Wet het gunstigst had. Zy vergunden , zo dikwils als zy konden , een *Habeas Corpus*. Aldus noemtmen zekere verordening van de Wet , door de welke de privilegien der Onderzaaten in hun gestel worden behouden , en door de welke een Gevangen spoediglijk geoordeeld , of onder borgtocht moet uitgelaaten worden. Daarenboven examineerden zy de Dekreeten van *prise de corps* , of de macht van iemand by de kop te doen vatten ; en zo zy daar iets in vonden , 't geen hun beleid bekrachtigde , spraken zy den beschuldigde vry , of lieten hem met borgtocht uit. De Kerkelijke instellingen aan verscheidene dingen de naam van Kettery gegeven hebbende , vond de Geestelijkheid lichtelijk een dekmantel , tegen de geenen , welken zy haatte ; en , ten argsten genomen , indien zy hen geen daadelijke Ketteryen te last kon leggen , arbeide zy om hen Kettters door gevolgen te maaken , hoewel de Rechters ten dezen opzichte gemeenlijk boven dreeven. Een , Keizer geheeten , in den Ban gedaan zijnde door Thomas Bouchier , Aardtsbisschop van Kantelberg , zei opentlijk uit , dat een diergelijk vonnis , door kuipery verkreegen , niet zeer te vreezen was , ter oorzaak dat , om voor God in den Ban gedaan te zijn , het

In 't 5.
jaar van Eduard
de IV.

zekerlijk niet genoeg en was door den Aardtsbisschop, of door zijn Commissarissen, in den Ban gedaan te wezen. Hier op verdenkt men hem van Ketterry, en men smijt hem in de gevangenis: maar hy verzocht een *Habeas Corpus*, 't geen de Rechters hem toefstonden. Toen men hem nu voor de baliehad gebracht, met de Commissie tot zijn gevangenzetting, bevond men, dat de beschuldiging niet geldig, en in tegendeel buiten de bepaaling van de Wet was. Aldus ging hy voor eerst onder borgtocht uit; en kort daar na wierd hy vrygesproken.

Een ander, Warner genaamd, Inwoonder van Londen, gezegt hebbende, dat hy niet gehouden was de tiende aan den Vikaris te betaalen, gaf den Bisschop van Londen last aan Eduard Vaughan, om hem in de gevangenis te brengen: maar den Gevangen ontkwam 't, en trok vervolgens Vaughan voor de gewoonlijke Rechters, als zijnde valschelijk in de gevangenis gezet. Vaughan bracht, tot zijn verdediging, d' Ordonnantie van Hendrik de IV. te berde; en voegde daar by, dat Warners gevoelen een Ketterry tegen de decisien of uitspraaken van de Katholijke Kerk was: doch het Hof der gemeene Pleiters sprak uit, dat Warners gevoelen wel een dwaaling, maar geen Ketterry kon wezen, en dat ze buiten d' uitstrekking der Ordonnantie was. Deze Rechters, die zich ongetwijfeld aanmerkten als d' Uitleggers van de Wet, betuigden daar door wel, dat, als 'er iets te zeggen viel van Ketterry, het hen toekwam te verklaren, welk gevoelen Ketterrysch was, en welk gevoelen 't niet en was. Men weet niet, wat de Geestelijkheid hier op zei, noch of zy zich in deze gelegenheid tegen de presentie der Rechters stelde.

d' Afwyking, welke ik hier gemaakt heb, is lang geweest, maar wezentlijk tot ons onderwerp. Laat ons nu eens zien, wat d' openbaare Acten ons beschaffen van de proceduren tegen de Kettters, gedurende d' achtien eerste jaaren des Regerings van Hendrik de VIII.

Op den 2 May 1511. swoeren zes Mannen en vier vrouwen, meestendeel van een plaats Tenterden geheeten, in de handen van den Aardtsbisschop Warham, in zijn landhuis Knoll genaamd, de volgende gevoelens af. 1. Dat het Sacrament des Altaars Christi Lighaam niet en was; dat het in tegendeel niet anders en was als wezentlijk brood. 2. Dat het Sacrament des Doops, en het Sacrament des Vormfels, van geen noodzaakelijkheid en waren, en dat ze de ziel gantsch geen voordeel toebrachten. 3. Dat men zich niet tegen een Priester behoefde te biechten. Dat God niet meer machts gegeven had aan een Priester, als

Warham
vervolgd de
Kettters.
Ziet zijn
Register.
Fol. 164.

als aan een wereldlijk mensch. 5. Dat de plechtigheid des Huwelijks zonder noodzaakelijkheid was, gelijk ook zonder nut, ten opzichte van de ziel. 6. Dat het Sacrament van het Laatste Olyfel ter zaligheid noch nut, noch noodzakelijk was. 7. Dat van gelijken de Pelgrimazien, en 't bezoeken der Heilige plaatsen, zonder nutheid waren; en dat de geenen, die de zelve deden, daar door niets en verdienden. 8. Dat men de Heiligen niet moest aanroepen; en dat men zijn gebeden aan niemand en moest richten als aan God. 9. Dat men de Beelden der Heiligen niet en moest aanbidden. 10. Dat het wywater en het gewyd Brood na hun Consecratie door de Priester niets meer en hadden, als voor de zelve. Zo haast als zy d'afweering hadden gedaan, vorderde men met eed van hen, dat zy alle de geenen, welken zy wisten in de zelve gevoelens te zijn, of die men achterdenken kon van daar in te wezen, ontdekken zouden; gelijk ook alle de geenen, die heimelijke vergaderingen hielden, en die de Vernieuwers, door welker dienst deze nieuwe leer in Engeland verspreid wierd, beschermde of bystonden. Des namiddags van de zelve dag deden twe andere mannen van Tenterden d'afweering. 't Geestelijk Hof vergaderde drie dagen daar na; en den Aardtsbisschop lei den Bekeerden tot boete op, gedurende hun gantsche leeven, immers indien zy 'er niet uitdrukkelijk af ontslagen wierden, een schild met een brandende takkebos op hun klederen te draagen. Daarenboven moesten zy, zo in de Hoofdkerk van Kantelberg als in hun Parochie, met een takkebos op de schouders in de processien gaan; 't geen een openbaare belydenis was dat zy 't vuur verdiend hadden.

* Verscheidene afweeringen volgden in deze orde. Den 5 May, een man van Tenterden: den 15 vier mannen, en een vrouw, ('t Hof wierd toenmaals te Lambeth gehouden) den 19 vier mannen: den 3 Juny, een man, en een vrouw: den 26 July, een vrouw: den 29 een man: den 2 Augustus, twe vrouwen: den 3 een man: den 8 een vrouw: den 16 drie mannen: den 3 September, drie mannen, en een vrouw. 't Getal der Ketteryen, welken men hen deed afweeren, was niet vast: van d'enen vorderde men meer, en van d'anderen minder. omtydts voegde men 'er deze twe artykelen by. 1. Dat het Cruicifix, en de beelden van de Gelukzalige Maagd en van de Heiligen, niet aangebeden moesten worden, ter oorzaak dat het maar werken van menschen waren, hout en steen: 2. Dat de geenen, die Pelgrimazien of bedevaarten deden, hun moeite en hun geld verloorren. Alle

de gemelde perfoonen, 't zy dat men hen t'onrecht befchuldigd had, of dat de vrees hun geest overweldigde, of eindelijk, dat ze noch een zeer geringe kennis van deze gevoelens hadden, en by gevolg een kennis die niet bekwaam en was om tegen de dreigementen te beftaan, deeden d'afswearing, en kweeten zich vervolgens van de boete, die hen opgelegd was.

Maar anderen wierden met veel grooter ftrengheid gehandeld. Op den 29 April 1511. wierd Willem Karder, Inwoonder van Tenterden, befchuldigd van alle d'artijkelen, welken wy verhaald hebben. Hy loogchende, dat hy'er een eenig afgeloofde, en beleed alleenlijk, dat hy gezegt had; *dat het genoeg was zijn gebeden aan God te richten; dat hy derhalven niet en zag, waarom het noodzakelyk was, toevlucht te neemen tot de voorbidding der Heiligen.* De getuigen wierden voorgebracht. Zy waren altemaal gevangenen om de zelve oorzaak, en hadden voorgenomen af te sweeren; maar men wilde zich van hen dienen, om andere befchuldigten t'overtuigen. Zy fwoeren dan, dat Karder hen deze nieuwe leer geleerd had. Toen hun getuigenis openbaar gemaakt wierd, zei Karder, dat het hem gantsch niet voor en ftond ooit het minft tegen het Geloof en de Sacramenten gezegt te hebben, maar eindelijk dat, indien hy 't had gedaan, hy'er van gantscher herten berouw af had. Zijn betuiging en zijn onderwerping konden hem 't leeven niet behouden: men fprak het vonnis tegen hem uit als tegen een verharde Ketter; en men leverde hem over aan de wereldlyke arm.

Op de zelve dag wierd Agniet Grevill van de zelve misdaad befchuldigd. Zy deed haar beklag wegens haar onnozelheid; maar door een ongehoorde procedure bracht men tot getuige tegen haar, vooren haareigen Man, en haar twe Zoonen. Deze fwoer, dat een, Jan Ive geheeten, haar ontrent het eind des Regerings van Eduard de IV. met deze nieuwe gevoelens befmet had, en dat zy federt die tijd daar in had volhard. De Zoonen getuigden, dat zy die aan hen had geleerd. Robert Harrifon wierd ter zelve tijd vervolgd: men bracht getuigen tegen hem te voorschijn, waar na hy en de vrouw veroordeeld wierden. Op de zelve dag tekende den Aardtsbiffchop Gefchriften, om hun veroordeeling aan de Kancelary bekend te maaken. Hy eindigde met deze woorden; *Onze Heilige Moeder de Kerk ten dezen opzichte niets meer te doen hebbende, laaten wy deze Kettters, en ieder van hen, aan uw Majesteit, en aan uw Wereldlyke Rechters.* Zodanig was ook het lot van Jan Brown, en van Eduard Walker, tegen de welken men vonnis velde als

als tegen verharde Ketters. Den eerste wierd zelfs verweezen als een Wederafgevallene, vermits hy alreeds de zelve gevoelens in de handen van den Kardinaal Morton afgesworen had. Men stelde hun beschuldiging aan op den 8 May, en op de 19 van de zelve maand kreegen zy hun sententie. Wat belangt of de tijd, of de wys van hun rechteing, wy weten daar niets zekers af. Dit is gewis, dat men in de Gemeene Boeken geen brieven van vernietiging voor hen en vind: en 't was toen ter tijd de gewoonte, brieven van genade te stuuren, of een order tot de rechteing te vervaardigen.

Fox heeft niets gezegt van deze proceduren tegen deze Ketters, als alleenlijk dat Brown gevangen wierd gezet, om dat hy in een praat met een Priesters iets gezegt had tegen de kracht, welke men aan de Missen toefschreef, van de zielen uit het vagevuur te trekken. Maar mijns oordeels, heeft hy zich vergift in de tijd, op de welke Brown gerecht zou zijn, die, na zijn schrijven, niet eer als in den jaare 1517. verbrand is. 'k Zie niet veel schijns, dat men een veroordeelde Ketter zes volle jaaren bewaard zou hebben; en ik weet niet, of de Geestelijkheid van die tijd zich zodanig een goedertierenheid verwyten kan.

De strengheid der Geestelijke Vuurschaaren bracht een groote werking voort. Een ieder swichtte; en alle de geenen, die zich vervolgd zagen, wilden hiever hun gevoelens laten vaaren, als 't leeven verliezen. Twe mannen en twe vrouwen swoeren op den 5. Juny 1512. dit artykel af, dat het Sacrament des Altaars enkelijk van brood was, en niet het ligchaam onzes Zaligmaakers. Op den 4 September, en op de 13 van de zelve maand, geschieden 'er noch twe afswearingen. Dit is het alles, 't geen 't Register van Warham wegens deze stof aan ons bekend maakt.

't Geen ons overig is van 't Register van Fitz-James, Bisschop van Londen, behelst alleenlijk drie afswearingen.

d' Eerste is van 't jaar 1509. Elizabeth Sampson, geboren, of woonachtig t' Aldermanbury, wierd beschuldigd van de volgende Ketteryen: dat men gantsch geen godsdienstige eerbiedigheit schuldig was aan de Beelden van de Heilige Maagd, zodanig als die van Wilsden, van Krom, en van Walsingham: dat het beter was d' Aalmoessen ten zijnen huize aan arme lieden te geeven, als bedevaarten te doen: dat de Beelden eigentlijk niet als hout en steen waren: dat het Sacrament des Altaars gantsch geen kracht en had, indien den Priester een ongeregeld leeven leidde: dat dit Sacrament altoos maar brood

Fitz-James, Bisschop van Londen, procedeert tegen de Ketters.

Ziet zijn Register Fol. 4.

was, dewijl Jesus Christus niet te gelijk en in den Hemel, en op d'Aarde, kon wezen: dat Jesus Christus niet ten Hemel gevaaren was, en dat hy 'er ook niet meer vaaren en zou, als hy 'er alreeds was. Om eenslags uit de zaak te geraken, bekende deze vrouw zich schuldig, en deed een algemeene afweering van de Ketteryen, daar men haar meebeschuldigde.

Hier is een zeer gewichtige zaak aan te merken; te weeten dat, als men eenige Lollards vervolgte, de Geestelijkheid altijd eenige Hoofdkettery, die by alle de Christenen in een gruwel was, in de beschuldiging stelde: en zo haast als een gedeelte der artykelen genoegzaam was bewezen, procedeerde men tegen den beschuldigde, als tegen iemand die van al het overige overtuigd was. 't Oogmerk van dit bedrog was, 't volk een grooter afkeer voor de Kettters in te boezemen. 't Geen ik zeg, is zichtbaar in 't proces van Elizabeth Sampson. In een artykel beschuldigd men haar van Jesu Christi Hemelvaart niet te gelooven; en in een ander doet men haar zeggen, dat het ligchaam onzes Zaligmaakers niet in het Sacrament kon wezen, dewijl het onmogelijk was dat dit ligchaam te gelijk en in den Hemel, en op d'Aarde, zou zijn. Nu kan ik niet zien, op wat wijs men twe zo strydige plaatsen over een kan brengen.

De tweede afweering, gedaan in de handen van Fitz-James, is van het jaar 1511. Willem Potbakker wierd beschuldigd, van gezegt te hebben, dat hy drie Goden erkende, en dat hy niet begrypen kon, waar Jesu Christi Lijden en den Doop toe konden dienen. Hy swoer deze dwaalingen af. Men weet niet, of hy in der daad geloofde 't geen hy gezegt had, of dat hy 't niet en had gezegt dan door een overmaat van Godloosheid: dit weeten wy altijd wel, dat hy niet van de secte der Lollards was.

De derde afweering, gedaan in de tegenwoordigheid van den zelve Bisschop, is van een Jannetje Baker, die gezegt had, dat de Beelden Afgoden waren, aan de welken men geen eer bewijzen moest; dat zy hun wezen verschuldigd waren aan de gierigheid der Priesters, die een godtsdienstige eerbiedigheid aan hen deden bewijzen, ten einde daar door de mildheden des volks opte wekken; eindelijk, dat men zich niet verletten moest met bedevaarten te doen. Fox spreekt noch van zes personen, onder Fitz-James verbrand.

'k Heb wat wijdloopig gegaan omtrent deze stof, in het voorneemen van te doen zien, hoedanig de gevoelens der Lollards waren, eer

Luther tegen d' Aflaaten predikte. En men zal hier uit lichtelijk begrypen, hoe zeer zy Engeland geneigd hadden gemaakt om de schriften, welke Duitschland daar naderhand stuurde, gunstiglijk t'ontfangen.

De geboorte en de voortgangen der Reformatie, gedaan door Luther, zijn zo bekend, dat het onnoodig is 'er af te spreken. Men hield geen maat meer in d' uitdeeling der Aflaaten. Men verkocht ze openlijk; en om een geringe som kon men verkrijgen, niet alleenlijk niet in 't Vagevuur te hebben te gaan, maar 'er ook de zielen zijner vrienden uit te trekken. Alle de Wereld morde eindelijk tegen een zo haatelijke koophandel. Luther oordeelde 't raadzaam de zelve in een boek te bestrijden. Hy deed het; maar ter zelve tijd haalde hy zich alles, 't geen de Kerkelijke tucht 't schrikkelijkst had, op den hals, vermits het Roomsche Hof dit voornaamste gedeelte van haar inkomst, zo wel als van haar voorrechten, behouden wilde. Niettemin zou een zo kleine vonk nimmermeer een zo groote brand veroorzaakt hebben, zonder de gesteldheid daar zy de geesten in vond. Men was krachtiglijk vooringenomen tegen de Geestelijkheid. d' Onweetenheid der Geestelijken borst over al uit. Hun ongeregeldheden waren openbaar; en men zag hen het voorwerp van een algemeene versmaading, gelijk ook van een algemeene haat. Om zich van 't volk te doen beminnen, behoefde men anders niet te doen, als hen niet t'ontzien. Van een andere kant vond men 't niet redelijk, dat de rijkdommen en't gezag door gantsch Europa geheelijk in handen van lieden waren, die zich niet en beyverden als om in de luiheid, en in 't midden der wellusten, te leven. Gelijk de Leeraars bedurven waren, hadden de Godlijke dienst en de leer het zelve lot; en deze laatste verdurvenheid was zo tastelijk, dat men zich niet beletten kon de zelve te bemerken, indien men maar het minste vernuft had, en dat men het Nieuw Testament wilde leezen. Zo veele veranderingen in 't oud Geloof, en in d' oude Tucht gebracht, hielden geen stant als door het gezag des Overleverings: en zo haast als de Geleerden zich een weinigje belegte hadden op het leezen der Oudvaders, en der Concilien, hoewel men toen ter tijd verscheidene verdichte stukken, welker valsheid onze Critici eindelijk ontdekt hebben, voor Werken dezer Vaders, en voor Canons dezer Concilien, deed gaan, bemerkte men terstond het onderscheid, 't geen 'er was tusschen de vyf eerste eeuwen van de Kerk, en de tien volgende. Men zag, dat in 't begin de kennis en

Voortgan-
gen van Lu-
thers Leer;

de:

de Godvruchtigheid het deel der Geloovigen waren ; dat vervolgens de weetenschappen onder een domme onweetenheid als begraven hadden geweest ; en dat , indien na deze vijf eeuwen , gedurende om trent zes honderd jaaren , een blinde godvruchtigheid de wereld nōch beslagen had , eindelijk in de vier laatste eeuwen alles verlooren was ; dat de Pauſen , om hun eierzucht en hun onwettige bezittingen en aanmaatigingen t' ondersteunen ; zich gediend hadden van de geblankette heiligheid der Bedelmonniken ; en dat , in plaats van die lichten der eerste eeuwen , men niet meer gezien had als een monstreuze wetenschap , daar de Canonisten , 't School , en de Casuïsten , of Uitleggers van Conſcientiezaaken , professie af määkten. Wat 'er af zy , 't is zekerlijk een wonderwerk , dat het volk de Reformatie met zulk een iever omhelst heeft ; inzonderheid , indien men betracht , welke poogingen de souveraine Machten aanwendden , om de zelve in haar geboorte te smoooren ; welk een voordeel het was zich 'er niet in te wikkelen ; en door welke aanbiedingen men de geenen , die ze omhelst hadden , daar weer van trachtte af te trekken. d' Eersten onder de Geestelijkheid , die tegen de Roomsche Kerk predikten , waren Bedelmonniken. Gelijk zy geen wereldsche belangen hadden , volgden zy de waarheid met een volkomene openhertigheid ; en ten anderen de strengheid van hun professie hen tot het lijden gewend hebbende , was het geen , 't welk zy in 't gevolg hadden te verdraagen , niet machtig genoeg om hen te verwaggelen. De Wereldlijke perſoonen , alreeds ingenomen met een heimelijke afkeer voor hun Geestelijke Leidtsmannen , ontſingen gratiglijk een leer , die al de wereld deed zien de bedriegeryen , daar men hen zo lang mee om den tuin had geleid , die een eenvoudige en gemakkelijke weg ten Hemel baande , en in handen van een iegelijk ſtelde , niet alleenlijk onderwijzingen in de welken men de merktekenen van d' oprechtheid , zo wel als die van de waarheid , bespeurde , maar zelfs de Heilige Schrift. Tot daar toe had de Roomsche Geestelijkheid niet als verſmaading voor de nieuwe Predikers betuigd : maar eindelijk wierd zy met verbaasheid bevangen , als zy zag , dat de volkeren hun gevoelens omhelsden.

Deze leer vervulde terſtond Duitschland ; van waar zy in Switſerland , en in Nederland overging. Weinig tijds daar na wierden de boeken daar zy in begreepen was , in Engeland gezonden. Een iegelijk was geneigd om ze t' ontfangen. 't Volk , verbitterd tegen haar Geestelijkheid , was noch ten anderen overgooten met de gevoelens der

Luthers
Boeken in
Engeland ge-
ſtuurd.

der Lollards, die sedert Wiklef, byna honderd en vijftig jaaren lang, in het Koninkrijk gebleeven waren. De gevoelens der Lollards, en die der Reformateurs, hadden groote overeenkomst met malkander. Terstond wierden de boeken, welken men uit Duitschland gekreegen had, in 't Engelsch overgezet; en verscheidene persoonen lazen ze met een groote voldoening. De lof, die men aan de zelve gaf, verhaastte de vervolging der Lollards. Men vervolgde hen met alle strengheid; en daar viel 'er een groot getal af in de netten der Bisschoppen, of in die van hun Commissarissen. Zo men het minste woord tegen de Kerkelijke Instellingen gezegt had, wierd men terstond door des Bisschops Officiers by de kop gegteepen. Zo men zijn Kinderen 't Vader Ons, de Tien Geboden, 't Geloof, in hun moedertaal leerde, 't was de weg tot het schavot. Dit was d' eenige misdaad van zes mannen en een vrouw, die in de (a) heilige week des jaars 1519. in Koventry ge-

(a) Den 4
April.

recht wierden. Longland, Bisschop van Linkoln, was uitsEEKEND koppig: die van zijn Bisdome, welken men van Kettery achterdocht, swoeren de gevoelens, die hen te last gelegd wierden, af, of beproefden de geweldnary van dezen Prelaat.

Echter ging alles tegen de meening, en tegen de hoop van de Geestelijkheid. Een ieder ziende de Geestelijken in hun oude ongeregeldeeden voortvaaren; en persoonen van een goed leeven met alle bedenkelijke woede vervolgen, aanmerkte hun wreedheid als een onfeilbaar teken, dat zy zelve genoegzaam wisten, hoe swak hun zaak was, en hoe zeer hun zeden verdurven waren. Aldus jaagden de straffen het volk een schrik aan, en maakte het ingetogener, en omzichtiger: maar ze waren niet bekwaam, noch om het morren te doen ophouden, noch de neigingen te veranderen, noch de vooringenomenheden om ver te slooten.

Den Kon-
ning schryft
tegen Lu-
ther.
Ao. 1522.

Eindelijk schreef Hendrik de VIII. tegen Luther, tot de verdediging der zeven Sacramenten van de Roomsche Kerk. 't Oogmerk van dezen Vorst was buiten twiifel, zich door eenig werk van geleerdheid doorluchtig te maaken. Mogelijk ook dat hy, hebbende alreeds zo veel voor zijn Geestelijkheid gedaan, aan de welke hy byna nooit zijn gezag weigerde, haar door dit werk altijd aan hem wilde verbinden. En in der daad, de Geestelijkheid feilde niet een onuitspreekelijke lof aan dit boek te geeven. Men zegt, dat het het geleerdste werk was, 't geen men noch gezien had. Men vergeleek 'er den Auteur af by Salomon, en by alle de Keizers, die een treffelijke geheugenis hadden nagelaaten.

Dit was, geheele jaaren lang, een onderwerp van gestadige pluimstrykeryen: en de Paus, om te betoonen hoe waard hem dit Boek was, vereerde de Koning met de glorieuze tytel van Beschermmer des Geboofs. Om 'er oprechtelijk af te spreken, indien men de tijd aanmerkt, in de welke het in 't licht gegeven is, en indien men wil gedenken, dat 'er een Koning den Auteurs af was, zo verdiend het eenige lof. Luther had een ongemeene blydschap, dat een zo groot Monarch zich ontwaardigde op zijn boek t'antwoorden. Hy schreef 'er tegen: maar hy vergat; dat men de Geheiligde Hoofden altijd moet eerbieden; en hy deed nijpende dingen, welken al de wereld gewraakt heeft, in zijn schrift vloeyen.

't Nieuw Testament in 't Engelsch overgezet, en verboden.

23 Oob.
Ziet het Re.
giff. van
Tonstal
fol. 45.
Fox komt
met dit Re-
giff. zeer
wel over
sen.

Ziet onze
verzame-
ling. No 6.

De leer der Reformateurs wierd ondertusschen van dag tot dag versterkt. Willem Tindal maakte een overzetting van 't Nieuw Testament in 't Engelsch, en voegde 'er eenige korte verklaringen by. Dit boek t' Antwerpen gedrukt zijnde, stuurde men 't in den jaare 1526. in Engeland. Doch 't wierd wel haast in ieder Bisdom verboden, alwaar den Bisschop last gaf om af te kondigen; (,) dat eenige Aanhangers van Luther een overzetting van 't Nieuw Testament gemaakt hadden, welke vol van dwaalingen was; en dat zy Godts Heilig Woord hadden bedurven, zo door een vervalschte overzetting, als door ketterfche verklaringen; dat hy derhalven aan alle de geenen, die in het Bisdom zorg voor de zielen droegen, belastte, allen den persoonen, welke exemplaren van deze overzetting hadden, te bevelen, de zelve te stellen in handen van den Vikaris Generaal, ten langsten binnen dattig dagen, te rekenen van d' afkondiging des bevels; en zulks op straf van in den Ban gedaan, en voor Ketteren gehouden te worden. Tindal gaf noch verscheidene boeken in 't licht, die insgelijks verboden wierden. Den Ridder Thomas Morus, een Edelman doorluchtig door zijn deugd, en door zijn geleerdheid, ondernam eenigen dezer werken te wederleggen: maar eer hy 'er de hand aan sloeg, wilde hy een schriftelijke vryspreeking van den Bisschop hebben, uit kracht van de welke hy de zelve zonder vrees of schroom mocht leezen. Hy wederleize op een zeer bytende wys, volgens de gewoonte van zijntijd. Hy had de Monniken nooit wel mogen zetten; hy had altijd van d'eersten geweest, die d'onwetendheid des Geesteljkheids gedoemd hadden; daarenboven had de Kardinaal hem kwalijk gehandeld: en niettemin is hy een der hevigste vyanden van de Reformateurs geweest, tot zo ver dat, hoewel hy

hy anders in zijn drift en genoegzaam geregeld was, men hem echter, toen hy in het Ministerschap was getreden, tot overmaatige wreedheden tegen hen zag vervallen. Men kan hier uit bespeuren, welk een vermogen de Roomsche Geestelijkheid altyd op de gemoederen gehad heeft, dewyl zy aldus het vuur en het staal in handen van personen stelt, die van nature geen geneigdheid tot geweldenaryen hebben.

De party der Reformateurs toenmaals sterker zijnde, als men geloofd had dat ze ooit worden zou, en gantsche gemeenschappen maakende, zo te Londen, als t' Oxfort, en te Kambridge, was de Kardinaal genoodzaakt de hand aan 't werk te slaan. Men aanmerkte zijn verasmaading voor de Geestelijkheid als d' oorzaak van de voortgangen der Kettery. Toen het Hof in den jaare 1523. bericht kreeg, dat 'er te Kambridge een gemeenschap was van lieden, als Bilney en Latimer, die Luthers boeken lazen, en zijn gevoelens leerden, stelden de Bisschoppen voor, eenige perfoonen uit hun ligchaam af te vaardigen, om deze Universiteit te bezichtigen, en om te trachten de Beschermers der Kettery t' ontdekken: maar de Kardinaal kante zich, in de hoedanigheid van Legaat, daar rond uit tegen. 'k Weet niet, om welke redenen hy het deed. Wat 'er af zy, men stelde dit eenige jaaren daar na in d' artikelen van de beschuldiging, die in 't Parlemen tegen hen aangerecht wierd.

Eindelijk, gelijk Luthers gevoelens meer en meer bevestigd wierden, deed de Kardinaal alle de Bisschoppen, alle de Theologanten, en alle de Canonisten, welke toenmaals of in Londen, of in d' omleggende plaatsen waren, vergaderen. Thomas Bilney, en Thomas Arthur, wierden in deze Vergadering beschuldigd. Hun proces word ons in 't lang verhaald door Fox, die de Registers van Tonstal zeer naauwkeuriglijk gevolgd heeft, op een fout na, welke dezen Overzetter heeft begaan, te weten dat, toen men aan Bilney vraagde, of hy niet alreeds met eed beloofd had, niet meer te zullen prediken, en geen van Luthers gevoelens te verdedigen, hy antwoordde; dat hy 't wel waarlijk met eed beloofd had, maar niet met een gerechtelijke eed. In 't Register van Tonstal word gezegt *judicialiter, gerechtelijk, of voor 't gerecht*, en Fox heeft overgezegt *legitimè, wettiglijk*. Voor 't overige komen d' Acten van Fox en 't Origineel van Tonstal van punt tot punt over een.

In deze Vergadering was men lange tyd bezig met getuigen voort te brengen, en met andere proceduren te maaken, waar van de Kardinaal de zorg aan den Bisschop van Londen, en aan d' anderen liet. Bilney

In de welke Bilney en Arthur hun afweering doen.

hield geduurig stant, en scheen gemoedigd om alles te lijden; maar eindelijk, 't zy dat hy besweek door menschelijke swakheid, 't zy dat hy verwonnen wierd door d'aanhoudingen des Bisschops van Londen, die alle zijn vrienden by hem stuurde, hy deed zijn afweering op den 7 December, vyf dagen van dat Arthur de zijne had gedaan. Hoewel hy een Wederafgevallene was, en dat hy derhalven gantsch geen genade te verhoopen had, vernoegde den Bisschop zich echter met hem een boete op te leggen, en stuurde hem daar mee heen. Dezen Bisschop was in een zeer hooge achting wegens zijn geleerdheid, en wegens de zuiverheid van zijn leeven: en volgens alle schijn was dat d' oorspronk van een ongemeene gemaatigdheid, die in zijn beleid uitblonk. Men kan hem niet verwyten, dat hy zijn handen ooit met iemands bloed bezoedeld heeft. Godefroy Lony, en Thomas Gerard, deden ook hun afweering.

Gelijk ook Godefroy Lony, en Thomas Gerard.

't Geen wy tot hier toe gezegt hebben, behoort een genoegsaame kennis te geeven van de staat, in de welke de zaaken onder Hendrik de VIII. geweest hebben, te weten, sedert zijn komst tot de Kroon, tot aan't begin van het proces, dat wegens zijn echtscheiding aangesteld wierd. 'k Heb by de Historische materien gevoegd, 't geen ik heb kunnen verzamelen van de Gesteldheden en van den aart der Natie in die tijd; van de gesteldheden, zeg ik, welke niet weinig geholpen hebben tot de voortzetting der groote veranderingen, daar wy af hebben te spreken.

E I N D E

des Eerste BOEKS.

HISTO.

1486. Nata.
1502. Nov. 12. Arthuro
nupsit.
1509. Jun. 3. Henrico
Rege nupsit.

1526. toto exclusa.
1533. May. 23 incesti
damnata
1536. Jan. 8. Obyt.

HISTORIE

der REFORMATIE in

ENGELAND.

Twede Boek.

Behelzende

't Geheel Proces, 't welk wegens d' Echtscheiding van Hendrik de VIII. en van Katharina wierd aangesteld; gelijk ook 't geen aanmerkelijks in Engeland voorgevallen is sedert het jaar 1527. tot in 't jaar 1534. in 't welk dezen Vorst Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk erkend wierd.

Ot hier toe heeft de Koning Hendrik zijn dagen doorgebracht met een volkomen vernoeging, zonder dat zijn vermaakelijkheden gestoord zijn geworden. Indien hy oorlogen op zijn hals heeft gehad, hy heeft ze niet alleenlijk met eer gevoerd; maar hy heeft ze ook zelfs door voordeelige traktaaten geëindigd. Men heeft zijn zaaken in geen staat gezien, die hem veel behoefde te bedroeven; en zo 't geld hem by wylen ontbrak, de Kardinaal trok hem altijd uit de bekommering. Maar ziet hier verheft zich eenslags een onverhoopte wanordering in zijn huis, ontroerd d'overige tijd van zijn Regering, en veroorzaakt zo gedenkwaardige als weinig verwachte omkeeringen.

Hendrik de VII. na een rype overweeging, beslooten hebbende zich te vereenigen met Ferdinand en Izabella, Koningen van Kastilien en Arragon, en met het Huis van Borgonje, oordeelde men, dat

Beginfelen
van d' Echtscheiding.

een huwelijk noodzaakelijk zou wezen, om hun vereeniging te bevestigen. Aldus wierd d' Infante Katharina, jongste Zuster van die Johanna, welke Filippus, Hertog van Borgonje en Graaf van Vlaanderen, getrouwd had, aan Arthus, Prins van Walles, gegeven. Deze verbintenis van bloed bracht 'er een van belang, en van staatkunde voort. Engeland, Spanjen, en Borgonje maakten een verbond tegen Vrankrijk, d'oude en onfagchelijke vyandin der eenen en der anderen, wiens voortgangen toenmaals argwaan aan de gebourige Staaten gaven. d' Infante bracht den Prins 200000 goude dukaaten ten huwelijk; een aanzienlijke bruidschat, welke geen Princes sedert ettelijke eeuwen had gehad: 't geen Hendriks vernoegen zeer veel vermeerderde.

Huwelijk
van den
Prins Arthus
en Katharina.

't Huwelijk wierd gevierd te Londen, in de Kerk van S. Paulus, op den 14. November des jaars 1501. en het bed des avonds met de gewoonlijke plechtigheden gewijd zijnde, lei men 'er de nieuw getrouwden in. Verscheidene personen zagén hen te samen te bed leggen, gedurende ettelijke dagen na hun bruilof. Sedert die tijd, tot in de maand April des volgende jaars, leefden zy als (*) man en vrouw; en toen zy hun Hof te Ludlow, in 't land van Walles, gingen houden, leefden zy al voort op de zelve wijs. Maar de Prins, hoewel kloek en gezond toen hy d' Infante trouwde, stierf na 't verloop van eenige maanden; en een iegelijk geloofde, dat men zich al te zeer gehaast had met hem te huwelijken. Wat 'er af zy, den Gezant des Catholijken Konings had, uit last van zijn Meester, getuigenissen genomen van de voltrekking dezès huwelijks, en de zelven na Spanjen gezonden. Ten anderen deed ook de Prins, des anderen daags van zijn bruilof, genoegzaam blijken, uit de redenen welken hy tegen zijn Officiers voerde, dat zijn huwelijk waarlijk voltrokken was; 't geen niet ongemeen is in een jongman van zestien jaaren, gezond en kloek gelijk hy. En het Hof twijfelde 'er zo weinig aan, dat, Arthus overleeden zijnde, den Hertog van Jork, zijn broeder, een tijd lang was, zonder de tijtel, die d' Erfgenaam van de Kroon toekomt, aan te neemen: eenigen zeggen van een maand, en anderen van (*) zes maanden. Dit weeten wy altoos, dat hy niet eer Prins van Walles gemaakt wierd, als tien maanden na zijns Broeders dood, wanneer men zag, dat de Weduwe van Arthus gewisselijk niet bezwangerd en was gebleeven. Op deze omstandigheden, die in 't gevolg aangemerkt wierden gelijk zo overtuigende bewijzen, als men in een zaak van die aart be-

(*) Men
beeft 'er de
getuigenis-
sen af in
Mylord
Herberts
Historie
van Hendr.
de VIII.

Dood van
den Prins,
den 2 April
1502.

(*) Ziet
den Kan-
celier Ba-
kon, Hist.
van Hendr.
de VII.

gee-

geeren kon, geloofde al de wereld lichtelijk, dat d' Infante niet meer dochter was.

Niettemin deden redenen van staatkunde, dat Hendrik deze Prin- ces voor zijn tweede Zoon verzocht. 't Belang van Engeland wilde, dat men het verbond tegen Vrankrijk noch onderhield. Ten anderen zou de Koning niet hebben kunnen besluiten om d' inkomst, welke d' Infante tot haar morgengaaf moest hebben, uit zijn Staaten te la- ten gaan. Twee Prelaaten waren toenmaals zeer diep in de bestiering der Rijkszaaken; en in de gunst. Warhām, Aartdsbisschop van Kantel- berg, en Fox, Bisschop van Wincheſter. Warham wraakte dit huwe- lijk, als ſtrydende tegen de gemeeme eerbaarheid, en tegen het God- lijk recht. Fox keurde het goed. Hy beweerde, dat een vryſpreeking van de Paus allen tegenwerpingen voldoen, alle ſwaarigheden wegneemen, en een iegelijk, die morde tegen een vermaagſchapping, welke zonder dat betwift, en by gevolg, ter zaake van de ſucceſſie, be- roerten konde veroorzaaken, de mond zou ſtoppen. En in der daad, 't gezag van de Roomsche Stoel was toenmaals zo volkomen, dat nie- mand de geldigheid van dit huwelijk in twyfel trok, zo haast als het zel- ve door een Bul bekrachtigd was. Dēze Bul was van den 26 Decem- ber 1503. en de Paus ſtelde daar in; *dat Hendrik en Katharina hem een zeer ootmoedig verzoekschrift overgeleverd hadden, om aan hem te vertoonen; (11) dat in waarheid Katharina aan den Prins Arthus ge- trouwd; en dat mogelijk zelfs dit Huwelijk t'eenemaal voltrokken had geweest; dat ondertuſſchen, Arthus overleden zijnde, Hendrik en zy wenschten te ſamen te trouwen, en daar door een vaste vrede, tuſſchen beide de Koningrijken t'onderhouden. De Paus zei daar op; dat, willende alle zyn vlijt aanwenden, om de Katholijke Koningen en Vorſten in een volmaakte eenigheid te doen leeven, en zich dienende van de macht, welke hy van God ontfangen had, by Hendrik en Katharina vryſprak van de Kerkelyke tucht, die zy zich op den hals gehaald konden hebben, en hen ontſloeg van de verandering des bloeds, niettegenſtaan- de alle Ordonnantien, of Apoſtolische Inſtellingen, daar tegen gemaakt; dat hy hen toestond te ſamen te trouwen, of in geval zy t' alreeds waren, dat hy hun huwelijk dan bevestigde; beveelende aan den Biechtvader van den Prins, en van de Princes, hen eenige heilzame boete op te leggen, om dat zy voor de vryſpreeking getrouwd waren.*

Overwee- gingen noo- pendc een tweede Hu- welyk van d' Infante met Hendrik.

Ziet de getuigenis- ſen van Warham in de Hiſt. van My- lord Her- bers.

De Paus keurd dit Hu- welyk goed. Ziet onze Verzame- ling No. 7.

Wyders moeten wy ons niet verwonderen, dat het Roomsche Hof dit Huwelijk toegestaan heeft, hoewel het door een goed getal van

Kar-

't Geen hy
niet en doet
als uit staat-
kunden.

Kardinaalen, en van gaauwe Godtsgeleerden, gewraakt wierd. Men vind zelden betrachtingen, die niet en wijken voor't belang der Pausen; en Julius de II. had zodanig een haat tegen de Koning van Vrankrijk, dat hy in alles bewilligd zou hebben, in het oogmerk van zijn verbond tegen dezen Vorst sterker te maaken. Ten anderen had hy een aangeborene geneidheid tot de wapenen, en een groote koelheid in de zaak van de Godtsdienst; invoegen dat men niet zeer veel moeite had om een gunst van hem te verwerven, die Hendriks Nazaa-ten verplichtte volkomentlijk af te hangen van een Stoel, aan de welke zy hun recht tot de successie verschuldigd zouden zijn. Eindelijk, hy voorzag geensins, dat hergeen, 't welk hy deed, om het gezag der Bisschoppen van Romen te bevestigen, door een wonderlijk beleid van de Godlijke Voorzienigheid geschikt was tot het zelve in het gantsche Koningrijk van Engeland uit te dooven. Aldus behaagd het God bywylen 't vuur onzer voorneemens aan te blaazen, en de zelve na een andere kant te wenden als wy verwacht hebben.

De vryspreeking verkreegen zijnde, trouwde de Prins, die toenmaals noch minderjaarg was, de Weduwe van zijn Broeder Arthus: maar Hendrik de VII. ontsfeld over het geen, 't welk Warham aan hem vertoonde, vattede een krachtige afkeer optegen het huwelijk, 't geen hy bekrachtigd had; zulks dat hy op de zelve dag van zijns Zoons meerderjaargheid den jongen prins beval, in de tegenwoordigheid van verscheidene Heeren en van vele andere perfoonen, voor een Notaris, in de handen van Fox, Bisschop van Winchester, tegen dit huwelijk te protesteren, en zelve de protestatie te leezen. Zy behelste; dat den Prins de Weduwe van Arthus getrouwd had, toen hy noch minderjaarg was; en dat hy, meerderjaarg geworden zijnde, dit huwelijk herriep; dat, ver van het te bevestigen, hy het 't eenemaal nietig verklaarde; dat, dewijl hy met Katharina onder zodanig een band niet konde leeven, hy de zelve, volgens de wetten, zou doen breeken; en dat zijne protestatie niet gedwongen was, maar dat hy ze van goeder herte, en in een volkomene vryheid, deed.

De zaaken bleeven in de zelve staat gedurende het leeven van Hendrik de VII. die het huwelijk van zijn Zoon gestadig even zeer wraakte, en die, zelfs op zijn doodbed, dezen Prins belastte, t' arbeiden om het te doen breeken. Mogelijk deed hy zulks minder door een tederheid van gewisse, als uit staatkunde. Hy voorzag, volgens alle schijn, dat een twijfelachtig recht tot de successie groote beroerten zou doen

ont-

Hendrik
protesteert
tegen dit
Huwelijk,
den 27 Juny
1509.

Ziet onze
Verzame-
ling N° 8.
en Mori-
zon.

Hendrik
de VII. is te-
gen dit Hu-
welijk.

ontstaan; en hy kon niet feilen te beeven, als hy noch dacht aan de schrikkelijke werkingen, welken de verdeeldheden van de Roode en van de witte Roos voortgebracht hadden.

d' Eerste zaak, welke men, na zijn dood, in den Raad voorstelde, was dit huwelyk te breeken, ofwel het te bevestigen. 't Werk van beide de zijden bepleit zijnde, wierd de laatste party van den nieuwen Koning omhelst, die Katharina openbaarlijk trouwde, zes weeken na zijn komst tot de Kroon; en eenige tijd daar na wierden zy alle beiden gehuld. Op den eerste dag des jaars 1511. gelag deze Vorstin van een Zoon, die maar zeven weeken leefde. Sedert kwetste zy zich verscheidene maalen; en in de maand November des jaars 1514. wierd 'er een ander Prins geboren, die in de zelve maand kwam te sterven. Maria, die op den 19 February 1516. ter wereld was gebracht, was d' eenige vrucht, die van dit huwelyk overbleef.

De Koningin kreeg geen kinderen meer, en begon eenige swakheden te gevoelen, welke de Koning afkeerig van haar maakte. Wyders was deze Vorstin verstandig en deugdzaam, en bezat treffelijke hoedanigheden, die haar met recht d' achtung en het hert van haar Man en van haar Onderzaaten verkreegen. Hendrik weloordeelende, dat hy by zijn Vrouw geen meer kinderen zou teelen, gaf aan Maria de titel van Princes van Walles, en deed haar te Ludlow haar Hof houden.

Hy had verscheelende insichten wegens het huwelyk van deze jonge Princes. In 't eerst schikte hy haar voor den Dolsijn; en 't verdrag wierd gemaakt op den 9 November 1518. gelijk men ziet uit het traktaat zelve, 't geen ons noch overig is. Dit huwelyk had echter geen voortgang, vermits Hendrik zich, tegen Vrankrijk, by Karel de V. voegde. Maria wierd vervolgens aan dezen Keizer verlooft, en d' onderhouding van 't verdrag door beide de Vorsten te Windsor beswooren. Maar dit huwelyk oopen smaadelijke wijs door de Keizer gebroken zijnde, met het goedvinden van zijn Raadtsheeren en van zijn Staaten, gelijk wy alreeds gezegt hebben, geschieden 'er eenige openingen van een vermaagschapping met Schotland, welke echter zonder gevolg waren. Eindelijk bracht men het traktaat met Vrankrijk weer op de baan; en daar wierd beslooten, dat de Princes François de I. of den Hertog van Orleans, zijn tweede Zoon, zou trouwen; dat d' alterative, of de vaststelling van een van beiden, daar af geregeld zou worden in een byeenkomst der twee Koningen, welke malkander

Hendrik de VII. sterft, den 22 April 1509.

Hendrik de VIII. trouwt Katharina den 3. Juny. Zy worden gehuld, den 24.

Kinderen van dit Huwelyk.

Maria verlooft voor eerst aan den Dolsijn 1518.

Ziet de traktaaten dergemeene handelingen in de Rollen onder het 10. jaar van Hend. VIII

Vervolgens aan den Keizer, den 22 Juny 1522.

Aangebodt aan den Koning van Schotl. 1524.

Aan François, of aan zijn Zoon, den 30 April 1527.

weinig tijds daar na te Kalis zouden spreken, en die ondertusschen alle beiden op geldstraffen beloofden, dat zy d' artikelen van het nieuw verdrag onderhouden, en 'er d' uitvoering af verhaasten zouden.

De geldigheid van Hendriks huwelijk door d' Uitheemschen in twijfel gegokken.

Den Bisschop van Tarbes, Gezant des Konings van Vrankrijk, hield zich echter ten dezen opzichte zeer ingetogen, en betuigde, dat hy twijfelde, of de Princes wettig was, als geboren zijnde uit een huwelijk, verboden door het Godlijk recht, waar af, volgens zijn gevoelen niemand de macht had van vry te spreken. Men weet niet met zekerheid, of het geen, 't welk den Bisschop hier over zei, tusschen hem en Volfey, of zelfs tusschen de twe Hoven opgestemd was; maar daar is reden om te vermoeden, dat de Kardinaal, of de Koning, hem aldus deed spreken, om het geen, dat zy wegens een scheiding in 't hoofd hadden, minder haatelijk te maaken: want indien François laauw was in een zaak t'eindigen, daar de verkryging van een groot Koningrijk aan hing; indien d' uitheemse Vorsten aan de geldigheid van Hendriks huwelijk twijfelden; en indien in der daad dit huwelijk betwist kon worden, in welke beroerten stond de medestreeving van verscheidene Pretendenten Engeland niet te werpen, zo haaft als de Koning dood zou zijn.

Eenige vonden 't kwaad, dat Hendrik zijn Dochter aan groote Vorsten, als de Keizer, en de Koning van Vrankrijk, aanbod. Hun reden was, dat hy Engeland daar door gebracht zou hebben tot niet meer als een Provincie van eenig uitheemsch Koningrijk te zijn. Waarlijk, *zei men*, het laaste verdrag, gemaakt met Vrankrijk, brengt mede, dat Maria of de Koning François zelve, of zijn tweede Zoon, zal trouwen; en indien zy by een van beiden kinderen krijgt, zal de Kroon van Engeland hen toebehooren. Maar in wat gevaar zijn wy niet? en hoe veele zaaken kunnen gebeuren, welke maaken zullen, dat ons Koningrijk maar een gedeelte van dat zal wezen? By voorbeeld, laat den Dolfijn komen te sterven, (*'t welk geschiedde*) zo is de Man van de Princes Koning van Vrankrijk, en ons Koningrijk tot een provincie gebracht. Ten anderen zijn wy in de zelve staat, indien de Koning van Vrankrijk ooit in 't bezit van Engeland treed; dewijl, volgens de wetten van de Fransche Monarchy, alles 't geen aan de Kroon komt, daar aangehegt blijft, en 'er niet afgesonderd mag worden: men zal de wapenen dan moeten opvatten, om zich in vryheid te stellen. Anderen geloofden, dat Hendriks oogmerk was, met zijn

zijn Dochter aan den Hertog van Orleans , of aan de Koning van Vrankrijk te geeven , desuccessie aan den Hertog van Richemond , zijn natuurlijke Zoon te verzekeren , en 'er de Princes t'eenemaal af uit te sluiten ; ter oorzaak dat d' Engelschen 't jok van Vrankrijk nimmermeer zouden willen aanneemen.

Geduurende deze onderhandeling begon de Koning , ter zaake van zijn huwelijk , bekommeringen te doen blijken. Men zegt , dat de Kardinaal d' eerste was , die deze vermoedens in zijn geest deed oprijzen , en dat hy hem de zelve door Longland , Bisschop van Linkoln , in de biecht deed inboezemen. Aan wat zijde men zich ook wend , Hendrik had noodzaakelijk reden , volgens de Religie van die tijd , om eenige wroegingen te gevoelen , in de gedachte dat , indien hy of den Bestierder van zijn gewisse , of den Legaat van de Paus geloofde , zijn huwelijk niet geldig was. Men voegt 'er by , dat dezen Kardinaal , verbitterd tegen Karel de V. besloot hem met Engeland over hoop te werpen , zonder kans van verzoening : dat hy , insgelijks kwalijk voldaan over de Koningin , die hem , ter oorzaak van zijn ongeregeld leeven , haatte , en 'er hem dikwils over berispte , voornam haar de voet te lichten ; de Hertogin van Alençon , François Zuster , in haar plaats te stellen ; en de twee natien ongelijk te vereenigen ; dat , om zijn wraakzucht te voldoen , en zijn onderneeming voort te zetten , hy d' echtscheiding van Hendrik en Katharina voorstelde. Maar om 'er de waarheid af te zeggen , 't geen men hier verzekerd , kan niet gegrond wezen als op de vermoedens van de Koningin , die in 't gevolg Volfey beschuldigde van d' oorzaak van alle haar ongelukken te zijn , en ik geloof , dat men de zaak van hooger op moet haalen , om den oorspronk van des Konings twijfelingen te vinden. Want vier jaaren hier na , verklaarde hy aan Grinæus , dat , vreezende dat zijn huwelijk striedig wastegen het Godlijk recht , hy zijn Vrouw in zeven jaaren niet aangeraakt had. Waar uit men ziet , dat zijn bekommeringen drie jaaren eer moeten aangevangen hebben , als Sanderus wil. Daarenboven zullen wy hier na vinden , dat de Koning zelve zich daar over verklaarde , en dat hy Volfey en Longland ontlastte.

Wat belangt de heimelijke beweegredenen , en de waarachtige gronden van den afkeer , welke Hendrik voor de Koningin opvattede , daar is niemand als God , die ter deegkan weeten , of ze anderen geweest zijn als ze gescheenen hebben ; en wy moeten ze in de duisternis laaten , tot aan den dag dat de verborgenste gedachten ontdekt zullen

1527.

Hendrik twyfelt ook aan de geldigheid van zijn huwelijk.

Ziet Sanderus in zijn Hist. der Scheuring van Engeland , verzaald door Monfr. Maucroix. p. 14.

Ziet zijn Briefaan Bucer van den 10 September 1531. Zy is onder de Manuscripten van M. Smith.

Grond van des Konings twijfelingen.

1527.

len worden. Wy hebben hier maart 'ondervorschen oorzaaken en be-
weegreden, welken hy voor d'oogen des wereldts bloot gestelt
heeft; en wy moeten ons oordeel aldaar staaken. Dezen Vorst vinden-
de in 't eerst, dat, volgens de wet van Moses, 't huwelijk van een
Schoonbroeder en een Schönzuster van God veroordeeld wierd, en
dat den Man en de Vrouw zonder zaad zouden sterven, maakte wel
haast overdenking op de dood zijner Kinderen, waar van geen langer
als twe maanden geleefd had, uitgezondert de Princes Maria. Hy twy-
felde niet, of dit was deze zelve vloek, van de welke zodanige huwe-
lijken als het zijne, die de godlijke wetten kwetsten, verzeld waren.
Hy dacht dan, vol van vrees, niet anders als om te doorgronden
't geen hem daar in betrefte. Hy raadpleegde de gaauwste Godtsge-
leerden, en de beste Canonisten, en arbeidde om zijn vermoedens
door hem zelve te verklaren. Ten dezen einde nam hy voor eerst toe-
vlucht tot de werken van Thomas Aquinas, den Auteur dien hy 't liefst
las, en welkers decisien of uitspraaken hy gewoon was te volgen. Hy
vond zijn questie t' eenemaal beslecht in dezen Auteur, welke be-
weert: („) dat de wetten van Leviticus, ter zaake der verboodene
„ huwelijken, moraal, en van een geduurige onderhouding zijn,
„ en by gevolg verbindelijk voor alle de Christenen: dat de Paus wel
„ vry kan spreken van de Kerkelijke instellingen, maar dat hy van 't
„ godlijk recht niet kan vryspreken; vermits men, om van een in-
„ stelling vry te spreken, een gezag moet hebben 't geen ten minsten
„ gelijk zy met dat van den Wetgever: dat op deze voet de Paus
„ van alle de Canons kan vryspreken, maar dat hy van de Godlij-
„ ke Instellingen niet kan vryspreken, komende zijn gezag niet by
„ dat van God.

Ter zelve tijd dat de Koning zich aldus door zich zelve onder-
rechtte, gaf hy last aan den Aardtsbisschop van Kantelberg, om de
gevoelens der Bisschoppen van Engeland over dit stuk te verzamelen.
Altemaal, uitgezondert Ficher, Bisschop van Rochester, verklaar-
den, en ondertekenden zy, dat Hendriks huwelijk niet geldig was.
Wat Ficher belangt, hoe zeer Warham ook by hemaanhield, hy
weigerde gestadig te tekenen, en zei altijd, dat hy niet tegen zijn
gewisse zou doen. Den Aardtsbisschop zijn volständigkeit ziende,
deed zijn teken en zegel door een ander persoon onder de verklaa-
ring zetten: maar als men in 't gevolg kwam t'examineeren, wie
getekend had, ontkende den Bisschop opentlijk, dat hy het had

De Bis-
schoppen
van Eng-
land verklaa-
ren, dat dit
huwelijk
niet geldig
is.

gedaan. Warham was dan, tot zijn rechtvaardiging, genoodzaakt te zeggen, dat Ficher had toegestaan, dat een ander in zijn naam tekende; 't geen den laatste stantvastiglijk ontkende: en 't is niet zeer waarschijnlijk, dat dezen Prelaat, na zich aldus ontschuldigd te hebben van te tekenen 't geen d' anderen hadden gedaan, toevlucht genomen heeft tot een zo weinig eerlijke en zo weinig nutte list.

Hendrik had tot daar toe de gevaaren van een onwettig huwelijk niet verder ondervorscht, als voor zo veel zijn gewisse betrefte: maar zo haast als hy, en door zijn eigen naspeuringen, en door de besluiten der Godtsgeleerden, overtuigd was, dat zijn vereeniging met Katharina tegen het Godlijk recht streed, begon hy verder uit zijn oogen te zien, en voegde de betrachting van 't welvaren zijner Onderzaaten by die van zijn rust; hier in even wijs en godvruchtig: dewijl het altijd de voorzichtigheid en de plicht van een goed Koning is, t' arbeiden om, zelfs na zijn dood, de voorspoed zijner volkeren te bevestigen. Dezen Vorst oordeelde lichtelijk: (,) dat, dewijl zijn huwelijk betwist kon worden, 't recht der successie twyfelachtig zou wezen: dat Engeland, na hem, in de zelve burgerlijke oorlogen zou vallen, daar het zo kortelings uitgekomen was: dat zijn Dochter mogelijk nimmermeer op den Troon zou klimmen: dat de Koning van Schotland, de naaste erfgenaam na haar, altijd een vreezeijike mededinger voor deze Princes zou zijn: dat, indien hy elders als in Vrankrijk trouwde, de Franschen, 't zy om Engeland te verdeelen, of om een zeer oud verbond t'onderhouden, niet feilen zouden den pretentien des Konings van Schotland de helpende hand te bieden: en dat, zo zy in Vrankrijk trouwde, deze zelve Koning van de Keizer, en van d' andere Vorsten, den welken de grootheid der Franschen ergwaan zou baaren, ondersteund zou worden; om niet te zeggen, dat'er veele Engelschen zouden wezen, die niet onder de heerschappy van Vrankrijk zouden willen leeven: dat, als zelfs het Parlement al bewilligde in den Hertog van Richemond, of de Kinderen, welke de Douairiere van Vrankrijk by Karel Brandon had geteeld, op den Throon te verheffen, gelijk dit recht noch twyfelachtig zou wezen, men zich gehouden zou zien, het zelve door de wapenen te doen gelden. Deze gedachten gevoegd by de wroegingen, welken hy gevoelde, persten hem t' arbeiden aan zijn geest in rust, en zijn Onderzaaten in zekerheid te stellen.

1527.

Ziet *Kavendish*,
in 't *leeven*
van *Volfey*,
Manu-
script.

Gevaaren,
daar dit Hu-
welijk Enge-
land in
wierp.

1527.

Volfey in
Vrankrijk
den 11 July
1527.

De Kardinaal deed toenmaals een reis na Vrankrijk, om aldaar te spreken wegens de middelen van Klement uit de gevangenis te verlossen, en om het ontwerp van een vredeverdrag tusschen Karel en François op te stellen, of liever om een uitsluitend antwoord t'eischen noopende het huwelijk van de Princes Maria. Men antwoordde hem, dat François al t'oud was voor de Princes; hy liet haar over aan den Hertog van Orleans. Dit huwelijk had echter geen voortgang, ter oorzaak dat Engeland, weinig tijds daarna, zich in de groote zaak van d' echtscheiding belemmerd vond.

Hendriks
vrees en
hoop raaken
de zijn Echt-
scheiding.

Hendrik verwachtte genoegzaam groote tegenstelling van des Keizers wege, in het voornemen van zich van zijn Vrouw te doen scheiden, te zullen ontmoeten. Hy begreep lichtelijk, dat Karel, 't zy eershulven, 'tzy uit de genegentheid welke men altijd voor een Moeye heeft, 't zy eindelijk om deze maxime van staatkunde, dat men een vyand alle bedenkelijke belemmeringen op den hals moet haalen, te volgen, Katharinas belange ten einde toe zou ondersteunen: maar andere betrachtingen gaven hem dikwils een gantsch strydige gedachte.

De geldigheid van zijn huwelijk had in Spanjen door de Staaten betwift begonnen te worden; en Karel zelve had ze zo twyfelachtig geoordeeld, dat hy d' Erfgenaam des Koninkrijks van Engeland, hoewel hy 'er toe verbonden was, niet trouwen wilde. Dit moest de moeyelijkheid, welke dezen Keizer, op de tyding van Hendriks vervolgingen ter zaaken van d' echtscheiding, gevoeld zou hebben, een weinigje verminderen. Aan d' andere kant, was Klement van Karel de V. al te kwalijk gehandeld om hem niet te haaten: en gelijk de Spanjaarden en de Franschen malkander de heerschappy van Italien betwisten; dat, volgens de schijnbaarheden, dit gedeelte des wereldts onder 't jok der eenen of der anderen gebracht stond te worden; dat alsdan de bescherming der Koningen van Engeland d' eenige toevlucht der Bisschoppen van Rom en zou wezen, besloot Hendrik daar uit, dat de Paus een weinigje believings voor hem zou hebben. Eindelijk Volfey, 't zy dat hy ten naastenby wist wat vermogen zijn Meester en hy aan 't Roomsche Hof hadden, en wat zy 'er af verwachten moesten, 't zy dat dit Hof alreeds hier over in eenige verbintenis was: Volfey, zeg ik, deed dezen Vorst altijd hoopen, dat de Paus hem gunstig zou zijn. Hy ging zelfs zo ver, dat hy 'er hem af verzekerde, en belastte zich met den uitslag van deze zaak, gelijk verscheidene van zijn brieven getuigen. Nu, 'k vind het niet zeer waarschijnlijk, dat een

een wijs Minister, alshy , zich borg heeft kunnen stellen voor den uit-
slag van een zo redere zaak , zonder alvorens geweeten te hebben hoe
het werk zou afloopen. Wyders zou men beswaarlijk kunnen beslui-
ten , of hy zich wijs had gemaakt , dat de Pausen hem niets zouden
durven weigeren , dan of hy d' echtscheiding als gekocht had. Een
zaak is gewis ; te weeten dat , toen hy na Vrankrijk trok , om aan de
vrydom van de Paus t' arbeiden , hy uit des Konings schatkisten omtrent
een milioen rijksdaalders met zich nam.

d' Echtscheiding dan aan 't Roomsche Hof vervolgd moettende wor-
den , stelde men te Londen de redenen op , welke de zelve konden
doen bewilligen , zonder noch de Paus , noch zijn Ministers , te be-
leedigen : want het zou geen voorzichtigheid geweest hebben , aan
te houden op de nietigheid der Bulle van Julius de II. met te beweeran ,
dat deze Bulle strydig was tegen de wetten , en dat het onderwerp ,
't geen zy behelsde , onder de macht der Pausen niet en stond. De
Roomsche Opperbisschoppen hebben niet gaarne , niet meer als d'an-
dere Vorsten , dat men aan hun macht twijfele , of dat men hen paalen
voorschrijve ; en 't Roomsche Hof zou de Dispensatie van Julius de II.
niet als onwettig hebben kunnen veroordeelen , zonder 't gezag der
Pausen , 't geen alreeds door een gedeelte van Duitschland verworpen
was , te krenken. 't Stond dan aan de Canonisten , gelijk ook aan de
Godtsgeleerden , nietigheden in deze Bulle te zoeken , op de welken
men aan kon houden , volgens 't gebruik van de Rota , en de gesteld-
heden van het Gœstelijk recht ; zijnde des Konings oogmerk deze
Dispensatie te doen vernietigen , zonder aan de Rechten van het Room-
sche Hof te raaken. Toen nu de Canonisten de Bulle examineerden ,
vonden zy 'er stofs genoeg in , om 'er nietigheden op te gronden.
Voor eerst is 't een regel in 't geestelijk recht , dat , indien de Pausen
in eenige zaak misleid zijn geweest , of dat men Bullen verkrijgt op
valsche voorstellingen , en op een valsche verklaring , deze Bullen
vernietigd kunnen worden ; en dit is de grond van alle de processen ,
welke tegen de Bullen worden aangesteld. Men vond in de voorreden
zelfs van de Dispensatie , daar wy afspreken , dat Julius de II. misleid
was geworden. Daar wierd gezegt , dat de Prins Hendrik aan zijn
Heiligheid Dispensatie verzocht , om Katharina te trouwen. Dit
was valsch ; zijnde de Prins Hendrik toenmaals maar twaalf jaaren-
oud , en konnende op die ouderdom d' overdenkingen niet maaken ,
welke een diergelijk verzoek moesten voorgaen hebben. Deze voor-
reden

1527.

240000
ponden ster-
lings. Ziet
Mylord
Herbert.

Redenen
tegen de Dis-
pensatie van
Julius de II.

1527.

(a) Zy
word in de
Bulle Eli-
zabet ge-
noemd.

reden behelsden noch, dat de Dispenzatie door de Prins aan de Paus verzocht was, om de vrede met Ferdinand en Izabella, (a) Koningen van Spanjen, t'onderhouden. Dit was noch een zichtbaare onwaarheid; vermits de Prins veel te jong was, om zulke hooge inzichten te hebben, en om een huwelijk op redenen van staatkunde te gronden. Ten darde behelsde de Bulle, dat dit huwelijk noodzaakelijk was, om de vrede tusschen de twe Koningen t'onderhouden. Nu was dit een valsche onderstelling: men had de Paus wys gemaakt, dat 'er eenig groot ongeluk uit zou spruiten, indien de twe Koningrijken niet op nieuws door dit verbond vereenigd wierden. Ondertusschen, al had zelfs het huwelijk niet voorgeslagen geweest, zouden de twe Koningen malkander den oorlog niet aangedaan hebben; en daar was in die tijd noch vredebreuk, noch eenig ander algemeen ongeluk, te vreezen. Aldus was de Bulle door misleiding verkreegen. Men voegde daar by, dat Hendrik de VII. en Izabella al overleeden waren, eer de Prins Katharina trouwde; en dat een huwelijk, uit kracht van een Bulle, toegestaan om de vrede t'onderhouden, tusschen twe perfoonen die alreeds ten tijde des voltrekkings van dit zelve huwelijk overleeden waren, niet geldig kon wezen: eindelijk, dat de protestatie, gedaan door de Prins, zo haast als hy d'ouderdom van meerderjaargheid had bereikt, alle de verzoeken, geduurende zijn minderjaargheid in zijn naam gedaan, herriep en vernietigde: dat ten argsten genomen, de Bulle na die tijd geen kracht meer kon hebben, zijnde de grond, op de welke de zelve vergund was, te weeten de gegepretendeerde begeerte van de Paus, door deze protestatie, die allerehande verzoeken, geduurende zijn minderjaargheid van zijnen wege gedaan, omver gestooten. Hier uit besloot men, dat een huwelijk na deze protestatie, en gegrond op de gemelde Bulle, nooit geldig kon wezen.

Raad aan
de Koning
gegeven
door Volsey,
den 1 Aug.
1527.

Terwyl de Canonisten van Engeland hun redenen tot het proces, 't geen zy te Romen hadden, opstelden, stuurde de Koning, trachtende of de Spanjaarden op tuil te houden, of hen te voorkomen, last aan zijn Gezant te Madrid, om het gerecht, 't geen de tyding van zijn vervolgingen aan 't Spaansche Hof zou maaken, zo veel als 't hem mogelijk zou zijn, te smooeren.

Verscheidene perfoonen hebben gepoogd te doorgronden, of 't alvorens vastgesteld was, wien hy, als zijn huwelijk vernietigd zou wezen, in des Koningins plaats zoude stellen. d'Eenen hebben gezegt,

zegt, dat dezen Vorst, toen hy aanving zich van Katharina te willen scheiden, alreeds op Anna van Boelan verliefd was; en hier op hebben zy zich wys gemaakt, dat zijn echtscheiding d' uitwerking is geweest van een geweldige minnedrift, welke hy in 't eerst verholen hield. Anderen beweeren, dat zijn liefde veel laater begonnen heeft. In 't algemeen, 't valt swaar met eenige zekerheid te spreken wegens een zodanige handel, en in een zo veel laater tyd: maar dewyl Anna van Boelan zo veel deels heeft gehad in de gevallen van deze Regering, is het billik, dat wy haar een weinigje doen kennen. Sanderus verzekert: (,) dat de Koning verliefd had geweest op de Moeder van „ Anna van Boelan, welke de Dochter des Hertog van Norfolk was; „ en dat, om een vrye handel met deze vrouw t' onderhouden, hy „ den Ridder Thomas Boelan, haar Man, onder de schoonschynende „ hoedanigheid van Gezant in Vrankrijk verzond: dat dezen Ridder „ na een afwezen van twe jaaren, weer in Engeland keerende, zijn „ Vrouw beswangerd vond; en dat hy, willende van haar scheiden, „ zich richtte aan den Officiaal van Kantelberg: Maar dat de Koning „ door den Markgraaf van Dorchester tot hem deed zeggen, dat hy „ de vader van 't kind was, en dat hy den Ridder bad zijn Vrouw de- „ ze misgreep te vergeeven. Sanderus voegt 'er by; dat Boelan niet „ en feilde te gehoorzaamen; en dat hy Anna vervolgens deed opvoe- „ den als zijn Dochter, hoewel ze eigenlijk Hendriks Dochter was. „ Volgens het afbeeldsel, 't welk den zelve Auteur ons van deze „ Dochter geeft, moet ze lelijk en kwalijk gemaakt geweest hebben, „ wat hy 'er ook elders af zeggen mag; dewyl ze, na zijn zeggen, „ zes vingeren aan de rechterhand, een ongelijke tand in het bovenste „ kaakebeen, een geswel aan den hals, en andere mismaaktheden had. „ Hy zegt noch; dat zy zich op haar vyftiende jaar door haars Vaders „ Hofmeester, en zijn Aalmoessenier, liet bekruijen: dat men haar „ vervolgens in Vrankrijk stuurde, by een Heer die haar eenige tyd „ onderhield: dat men haar naderhand aan 't Fransche Hof zag, daar „ ze met zulk een onbeschaamdheid leefde, dat z' er byna niet meer „ bekend en was als onder de naam van *d'Engelsche Hakeney*: dat Fran- „ çois de I. deel had in haar goede gunsten, en dat men haar toen *des* „ *Konings Muilezelin* begon te noemen: dat zy op haar wederkomst „ in Engeland in 't gevolg van de Koningin geraakte: dat zy wel haast „ en Hendriks afkeer voor Katharina, en Volseys aanslagen, bemerk- „ te: dat, zijnde meesteres van des Konings hert, zy besloot te

1527.
Valsheden
van Sanderus
raakende
Anna van
Boelan.
Ziet de
Scheuring
van Engeland,
p. 18
Sanderus
trekt hier
toe aan 't
leeven van
den Ridder
Thomas
Morus, be-
schreeven
door een
Rechter,
Rastall ge-
heeten:
maar dit
boek is
nooit van
iemand ge-
zien als
van San-
derus.

Scheuring
van Engel.
p. 20.

1527.

„veinzen; en dat zy, mild van de gunsten welken zy zonder misdaad
 „kon toestaan, tegen des Konings begeerten een ingetogenheid stel-
 „de, die hem te meer ontstak: dat Hendrik, door deze vermommin-
 „gen bedroogen, een zeer goed gevoelen van haar opvattede, en zich
 „gereed maakte om haar te trouwen, zo haast als zijn huwelijk ver-
 „broken zou wezen. Sanderus voegt 'er noch by, dat de Koning
 „d' oudste Zuster van deze Dochter omgekocht had: en hy zegt ver-
 „scheidene andere dingen van de zelve aart; dit alles in het voornee-
 „men van d' achtbaarheid dezer Vorstin, gelijk ook de geheugenis van
 „de Koningin Elizabeth, swart te maaken.

'k Weet wel, dat het een Historieschryver niet al te wel past, in
 dispuut te treden met de geenen die voor hem geschreeven hebben;
 dat, zonder een ander Auteur wegens zijn valsmeden te hekelen, men
 overreden moet door een eenvoudig en natuurlijk verhaal; en dat een
 diergelijk verhaal meer krachts zal hebben, als een opgepronkte rede-
 nering. Aldus zal ik, om en dit gebrek, en een lange afwijdering, te
 vermijden, aan 't eind van mijn Historie een volkomene wederlegging
 van Sanderus Boek plaatsfen, en de bedriegeryen van dezen Schrijver,
 en de bewijzen van alle de stukken, die ik daar tegen zal zetten, voor
 d' ooggen van 't gemeen stellen. Niettemin, gelijk de zaaken, welke
 Anna van Boelan betreffen, tot mijn onderwerp behooren, en dat
 'er veele andere tot onze Historie wezendlijke omstandigheden zijn, die
 daar van afhangen, zal men my toestaan een korte afwijdering te
 maaken, om de rastelijkste leugen, welke men ooit gezien heeft,
 of liever een reeks van leugenen, in een eenige bedriegery beslooten, te
 wederleggen. Want men moet bekennen, dat, indien het geen 't
 welk Sanderus wegens de geboorte en 't leeven van Anna van Boelan
 verhaalt, waar is; 't beleid van Engeland ten haren opzichte doeme-
 lijk is. Deze tederheid van gewisse, welke Hendrik deed blijken,
 ter zaake van zijn huwelijk met de Weduwe van den Prins zijn Broe-
 der, zal dan niet anders geweest hebben als een schrikkelijke huig-
 chelaary, indien dezen Vorst geen swaarigheid heeft gemaakt in zijn
 eigene Dochter te trouwen. Eindelijk, alles 't geen men tegen de
 Koningin Elizabeth, of tegen d' eerste Reformateurs, heeft gezegt,
 zou niet al 't onrechtmatig zijn, zo de Historie van Sanderus waar-
 achtig was. Aldus, om de Leezers te geleiden in het oordeel, 't welk
 zy moeten vellen van de zaaken, en van de perfoonen van die tijd, is
 het noodwendig, en zelfs van een groote aangelegenheid, dat wy
 het

het momaanzicht van het bedrog oplichten, en dat wy de waarheid ontdekken.

1527.

Om het geen 't welk Sanderus hier over gezegt heeft, met een eenige slag om ver te werpen, zouden wy ons kunnen vernoegen met te toonen, dat hy, alles wat hy heeft geschreeven, alleenlijk grond op een boek van den Rechter Raftal; en dat dit boek, 't welk tot tytel gevoerd moet hebben, 't *Leeven van den Ridder Thomas Morus*, nooit van iemand gezien is geweest, als van Sanderus. 't Geen voet geeft om te gelooven, dat Raftal nooit zodanig een boek heeft gemaakt, is dat men gemeenlijk 't leeven van een Auteur in 't hoofd zijner werken stelt. Nu, dezen Raftal gaf, onder de Regering van Maria, alle de werken van Thomas Morus in 't licht; en volgens alle schijnbaarheden, indien hy 't leeven van deze geleerde Man beschreeven had, zou hy 't toen uitgegeeven hebben. Dewijl dan de Historie van Sanderus niet en steunt, noch op openbaare acten, noch op brieven, noch op eenig getuigenis van personen, die deel gehad hebben aan de zaaken van die tijd, volgt daar zichtbaarlijk uit, dat ze niet en behelst als bedriegeryen, geschreeven om de geheugenis van de Koningin Elizabeth swart te maaken. En in der daad, indien deze zaaken zodanig geweest zijn, als Sanderus ze verhaalt, hoe heeft men dan ten tyde van Anna van Boelans dood geen personen gevonden, die believende genoeg waren omtrent de Koning, of vyandig genoeg tegen deze rampzalige Vorstin, om haar schande, die ten anderen niet geheim kon wezen, openbaar te maaken? Want dat een Vrouw, als de Moeder van Anna van Boelan, twe jaaren na 't vertrek van haar Man, gezonden in een aanzienlijk Gezantschap swanger, zy; dat dezen Man aan het Hof des Aardtsbisschops van Kantelberg d' echtscheiding verzoekte; en dat hy daar zijn Vrouw doe daagen: dat zijn omstandigheden, welken de wereld zo haast niet en vergeet. Van d' andere kant, dat Anna van Boelan in zo kwaade naam geweest zy; dat ze zich eerst ten huize van haar Vader hebbe laten bekruijen; dat ze vervolgens in Vrankrijk kwalijk geleefd hebbe; dat ze van twe Koningen onderhouden zy geweest: dat zijn andere omstandigheden, die niet zeer verholten kunnen wezen. Daarenboven, toen de Boeken van het Hof des Aardtsbisdoms noch in stand waren, heeft men aan 't gemeen aangeboden, telaaten zien, dat 'er in deze Boeken niets diergelijks was, raakende de vervolgingen, of het proces, daar Sanderus af gesproken heeft. Eindelijk, alle de Schrijvers van die tijd, 't zy van

Wederlegging van deze valsheden.

Ziet het Boek gebruten Anti-Sanderus.

1527. de zijde des Paus, of van de zijde des Keizers, swijgen omtrent deze zaaken, welken zy zekerlijk verbreed zouden hebben, indien ze waar hadden geweest, of indien ze tot hun kennis waren gekomen, bot stil. Maar na 't verloop van tachtig jaaren, verzind men een Historie te smeeden, vol van bedriegeryen, of immers men geeft ze uit; ter oorzaak dat het als dan veiliger is te liegen, zijnde alle de geenen, die de waarheid zouden hebben kunnen doen kennen, dood.

't Is echter niet genoeg, Sanderus te verwerpen; vermits het geen, 't welk hy zegt, zonder grond van hem gezegt word. Die hun werk maaken van te liegen, vallen by na onvermijdelijk in gebreken, die hen ontmommen; en 't mist zeer zelden, of ze worden ontdekt. Den Auteur, daar ik af spreek, had zodanig getracht Anna van Boelan te lasteren en t'onteeren, dat de drift hem verblind heeft, en dingen doen zeggen, die alleenlijk niet en zijn, maar die ook niet wezen kunnen. 'k Wil hier niet examineeren stukken, daar niet veel waar-schijnlijkheid aan is: dat twe Koningen verliefd zijn op een lelijke dochter, en opeen dochter welkers ongeregeldheden openbaar waren: dat den een dezer Koningen haar geduurende het gantsche proces, aangesteld wegens d'chtscheiding, dat's te zeggen zeven geheele jaaren, bemind, zonder haar beleid t'ontdekken; of dat het zelve ontdekt hebbende, hy zijn Kroon en zijn bed, op goed geluk aan, met een oneerlijke dochter heeft willen deelen. Dat zijn immers ongeloofelijke dingen; en weinig lieden van verstand zullen zich daar aan vergaapen, indien zy ze niet bevestigd zien door onberispelijke Auteurs, of Getuigen. Maar achter wege latende 't geen ons onwaarschijnlijk dunkt, laat ons overstappen tot het geen, 't welk onmogelijk, en tegen malkander strijdig is. Men zal in Sanderus zo veel dingen van deze laatste soort vinden, dat men besluiten zal, dat hy een groote onbeschaamheid gehad, of ten uiterste onweetende geweest moet hebben, om deze valsheden te verzinnen, of in 't licht te brengen.

Want voor eerst, indien Hendrik, om een vrye handel met de Gemalin van Boelan te hebben, dezen Ridder weg stuurde, gelijk Sanderus zegt ('k stel nu dat hy hem na Vrankrijk gestuurd heeft, zo haaft als hy 't heeft konnen doen, dat 's te zeggen, in 't begin van zijn Regering, in den jaare 1509) moet Anna van Boelan, zijnde zy volgens de zelve Auteur, twe jaaren na 't vertrek des Ridders geboren, in den jaare 1511. ter wereld gekomen wezen; en dewijl zy zich op haar vyftiende jaar in haar Vader huis liet bekruipeu, zo zijn wy alreeds in 't jaar 1526.

Zy heeft tijd van doen gehad om in Vrankrijk te komen, om'er van een Heer onderhouden te worden, om vervolgens aan 't Hof te verschijnen, en eindelijk om daar door haar kwaad beleid de belagchelijke naam van de *Hakeney van Engeland*, en die van de *Muylezelin van Francois de I.* te verdienen. Laat ons hier noch byvoegen de tijd, welke zy van nooden heeft gehad om uit Vrankrijk te trekken, om in't gevolg van Katharina ontfangen te worden, en om zich in des Koningsgeest te dringen. Ondertuffchen, zo wy Sanderus gelooven, geschiedden alle deze dingen in het zelve jaar van 1526. dewijl, volgens zijn zeggen, de Koning toenmaals het voornemen opvatte van zich van Katharina te doen fcheiden; en Anna van Boelan te trouwen. Deze Dochter kon dan toen ter tijd niet ouder wezen als vijftien jaaren, volgens de rekening van onzen Auteur, al had Hendrik Boelan ook op de zelve dag van zijn komst tot de Kroon doen vertrekken.

Maar dezen Ridder kan zo haast niet in Vrankrijk gezonden geweest zijn, gelijk men oordeeld uit verscheidene gunstbewyzingen, welke Hendrik hem deed, gedurende de vier eerste jaaren van zijn Regering. 'k Heb in de Rollen d'orders van deze gunstbewyzingen gezien, waar in gesproken word van diensten gedaan door Boelan aan d'eigene persoon des Konings, en niet van diensten gedaan in buitenlandsche zaaken; 't geen, mijns oordeels, een bewys is, dat den Ridder als toendaadelijk aan het Hof was. Daarenboven behelzen de Rollen der openbaare handelingen niet, dat hy, gedurende d'acht eerste jaaren van deze Regering, tot eenig Gezantschap genoemd zy. In tegendeel ziet men daar, dat in den jaare 1509. de Bisschoppen van Winchester en van Durham, en den Graaf van Surrey, aan Lodewijk de XII. afgevaardigd wierden, om de vrede tusschen de twe Koningen te vernieuwen. Na hem kan 'er in twe geheele jaaren geen gezantschap van Engeland in Vrankrijk geweest hebben; vermits'er voor het verstryken van deze tijd al een vredebreuk was. En toen men de vrede maakte, blijkt het uit de Rollen der openbaare handelingen, dat den Graaf van Worcester tot Gezand genoemd wierd. Eindelijk, roen des Konings Zuster, verloofd aan Lodewijk de XII. na Vrankrijk trok, was Boelan wel mee van de reis, maar niet als Gezant: hy was daar toe niet hoog genoeg geacht. Verscheidene perfoonen van staat hadden last om de Princes in de handen des Konings van Vrankrijk te stellen; en de commissie, die hen by deze gelegenheid gegeven wierd, spreekt niet van Boelan, hoewel zy de Heeren

1527.

Den 10.
Maart
1509.
Den 12.
February
1511.

Ao. 1514.

1527. noemt, aan de welken de Koning zijn Zuster te geleiden gaf: den Hertog van Norfolk, den Markgraaf van Dorchester, den Bisschop van Durham, den Graaf van Surrey, den Graaf van Worcester, den Prioer van S. Jan, en den Doctor West, Deken van Windfor. In 't volgende jaar wierd Boelan tot Gezant genoemd; maar Anna kwam toen ter tijd niet ter wereld, en noch veel minder twe jaaren daar na. Anderfins zou zy geen twaalf jaaren oud geweest hebben, toen de Koning, volgens Sanderus, Katharina verstootten wilde, om deze Dochter te trouwen.

*Camden.
in Appar.
Hiftor. ad
Hift. Eliz.*

De geleerde Camdenus, dien zijn professie verplicht heeft deze materie te doorgronden, heeft ze door een naauwkeurige onderzoeking verklaard. Hy vind, dat Anna van Boelan in 't jaar 1507. geboren wierd, twe jaaren voor dat Hendrik de VIII. op den Troon klom. Indien men daar op wil zeggen, dat dezen Vorst Annas Moeder toen al onderhield, en dat, om te vryer met haar te zijn, hy zo veel by de Koning, zijn Vader, te weeg bracht, dat hy Boelan na Vrankrijk stuurde, zulks is dan geschied toen hy noch maar veertien jaaren oud was. En ik wilde wel weeten, op wat grond men pretendeeren zal, dat een jongeling van die ouderdom bekwaam zy geweest om een vrouw tot onkuisheid te brengen, en dat zijn Broeder, hoewel twe jaaren ouder, de zijne niet zou hebben kunnen bekennen.

*Geboorte
van Anna
van Boelan.*

Laat ons die belagchelijke praatjes aan een kant smyten, en gantsch zekere waarheden te berde brengen. De Moeder van Anna van Boelan was de Dochter des Hertogs van Norfolk, en de Zuster des Hertogs van de zelve naam, die groot Schatmeester was, toen het vonnis des echtscheidings uitgesproken wierd. De Moeder van den Ridder Thomas Boelan was een der Dochters en der Erfgenaamen des Graafs van Wiltshime en van Ormond. Den Ridder Godefroy Boelan, Annas Grootvader, was Opperschout van Londen geweest, en had een der Dochters en der Erfgenaamen van Milord Hastings getrouwd. Die van hun stam hadden zich altijd eerlijk, en met voordeel vermaagchapt.

*Haar op-
voeding.*

Anna van Boelan, noch maar zeven jaaren oud zijnde, trok met Hendriks Zuster na Vrankrijk; 't geen voet geeft om te gelooven, dat zy de mismaaktheden niet en had, die Sanderus haar toeschrijft: immers zijn de Koninginnen niet gewoon monsterrachtige Dochters in hun gevolg t'ontfangen. Deze Vorstin zich, na de dood van haar man, in Engeland vertrekkende, was Anna van Boelan in Vrankrijk zodanig geacht, dat de nieuwe Koningin haar eenige jaaren by zich hield.

En

En na de dood van deze Koningin bleef zy al de tijd, die zy in Vrankrijk was, by de Hertogin van Alencon, François Zuster. Hier uit konden wy oordeelen, dat zy gewisselijk byzondere hoedanigheden had, welke haar van persoonen van de hoogste staat deden achten; en dat haar beleid zeer eerlijk geweest moet hebben. Want wat schijn is 'er, dat zulke wyze Vorstinnen, als die geweest zijn, een Dochter zondereer, gelijk Anna van Boelan geweest heeft, indien men Sanderus gelooft, by zich zouden hebben geleeden?

Men weet niet te recht de tijd van haar wederkomst in Engeland. d' Eenen zeggen, dat Boelan, haar Vader, haar in den jaaren 1522. toen hy, na de verklaring des Oorlogs, 't Fransche Hof verliet, weer met zich in Engeland bracht. Zo dit waar is, bleef zy toen ter tijd niet lang in 't Koningrijk; dewyl Camdenus verhaalt, dat zy de Koningin Claudin van Vrankrijk volgde, tot aan de dood van deze Vorstin, dat is te zeggen, tot in July van 't jaar 1524. en dat ze naderhand in 't gevolg des Hertogins van Alencon geraakte. Ik kan ook niet zeggen, hoe lang zy by deze laatste Meesteres bleef: 'k geloof alleenlijk, volgens alle waarschynlijkheden, dat zy haar verliet in 't jaar 1527. toen Boelan uit zijn Gezantschap te rug ontbouden wierd, en dat hy, na 't verhaal van Stow, 't afbeeldzel des Hertogins van Alencon, die Hendrik ten huwelijk aangeboden was, aan dezen Vorst behandigde. Zo Anna voor het jaar 1527. uit Vrankrijk ging, gelijk d' Auteurs, welken ik aangetrokken heb, willen, is 't een teken, dat Hendrik noch geen genegenheid voor deze Dochter had. Zou hy anders geleeden hebben, dat ze weer over de zee trok, en dat d' eene Meesteres gestorven zijnde, zy zich terstond aan een andere verbond? Zo zy ook ten anderen altijd in Vrankrijk gebleeven is, tot in den jaare 1527. zo volgt daar uit, dat de Koning haar toemaals eerst gezien heeft. Op wat tijd zy ook aan het Engelsche Hof gekomen zy, 't is gewis, dat zy 'er altijd in een zeer groote achting heeft geweest: en hoewel de Koningin, die haar in 't getal der Staatjuffers had ontfangen, en die haar naderhand haar Medevryster zag, krachtige redenen had om haar niet veel goeds te gunnen, droeg Anna zich echter zo wyselyk, dat men geen vat aan haar kon vinden. Immers 't blyk niet, dat, geduurende het gantsche proces, om d' echtscheiding aangesteld, Katharina, noch haar Advokaaten, noch haar Agenten, haar aangetaft, of op een nadeelige wys van haar gesproken hebben; 't geen zy ongetwyfeld zouden hebben gedaan, indien zy 'er hen de minste reden toegegeven had.

1527.

Haar wederkomst in Engeland. Ziet Mylord Herbert; Duplex; du Tillet. I. Kavendish zegt dat ze zeer jong was. Ziet ook Camdenus.

De

1527.

Zy word
verloofd aan
Mylord
Percey.

De hoop van de Koning te trouwen bezat haar zelfs zo weinig, dat ze toenmaals verloofd was aan Mylord Percey, de Zoon des Graafs van Northumberland. Den ouden Graaf had een volkomene believing voor Volfey, tot zo ver dat hy, om hem in zijn hoogmoed te vleyen, Percey in zijn dienst, en in zijn huis, bestelde.

Ziet de-
zen Auteur
in't leeven
van Volfey.

De verbintenis van Anna van Boelan met den Erfgenaam des Huis van Northumberland verlicht onze Historie zodanig, dat wy hier een weinigje stand moeten houden. (.,) De Kardinaal verstaande (*al-*
dus spreekt Kavendish, een ooggetuige) de Kardinaal, *zeg ik*, ver-
staande, dat Mylord Percey den Minnaar maakte aan Anna van Boe-
lan, ontbood hem op zijn wederkomst van de Koning, en deed'er hem
verwytingen over, in de tegenwoordigheid van alle zijn Officieren.
(*Van ons allen, zegt Kavendish, begrypende zich zelven'er mee onder*)
In 't eerst vernogde hy zich met te zeggen, dat de party voor Per-
cey onwaardig was. Deze feilde niet te betoonen, dat zijn verkie-
zing geensins gewraakt kon worden; dat Anna van Boelan hem niet
en week, noch in staat, noch in afkômst: en als Volfey hem ver-
volgens met gezag te kennen gaf, dat hy wel zou doen met op deze
Dochter niet meer te denken, antwoordde hy, dat hy de Koning
en dezen Prelaat zeer gaarne gehoorzaamen wilde, maar dat hy te
ver verbonden was om te konnen breeken; dat hy zijn trouw in de
tegenwoordigheid van getuigen had gegeven; en dat zijn eer,
noch zijn gewisse niet toelieten, dat hy'er uitscheidde; eindelijk,
dat hy de Kardinaal bad, hem in deze zaak goede diensten by de Ko-
ning te doen. Hoe! hernam Volfey, moeyelijk over een zo lange
wederstand, gy meent dan, dat de Koning en ik niet en weeten wat
wy in deze gelentheid te doen hebben; gy wilt niet gehoorzaamen;
en gy tracht een huwelijk in te gaan, tot het welk gy nooit, noch
de goedkeuring van uw Vorst, noch de bewilliging van den Graaf,
uw Vader, zult hebben: 'k zal uw Vader zo terstond ontbieden;
en gy zult uw onvoorzichtige verbintenis breeken, of gy zult ontferft
wezen. Percey antwoordde, dat hy de Kardinaal zou gehoorzaa-
men, zo haast als hy 't doen kon zonder zijn gewisse te kwetsen.
Zijn Vader kort daar na gekomen zijnde, trouwde hy een andere
Juffer.

Indien Kavendish zo naauwkeurig had geweest in de tijd aan te wyzen, als in de zaak aan ons te verhaalen, wy zouden mogelijk buiten belemmering zijn. Altoos zien wy daar door, dat Anna van Boelan

lan geénsins en dacht om de Koning te trouwen, dewyl zy alreeds met Percey in verbintenis was. Wy zullen hier na verhaalen, tot hoe ver deze verbintenis van zijn kant ging, en hoe men de zelve tegen haar deed gelden, toen zy van haar Man gescheiden wierd. Wy begrypen ook noch wel uit het verhaal van Kavendish, dat de Koning en de Kardinaal iets in de zin hadden met Anna van Boelan; maar wy weeten niet, wat hun begeerte was; of zy hoopten, dat deze Dochter zich vernoegen zou met de hoedanigheid van Matres, dan of zy van voorneemen waren haar op den Troon te plaatsén. Men zegt, dat zy van die tijd af een afkeer voor Volfey opvattede; ter oorzaak dat, zo haast als hy gezien had wat de Koning met haar wilde aanvagen, hy d' echtscheiding niet meer aan en perste: maar men bedriegt zich zekerlijk, gelijk het blijkt uit een brief, welke dezen Kardinaal aan den Protonaris Kassali schreef, en die in onze verzameling is.

Alle de zaaken geschikt zijnde om het proces aan te vangen, gelijk wy alreeds hebben gezegt, en de Koning beslooten hebbende deze groote zaak aan d' uitspraak van de Paus te stellen, trok den Doctor Knight, Sekreraris van Sraat, met zijn instructien na Romen. Zijn last was, t' arbeiden om de Paus, ten voordeele des Konings, krachtiglijk te voorkomen, en t' ondervorschen welk beleid het zekerst zou wezen, en welke werktuigen men ter hand zou moeten neemen. Drie Gebroeders, de Kassali, wierden van de Koning in alle zijn zaaken in Italiën gebruikt, zo te Romen, als te Venetien, en in andere plaatsén. Den Ridder Gregorius Kassali was zijn gezant te Romen; en aan deze richtte de Kardinaal d' eerste lastbrief, raakende d' echtscheiding, benevens macht om te handelen. 't Orgineel van deze lastbrief, in dato van den 5 December 1527. is noch onder d' openbaare Acten; en men zal het vinden in de Verzameling, welke wy aan 't eind dezer Historie gesteld hebben: maar ziet 'er hier den inhoud af.

Volfey vangt aan met loftuitingen met plichtpleegingen of complimenten, en met belofte van Kassali te vergelden, indien hy de zaak, welke men aan zijn zorgen vertrouwd, met wakkerheid, en met iever aanperst. („) Gelijk gy alreeds verstaan hebt, *vervolgt de Kardinaal*, heeft de Koning gevonden, niet alleenlijk door zijn eigen vernuft, en door zijn eigene onderzoekingen, maar ook door het gevoelen van verscheidene Godtsgeleerden, en van veele andere geleerde Mannen van allerhande professien, dat hy de Koningin niet langer voor zijn Vrouw kan houden, zonder de Godlijke wetten,

1627.

No. 17.
Hendrik
verzoekt te
Romen
d' Echtschei-
ding.

No. 9.
Eerste Last-
brief, raak-
kende d' egt-
scheiding.

1527.

„ en zijn gewisse, te kwetsen, en zonder zijn ziel in d'ontroering, en
 „ in 't gevaar, te werpen. Hy heeft te raad gegaan met de gaauwste
 „ Theologanten, en met de grootste Canonisten, zo van zijn Staaten,
 „ als van uitheemsche Landen. d'Eenen hebben hem geantwoord, dat
 „ de Paus niet dispenferen of vryspreeken kan in d'eerste graad van
 „ maagfchap; vermits zodanige huwelijken ftrydig zijn tegen de ge-
 „ meene eerbaarheid, ftrydig tegen het natuurlijk recht, en verboo-
 „ den door het Godlijk recht. Alle d' anderen hebben uitgesproken;
 „ dat, zo een Paus zulke Dispenfation kan vergunnen, hy ze niet ver-
 „ gunnen moet als om uitsteekend-gewichtige redenen. Nu ziet men
 „ in de Bulle geen een zodanige reden.

Vervolgens verklaard Volfey de gronden, op de welken men ver-
 zocht, dat de Dispenfation van Julius de II. vernietigd mocht worden:
 maar dewijl wy deze zelve redenen alreeds verhaald hebben, stappen
 wy 'er hier stillfwiigende over heen. Laat ons het gevolg van deze brief
 weer opvatten.

„ De Koning aanmerkt de dood zijner Kinderen als een oordeel
 „ Godts; en om nieuwe vloeken te vermijden, neemt hy toevlucht
 „ tot de Heilige Stoel. Dat men den aart van zijn huwelijk examine-
 „ re, dat men de dienften, welken deze groote Vorst aan de Pausen gedaan
 „ heeft, weege: dat men de middelen zoek om hem van de Koningin
 „ te fcheiden; en dat hy de vryheid hebbe van een ander perfoon te
 „ trouwen, van de welke hy, met de genade Godts, manlijke kin-
 „ deren verhoopen kan. Doet uw best, om de Paus alleen te fpreeken,
 „ en geeft hem deze geloofsbriefven, daar gy een zeer gewichtige clau-
 „ sul in zult vinden, geheel met zijne Majesteits hand gefchreeven.
 „ Betuigd ook noch aan den Heiligen Vader, van des Konings wege,
 „ en uit mijn naam, hoe zeer wy getroffen zijn over d' onwaardige
 „ handeling, welke men aan zijn Heiligheid, en aan het Collegie der
 „ Kardinaalen doet. Verzekerd hem, dat wy niets ter wereld achter
 „ wege zullen laaten, om hem spoediglijk in vryheid te herftellen; en
 „ dat ik, voor mijn hoofd, met zo veel lievers daar aan zal arbeiden, als
 „ of dat 't eenige middel was om tot de zaligheid te geraaken. Onder-
 „ recht hem vervolgens van den aart en van d' omftandigheden des hu-
 „ welijks, daar de Koning in gewikkeld is. Schilderd hem wel af de
 „ wroegingen, welken een tedere gewisse moet gevoelen; en d'elenden,
 „ die een betwiftte successie na zich zal fleepen. Voegd daar by de gebe-
 „ den van alle de Heeren, en de wensch van het geheele Volk. Vergeet
 gec-

„ geenig der dingen , die bekwaam zijn om hem te beweegen tot de
 „ Dispensatie van Julius de II. te vernietigen. Stelt hem voor oogen de
 „ tegenwoordige staat des Christenheids , en de tegenwoordige staat
 „ van Italiën. Doet hem begrijpen , hoe veel 'er hem aan gelegen is ,
 „ en van welke nutheid het ook aan de Heilige Stoel zal zijn , dat de
 „ Koning krachtige redenen hebbe om zich nimmermeer van de Pau-
 „ sen af te zonderen ; en vertoont hem , dat , met zijn Majesteit
 „ hier in te voldoen , men hem voor altijd verbinden zal om de belan-
 „ gendes Kerks t' ondersteunen. Wyders zal het de Paus glorieuzer
 „ wezen , alles aan de Koning toe te staan , zonder met het Heilig
 „ Collegie daar over te raad te gaan , en de Commissie , welke ik u
 „ zend , uit zijn eigene beweging te tekenen. Zy is alreeds in goede
 „ forme gesteld ; en daar ontbreekt niets aan , als de tekening des
 „ Paus. De Koning verzoekt , dat ik , door deze Commissie mocht heb-
 „ be om , met de persoonnen welken ik 't raadzaam zal vinden by my te
 „ neemen , den aart van zijn huwelijk t' examineren , en daar af t' oor-
 „ deelen. De Commissie is gegrond op d' instructien , die ik u hier ne-
 „ vens zend. Zy zijn in 't net , en gy zult ze den Heiligen Vader
 „ doen tekenen , gelijk ook een Dispensatie , in de behoorlijke forme
 „ opgesteld , die gy in dit pakket zult vinden. Indien gy alle deze din-
 „ gen verkrijgt , zo verzekerd de Paus , dat de Koning , die al een zeer
 „ aanzienlijke som na Vrankrijk gestuurd heeft , om 't leger der Fran-
 „ schen in Italiën te betaalen , niets en zal ontzien , noch arbeid , noch
 „ moeite , noch schatten , om hem uit de gevangenis te trekken , en
 „ om de Heilige Stoel te herstellen , in de zelve graad van macht en
 „ grootheid , daar men haar eertijds in gezien heeft : dat hy ten de-
 „ zen einde met zijn machten op de Nederlanden zal aanvallen , en
 „ de Keizer den oorlog aandoen , tot dat hy hem tot reden gebracht
 „ zal hebben.

„ Indien de Paus , als gy deze brieven krijgt , uit de gevangenis is ,
 „ en dat hy zijn verdrag met den Keizer gemaakt heeft , zo vertoont
 „ hem , dat hy niet veel reden heeft om staat te maaken op het woord
 „ van een Vorst , die zijn trouw zeer dikwils gebroken heeft , en wiens
 „ handel altemaal niet en heeft gestrekt als om de macht des Kerks te
 „ verswakken. Voegt 'er by , dat , indien de Paus de Keizer ontlast
 „ heeft van den eed , welke dezen Vorst plechtiglijk had gedaan van
 „ Mevrouw Maria te trouwen ; indien hy , zeg ik , hem daar af ont-
 „ slagen heeft zonder weeten des Koning , zijn Majesteit , dien men

1527.

„ tot allen tyde zeer onderdanig en zeer nut aan de Heilige Stoel heeft
 „ gezien, zich ook wel een diergelijke gunst belooven kan. En gelijk
 „ de Paus mogelijk swaartigheid zal maaken in my tot het oordeelen
 „ van deze zaak te noemen, uit vrees dat ik, zijnde eerste Minister
 „ van Staat, al te veel aan de zijde des Konings mocht overhellen, zo
 „ wend al uw vlijt aan, om deze vermoedens te doen verdwijnen;
 „ en verzekerd den Heiligen Vader, dat ik in alles zal handelen, als
 „ een rechtvaardig Rechter behoort te doen. Doch zo gy hem ten de-
 „ zen opzichte onbuigzaam vind, zo steld hem voor Stafley, Deeken
 „ van de Rota, die tegenwoordig hier is; maar verwerpt alle andere
 „ buitenlanders. Boezemd de Paus in, dat een weigering en uitstel-
 „ lingen van de zelve aart zullen wezen. Indien gy ziet, dat hy ge-
 „ neigd is om met eenige Kardinaalen wegens onze zaak te spreken,
 „ zo steld alles in 't werk, om hem van gedachte te doen veranderen.
 „ Zo uw poogingen vruchteloos zijn, tracht dan te weeten te komen,
 „ wie deze Kardinaalen zullen wezen. Gaat hen bezoeken; en ver-
 „ geet niets, om hen zo ver te brengen, dat zy zich voor de Koning
 „ verklaaren. Toont hen de nietigheden van de Bulle, en de redenen
 „ op de welken d' echtscheiding verzocht word; of ziet hen met ge-
 „ schenken op de hand te krijgen.

Kassali kreeg, met dit pakket, brieven voor verscheidene Kardi-
 naalen, als voor die der vier Gekroonden, en voor Pukci, welken
 hy, indien hy 't raadzaam oordeelde, over moest geeven. En ter
 oorzaak dat het geld, volgens de schijnbaarheden, een groote wer-
 king konde doen op lieden, die door een lange gevangenis vry wat
 verarmt waren, maakte men hem te Venetien tien duizend dukaaten
 over; en men verbond zich tot te betaalen 't geen hy boven deze som
 kwam te belooven. Eindelijk, zijn voornaamste last was, niets ach-
 ter wege te laten, om de Kardinaal Dataris in zijn belangen te trek-
 ken. Den Dochter Knight, beladen met de zelve orders, en met
 de zelve instructien, moest met Kassali gezamennerhand arbeiden;
 maar hy kwam te Rome, eer deze zijn brieven gekreegen had.
 Ziende weinig kans om 't verlof te verkrijgen van de Paus te spreken,
 kocht hy een der Wachters om, en deed het extract der punten van
 zijn Commissie aan Klement ter hand stellen. 't Antwoord was gun-
 stig. Doch een gevangen Paus staat lichtelijk toe 't geen men op hem
 verzoekt; en dit deed, dat Knight het woord kreeg, dat de Dispen-
 satie vervaardigd zou worden in zodanig een forme als hy begeerde.

Niet-

Niettemin verplichte den Generaal der Observantie van Spanjen Klement tot aan hem te belooven, dat hy daar niets in doen zou, zonder des Keizers Ministers'er af te verwittigen. De Paus bedroog zijn Wachters, gelijk wy alreeds gezegt hebben, en ontvluchtte in een vermomd gewaad. Eenige dagen daar na gingen den Doctor Knight en den Ridder Kaffali hem 't Orvietto vinden, en verheugden zich met hem over dat hy in vryheid was. Vervolgens begon Knight te spreken wegens het onderwerp van hun Commissie. Klement bekende, dat hy hun Memorie in zijn gevangenis ontfangen had; dat hy had beloofd, te doen 't geen zy van hem begeerden: maar hy voegde'er by, dat hy de Koning bad, niets te verhaasten; en dat hy hem binnen zeer weinig tijds allerhande voldoening zou geven, zo ten opzichte van de Dispensatie, als in alle andere dingen. Deze onttraaying kwalijk aangenomen zijnde, zei hy eindelijk, dat hy de Dispensatie zou toestaan, maar onder een voorwaarde, dat men'er zich gantsch niet af dienen zou, dan als hy in een volkomene vryheid zou wezen, en als de Spanjaarden en de Duitschers uit Italiën verdreeven zouden zijn. Knight, onverduldig om de Bulle in zijn handen te hebben, nam ze op deze voorwaarde aan. De Paus voegde'er by; dat hy niet al te wel onderrecht was wegens den aart van Hendriks huwelijk, en dat hy'er met de Kardinaal der vier Gekroonden over wilde spreken; dat hy alvorens lichtelijk begreep, door welke ongelukken Engeland gedrukt zou worden, indien de successie tot de Kroon twijfelachtig was. De twee Ministers dachten niet meer als om dezen Kardinaal te voorkomen. Zy gingen hem bezoeken; gaven hem de brieven, welken zy voor hem hadden; en verzekerden hem, dat hun Meester niet ondankbaar zou wezen voor zijn goede diensten, indien hy de rechtvaardigheid van hun zaak ondersteunde. Hier na toonde zy hem de Commissien, welken zy uit Engeland gekreegen hadden. Hy las ze, en vond'er verscheidene clausulen in, die, na zijn gevoelen, niet door den beugel konden, zonder aan de geheugenis van de Paus, en zelfs ook aan die van de Koning, een onvergoedelijk ongelijk te doen. Hier op verzochten zy hem, een nieuwe Commissie op te stellen, die niet srydig en was noch tegen de belangen van Hendrik, noch tegen d'eer van Klement. Alle dingen zodanig geschikt zijnde, als zy 't noodzakelijk oordeelden, zei de Paus hen, dat hy wist, wat hy van des Keizers wege te verwachten had, indien het geen,

1527.
De Paus
beloofte in de
gevangenis
de Koning
te voldoen.
Ziet onze
Verzame-
ling No 10.
Den Paus
ontvlucht uit
de gevangenis,
den 9.
December.

1527.

't welk hy toen deed, ooit ter ooren van dezen Vorst kwam; dat hy echter, al wierd hy ook met een geheele ondergang gedreigd, noch van Hendrik, noch van Volfey, voor een ondankbaare gehouden wilde worden. Zijn gebeden, zijn zuchten, en zijn traanen beswoeren altemaal te gelijk, de twe Engelsche Ministers, niets te verhaasten, en in een tijd lang geenig proces aan te stellen, uit kracht van de Bulle, welke hy hen toestond. Hy gaf dan aan Knight de Commissie, en de Dispensatie, getekend met zijn hand, en wees hem aan op wat wyze zy zich in staat moesten stellen om 'er eenig nut uit te trekken. Dat Lautrek met zijn benden aan de plaats, daar hy in was, naderen, en Commissarissen van hem verzoeken moest, om Hendriks huwelijk t' examineeren. Den ieverigen Paus zei noch, dat hy door dit middel zijn eer behouden, de vernieting van zijn woord gebrooken te hebben vermyden, en de Keizer stillen zou, met te toonen dat, hoewel den Ridder Kassali Commissarissen van hem verzocht had, hy 'er hem geen had willen toestaan; naar dat eindelijk den Veldheer des Konings van Vrankrijk in Italiën de zelve gunst verzocht hebbende, hy ze hem niet had kunnen weigeren, zonder het gemeen recht te krenken. Aldus, na dat hy verklaard had, dat hy in 't gevolg een nieuwe Commissie zou vervaardigen, en dat hy ze dateeren zou van de tijd als Lautrek omtrent Orvietto gekomen zou zijn, voegde hy 'er by, dat Hendrik over zijn beleid, en over zijn goede wil, voldaan behoorde te wezen. Knight kreeg dan d' eerste Commissie, met de Dispensatie; en men deed hem verzekering, dat de Bulle na hem in Engeland gezonden zou worden, en dat ze vervangen zou zijn in zodanige termen als Hendrik begeerde; dat, zo 'er eenige verandering in te doen viel, de Paus 'er zorg voor zou dragen. 't Blijkt zelfs uit de brieven van deze Ministers, dat Klement, geduurende zijn gevangenis, de Commissie en de Dispensatie getekend had: maar men verwaarloofde zich 'er af te dienen; zijnde deze eenige omstandigheid, dat de Paus, toen hy ze had vervaardigd, niet vry en was, genoeg om ze van geene waarde te maaken.

Klement deed hier alles, 't geen het Engelsche Hof, in de staat daar hy in was, omringd van vyanden, zonder hoop van door zijn Bondgenooten geholpen te worden, van hem verwachten kon. En inder daad, de Keizerschen waren meesters van 't veld, stroopten aan alle kanten, veroverden de sterke plaatsen omtrent Orvietto, en hielden de Paus in geduurige angst. Van d' andere kant was Lautrek in 't

De Paus
geeft een
Bulle,

Zijn staat-
kunde.

gebied van Bolonje gelegerd, en dacht niet om Klement, in een zo guure tyd van 't jaar als die, te gaan verlossen. De Paus droeg zich dan als eene gauwe staatkundige, die zijn belangen beoogde, en zich niet lichtelijk in 't gevaar wilde stellen. Wyders ziet men hem in deze gelegenheid niet handelen door de bewegingen van een Apostolische voorsichtigheid, noch volgens de lofslijke eenvoudigheid, welke wy in d' eerste Christenen bemerken. Hoewel men ook te Romend' eerwaardige naamen van Jesus Christus Stadhouder, en van S. Pieters Nafolger behouden had, en hoewel deze naamen ook noch van een groot gebruik waren, om de souveraine macht der Pausen t'ondersteunen, had men t' eenemaal van manieren en beleid veranderd. De Leer wastoen tertijd niet; altijd een goede gewisse te houden; niets als het Evangelie voor regel der daaden t'erkennen; zich te schikken na 't gebruik van d' eerste Kerk; en den uitflag van alle zaaken aan God te stellen, met zich volkomentlijk aan zijn wil over te geeven. In plaats van dat, bevlijtigde men zich niet meer, als om de Vorsten te houden in een gelijkheid van grootte, die de macht der Pausen bekrachtigde: men dacht niet alsom zich de genieting der Kerkelijke goederen te verzekeren; en 't voornaamste oogmerk van een Paus was slechts zijn huis te vergrooten. Klement volgde dan de maximen der laatste Bisschoppen van Romend, welker plaats hy bekleedde. De staatkunde heerfchte in zijn daaden; en de Godsdienst had 'er gantsch geen deelaan, dan als ze bekwaam was om hem uit de belemmering te redden. 't Geen ik 'er tegenwoordig af zeg, is gegrond op oorspronkelijke stukken; en 't Gebruik, 't welk ik 'er af meen te maaken, is te toonen, op welk een wijs de zaaken toen ter tyd te Romend verhandeld wierden, en hoe ze daar voortgedreeven moesten werden.

De Kardinaal der vier Gekroonden kreeg vier duizend rijksdaalders, tot vergelding zijner eerste diensten, en tot onderpand van het geen, 't welk men hem geeven zou, als de zaak geeindigd zou wezen. d' Andere Kardinaalen, daar de Paus in deze gelegenheid mee te raad ging, deden altemaal een-groote goedwilligheid voor Hendrik blijken; en alle zaaken scheenen voor dezen Vorst gunstiglijk gesteld te zijn. De Kardinaal Dataris was van 't Roomsche Hof vertrokken, met het voornemen van niet als op zijn zaligheid, en op 't beleid van zijn kudde, te denken. d' Overige Kardinaalen, waren in gyzeling, in de handen des Keizers; invoegen dat 'er maar vijf by Klement waren, te weeten

1527.

Grond van
deze Staat-
kunde.Ziet onze
verzame-
ling,
No. 11.

1527. de Kardinaal van de Bergen, de Kardinaal der vier Gekroonden, en de Kardinaalen Rudolphi, van Ravenne, en van Perusino.

1528.

Maatiging
door de Paus
voorgefteld.
Ziet onze
openbaa-
re Aften.
No. XII.

Men verfocht vervolgens de Paus, een gezant in Engeland te ftuuren; maar vreezende zich moeyelijkheden van des Keizers wege op den hals te haalen, wilde hy 'er nooit toe verftaan. Hy fprak 'er echter af, onder het zegel van de Biecht, met de Kardinaal der vier Gekroonden, en de Kardinaal Simonetta, die federt weinig dagen aan 't Hof gekomen was. Hier zei de Paus, na een rype overweeging, tegen Kaffali; („) dat het befluit van de zaak in Hendriks macht was; dat „men, of uit kracht van de alreeds gegevene Commiffie, of uit het „gezag van den Legaat, te weeten Volfey, tot het oordeelen van de „zelve moest treden; dat, indien dezen Vorft zijn gewiffe door zijn „huwelijk gekwetft vond, hy maar stillertjes een vonnis had te doen „vellen: want, *voegde de Paus 'er by*, daar is geen Godtsgeleerde, „die beter befluiten kan als de Koning zelve, of zijn huwelijk wettig „is, of niet. Zo haaft als het vonnis uitgefproken zal wezen, heeft „uw Meester maar weer te trouwen; en ter zelve tijd zal hy ons ver- „zoeken, een Legaat aan hem te zenden, om dit huwelijk te be- „krachtigen. Wy zullen veel minder moeite hebben met alle zaaken, „na datze gedaan zijn, te bekrachtigen, als met een proces, aange- „fteld volgens 't gebruik van ons Hof, fpoediglijk t' eindigen, de- „wyl Katharina buiten twyfel zal protefteren, tegen de plaats als niet „vry, en tegen de Rechters als verdacht. In zulk een geval brengen „de wetten van de Kerk mede, dat wy de Koning verbieden op nieuws „een huwelijk in te gaan, eer het proces geeindigd zy; en wy zouden „gehouden wezen de zaak aan ons te beroepen. Daarenboven zijn 'er „veele onvermydelijke formaliteiten in een proces aan 't Roomsche „Hof, en daar men naauwelijks het eind af ziet: maar zo het vonnis „in Engeland geveld is, en dat de Koning terftond weer trouwt, zal „'t ons aan geen redenen ontbreken, om ons beleid te rechtvaardigen, „als wy zaaken, die alreeds zo ver gevoorderd zijn, zullen „willen bekrachtigen; en als dan zullen wy zodaanig een Kardinaal te „Londen ftuuren, als de Koning zal willen verkiezen.

Hoewel de Paus Kaffali belafte, deze raad niet van zijnen wege, maar van die der twe Kardinaalen, aan de Koning te geeven, was Kaffali een al te goed en al te gaauw Minister, om een zo krachtige omftandigheid te verfwygen. Men ziet ze ook in de brief, welke hy over dit onderwerp na Engeland fchreef.

Klement was zeer ieverig voor Hendriks belangen; en zekerlijk, hy had reden om alzo te handelen, hebbende even zeer de Keizer en de Koning van Vrankrijk te vreezen, en verhoopende niets als van Engeland. Kassali bemerkte lichtelijk, dat indien de vrees van Karels aanslagen en macht eenmaal in den geest des Paus verdweenen was, Hendrik volkomenlijk over 't Roomsche Hof zou heerschen. Ten anedren, hoewel Klements raad niets en heeft van d' oprechtheid, welke het Evangelie ons altijd aanbeveeld, moet men ze aanmerken als d' uitwerking van een byzondere voorzichtigheid en behendigheid. De Spanjaarden vreesden niets zo zeer, als te zien de wettigheid van het huwelijk, daar in Engeland zo veel om te doen viel. 't Was om deze reden, dat den Generaal der Observantie van Spanje de Kardinaal Campeggius, die te Romem was, aanperste, om de Paus te verplichten tot te verbieden deze zaak in Hendriks Staaten te beslechten. Den Kardinaal sprak 'er de Paus af, die hem ten antwoord gaf, dat een diergelyk verbod niet geschieden kon, dewyl 'er noch geen proces aangefteld was.

Laat ons wederkeeren tot het geen, 't welk in Engeland omging. Staflei, Deken van de Rota, die toen ter tijd te Londen was, scheen t'eenemaal overtuigd te zijn wegens de rechtvaardigheid van Hendriks vervolgingen; 't zy dat hy 't deed met kennis van de zaak, of door een enkele believing. Wat hy 'er ook af heeft mogen denken, men stuurde hem weer na Romem, beladen met heimelijke instructien, en openbaare orders.

Zijn openbaare orders betreffen alleenlijk den Paus, dien men beloofde krachtiglyk by te staan: maar de Kardinaal had 'er een voorstel doen invloeyen; 't geen genoegzaam te kennen gaf waar hy na haakte. Dit voorstel was; (,,) dat Klement, om de belangen des Kerks te handhaa-
 ,, ven, aan alle de Kardinaalen, die niet gevangen waren, volgens 't ge-
 ,, voelen der Koningen van Vrankrijk en van Engeland, belasten moest,
 ,, in eenige stad te vergaderen, alwaar niets te vreezen hebbende, zy
 ,, middelen mochten beraamen om d'algemeene zaaken te herstellen:
 ,, en op dat de gevangenis van zijn Heiligheid 't gemeen geenig nadeel
 ,, toebracht, en de waardigheid des Heilige Stoels niet en krenkte,
 ,, moesten de zelve Kardinaalen order krygen om te treden tot de ver-
 ,, kiezing van een President, of Stedehouder, die, bygestaan van de
 ,, twe Koningen, daar alles van af hing, door zijn voorzichtigheid, en
 ,, door zijn moed, de Heilige Stoel nuttelyk dienen, de zelve in haar
 ,, oude grootheid herstellen, en de Paus zijn vryheid konde bezorgen.

1528.

Staflei
keert weer
na Romem;
met Commis-
sie voor
d' Echtschei-
ding.

Zijn in-
structien.

Biblioth.
van Mr.
Cotton Vi-
tell. B. 10.
van den
8 Jan.
't Klad is
verbeterd
met des
Kardi-
naals
hand.

1528.

Men zal zich lichtelijk inbeelden, hoe zeer de Paus vertoord was over deze voorstelling, in de welke hy ontdekte dat de Kardinaal, niet vernoegd met alreeds kuiperyen te maaken, om, d'eerste maal dat de Stoel kwam ledig te vallen, tot het Pauſſchap verheven te worden, zelfs een leevende Paus onderkruipen wilde; want niemand als Volſey kon Prefident, of Stedehouder, wezen. En de Paus vermoedde wel, dat, indien hy van de Keizer onwaardiglijk gehandeld, en genoodzaakt kwam te worden om moeyelijke voorwaarden t'ontfangen, den Stedehouder en zijn Kardinaalen hem niet zouden willen erkennen, en dat een diergelijke onerkenning, of van zijn afzetting, of van een ſcheuring, gevolgd zou worden.

De byzondere instructien des Dekens van de Rota betreffen altemaal d' echtscheiding. Staflei wierd daar in verzocht; te Romem te beweerent geen hy in Engeland goed gekeurd had; aan de Paus, en aan de Kardinaalen, de redenen van Hendriks vervolgingen te vertoonen; hen voor oogen te ſtellen 't gevaar, daar zy zich in zouden zien, zo haast als de Chriſtene Vorſten geen recht meer van de zyde der Pauſen verwachten zouden; aan te houden om de noeming van een Stedehouder, gedurende de tijd dat de Paus in de gevangenis zou wezen; een nieuwe Commiſſie te verzoeken tot het oordeelen van Hendriks zaak; en inzonderheid, te beletten dat de zelve buiten Engeland geoordeeld wierd. De vergelding van Staflei zou zijn een Biſdom in Vrankrijk; en daarenboven verbond zich de Koning, hem de helpende hand te bieden tot een Kardinaals hoed. Aldus vertrok den Deken van de Rota na Romem, belaaden met brieven van Hendrik, en van Volſey, die alle beiden de Paus verzochten, dit berucht proces ſpoediglijk t'eindigen. 't Klad van d' eerste dezer twe brieven is tegenwoordig noch in wezen: 't is van de hand des Kardinaals. Maar de brief van Volſey had meer krachts: hy wenscht in 't eerst de Paus geluk wegens zijn ontvluchting uit de gevangenis: hy vaart vervolgens uit tegen de Keizer: en zonder zich uit te putten in een lang verhoog, zegt hy tot Klement, dat de gunſt, welke men van hem verzoekt, overeen komt met de Religie en met de Godvruchtigheid; dat het geluk en 't heil van Engeland daar van af hangen; en dat een Koningrijk, 't geen van allen tijde zo onderdaanig aan de Roomsche Stoel geweest heeft, wel verdiend dat deze zelve Stoel het gunſtiglijk handeld.

Ter zelve tijd beval men aan Kaſſali, zich in zijn vervolgingen te dragen met een maatigheid, welke de laſter en de klachten mocht ſmooren,
en

en ten dien einde aan Klement te verzoeken, dat 'er een ander Legaat by Volfey gevoegd mocht worden. Men belafte hem voornamentlyk, acht te geeven, dat dezen Legaat geleerd, onzydig, en handelfaam was; hem een eerlijk gefchenk te doen; en hem te verzekeren, dat des Konings erkentenis een zo grooten Vorft waardig zou wezen. Campeggius, Trani, en Farnesse waren bekwaam genoeg tot dit werk, inzonderheid den eerste, dien men aanmerkte als een uitstekend Canonift, en als een handelfaam man, en die van des Konings mildheid 't Bifdom van Salisbury, en een schoon Paleis te Romen had, eer-

1528.

Ziet Rot.
Pat. 2 par.
Reg. 10.

tydts gefchikt tot de woonplaats der Gezanten van Engeland. En ter oorzaak dat de Paus niet al te wel geneigd kon wezen om deze gunft toe te staan, had Kaffali laft om een nieuwe Commiffie te verzoeken, die zonder eenige achterhouding was, en die de Kardinaal van Jork in een volkomene vryheid liet van uit te fpreken, zonder vrees van appel of van revisie. Deze laafte brief heeft tuffchengefchreevene regelen, en is verbeterd door Volfey.

Den Protonataris Gambara, dien Knight met de Dispenzatie, met de Commiffie, en met eenige andere pakketten, belaadten had, te Romen gekomen zijnde, lei men 't daar in overweeing, wat het raadfaamft zou wezen, of d' echtscheiding in Engeland te bepleiten, of wel nieuwe Bullen aan 't Roomsche Hof te verzoeken. Beide deze voorftellingen wierden van krachtige redenen onderfteund. Wat d' eerste belangt, men zei; (,) dat een proces, aangefeld aan 't Roomsche Hof, uitfteekend veel zou kosten; dat men 'er in lange tijd geen ,, eind af zou zien; en dat zelfs den uiflag twyfelachtig zou wezen; ,, dat het derhalven beter zou zijn, de zaak voor den Legaat te beplei- ,, ten, die *ex officio* zou uifpreken, zonder de zelve fleepende te hou- ,, den. d' Andere party antwoordde; dat, als men dit al deed, de Paus ,, van gevoelen veranderen, en zijn eigene belange volgen kon; dat ,, volgens het geestelijk recht, de Pausen een onbepaalde macht had- ,, den, die hen ontfloeg van de vonniffen, uitgefproken door hun Le- ,, gaaten, te bekrachtigen, hoe groot en hoe wydftrekkende de macht, ,, welke zy aan deze Legaaten gaven, ook wezen mocht; dat op de- ,, ze voet, indien de Koning hertrouwde, en dat Klement weigerde ,, zijn huwelijk te bevestigen, men in een arger staat zou wezen als van ,, te vooren, konnende alle de kinderen, welke kwamen te fpruiten uit ,, een huwelijk, ingegaan uit kracht van het vonnis des Legaats, voor ,, onwettig gehouden worden; dat het, in alle geval, geen voorzich-

1528.

Gardiner
en Fox na
Romen ge-
zonden.

Ziet onze
openbaare
Atten, N^o.
13. 14. 15.

tigheid was , zich vrywilliglijk in zodanig een gevaar te werpen. d'Overweeging was niet vry van bitterheid : men hoorde de Koning, of een zijner Advokaaten zeggen ; dat , indien de Paus altijd bevangen was met deze vrees voor de Keizer , die de zaaken aldus stuitte , hy andere middelen zoeken moest om zich den geest in rust te stellen. Eindelijk , men besloot nochmaals toevlucht tot de Roomsche Stoel te nemen. Steven Gardiner , Sekretaris van des Kardinaals beveelen , en toen bekend onder de naam van Doctor Steven , wierd verkoozen om na Romen te gaan ; en men voegde in zijn Commissie by hem Eduard Fox , groot Aalmoesnier. Den eerste wierd gehouden voor een der gaauwste Canonisten , en den ander voor een der grootste Godtsgeleerden van 't Koningrijk. In hun geloofsbriefven bedankte de Koning de Paus voor de genegenheid , met de welke dezen Opperpriester zijn begeerte wel had willen voldoen , en hem belooven zijn zaak spoediglijk t' eindigen ; voegende daar by ; dat hy verwachtte wel haast de werkingen van deze belofte te zien. Hy verzekerde ter zelve tijd den Kardinaalen , dat hy gevoelig was voor d'iever , met de welke zy zich altemaal verbonden hadden om de rechtvaardigheid van zijn zaak te handhaaven , en het proces voort te zetten ; met betuiging van te zullen trachten zijn erkentenis daar over aan hen te betoonen. Maar men kan naauwelijks iets zieltreffender , of dringender vinden , als Volseys briefaan de Paus. (.,) Heilige Vader , *zei dezen Prelaat* , ik ,, werp my hier voor uw voeten , en ik besweer u , zo gy my alleenlijk ,, aanmerkt als een Christen , zo gy my houd voor een goede Kardi- ,, naal ; zo ik deze hooge waardigheid , met de welke ik bekleed ben , ,, geen schande aan en doe ; zo ik uw weldaaden noch met geen on- ,, dankbaarheid betaald heb ; zo ik eenige diensten aan de Heilige Stoel ,, heb gedaan ; zo ik al mijn vlijt heb aangewend om niet tegen de ge- ,, rechtigheid te doen ; eindelijk , zo de belangen van mijn zaligheid u ,, konnen treffen ; ik besweer u acht te geeven op mijn ootmoedigste ,, bede. Ik betuig aan uw Heiligheid , dat , indien des Konings ver- ,, volgingen my srydig scheenen , of tegen 't Godlijk recht , of te- ,, gen de gestelde wetten , of tegen de gerechtigheid , ik my bloot ,, zou stellen voor alderhande gevaaren , en voor alderhande rampen , ,, eer ik u de zaak , daar het om te doen is , aanbeval. Maar ik ducht , ,, dat , indien uw Heiligheid , altijd beangstigd door de Keizer , ,, voortvaart in ons een gunst te weigeren , welke al de wereld ge- ,, loofd gegrond te zijn op de zo Godlijke als de natuurlijke gerech- ,, tig-

„tigheid; ik ducht, dat de Koning, en d'andere Christene Vorsten,
„voorneemens zullen opvatten, bekwaam om 't gezag van de Hei-
„lige Stoel te verminderen, en te doen versmaaden. Men ziet lichte-
lijk uit deze brief, dat Volsey vreesde in ongunst te geraaken, indien
de vervolgingen, welken hy te Romen om d' echtscheiding deed, niet
en gelukten.

Ondertusschen was de Koning zo wel voldaan over den Kardinaal
der vier Gekroonden, dat hy Kassali beval, behendiglijk te vernee-
men, welke dingen dezen Kardinaal 't best zouden aanstaan, of be-
hangfels van tapyten, of goud en zilver vatwerk, of paarden; met
byvoeging van hem te verzekeren, dat hy ten zijnen inzichte milde-
lijk zou geeven tot den opbouw van S. Pieters Kerk in 't Vatikaan.

De gewichtigste zaak, welke Gardiner en Fox by de Paus te verzoeken
hadden, was de vervaardiging van een wijdstreckender Bulle alsd'eerste.
Zy hadden'er 't ontwerp van by zich; en men geloofde het zelve begreep-
te hebben in de krachtigste termen des werelts, hoewel veele Rechts-
geleerden oordeelden, dat zulke ongewoonlijke uitdrukkingen niet
gelden konden. Den Leezer zal deze Bulle in onze Verzameling vinden:
ondertusschen zullen wy 'er hier den inhoud after neer stellen. Men
vertoonde voor eerst alle de redenen, welke de geldigheid der Dispen-
satie van Julius de II. om ver stieten; en men wees aan, dat een dier-
gelijke Dispensatie strydig was tegen de wet Godts. Niettemin om de
strafheid, die in deze termen was, te verzachten, voegde men 'er by,
immers als ze niet gegrond en was op genoegzaame oorzaken. Hier na
doet men de Paus zeggen, *dat, willende de Koning van Engeland vergel-
den voor zijn diensten, en voor zijn genegtheid tot de Heilige Stoel, en
overwegende d'ongelukken, waar door het Koninkrijk van dezen Vorst ge-
drukt zou worden, indien men de successie niet vast en stelde, hy 't nood-
zaakelyk vond, na met de Kaadinaalen daar over gesproken, en na de
gevoelens der Godtsgeleerden en der Canonisten gewoogen te hebben, . . .
. . . tot zijn Legaat afte vaardigen, op dat, by de Kardinaal van York
gevoegd zijnde, zy, of gezamentlyk, of ieder byz onder, tot de kennis van de
zaak konden treden; dat, indien zy bevonden, dat de redenen, bygebracht
tegen de Dispensatie, bondig en geldig waren, en dat'er zelfs maar een goede
onder was, zyn Heiligheid hen de macht zou geeven van deze Dispen-
satie te vermetigen, als verkreegen zijnde door misleiding, en op een valsche
verklaaring; dat hy hen ook macht gaf om den partyen toe te staan elders
te hertrouwen, zonder dat dit tweede huwelyk door appellen of protestat-*

Inhoud der
Bulle, welke
Heudrik ver-
zoekt.

Ziet onze
Verzame-
ling No.
16.

1528.

ten verwaggeld kon worden; stellende zijn Heiligheid hen alle beiden tot zijn Stedehouders, met een volkomen gezag, en verbindende zich tot te bevestigen alles 't geen zy in dit proces zouden doen, en het vonnis, 't welk zy vellen zouden, nimmermeer te herroepen; willende ook noch, dat zy macht hadden om de Kinderen van het eerste bed wettig te verklaaren, indien zy goede redenen vonden om het te doen; verklaarende eindelijk, dat de Bulle van hun Commissie geldig zou zijn tot aan het eind van 't proces, dat hy die nooit zou herroepen; dat hy zelfs de proceduren niet en zou stutten; dat alle brieven van herroeping, of van opschorting dezer machtgeevingen, van geene waarde zouden wezen; en dat de Legaten gehouden zouden zijn, niet tegenstaande alles wat 'er ook mocht komen voor te vallen, met het proces voort te vaaren.

't Gewichtigst, 't geen wy uit deze Bulle komen trekken, is dat de Koning niet 't eenemaal van zin scheen te zijn, de Princes Maria, zijn Dochter, onwettig te verklaaren: want hy verzocht verlof om haar wettig te doen erkennen, indien men 't raadzaam oordeelde. Dit aldus gesteld zijnde, zou men zeer swaarlyk kunnen besluiten, of, toen hy deze clausul, daar wy afspreken, in de Bulle deed lijven, hy waarlijk dacht om ze uit te voeren, dan of zijn meening alleenlijk was de Koningin te verzachten, en den Keizer in slaap te wiegen. 't Geen hy eenige tijd daar na in het Parlement deed, versterkt d' eerste gedachte: mogelijk ook dat het beleid van Katharina hem verbitterd hebbende, hy zijn gramschap op de Dochter van deze Koningin uitstortte. De Koning van Vrankrijk schreef over deze zaak krachtiglijk aan de Paus; en Gardiner en Fox wierden met zijn brief beladen. Ter zelve tyd schreef de Kardinaal aan den Protonataris Kassali een lange en dringende brief, uit de welke men ziet, gelijk wy alreeds gezegt hebben, dat hy ernstelijk arbeide om d' echtscheiding te verhaasten. Alles 't geen een ongeruste, of beangste geeft, tot haar hulp kan roepen, is in deze brief als verzameld. Volfey zegt 'er in; (,) dat ,, hy zijn woord aan de Koning gegeven heeft; dat de Paus hem in ,, deze gelegentheid zou voldoen. Hy voegt 'er by; dat deze Vorst, ,, getroffen door de wroegingen van zo lange tijd met Katharina ge,, leefd te hebben, en afkeerig van haar geworden zijnde, ter oorzaak ,, van eenige ongeneezelijke swakheden, beslooten heeft haar nooit ,, meer te bekennen; dat indien de Paus altijd even onverzettelijk ,, blijft, en niet als na zijn belangen luisterd, men genoodzaakt zal ,, zijn zelve een hulpmiddel te zoeken; en dat, wat hem belangt, ,, hy

Bewys dat Volfey waarlijk d' echtscheiding beherthigde.

Ziet onze Verzameling, No. 17.

„ hy zo weinig gevaars ziet in de believing, welke Hendrik van hem „ verzoekt, dat hy 'er al 't gevaar af op zijn eigen ziel neemt. 'k Kan, na deze redenen, niet begrypen, hoe Mylord Herbert, die deze brief in handen heeft gehad, geloofd kan hebben, dat de Kardinaal d' echtscheiding niet en behertigde. Maar vermoedelijk is dezen Heer bedroogen geweest door openbaare instructien, in de welken men de Paus deed zeggen, dat den Kardinaal den auteur niet en was van de raad, die de Koning in deze zaak gewikkeld had: en deze instructien waren bestemd tusschen Hendrik en zijn Minister, om te beletten dat de Kardinaalen van de Keizerlijke factie Volfey weigerden. Andersins, wat voorzichtigheid zou het van dezen Kardinaal geweest hebben, een geheim van dezen aart, 't geen niet missen kon d' oorzaak van den ondergang zijns auteurs te zijn, om dat het niet missen kon ter kennis van Hendrik te komen, aan het papier te vertrouwen?

1528.

Gardiner en Fox vertrokken op den 10 February na Romem; en hun komst verhaastte de zaaken, van de welken Kassali en Staflei (a) tot die tijd toe gestadig 't besluit verzocht hadden. Door hun vlijt, en op hun aanhoudingen, noemde de Paus, in 't volle Consistorie van de maand April, de Kardinaal Campeggius tot zijn Legaat in Engeland, en bekleedde hem, gelijk ook de Kardinaal van Jork, met de macht van vonnis te vellen wegens de geldigheid des Huwelijks, ingegaan tusschen Hendrik en Katharina. Campeggius deed alles 't geen hy kon, om zich t' ontslaan van een zo redere last aan te neemen. Zijn Legaatschap van Romem behaagde hem veel beter; en hy wenschte deze post niet te verlaaten, voor een bediening die hem dreigde met de granschap des Keizers, of met de haat des Konings van Engeland. Om zijn weigering t' onschuldigen, bracht hy te berde, dat, dewijl hy door de jicht geweldig geplaagd wierd, hy een zo lange reis niet onderneemen kon. Maar Volfey bad hem, geen tijd meer te verliezen, en zich te belaaen met alle de noodzakelijke machten, om het vonnis, 't welk zy zouden strijken, onherroepelijk te maaken, en om te beletten dat het proces in revisie genomen wierd.

(a) Ziet onze openbaare Aken, No. 18. No. 19.

Deze brief beschikt ons een geestige treek van de Kardinaal. 't Klad 'er af is van de hand van een Sekretaris, maar op verscheidene plaatsen daar Volfey zelve veranderd. Den Sekretaris had met deze woorden geëindigd: *ik beloof my, dat alle zaaken uitvallen zullen tot Godts glorie: tot de voldoening des Konings, tot het welvaren des Koninkrijks, en tot onze eigene eer, zonder dat onze gewisse daar door gekwetst zy.*

Vol-

1528. Volfey had deze acht laatste woorden uitgeschrabt; oordeelende mogelijk, dat het belang der gewisse op slechte lieden indruk moest doen, maar dat het een betrachting was, daar twe groote Kardinaalen zich niet mee moesten bekommeren.

Kassali wierd gepreezen over zijn naarstigheid; en men belaste hem, met d' uiterste iever aan de Paus te verzoeken, dat het Dekretaal in de handen van Volfey gesteld mocht werden, welke beloofde, dat niemand als Hendrik het zien zou; dat men het niet en zou gebruiken als om dezen Vorst weer hoop te geeven, en hem daar door te verplichten zijn poogingen te verdubbelen, om de Paus en d' Apostolische Stoel te dienen.

*Brief van
Volfey van
den 23
May.*

Campeggius ondertusschen geen naarstigheid aanwendende, maande men hem aan tot zonder eenig uitstel te vertrekken, en een Vice-Legaat in zijn plaats te stellen: men aanbood hem zelfs paarden, geld, en een toerusting: men zei hem, zo hy niet spoediglijk en vertrok, dat men gelooven zou, dat hy de zyde des Konings verlaaten, en de belangen des Keizers omhelft had, gelijk het gerucht liep: en men voegde daar by, dat, zo hy de vriendschap van zijn Collega, of d' eer des Kerks, en de verwachting van een schoone vergelding, voor iets rekende, hy geen een oogenblik verliezen moest. Hy was, dan gedwongen te vertrekken; maar hy kwam niet eer in Engeland; als in de maand van October.

*De Paus
vergunst een
Dekretaal
aan Hendrik.*

*Ziet An-
ti-Sande-
rus, My-
lord
Herbert.*

Gardiner en Fox konden de Paus zo ver niet brengen, dat hy hen de Bulle, waar van zy hem 't bewerp terhand stelden, vervaardigde; maar hy vergunde hen een andere, welke, hoewel in minder uitgezochte termen vervangen, mogelijk geen minder kracht had. In de Bibliothek van den Heer Cotton is een Bulle over dit ontwerp, welke men verscheidene maalen gedrukt heeft, als een copy van de Dekretale Bulle, waar mede Campeggius door de Paus belaadend wierd. Maar, mijns oordeels, is het eer een copy van de Bulle, welke de Paus, gedurende zijn gevangenis, te Romē tekende; en waar aan hy vervolgens de datum wel gegeeven kan hebben, die ze tegenwoordig heeft, te weten *van den 17 December 1527. en gegeeven t' Orvietto.* Wat 'er af zy, men zal in 't gevolg van dit verhaal zien, dat Campeggius, met een Dekretaal voor Hendriks zaak, in Engeland kwam.

Omtrent deze tijd vind ik d' eerste blyken van Hendriks liefde voor Anna van Boelan. Ziet hier twe brieven van d' eigene hand dezes
Doch.

Dochters, die ons aanwyzyn, niet alleenlijk dat de Koning toenmaals voorgenomen had haar te trouwen, maar ook dat de Kardinaal van het geheim was, en dat hy deel had aan het voorneemen. Hoewel ze geen datum hebben, betuigt hun inhoud genoegzaam, dat ze geschreeven moeten geweest zijn na het eind van de maand May, toen men den Legaat verwachtte, en toen een besmettelijke ziekte, sedert weinige jaaren eerst in Engeland bekend, haar verwoestingen daar begon te doen. Zy geeven zo veel lights aan onze Historie, dat het beter is de zelven hier ter plaatse in te lijven, als ze in onze Verzameling der openbaare Acten te stellen. Alle beiden zijn ze aan den Kardinaal geschreeven.

1528.
Eerste brij-
ken van Hen-
driks liefde
voor Anna
van Boelan.

M Y L O R D,

'k **V**Erzoek zeer ootmoediglijk vergiffenis, over dat ik uw bezigheden met een slechte en kwalijk geschreevene brief durf stooren. 't Is een uitwerking van de blijdschap, met de welke ik verstaan heb, dat gy in een volkomene gezondheid zijt. 'k Zal nooit afaaten van God in mijn gebeden te verzoeken om uw behoudenis in een zo gelukkige staat; en daar door zal ik trachten my voor een gedeelte te kwijten van de verbintenissen, welken ik aan u heb. 'k Weet, wat moeite gy voor my hebt genomen, en dat gy u, ten dien inzichte, noch dag, noch nacht, eenige rust hebt gegeven. Alzo ook, Mylord, bestaat alles, 't geen ik u voor zo veel goedheden kan geeven, niet dan in u meer te beminnen als iemand ter wereld, na de persoon des Konings. Gelyk mijn beleid deze verzekeringen noch nooit tegenproken heeft, beloof ik my, dat het de zelven ook in 't toekomende niet meer tegenspreken zal: Zelfs vley ik my daar mee, dat gy'er van overtuigd zijt. Wyders, Mylord, 'k verlang van u tijding van den Legaat te hooren; want ik ver zeker my, dat ze goed zal wezen, als ze my van u komt. 'k Weet, dat gy'er zo zeer na verlangt als ik, en dat gy'er noch meer na verlangen zoud, indien het mogelijk was: maar men moet verwachten,

Two Brie-
ven van Anna
van Boelan
aan Volsey.

1528. *en niet afluaten van te hoopen. Ik ben, Mylord, met alle bedenkelijke genegentheid.*

Kantschrift
van Hendrik.

De geene, die tegenwoordig aan u schrijft, wil my geen rust geeven, ten zy ik eenige regelen aan haar brief gevoegd heb: maar hoewel gy hier niet meer als een woord of twee van my vind verzoek ik u de zelven ten goede te neemen. En zy, en ik, wy wenschen even zeer u te zien; en wy zijn verheugd, dat gy de woede des pests gelukkiglyk ontkomen zyt. 'k Twyfel niet, of haar kwaadaardigheid zal over wezen, inzonderheid voor de geenen die regelmatiglyk leeven, gelijk ik geloof dat gy doet. Wy zijn moeyelyk, dat wy noch niet en hooren, dat de Legaat in Frankryk gekomen is; maar wy hoopen door uw zorgen, en door uw naarstigheid, geholpen door Godts zegen, wel haast uit de bekommering te geraaken. Dat 's 't alles 't geen ik u voor tegenwoordig zal zeggen, dan dat ik u zo veel voorspoedts en gezondheidts toewensch, als de geene, die deze Brief geschreeven heeft, u toewenschen kan.

Uw goede Koning, en Vriend,

H E N D R I K.

Uw onderdaanigste Dienares,

ANNA van BOELAN.

An-

Andere Brief van ANNA van BOELAN
aan V O L S E Y.

1528.

M Y L O R D,

'k **H**Eb d' uiterste verbintenis aan u, wegens d' eer die gy my gedaan hebt, en met my tijding van u te doen weeten, en met my een zo schoon en zo kostelyk geschenk te stuuren, als het geen is 't welk ik zo even van u heb ontvangen. Wat erkentenis ik ook voor uw goedheden hebbe, zy kan niet groot genoeg wezen: en ten anderen, 'k zou, zonder u, myn voordeel niet weeten te doen by het geen, 't welk gy voor my doet. Alle de voldoening, welke ik tot noch toe heb, ben ik voor een gedeelte aan u verschuldigd; en daar door vind ik my verplicht om u, na den Koning; meer als iemand ter wereld te beminnen. 'k Bid u, te gelooven, dat nimmermeer iets bekwaam zal zijn om my, ten dezen opzichte, van gevoelen te doen veranderen; en dat ik, zo lang als ik zal leeven; trachten zal u diensten te doen, geëvenaard na uw weldaaden. Wat belangt de gevaaren en de bekommring, daar de besmettelijke ziekte u in gebracht heeft, ik dank God, dat hy de twee personen, voor welker behouden ik zo menigmaal gebeden heb, te weeten den Koning en u, heeft gespaard. Wyders twijfel ik niet, of gy zyt alle beiden behouden om de groote voorneemens, welke aan God alleen bekend zijn. 'k Wensch uit al mijn hert, de komst des Legaats te verstaan: want zo 't het welbehagen van den Alderhoogste is, dat deze zaak geëindigd worde, verzoek ik 'er hem in mijn gebeden een spoedig besluit af. 't Is als dan, Mylord, indien mijn hoop my niet en bedriegt, dat ik my in staat zal zien om d'ongemeene moeiten, welken gy voor my doet, t'erkennen. 'k Bid u, tot die tijd toe, de goede wil aan te neemen, in de plaats van de werken, en in de plaats van de macht,

N 2

dien

1528. *dien ik niet als door u kan krijgen. 'k Smeek God gestadig om uw voorspoed, en om uw behoudenis in deze staat van grootheid, daar gy tegenwoordig in zijt; en ik ben, Mylord, met allerhande mogelijke erkentenis.*

Uw onderdaanigste en gehoorzaamste Dienares,

ANNA van BOELAN.

Volfey's
Fondatiën
voltrokken.

De Kardinaal alstoen zijn fondatiën, of stichtingen, van Oxford en Ipswich voltrokken hebbende, en bevindende dat ze zeer aangenaam waren, zo aan den Koning, als aan de gantsche Geestelijkheid, besloot het daar niet by te laten, maar ook andere Kloosters te vernietigen, nieuwe Bisdommen op te rechten, en Abdyen in Hoofdkerken te verkeeren. Dit alles wierd voorgesteld in't Collegie der Kardinaalen, die 'er 't voorneemen afgoed keurden, gelijk men ziet uit een brief van Kassali, van den 30 October. Volfey verzocht ook noch macht om alle de Kloosters van Engeland te bezichtigen; en op den 4. November vervaardigde de Paus 'er hem de Bulle af: maar ze is van een zo kwaade hand, dat ik 'er nooit drie woorden na malkander af heb konnen leezen; en hoewel ik te raad gegaan heb met perfoonen, gewent tot alderhande schriften, is het onmogelijk geweest met dit te recht te raaken. Wat 'er af zy, wy zien uit de brief van Kassali, dat de Paus deze Bulle niet toe en stond, als met een groote weerzin: want toen Gardiner hem nettelijk gezegt had, dat de vernietiging, welke men van hem verzocht, noodzaakelyk was, en dat men ze doen moest, zat de Paus een wyl lang te mymeren, durvende mogelyk de Monniken niet op nieuws verbitteren. Niettemin, gelijk hy veel grooter swaarigheid vond in den Koning, wegens zijn Echtscheiding, te voldoen, wilde hy hem verzachten, door een geheele believing in alle andere dingen. De twe Legaaten hadden dan een volkomene macht, om de staat der Kloosters t' ondervorschen, de geenen, welken zy onnut of verdurven zouden oordeelen, te vernietigen, en ze in Bisdommen, of in Hoofdkerken, te veranderen.

Voorneemen van andere Kloosters te vernietigen.

Terwijl deze dingen geschiedden, liet Katharina niets achter wege, om haar twe Neeven, te wecten den Keizer en den Broeder van dezen Vorst, te verplichten tot haar te beschermen. Zy klaagde aan hen
over

over het beleid des Konings, en noch meer over dat des Kardinaals; gaf hen bericht van alle de fwaarigheden, welken men tegen de Bulle maakte; en verzocht hun byftand, en hun raad, in de zaak die zy by den Paus had. Zy ontvingen met blijdfchap deze gelegentheid van den Koning Hendrik te belemmeren, en rieden Katharina, nimmermeer te bewilligen in zich in een Klooster te begeeven, en niet van haar recht af te wyken. Zy ontbooden haar noch, dat zy vermogen genoeg te Romen hadden, om 'er haar zaak goed te maaken; en dat, ten argften genomen, indien men tot het uiterft kwam, zy altijd de belangen van haar Dochter wel zouden weeten te handhaaven. In der daad, terwijl zy door hun Agenten krachtiglijk by den Paus arbeidden, gingen zy te raad met de Canoniften, over de kracht der nietigheden welken men in de Dispensatie van Julius de II. aanmerkte; en zy vonden, of verzierden een Brevet, 't geen 'er alle de gebreken af vergoedde. In de vooreden van dit Brevet ftaat; dat Hendrik en Katharina wenschten te famen te trouwen, ter oorzaak dat de vrede andersins, volgens alle fchijn, tuffchen de twe Koningen niet gehouden ftond te worden; dat zy om deze betrachting, en om verfcheidene anderen, zijn Heiligheids Dispensatie verzochten. Deze Dispensatie word hen toegestaan in het ligchaam van het Brevet, in dato den 26 December 1503. De Spanjaarden, hier op gegrond, dreeven, dat de Bulle om zeer goede redenen vergund was, dewijl het bleek, dat het huwelijk verzocht was geworden, om een vredebreuk tuffchen Hendrik de VII. en hun Koning te vermijden. Zy voegden 'er by, dat men noch andere redenen te berde had gebracht, welke niet en lieten plaats gehad te hebben, hoewel ze in het Brevet niet uitgedrukt en waren. Maar men vond in dit Brevet een clauful, die kort daar na flag voegde; dat is, dat d'eerfte Bulle behelste, dat het huwelijk van Katharina met Arthus *mogelijk* voltrokken had geweest: in plaats dat het woord *mogelijk* in het Brevet vergeeten was, alwaar de Paus rond uit zei, dat dit huwelijk voltrokken had geweest. Hoewel Hendriks Advokaaten geloofden, dat dit Brevet verzierd was, deden zy, toen men 't in twijfel trok, of het huwelijk van Arthus en Katharina voltrokken geweest had, een zo gunstige omftandigheid gelden, en drongen 'er geweldig op. Men zei toen, dat de Spanjaarden, wel ziende dat men eindelijk die voltrekking van dit huwelijk bewijzen zou, zelve dit artikel buiten betwifting hadden willen fteflen. om te betoonen, dat de Prins een zo gewichtige zaak wel geweeten had, en dat

1528.

De Keizet
werkt voor
Katharina.

Nieuw Bre-
vet raakende
Hendriks
Huwelijk,
gevonden, of
verzierd in
Spanjen.

Ziet onze
Verzame-
ling.

No. 21.

1528.

hy 'er echter overheen had gestapt : en het werk op deze voet zijnde , rekenden zy , dat 'er noch maar een stuk te beslechten viel , te weeten , of de Paus recht had gehad om in een diergelijk geval dispensatie te geeven. Nu , zy vleiden zich , met reden genoeg , dat het Hof van Romen voor hen zou wezen , in d' ondervorsching van een punt , welkers uitslag 't gezag van de Roomsche Stoel bevestigen , of verwagelen zou , na dat ze voor of tegen hen zou zijn.

Bewijs dat
dit Brevet
verzierd
was,

Wat 'er af zy , men had krachtige redenen om dit Brevet voor een verzierd stuk te houden. Voor eerst , vond men het niet onder d'openbaare Acten , noch in Engeland , noch in Spanjen. De Spanjaarden zeiden alleenlijk , dat zy 't gevonden hadden onder de papieren van Don de Puebla , die , ten tyde van Katharinas huwelijk , hun Gezant in Engeland was. Hier antwoordde men op , dat , indien hun Gezant alleen het had gehad , dit Brevet noodzaakelijk moest vernietigd geweest zijn ; vermits het andersins in de handen der twee partyen gesteld zou zijn geworden : of liever , dat het na het huwelijk verzierd was. Ten tweede , waren de meeste naamen zeer kwalijk geschreeven , 't geen voet gaf om te gelooven , dat Spanjaarden 't onlangs opgesteld hadden , en dat zy zich niet hadden kunnen beletten mislagen te begaan , met verscheidene naamen , die hen onbekend waren , te schryven. Een andere aanmerking styfde dit vermoeden , te weeten , dat Sigismond , die ten tyde van de gepretendeerde vervaardiging des Brevets 't Sekretarisamt bekleedde , niet gewoon en was diergelijke fouten te begaan , gelijk men zien kan in de geschriften van het zelve Pausschap , zijnde hy daarentegen zeer naauwkeurig in zijn dingen. Een darde omstandigheid was noch overtuigender als de twee eersten ; dat is , dat het Brevet gedateert was den 26 December 1503. dat 's te zeggen , de zelve dag , 't zelve jaar , als de Bulle. Nu , wie kan zich inbeelden , dat een Paus op een zelve dag , over de zelve zaak , twee autentijke instrumenten vervaardigt , in de welken zulke groote verschillen zijn ? Ten anderen heeft het Roomsche Hof een byzonder gebruik in de datum der expeditien , of geschriften. In alle haar Brevetten begint zy 't jaar op Kerstdag ; en in haar Bullen op Marienboodschap : invoegen dat een Brevet , gedateerd den 26 December 1503. volgens onze manier van rekenen van het jaar 1502 is. Dit Brevet is dan baarblykelijk verzierd : want Julius de II. die het vergund moet hebben , was toen ter tyd noch geen Paus ; en d' onderhandeling van 't huwelijk was noch zo zeer niet gevoorderd , dat men zo haast een Brevet
van

van doen had. Maar laat ons eens stellen, dat het niet valsch geweest zy, zo had het echter niet meer krachts als de Bulle; en men deed diergelijke tegenwerpingen tegen de geldigheid van allebeiden. In alle beiden, by voorbeeld, zei de Paus, dat de Koning dispensatie verzocht, om een vredebreuk te vermyden: nu, dit niet waar zijnde, konden het Brevet en de Bulle geen stant meer houden. De Paus voegde'er by, dat het huwelijk van den Prins Arthus en Katharina voltrokken had geweest; en de Princes ontkende het rond uit. Aldus dan 't geen men uit haar naam zei, door haar zelve geloogchend zijnde, kon het Brevet, hoewel andersins voor goed en oprecht erkend, niet geldig wezen. De Koning trok voordeel uit de moeite, welke de Spanjaarden zich aandeeden, om de geldigheid van dit Brevet vast te stellen; en men zei opentlijk uit, dewijl zy aldus toevlucht tot de list namen, dat ze gewisselijk van de swakheid hunner zaak, en van de machteloosheid der Bulle, overtuigd waren.

Campegius, die over zo veel maanden verwacht was, kwam eindelijk te Londen, daar men hem met de gewoonlijke plechtigheden ontfing. In zijn eerste gehoor prees hy Hendrik ten hoogsten, en gaf hem de prachtige tytel van Verlosser des Paus, en der stad Rom: maar in een byzondere conferentie, welke hy met hem had, en daar Volfey by was, poogde hy hem van d'rechtscheiding af te wenden. De Vorst het kwaad vindende, dat men een diergelijke voorstelling deed, klaagde dat de Paus hem geen woord en hield, en dat men hem een Legaat stuurde, om zijn huwelijk, ver van het nietig te verklaren, te bevestigen. Campegius, om hem te stillen, toonde hem het Dekretaal, daar de Paus hem mee belaaen had, en gaf hem daar door te kennen, dat, hoewel de Paus wenschte deze grootte zaak door een gelukkige verzoening geëindigd te zien, hy, indien deze verzoening niet mogelijk was, zich van zijn belofte kweet. Aldus kwam de Koning te weeten, dat de Legaat volle macht had om hem te voldoen. Niettemin kon hy nooit verwerven, dat de Bulle in zijn handen gesteld wierd, zelfs niet voor een eenig oogenblik. Campegius wilde ze ook al zo weinig aan den Kardinaal van York vertrouwen. Hy zei, dat ze alleenlijk op die voorwaarde vergund was; dat Gardiner en Kassali zich daar mee vernoegd hadden, dat ze vervaardigd wierd, en dat men ze door hem in Engeland zond, om den Koning te toonen, tot hoe ver de Paus welgeneigd was; wyders, dat hy niet boven zijn orders kon gaan. Dit beleid mishagde den Koning; doch Campegius deed hem

1528.

Campegius komt te Londen.

Hy toont den Koning een Dekretaal voor zyn zaak;

doch wil het aan niemand anders toonen.

1528. hem beter hoop opvatten, toen hy hem zei, dat hy last had om de Koningin, uit den naam van den Paus, te spreken, en te trachten haar te beweegen tot in een Klooster te gaan, en de gelofte te doen; maar toen hy deze Vorstin dit voorstelde, antwoordde zy zediglijk, dat zy over zich zelve niet kon schicken, zonder het goed vinden van haar Neeven:

Ziet onze
Verzame-
ling, No.
22. en 23.

Volsey liet niets achterwege, om te verkrygen, dat de Bulle van Campeggius aan eenige Leden van den Raad van Staat deelachtig gemaakt wierd; en hy belastte de Kassalis, den Paus'er over te spreken. De Protonataris ging terstond klaagen; dat Campeggius den Koning geraaden had; niet meer op d' echtscheiding te denken; dat hy d' instructie van 't proces noch niet wilde aanvangen; en dat hy weigerde de Bulle in handen van zijn Collega te stellen. Klement antwoordde daar op: (,) dat Campeggius, met aan Hendrik te raaden, niet meer ,, op d' echtscheiding te denken, niet anders als zijn orders gevolgd ,, had: dat, indien hy de proceduren vertraagde, hy tegen deze ,, zelve orders deed; dewyl hy, als 't hem maar beliefsde, 't proces ,, kon aanvangen, en voortzetten: en wat de Bulle belangde, dat hy ,, zeer wel deed met die aan niemand te toonen. De Paus voegde 'er ,, met een groote yver by: dat Volsey zelve betuigd had, dat ze van ,, niemand, als van zijn Meester en van hem, gezien zou worden; en ,, dat hy ze alleenlijk verzocht, om een storm, daar hy door gedreigd ,, wierd, te stillen. 't Is ook daarom, hervatte den Heiligen Vader, ,, dat ik aan den Legaat last gegeven heb om ze te verbranden, zo ,, haast als Hendrik en Volsey ze gezien zullen hebben: 'k wenschte uit ,, al mijn hert, dat ik ze nooit toegestaan had: 'k wilde zelfs wel een ,, van mijn vingeren geeven, dat ik ze weer te rug kon trekken: en ik ,, kan de misflag, welke ik begaan heb, niet genoeg beklagen. Men ,, heeft my deze Bulle ontrukkt; en tegenwoordig zou men ze wel ge- ,, meen willen maaken: maar men kan zich wel verzekeren, dat ik ,, nimmermeer zal bewilligen in een zaak, welke ongetwyfeld mijn ,, ondergang zou veroorzaaken. De Protonataris vertoonde hem: hoe ,, doodelijk de gevolgen van dit besluit zouden wezen: dat de Koning ,, en het Koningrijk van Engeland voor de Pausen verlooren zouden ,, zijn, Hendrik wanhoopig, Volsey ontgunstigd, de Kassalis in ,, het zelve lot gewikkeld: dat aan d' andere kant, de Kettery in En- ,, geland wortels zou schieten, en dat men groote moeite zou hebben ,, om z' er weer uit te rukken: dat het middel om alle deze ongeluk-
ken

„ken te voorkomen was, een weinigje meer believings voor Hendrik
 „te hebben, en toe te staan dat de Bulle deelachtig gemaakt wierd
 „aan eenige weinige Raadtsheeren van dezen Vorst, welke het ge-
 „heim bewaaren zouden. Maar de Paus viel Kassa-li in zijn redenen,
 „en betuigde hem met alle de tekenen van een uitsteekende droefheid,
 „dat, hebbende zijn woord aan Hendrik gehouden, hy niets doen
 „zou't geen de gerechtigheid, noch zijn gewisse, kwetste: dat hy
 „'t vonnis der Legaaten zou bevestigen: dat Campeggius geen orders
 „van hem gehad had om de zaak sleepende te houden: dat hy hem
 „alleenlijk had belast, hem rekschap te doen van't geen'er om zou
 „gaan: dat hy wyders niet verantwoordelijk was voor d'ongelukken,
 „welken deze zaak zou konnen voortbrengen: en dat, indien Hen-
 „drik, na de Kerk en de Religie verdedigd te hebben, d'ene en d'an-
 „dere verdelgen wilde, hy het tot zijn schande, en tot zijn ongeluk,
 „zou onderneemen. De Protonotaris doordrong eindelijk tot in de
 grond van deze wederstand; en hy bemerkte, dat de Paus met den
 Keizer in verdrag was: maar de Paus verzekerde hem, dat hy zich
 geensins verbonden had, voor zo veel d'echt-scheiding belangde.

Klement ging over deze zaak te raad met den Kardinaal der vier Ge-
 kroonden, en den Kardinaal Simonet, zonder hen te spreken van de
 Bulle, daar hy Campeggius mee belast had. Hy had ze ook gegeven
 buiten weeten van 't Collegie, en zelfs zonder ze te doen registreeren.
 't Advijs dezer Kardinaalen was, dat men het proces in Engeland kon
 aanvangen, zonder nieuwe macht van Romen te verwachten. Maar
 de Kardinaalen van de Keizerlijke party bestreeden dit besluit, en be-
 geerden, dat de Paus den twe Legaaten zou verbieden, d'instructie
 van dit proces te vervolgen, en dat hy de zaak aan zich zou beroepen.
 Ter zelve tyd klaagde de Paus, over dat de Koningen van Vrankrijk
 en van Engeland hun vlijt niet hadden aangewend, om Cervien en
 Ravenne, plaatsen welken de Venetiaanen op hem veroverd hadden,
 en die, volgens het verdrag, hem wedergegeeven moesten worden,
 zo haast als de Legaat na Engeland vertrokken zou zijn, aan hem te
 doen wedergeeven. Nu kon hy zich niet inbeelden, dat de Venetiaan-
 en hem deze twe plaatsen zouden durven onthouden, indien de
 twe Koningen de wedergeevening'er ernstelijk af aandrongen. Om de
 moeyelijkheid, welke deze zaak hem baarde, te verdryven, gaf Kassa-
 li hem 't woord, dat deze twe plaatsen aan hem wedergegeeven zou-
 den worden.

1528.

Niettemin wilde de Paus geenfins van zijn voorneemen afstaan, ter zaake van de Bulle, welke men begeerde dat hy aan eenige Raadtsheeren van Hendrik deelachtig deed maaken. Hy kon zich niet inbeelden, dat men deze Bulle zo ernstelijk van hem verzocht, alleenlijk uit een blootenieuwsgierigheid, of om 'er in 't gevolg van 't proces verklaaringen uit te trekken: want de Koning en de Kardinaal wisten genoegzaam, wat de Bulle inhield. Men wilde hem dan de handen binden; maar hy was al te gaauw om zich alzo te laten bedriegen. Ordeelende echter, dat Hendrik en Volfey zeer kwalijk over hem voldaan waren, stuurde hy Francesco Campana na Engeland, om de vermoedens, welken men daar opgevat kon hebben, te verdryven, en om den Koning, en zijn Ministers, met nieuwe hoop te voeden. Deze Francesco Campana was Edelman van zijn Kamer.

Campana
van den Paus
na Engeland
gezonden.

Ziet onze
Verzame-
ling, No.
24.

Nieuwe
Ministers
met nieuwe
openingen
na Romem
gezonden.

Campeggius vond ondertusschen voorwendingen genoeg, om de proceduren te vertraagen. Hy hield het Hof van Engeland op tuil, door nieuwe en subtile voorstellingen, welken hy scheen te doen om het vonnis van 't proces te verlichten. Hier op wierden de Ridder François Brian, en Pieter van Vannes, des Konings Sekretaris voor de Latijnsche taal, in 't begin van December, na Romem gezonden. Hun voornaamste last was, in alle de Gemeene Schriften te zoeken het Brevet, daar de Spanjaarden zo veel spooks mee maakten. Zy hadden ook noch verscheidene voorstellingen aan 't Roomsche Hof te doen: *voor eerst, gesteld zijnde dat de Koningin in een Klooster ging, te weeten of de Paus dispensatie tot een nieuw huwelijk aan den Koning zou geeven: ofwel, gesteld zijnde dat de Koningin niet in een Klooster wilde gaan, ten ware de Koning daar insgelijks in ging, te weeten of de Paus den Koning van zijn geloften zou ontslaan: of eindelijk, indien de Koningin rond uit weigerde in een Klooster te gaan, te weeten of de Paus den Koning zou willen toestaan twe vrouwen te hebben; 't geen onder d'oude Wet in gebruik was, gelijk het bleek uit de voorbeelden, die men daar af te berde bracht.* Deze nieuwe Ministers moesten aan 't Roomsche Hof vertoonen, dat, dewijl hun Meester zijn schatkisten, ten dienst van de Heilige Stoel, uitgeput had, hy verwachtte, dat hem de schatkisten des Kerksgeopend zouden worden, en dat men hem daar een genoegzaam gedeelte af toe zou tellen, om zijn schaden te vergoeden. Pieter van Vannes had in 't byzonder last, om te kennen te geeven, maar gelijk of 't alleenlijk van hem kwam, dat, zo de Paus, of uit belang, of uit vrees, altijd aandes Keizers zijde overhellende, noch

noch gestadig hardebolde in de redelijke zaaken, welken men van hem verzocht, niet te willen toestaan, de Koning zich wel zou kunnen verwyderen van de gehoorzaamheid, dien hy al zijn leeven voor de Heilige Stoel betuigd had; en dat, zo deze Vorst zijn oude Godvrugtigheid voor de Pausen eenmaal verloor, eenigen zijner Bondgenooten zijn voorbeeld omhelzen, en hun Staaten aan de macht van Jesus Christus Stadthouders onttrekken zouden. En om den Paus te verzekeren, aanbod men hem niet alleenlijk een Garde of Lijfwacht van twe duizend mannen: maar men stelde ook zelfs een byeenkomst voor, van hem, van Karel, van François, en van eenige andere Vorsten, in de welke Volfey uit de naam van den Koning, zijn Meester, zou verschijnen, zo haast als de Paus'er de plaats toegesteld zou hebben, 't zy dat het was t'Avignon, te Nice, of in Savoyen. Maar Klement was van geen aart om zich al te diep met eenigen Vorst in te wikkelen: hy wilde zich liever door zich zelve handhaaven, wel wetende, dat Gardes, ten koste van wat Koning het ook zy, te hebben, is zich slaaf maaken; en gelijk een lange gevangenis hem van de dienstbaarheid had doen walgen, wilde hy zich voor een nieuw ongeval van de zelve soort niet bloot stellen. Ten anderen zou deze Garde niet genoeg geweest hebben, om hem tegen Karel te verdedigen; maar wel om jaloezyaan dezen Vorst te baaren. Eindelijk, 't was hem zo kwalijk gelukt, zich met den Keizer over hoop te hebben geworpen, dat hy vastelijk beslooten had hem niet meer te vertoornen. De Koningen van Vrankrijk en van Engeland voedden dezen Paus met hoop, zonder echter iets voor hem te doen: in tegendeel hadden zy hem alle beiden in de nood verlegen gelaaten. Ten anderen, gelijk Hendrik den oorlog niet en voerde tegen Karel, stond geheel Italiën onder de macht van dezen Keizer. 't Veiligt en 't voordeeligt voor Klement was dan, de vriendschap van den eenigen Vorst, dien hy bekwaam zag om hem t'ontruften, aan te zoeken. In deze gedachte ontzag hy Engeland niet meer, dan als'er van noden was om zijn voorwaarden of conditien voordeeliger te maaken.

By deze voegden zich noch andere betrachtningen. Hy vreesde den Lutherfchen vat te geeven op het gezag der Pausen, indien hy de Dispensatie van Julius de II. vernietigde. De Kardinaal Keurvorst van Ments had hem verwittigd, dat hy wel acht zou geeven wat hy in deze tedere gelegentheid deed: dat, zo Hendriks huwelijk verbroken wierd, de Kettens van Duitschland'er het grootste voordeel uit zouden

1528.
Ziet onze
Verzameling
No.
25.

Een Lijfwacht van
2000 mannen
aan den Paus
aangebodde.

Klement
besluit zich
by den Keizer
te voegen.

1528.

den trekken, 't geen hun Secte sedert haar geboorte noch had gehad. De Keizer dreigde den Paus ter zelve tijd, en deed tot hem zeggen; dat hy een algemeen Concilie zou vergaderen; dat hy in het zelve zou doen examineren alles 't geen tegen de geldigheid des Huwelijks van Hendrik en Katharina uitgesproken zou wezen; en dat, indien Klement de Canons overtreden had, men tegen hem, volgens de strengheid der zelve Canons, zou procederen. De Keizerschen feilden inzonderheid niet hem te doen gedenken, dat hy een Bastaart, en by gevolg van het Pausschop uitgeslooten was, en dat men hem af zou zetten. Verschrikt door zo veel dreigementen, en beevende op het gezicht van zo veel gevaaren, kon hem niets ontrukken aan deze vrees, die hem aangeboren was, en dien het herdenken van zijn gevangen is noch krachtiger maakte. Hy koos dan terstond zijde, met te besluiten in de zaak, om de welke d' Engelschen by hem aanhielden, niet verder te treden. Niettemin, gelijk zijn maxime was, gestadig te belooven, en alle zijn beloften met eeden te verzellen, hoewel hy in der daad niet minder en dacht als zijn woord te houden, stuurde hy Campana in Engeland, met geloofsbriefven, houdende aan den Kardinaal. Aldus eindigde het jaar 1528. geduurende het welk Hendrik zich, in onnutte onderhandelingen aan het Roomsche Hof, van geld uitputtede: en gewisselijk, indien hy het geen, 't welk hy uitschoot om Klement en zijn Ministers op de hand te krygen, aan goede krygsbereidsfelen besteed had, hy zou een machtige verwydering in Vlaanderen gemaakt, en Karel zo veel werks hebben gegeven, dat de Paus, daar door verzekerd, gemakkelijk toegeestaan zou hebben 't geen men niet van hem verwerven kon: zo zeer had de vrees van des Keizers wapenen zijn geest ingenomen.

1529.

In 't begin des jaars 1529. schreef Kassali aan Volfey; dat Klement met den Keizer handelde; dat hy zelf een keer in Spanjen meende te doen; en dat, het besluit genomen hebbende van onbekend derwaarts te trekken, onder den tytel van slecht Legaat, hy dezen Kardinaal verzocht, hem in de zelve hoedanigheid te verzellen. Men verstond kort daar na, door het middel van Salvati, Gunsteling des Paus, maar omgekocht door d' Engelsche Ministers, dat Klement den Keizer nooit zo zeer gevreesd had, als hy hem vreesde sedert de dreigementen, welken hy hem had gedaan, om hem de macht, gegeven aan Campeggius en aan Volfey, te doen herroepen: maar dat hy eindelijk, berouw hebbende over het vergunnen van de Bulle, en zich

Den 8
January.

zich aanmerkende als een man die ontwyfelijk verlooren was, voo-
genomen had alles aan des Keizers vernoeging opt' offeren, en het
vonnis der twe Gezanten nimmermeer te bekrachtigen.

1529.

Een Expresse of Bode, dien Kassali met deze tyding na Engeland
zond, trefte te Parys Knight en Bennet aan, die na Romen gingen,
en verwittigde hen wegens 't onderwerp van zijn reis. Hy voegde 'er
by, dat alle de vrienden, welken Hendrik te Romen had, hem rieden,
zich met alle geweld regen den Keizer te stellen; dewyl dit, vol-
gens hun gevoelen, het eenigste middel was, om, voor zo veel
d' echtscheiding betrefte, tot zijn oogmerk te geraaken. Zy, geloov-
vendé dat men hen op dit bericht herroepen zou, vervolgden hun
tocht, doch met kleine dagreizen.

Ondertusschen deed de Paus, de geveinsdheid, en te Romen, en in
Engeland, haar rol speelen. Toen de Ridder Brian, en Pieter van
Vannes, te Bolonjen kwamen, was de Protonotaris Kassali in d' uiter-
ste verbaafdheid over te verstaan, dat de proceduren te Londen noch
niet gëeindigd waren, dewyl den Legaaten gantsch geén macht ont-
brak, en dat de Paus gereed was om hun vonnis te bekrachtigen. En
hier op maakte de Protonotaris hen bekend, dat Klement een groot
onderscheid stelde, tusschen zelve vonnis te vellen, en het gewijfde
zijner Legaaten te bevestigen. Indien hy zelve de Bulle tot d' echts-
cheiding gaf, viel de gramschap der geenen, die 'er kwalijk over
vernoegd zouden zijn, noodzaakelijk op hem; en als 'er een Concilie
vergaderd kwam te worden, kan hy om deze eene zaak daar in wor-
den afgezet. Ten anderen, in een tijd van scheuring en van verdeeld-
heid, de Heilige Stoel bloot te stellen voor aldus, tusschen hem en den
Paus, die men verkiesen zou, verscheurd te worden, was de gant-
sche Kerk, en de gantsche Geestelijke Staat, in het uiterst gevaar wer-
pen; maar in een bloote bekrachtiging van het vonnis zijner Legaaten.
liep hy deze gevaaren niet.

Ter zelve tijd misleidde Kampana, dien hy na Engeland had doen
vertrekken, om Campeggius te verplichten tot de Bulle te verbran-
den, Hendriken Volfey zodanig, dat zy, verblind door zijn betui-
gingen, François Brian en Vannes bestrafte, over dat deze twe Agen-
ten zich niet voor den Kardinaal Angelus, Generaal der Observantie in
Spanjen, te Romen vervoegd hadden. In deze brief maakt Volfey hen
bekend, dat Knight herroepen, en Gardiner in zijn plaats gezonden
is: en hy ontbied aan Knight, die niet verder als Lions trok, dat,

Geveinsd-
heid des
Paus.

De Brief
is van den
15 Jan.

1529. na de verzekeringen, welken Campana van de goede wil des Paus had gegeven, men niets meer behoefde te vreezen. Deze verzekeringen waren: (,) dat Klement voor Hendrik doen zou, niet alleenlijk 't geen „ de wetten en de gerechtigheid zouden bekrachtigen; maar ook al- „ les 't geen in d' uitsprekking der Apostolische macht zou wezen: „ dat, hoewel de Paus over drie zaaken ontroerd was, over de beroe- „ ping van een Concilie, over de Komst des Keizers in Italiën, en „ over 't verlies zijner twe steden; welken men aanbod aan hem we- „ der te doen geeven, indien hy zich voor Katharina verklaarde, hy „ zich echter van al zijn macht zou dienen, om Hendrik te voldoen: „ dat hy zelfs zodanig een erkentenis voor de diensten van dezen Vorst, „ en zulk een achtig voor hem had, dat, indien hy, met S. Pieters „ Stoel te verlaaten, hem een goede dienst kon doen, hy'er uit al „ zijn hert van zou afstaan: en dat aldus de twe Legaaten hun zittin- „ gen, en hun proceduren, moesten vervolgen.

Hier op had Knight order gehad, om zich op 't spoedigst te Romen te vervoegen; de zaak van de Garde, welke men den Paus had aange- bouden, te voleindigen; hem te bedanken voor zijn goede meenin- gen; te trachten hem gerust te stellen; en hem ten dezen einde te ver- toonen, dat hy de beroeping van een Concilie geensins moest vree- zen, vermits een Concilie niet wettiglijk vergaderd kon worden, als door den Paus, en met toestemming der Koningen van Engeland en van Frankrijk; wyders dat, zo'er Bisschoppen door de Kardinaalen van des Keizers party beroepen wierden, men hen niet behoefde te schroomen; dat, wat zijn steden belangde, de zelve aan hem we- dergegeeven zouden werden, in plaats dat, indien hy ze van des Kei- zers hand ontfig, hy ze op den eersten dag zou konnen verliezen; maar dat men, om meerder zekerheid, een goed verbond tusschen den Paus en de twe Koningen moest oprichten. Met dit inzicht verzocht men Klement, zich te Nice te vervoegen. En gelijk hy den Koning, inge- val de Koningin niet in een Klooster ging, raaden kon, noch een Vrouw te neemen, en belooven, de Kinderen, welke uit dit huwe- lijk geboren zouden worden, wettig te verklaaren, verbooden Knights instructien hem, deze maatiging, daar het Roomsche Hof na scheen te hellen, aan te vaarden. De grond van de weigering was, dat men zich aldus in nieuwe langwyligheden, daar men nauwelijks het eind af zou zien, wikkelen zou; en dat ten anderen Katharina beslooten had, niets te doen, als met het goetvinden haarer Neeven. Niette- min

1529.

min had Knight last om een Bulle hier over te neemen, indien de Paus ze hem aanbood; dewyl ze in alle geval in 't gevolg van een groote nutheid zou kunnen wezen. Door een Apostil, of kanttekening, gevoegd by de zelve brief, wierd Knight herroepen: de Kardinaal ontbood aan hem, dat Gardiner, die met Campegius weer uit Italiën was gekomen, en die in zijn eerste handelingen zo gelukkig had geweest, weer na Romen gezonden was; dat men verwachtte, dat hy zijn oogmerk zou bereiken aan een Hof, daar hy alreeds geluks genoeg had gehad, en daar hy heen ging bekleed met een nieuwe waardigheid, hebbende de Koning hem Raadsheer van Staat gemaakt.

Maar een toeval, daar men zich niet toe bereid had, stuitte alle de vervolgingen. Op Driekoningendag gevoelde de Paus zich in de Mis niet wel. Deze eerste aantasting was de voorbode van een lange ziekte, van de welke men twyfelde of hy weer op zou komen; want hoewel hy eens buiten gevaar scheen te zijn, deed een instorting zijn Dokters vreezen, dat hy vergeeven was. Thans zag men in Romen ongemeene cabalen en kuiperijen, zodanigen echter als men gemeenlijk ziet, wanneer de Stoel op het punt staat van ledig te vallen. De Kolonnas, en d'andere Kardinaalen van de Keizerlijke party, schikten alreeds alle dingen tot de nieuwe verkiezing: maar de Kardinaal van Mantua liet niets achter wege, om hun aanslagen te verbreeken. Farnesius, die tot daar toe op 't land gewoond had, vervoegde zich te Romen; trad in de party, welke zich tegen die des Keizere kante; en besloot met zijn factie, indien het Spaansche leger, 't geen in het Koninkrijk van Napels was, na Romen kwam trekken, dat zy alsdan dispenserfen of vry zouden spreken van de Bulle, door de welke een nieuwe Paus niet verkozen kan worden, als op de zelve plaats daar de laatste Paus gestorven is, en dat zy zich vervolgens in eenige plaats van veiligheid zouden begeeven. 't Was in deze ontmoeting, dat verscheidene Kardinaalen met een grooten yver voor Volsey spraken; en, indien Hendriks Ministers niet schuldig hebben geweest aan een lachertige vleyery, en aan een grove leugen, men had in Romen zo veel achtbaarheids voor dezen Kardinaal, als of hy van een verhevener natuur, dan die van andere menschen, geweest had. Wy vinden ook, dat de Kardinaal van Mantua hem tot een voorbeeld voorstellende, van alle de byzonderheden zijns levens onderrecht wilde zijn; en dat, de zelve verstaan hebbende, hy een nieuwe achting voor hem opvattede. Gardiner, te Londen gekomen zijnde, berichtte Volsey

Ziekte des Paus

Ziet hun Brieven van den 27 January.

van

1529. van een profecy, die'er liep, dat een Engel, voor iemand anders, tot het Opperste Priefterschap verheven zou worden; maar dat hy weinig dagen na zijn verheffing sterven zou: dat men in alle geval niet slaapen moest: dat, zo de Paus kwam te sterven, de commissie der Legaaten met hem zou sterven; immers indien zy niet alreeds hun ampt hadden beginnen te bedienen, door eenige openbaare daad, als door de dagvaarding der partyen, 't geen genoeg zou wezen om de commissie in al haar kracht te behouden, zelfs gedurende de ledigheid des Stoels. 'k Kan vorders niet zeggen, of men zich van dit bericht diende.

Volsfey
kuiper:yen
om het paus-
schap.

(a) Zys
vanden 6
February.
No 26.

Volsfey schikte ondertusschen de zaaken zo net als 't hem mogelijk was, om zich tot Paus te doen verkiezen. Fox heeft de brief in 't licht gegeven, dien hy hier over schreef aan zijn Vertrouweling Gardiner, mitsgaders d' instructien, welken de Koning aan zijn Ministers aan 't Roomsche Hof hier op gaf. d' Origineelen van de brief (a) en van d' instructien zijn noch in wezen; en gelijk men daar in ziet, hoedanig toen ter tyd de manier was van Jesus Christus gepretendeerde Stadhouders te verkiezen, en wat de Kerk van een diergelijke verkiezing te verwachten had, hebben wy ze in onze Verzameling gelijsd; doch ziet'er hier den inhoud af.

„ De Katdinaal beval aan zijn Vertrouweling Gardiner, noch moei-
„ te, noch belofte, noch geschenken, t'ontzien, om een zo groot
„ voorneemen te doen gelukken; en hy vermaande hem, zich een studie
„ te maaken van eens iegelijks neigingen en aart te leeren kennen, ten
„ einde d' eenen door byzondere voordeelen te winnen, en d' anderen
„ t'overtuigen van de untheid, welke het gemeen uit zijn verkiezing
„ zou trekken. Wat Hendrik belangde, hy ontbood aan zijn Ministers,
„ dat hy, op de tyding van de dood des Paus, den Kardinal van Jork
„ voorstelde, als het waardigste onderwerp om S. Pieters Stoel te be-
„ kleeden, en het bekwaamste om 'er alle de gewichtige bedieningen
„ af waar te neemen: dat de Koning van Vrankrijk, uit zijn eigene be-
„ weeging, aangeboden had, de verkiezing van dezen Kardinaal t'on-
„ dersteunen, welke, 't zy dat men acht nam op het best van de geheele
„ Christenheid, of op 't belang der twe Koningrijken, voor alle an-
„ deren tot het Pausschap verheven moest worden. Hier op wierd aan
„ den Gezant, en aan d' andere Ministers, welken Hendrik te Romē
„ had, belast, alles in 't werk te stellen, 't geen het Conclave bren-
„ gen kon tot zich voor Volsfey te verklaren. Zy hadden order, om
„ met alle bedenkelijke yver en wakkerheid daar aan t'arbeiden: men
„ stuurde

„ stuurde hemeen lijst der Kardinaalen ; en aan de zyde van ieder naam
 „ stelde men een kanttekening , of zodanig een Kardinaal , volgens
 „ de schijnbaarheden , de verkiezing zou bywoonen , of niet ; of hy
 „ Volfey tegen zou zijn ; ofhy hem zijn stem zou geeven ; of dat hy
 „ geen zijde zou kiezen . Men rekende in Engeland , dat'er maar negen-
 „ en- dertig Kardinaalen in 't Conclave zouden wezen ; dat men de
 „ twe darde deelen maar van doen had , om den nieuwen Paus te verkie-
 „ zen ; en dat de twe Koningen alreeds van twintig stemmen verze-
 „ kerd zijnde , men'er noch maar zes moest trachten te winnen : en
 „ hier in wilde men , dat de Gezanten in 't begin alleenlijk de redenen
 „ gebruikten , en te kennen gaven , met welk een eer Volfey de Pau-
 „ selijke waardigheid zou handhaaven . Niettemin , *vervolgde de Ko-*
 „ *ning* , gelijk de menschen dikwils vooringenomen zijn , en dat zo
 „ zich niet altijd aan de macht van de redenen overgeeven , zal men
 „ een ander beleid moeten neemen , beneficien , sommen geldts , en
 „ andere vergeldingen belooven , welken wy u verlos geeven van aan te
 „ bieden ; verbindende ons tot de nakoming van hetgeen , 't welk gy
 „ beloofd zult hebben . Boezemt ook in , dat de rijke beneficien van
 „ den Heer Kardinaal verdeeld zullen worden onder de perfoonen , die
 „ tot zijn verkiezing geholpen zullen hebben . Ter zelve tijd is het ook
 „ noodzaakelyk , dat de Kardinaalen van onze party een vast verbond
 „ maaken , tot uitsluiting van alle ander onderwerp . Hebt ook van u
 „ Schepsels , die in 't Conclave gaan , en 'er zorg voor onze belangen
 „ draagen : dat de Ridder Kalfali dit waarneeme . Maar indien hy ,
 „ niettegenstaande alle uw poogingen , ziet , dat een andere factie
 „ d'overhand staat te krijgen , zo doet uw protestatiën of betuigingen
 „ uit den naam des Konings van Vrankryk , en uit mijn naam ; en dat
 „ vervolgens alle de Kardinaalen van onze party zich vertrekken . Zo
 „ het Conclave wankelt , vrezende de Keizerlyke machten op den
 „ hals te krijgen , zo doet haar aanbieding van een Garde van twe of
 „ drie duizend mannen : de Koning van Vrankryk zal order aan zijn
 „ benden sturen , om zich in optocht te begeeven , indien zy zien ,
 „ dat de Spanjaarden in het Milanees , of in het Koninkryk van Napels ,
 „ eenige beweging maaken . Verzekert het heilig Collegie , dat de
 „ Heer Kardinaal , zo haaft als hy de tyding van zijn verkiezing gekree-
 „ gen zal hebben , zijn Hofte Romen zal gaan houden . Tracht voor-
 „ naamelyk , den Kardinaal van Medicis in onze belangen te trekken :
 „ laat echter niet na , den Florentijnen te belooven , dat ze bystand

1529. „ zullen krygen , om de Medicis uit het gouvernement van hun stad
 „ te verdryven. Hebt altijd het oog op den handel van de Fransche
 „ factie : geeft acht , dat zy geen ander onderwerp voor en stelle , in-
 „ dien de Heer Kardinaal buitengeslooten wierd , en dat zy niet en
 „ weigere de protestatie te doen. Eindelijk , zo deze Kardinaal niet
 „ verkoozen kan worden , zo ziet wat men voor den Kardinaal Campeg-
 „ gius zou kunnen doen ; en doet in dat geval geen protestatie. Deze
 laatste woorden waren 'er by gevoegd , om Campeggius te verplich-
 ten tot den Koning t' eenemaal toegedaan te zijn :

Dit was het beleid der Apostelen van die tijd , waarlijk zeer weinig
 overeenkomende met dat der eerste Discipelen van Jesus Christus ,
 welke een navolger aan Judas willende geeven , toevlucht tot het lot
 namen : maar het schijnt , dat de navolger van den Prins der Aposte-
 len met minder eenvoudigheds , en met meer hoogmoeds , verkooz-
 en moet worden , als Mathias.

*De Brief
 is van den
 20 Febr.*

*Nieuwe
 instructien-
 raakende
 d' Echtheid-
 ding.*

Terwyl de zaaken aldus stonden , kwam 'er bericht in Engeland ,
 dat Klement aan de beterende hand was. Straks beval men Kallali ; zijn
 „ laatste instructien geheim te houden ; ondertusschen t' arbeiden om
 „ stemmen in het Collegie te winnen ; en niet toe te laten , dat de
 „ Kardinaalen van zijn factie in 't Conclave traden , indien 'er de min-
 „ ste reden was om een gevolg , srydende tegen hun hoop , te vreezen :
 „ dat , indien de gezondheid des Paus in een beter staat was , men
 „ ernstelijk nieuwe orders van hem verzoeken moest , uit kracht der
 „ welken men de groote zaak des echtscheidings kon afdoen : dat de
 „ zelve afgedaan zijnde , Volsey zich by den Paus vervoegen , en hem
 „ in Spanjen volgen zou : wyders , dat de Paus den Keizer zo zeer niet
 „ moest vreezen , dewyl hy de belangen van zijn Moeye niet en hand-
 „ haafde , als uit staatkunde ; dat hy de zelve gemakkelijk zou laten
 „ vaaren , zo haast als hy van een andere kant voldaan zou zijn ; dat
 „ hy , ten argsten genomen , van 't zelve jaar niet in staat kon wezen
 „ om een tocht in Italien te doen , vermits hy zich van Vrankrijk , en
 „ van Engeland , gedreigd zag. Hier na bracht men te berde verschei-
 „ dene voorbeelden van diergelijke dispensatien , vergund aan onder-
 „ scheidentlijke Vorsten ; onder anderen een van Alexander de VI. aan
 „ den Koning van Hongaryen , welke nooit betwist had geweest , hoe-
 „ wel dezen Paus toenmaals tegen het goedvinden der Kardinaalen ge-
 „ handeld had. Men voegde 'er by , dat 'er een zeer groot onder-
 „ scheid was tusschen den Koning van Hongaryen , en Hendrik ; heb-
 bende

„bende deze laatste gewichtige diensten aan de Kerk gedaan. Alles 't geen men tot daar toe, ter zaake van d' echtscheiding, gezegt had, was in de zelve brief tot algemeene punten gebracht, welken men aan Kassali stuurde, om ze den Paus te toonen. 't Origineel van deze brief, en van dit extract, is noch in wezen: men kan 'er in onze verzameling de cotype af zien.

1529.

No. 27.

Zo haast als de Paus weer op de been was, ging de Gezant van Engeland hem bezoeken, en vond hem minder gunstig als d' andere maa- len. Hy had, zo wel als de Koning; van Vrankrijk, eenig vermoeden, dat Hendrik heimelijk met den Keizer handelde, en dat hy hem groote aanbiedingen deed, om hem in de vernietiging van zijn huwelijk te doen bewilligen. François schreef hier over een zeer moeyelijke brief aan den Paus, waar van ik het Origineel gezien heb. Klement, ontzet over een diergelijke tyding, vraagde aan d' Engelsche Gezanten, wat zy wilden dat hy 'er af gelooven zou. Zy verzekerden hem, dat het een bedrog was, en voegden 'er by; dat het verbond van François en Hendrik door hun Meester nimmermeer verbroken zou worden; en dat d' Agenten des Keizers deze valsche geruchten dedden loopen, om de wantrouw tusschen de twe Koningen te brengen. De Paus, een weinig gerust gesteld, immers voor zo veel men bespeuren kon, zei hen, dat d' eenigheid dezer twe Vorsten nooit noodzaaklijker geweest had, als ze 't in die tijd was

Maar de zaaken wierden, door d' instorting van Klement, noch een maal opgeschort. Op deze tyding, verdubbelde Volfey zijn kuiper- ryen tot het Pauwffchap. Hy gasterf stond last aan Gardiner, en aan d' anderen, dat zy alle hun vlyt zouden aanwenden, om den Paus te spre- ken, en hem twe zaaken voor te stellen, al vonden zy hem ook ziel- toogende. d' Eene was, dat hy aan alle de Christene Vorsten zou be- lasten, op straf van den ban, een algemeen bestand te maaken. Ver- scheidene Pausen, onder anderen Leo, hadden 't gedaan; en indien Klement van zijn ziekte moest sterven, kon hy, volgens 't gevoelen van den Kardinaal, geenige daad doen, welke meer verdiende als die, noch die zijn zaligheid meer verzekerde. De tweede voorstelling van Volfey betrefte Hendriks belangen: men wilde aan den Paus ver- toonen, dat zijn gewisse voor God beladen zou wezen, indien de zaak des echtscheidings noch onafgedaan bleef. Daar benevens be- lastte men aan Gardiner, krachtiglijk t'arbeiten, om een gedeelte der perfoonen, die tot dezen Paus naderden, en der Kardinaalen, of

Instorting
van de Paus.

In dato
den 6. Apr.
Ziet onze
Verzame-
ling, No.
28.

1529.

der Officiers van de Rota, op de hand te krygen, ten einde het vonnis van de zaak, 't zy dat Klement beterde, of dat hy ziek bleef, te verhaaften: en gelijk de Bisschop van Verone groot vermogen by den Paus had, kreegen d' Engelsche Ministers verscheidene orders, om hem groote beloften te doen, ten einde hem aan hun zyde te trekken, en hem vervolgens te verplichten Klement niet te verlaaten. Men wilde door dit middel de kwaade diensten, welken de Kardinaal Angelus en de Aardtsbisschop van Kapua, die den Paus byna nooit verlieten, aan Hendrik deden, verbreeken; en men gaf den Bisschop te verstaan, dat de Koning de zaak zodanig ter herte nam, dat hy bykans zo lief zijn twe Kroonen zou verliezen, als zich onderkroopen zien door twe Monniken, gelijk die waren. Voor my, *voegde de Kardinaal'er by*, 'k zou mijn hoofd van goeder herte opofferen, om geen getuige te zijn van d' ongelukken, welke gebeuren zullen, indien men zijn Majesteit geen voldoening en geeft.

De Bisschop van Bayonne door Francois na Rommen gezonden, om Hendriks zaak te helpen bevorderen.

De Koning van Vrankrijk alstoen Hendrik willende helpen, stuurde ten dien einde na Rommen den Bisschop van Bayonne, die een keer in Engeland deed, om zich van den aart der zaak een weinigje t' onderrechten: en hy moest, gezamentlijk met d' Engelschen, of een Bulle verzoeken, die het proces eindigde, of een nieuwe Commissie voor de Legaaten, welke hen de macht gave van vonnis te vellen, even als de Paus zelve, en allerhande perfoonen, Keizers, Koningen en anderen, te doen dwingen om alle de stukken, die men van nooden zou hebben, te voorschijn te brengen. Deze clausul betrefte voornaamelijk den Keizer, welke weigerde 't origineel van het Brevet, daar men in Spanjen zo veel af sprak, te Londen te stuuren, en die 'er aan de Legaaten maar een aurfentijke cotype af gezonden had. Nu vreesde men, dat dit de dekmantel van een nieuw proces mocht wezen. Wat 'er af zy, men gaf last aan Gardiner, om zorg te draagen, als hy de nieuwe Commissie zou komen op te stellen, dat het niet en geschiedde zonder het advijs der gaauwste Canonisten, die alsdan te Rommen zouden wezen. En hier konnen wy zien, dat deze Doctor alreeds een handschrift in zijn handen had, getekend van den Paus, die zich verbond tot het vonnis der Legaaten te bekrachtigen; want men beveelt aan Gardiner, zorg te draagen, dat de datum van dit handschrift, en de datum van de nieuwe Commissie, malkander niet om verstooren. Men ontbood echter aan deze Ministers, dat, zo zy de Bulle, of de nieuwe Commissie, niet konden verwerven, en dat men hen een middel

deling kwam voor te stellen, welke in 't oordeel van verstandige lieden de zelve kracht had, men 'er zich mee vernoegen, de zelve aan neemen, en 'er met alle mogelijke spoed d' acte af over stuurden moest. De Kardinaal beswoer hen, by d'oneindige Majesteit Godts, dat zy doch niets vergeeten wilden, om den Koning, en hem, uit de bekommering te redden; op dat deze Vorst, verlost van de wroegingen daar zijn gewisse door geknaagd wierd, 't overige zijner dagen in een volkomene vernoegdheid konde doorbrengen. Hy belaste hen vervolgens, indien zy niets van den Paus verwierven, zo voor den zelve, als in de tegenwoordigheid der Kardinaalen, te protesteren tegen het onrecht, 't welk men hen deed; en te verklaaren, doch alleenlijk uit zijn en niet uit Hendriks naam, dat de Koning en het Koninkrijk van Engeland voor de Pausen verlooren waren; en dat daarenboven de Koning van Frankrijk, en Hendriks andere Bondgenooten, van de gehoorzaamheid der Roomsche Stoel afwyken, en 'er ook hun Onderzaaten van zouden doen afwyken: 't geen swaarder genomen moest worden als des Keizers toorn, of 't verlies van twee steden. Eindelijk, zy hadden last om t' ondervorschen wat het Geestelijk Recht toe zou laten dat het Consistorie, gedurende de ledigheid der Stoel, in deze zaak deed; en men beval hen, te raad te gaan met de Canonisten, over verscheidene plaatsen van het Geestelijk Recht die betrekking tot deze zaak hadden, en de lichten, welken men hen zou geeven, om d' overzetting van 't proces, of d' afbrekking der proceduren, te beletten, te volgen.

't Roomsche Hof vervaardigde toen voor Volfey zijn Bullen, wegens het Bisdom van Winchester; maar het schatte de zelve op vyftien duizend dukaaten: en hoewel hy, om deze som, dien hy overmaatig groot vond, en die 't inder daad was, te doen maatigen, de diensten, welken hy aande Kerk had gedaan, te berde bracht, wilden de Kardinaalen echter niet van hun stuk afwijken. Zy antwoordden; dat d' Apostolische Kamer arm was; en dat zy Volfey niet door de vingeren konden zien, zonder aan verscheidene Franschen, welke Bullen hadden te doen vervaardigen, reden te geeven om de zelve gunst te verzoeken. De Kardinaal voerde hen daar op te gemoet; dat hy ten hoogsten niet meer als vyf of zes duizend dukaaten zou geeven, ter oorzaak dat hy 't Bisdom van Durham maar voor dat van Winchester verwisselde; en dat zy een goede som zouden trekken van den Prelaat, die 't bezit van Durham ging neemen; cindelijk dat,

Bulle voor Volfey vervaardigd, wegens het Bisdom van Winchester.

1529. indien zy hun Bullen tot een zo hooge prijs stelden, hy'er gantsch geen hebben wilde; en dat hy ze wel missen kon, vermits de Koning hem alreeds het wereldlijke van dit Bisdom gegeven had. Hier uit kan men wel begrypen, dat het het geestelijke niet en was 't geen hy 't meest in de beneficiën zocht: en men kan hier ook aan merken, hoedanig d' aspersingen van 't Roomsche Hof in die eeuw waren. De Bullen des Kardinaals wierden eindelijk vervaardigd; maar ik vind niet, hoe veel ze hem kwamen te kosten.

Toen de Paus buiten gevaar was, had hy grooter geneigheid, als ooit, om met den Keizer in een enge vereeniging te treden; en minder gesteldheids, om den Koning Hendrik, en den Kardinaal Volfey, te voldoen. Mogelijk veranderde hy aldus niet van gedachte, als na dat hy de kuiperijen van dezen laatste om het Pausschap ontdekt had.

De Kei-
zer prote-
steert tegen
de Commissie
der Legaaten.

d' Eerste trêe, die de Keizer in de zaak van Katharina deed, was uit de naam van deze Vorstin te protesteren, en de Legaaten te weigeren; den een als Hendriks Minister van Staat, en als Katharinas gefworen vyand; en den ander als verdacht, ter oorzaak dat hy een Bisdom in Engeland bezat. De Ministers van Hendrik verzochten den Paus, de protestatie van Karel niet aan te neemen: maar hen wierd gezegt, dat de wettē noch de gerechtigheid niet toe en lieten de zelve te verwerpen. Niettemin, om den Koning niet te vertoornen, kreeg Salviati last van het Roomsche Hof, om aan Campegius te schryven; dat, hoewel de Paus de protestatie des Keizers niet en had verworpen, vermits ze op het recht en op de gerechtigheid gegrond was, hy echter zo veel begeerte als ooit had, om Hendrik te voldoen; en dat de Ministers van dezen Vorst zich bedroogen, als zy aan de goede meeningen van zijn Heiligheid twyfelden.

Maar toen was het, dat d' Engelschen d' oogen begonden te openen, en dat zy, eindelijk de voorneemens des Paus bemerkende, lichtelijk oordeelden, dat 'er van de kant van Romē niets te hoopen viel. De Koning, vergramd over dit beleid, besloot ook, d' rechtscheiding niet langer, als voor de twe Legaaten, te vervolgen. En vermits Gardiner voor de gaauwste Canonist van Engeland gehouden wierd, dat hy by gevolg de bekwaamste man was om het proces wel te beleiden, herriep men hem van Romē; en de Koning wilde niets aanvangen, eer deze Doctor weer te rug gekomen was. De Ridder Brian wierd ter zelve tyd herroepen. Zy klaagden alle beiden, toen zy oorlof van den Paus namen, bitterlijk over zijn zydigheid voor den
Kei-

Keizer; en over dat zo veele beloften, welken hy aan de Legaaten had gedaan, en die de Legaaten weer aan den Koning gedaan hadden, gantsch geen vrugt voort en brachten. Zy voegden 'erby, dat hun Meester zeer wel zag, dat hy van de Roomsche Stoel niets meer te verwachten had; en zy zeiden noch, van des Kardinaals wege, alles 't geen zy bekwaam oordeelden om Klement te verwaggelen. Hier na trachtten zy in de Commissie der twe Legaaten eenige vermeerdering van macht te verkrijgen; want zy wisten genoegzaam, dat zy geen nieuwe Bulle, noch eenige nieuwe order, verwerven zouden. Van d' andere kant, hoewel Gardiner eindelijk een schriftelijke belofte van den Paus gekreegen had, dat deze Paus den Legaaten de kennis der zaak niet beneemen, en dat hy in tegendeel hun vonnis bekrachtigen zou, vond men te Londen, dat deze belofte vervat was in termen, welke den Paus alle macht lieten om de zelvê, als 't hem believen zou, te herroepen. Men stelde derhalven een nieuw ontwerp van belofte op, in wezen d' eerste gelijk, maar verzeld met clausulen, die Klement de handen veel meer gebonden zouden hebben als de voorgaanden. Men beval aan Gardiner, alles in 't werk te stellen, om den Paus deze laatste belofte te doen tekenen, en tot hem te zeggen, dat d' eerste belofte, door achteloosheid der Bode, zo nat geworden was, dat men 'er zich geensins af dienen kon, zijnde de meeste woorden uitgegaan; dat zulks tor zijn bederf zou strekken, dewijl hy 'er een zo achteloos man mee beladen had; en dat hy derhalven zijn Heiligheid bad, hem een nieuwe te geeven. En in geval Gardiner deze belofte verkrijgen kon, vermaande men hem, krachtiglijk t' arbeiden, om 'er clausulen in te doen stellen, welke de zelve onwederroepelijk maakten. Wyders moest hy den Paus verzekeren; dat, hoewel de Keizer tot aan Barcelone was genaderd, ten einde de zaaken van Italiën, door een schijnbaare tocht, te handhaaven, hy echter, en zonder leger, en zonder vloot was; dat men derhalven gantsch geen redenen had om hem te vreezen; dat hy ondertusschen, zo te Londen, als te Patijs, zijn uiterste vlyt aanwendde, om met den een of den ander der twe Koningen vrede te maaken; maar dat zijn poogingen zonder gevolg zouden wezen, dewyl Vrankrijk en Engeland alstoenvastelijk te samen vereenigd waren.

Niets was echter bekwaam om den loozen Paus te verwaggelen; en deze groote Comediant wachtte zich wel van 'er zich door te laten misleiden. In tegendeel, als hy verstond, dat zijn belofte uitgegaan

1529.

Ziet onze
Verzame-
ling. No.
29.

1529.

was, had hy 'er in zijn hert een groote blydschap over, en dacht nergens minder op als om een nieuwe te geeven: invoegen dat Gardiner en Brian weer na hun land keerden, weinig voldaan over hun handelingen. De Doctor Bennet wierd in hun plaats gezonden, met een der wydlustigste en gewichtigste brieven, welken ik over deze zaak gezien heb. 't Was een brief der twe Legaaten aan den Paus, en aan 't Consistorie, waar aan zy schreeven: (,) dat zy getracht hadden, „ hoewel te vergeefs, de twe partyen te brengen tot d'eeue voor „ d'andere te wyken: dat de Koningin hen het Brevet getoond had, „ en dat zy redenen genoeg hadden om te gelooven, dat het valsch „ was: dat zy vonden, dat het te veel voor hen was, uitspraak te „ doen wegens de geldigheid der Bullen, of der Brevetten van een Paus, „ en uit te wyzen of d'eenen en d'anderen authentijk waren: dat zy ten „ minsten niet, als tot hun leedwezen, Rechters konden zijn in een „ proces, daar men 't in twyfel stelde, of de Paus in zekere geval- „ len dispensereen kon: dat derhalven het veiligst was, de zaak te „ Romen te beroepen: dat de Koning in de beroeping zou bewilligen, „ mits dat de Paus hem tekende, dat hy spoediglijk vonnis voor hem „ zou geeven: dat, dit alles ingezien zijnde, zijn Heiligheid moge- „ lijk beter zou doen, dat hy een Dekretaale Bulle vervaardigde, om „ de zaak op 't spoedigst t' eindigen: dat dit beleid niet zonder voor- „ beeld was, gelijk 't de Doctor Bennet zou betoonen: dat het on- „ dertusschen raadzaam zou wezen, dat de Paus zijn vermaaningen „ aan de Koningin verdubbelde, en dat hy haar trachtte t'overreden „ tot in een Klooster te gaan: dat men daar door zagtelijk en gemakke- „ lijk een eind van alle swaarigheden zou maaken: dat zy wyders niet „ zonder deernis konden zien de wroegingen, en het hertzeer, daar „ de Koning, sedert ettelijke jaaren, door geknaagd wierd; hebben- „ de d'uitwyzingen der Oudvaders, en de disputen der Godtsgeleer- „ den, hem in zodanig een ontroerdheid gebracht, dat, om daar niet „ onder te beswyken, hy niet alleenlijk een groote geleerdheid, maar „ voor al een byzondere genade en verlichting, van noden had: dat „ by 't belang van zijn gewissie noch gevoegd waren 't belang van zijn „ Staaten, en de begeerte om manlijke kinderen te hebben, welke „ zonder zwaarigheid op hem volgende, zijn Onderzsaaten eenig ge- „ luk verzekeren mochten: dat het derhalven niet billik was, d'uit- „ wyzing van zijn zaak langer uit te stellen; en dat alle deze betrach- „ tingen door geenige andere overgehaald konden worden. Eenige

vy-

Brief der
Legaaten
aan de Paus.

Ziet onze
Verzame-
ling, No.
30.

„ vyanden van dezen Vorst, *voegden 'er deze twe Legaaten by*, doen
 „ het gerucht loopen, dat zijn vervolgingen alleenlijk gegrond zijn op
 „ zijn afkeer van de Koningin, en op de begeerte van een andere te
 „ trouwen, welke echter tot noch toe noch bekend, noch mogelijk
 „ verkoozen is. Waarlijk, vervolgden zy, de Koningin is van een ver-
 „ drietigen aart; zy heeft een onaangename ommevang, en is tegen-
 „ woordig buiten staat van kinderen te krygen: maar daar is gantsch
 „ geen schijn, dat de Koning, hebbende zijn geheele jeugd met haar
 „ doorgebracht, en haar geduurende die tijd zeer grootē vriendschap
 „ betoond, omtrent het eind van zijn dagen lichtelijk van beleid ver-
 „ andere, en zich bloot stelle voor zo veel dwarslagen, voor zo veel
 „ moeyelijkheden, en voor zo veel ongemakken, alleenlijk om zich
 „ van haer t'ontslaan. Wy hebben andere beweegredenen in zijn hert
 „ gevonden; wy hebben 'er in gezien de vreeze Godts, een groote
 „ betrachtig voor de wetten, en voor de billikheid: en hoewel hy
 „ van zijn Onderzaaten aangepert word om zich uit de bekommering
 „ te redden, hebben wy hem altijd in het besluit gevonden van d' uit-
 „ wijzingen der Heilige Stoel te verwachten. Wy besweeren uw Hei-
 „ ligheid dan, met alle de bedenkelijke yver, hem eindelijk het hulp-
 „ middel, 't geen hy van noden heeft, te vergunnen. 't Is hier de
 „ plaats niet om zich met de strengheid der wetten op te houden; en
 „ dewijl de ziel en de kracht der Canons op uw Heiligheid beruft, is
 „ het billijk, dat gy in ontmoetingen, daar het recht twijfelachtig is,
 „ en daar men groote gevaaren loopt, van de strengheid der Kerkelij-
 „ ke instellingen afstaat. Andersins zou den Koning gehouden zijn,
 „ de raad te volgen, welke yerscheidene zijner Ministers aan hem gee-
 „ ven: hy zou mogelijk toevlucht neemen tot middelen, die een ge-
 „ vaarlijke krak aan 't gezag der Heilige Stoel zouden toebrengen. Wy
 „ kunnen niet alleenlijk den Koning van Engeland, maar den Be-
 „ schermer des Geloofs, verliezen: de Heeren en den Adel zijn ver-
 „ toord over te zien, dat men d' uitspraak van een zaak, daar hun
 „ goederen, en hun levens aanhangen, zolang uitsfelt: men klaagt
 „ over zo veel langswyligheden: en men zegt dingen, daar wy uw
 „ Heiligheid niet af durven onderrechten. Wy zullen ons vernoegen
 „ met hem te doen weeten, dat ze rond uit zeggen; dat eenige Pausen
 „ de wetten Godts wel veranderd hebben, als zy 't raadsaam hebben
 „ geoordeeld; en dat een Paus nu weigert te herroepen 't geen een
 „ zijner Voorzaaten heeft gedaan: als of een Bulle heiliger was als 't
 „ God-

1529.

„ Godlijk Recht. De Koning van zijn kant, heeft noch de listigheid,
 „ noch het bedrog by der hand gevat; en hy verwacht noch tegen-
 „ woordig een antwoord, 't geen zijn staat vast stelle, en derust aan
 „ zijn gewisse wedergeeve.

(a) Zy is
 vanden 6.
 April.
 Leven
 van den Kar-
 dinaal Cam-
 peggius in
 Engeland.

Hoewel 'er groote kracht in deze Brief zy, deed zy echter geen in-
 druk op den Paus. Gelijk zijn schikkingen, en zijn party, alreeds
 genomen waren, tresten de redenen van Bennet hem geenfins. On-
 dertuffchen was Campeggius zodanig op des Konings zijde, dat hy
 alles voor hem gedaan zou hebben, indien hy niet gevreesd en had
 zich by de Paus te bederven. De Koning zelve twijfelde 'er niet aan,
 gelijk men ziet uit een (a) brief, welke hy in die tyd aan zijn Ministers
 te Romen schreef. Deze Kardinaal gaf zich t'eenemaal over aan de
 wellust: hy leidde een ongeregeld leven, en bracht den dag door
 met den dobbel, of met de jacht; en de nacht in schandelijke ver-
 maakelijkheden. Hy had een zijner Bastaarden in Engeland gebracht,
 dien de Koning Ridder maakte. Wat reden kan men dan hebben om
 zich te verwonderen, dat deze Vorst de geneugte najaagde, heb-
 bende aldus voor oogen het voorbeeld van twe Legaaten, welke den
 Paus verbeeldden?

't Proces in
 Engeland
 voor de Ba-
 lie.

Ziet het
 origineel
 vandeze
 Journaal-
 len, welke
 zijn in de
 Bibliotheek
 van M.
 Cotton. Vi-
 tell. B. 12.

't Proces wierd toen ter tijd in Engeland voor de balie gebracht;
 dit proces, zeg ik, 't geen zo vermaard is, waar van men verschei-
 dene verhaalen heeft gegeven, en waar van men echter wezendlijke
 omstandigheden vergeten heeft. Op de laatste dag van de maand
 May, vervaardigde de Kancelier, onder 't groot zegel, een verlof-
 brief aan de Legaaten, om hun Commissie te volbrengen. Zy verga-
 derden de zelve dag. De Commissie wierd gebracht door den Bis-
 schop van Linkoln, en gegeven aan den Protonotaris der Legaaten,
 die ze overluid las. Hier na namen de twe Kardinaalen de zelve in hun
 handen, verklaarende, dat zy 'er den inhoud af volbrengen zouden.
 Terstond deed men de Secretarissen, gekoozen tot deze Rechtbank,
 den eed afleggen: de Koning en de Koningin wierden gedagvaard te-
 gen den achiende van de volgende maand, des morgens tusschen neg-
 gen en tien uren; en de Rechters stonden op, stellende hun Zittin-
 gen tot die dag toe uit. Op den achiende Juny vergaderden zy weder;
 en d' Officiers, welken zy gelastigd hadden, om de dagvaarding te
 doen, reckschap van hun verrichting gegeven hebbende, verschee-
 nen Rykaard Samson, Deken van des Konings Kapel, en Jan Bell,
 als Gemachtigden van dezen Vorst. De Koningin kwam zelve; pro-
 testeerde

protesteerde tegen de Legaaten; en zei, dat zy hen geensins voor haar Rechters erkende; dat de zaak alreeds te Rom en beroepen was; en dat zy eenige tijd verzocht, om het te bewijzen. De Legaaten stonden haar drie dagen toe, en stelden hun zittingen uit tot den eenen- twintigste.

't Was omtrent deze tijd, dat men in den Raad van Staat bloedige klachten tegen Katharina zag te voorschijn komen. Men bracht daar in te berde: (,) dat men een samensweering, om den Koning en Vol-, fey van kant te helpen, kwam t'ontdekken: dat, indien Katharina ,, deel aan de toeleg had, men haar in geenerley wyze zou ontzien: ,, dat zy, 't zy in 't bed, of elders, geen liefde tot den Koning had ,, gehad: dat, zo haast als deze Vorst zich aan de moeyelijkheid ,, overgaf, men haar in een ongemeene vrolijkheid zag: dat zy alle ,, haar lieden opwekte om zich te verheugen, om te dansen, en om ,, vreugde te betoonen: dat zy dit noodzaakelyk uit versmaading voor ,, haar Man moest doen; dewyl zy aldus, op een tijd dat zy God ,, moest bidden, om de gewichtigste zaak van haar leven gunstig- ,, lijk voor haar t'eindigen, uit haar aangebooren aart trad, en ,, een vrolijkheid nabootste: dat zy zo wel van beleid als van humeur ,, veranderde, vertoonende zich dikwils langs de straten, en alle de ,, voorbygangers beleefdelyk groerende: dat haar voorneemen onge- ,, twijfeld was, de Volkeren van hun genegentheid rot den Koning ,, afte wenden: eindelyk dat, hoewel zy het gepretendeerde Brevet ,, van Julius de II. iange tijd in haar handen had gehad, zy 't niet eer ,, te voorschijn had willen brengen: dat het uit dit alles bleek, dat zy ,, haar Man haatte: dat derhalven de Raad, oordeelende des Ko- ,, nings leven in gevaar, van advijs was, dat hy zich t'eenemaal van ,, Katharina afsonderde, zo wegens de tafel, als wegens het bed; dat ,, hy geen verkeerling meer met haar en hield; en dat hy aan de Prinzen ,, zyn Zoonen verbood, omtrent haar te komen. Men moest dit alles aan deze Vorstin zeggen, om haar te brengen tot in een Klooster te gaan, en haar zaak niet langer te verdedigen. De Kardinaal had onder aan 't papier, daar deze klachten uitgetrokken zyn, in 't Latyn geschreeven; dat zy dwaas was, dat zy tegen den Koning twistte; dat haar Kinderen van God niet gezegend hadden geweest; dat het Brevet verdicht was; en hy voegde'er iets by van de redenen, om de welken het valsche geoordeeld wierd: maar de Koningin had al te veel standhaftigheids om door diergelijke dreigementen verwaggeld te worden.

1529.

Bloedige
klachten te-
gen Kathari-
na.

1529.
De Koning
en de Koningin
in verschijne voor
de Rechters.

(a) (Zie
het Bock;
geintitu-
leerd,
Fidelis servi,
infideli subdi-
to responsio.

Op den een- en twintigste Juny hielden de Kardinaalen hun Zittingen, alwaar de Koning en de Koningin in persoon verscheenen. Campeggius deed een lang vertoog over de redenen, welke Volsey en hem verplichtten dese Rechtbank te spannen: *dat het (a) een ongehoorde, schandelijke, en onverdraagelijke zaak was, dat Hendrik en Katharina aldus in een staat van overspel, of liever bloedschande, leefden: dat de Paus aan zijn Collega, en aan hem, macht gegeven had, om de geldigheid van dit huwelyk te examineren, en vonnis te vellen: wyders, dat zy voor God betuigden, dat zy volgens alle billikheid, met een volkomene oprechtheid, en zonder eenige gunst, of eenige voorkoming, zouden oordeelen.*

De Koning en Koningin verdedigden ieder zijn zaak, met redenen van voorbereiding, welken Hall, een zeer naauwkeurig Auteur van beuzelingen te verhaalen, niet gefeild heeft in zijn schriften te voegen: maar een reden, die my gelooven doet, dat ze waarlijk gesproken zijn, gelijk hy 't verzekert, is dat ik ze in de Journaalen, of dagelyksche aantekeningen, van dat Hof vind; hoewel ze daar niet ingelijfd zijn als gedeelten der zelve Journaalen.

Ziet onze
Verzame-
ling, No.
34.

Wyders de naauwkeurigheid, die men anders in Mylord Herbert ziet, begeeft hem hier: hy wil, dat de Koningin sedert den 18. Juny in het Hof der Kardinaalen niet verscheenen zy; en ter oorzaak dat de Journaalen van eenige Zittingen verlooren zijn, spreekt hy den Schrijvers van die tijd tegen, en beweert, dat de Koning en de Koningin na den 18 niet meer te samen verscheenen, en dat de Zittingen, welke volgden, die van den 25 waren. Gewisselijk hy bedriegt zich; want men ziet uit een brief des Konings, geschreeven aan zijn Ministers aan 't Roomsche Hof, dat deze Vorst en Katharina op den 21 van de gemelde maand voor de Legaaten verscheenen hadden, en dat zy zich beiden ter neer hadden gezet, staande hun Advokaaten rondom hen. Fisher, Bisschop van Rochester; Standish, Bisschop van S. Asaf; en Ridley, vermaard Godtsgeleerde, waren Advokaaten van Katharina. De Koning en de Koningin geroepen zijnde, antwoordde de Koning, *hier ben ik*. Straks stond de Koningin op, ging zich voor hem op de kniën werpen, en trachtte hem te beweegen, door een teder en zieltreffend vertoog, en bekwaam om al de wereld tot deernis te verwekken. Zy zei onder andere dingen: (,) dat zy een arme „vreemde vrouw was, die zich in de Staaten van haar Man, noch ge- „trouwe Advokaaten, noch onzydige Rechters, belooven kon: „dat

Vertoog der
Koningin.

„ dat zy tot daar toe niet en wist, waarin zy den Koning beleedigd
 „ mocht hebben: dat zy, geduurende een bywooning van ten min-
 „ sten twintig jaaren, altijd getracht had hem te behaagen: dat, in-
 „ dien hy 'er volgens zijn gemoed af wilde spreken, hy bekennen
 „ zou, dat hy haar maagd-gevonden had: dat hun huwelijk door de
 „ geboorte van verscheidene kinderen gevolgd was geworden: dat,
 „ zo zy in haar plicht omtrent hem gebrekg was gebleeven, zy be-
 „ willigde in met schande van hem gescheiden te zijn: dat hun Va-
 „ ders, zeer wijze en zeer voorzichtige Vorsten, die volgens alle schijn-
 „ baarheden goede Raadsheeren, en verstandige Rechtsgeleerden, by
 „ zich hadden, in hun huwelijk deze nietigheden niet hebbende ge-
 „ vonden, welken men sedert het sluiten van het zelve daar in zocht,
 „ zy gantsch geen plaats behoorden te hebben: eindelijk, dat zy de
 „ Rechters weigerde, met het besluit van nimmermeer toe te staan;
 „ dat de zaak uitgewezen wierd in een plaats, daar haar Advokaaten,
 „ die genoemd waren door den Koning, hun Opperheer, zich niet
 „ met een genoegsaame vryheid zouden kunnen uitdrukken: dat zy
 „ derhalven verzocht, dat men haar vry kende van t'antwoorden,
 „ tot dat zy brieven uit Spanjen gekreegen zou hebben. Dit gezegt
 „ zijnde, stond zy op, maakte een zeer diepe eerbiedigheid voor de
 „ Koning, en ging heen. De Rechters deeden haar weerom roepen;
 „ maar zy vervolgde haar weg, zonder een woord t'antwoorden: en
 „ sedert zag men haar niet meer voor de Legaaren verschijnen.

1529.

Zo haast als zy uit de zaal gegaan was, betuigde de Koning aan de
 vergadering; dat deze Vorstin hem altijd zeer getrouw en zeer onder-
 daanig had geweest; en dat haar deugd, en haar goede hoedanighe-
 den, groote lof verdienden. De Kardinaal van Jork zei daar op; dat,
 dewyl men hem beschuldigd had van de gronden dezer zaak gelegd te
 hebben, hy den Koning bad, op zijn gewisse te verklaaren, wie 'er
 hem t'eerste ontwerp van ingeboezemd had. De Koning verzekerde:

De Koning
 verklaart
 zich wegens
 d'oorpronk
 zijner be-
 kommerin-
 gen.

„ dat de Kardinaal hem altijd van de gedachte der Echtscheiding had
 „ afgewyderd: dat d'eerste bekommelingen, welken hy ten dezen
 „ opzichte had gehad, hun geboorte verschuldigd waren aan de rede-
 „ nen des Bisschops van Tarbes: dat, ziende den Koning van Frank-
 „ rijk zo zeer tegen de regelen van de goede staatkunde handelen, en
 „ twyfelen of de Princes Maria wettig was, hy een groote ontroering
 „ gevoeld had: dat zijn gewisse vervolgens gaande geraakt zijnde,
 „ hy zijn twyfelingen had willen verklaaren, om zijn geest in rust te

1529.

stellen, en alle geschillen ter zaake van de successie voor te komen: dat hy echter altijd had beslooten, wel met de Koningin te leeven, indien men vond, dat hy 't in conscientie kon doen: dat hy zich, ten dezen einde, in zijn biecht aan Longland geopenbaard had; waar na hy den Aardtsbisschop van Kantelberg had verzocht, de gevoelens der Bisschoppen van Engeland, over den aart van zijn huwelijk, te verzamelen: dat alle deze Bisschoppen een verkaaring hadden getekend, in de welke zy verzeckerden, dat dit huwelijk nietig was. Den Aardtsbisschop van Kantelberg bevestigde 't geen de Koning kwam te zeggen: maar de Bisschop van Rochester ontkende rond uit, dat hy de verklaring getekend had, gelijk wy hier voor verhaald hebben.

't Hof stond op, met het het voorneemen van niet voor den 25. weer in de vierschaar te komen. Ondertusschen gaf het last, dat men de Koningin tegen die tyd zou dagvaarden, en dat men haar ook te kennen zou geeven, indien zy als dan niet verscheen, dat zy als halfterrig gedoemd zou worden. Op den dag dat de Kardinaalen vergaderden, bracht men hen haar Appel, waar van het Originael noch in wezen is, getekend boven en beneden op ieder pagina, of bladzyde. Deze Vorstin weigerde de plaats, de Rechters, en haar eigene Advokaaten; beweerende, dat zy zich op de laatsten niet vertrouwen kon. Vervolgens appelleerde zy aan de Paus, en rechtvaardigde haar beleid met verscheidenè plaatsen van het Geestelijk Recht. 't Appel geleezen zijnde, en de Koningin niet verschynende, verklaarde men haar halfterrig.

Appel der
Koningin.

Artykelen
wegens het
Proces.

De Legaaten dan *ex officio* moettende oordeelen, beslooten zy 't gantsche proces in twaalf artykelen, over de welken zy getuigenissen haddent' ontfangen. Deze Artykelen behelsden in substantie: *Dat de Prins Arthus en de Koning Broeders waren: dat den eerste Katharina getrouwd, en zijn huwelijk voltrokken had: dat na zijn dood de Koning de Weduwe had getrouwd, uit kracht van een Dispensatie des Paus: dat diergelijke huwelijken door alle de Godlyke en menschelijke wetten verboden waren: en dat, op de vertooningen daar over aan de Paus gedaan, by de twe Kardinaalen genoemd had, om wegens den aart van dit huwelijk t'oordeelen.* 't Artykel, daar men van des Konings kant 't hardst op drong, was dat het huwelijk van den Prins Arthus voltrokken had geweest. d' Ondervorsching van dit punt veroorzaakte, dat'er veele kittelachtige dingen gezegt wierden, tegen de welken de

den Biffchop van Rochefter geweldig uitvoer: maar Volfey 't kwaad vindende, dat hy omftandigheden, die de queftie verklaarden; verfoeyelijk noemde, raakten zy vry wat gaande, en gaven malkander eenigeneepen.

Hier na ondervraagden de Rechters de getuigen; maar ik zal de getuigeniffen, welke by deze gelegenheid gegeven wierden, ftilfwygende voorby gaan, ftuurende de geenen, die 'er meer af weeten willen, na de Hiftorie van Mylord Herbert. 't Geen men 'er 't krachtigft uit begrypen kan, is dat, volgens alle bedenkelijke fchijnbaarheden, 't huwelijk van Arthus en Katharina voltrokken had geweest, en dat men 'er zulke overtuigende bewyzen af had, als een zaak van die natuur kon toelaaten. inzonderheid na 't verloop van zeven-entwintig jaaren. Aldus ftond het vonnis geveld te worden, toen de machten der Kardinaalen hen van den Paus benomen wierden.

Katharina had aan haar twe Neeven gefchreeven; dat zy eer zou fterven, als bewilligen in van haar Man gefcheiden te worden; dat zy gantsch geen recht in Engeland verwachtte; en dat, geen toevlucht hebbende, als in hun byftand, zy hen bad, den Paus haar appel te doen goedkeuren, en te verwerven dat het oordeel der zaak aan Campeggius en Volfey benomen wierd. Campeggius van zijn zyde den Paus verwittigende van alles 't geen 'er omging, ontbood aan hem, dat hy de zaak noodwendiglijk herroepen moest. 't Oogmerk van dezen Kardinaal was, zich voor eerft by de Koning t'ontfchuldigen, vervolgens een goede dienst aan de Keizer te doen, en ter zelve tyd voor een vroom en confcientieus man te gaan.

De Minifters van Karel, en van Ferdinand, ontroerd over dat Hendrik eenigen zijner Agenten van Romen op ontbooden, en onderrecht had van de ftaat, in de welke 't Proces in Engeland was, verzochten de herroeping van de zaak. De Gezant des Keizers betuigde zelfs, dat deze Vorft liever alle zijn Koningrijken zou willen verliezen, als de fchande lyden, welke op hem zou vallen, indien men vonnis tegen zijn Moeye veld. Maar Hendriks Minifters brachten daar tegen in, dat een diergelijk verzoek ydel was, als zijnde het proces noch niet voor de balie: want zy hadden uitdrukkelijke order om t'ontkennen, dat de Zittingen der Legaaten geopend waren. Zy moeftent zelfs voor de Paus verhooren houden, immers zo zy hem niet wel tot de Koning geneigd zagen; en men had hen belast te verklaaren, dat Hendrik een herroeping aan zou merken, niet alleenlijk als een uitftee-
kend

1529.

Ondervraag-
ging van Ge-
tuigen,

Sollicita-
tjen van Ka-
tharinas Me-
deftanders,
om de zaak
te Romen te
doen betrek-
ken.

Alle deze
dingen zijn
getrokken
uit d'origi-
nele Brieven
van den 28 en
30 Juny. van
den 8 en 9
July.

1529.

kend ongelijk, gedaan aan de twe Legaaten, maar ook als een vonnis tegen hem geveld; dat hy 'er ook niet na luisteren zou; en dat, indien de Paus bekwaam was om zo Janig een ongerechtigheid te begaan, hy nimmermeer eenige inzicht voor hem zou hebben; dat aan Campéggius en aan Volfey een Commissie gegeven zijnde, men hen die niet weer afneemen moest op valsche aanbrenghingen, of op bloote vermoedens, en zonder klachten gehoord te hebben, dat de Kardi-naalen tegen de wetten, of tegen de gerechtigheid, hadden gedaan.

Gelijk de Paus den Keizer noch zo ver niet gebracht had, als hy hem wel begeerde te zien, vleide hy Hendriks Ministers gestadig even zeer. Zekere dag dat hy met Pieter van Vannes zat te praaten, betuigde hy hem, dat hy het middel gevonden had om deze groote zaak spoediglijkt' eindigen; en voegende by een gemaakte grimlag een schijnbaare vernoegdheid, sprak hy deze woorden, *In den naam des Vaders, en* : . . . . maar hy hield terstond stil, even of zijn geheim noch niet ryp geweest had. Nooit is ook de geveinsdheid iemand meer aangeboren geweest, als dezen Klement, die zich zo onfeilbaar toonde in zijn listen, als hy't geloofde te wezen in zijn decisien of uitspraaken; en Volfey, hoe gaauw hy ook was, heeft hem niet eens in den strik konnen doen treden. De Paus schreef alstoen een brief aan hem, vol van vleyeryen, welke in onze Verzameling staat; maar zy deed geen grootewerking: want men begon in Engeland zich niet meer met woorden te voeden.

De Paus vertoornd over de kwaade handeling, welke hy ontving van den Gezant van Vrankrijk, van de Trdepen der Florentynen, en van die des Hertogs van Ferraren, dreigde den Engelschen, dat hy zich in des Keizers armen zou werpen, indien men hem voor deze overlaffen niet in veiligheid stelde. Om hem te bevredigen, beloofde hem Kassali, dat hem in 't toekomende niets diergelijks wedervaaren zou: maar de Heilige Vader ziende, dat de Florentynen hem gestadig aantastten, en dat zy onder den Abt Farfa, hun Veldoverste, tot in 't gezicht van Romén kwamen stroopen, vreesde hy eindelijk, dat ze zijn persoon eens vat krygen, en hem, met de handen op de rug gebonden, in processie te Florencen mochten brengen. In deze gedachte, gaf hy aan Kassali te kennen, dat, dewyl Vrankrijk en Engeland hem alleenlijk niet beschermen wilden tegen d'aanvallen hunner Bondgenooten, hy liever besluiten zou, niet alleenlijk om van den Keizer als een geringe Aalmoessenier, gelijk men hem verweeten had,

Geveinsd-
heid des
Paus,
Ziet onze
verzame-
ling, No.
31. No 32.

had, gehandeld te worden, maar zelfs als een Dienaar, dan dat hy de moetwil zijner afgevallene Onderzaaten langer zou verdraagen. Mogelijk dat de Ministers van Engeland de Florentijnen onder de hand opmaakten om hem aldus te handelen, ten einde hem te doen gevoelen, hoe zeer de gramschap van Hendrik te vreezen was. Maar dit beleid bracht een andere werking voort: het bevorderde het verdrag van deze Paus met den Keizer, die berouw en schaamte toonde over Romen geplonderd te hebben, en van voorneemen scheen te zijn dit ongelijk door een eerbiediger beleid te vergoeden.

Ondertusschen verzochten de Ministers des Keizers, ernstiger als ooit, de herroeping van de zaak; en d'Engelschen arbeidden, ook ernstiger als ooit, om deze slag af te weeran, gegrond op verscheidene inzichten: dat de Paus deze zaak niet tot zich betrekken kon, zonder de twe Kardinaalen een hoon aan te doen; zonder zijn eigen woord, zelfs schriftelijk gegeven, te breeken; en zonder de kwaade gevolgen, welken een vonnis, indien het recht toe van hem kwam, onmisselijk zou hebben, over zijn persoon te haalen: dat ten anderen de Koning zich in Romen gantsch geen zekerheid beloofde, ter oorzaak dat deze stad door de Troepen des Keizers by na omcingseld was: eindelijk, dat de rechten van de souveraine macht der Koningen van Engeland zo heilig waren, dat men die niet verbreeken mocht; en dat men ze dan verbreeken zou, als men Hendrik te Romen dagvaardde. In een andere brief beval de Koning aan Kassali, indien het gebeurde dat de Paus de zaak tot zich betrok, tegen zijn beleid te protesteren, en van hem, als van een valsche Stadhouder van Jesus Christus, aan de rechte Stadhouder t'appelleren. Maar na dat hy'er zijn gedachten wat had laten overgaan, herriep hy deze orders, oordeelende het noch niet raadzaam, tot d'uiteerste middelen te komen. Aldus vernoegde men zich voor die tijd met aan den Paus te kennen te geeven, dat d'Engelsche Adel zich verbonden had om aan des Konings zyde te vallen, in geval het Roomsche Hof zich kwalijk droeg, en dat deze Vorst genoodzaakt wierd zich van de Roomsche Stoel af te sonderen. Men voegde'er by, dat d' ondergang van Volsey onvermijdelijk was, indien het vonnis van de zaak niet meer aan de Legaaten stond. Ten anderen, gelijk men den Paus gebeden had, den Keizer te dwingen, het Brevet, daar men men zo veel af sprak, te Romen te zenden, had Kassali last om dit artikel niet meer aan te persen; vermits het het verzoek wegens de herroeping

1529.

Groote disputen te Rommen wegens de betrekking van de zaak tot den Paus.
Ziet onze Verzameling, No. 33.

1529. van de zaak begunstigde, en dat de Legaaten zich met een authentieke copy van dit Brevet vernoegden.

Men zou deze herroeping wel hebben willen verhinderen, door het recht zelve; maar men kon nooit veiliglijk te raad gaan met de Canonisten van Romén, welke van d' eene kant alle de geheimen aan de Paus ontdekten, van wien hun bevoordering afhing, en van d' andere hun rekening vonden by de zaaken in hun eigene Rechtbanken te trekken.

Salviati, vrouweling des Paus, maar omgekocht door d' Engelschen, aan deze Ministers berichtende, dat Campana tyding uit Engeland bracht, dat het proces daar alreeds zeer was gevoorderd, deden zy verscheidene eeden, dat 'er niets valscher was; en een Sylvester Darius genaamd, dien Hendrik na Romén gezonden had, om de herroeping af te weeren, bevestigde 't geen zy zeiden. Maar alle hun betuigingen waren onnut; want Campana kreeg brieven, welke hen van valsheid overtuigden. Eindelijk, als de zelve Ministers tegen Salviati zeiden, dat Campana, uit den naam des Paus, aan Hendrik beloofd had, alles 't geen in de volheid der Apostolische macht zou wezen, antwoordde hen den Italiaan, dat Campana swoer, nooit iets diergelijks gezegt te hebben. Zodanig is het lot der Ministers, welken men met tedere handelingen belaft: zy zeggen verscheidene dingen, die zy kort daar na ontkennen: zy doen eeden, en versweeren zich, na dat hun Meesters 't hen gebieden: en deze lichteit, om zijn trouw van de wil eens Vorst te doen afhangen, is een der voornaamste hoedanigheden, welke in een openbaar Minister gezocht worden.

De zaaken aldus geschikt zijnde, was de Paus ettelijke dagen, zonder de minste verpoozing, gestadig van de Keizerschen, of van d' Engelschen, omringd. Eindelijk besloot hy, die te begunstigen, en dezen zeer beleefdelyk te handelen. d' Engelschen vertoonden aan het Roomsche Hof; dat, indien Campeggius van advys was, dat de zaak aldaar betrokken wierd, hy het wenschte, om de verwytingen, en de gramschap der geener, den welken het vonnis niet voordeelig zou wezen, niet te draagen te hebben; en dat daar door alles gewisfelyk op den Paus zou vallen, die, op d' eene of d' andere wys, zich niet ontslaan kon van tot een vonnis te komen. Ondertusschen, gelijk zy de slechte werkingen van hun eeden, en van hun betuigingen, bemerkten, en dat zy zich erinnerden 't gevolg, 't geen des Keizers drei-

dreigementen op den geest des Paus haddengehad, spraken zy van hem af te zetten: maar hun dreigementen wierden verfsmaad, vermits Hendrik geen leger omtrent Romen had, om ze t' ondersteunen. Alde vrucht, die 'er af voortkwam, was dan, dat Klement, zonder 'er over verschrikt te zijn, alleenlijk 'er verbitterd over was.

Waarlijk, d'overzetting van 't proces kon aan Katharina niet geweigerd worden, zo men 't Geestelijk Recht volgde; en 't was gemeen genoeg, Gelastigden 't oordeel van een zaak afte neemen, en de zelve in d'opperste Vierschaar te trekken, als 'er goede redenen waren om zulks te doen. Nu twijfelde niemand, of d'appelmiddelen der Koningin waren zeer rechtvaardig. Maar daar was een heimelijke beweegreden, die Klement aandreef, om een geheele voldoening aan den Keizer te geeven; te weten dat, hun verdrag gemaakt zijnde, en binnen weinig tijds moettende afgekondigd worden, de Paus de Commissie der Legaaten herröepen wilde, eer hy deze vrede deed afkondigen: dewijl men andersins tot zijn schande zou hebben kunnen zeggen, dat d'overzetting van de zaak een der voornaamste artikelen van het verdrag was.

Hy vreesde echter altijd, den Koning van Engeland, wiens inborst hy kende, en wiens gramschap hy niet gaarne te draagen zou gehad hebben, te verliezen. Gesslingerd door deze gedachten, en door deze vreezen, zag hy Bennet aankomen, die zich voor zijn voeten wierp, en met de traanen in d'oogen tegen hem zei: („) dat, indien hy de „zaak te Romen betrok, de Koning en het Koningrijk van Engeland „onmiffelijk voor de Pausen verlooren waren: dat Volfey hem met „d' uiterste ernst bad, 't oordeel van de zaak aan hen te laten: en dat „deze Prelaat liever van lid tot lid verscheurd wilde worden, als een „vonnis vellen, 't geen of zijn gewisse, of de gerechtigheid kwetste. De zelve zaaken waren alreeds tot Klement gezegt. Hy begreep lichtelijk, welk een ongenade hem dreigde: dat, indien Engeland van haar oude gehoorzaamheid aan de Roomsche Stoel afweek, alle de Luthersche Vorsten, alreeds tegen de Keizer verbonden, zich terstond by Hendrik zouden voegen: dat de Koning van Vrankrijk, om het belang van zijn Staat, genoodzaakt zou zijn in het zelve verbond te treden: dat de Kerk alsdan een schrikkelijke scheuring zou lijden: dat de Kettery zich versterken zou: en dat de macht der Pausen een harde aanstoot zou krijgen, die haar wel ter neer zou kunnen werpen. Dit alles voorzag hy: maar hy vleide zich, dat men hem al-

De Paus
in verdrag
met den Kei-
zer.

Verbaafde-
heid des
Paus.

1529.

leenlijk dreigde, om hem te vervaaren, en niet in de gedachte van de zaaken ten uiterst te dryven: dat Hendrik, kwalijk voldaan over Luther, die hem smaadelijk gehandeld had, zich niet by hem zou voegen: en dat, zijne eigen eer handhaavende, hy nimmermeer voet zou geeven om te zeggen, dat een bloote weigering bekwaam geweest had om hem de Kettery te doen omhelzen. Deze gedachten stelden den Paus een weinigje geruft, die ondertusschen, om zich voor Hendriks gramschap t'eenemaal te beveiligen, besloot den Koning van Vrankrijk meer als ooit te lief koozen, en t'arbeiden om hem met den Keizer te verzoenen.

Een andere betrachtting deed dezen Paus zijn voorneemen t'eenemaal vast stellen. Hy had een zeer krachtige begeerte, om die van zijn Huis in de souverainiteit van Florencen te bevestigen; en de Keizer beloofde hem, daar toe te helpen. Hier na was er niets meer bekwaam om hem van een volkomene verbintenis aan dezen Vorst af te wenden. Zijn laatste besluit was echter gelijkvormig met het geen, 't welk hy voor heen had genomen, te weten, te trachten den Keizer te behaagen, en den Koning van Engeland niet te verliezen. Op den 9 July deed hy de Ministers van dezen laatste by zich ontbieden, en verklaarde hen, dat het proces alreeds zeer gevoorderd zijnde, en de Keizer d'overzetting er af verzoekende, hy, volgens 't gevoelen zijner Canonisten, zich niet ontslaan kon van de Commissie der Legaatens te herroepen. Zy, verbaald over deze tyding, stelden hem voor oogen, alles 't geen zy bekwaam oordeelden om hem van gedachte te doen veranderen, en 't geen de Koning en de Kardinaal aan hen ontbooden hadden tot hem te zeggen. Hun verwijtingen, en dreigementen, ontrukten hem traanen, en zuchten. Doordrongen van een diepe droefheid, wenschte hy, dat de dood hem van een zo groote straf kwame verlossen, en voegde er woorden by, die wy hier verhaalen, op dat men zien mag, door welke een geest deze gepretendeerde Stadhouder van Jesus Christus gedreeven wierd: *Ach my rampzalige! riep hy, 'k zie maar al te wel, hoe veele ongelukken my dreigen; maar ik vind my tusschen de hamer en het aanbeeld: 'k kan uw Meester niet voldoen, zonder de storm over my te haalen; en 't geen noch beweenslijker is, zonder Godts Kerk voor het zelve gevaar bloot te stellen. Vervolgens, als men hem deed gedenken aan zijn belofte, en aan zijn verbintenissen, zo by mond als by geschrift gedaan: 'k Wilde gaf hy een antwoord, noch meer voor den Koning doen, als ik beloofd heb;*
maar

maar wat middel is 'er om den Keizer te weigeren 't geen hy verzoekt? Zijn Troepen leggen rondom deze stad; en niet alleentlijk kan hy my dwingen, hem recht te doen; hy kan zelfs, en met my, en met alles 't geen my toebehoort, na zijn zin leeven.

1529.

Als zy zagen, dat de Paus zich niet zou laten omzetten, dachten zy maar om tijd te winnen, en baden hem, niet eer de handen aan 't werk te slaan, voor hy aan hun Meeſter 'er over geſchreeven, en deze Vorst hem geantwoord had. Straks berichten zy den Koning; dat men, in zodanig eengesteldheid, of een verhaast vonnis moest doen geeven, of de schande van een overzetting ontgaan met de proceduren op te schorten; dat, wat 'er ook af komen mocht, men alle de brieven van Vlaanderen moest openen, die van Campeggius aanhouden, en welacht geeven, dat geenige Bulle in 't Koningrijk konde komen: dat zy vreesden, dat de zaak binnen weinig dagen te Romē betrokken zou worden. Een brief, welke zy op den 16 July aan de Koning schreeven, behelsde, dat de Paus hen zo even had doen ontbieden, om aan hen bekend te maaken, dat hy de voorgaande dag d' overzetting getekend had. Zy vernamen van een andere kant; dat het verdrag tusschen den Keizer en dezen Paus getekend was; dat de vrede op den 18. afgekondigd zou worden; dat de Paus niet alleenlijk den Keizer meer vreesde, als alle d' andere Vorsten, maar dat hy ook zelfs, waar het ook in wezen mocht, meer vertrouwen op hem begon te hebben. Driedagen daarna stuurde de Paus, met een Expresse, d' overzetting in Engeland, en schreef hier over aan Volſey: maar hy schreef aan de Koning niet als naderhand.

De zaak te Romē be-roepen-

Ziet onze Verzameling, No. 36.

Gevolg der instructie van het proces in Engeland.

Terwyl deze zaaken te Romē geschieden, volgde Campeggius zijn instructien met een wonderlijke behendigheid. Hy vond altijd reden van verlanging; en als de Koning 'er over klaagde, vertoonde deze Kardinaal aan hem, dat, om zijn eer te behouden, om Katharina te beletten voordeel uit een verhaast vonnis te trekken, en om aan de wereld te toonen, met welk een gematigdheid, en met welk een gerechtigheid, de Legaaten zelfs de minste omstandigheden van deze gewichtige zaak overwoegen, men zeer voorzigtelijk deed met nier als by trappen te gaan. Op deze grond wierden de Zittingen van den 25. tot den 28. Juny verschooven; moettende de Rechters als dan de Koningin, indien zy niet en verscheen, als halfsterrig veroordeelen, en vervolgens tot het examen der getuigenissen treden: 't geen men in 't werk stelde. Thans wierden de Zittingen tot den 5.

1529.

July uitgesteld. Op deze dag las men de Bulle, en het Brevet; en d' Advokaaten des Konings drongen aan op de valsheid van dit Brevet, en op de nietigheid van deze Bulle, dienende zich van de zelve redenen, welken wy hier voorverhaald hebben. Campeggius vond het kwaad, dat zy inbrachten, dat de Paus niet dispenferen kon van het Godlijk recht, en dat zijn gezag zich zo ver niet en strekte. De Legaatzen zeiden; dat dit eenal te tedere questie was, om van hen uitgeweezen te kunnen worden; dat zy ze niet wilden hooren bepleiten; en dat de Paus maar alleen daar uitspraak over kon doen. Na acht dagen vacatie, vergaderde men weer op den 12. July, en vervolgens op den 14. gedurende de welken men getuigenissen ontving; en de Kardinaalen verkoozen eenige Commislarissen, om zekere bejaarde personen, waar van men goede verklaaringen over de zaak verwachtte, t' ondervraagen. Den 17. wierden alle de getuigenissen gemeen gemaakt; en men las verscheidene stukken van het proces, welken het Hof ontving. Den 21. vergaderde men weder; geloovende een iegelijk, dat het wezen zou om vonnis te vellen. Voor eerst las men de protestatie, die de Koning had gedaan, toen hy in zijn meerderjaargigheid getreden was. Vervolgens slooten zijn Advokaaten alle hun bewyzen, herhaalden in substantie 't geen ten zijnen voordeele gezegt of geleezen was, en verzochten vonnis. Campeggius antwoordde hen, dat het raadzaamer zou wezen, een weinigje tijds te laten tusschen d' instructie van het proces en het vonnis van de zaak. Hier op gaf hy oorlof aan de Vergadering, en stelde de Zittingen uit tot de volgende vrydag, de 23. van de zelve maand. Tot die tijd toe had hy gestadig voorgezeten, 't zy door 't recht van ouder promotie, 't zy om te doen zien, dat hun manier van procederen vry was van zydigheid. En inderdaad, indien Volsey zich al 't yverig in dit proces had getoond, zou men 'er ongerechtigheid in hebben kunnen verdenken. Aldus, hoewel hy in de Rechtbank zat, aan de zyde van d' andere Legaat, 't was alleenlijk par forme, wordende alle d' orders uit de naam van Campeggius gegeven.

De groote dag, die men sedert so lange tijd verwachtte, kwam eindelijk. De gehoorzaal was wel haast vol volks; hebbende een iegelijk zich bereid om het vonnis te zien vellen. Maar de verwondering was algemeen, toen Campeggius 't Hof tegen den eersten October dagvaarde. Om dit beleid te rechtvaardigen, bracht hy by; dat zy in deze plaats waren als Leden van het Heilig Collegie, waar van zy

by

Alle dingen gereed zynde tot een vonnis, dagvaart Campeggius het Hof.

by gevolg de regelen moesten volgen; dat het Consistorie alstoen tot aan de maand October vacatie had: daar hy noch byvoegde; dat, op de trouw van een goede Kardinaal, 't geen hy ten dezen opzichte zei, zeer gewis was.

1529.

De Koning luisterde, in een nevenstaande kamer, 't geen 'er in de gehoorzaal omging; en hy was in een ongeloofelijke verbaasfheid, toen hy Campeggius aldus hoorde spreekken. De Hertogen van Norfolk, en van Suffolck, welke daar waren, klaagden geweldig over deze uitstelling, en drongen de Legaaten aan om vonnis te stryken. Campeggius gaf hen ten antwoord, dat, alszy zulks al deden, 't vonnis zonder kracht zou wezen, als gegeven in de vacatien: maar hy deed hen tegen 't begin van de maand October veel hoopen: Alle de Heeren raakten gaande, op 't gezicht van dit beleid; en Suffolck, overweldigd door zijn toorn, swoer by de Mis, *dat het spreekwoord waarachtig was, en dat nooit Kardinaal in Engeland goed gedaan had.* Hun gramschap bracht de verbaasfheid in 't gemoed der twe Legaaten, inzonderheid in dat van Volfey; want, wat Campeggius belangt, hy kon niet meer verliezen als zijn Bisdom van Salisbury, en de vergelding welke hy van den Koning gekreegen zou hebben: En noch verwachtte hy, dat de Keizer en de Paus deze schade vergoeden zouden. Maar zijn Collega vond zich in een veel arger staat. Gelijk hy veel te verliezen had, had hy ook alles te vreezen. 't Kon niet wel missen, of men moest hem achterdenken van te vooren wel geweest te hebben 't geen 'er nu geschiedde; en niets docht hem bekwaam om de storm, daar hy zich door gedreigd zag, te stillen. En gewisselijk, zijn Meeftter had hem over bloote verlangingen zo kwalijk gehandeld, dat hy zich, van het oogenblik af dat alle de hoopingen van deze Vorst verdweenen, wel tot een ongenade mocht bereiden. Ten anderen, gelijk hy zijn gunst, gedurende een lang Ministerschap, kwalijk gebruikt had, maakte een gedrang van vyanden zich gereed om hem te bederven. Alles 't geen de vrees het droevigst heeft, trad te gelijk in zijn geest, terzelve tijd verscheurd door d' eerzucht en door de gierigheid. Maar de Koning hield in deze gelegenheid een loffelijke maatiging, welke men van een Vorst van zijn aart niet verwacht zou hebben. Hy scheen niet ontroerd over dit gevolg, hoewel zijn hoop 'er byna t'eenemaal door uitgedoofd was. Immers, om zijn moeyelijkheid te verbergen, of te verdryven, deed hy een speeltocht, gedurende de welke hy brieven van zijn Ministers te Ro-

Algemeen
misnoegen,
't geen deze
uitstelling
veroorzaakt.

Gevaar van
Volfey.

men:

1529.

men ontving, die hem vermoedelijk argwaan baarden: want hy arbeidde om zich te verzekeren, of de Kardinaal Campeggins zijn geheimen niet aan de Paus geopenbaard had, en of hy ze nimmermeer aan hem openbaaren zou, in geval hy 't noch niet had gedaan. Volfey wierd belast, zijn Collega hier over te spreken, en hem beide deze artijkelen te doen besweeren. Eenige tijd daar na bracht een Bode aan de twe Legaaten de herroeping van hun macht, met een Brevet hier over, en een dagvaarding voor de Koning en voor de Koningin. De Koning 'er bericht af hebbende, deed den Kardinaal van Jork schryven; dat hy niet wilde, dat men de dagvaardig aankondigde, noch dat de macht der Legaaten uit kracht dezer dagvaardingbrieven verbroken wierd; dat hy nimmermeer zou lijden, dat men zijn souverain gezag krenkte; dat hy ook niet meer verstond, dat men zijn Onderzaaten inboezemde, dat een vreemd Hof recht had om hem, waar 't ook wezen mocht, te doen verschijnen, en hem uit zijn Koningrijk te trekken: maar dat hy toefond, dat de Legaaten op het bloot Brevet des Paus verklaarden, dat hun Commissie geëindigd was: Dit was d'eerste slag, dien Engeland tegen de macht der Pausen deed.

De Koning weigert te Rome te verschynen.

De twe Kardinaalen aldus van't ampt van Legaaten ontbloot zijnde, vervoegden zig te Grafton by Hendrik. Een ieder verwachtte, dat Volfey alstoen ontgunstigd zou worden; vermits de Koning, alreeds weinig over hem voldaan, ook nog verstaan had, dat deze Kardinaal deel had gehad in de verlangingen der instructie van het proces, en in d'overzetting van de zaak, en dat 'er de handel tusschen de Paus en de twe Legaaten behendiglijk afbeleid had geweest. Maar daar is weinig schijns, dat dit waar geweest zy: want van d'eene kant maakte de zorg, welke d'aanhangers van de Koningin namen om dit gerucht t'ondersteunen, even of zy 'er zeer gewisse tydingen van Rome af ontfangen hadden, of wel of de brieven van Volfey onderschept hadden geweest; deze zorg, zeg ik, gevoegd by de haat, welke Karel en Katharina voor den Kardinaal hadden, en by de begeerte om zijn ondergang te bewerken, maakt alles, 't geen zy tegen hem gezegt konnen hebben, verdacht. En ten anderen, indien men betracht d'iever, met de welke hy den Paus aanperste, om Hendrik te voldoen, zal men bemerken, dat hy d'echtscheiding waarlijk meende. Dat men ons andersins toone, wat oogmerk hy zich voor kon stellen, met zich te dienen van de diepste en gevaarlijkste veinzerij, welke noch enig mensch heeft konnen verzinnen. Op wat wyze
de

de zaaken ook gegaan zijn, had Hendrik, zodanig gesteld zijnde als hy was, geen moeite om zich te laten voorkomen; konnende niets tot nadeel van Volfey gelooven, zo lang als deze Minister hem geen reden van misnoegen en geeft; en vaardig om allerhande indrukken tegen hem r'ontfangen, zo haast als hy hem niet meer en bemind. Deze verandering borst echter niet terstond uit. Volfey en Campeggius wierden van den Koning wel ontfangen. Den eerste had verscheidene gesprekken met hem, 'tzy in den Raad, of in 't byzonder: eens onder anderen was hy ettelijke uren lang met dezen Vorst alleen. Eindelijk keerde hy weer na Londen, byna verlost van d'ontroerdheden, die hem voor heen pynigden. 't Geen hem vorders t'eenemaal gerust stelde, was dat d'andere Gunstelingen, als de Hertog van Suffolk, de Ridder Thomas Boelan, Markgraaf van Rochefort gemaakt, de Ridder Brian Tuke, en de Secretaris van Staat, ten zijnen opzichte niet van beleid waren veranderd. Hy besloot, dat, dewijl deze weerhaanen van de fortuin, indien men aldus spreken mag, in de zelve gesteldheid als voorheen waren, de lucht noch geen verandering geleeden had.

Anna van Boelan, welke de Koning van kant gestuurd had, om het morren voor te komen, indien men haar, gedurende de Zittingen der Kardinaalen, by hem zag, werd, toen d' inbindingen geen plaats meer en hadden, te rug ontboden. Eenige Auteurs zeggen, dat zy, vergramd over dit slag van ballingschap, beslooten had niet meer aan het Hof te verschijnen, en dat de dreigementen van haar Vader nauwelijks bekwaam waren om haar weer by de Koning te brengen. Maar ik zie niets, 't geen dit gevoelen ondersteunt. Alles 't geen ik vind, is dat de genegenheid, welke zy tot die tijd toe voor de Kardinaal had gehad, in een haat veranderd was, die tot den ondergang van deze Minister niet weinig en hielp.

De vrede wierd tusschen Hendrik en zijn Matres gemakkelijk gemaakt; en 't gebeurde toen 't geen gemeenlijk in diergelijke verbintenissen gebeurt. 't Afwezen van Anna van Boelan ontstak den Koning dest te heviger. Alle de gedachten, alle de voorneemens van deze Vorst, strekten zich niet wyder als om het middel te zoeken van zich gelukkig te maaken. Dan stelde hy zich voor, nieuwe Rechters van het Roomsche Hof te verzoeken; maar 't zou te veel tijds verlooren geweest hebben: en ten anderen konden deze nieuwe Rechters, even als d'eersten herroepen worden. Dan dacht hy om vlak uit met

Weder-
komst van
Anna van
Boelan aan
het Hof.

vo
mer.

1529. den Pauste breeken; maar een ryper overweeing benam hem deze gedachte: want, behalven dat hy in zijn gewisse de wezendlijke punten der Religie in de zelve zin geloofde, alsde Roomsche Kerk ze leerde, hing zijn Volk zodanig aan d'aangenomene leerstukken, dat, t'onderneemen de zelve te veranderen, geweest zou hebben zich in een al te groot gevaar stellen. De vrees van deze gevaaren dreef hem dikwils tot een gantsch ander besluit te neemen; en aanmerkende, dat de Paus en de Keizer niet gescheiden konden zijn, wilde hy zich by hen voegen, in de hoop van Karel te brengen tot te bewilligen, dat zijn huwelyk verbroken wierd. Maar op deze wijs zou hy zich tegen 't belang van Engeland hebben gekant; en ten anderen kon Karel, na Katharinas verdediging opentlijk op zich genomen hebben, deze Vorstin behoudens zijn eer niet verlaten.

Hendrik vlottede aldus tusschen verscheidene onzekere voorneemens, toen men hem een middel kwam voorstellen, 't geen hem eindelijk uit de bekommring reddede. Daar was toen ter tijd te Waltham een zeker Doctor in de Godtsgeleerdheid, Kranmer geheeten, die in 't eerst te Kambrige een lid van Jesus Christus Collegie had geweest, maar die zijn plaats verlooren had, ter oorzaak dat hy getrouwd was. Van hier was hy overgegaan in 't Collegie van Bukkingam, om 'er lessen in de Godtsgeleerdheid te doen. Zijn Vrouw gestorven zijnde, trad hy weer in zijn plaats te Kambrige, daar hy wel haast d'achting van de gantsche Academie, en de toejuigchingen van al de wereld verkreeg: en in der daad, hy verscheen met voordeel in d'openbaare plechtigheden van deze Universiteit; maar 't was een man zo onbekwaam om de beneficien te bekuipen, dat hy de voorflagen, welken men hem deed van hem te bevoorderen, ter naauwer nood aannam. Op deze grond weigerde hy een Professors Stoel in het Collegie, 't geen de Kardinaal t'Oxford gesticht had. Vervolgens, toen de pest de stad Kambrige begon aan te tasten, trok hy 'er uit met twe Zoonen van den Heer Cressy, welken hy onder zijn beleid had, en verwoegde zich te Waltham, by de Vader zijner Weezen.

De Koning wederkerende van de reis, daar wy zo even af gesproken hebben, en te Waltham vernachtende, berekenden de Wijkmeesters aan Gardiner en Fox 't huis van den Heer Cressy. 't Geval wilde, dat Kranmer 't avondmaal met deze twe Heeren hield, waar van den een Secretaris van Staat, en den ander Groot Aalmoessenier was. De praat viel op de zaak, die toenmaals alle de geesten en

alle de gezelschappen, bezig hield: en gelijk 't Gardiner en Fox niet onbewust was, in hoe groot een achting Kranmer gehouden wierd, wegens zijn wijdstreckende geleerdheid, en de bondigheid van zijn oordeel, vraagden zy hem, wat hy van d' echtscheiding geloofde. Kranmer, na zich zediglijk ontschuldigd te hebben van hen t'antwoorden, zei: (,) dat, volgens zijn gevoelen, de zekerste en kortste weg zou zijn, voor eerst te verklaaren, en t'ondergronden, of des Konings huwelijk geldig was, of niet; dat 's te zeggen, of het Godlijk recht diergelijke huwelijken verbood, of niet en verbood. Want, *voegde hy'er by*, zo dit huwelijk ltrydig is tegen het Godlijk recht, kan de Dispensatie, daar het op gegrond is, niet bestaan; dewijl de Paus gewisselijk geen macht en heeft om geoorlofd te maaken, 't geen God ongeoorlofd verklaard heeft. Aldus, zonder met onnutte handelingen by de Paus tijd en geld te verliezen, zou het raadzaam zijn de geleerdste Mannen, en de vermaardste Univer- siteiten van Europa, te raadpleegen. Indien d' eenen en d' anderen zich eenmaal voor de Koning verklaaren, zal de Paus noodzakelijk, ten zijnen voordeele, vonnis moeten vellen; ter oorzaak dat de Dispensatie uit zich zelve vallende, 't huwelijk, niettegenstaande deze Dispensatie, bloedschandig is. Kranmers voorslag behaagde den twe Ministers uitstekend wel, welke zich bereidden om 'er den Koning des anderendaags kennis af te geeven; maar met dit onderscheid, dat Gardiner wilde, dat zy dezen raad als uit zich zelve gaven; daar Fox in tegendeel oprechtheids genoeg had om Kranmer recht te doen. De Koning vond den raad, welke men hem gaf, verstandig; en hy zag wel, dat, indien men op die voet had begonnen, men hem veel geldts, en veel ongeneuchte, gespaard zou hebben. Hy beval re- stond, dat men Kranmer zou gaan haalen; en men hoorde hem met een groote verneogdheid zeggen, ' hoewel in een grove taal, *dat hy eindelijk 't varken by 't rechter oor had*. Kranmer geraakte dan aan 't Hof, daar een wijs en voorzichtig beleid, verzeld van een volkome- ne oprechtheid, en van een loffelike vryborstigheid, hem de gene- gententheid en d'achting van zijn Koning verkreeg. Hendrik diende zich waarlijk liever van Gardiner, als van zijn andere Ministes, ter oorzaak dat deze een byzondere behendigheit tot de zaaken van kuiper- ry had: maar deze Vorst betuigde hem zo veel achtings niet, als hy wel voor Kranmer deed blijken. Men kan zelfs zeggen, dat hy eer- biedigheid voor dezen laatste had, en dat, schoon hy gemeenlijk,

1529.

Kranmers
voorslag we-
gens d' Echt-
scheiding.

door de Ke-
ning goed
gekeurd.

Zijn acht-
ting voor
Kranmer.

1529.

als men zich tegen zijn willen stelde, ongeduldig was, hy in dez^e ontmoeting niet van gevoelen veranderde; eindelijk dat Kranmer, hoewel weinig gewoon hem te vleyen, een ongemeene achtbaarheid aan hem verschuldigd was, welke zo lang duurde als het leven van deze Vorst, en waar aan d'andere Geestelijken des Koningsrijks nooit het zelve deel hadden. Als men ook Volfey op het punt zag van de gunst en het Ministerschap te verliezen, aanmerkte een iegelijk Kranmer als een opkomenden Gunsteling.

Volfey in
ongunst.

Geduurende de Zittingen van S. Michiel, wierd den Kardinaal 't groot zegel afgeëischt. Hy wilde 'er in 't eerst niet afscheiden: doch doch op een brief, welke hy de volgende dag van den Koning kreeg, stelde hy deze tekenen van d'eerste waardigheid des Koningsrijks in handen der Hertogen van Nortfolk, en van Suffok. Men wilde ze wedergeeven aan Warham, Aardtsbisschop van Kantelberg, die ze voorheen had gehad; maar hy verzocht ontslagen te zijn van ze aan te neemen: mogelijk dat hy zich t'oud achtte om deze moeyelijke bediening waar te neemen: mogelijk ook dat hy voorzag d'ongeneugten, en de rampen, welke stonden te vallen op de persoon, dien men tot deze hooge waardigheid zou verheffen. De Ridder Thomas Morus wierd van den Koning Groot Kancelier gemaakt. Hy was doorluchtig door een volmaakte kennis van alle de zaaken, welke tot zijn ampt behoorden; doorluchtig door een diepe geleerdheid, die zich tot over de meeste weetenschappen uitstrekke; en noch ook doorluchtig door de strengheid van zijn leven, en door zijn versmaading der rijkdommen. Ten anderen oordeelde men hem bekwaam om op de Kardinaal te volgen, vermits zy te samen veele dingen gedaan hadden.

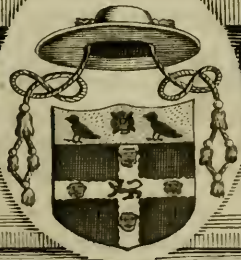
Thomas
Morus Groot
Kancelier
gemaakt.

Weinig tijds daar na beschuldigde de Prokureur Generaal Hales Volfey voor des Konings Bank, een zo genaamde Rechtsbank; dat, niettegenstaande d'ordinantie, gemaakt onder Rykaard de II. hy Bullen van den Paus getrokken had, tot de bediening zijns ampts van Legaat, en dat hy 'er zich geduurende gantsche jaaren af had gediend. Volfey antwoordde door zijn Prokureur; dat hy geen kennis had gehad van d'ordonnantie, daar men af sprak; en dat, zonder zich te willen rechtvaardigen, hy toevlucht nam tot de goedertierenheid van zijn Meester, aan wien hy zich volkomenlijk onderwierp. Maar de Rechters verklaarden, dat hy van de bescherming des Konings vervallen was, dat zijn goederen verbeurd waren, en dat men hem zelve kon

aan-

Natus 1471 Mart.
Consecrat Ep. Lin.
cogn. 1514 Mart. 26.
Translatus ad Sedem
Eboracense Nov. 5.

Cardinalis tit.
S. Cecilie trans Ti-
berim 1515 Sept. 7.
Obijt 1530 Nov. 26.

aantasten. Terftond nam men bezitting van 't Paleis van Jork, 't geen tegenwoordig Withal is, de verblijfplaats der Koningen van Engeland. Men tastte, zeg ik, dit Paleis aan, gelijk ook de schoone meubelen, daar het mee verrijkt was, en die al het heerlijkst, 't geen men tot noch toe in het Koninkrijk gezien had, te boven gingen. Wat 'er af zy, ik vind niet, dat Volseys ondergang in des Konings geest beslooten was. Mogelijk dat men ten zynen opzichte aldus handelde, alleenlijk om den Paus te vervaaren, of om hem in d'ongunst van deze Kardinaal te belangen. Alles doet ons ten minsten gelooven, dat Hendrik niet van voorneemen was zijn Gunsteling t'eenemaal te bederven, en dat hy hem maar vernederen wilde. Getuige daar van is 't geen hy voor hem deed: hy vergunde hem zijn bescherming, en vervolgens brieven van genade: hy herstelde hem in 't Aartsbisdom van Jork, en in 't Bisdom van Winchester: en eindelijk, hy gaf hem voor acht of negen duizend pistoolen aan zilverwerk en meubelen weder. Sedert die tijd kreeg Volsey van des Konings, en van Anna van Boelans wege, tot dikwils herhaalde verzekeringen van de vervolging hunner vriendschap.

Zijn vyanden ondertusschen al te veel gedaan hebbende, om niet verder te gaan, stelden zy alles in 't werk, om hem t'eenemaal te verdelen. Zo haast als het Parlement vergaderd was, leverde men in 't Hooger Huis verscheidene beschuldigingen tegen hem in; en zy wierden daar zonder groote swaargheid aangenomen: vermits hy in dit Huis weinig vrienden, en in tegendeel veele vyanden had. Vervolgens wierd zijn beschuldiging in het Laager Huis gebracht, waar van de toestemming noodzaakelyk was: maar Kromwel, een oud Huisgenoot van deze Kardinaal, wist de geesten zo wel te leiden, en beweerde Volseys belangen met zulk een behendigheid, dat hy hem voor deze tocht uit het gevaar reddede. Gelyk deze beschuldigingen alreeds meer als eens gedrukt zijn, oordeel ik niet noodig de zelve hier te verhaalen. Men vervolgde den Kardinaal, om dat hy tegen de wetten gehandeld had, in 't oeffenen der bedieningen van zijn ampt van Legaat: men bestrafte zijn baldaadigheid, zijn eerzucht, en zijn ongeregeldheden: en men beschuldigde hem van verscheidene dingen, om hem te eerloos te maaken, en hem te gemakkelijker te bederven.

Thans ondeckte het waarachtig merkteken van zijn ziel zich t'eenemaal: men had hem gedurende zijn gunst overmaatig baldaadig gezien:

1529.

De Koning
schijnt Vol-
sey echter
noch te be-
minnen.

Den 12.
Novemb.
en den 12.
Febru. ziet
Rot. pat.
pars 2. an-
no Reg. 21.

1529.
Lafhertig-
heid van
Volve

zien: men zag hem in zijn ongunst laf hertiglijk ootmoedig, en kruipende. Gelijk zijn daaden niet uit zijn eigen gemoed voortkwamen, en dat hy gantsch en al af hing van d'outerlijke zaaken, was hy opgeblazen of verslagen, na dat verscheidene gevallen hem ondersteunden, of waggelen deden: onbekwaam om zich te beteugelen, als de fortuin hem vleide; en onbekwaam om zich te bestuuren, als zy hem verliet.

't Hertzeer, 't geen zijn ongunst hem veroorzaakte, wierd verzacht door de goedheid, welke de Koning had, van verscheidene maalen aan hem te doen betuigen, dat hy 'er niet ongevoelig voor was. Volfey ontving deze tyding met een buitenspoorige blijdschap, die genoeg te kennen gaf, hoe slaafachtig zijn gemoed was. Eens onder anderen viel hy op de kniën, hoewel in de slijk; en heffende de handen ten hemel, betuigde hy door dit postuur, dat hy de goede gunst van zijn Meester boven de liefde Godts stelde. Dit bekende hy ook op zijn doodbed.

Men had mogelijk in 't eerst geloofd, dat het Roomsche Hof zich in zijn ongunst belangen zou; maar men had zich geweldig bedroogen. De Keizer haatte Volfey, en de Paus kon dezen Prelaat, dien hy aanmerkte als een gevaarlijken Medestreever, niet beminnen; invoegen dat, zo Klement niet zonder spijt kon verstaan, dat d'opperste waardigheid der Kerk, na die der Pausen, aldus met voeten getreden was, hy ten minsten gantsch geen leedweezen had, dat de bliksem op Volfey's hoofd was gevallen.

Alle zaaken kwamen toen te samen, om den ondergang van deze Gunsteling te verhaasten. Hoewel hy ernstelijk wenschte, te Richmond te woonen, een Paleis 't geen de Koning hem gegeven had, in wisseling van Hamptonkoert, 't geen hy zo wel als Withal gesticht heeft, verbande men hem in zijn Bisdom van Jork; vreezende zijn vyanden altijd een omkeering van zaaken, indien Volfey zo dicht by de Koning was. Hy nam dan in de heilige week de weg van Kadwood, met honderd zestig paarden, en twe-en-seventig bagazie wagens, de heerlijke schipbreuk van een uitmuntende fortuin.

Laat ons hier zijn historie achter malkander voleindigen. De Graaf van Northumberland nam hem gevangen, in de maand November des jaars 1530. wegens misdaad van gekwetste Majesteit, en stelde hem in handen des Lieutenants van de Tour te Londen, die last had om hem derwaarts te voeren. In deze staat echter ontfing hy noch verzekeringen, dat hy niet behoefde te vreezen. Maar deze tekenen

van

van de vriendschap, welke zijn Meester voor hem behield, maakten gantsch geen indruk in zijn geest, noch op zijn droefheid; want 't zy dat hy den Koning eenig verraad had gedaan, om den Keizer te begunstigen, of om den Paus te behaagen, 't geen hy nochtans, zelfs in zijn dood, altijd standvastiglijk ontkende; 't zy dat hy besweek onder 't gewicht van de kwelling; hy wierd ziek in 't park van Scheffield, in 't huis des Graafs van Schreuwsbury. Van hier trok hy, hoewel met kleine dagreizen, tot aan Leicester, daar hy gedwongen was stil te blyven, en daar hy, na eenige dagen gekwynd te hebben stierf. Eer hy de geest gaf, vernieuwde hy zijn eerste betuigingen: (,) dat hy den „Koning altijd getrouw had geweest: dat, zo hy zich eenige zaak „verwyten kon, het was de dienst Godts om de dienst zijns Meesters „verwaarloofd te hebben: dat hy over een zo onrechtvaardige boven- „stelling genoegzaam gestraft was, dewyl God hem in zijn ouderdom „verliet: wyders dat, zo de Koning de diensten, welken hy hem „gestadig had gedaan, inzonderheid in de groote zaak van d' echtscheiding, maar eenigfins gedenken wilde, deze Vorst van zijn „yver, en van zijn getrouwheid, beter zou kunnen oordeelen. Hy stierf den 28. November 1530. Zijn fortuin, en zijn ongunst, hebben iets ongemeens gehad. Zijn beleid in beide deze staaten heeft ook zeer vreemd geweest; dewyl men hem in de voorspoed onverdraagelyk gezien heeft; in de tegenspoed zonder standvastigheid; zo veel eers, en zo veel goederen, onwaardig; weinig te beklagen in zijn val; en, om zijn afbeeldsel t' eindigen, met de woorden van een Schryver, aan wien wy de historie van zijn leeven verschuldigd zijn, aldus viel de hoogmoedigste en opgeblazenste van alle menschen. Aldus stierf een Prelaat, die zich zelve niet kennende, meer dacht om het geen, 't welk d' anderen aan hem schuldig waren, als om het geen dat hy aan zijn eigen merkteken schuldig was; en aldus eindigde die groote vyand van de nederigheid en van de liefddaadigheid zijn leven. Maar laat ons weer tot ons onderwerp keeren.

Zijn dood.

Cavendish vie de
Volsen
Manu-
script.

Deze verandering in het Ministerschap wierd gevolgd van een zeer groote verandering in 't beleid van de Staat. Men had zevengheele jaaren geweest zonder het Parlement te vergaderen; maar de schuld 'er af viel natuurlikerwyze op den ontgunstigten Minister, die daarenboven met alle d' andere misgreepen beladen kon worden. Aldus viel 't niet swaar, een goed verstand op te rechten tusschen de Vorst en 't volk, als men aan dit maar eenige voldoening gaf; en dit goed

1529. goed verstand van binnen opgerecht zijnde, had men geen reden om van buiten te vreezen, als men de zaak van d' echtscheiding zou aandringen.

Houding van 't Parlement.

De Koning beriep dan het Parlement tegen den 3. November, kort na den aanvang van des Kardinaals ongunst, die niet en liet zitting in deze doorluchtige vergadering te hebben, daar hy zich zo onderdaanig betoonde, als hy 'er voor heen trots en hoogmoedig was. Hier, terwyl men verscheidene wetten tot het gemeen best maakte, dacht men ook om d' overdaad der Geestelijken te beteugelen. 't Laager Huis stelde hier over verscheidene Bullen op, en stuurde ze aan 't Hooger Huis. Een dezer wetten betrefte d' aspersingen der Geestelijkheid op de geenen, die, volgens de gewoonte, de Testamenten in de Geestelijke Hoven gingen bewaarheden, of doen registreren. Daar was een andere, om alle de rechten der begraavingen te regelen: en een derde verbood den Geestelijken, al te veel beneficien te gelijk te hebben, hun verblijfplaatsen te verlaten, en wereldlijke pachten te neemen. Gelijk de leer van Luther alreeds een afkeer voor de daar tegen strydende party deed ontstaan, seilden die van 't Laager Huis, welke de zelve volgden, niet d' ongeregeldheden en de gebreken der Geestelijkheid van die tijd aan te wyzen, en te hekelen.

Wet-ten-geen eenige misbruiken der Geestelijken.

Ziet Hal.

Toen deze Billen, of ontwerpen van wetten, in 't Hoger Huis ingeleverd wierden, zei de Bisschop van Rochester, bestraffende die van 't Laager Huis, dat de lieden, welke arbeidden om Godts Kerk met voeten te vertreden, wel zouden doen te gedenken, dat even zodanig een voorneemen 't Koningrijk Bohemen in een bedroefde staat had gebracht, dewyl 'er de Kettery volkomentlijk heerschte. Hy voegde 'er by, dat diergelijke onderneemingen daar uitsprooten, dat men 't Geloof niet en had. 't Laager Huis nam deze redenen zeer kwalijk. 't Klaagde aan de Koning, door de mond van haar (a) Spreeker, en van dartig Gelastigden, dat de Bisschop van Rochester alle haar Leden, en by gevolg al het Volk van Engeland, voor ongeloovigen en heidenen uitmaakte. 't Hof vertoornd over de verbintenis van deze Bisschop aan de belangen der Koningin, handelde mogelijk in deze gelegenheid onder de hand, om 't Laager Huis op te hitfen. Wat 'er af wezen mag, de klachten des Spreekers wierden door den Koning aan den Aardtsbisschop van Kantelberg, en aan zes Bisschoppen, bekend gemaakt: maar Fischer draaide zich gemakkelijk uit de zaak. Hy zei, dat, toen hy van mangel van geloof had gesproken, hy 't Volk

Klacht tegen den Bisschop van Rochester.

(a) 't Is haar President, en toenmaals was 't de Ridder Thomas Audley.

't Volk van Bohemen , en niet de Gemeenten van Engeland , gemeend had. Deze uitlegging wierd hen overgedraagen door den Ridder Fitz-Willam , Schatmeester van 't Huis ; en zy moesten 'er zich mee vernoe- gen , hoewel z' 'er zeer weinig over voldaan waren. Dit veroorzaakte ook , dat zy d' ongerogeldheden der Geestelijken , met meer vry- heids als voorheen , ten toon stelden , en over den hekel haalden. Maar het Hoger Huis kon beswaarlijk een laatste besluit neemen over d' ontwerpen van wetten , welken men daar gezonden had. Al de Gee- stelijkheid arbeide om ze in het Parlement , en in de byzondere Ver- gaderingen , haatelijk te maaken. Ieder Kerkelijk persoon droeg zorg om uit te strooyen ; dat het beleid van 't Laager Huis de deur voor de Kettery opende ; en dat , zo haast als men lieden tegen de misbruiken zag morren , of uit hun hoofd een Reformatie onderneemen , men besluiten kon , dat de Religie met eenige gevaarlijke nieuwigheid ge- dreigd wierd. De Bisschoppen lieten ondertusschen niets achter wege , om het Hooger Huis deze wetten te doen verwerpen ; en ter zelve tyd drongen alle de wereldlijke Heeren daar zeer ernstig op , dat men 't Laager Huis voldoening behoorde te geeven. Eindelijk bemoeide de Koning zich 'er mee , en maakte , dat het Hooger Huis in het zelve voorneemen met het Laager samenstemde. Hy verklaarde zich aldus tegen de Geestelijkheid , om het Roomsche Hof te doen zien , hoe zeer geheel Engeland geneigd was om de belangen des Konings t' om- helzen , indien hy genoodzaak wierd tot het uitslert te komen. En om zich zelve zeker te maaken van een zaak , welke hy trachtte anderen in te boezemen , arbeide hy om het hert zijner Volkeren te winnen , met hen door de wetten , daar wy zo even af gesproken hebben , van d' onderdrukking der Geestelijkheid te verlossen. Want deze wetten benamen den Geestelijken niet alleenlijk een gedeelte van hun profy- ten ; maar ze openden in 't gevolg een nieuwe weg , om hun gezag hoe langer hoe meer te verswakken. En gelijk de zelve Geestelijken zich wilden handhaaven , hun privilegien verdedigen , en zich stellen tegen het voorneemen , daar men in was , van aan een Reformatie t' arbeiden , versterkten zy den haat en d' afkeer welke men tegen hen opgevat had ; in plaats dat , zo het ontwerp dezer Reformatie van hen gekomen was , of ten minsten zo zy 't in 't eerst on dersteund had- den , hun vyanden gantsch niet gehoord zouden hebben kunnen wor- den. Maar hun ongeluk was , dat , niet wetende wat hun recht be- lang was , zy geloofden , dat zy , hun eer en 'nun privilegien verdedi-

1529. digende, ook de verdediging der misbruiken, en der ongeregeldheden, welke hen te last gelegd wierden, onderneemen moesten.

Andere
Wet, die den
Koning alle
zijn schulden
kwijtscheld.

Ziet onze
Verzameling
No.

37.

Maar het zelve Parlement maakte een andere zeer byzondere wet, en die echter niet in het ligchaam der wetten, of der ordonnantien van Engeland is. Gelijk wy ze in onse Verzameling gesteld hebben, zullen wy hier maar van haar voorreden spreken, die vol van vleyeryen is. Men stelt daar voor: („) dat de Koning voor de Kerk, en „ voor het Koninkrijk, ongemeene dingen had gedaan: dat hem „ zulks in overmaatige kosten gewikkeld had: dat eenigen zijner on- „ derzaaten groote sommen aan hem geleend hadden, maar dat hy „ ze tot gemeene gebruiken had besteed, en dat hy 'er obligatien afge- „ geeven had. Hier op bied het Parlement hem alle deze sommen aan; „ verklaard d'obligatien, die deze Vorst 'er afgegeeven heeft, van „ geene waarde; ontlast hem van d'assignatien, welken zijn Credi- „ teurs van hem gekreegen mogen hebben; en stelt hem t' eenemaal „ in veiligheid tegen alle vervolgingen, en processen, die deze schul- „ den betreffen mochten.

Hendriks Officiers, die gelaftigd waren om het ontwerp van deze nieuwe wet in 't Laager Huis te brengen, seilden niet de gerustheid, en 't geluk, 't geen het gantsche Koninkrijk, gedurende de beroerten van t' overige van Europa, genooten had, te doen gelden. Zy vertoonden aan de Leden; dat deze Vorst altijd 't land der vyanden tot het toneel des oorlogs verkoos; dat hy in veertien jaaren tydts niet meer als een maal geld van zijn Volk getrokken had; en dat hy nu maar verzocht, zijn schulden van den hals te schuiven, dewyl hy ze voor het gemeen had gemaakt, gelijk zijn rekeningen betuigden. 't Parlement ontlastte hem'er dan van, hebbende ieder party zijn oogmerk. De Koning wilde zich voornaamelijk van een swaar pak verlossen; maar hy meende ook de schepsels van Volsy, die zeer groote sommen aan de Kroon verstrekt hadden, hier door te verswakken. Wat het Laager Huis belangt, hoewel veele van des zelfs Leden wisten, dat de wet niet rechtvaardig en was, maakten zy ze uit staatkunde, om te beletten, dat men in 't toekomstige, onder de naam van leening, en zonder de toestemming des Parlements, geld opname: want zy beslooten, dat het Hof geen geloof meer zou vinden, als de geenen, welke hun geld aan de Koning geleend hadden, het zelve met openbaar recht verlooren.

In vergelding van dit geschenk, 't welk de geenen, die het betaalden

den , geweldig deed morren , gaf Hendrik aan zijn Volk een vergiffenis voor alderhande misdaden , uitgezonderd de gruwelijksten : en om de Geestelijken gestadig onder 't jok te houden , zonderde hy van deze vergiffenis uit alle de personen , die d'ordonnantie , gemaakt ten tyde van Rykaard de II. overtreden zouden hebben ; 't geen eenige tyd daar na voet gaf tot een algemeene vervolging der Geestelijkheid. Boven dat waren 'er twe uitzonderingen in deze vergiffenis : men weigerde 'er de genieting af aan alle de geenen , die de kruisen der gemeene wegen zouden om ver smijten , of uitrukken : en men verklaarde , dat ze niet over Volseys goederen uitgestrekt zou kunnen worden. Aldus wierd zijn schoon Collegie van Oxford , door den Deken , en door de Kanonniken , in Hendriks handen gesteld ; gelijk men zien kan in d'acte van deze afstand , die ons noch overig is. Kort daar na stichtte de Koning dit Collegie op nieuws.

Men zal uit deze uitzonderingen lichtelijk oordeelen , dat het Volk na de nieuwigheden helde , en dat het Hof hoopte , dat het de Geestelijkheid door kwaade handelingen zou dwingen , haar vermogen by den Paus aan te wenden , om Hendrik , ter zaake van zijn echtscheiding , recht te laten genieten.

Alle de wetten gemaakt zijnde , stelde de Koning de zittingen des Parlements uit tot in de maand April , en vervolgens , hoewel op verscheidene maalen , tot in de maand January des volgenden jaars. 't Hof had groote mocite genomen , om tot dit Parlement personen te doen verkiezen , die haar gunstig waren ; en het was zo wel voldaan over der zelve beleid , dat het besloot hen eenige tijd op de been te houden.

Hendrik dan vindende , dat de zaaken in zijn Koningrijk zodanig gesteld waren , als hy wenschen kon , wendden alle zijne gedachten zich na buiten. Hy zag Europa in een diepe vrede ; Klement en Karel in een volmaakt verstand ; dezen Keizer de kleinachting , welke hy voor Klement had gehad , met allerhande beleefdheden vergoeden ; zich verbinden tot de Medicis in de Stad Florencen te herstellen ; d' investiture van deze Staat , en zijn natuurlijke Dochter , aan de Neef van de Paus belooven ; zelfs bewilliigen in hulde aan de Roomsche Stoel te doen , wegens het Koningrijk Napels. Hy verstond vervolgens , dat de Paus , gewonnen door zo veel lief koozingen en weldaaden , in de zaak van d' echtscheiding niet meer en betrachtte als de voldoening des Keizers. Van d' andere kant deed het verdrag van vrede , geslooten

Goed verstand van de Paus met de Keizer ,

1529.
Vrede ge-
maakt tus-
schen de Kei-
zer en den
Koning van
Frankrijk,
den 5 August.

te Kamerik, tusschen Karel en François, door de bemiddeling der Vorstin Margiet, Moeye van d'eerste dezer Vorsten, en Gouvernante van Vlaanderen, wel oordeelen, dat men geen staat moest maaken op de vriendschap van Frankrijk, 't geen haar belangen niet zou gaan opofferen, om die des Konings van Engeland t'ondersteunen, dien men zelfs in deze handeling gantsch niet en kende.

1530.
Huldung des
Keizers te
Bolonien.

De Keizer in deze tijd door de handen des Paus gekroond willende zijn, trok hy na Italien, en vervoegde zich te Bolonien. Alle beiden hadden zy hun verblijf in 't zelve Paleis, en gaven malkander blijken van een wederzijdsche en oprechte vriendschap. De Keizer ging verder; want door een edelmoedigheid, daar eenige staatkunde onderspeelde, herstelde hy François Sforce in 't Hertogdom van Milanen. Op deze wijs zag Italien zich in een volkomene gerustheid; konnende d'eenige stad Florencen, die zich noch verdedigde, niet missen veroverd te worden, gelijk ze ook in der daad, na een beleg van twaalf maanden, ingenomen wierd. Alexander de Medicis wierd'er, een jaer na haar vermeerstering, Hertog af gemaakt.

Florencen
ingenomen,
den 9. Aug.
de Neef des
Paus word
'er Hertog af
gemaakt, den
17 July 1531.

*t Beleg van
Wenen op-
gebroken,
den 13 Oct.
1529.

Karel de V.
gehuld tot
Koning der
Lombardy-
ers, den 22.
Febr. 1530.
en tot Kei-
zer van Ro-
men, den 24.

Alles kwam in deze tijd te samen, om de glorie van Karel de V. noch hooger te verheffen. Terwyl hy zich gereed maakte tot de plechtigheid van zijn huldung, kreeg hy tyding, dat de Turken van Wenen afgetrokken waren. Dit groot voordeel deed hem het besluit neemen van de twe Kroonen des Roomschen Rijks, die van Milanen, en die van Rome, t'ontfangen. Zijn huldung was verzeld van alle bedenkelijke pracht, doende de Paus zelve de Dienst in 't Grieksch, en in 't Latijn. Maar twe omstandigheden der samenkomst van deze Vorsten zijn d'eenigen, daar wy ons aan hebben te houden. d'Eerste is, dat Karel voor eerst te voorschijn kwam onder het kleet eens Kanonniks van S. Maria van de Toren van Rome, en dat hy vervolgens 't geestelijk kleet van een Diaken nam; om te toonen, dat men hem moest aanmerken als een Geestelijk persoon. Een buytenspoorige hoogmoed van het Roomsche Hof, hoewel een ingevoerde gewoonte, om een groote verbeelding van haar macht te geeven; gelijk of men een Keizer ten hoogsten vereerde, met hem in de Geestelijke Orders te stellen, hoewel in de laatste rang, en zelfs in de prachtigste plechtigheid die men zien kan; of dat men hem te verstaan wilde geeven, dat de Bisschoppen en de Priesters boven hem zijn.

De tweede omstandigheid, daar wy af hebben te spreken, is dat, in 't eerste bezoek 't geen de Keizer aan de Paus deed, een iegelijk acht

acht gaf of hy hem de voeten zou kuffen. Hy knielde wel neder, om hem deze hulde te betoonen: maar 't zy dat de Paus hem uitsteekend wilde verplichten, of dat hy geloofde, dat het de tijd niet meer en was om diegelyke onderdaanigheden te vorderen, hy bukte, trok zijn voet te rug, en kuste den Vorst aan de wang.

Ondertuffchen bereidde men zich in Engeland tot Kranmers openingen te volgen. Hy kreeg last om te schrijven tot de verdediging van zijn gevoelen, en het zelve t'ondersteunen met zo veel bewijzen, en getuigenissen, als hy in de Canonnisten en in de Godtsgeleerden, zou vinden. Zijn boeck kwam te voorschijn in 't begin des jaars 1530. Ter zelve tijd stuurde de Koning verscheidene personen na Duitschland, na Vrankrijk, en na Italiën, om de Geleerden van d'landen over den aart van zijn huwelyk te raadpleegen. Engelyk hy voornaamelyk begeerig was om te weeten, wat'er zijn Onderzaaten afoordeelden, verzocht hy de twee Universiteiten, Oxford en Kambrige, hem t'onderrechten wat hy zelve'er afgelooven moest. De Bisschop van Linkolne kreeg bevel om na Oxford te gaan; en Gardiner en Fox vervoegden zich te Kambrige.

d' Universiteit van Oxfort, op den 4 April vergaderd zijnde, verzamelde men de stemmen; en men besloot, dat drie- en dartig Godtsgeleerden, zo Doctores als Baccalaurei, door hun eigene Faculteit verkoozen, de zaak ondervorschen, hun gevoelen by geschrift geeven, en'er vervolgens't gemeen zegel aan zouden hangen. De drie- en dartig Godtsgeleerden kwamen, uit kracht van dit besluit, by een; en na de redenen van wederzijde overwoogen te hebben, spraken zy uit: *dat een iegelyk, die zijn Schoonzuster trouwde, tegen't natuurlijk, en tegen't Godlyk recht handelde.* Dit geschiedde op den 8. April.

d' Auteur, of liever de Verzamelaar der Oudheden van Oxfort, zegt: (,) dat deze zaak groote beroerten in d' Academie veroorzaakte: „ dat men'er den tijd van den 12 February tot den 8 April, met kyven „ en twisten doorbracht: dat de Koning tot verscheidene maalen ge- „ houden was, een uitsluitend antwoord te doen verzoeken: dat de „ meeste Meesters in de konsten tegen d' echtscheiding waren: dat de „ voornaamsten der Collegien, en de Doctores, de zelve by na een- „ mondig staande hielden: dat de zaak uitgeweezen wierd; maar dat „ deze uitwyzing afgeperst, en zonder de bewilliging der Meesters in de „ konsten gedaan zijnde, zichtbaarlyk van geene waarde was. Hy ver- „ haalt

1530.

De Koning gaat te raad met d' Universiteiten wegens zijn huwelyk.

Gevoelen der Academie van Oxfort over 't huwelyk.

Ziet Mylord Herbert die dit uit het Register trekt.

Ziet Wood. pag. 8 257.

1530. haalt vervolgens d' acte van dit vonnis; en, gelijk of't een vlek voor
 I. Boek d' Academie was, hy onderneemt de zelve te verdedigen, werpende
 pag. 225. al deschuld van dit beleid op d' eerzucht, op de gierigheid, of op de
 lafhertige believing van verscheidene particulieren, of byzondere
 personen, welke zich door dit middel hoopten te bevoorderen. Ein-
 delijk, zonder 't minste bewijs te hebben van 't geen hy zegt, onder-
 steunt hy de fabelachtige Historie van Sanderus, die stoutelijk ter
 neer stelt, (,,) dat acht personen in de nacht by malkander kwamen,
 ,, de deur der Griffie openbraken, en 't zegel der Academie aan hun
 ,, goedkeuringen hingen. Maar 't is klaar, dat d' Auteur der Ouheden
 d' acte van de gantsche Universiteit, door de welke d' uitwijzing van
 die zaak aan drie- en- dartig Godtsgeleerden gesteld was, en uit wiens
 kracht zy, zonder een nieuwe algemeene Vergadering te beroepen,
 't zegel der Academie aan hun vonnis konden hangen, niet gezien en
 had. De Historiefchryver van Hendrik de VIII. 'k wil zeggen Mylord
 Herbert, had het origineel van deze acte gezien, 't geen men niet
 zorgvuldiglijk bewaard heeft, of 't geen mogelijk de Koningin Maria
 uit de Rollen heeft doen weg neemen. En dit heeft Wood bedroogen.

Ziet San-
 derus,
 overgezet
 door Mau-
 croix, pag.
 71.

De zelve Auteur begaat noch een andere mislag. Hy zegt, dat de
 faculteyt der Godtsgeleerdheid van Parijs alreeds over de geldigheid
 van Hendriks huwelijk uitgesproken had, toen d' Universiteit van
 Oxford zich verklaarde. Hy bedriegt zich zichtbaarlijk; want d' uit-
 spraak van de Sorbonne, welke terstond gedrukt wierd, is van den 2
 July, en die van Oxford van den 8 April.

Ziet onze
 Verzame-
 ling, No.
 38.

Men kan met meer zekerheids spreken van het geen, 't welk ten
 dezen opzichte in d' Academie van Krambrige geschiedde. Een brief
 van Gardiner en Fox onderrechten 'er ons genoeg af. Zy is van de
 maand February, zonder datum van de dag,

Gevoelen
 der Acade-
 mie van
 Kambrige
 over deze
 zaak.

Gardiner en Fox vervoegden zich terstond by den Vicekanselier der
 Academie, en bemerkten, dat hy den Koning toegedaan was. Van
 gelijken waren ook Bonner, dien zy den Doctor Edmond noemen,
 en andere Leden van dit groot ligchaam, in gunstige gesteldheden voor
 dezen Vorst. Maar daar was een andere party, die heimelijk verga-
 derde, en het besluit nam van zich met alle ernst tegen d' echtschei-
 ding te stellen. De Doctors, de Baccalaurei in de Godtsgeleerdheid,
 de Meesters in de konsten, altemaal ten getale van twee honderd,
 maakten d' algemeene Vergadering. De Vicekanselier noemde eeni-
 gen der geleerdsten, en vraagde hen, wat hen docht van de zaak,

over

over de welke zy vergaderd waren. Een iegelijk zei zijn gevoelen, volgens zijn gewisse, of volgens zijn neiging, en zijn belangen. Eindelijk, de gevoelens verdeeld zijnde, en de wanorde beginnende in de raadpleegingen te sluipen, sloeg men voor, 't oordeel van de zaak aan een zeker getal van verkoozene personen te stellen.

Maar deze voorslag had geen gevolg. De strydige party tegen die des Konings weigerde Salkot, Reps, Krome, en in 't algemeen alle de geenen, die alreeds het boek van Kranmer goed gekeurd hadden. De reden daar af was, dat, dewyl deze Doctoren zy de gekoozen hadden, zy in een zo gewichtige zaak niet meer rechtens konden wezen. Men antwoordde hier op, dat, de zaak des echtscheidings sedert een goed getal van jaaren alle de geesten en alle d'ommegangen bezig houdende, men niet ligtelijk veele gaauwe personen zou kunnen vinden, die niet een der twe gevoelens, noch gewraakt, noch goed gekeurd hadden. De verbitterdheid nam toe; men verhettede in 't dispuut; en de Vice Cancelier daarenboven ziende, dat het alreeds zeer laat was, stuurde een ieder weer na zijn plaats, en beval, dat men de stemmen zou geeven, of de zaak aan een zeker getal van personen gesteld zou worden: maar zy konden die dag niets besluiten.

Men kwam des anderen daags weer by malkander; en toen wierd de voorslag des voorgaanden dags weer op 't tapyt gebracht. In 't eerst verwierp men ze: vervolgens, in een tweede beraading, waren de stemmen verdeeld: en in de derde wierd beslooten; dat negen-entwintig personen, te weeten de Vicecancelier, tien Doctoren, zestien Baccalaurei, en de twee Beschermers der Academie, de macht zouden hebben van deze zaak uit te wyzen; en dat het geen, 't welke de twe dardedeelen van hen zouden besluiten, aangemerkt zou worden als het gevoelen van het gantsche Ligchaam, waar van men 'er 't zegel aan zou hangen, na deze uitwyzing in een algemeene Vergadering geleezen te hebben, doch zonder 'er op nieuws over te raadpleegen. De naamen dezer Commissarissen, of Gelaftigden, wierden aan de Koning gezonden; en nevens ieder had men een kanttekening gesteld, om aan te wyzen, wat men van zulk een Doctor, of van zulk een Baccalaureus, verwachtte. Eindelijk, de zaak wierd uitgeweezen, hoewel met groote swaargheid; *dat het huwelijk des Konings strydig was tegen het Godlijk recht.*

't Is een wonderlijke zaak, dat deze Vorst, hoewel hy andersins volkomentlijk souverain was, in dit werk meer tegenstellings gevonden

1530. den heeft van de kant zijner Onderzaaten, als van die der Buitenlanders. De schynbaarste reden, welke men 'er afgeeven kan, is dat 'er toen ter tyd in de twe Universiteiten, voornamelijk te Kambrige, verscheidene perfoonen waren, die den gevoelens van Luther aanhingen. Kranmer was de meest geachte van hen. Krome, Shaxton, Latimer, en die van de zelve party, verklaarden zich voor d' echtscheiding. Anna van Boelan had ook eenige onderwyzing van die leer gekreegen, ten huize der Hertogin van Alencon, die na een Reformatie helde. De twe Academien nu hadden een krachtige afkeer van de nieuwigheden; en zy vreesden, dat, zo Anna van Boelan op den Troon klom, of kranmer bevoorderd wierd, de Kettery in Engeland voet zou vatten. 't Was dan om een diergelijke verandering te voorkomen, dat zy zich tegen d' echtscheiding stelden, hoopende hier door Anna van Boelan en Kranmer te bederven.

Kroeke in
Italien ge-
bruikt.

Alles, 't
geen hier
volgt, is ge-
trokken uit
zijn eigene
brieven,
welke zijn
in de Bi-
bliothek
van M.

Cotton, Vi-
cell. B. 15.

Terwyl deze zaaken t' Oxford, en te Kambrige, geschiedden, handelde Kroeke, dien de Overzetter van Sanderus du Croc noemt, welke toenmaals Leermeester des Hertogs van Richemond was, en een volmaakte kennis van de Grieksche taal had, met de Godtsgeleerden, en de Canonisten van Italien, wegens den aart van Hendriks huwelyk. Hy had geen openbaare Character; maar reizende als een byzonder man, en den Koning niet noemende, sprak hy met de Geleerden over deze twe questien; of d' Ordonnantien van het boek Leviticus, raakende de trappen van maagschap, voor Christenen verbindelyk waren; en of een Dispensatie van de Paus eenige kracht had tegen het Godlyk recht.

Hy doorbladerde de Manuscripten der Bibliothek van S. Markus, zo d' Oudvaders als de Concilien, en de byzondere Auteurs, als Macarius, Acacius, Appollinaris, Origenes, Gregorius van Nissa, Cyrillus, Leverianus, Gennadius, en verscheidene anderen, daar hy uit haalde 't geen zijn gevoelen onderschraagde. Onder een groot getal van texten, over de welken hy arbeide, benaarstigde hy zich uitsteekend, om de geene, die beveelt een broeder zaad te verwekken, te verklaren. Want op deze text grondden de Medestanders der Koningin voornamelijk de verdediging van deze Vorstin. Zy zeiden, dat de wet van Deuteronomium die van Leviticus herriep; of immers, dat zy in byzondere gevallen daar af vry sprak. Vervolgens wilde Kroeke van Jooden zelve weten, wat zy van deze twe wetten oordeelden; en hy verstond van hen, dat de wet van Leviticus over den geheelen aardbodem onderhouden moest worden; en dat de vry-
spre-

precking, door Deuteronomium toegestaen, alleenlijk plaats had in Palestina, alwaar men zorg moest draagen om de geslachten en stammen te behouden. Zo haast als hy in d'Oudvaders, in de Concilien, of elders, eenige dingen vond, welke de geduurigheid der ordonnancien, of instellingen, raakende de trappen van maagschap, ondersteunden, deed hy ze terstond uitschryven.

Zijn naarstigheden hadden een zeer groot gevolg, tot zo ver dat hy op zekere dag aan de Koning schreef, dat hy noch geen Doctoren zich tegen d'Echtscheiding had zien verklaren; en ondertusschen verbrak en stoorde men zijn handeling. De Venetiaan en vernoomen hebbende, wie hy was, gaven zulke strenge bevelen, en over al zo nauw acht op, dat men gedurende eenige tijd zijn voorstellingen niet en tekende. Om deze slag af te weeren, verzocht Kassali aan de Raad, goed te vinden, dat alle de Godtsgeleerden, die onder haar heerschappy stonden, een volkomene vryheid mochten hebben om hun gevoelen over deze zaak te zeggen: maar de Raad antwoordde, dat zy zich onpartydig wilde houden; en als d'Engelschen aan haar vertoonden, dat, volgens de regelen van deze onpartydigheid, men aan een iegelijk 't verlof moest geeven van na zijn rechte gevoelens, en na zijn gewisse, te spreken, gaf de Raad geen ander antwoord, als 't geen zy alreeds gegeven had.

1530.

Den 28
February.

De Gezant van Karel de V. Omnibonus eens dreigende, en hem verwytende, dat hy voorstellingen te berde bracht, bekwaam om de meeste Vorsten van Europa Bastaarden te maaken, vernoegde zich de goede Geestelijke niet daar op 't antwoorden; *dat hy de Zaaken betrachtte als een Godsgeleerde, en niet als een Staatkundige.*

De Paus en de Keizer trachten zijn handelingen te stutten, den 4 July.

d'Agenten des Paus wendden van hun kant zeer groote vlijt aan, om alle de personen, die de voorstellingen van Kroeke tekenden, te vervaaren: maar om de vrees, welke een zo krachtige tegenstelling aan verscheidene Geestelijken, en verscheidene Godtsgeleerden baarde, te doen verdwijnen, verzochten Hendriks Ministers aan de Paus, een Brevet te doen vervaardigen; uit kracht van 't welk het een ieder geoorlofd mocht zijn, zijn gevoelen over deze zaak te zeggen; en waar door men belast wierd, op straf van de ban, niets te zeggen als in gewisse, zonder belang, zonder zydigheid, en gelijk als voor God. Dit verzoek was zoo billijk, en zo redelijk, dat de Paus'er, volgens de schijnbaarheden niet kwalijk over voldaan behoorde te zijn. Hy was het echter; en hy zou de vergunning van dit Brevet, waar af de

Den 7.
Augusti.

1530. fchop van Verone de vervaardiging verzocht, zijnde door den Koning 'er krachtiglijk toe aangedrongen, zeer gaarne van den hals geschooven hebben: maar kennende zulks niet wel doen, gaf Klement zich eindelijk over, ondanks de poogingen van des Keizers Ministers, en ondanks zijn eigene wederstreeving, die gegrond was, niet alleenlijk op de vrees welke hy had van den Keizer te verstooren, maar ook noch op die dat men dit Brevet tegen hem mocht doen gelden, en op de spijt dat slechte Monniken in een zo tedere zaak vonnis zouden strijken. Kranmer schreef eens aan Kroeke: *dat ze te Romem niet veel en voorderden, en dat ze zelfs de gevoelens der byzondere lieden niet dorsten peilen: dat de Paus zeer kwalijk voldaan was over 't beleid van Kroeke: en dat hy aan slechte Monniken nimmermeer zou toestaan, zijn rechten te regelen: dat wyders de Koning gevaar liep van het gantsche Consistorie op den halste krygen.*

Den 16
September.

Den 28
July.

(a) 't Was de Ridder Thomas Boelan, Graaf van Ormond en van Wiltshire ge- maakt, in betrachting van zijns Moeders rechten.

(b) 't Was Stokkesley, navolger van Tonstal, dien de Koning in 't Bisdom van Durham verplaatst had.

(c) Pag. 70. en de volgende.

Van Venetien trok Kroeke na Padua, na Bolonien, en na andere steden van Italië, alwaar hy zijn voorstellingen door een groot getal van personen deed tekenen. Vervolgens vindende, dat het meeste gedeelte der Geleerden voor den Koning was, vervoege hy zich te Romem; en om daar geacht te worden, en ingang in alle de Bibliotheken te hebben, deed hy zich voor Biechtvader aanneemen. Onderwyl wierd Kranmer, door den Graaf van (a) Wiltshire, en door den (b) Bisschop van Londen, Gezanten van Engeland aan de Paus en aan de Keizer, in Italië gebracht. Men wilde, dat hy de gevoelens, welken hy in zijn Boek verdedigd had, voor deze twee Vorsten zou verweeren; en hy deed 'er ook het voorslag af: maar ik zie niet, dat het aangenomen is geweest, noch dat men Godts geleerden, of Canonisten, tegen hem gesteld heeft.

Sanderus zegt: (c), dat het geld des Konings van Engeland „ was 't geen hem zo veel goedkeurders verwekte: en dat zelfs geheele „ Universiteiten, als Padua en Bolonien, met dit vergift besmet wa- „ ren: dat men in Duitschland zijn best deed, om d' Academie van „ Keulen, en de Doctoren van Lubek en van Hamburg, om te koopen: „ dat men in Frankrijk verscheidene Universiteiten op de hand kreeg. Maar men kan deze valsheden lichtelijk om verstooren, door het voorbeeld alleen van 'het beleid 't geen d' Engelschen in Italië hielden. Want voor eerst betoonen de brieven van Kroeke, dat hy dikwils geweldig verlegen was; en dat, ver van zich in staat gezien te hebben om zo veel Doctoren te kunnen omkopen, hy zelfs by wylen zo veel

veel niet en had, dat hy zijn Copiïsten betaalen kon. In deze tijd waren de Kassali en de Ghinucci zeer bittere vyanden, hoewel zy den zelve Meester dienden. Van het eerst dezer huizen waren de Ridder Gregorius, en de Protonataris, alle beiden Gezanten van Hendrik, den een te Romen, en den ander te Venetien. Het tweede had twee voorname stutten; Jeronimus, Bisschop van Worcester, dien de Koning in verscheidene handelingen aan het Spaansche Hof gebruikt had; en Pieter van Ghinucci, Agent van deze Vorst aan de kleine Hoven van Italiën. Kroeke had zyde gekoozen voor dit laatste huis; en t' elkens als hy aan Hendrik schreef, klaagde hy over de Kassali: dat, niet vernoegd met hem niet te helpen, zy hem kwalijk handelden: dat zy aan al de wereld openbaarden, wie hy was: dat dit geheim ruchtbaar geworden zijnde, verscheidene personen, die van te voren zonder eenige vrees recht uit spraken, zeer ingetogen waren geworden: en dat deze Vorst aldus verraaden was. De Kassali bericht zijnde van het geen, t' welk Kroeke tegen hen schreef, arbeidden om hem te bederven, smoorden zijn wisselbrieven, of hielden ze op, en maakten hem zeer swart by den Koning. Wyders kan men niet zeggen, of Hendrik uit staatkunde zulk een bitterheid onder zijn Ministers hield, en of hy dacht 'er beter afgediend te zijn; konnende twee zulke vyandige personen malkander voor verspieters verstrekken.

1530.
Bewys dat
alle deze
goeikeuringen
niet gekocht en
waren.

Ten anderen ziet men uit een van Kroekes brieven, geschreeven den 5 Augustus: dat hy de geenen, die hem hun gevoelen by geschrift gaven, bad, hun eigene verlichtingen, en hun eigene gewisse, hier in te volgen: dat zy zich zouden uitdrukken zonder zydigheid, zonder vooroordeel, en als moetende het geen, t' welk zy toen op 't papier stelden, ten dage des oordeels staande houden. Hy betuigt in deze brief: dat hy nooit aan iemand iets gegeeven had, eer hy zijn gevoelen had geschreeven; en dat hy als dan een kleine vereering gaf, meer als een teken van vriendschap, dan als een vergelding. In een andere brief van den 7 September zegt hy tot den Koning: dat hy 't leven wel verliezen wil, zo men bewyzen kan, dat hy een duif heeft gegeeven, aan wie 't ook zy, eer hy getekend had. Hy voegt 'er zelfs by: dat hy nooit het minst aan iemand beloofd, en zelfs nooit eenigen Doctor, of eenigen Canonist, verzocht heeft, zijn voorstellingen te tekenen. Waar uit men besluiten kan, dat Kroeke geen een Godtsgeleerde heeft omgekocht; en men zal zelfs zien, dat hy stipte orders had, om een ander beleid te houden.

Om Sanderus t' eenemaal in 't ongelijk te stellen, hebben wy noch

1530. het origineel van de Rekening, welke Kroeke aan de Koning overgaf, en die door Pieter van Ghinucci geapostilleerd, en getekend is. Zy is van den 8 February, en ik heb 'er deze posten uitgetrokken: *Aan een Serviter Monnik, toen hy getekend had, een rijksdaalder: aan de Doctoren der Serviten twee rijksdaalders: aan de Geestelijken der Observantie, twee rijksdaalders: aan de Prioer van S. Johannes en van S. Paulus, die voor d' Echtscheiding geschreeven heeft, vijftien rijksdaalders: aan dat Klooster, vier rijksdaalders: item, betaald aan Jan Maria, voor een tocht van Milanen na Venetien, daar by gerekend 't geen hy aan de Doctoren van die plaats heeft gegeven, dertig rijksdaalders: aan Jan Marino, Prediker der Cordeliers, die voor d' Echtscheiding geschreeven heeft, twintig rijksdaalders.* Zekerlijk, alle deze Doctoren moeten vrekgerige menschen geweest zijn, zo zy zich zo goed koop verkocht hebben. 'k Beken, dat Kroeke eens aan de Koning schreef, dat, indien hy geldts genoeg had, hy alle de Godtsgeleerden van Italiën zijn voorstellingen zou doen tekenen, vermitze altemaal huurlingen waren: maar de Bisschop van Worcester had hem alreeds aanbevolen, geen geld te beloven als aan degeenen, welker beroep was zich voor hun moeite te doen betaalen, gelijk de Canonisten, die hun advijs niet voor niets geeven.

Den 22
February.
Den 9
February,

Vergeldin-
gen van de
Keizer ge-
geeven aan
degeenen,
die voor Ka-
tharina
schreeven.

Ziet de
brieven
van Kroe-
ke van den
16 en den
29 Septem-
ber.
Ziet zijn
brieff van
den 18 Fe-
bruary.

In tegendeel gaf de Keizer groote vergeldingen aan degeenen, die voor Katharina schreeven. De Monnik Felix kreeg een beneficium van 500 dukaten inkomsts. Een ander Monnik kreeg ook een beneficium van 600 rijksdaalders. Men bood, hoewel zonder gevolg, duizend dukaten aan de Provinciaal der Cordeliers van Venetien, indien hy aan alle de Monniken van zijn Provincie verbieden wilde, voor d'Echtscheiding te schryven: en men zeide Ferrare rond uit, dat men, met Katharinas belangen te beweeren, goede beneficium kon winnen; in plaats dat men, met de zelve te bestrijden, maar eenige weinige rijksdaalders won. Laat ons hier byvoegen, dat de Ministers des Keizers noch dreigementen, noch beloften, noch gebeden, en spaarden, om d' Universiteit van Parijs te doen herroepen 't geen zy gedaan had. En hoewel Francesco Georgio zeer yverig arbeide, om Hendriks belangen voort te zetten, had Kroeke nooit de macht van hem een klein geschenk te doen aanneemen. Nooit wilde zelfs de Neef van deze Geestelijke iets ontfangen. 't Was dan het eigen voordeel niet, 't geen deed, dat zo veel gaauwe Godtsgeleerden zich tegen de geldigheid van Hendriks huwelijk verklaarden.

Ten anderen waren de geenen, die voor dezen Vorst schreeven, geen weetnieten en botmuilen, gelijk Sanderus ook noch wil. Voor eerst vinden wy Francesco Georgio, een Venetiaanschen Geestelijke, die negen-en-veertig jaaren in 't Kloosterleven had toegebracht, en voor de geleerdste man van het gantsche gebied der Republiik gehouden wierd; die ervaren was in alle de gemeene wetenschappen; die 't Grieksch en 't Hebreuwsch zeer wel verstond; en die by den Paus in zodanig een agting was, dat deze Opperpriester hem vereerde met de naam van *zijn hamer om de Kettens te verbryzelen*. De geboorte van deze geleerde man ondersteunde zijn bekwaamheid. Hy was Zoon van een Raadsheer, en had tot Broeder den Gouverneur van Padua, die 'er alle de Professors af betaalde. Op dit voorbeeld hielden Thomas Omnibonus, Dominikaan; Philippus van Cresmes, Doctor in de Rechten; Valerius van Bergamo, en verscheidene andere personen van een groote verdienste, de zelve zaak in hun schriften staande. En ondanks alle de poogingen der Agenten van de Paus, wierden de voorstellingen van Kroeke door een groot getal van Dominikaanen, van Serviten, en van Geestelijken der Observantie, getekend. Campeggius te weten gekomen zijnde, dat de Prediker eens Kloosters van S. Franciscus een klein geschenk van tien rijksdaalders aangenomen, en de tekening van vier-en-twintig zijner Monniken beloofd had, deed hem zijn woord in den hals haalen, en dit geld wederstuuren, hoewel 'er alreeds drie weeken verlopen waren; maar men kreeg zonder hem de meesten dezer Doctors. Te Milanen wierden de propositien van Kroeke getekend door een Suffragaan, en door zestien Godtsgeleerden. Negen Godtsgeleerden tekenden ze ook te Vicenzen; maar de Nuncius had behendigheids genoeg om dit papier in handen te krygen, 't geen hy vervolgens smoorde. Te Padua tekenden ze alle de Geestelijken van S. Franciscus, die der Observantie, en de Kloosterbroeders; en na hen de Dominikaanen, en de Canonisten: zulks dat de dreigementen des Keizers, en des Paus, niet en beletteden, dat d'Engelschen in deze eenige stad tachtig ondertekeningen hadden. Van gelijken verklaarden zich te Bolonien verscheidene personen voor Hendrik, hoewel de Gouverneur zich in 't eerst 'er tegen stelde, en dat hy zelfs, na dat hy 't Brevet van de Paus gezien had, te nauwer nood wilde toestaan, dat Kroeke met zijn zaaken voortvoer.

De Leden der Academien in deze gesteldheid zijnde, volgden d'Academien zelyen wel haast hun voorbeeld. Te Bolonien deed men uitspraak.

1530.
Italiaan-
sche Auteurs
die voor
Hendrik
schryven.

Den 29
Maart.
Den 26
May.

Den 27
July.

1530.
Uitwy-
zingen der
Academien
hier over

Van Bolo-
nien, den
10 Juny.

Van Padua,
den 1 July.
N°. 39.

Van Ferrare,
den 29.
September.

spraak tegen Cajetanus, die niet en wilde, dat d'instellingen van Leviticus, gemaakt ter zaake van de trappen der maagschap, onder de Christenen eenige kracht hadden. Men sprak uit, zeg ik: *dat, dewijl deze instellingen een gedeelte van het natuurlijk, en van het Godlijk recht maakten, zy altyd in de zelve kracht bleeven: dat ze zich even zeer, en over d'Ongeloovigen, en over de Christenen, uitsprekten: dat de Paus daar niet af dispenserē kon; en dat de huwelijken, welke daar tegenstreedden, niet geldig en waren.*

Te Padua wees men 't zelfde uit, na dat men de zaak gedurende eenige dagen overwoogen had. Men kan hier over de brieven van Kroeke, welke in onze Verzameling zijn, nazien.

De Faculteit der Godtsgeleerdheid te Ferrare dit gevoelen insgelijks omhelsd hebbende, ontrukte eenige personen van des Keizers party, met een groot geweld, d' Acte, die men daar van had opgesteld; maar de Hertog deed ze aan d' Engelschen wedergeeven. En gelijk de Faculteit des Geestelijken Rechts van deze stad toen ter tijd zeer vermaard was, seilde men niet met de zelve te raad te gaan. Een Vergadering van twee-en-seventig Canonisten verklaarde zich tegen de geldigheid van Hendriks huwelijk. Niettemin, vermits zy honderd vijftig rijksdaalders eischten, om 't zegel aan hun Acte te hangen, liet Kroeke ze hen houden, beslooten hebbende niet meer als honderd rijksdaalders te geeven. Des anderen daags ging hy 'er weer natoe, om hen de gantsche som te brengen: maar zy zeiden hem, dat zy zich met deze zaak niet meer bemoeien wilden; en aldus kon hy d' Acte nimmermeer in handen krygen.

In een woord, Kroeke stuurde, door den Bisschop Stokkesley, een honderd boeken, of papieren, aldus door verscheidene personen getekend, aan de Koning; en, na alle schijnbaarheden, moet hy, kort na aan zijn Meester een zo groote dienst gedaan te hebben, gestorven wezen: want men spreekt niet meer van hem, noch in de brieven, noch in d' openbaare Acten. En ik kan my niet inbeelden, dat Hendrik geen erkentenis voor hem gehad zou hebben.

d' Afwydering, welke wy hebben gemaakt, om te verklaaren, op wat wyze men, in Hendriks zaak, in Italiē de stemmen der Geleerden verzamelde, is buiten twyfel vry lang geweest; maar de stoutheid van Sanderushad ze noodzaakelijk gemaakt. Laat ons Italiē verlaaten, en zien, wat 'er aan deze zijde der gebergten omgaat.

Wy hebben de zelve verlichtingen niet, raakende het beleid 't geen
d'En-

d' Engelschen in Vrankrijk hielden; en 't is ons onbekend, wat hinderpaalen hun voorneemens aldaar dwarsboomden. Maar eindelijk (a) d' Academie van Orleans, (b) de Faculteit van 't Geestelijk Recht te Parijs, (c) en twe Faculteiten der Rechten t' Angers, (d) de Faculteit der Godtsgeleerdheid van Bourges, (e) de gantsche Universiteit van Toeloeze, verklaarden zich tegen Hendriks huwelijk; en (f) de Sorbonne deed met groote plechtigheid uitspraak over deze zaak. Dit berucht Ligchaam, welkers uitwyzingen sedert eenige eeuwen byna zo veel krachts hadden, als de Dekreeten der Concilien, verwoegde zich voor eerst in de Kerk der Mathurynen, om aldaar de Mis van den Heiligen Geest te hooren. Vervolgens deeden alle de Doctoren een eed, dat zy de materie, die in geschil lei, tot in de grond bestuderen, en hun gevoelen daar over in gewisse zouden zeggen. Van den 8 Juny tot den 2 July examineerden zy de zaak, raadpleegden de Heilige Schrift, de Concilien, d' oude Leeraars van de Kerk, en onderzochten gezamentlijk alle de swaarigheden, die hen tegen hielden. Eindelijk, de meeste stemmen zijnde, dat *Hendriks huwelijk niet geoorloofd kon wezen, en dat de Paus geen macht en had om van Leviticus te dispenseren*, wierd deze uitwyzing gezegeld met het zegel van de Faculteit, in de Kerk der Mathurynen, op den 2 July des jaars 1530. Eenige andere Universiteiten gaven ook hun gevoelen over deze zaak; maar hun uitwyzingen zijn niet gedrukt geweest.

Men kan zich wel inbeelden, dat de Koning in Duitschland, in Vlaanderen, en in Spanjen, daar de Keizer meester was, niet veel aanhangers en vond. De Protestanten alleen doemden zijn huwelijk met Katharina; en onder anderen sprak 'er Osiander af in zijn boek *van de bloedschandige Huwelijken*, 't geen gesmoord wierd. Kranmer streelde de Protestanten in deze gelegenheid, hebbende zeer groote vrienden in Duitschland, en zijnde boezemvriend van Osiander, wiens Zuster hy toenmaals trouwde.

Ter zelve tijd ging Hendrik te raad met de Doctoren, die de Reformatie in Switserland ingevoerd hadden; en 't was de Hertog van Suffolk, die 'er den Koning 't voorneemen af inboezemde. Hy vertoonde hem, dat een groot Vorst, gelijk hy, zich nimmermeer zo ver verneederen moest, dat hy zijn belangen stelde in de handen, en aan 't oordeel van een arme Priester, die niet aanzienlijk was, noch door zijn geboorte, noch door zijn deugden, en die ten anderen een vreemde deling was. De Koning paste hem ten antwoord; dat hy 't alleenlijk deed.

1530.
Uitwyzingen der Academie van Vrankrijk.
[a] Van Orleans, den 7 April.
[b] van Parijs, den 25 May
[c] Van Angers, den 7 May.
[d] Van Bourges, den 10 Juny.
[e] Van Toeloeze, den 1 Octob.
[f] Van de Sorbonne, den 2 July.
Ziet onze Verzameling, No. 40.

Ziet zijn brief van den 28 February. Zy is in de Biblioth. van M. Cotton, Otho. c. 10.

1530.

Ziet het
boek ge-
naamd
d' Eng-
sche Pel-
grim.

Grinæus in
Switserland
tot deze
zaak ge-
bruikt.

Zijn brie-
ven zijn
onder de
Manusc.
van M.
Smith.

Gevoelen
van OEco-
lampadius
wegens Hen-
driks huwe-
lijk.

Gevoelen
van Bucerus.

Van den
29 Aug. en
den 10 Sep.

Gevoelen
van Phrygi-
onius.

deed, om dat hy geloofde, dat de Geestelijke perſoonen van Geestelijke zaaken moeſten oordeelen; dat hy echter bewilligde in deze zaak te doorgronden, hoewel zijn voorneemen wyders niet en was neuswyzer te zijn als d'andere Vorſten. Hy luisterde dan na de voorſtellingen van Suffolk, en deed brieven ſchrijven aan de geleerdſte mannen, die in d' uictheemſche landen waren. Erasmus, daar deze Vorſt uitſteekend veel af hield, wilde zich niet al te bloot geeven in een zaak, die hem van des Keizers wege moeyelijkheden verwekken kon. Simon Grinæus wierd verzocht, een keer in Engeland te doen; van waar Hendrik hem na Bazel ſtuurde, om de gevoelens der Godtsgeleerden, zo van Duitschland, als van Switſerland, te verzamelen. Hy ſchreef aan Bucerus, aan OEcolampadius, aan Suinglius, en aan Paulus Phrygionius, en verzocht hun gevoelen over het huwelijk van de Vorſt, die hem te werk ſtede.

Drie brieven van OEcolampadius, de twee eerſten van den 10 en van den 31 Auguſtus, en de derde van den 10 September, betoonen ons; dat hy 't gebod van Leviticus aanmerkte als een algemeen gebod, en de diſpenſatie van Deuteronomium als een byzondere diſpenſatie, die niet gegeven was dan alleenlijk voor Paleſtina, en die gantsch geen kracht had als ten opzicht der Jooden. Hy beſloot uit deze betrachting, dat de Koning in goede gewiſſe zich van Katharina kon aſſcheiden.

Bucerus oordeelde: dat de wet van Leviticus geen morale of altijd duurende wet kon wezen, dewyl God zelve daar af had willen diſpenſeren, om een broeder zaad te verwekken: dat aldus de verbiedingen, van binnen zekere graaden te trouwen, van de zelve natuur waren, als de ceremonieele inſtellingen, of de gerechtswetten, welke voor de Chriſtenen niet verbindelijk zijn: dat het derhalven niet meer een miſdaad was, binnen deze verboodene graaden te trouwen, als het den Discipelen van onze Zaligmaaaker een miſdaad had geweest, de koornaaren op den Sabbathdag af te plukken. Alle beiden hielden zy even zeer ſtaande, dat de diſpenſatie van een Paus de kracht niet en had om den aart van een zaak te veranderen. Wyders vind men het gevoelen, 't geen ik hier aan Bucerus toefchryf, in geen van zijn brieven; maar ik heb het getrokken uit d'antwoorden van Grinæus aan dezen Auteur.

Paulus Phrygionius beweerde: dat de wetten van Leviticus, die de trappen der maagſchap onderscheiden, door de gantsche wereld onder-

derhouden moeten worden: en dat, zo zy niet een gedeelte van 't natuurlijk recht gemaakt hebben, de Kananeërs gestraft geworden zijnde, om dat zy de zelve overtreden hadden, deze straf de gerechtigheid Godts zou hebben gekwetst.

De brief van Suinglius over dit onderwerp is uitsteekend krachtig. Hy bewijst wijdlustig: dat geenige menschelijke macht, zelfs niet die des Paus, van het Godlijk recht kan dispensereren: dat d' Apostelen geen nieuwe ordonnantie gemaakt hebbende, betreffende de huwelijken, d' oude ordonnantie in haar volkomene kracht blijft: dat de Grieken, en alle d' andere Heidensche Volkeren, altijd een afkeer hebben gehad van zodanige huwelijken, als dat van Hendrik: dat, dewijl dit huwelijk strijdig was tegen het Godlijk recht, het zelve verbroken moest worden: dat aldus de middeling, door Grinæus voorgesteld, van dit huwelijk niet te verbreeken, maar den Koning noch een Vrouw te doen trouwen, een schadelijke middeling was: dat de Koning zich van Katharina moest afscheiden, indien het Godlijk recht niet toe en liet, dat hy met haar leefde; maar dat hy 'er zich met eer moest afscheiden; haar altijd als een Koningin doen handelen; 't huwelijk voor het toekomstige verbreeken; niet onderneemen op het voorgaande; en de Kinderen, welken hy by deze Vorstin had geteeld, voor wettig erkennen, dewijl hun geboorte op een algemeene dwaaling gegrond was. Eindelijk, hy raad aan de Koning, zijn huwelijk met alle de bedenkelijke formaliteiten te doen vernietigen, zo om zijn eer te behouden, als om aan andere Vorsten geen haatelijk voorbeeld te geven. Eenige dagen na dat Suinglius deze brief geschreeven had, schreef hy een even diergelijke; en by alle beiden is een lange memorie gevoegd, waar in Osiander de manier had aangewezen, op de welke men dit huwelijk moest doen vernietigen.

Calvinus verklaart zijn gevoelen hier over ook met een groote netheid. Hy zegt: dat het huwelijk des Konings ongeoorlofd is: dat deze Vorst zich van zijn Vrouw moet afscheiden: dat de geenen, die, in het verbod van zich met een Schoonzuster te vermengen, onder verstaan, als de Broeder in 't leven is, zich grootelijks bedriegen; vermits alle deze trappen van maagschap in een zelve stijl begreepen zijnde, men hen ook in een zelve zin moet vatten: dat aldus, gelijk een Man nooit het verlof heeft van zijn Moeder, zijn Dochter, zijn Moeye, of zijn Kints Dochter te trouwen, zelfs na de dood van der

1530.
Zijn brief
is van den
10 Sept.

geschreeven
uit
Basel.

Gevoelen
van Suing-
lius.

Zijn brief
is uit Ba-
zel, van
den 17 Au-
gustus.

Uit Zu-
rich, den
1 Septemb.

Gevoelen
van Calvi-
nus.

Siet zijn
380 brief,
die zonder
datum, en
zonder on-
dersteke-
ning is.
'k Geloof,
dat ze aan
Grinæus
beeld.

1630. zelve Mannen, een Broeder ook niet meer zijn Schoonzuster trouwen mag, hoewel ze weduwe zy: wyders, dat het woord van Broeder, in Deuteronomium gebruikt, een Hebreeuwſche uitdrukking is, die niet anders betekent als een zeer nabestaande Bloedverwant: dat men daar door lichtelijk de twe plaatſen overeen kan brengen: en dat de historie van Ruth en van Booz daar groote verlichtingen over geeft.

Men heeft gezegt, dat Melanthon, trekkende uit de Boeken van het Oude Testament verſcheidene voorbeelden, om de poligamie, of de veelwyvery, te verdedigen, aan de Koning geraaden had, noch een Vrouw te neemen. En gewiſſelijk dit vraagstuk, *of het huwelijk binnen twe perſoonen bepaald moet wezen*, toenmaals beginnende op de baan gebracht te worden, vonden eenige Doctors van Switſerland, en van Duitschland, geen groote ſwaarigheid om 't gebruik van verſcheidene vrouwen te bekrachtigen: immers zy ſpraken vry wonderlijk over dit onderwerp, gelijk 't in de nieuwe queſtien gemeenlijk geſchied. Maar wat 'er afzy, de Reformateurs gingen zo ver niet, als wel de Roomſch-Katholijken: want de Paus aanbood rond uit, dat hy aan Hendrik diſpensatie zou geeven, om twe Vrouwen te gelijk te hebben; en de Miniſters des Keizers toonden zich zeer wel geneigd, om het groot geſchil, 't geen zy tuſſchen hun Meeſter en Hendrik zagen, op deze wijs te beſlechten. Ik weet, dat de Paus Kaſſali verbood, aan de Koning te ſchryven, dat deze raad van hem kwam: maar als men zekere lieden verzoekt, een zaak geheim te houden, geſchied het by wylen meer om hen te doen ruchtbaar maaken 't geen men hen vertrouwt, als om 't hen te doen ſwygen. Eindelijk, een brief van Oſiander aan Melanthon leert ons, dat de laaſte geenſins voor de veelheid der vrouwen was; want den ander tracht hem te bewyzen, dat de Koning Katharina verlaaten, en weer trouwen moest. Melanthon geloofde alleenlijk, dat Leviticus ten dezen opzichte geen zo volkomene onderhouding vereiſchte, of ze leed wel eenige uitzondering.

Gevoelen der Luitheriſche Doctors. Siet d' inſtruktien, die Kyomwel kreeg door de handen van Barns, zijnde in de Bibliot. van M. Cotton. Vi. ſell. B. 13.

Daarenboven, toen de Koning Anna van Boelan getrouwd had, en dat hy de Luitheriſche Doctors zijn tweede huwelijk trachtte te doen goedkeuren, baden zy hem, hen daar over niet te perſſen. Aldus zie ik gantsch geen ſchijn, dat Melanthon voor de veelheid der vrouwen heeft konnen wezen, daar hy Hendriks tweede huwelijk veroordeelde. En om noch iets te zeggen, 't geen de gedachte der Proteſtanten over deze materie tot in de grond te kennen geeft: Fox, Biſſchop van He-

reford, die genoegzaam in hun gevoelens trad, wierd na Duitschland gezonden, ten einde te trachten en d' echtscheiding, en 't daar opgevolgde huwelijk, aldaar te doen goedkeuren; maar de Luitherschen toonden zich in deze gelegenheid altemaal zeer ingetogen, 'tzy dat zy den Keizer vreesden, of dat zy oordeelden, dat de beweegredenen van des Konings beleid niet al t' eerlijk hadden geweest. d' Eerste gedachte, welke zy in deze zaak hadden, was dat d' instellingen van Leviticus niet moraal waren; dat ze geen kracht onder de Christenen hadden; en dat het Evangelie geen wetten gemaakt hebbende, raakende de graaden of trappen des maagschaps, de Vorsten en d' Overigheden die maaken konden, zo als 't hen beliefsde. Vervolgens, toen de zaak wat meer onderrast was, veranderden zy van gevoelen: maar daar in kwamen zy nimmermeer overeen, dat een alreeds gemaakt huwelijk verbroken kon worden; en zy versterkten malkander hoe langer hoe meer in deze laatste meening. Invoegen dat zy beide des Konings huwelijken veroordeelden, gelijk men zien kan uit het besluit van hun raadpleegingen, 't geen in onze Verzameling is.

Men zal zich buiten twyfel verwonderen, dat de Reformateurs van Duitschland, die van noden hadden door een zo machtig Vorst, als Hendrik, beschermd te worden; die, met zich maar een weinigje na zijn inborst en neigingen te schikken, hem tot Hoofd zouden kunnen gehad hebben; die in dit oogmerk niet meer te doen hadden als zijn afkeer van 't Roomsche Hof voort te kweeken; eindelijk, die hem nimmermeer moesten vertoornen; echter in een zo tedere gelegenheid koel geweest, en zich, ten opzichte van de daad, tegen hem verklaard hebben, hoewel zy zich, ten opzichte van 't recht, voor hem hebben verklaard. Maar zomen die loosheid, die staatkunde, en die geveinsdheid van het Roomsche Hof, niet in hun beleid en ziet; men ziet 'er ten minsten de vryborstigheid, d' oprechtheid, en de gewisse der Apostolische tijden, in.

Toen de Graaf van Wiltshire, en d' andere Gezanten van Hendrik, te Bolonien gehoor by den Paus hadden, weigerden zy, hem de voeten te kussen, hoewel de Paus zulks van hen verwachtte, en zonder zich met complimenten op te houden, verzelden zy hun klachten met groote kracht, ja zelfs met dreigementen. Zy zeiden hem; dat de Koning, volgens de wetten van Engeland, nergens gedagvaard kon worden; en dat deze Vorst nooit zou toestaan, dat zijn zaak te Rommen uitgewezen wierd. Klement antwoordde; dat, hoewel Katha-

1530.

De Luitherschen doemē Hendriks eerste huwelijk, en keuren 't ander niet goed.

No. 41.

Ziet Fox. Hendrik weigert te Rommen te verschynen.

1530.

Kranmer
aanbied, zijn
boek te ver-
dedigen.

rina hem perste, om Hendrik te dagvaarden, hy echter niet verder zou gaan, indien zy hem beloofden, dat hun Meester in de zaaken der Religie niets vernieuwen zou. De Gezanten vervoegden zich vervolgens by den Keizer, die hen antwoordde; dat zijn eer en zijn gewisse niet en leeden, dat hy de Koningin, zijn Moeye, verliet. Kranmer aanbood, te bewyzen alles 't geen hy geschreeven had; maar men weet niet, of deze voorslag aangenomen wierd. Alleenlijk weet men, dat de Paus, om blyken van zijn genegentheid aan Hendrik te geven, Kranmer vercerde met de waardigheid van zijn Biechtvader in Engeland. Deze Doctor bleef eenige maanden na 't vertrek der Gezanten te Romem, en deed van daar een reis in Duitschland, daar hy de kennis kreeg van de vermaarde Cornelius Agrippa. Hy sprak met hem wegens de zaak van d'Echtscheiding, en vertoonde 'er hem de noodzaakelijkheid zo wel af, dat dese groote man de vervolgingen van Hendrik met grooten yver verdedigende, zeer kwalijk van den Keizer gehandeld wierd, en eindelijk in de gevangenis stierf.

De drie
Staaten des
Koningrijks
schrijven aan
de Paus.

Zo haast als de Koning d' uitwijzingen der beroemdste Academien, en de gevoelens der geleerdste Canonisten, en der gaauwste Godtsgeleerden van Europa, in zijn handen had, dacht hy om een nieuwe pooging aan 't Roomsche Hof te doen, en vervolgens deze uitwijzingen gemeen te maaken, en de zelve t' ondersteunen met alle de bewyzen, op de welke men ze gegeven had. En op dat zijn nieuwe verzoeken meer krachts by den Paus mochten hebben, deed hy aan hem schrijven door een groot getal der Leden van 't Parlement. Mylord Herbert zegt, dat het Parlement zelve aan de Paus schreef; maar hy vergift zich, zijnde de brief van den 13 July, en de zittingen des Parlements uitgesteld van den 21 Juny tot den 1 October. Deze brief wierd gebracht aan de voornaamste Leden van beide de Huizen, hoewel ze gins en herwaarts verspreid waren; en Kavendish betuigt, dat de Kardinaal Volfey de zelve met een groot genoegentekende. Zy was getekend van dezen Prelaat, van den Aardtsbisschop van Kantelberg, van vier Bisschoppen, van twe Hertogen, van twe Marquisen, van dartien Graaven, van twe Markgraaven, van drie-entwintig Baronnen, van twe-en-twintig Abten, en van elf Leden van 't Huis der Gemeente. De meesten dezer laatsten waren Officiers van de Koning. De brief, en 't antwoord 't geen de Paus 'er op deed, staan in de Historie van Mylord Herbert: wy zullen ons derhalven vernoegen met 'er de zin af te geeven.

Ziet de
Historie
van Volfey,
M. 30.

De brief behelste in 't eerst: („) dat, dewijl het huwelijk des Konings door verscheidene vermaarde Universteiten, door verscheidene geleerde Canonisten, en door gaauwe Godtsgeleerden, veroordeeld was geworden, de Paus uit zich zelve recht aan deze Vorst had behooren te doen, zonder 'er toe verzocht, of aangevaard te zijn: dat hy ook noch had behooren te betrachten de verbintenissen, welken de gantsche Kerk in 't algemeen, en de Heilige Stoel in 't byzonder, aan Hendrik hadden: dat ondertusschen de rechtvaardigheid van de zaak, en d'aanhoudingen des Konings, niets voorgebracht hebbende, zy tot hun groot leedwezen, over een zo onwaardige handeling klaagden; maar dat, dewijl Engeland gedreigd wierd met d'elenden van een burgerlijke oorlog, indien men de successie tot de Kroon niet onbetwistelijk maakte, zy niet langer swijgen konden: dat het eenige middel om deze ongelukken te voorkomen, was den Koning in een staat te stellen om manlijke Kinderen te verwachten, met hem toe te staan weder te trouwen: dat zy zijn Heiligheid baden, een spoedige voldoening hier over aan hem te geeven: dat, zo hy dit niet en deed, men gelooven zou van de Heilige Stoel verlaaten te zijn, en dat men dan elders een hulpmiddel zou zoeken: dat men niettemin tot dit uiterst niet en zou komen, zo lang als men van de gerechtigheid des Paus iets te verhoopen zage.

1530.
Inhoud van
deze brief.

Klement vergeeft hen in zijn antwoord de krachtige uitdrukkingen van deze brief, en wil de zelve wel toeschrijven aan de genegentheid, welke zy voor hun Meester hebben. Hy bekent: („) dat hy grooter verbintenissen aan de Koning heeft, als zy zelve zeggen; maar hy vertoont hen, dat men hem niet zeer weinig reden van onrechtvaardigheid, en van ondankbaarheid, beschuldigt: hy spreekt hen van de zaaken, welken hy voor Hendrik heeft gedaan; en hy verzekert hen, dat hy daar in meer geluisterd heeft na zijn genegentheid, als na de wetten. Hy voegt 'er by: dat, de Koningin, de twe Legaaten geweigerd hebbende, en het Consistorie vindende, dat hy zich niet ontslaan kon van haar appel aan te neemen, hy zich altijd bereid had tot de zaak uit te spreken; maar dat de Koning, ver van aan te perffen dat men 'er een eind af maakte, een weinigje uitstels van hem had doen verzoeken. De Paus zei noch: dat anderen, als Hendriks Ministers, hem d'uitwijzingen, daar men hem af spreekt, getoond hebben; doch dat het bevestigingen zonde,

Inhoud van
het antwoord
des Paus.

1530. „ de r bewijzen zijn; en dat hy ten anderen zeer krachtige zaaken tot
 „ Katharinas verdediging heeft: dat hy den Koning manlijke Kinde-
 „ deren toewenscht; maar dat hy God niet en is, om 'er hem te gee-
 „ ven: dat, wat hun dreigementen belangt, hy zich daar weinig
 „ mee bekommert: dat, zo zy toevlucht neemen tot ongemeene
 „ hulpmiddelen, zy tegen hnn gewisse, en tegen hun eer, zullen han-
 „ delen: dat zy zeer wel zouden doen, zo zy andere gevoelens had-
 „ den: dat, ten argsten genomen, een Geneesmeester niet verant-
 „ woordelijk is wegens het kwaad, 't geen een Lyder zich zelven aan-
 „ doet: dat hy groote inzicht heeft voor hun verzoeken; maar noch
 „ veel grooter voor den Koning: dat hy hem nooit iets geweigerd
 „ heeft, zo lang als zijn gewisse en zijn eer geleeden hebben, dat hy
 „ hem voldeed: en eindelijk, dat deze Vorst zich van de Roomsche
 „ Stoel allerhande gunsten kan belooven, mits dat ze noch de gerech-
 „ tigheid, noch de Religie, krenken.

Ordonnan-
 tie van Hen-
 drik, welke
 verbied Bul-
 len van 't
 Roomsche
 Hofte nee-
 men.

Ziet My-
 lord Her-
 bert.

Stukken ge-
 schreeven
 voor d' Echt-
 scheiding.

Maar de Koning vreezende, dat de Paus niets voor hem doen, en
 en zelfs dat hy eenige gunstige Bulle voor Katharina, of voor den ont-
 gunstigden Kardinaal, in Engeland mocht zenden, verbod aan zijn
 Onderzaaten, Bullen van 't Roomsche Hof te neemen, welke strydig
 waren tegen zijn souverain gezag. De gevangenis, en andere ligchaa-
 melijke straffen, zouden de straffing zijn der geener, die dit geod
 kwamen t' overtreden. Ter zelve tijd besloot hy, de rechtvaardig-
 heid van zijn zaak aan al de wereld, en voornaamelijk aan zijn Volk, te
 kennen te geeven. Daar wierden geleerde mannen in 't werk gesteld,
 om t' examineren 't geen alreeds voor d' Echtscheiding geschreeven
 was, en om uit de Concilien, d' Oudvaders en de byzondere Au-
 teurs, alle de dingen te verzamelen, welke de zelve ondersteunen
 konden. Ik Heb verscheidene Manuscripten, betreffende deze zaak,
 gezien. Dat der Bibliotheek van Mr. Smith behelt in 't lang de plaats
 en, welken men in de Concilien, in d' Oudvaders, in de Scholaastijke
 Schrijvers, en in de Canonisten, over deze materie gevonden had.
 Daar zijn noch drie andere Manuscripten van dezen aart in de Biblio-
 theek van Cotton. 't Eerste is een antwoord op de tegenwerpingen,
 welken de Medestanders der Koningin tegen deze plaats hadden ge-
 maakt: Het tweede wederlegt het boek des Bisschops van Rochester:
 En het derde verdeelt de gantsche materie in twaalf artikelen, en be-
 wijst de zelve. Ondertusschen, om al te veel herzeggingen te ver-
 mijden, verkortte men alle de bewijzen; en men maakte 'er een klein
 boek-

boekje af, 'tgeen men voor eerst in 't Latijn, en naderhand in 't Engelsch drukte, en daar men d' uitwijzingen der Academien byvoegde.

Hoewel wy alreeds zeer lang op deze zaak gestaan hebben, gelooven wy echter, dewijl zy d'oorspronk en de grond geweest is van alles 'tgeen sedert die tijd in Engeland is voorgevallen, dat het niet ondienstig zal zijn, een kort begriip te geeven van de bewijzen, en de redenen, op de welken men de zelve grondde. Laat ons aanvangen met die van Hendriks Aanhangers.

Zy zeiden dan: dat de wet, betreffende het huwelijk, aan Adam zelve gegeven was geweest, toen hy noch in de staat der onnozelheid was; en dat d'opperste Wetgeever toenmaals uitsprak, (1,) dat „de Manen de Vrouw maar een vleesch zouden wezen. Maar, voegden „zy'er by, dit heilig gebod in't gevolg door de bloedschandige ver- „mengingen overtreden zijnde, vernieuwde Moses het zelve, en „verbod, binnen zekere trappen van maagschap te trouwen. De „geboden, welken hy ten dezen opzichte gaf, waren geen nieuwe „wetten: 't was maar het natuurlijk recht, hersteld in de staat van „haar eerste instelling, en gezuiverd van de misbruiken, die het „byna gesmoord hadden. Want, vervolgden zy, gelijk de voor- „reden, *Ik ben de Heere uwe God*, welke wy in 't hoofd van een ge- „sche oorspronk gehad hebben, bewijzen ook de gevolgen, die de „Heilige Schrift zelve uit hun overtreding trekt, dat ze moraal en „natuurlijk zijn. En in der daad, God noemt de verbreekingen dezer „wetten, grouwelen. Hy zegt, dat men daar door d'aarde ontrei- „nigt: en de groote zonde der Kananëers, de zonde die God aandreef „om hen t'eenemaal uit te rooyen, is, dat zy zich aldus ontreinigd „hadden, en dat zy hun land hadden ontreinigd. Hier uit beslooten „Hendriks Aanhangers: dat de huwelijken, strijdende tegen de wet. „ten van Leviticus, verboden waren, niet alleenlijk door een bloot „gebod, 't welk volgens hen niet verbindelijk geweest zou hebben als „voor de geenen, daar het aan gegeven was; maar inzonderheid „door het recht van de natuur: dat de Kananëers zonder dat geen „misdad zouden hebben begaan, met wetten, welke voor hen niet „gemaakt waren, niet t'onderhouden: dat aldus het verbod van de „schaamte eens broeders t'ondekken; dit verbod 'tgeen men in „het 18 en in het 20 Capittel van Leviticus vind, een verbod was „van't

1530.

Ziet onze
Verzame-
ling, No.
42.

Ziet de
Biblioth.
van M.
Cotton.

Otho. c. 10.
en Vesp. b. 5.

Substantie
der zaaken,
die over dit
werk ge-
schreeven
wierden.
Redenen
voor Hen-
drik getrok-
ken uit het
O. Test.

Levit.
18. 20.

Levit. 18.

v. 2, 4, 5, 6,

21.

vers 17,

24, 26.

vers 24,

25.

Levit. 18,

16.

en 20. 21.

1530. „ van 't natuurlijk recht, 't welk noodzaakelijk allerhande persoonen
 „ verbond, en geen uitzondering leed.

„ Daarenboven betoonden zy, dat het Nieuwe Testament hun ge-
 „ voelen insgelijks ondersteunden; en met dit inzicht brachten zy de
 Anderere. „ woorden van Johannes de Dooper tegen Herodes te berde, *Heten*
 denen, ge- „ *is uniet geoorlofd de Huifvrouw uws Broeders te hebben.* Hier mee
 trokken uit „ trachtten zy te bewyzen, dat de geboden van Moses noch onder de
 het N. „ huishouding van Jesus Christus hun geheele kracht hadden. Vervol-
 Testament. „ gens vielen zy op de historie van de Korintische Bloedschender, die
 Matth. „ zijns Vaders Vrouw getrouwd had, en van den Apostel gedoemd
 14. 4. „ word; en hier op merkten zy aan, dat d' Apostel zulks een hoe-
 I Kor. „ rery noemd, die ook onder de Heidenen niet genoemd en wierd:
 5. I. „ waar uit zy dan beslooten, dat de trappen des maagschaps verboden
 „ waren, volgens het natuurlijk recht; dewyl de Heidenen, die
 „ geen anderen leidtsman hadden als de natuur, de zelve erkenden,
 „ en onderhielden. Men moet noch aanmerken, *voegden zy'er by,*
 „ dat Paulus hier het woord van Hoerery gebruikt, 't geen een alge-
 „ meen woord is, waar onder allerhande onwettige vermengingen
 „ van mannen en vrouwen begreepen zijn; invoegen dat men, overal
 „ daar de Hoerery verboden word, ook d' onwettige Huwelijken
 „ onder verstaan moet. Eindelijk, zy geloofden, dat Jesus Christus
 „ de grond des maagschaps, welke men door het Huwelijk maakt, be-
 „ vestigd had, hebbende zo wel als God gezegt; *dat de Man ende*
 „ *Vrouw een zelve vleesch zijn.*

Na hun zaak aldus met voorbeelden, getrokken uit het Oude en
 uit het Nieuwe Testamant, vastgesteld te hebben, namen zy toe-
 vlucht tot de Overlevering. (,,) Daar is geen goed Katholijk, *zelden zy,*
 „ welke ontkent, dat men in alle twyfelachtige questien d' Overleve-
 „ ring der Kerk moet volgen. Nu, al was onze questie zelfs duister,
 „ zy is uitgewezen door de Pausen, door de Concilien, door d' Oud-
 „ vaders, en door de Leeraars van de Kerk. Zo nu byzondere lieden
 „ beweerden, dat ze de Schriftuur beter verstaan, als al het overige des
 „ werelts, dat 's Kettery invoeren, en zich Luthersch verklaren.
 „ De eerste en de oudste Auteur, dien zy hier over aantrokken,
 „ was Tertullianus, die een eeuw na d' Apostelen leefde; en zy be-
 „ weezen met texten van dezen Oudvader, dat het verbod van een
 „ Schoonzuster te trouwen toen ter tijd in zijn volle kracht was, zelfs
 „ ten opzicht der Christenen.

Redenen,
 getrokken
 uit het gezeg-
 der Oudva-
 ders.

„ Van

„ Van het getuigenis dezès doorluchtigen Schryvers gingen zy over
 „ tot het getuigenis der Pausen, en betoonden: dat Gregorius de
 „ Groote, de eerste Paus die uitspraak over deze questie gedaan heeft,
 „ Hendrik t' eenemaal gunstig was: dat de Monnik Augustinus, d'A-
 „ postel van Engeland, dezen Paus over verscheidene swaarigheden
 „ geraadpleegd, en hem onder andere dingen gevraagd hebbende,
 „ of't een Man geoorlofd was zijns Broeders Weduwe, of zijn Nichte,
 „ gelijk men toenter tijd zei, te trouwen, Gregorius daar op antwoord-
 „ de; dat diergelijke huwelijken ongeoorlofd waren; dat, zo eeni-
 „ gen der nieuwe Bekeerden in zodanige verbintenissen waren, men
 „ hen vermaanen moest, zich van hun Vrouwen te speenen; en dat
 „ men hen moest vertoonen, dat zy daar een groote zonde mee be-
 „ gaan hadden. Zekerlijk, indien Gregorius geloofd had, dat de zaak
 „ twyfelachtig was, hy zou zo straf niet geweest hebben, in een tijd
 „ dat men arbeidde aan de bekeering van een gantsch groot Volk, en
 „ dat een voddery de voortgang des Euangeliums in Engeland vertraa-
 „ gen, of zelfs vernietigen kon. Zy voegden daar by, dat drie andere
 „ Pausen, (a) Calixtus, (b) Sacharias, en (c) Innocentius de III. zich
 „ zeer net voor d' altijdduurigheid dezer geboden van Moses verklaard
 „ hadden; dat Innocentius inzonderheid 'er met een grooten yver af-
 „ sprak; en dat aldus de Heilige Stoel alreeds een uitwyzing voor
 „ den Koning had gedaan.

„ Zy zeiden ook noch: dat verscheidene Pro vinciaale Concilien de
 „ zelve zaak verklaard hadden: dat het Concilie van Niocesarea een
 „ iegelijk Man, die zijn Schoonzuster trouwde, en een iegelijke
 „ Vrouw, die aldus twe Broeders trouwde, in den ban deed (a): dat
 „ dit dekreet herhaald was geworden in een Concilie (b), gehouden
 „ onder Gregorius de II. dat men vervolgens in 't Concilie van Agde
 „ een lijst had gemaakt van alle de verbodene graaden, en dat men
 „ die van Schoonbroeder en Schoonzuster daar in begreepen had (c):
 „ dat men in 't tweede Concilie van Toledo ook het zelve had verklaard:
 „ dat daarenboven een der dwaalingen, die Wicklefe last gelegd wier-
 „ den, zo te Londen als t' Oxford, en te Konstants, geweest had, dat de
 „ wet Godts zodanige huwelijken niet en verbood: eindelijk, dat de-
 „ ze dekreeten der Provinciaale Concilien authentijker gemaakt waren
 „ door de goedkeuring van het algemeen Concilie van Konstants,
 „ 't geen dezelve bevestigd had: dat aldus de Kerk zich ten dezen
 „ opzichte genoegzaam had verklaard, door de mond van verscheide-

1530.
De 4 te-
gen Marci-
on,

(a) Calix-
tus ad om-
nes Gallie
Episcopos.
(b) 30.
Quæst. 3.
cap. Pita-
num.

(c) De
pres. cap
Cum in fu-
ventutem.

(a) Can.
2.
(b) Cap.
5.
(c) Can.
6 I.
(d) Cap.
5.

1530. „ne Provinciaale Concilien , en door de mond van een algemeen Con-
 Gezag der „ cilie.
 Griekſche „
 Oudvaders. „ De Griekſche Oudvaderskwamen vervolgens te voorſchijn , als
 (a) In 20 „ (a) Origenes , (b) S. Chryſoſtomus , en (c) Bazilius : en hier op be-
 Levit. „ toonden Hendriks Advokaaten , dat deze laaſte Oudvader de zaak
 (b) Ho- „ veel ſterker aandringt , als de twee anderen. Na zijn voorbeeld , ver-
 myl. 71. „ volgden zy , bewijſt (d) Heſichius , dat de trappen , verboden in
 Sup. Matt. „ Leviticus , algemeenlijk alle de menſchen verbinden ; en dat deze
 22. „ wetten altemaal moraal zijn , en by gevolg altijd onderhouden moe-
 (c) Ep. ad „ ten worden. Hy grondt zich daar op , dat de Kananëers , en d'Egyp-
 Diod. „ tenaren van God zelve veroordeeld zijn , ter oorzaak dat zy in de
 (d) Super „ trappen des maagſchaps geen onderscheid en maakten.
 Levit. 1 S. „
 & 20. „ Van de Latijnſche Oudvaders trokken zy voor eerst aan Tertullia-
 Gezag der „ nus en drie groote Leeraars , (a) S. Ambrosius , (b) S. Hieronymus,
 Latijnſche „
 Oudvaders „ en (c) S. Auguſtinus , en betoonden : dat alle deze Leeraars d'Over-
 (a) Lib. „
 8. Ep. 66. „ levering der Kerk , wegens d'altijdduurigheid dezer geboden , wel-
 (b) Con- „ ken zy beweezen dat men noch moet onderhouden ; vaſt ſtellen :
 tra Helvi- „ dat zy antwoorden op de tegenwerpingen , die anderen tegen hen
 dium. „ deeden : en dat alle deze tegenwerpingen gegrond waren , of op het
 (c) Contra „ voorbeeld van Abraham , die zijn Zuſter getrouwd had , en van Ja-
 Fauſt. c. „ kob die de twee Zuſters had genomen ; of op de diſpenſatie van
 S. 9. 10. „ Deuteronomium.
 & queſt. 64 „
 in Lev. Ad „ Zy zeiden ook noch : dat d' Oudvaders , en de Leeraars der laat-
 Bonl. 3. c. „ ſte eeuwen , van dit gevoelen niet af en weeken : dat [a] Anſelmus
 4. Lib. 15. „ het volgde ; dat hy de geloovigen vermaande , niet te trouwen als
 de Civ. Dei „ in verwyderde trappen ; en dat hy antwoordde op de tegenwerpin-
 c. 16. „ gen , welken het voorbeeld der Dochters van Zelophehad aan de
 Gezag der „ ſtrydige party beſchikte : dat de Kardinaal Hugo , Rudolphus
 hedendaagſe „ Flaviacensis , Robert van Duits , en Hugo van S. Victor , ook in
 Schryvers. „ [a] Super „ deze meening waren : dat [c] Hildebert , Biſſchop van Mans , ge-
 18 Levit. „ [b] Lib. „ raadpleegd zijnde in een geval van dezen aart , ontkend had , dat
 2. de Sacra- „ een Man zijn Schoonzuſter kon trouwen ; en dat hy de redenen had
 men. p. 2. „ bygebracht , op de welken hy zich grondde : dat [d] Yves van Char-
 c. 4. art. 2. „ tres in een diergelijke gelegenheid , willende een Koning zijn Schoon-
 [c] Epiſt. „ zuſter trouwen ; geantwoord had ; dat deze Koning zo lang in den
 ad Archiep. „ Rothomag. „ ban moest blijven , tot dat hy zich van zijn Vrouw had afgeſcheiden :
 Rotomag. „ dat men van het Godlijk recht niet diſpenſeren kon ; en dat 'er gee-
 & Epiſc. „ nige offerande was , die zodanig een miſdaad kon uitwiſſchen , zo
 Sag. „ [d] Epiſt. „
 240. „ lang

„ lang als de Zondaar in zijn zonde volhardde. Zy voegden 'er by ;
 „ dat men noch verscheidene zulke plaatsen in den zelve Auteur kon
 „ vinden.

1530.

„ En gelijk de Scholaftijke Schryvers, *vervolgden zy*, de zaaken met
 „ een uitsteekende wijsheid geëxamineerd hebben, en dat zy gemeen-
 „ lijk verder gaan, als d' andere Leeraars, zo laat ons eens zien, wat
 „ zy over deze materie zeggen. Altemaal verklaaren zy zich voor
 „ d'altijdduurigheid der geboden, welken Moses ons nagelaaten
 „ heeft, raakende de trappen des maagfchaps. Aldus hebben Thomas
 „ Aquinas, Altiffiodorensis, Petrus Paludanus, S. Antonius Floren-
 „ tinus, Johannes de Turre-crematâ; Johannes de Tabia, Jacobus
 „ Laufanus, en Astexanus, geoordeeld. Ten anderen hebben de
 „ Schryvers, welke (*) Wiklef bestreedden hebben, hem bestreedden
 „ over dit gevoelen, dat de geboden van Moses, tegen zekere huwe-
 „ lijken, onder het Christendom geen kracht meer en hadden. Deze
 „ Advokaaten brachten ons ook noch te berde verscheidene plaatsen
 „ van Petrus Tarantafius, van Durandus, van Stephanus Brulefer,
 „ van Ricardus de Media Villa, van Brianconius, van Gersonius,
 „ van Paulus Ritius; en zy voegden 'er de Canoniften by, als Johan-
 „ nes Andreas, Johannes Imolanus, den Abt van Palerme, Mattheus
 „ Neru, Vincentius, Innocentius, en Ostiensis: maar het is genoeg,
 „ dat men ze aangetrokken heeft in de traktaaten, gefchreeven tot de
 „ beweering der Echtfcheiding.

Gezag der
Scholaftijke
Schryvers.

2^a. 2^e.

Quæst. 154.

Art. 9. in
tertiam,

Quæst. 54.

art. 3. in

quartam,

Dist. 40. Q.

3^e 4.

(*) Gelijk

Wydefort

Art. 8. Cot-

ton, de licit-

is & illicit-

is conju-

gii.

Waldens

de Sacram.

tom. 2.

cap. 134.

Gezag der

Canoniften,

„ Zy stelden vervolgens voor een vaste regel; dat de geldigheid
 „ eens huwelijks niet noodzaakelijk afhangt van des zelfs voltrekking;
 „ en dat, als d' ondertrouw is geschied, 't huwelijk vervuld is, even
 „ als of het voltrokken was. Waarom, by voorbeeld, *zeiden zy*,
 „ kon Adonia Abifag niet trouwen? Om dat ze zijns Vaders Vrouw
 „ had geweest, hoewel deze Vader nooit tot haar genaderd was.
 „ Daarenboven zien wy, dat, volgens de wet van Mozes, zo een
 „ Dochter, die aan een Man ondertrouwd was, zich aan een ander
 „ over gaf, men haar steengde, als schuldig aan overspel: waar uit
 „ dan volgt, dat de wezendlijkheid des huwelijks, en des zelfs geldig-
 „ heid, bestaan in de wederzijdsche belofte, welke de Man en de Vrouw
 „ aan malkander doen. 't Is op deze grond, dat Joseph waarlijk de
 „ Man van de Heilige Maagd was, hoewel ze alleenlijk ondertrouwd
 „ waren; en hy was 't zo wel, dat hy zich van haar niet zou hebben
 „ kunnen afscheiden, zonder haar een scheidbrief te geeven. Nu zou

Dat de we-

zeudlijkheid

des huwe-

lijks bestaat

in de weder-

zijdsche toe-

stemming

der partyen;

en niet in de

voltrekking.

1530. „ een scheidbrief geen plaats gehad hebben , indien dit huwelijk niet
 „ daadelijk had geweest , hoewel zonder voltrekking. 't Is hierom ,
 „ dat , hoewel Joseph de Moeder onzes Zaligmaakers nooit vleesche-
 „ lijk bekend heeft , men hemechter in 't gevolg den Man van Maria ,
 „ en den Vader van Jesus heeft genoemd. Wat is de maagfchap? *zeiders*
 „ *zy noch*. 't Is , volgens alle Auteurs , een verbintenis , die uit het
 „ huwelijk spruit : en , gelijk het huwelijke een Sakrement is , bestaat
 „ al des zelfs kracht wezendlijk niet als in d' ondertrouw. Want zo
 „ een Man , die de heilige Orders heeft ontfangen , niet en laat de ca-
 „ taracter daar af te hebben , hoewel hy nooit consecratie heeft ge-
 „ daan ; is het dan zo onredelijk , dat het huwelijk door d' ondertrouw
 „ vervuld zy , hoewel de voltrekking 'er niet op en volgt ? Laat ons
 „ noch zeggen , *vervolgden zy* , dat de voltrekking eerst een noodzaa-
 „ kelijk gedeelte des huwelijks geworden is , sedert dat de Canonisten
 „ 't aldus vast gesteld hebben. Wie zou beweeran , dat Adam en Eva
 „ niet waarlijk Man en Vrouw waren voor deze daad , die eer een ge-
 „ volg , als een onaffchuivelijk gedeelte des huwelijks is ? Men zou
 „ deze meening gemakkelijk kunnen ondersteunen , door het gevoelen
 „ der meeste Canonisten ; maar gelijk zy over dit onderwerp eenige
 „ al te kittelende dingen gezegt hebben , gaan wy ze stilfwygens voor
 „ by. Hildebert , Bisschop van Mans , Yves van Chartres , en Hu-
 „ go van S. Victor , bewyzen de zelve zaak met plaatsen van S. Chry-
 „ sostomus , van S. Ambrosius , van S. Augustinus , en van S. Isi-
 „ dorus. De Paus Niklaas , en 't Concilie van Tribure , doen de we-
 „ zendlijkheid des huwelijks niet bestaan , als in d' ondertrouw , en in
 „ de zegening der Kerk. Uit dit alles beslooten zy ; dat , al had zelfs
 „ de Prins Arthus Katharina nooit vleeschelijk bekend , zijn huwe-
 „ lijk met haar niettemin altijd daadelijk geweest zou hebben ; en dat
 „ derhalven de Koning deze Princes met recht niet had kunnen trou-
 „ wen. Maar , *hernamen zy* , 't is gewis , zo anders een zaak van de-
 „ zen aart gewis kan wezen , dat de Prins zijn huwelijk voltrokken
 „ had. Wy hebben 'er elders de redenen af gezegt ; en daar is noch
 „ maar een omstandigheid te verklaaren. De Koningin bied aan , te
 „ sweeren , dat de Prins Arthus haar nooit bekend heeft : doch het
 „ Geestelijk Recht stelt tot een regel , dat men den eed van een der
 „ partyen niet aan moet neemen , als 'er sterke vermoedens voor het
 „ tegendeel zijn. Daarenboven , de Prins Arthus gestorven zijnde ,
 „ droegen eenige Mevrouwen groote zorg voor de Princes , in de ge-
 „ „ dach

„dachte dat zy swanget was; en nooit heeft zy een eenig woord ge-
 „zegt, 't geen dit gevoelen om ver kon stooten. Laat ons hier byvoe-
 „gen, dat het Brevet, daar men zo veel afspreekt, rond uit zegt, dat
 „dit huwelijk van de voltrekking gevolgd is geworden; in plaats
 „dat de Dispensatie van Julius de II. deze omstandigheid onuitge-
 „sproken liep.

„Dese Dispensatie van Julius, *vervolgden Hendriks Advokaaten*, is
 „aldus d' eenige grond des huwelijks van onzen Koning met Kathari-
 „na, d' eenige hinderpaal die hun echtscheiding belet. Waarlijk, de
 „de Canonisten doen alles 't geen zy kunnen, om de souvereine macht
 „der Pausen hoe langer hoe hooger te verheffen: doch hier verklaar-
 „ren zy zich voor den Koning. Hun reden is; dat, *dewijl de geboden*
 „*der Kerk onder den Paus zijn, hy 'er wel af dispenseren kan: maar,*
 „*alzo de Godlijke wetten boven hem zijn, dat hy 'er 't gezag niet af kan*
 „*verminderen.* Dit zijn de woorden van Thomas Aquinas; en Petrus
 „Paludanus voegt 'er by: dat de Paus niet dispenseren kan van de
 „trappen des maagschaps, vermits zodanige huwelijken srydig zijn
 „tegen het Godlijk recht. Zy brachten hier over een schoon voor-
 „beeld te berde, 't geen zy uit Turre Crematâ haalden; te weten,
 „dat een Koning van Vrankrijk zijns Vrouws Zuster willende trou-
 „wen, de Rota, een vermaarde Rechtbank van Romem, eindelijk
 „oordeelde; dat, indien eenig Paus eertijds een diergelijke dispen-
 „satie gegeven had, 't zy dat hy den aart der zaak niet en wist, of
 „dat hy omgekocht was geworden, men hem niet moest navolgen:
 „en dat de Kerk zich door de wetten, en niet door zodanige voor-
 „beelden bestierde. Zy beweerden daarenboven: dat S. Antonius,
 „en Johannes van Tabia, in het zelve gevoelen waren; en dat een
 „Engelschman, Bakon geheeten, het tegendeel geleerd hebbende,
 „hy daar over te Romem bestraft wierd, en zijn woorden herriep: dat
 „de Canonisten insgelijks van dit gevoelen niet afen weeken: dat Jo-
 „hannes Andreas, Johannes Imolanus, en d' Abt van Palerme,
 „'t zelve staande hielden; en dat men, volgens den laatste, zeer
 „streng moest wezen in d' onderhouding dezer Mosaïsche geboden,
 „vermits sommige Vorsten dikwils dispensatie verzochten: dat de
 „Paus Alexander de III. nooit wilde toelaaten, dat een Jongman van
 „Pavien de Weduwe van zijn oudste Broeder trouwde, hoewel de
 „Vader plechtiglijk gesworen had, dat hy ze te samen zou huwelij-
 „ken; en dat deze Paus zei, dewijl een diergelijk huwelijk srydig

1530.

Dat de Dis-
 pensatie van
 Julius de II.
 van geene
 waarde was.

In quod
l. 4. art.
13. Et in 4
dist. 15.
q. 3. art. 2.
Super
cap. Con-
junct 35.
q. 2. 3.

Super
cap. Liter:
de Res.
Sponsal.
Cap. ad
Audien.
Sponsal.

1530.

„ was tegen het Godlijk recht , de Vader berouw moest hebben van
 „ zijn lichtvaardige eed.

„ Zy betoonden ook noch : dat , volgens d'Oudvaders , de Kerk zelve
 „ van het Godlijk recht niet dispenseren kon ; en zy trokken hier over
 „ aan S. Cyprianus , S. Basilius , S. Ambrosius , Isidorus , en S. Bernadus ;
 „ behalven de Pausen , als Urbanus , Tabianus , Marcellus , en Innocen-
 „ tius ; en behalven een ongeloofelijk getal van andere Schryvers.

„ Thansgingen zy noch veel verder ; want zy beweerden : dat de
 „ macht van van de Canons te dispenseren , die macht welke het Room-
 „ sche Hof toen ter tijd had , niet oud en was : dat de Pausen Sozimus ,
 „ Damafius , Leo , en Hilarius , erkend hadden , dat zy , noch d'in-
 „ stellingen der Kerk veranderen , noch tegen de leer , en 't gebruik
 „ der Oudvaders konden gaan . Men zei noch : dat , zo d' Apostelen
 „ hadden verklaard , dat zy in geenerlei wijs tegen de waarheid kon-
 „ den handelen , de Pausen by gevolg de wetten Godts , die de waar-
 „ heid zelve is , nimmermeer konden vernietigen : dat , hoewel
 „ men in deze Opperpriesters de volheid der Apostolische macht er-
 „ kende , deze macht niettemin aan haar onderwerp verbonden was ,
 „ dat 's te zeggen , aan de zorg der zielen ; en dat , hoewel 'er geen
 „ hooger vuurschaar was , als die van Romen , echter heilige Bis-
 „ schoppen , dewijl S. Paulus zich wel tegen S. Petrus had gesteld , den
 „ geboden van deze vuurschaar ongehoorzaam konden zijn , als zy de
 „ zelven onrechtvaardig vonden : dat alle d'eeuwen voorbeelden van
 „ dit beleid beschaften ; dat Elbald , Koning van Engeland , een
 „ bloedschendig huwelijk ingegaan hebbende , Laurentius , Navol-
 „ ger van de Monnik Augustinus in 't Bisdome van Kantelberg , nooit
 „ d'absolutie aan deze Vorst wilde geven , eer hy een zo verdoeme-
 „ lijke handel afgesneeden had ; dat de Paus zelve , meer inwilligen-
 „ de als Laurentius , voor den Koning sprak ; en dat , ziende zijn ge-
 „ beden vruchteloos , hy overging tot dreigementen ; maar dat de
 „ Bisschop altijd by zijn besluit bleef : dat een ander Prelaat , Donstal
 „ geheeten , zich op de zelve wijs had gedraagen , ten opzichte van
 „ de Graaf Edowijn , en gantsch geen werken maakte van d'aanbe-
 „ veeling des Paus : dat het aldus den Bisschoppen van Engeland toe-
 „ kwam , en inzonderheid den Aardtsbisschop van Kantelberg , den
 „ Koning te vermaanen , van de zonde af te wijken : dat , zo deze
 „ Vorst het niet en deed , zy de geestelijke macht in handen hadden :
 „ en dat een iegelijk , die daadelijk in de zonde was , geen absolutie

Bisschop-
pen die zich
tegen Pau-
sen stellen.
*Gul. Mal-
mes. l. 1.*

„verwachten moest. By alle deze Autoriteiten, voegden zy noch
 „eenige overweegingen, gegrond op de Reden, of om beter te zeg-
 „gen, op de Schoolfilozofie, die toen ter tijd in 't algemeen de plaats
 „van de Reden bekleedde.

1530.

„En vermits men hen voor kon werpen, dat deze geboden van
 „Moses door Jesus Christus, noch ook door zijn Apostelen, niet
 „bevestigd en waren, antwoordden zy: dat, gelijk deze wetten
 „een gedeelte van 't natuurlijk recht maakten, het niet noodzaakelijk
 „had geweest, dat de Zaligmaker de zelve in 't byzonder bevestigde,
 „zijnde het natuurlijk recht in 't algemeen bevestigd door deze woor-
 „den, *ik ben gekomen, niet om de wet te vernietigen, maar om ze te*
 „*vervullen*: dat daarenboven Jesus Christus de grond des maagschaps
 „bevestigd had door deze andere woorden *de Man en de Vrouw zullen*
 „*maar een vleesch wezen*: dat S. Paulus een bloedschendig huwelijk
 „had veroordeeld: en eindelijk, dat, al was ook zelfs de Heilige
 „Schrift niet precies op deze materie, zy d' Overlevering der Kerk
 „hadden, welke hen uit de bekommring reddede; die Overleve-
 „ring, gelijk in gezag met het geschreeven Woord, zo men 't Room-
 „sche Hof, en de beste Schryvers van die tijd, geloofde; die Over-
 „levering, waar af zy zelfs artykelen des Geloofs aanaamen, en zon-
 „der de welke zy vonden, dat ze moeite genoeg zouden hebben, om
 „de leere der zeven Sakramenten vast te stellen, en zich wegens ande-
 „re punten tegen de Kettters te verdedigen. En zy eindigden, met te
 „zeggen; dat, zo'er, ten dezen opzichte, sedert ettelijke eeuwen
 „misbruiken ingesloopen waren, of zo eenige Pausen tegen het ge-
 „bruik van de gantsche Oudheid hadden gehandeld, dit klein getal
 „van misbruiken niet genoeg en was, om de kracht der Overleve-
 „ring van zo veel eeuwen te smooren.

Gezag van
d' Overleve-
ring.

Dit waren de redenen, daar men op drong, om de rechtvaardig-
 heid van Hendriks vervolgingen te bewyzen. Men bracht hier over
 verscheidene andere dingen te berde, welken men uit de Schrift, en
 en uit eenige wereldlijke Auteurs haalde, maar daar wy stilswygens
 over heen stappen. Laat ons de regelen van de billijkheid volgen, en
 toonen, op wat wyze Katharina de geldigheid van haar huwelijk ver-
 dedigde. Indien men 'er af uitzondert Cajetanus, en Victoria, wel-
 ker tractaaten over deze materie te gelijk met hun werken gedrukt zijn,
 heb ik niet een Manuscript, noch niet een boek, voor de rechten van
 deze Vorstin, kunnen vinden. Maar ik heb, zo uit een antwoord aan
 de

1530.

de Biffchop van Rochefter , die tegen d' echtscheiding gefchreeven had , als uit eenige andere Auteurs van des Konings zyde , de volgende redenen verzameld.

Redenen
voor de Ko-
ningin.

„ Voor eerst , *zei men* , de geboden van Mofes , betreffende de
„ trappen des Maagschaps , hebben nooit een gedeelte van 't natuur-
„ lijk recht gemaakt . Andersins zou God 'er niet afgedifpenfeert heb-
„ ben , gelijk hy in Deuteronomium heeft gedaan . Daarenboven zijn
„ deze geboden , voor Mofes , van de gezegende Stam niet onderhou-
„ den geworden : De Kinderen van Adam hebben malkander ge-
„ trouwd : Abraham heeft zijn Zufter ten wyve genomen : 't huwelijk
„ van Jakob met Lea en Rachel is genoegzaam bekend : en Juda , na twe
„ zyner Zoonen aan Thamar gegeven te hebben , beloofd haar noch de
„ darde . Deze geboden waren dan maar polityke of burgerlijke gebo-
„ den , die tegenwoordig geen meer kracht hebben , als de Kerk hen
„ geeft . Nu kan de Heilige Stoel difpenferen van d' inftellingen der
„ Kerk . Eindelijk , op wat wyze dit recht geweest zy , zo Mofes de
„ Jooden 'er wel afgedifpenfeert heeft , waarom zou de Paus de macht
„ niet hebben van 'er de Christenen af te difpenferen ?

„ Ten tweede , *voegden Katharinas Advokaaten 'er by* , als Levi-
„ ticus aan een Man verbied , zijn Schoonzufter te trouwen , 't ge-
„ fchied om het overspel te doemen . Aldus , wanneer wy leezen , *gy*
„ *en zult de fchaamte uws Broeders niet ontdekken* , moeten wy daar
„ onder verftaan , *zo lang als die Broeder in 't leven is* . De grond van
„ deze uitlegging is zichtbaar in Deuteronomium , alwaar God aan ie-
„ der Jood toelaat , zijn Schoonzufter te trouwen , als ze wedu-
„ we is .

„ Ten darde , *vervolgden zy* , de voorbeelden , die men uit het
„ Nieuwe Testament haalt , bewyzen niets in deze queftie . Voor eerst ,
„ zo wy Eusebius , en Josefhus , twe geloofwaardige Auteurs , ge-
„ looven , leefde Philippus , Herodes Broeder , noch , toen deze
„ Herodias onderhield : aldus kon de misdraad van deze Koning zo
„ haast een overspel , als een bloedschande , wezen . En wat belangt
„ den Korinther , daar d' Apostel Paulus af spreekt , de text zelve
„ wijft ons aan , dat de Vader van deze Man niet dood en was , toen
„ de zonde begaan wierd : want d' Apostel zegt , dat zodanig een
„ hoerery noch onder de Heidenen niet en was genaamd . Nu weet
„ een iegelijk wel , dat het by de Perfiaanen , en by andere Volkeren ,
„ een Man geoorlofd was , zijn Schoonmoeder , na de dood haars

„ Ge-

, Gemaals, te trouwen. En onder de Jooden zelve hebben wy Adonia, die Abifag, zijns Vaders Byfloop, ten huwelijk verzoekt.

, Ten vierde, *zeiden noch deze Advokaaten*, de Pausen kunnen niet alleenlijk van de Canons, maar ook van het godlijk recht denken. Ziet men hier niet dagelijks toelaaten, geloften, ende eeden te verbreeken; hoewel de houding der eenen en der anderen door het tweede gebod aan alle menschen opgelegd is? Even eens, hoewel God verboden heeft te dooden, ziet men de zelve Pausen niet een groot getal van misdadigen ter dood doen brengen? Eindelijk, als de grond van dit gebod geen plaats schijnt te hebben, komt het hen dan niet toe, kennis van de zaak te neemen, en 'er vonnis over te vellen? Immers leert de *Summa Angelica* ons dit. Wy kunnen 'er noch byvoegen, dat de macht van in zekere gevallen te denken van een zo groote noodzaakelijkheid in de Pausen is, als de macht van de Heilige Schrift te verklaren. Daarenboven, wanneer men vraagt, of de verbiedingen van binnen de trappen des maagschaps te huwelijken moraal, en bygevolg van een altijddurende en algemeene verbintenis zijn; wanneer men, zeg ik, eendiergelijke vraag doet, wien komt het toe de zelve uit te wyzen, dan den Paus? Laat ons voorbeelden by deze regel voegen. Een Man zijn eigene Zuster getrouwd, en verscheidene jaaren met haar geleefd hebbende, lei de Paus Martinus de zaak in overweeging, en nam 't advijs der Godtsgeleerden, en der Canonisten. Hier na bevestigde hy het huwelijk, om een groote argernis te vermijden. S. Antoninus van Florence zei daar op, dat, dewijl de Paus beide de partyen geabfolveerd had, men hen niet t'eenemaal verdoemen, en hen aan 't oordeel Godts moest stellen.

, Ten vijfde, *voegden zy'er by*, alles 't geen een diergelijke denkfatie geldig kan maaken, word hier gevonden. Daar is een huwelijk gemaakt, om de vrede tusschen twe machtige Koningrijken t'onderhouden, en dit huwelijk bestaat twintig jaaren lang: wat argernis zou het niet voor de gantsche Kerk wezen, het zelve te willen verbreeken? wat voorbeeld voor d'andere Vorsten? wat gevaar voor hun Onderzaaten, dewijl de meeste Koningen geen recht meer tot de bezitting van hun Kroon zouden hebben, indien zodanige huwelijken onwettig verklaard wierden?

, Ten argsten genomen, *zeiden zy noch*, zo'er in de Bulle, of in het Brevet, nietigheden zijn, 't komt den Paus toe daar af t'oor-

1530.

„deelen; en slechte Prelaaten zouden zich, sonder een uitsteekende
„laatdunkenheid, zulks niet kunnen onderwinden.

Replique
van des Ko-
nings Advocaaten.

De Schryvers van des Konings zyde herantwoordden in 't algemeen op dit antwoord des Koningins: („) dat de geenen, die't luidst voor d'Overlevering schreeuwden, de minste staat 'er af maakten: „dat, zozy de zelve volgden, als ze hun gedachten of hun voorneemens ondersteunde, zy ze verwierpen, zo haast als ze aflieten gunstig te zijn: dat Cajetanus d'eerste was, die zijn byzondere gevoelens boven de leere des Kerks had durven stellen: dat hy daar door de zelve Kerkelijke tucht verdiende, voor de welke de Luiterschen bloot gesteld waren: dat inder daad zich aldus tegen alle d'Oudvaders, en tegen alle de Leeraars op te werpen, was de Keters de zaak gewonnen geeven, de byzondere verklaaringen van de Heilige Schrift bekrachtigen, en de deur voor alderhande nieuwigheden openen: eindelijk dat, om de geenen, welke diergelijke gevoelens onderschraagden, t'overtuigen, men maar behoefde by te brengen, dat het zo veel nieuwigheden waren, strydende tegen de leere van alle d'eeuwen.

„Daarenboven, *voegden zy'er by*, kan men ieder artikel in't byzonder wederleggen.

„'t Eerste behelst, *dat d' onderscheiding vande trappen des maagschaps in d'eerste eeuwen des wereldds geen plaats gehad heeft*. Maar 1. „wat kan men daar uit besluiten, als dat diergelijke huwelijken niet rechtdraads tegen het vernuft streeden? En laat ons ten dezen opzichte aanmerken, dat 'er in het natuurlijk recht klare geboden zijn geweest, welke zich zonder moeite aan de geest aanboden; maar dat 'er ook duistere en ongevoeliger geweest hebben, die men beswaarlijk, zonder een openbaaring, ontdekken konde. Deze laatste zijn eigentlijk de geenen, welke d'eerbaarheid, of't gemeen nut, betreffen; en zodanige waren de verbiedingen, die Moses deed, van binnen zekere trappen te huwelijken, op dat de geslachten niet besmet zouden worden door de vermenging des bloeds. „2. 't Beleid van Juda met Thamer heeft zulke haatelijke omstandigheden, dat men zeer wel zou doen 't zelve nimmermeer als een voorbeeld by te brengen: en wat belangt d'andere voorbeelden, „welken men hier over te berde brengt, zy leeren ons maar, hoe „blind de menschen zijn, zelfs in de zaaken van de natuur, zoze de „bystand van d'openbaaring niet en hebben. 3. Toen Moses van Le-

„ viticus dispenſeerde, heeft hy't ſchijnbaarlijk niet gedaan zonder een
 „ uitdrukkelijk bevel van God: en de Pauſen hebben nooit zodanige
 „ bevelen gekreegen. Nu dat God van het eerſte gebod gedispenſeerd
 „ heeft, dat betoont alleenlijk, dat, hoewel het zelve een gedeelte
 „ van het natuurlijk recht maakte, het echter niet van het getal der
 „ genen was, die onveranderlijke beſluiten tot grond hadden: 't kon
 „ alleenlijk niet veranderd worden zonder een godlijke openbaaring.

„ In het tweede artikel tracht men een gevoelige waarheid door een
 „ beuzelachtige en blaauwe onderscheiding te verbaſteren. Maar wat
 „ noodzaakelijkheid was het, te verbieden een Schoonzuster t'onder-
 „ houden, gedurende het leeven van haar Man, dewijl het bloote
 „ overſpel alreeds door andere wetten verboden was? Daarenbo-
 „ ven moet men zich houden aan de gelijkvormigheid, die onder alle
 „ deſe verbiedingen is, van binnen zekere trappen des maagſchaps te
 „ huwelijken; en men kan ze redelijker wiſſe, niet in zulke ſtrydige
 „ zinnen neemen, dewijl ze altemaal in de zelve termen, en met de
 „ zelve omſtandigheden, gemaakt zijn.

„ Belangende het derde artykel, wy vinden wel, dat Herodias zich
 „ van haar Man deed ſcheiden; maar men ziet niet, dat deze Man
 „ noch leefde, toen Johannes den Dooper den handel, welke Hero-
 „ des met haar had, doemde. Daarenboven ſtelde d' echtscheiding
 „ Phillppus, en zijn Vrouw, weer in het gemeen recht; invoegen
 „ dat ieder van hen, aan den geen die 't hen belieſde, hertrouwen
 „ konde. De miſdaad van Herodes beſtond dan niet als in de nabe-
 „ ſtaanheid des bloedts, waar in het huwelijk van Herodias en Phillip-
 „ pus hem met deze Vrouw geſteld had. En wat den Korintiſchen
 „ Bloedſchender betreft, zo de Historie van Sirien ons voorbeelden
 „ beſchaft van eenige Vorſten, welke hun Schoonmoeders getrouwd
 „ hebben, deze voorbeelden zijn algemeenlijk gedoemd geworden;
 „ en de Vorſten, die in zulke miſdaadige huwelijken getreden heb-
 „ ben, hebben zich daar door de haat van al de wereld op den hals ge-
 „ haald.

„ Het vierde is gantsch vol van zeer twijfelachtige bevestigingen:
 „ Men kan in 't algemeen zeggen; dat d' aanmaatigingen van eenige
 „ Pauſen niet aangemerkt moeten worden als een formeel recht; en
 „ dat, dewijl de Kerk deſe aanmaatigingen nooit goed gekeurd heeft,
 „ zy niet krachts genoeg en hebben, om uitwyzingen van Concilien,
 „ van Oudvaders, van Pauſen, en 't gebruik van alle d'eeuwen, om ver-
 „ te ſtooten.

1530.

„'t Vijfde artikel is van geen grooter kracht; vermits de redenen,
„op de welken het huwelijk gemaakt was, altemaal valsch waren.

„'t Zesde artikel is van geen belang; dewijl het gezag van de
„Paus in hem zelve, of in zijn Legaaten, altijd het zelve is.

Deze redenen voor d'een en d'andere party verdeelden de geesten,
na dat ieder zijn neiging, of zijn belangen, volgde; en na alle schijn
zullen zy noch de zelve werking voortbrengen. De Vrouwen hiel-
den 't met de Koningin, en de Mannen met den Koning.

De Koningin blijft altijd in het besluit van haar huwelijk te verdedigen.

Wat 'er af zy, niets was bekwaam om Katharina wijs te maaken,
dat haar zaak niet rechtvaardig was. Niets was ook bekwaam om haar
te verwaggelen in het besluit van de wettigheid haar huwelijks ten
einde toe te verdedigen. De zoetheid, de vertooningen, en de we-
gen van bylegging waren altemaal vruchteloos. Men sloeg haar voor,
doch zonder gevolg, dit geschil te stellen aan d'uitwyzing van vier
Engelsche Prelaaten, of aan d'uitspraak van vier Leeken, welker
vroomheid en bekwaamheid bekend, en die insgelijks Engelschen
waren.

Houding van 't Parlement, den 16 January, den 20 Maart.

't Parlement vergaderde eindelijk; en de Koning, om zijn echt-
scheiding voort te zetten, maakte aan 't Hooger Huis bekend 't geen
men voor hem uitgesproken, of geschreeven had. Zo haast als de
Heeren genoegzaam onderrecht waren wegens d'omstandigheden van
deze zaak, vervoegde zich de Kancelier, verzeld van twaalf Leden
van dit Huis, zo Wereldlijke als Geestelijke, in 't Huis der Gemeen-
te, en aanbod hen de zelve geschriften. De Ridder Brian Tuke
nam ze uit zijn hand, en las overluid d'uitwijzingen der Acamedien,
zettende 't Latijn in 't Engelsch over. Vervolgens aanbod men hen
een honderd boeken, waar van d'Auteurs vreemdelingen waren;
maar zy lazen 'er niet een af. Dit gedaan zijnde, verzocht de Kancelier
de Leden van dit Huis, 't Volk t'onderrechten, dat, zo de Koning
zich van Katharina wilde scheiden, het alleenlijk geschiedde om
het best zijner Staaten, en om de rust van zijn gewisse, doch niet door
zo weinig eerlijke bewegingen, als de geenen waren, welken eenige
personen hem toeschreeven. Weinig daar na richtte zich het Hof aan
de Vergadering der Geestelijkheid, daar men rond uit oordeelde, dat
het huwelijk van deze Vorst niet wettig en was, en dat de dispensatie
van Julius de II. geen kracht en had. 't Was 't alles 't geen de Koning
voor dat maal begeerde.

Oordeel van de Vergadering der Geestelijkheid over Hendriks huwelijk.

De Geestelijken verlieten aldus de belangen van 't Roomsche Hof,

en onderwierpen zich aan de wil van hun Vorst. Niets zou hen ook hebben kunnen bevrijden van te buigen: en een gewichtiger zaak als die geschiedde in hun Vergadering.

De noodzaakelijkheid, daar Volfey zich in gevonden had, om expedicien tot de bediening van zijn ampt van Legaat van den Paus te neemen, had hem bloot getteld voor de strengheid der Ordonnantien, gemaakt tegen de geenen, welke provisien van 't Roomsche Hofnamen. En gelijk de meeste Geestelijken eenig proces, of eenige zaaken, in de Hoven van dezen Legaat hadden gehad, vonden zy zich by na altemaal in de zelve schuld gewikkeld, en bloot gesteld voor de strengheid der zelve wetten. Daarenboven had Hendrik, die de Geestelijken onder 't jok wilde houden, 't raadzaam geoordeeld, hen buiten d'algemeene vergiffenis te sluiten, welke hy, toen de zittingen des Parlements eindigden, aan zijn Onderzaaten vergunde. Vervolgens wierd de geheele Geestelijkheid voor des Konings Bank gedagvaard, ter oorzaak dat zy d' Ordonnantien, daar wy zo even afgesproken hebben, overtreden hadden. Maar om dit werk wel te verstaan, zo laat ons de zaaken van wat hooger ophaalen.

't Gezag der Koningen van Engeland, dat der oude Keizers gelijk, had zich altijd, zonder onderscheid, over allerhande personen uitgestrekt. De Kerk trachtte niet de Geestelijke personen, noch ook de Geestelijke zaaken, aan hun gebied t'ontrekken. Zy rechtten de Bisdommen op: zy gaven d' Investiture der Beneficien: zy beriepen de Geestelijkheid: en hun macht behelsde even zeer het wereldlijk, en het geestelijk. Daar van daan komt het, dat, toen de Pausen de paalen, welke van d' eerste Kerk gesteld waren, overtraden, en dat zy zich dienen wilden van de toelaatingen der Keizers, om hun gezag over alle de Katholieke Staaten uit te breiden, 't Koningrijk van Engeland zich 'er, krachtiger als eenig ander, tegenstelde. 't Is waar, dat deze Pausen eindelijk hun oogmerk bereikten; dat zy de macht aan zich namen van de beneficien te vergeeven, van verscheidene zaaken aan zich te doen appelleren, van Legaaten te stuurén; en dat zy, tot verscheidene opzichten, de souveraine waardigheid der Vorsten smoorden: maar het geschiedde niet als door krachtige en lange poogingen, na een dappere tegenstand uitgestaan, en na hun tijd wel waargenomen te hebben, 't zy als slappe Koningen den Troon bekleedden, of als de Vorsten elders zodanig bezig waren, dat zy zich met de Geestelijkheid niet overhoop wilden werpen. Alsdan namen de

1530:

De goede-
ren der Gee-
stelijkheid
verbeurd ge-
maakt.

Gezag der
Koningen
van Engeland
in de
Geestelyke
saffen.

Aanmaati-
gingen der
Pausen.

1531.

de Kerkelijke personen altijd de zyde van het Roomsche Hof, ter oorzaak der privilegien en vryheden, welken het hen deed genieten. Eindelijk echter, wanneer zy bemerkten dat t' elkens als zy een krygelachtigen Paus hadden, zy met inpositien en schattingen beladen wierden, en dat het Roomsche Hof by d' Annates, de tienden, en andere gemeene lasten, noch ongemeene voegde, die de Geestelijkheid t' eenemaal bedierven, namen zy toevlucht tot de bescherming van den Vorst, welke hun Voorouders zo onvoorzichtiglijk verworpen hadden.

Wetten,
door de wel-
ken men hen
trachtte te
bescugelen.

Mat-
thieu Pa-
ri:

Ten tijde van de Koning Eduard, de eerste van die naam, maakten men verscheidene wetten; om d' aanmatigingen der Pausen te beteugelen: want het Hof van Romen als toen niet veruoegd met de Volkeren door afpersingen, welken een Geestelijke van die tijd vervloekt en beweent, uit te mergelen, gaf ook noch zelfs d' aanzienlijkste beneficien des Koningrijks aan vreemdelingen. 't Laager Huis deed 'er haarklachten over aan de Koning; en dit was de grond van een wet, welke verklaarde, dat men dit misbruik niet lyden moest: maar gelijk zy de straf der geenen, die de zelve zouden overtreden, niet uit en drukte, en dat ten anderen het Roomsche Hof niet gaarne van haar rechten, noch van haar voordeelen, afstond, had deze wet gantscheen werking. Men maakte derhalven een andere onder de Regering van Eduard de III. Zoons zoon van Eduard de I. volgens de welke de macht van de beneficien te vergeeven behouden wierd aan de geenen, die waarlijk Priesterrecht hadden, en in de welke men verklaarde, dat een iegelijk, die uit kracht van eenige collatie, of van eenige provisie van het Roomsche Hof, onderneemen zou de geenen, welke wettiglijk de bezitting van een Kerkelijk goed genomen zouden hebben, t' onrusten, van het tijdelijk en van het geestelijk zijner beneficien beroofd, in de gevangenis gesmeeten, en verweezen zou worden tot de boete, na dat den Koning die zou bepaalen.

Deze wet,
die ge-
maakt
wierd in 't
25 jaar
van Edu-
ard de I.
wordt ver-
haald in de
volgende
Ordinan-
tie.

Wetten
tegen de
Provisie-
lieden, ge-
maakt in 't
25 jaar
van Edu-
ard de III.

Door een andere wet verklaarde men, dat de *Provisielieden* (aldus noemde men de geenen, die Bullen van het Roomsche Hof namen) niet in des Konings bescherming ontfangen zouden kunnen worden, en dat, zo iemand hen overlastigde, of hen eenig leed deed, 't zy in hun goederen, of in hun personen, men hem daar over niet zou moeyen. Twee jaaren daar na klaagde men, dat deze Provisielieden d' Engelschen voor vreemde Rechtbanken deden verschijnen. Hier op maakte het Parlement een wet; dat de geenen, welke aldus Engelsen

gelschen voor vreemde Rechters getrokken hadden, om zaake die alreeds in de gewoonlijke Rechtbanken geoordeeld waren, gedagvaard zouden worden, om daar voor te verantwoorden; en dat, zo zy binnen twe maanden niet en waren verscheenen, de verbeurtmakingen de gevangenis tegen hen plaats zouden hebben. Na elf jaaren wierden deze vonnissen bevestigd; maar zy hadden geen kracht, vermits men verwaarloofde de zelve in 't werk te doen stellen. In 't begin der Regering van Rykaard de II. besloot het Parlement, deze zaak krachtiger voort te zetten; en om de schrik te brengen in 't gemoed der geenen, die de twe eerste wetten kwamen t' overtreden, strekte het de strengheid'er af uit over alle de geenen, aan de welken de Provisielieden procuratien of volmachten gegeven hadden, en over de perfoonen die goederen van hen in pacht hielden. In 't zevende jaar van de zelve Vorst verklaarde men, dat geen vreemdeling beneficien zou mogen hebben, zonder des Konings bewilliging, die van zijn kant beloofde, dat hy dusdanig een verlot niet zou toestaan. Want een der groote listen van 't Roomsche Hof had geweest, een schaduw van souverainiteit aan den Koning te laten, met te bewilligen, dat geen vreemdeling bezitting van een Beneficie in zijn Staaten kon neemen, zonder zijn toestemming: maar deze list, na dat het Parlement 'er in voorzien had, geen plaats meer hebbende, namen de Pausen toevlucht tot een ander middel, om al hun macht te behouden; dat was, de geenen, welke tot de beneficien genoemd waren, te verplichten, hun provisien, en hun Bullen, van Romen te neemen. Ondertusschen verbrak een nieuwe wet ook deze schikkingen; en gelijk 'er geschillen konden vallen over de noemingen, wierd het recht van de zelve te vereffenen gesteld aan de gewoonlijke Hoven, met een verklaring dat de Bisschoppen zich zouden houden aan de vonnissen, door de gemelde Hoven gegeven. Maar gelijk den Paus het oordeel van alle deze zaaken aan zijn Rechtbanken wilde trekken, verklaarde hy de Bisschoppen, welke daar in volgens de wetten des Koninkrijks zouden handelen, in den ban. Men klaagde geweldig over dit beleid van 't Roomsche Hof. 't Laager Huis voegde 'er by, dat den Paus beslooten hebbende verscheidene overbrengingen van Bisddommen te doen, en zich bereidende om de souveraine waardigheid der Koningen van Engeland onder de voeten te vertreden, zy hun goederen en hun leven zouden opofferen, om der zelve rechten te verdedigen. Vervolgens rieden zy den Koning, aan de Heeren te vraagen, wat hen

1531.

Deze wet
wierd ge-
maake in 't
27 jaar
van Edu-
ard de III.
cap. 1.

In 't 38.
jaar van
Eduard de
III. cap. I.
In 't I. jaar
van Rij-
kaard de
II. cap. 3.

In 't 12
jaar van
Rijkaard
de 2. cap.
15.

In 't 16
jaar van
Rijk. de II.
Cap. 5. (of
15.)

docht

1531. docht van zijn geschil met Rome, en of zy zich in dit werk der Regalien by hem zouden voegen. Alle de wereldlijke Heeren verzekerden hem, dat ze rond uit zijn zyde zouden omhelzen. Wat de geestelijke Heeren belangt, zy wilden noch ontkenhen, noch verzekeren, dat de Paus de macht had, of niet en had, van Prelaaten in den ban, en overbrengingen van Bisdommen, te doen: maar zy voegden 'er by, dat, zo zulks gebeurde, de Paus tegen de souveraine macht des Konings zou handelen, welke hun eed van getrouwheid hen verplichtte te verdedigen. Na deze groote verklaring verordende het Parlement een geheele verbeurdmaaking van goederen, en de gevangenis, tegen de geenen die vonnissen van ban, Bullen van translatie of overbrenging, en in een woord, expeditien strydende tegen de rechten des Kroons, van de Roomsche Stoel kwamen te neemen. De zelve straf wierd ook gesteld tegen de geenen, welke diergelijke expeditien in Engeland brachten. En gelijk de verbrekers van deze wet vervolgd moesten worden, uit kracht van een bevel 't geen begon door *Premunire facies*, noemde men ze de wet van *Premunire*.

Toen Hendrik de IV. door een schandelijk verraad, de Kroon aan zich getrokken had, ontfingen de Bisschoppen, welke hem in deze gelegenheid altemaal hadden geholpen, indien men 'er Carliflus af uitzondert, tekenen van zijn erkentenis: maar hy ging in deze erkentenis zo ver niet, dat hy afstond van de rechten des Kroons; en hy liet niet toe, dat men de wetten, gemaakt tegen d'aanmatigingen der Pausen, veranderde. De Bernardynen aldus Bullen verkreegen hebbende, die hen van hun tienden ontlastten, en die hen verbiedende hun landeryen te verpachten, verordenden dat zy zelve die aan zich zouden houden, nam 'er 't Parlement kennis af, vernietigde de Bullen, onderwierp de geenen, die deze Bullen in 't werk zouden doen stellen, aan de gestrengheid der wetten, en vernieuwde d'oude ordonnantien tegen de Provisielieden.

Maar hoewel deze ordonnantien, of wetten, gemaakt waren, om te voorzien in de misbruiken, daar men over klaagde, waren 't zo veel versmaade wetten, ter oorzaak dat de Ministers niet moedts genoeg hadden, om 'er d'uitvoering af aan te dringen. En in der daad, een eenige wel onderhoudene wet zou meer krachts gehad hebben als twintig wetten, welken een ieder kon aanmerken als woorden zonder ziel. In 't zelve jaar van de zelve Vorst, klaagde men, dat de tax van d'Apostolische Kamer, wegens de Bisdommen, drie maal hoo-

In 't 2.
jaar van
Hend. de
IV. cap. 4.

In 't 6.
jaar van
Hend. de
4. cap. 1.

ger

hooger was als van te vooren : maar het Parlement herstelde, ten de-
zen opzichte, de zaaken op d'oude voet. In 't volgende jaar ver-
nieuwde men d'ordonnantie, die vijf jaaren te vooren gemaakt was ;
en men herriep de bewilligingen, welken de Koning gegeeuen had,
van verscheidene Bullen in 't werk te stellen. De wanordeningen van
dag tot dag toeneemende, wierden d'oude wetten in 't zeventiende
jaar van dezen Koning bekrachtigd. Men verklaarde, dat de verkie-
zingen vry zouden wezen; en dat de Koning, noch de Paus, die
niet zouden kunnen verbreeken. Ter zelve tijd gaf de Koning een al-
gemeene vergiffenis aan alle de geenen, die d'oude ordonnantien
overtreden hadden: 't geen het Roomsche Hof meer gerust stelde,
als de wetten 't hadden vervaard. Dit deed, dat men onder Hendrik
de V. deze vergiffenissen van geene waarde verklaarde; en men her-
stelde alle dingen in het gemeen recht.

Ondertusschen zou het Roomsche Hof mogelijk haar gevoelen ge-
toond hebben over deze kwynende stormen, welken de Parlatenten
van Engeland tegen haar aangemaatigd gezag leverden, indien dit
Hof niet verzwakt was geworden door een scheuring, die lange tyd
duurde. Men had twe Pausen te gelijk; den een, die zich t'Avignon
en den ander die zich te Romen hield. 't Belang der Koningen van En-
geland was toen ter tyd zelve niet, als het belang der Koningen van
Vrankrijk: d'eersten koozen een andere zyde als de laatsten, en ver-
klaarden zich voor de Pausen van Romen. De Pausen stonden alstoen
ter bescheidenheid der Koningen, gelijk de Koningen ter bescheiden-
heid der Pausen hadden gestaan: en 't was de tijd niet meer om blikse-
men tegen de gekroonde Hoofden uit te werpen. Andersins zou
gantsch Engeland in den ban gesteld geworden zijn, en met meer
schijns van gerechtigheid als in andere gelegentheden.

Zo haalt als ook de scheuring gesmoord was, wilde de Paus weer
in de rechten der andere Bisschoppen van Romen treden; en in 't be-
gin der Regering van Hendrik de VI. stuurde hy bliksemende Brevet-
ten in Engeland. Gelijk geen Engelsch Auteur van deze zaak gespro-
ken heeft, zal men my toelaaten de zelve niet stilswygende voorby
te gaan. 't Manuscript, daar ik uit getrokken heb 't geen ik gaa ver-
haalen, is byna zo oud als de zaak zelve; en het behelst Brevetten
van de Paus, en brieven van eenige Engelsche Prelaaten.

't Eerste Brevet is een bestraffing, welke de Paus deed aan Hen-
drik Chycheley, Aardtsbisschop van Kantelberg, die zich, om twe

1531.

In 't 7
jaar van
Hend. de
IV. cap.

8. 8.

In 't 17

jaar van
Hend. de
IV. cap 8.

In 't 4

jaar van
Hend. de
V. cap. 4.

't Was
Martiaus
de V.

't is in de
Bibliorbeek
van M.
Petit.

153 I. redenen, de gramschap van de Heilige Stoel op den hals had gehaald. d' Eerste, om dat, hoewel hy de waardigheid, daar hy zich mee bekleed zag, aan de Pausen verschuldigd was, hy zich niet en had gesteld tegen de wet, gemaakt in 't vierde jaar van Hendrik de V. De tweede, dewyl hy vier jaaren daar na geleeden had, dat het Kapittel van Jork zich ontsloeg van den Bisschop van Linkoln, hoewel van den Paus genoemd, voor Aardtsbisschop aan te neemen, en zelfs dat het een ander verkoos. Niettemin, gelijk Hendrik de V. toen ter tijd de doorluchtigste Vorst des werelts was, had de Paus hem niet durven vertoornen. Aldus wierd deze wet wel onderhouden, tot aan de regering van Hendrik de VI. Zoon, en Navolger van Hendrik de V. Engeland als toen van een kind geregeerd wordende, en veel van die wakkerheid, welke het weinig tijds te vooren had, verlooren hebbende, besloot het Roomsche Hof, een zo gunstige gesteldheid waar te neemen. De Paus deed dan strenge bestraffingen aan den Aardtsbisschop Chycheley, over dat hy de belangen van de Roomsche Kerk, die hem Primaat van Engeland gemaakt had, niet beter en had gehandhaafd. Hy vertoonde hem vervolgens, hoe onrechtvaardig de wet van *Præmunire* was; en na hem vermaand te hebben, den yver van S. Thomas van Kantelberg na te volgen, die om 't verdedigen van derechten der Kerk het marteldom geleeden had, belastte hy hem, op straf van den ban, aan de twe Huizen des Parlements, zo haast als de zelve vergaderd zouden wezen, te zeggen dat hun wet onrechtvaardig was, en dat alle de geenen, die ze gehoorzaamden, zich daar door de strengste tucht der Kerk op den hals laadden. Ter zelve tijd kreeg al de Geestelijkheid van Engeland last, op de zelve straf, om deze leer aan het Volk te prediken.

Dit Brevet is van den 5 Dec. 1426. Ziet onze Verzameling, No. 43.

Volgens alle schijn kweet Chycheley zich niet van de last, welke de Paus hem had gegeven: want men ziet uit een tweede Brevet, dat dezen Aardtsbisschop van zijn ampt van Legaat gesuspendeerd, of voor een tyd versteeken wierd. Hoewel dit Brevet zonder datum zy, kan men echter ten naasten by oordeelen, in welke tijd het geschreeven is; dewyl wy een protestatie van den Aardtsbisschop vinden, in dato den 6 April 1427. waar in hy zich van het vonnis des Paus aan het eerste algemeen Concilie, of aan de Vierschaar Godts beroept, ingeval zodanig een Concilie niet vergaderde.

't Is van den 6 May.

Een darde Brevet behelst, dat de Paus verscheidene maalen aan de Geestelijkheid van Engeland geschreeven had, om de zelve te verplicht-

plichten de belangen der Kerk te handhaaven. d' Aardtsbisschop word daar in bestraft, over gezegt te hebben, dat de Paus in deze gelegenheid zich zo yverig toonde, om geld in zijn kluiven te krygen. Martinus, vertoornd over dit verwijt, betuigt, dat hy geen ander oogmerk heeft gehad, als de privilegien, door Jesus Christus zelve aan de Roomsche Stoel vergund, en van d' Oudvaders, van de Concilien, en van de geheele Kerk erkend, te bewaaren.

Het vierde is veel bitser. 't Is gericht aan de twe Aardtsbisschoppen; en om Chycheley des te grooter spijt te doen, word de Aardtsbisschop van Jork daar voor hem genoemd. In dit Brevet vernietigt de Paus zelve de wetten, gemaakt onder Eduard de III. en Rykaard de II. Vervolgens verbied hy, iets te doen, uit kracht van deze twe wetten. Hy doet de geenen, die ze onderhouden zullen, in den ban, en behoud voor zich alleen de macht van den ban weer af te neemen, 't en ware in doodts nood. Hy beveelt eindelijk, dat zijn vermaانبrieven gemeen gemaakt, en aangeplakt zullen worden.

d' Universiteit van Oxford, de Aardtsbisschop van Jork, en de Bisschoppen van Londen, van Durham, en van Linkoln, voegden zich by malkander, om den Paus te bevredigen, en gaven aan de vervolgde Aardtsbisschop zo voordeelige getuigenissen, als men zien kan. Chycheley stuurde deze brieven met een daar toe afgevaardigde Bode na Romen, betoonde zijn onderdaanigheden aan de Paus, en betuigde hem, dat hy alreeds alle zijn vlijt had aangewend, en dat hy ook nog daar in vervolgen zou, om het Parlement te brengen tot de wet van *Pramunire* te herroepen. Hy voegt 'er in zijn brief by; dat hy verstaan heeft, dat de Paus vonnis tegen hem had geveld, 't geen sedert d'invoering van het Christendom in Engeland noch nooit tegen een Aardtsbisschop van Kantelberg gedaan was geweest; dat hy 'er uit zich zelve niets af en wist, hebbende de Koning hem verboden zijn brieven t'openen, en in tegendeel geboden de zelve, zo gezegeld als ze waren, ter Secretary te stuurén, op dat men ze daar bewaaren mocht tot aan de houding van het Parlement.

Men ziet in het zelve Manuscript twe andere Brevetten, eenaan 't Parlement, en een aan de Koning. De Koning had aan de Paus betuigt, dat hy in deze gelegenheid niets kon doen zonder het Parlement: maar Martinus antwoordt; dat dit maar een uitvlucht is; dat de wet, daar hy over klaagt, t'eenemaal onrechtvaardig is; dat hy verwacht, dat men ze, voor 't laatst, in 't eerste Parlement herroepen zal; en

Dit Brevet is van den 8 Dec.

Ziet onze Verzamel. No. 44.

Dit Brevet is van den 13. Octob. 10. jaar van van Martinus Paus'schap.

1531.
Ziet onze
Verzame-
ling, No.
45.

Dit Bre-
vet is van
den 30sten Octob.
maar ik ge-
loof, dat
de Copiist
een mislag
begaan
heeft, en
dat men
lezen moet
13.

Houding
van 't Parle-
ment.

eindelijk dat, zo lang als de zelve zal bestaan, de Koning in den ban blijft. In het ander Brevet verklaart hy aan 't Parlement; dat niemand der geener, die d' uitvoering van deze wet ondersteunden, zalig kon worden; dat hy met dit inzicht op straf van verdoemenis belastte, dat men deze wet zou herroepen; en dat hy van zijn kant op een andere wijs voorzien zou in de misbruiken, daar men over klaagde.

't Parlement was zo haast niet vergaderd, in de maand January des jaars 1427. of d' Aardtsbisschoppen van Kantelberg en van Jork, de Bisschoppen van Londen, van Ely, van S. David, en van Norwich, en d' Abten van Westmunster, en van Raiding, gingen uit het Huis der Heeren, om zich in dat der Gemeente te vervoegen, 't welk toenmaals haar zittingen in d' eetzaal van Westmunster hield. Chycheley deed hier een lang vertoog, op de wyze van een sermoen; maar het was na alvorens betuigd te hebben, dat noch hy, noch de Prelaaten, welke hem verzelden, iets zouden zeggen, 't geen srydig ware tegen het gezag van hun Souverain, of tegen de privilegien van hun Vaderland. Zijn text was: *geeft den Keizer 't geendes Keizers is, en Gode 't geen Godes is.* Dezen Aardtsbisschop sprak kragtiglijk voor de magt der Pausen; trachtte te bewyzen, dat ze van godlijk recht was; zei verscheidene dingen tegen de wet van *Præmunire*; en vertoonde, met de traanen in d' oogen, de rampen, van de welken een vredebreuk met de Heilige Stoel gevolgd zou worden. Den inhoud van zijn vertoog is in onze Verzameling. Maar het Parlement nam daar geenig besluit over, en dacht niet, noch om de wet te herroepen, noch zelfs om ze te matigen. Ondertusschen was de Paus echter voldaan over het beleid des Aardtsbisschops, dewijl hy hem kort daar na in zijn ampt van Legaat herstelde, gelijk Godouin schrijft: maar dezen Auteur begaat een mislag, als hy zegt, dat Chycheley toenmaals tot Legaat verkoozen wierd; want hy wierd maar in zijn ampt hersteld.

Aldus bleeven d' oude wetten in stant, doch alleenlijk op 't papier: men stelde ze in geenerlei wijs in 't werk; en hoewel sedert die tijd verscheidene Legaaten de bedieningen van hun ampt volgens 't gebruik van het Roomsche Hof, en by gevolg tegen de wetten van Engeland, hadden verricht, had men hen nochtans daar niet moeyelijk over gevallen. Volfey was in 't eerst de eenige, die alle de strengheid dezer wetten beproefde. De geheele Geestelijkheid had vervolgens deel aan zijn straf, gelijk zy deel had aan zijn misdrijf. 't Hof verwachtte van de

strengheid, welke zy in deze gelegenheid gebruikte, twee zeer groote werkingen; d'eene, dat de Paus'er door verschrikt zou worden; en d'andere, dat men de Geestelijken afkeerig zou maaken van hun gestadige verbintenis aan de Roomsche Stoel; dat men hen daar door tot een grooter onderdaanigheid jegens den Koning zou brengen; dat men ten minsten de hardnekkigsten zou onderdrukken; en dat men d'anderen zou dwingen zich met een goede som geldts vry te koopen, en een volkomene onderdaanigheid voor het toekomstende te belooven. In der daad, zy hadden goed zeggen; dat, dewyl hun misflag op een algemeene dwaaling gegrond was, zy eenige genade verdiende; dat de Koning niet alleenlijk oogluiking voor Volfey gehad, maar dat hy hem zelfs tot zijn Eerste Minister van Staat had genomen; en dat zy een Kardinaal gehoorzaamd hebbende, die door de souveraine macht ondersteund wierd, en tegen wien men zich niet zou hebben kunnen verklaaren, zonder zich t'eenemaal te bederven, reden hadden om zich de bescherming van hun Vorst te belooven. Men antwoordde op dit alles; dat de wetten in hun geheele kracht waren; dat d'onweetendheid dusdanige mislagen niet en ontschuldigde; en dat de Geestelijkheid geweeten moest hebben, dat 'ereen wet was, *Pramunire* geheeten. Aldus spraken de Rechters uit; dat alle de Geestelijken van des Konings bescherming vervallen waren; en dat zy tot de straffen, begreepen in de wetten, verweezen moesten worden. Maar de Koning verzachtte zelve dit vonnis, om dat het misdrijf der Geestelijken op een algemeene dwaaling gegrond was; en hy aanbood, wegens zijn pretentien te verdraagen, indien zy zich voor 't toekomstende tot d'onderhouding der wetten verbonden.

De Geestelijkheid der Provincie van Kantelberg toenmaals vergaderd zijnde, stelde men daar voor, een Request over dit onderwerp aan Hendrik te aan bieden, en onder zijn tytels een nieuwe hoedanigheid te stellen, door de welke men hem erkende voor *Opperhoofd, en Beschermmer der Kerk, en der Geestelijken van Engeland*. Eenigen der Gestigten verwierpen in 't eerst deze voorstelling; en dit veroorzaakte, dat de zittingen tot op een andere dag uitgesteld wierden. Maar Kromwel, en andere Ministers des Konings, de geenen, welke zich tegen hun oogmerk stelden, door hun redenen omgezet hebbende, wierd het Request met deze clausul opgesteld. d'Aardtsbisschop van Kantelberg verklaarde aan de Vergadering, dat een algemeen stilswijgen voor een algemeene toestemming genomen zou worden;

1531.

De Geestelijkheid tacht zich t'ontschuldigen,

En maakte het vervolgen voor een zekere som af.

Zy erkennen Hendrik voor Opperhoofd der Kerken van zijn Koninkrijk.

Ziet Mylord Herbert.

1531.

Ziet de
Britanni-
sche Oud-
heden, in't
leven van
Warham.

en de Gelastigden riefen, *wy swygen altemaal*. Echter waren 'er eenigen van gevoelen, dat men by de nieuwe tytel deze woorden van verzachting moest voegen, *voor zo veel de wet van onzen Zaligmaaker betlyden kan*. Parker zegt, dat Hendrik, weinig voldaan wegens dat men hem een gezag toefschreef, 't geen betwift kon worden, betuigde, dat hy 't Request van de Geestelijkheid niet gaarne zou aanneemen, indien men 'er deze bepaling in stelde. Hy voegt 'er by, dat men 'er de pen over heen haalde, volgens d' eerste voorstelling die daar af gedaan was. Maar Parker vergift zich, en dit is 'er een bewys af; dat, toen de Geestelijken der Provincie van Jork aan Hendrik deden vertoon, dat zy hem geen Opperhoofd der Kerk konden noemen, voornaamelijk ter oorzaak dat een diergelijke tytel niemand als Jesus Christus toekwam, deze vergramde Vorst hen antwoordde, dat men de woorden niet na d' uiterste strengheid, maar na hun gewoonlijke zin, moest neemen, en dat de Geestelijkheid der Provincie van Kantelberg 't alzo verstaan had. Hier uit zien wy, dat Hendrik 'er zich niet veel mee bekommerde, in welke zin men hem de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerken van zijn Koninkrijk gawe, als men ze hem slechts gaf. Aldus begon deze prachtige tytel hem opgedraagen te worden in de Geestelijke Vergadering der Synode van Kantelberg, en het geschiedde met de bewilliging van negen Bisschoppen, onder de welken Fischer was, van twe en vyftig Abten of Prioren, en van de meeste Gedeputeerden of Gelastigden, welke het Laager Huis der Vergadering uitmaakten. 'k Twyfel zelfs niet, of de Kardinaal Polus, die toen ter tijd maar Deken van Exceter was, en die in deze hoedanigheid zitting in het Laager Huis der Vergadering had, zou zijn stem aan Hendrik gegeven hebben: immers 'k vind het niet zeer waarschijnlijk, dat hy het Hof in een zo tedere gelegenheid zou hebben kunnen misnoegen, en zijn pensioenen en beneficien behouden. Ten anderen, in het boek 't geen hy aan de Koning opdroeg, betuigt hy, dat hy toen in Engeland was, en dat deze Vorst 't geld van de Geestelijkheid niet ontfangen wilde, zo lang als men swaargheid maakte om hem voor Hoofd der Kerk in zijn Staaten t' erkennen. Dit gedaan zijnde, aanboden de Geestelijke Gedeputeerden der Synode van Kantelberg 100000 ponden Sterlings aan de Koning, voor 't geen hy van hen eischen kon, wegens 't overtreden der wetten. Zy beloofden ook ter zelve tijd, dat men hen nooit reglementen zou zien maaken, noch in 't werk stellen, welke door zijn toestemming niet

niet Authentijk waren gemaakt. 't Synoden van Jork deed kort daar na het zelfde, hoewel met veel grooter moeite, en bad den Koning, 18840 ponden Sterlings voor zijn pretentien aan te neemen. Hy gaf en dan alle beiden brieven van kwijtschelding.

Gelijk verscheidene Gedeputeerden van het Huis der Gemeente in de zelve mislag, als de Geestelijkheid, gewikkeld wezen, en uit kracht van de zelve wet vervolgd konden worden, waren zy zeer verbaasd over te zien, dat men hen in d'algemeene vergiffenis, die aan de Geestelijken gegeven was, niet en begreep. Dit deed hen vreezen, dat het Hof beslooten mocht hebben, of hen moeyelijk te vallen, of geld van hen te trekken. Om derhalven uit de bekommering te geraaken, betuigden zy aan de Koning, door de mond van hun Spreker, en van verscheidene andere Leden van hun Ligchaam, de rechtmaatige droefheid, welke deze onderscheiding hen veroorzaakte. De Koning antwoordde; dat, dewijl hy meester van zijn genaden was, hy die uitdeelde, na dat hy 't raadzaam oordeelde; dat, zo men hem niet beletten kon te vergeeven, men hem ook al zo weinig kon dwingen zulks te doen; dat hy de macht had van de straffen, begreepen in de wetten, te verzachten, of deze zelve wetten, volgens al hun strengheid, te doen uitvoeren; eindelijk dat, aan de Geestelijkheid hun misdrijf vergeeven hebbende, hy 'er wel om denken wilde, eer hy 't den Gedeputeerden van het Huis der Gemeente vergaf, en dat men deze laatste vergiffenis zou kunnen aanmerken, als een vergiffenis door Gezag ontrukt. De Gedeputeerden keerden met dit straf antwoord te rug, en stelden hun Huis in een zeer groote verbaasdheid. Eenige laakten Kromwel, die toenmaals in de gunst geraakte, en hielden hem voor d'oorzaak van deze strengheid. Wat'er af zy, de vergiffenis der Geestelijken wierd van't Parlement bekrachtigd.

Niertemin deed de Koning, die niet begeerde dat zijn Parlement kwalijk voldaan zou scheiden, en die het zelfs zo zeer ontzag, dat hy 't om geen geld vergde, de zelve genade aan 't Laager Huis, als aan de Geestelijkheid, in het oogenblik dat zy 'er af wanhoopten. Aldus wierden alle de wereldlijke perfoonen, die de wet van *Præmunire*, en de wet tegen de *Provisiën*, overtreden hadden, wegens allerhande navorschingen ten dezen opzichte ontlast. De blijdschap, en de toejuigchingen des volks, waren de vergelding van deze genade des Vorsts; en een iegelijk verwonderde zich met vreugd over een zo volmaakte vermenging van barmhertigheid, en van majesteit.

1531.

't Laager Huis verbaasd over dat het niet begreepen was in de vergiffenis, gegeven aan de Geestelijkheid.
Ziet Hal.

De zelve vergiffenis word hen eindelijk vergund.

Ge-

1537.
Roufe ter
dood ver-
oordeeld,
wegens ver-
gift, en le-
vendig ge-
kookt.

In 't 22
jaar van
Hend. de
VIII. wet
16.

Geduurende de houding des Parlements vergiftigde Rykaard Roufe, Kok des Biffchops van Rochester, de spijs, welke men voor het middagmaal bereidde. Zeventien perfoonen van het huis waren 'er zeer ziek af; en 't kostte een der Officiers het leven. Eenige armen, aan de welken men gewoon was 't overschot uit te deelen, waren insgelijks vergeeven; maar daar was maar een Vrouw die 'er afstierf. Hier op maakte het Parlement uitdrukkelijk een wet, in de welke het verklaarde, dat alle de Vergiftigers zouden worden gestraft als Misdaaders van den Staat. Roufe wierd dan veroordeeld tot leevendig gekookt te worden; een nieuwe en schrikkelijke straf, maar een zeer rechtvaardige vergelding van een nieuwe misdaad; en een groot voorbeeld voor alle de geenen, die aangevochten mochten worden, om het zelfde t'onderneemen. Dit vonnis wierd kort daar na in 't werk gesteld, op een plaats van Londen, *Smithsfield* geheeten.

Sanderus, die niet en feilt zelfs d'allerminste omstandigheden van onze Historie te vergiftigen, zegt hier, dat Anna van Boelan den Kok des Biffchops omgekocht had, om dezen Prelaat te doen sneuvelen. Maar dit is zeer byzonder, dat de gemeene Boeken 'er niet af reppen. en dat niet een Schryver van die tyd 'er 't minst afkikt. Ten anderen, als perfoonen van die staat zodanige misdaaden begaan, weeten zy de werktuigen van hun woede of voort te helpen, of 'er zich heimelijk af t'ontflaan, of te beletten dat ze in 't openbaar veroordeeld worden. En waarom zou Roufe den Auteur van de misdaad, daar hy om verwezen wierd, niet ontdekt hebben, dewijl hy zijn misdrijf daar door veel geringer gemaakt, en zijn Rechters zou hebben kunnen brengen tot hem zo strengelijk niet te handelen; zonder te rekenen, dat de rechtvaardige gramfchap van verlaaten te zijn door de perfoonen, die hem gebruikten, hem het besluit had moeten imboezemen van hen, zo niet in zijn straf, ten minsten in de haat, welke deze gruweldaad aan al de wereld inblies, te wikkelen. 't Is dan een dezer lasteringen, daar Sanderus den Auteur afgeweest, of die hy ruchbaar gemaakt heeft, en om de welken hy alreeds, 't zy in d'eene of in d'andere hoedanigheid, voor zijn Rechter heeft geantwoord.

De zittingen des Parlements geëindigd zijnde, wendde de Koning nieuwe poogingen aan, om de Koningin te beweezen tot haar appel te herroepen. Men zag hem zich overgeeven aan een diepe fwaarmoedigheid, zijn oude tydverdrijven verwaarloozen, en niet gevoelig zijn als voor de kwelling. Katharina, door dit alles zeer weinig getroffen,

Ziet My-
lord Her-
bert.

troffen , zei tegen de Heeren , die 'er haar afspraken ; *dat zy Godbad' de gerustheid aan deze Vorst weder te geeven ; maar dat ze zijn wettige Vrouw was ; en dat alleenlijk een vonnis van de Paus haar beletten kon altyd die zelve te wezen.* De Koning zag haar dan t'eenemaal niet meer , en deed tot haar zeggen , dat ze de keur van alle zijn landen had , en dat ze zich vertrekken kon daar 't haar beliefte . Zy antwoordde , dat , waar zy ook was , zy altijd Hendriks Vrouw zou zijn . Aldus scheidde deze Vorst , op den 14 July , te Windfor zich van haar ; en sedert heeft hy haar nooit meer gezien . In 't eerst hield zy haar verblyf te More , vervolgens t'Elthamsted , en naderhand t'Amthill , daar ze lange tijd woonde .

1531.

De Koning scheid zich voor altyd van de Koningin.

De Geestelijkheid der Provincie van Kantelberg ondertusschen de honderd duizend ponden Sterlings , daar wy hier voor afgesproken hebben , aan de Koninklijke schatkamer moerende betaalen , namen de Prelaaten het besluit van de Geestelijken der laagste Order een goed gedeelte van dit pak te doen draagen . De Bisschop van Londen betrachtte , dat , om hier in tot zijn oogmerk te geraaken , men maar een klein getal van Priesters tot de Vergadering moest roepen : maar de zaak kon zo geheim niet gehouden worden , of 't gerucht van deze beroeping verspreidde zich rondom de stad . Zelfs waren 'er wereldlijke personen , welke , om zich te verlustigen met het vermaak van de Geestelijken malkan ter by d'ooren te zien krygen , veele lieden deden verwirtigen , dat ze maaken zouden de Vergadering by te woonen . Men hield de zelve in S. Paulus Kerk . d'Officiers van de Bisschop maar een klein getal van Priesters in de zaal willende laten komen , overweldigden d'anderen de deur , sloegen en verjaagden de geenen , die de zelve bewaarden . Vervolgens zei de Bisschop tot de Vergadering ; dat , dewyi alle de menschen swakheden onderworpen waren , men zich niet behoefde te verwonderen , dat de Geestelijkheid zelve een groote misflag begaan had ; dat de Geestelijken door deze misflag hun Beneficien hadden verlooren ; maar dat de Koning zich , voor het geheel , met een gedeelte vernoegde ; dat zy derhalven moesten bestemmen , wat een iegelijk van dit gedeelte zou betaalen . De Priesters antwoordden hem ; dat zy geenige zaak aan het Hof van de Legaat gehad hebbende , de wetten ook niet overtreden hadden ; dat de Bisschoppen , d' Abten , en de groote Beneficianten , alleen schuldig waren , en dat ze derhalven de som ook alleen moesten betaalen ; dat , wat hen belangde , gelijk de vergiffenis des Konings

Wanorde onder de Geestelijken. Ziet Hal.

1531. hen geenfins noodzakelijk was, zyze ook niet koopen wilden; en eindelijk, dat hun beneficien naauwelijks genoeg waren om hen te voeden. De Bisschop nam toevlucht tot dreigementen; maar eenige wereldlijke perfoonen, die deze Priesters verzeld hadden, vermaanden hen, stant te houden. Van dreigen en schelden kwam men tot slaan: des Bisschops lieden hadden 't te kwaad; en deze Prelaat eindelijk vreezende, dat men d' eerbiedigheid, welke men aan zijn persoon schuldig was, verliezen mocht, stilde hy d' oproer, liet de Vergadering vertrekken, gaf haar zijn zegen, en verzekerde haar, dat men haar over 't voorgevallene nimmermeer zou moeyen. Hy hield echter geen woord; want op zijn klachten deed de Kancelier, een groot medestander van de Geestelijkheid, vyftien Priesters, en vyf wereldlijke perfoonen, by de kop grypen. Wyders weet ik niet, of de slechte Beneficianten hun deel van de som betaalden.

De Paus veranderd van party, en verbind zich met de Franschen.

Huwelijk geslooren tusschen den Hertog van Orleans, en Katharina de Medicis.

In deze tijd namen de zaaken een gantsch andere gedaante in de vreemde landen. De Paus had geëischt, dat de Keizer zijn Huis in de stad Florençen herstellen, en Modena en Reggio, plaatsen die den Hertog van Ferrare toebehoorden, maar die Klement voor leenen van de Kerkelijke Staat deed gaan, aan de Kerk zou doen wedergeeven. De Rechters, welken de Keizer genoemd had, om dit laatste geschil uit te wyzen, velden ook vonnis ten voordeele des Hertogs. Dit vertoornde den Paus, en deed hem zijn verbintenis aan Karel in een eng verbond met Vrankrijk veranderen; en om dit verbond noch sterker te maaken, kwamen Klement en François over een wegens een huwelijk, tusschen den Hertog van Orleans, tweede Zoon van van dezen laatste, en Katharina de Medicis, Nicht van den eerste. Dit huwelijk kittelde op een uitsteekende wys d' eierzuchtige aart des Paus, die ten hoogsten voldaan was over zijn geslacht aldus vermaagschapt te zien aan het doorluchtig Huis van Valois, en de Medicis in staat van een treffelijke souverainiteit in Italiën te bezitten.

Ten anderen, gelijk de Koning van Vrankrijk door d' artykelen van het verdrag zijn pretentien in Italiën aan den Hertog zijn Zoon afstond, baarde deze vermaagschapping niet veel argwaans aan d' Italiëaansche Prinsen, die veel liever een nieuwen Souverain in ' midden van hen zich wilden zien verheffen, als den Koning van Vrankrijk, of den Keizer, tot gebuur hebben. Dusdanig was het ontwerp van een huwelijk, 't geen voor die tijd geen voortgang had, maar kort daar nagelukte, en zelfs veel verder ging, als Klement had durven hoo-
pen:

pen: want de Dofijn komende te fterven, klom de Hertog van Orleans op den Troon; en Katharina verfcheen 'er met grooter lufte, en Majesteit, als eenige Koningin van Vrankrijk had gedaan, mers federt ettelijke eeuwen.

Deze verandering in den Paus zou een andere voortgebracht hebben, voor zo veel Engeland betrefte; 't en ware geweest dat de Koning Hendrik zich al te zeer tegen het Roomsche Hof ingewikkeld vond; dat dat Hof niet meer ontfagchelijk en was; en dat de Geestelijkheid van Engeland al haar vermogen in het Koningrijk verlooren had, tot zo ver dat, om de verfmaading des Volks niet meer te lyden, en mogelijk ook zelfs haar woede te beproeven, de Geestelijken genoodzaakt waren geheel en al van Hendrik af te hangen. Deze Vorst hen derhalven niet meer vreezende, voornaamelijk in de zuiderlijke gedeelten zijner Staaten, welke de bevolkten, en de rijkften waren, voer hy met zijn zaaken dapper voort. Ten anderen, de leere van Luther toenmaals onder d' Engelschen beginnende in swang te gaan, boezemde zy het Volk een onverwinnelijke afkeer tegen de Geestelijkheid van de ftrydige party in, en hielp uitsteekend veel tot Hendrik in de Kerkelijke zaaken volkomen meester te maaken. Maar 't is hier de plaats niet, om te fpreken van d' eerste voortgangen, welken het Luitherdom in Engeland deed; en wy bewaaren tot het eind van dit boek 't geen wy daar af te zeggen hebben.

De Paus was, van zijn kant, in een zeer groote bekommering. Hy zag zich op het punt van 't gantsche Koningrijk van Engeland te verliezen, en had geen middel om dit ongeluk te voorkomen. Zo hy de vervolgingen, welken Hendrik tegen de Geestelijkheid deed, ter oorzaak dat zy de wet van *Premunire* overtreden hadden, ontveinsde, verloor hy zijn beste rechten; en hy zag weinig schijns, dat Hendrik, na zo ver gegaan te hebben, herroepen zou willen 't geen hy gedaan had. Aan d' andere zyde was deze Vorst niet zeer bang voor den Keizer, die toen ter tijd gewichtiger zaaken, als die van Katharina, op den hals had, en derhalven 't appel van deze Vorstin niet sterk kon aandryven: want de Turken, gaande gemaakt, gelijk men zegt, door d'aanhoudingen, en door de geschenken van François, waren, ten getale van drie honderd duizend, in Hongaryen gevallen; zulks dat Karel, eeniglijk bezig met de zorg van zijn Staaten te verdedigen, zich niet de Protestanten van Duitschland verdroeg, en hulp van den Koning van Engeland deed verzoeken. Hendriks antwoord was ver-

De Turken tasten den Keizer aan.

1531. vangen in genoegzaam algemeene termen; ondertusschen deed het Kareleenige bystand verhoopen: maar de Protestanten van Duitschland zich van een zo gunstige gesteldheid dienende, en een verbond met François gemaakt hebbende, om de privilegien en de vryheid des Keizerrijks te behouden, voegde Hendrik zich by hen, en stuurde eenig geld voor hen na Vrankrijk. De Keizer, vertoornd over dit beleid, verdubbelde alstoen zijn aanhoudingen by den Paus, om 't appel van de Koningin te doen afhandelen.

Men zegt, dat, toen François den I. de Koning Hendrik ried, de zaak van zijn Echtscheiding met alle macht voort te zetten, hy het om meer als een reden deed; en Schryvers van dat land verzekeren ons, gelijk hy van een zeer minzuchtige gesteldheid was, dat hy eer stelde in auteur van een diergelijke raad te zijn. 'k Zie echter weinig schijns, dat hy op deze grond heeft kunnen te werk gaan. De Vorsten beminnen hun geneuchten; maar zy regelen zelden de zaken van hun Staaten volgens deze geneigdheid tot de geneuchten.

1532.
't Parlement klaagt
over de Geestelijke
Hoven.
Ziet Hall.

't Parlement vergaderde in 't begin des jaars 1532. en toen was het dat het Laager Huis verscheidene klachten tegen 't beleid der Geestelijkheid opstelde. Men vond het, onder andere dingen, zeer kwaad, dat de Geestelijke Hoven lieden dagvaarden, en hen artykelen van Kettery voorstelden, zonder dat 'er eenige beschuldiger was; handelende deze Hoven ex officio, gelijk men in die tyd sprak. Vervolgens verplichtten zy deze personen, een plechtige afweering te doen, of doemden hen ten vuure, en dit alles zonder hen toe te laten zich te verdedigen; 't geen zo wel een onverdraagelijke, als nieuwe tiranny was. Deze klachten, veroorzaakt door strenge proceduren, daar wy in 't gevolg af zullen spreken, wierden voor die tijd gesmoord, en deeden niet eer hun werking als drie jaaren daar na. Ondertusschen verhefte zich een groot misverstand tusschen den Koning en het Laager Huis, waar van dit volgende d'oorzaak was.

Misverstand tus-
schen den
Koning en 't
Laager Huis.

De meeste lieden schikten op zodanig een wijs van alle hun goederen, 't zy door testament of door contracten, dat de Koning en de Heeren versteeken waren van verscheidene rechten, die hen toekwamen, als kinderen minderjaartig bleeven, of dat ze trouwden, of in hun meerderjaargheid traden. Om deze rechten te handhaaven, maakten men in 't Hooger Huis een ontwerp van een reglement, 't geen men vervolgens in 't Huis der Gemeente stuurde: maar niet alleenlijk wilden zy 't niet goedkeuren; zy weigerden ook nog eenig ander hulpmiddel.

middel by te brengen tegen de misbruiken, daar men over klaagde. Deze weigering vergramde het Hof zo zeer, als men zich kan inbeelden. 't Laager Huis klaagde ter zelve tijd over de geweldenaryen der Geestelijkheid, en bad den Koning, het Parlement te verbreeken, op dat de Gelaftigden der Provinciën en der Steden, na, met hun land te dienen, een zeer groote koste gedaan te hebben, na huis konden trekken, om orde in hun zaaken te stellen. De Koning antwoordde; dat, een hulpmiddel verzoeken tegen de geweldenaryen der Geestelijkheid, en de verbreeking des Parlements verzoeken, was twee dingen verzoeken, die rechedraadts tegen malkander streeden, vermits hy een weinigje tijds van noden had, om de zaak t'ondervorschen; dat daarenboven, dewijl hy zelve zo lang had gewacht, zy ook wel wat wachten konden, zo zy begeerden, dat hy voorzage in de misbruiken, daar zy over geklaagd hadden; wyders, dat hy hen een middel had voorgesteld, die de wetten wegens de rechten der voogdyschappen, der huwelijken, en der treding in de meerderjaargheid, uitsteekend verzachtte; maar dat, zo zy de zelve verwierpen, hy hen van al zijn leven geen diergelijke voorstelling zou doen; en dat hy, ten dezen opzichte, de zaaken met alle de strengheid, welke de wetten bekrachtigden, voort zou zetten. Men wierd hevig van wederzyde; 't reglement, 't geen de Koning verzocht had, wierd niet gemaakt; en de klachten van 't Laager Huis tegen de Geestelijkheid wierden ook van den Koning verwaarloofd, die de zittingen des Parlements tot in de maand April uitstelde.

Thans begon men met Romen te breeken; en de twee Huizen des Parlements kwamen over een wegens het maaken van een wet, om den Pausen 't recht der Annates te beneemen. Gelijk de wet, daar ik af spreek, niet in het ligchaam der wetten is, heb ik ze in onze Verzameling gesteld.

Wet, die
d' Annates
afschafft.

No. 47.

't Parlement vertoonde daar in: (,) dat 'er groote sommen geldts ,, uit het Koninkrijk gevoerd waren, onder de tytel van Annates: dat ,, het Roomsche Hof, om dit recht aan zich te doen betaalen, d'expeditien der Geestelijken te rug hield: dat, gelijk het den geene welke ,, in de waardigheden der Kerk traden, zeer dikwils gebeurde, dat zy ,, geld van hun vrienden leenden, om de rechten van Romen daar mee ,, te betaalen, de sommen ook zeer dikwils verlooren waren voor de ,, geenen, daar zy ze af geleend hadden, om dat zy, weinig tijds na ,, dat zy met deze waardigheden bekleed waren geworden, kwamen.

1532.

„ te sterven: dat ten anderen het recht der Annates niet gegrond en
 „ was op eenige wetten dat men waarlijk eertijds een diergelijk recht
 „ betaald had, ten inzichte van den oorlog tegen d' Ongeloovigen;
 „ maar dat de Pausen het sedert die tijd als een altijdduurend recht eisch-
 „ ten: dat zy aldus in de tijd van vijf- en- veertig jaaren, dat's te zeggen
 „ sedert het tweede jaar der Regering van Hendrik de VII. tot die tijd
 „ toe, over de acht honderd duizend dukaaten uit Engeland getrokken
 „ hadden, alleenlijk aan Annates, en zonder alle hun andere afpersingen
 „ te rekenen: dat verscheidene Prelaaten zeer oud zijnde, de Koning in
 „ conscientie schikkingen moest neemen, om te beletten dat men
 „ nieuwe sommen geldts na Romen stuurde, en het Koningrijk daar
 „ door verarmde. Hier na schafte het Parlement d' Annates t' een-
 „ maal af, en verbood die te betaalen; bevelende, dat de geenen,
 „ die deze wet kwamen t' overtreden, hun goederen verliezen, en
 „ noch verweezen zouden worden tot al het tijdelijke van hun benefi-
 „ cien weder te geeven. En gelijk het Roomsche Hof weigeren kon de
 „ Bullen te vervaardigen, indien men weigerde haar oude rechten aan
 „ haarte betaalen, oordeelde het Parlement raadzaam, te verklaren;
 „ dat in zulk een geval de Bisschoppen en d' Aardtsbisschoppen gewyd
 „ zouden worden, die door een van dezen, en deze laatste door
 „ twe Bisschoppen, ter keur des Konings; en dat een diergelijke
 „ wyng even veel krachts zou hebben, als of de Paus ze verordend
 „ had. Niettemin, om aan het Roomsche Hof gantsch geen reden te
 „ geeven van te klaagen, behield het Parlement haar het twintigste
 „ gedeelte des eersten jaars van de gereedste inkomst der beneficien:

Menging noch omzichtiger met den Paus; en gelijk het Parlement
 niet tot het uiterst wilde komen, liet het de macht aan Hendrik van
 een wet hier over te maaken, indien hy het Roomsche Hof geneigd
 vond om afstand van d' Annates te doen, of ze ten minsten op een
 kleintje te brengen, 't zy uit vriendschap, of door reden: en deze
 macht zou tot aan Paaschdag van het volgende jaar duuren. In het zel-
 ve Raadsbesluit was een clausul, die alle de censuren, en alle de
 bannen, welken het Roomsche Hof tegen den Koning, of wel tegen
 zijn Onderzaaten, uit zou werpen, vernietigde; en die verbiedende
 deze censuren in 't werke stellen, belastte, dat men niet na zou laa-
 ten alle de Kerkelijke bedieningen, en de Godlijke dienst; te vervol-
 gen. 't Ontwerp van deze wet wierd eerst opgesteld in 't Hooger Huis,
 vervolgens in 't Huis der Gemeente gezonden, en daar na, door
 des

des Konings goedkeuring, authentijk gemaakt: maar zy kreeg de bekrachtiging van deze Vorst niet eer als in de maand July des volgenden jaars, op welke tijd men ze, met deze bekrachtiging, afkondigde.

1532.

Laat ons nu komen tot het besluit der verdrietige vervolgingen, die Hendrik te Romén wegens zijn Echtscheiding deed. Een brief van Klement behelsde: („) dat deze Paus met een groote droefheid Katharina door Anna van Boelan onderkroopen zag: dat een zo argerslyk beleid, 't geen de macht van Jesus Christus Stadhouders onder de voeten vertrad, des te meer te doemen was, dewijl Hendrik „ zich door zijn driften zo ver had laten vervoeren, eer het proces ten „ einde was gebracht, en tegen d'uitdrukkelijke verbiedingen van de „ Heilige Stoel: dat echter zijn Heiligheid inzicht hebbende voor de „ dienften van deze Vorst, en betrachtende, dat hy de glorie van verscheidene jaaren eenslags ging beswalken, hem vermaande, Katharina te herroepen, Anna te verjaagen, aan Karel de V. en aan „ Ferdinand, zulk een smertelijke hoon niet te doen, en de rust van „ de Christenheid, die zich, zo lang als zy aldus verscheurd zou zijn, „ tegen de Turken niet verdedigen kon, niet meer te stooren.

Gevolg en besluit van Hendriks vervolgingen te Romén, wegens zijn Echtscheiding.

Zy was van den 25 January.

Wy weten niet, wat antwoord de Koning op deze brief aan de Paus deed; maar wy hebben de copy van een antwoord zonder datum, 't welk hy deed op een andere brief van deze Paus van den 7. October: en gelijk hy in dit laatste antwoord den Paus verzoekt, volkomenlyk geloof te geeven aan de Minister, die hem het zelve zal behandigen, twyfel ik niet, of het is te Romén gebracht door den Doctor Bennet, dien hy in 't begin van de maand January des jaar 1532. derwaarts stuurde, om d'uitwyzingen der Academien, raakende het huwelyk van Katharina, en de besluiten der Godtsgeleerden over dit onderwerp, met de redenen der eenen en der anderen, aan het gemelde Hof mede te deelen. Deze brief is in onze Verzameling; maar ik zal 'er hier een extract af ter neer stellen.

Ziet Mylord Herbert.

No. 48.

Klement had zijn best gedaan, om Hendrik vroed te maaken, „ dat hy geen bekommering moest hebben wegens de geldigheid van „ zijn huwelyk, en dat hy ten dezen opzichte in rust kon leeven. Maar „ de Koning zei in zijn antwoord: dat de Paus en hy in deze gewigtige zaak ieder een groote mislag begingen; de Paus, in dat hy „ kwaade raad volgde, en dat hy niet en schreef als 't geen men wilde „ dat hy zou schryven; en hy, in dat hy staat op den Paus maakte, „ en dat hy 't hulpmiddel, 't geen hem noodzaakelyk was, zo lang

Brief van Hendrik aan de Paus.

1532.

„ verwachtte. Hy voegde 'er by: dat men in de Brevetten van dezen
 „ Opperpriester verscheidene dwaalingen zag, zo tegen het Godlijk
 „ recht, als tegen de menschelijke wetten: dat ze waarlijk op onwee-
 „ tende, of domme Raadtslieden geworpen konden worden; maar
 „ dat Klement daar in onverschoonlijk was, dat hy zulke gevaarlijke
 „ raad aannam: dat hy in dit proces niet gehandeld had, als een
 „ rechte Stadhouder van Jesus Christus had behooren te handelen:
 „ dat in tegendeel al zijn beleid met ontrouw, en met onstandvastig-
 „ heid, verzel had geweest: dat hy in 't eerst, zijnde de staat der
 „ zaaken voor zijn oogen gesteld, Rechters genoemd had, om ze
 „ 't examineren; en dat hy zich had verbonden, de machten dezer
 „ Rechters, welker vonnis hy zelfs beloofd had te bevestigen, nim-
 „ mermeer te herroepen: dat hy eindelijk een Bulle had gegeven,
 „ die de zaak geëindigd zou hebben. En hier op zei de Koning; dat,
 „ zo deze zaaken rechtmatiglijk vergund waren geweest, Klement
 „ ze met recht niet had kunnen herroepen; of zo hy ze met recht her-
 „ riep, dat hy ongelijk had gehad in ze te vergunnen: en op dit punt
 „ stond Hendrik voornaamelijk. Indien de Paus beweerde, dat hy
 „ volgens de Canons gehandeld had, vroeg de Koning, waar die
 „ oprechtheid was, welke men in alle menschen, en met meer reden
 „ in de Pausen, moest vinden. Zo hy bekende, dat hy zich vergift
 „ had, antwoordde de Koning, dat men zich dan wantrouwe kon
 „ van alle de zaaken, welke van een man kwamen, dien men d'eene
 „ tijd zag wraaken 't geen hy d'andere tijd gedaan had. Wyders, dat
 „ Klement geen ander oogmerk had, als de belangen van deze wereld;
 „ maar, wat hem belangde, dat hy tot de rust van zijn eigen gewif-
 „ se arbeide: dat hy in deze rechtvaardige gesteldheid te raad had ge-
 „ gaan met de geleerdste mannen van Europa: dat ze altemaal zijn
 „ huwelijk doemden, als verboden door wetten daar geen sterfe-
 „ lijk mensch af dispensereren kon. Hendrik voegde 'er by, dat men
 „ in S. Pieters Stoel die wysheid, en die bekwaamheid, niet meer en
 „ zag, welken de geenen, die daar in zaten, behoorden te hebben:
 „ dat Klement zelve zijn onweetendheid beleeden, en bekend had, dat
 „ hy in deze zaak niet en sprak, als door de mond van anderen; in
 „ plaats dat verscheidene Universiteiten van Engeland, van Frank-
 „ rijk, en van Italiën, hun vonnis met kennis van zaaken daar over
 „ geveld hadden. Hier na betuigde Hendrik: dat hy in eerbiedigheid
 „ voor de Heilige Stoel niemand en had geweeken, en dat hy uit al
 „ zijn

„ zijn hert in deze gelegenheid gefweegen zou hebben ; maar dat zijn
 „ antwoord , zonder een blijk , of een werking , van eenige ver-
 „ fmaading voor deze zelve Stoel te zijn , hem door de waarheid al-
 „ leen uit den hals gehaald was ; en dat hy ten anderen vreesde , dat
 „ hy , met den brieven des Paus te gehoorzaamen , zijn gewiffe kwet-
 „ fen , en de geenen , welke zijn huwelijk doemden , argeren mocht .
 „ Alle deze betrachtingen deden hem gelooven , dat de Paus de
 „ vrymoedigheid , met de welke hy hem zijn gevoelens verklaarde ,
 „ goed zou keuren . Hy zei eindelijk tegen dezen Opperpriester ; dat ,
 „ hebbende alreeds gearbeid , om het gezag der Pausen weer te doen
 „ treden binnen de paalen welken het zelve eertijds had gehad , hy
 „ niet verder zou gaan , immers zo men 'er hem niet toe en drong :
 „ maar dat hy hem ook vermaande , zich te regelen volgens de gevoe-
 „ lens van zo veel geleerde lieden , en zijn plicht te doen .

1532.

De Paus , ziende zijn macht in Engeland op het punt van de laatste
 fnak te geeven , besloot de zelve , tot wat prijs het ook wezen mocht ,
 te handhaaven ; en met dit oogmerk deed hy den Koning dagvaardden ,
 om op Katharinas appel t'antwoorden : maar Hendrik veruoegde zich
 met den Ridder Karnes derwaarts te zenden , met de nieuwe tytel van
Excusateur , om deze dagvaarding , of volgens de wetten , of uit
 kracht van de rang des gedagvaardden perfoons , te doen verbreeken .
 De Doctor Bonner , een man zeer yverig voor den Koning , ter oor-
 zaak dat hy na beneficien stond , kreeg last van met den Excusateur te
 vertrekken . Hy was stout ; en hoewel 't hem aan bekwaamheid , en
 aan oordeel , ontbrak , diende men zich gaarne van hem , om den
 Paus , en de Kardinaalen , te dreigen .

De Koning
te Romen
gedagvaard.

De Rid-
der Karnes
derwaarts
gezonden,
verzeld van
den Doctor
Bonner.

Zy kwamen te Romen in de maand Maart , en vonden het Consi-
 stotie in een groote verwarring , en in een groote bekommernis . De
 Keizerlijke party eischte vonnis tegen Hendrik : maar eenige andere
 Kardinaalen , welke bezaadigder waren als die , of geenig byzon-
 der belang in de zaak hadden , wilden , dat men met dezen Vorst
 wat omzigtiglijk te werk zou gaan . Zy onderschraagden voor al hun
 eerste voorstelling , zo haast als zy verstaan hadden , dat d' Annates
 in Engeland vernietigd waren : want toen oordeelden zy wel , dat de
 Koning van alle zijn Onderzaaten geholpen zou worden . De Paus
 deed groote klachten over d'afschaffing der Annates ; maar men zei
 hem , dat 'er de Koning de meester noch af was , en dat hy de wet niet
 zou doen uitvoeren zo het Roomsche Hof hem elders in voldeed .

d' Origi-
neelen van
Karnes
brieven zyn
in de Bibli-
othek van
Cotton Vi-
tell. B. 13.

1532.

Gelijk de Kardinaal van Ravenne, en door zijn deugd, en door zijn geleerdheid, zeer vermaard was; dat zijn antwoorden in alle swaare zaaken voor orakelen genomen wierden; en dat hy byna de wet aan 't Collegie der Kardinaalen kon geeven, stelden d'Engelschen alles in 't werk, om hem op de hand krijgen. Bennet aanbod hem een Bisdom, na zijn keur, in Vrankrijk, of in Engeland, zo hy des Konings zaak deed gelukken. Deze Kardinaal hield zich in 't eerst geweldig taay; doch hy zei eindelijk, dat men hem zo menigmaal bedroogen had, dat hy van zijn vergelding verzekerd wilde wezen. Bennet tekende hem derhalven, in de naam des Konings, een handschrift van zes duizend dukaaten inkomsts aan beneficien, in 't Koninkrijk van Vrankrijk; en hy verbond zich door het zelve geschrift, dat het eerste Bisdom, 't geen in Engeland ledig zou vallen, aan hem gegeeven zou worden; en dat, zo het dat van Ely niet en was, men hem, zo haast als het open viel, in 't bezit van 't zelve zou stellen, mits dat hy zich ontsloeg van het geen, 't welk hy alsdan bezat. Dit was een der krachtigste redenen, daar men zich af diende, om hem wegens de rechtvaardigheid van Hendriks vervolgingen t' overtuigen: maar men wilde dezen Vorst, tot wat prijs het ook wezen mocht, een man te vriend maaken, die hem met zo veel te meer vruchts kon dienen, dewijl hy altijd in strijdige gevoelens had geweest. De Kardinaal van Ankone, en de Kardinaal van den Berg, die sedert, onder de naam van Julius de III. tot het Pausschap verheven wierd, omhelsden van gelijken Hendriks belangen, en deden 't om even de zelve redenen: 'k weet nochtans niet, waar de koop voor gemaakt was. d' Advokaat, dien d'Engelschen in deze zaak gebruikten, was Providelli, de vermaardste Canonist van Italien. Men deed hem van Bolonien te Rom en komen. 't Proces, om de dagvaarding te beletten, wierd verdeeld in achten-twintig artykelen, waar af'er in ieder zitting van 't Consistorie drie geëxamineerd moesten worden. Na dat'er vijf Audientien verstreeken waren, eischten de Keizerschen, dat men het overige in de tegenwoordigheid van de Paus, en in een byzondere Vergadering, af zou handelen. Hun reden was, dat, het Consistorie ieder week maar een maal vergaderende, en veele andere zaaken op den hals hebbende, deze in lange tijd niet ten eindè gebracht zou worden. Men dagvaarde dan Karnes tegen den 3 April; en men zei hem; zo hy niet en verscheen, dat men niet laten zou met d' Audientien voort te vaaren: maar hy protesteerde tegen deze nieuwigheid. Niettemin, op een

De Kardinaal van Ravenne voor den Koning omgekocht.

Ziet onze Verzameling, No. 49.

Ziet onze Verzameling, No. 50.

een tweede dagvaarding, vervoegde hy zich ter Audientie, en deed zijn protestatie in de Daterie registreren. Dit was oorzaak, dat men de zaken in de zelve staat, als voorheen, herstelde. Den 10 April drong Providelli aan op drie artykelen; twe, raakende de macht van Karnes; en een, wegens de plaats, daar men het proces zou aanstellen: maar de Ministers des Keizers, en den Advokaat der Koningin, kwalijk voldaan over deze manier van procederen, wilden niet in d'Audientie komen. Karnes beschuldigde hen van hardnekkigheid, en toonde, dat ze zich van de gerechtigheid hunner zaak wantrouwden. Om hem te voldoen, aanbood men hem, alles in een Audientie t'eindigen; maar hy wilde niet spreken als over drie artykelen, gelijk voorheen: en noch waren de partyen 'er niet.

Eenige tijd daar na kreeg de Paus tyding uit Engeland, die hem zeer ter herte ging. Een Priester op de predikstoel 't gezag van de Roomsche Stoel verdedigd hebbende, had men hem in de gevangenis gesmeeten: en een ander Priester, dien den Aardtsbisschop, op vermoeden van Kettery, by de kop had doen grypen, had hier over aan Hendrik geappelleerd, als aan het Opperhoofd der Kerk, en was, na zich in de gewoonlijke Hoven gezuiverd te hebben, in vryheid gesteld geworden. Klement klaagde aan Hendriks Ministers over dit beleid; maar zy zeiden hem, dat hy, met aan hun Meester recht te doen, alle deze moeyelijkheden had kunnen voorkomen.

Echter belette de het misnoegen van de Paus niet, dat hy aan Hendrik het verlof vergunde van zes Bisddommen op te rechten, en de zelve te stichten uit d'inkomsten van zekere Kloosters, welken hy hem toeliet te vernietigen. De Kardinaal van Ravenne ziende, dat het Bisdom van Chester, een der zes, redelijk goed zou wezen, eischte het in de plaats van het geen, 't welk hy hebben moest. En niettemin kon deze Kardinaal den Koning geen dienst doen in de zaak, die toenmaals op 't tapijt was, vermits hy zich al t'opentlijk tegen hem verklaard had: maar hy beloofde, hem in 't werk van d'Echtscheiding te dienen; en de Kardinaalen van den Berg en van Ankone deden de zelve belofte.

Den 27 Juny examineerde men voor de laatste maal de redenen, welken de Koning had om niet te Romen te verschijnen; en hoewel veele lieden zich vroed maakten, dat de Paus vonnis tegen d'Engelschen zou vellen, kwam'er echter niets af. De Kardinaalen van des Keizers zijde waren 'er zeer kwalijk over voldaan: maar men zei hen;

1532.

Ziet onze
Verzanc-
ling, No.
51.

Bulle aan
Hendrik ver-
gund, over
d'oprech-
ting van een-
nige Bisdom-
men.

1532.

dat de zaak zeer gewichtig was; dat daarenboven hun hairklooveren, en hun bybrengingen van wetten en van uitwijzingen, die nooit gedaan waren geweest, een der voornaamste oorzaken van deze langwyligheden waren. Ten anderen begonden de Kardinaalen verdrietig te worden: doch men voerde hen te gemoet; dat, zo zy zich minder gehaast hadden, zy minder belemmerings gehad zouden hebben; dat hun geduld zo groot niet en was, als dat des Konings; en dat zes geheele jaaren 't besluit van een proces te verwachten, vry wat harder viel, als twe of drie uren ter week in een armstoel te zitten. Men vond in 't algemeen; dat des Konings ontschuldigingen niet geldig en waren; en dat, als zelfs de stad Rom en geen plaats van veiligheid voor dezen Vorst had geweest, zy 't ten minsten voor zijn Agenten was. De Kardinaal van Ravenne zelve was van gevoelen, dat de Koning een Gelastigde moest noemen, en hem na Rom en doen verrekken. Hy beweerde, dat men daar door eer tot een eind zou geraaken, als door andere wegen, inzonderheid ter oorzaak dat hy, die op Katharinas zijde had geweest, in het proces niet verdacht zou zijn.

De Paus wenscht, dat de Koning de Zaak aan hem stelde.

Ziet onze Verzameling. N°. 52.

't Parlement in Engeland vergaderd.

Voorstelling van een Lid des Parlements, van Katharina te doen herroepen.

De zaak hield; noch drie Audientien bezig. Thans, gelijk men in de vacatien trad, besloot men dat de Paus, zonder vonnis te vellen over Hendriks redenen, hem verzoeken zou, een Gelastigde te Rom en te stuur en. Bonner vertrok met deze tyding na Londen, en maakte aan de Koning bekend; dat, volgens 't advijs der Kardinaalen van zijn party, zijn ontschuldigingen niet aangenomen konden worden; en dat de questie zijnde of Julius de II. dispensatie had kunnen geeven, of niet, het aan de Paus en aan het Consistorie stond, de zaak uit te wyzen, en niet aan Legaaten. Hy voegde 'er by; dewijl Klement Fransch geworden was, dat men zich op hem vertrouwen kon.

Terwyl deze zaken te Rom en gebeurden, wierd 'er in Engeland een Parlement gehouden. De Koning deed den Spreeker van het Laager Huis ontbieden, en gaf hem 't antwoord der Geestelijken op de klachten, welken 't Huis der Gemeente tegen hen had gedaan. Dit Huis was 'er alzo weinig over vernoegd, als 'er de Koning kwalijk over voldaan had geweest. Ter zelve tijd klaagde hy geweldig over een, Temse genaamd, een Lid des Parlements, die gezegt had; dat men arbeiden moest, om Katharina te doen herroepen; en dat een Echtscheiding van verscheidene ongelegentheden gevolgd zou worden, dewyl de Princes Maria niet missen kon daar door onwettig te worden ver-

verklaard. De Koning, vergramdozer deze voorstelling, verzekerde d' Afgevaardigden van 't Laager Huis; dat de zorg van 'zijn gewisse d' eenige beweegreden was, die hem handelen deed; dat hy niet en geloofde, dat eenig Christen, voor hem, zijn Schoonzuster getrouwd had, 't en zy in Spanjen, of in Poortegaal; dat ter ouderdom van 41 jaaren, welke zijn ouderdom was, de hette van de jeugd genoegsaam verkoeld moest wezen, om de kracht niet meer te hebben van een man tot zo groote uitersten aan te dryven, als de geenen daar hy zich in vond; en eindelijk, dat hy wenschte, dat zijn huwelijk goed ware; maar dat alle de Godtsgeleerden, en alle de Canonisten, het doemden. Hy voegde 'er by; dat hy zich verwonderde, dat het Laager Huis na de voorstelling van Temse geluisterd had, dewijl de zaak geensins tot het Parlement behoorde.

Ter dezeitijd ging de Kancelier, verzeld van een groot getal Heeren, aan het Laager Huis vertoonen; dat de gedeelten des Koninkrijks, naast aan Schotland, woest en onbewoond waren, daar in tegendeel de grenzen van Schotland zeer volkrijk waren; dat Engeland zich derhalven altijd voor d' invallen van dezen gebuur bloot gesteld zag; dat de Koning dit gedeelte des Koninkrijks bevolken wilde; dat de Heeren daar gaarne het hunne toe zouden doen; en dat zy wenschten, dat het Huis der Gemeente daar over raadpleegde. Zy deden 't, en beslooten eenig geld te geeven, om dit voorneemen voort te zetten: maar eer 'er d' acte afgemaakt was, tastte de pest de stad Londen aan, en verplichtte het Parlement te scheiden.

Drie dagen voor deze scheiding deed de Koning den Spreker ontbieden, en zei hem; dat de Prelaaten niet als onvolkomenlijk zijn Onderzaaten konden zijn; dat zy aan de Paus een eed deden, die niet te samen kon gaan met den eed van getrouheid, welke zy aan hem zelve deden; dat hy derhalven 't Huis der Gemeente verzocht, deze zaak t' examineren, en op zijn belangen te denken. De twe eeden wierden dan in het Laager Huis geleezen, gelijk ze hier volgen.

Eed der PRELAATEN

aan de PAUS.

Ik N. N. Bisschop, of Abt van * * * zal in 't toekomende getrouw en gehoorzaam wezen aan S. Pieter, aan de Heilige

1532.

Roomsche Kerk, aan de Paus mijn Heer, en aan zijn Navolgers, kanonkelyk verkoozen. 'k Zal met raad noch daad hen 't leven of leden doen verliezen; en ik zal ook niet toestaan, dat men hen vange, noch dat men hen leed of geweld doe, op wat wyze het ook wezen mocht. 'k Zal de geheimen, welken zy my mondeling, schriftelyk, of door booden, medegedeeld zullen hebben, aan niemand openbaaren. 'k Zal d' opperhoofdigheid van Romen, de regelen der Heilige Oudvaders, en de Koninglyke rechten van S. Pieter, verdedigen, ondersteunen, (Regalia.) en handbaaven. Als d' Apostolische Stoel Legaaten zend, zal ik ze op hun komst, en op hun vertrek, eerlyk onthaalen. 'k Zal de rechten, waardigheden, privilegien, en 't gezag van de Roomsche Kerk, doen beschermen, bewaaren, vermeerderen, en uitbreiden. Ik zal niet treden in eenig voorneemen, in eenige raad, in eenig verdrag, waar in men iets brouwt tegen hem, tegen haar, en tegen hun rechten, Stoelen, waardigheid, en macht. Indien ik verneem, dat men zodanige voorneemens heeft, zal ik my met alle mijn krachten daar tegen stellen, en 'er den Paus, of de geenen die 'er hem de weet af kunnen doen, metten eersten van verwittigen. 'k Zal de regelen der Heilige Oudvaders, d' Apostolische dekreeten, constitutien, dispositien, reservatien, provisien, en ordonnantien, onderhouden, en doen onderhouden. 'k Zal den Scheurmaakers, den Kettters, en den geenen, welke onzen Heiligen Vader, of zijn Navolgers, wederspannig zullen wezen, tegenstaan, en hen uit al mijn macht vervolgen. Als ik in 't Concilie ontbooden word, zal ik my derwaarts vervoegen, immers zo 'er geen wettige verhindering zy. 'k Zal alle jaaren, in persoon, of door een Gelaftigde, de drempel der Heilige Apostelen bezoeken. 'k Zal mijn bezittingen niet vervreemden, noch verkoopen, dan met bewilliging van de Paus. Alzo helpe my God, en de Heilige Evangelisten.

Eed

Eed der PRELAATEN

aan de KONING.

1532

Ik N. N. Biffchop van * * * verzaak volkomentlijk en klaarlijk alle claufulen, woorden, fententien, en concessien, welken ik van den Paus heb, of hier namaals hebben zal, ter oorzaak des Bifdoms van * * * die op eenigerley wyze aan uw Majesteit, uw Erfgenaamen en Navolgers, uw waardigheid, uw rechten, en uw Koninglyke macht, nadeelig geweest mochten hebben, of in 't toekomende nadeelig zouden kunnen zijn. Ik sweer ook noch; dat ik u mijn Heer, en den Koningen uw Navolgers, wegens leven en leden, getrouw en gehoorzaam zal wezen; dat ik u altijd meer zal eeren, als alle d' andere menschen; dat ik voor u en d' mven, ter leven en ter dood, tegen allerhande lieden zal strijden; dat ik u met al mijn macht, en met al mijn verstand, in uw noodwendigheden, en in uw zaaken, by zal staan; en dat ik uw voorneemens altijd geheim zal houden: erkennende, dat ik aan u alleen mijn Bifdom verschuldigd ben: u biddende, my het tydelijke daar af te doen wedergeeven: en beloovende, gelijk hier voor, dat ik al mijn leven een getrouw en gehoorzaam onderzaat van U, en van uw Navolgers, zal wezen, en dat ik my getrouwelyk zal kwytten van de dienften, en van d' andere zaaken, welken ik aan u zal kunnen schuldig wezen, ten inzichte van deze wedergeeving. Alzo helpen my God, en alle de Heiligen.

Gelijk deze eeden malkander noodzaakelyk om verfieten, en dat de ftrydigheid 'er zichtbaar in was, zou het Laager Huis gewiffelyk in d' eerste voorzien hebben, indien de pest haar zittingen niet verbrocken had. Twee dagen na 't uitstellen van 't Parlement, dat 's te zeggen op den 16 van de maand May, ontfloeg de Ridder Thomas Morus zich uit zijn vrye wil van het groot zegel. Hy had alreeds verscheide

Morus legt
zijn ampt
van Kansel-
lier neder.

ne

1532.

ne maalen zijn ontslaging verzocht, doch zonder gevolg. Eindelijk verkreeg hy ze; en de Ridder Thomas Audley wierd met deze waardigheid bekleed. Morus had dit uitsteekend ampt met eer bediend; en hy verliet het met blijdschap; ziende genoegsaam, welke des Konings voorneemens waren: want hoewel hy een groote yver betoonde, als men zich tegen d'aanmaatigingen der Pausen stelde, en dat hy zelfs d' overtreeders der wet van *Pramunire* strengelijk vervolgd had, wilde hy echter geen deel hebben aan een volkomen vredebreuk met Romen. Ten anderen had hy gantsch geen vriendschap voor Anna van Boelan; en hy was zeer gehaat van haar Vader, welke in zijn beleid een dekmantel zocht om hem te bederven. Maar Morus had de gerechtigheid met een ongekreukte vroomheid bediend; en hy verliet het eerste ampt van Staat met een grootmoedigheid, die de staatsvastigheid der Filozooften tot voorbeeld verstrekt zou hebben.

Anna van Boelan Marquisin gemaakt, Samenkomst van Hendrik, en van François.

In de maand September wierd Anna van Boelan Marquisin van Pembroek gemaakt; willende Hendrik haar langs trappen ten Troon voeren. In de volgende maand was 'er een samenkomst van dezen Vorst, en de Koning van Vrankrijk, in de welke men de pracht der vermaakelijkheden, en alle de tekenen van een wederzijdsche en oprechte vriendschap, zag uitblinken. De vrucht van deze samenkomst was, dat de twe Vorsten hun verbond vernieuwden. Zy deeden zelfs verbreiden, dat zy in 't voorjaar een onzagchelijk leger op de been zouden brengen, om tegen de Turken te stryden: maar dit gerucht had weinig werkings; weetende al de wereld wel, dat 'er een krachtig verstand tusschen Soliman en den Koning François was. Deze laatste Vorst vermaande Hendrik, de zaak van zijn echtscheiding, en zijn huwelijk met Anna van Boelan, met alle kracht voort te zetten. Hy beloofde hem zelfs, dat hy hem in beide deze voorneemens de helpende hand zou bieden, en voegde 'er by; wat belangde zijn dagvaarding te Romen, dat een Koning daar zelve niet verschijnen kon; en dat, aan d'andere kant, zaaken, gelijk die, welke alle de heimelijke bekommelingen van een ontroerde gewisse behelsden, aan geen andere persoonen vertrouwd moesten worden. Daar was noch meer; want de Koning van Vrankrijk, niet langer begeerende, dat zijn Koninkrijk d' Annates, en andere diergelijke rechten, zou betaalen, sprak van Gezanten na Romen te sturen, om te verzoeken, dat deze schatting afgeschafte wierd, en om te betuigen, zo men hem hier over geen voldoening gaf, dat hy zelve door een Nationaal Concilie zich

zich recht zou doen. En gelijk de Paus en de Keizer in de maand December malkander te Bolonien zouden spreken, beloofde François, twee Kardinaalen derwaarts te stuuren, om Rechters van Klement te verzoeken, die Hendriks proces in Engeland mochten uitwyzen. Eindelijk, een andere samenkomst tusschen François en Klement te Nice, of t' Avignon, voorgesteld zijnde, besloot Hendrik terstond, zich daar na toe te begeeven; hoopende, dat zijn tegenwoordigheid meer by den Paus te weeg zou brengen, als alle zijn verzoeken hadden gedaan.

1532.

In deze tijd wierd de Ridder Elliot na Italien gestuurd, om Hendriks antwoord aan de Paus te brengen, op een zekere brief daar dezen Opperpriester volgende voorstellingen in had gedaan. 1. Zo het Hof van Engeland een neutraale plaats wilde noemen, dat hy beloofde, daar een Legaat te zenden, met twee Auditeurs van de Rota, om 'er 't proces aan te stellen; en dat hy vervolgens zelve vonnis zou vellen. 2. Dat, indien de Christene Vorsten een bestand van drie of vier jaaren tekenden, hy, eer het zelve verstreken was, een algemeen Concilie zou beroepen. De Koning bedankte den Paus voor deze aanbiedingen, en antwoordde hem: („) Wat een wapenschorsing „betrefte, dat hy daar niets in doen zou zonder den Koning van Vrank- „rijk: dat, belangende 't beroepen van een algemeen Concilie, „hoewel het uit zich zelve zeer rechtvaardig, en zeer noodzaakelijk, „kon wezen, het echter buitens tijds zou zijn, ter oorzaak van de „gesteldheid der zaaken, welken de Keizer met de Luithersche Vor- „sten te beslechten had: wyders, dat een byzonder man mogelijk „Gemachtigden aan 't Roomsche Hof kon zenden; maar dat een „Vorst, als hy, de rechten van zijn Kroon, en de privilegien zijner „Onderzaaten, te bewaaren had: dat deze rechten, en deze privile- „gien, vereischten, dat de huwelijksche zaaken, volgens d' oude „Canons, en volgens 't gebruik der Kerk, door de Geestelijken des „Koningrijks geoordeeld wierden: dat de eed, dien hy in zijn hul- „ding had gedaan, hem belette de zich aan eenige vreemde Recht- „bankt onderwerpen, indien zijn Staaten daar alvorens niet in be- „willigden: dat, hy hoopte, dat de Paus zulke oude rechten niet „zou willen betwisten, noch schenden. En gelijk Klement beleeden „had, dat de dispensatie van Julius de II. niet toegestaan had behooren „te worden, zonder zeer dringende oorzaaken, stond de Koning „daar op. Hy bewees, dat men ten tyde van zijn huwelijk gantsch

Elliot na
Romen ge-
zonden.
Ziet de
Biblioth.
van Cotton
Vir. B. 13.

1532. „geen reden had gehad om een vredebreuk tusschen Engeland en
 „Spanjen te vreezen: en hy stuurde aan de Paus een authentieke copy
 „van het verdrag, 't geen tusschen de twe Kroonen was; waar uit
 „men zag, dat de voltrekking van Katharinas eerste huwelijk toen ter
 „tijd als een gewisse zaak gehouden wierd. Eindeijk, hy zei tegen
 „den Paus, dat het gantsche Koningrijk van Engeland zich in d'on-
 „dervorsching van dit punt belangd vindende, de gerechtigheid ver-
 „eischte, dat de zaak in het land zelve, en door zijn eigene Geeste-
 „lijken, geoordeeld wierd, welker vonnis vervolgens door den Paus
 „bekrachtigd zou kunnen worden.

Elliot had last van alles in 't werk te stellen, om deze genade van Klement te verwerven. Niettemin stond de Koning toe, dat hy ten dezen opzichte afstand deed, indien hy de Paus hem waarlijk toege-
 daan vond.

't Bisdom van Coventry en Lichfield komende als toen ledig te val-
 len, oordeelde 't de Koning raadzaam, den Kardinaal van Ravenne
 'er mede te begunstigen, om hem daar door te toonen, dat hy woord
 wist te houden. Hy beloofde hem zelfs, dat hy hem in 't Bisdom van
 Ely zou overbrengen, zo haast als dit Bisdom ledig viel.

De Koning
 trouwt Anna
 van Boelan.

Hendrik was niet zo haast te rug gekeerd van zijn gesprek met Fran-
 çois, of hy trouwde Anna van Boelan heimelijk. Stow zegt, dat
 dit geschiedde op den 25 January: maar hy bedriegt zich gewisselijk;
 en wy hebben tegen hem het getuigenis van alle d'andere Schryvers,
 onder anderen van Kooper, van Holinsties, en van Sanderus zelve,
 welke verzekeren, dat het geschiedde op den 14 November. Roe-
 land Lee, sedert Bisschop van Coventry en Lichfield, verrichtte
 den dienst in deze plechtigheid, welke de Hertog van Norfolk,
 de Graaf van Ormond en Wiltshire, Anna van Boelans Vader,
 de Moeder en de Broeder van deze Dochter, en de Doctor
 Kranmer, als getuigen bywoonden. De Koning geloofde; dat,
 zijn eerste Huwelijk van geene waarde zijnde, het niet noodzaake-
 lijk was, dat het door een vonnis verbroken wierd; en, dewyl zo
 veel Academien, en een zo groot getal van Godtsgeleerden, en
 van Canonisten, het zelve onwettig hadden verklaard, dat het
 noodzaakelijk uit zich zelve om ver viel. Eenige tijd na deze trouw-
 dag bemerkte men, dat de nieuwe Koningin swanger was; 'tgeen
 genomen wierd voor een teken, dat zy den Koning altijd binnen de
 paalen van d'eerbaarheid gehouden had.

De samenkomst van de Paus en de Keizer voldeed dezen laatste Vorst niet. Hy ontdekte, dat Klement geheel en al aan Vrankrijks zyde was; en 't was te vergeefs, dat hy trachtte hem van party te doen veranderen, en dat hy hem met dit inzicht voorloeg, Katharina de Medicis aan den Hertog van Milanen ten Huwelijk te geeven: maar de Paus, om hem te bevredigen, be- loofde hem, dat hy in de zaak van Hendrik t'eenemaal aan zijn zyde zou wezen.

1532.
Samen-
komst van de
Paus en de
Keizer.

Alle de poogingen, welken men tot daar toe aangewend had, om deze groote zaak t'eindigen, gantsch geen vrucht voortbrengende, deed men drie nieuwe voorstellingen aan de Paus. Door d'eerste, verzocht men hem, den Aardtsbisschop van Kantelberg, en de geheele Geestelijkheid van zijn provincie, tot Rechters te neemen, en hen toe te laten vonnis te vellen, volgens de Canons der Concilie van Nicea. Door detwede, aanbood Hendrik, d'uitwyzing van de zaak te stellen aan het oordeel van vier Scheidtslieden; op voorwaarde, dat hy'er den eerste af zou noemen, 'tzy dat het de Bisschop van Londen, of de Ridder Morus was; dat d'Aardtsbisschop van Kantelberg de vierde zou wezen; en dat de tweede en de derde verkoozen zouden worden, de een door Katharina, en de ander door de Koning van Vrankrijk. In de derde dezer drie voorstellingen, verzocht de Koning; dat zijn proces in Engeland aangesteld mocht worden; en dat, in geval van appel wegens de Koningin, men zich gedraagen zou aan drie Scheidtsmannen, welke de een door Klement, de ander door François, en de derde door Hendrik, genoemd worden, en op een neutraale plaats vergaderen zouden. Maar de Paus verwierp alle deze nieuwe openingen, ter oorzaak dat ze niet te samen konden gaan met de souveraine macht, waar mede hy geloofde bekleed te zijn, en die hy wilde behouden. De Koning wierd derhalven gedagvaard door Capisucchi, Dekan van de Rota. Karnes protesteerde tegen deze dagvaarding, en verklaarde; dat zijn Meester gantsch geen recht in Romen verwachten kon, dewijl deze stad door de Keizerschen als geblokkeerd was. Hy voegde'er by; dat, zo men voortvoer met den Koning dus kwalijk te handelen, hy toevlucht tot d'Academien zou neemen; en eindelijk, dat de proceduren van het Roomsche Hof t'eenemaal van geene waarde waren, als gedaan tegen een Souverain, en tegen een vrye Kerk; op de welke de Bisschoppen van Romen geenige wettige macht hadden.

Voorstel-
lingen van
Bennet aan
de Paus.

1533.
Houding
des Parle-
ments.
Wet, die
d'Appellen
aan het
Roomfche
Hof affchaft.

't Parlement op den 4 February des jaars 1533. weer vergaderd zijnde, kreeg 't gezag der Pauſen een nieuwe krak. De grond van de Wet, welke men toen maakte, was: (,) Dat het Koningrijk van Engeland een t'eenemaal onafhankelijk of independent Koningrijk was, en welkers Volkeren een volkomen ligchaam maakten: dat aldus het tydelijk en het geestelijk aldaar even zeer onder den Souverain ſtonden: dat 'er in de Geestelijkheid altijd een groot getal van verlichte en verſtandige perſoonen geweest had, en noch was, welke alle de Kerkelijke zaaken konden oordeelen, en uitwyzen: dat verſcheidene Koningen, als Eduard de I. Eduard de III. Rykaard de II. en Hendrik de IV. de vryheden van d'Engelſche Kerk, gelijk ook de privilegien des Volks, door ſtrengere wetten behouden hadden: dat niettemin, onaangezien deze wetten, d'ongeregeldheden noch al in 'ſwang gingen, vermits het Roomſche Hof een ongeloofelijke menigte van proceſſen, wegens huwelijken, wegens echtscheidingen, en andere diergelijke zaaken, aan zich trok, en dat het den Koning en 't Volk met onkosten uitputtede; zonder te rekenen, hoe ſwaar het viel getuigen te Romen te brengen, de kosten die men daar om moest doen, en de langwyligheden daar men zich in gewikkeld vond. Na deze betrachtingen gemaakt te hebben, verordende het Parlement: dat in 't toekomende alle de zaaken binnen 't Koningrijk in de gewoonlijke Hoven uitgeweezen zouden worden: dat d'appellen aan het Roomſche Hof, noch de Bullen, en de verbiedingen der Pauſen, niet genoeg en zouden zijn, om d'uitvoering van de vonniſſen der gewoonlijke Rechtsers te beletten: dat, indien de Geestelijken, vreezende de cenſuren van het Roomſche Hof, weigerden zodanig een vonnis in 't werk te ſtellen, zy een jaar lang in de gevangenis moeten zitten, en daarenboven de boete betaalen zouden, na des Konings believen: dat de geenen, die daar na noch ſtout genoeg mochten zijn, om cenſuren, of orders van overzetting van zaaken, van Romen te neemen, blootgeſteld zouden zijn voor de ſtraffen, begreepen in de wet van *Pramunire*, en in de wet gemaakt tegen de *Proviſielieden*: eindelijk, dat de byzondere zaaken door appel zouden gaan van den Aardtsdiaken, of wel van zijn Officiaal, aan de Biſſchop des Biſdoms; en van deze, of van zijn Commiſſaris, aan den Aardtsbiſſchop van de provincie, of aan den Aardtsdeken, die zonder appel zouden oordeelen: en dat de zaaken, in de welken de Koning, of zijn Navolgers, eenig deel

,, zou-

„zouden bebben, door het Hooger Huis van de Vergadering der Geestelijkheid zonder eenig appel geoordeeld zouden worden. 1533-

Uit deze wet kan men oordeelen, wat de twe Huizen des Parlements van des Konings huwelijk dachten: maar de Vergadering der Geestelijkheid verklaarde zich noch opentlijker over dit punt. Niettemin, eer wy verhaalen wat zy daar over deed, zo laat ons iets zeggen wegens het Hoofd der Geestelijkheid van Kantelberg. Warham was overleeden in de maand Augustus des jaars 1532. en men had aan hem een goed Canonist, een groot Minister van Staat, en een gaauw Hoveling, verlooren. De Geleerden inzonderheid betreurden hem, als een van hun Beschermers. Hy had een nieuwe manier van geleerdheid uitgevonden, veel edelder als die der andere Geletterden; hebbende zich niet slaafachtiglijk willen binden aan de wyze der Schoolgeleerden: en zelfs had hy deze weg voor zijn eeuw gebaand. Hy was ook gantsch niet slaafchtig van gemoed; en nooit had hy Volfsey willen streelen, uit vrees van de waardigheid, daar hy mee bekleed was, te verongelyken. d' Eenige verwyting, die men hem zou konnen doen, is dat hy de personen, welken hy van Kettery achterdocht, al te strengelyk handelde, en dat hy ten anderen al te lichtelyk geloof gaf aan lieden van verkeerde inbeeldingen. Wy zullen 'er een blijk af zien in de historie van Elizabet Barton, welke men anders de Maagd van Kent noemde, en welke d' Overzetter van Sanderus de Maagd van Kautin heet.

Warham's
dood, den 23
August. 1532

De Koning dacht wel om in de ledige stoel een verstandig en een wys persoon te plaatsen; maar hy besloot 'ereen man in te stellen, dien 't noch aan wakkerheid, noch aan moed, ontbrak. Gelyk hy onder de Bisschoppen geen Prelaat zag, die deze hoedanigheden bezat, en die ter zelve tijd de groote voorneemens, welken hy by der hand had, voort kon zetten, wierp hy uit zijn eigene beweeging d' oogen op Kranmer, in wien hy een groote vryborstigheid, standvastigheid, en voorzichtigheid bespeurde. Deze Doctor was toenmaals in Duitschland; alwaar hy, niets minder verwachtende als d' eerste waardigheid der Kerk van zijn land te krygen, alleenlyk arbeide om de Geleerden over zijns Meesters zaak te raadpleegen. Toen hy verstond, waar men hem toe verordende, wendde hy al zijn vlyt aan, om den Koning van gevoelen te doen veranderen; en in plaats van spoediglyk te vertrekken, gelyk deze Vorst hem belafte, tooghy maar langzaam voort, in de hoop dat Hendriks genegenheid

De Koning's
besluit, Kran-
mer in zijn
plaats te stel-
len.

1533.

verflaauwen zou, en dat andere Geestelijken de ledige plaats bekrui-
pende, iemand van hen de zelve zou krygen. Maar dit beleid deed niet
anders als den Koning een nieuwe trap van achting voor den Doctor
inboezemen, wiens deugd zo ver ging, dat hy met zedigheid afwees,
't geen anderen met vervoeringen van blydschap aangenomen zouden
hebben. En Hendrik, weinig gewoon tot diergelijke weigeringen,
versterkte zich in het besluit van zijn oog op niemand anders te wer-
pen. Zes maanden verliepen 'er aldus, eer Kranmer de waardigheid,
daar zijn Vorst hem mee vereerde, wilde aanvaarden. Hy had 'er zich
een zo byzonder denkbeeld af gemaakt, dat deze aanbieding, die aan
anderen zeer aangenaam geweest zou hebben, hem niet als vrees ver-
oorzaakte. Doch eindelijk ziende, dat zijn wederstand onnut was,
geloofde hy, dat hy voor des Konings orders behoorde te wyken.

In de maand January verzocht men aan Klement de Bullen van
Kranmer. 't Is waar, daar was alreeds een wet, welke verbood dier-
gelijke expeditien aan het Roomsche Hof te verzoeken: maar de Ko-
ning wilde niet t' eenemaal breeken, als in het uiterst. De Paus vond
zich niet weinig belemmerd. Hy oordeelde lichtelijk, dat een man,
gelijk Kranmer, die het gezag der Bisschoppen van Rom en, ten op-
zicht der Dispensatien, overal bestreden had, en wiens omme-
gang met Osiander, en met d' andere Lutheraanen van Duitschland,
bekend was, noch meer te vreezen zou zijn, wanneer zich in hem
een groote macht by zulke verdrietige gesteldheden zou voegen. Maar
aan d' andere kant wilde hy de vredebreuk ook niet verhaasten; in-
voegen dat hy deze Bullen vervaardigde, en 'er maar negen honderd
dukaaten voor betaalen deed, oordeelende 't alstoen niet raadzaam
Annates t' eischen.

Kranmers
Bullen.

Gelijk 't de laatste Bullen zijn, die in Engeland zijn gekomen,
moet ik 'er iets af zeggen. Daar waren 'er in 't geheel elf. d' Eerste was
wegens de promotie van Kranmer tot het Aardtsbisdrom van Kantel-
berg, op de noeming des Konings. Deze Bulle hield aan Hendrik
zelve. De tweede, die aan Kranmer hield, verklaarde hem Aardts-
bisschop: De derde absolveerde hem van allerhande censuren: De
vierde hield aan de Suffragaanen: de vijfde aan de Deken, en aan 't
Kapittel van Kantelberg: De zesde aan de geheele Geestelijkheid van
deze provincie: de zevende aan het Volk van de zelve Stoel: d' Acht-
ste aan alle de Hoevenaars, die daar van afhingen. Alle deze Bullen
waren van den 21 February 1533. De negende, die van de volgende
dag

dag was, gaf last, dat de nieuwe Aardtsbisschop gewyd worden, en den eed zou afleggen, volgens 't Pauselijk Wetboek. Door de tiende, die van de 2 Maart was, stuurde de Paus het Pallium aan de nieuwe Prelaat: en door d' elfde, zijnde van de zelve datum, beval hy aan den Aardtsbisschop van Jork, en aan de Bisschop van Londen, het zelve hem om te hangen.

1533.

Zodanig waren de listen, daar d' Apostolische Kamer zich af diende, om zich te verryken; komende nier wel over een met den aart van haar gepretendeerde eerste Paus, die noch goud, noch zilver had.

Kranmer wierd gewydoopden 13 Maart, door de Bisschoppen van Linkoln, van Exceter, en van S. Asaph; maar 't geschiedde niet als na groote swaarigheden. Hy kon niet besluiten, aan de Paus den eed te doen, die wy in het Pauselijk Wetboek zien: en, zo men Schryvers gelooft, welke ontrent die tijd geleefd hebben, was deze betrachtting een der krachtigste redenen, die hem aandreeven om de waardigheid, welke men hem aanbood, te weigeren, Hy geloofde, dat veele dingen, gebooden door de Roomsche Stoel, hervormd moesten wezen; en dat deze eed hem verhinderde zich te kwytten van zijn plicht jegens God, jegens den Koning, en jegens de Kerk. Deze groote swaarigheid voorgesteld zijnde aan de Canonisten, en aan de Casuïsten, vonden zy 'er een middeling in, meer over een komende met hun grondstellingen, als met Kranmers oprechtheid. Zy waren van gevoelen, dat hy een plechtige betuiging moest doen, dat, met den eed aan de Paus af te leggen, hy geensins begeerde zich 'ontslaan van zijn plicht jegens zijn gewisse, en jegens den Koning en den Staat, en dat hy allerhande clausulen van dezen eed, welke zouden mogen stryden tegen het besluit, 't geen hy toenmaals nam, verzaakte. Hy deed dan zijn betuiging te Westmunster, in de Kapel van S. Stephanus, in de handen van eenige Doctoren in het Geestelijk Recht, en herhaalde de zelve, toen hy den eed volgens het Pauselijk Wetboek aflei. Zo dit beleid niet volgens de strengste regelen van d' oprechtheid was, men ziet 'er ten minsten geen valsheid of bedrog in.

Zijn protestatie, betreffende den eed, dien hy aan de Paus deed.

d' Eerste zaak, welke hy deed, na de plechtigheid van zijn wyng, was plaats neemen in het Hooger Huis van de Vergadering der Geestelijkheid, daar men deze questien ondervorschte: 1. Of, als een Man zonder kinderen kwam te sterven, 't Godlijk recht niet toe eniet, hoewel deze Man zijn huwelijk voltrokken had, dat zijn Broe-

des

1533. der de Weduwe trouwde , en of de Paus van de verhindering des
Ziet het bloedts niet dispenserē kon: 2. Of de Prins Arthus zijn huwelijk
Boek, gebee- voltrokken had. d' Eerste dezer questien wierd voor eerst in het Laa-
ten Britan- ger Huis der Vergadering bepleit. Veertien perfoonen beweerden,
nische Oud- dat zodanige huwelijken door het Godlijk recht verboden waren.
heden, in't Zeven waren van een ander gevoelen. Een was 'er, die niet uitdruk-
leven van kelijk over deze stof sprak: en een ander, die hebben wilde, dat,
Kranmer. hoewel Leviticus ten dezen opzichte een waare bekrachtiging van het
 natuurlijk recht was, de Paus 'er echter af dispenserē kon. Deze
 questie wierd zeer lange tijd in het Hooger Huis bepleit; dryvende
 Stokkesley, Bisschop van Londen, en Fischer, Bisschop van Rochester,
 den een van ja, en den ander van neen. Vervolgens las men d' uit-
 wyzingen der Academien; waar na, zijnde de Vergadering in dit
 Huis zo groot als ze klein in het ander was, de huwelijken, daar men
 over handelde, door twe honderd en zeventien stemmen veroordeeld
 wierden. Niemand stelde zich tegen 't gevoelen van alle d' overigen;
 zijnde de medestanders van Katharina buiten twyfel vertrokken. Wat
 de tweede questie belangt, men wees ze over aan de faculteit van het
 Geestelijk Recht, die vonnis velde voor de voltrekking, dat 's te zeg-
 gen, dat de voltrekking geschied zou zijn; hebbende maar vier of
 vyf perfoonen ten hoogsten het tegendeel beweerd. 't Hooger Huis
 der Geestelijkheid bekrachtigde vervolgens dit vonnis; zijnde alleen
 de Bisschop der Baden en Fonteinen niet van het gevoelen der an-
 deren.

Men zal zich mogelijk verwonderen, dat het Laager Huis van de
 Vergadering der Geestelijkheid maar bestaan heeft uit 23 perfoonen,
 en dat het Hooger Huis 'er meer als 216 heeft gehad. Niettemin is
 het een gewisse waarheid, welke men niet in twyfel kan trekken:
 maar 't valt zeer swaar, te verklaaren hoe zulks bygekomen mag zijn.
 Gelijk een geleerd Ridder, aan wien wy het ligchaam der Concilien
 van Engeland zijn verschuldigd, nooit gesproken heeft van de wyze,
 op de welke de Geestelijkheid voor de Reformatie vergaderde; en dat
 ten anderen d' openbaare Acten hier omtrent t'eenemaal stil swygen,
 kan men zich in deze zaak niet als op gissingen gronden. 'k Geloof dan,
 dat het Hooger Huis van de Vergadering der Geestelijkheid bestond
 uit Bisschoppen, Abten, zo gemyterd als ongemyterd, Priooren,
 Dekens, en Aardtsdiakenen; en dat 'er in het Laager Huis niemand
 kwam als de Gedeputeerden, of Afgevaardigden, der Geestelijken
 van

Vermoede-
 lijke Zitting
 der Geeste-
 lijkheid
 voor de Re-
 formatie.

van de laatste rang. Mijn giffing ten dezen opzichte steunt op twee redenen. Voor eerst, dat vermoedelijk alle de geenen van de Geestelijkheid, welken de Paus Prelaaten noemde, en die in een algemeen Concilie recht van zitting hadden, ook recht van zitting hadden in het Hooger Huis der Geestelijkheid. Nu zien wy uit de Verzameling der Concilien, dat niet alleenlijk d' Abten en de Prioren, maar ook de Dekens, en d' Aardtsdiakenen, tot het vierde Concilie van Lateranen, en tot het Concilie van Vienne, geroepen wierden. d' Andere reden, daar ik mijn giffing op vest, is dat volgens alle schijn deze gewoonte van in twee Huizen te vergaderen, hoewel de Geestelijkheid van de zittingen der Parlementen geweest is. Op deze grond kan men zeggen, dat die van de Geestelijkheid, welke door persoonlijk recht de Vergadering bywoonden, in het Hooger Huis traden; daar in tegendeel bloote Gedeputeerden maar in het Laager plaats hadden. De Britannische Oudheden, welken men byna algemeenlijk toeschrijft aan Mattheus Parker, die toen ter tijd leefde, en sedert Aardtsbischop van Kantelberg gemaakt wierd, hebben my 't verhaal beschikt van 't geen 'er in de Vergadering, daar wy zo even afgesproken hebben, omging: maar dewyl de Boeken van de Vergaderingen der Geestelijkheid verbrand zijn, kan men 'er niets zekers af zeggen. 'k Ge loof echter, dat een Auteur van Parkers staat in een openbaare en bekende zaak geen valsheden op 't papier zou hebben willen stellen, inzonderheid in een tijd dat deze Boeken noch in wezen waren.

De geheele Kerk van Engeland uitgesproken hebbende, dat het huwelijk van Hendrik met Katharina ongeoorlofd was, scheelde 'er maar een vonnis aan, 't geen het zelve vernietigde. Eer men zo ver kwam, deed men een nieuwe pooging by de Koningin; en men drong haar krachtiglijk, om haar haar appel te doen herroepen. Men stelde haar voor oogen, wat 'er gedaan was; en men toonde haar, dat de gantsche Kerk, uitgezonderd het Roomsche Hof, zich tegen haar verklaard had. Men sprak ook van de morgengaaf, die de Weduwe van Arthus toekwam, aan haar te betaalen; en men aanbod haar de hoedanigheid van Princes van Walles: maar alles te vergeefs. Zy zei, dat alleenlijk een vonnis van de Paus bekwaam was om haar van besluit te doen veranderen.

Anna van Boelan ondertusschen swanger zijnde, kon haar huwelijk niet langer verholten blyven. De Koning deed haar derhalven

E e

op

Nieuwe
poogingen
om Kathari-
na haar appel
te doen her-
roepen,

1533. op Paaschavond Koningin van Engeland verklaaren, en op den 7 September gelagzy van Elifabet; 't welk bewijst, dat Hendrik haar ten minsten in 't begin van December getrouwd had: want alle d' Auteurs, van wederzijde, komen daar in overeen, dat ze getrouwd was eer ze swanger wierd. Wyders, 't Hof had volgens alle schijn geloofd, dat een vonnis tegen het eerste huwelijk onnodig was: 'k kan anders niet zien, wat staatkunde het geweest zou hebben, een ander huwelijk in te gaan, eer men dit vernietigd had. En dit beleid doet my gelooven, dat men in den aanvang had beslooten, 't eerste huwelijk niet door uitwijzing van Rechters te doen verbreeken; maar dat in 't gevolg de tydingen, welken de Koning van buiten kreeg, hem andere schikkingen deden neemen; of dat hy, gedenkende aan de raad, die Klement hem gegeven had, van eerst een Vrouw te trouwen, en vervolgens de zaak te doen uitwyzen, deze zyde koos, denkende dat de Paus, die uit zich zelve niet werken wilde, dit huwelijk, in plaats van tot het uiterst te komen, zou bevestigen; en te meer dewijl hy het Roomsche Hof in een volmaakt verstand zag met François, zijn vriend, en zijn bondgenoot. Maar wat redenen hy ook hebben mocht om het uitwyzen van zijn zaak te vertraagen, was hy echter genoodzaakt daar toe te komen: ziet hier, hoe men 'er in te werk ging. d' Aardsbisschop van Kantelberg schreef aan hem: dat de wereld door een diergelijk huwelijk iang genoeg geargerd had geweest: dat, wat hem belangde, zijn plicht hem aanmaande om haar t'eenemaal te verlichten: en dat hy derhalven het verlof verzocht om de bedieningen van zijn ampt te doen. Hebbende dit verkreegen, dagvaarde hy den Koning en de Koningin, om op den 20 May te Dunstable voor hem te verschijnen. Men verkoos deze plaats, ter oorzaak dat ze niet ver van Amphill gelegen was, daar Katharina zig onthield; en dat men zonder met onnutte dagvaardingen veel tijds te verliezen, en zonder te vreezen dat de Koningin onweetende mocht zijn van 't geen 'er geschiedde, het proces metter haast ten einde mocht brengen. Kranmer vertrok dan na Dunstable, met de Bisschoppen van Londen, van Winchester, van de (a) Baden en Fonteinen, en van Linkoln, en met verscheidene Godtsgeleerden, en Canonisten. De Koning verscheen door een Gelaftigde; maar de Koningin verscheen niet. Een tweede, en een derde dagvaarding gantsch geen werking voortgebracht hebbende, wierd deze Vorstin halsterrig verklaard. Vervolgens examineerde men de getuigenissen, dié alreeds

(a) In 't
Engelsch
Bath en
Wells.

reeds voor de Legaaten gedaan waren. Men bracht te berde de decisien der Academien, de conclusien der geleerden, de declaratien der Geestelijkheid van beide de Provinciën, en alle d' andere stukken van 't proces. Verscheidene zittingen toegebracht zijnde, met de zaak t' ondervorschen, sprak de Aardtsbisschop op den 23 May uit; *dat Hendriks huwelijk een huwelijk van daad, maar niet van recht had geweest; en dat het van 't begin af van geene waarde was.* In dit vonnis staat een zaak aan te merken (b); te weeten, dat de Aardtsbisschop daar genoemd word Legaat van de Heilige Stoel: 't zy dat deze tytel den Primaat toegeëigend wierd, of dat men ze in het vonnis stelde, om te meer krachts aan het zelve te geeven. Na vyf dagen bevestigde Kranmer Hendriks Huwelijk met Anna van Boelan; maar in algemeene termen, en zonder te spreken van de redenen dezès twede vonnis. De nieuwe Koningin wierd op den 1 Juny gekroond.

Aldus eindigde dit vermaard proces, 't geen in zijn geboorte, en in zijn gevolg, de gevoelens van Europa verdeeld had, en in zijn besluit noch strydige oordeelen deed vellen. d' Eenen zeiden; dat 'er in het beleid des Konings niets en was, 't welk niet over een kwame met de Canons, en met de gerechtigheid; dat, zo d' onfeilbaarheid des Paus wettiglijk in twyfel was getrokken, De Koning, in het afzijn van een algemeen Concilie, zijn zaak niet krachtiger ondersteund kon zien, als ze was; en dat, dewyl verscheidene Academien, een groot getal van Godtsgeleerden, en van Canonisten, en de geheele Geestelijkheid van zijn Koningrijk, op zijn zyde hadden geweest, niets hem behoorde t'ontrusten. Anderen beleeden; dat d'Echtscheiding rechtmatig was: maar zy vonden, dat een andere Vrouw te trouwen, staande als noch het eerste huwelijk, een laakenswaardige zaak was; dat geenige wet toeliet, dat zodanig een band zonder een vonnis verbroken wierd; dat Hendrik zelfs daar in handelde tegen de krachtigste reden, waar op hy zijn vervolgingen gegrond had, welke was t'recht van de successie t'ontwarren; dat, in de plaats van het t'ontwarren, hy het t'eenemaal twyfelachtig maakte, dewijl zijn tweede huwelijk, ingegaan eer het ander verbroken was, beswaarlijk geldig kon zijn.

Doch men antwoordde daar op; dat, dewyl d' Uitleggers van de gevoelens der Kerk t' eerste huwelijk veroordeeld, en van geene waarde verklaard hadden, van het oogenblik af dat het gemaakt had geweest, een vonnis onnodig was; en dat het zelve volgens uitwyzing

1533.

Vonnis van Kranmer, door het welk hy het huwelijk van Hendrik en Katharina vernietigt.

(b) Ziet het Origineel in de Bibliotheek van Cotton.

Othon.

C. 10,

Gevoelens van allerhande personen hier over.

1533. van Rechters vernietigen, maar een bloote formaliteit was, die niets en deed tot de wezendlijkheid van de zaak. Altemaal beslooten zy echter, dat het beter geweest zou hebben gantsch geen vonnis te vellen, als het zo laat te doen. Anderen vonden 't kwaad, dat Kranmer in deze zaak Rechter geweest had, hy die zich zo opentlijk voor den Koning had verklaard. Maar men bracht daar op te berde; dat, als een man van staat veranderde, het geen, 't welk hy onder een andere character had gedaan, hem niet nadeelig kon wezen; dat Rechters in de gewoonlijke loop van 't gerecht vonnis over zaaken vellen, over de welken men van te vooren met hen te raad gegaan heefs als Advokaaten; en dat de Pausen nooit verantwoordelijk zijn wegens de gevoelens, die zy gehad hebben in de staat van Godtsgeleerden, of Canonisten; eindelijk, dat Kranmer maar na rechten uitgesproken had, 't geen het ligchaam der Geestelijkheid had geweest. De geenen, die eenige overdenkingen op het beleid van Klement maakten, konden zich niet genoeg verwonderen, dat dezen Paus, die krachtige redenen had om de Dispensatie van Julius de II. te herroepen, echter zulks niet doen en wilde, en dat hy zich daar door in 't gevaar stelde van een geheel groot Koningrijk te verliezen. Maar men ontdekte lichtelijk d'oorzaaken van dit beleid, wanneer men deze Paus aanmerkte als een gauwen staatkundige; geleid door zijn eigene belangen; omringd door de benden van een machtig Vorst; beslooten hebbende gantsch geen vat aan de Lutheraanen te geeven; kennende den aart van deze zaak niet; en zich daar wegens verlaatende op perfoonen, vaardig om'er hun byzonder voordeel uit te trekken. Wat Katharina belangt, men ontschuldigde haar in haar poogingen, om de staat van eens Konings Gemalin te behouden; maar men kon niet dulden, dat zy de voltrekking van haar huwelijk met Arthus loogchende. Een ieder verwonderde zich over de voorzichtigheid van Anna van Boelan, die onnozele gunsten, en een wyze ingetogenheid, zo wel had weeten te temperen, dat zy, zonder met Hendrik in een wraakelijke gemeenzaamheid te leeven, hem echter altijd meer en meer ontfteeken had. En 't kwam haar wel, dat zy zich zo wel had ingebonden; want de Koning, wiens kiesheid in diergelike zaaken boven maaten groot was, vattede een zeer hooggevoelen van haar deugd op. Eindelijk, al de wereld eenige maanden na haar trouwdag weetende dat zy swanger was, aanmerkte men deze swangerheid als een teken van haar eerbaarheid, en ter zelve tijd als een zegen des Hemels. De Re-
for-

formateurs hadden ook een grootte blijdschap over haar op den Troon te zien klimmen. Zy wisten altemaal, dat zy hen gunstig was; en zy hoopten, dat zy hen eenige rust zou bezorgen. De geenen in tegendeel, welke het met de heerschende Religie hielden, waren zeer weinig voldaan over deze verandering; en verscheidene Geestelijken, inzonderheid de Monniken, deden 't in hun redenvoeringen, en in hun predikatiën, genoegzaam blijken.

De Koning zich'er niet veel mee bekreunende, wat het Volk van zijn beleid oordeelde, dacht alleenlijk om het zelve te rechtvaardigen in den geest van zijns gelijken. Hy stuurde Gezanten aan alle de Vorsten van Europa, om hen de tyding van zijn Echtscheiding te brengen, en 'er hen de rechtvaardigheid af te doen zien. Hy belastte ook Mylord Monjoye; zich by Katharina te vervoegen; haar bekend te maaken, hoe de zaaken zich toegedraagen hadden; haar te zeggen, dat ze niet meer als Princes Douairiere was; in 't eerst de zoetheid te gebruiken, om haar verwytingen, en haar klachten, te smooren; 'er eindelijk dreigementen onder te mengen, indien zy de geldigheid van haar huwelijk noch al hardnekkiglijk beweerde; en haar te verstaan te geeven, dat haar beleid het lot van haar Dochter zou regelen, welke, zo de Koning niet voldaan en was, onterfd zou worden. De bedroefde Koningin antwoordde; dat zy noch zich verdoemen wilde, met tegen haar gewisse te doen, noch een zo grootte schande dulden; en dat, wat men ook doen mocht, zy Hendriks Gemalin was, en altijd wezen zou. Monjoye stelde zijn gantsche ommegang met haar op 't papier, en liet het haar vervolgens leezen; maar zy nam een pen, en streepte de naam van Princes, welke hy in de plaats van die van Koningin zettede, overal door. Sedert die tijd nam zy niemand in haar dienst, die swaarigheid maakte om haar volgens haar eerste staat te handelen; en nooit kon Hendrik, met alle zijn dreigementen en geweld, d'Officiers van deze Vorstin beletten haar de naam van Koningin te geeven. Men vond ook; dat hy die grootmoedigheid, welke in alle zijn andere daaden uitschitterde, daar door verkortte; dat hy de strafheid al te ver voortstuwde; en dat, hebbende Katharina de souveraine waardigheid benomen, hy 'er haar ten minsten het schijnfel afkon laten.

Ondertusschen, gelijk de Paus bemerkte, dat het verbond van Engeland en Vrankrijk Hendriks voorneemens en handelingen verlichtte, vreesde hy, dat deze twe Vorsten te samen mochten arbei-

1533.

Hendrik stuurt Gezanten aan de Vorsten van Europa, om hen zijn Echtscheiding bekend te maaken.

Hoe Katharina zich in haar ongeluk draagt.

Ziet de de Bibliotheek van Cotton Octob. C. 10.

1533.
De Paus
voegt zich
by Vrankrijk.

den, om de macht der Pausen te vernietigen; en zeker, 't besluit was 'er al af genomen. Om deze slag af te weeren, verhaafte hy zijn verdrag met François, en vergunde hem zo veel vermogen op de geheele Geestelijkheid van Vrankrijk, dat deze Vorst, met een Patriarch te maaken, niet meer gehad zou hebben. Daarenboven stelde hy hem een byeenkomfts voor, in de stad Marfelje. Hier na dacht de Koning van Vrankrijk niet meer om te volbrengen 't geen hy met Hendrik ontworpen had: Hy beloofde hem alleenlijk, dat hy den Paus zou belletten de Kerkelijke censuren tegen hem te gebruiken, en dat hy trachten zou hem te bevredigen.

Maar als de tyding zich verbreidde, dat Katharina verstootten, en Anna van Boelan in haar plaats was, stond al de wereld in een groote verbaafdheid. De Keizer ontving zeer koel, 't geen tot Hendriks verdediging te berde gebracht wierd, en zei, dat hy zien zou wat hem te doen stond. Dit antwoord wierd aangemerkt als een verklaring van oorlog. De Koning van Vrankrijk beminde Hendrik; maar hy had beslooten zich aan de Paus te houden. Ten anderen, hoewel Karel in 't eerst de samenkomst van de Paus en de Koning François niet goed gevonden had, had hy afgelaaten zich 'er tegen te stellen, zo haast als hy had voorzien, dat ze een koelheid tusschen Engeland en Vrankrijk te weeg zou brengen.

De Paus
doemt 't geen
in Engeland
gedaan was.

Men verstond toen ter tijd te Romen, niet alleenlijk dat Hendrik Katharina verstootten, en Anna van Boelan getrouwd had; maar ook dat d'Engelschen verscheidene traktaaten, tegen de macht der Pausen, in 't licht gaven. Hier op persten alle de Kardinaalen van de Keizerlijke factie Klement, om een uitsluitend vonnis te geeven, in faueur van Katharina, ende wapenen der Kerk op te vatten, om den Koning van Engeland te straffen. Maar anderen, bezadigder als die, zeiden, dat het Koningrijk van Engeland verdiende niet met verhaasting verlaaten te worden. Men koos dan een middelweg, welke was, dat men vonnis velde tegen d'aanmaatigingen des Aardtsbisschops van Kantelberg, die een zaak, welke te Romen was betrokken, had durven uitwyzen: men vernietigde 't geen hy gedaan had: men verklaarde, dat de Koning zelve den ban had verdiend: dat men hem noch tijd gaf tot in September, om zich te bekeeren: en dat men als dan, indien hy de zaaken niet in de zelve staat als voorheen hersteld had, tegen hem procederen zou. Dit vonnis wierd te Duinkerken aangeplakt

Ter-

Terwyl het werk aldus stond, stuurde Hendrik, die beslooten had 'er mee voort te vaaren, een Heerlijk Gezantschap aan de Koning van Vrankrijk, om hem te verzoeken, niet na Marselje te gaan, en het huwelijk des Hertogs van Orleans met de Nicht van de Paus niet te voltrekken, eer de Paus hem voldoening had gegeven. Maar François zijn eer was in beide deze zaaken gewikkeld: weshalven hy zich vernoegde met te betuigen; dat het geen, 't welk men tegen Hendrik kwam te doen, hem zo gevoeliglijk zou treffen, als of men hem zelve aantafte; en dat hy met alle yver zou arbeiden, om hem met den Paus te bevredigen. Op zijn verzoek stuurde Hendrik ook twe Gezanten na Marselje, Gardiner en den Ridder Brian. De Princes Elizabet, die naderhand Koningin van Engeland wierd, kwam ter wereld op den 7 September, en d' Aardtsbisschop van Kantelberg hield haar ten doop. Kort daar na maakte de Koning haar Princes van Wallis; hoewel men hem vertoonde, dat ze maar presomptive erfgenaam van de Kroon was, en dat hy een Zoon kon krygen: maar gelijk Maria de zelve tytel had gevoerd, wilde hy, dat Elizabet 'er ook mee ver-eerd wierd.

1533.

Geboorte
van Elizabet,
den 7 Sept.

De samen komst van de Paus en de Koning van Vrankrijk had de werking, welke dezen Opperbisschop zich 'er af beloofd had. 't Huwelijk van den Hertog van Orleans en Katharina de Medicis wierd in de zelve beslooten. Klement gaf zijn Nicht tot een bruidschat honderd duizend rijksdaalders, mitsgaders zijn pretentien op Milanen, Reggio, Piza, Livorno, Parma, en Placenza, en op het Hertogdom van Urbin. Hy beweerde, dat alle deze plaatsen aan de Kerkelijke Staat behoorden, en het Hertogdom van Urbin aan de Medicis: maar de Koning van Vrankrijk moest zelve met het swaard de nieuwe rechten van zijn Zoon doen stant grypen.

Samen-
komst van de
Paus en de
Koning van
Vrankrijk tot
Marselje.
*In de
maand
Oktob.*

Wat Hendrik belangt, zijn zaak wierd aan 't Consistorie geweezen. Echter was 'er een heimelijk verdrag tusschen Klement en François; dat, zo de Koning van Engeland anders weer in zijn eerste onderdaanigheid voor de Pausen treden, en d' uitwyzing van zijn zaak aan het Roomsche Hof wilde stellen, men hem voldoening zou geeven; dat het Consistorie de zaak oordeelen, en de Paus de Kardinaalen van de Keizerlijke factie 'er buiten zou sluiten. Men zal wel haast zien, waar ik dit op grond.

De Paus
belooft von-
nis in faveng
van Hendrik.

Bonner, dien de Koning ook op de samenkomst van Marselje gezonden had, verstaan hebbende het vonnis, 't geen men te Romem

1532
Ziet het
Boek, ge-
beten
Fidelis servi
infideli sub-
dito respon-
sio.

tegen hem had uitgesproken, bracht aan de Paus 't appel van deze Vorst, in 't eerste wettiglijk beroepen zijnde algemeen Concilie. De Paus, hoe zeer ook over dit bedryf vergramd, zei, dat hy 'er met het Heilige Collegie over spreken zou: en vervolgens antwoordde hy; dat het appel niet geldig was; dat hy 't verwierp; en dat ten anderen de macht van een algemeen Concilie te beroepen aan hem alleen stond. d' Aardtsbisschop van Kantelberg, vreezende dat men hem een proces te Romem mocht maaken, appelleerde insgelijks aan het Concilie. Bonner bracht dit tweede appel aan Klement, en vermengde in zijn redenen zo veel vervoerdheids en dreigementen, dat de Paus, schuimende van gramschap, niet minder en sprak als van hem in een ketel met gesmolten lood te smyten, of hem levendig te doen verbranden. De Engelschman, hier door verschrikt, koos de vlucht.

De samenkomst eindigde tot vernoeging des Paus en des Konings van Frankrijk. Een vaste eenigheid wierd onder hen opgerecht: de Hertog van Orleans trouwde Katharina de Medicis; en eenige Historiefchryvers zeggen ons, met uitdrukkelijkheid, dat dit huwelijk d' eerste nacht voltrokken wierd. Aldus dryven de geenen, welke willen, dat de Prins Arthus, hoewel vyftien jaaren en een half oud, zijn huwelijk niet heeft kunnen voltrekken, dat de jonge Hertog van Orleans echter het zijne ter ouderdom van veertien jaaren en negen maanden voltrok.

Ziet
Bzovius.

François
verwerft,
dat Hendrik
zich aan de
Paus zal on-
derwerpen.

François weder in zijn Staaten gekeerd zijnde, stuurde de Bisschop van Parys na Londen; en dit geschiedde vermoedelijk op eenige voorstellingen, gedaan te Marselje. Hendrik aanvaardde eindelijk de party van zijn zaak ter uitwyzing der Kardinaalen te stellen, mits dat die van de Keizerlijke factie buiten het Consistorie geslooten wierden. {Zo men acht geeft, hoedanig de aart van deze Vorst was, zal men zich zeer beswaarlijk kunnen wys maaken, dat hy, bebbende de zaaken zo ver gebracht, eenslags van gedachte veranderd zy, zonder verzekeringen van voldoening te hebben. En van d' andere kant, zou de Bisschop van Parys, in 't hert van de winter, een reis van Engeland na Romem hebben ondernomen, indien hy niet geweeten had, hoedanig in deze gelegentheid de gesteldheden des Paus waren? Daarenboven wilde Hendrik zich zo ver niet vernederen, dat hy een schriftelijke onderwerping overzond, zo lang als hy geen gewisse getuigenissen van Klements' oprechtheid had. En om voorders ten vollen te toonen, dat de Paus, ten dezen opzichte, met François in eenige

eenige soort van verbintenis was, hebben wy hier maar te verhaalen 't geen d' Aardtsbisschop van York, en de Bisschop van Durham, op zekere dag tegen Katharina zeiden. Zy hadden zich by haar ver-voegd, om een laatste pooging op haar geest te doen; maar ziende, dat hun redenen geen werking voortbrachten, vertoonden zy haar, dat de Paus beloofd had, Hendriks huwelijk te breeken, indien deze Vorst hem een Gelaftigde zond, om zijn zaak, die, volgens Klement zelve, goed was, te verweeren.

1533.

De voorstellingen des Bisschops van Parijs wierden van den Paus aangenomen. Hy gaf zijn woord, dat, zo Hendrik de zelveu teken-
de, en een Gelaftigde te Romen zond, hy Rechters zou afvaardigen, om het proces in de stad Kamerik aan te stellen, en vervolgens vonnis voor dezen Vorst geeven. Terstond trok 'er een Afgevaardigde na Engeland, met deze tyding; en men stelde hem een dag tot zijn we-
derkomst te Romen. Ziet daar een groote wond byna geneezen: François vermag alles aan het Roomsche Hof: De Paus heeft te Mar-
felje de Kardinaalshoed aan vier Franschen gegeeven, welke gevoegd by de zes, die alreeds in 't Consistorie waren, tien stemmen maaken: Hendrik kan de Schepfelen des Paus voor hem hebben, zonder te re-
kenen de veile, en onverschillende stemmen: Alles belooft hem een gelukkig besluit van zijn zaak. Maar wat zijn de heimelijke wegen van de Voorzienigheid wonderlijk! God, die groote dingen uit deze vredebreuk moest trekken, wilde de zelve niet voorkomen. De geenen, die 't meest gehouden waren die te beletten, waren d'eersten in ze te verhaasten. De Keizer vreefde niets zo zeer, als Hendrik, Klement, en François, in een volmaakt verstand te zien; en vindende, dat de eerste dezer Vorsten zich met den Paus niet vergelijken kon, zonder in des zelfs belangen te treden, en zonder krachtiger als ooit aan de Koning van Vrankrijk gehecht te zijn, dacht hy niet als om hen te verdeelen. Ten anderen oordeelde zijn factie in het Consistorie het zeer kwaad, dat men met haar begon de gewoonte in te voeren van een geheele Natie uit te sluiten.

De Bif-
schop van
Parijs in de-
ze zaak ge-
bruikt, en
wel van den
Paus ontfaan-
gen.

Histor.
van's Conc.
van Trente
door P.
Paul.

Des Kei-
zers Mede-
standers stoo-
ten dit werk
om ver.

De bestemde tyd tot de wederkomst van den Afgevaardigde aldus verstreeken zijnde, persten de Kardinaalen van dese factie den Paus, om vonnis te vellen, en den ban te doen afkondigen. De wyze Bif-
schop van Parijs voerde hen te gemoet, dat, dewijl Hendrik zes ge-
heele jaaren na het uitwyzen van zijn zaak gewacht had, men zijn Afgevaardigde, dien honderd toevallen konden ophouden, in een

1533.

tijd gelijk die, en daar men zeën moest overvaaren, wel zes dagen kon wachten. Maar d'anderen antwoordden daar op, dat dit een van Hendriks gewoonlijke uitvluchten was, die ondertusschen met den Paus lachte, en eerschendende boekjes tegen hem deed uitstrooyen. De galachtige Paus raakte gaande op deze woorden, en luisterde niet na de voorzichtigheid, die men zo dikwils in hem bemerkte had. De Kardinaalen vergaderd zijnde, wierd het geen, 't welk in alle andere tijd een zaak van drie audientien geweest zou hebben, in een eenige afgedaan. 't Huwelijk van Hendrik en Katharina wierd goed en geldig verklaard, en aan deze Vorst belast, haar weer tot zijn Gemalin aan te neemen, op straf van zich alle de censuren der Kerk op den hals te laaden.

Twee dagen daar na zag men den Afgevaardigde te Romen komen, met Hendriks onderwerping, en eenige brieven des Konings van Frankrijk, die den Paus verzocht, de zelve aan te neemen. De bezadigde, en d'onzydige Kardinaalen, onder anderen Farnesius, die naderhand tot het Pausdom verheven wierd, onder de naam van Paulus de III. gingen den Paus terstond verzoeken, dat de zaak weer aan de stemmen gesteld mocht worden. Klement toonde 'er zich niet onwillig toe; maar de tegenkanting van des Keizers Medestanders was noch krachtiger als voorheen, vermits zy alstoen, wat het ook kosten mocht, een verdrag, 't geen in een oogenblik gemaakt stond te worden, verbreeken wilden. 't Vonnis wierd dan bevestigd; en men beval aan de Keizer de zorg van het te doen uitvoeren. Eenige tijd daar na ontmoette de Ridder Karnes, dien Hendrik, vol van hoop, na Romen stuurde, op zijn weg den Bisschop van Parijs, welke van daar wederkeerde, met de droevige tyding van het kwaad gevolg 't geen zijn onderhandeling had gehad.

Zy doen
vonnis tegen
den Koning
vellen.

Hendrik, vertoornd over zich de speelpop van het Roomsche Hof te zien, en zeer moeyelijk over 't geen hy gedaan had, hield geen maat in zijn gramschap. Hy besloot dan, met de Roomsche Stoel te breeken; en hy had zich daar alreeds toe bereid, hebbende in het Parlement, gehouden sedert den 15 January tot aan de laatste dag van Maart, de geheele gesteldheid van de geestelijke regering zijner Staaten doen veranderen. Hy wist wel, dat een felle oorlog de weg tot een goede vrede is. Maar eer wy van deze verandering spreken, zo laat ons iets zeggen van de redenen, op de welken men die grondde.

't Was drie of vier jaaren geleeden, dat men in Engeland begon te dif-

De Koning
in het besluit
van de macht
der Pausen
in Engeland
af te schaffen.

disputeren wegens de macht des Paus, en 'er de grond af t'ondervorschen; maar men ging hier niet in te werk als by trappen, waar van d'een eene byna noodzaakelyk gevolg van d'andere was. 't Eerste gedeelte van deze macht, 't geen men aantastte, was het vermogen van wegens het godlyk recht te dispenseren. Vervolgens wilde men weeten, wat gezag de Pausen in Engeland hadden; en hier na vervolgde men de Geestelykheid, uit kracht van de wet *Premunire*. d'Eerste treê, welke men na die deed, was dat men de schattingen van 't Roomsche Hof, inzonderheid d' Annates, examineerde, en veroordeelde. Deze schattingen veroordeeld zijnde, moest men noodzaakelyk d'appellen aan de Paus verbieden. De macht van de Roomsche Stoel aldus van alle kanten verwaggeld zijnde, zocht men 'er de oprichting, en d'oorspronk af. Een geheel jaar verliep 'er in openbaare disputen over deze materie, zo in de Vergadering der Geestelykheid, als in 't Parlement. Deze groote Rechtbank maakte geen wetten, ten dien opzichte, als na lange overweegingen; en wy zullen zo terstond zien, om welke redenen zy de macht van het Roomsche Hof in het geheele Koningrijk van Engeland afschafte. Men gaf in die tijd verscheidene geschriften uit, welke deze redenen behelsden, en onder anderen een Engelsch Boek, 't geen tot tytel voerde, *Noodzaakelyke bestieringen raakende d'onderwyzing der Christenen*. De Geestelykheid keurde het goed; en de Koning stond toe, dat men het drukte. Men noemde dit Traktaat, het Boek der Bisschoppen. Vervolgens kwam 'er een Latijnsch Traktaat in 't licht, 't geen men het Boek des Konings noemde, en waar van de tytel was, *Verhandelingen van het onderscheid, 't geen 'er is tusschen de Koninglyke en de Geestelyke macht*. Gardiner maakte een Werk, 't geen hy noemde, *van de waare geboorzaamheid*, waar aan Bonner een voorreden over dit onderwerp voegde. Stokesly, Bisschop van Londen, en Tonstal, Bisschop van Durham, schreeven aan Reinoldus Polus, naderhand Kardinaal, een lange Brief, tot des Konings verdediging. Uit deze Traktaaten, uit eenige Sermoenen, en uit verscheidene andere Stukken van die zelve tyd, heb ik getrokken de redenen, welke het Parlement aandreeven om de macht der Pausen af te schaffen, en den Koning voor Opperhoofd in de geestelyke zaaken t'erkennen.

Men zei dan op het eerste punt: (,) Dat de macht der Pausen geeni-, ge grond in de Heilige Schrift had: dat Jusus Christus alle d' Aposte-, len in een volkomene gelijkheid had gesteld, beveelende hen, zon-

1533.

De recht-
matigheid
van deze
macht der
Pausen in
twyfel ge-
trokken.

Ziet het
Boek ge-
naamd
Pelerin
Inglese.

1533.

„ der onderscheid , 't beleid der Kerk : dat hy uitdrukkelijk verklaard
 „ heeft , dat zy geen meester onder hen moesten hebben : dat S. Paulus
 „ zelve zich in vergelijking stelt met de geenen , welke d' eersten zou-
 „ den hebben kunnen wezen , als S. Petrus , S. Jacobus , en S. Jo-
 „ hannes ; en dat , zo haast als hy oordeelde , dat S. Petrus verdien-
 „ de bestaft te worden , hy hem in 't aanzicht wederstond . Men voeg-
 „ de 'er by : dat , als S. Petrus al eenig voorrecht had gehad , dit voor-
 „ recht persoonlijk zijnde , de Roomsche Kerk daar niet meer rechts
 „ toe gehad zou hebben , als de Kerk van Antiochien : dat , zo
 „ eenige Stoel meer gezags had als d' anderen , het die van Jeruzalem
 „ moest wezen , welke , om zo te spreken , door de de dood van
 „ Jesus Christus geheiligd was , en van waar het Geloof zich door
 „ de gantsche wereld verspreid had : dat deze laatste Kerk waarlijk
 „ een Moederkerk had geweest : dat S. Paulus haar deze tytel
 „ geeft : en wyders , dat , als de Schrifuur van Romen spreekt ,
 „ het onder de naam van Babilon is , volgens Tertullianus , en S.
 „ Hieronymus .

„ Vervolgens antwoordde men op de texten , op de welken het
 „ Roomsche Hof haar Rechten vest . d' Eerste is die : *Gy zijt Petrus ,*
 „ *en op deze Petra zal ik mijn Gemeinte bouwen .* Maar men zei , zo de-
 „ ze woorden iets beweezen , dat ze al te veel beweezen ; dewyl daar
 „ uit zou volgen , dat de Kerk gebouwd zou zijn op S. Petrus , zijnde
 „ hy genomen als een byzonder persoon , en dat de Pausen van gely-
 „ ken , als byzondere personen , de grond van de Kerk zouden we-
 „ zen . Men toonde hier na , dat S. Ambrosius , S. Hieronymus , en
 „ S. Augustinns , daar een gantsch ander gevoelen af hadden , en dat
 „ zy geloofden , dat men door deze Petra de belydenis des Apostels
 „ verstaan moest . Men voegde 'er by , dat , volgens eenige andere
 „ Oudvaders , deze Petra Jesus Christus zelve was , d' eenige waar-
 „ achtige grond der Kerk ; hoewel d' Apostelen in een andere zin ook
 „ deze hoedanigheid van grond hadden . 2. Wat belangt een andere
 „ text , *zegt het tot de Gemeinte :* men antwoordde ; dat het eer te-
 „ gen den Paus deed , en voor een algemeen Concilie , als voor de
 „ Roomsche Stoel ; immers dat dit het gevoelen was van Gersonius ,
 „ en van Æneas Sylvius , naderhand Paus Pius de II . 3. Gelijk de
 „ Pausen hun gezag noch vesten op de macht van te binden en t' ont-
 „ binden , en op de last , welke Jesus Christus aan S. Petrus gaf , van
 „ zijn schaapen te weiden , toonde men , uit S. Chrysofomus , uit S.
 „ Au-

„ Augustinus, en uit byna alle d' Oudvaders, dat deze machtaan
 „ alle d' Apostelen gegeven was geweest, in de persoon van S. Petrus.
 „ Men zei op deze andere woorden, gesproken tot den zelve Apostel,
 „ *'k heb voor u gebeden, op dat uw geloove niet op en houde*, dat ze een
 „ belofte hebben geweest, die op niemand als S. Petrus zag, en d'aan-
 „ staande val van dezen Apostel betekende. Zy aanmerkten ook, en
 „ bewezen 't met de woorden van S. Paulus; dat in den beginne ie-
 „ der Apostel zich binnen zijn paalen hield, en dat niemand in zijner
 „ Medebroederen ampt trad; dat S. Petrus de zorg had wegens de za-
 „ ligheid der geener, die onder de besnydenis leefden; en dat de
 „ Heidenen eigenlijk onder S. Paulus behoorden; dat ten anderen
 „ deze laatste Apostel overal genoegzaam doet blyken, dat hy zich
 „ met S. Petrus gelijk achtte,

„ Dit vastgesteld zijnde, brachten zy te berde; dat d' Overleve-
 „ ring der Kerk hen al zo gunstig was als de Schriftuur; dat S. Cypri-
 „ anus zich tegen d' appellen aan de Roomsche Stoel verklaard had;
 „ dat hy de decisie van de Paus Stephanus, raakende de gewoonte
 „ van de Keters op nieuws te doopen, niet had willen gehoorzaamen;
 „ dat hy zelfs in uitdrukkelijke termen zegt: *dat alle d' Apostelen ge-
 „ lijk gemaakte waren geweest; dat by gevolg de Bisschoppen, hun Na-
 „ volgers, in een volkomene gelijkheid van macht moesten leven; en
 „ dat d' Order der Bisschoppen maar een ligchaam maakte, waar van
 „ alle de leden de zelve rechten hadden.*

„ En gelijk 'er in dezen Oudvader eenige plaatsen zijn, die d' eenig-
 „ heid der andere Kerken met de Roomsche Kerk aanbevelen, toon-
 „ de men, dat ze 't gezag van deze Kerk over d' andere Stoelen geen-
 „ sins vast stellen; en zulks door de redenen, die S. Cyprianus bewoo-
 „ gen hadden om deze eenigheid aan te beveelen: dat de Roomsche
 „ Kerk alstoen verscheurd zijnde door een zeer groote scheuring, ter
 „ oorzaak dat Novitianus in deze Stoel was gesloopen, hoewel een
 „ ander Bisschop alreeds wettiglijk in de zelve geïnstalleerd was, ver-
 „ maant Cyprianus alle de geloovigen tot d' eendracht: wyders dat,
 „ als hy aan de Bisschoppen van die Stoel schreef, hy hen als zijns ge-
 „ lijken handelde, en hen niet meer gaf als de tytels van Medemak-
 „ kers, Medegenooten in de Bisschoplijke Waardigheid, en B. oer-
 „ ders. Men voegde hier by: dat, zo eenige Oudvaders van S. Pie-
 „ ters Stoel spreken, men daar niet anders door verstaan moest, als
 „ de prediking des Euangeliums; gelijk men door de Stoel van Moses

1533.
 (a) S. Augustinus.

„verstaan moet de verkondiging der Wet, volgens't gevoelen des
 „Heiligen Bisschops van (a) Hippo.

„Men zei vervolgens: dat, al stelde men zelfs voor vast, dat S.
 „Petrus te Romén zijn Stoel had gehad, deze residentie den Pausen
 „met byna even zo veel rechts d'opperhoogheid gaf, als de Spanjaar-
 „den t'eeniger tyd zouden hebben om het Keizerrijk't eischen, ter
 „oorzaak dat Karel de Vyfde, een hunner Koningen, Keizer had
 „geweest. En belangende't geen by gebracht was, dat ten tyde van
 „de bekeering des Grooten Konstantyns de Roomsche Stoel voor
 „d'eerste des wereldts erkend wierd; men antwoordde, dat, des
 „niettegenstaande, 't Concilie van Nicea verklaard had, dat de Pa-
 „triarchen van Alexandrien, en van Antiochien, de zelve macht in
 „de Staaten van hun onderhoorigheid hadden, als de Bisschop van
 „Romen in d'uitstrekking van zijn Bisdóm. Men bekende wel, ten
 „dezen opzichte, dat, toen de Kettery van Arrius de geheele Ooster-
 „sche Kerk besmet had, de rechtzinnige Bisschoppen, die zich onder-
 „drukt vonden, en die aan d'andere kant de Kerk van 't Westen zich
 „zagen verdedigen tegen de zelve besmetting, dikwils aan de Room-
 „sche Stoel appelleerden, en de zelve zo hoog verheffen als zy kon-
 „den; gelijk het genoegzaam natuurlijk is, in 't pryzen der geener,
 „welker bystand men van noden heeft, de paalen te buiten te gaan:
 „maar men antwoordde; dat het tweede algemeen Concilie, niet
 „willende dat dit beleid tot een voorbeeld zou strekken, verklaar-
 „de, dat ieder Provincie door haar eigen Synode bestierd zou wor-
 „den; dat de beschuldigde Bisschoppen door d'andere Bisschoppen
 „van hun Provincie geoordeeld zouden worden; en dat zy daar van
 „zouden kunnen appelleren aan de Vergadering der Bisschoppen van
 „het gantsche Bisdóm; dat dit het eenig middel van appel was,
 „'t geen de Bisschoppen hadden; eindelijk, dat de constitutie der
 „Canons van het zelve Concilie verklaarde, hoedanig toen ter tijd
 „de macht der Roomsche Stoel was, dewijl de Stoel van Konstanti-
 „nopolen, de Zetelplaats der Keizers geworden, onder de naam van
 „nieuw Romén de privilegien van het oud Romén, en d'eerste rang,
 „na haar, verkreeg. Men voegde 'erby, dat in 't Concilie van Mi-
 „levi, in Afrika, 't geen S. Augustinus bywoonde, verordend
 „wierd; dat alle Geestelijken, welke aan vreemde Stoelen kwamen
 „t'appelleren, den ban op zich zouden laaden; dat Faustianus, ge-
 „zonden door den Paus aan de Kerken van Afrika, om zijn pretentien

te

„ te rechtvaardigen , zich voornaamelijk grondde op een Canon van't
 „ Concilie van Nicea ; dat de Vaders hem antwoordden , dat de pre-
 „ tentien van zijn Meester t'eenemaal onrechtvaardig waren , om dat
 „ zy van zodanig een Canon noch nooit hadden hooren spreken ;
 „ dat , om het recht bescheid van deze zaak te weeten , men aan de Ker-
 „ ken van 't Oosten stuurde , en alle de Manuscripten van dit Concilie
 „ doorbladerde , zulks dat 'er beslooten wierd , na de Canon te ver-
 „ geefs gezocht te hebben , dat het een godvruchtig bedrog van het
 „ Roomsche Hof was. Men maakte vervolgens twe aanmerkingen
 „ over dit geval : d'eerste , dat noch de Christenen , noch de Paus zel-
 „ ve , geloofden , dat het gezag der Roomsche Stoel van godlijk
 „ recht ware , en dat het toen maar te doen was om een Kerkelijke
 „ Ordonnantie : de tweede , dat deze Stoel sedert lange tyd na een
 „ onbepaalde macht stond ; dat zy zich diende van het bedrog ; en
 „ dat zy valsche stukken verzinde , om haar aanslagen voort te zetten.
 „ De Paus Agathon was zediger en oprechter als d'anderen , *vervolg-*
 „ *den de geen en , aan de welken wy deze aanmerkingen verschuldigd zijn ;*
 „ want schryvende aan de Keizer , uit zijn naam , en uit de naam van
 „ verscheidene Provinciaale Vergaderingen aan zijn onderhoorigheid ,
 „ zegt hy , dat ze maar een klein getal van Bisschoppen zijn , van de
 „ westerlijke en noordelijke gedeelten des wereldts. 't Was in een zel-
 „ ve beweging van nederigheid , dat , toen de Keizer Mauritius den Pa-
 „ triarch van Konstantinopolen met de prachtige tytel van *Algemeene*
 „ *Bisschop* vereerde , Gregorius de Grootte niet weinig uitvoer tegen
 „ zodanig een ydelheid , die , zijns oordeels , na Lucifers hoogmoed
 „ helde , en geen ingang kon vinden , als in de ziel van een Antechrist ;
 „ dewijl geen Bisschop van Rom en ooit na een diergelijke trap van
 „ macht gestaan had. 't Geen aanmerkelijk voor ons is , in deze klacht
 „ van Gregorius , voegde men 'er by , is dat hy ze byna ter zelve tyd
 „ deed als hy aan de bekeering van Engeland arbeidde. Aldus , toen
 „ onze Voorouders het Geloof ontvingen , was het gezag van de
 „ Roomsche Stoel in een lofsjke maatigheid .

„ Maar men behield deze maatigheid van macht niet lang. De Kei-
 „ zer Phocas gaf de tytel van Algemeen Bisschop aan Bonifacius de
 „ III. en Bonifacius de VIII. nam vervolgens het wereldlijk sward.
 „ 't Is derhalven d'onwettige aanmaatiging , of de gaauwheid , en niet
 „ het Evangelie , die de Pausen tot deze trap van macht , daar wy hen
 „ op zien , verheven heeft. En indien zy de Canons der acht eerste alge-
 „ meene

1533.

„meene Concilien, waar van zy, als ze gewyd worden, d' onder-
 „houding ſweeren, wilden volgen, zy zouden een zeer groot ge-
 „deelte van deze macht verliezen. Zy zouden geen een appel ontfan-
 „gen; en ſluitende zich binnen de paalen, welken deze Canons hen
 „voorſchryven, zouden zy de zelve macht hebben, als d' andere
 „Patriarchen.

„Wat belangt eenige Concilien van de laaſte eeuwen, die de rech-
 „ten der Pauſen begunſtigen, men antwoordde; dat deze Concilien
 „zo veel krachts niet en hadden als d' eerſten; en dat de Vergaderin-
 „gen van de gantsche Kerk ſedert verſcheidene eeuwen byna niet en
 „beſtonden als uit Monniken, welke hun privilegien, en hun inkom-
 „ſten, aan de Roomsche Stoel verſchuldigd zijnde, zich genood-
 „zaakt gezien hebben des zelfs gezag te verdedigen; die daarenbo-
 „ven noch de Schriftuur, noch d' Oudvaders, naauwkeuriglijk ge-
 „lezen hadden; die d' Overlevering der Kerk niet als onvolmaakte-
 „lijk kenden; en wier geheele geleerdheid maar een ſlaaffche ſchool-
 „geleerdheid was. En ten opzichte des Concilie van Florence,
 „men aanmerkte, dat d' Ooſterſche Kerk, die daar eenige Biſſchop-
 „pen gezonden had, haar deciſien nooit aangenomen heeft.

„Daarenboven, *zeimen*, hebben de Heilige Oudvaders geenſins
 „geloofd, dat de Biſſchoppen van Rom en gezag over d' anderen had-
 „den; en nooit hebben zy gedacht om zekere texten van de Schrif-
 „tuur in die zin te neemen, daar men ze tegenwoordig in neemen
 „wil: invoegen dat, zo d' Overlevering de Schriftuur moet uitleg-
 „gen, deze nieuwe uitleggingen voor d' oude wyken moeten. Wat
 „zullen wy zeggen van die vermaarde plaats van S. Hieronymus?
 „*vervolgden zy*. Deze Heilige Man, hoewel Prieſter van 't Biſdom
 „van Rom en, en by gevolg ervaren in de rechten van zijne eigene
 „Kerk, maakt echter een vergelijking van de Biſſchop van Eugubi-
 „um, de Biſſchop van Konſtantinopolen, en de Biſſchop van
 „Rom en. Wat zullen wy noch zeggen van een geſtadige tegenſtel-
 „ling tegen d' onwettige aanmaatigingen van die Stoel? En hoe veel
 „dingen kan men niet bybrengen, om te toonen, dat het gezag van
 „ieder Biſſchop alleenlijk gegrond is op het gebruik, en op de Ca-
 „nons van de Kerk, en niet op het Godlijk recht? De Patriarchen
 „van Konſtantinopolen hebben de zelve macht willen hebben, als
 „de Biſſchoppen van Rom en. Rayenne, Milanen, Aquilea, heb-
 „ben ononderhoorige Stoelen willen wezen, onder byzondere Pa-
 „tiarchen.

Men

„ Men voegde 'er by ; dat Aardtsbiffchoppen van Kantelberg , als
 „ Laurentius , en Donstal , den Pausen het recht van tegen de wetten
 „ der Kerk te handelen betwift hadden ; dat Robert Dikkop , Biffchop
 „ van Linkoln , in het zelve gevoelen had geweest ; dat verscheide-
 „ ne Pausen deze waarheid hadden erkend ; dat zelfs geenige Ker-
 „ kelijke constitutie , van de Roomsche Stoel geëmaneert , in d' an-
 „ dere Staaten geldig was , zo men niet bewilligd had in zich 'er aan
 „ t'onderwerpen ; dat men in de proësssen , volgens het geestelijk
 „ recht uitgeweezen , alle dagen het gebruik van ieder byzondere
 „ Stoel tegen het gezag der Pausen stelde ; dat derhalven dit gezag van
 „ geen godlijk recht kon wezen , dewijl de geloovigen konden zich
 „ daar aan niet onderwerpen ; eindelijk , dat veele geschillen , op
 „ verscheidene plaatsen voorgevallen , ter zaake van investituren ,
 „ van appellen , en van admiffie van Legaaten , gelijk ook van instel-
 „ lingen van Pausen , betoonden , hoe tirannisch dit gezag wag , hoe
 „ veel verkeerde , en zelfs wreede , wegen de Pausen gebruikt had-
 „ den , om het in te voeren , en hoe de Kerk zich daar altijd tegen ge-
 „ steld had ; dat , zo zy 't eindelijk hadden ingevoerd , het alleen-
 „ lijk door recht van verovering was , 't geen bleek in de zaaken , die
 „ geschied waren ten tyde van Willem de Veroveraar , van Hendrik
 „ de II. en van verscheidene andere Koningen van Engeland , onder
 „ de welken tegen deze misbruiken wyze ordonnantien gemaakt , of
 „ vernieuwd waren , en dat ze geen eind hadden genomen als sedert
 „ een eeuw .

Aldus bereidde men door redenen de weg tot het geen , 't welk
 men door openbaar gezag wilde invoeren ; en 't was op deze wyze
 dat men , na beweerd te hebben , dat de macht der Pausen niet en
 steunde , noch op het godlijk recht , noch op de Canons van de
 Kerk , noch op de polityke wetten , overtrad tot t' examineren ,
 of het niet billik ware , dat de bestiering der Kerk in handen van de
 Vorst gesteld wierd . Laat ons in weinig woorden bevatten 't geen hier
 over wierd gezegt .

Men zei voor eerst , dat , volgens d'oude dispensatie , alle de Kerke-
 lijke zaaken onder de Koningen stonden : (,) dat Samuel , hoewel
 „ Rechter , en te gelijk Profcet , echter niet na en liet 't gezag van
 „ Saul t' erkennen : dat Abimelech niet en geloofde , door zijn ampt
 „ van Hooge - Priester ontslagen te zijn van rekschap zijner daa-
 „ den te geeven aan een Vorst , die Hoofd der Stammen Israëls

Redenen
 voord'Op-
 perhoofd-
 heid des Ko-
 nings.
 Getrokken
 uit het O.
 TcR.

Gg

„ gemaakt

1533. „gemaakt was, gelijk Samuel verklaart: dat Aaron zelve, zijnde
 1. Sam. „gestadig aan zijn Broeder onderworpen, dit beleid hield, een
 15. 18. „doorluchtig voorbeeld van het geen, 't welk de Geestelijken van de
 „hoogste rang moesten houden: dat de Koning David verscheidene
 „wetten voor de Priesters, en voor de dienst Godts, maakte; en
 „dat hy op zijn sterfbed Salomon onderwees, tot hoe ver de souve-
 „raine macht ging. Ziet daar, zeide hy, *zijn de Priesteren, en het*
 1 Chron. „*Volk, bereid tot alle uwe beveelen.* 't Is ook met dit oogmerk, *voeg-*
 28. v. 21. „*de men'er by,* dat Salomon de verdeeling der Priesteren over hun
 2. Chron. „dienst, ende der Leviten, over hun wachten, stelde. De Schriftruur
 8. v. 14, 15. „leert ons, dat d'enen en d'anderen getrouwelijk bleeven by al het
 „geen, 't welk hen bevolen was. Zelfs toen hy Abiathar, den Hoo-
 „ge-priester, afzette, murmureerde het Volk daar niet over.
 „Eindelijk; Josaphat, Ezechias, en Josias, hebben ook instellin-
 „gen tot het beleid der Kerk gemaakt.

Getrokken
 uit het N.
 Testament.

Na aldus de souveraine macht der Koningen in de Kerkelijke zaaken met voorbeelden, en met texten, getrokken uit het Oude Testament, vast gesteld te hebben, trad men over tot de betrachtting van het geen, 't welk het Nieuwe Testament daar over zegt. („) En men „vond, dat Jesus Christus zelve de schattingen betaald, en bevolen „heeft die te betaalen, *Geeft den Keizer dat des Keizers is:* dat daar- „enboven, volgens zijn verklaring, zijn Koninkrijk geen Koning- „rijk van deze wereld was; dat zijn Apostelen niet en moesten heer- „schen over de Christenen, met een tydelijk gezag; dat alleen de „Koningen dit gezag over de Volkeren voerden: dat, hoewel d'Ove- „righeden in de geboorte des Christendoms Heidenen waren, echter „de geheele eerste Kerk geboden, vermaand, en geperst is geweest „om hen te gehoorzaamen, zich aan hun wetten t'onderwerpen, en „hen de schattingen te betaalen.

„By deze aanmerking voegde men een nieuwe: dat d'Apostelen, „leerende wat een Koning is, zeggen, dat hy een Opperste Dienaar „Godts is, gesteld om de vroomen te vergelden, en de kwaaden te „te straffen: dat 'er in deze woorden gantsch geen uitzondering te „maaken is; en dat alle ziele den hoogen machten onderworpen „moet zijn.

„Men voegde 'er by: dat d'Oudvaders de leere der Apostelen „daar in volgden: dat zy altijd de geestelijke personen aangemerkt „hebben als begreepen in de wetten, zo wel als de wereldlijke: en

ein-

„ eindelijk, dat d'overlevering der Kerk ten dezen opzichte niet betwist
 „ kon worden. 1533.

„ Vervolgens trok men uit d'eigene woorden der Schriftuur de
 „ hoedanigheid van Opperhoofd der Kerk. Een text, *zeimen*, geeft
 „ aan de Koning de tytel van *Opperste*: een andere text geeft hem de
 „ hoedanigheid van *Hoofd*: en een derde verklaart, dat allerhande
 „ perſoonen aan hem onderworpen moeten wezen. Ziet daardan
 „ den wereldlijken Vorſt *Opperhoofd over allerhande perſoonen*.

„ Daarenboven merkte men aan: dat de Biſſchoppen in d'eerſte
 „ Concilien reglementen voor hun Biſdommen maakten: dat deze re-
 „ glementen de naam van *Canons* voerde, dat's te zeggen, bloote re-
 „ gelen, welke gantsch geen kracht konden hebben, als zo veel de
 „ wereldlijke Vorſten aan hen wilden geeven; en dat in tegendeel de
 „ Keizers verſcheidene wetten tot het beleid der Kerk hebben ge-
 „ maakt: eindelijk dat, toen Juſtinianus een ligchaam van het Roomsche
 „ Recht maakte, hy 'er verſcheidene inſtellingen by voegde, die niet
 „ als geeſtelijke zaaken en perſoonen betrefſten: dat het ook noch aan
 „ deze Keizers ſtond, de Concilien te beroepen, en hun deciſien te
 „ beveſtigen, gelijk een iegelijk zien kon uit verſcheidene brieven
 „ van Pauſen, welken aan de Keizers verzoeken, Concilien te beroepen;
 „ en uit andere brieven van Concilien, die de zelve Keizers verzoeken,
 „ een volkomene kracht te geeven aan 't geen zy uitgesproken
 „ hadden. Men beweerde, en bewees ook noch: dat de verkiezing
 „ der Pauſen zeer dikwils door de Keizers gedaan, of beveſtigd is:
 „ dat Adriaan in een Synode aan de Keizer het recht opdroeg van den
 „ Biſſchop van Rom en te noemen: en dat het voor Gregorius de VII.
 „ een ongehoorde, en ſchrikkelijke zaak was, dat een ſlecht Biſſchop,
 „ door een hoogmoed gelijk die van Lucifer, of den Antechriſt, Vor-
 „ ſten afgezet, en hun Staaten op anderen overgebracht heeft.

Getrokken
 uit het ge-
 bruik van
 d'eerſte
 Kerk.

„ Maar, *zeiden de zelve perſoonen*, de reden onderſchraagt ook
 „ dit gevoelen. Daar moet, en daar kan niet meer als een Souverein
 „ wezen; en de Koning een volkomene macht hebbende, moeten
 „ de Geeſtelijken noodzaakelijk onder hem ſtaan, dewyl zy, met de
 „ Heilige Orders t'ontfangen, zich niet en ontblooten van de hoe-
 „ danigheid van Onderzaaten, of zy moeſten willen beweerden, dat
 „ een verandering van ſtaat het natuurlijk recht, en het recht der vol-
 „ keren, vernietigt. En in der daad, zo zy door dit middel de hoe-
 „ danigheid van Onderzaaten verloor en, zou het evenveel wezen als

Getrokken
 ook van de
 Reden.

1533.

„ of een vrouw , met het Christendom t'omhelzen , van staat veran-
 „ derde , en afliet onder den band des huwelijks te zijn .

Eindelijk , gelijk de verdedigers van het Pauselijk gezag zeiden ,
 dat de bedieningen der Geestelijken niet toe en laaten , dat ze on-
 der een wereldlijke macht staan , toonde men : (a) dat deze din-
 „ gen wel te samen konden gaan ; en dat het met de regering van een
 „ Staat even eens gelegen is als met de huishouding van ons ligchaam :
 „ dat verscheidene werkingen , daar wezendlijk het leven van afhangt ,
 „ door het hert , of zelfs door andere gedeelten , voortgebracht wor-
 „ den ; en dat ondertusschen de herffenen niet na en laaten d'oor-
 „ spronk en de zetel der ziel te zijn : dat met meer reden byzondere
 „ bedieningen in het beleid der Kerk den Vorst niet en beletten 't ge-
 „ heele ligchaam te bestieren , alle de deelen te doen beweegen , en
 „ hen te dwingen zich van hun plicht te kwytten , als hy ziet dat ze
 „ traag zijn .

„ Ziet daar voor zo veel het regt belangt , zeiden zy noch : 't is tijd
 „ om tot de daad over te treden . De Koningen van Engeland hebben
 „ altijd in de geestelijke zaaken een souveraine macht gehad . 't Au-
 „ thentykste , en 't oudste geschrift , 't geen wegens deze materie noch
 „ in wezen is , is een brief van de Paus Eleutherus aan de Koning Lu-
 „ cius , dien hy tot twe maalen *Stadhouder van Jesus Christus in zijns*
 „ *Staat* noemt . De Paus voegt 'er by , dat deze Koning gehouden
 „ is zijn Onderzaaten het Christendom te doen aanneemen ; en dat
 „ hy hen daar na in deze nieuwe staat verdedigen , beschermen , en
 „ regeren moet . Kanut , Ethelred , Edgar , Edmond , Athelstan ,
 „ Ina , hebben altemaal wetten voor het beleid der Geestelijken ge-
 „ maakt ; en sedert de Regering van Willem de Veroveraar zijn 'er
 „ verscheidene ordonnantien geweest , om te beletten , dat de Pro-
 „ cessen door appel te Romem overgebracht wierden , en dat de Bis-
 „ schoppen zonder verlof uit het Koningrijk gingen . Men kan hier
 „ noch byvoegen d' artykelen van Klarendon , genoeg bekend in de
 „ Historie van Engeland , mitsgaders de geschillen die daar over
 „ ontstonden tusschen den Koning Hendrik de Twede en Thomas (a)
 „ Bekket .

(a) 't Is de
 geen dien de
 Roomsche
 Kerk S.
 Thomas
 van Kan-
 telberg
 noemt .

„ Eindelijk zeiden zy : dat ; hoewel de zorg der zielen , daar een
 „ Bisschop mee beladen is , van Godlijke instelling zy , de Konin-
 „ gen van Engeland de Bisdommen echter verdeeld hebben , zo als
 „ het hen beliefd heeft ; en zulks zonder het Roomsche Hof te raad-
 „ plee-

„ pleegen: dat zy van gelijken uit hun eigene autoriteit d' eerste in-
 „ stelling van eenige gewyde goederen veranderd, en hen een ander
 „ gebruik hebben gegeven: dat aldus de Koning Edgar, met nie-
 „ mand te raad gaande als met zijn Geestelijkheid, en met zijn Adel,
 „ nieuwe Kloosters oprechtte, en de zelyven stichtte ten kosten van ee-
 „ nige andere Broederschappen: dat deze zelve Koningen alleen vry-
 „ dommen gegeven hebben: dat d' Abdyen van Glaffenbury, en
 „ van S. Albans, ontlast wierden van 't bezoek des Bisschops, d' eene
 „ door Ina, en d' andere door Offa: dat dit recht noch in stant was,
 „ na dat de Hertog van Normandyen Engeland vermeersterd had; de-
 „ wyl hy, om een doorluchtig gedenkteken van d' overwinning, wel-
 „ ke hy op Haraud behaalde, op te rechten, en de genegentheid
 „ der Geestelijken tot zich te trekken, ter plaatse van de strijd een
 „ Abdy stichtte, en de zelve d' Abdy van de Slag noemde. Men vind
 „ in d' Acte van deze stichting de volgende woorden: *deze Abdy*
 „ *zal vry zijn van allerhande, zelfs van het Bisschoplyk gebied, ge-*
 „ *gelijk de Kerk van Christuste Kantelberg.* Men voegde by deze rede-
 „ nen verscheidene andere dingen, getrokken uit d' Ordonnantien
 „ van de Koning Alfred, uit een redenvoering van de Koning Edgar,
 „ en uit verscheidene brieven geschreeven aan Pausen, door de Ko-
 „ ningen, door de Patriarchen, en door de gantsche Geestelijkheid
 „ van Engeland; waar uit het bleek, dat deze Koningen altijd de
 „ macht hadden gehad van wetten tot de bestiering hunner Kerken te
 „ maaken, en dat de Geestelijken hier niet van bevryd waren.

Zodanig waren de gronden, op de welken men de macht des Vorsts en de Geestelijke zaaken bouwde. Maar men dacht niet minder, als deze macht buiten de paalen van een billijke maatiging uit te breiden. Ziet hier op wat wyze men ze bepaalde: 't Staat voornaamelyk, en als eigen, aan hen, dat 's te zeggen de Vorsten, de leere des Evangeliums, ende waare Religie, te bewaaren, te verdedigen, en t' onderhouden: de geenen, die de zelve zuiverlyk prediken, te handhaaven: de misbruikente hervormen: de Ketteryen te dempen: d' Afgodery af te schaffen: de geenen, welke de vrede en d' orde der Kerk met blydschap van herte ontruffen, te straffen: zorg te draagen, dat de Bisschoppen, en de Priesters, hun plicht wel waarneemen, inzonderheid ten opzichte der zaaken, welken Jesus Christus en zyn Apostelen klaarlyk uitgelegt hebben: hen te vermaanen tot vlytigheid, als ze zien dat ze traag zijn: de geenen, die weigeren zich te beteren, af te zetten: hun

Bepaling:
 van deze
 macht des
 Vorsts.
 Ziet het
 Boek geheeten,
 Noodzaakelijke onderrechten-
 gen raakende
 de H. Orders.

1533.

hun plaats en met voorzichtigheid te vervullen. God, voegde men 'er by, gebied den Bisschoppen hun wettige Overigheden, Vorsten, en Koningen, met nederigheid en eerbiedigheid te gehoorzaamen; willende, dat men alle de wetten en instellingen dezer Vorsten, hoedanig zy ook wezen mogen, zo ze de Godlijke wetten niet en kwetsen, volbrengende. Eindelijk, de Schrifuur verklaart ons, dat een diergelijke gehoorzaamheid gegrond moet wezen, niet alleenlijk op de vrees van de straf, maar ook op het gewisse.

Aldus, terwyl men de macht der Koningen over de Geestelijke personen oprechtte, droeg men zorg om aan de rechten Godts niet te raaken, en de Bisschoppen geensins in hun dienst te stooren. Men liet hen de Geestelijke macht behouden; en men toonde, dat het gezag, 't geen men den Vorst aanmaatigde, over allerhande personen, van wat staat zy ook wezen mochten, geensins buitenspoorig was.

Daar wierd dan beslooten: dat de macht der Pausen niet gegrond en was opeenig recht, noch Godlijk, noch menschelijk; dat ze niet anders was als een onwettige aanmatiging, en een reeks van schattingen, die geweldig na de tiranny hielden: dat al de wereld, maar Engeland meer als alle d'anderen, onder dit swaarwichtig jok zuchtte: dat men sedert drie honderd jaaren te vergeefs getracht had het af te schudden: dat, dewyl deze macht niet weer tot een billijke maatiging gebracht kon worden, men zet 'eenemaal af moest schaffen: dat de Paus aldus niet meer erkend zou worden als voor Bisschop van Rome, en zijn macht, ten opzichte van Engeland, zich niet buiten de paalen van zijn Bisdome zou strekken: dat de Vorst zijn oud gezag weer aan zou neemen, daar zijn Voorzaaten nooit van hadden afgestaan, hoewel zy d'onwettige aanmatigingen van het Roomsche Hof ontveinsd hadden.

Noodzakelijkheid van 't gezag des Pausen af te schaffen.

1534.

Geheel Engeland keurde dit groot besluit goed. De twe Huizen des Parlements, de twe Huizen van de Vergadering der Geestelijkheid, en de meesten der Geleerden, en Doctoren, verklaarden zich openlijk tegen de macht der Pausen, waar van men den oorspronk en de gronden sedert twe of drie jaaren gezocht had. Daar was niemand als de Bisschop van Rochester, die ondernam de zelve te verdedigen. Wat d' Abten, en Priooren belangt, d'onwetendheid en het belang voegden hen aan des Konings zyde; kennende d'onderdrukkingen zich uitstrekken over de wereldlijke Geestelijken, gelijk zy zich, door het gezag van Volsley,

over

over de Kloostergeestelijken uitgestrekt hadden; en loopende het gerucht, dat het Hof van voorneemen was zich verscheidene Kerkelijke goederen toe te eigenen. Maar gelijk Fischer een groote naam had gekreegen, en dat hy de oudste Bisschop was, zou men hem zeer gaarne op des Konings zyde getrokken hebben. Zes of zeven'dagen voor de houding des Parlements deed men hem deze voorstelling: dat, op dat 'er in deze Vergadering een volmaakt verstand mocht wezen, en om door verdeeldheden den vyanden van de Staat geen vat te geeven, men voor af regelen moest 't geen men als dan stond te doen: dat Fischer, en vyf Doctoren, na zijn keur, daar over zouden spreken met Stokkessly, Bisschop van Londen, en het zelve getal van Doctoren: dat zy altermaal te samen de wederzydsche redenen, en bewyzen, examineren, en hun besluiten zouden geeven, om de zaak 'eindigen. Fischer deze aanbieding aangenomen hebbende, vraagde hem Stokkessly na de dag, en de plaats van hun byeenkomst. Vervolgens voegde men een nieuwe voorstelling by de de geene, welke men alreeds gedaan had, te weten, zo zy niet over een konden komen, of ze dan twe Scheidtsmannen zouden kiezen, welker uitspraak zy volgen zouden. Wy weten niet, wat het gevolg van dit werk was; maar Fischers ziekte stoorde 'er mogelijk de voortgang af.

't Parlement vergaderde op den 15 January; en de Journaalen van het Hooger Huis melden niet, dat 'er andere Prelaaten geweest hebben, als dezen; d' Aardtsbisschop van Kantelberg, en de Bisschoppen van Londen, van Winchester, van Linkoln, van de Baden en Fonteynen, en van Landaffe en Karliesle, met twaalf Abten. 'k Weet niet, wat reden d' overigen hadden om achter te blyven; maar men stelde vermoedelijk een groot onderscheid tusschen het geen, 't welk het Parlement kwam te verordenen, t' ondertekenen, en uit zich zelve tot zo groote veranderingen de hand te bieden. Gedurende de zittingen wierd 'er alle zondagen in S. Paulus Kerk een Sermoen gedaan: een Bisschop op de Stoel klimmende, verkondigde aan het Volk, dat de Paus gantsch geen macht in Engeland had. Tot daar toe had men zich altyd vernoegd met te verklaaren, dat het algemeen Concilie boven den Paus was: maar men ging eindelijk verder; en men schafte in de leer t' eenemaal af, 't geen de Koning en het Parlement in het gebruik afschaften. Aldus trachtte men het Volk te doen begrypen, hoe veel rechtmatigheids 'er was in de wetten, welken het Parlement maakte. Laat ons nu komen tot die wetten; en laat 'er

ons

1534.

Poogingen
van 't Hof
om Fischer
op haar zyde
te krygen,

't Origineel
van dit
stuk is in
de Bibl. van
Cotton Os-
bon. C. 10.

Houding
des Parle-
ments.

1534. ons eer af spreken volgens d' orde van hun onderlinge dependentie, als volgens d' orde van de tijd.

Wet, die de
macht der
Pausen in
Engeland af-
schafft.

(a) den 9.
Maart.

d' Eerste, die zich aanbied, dispenseert alle d' Engelschen van hun onderdaanigheid, en hun verbintenis aan de Roomsche Stoel. 't Ontwerp van deze Wet door het Huis des Gemeente (a) aan het Hooger Huis gezonden zijnde, wierd het twe maalen in dit Hus geleezen, en aan Commissarissen geweest, waar van vermoedelijk niemand zich krachtiglijk tegen het oogmerk van het Laager Huis stelde; want vyf dagen na dat zy met dit ontwerp beladen hadden geweest, brachten zy 'er hun bescheid over. Men las het noch twe maalen; en terstond gaf men 't de kracht van een wet, zonder dat eenig Heer protesteerde tegen 't geen 'er gedaan wierd. 't Hooger Huis voegde 'er alleenlijk eenige clausulen by, welken het Huis der Gemeente goedkeurde; waar na de Koning 'er zijn toestemming by voegde.

„ 't Parlement vertoonde voor eerst d' onverdraagelijke schattingen van het Roomsche Hof, ter zaake van S. Pieters Penning, Expenditien, Provisien, Pensioenen, Bullen, en verscheidene andere noodzakelijke gevolgen des machts van te dispensereren; en het voegde 'er by, dat het aan de Koning, aan de Heeren, en aan de Gemeenten stond, t' ondervorschen, of men van de wetten dispensereren, of de zelve vernietigen moest.

„ En gelijk de Koning door zijn geheele Geestelijkheid voor Op- perhoofd der Kerken van zijn Koningrijk erkend was, verbood het Parlement, eenige somme aan d' Apostolische Kamer te betaalen, mitsgaders 'er Dispensatien, Provisien, en Bullen, af te nemen.

„ Hier na verklaarde het, dat de Dispensatien, en de Licentien, welke niet en streeden tegen de wet Godts, maar zich alleenlijk uitsprekten tot zaaken, door de burgerlijke wetten verboden, in het Koningrijk verzocht zouden kunnen worden, aan een der twee Aardtsbischoppen, die de zelve onder het zegel van hun Bisdommen zouden geven.

„ En op dat deze Dispensatien niet doemelijk en zouden zijn, be- paalde het Parlement ten dezen opzichte de macht der Aardtsbischoppen; beveelende, 1. dat zy geenige Dispensatie zouden mogen vergunnen voor zaaken, welke door de Godlijke wetten verboden waren. 2. dat zy 'er ook geene zouden mogen vergunnen, als in zaaken, waar van de Kerk gewoon was te dispensereren. 3, „ dat .

„ dat, zo'er eenig nieuw geval voorkwam, zy daar niets in zouden
 „ mogen doen, zonder alvorens met den Koning, en den Raad, daar
 „ over gesproken te hebben. 4. dat alle Dispensatiën, te vooren op
 „ 4 ponden Sterlings, of meer, geschat, onder het groot zegel bekrach-
 „ tigd zouden worden. 5. Voegde het Parlement'er een soort van
 „ tarre voor de Licentien by, en voorschreef de manier, volgens de
 „ welke men ze vervaardigen moest.

„ Daar is vervolgens een aanmerkelijke verklaring in de zelve Wet;
 „ dat de Koning, noch zijn Onderzaaten, geensins meenden zich af
 „ te wyderen van de waare leere Jesu Christi, noch van d' artykelen
 „ des Geloofs, aangenomen door de Katholieke Kerk, noch van
 „ d'andere dingen, gemeld in het woord Godts, als noodzaakelyk
 „ ter zaligheid.

„ Het bevestigde de vrydommen, vergund aan verscheidene Kloos-
 „ sters door de Bisschoppen van Romen, en ontloeg deze Kloosters
 „ van het bezoek des Bisschops, en des Aardtsbisschops.

„ Het verklaarde, dat het recht van de verkiezing zekerer Abten
 „ te bevestigen, 't geen den Bisschop van Romen eertijds toekwam,
 „ altijd den Koning zou toekomen, en dat deze Vorst de visiten of be-
 „ zoeken, in zijn Koninkrijk zou doen doen, geevende ten dien ein-
 „ de Commissiën onder het groot zegel.

„ Het bekrachtigde allerhande Expeditiën, getrokken van Romen
 „ voor de 12 dag van Maart des jaars 1534. mits dat ze niet en streeden
 „ tegen de wetten van den Staat.

„ Het gaf eindelijk aan de Koning, en aan zijn Raad, de volko-
 „ mene macht van de Privilegiën, en d'Indulgentiën, vergund door
 „ het Roomsche Hof, t'examinieren, of om beter te zeggen, de mis-
 „ bruiken'er af te hervormen. En om deze Wet te krachtiger te maa-
 „ ken, beval het, dat alle de geenen, die ze kwamen t'over treden,
 „ gestraft zouden worden als overtreders van de Wet *Pramunire*.

Zo deze Wet het Volk verlichtte, zy schafte ter zelve tijd af de
 schandelyke handel der Indulgentiën, waar door de Roomsche Kerk,
 verkoopende de godlyke zaaken, zich in't eerst verrijkt had, maar
 die naderhand d'oorzaak van haar verliezen was. Deze slag maakte
 een verscheelende indruk in de geesten. De Monniken stonden'er
 door verzet, als ziende, dat hun voornaamste inkomst hen daar
 door ontnomen zou zijn, en dat zy ten anderen, zo haast als de Ko-
 ning het maar beval, genoodzaakt zouden wezen in de Hervorming

Uitwerkin-
 gen van deze
 Wet.

1534.

te leeven. In tegendeel alle degeenen, welke wenschten, dat men de dwaalingen afschafte, en de misbruiken verbeterde, zagen met blijdschap, dat de macht der Pauzen in Engeland afgeschafte was; dat het Geloof zich voortaan niet verder zou strekken als alleenlijk tot de dingen welke tot de zaligheid noodzaakelijk zijn; en dat de Schriftuur de rechter en de regel der leere zou wezen.

Op de zelve dag als het Parlement deze Wet gaf, las men in het Huis der Heeren het ontwerp van een andere Wet, om den Kinderen, welchen Hendrik by de Koningin Anna kwam te teelen, de successie te verzekeren. Men las het voor de tweede maal op den 21 van de zelve maand, en voor de derde maal op den 23. waar na men 't aan 't Huis der Gemeente stuurde, die het na drie dagen met hun goedkeuring weer te rug zond; invoegen dat deze Wet in zeven dagen tijds, en zonder eenige tegenstellingen gemaakt wierd.

Wet om
de Successie
aan de Kin-
deren van
Anna van
Boelan te
verzekeren.

„ Men maakte 'er voor eerst een overweeging op het gevaar, 't geen
„ stak in de successie niet vast te stellen: dat een twyfelachtig recht
„ Engeland onder de rampen van een langduurige burgerlijke oorlog
„ had doen zuchten: dat dit recht dikwils twyfelachtig wierd, om
„ dat de Pauzen uit hun hoofde Koningrijken aan Vreemdelingen ga-
„ ven, en dat gemeenlijk de gebuurige Vorsten hun rekening vonden
„ by onwettige Bezitters te styven. Dit valt gesteld zijnde, verklaar-
„ de het Parlement, om d' ongelegentheden van een twyfelachtige
„ successie te vermijden, Hendriks eerste huwelijk van geene waarde,
„ en strydig tegen het godlijk recht: bevestigde ook het vonnis, waar
„ door d' Aardtsbisschop van Kantelberg het vernietigd had: beval,
„ dat Katharina voortaan niet meer gehandeld zou worden als Ko-
„ ningin, maar als Princesse Douairiere; en dat des Konings tweede
„ huwelijk voor goed en onverbreekelijk zou worden gehouden: dat
„ de huwelijken, ingegaan binnen de trappen verboden door Levi-
„ ticus, van geene waarde, en ongeoorlofd zouden wezen, volgens
„ de verklaring der Geestelijke Vergaderingen van Engeland, en 't
„ gevoelen der Academien, en der geleerden van andere landen: dat
„ de geenen, die aldus binnen verbodene trappen getrouwd waren,
„ gescheiden, en hun kinderen bastaarden verklaard zouden worden:
„ dat alle de Kinderen geteeld of te teelen by Anna van Boelan,
„ of by eenige andere Vrouw, welke de Koning na haar kwam te
„ trouwen, voor wettig gehouden zouden worden: dat de Kroon
„ hen zou toebehooren, voor eerst den Zoonen, en vervolgens den
„ Doch-

„ Dochters, of by gebrek van dezen, den anderen Erfgenaamen van
 „ deze Vorst, in eeuwigheid. Het Parlement maakte noch drie din-
 „ gen in deze Wet. Het doemde de geenen, die na den eersten dag
 „ van de maand May de kwaadaardigheid zouden hebben van smaade-
 „ lijke dingen uit te stroooyen tegen dit huwelijk, of tegen de Kinde-
 „ ren die daar uit geboren stonden te worden, tot een gevangenis na
 „ bescheidenheid, en de verbeuring van alle hun goederen. Daaren-
 „ boven verklaarde het, dat, zo de Koning kwam te sterven, de
 „ Koningin de Regering zou hebben tot aan de meerderjaargheid van
 „ de wettige manlijke of vrouwelijke Erfgenaam, dat's te zeggen,
 „ tot dat die achtien, of deze zestien jaaren oud was. Eindelijk, het
 „ beval aan alle d'Engelschen, d'onderhouding van deze Wet te swee-
 „ ren, doemende de geenen; die zulks niet wilden doen, ter gevange-
 „ nis, en verbeuring van hun goederen. Vermoedelijk zelfs stelde
 „ men in het Huis der Heeren 't formulier op van den eed, dien een
 „ iegelijk daar op moest doen; want wy vinden'er in de Journaalen van
 „ dit Huis 't ontwerp af, 't geen wy hier in gevoegd hebben.

„ Gy sweert, dat gy den Koning, en zijn wettigen Navolgers, uit
 „ hem, en uit de Koningin Anna, zyn getrouwe Gemalin, geboren,
 „ of geboren zullende worden, getrouw en gehoorzaam zult wezen:
 „ dat gy van gelijken zijn Erfgenaamen, volgens de bepaaling gedaan
 „ door de Wet wegens de successie, getrouw zult zijn: dat gy u niet
 „ en zult verbinden aan eenigen Vreemdeling, en dat gy geen vreem-
 „ de macht, noch eenig vreemd gebied, zult erkennen: dat gy alle
 „ d'eeden, welken gy aan anderen gedaan moogt hebben, of noch
 „ zoud mogen doen, ydel en van geene waarde zult achten: dat gy,
 „ zonder toevlucht te neemen tot het bedrog, tot indirecte wegen,
 „ noch tot de listigheid, uit alle uw krachten, en met al uw vernuft,
 „ arbeiden zult, om deze Wet, en de zaaken welken zy behelst, of
 „ die daar natuurlijkerwyze uit volgen, mitsgaders ook alle d'andere
 „ Ordonnantien, en alle d'andere Wetten, die de zelve bekrachti-
 „ gen, of'er uitvoering of aanbeveelen zullen, te verdedigen, t'on-
 „ derhouden, en te doen onderhouden: dat gy deze zelve Wetten
 „ tegen allerhande perfoonen; van wat rang en staat zy ook wezen
 „ mogen, zult beschermen: eindelijk, dat gy niets zult ondernee-
 „ men, noch dulden dat men iets onderneeme, 't geen directelijk of
 „ indirectelijk, en onder wat voorwending of op wat wyze het ook
 „ zy, de meening van deze Wet vernietigen, of'er de kracht af ver-

Formulier
 van den eed,
 in gevolg
 van deze
 Wet.

1534.

„minderen, of'er d' uitvoering afstutten kan. Alzo helpe u God en „zijn Heiligen, en de Heilige Evangelisten.

Den 4.
February.

Aldus wierd het huwelijk van Hendrik met Anna van Boelan op een authentijke wyze bekrachtigd. Maar het Huis der Gemeente, stuurende het ontwerp van deze laatste Wet weer aan de Heeren, zond hen te gelijk ook het ontwerp van een nieuwe Ordonnantie, betreffende de straffing der Kettters. Wy hebben alreeds verhaald, dat men geklaagd had over de wreedheid der Geestelijke Rechters; maar dat deze klachten geheele jaaren aan een spyker hadden gehangen. Eindelijk eenen Thomas Philips in de gevangenis gezet zijnde, uit last des Bisschops van Londen, die hem van Kettery achterdocht, verbitterd over de strafheid, met de welke men hem in den kerker had gehandeld, klaagde daar over aan het Laager Huis, 't geen deze klachten aan de Heeren bekend maakte; maar ziende, dat zy 'er zich gantsch niet mee bekommerden, dagvaarde het den Bisschop om op de beschuldiging t' antwoorden. Deze feilde niet des anderen daags aan de Heeren te vertoonen, 't geen 'er gebeurd was. Zy, die de klachten in 't eerst gesmoord hadden, geloovende, dat ze hun ondervorsching niet waardig en waren, vernoegden zich met t' antwoorden, dat een Pair of Genoot des Rijks voor de balie van dit Huis niet en behoefde te verschijnen. De Leden aldus wel oordeelende, dat 'er in deze byzondere zaak niets te hoopen stond, beslooten te beletten, dat 'er in toekomende diergelijke geweldenaryen gepleegd wierden; en in dit oogmerk maakten zy het onderwerp van een Wet, betreffende de straffing der Kettters, en verzochten hier over de goedkeuring der Heeren: 't geen hen toegestaan wierd.

Ziet het
Journaal
der Heeren.

Wet bepaalende de straffing der Kettters.

Deze nieuwe Wet herriep 'er een, gemaakt ten tyde van Hendrik de IV. door de welke de Bisschoppen allerhande perfoonen, die zy van Kettery achterdochten; in de gevangenis konden doen zetten. Noch had men niet bepaald, wat men met Kettery verstond: men had alleenlijk in 't algemeen gezegt; 't geen *strydig was tegen de Schrif-tuur, of tegen de kanonijke Constitutien*. Nu, hier stak een groote dubbelzinnigheid in, waar door veele lieden, niet weetende wat Kettery was, een gestadig gevaar liepen. Daarenboven gingen de Geestelijke Rechters dikwils hungenang, zonder dar'er noch beschuldiging, noch aanbrengrers waren; 't geen nooit gedaan was geweest, zelfs niet in de misdaden van gekwetste Majesteit. Eindelijk, men deed onder de naam van Kanonijke Constitutien doorgaan verscheidene Ordonnantien

tien van Pauſen, die op geenig godlijk gebod ſteunden. 't Parlemen^t herriepdan deze Wet, en vernogde zich met de minder ſtrengere wetten, welke gemaakt waren onder Rykaard de II. en Hendrik de V. in hun kracht te behouden; en in 't algemeen bepaalde het aldus de vervolging der Kertters: dat ze aangevangen zou worden door een plechtige beſchuldiging, ſteunende op het getuigenis van ten minſten twee perſoonen: dat men daar na den beſchuldigde in de gevangenis zou zetten; maar dat hy de vryheid zou hebben van zich voor de balie te verdedigen: dat, zo hy ſchuldig gevonden wierd, en dat hy weigerde af te zweeren, of dat hy weder afgefallen was, de Rechters hem ter dood zouden mogen veroordeelen: en dat men hem daar op, na'er des Konings laſt toe gekreegen te hebben, zou doen rechten: dat'er wyders geenige vervolgingen zouden mogen geſchieden wegens het overtreden van Conſtitutien van Pauſen: en eindelijk, dat een iegelijk, gevangen over Kettery, onder borgtocht uitgelaaten zou worden, zo hy 't begeerde.

Men kan zich lichtelijk inbeelden, hoedanig de blydſchap des Volks was, als het zag, dat de Kerkelijke macht in haar ſchrikkelijkt gedeelte aldus bepaald was geworden. De Reformateurs inzonderheid aanmerkten deze ſlag als een zegen des Hemels.

De Geestelijkheid in deze tijd zich 'teenemaal aan de Koning onderwerpende, wierd het Parlement gebeden, d' acte daar af te bekrachtigen. Gelijk de Boeken der Geestelijkheid verbrand zijn, en dat wy ten anderen niet en zien, dat het Huis der Gemeente alſtoen Journaalen van haar deliberatien hield, weeten wy niet, wat in 't eerſt hier over omging in beide de Huizen van de Vergadering der Geestelijkheid, en in het Huis der Gemeente. Wat'er afzy, 't Laager Huis ſtuurde aan de Heeren d' acte van deze onderwerping; en dewyl dezen nergens door wederhouden wierden, vermits de Prelaaten'er alreeds in bewilligd hadden, wierd ze zonder ſtribbeling, en zelfs met een groote vlytigheid, bekrachtigd, zijnde deze acte twee maalen op een dag gelezen, en des anderendaags, na ten derde maal gelezen te zijn, goed gekeurd. De zittingen des Parlements ſtonden ook r' eindigen.

De Geestelijken erkennen hier door, dat het recht van de Geestelijkheid te beroepen aan de Vorſt behoorde, en beloofden, op Priesters trouw, dat zy nimmermeer eenig reglement, of eenige conſtitutie, zonder des Konings verlof, zouden maaken, of uitvoeren.

1534.

En gelijk voorheen verscheidene Canons, welke de heilige rechten der Kroon, de wetten des Landts, en de privilegien des Volks kwetsen, echter in het Koningrijk hadden aangenomen geweest, besloot men, dat twe-en-dartig Commissarissen, zestien uit de twee Huizen des Parlements, en zestien uit de Vergadering der Geestelijkheid, verkoozen door Hendrik, volkomentlijk gemachtigd zouden zijn, om de Geestelijke Wetten t' examineren, en de geenen, welken zy noodzaakelijk, of onnut, en schadelijk, vonden, te bekrachtigen, of te vernietigen, zijnde de toestemming des Vorsts hier toe verkreegen.

Het Parlement bekrachtigde deze Verklaring, en doemde op nieuws d' Appellen aan het Roomsche Hof, 't recht der Appellen in het Koningrijk uitstreckende, en verklaarende; dat men van den Aardtsbisschop aan de Koning in de Kancelery zou appelleren; dat de Kancelier Gelastigden zou noemen, om kennis van de zaak te nemen, en de zelve zonder eenig verder appel uit te wyzen; dat de geprivilegerde Abten zich onmiddelijk aan de Koning zouden mogen richten; dat de Canons, daar men zich voor heen afgediend had, de zelve kracht zouden hebben, tot dat de twe-en-dartig Commissarissen daar een nieuwe verzameling af hadden gemaakt, immers zo ze niet en streeden tegen de wetten en de gewoonten des Koningrijks, of tegen de rechten van de Kroon.

Deze bepaling was gergrond op een genoegzaam schynbaare dekmantel. Men maakte ze, om de tucht der Kerk te behouden, terwyl de Commissarissen zouden arbeiden om die te herstellen. Maar gelijk de tijd, dat de machten dezer Commissarissen duuren moesten, niet vast gesteld was, haastte het Hof zich niet zeer met dit werk te voorderen; yermits de Koning en de Rechters aldus tot alle uren Kerkelijke instellingen, als strydende tegen de wetten des landts, en tegen de rechten der Kroon, doemen konden. Eindelijk, men geloofde, dat het Hendrik veel voordeeliger was, de zaak onuitgeweezen te laten, als een ligchaam van Canonste maaken, 'tgeen hy naderhand niet zou kunnen veranderen.

Wet wegens de verkiezing.
den 4.
Maart.

Men maakte noch een Wet, raakende de verkiezing, en de wyng der Bisschoppen. 't Huis der Gemeente had een ontwerp over deze materie aan het Hooger Huisgezonden; maar om redenen, daar de Journaalen geen gewag af en maaken, verwierpen het de Heeren, na dat zy het drie weeken by zich hadden gehouden, meldende zelfs de

Boe-

Boeken niet, dat het slechts eens geleezen is geweest. Doch zy maakten 'er een nieuw, en stuurden het zelve aan 't Laager Huis, 'tgeen het na zeven dagen goedkeurde. Deze Wet bekrachtigde op nieuws de smooring der Annates, en droeg de macht van de Bisschoppen te wyen over op den Aardtsbisschop, of op vier Bisschoppen, door den Koning daar toe genoemd. Aldus wierd het gebruik der Bullen afgeschaft. Men regelde hier door ook noch de verkiezingen; en men bepaalde 'er de tijd toe, te weeten twaalf dagen na dat de Deken en het Kapittel, of de Prioer en het Klooster, de noodzaakelijke patenten, en een bezegelde brief, behelzende den naam van de persoon, die door den Koning aanbevolen was, ontfangen hadden. Daarenboven besloot men, dat de verkooze persoon den eed aan de Vorst gedaan hebbende, hy aan eenige Bisschoppen, of aan den Aardtsbisschop, een Commissie zou geeven, om den nieuwen Prelaat te wyen, die vervolgens manschap aan de Koning doen, en aldus in het geestelijk en tydelijk van zijn Bisdom gesteld zou worden. Men doemde d' overtredders dezer Ordonnantie tot de straffen der wet van *Premunire*.

1534.

Men maakte ook een byzondere Wet, om Ghinucci, en Campeggius, de Bisdommen van Worchester, en Salisbury; af te neemen; ter oorzaak dat zy, tegen de plicht der Bisschoppen, in Engeland niet en woonden; dat zy 'er geen diensten deden; dat zy de gastvryheid niet en onderhielden; en dat zy in tegendeel altyd te Romen waren, trekkende aldus alle jaaren over de drie duizend ponden Sterlings uit het Koningrijk. Waarlijk, Campeggius verdiende een harder handeling: maar wat Ghinucci belangt, hy had, mijns oordeels, zijn Meester getrouwelijk gediend; en een jaar van te vooren was hy ondersteund geweest van Hendrik, en van François, wegens een Kardinaals hoed.

Ghinucci en Campeggius van hun Bisdommen ontbloot.
Ziet onze Verzameling, No. 54.

't Proces van de Non van Kent hield het Parlement ook bezig. Geelyk haar zaak veel hielp tot de beroerten, welke op de zelve volgden; dat zy d' oorzaak was van de dood van verscheidene persoonen; en dat men 'erden aart der aan de Paus hangende Geestelijken in bespeurt, moeten wy 'er een verhaal af geeven.

't Proces der Non van Kent.
d'Overzetter van Sanderus noemt haar de Heilige Maagd van Caution.

't Laager Huis een ontwerp van vonnis tegen deze Dochter aan de Heeren gezonden hebbende, lazen zy het twe (a) maalen. De zaak vervolgens geëxamineerd, de getuigen gehoord, debewyzen overwoogen, de medeplichters ondervraagd, en hunbelydenis ontfangen.

(a) Den 21 en 26 February.

1534.

Pag.
1435.

gen zijnde, deeden de Heeren aan de Koning vraagen, of hy 't goed zou vinden, dat Morus, en verscheidene anderen, in de beschuldiging gemeld, als medestanders, of heelders, insgelijks ondervraagd wierden. De Bisschop van Rochester, een van die, was ziek; maar hy stuurde zijn verdediging schriftelijk. Wat Morus belangt, 'k heb tot noch toe niet kunnen weten, waarom men hem in deze zaak wikkelde, 't en zy dan om dat hy aan de Non geschreeven had, in termen die den Koning verstoorden. Wyders, zijn eigene Werken leeren ons, dat hy deze Dochter weinig achtte, en dat hy haar de *Zotte Non* noemde. Om zich dan in des Konings geest te rechtvaardigen, schreef hy een lange brief aan Kromwel, waar in hy hem onderrechtte van de redenvoeringen, welken hy met deze Dochter, en met haar Medeplichters, had gehad. Maar dit belette niet, dat Hendrik gevoelen van deze zaak behield, gelijk men oordeelen kan uit de brieven van Morus aan deze Vorst, en aan Kromwel. En hier op hebben wy een zaak aan te merken, te wete dat Rastal, die onder de Regering van Maria alle de Werken van Morus in 't licht gaf, daar de tweede brief van deze Ridder aan Kromwel wel byvoegde; maar d'eerste hield hy achter de hand, hoewel in de volgenden aange trokken, en noodzaaklijker als d' anderen. En vermoedelijk smoorde men ze, om de Non, welke voor Katharina, en voor Maria, geleeden had, voorzegt hebbende, dat Maria t'eeniger tijd heerschen zou, te vereeren. 't Is ook ten inzichte van deze groote voorzegging, dat Sanderus deze Dochter voor een Profetes tracht te doen gaan. Morus zelve had 'er zulk een goed gevoelen niet af, gelijk verscheidene van zijn gedrukte brieven betuigen, en men noch veel beter bemerken zou in de geene, die achter gehouden is, op dat de eene Martelaar den ander geen ongelijk en doe. Ik acht deze gissing genoegsam redelijk; en ik laat aan mijn Leezers de vryheid van 'er af t'oordeelen. De verdedigingen van Morus, geholpen door de goede diensten, welken de Kancelier en Kromwel hem beweezen, gelijk hy zelve erkent, bevredigden eindelijk den Koning, die de naam van deze Ridder uit het vonnis des Parlements deed wegneemen. Laat ons zien, wat dit vonnis ons van de zaak, daar wy af spreken, zal leeren.

(a) 't Wa-
redampen,
gelijk men
uit de toe-
vallen oor-
deelt.

„ Elizabeth Barton, uit de Provincie van Kent, en de Parochie van
„ Aldington, ziek, en in de herffens geraakt zijnde, viel eerst in (a)
„ samentrekkingen van zenuwen, en voerde redenen, welke een krach-
„ tigen indruk in den geest der aanschouwers maakten. Men geloofde,
„ dat

„ dat zy van God aangeblaazen wierd ; en gelijk Rykaard Master, haar
 „ Priester, zich vroed maakte, dat hy uit deze gewaande aanblaazing
 „ voordeel zou trekken, vervoegde hy zich by Warham, Aardts-
 „ bisschop van Kantelberg, maakte hem bekend 't geen deze Dochter
 „ gezegt had, en kreeg last om haar gade te slaan, ten einde hem re-
 „ kenschap te doen van 't geen op nieuws zou voorvallen, indien zy
 „ andere verrukkingen kreeg. Elizabeth ondertusschen vergeeten heb-
 „ bende, 't geen men begeerde dat zy in haar overvallen gezegt had,
 „ wilde de gierige en looze Priester 't daar niet by laten. Hy zei haar,
 „ dat zy gantsch geen oorzaak had om haar redenen in den halste
 „ haalen; dewijl ze haar van den Heiligen Geest ingegeven waren.
 „ Hebbende haar dit in 't hoofd gepraat, leerde hy haar het middel
 „ van de verrukte te verbooten, mitsgaders de woorden die zy
 „ spreken moest. Om kort te gaan, hy nam zo veel moeite, om
 „ haar tot dit bedrog wel af te richten, dat hy haar bekwaam zag om
 „ de dingen tot zijn volkomene vernoeving te doen. 't Gerucht der
 „ aanblaazing verspreide zich wel haast, en trok een drang van ver-
 „ wonderaars derwaarts. De Priester had in een Kapel van zijn Paroc-
 „ hie een Beeld van de Maagd, 't welk hy besloot berucht te maaken;
 „ ten einde 'er het zelve voordeel af te trekken, als anderen van hun
 „ Beelden trokken. Hy maakte makkerschap met een zekeren Doctor,
 „ Bokking geheeten, die Kanunnik van Jesus Christus Kerk te Kantel-
 „ berg was. Hun schikkingen genomen zijnde, bevalen zy aan de
 „ Non, in haar verrukkingen te zeggen, dat de Maagd haar ver-
 „ scheen, en tot haar zei, dat zy, om haar volkomene gezondheid
 „ weder te krijgen, 't Beeld der Kapel van Aldington moest gaan be-
 „ zoeken. Zy feilde niet, na alle de posturen, en de wringingen,
 „ daar men haar op afgericht had, gemaakt, en na krachtiglijk en
 „ godvruchtiglijk tegen de zonde, tegen de Kettery, en tegen Hen-
 „ driks vervolgingen om d' echtscheiding, gesproken te hebben, te
 „ zeggen 't geen men haar in de mond had gelegd. De dag tot het be-
 „ zoeken van dit Beeld gesteld zijnde, wilden omtrent twe duizend
 „ personen getuigen van dit mirakel wezen. Zo haast als Elizabeth ter
 „ gemelde plaats gekomen was, viel zy in haar samentrekkingen:
 „ zy maakte vreemde grimassen, en vreemde posturen; en hebbende,
 „ door haar redenen vol van godvruchtigheid, 't Volk bereid om haar
 „ te gelooven, verklaarde zy, dat een hemelsche ingeeving haar ten
 „ Klooster riep, en noemde Bokking tot haar Biechtvader. Kort daar

1534.

„na schein zy t' eenemaal geneezen, door de voorbidding van onze
 „Vrouw; invoegen dat zy, om haar roeping te gemoet te komen,
 „'t Geestelijk leven omhelsde. Maar daar zijn zeer sterke gissingen,
 „dat Bokking zich niet en vernoegde met het hert van deze Dochter te
 „bestieren, en dat hy haar tot een minder geestelijk gebruik deed die-
 „nen. Zy viel zeer dikwils in haar verrukkingen: en men strooide
 „uit; dat ze vreemde openbaringen had; dat ze een gantsch hemel-
 „sche harmonie hoorde; en dat haar de kennis van veele toekomstige
 „zaaken gegeven was. 't Gerucht van haar gezondheid maakte, dat
 „zy wel haast voor een nieuwe Profetes gehouden wierd, tot zo ver
 „dat d' Aardtsbisschop van Kantelberg zich daar door verstrikken
 „liet. Diering, een Monnik, die mee tot het spel behoorde, maak-
 „te een boek van de Profecyen en d' openbaringen dezer Dochter;
 „en men strooide uit, dat Maria Magdalena haar een brief gegeven
 „had, geschreeven in den Hemel, met goude letteren, welke van
 „verscheidene perfoonen gezien was geweest. De Non verzekerde
 „van haar kant, dat de Koning te Kales in de Mis zijnde, een Engel
 „'t Sakrement wegnam, om het aan haar te geeven, zijnde zy ook
 „in de Kerk, hoewel onzichtbaar, en dat de Engel haar vervolgens
 „weer in haar Klooster bracht.

„Maar men had met deze gewaande verrukkingen niet anders voor,
 „als in het hert der volkeren hun genegentheid voor den Koning te
 „dempnen. De Non zelve heeft geen swaarigheid gemaakt in te zeg-
 „gen: dat, hebbende God gebeden aan haart' openbaaren, of hy Hen-
 „driks vervolgingen om d' Echtscheiding goed keurde, zy van Godts
 „wege bericht wierd, dat, zo deze Vorst zijn huwelijk deed verbree-
 „ken, en een andere Vrouw trouwde, hy geen maand heerschen zou;
 „maar dat hy van dat oogenblik af van God verlaaten worden, en een
 „deerlijk en schandig einde zou hebben. De Bisschop van Rochester,
 „en andere Medestanders van Katharina, hadden deze dingen niet
 „zo haast vernomen, of zy traden met de Non in gesprek. Altemaal
 „hielden zy geheim, 't geen zy hen, raakende den Koning, verklaar-
 „de; en eenigen onderschraagden haar redenen, en wikkelden in
 „de zelve samensweering een goed getal Monniken en Nonnen van
 „Sion, van de Katuizers van Londen, en van de Kloosters der Cor-
 „deliers van Richemond, van Greenwich, en van Kantelberg, zon-
 „der van verscheidene andere perfoonen te spreken.

d'Ongebondenheid dezer lieden borst eens uit te Greenwich; daar de

de Koning een gedeelte der zomer doorbracht. Een, Payton geheeten, predikende voor hem, had d'onbeschaamdheid van hem in't aanzicht te zeggen: dat de verschrikkelijkste oordeelen Gods eindelijk op zijn hoofd zouden vallen: dat hy verscheidene valsche Profeeten had, die hem bedroogen: maar dat hy, als een rechte Micha, hem verkondigde, dat de hondens zijn bloed zouden likken, gelijk zy eertijds dat van Achab gelikt hadden. Dit was de text van de Cordelier, die noch al arger uitvoer, en eindigde met het ongeluk der Vorsten te beklagen, dat zy altijd door een menigte van pluimstrykers omringd waren.

1534.
Ongebondenheid van eenige Monniken.
Ziet Stow.

Hendriks geduld was zo groot als d'ongebondenheid des Cordeliers. Zijnde door deze redenen weinig getroffen, beval hy aan de Doctor Corren, of Currwin, Payton op de volgende zondag te wederleggen. Corren verdedigde zijn Meester, en noemde den Cordelier lasteraar, hond, verraader, en wederspanneling. Payton alstoen te Kantelberg zijnde, stond een andere Monnik van het zelve Klooster, Elston genaamd, op; viel den Prediker in zijn redenen; en heette hem leugenachtigen Profeet, die de successie op een overspel trachtte te grondvesten. Hy voegde'er noch by; dat hy gereed was te beweerden't geen Payton gezegt had; en sprak hier over met zulk een onstui-migheid, dat men hem, zo lang als de Koning'er zich niet mee moeide, de mond niet kon sluiten. En ondertusschen bestond de gantsche straf van Payton, en van zijn Verdediger, niet als in een bestraffing, die hen door den Raad gedaan wierd: een bewijs dat Hendrik zich door zijn driften niet lichtelijk vervoeren liet; dewijl dusdanig een misdadaad niet volgens de strengheid gestraft wierd.

„De Monniken, welke deel aan deze onderneeming hadden,
„verkondigden in hun Sermoenen d'openbaaringen der Non; maak-
„ten de zelve bekend aan de Nuncien van de Paus, en aan Katha-
„rina; en vermaanden deze Vorstin, niet van haar rechten af te staan.
„Thomas Abel was van dit getal.

Een geheim, geweten van zo veel persoonen, kon beswaarlijk missen uit te lekken. De Koning wierd dan onderrecht van't geen men tegen hem brouwde. In den beginne verachtte hy dezen aanslag; maar eindelijk deed hy de Samensweerders by de kop vatten. In de maand November des jaars 1533. wierden de Non van Kent, Rykaard Master, de Doctor Bokking, Rykaard Diering, Hendrik Gold Priester van een Parochie van Londen, Hugo Rich Cordelier, Ry-

1534. kaard Risby, Thomas Gold, Eduard Twaites, Edellieden, en Thomas Laurene, in de Starrenkamer gebracht, daar zich zeer veel Heeren vervoegd hadden. Toen men de Schuldigen ondervraagd, en hun belydenis, door de welke zy de zaaken, daar zy mee beschuldigd wierden, bekenden, ontfangen had, vernoegde men zich met hen te veroordeelen tot een openbaare verbetering 'er afte doen, in S. Paulus Kerk, staande gedurende het Sermoen over eind, en leezen- de vervolgens hun belydenis overluid. De Bisschop van Bangor predikte in deze gelegenheid; zijnde de Non en haar Medeplichters op een stellazie geplaatst. Dit was d'ontknooping van het werk; en het Volk, uit den droom geholpen, besloot uit dit geval, dat een Religie, die zich van diergelijke listen bediende, de waare Religie niet kon wezen. De Schuldigen wierden uit de Kerk weer na de gevangenis gebracht; alwaar eenige lieden van hun party de Non deden aanmaanen, dat zy ontkennen zou't geen zy beleeden had. Zy deden het gerucht loopen, dat haar belydenis haar met geweld, of met verstriking, uit den hals gewrongen was; 't geen buiten twijfel Hendrik verplichtte deze Dochter, en haar Aanhangers, met d' uiterste strengheid te vervolgen. Het Parlement veroordeelde dan ter dood, als verraaders, Elizabet Barton, Master, Bokking, Diering, Riche, Risby, en Hendrik Gold: maar Fischer, Bisschop van Rochester, Thomas Gold, Thomas Laurens, Eduard Twaites, Jan Adelon, en Thomas Abel, wierden alleenlijk verweezen tot de verbeuring hunner goederen, en een gevangenis na bescheidenheid der Rechters. 't Boek van des Nonsgewaande Openbaaringen wierd gesmoord; en men beval, op straf van gevangenis en verbeuring van goederen, dat alle de geenen, die 'er exemplaaren af hadden, de zelve aan eenigen Minister van Staat zouden sturen. Thans ontdekte men, dat eenen Hankherst, van de stad Kantelberg, de brief geschreeven had, welke men voorgaf dat Maria Magdalena van den Hemel had medegebracht: en men verstond ook toen, dat de deur van de slaapzaal, die, volgens 't gevoelen van alle deze lieden, door mirakel open ging, op dat de Non in de Kapel met God konde gaan spreken, van menschen geopend wierd, welke alleenlijk dachten om hun vleeschelijke lusten te verzaaden. Aldus wierden de misdadigsten van haar Medeplichters met haar veroordeeld. De Koningin Anna deed genade geeven aan de geenen, die zich hadden laten verleiden.

De zittingen des Parlements wierden uitgesteld van de negen- en-
twin-

twintigste Maart tot de derde November: maar eer ze scheidden, deden alle de leden van dit ligchaam den eed, volgens het formulier, om de successie aan de Kinderen van de Koningin Anna te verzekeren. Dit blijkt uit de wet, die 'er in 't gevolg afgemaakt wierd.

1534.

De Koning had mogelijk d'executie der Non en haar Medeplichters opgeschort, in de verwachting na tyding van de Bode, dien hy met d'Acte van zijn onderwerping na Romengezonden had: maar eindelijk wierden Elizabeth Barton, Bokking, Master, Diering, Risby, en Gold, ter dood gebracht. Riche kreeg genade, of stierf in de gevangenis. De Non deed in weinige woorden de volgende belydenis.

Executie
der Nonen
haar Mede-
plichters.

Den 20
April.
Ziet Hall.

„Ik kom hier ter plaatse een straf ontfangen, die ik zeer rechtvaardiglyk verdien heb: en niet alleenlyk ben ik zelve d'oorzaak van „mijn ongeluk; maar ik heb my ook noch te verwyten de dood der „perfoonen, welke hier met my lyden. Ondertusschen, om de waar- „heid te zeggen, 'k geloof niet, dat ik, ten hunner opzichte, zo „laakenswaardig ben. Zy hadden verstandts genoeg, om t'erkennen, „dat ik maar een arme onwetende Dochter was; en dat derhalven „de zaaken, welken ik deed, zodanig niet konden zijn, als de wereld „geloofde. Zy moesten oordeelen, waar ze van daan kwamen, en „bemerken, dat het maar bedrog was: maar mijn guigchelaaryen hen „voordeelich zijnde, gaven zy my grootelof, en trachtten my vroed „te maaken, dat de Heilige Geest in my werkte. Dronken van hun „vleyeryen, heb ik my overgegeeven aan een hoogmoed, en aan „een goed gevoelen van my zelve, welke my gebracht hebben in de „staat, daar gy my in ziet. Maar ik verzoek God, en den Koning, „om vergiffenis; en ik besweer u altemaal, God te bidden, dat hy „hy my barmhertigheid betoone, en dat hy deernis hebbe met de „geenen, welke met my gaan lijden.

Dit verhaal heeft ons lange tyd opgehouden; maar het is noodzaakelyker, als het ter eertster opslag wel schijnt. Want 1. Sanderus wil lieden, die om een schandelyke samenfweering ter dood gebracht worden, voor martelaaren doen gaan. En 2. dit is 't, 't geen Hendrik tegen de Monniken heeft begonnen te verbitteren; zijnde dit bedrog de grond geweest der strengheden, welken hy in 't overige van zijn leven oeffende. Het bracht noch een andere werking voort, boezemende het Volk een grooter afkeer als ooit voor het Roomsche Hof in; invoegen dat de wetten des Parlements tegen dit Hof met een zeer goed oog aangezien wierden. Eindelijk, men maakte zich vroed,

1534.

dat, hoewel dit bedrog nieuw was, 't gebruik van het zelve zeer oud kon wezen; en dat de Monniken mogelijk hun aanzien zo hoog niet gebracht hadden, als door diergelijke listen. Deze gedachte bereidde de Volkeren tot de verdelging der Kloosters goed te vinden: maar men vernoegde zich in 't eerst met de Observantynen van Richemond, Greenwich, Kantelberg, Newark, en Newkafstel, uit hun Huizen te zetten; hen te verdeelen in d'andere broederschappen der Cordeliers; en Augustyners in hun plaats te stellen.

Ziet Stoll.

Men meent
het wel met
Fischer, doch
zonder
vrucht.

De Bisschop van Rochester verdient wel, dat wy hem hier ter plaatse niet en vergeeten; inzonderheid, dewyl men de zaak van Elizabeth Barton aan kan merken als d'eerste trap van zijn val. De handel ondekt zijnde, wierd de Broeder dezès Bisschops van Kromwel belast, hem te gaan vinden, hem zijn beleid in deze zaak krachtiglijk te verwyten, en hem te zeggen, dat, zo hy hier over aan de Koning schreef, zo hy zijn schuld bekende, zo hy 'er vergiffenis af verzocht, de Koning buiten twyfel deernis zou hebben met een zieke gryzaard. Maar Fischer wilde veel liever de zyde neemen van zich te rechtvaardigen, als die van toevlucht te neemen tot de goedertierenheid zijns Vorfts. Hy antwoordde aan Kromwel: dat alles, 't geen hy hier in gedaan had, geschied was om de Non te beproeven, en r'ontdekken, of haar openbaaringen waarachtig waren. Hy beleet: dat hy voor deze Dochter een groote achting had opgenomen, om dat hy haar van al de wereld geacht zag: dat zy zich aan het Geestelijk leven had gewyd: dat haar Biechtvader, een man wiens vroomheid en wijsheid hy kende, hem 'er een goed getuigenis af had gegeven: dat andere Godvruchtige en verstandige Geestelijken, 't zelve gevoelen 'er af hadden: dat de laatste Aardtsbisschop van Kantelberg 'er veel werks af maakte: en dat, volgens de Profeet Amos, *God niets en doet, zonder het aan zijn dienaars t'openbaaren*: dat hy dan menigmaal met haar gesproken, en menigmaal met haar had doen spreken door zijn Aalmoesseniers, zonder ooit het minste bedrog in haar te hebben kunnen ontdekken: dat zo hy stil gesweegen had ter zaake van 't geen zy hem raakende den Koning had gezegt, zulks om twe redenen geschied was: 1. dat de Non hem verhaald had, dat zy zich voor den Koning met een volkomene vrymoedigheid hier over had uitgedrukt: 2. dat, gelijk zy niet verklaard en had, wie den Koning zou ombrengen, het niet wel mogelijk geweest zou hebben, 't gevaar te voorkomen: dat ten anderen, zo een Geestelijke in de zaaken van het

het gewisse niet gehouden is d'oordeelen Godts aan te kondigen aan perfoonen, die het niet willen lyden, de zelve regel in de wereldfche zaaken plaats moest hebben: dat op deze grond, hebbende de Koning hem altijd voor 't hoofd gestooten als hy hem eenigen raad had gegeven, hy in deze gelegenheid zekerlijk gehegeld zou hebben geworden; en dat ook zelfs de Koning hem van d' onderneeming verdacht zou hebben. Fischer eindigde, verzoekende door de verdiensten des Zaligmaakers, dat men hem hier over niet meer zou ont-rusten, zo men niet en begeerde, dat hy 'er zijn gedachte zeer vrymoediglijk over uitte.

Kromwel deed hem een zeer lang antwoord. 't Staat in onze Verzameling; en ik heb het gecopieerd na het klad, geschreeven door dien Heer. Hy perste'er den Prelaat zeer krachtiglijk in, vertoonende hem: dat zijn beleid niet en was dat van een voorzichtig Bisschop, die geen aanbrengingen gelooven moet, zonder de zaaken wel onder-vorscht te hebben: dat, zo men de praatjes van den eerstkomende voor openbaaringen nam, alle de Staaten in de verwarring zouden vallen: dat men uit de woorden van Amos niet besluiten kon, dat ieder geval zijn eigen Profeet moest hebben: dat 'er in tegendeel verscheidene zaaken geschied waren, zonder voorzegt geweest te zijn: dat de regere reden, die Fischer gebracht had tot de voorzeggingen der Non te gelooven, hun materie was: dat, als deze Bisschop zich eenmaal had laten voorinneemen, hy alles, 't geen zijn vooroordeelen onder-schraagde, omhelsde: dat, om daar af verlicht te zijn, hy 't zijn gewisse maar had te vraagen, of hy de zelve lichtgeloovigheid gehad zou hebben, in geval Elizabets voorzeggingen den Koning gunstig hadden geweest; of tenminsten, of hy deze voorzeggingen niet door-grond zou hebben: dat zijn stilswygen in een zaak, daar des Konings leven in gevaar stond, misdadig was: dat zijn ontschuldigingen zeer blaauw waren: dat, zo hy voor 't gerecht getrokken wierd, hy gewisselijk veroordeeld zou worden: maar eindelijk, zo hy zijn schuld bekende, dat de Koning alles vergeeten, en hem herstellen zou, hoewel hy zeer vertoornd was over zijn manier van doen, en zijn hardnekkigheid in die te verdedigen. Kromwel staat 'er borg voor.

Hier uit kan men zien, dat, hoewel Fischer den Koning in de zaak der Echtscheiding zeer vertoornd had, Hendrik hem echter zijn misdaad niet verswaaren wilde. Maar deze Prelaat, altyd even trots en ontembaar, die niet bekennen willende, belemmerde men hem in het

1534.

No. 53.
Ziet de Bi-
bliotheek
van Cotton-
Cleopatra
E. 14.

1534. proces van de Non. En noch toen, hoewel men hem in de gevange-
nis kon zetten, en zijn goederen aantasten, vind ik niets, dat de
Koning zich van zijn ongeluk gediend heeft: en hy was 't zelve, die
door nieuwe lasteringen zich een schrikkelijker storm op den hals haal-
de, daar hy eindelijk door vermoord wierd.

Men sweert
aan alle kan-
ten d' onder-
houding van
de Wet der
Successie.

(a) Den
6 May.

Ziet d'O-
rigineelen
in de Bibli-
otheek van
Cotton Or-
bon.C. 10.

Na de zittingen des Parlements stuurde men Commissarissen aan al-
le kanten, om den eed van gehoorzaamheid aan de wet der Succes-
sie t'ontfangen. Een iegelijk deed ze zonder eenige swaarigheid, vol-
gens het formulier, 't geen 'er af gemaakt was; en Gardiner schry-
vende van (a) Winchester, ontboot aan Kromwel: dat d' Abten,
de Priors, en de Gardiaanen der Kloosters, de Priesters der Paroc-
hien, en der Kapellen van de provincie, altemaal dezen eed met
onderwerping hadden gedaan, in de tegenwoordigheid van de
Groot-Kamerling, van Mylord Audley, en van verscheidene Edel-
lieden: dat ieder Overste aan de Commissarissen een lijst had gegeven
van de Monniken van zijn Klooster, welke boven de veertien jaaren
waren: en dan men Afgevaardigden genoemd had, om hun eed
t'ontfangen.

(b) Zy
zijn van
den 4 May.
1534.

Ziet on-
ze Verza-
meling,
No. 56.
Rot. Claus.

Men weet niet, op wat wyze deze eed door de Geestelijkheid ge-
daan wierd. d' Acten zijn 'er af geregistreerd geweest; maar Maria
deed ze uit de Boeken wegneemen, hebbende aan Bonner een Com-
missie gegeven om aan kant te maaken 't geen onder Hendrik tegen
d'eer van de Roomsche Stoel, en de Kloosterorder, gedaan was: en
aldus worden d' Acten van verscheidene dingen, daar ik in 't gevolg af
spreken zal, niet meer gevonden. Maar Bonners naarstigheit heeft
zich niet over alles kunnen uitstrekken. Daar zijn (b) twe onderteke-
ningen van Kloosters overig: d'eerste is van de Prioer en de Monni-
ken van Langleroy, welke Dominikaners waren; van de Cordeliers
van Ailesbury; van de Dominikaners van Donstable; van de Corde-
liers van Bedford; van de Karmeliten van Hekking; en van de Cor-
deliers van Mare: en de tweede is van het Klooster van Deptford, wel-
kers Nonnen de regel van S. Dominicus volgden. Boven dat de Gee-
stelijken in deze Acten hun getrouwheid aan de Koning vernieuw-
den, erkenden zy plechtiglijk de geldigheid van zijn tweede huwelijk,
en beloofden, den Kinderen, die daar uit voortkomen zouden, ge-
trouw te zijn. Hier na erkenden zy Hendriks geestelijke opper-
hoofdigheid: zy verklaarden, dat de Paus geen meer macht had,
als d' andere Bischoppen: zy beloofden, den Koning te gehoorzaam-
men,

men, onaan gezien de censuren van 't Roomsche Hof: en zy verbonden zich altemaal met een eed; dat zy Jesus Christus, en zijn Euangelium, zouden prediken op een eenvoudige en oprechte manier, en overeenkomende met de Schriftuur, en d' Overlevering der Rechtzinnige en Katholieke Leeraars; dat zy God zouden bidden, eerstelijk voor den Koning, onder de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerken van Engeland; vervolgens voor de Koningin, en voor hun Kinderen; en daar na voor den Aardtsbisschop van Kantelberg, en d' overige Geestelijkheid, na ieders rang. De Priooren der zes Kloosters, welken wy zo even genoemd hebben, tekenden altemaal deze gewichtige verklaring, en zegelden ze met het zegel van ieder Broederschap; belijdende, dat zy 't uit hun vrye wil deden, zonder 'er toe gedwongen te zijn, en uit de naam van alle d'overigen des Kloosters.

1534.

Deze laatste clausulen staan niet in d' andere Afte.

Maar Morus, noch de Bisschop van Rochester, wilden nooit dezen eed doen, volgens de forme in de welke de zelve begreepen was. Gelijk de val dezer twe groote Mannen vermaard is, is het recht, dat wy 'er de trappen, en d' oorzaak, af verhaalen.

De Raad van Staat vergaderd zijnde te Lambeth, in 't Paleis des Aardtsbisschops, om verscheidene personen den eed te laten doen, wierd Morus voor de zelve gedagvaard. Men gaf 'er hem terstond het formulier af, gezegeld met het groot zegel. Hy vraagde na de wet, op de welke dezen eed gegrond was: en hebbende beide deze stukken genoegzaam geëxamineerd, antwoordde hy, dat hy niet en doemde, noch de geenen die de wet gemaakt hadden, noch de geenen die den eed deden; maar wat hem belangde, dat zijn gewisse, en de zorg van zijn zaligheid, niet toe en lieten, dat hy dit formulier tekende: dat, zo men 't echter begeerde, hy een anderen eed zou doen, die het zelve eind zou hebben. De Kancelier viel daar op in; dat Morus tot daar toe den eenige was, die dezen eed niet had willen afleggen; dat 'er de Koning ten uitersten over vertoornd zou wezen; en dat de Ridder zeer wel zou doen, zo hy dacht wat hy deed. Aldus ging hy weer heen; en van alle de geenen, die na hem verscheenen, was 'er niemand als Fischer, die de zelve schrooming had. De Raad zich ontlemmerd hebbende van d'andere zaaken, wierd Morus weer gedagvaard. Men vertoonde hem terstond, hoe veel lieden de successie, volgens de termen van het formulier, beswooren hadden. Morus antwoordde; dat hy niemand en doemde, om dezen eed gedaan te

Morus en Fischer weigerden den eed te doen.

1534.

hebben: maar dat hy zelve ze niet doen en kon. En als men 'er hem de reden af vraagde, antwoordde hy; dat, zo hy zich daar over verklaarde, hy den Koning meer vertoornen zou, als hy door zijn weigering had gedaan: vermits men hem alsdan aan zou merken als een man, welke ontkende, dat de wetten des Parlements met recht gemaakt waren. 't Was te vergeefs, dat men hem perste om te spreken: hy vernoegde zich met te zeggen; zo den Koning 't hem gebod, dat hy alsdan een memorie van zijn redenen zou geven. Kranmer voerde hem te gemoet; dat, dewijl hy niemand en doemde wegens den eed gedaan te hebben, hy niet 'en geloofde, dat het een zonde was; dat alles aldus op een bloote twyfeling uitdraaide; dat hy ten anderen wel wist, dat hy den Koning gehoorzamen, en zijn wetten onderhouden moest; dat derhalven, in plaats van een bloote twyfeling die aan d'een kant was, hy aan d'andere een volkomene zekerheid had, en derhalven gehouden was het zekere te doen, zonder zich met het twijfelachtige op te houden. Deze redenen verwaggelden Morus een weinigje; geevende de verdiensten van de persoon, die sprak, noch meer krachts aan zijn woorden, gelijk dezen Ridder naderhand bekende. Maar hy antwoordde; dat hy de swarigheden van wederzijde typelijk overwoogen had; dat zijn gewisse ten dezen opzichte een vast besluit had genomen; en dat, zo men 't begeerde, hy sweeren zou, dat zijn weigering gegrond was op een waarachtige bekommering van conscientie, en niet op een enkele sinlijkheid, of halfsterrigheid. Den Abt van Westmunster liet zich hier op hooren; dat, op wat wyze Morus de zaak aanschouwde, zijn gewisse hem bedroogen had; en eindelijk dat, de groote Raad des Koningrijks van een ander gevoelen zijnde, Morus zijn gewisse hervormen moest. Deze redenering voegde zeer wel aan een rijke Abt, gelijk die; en wy konden daar uit besluiten, hoe teder zijn conscientie was. Morus antwoordde; indien hy den eenige tegen het geheele Parlement was, dat hy zich van zich zelve wantrouwen zou; maar dat, zo hy de groote Raad van Engeland tegen hem had, hy de gantsche Kerk, die groote Raad der Christenen, voor hem had. Kromwel, die Morus hertgrondiglijk beminde, gelijk deze zulks erkent, was zeer geraakt over hem na zijn bederf te zien loopen. Hy betuigde, dat hy liever zoude willen, dat zijn eigen Zoon her hoofd verlooren had, dan hem in de zelve staat, als Morus, te vinden.

Morus en Fischer aanboden echter, een anderen eed te doen,
om

om de successie, ten hunner opzichte, aan Annas Kinderen te verzekeren: en de reden, die hen bracht tot deze aanbieding te doen, was dat het in de macht des Parlements stond, de successie te regelen. Kranmer, wiens gemaatigdheid en voorzichtigheid groote lof verdienen, zag met een opslag alle de gevolgen van dit dispuut. Hy oordeelde, dat d'achtbaarheid dezer twe groote Mannen, en hun halsterigheid, hen ten einde toe onderschraagende, men niets van hen verkrygen zou, dan 't geen zy zouden willen toestaan. Dit deed, dat hy een zeer dringende brief aan Kromwel schreef; om hem te bidden, zo veel te weeg te brengen, dat Hendrik zich met hun aanbieding vernoege. Hy vertoonde hem; dat, zo Morus en Fischer de successie eenmaal beswooren, de gerustheid algemeen zou wezen; en dat men gantsch geen swarigheid zou maaken in de wet des Parlements t' ondertekenen, als men zich door dit voorbeeld beschut zou zien: maar deze wyze raad wierd niet gevolgd. De Koning tegen hen vergramd, stuurde hen na den Tour; en op dat zy niet tegen zijn Echtscheiding, of tegen zijn Opperhoofdigheid, zouden schryven, deed hy hen papier en inkt beneemen. Den ouden Bisschop wierd inzonderheid zeer kwalijk gehandeld: men beroofde hem van 't tydelijke, en 't geestelijke, zijns Bisdoms, en van alle zijn goederen; zelfs liet men hem nauwelijks eenige oude vodden, om zich te bedekken: en men gaf hem in zijn gevangenis, noch spyzen na zijn staat en zijn ouderdom, noch andere dingen die hy hoognoodig had. De brief, welke hy hier over aan Kromwel schreef, betoont genoegzaam, hoe zeer deze handeling hem pynigde. Maar het overige van deze droevige historie, die een vlek aan Hendriks geheugen is, tot ons darde Boek behoorende, zoo laat ons ons haasten om dit te besluiten.

Hoewel men in het laatste Parlement met den Paus gebroken had, was Hendriks Opperhoofdigheid echter noch niet wel bevestigd. Dit was het werk der zittingen van November, en December; daar gantsch geen lichten afoverig zijn, zijnde de Journaalen verlooren. Wy moeten derhalven de kennis daar af van elders haalen.

d'Eerste Wet, welke men te voorschijn zagkomen, bevestigde 't geen de Vergadering der Geestelijkheid alreeds verklaard had; dat den Koning het Opperhoofd des Kerks van Engeland was. 't Parlement voegde 'er by; dat de Koning, en zijn Navolgers kennis zouden konnen neemen van de dwaalingen, ketteryen, en misbruiken, en daar in voorzien.

1535.

Ziet het Boek: geheeten *Ge-denktekenen van Weaver*, pag. 504. en 506.

Morus en Fischer in den Tour gezet.

Andere houding des Parlements.

Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid erkend.

1534.

Beveliging
van den eed
wegens de
succesie.

Een andere Wet bevestigde 't formulier van den eed, daar hier voor af gesproken is. Want hoewel de twe Huizen, in 't besweeren van de succesie, het zelve gevolgd hadden, weigerden verscheidene perfoonen zich daar na te voegen, onder voorwending dat de Wet het niet goed gekeurd had: maar het Parlement verklaarde, dat men het volgen zou, op de straffen begreepen in de Wet.

d'Eerste.
lingen of An-
nates, en de
Tienden
den Koning
toegewezen.

Door een andere Wet, wierden d' Annates en de Tienden den Koning toegewezen, als het Opperhoofd. De Geestelijkheid had de smooring der Annates zeer wel behaagd, in de hoop dat de Kerk van dit recht ontlast zou wezen. Maar vermoedelijk zou ze grooter weerwil gehad hebben om daar in te bewilligen, indien zy voorzien had, dat men ze altijd van haar zou eischen, hoewel voor een ander als den Paus. Men sprak'er ook niet af, voor dat al het geen, 't welk men in de Vergadering der Geestelijkheid tegen de Roomsche Stoel te doen had, afgedaan was. Thans arbeidde Hendrik om de rechten des Paus op zich te doen overbrengen: en gelijk het Parlement de Geestelijkheid wel wat vernederen wilde, wierd'er des Konings voorstelling wel aangénouwen; zijnde de Geestelijkheid, zonder een vreemde bystand, niet bekwaam om hem te wederstaan.

Misdaaden
misdaaden
van Staat
verklaard.

Vervolgens stelde men vast, welke misdaaden misdaaden van Staat geacht zouden worden; gelijk als die van Hendrik de naam en waardigheid van Koning, of zijn andere tytels, te betwisten; en hem Ketter, Scheurmaaker, Tiran, Ongeloovige, of onwettigen Bezitter, te noemen. d'Ongebondenheid van eenige Monniken gaf voet tot deze wet, die aan haar overtreders het privilegie der vryplaatsen weigerde.

Wettot
d'instelling
van Suffra-
gaanen.

Men sprak ook van Suffragaanen in te stellen, na het voorbeeld der eerste Kerk, op dat de Sakramenten, volgens d'oude gewoonte, te beter bediend, veele goede werken te lichter geoeffend, en de heilige verborgenheden met meer nutheids gecelebreerd mochten worden. Thedfort, Ipswich, Kolchester, Douvres, Gilford, Southampton, Tauthon, Schafsbury, Molton, Maldebourg, Bedford, Leicester, Gloucester, Schrewsbury, Bristol, Penreth, Bridgwater, Nottingham, Grantham, Hul, Hultington, Kambrige, Pereth en Barwik, S. Germain in Cournouaille, en 't Eiland Wig, wierden genoemd tot zo veel Suffragaanstoelen. En om die te vervullen, moest de Bisschop van het Bisdom twe perfoonen aan de Koning voorstellen, die'er een af verkoozen hebbende, hem aan den Aardtsbisschop van de

de Provincieftuurde, om gewyd te worden. Dit gedaan zijnde, kon de Suffragaan zijn jurisdicte oeffenen, volgens de macht van de Biffchop des Bifdoms, of volgens d'oude gewoonte: maar zijn macht moest niet duuren als ter bescheidenheid van den Biffchop des Bifdoms. Een iegelijk kan in onze Verzameling zien, hoe dit volbracht wierd. Men twyfelde niet, of dit was d'order der oude *Chorepifcopi*, ingesteld voor het eerste Concilie van Nicea, en vervolgd tot aan de negende Eeuw, wanneer een Dekretaal van Damafius nagebootst zijnde, men hen affchafte, hoewel by trappen. Hendrik de VIII. herstelde hen in Engeland.

1534.

No. 55.

Men raadpleegde eindelijk wegens geld aan de Koning te geeven, die sedert twee jaaren geen geld van het Parlement genooten had. Men verhefte uitsteekend zijn goed beleid. Men vertoonde: dat hy Engeland sedert vier-en-twintig jaaren in rust, en overvloed, had gehouden, hoewel hy met zijn gebuuren dikwils oorlog had gevoerd: dat hy zeer groote kosten had gedaan tot den oorlog van Schotland, tot de fortificatien van Kales, en tot den oorlog van Ierland: dat hy arbeide om d'Ierlanders te beschaaven, een Volk tot die tijd toe halferrig, onredelijk, dom, en wild, en hen tucht en wetten te doen aanneemen: dat hy de grensplaatsen versterkte, te Douvres een nieuwe haven deed maaken, en die van Kales verhielp: dat, niet verneogd met zijn Volkeren geduurende zijn leven gelukkig te maaken, hy hen ook het zelve geluk na zijn dood wilde verzekeren: dat het Volk van haar kant eenige zucht, en eenige erkenenis, voor deze goede Vorst behoorde te hebben. Hendrik, van zijn kant, gaf aan 't Volk een algemeene vergiffenis, doch echter bepaald volgens de gewoonte. Fischer en Morus waren 'er buitengeslooten; en daarenboven veroordeelde het Parlement hen, door twee byzondere vonnissen, tot de gevangenis, en de verbeuring van goederen. Men begreep meer andere Geestelijken in Fischers sententie; te weeten, Christoffel Plummer, Niklaas Wilson, Eduard Powel, Rykaard Ferherstone, en Myles Willys, welke altemaal geweigerd hadden de successie volgens het formulier te besweeren. Alle hun beneficien wierden op den 2 January 1535. ledig verklaard; maar weinige personen verhaastten zich om Fischers plaats te bekleeden: want Jan Hillsley, die op hem volgde, wierd niet eer gewyd als in den jaare 1537. Wat Morus belangt, de nyd had veel deels aan zijn verwyzing. Men beschuldigde hem van ondankbaarheid jegens den Koning,

Morus en
Fischer van
het Parle-
ment veroor-
deeld.

1534.

die hem met weldaaden had opgehoopt: men betichtte hem met zaad van verdeeldheid onder 't Volk gestrooid te hebben en de successie niet te hebben willen besweeren. Men verbrak de giften, welken den Vorst aan hem had gedaan.

Openbaare
gevoelens
over deze
veroordeeling.

d'Eenen laakten deze strafheid: d' anderen die in een tijd van omkeeringen noodzaakelijk oordeelende, zeiden, dat twe personen van dit gewicht niet te straffen, geweest zou hebben de halfterigheid der anderen bekrachtigen, en de Koning de genegenheid zijner Onderzaaten onttrekken. Men geloofde niettemin, dat, hun veroordeeling aangemerkt konnende worden als een vervolging, zy hen doorluchtiger maakte, en hen meer machts gaf in den geest des Volks, 't geen zich lichtelijk laat vermurwen, als de lieden lyden, en dikwils een beter gevoelen opvat van de zaaken, om de welken het hen zich ziet opofferen. Anderen verwonderden zich over de gerechtigheid Godts, die Morus en Fischer eindelijk byna zo strengelijk handelde, als zy een groot getal van personen gehandeld hadden. Deze had Luithers Aanhangers met alle geweld vervolgd: en wat Morus belangt, hy had hem geen quartier gegeven, zo lang als hy zich met de macht in de hand had gezien.

Aldus eindigden de zittingen des Parlements, met de welke wy dit Twede Boek eindigen moeten, om tot een darde spacie van tijd over te stappen, waar in wy Hendrik zijn Staat zullen zien regeren, zonder zijn gezag met anderen te deelen. Maar eer wy daar komen, zo laat ons een weinigje spreken van de voortgangen, welke de Reformatie in Engeland had gedaan.

Voortgang
der Reformatie in
Engeland.

Volsey, Kardinaal van Jork, vervolgde de Novateurs, of Invoerders der nieuwheden, niet strengelijk; 't zy dat zijn haat tegen de Geestelijkheid de geene maatigde, welke hy tegen hen gehad zou kunnen hebben; 't zy dat hy zich verheugde over haar te pynigen. Zo lang als het proces, aangesteld om d'Echtscheiding, duurde, wierd 'er niet een Aanhanger van Luither veroordeld; en 't staat te gelooven, dat deze zachtheid op Hendriks bevelen gegrond was: Want de leere der Reformateurs aanmerkelijke voortgang doende, ontbrak 't de Geestelijkheid aan geen voorwendingen om haar wreedheid t'oeffenen. Wyders droeg de Koning zich waarschijnlijk hier aldus in, om de Paus te doen gevoelen, dat de Ketterry in Engeland ingevoerd zou worden, indien het Roomsche Hof altijd even onverbiddelijk bleef.

Maar

Maar Volseys ongenade opende den Reformateurs een veld van lydingen. Morus verzocht aan de Koning, d' uitvoering der wetten tegen de Kettters. Hy vertoonde hem; dat het middel om de Paus te winnen was, de Geestelijkheid beschermen, en de leere verdedigen; en dat hy hier door veel meer te weeg zou brengen, als door de dreigementen, en de strengheid. Hendrik beval dan, dat men deze wetten in 't werk zou stellen; en hy verbood, de werken der Kettters te leezen, en 'er in Engeland te brengen: 't geen echter niet en belettede dat'er eenigen gezien wierden. Ieder jaar kwamen 'er van Antwerpen nieuwe Traktaaten tegen d'ongeregeldheden der Geestelijkheid, tegen de Bedevaarten, tegen d'aanroeping der Heiligen, tegen de Reliquien, tegen de Verdiensten der Goede Werken, en tegen den Beeldendienst. Tindal, Joye, Constantinus, en d'andere Auteurs dezer Traktaaten, predikten niet als het geloof in Jesus Christus, en de gehoorzaamheid aan het Euangelium.

't Boek, 't geen het meeste gerucht maakte, was d' Overzetting des Nieuwen Testaments. De gantsche Geestelijkheid klaagde, dat ze kwaad en valsch was. Maar Tonstal, Bisschop van Londen, een Prelaat van een altijd volmaakte maatigheid, wilde niemand hier over vervolgen: hy deed alleenlijk zijn best, om dit Boek te smooren. Op zekere tijd, zo als hy van Kamerijk wederkeerde, door Antwerpen trekkende, liet hy Pacquinton, een Engelsch Koopman van de stad, haalen, en bad hem, te verneemen, hoe veel men van die Testamenten zou kunnen krygen. Pacquinton, een geheim vriend van Tindal, verwittigde hem van 't geval, 't geen Tindal heel wel aanstond. Hy wist, dat zijn eerste overzetting niet vry van feilen was. Hy wenschte die te verbeteren: maar hy was arm; en veel exemplareen van zijn boek bleeven hem op den hals. De Bisschop kwam dan recht van pas deze exemplareen opkopen, welke vervolgens verbrand wierden. 't Volk vergramd over deze ontheiliging, besloot, dat de heerschende Religie weinig met het Evangelie over een moest komen. 't Was genoeg om de vooroordeelen tegen de Geestelijkheid te verdubbelen, en zeer groote genegtheid tot het leezen van de Bybel te doen ontstaan.

Tindal zijn tweede druk voltrokken hebbende, stuurde 'er een groot getal van exemplareen af na Engeland. Omtrent deze tijd wierd Constantinus by de kop gevat. Den Kancelier ondervraagde hem in 't byzonder, en beloofde hem zijn genade, indien hy ondeckte, wie de

1534.

Verscheidene Traktaaten tegen de Roomsche gesinden.

't Nieuw Testament door Tindal overgezet. Ziet Hall.

Te Londen verbrand in de straat Gheapside:

1534. de Ketters aangemoedigd, en bygestaan had, om dit boek weer te drukken. d' Aanbieding aangenomen zijnde, zei Constantinus, dat het de Bisschop van Londen was, die, met alleen de helft van d' eerste druk dezès Testaments te koopen, Tindal opgewekt had, om het weer op de pers te leggen. Al de wereld schertste met dit werk; en de verstandige lieden verwonderden zich over Tonstals bezadigheid.

Den 24
May 1530.
't Is het
laatste stuk
van het
tweede Deel
der Conci-
lien van
Engeland
van Spel-
man.

Request
der Ar-
men, ge-
schreven
door eenen
Fische, van
Grayes-um
een Broe-
derschap
van Rechts-
geleerden
alzo gebee-
ren.

Maar de Geestelijkheid wraakte deze Overzetting, en beloofde een beter; verhoopende de nieuwsgierigheid des Volks daar door te dempen, of te verflaauwen. Toen ook den Aardtsbisschop van Kancelberg, de Kancelier Morus, en de Bisschop van Londen, met eenige Godtsgeleerden, en Canonisten, een Acte maakten, om in het Lof het leezen der Kettersche boeken te verbieden, voegden zy 'er by; dat, hoewel de Bybel bywylen in de handen des Volks gesteld was geweest, 't leezen van dezelve niet noodzaakelyk was; en dat de Koning, ten minsten alstoen, wel deed die niet toe te laten. Aldus verdween al de hoop van de Bybel in 't Engelsch te hebben.

Een ander geestelyk 'en aangenaam boek wierd wel ontfangen. 't Voerde tot tytel *Request der Armen*. Hier in klaagden de rechte Armen: (,) dat d' aalmoessen, welke aan hen gedaan moesten worden, van sterke en luye Monniken weggénomen wierden: dat als ieder der vyf Bedelorders by wyken maar een stuiver van elk huis des Koninkrijks had, zulks een genoegsaame som maakte, om der rechte Armen t' onderhouden: dat de Bedelmonniken 't gemeen ten last waren, zonder 'er eenige dienst aan te doen: dat, zo hun schrokkingheid verdiende beteugeld te worden, de gierigheid en wreedheid der Pauzen gedoemd moesten worden; dewyl zy niemant uit het Vagevuur trekkende, als die legaten aan de Kerk maakten, de zielen der Armen daar in lieten. Anna van Boelan toonde dit Request aan de Koning, die 'er zeer wel over in zijn schik was, en niet begeerde, dat men 'er den Auteur af zou moeyen. 't Zy dat het de Geestelijkheid toen ter tijd aan goede Sehryvers ontbrak, buiten den Bisschop van Rochester, 't zy dat hy haar belangen liever van wereldlyke personen wilde doen verdedigen, Morus ging altoos dit Request wederleggen, en gaf aan zijn antwoord tot tytel, *Request der Zielen van 't Vagevuur*. Hier vertoonde hy de lydingen dezer arme Zielen, en de verlichting welke zy door de Missen der Monniken ontfingen. Vervolgens sprak de Ziel van een Vader, van een

een Grootvader , of van een Overgrootvader , tot zijn Kinderen , en beswoer hen , de verdediging der verdrukte Geestelijken t'onderneemen. Dit gedaan zijnde , trachtte Morus te bewyzen , met plaatsen van de Schriftuur , en met redenen gegrond op andere minder precieze plaatsen ; dat de gantsche Kerk sedert verscheidene eeuwen 't Vagevuur geloofd had. Zyn Dissertatie met een treffelijke en aangename styl geschreeven zijnde , en den Auteur zijn vernuft , en welsprekendheid , daar in doende gelden , wierd ze zeer welaangenomen : maar ze bracht voor de Geestelijkheid een kwaade werking voort. Men ontdekte 'er in , dat , zo het Vagevuur , 't geen het eenige middel was daar de Monniken door bestonden , eenmaal om ver gestooten wierd , men veel verder zou kunnen gaan. Jan Frith wederlc Morus , den Bisschop van Rochester , en den Drukker (a) Rastal , die eenige Samenspraaken over dit onderwerp gemaakt had. Gelijk hun groote redenering was , dat onse boete nooit zonder gebrek zijnde , men een andere staat moet stellen , onder de welke men die volmaakt kan maaken ; betoonde Frith : (..) dat onze zonden ons vergeeven worden , ten opzichte van Jesus Christus lyden , en niet ten opzichte der trappen van onze boete ; dewyl God minder een volmaakt , als een oprecht berouw , vereischt. Hy wees aan het onderscheid , 't geen 'er is , tusschen de straffen die wy in dit leven lyden , en de straffen des Vagevuurs : dat wy in die of kastijdingen hebben , om ons weer tot de godvruchtigheid te brengen ; of schrikkelijke voorbeelden , om ons van de zonde af te wenden : maar dat d'anderen , deze werkingen niet voort en brengen : eindelijk , dat d' eenen , kunnen bestaan met de genadige vergeeving onzer zonden , en d' anderen niet. Vervolgens , om de genoegzaamheid van Jesus Christus , voldoening te bewyzen , brengt hy te berde alle de plaatsen , daar de Schriftuur zegt , dat onze zonden ons uit genade vergeeven worden ; waar uit hy besluit , dat de vergiffenis niet uit genade kan zijn , indien de menschen die in een Vagevuur boeten : dat de plaatsen , daar God verklaart , dat een iegelijk na zijn werken gehandeld zal worden , deze leere om ver stooten : dat men die te vergeefs uit het Oud Testament tracht te bewyzen ; dewyl , volgens de Schoolleeraars , niemand voor Jesus Christus dood in 't Vagevuur geweest heeft : en dat , wat het Nieuw belangt , Morus , maar te raad had te gaan met Erasmus , zijn boezemvriend : dat de woorden des Apostels aan de Korinthiers zichtbaarlijk een gestadige

1534.
Morus
schrijft tot
de verdedi-
ging van 't
Vagevuur.

Frith we-
derlegt Mo-
rus.
(a) Morus
Bloedver-
want.

1534. „ verbeelding zijn , daar men geenige deelen van kan afzonderen ,
 „ om 'er een letterlijke zin aan te geeven : dat men door dit vuur ver-
 I. Kor. 3. 12. „ staan moet de vervolging , daar de Kerk mee gedreigd word , en
 „ welke de Schriftuur elders de *proeve des vuurs* noemt : dat de Va-
 „ ders van het IV. Concilie , als S. Ambrosius , S. Hieronymus , en
 „ S. Augustinus , 't Vagevuur nooit geloofd hebben. Waarlijk ,
 „ *vervolgt Frith* , S. Augustinus is verder geweest als d' anderen ; en
 „ hoewel hy opeenige plaatsen betuigd heeft , dat hy dit vuur niet en
 „ geloofde , drukt hy zich vervolgens minder preciezelijk uit : hy
 „ zegt , dat het een questie is om te doorgronden , maar dat men ze
 „ nooit volkomentlijk zal kunnen verklaren. Deze leere heeft eerst
 „ begonnen aangenomen te worden omtrent de tijd van Gregorius de
 „ Groote. d' Order van S. Benedictus zich alstoen aan alle kanten ver-
 „ spreidende , beslooten de Monniken , zich te dienen van een gevoe-
 „ len , 't geen hen zo voordeelig was. Daar wierden verschijningen , en
 „ droomen , in 't werk gesteld , om 'er 't geloof af te bevestigen ;
 „ 't welk hen zodanig gelukte , dat d' andere Monniken wel haast dit
 „ voorbeeld volgden.

De Geestelijken , verbitterd tegen Frith , wenschten wel hem een wezendlijk vuur te doen gevoelen , om dat hy hun gewaand vuur had willen uitblusschen ; maar Frith niet in hun macht zijnde , veinsden zy. Ondertusschen stond de Wederlegging van Morus Request veelen lieden zeer wel aan , en had een groot getal van goedkeurders , hoewel in 't heimelijk. De slimste verwyting , welke men aan de Reformateurs deed , was dat hun leere niet gevolgd en wierd als van Vrouwen , van Ambachtsgasten , en van slechte , kwalijk opgevoede , en onweetende lieden. Maar men antwoordde : dat het zelfde aan Jesus Christus verweeten had geweest , zijnde zijn Discipelen uit de laagste staaten getrokken : dat het Euangelium den armen aankondigd moet worden : dat God , om d' onmeetelijkheid van zijn macht te toonen , zich in de mirakelen niet en dient van rijken , noch van edelen , noch van machtigen ; maar van armen , en van verachten : eindelijk , dat men in de ryken , en in d' edelen , niet lichtelijk gevonden zou hebben een Euangelische eenvoudigheid , een ontbinding van d'aardsche zaaken , en andere gesteldheden , noodzaakelijk in een Religie , die niet als lydingen voorstelt.

De twe partyen bestreedden malkander in 't eerst aldus met de pen :
 maar de Reformateurs eindelijk gestadig nieuwe krachten krijgende ,
 nam

nam de Geestelijkheid, die met al haar dispuiten niets ter wereld op deed, toevlucht tot andere wapenen. Ettelijkerampzaligen wierden in de geyangenis gesleept; om dat zy hun Kinderen 't Gebed des Heeren in 't Engelsch geleerd, eenig verboden boek geleezen, en Lutherische Predikanten geherbergd hadden; om dat zy de Vasten niet hadden onderhouden; om dat zy zich niet en hadden Gebiecht; om dat zy niet ter Communie hadden geweest; en om dat zy de Bedevaarten, de Beeldendienst, en de Gebreken der Geestelijken, gedoemd hadden. Gelijk de meeste onwetende en eenvoudige menschen waren, deeden zy afswearing; zijnde verwaggeld door de geyangenis, en door 't gezicht van een houthoop. Niettemin had Hitton; Stedehouder van Maidstone, de standvastigheid van Martelaar te sterven. Hy reisde dikwils na Antwerpen, en bracht'er verbodene boeken van daan.

Bilney, een der voornaamsten van deze Martelaars, had alreeds afswearing gedaan. Hy vertrok zich vervolgens te Kambrige, daar zijn gewisse hem zodanig knaagde, dat men vreesde, dat hy in vertwijfeling zou vallen. Men bewaakte hem gantsche nachten; maar zijn wroegingen ten einde van een jaar hem eenige rust latende, nam hy het besluit van zijn misdaad door een openbaare belydenis te boeten: en om zulks te zekerder te doen, bracht hy twe jaaren toe met de materien der Religie te betrachten. Eindelijk vertrok hy na de Provincie van Norfolk; geloovende, d' eerstelingen van zijn Predikamt aan zijn land verschuldigd te zijn. Hy deed over al een openhertige bekenenis van zijn afval; besweerende de volkeren, niet te vallen in d' Afgodery, en zich niet te vertrouwen noch op Bedevaarten, noch op de Kap van S. Franciscus, noch op de voorbidding der Heiligen, noch op de kracht der Beelden, hun huizen niet te verlaaten; maar aalmoessen te doen, een vast geloof in Jesus Christus te hebben, en aan hem in het Sakrement hun herten, hun geesten, en hun genegentheden t' offeren. Men greep hem terstond by de kop; en na hem ontwyd te hebben, doemde men hem ten vuur. De Monniken trachtten hem om te zetten; en konnende daar niet toe geraaken, strooiden zy eindelijk uit, dat hy afswearing gedaan had. Maar indien dit waar had geweest, zou d' acte van zijn afswearing in des Bisschops Boeken gesteld zijn geworden. Nu heeft men nooit eenig geschrift van dezen aart gezien. Eenigen zeiden alleenlijk, dat zy't hadden hooren leezen. Andere ontkenen 't; doch zich hier over vervolgd ziende, beleeden

1534.
Vervolging
der Reformateurs.

Ziet Morrus.
Ziet Tindal.

Historie
van Bilney.

Ziet Latimers Sermoenen.

Ziet het
eind van 't
Eerste Boek
onzer
Historie.
Ziet Fox.

1534.

zy, dat zy zich bedroogen hadden : zodanig was toen de schrik ; welke de Geestelijkheid in de gemoederen verspreidde. Morus zelve stijfde dit gerucht. Maar in die tijd kon een leugen wel voor waarheid gaan ; dewijl al de wereld gedwongen was de zelve voor zodanig aan te neemen. Ten anderen , als een man in de gevangenis is , en dat niemand hem ziet , doet men hem zeggen 't geen men wil. Eindelijk , dit is 'er een bewijs af , dat men dit gerucht gezaaid heeft om Bilney d'eer des Marteldoms te beneemen , dat verscheidene perfoonen vervolgens recht deden aan zijn standhaftigheid , en geloof ; onder anderen (a) Mattheus Parker. Hy verhaalt ons 't geen hy gezien had : dat Bilney het vonnis zijns doods zonder eenige verandering ontving : dat de blijdschap op zijn aanzicht , en in zijn redenen , uitblonk : dat hy met appetijt brood at , en bier dronk : dat iemand zich daar over verwonderende , hy hem ten antwoord paste ; dat het ligchaam tot het eind toe onderhouden moest worden. Hy uitte dikwils deze woorden : *Wanneer gy door het vuur zult gaan , zo zult gy 'er niet af verteerd worden.* Somtjids de vinger in de vlam van een kaars steevende , zeide hy : dat hy wel wist , hoe schrikkelijk zijn straf was ; maar dat de ziel , door 't verbranden van het (b) dekstroo , gezuiverd zou worden. Gaande ter straf , en ziende , dat men hem tot volstandigheid vermaande , zei hy : dat de Bootsgezellen zich over de storm troosten , in de gedachte van de haven te bekomen : dat , wat hem belange , dewijl hy wist , dat hy gelukkiglijk in de haven zou geraaken , hy zich aan Godts wil onderwierp. Op de strafplaats gekomen zijnde , las hy overluid het Symbolum der Apostelen , om zijn geloof te kennen te geeven : waar na hy met een grooten yver zijn gebed deed. Vervolgens sprak hy de 143. Psalm , en hield stil , om deze woorden te betrachten : *O Heere , gaat niet in het gerichte met uwen knecht , want niemand die leeft zal voor uw aangezicht rechtvaardig zijn.* De Doctor Warner , die hem verzeld had , nam eindelijk afscheid van hem , stortende zeer veel traanen. *Vaart wel , mijn waarde vriend ,* zei Bilney tot hem , met een zeer helder gelaat , *maakt gestadig over de kudde , die u vertrouwd is ; en draagt zorg , dat onzen Heere u aldus arbeidende vinde , als hy u rekenschap van uw bediening sal komen afeischen.* De Monniken wetende , dat men hen zijn dood verweet , en vrezende , dat deze gedachte hen veele aalmoessen zou doen verliezen , baden hem , dat hy hen by 't Volk ontschuldigen wilde. Hy eindigde zijn leven met deze daad van liefde ; latende een groot

Ziet Fox.
(a) Hy
wierd na-
derhand
Aardsbif-
schop van
Kantel-
berg.

(b) Aldus
noemde hy
zijn lig-
chaam.

Den 10.
November.

Hy word
verbrand.

groot gevoelen van zijn deugd. Gelijk hy alle de materien noch niet doorgrond had , verscheelde hy , ten opzichte des Sakrements , niet van de Roomsche Kerk.

Zijn dood bracht de schrik in de swakke geesten; doch zy gaf ter zelve tijd nieuwe krachten aan d'onversaagde herten. Rykaard Byfield , Monnik van Edmond-Roy , en discipel van Barnes , deed in 't eerst afweering: maar kort daar na liep hy uit zijn Klooster , en begaf zich na Londen. Van hier dikwils na Antwerpen trekkende , bracht hy 'er altijd boeken van daan , bekwaam tot zijn voorneemen. Men kreeg 'er de lucht af; en men greep hem by 't hoofd: en gelijk hy beweerde , dat deze boeken goeden nut waren , en dat hy vrymoediglich sprak van d'ongebondenheden der Geestelykheid , veroordeelde men hem ten (a) vuur. Jan Tewksburyes , Ambachtsman van Londen , kreeg zijn vonnis te Chelsey , in het huis van Morus , door de mond van Stokkely , die Bisschop van Londen was , sedert de verplaatsing van Tonstal te Durham. Twe mannen , en een vrouw , ontvingen te Jork de zelve straf.

't Huis der Gemeente klaagde eindelijk over deze strafheid. Maar de Koning had toen geen ooren voor hun klachten. De Geestelyken hun zaak dan voortzettende , sleepten Jakob Bainham in de gevangenis , om ook den Adel een schrik aan te jaagen. Hy was van de Societeit des (b) Tempels.

De Kancelier hem niet konnende doen bekennen , welke personen van den Tempel de nieuwe gevoelens volgden , deed hem in zijn tegenwoordigheid geesselen , en stuurde hem in den Tour , daar hy gepynigd wierd. Bainham beschuldigde niemand; maar hy deed afweering. Deze afval niet zonder wroegingen blyvende , ging Bainham na de Kerk , met een Testament in de hand; bekende , met de traanen in d'oogen , dat hy zijn Zaligmaaker verloogchend had; en bad zijn vrienden , hem niet na te volgen. Men sloot hem dan weer in den Tour; want de Bisschoppen , ziende dat het Volk morde over de wreedheid , met de welke de Reformateurs in hun gevangnissen gehandeld wierden , stuurden hen toen in des Konings gevangnissen. Bainham wierd van drie zaaken beschuldigd: 1. dat hy de ligchaamelyke tegenwoordigheid niet en geloofde: 2. dat hy tegen d'aanroeping der Heiligen had gesproken: 3. dat hy gezegt had , dat (a) Thomas Bekket een Moordenaar was , en verdoemd zo hy zich niet en had bekeerd. Zijnde dan veroordeeld als een Ketter , en Wederafge-

1534.

Byfield ge-
marteld , ge-
gelijk ook
meer ande-
ren.

(a) Den
11. No-
vember.

Jakob
Bainham ge-
vangen ge-
zet.

(b) De
Tempel is
een plaats,
alwaar in
een socie-
teit veeler-
hande per-
soonen ver-
gaderd
zijn, die in
de Rechten
studeren, en
bestaan een
schoone en
grootte wyk
van Lon-
den.

(a) S. Tho-
mas van
Kantelb.

1534.
Hy sterft
Martelaar, in
April 1532.

Ziet het
Register
van Ton-
stal.

Artykelen,
welken men
de meesten
deed tekenē.

vallene, stierf hy Martelaar. Anderen hadden, een weinigje voor hem, het zelve lot gehad: maar Fox en heeft 'er geen byzonderheden af geweeten. Bainhams dood was de laatste daad van Morus wreedheid, die zijn ampt neer lei.

Krome en Latimer waren gedwongen verscheidene artykelen van d'oude Religie te tekenen: (..) dat 'er een Vagevuur was: dat de „zielen, die daar in wāren, groote verlichting ontvingen door de „Missen, welken men voor hen deed: dat de Heiligen Middelaars „waren, en voor de geloovigen hier beneden baden: dat men ge- „houden was hen t' eeren, en aan te roepen: dat het niet alleenlijk „een werk van godvruchtigheid, maar ook van verdienste was, be- „devaarten te doen: dat de geenen, die gelofte van kuisheid had- „den gedaan, niet trouwen moesten, zonder een dispensatie van „de Paus: dat de macht van te binden en t'ontbinden, gegeven „aan S. Petrus, op zijn Navolgers overging, hoewel ze van een „kwaad leven waren: dat ze den Overigheden, noch den Vorsten, „niet kon toebehooren: dat het gebed, de vasten, in een woord „de goede werken, verdienstelijk waren: dat Priesters, van hun „Bisschop opgeschort, de heilige diensten niet en mochten pleegen, „voor zy zich gezuiverd, en de Bisschop hen hersteld had: dat de „Sakramenten, ten getale van zeven, altemaal de genade aan zich „gehegt hadden, welke zy den geloovigen mededeelden: dat de „wyingen, en de zegeningen, ingesteld van de Kerk, goed en hei- „lig waren: dat het een goede zaak, en een heilzaam werk was, in „ieder Kerk beelden van Jesus Christus, en de Heiligen, op te rech- „ten, hen te vercierē, en kaarsen voor hen te doen branden: dat „de Vorsten niet gehouden waren, aan hun Onderzaaten de Bybel „in de gemeene taal te geeven. Men ziet hier uit, hoedanig de ge- „voelens der Reformateurs waren, en dat men in 't eerst niet en sprak van de ligchaamelijke tegenwoordigheid. Frith was de eerste, die ze in twyfel trok, immers onder d'Engelschen, welke de Boeken van Zuinglius en OEcolumpadius noch niet gezien, en niet als die van Luther gehad hadden.

Frith be-
strijde eer-
ste de Lig-
chaamlijke
Tegenwoor-
digheid.

In den Jaare 1532, bracht de Geestelijkheid haar woede tot in den boezem des aardrijks. Tot daar toe had men alrijd een testament met deze woorden begonnen: *Ik laat mijn ziel aan God, en aan onze Vrouw, en aan alle de Heilige van 't Paradijs.* Maar Willem Tracy, van de Provincie van Worcester, diende zich van een andere styl.

Hy

Hy liet zijn ziel aan niemand als aan God, door de bemiddeling van Jesus Christus, in wien alleen hy zijn vertrouwen stelde, zonder de voorbidding der Heiligen te verzoeken. Aldus maakte hy geen Legaten aan de Kerk; begeernde niet, dat men voor zijn ziel zoubidden. De Bisschop van Londen verdoemde Tracy, en beval aan Parker, Officiaal van Worcester, 't ligchaam te gaan ontgraaven. Den yverigen Parker ging boven zijn last; want hy deed het verbranden. 't Register wyft ons wel aan, dat deze man gelattigd was voor een gedeelte van 't geen hy deed; maar hy was het geensins voor het overige. Tracys Erfgenaamen trokken hem hier over ook, omtrent twee jaaren daar na, voor 't Gerecht, deden hem afzetten, en tot 400. Ponden boete verwyzen.

Thomas Harding, uit de Provincie van Buckingham, een man van hooge ouderdom, die in den jaare 1506. afweering gedaan had, verbergde zich dikwils in de bosschen. Men volgde hem; en men ontdekte eindelijk, dat hy 'er ging, om te leezen. Hier op bezocht men zijn huis; en men vond 'er eenige quaternen van Tindals Testament. Men sleurde dan dezen goeden gryzaard voor den Bisschop van Linkoln. 't Was Longland, de vervoerdste van allen, welke des Konings Biechtvader, en van dezen Vorst ondersteund zijnde, zijn geweldenaryen geen paalen stelde. Hardings ouderdom kon hem 't leven niet bergen. Hy wierd weder na Checham, zijn woonplaats, gezonden, om aldaar verbrand te worden. De Geestelijkheid in die tijd de middelen zoekende om het Volk te verbitteren, verkondigde men een aflat van veertig dagen, voor een ieder die hout tot de houthoop van een Ketrer droeg. Deze aflat was Harding gunstig; want een groot stuk, geworpen uit den hoop, verbryzelde hem 't hoofd, en onttrok hem aldus aan de smerten van een schrikkelijke straf.

't Kwaad verstand van Engeland met Romen gaf toen ter tijd moed aan de Reformateurs, die hun omzichtigheid lieten vaaren, na de maat dat zy de vredebreuk voortgang zagen neemen. Maar men boezemde Hendrik in; dat, om het overige van zijn beleid te rechtvaardigen, hy zich meer als ooit aan de Katholijke Religie moest verbinden. De Bisschop van Winchester, geswooren vyand der Reformateurs, en aanhanger van het Roomsche Hof, hoewel hy 't in de zaak van d' Echtscheiding voor zijn Meester gehouden had, bracht dezen Vorst daar door dikwils tot groote geweldpleegingen.

1534.
Testament,
't geen Tracy op zijn sterfbed maakte.
Ziet het Register van Fitz-Iaques.
Van Stokesley fol. 72.

Thomas Harding gemeld.

daags voor Sakrementsdag.

1534.

Onder de Geleerden , welken Volfey van Kambrige wilde haalen , om zete stellen in het Collegie , 't geen hy t' Oxford gesticht had , was Frith , hoewel jong , niet van de minstgeachten . Zijn geleerdheid bracht hem sedert eenige jaaren in aanzien , wanneer hy ondernam verscheidene leerstukken van die tijd te bestryden . Maar het boek , 't geen hy tegen de Wezendlijke Tegenwoordigheid schreef , verwekte hem , meer als eenig ander van zijn Werken , de haat der Geestelijken , en de gramschap des Konings , die met deze Tegenwoordigheid ingenomen was , en ze al zijn leven geloofde . Gelijk 't het eerste traktaat is , 't geen van Engelschen over deze stof gemaakt is geweest , zal men 't goed vinden , dat ik 'er hier een extract af geeve .

Redenen
van Frith te-
gen de We-
zendlijke
Tegenwoor-
digheid.

Frith zei dan : (,,) dat Jesus Christus ons in het Sakrement het
,, eeuwig leven vergunt : dat het echter niet genoeg is , de tekenen
,, te neemen ; dewyl de huigchelaars en de godloozen die tot hun ver-
,, doemenis ontfangen : dat aldus de tegenwoordigheid van Jesus
,, Christus niet gevoeld en kan worden als door het geloof . Hy ver-
,, klaarde zijn gedachte door deze woorden van den Apostel Paulus :
,, *de Vaders hebben van een zelve geestelijke spyze gegeten als wy , en*
,, *hebben allen de zelve geestelijke drank gedronken , welke Christus was .*
,, Hier uit besluit hy : dat het voorwerp van hun Nachtmaal , en van
,, het onze , het zelve is : dat , gelijk zy hun Zaligmaaker niet ligchaa-
,, melijk hebben kunnen eeten , en dat zy hem niet gegeten hebben
,, als door het geloof , wy hem in in de zelve zin eeten : en dat het ee-
,, nig onderscheid is , dat zy door het geloof het vleesch van een Mes-
,, sias aten , die noch eerst komen zou ; en dat wy door het gloof het
,, vleesch van een Messias eeten , die gekomen is . Hy verklaart ver-
,, volgens , wat een Sakrement zy , en betoont , dat , zo het brood
,, en de wijn iets anders zijn als tekenen van Jesus Christus ligchaam
,, en bloed , zo ze waarlijk dit ligchaam en dit bloed zijn , zy afaaten
,, tekenen te wezen . Eindelijk , volgens hem , heeft d' instelling des
,, Nachtmaals drie groote inzichten : 1. de vereeniging van alle de
,, Christenen in een eenig ligchaam , door de plechtige bedieningen
,, van een uiterlijk en zichtbaar Nachtmaal : 2. de toepassing der vrug-
,, ten van Jesus Christus dood , mits dat men de heilige tekenen , wel-
,, ke ons die voor oogen stellen , waardiglijk ontfange : 3. d' opwek-
,, king om d' onuitsprekelijke liefde Godts tot het menschelijk ge-
,, slacht eeuwiglijk te looven . En Frith bewyft , dat een verborgene
,, te-

„ tegenwoordigheid allen dezen inzichten zo wel beantwoort , als
 „ een ligchaamlijke tegenwoordigheid zou doen. Hy besluit daar uit ,
 „ dat het leerstuk van deze ligchaamlijke tegenwoordigheid ter za-
 „ ligheid niet noodzaakelijk is.

1534.

Men zal verwonderd wezen , dat hy zijn gedachte niet verder voort en stuuwde , vernoegende zich met te beweeran ; dat het leerstuk van de Ligchaamlijke Tegenwoordigheid ter zaligheid niet noodzaakelijk is. Maar hy hield deze maatigheid ; 't zy dat hy zelve in twijfel was ; 't zy dat hy , ziende gantsch Europa met een Ligchaamlijke Tegenwoordigheid ingenomen , vreefde 't geloof 'er af te bekrachtigen , zo hy 't openlijk bestreed.

Op zekere dag dat hy met iemand over dit leerstuk in de praat was , verzocht men hem , den inhoud zijner redenen op 't papier te stellen. Maar dit papier ging van hand tot hand , tot dat een valsche broeder het aan Morus ging brengen. Morus nam terstond de pen in de hand , en wederlei Friths gevoelen ; handelende hem over al met een goote versmaadheid , en noemende hem niet anders als *den jongeling*. Frith was alreeds in de gevangenis , toen men hem dit antwoord toonde. Hy schreef 'er echter tegen ; doch dit geschrift zag toen tertijd het licht niet. Kranmer bekent , dat hy 'er groote verlichtingen , en goede bewyzen , uit getrokken heeft , tot d'Apologie welke hy tegen Gardiner schreef. Maar dit herantwoord van Frith wierd in den jaare 1573. met zijn andere werken gedrukt. Men ziet 'er in , welk een voordeel de bloote waarheid op de leugen heeft , schoon ze meer opgetooid zy. Want hoewel Morus met zo veel welspreekendheids en geests geschreeven heeft , als iemand van zijn eeuw ; hoewel aan d'andere kant de styl van Frith eenvoudig , en zonder sieraad zy : niettemin , zo men ze vergelijkt , vind men in den een , den vernuftigen verweerder van een zeer kwaade zaak ; en in den ander , een Historieschryver , die zijn stukken ter neer stelt , en de zelve verklaart. Wyders , toen Frith Morus wederlei , was hy in een gevangenis , zonder de hulp van eenig boek , hebbende niets by zich als eenige aanmerkingen , welken hy voor heen had gemaakt , en zijnde zo belaaen met boeyens , dat hy niet zitten kon.

„ Hier in bevestigt hy uit de Schriftuur , en met plaatsen van S.
 „ Augustinus , 't geen hy alreeds gezegt heeft : Dat d'oude Israëlitien
 „ Jesus Christus ligchaam in de zelve zin , en op de zelve wyze , gegee-
 „ ten hebben , als wy het tegenwoordig eeten. Hy bewijst , dat de

1534.

„ sakrameneteele woorden niets en veranderen aan het wezen des
 „ broodts en des wijns: dat Jesus Christus, en zijn Apostelen, hen
 „ altijd brood en wijn genoemd hebben, zelfs na de zegening: dat
 „ onze eigene zinnen ons leeren, dat deze specien niet van wezen
 „ veranderen; en dar altijd de bederving onderworpen wezende, zy
 „ het waare ligchaam van Godts Zoon niet en zijn. Hy verklaart ver-
 „ volgens, wat het oogmerk van Jesus Christus is, in het 6 Kapittel
 „ van den Evangelist Johannes; en hy betoont: dat de Zaligmaaker
 „ aldaar van het Sakrament niet en spreekt. Zijn reden is: dat de god-
 „ loozen het Sakrament wel ontfangen; maar dat zy Jesus Christus
 „ vleesch niet kunnen eeten, dewijl zy, zo zy't eeten konden,
 „ 't eeuwig leven zouden verkrijgen. Hy betoont ook: dat het Heilig
 „ Nachtmaal gevolgd zijnde op het Paaschlam, 't brood des Nacht-
 „ maals het ligchaam van Godts Zoon in de zelve zin is, als het Lam
 „ het Pascha des Heeren was. En hier op brengt hy te berde verschei-
 „ dene plaatsen van Tertullianus, van S. Athanasius, van S. Chryso-
 „ stomus, van S. Ambrosius, van S. Hieronymus, van S. Augusti-
 „ nus, van Fulgentius, van Eusebius, en van andere jonger Auteurs,
 „ als Beda, Bertram, en Druthmar, welke geleerd hebben, dat de
 „ specien altijd hun wezen behouden, en dat ze niet anders zijn als
 „ verborgenheden, tekenen, en verbeeldingen van Jesus Christus
 „ ligchaam en bloed. Hy staat voornaamelijk op de vermaarde plaats
 „ van de Paus Gelasius, en zegt: dat deze eenige plaats meer krachts
 „ heeft, als d' uitgezochteste redeneringen hebben; dewijl Gelasius
 „ niet verdacht kan wezen, en dat zijn woorden 't geloof der Kerk
 „ van zijn tyd zodanig verklaaren, dat ze geene valsche uitlegging
 „ gedoogen. Deze Paus d' Eutychiaanen voor hebbende, Ketteren
 „ welke beweerden, dat in de wezendlijke vereeniging de menschelij-
 „ ke natuur in de godlijke veranderd was geworden, dient zich van
 „ deze vergelijking, om hen te verklaaren, op wat wyze de twe na-
 „ tuuren van Jesus Christus zijn vereenigd, zonder dat d' eene in d'an-
 „ dere vermengd zy: *Gelyk het brood en de Wijn hun wezen niet en ver-
 „ anderen, en dat ze altijd brood en wijn zijn, zelfs na dat ze geconsa-
 „ creerd zijn geworden, om het ligchaam en het bloed onzes Zaligmaakers
 „ te verbeelden; even also bestaat ook noch de menschelijke natuur van
 „ Jesus Christus in haar geheel, hoewel ze met de godlijke vereenigd zy.*
 „ Hier na beweert Frith: dat de Leeraars der Kerk nooit iets gewee-
 „ ten hebben van de gevolgen der Transsubstantiatie; noch geleerd, dat
 „ een

„ een ligchaam op veele plaats en te gelijk is ; of dat het op een eenige
 „ plaats is, doeh op de wyze van een geest ; of eindelijk, dat het Sa-
 „ krament aangebeden moet zijn. Hier van daan gaat hy over tot een
 „ andere betrachtting, te weeten, of men met de Duitschers, welke
 „ eenigermaate de Ligchaamlyke Tegenwoordigheid geloofden, bree-
 „ ken moest, Hy zegt daar op: dat, gelijk dit gevoelen een over-
 „ blijffel van hun vooroordeelen was, en dat het ten anderen niemand
 „ tot d'Afgodery bracht, men hun swakheid vergeeven, en d'eenig-
 „ heid der Kerk niet moest verbreeken: maar dat, wat de Roomsche
 „ Kerk belangde, dewyl d'ongeregeldheid in de leere de zelve tot
 „ d'Afgodery gebracht had, men in geen gemeenschap met haar lee-
 „ ven konde.

Friths gevoelen had dit byzonder: dat men niet redentwisten moet
 wegens de wyze, op de welke Jesus Christus in het Sakrament is:
 dat een ieder de vryheid heeft van 'er af te gelooven, 't geen hy wil,
 mits dat men niet in de praktijk en stelle, 't geen men in de theorie ge-
 steld heeft; dat 's te zeggen, mits dat men niet over en gaa tot d'aan-
 bidding des Sakraments, welke, volgens Frith, een waarachtige
 Afgodery was. Met dit inzicht, doemde hy de verbitterdheden, die
 men tusschen de Lutheraanen en de Zuingliaanen hier over zag heer-
 schen. Hy wilde, dat een iegelijk de vryheid had van zijn eigene lich-
 ten te volgen, en dat men een scheuring vermyde.

In de maand May sleurde men hem in de gevangenis; en onder-
 tusschen wierd hy niet eer als den 20. Juny geoordeeld. De Bisschop-
 pen van Londen, van Winchester, en van Linkoln, in de gerecht-
 bank plaats genomen hebbende, vraagden den Gevangen: wat hy
 gevoelde van het Nachmaal, en van het Vagevuur. Frith antwoord-
 de: dat, dewyl de heilige boeken niet en spreken van de Transsub-
 stantiatie, hy dit leerstuk niet aanneemen kon voor een leerstuk, daar
 de zaligheid aan hing: en dat het ten anderen aan de Kerk niet en
 stond, zich nieuwe artykelen des geloofs te maaken. Men wierp hem
 tegen eenige plaats en van de twe Oudvaders, S: Augustinus en S.
 Chrysofotomus; maar hy toonde, hoe men die over een moest bren-
 gen met andere uitdrukkelijker plaats en der zelve Oudvaders. Wat
 het Vagevuur belangt, hy deed aanmerken; dat wy te samen gesteld
 zijn van twe substantien, d'ene materieel of stoflijk, die het lig-
 chaam is, en d' andere geestelijk, die de ziel is: en hy betoonde; dat
 het ligchaam, alreeds gezuiverd door de kastijdingen, en vervolgens

*Ziet het
 Register
 van Stok-
 kesley, fol.
 71. en een
 brief aan
 Fox.*

1534.

door de dood, niet in het Vagevuur en gaat, zelfs volgens 't gevoelen van al de wereld. Hy voegde 'er by: dat, wat de ziel belangt, zy alleenlijk gereinigt word door het woord Godts, als dit godlijk woord 't 't geloof in onze herten vind. Zijn belydenis is in deze termen in de Registers, of Gerechtsboeken gesteld. („) Frith gelooft: dar Jesus „ Christus waarachtig ligchaam niet in het Sakrament des Altaars is: „ dat het niet te gelijk op verscheidene plaatsen kan wezen: dat men, „ zonder eenig gevaar voor de zaligheid, zich ontslaan kan van te be- „ sluiten, of het in het Nachtmaal is, dan of 't 'er niet in en is. Frith „ gelooft ook noch: dat 'er geen Vagevuur is; en dat de ziel aldus, „ na haar scheiding van 't ligchaam, geen pynen te lyden heeft. Deze „ gevoelens heeft hy verdedigt, verzekerende niettemin, dat men „ niet gehouden is, op de straf van de verdoeming, 't ja of 't neen te „ gelooven.

Een iegelijk trachtte Frith te brengen tot te herroepen, 't geen hy had gezegt: de drie Bisschoppen zelve, waar van geen een groote geneigdheid tot de zachtmoedigheid had, hadden deernis met zijn ongeluk. Maar hy antwoordde; dat niets bekwaam zou zijn om hem vroed te maaken, dat het leerstuk van de Transsubstantiatie, en dat van het Vagevuur, artykelen des geloofs waren. En als men hem met d' uiterste straf dreigde; oordeelt my, zeide hy tot de Bisschoppen, *maar oordeelt my rechtvaardig.* Stokkesley, na betuigt te hebben, dat hy het vonnis niet als met leedwezen zou vellen, sprak het zelve eindelijk uit. Men ziet 'er een ongewoone clausul in, welke wy hier inlyven. *Wy begeeren zeer vuuriglyk, en door het ingewand van Jesus Christus, dat de straf, die u zo rechtvaardiglyk aangedaan word, zodanig gemaatigd zy, dat ze noch tot een uiterste strengheid, noch tot een onbillijke slapheid gaande, uw ziel behoude, met uw ligchaam te verderven; en dat zeter zelve tijd zy de schrik der Ketters, d' oorzaak van hun bekeering, of het middel van hun uitrooying, en de band van een volmaakte eenigheid onder de leden der Katholijke Kerk.* Veele vonden, dat het was baldaadiglyk spotten met God en de menschen, een rampzalige veroordeelen tot verbrand te worden, en by het ingewand des Zaligmaakers betuigen, dat men niet en begeerde, dat zijn straf al te streng ware. Aldus eindigde Frith zijn leven in 't midden der vlammen, met een Huet geheeten. 't Was maar een arme leerling, die de vergadering der Reformateurs bywoonde, en die twe maalen verraden wierd door verspieters, welken d' Officiers des Bisschops.

Friths ver-
oordeeling.

Biffchops daar ftuurden. Deze verfpieders verrieden ook meer andere lieden. Toen men Huet kwam ondervraagen, wilde hy de Ligchaamlijke Tegenwoordigheid niet erkennen: wyders, zonder studie zijnde, befloot hy het voorbeeld van Frith te volgen. Zy wierden dan beiden te famen verbrand. De nadering des doodts bracht de vreugde in 't hert van Frith, die zelfs de werktuigen van zijn straf omhelfde: en toen Parfon, Priester van een parochie van Londen, tot het Volk riep, dat men God voor Ketters niet meer bidden moest, als voor honden; antwoorde Frith hem met een grimlach, en bad God voor hem. Dit was de laaste daad van wreedheid/der Geestelijkheid. Al de wereld morde, over dat een jongeling, zo doorluchtig door de zuiverheid van zijn leven, als door zijn geleerdheid, om een genoegzaam lichte misdad ten vuur veroordeeld was; dewyl doch eindelijk, hoewel hy twe aangenomene leerstukken bestreed, hy de zelve niet volftrektelijk verwierp, beweerende maar alleenlijk, dat men zalig kon worden, zonder ze te gelooven. Maar de Geestelijken, gedompeld in 't bloed, hadden niet meer die bewegingen van medelyden, welken de natuur den allerwoeftsten weet in te boezemen. 't Parlement moest dan, om hun wreedheid te beteugelen, een wet maaken; daar dit volgende de gelegenheid toegaf.

Een Philippus geheeten, gedurende de Valten gevangen genomen zijnde, op eenig vermoeden van kettery, ging men zijn kamer bezoeken, alwaar men boter en kaas vond. Ter zelve tijd betafte men hem; en men vond een brief by hem, welke hem aanporde om zich te schikken tot voor de waarheid te lyden, mitfgaders een copy van Tracys Testament. Zo als de Biffchop nu begeerde, dat hy afzou sweeren, stelde hy'er zich tegen: maar hy aanbood te sweeren; dat hy de Kerk altijd gehoorzaamen zou, als een goed Christen; dat hy geen valsche gevoelen zou beweerden; noch eenigen Ketter styven. Maar de Biffchop gestadig daar op staande, dat hy een afweering zou doen volgens de gewoonlijke forme, beriep hy zich aan de Koning, als aan het Opperhoofd der Kerk, terwyl de Biffchop hem als halsterrig veroordeelde, en in den ban deed. Onze Registers melden niet, of hy terstond los gelaaten wierd, of niet: maar vermoedelijk is 't de zelve man, wiens appel voet aan de Paus gaf om te klaagen, dat een Ketter toevlucht tot de Koning genomen hebbende, als tot het Hoofd der Kerk van Engeland, men hem uit de handen des Aardtsbiffchop van Kantelberg getrokken had; en dat de gewoonlijke Ho-

1534.

Hy word
verbrand,
met Huet.

Vervol-
ging van
Philippus.

A^o. 1532:

1534. ven hem daar na hadden vry gesproken. Men zal alleenlijk vinden, dat de Paus kwalijk onderrecht was; en dat in de plaats van hem den Bisschop van Londen te noemen, men hem den Aardtsbisschop van Kantelberg noemde. Zo haast als Philippus uit de zaak was geraakt, bracht hy zijn klachten in 't Huis der Gemeenten, tegen den Bisschop. Men gaf 'er acht op; en men arbeidde aan de wet, betreffende de Ketteren.

Opsoho r-
ting dezer
wreedheden.

De Reformateurs ziende deze wet gemaakt; 't gezag van het Roomsche Hof in Engeland t'eenemaal vernierigd; de Schriftuur erkend voor de regel en de rechter der geloofsartikelen; en den Vorst bekleed met de macht van de misbruiken, de dwaalingen, de byge-loovigheden, en de ketteryen, te hervormen; beloofden zy zich groote gevolgen. Hendriks zaaken verplichtten hem, hen met zachtzinnigheid te handelen: want het Roomsche Hof had d'uitvoering des bans, uitgesproken tegen den Koning, aan de Keizer gesteld. Ten anderen stond Karel de Vyfde toen ter tijd na de heerschappy van de gantsche wereld; en men zag 't genoegzaam te gemöet, dat, zo haast als zijn andere oorlogen geëindigd zouden wezen, hy op Engeland, en op Ierland, zou komen storten, hebbende daar twe genoegzaam schynbaare dekmantels toe; d'eene, d'uitvoering van het vonnis des Paus; en d'andere, de verweering der belangen van Katharina, en de Princes Maria. En in der daad, gelijk Hendrik vreesde, Karel op den Hals te krygen, gaf hy hem elders bezigheid; zijnde getreden in 't verbond van Smalkalde. Dit alles deed den Reformateurs gelooven, dat Engeland, ten hunnen opzichte, van de strengheid haarer wetten af zou staan; en ten argsten genomen, beloofden zy zich, dat hun broeders van Duitschland denken zouden om hen rust te bezorgen: want in die tijd, in de welke een opkomende yver 't hert van verscheidene Duitsche Vorsten vervulde, maakte men by na niet een verdrag met hen, of men beloofde, de Lutheraanen niet meer te vervolgen. Maar geenige zaak verhefte de hoop der Reformateurs meer, als de bescherming der Koningin, die zich opentlijk genoeg voor hen verklaarde. Deze Vorstin heerschte zo volkomentlijk in het hert des Konings, als de Koning zelve over zijn Onderzaaten heerschte. Zy trachtte de Reformatie voort te zetten. Zy verkoos tot haar Aalmoesseniers, Schaxton en Latimer, aan de welken zy kort daar na de Bisdommen van Salisbury, en van Worcester, deed geeven.

De Koningin be-
gunitigt de
Reforma-
teurs.

Kranmer was van de zelve party, en in het zelve voorneemen. Al de wereld had een groote achting voor hem, niet alleenlijk om zijn waardigheid, en om zijn aanzien, maar ook om zijn geleerdheid, en om zijn arbeid. Zijnde zijn grootste inzicht d' oude leere van Jesus Christus te herstellen, ging hy te raad met alle d' Auteurs van d' Oudheid, en verzamelde zorgvuldiglijk, 't geen zijn gevoelens ondersteunen konde. 'k Heb twe stukken in folio, altemaal van zijn hand, gezien, waar in hy een ongeloofelijke menigte van plaatsfen vergaderd had, zo uit de Schriftuur, als uit de Leeraars van d' eerste Kerk, en uit de Schryvers der laatste eeuwen, 't zy Schoolleeraars, of anderen. 'k Heb ook in mijn handen gehad een brief van Mylord Burghley, waar in hy zegt, dat hy zes of zeven stukken der schriften van dezen Aardtsbisschop had: maar vermoedelijk zijn alle deze stukken verlooren, uitgezondert de twe welken ik gezien heb; immers 'k heb tot noch toe geen tyding van d' anderen kunnen krygen. Wat 'er af zy, deze geleerde Prelaat had zich daar over niet willen gedraagen aan de Schryvers van zijn tijd, of zich vernoegen met de zelve te copieren; gelijk men in 't gevolg van deze Historie zal zien. Daar was altyde een groote gemaatigdheid in zijn doen; en gelijk zijn brieven aan Osiander getuigen, mitsgaders Osianders antwoorden op de zelve, welken ik in geschrift gehad heb, zag hy niet als met droefheid de vervoerdheden der Godtsgeleerden van Duitschland. En hoe-wel hy alt' openhertig en alt' oprecht was, om een goed staatkundige te zijn, droegen zijn daaden merktekenen van een volmaakte voorzichtigheid. 't Waren deze hoedanigheden, die hem d' achtbaarheid en de vriendschap zijns Meesters verkreegen, in wiens geest men hem nooit om verkonstooten. In waarheid, hy had zich een byzonder denkbeeld gemaakt wegens de Kerkelijke tucht. Hy wilde, dat het bestier der Kerk volkomentlijk in de handen der Overigheid zou zijn: maar men kan hem ten dezen opzichte eenigermaate rechtvaardigen. Want 1. hy bracht tot een bloote bespiegeling 't geen hy hier over geloofde; en nooit zag men hem eischen, dat de Kerk volgens zijn inzichten bestierd zou worden. Hy bekwam zelfs weer van deze gedachte; of hy gaf zich over aan de redenen der anderen. 2. Dit gevoelen was niet d' uitwerking van zijn believing voor den Koning, tegen wien hy zich, in gewichtiger zaaken als die, opentlijk stelde. Getuigen daar af zijn de zes artykelen, welken hy zo krachtiglijk beftreed, dat dit alleen hem 't hoofd zou hebben doen verliezen, indien

d' achting,

1534.

Kranmer
helpt haar
krachtiglijk,

1534.

d'achting, die deze Vorst voor hem had, niet alle proef had konnen uitstaan.

Kromwel
voegt zich
by hen.

Na hem, of liever boven hem, zag men Kromwel, een man van geringe geboorte, maar wiens neigingen altemaal edel waren. Hy was de geen die Volfey uit de zaak reddede, in een tijd dat deze Kardinaal in het Parlement vervolgd, en van zijn vrienden verlaaten werd, zelfs van Gardiner, die meer aan hem gehouden was als Kromwel. Zijn daad behaagde al de wereld zo wel, dat ze hem gantsch geen hinder deed: in tegendeel, hoeze zeldsaamer was in een Hof, hoe men 'er zich meer over verwonderde. Kromwel had de zelve erkenenis, ten opzichte eens Koopmans van Lukka, van wien hy in een zeer dringende nood geholpen had geweest, en die zo weinig verwachtte daar voor vergolden te worden, dat hy niet en wist, wie de geen was dien hy bystand had gedaan. Maar d'edelmoedige Kromwel zag zijn fortuin niet zo haast een weinigje verzekerd, of hy dacht aan den Koopman, en betuigde hem zijn erkenenis op een wyze die een groot man paste. Hy was 't ook noch, dien de Koning zijn Stedehouder Generaal in de geestelijke zaaken maakte. 't Grootste gebrek, 't geen men hem zou konnen verwyten, is dat hy met al te veel y versarbeidde om zijn fortuin te bevestigen. Hy was in een enge verbintenis met Kranmer; en hy hielp de Reformatie krachtiglijk voortzetten.

Strydige
party tegen
deze; waar
af den Her-
tog van Nor-
folk, Gardi-
ner, en Lon-
gland, de
Hoofden
waren.

Maar de party des Hertogs van Norfolk, Oom, en echter doodvyand van de Koningin, dwarsboomde de schikkingen van Kranmer en Kromwel. Dezen Hertog was een goed Hoveling. Hy had het in de zaak der echtscheiding, en in de vredebreuk met Rome, met den Koning gehouden: maar hy kon niet dulden, dat men het minst in de Religie veranderde. Gardiner, zijn boezemvriend, voegde zich by hem. Deze gaauwe staatkundige had altijd een blinde believing voor den Koning gehad; maar hy versmaadde Kranmer, en haatte een iegelijk die maar van de Reformatie repte. Longland hielp hem ook. Hy had des Konings Biechtvader geweest. Den Hertog van Norfolk deed hem alles doen 't geen hy begeerde. Eindelijk, deze laatste party was de krachtigste, en had de meesten der Geestelijken voor zich.

Redenen
tegen de Re-
formatie.

Zy vertoon den gestadig aan de Koning: („) dat gantsch Europa „ verbaafd zou staan, zo hy dat berucht boek, 't geen de verwonde- „ ring van zo veel Geleerden gemaakt had, herriep, en Luther volgde,

1534.
 „de, na'er op een beleedigende wyze afgehandeld te zijn geweest:
 „dat, zo hy een Religie, vastgesteld sedert verscheidene eeuwen,
 „veranderde, men deze nieuwigheden aan zou merken, als zo veel
 „vruchten van zijn spijt; en zijn trouw als een slaavin van zijn driften:
 „dat d' uitheemsche Vorsten, welke, ver van te doemen 't geen hy
 „tegen Rome gedaan had, mogelijk maar de gelegenheid ver-
 „wachtten om zich van de zelve tiranny t'onttrekken, zich tegen hem
 „zouden verklaaren, zo hy aan de leere raakte: dat, zo zijn Onder-
 „zaaten verblijd waren over niet meer bloot gesteld te zijn voor de
 „schattingen en scheeringen van het Roomsche Hof, zy, zo haast
 „als men bestond t'arbeiden om het geloof te veranderen, murmu-
 „reeren zouden; en dat d'Agenten des Keizers, en des Paus, niet en
 „zouden feilen hen op te ruyen, en hen mogelijk brengen tot de wa-
 „penen aan te vatten. Deze redenen deeden een zeer groote werking,
 „zo ter oorzaak dat men ze uitsteekend opsmukte, als om dat ze den
 „Koning vleiden in zijn gevoelens, en voornaamelijk in de voordeelige
 „verbeelding welke hy zich van zijn boek had gemaakt: want men
 „had hem d'ooren zo volgetuit, dat hy by na geloofde, dat den H.
 „Geest hem in het schryven van dit werk aangeblaazen had.

Kranmer vertoonde hem aan d'andere kant: („) dat de macht der
 „Pausen in Engeland afgeschaft zijnde, men leerstukken, welke niet
 „en bestonden als door het bloot gezag dezer Bisschoppen, daar niet
 „meer voor fundamenteele waarheid aan moest neemen. Hy aan-
 „bood te betoonen, zelfs ten gevaar van zijn hoofd, dat verscheide-
 „ne leeringen, welke men in den ry van d'artykelen des geloofs stelde,
 „alleenlijk op Dekretaalen steunden. Hy perste den Koning, om last
 „te geeven, dat alle zaaken met vryheid ondervorscht mochten wor-
 „den; en niet langer toe te laten, dat het Volk een kwalijk gegrond
 „geloof had. Hy vertoonde hem: dat de staatkunde nimmermeer
 „heilige onderneemingen dempen moest: dat een Christen Vorst ge-
 „houden was zich van zijn plicht te kwytten, zonder zich met de ge-
 „vallen op te houden: dat men ondertusschen een beleid kon hou-
 „den, 't geen de wereld zou voldoen, of de laster de mond stoppen.
 „En gelijk eenige perfoonen zeiden, dat een byzondere Kerk geen
 „recht en had om uitspraak te doen over 't geloof der Algemeene
 „Kerk, toonde Kranmer aan de Koning: dat deze swaargheid swak
 „was: dat ten tyde als het Christendom maar een Meester had, men
 „de gantsche Kerk kon vergaderen, en dat men alsdan, als'er iets

1534.

„ wegens de leere te doen viel, een Concilie moest verwachten; dat
 „ echter toen ter tijd byzondere Kerken, vergaderd in Nationaale
 „ Concilien, de Ketteryen hadden veroordeeld, en de misbruiken
 „ hervormd: maar dat de gedaante der zaaken veranderd zijnde, en
 „ Europa zich verdeeld vindende onder verscheidene Vorsten, welke
 „ altemaal strydige belangen hadden, men zich niet wel de beroeping
 „ van een Concilie kon belooven: dat de Protestanten van Duitsch-
 „ land die sedert tien jaaren van den Keizer verzochten, hoewel zon-
 „ der gevolg; hebbende het Hof van Rom en op d'eene tyd gantsch
 „ geen geneigdheid om hen te voldoen; en stellende de Koning van
 „ Vrankrijk op andere tyden zich 'er tegen. In der daad, daar zijn al-
 „ tijd hinderpaalen tegen deze beroeping. Als de Paus in den jaare
 1533. Hendrik aanbod, tegen het volgende jaar een Concilie in de
 stad Mantua te beroepen, beloofde de Koning zijn Gezanten daar te
 sturen: maar de Marquis van Mantua betuigde, dat hy deze drang
 van vreemdelingen, welken een Concilie derwaarts zou trekken, nim-
 mermeer in zijn stad zou ontfangen.

Hendrik kort daar na willende weten, wat recht de Keizer had
 om de gantsche Kerk te vergaderen, raadpleegde hy zijn Bisschoppen
 over dit onderwerp; waar van eenigen hem het antwoord by geschrift
 gaven, 't geen men zo terstond zal zien. Verscheidene omstandighe-
 den doen my gelooven, dat het gedaan wierd omtrent het eind des
 jaars 1534. hoewel het wezen kan, van wat tyd het ook zy, tusschen
 dit jaar in het welk Thomas Goodrik tot Bisschop van Ely gewyd
 wierd, en het jaar 1540. waar in Jan Klark, Bisschop der Baden en
 Fonteynen, kwam te sterven.

„ Toen het Roomsche Rijk een gedeelte des wereldts omhelsde,
 „ behoorde het recht van de Kerkelijke Vergaderingen aan te stellen
 „ alleenlijk aan de Keizers. 't Was door hun orders, dat de vier eerste
 „ algemeene Concilien vergaderden, zo geacht en geëerd van de gant-
 „ sche Kerk, ter oorzaak dat ze beroepen wierden door de beweegre-
 „ denen van een waarachtig godvruchtigheid, om de Ketteryen en
 „ Scheuringen te dempen, en de Harders en Kudden te verplichten in
 „ de naauwkeurige onderhoudingen der geboden en der tucht te lee-
 „ ven. Sedert zijn'er verscheidene Concilien gehouden geweest, met
 „ de zelve inzichten, en op de zelve wyze. Maar eindelijk maatigden de
 „ Pausen, door d'achteloosheid der Vorsten, zich de macht aan van
 „ deze Vergaderingen te beroepen. Nu dan, dat het oude Rijk zich
 „ naau-

Gevoelen
 van eenige
 Bisschop-
 pen, raaken
 de het alge-
 meen Conci-
 lie;
 Getrokken
 uit de Ma-
 nuscripten
 van M.
 Stelling-
 fleet.

„naauwelijks over een klein gedeelte van Europa uitstrekt, en dat
 „ieder Vorst in zijn Staaten volkomen meester is, kan geen Souverain
 „een algemeen Concilie beroepen. Indien echter verscheidene Vor-
 „sten, bezielde door een geest van eenigheid en liefde, zich ter goe-
 „de trouwe by malkander voegden, om dit groot werk voort te zet-
 „ten, gelooven wy dat d'andere Vorsten gehouden zouden zijn daar
 „in te bewilligen; immers voor zo veel zy na de stem der liefde, en
 „die van hun plicht jegens de Kerk, luisterden: dewijl'er alsdan reden
 „zou wezen om te hoopen, dat het geloof gezuiverd zou worden;
 „dat de scheuringen, de ketteryen, de misbruiken, een eind geno-
 „men hebbende, de gerustheid overal zou worden hersteld. Wy on-
 „derstellen, dat de plaats niet verdacht zou zijn, en dat men geen
 „wezenlijke redenen zou hebben om zich tegen een diergelijk voor-
 „neemen te kanten. Men moet hier aanmerken, dat van oudts al-
 „leenlijk de Bisschoppen, en de Priesters, een uitsluitende stem in
 „het Concilie hadden; vermits zy alleen belast zijn met de verklaring
 „van Godts woord. Geteikend; *Thomas Aardsbisschop van Kantel-*
 „*berg, Gutbert Bisschop van Londen, Jan Bisschop der Baden en Fon-*
 „*teinen, Thomas Bisschop van Ely.*

Daarenboven heb ik een zeer lang vertoog van Kranmer over de
 zelve materie gezien. De betrekking, welke het heeft tot de voort-
 gangen der Reformatie, verplicht my 'er hier een extract af te gee-
 ven. 't Manuscript is t'eenemaal van de hand van Kranmers Secreta-
 ris: en dit vertoog moet uitgesproken geweest zijn in het Hooger
 Huis van de Vergadering der Geestelijkheid, of in de tegenwoordig-
 heid van de Raad van Staat, of wel in het Hooger Huis des Parlements.
 Deze laatste giffing is de bewyslijkste: want men ziet in 't begin des
 vertoogs de tytel van *Mijn Hoeren*. En gelijk Kranmer daar spreekt
 van de wetten, gemaakt tegen den Paus, als van een gantsch nieuwe
 zaak, geeft ons zulks reden om te gelooven, dat hy het uitsprak wei-
 nig tijds na dat deze wetten gemaakt waren geworden. Hy verhan-
 delt 'er de volgende punten in; en hy onderschraagt ze met autoritei-
 ten en bewyzen, welken wy achter laten, om niet verdrietig te
 vallen. 't Is Kranmer zelve, dien wy hier doen spreken. („) I.
 „'t Roomsche Hof heeft de geschriften der Oudheid, die deze onwet-
 „tige aanmaatigingen gedoemd zouden hebben, gesmoord: getui-
 „gen daarvan, de stukken en brokken die 'er ons af overig zijn. In
 „tegendeel heeft het behouden alles 't geen tot haar eer en rechten

Kranmers
 vertoog we-
 gens een al-
 gemeen Con-
 cilie;

1534. „ deed. Zo men eenige waarheden in het Geestelijk Recht vind, zy
 „ zijn 'er zo misselijk in gesteld, dat men ze overal elders zou zoeken.
 „ Aldus valt het uitstekend swaar, 't waare van het valsche t' onder-
 „ scheiden. II. Wanneer d' Ouden zeer goede zaaken wilden pryzen,
 „ zeiden zy dikwils, dat ze van een hemelsche oorspronk waren; en
 „ in deze zin moeten wy de plaatsfen neemen, daar de Heilige Oud-
 „ vaders de Roomsche Stoel verheffen. III. De naam van algemeen
 „ Concilie is gegeven geworden aan zekere Kerkelijke Vergaderin-
 „ gen: niet dat ze waarlijk algemeene Vergaderingen der Kerk wa-
 „ ren; maar ter oorzaak dat de Keizers die beriepen, en ter oorzaak
 „ dat de gansche Kerk hun decisien aangenomen heeft. Een bewys
 „ daar af is, dat, hoewel 'er meer Prelaaten geweest zijn t' Arimini,
 „ als te Nicea, of te Konstantinopolen, deze twe Concilien voor
 „ algemeen gehouden worden, en het ander niet aangenomen is:
 „ behalven dat 'er by na niet anders als Bisschoppen van Egypten, van
 „ Griekenland, en van Asia, na Nicea trokken, 't Is dan noch de
 „ macht, noch het getal der Prelaaten, die de gehoorzaamheid der
 „ geloovigen na zich trekt; 't is de natuur van hun decisien, of uit-
 „ wyzingen. IV. Wat belangt het Hoofd van het Concilie, ik wil
 „ dat S. Petrus en S. Jacobus in de Vergadering der Apostelen voorge-
 „ zeten hebben; maar deze hoedanigheid wierd toen ter tijd niet be-
 „ twist. Zo Jesus Christus geen Hoofd genoemd heeft, dat moet niet
 „ vreemd schynen. Heeft God een Stadhouder genoemd, om het
 „ Heelal te regeren? Of kan hy zijn geloovigen niet onmiddelbaar re-
 „ geren, gelijk hy de gantsche natuur regeert? Alleenlijk, toen de
 „ Kerk zich Regeerders wilde verkiesen, heeft zy Aardtsbisschoppen
 „ over geheele provinciën gesteld. Wat meer is, toen S. Petrus in de
 „ Vergadering der Apostelen voorgezeten heeft, is het niet geweest
 „ in de hoedanigheid van Bisschop van Romē: men weet niet, of
 „ hy ooit in deze stad geweest heeft: immers men vind niet, dat hy
 „ 'er zijn Opperhoofdigheid heeft gelaaten. 't Was zijn geloof, en
 „ niet de waardigheid van zijn Stoel, die aan hem deze voorzitting
 „ deed geeven. Aldus, zo haast als de Bisschoppen van Romē na de
 „ zelve waardigheid willen staan, moeten zy de zelve graad van geloof
 „ hebben, welke S. Petrus had. Maar weet men niet, dat Pausen
 „ met Kettery besmet zijn geweest? Eindelijk, zo het geloof uit de
 „ werken moet blyken, kan men dan gelooven, als men een zo groot
 „ getal van Roomsche Bisschoppen zich over ziet geeven aan d'ontucht,
 „ of

Getrokken
uit de Ma-
nuscripten
van M.
Stelling-
fleet.

Gelijk
Liberius.

„ ofaan andere misdaden , dat zy het geloof hebben in de zelve graad
 „ als S. Petrus ? V. Als nu een diergelijke Opperhoofdigheid aan de
 „ Roomsche Stoel al vergund ware , leeren ons verscheidene voorbeel-
 „ den , dat dusdanige instellingen niet eeuwigduurende , noch on-
 „ herroepelijk zijn : mitsgaders dat , als een Paus , en Kardinaalen ,
 „ in hun leere , of in hun zeden , verdurven zijn . een algemeen Con-
 „ cilie hen oordeelen kan , en dat zy zich aan dit Concilie moeten on-
 „ derwerpen ; volgens het voorbeeld van S. Petrus , die aan d' Aposte-
 „ len rekenfchap deed van 't geen hy by Cornelius had gedaan ; en vol-
 „ gens het voorbeeld van Damafius , van Sixtus , van Leo , die zich
 „ zuiverden van de zaaken , welken men hen te last lei . Eindelijk , een
 „ iegelijk weet , dat Gerson , vermaard Auteur , een Traktaat ge-
 „ schreeven heeft , waar in hy bewyft , dat men de Pausen seer wel
 „ ontbeeren kan . VI. Klement , die tegenwoordig regeert , is zo ver-
 „ durven , dat zijn Kardinaalen een gruwel van hem hebben . Zo d'eer-
 „ ste Kerk geen wetten gemaakt heeft tegen ondeugende Pausen , 't is
 „ om dat zy heeft geloofd , dat 'er nimmermeer zodanigen zouden
 „ wezen . Maar nieuwe ziekten vereiffchen nieuwe hulpmiddelen .
 „ Enten anderen , indien een Concilie tegen Ketterfche Pausen kan
 „ procederen , kan 't het zelfde ook doen tegen gierige , ongerechte ,
 „ en godlooze Pausen . Dit zout zijn fmaak verlooren hebbende , moet
 „ men 't met voeten vertreeden ; en een iegelijk , die in de zonde blyft ,
 „ is buiten de gemeinfchap der Kerk . Ten argften genomen , de pre-
 „ ferentie , vergund aan de Paus , kan niet gegrond wezen als op men-
 „ fchelijke wetten , welke herroepelijk zijn . 't Concilie van Bazel
 „ houdt het daar voor , dat de Paus Stadhouder zijnde , niet van Jesus
 „ Christus , maar van de Kerk , de Kerk hem rekenfchap van zijn daa-
 „ den kan afvorderen . Dat van Konstans , en de Sorbonne , onder-
 „ werpen hem aan 't algemeen Concilie ; en verscheidene Pausen heb-
 „ ben deze waarheid erkend . Eindelijk , alles 't geen een Paus door
 „ het Geestelijk recht kan pretenderen , is voor te zitten in het algemeen
 „ Concilie , niet daar wetten te geeven , noch 'er de deciffien af vast
 „ te stellen . VII. De Concilien , ver van een tydelijke macht te heb-
 „ ben , zich eeniglijk bezig houdende met het geloof te verklaaren ,
 „ strekten hun rechten niet uit over de wereldlijke zaaken , en perfoo-
 „ nen ; en zelfs hadden hun deciffien wegens het geloof gantsch geen
 „ kracht , zonder de goedkeuring der Vorften . VIII. Indien een Con-
 „ cilie tegen Vorften procedeert , gelijk men den onze daar mee

1534.

*Gerson de
 Auseribi-
 litate Pa-
 pae.*

1534. „dreigt, wat kracht zou haar vonnis hebben, 't geen de paalen van
 „haar gebied te buiten zou gaan? Deze decisien konnen door de
 „Schriftuur geëxamineerd worden; en in d'onverschillende zaa-
 „ken moet een iegelijk een volkomene vryheid van gewisse hebben.
 „Wat zal men zeggen van de wyze, op de welke Victor de Kerken
 „van 't Oosten handelde? Snyder men van de Kerk een haarer leden af,
 „zo lang als men 'er zich van ontslaan kan? Zekerlyk, de Kerk moet
 „meer liefde, en meer gemaatigheids hebben, ten opzicht der
 „geener die in de dwaaling zijn. En eindelijk, als deze strengheid in
 „alle d'eeuwen al plaats had gehad, 't is niet op d'Overlevering, 't is op
 „d'Orakelen der Schriftuur dat de Concilien hun decisien moeten
 „grondvesten. Eenige algemeene Concilien zijn die niet door andere
 „Concilien verworpen geworden? Heeft men niet gezien, dat alle de
 „Christenen de vonnissen van eenige Concilien nimmermeer wilden
 „aanneemen? Geloof de Sorbonne niet, dat het Concilie geenig
 „nieuw artykel des geloofs kan maaken? In een woord, de macht der
 „Concilien is een zeer tedere materie. IX. Gelyk de beloften gedaan
 „aan d'Israëlitzen, altemaal conditioneel waren, en een naauwkeurige
 „gehoorzaamheid onderstelden; zijn de beloften, gedaan aan de Chri-
 „stensen, van gelyken conditioneel, en onderstellen het geloof. Ons ge-
 „loof moet dan een vaste grond hebben. Nu, daar is niet als Godts
 „woord, 't geen de regel van ons geloof, en de rechter van alle de ver-
 „schillen kan wezen. 't Word ook genoemd *de Kanonijke Boeken der*
 „*H. Schriftuur*. Hoewel S. Ambrosius, S. Hieronymus, en S. Augusti-
 „nus, dikwils zeer strydig zijn, komen zy daar in over een, dat zy
 „de Schriftuur voor een algemeene en onfeilbaare regel erkennen.
 „Men heeft inzonderheid in dezen laatste plaats, welke betoonen,
 „wat onderscheid men stellen moet tusschen de Schriftuur en de Wer-
 „ken der allerheiligste Oudvaders. Als alle de Leeraars overeen ko-
 „men in d' uitlegging van een plaats, is hun samenstemming een uit-
 „werking van Godts ingeevingen; maar gelyk de menschen lichte-
 „lyk uit eenzinnigheid een zaak dus of zo opvatten, konnen de
 „Concilien zich bedriegen, zo ze het Woord Godts niet en neemen
 „tot de grond en de regel hunner decisien. X. De goede trouw laat
 „niet toe, dat men een zydig mensch tot rechter neeme; dat men
 „zels een party in de vuurschaar laate. De Pausen nu alreeds uit hun
 „eigene macht zaaken beslooten hebbende, welke in een Concilie
 „geëxamineerd moeten worden, kan men dan dulden, dat een van
 „hen

„ hen daar in voorzitte , of 'er tegenwoordig zy ? Alles , 't geen op
 „ een algemeene dwaaling gedaan is , is van geene waarde , en verbind
 „ geen sins . Aldus , hoewel de Vorsten , geloovende dat de Paus het
 „ waare Hoofd der Kerk is , hem eed en hulde gedaan hebben , kon-
 „ nen zy , zo ze de dwaaling bemerken , 't jok afwerpen , met zo veel
 „ rechts als een man , gevallen in de handen van Roovers , de vlucht
 „ kan neemen , zo hy 'er de gelegentheid toe vind . Eindelijk , een
 „ iegelijk weet , dat het Roomsche Hof zodanig verdurven zijnde als
 „ het is , een zo welmeenende Paus , als Adriaan geweest heeft , het
 „ zelve niet zou kunnen hervormen ; geloovende alle de Kardinaalen , en
 „ alle de Ministers van dit Hof , eershalven gehouden te zijn hun on-
 „ geregeldheden te verdedigen . Kranmer dreef alle deze punten in de
 tegenwoordigheid der Heeren , en gaf hen by geschrift het vertoog ,
 't geen hy had gedaan . Hy voegde 'er by , dat hy op een andermaal
 redeneeren zou wegens het gezag van ieder Bisschop in een Bisdome ,
 en de macht des Vorsts op de Bisschoppen ; maar ik vrees , dat dit
 vertoog verlooren zy .

Zodanig waren de gesteldheden van het Hof , en de gedachten der
 Ministers , toen men begon te spreken van het groot werk , 't geen
 ons gantsche Darde Deel beslaan zal .

E I N D E

Van 't Twede B O E K .

*Natus 1489
July. 2.
Consecratus
1533 Mar. 30.*

*Martyrio
Coronatus
1556 Mar. 21.*

HISTORIE

Der REFORMATIE in

ENGELAND.

Darde Boek.

Behelzende

*Een verhaal van't geen voorgevallen is sedert het jaar
1534. tot aan Hendriks dood, door betrekking
voornaamelyk tot de Reformatie, en
de geestelyke zaaken.*

E groote zaak der Echtscheiding tot Hendriks vol-
doeninggeëindigd, en deze Vorst van zijn Parle-
ment, en van zijn Geestelykheid, zo wel byge-
staan zijnde, moest niets, na't scheen, zijn rust
meer stooren. Maar na de maat dat alle dingen
hem in d'openbaare vergaderingen gelukten, wierd
hy geknaagd door byzondere moeyelijkheden, wel-
ken d' Uitgezonden des Paus, en des Keizers, niet en feilden te
kweeken; invoegen dat hy het overige van zijn leven in de beroerte
en bitterheid te verslyten had.

De geenen, welke eenige yver voor de heerschende Religie had-
den, maakten zich vroed, dat, zo'er de Koning altyd belydenis
af deed, het minder geschiedde door een beweegreden van conscien-
tie, als uit staatkunde, en in de vrees der gevolgen van een Refor-
matie. Of zo zy geloofden, dat hy't noch met deze zelve Religie
hield, zy vreesden, dat de belangèn van zijn Staat; zijn verbintenis
met de vereenigde Vorsten tegen den Paus en den Keizer; d'aanhou-

〇〇

dingen

1535.

't Overige
van Hendriks
Regering
vol van on-
gerustheid.

1535.

dingen der Koningin, die alles op zijn geest vermocht; mitsgaders het vermogen van Kranmer en Kromwel, hem een andere zyde mochten doen neemen. Men vond zelfs een samenschakeling in zijn bedryf: en men geloofde, dat hy geen een treê deed, die hem niet noodzakelijk verplichtte verder te gaan; zijnde het gezag der Kerk aan 't waggelen geraakt; en hebbende het Volke een volkomene vryheid om d'aangenomene leerstukken t' examineren, en in twyfel te trekken. Dit was, volgens hun gevoelen, de Kettery de deur openen: weshalven zy dan, om zodanig een verandering te voorkomen, en het geloof der Roomsche Kerk in haar geheel te behouden, aan alle kanten heimelijke gesprekken en vergaderingen hielden.

Deze be-
roerten wor-
den veroor-
zaakt door
de handel-
ingen der Mon-
niken.

Hun yver wierd uitsteekend vermeerderd door d'aanstakingen der Monniken, welke begonden te bemerken, dat de wetten des Parlements hen gingen berooven van hun vrydommen en privilegien, en de zelyven ter bescheidenheid des Konings laaten. Aldus zagen zy zich op het punt van geen vrydommen meer te hebben, dan voor zo veel 'er de Vorst in zou bewilligen. Rome was niet langer in staat van nieuwe Heiligen te scheppen, om de Kloosters te verryken, en de zelyven vermaard te maaken: d'afsaaten hadden geen plaats meer: en deze schijnheilige listen, van de welken de Monniken zich voorheen gediend hadden, om de bezoeken en d'aalmoessen des Volks na hun Conventen te trekken, waren toen onnut. Ten anderen zei men onder de hand, dat de Koning en zijn Heeren ook al dachten om zich de goederen der Kloosters toe te eigenen. Dit deed hen het besluit neemen om Hendrik zo veel werks op den hals te laaden, dat hy nimmermeer een zo swaare onderneeming ter hand zou durven slaan. Ten dezen einde bestonden zy zijn Onderzaaten in de biecht, en in de gemeene praat, een uitsteekende walging en misnoegdheid over zijn beleid in te boezemen. En zo zy het volk niet terstond deden opstaan, zy onderhielden ten minsten in de geesten een zuurdeeffem van muicery, en een gestadige gesteldheid tot de wapenen op te vatten, zo haat als de gelegentheid zich daar toe zou aanbieden. Hun poogingen, ten dezen opzichte, waren van zodanig een kracht, dat, indien des Keizers zaaken hem toegelaaten hadden op Engeland te komen storten, hy 'er door een menigte van misnoegden gestyfd zou hebben geweest. Maar de Koning gaf altyd bezigheid aan deze Vorst, door het middel van Francois de I. en de Lutheraanen; 't geen hem in staat stelde van niets te vreezen.

Ein-

1535.

Zy wikke-
len den Ko-
ning in groo-
te strenghe-
den.

Eindelijk echter, als de Miteurs bemerkten, dat zy van de kant der gebuurige Staaten niets te verwachten hadden, beslooten zy uit te barsten, en greepen de wapenen aan. Hun stoutheid verbitterde den Koning geweldig. Hy stuwde de strengheid zeer ver voort, en hield gantsch geen maat in zijn strafpleegingen; hebbende de heimelijke handelingen van het Roomsche Hof, waar af hy zich geheele jaaren de speelpop had gezien, en d'ondankbaarheid van Polus, die niet afen liet van tegen hem te cabaleren, dezen Vorst zijn gewoonlijk geduld en gemaatigheid doen verliezen. Zo haast als hy aldus van temperament veranderd was, zag men hem op een gantsch andere wyze te werk gaan, dan hy tot daar toe had gedaan; en om lompe beuzelingen sleepte hy deliederen voor 't gerecht. Waarlijk, de wetten dreeven in alle die zaaken boven; de beschuldigden wierden noch vervolgd, noch geoordeeld, dan volgens het recht: maar gelijk de wetten by wylen tot een strengheid gaan, die aan de wreedheid nadert, heeft Hendriks beleid niet gelaaten hem te doen aanzien als een Tiran; vermits hy aan de strengheid dezer wetten alle d'uitgestrektheid gaf, welke zy hebben konden. 't Was zelfs ook niet op een eenige party, dat hy zijn gramschap ontlastte: want 't zy hy niet dulden kon, dat men hem wedersprak; 't zy hy opgeblaazen was met de glorieuze tytel van Hoofd der Kerk, welke zijn volkeren aan hem opgedraagen hadden; 't zy de loftuitingen zijner pluimstrykers hem hadden bedurven: hy maakte zich altoos vroed, dat alle zijn Onderzaaten gehouden waren hun geloof na zijn decisien te richten. En gelijk hy ingenomen was met eenige leerstukken der oude Religie, vervolgde hy de Protestanten zo wel als de Roomschkatholijken. Wyders zien wy geensins, dat de wreedheid hem natuurlijk geweest zy. Hy heeft in 't eerst vyf-en-twintig jaaren geheerscht, zonder iemand om misdaad van Staat te doen sterven, behalven Polus Graaf van Suffolk, en Stafford Hertog van Buckingham. Noch was de dood van den eerste een uitwerking der gehoorzaamheid, welke hy bewees aan de laatste orders van zijn Vader: en den Hertog van Buckingham had zich dit ongeval genoegzaam op den hals gehaald; hebbende een schurk van een Priester hem in 't hoofd gebracht, dat hy wettige Erfgenaam van de Kroon was. Diergelijke dingen nu raaken een Vorst zo na, dat men hem verschoonen kan, als hy den schuldige aan 't gerecht overlaat. Hendrik was dan in 't eerst noch zeer achterdochtig, noch zeer wreed. Zo hy in de tien laatste jaaren van zijn Regering een ander be-

1535.

leid hield, en zo hy zich toen liet vervoeren tot groote overmaaten, hy is daar in meer deernis als gramschap waardig; en men kan hem beklagen, zonder hem te willen navolgen, zo wel als zonder hem met d' uiterste strengheid te doemen.

't Bock, 't geen wy zo even geëindigd hebben, behelst by na niet anders als een gestadig gevolg van kuiperyen. Wy hebben 'er een lange en verdrietige onderhandeling met het doortrapste Hof des wereldts: wy zien 'er gaauwe Ministers de staatkunde zo ver doen gaan, als men ze voort kan stuuwen. Maar het overige van onze Historie zal by na t' eenemaal binnen de paalen van Engeland beslooten zijn. Wy zullen zelfs zeer weinig van staatszaaken spreken, als ter loops: en wy zullen ons vernoegen met te verhaalen 't geen wy hebben kunnen ontdekken van de zaaken der Religie van die tyd. Aldus zullen de vernietiging der Kloosters, de voortgangen en 't verval der Reformatie, en de vervolgingen welken men deed tegen de geenen, die zich al t' yverig voor het Roomsche Hof toonden, 't onderwerp van dit laatste Boek wezen. Wy zullen, ten opzicht der twee eerste punten, d' orde der tyden volgen: maar om niet gehouden te zijn den loop onzer redenen al te dikwils af te breeken, zullen wy aan het eind een verhaal stellen der proceduren, welken men tegen de medestanders der Roomsche Stoel maakte.

Stof van
dit Darde
Boek.

De Bisschoppen be-
sweren
Hendriks
Opperhoof-
digheid.

Zo haast als het Parlement alle de zaaken, die haar bezig hielden, afgedaan had, vernieuwden de Bisschoppen aan Hendrik de verzeeringen van hun getrouwheid, en verbonden zich met eed, zijn Opperhoofdigheid in de geestelijke zaaken te verdedigen; erkennende hem voor souverain Hoofd der Kerken van Engeland, zelfs eer 'er een wet was die deze plicht van hen vorderde.

Kromwel
Stedehouder
Generaal, en
Viceregent
in de geeste-
lijke zaaken,
gemaakt.

d' Eerste daad van Opperhoofdigheid, welke deze Vorst deed, was dat hy Kromwel zijn Stedehouder Generaal, en Bezoeker van alle de Kloosters en gepriviligeerde plaatsen van Engeland, maakte. Men verwacht gemeenlijk deze eerste waardigheid met de geene, welke hy kort daar na kreeg, onder de tytel van Viceregent in de geestelijke zaaken: maar daar zijn twe onderscheidentlijke ampten, door twe verscheidene brieven, aan Kromwel gegeven. Het eerste strekte haar gebied niet uit over de Bisschoppen, en deed hem zelfs geen rang hebben: daar in tegendeel het ander hem met al het geestelijk gezag des Konings bekleedde, en hem rang gaf na de Prinzen van den bloede. Hy had zelfs d' eerste dezer waardigheden al twee jaaren bezeten, eer hy

hy met de tweede begiftigd wierd; waar van den aart ons zeer weinig bekend is, vermits men noch d'eerste, noch de tweede Commissie tot deze twe ampten, in de Rollen vind. En gelijk het niet wel te gelooven staat, dat men een zo gewichtige zaak vergeeten heeft te regitreeën; geloofik, dat de Commissien, daar wy af spreken, uit de Boeken genomen zijn door Bonner, die last had, onder de Regering van Maria, om weg te neemen uit d'openbaare Acten 't geen onder Hendrik tegen de gepretendeerde rechten van 't Roomsche Hof gedaan was. Daar is noch in de Boeken des geestelijken Hof van Kantelberg een Commissie van den 13 January 1536. gegeven aan Doctor Petrus, die naderhand Secretaris van Staat was, uit de welke men ziet, dat Kromwels macht van een zeer groote uitgestrektheid geweest moet hebben; want hy word daar in genoemd Viceregent van Hendrik in alle de geestelijke zaaken, Stedehouder Generaal, en Groot Officiaal. Maar gelijk het hem onmogelijk was zo veel dingen waar te neemen, wierd de Doctor Petrus genoemd tot zijn Substituit in de Testamentaire zaaken. Wy vinden ook noch in deze zelve Commissie dat, als de goederen 200 Ponden of daar boven bedroegen, men de Testamenten niet meer in de Hoven der Bisschoppen bracht, maar in dat van den Stedehouder Generaal. Eindelijk, wy weten ook, dat hoewel Kromwel in deze Commissie Viceregent genoemd word, men hem echter, als men tot hem sprak, of aan hem schreef, de tytel van Stedehouder Generaal gaf. Maar zo haast als hy zijn tweede Brief had gekreegen, welke Mylord Herbert gezien heeft, en daar hy in zijn Historie van Hendrik de VIII. onder 't jaar 1536. af meld, sprak men niet meer van hem als onder de tytel van Mylord Viceregent.

Dit groot ampt ingevoerd zijnde, waren alle de gedachten van 't Hof om Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid te bevestigen, met de Geestelijkheid, voornaamelijk de Regulieren of Kloosterlingen te verplichten de zelve t'erkennen. By na alle de Geestelijken onderwierpen zich 'er aan: en toen t' Oxford de questie verhandeld wierd, of de Paus meer machts in Engeland had als een ander uitheemsch Bisschop, stelde d' Universiteit d' uitwyzing daar af aan dattig Doctoren of Baccalaurci, met macht van het openbaar zegel aan hun vonnis te hangen. Zy verklaarden, dat de macht des Paus in Engeland aangemaatigd was: waar na ieder lid der Academie hier over in 't byzonder ondervraagd zijnde, bekrachtigden zy, den een na den ander, 't geen zy beslooten hadden. Al de tegenstelling, die men daar in ontmoet-

1535.

Ziet de Voorredenen van dit Boek.

In Engeland worden alle de Testamenten in de Geestelijke Hoven gebracht; daar men ze laat, na 'er een Copy uitgetrokken te hebben.

Ziet d' Oudheden van Oxford l. 1. Ziet ook 't Origineel van de Brief, in de Bibl. van M. Cotton Cleop. E. 4. van den 15. te February.

1535.
De Cordeliers weigeren Hendriks Opperhoofdigheid te erkennen.

te, immers voor zo veel wy vinden uit de zaaken die 'er af overig zijn, was van de Cordeliers van Richemond, den welken Roeland, Bisschop van Coventry, en Thomas Bedyl, zekere voorstellingen wilden doen rekenen, waar onder deze was; *dat het godlijk recht aan de Paus niet meer machts op Engeland gaf, als aan eenig ander uitheemsch Bisschop.* Om deze Monniken te bereiden tot den Koning te voldoen, zei men hen, dat den Aardtsbisschop van Kantelberg, en den Aardtsbisschop van Jork, de Bisschoppen van Londen, van Winchester, van de Baden en Fonteynen, en van Durham, d'andere Prelaaten, de Hoofden der Kloosters, en de gaauwste Geestelijken des Koningrijks, altemaal deze voorstellingen al getekend hadden. Vervolgens porde men hen aan, om vier der oudsten van hun ligchaam te noemen, ten einde de zaak te examineren; op voorwaarde dat d'overigen ondertekenen zouden 't geen door deze vier Vaders beslooten zou zijn. Maar zy antwoordden: dat de conscientie van ieder van hen in deze zaak zeer belangd zijnde, zy het examen daar af niet stellen wilden aan een klein getal perfoonen van hun ligchaam: dat zy ten anderen altemaal geswooren hadden, de Regel van S. Franciscus te volgen: en dat zy te eenemaal gemoedigd waren, de zelve te onderhouden, in 't leven, en in de dood: dat een Kapittel van deze Regel, 't geen zy te berde brachten, hen beval, altijd een Kardinaal tot Beschermmer te hebben, die hen onderhield in de gehoorzaamheid, welke zy aan de Roomsche Stoel schuldig waren. De Bisschop voerde hen te gemoet: dat deze redenen goed konden zijn in Italiën, daar S. Franciscus geleefd had, en daar de gepriviligeerde Kloosters van den Paus heften; maar dat de Geestelijken van Engeland van den Aardtsbisschop van Kantelberg heften: dat daarenboven het Kapittel, 't geen zy bybrachten, niet van S. Franciscus was, en dat men 't na zijn dood by zijn Regel gevoegd had: dat, al had het ook zelfs van hem geweest, geen byzondere Regel boven de wetten van een Koningrijk gesteld kon worden: dat al de wereld, die onder de bescherming van deze zelve wetten leefde, gehouden was die te onderhouden: en dat een vrijwillige verbintenis, hoedanig die ook mocht wezen, niet genoeg en was om Onderzaten te ontlaan van hun onderwerping aan de wetten des landts. Deze redenen brachten gantsch geen werking voort; houdende de Monniken zich gestadig aan hun eerste verklaring, dat zy gelofte hadden gedaan van S. Franciscus Regel te onderhouden, en dat niets ter wereld hen van d'onderhouding dezer Regel zou doen afwyken.

ken. Maar zo 'er niet als de Cordeliers waren , die opentlijk weigerden Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid t'erkennen , men zag veele Orders van Monniken tegen den Staat cabaleren ; en om hun praktijken te verbreeken , maakte men het voorneemen van hen het aanzien , 't geen zy onder het volk hadden , te beneemen. Zijnde het middel om hun achting in 't voetzand te stooten het bezoek van alle de Kloosters des Koningrijks te doen , omhelsde het Hof van stonden aan deze patty. 't Besluit 'er af wierd voornaamelijk gestyfd door den Doctor Leighton , die met Kromwel in Volseys dienst had geweest ; welke gedenkende aan dezen Doctor , en hem kennende voor een zeer behendig en zeer naarstig man , hem in deze zaak gebruikte. Leighton ontbood eens aan zijn vriend : dat hy hier over een lang gesprek met den Aardtsdeken had gehad : dat deze Deken van advys was , dat men noch in twe of drie jaaren de Kloosters niet en moest bezoeken ; vermits d' Opperhoofdigheid des Konings noch niet t' eenemaal bevestigd zijnde , een al te streng onderzoek , aldus in de beginselen gedaan , de Geestelijkheid zou verbitteren , en Hèndriks macht haatelijk maaken. Maar de Doctor voegde 'er by : dat , na zijn gevoelen , niets deze macht des Konings meer bevestigen zou , als een heilzaame hervorming : dat d' argernissen openbaar waren ; en dat het volk zelve d' ongeregeldheden der Geestelijke Broederschappen wel zag : dat 'er daarenboven in de noorderlijke gedeelten des Koningrijks niet een bezoek had geweest , sedert het geen 't welk men 'er door order des Kardinnaals van Jork had gedaan : dat dit een nieuw bezoek noodzaakelijk maakte ; en dat hy zijn dienst aanbóod voor de Provincie van Jork. In een andere brief wenscht hy , dat men hem eenen Lee byvoege , en dat men aan hen beiden laate het bezoek der Kloosters , gelegen in 't Noorden van Engeland , te neemen van 't Bisdóm van Linkoln af : en de reden , die hy 'er afgaf , was , dat Lee en hy bekwaamer als iemand waren om dit werk te verrichten , ter oorzaak dat zy in die gewesten een groote maagschap en veele vrienden en bekenden hadden , door welcher bystand zy der Monniken ongeregeldheden , en hun oproerige praktijken , zouden ontdekken. Hy klaagde , dat die bezoeken tot daar toe zeer gering , en van weinig vruchts , hadden geweest : maar hy verzekerde Kromwel , dat zy alle beiden den Koning in deze ontmoeting met een groote getrouwheid en naarstigheid zouden dienen.

1535.

Bezoek van alle de Kloosters van Engeland. Ziet de *Bibl. van Cotton* , daar het *Origineel van dit stuk is. E. 4. 4.*

Den Aardtsbisschop deed in de maand May het bezoek van zijn Pro-

Pro-

1535.
Kranmer
doet zijn
Aardtsbif-
schoplijk
bezoek.

Deze or-
der was
van den 28
April. Ziet
de Rollen
op 't 26.
jaar van
Hendrik,
eerste deel.

Ziet het
Register
van Stok-
kesley, fol.
44.

Algemeen
bezoek der
Kloosters.

Ziet de
Bibliotbeek
van M.
Pierpoint.

Provincie, na'er des Konings verlof toe te hebben verkreegen. Deze order behelsde, dat Kranmer verzocht hebbende, dat het hem, volgens de gewoonte, en volgens de rechten van zijn Aardtsbischoplijke Stoel, geoorlofd mocht wezen zijn bezoek te doen, de Koning hem 't verlof daar toe vergunde, en allerhanden persoonen beval, hem daar in te gehoorzaamen, en by te staan. Gelijk de zaaken noch niet gevoorderd waren tot grooter onderneemingen, vernoegde men zich alstoen met de geestelijke Opperhoofdigheid des Konings te bevestigen, die van alle zijn Onderzaaten te doen erkennen, en hen t'eenemaal los te maaken van hun oude gehoorzaamheid aan de Roomsche Stoel. Men schrabde zelfs, met dit inzicht, de naam des Paus uit alle de boeken, welke tot de dienst der Kerk behoorden. Maar Stokkesley, Bisschop van Londen, onderwierp zich niet aan dit bezoek des Aardtsbischops, dan na drie verscheidene protestatien gedaan te hebben, om ten minsten de rechten der geprivilegeerde plaatsen te behouden.

In de maand October wierd het algemeen bezoek der Kloosters aangevangen, en men gaf 'er de zorg af voornaamelijk aan Leighton, aan Lee, en aan London: maar andere persoonen hadden 'er deel aan, gelijk ik oordeel uit verscheidene brieven, die ons overig zijn, en die ik gezien heb; in de welken Roberth Southwel, Ellice Price, Jan Apprice, Rykaard Bellasis, Rykaard Southwel, Jan Gage, Wouter Hendle, en anderen, Kromwel verwittigen van de voortgangen, welken zy in dit bezoek hadden gedaan. Wyders weeten wy niet, of de Commissien, die men hen by deze gelegenheid gaf, onder 't groot zegel waren, en of ze geregistreerd wierden. Zo ze 'tgeeweest hebben, moet men ze naderhand uit de gemeene Rollen hebben weggenomen. 't Geen my gelooven doet, dat ze niet onder het groot zegel waren gegeven, is dat ik 'er een gezien heb, hoewel een jaar jonger als die, welke niet anders en had als des Konings handreken en zegel. Ten anderen ben ik niet Rechtsgeleerde genoeg, om t'oordeelen, of bloote Commissien, zodanigen als deze laatste, macht gaven om dispensatien te vergunnen, en Monniken uit hun Kloosters te zetten. Nu vind men uit de brieven, welken de Bezoekers, daar ik afgesproken heb, aan de Stedehouder Generaal schreeven, dat zy zich deze macht toeëigenden. Aldus konnen wy niet net zeggen, hoe ver hun machten zich strekten. Wat 'er af wezen mag, 't Hof gaf hen, boven deze machten, instructien belangende de wyze,
op

op de welke zy zich in dit bezoek moesten draagen, mitfgaders mandementen voor de Kloosters die zy te bezoeken hadden. 'k Heb nooit een origineel van deze instructien konnen vinden: maar ik heb'er copyen af gevonden, dië my autentijk dunken te zijn, en ik heb'er een in onze Verzameling gesteld. Zy behelst 86 artykelen, waar van wy hier de voornaamsten zullen geeven.

1535.
Ziet de
Biblio-
theek van
M. Cotton,
Eleop. E.4.

„ De Bezoeker had dan last om te verneemen, of de Monniken dag en nacht, op de daar toe gestelde uren, den dienst dedden: hoe veel Broeders die gemeenlijk bywoonden: en wie de geenen waren, die'er't minst kwamen.

Instructien
tot het alge-
meen Be-
zoek.

„ Of het getal der Monniken overeen kwam met de meening der Stichters: wie de Stichters der Kloosters waren: of d' inkomsten sedert de stichtingen waren vermeerderd, en hoe veel deze vermeerderingen beliepen: welke de gewoonlijke inkomsten waren: of'er Kloosters van d' eene Order tot d' andere waren overgegaan; door wien, en om wat oorzaak, zulks gedaan had geweest.

Ziet onze
Verzame-
ling, No.
58.

„ Wat verlosf zy hadden gehad tot verstorvene goederen; en of de geenen, die de stichtingen hadden gedaan, macht hadden gehad om ze te doen.

„ Op wat aanhoudingen, en om welke oorzaaken, de Monniken vry waren van het gebied der Bisschoppen.

„ Van wat natuur de byzondere reglementen der Kloosters, en hun instellingen waren, mitfgaders de wyze op de welke men daar Oversten verkoos.

„ Hoe veel Geprofessyden, en Nieuwelingen, in ieder Klooster waren; en op wat tijd de laarsten de geloften dedden.

„ De Bezoeker had ook last om t' ondervorschen, of de Monniken onderrecht waren van den inhoud hunner instelling, en of zy hun Regel onderhielden: hen voornaamelijk t' ondervraagen over de gelofte van armoede, van kuisheid, en van gehoorzaamheid: te verneemen of'er Monniken waren, die geld in eigendom hadden, zonder weten van den Overste: of ze vrouwsperfoonen onderhielden, 't zy in 't Klooster, of'er buiten: of'er heimelijke deuren waren, waar door de vrouwsperfoonen in den omvang des Kloosters konden komen: of ze jongens by hen dedden slaapen.

„ Of ze de stilswygendheid en de vasten wel onderhielden: of ze de wetten der onthouding hielden: en of ze haire klederen droegen; of uit wat macht zy het niet en dedden.

1535.

„ Ofhun eeten en drinken, hun manier van te slaapen en zich te kleeden, overeenkwamen met hun Regel; en of ze de besluiting hielden.

„ Ofhun Overste te straf of te slap was :jen ofhy zijn Monniken zonder passie, en zonder zydigheid, handelde.

„ Of'er Monniken waren, die zich niet wilden beteren.

„ Of den Overste eens in 't jaar getrouwelijk zijn rekenfchap deed.

„ Of alle d'andere Geestelijken, die eenige bediening in 't Klooster hadden, van gelijken naauwkeurighlyk hun rekenfchap dedden : of d'inkomften des Kloosters waarlyk besteed wierden, volgens de meening der Stichters.

„ Of het gebouw wel onderhouden wierd: en of het huisraad, 't zegel, de papieren, 't vatwerk, en de sieraaden van 't Huis, zorgvuldighlyk wierden bewaard.

„ Of den Overste aan zijn maagen of vrienden landeryen van 't Huis verpachtte, tot nadeel der Geestelijken : of zy de gastvryheid onderhielden : of zy in 't aanneemen van Nieuwelingen geld vorderden, of zich het zelve dedden belooven : of ze groote vlyt aanwenden om deze Nieuwelingen t' onderwyzen.

„ Of iemand der Monniken in het Klooster getreden was, op hoop van'er Overste af verkoozen te worden.

„ Of den Overste in het begeeven der beneficien, welke van het Klooster heften, zich een pensioen op deze beneficien behouden had; of wat soorten van koop hy ten dezen opzichte maakte.

„ De Bezoekers hadden ook noch last om een nette memoriete neemen van alle de Parochien, en van alle de Vicarijschappen, welke onder ieder Klooster behoorden; en te verneemen, op wat wyze deze beneficien vergeeven, en bediend wierden.

Dit waren d'instructien, welken men aan ieder Bezoeker gaf, voor zo veel de Mannenkloosters betrefte. Ziet hier de geenen, die men gaf tot het bezoek der Vrouwenkloosters.

„ Men belastte hen dan, te verneemen, of het Klooster wel van muuren voorzien was; en of de deuren en vensters zodanig geslooten waren, dat'er geen manspersoonen op ongeoorlofde uren in konden komen.

„ Of ook eenige manspersoon met een Non sprak, zonder getuigen, en zonder verlof der Abdis.

„ Of eenige Zuster, 't zy door haar Maagen, 't zy door d' Abdis, gedwongen was geweest het kleed te neemen.

„ Of

„Of de Nonnen zonder verlof uit hun Klooster gingen; en of zy
„dan hun geestelijk kleed aan hadden.

„Waar zy zich mee bezig hielden in d'uuren, die niet tot de god-
„lijke dienst geheiligd waren: wat ommevang zy met Monniken
„hielden: of zy zich bemoeiden met minnebrieven te schryven, of
„geschenken en gunsttekenen te sturen en t'ontfangen.

„Of hun Biechtvader een man van oordeel, van bekwaamheid,
„en van een goed leven was: hoe menigmaal in 't jaar zy te biecht
„gingen, en hoe menigmaal zy communiceerden.

Deze Commissarissen moesten eindelijk het bezoek doen der Colle-
giale Kerken, der Gasthuizen, der Hoofdkerken, en van die der
Order van S. Jan van Jeruzalem. Maar zo de copy, daar ik alle deze
dingen uit getrokken heb, vol is, had de Bezoeker maar de brieven
en manuscripten van dezen t'examineren, om 'er lichten uit te trek-
ken tot de hervorming der Kloosters.

De Mandementen, welke deze Commissien verzelden, en die
ieder Bezoeker laten moest in de Kloosters, daar hy het bezoek deed,
behelsden verscheidene artykelen, en onder anderen dezen.

Voor eerst, de Monniken moesten krachtiglijk aangemaand wor-
den, om hun vlyt aan te wenden tot de Wet, welke het Parlement
ter zaake van de successie gemaakt had, te doen onderhouden. In dit
zelve Reglement word gezegt, dat de Monniken die getekend, en
bekrachtigd hadden. Waar uit dan blijkt, dat deze Wet toenmaals
van alle de Kloosters des Koninkrijks ontfangen was geworden.

Ten tweede, zy moesten noch vermaand worden, om het Volk te
leeren, dat het gezag des Konings souverain was, dat hy niemand
als God boven hem had, en dat de macht des Bisschops van Romen
onwettiglijk was aangemaatigd, zijnde ingevoerd door list, en heb-
bende niet anders tot grond als kwaade Canons, en kwaade Dekre-
taalen; welke, na lang genöeg verdraagen te zijn, *eindelijk met
grootte rechtvaardigheid in Engeland afgeschafft waren.*

Ten derde, den Abt en de Monniken wierden verklaard ontfla-
gen van d'eeden, welken zy gedaan hadden, ofaan de Paus, of
aan andere vreemdelingen: en de Koning wilde, dat zy alle d'inzet-
tingen van hun Regel, die hen stelden in d'afhangelijkheid van eeni-
gen vreemdeling, uit hun boeken zouden wisschen, en de zelve
volkomenlijk voor van geene waarde houden.

Ten vierde, de Bezoeker had last, om den Monniken te verbieden

1535.

den zonder verlof des Konings, of des oppersten Bezoekers, uit hun Klooster te gaan; te beveelen, dat deze Kloosters maar een poort en een ingang zouden hebben; en de toegang daar afaan alle vrouws-perfoonen t'ontzeggen, immers zonder een diergelijk verlof.

Ten vyfde, men gaf hen verscheidene regelen raakende hun maaltijden; en men wilde, dat de Monniken op ieder maalyd een Kapittel van het Oud of Nieuw Testament lazen; dat 'er op de tafel des Abts gewoonlijke spyzen gedischt wierden, en niet zeldsaame en lekkere beetjes; en dat den Abt, of een der oudsten van 't Klooster, daar altijd by zou wezen, om de vreemdelingen t'onderhouden.

Ten zesde, men voegde by deze regelen eenige andere ordonnancien, noopende d' uitdeeling der aalmoessen, en de wyze op de welke de Monniken, 't zy in gezondheid, of in ziekte, gespyfd moesten worden.

De Bezoeker moest hier na verklaaren, dat het des Konings wil was, dat twe Monniken van ieder Klooster, of ten minsten een, aan een der twe Universiteiten onderhouden wierden, op dat zy de noodzaakelijke onderwyzingen aldaar gekreegen hebbende, de zelve vervolgens aan hun broeders konden mededeelen; dat 'er in ieder Klooster alle dagen, een uur lang, een les in de Godtsgeleerdheid gedaan zou worden; en dat d' Abten zorg zouden draagen, om aan alle de Broeders bezigheid te geeven.

Dat den Abt, of den Overste, alle dagen eenig gedeelte van de Regel des Kloosters zou uitleggen; dat hy 'er de toepassing af zou maaken, volgens het Euangelium; en dat hy den Monniken zou vertoonen, dat de ceremonien slechts gronden en beginselen waren, waar door een iegelijk van hen zich verheffen moest tot de kennis en d' oeffening des Euangeliums; dat de Religie niet en bestond noch in het verschil, of in de byzonderheid der Kleding, noch in andere uitwendige onderhoudingen, maar in de zuiverheid des levens, in een inwendige heiligheid, in een vast geloof, in een broederlijke vriendschap, en in een volkomen yver om God in geest en waarheid te dienen; dat zy zich derhalven niet houden moesten aan het gebruik van eenige ceremonien, maar dat zy zich door deze dingen tot de waare Religie moesten verheffen.

Vervolgens was 't den Bezoeker bevolen, verscheidene reglementen te geeven, t'er zaake van d' inkomsten der Kloosters, om 'er de verkwisting af te verhinderen, gelijk ook om te beletten dat niemand beneden

neden de vier-en-twintig jaaren in de Kloosters ontfangen wierd. Eindelijk, ieder Priester van het Klooster moest last hebben om alle dagen Mis te doen, en alsdan God voor den Koning, en voor de Koningin, te bidden.

En men moest de geenen, die deze ordonnantien kwamen t'over-treden, den Koning en den oppersten Bezoeker aanbrengeu.

De Commissarissen hadden noch macht om de Monniken, welken zy aan eenige misdaden schuldig zouden zien, te doen straffen. En hun Commissie bekrachtigde hen om uit ieder Klooster aan den Op-perste Bezoeker te brengen alle de papieren en de boeken, welken zy raadzaam oordeelen zouden hem te laten zien.

Laat ons nu overtreden tot d'uitwerkingen van dit bezoek: maar eer wy daar af spreken, zal het mogelijk genoegsaam dienstig zijn, dat ik hier aanwyze de geboorte en de voortgangen der Kloosterorders in Engeland, en de staat, daar zy in waren, toen Hendrik de VIII. bestond hen te hervormen.

Wy weten met geen zekerheid, wat soort van Monniken d'oude Bretnjesche Monniken geweest hebben, noch wat regel zy volgden. Wy weten ook niet, waar hen deze regel van daan kwam, of zy ze getrokken hadden uit de Kerken van 't Oosten, en wie hun Stichter was, S. Antonius, S. Pacomus, of S. Basilius, dan of zy hen uit Vrankrijk was gekomen: want een Kerkelijke Historieschryver leert ons, dat S. Martinus daar Kloosters had gesticht. Aldus kan men 'er niet af spreken, als by gissing: maar uit de weinige dingen welke ons van die tijd overig zijn, laten wy echter niet te besluiten, dat de Monniken toen ter tyd in groot getal waren, en dat zy zich altemaal onder-wierpen aan de Bisschop van Kaerleonj, gelijk d'eerste Monniken altyd onder hun Bisschop gestaan hadden, volgens de Canons des Concilie van Calcedonien.

Staat des
Monniken in
Engeland.
Sulpicius
Severus.

Ondertusschen, toen de Gothen in Italiën gevallen waren, en daar alle dingen in een groote verwarring gebracht hadden, maakten Benedictus en anderen nieuwe Broederschappen; en men vond wel haast een nieuwe konst, en een nieuwe manier, om hen te regeren. De Monnik Augustinus, weinig tydts daar na, in Engeland geko-men zijnde, en aldaar den Koning Ethelbert gedoopt hebbende, ver-plichte hy hem een Klooster te Kantelberg te stichten. Ethelbert gaf verscheidene privilegien aan dit Klooster, en bevydde het voor altyd van het gebied des Aardtsbisschops. En niet alleen keurde Augustinus,

1535.

die toen ter tyd de Stoel van Kantelberg bekleedde, deze bevryding goed, maar bekrachtigde ze ook zelfs door een byzondere acte; in de welke, na verklaard te hebben, dat het nieuw Klooster, en alle de Kerken die 'er aan behoorden, voor altyd bevryd zouden wezen van het gebied des Aardtsbisschops, hy zijn nazaaten ernstelyk vermaant en bid, de Monniken van dit Klooster nimmermeer t'ont-rusten, en niet t'onderneemen hen een anderen Overste, als hun Abt, te doen erkennen; zijnde deze privilegien hen gegeven op dat zy zich t'eenemaal aan de dienst Godts konden heiligen, zonder in hun godvruchtigheden gestoord te worden. Maar ik heb vreemde vermoedens, of de bevryding, daar wy af spreken, en verscheide-nie andere stichtingen, welken men wil zeer oud te wezen, niet jong-er en zijn als het schynt, en dat men valsche stukken gemaakt heeft om ze t'onderschraagen. Ik laat hier echter afoordeelen de geenën, die in deze zaaken verlicht zijn.

d'Eerste bevryding, welke die gevolgd heeft, zo veel wy kunnen naspeuren, is die der Abdy van Peterburg, vergund door den Paus Agathon, in 't jaar 680. en getekend door Theodorus, Aardtsbis-schop van Kantelberg, die daar Legaat des Paus genoemd word: maar ik acht ze valsch. De privilegien, die de Koning Ina in den jaare 725. aan d'Abdy van Glassenbury vergunde, melden van eenige vrydommen, welken deze Abdy alreeds had gehad, en bevryden haar van het gebied des gewoonlijken Bisschops. In 't jaar 793. bevrydde de Koning Offa d'Abdy van S. Alban; die hy gesticht had, van het zelve gebied: en in het jaar 1218. bekrachtigde de Paus Ho-norius de III. deze privilegien. Kenulphus, Koning van Mercien, stichtte Abington, in 't jaar 821. en bevrydde het insgelijks van de macht der bisschoppen. De zelve gunst wierd in het jaar 1020. toe-gestaan door Knut aan d'Abdy van S. Edmond Roy, welke van zijn stichting was. Maar ontrent het eind der agtste eeuw, kwamen de Deenen op Engeland storten, en reichten 'er zeer groote verwoe-slingen aan, die den Monniken inzonderheid zeer doodelyk waren: want deze Natie weetende, dat de rijkdommen des landts byna alte-maal in de handen der Geestelijken waren, viel zy gemeenlyk in de provincien; daar zy geloofde de beste buit te zullen vinden. Aldus wierden de Kloosters in weinig tydts verwoest; en de Monniken na-men de vlucht, zijnde alreeds gewoon in d'overdaad en de rust te lee-ven, en willende voor der vyanden geweldenaryen niet ten prooy bly-

Kloosters
verwoest en
verlaaten.

blyven. De schrik had zodanig geweest, dat men in d' eerste jaaren van de Koning Edgar naauwelijks een enigen Monnik in Engeland gevonden zou hebben. Terwyl de zaaken aldus stonden, had de wereldlijke Geestelijkheid de verlaaten Kloosters aan zich getrokken: maar de Koning Edgar, een Vorst vol van gebreken en ten uitersten ongebonden, overreed door Donstan en andere Monniken, dat, zo hy de Kloosterorder in zijn Staaten herstellen kon, hy een zeer verdienend werk zou doen, besloot deze raad in acht te neemen, en Beschermmer der Monniken te worden. Ten dezen einde verkeerde hy de meeste Kapittels in Kloosters; en men ziet uit d' acte van de stichting der Abdy van Worcester, van de welke wy in 't begin van onze Historie gesproken hebben, dat hy alreeds zeven-en-veertig Kloosters hersteld had, en dat hy 'er drie anderen meende te stichten, op dat het getal dezer Geestelijke Huizen met dat van de jaaren des Jubeljaars in gelijkheid mocht komen. Echter bevrydde hy gemeenlijk in deze stichtingen de Monniken niet van het gebied des Bisschops, als ten opzicht van 't tydelijke. Maar deze bevrydingen hadden niet altemaal de zelve uitgestrektheid; en hoewel verscheidene Kloosters alleenlijk gepriviligeerd waren ten aanzien der rechten, die zonder dat den Bisschop toebehoord zouden hebben, de bevrydingen van eenige anderen strekten zich uit tot aan het bezoek des Bisschops, dien men daar door al zijn geestelijk gebied over deze Kloosters benam. Ten anderen waren 'er privilegien, die niet verder en golden als voor den omvang des Kloosters; en anderen daarentegen golden ook voor alle de Kerken, die 'er aan behoorden. Eduard de Biechter vergunde diergelijke bevrydingen aan verscheidene Kloosters, gesicht door Edgar, als aan Ramsfey, en aan anderen. Hy stichtte zelve d' Abdyen van Coventry en van Westmunster, en bevrydde ze van het Bisschoplijk gebied. De bevryding dezer laatste Abdy wierd kort daar na bekrachtigd van den Paus Niklaas. Eindelijk stichtte Willem de Veroveraar d' Abdy van de Slag, en bevrydde de zelve van alle Bisschoplijk gebied, gelijk wy alreeds aangewezen hebben.

Sedert die tyd vind ik niet meer, dat de Koningen van Engeland privilegien aan de Kloosters vergund hebben, 'ten zy dan voor het tydelijke. En niettemin, hoewel zy van te vooren wetten en reglementen in geestelijke materien gemaakt hadden, begonden de Monniken allerehande wereldlijk gebied af te werpen; zijnde het vermogen der Pausen zodanig, dat de Vorsten zich met Kerkelijke zaaken niet meer en dor-

1535.

Ziet de
Britanni-
sche Oud-
heden.

Hersteld
door den
Koning Ed-
gar.

1535.

sten bemoeijen. Van toen af behield zich de Roomsche Stoel de macht van privilegien aan de Monniken te vergunnen, en voegde by haar andere onwettige aanmatigingen de hoogmoed van over de geheele Kerk te willen heerschen. Voor die tyd waren d'acten der stichtingen getekend door den Koning, door de Koningin, en door de Prinzen, en opgesteld met toestemming van verscheidene Bisschoppen, van verscheidene Hertogen, en van verscheidene Graaven.

De Monniken bevryd zijnde van alle wereldlijk en geestelijk recht, mitsgaders van alle schattingen; hebbende ten anderen byna overal recht van vryplaats, voor de geenen die zich in hun Kloosters verschuilden; en eindelijk, niet gehouden zijnde, aan iemand, wie't ook zoude mogen wezen, rekenschap van hun doen te geeven, leefden zy zeer gemakkelijk, en konden doen al wat hen beliefd. Zy wisten ook noch middelen te vinden om zich te verryken, en by deze gelukkige gerustheid een zoete overvloed te voegen. 't Leerstuk van een Vagevuur was het eerst dezer middelen, 't geen zy in 't werk stelden. Zy boezemde al de wereld in, dat 'er zeer weinig zielen waren welke niet in dit vuur moesten lyden, vermits 'er zeer weinig heilig genoeg waren om in het Paradijs te gaan, en ook zeer weinig verdurven genoeg om in de Hel gesmeeten te worden. Vervolgens maakte zy het volk wys, dat men, om de pynen des Vagevuurs te verzachten, en zelfs om 'er de zielen uit te verlossen, toevlucht tot de Misfen moest neemen. Zo haast als men met deze leere overgooten was, bracht een ieder zich in 't hoofd, dat hy, 't zy om zijn godvruchtigheid ontrent zijn Ouders te doen blyken, 't zy om zich zelve zalig te maaken, of om zijn geslacht uit het vagevuur te verlossen, op zijn sterfbed zo veel na moest laten, daar alle dagen een Misvoorgedaan kon worden, voor zijn Voorouders en voor hem zelve. Dit was voor de Monniken als een bron van rykdommen; werpende de bygeloovige ingenomenheid des volks het zelve in zodanig een verkwisting, dat, zonder eenige wetten welke gemaakt wierden om die te stutten, de meeste goederen des Koningrijks van de Kloosters ingeslikt zouden zijn geworden. Maar men verklaarde, dat de zelve niet meer eenige legaten van onroerende goederen zouden mogen aanneemen: 't geen echter zeer weinig werkings deed; moetede de Vorst zich bereiden tot gestadige moeyelijkheden, indien hy den Monniken weigerde het verlos, dat zy hem verzochten, tegende verordening dezer wetten.

Hun

Hun schraapzucht ging noch verder; en zy vonden nieuwe listen, om het gereedft van der lieden goederen, 't zy in juweelen, in zilverwerk, of in kostelijke meubelen, na hun Kloosters te trekken. Zy maakten hen wys; dat de bescherming en de voorbidding der Heiligen van een zeer groote hulp was; dat, zo men hun Kassen, hun Beelden, en inzonderheid hun Reliquien, eerbiedigheid toedroeg, men'er groot voordeel afzou trekken; en dat zy voor de geenen, daar zy de meeste eer afgenooten hadden, 't krachtigst zouden bidden. 't Volk liet zich wel haast met deze gedachte inneemen: zelfs kwam het tot te gelooven, dat de geschenken, welker kracht by der Vorsten Gunstelingen zo groot is, ook in het Paradys hun werking zouden doen; hoewel de Heiligen, daar ze aan opgeofferd wierden, zelven die niet konnende ontfangen, 't recht daar af op anderen overdroegen. Dat meer is, gelyk het gemeenlijk in de Hoven der Vorsten gebeurt, dat de nieuwe Gunsteling meer vermogen heeft als d'anderen, beeldde het volk zich ook in, dat een nieuwe Heilig krachtiger moest wezen als de geenen, tot de welken men tot daar toe toevlucht genomen had. Op deze grond liep d'al te lichtgeloovige menigte zeer yverig na de Kas van de nieuwe Gunsteling Godts, deed'er kostelijke geschenken, en maakte een goed gedeelte van haar goed aan de Kloosters, en aan de Kerken, daar de Reliquien en het lighaam des Heiligs rustten. Daarenboven schreef men eenigen Beelden een byzondere kracht toe, die onmisselyk was; en de Monniken feilden niet te verheffen de nutheid der bedevaarten, welken men derwaarts deed, en d'ergeschenken die men hen offerde. Ondertuffchen, gelyk of d'yver des volks opgewekt had moeten wezen, gebruikten zy daar bovennatuurlyke middelen toe; en om de menigte in deze nieuwe soort van Godvruchtigheid t'onderhouden, riepen zy gezichten, droomen, en mirakelen, tot hun hulp. Aan alle kanten ontdekte men Reliquien; terwyl men aan 't vooringenomen volk een wonderlyk verhaal deed van het lyden en de mirakelen der Heiligen, den welken deze Reliquien toebehoorden. De nieuwe handel aldus meer en meer bloeyende, hadden de Monniken wel haast zo veel, dat ze een zeer gemakkelyk leven konden voeren; vermits hun listen van des volks eenvoudigheid treffelyk wel geholpen wierden. Maar eindelyk, hoewel de verkwisting der Devotarijfen genoeg had moeten zyn om alle de Kloosters te verryken, sloop de jaloezy onder verscheelende Orders, en onder de Huizen van een zelve Or-

1535.

der; toonende alle de Monniken, inzonderheid die van Glaffenbury, van S. Alban, en van Edmond Roy, gelijk een krachtigen yver wie d'ongeloofelykste historien, ter eere hunner Kloosters, en der Reliquien, door de welken zy vermaard moesten zyn, voor den dag wist te brengen.

Algemeene
verdurven-
heid der
Monniken.

d'Overvloed en de ledigheid waren eindelyk oorzaak van het bederf der reguliere Broederschappen. Sedert het eind der twaalfde eeuw verlooren de Monniken veel van hun suiverheit, en van hun aansien. d'Ongeeregeldheid wierd hen wel haast genieen; en d'onbeschaamdheid haar helpende, namen zy zelfs niet eens de moeite van met behendigheit te zondigen. In tegendeel verpachtten zy hun landeryen aan lieden, die zorg droegen om hun begeerten te voldoen. En in plaats van liefddadig te zyn, den armen de hand te reiken, en de gastvryheid t'onderhouden, styfden en moedigden zy de landloopers en bedelaars, tegen de welken de Parlementen genoodzaakt waren wetten te maaken, onder Eduard de III. onder Hendrik de VII. en onder Hendrik de VIII.

Ten anderen, gelyk de Kloosters recht van vryplaats hadden, en dat allerhande personen daar in ontfangen wierden, had het gerecht haar gang niet meer; vermits de Misdaadigen de strafloosheid hunner misdaden in een Klooster vonden. Dit misbruik deed het volk morren; en de Parlementen trachtten'er eenig hulpmiddel tegen by te brengen.

De Bedel-
monniken in
groot aan-
zien.

Maar na de twaalfde eeuw, zag men verscheidene Orders van Bedelmonniken opkomen, welke belydenis doende van een streng leven teleiden, en hun ligchaamen te kastyden, zich een hooge achting verkreegen. In 't begin verbood hun Regel hen, eenige goederen te hebben, buiten het hoofgoed hunner Kloosters. Maar gelyk zy naderhand onderscheidingen wisten te vinden, en hun belangen met hun gewissen over een te brengen, stelde hen zulks in staat van grooter bezittingen te hebben. Ten anderen gaven zy zich niet over aan die schandelyke ledigheid, in de welke de beinkomste Orders leefden. In tegendeel gingen zy overal prediken: zy ontfingen de biechten, en deelden uit Afsaaten, Agnus Dei, Roozekransjes, gewyde Paternosters, en verscheidene andere diergelyke godvruchtige vodderyen, daar zy een groote kracht aan toeschreeven. Door deze middelen trokken zy tot zich alle d'achting en de genegentheid, welke de lieden in 't algemeen voor de gantsche Kloosterorder mochten

ten

ten hebben. Hier benevens maakten zy zich ontlagchelyker aan de Vorsten, als d'andere Monniken; ter oorzaak dat zy minder ryk zynde als de laaften, ook onbeschroomder en stouter waren; en ter oorzaak dat hun gantsche ligchaam in een volmaakte eenigheid was; hebben de haar Generaal te Rome, en zynde wyders verdeeld in verscheidene Provincien, waar van ieder haar Gouverneur, of Provinciaal had. De geheele Schoolweetenschap was eindelyk by hen: zy predikten met gevolg: en in een woord, alles kwam te samen om hen zeer aanzienlyk te maaken. Niettemin had men wel haast redenen om over hen te klaagen: men vond, dat zy al te veel uitgingen: en men geloofde zelfs, datze geen swaargheid en maakten in de geslachten te bevleeken. Hun eerste tucht aldus al haar strengheid verlooren hebbende, veroorzaakten zy groote argernissen; en toen men de hervorming hunner Orders by de hand nam, en hun Kloosters bezocht, geschiedde het met weinig vruchts. Dit beleid vertoorde het volk; en zulks gevoegd zijnde by heimelyke factien, welken zy tegen den Koning maakten, zettende hem in zijn vervolging om d'Echtscheiding, en in d'oprechting van zijn geestelyke Opperhoofdigheid, de voort geweldig dwars, was eindelyk oorzaak van hun bederf. Want Hendrik, verbitterd over zo veel verkeerde handelingen, wilde ondervorschen, of ze waarlyk schuldig waren aan d'ongeregeldheden, welken men hen toeschreef; en hy nam 'er het besluit af in de gedachte dat, zo deze zaaken waar bevonden wierden, zy de Monniken van de genegentheden, die het volk noch voor hen had, versteeken, en de vernietiging der Kloosters rechtvaardigen zouden.

Daarenboven waren 'er twe redenen, die d'uitvoering van dit voorneemen verhaastten. Voor eerst, dewyl Hendrik verwachtte een oorlog met den Keizer te hebben, die toen ter tijd de machtigste Vorst des wereltds ter zee was, die schoone vlooten in d'Indiën had, en dien de Nederlanden toebehoorden, daar in die tijd al de koophandel gedreeven wierd, besloot hy zijn havens te versterken. Vervolgens denkende op de voordeelen, welken de negotie een land toebrenghet, wilde hy die in zijn Koningrijk doen bloeyen; en ten dien einde schikte hy zich om nieuwe havens te bouwen, en de veilige plaatsen voor de schepen in goede staat te stellen. Maar d'uitvoering van dit voorneemen vereischte zeer groote sommen geldts, die deze Vorst niet te berde kon brengen, en die hy ten anderen niet van

Hendriks
heimelyke
redenen tot
de vernietig-
ging der
Kloosters.

1535.

zijn volk wilde trekken, uit vrees van het al te veel met schattingen te beswaaren. En gelijk de vernietiging der Kloosters beschikken kon, waar mede dit groot voorneemen te voleinden, vond hy 't raadzaam dit middel ter hand te vatten.

Ten tweede had hy het besluit genomen van een advijs des Aardtsbisschops Kranmer te volgen, die hem ried, eenige nieuwe Bisdommen op te rechten; om Bisdommen, welker al te groote uitgestrektheid belettete dat de Bisschoppen 't oog over hun gantsche kudde hadden, en hun plicht waarnamen volgens de Schriftuur, en de Canons der eerste Kerk, een weinigje te verkleinen.

Kranmers
oogmerk in
deze vernie-
ting.

Maar Kranmer had een byzondere reden om de vernietiging der Kloosters aan te binden; te weten, om dat hun instelling en hun onderhouding geensins te samen konden gaan met een volmaakte en oprechte hervorming. Hy vond, in de wezendlijkheid zelve der reguliere instellingen, verscheidene misbruiken, die men 'er beswaarlijk van kon afzonderen; gelijk 't geloof van 't Vagevuur, de macht der Missen om 'er de zielen uit te verlossen, d'aanroeping der Heiligen, de kracht der Bedevaarten, de dienst der Beelden, en verscheidene dufdanige dingen. En hy oordeelde, dat men, eer men bestond aan een Reformatie t'arbeiden, die Broederschappen moest vernietigen, welker belang was zich krachtiglijk tegen een diergelijcke onderneeming te stellen.

Zijn ontwerp was alreeds t'eenemaal klaar, gelijk men in 't gevolg zal zien. Hy hoopte, dat de Koning, als hy nieuwe stichtingen deed, in ieder Hoofdkerk een plantsoen van Godtsgeleerden zou stellen, tot het gebruik des gantschen Bisdoms; en deze wijze docht hem veel meer over een te komen met d'eerste instelling der Kloosters, en veel nutter voor de Kerk, als het tot daar toe aangenomen gebruik kon wezen. Zijn voorneemen had eenige uitwerking, maar niet zodanig als hy geloofd had. Wy zullen 'er ter behoorlijke plaats de redenen af zeggen.

Teerste Klooster
't geen
vernietigd
wierd.

In het voorgaande Boek hebben wy verhaald, dat de Paus in den jaare 1532. een Bulle aan de Koning vergund had, om eenige Kloosters te vernietigen, en der zelve inkomsten te besteeden tot de stichting van eenige nieuwe Bisdommen: en waarschijnlijk was het uit kracht van deze Bulle, dat de Prioorij van Jesus Christus Kerk, gelegen by een Poort van Londen, *Aldgate* geheeten, in het jaar 1533. vernietigd wierd. Hendrik gaf deze Prioorij aan de Kancelier

liër Thomas Audley: maar het geschiedde niet om hem daar door te verplichten zijn belangen in het Laager Huis met alle kracht t'onderfchraagen; gelijk Fuller wil; want Audley, een jaar voor deze vernietiging; Groot Kancelier gemaakt zijnde, had hy sedert die tijd d'eerste rang in het Hooger Huis. Ik zeg, dat het waarschijnlijk uit kracht van deze Bulle was, dat men de Prioory van Jesus Christus vernietigde; en de reden, die ik heb, om het te gelooven, is dat toen ter tijd het gezag der Pausen in Engeland noch niet gedempt, noch de geestelijke Opperhoofdigheid des Konings ingevoerd was. Voor 't overige, gelijk ik d'Acte van deze vernietiging nooit gezien heb, wijs ik 'er de grond alleenlijk by gissing af aan. En hoewel 'er een Raadbesluit des Parlements zy van den jaare 1534. door het welk de gift des Konings aan de Kancelier bekrachtigd wierd, ziet men 'er niet een eenig woord in noopende de redenen van deze vernietiging. Daar word alleenlijk gezegt; („) dat de Prioor en de „ Monniken van dat Klooster op den 24. February des jaars 1633. „ hun Huis in handen des Konings gesteld hadden, en dat zy 'er „ vervolgens uitgegaan waren. Maar daar staat niet, waarom zy het deden.

1535.

Act. 10.
Rot. Parl.
Regn. 25.

't Is tegenwoordig tijd, dat wy overtreden tot het verhaal van het bezoek der Kloosters: en zo de Monniken in 't eerst geweldig klaagen over de Commissarissen, die dit bezoek deden, men moet zich daar niet over verwonderen; konnende lieden, sedert zo lange tijd gewoon een handel van valsheden te drijven, de geenen, welken zy aanmerken als d'auteurs van hun ondergang, zonder eenige beklaming met laster bekladden.

Bezoek der
Kloosters.

De brieven, welken de Commissarissen; genoemd tot dit bezoek, toen ter tijd aan Kromwel schreeven, behelzen; dat men in de meeste Kloosters afgryfelyke ongeregeldheden vond; dat verscheidene Monniken zich voor de voeten der Bezoekers kwamen werpen, en klaagende over het geweld 't geen men hen gedaan had om hen het kleed te doen aanneemen, verzochten dat men hen doch weer in vryheid wilde stellen; dat de Bezoekers hen verlof gegeven hadden om uit hun Kloosters te gaan; dat de Broederschappen door gevaarlyke factien verscheurd waren; dat de sterkste party de swakste op een onmenschelyke wyze handelde; dat op verscheidene plaatzen, daar de Bezoekers het nieuw Mandement des Konings hadden gebracht, veele Monniken geschreeuwd hadden, dat de strafheid dezer Ordon-

Ziet de
Bibliotheek
van M.
Cotton;
Cleop. E. 4.

1535.

nantie overmaatig zynde, zy liever t'eenemaal vernietigd, dan aldushervormd wilden wezen. De brieven voegen'er by; dat d'afgodery en het bygeloof onder hen heerschten; en dat'er Kloosters waren, in de welken men het gereedschap tot het slaan van valsche munt gevonden had.

d'Ongereregeldheid was noch grooter in de Vrouwenkloosters; en daar waren'er, waar van alle de Nonnen swanger bevonden wierden. Niettemin, wy zullen hier afswygen; en om een Werk, als het onze, niet te bezoedelen door het verhaal van zo veel euveldaaden, is het billyk dat d'ontucht dezer Dochters, d'ongebondenheid hunner Biechtvaders, de verdurvenheid der Abten en Monniken, die een misdaadigen handel met hoeren, en met getrouwde vrouwen, onderhielden, en zelfs die zich overgaven aan noch verfoeyelyker misdaden; 't is billyk, zeg ik, dat alle deze dingen, ten onzen opzichte, in de vergeetelheid begraven blyven. 't Origineel van dit algemeen bezoek is verlooren: maar ik heb'er een extract af gezien, waar in de Commissarissen verhaalen, 't geen zy aangemerkt hadden in honderd vier-en-veertig Kloosters, en daar gruwelen in zyn, die niet en wyken voor die der oude Steden, welken God ten tyde van Abraham verwoestte.

Ziet de
zelve Bi-
bliotheek,
op de zelve
plaats.

Kloosters
in Hendriks
handen ge-
steld.

'k Zou ook zelfs niet spreken van 't geen in d'Abdy van Langder gebeurde, 't en ware dit geval den Koning in 't bezit van dit Klooster stelde, door d'afstand des Abts en der Monniken. De Doctor Leighton, een der Commissarissen genoemd tot het bezoek, omringde terstond het vertrek des Abts; en hebbende de deur op de vloer gelooopen, betraptte hy hem by zyn Matres. Vervolgens vond hy in een koffer een Monnikskleed, onder het welk deze rampzalige zich verholten hield, gaande voor een jonge Broeder. Eindelyk, 't zy dat de schaamte van ontdekt te zyn geworden indruk op den Abt deed, of dat byzondere redenen hem verplichtten zyde te kiezen, hy tekende met tien zyner Monniken een Acte van afstand van d'Abdy, en grondde die op deze reden: (,) dat d'inkomst van zyn Abdy, die van „Koninglyke stichting was, op een aanmerkelyke wyze beswaard „zijnde, zygewisselijc bedurven zou wezen, zo wel voor het gee- „stelijke als voor het wereldlijke, immers zo de Koning daar niet „een spoedig hulpmiddel toe bybracht. Dit Klooster was van d'Or- der der Norbertijnen, en gewijd aan de Maagd en aan Thomas Bekket, bekend in de Roomsche Kerk onder de naam van S. Thomas van Kantelberg.

Ziet onze
Verzame-
ling, No. 60.
Self. 1.

Deze

Deze eerste afstand wierd van verscheidene anderen gevolgd. De Prior van Folkenson, ^(a) van d'Order van Benedictus; de Prior van Doevres, ^(b) alle beiden van de Provincie van Kent; de Prior van Merton, ^(c) Klooster van Augustijnen, van de Provincie van Jork; de Prior van Bilsington, ^(d) van de Provincie van Kent; de Prior van Tilty, ^(e) Klooster der Order van S. Bernardus, en van de Provincie van Essex; en de Prior van Hornbey, ^(f) Klooster van d'Order der Norbertynen, en van de Provincie van Jork, gaven altemaal hun Huizen aan de Koning; zijnde d'Acte van d'afstanden door eenigen der Monniken getekend. Dit zijn, voor zo veel ik heb konnen opspuren, alle de Kloosters, welke zich uit zich zelven aan de Koning overgaven, eer het Parlement de vernietiging der mindere Kloosters bekrachtigd had.

Terwijl de zaaken in dezen staat waren, gaf d'ongelukkige en bedroefde Katharina te Kimbelton den geest, na groote moeyelikheden uitgestaan te hebben, om dat zy nooit had willen bewilligen in de naam van Koningin af te leggen. Verscheidene van haar Officiers waren haar om deze reden afgenomen geworden: maar zy, altijd standvastig in haar eerste besluit, had niemand in haar dienst genomen, die haar deze naam niet en gaf, en haar d'eer bewees welke een Koningin toekomt. En hoewel de Koning alles in 't werk had gesteld, om haar van besluit te doen veranderen, had zy altyd verklaard, dat, dewijl haar huwelyk bekrachtigd geworden was door een vonnis des Paus, zy eer het leven zou verliezen, als de minste trêe doen die dit opzet kon krenken. Sedert die tyd had men haar altyd beter vernoegd gezien als na gewoonte, en d'inwoonders der omleggende plaatzen van haar huis, die haar dikwils kwamen bezoeken, met goedheid en blydschap ontfangen. De Koning wilde haar gaarne in 't kasteel van Fotheringen stuuren; maar als men'er haar de voorslag af deed, antwoordde zy rond uit, dat zy nimmermeer de voeten in dat kasteel zou zetten, zo men'er haar niet als gevangene, en met koorden gebonden, in en bracht. Toen zy ook verlof verzocht, om in een plaats dicht by Londen te leven, wierd dit verzoek verworpen. Men gaf haar de morgengaaf, de Weduwe van de Prins Arthustoebehoorende; en men handelde haar als Douairiere, uitgezondert tot haarent, daar zy zich als Koningin deed dienen. Wyders blykt het niet, dat zy ooit van voorneemen zy geweest uit Engeland te trekken, hoewel 't een land was, 't geen haar kwelling

1536.

(a) De 15
Novemb.

1535.
(b) De 16
Novemb.

(c) De 9
February.

1536.
(d) De 9
February.

(e) De 21
February.

(f) De 23
Maart.

*d'Origineelen
dezer
afstanden
zyn in de
Sekretary
van het
Hof der
Vermeerderingen.
Rot.
claus. part.
1. regn. 27.*

Dood van de
Koningin
Katharina.

*Ziet d'Origineelen in
de Biblio.
van Cotton, Or-
bon. C. 10.*

haar

1536.

haar haatelyk moest doen vinden: maar de vrees, van haar Dochter ongelyk te doen, deed haar 't hardit van haar ongeval met geduld verdraagen.

De Geestelyken, die 't noch met het Roomsche Hof hielden, en die onder de hand arbeidden om'er de macht af te herstellen, aanmerkten Katharina als hun Hoofd, en onderschraagden haar belangen met d' uiterste kracht: maar men sloeg haar zo naauw gade, datze niet veel onderhandelings met hen had, als in de zaak der Non van Kent.

Deze Vorstin zich ziek ziende, maakte terstond haar Testament, en beval; dat haar ligchaam begraven zou worden in een Klooster van Cordeliers, welke veel voor haar gedaan, en geleeden hadden; dat men vyf honderd Miffen voor haar ziel zou doen zeggen; en dat men iemand in bedevaart na onze Vrouw van Walsingham zou stuuren, die onderwege twe honderd nobels aan d'armen zou uitdeelen. Zy maakte noch eenige aanzienlyke legaten aan de perfoonen, die haar dienden.

Zo haast als de Koning verftond, dat ze ziek was, liet hy'er haar zyn ongeneugt over betuigen; en de Gezant des Keizers ging haar bezoeken, om haar te troosten. Toen zy voelde, dat haar ziekte doodelyk was, deed zy een zeer tedere brief aan de Koning! schryven, daar hy de tytel van *myn allerlieefste Koning, Heer, en Man*, in vond. (,,) Zy vermaande hem in deze brief, op zyn zaligheid te ,, denken; vergaf hem alle de moeyelykheden, welken zy van zynen ,, wege had geleeden; beval aan zyn zorgen Maria, hun beider Doch- ,, ter; en bad hem, haar altyd te beminnen met de genegenheid van ,, een goede Vader. Zy verzocht hem ook, haar drie Staatjuffers uit ,, te huwelyken, en aan haar andere Huisgenooten een jaar loons te ,, geeven, boven 't geen zy hen schuldig was. De brief eindigde ,, in deze termen: *Ik betuig, dat mijn oogen u begeeren, meer als ,, eenige andere zaak.* Zy schreef ter zelve tyd aan de Keizer, om hem haar Dochter aan te beveelen. Dit gedaan wezende, gaf zy den geest, op den 8 January, oud zynde 50 jaaren, en na'er 33 af in Engeland doorgebracht te hebben.

Katharina was doorluchtig door haar godvruchtigheid, en door haar verbintenis aan de zaaken des Hemels; leevende in de strengheid, en in de dooding; arbeidende met haar eigene handen; en denkende zelfs, in 't midden van haar grootheid, om haar vrouwen in de

de bezigheid en arbeid te houden. Op zekere dag dat de twee Le-
gaaten haar gingen vinden, kwam zy hen te gemoet met een streng
zijde om den hals, en zei hen, dat zy met haar vrouwen zat te wer-
ken. Haar verbintenis voor het Roomsche Hof was al t'overmaa-
tig; vermits de belangen van dat Hof noodzaaklyk met de haaren
vermengd waren. In een woord, de Schryvers van die tijd ver-
beelden ons deze Vorstin als een zeer goede vrouw. 't Is waar, Hen-
drik had dikwils geklaagd, dat ze van een moeyelyk en onverdraa-
gelyk humeur was; maar 't is te weeten, of dit humeur haar aange-
boren, dan of 't beleid van haar Man 'er d'oorzaak af was. Wat 'er
af zy, haar dood trefte den Koning, die echter niet toe en stond, dat
men haar begroef, gelijk zy 't in haar testament bevolen had. In te-
gendeel lei men haar ligchaam in d'Abdy van Peterburg, welke
deze Vorst naderhand in de Hoofdkerk des Bisdoms verkeerde. An-
na van Boelan ontving deze tijding niet wel; en in plaats van 'er ee-
nigfins door getroffen te zijn, deed zy haar blijdschap uitbarsten in
haar manieren, en in haar klederen.

1686. 't Parlement, waar van de zittingen een jaar en twee maanden op-
geschort hadden geweest, door een eenige uitstelling, immers voor
zo veel men 'er af oordeelt uit de schriften van die tijd, vergaderde
eindelijk den 4. February, en maakte verscheidene wetten, zo voor
de burgerlyke zaaken, als voor de geestelyke. Onder anderen was
'er een, die Hendrik bevestigde in de macht, welke een Parlement
hem alreeds gegeven had, van twe-en-dartig perfoonen te noe-
men, om een verzameling der geestelyke Wetten te maaken; want
tot die tijd toe had men in deze zaak niets gedaan. Maar gelijk het
Parlement vergat een tijd te bepaalen, om dit werk te voleinden,
liet de Koning het noch onvolmaakt.

De grootste zaak, die dit Parlement bezig hield, was de vernietiging
der kleine Kloosters. Gelijk de Journaalen der zittingen
van die tyd verlooren zyn, weeten wy niet ten nauwsten, op wat
wijze deze zaak in het Huis der Heeren, en in dat der Gemeen-
te, verhandeld wierd. Maar de Historieschryvers van die eeuw
leeren ons, dat het bericht der Commissarissen, genoemd tot het
bezoek, in 't volle Parlement geleezen zijnde, dit vermaard lig-
chaam zo vergramd was over d'ongeregeldheden der Monniken, dat
het in de vernietiging hunner Huizen lichtelyk bewilligde. Ech-
ter talfte de Koning in 't begin maar de geringsten aan; en 't waren

1536.

Nieuwe bou-
ding des Par-
lements.

Vernietiging
der kleine
Kloosters.

ook maar dezen, welken het Parlement in den aanvang vernietigde. In de wet, hier over gemaakt, zei men voor eerst: dat de Broederschappen, daar minder als twaalf Monniken in waren, sedert lange tyd personen beslooten, welker manier van leeven niet als een gruwel baardé, en die d'inkomsten en de landeryen hunner Huizen verdeeden: dat men'er sedert meer als twe honderd jaaren verscheidene bezoeken had gedaan, om'er de hervorming in te voeren, maar zonder gevolg. Men voegde'er by: dat het eenigste middel om de Kloosterstaat te hervormen, was de kleine Kloosters vernietigen, en der zelve Monniken in de groote Broederschappen overbrengen: dat de Koning van alle hun misbruiken onderrecht zynde, 't zy door zyn eigene Officieren, gelastigd tot het algemeen bezoek der Kloosters, 't zy door andere wegen; en betrachtende, dat de groote Kloosters de Monniken der vernietigde Kloosters zouden kunnen ontfangen; eindelijk, dat de tucht in de groote Gemeenschappen beter onderhouden wierd als in de kleinen, hy dit alles aan het Parlement had medegedeeld: dat het Parlement daar opeen wet maakte; behelzende de vernietiging der Kloosters die jaarlyks geen 850 Ryksdaalders te vertéeren hadden; verkeerende hun inkomsten tot andere gebruiken; en willénde, dat de Monniken dezer Kloosters genoodzaakt wierden van leven te veranderen.

Redenen van
deze vernie-
tiging.

De redenen, welken men bybracht, om de vernietiging der Kloosters te verdedigen, behalven de geéenen die wy verhaald hebben, waren: dat, gelyk'er in het beste gedeelte dezer Huizen weinig Monniken waren, zy des te gemakkelyker samenpanningen en cabalen maakten: dat, ten anderen, gelyk zy arm waren, zy zich door verscheidene verdoemelijke middelen trachtten te verrijken: dat zy al te veel uit hun Kloosters gingen, en'er de tucht niet nieer onderhielden. Maar het is gewis, dat de meesten dezer Huizen ryker waren, als ze scheenen; ter oorzaak dat, als d'Abten hun landeryen verpachtten, zy groote sommen op de hand eischten, en ten dezen inzichte de renten tot een zeer laage prys stelden. Aldus, gelyk zy aan d'eene kant een zeer klein getal van Broeders onderhielden; verrijkten zy zich aan d'andere door de sommen, welken zy voor uit trokken. In een woord, verscheidene Kloosters, die niet meer als omtrent 850 Ryksdaalders aan inkomsten scheenen te hebben, hadden'er ettelijke duizenden; gelyk men oor-

oordeelen kan, wanneer men de staat, welke Speed'er voor die tyd afgemaakt heeft, vergelijkt met het geen dat zy waarlijk zijn. 1536.

Als Stokkesley, Bisschop van Londen, zag 't geen het Parlement deed, zei hy, dat de kleine Kloosters even eens waren als doornen, die men lichtelyk uittrekt; maar dat de groote Abdyen vergeleeken konden worden by oude verrotte eikenboomen; dat ze insgelyks vallen zouden; en dat men in zeer weinig jaaren niet meer Kloosters in Christenrijk zou zien.

Door een Wet, die hier op volgde, gaf het Parlement alle deze Kloosters, met de Kerken, de landeryen, en andere goederen, die'er toe behoorden, aan de Koning; gelijk ook noch alle de Huizen, die sedert een jaar vernietigd waren. En om'er d'inkomsten af in te zamelen, rechte men een nieuw Hof op, onder de naam van *Hof der vermeerderingen van des Konings inkomsten*, 't welk een byzonder zegel had, en te samen gesteld moest zyn van een Kancelier, een Tresorier, een Procureur die ook Solliciteur was, tien Auditeurs, zeventien Ontfangers, een Secretaris, een Deurwaarder, en een Sergeant. Dit Hof kon, ten voordeele des Konings, volkomenlyk disponeren van alle de landeryen der door het Parlement veroordeelde Kloosters, uitgezondert de geenen der Kloosters welken deze Vorst zou willen behouden.

Aldus vielen eenslags drie honderd zes-en-seventig kleine Abdyen; en hier na wierd het Parlement, 't geen den Koning zeer goede diensten had gedaan, en welkers zittingen zes jaaren te voren aangevangen hadden, op den 14 April verbroken.

Terwijl'er deze zaaken omgingen, deed men in de vergadering der Geestelykheid een zeer gewichtige voorstelling; te weeten, dat de Bybel in de gemeene taal aan het volk gegeeven mocht worden, en dat men beveelen zou de zelve in ieder Kerk te lezen. Toen Tindals overzetting veroordeeld en gesmoord was, hadden de Gelastigden der Geestelykheid verkondigd, dat zy'er een getrouwer zouden geeven; maar na onder hen hier over geraadpleegd te hebben, hadden zy bellooten: dat het de Kerk vry stond, de Bybel in de gemeene taal aan het volk te geeven, of ze niet te geeven: dat zy daar in doen konden zodanig als zy 't raadzaam zouden oordeelen: dat de Koning geensins gehouden was die aan 't gemeen te geeven: en eindelijk, dat de tyd daar niet bekwaam toe en was. De geenen, welke een hervorming begeerden, klaagden over dit beleid, en

Voorstelling
om de Bybel
in 't Engelsch
aan 't Volk te
geeven.

1536.

zeiden, dat men baarblijkelijk zag, dat de Geestelijkheid tegenstelling bemerkte tusschen haar geloof en de leere der Schriftuur; dewijl, na eerst de Bybel van Wiklef, en vervolgens die van Tindal, verboden te hebben, zy noch trachtte den volkeren het woord van hun God te verbergen, in plaats van het hen gemeenzaam te maken, gelijk zy gehouden was te doen.

Redenen hier
toe byge-
bracht.

De redenen, die men bybracht, om de noodzaakelijkheid van een overzetting des Bybels te toonen, waren: dat onder d'oude Huishouding de Heilige Schriften in de gemeene taal waren, en dat al het volk last had om de wet te leezen, en die wel t'onthouden: dat d'Apostelen in de Grieksche taal geschreeven hadden, die toen ter tijd meest in gebruik was: dat Jesus Christus altijd toevlucht had genomen tot het getuigenis der Schriftuur, en dat hy het volk daar toe had geweest: dat men uit de redenen van den Apostel Paulus aan Timotheus zag, dat de kinderen alstoen zeer vroeg aan deze studie gezet wierden: dat in d'eerste Kerk, als eenig volk het Christen geloof aannam, men haar de Heilige Schrift in haar eigené taal gaf: dat de gemeene overzetting zeer oud was: dat de Bybel vervolgens overgezet was geworden voor de Scythen, voor de Dalmatiërs, en voor de Gothen, in hun eigene taalen: dat de Schriftuur aldus in de handen des volks was gebleeven tot aan de geboorte der Kloosterstaat: dat alstoen de Monniken meesters zynde van alle de rijkdommen der volkeren, ter zelve tijd als de Pausen de Heerschappy van de geheele wereld aan zich trokken, d'eenen en d'anderen raadzaam geoordeeld hadden, niet al te veel een boek te laten leezen, waar van de leere niet te samen kon gaan met hun voornemens, en met de listen, door de welken zy trachtten diete doen gelukken: dat zy, in de plaats van de Bybel, de Legendes der Heiligen, en Historien van droomen, aan het volk gaven: en dat zy zich dienden van verscheidene andere diergelijke middelen, om hun aanzien staande te houden, en hun onderneemingen voort te zetten.

De meeste lieden wenschten, zo'er in Tindals overzetting fouten waren, dat men die in een nieuwe overzetting verbeterde: en hun verzoek was zo redelijk, dat het byna al de wereld behaagde; besluitende een ieder, dat de geenen, die hier na noch met de zelve halsterigheid de volkeren van het gebruik der Schriftuur berooven wilden, zelve wel wisten, dat hun leere en hun beleid tegen:

tegen dit Godlijk Boek streeden. Kranmer dan, aangedreeven door deze betrachtigen, zo wel als door het voorneemen 't geen hy nad van tot een Reformatie te komen, stelde in de vergadering voor, dat men Hendrik een Request ter hand zou stellen, om hem te verzoeken, te willen toestaan dat de Bybel in 't Engelsch overgezet wierd. Maar Gardiner, en alle de geenen van zijn party, kantten'er zich tegen, 't zy in 't openbaar in de vergadering, of in 't heimelijk by den Koning. Zy zeiden: dat het al te gemeen gebruik der Schriftuur oorspronk gegeven had aan alle de Ketteren, en alle de buitenspoorige gevoelens, die uit Duitschland in Engeland gevoerd waren: dat in het voorgaande jaar negentien Hollanders vervolgd zynde geworden als Kettters, om dat zy geloofd hadden; *dat Jesus Christus niet waarlijk God en mensch was; dat hy niet waarlijk een ligchaam had aangenomen, in de schoot van de gelukzalige Maagd; en dat de Sakramenten gantsch geen kracht hadden;* en veertien dezer Kettters hardnekkig gebleeven, en twe aan twe op verscheidene plaatsen verbrand zynde, de godvruchtige lieden geklaagd hadden, dat het ongeluk dezer menschen gesprooten was uit het onbescheiden gebruik der Schriftuur. Zy voegden'er by: dat, het volk de Bybel geveea, in de staat daar men hen in zag, was hen de gevaarlijkste strik spannen, die men verzinnen kon: dat, om hen voor dit ongeluk niet bloot te stellen, en hen echter t'onderwijzen, men hen een korte uitlegging der noodzaakelijkste leerstukken en nufte deelen des Christelyken Geloofs in de gemeene taal moest geveea; en dat deze korte uitlegging hen de kennissen beschikkende, die zy van nooden mochten hebben, de' zelve hen altyd houden zou in d'onderdaanigheid aan de Koning en aan de Kerk, voor zo veel de materien des Geloofs betrefte.

d'Andere party keurde dit laatste ontwerp genoegsaam goed: maar zy beweerde, dat dit niet genoeg en was, en dat men 't volk het middel moest geveea om te weteen of deze nieuwe uitlegging Canonijk ware; 't geen niet geschieden kon, zo het de Schriftuur niet in haar eigene taal had. Gelyk deze redenen door de twe Huizen van de vergadering der Geestelykheid de krachtigsten gecoorddeeld wierden, besloot men'er, dat men den Koning zou verzoeken, personen te noemen tot een nieuwe overzetting van de Bybel, zodanigen als hy tot een zo groot werk de waardigsten zou.

1536.

oordeelen. Ondertuffchen waren'er lieden aan het Hof, die zich met alle kracht tegen d'uitvoering van dit voorneemen fteden. Men vertoonde aan de Koning, dat het gebruik der Schriftuur een verſcheidenheid van gevoelens na zich zou ſleepen, die hem buiten ſtaat zou ſtellen van meeſter zyner Onderzaaten te zijn. Maar men deed hem van d'andere kant zien, dat het krachtigſte middel om den lieden zijn geestelijke Opperhoofdigheid te doen ſmaaken, en om den Paus t'eenemaal haätelijk te maaken, was te toonen, met hen toe te laaten de Bybel te leezen, dat, zo'de Roomſche Biſchoppen hen in d'onweetendheid hadden gehouden, vorderende van hen een blinde gehoorzaamheid, hy hen tot de bron des lichts brengen, en het woord van hun God in hun handen zou ſtellen. Men voegde'er by; dat het gebruik der Schriftuur in den geest des volks haar eerbiedigheid voor het gezag der Pauſen voorders t'eenemaal zou dempen; dat het de guiteryen der Monniken aan alle kanten ten toon zou ſtellen; en dat de wereld daar gantsch geen grond in ziende, van de rechten en pretentien der eenen en der anderen, men hen even zeer verlaaten zou. Eindelyk, de Koningin, die veel op den Koning verinocht, onderſchraagde deze voorſtelling met al haar gezag, en hielp niet weinig om dit groot werk te doen gelukken, 't geen men door Hendriks bevel terſtond aanging. Wyders weeten wy niet, wie de geenen waren, aan de welken'er de laſt afgegeven wierd, noch hoe zy'er zich in droegen. Men heeft geen zorg gedraagen, om het verhaal van deze zaak, die echter wel verdiende dat'er de nakomelingen kennis af hadden, op ons over te zetten. Alles't geen wy'er afweeten, is dat men de naarſtigheid aanwendde, welke men in een diergelijke gelegenheid, daar het te doen was om alle zaaken rijpelyk t'overweegen, aanwenden kon: want drie jaaren na dat dit werk aangevangen was geworden, deed de Koning het te Parijs drukken.

Maar dit was de laaſte dienſt, welke de Koningin aan 't gemeen deed. Hoe deze Vorſtin meer na haar laaſte uur naderde, hoe zy meer zorgs droeg om haar goede werken en haar aalmoeffen te verdubbelen. In de negen laaſte maanden van haar leven deelde zy uit aand'armen by de 15000 ponden Sterlings; en zelfs had zy toen goede en groote dingen in 't hoofd. 't Staat ook noch te gelooven, zo zy langer geleefd had, dat het geld, 't geen de Koning uit de vernietiging der Kloofsters trok, beter beſteed zou zijn geworden. In de maand

Anna van
Boelan valt
in ongenade

maand January kreeg zy een miskraam, en bracht een dood kind ter wereld. Dit toeval is van verscheidene personen aangemerkt geworden als d'eerste oorzaak van haar onheil; en men zegt ter deze zaake, dat Hendrik hebbende geoordeeld door de dood der kinderen, welken hy by Katharina had geteeld, dat zijn eerste huwelijk God geensins aangenaam was, ziende zijn tweede Vrouw in de zelve vloek, het zelve vonnis van dit nieuw huwelijk geveld kon hebben. In 't algemeen, de medestanders van het Roomsche Hof, die niet en twijfelden of deze Vorstin hield den Reformateurs de hand boven 't hoofd, en gaf voortgang aan hun gevoelens, lieten niets achter wege, om haar te bederven.

In die tijd arbeidden Fox, Bisschop van Hereford, de Doctor Barnes, en eenige andere Engelschen, om een verbond te maaken, tusschen hun Meester en de Vorsten van d'Augsburgsche Confessie, vergaderd te Smalkalden. Dit werk ging wakker voort; 't geen alle de medestanders van het Roomsche Hof aan de Koningin toetshreeven. Maar Gardiner, Hendriks Gezant aan het Hof van Vrankrijk, schreef aan hem krachtiglijk tegen dit voorneemen, en vergat niets, om hem te beletten zich by de Lutheraanen te voegen, en hem te doen begrijpen, dat hy zich daar door de vyandschap van alle de Katholieke Staaten op den hals haalen, en zijn eigene Onderzaaten tot afval zou aandrijven. Deze vertooningen van Gardiner wierden geholpen van een andere betrachting, die de stok in 't wiel stak. Hendrik had geloofd, dat de Doctoren en de Vorsten van Duitschland volkomenlijk alle zaaken aan zijn oordeel zouden stellen; en opgeblazen door de gestadige loftuitingen, voorkomen met een hoog gevoelen van zijn wijsheid, en niet konnende verdraagen dat men hem tegensprak, zag hy niet zo haast dat deze Vorsten en Doctoren zijn uitpraaken niet als orakelen aannamen, of hy verloor de lust van met hen in een byzonder verbond te treden.

Ondertusschen geloofden den Hertog van Norfolk, die by Hendrik, en de Bisschop van Winchester, die in Vrankrijk was, dat men hun Meester met den Keizer en met den Paus gemakkelijk zou kunnen vergelijken, indien de Koningin, d'eenige hinderpaal die deze groote vergelijking te rug hield, haar rang, en de liefde van haar Man, verloor. En in der daad; als Hendrik eens van haar ontbonden was, zou hem niets beletten een andere Vrouw te trouwen; en niets zou dit nieuw huwelijk twijfelachtig kunnen maaken: daar in tegendeel de medestanders

1536. standers van het Roomsche Hof, noch dit Hof zelve, nimmermeer ovêreen konden komen wegens de geldigheid van Annas huwelijk, 't geen zy rond uit van geene waarde oordeelden. Zy beslooten derhalven, dat men de Koningin de voet moest lichten. By deze redenen van staatkunde voegde zich een andere, die in des Konings geest zeer krachtiglijk werkte. De liefde van deze Vorst tot de Koningin had alreeds drie jaaren in den staat des huwelijks geduurd, wanneer een nieuwe minnezucht d'overblyffelen van d'andere uitbluschte. Johanna Seymer, daar alle de bevalligheden der jeugd in waren te vinden, gelijk ook alle de bekoorlijkheden der schoonheid, en wiens inborst een middenweg hield tusschen de stuursheid van Katharina, ende vrolykheid van Anna, had zich in des Konings hert gedrongen. Zo haast als de Koningin deze verandering bemerkte, wierd zy'er tot in de ziel door getroffen, en dacht niet als om'er de gevolgen af te stutten. Maar haar zorgen en poogingen waren vruchteloos. Hendrik had die liefde niet meer voor haar, welke zy hem in 't begin had weeten in te boezemen. Hy wierd zelfs jaloers, en schreef de liefkoozingen van zijn Vrouw aan een gantsch andere oorzaak toe, als de geene die uiterlijk bleek. Hy verdacht haar van een misdaadige minnehandel.

Gelijk het ongeluk van deze Vorstin een der grootste gevallen van haars Mans Regering geweest is, heb ik ongemeene moeite genomen, om'er d'omstandigheden en d'oorzaaken af t'ontdekken; en met dit inzicht heb ik zeer veel brieven geleezen van de personen, welken men haar toegevoegd had, om haar te verspieden, en zelfs haar minste woorden op te raapen, en ze aan 't Hof te stuurén. 'k Heb ook een verhaal van dit geval geleezen, geschreeven met d'eigene hand van Spelman, die toen ter tijd een der Rechters van 't Koninkrijk was, en die in zyn boek van *Loci Communes* van deze zaak spreekt. Ook heb ik te raad gegaan met het verhaal, 't geen daar afgegeeven heeft eenen Antonius Anthony, Opzichter der Artillery van de Tour van Londen: en 't is op alle deze Schriften, dat ik'er een naauwkeurige en onzydige staat afgeeven zal, zonder d'omstandigheden, welke deze Vorstin verdedigen, of haar doen doemen, te verswijgen.

Anna van Boelan was van een uitstekend vrolijke aart, die zelts by wylen buiten de paalen der bescheidenheid stapte. Zy had met eenige Officiers van haar Man boven maaten geschertst. Mylord Roche-

De Koning
jaloers op
Anna van
Boelan.

chefort, haar Broeder, wast'eenemaal in haar belangen: maar hy had een Vrouw, die tot barstens toe jalocrs, en ten anderen niet zeer deugdzaam was. Men zal'er een blijk af zien in 't gevolg onzer redenen, wanneer wy verhaalen zullen, op wat wijze het Parlement haar veroordeelde, om dat zy deelachtig had geweest aan d'onucht der Koningin Katharina Howard. Deze vrouw dan arbeidde uit al haar macht, om te doen gelooven, dat'er tusschen de Koningin en den Markgraaf van Rochefort een grooter gemeenzaamheid was, als de natuur toeliet; en zy droeg zorg om deze en geene dingen van hen te vertellen, tegen Hendrik, en de persoonen die tot hem naderden. Al het bewijs, of al het vermoeden, 't geen men van dezen handel had, was dat men Mylord Rochefort met een geboogen ligchaam over het bed van de Koningin gestrekt had gezien. Van een andere kant merkte men aan, dat Hendrik Norris, eerste Edelman van de Kamer, Weston, en Brereton, insgelijks Officieren des Konings, en een Muzikant, Smeton geheeten, zeer wel by deze Vorstin stonden; schijnende d'yver, met de welke zy haar dienden, al te krachtig om niet een bovengemeene oorzaak te hebben. De zaaken aldus bereid zijnde, bracht men den Koning d'omstandigheden aan, die geholpen van den afkeer, welke hy alreeds van zijn Vrouw had, sedert dat hy een nieuwe liefde gevoelde, hem wel haast inbliezen, dat de Koningin schuldig was. Maar 't geen Annas ondergang verhaafte, was iets, dat haar Man bemerkte, of geloofde te bemerken, gedurende het steekspel, 't welk toen ter tijd te Greenwich gehouden wierd. Men zegt, dat hy deze Vorstin een neusdoek zag toesmijten aan een van haar Oppassers, die zeer verhet van 't loopen was. 'k Weet voor eerst niet, of deze Historie waar is. Dit weet ik alleenlijk, dat de brieven, die het ongeval der Koningin verhaalen, niet een eenig woord'er af reppen. En ten anderen zou men noch moeten examineren, of de Vorstin hem haar neusdoek toewierp, dan of zy ze onverhoeds liet vallen. De Rechter Spelman is geensins voor zodanig een gerucht: ziet hier zijn woorden. *Wat belangt de bewijzen van deze zaak, men is die verschuldigd aan Mevrouw Wingfield, die in den dienst der Koningin geweest had, en die eenslags ziek wordende, eenige tijd voor haar dood aan een haarer vriendinnen swoer . . . . .* By ongeluk is hier het overige van het blad in stukken gescheurd. 't Blijkt daar echter uit, dat'er geen vaste bewijzen tegen de Koningin waren; dewijl

1536

haar misdaad niet bewaarheid en was als door het getuigenis van een persoon, die de zaak van een andere had hooren zeggen. Wyders weeten wy niet, wie deze Mevrouw Wingfield was, noch hoe 't met haar herffenen geschapen stond, toen zy dit punt beswoer. Als iemand geen swaarigheid en maakt om valsheden voor den dag te brengen, maakt zy ook geen swaarigheid om 'er dooden af tot getuigen te roepen, die haar niet zullen heeten liegen, als in den grooten dag des oordeels. En iegelijk weetende, dat de Koning jaloers op de Koningin was, konden veele, 'tzy om zich te bevoorderen, of om d'oude Religie t'onderschraagen, gemakkelijk aangevochten worden om diergelijke historien uit te strooeyen. En mogelijk was 't dit verhaal, 't geen men aan de Koning deed, geduurende het steekspel van Greenwich, dat 's te zeggen op den eersten dag van de maand May des jaars 1536. en 't geen hem de tijd korting deed verlaaten, om weer na Withal te keeren. Terstond floot men d'arme Vorstin in haar kamer; en men greep vijf der persoonen aan, welken men vermoedde van iets met haar te doen gehad te hebben. Van alle dezen belced Smeton alleen, dat hy de Koningin vleeschelijk bekend had; maar men stuurde hen altemaal in den Tour.

Ziet de Brieven, welke zyn in de Bibliot. van Mr. Cotton O. 10.

d'Arme Koningin vond zich alstoen in een deerlijke staat, be-roofd voor altyd van de genegenheid haars Mans, en gereed om met een slag d'eer en 't leven te verliezen. In 't eerst had men haar door deze verandering niet meer als een weinigje verwaggeld gezien; en zy had al lagchende gezeid, dat zy wel oordeelde, dat de Koning haar beproeven wilde. Maar zo haast als zy bemerkte, dat haar ongeval zeker was, verzocht zy te communiceren in haar kabinet, en deed in deze gelegenheid een grooten yver, en een volkomene overgeeving aan Godts wil, blyken.

Haar wanordening en verbaasdheid wierpen haar echter in een staat, welke de geenen, die by haar waren, vermoedelijk niet en kenden. Maar eenige brieven, die aan de Koning, of aan zijn Ministers, geschreeven wierden, betoonen, dat het rechte dampen waren, welke na de herffenen opsteegen: want men zegt daar in, dat deze Vorstin by wijlen godvruchtig scheen, en overvloediglijk schreide, en dat zy eensflags van haar droefheid en traanen tot een luid geschater van lagchen overging; de rechte toevallen van het moedereuvel.

Zo draa als zy verstaan had, dat de geenen, die met haar beschuldigd waren, in den Tour waren gezet, oordeelde zy, dat zy ver-

verlooren was, en twijfelde niet of men zou haar ook wel haast in die plaats stuurén. In deze gedachte zei zy met eenige eenvoudigheid: („) dat, zo haar Bisschoppen aan het Hof waren, zy by „haar Man voor haar spreken zouden: dat zy, dewijl zy zo veel goe- „de werken had gedaan, een Santin in den Hemel zou wezen: en „dat'er, in de plaats van regen, schrikkelijke oordeelen Godts over „Engeland zouden vallen, ter oorzaak van het kwaad 't geen men „haar deed.

Haar vyanden de zaaken al te ver voortgedreeven hebbende om haar niet gantschelijk t'onder te brengen, deeden haar, een dag na dat zy in haar kamer opgeslooten was geworden, in den Tour zetten. Eenige Heeren voegden zich op de rivier by haar, en verklaarden haar, wat haar misdaad was. Hier op protesteerde zy plechtiglijk wegens haar onschuld, en verzocht vervolgens, den Koning te spreken: maar men had geen ooren om haar deze genade te vergunnen. Zijnde in den Tour getreden, viel zy op haar knien, en riep God tot getuige van haar onnozelheid, noopende de misdaad daar men haar mee beschuldigde.

De Koningin word in den Tour gestuurd, en protesteert wegens haar onschuld.

De zelve dag kreeg den Aardtsbisschop van Kantelberg last om zich in zijn Aardtsbisschoplijk Paleis te vervoegen: maar de Koning deed hem verbieden, voor hem te verschijnen. Dit was een streek van des Koningins vyanden, die niet en wilden, dat een man als Kranmer den Koning sprake, eer deze Vorst t'eenemaal overreed was wegens de misdaad van zijn Vrouw.

De Koningin had noch een ongeneugte, die haar zeer gevoeliglijk trefte, te weten, dat men Mevrouw Boelan, Gemalin van haar Oom, daar ze geweldig mee over hoop lei, om redenen die ik niet en weet, in haar kamer deed slaapen. Deze vrouw deed haar dikwils spreken, om eenige belijdenis uit haar mond te trekken: en alles 't geen de Vorstin zei, wierd den Koning overgedraagen. Ten anderen, gelijk haar herffenen ontfeld waren, kon zy veele dingen zeggen, waar of valsch: want een iegelijk weet, dat een vrouw in deze staat zo weinig meesteres van haar zelve is, dat zy alles zegt 't geen haar in den geest komt. Ondertusschen vervoegden den Hertog van Nortfolk, en eenige andere Raadsheeren van Staat, zich by de Koningin, en examineerden haar over de zaaken welken men haar te last lei: maar zy konden haar niets ter wereld doen bekennen; hoewel zy haar zeiden, dat Norris en de Mu-
S f 2 zikant

1536.

zikanthaar beschuldigd hadden. Zo haast als zy vertrokken waren, viel zy op de kniën, en riep, smeltende in traanen, tot verscheidene maalen: *Heere Jesus, hebt deernis met my!* en terstond daar op zag men haar uitbarsten in een gelchater van lagchen. Straks als deze vervoerdheid over was, verzocht zy, dat men het Sakrement by haar wilde laten, op dat zy de barmhertigheid Godts konde aanroepen. Vervolgens zei zy tot den Lieutenant van de Tour, dat zy altijd des Konings getrouwe Gemalin was, en zo onschuldig van alle misdadige handel met andere mansperfoonen, als met dezen Officier. Hier na riep zy: *O Norris, hebt g y my beschuldigd? Gy zijt in den Tour, zo wèl als ik: wy zullen alle beiden sterven: en Smeton zal ook sterven.* En vreezende thans, dat men haar in een gat mocht smijten, begon zy haar ongeluk, en dat van haar Moeder, te bewenen, en vragde, of zy zonder recht zou sterven. Men antwoordde haar, dat, dewijl de minste particulier recht verhoopen kon, zy zich met des te meer reden belooven mocht, dat men haar geen ongelijk zou doen. In de zelve brief, daar deze omstandigheden uit getrokken zijn, voegt men by; dat Norris de Koningin nooit beschuldigd had; en dat hy in tegendeel tot den Aalmoessenier van deze Vorstin had gezegt, dat hy haar onschuldig achtte, en dat hy 'er op sweeren wilde. Haar vyanden haar eindelijk hebbende doen gelooven, dat deze man haar beschuldigd had, viel zy in de strik, welke men haar spande. Want gelijk zy toenmaals niet meer die zelve vryheid van geest had, als voorheen, bemerkte zy niet, dat het een list was, daar men zich byna alle dagen af dient, om den geenen, die in vermoeden geraakt zijn, belijdenissen t'ontrukken. Aldus zei zy alles, 't geen zy van Norris en Smeton wist. Zekerlijk, daar was niet genoeg, om haar ter dood te doen veroordeelen; maar daar was genoeg, om de vermoedens van haar Man te versterken. Zy zei dan, voor zo veel Norris betrefte: (,) dat zy hem op zekere dag gevraagd had, waarom hy met zijn huwelijk niet voort enging, en dat Norris geantwoord hebbende, dat hy noch wat wilde wachten, zy hem te gemoet had gevoerd, dat zy wel zag, dat hy hoop, te haar zelve te trouwen, zo de Koning kwam te sterven; maar, dat Norris antwoordde, dat hy zijn hoofd verliezen wilde, in dien hy die gedachte had: dat zy daar na tot hem had gezegt, dat het in haar macht stond, hem te bederven; en dat zy daar op te samen over hoop waren geraakt.

„ Zy belijde ee-
 „ nige onbe-
 „ scheidenz te-
 „ denen.

„ Wat

„Wat belangt den Muzikant Smeton , dien men in de boeyens
 „had gezet, de Koningin zei: dat hy nooit in haar kamer was ver-
 „scheenen, als ten tijde der reis van Winchester, toen zy hem had
 „doen ontbieden, om op de klavecimbaal te speelen: dat zy sedert
 „nooit tegen hem gesproken had, als des zaterdags voor het steek-
 „spel: dat zy hem alstoen by een venster ziende, hem had gevraagd,
 „wat reden hem zo droevig maakte: dat deze man zeer brusk had
 „geantwoord, dat 'er haar niet aan gelegen was: dat zy tot hem
 „gezeft hebbende, dat hy niet verwachten moest, dat zy tegen hem
 „sprak als tegen een man van staat, hy haar daar op had toegepast;
 „*Neen, neen, Mevrouw, een uwer aanschouwingen is my genoeg.*

Maar Weston was de geen, dien zy't meest schein te vreezen.
 Want op Pinkstermaandag had hy tot haar gezegt; dat Norris dik-
 wils in haar gezelschap kwam, meer om haar, als om iemand anders
 die'er was. De Koningin ten anderen wetende, dat een haarer
 Nichten van dezen Man bemind wierd, bestrafte zy hem daar over,
 en vermaande hem, zijn eigene Vrouw te beminnen: maar Weston
 antwoordde haar, dat hy een persoon aan het Hof kende, voor de
 welke hy meer liefde gevoelde, als voor sijn Matres, of voor zijn
 Vrouw. *En wie is die?* vraagde de Koningin hem terstond. *Gy zel-*
ve Mevrouw, hernam Weston: en de Vorstin voegde 'er by, dat
 zy hem uitgedaagd had om het te doen.

Annas ongelukken brachten voort, 't geen diergelijke ongeval-
 len gewoon zijn voort te brengen. 't Gantsche Hof keerde haar den
 rug toe, en deed hulde aan Johanna Seymer, welke de Koning op
 den Troon ging verheffen. Kranmer alleen had deze onwaardige en
 schandelijke manier van doen noch niet geleerd. In tegendeel, gelijk
 hy aan de Koningin uitsteekend veel verschuldigd was, en dat hy ten
 anderen een groot gevoelen van haar deugd had, kon hy haar niet
 schuldig gelooven aan de misdaden, daar hy haar mee beticht zag.
 Ondertusschen, dewijl hy wist, dat t'onderneemen haar opentlijk
 te verdedigen, het middel was om een man van Hendriks getem-
 pertheid en humeur uit den band te doen springen, besloot hy,
 de zaaken niet te verbitteren. In dit voorneemen schreef hy een brief
 aan zijn Meester, daar wy Anna in verdedigd zien, met een on-
 gemeene tederheid, en zo veel als 't de voorzichtigheid toeliet, en
 de liefde vereischte. Gelijk deze brief ons den aart van Kranmer
 doet ontdekken, en dat ze verscheidene dingen behelst, welke aan

1536. Anna van Boulan zeer voordeelig zijn, zullen wyze hier inlijven, zodanig als ze uit het origineel getrokken is.

SIRE,

Brief van
Kraemer aan
de Koning
over deze
zaak.
Ziet de Bi-
bliothek
van Cotton.

„ **H** Ebbende d'orders ontfangen, welken het uw Majesteit be-
 „ liefd heeft my te zenden, in een brief van mijn Heer de
 „ Secretaris van Staat, vervoegde ik my gisteren hier, op mijn huis
 „ van Lambeth, om 'er uw wil te verwachten. En vermits ik, na
 „ het verbod 't geen my uit uw naam gedaan is, zonder een nieuw
 „ verlos niet in uw tegenwoordigheid durf verschijnen, neem ik de
 „ stoutheid van aan u te schrijven, om my te kwijten van het geen,
 „ 't welk ik geloof in de gesteldheid uwer zaaken aan u schuldig te
 „ zijn. 't Is voornaamelijk, Sire, om u te bidden, in deze gelegent-
 „ heid teraad te gaan met uw gewoonlijke voorzichtigheid, u niet
 „ over te geeven aan een al te groote kwelling, u t'eenemaal gerust
 „ te stellen op de bystand Godts, en de kastingen met geduld en
 „ met dankzeggingen van zijn hand t'ontfangen. 'k Beken, Sire,
 „ dat gy, in het gevoelen van uw ongeluk, veele redenen hebt om te
 „ zuchten, en dat, volgens de valsche verbeelding welke de men-
 „ schen zich van d'eer gemaakt hebben, d'uwe hier uitsteekend in
 „ gewikkeld is, 't zy dat de zaaken waar zijn of niet. Ik geloof zelfs
 „ niet, dat God u tot noch toe een schrikkelijker beproeving gezonden
 „ heeft als deze is, in de welke hy zien wil, of gy de zaaken die u
 „ aangenaam zullen wezen, en de geenen die bitter zijn, met een
 „ evangelijk gemoed van zijn hand zult ontfangen. Zo'er in uw
 „ hert een volkomene onderwerping aan de godlijke wil is; zo gy,
 „ zonder te murmureren over deze kasting, zonder u al te veel aan
 „ de droefheid over te geeven, zonder af te wijken van uw yver om
 „ Godts glorie en belangen voort te zetten, d'onheilen met dezelve
 „ erkentenis ontfangt, als gy de zegeningen ontfangen zoud, zult
 „ gy doen 't geen gy ooit het aangenaamst aan God gedaan kunt heb-
 „ ben; gy zult hem verplichten, om u het geluk, 't geen gy hier
 „ voor genoot, dubbeld weder te geeven; 't zal met u wezen als met
 „ Job, die na allerhande elenden beproefd te hebben, eindelijk zijn
 „ onderwerping, zijn gehoorzaamheid, en zijn geduld, gelukkig-
 „ lijk vergolden zag. *De Heere*, zegt de Schriftuur, *vermeerderde*
 „ *al het geene Job gehad hadde tot dubbel zo veel.* Daarenboven,
 „ Sire,

„Sire, als het geen, 't welk men van de Koningin zegt, al waar
 „was, zo lijd haar eer alleen in deze gelegenheid schipbreuk; en
 „indien de menschen zich geen valsche verbeeldingen van de dingen
 „maakten, men zou niet gelooven, dat uw eer daar door verwelkt zy.

„In waarheid, dit werpt my in een belemmering van geest, en
 „in een wanorde, daar ik niet af bekomen kan. Gelijk ik nooit
 „eenige vrouw zo veel geacht heb, als ik de Koningin heb geacht,
 „kan ik niet gelooven, dat zy schuldig is: maar als ik zie d'uit-
 „sten, daar gy ten haaren opzichte toe gekomen zijt, kan ik haar
 „niet onschuldig houden. Wat'er afzy, Sire, gy weet wel, dat'er
 „na uw Majesteit geen persoon in de wereld is, daar ik zo veel ver-
 „bintenis aan heb, als aan deze Vorstin. 'k Hoop derhalven, dat
 „gy 't niet kwaad zult vinden, dat ik, om my te kwijten van het
 „geen, 't welk het Evangelie, de natuur, en de goedgebeden der Ko-
 „ningin, van my vorderen, God bidde om bliken van haar onno-
 „zelheid. Zo zy echter schuldig is aan de misdaad, daar men haar
 „mede beticht, vereiffchen noodzaakelyk de genegentheid welke gy
 „voor haar gehad hebt, en de goedheid waar mede gy haar uit een
 „gemeene staat hebt getrokken, om haar uw Kroon op 't hoofd te
 „zetten, dat zy gestraft worde; en ik zou een iegelyk, die niet en
 „wenschte, dat men dit voorbeeld geeve aan de geenen, die na haar
 „zullen komen, voor vyand van uw Majesteit en den Staat houden.
 „'k Zeg ook noch, dat, hoewel ik deze Vorstin hertgrondiglyk heb
 „bemind, ter oorzaak der liefde welke ik altijd geloofd heb dat zy
 „voor God en voor het Evangelie had, ik, indien zy schuldig is,
 „niet en geloof, dat eenig godvruchtig mensch haar mag begunsti-
 „gen: in tegendeel moet men haar zo veel haaten, als men de waare
 „Religie bemint. Want men zal alsdan bevinden, dat zy ons heilig
 „geloof onder de voeten getreden heeft, meer als het overige des
 „wereldts heeft gedaan; en dat God haar deze kasting heeft toege-
 „zonden ter oorzaak dat, hoewel zy met de mond belijdenis van
 „het Evangelie heeft gedaan, zy'er echter geen inwendige en waar-
 „achtige belijdenis af gedaan heeft. Deze misdaad zou gewisselyk
 „verdienen, dat Uw Majesteit onverbiddelyk ware. Maar God heeft
 „u opgechoopt met zijn genaden, en u nooit vertoornd; en gy hebt
 „hem vertoornd. Wyders hoop ik, Sire, dat uw Majesteit altyd
 „de zelve yver voor d'Evangelische waarheden zal hebben, als voor-
 „heen, dewijl deze yver d'uitwerking is geweest, niet van uw ge-
 „,, negent-

1536. „negentheid tot de Koningin , maar van uw liefde tot de waarheid.
 „God , die uw Majesteit de verdediging van zyn Evangelie ver-
 „trouwd heeft, wille zelve u voor allerhande gevaaren beschermen,
 „en u eindelyk geeven 't geen hy u in zyn woord belooft.

Van Lambeth, de 3 May 1536.

Byvoegfel,

„ Nadat mijn brief geëindigd was, hebben de Heer Kancelier, de
 „ Heer Graaf van Oxford, de Heer Graaf van Suffex, en de Heer
 „ Kamerling, my doen ontbieden, en my verwittigd van de zaaken,
 „ welken uw Majesteit hen belast had aan my bekend te maaken.
 „ 'k Bedank'er uw Majesteit zeer onderdaaniglijk voor, aan wien ik
 „ niet en twijfel of zy zullen rekenfchap doen van de redenvoeringen,
 „ welken wy tesamen hier over hebben gehad. 'k Heb een gevoelige
 „ ongeneugte, dat de misdaden, daar men de Koningin mee be-
 „ schuldigt, beweezen konnen worden, gelijk deze Heeren my ver-
 „ zekerd hebben. Maar ik ben, en zal altijd wezen.

S I R E,

Uw Majesteits Onderdaanigste Onder-
 zaat en Kapellaan.

Thomas, Aardtsbiffchop van Kamelberg.

Deze brief bracht gantsch geen werking voort; hebbende de ja-
 loczy, en een nieuwe liefde, in des Konings geest d'overblijffelen
 van zijn eerste genegtheid uitgedoofd. De Ministers voeren on-
 dertuffchen voort met onder de hand te werken, om nieuwe bewyzen
 tegen de Koningin te hebben; en dit groot proces wierd niet eer aan-
 gevangen als elf dagen na dat zy in de gevangenis was gezet. Thans
 wierden Norris, Brereton, Weston, en Smeton, veroordeeld,
 na dubbeld door openbaare beschuldiging vervolgd te zijn geworden,
 voor twe verscheidene Rechtbanken, waar af d'eene van de provin-
 cie van Kent was, en d'andere van die van Middlesex. De reden
 van deze dubbelde beschuldiging was, dat men zei, dat de zaak in
 beide

De Medege-
 vangen en der
 Koningin
 veroordeeld.

beide de provincien begaan was geweest. Smeton belced, dat hy drie maalen by de Koningin geslaapen had. Wat d'anderen belangt, zy protesteerden wegens hun onschuld: maar zy wierden veroordeeld, alschuldig aan misdaad van gekwetste Majesteit, d'eenen tot gehangen, d'anderen tot onthoofd, en altemaal tot gevierendeeld te worden.

Drie dagen na dit vonnis, wierden de Koningin, en Mylord Rochefort, haar Broeder, die toen ter tyd Rijksgenoot was, zynde Markgraaf gemaakt toen zijn Vader Graaf van Wiltshire gemaakt wierd, geoordeeld door de Ryksgenooten; verrichtende den Hertog van Norfolk de bediening van groot Seneschaal. Dezen Hertog had by zich den Hertog van Suffolk, den Marquis van Excter, den Graaf van Arondel, en vyf-en-twintig andere Genooten des Koninkriks, onder de welken was den eigen Vader (a) der Koningin en des Markgraafs. Men weet niet, of de hoogmoedige Hendrik dezen Graaf dwong om een zaak te doen, die t'eenemaal strydig was tegen de natuur; of dat hy zelve door deze daad het overige van zijn huis behouden wilde. Hier was 't, dat door een nieuw voorbeeld een Koningin van Engeland voor de balie van een Rechtbank verscheen, en aldaar beschuldigd wierd met misdaad van gekwetste Majesteit; en omdat zy verscheidene maalen by haar Broeder, en vier andere Mannen, geslaapen had; om dat zy aan hen altemaal had verklaard, dat de Koning nooit haar hert had gehad; om dat zy tegen ieder van hen had gezegt, dat zy hem meer beminde als iemand ter wereld; en om dat zy 't Koninklijk bloed versmaadelijk had gehandeld. Nu, dit was, volgens de onlangs gemaakte wet, een misdaad van gekwetste Majesteit, en men diende zich aldus tegen deze rampzalige Vorstin van de zelve wet, die in 't eerst gemaakt was geweest ten gevalle van haar, en van haar kinderen. Men voegde'er by, dat de Koningin en haar Medeplichters den Koning hadden willen om hals brengen. Maar het is zichtbaar, dat deze clausul in de beschuldiging gelijfd wierd, om ze noch krachtiger te maaken; want indien men dat had kunnen bewijzen, zou het onnodig geweest hebben d'andere wet t'overtreeden: of zo men het bewijzen kon, dat de Koningin waarlijk de koets van haar Gemaal bezoedeld had, dan was de vermaarde wet, gemaakt in het vijf-en-twintigste jaar der Regering van Eduard de III. genoeg om haar te doen veroordeelen.

Proces van de Koningin, en Mylord Rochefort.

(a) Dit is een misflag, die men beropen zal vinden in de Byvoegselen, aan 't eind van dit Stuk.

1536.

Als men de beschuldiging had gelezen, stak de Koningin de hand op, en ontkende de zaaken, die haar te last gelegd wierden. Haar Broeder deed het zelfde; en vervolgens antwoordde zy met een groote zedigheid op de getuigenissen, welken men tegen haar te berde bracht. Daar is een zeer aanmerkelijke omstandigheid in de zaak van Smeron. Deze Muzikant, hoewel de eenige die iets beleden had, wierd nooit tegen de Koningin gehoord; en zelfs wilde men zich van hem niet dienen, om getuigenis tegen haar te geeven. In tegendeel wierd zijn vonnis uitgesproken drie dagen voor dat van de Koningin; en aldus stelde men hem t'eenemaal buiten staat van in dit werk te getuigen: want in Engeland kan iemand, die verwezen is, niet meer getuige zijn. Maar mogelijk dat men vreesde, hoewel men hem ingewikkeld had om deze belijdenis te doen, dat hy niet stoutheids genoeg zou hebben, om voor de Koningin staande te houden, 't geen hy had getuigd. Aldus bestond alles, 't welk tegen haar was, in d'enkele eed van een doode vrouw. En niettemin veroordeelde men op deze bloote eed, of liever in de vrees van Hendriks gramschap, den Markgraaf van Rochefort om onthoofd, en gevierendeeld, en de Koningin om verbrand, of onthald te worden, zoals 't de Koning raadzaam zou oordeelen. Spelman merkt hier over aan, dat het vuur de straf was, waar mede de wetten de vrouwen, overtuigd wegens misdad van gekwetste Majesteit, straffen deden: maar dat de Rijksgenooten, betrachtende dat Anna hun Koningin had geweest, de keur aan de Koning lieten, of zy door deze schrikkelijke dood zou sterven, dan of haar alleenlijk 't hoofd afgehouden zou worden. Wat 'er af zy, de Rechters, die deze groote processen altijd bywoonen, om hun advijs te geeven, in geval 'er eenige swaargheid zy wegens het recht, klaagden over deze manier van procederen, en zeiden, dat men in een vonnis, noopende gekwetste Majesteit, nooit zodanig een verkiezing van straf gesteld had.

Dit vonnis, hoe schrikkelijk, was echter niet genoeg, om Hendrik, wiens gramschap tot raazerny toe ging, te bevredigen. Hy wilde noch zijn huwelijk met de Koningin doen verbreeken, en de Princes Elizabet onwettig verklaaren. Gedenkende aan de verbintenis van Anna van Boelan met Mylord Percy, die tegen den Kardinaal Volfey had gezegt, *dat hy in de tegenwoordigheid van getuigen zijn woord aan Anna had gegeeven, en dat zijn consciencie niet toe*

en liet, dat hy'er uitscheidde; de Koning, zeg ik, en zijn Raad, gedenkende aan deze dingen, beslooten die voort te stuuwen, en ze zo veel te doen gelden, als't hen mogelijk zou zijn. In dit oogmerk persten zy den Graaf van Northumberland, die zulks geworden was sedert de dood van zijn Vader, te verklaaren, dat'er in die tijd een ondertrouw tusschen hem en Anna van Boelan geweest had. Maar hy swoer, in de tegenwoordigheid der twe Aardtsbischoppen, dat'er nooit ondertrouw, noch belofte van trouw, tusschen hem en deze Dochter had geweest: en om dezen eed des te plechtiger te maaken, ontving de Graaf het Nachtmaal, in de tegenwoordigheid des Hertogs van Norfolk, en verscheidene andere Raadtsheeren van Staat; wenschende, dat d'ontfanging dezes Sakrements van zijn verdoemenis gevolgd mogt worden, zo hy in een diergelijke verbintenis geweest had. 'k Heb het origineel van de verklaring, welke hy by deze gelegenheid gaf, en die van zijn eigene hand is, gezien.

't Geen Percy tegen den Kardinaal had gezegt, kon wel betekenen, dat hy gesproken had van Anna van Boelan te trouwen, zonder echter het bewijs te zijn van een verbintenis gaande voor het huwelijk van deze Dochter met den Koning. Eindelijk, de Koningin was kwalijk genoeg onderrecht, of wel onvoorzichtig genoeg, om te gelooven, dat deze bloote belofte de kracht had van een ondertrouw; hoewel'er in der daad niets en was als een waarachtige ondertrouw, die een daar op volgend huwelijk nietig kon maaken. Tot daar toe, dat's te zeggen, eer haar zaak geoordeeld was, had men haar nooit het minst kunnen doen belijden wegens haar gewaande verbintenis met Mylord Percy: want indien zy deze verbintenis voor waarachtig en daadelijk had erkend, zou een vonnis van echtscheiding het vonnis wegens de misdaden, daar zy mee beticht wierd, voorgegaan hebben; en alsdan zou men Anna niet hebben kunnen oordeelen dan als Marquisin van Pembrok.

Maar het is waarschijnlijk genoeg, dat, deze Vorstin verdoofd zijnde door de schrikkelijke sententie die tegen haar geveld was, men haar perste te belijden, dat zy den Koning niet had kunnen trouwen. En om daar te beter toe te geraaken, beloofde men haar vermoedelijk, haar't leven te behouden, of ten minsten haar straf te verzachten, en haar't hoofd te doen afslaan, in plaats van haar te doen verbranden. Wat'er af zy, zy beleed, dat'er een ondertrouw tusschen haar en Percy had geweest; en zijnde op den 17 May voor het

1536. geestelijk Hof gebracht, verklaarde zy, in de tegenwoordigheid des Aardtsbischops van Kantelberg, die d'ongeneigte had van in deze droevige ceremonie voor te zitten, en in de tegenwoordigheid van verscheidene persoonen van staat, dat'er rechtvaardige beletten tegen haar huwelijk met den Koning geweest hadden, en dat derhalven dit huwelijk niet geldig kon zijn. 't Vonnis der echtscheiding wierd op haar belijdenis uitgesproken. 't Origineel van dit vonnis is verbrand; maar 't geen ik zo even gezegt heb, word herhaald in een wet, welke het Parlement kort daar na maakte, om de successie vast te stellen. Men ziet zelfs, dat dit vonnis heimelijk gegeven wierd: want Spelman zegt, dat het gerucht liep, dat'er vonnis van echtscheiding tusschen den Koning en de Koningin geveld was geworden, dewijl deze Vorstin had beleeden, dat zy, toen de Koning haar had getrouwd, alreeds met een ander verbonden was. Deze woorden betuigen wel, dat het gerucht van deze echtscheiding zich wel waarlijk verspreid had, maar niet dat ze aan al de wereld bekend was.

De twee vonnissen, welken men tegen de Koningin uitsprak, strijden zodanig tegen malkander, dat ten minsten een van beiden onrechtmatig geweest moet hebben. Want zo het huwelijk van deze Vorstin met den Koning van den beginne af nietig was, is zy geenfins aan overspel schuldig geweest; dewijl deze ongeldigheid haar belette de Hendriks wettige vrouw te zijn. In tegendeel, zo dit huwelijk goed was, is het onrechtvaardigheid geweest het selve te verbreeken. En zo het niet geldig was, heeft de veroordeeling der Koningin baarblijkelijk de rechtmatigheid gekwetst: en men kan niet beweeren, dat deze Vorstin den Koning ongetrouw is geweest, dewijl zy alstoen niet gehouden was hem getrouw te zijn. Dit alles bewijst klaarlijk, dat Hendrik, willende zich, tot wat prijs het ook ware, van haar onttaan, en meenende ook de Princes Elizabeth onwettig te maaken, niet eens acht en gaf, dat de wegen, daar hy zich afdiende, om in deze twee voorneemens tot zijn oogmerk te geraaken, d'onrechtvaardigheid daar af ontdekten.

Zy bereid
zich ter dood.

Twee dagen na dat dit gedaan was, gaf men last tot de rechting der Koningin. d'Omstandigheden, welken wy gaan verhaalen, zullen doen oordeelen, op wat wijze zy'er de tijding af ontfing. Zy besteedde de dag voor die van haar straffing met alle haar voorgaande daaden te herroepen; en gedenkende, dat zy, volgens 't gebruik der Stief-

Stiefmoeders, al te straf had geweest ontrent Maria, Katharinas Dochter, deed zy de Vrouw des Lieutenants van de Tour by haar komen, plaatste haar in een armstoel, en bad haar op haar kniën, met een menigte van traanen, en om Godts wil, van haaren wege by Maria te gaan, voor haar op de kniën te vallen, en haar, uit haar naam, vergiffenis te bidden van de kwaade handeling, welke zy haar had doen beproeven. Zy zei vervolgens, dat, sedert dat zy haar consciëntie aldus had ontlast, haar geest begon rust te genieten. Maar wat kracht deze Christelijke verootmoediging behoorde te hebben, Maria wierd'er niet door getroffen. In tegendeel behield zy tot aan haar laatste snak de geheugenis der smaadheden, welken zy van Anna van Boelan geleeden had.

Deze tederheid van gewisse, welke de Koningin had, in een zaak die zo gewichtig niet en was als het overige, is een krachtige giffing, dat, zo zy zich grooter misdaaden te verwijten had gehad, zy die tot het eind toe niet geloogchend, en niet gestadig wegens haar onschuld geprotesteerd zou hebben. Ondertusschen, de laatste maal dat zy aan Hendrik schreef, haalde zy de verbintenissen op, die zy aan hem had, en voegde'er by; dat, na haar verheven te hebben van een slegte Edeljuffer tot een Marquisin, en van die staat op den Troon, de Koning, die haar niet hooger verheffen kon, haar eindelijk in den Hemel onder de Heiligen plaats wilde doen neemen. Zy eindigde, met de betuigingen van haar onschuld te vernieuwen, en Elizabeth, hun beider Dochter, aan Hendrik te beveelen.

't Beleid, 't geen zy op de laatste dag van haar leven hield, kan getrokken worden uit deze brief des Lieutenants van de Tour. Mylord Herberd heeft ze in zijn Historie gelijfd; maar zijn Copiist had niet nauwkeurig geweest: want ik kan my niet inbeelden, dat het met voordacht geschied is, dat'er eenige artikelen van afgecneeden zijn.

MYN HEER,

„ D Eze brief is, on'uw bericht te geeven, dat d'uwe my ter
 „ hand is gesteld; dat, volgens uw orders, de Vreemdelingen
 „ altemaal uit den Tour zijn gegaan, zijnde medegenomen door Ryk-
 „ aard Gressum, Willem Couke, en Witspolle. Maar daar wa-
 „ ren'er niet meer als dattig: noch hadden de meesten geen wape-

Brief des
 Lieutenants
 van de Tour,
 wegens het
 beleid der
 Koningin in
 t eind van
 haar leven.

536. „nen. Den Ambassadeur des Keizers had'er een Huisgenoot,
 „ dien wy eerlijk hebben laten uitgaan. Maar, mijn Heer, zo
 „ het uur van de rechting niet bestemd zy, zulks dat men het in
 „ de stad weete, zullen wy hier niet veel volks hebben: en mijns
 „ oordeels zou het zeer dienstig wezen, dat'er een goed getal van
 „ aanschouwers ware; want ik twijfel geensins, of deze Vrouw
 „ zal protesteren, dat nooit eenig maasperfoon haar aangeraakt
 „ heeft, als alleen de Koning. Dezen morgen heeft ze my doen
 „ ontbieden, op dat ik haar onzen Heiland zou zien ontfangen,
 „ en ter zelve tijd haar hooren zich uiten wegens de misdaden,
 „ daar zy mee beschuldigd is geweest. En toen ik aan u begon
 „ te schrijven, heeft ze my doen haalen, om my te zeggen, dat
 „ ze verstaan had, dat men haar eerst na de middag zou doen ster-
 „ ven: maar dat zy'er zeer bedroefd over was; hebbende ver-
 „ hoopt, dat de dood haar alreeds van haar pijnen verlost zou
 „ hebben. 'k Heb haar geantwoord, dat haar dood zeer zacht
 „ zijnde, zy niets zou hebben te lijden. Maar zy heeft my daar
 „ op tegemoet gevoerd, dat zy had hooren zeggen, dat de Beul
 „ zijn dingen zeer wel verstond; en ten anderen, *voegde zy'er*
 „ *by*, mijn hals is dun gehoeg. Straks hier op voelde zy'er na,
 „ en begon wel hertelijk te lagchen. 'k Heb veele perfoonen,
 „ zo mannen als vrouwen, ter dood zien brengen, en'er altijd een
 „ groote droefheid in bemerkt: maar deze Vrouw maakt zich
 „ een vermaak en voldoening van't sterven. Haar Aalmoesse-
 „ nier verlaat haar niet; zijnde by haar geweest sedert twe uren
 „ na middernacht. Dit is't alles, 't geen ik u t'ontbieden heb,
 „ als dat ik ben

Uw enz.

WILLEM KINGSTON.

Executie der
Koningin.

De 19. dag van May wierd zy op't schavot gebracht, een wei-
 nig voor de middag. Een gedrang van perfoonen, onder de wel-
 ken waren de Hertogen van Suffolk en van Richemond, de Groot-
 Kancelier, de Secretaris Kromwel, de Schout van Londen, de
 Sheriffs, en d'Overigheden Aldermans geheeten, had zich daar
 vervoegd, om het eind van dit treurspel te zien. Maar de Konin-
 gin sprak weinig, wilde niemand beschuldigen, en repte niet van
 d'oor-

Nata An^o 1507 Nupsit An^o 1532 Nov. 14.
Eliz Filiam peperit An^o 1533 Sept. 7.
Capite plexa An^o 1536 May 19.

Handwritten text, possibly a signature or date, located below the stamp. The text is extremely faint and difficult to decipher, but appears to consist of several lines of cursive or semi-cursive script.

5

d'oorzaaken haarer verwijzing. Zy zei, dat ze ging sterven, volgens de verordening van de wet: dat zy God bad voor den Koning, die een zeer zachtmoedig en zeer goed Vorst was, die haar altijd met groote minlijkheid en genegenheid gehandeld had: dat, zo'er lieden waren, welke overdenking op haar ongeluk maakten, zy hen bad'er gunstiglijk voor haar af te denken. Hier na nam zy afscheid van de vergadering, en verzocht de gebeden haarer aanschouwers. Dit gesproken hebbende, besteedde zy een wijl tijds tot haar godvruchtigheden, en eindigde met te zeggen, *ik beveel mijn ziel aan Jesus Christus*. Deze woorden waren als het sein van haar dood; hakkende de Beul haar terstond het hoofd af. Men had dien van Kalis doen komen, die ervarener gehouden wierd als iemand van dit ambacht in gantsch Engeland. Spelman schrijft, dat, toen het hoofd van het ligchaam gescheiden was, men d'oogen en de lippen zich noch zag beweegen. 't Ligchaam wierd gesmeeten in een lompe kist van olmboomen hout. gemaakt om'er pijlen in te leggen; en men begroef het in de kapel van de Tour, voor de middag.

De Broeder van deze ongelukkige Koningin, en haargepre-tendeerde Medeplichters, wierden vervolgens gerecht. Men hieuw hen altemaal 't hoofd af; maar niet een wierd gevierendeeld. Smeton wierd opgehangen. Men zei van alle kanten, dat deze laatste omgekocht had geweest, om Anna te beschuldigen; dat men hem zelfs tot deze prijs zijn leven beloofd had; maar eindelijk, dat men 't niet raadzaam oordeelde, een Man te laten leven, die t'eeniger tijd ruchtbaar kon maaken 't geen hy van dit werk wist. Wat Norris belangt, hy had zeer diep in de gunst gestaan; en men aanbod hem zijn genade, zo hy zijn misdad belijden, en de Koningin beschuldigen wilde. Maar hy verwierp edelmoediglijk deze schandelijke voorstelling, en zei; dat hy in conscientie geloofde, dat de Koningin onschuldig was aan de zaaken, daar men haar mee betichtte; maar eindelijk, dat, 't zy dat zy 't ware of niet en ware, hy haar niet beschuldigen kon; en dat hy liever duizend dooden zou lijden, als een onschuldig persoon om hals helpen.

Executie van
haar Broeder,
en d'andere
Heeren.

Deze executie deed zo veel oordeelen vellen, als 'er strijdige partyen, of strijdige belangen waren. De Medestanders van het Roomsche Hof, en van d'oude Religie, aanmerkten daar in zichtbaare

Oordeelen
over deze
zaak.

1536. haare getuigenissen van Godts gerechtigheid. Zy zeiden, dat Anna, die Katharina de voet gelicht had, door de handen van een ander een evendiergelijke handeling ontving, hoewel in een gantsch andere graad van strengheid. Daar waren'er; welke, ziende dat deze Vorstin zich op het schavot zeer swakkelijk verdedigd had, geloofden, dat de verwytingen van haar gewisse eindelijk hun werking voortgebracht hadden; konnende Anna een zaak, waar van zy aan God rekenschap ging geeven, alstoen niet langer loogchenen. Maar anderen geloofden, dat haar liefde voor haar Dochter haar dit gemaa-tigd beleid had doen neemen; dat zy, bemerkte hebbende dat Katharinas hardnekkigheid Hendriks gramschap over Maria had gehaald, getracht had haar eigene Dochter niet in haar ongelukken te wikkel-en; dat zy derhalven uitdrukkingen had gezocht, daar de Koning zich niet over vertoornen kon; en eindelijk, dat zy, spreekende tot glorie van dezen Vorst, zo veel als men kon verwachten, echter genoeg gezegt had, om haar onschuld te doen blijken. En in der daad, men kan in onze Verzameling van openbaare Acten een brief zien, welke zy hier over aan haar Man schreef. In deze brief steekt zo veel vernufts en welspreekendheids, als men elders kan vinden; en men kan gemakkelijk oordeelen, hoe zeer Anna getroffen was, toen zy de zelve schreef: want de stijl van haar andere brieven is zo krachtig niet, als de stijl van deze. Ondertusschen twijfelik niet, of zy is van deze Vorstin, hebbendeze gevonden in de papieren van Kromwel.

N°. 61.

Anna van Boelan was al te los. Al de wereld heeft ook geloofd, dat eenige lichtvaardigheden, en eenige onbescheidenheden, de geenen, welke met haar ter dood gingen, verwekt hadden om hun gevoelens aan haar t'ontdekken; vermits zeer weinige lieden de kuisheid van diergelijke personen durven bestormen, of aan hen verklaringen van liefde doen, zo zy zich niet ten minsten door hun beleid daar in gewikkeld zien: Sommigen meenden, dat een vrolijk en los humeur, als het haare, haar in d'onbescheidenheid kon hebben doen vallen, zonder haar in de mildaard gedompeld te hebben; en dat zy zich aldus haar eigen ongeluk op den hals had gehaald, zonder het echter te hebben verdiend. Eenige anderen wraakten den Koning, en beschuldigden hem van wreedheid, dat hy deze Vorstin, welkers eerbaarheid hy vyf volle jaaren had beproefd, en daar hy geen bezitter af had konnen worden, als door het huwelijk, met d'uiteerste streng-

strengheid handelde. Anderen ontschuldigden dezen Vorst. Wat'er af zy, een zaak is zeer gewis, dat is, dat hy, ziende het beleid der Koningin, zich door de jaloezy had laten inneemen; en gelyk deze drift een soort van raazerny is, moet men zich niet verwonderen, dat een man van Hendriks getemperdheid, aan wien de Koningin alles wat zy was verschuldigd was, niet als de raad van zyn minneyver gevolgd, en zich aan overmaatigheden, welken men geensins verdedigen kan, overgegeeven heeft.

Anderen doemden Kranmer, als een man, die Hendriks lusten blindelings volgde; en zy zeiden, dat hy, met ten tweedemaal den Koning d'echtſcheiding toe te staan, betoond had, dat zijns Meesters wil d'opperste wet van zyn gewisse was. Maar men kan hem lichtelijk ontschuldigen: want hy kon zich nooit ontslaan van te doen 'tgeen hy in deze ontmoeting deed. De questie is hier niet wegens de redenen, die de Koningin verplichtten te belijden, dat'er een verbintenis ruffchen haar en Percy geweest had. 't Is alleenlijk gewis, dat den Aardsbiffchop gehouden was daar vonnis over te vellen: want 'tgeen de Koningin beleed, haar gesteld hebbende in een volkomene onmogelijkheid van met den Koning een huwelijk in te gaan, was den Aardsbiffchop gehouden haar van dezen Vorst te scheiden.

De vyanden der Reformateurs trotsten hen ter zelve tijd, en zeiden, dat men nu wel oordeelen kon, wat vrouw hun groote Beschermster geweest had. Maar de laatsten antwoordden: dat, gesteld zijnde dat de misflagen van deze Vorstin waarachtig waren, zy echter, gelijk ze zeer geheim hadden geweest, den persoonen, welke de zelve niet geweeten hebbende, zich van haar bescherming hadden gediend, geen vlek aan vreeven: dat de wreedheden, en de staat-zucht der rampzalige Irene, die het tweede Concilie van Nicea beriep, en de Beeldendienst in 't Oosten herstelde, de Pausen nooit belet hadden deze Koningin te liefkoozen; en dat zy haar altijd uitsteekend hadden gepreezen, zelfs na dat de maat van haar andere misdaden vervuld zijnde, zy'er d'onmenschelijke moord van haar eigen Zoon byvoegde: dat het derhalven onrechtvaardigheid was, de Reformateurs te doemen, om dat zy de goedheden van een Vorstin, wiens misflagen hen niet bekend en waren, zo ze zelfs al waarachtig waren, hadden genooten.

Maar dit is een zaak, daar de zelve beschuldigers zich sedert die

1536. tijd af gediend hebben, dat men onder de lange en glorieuse Rege-
ring van Elizabet zich niet t'eenemaal beyverd en heeft, om An-
na van Boelan te verdedigen. Dit is, zeggen zy, een krachtig be-
wijs, dat deze Koningin schuldig was: want dewijl de Schrijvers
van die tijd zich vernoegd hebben met in eerlijke termen van Anna
van Boelan te spreken, en haar de tytel te geeven van *onschuldige
vrouw*; dewijl niemand van hen ondernomen heeft de zaaken, daar
men haar mee beschuldigd had, te verklaaren; eindelijk, dewijl zy
niet gedacht en hebben om d'eer van de Koningin Elizabet, en van
haar Moeder, te herstellen, is 't een teken dat zy 't niet hebben kon-
nen doen; en de kennis, welke zy gehad hebben van de waarheid
der zaaken, daar Anna van Boelan om veroordeeld was, is het geen
dat hen belet heeft haar verdediging te maaken. Maar men antwoord
daar op: dat, ver van dat het gevolg, 't geen getrokken word uit
het stilswijgen dezer Schrijvers, wettig zy, deze stilswijgendheid in
tegendeel een uitwerking is van de voorzichtigheid der Ministers van
Elizabet: dat het een wijsheid in deze Koningin heeft geweest, niet
te dulden dat men haar rechten in twijfel heeft getrokken: dat het
voorneemen alleen van deze zelve rechten te verdedigen de kracht
daar af verminderd zou hebben, in plaats van hen meer gewichts te
geeven: eindelijk, dat de Koningin Elizabet, en haar Ministers,
reden hebben gehad om zich niet te bekommeren met Anna van
Boelan te verdedigen; vermits men niet zou hebben durven ontken-
nen, dat 'er onbescheidenheid en ongeregeldheid in het beleid van
deze rampzalige Vorstin had geweest; en dat d'yverige Uitgezondenen
van den Paus, en den Koning van Spanjen, niet gefeild zouden heb-
ben zulks tot hun voordeel te trekken.

Hendrik
trouwt Jo-
hanna Sey-
mer.

Ondertuffchen was het geen, 't welk Hendrik straks na de dood
van zijn Gemalin deed, by na genoeg om d'onschuld van deze Vor-
stin te doen blijken; dat is, dat hy Johanna Seymer met d'uiteerste ver-
haasting, en des anderendaags na Annas dood, trouwde. De nieu-
we Koningin, daar ik af spreek, is van alle Hendriks Vrouwen de
geene geweest, die het meeste gebied in zijn hert, en over zijn geest,
gehad heeft. Maar mogelijk dat ze in een zaak gelukkig was; dat
is, dat ze korter leefde als des Konings liefde duurde: want indien
zy deze liefde overleefd had, zou ze veellicht de zelve strengheid
beproefd hebben, als de Vorstin, wiens plaats zy bekleedde.

De zaaken aldus van gedaante veranderd zijnde, moest men nieu-

we ontwerpen maaken, en andere schikkingen neemen, als voorheen. Niets kon nu Karel en Hendrik meer beletten goede vrienden te zijn, als de staat van Maria, die door den Koning en 't Parlement onwettig verklaard had geweest. Men dacht dan om haar in de gunst van haar Vader te doen treden: en zy oordeelde van haar kant wel, dat ze nimmermeer een beter gelegenheid zou hebben om zich te herstellen. Om de zelve dan waar te neemen, schreef zy een eerbiedige brief aan Hendrik; stellende zich aan zijn goedheid; en biddende hem, haar te vergunnen, dat ze by hem mocht komen. Maar de Koning vond in dezen brief eenige achterhoudingen, die hem niet aanstonden; en hy wilde, dat zijn Dochter preciezer zou gaan in d'onderdaanigheid, welke hy van haar verwachtte. Deze begeerte schortte de verzoening een wyl tijds op; en men zag de Dochter op het punt van op nieuws met haar Vader over hoop te geraaken. Zy bewilligde uit al haar hert in zich, raakende de successie, aan de wetten des landts t'onderwerpen, en wilde wel erkennen, dat zy een groote misflag begaan had, met in haar eerste halsterrigheid te blijven. Maar de Koning wilde; 1. dat ze zou tekenen, dat zijn huwelijk met Katharina bloedschandig, en ongeldig had geweest; 2. dat ze de macht des Paus zou verzaaken, en erkennen, dat de Koning van Engeland het Opperhoofd der Kerken van zijn Koninkrijk was. Deze twe artikelen waren geweldig hard; en Maria, die ze niet verswelgen kon, bad Kromwel, t'arbeiten om haar by den Koning daar af te verschoonen. Veele brieven wierden van wederzijde tusschen Kromwel en Maria geschreeven; en deze Minister eindelijk aan haar ontbooden hebbende, dat de Koning onbuigelijk was, en dat ze geen verzoening met hem te verhoopen had, zo ze niet een volkomene, precieze, en klare onderwerping deed, koos zy de beste zyde, en stuurde aan Hendrik d'acte van onderwerping, welke men zo terstond zal zien. Zy was geheel van haar hand; en ik heb ze gecopieerd na het origineel, 't geen noch in wezen is.

1536.

De Princess
Maria tracht
zich met den
Koning te
verzoenen.

„ De belydenis van my, Jonkvrouw Maria, gedaan ter zaake van
„ zekere punten en artykelen, die hier volgen; in de welken, gelijk
„ ik tegenwoordig, met oprechtheid, en uit al mijn hert, ver
„ klar en belijd mijn waarachtige gevoelens, mijn waarachtig geloof,
„ en mijn waarachtig oordeel, volgens de behoorlijke gehoorzaam
„ heid aan de wetten dezès Koninkrijks, ik ook beloof te volhar
„ den,

Acte van
Onderwer
ping.
Ziet de Bibl.
van M. Cor
ton, Oithon,
C. 10.

1536. „den, en altyd in dit besluit te blijven, zonder van gevoelen te ver-
 „anderen, of daar in te wankelen. Weshalven ik den Koning,
 „mijn Vader, dien ik vertoornd heb door een hardnekkige onge-
 „hoorzaamheid, met hem deze belydenis en deze verklaring te
 „weigeren, zeer ootmoediglich bid, my mijn voorgaande mislagen
 „te vergeeven, en my op nieuws in zijn goede gunst aan te neemen.
 „Voor eerst: ik belijd en erken, dat de Koning mijn Souveraine
 „Heer en Koning is, als bezittende de Keizerlijke Kroon van En-
 „geland; en ik onderwerp my aan zijn Majesteit, mitlgaders aan de
 „wetten en ordonnantien dezès Koningrijks, gelijk een goed en
 „getrouw Onderzaat doen moet. 'k Zal deze zelve wetten al mijn
 „leven onderhouden, bewaaren, en handhaaven, gelijk mijn plicht
 „my daar toe verbind, en met alle de kracht, de bekwaamheid, en de
 „hoedanigheden welken God my gegeven heeft.

„Daarenboven: ik erken, ontfang, houd, en acht den Ko-
 „ning voor Opperhoofd op der aarde van d'Engelsche Kerk, onder
 „Jefus Christus; en ik verwerp geheel en al het gezag, de macht,
 „en het gebied, 't geen de Biffchoppen van Romèn in het Koning-
 „rijk van Engeland pretenderen te hebben, en 'er zich hier voor
 „hebben aangematigd; en ik verwerp het, volgens de wetten en
 „ordonnantien hier over gemaakt, en van alle des Konings On-
 „derzaaten aangenomen, omhelsd, gevolgd, en onderhouden. Ik
 „verzaak ook insgelijks allerhande bystand, macht, en voordeel,
 „'t geen ik, op wat wijze het zy, tegenwoordig of in 't toekomen-
 „de zou kunnen verwachten van eenige Constitutien, Jurisdictien,
 „Sententien, of Ordonnantien des Biffchops van Romèn; en ik ver-
 „zaak het in allerhande zin, en onder wat tytel, koleur, middel,
 „of reden, welke ik tegenwoordig of in 't toekomende zou mogen
 „hebben, of verzinnen.

„Om my ook noch te kwijten van mijn plicht jegens God, jegens
 „den Koning, en jegens de wetten des Koningrijks, erken en be-
 „lijd ik, oprechtelijk, vrywilliglijk, en zonder eenig ander inzicht,
 „dat het huwelijk hier voor ingegaan tusschen den Koning en de
 „Princesse Douairiere, mijn Moeder, bloedschandig en onwettig
 „is, geweest, als strijdende tegen de Godlijke en menschelijke wetten.

Deze onderwerping zodanig zijnde als de Koning ze begeerde;
 ontfing hy Maria in zijn gunst, en maakte haar een huis. In d'op-
 rechting van dit huis vinden wy een staaltje van de spaarzaamheid dier
 tijden;

tijden: Men stond Maria ieder vierendeel jaars voor haar speldegeld niet meer toe als veertig ponden Sterlings: en ik heb een brief gezien, welke zy omtrent Kerstijd aan Kromwel schreef, om hem te bidden, aan de Koning te vertoonen, dat, dewijl zy alstoen eenige ongemeene onkosten te doen had, haar veertig ponden Sterlings niet toereiken konden; en dat zy derhalven den Koning verzocht, haar pensioen voor die reis te willen vermeerderen.

1536.

Maria treed weder in de gunst van haar Vader.

Wat Elizabeth belangt, hoewel de Koning haar ontbloomt had van de titel van Princes van Walles, deed hy haar echter altijd by hem opvoeden, met al de genegenheid van een goede Vader. En wat meer is, de nieuwe Koningin, 't zy door een uitwerking van haar aangeborene minzaamheid, 't zy uit believing voor Hendrik, die deze eerste vruchten van Anna van Boelans liefde zeer tederlijk beminde, had zo veel goedheids voor Elizabeth, als of zy haar dochter had geweest. Dit blijkt uit twee brieven, welken deze jonge Princes aan haar schreef, zijnde toen noch geen vier jaaren oud, d'eene in 't Engelsch, d'andere in Italiaansch, en alle beiden zeer net van letteren. Gelijk zy ons aanwijzen de gevoelens, daar de nieuwe Koningin in was, ten opzichte van Elizabeth, en de groote hoop welke deze jonge Princes alreeds in haar kindtsheid gat, zal men 't my ten besten houden, dat ik 'er hier een af inlijve. Zy is van de maand July 1537. en Elizabeth, die geboren was in September 1533: was toen noch maar drie jaaren en tien maanden oud.

Elizabeth wel gehandeld van Hendrik.

„ **H**ewel de brief van uw Majesteit my in uw afwezen zeer ver-
 „ heugd heeft; niettemin, gelijk ik weet, hoe moeyelijk het schrij-
 „ ven u moet vallen, als zijnde zo zeer gevoorderd in uw swanger-
 „ heid, zou ik my vernoegd hebben met uit des Konings brief tij-
 „ ding van u te verstaan. Ik Ben zeer verheugd, dat gy wel vaart,
 „ en dat gy op 't land vermaak scheidt; en ik bedank uw Majesteit, dat
 „ ze zich gewaardigd heeft my by haar te wenschen. Maar zo ik
 „ niet eer en dacht om u te verlaten; dan als het my by u begon te
 „ verdrieten, zou ik u gewisselijk verveelen; dewijl de kwaadste ver-
 „ blijfplaats des wereltds my zeer aangenaam zou wezen. als ik 'er u
 „ zag. Ik kan niet klaagen over den Koning, want hy heeft zorg ge-
 „ draagen om my tijding van u te doen hebben: en al had hy 't deze
 „ reis vergeeten, zou ik echter niet klaagen; vermits ik hoop, dat

Brief van Elizabeth aan de Koningin, geschreeven ten ouderdom van 3. jaaren. en 10 maanden.

1536.

„hy my van tijd tot tijd ontbieden zal, hoe zijn klein kind al vaart.
 „k Weet wel, zo ik by des zelfs geboorte was, dat ik het zekerlijk
 „wel louter zou doen slaan, om dat het u zo veel smerten veroor-
 „zaakt. Mijn Heer en Mevrouw Denny bedanken u zeer ootmoe-
 „diglijk wegens uw geheugenis, en bidden God om uw gelukkige
 „verlossing. Mijn Gouvernante bedankt u voor de zelve gunst, en
 „doet de zelve gebeden voor u. *Geschreeven met haast, dezen laaststen*
 „*dag van July.*

Uw onderdaanigste Dochter

ELIZABET.

Houding
des Parle-
ments.

Maar laat ons wederkeeren tot gewichtiger zaaken als deze.
 't Parlement vergaderde op den 8. dag van Juny. Zo'er veertig da-
 gen moeten wezen, tusschen de vervaardiging der kreitsbrieven en
 d'opening der zittingen, zo volgt daar uit, dat het Parlement al
 beroepen moet geweest zijn voor den dag van Anna van Boelans on-
 geval; en dat Hendrik het derhalven geensins ten inzichte van deze
 zaak beriep.

Ziet de
Journaalen
van 't Hoo-
ger Huis.

Op d'opening der zittingen, zei de Kancelier tot de twee Huizen;
 „dat, toen de Koning het voorgaande Parlement had verbroken,
 „hy niet gemeend en had zo haast een ander te beroepen; maar dat
 „twe redenen hem 'er 't besluit af hadden doen neemen. d'Eerste
 „was, dat hy, voelende zich overrompeld door swakheden, en
 „betrachtende dat hy sterfelijk was (*een gedachte welke een Vorst zeer*
 „*zelden heeft*) de successie begeerde vast te stellen, om de wanor-
 „deningen, welke ontstaan zouden, zo hy zonder manlijke kinde-
 „ren kwam te sterven, te voorkomen. Derwede, dat hy wenscha-
 „te, dat men een wet, gemaakt in het laatste Parlement, om de
 „successie ter gunste van Anna van Boelans kinderen vast te stellen,
 „herriep. De Kancelier voegde 'er by: dat de Koning de twee Hui-
 „zen verzocht, t'overdenken de belemmering en d'ongerustheid
 „daar zijn eerste huwelijk hem in geworpen had, gelijk ook het ge-
 „vaar 't geen hy in het tweede had geloopt: dat alle andere Vorsten
 „daar door van een darde huwelijk afschrikt zouden zijn gewor-
 „den: dat ondertusschen Anna van Boelan, en haar Medeplich-
 „ters, de straf, welke zy verdienden, ontfangen hebbende, hy zich
 „aan de beden zijner Heeren overgave, en wel weer had willen
 trouwen,

„trouwen, niet uit eenige aanprikkeling van begeerlijkheid, maar
 „in de hoop van kinderen te krygen: dat, dewijl hy echter zonder erf-
 „genaamen kon komen te sterven, hy den twe Huizen recomman-
 „deerde, in de successie te voorzien. Eindelijk vertoonde de
 „Kancelier aan 't Parlement; dat men vuurige gebeden tot God
 „moest storten, en hem bidden, dat hy het nieuw huwelijk des
 „Konings wilde zegenen, en vruchtbaar maaken: en dat men ten
 „anderen ook God moest danken voor de goedheid, welke hy gehad
 „had, van Engeland te bewaaren, en een Monarch, als Hendrik,
 „die met yver arbeide om d'eenigheid en d'overvloed in 't midden
 „zyner Onderzaaten te doen heerschen, en hen in staat te stellen van
 „de zelve gerustheid onder zijn Nazaaten te genieten, voor zo veel
 „gevaaren te behoeden.

Maar hoewel het Parlement voornaamelijk beroepen was om de
 zaak van de successie, hadden de Ministers groote moeite, en besteed-
 den veel tijds tot de geesten te bereiden; invoegen dat het ontwerp
 van de wet, welkedaar over gemaakt wierd, niet eer voor de Hee-
 ren verscheen als op den 30 Juny, toen het hen door den Kancelier
 overhandigd wierd. Als men ook zo ver gekomen was, kreeg
 men zonder moeite de bewilliging der twe Huizen, om' een wet af
 te maaken. Zy herriep voor eerst de geene, die ter gunste van Anna
 van Boelan gemaakt had geweest. Vervolgens bevestigde zy de twe
 vonnissen van echtscheiding, gegeven voor Hendrik, 't een tegen
 Katharina, en 't ander tegen Anna. Hier na verklaarde zy de Kin-
 deren van dezetwe bedden onwettig, en sloot hen voor altijd bui-
 ten de successie; bekrachtigende ook de verwyzing van Anna van
 Boelan, en haar Medeplichters. 't Parlement zei'er ook noch in:
 dat deze Koningin zich door hoogmoed, en misdadige begeerten,
 had laten vervoeren: dat zy, gezamentlijk met haar Medeplicht-
 ters, verscheidene hoofdmisdaaden had begaan, stellende zelfs
 des Koningsleven in gevaar: dat zy derhalven rechtvaardiglijk ter
 dood was gebracht; en dat het Parlement haar verwyzing bekrach-
 tigde: dat het met dit inzicht allen den geenen, die van haar en van
 haar Dochter kwalijk gesproken hadden, vergiffenis vergunde, en
 de successie verzekerde aan de Zoonen of Dochters, welken de Ko-
 ning zou mogen krijgen by Johanna, of by eenige andere Vrouw,
 die hy naderhand mocht komen te trouwen.

Wet die de
 Successie vast
 stelt.

En gelijk het geen voorzichtigheid geweest zou hebben, een Na-
 zaat

zaat te noemen, by mangel van onmiddelijke Erfgenamen, vermits de geen, die aldus genoemd zou zijn, beroerten zou kunnen verwekken, verklaarde het Parlement: dat, weetende hoe zeer des Konings Regering met wijsheid en rechtvaardigheid vermengd was, en wat genegenheid deze Vorst zijn Volk toedroeg, het hem volle macht gaf om zelve zijn Navolger te stellen, 't zy door zijn opene brieven, gezegeld met het groot zegel, of wel door zijn testament, ondertekend met zijn hand; en beloofde een volkomene gehoorzaamheid aan de geenen, die op d'eene of d'andere wijze genoemd zouden zijn; verklaarende ter zelve tyd, dat de perfoonen, aldus in de linie der fuccessie gesteld, vervolgd zouden worden als schuldig aan gekwetste Majesteit; indien zy den geenen, die voor hen recht tot de Kroon hadden, de voet trachtten te lichten. Eindelijk, de zelve wet verklaarde verraaders van den Staat de geenen, welke de geldigheid van Hendriks twe eerste huwelyken wilden beweeren, en zeggen zouden, dat de Kinderen van die twe bedden wettig waren, of weigeren den Kinderen, welchen de Koningin Johanna zou mogen krijgen, hulde te doen.

Men zal uit de verordening van deze wet lichtelyk oordeelen, dat de Koning met een volkomene macht heerschte. Maar dit belette de eenige perfoonen niet, de geldigheid van deze zelve wet in twyfel te trekken; engelyk wy in 't gevolg zullen zien, de Schotten beweerden, dat het niet en stond in de macht eens Parlements, van de Kroon te schikken; en dat, zo Hendrik zonder Kinderen kwam te sterven, de zelve op hun Koning overging. Hoedanig deze pretentien geweest zijn, de Koning hield daar door de zelve Kinderen, welchen hy onwettig had doen verklaren, in een volkomene afhankelijkheid. En in der daad, deze wet gaf hem macht om hen in de linie der erfgenaamen te herstellen; invoegen dat hy hen eenige hoop liet, en hen ondertuffchen deed begrijpen, dat, zo zy ooit recht hadden om op den Troon te klimmen, zulks alleenlyk door een uitwerking van zyn goedheid zou wezen. Ten anderen verzachtte deze trée den Keizer een weinig, die daar door zijn Nicht, indien niet in haar eerste staat hersteld, ten minsten in staat zag van 'er t'eeniger tyd na te staan.

't Hof van Romen deed toenmaals een nieuwe proef, om zich door de zoetheit in de bezitting van haar oude macht over Engeland te herstellen. Klement de VII. in de maand September des jaars 1534.

De Paus
tracht zich
met Hendrik
te vergelij-
ken.

gestor-

gestorven zijnde, volgde hem Farnesius, onder den naam van Paus de III. De nieuwe Paus wendde terstond zijn vermaaningen aan, om den Koning weer in zijn eerste onderdaanigheid te doen treden; maar ziende eindelijk, datze vruchteloos waren, en dat den Bisschop van Rochester, toen ter tyd Kardinaal verklaard, 't hoofd afgeslagen was, nam hy het besluit van zich van de bliksemen des Vatikaans te dienen, Hendrik in den ban te doen, hem af te zetten, en de zorg van dit vonnis te doen uitvoeren aan de Keizer te beveelen. Niettemin, gelijk Katharina, en Anna, de voornaamste oorzaaken van de vredebreuk, alle beiden dood waren, gelootde hy, dat hy mogelijk in zodanig een gesteldheid een goede vergelijking met Engeland zou kunnen maaken. Hy openbaarde dit voorneemen aan de Ridder Cassali, die Hendriks Gezant niet meer en was, maar echter niet en liet eenigen handel met dezen Vorst t'onderhouden. De Paus verzocht dan Cassali, hier over aan de Koning te schrijven, en in zijn brief te laten vloeyen; dat hy hem onder het voorgaande Pauffchap altijd begunstigd had; en dat; zo hy, sedert zyn verheffing tot d'opperste waardigheid der Kerk gehouden was geweest vonnis tegen hem te vellen, zulks geschied was in het voorneemen van nooit verder te gaan.

Maar Hendrik dacht toen niet minder, als vrede met het Roomsche Hof te maaken; en om'er den Paus alle hoop af te beneemen, verplichtte hy het Parlement tot het opstellen van twee wetten, waar van d'eenne het gezag der Bisschoppen van Rom en in Engeland vorders t'eenemaal dempte; en d'andere verklaarde de privilegien en vrydommen, gesprooten van die stoel, krachteloos en van geene waarde.

't Ontwerp van d'eerste dezer wetten wierd den Heeren overhandigd op den 4. July, de twee volgende dagen voor d'eerste en tweede maal geleezen, aan Commissarissen gesteld tot den 12, en aan het Laager Huis gezonden op den 14, 't welk het, zo'er geen misflag in het Journaal is, op de zelve dag weer aan de Heeren stuurde. 't Is gewis, dat men hiër een groote naarstigheit in aanwendde; want het Parlement wierd vier dagen daar na verbroken.

Men begon deze wet door een strenge hekeling van het beleid des Bisschops van Rom en, dien eenigen Paus noemden, welke het woord des waarachtigen Godts lange tijd in de duisternis gehouden, en het zelve ondertusschen had doen dienen tot zijn hoogmoed, tot zijn

Wetten tegen den Paus, en de Geestelijken.

1536. grootheid, tot zijn gierigheid, tot zijn eerzucht, en tot zijn tyranny. Men voegde 'er by: dat deze tyranny zich uitgestrekt had over het ligchaam, over de ziel, en over de goederen van alle de Christenen: dat de Bisschoppen van Rom en aan Jesus Christus de bestiering der gewissen, en den wereldlijken Vorsten die van hun eigene Staaten hadden benomen: dat zy Engeland geplonderd hadden, voedende het met droomen, doende daar een bygeloovige dienst aanneemen, en 'er ydele zaaken invoerende: dat deze betrachtingen het Parlement eertijds verplicht hadden den loop van hun schattingen en aspergingen te stutten: maar dat verscheidene van hun Uitgezondenen noch aan alle kanten zich bevljigtende, om de volkeren hun gepretendeerd gezag te doen erkennen, het Parlement de geenen, welke na den eersten dag van de maand July zulks zouden doen, veroordeelde tot de straffen, verordend door de wet van *Pramunire*; en dat het begerde, dat d' Amptenaaren, zo burgerlijke als geestelijke, die geen onderzoek zouden doen na d' overtreders van deze wet, daar over gestraft zouden worden.

't Ontwerp van d' andere wet, raakende de privilegien, gesprootten van het Roomsche Hof, wierd voor d' eerste maal in het Hooger Huis geleezen op den 12 July; en den 17 besloot men 'er een wet af te maaken. Men zond het dan aan het Huis der Gemeente, 't geen het des anderendaags, te gelijk met haar goedkeuring, weer aan de Heeren stuurde. Door deze wet vernietigde het Parlement de vrydommen, welken het Hof van Rom en aan verscheidene Ligchaamen en Broederschappen van Engeland vergund had; verbrak de Bullen, de Brevetten, en alle d' andere expeditien die deze vrydommen stand deeden houden; bekrachtigde echter de huwelijken, geslooren uit kracht van deze expeditien, behoudens dat ze niet strijdig en waren tegen de wet Gods, of tegen de wetten van den Staat; verklaarde goed alle de consecratien van Bisschoppen, gedaan door 't gezag van de Roomsche Stoel; verordende, dat de geenen, welke eenige vrydommen, geëmaneed van die Stoel, genooten, hun Acten zouden brengen in de Kancelery, of aan de Commissarissen, ten dien einde door den Koning genoemd; en zei, dat den Aardtsbisschop van Kantelberg dezelve vrydommen door een Mandement, gegeven onder het groot zegel, weder zou kunnen geeven aan de geenen, die ze genooten hadden.

Dit was een doodsteek voor de vrydommen der Abten: maar zy hadden

hadden beslooten, niet te klaagen over deze befnuiking van hun grootheid, als zy slechts het overige, 't geen toen ter tyd groot gevaar liep, behouden konden. 1536.

Men maakte ook in dit Parlement een wet, raakende de Residentie der Geestelijken. Eenige jaaren te vooren had men een even dergelijke gemaakt: maar gelijk men'er een clausul ingelyfd had, welke hen bevrydde van de Residentie, als zy zich op een der twe Univerfiteiten in de letteren versterken wilden, waren'er die deze uitzondering misbruikten, en op een der Academien gingen, alleenlijk om zich t'ontlasten van de zorg hunner Priesterfchappen, of om in d'ongeregeldheid te leeven. 't Parlement verordende dan, dat in 't toekomende geen Geestelijke, die over de veertig jaaren oud was, bevrijd zou zijn van de Residentie, 't en zy dan dat hy of Overste; of Professor van eenig Collegie ware; en dat degeenen, die de veertig jaaren noch niet bereikt hadden, niet zouden kunnen genieten de vrydom, begreepen in d'oude wet, indien zy d'openbaare lessen niet bywoonden, en 'er d'oeffeningen deden.

Hendrik verkreeg noch daarenboven een wet, om d'onbillijke aantattingen, welken de Parlementen, gedurende een minderjaarrigheid, op de souveraine macht zouden kunnen maaken, te vergoeden; dat is dat, wat wetten'er gemaakt waren eer de Vorst den ouderdom van vier-en-twintig jaaren bereikt had, hy die, als hy 't goed vond, door zijn opene brieven zou kunnen vernietigen, aan de welken men in dit geval een zelve kracht toeëigende, als aan ordonnantien van 't Parlement.

De zittingen namen eind op den 18 July, na dat ze zes weeken geduurd hadden. In deze tijd maakte het Parlement verscheidene wetten van d'uiterste aangelegenheid, zonder dat iemand zich daar tegen stelde, of protestatien deed, om ze twyfelachtig te maaken, en hoewel het schielijk beroepen was; 't geen een groot bewijs is, dat de Koning in het hert zijner Onderzaaten met een souveraine macht regeerde, en hen, als hy wilde, vrees en liefde inboezemde.

Maar laat ons komen tot het geën, 't welk toen ter tijd in de Vergadering der Geestelijkheid omging, die veele zaaken te doen had, gelijk de Journaalen van het Hooger Huis aanwijzen, waar van de zittingen dikwils uitgesteld wierden, ter oorzaak dat de Prelaaten die niet bywoonen konden, zijnde altemaal geweldig bezig in de Vergadering der Geestelijkheid.

1536.
Kort verhaal
van 't geen,
't welk in de
Vergadering
der Geestelij-
ken omging.

De zittingen van deze Vergadering vingen aan op den 9. Juny, gelijk Fuller schrijft; zijnde het gebruik van die Regering, dat de Geestelijkheid twe of drie dagen na dat het Parlement opening van haar zittingen had gedaan vergaderde. Kromwel was 'er tegenwoordig als Stedehouder Generaal van zijn Meester; maar hy had noch de hoedanigheid van Vicegerent niet, want hy nam plaats na den Bisschop, 't geen hy niet gedaan en heeft toen hy deze hoedanigheid had. En hoewel Mylord Herbert zegt, dat ze hem opgedraagen wierd den 18 July, de dag van descheiding des Parlements, vind ik echter geen openbaar geschrift, dat ze hem zo vroeg geeft.

Latimer, Bisschop van Worcester, deed het Sermoen in 't Latijn, en nam tot text deze woorden van den Evangelist Lucas: *De kinderen des wereldts zijn wijzer in het beleid hunner zaaken, als de kinderen des lichts.* Deze Bisschop was de vermaardste Prediker van zijn eeuw. Hy verkoos eenvoudige en lichte materiën: maar hy verzelde zijn redenen met deftige en krachtige gebaerden; zulks dat men de natuurlijke swier van zijn Sermoenen boven diepzinnigen en meer bearbeide stukken stelde.

Op den 21 dag van Juny begeerde Kromwel, dat de Vergadering het vonnis wegens Anna van Boelans echtscheiding zou bekrachtigen; 't geen hem toegestaan wierd. Maar Fuller droomde buiten twijfel, toen hy schreef, *dat tien dagen te vooren, en daags voor Annas dood, den Aardsbisschop het huwelijk van deze Dochter met den Koning verbroken had.* Indien hy 'er op gelet, of dat hy de zaak had doorgrond, hy zou gevonden hebben, dat deze Koningin gerecht wierd een maand eer de Vergadering der Geestelijkheid 't vonnis van haar echtscheiding bekrachtigde, en twe dagen na dat deze echtscheiding gedaan was. Maar deze misflag van Fuller belet niet, dat wy ten hoogsten in hem gehouden zijn, wegens de moeite welke hy genomen heeft van uit de Journaalen dezer Vergadering der Geestelijkheid verscheidene gewichtige dingen te trekken, die wy zonder hem niet hebben zouden.

Den 23 dag van de zelve maand stuurde het Laager Huis der Vergadering aan het ander een verzameling van eenige gevoelens, die in het Koningrijk stand gegreepen hadden, en die, na haar oordeel, zo veel dwaalingen of misbruiken waren, welke verdienden dat men een byzondere zorg aanwendde om ze te hervormen. Deze vertooning *Zies Fuller.* wierd voorgegaan van een protestatie: dat de Gedeputeerden van het

het Laager-Huis niet van voorneemen waren iets te zeggen, of te doen, 't geen den Koning kon verstooren: dat zy dezen Vorst voor het Opperhoofd erkenden: dat zy t'eenemaal beslooten hadden, hem te gehoorzaamen: dat zy 't aangemaatigd gezag des Paus verzaakten, gelijk ook zijn ordonnantien, en zijn innovatien, welke altemaal door het Parlement waren afgeschafft: eindelijk, dat zy zich zouden houden aan God, en aan zijn geboden; aan hun Koning, en aan de wetten van zijn Staat.

Zy hadden verzameld tot zeven-en-veertig stellingen, welke waren of oude gevoelens der Lollards, of de gevoelens der Reformateurs, of eenige leerstukken der Herdoopers; en daarenboven klaagden zy over het gebruik van verscheidene onsmakelijke en roekeloze uitdrukkingen. Mogelijk dat deze laatste beschuldiging niet al te veel grondts had, en dat men deze uitdrukkingen verzinde, om de Reformateurs swart te maaken: mogelijk ook dat ze voortkwamen van eenige onbescheidenen botterikken, die in hun woestheid en spoo-reloosheden meer leedts aan hun zijde toebrachten, als zy 'er de belangen af voortzettekden, trachtende zich te dienen van ongerijmde punten, door de welken zy geloofden dat men zich over hen zou verwonderen; terwijl anderen, hoewel veel verstandiger, niet na en lieten zich 'er ingelijks af te dienen, in de gedachte dat zy daar door het volk zouden behaagen. 't Waren voornaamelijk spotteryen tegens 't gebruik van de Biecht, tegens d'Aanroeping der Heiligen, tegens 't Wywater, en tegens andere Ceremonien van de Kerk. Eindelijk, de zelve Gedeputeerden klaagden bitterlijk, dat eenige Bisschoppen hun plicht niet gedaan hadden, om de voortgangen dezer misbruiken te stutten. Deze klacht betrefte baarblijkelyk Kranmer, Latimer, en Schaxton, drie aanzienlijke Prelaaten, als de werktuigen van de voortzetting der gemelde leerstukken. Den eerste onderschraagde die met voorzichtigheid en bondigheid: de tweede handhaafde ze met yver en eenvoudigheid: de derde verdedigde ze op een woeste wijs, en vol van onbescheidenheid en hoogmoed. Gelijk de gunst en de bescherming van Anna van Boelan dezen drie Bisschoppen even nut geweest hadden, geloofde men, dat, zy daar af beroofd zijnde, het niet swaar zou vallen hen te bederven, met hen te beschuldigen van zo veel nieuwigheden te hebben verspreid, en doen aanneemen. Deze proef had echter gantsch geen gevolg; staande Kranmer zo wel by den Koning, als ooit, Aldus, op het

2536. oogenblik dat zijn vyanden de vrucht van hun poogingen verwachtten, verklaarde Kromwel aan de Vergadering : dat Hendrik begeerde, dat men de ceremonien en den dienst der Kerk hervormen zou volgens Godts woord, en dat men niets zou behouden 't geen niet gegrond en ware op het gezag van deze godlijke regel; dewijl het een belagchelijke zaak was, het Woord Godts voor den oorspronk der wetten van de Kerk, en der leerstukken van de Religie t'erkennen, en ondertuffchen liever toevlucht te neemen tot bloote uitleggingen, of constitutien der Pauzen, als tot de Schriftuur.

Ziet de Britannische Oudheden, in 't Leven van Kranmer.

Kranmer hield toen ter tijd by hem een Schotsman, Alexander Aleffe geheeten, vermaard door zijn geleerdheid en godvruchtigheid. Kromwel bracht dezen man in de Vergadering, en verzocht hem, te verklaaren wat hy van de Sakrementen gevoelde. Aleffe deed een lang vertoog, om te bewijzen, dat 'er maar twe Sakrementen waren van godlijke instelling, de Doop en 't H. Avondmaal. Stokkestey, Bisschop van Londen, trachtte dit vertoog te wederleggen, door een lange redenering, die wel be-toonde, dat deze Prelaat de Schoolgeleerdheid en het geestelijk recht beter verstond, als het Evangelie. Den Aardtsbisschop van Jork, en andere Prelaaten van dezelve Party, hielpen hem zo goed als zy konden.

Maar Kranmer bewees, in een schoon en lang vertoog, dat deze muggezifteryen van de School zonder nutheid waren, en van geen gewicht moesten wezen. Vervolgens sprak hy wijdlustig van het gezag der Schriftuur, van het gebruik der Sakrementen, van d'onzekerheid der Overlevering, en van de verdurvenheden welken de Monniken in de leere des Christendoms hadden doen kruipen. De Bisschop van Hereford onderfchraagde het zeer krachtiglijk. Hy zei tegen d'andere Prelaten : dat de wereld niet langer wilde zijn de zot der Geestelijken, welke tot daar toe vervalfchte of verzierde zaaken verkondigd hadden : dat allerwegen de wereldlijke perfoonen de Bijbel lazen, niet alleenlijk in d'overzettingen, maar in d'oorspronkelijke taalen : dat men zich derhalven zou bedriegen, zo men meende hen voortaan te regeren gelijk voorheen, en daar toe te gebruiken de listen, die in d'eeuwen van onweetendheid een zo groot gevolg hadden gehad.

Weinig dagen daar na bracht men in het Hooger Huis verschei-

scheidene artikelen, opgesteld door den Koning zelve: en deze artikelen veroorzaakten groote twistingen onder de Geestelijkheid; zijnde de twe Aardtsbisschoppen in 't hoofd van hun partyen. Kranmer, die een Hervorming begeerde, zag in zijn gevoelens, Thomas Goodrich, Bisschop van Ely; Schaxton, Bisschop van Sarum; Latimer, Bisschop van Worcester; Fox, Bisschop van Hereford; Hilfey, Bisschop van Rochester; en Barlow, Bisschop van S. David. In tegendeel Lee, Aardtsbisschop van Jork, hield het met den Paus. Men had 'er alreeds bliken af gezien, toen hy, met de geestelijke vergadering van zijn Provincie, zo veel moeite had om te besluiten den Koning de titel van *Opperhoofd der Kerken van Engeland te geeven*. Hy had het ook zelfs sedert die tijd betuigd, zo menigmaal als hy 't had kunnen doen zonder zich by den Koning in ongunst te helpen. Aldus hadden hy en Stokkesley, Bisschop van Londen; Tonstal, Bisschop van Durham; Gardiner, Bisschop van Winchester; Longland, Bisschop van Linkoln; Scherborn, Bisschop van Chichester; Nix, Bisschop van Norwich; en Kite, Bisschop van Karlisle, zich altijd gesteld tegen de veranderingen, welken men wilde maaken: maar de Koning bemerkte wel, dat ze 't altemaal met den Paus hielden; Gardiner alleen zich hier in dragende met een diepe en ondoorgrondelijke veinzery. Scherborn, Bisschop van Chichester, deed ook afstand van zijn Bisdome, om redenen die ik niet en weet. Hy behield zich alleenlijk 400 ponden Sterlings pensioens gedurende zijn leven; en zijn Bisdome werd gegeeven aan Rijkaard Sampson, Deken van Hendriks Kapel. Dit alles werd bekrachtigd door het Parlement. Nix, Bisschop van Norwich, die Hendrik uitsteekend vertoornd had, door een heimelijken handel welke hy met den Paus onderhield, werd in een gevangenis gesmeeten, daar men hem zeer lange tijd bewaarde, en eindelijk verweezen tot de straffen en boeten, begreepen in de wet van *Premunire*. Maar de Koning, betrachtende zijn hoogen ouderdom, en zijnde ten anderen voldaan met zijn onderdaanigheden, herstelde hem in vryheid, en vergaf hem zelfs zijn misdrijf. Deze Prelaat stierf in den jaare 1535. hoewel Fuller achteloos genoeg geweest zy om te zeggen, dat hy de Vergadering der Geestelijkheid, daar wy tegenwoordig afspreken, bywoonde. Een bewijs daar af is, dat men vind in een wet, gemaakt in het Parlement,

1536. lement, gehouden in dit jaar, dat het Bisdom van Norwich ledig zijnde, de Koning het gaf aan den Abt van S. Benest; maar dat deze Vorst voor zich behield alle de landeryen en leenen des Bisdoms, en in vergelding eenige Prioorschappen der Provincie van Norfolk aan den Abt gaf; 't geen door het Parlement bekrachtigd wierd.

De zaaken der Religie hielden toen ter tijd bezig alle de raadplegingen van de Vergadering der Geestelijkheid; welke, na langedispuiten, overeenkwam wegens zekere artikelen, waar van wy een extract zullen geeven.

Artikelen
der Religie.
Fuller bect
ze in 'r licht
gegeeven.

„ Voor eerst wierd vast gesteld: dat alle de Bisschoppen en Predi-
„ kers last zouden hebben om het Volk aan te beveelen het geloof aan
„ de H. Schriftuur, en aan de drie Symbolums, dat der Apostelen,
„ dat van Nicea, en dat van S. Athanasius: dat hen van gelijken be-
„ volen zou worden, alle hun gedachten uit te leggen volgens deze
„ Schriftuur, en deze Synibolums; zich te dienen van de zelve uit-
„ drukkingen, die zy daar in zouden vinden; en te doemen alle de
„ Ketteryen, die daar tegen streden, en inzonderheid de geenen
„ welke door de vier eerste algemeene Concilien gedoemd waren.

„ Ten tweede wierd vast gesteld, voor zo veel het Sakrement des
„ Doops betrefte, dat men het Volk zou leeren: dat dit Sakrement
„ door Jesus Christus ingesteld was, om aan ons te bezorgen vergeeving
„ van onze zonden, zonder de welke geen eeuwig leven te verhoop-
„ pen was: dat niet alleenlijk de bejaarde perfoonen, maar ook de
„ kinderen, konden en moesten gedoopt worden, om door dit mid-
„ del de vergeeving van hun erfzonde te verkrijgen, mitsgaders de
„ gaaf van den H. Geest, die hen met de hoedanigheid van Kinde-
„ ren Godts bekleedde: dat niemand, die alreeds gedoopt was, her-
„ doopt moest worden: dat het geloof der Herdoopers en der Pela-
„ giaanen in dit stuk ketterfch en verdoemelijk was: dat de bejaarde
„ perfoonen, die begeerden gedoopt te zijn, berouw en leedwezen
„ over hun zonden moesten toonen. en een vast geloof der artikelen
„ van de Christelijke Religie daar by voegen.

„ Ten derde wierd vast gesteld, ter zaake van de Biecht, dat men
„ het Volk zou leeren, die aan te merken als een zaak ingesteld door
„ Jesus Christus, en volkomentlijk noodzaakelijk, om de zaligheid
„ t' erlangen: dat men hen zou zeggen, dat ze bestond in drie daa-
„ den, waar van d'eerste behelsde het berouw; de tweede de belijde-
„ nis, verzeld met een verandering van leven; en de derde de wer-
„ ken

1536.
 „ken van barmhertigheid, die waardige vruchten der bekeering: dat
 „het brouw was een inwendige schaamte en droefheid, over
 „zonden begaan te hebben, die God vertoornden, en zijn gram-
 „schap op den schuldige haalden: dat men daar by moest voegen het
 „vertrouwen op de godlijke goedheid en barmhertigheid, mitfga-
 „ders de vrucht van dit geloof, dat's te zeggen, de hoop dat God
 „den Boetvaardige alle zijn zonden zou vergeeven, hem voor recht-
 „vaardig houden, en hem in 't getal van zijn kinderen ontfangen,
 „niet ter oorzaak van eenige goede werken, of wel van eenige ver-
 „dienste die in hem ware, maar alleenlijk om de verdienste van Jesus
 „Christus lijdén: dat men dit geloof kon verkrijgen, en versterken,
 „met de beloften des Evangeliums, en 't gebruik der Sakrementen,
 „zich toe te passen: dat aldus de belijdenis aan een Priester, als men
 „ze kon doen, noodzaakelijk was: dat d'absolutie van Jesus Chri-
 „stus was ingesteld; om den Boetvaardige de belofte van Godts ge-
 „nade toe te passen: dat d'absolutie gegeven zijnde, uit de macht
 „welke Jesus Christus in zijn Evangelie den Priester vergund had,
 „men die voor goed moest houden, even of God zelve ze gaf, ge-
 „lijk de Zaligmaaker betuigde: dat niemand het gebruik van d'Oor-
 „biecht moest doemen; en dat men 'er in tegendeel toevlucht toe
 „moest neemen, tot zijn vertroosting, en tot de rust van zijn ge-
 „wisse: dat, hoewel God den Boetvaardige zijn zonden vergaf, al-
 „leenlijk om de voldoening van Jesus Christus, hy hem echter niet
 „en ontsloeg van de vruchten der boete te draagen; dat's te zeg-
 „gen, te bidden, te vasten, aalmoessen uit te deelen; de kwalijk-
 „verkeegene dingen weder te geven, en d'ongelijken te vergoe-
 „den; liefddadig en barmhertig te zijn, en de godlijke wet te ge-
 „hoorzaamen: dat, als de Boetvaardige zich van deze plichten
 „kweet, hy, volgens de Schriftuur, het eeuwig leven zou verkrij-
 „gen, en zelfs ook eenige vermindering van zijn lijdén in dit leven;
 „maar dat hy zonder dat niet zalig zou worden.

„Ten vierde wierd beslooten, noopende het Sakrement des Al-
 „taars, dat men het Volk zou leeren: dat onder de gedaante van
 „brood en wijn het ligchaam des Zaligmaakers, dat zelve ligchaam
 „'t geen hy van de Heilige Maagd had ontfangen, waarlijk, en in
 „zijn eigen zelfstandigheid, gegeven wierd: en dat men het der-
 „halven niet ontfangen moest als met d'uiteerste eerbiedigheid; heb-
 „bende een iegelijk alvorens zich zelve beproefd, volgens de ver-
 „maaning van den Apostel Paulus.

1536. „ Ten vijfde wierd vastgesteld, dat men het Volk zou leeren: dat
 „ men door de rechtvaardigmaaking verstaan moest de vergeeving
 „ der zonden, en de herstelling van de mensch in de liefde Gods,
 „ dat's te zeggen, een volmaakte wedergeboorte in Jesus Christus:
 „ dat, om tot deze volmaakte vernieuwing te geraaken, men heb-
 „ ben moest berouw, geloof, liefde, in de daad zelve van de we-
 „ dergeboorte, en in haar gevolgen: dat de goede werken, die ter
 „ zaligheid noodzaakelijk waren, niet alleenlijk bestonden in d'uit-
 „ wendige daaden, maar ook in d'inwendige bewegingen, voort-
 „ gebracht door de genade, en door den H. Geest: dat d'uitwerkin-
 „ gen van deze bewegingen waren; vrees en liefde voor God; ver-
 „ trouwen op zijn barmhertigheid; een volkomen roeverlaat op zijn
 „ bystand; geduld in de tegenspoeden; haat tegens de zonde, met
 „ het besluit en de wil van'er niet meer in te vallen; en in een woord,
 „ alle de gesteldheden en de deugden, welke eenige betrekking tot
 „ het Evangelie hadden.

d'Andere artikelen betreften den dienst der Kerk.

„ En voor eerst, wat belangt de Beelden, men moest het Volk
 „ leeren: dat der zelve gebruik op de Schriftuur gegrond was: dat
 „ ze dienden om den geloovigen een goed voorbeeld te geeven, en
 „ hun aandacht op te wekken: dat het derhalven raadzaam was, dat men
 „ ze in de Kerken behield. Niettemin, om te beletten, dat het Volk
 „ weder verviel in de bygeloovige dienst, tot de welke men geloofde
 „ dat het zich voorheen had laten vervoeren, moest men't onder-
 „ derrechten geeven, om de misbruiken ten dezen opzichte te
 „ hervormen, en d'afgodery voor te komen. Men had dan last om
 „ hen te leeren, dat, als zy wierook voor de Beelden brandden, als
 „ zy'er de kniën voor boogen, als zy'er offeranden aan deden, als
 „ zy hen eerbiedigheit beweezen, zy deze dienst betrachten moe-
 „ sten als een betrekkelijke dienst, die tot God, en niet tot het beeld,
 „ ging.

„ En belangende d'eer, welke men aan de Heiligen betoonde,
 „ de Zielzorgers hadden last om aan het Volk te verklaaren: dat,
 „ zonder te verhoopen dat men door het toedoen der Heiligen de din-
 „ gen zou verkrijgen, welken God alleen kon geeven, men zich voor-
 „ stellen moest de Heiligen t'eeren, als schepselen verheven in glo-
 „ rie, hen in hun deugden na te wandelen, en te volgen het heerlijk
 „ voorbeeld van veelen onder hen, die om de verdediging der waar-
 „ heid gestorven waren.

Wat

„ Wat betreft d'aanroeping der Heiligen, men moest het Volk
 „ aankondigen : dat het goed was hen te bidden , dat zy voor
 „ de geloovigen wilden bidden, of wel met de geloovigen; maar dat
 „ men af moest snijden alle de misbruiken , die in deze wijze van
 „ aanroeping mochten komen te kruipen. Daarenboven, hoewel
 „ men besloot, hun vierdagen altijd te houden, wierd'er niettemin
 „ vastgesteld, zo'er de Koning eenigen van afschafte, dat men deze
 „ ordonnantie zou gehoorzaamen.

„ Noopende de Ceremonien , men besloot, het Volk te leeren :
 „ dat, ver van ze te verwerpen, men ze behouden moest, als goed
 „ en prijfelijk; vermits ze een verborgen zin in zich beslooten, en
 „ de ziel opwekten om zich ten Hemel te verheffen : dat men
 „ deze gedachte moest hebben van de Sieraaden des Priesters, welke
 „ de luister des diensts verheften : dat insgelijks 't gebruik van Wy-
 „ water heilzaam was, als in de geheugenis herroepende de verbeel-
 „ ding van de Doop, en van Jesus Christus bloed: dat men zich
 „ ook dienen moest van Gewijd Brood, 't geen het zinbeeld was
 „ van de vereeniging der Geloovigen in Jesus Christus; en een ver-
 „ beelding van het Sakrement: dat, als men op Mariæ-reiniging van
 „ over al Kaarsen aanbracht, zulks geschiedde, om te betekenen, dat Je-
 „ sus Christus een geestelijk licht is: dat op Afschenwoensdag een Afsch-
 „ kruis te haalen was, zich zelve vermaanen tot de boete, en aan
 „ zich vertoonen de noodzaakelijkheid van op de dood te denken :
 „ dat op Palmzondag Takken te draagen was, zucht betuigen om Je-
 „ sus Christus zodanig t'ontfangen als hy in Jerusaleem trad; dat op
 „ Goede Vrydag voor het Kruis te knielen, en het zelve te kussen,
 „ was, de geheugenis vieren van Jesus Christus dood, en van zijn be-
 „ graaving: dat men de Doopvonten kon wyen, zich dienen van d'ou-
 „ de Duivelbesweeringen, en dezelve Zegeningen als voorheen be-
 „ houden.

„ Eindelijk, belangende het Vagevuur, men besloot, het Volk
 „ te leeren : dat het een goed werk, en een daad van liefde was,
 „ voor d'overleedenen te bidden: dat dit gebruik van 't begin af in
 „ de Kerk geweest had: dat het derhalven Christelijke liefde was,
 „ voor de zielen te bidden, en te doen bidden; Miffen tot hun ver-
 „ lossing te doen zingen; een byzondere dienst daar toe te verorde-
 „ nen; en met dit inzicht aalmoessen te geven: dat niettemin, dewijl de
 „ Schriftuur niet en meldde, noch de plaats daar deze zielen waren,

1536. „noch de pijnen welken zy leeden, men ze beveelen moest aan de
 „barmhertigheid Godts, en verscheidene misbruiken, onder den
 „dekmantel van 't Vagevuur ingevoerd, affchaffen; als de kracht
 „toegeschreeven aan de vergeevingen der Pausen, om 'er de zielen
 „uit te verlossen; de gewaande macht van zekere Missen, gedaan
 „op zekere plaatsen, of voor zekere beelden; en verscheidene an-
 „dere diergelijke dingen.

Deze artikelen aldus opgesteld, en door den Koning zelve op
 verscheidene plaatsen verbeterd, of verzacht zijnde, wierden
 vervolgens getekend van Kromwel, van den Aardtsbisschop Kran-
 mer, van zeventien Bisschoppen, van veertig Abten, of Prioren,
 en van vijftig Aardtsdiakenen, en Gedeputeerden van het Laager
 Huis der Geestelijkheid. Onder de laatsten waren Polydorus Virgi-
 lius, en Petrus Vannius, gelijk men ziet uit het origineel van dit
 stuk, 't geen noch in wezen is.

*Ziet de By-
voegingen
aan het eind
van dit
Deel.*

*Deze Artij-
kelen wor-
den uit last
des Konings
in 't licht ge-
geeven.*

Zo haast als het getekend was, deed de Geestelijkheid het den
 Koning ter hand stellen, die 't bekrachtigde, en last gaf, dat men
 het zou drukken, en 'er een voorreden onder zijn naam aan maken. De
 voorreden behelsde: („) dat Hendrik aan d'ecne kant betrachtende,
 „dat zijn plicht hem voornaamelijk verbond, om het woord en de
 „geboden Godts te doen aanneemen en onderhouden, mitlgaders
 „een gelukkige gelijkformigheid van 'leere door zijn gantsche Ko-
 „ningrijk te bevestigen; en verneemende aan d'andere kant met
 „droefheid, dat de verdeeldheid onder zijn Onderzaaten ingekroo-
 „pen was, ter oorzaak van hun verscheidene gevoelens raakende het
 „geloof en de ceremonien, hy zelve voor eerst gearbeid had om deze
 „materien te verklaaren: dat hy daar na aan de Geestelijkheid last
 „had gegeven, om de zelve wel te examineren: dat de Bisschoppen,
 „en d'andere Geestelijken, een Uitlegging der gewichtigste punten
 „opgesteld hebbende, welke hem docht over een te komen met het
 „woord Godts, en gemaakt te zijn met een goed oordeel en ver-
 „nuft, hy geloofde, dat ze aan de Kerk van Engeland nut wezen, en
 „er d'eendracht en eenigheid zou kunnen herstellen: dat hy derhal-
 „ven beval, dat men ze zou drukken; vermaanende zijn Volk om
 „ze t'ontfangen; en biddende God, de zelve te willen verzellen
 „met delichten van zijn genade, op dat men ze leezen mocht met
 „zo veel yvers tot de vrede en d'eenigheid, als hy zelve gehad had
 „om ze op te stellen, en in 't licht te geeven: dat, zo deze vruch-

„ten

„ten van zijn yver eenige uitwerking hadden, zulks hem aanmoedigen zou tot nieuwe moeiten te neemen, om Godts eer voort te zetten, en het geluk en de gerufftheid van den Staat te bevestigen.

1536.

Maar daar was een groote verscheidenheid van oordeelen en gevoelens hier over. De geenen, die wenschten, dat men de Kerk doch eens hervormen mocht, verheugden zich, dat de Koning 'er aldus de weg toe nam; en zy geloofden, dat zijn verklaring hen andere veranderingen beloofde. Ten minsten hadden zy het vermaak van hier door te zien: (,) dat in 't toekomende de Schriftuur, en de Symbolums van d'eerste Kerk, de regel en rechter der leere zouden wezen: dat men niet meer spreken zou, noch van Overleving, noch van Dekretaalen: dat de waarachtige grond van het Christelijk geloof bevestigd zijnde, de haarklooveryen der Schoolleeraaren het niet meer van wederzijde onzeker zouden maaken: dat de voorwaarden van het verbond, gemaakt tusschen God en den mensch, door de bemiddeling van Jesus Christus, eindelijk verklaard waren: dat d'onmiddelijke dienst der Beelden afgeschaft was; en de regelrechte aanroeping der Heiligen veranderd in een enkel gebed om voor de geloovigen te bidden: dat de wezendlijkheid van 't Vagevuur door de Schriftuur twijfelachtig was verklaard. Alle deze voordeelen scheenen hen van d'outerste aangelegenheid. Maar hun vreugd was niet volmaakt, ter oorzaak dat men vast gesteld had de noodzaakelijkheid van d'Oorbiecht, en de ligchaamelijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sakrement; en dat men noch een soort van eerbiedigheid voor de Beelden, en van aanroeping voor de Heiligen, behield. Wat 'er af zy, zy geloofden, een groot voordeel behaald te hebben; dewijl de materien van 't geloof onderzocht konden worden, en dat eenigen der groffte misbruiken hervormd waren. De verslagenheid was in tegendeel zeer groot aan de zijde der aanhangers van d'oude Religie. Vier Sakramenten in het nieuw Reglement stilswijgende voorbygegaan, dat beloofde genoegzaam, dat de kwalijkmeenende perfoonen 't gebruik daar af verwaarloozen zouden. Ten anderen stond de vruchtbaare Koophandel van 't Vagevuur 'teenemaal te gaan leggen: en hoewel men verklaard had, dat het goed was aalmoesten te geeven, om voor d'overleedenen te doen bidden, moesten echter de mildheden des volks in 't kort verminderen; dewijl men hen in d'onzekerheid liet, of de deerlijke vertellingen van de pijnen des Vagevuurs waarachtig waren,

Verseheidene
oordeelen
over deze
zaak.

1536. waren, en of de Miffen de kracht hadden van'er de zielen te doen uitgaan. In een woord, deze eenige omftandigheid, dat de materien van 't geloof in twijfel getrokken, en geëxamineerd konden worden, bedroefde geweldig de verdedigers der misbruiken; vermits zy deze ftap aanmerkten, als een voorfpel van 't geen gefchieden zou.

De Roomschkatholijken der andere landen trokken echter eenig voordeel uit de verliezen, welken hun Religie leed. Zy boezemden den volkeren in: dat het volkomentlijk noodzaakelijk was met de Roonifche Stoel vereenigd te zijn: dat de geenen, die zich daar van ontbonden, zich van de Religie afzonderden, zelfs zonder'er in 't eerft het voorneemen toe te hebben; getuige de Koning van Engeland, die van te vooren betuigd had, dat hy de Katholijke Religie in haar geheel zou behouden, en die'er echter groote veranderingen in maakte.

Eenigen der bezadigften onder hen beleeden ondertuffchen, dat'er in deze artikelen een fchoone vermenging van gemaatigdheid en voorzichtigheid was. De Keizer zelve, en zijn wijfte Godtsgeleerden, vonden de manier en het oogmerk zo goed, dat men, eenige jaaren na dat ze in 't licht gegeven waren, het *Interim* voor den dag zag komen, 't geen met deze artikelen in verfcheidene zaaken overeenkomst had. Een iegelijk weet, dat dit *Interim* aldus genoemd wierd, om dat het een Reglement was, 't welk zo lang onderhouden moest worden, tot dat alle de zaaken in een algemeen Concilie geëxamineerd, en uitgeweezen waren.

De ftraffen hekelden deze Uitlegging, merkende die'aan als een vrucht van de ftaatkunde, van de believing, en van het belang, niet als een werk gemaakt zonder mank te gaan, en in het voorneemen van de waarheid te bevestigen, op een vrye manier, en eener Vergadering van Godtsgeleerden waardig. Maar eenige anderen antwoordden: dat het zeer fwaar viel, eensflags tot de volmaaktheid te geraaken: dat verfcheidene Biffchoppen, en Theologanten, in 't begin geen ordentelijke kennis van alle de materien hadden gehad; en dat, zo zy zich in zekere ftukken overftaag hadden laaten fteeken, zulks eer door onweetendheid, als door ftaatkunde, of door fwakheid, gefchied was: dat, volgens het voorbeeld van onzen Zaligmaaker, die zijn Discipelen niet als by trappen onderweezen had, om hen niet te veel te belaadn; en volgens dat der Apoftelen.
welke,

welke, verre van Moses ceremonien eenslags af te schaffen, believing voor de Jooden hadden gehad, tot zo ver dat zy in hun Tempelgingen, en aldaar met hen offerden, om hen te winnen, de Reformateurs in een oogenblik geen algemeene verandering hadden moeten maaken: dat het in tegendeel raadzaam had geweest, de Reformatie met de Geestelijkheid aan te vangen, en haar onweetendheid allengskens te verdrijven, op dat het volk vervolgens te beter onderweezen mocht worden: dat in deze gelegenheid onstuimiglijk te werk te willen gaan, en alle dingen met een slag te doen, het middel geweest zou hebben om dit groot voorneemen in 't voetzand te helpen, en lieden af keerig te maaken, welken men andersins van langsaamer hand kon winnen: eindelijk dat, de heimelijke handel der Bedelmonniken het volk gereed gemaakt hebbende tot te muiten, het geweest zou hebben hen de wapenen in de hand geeven, de zaaken al te ver voort te stuwten.

En dag voor dat de Geestelijkheid scheidde, stelde Fox, Bisschop van Hereford, haar een Geschrift ter hand, tegen de dagvaarding des Konings op 't Concilie van Mantua. Waarlijk, Hendrik had'er af geappelleerd van de Stoel van Rom en aan een algemeen Concilie. Niettemin, gelijk hy in een geestelijke Vergadering, als die, weinig rechts te gemoet zag, geloofde hy 't noodzaakelijk, de redenen bekend te maaken, die hem beletteden d'uitspraak van zijn zaak daar aan te verblijven: maar hy wilde altoorens gaarne 't gevoelen der Geestelijkheid hier over weten. Haar antwoord behelste dan in substantie: dat algemeene Concilien, wettiglijk vergaderd, onder het beleid van den H. Geest, en op een vrye plaats, met de vereischte omstandigheden en voorwaarden, een treffelijke instelling der oude Vaders waren, om het geloof wel te bevestigen, om de ketteryen uit te rooyen, om de scheuringen te heelen, en om de gantsche Kerk in een volmaakte eenigheid te houden; maar dat aan d'andere kant algemeene Concilien, die niet en verzamelden, als om den haat te verzaaden, om d'eerzucht te voldoen, en om de tijdelijke belangen van eenige personen te bevoorderen, niet als zeer verdurvene vruchten konden voortbrengen: dat Gregorius Nazianzenus deze waarheid wel gekend had, hy die geloofde, dat men trachten moest geen vergaderingen van Bisschoppen te maaken; en die zei, dat hy ze nooit een goede werking had zien voortbrengen; dat d'ydele glorie daar heerschte; dat het bedrog'er de raadslagen der wij-

1536.

De Geestelijkheid verklaart zich tegen het Concilie, vergadert door den Paus. Ziet onze Verzameling, N°. 62.

1536. *zen dempte; en dat, in plaats van de zichten der Kerk te verdrijven, zy die maar verargerden.* Dat het derhalven aan de voorzichtigheid der Christene Vorsten toestond, alle dingen in 't werk te stellen omeen zo groot ongeluk voor te komen; of dat men, eer men een Concilie vergaderde, onderzoeken moest: 1. wie bevoegd was om het zelve te beroepen: 2. of 'er goede redenen waren om het te doen: 3. welke personen het, als Rechters, by zouden woonen: 4. op wat manier men 'er tot d'ondervorsching der zaaken zou treden: 5. wat dingen 'er verhandeld zouden worden. Wat het eerste punt belangt, de Geestelijken van Engeland maakten hun verklaring, dat zy niet en geloofden, dat de Paus, noch eenig Vorst ter wereld, de macht had van een Concilie te beroepen, zonder de toestemming der andere Christene Vorsten, ten minsten der souveraine Vorsten.

Dit antwoord wierd getekend van Mylord Kromwel, van den Aardtsbisschop van Kantelberg, van veertien Bisschoppen, van veertig Abten, Priors, of Klerken der provincie van Kantelberg. Maar de Boeken melden niet, of de Geestelijkheid der provincie van Jork deze zelve redenen, en d'artikelen, daar wy voorheen af gesproken hadden, tekende. 'k Geloof echter, dat men 'er niet aan twijfelen moet.

De Koning
geeft zijn
Manifest te-
gens het
Concilie van
Mantua in 't
licht.

Hendrik in een zo gewichtige zaak de toestemming zijner Geestelijkheid verkreegen hebbende, gaf een lange en nijpende protestatie tegens het Concilie van Mantua in 't licht, en wees daar in aan: („) dat de macht van deze algemeene Vergaderingen der „Kerk te beroepen den Pausen geensins toekwam: dat d'oude „Keizers die hadden konnen pretenderen; maar dat sedert hen „de Christene Vorsten daar altemaal deel aan hadden: dat daar- „enboven de Bisschop van Rom en geenig gezag in Engeland „hebbende, niets hem de macht gaf van des zelfs volkeren tot „dit Concilie te beroepen: dat de plaats noch vry, noch bekwaam „was: dat men ten anderen niets goedts zou doen in een Conci- „lie, daar de Paus in zou voorzitten; dewijl het voornaamste „oogmerk van een diergelijke vergadering was, de macht der „Roomsche Opperpriesters tot haar oude paalen te brengen: „dat, wat hem belangde, hy uit al zijn hert een vry Concilie be- „geerde; maar dat voor eerst dat van Mantua het niet kon we- „zen; en dat het ten anderen was zijn tijd kwalijk nemen, de „Kerk

„Kerk te willen vergaderen als de geheele Christenheid in vuur en
 „vlam stond, en dat twe machtige Monarchen, de Keizer en de Ko-
 „ning van Vrankrijk, malkander den oorlog aandeeden. *Hy voegde*
 „*er by*: dat de Paus zelve deze gesteldheid verkoozen had, op dat wei-
 „nige Prelaaten zich op dit Concilie konnende vervoegen, zijn par-
 „ty'er alvermogende zou wezen: dat echter deze loosheid weinig
 „werkings zou hebben; beginnende de wereld t'ontwaaken; konnen-
 „de een iegelijk de Schriftuur leezen; en zijnde de volkeren niet
 „meer zo lichtgeloovig, noch zo gemakkelijk om den tuin te lei-
 „den, als voorheen *Hy betoonde vervolgens*: dat zijn onderzaaten
 „gantsch geen zekerheid zouden vinden in op dit Concilie te gaan:
 „dat men zich geensins verlaaten kon op de paspoorten der Pausen,
 „welke zo dikwils hun beloften en eeden gebroken hadden: dat, hoe-
 „wel hy de Roomsche Stoel uitsteekend verplicht had, hy echter
 „geen staat moest maaken op de vriendschap van Klement, die
 „hem op de smaadelijkste wijze des wereldts had gehandeld, en die
 „sedert drie volle jaaren niet af en liet van d'andere Vorsten te ver-
 „zoeken, hem aan te tasten, of hem schade toe te brengen: dat hy
 „om deze inzichten op geen Concilie zou gaan, vergaderd door
 „den Bisschop van Romen; maar dat, zo de vrede in de geheele
 „Christenheid hersteld was, hy met blijdschap bewilligen zou, dat
 „men een recht algemeen Concilie vergaderde: dat hy tot die tijd
 „toe alle d'artikelen des geloofs in zijn Koningrijk zou behouden,
 „en liever 't leven en de Kroon verliezen, als toestaan dat men een
 „der gronden van de Religie om ver wierp: dat hy in dit besluit pro-
 „testeerde tegen alle Concilie, gehouden te Mantua, of wel elders,
 „door het gezag des Bisschops van Romen: dat hy 't voor geen wet-
 „tig Concilie zou erkennen, en'er noch de Decisien, noch de de-
 „kreeten, af aanmerken.

In deze tijd verwekte Reinoud Polus, die van Koninglijken bloe-
 de was, afdaalende van zijns Moeders zijde van den Hertog van Klare-
 nce, Broeder van den Koning Eduard de IV, en zijnde van zijns
 Vaders zijde in de zelve graad aan Hendrik vermaagschapt, zich
 een algemeene achtung, door zijn geleerdheid, en andere uitsteeken-
 de hoedanigheden. De Koning had hem in den beginne verordend
 tot d'eerste waardigheden der Kerk van Engeland; stellende zich
 voor, hem zo groot te maaken door verkreegene weetenschappen,
 als hy 't alreeds was door zijn geboorte, welke een natuurlijke min-
 Z z lijkheid

1536. lijkheid en edelmoedigheid even zeer onderschraagden. Met dit inzicht gaf hy hem het Dekenschap van Exeter, en verscheidene andere beneficien, waar van d'inkomsten moesten dienen, om hem in de vreemde landen t'onderhouden. Polus wierd na Parijs gezonden, daar hy eenige jaaren verbleef, en daar hy zich ook zijn ongenade op den hals begon te haalen: want Hendrik hem gebeden hebbende, hem te helpen, om d'uitspraaken der Academien van Vrankrijk, raakende de nietigheid van zijn huwelijk, te verkrijgen, ontschuldigde hy 'er zich af, zonder zich echter opentlijk tegens den Koning te verklaren. Hier na trok hy weer over de Zee; en, gelijk hy zelve schrijft, hy was in de Vergadering der Geestelijkheid, toen men den Koning de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerk opdroeg. En buiten twijfel stemde hy daar in toe met d'andere Geestelijken; dewijl hy, zitting hebbende in de Vergadering ter oorzaak van zijn Dekenschap, het zelve noch verscheidene jaaren behield. Van Londen vervoegde hy zich te Padua; daar hy de kennissen de vriendschap verkreeg van eenige perfoonen van een hooge achting, welke zich beyverden tot het leezen der oude Latijnsche Auteurs, en tot de studie der Welspreekendheid. 't Waren Contareno, Bembo, Caraffa, Sadoletti, en verscheidene anderen, die naderhand zeer vermaard wierden. Alle deze groote Mannen lieten Polus echter 't voordeel van de Welspreekendheid; en hy is voor een der doorluchtigste Orateurs van zijn eeuw gehouden geworden.

Reinoud Polus doorluchtig Orateur, des Konings Neef.

Hendrik herriep hem verscheidene maalen by zijn persoon, wilende zich in zijn zaaken van hem dienen; maar Polus schoof het lange tijd van zijn hals: doch eindelijk ziende, dat zijn uitvluchten niet gelden mochten, ontbood hy aan de Koning, dat hy niet goed keurde 't geen in Engeland gedaan was, 't zy in de zaak der echtscheiding, 't zy in die der vredebreuk met Rome. De Koning wenshende te weten, wat redenen zijn Neef had om deze twe zaaken te doemen, stuurde hem een Boek, geschreeven door Sampson, tot de verdediging van d'een en d'andere. Hier op maakte Polus zijn Boek van de *Geestelijke Eenigheid*; en hebbende het aan de Koning gezonden, deed hy het weinig tijds daar na drukken. In dit Boek wraakte hy Hendriks beleid; perste hem om zich weer onder de gehoorzaamheid van de Roomsche Stoel te stellen; en kon het niet doen, zonder 'er krachtige en beleedigende uitdrukkingen toe te gebruiken. Na de maat dat hy de Pauselijke macht verhefte, maakte hy het souverain

In 't Jaar 1536 Schrijft een Boek, daar hy den Koning zeer kwalijk in handelt.

verain gezag der Koningen verſmaadlijk : en niet vernoegd met Hendrik by Nabuchodonofor vergeleeken te hebben, beſwoer hy den Keizer, zijn wapenen liever tegens dezen Vorſt, als tegens den Turk, te wenden. Dit Boek wierd meer geacht ter oorzaak van zijn Auteur, en om de welſpreekendheid en punten van de geest die daar in uitblonken, als om een juiste en bondige redenering. Wyders, d'on-eerbiedige manier, op de welke hy 'er zijn Vorſt in handelde, betoonde genoegſaam, dat de lucht van Italien hem veranderd, en zijn verblijf te Padua die grootmoedigheid, welke hem ingeboren was, verduiſterd had. 'k Spreek hier niet van de ſchertſeryen, daar hy Sampſon mee narde, terwijl hy hem wederley. De Koning ontbood hem, dat hy te Londen zou komen, om hem verlichting te geeven over eenige plaatſen van dit Boek : maar ziende, dat de loosheid niets te weeg zou brengen, nam hy toevlucht tot de ſtrafheid, en ontblootte hem van alle zijn waardigheden, waar af het verlies hem echter zo veel te minder ſmertte, dewijl de Keizer en de Paus zorg droegen om het te vergoeden. Naderhand gaf men hem een Kardi-naalshoed, in een tijd dat hy noch maar Diaken was. Eenigen hebben geloofd, dat de voornaamſte oorzaak van zijn kanting tegens Hen-drik een heimelijke zucht was, welke hy voor de Princes Maria had.

Hendrik ont-bloot hem van alle zijn Waardighe-den.

Zo haast als zijn Boek in 't licht was gekomen, belaste de Koning zijn Geestelijken, het te wederleggen. Terſtond ſchreeven Stoke-sley en Tonſtal aan Polus een lange en geleerde Brief, tot verdedi-ging van 't geen in Engeland gedaan was. Gardiner gaf zijn Boek van de *Waa-re Geboorzaamheid* in 't licht; en Bonner, een man dien de begeerte om zich te bevoorderen een uitſteekenden yver inboe-zemde om Hendriks belangen te handhaaven, maakte 'er een voor-reden aan. De Koning ondertuffchen, die voor Polus iets ſtraffers als dit alles bereidde, had niet zo haast gezien, dat men hem niet zou kunnen veroordeelen dan wegens haltterigheid en afwezen, of hy ontlastte zijn gramschap op dezen vyand.

Men ſchrijft verſcheidene Traktaaten tot Hendriks verdediging.

Laat ons dit byzonder onderwerp verlaaten, om van een algemeer en gewichtiger zaak te ſpreken. 't Parlement had een vonnis geeven tot de vernietiging der Kloosters; maar ik zou niet precijs kunnen zeggen, op wat tijd het in 't werk geſteld wierd. 'k Heb alleenlijk gezien het origineel van de commiſſie en d'inſtructien, die de geenen hadden, welken men noemde om de Kloosters van de Stad en de gebuurſchap van Briſtol te bezoeken. d'Anderen waren even

1536. eens. De geenen, daar ik afspreek, waren gedateerd den 28 April; dat's te zeggen, dat ze vervaardigd waren na het einden der zittingen van het Parlement. Zy behelsden, dat de Bezoekers hun bericht zouden doen binnen d'Octava van St. Michiel. Maar ik maak my vroed, dat de dood der Koningin verwarring en onzekerheid in de zaaken veroorzaakt hebbende, de Bezoekers den uitflag van de houding des nieuwen Parlements verwachten wilden, eer zy zich wikkelden in een onderneeming, die hen dreigde met de haat van veele lieden. 't Is deze gedachte, welke my het verhaal van deze zaak tot hier toe heeft doen uitstellen: en ziet hier terstond een extract van hun Instructien, die men wijdloopiger in onze Verzameling zal vinden.

N°. 63. d'Auditeurs van het Hof der Vermeerderingen wierden hier mee beladen. Drie of vier van hen hadden last, om hun instructien in ieder byzonder bezoek uit te voeren: en een Auditeur, of een Ontfanger, by zich hebbende een der Secretarissen van het eerste bezoek der Kloosters, moest in ieder Provincie vergaderen drie wijze en deftige perfoonen, genoemd door den Koning, en ieder Klooster in hun regenwoordigheid aankondigen 't vonnis van haar vernietiging, na'er den Geestelijken hun commissie afgetoond te hebben. Vervolgens moesten deze commissien den Overste, of den voornaamsten Officier van 't Klooster, met eed verbinden, om te belooven, dat hy de rechte stant van het Huis zou verklaren, dat hy metten eersten voor het Hof der Vermeerderingen zou verschijnen, en dat hy ondertusschen niet en zou raaken aan eenig ding 't geen'er aan behoorde. Dit gedaan zijnde, moest men onderzoeken; hoe veel Monniken in ieder Klooster waren; hoe zy'er leefden; hoe veel van hen Priesters waren, hoe veel'er waren, welke wenschten in andere Broederenschappen geplaatst te worden; en hoe veel die dispensatie verzochten, om weer in de wereld te keeren. Zy hadden ook last om het zilverwerk en de timmeragie te waardeeren; een lijst te maaken van de dienaars, welken de Geestelijken onderhielden; 't zegelen en de papieren van ieder Huis te neemen; die in een zekere plaats op te sluiten; een inventaris te maaken van alle de meubelen en het vatwerk, welke ieder Klooster toebehoord hadden, voor den eersten dag van Maert dezes jaars; de schulden van het Huis op te schrijven; alle de dingen, die zy daar zouden vinden, te doen waardeeren, en ze te geeven in de bewaaring der Oversten, tot nader order, uitgezondert

Instructien
tot de vernietiging
der
Kloosters.

dert het zegel , de juweelen , en 't zilverwerk ; den Oversten te verbieden , aan d'inkomsten hunner Huizen te raaken , dan voor zo veel als noodzaakelyk zou zyn tot het onderhoud van hun perloonen . Deze Commissariffen moesten ook noch verneemen , wat contracten de Geestelyken sedert een jaar gemaakt hadden , te rekenen van den 4. February af . Eindelyk , zy hadden last , om de Monniken , die het Kloosterleven niet verlaaten wilden , aan de groote Kloosters van de gebourschap te beveelen ; de geenen , die weer in de wereld wilden keeren , aan den (a) Aardtsbiffchop van Kantelberg , of aan de Kancelier , te stuurèn , om hen te geeven daar ze de reis mee konden doen , nadat de plaatsèn ver van malkander gelegen waren . Daarenboven , ieder Overste had order , om zich te vervoege in het Hof der Vermeerderingen , 't geen hem een pensioen voor zyn Ieven zou toeleggen .

(a) Hier door Ziet men , dat Kromwel noch geen Vicegerent was ; want zo haast als hy't was , gaf by de dispensatien om het Klooster te verlaaten .

Gelyk het bericht dezer Commissariffen onder de Regering van Maria uit de Gemeene Boeken weggenomen wierd , weeten wy niet , op wat wijze zy zich van hun commissie kweeten . Maar de Schryvers , welke dicht aan die tijd geleefd hebben , vertoonen ons hun beleid op een zeer haatellyke manier , en zeggen , dat men tien duizend perzoonen noodzaakte in armoede de kost te gaan zoeken , hebbende ieder Monnik niet meer gekreegen als acht rijksdaalders , en een kleed . d'Inkomsten dezer Kloosters bedroegen in 't geheel 332800 guldens , of daar ontrent . Hun meubelen , zilverwerk , juweelen , en andere draagbaare goederen , wierden op ruim een miljoen geschat . Eindelyk , men zei toen iets , 't geen mogelijk niet zonder grond was , te weeten , dat de Commissariffen al zo veel zorgs droegen om zich te verrijken , als om des Konings koffers te vullen . Men brak de meesten der Kloosters en Kerken af : men verkocht de materiaalen , het lood , en de klokken ; 't geen groote klachten moest verwekken , en een uitsteekend misnoegen veroorzaaken .

De Monniken der veroordeelde Kloosters feilden ook niet de vernietiging , welke men gedaan had , voor onrechtvaardig en heiligschendig uit te krijten . Zy gingen over al zeggen , dat men die zelve rijkdommen , welken de Geloovigen van verscheidene eeuwen in de bewegingen van hun godvruchtigheid aan God en de Heiligen hadden gewyd , genomen , en tot onheilige gebruiken aangewend had . Zy voegden 'er by , dat de Koning in 't eerst byzondere personen van eenige Kloosters , welke misdadig waren gevonden , aangetast heb-

Algemeen misnoegen , veroorzaakt door de vernietiging .

1536. bende, zich van dezen dekmantel diende, om de Kloosters zelven te verdelgen; 't geen, zeiden zy, een beleid was, daar men geen voorbeeld af had. d'Adel, welke rekende, dat haar Voorouders deze Broederschappen gesticht, of verrijkt hadden, 'en die 'er een eerlijke vertrekplaats voor de kaale Edellieden, en voor de kinderen der al te swaare huisgezinnen, in vond, klaagde geweldig over het ongelijk, 't geen deze vernietiging haar deed. En wat het volk belangt, het morde over dat men haar zulke goede herbergen benomen had; want de reizigers en vreemdelingen waren gemeenlijk welkom aan de tafel der Abten. d'Armen insgelijks, welke dikwils leefden van de dingen, die de Monniken aan hen uitdeelden, konden zodanig een verlies niet met een geruft gemoed verdraagen. Eindelijk, de dómme godvruchtigen beeldden zich in, dat de zielen hunner vrienden in 't roekomende gedwongen zouden zijn in 't Vagevuur te blijven, zo 'er geen liefddadige lieden gevonden wierden, die Priesters onderhielden, om alle dagen Missen voor hen te doen leezen.

Men tracht
dit morren te
willen.

Om dit morren te doen ophouden, gaf men verscheidene Traktaaten in 't licht, in de welken men alle de misdaden en guiteryen der Monniken ten toon stelde. Maar dit middel bracht geen groote werking voort: want, zei het volk, 'zo deze dingen waar zijn, waarom worden dan d'Autéurs 'er af niet strengelijk gestraft? waarom wil men niet liever de Kloosters hervormen? waarom moeten de geheele Broederschappen, en de nakomelingen zelfs, om de misdaden van eenige byzondere personen lijden? Ten anderen ontkende men, dat de meesten dezer euveldaaden waarachtig waren: en in een woord, de zeive lieden, die kort te vooren den Monniken en Abten hun rijkdommen en rust benijdden, beklaagden hen nu wel haast, en laakten de geenén, die hen aldus handelden.

Kromwel vond het middel om een gedeelte der misnoegden te doen swijgen. Door zijn raad verkocht de Koning aan d'Edellieden van ieder Provincie de landeryen der Kloosters, welke daar vernietigd waren geworden, en gaf hen die tot een zeer laage prijs; onder voorwaarde, dat ze de gastschyheid zouden onderhouden, gelijk de Monniken gedaan hadden. Dit beleid bracht een dubbelde werking voort: het voldeed den Adel; welke, ziende haar belangen samengevlochten met de rechten van de Kroon, zich ook gehouden vond de wetten, gemaakt tegens de Monniken, goed te keuren en te verdedigen. Ter zelve tijd lieten de gemeene lieden, die de vernietiging

byna

byna niet gedoemd en hadden, alster oorzaak dat zy 'er goede maaltijden, de heilige dagen, en goede herbergen op hun reizen by verloooren, af van te morren, als zy wisten, onder wat voorwaarden deze landeryen vervreemd waren. Want gelijk hun gulzigheid de voornaamste oorzaak van hun misnoegen was, troostten zy zich, zo haast als ze zagen, dat den Adel op groote geldboeten gehouden was den vreemdelingen de tafel te geeven, en dat zy 't ook waarlijk deed. Nu moest men noch de lieden voldoen, die zich met geen voderen lieten paayen. Om hier toe te geraaken, gaf de Koning, aan wien het Parlement de macht gelaaten had van de Kloosters, welken hy 't raadzaam zou oordeelen, te behouden, vijf Abdyen weder, ten eeuwigduurende aalmoes. Onder deze was d'Abdy Onze Vrouw van Bedford. Daar na bevestigde hy zes-en-twintig andere Kloosters, tien van Mans-, en zelften van Vrouwspersoonen. d'Opene brieven, welken hy tot hun herstelling gaf, zijn altemaal in de Rollen, hoewel 'er geen Historieschrijver af gesproken heeft. 't Staat te gelooven, dat de Geestelijken van deze Kloosters regelmatiger leefden als d'anderen; en mogelijk was 't om deze reden, dat men hen niet vernietigde, of liever dat hun vernietiging uitgesteld wierd: want zy wierden eindelijk omvangen in d'algemeene verdelging des jaars 1539. Mogelijk ook dat eenige geschenken, gedaán aan Kromwel, of aan de Bezoekers, hen voor die tocht behielden: want gelijk de buit zeer aanmerkelijk was, arbeidde men met alle macht, om den Ministers de handen te vullen. Wat 'er af wezen mag, de herstellde Monniken waren gehouden de tienden en d'annaten aan de Koning te betaalen, als aan het Opperhoofd der Engelsche Kerk; en zy beloofden, zich aan zijn bevelen en orders t'onderwerpen.

Maar alle deze voorzorgen beletteden niet, dat men de vernietiging der Kloosters doemde. 't Volk was 'er in 't algemeen kwalijk over voldaan; en by deze misnoegdheid voegde zich noch een andere, veroorzaakt door d'afkondiging van d'artikelen des geloofs, daar wy alreeds af gesproken hebben. De Geestelijken, die 't noch met het Roomsche Hof hielden, en de gelegtheden verspiedden om 'er 't gezag af te herstellen, seilden niet dit vuur aan te blaazen. 't Was 500 jaaren geleeden, dat men de macht, toegeschreeven aan de Pausen, van de Koningen af te zetten, als een geloofsartikel aanmerkte. Zy wierd hen opgedraagen in het zelve Concilie, 't geen de Trans-

Ziet onze
Verzame-
ling, No. 60.
sect. 2.

't Volk echter
tot opstand
geneigd.

sub-

1536.

substantiatie vastgesteld heeft; en daar zijn in Duitschland, in Italiën, in Vrankrijk, en in Engeland, voorbeelden geweest van onttroonde Vorsten, en op vreemdelingen overgedraagene Koningrijken. Deze nieuwe macht had zich waarlijk al sedert d'achtste eeuw doen gevoelen, door twe vermaarde afzettingen. In Vrankrijk wierd de Koning Chilperik van den Troon gestooten, en Pepijn in zijn plaats gesteld. In Italiën stonden verscheidene Staaten op tegens de Keizers van 't Oosten, hun Vorsten. De Pausen hadden groot deel aan deze twe omkeeringen; hoewel men zeggen kon, dat zy ze eer goedkeurden en bekrachtigden, als dat zy ze deden ontstaan. Maar sedert Gregorius de VII. hebben alle de Bisschoppen van Romen gepretendeerd, macht te hebben om de Vorsten af te zetten, d'Onderzaaten t'ontslaan van hun eed van getrouwheid, en de ledige Troonen te vergeeven. Zo eenige Keizers en Koningen tegens een zo tirannische aanmatiging hebben willen opstaan, zy hebben zich daar door gedompeld in gestadige beroerten en gevaaren: in plaats dat de geenen, welke vrywilliglijk den hals onder het jok hebben geboogen, zich gezien hebben in een volkomene vryheid van onrechtvaardiglijk te heerschen, en hun onderzaaten t'onderdrukken, in de schaduw van de bescherming der Pausen; invoegen dat zy in alle andere zaaken door het Roomsche Hof onderschraagd zijnde, zich tot deze aanmatiging gewent hebben. Behalven dat de Bedelmonniken, die meesters der conscientien waren, en die hun Generaalen te Romen hadden, d'onderzaaten van een Vorst, na d'orders die zy'er toe kreegen, konden doen opstaan, of hen in de plicht en de getrouwheid houden.

Volgens deze regelen geloofden de Monniken van Engeland, genoegzaam bevoegd te zijn om het volk de wapenen te doen opvatten. Hun eigen belang vereischte het; hun yver tot d'oude Religie perste hen daar toe aan; en 't gezag des Paus riep'er hen zo krachtiglijk toe, als 't'er ooit hun voorzaaten toe geroepen had, waar van eenigen om diergelijke onderneemingen gecanoniseerd waren. In der daad, de Paus had Hendrik in de maand Augustus des voorgaanden jaars op het Concilie van Mantua gedagvaard, om aldaar t'antwoorden op de dingen, welken men hem te last lei; dat hy Katharina verjaagd, en een andere Vrouw genomen; verscheidene wetten tegens de Kerk gemaakt; en den Bisschop van Rochester, en andere perloonen, welke weigerden zich daar aan t'onderwerpen, ter dood gebracht had.

En

En het vonnis behelsde ; dat , zo Hendrik alle deze misdrijven niet en vergoedde , of dat hy niet verscheen binnen de negentig dagen die men hem gaf , de Paus hem met al zijn aanhangers in den ban deed ; hem afzette van zijn Koninkrijk ; zijn onderzaaten verbood , hem te gehoorzaamen , en den vreemdelingen , handel of ommeegang met hem te houden ; alle zijn traktaaten met d'andere Vorsten vernietigde ; den Geestelijken zijner Staaten beval , daar uit te trekken ; en zijn Adel , de wapenen tegens hem op te vatten.

Deze blikfemen van 't Vatikaan , die veel van hun kracht verloorren hadden , dewijl ze eertijds schrikkelijke opstanden veroorzaakt zouden hebben , verwekten eenige stormen , welker geweld echter niet overmatig groot was. 't Volk hield zich vry stil gedurende den oogst : maar de Koning , die zich ingebeeld had , hen dienst te doen , met de meesten der heilige dagen van dit saisoen af te snijden , om d'inzameling te verlichten , beproefde t'eenemaal het tegendeel. De geesten wierden noch meer bitterd op het gezicht van een nieuw Kerkelijk Reglement , 't geen door den Vicegerent , uit den naam des Konings , afgekondigd wierd , en d'eerste acte van zuivere en bloote opperhoofdigheid geweest is , welke deze Vorst ooit gemaakt heeft : want tot daar toe had hy altijd gezamentlijk met de Geestelijkheid van zijn geheel Koninkrijk gehandeld. 't Staat te gelooven , dat dit Reglement opgesteld wierd door den Aardtsbisschop Kranmer. Men kan het zien in onze Verzameling , zodanig als ik het uit de Boeken getrokken heb : ondertusschen zal ik 'er hier het extract af inlijven.

Nieuw Reglement des Konings , noopende de zaaken der Religie. No. 64.

„ 1. Door dit Reglement wierd aan ieder Geestelijke , zorg draagende voor de zielen , belast , allé Zondagen , gedurende drie maanden , te rekenen van den dag van des zelfs afkondiging , en vervolgens twe maalen in 't vierdedeeljaars , voor het Volk te prediken , dat het gezag des Paus onwettiglijk aangematigd was , hebbende geen grond in de Wet Godts ; en dat men het derhalven in Engeland met recht gedempt had : dat daarentegen het Godlijk recht de macht des Konings algemeenlijk over alle de persoonen , die in zijn Staaten leefden , vast stelde. De Geestelijken , den welken men belastte deze dingen aan het Volk te verkondigen , wierden ook aangemaand , alle hun vlijt aan te

1536.

- „ wenden , om het gezag der Pausen te verdelgen , en dat des Konings te bevestigen.
- „ 2. Zy hadden last , om d'artikelen der Religie , sedert weinig tijds door de Vergadering der Geestelijkheid opgesteld en in 't licht gegeven , aan het Volk uit te leggen ; en hen aan te wijzen , welke 't geloof , en welke maar den uiterlijken dienst en de tucht betreffen.
- „ 3. Men beval hen , het Mandement , door het welk verscheidene heilige dagen , en inzonderheid de geenen die in d'oogsttijd voorvielen , afgesneden waren , den Volke voor te leezen.
- „ 4. Men vermaande hen , de Reliquien , en de Beelden , uit bygeloof of belang , niet meer te verheffen ; 't Volk niet meer aan te porren , om bedevaarten te doen , even of de zegeningen en voorspoeden ter schikking van den Heilig , of van het Beeld , stonden . In plaats van dat belastte men hen , het Volk op te wekken tot de geboden Godts t'onderhouden ; liefddadigheden te pleegen ; en te gelooven , dat men God beter diende , met in huis te blijven , en met zorg voor zijn huisgezin te draagen , als met bedevaarten te doen ; dat het geld , 't geen men in deze reizen van godvruchtigheid verspilde , veel beter besteed zou zijn , indien men 't den armen gaf.
- „ 5. Zy moesten ook het Volk aanmaanen , om de Kinderen 't Vader Ons , 't Geloof , en de tien Geboden , in 't Engelsch te doen leeren ; alle deze zaaken by trappen uit te leggen , tot dat hun Toehoorders die ter deez kenden ; en een zeer groote zorg te draagen , dat alle de Kinderen van hun Parochien in eenig ambacht , of in eenig beroep , opgetrokken wierden.
- „ 6. Men belastte hen , acht te geeven dat de Sakramenten wel bediend , en de geestelijke diensten met eerbiedigheid verricht wierden ; hun Parochien niet te verlaaten , zonder de zorg 'er af te vertrouwen aan geleerde en vlytige Visarissen , die bekwaam waren om het Volk wel t'onderwijzen , die ook betoonden dat de Priesters zich minder verbonden aan hun belangen , als aan de zorg der zielen , en aan de glorie Godts.
- „ 7. Men verbood hen , in de wijn- en bierherbergen te gaan , zonder een dringende noodzaakelijkheid ; gelijk ook na de maaltijd zich al te lang met speelen bezig te houden : en men beval hen , zich te beyveren tot de betrachtning der Schriftuur , of tot
- „ andere

„ andere eerlijke oefeningen, en te gedenken, dat hun professie hen
 „ riep tot beter te leeven als d'andere Christenen, en zo veel voorbeel-
 „ den van heiligheid en zuiverheid des levens te zijn.

„ 8. Gelijk de goederen van de Kerk de goederen der armen zijn,
 „ verordende men door dit Mandement, dat ieder Geestelijke, die
 „ 200 guldens, of meer, ter jaar had, 't veertigste gedeelte den ar-
 „ men zou geeven, zo lang als hy zich niet in zijn beneficie onthield.

„ 9. Ook was 'er vastgesteld, dat alle de Geestelijken, die 1000
 „ guldens inkomts hadden, in Kerkelijke goederen, ieder een Jon-
 „ gen in een School, of op een Academie, zouden onderhouden, om
 „ vervolgens de Parochie te dienen, en den Priester in de prediking
 „ en d'andere diensten te verlichten: en dit moest plaats hebben na
 „ proportie van elke 1000 guldens inkomts, welken ieder Geeste-
 „ lijke had.

„ 10. De Koning beval ook noch, dat, als het huis van de Priester,
 „ of de Vikaris, bouwvallig wierd, zy een vijfde van hun profijten
 „ zouden geeven, om het te verhelpen, tot dat de verhelpingen vol-
 „ eindigd waren; en dat zy vervolgens verbonden zouden zijn hun
 „ huizen in een goede staat t'onderhouden. En de straf der overtre-
 „ ders van dit Mandement zou wezen een suspensie van officie en be-
 „ neficie.

Maar deze Ordonnantie wierd van de Geestelijken, welke in d'on-
 geregeldheid leefden, en van de Wereldlijken, die zich van d'oude
 Religie niet afwijderen wilden, even kwalijk ontfangen. In der
 daad, de zelve gevoelens, die den Lollarden zo dier gestaan hadden,
 wierden nu door den Koning zelve bekrachtigd; die gevoelens, zeg
 ik, noopende d'onnutheid der Bedevaarten, de superstitie des Beel-
 dendiensts, d'onrechtvaardigheid van d'aanroeping der Heiligen, en
 de noodzaakelijkheid van het Volk de Religie in haar Moedertaal te
 leeren. Hier uit beslooten de Geestelijken, dat de Koning d'oude
 Leere verliet, hoewel hy het tegendeel beloofd had. Ten anderen
 vonden zy de gewoonte, welke Hendrik nam, van zulke gewichti-
 ge Mandementen te geeven, zonder de Vergadering der Geestelijk-
 heid daar in te kennen, zeer vreemd. Dit alles deed hen gelooven,
 dat zy in 't toekomstige slaaven van de Vicegerent zouden wezen.
 Daarenboven verlooren zy de groote voordeelen, welken d'ingenom-
 menheid des volks tot het bezoeken der Reliquien en Beelden hen
 toegebracht had. En daarentegen vermeerderden hun onkosten:

1536.

men vorderde van hen een vijfde deel hunner inkomsten voor de reparatien der Priesterhuizen; ten minsten een tiende voor het onderhoud van een Jongen op d'Academie, of in de School; en een veertigste voor d'armen. Deze eiffchen scheenen hen zo veel ondraagelijke afpersingen, door de welken men hen bedierf; terwijl men hun moeijelikheden verdubbelde, en dat men hen verplichten wilde een streng leven te leiden. De Wereldlijke Geestelijkheid borst byna van spijt, en besloot, zich by de Reguliere te voegen, om de volkeren tot den afval te brengen.

De rijke Abten onderschraagden heimelijk dit voorneemen. Men had hen wel niet aangetaft; maar de weg was gebaand, om hen te bederven: behalven dat hun Abdyen grimmelden van Monniken, gekomen uit de vernietigde Kloosters. De Koning, die hen spaarde, deed aan hen schrijven; dat hy geensins en dacht om d'overige Kloosters te vernietigen, gelijk een valsch gerucht hen zulks had kunnen doen gelooven; dat hy hen vermaande, geen geloof'er aan te slaan, en zich alleenlijk te benaarstigen tot God te dienen, volgens hun Regels, hun Koning gehoorzaam te zijn, en de gastvryheid r'onderhouden, zonder den inkomst hunner Abdyen te verkwisten. Maar dit was een slechte troost voor hen: des Konings brief vergrootte hun vrees meer, als zy ze verdreef; en zo veel oorzaken van misnoegdheid te samen komende, moet men zich niet verwonderen, dat de volkeren zich tot den opstand lieten brengen.

D'Eerste wederspannigheid was die van d'inwoonders der Provincie van Linkoln; alwaar een Priester, toegetakeld als een Schoenlapper, en gaande gemaakt door een Monnik, twintig duizend mannen de wapenen deed opvatten. Zy verbonden zich met eed, dat ze God, den Koning, en den Staat, getrouw zouden wezen, en begreepen hun klachten in weinig artikelen, welken zy aan Hendrik stuurden, en waar op zy voldoening verzochten.

Klachten de-
zer Weder-
spannelin-
gen.

Zy klaagden voor eerst over eenige burgerlijke zaaken, en onder anderen over eenige wetten van 't Parlement, die hen al te lastig dochten. Hun tweede klacht betrefte de vernietiging der Kloosters. Zy voegden daar by, dat 'er Raadtsheeren by den Koning waren, welker afkomst verachtelijk, en de raad verderfelijk was; en dat men Biffchoppen zag, die het geloof bedurven en verkeer hadden. Vervolgens betuigden zy, dat ze vreesden, dat men de rijkdommen hunner Kerken weg mogt voeren. Hebbende hun klachten aldus voorgesteld,

gesteld, baden zy den Koning, de Heeren te beroepen, om hun goedvinding te hooren over het middel van in deze dingen te voorzien: en zy eindigden, met hem te verzekeren, dat zy hem erkenden voor 't Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk, en dat zy altemaal geloofden, dat men de tienden en d'annaten aan hem moest betaalen.

Zo haast als de Koning tijding van dezen opstand had gekreegen, beval hy den Hertog van Suffolk, een leger op te rechten, en tegens de Wederspannelingen op te trekken. Ter zelve tijd stuurde hy hen zijn antwoord op hun vertooningen.

Hy zei hen voor eerst, raakende het artikel daar ze zijn Raadsheeren in aantastten: (,) dat men tot daar toe noch geen Volk haar Vorst had zien voorschrijven, wat Ministers hy verkiezen zou: en dat het den Vorst toekwam, en niet het Volk, zich met zodanig een zorg te belaaen.

Wat belangt de vernietiging der Kloosters, hy antwoordde: (,) dat ze niet gedaan en was als uit kracht van een Ordonnantie des Parlements: dat 'er derhalven zijn Raadsheeren d'Auteurs niet afen waren: dat daarenboven d'Abten en d'Oversten dezer Kloosters een belijdenis van schrikkelijke misdaden, welke de Natie in de hoogste graad onteerden, ondertekend hadden: en dat 'er ook noch verscheidene Kloosters waren geweest, daar men niet meer als vier of vijf Monniken in gevonden had: dat de geenen, die over de vernietiging klaagden, buiten twijfel lieden waren, die liever een klein getal van luye en orgeregeldé Monniken d'inkomsten der Kloosters wilden zien opeeten, als hun Vorst die tot openbaare gebruiken zien aanwenden.

't Overige van het antwoord was van de zelve stijl; houdendé Hendrik altijd een toon van Koning; en bevelende den Wederspannelingen, de wapenen neer te leggen, toevlucht tot zijn barmhertigheid te neemen, in 't toekomende als goede en getrouwe onderzaaten te leeven, en ondertússchen hun Bevelhebbers, en een honderd der auteurs van den opstand, in handen zijner Officieren te stellen, op dat hy hen deed straffen, gelijk zy verdiend hadden.

Doch dit antwoord verbitterde máár de Wederspannelingen, den welken de Geestelijken van hun party inboezemden: zo zy het befluit niet en namen van het Christen Geloof kloekmoediglijk te verdedigen, dat het zelve wel haast uit Engeland verbannén zou wezen: dat men in 't toekomende niet meer zou kunnen trouwen, noch de

Des Konings
antwoord
daar op.

1536. Sakramenten ontfangen, noch een stuk van een gebraden os eeten, zonder 'eraan de Koning de rechten af te betaalen: dat het beter was onder den Turk te leeven, als onder zodanig een dienstbaarheid te zuchten: eindelijk, dat de zaak, welke zy verdedigden, de geene was, die zy met de meeste glorie en godvruchtigheid verdedigen konden, als zijnde die van het Christen Geloof. Deze redenen hadden hun werking, en beletteden 't leger der Wederspannelingen, te verlooppen.

Veele Edellieden, welken zy gedwongen hadden hen te volgen, schreeven aan Suffolk: dat het antwoord des Konings veel te straf had geweest: dat, wat hen belangde, zo ze zich by de Malcontenten gevoegd hadden, het alleenlijk geschied was, om hen te verzachten: en dat het middel om hen weer tot hun plicht te brengen, was, hen een algemeene vergeeving te doen aanbieden. Suffolk, die toen ter tijd in optocht was, deed den Koning de staat der zaaken weeten, en hem ter zelve tijd begrijpen de noodzaakelijkheid van dit werk door de zachtheid t'eindigen. Ter zelve tijd quam 'er tijding aan 't Hof, dat 'er een algemeene opstand in de noordelijke gedelten des Koninkrijks was. Deze laatste atval scheen voor al zeer gevaarlijk, ter oorzaak van de gebuurschap der Schotten, welker Koning Hendriks Neef, en presomptive erfgenaam was, sedert dat de twe Dochters van dezen Vorst onwettig waren verklaard. Want hoewel d'enge vereeniging van Engeland met Vrankrijk Hendrik tegens Schotland verzekerde, wist hy echter niet, of zijn Neef zich niet zou willen dienen van een gelegenheid, die hem zo gunstig was. In der daad, deze Neef was toen ter tijd in Vrankrijk, bezig met het vieren van zijn huwelijk met een Dochter van Francois: maar hy kon de Wederspannelingen lichtelijk doen bystaan. Aldus besloot de Koning, aan te vangen met de Provincie van Linkoln te bevredigen. In dit oogmerk deed hy, hoewel hy alreeds een leger by Londen had, en dat hy in het voorneemen was van 'er persoonlijk over te gebieden, den Rebellen aanzeggen, dat ze weer in hun plicht zouden treden, en beloofde hen heimelijk vergiffenis van hun opstand. Deze belofte deed haar werking: de geenen, die zich in de Rebelle niet gewikkeld hadden, als tot hun leedwezen en tegens hun dank, toonden zich onderdaanig, en beloofden getrouwheid voor 't toekomstige. Anderen, die hardnekkiger waren, of die zich mogelijk deze genade onwaardig voelden, gingen zich voegen by de Wederspannelingen der

der Provincie van Jork. Ondertuffchen eenige belhamels van den opftand gevangen genomen zijnde, en onder anderen de Schoenlapper, ontvingen zy de straf, die hun misdad verdiende.

Maar gelijk de Malcontenten der Provincie van Jork ver van het Hof waren, hadden zy de tijd om zich te verfterken, en hun zaaken tot den uitflag van deze onderneeming wel t'overleggen. Hun Hoofd heette Aske, een man wiens geboorte niet ongemeen was; maar die de konft kende van het volk tot zich te lokken, en een menigte te beheerfchen. Zy gaven aan hun optocht de fchoone tijtel van *Bedevaart van Genade*. Altijd gingen 'er Priesters voor hen, met het Kruis in de hand; ten einde de volkeren daar door te brengen tot hen te helpen. Men zag zelfs in hun Vaandels een Crucifix, met de vijf wonden van onzen Heer, en een Kelk. Daerenboven droeg ieder van hen op de mouw een verbeelding dezer vijf wonden, in welker midden de naam Jesus stond. En om te betuigen, wat zy voor hadden, deden zy alle de geenen, die zich onder hun banier voegden, zweeren: („) dat zy traden in de Broederschap der Bedevaart „ van Genade, ter liefde van God, en met voorneemen van den Koning en zijn Kinderen te befchermen, den Adel te hervormen en „ te zuiveren, en de fnoode en verderfelijke Raadtsheeren te verjaagen: en dat zy wyders niet en dachten om by het gemeen ongeluk „ hun byzonder voordeel te maaken: dat zy niemand ongelijk zoudendoen: dat zy niet gaarne hun broeders zouden doodflaan: Maar „ dat, zich belaadende met het Kruis van Jesus Christus, zy altijd „ de behoudenis van 't geloof, de herftelling der Kerk, en de verdelging der kettens, en der ketteryen, ten oogmerk zouden hebben. Deze voorwendingen zeer fchijnbaar zijnde, deden zy een groote werking op een misnoegd en na nieuwigheden gretig volk. Aldus vond het leger der Rebellen zich wel haast veertig duizend mannen fterk; en van toen af begonden zy door het gantsche land te trekken, zonder tegenftand t'ontmoeten. De Sterkte van Pomfret, daar d'Aardtsbiffchop van Jork en Mylord Darcy in waren, wierd aan hen overgegeeven door deze twe Heeren, welken zy ook dwongen hun verbond te tekenen. Men verdacht hen alle beiden van geholpen te hebben tot dezen opftand te verwekken; en zelfs kostte het Mylord Darcy naderhand het leven: doch belangende den Aardtsbiffchop, 'k weet niet hoe hy zich uit de zaak gered heeft. Wat 'er af zy, de Rebellen veroverden ook noch de fteden Jork en Hull. Maar de

Opftand der Provincie van Jork

Zy word zeer aanmerkelyk.

1536.

De Graaf van Kumberland handhaafde d'eer van zijn bloed: hy verdedigde de sterke Skipton tegens het geheel vyandlijk leger; en hoewel hy verlaaten was van de meesten der Edellieden, welken hy tot die tijd toe op zijn eigen beurs onderhouden had, deed hy een kloekmoedige wederstand, en behield de plaats. 't Kasteel van Scarborough verduurde ook een lang beleg, schoon 'er de leeftocht ontbrak: maar de moedige Ridder Ralphe Evers, die 'er 't gebied in had, gaf aan zijn bezetting een groot voorbeeld van getrouwheid en moed, hebbende in twintig dagen tijds, zo wel als zijn Soldaaten, niet anders genuttigt als brood en water. Eindelijk wierden zy ontzet.

Opstand der Provincie van Lankaster, der Provincie van Westmorland, en des Bisdoms van Durham.

't Voorbeeld van dezen opstand wierd gevolgd door d'inwoonders der Provincie van Lankaster, en door die der Provincie van Westmorland, en des Bisdoms van Durham. Maar de Graaf van Schrewsbury, tredende in de voertappen zijner Voorouders, besloot zich voor zijn Vaderland op t'offeren, met de wapenen tegens de Wederspanningen aan te gorden, hoewel hy 'er geen last van het Hof toe had. Hy vleide zich, dat zijn yver hem by den Koning zou verschoonen, en hem de vergiffenis van deze mislag doen verkrijgen. De Koning stuurde hem ook niet alleenlijk die vergiffenis, welke hy met zedigheid verzocht; maar daarenboven een commissie om over alle de benden van de noorderlijke gedeelten des Koninkrijks te gebieden. Ondertusschen beval het Hof aan de Graaf van Derby, zich by Schrewsbury te vervoegen; en aan Courtenay, Marquis van Exeter, aan de Graaf van Huntington, en aan de Graaf van Rutland, hem te volgen. Maar Suffolk had last om met zijn machten in de Provincie van Linkoln te blijven; ter oorzaak dat de beroerten van deze Provincie noch zodanig niet gestild waren, dat de Rebellen de wapenen niet weer op konden vatten, en 't Koninklijk leger in de staart vallen, terwyl d'andere Wederspanningen het van voor zouden aantasten.

Den 20. Octob.

Weinig tijds daar na wierd de Hertog van Norfolk met nieuwe troepen aan Schrewsbury te hulp gezonden. Gelijk de Rebellen toenmaals talrijker en verbitterder als vootheen waren, oordeelde Norfolk wel, dat het te veel gewaigd zou zijn, hem openlijk aan te tasten; dewijl, zo des Konings leger geslagen wierd, alle de Malcontenten, die zich noch verborgen hielden, 't momaanzicht af zouden lichten. Van d'andere kant aan merkte hy, dat zijnde deze

Rebel-

Rebellen in groot getal, zy wel haast, door gebrek van leeftocht, genoodzaakt zouden wezen uit zich zelveu te scheiden. Dit deed hem gelooven, dat men door een verdrag tijd moest winnen. Hy maakte zich eindelijk vroed, dat de Koning hen hun genade kon aanbieden, zonder zijn glorie te kwetsen; dewijl hun krachten van dag tot dag zo veel verminderden, als zijn leger aangroeyde. Hy schreef dan aan 't Hof, dat het safsen zeer ver heen geloopt zijnde, de Wederspannelingen na alle schijn voorstellingen van vrede zouden aanneemen, zo ze hen anders maar eenigfins voordeelig waren. Nietemin, toen de Graaf van Schrewsbury hen een Heraut zond, met de Declaratie des Konings, by de welke hen bevolen wierd, de wapenen neer te leggen, en zich aan de goedertierenheid van hun Vorst te stellen, ontving Aske dezen Heraut met groote hoogmoed, zijnde nedergezeten, en hebbende aan zijn zijden den Aardtsbiffchop van Jork en Mylord Darcy. Vervolgens, als de Heraut zijn Declaratie wilde aankondigen, gaf de Generaal der Rebellen hem te verstaan, dat hy 'er nooit in zou bewilligen, 't en ware hy eerst wift war deze Declaratie behelste; en zo haast als hy 'er van onderrecht was, stuurde hy den Heraut te rug, zonder hem toe te laaren zijn last te volbrengen. De Priesters arbeidden daar na, om een iegelijk van 't leger te doen besluiten tot zijn vaandel niet te verlaaten, eer de zaaken, welke de Religie betreffen, t'eenemaal geregeld waren.

Zo ver als dit leger voorttrok, herstelde het de Geestelijken in de Kloosters, daar men hen uitgezet had, 't geen den anderen Monniken, onverduldig om weer in hun oude woonplaatsen te treden, den moed verhefte. Maar om de volkeren noch meer te versterken in hun afkeer van Hendriks Regering, en hen te doen gelooven, dat dit jok in 't toekomende noch ondraagelijker zou wezen, strooide men het gerucht, dat deze Vorst van voorneemen was, in 't algemeen op allerhande dingen schattingen te stellen. Ondertusschen deed de Koning, onderrecht van de Staat des vyandlijken legers, d'Arriere-ban van zijn Adel opontbieden, tegen den 7. November, en stelde de Stad Northampton tot de vergaderplaats. Byna ter zelve tijd naderde de Graaf van Schrewsbury met zijn benden tot aan Donkaster, om de Rebellen te beletten zich in de zuiderlijke Provincien uit te breiden. Hier zich verzekerd hebbende van de brug, versterkte hy ze, en legerde zich langs de rivier, om 'er de doortocht af te verhinderen.

De Rebel-
len weigeren
zich aan des
Konings goe-
dertierenheid
te stellen.

1536. De Schrijvers van die tyd zeggen, dat de dag tot de veldslag al vast gesteld was, en dat 'er des nachts te vooren een zo groote menigte van regen viel, dat de rivier des anderen daags niet meer doorwaadelijk was. Maar 't staat niet te gelooven, dat de Graaf van Schrewsbury, die toen ter tijd niet meer als 5000 mannen had, tegens een leger van 30000 mannen zou hebben willen slaan; en het is veel waarschijnlijker, dat de Wederspannelingen 't Konings leger wilden aantasten; en dat zy, zonder deze groote plasregen, de doortocht der rivier beproefd zouden hebben.

Terwijl de zaaken aldus stonden, schikte de Hertog van Norfolk onder de hand de Rebellen tot voorstellingen van vrede aan te nemen. Twee redenen deden hen daar eindelijk toe besluiten: d'eerste, dat, gelijk hun Opperhoofd niet en begeerde, dat zy het land stroopen en aftiepen, de leeftocht onder hen schaars begon te worden: d'andere, dat het gerucht heimelijk in hun leger gezaaid wierd, door lieden welken Norfolk op zijn hand gekreegen had, of die hy heimelijk, onder de naam van Overloopers, onder hen had gestuurd, dat hun Hoofden voor zich zelven met het Hof handelden, en dat aldus 't geheele heir ter bescheidenheid van Hendrik zou blijven. Hier op verlieten verscheidene Rebellen het leger; en Norfolk, ziende dat zijn listen een gedeelte van hun werking voortgebracht hadden, aanbod, met de Gedeputeerden der Malcontenten aan 't Hof te gaan, en aldaar hun begeerten t'onderschraagen. Zijn aanbiedingen wierden aangenomen. Zy stuurden twe Edellieden, die zy gedwongen hadden zyde met hen te neemen, aan de Koning, te Windsor. De Koning dit ziende, zond terstond andere order aan d'Arriere-ban, en draalde, zo laag als 't hem mogelijk was, met antwoord aan de Gedeputeerden te geeven. Eindelijk echter, als hy verstond, dat de Rebellen, die hun leger verlaaten hadden, zich hadden verbonden om op het eerste bericht weer derwaarts te keeren, en dat zy zelfs begonnen te klaagen over dat men hen geen antwoord gaf, stuurde hy aan Norfolk een algemeene vergiffenis voor alle de geenen welke deel aan de Rebellie hadden gehad, uitgezonderd zes die genoemd wierden, en vier anderen welker naamen open wierden gelaten. Maar deze clausul wierd van al de wereld veroordeeld; en ieder Rebel reden hebbende om voor zich te vreezen, nam men de vergiffenis niet aan. Ten anderen had de Koning aan hen door hun eigene Gedeputeerden ontbooden, dat hy 't zeer kwaad vond, dat ze liever de zyde der

Zy stuurden
Gedeputeer-
den aan de
Koning

der wapenen, als die der vertoöningen, gekoozen hadden. Niettemin, om hen te stillen, beval hy den Biffchoppen, voort te vaaren met alle de ceremonien der Kerk te gebruiken; en dit betrefte vermoedelijk de vier Sakramenten, daar men in d'Artykelen, welken wy verhaald hebben, niet afgesproken had. Midlerwijl wierd de Stad Donkaster tot de Conferentien verkoozen; en 300 Rebellen kreegen last om zich derwaarts te vervoegen, ten einde met des Konings Commissarissen te handelen. Men eifchte dit groot getal van Gedeputeerden, in de hoop dat zy niet over eenkonnende komen, malkander bederven zouden. Maar de Geestelijken van hun party te Pomfret vergaderd zijnde, om t'overleggen 't geen zy in de Conterentien zouden voorstellen, beslooten zy de volgende dingen t'eifchen; gelijk zy op den 6. December deden.

„ Dat de Koning hen een vergiffenis wegens het voorgaande zou vergunnen: dat hy het Parlement in de Stad van Jork zou vergaderen: dat hy in deze Stad Gerechtshoven zou oprichten: dat geenig inwoonder der Provinciën, gelegen ten noorden der rivier Trent, wegens burgerlijke en rechtszaaken te Londen getrokken zou worden: dat men zekere wetten zou herroepen; *als die van het laatste onderstand van geld, aan de Koning vergund; die welke d'interessen op prijs stelde; die welke de lieden ombloote woorden tot de verbeuring van goederen en de gevangenis deed doemen; die welke de Tienden en d' Annaten op den Koning had overgedragen*: Dat de Princes Maria in haar eerste rang hersteld zou worden: dat de Koning den Paus zijn oud gezag, en den Geestelijken de Kloosters zou doen wedergeeven: dat de Lutheraanen gestraft zouden worden: dat men den Kancelijer, en Cromwel, Zegelbewaarder, verbieden zou zitting te neemen in het eerste Parlement, 't geen stond te vergaderen: en eindelijk, dat de Bezoekers Lee en Leighton in de gevangenis zouden worden gezet, om dat zy zich in hun bezoeken hadden laten omkooopen, en dat zy asperlingen gebruikt hadden.

Eiffchen der
Rebellen.

Maar Hendriks Commissarissen, die wel wisten, dat hun Meester diergelijke voorstellingen niet tekenen zou, verwierpen ze t'eenemaal. Deze weigering de Rebellen verbitterende, schreef Norfolk aan de Koning, dat, zo men hen geen voldoening gaf, men alles moest vreezen; dewijl ze veel sterker waren als het Koninklijk leger. De waarheid is, dat dezen Hertog, en Hendriks andere Generaalen wenschten, dat men den Rebellen de meesten dezer eiffchen mocht toestaan.

1536.

Want hoewel zy een volkomene believing voor dezen Vorst hadden, en dat zy arbeidden om d'oproeren te dempen, wenschten zy hem met den Paus verzoend te zien, en waren gesworene vyanden van 't Lutherdom. Den Hertog zelve wierd kort daar na door Mylord Darcy beschuldigd van de Wederspannelingen onder de hand aangemoedigd te hebben, om by hun eiffchen te blijven.

De Koning dan ziende, dat de geweldige hulpmiddelen de wond maar verargeren zouden, besloot zachte te gebruiken. In dit oogmerk stuurde hy aan den Hertog een algemeene vergiffenis voor de Rebellen, en de belofte van een Parlement, om hun andere eiffchen t'examineren. Maar, gelijk hy hem beval, zich van deze dingen niet als in het uiterst te dienen, wierp hy hem in een groote bekommering; vermits men hem naderhand daar over spel kon maaken, of het uiterst dringend genoeg geweest had. De staat der Rebellen trok hem eindelijk uit deze bekommering. Hun leger, toenmaals zo sterk als het ooit had geweest, besloot de doortocht der rivier te waagen, en de Koninglijke legerplaats, waar van de benden op ver na zo sterk niet waren als de hunne, t'overweldigen. Maar een nieuw toeval verbrak dit voorneemen: Daar viel weer zo veel regen, dat de rivier niet meer doorwaadelijk was. 't Konings leger deed dit geval voor een mirakel gaan, en zei opentlijk uit, dat de Godlijke Voorzienigheid den optocht der Wederspannelingen al tot twe maalen toe gestut had. En na alle schijn was ook d'overgeloovige menigte, die d'andere party uitmaakte, door dit toeval getroffen, want verliezende den moed, wilde zy des Konings aanbiedingen liever aanneemen, als zich langer in gevaar stellen. De vergiffenis wierd dan getekend in 't Paleis van Richemond, op den 9. Decem-
ber; behelzende, dat de Koning den Malcontenten vergaf 't geen zy tot die dag toe tegens hem gedaan hadden, mits dat zy zich onderwierpen aan den Hertog van Norfolk en den Graaf van Schrewsbury, en in 't toekomende als goede en getrouwe onderzaaten leefden.

Algemeene
vergiffenis
aan de Rebel-
len vergund.

Des Konings
antwoord op
hun klachten.

Ter zelve tyd antwoordde hy op hun eiffchen en klachten. 'Hy betuigde voor eerst: („) dat, ver van het geloof te willen veranderen, gelijk men hem beschuldigde, hy een groote yver tot de Religie had, en de zelve tot de dood toe zou verdedigen: dat ten anderen een onweetende menigte hem niet leeren moest, wat dit geloof was, noch de dingen, welken hy en de Geestelijkheid hadden gedaan, wraaken: dat, gelyk hy altyd aan d'Engelsche Kerk haar „privi-

„privilegien en vryheden behouden had, hy van deze plicht niet af
 „zou staan: dat hy in de zaaken, daar men over klaagde, niets en
 „had gedaan, 't geen niet gedaan en had geweest door eenigen zyner
 „Voorzaaten, en om minder gewichtige redenen als de zijnen; maar
 „dat hy Onderzaaten had, die liever een klein getal van Boeren zich
 „wilden zien mesten met d'inkomsten der Kloosters, en daar door
 „opgewekt worden tot een ongeregeld leven te leiden, als bewilligen
 „dat men deze inkomsten tot de noodzaakelykheden van den Staat
 „aanwendde.

„Dat zy met al zo veel ongerechtigheids over zijn manier van
 „regeren klaagden: dat, zo zy alle de voorgaande Regeringen over-
 „liepen, zy'er naauwelijks een zouden vinden, die de zyne gelijk had
 „geweest, en gedurende de welke Engeland een zo langduurige en
 „zo zoete vrede, als onder hem, genooten had; gedurende de
 „welke men gezien had het gerecht gehandhaafd, de vyanden te rug
 „gedreeven, de grenzen voor een inval in veiligheid gesteld, gelijk
 „dit alles by zijn tijd gedaan had geweest; en eindelijk, gedurende
 „dewelke men had gehad de zelve lichtheid om oproerigen hun mis-
 „drijf te vergeeven, en de zelve weerzin om hen te straffen, als men
 „van allen tijde in hem had bemerkte.

„En gelijk men ook daar over klaagde, dat'er in 't begin van zyn
 „Regering verscheidene personen van staat in zijn Raad waren, en
 „dat men'er nu daar en tegen zeer weinig diergelijken in zag, toon-
 „de hy in dit een voorbeeld, hoe zeer het volk onderworpen was
 „zich door laasteraars en kwalyk meenende personen te laaten ver-
 „leiden: dat'er in den aanvang van zijn Regering maar twe perfoo-
 „nen in zijn Raad waren, welker geboorte van d'eerste rang was,
 „te weten, de Graaf van Surrey, en de Graaf van Schrewsbury;
 „in plaats dat men'er nu van de wereldlijke personen in zag, de Her-
 „togen van Norfolk en Suffolk, den Marquis van Exeter, den
 „Groot-Meester van zijn Huis, de Graaven van Oxford en Suffex,
 „en Mylord Sands; en van geestelijke personen, den Aardtsbif-
 „schop van Kantelberg, en de Biffchoppen van Winchester, van
 „Hereford, en van Chichester: dat zelfs hy en zijn Raad geoor-
 „deeld hebbende, dat eenige geleerde lieden in de wetten, en erva-
 „ren in uitheemsche handelingen, daar van een groote hulp zou-
 „den zijn, hy, met de bewilliging van alle d'anderen, den Kance-
 „lier en den Zegelbewaarder daar in geroepen had: dat het wyders

1536. „ een vreemde zaak was, dat lieden zonder kennis en zonder oor-
 „ deel zich bekwaam achtten om beter te weten als een Koning en
 „ een gantsche Raad, hoedanige perfoonen in dezen Raad moesten
 „ treden. *Hy voegde'er by*; dat, gelijk d'eerbidigheid, welke
 „ goede Onderzaaten aan een Vorst schuldig zyn, door deze roeke-
 „ loosheid gekwetst wierd, hy ze niet langer zou dulden: maar
 „ dat, zo men klachten had te doen tegens de perfoonen, die tot hem
 „ naderden, hy gereed was om ze aan te hooren, en de schuldigen
 „ volgens de formen van 't gerecht te straffen.

Men had ook noch geklaagd, dat eenige Biffchoppen in hun Ser-
 moenen een leere predikten strijdende tegens het geloof. Maar hy
 antwoordde daar op: („) dat de geenen, die hen beschuldigden, het
 „ niet doen en konden, als op het bericht van anderen; dewijl ze zo
 „ ver van deze Biffchoppen waren, dat zy hen niet hadden hooren
 „ prediken: dat hy in 't algemeen hen vermaande, geen valscheden
 „ te gelooven, en zich door kwalijkmeenende perfoonen niet te laten
 „ bedriegen. En hy eindigde dit antwoord met straffe verwijtingen,
 „ voegende daar by: dat hy zijn Onderzaaten genoeg beminde, om
 „ hun opstand eer aan te merken als de vrucht van hun onvoorzich-
 „ tigheid en lichtvaardigheid, dan als een uitwerking van een haat
 „ tegens zijn perfoon: dat hy derhalven alles zou vergeeten, gelijk hy
 „ hen door zijn Declaratie daar af verzekerde.

1537.

Nieuwe op-
 stand, ver-
 wekt door de
 Geestelyken;
 doch haast
 gedempt.

De Malcontenten traden wel haast weer in hun plicht; en zijnde zeer
 verheugd dat z'er zo goed koop afkwamen, aanvaardden zy met blijd-
 schap de vergiffenis van hun opstand, en keerden weer na huis.
 Maar die der Geestelyken, welke deel aan den opstand hadden gehad,
 konden niet besluiten het daar by te laten. Zy brachten door hun
 heimelijke handelingen zo veel te weeg, dat de volkeren een krachtige
 gesteldheid tot het muiten behielden, en kort daar na weer in de zel-
 ve misdaad vervielen. Ondertusschen verplichtten de Hertogh van
 Norfolk en de Graaf van Schrewsbury, welke last hadden om met
 hun machten zo lang op de plaatsen te blyven tot dat zy'er de gerust-
 heid t'eenemaal hadden hersteld, alle de Rebellen zich aan de
 Koning t'onderwerpen. Deze onderwerping behelsde verscheidene
 Artykelen. 1. De Rebellen verklaarden alle d'eeden en verbinte-
 nissen, welken zy gedurende hun wederspannigheid gedaan hadden,
 van geene waarde, en verzochten er den Koning op de knien vergif-
 fenis af. 2. Zy swoeren hem en zijn Navolgers getrouwheid. 3. Zy
 belo of-

loofden, alle de wetten, gemaakt door het Parlement, gedurende de Regering van dezen Vorst, te gehoorzaamen, en de zelve te doen onderhouden. 4. Zy bettuigden, dat zy de wapenen niet meer op zouden neemen, als door zyn last. 5. Zy verbonden zich om alle d'Oproerigen vast te houden. 6. Zy beloofden, dat de Monniken en Nonnen, welken zy in verscheidene Kloosters hersteld hadden, daar uit zouden gaan.

Aske hun Hoofd, en Mylord Darcy, wierden aan 't Hofgebracht, daar de Koning den eerste zeer wel ontving; 't zy dat hy een man, die een groote bekwaamheid en een zeer goed beleid had doen blyken, in zijn dienst wilde trekken; 't zy dat hy uit hem verneemen wilde, welke personen der andere Provincien den opstand der Provincie van Jork begunstigd hadden. Deze laatste giffing dunkt my redelyker als d'eerste: want men had ten Hove groote en wettige vermoedens, dat d'aanzienlijkste Abten de Rebellen onder de hand hadden geholpen; gelijk'er ook veele eenige tyd daar na afovertuigd wierden. Wat Mylord Darcy belangt, hy was in gestadige angst. Hy zei, dat hy gedwongen had geweest zich by de Malcontenten te voegen; en om den Koning te verzachten, bad hy hem, te gedenken de lange en gewichtige diensten, welken hy sedert vyftig jaaren had gedaan, en trachtte ook zijn hoogen ouderdom, en zijn staat te doen gelden, hoopende dat men een kranken gryzaard van 80 jaaren spaaren zou: maar men stuurde hem in de gevangenis. Terstond, 't zy dat de Rebellen, die de wapenen neergelegt hadden, vreesden, dat de Koning zelve de vergiffenis, die hy had doen afkondigen, zou verbreeken; 't zy dat d'inboezemingen der Priesters de Malcontenten op nieuws hadden verbitterd; men vattede, zeg ik, terstond de wapenen weer op, hoewel met veel minder verwoedheids als voorheen. Musgrave en Tilby, Edellieden van de noordelyke Provincien des Koningryks, maakten een ligchaam van acht duizend mannen, en trachten Karlisle t'overrompelen; maar zy wierden door die van de Stad te rug gedreeven: en in hun aftocht tastte de Hertog van Norfolk hen aan, en sloeg hen. Alle hun Officiers, welke in zyn handen vielen, en seventig andere gevangenen, beproefden de strengheid van het recht des oorlogs: men hing hen altemaal op de wallen van Karlisle. Een ander ligchaam van Wederspannelingen trachtte insgelyks Hull te verrassen: maar hun aanslag brak uit; en de Hoofden der onderneeming vielen in de handen der Koningschen, welken hen ter dood deden brengen.

Mylord Darcy in de gevangenis gezet.

Nieuwe opstand.

Daar

1537

Daar waren in deze Provincie noch andere onderneemingen, die wel haast gesmoord wierden. De grond dezer opstanden was, dat de Koning het Parlement niet beriep, gelijk hy beloofd had: maar hy antwoordde, dat, dewyl zy d'eersten de vrede hadden verbroken, hy geen Parlement vergaderen zou, voor dat alle de zaaken in rust waren. Eindelijk, de Hertog van Norfolk het oog aan alle kanten hebbende, en den Rebellen de tyd niet geëvende van een aanzienlyk ligchaam te maaken, waren hun poogingen vruchteloos; en aldus begon'er in de maand January een volkomene gerustheid hersteld te worden. Thans strafte Norfolk'er verscheiden af, volgens de krygswetten. Aske, die het Hof zonder oorlof verlaaten; en zich by het leger der nieuwe Rebellen gevoegd had, werd weergekreegen, en te Jork gerecht. Anderen hadden het zelve lot, 't zy in Hull, of in andere Steden van de Provincie. Maar Mylord Darcy, en Mylord Hussy, wierden te Westmunster verweezen, als deel gehad hebbende, d'een aan den opstand van Jork, en d'ander aan die van Linkoln. Mylord Darcy werd onthoofd op de markt, die voor de Tour van Londen is: Hussy ontving de zelve straf in de Stad Linkoln. d'Eerste werd beklaagd; geloovende een iegelyk, dat zijn verdienste, zijn diensten, en zijn ouderdom een minder straffe handeling vereischten. Hy beschuldigde den Hertog van Norfolk, van de Rebellen aangemoedigd te hebben om by hun eischen te blyven: maar den Hertog ontkende 't opentlijk. Hy wenschte, dat men hem toeliet, zyn eer in een kamp met Mylord Darcy te verdedigen; en zei verscheidene dingen, om te toonen, dat dezen Heer hem haatte, en zyn best deed om hem te bederven. De Koning geloofde niet 't geen Darcy gezegt had, of veinsde het niet te gelooven. Mogelyk ook dat de naarstigheit, met de welke den Hertog de beroerten dempte, alle de vermoedens, die men van zijn beleid zou hebben kunnen opvatten, deed verdwynen.

't Hood der
Rebellen ter
dood ge-
bracht:

Mylord Dar-
cy, en My-
lord Hussy
onthoofd.

Algemeene
vergiffenis
aan de weder-
spanningen
gegeeven.

Deze Wederspanningen ter dood gebracht zynde, beval de Koning aan den Hertog van Norfolk, in 't gantsche Noorde des Koninkrijks een algemeene vergiffenis af te kondigen, zonder eenige uitzondering. Men ontving ze met des te meer blydschaps, dewyl een iegelyk voor zich zelve vreesde. Aldus wierden de laatste opstanden byna zonder eenige storting van bloed neergelegt,

zo men niet en reket 't geen het Gerecht deed vergieten. Naderhand gingen verscheidene Malcontenten zich voor de voeten des Konings van Schotland werpen, toen hy met zyn nieuwe Koningin uit Vrankrijk weer na zyn Staaten keerende, de kusten van Engeland aandeed. Zy verzochten zyn bystand, en verzekerden hem, dat alles zich aan hem zou onderwerpen. Maar gelyk hy wederhouden wierd door het inzicht des Konings van Vrankrijk, Hendriks vriend en bondgenoot, wilde hy zich met deze zaak niet bemoeien. Zodanig was het eind van een Rebellie, welke de Geestelykheid onder den dekmantel der Religie verwekte, en onderhield.

Zo haast als de Koning zich verloft zag van de vrees, welke d'oproerige aart van een gedeelte zyner Onderzaaten geduurende gantsche jaaren hem veroorzaakt had, hernam hy zyn eerste voorneemens; wel wetende, dat het voorgaande tot een waarschouwing voor 't toekomende zou dienen, en dat hy derhalven geen nieuwe beroerten had te vreezen. Hy besloot dan, de noch overige Kloosters te vernietigen, en de hervorming, welke hy alreeds in de Kerk gedaän had, verder voort te zetten.

Een nieuw bezoek der Kloosters verbond de Commissarissen, t'examinieren alle de zaaken, welke betrekking konden hebben tot het leven der Monniken, tot hun gesteldheid jegens den Koning, tot hun gevoelens wegens zyn geestelyke Opperhoofdigheid, en tot verscheidenene superstitieuze gewoonten van ieder Klooster. Zy moesten ook noch onderzoek doen na de guiteryen, door de welken de Beelden, de Reliquien, en andere diergelyke dingen, vermaard waren geworden, en waar door men de godvruchtigheden en de geschenken des volks na de Kloosters trok. Ook moesten zy verneemen, hoe de Monniken zich geduurende de beroerten gedraagen hadden, en acht geeven op d'ongeregeldheden der Broederschappen, om'er aan Kromwel bericht af te doen.

Nieuw
bezoek der
Kloosters.

'k Vind in de Gemeene Boeken van het 28 jaar dezer Regeering maar een origineel van een Kloosterastand. d'Abt van Farneze, die van de Provincie van Linkoln was, en wiens inkomst op 960 ponden Sterlings of 9600 guldens geschat wierd, gaf zyn Abdy aan de Koning; zijnde daar in geholpen van dartig zijner Monniken. Daar zijn twe andere afstanden in de Rollen: d'eerste van het Klooster van Berrimonsey, van de Provincie van Surrey. Maar gelijk den Abt te kennen gaf, in 't begin der acte van dezen afstand, dat hy ze deed in de hoop van

1537.

een grooter gift, ziet men wel, dat het belang'er meer deels in had als de gerechtigheid: en in der daad, deze Abdy 5500 guldens inkomsts hebbende, vielze niet onder d'uittrekking van d'Ordonnantie des Parlements. De tweede overgeevings die van Buschlicheame, of Bischame, in het Graaffschap van Berks, gedaan door Barlow, die'er Overste afwas, en die niet weinig gedaan heeft tot de voorzetting der Reformatie. Deze Abdy was van 3270 guldens inkomsts.

Maar men deed grooter voortgangen in 't volgende jaar, tot aan het welk men d'uitvoering der Ordonnantie niet strengelijk aanperste; dewijl ik vind, dat verscheidene Abdyen, welker inkomst beneden de 2000 guldens was, noch niet aan de Koning afgestaan waren. Ik geloof zelfs, dat, het Hof der Vermeerderingen moettende het bericht der Bezoekers gezien, en vastgesteld hebben wat pensioenen men geeven zou aan d'Abten en Monniken, eer men de Kloosters vernietigde, men de vernietiging, toen de beroerten aangingen, niet zeer voortgezet had. Ten anderen, de vrees van het volk te vertoonnen, en de Rebellen te verbitteren, deed dat men by na, zo lang als deze verwarring duurde, aan dit werk niet en arbeidde. Aldus was 't alleenlijk ontrent het 29 jaar van Hendriks Regegering, dat men eigentlijk Kloosters vernietigde, uit kracht van d'Ordonnantie des Parlements: en noch ging men'er toen maar slapelijk mee voort; want de Boeken van het Hof der Vermeerderingen melden maar van een-en-twintig afftanden. Doch eindelijk stelden de groote en kleine Kloosters zich gelijkelijk in Hendriks macht, hoewel uit verscheidene beweegreden. d'Abten der eenen de hand gehouden hebbende aan d'oproeren en beroerten, en ziende zich bloot gesteld voor het streng gerecht des Konings, kochten zich vry, met hun Abdyen aan hem op t'offeren. d'Anderen, die het voorneemen van een hervorming begonden goed te keuren, hadden minder moeite om zich van hun Kloosterst'ontsloaan. Zodanig was Barlow, Bisschop van S. David, die niet vernoegd met zijn huis van Buschlicheame aan de Koning afgestaan te hebben, andere Abten verplichtte het zelfde te doen. Daar waren'er ook, welker leven zo argerlijk was, dat ze zich in 't volle gerecht niet verdedigen dorsten, en hun Abdyen derhalven liever by verdrag, als by voornis, verliezen wilden: invoegen dat zy zich te vrede hielden met een pensioen, gedurende hun leven, en al het overige vaaren lieten.

Anderen

Enigen der
groote Abten
saaan hun
Abdyen af
aan de Ko-
ning.

Anderen wilden liever een diergelijk pensioen genieten, als binnen den omvang van een Klooster leven. En daar waren 'er, die de goederen hunner Abdyen geróofd en aan kant gemaakt hadden; hebbende, zo haast als zy voelden dat men de zelven vernietigen zou, ter goeder uure in hun eigen onderhoud, en in dat hunner verwanten, voorzien. Dit deed, dat de Bezoekers d'inkomsten der rijkste Abdyen geweldig verminderd vonden, als die van S. Alban en die van de Slag. 't Tijdelijke van S. Alban zou niet meer hebben kunnen toereiken om het Huis t'onderhouden, ter oorzaak dat d'Abt en de Monniken, in de verwachting van een vernietiging, alle d'inkomsten tot een zeer laage prijs gesteld hadden; hebbende zich groote sommen gereed geld doen geeven, om de pachteryen op die voet te zetten. Van gelijken, toen men het bezoek der Abdy van de Slag deed, vond men 'er niet als oude gescheurde meubelen, die geen 400 rijksdaalders waardig waren; en naauwelijks was 'er in de Kerk, en in het Huis, voor twaalf honderd rijksdaalders aan zilverwerk. Andere Kloosters zouden geen twaalf of vijftien oncen gewerkt zilver geleverd hebben: men zag 'er gantsch geen huisraad; hebbende de Monniken 'er niets gelaaten dan 't geen zy niet hadden kunnen wegdraagen, als de muuren, de vensters. 't lood, en de klokken.

't Pensioen der Monniken was gemeenlijk 24 rijksdaalders 's jaars, tot dat ze verzorgd waren. Dat der Abten was geregeld volgens bericht, niet alleenlijk na de waarde hunner Abdyen, maar ook na de wijze op de welke zy 'er geleefd hadden. Men gaf 1200 rijksdaalders pensioens aan den Abt van S. Alban, en ook zo veel aan die van de Slag: maar men gaf 'er 1500 aan den Abt van S^c. Edmond-Roy, wiens leven zo voorbeeldelijk geweest had, dat de Bezoekers geenige ongeregeldheid, noch ook de minste argernis, in zijn Klooster vonden, en die 'er ook beswaarlijk afstand van deed. d'Officiers der Kloosters hadden van gelijken hun kleine pensioenen, d'eenen van 300 guldens; d'anderen van 100; eenigen van 80, en de minsten van 60.

Als een Abt of Overste kwam te sterven, of wel afgezét te worden, stelde men een ander in zijn plaats, alleenlijk om den afstand des Kloosters te doen. Want zo haast als de geestelijke Opperhoofdigheid des Konings oppgericht was, op de puinhoopen van die des Paus, begonden alle d'Abten, welken het Hof van Romen placht te bevestigen, op de volgende wijze ingesteld te worden. De Koning

1537. gaf aan de Prioer en aan 't Klooster een verlos van tot de nieuwe verkiezing te treden, en voegde daar een gezegelde brief by, in de welke de naam van de persoon stond, dien hy begeerde dat men zou verkiezen. Als nu de verkiezing gedaan was, verwittigden zy 'er den Koning af, die ze goedkeurde door een brief, gegeven onder 't groot zegel. Deze brief wierd vervolgens aan de Vicegerent gebracht, die den verkoozen persoon bevestigde, en hem den eed aan de Koning deed afleggen; waar na hem het tijdelijke der Abdy gegeven wierd: invoegen dat de verkiezing der Abten t'eenemaal van den Koning afhing, die niet en seilde lieden te verkiezen bekwaam om zijn voornemens voort te zetten.

Daar waren, eindelijk, andere Abten, die hun Kloosters afstonden alleenlijk uit belang; dat 's te zeggen, om zich den weg tot Bisdommen te baanen, of ten minsten om tot Suffragaanen genoemd te worden. In der daad, deze laatste waardigheid wierd opgedraagen aan een goed getal van Abten der tweede order.

't Was door d'eene of d'andere dezer beweegredenen, dat men Hendrik in 't bezit van 't beste gedeelte der Kloosters stelde, zelfs eer het Parlement hun vernietiging verordend had. En toen deden de Bezoekers, die meestendeel Meesters in de Kancelery, of Auditeurs van het Hof der Vermeerderingen waren, den Abt en de Monniken niet alléénlijk een acte van afstand tekenen; maar daarenboven eischten zy van hen een schriftelijke belijdenis van hun ongeregeldheden en overdaad. Wy hebben maar een dezer belijdenissen; zijnde alle d'anderen te niet gedaan, in d'algemeene verwoesting welke Maria liet doen van d'openbaare Acten, daar de Pausen de Monniken in beledigd waren. 't Geen my dit gelooven doet, is dat het blijkt uit veele brieven, welken ik gezien heb, dat verscheidene Abten diergelijke belijdenissen hadden gedaan. De geene, daar ik af spreek, is van een Prioer der Benedictijnen van S Andries, in de Provincie van Northampton. Men kan ze zien in het Boek van het Hof der Vermeerderingen. Hier bekenden deze Abt en zijn Monniken hun misdaaden, en dienden zich van zeer krachtige uitdrukkingen, om de snodeheid van hun leven te verswaaren; voegende 'er by: *dat de put des afgrondts geopend was om hen in te slikken: dat zy den dienst Gods verlaaten, in de ledigheid geleefd, hun gulzigheid en vleeschelijke lusten voldaan, en dingen begaan hadden, welken zy niet genoeg beschreyen konden.*

Ziet de
Voorreden
van dit Boek

Verscheidene
Abten en
Monniken
doen Belijdenissen van
zeer snode
misdaaden.

d'Acte van d'afstand der Monniken van Betlesden vangt aan met 1537.
 deze woorden: („) dat zy zeer ernstige overdenkingen maakten op „
 „hun wijze van leeven, en op die der andere Monniken van hun *Ziet onze*
 „Order: dat zy wel wisten, dat al hun godvruchtigheid niet bestaan *Verz. me-*
 „had als in d'onderhouding van zekere ceremonien, die hen bevolen *ling No. 60.*
 „waren van den Bisschop van Rom, of wel van hun Generaalen: *sect. 4.*
 „dat onder anderen den Abt der Bernardijnen hen hebbende doen
 „dwaalen, zy de kennis der Godlijke wetten verlooren, en zich, door
 „het middel der Bullen van eenige Pausen, aan het Bisschoplyk gebied
 „onttrokken hadden: dat zy sedert die tijd altijd hadden gestaan onder
 „een Generaal, die geen zorg gedraagen had om hen te bezoeken, ten
 „einde de misbruiken, welke onder hen ingesloopen waren, te her-
 „vormen: maar dat eindelijk in de historie van Jesus Christus, en
 „in de schriften der Apostelen, de rechte verbeelding van een heilig
 „leven gevonden hebbende; en betrachtende ten anderen, dat het
 „hen voordeeliger was te zijn onder het beleid van de Koning, hun
 „Opperhoofd op d'aarde, zy hun Abdy aan hem afstonden, en toe-
 „vlucht tot zijn barmhertigheid namen. Deze acte is van den 25.
 September 1538. getekend door den Abt, den Onderprijoor, en
 negen der Monniken.

Wy hebben noch vijf andere afftander van de zelve natuur. d'Eer-
 ste en de tweede zijn van Cordeliers en Carmelijters, van Stamford;
 en de drie anderen van Cordeliers van Coventry, van Betford, en
 van Ailesbury.

Daar waren Monniken, welke betrachtende dat hun Kloosters ver-
 nietigd stonden te worden, zo ten opzichte van het geestelijke als
 van het wereldlijke, de zelve aan de Koning afstonden, in de hoop
 dat hy ze op nieuws zou stichten. 't Was deze betrachtting, die
 Hendrik op den 14. July des jaars 1538. in de bezitting der Abdy van
 Chertsey stelde, in de Provincie van Surrey. Dit Klooster had
 7440 guldens inkomsts. Wyders heb ik eenige redenen om te
 gelooven dat d'Abt, die het zelve afftond, na een hervorming in de
 Kerk haakte, en hoopte, dat zijn Klooster op nieuws gefondeerd
 zou worden, en dat men 'er de zuiverheid en de geregeldheid in zou
 voeren. Dit was ook de beweegreden, welke deed, dat de Prioer
 van de groote Malverine, Klooster der Provincie van Worcester, be-
 sloot het voorbeeld der anderen te volgen. Deze Prioer was aan Krom-
 wel uitsteekend aanbevolen door den Bisschop Latimer, die zeer

1537.

ernstig verzocht, dat het Klooster behouden mocht worden, niet om een woonplaats van luye Monniken, maar om een broederschap van perfoonen te zijn, die zich tot de studie, tot het gebed, en tot de prediking benaastigden. En de Prioer van zijn kant aanbod den Koning 1500 rijksdaalders, en 600 aan Kromwel, indien men hem deze genade wilde vergunnen. Hy wierd aangemerkt als een gryzaard van groote verdienste, als een zeer goed huishouder, en als een zeer liefddadig Man, die alle dagen veele armen voedde. In de zelve brief, in de welke Latimer voor hem sprak, vertoonde hy, dat men wel zou doen met in ieder Provincie twe of drie geestelijke Huizen, gelijk dat, te houden.

Maar het besluit was genomen van 'er geen een te laten blijven. 't Was zelfs te vergeefs, dat de Bezoekers trachtten een Nonnenklooster, der Provincie van Oxford, Godstow geheeten, te behouden; vertoonende aan de Koning: dat deze Nonnen in een groote strengheid leefden: dat hun Klooster een plaats was, daar de meeste Edellieden der Provincie hun dochters deden optrekken: en dat d'Adel des landts den Koning bad, haar het zelve niet af te neemen.

Forme der Acten van deze afstanden.
Ziet onze Verzameling, No. 60. sect. 1.

De meeste acten' der afstanden waren in deze forme vervangen: dat d'Abt en de Monniken, na zulks rijpelijk overwoogen te hebben, hun Huis aan de Koning gaven en afstonden; en dat zy't deden uit hun eigene beweging, met hun zekere kennis, en met een gemeene bewilliging, en om oorzaken welken zy in hun gewisse en ziel rechtmatig en redelijk gevonden hadden.

Maar anderen, den welken deze voorreden niet en behaagde, vingen hun acte aan zonder eenige morgenspraak, en zeiden zeer eenvoudiglijk, dat zy hun Kloosters tot des Konings gebruik gaven.

Aldus verplichtten de Bezoekers d'Abten en de Monniken, hun Huizen in Hendriks macht te stellen; invoegen dat in een eenig jaar, 't geen het dartigste van zijn Regeering geweest is, 159 Kloosters in zijn handen gesteld wierden. Alle d'acten van deze afstanden zijn geregistreerd geweest; en wy hebben 'er noch 155 origineelen van. Men kan in onze Verzameling zien, wat d'inkomst en de staat dezer Kloosters was; want wy zullen 'er hier niets afzeggen, om het vervolg van onze reden niet al te lang af te breken. Alle deze afstanden wierden gedaan, eer 'er een wet

was

was die 'er de noodzaakelijkheid van oplei. Maar daar waren ook 1537.
 verscheidene van de machtigste Abten, die tot het eind toe stand
 hielden, dat's te zeggen tot in 't jaar 1539 wanneer een Ordon-
 nantie des Parlements hen altemaal vernietigde.

Veele perfoonen twiſfelden echter, of diergelijke aſtanden in
 't gerecht volſtaan konden, ter oorzaak dat d'Abten maar bloote
 depositariffen of bezitters voor hun leven der Klooftern zijnde, Verscheidene
 gevoelens
 noopende de-
 ze aſtanden.
 het ſcheen dat zy ze niet voor altijd vervreemden konden. Maar
 het Parlement verklaarde ze goed; vermits de ſichting alle din-
 gen volkomentlijk in de macht des Abts en der oudſte Monniken
 ſtelde; en dat, wat acte zy te ſamen maakten, de zelve geldig
 was, zo haalt als 'er het zegel van 't Huis aan was gehangen.

Daarenboven zei men, dat d'Abt en de Monniken door deze
 bloote trêe van aſtand hun Kloofter aan de verbeurdmaaking
 onderworpen hadden; en dat de Koning aldus het zelve wettig-
 lijk aan zich kon trekken, zo niet door recht van overgave, im-
 mers door de weg van verbeuring. Maar d'andere party antwoord-
 de; dat, hoewel eenige ſtrecken van 't recht winſt van zaak aan
 Hendrik gaven, hy 'er zich echter met gerechtigheid niet af dien-
 en kon; dewijl d'Abten en de Monniken, welke hun Klooftern
 aan hem aſtonden, de macht niet en hadden van het te doen, zijn-
 de 'er maar de bloote bewaarders af. Men voegde daar by, dat de
 geſchenken en dreigementen in de geeften der eenen en der ande-
 ren krachtiglijk hadden gewerkt.

En in der daad, eenige Abten wierden kwalijk gehandeld. De
 Prior van Wooburne verdacht zijnde van de Rebellen onder de
 hand bygeſtaan te hebben, ſtrijdig te wezen tegens Hendriks
 geeſtelijke Opperhoofdigheid, altijd den Paus aan te hangen, en
 't te houden met het algemeen Concilie, toenmaals te Mantua be-
 roepen, verplichtte men hem zijn onderdaanigheid aan de Koning
 te betoonen, en zijn Kloofter aan hem af te ſtaan. Ik vind uit het
 verhaal van een lang geſprek 'tgeen hy daar over had met een van
 Hendriks Raadſheeren, en 't welk men hem deed tekenen, dat
 hy voornaamelijk over twe zaaken geargerd was: d'eerſte, dat
 Latimer en andere Biſſchoppen tegens de dienſt der Maagd,
 en tegens die der Heiligen, predikten: de tweede, dat de Bijbel,
 welke men uitgegeeven had, op verſcheidene plaatſen van de
Bublia Vulgata verſcheelde. Hy geloofde, om deze redenen, dat
 de

1537. de Religie veranderd was; en hy verwonderde zich, dat d'oordeelen Godts, die op de Koningin Anna van Boelan gevallen waren, den anderen niet tot een les gediend hadden, om hen te beletten 't ge- loof te verbafteren. Men verkreeg echter eindelijk op hem, dat hy zijn onderdaanigheid aan Hendrik zou bewijzen, en de geestelijke Opperhoofdigheid van dezen Vorst erkennen. Maar hy ging zich by de Rebellen voegen, en wierd gevangen genomen met den Abt van Whaley en twe zijner Monniken, den Abt van Garvaux en een zij- ner Monniken, den Abt van Saulay van de Provincie van Lankas- ter, den Prior van 't zelve Klooster, en den Prior van Barling- ton. Zy wierden altemaal ter dood verweezen, en gerecht.

*Dit moet
verstaan
worden vol-
gens de
waardec-
ring; want
deze twe
Abdyen
brachten
mogelyk vyf
of zesmaal
zo veel op.*

Zo haast als d'Abten van Glastenbury en van Raiding, alle beiden rijk en machtig (hebbende d'eerste 35080 guldens inkomsts, en den ander 21160) bemerkte hadden, dat de storm op hen zou storten, beslooten zy, alles te waagen, om in d'algemeene wan- orde stand te houden. Ten dezen einde stuurden zy een groote menigte van gemunt en ongemunt zilver aan de Rebellen der Pro- vincie van Jork: maar als men hier achter gekomen was, wierden zy in den jaare 1539. als verraaders veroordeeld. Ik spreek hier van hun zaak, om dat ze betrekking heeft tot het onderwerp, 't geen wy verhandelen. Wat belangt het proces des Abts van Raiding, 'k heb'er tot noch toe geen andere byzonderheden van vernomen. Maar betreffende den Abt van Glastenbury; wy hebben een zeer nauwkeurig verhaal van zijn verwijzing, in twe brieven getchreeven aan Kromwel; d'eene door den Groot-Baljuw der Provincie; en d'an- dere door den Ridder Rouffel, Edelman, die de zaak had zien beplei- ten, en wiens oprechtheid en vroomheid toen ter tijd zo bekend wa- ren, als ze tegenwoordig natuurlijk schijnen aan het doorluchtig Huis, 't geen zijn naam draagt. Volgens deze brieven wierd den Abt om twe misdaden veroordeeld, verraad en diefstal: want hy wierd beschuldigd van de poort der plaats, daar men het zilverwerk des Kloosters bewaarde, opgebroken te hebben; en 't was dit zelve zilverwerk, 't geen hy aan de Rebellen gestuurd had, gelijk de Rid- der Willem Thomas zegt. De Ridder Rouffel voegt'er in zijn brief by, dat deze Provincie nooit doorluchtiger Rechters, noch eerlijker lieden had gehad, als de Jureys, welke om de zaak des Abts ver- koozen wierden. Deze Jureys hem verweezen hebbende, bracht men hem vervolgens ter strafplaats, die dicht by zijn Abdy was.

Hier

Hier bekende hy zijn misdaad, en bad'er God en den Koning vergiffenis af, gelijk de Groot-Baljuw schrijft. Den Abt van Kolchester had het zelve lot; maar gelijk het origineel van deze proëessen verlooren is, weet ik niet, waar deze Abt mee beticht wierd. Want zo eenige Engelsche Historieschrijvers geschreeven hebben, dat men hem vervolgte, om dat hy Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid geloogchend had; zy verdienen daar over een scherpe bestraffing: dewijl zy, zo ze de zaaken maar eenigfins ondervorscht hadden, gevonden zouden hebben, dat alle de Geestelijken, en voornaamelijk d'Abten, deze geestelijke Opperhoofdigheid des Konings tot verscheidene maalen erkend hadden.

Om te bewijzen 't geen ik zeg, enden onbescbaamden Sanderus te schandē te maaken, zal ik hier verhaalen de blijken welken ik vind wegens d'onderwerping van alle d'Abten, in dit punt van Opperhoofdigheid.

Voor eerst, in de Vergadering der Geestelijkheid, gehouden in den jaare 1531. wierd Hendrik algemeenlijk erkend voor *Opperhoofd der Engelsche Kerk*.

Ten tweden, alle d'Abten hadden gesworen, dat zy de wet des jaars 1534. die de successie regelde, onderhouden en handhaaven zouden. Nu, deze wet doemde volkomentlijk de gepretendeerde macht der Pausen. 't Geen my zeggen doet, dat ze gesworen hadden die t'onderhouden, is 1. Dat, toen men Morus en Fischer verwees, men hen verscheidene maalen vertoonde, dat de geheele Geestelijkheid ze besworen had. 2. De Journaalen van het Huis der Heeren wijzen ons aan, dat alle de leden des Parlements des zelfs onderhouding swoeren, eer zy scheidden. Daarenboven melden deze Journaalen, dat d'Abten van Kolchester en Raiding dit Parlement hadden bygewoond. Daar was nu gedurende die zittingen geenige protestatie tegens de gemaakte wetten gedaan; en zelfs wijzen de Boeken dikwils aan, dat het geen, 't welk beslooten was, met de toestemming van alle de Heeren geschiedde.

Ten darden, het blijkt uit verscheidene brieven, daar wy d'origineelen at hebben, dat d'Oversten van alle de Kloosters de volgende stelling getekend hadden, *dat de Paus geen meer macht in Engeland had, als andere uitheemsche Bisschoppen*. Sommige Kathuizers, en sommige Monniken der Observantie van S. Franciscus, waren d'eenigen welke weigerden de zelve te tekenen: waar over

1537. zy dan ook in 't gerecht vervolgd wierden. Zo men nu deze strengheid omtrent slechte Monniken gebruikte, staat het weinig te gelooven, dat men machtige Abten, die zitting in 't Huis der Heeren hadden, gespaard zou hebben. Daarenboven, toen het Parlement in den jaare 1536. een nieuwe ordonnantie wegens de successie maakte, voegde het 'er by, dat men ook sweeren zou den Koning voor Opperhoofd t'erkennen. Nu, d'Abten van Glastenburg en Raiding waren in het Parlement, toen men deze ordonnantie maakte, gelijk men uit de Boeken ziet; en zy gaven 'er hun bewilliging toe. Waar uit het blijkt, hoe zeer zich de geenens bedriegen, of hoe zeer zy zich willen bedriegen, welke gelooven, dat deze Abten liever 't leven wilden verliezen, als hun Abdyen behouden, met aan Hendrik de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerken van zijn Koningrijk op te draagen.

Den Abt van Raiding stond ook noch zo wel by den Vicegerent Kromwel, dat, hebbende eenig geschil gehad met Schaxton, Bisschop van Salisbury, en schepfel van dezen Minister, hy 'er t'eenemaal tot zijn voordeel uit geraakte. Dit ziet men uit een gramsteurige brief, welke deze Bisschop, die hoogmoedig en van een kwaaden aart was, toenmaals aan de Vicegerent schreef. Hy klaagde over een Mandement, 't geen deze Minister, ten verzoek des Abts, tegens hem gegeven had. Hy voegde 'er by: (,) dat Kromwel hem „nooit gunstig was; getuige zijn zaak noopende de Kanunniken ver- „plicht tot de Residentie, en zijn geschil met den Schout van zijn „Stoel: dat deze Minister op zijn brieven niet en antwoordde: dat, „zijn macht misbruikende gelijk hy deed, de Hemel niet feilen zou „hem daar over te straffen; doch dat hy God bad, hem te bekeeren, „en hem te spaaren. Daar zijn in deze brief noch andere zeer ver- voerde uitdrukkingen; en Schaxton geeft 'er zich zelve zo veel lofs, dat ze voor een buitenspoorig mengelmoes van gadelooze ongebondenheid en hoogmoed gaan kan. In tegendeel was het antwoord van de Vicegerent uitsteekend zachtzinnig; en gelijk het be- toont, dat de fortuin van dezen Minister hem zijn aangeborene eer- lijkheid en zedigheid niet had doen verliezen; hebben wy 't in onze Verzameling geteld.

N°. 65.

Hoewel de verwijzing dezer Abten rechtvaardig heeft kunnen wezen, geloofde menten minsten, dat hun Abdyen niet verbeurd gemaakt konden worden, zonder de wetten geweld aan te doen. Men
zei

zei hier over, dat de misdaden van een geestelijk persoon het gantsche ligchaam geen nadeel moesten toebrengen; gelijk de misdrijven van een wereldlijk persoon, die eenig ampt bekleedde, de rechten daar af nooit verdelgden. 't Is waar, dat men in een ordonnantie, by dewelke verscheidene misdagen misdaden van Staat verklaard waren, eenige termen gesteld had, die daar ingelijfd scheenen te wezen, om deze verbeurdmaakingen te bekrachtigen. De termen zijn: *dat alle d'erfgoederen van een Verraader, bezeten door daadelyk recht, of door wat recht, en op wat wyze het wezen mocht, ten voordeele des Konings verbeurd zouden zijn.* Waar uit dan volgt, dat de by erffenisgemaakte goederen, en delanderyen, bezeten door persoonlyk recht, of door bloot recht van vruchtgenot, onder d'uitstrekking der wet waren; en zulks te meer, dewijl men in 't vervolg stiptelyk gezegt had, dat d'Erfgenaamen en Navolgers der Verraaders in eeuwigheid van de genieting hunner goederen uitgeslooten zouden wezen. Maar vermoedelyk, toen de Bisschop van Rochester verweezen wierd, dacht men op deze clausul niet: andersins zou zijn Bisdrom aangetast geworden zijn. Of liever, men wilde'er zich niet af dienen; zijnde des Konings voorneemen minder 't getal der Bisschoppen te verminderen, als te vermeerderen. Van een andere kant scheenen ook de termen der ordonnantie alleenlyk d'erfgoederen te verstaan, onder de welken men de Kerkelyke goederen niet stellen kon, zonder aan deze wet geweld te doen. Eindelijk, het woord van Navolger kon de verbeurdmaaking bekrachtigen: maar het kon ook een woord van gebruik wezen, gevoegd by dat van Erfgenaamen, om het te beter uit te drukken; en in dat geval strekte d'ordonnantie zich niet verder uit als over de persoonlyke goederen. Daarenboven onderstelde dit woord, dat de Verraaders Navolgers hebben konden: d'Abdyen nu verbeurd gemaakt zijnde, konden d'Abten niet langer Navolgers hebben.

't Was echter, ten uitvoering van deze wet, dat men de verbeurdmaakingen deed, daar ik af spreek; en het was ook, om'er de gevolgen af voort te komen, dat men onder de Regering van Eduard de VI. de zin der ordonnantie bepaalde, tot de goederen door *daadelyk recht* bezeten. Maar eindelijk, al hadden ook deze verbeurdmaakingen tegens de wetten gestreeden, 't Parlement keurde ze goed, ten minsten door een stilswijgende toestemming; dewijl het, toen het een Reglement maakte ter zaake der vernietigde Abdyen, daar de

1537. geenen af uitzonderde, die om misdaad van Staat verbeurd gemaakt waren geworden.

't Klooster der Kathuizers te Londen ging over in des Konings macht, byna op dezelve wijs, maar met noch minder gerechtigheid als d'anderen. Daar waren eenigen van deze Monniken ter dood gebracht, om dat ze openlijk tegens Hendriks geestelijke Opperhoofdigheid gesproken, verscheidene boeken tegens het tweede huwelijk van dezen Vorst uit de gebuurige landen doen komen, en veele diergelijke dingen gedaan hadden. Eenige anderen, welke dezen hadden ondersteund, maar op een zo hemelijke wijs dat men 'er hen nooit af overtuigen kon, wierden voor het overige van hun leven in cellen opgesloten. Hun Prioer was in een uitsteekende achtiging, tot zo ver dat een der Bezoekers, Bedyl geheeten, schreef: *dat hy nooit een liefddadiger man gezien had: dat ten anderen d'oogen van al het volk op dit Klooster geslagen waren: en dat men het, volgens zijn advies, tot eenig godvruchtig gebruik moest verordenen.* Maar hy was genoodzaakt het aan de Koning af te staan. d'Acte van zijn afstand ving aan met deze termen: („) dat de meesten zijner „ Monniken den Koning vertoornd, en verdiend hebbende van hun „ goederen beroofd, en aan het leven gestraft te worden, zy zich aan „ dezen Vorst onderwierpen, en hem hun Huis gaven, om bevrijd te „ wezen van de straf welke zy verdienden.

Ondertusschen vonden de Bezoekers zich bloot gesteld voor den haat van veele lieden. Men klaagde, dat zy door hun listen en beloften d'Abten en Priors der Kloosters verplichtten, te vervreemden 't geen hen niet toebehoorde; dat zy altemaal samen spanden om den Koning te bedriegen; en dat zy zich heimelijk 't best van 't zilverwerk en 't huisraad der Kloosters toeëigenden. By deze algemeene klachten voegde d'Abdis van Cheapstow noch byzondere tegens den Doctor London, dien zy beschuldigde van haar Nonnen te hebben willen verleiden. En in een woord, byna al de wereld murmureerde tegens de Bezoekers; zeggende een iegelijk, dat hun manier van doen opgesmukt was, en dat zy onder de hand goede slagen deden.

Om hen te verdedigen, en ter zelve tijd de Kloosterbroeders swart te maaken, en het volk te bevredigen, deed het Hof alle d'ongeregelgheden der Monniken, welken men ontdekken kon, in 't licht brengen. d'Abdy van de Slag wierd verbeeld als een klein Sodoma,
gelijk

gelijk ook het Klooster van Jesus Christus te Kantelberg, en verscheidene andere Kloosters. Men maakte ontallijke historien van andere ongeregeldheden der Monniken, van hun overspellen, van hun hoereryen, van hun behendigheid om de vrouwen te beletten t'ontfangen, of om de vrucht in hun buik te verdoen. Maar daar was geen geval, 'tgeen meer uitborst, als dat van een Prioer der Kruisbroeders te Londen deed.

Zijnde des morgens ten elf uuren by een vrouwensch van kwaad leven te bed gevonden, viel hy op de kniën voor de geenen, die hem betrapten, en bad hen, zijn schande niet ruchtbaar te maaken. Zy, om zich te dienen van de gelegentheid, beloofden de zaak te smoo- ren, mits dat hy hen een zekere somme geldts telde. Hy gaf hen dan veertig pistoolen, welke 't alles waren 't geen hy by zich had, en beloofde hen 'er noch veertig: maar gelijk hy in gebreke bleef om hen deze tweede som te betaalen, daagden zy hem voor 't recht. Deze zaak word verhaalt in een Productie, welke ik gezien heb, en die aan Kromwel gegeven wierd, toen ter tijd *Meeſter der Rollen*.

Maar de historien, die men by deze gelegentheid verbreedde, deden alle de werking niet, welke men 'er af verwacht had. De meeste lieden zeiden, dat de misdagen altijd gehegt waren aan de persoon die ze beging; en dat het gantsch geen rechtvaardigheid was, geheele Kloosters te straffen om de misdaden van eenige byzondere personen. Dit verplichtte het Hof andere schikkingen te neemen, en zich te dienen van een middel, 'tgeen meer krachts had als het eerste: dat was het volk te doen verliezen haar superstitieuze ingenomenheid voor de Beelden en de Reliquien; en de bedriegeryen, welken de Monniken in 't werk stelden, om haar aalmoessen tot zich te trekken, voor haar oogen ten toon te zetten. In dit voorneemen gaf men last aan de Bezoekers, om de Reliquien en de Beelden, en inzonderheid de geenen daar het volk 't meest na toe liep, zorgvuldiglijk t'examinieren. De Doctor London deed zijn Meeſter daar groote diensten in. Hy ontbood aan hem van Raiding, dat deze plaats het magazijn van de voornaamste Reliquien des Koningrijks was: dat men 'er een Engel met een vleugel zag, die, volgens het zeggen der Monniken van de plaats, daar het yzer van de lancie gebracht had, waar mede Jesus Christus doorsteeken wierd. Hy maakte vervolgens een lange inventaris der andere Reliquien van die plaats, en voegde 'er by, dat hy noch vier andere vellen papiers zou hebben kunnen vullen,

1537.

Der Monniken ongeregeldheden worden ruchtbaar gemaakt.

Gelijk ook hun superstition en bedriegeryen.

1537. alleenlijk met de naamen der geener die hy niet opgetekend had. Hy schreef van eenige andere plaatsen, dat hy deze vergaapmiddelen van een superstieueze menigte over al had doen afwerpen. Johannes Apricius schrijvende van S. Edmond-Roy, ontbood, dat hy daar ettelijken der koolen gevonden had, op de welken S. Laurens gebraden had geweest; eenige nagelsnipperingen van S. Edmonds teenen; 't pennemes van S. Thomas van Kantelberg; de laarzen van den zelve Heilig; en stukken genoeg van het waare Kruis om 'er een heel groot kruis af te maaken. Men vond' er ook Reliquien tegens de regen, en tegens de kwaade kruiden. Maar dewijl het getal dezer Reliquien byna oneindig was, zouden wy al te veel tijds verliezen met 'er meer af te spreken. Alleenlijk, om te toonen hoe veel het volk die achtte; zullen wy aanmerken, dat de Monniken van Westkrea toenmaals een stuk van een van St. Andries vingers, hoewel maar in een once zilvers beslagen, voor 400 guidens verpand hadden. Maar de Bezoekers, die 'er zo veel werks niet af maakten als de Monniken, oordeelden 't niet raadsaam, toen zy dit Klooster vernietigden, deze Reliquie te lossen.

1538.

Beelden
openbaarlijk
gebroken.

Wat de Beelden belangt, men bracht 'er eenigen te Londen, daar men ze aan stukken brak op S. Paulus markt, in 't gezicht van 't volk, 't geen aldus getuige was van de guiteryen der Monniken. Onder dezen was het vermaard Kruisbeeld van Boxley, in de Provincie van Kent, gemeenlijk het *Beeld der genade* geheeten, waar na de godvruchtigen dikwils bedevaarten deden, ter oorzaak dat zy het bywijlen zich zagen buigen, en ophéffen, beeven, of het hoofd, de handen, en de voeten verroeren, d'oogen verdraayen, de lippen beweegen, of de winkbraauwen fronsen. Deze dingen gingen by de gemeene lieden voor uitwerkingen van een gantsch godlijke kracht. Door dit Kruisbeeld deed men het volk voor een gedeelte zien, hoe zeer het zich had laten verleiden; want men toonde in het lichaam de raderen, die de gemelde beweegingen bestierden. Hilsey, Bisschop van Rochester, deed een Sermoen over dit onderwerp, en beval vervolgens, dat men het Crucifix in stukken zou breeken. Men bemerkte ter zelve tijd een andere snoode guitery der Monniken van Hales, Klooster der Provincie van Gloucester. Zy hadden in hun Kerk een enghalsde fles, waar in zy zeiden dat bloed van onzen Zaligmaaker beslooten was. Bywijlen zagen de Pelgrims dit bloed; maar bywijlen zagen zy het gantsch niet: en als dan verklaarde hen
een

een Monnik, dat ze ongetwijfeld in doodzonde, en dienvolgens onwaardig waren om het dierbaar bloed des Zaligmaakers te zien. De Pelgrims na deze verklaring zelden feilende alles t'offeren t'geen zy hadden, om zich het gezicht van deze Reliquie waardig te maaken, vertoonde eindelijk een Monnik, die achter het altaar verborgen was, hende zelve, met des fles om te keeren. Want deze fles had twee zyden: aan d'een was het glas dik, en aan d'andere helder en doorschijnend; invoegen dat, als zy geld van een Pelgrim wilden trekken, zy hem de duistere zijde lieten zien: maar als hy door geschenken de gunst van dit gezicht verdiend had, keerde men terstond de fles om, en hier na ging de Pelgrim weér heen; zeer wel voldaan over zijn reis, en gantsch getroost wegens zijn onkosten. Men bevond eindelijk, dat de Monniken deze fles met bloed van endvogels vulden, 't geen zy alle weeken vernieuwden.

Men deed ook uit het Prinsdom van Walles een groot hout beeld brengen, *Darvel Gatheren* geheeten. Ellice Price, Commissaris, genoemd tot het bezoek des Bisdoms van S. Asaph, had wegens dit beeld overgeschreeven, dat het volk des landts 'er afgrijselijk mee ingenomen was. Een groote menigte van lieden trok derwaarts in pelgrimazie; en daags voor den dag dat deze brief afgang, had men 'er zes of zeven honderd Pelgrims gezien, waar van d'eenen vee offerden, zelfs heele ossen, en d'anderen geld. De meesten maakten zich vroed, dat zy door deze gaaven hun zielen van de pijnen der Hellen zouden bevrijden. 't Hout van dit beeld diende om den Vader Forest, Observatijn, te verbranden. Te Worcester was ook een groot en vermaard beeld van de Maagd; maar als men 't ontbloor had van eenige hoofddoeken en klederen, die het bedekten, vond men, dat het het beeld van een Bisschop was.

Ziet het boek, geheeten d'Engelsche Pelgrim.

Barlow, Bisschop van S. David; schreef verscheidene maalen aan 't Hof: dat zijn geheele Bisdome in een doodelijke superstitie gedompeld was: dat de Priesters en de Monniken, even onwetende en even godloos, zich tot een schrikkelijke afgodery overgaven: dat zy het volk op een zichtbaare manier bedroogen; en dat hy 'er zo haast als men 't maar begeerde, goede blijken af zou geeven: dat de grootste godvruchtigheid zijns Bisdoms een beeld van de Maagd was, met een waskaars in de hand: dat, volgens d'overlevering der lieden van de plaats, deze waskaars negen volle jaaren gebrand had; maar dat een rampzalige een valschen eed voor het Beeld gedaan heb-

1538.

hebbende, de kaars van zich zelve was uitgegaan : dat dit Beeld een menigte van Pelgrims, en veele rijke geschenken, na zich trok; en dat men het in zeer groote eerbiedigheid hield. Barlow voegde 'er by, dat de bewoonders der omleggende plaatsen van zijn Hoofdkerk zodanig met zekere superstitien ingenomen waren, dat hy wanhoopte van hen die te doen verzaaken: dat hy derhalven den Koning bad, zijn Stoel te Kaermarden over te brengen. Hy gaf verscheidene redenen, om dit verzoek t'onderschraagen, en herhaalde het zelfs in verscheidene brieven, doch zonder gevolg.

Hier na deed men te Londen brengen zeer kostelijke kassen van de Maagd; onder anderen die van Walsingham, Ipswich, Wolwich, en Islinton; en Kromwel liet ze verbranden.

Kas van Thomas Bekket in stukken gebroken.
(a) S. Thomas van Kantelberg.

In deze algemeene verwoesting der Beelden en Reliquien vergat men de kas van Thomas (a) Bekket niet, de rijkste van Engeland. Deze Man door Hendrik de tweede tot het Aardtsbisdrom van Kantelberg verheven zijnde, verwekte dien Vorst groote moeyelijkheden; stellende zich tegens zijn gezag, en trachtende dat van de Paus te bevestigen. Men deed hemeens tekenen eenige artikelen, welke de macht der Pausen bepaalden, en die der Koningen herstelden. Maar 't leed niet lang, of hy had berouw van deze eenige daad van getrouwheid, welke hy sedert zijn verheffing tot de waardigheid van Aardtsbischop gedaan had. Vervolgens ging hy zich in d'armen des Paus werpen, van wien hy ontvangen wierd als een Belijder, vervolgd om het wezendlijkste punt der Roomsche leere. Terstond wierd de Koning van Engeland in den ban gedaan; en zag zijn Staaten in 't verbod gesteld: maar door de zorgen des Konings van Vrankrijk verzoende Hendrik zich met Thomas Bekket; invoegen dat het verbod afgelicht wierd. Ondertusschen was deze wargeest niet zo haast weer te Kantelberg gekomen, of hy verwekte nieuwe beroerten; en vergramd over dat gedurende zijn afwezen d'Aardtsbischop van Jork en eenige Bisschoppen des Konings Zoon gekroond hadden, besloot hy hen door de Kerkelijke tucht daar over te straffen. Hendrik, die in Normandyen was, zei zo hy goede Onderzaaten had, dat een diergelyke Priester hem zo veel ongenugten niet veroorzaaken zou. Op deze woorden toogen eenige yverige of gediensstige Hovelingen over de zee, en vermoordden den

den Aardtsbiffchop: maar de Koning betaalde hun yver zeer duur; zijnde genoodzaakt een fchrikkelijke boete te doen, tot uitwiffching van deze misdaad. Aan d'andere kant feilden de Monniken niet, volgens hun gewoonlijke liften, verfeidene mirakelen toe te fchrijven aan het bloed van deze gepretendeerde Martelaar. Thomas Bekket wierd vervolgens gecanonifeerd, onder de naam van S. Thomas van Kantelberg; en gelijk hy zijn leven verlooren had door het gezag der Paulen te verdedigen, verhefte men hem te Romem boven de Heiligen der eerfte Kerk, en boven d'Apostelen. Drie geheele eeuwen hebben hem aangemerkt als een der doorluchtigfte Heiligen, die in den Hemel waren: maar om wel t'oordeelen van d'eerbidigheid, welke de volkeren hem toedroegen, hoeft men maar t'examinieren de rekeningen der gaaven, die zy aan de voornaamfte Altaaren der Kerk van Kantelberg deden. 't Eerft dezer Altaaren was gewyd aan onzen Zaligmaaker; 't tweede aan de Heilige Maagd; en het derde aan Thomas Bekket. In een jaar gaf men aan het Altaar van Jesus Christus 31 guldens; aan dat van de Heilige Maagd 633 guldens; maar dat van S. Thomas had 8326 guldens. 't Jaar daar aan was de deeling noch ongelijker; want Jesus Christus had niet een stuiver; de Maagd 41 guldens; en de Heilig had 'er 9543.

De volkeren aldus met S. Thomas van Kantelberg ingenomen zijnde, was zijn Kas wel haast van een ongelooftelijke waardy. Lodewijk de VII. Koning van Vrankrijk, had de godvruchtigheid van een pelgrimazie derwaarts te doen, en offerde een kostelijke fteen, de fchoonfte geacht dietoen ter tijd in Europa was. En zekerlijk, 't Hof van Romem vernogde zich niet met Bekket een dag in den Almanak gegeven te hebben: het befloot, hem noch meer eers te doen, wilstende dezen yverigen Martelaar van de Paulelijke macht, en van de Privilegien der Kerk, zo hoog verheffen als 't haar mogelijk was. Aldus wierd de dag van de verheffing zijns ligchaams, dat's te zeggen de 7. July, met roode letters getekend. Daarenboven verordende men, dat'er alle vijftig jaaren een Jubeltijd van vijftien dagen zou wezen, welke aanvang zou neemen daags voor zijn Feestdag, des middags, en gedurende de welke alle de geenen, die zijn Kas bezochten, aflaat van hun zonden zouden hebben. Dit blijkt uit het Boek van de zelde Jubeltijd, die federt zijn overbrenging gehouden wierd, dat's te zeggen in den jaare 1420. wanneer'er byna honderd duizend pelgrims by zijn graf kwamen. 't Was aldus, dat de

1538:

*Ziet Son-
mer, in zijn
Oudbeden
van Kantel-
berg.*

bewaarders van zijn Reliquien ongelooftelijke rijkdommen derwaarts wisten te trekken. Maar het was ook deze betrachting, en de gedachtenis der trouwloosheden van Thomas, welke Hendrik deden besluiten om hem van zijn schatten, en van der rang die Romen hem in den Almanak gegeven had, te berooven. Men ontdekte op dit oogenblik, dat zijn gewaand hoofd een valsch hoofd, en het rechte by het overige van zijn ligchaam was. Zijn Kas wierd dan gebroken, en weg gedraagen. 't Goud alleen, 't geen de zelve omringde, vulde twe kisten, welken acht zeer sterke mannen kwalijk uit de Kerk konden draagen. Vervolgens verbrandde men zijn beenderen, gelijk eenige Auteurs geschreeven hebben, en het Roomsche Hof geloofst: maar anderen zeggen, dat ze zodanig verward waren met die van verscheidene gebuurige lijken, dat 'er niet minder als een mirakel geweest moest hebben om ze te kennen. De naam van S. Thomas van Kantelberg wierd ook uit den Almanak gedaan, en de dienst van zijn dag uit alle de Geryboeken. Zodanig was in Engeland het eind van de superstitieuse diensten der Beelden en Reliquien.

*Nieuwe Ar-
tijkelen der
Religie in 't
licht gegee-
ven.*

De Koning ziende in deze tijd, dat men niet zeer wel voldaan was over d'Artijkelen der Religie, welken hy in 't voorgaande jaar had doen gemeen maaken, besloot de geesten wat te verzachten. Ten dezen einde vergaderde hy zijn Geestelijkheid, en deed, na verscheidene beraadingsen, een verklaring van de voornaamste punten der Religie drukken. Deze verklaring was getekend van negentien Bisschoppen, acht Aardtsdiakenen, en zeventien Doctoren in de Godgeleerdheid of de Rechten, en verklaarde het Symbolum der Apostelen, de leere der Zeven Sakramenten, de Tien Geboden, 't Gebed des Heeren, d'Engelsche Groetenis, en de leerstukken van de Rechtvaardigmaaking en 't Vagevuur. Maar gelijk men weinig tijds daar na dit werk in beter staat stelde, zullen wy 'er tegenwoordig niets af zeggen.

Zo haast als Hendriks beleid te Romen bekend was geworden, schilderden vergiftige pennen hem niet zeer swarte verwen. Men gaf hem de haatelijke naamen van snoode tiran, en heiligschender. Men zei: dat hy den Hemel en den Heiligen den oorlog aandeed: dat hy door een godlooze stoutheid, die by de heidenen niet verdraagen geworden zou zyn, zelfs niet tegens de geringste ligchaamen, de heilige graven geschonden had: dat zijn wreedheid tot d'uiteerste top gesteigerd was; hebbende, onder een dekmantel van misdaden

den van Staat, eerwaardige Monniken en goede Priesters onmenschelijker wijze doen sterven: dat een afgrijselijke gierigheid en begeerlijkheid hem een ongehoorde heiligschending hadden doen begaan; dat hy alle de rijkdommen, welken de godvruchtigheid van verscheidene eeuwen aan Godts en zijner Heiligen eer had gewyd, geroofd en ingeslikt had. Men vergat niets, tgeen hem aan de nakomelingen vervloekelijk kon maaken, als den haatlijkste der Tirannen. Men vergeleek hem by de vervloekste gedrochten; by Pharao, by Nabuchodonofor, by Belsazar, by Nero, by Domitianus, by Diocletianus, en voornaamelijk by Julianus. Men vond in hem alle de merktekenen van dezen Apostaat; en men zou 'er een naauwkeurige vergelijking af gemaakt hebben, indien men Hendrik niet van snooder leven geacht had, als den ander had geweest. Voor het overige, men geloofde in hen alle beiden te vinden groote verlichtingen, de zelve afval, de zelve dekmantel van hervorming, en verscheidene andere gelijkheden. Alle dagen wierden te Romem diergelijke dingen gedrukt. De nieuwigheden, welken men daar uit Engeland stuurde, hielden byna altemaal aan Polus, wiens stijl men zelfs kende in eenige gedrukte stukken. Hendrik was 'er tot raazens toe over vertoornd, en gevoelde nooit van zijn leven een zo geweldigen haat, als de geene was welke 't beleid van Polus hem inboezemde. Dit was de rechte oorspronk der strengheid, waar mede hy de Bloedverwanten van dezen Prelaat handelde.

Maar de gramfchap des Paus vernoegde zich niet met schelden en lasteren. Hy wierp eindelijk de Kerkelijke blikfemen tegens hem uit, daar hy Hendrik drie jaaren te vooren mee bedreigd had. 't Vonnis der afzetting van dezen Vorst is in het Bulboek van Cherubin. Ondertusschen gelijk 'er perfoonen zijn, genoeg verblind, of wel genoeg voorkomen, om zaaken, die aan al de wereld bekend zijn, te loogchenen, zal men 't in onze Verzameling vinden; en ziet 'er hier een extract af.

De Paus zei dan: („) Dat hy, als Stadhouder van God hier „ beneden, en gesteld over de Volkeren en de Koningrijken, om, „ volgens de woorden van Jeremias, uit te rooijen en te verdel- „ gen, zich gehouden vœlde toevlucht te neemen tot de straffen; „ dewijl de wegen van zoetheid gantsch geen werking voortbrach- „ ten. Hier na haalde hy op, dat Hendrik, een Vorst die de Bescher- „ mer des geloofs geweest had, hebbende dit geloof verlaaten;

Bulle des
Paus tegens
Hendrik.

1538.

„ zijn wettige Gemalin verjaagd , zelfs tegens de verbiedingen
 „ van de Heilige Stoel ; eene Anna van Boelangehecten in haar
 „ plaats genomen ; verscheidene gevaarlijke en godlooze ordon-
 „ nantien gemaakt ; onderstaan den Paus van Romen de hoeda-
 „ nigheid van Opperhoofd der Kerk te beneemen ; dezen tijtel
 „ zich zelve aangemaatigd ; zijn Onderzaaten gedwongen , op
 „ straf van de dood , hem die te geeven ; en den Bisschop van Ro-
 „ chester , die zich tegens deze Ketteryen stelde , doen sterven ;
 „ zich de Koninglijke macht onwaardig gemaakt had , en geval-
 „ len was in de verharding van Pharao , zonder geraakt te zijn
 „ door de liefdaadige vermaaning van Klement de VII. *De*
 „ *Paus voegde 'er by* , dat alle deze misdadaen bewaarheid zijnde ,
 „ hy het beleid des Apostels , ten opzichte van de Toveraar Eli-
 „ mas , navolgde , en toevlucht nam tot de censuren der heilige
 „ Kerk , om Hendrik te straffen : dat hy aldus , met het goed-
 „ vinden der Kardinaalen , op nieuws dezen Vorst en alle zijn
 „ begunstigers vermaande , weder te keeren van hun dwaalingen ,
 „ hun onrechtvaardige wetten te vernietigen , en 'er d'uitvoe-
 „ ringen af te sluiten : dat , zo zy 't niet en deden , hy hen in den
 „ ban deed , en hen beroofde , hem van zijn Koninkrijk , en hen
 „ van hun goederen : belastende den Koning , in persoon , of door
 „ een gelastigde , ten laatsten binnen drie maanden te Romen te
 „ verschijnen , en zijn Medeplichters en Aanhangers , zich bin-
 „ nen seltig dagen daart te vervoegen , op straf der swaarste cen-
 „ suren . Spreekende daarenboven uit , dat , zo de Koning en
 „ zijn Medeplichters niet binnen de bestemde tijd verscheenen ,
 „ zy vervallen waren , hy van zijn Koninkrijk , en zy van alle
 „ hun goederen : dat de Christelijke begraaving , als zy kwamen
 „ te sterven , hen rond uit geweigerd zou worden : dat van die
 „ tijd af het gantsche Koninkrijk onder 't verbod zou wezen : dat
 „ hy de zelve straffen uitstreckte over alle de kinderen van Hen-
 „ drik en Anna , en over alle de kinderen zijner Medeplichters ,
 „ hoewel noch jong van jaaren ; verklaarende hen onbekwaam
 „ om eenig ampt of eenige waardigheid te bekleeden . Dit ge-
 „ zegt zijnde , ontsloeg de Paus in dat geval Hendriks Onder-
 „ zaaten , en de Vassaalen zijner Aanhangers , van alle eeden en
 „ verbintenissen ; verbiedende , dat men hen erkende , hem voor
 „ Vorst , en hen voor Heeren . Hy verklaarde hen eerloos , en
 „ onbekwaam om testament te maaken , of getuigenis te geeven .

Ver-

„ Vervolgens verbood hy aan alle andere perſoonen, op ſtraf van de
 „ ban, eenige correſpondentie met hen te hebben, 't zy ter zaake
 „ van koophandel, of om wat andere reden het zoude mogen wezen:
 „ en in dit oogmerk vernietigde hy alle hun contracten, en gaf den
 „ eerſtkomende de dingen, waar mede men met hen zou handelen.
 „ Daarenboven beval hy aan alle de Geſtellingen, uit Engeland te
 „ vertrekken, vijf dagen na dat de termijn, aan Hendrik gegeven,
 „ verſtreen zou wezen; en maar zo veel Priesters in het land te
 „ laaten, als 'er van nooden zouden zijn, om de kinderen te doo-
 „ pen, en de Sakramenten te bedienen aan de perſoonen die met be-
 „ rouw van hun zonden ſtierven: dit alles op ſtraf van de ban, en be-
 „ rooving hunner goederen.
 „ Hy belaſte vervolgens den Adel, en in 't algemeen allen den
 „ Onderzaaten van dezen Vorſt, de wapenen tegens hem op te vatten,
 „ en hem uit zijn Koningrijk te verdrijven; verbiedende hen, zich
 „ voor hem te verklaren, of hem eenige byſtand te geeven.
 „ Hy ontſloeg ook d'andere Vorſten van de verbonden, met hem
 „ gemaakt, of noch te maaken. Hy beſwoer zeer ernſtelijk den Kei-
 „ zer, en alle de Katholieke Vorſten, op de gemelde ſtraffen, geeni-
 „ gen handel meer met hem t'onderhouden; en in geval zy anders dee-
 „ den, ſtelde hy hun Staaten van gelijken onder 't verbod. Hy be-
 „ val zelfs aan alle de Vorſten, en aan alle de Krijgſlieden, uit kracht
 „ van de heilige gehoorzaamheid welke men aan Jeſus Chriſtus Stad-
 „ houder ſchuldig is, dezen Vorſt te beoorlogen, om hem weer in
 „ zijn plicht te doen treden; alle zijn goederen, gelijk ook alle de
 „ goederen zijner Aanhangers, waar zy die ook kwamen aan te tref-
 „ fen, verbeurd; en hen zelve ſlaaven te maaken.
 „ Hy gaf daarenboven een order aan de Biſſchoppen, dat zy drie
 „ dagen na het verſtrijken van de tijd dit vonnis den volke zouden
 „ hebben aan te kondigen, in alle de Kerken, volgens de gewoonlijke
 „ ceremonien, met brandende kaarſen, en in een woord, op de plech-
 „ tigſte wijs die men zou kunnen verzinnen. Hy ſprak ook de zel-
 „ ve ſtraffen uit over alle de geenen, die zich tegens d'uitvoering van
 „ dit vonnis zouden ſtellen; beveelende, dat men het zou aanplakken in
 „ deſteden Romen, Doornik, en Duinkerken, op dat Hendrik en
 „ zijn Begunſtigers 'er kennis at hadden: 't geen 'er een genoegſaame
 „ aankondiging af zou wezen. Eindelijk verklaarde de Paus, dat wie
 „ zich kwam te ſtellen tegens d'uitvoering van dit vonnis, of trachtte

1538. „des zelfs kracht te verminderen, de gramschap Godts, en die der
„Heilige Apostelen S. Petrus en S. Paulus, over zich zou haalen.

Maar vermits de behendige Paus bespeurd had, dat d'andere Vor-
sten Hendriks afzetting als een gevaarlijk voorbeeld aanmerkten,
schortte hy 'er d'uitvoering lange tijd afop. Eindelijk, bericht zijnde,
dat de meeste Kloosters in de Staaten van dezen Vorst vernietigd
waren, en dat men 'er de beenderen van S. Thomas van Kantelberg
verbrand had, hoewel d'Engelsche Auteurs het tegendeel zeggen,
was hy 'er zo geweldig over vertoornd, dat hy den bliksem uitwierp,
in de hoop van Hendrik op zijn Troon te verwaggelen. 't Nieuw
vonnis, 't geen hy gaf, om het eerste te doen uitvoeren, behelsde:

*d' Andere
Bulle word
hier in 't
lang ver-
haald.*

„Dat, gelijk de Zaligmaaker medelijden had gehad met S. Petrus, de
„Navolgers van S. Petrus dit groot voorbeeld van barmhertigheid
„moesten navolgen: dat hy derhalven, hoewel hy ter oorzaak van
„Hendriks misdaden een vonnis tegens hem geveld had, d'uitvoe-
„ring daar af echter had opgeschort, op 't verzoek van verscheidene
„Vorsten, welke hem vertoond hadden, dat Hendrik mogelijk door
„de zachte wegen en de minlijkheid gewonnen zou worden: dat hy,
„voor zo veel hem belangde, lichtelijk een zaak geloofd had, daar
„hy uit al zijn hert na wenschte: maar dat eindelijk deze hoop t'een-
„maal verdweenen ziende, en bemerkende dat Hendrik zich hoe
„langer hoe meer verhardde; dat hy zijn onheilige handen over de
„Beelden der Heiligen, en over der zelve rijkdommen, uitgestrekt
„had; dat hy S. Thomas van Kantelberg had doen opgraaven; de-
„zen Heiligen Bisschop zijn proces gemaakt; zijn ligchaam om mis-
„daad van gekwetste Majesteit ten vuure gedoemd; alle de rijkdom-
„men, die aan zijn kasgegeeven waren, geroofd; d'Abdy van S.
„Augustinus in de Stad Kantelberg vernietigd; de Monniken uit dit
„Klooster gezet; wilde beesten in hun plaats gesteld; en zelve de
„neigingen van een beest aangenomen: dat, ziende alle deze din-
„gen, hy d'opschorting wegnam, en verordende, dat zijn Bulle af-
„gekondigd, en uitgevoerd zou worden; verklaarende, dat het hier
„toe genoeg zou zijn, dat ze aangeplakt ware te Dieppe of te Bolonjen
„in Vrankrijk, te S. Andries of te (a) Kalliftron in Schotland, en
„te Tuam of t'Artifert in Ierland. Dit is van den 17. December
„1538.

*(a) Kallif-
strom, een
plaats van
Schotland,
Frontier
van Enge-
land.*

De geenen, die deze twe vonnissen zullen leezen, zullen 'er nood-
zaakelijk uit besluiten, dat, zo de Paus d'onfeilbaare en d'algemeene
Harder

Harder der Kerk is, en zo alde wereld hem moet gelooven, hy een volkomene macht over alle de Koningen heeft, en de strengste censuren tegens hen gebruiken kan. En gelijk de misdaden, daar Hendrik mee beschuldigd was, daadelijke en bewaarheide zaaken geweest hebben, voor zo veel de daad betreft, volgt daar uit; of dat de Paus bekleed is met de macht van de Koningen af te zetten, of dat hy niet onfeilbaar is; dewijl Paulus de III. zich deze macht heeft toegeëigend, en dat, zo hy ze zich onrechtvaardiglijk toegeëigend heeft, hy schuldig is aan een leugen, en een valsche leere geleerd heeft: 't geen met d'onfeilbaarheid niet te samen kan gaan. Om deze materie aan te dringen, de gronden van Hendriks afzetting bewaarheide zaaken zijnde, moet het vonnis, 't geen Paulus de III. tegens hem gaf, een zeer rechtvaardig vonnis geweest hebben. Alle de geenen, die de Roomsche Stoel voor een onfeilbaare Stoel erkenden, hebben deze Bulle moeten gehoorzaamen: en de Rebellien, welken men onder de Regering van Hendrik de VIII. en onder die zijner Kinderen gezien heeft, door dit vonnis ondersteund zijnde, rechtvaardigt het dezelve noodzaakelijk; of d'onfeilbaarheid van de Roomsche Stoel valt ter aarde. 't Geen men tot de verweering van Paulus de III. kan zeggen, is dat, hoewel hy zijn blikfemen verder voortgestuwd heeft, als zijn Voorzaaten noch ooit hadden gedaan, hy goede waarburgen had van 't geen hy deed; hebbende de Pausen sedert 500 jaaren zich de macht van de Keizers en Koningen af te zetten aangematigd, en zelfs zich 'er ook dikwils genoeg af gediend. De gelchaphenheid der zaaken van onze tijd heeft my deze overdenking ontrukkt, in de welke men ziet, dat alle de geenen, welke d'onfeilbaarheid des Paus gelooven, noodzaakelijk gelooven, dat hy de ketterische Koningen kan afzetten. Want de gewoonlijke onderscheiding des Paus, aangemerkt als Leeraar, of als Opperhoofd van de Kerk, heeft hier gantsch geen plaats; dewijl, toen Paulus de III. Hendrik in den bandeed, hy het zichtbaarlijk *ex Cathedra* deed, gelijk men spreekt, dat's te zeggen in de hoedanigheid van Harder, weidende zijn kudde, en d'onnutte of verdurvene leden afsnijdende.

Paulus stuwde zijn gramschap en wraakzucht noch verder voort. Hy trachtte de Christene Vorsten tegens Hendrik op te maaken, en inzonderheid den Koning van Vrankrijk, en den Koning van Schotland. Hy aanbood zelfs dezen laatste geheel Engeland; verklaarende hem, dat Hendrik een Ketter was, een Scheurmaaker, schul-

Ziet Lesley's
Historie van
Schotland.

dig

1538. dig aan overspel in d'oogen van al de wereld, een moorder van zeer veel onnozelen, wederspannig tegens den Pauszjn Heer, en schuldig aan gekwetste Majesteit, en om deze mildaaden rechtvaardiglijk afgezet.

De wond wierd toen dan ongeneezelijk; en men geloofde te Romen, dat 'er zo veel te verdienen was met Hendrik te beoorlogen, als dien tegens de Turken te voeren. Polus zelve schreef in zijn boek, dat d'eerste dezer daaden veel verdienender was, als de tweede.

De blikfemen van 't Vatikaan echter in die tijd een gedeelte van hun kracht verlooren hebbende, deden ze zeer weinig werkings; 't en zy dat ze Hendrik mogelijk uitsteekend verbitterden tegens alle zijn Onderzaaten, welken hy achterdocht van heimelijk verstand met Polus.

De Geestelijkheid van Engeland verklaart zich tegens den Paus.

Zo haast als hy het vonnis van zijn afzetting zag, deed hy zich van alle zijn Bisschoppen een schriftelijke verklaring geeven, in de welke, na het aangematigd gezag der Pausen verworpen te hebben, om de redenen die wy hier voor hebben verhaald, zy beslooten, dat men het volk moest leeren, dat Jesus Christus aan zijn Apostelen, en aan hun navolgers, uitdrukkelijk verbooden had, de macht van 't swaard, of 't gezag der Koningen, zich aan te maatigen; en dat, zo de Bisschop van Romen, of eenige andere Bisschop, zich deze macht gaf, hy een tiran was, en een geweldenaar, die het Rijk van Jesus Christus trachtte om ver te werpen. Negentien Bisschoppen, want daar waren 'er toen geen meer in het Koningrijk, tekenden deze verklaring, mitsgaders vijf-en twintig Doctoren. Dit moet geweest hebben kort voor de maand May van den jaare 1538. De reden 'er af is, dat Eduard Fox, Bisschop van Hereford, wiens tekening men in dit stuk had, op den 8. van die maand kwam te sterven. Wyders, de Koning vergaderde by deze gelegenheid de Geestelijkheid niet volgens de gewoonlijke formaliteiten; want, behalven dat 'er de Boeken niets afzeggen, hebben wy 'er een bewijs van; dat is dat, zo deze verklaring in de Vergadering der Geestelijkheid gemaakt had geweest, Kromwel die voor alle d'andere Gedeputeerden getkend zou hebben, daar hy ze in tegendeel nu gantsch niet getkend heeft. 't Staat derhalven te gelooven, dat de Koning de Geestelijkheid op bloote gezegelde brieven deed vergaderen; of dat, volgens 't geen alreeds gebruikt had geweest, men de verklaring te Londen opitelde, en ze vervolgens ieder Bisschop in zijn Bildom deed tekenen.

Wy

Wy hebben hier over noch een origineel stuk, alleenlijk van acht Biffchoppen getekend; welke, na mijn gevoelen, de geenen waren, die men toen in de gebuurschap, of in de Stad Londen vond. Hun voorneemen was, te toonen dat de last, door onzen Zaligmaaker aan de Geestelijken gegeven, hen bloote Dienaars des Euangeliums maakt, om de volkeren t'onderwijzen in de zuiverheid der leere: dat daarentegen verscheidene plaatsen der Schriftuur t'gezag der Vorsten over alle hun Onderzaaten, zo Priesters, Biffchoppen, als anderen, klaarlijk bevestigen: dat de macht der Biffchoppen en Priesters zich uitstrekt tot de zorg der zielen, tot de bediening der Sakramenten, en tot de verklaring van Godts woord: dat alle de Christene Vorsten zich aan dit woord Godts onderworpen erkenden; maar dat, als de Priesters, of de Biffchoppen, in d'oeffening hunner ampten laauw en slap worden, het deplicht der Christene Vorsten is hen de bedieningen daar af beter te doen waarneemen. Gelijk deze verklaring onder anderen getekend is van Hilsey, Biffchop van Rochester, moet ze gemaakt geweest zijn na het jaar 1530. in het welk hy gewyd wierd; en gelijk men 'er ten anderen de tekeningen van Schaxton en Latimer in ziet, moet ze gemaakt zijn voor het jaar 1539. dewijl zy zich alstoen van hun Bisddommen ontsloegen. Ik geloof voor my, dat ze getekend wierd ter zelve tijd als d'eerste, en zulks om de volgende reden. Men deed te Romen zeer beleedigende geruchten voor Hendrik loopen: dat hy de Geestelijke ampten t'eenemaal vernietigd had: dat hy loogchende, dat het gezag der Geestelijken van godlijk recht was: dat hy het zelve gantsch en al onder de wereldlijke macht, deed staan: en dat hy pretendeerde, dat het zonder zijn Commissie geenige krasht had. De Koning willende dan de laster te schande maaken, besloot zich te verklaaren over den aart en d'uittrekking der geestelijke en der wereldlijke macht. En zekerlijk, hy nam hier in een zo rechtmaatige middelweg, dat ze deze geruchten ongetwijfeld stutten moest. Maar ik heb niet kunnen te weeten komen, of men van deze verklaring eenig openbaar gebruik maakte.

't Was ook in de zelve tijd, dat 1500 exemplaren van de Bijbel, in 't Engelsch overgezet, en gedrukt door Grafion, op zijn eigene kosten, in 't licht kwamen. Deze Bijbel wierd Hendrik aangeboden doorden Vikaris Generaal, die van hem verkreeg, dat allerhande perfoonen ze zouden mogen leezen, zonder daar over ontruff of

1538.

Ziet onze
Verzameling,
No. 67.

Ziet de Byvoegingen
aan het end
van dit
Deel.

De Bijbel in
't Engelsch
gedrukt.

1538.

*Deze brief
is van den
13 Augu-
stus.*

gemoeid te worden. Kranmer, uitsteekend voldaan over zodanig een trêc, bedankte'er den Vicegerent voor, met groote tekenen van yver, en schreef aan hem onder andere dingen: *dat hy eindelyk de vreugde had van den grooten dageener gelukkige Reformatie te zien, welke alreeds in Engeland begon te verschynen, dewyl het licht van Godts woord daar lichtte, zonder door wolken verduisterd te zijn.* Men had in 't eerst deze overzetting na Parijs gezonden; wordende de werklieden van Engeland niet bekwaam genoeg geacht tot een zo gewichtig werk. De zorg van deze druk wierd Bonner aanbevolen; die Hendriks Gezant aan het Fransche Hof was, en dien Kromwel trachtte te voorderen, om hem tegens Gardiner te stellen. François de I. stond toe, dat men dit groot werk te Parijs drukte; en de druk was alreeds zeer ver voortgezet, zijnde het boek *in Folio*: maar op de klachten der Geestelijkheid van dat land wierd ze gestaakt, en het meeste gedeelte der exemplaren aangetast, en opentlijk verbrand. Naauwelijks kon men 'er eenigen bergen, welken men, met de formen en de werklieden, na Londen stuurde. De druk voleindigd zijnde, verkondigde Kromwel, door des Konings last, een bevel:

*Nieuw bevel
des Konings.
Ziet onze
Verzame-
ling, No. 68.*

„ Dat alle de Geestelijken een dezer Bijbels in hun Kerken zouden
„ hebben: dat zy een iegelijk toe zouden laten die te leezen: dat zy
„ zelfs allé hun Parochiebroeders daar toe zouden opwekken, met
„ hen de Schriftuur te verbeelden als het leevendig woord van de
„ waare God, 't geen alle de Christenen gehouden waren te gelooven
„ en t'omhelzen, zo hun zaligheid hen ter herte ging: dat zy
„ hen zouden besweeren, zich niet te verleren met dispuiten, raakende
„ de zin der swaare plaatsen; en dat zy in tegendeel hen zouden
„ bidden zich daar over te gedraagen aan het oordeel van verlichte
„ en verstandige personen.

Deze order wierd van anderen gevolgd. Men beval aan de Geestelijken, (,) zorg te draagen, dat hun Parochiebroeders d'artijcken des geloofs kenden, en dat zy leerden 't Gebed des Heeren, 't Symbolum der Apostelen, en de Tien Geboden, in 't Engelsch. Men belastte hen, in ieder Kerk, ten minsten eenmaal in drie maanden, te prediken over den aart van het waarachtig Evangelie; 't volk te nodigen tot werken van barmhertigheid en liefde te doen; hen het geloof wel aan te beveelen; en hen te vertoonen, dat ze geen staat moesten maiken op de werken van andere menschen; noch op de kracht der Bedevaarten, der Reliquien, der Beelden,

„den, noch op de herleezing van een Paternoster, dat deze dingen,
 „die men niet en verstond, tot de superstitie, en vervolgens tot d'af-
 „godery, geleidden; en dat deze twe misdaden, meer als eenige
 „andere, Godts gramschap en wraak over zich trokken.

„ Kromwel beval daarenboven, dat men de Beelden, na de welken
 „het volk in devotie ging, om'er offeranden te doen, af zou wer-
 „pen. Hy verbood 't gebruik der kaaffen, die men gewoon was
 „voor deze Beelden t'ontsteeken; en stond niet toe, dat men'er stel-
 „de, als voor het Kruisbeeld, voor het Sakrament, en voor het
 „Graf onzes Zaligmaakers. Hy beval, dat men het volk zou leeren:
 „dat de Beelden het boek der onweetenden waren, en een vertoo-
 „ning welke men hen gaf van het leyen eeniger Gelukzaligen: dat
 „de geenen, die daar een ander gebruik in zochten, de mildaad van
 „afgodery begingen: dat, om een zo gevaarlijk misbruik te voor-
 „komen, de Koning, die alreeds verscheidene Beelden, door de
 „welken men verleid was geworden, had doen afwerpen, voorders
 „alle de geenen zou verdelgen, welke een onderwerp van val en ar-
 „gernis konden wezen. Hy wilde zelfs, dat, zo eenige Geestelij-
 „ken diergelijke verbeeldingen voorheen verheft, of de bedevaarten,
 „welken men derwaarts deed, hadden doen gelden, zy opentlijk hun
 „misdrijf bekennen, en verklaren zouden, dat zy alle deze dingen
 „gezegd hebbende, zonder'er de grond af in de Schriftuur te vin-
 „den, zich hadden laten vervoeren door een algemeene dwaaling,
 „welke winstzuchtige lieden in de Kerk ingevoerd hadden.

„ Men gaf hen ook last om onderzoek te doen na alle de geenen,
 „welke 't leezen van Godts woordt in 't Engelsch zouden beletten,
 „en zich tegens d'uitvoering van des Konings Gebod stellen.

„ Vervolgens beval men hen, Boek te houden van de geestelijke
 „ordonnantien dezès Vorsts, ten einde zy de zelve ten volk, ten
 „minsten vier maalen in 't jaar, konden voorlezen.

„ Men verbood hen, veranderingen te maaken in d'onderhouding
 „der heilige dagen, immers zo zy 'er het verlof niet toe verkree-
 „gen hadden. Men gebood hen, de vigilien der heilige dagen, die
 „afgesneeden waren, nietig te verklaren. Men beval hen voor al,
 „den dienst van S. Thomas van Kantelberg niet meer te leezen. Men
 „schafte af de kniebuiging, welke het volk na het Sermoen, in 't
 „Ave zeggen, gewoon was te doen, om de vergiffenis des Paus te
 „verkrijgen. Eindelijk, gelijk het volk in de processien zo veel

1538

„gebeden aan de Heiligen richtte, dat het geen tijd had om op God
 „te denken, hadden de Geestelijken ook last om hen te leeren, datze
 „veel beter zouden doen met alle die *Ora pro nobis* te laten vaaren,
 „en d'andere gezangen te zingen, welke noodzaakelijker en krach-
 „tiger waren als die.

Deze ordonnantie verwaggelde drie gronden der Religie van die tijd: zy vermaande het gemeene volk tot het leezen van de Bijbel in haar eigene taal: zy vernietigde al den dienst der Beelden: en zy gaf aan ieder Priefter het verlot van alle suffragien der Heiligen te laten vaaren. Zy wierd ook aangemerkt als een doodslag, welke men d'oude Religie toebrecht. Maar d'aanhangers van deze oude Religie wisten zo wel te veinzen, dat zy den Koning gantsch geen reden gaven om ten dezen opzichte over hen te klaagen. Aldus was Hendrik volkomen meester in zijn Staaten: niemand dorst hem ongehoorzaam zijn: hy had de Rebellen weer tot hun plicht gebracht: zijn uitheemsche verbonden stelden hem in een staat om de gramschap des Paus niet te vreezen: en tot toemaat van geluk, verlooren zijn vyanden, die staat gemaakt hadden op de geneigdheid van de Princes Maria tot hun party, al de hoop, toen zy de Koningin Johanna een Zoon aan de Staat zagen geeven. Deze jonge Vorst ontving in den doop den naam van Eduard, en had den Aardtsbisschop van Kantelberg tot een zijner Gevaders. Alle deze zaaken storten de verslagenheid in den geest der geener, die geen Hervorming begeerden, en de blijdschap in het hert der anderen. De laaften hadden alleenlijk de droefheid van te zien, dat de geboorte van de jongē Prins de Moeder 't leven gekost had, welke twee dagen na haar baaren stierf. Gelijk de Koning zijn andere Vrouwen nooit zo zeer bemind had, als hy deze had bemind, ging hem dit verlies ter herte; en zo men eenige Schrijvers geloofst, 't was zijn droefheid die hem verplichtte twee jaaren weduenaar te blijven. Anderen niettemin, welke geloofd hebben, dat hy niet tederheids genoeg had, om zich lange tijd te kwellen over een verlies als dat, hebben niet gefeild de weinige naarstigheit, welke hy aanwendde om weer te trouwen, aan redenen van staatkunde toe te schrijven. Wat 'er afzy, de geboorte van de jonge Prins de hoop der geener, welke staat gemaakt hadden op de komst van Maria tot de Kroon, om ver werpende, namen zy toevlucht tot een blinde believing voor Hendrik.

.Gardiner was van d'eersten in tegens de Monniken te tieren; neemende

Geboorte
van de Prins
Eduard.

Dood van de
Koningin
Johanna.

neemende dikwils in zijn Sermoenen de gelegenheid van den Koning te prijzen over de vernietiging der Kloosters. Van een andere kant had d'Aardtsbiffchop van Jork zich by dezen Vorst hersteld: en ik zie uit de gedenkschriften van die tijd niet, dat hy zich tegens de verwoesting der Kloosters gesteld heeft. Hy schreef alleenlijk aan Kromwel ter zaake des Kloosters van Hexam, en vertoonde hem, dat dit Klooster gedurende de laatste invallen der Schotten een groot getal van personen verzameld hebbende, de Koning, met het zelve te behouden, een eerlijke daad zou doen, en die zelfs ook niet zonder vrucht zou wezen. Hy voegde 'er in dezen brief noch by; dat hy den nieuwen Predikers met alle yver de mond stopte; dat eenigen dezer Predikers dorsten stoffen, dat zy in weinig tijds verlos zouden hebben om oopenlijk te prediken; dat hy in der daad verstaan had, dat d'Aardtsbiffchop van Kantelberg hen vryheid had gegeven om het te doen: maar hy beswoer Kromwel, een zo groot ongeluk te voorkomen. Dit is het alles, 't geen ik noopende dezen Prelaat ontdekt heb.

1538.
Believing der
Aanhangers
van de Paus
voor Hen-
drik.

Ik vind in de Rollen van den jaare 1538. een vergiffenis, ver-
gund aan Stokkesley, Biffchop van Londen, over verscheidene zaa-
ken door het gezag van het Roomsche Hof gedaan, en 'er Bullen af
getrokken te hebben. Dit schijnt vry vreemd; want, indien hy
deze mislag voor de vredebreuk had begaan, vond hy 'er de vergee-
ving af in het algemeen pardon, 't geen de Koning wegens dierge-
lijke fouten aan zijn onderzaaten gaf. Zo Stokkesley nu een byzon-
der wilde hebben, hebben wy reden om verwonderd te wezen, dat
men het niet terstond geregiftreerd heeft. Wat 'er af zy, 'k kan my
lichter vroedmaaken, dat het by des Secretaris achteloosheid toege-
komen is, als dat ik Stokkesley schuldig zou gelooven aan een mis-
drijf, 't geen de Koning toen ter tijd zeer beswaarlijk aan een Biffchop
vergeeven zou hebben.

De believing, welke d'aanhangers van Romen in alle ontmoetingen
voor den Koning hadden, en hun onderwerping aan de willen van
dezen Vorst, deden hem meer na hun raadingen luisteren, als hy se-
dert langetijd had gedaan. Gardiner had onder anderen groot ver-
mogen op hem. Hy was eindelijk te rug gekomen van zijn Gezant-
schap in Vrankrijk, 't geen eenige jaaren geduurd had, en van dat
in Duitschland, daar men hem verdacht van zich heimelijk met den
Keizer en den Paus verzoend te hebben. Men geloofde zelfs, dat hy

1538.

verftand met beide die Hoven hield. De grond van deze gedachte ontftond in de ftad Regensburg, daar Gardiner toen ter tijd was met den Ridder Knevet, dien Hendrik in commiffie by hem gevoegd had.

Een Huisgenoot des Legaats vindende een der Huisgenooten van Knevet, en neemende hem voor een der geenen van Gardiner, dien hy eertijds gekend had, repte iets van deze verzoening. Knevet, van het geval verwittigd, fprak den Italiaan, en hoorde genoeg van hem, om van de waarheid der zaak overtuigd te wezen. Gardiner van zijn kant verneemende wat 'er gezegt was, verbreidde, om de gevolgen van een diergeelijke verklaring te ftutten, dat den Italiaan omgekocht was om hem te bederven. Terftond, gelijk hy zijn klachten daar over deed aan Granvel, Kancelier des Keizers, wierd den Italiaan in de gevangenis gezet. Hendrik, van dit alles verwittigd, geloofde, dat het in der daad een ftreek van Gardiners vyanden was, of vein'de ten minften het daar voor te houden; want hy vervolgde hem te gebruiken. Maar hy deed in verfcheidene gelegentheden een uitfteekende verfmading voor hem blijken, dienende zich meer van hem als een slaaf, dan als een Minister van Staat. Hy was een ongemeen-behendig man, die de gefteltheid en den aart des Konings grondig kende, en die zyn tyd waar wift te neemen, om hem in een zaak te wikkelen.

Hy was de geen, die aan dezen Vorft vertoonde, dat hy, om zich t'eenemaal in veiligheid te ftellen, voor de werkingen welken de Bulle des Paus zou kunnen voortbrengen, 't zy in zijn eigen Koningryk, of in d'uitheemsche landen, maar zijn yver tegens de Ketterers, en voornaamelyk tegens de Sakramentariffen, had te doen blyken. Met dezen naam doopte men alle de geenen, welke de ligchaamelyke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sakrament loogchenden. De Koning, die met deze ligchaamelyke tegenwoordigheid ingenomen was, liet zich lichtelyk daar toe brengen, om eenige ftrafheid over dit punt te betuigen; en te meer, dewyl de Vorften van Duitschland, welker vriendfchap hy ftreelde, altemaal Lutheraanen zijnde, niet geftoord zouden wezen over deze vervolging der Sakramentariffen.

Zijnde aldus voorkomen, omhelfde hy de gelegentheid van zijn afkeer voor deze vyanden van de ligchaamelyke tegenwoordigheid te doen uitbarften. Een Jan Nikolfon geheeten, anders Lambrecht, was in die tijd, wegens misdad van Ketterry, voor den Aardtsbifchop van Kantelberg gebracht. Hy had eertijds Prediker geweest van

Gardiner ruit
den Koning
op tegens de
Sakramenta-
riffen.

van d'Engelsche Maatschappy t'Antwerpen; en hebbende aldaar kennis gemaakt met Tindal en Frith, versterkte hy zich wel haast in de waare Religie, daar Bilney hem d'eerste gronden af gegeven had. Maar de Kancelier Morus den Kooplieden gebooden hebbende zich van hem t'ontflaan, keerde hy weer na Engeland. Zijnde vervolgens in de handen van Warham gevallen, lei men hem eenige Ketteryen te last. Niettemin, de dood des Aardtsbisschops, en de veranderingen die in 't gevolg gebeurden, deeden hem zijn vryheid verkrijgen; waar na hy te Londen school hield. Hebbende hier op zekere dag den Doctor Taylor, naderhand Bisschop van Liokoln, hooren prediken over de wezendlijke tegenwoordigheid, ging hy by hem, en opende zich wegens de redenen, die hem beletteden de zelve te gelooven. Naderhand gaf hy ze hem in schrift, verdeeld in tien artikelen. Taylor deelde ze mede aan de Doctor Barnet, die in 't midden der Lutheranen opgetrokken zijnde, daar niet alleenlijk hun leere, maar ook hun aart, aangenomen had. Hy liet zich voorstaan, dat, zo Lambrechts gevoelens zich in Engeland verbreidde, het de voortgang der Reformatie stutten zou. Zy gingen derhalven beiden na Kranmer, die toen ter tijd in Luthers gevoelens was, hebbende die gezoogen van zijn vriend Osiander. Latimer was ook van deze party. Lambrecht wierd dan voor hen gebracht; en zy trachtten hem te brengen tot te herroepen: maar, door een noodschikkelyk besluit, appelleerde hy aan de Koning.

Gardiner feilde niet de gelegentheid waar te neemen. Hy prentte den Koning in, dat men strengelyk, en met uitbarsting, tegens Lambrecht moest te werk gaan. De Koning, aangehitst door zijn hoogmoed, en door een valsche verbeelding van zijn belangen, besloot, ter zelve tijd zijn verstand en zijn yver te doen uitblinken. Daar wierden brieven na verscheidene plaatsen gestuurd, om de Grooten des Koninkrijks, en de Bisschoppen, te nodigen, dat zy zich by het wijzen van deze zaak wilden laten vinden, 't geen de Koning bywoonen wilde, niet alleenlijk als Vorst, maar ook als Disputant. De groote zaal van Westminster was op de bestemde dag vervuld met Bisschoppen, en andere Geestelijken, met perfoonen van d'eerste rang, met Heeren, met Rechters, met Raadtsheeren van Staat, en met een ongeloofelyke menigte van aanschouwers. Alle de Wachters waren in 't wit gekleed;

en

1538.

Jan Nikolson
vervolgd op
betichting
van Kettery.

1538. en de tafel van de vierschaar was met stof van de zelve koleur bedekt.

Lambrecht voor de balie gebracht zijnde, deed de Doctor Dayes d'opening der zittingen, door een vertoog over de zaak welke men stond te wijzen. Hy zei onder andere dingen, dat deze groote vergadering daar was, niet om artijkelen der Religie in twijffel te hooren trekken; maar om den Koning, dat Opperhoofd der Kerk, de Kettery van Lambrecht te zien wederleggen, en doemen.

Dit gezegt zijnde, beval de Koning den Gevangen, zijn gevoelen noopende het Heilig Avondmaal te verklaren. Lambrecht, eer hy antwoordde, prees de goedheid, welke de Koning had, van zelve de zaaken zijner Onderdaanen te hooren, en verhefte het oordeel en de voorzichtigheid van dezen Vorst. Maar Hendrik hem stoorende, zei hem in 't Latijn, dat hy daar niet en was om zich te hooren prijzen, en dat hy hem derhalven beval, tot de zaak te komen. Deze woorden, uitgesproken met een straffe toon, brachten Lambrecht een weinigje in wanorde. De Koning vraagde hem op nieuws, of het ligchaam van Jesus Christus in het Sakrament was, of niet. Lambrecht antwoordde met de woorden van S. Augustinus, *dat het Sakrament in een zin het ligchaam des Zaligmaakers was, en in een andere zin niet.* Maar Hendrik willende, dat hy stiptelyker sprake, paste hy hem ten antwoord, dat het Sakrament het ligchaam des Zaligmaakers niet en was. De Koning wierp hem tegen de woorden van d'instelling des Avondmaals, *dit is mijn ligchaam*, en beval vervolgens aan den Aardtsbischop van Kantelberg, hem te wederleggen. Kranmer examinceerde en bestreed niet meer als een gedeelte van Lambrechts gevoelen, dat's te zeggen, de questie of het onmogelyk is dat een ligchaam te gelyk op twee plaatsen zy. Hy bracht hier op te berde de verscheijning van Jesus Christus aan S. Paulus; betoonende dat, hoewel het ligchaam van Jesus Christus altyd in den Hemel was, S. Paulus het echter op d'aarde zag. Maar de Gevangen berichtte daar op, dat het wel waar was, dat S. Paulus een stem hoorde, en dat hy een gezigt had; maar dat hy het lighaam van Jesus Christus, 't geen toen in den Hemel was, niet en zag.

De Bischop van Winchester vindende, dat Kranmer den Beschul-

schuldigde niet genoeg en perste, stak hy zich in 't dispuut. Tonstal sprak ook lange tyd wegens d'Almachtigheid Godts, welke zijn eenig argument was. Hy zei daar over, dat eenige schijnbaare svaarigheden deze godlyke macht niet bepaalen moesten, ter oorzaak dat ze daar uit sprooten, dat wy de dingen niet wel begrypen konden; dat onze kennissen swak zijnde, de denkbeelden van onmogelijkheid, welken wy ten zekere opzichten maakten, met die swakheid ook behebt waren.

Maar Stokkesley geloofde een overtuigend bewys gevonden te hebben, 't geen, volgens zijn gevoelen, een eind van 't dispuut maakte. Hy zei, dat men in de natuur zelve een zelfstandigheid in een andere selfstandigheid veranderd zag; blyvende de toevallen altijd in wezen. Om dit voorstel te bewijzen, bracht hy te berde, dat, als men water doet kooken, tot dat het t'eenemaal uitgewaalsemd is, de zelfstandigheid van dit water in de zelfstandigheid der lucht verandert, en dat het toeval, dat 's te zeggen de vochtigheid, daar altyd blyft. Een persoon van die tijd, die in de vergadering was, verhaalt ons, dat de reden des Bisschops de toejuigchingen van al de wereld ontving, en dezen Prelaat een groote vernoegdheid baarde. Maar ik weet niet; of deze persoon onderscheid wist te maaken tusschen een lach van bespottung, en een lach van voldoening. 'k Weet alleenlyk, dat een diergelijke buitenspoorigheid bekwaamer was om gekscheeren, als iets anders, te verwekken. 't Is ook een redenering, die naauwelyks een Schoolier vergeeven kan worden, te besluiten uit een toevallige verandering, daar de zelfstandigheid altyd de zelve is, dewijl'er geenige verandering is als in de gedaante en de hoedanigheden, volgens de taal van deze Filozofie die toen ter tijd geweldig in swang ging; te besluiten, zeg ik, uit deze verandering van toevallen een verandering van zelfstandigheid, daar een stof vernietigd, en een andere stof in des zelfs plaats voortgebracht moet worden. Dit argument liet echter niet Lambrecht een weinig te verdooven; en 't zy dat de dreigende aanschouwingen des Konings hem voorders t'eenemaal verbaafden; 't zy dat hy zich onbekwaam gevoelde, om het groot getal van bespringers langer 't hoofd te bieden, overvallende hem by wylen tien personen met bewijzen, d'een na den ander; 't zy dat de majesteit der gehoorzaal hem den mond sloot; of dat de langwyligheid van de daad, die nu vyf uren had geduurd, hem uitgeput had; hy sweeg eindelyk stil. Een

153°.

persoon, die van de vergadering was, heeft verhaald, dat hy zich t'eenemaal buiten adem vond, en dat hy sliet te spreken, toen hy zag dat men geen staat en maakte van 't geen hy zei. Maar d'anderen schreeven zyn stilswygen toe aan de kracht der redenen, welken men hem tegengeworpen had. Aldus gaf de gantsche vergadering 't voordeel aan des Konings party. Deze Vorst ziende, dat de Beschuldigde niet een woord meer sprak, vraagde hem, of hy eindelijk verwonnen was, en of hy leeven of sterven wilde. Lambrecht antwoordde hem, dat hy zyn ziel aan God, en zyn ligchaam aan des Konings wil stelde. Maar de Koning voerde hem te gemoet, dat hy niet gaan wilde voor een beschermmer van Kettters; en dat hy hem te kiezen gaf, of d'afswearing, of de dood. Vervolgens, ziende hem volstandig in zyn eerste besluit, beval hy aan Cromwel, hem zyn vonnis te vellen, als een hardnekkigen Ketter. Lambrecht werd dan gerecht op de plaats, Smithfield geheeten, doch op d'onmenscheijkste wyze des wereldts. Zyn beenen en dyen verbrand zijnde, en het vuur te klein om aan 't overige des ligchaams te reiken, of immersom hem eenslags te verteeren, lichtten twee Officieren hem op hun helbaarden op, noch leevende, en roepende; *niemand als Jesus Christus, niemand als Jesus Christus*. Hier na lieten zy hem in 't vuur vallen, daar hy wel haast tot afsch verbrand was. Hy was een geleerd man, en zeer godvruchtig. Zyn antwoord op d'artykelen, welken Wathan hem tegenwierp; en het boek, 't welk hy in de gevangenis maakte, tot de verdediging zynr gevoelens, en 't geen hy aan Hendrik opdroeg, betoonen, dat hy voor die tyd zeer verlicht was, en daarenboven een uitsteekend oordeel had.

Hy word verbrand.

Nadeze executie, maakten d'aanhangers der oude Religie Hendrik vroed, dat hy zo veel glorie verkreegen had in de veroordeeling van Lambrecht, dat zulks alleen genoeg was om de laster te dempen, en al de wereld daar af t'overtuigen, dat hy op geen ding minder dacht, als om het oud geloof te veranderen. Men feilde ook niet hem op zyn swakst te vatten, en ten Hemel toe te prijzen 't geen hy daar over had gezegt, even of zyn uitdrukkingen zo veel orakelen hadden geweest. Men voegde 'er zelfs by, dat hy waarlijk toen getoend had, de beschermmer des Geloofs, en het Opperhoofd der Engelsche Kerk te zyn. Dronken gemaakt door dit gevolg en deze lofsuitingen, besloot hy, de strafheid tegens de Reformateurs verder voort

voort te stuwen : en gelijk hy toenmaals van voorneemen was een Parlement te beroepen, om de bevestiging te verzoeken van 't geen 'er ten opzicht der Kloosters gedaan was, en het groot werk van hun vernietiging te voleindigen, stelde hy zich ook voor, een wet te verzoeken tot de straffing der Sakramentariffen, en eenige anderen welker gevoelens zich aan alle kanten begonden te verbreiden, 't geen men wel haast zal zien.

1538.

In deze tijd kreeg het gezag des Aardtsbisschops van Kantelberg een geweldige krak, door de dood van Fox, Bisschop van Hereford, en Raadtsheer van Staat. De Koning beminde dezen Bisschop, en had hem belaauden met de zorg van een gewichtige handeling met de Vorsten van Duitschland, welke ook uitsteekend wel over hem voldaan waren. Deze Vorsten deden de volgende voorstellingen: Dat de Koning de Blijdenis van Augsburg zou aanneemen, uitgezondert in de dingen die met gemeene toestemming daar in hervormd zouden worden: dat zy altermaal gezamenhand die verdedigen zouden in een vry Concilie, indien zodanig een Concilie beroepen kon worden: dat noch Hendrik, noch zy, immermeer voor wettige Concilien zouden erkennen, de geenen welken de Bisschop van Rome kwam te vergaderen: dat Hendrik de tijtel van Beschermmer hunnes Verbondts zou aanneemen: dat zy malkander by zouden staan: en dat de Koning hen alle jaaren honderd duizend rijksdaalders tot de verdediging van 't Verbond zou geeven. De Bisschop van Winchester, die in Vrankrijk was, arbeidde met alle macht, om dit werk te verbreeken, en diende zich derhalven van verscheidene redenen van Staat; want zijn gewisse en de staatkunde kwamen altijd zeer wel overeen. Ondertusschen vond de Koning genoegsaame smaak in de meeste voorstellingen der Duitsehe Vorsten: alleenlijk weigerde hy de tijtel van Beschermmer hunnes Verbondts aan te neemen, tot dat men verscheidene punten van de Religie, in de welken hy met hen verscheelde, geregeld zou hebben. Om dan dit groot werk ten einde te brengen, moesten de Vorsten Sturmius in Engeland stuuren, onder de hoedanigheid van hun Agent, en hem doen verzellen van Melancton, Bucerus, en Georgius Draak, drie Godtsgeleerden, welke met Hendriks Godtsgeleerden over alle zaaken gesproken zouden hebben. Maar de dood van Anna van Boelan wierp deze onderneeming in 't voetzand; en de Koning maakte maar een politijk verbond met deze Vorsten, hoewel hy dikwils begeerte had om Me-

d'Aanhangers des Paus versterken zich aan 't Hof.

Handeling des Konings met de Vorsten van Duitschland.

1538.

lanchton by zich t'ontbieden, hebbende een groote achting voor hem. Daar waren drie artikelen, daar de Duitschers veel vaster op stonden, als op al het overige; 't Avondmaal onder de twee specien; de Dienst in onbekende taal; en het Huwelyk der Geestelijken. Gantsch Duitchland nam deze drie dingen zeer ter herte, tot zo ver dat, indien de Paus in tijds begonnen had die in te voeren, hy mogelijk de voortgangen, welken de Reformatie vervolgens deed, gestut zou hebben. De begeerte van onder de twee specien te communiceren was gegrond op twee betrachtingen; d'ene, dat d'instelling des Avondmaals daar formeel was; en d'andere, dat d'afnyding des Kelks een vernieuwing der laatste eeuwen was. Wat belangt den Dienst, 't natuurlyk verstand alleen boezemde het volk in, dat men behoorde te verstaan 't geen in de plechtige verrichtingen der Religie gezegt wierd. En aangaande het Huwelyk der Geestelijken, d'ongebondenheid der lieden van de Kerk was zo openbaar, dat deze Natje, overmaatig jaloeers wegens d'eer van haar geslachten, geloofde, dat de zelve nimmermeer in zekerheid zouden wezen, zo lang als de Priesters zonder Vrouwen waren. De Koning hield zich styver op deze drie punten, als hy op anderen deed, welke veel twyfelachtiger waren: want voor het overige, hy had in de meeste gewichtigste artykelen d'Augsburgsche Belydenis gevolgd; en men hoopte, dat hy, eindelyk verwonnen door de merktekenen van noodzaakelykheid en waarheid, welke in twee dezer punten uitblonken, met de Godtsgeleerden van Duitchland over een zou komen: maar de dood van Fox verbrak alle deze schikkingen.

Ziet de Byvoegingen aan 't eind van dit Stuk.

Bonner tot Bisschop van Hereford, en naderhand tot Bisschop van Londen bevoorderd; door de dood van Fox, en Stokkesley.

Ziet onze verzameling

N°. 69. Konings te gehoorzaamen.

d'Andere Bisschoppen, die in Kranmers party waren, belemmerden

den hem meer, als zy hem voordeel deden. Latimer was verachtelyk door zijn onvoorzichtigheid, en onnozelheid. Schaxton had een hoogmoed, en een aart van bedriegery, die hem haatelyk maakten. Barlow was geen oordeel by: en in 't algemeen, de Predikers, welken zy handhaafden, wierden vervoerd door een onverduldigheid zonder paalen, of door een waarachtigen yver, die noch de staatkundige voorzichtigheid, noch de konst van zich te toomen, kende; invoegen dat zy opentlyk zaaken aantastten, welken men noch niet afgeschift had. De Koning hier de klachten over gehoord hebbende, deed aan alle de Biffchoppen beveelen, zorg te draagen, dat de waarheid aan het volk geleerd wierd, maar dat men het niet onvoorzichtiglyk met nieuwigheden zou verdrukken; vermits, als men veranderingen te maaken had, men het doen moest met een zeer groote voorzichtigheid, die den dispuiten de loop affnée, en d'ongelegheden voorkwame. Dit bevel deed echter geen groote werking; of immers d'eerste klachten wierden wel haast vernieuwd: want ik vind een brief van Kromwel aan de Biffchop van Landaffe, in de welke, na van deze order gesproken te hebben, hy den Biffchop aanbeveelt, die te doen uitvoeren; hem belast zich te stellen tegens de vervoerdheden der nieuwe Predikers, gelyk ook der heimelyke aanhangers van de Paus; en zelfs hem dreigementen doet, zo hy hem achteloos vind in zich van deze plicht te kwyten.

Alle dingen kwamen toen te samen, om het gezag van den Aardtsbiffchop Kranmer te verminderen. Hy had geen vasten vriend meer, als Kromwel; en noch dacht deze Minister om zich zelve staande te houden. Hen ontbrak allen beiden een Koningin, die hun voorneemens by den Koning ondersteunde: want, hoewel Johanna Anna van Boelan de voet gelicht had, volgde zy haar anders na, en beschermde de Reformateurs met goed gevolg. Terwijl de zaaken aldus stonden, besloot Kromwel, zich erinnerende dat Hendriks Vrouwen groot vermogen op hem hadden, zo lang als ze van hem bemind wierden, te trachten den Koning in eenig verbond met de Vorsten van Duitschland te wikkelen: en gelyk toenmaals de schoonheid van Anna van Kleef, Zuster van den Hertog des zelve naams, en jonger Dochter der Hertogin van Saxen, groot gerucht maakte, wendde Kromwel d'ooogen derwaarts.

Ondertusschen vergaderde het Parlement, hebbende alle d'Abten, die daar zitting in moesten neemen, hun brieven van beroeping

Zy is van den 6 January. Ziet onze Verzameling, No. 70. Ziet ook de Byvoegingen aan het eind van dit Stuk.

139. Nieuwe handing d's Parlements.

1539. ping gekreegen; invoegen dat men'er zag d'Abten van Westmunster, van S. Alban, van S. Edmond Roy, van S. Maria de Jork, van Glaffenburg, van Glocester, van Ramsfey, van Evescham, van Peterburg, van Raiding, van Malnesburg, van Croyland, van Selby, van Thorney, van Whinchelkomb, van Waltham, van Cirencester, van Teukesbury, van Kolchefter, en van Tavestoke. Zeven dagen nad'opening der zittingen, zei de Kancelier tegen de Heeren, dat de Koning willende in zyn Koningrijk, ter zaake der Religie, een volkomene eenvormigheid van gevoelens bevestigen en allerhande disputen ten dezen opzichte dempen, wenschte dat zy Commissarissen noemden, om de gevoelens van wederzijde t'onderzoeken, ten einde 'er vervolgens een memorie af op te stellen, op de welke de gantsche Kamer konde raadpleegen. De Heeren noemden dan Kromwel; de twe Aardtsbischoppen, en de Bischoppen van Durham, der Baden en Fonteinen, van Ely, van Bangor, van Karlille, en van Worcester. Men bad hen, alle de mogelyke vlijt daar in aan te wenden; en ten dezen einde ontsloegen hen van de zittingen by te wonen. Maar zy kwamen niet over een; en d'Aardtsbischop van Kantelberg geholpen zynde van Mylord Kromwel, en ondersteund door den Bischop van Ely, en door die van Worcester, konden de vyf anderen niets verwerven. Aldus, geen der partyen willende toegeeven, wierden 'er elf dagen, gelijk men wel voorzien had, met disputen t'zoek gebracht. Hier op leverde de Hertog van Norfolk eenige artykelen aan de Heeren, en wenschte, dat hun geheele Kamer die examineerde, ten einde vervolgens een onherroepelyke wet te maaken, die de gevoelens van 't gemeen mocht vast stellen.

De zes Arttykelen.

Deze artykelen behelsden zes Questien.

1. Of het Ligchaam van Jesus Christus in het Avondmaal was, *zonder Transsubstantiatie*. Dit zijn de termen van het Journaal, waar uit blijkt, dat, met de ligchaamelyke tegenwoordigheid vast te stellen, men de manier van deze tegenwoordigheid noch niet uitgewezen had.

2. Of men aan het volk het Avondmaal onder de twe specien moest geeven.

3. Of de mans-en vrouwsperfoonen, welke gelofte van kuisheid gedaan hadden, door de Wet Godts verbonden waren deze gelofte te houden.

4. Of

4. Of de Godlijke Wet verordende, Ziekmiffen te doen.
5. Of het Huwelijk, volgens de Godlijke Wet, den Priesters geoorloofd kon zijn.
6. Of d'Oorbiecht noodzaakelijk was, en gegrond op de Wet Gods.

1539.

Kranmer, die toenmaals, raakende de tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Avondmaal, van Luthers gevoelen was, maakte hier weinig woorden over: maar hy bestreed lange tyd d'affnyding des Kelks, d'onderhouding der Geloften van kuisheid, de gedwongene Ongehuwde staat der Priesters, en d'Oorbiecht.

Redenente-
gen deze Ar-
tykelen.

Hy zei buiten twyfel verscheidene dingen tegens d'affnyding des Kelks; dewijl het een artykel was, 't geen de perloonen, met de welken hy hanteering hield, heviger als eenig ander aantastten; en daaren boven, vermits hy zich ondersteund zag door d'eigene termen van d'instelling des Sakraments, gelijk ook door het gestadig gebruik der Kerk gedurende twaalf eeuwen.

Wat belangt de Gelofte van Kuisheid, welke de Geestlyken gedaan hadden, hy zei: dat het een zeer harde zaak was, de Kloosters vernietigd, en de Monniken in vryheid gesteld te hebben, en hen ondertuffchen te willen verplichten in d'Ongehuwde staat te leven: dat het Parlement hen van hun gelofte van armoede vry gesproken, en hen het verlos gegeeven hebbende van goederen te verzamelen, het tegens de reden gehandeld zou wezen, hen te dwingen een gedeelte van hun geloften te houden, terwijl men het ander gedeelte vernietigd had: dat de staatkunde zelve vereischte, dat men hen toestond te trouwen, dewijl zy, zo lang als ze niet getrouwd en waren, weer in hun Kloosters zouden kunnen treden, zo haast als de gelegenheid zich daar maar toe aanbod; in plaats dat, zo zy eens door het huwelyk verbonden waren, zy van dat oogenblik af alle hun pretentien van de kant der Kloosters zouden verliezen.

Wat de Ziekmiffen belangt, d'Aardtsbisshop zei: dat, zo men der zelve noodzaakelijkheid vast stelde, men de vernietiging der Kloosters, welke tot dit gebruik verordend hadden geweest, openlijk doemde: dat, zo de Miffen de zielen der Overleedenen verlichten, men de verwoesting van zo veel Gestichten, daar hen deze bystand gegeeven was, niet en kon verschoonen. Hy voegde'er by: dat de byzondere Miffen den leevenden geenig voordeel toebrachten, dewijl ze strydig waren tegens d'eerste instelling des Sakraments,

1539.

ments, in de welke 't geen gezegend en geconsacreerd wierd, vervolgens uitgedeeld wierd: dat de Mis een Communie of Avondmaal moest wezen: dat d'eerste Kerk haar altyd als zodanig had aange-merkt: dat men zelfs eertijds 't gezicht daar af weigerde aan de geenen, die'er geen deel aan en hadden: en eindelijk, dat men de geenen, welke 't begin van deze dienst bywoonden, en heen gingen eer zy het Sakrament hadden ontfangen, met de Kerkelyke tucht daar over strafte.

d'Ongehuwde staat der Geestelyken kwam vervolgens; en gelijk Kranmer een byzonder belang in dit artykel had, dewijl hy toen ter tijd getrouwd was, drong hy'er zeer hard op. Hy zei dan voor eerst: dat'er de Schriftuur geensins het gebruik af instelde: dat zy daaren tegen van Vrouwen van Geestelijken sprak, en een reglement voor hun manier van leeven maakte: dat de groote Paulus alle de mannen, die zich van hun Vrouwen afzonderden, in uitdrukkelijke termen doemde, en'er geen uitzondering af maakte, zeggende; *dat de Mangleen macht over zijn eigen ligchaam heeft, maar de Vrouw.* Kranmer voegde'er by, dat in d'eerste Kerk de geenen, die d'Orders ontfangen hadden, niet gewoon waren te trouwen; maar dat ook de geenen, die getrouwd waren eer zy deze heilige waardigheid ontfingen, hun Vrouwen behielden: dat men'er verscheide-
ne voorbeelden af had; en dat eenige Vaders in het Concilie van Nicea voorgesteld hebbende, dat de getrouwde Leeken, welke in de heilige bedieningen aangenomen wilden wezen, zich van hun Vrouwen zouden afzonderen, 't Concilie deze voorstelling verwierp: dat sedert die tyd de Kerk van 't Oosten haar Priesters toegelaaten had, te trouwen: dat d'Ongehuwde staat der Geestelijken zelfs niet eer had begonnen in de Kerk van 't Westen verordend te worden, als sedert d'onwettige aanmatigingen der Pausen: dat aldus dit verbod alleenlijk gegrond zijnde op Dekretaalen, de reden begeerde, dat men het verwaarloosde, dewijl het gezag des Bisschops van Rome afgeschafft was.

'k Heb niet kunnen te weten komen, wat Kranmer zei tegens het gebruik der Oorbiecht. Dit weet men in 't algemeen, dat hy drie dagen bezig was met deze zes artikelen te bestrijden: maar ik heb den inhoud zijner redenen niet getrokken als uit het geen, 't welk hy eenige tyd daar na over deze zelve punten schreef. Wyders hebben wy niets meer van 't geen in deze gelegenheid gezegt

gezegd wierd, 't en zy in het Journaal van 't Hooger Huis, 't welk kort en gebrekkig is.

1539.
Ziet de By-
veegingen
aan het eind
van dit
Stuk.

De zittingen van 't Parlement wierden toen zes dagen afgebroken, dat 's te zeggen van den 24 tot den 30 May, zonder dat wy de reden weeten van deze verschuiving, in de welke het voorneemen niet geweest kan hebben eenige ontwerpen van ordonnantie nietig te maaken; dewijl 'er geregeld wierd, dat alle dingen in hun kracht zouden blijven, gelijk of het Parlement niet verschooven was. Wat 'er af zy, zo haast als de twee Huizen weer vergaderd waren, verklaarde de Kancelier aan hen; dat de Koning en zijn Bisschoppen groote moeite aangewend hadden, om de twee partyen over een te brengen; dat ze 't eindelijk zo ver hadden gebracht; en dat de Koning van het Parlement een ordonnantie verwachtte, tot de straffing der geener, welke tegens de zes artikelen zouden doen of spreken. Hier op noemde het Hooger Huis eenige Commissarissen, om twee ontwerpen van deze ordonnantie op te stellen. d'Aardtsbisschop van Kantelberg, de Bisschoppen van Ely, en van S. David, en de Doctor Petrus, die toen ter tijd Meester in de Kancelery was, en dien men eenige tijd daar na Secretaris van Staat maakte, kreegen de last om het een dezer ontwerpen op te stellen; en de zorg om het ander te maaken wierd bevolen aan den Aardtsbisschop van Jork, aan de Bisschoppen van Durham, en van Winchester, en aan de Doctor Tregonnel, andere Meester in de Kancelery. 't Ontwerp dezer laatsten wierd beter gevonden, als dat des Aardtsbisschops van Kantelberg; maar het gelchil had zo groot geweest, dat men het niet voor den zevenden dag van Juny aan de Heeren leverde. De Koning weetende, dat Kranmer het niet goed zou keuren, verzocht hy dezen Aardtsbisschop, uit het Huis te gaan, als men spreken zou van 'er een wet af te maaken: maar d'Aardtsbisschop ontschuldigde zich 'er af, en antwoordde, dat zijn gewisse hem verplichtte alsdan in het Parlement te blijven, en zijn stem tegens deze wet te geeven. Eindelijk, 't ontwerp wierd goed gekeurd door de Heeren, en vervolgens door het Huis der Gemeente; waar na de Koning het bevestigde, onder de titel van wet, om te beletten een *verscheidenheid van gevoelens in zekere artikelen der Christelyke Religie.*

„ Men zei 'er in: dat de Koning onderrecht zijnde van de ver- Wet voor de
„ deeldheid, die gesloopen was onder zijn Onderzaaten, zo wereld- 7de Artik-
„ lijke als Geestelyke, om zekere artikelen der Religie; en betrach- len.

H h h

„ tende

1539. „tende aan d'andere kant, wat zoete werkingen een volmaakte eenig-
 „heid konde voortbrengen, en van wat ongelukken de twedragt ge-
 „volgd wierd, hy terstond zijn Parlement, en zijn Geestelijkheid,
 „vergaderd had, om t'arbeiten tot deze verschillen te smoooren: dat
 „zes Artijkelen voorgesteld, en door de Geestelijken geexamineerd
 „zijnde, de Koning zich in 't Parlement vervoegd, en 't zy daar,
 „'t zy in zijn Raad, met groote bekwaamheid en wijsheid over de-
 „ze Artykelen gesproken, en, daar in geholpen van zijn Parlement,
 „deze zes Artijkelen geregeld en vastgesteld had, te weeten. 1. Dat
 „'er na de consecratie van het brood en de wijn, geenige zelfstandig-
 „heid van dit brood noch van deze wijn in het Sakrament overbleef;
 „maar dat het natuurlijk ligchaam en bloed van Jesus Christus on-
 „der deze gedaanten van brood en wijn daar in waren. 2. Dat de
 „Schriftuur niet en stelde de volkomene noodzaakelijkheid van het
 „Avondmaal onder de twe specien, en dat men zonder dat zalig
 „kon wezen; dewijl het ligchaam en het bloed van Jesus Christus in
 „ieder der specien bestonden. 3. Dat de Wet Godts niet toe en
 „liet, dat men huwelijkte, na d'order des Priesterschaps ontfangen
 „te hebben. 4. Dat men, volgens deze zelve Wet, de gelofte
 „van kuisheid, als men die gedaan had, moest houden. 5. Dat men
 „blijven moest by het gebruik der Zielfmissen, 't geen zijn grond in
 „de Schriftuur had, en van een groote hulp was. 6. Dat d'Oor-
 „biecht nut en noodzaakelijk was, en dat men 'er 't gebruik af in de
 „Kerk moest houden.

Deze zes Artijkelen aldus in d'Ordonnantie verhaald zijnde, be-
 dankte het Parlement Hendrik, voor de moeite welke hy genomen
 had om ze op te stellen, en regelde de straffing der persoonen, die de
 zelve kwamen t'overtreeden; verordenende het vuur, en de verbeu-
 ring van allerhande goederen, zo wezendlijke als persoonlijke, voor
 de geenen die het eerste Artijkel zouden bestrijden, 't zy in hun ser-
 moenen, of in hun redenen, en schriften; en verklaarende zelfs,
 dat het beneficie der afweering hen niet vergund zou worden. De
 straf van de koord moest ook gebruikt worden omtrent alle de geenen,
 welke tegens d'andere artijkelen opentlijk zouden prediken, of hard-
 nekkiglijk disputeeren: en wat belangt de persoonen, die tegens de-
 ze Artijkelen maar kwamen te schrijven, of te spreken, die wier-
 den verweezen, voor d'eerste maal, tot een gevangenis, waar van
 de Koning den tijd zou bepaalen, mitsgaders tot de verbeuring van
 alle

alle hun goederen; maar, voor een tweede overtreding, tot de dood. In deze zelve Ordonnantie vernietigde het Parlement alle de huwelijken der Priesters, en veroordeelde ter dood de Geestelijken, welke zouden volharden met hun vrouwen te leven. Daarenboven waren de verbeuring van goederen en de gevangenis verordend, voor d'eerste overtreding, tegens de Priesters, die een misdaadigen handel met vrouwspersonen kwamen t'onderhouden: tegens de vrouwen, die zich zouden hebben laten verleiden: en tegens de geenen, die de Biecht en het Sakrament zouden verachten, of verwaarloozen zich te biechten, en te communiceeren, binnende daar toe gestelde tyden. En in geval van de tweede overtreding, veroordeelde het Parlement hen altemaal ter dood. Eindelijk, om zich te verzekeren van d'uitvoering haarer Wet, regelde het'er de manier af. d'Aardtsbisschoppen en de Bisschoppen, of hun Commissarissen en Officiaalen, hadden last om in ieder Provincie, ten minsten vier maalen 's jaars, de groote rechtdagen te houden, tegens de schuldigen door openbaare beschuldiging te procedeeeren, en twaalf Jureys by zich te neemen. Voor alle dingen moesten zy een eed doen, van hun commissie zonder eenige zydigheid uit te voeren, d'eenen niet te begunstigen, tegens d'anderen niet door haat te werk te gaan, en zich nimmermeer te laten omkoopen. Daarenboven had ieder Geestelijke, zijnde een zielbezorger, last om deze Ordonnantie alle drie maanden in zijn Parochie af te leezen. Men eindigde ze, door een maating van het Artykel, raakende de geloften der kuisheid; te weten, dat deze geloften geen kracht zouden hebben ten opzicht der geener, die ze door dwang, of beneden de 21 jaaren, hadden gedaan.

Deze Ordonnantie vervulde met blydschap alle de heimelyke aanhangers des Paus. Zy geloofden, dat ze hen stond te wreken van de geenen, die de Reformatie der Kerk zo hard hadden aangedrongen. De Pylarbyters, toenmaals overtuigd dat de Koning de Kettery niet zou beschermen, dewijl hy een zo strenge Ordonnantie tegens de Ketteren had gemaakt, waren byna t'eenemaal vertrooft over de veranderingen, daar ze voor heen over klaagden; en door dit middel baande de Koning zich den weg tot de vernietiging der overige Kloosters. De meeste Geestelijken, die van geen Reformatie wilden hooren spreken, waren zeer wel voldaan over alle de deelen der Ordonnantie, uitgezondert over dat, 't geen d'ongeregeldhe-

1539.

den der Kerkelyke perſoonen ſtraffe. Kromwel had'er ook deze clauful doen invloeyen, op dat d'Ordonnantie ten minſten wezen mocht als een twefnydend ſwaard. Eenige onvoorzichtige Schrijvers, die nooit de wetten geleezen hebben, zeggen, dat het Parlement door een byzondere wet d'ongebondenheid der Geestelyken trachtte te beteugelen: maar men moet geen minder miſlagen verwachten van lieden, welke op bloote geruchten ſchrijven. d'Arme Reformateurs vonden'er maar een eenige omſtandigheid in, die hen voordéelig was; dat is, dat ze niet overgelaaten waren ter genade der Geestelyke perſoonen, en der zelve Rechtbanken. In tegendeel moeſten zy geoordeeld worden door twaalf Jureys; 't geen hen een gunſtiger handeling deed verhoopen, als zy zich in een Geestelyk Hof zouden hebben durven belooven. Van een andere kant vond men in deze Wer een ſtrengheid, daar men noch geen voorbeeld afgezien had; naamelyk, dat de geenen, die, ter zaake van hun geloof, in de handen van 't Gerecht kwamen te vallen, de dood niet meer zouden konnen ontgaan, dewijl het beneficie der afſweering hen benomen was. Aldus bereidden zy zich tot een nieuwe vervolging.

Wet tot de vernietiging der groote Abdyen.

Een andere gewichtige zaak hield ook noch de twe Huizen des Parlements bezig. Dit was de vernietiging der groote Abdyen, voor de welke men een Wet maakte. In deze Wet zei men voor eerſt, dat ſedert den 4 February 1536. d'Abten, de Priors, en de Gardiaanen van verſcheidene Klooſters, hun Klooſters, met alles wat daar aan behoorde, op den Koning overgedraagen hadden, en zulks vrywilliglyk, zonder dwang, en volgens alle de formen van 't gerecht. 't Parlement bevestigde vervolgens deze aſtanden, en gaf aan de Koning, en aan zyn Navolgers, voor altyd alle de Klooſters, welke vernietigd, afgeſtaan, verlaaten, of verbeurd gemaakt waren geworden, mitsgaders alle de geenen die in 't toekomende op d'eene of d'andere dezer manieren aan hem vervallen zouden. De volkomene ſchikking over deze Klooſters, zo ten opzichte van de hoofdfom, als ten opzichte der inkomsten, wierd gegeven aan het Hof der Vermeerderingen; blyvende alleenlyk de Klooſters, om miſdaad van gekwetſte Hoogheid verbeurd gemaakt, onderworpen aan de juridiectie van de Koninglyke Schatkamer. 't Parlement behield ook allen den particulieren, uitgezondert den Stichters, den Begiftigers, en den Patroonen der Klooſters, de rechten en pretenſten welken zy voor de vernietiging daar op gehad hadden. Maar het vernie-

vernietigde de Contracten en Acten, gemaakt tot nadeel van ieder Klooster, een jaar voor dat het vernietigd geworden was; en in een woord, de geenen die verscheelende waren van d'oude Contracten en Acten. Eindelijk, het onderwierp de Kerken en Kapellen dezer Kloosters, welke bevryd hadden geweest van de jurisdictie des Bisschops, aan het bezoek van de Bisschop des Bisdoms, of aan dat van eenig ander Commissaris, dien de Koning daar toe zou willen noemen.

Niet een Abt protesteerde tegens deze Wet, toen het ontwerp 'er af in 't Hooger Huis geleezen wierd; en ondertusschen wyzen de Journaalen aan, — dat 'er achtien Abten by d'eerste leezing tegenwoordig waren, twintig by de tweede, en zeventien by de derde; onder anderen die van Glastenburg, van Kolchester, en van Rading. Zo weinig redelijk is het, zich in te beelden dat deze drie Abten veroordeeld zouden zyn, om dat zy zich opentlijk tegens den Koning gesteld hadden; zy, die 't in deze ontmoeting niet en deden, hoewel men hen toen ontdektelijk en zonder eenige bewimpeling aantafste. Door deze Wet, waar van het Huis der Gemeente 't ontwerp lichtelijk goedkeurde, vernietigde het Parlement geen Kloosters, hoewel de meeste lieden het tegendeel geloofd hebben. Het bevestigde alleenlijk d'afstanden, die alreeds gedaan waren, gelijk ook de geenen die in 't toekomende gedaan mochten worden.

't Artijkel van deze Wet, door het welk men de vrydommen van alle de geprivilegeerde plaatsen der Kloosters vernietigde, zou aan de Kerk voordeelig geweest hebben; zo het Parlement de vrucht 'er niet af gesmoord had door een alternative, die hen onderwierp aan het bezoek, *van zodanig een persoon als de Koning daar toe zou willen verkiezen*. Maar in 't gevolg verkreegen de meesten der geener, die de landeryen dezer Kloosters, en de tienden dezer landeryen, gekreegen hadden, ook het recht van zelve het bezoek der Kerken, en der Kapellen die daar aan behoorden, te doen. Hier uit ontstonden groote wanordeningen: want gelijk de Geestelijken, in 't bezit dier plaatsen gesteld, zich bevrijd zagen van de jurisdictie des Bisschops, geloofden zy ook ontslagen te zijn van zijn bestraffingen aan te neemen. Vindende zich dan aldus niet meer wederhouden door de vrees der censuren, begingen zy zeer dikwils groote argernissen; en toen seilden de vyanden der Kerkelijke tucht niet gelegenheid te neemen van op de Prelaaten misdrijven te werpen, welken het echter niet in hun vermogen geweest zou hebben te straffen, dewijl de

1539. schuldigen onder hun gebied niet en stonden. Dit misbruik, 't geen een gevolg en uitwerking der oude vrydommen is, door het Hof van Romen vergund of bekrachtigd, is noch zodanig niet hervormd, als het wel behoorde te wezen.

Ondertusschen werd de vernietiging der Abdyeen byna algemeenlijk gedoemd, om niets te zeggen van de klachten, welken d'al t'yverige aanhangers der oude superstitien hier over deden. Men was in twijfel, of de landeryen der Kloosters wederkeerden aan de Stichters, en aan de Begiftigers, door recht van wederkeering; dan of het recht van vervalling plaats had, ten voordeele der Heeren, onder de welken deze landeryen stonden; dan eindelijk, of ze aan de Kroon moesten behooren. De geenen, die beweerden, dat ze aan de Kroon vervielen, grondden zich op het Roomsche recht, of immers op een vonnis, gegeven door den Raad, onder de Regeering van Theodosius. De questie had toen ter tyd geweest, of de stichtingen der Heidensche Tempels weder zouden keeren aan de natuurlijke erfgenaamen, dan of ze in de schatkist zouden komen. Eindelijk wees de Raad, na lange tijd de zaak overwoogen te hebben, die den Keizer toe, en gaf'er deze reden af, dat de Donateurs de zelve, ten hunnen opzichte, en ten opzichte hunner erfgenaamen, t'eenemaal vervreemd hadden. Maar dit gebruik had geen kracht by d'Engelschen. In tegendeel, toen in de vernietiging der Tempeliers de zelve questie voor de Rechters gebracht werd, velden zy vonnis in faueur der eigenaars; en het recht der Vervalling had geen plaats. De redenen, daar zy dit vonnis mee onderschraagden, was dat, hoewel de Stichters en de Begiftigers deze landeryen, ten hunnen opzichte, en ten opzichte hunner erfgenaamen, t'eenemaal vervreemd hadden, zy echter niet hadden konnen schikken wegens het recht der Vervalling van den Heer. En zekerlijk, dit zou goed geweest hebben; zo de stichtingen, of wel de vervreemdingen, volkomen en zonder voorwaarde geweest hadden. Maar ze waren als Contracten en Verdraggen, waar mede de Monniken zich verbonden tot een zeker getal van Missen in hun Kloosters te leezen. Nu, de voorwaarden dezer Contracten sêdert de vernietiging der Kloosters, veroorzaakt door de bedriegeren der Monniken, niet meer onderhouden wordende, geloofde men, dat alle de landeryen, die hen met dit inzicht gegeven

geeven waren, wederkeeren moesten aan de Stichters en aan de Begiftigers, of wel aan der zelv'er erfgenaamen. Men zei ook noch, dat de Heeren daar gantsch geen recht van vervalling op konden pretenderen, voornaamelijk dewijl hun Voorouders de vervreemding daar af goed gekeurd en bevestigd hadden; en aldus was het zonder noodzaakelijkheid, dat d'Ordonnantie hen door een byzondere clausul ten dezen opzichte van hun pretentien beroofde. Maar men voegde'er by, dat; zo'er een diergelijke clausul tegens de Fondateurs en de Donateurs niet geweest had, zy de goederen, die door de superstitie hunner Voorouders vervreemd waren, zouden hebben kunnen wederkrijgen; en dat de bloote vrywillige afstand, die de Monniken van hun Kloosters hadden gedaan, niet genoeg geweest zou hebben om een zo klaar recht te vernietigen. Wat'er af zy, 't gezag des Parlements eindigde alle de disputen, welken deze zaak zonder dat zou hebben veroorzaakt, immers ten opzichte van eenige Kloosters: want voor het overige, daar was een goed getal der rijkste Abdyen, die van Koninklijke stichting waren, en aldus natuurlijkerwijze weer aan de Kroon kwamen.

De Koning deed vervolgens aan het Parlement een Ordonnantie verzoeken, die hem de macht gawe van eenige nieuwe Bisdommen te stichten, welke hem zonder moeite toegestaan wierd. Men ving ze aan door een bestraffing van de luiheid en d'ongeregelgheden der Monniken. Vervolgens voegde het Parlement'er by, dat, ten einde hun stichtingen tot godvruchtige gebruiken aangewend mochten worden; dat het waarachtig woord Godts zorgvuldiglijk geleerd wierde; dat men de jeugd in de Weetenschappen optrokke; dat verscheidene Geestelijken mochten hebben waar mede zich aan d'Academien t'onderhouden, en oude Dienaars Godts waar af het overige hunner dagen te bestaan; dat men goede Gasthuizen hadde; dat de Professors in 't Hebreeuwisch, in 't Grieksch, en in 't Latijn, een redelijk jaargeld genooten; dat'er alle dagen Aalmoessen uitgedeeld konden worden; dat'er een som uitgevonden wierde, om de groote wegen t'onderhouden; en dat men d'inkomsten der Geestelijken vermeerderen konde: de twe Huizen den Koning macht gaven om nieuwe Bisddommen, en nieuwe Hoofdkerken, te stichten en op te rechten; reglementen tot deze fondatien te maaken; en de Bisddommen over te brengen,

1539

Andere Wer
tot oprech-
ting van
nieuwe Bis-
dommen.
den 23 May.

1539. gen, of te verdeelen, zo als hy 't raadzaam zou oordeelen. De voorreden, en de voornaamste artykelen van deze Wet, waren door den Koning zelve opgesteld; en wy hebben 'er het klad noch afgeheel van zijn hand: 't geen betoont, hoedanig zijn bekwaamheid in de zaaken was, en met welk een yver hy 'er aan arbeidde. Men ziet in het zelve stuk een lyst der Bisdommen, die hy van voorneenen was te stichten. Ondertusschen, gelyk Hendrik hier in minder deed, als hy beslooten schein te hebben, staat het genoegzaam te gelooven, dat de vermindering van het aanzien des Aardtsbisschops Kranmer 'er d'oorzaak af was. Deze Prelaat, die niet en dacht als om het groot werk der Reformatie van de Kerk voort te zetten, had zich ingebeeld, dat d'oprechting van eenige nieuwe Bisdommen, en Hoofdkerken, daar toe zou kunnen helpen. Maar na de maat dat zijn gezag verminderde, liet de Koning af van een zo voordeelige onderneeming met de zelve yver aan te dringen. Zie hier deze lyst der Bisdommen, welken Hendrik wilde stichten, met inkomsten der vernietigde Abdyen daar toe te gebruiken, gelyk men de zelve ziet in de memorie, daar wy af gesproken hebben.

Provincien.

Fondatien.

Essex.

Bedford.

Bukkingam.

Northampton.

Huntington.

Leicester.

Rutland.

Lankaster.

Suffolk.

Nottingham.

Derby.

Hartford.

*Waltham.**Dunstable.**Newenham.**Klownstoun.**Peterbourg.**Leicester.**De Fonteynen en**'t Aardtsdiakenschap van**Richemond.**Edmond Roy.**Wellbek.**Verfop.**Thurgarton.**S. Alban.*

Oxford.	}	Osney.
Berks.		Tame.
Middlesex.	}	Westminster.
Glocester.		S. Pieter.
Stafford.	}	Schrewsbury.
Salop.		
Cornouaille.	}	Lanceston.
		Bedwynne.
		Wardreth.

1539.

Boven aan de memorie stond geschreeven, *Bisdommen die gesticht moeten worden; en aan een hoek, Plaatsen te veranderen, na dat wy't raadzaam zullen vinden, welke Bisdommen hebben. De Kerk van Jhesus Christus te Kantelberg, S. Swithins, Ely, Durham, Rochester, een gedeelte van Leeds, Worcester, en andere plaatsen daar Bisschoppen zijn. Een weinige laager staan deze woorden, plaatsen in Schoolen en Collegien te verkeeren. Burton aan de Trent.* Dit is't alles't geen de memorie behelde: maar ik ben verwonderd, dat'er niet in gesproken word van't Bisdom van Chester, 't welk voor een van die gesticht wierd; want ik heb een commissie gezien, onder't klein zegel, in dato den 24 August. 1539. en gericht aan de Bisschop van die naam, om hem te beveelen, d'afstand des Kloosters van Hamond in de Provincie van Sallop aan te nemen. Waar uit het blykt, dat d'Ordonnantie noch niet gemaakt en was, toen de Koning dit Bisdom oprechtte, schoon men in de Rollen een laater Patent vind, om het te stichten. Ook sprak de memorie niet van't Bisdom van Bristol, hoewel opgerecht kort na de tyd dat Hendrik het ontwerp van zijn nieuwe fondation gemaakt had. Deze Stoelen wierden niet eer gesticht als omtrent het eind des jaars 1540. en gelyk'er in het verloop van die tyd groote veranderingen aan het Hof voorvielen, 't zy wegens de zaaken, of de Ministers, moet men zich niet verwonderen, dat het beste gedeelte van des Konings voorneemens gantsch geen gevolg gehad heeft.

Men maakte in het zelve Parlement een andere Wet, raakende de gehoorzaamheid die men aan des Konings Declaratien schuldig was.

Wet raakende
de gehoor-
zaamheid, die
men aan
Hendriks
Declaratien
schuldig was.

1539

Verscheidene personen oordeelden, dat Hendrik door zyn Artykel-
 len der Religie, en door zyn Kerkelyke Ordonnantien, de wetten
 gekweest had; dewijl hy van d'eene kant verscheidene wetten had ver-
 anderd, en van andere schattingen op de Geestelijkheid gesteld, en
 dat alles zonder toeklemming van 't Parlement. Maar het Parlement
 zei daarop; dat de geenen, die deze klachten deden, niet en wis-
 sten tot hoe ver de souveraine macht zich strekte; dat, zo deze onge-
 hoorzaamheid voortging, de glorie Godts en d'eer des Vorsts daar
 veel door zouden lyden; dat'er gelegentheden voorkwamen, in de
 welken het noodzaakelyk was zich van spoedige hulpmiddelen te
 dienen; dat, zo men alsdan de houding des Parlements moest ver-
 wachten, men ongelyk aan de zaaken doen kon. Op deze betrach-
 tingen, die in d'Ordonnantie gelyfd zijn, verklaarde het Parlement;
 dat Hendrik, met het goedvinden van zyn Raad, Declaratien zou
 kunnen doen afkondigen, en'er lyf- en geldstraffen byvoegen; dat
 het volk gehouden zou wezen daar aan te gehoorzaamen, even als
 of het Wetten des Parlements waren; dat niettemin niemand uit
 kracht dezer Declaratien van zyn goederen, van zyn vryheid, noch
 van zyn rechten, beroofd zou kunnen worden, en dat de zelve
 ook insgelyks geen gemaakte wetten, of vastgestelde gebruikelijk-
 heden, zouden kunnen krenken, noch vernietigen. 't Parlement
 voegde'er vervolgens verscheidene clausulen by, noopende de ma-
 nier van deze Declaratien af te kondigen, en de personen, die ze
 zouden versmaaden of overtreden, te vervolgen; beveelende daar-
 en boven, dat de geenen, welke zulks kwamen te doen, en nader-
 hand uit het Koningrijk vertrokken, gehandeld zouden worden als
 misdaders van Staat; en eindelijk, dat, zo Hendriks Navolger
 minderjarig was, zyn Raad in zyn naam Declaratien zou konnen
 doen afkondigen, daar men de zelve gehoorzaamheid aan zou be-
 toonen, als of de Koning zelve die had doen afkondigen. De veror-
 dening van deze Wet gaf een zeer groot gezag aan de Rechters, de-
 wijl men'er verscheidene maatigingen in vond, welke d'ongemeene
 macht, die zy zonder dat aan de Koning gegeven zou hebben, een-
 niger maate bepaalden; want veele zaaken, die daar van afhingen,
 stonden onder d'uitleggingen der Rechtsgeleerden. Op deze zelve
 Wet grondde men de groote veranderingen der Religie, die geduu-
 rende de miude-jarigheid van Eduard, Hendriks Zoon en Navolger,
 gescheen, voorvielen.

't Par-

't Parlement regelde ook noch de rang der Officiers van de Kroon, geveende de geene onmiddelijk na de Prinsen van den bloede aan Mylord Kromwel. De Heer Seldenus, een der grootste mannen van de Republyk der Letteren, heeft, ter plaatse daar hy van dit Reglement spreekt, twe mislagen begaan. Voor eerst zegt hy, dat men het niet en ziet by d'andere Wetten van Engeland, 't geen waar is ten opzicht van eenige nieuwe drukken van het ligchaam dezer Wetten, maar niet ten opzicht des druks die'er onder Hendrik af gemaakt wierd. Zijn tweede mislag bestaat in den Bisschop van Londen niet gesteld te hebben in de lyst der rangen, welken hy ons gegeven heeft; en ondertusschen is dese Bisschop door d'Ordonnantie na den Aardtsbisschop van Jork geplaatst. Waar uit men ziet, dat het niet altijd zeker is, de zaaken op de goede trouw der Schrijvers, hoewelze van d'allerdoorluchtigsten zijn, aan te neemen.

1539.
Andere
Ordonnantie
wegers de
rang.

Eindelijk, 't zelve Parlement bevestigde het vonnis des doods, uitgesproken tegens den Marquis van Exeter, tegens Mylord Montaignu, en tegens andere personen, welken men overtuigde van aan de laatste wederspannigheden deel gehad, of heimelijk verstand gehouden te hebben met Polus, die toenmaals arbeidde om de Christene Vorsten tegens Hendrik te wapenen. Maar gelijk wy aan 't eind van dit Stuk van deze verwijzing moeten spreken, zullen wy ons tegenwoordig vernoegen met een aanmerkelijke omstandigheid van hun vonnis te verhaalen.

't Hof begeerde eenige personen, hoewel afweezende, te doen oordeelen. Daar waren 'er eenige anderen, welken het wilde doen verwijzen, zonder hen toe te laten zich te verdedigen. Zodanigen waren de Marquizin van Exeter, en de Graavin van Sarum, Polus Moeder. Speed zegt, dat de laatste veroordeeld wierd zonder eenige gebruikelijkheid van 't Gerecht, gelijk men met Kromwel in 't Parlement geleefd had. Maar hy vergift zich hier in, dewijl ze een jaar voor dezen Minister verwezen wierd. De questie was dan, t'ondergronden of deze manier van procedereen aangenomen zou kunnen worden; en gelijk het Hof hier tegenstelling in vond, deed Kromwel de Rechters ontbieden, en vraagde hen, of het Parlement iemand kon veroordeelen, zonder zijn verdediging aan te hooren. De Rechters antwoordden hem: dat deze zaak gevaarlijk was: dat het Parlement allen den anderen Rechtbanken tot voorbeeld diende: dat iemand beschuldigd zijnde, de rechtvaardigheid en billijkheid vereischten,

1539.

Zorg des Konings voor den Aardtsbiffchop Kranmer. Ziet de Britanniſche Oudheden in zyn leven.

eifchten , dat men hem toeliet zich te verdedigen : dat niettemin , gelijk het Parlement het opperfte Hof van Engeland was , haar manier van procedereen , hoedanig die ook ware , geldig zou wezen : en dat het vonnis niet betwift zou kunnen worden , 't zy dat de ſchuldige het verlof had gehad van zich te verdedigen , of niet . Aldus wierd aan de volgende eeuwen het voorbeeld gegeven van een doodelyke manier van procedereen , door de welked'alleronſchuldigſte menſch gemakkelijk het leven kon verliezen . En't geen in diergelyke ontmoetingen gemeenlijk gebeurt , gebeurde ook in deze ; te weeten , dat d'Auteur van een zo verderfelyke raad alle de ſtrafheid 'er af beproefde . De zittingen des Parlements waren niet zo haaft geëindigd , of de Koning , oordeelende hoe zeer d'Aardtsbiffchop van Kantelberg , ſedert d'Ordonnantie der zes Artykelen , verflagen moeft zijn , deed hem haalen , prees de hooge bekwaamheid met de welke Kranmer deze zelve Artykelen beftreeden had , en verzocht hem , zyn redenen by gefchrift te ſtellen , en ze hem te laaten zien . Des anderen daags ſtuurde hy den Hertog van Norfolk , den Hertog van Suffolk , en Mylord Kromwel , om het middagmaal met hem te houden , en belafte hen , hem van zyn vriendschap te verzekeren , en hem weer moed te doen ſcheppen , zo veel als zy zouden kunnen . Zittende met Kranmer aan de tafel , breidden zy zich uit over zyn lof ; preezen de deſtigheid , de welspreekendheid , en de geleerdheid , met de welken hy getracht had deze Ordonnantie af te weeren ; en zeiden hem , dat zy zelve , die van zyn gevoelen niet en waren , door zyn vertoog geraakt hadden geweest ; en eindelyk , dat hy geenige verandering in des Konings geest behoefde te vreezen . Kromwel voegde'er by , dat deze Vorſt een groot onderſcheid maakte tuſſchen Kranmer en zyn andere Officieren ; dewijl hy , als iemand over d'anderen klaagde , de klachten aanhoorde , en die onderzocht : daar hy in tegendeel zich niet en ontwaardigde het oor te leenen aan klachten tegens den Aardtsbiffchop van Kantelberg . De Vicegerent ſtelde vervolgens den Aardtsbiffchop tegen Volſey , en deed het gezelfchap aanmerken , dat de trotsheid en hoogmoed van den een hem alle zyn vrienden hadden doen verliezen , en dat de minlijkheid en de nederigheid van den ander zyn vyanden treften . Den Hertog van Norfolk zei daar op , dat Kromwel van den Kardinaal wel kon ſpreken , en dat hy hem daar genoeg toe gekend had , hebbende in zyn dienſt geweest . Kromwel , door dit woord op de teen

tee getreden, antwoordde 'er op, dat, hoewel hy in Volseys dienst had geweest, hy echter zijn zeden nooit goed gekeurd had; dat zelfs deze Kardinaal beslooten hebbende, hem Generaal van zyn galeyen te maaken, in geval zijn kuiperyen tot het Pauffchap gelukt hadden, hy deze aanbieding nooit aangenomen, noch Engeland verlaaten zou hebben. Den Hertog voer met een toornig gemoed hier op uit, sweerende, dat Kromwel' er aan geloogen had, en verzelde dezen hoon met verscheidene andere beleedigende termen. Kranmer bedroefde zich ten hoogsten over dit geval. - Hy deed alles wat hy kon, om de twee Ministers te verzoenen; maar zijn poogingen waren vruchteloos: hun vyandschap brak uit: en sedert die tyd hebben zy nooit meer goede vrienden geweest.

d'Aardtsbisschop arbeidde dan aan het werk, 't geen de Koning van hem verzocht, en maakte een boek van de redenen, welke hem beletteden de zes Artykelen goed te keuren; stellende op orde de plaatsen der Schriftuur en der oude Leeraars, die tot zijn onderwerp dienden, gelijk ook de gevolgen die hy daar uit trok. Zo haast als dit boek voleindigd was, gaf hy 't aan zijn Secretaris, om 't in 't net te stellen. De Secretaris, Maurits geheeten, van Kroydon, daar d'Aardtsbisschop toen ter tyd was, weer na Lambeth keerende, en vindende op zyn komst, dat d'Aalmoessenier met de sleutel van zyn kamer na Londen was gegaan, ging in een schuit zitten, die over de rivier voer. Gelyk hy zijn boek aan niemand had durven vertrouwen, had hy 't met zich genomen: maar een onvoorziën toeval had het hem byna te gelijk met zyn leven doen verliezen. Eenige personen, die in de schuit waren, wilden na Southwark gaan, daar de Koning het vermaak nam van een Beer, gegeven aan de honden. Ondertusschen ontworstelde hen de Beer, wierp zich in de rivier, en wierd 'er van de honden gevolgd. 't Gezelschap van Maurits sprong terstond uit de schuit, daar het hem gantsch alleen in liet. Kort 'er na kwamen 'er de Beer en de honden op af, en wierpen ze om ver. In dit gevaar dacht Maurits niet als om zyn leven te bergen; maar zijnde aan land gekomen, en denkende op zyn boek, zag hy 't in de rivier dryven, en verzocht den Meester van de Beer het 'er uit te haalen. Deze hebbende het boek in zyn handen, wilde het aan Maurits niet wedergeeven, eer hy 't aan een Priester getoond had, om te zien wat het behelste. De Priester las 'er iets in, vond dat het een wederlegging der zes Artykelen was, en zei, dat, die het weer kwam eif-

Kranmer
schrijft zijn
redenen te-
gens de zes
Artykelen.

Vreemd ge-
val van dit
Boek.

1539. schen, voor zyn moeite opgehangen zou worden. Maurits meende zich uit zyn bekommring te redden, met te verklaren, dat het boek den Aardtsbisschop van Kantelberg toebehoorde: maar de Meester van de Beer, die een yverige aanhanger des Paus', en een heimelijke vyand van Kranmer was, liet zich niet omzetten; noch door gebeden, noch door beloften; invoegen dat de Secretaris zich des anderendaags morgens by den Vicegerent vervoegde, en hem van zyn ongeluk verwittigde. Kromwel, die toen na het Hof ging, vermoedde wel, dat hy'er den Meester van de Beer zou vinden, om te trachten, dit boek aan iemand van Kranmers vyanden te geven. In der daad, 't geen hy voorzien had, gebeurde. Hy vond dezen man; en neemende hem het boek af, dreigde hy hem strengelyk te doen straffen, over de stouthcid welke hy had gehad; van een ding te houden, 't geen een Raadtsheer van Staat toebehoorde.

Uitvoering
van d'Or-
donnantie
der zes Ar-
tykelen.

Kranmer geraakte dan aldus uit een gevaarlijke pas: doch het onweer, 't geen hem maar dreigde, borst elders uit. Schaxton, en Latimer, Bisschoppen, d'een van Salisbury en d'ander van Worcester, leiden hun Bisdommen neer, kort na de scheiding des Parlements, gelijk ik daar uit oordeel, dat de Kapittelen van die twe Stoe-
len op den 7. July het verlos verzochten van nieuwe Bisschoppen te verkiezen; 't geen hen toegestaan wierd. Hun ongeval ging noch verder; want zijnde beschuldigd van de zes Artijkelen gedoemd te hebben, wierden zy in de gevangenis gezet, en bleeven daar, d'een tot des Konings dood, en d'ander een weinigje minder, gelijk wy in 't gevolg zullen zien. Ter zelve tijd stuurde men overal Commissarissen, om de hand te houden aan d'uitvoering der Ordonnantie; en de geenen, welken men te Londen gebruikte, waren altemaal heimelijke aanhangers van de Paus: invoegen dat zy de geenen, welke beschuldigd waren; niet en spaarden. Zy examineerden getuigen: tegens hen; en zy ondervraagden hen niet alleenlyk over de formeel termender Ordonnantie, maar ook over indirecte zaaken, en afgewijderde omstandigheden, die deze ongelukkigen, zo ze hen niet konden doen veroordeelen, ten minsten konden belemmeren. In minder als niets waren de gevangenisfen vervuld met vijf honderd personen, beschuldigd van de nieuwe Wet overtreden te hebben. Maar hun menigte was hun behoudenis. Kranmer, Kromwel, en zelfs den Hertog van Suffolk, en de Kancelier Audley, vertoonden aan Hendrik, dat men zo veel lieden niet om de zelve misdad zou kunnen

konnen straffen, als met groote moeite en gevaar. Aldus bewes de Koning hen altemaal genade; en ik vind niet, dat d'uitvoering der Ordonnantie sedert die tyd tot aan Kromwels dood aangedrongen zy.

10 Terwijl de zaaken aldus stonden, trachtten d'aanhangers van het Roomsche Hof zich door een blinde believing, geholpen van een diepe veinzerij, in des Konings gunst te wikkelen. Bonner nam van hem een buitengewoone Commissie, die gewiffelyk in de Rollen gesteld is geweest, en die'er nu niet meer in is. Dit doet my gelooven, dat men ze'er onder de Regering van Maria uitgenomen heeft. Maar gelyk men gemeenlijk tot zynent achteloozer is, als elders, heeft ze Bonner, die ze vermoedelyk uit d'openbaare Acten weg gedaan heeft, in zijn eigen Boek gelaaten. 'k Weet niet, of alle d'andere Bisschoppen diergelyke Commissien van den Koning genomen hadden; want daar is niets zodanigs in het Boek van Kranmer: en ik zie geen schijn, dat men z'er uit zou hebben willen neemen, zo z'er in had geweest. De Commissie van Bonner kan gezien worden in onze Verzameling. Ondertusschen zal ik'er hier een extraÿt af stellen:

„ Dat allerhande jurisdictie of gebied, zo wereldlijk als Geestelyk, van
 „ den Koning uitgegaan zijnde, in de hoedanigheid van Opperhoofd
 „ der Kerk, en deze Vorst de tydelijke en Geestelyke macht in zich
 „ hebbende, de geenen, die geen gebied en voerden als door zijn ge-
 „ nade, gehouden waren zulks t'erkennen, en te verklaaren, dat,
 „ zijnde aan zijn goedheid verschuldigd alle de macht welke zy had-
 „ den, zy tot allen tyde gereed zouden zijn hem die weder te geeven,
 „ alshy ze van hen eischte: dat, gelyk Mylord Kromwel, die door
 „ den Koning in de geestelyke zaaken tot zijn Vicegerent genoemd
 „ was, niet op alles kon denken, deze Vorst hem Bonner tot
 „ onderhulp byvoegde, om alle de Bisschoppelyke bedieningen,
 „ zo lang als het zijn Majesteit zou believen, t'oeffenen. Deze be-
 „ dieningen waren vervolgens stuk voor stuk uitgedrukt; en de
 „ Commissie eindigde door een stipt bevel aan Bonner, van niemand
 „ in d'Orders aan te neemen, als de geenen van welker oprechtheid,
 „ goed leven, en bekwaamheid hy wel verzekerd ware. De Koning
 „ voegde'er de reden by; dat, gelyk de verdurvendheid der leere,
 „ en der zeden, haar geboorte verschuldigd was aan het kwaad leven
 „ der Geestelyken, het een zichtbaare waarheid was, dat, als de
 „ Geestelyken wel verkoozen zoude wezen, zy op nieuws en de
 „ leere, en de zeden, hervormen zouden. Bonner, met zodanig
 een

1539.

No. 71.

1539

een Commissie bekleed, kon toen wel een van Hendriks Bisschoppen genoemd worden. Wyders ontbrak het zyn believing, hoe ongemeen zy ook schijnt, aan geen grond. De vyanden der Reformateurs beeldden zich in, dat Kranmers aanzien daar van daan kwam, dat dezen Aardtsbisschop eenige gevoelens had, welke allerhande personen, zo geestelyke als wereldlijke, aan de Koninglijke macht onderwierpen. Zy wilden hem daar dan niet in wijken. Maar dit onderscheid was'er tusschen hen en hem, dat, zo Kranmer in zodanig een gedachte had geweest, hy die gevolgd had door een beweegreden van gewisse; daar Bonner in tegendeel de zelve tegens zijn gewisse omhelsde, zo men anders gelooven kan, dat hy'er een had.

Vernietiging
der groote
Kloosters.

Laat ons nu komen tot de vernietiging der overige Kloosters. De Boeken van her jaar 1539 behelzen zeven-en-vyftig afstanden; dertig van Mannenkloosters, zo Abdyen als Prioorschappen; en zeven-en-twintig van Vrouwenkloosters. Men kan d'acten van omtrent dertig dezer afstanden noch zien. 't Goede Huis van Godstow viel met d'andren, hoewel van de laatsten. En de groote Abten, dat's te zeggen die zitting in het Parlement hadden, stonden hun Abdyen af aan Hendrik. Zodanigen waren die van Westmunster, van S. Alban, van S. Edmond Roy, van Kantelberg, van Onze Vrouw van Jork, van Selby, van S. Pieter van Gloucester, van Cirencester, van Waltham, van Winchelkombe, van Malmesbury, en van de Slag. Drie andere Kloosters wierden om misdaden verbeurd gemaakt; te weeten, Glassenbury, Raiding, en Kolchester. d'Acten van alle d'andere afstanden zyn verlooren.

Maar dewijl wy eenige melding doen van d'Abten, die zitting in het Parlement hadden, zal het niet onnut zijn, hen wat beter te doen kennen. Fuller geeft op drie plaatsen van zijn Historie een lyst dezer Abten: doch deze drie lijsten verscheelen van malkander; en daar is'er niet een, die overeenkomt met die der Boeken van 't Parlement. Mylord Herbert vergift'er zich ook in. 'k Wil niet opwaarts klimmen tot de Regeringen, welke voor die van Hendrik gegaan hebben: want toen was'er een grooter getal van Abten en Priooren, die tot het Parlement behoorden; en zelfs hadden verscheidene andere Geestelijken daar zitting in, hebbende ten dien einde hun brieven van beroeping gekreegen. Maar onder Eduard de VI. examineerde men, wat recht deze laatsten hadden om zitting in het Laager

ger Huis te neemen, gelijk wy ter zijne plaatse zullen zeggen. 'k Onderneem ook niet 't geschil te beslechten, of deze Abten in het Huis der Heeren zitting hadden in de hoedanigheid van leden der Geestelijkheid, of door recht van Baronschap, en als houdende hun landeryen van den Koning. 't Is genoeg voor tegenwoordig, te zeggen dat de Boeken der Parlementen, gehouden onder Hendrik de VIII. gewag maaken van acht-en-twintig Abten, die dit recht van zitting hadden; te weten, die van Abington, van S. Alban, van S. Augustijn van Kantelberg, van de Slag, van S. Benedictus in den Holm, van Bordeny, van Cirencester, van Kolchester, van Koventry, van Kroyland, van S. Edmond-Roy, van Evesham, van Glassenbury, van Glocester, van Hide, van Malmesbury, van Onze Vrouw van Jork, van Peterburg, van Ramsfey, van Raiding, van Selby, van Schrewsbury, van Tavenstok, van Tewksbury, van Thorney, van Waltham, van Westmunster, en van Wiachelkomb; by de welken men voegen kan den Prioer van S. Jan. 'k Vind ook noch, dat in den jare 1537. d'Abt van Burton, plaats gelegen aan de rivier de Trent, in het Parlement tegenwoordig was. Gemeenlijk wierden deze Abdy en die van Koventry door een zelven Geestelijke bezeten; gelijk Koventry en Lichtfield, hoewel twe verscheidene Stoelen, van een eenigen Bisschop bezeten wierden. Maar in den jaare 1537. zag men twe onderscheidentlijke Abten, waar af ieder een brief van beroeping had.

Abten die zitting in 't Parlement hadden.

Wat belangt de manier van de vernietiging der Kloosters, wy konnen daar lichtelyk af oordeelen, door het naauwkeurig verhaal 't welk wy hebben van 't geen te Tewksbury gedaan wierd. 'k Heb dit verhaal onder verscheidene anderen uitgeschreeven, en 't in onze Verzameling gesteld. Daar ziet men, op wat wyze men verzorgde in het onderhoud der Abten, Priooren, en andere Officieren der Kloosters; gelijk ook in dat der Monniken, en der Dienaars van ieder Huis: wat Gestichten men onder de voet wierp, en welke de geenen waren, die men behield: hoe men het zilverwerk, de juweelen, en de sieraaden der Kerken waardeerde.

No. 60. Sect.

Maar de rykdommen van alle deze Kloosters konden de begeerlijkheid van eenige persoonen, welke by den Koning waren, niet voldoen. De Gasthuizen moesten het zelve lot hebben. Aldus stelde Thyrlwy, Bewindhebber van het Gasthuis van S. Thomas van Southwark (a), het zelve in Hendriks handen; en deze

Eenige Gasthuizen aan de Koning gegeven.

(a) Een Voorstad, door den

1539.
Teems van
Londen af-
gescheiden.

afstand beschikte hem het Bisdom van Westmister. 't Was waar-
lyk een wijs en verlicht man; maar zo onstandvastig, of zo vrees-
achtig, dat hy ieder uur van zijde veranderde, en zich met elke vloed
liet wegvoeren. Eindelijk, toen Elizabeth op den Troon klom,
schaamde hy zich over zijn lichtvaardigheid, en toonde, dat hy zich
ten minsten eens van al zijn leven vast kon stellen.

Alle de lan-
deryen dezer
Abdyen weg-
gegeven, of
verkocht.

Alle de Kloosters aldus vernietigd zijnde, verrijkte Hendrik zich
met der zelve goederen, en had aldus de gunstigste gelegenheid des
wereldts om groote en schoone stichtingen te doen. Maar 't zy dat
hy zijn Adel wilde winnen, met de landeryen, welken hy van de
vernietiging gekreegen had, tot een zeer laage prijs aan haar te ver-
kopen; 't zy dat hy zijn Hovelingen niets kon weigeren; of dat hy
in zijn onkosten geen maat en hield; hy deed altyd veel minder als het
gerucht gelooopen had, en als hy zelve scheen beslooten te hebben.
De zuivere en zekere inkomst dezer Kloosters wierd geschat op om-
trent 1316070 guldens, Hollandsche munt: maar men maakte de
waardeering op de voet der renten van die tyd, welke tienmaal min-
der gesteld wierden als hun rechte waarde. Hier van had Hendrik
180000 guldens inkomsts geschikt, om achteen Bisdommen te stich-
ten: maar hy verhoogde zich met'er van deze achteen zes op te rech-
ten, gelijk men in het gevolg van onze Historie zal zien. Wyders
is de waarheid, dat hy groote kosten deed in zeehavens te maaken en
te versterken, 't zy in 't Kanaal, of op d'andere kusten van zyn Ko-
ningrijk, en dat hy hier toe zeer aanmerkelijke sommen uitschoot,
spruitende uit de verkooping der Abdyen. In deze tyd aanbod
men hem verscheidene ontwerpen tot edele en Koninglijke stichtin-
gen, welken hy buiten twyfel gevolgd zou hebben, indien hy zich
niet uitgeput en had in geschenken, zelfs eer hy 't gewaar wierd. On-
der andere dingen, had hy voorgenomen, een Huis te beinkom-
sten, daar de jeugd zich beyveren konde tot de Studie van het
Wereldlijk Recht, van de Grieksche, en van de Latijnsche Taal.
Om'er het ontwerp te beter af te maaken, beval hy aan drie personen
de zorg van onder hen te regelen de manier, op de welke dit Huis
gesticht, en d'orde die'er onderhouden zou worden. Deze drie
personen waren, de Ridder Niklaas Bakon, die sedert een der groot-
ste Ministers van Staat was welken Engeland ooit gehad heeft, en de
Heeren Thomas Denton, en Robert Kary. Hebbende te samen
hier over gesproken, stelden zy een memorie op van 't geen zy besloo-

Ontwerp om
een Planthof
van Mini-
sters van
Staat te
stichten.

ten hadden. Hun goedvinden was: Dat des Konings Studenten (aldus zouden de geenen genoemd worden, die in dit Huis traden) zich zeer dikwils zouden bezig houden met pleidoyen, en diergelyke oefenstukken, 't zy in 't Latyn, of in 't Grieksch, te maaken: dat, als ze wat ouder geworden waren, men hen in 't gevolg van Gezanten in de vreemde landen zou zenden, op dat ze daar de kennis der zaaken en belangen van andere volkeren konden krygen; 't geen uitsteekende Ministers van Staat gegeven zou hebben: dat d'eenen gebruikt zouden worden om verhaalen van Gezantschappen, van traktaaten, van gemeene handelingen, te schryven; en d'anderen, de historie der rechtzaaken, en aanmerkelyke processen, welken zy in het Koninkrijk zouden hebben: dat, eer iemand van hen het verlos hadde van over deze materien te schryven, hy den eed zou afleggen in de handen des Kanceliers, dat hy met een volkomene oprechtheid zou schryven, zonder zich te laten voorkomen door genegentheid, en zonder zich te laten omkooopen. Maar dit groot voorneemen verydelde; en men heeft by het feilen van des zelfs voortgang veel verloren. Want onder andere dingen, zo dit planthof van Historieschrijvers eens ter deeg geregeld, en bevestigd had geweest, wy zouden tegenwoordig zo zeer niet belemmerd zijn door een menigte van kwaade Auteurs, welke ons de zaaken van die eeuw met zulk een onvolmaaktheid en achteloosheid verhaalen, dat wy ons gestadig genoodzaakt vinden toevlucht te nemen tot d'Origineelen, en de Gemeene Boeken. Die zouden ons de zaaken veel klaarder hebben nagelaaten, als wy ze nu hebben, na het verloop van zo veel jaaren, en na de verwoesting van alle d'openbaare Acten, door Marias bevel in 't werk gesteld. En deze hulp zou ons zeer noodzaakelyk hebben geweest, voornaamelyk ter zaake van de vernietiging der Kloosters; want voor deze vernietiging vond men in de meeste Kloosters een Chronijk der zaaken van ieder tijd. 't Is waar, deze Chronijken hadden gemeenlyk tot Auteurs onverstandige personen, en naauwkeuriger om vodderyen of fabeltjes op 't papier te stellen, als om gevallen van aanlegenheid te verklaren. Doch de Kloosters beschikten ook dikwils vernuftige Monniken: en in alle geval, 't staat te gelooven, dat d'Abten, die in het Parlement traden, en aldus de zaaken moesten hooren, aan deze Schrijvers lichten en memorien gaven. Maar in 't algemeen hadden zy een onverwinnelyke geneigdheid om valscheden te schryven,

1539.

't Origineel
van deze
Memorie is
noch in de
Bibliorbeek
van Mr. de
Pier-point.

1539. als het te doen was om het aanzien van hun Religie, van hun Orders, en van hun Kloosters, hoe langer hoe meer te doen gelden.

Ordonnantie,
behelzende
het verlosf
van den Bij-
bel te leezen.

Hoewel de zaak der zes Artijkelen den Reformateurs weinig gunstig was, had d'Aardtsbiffchop van Kantelberg echter vermogen genoeg by den Koning, om 'er een gunst af te verwerven, die hun hoop weer oprichtte. 't Openbaar gebruik der Heilige Schrift was alreeds sedert den jaare 1538. in de Kerken ingevoerd; maar Kranmer verplichtte den Koning, toe te staan, dat alle zijn Onderzaaten den Bijbel in hun huizen mochten leezen. d'Opene brieven, die 'er 't verlosf af gaven, waren gericht aan Mylord Kromwel. De Koning zei 'er onder andere dingen: („) Dat, wel willende dat zijn Onderzaaten de kennis van Godts woord hadden, hy hen toeliet den Bijbel in 't Engelsch te leezen; dewijl zulks het beste middel was, om hen deze kennis te bezorgen: dat niettemin, om alle disputen te vermijden, hy begeerde, dat ze zich maar van een eenige overzetting des Bijbels zouden dienen. Derhalven belastte hy aan Kromwel, acht te geeven, dat niemand gedurende de tijd van vijf jaaren den Bijbel, of eenig gedeelte der Schriftuur, zonder zijn verlosf en drukte. Gardiner had alles in 't werk gesteld, om deze slag af te weeren: en op zekere dag, in een gesprek, daar de Koning by was, tarte hy Kranmer, om onderscheid te toonen tusschen 't gezag der Schriftuur, en dat der Apostolische Canons. 't Disput duurde eenige tijd: maar Hendrik vindende een groote bondigheid en zedigheit in het vertoog des Aardtsbiffchops, en daarentegen een groote hoogmoed en gemaaktheid in de redenen van Gardiner, bestrafte hy dezen laatste zeer scherpelyk, en snaauwde hem toe, dat een oud en ervaren Kapitein, als Kranmer, zijn eer tegens nieuwelingen niet in de waagschaal moest stellen.

Ziet onze
Verzame-
ling N°. 72.

Des Konings
voorneemen
om Anna van
Kleefre
trouwen.

Omtrent deze tijd besloot Hendrik, getroffen door het gerucht 't geen de schoonheid van Anna van Kleef toenmaals maakte, zijn gezicht derwaarts te wenden. De Keizer, en de Koning van Vrankrijk, hadden even zeer gearbeid, om hem een Princes van hun party te doen neemen. d'Eerste stelde hem voor de Hertogin van Milanen, zijn Nicht, die de Dochter des Konings van Deenmarken was: want bereidende zich, gelijk hy deed, om het verbond van Smalkalden te breeken, ten einde Duitschland vervolgens onder 't jok te brengen, zou hy voor alle zaaken gaarne verdeeldheit tusschen Engeland en de Vorsten van dit verbond hebben willen zaayen.

Maar

Maar 't geen zijn zorgen en poogingen niet konden te weeg brengen, dat bracht d'Ordonnantie der zes Artijkelen voor een gedeelte te weeg. De Gezanten der Vorsten vielen by Hendrik klachtig; dat, na hun genieene vereeniging zeer ver gevoorderd te hebben; hy die verbrak door het ffreng Edict, in het welk hy verordende het Avondmaal slechts onder een gedaante, 't gebruik der Zielmiffen; en d'ongehuwde staat der Priesters; drie punten die met hun leere geenfins konden famen gaan. Zy voegden 'er-by; dat; zo hy de goedheid niet en had van deze Ordonnantie te verzachten; zy geen onderhandeling meer met hem zouden kunnen houden. Maar de looze Gardiner vleide den Koning in zijn hoogmoed, en verwekte zijn jaloezy; vertoonende hem, dat een machtig en verftandig Koning, als hy, nimmermeer moest toelaaten; dat Duitschers, en kleine Prinsjes, hem in de stukken des Geloofs wetten voorschreeven. Gardiner had noch een ander middel om zijn Meester op te hitsen; en diende 'er zich zeer dikwils af; hoewel men daar uit ziet, dat de staat van Duitschland hem niet zeer bekend was. Hy zei tot den Koning, dat de Protestantsche Vorsten des Rijks zijn geestelijke Opperhoofdigheid niet goed zouden keuren; om dat, zo haast als zy die goedkeurden, zy zich verplichten zouden een diergelijke macht ook in den Keizer t'erkennen. Maar hier in bedroog hy zich grovelijk: want de Vorsten van Duitschland, die nooit hadden erkend; dat de Keizer eenige macht in hun Staaten had, beleeden echter, dat de Rijksvergadering, in de welke de souveraine macht des Keizerrijks bestond; het recht had van nieuwe geestelijke wetten te maaken, en d'ouden te veranderen. Maar als de Rijksvergadering zich niet verklaard had, pretendeerde ieder Vorst zo souverain in zijn Staaten te wezen, als de Keizer in de zijnen. Niettemin voegde Gardiners redenering slag, hoewel ze valsch was; zulks dat Hendrik tegens deze Vorsten opgehitst zijnde, een zeer groote koelheid de plaats nam van deze zucht, welke d'eenen en d'anderen hadden gehad om zich engelijk te famen te vereenigen. Ondertuffchen, gelijk de voorftelling van een huwelijk met de Hertogin van Milanen geen gevolg en had, en dat d'aanbiedingen des Konings van Vrankrijk Hendrik niet behaagden, floeg de Vicegerent hem Anna van Kleef voor. Dit huwelijk konaan Engeland voordeelg zijn; vermits den Hertog van Kleef van de kant van Vlaanderen des Keizers gebuur was; dat hy pretentien op het Hertogdom van Gelder had; dat zijn oudste Dochter

1539.

aan den Hertog van Saxon getrouwd was; en dat hy verwydering van Karels wapenen kon maaken, als d'oorlog tusschen Hendrik en dezen Keizer verklaard zou wezen. Men vond maar een swaarigheid in de zaak. Anna van Kleef had certijds verloofd geweest aan de Zoon des Hertogs van Lotharingen; maar zynde alle beiden te jong, had hun verbintenis maar een bloote verlooving tusschen de Vaders geweest. Midlerwijl maakte Hans Holbein het afbeeldsel van de Princes, en stuurde het aan Hendrik; maar het was niet geschied zonder aan de natuur de hulp van de konst gegeven te hebben: invoegen dat, als de Koning het afbeeldsel en het oorspronkelyke te samen vergeleek, hy in het eerste meer schoonheids vond, als in het laatste. In den beginne keurde den Hertog van Saxon, een yverig Vorst voor d'Augsburgsche Confessie, een diergelyk huwelyk niet al te goed; vermits hy zag, dat Hendrik afgeweeken was van zijn genegentheid voor de party der Protestanten van Duitschland. Maar Kromwel had twee redenen, om'er de sluiting af aan te dringen. Hy wilde zich een steun maaken, met een persoon tot de hoogste waardigheid te verheffen, die de zelye aan hem verschuldigd ware. Hy rekende daar en boven, dat, gelijk alle de vrienden der Princes den gevoelens van Luther aanhingen, de party van de Paus daar noch meer door verzwakt zou worden; en dat aldus de Reformateurs in Engeland zouden wederwinnen, 't geen zy'er verlooren hadden. Die de Princes hadden gezien, preezen haar swier, en haar schoonheid. En gewisfelyk, dewyl ze niet anders als Duitsch sprak, en dat de Koning deze taal niet en verstond; dat ze ten anderen niet zingen kon, een hoedanigheid voor de welke Hendrik een groote zucht had; was haar geenig middel overig, om het hert van dezen Vorst te winnen, als door uiterlyke bekoorlykheden. Na een onderhandeling van eenigē maanden, vervoegden zich een der Paltsgraaven van de Rijn, en andere Gezanten des Hertogs van Saxon, en des Hertogs van Kleef, Broeder der Princes, wiens Vader sedert weinig tyds overleeden was, by den Koning; en slooten het huwelyk.

Komst van
Anna van
Kleef in Engeland, en
misnoegd-
heid des Konings.

Aldus kwam Anna van Kleef, omtrent het eind der maand December, in Engeland; daar Hendrik, onverduldig om haar te zien, tot Rochester toe ging, zonder gekend te zyn. Maar zyn verbaastheid was uitstekend, toen hy in haar geene der bekoorlykheden vond, daar men hem afgesproken had: en niet alleen-

leenlijk was hy'er niet over voldaan: hy vattede zelfs een atkeer tegens haar op, daar hy zich nooit af ontslaan kon. Hy zei al vloekende; dat men hem een *Duitsche Merry* had gebracht; dat het hem uitsEEKEND berouwde; de zaaken zo ver voortgezét te hebben; dat hy zich echter verheugde, dat ze noch niet verder gekomen waren. Van toen af nam hy het besluit van zyn huwelyk, zo het mogelyk was, te verbreeken: Maar de staat zyner zaaken liet niet toe, dat hy den Hertogen van Saxen, en van Kleef, den hoon deed van hen hun Zuster weder te stuuren. Want, gelyk hy wel wist, dat de Duitschen jaloerscher van hun eer zijn, als eenig ander volk, oordeelde hy lichtelyk, dat deze Vorsten gantsch geen paalen souden geeven aan hun wraakzucht, noch aan hun wrok. Van d'andere kant zou een breeking met hen hem niet geleecken hebben. De Keizer was toenmaals te Parys; ontfangende van den Koning van Vrankrijk alle de bedenkelyke eerbewyzingen; en leevende met dezen Vorst, in alle de schijnbaarheden, met een oprechte en volmaakte vriendschap. Men had zelfs heimelyke berichten, dat ze te samen eenigen toeleg tegens Engeland brouwden. Want in die tyd had de Koning van Vrankrijk, hoewel aan Hendrik zo veel verschuldigd als een Vorst aan een ander Vorst kan wezen, alle deze weldaaden vergeeten; en niet vernoegd met ze vergeeten te hebben, wilde hy zelfs de misnoegdheid der Engelschen waarneemen, om hun Koning zyn Staaten in Vrankrijk t'ontneemen. Van d'andere zyde liet Karel niets achter wege, om deze twe Vorsten tegens malkander op te hitsen; hoopende, dat hun verdeeldheid hem het middel zou beschikken om de verbondene Vorsten onder 't jocke brengen; dewijl zedaar door verstecken zouden zyn van Hendriks bystand, die noch daar en boven zelve zyn vriendschap zou aanzoeken; en by gevolg Maria in d'eer van haar geboorte herstellen. De Koning vreesde dan, dat Karel de V. en Francois de I. verwonnen door de verzoeken van Paulus de III. zich tegens hem te samen mochten voegen; en dat zy ter zelve tyd den Koning van Schotland gaande zouden maaken, wiens inval verschrikkelyk zou wezen, zo ter oorzaak van de bystand welke zy hem zouden geeven, als van het groot getal der misnoegden die hy in Engeland zou vinden, en inzonderheid omtrent de Grenzen van Schotland. De vriendschap der Protéstánten van DuitSchland dezen Vorst derhalven, in de tedere

ge-

1539. gesteldheid daar hy zich in zag, zeer noodzaakelyk zijnde, besloot hy alleenlyk, te trachten zijn huwelyk te verbreeken, door eenige schijnbaare verhinderingen, als door een voorgaande verlooring. Gedrukt door deze moeyelykheid, keerde hy weer na Greenwich, schrollende geweldig op den Graaf van Southampton, die na Kalis gezonden had geweest, om de Princes t'ontfangen, en die van daar geschreeven had, dat het een zeer schoon vrouwmensch was. Maar de Graaf antwoordde, tot zija verdediging, dat, de zaak zo, zeer gevoorderd zijnde als ze was, hy geloofde gehouden geweest te zijn aan de Koning te schrijven 't geen hy hem had geschreeven. De Koning beklaagde de rampzalige staat, daar hy zich in vond, en ontdekte zyn hertzeer aan Mylord Roussel, aan de Ridder Brown en Denny, en aan eenige andere perfoonen die by hem waren. Denny zei hem daar op, dat gemeene lieden veel meer voordeels hadden, als de Vorsten; dewyl d'eersten zelven vrouwen konden gaan verkiezen: daar in tegendeel d'anderen de geen en namen, welken men hen bracht. Kromwel, aan wien de Koning zich vryer openbaarde, als aan andere Ministers, was daar na de getuige van alle de droefheid dezès Vorsts. Thans, gelyk hy Southampton haatte, trachtte hy hem te beladen met den kwaaden uitslag van de zaak, en zei, dat deze Graaf, bemerkende hoe zeer de Koning misleid was, de Princes te Kalis had moeten ophouden, en bericht van de staat der zaaken geeven. Ondertuschen, dewyl de Graaf alleenlyk last had om deze Princes in Engeland te brengen, zou het een groote laatdunkendheid voor hem geweest hebben, in een zo gewichtige zaak volgens zyn eigen hoofd te werk te gaan; en de Koning zelve kon dit niet ontkennen.

Een eenige zaak kon de sluiting van zyn huwelyk vertragen, 't welk was dat men onderzoeken moest de verbintenis van Anna van Kleef met den Marquis van Lotharingen; de Gezanten des Hertogs van Saxen, en des Hertogs van Kleef, beloofd hebbende deze omstandigheid volkomentlyk te verklaaren, en de noodzaakelyke stukken daar toe te berde te brengen, als de Princes in Engeland zou komen. Zo haast als ze derhalven te Greenwich geleid was, 't geen met groote staatsie geschiedde, vergaderde de Raad van Staat, en deed de Gezanten ontbieden, om hen te vraagen, of ze nu hadden waar mede de swaargheid weg te nemen.

men. Maar zy hadden hier over niets met zich gebracht, noemende het slechts een voddery, ter oorzaak dat het verdrag gemaakt had geweest gedurende de minderjaarigheid der partyen, welke onbekwaam waren om daar in te bewilligen, en dat zy 't in hun meerderjaarigheid niet bevestigd hadden. De Raad, weinig voldaan over dit antwoord, zei, dat ze goede bewijzen, en niet bloote woorden verwachtte; en dat het huwelyk des Konings met Anna van Boelan van geene waarde gevonden zijnde, ter oorzaak van een voorgaande verlooving, deze Vorst zich voor een diergelyk gevaar niet weer bloot moest stellen. Hier op betuigden Olisleger en Hagesden, Gezanten des Hertogs van Kleef, plechtelyk, in de tegenwoordigheid van Kromwel, dat in de vrede, gemaakt tusschen wylenden Hertog Jan van Kleef en den Hertog Antony van Lotharingen, een der Artykelen geweest had, dat de Princes, toen ter tyd minderjaarig, gegeven zou worden aan François, Zoon des Hertogs van Lotharingen, die insgelyks minderjaarig was. De Gezanten voegden'er by, dat zy het verdrag gezien en gelcezen hadden: maar dat vervolgens Hendrik van Groffe, Gezant des Hertogs van Gelder, Middelaar in dit verdrag, in hun tegenwoordigheid verklaard had, dat de verlooving nietig, en van geen werking was. Zy zeiden ook noch, dat dit alles in de Kancelery van Kleef geregistreerd was, en beloofden, binnen drie maanden een goed extract'er af te geeven. Vorders tekenden zy deze betuiging. Eenigen der Raadtheeren, welke wisten, hoe zeer deze Princes den Koning tegensde borst stiet, waren van advijs, dat men op dit punt moest aanhouden: maar d'Aardtsbisschop van Kantelberg, en de Bisschop van Durham zeiden, dat, zo dit al de swaarigheid was, niets de voltrekking des huwelyks verhinderen zou.

De Koning zich aldus gedwongen ziende hier mee te vrede te zyn; en ten anderen aanperft, zo door de Gezanten, als door Kromwel, trouwde eindelijk de Princes op den 6 January 1540. Maar hy bekommerde zich zo weinig mer alstoen zyn afkeer en tegenzin te verbergen, dat alle de geenen, die by hem waren, het bemerkten. Des anderen daags vraagde hem Mylord Kromwel, wat hy van zyn Koningin zei. De Koning antwoordde, dat, onderscheidende dezen Minister van zyn andere Officieren, hy openhertig tegen hem zou spreken; dat hy minder voldaan was als voorheen; dat hy twijfelde, of de Princes maagd was; dat ze zeer kwalijk rickte; en dat, 'er meer

I 40.
Hendriks huwelyk met de Princes Anna van Kleef.

Vermeerdering van zyn tegenzin.

1540

af walgende als van te vooren, hy niet geloofde, bekwaam te zijn om zijn huwelijk te voltrekken. Kromwel vestfand met droefheid een zo kwaade tijding: hy kende des Konings kiesheid in diergelijke ontmoetingen: hy voorgevoelde, dat dit groot ongeluk voor hem in 't byzonder doodelyk zou wezen, dewyl hy d'auteur van het huwelijk was: hy zag zijn vyanden gereed om de misnocgdheid zijns Meesters waar te neemen, en de fortuin op het punt van hem te verlaaten, zo hy den Koning zo ver niet wist te brengen, dat hy de Koningin beminde; 't geen een vruchteloze beproeving geweest zou hebben. De Koning leefde noeh vijf maanden in de zelve staat, en sloop dikwils by zijn Gemalin, maar zonder van zijn eerste afkeer van haar te bekomen. De Koningin scheen 'er niet zeer bedroeft over. Gelyk zy weinig verkeerings met hem had, en dat ze van natuure log en swarmoedig was, zou ze wel gewenscht hebben zich ontbonden te zien van een huwelijk, daar ze niet al te wel over voldaan was. Ondertusschen ontbrak 't haar aan geen gaauwheid: zy leerde d'Engelsche taal in zeer weinig tijds, en sprak ze zonder eenige moeite toen haar huwelijk verbroken wierd, gelyk men ziet uit eenigen der getuigenissen, die hier over gedaan wierden.

Den Hertog van Kleef stuurde eindelijk 't Extract der Boeken van zijn Kancelery; waar uit het blijkt, dat Hendrik van Groffe, Gezant des Hertogs van Gelder, in uitdrukkelijke termen verklaard had de nietigheid van de verlooving, gemaakt tusschen den Marquis van Lotharingen en Anna van Kleef. De termen waren in 't Duitsch, maar in 't Latijn overgezet, gelyk men ze hier onder ziet. (a) Pallandus, Gezant van Kleef aan het Hof van Gelder, had ook aan zijn Meester geschreeven, dat den Hertog van Gelder (b) zekerlijk wist, dat d'eerste verlooving van de Marquis en de Princes nietig zou wezen, en geen werking hebben. Toen dit Extract den Koning overhandigd wierd, vond de Raad het niet volstandig, ter oorzaak van het dubbelzinnig woord van Verlooving of Ondertrouw; niet ziende, of ze geschied was met tegenwoordige, of met toekomstige woorden. Wat 'er ook af zy, men oordeelde, dat dit Extract in tijd en plaats dienst zou kunnen doen.

d'Ope-

(a) Sponsalia illa progressum suum non habitura; ex quo Dicitur Dux Carolus admodum doleret; & propterea quædam fecisset, & amplius facturus esset.

(b) Illustrissimum Ducem Gueldriæ certo scire, prima illa sponsalia inter Dominicellam Annam fore inaina, & progressum suum non habitura.

d'Opening van een nieuwe houding des Parlements geschiedde op den 12 April 1540. Daar was niet een Abt, zelfs ook niet die van Westmunster, gelyk men oordeelt uit de Boeken van die tyd. Na dat de Kancelier aan de Vergadering verklaard had de redenen van Staat, welke den Koning hadden verplicht om de zelve te beroepen, nam Mylord Kromwel 't woord, in de hoedanigheid van Vicegerent, en sprak byna op de volgende wys. - („) De Koning begeert niets meer, „ als een vaste eenigheid onder zyn Onderzaaten op te rechten. - 't Is „ hier in voornaamelyk dat hy zyn verzekerdheid zoekt. Hy weet „ wel, dat zyn Koningrijk ontroerd is door stookebranden; dat het „ onkruid 'er onder 't koorn wast; dat de stoutheid en ongebonden- „ heid der eenen, de superstitie der anderen, en hun onverwinnelyke „ ingenomenheid voor oude misbruiken, verdeeldheden voortge- „ bracht hebben, welke allen den oprechten Christenen een gevoe- „ lige droefheid baaren. Hy weet ook wel, dat de haatelyke naa- „ men van *Paapisten* en *Ketters*, die men malkander alle dagen geeft, „ de geesten uitsteekend verbitteren; en deze verbitterdheid dunkt „ hem zo veel te vreemder, dewijl hy de Schriftuur in hun moeder- „ taal in de handen zijner Onderzaaten gesteld had. Maar hy ziet, „ dat, in de plaats van 'er de regel hunnes geloofs af te maaken, d'ee- „ nen en d'anderen die verdraayen, om hun verwodheden en voor- „ oordeelen te bekrachtigen. Wyders, hy heeft geen zyde geno- „ men: hy heeft noch ter rechter, noch ter flinker hand geheld: „ hy heeft altyd het voorneemen gehad van de zuivere en gezonde „ leere des Euangeliums, ontslagen van allerhande vermenging en „ verderving, aan zyn Volk deelachtig te maaken: hy heeft besloo- „ ten, de ceremonien, welker gebruik der Religie waardig gevon- „ den zal worden, te behouden, den aart en de nutheid 'er af vast te „ stellen, de misbruiken 'er van af te snyden, en te voorkomen de „ geschillen welke in d'uitlegging der Schriftuur zouden kunnen ont- „ staan. In een woord, zyn meening is, zyn Volkeren te doen on- „ derwyzen, hen te leeren de manier op de welke zy God moeten die- „ nen, en strengelyk te straffen de geenen die zyn Wetten zullen „ overtreden, van wat zyde zy ook mogen wezen. Hy begeert, „ dat Jesus Christus, 't Evangelie, en de Waarheid, d'overwinning „ hebben. 't Is daarom, dat hy Commissarissen genoemd heeft, ge- „ koozen uit de Bisschoppen, en uit de bloote Godtsgeleerden; en „ dat hy hen last heeft gegeven om op te stellen een uitlegging van

1540.

Houding des
Parlements.

Aanpraak
van Kromwel
aan 't Parle-
ment.

1540.

„ alle de zaaken , welken een Christen moet gelooven en weeten. De-
 „ ze Commissarissen zyn , d'Aardtsbiffchop van Kantelberg , d'Aarts-
 „ biffchop van Jork , de Biffchoppen van Londen , van Durham ,
 „ van Wincheſter , van Rocheſter , van Hereford , en van S. Da-
 „ vid , met de Doctors Thirleby , Robertſon , Kox , Day , Oglet-
 „ horp , Remain , Edgeworth , Krayford , Symonds , Robins ,
 „ en Treſcham . Hy heeft andere Commissariffen genoemd , om
 „ t'overweegen , welke ceremonien men zal behouden , en om 'er
 „ t'gebruik afaan te wyzen . Deze laatſten zyn de Biffchoppen van
 „ de Baden en Fonteynen , van Ely , van Sarum , van Chicelſter ,
 „ van Worceſter , en van Landoffe . Eindelyk , allen den Officie-
 „ ren , geſteld tot d'uitvoering van d'Ordonnantie der zes Artykelen ,
 „ is zeer engelijk belaſt , de geenen te vervolgen die de zelve Kurven
 „ overtreden . Ten einde van deze aanspraak breidde Mylord Krom-
 „ wel zich zeer wijdluftig uit over Hendriks lof , en zei , dat een on-
 „ vergelykelyk welſpreekender mond , als de zyne , die niet genoeg-
 „ ſaam na waarde zou konnen uitrompetten .

't Hooger Huis keurde de verkiezing dezer Commissariffen goed ,
 en beval hen , drie maalen ter week des morgens en des namiddags te
 vergaderen , en op d'andere dagen alleenlyk des namiddags . Maar
 gelijk de ſtof van hun raadpleegingen ons langē tyd bezig zal houden ,
 zullen wy 'er niets af zeggen , voor wy eerst verhaald hebben 't geen 'er
 in 't Parlement omging .

Kromwel
 Graaf van Eſſex
 gemaakt .

Twe dagen na dat Kromwel deze aanspraak gedaan had , wierd
 hy Graaf van Eſſex gemaakt ; zynde deze waardigheid met het huis
 van Bouchier uitgebluſcht . Dit geeft voet om te gelooven , dat
 Hendriks Huwelyk met de Princes van Kleef , gemaakt door de zor-
 gen en op d'aanhoudingen van Kromwel , de rechte oorzaak niet
 en was van dezēs Gunſtelings ongenade . Immers , 't is niet zeer
 waarſchijnlijk , dat de Koning hem aldus verheft zou hebben , om
 hem twe maanden daar na neder te ploffen .

Vernietiging
 der Ridderſ
 van S. Jan
 van Jeruſa-
 lem .

Op den 22 April floeg men in het Parlement voor de vernietiging
 der Ridderſ van S. Jan van Jeruſalem . Zy waren ingeſteld gewor-
 den om de Pelgrimmen van 't Heilig Land te verzellen , en te ver-
 dedigen : want de volkeren maakten zich ſedert eenige eeuwen vroed ,
 dat men zyn godvruchtigheid , en zyn liefde voor Jelus Christus , niet
 krachtiger kon betuigen , als met de plaatsē te bezichtigen , welken
 hy met zyn tegenwoordigheid vereerd heeft , en voornaamelyk den
 berg

berg Kalvarien, het Heilig Graf, en Bethanien. Op deze grond traden veele perfoonen in een Ridderfchap, of Geestelyk Broederfchap, om Paleftina te verdedigen, en de Pelgrims derwaarts te geleiden. Daar waren twe Orders, d'eene der Tempeliers, die de machtigften en de rykften waren; en d'andere der Hofpitaliers, welke niet en lieten infgelyks zeer aanmerkelyk te zyn. Vaa alle kanten zag men de Pauzen, en de Geestelyken, de Vorften en groote Heeren aanmoedigen, om diergelyke tochten t'onderneemen, die uitfteekend veel kwamen te kosten, die vol van gevaar ftaken, en gemeenlyk doodelyk waren voor de geenen, welken de godvruchtigheid daar inwikkelde. Niettemin, d'enkele gedachte dat, zo men op deze reis ftierf, men de pynen van 't Vagevuur niet zou hebben te lyden, dat men'er door de macht des Paus afverloft zou zyn, en dat men daaren boven de kroon des Marteldoms zou wegdraagen, maakte, in eeuwen van bygeloof en onweetendheid als die, een krachtigen indruk op de geesten. 't Misbruik ging verder; want men prentte den godvruchtigen, die deze bedevaart niet konden doen, in, dat, zo zy op 't aannaderen des doodts beloofden die t'onderneemen, zo haaft als hun gezondheid herfteld zou wezen, zulks de zelve kracht zou voortbrengen, mits dat zy een zekere hoofdfom verordenden, om een Ridder t'onderhouden, die d'Ongeloovigen ging beftryden. Dit was een ryke bron van legaten en fondatiën. Maar men klaagde wel haaft, dat de Tempeliers fchrikkelyke misdaden begingen, verkoopende en plonderende zelve de Bedevaarders: 't geen men zeer wel gelooven mag; hoewel andere Schryvers van die tyd den Koning van Vrankrijk befchuldigen, dat hy zich van zedanig een voorwending gediend zou hebben, om zich met de goederen der Ridders te verryken; en dat zy'er byvoegen, dat het Hof van Romen zeer verheugd was over deze gelegenheid te vinden van hen te bederven. Wat'er afzy, een algemeen Concilie vernietigde d'Order; en zo veel van deze Ridders, als'er gevangen wierden, moeftten 't met de dood bekoopen. De Hofpitaliers waren niet omvangen in de zelve ondergang; maar zy deden federt dietyd geen groote zaaken. Zy wierden uit het Heilig Land gedreeven door de Soldans, en vervolgens uit het eiland Rhodes door de Turken; waar na zy zich vertrokken op dat van Malta, onder de befcherming en de gehoorzaamheid des Paus, en des Keizers.

't Was ter oorzaak van deze zelve gehoorzaamheid, dat Hendrik

De 22. 26.
29 April.

540

hen in zijn Koningrijk niet behouden wilde: en gelyk zy d'andere Broederschappen, die zich byna uit zich zelven vernietigd hadden, niet na en volgden, besloot hy, hen door een Ordonnantie van het Parlement daar toe te dwingen. Aldus wierd hun Order in Engeland, en in Ierland, te niet gedaan. Men behield alleenlyk voor hun Prioren aanmerkelyke pensioenen; voor die van S. Jan, dicht by Londen, 10000 guldens jaarlyks; en voor die van Kilmainam, in Ierland, 3600 guldens. De Ridder's hadden ook een leefpenning; 't geen in 't geheel omtrent 30000 guldens's jaars beliep.

Op den 14 May wierd het Parlement uitgesteld tot op den 25. engelyk, volgens de gewoonlijke loop, d'uitstelling van geene waarde maakt alle de raadpleegingen, welke noch de kracht van wetten niet en hebben gekreegen, wierd'er beslooten, dat deze gewoonte voor die tijd geen plaats zou hebben; maar dat d'ontwerpen van wetten altemaal in de zelve staat zouden blijven als voorheen.

Ongenade
van Krom-
wel, den 13.
Juny.

De twe Huizen hadden hun zittingen hernomen, en raadpleegden over de gemeene zaaken, toen men ten Hove een groote verandering zag uitbarsten. De Hertog van Norfolk beschuldigde Mylord Kromwel, voor den Raad van Staat, wegens misdad van gekwetste Majesteit; en hebbende hem vervolgens, uit des Konings naam, by de kop gevat, stuurde hy hem in den Tour van Londen. Kromwel had groote vyanden in allerhande staaten. d'Adel versmaadde hem; zijnde vertoornd, dat de zoon van een slechte Smit boven haar verheven wierd; dat hy, door een onverdraagelyke hoogmoed, nad'eer van de Koufband stond; en dat de Koning hem van de grootste ampten des Rijks gegeeven had, als dat van Kleinzegelbewaarder, dat van Groot-Kamerling, en dat van Vicegerent in de geestelyke zaaken, om niet te spreken van het gewichtig ampt van Meester der Rollen, van het welk hy zich sedert weinig tijds ontslagen had. Van gelijken haatten hem d'aanhangers der Pauselyke macht doodelyk. Zy aanmerkten de vernietiging der Kloosters als zijn werk: zy schreeven de dood der perfoonen, welken het Parlement veroordeeld had, aan zijn raad toe: men geloofde ook noch, dat hy de geen was, die misverstand tusschen Karel de V. en Hendrik onderhouden had; en deze algemeene betrachting verdubbelde de byzondere haat, welke Norfolk en Gardiner tegens hem hadden: eindelijk, zy maakten zich vroed, dat zijn ondergang de verzoening des Keizers en des Konings verlichten zou, en dat deze verzoening mogelijk gevolgd zou worden

worden van de wedervereeniging van Engeland met den Paus.

Andere redenen stieten hem vorders in des Konings geest t'eenemaal om ver. De vrees, welke deze Vorst altijd had gehad, wegens een verbond van de Keizer met den Koning van Vrankrijk, verdween byna geheel en al, zo haast als hy had verstaan, dat hun vereeniging niet verder als de plichtspleegingen gegaan was: en hoewel hy, hebbende den Hertog van Norfolk aan het Hof van Vrankrijk gezonden, door des zelfs middel ontdekt had, dat hy op de vriendschap van François gantsch geen staat moest maaken, geloofde hy niettemin, dat deze twee Vorsten zo gemakkelijk niet overeen zouden komen, dewijl Karel het Milanees niet aan de Koning van Vrankrijk af zou staan, die ondertusschen niet en dacht als om'er zich bezitter af te maaken. Hendrik uit dit alles dan oordeelende, dat zijn verbintenis den Keizer genoegzaam zou behaagen, vreesde hy niet zo zeer het verlies der vriendschap, welke hy met François had gemaakt.

Deze laatste gedachte deed zelfs, dat hy zich zeer weinig bekommerde, of de Protestantsche Vorsten van Duitschland zyn beleid goed keurden, of wraakten; dewyl hy het oogmerk, 't geen hy zich altyd in zyn handelingen met hen had voorgesteld, 't welk was, den Keizer buiten staat te brengen van hem aan te tasten, bereikt had. Aldus begon Kromwel, die tot hier toe hem standvastiglyk had aangemaand, om zich by de Vorsten des verbondts van Smalkalden te voegen, niet meer gehoord te worden.

Een andere byzondere reden bracht in deze ontmoeting ook slag. De Koning gevoelde een onverwinnelyke afkeer van de Princes van Kleaf, zyn Gemalin; en ter zelveryd had hy liefde opgevat voor Katharina Howard, Dochter van Mylord Eduard Howard, die Broeder des Hertogs van Norfolk was. Deze genegenheid verhefte des Hertogs aanzien hoe langer hoe meer, na de maat dat d'afkeer des Konings van de Koningin zich tot op den auteur van zyn huwelyk uitstrekke.

De Koning
verliefd op
Katharina
Howard.

Eindelyk, gelyk zyn Onderzaaten kwalyk veruoegd waren, maakte hy zich vroed, dat de Staatkunde hem belastte, de wanordeningen van zyn Regering op iemand zyner voornaamste Ministers te werpen: en dewyl zyn vriendschap voor Kromwel byna uitgeblucht was, besloot hy, hem op t'offeren; in de gedachte dat d'ongenade van deze Gunsteling 't morren zou doen ophouden, en dat de Volkeren hebbende op wien hun gramschap t'ontlasten, zich veel minder

1540. minder aan het hekelen der daaden van hun Vorst zouden binden. Men zegt, dat Kromwel beschuldigd wierd van eenige byzondere zaaken, welke hem de gunst van zyn Meester deeden verliezen. Zo dat waar is, beschuldigde men hem vermoedelyk van eenigen der Reformateurs, in hun tegenstelling tegens de zes Artykelen, die de Koning volkomentlyk wilde doen aanneemen, beschermd en aangemoedigd te hebben.

Kranmers
edelmoedig-
heid jegens
Kromwel.

De handel van deze ongenade wierd zo stil beleid, dat, hoewel Kromwel zich dikwils tot een diergelyke omkeering der Fortuin bereid had, hy ze echter niet eer gevoelde, voor dat hy'er door overrompeld wierd. Zo haast als de slag toegebracht was, beproefde deze Gunsteling het lot van alle d'ontgunstigde Ministers. Hy zag zich verlaaten van zyn vrienden, en getrotst van zyn vyanden over zyn ongeluk. Kranmer alleen die deze schandelyke gewoonte der Hovelingen niet en volgde, schreef aan de Koning ten besten van dezen Minister, en prees ten hoogsten de naarstigheit, met de welke hy den Staat gediend had; niet denkende als om zyns Meesters leven te behouden, en te verzekeren; zynde altyd van d'eersten in de samenfweeringen, welken men tegens hem maakte, t'ontdekken; beminde hem zonder deeling; en dienende hem met yver, en goed gevolg. Kranmer voegde'er by, dat nooit Koning van Engeland zodanig een Minister had gehad; en dat, wat hem belangde, hy hem bemind had als een man die zyn Vorst hertgrondelyk beminde; dat niettemin, zo men hem schuldig vond, hy verheugd was dat zyn misdaden ontdekt waren; maar eindelijk, dat hy God zeer ernstelyk bad, den Koning een Minister te stuurden, die hem met de zelve zucht, en met de zelve verbintenis, als hy, diende.

Dit beleid van Kranmer doet ons zien, dat hy Kromwel waarlijk beminde, en dat hy ten anderen een rechte grootmoedigheid had, volgende niet d'omkeeringen der zaaken, en zijnde niet van die persoonen, die de geenen beminnen welken de fortuin begunstigt, en zich tegens de geenen verklaren welken zy vervolgt. En zekerlyk, zo Hendriks achtung voor den Aardtsbischop niet zeer krachtig geweest had, deze brief alleen zou hem bedurven hebben; dewijl hy in diergelyke gelegtheden niet kon dulden, dat men zich tegens zijn willen stelde.

Kromwels geheele ondergang dan in des Konings geest beslooten zijnde, wierd deze Minister, die de schandelyke believing van
ramp-

rampzaligen te doen veroordeelen, zonder hen toe te laten zich te verdedigen, voor hem had gehad, met de zelve strengheid gehandeld. Want 't zy dat zyn vyanden vreesden, dat hy zich zonder groote moeite mocht rechtvaardigen; 't zy dat zy beslooten hadden het schadelijk voorbeeld van den lieden hun proces te maaken, zonder hen ter gehoor te roepen, te volgen, 't ontwerp van zyn vonnis wierd den Heeren op den 17 Juny ter hand gesteld. Men las het toen voor d'eerste maal; en op den 19 las men het voor de tweede, en voor de derde maal, zijnde Kranmer niet in het Parlement, gelyk men uit de Boeken ziet. In 't algemeen kan men aanmerken, dat Kromwel onder de Heeren weinige vrienden had; dewijl ze zo haast bewilligden in een vonnis van zulk een aangelegenheid. Maar hy vond in het Huis der Gemeente de zelve gunst, die hy'er tien jaaren te vooren aan Volfey betoond had, hoewel met een ander gevolg. Zyn zaak wierd'er tien dagen opgehouden: eindelijk stelde men'er een nieuw ontwerp van vonnis op, 't welk men aan de Heeren stuurde, met het geen dat zy alreeds goed gekeurd hadden. Ondertusfchen weet men niet, waar deze twe Billen toe dienden, 't en zy mogelijk dat de Leden van het Laager Huis die der Heeren verworpen hebbende, en willende in deze gelegenheid inzicht voor hen betuigen, hen de keur van d'een of d'andere lieten, omze den Koning te doen welgevallen. Waarlijk, dit zou een manier van procedeeen zyn, die in het gebruik der Parlementen gantsch geen grond zou hebben: doch ik zie niet, welke andere zin men geeven kan aan de woorden van het Boek, die men hier (a) onder zal vinden. De Koning keurde terstond een der twe Billen goed, gelyk ik oordeel uit een brief, welke de gevangen des anderen daags aan dezen Vorst schreef.

Het Parlement zei in dit vonnis, dat de Koning Kromwel uit een geringe staat tot uitsteekende waardigheden, en de hoogste ampten verheven hebbende, hy echter bevond, door het getuigenis van veele eerlijke lieden, dat het een zeer snood mensch was, die hem en het gemeen verried. Vervolgens stelde het Parlement zyn mildaaden

Vonnis van
Kromwel.

Ziet onze
Verzame-
lung,

No. 73.

M m m

den

(a) *Journal der Heeren, paragr. 58. Item Billa attincturæ Thomæ Kromwel Comitûs Essex, de crimine hæresis & læsæ Majestatis, per Communes de novo concepta, & assensâ, & simul cum provisione eidem annexa. Quæ quidem Billa 1. 2. & 3. lecta est; & provisio ejusdem concernens Decanatum *W ellensæ* ter lecta est; & communi omnium procerum consensu, nemine discrepante, expedita; & simul cum ea referabatur Billa attincturæ, quæ prius missa erat in Domum Communiarum.*

1540.

den ten toon, en beschuldigde hem: dat hy de stoutheid had gehad van perfoonen, gevangen gezet wegens misdadaen van Staat begaan, of verholen te hebben, te doen los laten: dat hy zich had laten omkooopen door geschenken, om verscheidene paspoorten te geeven, uit kracht van de welken men geld, graanen, paarden, en andere dingen, waar af d'uitvoering verbooden was, uit het Koningrijk had doen voeren: dat hy ook buiten des Konings weeten Commiffien vervaardigd had; zeggende, dat hy van de bewilling des Vorfts verzekerd was: dat hy ook paspoorten aan buitenlanders had gegeeven, zo wel als aan Engelschen, om hen van de bezoeking te bevryden. Hier na noemde men hem Ketter, en Beschermer der Ketters. Men zei ten desen opzigte: dat hy verscheidene boeken, vol van dwaalingen, inzonderheid tegens het Heilig Nachemaal, onder het volk gestrooid had: dat, als men hier over aan hem had geklaagd, en dat men hem deze Ketterryen had aangewezen, in boeken in Engeland gedrukt, hy gezegt had, dat deze boeken goed waren, en dat hy'er niets tegen te zeggen vond. Men voegde'er by, dat hy had gezegt: *dat ieder Christen consacreran, en het Sakrament bedienen kon, zo wel als een Priester*: dat hy aan perfoonen, verdacht van Ketterry, vergund had door het geheele Koningrijk te prediken; en veelen Schrifts, 't zy by mond, of by geschrift, ingeboezemd, dat het des Konings wil was, dat men verscheidene perfoonen, beschuldigd of verdacht van Ketterry, op vrye voeten stelde. Men zei ook noch: dat hy, verwittigd zijnde geworden van eenige verdoemelyke Ketterryen, die in swang gingen, en van de naamen der geener welke de zelve beleeden, niet alleenlyk deze Ketters verdedigd en beschermd, maar ook de perfoonen, die hen aanklaagden, kwalijk gehandeld, end'eenen met de gevangenis, en d'anderen op andere wyzen, telang om te verhaalen, gepijnigd had: dat hy verscheidene zyner Huisgenooten met het zelve vergift had besmer: en dat hy vervolgens zich machtig genoeg achtende, om zich in zyn misdadaen te handhaaven, oproerige en verraaderlijke redenen gesproken had: (deze redenen worden in het vonnis verhaald) dat hy op de laatste dag van de maand Maart in een parochie van Londen zynde, S. Pieter der Armen geheeten, men hem klachten had gebracht wegens de nieuwe Predikers, als Barnes, en anderen; maar dat hy geantwoord had, dat hun prediking zeer goed was, voegende onder andere dingen'er by, *dat hy niet af zou wijken van de waare weg, al week de Koning zelve'er ook af; dat,*

zo deze Vorst, en al zyn Volk, daar van afwecken, men hem in 't volle veld met den degen in de vuist hem en hen zou zien bestryden; dat hy wenschte, dat zyn ponjaard, dien hy, terwijl hy dit zei, uitgetrokken, en opgeheven had, hem het hert doorboorde, zo hy niet 't eenemaal gemoedigd en was om in dit geschil te sterven; en dat de Koning binnen een jaar of twee de macht niet zou hebben van'er zich tegente stellen, 't geen hy met een plechtigen eed bevestigd had.

Men beschuldigde hem daaren boven van overmaatige schattingen en uitzuipingen. Men zei, dat hy, trots op de groote goederen welken hy gekreegen had door het volk uit te putten, een onverdraagelijke vermaading voor den Adel deed blijken. En om het te bewyzen, bracht mente berde, dat op de laatste dag van January des jaars 1539. eenige persoonen hem vermaand hebbende te gedenken, uit welke staat zyn Vorst hem getrokken had, hy hen ten antwoord had gepast: dat, zo de Heeren hem op die wys wilden handelen, hy hen een ontbyt zou geeven (dit zyn de woorden) 't welk zynoch niet hadden gehad; en dat de hoogmoedigste onder hen het zou beproeven.

't Was dan om deze misdaden, dat het Parlement hem veroordeelde als een Ketter, en als een Verraader van de Staat; latende aan de Koning zyn straf uit te wyzen, volgens d'eene of d'andere van deze hoedanigheden. Alle de goederen, welken hy op den 31 dag van de maand Maart des jaars 1540 bezat, wierden dezen Vorst toegewezen; maar met een bepaaling, dat het vonnis geenig nadeel zou toebrengen aan de Bisschop der Baden en Fonteynen, noch aan den Abt en aan het Kapittel van deze laatste (a) Stad. Kromwel had eenige mangelingen van landeryen met hen gedaan.

Deze artikelen doen ons zien, waarom men Kromwel niet wilde toelaaten, zich te verdedigen: mogelyk om dat hy in alle de zaaken, welken hy gedaan had, met goede orders van zyn Meester voorzien was. Want zelfs ten opzichte van dit artykel, waar in men hem beschuldigt van Kettery, had hy waarschijnlijk niet gehandeld, als door het bevel des Konings, welkers treden tot een Reformatie genoegzaam bekend zyn. Aldus, zo Kromwel maar eenigfins verlof had gehad om zich opentlijk te verdedigen, zou hy gehouden geweest hebben de heimelyke orders en instructien van zyn Vorst te toonen. Nu, gelijk Hendrik in veele zaaken van gedachte veranderd was, wachtte hy zich wel van te bewilligen dat zyn geheimen geopenbaard

(a) d'Engelschen noemen ze Wells. Oordeel over dit Vonnis.

1540.

wierden. Zo Kromwel beschuldigd wierd van zich in de bedieningen van zijn ampt te hebben laten omkooopen, en het volk door ondraagelyke schattingen uitgeput, 't geschiedde maar om hem haatlyker te maaken, zonder hem misdaadiger te maaken; dewijl men zich vernoege de met hem daar mede te belasten, en dat men'er noch onstandigheden, noch bewyzen af te voorschijn bracht. De redenen, welken men hem te last lei tegens zyn Vorst gevoerd te hebben, waren buiten twyfel 't geen'er 't krachtigst regens hem was: maar van die tyd af aanmerkte bynaal de wereld ze als een vrucht van de haat, en van de vinding zyn'er vyanden. 't Stond weinig te gelooven, dat een Gunsteling op de toppunt van zyn glorie en geluk zodanig zou hebben gesproken. Men zeiten minsten, dat, zo hy 't gedaan had, hy eer verdiende in een zottenhuis, als in een gevangenis, opgeslooten te worden.

Aan d'andere kant waren'er weinige lieden, die zich konden inbeelden, dat diergelyke redenen gekomen zouden zyn uit de mond van een Minister, die veele vyanden had, en by gevolg veele oppassers; en dat deze zelve redenen lange tyd verholen zouden hebben gebleeven. Men achtte het weinig waarlychynlijk, dat een Vorst van Hendriks gesteldheid, al hy die verstaan had, aan zyn Minister genade beweezen, en zelfs hem noch verder gebruikt zou hebben; of dat'er vyftien maanden sedert die tyd verloopen zouden zyn, zonder dat'er iemand den Koning genoegsaam toegedaan, of Kromwel vyandig genoeg geweest ware, om deze redenen ruchtbaar te maaken. De vermoedens, welken men had van d'onrechtvaardigheid der beschuldiging, wierden zelfs door deze daad bekrachtigd, welke de Rechtsgeleerden van Engeland *openbaare daad* noemen, en waar door Kromwel beschuldigd wierd van zyn ponjaard uitgetrokken te hebben. Veele geloofden, dat deze daad by de woorden gevoegd was, om ze noch swaarder te maaken; door dien, volgens verscheidene Rechtsgeleerden, bloote redenen niet genoeg en zyn om een man ter dood te doen verwyzen. En niettemin, of deze zelve woorden niet alreeds genoegsaam misdaadig waren, hebben wy sedert die tyd Auteurs gehad, die noch getracht hebben ze te verwaaren, met Kromwel te doen zeggen, *dat hy zyn ponjaard in des Konings hert zou steeken*. Dit heeft Fuller verplicht, t'onderneemen hem daar af te verdedigen: en hy poogt te bewyzen, door een geschiedenis die hy verhaalt, dat Kromwel dit dreigement deed, spreekende van een ander persoon.

perfoon als de Koning. Maar Fuller zou de vergiffing erkend, en verbeterd hebben, zo hy de moeite genomen had van de Boeken te doorbladeren. 1540.

Kromwels ongenade baande de weg tot d'chtscheiding van Hendrik en Anna van Kleef. De Koning stuurde deze Vorstin na Richmond, onder de voorwending dat de landlucht haar goed zou doen; en twaalf dagen daar na waren eenige Heeren het Hooger Huis aan, om den Koning te bidden, te willen toestaan dat de geldigheid van zyn huwelyk geexamineerd wierd. Straks wierden de Kancelier, d'Aardtsbiffchop van Kantelberg, de Hertogen van Norfolk en van Suffolk, de Graaf van Southampton, en de Biffchop van Durham, aan het Huis der Gemeente afgevaardigd, om hen van de zaak te ver-wittigen, en te trachten hun toestemming daar toe te verkrygen. De Leden keurden dit voorneemen goed, en noemden twintig per-foonen van hun Huis, om de Heeren te verzellen. 't Hooger Huis, aldus van het Laager bygestaan, ging dan gezamenierhand na den Ko-ning, en gaf hem te verstaan, dat het hem een zaak voor te stellen had, maar een zo gewichtige zaak, dat het voor alle dingen het ver-losf verzocht van rond uit te mogen spreken. Dit verlosf verkreegen zynde, zeiden de Heeren tegen Hendrik, dat het Parlement hem bad, de geldigheid van zyn huwelyk te doen ondervorschen. De Koning bewilligde 'er in, en betuigde plechtiglyk, als voor God, dat hy geenige omstandigheid van zyn huwelyk aan zyn Rechters zou verswygen; voegende'er by, dat hy voornaamelyk in drie dingen een welbehagen schépte, in Godts glorie te bevoorderen, in het welvaren zyner volkeren te verzekeren, en in de waarheid te doen kennen. Vervolgens stelde hy de zaak aan de Vergadering der Gee-stelykheid, waar van de proceduren in onze Verzameling der open-baare Acten gezien konnen worden.

Voorneemen
des Konings
om zich van
Anna van
Kleef te
scheiden.
Den 24.
Juny.
Den 6.
July.

De zaak aan
de Geeste-
lykheid ge-
feld.
No. 76.

De Biffchop van Winchester terstond een vertoog over dit onder-werp gedaan hebbende, noemde de Vergadering Commissariffen, om alle zaaken t'examineeren, en lastigde de Biffchoppen van Dur-ham, en van Winchester, met Thirleby en Leighon, Deken van Jork, om de getuigen t'ondervraagen. Des anderen daags ontvingen zy de getuigenissen van de Koning zelve, en lazen een lange verklaa-ring, of brief van Kromwel, raakende d'omstandigheden van dit huwelyk. De meesten van Hendriks Raadsheeren, de Graaf van Southampton, Mylord Rouffel Groot-Admiraal, de Ridders Brown

1540. en Denny, de Doctoren Chambers en Buts, Geneesmeesters van het Hof, en eenige Mevrouwen, welke de Koningin onderhouden hadden, gaven ook hun getuigenis in deze gelegenheid. 't Geen men uit deze verscheidene ondervraagingen verzamelde, was I. dat'er een verlooving had geweest tusschen den Marquis van Lotharingen ende de Princes, die niet genoegzaam verklaard was geworden; invoegen dat men tot daar toe niet en wist, of d'ondertrouw geschied was door de partyen zelve, of door tegenwoordige woorden. 2. Dat de Koning de Koningin tegens zyn hert getrouwd hebbende, hy tot dit huwelyk geen inwendige en volkomene bewilliging gegeeven had; en dat de natuur van der menschen daaden bepaald zijnde, door het geen dat ze inwendig zyn, geenige ontrukte of afgedrongene beloften de geenen, die de zelve gedaan hadden, verbonden. 3. Dat de Koning zyn huwelyk nooit voltrokken had. By deze drie betrachttingen voegde men noch een vierde, betreffende het belang, 't geen Engeland had, dat Hendrik in staat ware van haar veele Prinzen te geeven; 't welk men niet verhoopen kon, zo lang als hy met Anna verbonden zou zijn. Alle d'aanhangers van de Paus persten des Konings voorneemen geweldig aan; en Kranmer zelve, verwonnen door hun redenen, of liever vreezende dat het een onderneeming mocht zyn, gemaakt om hem te bederven, was van het algemeen gevoelen. Aldus sprak de gantche Vergadering, zonder eenig lid 'er af uit te zonderen, uit, dat dit huwelyk van geene waarde was, en dat de Koning en de Koningin ieder op vrye voeten stonden.

De Geestelykheid staat de Echtscheiding roe.

Nooit had Hendrik een grooter blyk van de blinde believing der Geestelijken gehad: want niet alleenlyk wisten zy, dat deze gepretendeerde ondertrouw, daar men de grond der echtscheiding afmaakte, 't huwelyk geensins krenkte; maar daaren boven gaven zy het voorbeeld van een middel, zo nieuw als schadelijk, om allerhande contracten en tractaaten te vernietigen. Want zo een contract, of tractaat, niet geldig en is, dan als d'inwendige bewilliging met d'uitwendige daar in te samen is gekomen, waar zullen de menschen dan zekerheid vinden? Wie zal van anderer inwendige bewilliging verzekerd kunnen wezen? Daarenboven, zo men onderstelt, dat, als iemand iets met weerwil doet, hy'er in zyn hert niet toe bewilligt, geeft men door dit middel een schoone dekmantel om allerhande verbintenissen te breeken. Want een man kan, als hy eenige verbintenis ingaat, tegen zyn vrienden zeggen, dat hy 't tegens zyn hert doet

doet; en naderhand zal hy een verschooning hebben om zyn woord te vernietigen.

1540.

't Was ook zonder reden, dat men bybracht, dat Hendriks huwelyk niet voltrokken had geweest. Men erinnerde zich dan niet meer 't geen tien jaaren te vooren bygebracht, en beweerd was, dat een huwelyk niet en liet geldig te zyn, hoewel het niet voltrokken was geworden; dat, al had ook zelfs het huwelyk van Arthus en Katharina niet voltrokken geweest, de bewilliging van beide de partyen het zelve zo wel voltrokken had, dat Hendrik zyns Broeders Weduwe niet meer kon trouwen.

Maar de Koning had beslooten, zich van de Koningin t'ontflaan, tot wat prys het ook ware; en aan d'andere kant wilde de Geestelykheid zich niet bloot stellen voor de gramschap van dezen Vorst. Aldus dachten de Geestelyken meer om hun vonnis een kleur te geven, als het met krachtige redenen t'ondersteunen.

Men kan hen echter verschoonen, met te zeggen, dat deze gronden, hoe swak zy ook schynen, de geenen zyn, welken het Roomsche Hof van allen tyde vereischt heeft, om d'chtscheiding te bekrachtigen. En gelyk de meeste Geestelyken der Vergadering in de studie van het Geestelyk recht bedreeven waren, en dat ze by gevolg wisten, hoe menigmaal de scheiding te Romem om zulke swakke redenen toegestaan had geweest, geloofden zy mogelyk recht te hebben om te doen 't geen de Pausen gedaan hadden.

't Vonnis wierd dan uitgesproken op den 9 July, getekend van alle de Geestelyken der twe Huizen van de Vergadering, en gezegd met de zegels der twe Aardtsbisschoppen. 't Boek van deze gheele zaak is noch in wezen, hebbende het lot der andere acten van de Vergaderingen der Geestelykheid niet gehad. Wy hebben ook het origineel der getuigenissen.

Des anderen daags deed d'Aardtsbisschop van Kantelberg zyn bericht aan de Heeren, dat de Vergadering der Geestelykheid het huwelyk, door het godlyk recht, en door de wetten des landts, van geene waarde had gevonden. De Bisschop van Winchester gaf hen ter zelve tyd een copy van het vonnis; en als men het las, lei hy'er de redenen wydlustig af uit. De Heeren over deze proceduren voldaan zynde, stuurden zy de twe Prelaaten na het Huis der Gemeente; om hen van de zelve zaaken t'onderrechten. De dag

1540.

dag daar aan volgende wierden de Kancelier, de Hertog van Norfolk, de Graaf van Southampton, en de Bisschop van Winchester, door den Koning aan de Koningin afgevaardigd, om haar bekend te maaken 't geen'er gedaan was. Zy scheen'er noch over verwonderd, noch bedroefd. Men beloofde haar; dat de Koning haar tot zyn aangenomene Zuster zou verklaaren; dat hy haar den rang na zyn Vrouw en zyn Dochters zou geeven; mitsgaders een jaarlijksch pensioen van dertig duizend guldens. Daar en boven liet men 't volkomentlyk aan haar keur, weer na haar land te keeren, of in Engeland te blyven. Zy aanvaardde alle deze aanbiedingen, keurde goed 't geen gedaan was, en gaf'er een schriftelyke verklaring af. Maar zy wilde liever in Engeland blyven, daarze zeer geëerd wierd, als weer by haar Maagen keeren, met de naam van verstootene. Vervolgens verzocht men haar, aan haar Broeder te schryven, en aan hem t'ontbieden; dat zy haar bewilliging had gegeven in de zaaken, die'er gedaan waren; wyders, dat de Koning haar zeer wel handelde, gelyk een Broeder, of een Vader kon doen; en dat zy derhalven haar Huis bad, haar zaak niet ter herte te neemen, maar met Hendrik, als voor heen, in een goede vriendschap te leeven. In 't eerst maakte zy swaarigheid in deze dingen te schryven. Zy zei, als zy tyding van haar Broeder gekreegen had, dat het dantyd zou wezen om deze voldoening aan Hendrik te geeven. Ondertusschen, zo haast als men haar had vertoond, dat d'eerste indrukken gemeenlyk de sterksten zyn, liet zy zich overreden om te doen 't geen de Koning van haar verzocht. De volgende dag wierd het vonnis haarer echtscheiding aan de Heeren behandigd. De twe Kamers keurden 't zonder veel moeite goed.

Ziet onze
verzame-
ling.

No. 77.

Wet betref-
fende d'on-
gebonden-
heid der
Priesters.

Den 16. en

17. July.

De Heeren raadslaagden hier na over een ontwerp van een Ordonnantie, om een clausul van de Wet der zes Artykelen, betreffende het huwelyk der geestelyke personen, en hun misdaadigen handel met de vrouwen, te verzachten. De volgende dag gaf het gantsche Huis, zonder uitzondering, haar bewilliging'er toe; en aldus stuurde men 't aan 't Huis der Gemeente, 't geen het vier dagen daar na met haar toestemminge te rug stuurde. Door deze nieuwe Wet wierd de straf des doodts, begreepen in d'andere, veranderd in een verbeuring van alle de goederen, zo daadelyke als persoonlyke, mitsgaders van de geestelyke inkomsten.

Op

Op den 20 July zag men in 't Hooger Huis een ander ontwerp van een Wet te voorschyn komen, om een verklaring van 't Christen Geloof te doen opstellen. Dit ontwerp wierd drie maalen op een zelve dag geleezen, in de tegenwoordigheid der Heeren, zonder dat iemand van hen het verwièrp; en het Huis der Gemeente liet her zich zo wel gevallen, als de Heeren, dewyl zy het des anderen daags morgens met hun goedkeuring te rug stuurden. De twee Huizen zeiden daar voor eerst in: Dat de Koning, in de hoedanigheid van Opperhoofd der Kerk, groote moeite nam, om een volkomene gelykvormigheid van leere onder zyn Onderzaaten op te rechten: dat, om de voortgangen der Kettery in 't toekomende te stutten, hy verscheidene Bisschoppen, en verscheidene geleerde Theologanten, belast had, een Verklaring van het Christen Geloof op te stellen; daar in aan te wyzen de hoeveelheid en 't gebruik der ceremonien; en te regelen de manier, op de welke men God moet dienen. 't Parlement voegde'er by: dat, ten einde een zaak van die aangelegenheid naauwkeuriglyk, en zonder verhaasting, gedaan mocht worden, het aan deze nieuwe Verklaring, gemaakt door de alreeds genoemde Commissarissen, of door de geen en welken de Koning, of de Geestelykheid, daar toe zou noemen, en afgekondigd door het bevel van dezen Vorst, voor uit de kracht van Wet gaf, en dat alles zonder zich op te houden aan het geen, 't welk andere ordonnantien of gewoonlykheden bevestigd mochten hebben. Maar men stelde in deze Wet een vreemde bepaling, die'er, na 't schein, al de kracht af om ver stiet; *Dat men daar in niets zou kunnen doen tegens de Wetten des Landts.* Wy weteen niet, of deze clausul in 't eerst in d'Ordonnantie was; dan of z'er door het Huis der Gemeente ingelyfd wierd; hoewel het waarschyndlyk genoeg zy, dat z'er door des Koning Advokaaten wierd ingesteld: dewyl tegenstrydende clausulen, als die, des Vorsten macht hoe langer hoe meer verheffen, latende aan zyn Rechters het vermogen van te verklaren, welke van beiden men moet volgen. En deze clausul gaf aan de wereldlyke Hoven de kennis der geestelyke materien. Nu, een der grootste voorneemens, welken Hendriks Ministers, en d'Advokaaten toen ter tyd hadden, was aldus aan de kennis des wereldlyken Rechters t'onderwerpen, 't geen van te vooren tot de Kerkelyke Rechtbanken behoorde.

1540.

Wet raaken-
de een Ver-
klaring van
't Christen
Geloof.

1540.
Andere Wet
betreffende
de Huwely-
ken.

Dit Parlement maakte een andere zeer vreemde Wet, in zodanig een tyd als die. Want, gelyk geduurende de heersching der Pausen in Engeland, verscheidene huwelyken vernietigd waren, onder den dekmantel van eenige veranderingen, welken de Wet Godts zodanig niet verklaard had, verordende het Parlement, dat een voltrokken huwelyk niet verbroken zou kunnen worden, noch dooreen voorgaande ondertrouw, noch om veranderingen die niet van Godlyk recht waren. En het gaf'er de reden af, te weeten, dat de lieden, die van malkander walgden, zich dikwils van deze voorwendingen dienden, om zich te doen scheiden; 't geen strydig was tegens de Wet Godts. 't Was in deze betrachtting, dat het Parlement uitsprak, dat geenige voorgaande ondertrouw, die niet van de voltrekking gevolgd ware, noch eenige nabestaandheid van bloed, die niet en ware begreepen in delyft van Leviticus, genoeg zouden wezen om een huwelyk, wettiglyk geslooten en voltrokken, te doen verbreeken.

Maar deze Wet deed, dat men scholde over Hendriks beleid, ten opzichte van Anna van Boelan, wiens huwelyk vernietigd was om redenen, welken de Koning en het Parlement in deze laatste Ordonnantie op een plechtige wyze doemden. Veele maakten zich ook vroed, dat het voorneemen van dezen Vorst geweest had, de hinderpaal, die Elizabeth belettete aan de Kroon te komen, daar door weg te neemen; 't geen hy gemakkelyk kón doen; dewyl men het vonnis, waar door deze Princes onwettig verklaard was, indirectelyk wraakte. En wat belangt het ander gedeelte der Ordonnantie, daar men voor waarlyk verboodene trappen niet anders en erkende, dan de geenen welken de Wet Godts als zodanigen aanwees, dat wierd'er ingesteld, om het huwelyk van Hendrik met Katharina Howard, die volle Nicht van Anna van Boelan was, te verlichten. Nu, het geestelyk recht verbied diergelyke huwelyken.

Onderstinden
aan de
Koning ge-
geeven.

In deze tyd aanbode de Geestelykheid der Provincie van Kantelberg den Koning een onderstand van vier stuivers van de gulden, te neemen op alle de Kerkelyke goederen, en te betaalen in twee jaaren tydts; en zulks, om dezen Vorst te betuigen, hoe zeer de Kerk van Engeland getroffen was door de vryheid, welke zy genoot, sedert dat hy haar had verlost van de tyranny der Pausen; en om hem schadelooste houden wegens de groote lasten, die hy gedaan, en die hy noch te doen had, om zyn Koningryk; 't y op de kusten of elders,

te

Natus 1490
Regis Vicarius
Generalis 1536

Eques Periscclidis
1537.
Capite truncatus
July 28th 1540.

te versterken. 't Parlement bevestigde deze gift, die echter voor Hendriks behoeftigheden niet genoeg en was. Hy had het geld van de verkooping der Abdyen zo kwalyk aangelegt, dat hy genoodzaakt was de bystand van 't Parlement te verzoeken; en 't was niet zonder groote moeite dat hy'er deze af kreeg. Men vertoonde'er; dat, zo hy in een tyd van vrede alle d'inkomsten der Kloosters zo haast had doorgebracht, men nooit het eind van zyn verzoeken, noch dat van zyn behoeftigheden, zou zien; en dat de Volkeren daar niet langer toe zouden kunnen geeven. Maar zyn Aanhangers antwoordden; dat hy ongemeene sommen had besteed, om zyn kusten te versterken; en dat, hoewel hy in schijn geen oorlog had gehad, hy genoodzaakt was geweest den oorlog in de vreemde landen t'onderhouden, 't geen hem meer kostte als een daadelyke oorlog gedaan zou hebben; maar dat hy ook aldus zyn Onderzaaten in de rust, en in den overvloed, had doen leeven. Hy verkreeg eindelijk een tiende, en vier vyftienden.

Alle deze Wetten gemaakt zynde, gelyk ook verscheidene anderen, 't zy wegens gemeene zaaken, of wegens de verwijzing van beschuldigde personen, d'eenen van verbintenis voor den Paus, d'anderen van heimelyk verstand met Polus, gaf de Koning een algemeene vergiffenis aan zyn Onderzaaten, met de gewoonlyke bepalingen. Hy sonderde'er voornaamelyk af uit Kromwel, de Graavin van Sarum, en andere personen gevangen gezet om dat zy zyn geestelyke Opperhoofdigheid geloogchend, of d'Ordonantie der zes Artykelen niet onderhouden hadden. 't Parlement wierd verbroken op den 24 July.

Eindelyk wierd Kromwel, zes weeken na zyn verwijzing, ter dood gebracht. Geduurende deze tyd liet hy niets achter wege, om zyn leven te behouden. Hy deed zelfs ten dezen opzichte dingen, welke den hoogmoedigen en eerzuchtigen geesten tot les behoorden te dienen; want hy eindigde de brief, die men van hem geëischt had, tot verklaring van het huwelyk van Anna van Kleef, in deze termen: (,) Ik, die een elendige gevangen ben, gereed om de dood t'ont-, fangen, zo haast als het God en uw Majesteit zullen gebieden; ik ,, wyk voor de swakheid van 't vleesch, 't geen my aanport, om u ,, gestadig myn genade, en de vergiffenis mijner misdaden, te ver-, ,, zoeken. *Geschreeven in den Tower, op woensdag de laatste dag van*

Executie van
Kromwel.

Ziet onze
Verzame-
ling,

No. 74.

1540.

„July, door den geen die is, hoewel met een beevende hand, en met een hert verdrukt door ongeneuchten, d'allerrampzaligste en d'allerbedroefste gevangen, en arme slaaf, van uw Majesteit. Een weinigje laager voegde hy'er by, genade, genade, genade. Naderhand schreef hy een zo beweegelyke brief aan Hendrik, dat deze Vorst'er door getroffen wierd, en ze zich drie maalen voor liet leezen. Maar de looze handel des Hertogs van Norfolk, en des Bisschops van Winchester, geholpen door de bekoorlykheden van Katharina Howard, behielden d'overhand op de poogingen van Kromwel. 't Hof gaf d'order om hem 't hoofd af te houwen, op de plaats voor den Tour. Zyn eerste zorg op 't schavot was, niets te zeggen 't geen zyn Zoon kon hinderen. Aldus, zonder te denken om zich te verdedigen, zei hy, dat, dewijl de wetten hem veroordeeld hadden om te sterven, hy de dood, dien de Hemel hem om zyn zonden gestuurd had, van goeder herte ontfing. Hy beleed, dat hy God, en den Koning, vertoornd had; hoewel deze Vorst hem uit een geringe staat had getrokken, om hem tot groote waardigheden te verheffen. Hy verklaarde, in de Katholyke Religie te sterven, niet twyfelende aan eenig artykel des Geloofs, noch aan eenig Sakrament der Kerk. Hy verzekerde, dat hy nooit lieden ondersteund had, die gevaarlyke gevoelens hadden gezaaid. Hy bekende, dat hy verleid had geweest; maar hy voegde'er by, dat hy stierf in de belydenis des Katholyken Geloofs. Vervolgens beval hy aan 't Volk, God voor den Koning, en voor den Prins, te bidden. Eindelyk verzocht hy de gebeden zyner Aanschouwers; en na'er zelve een zeer yverig gedaan te hebben, om de vergiffenis zyner zonden, en de zaligheid, te verkrygen, deed hy den Scherprechter een teken, om deze droevige plechtigheid te voleindigen. De Scherprechter hieuw hem 't hoofd af op een zeer barbaarsche wys, missende tot verscheidene maalen zijn slag.

Afbeeldsel
van Krom-
wel.

Zodanig was het eind van deze groote Minister, die zich niet verheft had als door de kracht van zijn vernuft; want zyn geboorte gering geweest zijnde, had ook zyn opvoeding niet aanmerkelyk geweest. Al zijn weetenschap bestond in het Nieuw Testament in 't Latyn van buiten geleerd te hebben. Maar zyn behendigheit en voorzichtig beleid in de zaaken deden hem by trappen opklimmen tot de

top

top van grootheid, daar wy hem af zien vallen, na hem voor een onderzaat den machtigsten man van zijn tyd gezien te hebben. Wyders, hy had in deze glinsterende staat een wonderlyke gelijkmoedigheid en gemaatigdheid gehouden. Eindelyk besweek hy, eer door een algemeene haat onderdrukt, als schuldig. 't Was voornaamelyk op hem, dat d'ongeregeldheden, welke in de vernietiging der Kloosters begaan waren, geworpen wierden: en echter beschuldigde men hem niet in de tyd van zijn ongenade, noch van zich te hebben laten omkopen, noch van zijn Meester bedroogen te hebben; schoon diergelyke beschuldigingen gemeenlyk drangelings op een ontgunstigten gunsteling vallen, immers als men vind dat hy'er eenige reden toegegeeven heeft. Men twijfelde, in wat Religie hy gestorven was; hoewel hy gewisselyk de gevoelens van Luther volgde. 't Geen een diergelyke twijfeling veroorzaakte is, dat hy op 't schavot zei, dat hy in de Katholijke Religie stierf. Maar men diende zich toen ter tyd in Engeland van deze uitdrukking in haar rechte zin, en men stelde ze tegens de nieuwe invoeringen van de Roomsche Stoel; gelyk wy in 't gevolg zullen toonen. 't Was derhalven zeer ongerijmd, dat Roomsch-Katholyken zich inbeeldden, dat hy in hun gemeenschap gestorven was. Hy deed zijn gebeden in 't Engelsch; hy richtte ze aan God alleen, door de dienst van Jesus Christus; en hy nam geen toevlucht tot een eenige van die bygeloovige ceremonien, welken men de geenen, die in de schoot van deze Kerk sterven, doet onderhouden.

De groote bediening van Vicegerent in de geestelijke materien, welke in zijn persoon geboortehad genomen, stierf ook in hem. De geheele Geestelykheid arbeidde, om te beletten, dat menze aan een ander gave; doordien de geen, die daar mee bekleed zou hebben geweest, voordeel gevonden zou hebben in de verzoening van Engeland met Romen niet te dulden. Ten anderen stonden'er weinige lieden na een plaats, die den eerste, welke men die had zien bezitten, zo doodelyk geweest had. Men zegt, dat de Koning zijn dood beklaagde, ten tijde dat hy hem niet meer kon behouden. Immers, de meeste lieden maakten zich vroed, dat den Hemel ondernam hem te wreken, toen d'Auteurs van zijn ongenade byna in een even diergelyke staat vielen: de nieuwe Koningin sneuvelde ongelukkiglyk; en 't Huis van Norfolk had al Hendriks gramfchap te draagen.

Vernietiging
van het Vice-
gerentschap.

1540.
Aanflagen te-
gens Kran-
mer ge-
maakt.

Kromwels dood stuttede t'eenemaal de voortgangen der Reformatie, welken hy zeer vergeoorderd had; en't geen Kranmer sedert die tijd kon doen, was de voordeelen, die zy voor heen te samen behaald hadden, te behouden. Wyders was het hem byna onmogelyk, verder te gaan. Zelfs verwachtte toenmaalseen iegelyk, hem zyn vriend te zien volgen. Een zekeren Gostwik, Gedeputeerde der Provincie van Bedford in't Parlement, noemde hem, in't Huis der Gemeente, den Beschermer en den Patroon van alle de Ketteryen, die in swang gingen. Van d'andere kant rekenden d'aanhangers van het Roomsche Hof, dat hun voordeel onvolmaakt zou wezen zo lang als Kranmer het zelve lot niet en had als Kromwel. Dit deed, dat zy van alle kanten bewyzen zochten van de bescherming, welke men hem beschuldigde aan de Novateurs gegeven te hebben. En vermoedelyk zou hy in d'eerste houding des Parlements opgeofferd zijn geworden, zo het ergerlyk leven van Katharina Howard, die Hendrik op den 8 Augustus Koningin van Engeland verklaard had, niet voor die tyd had uitgeborften. Maar laat ons weder tot ons onderwerp keeren, dat's te zeggen, tot de zaaken der Religie. Zy waren zodanig verbonden met de gevallen, daar wy zo even af gesproken hebben, dat d'afwyking, daar wy ons in hebben gewikkeld, genoegefaam verschoonlyk is.

Na d'ongenade des Vicegerents, beloofde de party van Gardiner zich, dat het Roomsche Hof wel haast in haar oude rechten zou treden. d'Eerste zaak, welke men aantastte was d'overzetting des Bybels. Dewyl de Boeken van de Vergaderingen der Geestelykheid verlooren zyn, gelyk ik meer als een maal beklaagd heb, vind ik my hier genoodzaakt Fuller te volgen, welke betuigt, dat hy zelve uitgeschreeven had't geen hy in't licht heeft gegeven. 'k Geloofonder tusschen, dat hy zich vergift heeft in den datum; en dat de Vergadering der Geestelykheid, welke hy in den jaare 1540. verhaalt, in den jaare 1542 gehouden wierd. Want voor eerst zegt hy ons, dat de zevende zitting die van de 10 Maart was. De Geestelykheid nu begon in't jaar 1540. niet eer te vergaderen als op den 13 April; daar ze in tegendeel in den jaare 1542. geduurende de gantsche maand van Maart vergaderde. Daarenboven zegt hy, dat de Bisschoppen van Westmunster, van Gloucester, en van Peterburg, zich by de Vergadering vonden. Nu, zy wierden niet eer gewyd als omtrent het eind des jaars 1540. en aldus konden zy geen zitting in dit Synode

de hebben. Eindelyk, Thirleby, die sedert Biffchop gemaakt werd, was toen ter tyd in het Laager Huis der Vergadering, gelyk wy getoond hebben in de zaak van Anna van Kleef. Men moet derhalven d'onderneeming, die tegens het Nieuwe Testament in't Engelsch gemaakt werd, tot het jaar 1542. brengen.

Maar hoewel de Geestelyken toenmaals niet in Synode vergaderd waren, gingen'er de zaaken der Religie niet te erger om; een zeker getal, uit hen gekoozen, alle zaaken examinerende uit kracht van een Commissie des Konings, welke het Parlement bevestigd had. Hun eerste zorg was, *een verklaring van de Christelyke leere, behelzende de noodzaakelyke onderwyzingen voor een geloovige*, op te stellen. Maar alvorens deze Verklaring der leere te geeven, geloofden zy, dat men moest aanwyzen, wat het geloof in't algemeen was. Hier af vingen zy dan aan.

De Roomsche Kerk had tot daar toe niet gedacht, als om haar kinderen in d'onwetendheid te houden. Men zag haar zich geensins bekommeren met de natuur des Geloofs te doorgronden; en zonder te treden in d'ontleding der materien, eischte zy een verwarde en onduidelyke toestemming tot de zaaken, welken zy voorstelde. Op deze wyze was het Geloof toen ter tyd niet anders als een onderwerping aan de Kerk. Vand'andere kant aanmerkten de Reformateurs dit blind Geloof als d'oorspronk der dwaalingen, en als d'oorzaak van der zelve bestandigheid. Zy stelden voornaamelyk deze zetregel, dat men in het Geloof moest zoeken een duidelyke geruststelling, of wel een redelyke onderwerping aan de waarheid der Schriftuur. Volgens hen, moest d'eerste beweegreden van deze geruststelling het gezag der godlyke openbaaring zijn. Gelyk d'Apottelen niet als het Geloof gepredikt hadden, predikten ook deze Herstelders der Apostolische leere niet anders als het leezen van de Bijbel, en het geloof aan de Schriftuur. Maar hier uit reezen tedere geschillen, noopende de natuur van het rechtvaardigmaakend Geloof. Zy konden niet zeggen, dat het bestond in een bloote vroedmaaking, dat de zaaken, welke in de Schriftuur verhaald worden, waarlyk van God kwamen, dewyl de Duivelen zelve daar niet aan twyfelden. Derhalven geloofden de meesten van hen in't eerst, dat het bestond in door Jelus Christus dood van zijn zaligheid verzekerd te wèzen. En aldus begeerden zy, dat de heiligheid, en alle d'andere Christelyke deugden, in de samenvoeging des Geloofs traden, zonder 'er wezendlyke

1540.

Commissarissen tot de Religie.

Verklaring der Christelyke Leere.

Van het Rechtvaardigmaakend Geloof.

1740.

ke deelen af te zijn. Zy zeiden hier over, dat, dewijl de dood van Jesus Christus niet krachtig en was, als in de Wedergeborenen, of in de perfoonen die volgens het Evangelie leefden, men door de dood van Jesus Christus geen verzekering van de zaligheid kon hebben, zo men niet in zijn hert gevoelde de deugden, en de gesteldheden, welken het Evangelie vereischt. Zo haast als zy deze uitlegging vastgesteld hadden, ondernamen hun navolgers die te verdedigen, door verklaaringen dieze maar erger maakten. De Roomsche Kerk braverde hier over. Zy noemden deze Reformateurs *Solifidiaanen*, of yverige aanhangers van 't Geloof, die de Goede Werken verwierpen. Maar hoewel eenigen van hen zich onvoorzigtiglijk gediend hadden van stoute, of doemelijke uitdrukkingen, hadden zy echter altyd beleeden, dat zy geloofden, dat de Goede Werken onaffschuijvelijk tot de zaligheid noodzaakelijk waren.

De Reformateurs en de Roomsche-Katholyken waren hier over strijdig tegens malkander, voornaamelijk in twe gewichtige opzichten: hoewel zy ook in een ander verscheelden, maar minder wenzdlijk als die twe; dewijl het verschil niet en bestond als in de manier van zich uit te drukken.

Van de Goede Werken.

Voor eerst dan disputeerden zy wegens de natuur der Goede Werken. De Roomsche Kerk beweerde, dat de werken, door de welken men een onmiddelijke eer aan God, en aan de Heiligen beweest, beter waren als de werken, die maar bloote menschen tot voorwerp hadden. Zy geloofde, dat men, met God in de Priesters t'eeren, en de Heiligen in de Beelden, of in de Reliquien, zo veel te meer tot een volmaakte heiligheid naderde, als men zich d'uitsteekendste voorwerpen voorstelde. Dit was de grond van den handel dezer Kerk, en de bron van haar rykdommen, en van haar'grootheid. De Reformateurs zeiden in tegendeel, dat de daaden van barmhertigheid, en van rechtvaardigheid, gevoegd by d'andere goede daaden, welken men deed om Gods geboden te gehoorzaamen, het Eenig noodzaakelijk waren. En wat belangt de zaaken, die men te Romem zo zeer verhefte, zy kwamen daar in over een, dat de Godlijke Dienst verzeld moest wezen met een redelijke pracht; en dat men zorg moest draagen voor de perfoonen, die zich aan de kerkelijke bedieningen wyden: maar zy beweerden, dat, zo men ten dezen dubbelden opzichte de paalen te buiten ging, men in d'onweetendheid, en in de superstitie verviel.

't An-

't Ander verschil, 't geen zy met de Roomsche Kerk hadden, was raakende de verdienste der Goede Werken. Want alle de Monniken hadden deze gedachte van verdienste zo hoog gevoerd, dat men, in het gevoelen des volks, met God handelde, en zijn Hemel, en zijn genaden kocht. De Reformateurs, vervolgen wegens dezen overmaat van onweetendheid, leerden, dat in waarheid de Goede Werken volkomenlyk noodzaakelyk waren, om de zaligheid te verkrijgen; maar dat men ze daar mede eeniglyk verkreeg, ten inzichte des doodts, en der voorbidding van Jesus Christus.

By deze aanmerkelyke geschillen voegde zich noch een ander, 't geen meer bestond in de termen, als in de zaaken. Men moest uitwijzen, *of de gehoorzaamheid een wezendlyk deel van 't Geloof was.* De Reformateurs zeiden; dat ze het moest verzellen, en volgen: maar zy oordeelden 't ongerijmd, haar in de natuur van 't Geloof te doen treden.

De twe partyen disputeerden zeer lang over deze verscheidene punten. Eindelijk klaagde men, dat lieden, die kwalijk leefden, eenige uitdrukkingen der Reformateurs misbruikten, met de Goede Werken van het Geloof af te scheiden, en met zich te gaan inbeelden, dat ze niets meer zouden hebben te begeeren; indien ze eenmaal de vaste verzekerdheid konden hebben, dat ze door Jesus Christus zalig gemaakt zouden worden. Dit deed, dat, als men kwam tot de natuur des Geloofs uit te leggen, Kranmer belaste aan de Doctor Redmain, toenmaals gehouden voor de verstandigste en de geleerdste Theologant van zijn eeuw, een klein traktaat over alle deze artikelen te maaken. Hy kweet'er zich af met zodanig een bondigheid, en klaarheid; dat men'er hem niet genoeg over pryzen kan. 't Was volgens de besluiten van dezen Auteur, dat men de natuur des Geloofs verklaarde. Men stelde voor eerst: dat'er de Schriftuur twe verscheelende beschryvingen af geeft: dat, volgens d'eenedezer beschryvingen; het Geloof een vroedmaking is der waarheden van de natuurlyke Religie, en van de geopenbaarde Religie, welke de Heilige Geest in ons verstand voortbrengt: dat, volgens d'andere dezer beschryvingen, het Geloof een gelooving is, gevolgd van een onderwerping aan de Godlyke wil, en verzeld met hoop, met liefde, en met gehoorzaamheid aan de Geboden Godts. Men voegde'er by: dat dit laatste Geloof dat van de Patriarch Abraham is; dat, 't geen d'Apostel Paulus noemt *werkende door de liefde*; dat, 't geen

1540.

d'Auteur van de Brief aan de Hebreën uitteekend verheft heeft; en dat, daar wy belydenis afdoen, als wy den Doop ontfangen, en ter oorzaak van het welk de Christenen *Geloovigen* gheeten worden. Vervolgens, om de plaatsen der Schriftuur, daar gezegt is, dat het Geloofsrechtvaardigt, te verklaaren, merkte men aan, dat men op deze plaatsen verstaan moet, niet een Geloof ontbonden van de liefde, en van de hoop, van de liefde Godts, en van de boete; maar een Geloof te samen gevoegd met deze Christelijke gesteldheden, en begrypende d'onderwerping aan 't Evangelie, en de gehoorzaamheid aan de Religie van Jesus Christus. Eindelijk, iemand voorgesteld hebbende dit Geloof te bepaalen in een gewisse verzekerdheid, welke de Geloovige had, dat hy van het getal der gepredestineerden was, antwoorde men; dat'er niets diergelijks in de Schriftuur, noch in de Leeraars was; en dat men niet en geloofde, dat een Geloovige zodanig een verzekerdheid kon hebben: dewijl, hoewel God nooit en seilde te volbrengen, 't geen hy den menschen beloofde, de menschen dikwils de swakheid hadden van niet te doen 't geen zy gehouden waren te doen, en dat zy zich daar door beroofden van hun eerste recht tot de dingen, welken God hen beloofd had onder zekere voorwaarden, waar van d'onderhouding verwaarloofd zynde, waren deze beloften te niet.

Gedachten
van Kranmer
over d't on-
derwerp.

Dit onderwerp nodigt my tot een weinigje van mijn weg af te wijken, om te doen aanmerken de voorzorg, met de welke Kranmer dit gewichtig punt betracht had. 'k Heb onder zyn papieren gevonden een verzameling van een menigte Schriftuurplaatsen, noopende onze Rechtvaardigmaaking door het Geloof, en een oneindig getal van aantrekkingen van *Origenes*, *S. Basilius*, *S. Hieronymus*, *Theodoretus*, *S. Ambrosius*, *S. Augustinus*, *S. Prosper*, *S. Chrysofthomus*, *Gennadius*, *Beda*, *Hesychius*, *Theophylactus*, en *Oecumenius*; gelijk ook van eenige hedendaagsche Auteurs, als *Anselmus*, *S. Bernhardus*, *Lombardus*, *de Kardinaal Hugo*, *Lyranus*, en *Bruno*. Alle deze plaatsen, in de welken Kranmer de gedachten hunner Auteurs over de materie der Rechtvaardigmaaking zocht, waren met des Aardtsbisschops hand geschreeven. Behalven deze verzameling was'er een andere, behelzende passagien van verscheidene Oudvaders over de verdienste der Goede Werken: en aan 't eind van dit stuk had d'Aardtsbisschop deze volgende woorden geschreeven. („) Deze stelling, dat wy gerechtvaardigd worden door Jesus „Chri-

„ Christus alleen, en niet ter oorzaak van onze Goede Werken, is
 „ een gezonde en noodzakelijke leere van S. Paulus, en van d'andere
 „ Apostelen die ze geleerd hebben, om uit te doen blinken de glorie
 „ van Jesus Christus, en de barmhertigheid, welke God, door
 „ de voorbedding van zijn Zoon, ten onzen opzichte gebruikt. Ver-
 „ volgens maakt Kranmer andere overdenkingen op dit onderwerp,
 „ en eindigt ze aldus: Hoewel de geenen, die gerechtvaardigd wor-
 „ den, noodzakelijk het Geloof en de Liefde moeten hebben, is het
 „ echter geen van beiden dat ons onze Rechtvaardigmaaking bezorgt,
 „ of de zelve verdient. Wy moetenze eeniglijk brengen op Jesus
 „ Christus, die voor onze zonden gestorven, en om onze Recht-
 „ vaardigmaaking verreezen is. Hier uit kan al de wereld oordeelen,
 dat Kranmer zich geensins en bekommerde met die tedere onderzoe-
 kingen, daar men zich sedert zijn tyd zo geweldig aan gebonden heeft,
 noopende d'*instrumentaliteit* van het Geloof in de Rechtvaardigmaa-
 king. Hy dacht niet, als om de glorie van onze zaligheid aan de
 dood en aan de voorbedding des Zaligmaakers toe te schrijven.

Zo haast als deze grond gelegd was, ondernamen de Commissa-
 rissen de verklaaring van het Symbolum der Apostelen: en zy heb-
 ben opieder artykel van het Symbolum zulke fraaye dingen gezegt;
 zy hebben 'er een zo uitstekende uitlegging af gedaan; zy hebben
 'er zulke nette gevolgen, en zulke goede onderwijzingen tot het
 gebruik van het Christelijk leven, uit getrokken, dat, na verschei-
 dene andere boeken van die natuur geleezen te hebben, ik altijd een
 groote stichting vind in dit te leezen. De stijl is manlijk, krachtig,
 en geëvenaard na allerhande verstanden, en staaten. Wyders heb-
 ben zy het niet belemmerd met controversien, noopende de bedispu-
 teerde punten tusschen de Reformateurs en de Roomsche-Katholij-
 ken, 't en zy in de bepaaling der Kerk. Want na gezegt te hebben,
 dat de *Heilige Katholijke Kerk allerhande Vergaderingen begrijpt,*
welke in Jesus Christus gelooven, en in d'eendracht, en de broeder-
lijke eenigheid leeven, 't geen hen waare leden der algemeene Kerk doet
zijn, maaken zy een lange redenering, om te toonen, hoe onrecht-
 vaardig en onredelijk de Roomsche Kerk is, daar in dat ze d'eenig-
 heid der Katholijke Kerk doet bestaan in de bloote onderwerping aan
 de Bisschop van Romem, zonder daar toe ondersteund te zijn, noch
 door de Schriftuur, noch door d'Oudvaders.

Van hier gingen zy over tot d'ondervorsching der zeven Sakra-
 menten.

Verklaaring
 van het Sym-
 bolum der
 Apostelen, of
 't Geloof.

1540.

Verklaaring
der Sakra-
menten.Men exami-
neert deze
zaaken met
grootte om-
zichtigheid.

menten. Deze ondervorsching veroorzaakte groote disputen, daar wy een verhaal af hebben in authentieke stukken die ons overig zijn. 't Is ook daar door, dat wy onderrecht worden van de manier, op de welke zy ieder punt verhandelten. Voor eerst bracht men de zaak tot zekere hoofdstukken, of tot zekere questien, waar van men d'onderzoeking beval aan zo veel Bisschoppen, of aan zo veel Godtsgeleerden. Ieder van hen moest ter bestemde tijd, over 't Artijkel 't geen hem te beurt gevallen was, zijn gevoelen by geschrift in de Vergadering brengen. Aldus wierden de punten, welke deze zeven Sakramenten betreffen, gegeven aan de twee Aardtsbisschoppen, en aan de Bisschoppen van Londen, van Rochester, van Karlisle, van Durham, van Hereford, en van S. David. De Bisschop van Karlisle was niet van het getal der Commissarissen; maar ik beeld my in, dat hy de plaats des Bisschops van Winchester bekleedde, die zonder twijfel buiten Londen was, dewijl hy niets in deze zaak deed. Men gaf ook de questien aan de Doctor *Thirleby*, toenmaals de Bisschop van Westminster geheeten, aan de Doctor *Robertson*, aan *Day*, aan *Redmayn*, aan *Kox*, aan *Leigton*, die niet van het getal der Commissarissen was, aan *Symmonds*, aan *Trischam*, aan *Koren*, die ook niet van de Commissarissen was, aan *Edgeworth*, aan *Oglethorp*, aan *Krayford*, aan *Wilson*, en aan *Robins*. Zo haalt als zy hun antwoorden aan de Vergadering gegeven hadden, noemde men'er twe persoonen, om ze altemaal te samen te vergelijken; en men belafte hen met de moeite van'er twe extracten af te maaken; 't een van de gedachten, die gemeen mochten zijn aan altemaal, of slechts aan eenigen; en het ander van de zaaken, in de welken zy onder hen verscheelden; 't een in 't Latijn, en 't ander in 't Engelsch. Maar de geenen, die de last hadden van alle deze antwoorden te vergelijken, stelden in hun extracten het gevoelen van Kranmer niet; vermits zy ze ongetwyfeld voor hem maakten. d'Origineelen van d'antwoorden der twee Aardtsbisschoppen, der Bisschoppen van Londen, van Rochester, en van Karlisle; der Doctors *Day*, *Robertson*, *Redmayn*, *Kox*, *Leigton*, *Symmonds*, *Trescham*, *Koren*, *Edgewerd*, en *Oglethorp*, zijn noch in wezen. Doch wat belangt d'antwoorden der Bisschoppen van Durham, van Hereford, en van S. David; mitsgaders die der Doctors *Thirleby*, *Krayford*, *Wilson*, en *Robins*, die zijn verlooren, hoewel het algemeen extract'er gewag at maakt. Dit extract is wydluflig; niettemin heb ik het in onze

Ver-

Verzameling gelyfd; geloovende niet, dat het gemeen verfteeken behoort te zijn van een zo gewichtig stuk, 't geen ten anderen een plechtig getuigenis is, dat men toenmaals alle de punten van 't Geloof met zo veel oordeels, en omzichtigheids vastfelde, als ooit eenige Kerk, of eenige eeuw, gedaan hebben. Want hoewel de Regering van Hendrik de VIII. ons geen andere acten van die natuur beschaft, is dit eenig voorbeeld genoeg, om ons te doen gelooven, dat men de zelve voet in d'andere raadpleegingen volgde. En 't geen deze gedachte bekrachtigt, is dat wy het zelve beleid vinden in de Reformatie, die gedaan wierd onder Eduard de VI. want in die tyd gaven verscheidene Bisschoppen, en Godtsgeleerden, diergelijke antwoorden over materien, die hen opgelegd waren. Wyders zal men in het antwoord des Aardtsbisschops van Kantelberg eenige byzondere gevoelens vinden, welken hy had raakende de natuur der geestelyke ampten. Maar men moet hier over aanmerken, dat hy ze voorstelde met alle bedenkelijke zedigheit, als zijn eigene gedachten, niet als gewisse leerstukken. Zelfs was hy naderhand vermoedelijk van advys veranderd; dewijl hy geen swaarigheid maakte in het boek te tekenen, 't geen men weinig tyds daar na uirgaf, hoewel dit boek t'eenemaal het tegendeel leerde van 't geen d'Aardtsbisschop geloofde.

1540.

No. 78.

Om weder te keeren tot de zaak der Sakramenten: Kranmer wilde, dat men ze tot twe bracht; maar d'andere party de sterkste zijnde, behield men het getal van zeven.

1. Men verklaarde den Doop, gelyk men alreeds drie jaaren te vooren gedaan had, toen'er een kort begriip der Geloofsartykelen in 't licht gegeven wierd. Men breidde zich alleenlijk wat wyder uit over de materie van d'Erfzonde. De Doop.

2. Wat belangt de Biecht, men verklaarde, dat ze bestond in d'absolutie, gegeven door den Priester; in plaats dat de voorgaande artykelen deze absolutie behouden hadden, eeniglyk als een hulp, welke de Geloovigen moesten wenschen t'ontfangen, en waar van men het gebruik niet moest verwaarloozen, als de gelegenheid zich 'er toe aanbod. Maar men verwierp t'eenemaal de verdienste der Goede Werken. Ter zelve tyd verklaarde men ze echter noodzaakelyk: men vermaande de zondaars, geen staat te maaken als op het lyden des Zaligmaakers; en men gaf hen verscheidene onderrechttingen, noopende de natuur en de manier der Biecht, De Biecht.

1540.
t Avond-
maal.

3. In 't uitleggen van het punt des Avondmaals, stelde men volkomenlijk vast het leerstuk der Transsubstantiatie. Men verklaarde zich ook voor de verzelling des bloedts met het vleesch; 't geen de noodzaakelijkheid van de Communie onder de twe gedaanten wegnam. Men sprak uit, dat de Geloovigen, die het Avondmaal niet en ontfingen, echter nutheid konden vinden in alsdan de Mis te hooren. Hier voegde men verscheidene uitsteekende regelen by, raakende de gesteldheden in de welken de Christenen moeten trachten te wezen, eer zy het Sakrament ontfangen.

t Huwelijk.

4. Betreffende het Huwelijk, men verklaarde: dat God het ingesteld had, en dat Jesus Christus het had geheiligd: dat de trappen, verboden door Leviticus, van alle Christenen onderhouden moesten worden: dat, wat belangde d'andere trappen, welke federt in de zelve lyst waren gesteld, niemand gehouden was die als een wettige verhindering aan te merken: en eindelyk, dat de band des huwelyks, om wat reden het ook wezen mocht, niet verbroken moest worden.

De Geestelij-
ke Orders.

5. Wat belangt d'Orders, de Vergadering verklaarde: dat men ze in de Kerk volgens het Evangelie moest geeven: dat, noopende de byzondere wys, 't zy van de noeming, van de verkiezing, van de voorstelling, of wel van d'aanstelling der Harders, en der andere Geestelyken, die wezen moest volgens de wetten van ieder land, en door des Vorsten gezag ingesteld; dat de plichten der Harders waren, te prediken, de Sakramenten te bedienen, te binden en t'ontbinden, en gebeden te doen voor de geheele kudde: dat ieder van hen gehouden was zich te kwijten van deze verscheidene plichten, volgens d'uitstrekking geboden door de wetten van zijn land: dat de Schriftuur in formeele termen geen gewag en maakte als maar van twederhande Orders, die van Priester, en die van Diaken: dat d'oude Kerk by deze twe noch andere laagere Orders gevoegd had, waar van d'instelling niet verwaarloofd moest worden: maar dat, volgens de Wet Godts, een Bisschop geen macht op een anderen Bisschop had. Dit gezegt zijnde, maakte de Vergadering een lange afwijking, om de pretentien van de Roomsche Stoel te bestrijden, en te veroordeelen. Zy verklaarde de natuur en d'uitstrekking van de Koninglijke macht in de geestelijke zaaken, gelijk wy elders gedaan hebben; en zy toonde daar door, in welke zin de Koning 't Opperhoofd der Kerk was.

6. Betreffende het Vormfel, daar wierd gezegt, dat het in de Kerk gebruikt was geworden tot navolging der Apostelen, welke, met de handen op te leggen, den Heiligen Geest op een ongemeene wijze gaven: dat aldus het Vormfel van een zeer groote nutheid kon wezen; hoewel het tot de zaligheid niet t'eenemaal noodzaakelijk was.

1540.

t Vormfel.

7. 't Laatste Olyfel wierd voor een Sakrament erkend, waar van d'instelling gegrond was op 't gebruik der Apostelen, gelijk S. Jacobus dit gebruik verhaalde. Men voegde 'er by, dat het hielp tot de ligchaamelijke, en geestelijke gezondheid: dat, zo de zieke stierf, na het ontfangen te hebben, hy ten minsten daar door de vergiffenis zijner zonden verkreeg: en dat zelfs alsdan God, wiens wil onze opperste regel moet wezen, den zieke vergunde 't geen tot zijn tijdelijke staat het nutst was: maar eindelijk, dat men de kracht van dit Sakrament niet en gevoelde, dan als men door het middel der Biecht weer in de gelukkige staat der Genade getreden was.

t Laatste
Olyfel.

De Leere der zeven Sakramenten aldus uitgelegt zynde, verklaarde men de Tien Geboden; en men gaf op ieder Gebod verwondelyke regelen tot het beleid des levens. Gardiner wilde in 't eerst iets afsnyden van het tweede Gebod, of het met het eerste samensmelten. Kranmer in tegendeel beweerde, dat men daar d'orde van Moses zelve in moest volgen. Eindelyk vond men een middeling tusschen deze twe gevoelens 't Gebod wierd van het eerste afgezonderd; maar men sneed 'er ook een gedeelte af, te beginnen met deze woorden: *Want ik de Heere nuwe God.* In 't uitleggen van dit Gebod, stelde men, dat de Beelden nut waren, vermits zy in onze geheugenis herriepen de verbeeldingen der genaden van Jesus Cristus, en die van het vroom leven en de deugd der Heiligen; 't geen ons aanporde, om deze groote voorbeelden van godvruchtigheid te volgen: dat men ze derhalven niet en moest verasmaaden; hoewel men hen wyders geen godsdienstige eer moest bewyzen. In dit oogmerk veroordeelde men de bygeloovige grilligheid, welke het Volk had, van zekere Beelden boven anderen te stellen, hen kostelyk op te tooyen, en derwaarts bedevaarten, of er geloften aan te doen. Maar de Vergadering verbood niet, noch wierook voor hen te doen branden, noch 'er zich voor op de kniën te leggen; leerende het Volk, dat men deze eer aan God, en niet aan het Beeld, moest bewyzen.

Verklaaring
der Tien Ge-
boden.

Belangende het III. Men bracht daar te berde d'aanroeping van
Gods

1540. Godts naam, gedaan in de verwachting zyner genaden. Men doemde'er d'aanroeping der Heiligen; in de zaaken welken God alleen kan geeven. Men verklaarde, dat, zo men hier anders in deed, men d'eer des Scheppers op schepelen overdroeg; maar dat het wyders geoorlofd was, en overeenkomende met de Leere der Katholyke Kerk, gebeden te richten aan de Heiligen, als aan Voorbidders.

Men zei op het IV. dat de rust van de zevende dag ceremonieel, en alleenlyk voor Godts oude volk verbindelyk was: dat de waarachtige rust der Christenen geestelyk moest wezen, en in d'onthouding der zonde, en der vermaakelykheden bestaan: dat niettemin dit Gebod hen de verbintenis oplei van van tyd tot tyd hun arbeid af te breeken, om God in 't openbaar, en in 't byzonder, te dienen: dat op de dagen, gesteld tot deze heilige bezigheid, een iegelyk moest onderzoeken, hoedanig hy gedurende de week geleefd had; zich in staat stellen om in 't toekomende beter te leven; en zich ondertusschen bevlytigen tot het gebed, tot het leezen van Godts woord, en tot de betrachtting: dat echter in gevallen van een groote noodzaakelykheid, als by voorbeeld, zo men zyn graanen noodwendiglyk in de schuuren moest doen, of zyn vee uit levens gevaar redden, de Geloovigen zo superstitieus niet moesten wezen, dat ze den arbeid als een zonde aanmerkten; dat een ieder alsdan in tegendeel zonder eenige bekommering arbeiden moest.

Op de zelve wys verklaarde men alle d'andere Geboden. Men trok'er heilzaame en deftige vermaaning en uit, om al de wereld op te wekken tot d'oeffening der plichten van het Christendom, gelyk ook om hen afkeerig te maaken van die misdaden, waar van alle d'eeuwen maar al te veel voorbeelden beschikken.

Verklaaring
van het Va-
der Ons.

't Gebed des Heeren, of het *Vader Ons*, maakte vervolgens het onderwerp der betrachtungen van de Vergadering. En voor eerst, zo als men arbeide over de voorreden van dit voorbeeld onzer gebeden, stelde men tot een vaste regel, dat het rechtmatig en noodzaakelyk was, dat d'ongeleterde lieden God in hun moedertaal aanbadden, dewyl zulks hun aandacht vermeerderde, en hen dwong te denken op 't geen dat zy zeiden.

Van het Ave
Maria.

Thans trad men over tot d'ondervorsching van d'Engelsche Groetenis. Men verklaarde'er de gantsche geschiedenis van Jesus Christus menschwording, en het *Ave Maria*; behoudende de Vergadering deze Lofzang, om de geheugenis van de menschwording onzes
Zalig-

Zaligmaakers, en de lof der heilige Maagd, te vieren.

De Vrye Wil hield vervolgens de raadpleegingen bezig. Men zei, Van de Vrye Wil. dat deze vryheid in des menschen wil moest wezen, dewijl zonder haar de geboden en de vermaaning van geenig gebruik zouden zijn. Men bepaalde ze, *eenmacht van de wil, verzeld met reden, waar door een redelyk schepsel het goed en 't kwaad in de moraaie zaaken onderscheid, en zonder dwang verkieft; het goed, met de bystand van Godts genode; en het kwaad, door zich zelve.* (,,) Deze vryheid, *voegde men 'er by,* was volkomen in den staat der onnozelheid; zy wierd uitsteekend gekrenkt door de zonde van den eersten mensch: Maar op dat wy, vol van yver en omzichtigheid, God mogen dienen op een manier, die hem aangenaam zy, is deze zelve vryheid hersteld geworden, door een byzondere genade, die allen menschen aangeboden is, hoewel die geenēn alleen de kracht 'er af gevoelen, welke de zelve vrywilliglyk, en van goeder herte ontfangen. En gelijk 'er verscheidene plaatsen van de Schriftuur zijn, die ons betoonen, dat de Vrye Wil altijd in den mensch is; zijn 'er ook weer anderen, die ons bewijzen, dat de bystand der genade ons noodzaakelyk is; dat zy ons voorkomt, en ons helpt, als wy een goed werk onderneemen, en als wy het voleindigen. Aldus moeten alle de menschen d'ingeevingen van den Heiligen Geest met een groote erkentenis ontfangen, en zonder swaargheid volgen, mitsgaders met een zeer grooten yver en een vast geloof om de genade bidden: want hy zal ze gewisselyk vergunnen; 't zy om dat hy uitsteekend goed is, 't zy om dat hy beloofd heeft ons te verhooren. Wyders is hy geen auteur van de zonde, noch oorzaak van der menschen verdoemenis. Zy zelve zijn 't, daar men hun eigen verlies aan wijten moet. Zy verderven door hun zonden, 't geen God van nature goed gemaakt had. By dit verhoog was gevoegd een vermaaning aan de Predikers, dat ze zich zodanig zouden draagen in de verklaring van een zo swaar leerstuk, dat stellende de werking der Genade, zy den mensch de rechten van zijn Vrye Wil niet en benamen; en dat verheffende de Vrye Wil, zy de Genade niet en verkortten.

In het leerstuk der Rechtvaardigmaaking sprak men voor eerst van den ongelukkigen staat des menschen na zijn val; van de schrikkellykheit en de schuld der zonde; van d'oneindige goetheit, welke God gehad heeft, in dat hy ons zijn Zoon heeft gezonden, om ons door zijn dood

1540.

Van de
Rechtvaardig-
digmaking.

te verlossen, en een Middelaar tusschen den Hemel en d'aarde te we-
zen. Alle deze zaaken verklaard zijnde, begon men vervolgens aan
te wijzen, op wat manier wy deel hebben aan de vruchten van deze
zending des Zaligmaakers; en ziet hier hoe men'er zich over uitdruk-
te. („) De Rechtvaardigmaaking is het geen dat ons voor God
„ rechtvaardig maakt; dat ons met hem verzoent; en dat ons het
„ recht tot het eeuwig leven geeft: invoegen dat wy door de bystand
„ der genade in des Heeren wegen kunnen gaan; rechtvaardig ge-
„ acht worden, als hy de wereld zal oordeelen; en aldus d'oneindi-
„ ge gelukzaligheid van zijn Paradijs eeuwiglijk genieten. God is
„ de voornaamste oorzaak van onze Rechtvaardigmaaking: onder-
„ tusschen arbeid de mensch; voorkomen door de genade, tot zijn
„ eigene rechtvaardigmaaking, door de gehoorzaamheid, en door
„ de vrye toestemming, welke hy daar toe bybrengt. Want hoe-
„ wel ze een vrucht zy van Jesus Christus dood, en van zijn verdien-
„ sten, moet echter een iegelijk van ons verscheidene zaaken doen,
„ om daar door te verkrijgen het recht tot de kracht van deze
„ dood, die, hoewel aan al de wereld aangeboden, alleenlijk aan
„ een klein getal van personen toegelegd word. Wy moeten heb-
„ ben een vast geloof, een oprecht berouw, een waarachtig voor-
„ neemen van ons leven te beteren: wy moeten afluaten van te zon-
„ digen: wy moeten God al het overige onzer dagen dienen: en wy
„ moeten in onze vallen trachten ons te herstellen, door de boete, door
„ vasten, door d'aalmoessen, door bidden, door de goede werken,
„ en door de voortgangen in de dooding, gelijk ook in de gehoor-
„ zaamheid aan de Wet Godts; dewijl het zeker is, dat men de Recht-
„ vaardigmaaking t'eenemaal verliezen kan. Dat aldus alle die nauw-
„ keurige naspeuringen, welken men zou kunnen doen, raakende
„ de Predestinatie, verre van ons zijn: want eindelijk, daar is geen
„ zekerheid van de Verkiezing, 't en zy dan als men in zijn hert ge-
„ voelt d'ingeevingen van Godts geest, als men Christelijk leeft, en
„ als men de genade heeft van de laatste hoop. Deze zaaken aldus
„ vast gesteld zijnde, leerde de Vergaadering aan het volk: dat, ge-
„ lijk van d'eene kant de menschen gerechtvaardigd wierden met hun
„ eigene bewilliging, door de vrye genade Godts; men ook van d'an-
„ dere kant door het rechtvaardigmaakend geloof verstaan moest, een
„ geloof met het welk te samen kwamen de vreeze Godts, het be-
„ rouw, de hoop, en de liefde: en dat, hoewel alle deze dingen on-
„ vel;

volmaakt waren, God zich die echter door Jesus Christus wel geval-
len liet.

1549.

De Goede Werken wierden tot de zaligheid t'eenemaal noodzaakelijc verklaard. Maar men stelde, dat men door deze Goede Werken verstaan moest, inwendige of geestelijke werken, als de vreeze en de liefde Gods, de verdueligheid, de nederigheid, en verscheidene andere dusdanige daaden; niet bloote uitwendige en ligchaamelijke daaden; noch daaden waar van de grond t'eenemaal menschelijk was; noch superstitieuze en Monniklijke gebruiken; noch zelfs moraal daaden, gedaan door de kracht van de natuurlijke redenen. Men voegde'er by, dat deze Goede Werken de vruchten der Christelijke liefde waren, als ze uit een rein hert voortkwamen, dat een goed gewisshen verzelde, en dat ze door een vast geloof ondersteund wierden. Alsdan waren ze, volgens 't gevoelen dezer Prelaaten en Doctoren, verdienende, en hielpen om het eeuwige leven te doen verkrijgen. Zy spraken daar na van de geringer werken, als de vasten, d'aalmoessen, en d'andere vruchten der boetvaardigheid. Zy betoonden, dat de verdienste der Goede Werken over een gebracht kon worden met de vryheid, welke God heeft, van zijn genade te geeven, of ze niet te geeven. Zy beweezen, dat, dewijl wy zonder deze zelve genade niets goeds kunnen doen, wy geen reden hebben om ons door hoogmoed te laten vervoeren; vermits alle onze daaden een vrucht van de Godlijke genade, en barmhertigheid ziju.

Van de Goede Werken.

't Laatste kapittel van dit Stuk is noopende de Gebeden voor de Dooden, en behelst niet anders als 't geen drie jaaren te vooren in d'artikelen der Religie van die tijd gemeen gemaakt was.

d'Algemeene Verklaring van het Christen Geloof voleindigd zijnde, gaf menze in druk; en men voegde'er een voorreden by van de Geestelijken, die tot dit groot werk gebruikt waren geweest. Zy gaven'er rekschap aan 't gemeen wegens de naauwkeurigheid, met de welke zy de Schriftuur, en d'Oudvaders geleezen hadden; mitsgaders wegens de getrouwheid, waar mede zy deze Verklaring hadden opgesteld. Maar twe jaaren daar na deed'er de Koning een andere verwittiging in zetten, waar in hy zei: dat, hoewel hy de dui-
sternis en d'onweetendheid uit zijn Koningrijk verbannen had, met den Bijbel in de handen zijner Onderzaaten te stellen, en hoewel men'er alreeds goede vruchten af zag; echter, na de maat dat de huig-
chelaary en de superstitie verdweenen, een geest van hoogmoed,

Deze Verklaring word in druk gegeeven.

1540.

van vrygeestery , en van twedracht , in het Koningryk sloop : dat , om den zelve te betengelen , hy , met het goedvinden zyner Bisschoppen , in 't licht had doen geeven een Verklaring van de rechte kennisse Godts , om tot een regel te dienen voor het Geloof , en het leven zyner Volkeren : dat de twe Huizen des Parlements over dit werk zeer wel voldaan geweest zijnde , hy zekerlijk geloofde , dat men 'er alle de zaaken in zou vinden , welken een Christen weeten moest , om zalig te worden : dat hy met dit inzicht al zijn Volk vermaande , om de leere van dit Boek te leezen , en te houden ; maar ook ter zelve tyd te denken , dat , dewijl 'er Leeraars waren , welker ampt was d'andere menschen t'onderwyzen , 'er ook Toehoorders moesten wezen , die zich verhoogden met de Heilige Schrift te hooren uitleggen , die 'er de wezendlijkheid af in hun herten drukten , en die 'er in hun beleid de geboden af volgden , zonder t'onderneemen zelve die te leezen. Hendrik voegde 'er by : dat dit de reden was , die hem bewoogen had , om verscheidenen zyner Onderzaaten van het gebruik des Bybels te berooven , latende hen wyders het voordeel van ze hun Harders te hooren uitleggen. Eindelijk , hy vermaande hen , God te bidden om den geest van de waarachtige nederigheid , die hen mocht opwekken in het leezen en in het betrachten van de nieuwe Verklaring des Geloofs.

Oordeelen
over dit Boek
geveld.

Toen ze nu in 't licht geeven was , vonden 'er beide de partyen redenen in om zich te verheugen , en redenen om zich te bedroeven. De Reformateurs zagen 'er met geneugte , dat de waare leere des Euangeliums hoe langer hoe meer bevestigd wierd ; en hoewel zy kwalyk voldaan waren , over dat men eenige dwaalingen bekrachtigd had ; geloofden zy echter , dat d'onweetendheid , en de vooroordeelen , de voornaamste steun dezer dwaalingen , wel haast verdwynen zouden , dewyl men de materien van het Geloofaan het Volk leerde : want weetende , dat hun leere tastelyk was , twyfelden zy geensins of al de wereld zou ze omhelzen , sedert dat een iegelyk een nieuwsgierigheid , die toen ter tyd byna algemeen was , kon voldoen. Zy beloofden zich ook , dat de zedetucht van het Christendom , die nu ontbonden was geworden van allerhande onzuivere vermenging , aan het Volk de smaak der Evangelische zaaken zou geeven ; vermits de zuiverheid des herts het verstand zeer wel schikt om een leere , die gezond is , aan te nee-

neemen. Daaren boven vonden de meeste bygeloovige gevoelens en gebruikelikheden geen ingang meer in den geest der menschen; en de voornaamste grond van het Christendom was krachtiglyk en oprechtelyk bevestigd in de verklaring van het verbond Godts met ons, gelyk ook van de voorwaarden dezès verbondts. Eindelijk, men had ook een grond gelegd, die een algemeene Reformatie kon doen verhoopen: want men had verklaard, dat de Kerk van ieder land, maakende uit haar zelve een geheel ligchaam, de macht had van de ketteryen tē hervormen, de misbruiken te verbeteren, en in een woord, alles te doen 't geen zy raadzaam zou oordeelen, 't zy om te beletten dat de leere verdurven wierd, of om haar eigene ledemaaten te regeeren. Dit baande de weg tot de geheele onderzoeking van allezaaken, en beloofde ten minsten voor 't toekomende een zeer naauwkeurige ondervorsching van de staat der Religie.

Maar d'aanhange van het Roomsche Hof geloofden in deze nieuwe Verklaring een treffelyke overwinning behaald te hebben. En in der daad, 't oud getal der Sakramenten hersteld zynde, rekenden zy, dat dit veel gewonnen was, en dat dit voordeel wel haast van anderen gevolgd stond te worden. Ten anderen zag men in de Verklaring verscheidene zaaken, aan de welken zy wisten dat de party der Reformateurs zich nimmermeer zou onderwerpen; daar in tegendeel d'algemeene believing, welke zy aan Hendrik meenden te betuigen, hen in een volkomene veiligheid stelde. Zy geloofden ook, dat een blinde onderwerping aan de willen van dezen Vorst, en hun gestadige vlejereyen, hem eindelyk weer tot hen zouden brengen; terwyl de strafheid en de standvastigheid der Reformateurs hem zouden verbitteren; en dat, vindende hen ongehoorzaam aan zyn uitspraaken en geboden, hy afkeerig van hen worden, en hen verlaaten zou. De moeyelykheid en d'eigenzinnige inborst van dezen Vorst ook van dag tot dag toeneemende, viel een goet getal van Reformateurs, die hun eigene gevoelens en de bewegingen hunner gewissen volgden, zonder zich aan de nieuwe Verklaring gelegen te laten zyn, in de strik.

De verbreeking van het huwelyk der Princes van Kleef verloornde de Vorsten van Duitschland uitsteekend; en zo zy'er geen groot gerucht over maakten, ten minsten lei alle handel tusfen hen en Hendrik byna t'eenemaal in 't voetzand, inzonderheid

1540.

ter oorzaak van Kromwels ongenade, die het werktuig en de steun van dit onderling verstand had geweest. Buiten twyfel was dit d'oorzaak van een onderhandeling, die in 't eerst heimelyk tuschen den Keizer en den Koning geschiedde, en die eindelyk een traktaat van alliantie voortbracht, hoewel niet eer als na het verloop van twee jaaren.

Reformatie der Missaalen en andere openbaare Dienstboeken.

't Manuscript is in de Bibliotheek van M. Stillingfleet.

d'Andere Bisschoppen, genoemd om de ceremonien en de gebrukelykheden der Kerk t'examineren, stelden 'er een Rubrique en een Rationaal af op. 'k Vind niet, dat dit gedrukt heeft geweest; maar daar is een zeer authentiek manuscript af overig, hoewel het niet geheel zy. Hun veranderingen waren zo gering, dat men niet gehouden was de Getyboeken, noch de Missaalen, noch eenig Dienstboek, op nieuws te doen drukken; want uitdoende eenige Collecten, in de welken men God voor den Paus bad, mitsgaders de dienst van Thomas Bekket, en die der andere afgesneedene Heiligen, en doende daarenboven eenige uitschraapingen van weinig belang, konden d'oude boeken volstaan. Aldus drukte men, gedurende de gantsche Regering van Hendrik, geen nieuwe Brevieren, noch nieuwe Missaalen, noch andere Kerkboeken; 't zy dat men duchtte, dat het volk over een zo ongemeene koste mocht morren; of wel dat men daar voor vreesde, dat, als het een algemeene verandering van de dienst der Kerk zag, het terstond gelooven mocht, dat de gantsche Religie om verworpen was. En in der daad, het uitwendig der Religie het zelve zynde, kon men hen lichtelyk vroed maaken, dat de grond ook de zelve was. Wat'er af zy, men droeg zorg onder de Regering van Maria, om ons de kennis der veranderingen, daar wy af spreken, te beneemen. Ieder parochie kreeg toen last, om zich te voorzien van nieuwe boeken, die volkomen waren; en alle de geenen, daar deze uitschraapingen in waren gedaan, wierden by d'Officiers gebracht, die'er niet een af behielden. 't Staat in 't algemeen te gelooven, dat die argerlijke lofzangen, en die onredelyke gebeden, welken men aan de Heiligen richtte, en die men vervangen had in de zelve termen daar men zich omtrent God af dient, van de Bisschoppen gedoemd wierden, en het zelve lot als d'andere superstitien hadden; dewyl het boek van de verklaring des Geloofs die veroordeelde.

Vervolging der Protestanten.

Terwyl deze zaaken geschieden, arbeidde de party van de Room-

Roomfche Stoel met alle yver en behendigheit tot den ondergang der Proteftanten, door de byftand van den Hertog van Norfolk, en van de Biffchop Gardiner. Deze twee Heeren oordeelden wel, dat, zo Hendrik eens tegensde Reformateurs verbitterd was, en zy tegens hem, hy gedwongen zou wezen, niet alleenlijk hen te verwaarloozen, maar zelfs zich'er af-te wantrouwen; dat de zorg van zyn ruft hem verplichten zou om te trachten zich van zyn overige Onderzaaten te verzekeren; en dat, om te beter daar toe te geraaken, hy zich by den Keizer zou voegen; die hem vervolgens met den Paus zou verzoenen. Degeenen, welke d'eerfte de gevolgen van deze raad gevoelden, waren Barnes, Gerardus en Hieronymus, Priesters, die, by na voor alle d'anderen, de leere van Luther gevolgd hadden. Barnes had alreeds verfcheidene maalen in 't gevaar geweest. Op zekere dag dat hy, geduurende Volseys gunft, in de ftad Kambrige predikte, fprak hy zo krachtig en zo klaar tegens de Prelaaten, welke in de heerlijkheid, en in een pracht, als die van dezen Kardinaal, leefden, dat al de wereld lichtelyk ried, waar hy heen wilde. Hier op wierd hy te Londen gebracht, daar d'aanhoudingen van Gardiner en Fox, die van zyn vrienden waren, hem uit de zaak reddeden, na dat hy eenige artykelen, welken men hem voorftelde, afgefwooren had. Naderhand wierd hy op nieuwe befchuldigingen weer in de gevangenis gezet; en nu geloofde men genoegzaam, dat hy verbrand zou worden: maar hy brak uit, en trok na Duitschland, daar hy zich t'eenemaal begaf tot het leezen van de Bybel, en tot de studie der Godtsgeleerdheid. Hy deed'er zo groote voortgangen, dat de Vorften zelve, ten navolging hunner Leeraaren, achting voor hem hadden. Na hun voorbeeld, wilde de Koning van Deenmarken, toen hy Gezanten aan Hendrik ftuurde, dat Barnes hen verzelde. Fox zegt, dat deze Doctör 'er een af was; maar mogelyk vergift hy zich. Eindelyk, ten tyde dat de Biffchop van Hereford te Smalkalde was, dat 'ste zeggen, in den jaare 1536. wierd Barnes door dezen Minister na Engeland gezonden, en aldaar van Hendrik zeer wel ontvangen, en van Kromwel onderhouden. 't Verftand des Konings met de Duitsche Vorften steunde een tyd lang op zyn zorgen. Men ftuurde hem verfcheidene maalen aan die Hoven; en onder andere handelingen, had hy het ongeluk van d'eerfte in het ontwerp des huwelyks van Anna van Kleef gebruikt te worden. 't Zeg het ongeluk; vermits de Koning, zeer weinig over dit huwelyk voldaan,

Van de Doctör Barnes, en anderen.

d'auteurs

1540.

d'auteurs en de werktuigen daar af niet en spaarde.

Dit was echter d'eenige oorzaak niet van Barnes ongenade. Bonner, schepfel van de Vicegerent, had hem genoemd. met Gerardus en Hieronymus, om in S. Paulus Kerk de Vasten te prediken; willende Kromwel, by wien zy zeer wel stonden, hier in vleyen. Maar Gardiner ontbood op zekere dag aan Bonner, dat hy zelve zich gereed maakte om op de volgende zondag te prediken; en hy deed het. In dit sermoen, waar in hy handelde van de Rechtvaardigmaaking, en van eenige andere punten, doemde hy tot verscheidene maalen de leere der Lutheraanen. Barnes hier over gebelgd zijnde, nam de zelve text, en leerde een leere gantsch strydende tegens de geene welke de Bisschop gepredikt had, wiens persoon hy ook zelfs op een onbehoorlijke wys aantastte, speelende op de naam van Gardiner, en vergelykende dezen Prelaat by een Gaardenier, die kwaade boomen plantte. Gerardus en Hieronymus ondersteunden van hun kant het gevoelen van Barnes, zonder in het overige hem te volgen. Gardiner verdroeg dezen hoon met een gemaakte onverschillendheid, en een schijnbaare vermaading: maar zijn vrienden gingen'er aan de Koning over klaagen, en baden hem, d'ongemeene baldaadigheid der nieuwe Predikers, die een zo grooten Prelaat, een der Raadsheeren van zijn Majesteit, niet en ontzagen, niet ongestraft telaaten. Barnes kreeg dan last, om voldoening aan Gardiner te geeven, die hem ontving met alle de getuigenissen van gemaatigdheid, welke men in een Bisschop zou hebben kunnen wenschen. Dit belette echter verscheidene personen niet, te gelooven dat de gemelde hoon hem in de krop stak; en 't gevolg betoonde genoegzaam de juistheid van deze gedachte. De Koning in de zaak belang willende neemen, dispueteerde zelve tegens Barnes over de verscheelende punten. Thans, 't zy dat deze Doctor verwonnen was door Hendriks redenen, of verwaggeld door de vrees van zyn gramschap; hy tekende altyd, met Gerardus en Hieronymus, een papier, 't geen men in onze Verzameling zal vinden, en daar hy in bekende: (,) dat, na over eenige „ artykelen van zijn sermoenen ten Hove gebracht te zyn, hy beter „ onderrecht was geworden door den Koning zelve, die ze in de te „ genwoordigheid van eenigen zyner Bisschoppen bestreeden had: dat „ hy, overtuigd zynde van zijn onvoorzichtigheit en roekeloosheit, „ beloofde niet meer in diergelijke onbescheidenheden te zullen ver „ vallen, en zich wyders te zullen onderwerpen aan het geen, „ 't welk

No. 79.

„'t welk de Koning hem wegens het voorgaande zou verordenen.

d'Artykelen, die men hem deed ondertekenen, waren dezen.

1. Dat, hoewel wy verlost zijn door de dood van Jesus Christus, aan de welke wy, ten inzichte van onze doop en ons geloof, deel hebben, wy 'er echter de vruchten afverliezen, zo haast als wy aflagten onzes Zaligmaakers geboden te gehoorzaamen.

2. Dat God d'auteur niet en is, noch van de zonde, noch van het kwaad; en dat hy ze maar toelaat.

3. Dat, zo wy willén dat God ons vergeeve, wy voor alle dingen ons zelve met onze broeders moeten verzoenen, en hen vergeeven.

4. Dat de goede werken, gedaan met een waarachtige meening, en volgens het Evangelie, voordeelig zyn, en ons helpen tot de zaligheid te verkrygen.

5. Dat de wetten, gemaakt door de Christene Vorsten, door een beweging van 't gewisse onderhouden moeten worden; en dat, die de zelve overtreed, de geboden Godts overtreed.

't Is niet zeer waarschijnlijk, dat Barnes deze vyf artykelen recht-draads bestreeden zou hebben; maar hebbende in Duitschland veel van Luthers aart aangenomen, kon hy zich wel eenige gedachten hebben laten ontvallen, die hem in deze ontmoeting van byzonderheid konden doen verdenken. Wyders, hoewel hy met Gardiner over het stuk van de Rechtvaardigmaaking andere verschillen had, bemoeide de Koning zich 'er niet mee, merkende die aan alsal te spitszinnige zaaken, welke in de grond geenig Geloofsartykel behelsden. Deze Bisschop en deze Doctor wierden dan aan zich zelve gelaaten, om te samen overeen te komen; 't geen zy voor een gedeelte deden. Dit beslecht zynde, kreegen Barnes en zyn Medgezellen last van den Koning, om in de goede week in het Gasthuis te prediken, en aldaar te herroepen 't geen zy geleerd hadden. Barnes deed hier ook openbaare voldoening aan Gardiner, die, op 't verzoek van eenige personen, de hand ophefte, om te betuigen dat hy 't hem vergaf. Maar men zei toen, dat zy in eenigen hunner sermoenen verdedigden, 't geen zy in anderen herroepen hadden; en op de klachten, welken men daar over aan de Koning deed, wierden zy, zonder gehoord te zyn, in den Tour gezonden. 't Was in detyd dat Kromwels gunst uitsteekend verminderde. Hy kon hen derhalven niet beschermen; of immers, hy wilde zich zelve niet bloot stellen voor het gevaar,

1540. met een zaak t'ondersteunen, daar de Koning ten uitersten over ver-
 toord was. Men hield hen gevangen tot aan de vergadering van
 Barnes, en 't Parlement, 't geen hen als Ketters veroordeelde, zonder hen het
 meer ande-
 ren veroor-
 deeld.
 verlof vergund te hebben van zich te verdedigen. En even of de sa-
 menvlechting van verscheidene altemaal verlicheelende zaaken tocn
 ter tyd bestemd had geweest, de zelve Ordonnantie, die hen om
 Kettery veroordeelde, veroordeelde andere personen om verschei-
 de misdaden; *Gregorius Buttolph*, *Adam Damply*, *Edmond Brin-*
dolme, en *Klement Philpot*, om dat zy in de belangen des Paus geweest,
 Polus bygestaan, Hendriks opperhoofdigheid ontkend, en de stad
 Kalis hadden willen overrompelen. Een zekeren *Derby Gunnings*
 stond op de zelve lyft, beschuldigd van een Ierschen Rebel, *Fits-*
Gerard geheeten, geholpen te hebben. Na hen kwamen Barnes,
 Gerard, en Hieronymus, welken d'Ordonnantie noemde *verdoe-*
melyke Ketters, die zich in de zelve samensweering vereenigd had-
 den, om verscheidene Ketteryen te zaayen; die, zich inbeeldende
 zeer verlicht te zyn, de verklaaring der Schriftuur ondernomen, en
 de zelve vervalscht hadden, om hun dwaalingen, waar van het
 getal al te groot was om ze te verhaalen, t'onderschraagen; die ein-
 delijk, eertijds tot d'afswearing toegelaaten zijnde, voor verharde
 Ketters verklaard, en ten vuure, of tot zodanig een andere soort
 van dood als de Koning zou verordenen, verweezen wierden. Hun
 rechting, gedaan twe dagen na die van Kromwel, beschaftte het voor-
 beeld van een zo byzondere vermenging, als hun vonnis had ge-
 daan. *Abel*, *Fetherston*, en *Powel*, alle drie door een ander von-
 nis veroordeeld, om dat ze d'Opperhoofdigheid des Bisschops van
 Romen opentlyk hadden willen verdedigen, en die van Hendrik
 ontkend, ontvingen ter zelve tyd de zelve straf. Ieder dezer drie
 wierd met een der drie anderen op een mestkar gezet, en alzo na de
 strafplaats gevoerd. Maar al de wereld was geargerd over dit beleid,
 en geloofde, dat het een buitenspoorigheid was, aldus tegens d'eeue
 en d'andere party even rechtvaardig te willen schynen.

Hun laatste
 redenen.

Toen zy ter plaats der executie gekomen waren, zei Barnes te-
 gen 't volk, dat, dewyl hy tot de straf der Ketters veroordeeld was,
 hy reden van zyn geloof zou geeven. Dit gezegt hebbende, door-
 liep hy d'artikelen van het Geloof, en betoonde, dat hy ze altemaal
 geloofde. Hy betuigde voornaamelyk, dat hy een gruwel had van
 het gevoelen eeniger Wederdoopers, welke zeggen dorsten, dat de
 heilige

heilige Maagd even als een *Saffraanzak* was; willende door deze onbehoorlyke vergelyking te kennen geeven, dat Jesus Christus van de zelfstandigheid zynrer Moeder niet met al genomen had. Hy verklaarde zyn gevoelen wegens de goede werken, zeggende dat ze, na zyn meening, volkomentlyk noodzaakelyk waren; dat niemand zonder dezelve in het Koningryk der Hemelen zou ingaan; dat God ons gebooden heeft'er te doen, op dat ze het blyk teken van onze belydenis zyn: maar voor het overige, dat, gelykze nooit zuiver en volmaakt waren, zy tot onze Rechtvaardigmaaking niet en hielpen, noch iets van God verdienden, zynde d'eenige verdienste van Jesus Christus dood, en lyden, d'oorzaak van onze zaligheid. Vervolgens betuigde hy, dat hy een groote eerbtedigheid voor de Maagd, en voor de Heiligen had; maar dat hy geenig bevel in de Schrifstuur zag van hen aan te roepen, noch eenig voorbeeld 't geen'er het gebruik af bekrachtigde: dat men daar en boven niet met zekerheid wist, of de gelukzaligen voor de geloovigen hier beneden baden: dat, zo zy het deden, hy binnen een halfuur de zelve dienst aan zyn broeders hoopte te doen. Hebbende deze redenen geëindigd, vraagde hy den Scheriff, of men artykelen had om de welken zy veroordeeld waren; en de Scheriff neen geantwoord hebbende, vraagde hy aan het volk, of iemand d'oorzaak van hun veroordeeling wist, en of iemand ook kon klaagen, dat zy hem een valsche leere geleerd hadden. Niemand op deze vraagen hebbende geantwoord, voegde hy'er by: dat hy, volgens het vonnis des Parlements, zo aanstonds verbrand ging worden, en dat zyn straf genoeg was om hem te leeren, waar aan men hem schuldig had geloofd: dat hy God bad, den auteurs en den werktuigen van deze veroordeeling zulks te vergeeven, en onder anderen Gardiner, zo deze Bisschop'er deel aan had gehad. En gelyk men had uitgestrooid, dat hy den oproer en de wederspannigheid predikte, betoonde hy het tegendeel, biddende zeer ernstelyk voor den Koning, en voor den Prins; verklaarende wyders aan het volk, dat het Evangelie de verbintenis oplei van zich onderdaaniglyk aan de wil der Vorsten t'onderwerpen, niet alleenlyk door een beweegreden van vrees, maar ook door een beweging van gewisse; en voegende 'er by, dat, indien een Vorst zaaken kwam te verordenen, strydende tegens de Wet Godts, en dat men hem wederstaan kon, men het niet moest doen.

Hy verzocht eindelijk aan de Scheriff, den Koning bekend te maaken, - dat hy hem bad om vyf dingen.

1540.

Voor eerst, een gedeelte van d'inkomst der vernietigde Abdyen, of wel de geheele inkomst, aan te wenden tot de vertroosting zijner Onderzaaten, die behoeftig waren. Hy voegde 'er by: dat hy deze vernietiging geensins doemde; 't geen de Scheriff in 't eerst gemeend had, vallende hem zelfs daarom in de redenen: dat hy in tegendeel zeer verheugd was, dat door zijn en zyner medgezellen prediking, hoe gering zy ook anders waren, verscheidene bygeloovige gewoonten afgeschafte waren geworden; de souveraine macht in haar eerste uittrekking hersteld; en de gehoorzaamheid der Onderzaaten weer tot haar natuurlyke oorspronk gebracht: dat deze zaaken aldus zijnde, hy den Koning bad, in de behoeftigheden van zyn volk te voorzien.

Ten tweede, niet meer te dulden, dat de heilige band des huweliks verasmaad wierd; dat men zich lichtelyk, en om geringe voorwendingen, van zyn Vrouw afzonderde; dat de geenen, die niet getrouwd en waren, in d'ontucht leefden.

Ten derde, de Sweerders te doen straffen.

Ten vierde, het groot werk van de herstelling der waare Religie tot zyn volmaaktheid te brengen. Hy bad hem, hier over te betrachten, dat, hoewel hy 't alreeds zeer ver had voortgezet, hy echter noch veele dingen te doen had; en dat hy zich inzonderheid wachten moest van valsche Leeraars.

Wat het vyfde belangt, dat had hy vergeeten. Eindelyk bad hy de geenen van de vergadering, welken hy beleedigd mocht hebben, hem zulks te willen vergeeven; en hier op bereidde hy zich ter dood.

Hieronymus sprak na hem, en zei: dat hy alles geloofde 't geen in de Schriftuur begreepen was; en hy verklaarde zyn gevoelen over ieder artykel. Vervolgens bad hy om de voorspoed van de Koning, en van de Prins. Hy eindigde met een zieltreffende nodiging tot de liefde, en tot de broederlyke liefde; vermaanende het volk, zich tot voorbeeld voor te stellen d'onuitspreekelyke liefde van Jesus Christus, in wien alleen d'oorspronk der zaligheid was. Gerard volgde hun exempel, verklaarde zyn geloof, en betuigde, dat, zo ver als hem heugen mocht, hy nooit iets gedaan, noch gezegt had, als om de geloovigen op te wekken tot God te dienen, en den Koning te gehoorzaamen.

Hebbende wyders aan het volk hun gebeden, en aan God de gena-
de

de van de standvastigheid verzocht, omhelsden en kusten zy mal-
kander; waar na de Scherprechter zyn plicht deed.

1540.

Hun dood gaf moed aan hun party, meer als zy die verschrikte;
versterkende d'ongemeene standvastigheid, welke men in hen be-
merkt had, alle hun discipelen in het voorneemen van telyden, om
een goed gewisse te behouden, en de glorie van hun Zaligmaaker, die
zyn kinderen in 't midden der schrikkelykste beproevingen onder-
steunde, voort te zetten. Maar daar was een groot onderscheid tus-
schen deze drie verdedigers der waarheid, en de verdedigers des Pau-
selyken gezags, die met hen gerecht wierden. Abel, Fetherston,
en Powel, gingen alle drie ter dood, versmaadende de medgezellen
van hun straf, of 'er afoordeelende op een manier vol van woede, en
die met de liefde gantseh geen overeenkomst had. d'Auteurs van hun
party schrijven ook, dat het gezelschap van Barnes en de twe anderen
hen bitterder viel als de dood zelve. Dezen in tegendeel betoonden
genoegzaam, dat de drift hen geensins verblindde: Zy vergaven hun
vyanden, en inzonderheid Gardiner, dien men algemeenlijk als
d'oorzaak van hun dood aanmerkte. Deze Bisschop trachtte 'er zich
ook van afte wasschen, door een verdedigfschrift 't geen hy hier over
uitgaf, doch zonder gevolg.

Thans gaf Bonner blyken van zijn kwaaden aart. Zijn zucht tot
de geestelijke waardigheden had hem zeer believende doen zyn om-
trent Kromwel, en Kranmer; welke, bedroogen door zyn ver-
mommingen, zich op hem vertrouwden. Ziende hem standhaftig en
wakker, beeldden zy zich in, dat hy de voortgangen der Reforma-
tie voort zou zetten. Ten dezen einden hadden zy hem ten Hove
ingevoerd: maar des anderendaags van des Vicegerents ongenade
deed hy zyn ondankbaarheid uitbarsten, gelijk ook de lichtheid met
de welke hy van geneigdheden en party veranderde; want Grafton
hem betuigende, hoe zeer het ongeval van Kromwel hem ter herte
ging, die dezen Drukker waarlyk beminde, ter oorzaak dat hy de geen
was die den Engelschen Bybel in 't licht gegeven had, zei Bonner
tot hem, dat het jammer was dat men 'er zich niet eer af had ontsla-
gen. d'Ander bemerkte terstond de verandering des Bisschops, en
ging heen. Eenige dagen daarna wierd hy voor den Raad gedag-
vaard, over vaerzen tot lof van Kromwel, welken men hem ver-
dacht gedrukt te hebben. Bonner, om hem te misdaadiger te maa-
ken, berichtte de Raadsheeren van de praat, die hy ter zaake van

Wreedheid
van Bonner.

1540. Kromwel met hem had gevoerd. Maar de Kancelier Audlei, die een vriend van Grafton was, reddede hem uit de zaak.

De Stad Londen had wel haast reden om d'uitwerkingen van Bonners wreedheid te vreezen; en verscheidene personen, op het aanstooten van dezen Bisschop, in het gerecht vervolgd zijnde, stonden hun leven in een groot gevaar, indien de Koning niet beslooten had, op het eind zijner dagen niet al te wreed te zijn. Alle deze gevangenen wierden ook door een order van de Starrekamer weer op vrye voeten gesteld.

Maar Bonner gaf in deze ontmoeting een voorbeeld van wreedheid, 't geen zijn geheele leven swart zou maaken, indien byzondere vlekken, na't geen hy sedert die tijd deed, daar op verschijnen konden. Rijkaard Mekins, een jongeling ten hoogsten van vijftien jaaren, en zeer onwetende, had gesproken tegens de ligchaamelijke tegenwoordigheid van Jesus Christus in het Sakrament, en tot lof van Barnes. Men vervolgt hem in 't gerecht: daar worden twe getuigen tegens hem gehoord: dedag word gesteld tot het uitwijzen van zijn zaak: men erkent hem onschuldig. Maar Bonner word verwoedelijk gram, en scheld de Rechters voor meinedigen. Zy verdedigen zich, met te betoonen, dat de getuigen malkander tegenspraken; getuigende d'een, dat Mekins het Sakrament een bloote ceremonie genoemd had; en beschuldigende d'ander hem van beweerd te hebben, dat het maar een betekenis was. Bonner stond daar op, dat Mekins ten minsten gezegt had, dat Barnes in een staat van heiligheid was gestorven. De Rechters antwoordden hem, dat zy niet en vonden, dat deze woorden door de wet strafbaar waren. Maar wordende hoe langer hoe verwoeder, en tygende aan't sweeten, verplichtte hy hen op nieuws te raadpleegen. Deze tweede maal deed de vrees, dat ze vonnis tegens den jongeling velden. Aldus veroordeelde men hem ten vuure. Toen hy nu gerecht stond te worden, prentte men hem in; van Bonner wel te spreekken; veel kwaadts van de Kettters te zeggen, en inzonderheid van Barnes; en te verklaaren, dat hy de geen was die hem met Kettery besmet had. Op deze wijs deed men hem al ligende sterven: want Barnes was een yverig Lutheraan, gelijk hy in de zaak van Lambert betoonde; en derhalven had hy Mekins niet geleerd, dat het Sakrament een bloote ceremonie, of een bloote betekenis was. Drie anderen, waar onder een Priester, ontvingen te Salisbury, door de strengheid van de

de zelve wet, de zelve straf. Twee anderen wierden te Linkoln op eèn zelve dag verbrand. Dit's al het bloed, 't welk toenmaals vergooten wierd, ter uitvoering van d'Ordonnantie der zes Artijkelen; immers voor zo veel ik heb kunnen te weeten komen. Wyders vonden zich zeer veel lieden in de belemmering, en bleeven, om deze zelve reden, lange tijd in de gevangenis.

1540.

Ontrent het eind des jaars 1540. begon de Koning de stichting zynner nieuwe Bisdommen. In de maand December veranderde hy d'Abdy van Westmunster in een Bisschoplyke Stoel, daar hy ook een Deken, en twaalf Kanonniken stelde, met verscheidene Officieren, tot de dienst van de Hoofdkerk, en het Koor. In 't volgende jaar veranderde hy op de zelve wys 't Klooster van Werbourg, in de Stad Chester, in een Bisdom, in een Dekenschap, en in zes Prebenden.

Stichting van eenige nieuwe Bisdommen.

Den 4. Augusti. 1541.

Vervolgens deed hy 't zelfde met d'Abdy van S. Pieter van Glocester, daar hy een Bisdom, een Dekenschap, en zes Kanonizyen stichte. En om hier zyn stichtingen altemaal te gelyk te verhaalen, d'Abdyen van Osney in de Stad Oxford, en van S. Augustyn in Bristol, wierden tot Bisdommen opgerecht. De Rollen, of de Gemeene Boeken, behelzen verscheidene giften, gedaan aan de Bisschoppen, aan de Dekens, en aan de Kanonniken van deze nieuwe stichtingen. Maar op dat het oogmerk dezer zelve stichtingen te lichter verstaan mag worden, uit hun brieven van oprechting, hebben wy in onze Verzameling gesteld d'opene brieven des Bisdoms van Westmunster, 't geen ten anderen minder bekend is als d'anderen, zynde al over lange tyd vernietigd geweest. Alle d'anderen waren even eens. Ziet hier dan het Extract van die. (,) De

In Septemb. 1543.

Ziet onze Verzameling.

„Koning, aangedreeven door een godlyke genade, en neemende „ter herte dat de waare Religie, en de waare dienst Godts, ver „hoe langer hoe meer te verargeren, in hun eerste zuiverheid her „steld worden, en ontbonden mogen zyn van die beklagelyke mis „bruiken; welken d'instelling der Monniken, en hun schandelyk „leven daar in gebracht hebben, wend zo veel vlyts aan, als 't hem „mogelyk is, dat het woord Godts zuiverlyk gepredikt, de Sakra „menten volgens hun instelling bediend, de Kerktucht wel onder „houden, de jeugd wel onderweezen, d'oude lieden bygestaan, en „verscheidene aalmoessen aan het gemeen gedaan mogen worden. „'t Is dan ten dezen inzichte, dat hy tegenwoordig sticht, en op „recht, enz. Als een diergelyke open brief gegeven was, stuurde

Nº. 80.

de

1540.

de Koning des anderendaags een order aan den Aardtsbiffchop, om den persoon, waar van men hem den naam bekend maakte, te wyen en te bevestigen. Vervolgens wierden de Prioortfchappen der meeste Hoofdkerken, als van die van *Kantelberg*, van *Winchester*, van *Durham*, van *Worcester*, van *Karliffe*, van *Rocheſter*, en van *Ely*, in Dekenfchappen, en Kanonnikfchappen veranderd, en tot eenige andere geestelyke gebruiken verordend; behalven noch dat men gemeenlyk op ieder plaats een jaarlyksche uitdeeling aan d'armen ſtelde.

Kranmers
voorneemen
lukt niet.

Maar zo de Koning hier in minder deed als hy voorgenomen had, d'Aardtsbiffchop van *Kantelberg* zag ter zelve tyd het ontwerp, 't geen hy had geformeerd, veydelen. Hy meende in ieder Kathedrale Kerke een hoofdfom te maaken, om Prof. ſors in de Godtsgeleerdheid, in 't Griekſch, en in 't Hebreewtſch, t'onderhouden; mitsgaderſeen groot getal van jongelingen, welken men zou oeffenen in de kennis der waare Religie, in de dienſt Gods, in de studie, en in de gewoonlyke godsdienſtpleegingen. De Biffchop zou hen vervolgens door zyn geheele Biſdom hebben konnen verdeelen. En aldus had men in ieder Biſdom een planthof van Geestelyken gehad, welken men na de maat van hun verdienſten zou bevoorderd hebben. Kranmer vond groote ongeregeldheden onder de Kanonniken: en een zynere brieven, daarik het origineel afgezien heb, betuigt genoegſaam, dat het hem uitſteekend leed was, dat derykdommen in een diergelyke goot liepen. Maar zyn gezag was toen zo groot niet, of d'andere party ſtiet alle zyn ontwerpen om ver. Wijders oordeelden de verſtandige lieden lichtelyk, dat een voorzichtige vermenging van Kanonniken, en van jonge Geestelyken, opgetrokken dicht by de Hoofdkerken, onder d'oogen van ieder Biſchop, en onder het beleid des Kapittels, een der grootste zegeningen geweest zou hebben, welken men voor de Kerk van Engeland had konnen wenschen. Want gelijk'er toen niet plaats genoeg waren, daar men zich bevlytigde om den geest en de zeden der geener, die zich tot de dienſt der Kerk begaven, te vormen, heeft zy zedert die tijd maar al te wel gevoeld, hoe doodelyk zodanig een gebrek is. Kranmer had dan het hulpmiddel tot dit kwaad gevonden: maar d'aanhangers der oude Religie oordeelden lichtelyk, dat het gevolg van dit voorneemen de Reformatie voort zou zetten. Zy ſtelden'er zich derhalven tegen, en wendden des Konings gunſten na een andere kant.

Deze

Deze nieuwestichtingen gaven echter gewicht aan Hendriks beleid, en verlichtten de vernietiging der Kapellen, en der Zangers. Maar de Roomsche Katholijken der andere landen spaarden den Koning zo weinig over deze daad, als over zijn andere handelingen. Zy zeiden, dat het een geringe uitkeering was van een klein gedeelte der rijkdommen, welken hy de Kerk ontstolen had, waar van hy ter zelve tijd het geestelijk gebied kwetste, met Bisdommen t'ontleeden, en aan d'enen te geeven 't geen den anderen toebehoorde. Hier op antwoordde men, dat deze Vorst wel andere sommen aan de glorie der Religie opgeofferd zou hebben; zo de cabalen en kuiperijen der Roomsche party hem niet verplicht hadden groote onkosten te doen, om zijn kusten, en zijn land te versterken; aan verscheidene vreemde Staaten geld te sturen; om den oorlog buiten zijn Koninkrijk te houden; en zich te verzekeren van zijn Onderzaaten zelve; met hen de landeryen der vernietigde Kloosters tot een zeer laage prijs te geeven. Wat belangt d'ontleding der Bisdommen, men betoonde door het Roomsche recht: dat de verdeeling der geestelijke jurisdictien, der Patriarchschappen, der Primaatschappen, der Aardtsbisschoplijke Stoelen, en der Bisdommen, den Keizers toebehoord had, en dat d'oude Concilien dit beleid hadden goedgekeurd: dat Engeland daar een groot voorbeeld af beschaftte, dewijl het Bisdom van Linkoln al te groot gevonden zijnde, een Koning het verdeeld, en 'er twe Stoelen af gemaakt had, d'oude Stoel, en die van Ely; en dat alles op zijn eigen gezag, hoewel met de goedkeuring van zijn Geestelijkheid, en van zijn Adel. („) 't Is waar, „voegde men 'er by, de Paus Niklaas bemoeide zich gedienschtig met „deze zaak, toen ze gedaan was, en stuurde 'er de bevestiging af. „Maar 't is een der listen van de Roomsche Stoel, welke zeer dikwils „beyestigingen van zaaken stuurt, die men zonder haar deelachtig- „maaking gedaan heeft: en gelijk in 't eerst de Vorsten, die niet en „dachten alsom hun daaden te bekrachtigen, de goedkeuringen van „het Roomsche Hof gaarne aannamen, hebben 'er de Pausen naderhand een recht af gemaakt. Zy hebben geptetendeerd, dat de „Vorsten, die deze bevestigingen hadden ontfangen, een soort van „hulde aan de Roomsche Stoel gedaan hadden: en deze zaak is met „zodanig een listigheid beleid geworden, dat de Vorsten deze pretentien eenigermaate goedgekeurd hebben, eer zy eens dachten „om de strik die men hen spande. Vervolgens het gezag van het geestelijk

1540. „stelijk recht in grooter achting geraakt zijnde, als dat der andere
 „wetten, steldemen 'er zéregelen in, die de pretentien van het
 „Roomsche Hof noch hooger voerden, en de stilswijgende bewillig-
 „ging, of d'onvoorzichtige daaden van verscheidene Vorsten, tot
 „grond hadden.

De zaak der nieuwe stichtingen geregeld zynde, beyverde men zich om eenige order te stellen op de materien der Religie. Thans gaven de Bisschoppen hun Boek in 't licht, om de regel des Geloofs te zijn; en al wie zich van hun leere afwyderde, wierd voor een Ketter gehouden, na wat zyde hy ook helde. Maar vermoedelijk gaf de Koning een heimelijke last, om te beletten, dat men de Wet der zes Artykelen uitvoerde, immers aan den hals.

Staat van het
 Hof in die
 tijd.

Gelijk de leere, en de ceremonien, toen tot een lighaam gebracht waren, zyn wy eindelijk gekomen tot het slot der Reformatie, die onder de Regeering van Hendrik de VIII. gedaan wierd. Zo men naderhand noch iets over dit onderwerp deed, 't was maar by poozen, en op een manier die nu d'eene, en dan d'andere party gunstig was. Want sedert de dood van Kromwel, had de Koning die standvastigheid niet meer in zyn daaden, welke men eertijds in hem gezien had. Kromwel had een vermogen op zyn geest, 't geen niemand ooit had gehad, 't en ware Volfey. Alle beiden kenden zy de konst van hem te regeeren; hoe trots en ongemakkelyk hy ook wezen mocht: doch geen Minister had hen daar in gevolgd. Wat den Hertog van Norfolk belangt, hy was ryk, en dapper; hy wist Hendrik zeer wel na de mond te praaten, en zich zeer minzaam aan te stellen, zonder echter een uitsteekend vernuft te hebben: de Koning vreesde, of beminde hem ook, meer als hy hem achtte. Gardiner, een man van een slaafachtige en verachtelyke geest, wierd wel waarlijk gebruikt, maar alleenlyk als een werktuig, daar men gantsch geen staat afen maakte, als na de maat van het gebruik daar men het toe bezigde. d'Aartsbisschop van Kantelberg was altyd aanzienlyk wegens zyn vroomheid, en oprechtheid; maar deze groote Prelaat was noch een goed Hoveling, noch een goed Staatkundige: de Koning achtte hem ook meer ter oorzaak van zyn deugd, als om zyn bekwaamheid tot de zaken. Ziet daar dan Hendrik op zyn eigene riemen drijven; en gelyk hy zo moeijelyk als trots was, zag men hem in de laatste jaaren van zyn leven meer misslagen begaan, als hy in al het overige van zyn Regeering gedaan had. Vrankrijk maakte zich van hem los: Schotland.

land deed hem den oorlog aan, en zou hem geweldig belemmerd hebben, indien Jakob de V. niet zeer tydelijk voor Engeland gestorven was, laatende maar een Princes na van ettelyke dagen oud. Eindelijk, hoewel hy met den Keizer in vrede was, hua verbond was zo heel vast niet. Dit zijn alle de zaaken, daar wy in het overige van dit Boek af te spreken hebben: maar het verhaal kan'er niet achtervolgens af geschieden, dewijl de stof ons ontbreekt. Wy zullen'er derhalven zonder gevolg, en genoegsaam ter loops, af spreken.

In de maand May des jaars 1542. voleindigde men een nieuwe druk van d'Engelsche Bybel; en terstond wierd'er een Ordonnantie afgekondigd, beveelende aan ieder Parochie, een dezer Bybels voor de volgende Allerheiligen te koop, op de boete van rwintig guldens ter maand, te rekenen van die dag af. De Koning zei in deze Ordonnantie: dat hy aan zijn Onderzaaten 't gebruik der Schriftuur vergunde; op dat zy, de zelve lezende, daar uit konden erkennen, de macht, de goedheid, en de wijsheid Gods, en'er uit leeren hui Vorst gehoorzaam te zijn; zijn wetten niet t'over treden; en altesamen op een liefddaadige en Christelijke wijs te leeven: dat hy echter niet en verstonde, dat het Volk zich de vryheid zou aanmatigen van de Schriftuur uit te leggen; en'er redeneringen uit te trekken; of den Dienst te stooren; met de Bijbel geduurende de Mis te leezen: dat in tegendeel een iegelijk zich tot deze leezing bevlytigen moest in een geest van nederigheid; van zachtmoedigheid, en van eerbiedigheid, ten einde zich zelve t'onderwijzen; d'anderen te stichten, en zijn zeden en leven te hervormen. Maar vermits de Boekverkoopers deze Bijbels al te duur zouden hebben kunnen verkoopen, stelde men'er een redelijke prijs op. Bonner zelve; ziende dat de Koning deze zaak t'eenemaal meende, lei zes dezer Bijbels op verscheidene plaatsen van S. Paulus Kerk; op dat de geenen; die leezen konden, tot alle uren 't gebruik'er af konden hebben. En aan ieder der pylaaren; daar hy ze met yzere ketenen aan vast deed maaken; zag men een geschrift, om de geloovigen te vermaanen, zich t'ontbinden van alle ydele glorie, huigchelaary; en verdurvenegeneigheden, en de Heilige Schriftuur te leezen met voorzichtigheid, met een rechte meening, met yver, met eerbiedigheid, en met zedigheid; zonder zich te doen volgen van een drang van volk; zonder zich te bemoeien met aan anderen uit te leggen 't geen zy voor zich zelve lazen; zonder, geduurende de Dienst, overluid en met gerucht

d'Engelsche
Bijbel in alle
de Kerken
Ziet onze
Verzame-
ling. No. 81.

Ziet onze
Verzame-
ling. No. 82.

1540. rucht te leezen; en zonder te disputeeren over de zin der plaatsen 't Volk vervoegde zich dan gemeenlijk by deze pylaaten; en als iemand bescheidenlijk kon leezen, en een heldere stem had, was hy'er van een gedrang van personen verzeld.

Zelfs waren'er veele, die hun kinderen ter school stuurden, op dat zy, onder 't beleid hnnuer Meesters, in de Kerk gaan, en hen Godts woord mochten hooren leezen. Wyders was Bonners vermaaning niet altijd genoeg, om dispuiten over zekere plaatsen voor te komen. En in der daad, wie zou deze woorden hebben kunnen leezen, *Drinkt em allen uit*, en de redenen van den Apostel Paulus tegens den Dienst, gedaan in een onbekende taal, zonder terstond te denken, dat men het volk de Kelk benomen had, tegens het uitdrukkelyk bevel des Zaligmaakers, en dat men den geloovigen een manier van dienst oplei, daar d'ongeleerde lieden geen Amen op konden antwoorden, dewyl ze niet een woord van de Collecten, noch van de Lofzangen, verstaan konden?

De vyanden van de vryheid, welke een iegelyk ten dezen opzichte nam, gingen'er terstond aan de Koning over klaagen, en vertoonden hem, dat het algemeen gebruik der Schriftuur veele misbruiken deed ontstaan. Buiten twyfel was het met zijn goedkeuring, dat Bonner aan ieder pylaar een ander geschrift, of waarschouwing, deed hegten, waarin, nagewraakt te hebben de manier op de welke het volk de Heilige Schriftuur las, hy verklaarde, dat hy hen van alle de Bijbels zou berooven, indien hy zag, dat men voortvoer met'er een zo doemelyk misbruik af te maaken. Deze klachten wierden alstoen van geen strengheid gevolgd; maar zy dedden den aanhangers der oude Religie eindelijk verkrijgen, 't geen zy begeerden.

Terwijl de zaaken aldus stonden, had de Koning d'Abdyen van Burton op de Trent, en van Thornton in de Provincie van Linkoln, in Collegiale Kerken veranderd, met een Deken en vier Kanonniken in ieder.

d'Aardtsbiffchop van Kantelberg besloot in die tyd, een groot misbruik te hervormen. De tafelen der Biffchoppen waren al te kostelyk. Onder de schijnbaare naam van gastvryheid, rechtten zy gestadig gasteryen aan. Op deze wijs wierden hun inkomsten, die tot heilige gebruiken hadden behooren aangewend te worden, in heerlyke maaltijden verkwist; en hun onnutte kosten beletteden hen, liefd-

Reglement
voor de tafelen
der Geestelijken.

liefddaadig te zijn. Om in deze wanorde te voorzien, maakte Kranmer een Reglement, volgens het welk een Aardtsbisschop niet meer mocht hebben, als zes schotelen met vleesch, en vier met nagerecht; een Bisschop, vijf schotelen met vleesch, en drie met nagerecht; een Deken, en een Aardtsdiaken, vier schotelen met vleesch, en twe met nagerecht; en d'andere Geestelijken, maar twe schotelen. Maar d'Auteur, aan wien wy de kennis van dit Reglement verschuldigd zijn, klaagt, dat men geen zorg en droeg om het te doen uitvoeren. Hy voegt 'er ook by, dat veele personen willende dat de Prelaaten een goede tafel houden, en niet denkende dat hun inkomst veel minder is als voorheen, deze al te believende Prelaaten zich door hun verkwistingen buiten staat gesteld hebben van de gastvryheid t'oeffenen, niet jegens de rijken, gelijk men gemeenlijk doet; maar jegens d'armen, gelijk Jesus Christus beveelt; behalven dat deze kosteljkheid van tafelen andere kwaade gevolgen heeft.

1540.

Alle de gemeene zaaken leeden eenige afbreeking, omtrent het eind des jaars 1541. door d'ongenade der Koningin, voorgeval- len na de reis van Jork. Gelijk Hendrik uit grond van zijn hert begeerde, den Koning van Schotland, zijn Neef, in te wikkelen om de macht des Paus te dempen, de Kloosters te vernietigen, en hem in alles, 'tgeen hy gedaan had, na te volgen, stelde hy hem een byeenkomst voor, in de Stad Jork. De Koning had uitsteekende hoedanigheden, die hem zouden hebben doen gehouden worden voor een der doorluchtigste Vorsten van dat land, zo zijn al te groote verbintenis aan de geneugten de luister van zijn andere volmaaktheden niet verduisterd had. Hy beminde de wetenschappen; hy beschermde de geleerde lieden; hy was zeer rechtvaardig, en verkleedde zich by wijlen, om in de Provincien te gaan verneemen, hoe 'er het recht door zijn Officiers bediend wierd. Ten anderen hield hy gantsch niet van de Monniken. Hy was ook de geen, die Buchananus aanmoedigde, om een zo steekend als geestig schimpdicht tegens de Minderbroeders te schrijven. De Geestelijken van zijn Koningrijk derhalven vreezende, dat hy zich door zijn Oom mocht laten bepraaten, trachtten hem van de Jorksche reis afkeerig te maaken. Maar geenige zaak hielp daar meer toe, als de koelheid, die toenmaals tusschen Hendrik en Francois was: want de Koning van Schotland was t'eenemaal

1541.

Byeenkomst tusschen Hendrik en den Koning van Schotland voorgeslagen, doch zonder gevolg.

1541. maal in de belangen van dezen laatste. Dit deed, dat hy, in plaats van zich te Jork te vervoegen, daar men arbeidde aan heerlijke bereidsfelen tot zijn ontfanging, zijn Oom liet verzoeken, hem te willen ontschuldigen, wegens dat hy de reis niet kon doen. Dit beleid vertoornde Hendrik, en was oorzaak van een vredebreuk, die 'er kort daar na op volgde.

Maar eer wy weer tot ons onderwerp keeren, zal het, mijns oordeels, niet onnut zijn, te verhaalen in wat staat toen ter tijd de Religie in het Koningrijk van Schotland was, en op wat wijze de Reformatie daar wortel vattede. Deze afwydering kan lichtelijk verdedigd worden, en zelfs doorgaan voor een noodzaakelyk gedeelte van onze Historie, indien men betracht, dat de twe Koningrijken malkander raakten; dat ze in 't gevolg zich vereenigden, voor eerst in een zelve geloof, en daar na onder een zelve Vorst; en eindelijk, dat, gedurende de Regering van Hendrik, en die van zijn Zoon Eduard, de belangen van beide de Volkeren dikwils te samen gemengd waren. Ten argsten genomen, een Schrijver is 'ontschuldigen, zo eenige liefde voor het land van zijn geboorte hem voor een weinig tijds buiten de weg doet treden.

Aanvang der
Weeten-
schappen in
Schotland.

*Gelijk Vrankrijk en Schotland groote gemeenschap met malkander hadden, kwam de weetenfchap der Schotten hen voornaamelyk van Parijs. 't Was in dit planthof van geleerde lieden, dat de Koningen van Schotland van hun Onderzaaten deden optrekken, om hen vervolgens in d'Universiteiten van hun Koningrijk te stellen, ten einde zy de lichten, welken zy verkreegen hadden, daar aan anderen mochten mededeelen. En zekerlijk, sedert dat Wardlaw, Aardtsbiffchop van S. Andries, een Academie in zijn Aardtsbisdom opgerecht had, deden de goede letteren 'er zeer groote voortgangen; en daar wierden wel haast verscheidene andere Collegien gesticht. Men rechtte 'er ook van gelijken op in Glasgow, en in Aberdine, daar grooten mannen in alerhande professien uit voortgekomen zijn. Ter zelve tijd dat de liefde der goede letteren in dit Koningrijk ingevoerd wierd, wierd 'er ook de kennis der waare Religie van eenigen aangenomen. Terstond, dat's te zeggen ten tijde zelfs van Wardlaw, in het jaar 1407. wierd een Engelschman, Jan Resby geheeten, van Kettery beschuldigd, en ten vuure veroordeeld. Hy was in de
gevoe-

Begin der
Reformatie
in Schotland.

gevoelens van Wiklef. Men stelde hem veertig artikelen tegen, waar van maar twee tot ons gekomen zijn; 't een, dat de Paus geen Stadhouder van Jesus Christus was; en 't ander, dat men een man, wiens leven argerlijk was, niet voor Paus erkennen moest. Vier-en-twintig jaaren daar na, kwam eenen Paulus Krau, Bohemer van geboorte, en Huffiet van belijdenis, uit Duitschland te S. Andries; en trachtte daar smaak in zijn gevoelens te doen krijgen; 't geen niet zo haast ontdekt was, of men doemde hem ten vuure. En om al de wereld aan te moedigen tot de Kettters te vervolgen, vergold men Ego, die dezen ontdekt en aangebracht had, met d'Abdy van Melrose.

Ziet Spod-wood, Hist. der Kerk van Schotland.

Ziet Lesley Hist. van Schotland. No. 1432.

Wyders blijkt het niet, dat de gevoelens, die men in Engeland Lollardsche noemde, voor het eind der veertiende eeuw in Schotland veele aanhangers gehad hebben: maar toen bemerkte men, dat ze zich in de westerlijke gedeelten des Koningrijks, welke na by aan Engeland gelegen zijnde, den vervolgden Lollarden mogelijk tot een toevluchtplaats gediend hadden, uitsteekend hadden verbreed. In deze tijd wierden verscheidene perfoonen van aanzien als Kettters vervolgd, en voor den Aardtsbischop van Glasgow gebracht: maar zy antwoordden hem met een zo groote standvastigheid, dat hy hen weer heen stuurde; na hen aanbevelen te hebben, zich te hoeden voor de nieuwigheden, en niet af te wijken van de leere der Kerk.

Ziet Spod-wood.

d'Onweetendheid en ongebondenheid waren toen de heerschen- de hoedanigheden der Geestelijkheid van Schotland. De wereld- lijke Geestelijken niet meer denkende als om zorg voor hun tienden te draagen, gaven een zeker stuk geldts aan eenige Monniken, om de predikation te doen, en aan arme Priesters, om de Mis in hun plaats te leezen. d'Abten hadden zich meesters gemaakt van de schoonste huizen, en van het beste gedeelte van de rijkdommen des landts; hebbende de bygeloovige verkwisting der volkeren de helft van alle de goederen des Koningrijks in de bezitting der Kerk doen overgaan. Van d'andere kant, de Bischoppen zich meer beyverende tot de wereldlijke zaaken, als tot het beleid hunner kudden; wilden zy, 't kostte wat het wilde, zelfs door geweldige en wreede middelen, behouden 't geen hun voor- zaaten door list en bedrog gekreegen hadden. Eindelijk, een Schotsch Bischop, die de Historie van zijn Land geschreeven heeft,

heeft, bekend, dat men zich weinig bekommerde met het volk in de gronden der Religie t'onderwijzen; dat men den kinderen de Catechismus niet deed leeren; dat men hen in d'onweetendheid liet; en dat het argerlijk leven van een gierige en ongebondene Geestelijkheid de volkeren bereid had om zich te verklaren voor de geenen, die de Reformatie zouden willen prediken.

d'Eerste, dien men gedurende de vijftiende eeuw om het geloof deed sterven, was Patrik Hamilton, Neef des Graafs van Arran van zijns Vaders, en des Hertogs van Albanien van zijns Moeders wege, en die aldus van beide de zijde een zeer nabestaande bloedverwant des Konings was. Men gaf hem in zijn jeugd d'Abdy van Ferne; maar gelijk hy tot grooter waardigheden geschikt was, wilde men, dat hy de vreemde landen ging bezichtigen. De vriendschap, welke hy in Duitschland maakte met Luther, met Melanthon, en met andere Leeraars van de zelve party; bezorgde hem de kennis der punten, over de welken zy met de Roomsche Kerk verscheelden. Vindende zich aldus verlicht in de zaaken der Religie; hernam hy de weg van Schotland, om deze lichten aan zijn landtsgenooten mede te deelen; en zonder zich lang op te houden met t'overweegen, dat hy zijn Abdy ging verliezen, en zich in groote gevaaren stellen; hekelde hy opentlijk t' kwaad leven der Geestelijken; en ontdekte vrymoedig de dwaalingen van die eeuw. Gelijk hy zeer verstandig, en verlicht was, en dat zijn verkeering al de wereld bekoorde, door de zoetheid die men daar in zag uitblinken, had hy wel haast een drang van discipelen en verwonderaars. Maar de Geestelijken, raazende over zijn voortgangen, verzochten hem, in de stad S. Andries te komen, onder voorwending van met hem te willen spreken over de materien, welken hy veroordeelde. In der daad, men stelde hem terstond tegen een Prioer der Dominikaanen, Kampbel geheeten, die voor een geleerd man gehouden wierd. In verscheidene gesprekken, welken zy te samen hadden, viel de Prioer byna altijd op zijn zyde, en bekende, dat een Reformatie om veele inzichten noodzaakelijk was: maar dit was maar een strik, die men voor Hamilton spande, welke op een diergelijke trouwloosheid niet verdacht zijnde, in de nacht by de kop gevat, en in des Aardtsbisschops kasteel gebracht wierd. Hier wierd hy ondervraagd over verscheidene artikelen, als d'Erfzonde, de Vrye Wil, de Rechtvaardigmaaking, de Goede Werken, d'Absolutie, d'Oorbiecht, het Vagevuur, en de toepassing van de

naam

Martelaar-
schap van
Patrik Ha-
milton.

naam en de merktekenen des Antichrifts op den Paus. Daar waren verscheidene van deze punten, welken Hamilton openlijk aannam. Wat d'anderen belangt, hy zei, dat ze duister waren: dat hy ze onder tusschen niet veroordeelen zou, zo hy 'er geen andere redenen af had, als de geenen die men hem tot daar toe had gegeven. Zijn zaak wierd gesteld aan twaalf Godtsgeleerden, van welker getal de Prioer was. Zy besteedden maar een dag of twe met zijn gevoelens t'examineren, en te doemen. Aldus' wierd hem zijn vonnis geveld door den Aardtsbisschop Beton, die tot byzitters had den Aardtsbisschop van Glasgow, ende Bisschoppen van Dunkeld, en van Bricchen en Dunblan, met vijf Abten, en andere Geestelijken van een laager order. Men ging noch al verder; want alle de Leden der Academie, jongen en ouden, waren gehouden dit vonnis t'onder tekenen, door het welk Hamilton als een hardnekkige Ketter veroordeeld, en aan de wereldlijke arm overgeleverd wierd.

Maar die der Geestelijkheid vreezende, dat de Koning hem 't leven mocht schenken; 't zy om een bloed, 't geen hem zo waard moest wezen, niet te vergieten; 't zy om de krachtige voorbiddingen zijner vrienden te beantwoorden, beslooten zy, zich 'er metten eersten af t'ontslaan, geduurende het afwezen van dezen Vorst, die in bedevaart na Ros gegaan was.

Hamilton wierd dan des namiddags van de zelve dag ter strafplaats gebracht, voor het Collegie des Heiligen Zaligmaakers. Hier zijn klederen uittrekkende, gaf hy ze aan zijn Dienaar, en zei hem: („) Dat hy hem niets anders had na te laten, als het voorbeeld van „ zijn dood: dat hy hem bad, de geheugenis daar af te bewaaren; ver- „ mits, hoewel ze in het gevoelen der menschen bitter en pijnlijk „ was, zy echter een weg was die tot d'ewigheid leidde; en dat „ de geenen, welke Jesus Christus in een diergelijke gelegentheid, „ als de zijne, verzaakten, in het Koninkrijk der Hemelen niet zou- „ den ingaan. Zo haast als hy deze korte vermaaning geëindigd had, maakte men hem vast aan de paal; en men stapelde een groote menigte van hout rondom hem: maar zonder hier door verschrikt te zijn, hield hy gestadig d'oogen ten Hemel geheft, beveelende zijn ziel aan God: 't Buskruid, daar men een loop afgemaakt had, om de brand in de houthoop te steeken, verschrumpelde Hamilton maar de hand en de wang. Dit toeval vertraagde d'uitvoering, ter oorzaak dat men genoodzaakt was ander kruid uit het Kasteel te gaan haalen.

haalen. Ondertusschen toonden verscheidene Monniken zich zeer yverig in Hamilton te vermaanen, om zich te bekeeren, toevlucht te neemen tot de bystand der Heilige Maagd, en het Salve te zingen. Kampbel, daar hier voor afgesproken is, de gediensigste van allen zijnde, bad d'Abt hem verscheidene maalen, dat hy hem in rust wilde laaten; maar ziende eindelijk, dat hy niet afliet van hem lastig te vallen, snaauwde hy hem toe: (,) Gy booswicht, gy weet wel, dat „ ik geen Ketter en ben, en dat ik tegenwoordig om de waarheid „ moet lijden: gy zelve hebt het my, als wy alleen waren, bekend; „ en ik daag u voor den Rechterstoel van Jesus Christus, om u hier „ af te verantwoorden. Terwijl hy deze verwijting eindigde, stak men de brand in den houthoop; en op het zelve oogenblik hoorde men hem roepen: *O Heere, tot hoe lang zullen de duisternissen dit Koninkrijk omringen! Hoe lang zult gy zodanig een tyranny onder de menschen dulden!* Hy stier eindelijk, spreekende deze woorden: *Heere Jesus, ontfang mijn geest.* Zijn moed en standvastigheid in het geweldigst der straf deeden de meesten zijner aanbouwers gelooven, dat by waarlijk Martelaar gestorven was; en 'tgeen 'er de gedachte af bevestigde, is dat Kampbel weinig tijds daar na in de wanhoop verviel, dat zijn wroegingen hem in een raazende ziekte stortten, en dat hy een jaar daar na stierf.

'k Heb my wat uitgebreid over d'omstandigheden van deze zaak, vermits de zeer wel aangemerkt kan worden als het begin der Reformatie in Schotland. Zy deed in het volk oprijzen de nieuwsgerigheid van de materien des geloofs te doorgronden; en zodanig een nieuwsgerigheid is voor de Roomsche Geestelijkheid altijd doodelijk geweest. Deze rechtig bekeerde zelfs verscheidene personen in d'Academie, onder anderen Seton, een Dominikaaner Monnik, die ook des Konings Biechtvader was. Deze, moettende de Vasten in de stad St. Andries prediken, stond sterk op de volgende punten: „ dat de Godlijke Wet d'eenige regel van onze rechtvaardigheid was: „ dat 'er geen zonde was, dan als men deze Wet Godts overtrad: „ dat geenig mensch bekwaam was om voor zijn zonden te voldoen: „ en dat men 'er de vergiffenis niet af verkrijgen kon, als door het „ middel van een oprecht berouw, en een waarachtig geloof. Wyders hoorde men hem nooit spreken, noch van het Vagevuur, noch van de Bedevaarten, noch van de verdienste der Goede Werken, noch van de Gebeden aan de Heiligen, hoewel dit zaaken wa-

ren,

Seton, des
Konings
Biechtvader,
zet de Refor-
matie voort.

ren, daar de Monniken in diergelijke gelegentheden 't meest op stonden. Hebbende S. Andries verlaaten, en verstaande, dat een Monnik van zijn Order daar getracht had zijn gevoelenste wederleggen, keerde hy weer derwaarts, om te bekrachtigen 't geen hy gezegt had. In dit Sermoen hekelde hy de Bisschoppen, welke d'onderwijzing des volks verwaarloosden, en zei, dat ze zo veel *stomme honden* waren. Hier op bracht men hem voor den Aardtsbisschop, daar hy zich gemakkelijk uit de zaak reddede, met te berde te brengen, dat hy, na den Apostel Paulus, gezegt had, dat de Bisschoppen het volk onderwijzen moesten; en in de woorden van Jesaias, dat de geenen, die het niet wilden doen, *stomme honden* waren: maar dat hy in algemeene termen had gesproken, en zonder eenige toepassing van deze plaats te maaken. d'Aardtsbisschop stond verzet over zijn antwoord, en besloot, hem zo lang in rust te laten tot dat hy zijns Meesters gunst verlooren zou hebben. Dit gebeurde wel haast; want gelijk de Koning een wellustig leven voerde, en dat Seton hem daar dikwils en stoutelijk over berispte, begon hy afkeerig van hem te worden. Zo haast als de Geestelijken dit bemerkten, maakten zy zich gereed om dezen Monnik te vervolgen, die de wijk nam te Berwik, in Engeland. Hier van daan schreef hy aan de Koning, dat, zo men hem in zijn verdediging wilde hooren, hy zich aan het Hof zou vervoegen, en alles verantwoorden 't geen hy geleerd had. In dezelve brief voer hy uit tegens de wreedheid der Geestelijken; bad den Koning, de voortgangen'er af te stütten; en vertoonde hem, dat zijn plicht hem verbónd om zijn Volk tegens de strafheiden haat der Geestelijkheid in veiligheid te stellen. Maar gelijk men hem geen antwoord en gaf, daar hy over vernoegd was, bleef hy in Engeland, en wierd daar van den Hertog van Suffolck tot zijn Kapellaan, of Aalmoessenier, aangenomen.

Weinig tijds daarna wierd een arme Benedictijner, Forrest genaamd, in de gevangenis gesmeeten, om dat hy had gezegt, dat Hamilton Martelaar gestorven was; en gelijk men geen bewijzen tegens hem had, stuurde men een anderen Monnik, Wouter Lainge geheeten, om hem te biechten. Forrest beleed hem in zijn-biecht, dat Hamilton, volgens-zijn gevoelen, een eerlijk man was; en dat d'artikelen, om de welken men hem veroordeeld had, verdedigd konden worden. Lainge openbaarde deze biecht; en men diende'er zich af tegens Forrest, die zich ten vuure verweezen ziende, en aan

Martelaar-
schap van
Forrest.

aan de plaats van zyn uitvoering naderende, met luider stemme riep: *Wee den trouwloozen; wee den Monniken, diede biechten openbaaren: dat zich, namy, nooit iemant op hen vertrouwe: zy spotten met God, en verraadende menschen.* Terwijl men raadlaagde, op wat plaats men hem zou doen rechten, zei een slecht persoon, die den Aardtsbisschop toebehoorde, dat men hem in eenige zeer laage kelder moest verbranden, *ter oorzaak dat de rook van Hamilton alle de geenen besmet had, daar zy zich over had verspreid.*

Vervolg der
Vervolging
in Schotland.

Hamiltons Broeder en Zuster wierden ook in de Geestelijke Hoven vervolgd: maar gelijk de Koning dezen Edelman zeer wel zetten mocht, ried hy hem, zich aan kant te houden. Zijn Zuster, en zes andere personen, voor den Bisschop van Ros gebracht zijnde, die door den Aardtsbisschop van S. Andries tot deze zaak gelastigd was, onderhield de Koning zelve haar, en bracht zo veel te weeg, dat zy bewilligde in d'artikelen, die men haar voorstelde, af te sweeren. De zes personen, daar wy zo even af hebben gesproken, volgden het zelve voorbeeld. Maar twe anderen hadden meer moedts, te weeten, Normand Gourlay, en David Straiton; alle beiden beschuldigd van geloogchend te hebben dat'er een Vagevuur was, en dat de macht des Paus in Schotland wettig was. Daarenboven lei men Straiton te last, dat hy beweerd had, dat men geen tienden aan de Geestelijken moest betaalen; en men bracht hier op te berde, dat een Priester van hem geëischt hebbende de tiende van eenige schuuten met visch, die hem toebehoorde, hy geantwoord had, dat men de tiende moest haalen op de plaats daar de hoofdsom van daan quam; en dat hy vervolgens ieder tiende visch in de zee hebbende doen smijten, tegen den Priester had gezegt, dat hy ze nu zelve kon gaan zoeken. Gourlay en Straiton wierden beiden als hardnekkige Kettters ten vuuregedoemd; en een eenige paal eindigde hun beider leven.

Den 17.
August.
1534.

't Veld der lijdingen aldus geopend zijnde, weeken de geenen, welken men voor de Geestelijke Rechters dagvaarde, in de Staaten van Hendrik. Zodanigen waren Alexander Aleffe, Jan Fife, Jan Makbée, en Magdougall. Aleffe trad in de dienst van Kromwel, en was van Hendrik bemind: men noemde hem gemeenlijk des Konings Schoolier. 't Is van hem dat wy hier boven gesproken hebben. Na Kromwels dood, voegde hy zich by Fife; en alle beiden begaven zy zich na Saxen, daar ze in d'Academie van Leipzig tot Professors aangenomen wierden. Makbée, die in 't eerst onderhouden was geweest door

door Schaxton, Biffchop van Salisbury, trok vervolgens na Deenmarken, daar hy zich alreeds had doen kennen onder de naam van de Doctor Macabeus. Christiern de II. deed hem d'eer van hem voor een zijner Kapellaanen aan te neemen.

Ondertuffchen was al de ftrafheid der Geestelijkheid niet bekwaam om een godlijk licht, 't geen dit Koningrijk begon te verlichten, uit te bluffchen. 't Leezen der Heilige Boeken bracht daar verfcheide- ne perfoonen tot de kennis der waarheid; en 't gerucht van 't geen 'er in Engeland omging, wekte anderen op om de materien der Religie r'onderzoeken. Klement de VIII. vrezende, dat de Koning zich mocht laaten overreden om Hendrik na te volgen, fchreef een zeer dringende brief aan hem; ten einde hem te vermaanen, dat hy in het oud Katholijk Geloof standvastig wilde blijven. De Koning, opge- wekt door deze brief, vergaderde zijn Parlement, en gaf daar, in 't gezicht van de Nunciüs zelve, verzekeringen van zijn yver voor de Leere, en voor de Stoel van Romen. 't Parlement bood hem hier in de hand; maakende verfcheidene wetten tot de ftraffing der Ketters, en de behouding van des Pausen gezag. Vervolgens deed Kle- ment aan deze Vorft byftand tegens Hendrik verzoeken; en verklaar- de hem, dat hy Engeland verdeelen zou tuffchen de geenen, welke hem zouden helpen zijn vyand 'er uit verjaagen. Maar het goed ver- stand, 't geen toenmaals tuffchen d'Engelfchen en Franschen was, ftelde d'eerften in veiligheid voor den inval der Schotten.

Alle deze dingen beletteden Hendrik niet den Biffchop van S. Da- vid, en Mylord Willem Howard, Broeder des Hertogs van Nor- folk, aan de Koning van Schotland te ftuuren; welke zo veel naar- ftigheids aanwendden, dat ze te Sterlin by den Koning kwamen, zelfs eer hy verftaan had dat zyn Oom ze aan hem zond. De Bif- fchop overhandigde hem eenige boeken, tot Hendriks verdediging, en bad hem, die zonder vooringenomenheid te leezen. Maar deze Koning ftelde ze in handen van eenige perfoonen van zyn Hof, welke zeer verbonden zynde aan de belangen van de Roomsche Stoel, hem zeiden, dat deze boeken vol van ketterfche ftellingen waren; hoe- wel zy ze in waarheid niet eens hadden willen leezen.

Hendrik had een byzonder inzicht in de zending der gemelde twe Heeren. Hy trachtte den Koning van Schotland te brengen tot het gezag des Paus te vernietigen; en om hem zyn voorftelling te fmaa- kelyker te maaken, vcrzocht hy hem een byeenkomst, aanbiedende

Voortgangen
der Refor-
matic.

Deputatie
van Hendrik
aan de Ko-
ning van
Schotland.

Ziet Buc-
hanan.

hem zelfs de Princes Maria zyn Dochter, ende hoedanigheden van Hertog van York, en Lieutenant Generaal van Engeland. Maar de Koning van Schotland wierd hier van afgewend door zyn Geestelykheid, welke hem ried, liever de Dochter van Francois de I. te trouwen. Deze raad had zo veel vermogen op hem, dat hy zich terstond na Vrankrijk begaf, daar zyn bruiloft met Magdalena gehouden wierd op den eersten dag van January des jaars 1537. Dit huwelyk was echter van een korte geduurzaamheid; want de Princes, die sedert lange tyd aan een borstkwaal had gaan kwynen, stierf kort na haar aankomst in Schotland. Al de wereld beklaagde haar, behalven de Geestelykheid, welke vreesde dat zy, opgetrokken zynde aan het Hof der Koningin van Navarre, haar Man mocht wikkelen in het voorneemen van de Reformatie der Kerk t'onderneemen.

Huwelyk
tusschen den
Koning van
Schotland,
ende de Doch-
ter van Fran-
cois de I.

Zyn tweede
Huwelyk.

Den 28
May.

Een ander huwelyk volgde wel haast op dit. De Koning Jakob erinnerde zich, Maria de Guise aan het Fransche Hof gezien te hebben; en zynde'er zeer wel over vernoegd geweest, vaardigde hy den Kardinaal Baiton af, om haar van zynen wege te gaan verzoeken. De Geestelykheid van Schotland was zo verheugd over dit tweede huwelyk, als het eerste haar angst had gebaard. Daar was ook in Europa geen Huis, 't geen meer ter believen der Pausen stond, als dat van Guise. Dit alles hielp niet weinig tot het lyden der Reformateurs te vermeerderen. De Koning zelve, hoewel hy minder vooringenomen was als zyn Onderzaaten, hield zich echter zo vast aan d'oude Religie, dat hy de geenen, welke zich daar van afzonderden, gewelddaadiglyk vervolgde.

Daarenboven was hy begeerig na geld. Zijn overmaatige kosten hadden hem uitgeput: zyn vermaakelykheden kostten hem veel: hy had vier heerlijke Paleizen gesticht, voor een Koningrijk als het zijne, en voor een eeuw als die: eindelijk, hy was belaaden met een aanmerkelijk getal van natuurlijke Kinderen. Alle deze dingen hem aanporrende om zyn koffers te vullen, sloegen de twe voornaamste partyen van 't Hof, ieder om 't zeerst, hem de middelen voor om daar toe te geraaken. d'Adel vertoonde hem, aan d'eene kant; dat d'Abdyen zeer rijk waren; en dat, zo hy zyn Oom wilde navolgen, hy zyn inkomst de drie vierde deelen vermeerderen, en zyn Kinderen in een zeer goede staat zou stellen. De Geestelijken verzekerden hem, aan d'andere kant; dat, zo hy een naauwkeurig onderzoek na de Keters liet doen, hy rijke lieden onder hen zou vinden, welker goederen hy rechtmatiglyk zou kunnen verbeurd maaken; en dat deze

deze verbeurdmaakingen hem jaarlijks 100000 rijkdaalders zouden opbrengen; dat, wat zijn Kinderen belangde, hy die gemakkelijk kon verzorgen, met hen goede Priooryen en Abdyen te geeven.

De Geestelijken beloofden zich, met den Koning deze raad te geeven, dat, zo hy ze volgde, 't eigen belang van dezen Vorst, en dat van zijn Kinderen, hen altermaal noodzaaken zou de rechten der Kerk kloekmoediglijk te verdedigen. By deze redenen voegden zy een andere betrachting, dat, zo de Koning d'oude Religie verdedigde, hy zich een machtige party in Engeland zou maaken, en verkoozen worden tot Hoofd van het verbond, 't welk de Paus en de Keizer toenmaals trachtten tegens Hendrik op te rechten.

Deze raad, die geholpen wierd van d'aanhoudingen der Koningin, een deugdzaam en wijze Vorstin, maar al te yverig voor het Roomsche Hof, wierd van den Koning aangenomen. Hy gaf Abdyen aan vier zijner Zoonen, vierde de wreedheid der Geestelijkheid den toom, en deed een Commissie vervaardigen aan de Ridder Jakob Hamilton, natuurlijke Broeder des Graafs van Arran, en getrouwe slaaf van des Geestelijkheids willen, om te procederen tegens alle de geenen, welken men van kettery verdacht. Veele van hen wierden gedagvaard voor de Bisschoppen, die in den jaare 1539 te Edimburg vergaderden. Daar waren'er negen, die afweering deden: men verbande'er een groot getal: en vyf wierden ten vuure gedoemd, en voor het Kasteel verbrand. 't Waren *Forrestier*, Edelman; *Simpson*, wereldlyk Priester; *Killon* en *Beverage*, Monniken; en *Forest*, reguliere Kanonnik. Deze laatste predikte zonder ophouden, een zeer zeldzaam voorbeeld in die tyd. Op zekere dag deed de Bisschop Dunkalde, daar hy onder stond, hem haalen; en na hem bestrafte te hebben over dat hy zo dikwils predikte, voegde hy'er by, dat, als hy een goede Epistel, of een goed Evangelie vond, 't geen de privilegien en de rechten der H. Kerk ondersteunde, hy alsdan daar over kon prediken, zonder zich met het overige te bekommeren. De Kanonnik antwoordde hem, dat hy het Oude en het Nieuwe Testament geleezen had, zonder'er noch een kwaade Epistel, noch een kwaad Evangelie, in gevonden te hebben. Maar de Bisschop voerde hem daar op te gemoet, dat hy, God dank, veel jaaren geleefd had, zonder noch het Oude, noch het Nieuwe, te kennen; dat hy zich met zijn Pontifical, en met zijn Brevier, vernoegde; en dat, zo *Forest* zich vreemde kuuren in 't hoofd wilde brengen, hy'er berouwen af

af zou hebben, als hy'er geen raad meer toe zou weeten. 't Antwoord van Forest was, dat hy volkomentlyk voorgenomen had, te doen 't geen hy geloofde zyn plicht te zyn, zonder zich te bekreunen met de gevaa-
ren die hem dreigden. Men ziet daar uit, met welke een woede de Geestelykheid zich dompelde in d'onweetendheid, en de superstie-
tie.

't Zelve jaar was doodelyk aan een Minderbroeder, Rouffel ge-
heeten, en aan een Jongman van achttien jaaren, Kennedy genaamd. Men fleurde hen beiden voor den Aardtsbiffchop van Glasgow, een geleerd en gemaatigd Prelaat, die de wreedheid niet goed en keurde, en by den Koning in groot aanzien was, hebbende zyn Leermeeſter geweest: maar de dreigementen der andere Biffchoppen dwongen hem een gantsch ander beleid te neemen. In 't eerst hadden de jeugd en de vreesachtigheid van Kennedy hem het voorneemen doen opvatten van door d'afweering zyn leven te behouden; maar op 't oogenblik zelve dat hy voor zyn Rechters verscheen, vermaande Rouffel hem zo wel tot volftandig te blyven, dat hy, vol van kracht en vreugde, op de kniën viel, en deze woorden voortbracht: (;) Heere, wat
„zyn uw barmhertigheid en uw liefde voor een rampzalige verwon-
„derenswaardig! In het oogenblik dat ik my bereid om u te verzaa-
„ken, en om uw Zoon, myn Zaligmaaker, te verzaaken, strekt
„gy uw hand uit, om my uit de hel te trekken; en gy geeft my daar
„en boven een gantsch godlyke vertroosting, die de godlooze ver-
„schrikkingen, daar myn ziel door gedrukt wierd, doet verdwy-
„nen. Ik trots tegenwoordig de dood: dat men my doe 't geen men
„wil: 'k dank myn God, ik ben gereed. Daar was toen een zeer lang dis-
puit tusschen den Minderbroeder en de Godtsgeleerden, welke by
den Aardtsbiffchop waren; maar deze eindelyk ziende, dat men niet
na hem hooren wilde, en dat men hem niet en antwoordde als met
smaadreden, en spotternyen, sweeg hy stil, na den Rechters de-
ze verwyting gedaan te hebben: *Ziet hier tegenwoordig d'uur, en
de macht der duisternissen: gy zijt gezeten in den Vierschaar, om ons
'oordeelen; en wy worden onrechtvaardiglyk veroordeeld: maar de
dag zal komen, dat onze onnozelheid geopenbaard zal worden; en dat
gy uw verblindung zult erkennen, hoe wél met een eeuwige schaamte:
vervolgt, en vervult de maat uwer misdaaden.* Deze woorden brach-
ten den Aardtsbiffchop in een groote verbaaldheid. Hy zei tot de
geenen, die rondom hem waren, dat al te groote strafheid in deze

ontmoetingen de Kerk meer nadeels deed, als men wel geloofde; en dat, wat hem belangde, hy van gevoelen was, dat men de twee beschuldigten behoorde te laten leeven, en op een andere manier te straffen. Maar deze lieden riepen, dat hy geen vriend van de Kerk en was, zo hy het beleid der andere Prelaaten niet na en volgde. Men voegde'er eenige dreigementen by, die hem eindelijk deden besluiten om het vonnis uit te spreken. Rouffel en Kennedy, aldus ten vuure veroordeeld, ontvingen de dood met zulk een blijdschap en standvastigheid, dat het volk'er door getroffen, en bewoogen wierd. Rouffel versterkte Kennedy, den medgezel van zijn lijden. *Mijn broeder, zaid' hy hem, laat u door de vrees niet bevangen: de geen, die in ons werkt, is krachtiger, als die in de wereldsche menschen werkt: de smerten, welken wy hebben te lijden, zullen niet lang duuren; maar de vreugde, en de vertroosting, die daar op moeten volgen, zullen geen einde hebben: de dood kan ons niet vernietigen, dewijl ze zelve vernietigd is door den geen, om wiens wille wy ze lijden: laat ons maar trachten ten Hemel in te gaan langs d'enge weg, langs de welke de Zaligmaaker alreeds voor ons gegaan heeft.* t Veld der Kerk, aldus besproeid met het bloed van verscheidene Martelaaren, bracht weinig tijds daar na een rijken en overvloedigen oogst voort.

De vermaarde Buchananus vond zich gewikkeld in het zelve gevaar als veele anderen. De Geestelijken, verbitterd wegens de schimpschriften welken hy tegens hen geschreeven had, deden hem in de gevangenis zetten; en gelijk de Koning al de wereld aan hen overliet, zou deze groote man ongetwijfeld tot d'uiteerste straf veroordeeld zijn geworden, zo hy de behendigheit niet en had gehad van uit zijn kerker t'ontvluchten. Hy verliet vervolgens het Koninkrijk, en leefde twintig jaaren in ballingschap, in de vreemde landen, daar hy genoodzaakt was school te houden, om te kunnen leeven. Maar deze geringe bediening deed hem niets van de grootheit zijner ziel verliezen. Men ontdekt in zijn schriften al de schoonheid, én alle de bevalligheden van d'oude taal der Romeinen; en ook noch een verhevenheit van geest, en een wakkerheit van inbeelding, welke alles, t geen men vind in Bembus en in d'andere Italianen, die de laatste eeuw zo yverig zag om de zuiverheit dezer taal te herstellen, ver te boven gaan. Dezen volgden Cicero maar swakkelijk na: maar de stijl van Buchananus is manlijk, natuurlijk, en daarenboven verzeld met zo

Gevaar van
Buchananus.

verstandige overdenkingen, over alle zaaken, dat men hem niet zonder reden voor den beste en den doorluchtigste van onze hedendaagſche Schrijvers houd.

Zodanig was toen ter tijd de ſtaat van Schotland, welke het my noodzaakelijk gedocht heeft t'ontvouwen. Zo ik my hier in een weinig van mijn onderwerp afgewijderd heb, 'k hoop dat men my deze uitwerking van mijn genegenheid tot mijn Vaderland vergeeven zal. Laat ons nu 't gevolg van onze Historie hervatten.

Wy hebben Hendrik gelaaten, gaande na Jork, met zijn be-
 55+1. minde Koningin. Zo haast als hy in deze ſtad gekomen was, deed hy afkondigen, dat de geenen, die door d'onrechtvaardigheid zijner Miniſters onderdrukt waren, daar over aan hem zelve, of aan zijn Raad, zouden klaagen, en dat zy voldoening zouden genieten. 't Oogmerk van deze verklaring was, alle de voorgaande wanordeningen op Kromwel te werpen, en het Volk aldus een beter geregelde Regering te doen verhoopen. Maar deze Vorſt was niet zo haast weer te Londen gekomen, of hy vond'er 't onderwerp van een nieuwe droefheid. Hy was zo wel voldaan over de Koningin, dat, gaande op Allerheiligendag ter Communie, hy plechtiglijk dankzeggingen aan God deed, over dat hy gelukkig met zijn Princes leefde, en dat hy zich zelve geſteld vond om dit zoet leven lange tijd te leiden. Hy bad zelfs zijn Biechtvader, hem in deze daaden van erken-
 des anderendaags, toen d'Aardtsbiſſchop van Kantelberg hem van het kwaad leven der Koningin kwam verwittigen. Kranmer was'er af onderrecht gedurende de reis van het Hof na Jork. Eenen Laſſels openbaarde hem, dat hy zijn Zuſter, een oude Huisgenoot des Hertogs van Norfolk, onder wiens oogden de Koningin opgetrokken was geweest, had hooren zeggen, dat deze Vorſtin onkuifch was; dat eenen Francois Dierham, en eenen Mannok, verſcheidene maalen by haar geſlaapen hadden. Hy verhaalde'er hem wijders ſchandelijke omſtandigheden af, die hier geen plaats mogen hebben. d'Aardtsbiſſchop maakte deze zaak teritond bekend aan de Kancelier, en aan andere Randsheeren van Staat, die te Londen waren. Altemaal beſlooten zy, dat Kranmer'er den Koning af verwittigen moest: maar niet wetende, op wat wijs zodanig een taal tegen hem te voeren, maakte hy een memorie af, welke hy in de handen van dezen Vorſt ſtelde. De verbaaſtheid en de belemmering van Hen-
 drik

't Kwaad leven der Koningin word ontdekt.

drik waren uitsteekend. Zijn liefde voor Katharina deed hem in 't eerst gelooven, dat het een lastering was. d'Aardtsbisschop zag zich thans gedreigd met een schrikkelijke ongenade; want zo men d'onkuishheid der Koningin niet beweezen had, was hy verlooren. De Koning opende zich hier over aan eenigen zijner Raadtsheeren; voegende 'er by, dat hy 'er niets af geloofde, maar dat hy de zaak met een zeer groote geheimheid wilde onderzoeken. De Bewaarder van het klein zegel wierd dan na Laffels gezonden; en hebbende hem ondervraagd, vond hy hem standvastig in zijn eerste woorden. Hier van daan trok hy na de Provincie van Suffex, daar de Zuster van dezen man woonde; en ziende, dat zy bevestigde 't geen haar Broeder gezegt had, deed hy Dierham en Mannok by de kop vatten, hoewel onder andere voorwendingen. In hun ondervraaging beleeden zy 't geen men voornaamelijk van hen wilde weeten. Zy openbaarden, ten dezen opzichte, verscheidene omstandigheden, welke deeden oordeelen, dat de Koningin niet en vreesde ontdekt te worden, en dat zy alle zedigheid de schop had gegeven, hebbende tot drie Vrouwen tot getuigen van haar onkuisheden gehad. Op deze tijding gaf de Koning zich over aan een diepe droefheid; en vervolgens hoorde men hem zijn lot beklagen. Zelfs verzelde hy zijn klachten met een vloed van traanen. Ondertusschen stuurde hy den Aardtsbisschop van Kantelberg, en eenige andere Raadtsheeren, om de Koningin t'ondervraagen. Zy ontkende in 't eerst de zaaken, daar men haar mee beschuldigde; maar ziende, dat alles ontdekt was, deed zy haar verklaring, en tekende ze. Daar waren groote schijnbaarheden, dat zy dit schandelijk leven meende te vervolgen; dewijl ze Dierham, en een der Vrouwen die dezen handel geweeten had, in haar dienst had genomen. Noch waren 'er krachtige vermoedens tegens een, Kulpeper geheeten, dien de Vrouw van Rochefort des avondts ten elf uuren in Katharinas Kamer had doen treden, en die daar gebleeven was tot des morgens ten vier uuren. De Koningin had hem beschonken met een goude keten, en een zeer kostelijke muts. 't Was in de tijd dat de Koning te Linkoln was. Kulpeper beleed alles, en wierd, met Dierham, ter dood verweezen. Anderen, die kennis van deze misdaaden gehad, en ze niet geopenbaard hadden, wierden tot een eeuwige gevangenis gedoemd. Dit ongeval verplichtte den Koning, zijn Parlement te vergaderen.

Zy bekend,
schuldig te
zijn.

1542. d'Opening der zittingen geschiedde op den 26 January; en de Nieuwe hou-
ding des Par-
lements. nieuwe Bisschoppen van Westmunster, van Chester, van Peterburg,
en van Glocester, wierden daar toe ontbooden. Mylord Kromwel
had ook zijn brief, om 'er te verschijnen; ondertusschen zie ik in de
Boeken niet, dat hy in zijn eer hersteld was, daar zijns Vaders straf
hem af beroofd had. Twaalf dagen daar na, vermaande de Kancelier
het Hooger Huis, te betrachten de staat, daar het kwaad beleid der
Koningin den Koning in wierp. Hy zei noch, dat, om de klachten
en morringen hier over te voorkomen, de Heeren gebeden wierden,
Katharina door Gelaftigden uit hun ligchaam te doen ondervragen.
d'Aardsbisschop van Kantelberg, den Hertog van Suffolk, de Graaf
van Southampton, en de Bisschop van Winchester, wierden dan ge-
noemd, om haar te gaan examineren; maar men weet niet, wat de
verklaaring, die zy hen deed, behelsde: want de Boeken, en haar
Vonnis, melden alleenlijk, dat zy de zaaken, daar men haar mee be-
schuldigde, beleed. Wyders hebben wy 'er geenige byzonderheid af:
't Bescheid dezer Commissarijssen gehoord, d'eerste processen ge-
zien, en de bewijzen geëxamineerd zijnde, gaven de twe Huizen des
Parlements vonnis tegens de Koningin.

Verwijzing
van Kathari-
na.

„ In dit vonnis bad het Parlement den Koning, zich over zijn on-
„ geluk niet al te zeer te bedroeven, en den geenen, die tegens de
„ Koningin gesproken hadden, zulks te vergeeven. Hier na vertoonde
„ het: dat Katharina Dierham, en een Vrouw die getuige van hun schan-
„ delijke handel had geweest, in haar dienst had genomen: dat zulks
„ genoegzaam te kennen gaf, dat haar voorneemen geweest had, altijd
„ op die zelve wijs te leeven: dat zy ten anderen, gedurende de
„ nacht, en op een onbehoorlijke plaats, geheele uren met Kul-
„ peper had doorgebracht. Dit vastgesteld zijnde, bad het Parlement
„ den Koning, te bewilligen, dat de Koningin en haar Medeplich-
„ ters, onder anderen de Vrouw van Rochefort, 't werktuig van
„ haar ongeregeldheden, vervolgd wierden om misdaad van gekwet-
„ ste Majesteit; en dat Katharina, en de Vrouw van Rochefort aan
„ den halze wierden gestraft. Men voegde 'er by; dat de Koning kon
„ zich d'ongeneuchte niet aandoen van een diergelijk vonnis in eigen
„ persoon goed te keuren; en dat opene brieven, ondertekend
„ met zijn hand, en gezegeld met het groot zegel, daar genoeg toe
„ zouden wezen. 't Parlement bad hem eindelijk, goed te vinden,
„ dat de Hertogin Douairiere van Norfolk, de Graavin van Bridgewa-
„ ter,

„ter, Mylord Wilem Howard, en zijn Gemalin, de vier Mannen, 1542.
 „en de vijf Vrouwen, die alreeds volgens het gemeen recht ver-
 „volgd hadden geweest, uitgezondert de Hertogin en de Graavin, ver-
 „oordeeld wierden, om dat zy van d'ongeregeldheden der Koningin
 „kennis gehad, en 'er niets af gezegt hadden.

In 't eind van dit vonnis was een clausul, of een byzondere, en zeer gewichtige Wet. 't Parlement verklaarde 'er verraaders van de Staat, en doemde 'er ter dood, alle de geenen die kennis hadden van d'ongeregeldheden eener Koningin, en het niet terstond openbaarden; alle Dochter, welke de Koning van Engeland voor maagd trouwende, en het niet en zijnde, hem daar niet af verwittigde; alle Koningin van Engeland, en alle Princes van Walles, die zich liet bekruipeu; alle man die 'er den minnaar aan maakte, 't zy schriftelijk, mondeling, of door tusschenspreekers; mitsgaders allerhande perfoonen, die 'er hen toe aanporden, of 'er hen behulpzaam in waren. Eindelyk, dezelve Wet doemde tot de straffen, verordend voor de Heelders der misdaden van Staat, alle de perfoonen, die wettende dat een Dochter, welke de Koning voor maagd zou trouwen, zulks waarlijk niet en was, den Koning daar geen bericht af en gayen.

Hendrik dit vonnis door opene brieven bevestigd hebbende, wierden de Koningin, en de Vrouw van Rochefort, den 12 February op de plaats van den Tour onthald. Deze Vorstin beleed op het schavot, dat zy voor haar huwelyk met den Koning niet wel geleefd had; maar zy betuigde aan Doctor White, die naderhand Biffchop van Winchester wierd, dat zy t'eenemaal onschuldig was aan de misdaad, daar men haar mee beschuldigde, van de koets haars Mans bezoedeld te hebben. Zy riep hier af God en d'Engelen tot getuigen, en stelde 'er haar zaligheid voor te pand. Wat 'er af zy, haar voorgaande ongeregeldheden waren een groot vooroordeel tegens het overige van haar leven. Belangende de Vrouw van Rochefort, een ieder aanmerkte in haar straf de rechtvaardige wraake Godts, die haar strengelyk strafte, om dat ze met alle kracht geholpen had tot de dood van haar Echtgenoot, en van Anna van Boelan. Ten anderen, al de wereld erkennende, wat vrouw zy geweest was, gevoelde men zich geneigd om een beter gevoelen van deze twe perfoonen op te vatten, waar van haar jaloezy, en haar listen, den ondergang veroorzaakt, of immers bevoorderd hadden. Zy had de vier laatste Koninginnen gediend in de hoedanigheid van Bedjuffer; een eer, welke men ziet dat ze niet waardig was.

Zy word onthald, met de Vrouw van Rochefort.

Oordeelen over dit Vonnis.

Maar

1542.

Maar veele lieden aanmerkten, als een uitsteekende wreedheid, de strafheid des Konings tegens Katharinas Maagen: want in der daad, hy beschuldigde hen alleenlijk van hem niet bekend gemaakt te hebben het kwaad leven, 'tgeen deze Dochter geleid had, eer zy hem trouwde. Men zei, dat zodanig een geheim aan hem openbaaren, geweest zou hebben tegens de natuur handelen, en t'ontijde een Huis haar eer beneemen. Zo d'oude Hertogin van Norfolk, die des Konings Grootmoeder was, en haar van haar kindtsheid af opgetrokken had, aan de Koning had verklaard, dat de Dochter, welke hy trouwen wilde, een schandelijk leven had geleid, zou zy een t'eenemaal ongehoorde zaak hebben gedaan. Men voegde 'er by, dat niemand als een Vorst van Hendriks gesteldheid bekwaam was om lieden zo strengelijk te straffen, ter oorzaak dat zy in zodanig een gelegentheid dicht geweest hadden. Maar hoe streng het vonnis ook was, de Koning bewees genade aan de Hertogin, en aan de meesten der Medestanders, waar van 'er echter eenigen in de gevangenis bleeven, na dat 'er d'anderen uit gegaan waren.

*Mylord
Herbert
Zegt kwa-
lijk, dat dit
gedaan
wierd door
een byzon-
dere Wer.
Hy heeft ge-
sproken op de
goede trouw
van Hall, en
had het Boek
niet gezien.*

Maar in 't algemeen, de laatste clausul van het Vonnis, welke een Dochter verplichtte, als zy haar eer verlooren had, en dat een Koning haar ten huwelijk begeerde, zelve haar schande t'openbaaren; deze clausul, zeg ik, wierd uitsteekend tirannisch en haatelijk gevonden. De reden 'er af is, dat ze een Dochter daar toe bracht, om of haar schande t'openbaaren, of zich in een gestadig gevaar te stellen van ter dood verweezen te worden; inzonderheid zo't een Vorst van Hendriks inborst was, die haar getrouwd had. Dit beschikte aan eenige scherpe en onrechtvaardige spotters een schempscheut tegens de jonge Juffers. Zy zeiden, dat 'er geen Dochter in Engeland was, welke de Koning kon doen bewilligen in hem te trouwen; en dat de noodzaakelijkheid, en niet zijn verkiezing, hem zijn Kroon op het hoofd van een Weduwe had doen zetten. Maar deze clausul wierd in het eerste Parlement, gehouden onder Eduard de VI. herroepen.

*Wer, deden
Koning de
vernietiging
der Gasthui-
zen, enz.
verlicht.*

In het zelve Parlement, in het welk men Katharina Howard veroordeelde, deed men Hendrik noch een goede dienst. Men baande hem de weg, om zich in 't bezit te stellen van de Collegien, de Gasthuizen, en alle d'andere diergelijke Gestichten, die in zijn Koninkrijk waren. Zijn Ministers hadden onder de hand acht

acht Regenten, of Bewindhebbers dezer plaatsen, verplicht, de zelve aan hem af te staan: (a) maar men had nooit verder konnen gaan, ter oorzaak der byzondere instellingen van de meesten dezer Gestichten, die op zodanig een wijs gemaakt waren, dat een Regent, of Bewindhebber, daar niet volkomentlijk over kon schikken, zonder de bewilliging van het gantsche Huis. Nu was het geen klein werk, zo veel stemmen te winnen. De Koning deed dan deze byzondere instellingen verbreeken, en verklaaren, dat in 't toekomende geen lid van deze plaatsen genoodzaakt zou wezen d'onderhouding daar af te sweeren.

De Geestelijkheid was in die tijd vergaderd; en 't geen Fuller tot het jaar 1540. brengt, behoort tot dit, gelijk wy alreeds aangemerkt hebben. d'Eerste zaak, welke men deed, was t'examineeren de nieuwe overzetting des Bijbels, en eenige Bisschoppen te noemen, om ze na te zien; want verscheidene perfoonen klaagden 'er geweldig over. 't Was ook 't openbaar gebruik der Schrijftuur, 't geen d'aanhangers der oude Religie 't meest kwelde, en ontroerde. Zy zagen wel, van het oogeblik af dat men hen de kennis der Heilige Boeken tegen zou stellen, dat hun aanslagen niet gelukken zouden. Ondertusschen, gelijk zy Hendriks willen niet opentlijk dorsten bestrijden, geloofden zy, dat hun kortste weg zou wezen, deze overzetting te doen doemen, als vol van fouten, en ter zelve tijd een netter te belooven, die nimmermeer te voorschijn zou komen, of immers niet als na veele langwijgheden, en uitstelingen. De Bisschop Gardiner had daarenboven noch een ander gantsch byzonder oogmerk. Hy vond zo veel majesteits in verscheidene woorden van het Nieuwe Testament, dat hy niet en begeerde, dat men ze overzette; willende daarentegen, dat men ze in d'overzetting behield: en hy toonde 'er aan de Vergadering een honderd stuks. 't Oogmerk van dezen Prelaat was zichtbaar. Hy pretendeerde, zo hy het Volk van een overzetting des Bijbels niet kon berooven, haar 'er een te geeven zo vol van Latijnsche woorden, dat ze haar byna also onverstaaenlijk zou wezen, als het Origineel. De twintig eersten der gedachte woorden waren dezen: *Ecclesia, Penitentia, Pontifex, Ancilla, Contritus, Olocausa, Justitia, Justificatio, Idiota, Elementa, Baptizare, Martyr, Adorare, Sandalium, Simplex, Tetrarcha, Sacramentum, Simulachrum, Gloria*. Zijn meening was voor

1542.
(a) Hun afstanden waren vervangen in de zelve forme, als die der Abdyen, en zijn noch bedden in wezen.

Verhaal van 't geen in de Vergadering der Geestelijkheid omging.

Devvanden der Reformateurs trachten d'Engelsche Bijbel te doen smooren.

1542. al aanmerkelijk in het gebruik, 't geen hy dacht te maaken van het woord *Simulachrum*. Hy wilde het Volk daar doorbeletten, te bemerken de tegenstelling, die gevonden word tusschen de leere des Euangeliums, en die der Roomsche Kerk, betreffende de Beelden. Nu, het middel om deze tegenstelling verholten te houden, was, de wereld door Barbaarsche woorden te verdooven, en de Schriftuur te vermommen in de plaatsen, welke de dienst der Beelden bestrijden. Fuller zegt niet, hoe deze voorstelling aangenomen wierd: maar d'Aardtsbisschop van Kantelberg wel oordeelende, dat de Geestelijkheid d'eerste overzetting des Bijbels doemen, of door gezochte langwijgheden onnut zou maaken, perste hy den Koning aan, om de twe Universteiten tot het examen van de zelve te noemen. De Bisschoppen waren zeer kwalijk voldaan, toen d'Aardtsbisschop hen des Konings meening hier over te kennen gaf. Zy antwoordden; dat de twe Academien sedert eenige tijd zeer ontaart waren; dat derhalven het examen van een zo gewichtig werk aan hen minder gesteld moest worden, als aan het gantsche ligchaam der Geestelijkheid, in het welk de geleerdste mannen des Koninkrijks vergaderd waren. Maar d'Aardtsbisschop voerde hen daar op te gemoet; dat hy des Konings orders zou gehoorzaamen, en de zaak aan de twe Universteiten stellen. Op deze verklaring deden 'er alle de Bisschoppen, uitgezondert die van Ely en van S. David, hun beuigingen tegen: en byna op het zelve oogenblik gaf Hendrik oorlof aan de Vergadering.

Eenige tijd na de scheiding der Geestelijkheid, gaf Bonner een Mandement, zo weinig overeen komende met zijn gevoelens, en met zijn aart, dat buiten twijfel een ander het opgesteld had; en de Koning verplichtte hem het zelve in 't licht te geeven. Men zal het vinden in onze Verzameling. 't Is van het 34 jaar dezès Vorsts, zonder datum, noch van de maand, noch van de dag. Ziet 'er hier het extract af.

Mandement
van Bonner.

Ziet onze
Verzame-
ling No. 83.

1. „De Bisschop beval aan allerhande persoonē, Hendriks Or-
„donnantiē te gehoorzaamen.

2. „Hy belafte den Geestelijken, alle dagen een Capittel van
„de Bijbel te leezen, met d'uitlegging of de verklaringen van
„eenigen goedgekeurden Leeraar, en het zelve wel in hun ge-
„heugenis te drukken, om 'er rekenschap af te kunnen geeven,

„'tzy

„ t zy aan hem, of aan de geenen die hy daar toe zou noemen.

3. „ Hy beval hen noch, te leezen het boek van d' *Onderwijzing*
 „ *cens Christens*, uitgegeeven door de Bifchopper.

4. „ Hy beval aan alle de geenen, welke in hun Beneficien hun
 „ verblijf niet konden houden, hem Stedehouders te brengen, op
 „ dat hy hen konde examineren, of door zijn Officieren doen exa-
 „ mineren.

5. „ Hy vermaande hen, hun Parochiaanen dikwils voor te hou-
 „ den, dat ze niet heimelijk huwelijken zouden ingaan.

6. „ Hy beval hen ook, geenige perfoonen te trouwen, die al-
 „ reeds in den band des huwelijks hadden geleefd, zoze geen goe-
 „ de verzekeringen hadden van de dood des eerften Mans, of der eer-
 „ fte Vrouw.

7. „ Hy perfte hen, t'arbeiden aan d'onderwijzing van de kin-
 „ deren hunner Parochiaanen, en te bezorgen dat ieder van hen kon-
 „ de leezen, ten einde hen vervolgens in staat te stellen van hun Re-
 „ ligie te leeren, God wel te bidden, en heiliglijk te leeven.

8. „ Hy wilde ook, dat zy zich bevljigden om de vyanden te
 „ verzoenen, en dat zy hun kudde tot een goed voorbeeld verftrek-
 „ ten.

9. „ Hy verbood hen, de Communie te geeven aan de geenen, die
 „ zich niet tegen hun eigene Priefters gebiecht hadden.

10. „ Hy beval hen, niet toe te laten, dat het Volk op zondag,
 „ of heilige dagen, gedurende de dienst in de herberg ging, of haar
 „ tijd met speelen toebrecht, in plaats van in de Kerk te zijn.

11. „ Hy belastte hen, twe maalen in de drie maanden aan het Volk
 „ te verklaaren de zeven Doodzonden, en de tien Geboden.

12. „ Hy verbood aan alle de Priefsters, in een ander, als hun ge-
 „ woonlijk gewaad, uit te gaan.

13. „ Hy belastte hen, niet toe te laten aan een Priefter de Mis te
 „ doen, eer zy zijn Verlofsbrief gezien hadden.

14. „ Men beval hen, het Volk te vermaanen, zich t'onthouden
 „ van godtslasteringen; van allerhande vloeken: gedaan by eenig ge-
 „ deelte van des Zaligmaakers ligchaam; van achterklap, van latte-
 „ ring, van overfpel, van hoerery, van gulzigheid, en van dronken-
 „ fchap. Zelfs belastte men hen, de geenen, welken zy aan deze mis-
 „ daaden fchuldig zouden vinden, in 't gerecht te vervolgen.

15. „ Men verbood den Priefsters allerhande ongeoorlofde spellen,

1542. „mitfgaders in wijn of bierherbergen te gaan, uitgezondert in een
„dringende noodzaakelijkheid.

16. „Men verbood hen, te dulden, dat 'er Comedien, en andere
„Toneelfpellen, in de Kerken vertoond wierden.

17. „Men beval hen, geen Predikationen te doen, die in de twee of
„drie laatste eeuwen gedaan waren: zich in tegendeel te bevljtuigen
„om in hun Sermoenen het gantsche Evangelie, en de gantsche Epi-
„stel van die dag, te verklaren; volgende daarin eenigen van d'En-
„gelsche Kerk goedgekeurden Leeraar: voornaamelijk te staan op de
„plaatsen, welken zy bekwaam oordeelden om in het hert der Vol-
„keren op te wekken het voorneemen van goede werken te doen, en
„God te bidden: 't gebruik der ceremonien uit te leggen: de spotte-
„ryen zorgvuldiglijk te vermijden: d'uitspeekendheid en schoon-
„heid der deugd met wijsheid en minzaamheid te verheffen, en de
„haatelijkheid der zonde op 't lelijkst af te schilderen: ook een ver-
„klaaring te geeven van de gebeden, die op den dag der prediking vie-
„len, op dat het Volk eendrachtiglijk, en met de zelve genegent-
„heid, God konde aanroepen: 't gebruik der Mis, gelijk ook dat der
„Sakramenten, in 't byzonder t'onderwijzen: geen fabeltjes, noch
„zelfs geen historien, daar zy niet een goeden Auteur toe hadden, te
„verhaalen: in 't eind van ieder Sermoen de wezendlijkheid der ver-
„handelde materien in weinige woorden te geeven.

18. „Men verbood hen, te dulden, dat eenig Geestelijk persoon,
„beneden de waardigheid van Bisschop, predikte, zonder het verlof
„des Bisschops, of des Konings.

Manier van
prediken dier
tijden.

Deze regelen geeven ons genoegzaam te kennen den aart van die
eeuw; inzonderheid, zo men, in plaats van dit extract te leezen, de
zelve in hun volkomene uitgestrektheid examineert. Zy toonen
ons, onder andere dingen, de manier welke men de Predikers wilde
doen aanneemen, en houden. Want voor de Reformatie waren 'er
weinig Sermoenen geweest, als gedurende de Vasten; zijnde de
Predikationen der heilige dagen meer lofredenen, als iets anders; en
hebbende de meeste Predikers gemeenlijk geen ander oogmerk, als de
Reliquien, welken zy bezind hadden, met pracht te verheffen.
't Was dan in de Vasten, dat men plechtiger en deftiger Sermoe-
nen had. Alsdan stelden de Bedelmonniken, die zich in deze tijd
van vasten en strengheid voornaamelijk deeden gelden, al hun wels-
spreekendheid in 't werk, om het Volk te beweegen. Hun redenen

waren

waren in der daad beweegende, maar ook vol van gemaaktheid. Ten anderen dachten zy byna alleen, om eenige ordonnantie der Kerk te doen aanmerken; by voorbeeld, d'instelling der Vasten, der doodingen, en van verscheidene even zeer bekrachtigde gebruiken, om de godvruchtigheid van een blinde menigte op te wekken, en d'aalmoessen en offeranden des volks na't Klooster te lokken. Hierom wierden de Bedevaarten en d'Aflaaten gepreezen, en de Kassen en Reliquien der Heiligen kostelijk opgesmukt. Maar men droeg geen zorg om aan't Volk te vertoonen de gruwelijkheid der zonde, d'uitsteekendheid der heiligheid, noch d'onbegrijpelijke liefde van Jesus Christus, welke uit haar zelve den menschen gehoorzaamheid aan de wetten des Euangeliums inboezemt. Op deze wijs bracht men in de herten een yver voort, daar men in't gevolg mee leefde zo als men 't goed vond, meer als men 'er een waarachtige bekeering in voortbracht. Daarenboven vermengde men een zo groote menigte van fabelen met de waarheid der Religie, dat het belagchelijk was. Deze vermenging had de gantsche masse des Christendoms zodanig verdurven, dat 'er een groote onderscheiding van nooden was, om het waar uit het valsch t'erkennen; en een groote moeite, om de vooroordeelen, die de Religie benevelde, te doen verdwijnen. Dit deed, dat de Reformateurs zich beyverden, om aan het Volk deze kennis van de gronden des Christendoms te geeven, welke het noch niet en had gehad. Dit was ook voornaamelijk d'oorspronk des verwonderlijken yvers, waar mede zo veel lieden de nieuwe Predikers volgden. Waarlijk, men zal vinden, dat deze eerste Predikers de geenen, die tegens hen strijdig waren, bywijlen op een onbehoorlijke wijs handelden: maar zo men weet, hoedanig lieden de Monniken, en d'andere Geestelijken van de Roomsche party waren, zal men gelooven groote redenen te hebben, om deze vervoerdheden t'ontschuldigen. In der daad, de Reformateurs hadden reden om tegens hun vyanden verbitterd te wezen; hoewel men niet loogchenen kan, dat de geheugenis van de wreedheden der Geestelijkheid met hun yver vermengd zy geweest. Voor het overige; onze Zaligmaaker hekelde de geveindheid, en de bedriegeryen, der Schriftgeleerden en Pharizeen met een strafheid, welke hun verdurvenheden hem ontrukten.

De Reformatie aanmerkelijke voortgangen gedaan hebbende, stuurde men gaauwe Predikers door het gantsche Koninkrijk. Zy waren niet verbonden aan eenige byzondere Kerk; maar zy gingen gins

542 en herwaarts het Volk onderwijzen, zijnde daar toe met een verlof-brief des Konings bekrachtigd. Daar zijn in de gemeene Boeken verscheidene dusdanige Verlofbrieven; en ik becid my in, dat men 'er toen veel meer gaf, als 'er ons af overig zijn. Ondertusschen liet men niet, zorg te draagen, dat het Volk regelmatiglijk onderweezen wierd: maar vermits in deze eeuw van onweetendheid weinig gaauwe Predikers gevonden wierden; en dat ten anderen het gantsche Koningrijk over d'artikelen des Geloofs verdeeld zijnde, men d'onderwijzing des Volks niet zonder onderscheid aan allerhande personen wilde vertrouwen, deed de Koning twe zaaken. 1. Hy verbood den Geestelijken, zonder zijn verlof, of dat des Bisschops, te prediken. 2. Hy liet een Homilieboek drukken, behelzende en verklaarende d'Evangelien en Epistelen van ieder zon- en heilige dag. Dit boek was een lichte uitlegging van deze gedeelten der Schriftuur, uit de welken men de noodzaakelijke onderwijzingen tot het beleid des levens trok. Men voegde 'er by verscheidene vermaaningen, en lichte verklaringsen der gemeenste swaarigheden. Alles is 'er verhandeld opeen manier, welke betoont, dat d'Auteur een man van bekwaamheid en oordeel was. By deze dingen waren ook Sermoenen gevoegd, voor verscheidene gelegentheden, voor huwelijken, voor doopingen, voor begraavingen. Deze Sermoenen moesten geleezen worden door de geenen der Geestelijken, die niet prediken mochten.

De Predikers wierden wel haast beschuldigd van al te groote zijdigheid, en vervoerdheid; invoegen dat de Koning vermoeid worden de door de klachten eeniger driftige geesten van beide de partyen, men de Sermoenen begon te schrijven, en te leezen. Dit is d'oorsprong van die gewoonte, welke noch in de Kerk van Engeland in swang gaat, van de Predikation te leezen. Zo men 'er niet in vind den yver, noch het vuur van der Monniken vertoogen; zo de Sermoenen, op deze wijs uitgesproken, niet krachtiglijk en werken op de hertstochten van een Vergadering; ten minsten dit gebruik heeft aan d'Engelsche Kerken beschikt een rijke schat van deftige, geleerde, en welgestelde Sermoenen, waar van de bondigheid die platheid vergoed, welke de gemeene ooren vinden in die onbevalligheid, daar men ze mee uitspreekt.

't Mandement van Bonner beschaft ons noch een aanmerking, daar ik niet stillwijgende over heen kan stappen, hoewel ze een verwijting

ting voor die eeuw zy: dat is, dat men over al Comedien en Kluchten vertoonde, zelfs dikwils in de Kerken. In 't begin had het oogmerk geweest, d'ongeregeldheden der Monniken, en eenige daaden der Geestelijken, die 't noch altijd met d'oude Religie hielden, te hekelen. Deze stukken, welken men in profa stelde, en die wel Balladen geleeken, waren zeer kwalijk gemaakt, zo men 'er toentertijd geen geestigheden in en vond, die wy 'er tegenwoordig niet in ontdekken: hehalven dat 'er de vertooning niet beter af was als de stof. Zo haast als men de gebreken der Monniken, en d'ongeregeldheden der Kloosters, op het tooneel gebracht had, deed men 'er de bygelooovige dienst der oude Religie op verschijnen. Deze vertooningen behaagden 't Volk, 't geen gedenkende aan de wreedheid, en het kwaad leven van eenige Geestelijken, zich ten hunnen laste vermaakte, en de superstitie met blijdschap voor de gemeene spotterny bloot gesteld zag. De Geestelijkheid deed hier over groote klachten. Zy zei: dat men aldus voor allerhande godloosheden, en voor de godverloochening, de poort opende: dat men de baldadigheid des Volks op geenerley wijs zou kunnen beteugelen, als de heilige zaaken opentlijk bespot wierden. De wijsten en geleerdsten onder de Reformateurs wraakten, en doemden ook dezen handel; vindende ze niet overeenkomende met den aart der waare Religie. Maar de politijken van de zelve party dienden zich tot hun groot voordeel van deze vertooningen, en ondersteunden ze uit al hun kracht; onder voorwending, dat van alle de zaaken des wereldts de versmaading de geene is, die de duurzaamste en krachtigste indruk maakt; en dat men de misbruiken niet beter kan doen verwerpen, als met ze over te geven aan de spot des volks.

Omtrent het eind des jaars 1542. braken d'Engelschen en Schotten met malkander, door de besteecking des Konings van Vrankrijk, die van d'andere kant 't den inwoonders van Kales vry wat bang begon te maaken. Hendrik gaf een Verklaring in 't licht, om te toonen, dat hy met recht eischte, dat de Koningen van Schotland hem hulde zouden doen. Gelijk deze zaak lange tijd betwift is geweest, kan ik 'er geen zijde in neemen. De Schotten brachten in: dat, zo zy eenige hulde aan Engeland hadden gedaan, het alleenlijk geschied was ter oorzaak der landen, welken hun Koaingen daar bezaten: dat aldus deze hulde even eens was als de geene, die d'Engelschen, ter zaake van Normandyen en Guienne, aan Vrankrijk gedaan hadden.

1542.

Comedien
en Kluchten
van die tyd.Vredebreuk
tusschen En-
geland en
Schotland.

542. Maar de verdedigers van Hendriks pretentien beweezen uit verscheidene Rijksboeken, dat de hulde voor de Kroon van Schotland gedaan had geweest. Hier op zeiden d'anderen: dat Eduard de I. een inval in hun land gedaan hebbende, hy'er d'oude Boeken van weg gevoerd had; invoegen dat d'authentijque getuigen niet meer in wezen zijnde, zy genoodzaakt waren toevlucht te neemen tot de Chronijken, die van wederzijde in verscheidene Kloosters gevonden wierden: dat men uit deze Chronijken zag, dat het Koningrijk van Schotland van allen tijde een vry Koningrijk geweest had: dat in waarheid Eduard de I. voordeel neemende uit de wisten, na de dood van Alexander de III. wegens de succeffie ontstaan, eenigen der Medestreevers verplicht had, d'uitspraak van hun geschil aan hem te stellen, en hem huldè te beloven: dat Jan Ballieul, door zijn middel op den Throon verheven, hem hulde deed: dat deze daad hem de vriendschap des Volks deed verliezen: dat een bloote hulde niet genoeg en was, om de rechten van een vry Volk, en een vrye Staat, te vervreemden: dat d'onderdaanigheden, sedert die tijd beweezen, afgedwongen waren geweest: eindelijk, dat men ze betrachten kon als uitwerkingen van een overwinning, of van een verovering, en niet als een goed recht, of als een wettige tijtel. Maar d'Engelsche Schrijvers antwoordden op dit alles, dat d'oude Boeken, die onbetwistelijke getuigen der daaden van een Volk, betoonden, dat de hulde by wijlen op een t'eenemaal vrye manier geschied was geweest, en dat niet alleenlijk door de Koningen van Schotland, maar ook met be-willinging der Staaten.

Hendrik zijn pretentien vast gesteld hebbende, klaagde: dat de Schotten groote verwoestingen op zijn landen aangerecht hadden: dat hun Koning kwalijk beantwoordde de zorg, welke hy geduurende zijn kindtsheid voor hem gedraagen had; handhaavenende zijn gezag, en herstellende de vrede in zijn Koningrijk, ver van te denken zijn voordeel te doen by de verdeeldheden, welke het zelve verscheurden: dat, om hem te vergelden voor zo veel moeite, de Schotten invallen en strooperijen in Engeland hadden gedaan: dat eenige onderhandelingen op de baan gebracht zynde, de Koning van Schotland niet anders gedaan had als listten gebruiken, of waggelen: dat dit beleid hem eindelyk verplichtte, de wapenen op te vatten, om uit d'onzekerheid en de belemmering te geraaken. Maar deze Verklaaring eindigde in dubbelzinnige termen: Hendrik behield, noch ver-

verliet, niet t'eenemaal zyn pretentien op de Kroon van Schotland: hy drukte zich in dit alles uit op een zo listige wys, dat hy zich geensins verbond, wat gevolg den Oorlog ook mocht hebben. 1542.

't Zy dat de pretentien van dezen Vorst, en den Oorlog dien hy den Schotten aandeed, rechtvaardig waren, of niet, 't swaard werkte krachtiger als het recht. Den Hertog van Norfolk trad in Schotland, omtrent het eind van October, met een leger van 20000 mannen, en verbrandde daar eenige gehuchten, en byzondere huizen, hoewel Hall ze vlekken noemt, en'er zelfs de naamen af geeft. Maar de voornaamste plaats, die dit lot had, was Keflo, een klein vlek. Deze troepen hernamen echter wel haast de weg na hun land; 't zy datze, na een gedeelte der grenzen geplonderd te hebben, de strengheid des winters begonden te gevoelen, of dat zy, verneemende dat de Schotten een leger op de been brachten, zich niet al te diep in des vyandts land wilden begeeven: Men kan het niet wel zeggen; dewyl de Schryvers van wederzyde, wegens de redenen van dit ichielyk vertrek der Engelschen, niet over eenkomen. Niettemin, zo men eenige kennis heeft van het land, 't geen zy afliepen, en van de plaats daar zy hun verwoestingen stutteden, zal men oordeelen, dat ze heimelyke orders hadden, om niet anders te doen als allés rondom de rivier Tweed, mitsgaders de grenzen, te verwoesten, en vervolgens weer te rug te trekken, zonder de verbreeking onverbeterlyk te maaken: of wel zy vreesden, dat het Schotische leger zich possteeren mocht achter de bergen van Sautrey, en in de marassen van Lammermoor, daar zy over moesten, om dieper in 't land te trekken. In der daad, daar waren 10000 mannen op die plaatsen; en hun Bevelhebber wierd zeer gelaakt, over dat hy de vyanden niet aangetaft had: maar hy bracht tot zyn verschooning by, dat zyn troepen zo sterk niet waren, als die der Engelschen. Omtrent het eind van de maand November, besloot Mylord Maxwell, in 't hoofd eens legers van 15000 Schotten, met 24 stukken kanon, aan de zyde van Solway in Engeland te vallen. Den Hertog van Norfolk had zich toen nade Stad Berwik begeeven. De Koning Jakob kwam zelve in zyn leger; maar hy verliet het vervolgens door een noodschikelyk besluit. Zyn benden wierden geslagen, toen hy'er noch maar eenige duizend schreden van daan was. De waarheid is, dat deze Vorst, daar men tot die tyd toe zeer schoone hoop van opgevat had, toenmaals in zyn herffenen was geraakt. Hy geloofde dikwils ver-

Den Hertog
van Norfolk
treed in
Schotland.

fchy.

1542.

schynigen te hebben, en beeldde zich voornaamelyk in, dat een man dien men hem beschuldigde onrechtvaardiglyk te hebben doen ster-
ven, zich voor hem vertoonde. Deze gedachte benam hem t'eenemaal de rust. Maar zo hy een onvoorzichtige daad deed, toen hy zyn leger verliet; hy beging noch een doodelyker mislag, met aan Olivier Sinclair, zyn Gunsteling, het bevel over de troepen te geven. Den Adel, die niet besluiten kon, om van een ander, als den Koning, gecommandeerd te worden, stiet deze verkiezing geweldig tegen de borst; en om zich niet t'onderwerpen aan een man, dien zy haatten, voornaamelyk ter oorzaak van de geringheid zyner geboorte, en van zyn hoogmoed, zakten zy van het leger af. Geduurende deze wanorde verscheenen 500 Engelsche Ruiters. De vrees, dat het het leger des Hertogs van Norfolk was, deed, dat men weigerde te slaan. De verdeeldheid wierd van een nederlaag gevolgd. Verscheidene Schotten vielen in de handen der vyanden. De Graaven van Glancairne en van Castilis, Maxwell, Sommerwell, Olyphant, Gray, en Sinclair, 200 Edellieden, en 800 Soldaaten, wierden gevangen genomen. d'Artillery en de bagazie waren de vergelding des Overwinnaars. De tyding van dit ongeluk verdubbelde d'ongeregelhdheden van des Konings Jakobs geest, die weinig dagen na de nederlaag zyner troepen kwam te sterven, latende op den Troon een Princes die maar even geboren was.

Ned slaag
der Schotten.

Dood van
hij Koning.

De Heeren, welken d'Engelschen in deze gelegenheid gevangen hadden genomen, wierden te Londen gebracht; alwaar de Raad hen verwytingen gedaán hebbende over hun beleid omtrent Hendrik, hen in de bewaaring van eenigen der voornaamsten van 't Hof stelde. De Graaf van Castilis was de gelukkigste. Zynde gevangen op zyn woord in 't Aardtsbisdom, arbeidde Kranmer om hem t'ontbinden van de ketenen en dwaalingen der Roomsche Religie. 't Gelukte hem hier in zodanig, dat dezen Heer naderhand uitsteekend hielp om de Reformatie in Schotland voort te zetten. Tot daar toe hadden de Schotten, ten uitersten voorkomen tegens de in Engeland gemaakte veranderingen, een zeer kwaad gevoelen van Hendrik opgevat; 't geen hun bitterheit tegens d'Onderzaaten van dezen Vorst vermeerderde. 't Was te vergeefs, dat Barlow, Bisschop van S. David, aan hen gezonden, al zyn vlyt aanwendde, om deze kwaade indrukken te doen verdwynen. De Paus, aangestookt van d'een kant door den Koning van Frankryk, en van d'andere zich gaarne van de Schotten willende verzekeren, verhefte Beton, Aardtsbisschop van S. Andries,

dries, tot de waardigheid van Kardinaal. Deze nieuwe waardigheid een nieuwe trap van macht aan Beton geevende, had hy vermogen genoeg by den Koning, om hem af te wenden van een verbond met d'Engelschen. Hy verzekerde hem zelfs van een volkomene overwinning, zo haast alshy maar de lust zou hebben van deze Ketters aan te tasten. Eindelijk, de Geestelykheid had dezen Vorst 50000 Rijksdaalders jaarlijks aangeboden, om den Engelschen den Oorlog aan te doen, en het Volk een grooten afkeer voor de perzoon van Hendrik, en voor zijn Geestelykheid, ingeboezemd. De zaken waren aldus gestelt, toen het lot des Oorlogs de Heeren, daar wy zo even afgesproken hebben, in de handen der Engelschen deed vallen. Zy vatteden een beter gevoelen op van de veranderingen, welken Hendrik in zijn Koninkrijk had doen maken, en brachten zaad der Religie met zich t'huis, 't geen wel haast van een overvloedige inzameling gevolgd wierd. Caspilis was 't best van allen onderwezen, zijnde in het ware Geloof gekneed door de zorgen van deze Aardsbiffchop Kranmer. 'k Heb my wat uitgebreid over dit onderwerp, om hier aan te wijzen den oorspronk der gesteltheit, welke de Schotten vervolgens hadden om hun Kerk te hervormen. Maar de manier, op de welke zy daar in te werk gingen, had al te veel van de hette, en de verhaastheid, welke dit volk als aangeboren zijn.

De tyding van de dood des Konings van Schotland, en die van de geboorte der Princes, welke hem in het Rijk volgde, waren niet zo haast aan Hendrik gebracht, of hy geloofde, een gunstige gelegenheid te hebben om het gantsche Eiland te vereenigen, met zijn Zoon aan de jonge Koningin te huwelijken. Maar zy was onder een al te kwaadaardig gesternte geboren, om d'oorzaak van dit geluk te zijn. Niet te min bracht zy een Prins ter wereld, onder wien deze gelukkige verzoening geschiedde. De gevangene Schotten waren d'eersten, die van dit Huwelijk spraken. De Koning'er bericht af hebbende, deed hen in de vierdagen van Kerstijd te Hamptonkoert komen, en zei hen; dat zy eindelijk een gunstige gelegenheid hadden om een eeuwigduurende vrede tusschen de twee Volkeren te bevestigen: dat het middel om die te maken was, den Prins van Walles, zijn Zoon, en de Princes Maria, hun Koningin, tezamen te vereenigen: dat hy hen verzocht, hem in dit voornemen t'ondersteunen; gevende hen de vryheid weder, zo zy daar aan wilden arbeiden, en hem, tot verzeeking van hun oprechtheid, Gyzelaars laten. Zy beloofden altemaal, hem te helpen; en na hem betuigd te hebben, hoe zeer zy verwonderd

1542.

waren over de grootheid van zijn Hof, 't geen deze Vorst in eenongemeene heerlijkheid onderhield, voegden zy'er by, dat, na hun gevoelen, God in Engeland beter gediend wierd, als in Schotland.

1543.
Nieuwe houding van een Parle-

Weinig daar na vergaderde het Parlement in Engeland, van den 22 January tot den 12 May. De Koning ontving'er van zijn wereldlijke Onderzaten, en van zijn Geestelijkheid, groote onderstanden. Men stond hem toe zes Schellingen van 't pond, te betalen in drie jaaren tyds; en dat om hem goed te doen de kosten des Oorlogs met Schotland, en hem in andere dringende noodzakelijkheden by te staan: waar mede men den Oorlog met Vrankrijk verstond, daar wy zo aanstonds af spreken zullen.

Cranmer bevordert de reformatie.

Dit Parlement maakte twee zeer gewichtige wetten, welke de Religie betreffen, van dewelke de eerste genaamt was, *Wet om de ware Religie te bevorderen, en de tegenstrydige te vernietigen*. En dewijl Hendrik reeds een Oorlog aan de hand had, wilde hy binnen in ruste wezen. Hy besloot dan tot dien einde de strengigheid der Ordonnantien, zedert eenigen tijd, den Godsdienst betreffende, gemaakt, te verzagten. Cranmer was de eerste die dit onderstond; waar in hy, doch flauwelijk, van de Bisschoppen van Worcester, Hereford, Chicester, en Rochester, die haar woord aan hem hadden gegeven, geholpen wierd. De medestanders der oude Religie begonnen zich betere tijden te beloven, nademaal 't verbond tusschen den Keizer en Hendrik, by na gesloten was. De ongunst van Catarina Howard had haar zeer verflagen. Maar zy grepen weer moed door t'overwegen dat den Keizer veel op den Koning zou vermogen. De Bisschop van Winchester deed het uyerste geweld om 't voornemen des Aardbisschops te verbreeken: al zijne medestanders deden van gelijken met zoo brandenden yver, dat de bevreesde Bisschoppen, die beloofd hadden Cranmer niet te verlaten, begonnen te beswijken. De Bisschoppen van Rochester en Hereford, rieden haar een gunstiger tijd dan deze, te willen afwachten; maar zy onbekwaam zijnde te veinzen, verwierpen haren raad; en bereid om de reformatie, zoo wijd dezelve zou kunnen strecken, door te dringen, parsten zy den Koning en de Heeren van de Kamer zoo geweldig, dat haar eindelijk 't verzoek, jegens de Ordonnantien, wierd toegestaan, hoewel geenzins in zoo grooten volmaaktheid als zy verzocht hadden, al zoo men daar in veel bepalingen maakte.

Wet over dit voorwerp.

Het Parlement bemerkende dat de gereze Geschillen, over het voorwerp van de Religie, ter oorzaak van de oproerige, die haar door de Schrijsure hadden misleid, waren ontstaan, met dezelve in haar Predi-

katien.

katien en Boeken te verdraayen, en in Comedien, Gedichten en Liederen te ontheiligen; oordeelde dat men, om verder ongeregelheden van deze nature voor te komen, een Formulier moest maken, of wel een belijdenisse des Geloofs, over een komende met de leere der Apostelen. Men verkoos dan tot dien einde het algemeene gebruik van 't Oude en Nieuwe Testament, door Tindal vertaalt; verklarende des zelfs overzettinge valsch, schadelijk, en dwalende te zijn. Een gelijk verbod deed men tegens alle de Boeken, eenige Leere drijvende, strijdig tegens de atgekondigde Articulen in den Jare 1540. op verbeurte van een geldboete en eenige gevangenisse, zoo wel die dezelve zouden bewaren als verkopen. Maar men zou 't gebruik der Bybels door andere dan Tindal, overgezet, behouden, wanneer men de aantekeninge, en voorreden daar van affnee. Men bekrachtigde ook ter zelve tijd de ordonnantien en beveelen des Konings, zoo wel als de Catechismen, en andere Boeken, voor den Jare 1540 in de Engelsche taale, tot onderwijzinge des volks, gedrukt. Onder deze waren in 't byzonder die van Chancer aangevoegen. Hier na verbood het Parlement dat men geen Boeken, den Godsdienst betreffende, zonder privilegie zou uitgeven; noch in geen Komedien, of verhandelinge, uitlegginge of verklaringe over de zelve doen; willende dat 't zelve niet zou geschieden, dan om de afschuwelijkheid der zonden, en de schoonheid des deugts, te vertonen; dezelve niet openbaarlijk te verklaren, dan met toestemminge des Konings, of die van zijnen Raad. Latende als vooren, aan de Cancellieren, Regteren, en alle andere publike personen, de vryheid, om in hare vertoogreedenen, eenige plaatze der Heilige Schriftuire tot bewijs aan te trekken. Men stond aan alle Heeren, Edelen, als ook hare Vrouwen, ja zelfs de Kooplieden toe, in hare huizen den Bybel te mogen lezen, met uitsluiting van alle andere. Deze ordonnantie stond noch aan yder Familie toe, 't Boek geëmaneert in den jare 1540. de Psalmen, 't A B C. 't Ave Maria, en 't Geloof in de Engelze taale beschreven, te lezen. Wat jaangaat de Geestelijken die eenige zake, strydende tegen deze ordonnantie, zouden mogen leren, of prediken, zullen voor de eerste reize veroordeelt worden tot herhandeling van dien; en voor de tweedemaal 't zelve af te sweren, en een takkebos op de schouder te dragen; of verbrand te worden indien zy deze affweringe, en geld boete weigerden. En op de derde tegenkominge, ten viere veroordeeld worden. Deze wet was zoo streng niet tegen de Politiken, tegen welke de zelve niet verder ging, dan tot confiscatie harer goederen; en in geval van een derde tegenkominge, tot

1543. een eeuwige gevankenisfe. En overmits den beschuldigden voor dien tyd geen vryheid hadde, om getuigen tot haar verdediginge voort te brengen, stond 't Parlement 't zelve aan haar toe; willende dat hier van binnen 't Jaar harer gevankenisfe zoude geoordeelt worden, maar men voegde by deze toelatinge, een andere Clauzule, die 't gebruik hier af benam: namentlijk dat de wet der zes Articulen altijd de zelve kragt zou hebben. Deze wierd eindelijk weer door een andere ver- zagt; namentlijk dat den Koning deze laatste ordonnantie, of geheel of ten deele, na zijn welgevallen zou mogen veranderen.

Een nieuwe ordonnantie om een andere te verklaren, die de gehoorzaamheid vertoonden welke men aan des Konings verklaringe schuld- dig was, gelijk wy boven in 't 31. jaar van deze Vorst hebben getoont, bekrachtigde noch meer de laatste Clauzule dezer ordonnantie, waar af wy een exempel zullen zien. Want in plaats dat men voor dezen geen regt kon plegen, zonder de tegenwoordigheid van een groot getal Staats perzonen, Officieren des Konings, Regteren, en andere meer; zoo verklaarden 't Parlement dat negen Raadsheeren, tot diergelijke regts- pleginge voortaan genoeg zouden zijn. Mylord Monjoye protesteerde tegen deze laatste wet; en dit is de eenige protestatie, die gedurende de Regeringe van Hendrik is voorgevallen, in een gelegenheid, daar gefchil over maken van een wet is geweest.

Het volk wierd dan verlost van de bevattinge welke zy voor henen hadden gehad: de Politike waren buiten gevaar van ten viere veroor- deelt te worden; de Geesteljkheid hadden geen straffe te vrezen, dan op een derde misdrijf. Vorder had een ider groot voordeel, om dat men zig met getuigenisse kon verdedigen. Hier door waren de oproe- ren nu 'eenemaal verydelt, aangezien deze ordonnantie tot aller tijd van den Koning kon herroepen worden, gelijk in 't vervolg gebleeken is. Met een woord, deze ordonnantie, die de strengigheid der andere wetten verzagte, stelde 't leven der Reformateurs in 't welgevallen des Konings; nademaal hy haar kon verschonen, of met alle de stren- gigheid der vorige wetten bewaren.

Een weinig tijds voor dat het Parlement was gecasseert; te weten den Zondag van de Drievuldigheid, is de Vrede tusschen den Keizer en Koning met eede bekrachtigt, zy maakten dezelve offensif en de- fensif voor Engeland, voor Calais, en de omleggende landen, als mede voor Vlaanderen. Men kon in Mylord Herbert de byzonderheden dezer onderhandeling zien. Daar is niet gesproken van de Echttinge van de Vorstinne Maria; maar apparentelijk beloofde den Koning doen

Verdrag tusschen den Keizer en Koning.

doen heimelijk, dat hy deze Vorstinne naast Eduard in den rang zijner Erfgenamen zou stellen, in geval hy geen andere kinderen hadde. Dit is het geene 't welk in het volgende Parlement geschiede, zonder een woord te spreken over de geboorte van Maria. 't Is ook waarschijnlijk dat den Keizer oordeelde, dat 't noodig ware deze aanbiedinge, als hy zag dat 't al was, 't geen hy verwerven kon, t'aanvaarden. 't Is ook buiten twijfel, dat de deelgenoten van 't oude Geloof, die hare hoop vestigden op de wedervereeniginge van den Keizer en Hendrik, en op de herstellinge van Maria in 't getal der erfgenamen, Charles aandrongen, om 't deel, 't welk men hem aanbood, t'aanvaarden. Men heeft ook groote redenen te gelooven, dat Bonner, die over deze onderhandeling na Spanjen was gezonden, krachtiglijk tot het besluit van dien, aandrong. Dit verbond was ook zeer voordeelig voor den Keizer; hy lag de grondslag vanden Oorlog tusschen de Engelsen en France; en stelde zig alzo in staat gantsch Duitsland te doen beven.

Hoe schoonen schijn onderwijlen de onderhandeling met de Schotten in den beginne gegeven had, men vorderde egter niet. Den Cardinaal Beton bracht een Testament van den laatsten Koning te voorschijn, en drong hem, met behulp zijner Vrienden, in de regeringe. Maar Hamilton, Grave van Arran, die 't naast met de Koninginne vermaagschapt, en beroemt was een vroom man te wezen, wierd verzogt, om de regeringe van den Staat, gedurende de minderjarigheit dezer Vorstinne, t'aanvaarden. Alde wereld wierd vernoegt over de maniere waar mede hy zoo moeilijken bedieninge staande hield, en verwonderden haar over zijn bescheidenheid. Hy vergaderde een Parlement, 't welk hem in zijn Regering bevestigde. Op deze tijd kwam den Ridder Ralphre Zadler aan 't Schotse Hof, om 't Huwelijk te sluiten, en den Regent te verzoeken de jonge Koninginne in Engeland te zenden. Hendrik zelfs gelovende dat 't belang over dezen Heer kon werken, belaste Zadler de Vorstinne Elizabeth zijn Zoon aan te bieden. En nademaal den Regent de Reformatie was toegedaan, en Beton haatte, bewilligde hy lichtelijk in 't Huwelijk van de Erfgenamen der twee Koningrijken. Deze onderhandeling is in de Maant Augustus gesloten. Een dezer articulen was, dat de jonge Koninginne tot den ouderdom van tien jaren in Schotland zou worden opgevoed; dat Hendrik aan haar een Heer met zijn Vrouw, met andre perzonen tot twintig in 't getal, zou mogen zenden, om haar te dienen: en dat zes Schotze Heeren tot Gyzelaars zouden gegeven worden in verzekeringe van de uitvoeringe dezer Articulen.

Handeling
over het Hu-
welijk van
Eduard met
de jonge
Koninginne
van Schot-
land.

1543.

De Cardinaal van den Regent in de gevangenis gehouden zijnde; zoo lang men deze onderhandeling bewerkte, kocht de Wachters om, en voegde hem by de Koninginne Moeder, die, zijnde een Zuster van den Hartog van Guise, en opgevoed in 't France Hof, met een grooten drift de belangen van dat Hof ondersteunde. Al de Geestelijkheid omhelsde dezelve party; uit vreeze dat dit Huwelijk van de jonge Koninginne, met den Vorst van Galles, tot ondergang der oude Religie mocht wezen. Deze party was machtig. Men wikkelde hier alle perzonen in, die eenige gunst van 't France Hof hadden ontvangen, of eenige onderstand van 't zelve verwachten. Ondertusschen vertoonde men aan 't volk, dat 't haar veel voordeeliger zou wezen, de jonge Koninginne aan een Franze, als aan een Engelze Vorst ten Houwelik te geven, nademaal een Franze Vorst zou vrezen, dat de Schotten zig in handen der Engelze zouden geven, ingeval hy kwalijk met haar kwam te handelen, in plaats dat zy onder een Engelze Vorst, al de strengigheid van een zwaar juk te verwagten hadden. Een langdurige oorlog de Schotten reeds driftig tegen de Engelze gemaakt hebbende, boezemde deze opstokinge haar noch een grooter haat tegen de Engelschen, in. 't Belang van de Religie deed vele een groote tegenheid over dit Houwelijk bevatten; en niet dan een klein getal, hoewel van de magtigste des Rijks, volherden in dit voornemen t'ondersteunen; hellende na de zyde der Reformatie; bemerkende met droefheid, dat de Frontrieren van den Staat, t'aller tijd, voor het woeden der Heirkragten, bloot stonden.

De eene party der Franschen tegen de andere.

't Fransche Hof kanten zich geweldig tegen dit huwelijk, en deed den Grave van Lenox vertrekken, om hem als Hooft voor deze factie by de Reine Mere te stellen. Dezen Heer was de eerste in den rang van successie, naast den Grave van Arran; zy waren beide uit het Koninklijke Huis van Stuarts; en Lenox was zeer van Jacob de V^{de} bemind geweest, nemende echter een ander middel aan, om deze onderhandeling te verbreeken. Men gebruikte tot dien einde Jan Hamilton, onwaardig den broeder van den Grave van Arran te zijn, die in 't gevolg Aards-Bischop van Sint Andries gemaakt wierd. En nademaal den Grave van Arran in zijns Vaders Huis noch opgevoed, als zijnde het eenige wettig kind, zijnde gebooren omtrent 't einde van zijn Vaders leven, was niet veel in de belangen der Hoven onderwezen. Zijn Broeder bedroog hem dan lichtelijk; deze maakte hem onder de hand wijs, dat men hem de regeringe benemen, en on-echt verklaren zou, indien hy onderstond de Catholijke Religie uit te roeyen, met de
jonge

jonge Koninginne aan een Vorst, in Ketteryen opgekweekt, te besteden. Waar over men noch in opmerkinge moest nemen; dat in den jare 1507. de Vader van den Graaf van Arran van zijn Huisvrouw was gescheiden geweest, ter oorzaak van een voorgaande Huwelijks Contract, waar mede zy met de Zoon van Mylord Yester, die haar op het zelve beriep, verbonden was. Tien jaren na deze Egtscheidinge, had dezen ouden Graaf een andere Vrouw getrouwt, uit welke den Grave van Arran gesproten is, dat de onderhandeling van alle deze dingen noch in wezen waren. Hamilton zei noch tegen zijn broeder, dat dit voorrige Contract niet gemaakt was dan tot bevordering der Echtscheidinge: en ingevalle Lenox, ondersteunt door 't Fransche Hof, van den Paus herdoeninge van dit Proces, en herroeping van de uitspraak verwurf, zoo zou buiten twijffel het tweede Houwelijk van den ouden Graaf, voor ongeoorloft worden verklaart; en hy by gevolg een onwettig kind. Deze overweging was van een groote uitwerkinge in de geest van den Grave van Arran. Hy verliet dan zijn eerste voornemen, en omhelsde de belangen van Frankrijk. Lenox dan geheel onnut en veronachtzaamt zijnde, en hem verlaten ziende van de Koninklijke Moeder, van het Fransche Hof, en van den Cardinaal Beton, week in Engeland, alwaar den Koning hem zeer gunstig onthaalde, en aan hem Margarita Douglas, zijn Nichte, zijnde een Dochter van den Hertog van Angus, ten Houwelijk gaf, welke Hertog met de Koninginne Douariere van Schotland was getrouwt geweest. Na dit Houwelijk is gevolgt de geboorte van Mylord Darnley, Vader van Jacob de VI. in welkers perzoon de vereeniging der Schotten en Engelschen gemaakt is.

Na deze bevordering overwoeg de Franze factie, hoedanig men met de Gyzelaars, die in handen van Hendrik waren, zou handelen: hier over besloot men dat zy haar eigen zaken, ten beste zy konden, zouden behertigen; en dat men de zelve ter believen van den Vorst zou laten. Den Grave van Cassilis, die te goedhartig en te deugtzaam was, om zoo schandigen daad te doen, tragte om de anderen tot nakominge der onderhandeling te bewegen. Eindelijk dit niet-konnende uitwerken, begeeft hem als een gevange na Engeland. Engelijk men menigmaal ziet, dat de dappere daden, hoe kwalijk de zelve ook uitvallen, noch altijd haar beloning in zich zelve hebben, men ook perzonen vind die over de zelve gevoelig zijn, zoo deed dit Hendrik een groote achting voor deze Graaf hebben. Hy noemde ze hem den Regulus der Schotten; maar handelde hem heel anders, dan Carthago den ouden Regulus gedaan had. Hy gaf aan hem groote giften,

1543.

en schonk hem zijn vryheid, en zond hem met de Gyzelaats weder na Schotland; willende zijn ongelijk door een algemeener en treffelijker middel herstellen, dan die geene zou wezen, welke hy zou konnen nemen, met de te niet doeninge van een klein getal perzoonen.

Ik heb deze zake wat wijd uitgebreid, om dat de zelve groote verligtinge zullen geven in de zake van Schotland, die in de volgende Regeeringe, zeer met die van Engeland verwert zijn geweest. Behalven dat de geene die hier over hebben gefchreven, 't zelve zonder naukeurige aanmerkinge hebben gedaan; of wel de gelegenheid niet gehad hebben om de publike verhandelinge, die ik over dit voorwerp heb gezien, te onderzoeken.

Oorlog met
de France.

Het kwaad verftand 't welke eenigen tijd tuffchen Hendrik en de Franze was geweest, borst tot een openbare verbrekinge uit, waar van Mylord Hewert de gronden en gevolgen heeft gelegd. Hendrik klaagden over vele zaken; en onder andere over een die tot ons voorwerp behoort; namentlijk dat de Koning van Vrankrijk, zijn Koningrijk niet had onttrokken, uit de gehoorzaamheid vanden Paus, en tot de herftellinge der Kerke niet had gearbeid, gelijk hy verpligt was geweest. De vordere klagten van dezen Vorft waren, dat de Franze verfcheide poginge over dit voorwerp hadden gedaan; dat het France Hof het Penzioen aan haar niet betaalden; dat men Ardres deed verfterken, digte by Calis gelegen. Dat deze geheimeniffen, door den Koning van Vrankrijk, aan de Keizer waren ontdekt; dat dezen Koning zyn Dogter, en daar na de Zuster van den Hertog van Guize aan den Koning van Schotland, een vyand van de Engelsche, ten huwelijk had gegeven, dat dien zelve Vorft met de Turken was verbonden. En eindelijk dat hy geweigert had alle deze zaken te herstellen.

Nieuwe ver-
volging der
Proteftan-
ten.

In de Maand van Julius, trouwde Hendrik Catarina Parre, Weduwe van Mylord Nevil Latiner. Deze Koninginne was een heimelijke Vriendinne der Proteftanten; maar zy had de magt niet die van Windfor, tegen een onweer dat op haar ftorte, te befchermen. Want alzo den Koning daar menigmaal na toe reisde, zoo wilde hy aan deze plaats bliken van zijn wreedheid geven. 't Is dan op zekeren tijd gebeurt, dat hy de Vrede met den Keizer geflooten hebbende, zijn ooren na de medeftanderen der oude Religie, wat meer dan na gewoonte neigden. Daar was binnen Windzor een vergaderinge van Proteftanten, waar van de voornaamfte waren, Robbert Testwood, en Jan Marbek, Voorzangers; Hendrik Filmer, daat niet woonagtig zijnde. Den Ridder Philip Hobbey, M^r. Hobbey zijn Vrouw, en andere Officieren van 't Hof,

't Hof begunstigden haar; niemand had haar, gedurende 't leven van Cromwel, derven ontruffen. Maar na 't overlijden van deze Die-naren van den Staat, begon men haar met een nydig oog aan te zien. Den Leeraar London, die de gunst van Cromwel door slaafagtige vleyinge had verworven, en die zelfs was gebruikt tot de onder-druckinge der Kloosteren, en hem groote Kenteekenen van zijn yver had gegeven, nademaal hy had doen afwerpen, de Beel-den en Riliquien, die 't volk in bygelovigheid hielden: dien zel-ven Leeraar vervoegde zich in 't gevolg by Gardiner, en bekomt door hem een Canonizye van Windzor. Om dan te toonen, dat hy zijn huik na alle winden kon hangen, of wel om het quaad 't welk de oude Religie door hem had ontvangen, te herstellen, zoo maak-ten hy een geheel Informatie-Boek tegens de Protestanten van Wind-zor; haar noemende *de Belyderen van 't nieuwe Geloof*. Gardiner deze informatie bekomen hebbende, verzogt den Koning en den Raad, een commissie te verleenen, om de verdagte huizen binnen Windzor te doorzoeken, alwaar men veel boeken tegen de zes Ar-ticulen had. Dit bevel wierd gegeven, tot onderzoekinge van die plaats; maar niet tot die van 't Kasteel. De perzonen welkers na-men wy zullen noemen, wierden in arrest genomen. Men vond in hare huizinge, eenige van de Boeken, die men daar zocht. Den Leeraar Hains, Deeken van Exeter, en Kanonik van Windzor, wierd ook gevangen genomen, als mede den Ridder Philips Hob-bey. Men vond ook in 't Huis van Marbek geschreven aanteeke-ningen, over den Bybel, en een overeenstemminge in 't Engels met de hand geschreven; en nademaal dit geen man van studie was, zoo dagt men dat deze aantekeninge, met de overeenstemminge, van iemand anders was; en dat hy de zelve maar uitgeschreeven had. Men verhoorde hem dan eerst, denkende iets tot ontdekkinge van de andere uit hem te verstaan. Maar hy droeg nochtans zorge ge-noeg, van niet te zeggen, dat haar schaden kon. Op verscheide ondervraginge die men hem deede, antwoorde hy, dat die hand-schriften zijn werk waren; dat hy al de Boeken die hem ter hand kwamen, las; en dat hy een vergaderinge maakte van alle de Auteu-ren, over elke plaatze der Schrifture; hy voegde daar by, dat ie-mand van zijn vrienden hem zoo neerstig ziende, hem had geraden, een overeenstemminge tot zijn gebruik te maken. Maar dat hy hem had geantwoord dat hy niet wist wat zulks was; en vervolgens 't zel-ve uit zijn vriend verstaan hebbende, een overeenstemminge in 't

1543.

Geest van
Marbek.

Latijn, en een Engelsche Bybel had gekoft; dat hy met die twee Boeken, en het weinig Latijn, waar mede hy hem kon behelpen, had aangevangen deze overeenstemminge te maken, en met de zelve gekomen was tot de letter L. Gardiner, nog zijne Medegezellen, konden een zaak die haar zoo buitensporig schein, nauwelijks geloven. Maar Marbek zeide tegen haar, dat by aldien zy de moeiten wilden nemen, van de woorden te zoeken, die begonnen met de letter M. en ter zelve tijd hem een Latijnze overeenstemminge en een Engelsche Bybel wilden ter hand stellen, hy haar in korten tijd zou betoonen dat hy de waarheid sprak. Men nam hier de proef af; en men bevond dat hy des anderen daags, drie geheele vellen papier over die zelfde woorden geschreven had. De Bisschoppen waren hier over zoo voldaan als verbaast; haar verwonderende over de neerftigheid en geest van dezen armen mensch. Dit voorval werd geheel rugtbaar; en kwam zelfs de Koning ter ooren, die hier over zy, dat Marbek zijn tijd beter bestede, dan zijn onderzoekers deeden. De andere perzonen bleven in de gevangenisse tot den 24ste July, als wanneer den Koning bevel gaf, dat men haar te Windzor oordeelen zou.

Drie Prote-
stanten tot
Windzor
verbrand.

Den 27ste ging Capon, den Bisschop van Sarum; Franclin, Decken van Windzor; Fahel, Parochiaan van Raiding, en drie Rechteren van 't Rijk in de Vierchaar, over dit voorwerp. De gevangenen wierden beschuldigt de Misse tegen gesproken te hebben: en Marbek een geheelen Zendbrief van Calvinus over dit voorwerp gecopiert te hebben: hy antwoorde, dat hy de zelve had uitgeschreven voor dat de wet van de zes Articulen gemaakt was. De twaalf Rechteren die men haar gaf, waren uit die plaats niet genomen om dat men haar geburen wantrouwde: maar men had de zelve uit de bygelegene Hoffsteden genomen. Men veroordeelde dan deze ongeluckige om verbrand te worden; deze Zententie werd den volgenden dag aan drie van de zelve volvoert: maar Marbek kwam vry door behulp van den Bisschop van Winchester, aan wien men 't zelve bevolen had. De andere leden de dood, met kloekmoedigheid, en gerustigheid, op een zeer Christelijke wijze; biddende God voor hare vervolgeren; haar overgevendende aan zijn Barmhertigheid, door de bemiddeling van Jezus Christus.

Haar vervol-
geren voor
meeneedige
bekent.

In hen vonnis, lag den Doctor London, en een Advocaat, met name Zymons, Verklikker in dit slag van vervolginge, den grondslag van beschuldiging, tegen veele Officieren des Konings, de welke

ke de Protestanten van Windzor hadde begunstigt. Deze waren den Ridder Philips Hobbey, den Ridder Thomas Cardine, met hare Vrouwen, en andere meer. Okam, Secretarus dezer Vierschare, wierd met de nieuwe informatie na Gardiner gezonden; maar een huisgenoot van de Koninginne hier af verwittigt zijnde, begaf hem aanstonds ten Hoof, en openbaarden 't geen hy daar van wist. Okam wierd dan zoo haast als hy was aangekomen, in arrest genomen; en als men zijn papieren onderzocht, vond men in de zelve een bewerp van zamenfweeringe, om deze Edelen van kant te helpen, met nog een gevolg van kwade voornemens, waar over den Koning zeer vertorend was. Wy weten de omstandigheden dezer zake niet; maar den Advocaat, en den Doctör wierden ontboden, en hier tegens ondervraagt. Zy niet wetende dat haare brieven waren onderfchept, verzeekerden hen niets van deze zaken, waar van men hen sprak, te weten, en deden hier op een zolemmelen eed. Doen bragt men hen hare eigen brieven voor den dag; de straf volgde de misdaad kort op de hielen. Zy wierden dan te paart geleid met het aangezigt na de staat gewend, met een opschrift op 't voorhoofst, om de oorzaak hunner straffe te kennen te geven. Hier na zette men haar op de kaak binnen Windzor, binnen Reiding, en Newbury, alwaar het Hof was. Deze schande trof London zoo gevoclijk, dat hy na dien tijd niet lang leetde. Zoodanig waren de Vervolgers der Protestanten.

Dit is nochtans 't minste by 't geene de Bisschop van Winchester had voorgenomen te doen; hy bemerkte de Officieren van 't Hof, als perzoonen die zijn gramfchap byna onwaardig waren; de ongunst van Cranmer was 't voornaamste doel van zijn begeerte. Hy liet niet af van Hendrik in te blazen, dat 't onregtvaardig was, de arme menschen te vervolgen, zoo lang als den beschermder der Ketteryen, de hoogste waardigheid der Kerke, en de goede gunst zijns Meesters bezat. Den Koning begerig om te zien, wat het doelwit van al deze voorbereidingen waren, geliet zich 't oor na deze klagten te neigen: en betuigde dat hy vernoegt zou wezen, om te weten wat men den Aartsbisschop zou te laste leggen. De medestanders van de oude Religie, door dit klein voordeel opgeblazen, beelden hen in dat Cranmer nu in korten tijd in ongunst zou raken; nadeemaal de Koning, die tot die tijd toe niet had willen gedogen dat men tot nadeel van den Aardsbisschop sprak, eindelijk had toegeftaan, dat men hem 't zelve zou verklaren. Zy maakten dan een memorie

Conspiratie
tegen Cran-
mer.

1543.

Ziet de Antiquiteiten van Engeland.

van klagten, en gaven dezelve aan den Vorst, die een weinig daar na over zijn Jagt, in de Rivier, wandelende, hem na 't Paleis van den Aartsbisschop liet roeyen. Als Kranmer door zijn huisgenoten wiert verwittigt, dat den Koning naby was, begaf hy zich aan de kant van 't water. Den Koning hem in 't Jagt doen komen hebbende, en zich alleen by hem vindende, klaagde terstond over den voortgang der Ketteryen, als mede over de scheuringe en wanordinge die de zelve hadden veroorzaakt. Hy zei vorder te zullen werken om de voornaamste beschermers der Ketteryen t'ontdekken, om de zelve strengelijk te straffen, en de onderdanen door dat exempel een schrik aan te jagen. Dit gezegt hebbende, verzogt hy hier over het oordeel van Kranmer. Den Aardsbisschop prees dit voorneemen; maar hy verzogt Hendrik, eerst wel te willen onderzoeken wat Kettery was, en geen menschen als Ketteren te willen veroordeelen, die 't waaragtige woord Gods tegen de vindinge der menschen verdedigden. Zy spraken noch eenigen tijd over dit voorwerp; eindelijk zei den Koning tegen Kranmer, dat men den voortgang der Ketteryen op hem wierp; en gaf hem de Articulen die de Kanoniken van Canterbury, en eenige Regteren van die plaats, uit de Provincie van Kent, tegen hem en zijn Aalmoesseniers hadden voortgebracht. De Aardsbisschop dezelve gelezen hebbende, wierp zig op zijn knien neder, en verzocht dat de zaak volgens de wet mogt worden geoordeelt; daar by voegende, dat hoewel hy in die zelve meninge was, in welke hy had geweest, ten tyde als hy zich tegen de wet der zes Artikulen stelde, hy echter niet tegen deze wet had gezondigt. Voort wierp Hendrik hem eenige questien voor, aangaande zijn Huisvrouw; hy antwoorde dat hy waarlijk was getrouwt; maar dat hy zijn Huisvrouw na Duitland had gezonden, ten tijde als den Priesteren 't huwelijk was verboden. Deze opregtigheid en goed vertrouwen bewoog Hendrik in diervoegen, dat hy niet vernoegt zijnde met al deze verborgentheden aan hem te hebben verklaart, hem beveelde om zijn beschuldigers te vervolgen; en hoewel Kranmer zig verontschuldigde, niet begeerig zijnde hem in zijn eigen zaak zoodanig te gedragen, beveelde den Koning hem zelfs Regters te verkiezen. Hy koos dan hier toe zijn Amptman en Opper-Boekhouder, by welke den Koning noch een derde voegde. Deze Regters wierden in de Provincie van Kent gezonden, alwaar zy drie weeken doorbragten om de Auteurs van deze beschuldiging op te zoeken. Een ieder ontkende dit werk;

zoo haast als zy verftonden dat de genegentheid van Hendrik in alles zoo beproeft was. Als deze Gecommitteerden nu zeer langzaam vorderden, zoo verzogten eenige vrienden van Kranmer aan den Koning, dat men een man van dapperheid en bekwaamheid, de welke de zaak eerder mogt ontdekken, na Kent zou zenden. Deze laft wierd gegeven aan den Doctor Lee, Deeken van Jork, die omtrent Alderheiligen vertrok. Dien Leeraar welke men zoo bekwaam had gevonden, om de verborgentheden in 't onderzoek der Kloosters te ontdekken, had die zelve bekwaamheid in dit onderzoek. Hy deed de papieren van de perzonen die hem verdagt waren, terftond in verzeekering nemen, en vond onder de zelve de brieven van den Biffchop van Wincheſter, van den Doctor London, en van eenige andere perzonen voor de welke Kranmer grote genegentheid had, en met welke hy gemeenzaam had geleest. Den geheelen handel wierd hier door ontdekt. Maar hoewel den Koning genoegzame blijken had, dagt 't hem echter niet raadzaam te wezen, veel gerugts hier over te maken, nademaal 't Parlement ſtond te vergaderen. Ten anderen zoo en drong den Aardsbiſſchop tot de ſtraffe der ſchuldige niet aan: Zy waren zoo veilig door de zagtmoedigheid van dezen Geeltelijken Heer, door zijn betragtinge van 't Gebod des Euangeliums, om 't quaad met goede te beloonen, dat al de wereld by na geloofde, dat hem te beledigen, het beſte middel was om zijn genegentheid te winnen. Daar waren onder deze beſchuldigers twee perzoonen, de welke hy zeer had verpligt, waar af den eene was den Stedehouder van den Biſſchop Douvres, en de andere een Regtsgeleerde, waar van hy hem menigmaal had gediend. Al de wraake die hy van hen nam, was, dat hy hen hare brieven vertoonde, en vermaande, eerlijker en trouwer na deze, te willen handelen, haar verraat te vergeven, en voortaan, ten opzichte van haar, te zullen leven, als een man die niet meer denkt dat hy beledigt is. Te dier tijd verzogt een man van ſtaat aan hem zijn hulpe by den Koning; hy bewerkte terftond deze zaak; en had de zelve byna tot des zelts voordeel ten einde gebragt, als wanneer den Koning te binnen kwam dat deze een van zijn beſchuldigers was geweest; en aan den Aardsbiſſchop vroeg, of hy geloofde, een van zijn vrienden te dienen? den Aardsbiſſchop antwoorde, daar niet aan te twiſfelen. Waar op den Koning zei, dat dit een ſchelm, en zijn dood vyand was. Hy beval zelfs aan den Aardsbiſſchop zoo haast als hy hem weder zag, hem als een ſchelm te willen handelen.

Grote zedig-
heid van
Kranmer.

1543. En als Cranmer antwoorde dit de taal van een Aardsbiffchop niet te zijn, dat den Oppergebieder uitdrukkelijk had belaft, niet te feilen in 't geene hy had bevolen. Maar des Konings gehoorzaamheid voor die tijd met Kranmers zedigheid niet overeenkomende, bleef de zaak in dezen staat. Als dit bekend wierd, zagen alle menschen, die met geen blinden drift tegen hem waren ingenomen, zeer klaar, dat zijn handelingen overeenkomstig waren, met het voorbeeld en leere Jezu Christi, die de nedrigheid en zagtmoedigheid zelve was, dat hy waardig was een groot Biffchop, en herstelder der ware Religie te zijn; aangezien hy in zeer moeyelijke bejegeningen, 't gene hy aan andere leerde, zelfs betragte. De Auteurs waar aan wy de kennisse dezer zake zijn verschuldigt, hebben vergeten den tijd aan te tekenen, op welke deze zaken zijn voorgevallen. Maar zekere omstandigheden doen mijn geloven, dat dezelve moeten worden overgebracht tot den Jare 1543.

1544.
Nieuw Parle-
ment.

Wet jegens
de successie.

Het Parlement vergaderde den 14 van Louwmaand des Jaars 1544. en maakten onder anderen een wet, welke de Successie reguleerden, overmits Hendrik zich over de Zee moest begeven, om zijn Vyand, den Koning van Vrankrijk, te beoorlogen. Men verklaarde ingevalle den Vorst Eduard zonder kinderen kwam te overlijden, en den Koning geen andere kinderen naliet, de Kroon zijn oudste Dochter Maria zou toebehoren; en ingevalle zy zonder kinderen kwam te overlijden, of de reglementen die hy zou maken, te schenden, 't zy door opene brieven, gegeven onder 't groot Zegel, 't zy door Testament, of handteekeninge, zoo zou de Vorstinne Elizabeth den Throon beklimmen; en de zelve op haar nakomelingen succederen; dog indien zy geen kinderen hadde, of de wetten haar door den Koning opgeleid kwam te violeren, de Kroon zou behoren aan diegene welke den Koning tot dien einde in zijn Testament of opene brieven zou noemen. Deze stellinge gemaakt zijnde, maakte men een Formulier van een nieuwen eed, om de autoriteit van den Paus af te sverren, en te beloven de successie, ingevolge van deze ordonnantie, te maintaineren. In de zelve wet veroordeelde men alle perzonen als verraders van den Staat, die weigerig zouden zijn dezen nieuwen eed te doen, of die eenige zaken zouden schrijven of zeggen, waar door deze ordonnantie zou worden geschonden, of de Erfgenamen van Hendrik in haar agting of leven worden beledigt. Dit reglement is buiten twijfel gemaakt, tot uitvoeringe van eenig byzonder Artikel, waarmede Hendrik met Carolus de Vyfde, over een was gekomen; en aangezien al de hoop van de medestanders der oude religie bestond in de verheffing van Maria op den Throon, zoo beloof-

den

den zy hen groote zaken uit 't gevolg van deze wet. Maar men zag ligtelijk hoe Hendrik door dit middel, de Souveraniteit en 't regt der successie verminderde; aangezien hy door een nieuwe genegentheid zijn gezag tot nadeel zijner Successeuren wijd uitstrekte.

1544.

Men maakte in dit zelve Parlement een andere wet om de strengigheid van de ordonnantien der zes Artikulen te verzagten. De twee Huizen waren over 't voorwerp deser laatste wet lang in onderhandeling, renvoyerende de zaak verscheidemaal aan den anderen. Eindelijk bekrachtigde den Koning 't zelve door opene brieven van den 29 Maart. En nademaal 't meenigmaal gebeurden; dat men onregtvaardelijk eenige perzonen beschuldigde, en langen tijd de informatien bewaarde, om de zelve meer kracht te doen hebben, zoo bragt 't Parlement eenige hulp middelen tegen dit quaad. Zy ordonneerden dan dat de vervolgingen, gegrond op de ordonnantie der zes Articulen, niet zouden valideren, dan als de zelve zouden worden bekrachtigt met den eed van twaalf perzoonen, ten minsten voor drie Commissarissen van den Koning, tot dien einde genoemt. Zy voegden noch by deze ordonnantie, dat men niemant in arrest zou mogen nemen dan na een publike beschuldiging, of een expres bevel des Konings. Dat de vervolginge ten langste ten einde van 't Jaar zou moeten worden aangeleid; en indien in een Predicatie strijdige redenen tegen de ordonnantie der zes Articulen wierden gevoert, de klagte op 't uiterste binnen veertig dagen moesten geschieden, indien men geen regtvaardige oorzaak van langer uitstel kon bybrengen. Eindelijk men gafaan de beschuldigten al de voordeelen, die de wet in alle Criminele beschuldiging zou kunnen toestaan. Deze ordonnantie zag blijkelyk op de zamenzweringe in 't vorige Jaar, tegen Kranmer, en eenige Officieren des Koninks gemaakt.

Wet betreffende de conspiratie.

Men bevestigde in 't zelve Parlement de ordonnantie, op een andere tijd gemaakt, om den regel der regten te overzien; men maakten ook ter zelve tijd een verzameling van Kerkelyke wetten die men voortaan in Engeland zou onderhouden. Kranmer drong met groten yver tot de uitvoeringe van dit voornemen aan. En om de noodzakelykheid hier van te betonen, zoo maakte hy een extract van verscheide wetten uit den regel der wetten, waar door hy bewees, dat men zonder onregtvaardigheid, en schande niet kon toelaten, dat zodanig een Boek, den regel van 't leven en studie der Kerkelyke perzoonen zou zijn. Hy wilde dan dat men een lichaam van wetten zou verzamelen, na 't welke alle geestelyke Hoven hen zouden reguleren; maar al zijn arbeid was, gedurende de regeringe van Hendrik, onnut, nademaal deze zaak ongedecideert

Dit extract is in onze verzameling No. 84.

544.

decideert blijvende, de Souveraine magt zich verder kon uitstrekken; en 't gezag der civile Hoven verder ging, dan zy zonder 't zelve zou hebben gedaan.

Het Parlement maakte noch een byzondere ordonnantie, om den Koning eenige zommen geldster hand te stellen, dewelke dezen Vorst had opgenomen. Deze ordonnantie, waar van ik spreek, is een andere zeer gelijk, welkers Cotype wy tot den Jare 1530 hebben overgebragt. Zy voegden daar alleen een Clauzule by, namentlijk dat die gene, welke of ten deele, of geheel waren betaald, van 't geene zy aan den Koning hadden geleent, zouden gehouden zijn van weder te geven 't geene zy hadden ontfangen. Den 29 Maart, waren alle zaken geëindigt, en 't generaal pardon met de ordinaire bepalinge gegeven, en onder andere ook voor de Ketterye: het Parlement wierd tot den 4 November geprolongeert.

Voorgang
van Hendrik
tegen de
Schotten.

Hendrik had in deze tijd de Francen en Schotten tot Vyanden. Onder dit pretext verhoogde hy de Munt en verlaagden dezelve weder: den Auteur die zijn verantwoordinge heeft geschreven, zeid de oorzaak waarom hy op die tijd de prijs van 't geld veranderde, is geweest, ter oorzaak dat 't zelve door gantsch Europa byna verspreid zijnde, geheel uit Engeland mocht gaan. Hy had voorgenomen zijn hostiliteit eerst tegen de Schotten te tonen. Hy zond dan tegen hem een Scheepsmagt, onder het beleid van den Gravé van Hartford, hier na Hertog van Sommerzet, die een inval in Grantham dede, plonderende en brandende de Steeden Leith, en Edenburg, alwaar men meer rijkdommen vond, als men dacht dat in die twee plaatzen konden wezen. Hartford ravageerden voorts 't gheele land tot Berwik toe, rovende en brandende wat hem op de weg voorkwam. Maar hy dee te veel, indien hy had voorgenomen het hert der Schotten te winnen; en te weinig, indien hy hun vryheid had willen vertreden. Want Meester zijnde van de Stad Edenburg, verzuimden hy 't Kasteel te belegeren, welkers bemagtinge hem zekerlijk tijd en bloed zou hebben gekost. Hy dagt ook al zoo weinig om Leith te versterken, of daar guarnizoen in te leggen. Deze twee grove misflagen geven genoeg te kennen, dat dit een slegt beleid was, en de mezuren zeer kwalijk waren genomen. Want indien men Leith had versterkt en een Vloot had gehouden aan de eene of d'andere kant, tusschen de hoogte van deze plaatze, en tusschen de hoogte van Berwik, of van Tunmon, zoo had de commercie der Schotten wel haast een einde genomen, Edenburg had geruineert geweest, het Franse secours had geen vryen doortogt gehad; en de Schotten hadden gedwon-

dwongen geweest, van haar onder het jok van Hendrik te bukken. Maar de verwoefing die dit Heir deed, verbitterde en vereenigde haar gemoederen, in hun voornemen, van nooit van de France Kroon te zullen scheiden; want als den Grave van Lenox door Hendrik na 't Westfer gedeelte van Schotland was gezonden, alwaar hy 't meefte gezag had, kon hy geen gevolg met zig nemen; in diervoegen dat den Commandant van 't Kasteel van Dunbritton, die zijn Luitenant was, hem weigerde die plaats in handen te stellen, en hem zelfs daar van daan dreef, als hy vernam dat hy den Koning van Engeland Meester van die plaatze wilde maken. Andere zeggen dat hy uit eige beweging de vlugt nam, uit vreeze van gearresteert te worden.

Hendrik die na Vrankrijk stond over te gaan, besloot voor al zoodanig een ordre in de zake van de Religie te stellen, dat ieder party reden van vergenoegen zou hebben; en nademaal Audley om dezeitijd kwam te overlijden, zoo gaf den Koning 't Zegel aan een yverig medestander der oude Religie. Dit was Mylord Wriothelley, die te voren Secretaris van Staat was geweest. Maar hy verwaardigde den Ridder Willem Petre, een groot vriend van Kranmer, met de waardigheid van 't Secretaris ampt van Staat. Hy noemde de Koninginne met den Aardsbifschop van Canterbury, de Cancelier, den Grave van Hartford, en de Secretaris Petre, om in zijn afwezentheid te regeren; eindelijk, noemde hy den Grave voor zijn Luitenant Generaal, indien men wierd genootzaakt eenige troepen te ligen. Nu hadden de Protestanten van de kant van dien Heer niets te vreen. Hendrik deed nog een zaak dewelke hen wonder wel behaagden; hy verpligten 't Parlement, om te bevelen dat de gewonelijke Gebeden in de processie en Litanie in de gemeene taal wierden overgezet. Men kan hier van in onze verzameling No. 85. zien dat dit reglement aan Kranmer den 11 July is gezonden, met ordre om 't zelve in die Provintie te doen aannemen. De Reformateurs verheugden hen over dezen voortgang, en aangefien deze ordonnantie een oude misflag vernietigde, en de zelve genoegzaam betuigde, dat Hendrik op een nieuw 't oor neigde, na den raad, die men hem gaf om de reformatie te bevorderen, zoo beloofden zy hem meer andere veranderinge van die natuur, aangezien de reden, welke den Koning bewoog, om deze Gebeden te doen overzetten, zich tot alle andere bedieningen in den Godsdienst uitstreckte.

De zaak dan zoo in ordre gebracht zijnde, en 't Leger reeds de voortgt genomen hebbende, ging den Koning met groote pracht in een Schip, welkers Zeilen van goutdoek waren. Hy ontscheepte op den

1544.

14. July te Calis, en sloeg zijn Leger voor Bologne neder, hoewel den Keizer hem had geraden recht na Parijs te trekken, achtende de bemachtiging van Bologne van meer belang dan eenige andere zaak. Deze Stad gaf zich over na een beleg van twee maanden; den Koning deed zijn intrede aldaar op den 18. September met groote heerlijkheid.

Inneminge
van Bolo-
gne.

Maar den Keizer vergenoegt van deze twee Koningen dus tegen den anderen gaande te zien, en oordeelende zijn voordeel uit hunne verwijderinge te kunnen trekken, welke hem zekerlijk de middelen verlichten om Duytsland t'onder te brengen, sloot den Vrede met Vrankrijk op den 19. September. De Articulen van deze Vrede zijn omstandiglijk van Mylord Herbert beschreven. Elf dagen hier na keerde Hendrik weder over de Zee. In de volgende Maant dachten de Franschen Bologne t'overrompelen; maar t'Guarnisoen vaardig tot hunne Wapenen loopende, stutten haren vyand. Gedurende deze zaken deden de Engelschen verscheide invallen in Schotland, hoewel met minder voordeel dan voorhenen: want de Schotten door 't France secours aangemoedigt, en brandende van yver om zich te wreken, dwongen de Engelschen met een considerabel verlies te retireren.

Den Konink van Vrankrijk hebbende voorgenomen om in 't volgende Jaar Belogne weder te bemachtigen, en Calis aan te tasten, en de Engelschen te verdrijven; nam voor zich meester ter Zee te maken. Hy equipeerde dan een zeer machtige Vloot, bestaande in hondert en vijftig groote Schepen, en zeventig andere van minder calibre, met verscheide Galeyen, die hy van de Middellandsche Zee deed komen. Hendrik bracht ook hondert Schepen in Zee. 't Waren van de eene en d'ander kant niet anders dan Koopvaardy-schepen, ten oorlog toegerust. De Fransche Vloot hield zich eenigen tijd ontrent de Kusten van Engeland, trachtende een inval in 't Eiland Wicht, en in de Provintie van Suffex te doen; maar 't viel hen kwalijk uit: zy wierden eenige uren in een Scheepsgevecht geëngageert, maar vonden zich eindelijk genoodzaakt weder te rug te keeren. De Franschen hadden ook geen beter voordeel te land; maar de Vloot van Hendrik deed een inval in Normandyen, en maakten aldaar een groote verwoesting; invoegen dat dit Jaar tot glory en voordeel van dezen Vorst uitviel.

De Vorsten
van Duits-
land zoeken
een Vrede te
bemiddelen.

Den Keyzer zijn voornemens waren ten deelen wel uitgevallen; want hebbende deze twee Kronen in een Oorlog, die hem voordeelig was, ingewikkelt, bood hy hen zijn bemiddeling aan, om haar onder dit pretext in verbitteringe te houden. Maar de Duitze Vorsten bemerkten 't gevaar waar in zy hen bevonden. De Kerkelijke vergadering.

1545.

dering van Trente veroordeelden hun meininge: zy hadden een verbond met den Paus en den Keizer, om de ordonnantien en wetten van hun Concilie te doen gehoorzamen; het leger stond tot dien einde vaardig; hy haalde op die zelve tijd de oude geschillen op; eindelijk hy was met den Turk in vrede. De Vorsten agten hen dan verloren; in dien Engeland en Vrankrijk met den anderen zich tot hen voordeel niet bevredigden. Zy namen dan de Mediatie aan; waar in zy van den Aardsbisschop van Canterbury wierden ondersteunt. Maar daar was geen Kromwel meer by den Koning, om dit verbittert gemoed te verzagten, 't welk niet eens van vrede wilde horen spreken, ziende hem kwalijk van de France gehandelt, en zijnde geensins genegen Bologne weder te geven, zonder 't welke de France tot geen accommodement wilden verstaan.

Op die zelve tijd, had den Bisschop van Canterbury den Koning by na bewogen om een nieuwen voortgang in de Reformatie te maken. Maar Gardiner, die van zijn Meester aan het Hof van Carel de vijfde was gezonden, hier van verwittigt zijnde, schreef aan hem, dat den Keizer, ingeval hy eenige nieuwe veranderinge in de Religie maakte, zich by den Koning van Vrankrijk tegen hem zou voegen. Dit verbrak t'eenemaal de voornemens van Kranmer, die daarenboven in de Maant van Augustus, den Hartog van Suffolk, den besten Vriend die hy ten Hoof had, verloor. Dezen Hartog had hem langen tijd in groote achtinge ten Hoof gehouden; 't zy door een overeenkomst van huncuren met den Koning, ofter oorzake van 't geluk 't welk zijn wapenen gemeenlijk verzelden, die de reformatie zoo veel ondersteunde, als zijn intrest, 't welk hy nooit aan eenige consideratie opofferde, kon toelaten.

Hoewel Kranmer toen zonder hulp en vrienden was, had hy echter credit genoeg om de tweede waardigheid der Kerke aan een Prelaat te geven welke van zijn meninge was. Lee, Aardsbisschop van York, overleden zijnde, gaf den Konink de vacante Stoel aan Robbert Holgaite, Bisschop van Landaffe; en 't Bisdome van dezen, aan Kitchin, een Prelaat die hem in de volgende regeringe in verscheide veranderingen wonder wel wist te schikken. Van die tijd af dat Holgaite in zijn bedieninge was bevestigd, stelde hy zich om de dwalingen die hy in de Provintie vand, te verbeteren, alwaar alle dingen, gedurende 't leven van zijn voorzaat, in groote verwarringe hadden geweest. Ten dezen opzichte had hy verlos van den Koning bekomen, om de Hoofstad te gaan bezoeken. Te meer om dat den Bisschop van Worcester

Reformatie
teurs tot de
waardigheyt
der Kerke
bevordert.

In de Maant
January.

3. Maart

1545.

zijn Stoel in 't vorige jaar had geresigneert, om redenen die niet zijn aangetogen. Dezelve wierd aan Heath, Bisschop van Rochester, opgedragen, en Hendrik Holbeach, medestander der Reformatie, wierd Bisschop van Rochester. Eindelijk Sampson, Bisschop van Chichester, die de Stoel van Coventry en Lichefields had bekleed, wierd zijn verlaten Waardigheid aan Day opgedragen, een bescheiden Man, tot de Reformatie genegen zijnde. Den Bisschop van Canterbury zag dan een grooter verdeeldheid onder de Bisschoppen als ooit te vooren.

Indien de zaken der Religie in Engeland, gedurende den Jare 1545. byna in stilte bleven, zoo vielen echter in Schotland zaken voor, die gewichtig genoeg zijn om plaats in onze Historie waardig te zijn, hoewel de zelve mogelijk tot ons voorwerp niet zullen dienen; 't zelve behelst de Martelaarschap van Wichart, en dood van den Cardinaal, die eenige maanden daar na vermoord wierd.

Martelaarschap van Wichart.

Georg Wichart, uit een Adelijke Stam gesproten, had zijn studie in de Academie van Cambridge voltrócken, en had aldaar de hoochdanigheid der waarachtige Religie bekomen. Zijn eerste zorge, zoo haast als hy weder in den Jare 1544. in zijn Vaderland kwam, was, te prediken tegen de ongeregeldheden, welke de gedaante der Kerke in die tijd bedekte. Dundye, de Hoofdstad van die Provintie, was de plaats daar hy menigmaal zijn opwekkingen en klachten dee. Maar de Cardinaal Beton door deze stoutheid vergramt, joeg de Magistraat door zijn dreigementen zoodanig een vrees aan, dat Wichart van de Stoel komende, een uit de hunne hem verbod in de Stad te prediken; hem vermanende, haargeen zwaarigheid te willen veroorzaken. Wichart antwoorde, dat hy geen voornemen had van hen eenig oproer te verwekken, dat hy God tot Getuige riep; en indien zy daar in niet wilden vervallen, zy geen perzoonen moesten verwerpen, die God verwaardigde aan haar te zenden; en indien zy dezelve verwierpen, zy eindelijk heel andere tot hen zouden zien komen. Hy bad hen te willen overwegen, hoe hy zijn leven in perijkel had gestelt, om hen het woord der zaligheid te verkondigen. Hy voegde hier by, indien zy volherden van hem te verjagen, zy een dag van berouw zouden hebben; en indien zy langen tijd na dezen dag in voorspoed leefden, de Geest Gods door hem niet had gesproken; maar indien zy in enige onverwachte swarigheid vervielen, zy 't zelve moesten aanmerken als een oorzaak der verachtinge, welke zy aan hem hadden betoont, en dat zy dan haren toevlucht tot 't berouw zouden nemen.

Siet Spodwood.

Hy Dundye dan verlatende, ging na de Wester deelen van 't Rijk, alwaar

alwaar hy een groot getal navolgers kreeg. En nademaal den Aardsbiffchop van Glasgow ordre had gegeven, dat men beletten zou in de Kerken te prediken, zoo verkondigde hy 't woord in 't open veld, en als zijn navolgers hen menigmaal bereid toonden, om door geweldige middelen hem de Kerke te doen openen, zoo bestrafte hy hen zeer; hen voor ogen stellende, dat men 't Evangelium van vrede en genade verkondigende, geen oorzaak tot bloedftortinge moest geven. Hy had ontrent een Maant in deze Stad geweest, als hy verstond dat de pest binnen Dundye was, en haar woeden vier dagen na zijn vertrek had begonnen; op deze tydinge keerde hy wederom, en predikte menigmaal buiten een van de Stads poorten; verzorgende dat al de besmette aan d'een kant, en de gezonden aan de andere kant waren; zoo lang hy in deze Stad bleef, droeg hy zorge om de behoeftigen te hulp te komen, en de zieke te bezoeken; en betragte voorts alle pligten, die men in zulk een uiterste nood, van een Leeraar zou können verwagten. Op zekeren tijd als hy zijn Predicatie eindigde, wierd een Priester ontdekt, met wapenen bereid om hem te vermoorden. De menigte wilde met een drift op dezen Priester vallen; maar dezen Heiligen man omving hem in zijne armen, en redde hem uit 't gevaar; zeggende hy heeft niet misdaan, en men moet hier door maar weten waar men zig voor te wagten heeft. Dit voorval veroorzaakten in *Wichart* een ongewone melancholy; hy had een inbeeldinge van zijn dood; hy stond menigmaal des nagts op; en eindigde 't grootste gedeelte van dien in den gebede, en zei zelfs menigmaal tot zijn toehoorders, dat den tijd van zijn lijden naderde, maar dat weinig menschen na hem 't leven zouden verliezen; aangezien het licht der ware Religie wel haalt door 't gehele Koningrijk zou worden verspreid.

Van Dundye ging hy in verscheidene plaatzen prediken, alwaar zijn opwekkingen zeer aangenaam waren. Hy predikte dan eindelijk te *Lochian*, daar hem meer smaad en veragtinge dan op eenige plaatze bejegende; hier om dreigde hy de inwoonders, dat de vreemdelingen hen uit hun woningen zouden verdryven, en haar besittinge zouden innemen. Hy logeerden doen by een man van groote agting *Cokburne van Ormeston* genaamt. Dit Huis wierd des nachts door eenige Ridders onderzocht, welke den Cardinaal daar na toe had gezonden, om *Wichart* gevangen te nemen. En als den Grave van *Rothwel*, die 't meeste gezag in die Provintie had, beloofde hem niet te zullen beledigen, zoo deed hy aanstonds de deur openen, zeggende, *de Heilige wille des Heere geschiede*. Hy verzogt, toen hy hem in handen van den Graaf gaf;

545. dat men hem in regte zou vervolgen; betuigende meer te vrezen van heimelijk te zullen worden omgebragt, dan in 't openbaar te sterven. Den Graaf vernieuwde hem zijn belofte onder verpanding van zijn eer. Hy had ook voorgenomen in zijn woord niet te feilen. Maar de Koninginne Moeder en de Cardinaal, drongen hem eindelijk, om hem den gevangen in handen te stellen. Doen zy hem in hun magt hadden, zonden zy hem na Sint Andries, alwaar zy hadden voorgenomen hem ter dood te brengen. En op dat zijn straffe zolemmelijk zou geschieden, beriep den Cardinaal een Bisschoplijke vergaderinge tegen den 27. February binnen de Stad St. Andries. Waar over den Aardsbisschop van Glasgow remonstreerde, dat men van den Regent, eer men deze zaak bevorderde, permissie behoorde te verzoeken; en aangezien Beton geloofde dat dezen Heer te grooten deel in haar belangen had, om zijn toestemminge aan hen te weigeren, stond uit deze consideratie toe, 't zelve aan hem te verzoeken. Maar behalven dat den Regent in zijn gemoed de ware Religie was toegedaan, zoo vertoonde ook een Edelman van doorlugtigen Huize die zijn naam voerde, en *Hamilton de Preston* genoemd wierd, hem zeer klaar, dat hy de schrikelijkste oordeelen Gods op zig zou laden, indien hy toeliet, dat de onschuldige aan de ongenade der Geestelijkheid wierd opgeoffert. Den Regent zond dan ordre om de proceduren tot zijn arrivement uit te stellen, en verklaarde dat hy in de dood van den gevangen niet zou bewilligen, dan na de zaak wel zou wezen geexamineert; en in gevalle den Cardinaal onderwijlen Wichart veroordeelde, hy des zelfs bloed van zijne handen zou afeischen. Maar Beton vrezende, dat by aldien de zaak traineerde, den Gevangen mocht ontkomen, of door de kracht der wet, of door de autoriteit van den Regent, rezolveerde zijn voorneemen, met hoe grooten gevaar 't ook wezen mocht, te volvoeren. Wichart wierd dan verdagvaart. De audientie was in de Kerk van de Abdye, waar in men doen een Predikatie van een gezonde leere had gedaan. Den Prediker nam voor te bewijzen, dat de H. Schrifture den rechten toetsteen was, waar aan men de ware Religie en Ketteryen moest beproeven. Den gevangen voor zijn Rechters geleid zijnde, viel op zijn knien neder, en deed een kort Gebed; en als hy weder was opgestaan, gaf hy rekening van 't gene hy met zijn Predikaten had bevordert, en hield vrymoedig staande, van niets te hebben gepredikt, 't welk niet en wierd gevonden in de tien Geboden, in 't Geloof, of in 't Gebed des Heeren. Dit zeggende, verbrak men zijne redenen met verwijtingen en lasteringen, hem beveelende alleenlijk op de articulen,

ticulen, die men hem zou voorwerpen, te antwoorden. Hier op bēriep hy hem op onpartijdige Rechters, en verzocht om volgens 't woord Gods, ten in de tegenwoordigheid van den Regent, wiens gevangen hy was, geëxamineert te worden. Maar zijn beschuldiging wierd echter gelezen; en toen men zag dat hy 't meeste deel dezer articulen, die hem wierden voorgestelt, aannam, om zig tegen dezelve te verdedigen, veroordeelde men hem als een obstinaat Ketter om verbrand te worden. Hy eindigde dien nacht met bidden: en des anderen daags 's morgens wierden twee Monniken tot hem gezonden, om aan dezelve zijn Biegt te doen; maar hy antwoorde, dat hy niet met hen wilde te doen hebben; dat hy zou vernoegt wezen, indien hy alleenlijk met dien wijzen man, die in den vorigen dag had gepredikt, mocht spreken. Den Prediker vraagde hem na een lange onderhandeling, of hy de Communie niet wilde ontfangen? Wichart antwoorde, dat hy 't van herten begeerde, indien hy 't zelve na de instellinge Jezu Christi konde doen, te weten onder de twee gedaanten. Den Cardinaal wilde zulks aan hem niet toestaan; maar zoo haast als hy hen over tafel den onbijt zag nemen, sprak hy eenigen tijd tegen 't gezelschap, over de dood Jezu Christi, en over 't gebruik van 't Sacrament. Doen zegende hy 't brood en den wijn, welke op de tafel was, nam zelf de Communie, en deelde dezelve ook uit aan de perzoonen, die hem in de laatste uure des doods zouden bystaan, en gaf hem geheel aan de devotie over, zonder eenige andere spijs te nuttigen. Twee uren hier na trad den Dienaar van de Justitie de kamer in, en trok hem een swarte linnen rok aan, zijnde met zakken buskruid gevult, en leide hem ter plaatze van de executie, voor het Paleis van den Cardinaal. Hier was 't dat hy een korte reden tegen de getuigen van zijn lijden, voerde; haar beveelende geen afkeer van 't Woord Gods te willen hebben, uit aanmerking dat het zelve ons menigmaal voor sware beproevingen bloot stelde. Hy zeide vorders, dat het gene hy had gepredikt, 't waarachtige Euangelium Jezu Christi was, dat hy zijn leven om de verdediging dezer Hemelsche wijsheid zou verliezen; maar dat hy 't zelve met groote blijdschap en vergenoegen zou opofferen. Den Cardinaal zat gedurende deze rechtspleginge aan een groot venster; waar van daan hy deze droevige vertooning beschouwde. Wichart zijnde aan deze noodschickelijke paal gebonden, riep met luider stemme: *Verlosser des werelds, ontfermt u mijner; Hemelsche Vader, ik geve mijn ziel in uwe banden.* Toen zeker perzoon zag dat hy noch leefde, na dat het vyer in 't hout was gestooken, en hem aanmaande te willen volharden in de

aanroepinge der Godlijke barmhertigheid, zoo antwoorde hy; *de vlammen hebben mijn vlees verteert, maar geensints mijn geest beledigt*; maar, vervolgde hy, zijn oogen op den Cardinaal staande, dezen mensch, die ons zoo trots uit de hoogte beschouwt; zal binnen eenige dagen, in zoo schandige staat worden gezien; waar in wy hem heden, met grootsheid, en hovaardij zien verschynen. Op dit moment wrong den Scherpreghter de strop, welke Wichart om zijn hals had, toe, sloot den doorgang van zijn redenen; en bellette zijn adem-togt; zijn lichaam wierd ook haast tot asse verteert. Dus sturf dezen doorlugtigen en yverigen belyder Jezu Christi. Ik heb hier zijn Martelaarschap verhaalt, zoo uit oorzake dat niets voordeliger tot de Reformatie in Schotland is geweest, of om dat hy zijn opvoedinge en wijsheid in Engeland heeft bekomen, en dat hier om zijn lyden van ons voorwerp schijnt te zijn.

De Geestelijken waren over zijn dood zeer verblijd, en beelden zig volgens de gewoone maximen der vervolgers in, dat zy, dezen mensch van kant zijnde, voortaan in ruste zouden leven; zy verheften de stantvastigheid van den Cardinaal, die zulk een vigorousen voortgang in deze proceduren had gedaan; zonder onderscheidinge van perzonen te maken, en dat zelfs in weerwil van den Regent; maar 't grootste gedeelte des volks geloofde dat Wichart Martelaar was gestorven; en een extraordinaire mate van Gods Geest had gehad, aangesien hy, behalven zijn onbevleete en exemplaren wandel, noch had begaaft geweest met de geest van toekomende dingen te voorzegggen; want 't geen hy voorzeide, gebeurde gemeinlijk; men agten hem dan voor een Propheet en een Heilig. Zijn Predicacien hadden den weg zo wel tot de herstellinge der ware Religie gebaant, en zijn dood had in diervoegen bekrachtigt 't geen hy gedurende zijn leven had bevordert, dat men in 't generaal na een Reformatie zugte.

Den Adel vergramt over de stouthed van den Cardinaal, oordeelden de executie van Wichart, in der daad een moort te zijn, aangezien de Geestelijkheid noit geen magt had gehad over iemants leven, buiten kennisse van de Magistraate disponeren; al de werelt begon te zeggen dat dezen Cardinaal door handen van de Justitie had behoren te sterven; of indien zijn waardigheid hem voor de strengheid der ordonnantie bevrijde, nademaal 't Gouvernement onder een minderjarig Koning niet krachtig genoeg moft wezen, het aan de Gemeente stond, om hem te straffen. Men verspreide daar en

boven

boven een gerugt, dat de Moordenaars van een perzoon, die iemants anders goed onwettig bezat, t'allen tijde prys waardig hadden geweest; men zei voor 't minste, dat in den staat, waar in zich de zaaken bevonden, een conspiratie zou excuzabel zijn. Deze meeninge kwamen zeer wel over een met 't humeur van eenige perzonen, die te groten ongeduld en vier van dien lantaard was medegedeelt; een klein getal Edelen, die kwalijk van den Cardinaal waren gehandelt, gingen tegen hem een conspiratie aan; hy was voor geheel Schotland hatelijk, maar voornamentlijk voor den Adel, die, behalven dat zy alvorens t'onvreden hadden geweest over zijn hoovaardy, en kwalijk van hem waren gehandelt, noch een dodelijken haat hadden zijn onwettige Dogters met den ondften Zoon van den Grave van Krawford getrouwt te zien. De Conjuranten ten getale van twaalf, en de perzonen met welke zy een verbond hadden gemaakt, waar van zy hen deden volgen, kwamen binnen St. Andries den 29 May. Des anderen daags gingen zy om zig van de poorten van 't Paleis te verzekeren, en de zelve open gevonden hebbende, traden daar in, en hoewel daar meer dan hondert perzonen binnen 't Kasteel waren, kwamen zy echter zonder veel gerugt te maken tot 't verblijf der Officieren, en deden 't meeste gedeelte van dien vertrecken. Zy dan meester van 't Paleis zijnde, naderden tot het verblijf van den Cardinaal, die noch sliep, zonder op 't gevaar, waar in hy was, te denken; maar 't geweld der Conjuranten deed hem wel haast verstaan, dat zy niet veel goeds met hem voor hadden. Hy verzekerde dan zijn deur; maar doen hy hen hoorde seggen van vyer te halen; begon hy van verdrag te spreken, en gaf hem over op conditie van het leven te behouden; maar de Conjuranten hielden hem geen woord; zy vielen dan met geweld in zijn kamer, en bragten hem zonder genaden om. De gehele Stad was gedurende deze zaak in roere; de vrienden van den Cardinaal bereiden hen om hem te hulp te komen. Maar men vertoonde hen zijn lichaam door die zelve venster, door welke hy korten tijd te voren, het lyden van Wichart had aanschouwt, welke daad al de wereld als een ongeoorloofde zaak, voornamentlijk aan een geestelijk perzoon gepleegt, veroordeelden.

Violence
dood van
den Cardi-
naal Beton.

Daar wierden verscheide oordelen over de dood van Beton gevelt, zommige wilden de Conjuranten regtvaardigen, zeggende dat niet als een groot geweldenaar hadden gedood; andere weder over zijn dood verblijd zijnde, veroordeelden echter de maniere op welke hy was omgebragt, zy vonden hier al te grote ontrouw en wreedheid in. Eenige nieuwe Predikanten vlugten uit Kasteel zoo haast

545.

dit geschied was, doch niemand van de hunne waren in deze zamenfwerkinge, zelfs met geen blote toestemminge ingewikkelt; en hoe-wel veele dezelve misdaad trachten te verschonen, zoo vind ik niet dat iemand de zelve onderstaan heeft te regtvaardigen. Het droevig einde 't welk men de meeste dezer Conjuranten zag nemen, nademaal nauwelijks een van dezelve op een natuurlijke wijze kwam te sterven, deed het volk deze daad veroordeelen. Maar die dit voorval zelfs verfoeiden, lieten echter niet na in de uitvoering van dit bestaan, het rechtvaardig oordeel Gods over den Cardinaal, t'aanmerken. De vervulling van Wicharts voorzegginge bevestigde hen ook zeer in de goede opinie welke zy van dezen heiligen man hadden gehad.

Den dag na dit bestaan, trocken omtrent hondert en veertig perzonen in 't Kasteel, hen bereidende een beleg te verduren. Want behalven dat zy alle noodige zaken tot hun defensie hadden, beloofden zich zelf, nademaal zy dicht by de Zee waren gelegen, lichtelijk hulpe van den Koning van Engeland te bekomen. Zy verklaarden zich dan voor hem, en verzogten zijn protectie. Hendrik kwam hen ook te hulp, in diervoegen dat den Regent verblijd was, om met haar, na een beleg van vijf maanden, in een onderhandeling te treden; want hy vreesde dat dezen Vorst een voet in Schotland zou krijgen, indien 't Kasteel, tot het uiterste gebracht zijnde, eindelijk Engelsch guarnizoen innam. Ten anderen was hy eenigermate ten believe van de belegerde, welke zijn Zoon in 't Paleis hadden gevonden, waar in hy van den Cardinaal was gehouden, onder pretext van voor zijn opvoeding te zorgen; maar in der daad om hem een afkeer tegen de Protestanten in te boezemen, en zich tegen zijn Vader te verzekeren. Zy hadden uit deze consideratie bemerkt, dat dit hen een voordeeligere conditie zou doen bekomen, ingevalle zy tot een Capitulatie wierden gedwongen. De Articulen van dit Verdrag, waren, 1. dat men hen een Amnestie, voor 't gepasseerde zou geven. 2. Dat men een pardon van den Paus zou bekomen voor die geene welke zich met de dood van den Cardinaal hadden besmet. 3. Dat de Zoon van den Regent, neffens 't Kasteel, tot 't arrivement van 't pardon, in hun handen zou blijven. Gedurende dit beleg vluchten eenige Predikanten in 't Kasteel, uit vrees dat de Geestelijkheid aan hen de dood van Beton mogt wreken. Maar een onder hen, genaamt Jan Roug, niet konnende de ongebondenheid der Zoldaten van 't guarnizoen verdragen, en zich schamende langer onder hare bescherminge te leven, verliet 't Kasteel, en nam de weg na Engeland, met een Schip 't welk hun victualie had mede gebracht. Dit

is dezelve, welke onder de regering van Maria is verbrand geworden. De aflatinge gearriveert zijnde, vonden de Rebellen daar in een clauzul, die dezelve scheen te vernietigen, aangezien de moord, aan den Cardinaal begaan, een onvergiffelijke misdad werd genaamt. Zy vonden dan dat deze absolutie hen niet bevrijde, aangezien dezelve van geender waarde was, indien de schuld geen pardon toeliet. Dit was oorzaak dat zy de absolutie verwierpen, en de onderhandeling verbraken: of wel eer, zy dienden hen hier van, op hoop van eenig onderstand uit Engeland te bekomen; maar de Franfchen zonden eenige Schepenen Zoldaten derwaarts. 't Kasteel dan wierd belegerd, en de Haven befloten; en tot verfwaringe van haar ongeluk, ontfak de pest binnen 't Kasteel, in diervoegen dat dezelve een goed gedeelte menschen wegnam. Zy wierden hier door gedwongen, van zich opgeen andere conditie, dan op lijfs genade over te geven. Hier op wierden ze uit geheel Schotland gebannen; en twee jaren daar na demolieerde men 't Kasteel, aangezien den regel der wetten gebied, alle plaatzen, waar in een Cardinaal is vermoort, af te breken.

Om weder in Engeland te keeren. 't Parlement vergaderde daar in de Maand van November; de Geestelijkheid van de Provintie van Canterbury continueerde voor twee aan een volgende jaren de subsidie van zes stuivers per pond, om de oorlogskosten t'ondersteunen. Op die zelve tijd verzocht den Koning noch een ander secours. Daar waren in Engeland Collegien van Capellanen, van Chantryen, van Hospitaalmeesters en Gildebroers, alwaar een groot getal wereldze Priesters haar penzioen ontfingen, om Misse te doen voor de zielen der fondateurs en weldoenders van de zelve; maar de leere van 't Vagevyer zijnde ongedecideert gelaten, en den handel van 't losgeld der zielen veroordeeld zijnde, was 't onredelijk deze onnutte fondatie te onderhouden, behalven dat deze Priesters byna altemaal den Koning niet waren toegedaan, die hen haar inkomsten besnoeide, en vier en twintig van de zelve had verplicht een gewilligen afstand harer bedieninge te doen. Men bevond ook dat de Fondateurs van deze plaatze zich dezelve hadden toegeëigent, en dat de Gardianen; de meesters en administrateurs, dezelve of veralieneert of verhuurt hadden. Den Koning dan een geldhulpe verzoekende, wierd met deze fondatien begiftigt, met volle macht om dezelve te alieneren, of te bezitten, en daar mee te handelen na zijn welgevallen. Men bekrachtigde ook in die zelve wet de resignatie waar van wy zullen spreken, en Hendrik bekwam noch eenig onderstand. Alle zaken getermineert zijnde, kwam

Ken Parle-
ment in En-
geland ge-
houden.

1545. hy in de Kamer van de Heeren, en voerde daar een lange reden. Ik kan my niet genoeg verwonderen, dat deze reden niet is geregistreert, aangezien dezelve zekerlijk uitgesproken, en kort daar na te Hal gepubliceert is.

Als den Orateur van 't Lagerhuis de voorwerpen der wet aan Hendrik had geprezeenteert, antwoorde den Koning, dat hy 't Parlement bedankte voor de subsidie, en het present, 't welk zy aan hem hadden gedaan van de Collegien en Chantryen. Hy voegde hier noch by, zorge te zullen dragen voor 't onderhoud der Dienaren, tot de hulpe der armen, en tot bevordering der perzonen van studie; dat hy hen daar in korten meer proeven van zou geven, dan zy verhoopt of verwacht hadden. Hy verklaarde vervolgens zijn genegenheid voor 't Parlement, en betuigde hoe grooten achting hy voor de Gedeputeerden had die dezelve maakten. Te zelve tijd maande hy hen aan een misflag te willen verbeteren, namentlijk dat men in plaats van de liefdadigheid te oeffenen, en met onderlinge eendracht te leven, alles in verwerringe en tweedracht was. Hy allegeerde; over dit voorwerp, de woorden van St. Paulus: *Dat de liefde met zagmoedigheid, en niet met nijd of hovaardy vergezelschap was*; datter geen liefde kon wezen onder perzonen, die malkander Kettters, Papisten en Phariseen noemde. Hy lag de schuld van deze disordre voornamentlijk op de Geestelijkheid, die zonder liefde en bescheidenheid tegen malkanderen predikten: den eene met hen haar oude meininge in te scherpen, en de andere hen by nain den kolk van te groten nauwkeurigheid, in de nieuwe opinie verdruckende, dat zoolang als deze Leeraren, 't zaad van verdeelinge al om hadden uitgestort, 't volk niet getragt had, om t'zamen in eendragt en vrede te leven. Hy maande dan de Geestelijkheid aan; om de liefde van Gods Woord, door een zuivere leere, en een exemplaren wandel te recommanderen, haar verklarende, indien zy nalatig waren in de betragtinge van hun pligt, hy als een Stedehouder, en Souverein Dienaar Gods zou bezorgen, om deze wanordre te verbeteren; en indien hy zulks niet betragte, hy een onnutten Dienstknecht, en een ontrouw Bevelhebber zou zijn. Deze bestraffinge aan de Kerkelijke gedaan hebbende, bestrafte hy de leeken, die de stoutheid hadden, van met hen Bisschoppen en Predikers te spotten. Zeggende, dat 't hen niet geoorloft was, van diepzinnige en hooge dingen te oordeelen, en dat hy hen de Schrifture in de gemeine sprake had gegeven, om hen zelve, hunne kinderen, en huisgenoten te onderwijzen; en geenzints om zich in disputen en geschillen te vermengen.

of hen geestelijke Opperhoofden ongehoorzaam te zijn. Dat hy met droefheid zag 't quaad gebruik, 't welk men van den dierbaren schat van Gods woord maakte; en de quade gewoonten die men had van in onstigtelijke liederen, en gedigten, zich van 't zelve te dienen. Maar dat 't hem noch meer ter herte ging, dat men de inzettinge van dien zoo weinig na kwam; aangezien de liefde noit zoo koel, als nu, was geweest; en de Heiligheid des levens, noit minder was gepractizeert, en God zelfs noit minder eere bewezen; ten dezen opzichte maande hy hen aan, malkanderen als broeders in waarden te houden, God te be-minnen, te vrezen, en te dienen; hen verklarende door dit middel zijn genegenheid, en vereeniging met haar onbreekbaar te zullen maken. Eindelijk na een recommandatie tot nakominge der ordonnantie, die zy zelfs van hem hadden verzogt, gaf hy zijn toestemminge aan 't voorwerp der wet, welke men hem aenbood, en aan 't Parlement verlot van te mogen scheiden.

In deze tijd ontvingen de Bisschoppen van Westmunster, Worcester, Chichester, en den Ridder Eduard North, Cancelier van de Schatkamer, bevel, om te onderzoeken, tot wat gebruik verscheide zommen-gelds waren aangeleid; die Hendrik tot hulpe der behoefstigen en tot 't maken der groote wegen, had gegeven. Want deze Vorst had aan Canterbury 1300 ponden voor den armen, en 500 voor de grote wegen gegeven. Aan Rochester, 260 ponden voor den armen, en een gelijke zomme voor de grote wegen. Aan Westmunster 1300 pond voor den Armen, en 500 voor de wegen. Aan Winchester 900 pond voor den Armen, en 450 voor de wegen. Aan Bristol, aan Gloucester, aan Chester, aan Burton, aan Trente, aan Thornton, aan Peterbourg, en aan Ely, elk 260 pond voor den Armen, en noch zoo veel voor de wegen. Aan Worcester, 500 pond voor de Armen, en 500 pond voor de wegen. Aan Durham, 900 pond voor 't eerste van dit gebruik, en 450 voor het tweede. Aan Carlisle, 400 voor 't een en voor 't ander. Dit monteerde omtrent te zamen 7200 ponden in 't Jaar voor den Armen, en 4700 pond voor de groote wegen. Den Koning dan begerig zijnde, om te weten hoe deze Zommen waren aangeleid, gaf aan drie Bisschoppen, en aan den Cancelier last, om hier informatie van te nemen, en 't zelve tot eenig ander gebruik te appliceren, daar de liefdadigheid meer plaats mogt hebben: maar deze Gecommitteerden onderzogten niet eens hoe men hier mede gehandelt had.

Nadat het Parlement gescheiden was, deden de twee Univerziteiten den Koning verzoeken, zich niet te willen inwickelen, in de generale

1545.
 Den Koning
 confirmeert
 de Privile-
 gien der
 twee Univer-
 siteiten.

nerale termen der ordonnantie, die hem in de bezittinge der Collegien, en Gilden stelden. Den Doctor Cox, Preceptor van den Voist van Galles; schreef hier over aan Mylord Pager, Secretaris van den Staat. Hem biddende aan den Koning te vertonen, dat'er een generaal gebrek der Collegien, van Priesters, en Hospitaalhuizen zou zijn; en de armoede de Geestelijke dwingen zou, zich niet vleyingen, tot hun levens onderhoud te dienen, en dat men hen zoo doende, op nieuw in afgoderyen, en bygeloovigheid zou doen vervallen. Dat'er aan 't Hof grijpende wolven waren; die de inkomsten der Academien, der Kerken, en van andere Collegien meer zouden inswelgen. Dat de volgende eeuw, geheel verbaaft zou staan. Dat den Koning zelfs maar verzogt was, de Academien voor hun onverzadelijke gierigheid bloot te stellen. Maar Hendrik deed wel haast hare vreesen en ontroeringe eindigen.

Den Oorlog met Vrankrijk had een onzekere uitslag: 't verlies was 'telkens grooter aan de zijde der Engelsche, dan der Francien: den Grave van Surrey, een ongelukkig; maar dapper Generaal, werd geblameert, en thuis geroepen. Enden Koning zond den Grave van Hertfort, om in zijn plaats te commanderen. Maar aangezien Currey hier over vol spijt was, betoonde hy een groote verachtinge tegen Hertfort; en borst ter zelve tijd in eenige smadelijke woorden; over 't gevoel van zijn verachting uit, welke hem eindelijk op een Schavot 't leven deden verliezen.

Terwijl deze dingen voorvielen, zag de Koning zeer wel, dat een Vrede hem voordeeliger zou zijn dan een Oorlog, welkers lasten hy alleen te dragen had. Daarenboven deed de vergaderinge van Trenten zeer considerable progressen; en terwijl Hendrik wilt dat het Hof van Romen hem meer haatte als de Ketteren van Duitsland, vreesde hy dat dit Concilie, waar van den Cardinaal Polus een Afgezant was, wel eenig wreed besluit tegen hem mogt maken. Ten anderen, hoewel hy tot geen hoogen ouderdom gekomen was, gevoelde hy zijn krachten in dier voegen verminderen, en werd zoo swaklijvig, dat hy niet lang kon leven. Om dan den jongen Vorst in geen swaren oorlog ingewikkelt te laten, maakte hy in de maand van July een honorablen Vrede, hoewel Bologne alleen, zoo van 't beleg als onderhoud, hem by de zeventig millioenen kwam te staan; want 't Verdrag liet aan hem 't bezit van het zelve voor acht jaren.

Vrede met
 Franciscus
 en Hendrik.

De Vrede gemaakt zijnde; zond de Koning van Vrankrijk den Admiraal Annebaut na Engeland. Dit was oorzaak dat men weder
 voornam

voornam de Reformatie te bevorderen; want den Koning en den Admiraal beslooten, dat men in beide de Koningrijken de Misse in een Communie zou hervormen. Den Aardsbisschop van Canterbury wierd zelfs belast een formulier over dit voorwerp te maken. Zy resolveerden ook den Keyzer te verzoeken, om 't zelve in zijn Rijk van gelijken te practizeren, of by verwerpinge dezer propozite, hen met den anderen tegen hem te verbinden. Maar wy weten niet door wat reden dit voornemen is veydelt. De verbitteringe, die den Oorlog tusschen deze twee Koningen had verwekt, veranderde in een naauwe vriendschap, die zo groot in Franciscus de eerste was, dat hy geen vreugd meer had, na hy verstaan had, dat den Koning van Engeland overleden was.

1545.

Nieuw voor-
werp der
Reformatie.

Maar niet tegenstaande dezen voortgang, besprong Hendrik weder de Reformateus, en vervolgde hen op nieuw. Schaxton, Bisschop van Salisbury, die langen tijd in de gevangenis geweest had, wierd beschuldigd gezeid te hebben, dat het waarachtige lichaam Jezu Christi niet in 't Sacrament was, en dat het heilig Avondmaal niet dan een teeken, of gedachtenis van 't gekruiste lichaam Jezu Christi was. Men veroordeelde hem om verbrand te worden: maar de Koning zond aan hem den Bisschop van Londres en Worcester, om hem aan te manen deze opinie af te sweren, 't welk hy deed. Hy bekende, dat hy in 't einde zijns levens tot de Ketterye der Sacramenten vervallen was; daar by voegende, dat hy den Koning bedankte; dat hy zorge gedragen had, om hem uit deze dwalinge te redden, aangezien hy hem hier door uit de tijdelijke vlammen en het eeuwige vuur verlost had, en tekende ter zelve tijd een memorie van verscheide articulen, die men in onze verzameling kan vinden. Vier dagen hier na zond Hendrik hem zijn pardon; hy dee den eed, doen men Anna van Askew verbrande, en wierd daar na, onder de regeringe van de Koninginne Maria, een schrickelijk vervolger. Zijn Protecteuren hadden apparentelijk geen groote achtung voor hem, aangezien zy hem tot geen hooger waardigheid, dan tot Stehouder van den Bisschop van Ely, verheften. De andere Protestanten wierden na de strengheid der zes articulen vervolgt; maar zy redden hun uit het gevaar, door middel van een afswering, zoo dat al de strengheid dezer ordonnantie op Anna Askew kwam.

Afwal van
Schaxton.

9 July.

No. 85.

Behalven een doorluchtige geboorte, had deze Vrouw een opvoeding gehad, die men zeer weinig aan 't Vrouwelijk geslacht practizeert; maar zy trouwde tot haar ongeluk, met een zekeren Kijne,

Lijden van
Anna Askew.

een

1545.

een blinden medestander van de autoriteit van den Paus, die haar van hem joeg, zoo haast hy haar meninge ontdekt had. Zy dan gedwongen om haar na Londen te begeven, wierd wel haast beschuldigt, de wezentlijke tegenwoordigheid tegengesproken te hebben, en in de gevangnisse gelegd. Doen verzogten veele van haar vrienden, dat men haar onder cautie in vryheid mocht stellen. Na lange ondervraginge, en groote instantien, deed den Bisschop van Londen haar eindelijk een schrift ondertekenen, waar in zy bekende, dat het waarachtige lichaam Jezu Christi, na de consecratie, in 't Avondmaal was; 't zy dan dat den Priester een vroom of onvroom man was, of 't Sacrament in 't open veld wierd uitgedeelt, of in de Ciborie bewaart was, het zelve altijd 't natuurlijke lichaam Jezu Christi was. Zy voegde hier echter by, hun meeninge op 't papier stellende, alle dingen te geloven conform het algemeene geloof, en niet anders. Den Bisschop wilde deze restrictie niet aannemen; maar na lange instantien, en groote devoiren, wierd zy onder cautie ontslagen. Dit was omtrent het einde van de Maant Maart. Weinig tijds hier na wierd zy weder gearresteert. Den Raad des Konings examineerde haar te Greenwich, alwaar zy verscheen zonder groote ontroeringe hares gemoeds, wegens 't gene haar bejegenen mocht. Haar verantwoordinge bestond in zulke generale termen, die onwederleggelijk waren, en die den Bisschop van Winchester zeer vertoorden. Zommige verheften haar verstant en vrymoedigheid in 't spreken; andere veroordeelden 't zelve als vermeten. Uit den Raad bracht men haar na de gevangenis op de nieuwe Poort, alwaar zy eenige Godvruchtige werken schreef, met eenige brieven, die een groten indruk van haar hoedanigheden gaven. Zy recommandeerde Hendrik, dat hy van 't Avondmaal wilde gelooven, 't geen Jezus Christus daar van geleerd, en de Algemeene Kerk na hem geleert en geloofd had. Schaxton, die toen zijn afsweringe gedaan had, wierd tot deze Vrouw gezonden, om haar van deze meninge af te trecken. Maar in plaats van door de redenen van dezen afvalligen te worden omgezet, verweet zy hem zijn afval en lichtvaardigheid. En aangezien zy menigmaal ten Hove was geweest, wierd zy van de grootste Dames van 't Hof begunstigt, men geloofte zelfs ook van de Koninginne. Den Kantzelier was zeer begeerig om te weten wat protextien en weldaden zy van eenige perzonen van 't Hof, en onder anderen van de Hartoginne van Suffolk, en van de Gravinne van Hertfort ontfangen had. Maar al wat men uit haar kon verstaan,

staan.

staan, was, dat zeker perzoon in levry-kleedèren, eenig geld, wegens twee Dames van 't Hof, aan haar had gebracht. En als men hier af meer begeerde te weten, bracht men haar op den Tooren, afwaar men haar deed pijnigen, zonder nochtans yets uit haar te kunnen trekken, 't geen men wilde dat zy verklaren zou. Dat zy hier over is gepijnigt, is een zekere zaak, welk in een Register van het Hof overgebracht is, waar van ik 't Origineel, door Antoine Anthony geschreven, zelfs gezien heb. Maar 't gene den History-Schrijver Fox hier by voegt, schijnt onwaarschijnlijk te wezen; zoo door de ongewoonheid van de zaak, als door de buitensporigheid van den Cancelier in zijn pligt; die hoewel hy een tomelozen yver tot de oude Superstitie had, buiten twijfel een man van staat geweest is. Fox zeld dan, dat den Cancelier aan den Luitenant van den Tooren bevel gaf, om haar weder te doen pynigen; dat den Luitenant zich hier van excuzeerde, en als hy hem vorder hier toe aanmaande, rond uit zei, dat hy 't zelve niet begeerde te doen; zoo zeld den Histori-Schrijver, dat den Cancelier door deze weigering vergramt zijnde, zijn rok van zig wierp, en zelfs de gevange vrouw pynigden, met zulk een geweld, als of hy haar hele lichaam in stukken wilde trekken. Zy leed deze tormenten niet een verwonderens waardige standvastigheid en couragie. Den Koning veroordeelde de wreetheid van den Cancelier, en ontschuldigde de Luitenant van den tooren. Maar aangezien Fox in dit byvoegzel van niemant word geconfirméert, geloof ik 't zelve niet volkomenlijk; hoewel ik hier by breng, 't geen hy daar van verhaalt. Indien 't zoo is, zoo dient het ons tot een opmerkinge, dat de Roomsche Religie een schrickelijke bespringinge op de geesten doet, aangezien zy zulk een geweld tegen de edelmoedigste gemoederen gebruikt. De smerten die Anna Askew in de pyninge geleden had, bragten de Koning geensints 't voornemen te binnen, om haar te verlossen; maar liet haar aan al de strengigheid van haar Sententie; men droeg haar dan op een stoel na de plaatze der executie, om dat de pyniginge haar buiten staat hedden gebracht, van zch te kunnen opregten. Een Prediker, genaamt Nicolaas Belenian; een Kleermaker Jan Adams; en een Officier des Konings, genaamt Jan Lassels, leden met haar de dood. Dezen Lassels is aparentelijk den zelve geweest, die de ongestadigheid van Catharina Howard ontdekt heeft: want de medestanders der oude Religie, wensten hem na die tijd niet veel goeds toc. Anna Askew, met de drie medgezellen van haar ly-

1545.

den waren uit kragte der zes Articulen veroordeelt, om dat zy de wettelijke tegenwoordigheid Jezu Christi, in 't Avontmaal ontkent hadden, daar en boven, hadden zy noch het ongenoegen van den afval van Schaxton te verstaan, en hem dit geloof te horen verdedigen, en trotzelijk hunne meeningen in een Zermoen, op de plaatze hunner executie te horen bestryden. 't Zermoen geeindigt, en de veroordeelde aan de palen gebonden zijnde, liet den Cancelier haar zijn genade volkomentlijk aanbieden; indien zy de zelve met verlies van een goede conscientie wilden kopen; maar zy moedigen malkanderen aan, om met kloekmoedigheid, in de betuiginge der waarheid te lijden, en waren stantvuldig tot den einde toe, offerende God haar Heilige Offerhanden. Een weinig tijd voor hare veroordeling, hadden twee perzonen dit zelve lot in de Stad Suffolk, en een darde binnen Nortfolk gehad.

Nieuwe con-
spiratie te-
gen Kran-
mer.

Den Koning in dezer voegen, tegen de Reformateurs aangedaan zijnde, vonden de medestanders der oude Religie niet raadzaam, dit hier by te laten blijven, aangesien de Koninginne en Kranmer hunchedeinen verbraken, namen zy voor om hen t'zamen om te brengen. Om dan van den Aardsbischop te beginnen, zy deden den Koning weten, dat zy in handen hadde, waar mede zy de klagten tegen den Prelaat konden bewijzen: maar dat behalven zijn waardigheid en gezag, haar by na voor de vervolginge van het gerecht zou bloor stellen, zo had ook de maniere, op welke den Koning diergelijke klagten tot deze tijd toe ontfangen had, de mond van al de wereld gestopt; maar indien men Cranmer in den tooren zag, en de vreeze een weinig geweken was, zou men vrymoedig durven uitspreken. Hendrik stond toe, dat den Aardsbischop des anderen daags belast zou worden, voor den raade te verschijnen; met beloften indien hy schuldig bevonden wierd, hem in de gevankenis te zenden. Hy dee hem niet te min des nachts door den Ridder Denny zoeken; en verklaarde hem, dat hy op de klagten van verscheide perzonen, eindelijk besloten had, hem in den tooren te zetten; dat hy ondertusschen voor alle zaken eerst zijn verdediginge wilde weten. Den Aardsbischop, prees Hendriks rechtvaardigheid, en bedankte hem, over 't gene hy in zo tederen zaak niet verwacht had; hier by voegende, dat hy den Vorst bad, eer hy redenen van zijn meninge geven zou, hem Rechters mogten worden toegevoegt, die kennisse van de punten der Religie hadden. Den Koning verwondert over de kleine zorge, die Kranmer voor zich zelve had, antwoorde dat hy onbedagt was, aangesien hy niet meer zorge voor
zijn

zijn verzckeringe droeg; want indien men hem in de gevankenisſe kreeg, zijn vyanden geen valze getuigeniſſe zouden ontbreken, om hem van kant te helpen; maar aangezien hy zijn eige behoudenisſe niet in agt nam, hy zelfs zorge zou dragen, van daar in te voorſien. Hier na zond hy hem weder weg, na hem alvorens wel onderrigt te hebben, hoe hy zich in deze bejegening dragen zou. Zijn instructie waren, dat den Aardsbiſſchop voor den Raad verſchynen zou, zoo haalt hy geroepen wierd, dat als men hem de voornaamſte beſchuldigungen tegenwierp, hy verzoeken zou, als een Raads-Heer van den Staat gehandelt te worden. En op de zelve maniere als andere Raads-heeren ingehjke voorvallen zouden willen gehandelt zijn, te weten hem zijn party voor te brengen, en de zaak in ryper deliberatie nemen, eer men hem na den tooren bragt. En als men hem zulks weigerde, hy tot den Koning zelfs appelleren zou, die tot dien einde in den Raad niet verſchijnen zou. En indien men ſwatigheid maakte, dit appel aan te nemen, hy dan den Koninkliken ring, die Hendrik gemeenlijk aan zijn vinger droeg, vertonen zou, die genoeg aan de Raads-Heeren bekend was. De zaken dus beſtelt zijnde, en den Aardsbiſſchop den ring ontfangen hebbende, ging heimelijk weg. Des anderendaags 's morgens ging een Deurwaarder Kranmer citeren, die men langen tijd voor de deur van de Raadkamer ophield, eer men hem binnen bragt. Deze ongewone maniere van doen, verwonderden vele menſchen. Buts, een Medicijnmeester des Konings, en vriend van Kranmer, had meer vrymoedigheid dan de andere; die nauwelijks by den Koning dorſten komen, uit oorzaak dat zijn ziekte hem zeer onruſtig maakte. Hy ging hem dan zeggen, dat men een buitensporige zaak zag, namentlijk de voornaamſte van 't Engelze Rijk, onder een hoop knechts vermengt te zien. Hier op gaf den Koning ordre aan den Raad, om hem binnen te laten komen. Men wierp hem ten eerſten voor, dat hy 't met zijn Kappellaanen was, die de Ketteryen haten voortgang deden hebben. Hy antwoorde op deze klagten, als zijn meester hem bevolen had, en aangeſien de Raads-Heeren drongen op 't gene zy alvorens voorgenomen hadden, zoo antwoorde hy, zich niet genoeg te kunnen verwonderen, dat zy zodanig met hem handelden, na zo langen tijd een lid van haar vergadering geweest te hebben, en geenootzaakt te zijn, van hun tot den Koning te appelleren: en nam vervolgens den Ring des Konings, en vertoonden hun de zelve. Haar verbaaſtheid was zeer groot: zy ſtonden op, en gingen by den Koning, die haar zeer beſtraften, over de handeling die zy Kranmer deden,

Zorge van
Hendrik,
omtrent den
Prelaat.

2545.

zeggende, dat hy geloofd had, een wijzen Raad te hebben; maar dat hy het tegendeel gewaar wierd, betuigende, door 't geloof, 't welke hy God schuldig was, zijn hand op zijn borst leggende, dat ingevallen een Koning aan eenig voorwerp kon verschuldigt zijn, 't zelve Cranmer was, als zijnde zijn getrouwste voorwerp, en een man, aan de welke hy groote verplichting had. Den Hertog van Norfolk tragte te rechtvaardigen 't geen zy gedaan hadden, doch met zeer ongefundeerde redenen; zeggende dat zy in plaats van Kranmer te beledigen, anders niet getragt hadden, dan zijn onschuld voor de oogen van de wereld ten toon te zetten. Den Koning antwoorde, niet te begeren, men op zodanig een wijze met perzonen die hy beminde, handelen zou; en hem genoeg bekend te zijn, wat een haat en nijt onder hen in swang ging; maar dat hy 't zelve zou doen ophouden, of ten minsten de Auteurs hier van straffen. Dit gezegt hebbende, beveelde hy hen met Kranmer te verzoenen; zy deden zulks in schijn, en gaven hem de hand tot een teken van vriendchap, hoewel in geen humeur van hunnen haat af te leggen. Kranmer alleen was opregt in deze verzoeninge. Den Auteur die dit voorval verhaalt, heeft den tijd niet aangemerkt; maar nademaal hy zeyd, dat 't zelve na 't overlijden van den Hertog van Suffolk is voorgevallen, geloof ik 't zelve op zijn rechte plaats hier te hebben tuffen gevoegt, aangezien dat dit alleen den tijd is geweest, in welke Hendrik hem na de dood van Suffolk tegen de Protestanten heeft verheft.

Conspiratie
tegen de
Koninginne.

Dit eene voorneemen mislukt zijnde, maakten de vyanden der Protestanten een ander dessein; want Cranmer niet konnende in ongunst brengen, dachten zy de Koninginne, het tweede voorwerp van hun haat, van kant te helpen. Zy ondersteunden de nieuwe Predikers zeer, doende hen zelfs in haar kamer prediken; niet meer in 't geheim, maar byna in kennisse van al de wereld. Als men den Koning hier van verwittigde, was hy in groote bekommering. Want behalven dat deze Vorstinne van een zeer gereguleert leven was, had zy noch een ongehooflijke zorg voor haar Gemaal. Zy betoonde hier door aan hem de erkentnisse van de hoogheid waar toe hy haar verheven had. Dezen ommevang en zorg hadden Hendrik zoo behaagt, dat hy niet en wilde gedogen, dat men hem klaagde over een Vorstinne die hy zoo tedere liefde toedroeg. Maar nademaal zijn kwaal dagelijks toenam, vermeerderde ook zijn ongedult en lastig humeur; zoo dat hy, in plaats van voor dezen met vermaak aan te zien dat de Koninginne haar met Religieuze zaken bezig hield, en de opinien der Protestanten verdedigde,

de, hem 't zelve begon te mishagen. Op zekeren tijd had de Koninginne ook een zaak, door den yver van haar dispuiten, wat te wijd uitgebreid. Op een morgen, als den Koning hier over op haar vergramt was, gaf hy den Bisschop van Winchester hier van eenige opening, die niet naliet, van zijn gevoelen met zoo grooten boosheid als listigheid te verrechtvaardigen, en alles by te brengen 't geen tot een verwyderinge kon dienen. Den Canzelier was hem in dit voorneemen behulpzaam; zy vervulden des Konings geest met verhalingen aangaande de Koninginne en haar Dames; onder andere dat zy Anna Askew hadden begunstigt, dat zy schadelijke Boeken hadden; en indien zy de Religie door hare ketteryen bedurven, zy, door hare heimelijke handelingen, verradereffen van den Staat zouden zijn. Deze zaak wierd dan zoodanig doorgedrongen, dat zy eenige articulen tegen de Koninginne maakte, welke van den Koning zelve wierden onderreekt; want zonder zijn toestemminge hadden zy Katharina niet veilig kunnen beschuldigen. Maar den Canzelier dit schrift zeer onvoorzichtig in zijn zak stekende, verloor 't zelve terstond; en een Officier van de Koninginne 't zelve by geval vindende, bracht het by de Vorstin. Men kan kwalijk doorgronden of den Koning voorgenomen had zijn Gemalin van kant te helpen of niet. De Schrijvers, welke omtrent die tijd geleest hebben, komen hier niet in overeen: maar als Catharina de mening van haar Gemaal op dit papier zag, had zy reden te gelooven dat zy in ongunst was. Een perzoon, die deel in haar belangen had, gaf haar raad om by den Konink te gaan. Den Koning ontving haar zeer vriendelijk, en begon terstont met haar over zaken van Religie te spreken. Zy antwoorde, dat de vrouw gemaakt was om den man onderdanig te zijn; dat de mannen na 't Evenbeeld Gods geschapen waren, gelijk de vrouwen na hun beeltenis; dat zy daarom haar Vrouwen moesten onderwijzen, en aldus haar licht uit de mannen scheppen, voornamentlijk die den Hemel een Vorst tot een Gemaal had gegeven, wiens wijsheid en kennisse te gelijk boven 't gemeen uitstak. *Neen, by onze lieve Vrouw*, antwoorde den Koning, *gy zyt een Leeraar geworden, en verre van daar dat wy u zouden kunnen onderwijzen, gy bent bekwaam om ons zelfs te leeren.* De Vorstinne antwoorde, dat zy wel bemerkte, hy de vryheid niet wel genomen had, waar mede zy haar menigmaal had onderwonden tegen hem te disputeren, zy had zich alleenlijk daar van gedient, om hem een gedeelte van zijn melancholie te doen vergeten, en den tijd met meer genoegen te passeren, of om van hem onderrichtinge te ontfangen, waar van zy veel geleert had.

3645.

Indien dit waar is, antwoorde den Koning, *dan zijn wy goede vrienden.* Hier na omhelsde hy haar, en gaf ze verlos om te vertrecken, na dat hy haar alvorens zeer tedere verzekeringe had gegeven, van haar onveranderlijk te zullen beminnen. Den dag daar aan volgende was bestemt om haar met eenige Dames van 't Hof na den Tooren te brengen, wanneer den Koning zich wel gevoelde; waarom hy in den Hof de lucht wilde scheppen, en de Koninginne liet ontbieden om hem te verzellen. Op dezelve tijd als zy daar t'zamen intraden, kwam den Kancelier met veertig man van de Guarde, om de Vorstin in arrest te nemen. Den Koning trok hem aan een zijde. Na een korte tijd hoorde men hem den zelven uitschelden voor een verrader, een schelm, een gek, en een beest, en hem commanderen aanstonds te vertrekken. De onnozele Koningin, niet wetende in wat gevaar zy was, trachte Hendrik te bevredigen, en stond voor den Canzelier in; maar den Koning antwoorde haar, dat zy geen reden had om de zaak van dien Heer te verdedigen.

't Kwaad succes van dit voornemen, deed de medestanders van de oude Religie, de moed geheel verliezen, en Hendrik een grooten haat voor hen bevatten, voornamentlijk voor den Bisschop van Winchester, wiens gezicht hem onverdragelijk was. d'Onderdanigheden van dezen Bisschop bevrijde hem zekerlijk van de straf die hy verdient had; maar 't zelve konde echter nooit de gunst van den Vorst weder verwinnen. Dit onweer storte op 't hooft van den Hertog van Norfolk, en op den Grave van Surrey zijn Zoon. Den Hertog had langen tijd het ampt van Groot Threaurier bekleed, en had in verscheide gewichtige voorvallen, groote diensten aan den Staat gedaan; 't geluk had hem altijd begunstigt. De Zoon van den Grave van Surrey was deftig, edelmoedig, en met een groote geest en wetenschap begaaft; maar niet gelukkig in 't voeren der wapenen, aangezien hy hem verplicht zag om zijn plaats aan den Grave van Hertfort in te ruimen. Hy was hier over zoo mistroostig, dat hy zei, *dat men in korten tijd hier van berou zou hebben*; en voegde hier meer andere uitdrukzelen by, die een groote begeerte tot wraak, een afkeer van den Koning, en een verachting van den Raad te kennen gaven. Den Hertog van Norfolk, die zeer wel bemerkte, dat het Huis van Seymour groot credit by den Konink had, 't welk niet de successie van den Vorst noch stond te vermeerderen, had hem wel willen allieren met den Grave van Hertfort, en den Ridder Thomas Seymour, zijnde twee Gebroeders. Ten dezen opzichte sloeg hy twee Houwelijken voor; 'teene was van den Grave

Grave van Surrey zijn Zoon, die Weduwnaar was, met de Dochter van Mylord Hertfort; en 't andere van zijn Dochter de Hertoginne Douariere van Richmond, Weduwe van de natuurlijke Zoon van Hendrik, met den Ridder Seymour. Surrey ried zijn zuster aan met dezen Ridder te trouwen; maar hy wilde geenzins verstaan om met de Dochter van den Grave van Hertfort te trouwen. De Seymours zagen lichtelijk, hoe grooten haat Surrey hen toedroeg, en waren zeer jalours over de grootheid van dit Huis, dat zo machtig by zijn zelve was, als mede om dat zy de medestanders der oude Religie, zoo binnen als buiten 's lands, op de hand hadden, en te grooten deel in 't Gouvernement onder den navolger van Hendrik zouden pretenderen; want dezen Vorst was in zoo slechten staat, dat hy nauwelijks eenige weeken meer kon leven. 't Is ook waarschijnlijk, dat men hem heeft vertoont, ingevalle den Grave van Surrey met de Vorstinne Maria kwam te trouwen, hy grootte verhindring aan den Vorst Eduard zou kunnen geven, en mogelijk 't geheele Gouvernement 't onderste boven keeren. Want men had schijn van reden om hem in te blazen, dat hy na 't bezit van Maria trachte, om dat hy zich had aangematigt de wapenen van Eduard den Confesseur, te dragen; dat hy dezelve voor eenigen tijd onder die van de zijne had gevoegt, uit oorzake hy de andere party had verworpen. Om dan een begin te maken van den Hertog te ruineren, zoo wierd zijn Vrouw zijn beschuldigeresse, die vier jaar te voren, onder pretext dat hy niet wel met haar leefde, van hem gescheiden was. Van gelijken ontdekte haar Dochter, welke met den Grave van Surrey in geschil was, alles dat zy tot beswaring van den Grave wist. Eindelijk een Juffrouw, Hollandse genaamt, voor dewelke den Graaf verdacht was een onbehoorlijke genegtheid te hebben, verried hem ook. Maar al het gene men uit deze getuigenissen kon trecken, waren eenige gepassioneerde redenen van de Zoon, en klachten van den Vader, die oordeelde dat hy van den Koning, noch zijnen Raad niet bemind was, en datze ten opzichte van hem kwalijk handelden, met hem uit de geheimenissen der zaken te sluiten. Al de wereld was aangemoedigt om informatien te geven tegen een huis 't welk zy wilden ruineren. Den Ridder Richard Southwel beschuldigde Surrey van eenige gewigtiger zaken, dan 'er tot noch toe waren voortgebracht. Surrey ontkende dit rond uit, en verzocht een Duël tegen dezen Ridder. Maar in plaats van hem permissie te geven om zig door 't middel der wapenen te regtvaardigen, zond men hem en zijn Vader na den Tooren. Het punt daar mede men vorder tegen d'een en d'ander aanhield, was, dat zy buiten kennis

1545. kennisse des Konings de wapenen van St. Eduard hadden genomen. 't Holp hen niet, dat zy antwoorde hier in de maniere der Wapendragers gevolgt te hebben; de verontschuldiging diende nergens toe, want de Staatsreden eifchten 't hooft van de Vader en de Zoon, en daar ontbrak anders niet dan een middel om hen van 't zelve te beroven.

Executie van
den Grave
van Surrey.

Den Grave, die geen Rijksgenood was, wierd in 't Stadhuis, als een gemeen onderdaan, voor negen Ridders, en drie Wapendragers te recht gestelt, die hem veroordeelden Crimen læsæ Majestatis, of een misdadaad tegen zijn Opperheeren begaan te hebben. Zijn zententie wierd op 19. January uitgesproken, waar na men dezelve executeerde op de plaats van den Tooren. Deze condemnatie wierd van al de wereld ge-laakt, en bemerkt als een zeer onrechtvaardige en wrede zaak, en deed het volk een byzonderen haat tegen de Seymours opvatten, die nooit dezen haat hebben kunnen t'onderbrengen. Men beklagde den Graaf als een Heer die groote couragie en veel uitstekende hoedanigheden had bezeten.

Den Hertog
van Nortfolk
tracht den
Koning door
onderdanig-
heid te be-
wegen.

Den Koning, die nooit iemand ten halven gehaat of bedorven had, wilde de mate der rampspoeden van dit Huis ophopen, met den Hertog om te brengen; al zijne trouwe diensten waren in de vergetenheid bedolven; zijn onderdanigheden en onderwerpingen waren niet machtig den nieuwen bloeddorstigen drift des Konings te vertragen. Hy schreef vruchteloos aan den Koning, dat hy op zijn onnozelheid protesteerde: 't was om niet, dat hy dede weten, dat hy nooit de minste neiginge had gehad van in zijn plicht te feilen, dat hy niet wist dat hy hem had misdaan, dat hy zijn dagen ten dienste van den Staat had doorgebracht, zonder iemand te hebben beledigt. En indien hem te binnen kwam dat hy eenige vyanden had, 't zelve was uit oorzaak dat hy de verbrekers van de ordonnantie, die de wezentlijke tegenwoordigheid Jezu Christi in 't Sacrament bevestigde, vervolgt had. Maar dat hy hier in, en in alle andere voorvallen, de beveelen van zijn Majesteit had gehoorzaamt, aan dewelke hy hem altijd onderwerpen zou. Hy kon niet verwerven, dat hy tegen zijn beschuldigers, of in de tegenwoordigheid des Konings, of die van zijn Raad, wierd gehoord, hoewel hy hem aan een rigoureuze straffe onderwierp, indien hy hen van geen valsche beschuldiging overwon. Eindelijk gaf 't hem weinig voordeel, dat hy den Koning bad medelijden met hem te willen hebben; en hem met alle zijne goederen en landeryen te vergenoegen, die hy hem zou laten. Men begeerde van hem een strikter onderwerpinge, welke hy ook gaf op den 12. van January, en dezelve in de tegenwoordigheid van

van tien Raadsheeren des Konings ondertekende. In dit Schrift bekende hy, 1. Dat hy de geheimenissen van den Raad des Konings had ontdekt. 2. Dat hy de mildaad van den Grave van Surrey zijn Zoon, in de zake van de wapenen van St. Eduard had gesecreteert, en dat hy na de dood zijns Vaders; altijd in zijne Wapenen, de Wapenen van Eduard, met zilvere Platen onderscheiden, had gevoert; 't welk niemand als den Vorsten van Galles geoorloft was. Den Hertog voegde hier by, dat hy hem nu aan de dood, en aan 't Crimen læsæ Majestatis schuldig gemaakt hebbende, zijn toevlucht tot de barmhertigheid des Konings zou nemen. Hy ondertekende al deze dingen, op hoop van Hendrik door zijn groote onderdanigheden te bewegen; maar hy bedroog zich in deze verwachtinge.

Het Parlement wierd beroepen onder pretext van de heiliginge van Eduard; alhoewel in der daad om den Hertog daar te condemnieren; want men had geen getuigenis genoeg om hem in een ordinaris Vierschaar te veroordeelen. Men remonstreerde aan 't Hogerhuis, dat, nademaal den Koning zijn Zoon tot Vorst van Galles wilde doen kroonen, men alle naastigheid behoorde aan te wenden, om 't Proces tegen den Hertog van Norfolk te maken, terwijl men de groote bedieninge voor de heiliginge zou vergeven. Onder dezen schijn, dewelke de beste was die men kon bedenken, wierd het voorwerp dezer sententie twee of drie maal van de Heeren * overlezen en geaprobeert. Hier op zand men 't zelve aan 't Lagerhuis, die haar conzent van gelijken gaven. † Driedagen hier na de Heeren in hun Ceremonieel gewaad zijnde, gaf den Kantzelier; en eenige Commissarissen, tot dien einde vanden Konink geauthorizeert, hun toestemminge, aan het besluit, 't welk den Koning tegen Norfolk had gemaakt. Wy weten niet waar op deze condemnatie is gegrond geweest; want 't besluit waar van wy spreken, word in 't Register niet gevonden. Maar aangezien een ander Parlement is gehouden in 't begin der Regeringe van de Koninginne Maria, welke deze sententie herriep, en hier toe deze redenen allegerde, dat dezelve sententie nul en van geender waarde was, door de gemeene en generale rechtspleginge; waar onder de particuliere zaken „ niet onderhorig waren, dat men den Hertog niet verraad en zamen- „ sweringe had beschuldigt; zonder 't zelve anders dan in generale ter- „ men uit te drukken; dat het eenigste, waar mede men hem beschul- „ digste, was; dat hy de Wapenen van Eduard had gevoert; maar dat „ hy daar in niet anders had gedaan, dan zijn Voorouderen, en zy zelfs „ ten allen tijden, zoo ten opzichte van de Voorzaten van Hendrik,

Een Parle-
ment ge-
houden.

C ondemna-
tie van den
Hertog van
Norfolk.

* Den 18.
19. en den
20. Jan.

† Den 24.

1547. „als ten opzichte van deze Vorst, hadde gepraetizeert, dat de Authen-
 „tijke Registers hem hier in genoeg rechtvaardigden. Men voegde
 „hier by, dat den Konink zekerlijk volle macht aan de Commissarissen
 „had gegeven, om dit besluit in zijn naam uit te voeren, maar dat hy
 „'t zelfs nooit had geconfirmeert; dat de Registers ook niet melden, dat
 „de Commissarissen hen in der daad in hun Commissie hebben gekwe-
 „ten. Eindelijk, dat den Koning zelfs deze Commissie niet heeft on-
 „dertekent; maar alleen zijn Wapen daar onder had gezet; en dat niet
 om hoog, na de gewoonlijke manier, maar om laag. Alle deze om-
 standigheden zullen in 't vervolg verklaart worden. Wy hebben hier
 't zelve alleen bygebracht, om een waaragtige afbeelding van deze
 zaak te geven.

Zijn dood
 door die des
 Konings
 opgeschort.

Deze Ordonnantie gemaakt zijnde, ontving de Luitenant van den
 Tour ordre, om 's anderen daags 's morgens, den Hartog te doen ont-
 halzen. Maar aangezien Hendrik in dien nacht stierf, had deze ordre
 niet veel kracht; en de Staatkunde liet niet toe, de regeringe van dezen
 jongen Koning, met zo hatelijken Executie te beginnen. Norfolk
 wierd dan op een onverwachte wijze verlost. Daar wierd verscheident-
 lijk van zijn ongunst geoordeelt; de vroomste medestanders der oude
 Religie, remarqueerden 't zelve als een slag der Hemelsche wrake.
 Norfolk had te grooten gehoorzaamheid voor zijn Meester gehad, zelfs
 in voorvallen daar zijn Conscientie 't contrarie vereischte. Hy zuchte
 in zijn gevangenis over 't lastige jok van deze macht, tot welkers ver-
 heffing hy niet weinig had gecontribueert. Aan d'andere zyde geloof-
 den de Protestanten, dat God hem in de uiterste elenden had nederge-
 worpen, om hem te straffen over de strengheid met welke hy de onge-
 lukkige had vervolgt, die door hem van Ketteryen beschuldigt waren.
 De maniere op dewelke Cranmer in dit voorval handelde, kwam zeer
 wel met 't leven van dezen Prelaat over een. Hy begaf zich na Croy-
 don, niet willende in 't Parlement verschijnen, uit vreeze van verdagt
 te worden, deze onrechtmatige wet te hebben ondersteunt. Zijn afwe-
 zentheid wierd te meer in acht genomen, aangezien den Koning nu tot
 zijn uiterste gekomen was. Maar den Aardsbischop vand niet goed,
 aangezien hy in haat van den Hartog van Norfolk had geweest, in den
 openbaren Raad te verschijnen, in een tijd dat men zoo strengen von-
 nis tegen hem zou vellen. Onderwijlen trachten den Bischop van
 Winchester zich weder te herstellen; en hoewel hem den ingang tot de
 Raadkamer verboden was, zoo vergezelschapte hy niet te min de
 Kaadsheeren, als zy in de Kamer gingen daar den Koning zijn bedleger
 hield,

hield, en bleef voor de deur staan, tot zy daar uit kwamen, en keerde met hun weder, om in de goede meininge des volks te blijven; maar had t'eenemaal de gunst zijns meesters verlooren.

Wy hebben niet meer te spreken, dan van een publike handeling, eer wy de dood des Konings verklaren: hy ontving een Ambassadeur van den Hartog van Saxon, die hem aandiende, dat den Paus en Keizer een Verbond hadden gemaakt tot uitroeyinge der Ketteren; waar van den laatsten reeds den Hartog, en andere Protesterende Vorsten van 't Duitsche Rijk beoorloogden. Zy verzogten dan bystand. Ter zelve tijd liet den Keizer door zijn Afgezanten alom verklaren, dat den Oorlog, welke hy tegen de Duitsche Vorsten voerde, geen Religions Krijg was. Verklarende in tegendeel, zich van zijne wapenen niet te dienen, dan om de rechten der Keizerlijke hoogwaardigheid te beschermen, welke deze Vorsten onder de voeten vertraden. Den Koning antwoorde, dat hy de Vorsten te hulp zou komen, indien hy bemerkte dat de Religie in deze verwijderinge vermengt was. Dit was een verwarde zaak; want terwijl den Paus binnen Romen, dezen Oorlog, Den Heiligen Oorlog noemde, en Processie en gebeden liet doen, om den zegen des Hemels over des Keizers wapenen af te bidden, zoo liet deze Vorst geen de minste belangen van Religie in zijn Declaratien invloeyen; daarenboven had hy in diervoegen de party der Protestanten verdeelt, dat eenige zich voor hem verklaart hadden, en andere weer neutraal bleven. Aangezien dan de Duitschen zelfs 't oogmerk dezer handelingen niet bevatten, is het geen wonder dat de buitenlanders het zelve onbekent was.

Voornemen
des Konings
tegen de
Protestanten.

Den Koning overlastig van een dik corpulent lichaam, wierd dagelijks wreder en lastiger; hy kon geen trap meer af of opkomen, dan met behulp van een machine. Vorder, een verouderde sweere, welk hy aan 't eene been had, veroorzaakte hem groote pijn, en maakte hem zeer ongeduldig en toornig: de onverschoonelijke strengigheid, met welke hy Norfolk en Surrey handelde, is voornamentlijk zijn staat toe te schrijven: zijn Officieren dorsten kwalijk tegen hem zeggen, dat zijn einde aanstaande was: de grootste vreze welke hen te binnen kwam, was, dat in een ordonnantie van het Parlement, tot verzekering des Konings gemaakt, zekere clauzele was, tegen de voorzeggens van zijn dood; zy vreesden, indien zy zeiden dat zijn dood naby was, den wraakgierigen en toornigen Koning hen na de strengigheid dezer Ordonnantie mocht vervolgen. Maar hy zelf zijn krachten voelende verminderen, gaf ordre om zijn Testament in staat te brengen, 't welk hy in

Ziekte en
dood des
Konings.

1547. Engeland had gelaten, als hy den weg na Vrankrijk nam. De eenigste verandering welke hy daar in maakte, was Gardiner uit het getal der Executeuren van zijn Uiterste wil, en uit de Raadsheeren zijns Zoons, te sluiten. Den Ridder Brouwne dacht dat hy zich hier in vergiften, en onderrichte hem hier over; maar hy antwoorde, Gardiner wel te kennen; en indien hy hem daar in stelde, niemand van de hunnen met hem zouden accorderen, 't welk veel troubel en veroorzaken zou; maar Brouwne herhaalde weder de zelve zaak. Den Konink zei, indien hy hem hier jegens weder hoorde spreken, hy hem zelfs uit zijn Testament zou schrabben. Men zeid dat hy zijn Testament op den 30. December ondertekent heeft, gelijk Fuller omstandiglijk verhaalt, en waar af Steyling een goed extract gegeven heeft; ik zal alleen remarqueren, dat de Konink het Koninklijke Huis van Schotland uit de successie sloot, en de twee Dochters, welke de Douariere van Vrankrijk by Karel Brandon, Hertog van Norfolk, had, in hun plaats stelde. Dezen Artikel heeft mijn verscheide zaken ontdekt, die 't Testament in 't generaal betreffen, en tot noch toe onbekent zijn geweest. Ik heb de zelve uit zekeren Brief getrokken; welke Wilhelm *Maitland van Leithington*, Secretaris van Staat van de Koninginne van Schotland, aan den Ridder Wilhelm Cecile schreef, die in de zelve kwaliteit by Elizabeth, Koninginne van Engeland, was, die hier na den tytel van Mylord Burleigh gevoert heeft. Dezen Maitland wierd neffens de grootste van 't Rijk geacht; maar hy voegde hem by de vyanden van de Koninginne, en zijn ontrouw verduisterde zijn andere hoedanigheden; maar hy keerde weder tot zijn plicht, en verbeterde dezen misflag door een oprecht berouw en leedwezen, en zette alles op dat hy had tot verdediging der Koninginne, in een Brief, die men in onze verzamelingen zal vinden, alwaar hy tragt te bewijzen, hoe rechtvaardig de Kroon van Engeland zijn Meestresse toebehoorde, indien de Koninginne Elizabeth zonder kinderen kwam te overlijden. Hy beantwoorde ook de swarigheden, welk men tegen dit recht maakte: daar na overwoeg hy de tegenwerpingen, die men op Hendriks Testament fondeerde. Hy zei ook, dat, om de Ordonnantie van het Parlement te gehoorzamen, het Testament met zijn eigen hand-tekening moest bekrachtigt zijn; maar 't zelve niet dan met zijn klein Zegel ondertekent was; dat den Konink ook nooit ordre gegeven had, om 't zelve te verzegelen; maar dit altijd uitgesteld, hoe zeer men hem daar toe had aangemaant. Dat een zekeren Willem Clark, zoo haast men bemerkte dat hy den geest gaf, het Cachet daar onder had gezet; dat men cenige Edelen van het

Testament
des Konings
tegen gesproken.

Ziet 87.

het

't gevolg van de Kamer, tot de ondertekeninge, als getuigen, had geroepen. Maitland voegde hier by, dat hy hem beriep op de getuigenisse van Mylord Paget, en verzogt dat men over dit voorwerp, den Marquis van Winchester, van Northampton, den Grave van Pembroke, de Ridders Wilhelm Petre, Hendrik Nevil, Maurits Berkley, en Antony Denny, den Doctor Buts, en andere perzonen meer, zou ondervragen, en hunne getuigenisse in de Cancelerye registreren. Hy zei ook, indien men 't Origineel Testament examineerde, men des Konings naam daar niet onder zou vinden; maar 't Cachet daar alleen ondergestelt. Hy besloot dan, dit niet volgens d'ordonnantie zijnde, dewelke in zaken van zo grooten belang striktelyk na de letter moest geobserveert worden, Testament van geender waarde was. Hier na vertoonde hy, op wat wijze men 't volk bedroog; en hier na, hoe ongefondeert zy waren, die, gedurende de regeringe van Elizabeth, het Huis van Stuart uit de Successie wilden sluiten. En eindelijk hoe noodig het was de rechten van dit Huis te verdedigen, 't welk niemand na een bezittinge van tachtig jaren betwist had.

Maar hoewel den Koning geen Testament maakte, hy maakte veel *3. January.* Religieuze Legaten. Hy liet 4500 ponden Renten aan de Stad Londen, om een Hospitaal onder de naam van Jezus Christus te stichten; en voegde by dit present dat van de Kerke der Minrebroeders, dicht by de Nieuwe Poort gelegen. Hy gaf ook, om 't zelve te bouwen; beschonk ook 't Collegie der Drieuldigheid, binnen de Stad Cambridge, met een jaarlyk inkomste. Dit is een van de voortreffelykste fondatiën van geheel Christenryk. Hy leefde, gedurig zijn krachten verminderende, tot den 27. der Maand. Als zijn dood naby scheen te wezen, hadden Ridder Antony Denny vrymoedigheid en vromigheid genoeg om te doen 't geen niemand dorst bestaan: hy maande Hendrik aan hem te bereiden de wereld te verlaten, en in zijn memorie de ongeregeldheden zijns levens te herroepen, en zijn toevlucht door Jezus Christus, tot de barmhertigheid Gods te nemen. Den Koning betoonde groot leedwezen God zoo vertoornt te hebben; en voegde hier by, dat hy zich geheel aan de barmhertigheid zijns Verlossers overgaf, welke veel grooter was dan alle zijn zonden en misdaden. Denny vraagde of hy een Geestelyk perzoon begeerde te hebben? Den Koning antwoorde, indien men om iemand zond, men den Aardsbisschop van Canterbury zou ontbieden. Dit gezegt hebbende, nam hy een weinig rust, en zijn dood voelende naken, belaste hy Kranmer te ontbieden. En aangezien den Aardsbisschop, als wy boven hebben aangemerkt, na

1547. Croydon vertrokken was, zoo vond hy den Koning sprakeloos, doen hy by hem kwam. Hy bad hem dan door eenig teeken te betuigen, dat hy in de Christelijke Religie sturf: waar op den Koning hem zijn hand drukten, en gaf vervolgens den geest op 't 56. Jaar zijns levens, en 't 37. Jaar en negende Maand zijner Regeringe. Zijn dood wierd drie dagen gefecreteert. Want wy weten dat 't Parlement hen zittinge gecontinueert heeft tot den 31. dag der Maand; terwijl de tydinge van zijn dood door den Kantzelier hen wierd bekend gemaakt, die op de zelve tijd verklaarde dat 't Parlement gecasseert was. Waar uit blijkt dat dit weinig perzonen is bekend geweest; want van dat moment dat een Koning gestorven is, wort'er verstaan geen Parlement te wezen. Men verborg mogelijk deze dood, om te overwegen hoe men met Norfolk zou handelen; of de Seymours wilden hen tegen dezen Minister verzekeren. En aangezien de beschrijving van Hendrik op een naukeurige en geestelijke wijze door Mylord Hewert is gedaan, zoo adresseren wy den Lezer aan den zelve.

Daar ontbreekt noch, om de Historie van dezen Vorst te eindigen, dat wy de duisterste en hatelijkste handelingen zijns levens nasporen; met het verhalen der executien, de welke hy in de laatste 13 jaren zijner Regeeringe heeft laten doen. Zijn wreedheid munt hier zeer in uit zoo wy de Roomsche Schrijvers geloof geven, die de zaak zoo zydig vertonen als mogelijk is. En welkers klagten op een zeer slegte wijze zijn geconfirmeert, aangezien veel Engelsche Schrijvers 't zelve tegen spreken, als mede uit oorzaak der valsche byvoegzelen, die zy menigmaal aan de hoedanigheid der zaken gegeven hebben.

Hendrik was van zoo toornigen humeur, als onbequaam te gedogen, dat men zijn wil tegensprak. 't Waren gevarelijke tijden; 't meeste gedeelte van Engeland, voornamentlijk na 't Noorden, had een groten drift tot de oude Religie. De Munniken rijk en magtig zijnde: den Paus een dood vyand van dezen Koning; en den Keizer zeer formidabel, voornamentlijk om dat hy de Nederlanden bezittende, groot voordeel zou hebben in den Oorlog die hy bereide, om de Engelsche aan te tasten. Polus daar en boven, hoewel een Neef van Hendrik, ging aan alle Hoven van Europa, om hen tegens dezen Koning te animeren; en dorst zelfs opentlijk verkondigen, dat 't noodzakelijker en verdienstlijker was dezen Vorst aan te tasten, dan den Turk tegen te gaan.

Den Staat der zaken waren zonder eenige verbeteringe in die tijd; waar door men zag dat Hendrik tot groote extremiteiten gekomen

was.

was. Een zoo vermetene als domme Superstitie, en magtige, vertoornde, en twistverwekkende vyanden, vereifchten, indien geen wettelijk, ten minsten een noodzakelijke wreedheid. En een Generaal van een Leger, zou niet meer recht hebben, om streng te wezen tegen de verfpiederen, of tegen zijn Soldaten, die een heimelijke correspondentie met de vyanden hielden, dan den Koning Hendrik had om zijn strengigheid tegen zijn Onderdanen te oefenen, die 't altijd met den Paus hielden, en die heimelijk correspondentie met Polus hadden: hy was te wel in de Historien ervaren, om niet te weten dat de Keizers en Koningen, onder veel minder schijn van reden waren afgezet, dan die men in 't Roomsche Hof tegen hem smeede. Boven al kwam hem te binnen dat twee zijner voorzaten, Hendrik II, en den Koning Johannes met de Pauzen ingenomen geweest zijnde, en met hun Geestelijken tot de uiterste extremiteiten waren vervallen gezien, zich niet weder hebben kunnen herstellen, dan door diepe en ongehoorde vernederinge. Den Paus disponeerde zoo volkomenlijk van de Geestelijkheid; de Geestelijkheid was den Roomschen Stoel zoo onderdanig; 't volk onderwierp zich zoo blind en dom aan hen geestelijke Opper-hoofden; dat men zijn toevlucht tot geweldiger hulpmiddelen moest nemen, om de Geestelijke te temmen, en de Leken in hun pligt te houden. En indien men de minste verschooning had gehoopt, hadden de laatste Jaren van deze Vorst niet dan opvolgingen van beroertens geweest; en om in diervoegen een grooter bloedstorting te voorkomen, wilde hy liever strengiglijk de wet, ten verderf van eenige particulieren, executeren.

Daar is ook onder de Schrijvers van de party der oude Religie, een laster die onder hen in 't generaal in swang gaat, en die zelfs by eenige protesterende Auteurs voor een waarheid aangenomen word: *Dat veele perzoonen de dood leden, omdat zy den Kerkelijken voorrang van Hendrik niet wilden besweren*; dit is een groote onbeschaamtheid en een tastelijke valsheid. Want daar storven niet alleen geen perzonen om deze reden: maar daar was zelfs voor den Jare 1538. geen wet, die vereifste den eed aan dezen voorrang te doen. Maar in den Jare 1538. als Paulus den III. den Bul tot de afzettinge van Hendrik had gepubliceert, en dat men gedwongen was de zekerheid van dezen Vorst meer in agt te nemen, beveelden 't Parlement, wanneer 't volk de successie, zoo als de zelve gereguleert was, zou zweren, zy ook den voorrang van Hendrik zouden zweren, op poene van by weigeringe van dien, voor verraders van den Staat gedeclareert te worden; maar hier af is in

't For-

1547. 't Formulier van den eed twee Jaren voor dezen gemaakt, niets gesproken. Daar is waarlijk een groot onderscheid voor Verraders van den Staat te verklaren, die den titul van Koning ontkennen, (dit zijn de termen der eerste Ordonnantie) of het volk dwingen te zweren, dat den zelve Koning 't Souveraine hoofd der Kerke is.

Wreedheid van Hendrik tegen de medestanders der oude Religie.

Condemnatie van zekeren Katuizers.

Het eerste Exempel van wreedheid was tot ruïne van de ordere der Katuizers. Jan Houghton, Prieur van 't Katuizer Klooster der Bagijnen van Londen; Augustin Webster, Prieur van Axholme; Robbert Laurens, Prieur van Bevol; en Richard Reynolds, Religieus van 't Klooster van Zion, een wijs man voor een Katuizer, als mede in vergelijking van die Eeuw, wierden beschuldigt uitdrukkelijk den voorrang van Hendrik te hebben ontkent: men oordeelde hen in de Zaal van Westmunster, zy ontkenen de daad; maar men vond hen schuldig; 't Register en remarqueert de omstandigheden van hen Proces niet. De Roomsche History-Schrijvers doen in tegendeel een deftig verhaal hunner standvastigheid, die zy voor hun Rechters en dood hadden: waar over wy ons niet hoeven te verwonderen, van menschen, welke in Legendes en Historien der gesturven Zantzen en Heiligen Martelaren, van hun ordere geoefent zijn, en de wetenschap hebben een verhaal treffelijk op te pronken. Maar aangezien zy de zake, waar mede men hen beschuldigde, ontkende, gaven zy geen preuven van een dapper gemoed. 't Verhaal 't welke zy ons doen over de dood van een Prelaat, Hal genaamt, die op die zelve tijd is geexecuteert, is zoo vals, dat men daar aan al de andere onregeltheden kan afmeten. Zy verzekeren dezen Priester gesturven is, om dat hy den voorrang van Hendrik ontkent had. Maar 't Register daar zijn Proces in beschreven is, berigt ons heel anders.

Van Hal en van Feron.

Dezen Hal en Robbert Feron wierden beide beschuldigt zeer strafbare discourzen gevoert te hebben, namentlijk dat den Koning een Tiran, een Ketter, een Echtbreker, en een Rover was. Dat zy wensten dat hy als Johannes, of Richard den III. mogt omkomen, dat zy den tijd te gemoet zagen dat de Jellanders, en de Inwoonderen der Landen van Galles, een inval in Engeland zouden doen; dat de drie deelen des Rijks zich tegen Hendrik zouden verheffen: dat zy niet voldaan zouden wezen, zoo lang hy en zijn Ministers niet vernietigt waren; dat de Kerke voor die tijd niet gelukkig kon wezen. Hal had niet alleen alle deze dingen gezegt, maar had de zelve op den 10. dag van Maart aan Feron geschreven. Vorder ontkenen zy de feiten, waar mede men hen beschuldigde: maar eindelijk hun beschuldiging gechoort hebbende,

bende, verklaarden zy hen zelven schuldig, eer de Regters zulx verwagten; en onderwierpen zich t'eenemaal de goedertierentheid des Konings. Men veroordeelde hen ter dood, als Crimen læzæ Majestatis te hebben begaan, en 't vier in 't Koninkrijk te hebben willen stekén, en den Koning ombrengen: Feron heeft apparentelijk zijn gunst verworven; want daar is geen Register, 't welk van zijn executie gewag maakt, maar Hall wierd geexecuteert, met den Katuizer, die men met het gewaad van zijn ordere ophing.

Eenige maanden hier na wierden Homphrey Middlemore, Guillaume Exmen en Sebastiaan Nudigaite veroordeeld, om dat zy gezeid hadden den Koning niet te willen gehoorzamen, of hem voor 't Zouverein Hooft der Kerken van Engeland erkennen. Doen men hen hun Sententie had gepronuntieert, verzogten zy om voor hun dood te communiceren. Maar Spelman zeid dat 't Hof hen deze gunst weigerde; nademaal men nooit gezien had, dat den Koning dit in diergelijke voorvallen had toegestaan. Zy wierden twee dagen na hun condemnatie geexecuteert. Twee andere Katuizers, Johan Rochester, en Jacob Wolver genaamt, hadden in de Maand van May binnen York dit zelve lot. Tien andere Monniken wierden in hun Cellen gefloten, alwaar negen van dezelve 't leven eindigden. De tiende wierd gehangen. Ik heb 't Origineel eeniger Schriften gezien, waar in zy beschuldigt wierden, Boeken in Engeland gebracht en verspreid te hebben, die in vreemde landen, tegen 't Huwelijk en 't leven van Hendrik geschreven waren. Deze Boeken in de Kloosters gevonden zijnde, dwong men de Geestelijke te lezen 't geen tot verdediging van Hendrik geschreven was. Maar zy weigerden dit hardnekkiglijk. Verder bevond men, dat zy zich in de belangen der Religieuzen van Kent vermengt hadden. En hoewel den Koning al de medestanders der geexecuteerde over deze zaak had gepardonneert, zag men ze echter altijd met een nijdig oog aan, waarom 't niet vreemd is dat men hen op het tweede misdrijf niet verschoont heeft.

Deze condemnaties wierden van twee gewichtiger vervolgt. Fi-

Van Fischers.

1547. Hendrik spijt aan te doen, maakte hem Cardinaal, en zond hem den hoed, die Picardyen niet passeerde. Deze gunst van Clement verhaaste Fischers verderf. Den Koning hem hier over doende examineren, betuigde hy geen verdiensten te hebben om deze waardigheid te bekomen, en daar zoo weinig werk van te maken, dat hy de moeite niet zou nemen den hoed op te nemen, indien ze voor zijne voeten lag.

17. Iuny. Indien Fischer zijn zelve had kunnen overwinnen, en contenten, met den voorrang van Hendrik niet te gelooven, zonder hem publijk daar tegens te oppozeren, men had geen recht gehad om hem te veroordeelen. Maar aangezien hy verscheide maal zich stijfzinnig hier tegen aankante, besloot men 't zelve niet meer af te wachten. Den grooten Canzelier, den Hartog van Suffolk, en andere Heeren, verscheenen in de Vyerschaar, en condemneerden hem als een Verrader te sterven. Maar den Koning was verneogt met hem te doen onthoofden. Den dag als hy zijn leven zou eindigen, kledde hy hem beter als na gewoonte. En als zijn Dienaars hen hier over verwonderden, antwoorde hy, dat dit zijn Bruiloftsdag zou zijn. Terwijl men hem na de plaatze der Executie leide, en 't gedrang van 't volk, begerig om hem na deze droevige Ceremonie te zien gaan, haren loop eindigde, nam hy het Nieuwe Testament, en verzogt een gunst van God: dat, even als dit Boek in zijn gevangenis zijn troost, en metgezel van zijn lijden was geweest, hy daar in een passagie, tot troost over 't verlies van het zelve mocht vinden. Hier na deed hy het Boek op, en vand by geval de woorden van St. Jan: *Het eeuwige leven bestaat in u te kennen, gy die den waarachtigen God zijt, en in de kennisse Iezu Christi die gy gezonden hebt.* Vernoeft zoo gelukkigen passagie gevonden te hebben, sloot hy 't Boek toe, en onderhield zich, gedurende den weg, met Meditatie, en herhalinge dezer woorden. Als hy op 't Schavot gekomen was, sprak hy het *Te Deum*; en zijn devotie gepleegt hebbende, wierd onthalt.

Dus stierf Jan Fischer, Bisschop van Rochester, op zijn tachtigste Jaar. Hy was een wijs en Godsdienstig man; maar geheel met de bygelovigheid van die tijd besmet, en nydig tegen die dezelve veroordeelde. Hy had lange jaren Biechtvader van de Gravinne van Richmond, Grootmoeder des Konings, geweest; en volgens het gemeene gevoelen, is hy 't geweest, die deze Gravinne bewogen heeft om de perzonen van Studie te begunstigen met de Fondatie van twee conziderable Collegien binnen Cambridge; als dat van St. Jan,

Jan, en dat van Jezus Christus! Hier en boven noch een fonds tot onderhoud der Professoren in de Godheid van d'een en d'andere Univerziteit. In erkentnisse dezer weldaad; koos de Academie van Cambridge Fischer tot Cantzelier. Hy ontving van Hendrik VII. het Bisdom van Rochester, 't welk hy nooit wilde verlaten om een beter te bekomen; volgende hier in de regelen der eerste Kerke. Hy zei menigmaal, dat de Kerke zijn Vrouw was; en dat hy daar niet van had willen scheiden, hoewel ze arm was. Hy hield hem gestadig in de gunst des Konings, tot de zaak van echtscheiding toe: maar was zoo hardnekkig in de verdediginge der belangen van Catarina van Arragon, en de primateit van den Paus, dat hy door deze twee zaken groote misslagen heeft begaan, getuigt de Historie van Elizabeth Barton, welke oordeeld, dat den Koning beter zou gedaan hebben hem hier over te vervolgen, 't welk een Staatsreden was, als over de primateit, 't welk een geval van conscientie was. Maar willende al zijne Onderzaten betoonen, dat hy niemand van die gene zou verschoonen, welke zijn Kerkelijken voorrang zouden ontkennen, besloot hy, door 't exempel van Fischer en Morus, de wereld een schrik aan te jagen, hoewel deze twee executien van alle buitenlandsche Natien wierd verfoeit, trachte Gardiner, die een al te groote genegenheid tot Hendrik had; deze twee zaken te verdedigen. Mylord Herbert heeft dit handschrift in handen gehad; maar vand het zelve te wijdlopig, om in zijn Historie te voegen; en andere oordeelden 't zelve te hard, anders was het een goede Latijnze stijl.

Den Ridder Thomas Morus kwam in de Audientie Kamer, den eersten dag van July, men beschuldigde hem op den 7. May, in tegenwoordigheid van Cromwel; van Bedijlen eenige andere perzonen, die hem aandrongen op 't voorwerp vanden Kerkelijken voorrang van Hendrik, gezegt te hebben, zich in deze zake geenzints te willen mengen; dat hy geheel voorgenomen had God te dienen; en het lyden zijns Verlossers te mediteren; en zijn zelve te bereiden om de wereld te verlaten. Maar niet voldaan met dit gezeid te hebben; had hy noch tot verscheide ryzen een zeker man, George Cold genaamt, by Fischer gezonden, om hem in zijn hartnekkigheid te sterken, en te laten weten, dat de ordinantie van 't Parlement een twee-snydend Swaard was; en als men 't aan de eenekant aanroerde, zijn ziel, en als men 't aan de andere zy aanvatte, zijn leven verliezen zou. Hy had die zelve zaak op den 3. Juny in de tegenwoordigheid van den Kantzelier, en den Hartog van Norfolk, en meer andere perzonen, ge-

Condemna-
tie van Mo-
rus.

1547. zegt; daar by voegende, niet te willen antwoorden, *uit vrees van zelfs een oorzaak van de verkorting zyner dagen te zijn.* En doen Rich, den Solliciteur Generaal, hem hier over kwam vinden, met betuiginge dat 't zonder de minste ordre was van hem te ondervragen, onderhielden zy malkander lang over deze materie. Rich zei, dat, aangezien het Parlement, Hendrik voor 't Zouverain hooft van de Kerk en 't Koninkrijk had verklaart, al de Engelsche zich aan deze Ordonnantie moesten onderwerpen. Indien 't Parlement, vervolgde Rich, mijn Koning maakte, zoud gy lieden swarigheid maken mijn te erkennen? neen antwoorden de Ridder, nademaal het Parlement een Koning kan maken en afzetten: * maar zeide hy noch, indien 't Parlement verklaarde God geen God te zijn, zoud gy 't zelve geloven? Riche stond toe van neen; maar hy zy, dat aangezien Mörus in een staat was om hem voor Koning te erkennen, volgens de verklaringe van 't Parlement, hem niets kon beletten, Hendrik te erkennen voor 't Zouverain hooft der Kerke van Engeland. Aangezien het Parlement hem dien titel opgedragen had, de antwoord van den Ridder was, dat het volk verplicht was, het voorwerp, 't welk het Parlement voor goed keurde, voor Konink te erkennen, aangezien het Parlement de macht had een Koning te maken. Maar hoewel een Parlement de kwaliteit van Zouverain Hooft, aan Hendrik opgedragen had, de Kerken van andere Landen hier niet onder begrepen waren, noch het zelve toegestaan hadden. Riche bracht deze zaken voor den Koning, die dezelve verstaan hebbende, den Ridder liet vervolgen, als zijn Kerkelijken voorrang ontkent te hebben. Den Regter Spelman verhaalt, dat dezen Ridder in de Audientie-kamer, deze wet heftig tegensprak, met welke men tegen hem procedeerde; en onderstond te bewijzen, dat den Konink geen Zouverain Hooft der Engelsche Kerk kon zijn. Eindelijk condemneerde men hem als een Verrader. Hy ontving dit met zulk een kloekmoedigen geest, als waar mede hy in de twee staten zijns levens, van zijn hoogheid en ongunst, onveranderlijk had begaaft geweest. Hy bereide hem om te sterven, betoonende een groote verachtinge voor de wereld, met betuiginge, dat het leven hem een last was, en dat hy met ongedult begeerde ontbonden te zijn. De dood schein hem zoo onverschrikkelijk te wezen, dat hem die lustige geest zelfs op het Schavot vergezelschapte. Waarlijk men achte dit een onbedachte en ongeoorlofde zaak te zijn; maar andere antwoorden, dat dit vrolijk humeur hem eigen zijnde, het geen onmatig drift was die tot zijn einde toe te bewa-

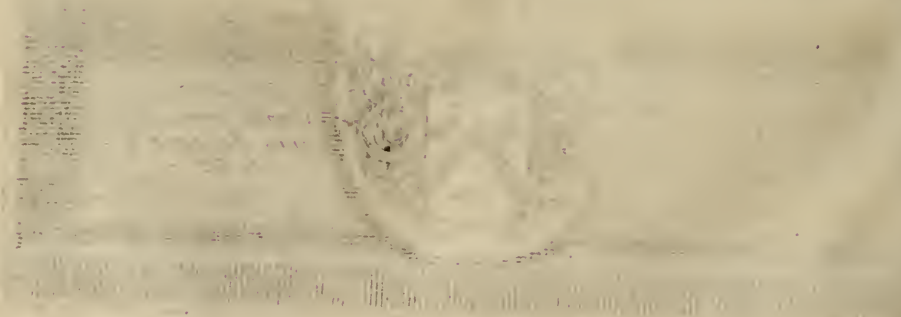
De Koning kan door 't Parlement gemaakt, en door 't Parlement afgezet worden. Dit zyn de termen in de beschuldiging aangevoegen.

*Natus 1482
Anglia: Can-
cellarius
1529*

*Capite trun-
catus An: 1535
July 6to*

bewaren; dat hy hier in zelfs kenteekenen van zijn onverzetbare
moed gegeven had; aangezien de dood niet machtig was zijn hu-
neur te veranderen. Na dat hy een weinig tijd in stille devotien ge-
eindigt had, sloeg men hem het hoofd af op den 6. July.

Morus eindigde dus zijn loop in 't drie-en vijftigste jaar zijns le-
vens. Zijn ongemeene deugden, en uitstekende hoedanigheden van
zijn geest, hadden hem te gelijk beminnelijk gemaakt. Hy had in
zijn jeugd een gezonder oordeel der zaken dan in zijn ouderdom;
gelijk men zien kan in zijn Utopie, en Brieven, welke hy aan Eras-
mus geschreven heeft. Maar bejaart zijnde, wierd hy bygeloviglijk
de belangen en driften der Kerkelijke van diertijd toegedaan, hen
met al zijn vermogen ondersteunende, zoo lang hy 't gezag by de
hand had, haar zelfs dienende in al hun uitwerkzelen van wreed-
heid; en schrijvende tot hun verdediging tegen die van de nieuwe
meeningen in 't generaal, en tegen Tindal, Frith en Barnes in 't byzon-
der; als mede tegen een onbenaamden Autheur, die van de oude
Religie schijnt te zijn, maar die het kwaad leven en wreedheid der
Geestelijkheid veroordeeld. Morus was geen groot Theologant;
men kan zeer wel in zijn Schriften bemerken, dat hy in de Oudhe-
den niet ervaren is geweest, dan alleen in de geene welke hy uit het
geestelijk recht geput had. Hy had evenwel eenige werken van Augusti-
nus gelezen; aangezien hy over zaken van geschil schrijvende, niet dan
passagen citeert, die men in zijn Werken vind. Hy verstont ook alzo
weinig de duistere geschillen der Schrifture; maar hy had een goede
manier om iets levendigs uit te drukken, vertoonende al de meinin-
gen van zijn Kerk in hun cierlijkste hoedanigheid; zijn bekwaam-
heid was ongemeen, als hy dezelve een andere gedaante wilde geven,
of wel geheel hun affchouwelijkheid verbergen, terwijl hy onder-
stond al de kwade consequentien der tegenstrijdige opinien te ontfo-
wen. Eindelijk hy had een heelen voorraad van zeer aangename ver-
halingen, die hy op een geestige wijze tusschen zijne Werken liet in-
vloeyen. Hier in bestond de meeste kracht zijner Schriften, die
voor de rest dienstiger voor 't gemeen, dan voor de Geleerde waren.
Maar aangezien hy een groote zucht tot de rechtvaardigheid, een waar-
achtige verachting voor de wereldze goederen, een oprechte Ned-
drigheit, en een groot gemoed had, zoo was Morus in al deze hoe-
danigheden, de eere en voorbeeld van die eeuw.

Die van 't Roomsche gevoelen voegen onwettelijk in 't lof-schrift
dezer twee groote Mannen, noch een verheffing, in 't welke zy bui-

4547. ten twijffel het voorneemen hebben gehad, de gedachtenis van Hendrik noch meer te bevlecken. Dit hebben gedaan die 't Boek gemaakt hebben, 't welk men onder zijn naam tegen Luther heeft doen uitgaan. Zanderus heeft eerst dezen laster verspreid. Bellarmin, en andere, hebben geen swarigheid gemaakt, zich hier in aan zijn getuigenisse te adresseren; maar een misslag van die natuur is vergeeflijk aan de vreemdelingen, maar onverdraaglijk in een Engelschman. Want men vind in de Werken van Morus zekeren brief, welke hy uit den Tour aan Mylord Cromwel geschreven heeft, om hem te informeren over zijn handel in de zake van echtscheiding, en Kerkelijke voorrang. Onder anderen verhaalt hy hier in dit; dat als den Koning aan hem zijn Boek tegen Luther vertoonde, dezen Vorst bevond, dat de voorrang van den Paus op de Wet Gods gegrondvest was. Hy verzocht dat dezen Artijkel mocht worden gerooyceert, aangezien men hier over tusschen de Pauzen en Zouverein van Engeland de grootste geschillen gezien hebbende, t'eeniger tijd met den Roomschen Stoel in verwyderinge mocht komen: dat Hendrik hierom geen voortgang moest doen, aangezien hy hem hier door tegen hen kon beveiligen; men moest zoo tederen Artijkel maar weinig, of geheel niet aanroeren. Morus voegt 'er by, dat den Koning dit niet geloofde. Hy was mogelijk zoo zeer met dit werk ingenomen, dat hy zich liever aan alle gevaren wilde bloot stellen, dan het minste van een Schrituur veranderen, waar in hy zijn zelven zoo zeer flatteerde. Morus wist dan dat den Koning Autheur van dit Boek was; en Zanderus had dezen Brief niet gelezen, waar in hy de valsheid had gehad, een omstandigheid by te voegen, welk zijn ongelooft te kennen geeft.

Deze executie verwekte een groote schrik in alle gemoederen; een ieder swoer den voorrang van Hendrik, of verburg zijn meeninge; en tot den afval en oproer der Provintien van Lincolne en York leed niemand de dood, over een misdad tegen den Staat. Maar zoo haast het vuur van rebellie was gebluft, en willende de Hoofden der oproerige straffen tot een exempel zijner Onderdanen; zoo deed hy, behalven die gene welke door het wrede Krijgsrecht omkwamen, de overige na Londen voeren, en volgens de wet oordeelen. Mylord Darcy, en Mylord Hussy waren Rechters, en een zeker getal Rijksgenooten, waar van den Marquis van Exeter 'thooft was, onder den tijtel van Grooten Landvoogd. Hier na wierd den Generaal der Rebellen, genaamt Aske, vijf Ridders, te weten Robert Con-

stable,

stable, Jan Bulmer, Francois Pigot, Estienne Hamilton en Thomas Piercy; de Vrouw van den Ridder Bulmer; zes Abten, die van Whaley, en die van Jerveux, van Bridlington, van Lenton, en Woburn, en van Kingstead; en een religieus, met namen Makral. Die eerst die beroerten hadden verwekt, veroordeelt uit kracht van deze commissie, die de Engelsche in 't oud Frans noch tegenwoordig Oyer en Terminer noemen: men beschuldigde hen de oproeren verwekten gestijft te hebben; en zelfs op den 17. January, over nieuwe middelen, tot hervattinge van dien, gedelibereert te hebben; aangezien de revolte der Provintie van Jork, de uitvoeringe harer desseinen bevorderen zou. Deze nieuwe misdaad benam hen het Beneficie van amnestie. Zy wierden dan ter dood veroordeeld: men zond eenige na de Provintie van Lincolne en Jork, om in die zelve plaatsen te worden geexecuteert, daar zy hen schuldig gemaakt hadden: al de andere wierden te Londen geexecuteert. Onder de laatste was de Vrouw, en onder de andere de Meestresse van den Ridder Bulmer, die verbrand is op de plaats die men Smithfield noemt.

Executie
der Rebel-
len.

Ziet Hall.

Al dat men tegen deze executien had, was, dat Hendrik onder zeer slegte voorwendzelen 't recht der amnestie schond, aangezien deze perzonen na de amnestie geen andere misdaad hadden begaan, dan raadsplegingen en vergaderingen houden. Maar den Staat had zulke schrikkelijke revolten uitgestaan, dat de Kroon van Hendrik, zonder de byzondere directie van den Hertog van Norfolk, apparentelijk zou gevallen hebben. 't Was dan geen wonder dat een Monarch van zulk een temperament als dezen Koning, 't nootzakelijk dagt, om na dezen tot zijn verzekering, door eenige strenge exempelen, zijne Onderzaten een schrik aan te jagen; de Auteurs dezer oproeren te doden, en de Geestelijke niet te verschonen, die de zelve verwekt of aangestookt hadden. Dat zy 't waren die al de vordere misnoemens in de gemoederen voeden. En geen de minste zwaarigheid gemaakt hadden, om zich aan de eeden, die men hen voorgestelt had, te onderwerpen, werkende onder de hand tegen den Staat: dat zy 't waren die door deze wijze van doen de leere des Euangeliums schonden, 't welke niet als na den vrede zegt: dat zy 't eindelijk waren die haar eige grond-regelen, volgens welke zy verplicht waren, zich met de wereldsche affairen niet te vermengen, en op een Geestelijke en Religieuze maniere te leven, onder de voeten vertradten.

Oordeel
over deze
executien.

Het eerste exempel van rechtspleging welke hier op gevolgt is, was de executie van Forrest, Religieus Opziender van Greenwich, die

Biecht-

1538.

Misdaden
van Forrest
en zijn con-
dematie.

Biecht-Vader geweest is van de Koninginne Katherina, gelijk Zanderus aanmerkt, maar die apparentelijk de belangen dezer Vorstinne verlaten heeft, om zich in de gunst des Konings in te dringen. 't Was een onwetend en ongebonden mensch, die van de eerlijkste van zijn Convent, voor een schandvlek harer ordere geacht wierd; gelijk omstandiglijk door een Brief van een der Monniken, van dat zelve Collegie, berigt ben, welkers Origineel noch in wezen is. Als hy zich weder in de gunst des Konings zag, oefende hy een groote wreedheid tegen alle de dependenten van 't Huis, die dechtscheiding hadden toegedaan geweest. Een zekeren Rainscroft, die hy, en die van zijn party verdacht hielden, hun ne intrigues heimelijk ontdekt te hebben, wierd opgeflooten, en zo streng gehandelt, dat hy onder hunne handen kwam te sterfen. Dit zaid den Brief, door toedoen van Forrest geschied te zijn. Eindelijk dezen Monnik wierd beschuldigt, den voorrang van Hendrik ontkent te hebben. Want hoewel hy dit zelfs gezworen had, verklaarde hy tegen andere, hem de Biechte doende, den Koning 't hooft der Kerke niet te kunnen zijn. Als hy over deze zaken, zo stryde tegen zijn eed, ondervraagt wierd, antwoorde hy; het den uitwendigen mensch te zijn, die dezen eed gedaan had, maar den inwendigen daar part of deel aan gehad te hebben. Van verscheide Ketteryen beschuldigt zijnde, verliet zijn defenzie, en nam zijn toevlucht tot de goedheid des Konings. Van die tijd af, sloot men hem zoo nauw in de gevangenissen niet meer op: maar eenige perzonen die hem kwamen bezoeken, deden hem in 't regard van onderwerping, 't welk hy beloofd had, van meininge veranderen; zo dat hy, wanneer men hem een afzwering vertoonde om te ondertekenen, 't zelve weigerde te doen. Men veroordeelde hem dan als een hardnekkig Ketter. 't Register dezer proceduren is verloren. Maar de Boeken van die tijd zeggen; dat Forrest het Euangelium ontkende. Mogelijk hield hy staande het Woord Gods zonder decizie der Kerke geen kragt te hebben. Want ieder weet dat het Roomze Geloof noch veel andere zeer onbetamelijke, en ergerlijke zaken tegen de Heilige Schrifture zaid. Op de plaatze der executie zijnde, boden verscheide Heeren van den Raad hem zijn Pardon aan, indien hy zijn Ketterye wilde afzweren. Latiner deed een Zermoen, waar in hy zijn dwalingen wederlei, en tragte hem de zelve te doen verlaten. Maar alles was onnut; Forrest wilde geenzints zijn meininge afstaan, en wierd zeer strengiglijk geexecuteert. Men hing hem op met een Keten, de welke in 't midden zijns lichaams vast gemaakt was. Hier na hieuw men het groote Beeld, 't welk

⁂ welk hy van Galles gebracht had, in stukken, en dienden tot brandhout om hem te verbranden. Zijn gemoed was zeer ontroert; en hy storf den dood der godlozen, volgens de getuigenisse van Hall, die hem met weinig woorden beschrijft, als een mensch die weinig kennisse Gods en der waarheid gehad heeft; en die minder vertouwen op hem in zijn dood als in zijn leven stelde.

Ontrent het einde van den Jare 1538. wierd ontdekt, dat vele personen met Polus correspondentie hielden, die in zijn strafbare practijken tegen den Koning zijn Zouverein, geen consideratien meer in agt nam. Den Ridder Godefroi Polus, Broeder van den Kardinaal, ontdekte al dit geheim; zo dat den Marquis van Exeter, eigen Neef van Hendrik, aangezien zijn Moeder een Zuster van Eduard IV. was, in 't begin van November, in den Towr gebracht is, met Mylord Montaigu, den Ridder Polus, en den Ridder Eduard Nevil. Zy waren alle beschuldigt van Correspondentie met den Cardinaal, van haat tegen haar Zouverein, van klachten over zijn manieren van doen, en van neiging om de wapenen aan te vatten, zo haast de occasie zou presenteren.

⁂ Register van hun Proecessen vervolgende, had Mylord Montaigu den voortgang van zijn Broeder, de Cardinaal Polus, geapprobeert; die, vergeten hebbende de getrouwigheid die hy aan den Koning zijn meester schuldig was, zich aan den Paus, den dood-vyand van dezen Vorst, onderworpen had. Hy had ook al den voortgang van Hendrik veroordeelt. Dit is op den 24. July, eenige Maanden voor de troublen, voorgevallen; waar na men hem beschuldigde deze volgende redenen gevoert te hebben: (,) Ik hoop dat de wereld veranderen zal, en dat „er een dag zal komen, in welke wy ons zullen verblijden. Den „Marquis wierd by na met die zelve zaken beschuldigt. Montaigu had „hier by gevoegt: Ik wenste by mijn Broeder te wezen; want hier zal „veel swarigheid voorvallen: dit moet geschieden; ik vrees; dat wy al- „leen gebrek van eerlijke perzonen zullen hebben. Hy zei nog, gedroomt „te hebben dat den Koning overleden was; maar indien hy niet dood „was, hy wel haast sterven zou; dat zijn been hem in 't graf zou bren- „gen, endan terstond een aangenaam gerucht gehoord zou worden; „dat hy in zijn reguard, hem van zijn jeugd af gehaat had; dat Wol- „zey een braaf man zou geweest hebben, indien hy trouw voor zijn „Meester geweest was. Den Koning op zekeren dag oordeelende zijn „einde naby te zijn, betuigde aan zijn Heeren, dat hy haar haast ver- „laten zou. Montaigu voegt hier noch by; dat indien hen zulk een „vertrek bchaagde, zy daar wel haast van verlost zouden zijn; dat dit

Proces van
de Vrienden
van den Car-
dinaal Polus.

„ waarlijk in korten tijd zou geschieden; dat men dan in een goeden staat
 „ zou leven: en dat hy op een anderen tijd Mylord van Abergavanny
 „ beklaagde, zeggende, dat dezen Heer tien duizend menschen by een
 „ zou hebben kunnen brengen. Daar by voegende, zich na de We-
 „ ster gedeelten van 't Rijk te willen begeven, alwaar den Marquis van
 „ Exeter zeer machtig was. Eindelijk gezeid te hebben, doen de trou-
 „ blen van de Provintie van Jork waren gerezen, dat Mylord Darcy
 „ een gek was, aangezien hy zijn zelven misleid had, met de Raadshee-
 „ ren te bespringen, in plaats van van het Hooft te beginnen. Daar by
 „ voegende hem zeer bestraft te hebben, om dat hy zo haast de moed
 „ verloren gaf. Men aanmerkte hunne redenen als oprechte voorzeggin-
 „ gen hunner desseinen, en men twijffelde niet, of den staat der zaken had
 „ hen van 't begin der troubelen bekend geweest, en geloofde niet anders als
 „ een gunstige occasie te manqueren, om met Polus, dien grooten vyand
 „ van den Staat, hen te ruïneren. Zy wierden dan veroordeelt.

Op den 4. December wierd de Ridder Godefroi Polus vervolgt, over
 correspondentie met zijn Broeder, de daden van den Kardinaal gepre-
 zen, en die des Konings gelaakt te hebben; en den Ridder Eduard Nevil,
 Broeder van Mylord Abergavanny gezegt te hebben, dat den Koning
 een beest, en erger dan een beest was. George Crofts, Official
 van de grote Kerk van Chichester, over staande te hebben derven hou-
 den, dat den Paus, en niet den Koning 't Souverain hooft was; Jan
 Collus over gezeid te hebben, dat den Koning eens in de Hel zou ge-
 hangen worden, om dat hy de Kloosters om ver geworpen had; zy
 bekenden altemaal schuldig te zijn, uitgenomen Nevil; den Ridder
 Polus alleen wierd niet geexecuteert, om dat men de kennisse dezer za-
 ken aan hem verschuldigt was.

Op die zelve tijd wierden Polus, Kardinaal; Michel Troymorton
 Edelman: Jan Hilliard, en Thomas Goldwel, Geestelijke; Wil-
 helmus Peto, Opziender, vervolgt over vermetelheid, als zich uit de
 gehoorzaamheid des Konings begeven te hebben, en zig de Paus on-
 derworpen; dat hy Brieven geschreven had, vol strafbare discourzen,
 en die dienden om een oproer te verwekken.

Den 4 February van dat volgende Jaar, wierd Nicolaas Caren Op-
 per-Stalmeester, en Ridder van de Kouzeband, veroordeeld over dat
 hy 't met de party van Exeter gehouden had, en gezegt had, dat de
 zententie van dezen Ridder onrechtvaardig en wreed was. Men exe-
 cuteerde hem op den 3. Maart. Hy beléed op het Schavot, dat hy tot
 die tijd toe, in dwaling en bygeloovigheid had geleefd, en zijn gevan-
 genis

genis moest prijzen, aangezien het daar was, waar in hy eerst de zoetheid en kracht van Gods Woord had gesmaakt. Een zekeren Philip-
pus, zijn bewaarder, die de ware Religie volgde, en wel eer zelfs voor
dezelve had geleden, had hem de Heilige Schrifture gegeven.

Het Parlement, 't welk in den Jare 1539. gehouden is, confirmeer- 1539.
den al deze besluiten, en baanden een nieuwen weg om proces tegen
het volk te konnen maken, zonder hen defensie toe te staan. Dit is
een onuitwisselijke smet; een daad die nooit genoeg kan veroordeeld
worden, en een kwaad dat onmogelijk te rechtvaardigen is, aangezien
het de heiligste wetten, die de minste verandering mogen lijden, 't een-
emaal schend. Ik zal niet meer over dit voorwerp zeggen dan het
gene den vermaarden Couk, hier na Opperhoofd van de Justitie, daar
af zegt. („) Ik stel de macht van het Parlement in geen twijffel, (zeid
„hy) want deze maniere van rechtsplegingen zijn onveranderlijk goed 4. *Instit.*
„in gerechtigheid; maar de maniere op welke men die doet, dat een 37. 38.
„eeuwige vergetenheid die bedekke; of indien dit onmogelijk is, dat
„ze ten minsten in stillwijgendheid ingewonden worden; want hoe ver-
„der de Jurisdicctie van een onbepaald en Zouverein Hof zich uitstrekt,
„des te eerwaardiger en rechtvaardiger zy in hare Proceduren behoor-
„den te zijn, om een goed exempel aan de mindere Hoven te geven.

De voornaamste perzonen die onder de strengigheid van deze nieuwe
wet vervielen, waren den Marquis van Exeter, en de Gravinne van
Sarum. Den eersten is vervolgt over deel in 't verraad van Carew te
hebben gehad, en zich aan veel meer andere misdaden, tegen den Staat,
schuldig gemaakt te hebben. De tweede over heimelijke corresponden-
tie met zijn Zoon. Men vind in 't Journaal niet dat de getuigen ge-
hoort zijn. Alleenlijk doen het voorwerp harer zententie driemaal in
de groote Kamer gelezen wierd, vertoonde Cromwel de Heeren
een rok van witte zyde, die Amiral onder de kleederen van de Gra-
vinne gevonden had. Aan de eene kant waren de Wapens van Engeland
met de naald gewerkt, en aan de andere kant het Veld-wimpel;
't welk de Rebellen voor haar heen hadden doen dragen. Dit wierd als
een getuigenisse voortgebracht, als had de Gravinne dezen oproer ge-
approbeert. Drie Yrlanders wierden mede veroordeelt, over brieven
van Yrland aen den Paus en den Cardinaal Polus gebracht te hebben.
Den Ridder Adriaan Fortescue, over de troublen op een nieuw weder-
gaande te hebben willen maken; Thomas Dingley, Ridder van Malta, en
Robert Granceter, Koopman, over aan verscheide Hoven gesollici-
teert te hebben met Engeland te breken, en secours na Darcy en Huffy

1547. te zenden. Twee Edelen, een geestelijke Dominicaan, en een ander perzoon, wierden door dit zelve besluit veroordeeld, over gezeid te hebben, dat den Bisschop van Rom en het Hooft der Engelsche Kerk, in de ordonnantie, *een vergiftige Slang* genaamt had. Een ander Edelman, twee Priesters, en een ander Perzoon, wierden van gelijken veroordeelt zonder dat hun misdad aangemerkt is.

Zestien andere perzonen smaakten de strengigheid dezér ordonnantie. En indien men de getuigen tegen hen gehooft heeft, dat is geweest in de kleine Kamer, of voor den Raad des Konings; aangezien de Registers van 't Parlement hier niets van melden. Behalven dat dit besluit met een grooten haast toegegaan is; want men las het voorwerp den tienden May voor de eerste, en voor de tweede maal; en den dag daar aan volgende voor de derde maal. De Gecommitteerden wachtten vijf dagen eer zy hen renvoierden, en stelden andere perzoonen op de rolle der veroordeelden. Wy weten vorder niet hoe groot het getal doen is geweest, of wat perzonen hier bygevoegt zijn. Fortescue en Dunglely leden op den 10. July de dood. Wat aangaat de Gravinne van Sarum; Mylord Herbert heeft in een Register gezien, dat men eenige Afsaatsbrieven van den Paus in haar huis gevonden had; dat zy correspondentie met zijn Zoon hield, dat zy haar Huisgenooten verbooden had het Testament in de gemeene tale te lezen; of eenige andere Boeken die den Koning had doen publiceren. Zy was toen by de zeventig jaren oud; maar haar verantwoordinge gaf genoeg te kennen, dat zy noch een vaste en sterke geest had. Den Koning hield haar twee jaren na haar condemnatie in de gevangenis; hopende door deze zagte manier van doen Polus te verplichten, om na dezen, ten reguarde van hem, wijzelijker te handelen. Maar als zich op een nieuw in 't Noorder gedeelte van zijn Rijk een beroerte verhefte, deed hy haar onthalzen. In haar eindigde de naam en stam van de Plantageners. Den Marquis van Exeter stierf op zijn bed. Den Abt van Raiding, den Abt van Glastenburgh; en den Abt van Colchester, leden de dood in dat zelve jaar van 1539. als wy boven verhaalt hebben.

Door de
Wet 56.

Het Parlement van den Jare 1540. volgde 't spoor van 't voorgaande. Giles Heron wierd veroordeeld: maar zijn misdad is niet aangetekent. Richard Fetherston, Thomas Abel, Eduard Powel, Priesters, en een gemeen perzoon Horne genaamt, wierden beschuldigt den voorrang van Hendrik ontkent, en zich voor den Paus verklaart te hebben; zy leden de strengigheid dezér ordonnantie. Dit zelve vonnis veroordeelden de Huisvrouw van een Edelman, Tirel genaamt, en

Door de
Wet 57.

een

een zekeren Laurens Couk, geboren in de Stad Donkaster, over dat hy aan den Koning den eed van getrouwigheid niet had willen doen, en ontkent dat den Vorst Eduard een wettig Vorst, en Erfgenaam van de Kroon was. Wat aangaat Couk, men beschuldigde hem over conspiratie; Gregorius Buttolphe, Adam Damplic, Eduward Brundeholme, Geestelijken, en Clement Philpot, Edelman, wierden gecondemneert, over zich in de belangens van den Paus te hebben ingewikkelt, en over correspondentie met Polus; en Kales te hebben willen overrompelen. Barnes, Gerrard, en Jerome, waar van wy boven gemeld hebben, waren in dit zelve vonnis bevat. Wilhelm Bird Priester, Kappellaan van Mylord Hungerford; over tegen zeker perzoon, die te veld ging om tegen de Rebellen te dienen, gezegt te hebben; *Ik ben bedroeft dat gy daar na toe gaat; ziet gy den Koning niet dagelijks eenige Beelden afwerpen, en Abdycen verdrukken? Indien hy daar zelve beengaat, zal hy noit wederkeren, zo groot zal de schade wezen, die hem over komen zal; en die met hem zullen gaan, zullen 't zelve lot hebben.* En als een perzoon op zekeren tijd tegen hem zei, te vrezen, dat Ketterye zich door de heele wereld zouden verspreiden, hy geantwoord te hebben. *Gy behoeft u niet te verwondren: hier is niets verwonderens waardig in; aangezien den Opper-meester, Ketters, en een Ketter is, die zijns gelyk in wereld niet heeft.* Mylord Hungerford wierd in dit zelve vonnis gecondemneert, over Bird in zijn dienst gebruikt te hebben, hoewel hem de misdaad van deze perzoon was bekend geweest; en een zijner Kappellanen, en een Doctor Mandlui genaamt, gebruikt te hebben, om door Tooverkonst te onderzoeken, hoe lang den Koning leven zou, of hy zijne vyanden zou overwinnen of niet; eindelijk een verfoeilijke misdaad met verscheide zijner huisgenoten gepleegt te hebben. Hy leed de dood op den zelve dag als Cromwel geexecuteert wierd: maar hy sturf met zulk een ontroeringe des gemoeds, dat veel menschen dachten dat hy in zijn herten geraakt was; hy riep zomtijds de Dienaars van de Justitie; willende dat zy met hun zaken zouden voortvaren; zeggende, dat hy zijn leven moê was; en dat hy wenste te sterven. Want zo een ongeduld schijnt buitensporig, in een perzoon, die weinig hoop in zijn dood te verwagten had. Paulus Fetherston en Abel, wierden gelyk ik boven heb verhaald, na de plaatze hunner straffe, met Barnes, Gerard en Jerome gevoerd.

Door de 58.

Door de 59.

In dit zelve Jaar wierd Sampzon, den Bisschop van Chichester, en een Doctor Wilzon genaamt, naden Tower gebragt; zijnde over heime-
 Eeee 3 melijk

melijk verstand met den Paus verdagt; maar zy kwamen daar uit zo haast zy zich aan den Koning onderworpen hadden.

1549. 't Jaar daar aan volgende, onderstonden zes Priesters, en tien Leken, waar onder zich eenige perzonen van kwaliteit bevonden, een nieuwen troubel in de Provintie van York te verwekken. Maar hun dessein wierd tydelijk gedemt, en die hier 't grootste deel in hadden, wierden strengiglijk gestraft. Deze nieuwe troublen deden den Koning, de Gravinne van Sarum, welkers executie hy twee jaren gesuspenseerd had, aan de strengigheid der ordonnantie overgeven. In den Jare 1543. zag men 't laatste exempel van Hendriks wreedheid. Doen Gardiner, Bloedvriend, en Secretaris des Bisschops van dien naam, met drie andere Priesters veroordeeld en geexecuteert wierd, over den voorrang van Hendrik ontkent te hebben; maar aangezien hen proces vermist is, zo zijn de particulariteiten hunner misdaden ons onbekent.

Besluit van
dit Deel.

Dit waren de strenge straffen van Hendrik de VIII. over de yverige beschermers van de macht der Pauzen. Ze zijn waarlijk strafbaar. Want behalven de Ordonnantien wreed in zig zelven waren, executeerde men die daar en boven met de grootste wreedheid die zy konden toelaten. Maar de wreedheid, in al deze voorvallen, is niet genoeg om 't geroep en excessive klachten der Roomse Catholijken te rechtvaardigen, die de zaken zo wijd uitrekken als zy kunnen, om de gedachtenisse van dezen Monarch ten uitersten te verduisteren. En 't is waarachtig, dat deze strenge vervolgingen, in getal of hoedanigheid, met de wreedheid van Maria niet te vergelijken zijn, die men tracht te verminderen, te vermommen, of wel t'eenemaal te ontkennen.

Wy hebben dan de Historie van Hendrik de VIII. geëindigt, die men veel eer moet stellen onder het getal der groote Vorsten, als onder den rang der goede Koningen. Hy mishandelde de twee partyen zodanig, dat de History-schrijvers van beide kanten een nette afbeelding van zijn gebreken, en een optelling zijner wreedheden maken; en hoe-wel hy nauwelijks eene goede daad betracht heeft, om ons te verplichten zijn goede hoedanigheden te beschrijven, heeft niemand zorg gedragen dezelve aan de volgende eeuwen ten toon te stellen. Ik ontken niet dat hy niet onder den rang der kwade Vorsten moet gestelt worden; maar ik zou hem ook onder de ergste niet kunnen plaatzen.

Einde van het Eerste Deel.

BYVOEGZELN

En

VERBETERINGEN.

En Deel van dit Werk reeds gedrukt zijnde, vielen gewichtige en authentieke Handschriften onder mijn handen, waar uit ik verscheide zaken heb getrokken, die de handelingen der regering van Hendrik de VIII. verlichten; en aangezien ik deze kennis een weinig te laat gehad heb, om elk der zelve op zijn eigen plaats te stellen, heb ik 't zelve hier bekenit gemaakt.

Eerstelijk dan, ik heb op de 329. zyde van 't blad gezegt, dat den Graaf van Wiltshire, Vader van Anna van Boulan, een van haar Rechters geweest is. Maar hier in heb ik mijn te veel op Heilin vertrouwt, die, volgens de vrymoedigheid met dewelke hy spreekt, het Register van 't Proces dezer Vorstinne moest gezien hebben, dewelke hy in der daad met een ongewoonlijke zorge schijnt te verdedigen. Ik heb te meer hem gevolgt, om dat ik de Registers niet vond, my inbeeldende, of dat men dezelve onder de Regeringe van Maria had verduistert, of dat wy dezelve op een andere wijze hadden verloren. Dit was oorzaak dat ik my aan de Historien hield. Maar in die tijd als mijn Boek aan den dag zou komen, ontdekten ik dit Register in een plaats daar men 't niet gezogt zou hebben. Ik bemerkte terstond de misslag die ik begaan had. Mylord Wiltshire trad niet tegen zijn dochter in de Vyerfchaar. De Rechters dezer Vorstinne, waren, den Hartog van Suffolk, den Marquis van Exeter, de Graven van Arondel, van Oxford, van Northumberland, van Westmoreland, van Derby, van Worcester, van Rutland, van Suffex, en van Huntington, met de Heeren Audley, Delaware, Montaigu, Morley, Dacres, Cobham, Maltravers, Pouis, Montaigle, Cluton, Zands, Windzor, Wentworth, Burg en Mordant; in 't geheel 26. en geen 28. gelijk ik, de gemeene dwaling volgende, gestelt heb. Het Register, waar van ik spreek, verhaalt een byzonder voorval, 't welk den Grave van Northumberland over quam. Te weten, dat hy in de Vierfchaar zijnde, in een schielijke ziekte viel, en gedwongen was te vertrecken, eer men Mylord

Mylord Rochefort geoordeelt had, dit is mogelijk een zimpel voorval geweest; maar aangezien den Graaf op Anna Boulan was verliefte geweest, en zelf had gedagt haar te trouwen, hadden de rampspoeden dezer Vorstinne deze ontroeringe in hem wel kunnen veroorzaken.

Mijn begane misflag bemerkende, nam ik voor mijn openbaar te handelen; en op Heilin vergramt, begeerde ik te weten, op wat getuigenis hy gefundeert was, om zodanigen zaak te zeggen. Maar ik bevind dat Zanderus, die voor hem heeft geschreven, dit gedaan heeft, of om de gedachtenis van de Koninginne Elizabeth t'ontluisteren, of een nieuwen aanstoot aan hun wetten te geven. En in 't een en 't ander dezer opzigten, doet Zanderus zijn uiterste best, te doen geloven dat de misdaat van Anna van Boulan, zo klaar voor 's werelds oog zig vertoont heeft, dat de eige Vader dezer Vorstinne zijn stem tegen haar gegeven heeft; maar Heilin heeft Zanderus in dit en andere voorvallen telicht geloofd.

No.
LXXXVIII.

Men zal op de 352 zyde des blads vinden, de zelfstandigheid van de artykelen des Geloofs, door 't bevel van Hendrik gepubliceert. Waarlijk Fuller heeft dezelve in zijn Historie aan den dag gebracht, maar heeft het Origineel met de ondertekeninge niet gezien. Ik heb 't zelve in handen gehad, en in onze verzameling gestelt; en daar noch drie Schrifturen by gevoegt, die Cranmer den Koning heeft aangeboden.

No.
LXXXIX

Het eerste bevat vijftien geschillen, verscheidene dwalingen, en mislagen van dien tijd, en onder anderen deze voorstellingen betreffende: *dat de Zondaren zig met God komen verzoenen, zonder betooninge van berouw; dat den Priester volkomentlyk de zonden kan vergeven, of niet; dat men geen vergevinge der zonden van God, zonder kwijtscheldinge der Priesters kan ontfangen.* Cranmer klaagde doen ook, dat het volk zig te veel op eenige Cermoenen verliet. Dat de Priesters hen in dwalingen onderhielden, om hun profijt daar uit te trekken; dat de Bisschoppen de orden vergaven, zonder de perzonen te onderzoeken; dat de Kerkelyke van den hoogsten rang, hun inkomsten verquisten, hun regelen niet volgden, en de by-een-komsten verzuimden. Hy aanmerkte ook het onrechvaardig te zijn, dat men de Kerkelyke Perzonen uit de macht van den Politiken Rechter wilde trekken; eindelyk hy verzocht, dat men de vier Sacramenten, waar over de Artykelen niets hadden besloten, zou examineren; dat men de uitwerkzelen, de tekenen, de beloften, en de kragt van dien mocht doorgronden.

Aan de
No. XC.

Het tweede bevat twee meeningen, betreffende de bevestinge, 't een van Cranmer, en 't ander van Stokefley. Waar uit blijkt de gewoonte

van aan de Biffchoppen, de gefchillen van ieder ftoffe voor te ftellen, ouder is dan ik aangeteikent heb, * daar zijn meer papieren over dit zelve voorwerp; maar ik heb niet dan de ondertekeninge gevonden: de Prelaten volgen by na alle Cranmer en Stockefley, hoofden der twee partyen. Den Aards-Biffchop houd voor een grond-regel, *dat alle zaken door de SchrifTURE moeten geoordeelt worden.* Maar Stockefley, en 't meelte gedeelte der Kerkelijke, willen, dat men de traditien der Kerke, by na gelijk met de autoriteit der SchrifTURE zal aannemen; dit is 't geen deze SchrifTURE bevat.

In 't darde tracht Cranmer den Koning te bewegen, de Reformatie te bevorderen. Verzoekende, dat alle zaken ryfelijk mochten worden overwogen, eer men de uitspraak gaf. Wenshende, dat men niets onder de Articulen des Geloofs zou ftellen, zonder op de SchrifTURE gegront te zijn. Hy aanmerkte over dit voorwerp, dat de dwalingen na de mate der onagtzaamheid van deze Goddelijke wetten, waren ingesloopen. Hier by voegende, dat de menschen niet blindelings meer wilden geleid wezen, dat ze onderftonden de ftoffen te examineren; dat men te voren zaken had geloofd, die men vals bevond, gelijk de onbepaalde macht der Pauzen, voor dewelke zich vele hadden opgeoffert. Hy verzocht dat men eenige Hooft-ftukken volgens de SchrifTURE zou examineren: By exempel, of 'er een Vagevier is, of men de Heiligen moet aanroepen; of de menfchelijke inzettingen den grondslag des Geloofs kunnen zijn, of 'er een andere voldoening is, dan die van Jezus Christus, of den vryen Wil zig zelfs kan bereiden tot de genade; of men de beelden moet kuffen, of op een andere maniere zich van de zelve dienen, dan om ons de Historiele handelingen te vertoonen. Cranmer bad Hendrik, zijn gedachten over al deze zaken te willen laten gaan. Hem ook inftantelijk verzoekende, zoo haast zijn oordeel tegen 't Huwelijk der Priefteren niet uit te fpreken; de twee partyen hier over een ftil zwijgen op te leggen; te bevelen, dit gefchil in de twee Academien voor onpartydige Rechters te betwiften, de redenen van de medeftanders der ongetrouden Staat, aan de betwifters twaalf dagen voor 't openbare difpuut te geven. Hier by voegende, indien de verdedigers van 't Huwelijk der Geeltelijke, voor de oazydige Rechteren de overhand niet bequamen, zy zich aan de dood over gaven; en indien zy hen overwonnen, zy verzochten dat den Koning hen hun Evangelifche vryheid mocht laten genieten.

Byvoeging aan de 409. zijde des blads. Ik heb een veel groter SchrifTURE als deze, aangaande de ordren, en Kerkelijke bedieninge gezien; III.
No. XCII.

F f f f

men

*Aan de
No. XC.
* Op Pag.
476.*

*Ziet onze
verzame-
lingen aan
de No.
XCI.*

men zal de zelve in onze Verzameling vinden. Zy was onderteekent van Mylord Cromwel, van twee Aards-Biffchoppen, en elf Biffchoppen, 20 Theologanten of Canoniken, die verklaarden, de macht der Sleutelen, en Kerkelijke bedieningen, van de wereldze macht onderscheiden te zijn. Dat ze niet geheel ongebonden was; maar de inzettingen der Schrifture moest volgen: die tot een goed einde, en opbouwinge der Kerke gegeven was. Die Jezus Christus opgeregt hebbende, alseen middel der verzoeninge tusschen zijn Vader enden mensch, moest bewaart worden. Dat de ordren moesten aangemerkt worden, als een waarachtig Sacramant, 't welk in een uiterlijke hoedanigheid bestaat, door Jezus Christus ingestelt, en in een inwendige genade, dewelke zy verbeelden; dat al de minder ordren, gelijk dat van de Deurwaarders, de Lezers &c. in de Kerk waren aangenomen, om de zelve te verciereu, en men dit van de Joodsche Kerk ontleend had. Dat het Nieuwe Testament geen gewag dan van twee ordren maakte, die van de Diakenen, of Dienaren, en die van de Priefters of Biffchoppen. Dat om de ordren te vergeven, genoeg was 't zelve met de twee Ceremonien in de Heilige Schrifture aangetogen, 't Gebed, en de oplegging der handen, te doen. Dit schrift was geteikent in den Jare 1537, of in 't Jaar 1538. aangezien men daar de namen vond van Jan Hilzey, Biffchop van Rochester, en van Eduard Fox, Biffchop van Hereford, waar van de eene in den Jare 1537. is geheiligt, en den andere overleden in de Maand van May, des Jaars 1538.

Hy voegt hier twee aanmerkingen by. Een die ik daar na niet vind, dat in de Engelze Kerke van een ordre onder die der Diakenen gemeld word; zo dat men doen apparentelijk de minder ordren veronachtzaamt heeft. Zy waren ontrent 't einde der tweede Eeuw, of in 't begin der derde in de Kerk aangenomen: want in 't midden dezer laatste, hebben wy Cornelis, Biffchop van Romen, en St. Cipriaan, dewelke melden hoe de ordren zijn opgerecht; men heeft die waarlichijnlijk ingevoerd, om zo veel trappen te zijn, over dewelke men passeeren moest, eer men de Heilige bedieningen mocht oeffenen, op dat niemand de ordre zou ontfangen, zonder eenigen tijd geleeft te hebben, in een staat, afgezonderd van die der Wereltsche menschen, en zonder een zeker soort van Leeraren, in dien laagsten rang voldaan te hebben. Maar de Roomsche Kerk veranderde deze manieren wel haast in een enkele Ceremonie, en de meeste namen de bloote scheuring aan, of om zich de wereltsche macht te onttrekken, of zich in staat te brengen, om de Commanderyen te kunnen bezitten, of andere wereldse voordeelen

te trekken. Want deze minder Orden voldoen hier mede tot alle deze volgens de wetten der Canoniken.

De andere opmerking is, dat dit Schrift, en het Boek, genaamt, *Nodige onderwijzinge door een Christen*, de naam en bediening der Bisschoppen en Priesters vermengt. De oude Kerk kende de scherpzinnigheid der laatste eeuwen niet. Men geloofde doen dat de oplegging der handen genoeg was om één Bisschop te heiligen, en dat 'er Kerkelijke plichten waren, die zonder hen niet konden gedaan worden, als de ordonnatie en vorming, &c. Vorder spitste men zich niet over deze stoffen, om te willen doorgronden, of de Bisschoppen en de Priesters in ordre, of bedieninge, of zelfs in rang onderscheiden waren. Maar de School-leeraren, die alle zaken volgens de regelen der Bewijskonst, met ondoorgrondelijke nauwkeurigheid hebben onderzocht; en de Kanoniken, die de gewoontens der oude Kerke hebben verklaart, hebben getracht de overeenkomste tusschen de Bisschoppen en Priesters te bevestigen, of hun onderscheid klein te maken. D'een en d'ander hebben hier in hun oogmerk gehad. De Schoolleeraren het leerstuk der Transsubstantiatie opgerecht hebbende, verheften de bedieningen der Priesters zo hoog zy konden; volgens hunne meeningen konder geen waardigheid zijn, boven die, dewelken den mensch de macht, van de Hostie in God te veranderen, deelachtig maakt. En aangezien zy reeds van de meininge der oude Kerke geweken waren, gelovende, een Priester de ordre te ontfangen, als men hem 't heilig vat aanbood, en niet als men hem de handen oplei, stelden zy de ordre der Priesters gelijk met die der Bisschoppen. Na de mate dat de Scholastijken hadden gearbeid, om de waardigheid der Priesters te verheffen, deden de Canoniken hun uiterste best die der Bisschoppen te vernederen, schrijvende dagelijks om zich te bevorderen; en dit niet beter konnende verrichten, dan zich voor de belangen en glory der Pauzen te stellen. Want om een veel grooter glans aan deze macht en glory te geven, moest men het gezach der Bisschoppen verminderen. Hier door was 't alleen dat men verscheidene onwettige gebruiken der Pauzen kon rechtvaardigen; de vryheid der Munten, de oprichting der Hoven van Pauzelyk Gezant, en het oordeel der zaken, of by appel, of ter eerster instantie. Al deze practijken waren onrechtvaardig, indien de Jurisdicctie van yder Bisschop op de Goddelijke Wet gegrond was. Men trachtete dezelve dan zo zeer te vernederen als mogelijk was, en te dwingen hen in staat te zien als enkele Aigezanten van den Paus, die hun gezach veel eer van den

Roomfchen Stoel, als van 't bevel Jezu Chrifti, of zijner Apoftelen, ontleenen. In deze hoedanigheid der zaken confidereerden zy, dat men zonder de macht der Pauzen een doodelijken flag te geven, niet verklaren kon, de macht der Biffchoppen uit de Godlijke Wet te zijn. Zy deden ook geweldige instantien aan de Vergadering van Trente, om zodanig een uitsprake voor te komen. Aangézien het dan de gewoonte is geweest, de waardigheid der Biffchoppen, en die der Priefters, als een en dezelve aan te merken, moet men zich niet verwonderen dat de Geestelijken van Engeland, onder Hendrik den VIII. waar van de meefte noch den zuurdeezem der oude bygeloovigheid behielden, en de reft geen tijd genoeg had om de ftoffen van de minfte belangen te onderzoeken, de oude taal behielden.

Ik heb voornamentlijk op dit voorwerp aangedrongen, om te tonen, hoe weinig die de zaken hebben overwogen, die zich door hun drift, tegen de Regeringe der Kerke van Engeland laten vervoeren, en zich gedient hebben van eenige plaatzen der Canonijken en Scholaftijken, om dezelve te beftrijden. Deze twee zoorten van menfchen zijn 't fchuim der Roomfche Religie. De Scholaftijken getracht hebbende de Priefters hoog te verheffen, ter oorzaak van de tranfubftantiatie; en de andere 't voornemen gehad hebbende, de macht der Biffchoppen te verminderen, om die der Pauzen in top te voeren; 't welk de Priefters en de Biffchoppen by na in een rang gefteft heeft. Maar de perzonen met een vooroordeel ingenomen, volharden gemeinlijk ftijtzinnig in hun gevoelen; in diervoegen, dat om het zelve te verdedigen, zy tegevaarlijke hulpe omhelzen, zonder te overwegen dat men hen grooten afbreuk kan doen, indien men 't gebruik nooit toefteond.

Byvoegzel aan de 420. zyde des blads. De Vorftin van Duitfland hadde Hendrik gefteadig aangezet met hen een verbond van Religie te maken: 't eerfte befluit dat deze machten, vergadert zijnde, maakten, beheldden eenige generale termen tegen den Paus, haren algemeen vyand, als ook de bevordering der ware Religie. Hier na zonden zy Ambaffadeuren na Engeland, om over byzondere pointen te handelen. Hendrik gaf hen Gecommitteerden uit de Biffchoppen en Theologanten. De Ambaffadeurs hadden geen andere Theologanten by zich dan Mikou, Leeraar der Gotthen, door wien Melanthon, welkers tegenwoordigheid in Duitfland vereifcht wierd, verfcheidene brieven aan den Koning heeft gefchreven. De wijd-

Aan de

No. XCIII. loopigfte en gewichtigfte dezer brieven is onder onze handelingen.

Me-

Melanchton verzoekt den Vorst in dezelve, zich te willen besteden om al de misflagen, volgens 't Woord Gods, te vernietigen. Den Koning renvoyeerde hunne voorstellingen aan Gardiner, die toen te Parijs was, en ontfing een antwoord, dewelk ik gezien heb; maar niet in onze Verzameling gevoegt, aangezien ze nauwelijks, zonder den brief des Konings, dewelke ik nooit heb kunnen te zien komen, kan verstaan worden. Gardiner drong zijn Meester in 't generaal aan, eerstelijk om een Politijke alliantie met deze Vorsten te maken, en de handeling over de byzondere artikelen, tot een anderen tijd uit te stellen. Den Koning volgde zijnen raad, 'en schreef aan de Vorsten over dit onderwerp, maar ten tijde als men het voornemen verftond, 't welk hy had om de zes Artikelen op te rechten. De Protestanten van Engeland door deze nieuwe tijdinge ontroert, drongen hunne broederen van Duitsland aan, te zorgen om dezen slag te ontwijken. Ik heb hier jegens een brief van Hains, Dekan van Exeter, gezien, die de dadelijke gevolgen, dewelke deze ordonnantie, die men bereide, zou na zich slepen, beklagde. Hier by voegende, dat de dwalingen in de Kerken zouden sluipen, als men in dezelve de Artikelen des Geloofs, zonder klare getuigenissen der Schrifture, wilde oprichten. Hy maande de Duitschers aan hier acht op te nemen, om dat, indien men zulken wet in Engeland gemaakt had, de Keizer dit exempel zou navolgen, en dezelfde zaken in Duitsland praëtizeren. De Ambassadeurs der Duitfche Vorsten deden de Protestanten van Engeland alle bedenkelijke goede diensten. Want ziende, na veel Conferentien, dat zy niets op de Commissarifen verwonnen, schreven zy een groote en wijzen brief aan den Koning, tegen de onthoudinge des Bekers; tegen de byzondere Missen; tegen den ongehuwden staat der Geestelijke perzonen; als ook tegen verscheidene andere dwalingen van dien tijd. Dezen Brief is na 't Origineel gecopieert in onze Verzamlinge. Ik heb daar de beantwoording des Konings, door Tindal geschreven, bygevoegt. Maar ik heb 't beste deel van dezen brief, door des Konings hand geschreven, gezien. Als men deze brieven zonder vooroordeel wil lezen, men zal aan d'eene kant een groote eenvoudigheid; met een groote hardigheid, en goede redenen vergezelschapt, vinden: en aan d'andere kant een groote wanorder, vermenging en listigheid. Zo haast als de Ordonnantie was gemaakt, gingen de Ambassadeurs den Koning vinden; hem vertonnende, hoe gevoelig hun Meesters zouden beledigt zijn, een Prins de belijders haars Geloofs zo streng te zien vervolgen, op welke

*Aan de
No. XCIV.
en XCV.*

zy, als op een Beschermer des Geloofs, hadden vertrouwt. Den Koning zich instantelijk gedrongen ziende de executie der ordonnantie te beletten, antwoorde, daar zorgte voor te zullen dragen. En hoewel de ongebondenheid van eenige zijner Onderdanen hem tot deze strengigheid zou verpligten, geen party, dan in de uiterste nootzakelijkheid, te zullen kiezen. Hy stelde hen ook voor; een politijk verbond te vernieuwen: maar zonder van zaken van Religie te spreken. De Vorsten antwoorden hem, dat in 't eerste voorwerp van hun verbond met hem, men de Religie boven al had beoogt; en zy hierom geen de minste veranderinge buiten kennis der Geallieerden konden bybrengen. Zy betuigden hun gevoelen, over dat de Ordonnantie was gemaakt; maar bedankten Hendrik dat hy de executie had opgehouden; en berichtten hem, dat eenige dezer Bisschoppen, dewelke hem deze voortgangen deden doen, noch voor al de oude dwalingen, en macht der Pauzen waren, en zy hem verzochten streng tegen de beste zijner Onderdanen te zijn; hopende hier door een voornemen uit te voeren, waar van zy door andere wegen geen vrugt zouden kunnen verwagten. Hierom maanden zy hem aan, acht op hun te geven. Zy stelden ookeen conferentie voor, tusschen de Theologanten, van den Koning genoemt, en die van de hunnen, 't zy in Gelderland, tot Hamburg, tot Bremen, of in een andere plaats, alwaar 't den Koning zou believen. Men heeft aldaar de bezondere Missen, de afscheidinge des Bekers, den onghewuden staat der Priesters, geexamineert. Al deze zaken hielden de negotiatien bezig, tot de echtscheiding van Anna van Cleves, en tot de ongunst van Cromwel. Daar na is'er weinig correspondentie tusschen Hendrik en deze Vorsten geweest.

V. *Byvoegzel aan de zijde des 421. blads.* Doen ik van de Brieven sprak, de welke Hendrik aan deze Vorsten schreef, om hen te onderrichten van de maniere, op welke hy wilde dat zy aan de Reformatie zouden arbeiden, had ik de zelve niet gezien: Maar daar na heb ik 't Origineel van dezen Vorst ondertekent gezien. Hy beschuldigt zelve de Geestelijke van grote onbescheidenheid; hy verweet hen plaats voor de laatste troublen gegeven te hebben: daarna beveelde hy de Bisschoppen, de Ordonnantie der zes Artykelen te doen nakomen; zelfs in hun Bisdommen te gaan; de gehoorzaamheid van de wet des vredes te Prediken: hen een groote verbodigheid voor de Ceremonien, die behouden waren, in te boezemen; en 't volk ondertusschen aan te zetten, hun vertrouwen niet af te leggen.

gen. Eindelijk belaste hy hen de dispuiten, zaken van geen belang betreffende, te doen ophouden; en aan zynen Raad te vragen, of er in hunne Bisdommen getrouwde Priesters waren, die eenige Heilige Bedieningen oefenden. Men zal al deze zaken beter verstaan, indien men de mocite doet van den Brief zelfs te lezen: hy is in onze Verzameling.

Verbetering voor de 425. zijde des blads. Ik heb op die plaats gezegt, dat ik niet weet wat redenen tegen de noodwendigheid der Oorbiechte zijn geallegeert, maar ik heb daar jegens een conziderable ontdekking gedaan. Want een Brief, welke Hendrik met zyn eigen hand aan Tonstal heeft geschreven, die ik gezien heb, bericht ons, dat men over dit onderwerp voor de Heeren conferentie heeft gehad. Den Aards-Bisschop van Jork, en de Bisschoppen van Winchester, en van Durham, hielden dapper staande, dat de Oorbiechte van God ingestelt zijnde, van een absolute noodzakelijkheid was. Den Koning, en den Aards-Bisschop van Cantelbury in tegendeel verdedigden, dat hoewel 't gebruijk de zelve nut en goed had gemaakt, dat er geen Gebod des Euangeliums was, die de zelve noodzakelijk maakte. Den zelve Brief doet ons vorder verstaan, dat deze Bisschoppen eenige passagien der Schrifture, en Leeraren der Kerke, om hunne meininge te ondersteunen, bybrachten; maar dat den Koning en Cranmer daar zeer klaar op antwoorden, en deze Heeren voldaan, en overwonnen bleven. Tonstal maakte een Verzameling van deze redenen, en bood den Koning dezelve aan. Men kan die in onze publike Verzamelingen zien, als mede de reflexien, aanmerkingen, en antwoord, 't welk deze Vorst hen met zyn eigen hand doet. Waar door wy zien dat hy zich zeer tot de Studie der Theologifche waarheid heeft begeven, en hen met grote zorgvuldigheid heeft verligt. 't Succes van 't geschil, was, dat hoewel de medestanders der oude Religie, verzogten dat men de Oor-Biechte, voor een gedeelte van 't Sacrament van Penitentie, en instellinge Jezu Christi zou erkennen; de meining des Konings wierd gevolgt; in diervoegen, dat men zich vergenoegden te verklaren, dat het noodzakelijk en nut was deze Belydenis te behouden. Ik heb gezegt dat deze materie voor de Heeren, is afgeslagen, en dat om twee redenen, 1. Dat Hendrik van de Kamer sprekende, deze generale en onbepaalde term, niet dan aan de hoge Kamer kan geappliciert worden; 2. Dat de wet der zes Articulen mede brengt, dat den Koning zich na 't Parlement be-

geven:

VI.

*Aan de No.
XCVII.
en XCVIII.*

geven heeft; en daar verscheide materien met groote wijsheid heeft uitgeleid.

VII.

Byvoegzel de 431. zyde des blads. Ik spreek daar van een wet, van de welke Hendrik de moeite heeft genomen, zelfs 't ontwerp te schrijven. Maar ik heb daarna eenige andere ontwerpen van Ordonnantien en Papieren gezien, waar in hy zo groten meenigte van veranderingen had gemaakt, dat men 't zelve genoegzaam voor zijn eigen werk kon aanzien. Deze Papieren zijn 1. Twee copyen van de ordonnantie der zes Artykelen, op verscheide plaatzen door dezen Vorst verbeteret, welke correctien t'elkens van drie aan een volgende regulen zijn. 2. De copye van een Ordonnantie, aangaande de voorgaande Contracten. 3. Verscheide copyen van Declaratien, boven al van die, welke hy deē publicieren, om 't gebruik der Schrif-ture in de gemeene taal te bevestigen; de veranderingen in deze stukken zijn groot, men ziet 't zelve tusschen de regulen. 4. Een Verzameling van proef-stukken, of'er een Vagevuir is? 't was door Tonsal geschreven, en den Koning maakt daar wijdlopige aanmerkingen over; waar uit men oordeeld dat dezen Vorst in die tijd 't Vagevuir niet geloofde. 5. De copye van dit deel *Nootzakelyk onderrigt voor een Christen*, 't welk het Geloof uitlei, is vol verbeteringen door den Koning gemaakt. 6. De questien de Sacramenten betreffende, van de welke ik op de 476. zyde des blads heb gesproken, en die grote aantekeninge op de kant hebben. 7. Een Verzameling van plaatzen der Oud-Vaderen, tegen 't Huwelijk der Geestelijken. 8. Een papier, 't welk handeld van 't ware Kenteken der Catholijke Kerk, waar in Hendrik grote veranderingen gemaakt heeft. Dit is in onze Verzameling, en de veranderingen zijn op de kant.

N^o. XCIX.

W E D E R L E G G I N G

Der

H I S T O R I E,

Van de

SCHEURING van ENGELAND,

Door Zanderus beschreven.

H E T E E R S T E D E E L:

*Bevattende 't geen de Regeringe van Hendrik den
VIII. betreft.*

DIe gene welke opgefmuikte Gefchiedeniffen, en Tooneel-ftukken befchrijven, nemen een Historifche waarheid tot voorwerp; aanzien een overal uitgeflore verciering, niet krachtig genoeg op de genegtheden en driften der menfchen zou werken. Maar zy geven dit werk een glans, met daar by te brengen al wat de geest en konft vermag. Gevende zelfs aan de perzonen en zaken de bekwaaamfte merkteikenen en benamingen, om de gemoederen te treffen; en om noch meer indruk te geven, vermengen zy de bijzondere omftandigheden, en verborgen handelingen, met de waarachtige gefchiedeniffen. Verder, hoewel men weet dat den inborft, of inbeelding van den Auteur, een groot deel in al deze zaken heeft, laat men niet na, zich, ten opfichte van een gevolg van voorvallen, te bewegen, die een bekoorlijkheid bevatten, die men niet en kend.

Zanderus heeft buiten twyfel dit zelve voornemen gehad, en die zelve handeling in zijn Boek geobferveert, waar in hy 't beleid heeft gehad, van 't zelve, gedurende zijn leven, niet aan den dag te geven. Hy nam voor, de Reformatie op de afschuwelijkfte wijze te vertonen; de Koninginne Elizabeth t'ontluiften; haar geboorte fchandelijk, en by gevolg haar recht twijffelachtig te maken; het gezach van den Roomschen Stoel, de voortreffelijkheid der Geestelijke orden, op de dierlijkfte wijze des Werelds, te verheffen. Hy heeft verfcheide maal hier iegens gefchreven, maar met zeer weinig gevolg, zijn Boeken met walgelijke lafteringen, een algemeene kwaadaardigheid, en zydigheid, veel meer dan met waarachtige verhalen, of rechtvaardige, en valte redeneringe vervult zijnde. Hy dezen kleinen voortgang bemerkende, werpt het op een andere boeg; te weten een droevig verhaal der groote veranderingen van Engeland te doen, die zo wel een fchrik voor de Ketteryen, als een kwade bevassing van Elizabeth inboezemt, die haar geboorte niet te eer-

G g g g

lijk;

lijk, en haar Successie niet heel zeker maakt, dieter zelve tijd den roem des Roomschen Stoels verheft; die eindelijk diepe, en bevindige indrukzelen in de beste en schranderste gemoederen doet. Hy verkiesft de Rol in Engeland, en doet Hendrik den VIII. met zijn drie kinderen op 't schouw-tooneel verschijnen. De beroertens van dietyd, verschafte stof genoeg voor een Mandie met een goede geheugenis en geest begaaft was; en verder alle noorzakelijke hoedanigheden bezat, om zich in achtig te houden, en zodanig een schaamteloosheid, diegenoeg was, om hem niet te doen blozen, om geen slag van eerbiedigheit in acht te nemen, met de gekroonde Hoofden, en de affche der gestorvene t'ontheiligen. Een weinig wantrouwen doet hem nochtans besluiten, niet te gedogen, dat zijn werk in zijn tijd aan den dag kwam. Men zag 't zelve dan niet, als na den Auteur zijn leven had verloren *om zijn geloof*, dat is te zeggen, in een dadelijke wederspanningheid tegen zijn Koning, want ik zal doen zien, dat 't dit is, 't welk hy *zijn geloof* noemt: De stijl van dit stuk is in 't generaal zuiver, de onderhandelde stoffen zyn daar op een aangename en wezentlijke wijze verhandelt; maar den drift van den Auteur blykt niet dan te dikmaals uit. Onderrusschen heeft zijn Boek zoo wijd uitgestrekten gebruik, en algemeine achtig, dat de perzonen die hun voordeel daar uit getrokken hebben, zich niet hebben ingewikkelt te onderzoeken, of de zaken, de welke Zanderus geschreven heeft, waar of valsch zijn. Maar *Rubton*, en eenige andere na hem, bemerkende dit werk niet genoeg ten einde gebragt te zijn, hebben daar zoodanige veranderingen in gemaakt, dat zonder een groot verhaal te doen, geschreven door een onbekwamer Auteur als Zanderus, men de nieuwe Editien byna als een nieuwe Historie kan aanmerken.

Indien men de moeiten wil doen, dezen Roman, met de Historie, dewelke ik aan den dag heb gegeven, en de fundamenten der zaken, waar op ik heb gebouwt, met de kleine zekerheid, en gebrek van autoriteit, welke men alom in Zanderus vind, te vergelyken, men zal buiten twyfel bekwaam zijn te ontdekken, aan wat zijde de waarheid zich bevind. Maar aangezien al de Wereld deze ondervorschingen niet kan doen, heb ik een afschrift der byzondere valsheden, en tastelykste mislagen van dezen Auteur gemaakt; volgende hier in 't goedvinden der perzonen, dewelke mijn al dit werk hebben doen ter hand nemen. Men vind dan tweederlei slag van mislagen in Zanderus; de eene, die geen kwaadaardigheit te kennen geven, maar doen zien dat dezen Auteur kwalijk van de zaken, die hy heeft geschreven, onderricht is; en hoewel deze mislagen zijn gedachtenis niet hatelijk maken, zy voldoen ten minsten, om 't geloof, en Autoriteit van zijn Boek te verminderen. Maar daar bevind zich in zijn Boek een tweede soort van mislagen die dodelijk zijn; om datze met voorbedachten raad, en indirecte opfichten gedaan zijn. Ze zijn niet alleen ongegrond op eenige getuigenisse, maar zelf door de Authentieke stukken tegengesproken; die in spijt der zorge; die Maria heeft gehad, om ons van de openbare Monumenten te ontzetten, ons ter hand gekomen zijn, om de lasternye van Zanderus om ver te stoten. De Editie van dezen Auteur; waar van ik mijn dien, is in 't Latijn in den Jare 1628. te Keulen uitgegeven. Men heeft daar de over een komst der overzetting bygevoegt, *, en overal daar men bevinden zal dat de plaatsen niet zuiver overeenkomstig met

* Tweede
Editie by
Trallard
1678.

met deze overzetting zijn, M. van Maucrox, die daar den Auteur af is, is daar in van 't origineel afgeweken.

Zanderus zeyd dan eerstelijc, *dat den nacht der Bruiloft van den Vorst Artbus, Historie van en den Koning van Spanjens Dochter, Hendrik den VIII. aan een bejaarde en deugt- de verdeeltheit zame Vrouw bevelgaf, by deze jonge perzoonen te slapen, om ben de uiterste vryg- van Engeland een Lan- beden te verbinderen.* landsche Editie

Aangezien dit het fundament van de zaak is, moest den History-schrijver het zelve klaar en onbetwistelijc hebben gemaakt; want men is niet verplicht, een Auteur tegeloven, die niet als zijn eige getuigenis heeft, om te onderschragen 't geen hy zeyd; hy is geen geloof meer waardig, zoo haast hy zich van den weg der waarheid afwijdert. Maar behalven dat de voorborge, met de welke Zanderus hier spreekt, een buitensporigheid zonder voorbeeld is, hebben wy zelfs in de openbare Registers contrarie preuven. Want de Hertoginne van Norfolk, den Markgraaf van Eitswater, en zijn Vrouw, betuigden plechtelijc met een eed, dat zy den jongen Vorst en de Vorstinne te bed hebben zien leggen, en daar na 't bed gezegent wierd.

2. Zanderus houd op de zelve plaats staande, *dat den Vorst noch geen vijf- Ditzelve. zien jaren oud was, en van een slapende koorts was aan getast.*

Den Vorst Artus was niet alleen 15 jaren en twee maanden, geboren zijnde den 20 September des Jaars 1686. gelyk men ziet door de Registers; maar was daar en boven van een goede en sterke complexie, dewelke niet dan in 't einde der Vasten-Avond is beginnen te ontroeren: 't welk men aan de overmaat, dewelke hy met zijn Vrouw gepleegt had, beschreef, gelyk verscheide perzonen verklaarden.

3. Zanderus verzekert. *Dat de propositie gedaan zijnde, de Weduwe van Artbus aan den Vorst Henrik te geven, al de Wereld oordeelden, dat dit Huwelijc geoorloft was.* Pag. 3. van de eenen de ander.

Mogelijc is deze algemeine toestemming, te Romem gegeven, daar 't Geld, de Politie, en Konst in alle Raden presideren. Maar Engeland is van die meining niet geweest. Wy willen niet tot getuigenis dan *Warham*, Aartsbisschop van Kantelberg, die daar jegens ondervraagt zijnde, plechtelijc swoer, dat hy geloof had, dit Huwelijc weinich eerlijc in zich zelve, en onaange-naam by God te zijn, dat hy zich daarom hart tegen 't zelve had aangekant; en 't Volk over deze alliantie had gemort.

4. Zanderus zegt, *dat in al de Koningrijken, die onder den Hemel zijn, en in al de Kerken, geen eenig mensch was, die tegen dit Huwelijc sprak.* Edit. lat. pag. 3. deze is afgesneden in M. Man-croix.

Gelijc de Roomsche Catholyken gewoon zijn, den Roomschen Stoel, de algemeine Kerk te noemen, Zanderus zou hier zijn eer niet kunnen verdedigen, indien hy zijn toeylucht tot deze uitlegginge niet nam, en zoo hy door al de Volkeren die onder den Hemel zijn, de Godsgeleerde van Romem niet verstond. Vorder, toen de zaak tot het onderzoek kwam, vond men nauwelijks perzonen die een alliantie van deze natuur wilden rechtvaardigen. Verder, de vermaartste Academien, en de achtbaarste Godsgeleerden dromden 't zelve. De eenige getuigenis van *Warkam* werpt de bevestinge van Zanderus teenemaal om; al hadden wy elders geen andere autoriteit over dit onderwerp. Men kan 't zelve zien in 't lichaam onzer Historie van pag. 140 tot de pag. 155.

*Edit. lat. p. 4.
Een franze
overzetting
p. 5. alwaar
deze plaats
veel sterker
als in 't La-
tijn is.*

5. Zanderus voegt hier by, *dat den Vorst eens gezegt had, dat hy Katrina niet zou trouwen.*

Dit is een der kleine vindinge van onzen Auteur, die een vaste resolutie, voor een voorbygaande gedachte, wel zou willen doen aanmerken. Want dezen Vorst zei niet alleen, dat hy de Infante niet wilde trouwen; hy deê zelf een plechtelijke protestatie; hy las de zelve voor den Bisschop van *Winchester*; hy verklaarde, dat hy de bewilliging, dewelke hy tot dit Huwelyk, gedurende zijn minderjarigheid, had gegeven, zou herroepen; hy deê dit alles zo haast hy meerderjarig was. Men kan over deze zaak onze Historie aan pag. 58. zien. Zanderus komt zelfs elders hier in over een.

*Edit. lat. p.
4. franze
overzetting
p. 5.*

6. Dezen Auteur, om zijn werk op te pronken, of om de vruchtbaarheid van Katrina te verheffen, maakt haar moeder van drie Zonen, en twee dochteren, maar de Schrijvers van die tijd geven haar niet dan twee Zonen, en eene Dochter.

*Edit. Lat. p.
5. francover-
zetting p. 8.*

7. Hy beschuldigt Hendrik den VIII. t'onrecht, *twe of drie Meestrezzen tot zijn plaisir gehad te hebben*; want behalven dat de historie van dien tijd niet dan van Elizabeth Blunte meld, was Hendrik toen een godsdienstig en Religieus Vorst, indien men de brieven, dewelke by meer dan van eene Paus ontfangen heeft, en verscheidene lotschriften die men hem openbaarlijk gat, wil geloven.

*Edit. lat. p.
6. in de fran-
ce overzetting
p. 8.*

8. Zanderus bedriegt zich noch, als hy zegt, *dat de Vorstinne Maria eerst door den Koning van Schotland, daar na door den Keizer, en daar na door den Koning van Vrankrijk, en toen voor zijn Outsten Zoon, daar na voor den tweede, en eindelyk voor zich zelve, is verzocht.* De ordre destijts is door dezen Auteur verkeert. Want Maria is eerst aan den Dauphin, daar na aan den Keizer toegestaan; daar na sprak men om haar aan den Koning van Schotland te Huwelijken. Eindelyk liet men de Keur aan den Koning Vrankrijk, of om haar zelfs te trouwen, of om aan den Hertog van Orleanste geven; dit was de kennis die Zanderus had van zaken, waar van hy onderstond een afschrift te geven.

*Edit. lat. p.
6. trad. p. 9.*

9. Na verhaalt te hebben, dat de Vorstinne aan den Dauphin was toegestaan, neemt den Auteur in acht, *dat al de Christen Vorsten het Huwelyk van Hendrik als zeer krachtig considereerden*, om alzoo zijn alliantie weder te winnen. Maar men kan deze aanmerking door een andere, die veel billijker schijnt, vernietigen. Te weten dat de Christen Vorsten zeer twyfelden, of dit Huwelyk goed was, aangezien hun Ministers zwarigheid maakten, zich in een alliantie in te wikkelen, die hen nochtans de Kroon van Engeland had kunnen beloven. 't Geschil in Spanje gexamineert zijnde, wilde den Keizer zijn woord niet houden, 't welk hy gegeven had, om Maria te trouwen. Dit is 't welk wy van een Auteur van dietijd verstaan. Zanderus stemt toe dat den Ambassadeur van Vrankrijk 't zelfde deê.

*Edit. lat. p. 7.
traduct. p. 9.
en 10.*

10. Zanderus begaat een mislag in de tijd-rekening, als hy de trappen der Fortuin van Volzei beschrijft, hy verheft hem eerst tot 't Bissdom van Lincoln, in 't vervolg. tot dat van Durham, daar na tot dat van Wincheffer, en daar na tot 't Aartsbissdom van York. Hem tot deze waardigheid bevordert hebbende, geeft hy hem dat van Kancelier, en eindelyk dat van Cardinaal en Afgezant *a latere*; maar de schikking is geheel omgekeert. Weinig tijd na Volzey de bezitting

zitting van 't Bisdóm van Lincolne genomen had, is hy Aartsbisschop van Jork gemaakt, en Cardinaal in 't zevende Jaar van Hendrik den VIII, die hem eenige maanden daar na met het ampt van Kancelier beschon. Ten einde der zelve jaren, bekwam Volzey, noch 't bisdom van Durham, 't welk hy zes jaren daar na voor dat van Wincheſter verliet. Zanderus heeft buiten twyfel verstaan, dat dezen Cardinaal al deze waardigheden had bekleed, maar 't zelve niet wetende, dan van horen zeggen, heeft hy 't exempel der Poëten willen volgen, die hun helden niet dan by trappen verheffen. Hy stelt dan zijn waardigheden niet in hun naturelijken rang, maar in de ordre, welke zijn inbeelding hem inblaast.

II. Hy zegt, dat Volzey hem zelf het voornemen vormde der echtscheidinge van Katrina, en by Longland, Brecht-Vader des Konings, inwikkelde, hem hier in te hulpe komen. Edit. lat. p. 8. overſet. p. 11.

Maar 1. Hendrik ontkent solemnelijk, dit, waar mede men Volzey hier beschuldigt.

2. Hy verklaarde, dat hy 't zelf was die jegens deze zaak in de Rechte aan Longland opening gaf; en dat Volzey had getragt hem van meining te doen veranderen. 3. Hy zeid in 't bezonder aan Grineus, dat deze bekommeringen hem zedert zeven volle jaren in ontroering hadden gehouden. Dewelke begonnen is in den jare 1524, aangezien Grineus deze omſtandigheid aan een zijner Vrienden, in 't Jaar 1531 heeft geſchreven. Want Volzey had toen geen redenen, om zoo een voornemen te maken. Septem perperis ammis trepidus.

12. Hy zegt, dat in den Jare 1526, dit is den tijd, in welke men volgens zijn meininge de twijffelingen in de geest des Konings, over de zaak van zijn Huwelijk, maakte, deze Vorst van die tijd af wift, wie hy in de plaats van Katrina zou ſtellen. Edit. lat. p. 9. overſet. p. 12.

Maar Zanderus brengt hier zich niet in gedachten, dat volgens zijn meininge Anna van Boulan, toen niet meer dan 15 Jaren oud was, en dat in dezen ouderdom, hy haar na Vrankrijk deê overgaan, alwaar zy lang verbleef, eer zy voor 't Engelsch Hof verſcheen.

13. Hy zegt, dat den Koning by na een Jaar te koste lag, in 't examineren van de plaatzen der Heilige Schrifture, en de woorden der diſpenzatie te overwegen, om daar redenen in te vinden, om zijn Huwelijk te vernietigen; maar dat hy daar niets in vand. Edit. lat. p. 4. overſet. p. 13.

In die tijd, hadden al de Bisschoppen van Engeland, uitgenomen Fischer, verklaart, en zelt getekent, dat zy oordeelden 't Huwelijk des Konings ongeoorloft te zijn.

14. Hy zegt, indien der twijfelachtigheid in de eerste brieven van den Paus mochten geweest zijn, te weten in de diſpenzatie, zy in de andere brieven, daar na door Ferdinand bekomen, zouden verklaart zijn geworden. Ziet deze verklaring in onze historie p. 6. en de fundamenten der nulliteit, p. 148. De zelve.

Maar die andere brieven, die 't handschrift zijn, daar wy zo wijdloopig van gesproken hebben, zijn van den zelve datum als den Bul: daar zijn geweldige presumptien, dat men de zelve langen tijd voor de afvaardiging van den Bul heeft nagemaakt; en zelf byna een jaar, voor dat Hendrik de vervolginge van zijn echtscheidinge begonnen heeft. Verder, indien deze laatste brieven de medestanders van Katarina in eenige zaak dienstig waren, zy keerden hunne verdedigingen om, in 't gewichtigste geschil-stuk; te weten, of

haar huwelijk met Artus is voltrokken geweest: want in plaats dat in de dispensatie is gezegt, dat dit huwelijk *misschien* is voltrokken geweest; dit *misschien* bevindt zich in 't handschrift niet.

De zelve.

25. Hy voegt hier by, *dat den Koning en zijnen Raad deze tweede brieven-gezinnen hebbende, hunne aanslagen verlieten.*

Men volhardde byna een jaar deze vervolging, eer men van dit handschrift hoorde spreken; en als men verstond, dat het selve was nagemaakt, volgden den Koning onophoudelijk zijn stuk.

Edit. lat. p.
10. overzet.
p. 13. en 14.

16. Hy zegt, *dat den Bisschop van Tarbel in Engeland in 't huwelijk van de Vorstinne Maria gekomen zijnde, den Koning en den Kardinaal hem verzochten te getuigen, dat hy tegens de kracht van het huwelijk van dezen Vorst met Katarina wiffelde.*

Maar wat reden heeft hy, een zaak van zulken natuur te geloven, aangesien den Bisschop zelf, hoewel in 't vervolg tot Kardinaal verheft, 't zelve nooit heeft bekend gemaakt? Het welk hy als een yverig Katolijk, of goed Kardinaal had moeten doen, aangezien hy 't gevolg der zaken zag, en 't gevaar 't welk hy liep, beschouwt te fullen worden als een Authcur van een raad, waar van 't gevolg voor den Roomschen Stoel zo dodelijk was.

Edit. lat. p.
11. overzet.
p. 15.

17. Hy voegt hier by, dat dezen Prelaat in den vollen Raad, en tegenwoordigheid des Konings, heeft gezegt, *dat volgens zijn mening, en 't gevoelen der wijfste Theologanten, het huwelijk van dezen Vorst ongeoorloft, en van geender waerdon was: dat dit zelve huwelijk strijdig met het Evangelium zijnde, den band gebrooken was; en al de uitbeemsche volkeren rond uit spraken, en de kwade raadgewingen doemden, die den Koning in zijn jeugt daar hadden ingewikkelt.*

Eerstelijk, 't is de gewoonte niet, dat de openbare Ministers in den vollen Raad tegen den Koning redeneren; maar indien den Bisschop van Tarbes dit heeft gedaan, spreekt Zanderus hier zich zelven tegen, hy die zegt, *dat geen mensch noch in de Kerk, noch onder den Hemel, tegen 't Huwelijk van Hendrik heeft gesproken: of den Bisschop van Tarbes moest een zeer schaamtelozen dwaas geweest hebben.*

pag. 3. van
de lat. Edit.

Edit. lat. p.
13. overzet.
p. 17.

18. Hy zegt, dat op de nieuwe maare der gevankenis van Klemens, Hendrik Volzey met 300000 rijksdaalders zond; maar Hall, Hollingshead en Stou, zeggen dat den Kardinaal 240000 ponden sterling met zich droeg, die meer monteeren als 3120000 France ponden.

De zelve.

19. Hy voegt hier by, *dat men hem twee Collegien gaf.* Maar behalven dat de grootheid van Volzey geen verdeeltheit leê, melden de Registers niet van diergelijke zaken.

De zelve.
Pag. 19. van
de Lat. Edit.
en 12. van de
France.

20. Zanderus dwaalt noch meer, als hy allegeert, *dat Volzey tot Calis ordre ontsing, niet van 't huwelijk van Hendrik met de zuster van François de I. te spreken; Hendrik voorgenomen hebbende Anna van Boulan te trouwen.* Dezen Auteur komt niet te binnen, dat hy gezegt heeft, *dat Hendrik een jaar daar te voren wist, wien hy: n Katarinaas plaats zou stellen.*

21. Hy zegt, *dat Hendrik, om niet meer vryheid de Vrouw van Boulan te genieten, dezen Ridder in Frankrijk zond; en dat Anna van Boulan baat dochter twee jaren na zijn vertrek geboren wierd.*

Wy hebben deze lasteringen reeds wederleid: maar laat ons in 't generaal eêhige aanmerkingen over dit voorwerp maken.

x. Tho.

1. Thomas Boulan is nooit voor Ambassadeur na Vrankrijk gezonden, dan in den jare 1515. En indien zijn dochter twee jaren daar na gebooren is, kon zy geen elf jaren in 't jaar 1526 gehad hebben, toen Zanderus Hendrik doet besluiten van haar te trouwen.

2. En als Boelan al in Vrankrijk was gezonden geweest, onmiddellbaar na de komste tot de Kroon, dat is in 't jaar 1509. indien zijn dochter twee jaar voor zijn vertrek ter wereld quam, is zy gebooren in 't jaar 1511. zy zou dan in 't jaar 1526 niet meer als vijftien jaren gehad hebben; en dit zou, volgens het getuigenis van Zanderus, den tijd zijn, in de welke zy zich in haar Vaders huis zou hebben laten debaucheren, en hier na zou zy na Vrankryk gezonden zijn, daar zy zich lang ophield. Maar al deze zaken zijn vals.

Want ten 3. zy wierd twee jaaren, eer Hendrik den Throon beklom, gebooren, dat is in 't jaar 1507. En indien Boulan twee jaren te vooren in Vrankrijk is gezonden, dat is geweest in 't jaar 1505.

Maar Hendrik, die noch niet als Vorst van Galles was, had toen niet meer dan 14 jaren, den 28 Juny des jaars 1491 ter wereld gekomen zijnde. Daar is ook zo weinig schijn van reden, dat hy in deze jonge jeugt de vrouw van een ander zou geschonden hebben, hy, wiens broeder, hoewel byna twee jaren ouder, niet bek waam, wierd geacht zijn huwelijk te voltrekken.

Ten opzicht van andere omstandigheden dezer beschrijving van Zanderus, dat den Ridder Boulan zijn vrouw voor de Kerkelyke Reekters vervolgte, dat zo haast hy vernam, dat zy van den Koning bezwangert was, ophield haar voor 't Rechi te slepen. Dat den Koning de zuster van Anna van Boulan had bekennt; en, deze zuster 't zelve aan Katarina van Boulan verklaarden. Dat Anna van Boulan maar vijftien jaren oud, zich van den Hofmeester en Stalmeester haars Vaders liet bekruijen. Dat zy daar na naar Vrankrijk is vertrokken, daar zy eenigen tijd verborgen geweest zijnde, aan 't Hof verscheen, en aldaar door hare overmaten de naam van Hakkenyeëquam. Dat François den I. daar na deel in haar goede gunsten had. Dat zy in haar te rug komste in Engeland die zelve lichtwaerdigheid voor Viat had gehad. Dat dezen Ridder aan Hendrik en zijn Raad aanbod, dezen Vorst een ooggetuige der gunsten te maken, dewelke deze dochter hem mildelyk aanbod. En om te eindigen; dat zy lelijk, niet wel gemaakt, en wanschapen was. Al deze dingen zijn niet dan opengehoopte valsheden; en om de zelve te darren beschrijven, word niet alleen een quadaardig, maar zinneloos mensch vereyscht. Om deze opvolging van lasteringen gewichtig te maken, brengt Zanderus geen andere autoriteit by, als dat van 't leven van Thomas Morus, door Raftal beschreven: maar nooit heeft iemand, dan Zanderus, dit boek gezien; en hy heeft niet als zijn eigen getuigenis, om onste doen gelooven, dat zo een boek waarlijk in wezen geweest is. Daar is zelfs weinig waarschijnlijkheid, dat Raftal ooit het leven van Morus beschreven heeft, aangezien men 't zelve in 't Register van al de Werken van dezen grooten Man, in een boek bevat, in den jare 1556 aan den dag gekomen, niet vind. 't Is wel waar, dat het Geslacht van Morus, Roper genaamt, zijn leven heeft beschreven heeft; maar men vind daar niet in, dat te vergelijken is met het geen Zanderus verhaalt. Het schijnt dat dezen stouten zo veel wanschiklykheden by een vergaderende, het voornemen gehad heeft, al die voor hem geschreven hebben, te boven te gaan. Want wie kan zich inbeelden, dat een Koning bekwaam zou geweest

ben, volle zeven jaren in 't voornemen te volharden, van een onkuifche en wanichapenete trouwen. Wat schijn van reden, dat dezen Vorst, overmatig jaloers, de voorzichtigheid niet zou gehad hebben, om te doorgronden 't geen men had gezegt, noch de naauwkeurigheid te weten, of Viat hem zijn woord zou houden? Waarom zouden deze dingen, indienze waarachtig waren, nooit in de libellen gestelt zijn, dien men toen tegen Hendrik aan 't Hof van den Keizer, of te Rome, uitgaf. Waar uit blijkt, dat deze lasteringen een onverhoopte zamenzweeringe ecniger Verraders gehad hebben, welkers doelwit niet anders is geweest, als den roem der Koninginne Elizabet, haar Zouverein, te bezoedelen, en onrust te veroorzaken. En dit is, volgens mijn oordeel, de ware oorzaak, in welke men gedurende haar Regeringe, niet heeft willen antwoorden op dezake, die haar vyanden tegen haar uitstrooiden: haar eere wilde, dat men niet geloofde, dat deze stukken waardig waren in consideratie genomen te worden. De zijde der 13, 14, 15, 16, 17 en 18 bladeren van de Latijnze Editie van Zanderus; en de zijden der 18, 19, 20, 21, 22, 23 en 24 bladen der Overzettinge, zijn niet als zamenschakeling van leugenen.

*Edit. Lat. p.
16. overzet.
p. 22.*

22. Zanderus zegt, *Dat den Ridder Boulan de liefde van Hendrik in Vrankrijk, en 't voornemen van Anna van Boulan te trouwen, verstaan hebbende, te post kwam overseeten, om hem te doen gedenken, dat hy zijn eigen dochter zou trouwen: dat den Koning hem gebod te zwijgen, en buiten spoorig handelden, en hem zei, dat hondert andere zijn vrouw beslapen hebbende, men niet kon weten, wie de Vader van deze dochter was; maar dat hy eindelijk, het was hoe 't wilde, haar trouwen zou: waar na Boulan zijn dochter onderrichtte, hoe zy haar schikken moest, om haar geluk te bevestigen.*

Boulan heeft geloofd, dat Hendrik een zwakke geheugenis had, indien hy zich inbeelde, dat dezen Vorst zo een nadrukkelijke zaak had kunnen vergeten. Maar wat verandering komt in den Ridder? Men zag hem in een groote verbaastheid, dat den Koning zijn dochter niet zou trouwen; en in een oogenblik maakten deze bevattingen plaats voor een ander slag van vreeze. Boulan duchte dat deze hoope hem zou bedriegen, om niet te zeggen, dat zo ydelen Vorst, als Hendrik, in staat is geweest een zaak te doen, die aan de gemeene perzonen een schrik inboezemt, dat hy de dochter van een vrouw, die hy wist dat een Hoer geweest was, heeft willen trouwen.

*Edit. Lat. p.
19. overzet.
p. 25.*

23. Den zelven Autheur zegt, *dat Volzey, eer hy uit Vrankrijk vertrok, aan den Paus zond, om hem te bidden, hem zijn Opper-Vikaris tot de herstelling van zijn vryheid te noemen.*

*Ziet onze Hi-
storie.*

*Edi Lat p.
20. overzet.
p. 24.*

Maar Volzei deê dit verzoek niet dan een jaar na de tijd, welke Zanderus beschrijft; en dat is geweest door Staphilei, Deken van Rote.

24. Hy zegt, *dat 'er niet dan onwetende en godloze menschen voor Hendrik geschreven hebben; dat in tegendeel al de geleerde en vrome voor Katarina schreven.* Maar de Doktoren van alle eeuwen zijn tegen dit huwelijk; en voor Cajétan vind men geen Doktor, die de zelve heeft onderstaan te verdedigen.

Dezelve.

25. Hy zegt, *dat hoe grooten geweld men deê, om Morus te doen gelooven, dat het huwelijk van Hendrik ongeoorloft was, men hem dit niet kon doen gelooven.*

Is 'er wel schijn van reden, dat Hendrik zo vervoest door den drift, om van Katarina gescheiden te zijn, Morus zijn Kancelier zou gemaakt hebben, indien

indien hy van een ander gevoelen was geweest? en men bevint in der daad door een brief die dezer Ridder in den Tour zijnde, aan Mylord Cromwel schreef, dat hy de echt-scheiding van Hendrik, en Katrina, approbeerde, en dat 'er een gelukkige uitkomst had te verhopan geweest, indien men volhart had 't zelve aan den Paus te verzoeken, op de nietigheid der dispensatie aangedrongen. Verder, toen men in den jare 1531 de meeningen der buitenlandsche Academien, en de boeken van een goed getal wyze mannen, deze zaken behelzende, in Engeland vond, en was het Mores die dezelve aan 't Lagerhuis bracht, die de zelve hen deê lezen; en instantelijk verzocht, in de Provintien te doen bekend maken, 't geen hen van deze zaak bewust was; op dat yder mocht onderricht worden, dat het door een beweging van gewisse en niet door quade neiging was, dat Hendrik zich in zo tederen zaak had ingewikkelt. Morus was te oprecht om dit gezegt te hebben, indien hy geloofd had dat dit huwelyk wettigh was. Hy verandert dan hier na van gevoelen; daar hy zich aan een diepe vijnzinge heeft schuldigh gemaakt.

26. Zanderus na een weidlustige beschryving van de onrusten des Konings, en die van Volzey gemaakt te hebben; dat is na zijn geest, of veel eer zijn grote neiging tot liegen, geoeffent te hebben, zegt, dat Garduer toen Secretaris van den Staat en den Ridder Brian, te zamen naden Paus gezonden zyn. Maar daar zijn twe of drie grove aanstotelijkheeden in deze weinige woorden. Het is Knight en niet Garduer geweest, die men met de eerste brieven over de zaak van een scheiding na Romen zond. 2. Den Ridder Brian heeft nooit deze reis met Garduer gedaan, maar hy is een jaar na het begin van 't proces na Romen gezonden; en Garduer is een maand na zijn vertrek daar na toe gezonden, maar zy deden de reis niet gelijk. 3. Garduer was in dienst van Volzey als men hem voor de eerste reis na Romen zond; zo dat hy noch geen Secretaris van Staat was. In de tweede reis wierd hy Raadsheer van Staat; en eenige maanden na zijn wederkomst van de laatste reize, wierd hy Secretaris van Staat.

27. Zanderus bedriegt zich van gelijke als hy zegt, dat men den Paus deê geloven, dat Katrina gewilliglyk de Religie zou omhelzen in 't tegendeel deze ver- richting was uit de vinding van den Paus, die zich inbeelden dat dit het rechte middel was, om de zaak gelukkig te volvoeren. Maar aangezien men niet goeds in Engeland daar af verwachten, sloeg men dit voorstel als de Paus het zelve deê 'elkens af.

28. Den zelfden Auteur doet den Paus zeggen, dat hy over deze handelingh met eenige Kardinalen wilden raadplegen; en voor den Koning doen, 't welk de rechtvaardigheid zou toelaten dat hy deê. Maar zo haast men de zaak den Paus had voorgedragen, stond hy gunstiglyk een bul toe, en een commissie om de zelve uit te voeren. En indien hy met eenige Kardinaalen raad pleêgden, dat is allêen geweest jegens de maniere op welke hy zich in deze bejening zou hebben te dragen. Hy beloofde den Koning niet alleen, dat, het welk de wet en rechtvaardigheid zouden bekrachtigen, maar zelfs 't geen in de uitgestretheid der Apostolyke maght zou zijn. En als hy van party veranderden, om zich by den Keyzer te voegen, bracht hy by, dat hy de zaak niet verstont, en renvoyeerde de zelve aan de Kardinalen en Godsgeleerde.

Edit. Lat. p. 24 overzet. p. 32. M. Maitreix heeft 's zelve niet overgezet. nouwen- sensu: Edit. Lat. p. 26 overzet. p. 35.

29. Indien men Zanderus geloofde, *verbeelden al de Kardinalen het huwelyk van Katrina wettigh te zyn.* Maar den Kardinaal der vier kronen, die de Ministers van Hendrik gewonnen hadden, was van een ander gevoelen; en de rest der Kardinalen waren zo yverigh voor dezen Vorst, dat hy hen een brief tot dankbaarheid schreef.

30. Den Auteur voeght hier by, *dat den Paus de Rechters tot deze zaak noemden, uit gedachte dat Katrina het geestelyk leven zou omhelzen, gelijk men hen had doen verstaan.* Maar 1. den Paus was niet onbewust, dat Katrina zich nimmermeer tot hier toe zou inlaten. 2. Niet vernoegt, deze Rechters genoemd te hebben, zent door Campegge, een decreet na Engelant waar in hy 't huwelyk caffeert. 3. Hy wikkelt zich schriftelyk in, dat zonder oit de zaak tot zich te roepen, hy 't oordeel der afgezanten zou confirmeren. Indien hy openbaarlyk aan zijn beloften in gebreke bleef, hy geloofden buiten twyfel, dat in verscheide reizen, andere van hun eeden ontllagen hebbende, hy zich zelveu lichtelyk een gelijk voorrecht kan toestaan.

Edit. Lat. p. 26. overzet. p. 36.

31. Het geen Zanderus verder beschrijft, is niet dan een uytwerkzel van 't geen hy verhaalt heeft. Hy zegt, *dat den Paus bemerkende, dat men hem bedrogen had; en bevattende dat Katrina alle voorstellingen verwierp, hy verscheidene posten na Campegge afvaardigde, om hem te bevelen geen oordeel zonder een nieuw last van hem te vellen.* Dit zeg ik is zonder gront beschreven. Want Campana, die den Paus na Engelant zont, na dat Campegge daar was gearriveert, verzekerden Hendrik dat den Paus voor hem zou doen, al wat in de volheit der Apostolijke macht zou zyn. Waarlyk, Campana bragt ook de orden aan Campegge, de decreten te verbranden. En in dit alles richten de Paus zich niet, dan door opzichter van zijn belangh, en in expolityke gewoontens; zyn oog steets op de gevaren wendende, die hy ter liefde des Konings bloot stellende, 't geen ik zegh zal zeer waarachtig schijnen, aan die gene, welke de brieven zullen lezen, waar van de afschriften in het tweede boek onzer Historie zyn.

Edit. Lat. p. 30. tradit. p. 41.

32. Zanderus stuwt den laster noch verder: ziet hier zijn woorden. *Ter zelve tijt als Hendrik wilden doengeloven, dat hy een zeer tedere gewijzen bad, hy den Paus verzogt den Hertog van Richemont zyn natuurlyken Zoon, de Vorstinne van Galles zyn dochter te trouwen.* Maar derhalven dat men niet diergelyk inde handelingen van dien tijt welke ons ter hant zyn gekomen, zo die van Romen, als die van 't Hof van Engelant vint; behalven dit, zeg ik is het schijn van reden, dat indien zodanigh een verzoek aan Clemens gedaan was hy zich daar van niet zou versorgt hebben; en dat den brief des Konings over deze zaak, doen hy met Romen brak, niet aanden dagh zou gekomen hebben? Zanderus heeft dan haar, door zyn Roman willeu oppronken; en 't is in de zelve meining dat hy daar byvoegt.

De zelve.

33. *Dat den Koning in een brief van zyn eigen hand geschreven, en getekent, zich zelf beschuldigt, de Zuster van Anna van Boulen geschondente hebben; en niet tegenstaande deze verhinderinge, de dispensatie verzoght, om Annate vrouwen.* Deze omstandigheid wederleit zich zelveu? want waarom zouden deze brieven in 't vervelen niet bekend zyn gemaakt? waarom zouden al de handelingen van dien tijt, die ik gezien heb daar ten minsten geen eenig woord van melden? waarom zou men inde audientien, die de Ministers van Hendrik van den

den Paus hielden, noch van het een of 't ander dezer zaaken hebben gesproken? eyndelijk wat waarschijnlijkheid is, dat den zelve Vorst van ontroeringe, twyfelinge, en wroeginge aangedaan, gelijk hy was, of zo hy wilde schijnen, de onbeschaamtheit of buitensporigheid gehad heeft, zich doortwe verzoeken van die natuur ter discretie van den Paus te stellen, en dit is een der klagten van Polis geweest; en Zanderus heeft de zelve zijn vercieringe nodich gedacht.

34. Men vind vervolgens in dezen Auteur de Supstantie der redenen voor en tegen 't recht van 't huwelijk van Katrina, en Zanderus besrijft daar dapperlijk zijn zelfs gemaakte inbeelding, maar zo men de moeite doet te lezen 't geen wy in onze Historie over deze zaak verhalen, men zal zien hoe gebrekkelijk, of quadaardig Zanderus in zijn Historie is.

35. Den Auteur zegt verder, dat *Johan de Klerk, Bisschop der Batstoven, en Fonteynen, Tonstal, Bisschop van Londen, en West-Bisschop van Ely, in bunschriften de billijkheid van Karinaas huwelijk verdedigden.* En onderwijlen hadden al de Bisschoppen uitgenomen Fischer, in 't vorige jaar getekent dat dit huwelijk niet en van geender waarde was. Fischer was den eenigste Prelaat, voor zo veel men uit de geheugenis van dien tijd, kan afmeten. Verder Tonstal wiert tot het Bisdom van Durham verheven: maar wat vermoedelijkheid zeer dat een Vorst van een humeur als Hendrik een man zou hebben willen bevorderen, die zich tegen hem zou hebben aangekant, in een zaak die hem geheel ter harte gingen.

36. Zanderus voegt hier op die zelve plaats by, dat *Abel, Powel, Fetberston, en Ridley, ook tot verdediging van Karinaas huwelijk schreven.* Maar dat is niet waarschijnlijk, van den eersten, noch den tweeden, want als men hen daar na als misdaders van den staat vervolgden, bragt men niet van sulkestegen hen voort, de eenigste zaak daar zy ten dezen opzichte mee beschuldigt wierden, was dat zy gezegt hadden, dat het huwelijk van Katrina wettig was.

37. Dezen Auteur is noch minder bekommert om oprecht te zijn, als hy in 't vervolg zegt, dat *het geschild van Karinaas huwelijk zodanigh in voordeel dezer Vorstinne verklaart en doorgront was, dat de Kardinalen geen redenen tegen haar konden bybrengen.* Maar geheel contrarie, de zaken waar van hy spreekt zijn van de zijde des Konings klaar bewezen. Men heeft doen zien. 1. Dat den Vorst Artus Katrina had getrouwt. 2. Dat uwen nadrukkelijke presumtien van devoltrekking van dit huwelijk had. 3. Dat den Koning minderjarigh was, toen men de dispensatie voor zijn huwelijk bequam. 4. Dat de verzoeken in zijn naam gedaan waren verwisselt, dat by gevolg den grontslag dezer dispensatie ter nederviel. 5. Dat Hendrik ver van gewenscht te hebben de Weduwe van Artus te trouwen, tegen dit huwelijk, zo haast hy meerderjarig was had geprotesteert. 6. Dat in de tijd van dit huwelijk, geen vermoedelijkheid tot een verwijdering tussen Engelant en Spanjen was. Al de zaken welk men den Paus had voorgeselt, wierden toen voor de Afgezanten, door de Authentieke stukken; of by verklaring van doorsluchtige getuigen, betoont.

38. Het gesprek 't welk Zanderus in de mond van Campegge leit, komt met dezen Kardinaal niet overeen, die zich niet gewacht had, een diergelyke vryigheid aan te matigen; die in Engelant in alderlei overmate leefden; en

zich daar niet meer dan zijn bastard vanontfloegen: Dat indien hy de zaak slepende hield, het was door kracht van koelten en veynzigen, den Koning dagelijks bedriegende, en ver zekerende dat het besling van 't proces hem zeer gunstich zou zijn. Dit gesniede om tijt te winnen, en de uitspraak der zaake, tot dat den Paus zijn verbont met den Keyzer zou gesloten hebben, uyt te stellen. Campegge speelden dan den Koning een Italiaanse streck, met de zittingen tot den vierden Oetober uit te stellen.

Edit. lat. p. 48. trad. p. 67. 39. Zanderus zegt; *dat eenige onwetende Doctoren, door de geschenken van dezen Vorst gewonnen, zich voor hem verklaarden.* Maar hoewel onzen Auteur dit zegt, 't is zeker, dat Hendrik zijn Ministers uitdrukkelijk heeft verboden, genig geschenk te doen, als na men oprechtelijk zijn meining over de voorgestelde stoffen had gezegt, en eenige zijner Afgezondene hebben hem geschreven, dat zy 't leven wilden verliezen indien zy gefeilt hadden, hier in heiliglijk zijn bevelen te volgen.

40. Zanderus zegt vorder, met byna zo weinig reden, *dat deze besluiten in voordeel des Konings gegeven, op de naam der Academien zijn uitgegeven, om de werelt door een een valsche vertoning hunner meininge te verblinden.* Maar kan men zeggen dat de besluiten met het zegel der Academien bevestigt; die niet dan na een ripe deliberatie veroordeelt waren, na een eed. gedaan te hebben dat men zijn meininge volgens hen gewisse zou zeggen; die cyndelijk in zeker opzichten met de algemeine toeltemminge van alle Academien gegeven waren, kan men zeggen, dat deze besluiten een valsche vertoning van 't gevoelen der Academien geweest zijn? dit was de wijze op welke men zich in Italiën, in Padua, Bolonie, Ferrare, en te Milanen, onder 't oog van den Paus, en Keyzer en hun staten gedroeg.

Edit. lat. p. 50. traduct. p. 68. 41. Een gevolg van dezen laster, is, *dat men de universiteit van Keulen, en andere universiteyten van Duitsland heeft trachten om te zetten; dat men hun grote zommen aanbod, en den Koning dit dier quam te staan.* Maar de reekeningen van Crouke doen zien dat de onkosten van kleyn belang in Italiën zijn geweest, en wie zou zich verder kunnen inbeelden dat Surbonne, de Academie van Padua, endie van Bolonie zich in faveur des Konings verklaart hebbende, hy zich in grote vreeze, over de toestemmingen van eenige Duitsche Doctoren, heeft hoeven te stellen? de lichtgelovige, kunnen indien zy willen Zanderus en de twe bygebragte Auteurs, die wy niet kennen, geloven.

pag 51. van de lat. Editien en de 71. Ph de Franco. 42. Dat, 't welk hy van de Academie van Oxford hier byvoegt is van de zelve waarden; *dat Hendrik geen antwoord, de welke hem voldeë van hun komnende bekomen, acht mannen de deur der Grieken openbraken, en 't zegel aan eenige toestemmingen bingen, die zy voor de meininge van de gehele Academie zouden doen passeren.* Mylord Herbert heeft zelfs 't Origeneel van een Acte dezer Universiteit gezien, waar in hy 33 Doctoren; of die tot die waardigheid stonden bevordert te worden, noemt, om dit geschil te examineren, hen de macht gevende om de antwoord die zy zouden geven met het openbaar zegel te bekragtigen. Dit zijn de zelve Godtsgeleerden geweest die 't huwelyk van Catrina veroordeelden.

Edit. lat. p. 52. traduct. p. 72 en 73. 43. Zanderus geeft hier nae een treffelijke beschrijvingh van de pooging de welke Hendrik deë om Rokus te winnen, en 't leven van dezen Jongman, *dat gedrongen door zyn ouders aen den Koning te voldoen, hy hem ging vinden,*

met voornemen hem te vernoegen: maar dat zijn spraak hem schielijk bezweek; en vervolgens andere dingen voortbracht; dat hy voorgenomen had, dat hy zyn gevoelen met eengroote vrymoedigheid tegen den Vorst zei, dat Hendrik door deze stoutheid verbaast, zyn hand verscheidemaal aan zyn Penjaard sloeg, in voornemen van Polus te dooden; maar dat hy door de oprechtheid, en eerbiedigheid van dezen jongman verwonnen hem zyn pensioen hem liet behouden, en toestond hem weder na Padua te mogen begeven.

Dit is noch een der schoonste gevallen van den held onzer Historie: maar 't ongeluk wil dat hy door geen Autoriteyt ondersteunt is, want die Schrijvers van die tijt maaken hier alleen geen gewagh af: maar Polus, hoewel ten uitersten moedwillig, beroemt zich in zijn boek niet, dat hem dit bejogent is, hy verhaalt zyn reis in Engelant wel, maar maakt geen gewach van de reeden, die Zanderus hem doet voeren. Eindelijk jndien Polus een Koning van zodanig een temperant als Hendrik was, tot daar toe had beledight, hy zou 't verlot niet bekomen hebben, zich uit Engelant te begeven noch onder de vyanden van dezen Vorst te gaarbleven, die hem ook sijn pensioen niet zou hebben laten behouden.

Den Auteur zegt vervolgens, dat Fischer, Bisschop van Rochester, en Holiman, Bisschop van Bristol, tot verdediging van Katrina aan hurvelijk schreven, maar in die tijt, was 'er geen Bisschop of Bisdom van Bristol; daar isser geen dan dertien jaaren daar na geweest.

45 Zanderus geeft op die zelve plaats een lijst der Auteurs, die in faueur van Katrina schreven, maar ze zijn niet vergelijkelijk in getal noch waardigheid met die, deweike voor Hendrik schreven: men vertoonden aan 't parlement een meenigte van boeken door buitenlandsche Theologanten, en rechtsgeleerde tegen Katrina geschreven: zonder de decisien of uitspraaken vaartwaalf der vermaarste Academien van de Christen wereld te reken: waarlijk de Keizer gaf zulke beloninge, en beneficie aan de gene welke Katrinaas verdediging onderstonden, dat men oorzaak van verwondering heeft, dat het getal van de beschermers dezer Vorstinne klein is geweest.

46 Als Zanderus de doot van Warham Aartsbisschop van Kantelberg verhaalt, voert hy den Grave van Wiltshire op 't toneel, tot den Koning zeggende, dat hy een genege geestelijkheid voor de echtscheiding had, en die niet na laatig zouden zijn hente voldoen, men moet hier jegens in acht neemen, dat Krammer buiten twijffel van den Koning beken: was, aangezien 't dezen Vorst selfs was, die hem aan Mylord Wilchire recommendeerden. 2. Dat Krammer ten tijde van 't overleiden van Warham noch in Duitsland was, en ver van zich te bekommeren om weder na Engeland te keeren, eenige maanden zijn reis uitsfelden. 3. Hoewel hy voor de echtscheiding was, had hy in de selve geen slaafze gediensfigheid, want als de Koning hem over andere zaken, het gewisse betreffende, parsten, vertoonden hy alte moed en stant-haestigheid, die men in een groot Prelaat zou kunnen wenschen.

47 Om noch verder te gaan doet 'er Zanderus noch by, dat hy den eed van getrouwheid, voor de inweyjing aan den Paus te doen hebbende, by voor een Notaris verklaarde, dat hy 't zelve tegen zijn eigen wil dede; en zyn voornemen niet was, een eed tot nadeel der schuldige gehoorzaamheid aan zyn Souverein te doen. Maar

Edit. Lat.
p. 53. trad.
p. 74.

Pag. 53.
van 't Ori-
gineel en 't
74 der over-
setters.

Pag. 56,
van de Lat.
over sett. en
de 77 van
de France.

Pag. 56,
van de Lat.
editie en de
78 der over-
sett.

Krammer protesteerden niet, dat het door geweld was, dat hy dezen eed deed. Verder was dit niet simpel voor een Notaris, dat deze protestatie geschieden: hy herhaalden de zelve tweemaal by 't groot Altaar; verklarende, dat hy niet verstond dat zyn eed hem aan eenige zaak, tegen de Wet Godts, de Autoriteit des Konings, of tegen de wet van Engeland verplichte dat hy zo weinig begeerden, zich van de vryheid, te ontzetten, van voor te stellen, te handelen, te beraden, en de zaken de reformatie der religie, het welweten van het Gouvernement der Kerke van Engelandt, en 't voordeel voor den staat voor goet te keuren.

Pag. 59.
van de
Lat. edit.
en p. 79.
den over-
settinge.

48. Het vervolg van dezen laster van Zanderus is, dat *Kyommer een blind-gedienstigheid voor Hendrik zelfs in zijn vermaaklijkheden heeft gehad, en dat men dezen Vorst had hooren zeggen dat den Aartsbisschop van Kanielberg den eenigsten man was, die nooit zijn begeertens had wederstreeft.* Maar Krammer was niet alleen uyt algemeen trouw; hy was zelfs zeer wijs en zedigh. En indien hy voor Hendrik beleeft geweest is, het is niet verder gegaan, dan zijn gewisse hem toeliet, verder, als de zelve hem aanmaanden, zich tegen de wil des Konings te kanten, hy 't zelve met kloekmoedigheid en dapperheid heeft gedaan, ik neem de zaak der zes artykelen tot getuigen.

P. 58. van
de Latijnze
oversett.
en de 80 der
oversett.

49. Hier naa, begaat Zanderus een mislach van een andere natuur, en zegt *Hendrik na Cales vertrekkende, om met Francois den I. te aboucheeren. Hy Anna van Baulen heimelijk met zich nam.* In plaats van dit, Hendrik Anna tot Markgravinne verheft hebbende, deed haar in de by-eenkomsten, met alle bedenkelijke heerlijkheid verschijnen.

P. 59.
van de La-
tijnze editie
en de 81.
der overset-
tinge.

50. Wy hebben vervolgens in dezen Auteur een grove mislach der tijt-rekening, hy zegt, dat *Hendrik zo haest niet uit Frankryk was wedergekeert, of vervolgd de Geestelycke; en de verklaren dat al hunne goederen verbeurt waren, om dat zy de wet priminire geschonden hadde.* Hy bedriegt zich niet dan twee jaren, want de vervolginge tegen de geestelykheid twee jaren voor de reize van Kales begonnen zijnde, 't reets achtien maanden ware, dat de Geestelykheid deze onderwerping aan Hendrik had gedaan, en een vernietiging bekomen. Deze vernietiging was van de maand Maart des jaars 1531. gelijk men door 't boek der statuyten ziet; en den Koning ging in de maand van September des jaars 1532. na Frankryk over.

Pag. 59.
der Latijnze
edit.
M. Mau-
eroix heeft'er
deze uyt-
drukzels af-
gedaan.

Zanderus drukt deze rechtsoverdringen noch meer uit, en noemt dezelve *een gadeloze wreedheid, een laster daar men nooit van had hooren spreken.* Hier in is, hy op de wetten, die meenighmaal vernieuwt waren, gegront geweest, die onder Eduard den eersten gemaakt waren om de oude gebruiken der Pausen te arresteren, die ook onder verscheide Koningen, en generaale Staaten waaren de tweeden Hendrik den vierden, en Hendrik den vijfden. Het proces 't welk men dan tegen de Geestelykheid gebruikten, was noch ongehoort noch wreedt.

Edit. Lat.
p. 60. trad.
p. 82. maar
M. van
Mancroix
noemt het een
overeenkom-
ming of ac-
coort,
't welk den
Auteur een
verraad
noemt.

52. Onzen Auteur voegt hier by, dat *de Geestelykheid zich in dit voorval aan den Koning onderwierp, door de twee hoofden Krammer en Lee verraaden zynde, en apparentelyk heeft hy niet in acht genomen dat Krammer niet tot het Aartsbisdome van Kanielberg is verheven geweest dan twee jaren na deze onderwerping der Geestelycke, de zelve is van de maand Maart des jaars 1631 en Krammer is niet dan in de maand van Maart des jaars 1633. ingeweit, 't was*

't was dan *Warham* die toen de Stoel van Kantelbergh bekleeden, en wat aangaat *Lee* sy kanten zich eenigen tijd tegen deze onderwerping aan.

53. Ziet hier een andere konst van Zanderus. *De geestelijkheid* zegt hy had de Koning hen hun misdadaan te vergeven, door de Zouvereinne macht, welke dezen Vorstin zynryk had, zo wel over de Geestelijkheid als over 't ander gedeelte zynrer volkeren; en den Koning zieh van deze gelegenheid dienden, sich de naam van Souverein hoofft aen den Kerk van Engeland aante matigen. Maar het is zeker dat een request maar over 't getchil is, de Geestelijkheid in der daad den Koning van Sonvereyn hoofft der Kerken, en der Geestelijkheid van Engelandt gaf, soo veel de Wet Gods kontolaaten. *Fischer* zelfs tekende dit request met de rest der Geestelijke, en dit geschieden ten tijde als *Morus* het Zegel had.

54. Om *Roeland Lee* te ontschuldigen, die ten tijde van *Hendriks* Huwelyk met *Anna van Boulan*, in een blinde onderwerping aan de begeertens van dezen Vorst was, en die vervolgens van party verouderden, verhaalt Zanderus echter een fabelachtig voorval, dat *Hendrik* om hem te verplichten de ceremonie van sijn Huwelyk te doen, hem wijsmaakten dat hy de dispensatie van den Paus verkregen had; en dat de zelve in zyn Cabinet was. *Lee* dit gelovende, voegt'er den Auteur by trouwden den Koning, maar al de werelt toen wende, dat den Keyser, met den Paus in een nauwe vereeniging was, heeft *Lee* zeer wel geweten, dat 't byna onmogelijk was, dat een dispensatie aan den Koning zou gegeven ziju. Verder had hy zo groten believe voor *Hendrik* dat het niet noodich was list te gebruycken, om hem te brengen tot den Vorst te vernoegen.

55. Dezen Auteur na ontrent twee en een half blad te kost gelegt te hebben, in de lasteringen tegen *Anna van Boulan*, en by gevolg tegen de reformateuren die zy ondersteunden, dan tegen de Koninginne *Elisabet*, te vernieuwen, zegt dat *Katarina* met drie vrouspersonen, en met weynigen van 't gevolg na *Cimbalton* week. Maar dit is een van de oppronkkingen der Historie, want *Catharina* was noch tot zo groten uitersten niet gekomen. Zy die als *Douairiere* van *Galles* gehandelt was, en de heerlijkheid had.

56. Zanderus zegt dat door den raad van *Hendrik* besloten was, dat in het Parlement welken doen hield, al de geestelijke zuden gedwongen worden, aan den Koning den zelve eed afre leggen, die zy gewoon waren aan den Paus te doen; en dat dit *Krammer* in staat stelden sententie voor zyn Meester te vellen, op dezen grontslach maakt Zanderus een treffelijke beschrijving van 't geen volgens zyn meininge den Bisschop van *Rochester* beliegende dat men voornam *Fischer* in dit voorval te doen dienen, met hem te brengen tot den eed, dat hy de geestelijke ordonnantie van *Hendrik* zou gehoorzamen, zo ver de wet Gods hem zou toelaten, dat dezen Bisschop 't zelve deed, dat hy eenige zynrer Medebroederen drong de zelve te volgen, dat den Aartsbisschop van *Kantelbergh*, daar na geen swarigheid maakten, den nieuwen eed te gaana fleggen, en de Sententie tegen *Katarina* uit te spreken.

In dit alles is niet een waar woord, want daar was toen niets, 't welk den kerkeijken voorrang van *Hendrik* verplichten te sweren; dit 't welk men hier aan *Fischer* in 't bezonder toeschrijft, is door de geheele vergadering der geestelijkheid twee jaren voor de verheffing van *Krammer* tot het Aartsbisdom van *Kantelberg* gedaan: en men deed in den tijdt waar van Zanderus spreekt dezen

Edit. Lat.
p. 62, traad.
p. 85.

Na pag. 62
tot pag. 67,
heeft *M.*
Maucroix
zo groeten
schaamte
over deze
lasteringe
ghad, dat
hy'er deze
vijf pag.
heeft afge-
daan.

Edit. Lat.
p. 71, tra-
adst, p. 92.

dezen eed niet. En indien Gardinar, Stockeslex en andere Bisschoppen de zelve gewilliglijk deden, daar was geen wet, die de nootzakelijkheid vereiften, dan in 't acht en twintigste jaar der regering van Hendrik.

Edit. Lat.
p. 72. tra-
duct. pag.
93. de Re-
gisteren no-
men bent
Rouze.

57 Zanderus zegt dat Anna van Boulan Richard Rize omkocht om den Bisschop van Rocheſter te vergeven: maar Rihey bekent niets diergelijke, als men hem levendig deê koken, en wie kan geloven dat hy de Koninginne zou gespaart hebben, in een tijd dat zy hem verliet, en hy zich aan de schrikkelijcke straffe onderwierp?

58. Zanderus bedriegt zich verder groflijk of met opzet als hy zegt dat Krammer gelovende, dat de Autoriteit van 't Parlement hem van de gehoorzaamheit, dewelke hy aan den Paus had gezworen ontſloeg; en zyn nieuwen eed hem aan den Koning verbond, hy zyn oordeel over de echtscheiding van Hendrik en Katrina uitsprak, ik zeggh dat hy zich bedriegt; want het parlement had de autoriteit van den Paus noch niet vernietigt, zy vernietigden dezelve niet als acht maanden daar na, en dit is niet geweest als ten eynde van drie jaaren; dat hy de nootzakelijkheid van dezen eed heeft opgerecht. Krammer oordeelden dan de zaak als Primaat, of den eersten in den geestelijken rang van 't Koningrijk, en als Legaat van den Roomschen Stoel.

59. Hy zegt dat Krammer met eenige Bisschoppen vergeselschapt, de Koninginne verdagvaardden, en 't vonnis tegen haar uitsprak zonder haar te horen, is 't de manier een perzoon te horen, die niet wil compareren of verschijnen, verder Krammer examineerden de verklaringen of getuygenissen, met een woord al de stukken van 't proces, waar in hy van Gardinar, Stockeslex, Clerck, en van Langland, Bisschop van Wincheſter, van Londen, van Bains, en van Lincolne is geaffisteert.

Pag. 75.
der I. edit.
in 't Lat. en
p. 97 der
overzetters.

60 Zanderus zegt hier na, dat den Paus de straf van Hendrik tot zyn wederkomst van Marselje uitselden, dat de Ministers van Engeland hem zeer buitensporigh besegenden, dat Franciscus zels zich schamende over hun handelingen met den Paus besloot, het geschild door de geestelijke wet te effenen, hem verzekerden dat in plaats van zyn oproerige Zoonen te verdedigen, hy alijt tegen hem zou zijn, maar deze leugen is te bot. Den Pausen Franciscus den eersten beslooten tot Marselle deze zaak zagtelijk te eindigen. Klemens verklaarden aan de Koning van Frankrijk; dat hy de zaak van Hendrik goet en rechtvaardig achten: hy beloofden zelfingeval dezen Vorst hem een Acte van onderwerping zont, hy vonnis tot zyn voordeel zou geven, hier over is 't geweest, dat den Bisschop van Parys den weg na Engelant nam om Hendrik te brengen tot het geen den Paus verhoopte. Deze negotiatie gelukt hem wel, die nochtans geen vrucht deê, 't is ook waar, dat Bonner, die altijt zeer gediensftigh en aandringende was als hy iets zag te verwinnen, na Marselien gezonden, hem aan Klemens het Appel van Hendrik bekent te maken; en vermoedelijk van de besluiten van den Pausen den Koning van Frankrijk onbewust, dat men zich uytgewacht had de zaak aan een bot mensch toe te vertrouwen, hy tot den Paus in zulke nypende termen sprak, dat dezen Hoogenpriester hem dreigden in een ziedenden Ketel te doen werpen, en hy de vlucht nam.

Edit. Lat.
p. 67. tra-
duct. p. 90.

61 Zanderus heeft niet minder ongelijk te zeggen, dat den Paus op de wederkomst in Italiën, tegen Hendrik 't vonnis uitsprak aan de zaak wel ondervorst te hebben, en in der daat hy examineerde de zelve met zodanigen verhaaffing, dat

dat hy geen zesdagen wilde wachten, na den termijn, voor de wederkomst van den Courier bestemt, die men na Engelant had gezonden. Zo dat het geen volgens de praktijk of gewoonte van 't Roomsche Hof niet dan in drie confistorien of kerkenraade had kunnen geschieden, in eene wiert getermineert.

62. Zanderus zegt hier na, *dat Hendrik door dit vernis vertoent Katrina de hoedanigheid van Koningin van Engeland benamen Maria haar by der Dochter Bastard verklaarden.* Maar deze twee zaken zijn gedaan geweest vijf maanden voor de sententie, en weynig na Krammer over de echt-scheydinge had uitgesproken. 't Zou ook van de natuurlijke gevolgen dezer echtscheidinge zijn, want het huwelijk nul en van geender waarde zijnde, kan Katrina geen Koningin meer wezen, over Maria haar vorigen rang behouden.

63. Den Vader Forest, *Observatum*, is ook een der Helden welke Zanderus verzoont, *als een geleert en eerwaardig man, die Hendrik vervolgden, om dat hy de belangen van Rom en Latimer had verdedigt, die de Pauzen verfmadelijk handelden.* Wat aangaat dezen Forest, ik heb 't origineel van een brief gezien door *Lijst* religieus van dat zelve Convent geschreven, die hem beschrijft, als een zeer onwetent man, en een schandaal van haar Klooster; en voegter by, hoewel hy tegen de echtscheiding van Hendrik geweest was, hy zich echter in de goede wil van dezen nieuwe Prins had ingewikkelt: dat zijn gezag veel gestelijke van hun huis hoe wel zy voor den Koning waren had doen beven, dat ook die van zijn aenhang die der broederen wreet gehandelt had diese verdagt hielt, te ontdekken 't geen zy onder malkander verrigten; dat een Ramkroft, hier jegens verdacht zeer rouw gehandelt dat dit alles voornamentlijk door de aanmaningen van Forest is geschiet, en waarlijk, hoewel Forest den voorrang van Hendrik had gezwooren, maakten hy nochtans andere wijs, dezelve niet te zweren: en als men hem hier jegens verwytingen deed, zegt hy *dat den uirwendigen mensch wareljk d'zwen eed had gedaan, maar dat den inwendigen daar geen deel aangehad had.* Hier over als mede over de ontkenning des Evangeliums is 't dat men hem als een obstinaat ketter verbranden.

64. Zanderus tracht de misdaad van *Abel en Powel*, en van *Fetherston* te verminderen, met te zeggen, *dat men hen vervolgden over eenige onderhandeling met die van Kent gehouden te hebben,* maar de beschuldiging leyt de twee laatsten niets diergelijcken op, men beschuldigde daar niet als den eersten mee.

65. Hy zegt van *Elizabet*, sprekende, *dat zy de wettige dochter van Hendrik niet kon zijn, aangezien ze vijf maanden na de voltrekking des huwelijks van dezen Prins geboren wier.* Dit is een tastelijke en moetwillige leugen, aangezien Zanderus, elders zich self toestaat dat Hendrik deze dochter in de maand van November trouwden, want tusschen den veertienden * van November, en agsten September, zijn by na tien maanden verder. Hendrik troude noit deze Princeesse in 't openbaar; en dat 't welk den Auteur de plechtelijkheid des bruilofs noemt, besloot niet dan in de nieuwe Koninginne af te kondigen. Het voornemen van Zanderus is in deze leugen zo kennelijk, dat het onnodig is dezelve te doen aanmerken.

96. *Dat de Princeesse Maria die tegenwoordig was als Elizabeth ter werelt quam haar noit voor haar Zuster wilde erkennen.* Maar hy heeft een of twee pages te worden gezegt, dat den Koning, Maria by haar moeder verzonden had. Hoe

pag. 78 der
Latijnz. en
p. 102. van
de France
overzetting.

p. 79. van de
Lat. Edit.
ende 102 der
overzettingen

* Ziet pag.
69 der over-
zett. ende 74
van 't origi-
nel.

Edit. Lat.
p. 79 overz. 102.
Hoe p. 103.

zou zy zich dan by de geboorte van Elizabeth hebben konnen laten vinden , met een woord men weet niet wat men hier van denken zal. Maar eyndelyk zy erkent Elizabeth openbaarlijk voor haar Zuster, hoe wel 't waar is, dat zy de zelve niet als een Zuster handelden.

p. 80. van de Lat. Edit. en 104. der overzett.

67. In de lijste der Martelaren dewelke ons Zanderus geeft, vint men *Elizabeth Barton, berucht door haar heilgheid en zes andere die haar geloofden met den heiligen Geest begaafte zijn.* Maar deze zes waren niet onbewuft, dat zy geen inspiratie of ingeving had al deze optoginge, en actien; waren een uytwerkzel van haar heimelijke handelingen; zy hadden haar in deze listigheden onderwefen gelijk men bevond en zy self bekenden.

* M. Manceois geeft haar dezen tytél niet maar Zanderus geeft haar 't zelve p. 80, op de kant.

68. Hy zegt in 't vervolg *dat deze Seven Martelaren* de dood met een wonderlijke stantvastighid leden.* Maar hy zegt niet, dat de Religieuze voor haar dood al 't bedrog beleed; dat zy haar ongeluk op de metgezellen van, haar lijden wierp, dat zy verklaarden dat zy 't waren, die haar onderwezen hadden de werelt te bedriegen, zy sturven dan als verraders, en bedriegers. Verder ontken ik geenzints dat zy voor 't geloof van Zanderus geleden hebben; en hun werken getuigen 't zelve genoeg.

69. Om deze Dochter noch meer te verheerlijken brengt Zanderus by, *dat Morus en den Bisschop van Rochester haar ondervraagden en dat zy in haar geen eenig kenteken van bezitting bevonden.* Maar waar toe dient dit; men dryft niet dat zy bezeten was; men zegt alleen datze van een quadaardige en bedriegelijke geeft is gedreven geweest. Morus ontstaat zich ook ten dezen 'opzicht van deze zaak; en haar van een zeer zwakke geeft oordelende te zijn, noemt haar, *de eenvoudige Nonne.* Wat aangaat Fischer hoewel hy haar in 't begin had ondersteunt hy verwierp haar, zo haast hy zach dat haar bedroch ontdekt was.

p. 81. van de Lat. Edit. en p. 105. der overzett.

70. Onzen Auteur zeyt daarna *dat op den zelve dag van de doot van Elizabeth Barton, en van die harer metgezellen, veel Heeren den eed aenhanden van den Aartsbisschop Kramer, van den Kanzelier, en van Cromwel afleiden, dat het huwelyk van Hendrik met Anna wettig was, en dat de dochter daar uit voortgekomen, wettigh erfgenaem van de Kroon was.* Maar detwe Kamers van 't Parlement hadden reets den eed op den zelve dag van hen scheiding gedaan; dat is op den dertigften Maart; gelijk men door de ordonnantie der tweede Zittinge die volgt ziet. Want de Religieuze en haar metgezellen zijn niet geexecuteert als den 21 April.

De zelve,

71. De eenigste misdaad welke hy de Kordeliers van de Obzervatie te laff leit, voornamentlijk tot Eefston, tot Payton, twe religieuzen tot Londen, is, *dat zy in hun Zermoeven of Predikingen en openbaare disputen, de geldigheyd van Hendriks eerste huwelyk hadden staande gehouden.* Maar eerstelijk Eefston en Payton waren van Greenwich en niet van Londen. Ten tweeden zy hadden Hendrik by Achab vergeleken, en hadden zelf van hem op de Predikstoel gezegt *dat de honden zyn bloet zonden lekken.* En meer diergelijke nypende termen gebruikt. Maar aangezien den onrechtvaardigsten handel die men aan een Souvereyn kan doen, een der stellingen van Zanderus geloof is, moet men zich niet verwonderen dat de Kordeliers de beleiders van dit geloof zouden zijn, nademaal dat Elizabeth Barton, en haar Medestanders de Martelaren daar van zijn.

72. Als Zanderus zegt dat den Koning aan Tonstal Biffchop van Durham deed verbieden, zich in de vergadering van 't Parlement te laten vinden, 't welk der Kerkelijken voorrang van dezen Prins zou opregten, stelt hy zich in meer zekerheid, als in andere plaatzen van zijn boek. Want het Journaal der zittingen verloren zijnde konnen wy hem zo sienelijk niet te schande maken. Maar wat vermoedelijkheid isfer, dat dezen Biffchop, de veranderingen der laatste zittinggeaprobeert, zijn medestemming tot de vernieteginge van 't gezagh des Paus gegeven hebbende, om den Vorst het recht van Biffchoppen te noemen, Commissarissen te autorizeren of macht te geven, de Kerkelijke tucht te verbeteren, en vervolgens tot verdediging van al deze zaken geschreven hebbende; die zelven Biffchop die bekommernissen gehad heeft, die den Koning verplicht hebben hem uit het Parlement te sluiten? zou dit niet veel eer wezen, dat gelijk Tonstal onder Eduard den Sesden de gevangenis leed, Zanderus de peiniging aan zijn geest geeft, om te doen geloven dat de believing van dezen Prelaat afgedwongen was.

73. In 't verhaal der wraaken, welke God van de Raadslieden van Hendrik nam, zegt onzen Auteur, dat deze Vorst den Hertog van Norfolk in een eeuwige gevangenis doemden. Maar kan men wel botter onwetentheid ten opzicht van een openbaar geval in een Historieschryver vinden? het Parlement doemden Norfolk als schuldig aan 't crimen læsæ majestatis of gequeiste Majesteit; en zonder 't overleiden van Hendrik, 't welk was 's anderen daags na de condemnatie, warc Norfolk geexecuteert geweest. Indien Zanderus 't voorneemen had zich over de voorzienigheid Godste verwonderen, kon hy dit heyl van den Hertog als een teken der bescherminge Gods aanmerken.

74. Hy bedriegt verder, als hy zegt dat men in de zitting van 't Parlement na zijn meining op den derden November gehouden, Maria van de eer harer geboort berodfden; haar Bastard of onwettig verklaarden; Elizabeth in haar plaats stelde; en de Autoriteit van den Paus vernietigden. Dit alles was in de voorgaande zitting gedaan. Maar Zanderus heeft niet waard geacht de openbare actien in te zien.

75. Alshy verder zegt dat den Koning van Frankryk de Afgezantten welke Hendrik hem zont om zich in zijn geeste rechtvaardigen, niet wilde horen. Is hy zo geloofwaardigh als in zijn dingen. Want ieder weet dat Franciscus den eersten noch acht jaren met Hendrik in een naauwe correspondentie leefde: dat hy verscheidemaal met hem handelde, en met de Vorsten van Duitschland, om in zijn rijk de zelve dingen op te rechten, dat hy een grote neiging had Hendrik in dit alles na te volgen.

76. Hy voegt 'er in die zelve geeft by, dat de Lutherianen een affebrik van de eerlozen en godlozen oorzaak hadden, die de vredebreuk van Hendrik met den Paus had veroorzaakt; die hy nooit wilde goedkeuren, tot dezen einde citeert hy Cochley, een Auteur van die zelve waarde als hy. De Lutheriaanen doemden Hendriks eerste huwelijk als ongeoorloft, en de dispensatie van den Paus als van geenderwaarde. Maar ze hadden deze bezonderheid in hun meining, dat Hendrik geduerende 't leven van Katrina nooit had konnen herhuwelijken. Zy waren ten opzicht van dit tweede huwelijk zo ingenomen, dat zy verzochten ontflagen te wezen hun meining te zeggen. En dit geeft te kennen dat zy over dit voorwerp met een eenvoudigheid spraken, die men nauwelijks veel kan

p. 28. van 't
origineel en 't
106 der
overzett.

De zelve.

p. 84. van de
Latijnse
Edit en de
110 der
overzett.

Al deze ver-
giffige ter-
men zijn in
M. Mans-
croix ver-
zacht door
den zimp-
len term van
condamne-
ren.

prijzen, aangezien verscheidene redenen hen aan setten tot eenige medebewilliging voor Hendrik, als cerstelijk, Anna van Boulan had hen ondersteunt. Ten tweden zy waren van de protexie van dezen Vorst met zich voor hem te verklaren, verzekert. Ten derden zy liepen gevaar hem te vertorenen, met zijn huwelijk niet goed te keuren.

p. 85 van 't
orig. en p.
111 van de
overz. zett.

77. En om meer en meer Hendriks handel uit te roepen, zegt Zanderus dat die welke hem in hun scrijften verdedigden, de een met ketterijen waren vervult, en de andere door vrezene geweld als Gardinar en Tonstal gedrukt. Maar hy heeft een kleyn oordeel, zo hy hier door deze laatste wil rechtvaardigen. Men zou kunnen zeggen, dat ze hen valsche afbeeltenissen der zaken gemaakt hadden, want het zou hen een zeer hatelijke hoedanigheid gegeven zijn, hen te vertonen als tekenende, als zwerende, als met verstant en yver de zaken verdedigende, die zy in hun gewiffen niet geloofden. Wat Gardinar belangt, hy was een mensch om te schryven al 't geen zijn meester kon behagen. Maar Tonstal had anderé gront-regelen; zijn vroomigheid heeft hem nooit toege laten een zaak van zulken natuur te doen, om wat reden 't ook was, verder, aangezien Zanderus van de Auteurs spreekt welke in Hendriks voor die geschreven hebbe, waarom noemt hy Longland Bisschop van Luicolne, en Stokkesley Bisschop van Londen niet? waarom vergeet hy Bonner die zich gediensfelijk en buiten nootzakelijkheid in de party vermengt, met een voorrede voor 't boek van Gardinar te maken; en dat met alle mogelijken naarsligheid, maar den yver met welke hy in 't vervolg het bloet der Reformateurs uitstort, heeft 't zelve buiten twyfel Zanderus aangenaam gemaakt, en verdient al 't voorgaande te vergeten.

pag. 86 van 't
orig. en p.
113 van de
overz. zett.

78. Zanderus spreekt hier na van vijf andere dezzer Martelaren welkers eenigste misdad volgens zijn zeggen was, dat zy zwaarigheid gemaakt hadden den voorrang van Hendrik volgens de ordonnantie te zweren. Maar toen zy veroordeelt wierden, was 'er geen ordonnantie van dezen inhoud; en men vorderden in geenderlei wijze zulk een eed. Den eenigsten geautorizeerden eed was die der Successie of erfenis, en die welke de zelve niet wilden doen, konden niet dan tot confiscatie harer goederen en gevankenis veroordeelt werden. Maar deze gewaande Martelaaren smaakten de strengigheid der wet, om dat zy uyt-drukkelijk den voorrang van Hendrik ontkent; En tegen dezen voorrang en tegen 't huwelijk van Anna van Boulan geschreven en gesproken hadden.

p. 87 van 't
orig. en p.
114 der
overz. zett.

79. Hy voegt 'er jegens dit voorwerp by; dat Mylord Kromwel deze twalif Rechters uys den naam des Konings met de dood dreygden, indien zy deze schuldigen niet deden straffen. Maar al, die Engeland een weinich kent, zal terstont besluiten, dat dit een onwaarheid is, nooit zijn zulke dreigementen aan de Rechters gedaan, ten andere zoudenze in dit voorval onnut hebben geweest; aangezien de wet zelf hen tastelijk schuldigh veroordeelden, eindelijk de zaken bewezen zijnde, konden de Rechters zich niet ontslaan Vonnis te geven.

80. Ziet hier een nieuwe poging van Zanderus bequaamheid in de konst der Legendes, drie Katuizer Munniken zegt hy na veertien dagen in de gevangenis gebouden te zijn met de ketenen om den hals, om de armen, en beenen, in dier voegen dat zy zich niet konden beroeren, wierden, hoewel tot het uiterste gekomen,

ter straffe gevoert. Hy maakt vervolgens een treffelijke beschrijving der maniere van hun dood, als of de zelve wreedt en ongehoort was geweest, hy voegt 'er by dat 't *Kromwel berouwd had, dat de dood van eenige Katuizers hem beleide hem zijn wreetheit te doen smaken*, dit alles is een verdichtzel van den Auteur, men kenden in Engeland deze gewoonlijke wreetheid in de vierschaar der inquisite niet, de straf welke deze Katuizers leeden, is de gewonelycke straffe van gequiste Majesteit, wat behelst de klachte welke Zanderus in de mond van Kromwel leyt, ze is zeer verdacht, want ik bevind door de schriften van dien tijt, dat de Katuizers daar hy van spreekt, noch een jaar na de opsluitinge in hun cellen leefden; zo dat Cromwel zig zelf wel had kunnen voldoen, men kant ook door de zaken welke Morus in zijn gevangen is heeft geschreven, oordeelen dat Kromwel ver van vreet te zijn, zeer zacht van aart was, en wat aangaat Hendrik hoewel op de verfmadelijke wijze des werelds van twe Katuizers gehandelt, vernoegt zich met hen te doen bestraffen, men ziet dat hy bezwaarlijk dezyde van strengigheid tegen dezen Order name, al wat Zanderus dan zegt dient niet als om zijn Historie te vercierien.

81. Dezen Auteur voegt hier by *dat men den Bisschop van Rochester veroordeelden om dat hy weigerden den Kerkelyken voorrang van Hendrik te erkennen*, maar men drong hem niet om dezelve te erkennen, en indien men hem veroordeelden 't was om dat hy de zelve openbaarlijk ontkennden en betwisten, want men zou hem daar jegens niet moeilijk gevallen hebben, indien hy 't in zijn gemoed had opgesloten gehouden, 't geen hy daar van gevoelden, verder had de wet Verraders van den Staat verklaart, al die den Koning deze hoedanigheid zouden betwisten: want dat van Souverein hoofd der Kerke was hier onder begrepen. Fischer wierd dan veroordeelt niet over swarigheid te hebben gemaakt, deze hoedanigheyd te erkennen, maar over de zelve openbaarlijk te hebben betwist.

82. Hy maakt vervolgens een zeer verfraait afbeeltzel van dezen Prelaat, en prijsf hem onder anderen, *met een waarachtige Bisschoplyke en Apostolische liefdadigheid*, maar wat liefdens-spoor was 'er, in 't woeden, met 't welke Fischer de Kettens vervolgden, men gaf hem dan 't zelve lot 't welk hy anderen had deelachtig gemaakt: die men deed hem de wreetheid der wet smaken die hy meenig mensch had doen beproeven.

83. Zanderus vertoont hier nae, dat hy naukeurig de Legendén gelezen, ende zin daar wel van hen gevat had, ik ontken niet, dat Morus geen groot lof verdient; een diepe wetenschap, en bezondere vromigheid maaken hem toen beminnelijker. Ik zou zelf toestaan dat indien 'er eenige smetten in zijn gedachtenis zijn, zy veel meer een uitwerkzel van zijn religie, als gematichtheid zijn geweest; de bloedige beginselen hebben hem vervoert, om de reformateurs strengiglijk te handelen. Zyn dochter *Roper*, heeft ook zeer deugtzzaam geweest; zodanig een Vader waardigh, men heeft de konst van Zanderus niet van doen om een waarachtig afbeeltfel te maken, 't is dan buiten nootzaaklijkheid, dat hy 'er een fabelagtig voortval byvoegt: ziet de woorden op *dezen daging heel vroeg deelden Margarita met volle handen aelmoezen uit als zy haars gebed deed quam haar te binnen dat haar een laaken ontbrak, om haar vader te begraven, endatze al haars geld aan Aelmoezzen had besteed, en dat men verwoedelyk haar niet zou borgen, zy by een Koopman van Lijnwaat ging, en zich geliet*

p. 91. van 's
Orig. en p.
119 der
oversette.

p. 93. van 's
Orig. en
p. 122. der
oversette.

de hand in de zakte steken, die zy wel wist dat ledig was, om te doen gelooven dat zy 't zelve vergeten had, om credit onder dit voorwendfelic verzoeken, maar door een wonderdaad vond zy noch min of meer dan de prijs van 't gekogte Lijnwaet in haar zak, dit voorval hangt zo zeer van de geest des werelds af, dat het onnodig is daar aanmerkingen over te maken.

p. 105. van
't Orig. en 't
p. 138. der
oversett.

84. En van 't onderzoek der kloosters sprekende zegt Zanderus, dat men deze zorg aan Lee toebevoorde, die niet alleen deze ordre bekomen had; en dat dezen man de Kuisheid der Nonnen lang neergeleit had, maar hy zegt niet van Leighton, noch van London de voornaamste Commissarissen die Hendrik tot dit onderzoek noemden; want het was Leighton die haar Lee deel ingaf, maar aangezien Leighton en London medestanders van den Paus waren, en Lee het met Krammer hielt docht het Zanderus gevoeglijk te wezen, Lee al deze zake op den hals te schuiven. Hy had de ordre ontfangen; en weinig tijd daar na maakte den Koning hem Deeken van York, eindelijk ik heb eenige klagten tegen den Doctor London gezien, waar in men hem beschuldigt dat hy de religieuse had willen misleiden, maar ik heb niet diergelijke, van Lee gevonden, wat'er af zei, aangezien London de Kettters vervolgden, wil Zanderus hem deze gunst betonen; hy leit deze last 't eenemaal op Lee die niet bezorgt heeft door zo oprechten Auteur als deze begunsticht te worden.

p. 105. van
't Orig. en
p. 138. der
oversett.

85. Wat aangaat de handeling van Vader Forrest met de Koninginne Katrina, en de brieven dieze over en weder geschreven hebbe, aangesien Zanderus ons niet bericht, door wat 't geval hy hier kennis af gehad heeft, kunnen wy 't zelve als een puur verduchdel aanmerken.

86. Hy zegt van de bevallingen van Anna van Boulan, dat deze Vorstinne een wanschapen klomp vlees ter werelds bracht, maar voor eerst zy bracht een onvoldrage kind ter wereld, ten tweeden, hier is niet berispen waardig in, aangezien de geest van Zanderus, ons in dit voorval niet hatelijks doet ontdekken.

p. 115. van
't Orig. en
p. 151. der
oversett.

87. De manier op welke hy de ongunst van Anna van Boulan verhaalt is met zo veel haat en drift vermengt, dat men zeer wel ziet, waar hy heen wil, zegt dat deze Vorstin aan Overspel en bloedschand is schuldig bevonden, maar hy brengt geen getuigenis tegen haar voort, alsdat men haar tegen sekere Damen, Wingfields genaamt had hooren zeggen, maar zich is onbewust tot hoe ver men deze Dame kan gelooven, en die perzoon die haar deze dingen heeft hooren zeggen, waarlijk, Smeton beleid dat hy de Koninginne beslapen had; maar het grootste getal menschen, geloofden dat deze beleidenis afgeparst was, of de beloften hem deze toestemmingen hadden doen geven, 't welk hem nochtans 't leven koste: wat aangaat de Koninginne, en de perzonen die om harent wil leden, zy protesteerden ten einde toe op hun onnozelheid, geender vier mannen met haar veroordeelt, wilde zich door schandige weegen verlossen; en verre van haar te beschuldigen, betuigdenze steeds datze haar onnosel geloofden te zijn, al de bewijzen die men dan tegen haar voortbracht, waren niet, dan het onzeker woord van een gestorven vrouw, de beleidenis van een elendigen Muzikant, een eenige onhebbelijke redenen, welk zy met de Metzgezellen van hun ongunst gehad had.

88. Indien wy onzen Auteur geloven, waren de meeste buitenlanders over
hun

hun ongunst verbleid, en om te bewijzen 't geen hy zegt, verhaalt hy eenige woorden van Kokley aan Morizon, maar deze woorden geven alleen te kennen, dat Kokley een quaad gevoelen van Anna van Boulan gehad heeft verder, en de Duitzers maakten 'er zo grooten staat af, dat hun onderhandeling met Hendrik gelijk met Anna viel. Laat Zanderus dan Kokley zo veel hy wil citeren. 't Is zo oprechten Auteur als hy, en men kan hem zo veel geloof in de handelingen van Duitsland geven, als den ander in 't geen Engeland betreft.

89. Een der misdaden waar meê Zanderus Hendrik beschuldigt is, *dat hy in toekomende de groetenis der Engelen, 't geloof, de tiengeboden in de vreemde taal verbod*. Aangezien onzen Auteur deze misdaad in 't bezonder uit de kerkelijke ordonnantien van *Kromwel* heeft uitgezocht om te doen zien hoe hatelijk dezelve geweest zijn, kan men oordeelen hoe hy andere zaken overwogen heeft. aangezien hy wil, dat dit een roepende zonde was, het volk de eenvoudigste beginzelen van hem geloof in de gemeine taal te leeren.

90. *Dit gedaan zijnde* voegt hy 'er by, *stond men de zes artykelen toe, die men in een boek bracht, en op de autoriteit des Konings publiceerden*. Hier uit blijkt dat Zanderus weinich kennis der zaken van Engeland gehad heeft; of gellapen, als hy deze zaak beschreef. Want deze zes Artykelen ver, van den korten tijd nae de Kerkelijke ordonnantie door 't zelve Parlement, en de zelve Kerkelijke Vergadering te zijn gepubliceert, zijn deze ordonnantien niet dan drie jaren daar na in een ander Parlement opgerigt. Verder zijn de zelve noch in een boek gebracht, noch op des Konings autoriteit gepubliceert. Want het Parlement had een ordonnantie gemaakt; en men kan ook geen boek maken, van 't geen niet meer of min in de eerste editie der ordonnantie; dan vyf- en-twintig regelen bevatten.

91. Zanderus is zeer gebrekkelijk, in de vergelijkinge welke hy maakte met de leere zijner Kerke, en de gepubliceerde meeningen door autoriteit des Konings. Maar zijn gewonelyken aard vergeselschap hem hier buyten twyfel, als hy in de zesden Artykel zyner vergelijkinge zegt, *dat Hendrik het Sacrement of heiliging der ordren wederhielt; en een nieuwe manier tot de Salving der Bisschoppen voorschreef*, deze woorden zyn vermoedelijck by deze eerste voegt, om de ordonnantien van de tijd te vernietigen, onderwijlen, de zaak is vals, al de veranderingen welk menten dezen opzicht deê, was de Bisschoppen verplichten, aan den Koning de eed van getrouwigheid te doen, dieze te voeren aan den Paus deden, want ik geloof niet, dat dezen eed een gedeelte van de eereemonie der inweijjinge geweest is.

92. Zanderus is eindelijk eens van zyn leven bequaam de waarheid te zeggen, hoewel hy dat door een beweegrede vol ontrouw en godloosheid, hy verklaart ons, *dat vijf Provincien voor 's geloove Jesu Christi de wapenen aannamen*, en in der daat, dit was onder dit goet voorwentzel dat de oproerige; Priesters het volck driftig maakten. Zanderus bedriegt zich telkens in den tijd want deze Provincien waren oproerigen, drie jaaren voor de afkondiging der zes artykelen. Verder dit was niet om 't geloove Jesu Christi, datze tegen hun Vorst opstonden; aangezien 't geloof van Jesus Christus ons nederigheid; onderwerping en gehoorzaamheid beveelt, dit was om dat Hendrik de dwalingen, dewelke de valsche Leeraren de slouthed hadden het Christelijk geloof te noemen vernietigden.

p. 110. was
't Orig. en
p. 158. der
oversett.

p. 120. was
't Orig. en
p. 160. der
oversett.

93. Hy zegt verder, dat den Koning plechtelijk beloofden, *dat hy de oorzaak van de klachten der oproerige zou doen eindigen*, maar daar is niet onwaarachtiger, Zanderus schijnd voorgenomen te hebben geen een waar woord te spreken, want den Koning zei omstandiglijk en nadrukkelijk tegen de oproerigen dat hy hunnen raad noch instructien in de zaken waar over hy klaagden niet wilde ontfangen. Hy bood hen alleenlijk een Amnestie voor 't gepasseerden aan.

p. 121. van
t Orig. p.
161. van de
overzett.

94. Zanderus geeft ons vervolgens een lijst van twee endertich perzonen die voor 't geloof sturven. Maar zy zijn over gequetste majesteit veroordeelt geweest, als zich dadelijk tegen hun zouvereyn verheft hebbende. Waar uit blijkt dat de rebellie of wederspanningheit 't geloof van Zanderus was. Hy stierf ook voor die in dit geloof, hy verging van honger in een bos waar in hy gevlugt was, na een dodelyke poging tegen de regeringe des Konings onderstaan te hebben, hy was toen Nuntius of Pauzelyk gezant.

p. 122. van
t Orig. dit
is in de over-
zett. ver-
zocht op p.
162.

95. Hy zegt dat *Hendrik den Graaf van Kildar, en zyn vyf Oomeu dooden*, 't is deze buitensporige uitdrukking, waar af hy zich dient van een rechts vonnis, waar in ses schuldigen over een tastelyke wederspanningheit zijn gestraft. Zanderus heeft zich vermoedelijk verbeeld, dat Hendrik met de byvoegzelen van wreetheid is bevangengewees, waar aan Bonner zo onder wierpen was; en dat hy zyn eygen handen met 't bloet zijner schuldige bezoedelden. Mylord Herbert heeft volkomentlijk hun Vonnis ontdekt, dit licht uit verscheide Registers getrokken hebbende, hy doet zien dat 'er geen voorbedachten wederspanningheit kon voeren dan die van Kildar, en zyn Oomen. Maar om dat ze zonden om bystant van den Paus en Keyzer te verzoeken; en dat Kildar Irlant ahangelyk van den Paus trachten te besitten, onder 't voorwenzel, dat de wederspanningheit van Hendrik tegen den Roomschen Stoel hem 't zelve had doen verliezen, verwaardigt Zanderus de gedachtenisse dezer Martelaaren met zyn geloof.

p. 122. van
de Lat. edit
en p. 82. van
de France
overzett.

96. Zanderus die Hendrik nooit niet spaart, zegt dat de *Koninginne Anna Sepmour een zeer moeilijke arbeid hebbende, dezen Vorst bevel gaf dat men haar de zijde zou openen; en dat ze onder deze operatie of werking stierf*. Maar dit alles is onwaar, de Koninginne verlostten gelukkiglyk, gelijk verscheide brieven van hun Raad, die men naderhant liet drukken, getuigden. Maar ze is overleeden twee dagen na haar verlossing van een ordinaris accident of toeval der vrouwen, in dezen staat.

p. 124 van
t Orig.
en p. 164.
der overzett.

97. Wy hebben vervolgens in onzen Auteur eenige afbeeldinge der heerlyke stanthaftigheid van Polus. Maar aangezien hy 't zelve door geen getuigenis ondersteunt; en dat voor zo veel mijn bewust, geen Auteur hier af meld, merken wy 't zelve aan als een proeffluk, van de welsprektheit, en inborst van Zanderus.

p. 125. van
t Orig. en
pag. 167. der
overzett.

98. Hy wilde de werelt wel doen geloven, dat den *Marquis van Exeter, Mylord Montaigu, en de andere de doot smaakten, om dat ze de quade handelingen des Konings niet goet hadden gekeurt, en dat de Gravinne van Sarum 't zelve lot had, alleenlijk om dat ze Moeder van Polus was; aan haar zoongeschreven, en in haar boezem de afbeelding der vijf wonden Jezu Christi geslagen had*. Maar de Marquis van Exeter, schijnt zodanig den handel van Hendrik goet gekeurt te hebben, dat hy in 't proces van Mylord Huffy, en Mylord Darcy tot Groot-Opper-richter

richter verkozen is. En zo haast men in 't vervolg verstaan had, dat hy en de andere perzonen het met Polus hielden die geheel Europa tegen Hendrik in de wapenen tragten te brengen; dat ze hun meeningen in verscheidene voorvallen, en hun gefeltheit om zich dodelijk te verheffen, zo haast hun een gunstige gelegenheid zou aanbieden in verscheide voorvallen genoegzaam be- toont hadden doen blijken, gaf den Koning hen aan de strengigheid der ordon- nantie over, 't welk geen onverwachte zaak was. Wat aangaat de Moeder van Polus, hoewel de wyze op welke zy veroordeelt wiert niet kan verrecht- vaardicht worden, 't is openbaar dat deze Gravinne haar eigen ongeluk op den hals heeft gehaalt, niet alleen om dat ze heimelijk verstant met haar Zoon hielt, maar om datze bullen van Rom en had ontvangen, datze zich tegen de Kerkelyke ordonnantie van Hendrik stelden; dat ze haar onderzaaten enge- volgen had belet het Nieuwe Testament, en de boeken welke men door bevel van den Koning had doen afkondigen, te lezen. En wat aangaat de afbeel- tenis dewelk men onder haar vont, had men reden, hen 't zelve als een misdaad toe te rekenen; aangezien 't het veld wimpel der oproerige was, en dat de wapenen van Engelant aan de andere kant waren.

99. Zanderus zegt in 't vervolg *dat de beelden die ten tijde van Hendrik afge- worpen wierden by 't volk in grote achting waren, uitoorzaak van verscheide wonder- daaden die daar geschiet waren geweest.* Maar al dat in alleen deze verwonde- p. 129 van 's orig. en p. 171 der overzett. rens waardig was, was men aan de grutery van eenige bedriegers of aan de y- delheit van een hoop bygelovige, als wy verhaalt hebben, verschtuidigt. En dit bedrog voor 't oog des werelts bloot gestelt zijnde, heeft een Historiëschry- ver de onbeschaamtheit van Zanderus van noden, om te onderstaan deze be- driegelijkheden te vermommen.

100. 't Welk hier volgt is wat bezonders. Men belaa den zegt hy *Ses en twintig karren met de schatten uit de kassen van Sint Thomas van Kandelberg, door luchtig Martelaar, die in de verdediging des geloofs gestorven, en welkers tombe of graf door verscheide wonderdaaden beroemt is.* De andere Historiëschryvers be- p. 101 van 's orig. en p. 173 der overzett. tonen zeer tastelijk dat deze gewaanden Martelaar altijd een ontrouw, on- dankbaar, en onrustig Priester geweest is; hoedanigheden, welke Zanderus aanmerkt als deugden, en die ook in de zamenstelling zijns geloofs invloien. Maar dezen Auteur heeft zich te buiten gegaan, in de estimatie die hy van de schatten der kassen van zen Martelaar doet. Want door een figuur, die hen zeer gewoon is, die men een leugen noemt, hervormt hy twee gemene koffers in Ses en twintig Karren.

101. Nagezegt te hebben, *dat de Sententie der excommunicatie of ban tegen Hendrik door Paulus den derden gegeven, in eenige Steeden van Frankryk, van Vlaan- deren, en van Schotland aan geplakt was,* besluit hy hier uit, *dat den Keyzer, den Koning van Frankryk, en van Schotland, de zelve voor goet keurden,* en zich nu doet Zanderus den Roomschen Stoel een goeden dienst, aangezien hy aan de nakomelingen een getuigenis geeft, dat drie zouvereinen in den Paus de macht erkent hebben om de Koningen af te zetten. Maar hy had beter gedaan, al- len te zeggen, dat de Pauzen dat recht hebben, als zo slechten kenteken dan dit by te brengen. In der daat, wat gevolg, als de bullen in den Staaten van een Vorst geaffigeert of aangeplakt zijn, dien Vorst met den Paus gelyk zou ageren, indien dit een kenteken was zo zou de Koninginne Elizabet die zy in

den ban deê, met den Paus in een heimelijk verstant geweest zijn: want de Sententie van dezen ban is binnen Londen aangeplakt. Maar zou een man niet billijker redeneren, indien hy besloot, dat aangezien die zelve Vorsten met Hendrik in een goede intelligentie volharden te leven, zy 't Vonnis van den Paus hebben gelaakt.

102. Dezen Auteur zegt hier na, *dat den Koning de Bedelmunniken uit het Klooster weg joeg.* Maar dit is een tastelyke onwaarheit; want ze stelden 't zelve gewilliglijk in handen des Konings; en hoewel veel Aëten dezer resignatien vernietigt waren, wasser noch een getal van hondert over.

p. 134 van 't
orig. en p.
177 der
overzet.

103. Hy zegt vervolgens, *dat in den jare 1539. het Parlement al de Kloosters aan den Koning gaf.* Maar zonder een wet over dit onderwerp te maken, verneogden zich 't Parlement, de resignatie of overgeving der Kloosters, dewelke aan dezen Vorst gedaan waren of hadden kunnen geschieden te confirmeren of te bevestigen, die hem weder met het recht bekrachtigden, om 't bezit van verscheide Kloosters te nemen. So dat, de droevige Historien van Zanderus, een wonderlyke verdichten grontslag hebben.

104. Men kan by na 't formulier der resignatie 't welk hy geeft, ook voor zodanig schatten, hy zegt *dat men 't zelve van verscheide Abten en Geestelike deê tekenen.* Maar men ziet zulks niet in de Aëten, dewelke noch in wezen zijn.

p. 135 van 't
orig. en p.
179 der
overzet.

105. Men moet zulk sook gelooven van 't geen hier volgt, *dat men deze Aëte aan al de geestelike broederschappen vertonende, men hun deê geloven dat al de andere Kloosters reets getekens hadden.* In der daad, deze list, die van eenige vrugt had kunnen wezen indien men 't formulier door 't geheel Koningryk op eenen tijt had doen tekenen zou geen groot uitwerkzel in een zaak die drie jaren duurden kunnen hebbe beloven.

106. Zanderus vertoont ons de Commissariëssen tot de Munniken zeggende, *dat hoewel hy zich van al hunne Kloosters uit kracht der ordonnantie, van 't Parlement kon meester maaken, hy de zelve liever met hun goede wil begeerde.* Maar hy stelt hier twe botte mislagen, eerstelijk het meeste deel der Kloosters waaren voor de ordonnantie den Koning gesigneert, ten tweden deê deze ordonnantie niet dan de resignatien bevestigen, en gaf de Kloosters niet aan den Koning.

107. De Abten van Glassenbury, van Colehester, en van Reyding zegt Zanderus *storven Martelaaren om dat ze deze aëte niet wilden onderteekenen,* voor eerst men vertoonden hun de zelve nooit, ten tweden men had toen geen wet die hem verplichten de zelve te tekenen. 't Is dan geenzints om deze weigering geweest, dat men hun ter dood heeft gedoemt, maar ze hebben om 't geloof van Zanderus gelceden, want ze vielen, als schuldige aan gequetste Majesteit onder den wereltlijken arm.

108. De dood van den Abt van Glassenbury geeft Zanderus verder voet, zijn welsprekenheid te oeffenen: ziet hier den inhoud van 't geen hy ons daar af zegt. *Mendee hem te Londen komen om hem in te wikkelen de Aëte der resignatie te tekenen.* Maar als men zag, *dat hy 't eenemaal had voorgenomen niels te doen zont men hem weerom: en hoewel men een boek onder zyn papieren, tegen Hendriks echtscheiding had gevonden, dit boek door de onderzoekers daar geleit waare, men zich verneegde met hem een bestraffing te doen.* Hy verstaande dat den Adel te

Wels

Wels vergadert was, begeeft hem daar na toe. Maar als hy zyn plaats ging neemen, men hem belasten op een zetel te gaan zitten, en op een beschuldiging tegen hem gedaan te antwoorden. Deze verandering ontroerden hem, hy vraagden wat dit wilde zeggen? Iemant gaf hem tot antwoord dat het niet mendal zou wezen, en datmen alleen om de hoedanigheid, hem ongaarn een vrees wilde aanjagen. Eenooogenblik daar na, wiers hy veroordeelt; en men zont hem terstont weder na Glassenbury, weinik denkende zyn doot zo na by te zyn. Als hy dicht by zyn Bisdom was gekomen, bood zich een Priester aan om zyn biegt te horen, en verklaarden hem dat hy niet meer dan eenooogenblik te leven had, den Abt verzocht een dag of twe om zich ter doot te bereiden; maar dit was om niet. Men hing hem met zyn Benediclyner gewaad, op de hoogte vaneen Berg op, die dicht by zyn Abdye was: en vierendeelden hier na zyn lichaam. Dit alles is in eenen dag geschiet geweest.

De Historie die wy wederleggen is te Rome n uitgegeven, onder de regering van den Paus Sixtus den vijfden, die vermaak en geneugt in zulke uitwerkzelen had. En zekerlik, deze exempelen, zyn over al gewoonelik, daar 't leven van een onderdaan aan 't welgevallen van een Vorst is. Maar Zanderus is van de waarheit afgeweidert, met Engelant een zaak van zulk een hoedanigheid aan te wryven, daar geheel Christenrijk niet onkundig is. Dat de onderzaaten in een ongeschonde vryheid leven; en de regtsvorderingh voornamentlik als'er 't leven van een mensch meê gemengt is, geregelt en gerechtelyk zyn. Onzen Auteur neemt hier dan geen waarschiynlikheid in acht, als hy tegen de wet, gewoontens, en zeden van 't Lant ageert 't welk hy tot zyn tonneel verkozen had. Maar aangezien de wetten van Engelant niet toelieten zodanige geweldenaryen te plegen, isser zulk niet in 't proces van Whiting geweest. De rechters welke hem schuldig verklaarden, waren perzonen van gezag en vromigheid. Verder, als hy stierf, beleed hy zyn misdaden, en verzocht God en den Koning om vergevinge.

109. Zanderus verduistert vervolgens de gedachtenis van Kromwel, hy ver-^{p. 145 van 's orig en p. 109 der overzett.}toont de zelve met de affhuwelijke verwen, hy verhaalt zulke wanschape en ongegronde zaken, hoewel wy dezelve opgeen betoonlijke wyze kunnen weerleggen. Hy beschuldigt hen onder andere den Koning geraden te hebben, een wet te maken om de beschuldigde hoewel niet tegenwoordig en ongehoort te veroordelen. Maar voegt hy'er by *dezen Minister is den eerste geweest in de strengigheit te smaaken.* Voor eerst, daar is nooit zulk een wet in Engelant geweest; hoewel waar is, dat het Parlement hier in als met een onbepaalde magt bekragtigt, veel perzonen ongehoort veroordeelden, verder, geen Vierschaar kon dit exempel volgen. Ten tweden, Kromwel is ook zo weinig den eerste geweest, die deze wet heeft doen sterven. Want een jaar voor zyn Vonnis hadden de Gravinne van Sarum, met noch veel andere perzonen dit zelve lot, alleenlik, men executeerden de zelve niet dan een jaar na Kromwel.

110. Deredenen, dewelke onzen Auteur van de Weerzin van Hendrik den VIII. voor Anna van Kleves geeft doen zien hoe groot zyn onweetenheid geweest is. Want ieder weet dat Hendrik een afkeer van deze Princeffe had, van dien voegenblik als hy haar zag, en zyn huwelik niet voltrok, met een woort ik zal op deze zaak niet staan: maar indien men 't geen ik uit de openbaare Acten heb getrokken wil inzien, men zal oordeelen dat Zanderus op

geen fundament heeft gefchreven; en zelfs de openbaare handelingen niet kenden.

p. 146, van
's Orig. p.
193. der
overfett.

III. Ziet hier noch een fijnder droomen, *Hendrik* zegt hy aan den Keizer *beloofte hebbende dat hy van 't verbont van Smalcalde zou afstaan, Kromwel met de Vorsten een vals verbont, uit de naam van zyn meester tekende, den Keizer hier af berichz zijn klagten aan Hendrik dee; en hem een afschrift der vredenhandel zont, den Koning 't zelve niet voor goet keurde; en zei, dat Kromwel buiten zyn last getekent had; het welk daar na zyn ondergang van dezen Staadsdienaar geweest is, 't geen ik hier jegens te zeggen heb, is dat men niets diergelijke noch in de rechtvoering van Kromwel noch in de brieven welke hy gedurende zyn gevangenis aan den Koning gefchreeven heeft, vint. Want alhoewel hy in de zelve zyn gunst verzoekt, en verscheide voorname beschuldiging beantwoord, raakt hy niets om deze aangetrokke valsheid aan, eindelijk ik vind geen vermoedelijkheid, hy een meester als de zijnen, hebbende zo gevaarlijken zaak heeft darren bestaan, ook zou den Keizer dit schrift niet kunnen in hand gehad hebben, gedurende Hendriks leven; want men zou zich niet kunnen verbeelden hoe hy 't zelve zou kunnen behouden hebben, of het moest geweest zijn tentijde, als den Hertog van Saxen gevangen wiert, 't welk niet geschiet is, als na Hendriks overleiden.*

p. 148, van
't Orig. en
p. 197. der
overfett.

112. Volgens onzen Auteur *dee Hendrikzich van Anna van van Kleves fceidden na Kromwel zou geexecuteert zyn. Maar de Kerkelijke vergadering had zyn huwelijk acht dagen voor deze rechtspleging vernietigt, 't parlement zelf, welkers zittinge voor dooden van dezen gunstgenoot waren geeindigt, had 't vonnis der geestelijke bekrachtigt.*

* Hy wil
zeggen of
's Parlement
of den Raad.

113. Zanderus zegt verder *dat den Koning aan Anna Kleves dee zeggen dat hy zich van haar wilde fceiden, en dat hy haar na 'de strenigheid kon handelen, niet, dan om haar kettery was, dat hy nochtans uit overweginge van haar, of der Princen van Duitsland haar toefont een cerlyk voorwenzel te zoeken tot de verbreking van hun huwelijk, dat zy zich des anderendaags na den Raad begaf * en aldaar bekenden datze reets met een ander getrouwt was, toenze met den Koning trouwde, dat 't Parlement dit huwelijk vernietigten: en Hendrik agt dagen hier na Katarina Howard trouwden.*

p. 149, van
's Orig. en
pag. 198.
van de
overfett.

Daar zyn niet meer als zes botte misflagen in deze korte regelen, voor eerst Hendrik zont niemant na de Princes; en hy heeft ook geenig antwoord van haar gehad, als toen 'c vonnis hunner echtscheidinge gegeven was, ten tweeden, men ziet door een brief, welke de perzonen, die hy toen zond, van Richemond gefchreven hebben, dat zonder hen bedreigingen te doen, zy zich alleen informeerden van 't geen voorgevallen was; en zy voldaan fceen. Ten darden zy is gedurende 't proces uit Richemond niet gegaan; zy deé dan geen verklaring in den Raad. Ten vierden, ze zei niet datze aan een ander was getrouwt geweest; zy verklaarden alleenlijk, datze aan den Prins van Lotteringen, in haar jonge jeugt, was bewilligt geweest, ten vijfden 't parlement verbrak dit huwelijk niet, het deé niet dan 't vonnis der kerkelijke vergadering confirmeren. Ten zesden de Koning trouwden Katrina Howard niet dan den aghtften van Oostmaand; en de echtscheiding was byna een maand te vooren uitgesproken.

114. Dezen Auteur zegt *dat Hendrik zyn huwelijk met Anna van Kleves, geduu-*

gedurende een onderhandeling van zeven Maanden voltrokken heeft, maar voor eerst, daar is tusſchen de vieringen des huwelyks, en echtscheiding niet meer dan zes maanden geweest: zy ſliepen dien tijdt gedurende zeer weinig by een. Eindelyk men gaf zeer taſtelijke kentekenen, dat haar huwelyk niet is volvoert geweest.

115. Hy zegt dat Hendrik den Biſſchop van Wincheſter enden Ridder Knevet na de Ryksvergadering zont. beſtafel gevende te trachten, hem met den Paus door bemiddeling des Keizers te verzoenen, dat de wroeginge zyns gemoeds hem dit voornemen inboezemde: dat de zaak echter zonder uitwerking was, aangezien Hendrik noch zyn miſſlagen bekennen, noch penitentie of boete, noch wedergevinge der Kerkelyke goederen wilde doen, maar dit is ook wel een verciering zynr historie, als een afbeelding van Zanderus' geeft, den Koning was ſteets zo onwrikbaar over dezen artijkel, dat de Medeſtanders der Pauzen hun gezag niet behielden, als met zich onder dezen Monarch te bukken; 't welk ze op een yverige wijze dedden, verder als Knevet bericht wierdt dat zyn Medgezel met den Afgezant des Paus aan de Ryksvergadering handelden, deé dezen Biſſchop den Italiaanen die dezen heimelyken handel had ontdekt, hoewel onnozel in de gevangenis zetten, en maakten alom bekend dat dit een laiter was, welk men verſpreidden om hem te vernietigen, waarlyk, indien hy bevel tot deze onderhandeling had gehad, hy zou zo verlegen over deze beſchuldiging niet geweest zyn.

116. Wy hebben hier noch een bezondere liſt van onzen Auteur, hy maakt een groote omſtandigheid, over dat Hendrik den tytel van Iers Koning nam, hoewel de Koningen van Engeland Ierland niet dan van de mildheid der Pauzen hielden, en in der daat 't is geen wonder, aangezien Zanderus 't veldwimpel der oproerige in 't Rijk moest dragen, en 't recht, welk Hendrik in 't zelve kon hebben met yver poogt twiſfelachtig te maaken, echter, hy bekent dat de Koningen van Engeland den tijd van vier hondert jaaren Heeren van Ierland geweest zyn. En indien dit langdurig bezit geen genoegzaam tytel is; indien de preſcriptie na verloop van zo veel jaaren plaats had, mogen alle Zouvereinen of Opperheerſchers wel voor hun rechten vrezzen. Verder, hoe zullen wy Zanderus met zich zelf over-een-ſtemmen, eerſtelijk hy zegt dat 't een Paus is geweest, die Ierland aan Hendrik den tweden gaf, en ſtaat onderwylentoe, dat den Vorſt voor deze gifte eenigh deel in 't zelve genomen had, waarlyk, Hendrik had even zo veel recht Ierland te nemen, als den Paus om 't zelve hem te geven, eindelyk, dat Hendrik den tweeden 't geſchenk van den Paus heeft ontfangen, beledight gantſch zyn recht niet: want de zaken op den grondslag van een algemeene dwaling afgepaſt of ontfangen, behouden geen kracht, zo haalt de dwaling teeneemaal is ontdekt, indien dan, in bygelovige tyden de gifte van een Paus, de rechten des wettigen bezitters bevorderden, heeft men zich niet te verwonderen, dat de Vorſten hebben ontfangen 't geen de Pauzen hen gegeven hebbe, maar jegenwoordig zou men reeden van groote verwondering hebben, indien men een Vorſt zach, die ſtaat van zoodanig een gifte maakte na den miſſlag van al de wereldt bekend is.

117. Zanderus ſpaart ook zo weinig de Koninginne Elizabeth, onder de tytel van beſcherming des Geloofs, als Hendrik den agften onder die des Konings

nings van Ierland. Hy doet vervolgens een wrede beschryvinge der afknevelingen, met welke de laatste jaaren van dezen Vorst zijn gedrukt geweest. Waar jegens wy ons vernoeogen te zeggen, dat Hendrik den agtsten in verscheide opzigten niet zeer verschoonlijk is. Maar onder de handelingen welke Zanderus by brengt, bevint zich een getale, welkers waarschiynlijkheid, niet dan op een blote beveffing van onzen Auteur gegrond zijn. Oordeelt hoe gewigtig zijn getuigenis is. Hy beschrijft vervolgens de rampen met welke Godt den Hertog van Norfolk en al de andere Auteurs der eerste echtscheidinge van handelingen van Hendrik den agtsten, drukte. Hy aanmerkt hun ongunst, als een vloek des Hemels, over de daaden van dezen Vorst en zijn Staadsbedienden. Maar behalven dat deze aanmerking te geweldig is, heeft Zanderus vergeten te spreken, van de grote huizen, die zich onder dezen Koning hebben verheven, en welke zig tot nog toe in staat gehouden hebben. Van dezen rang waren de *Zegmours* (waar uit de Hertogen van Sommerzet gesproten zijn) de *Paulets* (waar uit den Markgraaf van *Wintgestler* is voortgekomen) de *Rouffels*, de *Wriothestlybes*, de *Herbert*, de *Riches*, en de *Kromwells*, flammen der Graven van *Bedfort*, en *Zouthampton*, van *Pembroek*, van *Essex*, en van *Ardeglass*. van dezen rang zijn nog de *Browns*, de *Petres*, de *Pagets*, de *Norths*, en de *Montagus*, in 't welke gesproten zijn, den Markgraaf van *Montaigu*, neffens de vier Baroenen Mylord *Petre*, Mylord *Paget*, Mylord *North*, en Mylord *Montaigu*. 't Is reets hondert en vijftig Jaren dat deze huizen gebloeid hebben; en indien men 'er een uitzondert, die ten opzicht van mannelijke spruiten is uitgeblust; zijn ze alle rijk, en magtig tot op huiden toe. Ook zijn de Dogters van dit huis met andere doorluchtige huizen vermaagschaft. De aanmerking van Zanderus is dan vals, en zijn gevolg qualijk getrokken.

p. 164. van
de orig. en p.
216 der over-
sett.

118. Dezen Auteur geeft hier na een nieuwe pinceelstreek aan de afbeelding van Hendrik den agtsten; *Zo haast hy vernam dat zijn krachten afnam, en heeft hy nog eens gedacht zig met de Roomsche Kerk te verzoenen, een zyner Bisschoppen, aan welke hy de voorstelling dee, gave hem niet als een antwoord vol vleyingen. Maar Gardinar ruden hem, 'i Parlement te vergaderen, hier byvoegende, dat tot bevrediging zyn's gemoeds, hy God belofte moest doen, om deze verzoening te volbrengen, en dat in zo een uiterste, God zich met de wil vernoeogen, als men niet anders doen kon. Maar vervolgt den Auteur de hovelingen, duchtende dat men hen de Kerkelijke goederen zou doen wedergeven, indien Engeland weer onder de gehoorzaamheid der Pauzen quam, rieden hem dit voornemen af. Na deze beschryving, besluit Zanderus dat Hendrik zonden tegenden Heiligen Geest begaan had, met tegen zyn gewisse te handelen. Aangezien 't een Historicschryver, en geen Godsgeleerde is die ik tegenwoordig wederleg, zal ik mijn niet moeyen met deze definitie of verklaring der zonden tegen den Heiligen Geest te onderzoeken, hoewel de zelve ons doet zien dat hy zo bequaam in de Godsgeleertheid als Historie was. Maar om te tonen dat dit een valsheid is, neem ik eerst in agt, dat Zanderus geen bewijs geeft van 't geen hy hier zeyt, ten tweden, dat Gardinar diergelijke onder de regering van Maria niet verhaalt. En ieder ziet ondertusschen, dat dit voorval voordeelig genoeg voor den Roomschen Stoel was, en tot verschoning der believinge van Gardinar voor zijn meester bedient had. 't Parlement was toen verga-*

dert,

dert, en 't is de doot des Konings geweest, welk dit Parlement verplichten, te scheiden, en vervan zodanig een voorstel te doen, vernietigden den Koning de voornaamste verwagtinge der Pausgezinde, die op 't gezag des Hertogs van Norfolk gegrond waren, dewelke dezen Vorst deé veroordeelen, zynde den verwagter van zijn doot, laat ons eyndelijk in acht neemen, dat volgens Zanderus zelfs, deze redenen tuffen Gardinar en den Koning gehouden is; na de ongunst van dezen Hertog, en de doot zijn's Soons, tuffen welke, en de doot des Konings, niet dan negen dagen passeerden. Maar den Bisschop van Winchester was reets langen tijt voor de doot zijn's meesters in ongunst geraakt.

119. Hy voegt'er een andere quadaardige streck by. *Dezen Vorst zegt hy om te betuigen, hy steeds geen vyand des deugs geweest had, stigien 't Gasthuis der Kerke Jesu Christi in de Stad Londen. En dit was de eenigste wedergeving der goederen welk hy dee, die hy vande Kloosters en Kerkengerooft had.* Indien verscheide plaatsen reets niet hadden doen zien, dat dezen Auteur zo veel beschaamtheit, als gebrek van oprechtigheid heeft, wy zouden hier een proefstuk kunnen geven. Ik tragt Hendrik den VIII. in deze zaak niet te rechtvaardigen, ik dryf niet dat hy hier in gedaan heeft 't geen hy had moeten doen. Maar 't is een overmaat van onbeschaamtheit, zaken geheel Engeland bekend, te ontkennen. Dezen Vorst richtten vier Bisdommen op: hy bouwden, en reuten de Kapittelen in veertien Bisdommen, te weten, *Kantelberg; Winstchester, Durham, Hely, Norwich, Rochester, Worcester, Karlisle, Westminster, Chester, Oxford, Glocester, Peterbourg, en Bristol.* Hy sichten verscheide lage Scholente te Burton, te Kantelberg, te Worcester, en Konventry, en meer andere. 't Is ook aan zijn mikhtheid dat de Academie van Kambrige 't Collegium Trinitatis, of 't Kollegie der Drieenigheit een der schoonste fundatien des werelts. Eyndelijk, hy liet een hooftzom, om 't Oxford, en 't Kambrige de Professoren in de Griekze, en Hebreuwsche spraken, in de Rechten, in de Medicynen, en de Godsgleerdheid te onderhouden. Wat zal men na dit alles van onzen Auteur zeggen, welke zegt dat 't Gasthuis der Kerk van Jezus Christus de eenige wedergifte geweest is, welke Hendrik den VIII. gedaan heeft.

120. d'Afbeelding welk Zanderus van dezen Vorst maakt, is van de zelfde waarde als 't overige zijner Historie. Den drift, den haat, en bespottelijkheid zijn d'er by overmaten. Hy heeft onder andere gezegt, dat Hendrik steeds de Bisdommen aan bequame perzonen gaf. En dat hyten dezen opzichte, niet van gewoonte veranderde, als toen hy 't Aartsbisdom van Kantelberg aan Krammer gaf. Maar Krammer was veel wyzer, als eenig Prelaat, welke voor hem de zelve Stoel bezeten heeft, Gardinar was in een grote achtting, en ondertuffchen, indien perzonen van een goed oordeel, dat 't geen Krammer over de Sacramenten geschreven heeft, met dat 't geen de andere over deze stoffe hebben nagelaaten vergelijken, zy zullen een groote ongelijkheit der kennisse en vastigheid zien.

121. Zanderus verhaalt verder, *dat den Koning de naderinge des doods gevoelende, een Kelk met witte wijn verzogt; en tot een zijner vrienden sey 't is alles verloren, dat hy vervolgens degeeft gaf menigmaal de namen der Munniken herhalende, zie deze omstandigheit is niet alleen weynig waarheid, maar ze is zelfs volkomenlijk vals,*

p. 166 van 's
orig. en p.
218 der
overzett.

p. 166 van 's
orig. en p.
219. der
overzett.

p. 170 van 's
orig. en p.
224. der
overzett.

vals. Men kan in onze Historie zien , op wat wijze Hendrik gestorven is.

p. 171 van
t Orig. en
p. 226. der
overfett.

122. Eindelijk Zanderus wil dat 't testament van dezen Vorst , in 't welken hy de successie regelden , ordonneerden dat men zyn Zoon in den Roomschen Godtsdienst zou optrekken , verdonkert is ; en dat men een ander in de plaats had voortgebracht , volgens welke het Koninglyke huis van Schotland uit de Successie gesloten wierd , en Eduard in Kettery opgetrokken , maar nooit heeft men van zo een bedrog hooren spreken , en onder de disputen , welke onder de Koninginne Elisabeth jegens de successie zyn voorgevallen , spraken de Medestanders der Schotten hier niet een eenig woord af , want een ieder ziet , dat 't dispuut zou uitgeveest hebben , indien Hendriks laatste Testament vals was geweest , al dat men tegen dit laatste Testament zei , was , dat den Koning 't zelve niet getekent had ; en geen order om zyn cachet hier onder te zetten gegeven , maar nooit heeft men hooren zeggen , dat 'er een ander testament was.

Dit zyn de mislagen , en vervalschingen , die ik goet gevonden heb , in Zanderus 'aanmerken , om te doen zien , dat zen Historie op geen Autoriteit steunt , noch zyn getuigenis van geengewigt is , aangezien hy gelijkelijk , in de publyke handelingen , in de Wet , en in de Registers onwetende is geweest , dat hy aan de andere kant , met grote onbeschaamtheid de botste leugenen , en selste lasteringen beschrijft , ik heb al de mislagen zijner tijdtrekningen niet aangerocht : om dat hy byna niets met ordre zegt. 'k Heb zelfs verscheide zaaken welke hy zonder eenigh bewijs , en buiten waarichijnlijkheid verhaalt , voorbygegaan , maar ik heb dit gedaan , of uit oorzaak dat ik geen blykelijke tegenstrydende bewyzen hebbende , niet anders kon doen als de zelve te ontkennen , of uit oorzaak dat ik zyn geheel boek wel had mogen uitschryven , indien ik 't zelve over al had willen volgen , 't is hoe het zy , ik beloof my , dat mijn aanmerkinge zullen genoeg doen , om 't geloof van een Historieschrijver om te werpen , die niet als te veel de wereld bedroogen heeft , en indien de zelve bequaam zyn een gedeelte der vooroordeelen , welke men tegen Hendrik den achtsten zou mogen bevat hebben , te vereydelen , hoop ik dat 't zelve ook zo met de vooroordeelen zal zijn , met welke men ten opzicht van 't geene onder Eduard den zesden , onder Maria . en Elizabeth voorgevallen is , zou mogen ingenomen wezen , welkers Historie binnen korten tijt aan den dag komen , zoo men moeitens zouden wel besteed zijn , indien ik 'er dit voordeel af trok , dat de wereldt zich uit de misleidinge liet brengen ; indien ze van 't vooroordeel af front , waar in Zanderus haar zo tegen de reformatie in 't gemeen , als tegen de beginzelen in 't bezonder geleit heeft , de waarheid is dat dezen Auteur , en veel meer andere na hem . zo hatelijken afbeelding dezer berigte verandering gemaakt hebben , dat men dezelve in verscheide plaatzen met verschrikkinge beschout.

En waarlijk , den aanslag was zo heilig in zich zels ; men had zoo groote reeden om dezelve te maken ; men bestierde dezelve met zo groten zorge , om ligtigheid , en bescheidenheid , dat die de zelve willen uitschelden , 't zelve niet , dan door wege van vooroordeel konnen doen , anderzints , indien liefden van oprechtigheid , en goet oordeel , de oorspronkelijkheden ondervorschen , zy zullen lichtelyk bevinden , aan welke zeide de waarheid zich laat

vat bevinden ; en voor wie der twee partyen , de eerste kerk zich verklaaren , maar de Vyanden van dit groote werk hebben geagt zig aan een onderzoek , voor haar zoo ongunstig bloot te stellen , ze hebben gedagt , 't veel veiliger te zyn , de beginzelen en Auteurs door licht begrypelyke en gemeene lasteringen uit te schelden , ze hebben zich ingebeelt , dat de volkeren in der voegen voorkomen , hier door veel lichter , dan door kragt van reeden tegen de reformatie zou aangedaan worden .

Aangezien de Kerk van Engeland door Groote Mannen verrechtvaardigt is , 't welk op een volkomener en oprechter wezen in de werken van den geleerden M. Stillingfleet gedaenis , welkers schriften by alle geleerde lieden altijd in groote agting zullen zyn ; heb ik gedagt dat de eerste tyden dezer herstellinge van de religie , dezelve kerk , hoewel 't werk van minder diepzinnigheyt is , niet t'eenemaal ondienstig zal wezen , ik heb my dan hier ingewikkelt , gelovende 't zelve met myn kleyn bezeffen overeenkomende te wezen ; en hier aan is 't dat ik de rust , en 't talent , 't welk Godt myn heeft believen te geven te köst geleit heb , zo die welke mijn historie zullen lezen , alleenlijk van hun dwaaling der zaaken , in welke zy zich verbystereen , op den rechten wegh geleid worden , zo heb ik de vrugt , welk ik my van mijn arbeid voorgefelt had .

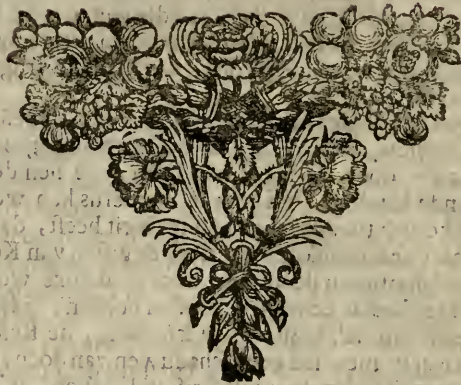
't Is geenzints van den Vader der leugenen , dat de Goddelijke waarheden hulpe ontleenen moeten , een religie , op onwaarheid gegrond , en bedrog verheven , kan zich door de zelve middelen , die hen de geboorte gegeven heeft , staande houden . 't Boek van Zanderus kan wel dienstig zyn aan een Kerk welke zich tot deze tijd toe uitgebreit heeft , dan door valscheden , en openbare bedrieglykheden , door de giften van Konstantinus de Groot , door een lichaam van decreten ; door eindeloz wonderdaden en gesichten , welke verscheide eeuwen behouden hebben , waar af de onredelykste beter gemeenschap zich beginnen te schamen , de Reformatie is een werk des lichts geweest , men had geen schaduwen van doen , om haar luister op te helderen , en indien men haar lofchrift wil maken , is 't genoeg haar Historie te beschrijven . In dit zelf , behoeft men geen konst ; men heeft hier niet als een weinig verstant toe van noden , om de stoffen te verzamelen , en een naaukeurige vroomigheid , om alle zaken in hun hoedanigheid , en volgens hen ordrete beschrijven .

't Eerste deel dezer historie dan aan den daggekomen zijnde , bereid ik myn om de tweden te geven , en ook zeggen de beste , men zal der drie uitgangen der tijden in hebben , in de eene , de herstellers van 't ware Christendom tot een volkome reformatie werkende , de andere , vertoont ons een droevig pannel , dit grof gebouw in zyn verwoestinge nedergestort ; en zeu werklieden onder den zelve val overdökt t en men bevint nochtans dat de tijdelijke vlammen dit goddelijk ligt veel meer te verstrooyen , als 't zelve t'eenemaal uit te blussen , de laatste uitgang des tijts , zal onze kerk vertonen uit zen eige affe herboren wordende .

Ik hoop verder , dat de nauwkeurige en yverige perzonen , voor dit groot werk , my zullen voorzien met 't geenze hebben , 't welk zou konnen dien-

nen om 't zelve te eindigen, of volmaakter te maken, en deze gedachten verplicht met 't ootmoedig verzoek 't welk ik reets in mijn voorreden gedaan hebte eindigen, en zo iemand stukken heeft, mijn voorwerp betreffende, hy wil de goetheit hebben myn daar deel in te geven: de hulpe welke men my hier in zal gegeven hebben, zullen mijn vinden een man bereid zijner kentenis te betuigen.

E I N D E.

BLAD 3

BLAD-WYZER

Op de HISTORIE der REFORMATIE In ENGELAND.

E E R S T E D E E L.

A.

- A** *Archtbiffchop van Kantelberg*, bulle van den Paus hem toegezonden. 186. Z, *Kramner*.
- Abdyen*, door verscheide Abten, aan den Koning *afgeftaan*; op wat *pensioenen*, en door wat verscheide *inzigten* dit geschieden: *forme der Acten* van deeze afftande: en verscheide gevoelens, over 't *recht* der afftande, en 't verbeurt maaken dezer goederen. 386 tot 392, 395, 396, *wet* van 't Parlement tot *vernieting* der groote Abdyen: en onderzoek aan wie 't *recht* van des zelfs *eigendom* wettelijk verviel. 428, 429, 430. *afftant* van alle de overige. 440. de *Landeryen* der zelve van den Koning weggégiven, of verkost, en waar aan het gelt, dat 'er af kwam, besteed wierd. 442. Z, *Kloosters*.
- Abten*, op wat *wijze* van den Koning *gemaakt*. 389, 390. eenige die aan d'*Op-roer* schuldig waren *gestraft*, 392, 393. datze alle, tot verscheide maalen den Koning, tot haar *Opperboofte*, hebben erkent, 393, 394. welke van haar, zitting in 't parlement hadden, 422, 440. 441. Z, *Geestelijkheid*, *Geestelijken*, *Monniken*.
- Academien*, 558, 579. door Wolfey gestigt, Z, *Collegien*. Wat *advisen* zy gaven over 't *Huwelijk* van Hendrik met Katarina, zo in Engeland als in Italië, Vrankryk en Duitsland. Z, *Echtscheiding*. van Oxfort. 578, 579, Z, *Planthooven*.
- Affaaten* in verval. 55
- Afftant* van Kloosters en Abdyen gedaan in handen van Hendrik: en *Acten* van d'ze afftanden. 310, 311, 389, 390.
- Affweeringen* gedaan in Engeland wegens Ketteryen of nieuwe gevoelens. 50, 51, 52, 53, 54, 59, 60.
- Agrippa* (Cornelis) zyn gevoelens over 't *Huwelijk* van Hendrik. 164.
- Anna van Boelan*, wat nadeelig *Letterverhaal* van haar gedaan word; en wat onwaarschynelykheden en strydigheden daar in werden gevonden. 73. tot 78. oprecht verhaal van haar *geboorte*; *opvoeding*; reys na *Vrankryk*, verblijf

BLAD-WYZER op de HISTORIE

in Frankrijk, ten wederkomst in Engeland. 78, 79. Verlooving aan Mylord Porcy. 80, 81, 330, 331. haar twee brieven aan Woltey raakende de legiat van Roomen overde Echtscheiding van Hendrik met Katrina, en haare liefde tot den Koning. 97, tot 100. wederkomst aan 't Hof. 137. tot *Marquisin* van Penbroek gemaakt. 208 *trout* heymelijk aan den Koningh, 210 *swanger* geworden: voor Koningin van Engeland verklaart: gekroont: baart *Elisabet*. 217, 218, 219, 221. Wet tot *successie* van haar kinderen. 242. Z, *successie*. zeer gunstig aan de *Reformatie*. 278. 318. goetheid aan den armen. 318. in *ongunst* by den Koning (na'er miskraam) uit aanbrenghing van'er los onkuis leven; en wat daar noch meerder toe hulp. 319. 320. 321. *opgeslooten*: in *ontsteltnis van zinnen*: in den *tour* gebragt: betuiging van'er onschuld: en wat zy beleed wegens't gene daar over den Koning op haar jaloers was. 322 tot 325. *Kranmer Brief* aan den Koning tot hare verſchooning. 326, 327. *beschuldighingen* voor't gerecht: *vonnis*: en *echtscheiding*. 329 tot 332. betijde *Medeplegers*, zamenstaanders, en hun *straf*. 328, 329. 335. hare bereiding ter dood, en onthoofding. 332, 333, 334, 335. *oordeelen* over haar. 335, 336, 337, 338. by wet van't Parlement haar dochter Elisabet van de *Successie* berooft, en 't *vonnis*, over haar gegaan, bekragtigt. 393. dat haar *Vader* niet geweest is een van haar *Rechtters*, 591, 592.

Anna van Klee gerucht dat'er ging van haar *schoonheid*. 444. *Kromwels* voorſlag aan Hendrik om haar te trouwen, en beweegreden en daar toe: *Schoone Schildery*: verbintenis van Huwelijk: *Komst in Engeland*: 't *Mishagen* van Hendrik, op't sien van haar perzoon; en wat *dekmantelen* en uitvluchten hy zocht om dit huwelijk te ontgaan: 444, tot 449. Den Koning *trout* haar, zonder van zyn afkeer geneezen te worden. 449, 450. v. 219. De *Echtscheiding* van Hendrik met haar, hoe zy aanving; waar op men haar gronden; hare bewilliging daar toe: en volvoering der zelve. 461, tot 464. *Brief* aan haar breder. 464.

Anna Askew, hare doorlugte *afkomst*: protestants gevoelen wegens't *Avontmaal*: gevangenis: pijniging: en *lijden*. 559, tot 562.

Annates, of eerste vrughten der Geestelijke ampten tot uitkeeringh aan't Roomze Hof, in Engeland *vernietigt*. 197, 198, 201. op den *Koning* gebragt. 260.

Appellen aan 't Roomze hof, wet van't Parlement tot hare afschaffingh. 212.

Armen-gelt aan de Bedelmonneken gegeven. 264.

Arthur, Prins van Walles, gehuwt aen Katrina Princes van Spangien, en na wat schijnbaarheden hy zyn *Huwelijk* met haar heeft *voltrokken*. 62, 63, 603.

Artykelen Z, Religie, Geloov. Ses Artykelen raakende het geschil (1) over de *lichaamelijke tegenwoordigheit Christi* in't Avontmaal: (2) of men 't *Avontmaal* aan't volk in twee *specien* moet geven: (3) of de gene, die *belofte van Kuisheid* gedaan hebben, uit kragt van Gods gebod, verpligt zyn die te houden: (4) of de Godlijke wet vordert *Zielmissente* doen: (5) of't *Huwelijk*, volgens de Godlijke Wet, den Priesters geoorlooft is; en (6) of de *Oorbiege* noodzakelijk is, en gegront op de Wet Gods. *Zitting* over deze Artykelen: *Redenwijsfelingen* daar over: 422, tot 425. *Wet* voor deze Artykelen, door:

der REFORMATIE in ENGELAND.

door den Koning, tot voordeel der Róomzen, uitgesproken en bepaalt: en *ordonnantie* tot strenge onderhouding der zelve. 425 tot 428, *Kranmer*, die deze Artykelen bestreedend had, schrijft (op aanporring des Konings) tegens deeze Artykelen; en wat vreemt geval zyn boek had. 436, 437, 438. *uitvoering* van de ordinantie dezer zes Artykelen. 438, 439. de *Protestantische Vorsten* in Duitsland daar over niet wel vergenoegt op Hendrik. 445, 596, 597, 598.

Aanwyzingen vande Artykelen des Geloofs, die door Hendriks bevel zyn uitgegeeven: en *overweegingen* die daar over gevallen zyn. 592, 593.

Avontmaal, Nachemaal, of Sacrament des Altaars. De *lichamelijke tegenwoordigheid Christi* daar in, door Frith weerlegt, door Morus beweert, en deeze weer door Frith kloekelijk beantwoord. 272, 273, 274. des Konings openbaare twistreedend daar over. 416, 417, 418. *Artykel* daar af. 354, 478, V. 299. geschil daar over. 423 V. 319, 320, onder *twee gedaantiens* te nuttigen. V. 319, 320, 321. 337 tot 342.

B.

B *Andes Paus* tegens Hendrik: inhoud: en aanmerkingen daar op. 403, tot 407, 625.

Bannenuit de Kerk, of een Bisschop of Priester dat aan iemand mag doen: waar over, en of Hy alleenlijk mag bannen volgens de Wet Gods. V. 264.

Barnes (Docter-), een navolger van Luthers leer, *vervolgt*: en vertrekt in Duitsland. 487. *Predikt* in Engeland tegens een Bisschop, dien hy daar over *voldoening* moest geven. 488. *Twistredens* met den Koning, en werd verpligt eenige Artykelen te ondertekenen. 488, 489. word *gevangen*; onverhoort *veroordeelt*: ter straf geleid: zyn *beleidenis*; laatste woorden, en verzoek van vijf Artykelen aan den Koning. 489, tot 492.

Bedelmonniken in groot aanzien. 306.

Bedieningen en Godlijke instellingen van Bisschoppen en Priesters, verklaaringen daar over. V. 310, 311; 312.

Beelden, eer en aanroeping, *Artykel* daar af. 354, 355, 479, V. 301. het *bedrog* daar mee gepleegt, door de geestelijken, openbaar ontdekt, en de beelden verbrooken. 398. 399, 400, 625. *diens*, afgeschafft. 411.

Beevaarden. 453.

Beroep der Kerkendienaars, door de Koningen. V. 245, 246, 247.

Beroerte in Engeland. *Z, opstant*.

Bezotte (Algemeen) gedaan aan de *Kloosters* over heel Engeland. 266. *Z, Kloosters*.

Bevestiging en *Zalvinge*, voor de gene die gedoopt zyn, of die in de Schriftuur zyn te vinden. 243.

Biegte, boete, en *voldoening* *Artykel* daar af. 352, 477. V. 297. *Z, Oorbiegten*. Van zyn verborgen en doodelijke zonden aan den Priester, geval daar af voorgesteld. V. 261.

Bilney een der Reformateurs in Engeland, en zyn *Marteling*. 267, 268.

Bisdommen, bullen van Hendrik, tot *oprechting* van eenige vergunt. 203. *Wet* om verscheiden op te rechten, waar toe, en waar: en waarom zulks achter bleef;

BLAD-WYZER op de HISTORIE

- bleef. 431, 432, 433. *Stigtingen* van eenige nieuwe; tot wat *oogmerk*, en *oordeelen* daar over. 495, 496, 497.
- Bijfchoplijke Commissie* van Banner, hoedanig. 439, 440.
- Bulle. 214.
  - Ontblooting. 247.
  - Inwyding der zelve. 485.
- Bifchoppen in Engeland*, van wat *gezag* geworden met het *affchaffen* van den Paus. 240. 241. *overdaad* in hun *maaltyden*, en *Regelement*, tot *behoeying* der zelve. 500, 501. iets raakende haar *beveftiging* en *Zalving*. V. 243, 244. *Roeping* en *Verkiezing*. V. 245, tot 248. of *zy*, dan of de *Priesters*, *eerft zyn geweest*; en zo de *Priesters* *eerft geweest* hebben, dat dan de *Priesters* de *Bifchoppen* hebben *geftelt* en *ingevoert*. V. 245 tot 251. of een *Bifchop*, volgens de *fchrift*, *authoriteit* heeft om een *Priester te maaken*: en of *Hy* alleen *authoriteit* heeft om een *Priester te maaken*. V. 251. 252. 253. *verklaring* over haar, en der *Priesteren*, *bediening* en *godlijke inftelling*. XV. 310: tot 313.
- Bifchop van Bayonne*, door *Francois*, na *Romen* gezonden om *Hendricks* *echtscheiding* te bevorderen. 116. *Ziet vorders op de byzondere Naamen der Bifchoppen*.
- Boek*, *ftoffe* daar af. 60, 292.
- Boek* van de *verklaring* des *Chriftelijken geloofs*. 483, 484.
- Boeken* *gefchreven* over 't *Huwelyk* van *Hendrik* 156, 157, 166, 363. door de *Reformateurs* in 't *ligt* gekomen. 263, 264 van *Miffe*, *getijden* en *andre Kerkdienften*, *reformatie* dieswegens. 486, *verbodenc*. V. 28.
- Boete*. Z. *Biegte*, *Penitenti*.
- Bologne*, door *Hendrik* *ingenomen*. 546 had *Hendrik* van *beleg* en *onderhoud* wel 19 *miljoenen* gekoft. 558.
- Bonner* (*Doctor*) door *Hendrik* na *Romen* gezonden om *zyn Echtscheiding* te bevorderen. 201, 363. door de *dood* van *Fox* tot *Bifchop van Oxfort*; en daar na, door de *dood* van *Stokkely*, tot *Bifchop van Londen* geworden, dat zeer *nadeelig* was voor de *Reformateurs*. 420, 421. *mandament* *zyn Geestelykheid* aan *bevoolen*. 520. welke *Bifchoplijke Commissie* hy van de *Koning* had, waar door hy *zyn bisdom* nog *behield*. 439, 440. *zyn wreetsheid*, en *voorbeelden* daar van, 493, 494, 495.
- Bonnet*, *zyn voorftelling* aan den *Paus* wegens 't *proces* van *Hendriks Echtscheiding*. 211, *brengt Hendriks Appel* aan den *Paus*. 224.
- Breton* (de *Kardinaal*) in *Schotland*, *ftelt zig tegens* 't *Huwelyks Verbond* van de *Princes Maria* met *Eduard*. 533, 534, 535. *Vervolgt* met *groot ftrengheid* den *Prediker Wechart*, die hy *Martelaar* doet *fterven*. 549. 550, 551. *word hier over vermoort*, en wat *geval* deze *Moordenaars* hadden. 553, 554, 555.
- Brevet*, (*nieuwe-*) *diemen* voor *Katarinas Huwelyk* bybragt, en *bewijsreedenen* dat *zy vals* was. 101, 102, 103, V. 78, 79, 80
- Buchanus*, de *geestelykheid*, om *zyn fchimpschritten*, op hem *gebeeten*, neemt hy de *vlugt* uit *Schotland*, en *geneert* hem met *Schoolmeester* te weezen. *Roem* van *zyn geleerdheid* en *boedige welspreekentheid*. 513, 514.
- Bulle des Paus*, tot *Dispensatie* van 't *Huwelyk* van *Hendrik* met *Katrina*, waar door

der REFORMATIE in ENGELAND.

door *krachteloos*; 71, 72. waar door *krachtig*. 101. in Engeland verboodente ontfangen. 166. tegen Hendrik. 403.

Bybel, voorstel om die in de *Engelze taal* aan 't volk te geeven, en *redenen* daar voor en tegen bygebragt: met toestemming des Konings daar op. 315; 316, 317, 318. *Gedrukt*, en 't *leezen* der zelve de *Geestelijkheid* aanbevoolen. 409, 410. Een ordinantie tot *verlof* om die *binrens Huis* te moogen leezen. 444. 't *leezen* van dien *verbooden*. 470, 484. in alle *Kerken* gebragt om van 't volk geleezen te worden. 499, 500. de *vertaaling van Tindal* in 't Engels, door de vyanden der reformatie, aan den Koning *verdragt gemaakt*, met verzoek van een nieuwe overzetting te doen, om die te moogen veranderen op zyn Rooms. 519, 520. die van Tindal *gedoemt*. 531.

C.

C *Ampegius*, (den *Kardinaal*) nevens *Wolfey*, als *Pauffelijk Legaat* in Engeland gezonden met een *Bul* vande Paus om 't proces van Hendriks *eebtscheiding* aldaar af te doen. 95, 96, 103, 106. werelts leeven van deezen *Prelaat*. 122. daaging om 't *vonnis* te wijzen, en *uifstel* van dit vonnis tot grooote *verbaaftheid* der Engellchen. 136, 137. hem, door den Koning, zyn *Bisdom* in Engeland weder *ontrokken*. 247.

Canons of geestelijke wetten, welke voorgestelt om in Engeland verbeterd te worden. V. 282 tot 286, 306.

Cassalie Z, *Kassali*.

Cardinaal, Z, *Kardinaal*.

Catarina, Z, *Katarina*.

Ceremonien of *Kerkgebruyken*, *Artijkel* daar af, 355. v. 302, 315. *Reformatie* daar af. 486.

Colegien, of *Hooge Schoolen* voor de jeugd, door *Wolfey* doen *afgigten* uit het verminderen van eenige *Kloostergoederen*. 40, 41, 100 enz. 558. Z, *Academien*, *Plantboven*.

Commedien en *Klugten*, waar in de geestelijkheid voor 't volk ten spot wierden gestelt, afgeschafft. 524, 525.

Consilien, overweeging van een *Algemeen Consilie* te houden: en van wat *kracht* of *onkracht* des zelfs *besluiten*, buiten de H. Schrift, zijn 282, tot 287. *Oordeel* der *Engelze Geestelijkheid* over 't houden van een *Algemeen Consilie*. 359, 360. *Manifest* van Hendrik tegens dat van *Mantua*. 360, 361.

Cordeliers wijgeren Hendriks opperhoofdigheid over de *Kerk* van Engeland te erkennen. 294.

Cranmer, Z, *Kranmer*.

Cromwel, Z, *Kromwel*.

D.

D *Arcy* (*Mylord*) een der oproerige in de gevangenis gezet, en onthooft. 383, 384.

Doop, *Artijkel* daar af. 352, v. 269.

Dudley en *Empson*, groote *Staat-Dienaars* onder Hendrik de VII. door hun *schraaperyen*

peryen van 't volk gehaat, van Hendrik de VIII. doen vastzetten: van 't Parlement verwezen; en gedood. 2, 3.

Duitze Vorsten van de Protestantische kant, over Hendrik, wegens zyn besluiten op de ses in geschil getrokken Artykelen van Religie, *misnoegt*. 445, 455, 485, 477, 595, tot 598. soekende *vrede* te maaken tusschen Hendrik en Francois, en waarom. 546, 547. voorneemen tegens hen van den Keizer en van des Keizers medestanders. 571. Z, *Lutherzen*.

E.

Echtscheiding van Hendrik de VIII. met Katarina, op wat gronden *begeert*. 67 tot 70. tot *Romen versogt*: verscheide *Commissien*, *instructien* en *afzendingen* daar toe aan den Paus, en wat beleid den Paus daar in hielt om, zonder het uiterste gevaar te loopen, Hendriks begeerte te voldoen. 81, tot 97: hoe *zig Katarina*, met hulp van den Keizer en van Spanje, *zig* daar tegens kantede, met het voorbrengen van een Briefvet om des Paus Bul te weertigen, en hoe die Briefvet na waarschijnlijkheid versiert was. 101, 102. den Kardinaal *Campaggius* voor *Legaat* van den Paus hier toe in Engeland gezonden, met een *Bul*, die hy niet, dan aan den Koning en aan Wolfey, wilde laaten zien: en wat daar in voorders voor, en tegens gearbeid wierd. 103, tot 110, 114, 115, 116, de *Franssen* houden daar mede op aan, en doen sware dreigementen aan den Paus. 116, 117, 196. *Protest*. van den Keizer tegens de Commissie der Legaten in Engeland; en neiging van den Paus aan de zijde des Keizers. 118. Hendrik, ziende dat hy te *Romen* by den Paus niet vorderde, soekt te beleggen dat het *Proces* van deeze Echtscheiding voor de Legaten in Engeland mogte voltrokken worden; en wat tot dien einde gedaan wierd. 118, 119, 133. *kragtige brieven* der Legaten om den Paus daar toe te bewee-gen. 120, 121. 't *Proces* hier af in Engeland voor de *balie* gebragt, en (in de tegenwoordigheid van den Koning en Koningin) bepleit; 122, 124, 125, 126. 133, 134. *Appel* van de Koningin aan de Paus diesweegen; en disputen te *Romen* over dit Appel. 126, 127, 129. de zaak van deeze Echtscheiding te *Romen* beroepen voor 't *Collegie der Kardinaalen*, alsook den Koning; en de Legaten in Engeland haare *Commissie* van den Paus opgefeit. 133, 135, 136, 163. Hendrik in deeze gelegenheid *verleegen*, niet wetende wat hy zal doen, hoort *Doctor Kyanmer*, die hem raad, om een korte weg tot zyn Echtscheiding te maaken, by alle *Collegien* en uitstekende *Recht- en Godsgeleerden*, grondig te laaten *onderzoeken* of diergelijke *Huwelijk*, als het zyne, door 't *goddelijke recht* verboden of niet verboden was: Deze raad werd *goed gekeurd*, en in 't werk gestelt, 138, 139, 140. En wat beleid hier toe van de Engelen is gehouden, en wat gevoelens daar op over *Hendriks Huwelijks* inkwamen van de *Academie* te *Oxford*, 149, 150. te *Cambrig*, 150, 151, 152. als ook uit *Italien*, 152 tot 158 *Vrankrijk*, 159. *Duitsland*, *Nederland*, *switserland*, 159, 160. van de *Protestantische Godsgeleerden*, 160, 161, 162. en van de *Lutherzen*. 163. *Nader aarhouding der Engelen* by den Paus, om deeze echtscheiding te verwerven; Brief van de vier Staaten des Koningrijks, tot deeze einde, aan den Paus, en des Paus *Antwoord* daar op. 163, 164, 165. *Boek*, vervattende een korte verzameling der Stukken uit de ingekregene *schriften* over Hendriks huwelijk

der REFORMATIE in ENGELAND.

- met Katrina, in't licht gegeven met de bewyzen van dien, zo voor de onwettigheid als voor de geldigheid van hun *Huwelyk*. 166 tot 180. deze schriften by 't Parlement ingelevert. 180. verklaring van de *Geestelykheid* van Engeland over de onwettigheid van Hendriks *Huwelyk*. 180. 181. Vervolg en besluit van 't *Proces* hier afte *Romen*. 199 tot 204, 209 211. 213. 214. 215. Het *vonnis* daar afin Engeland, door *Kranmer* uitgesproken; en wat *gevoelens* allerhande perzoonen daar over hadden. 218 tot 211. De *uithemfche Vorstentyd*ing daar van gegeven, en hoe vanden *Keizer*, *Paus* en andre opgenomen. 221. 222. *Nieuwe verhandeling* hier over te *Romen* in 't Collegie der *Kardinalen*, met besluit dat Hendriks *Huwelyk* met *Katarina wettig* was, en werd op straffe van den *ban* aangezegt te houden. 223 tot 226.
- Echtscheiding* tusfen *Anna van Boelan* en *Hendrik*. 330. 331. 332. 348.
- Echtscheiding* tusfen *Hendrik* en *Anna van Kleef*: in wat manier aangevangen: waar op gegront: besluiten van 't Parlement daar op: goet gekeurt by de *Geestelyken*, en door de *Koningin* zelfs bewilligt. 461 tot 464.
- Eduard*, Prins van *Walles* gebooren. 412. *Handeling* over zyn *Huwelyk* met *Maria*, Princes van *Schotland*. 529. besluit van zyn *Huwelyk* met *Maria*, dat, door de *France Factie* in *Schotland*, weder *verbrooken* wierd. 533 tot 536.
- Eed der Prelaaten in Engeland*, aan den *Paus*, 205. 206. en aan den *Koning*. 21, 207. *Swaarigheid* gemaakt in die te doen. 215.
- Ehot (de Ridder)* voor *Hendrik* na *Romen* gezonden. 209.
- Elizabet*, gebooren: Princes van *Walles* genoemd. 218. 223. waarom zy haar onthouden heeft (toen zy op den troon zat) haar *moeder* te rechtvaardigen, 338. na de onthaling van haar moeder, van *Hendrik wel'gehandelt*, en van de *Koningin* gelieft. 341. *Aardige brief* van haar aan de *befwangerde Koningin*, in een vierjaarigen ouderdom geschreven. 341.
- Elizabet Barton*, Z. *Non van Kent*.
- Empson*, gevangenis en dood. 3.
- Engeland*, zeer verzwakt door de *verdeelsheid der Huizen van Fork en Lankaster*, werd onder *Hendrik de VII*. ten deelen weeder vereent, maar onder *Hendrik de VIII*. volkomentlijk. 1. 2. onderdanigheid aan de *Paus*: *Rechten* van de kroon in *geestelyke materie*. 20. *Begin der Reformatie* of *nieuwe gevoelens* daar in opgekomen. 41, Z. *Reformatie*, *Schaft de oppermacht van den Paus* af. 227. 240. 241. *Wet van successie*. 142 Z. *Successie*. *Opstand* van *verscheide Provincie* daar in, door't *oproeying der geestelyken*, tegen den *Koning*. 372. Z. *Opstant*. Met de *Schotten* in oorlog 526. Z. *Schotten*. Met de *Francken* in oorlog. 4. 7. 545. Z. *Hendrik de VIII*, *Parlament*.
- Erasmus*, 19. 164.

F.

Fischer, Bisschop van *Rochester*. 239. bleef volharden tot zyn ondergang, groot geloof te stellen in de *voorzeggingen* van de *Non van Kent*. 254. 255. 256. wygert den *eed* van *successie* te doen. 257. gevangen. 259. 557. veroordeels 261. 578. onthoofst. 578. afbeeldzel: en oordeel over hem willende *Hendrik*

M m m m

voor-

BLAD-WYZER op de HISTORIE

- voorrang niet erkennen. 578, 579.
Florensse, de *Medices* meester daar af gemaakt. 148.
Forrest, *Martelaarschap*. 507, 508.
Forrest, gevangenis en dood om dat hy niet wilde onderteekenen dat Hendrik 't
 hoofd der Kerke was; en 't *Evangelie Gods* woord buiten 't besluit der Kerken.
 584.
Fox na *Romen* gezonden ter oorzaak van de *Echtscheiding*. 92, 93.
Frits (*James*) *Bisschop* van *Londen*. 53.
Frits weerlegt *Morus*. 265. bestrijd de leer der *lichamelijke tegenwoordigheid*. 270.
 zyn redenen tegens de *lichamelijke tegenwoordigheid* door *Morus* weerlegt,
 en zyn weder *verantwoording* tegen *Morus*. 272, tot 275 zijn *gevangenis*: *on-*
derzoek: *veroordeeling*: en *verbranding*. 275, 276, 277,
Fransois de I. zyn komst tot de *Kroon* van *Vrankrijk*. 5. Overkomt in *Engel-*
land. 6. word van den *Keizer* voor *Pavia* geslagen en *gevangen*, en door drang
 van *Hendrik*, weder *los*. 8, 9. *Zamenkomst met Hendrik*. 208, met den *Paus*,
 223, 224. en met den *Keizer*. 447. Zent den *Bisschop* van *Bayonne* na *Romen*
 om *Hendriks Echtscheiding* te bevorderen. 116, 117. in *Oorlog* met *Hendrik*,
 en op wat *voorwendingen* dien *oorlog* ging. 536, 545, 545. *vrede* met den
Keizer. 245.

G.

- G***Ardiner* (*Steeven*) na *Romen* gezonden om *Hendriks Echtscheiding* te bevoor-
 deren. 92. roeit den *Koning* op tegens de *Sacramentarijzen*. 414. vervolger der
Protestanten. 487. uit de *executeurs* van 's *Konings Testament* geslooten.
 572.
Gasthuizen, eenige daar af in 's *Konings* handen gestelt. 441.
Gebed des Heeren. 480.
Geestelijken geschil over het in *bezit* nemen harer opengekomene *beneficien*, vol-
 gens 't *recht van de Kroon*. 20, 21. of haare *perzoonen* in *misdad* vervallen
strafbaar zyn voor 't *wereltzje gerecht*, of niet, aan *weerzyde betwistredent*. 21,
 tot 24, 27, tot 33. *beschuldigen* *Rykaart Hunne* van *Ketterye*: dooden hem in
 de *gevangenis*, en laten zyn *doode lichaam* *verbranden*, 't gene hen by 't
 volk in *grootte haat* brengt: 24 tot 27. *Wolfey* stelt *middelen* te werk om haar
domheid en *ongeregeltheit* van *levente hervormen*, en tot dien einde word
 een *vergadering* van *geestelijken* *beroepen*. 36, 37. *gedrongen* veel *geld* aan
 den *Koning* op te brengen, en *acte* daar toe dienende. 38. eenige van hare *Kloos-*
ters *vermindert*, en uit des zelfs *inkomste Collegien* voor de *Studenten* gestigt.
 40. *verval* onder hen in *leven* en *leer*. 55. *Wetten* van 't *Parlement* tegens
 hare *misbruiken*, tot haar *intooming* gemaakt, en, door 't *gezag* des *Konings*
doorgedrongen. 144, 145. *Intooming* der *zelve* door den *Koning*. 147. hare
goederen verbeurt verklaart. 181. wat *gezag* de *Koningen van Engeland*, volgens
 't *recht van de Kroon*, over de *zelve* hebben, en van *tijd tot tijd*, als zy 'er in-
 drank op *maakten*, hebben *gebruikt*. 181 tot 189. *verklaaren* den *Koning* voor
opperhoofd der *Kerken* in zyn *Koningrijk*: *belooven* alles op 's *Konings* *belie-*

der REFORMATIE in ENGELAND.

ven te doen : brengen *grooten sommen gelds* op, voor hun overtreding ; en beko-
 men daar op *kwijtschelding* van den Koning. 189, 190, 191. *Wanorder* on-
 der haar om 't *beloofde gelt* op te brengen. 193, 194. Klagten van 't laagerhuis
 tegens der zelve *geweldensaryen*. 196, 197, 204. weinige daar af in 't *Laager-
 huis*, en vermoedelijke zitting voor de *Reformatie* in Engeland. 216, 217.
Onderwerping aan den Koning, en wet daar af gemaakt ; 245, 246. ook raa-
 kende haar verkiezing en de *inwijding der Bisschoppen*. 246, 247. besweeren de
 wet der *successie* ; en erkennen *Hendriks opperhoofdigheid*. 256. *Misnoegen* te-
 gen den Koning over 't vernietigen der *Kloosters* : wat *oproer* zy daar op ver-
 wekken : dat nog aangroeit door 't *Nader Reglement* aan hun gegeven wee-
 gens de *Religie*. 365, tot 372, 382. oordeel van eenige wegens de *Oppermagt*
der Koningen. 409. *Huwelijken* en ongehuwelijkten Staat der zelve. Z, *onge-
 huwden Staat*. In *Commedien*en klugten ten spot gestelt. 525. eenige daar af, die
 der rebellen hadden opgeroet, *gestraft*. 583. Z, *Geestelijkheid, Monniken*.
Geestelijkheid in Engeland, Wet tot *betugeling* van hare magt. 346, 347. verklaart
 zig tegens 't *Consilie* vergaderd door den Paus. 359, 360. Vergadering. 348. Z,
Vergadering. *Nieuwe bevelen* des Konings, tot hare regeling, door Kromwel
 gegeven ; 410, 411, 421. ook door den Aarts Bisschop *Kranmer*. 420, ver-
 klaart zig tegens des *Paus ban*, 408. oordeelt tot vernietiging van 't *Huwelijk*
 van Hendrik met Anna van Kleef. 461. *Nieuw mandament* des Konings tot
 regeling der zelve, byzonder in 't stuk van haar *Prediken*. 520 tot 525. Z, *Gee-
 stelijken Monniken*. In *Schotland*, hoedanig voor de *Reformatie* gestelt en ver-
 vallen. 503, 504.
Gehoorzaamheid aan des Konings declaratiën, door wet van 't Parlement aanbe-
 veelen : waar op dit rusten, en met wat bepaling het was. 433, 434.
Geleerdheid van Hendrik de VIII. hoedanig. 18, 559, 560 van *Morus*. 551. van
Buchanus. 513, 514.
Geloofsbeleidnis te gronden op de *Schriftuur*. 352.
Geloof (het Christelijke) wet raakende een *verklaring* te geven aan het zelve. 465
Zitting daar over. 470. wat *onderzoek* deze *vergadering* dee tot *verklaring*
van de Christelijke leer, zo in 't gemeen, als in 't byzonder raakende 't *recht*
verdraghmaakende geloof, 471. ende *goede werken*. 472, 473, 474. op wat wij-
 ze deze *vergadering* ondersoek dee over de *Artijkelen van 't Apostolisch geloof*,
 475. ende leer der *Sacramenten*. 476, 477. hoeze haar verklaarden over den
Doop; 477. de *Biegte*; 477. 't *Avontmaal*; 478, 't *Huwelijk*; 478. de *geestelijke*
order, 478. 't *vormzel*; 479. en 't laatste *Olizel*: 479, hoe over de *tien geboden*;
 479. 480. 't *gebed* des Heere, 480. *Ave Maria*; 440. over de *vrye wil*; 481:
rechtvaardigmaaking; 481, 482. en *goede werken*. 483. deeze *verklaring* in
druk gegeven, en met wat *voorreden* der *geestelijke* ende des Konings. 483.
 484. *Oordeelen* over dit boek, zoo van de *Reformateurs* als *Roomsegezinden*.
 484, 485. Z *Artijkelen, Religie*.
Gevly overmaatig gegeven aan *Hendrik* de VIII. wegens zyn geleerdheid, en
 wat zugt hy daar toe had. 18, 19.
Gierigheid en *geltzaming* van *Hendrik* de VII. 2. 3.

BLAD-WYZER op de HISTORIE

Godsdienst, Z. Religie.
Goede werken. Z. Werken.

H.

Hamilton. Z. Patrik.

Heiligdommen, Z. Reliquien. non.

Heiligen, haare aanroeping en Reliquien by de Monniken ingevoert om gelt te trekken, 305. Eeringe en aanroeping, Artukel daar af, V. 301, 302.

Hendrik de VII. gierigheid en geltzameling. 2, 3.

Hendrik de VIII. komt in 't bezit van de Kroon van Engeland met groot genoeg- en achtung van 't volk, en waar dit byzonderlijk uit rees. 2. Zyn Miltheid en groote verkwistingen. 3. 4. In wat hoogbachtung hy sting by Uitheemze Vorsten, dewyl hy altoos den Balansmaaker wastuffen Vrankryk en Spanjen. 4, 5, 6, 7. 8. Beoorloogt Lodewyk Koning van Vrankryk, en maakt weer vrede met hem. 5, van Keizer Karel en Koning Francois te gelijk aangefocht, sluit hy, ten voordeel des Keizers, tegen Vrankryk. 6, 7, 8. den Keizer te groot wordende, en 't Huwelijks verbondt met de Princes Maria afgegaan zynde, sluit hy met Vrankryk tegens den Keizer. 8. 9. Slaat de Schotten, en onderhoutze vorders met gelt om van hen niet gekwelt te worden. 10. 11. Hoedanig hy zijn zake in Engeland bestelde wegens 't verkiezen zyner Raadsbeeren, groote bedienaars van Staat: engroote gunsteling: 11 tot 16. Zyn neiging tot Kinderen. 16. Zyn Staat in opzicht van zyn Parlement. 17. Hoedanig zig het Kerkelyke onder hem toedroeg, zedert zyn komst tot de kroon tot aan 't begin van 't proces zyner Echtscheiding. 17. 20 tot 41. 50 tot 60. zyn voordeelige opvoeding, Schoolze Godgeleerdheid; en neiging om gevleid te worden. 18. 19. wat onderdanigheid hy altoos voor den Paus had, voor zo veel die op 't recht van de kroon geen indrang dee. 20. 21. 31. zyn diensten aan de Paussen, en vereeringen hem dies aangaande van de Paussen toegezonden. 33. 34. 37. schrijft tegens Luther, en krygt den Tijtel van Beschermmer des Geloofs. 57. 58. Trout, na voorgaande verlooring, dispensatie van den Paus, en na gedane protest, aan Katrina, dogter van Spanje, weduwe van zyn broeder Arthur, en behout uit dat Huwelijk niet meer in 't leven als Maria, die hy aan verscheide Vorsten aanbied en in ondertrou geeft. 63 tot 68. By wat gelegenheid en op wat gronden, hy in twijffel raakte of zyn Huwelijk al wettig was: en wat hem in vrezen en hoope bracht om zyn Echtscheiding te bekomen. 67 tot 70. 125. 126. Middelen tot zyn Echtschiding aangewent, en reedenen die daar voor waren. 71. 72. 81 tot 96. Z. Echtscheiding weigert, op dedaaging van den Paus, tot Romen te verschijnen. 136. 163. 164. 211. Brydelt, en hoe, de Geestelijken. 145. 147 door wet van 't Parlement van zyn Schulden kwydgescholden. 146. Dat den Paus hem, twee vrouwen te hebben, heeft willen bewilligen. 162. verklaart, en waar op, de goederen der Geestelijken verbeurt te weezen. 181. door de geesteljkheid van Engeland, voor 't opperhoofst der Kerke in Engeland verklaart, geeft hy op zekere voorwaarden, kwijdschelding aan de geestelijken weegens hunne overtreedingen der wetten. 189. 190. 259. 252. Het Laagerhuis verbaaft

der REFORMATIE in ENGELAND.

baaft, dat het niet onder de algemeene vergiffenis begreepen is, verkrijght de zelve meede van hem. 191. zeer *zwaarmoedig* geworden, *scheid* zig af van de *Koningin*. 192. 193. met het *Laagerhuys* in misverftant. 196, 197. zyn parlement *maakt* een wet, waar in de *Annates* of giften aan 't Roomze Hof afgeschafft worden. 197. 198. *verwijtingen* die hy, in zekere brief, doet aan den *Paus*. 199. 200. 201. *Bulle* van den Paus aan hem over 't *oprechten* van eenige *Bisdommen*. 203. *Mismogt* dat een lid van 't Parlement voor stelde *Katrina* te herroepen. 204. 205. zyn *zamenkomst* en *besprek* met *Francois*. 208. *Trout Anna van Boelan*. 210. zyn *Ellendig einde* en *dood* over zyn *Echtscheing*, *voorzegt*. 250. 251. de *Annates*, en *Tienden* hem *toegewezen*. 290. wat men in 't parlement, om *gelt* te schaffen, *voorgaf* dat hy *goeds* gedaan had voor 't *rijk*. 261. door wat redenen de *Reformatie* in zyn ryk af-en aangeraaden. 280. 281. 282. in *verloop* van zyn leven tot *grootte ongerustheid*, *eigenzinnigheid*, *strengheid*, *strafheiden* en *wreethed* vervallende. 289. 190. 291. 574. uit wat *inzigten* hy de *vernietigingen* der *Kloosters* besloot. 307. 308. *onderhandeling* met de *Vorsten* van de *Auxburgze Confessie*, en waar door die *afbrak*. 319. 419. *verliest* op *Fohanna Seymers*. 320. de *Koningin Anna van Boelan* in *ongenade* by hem, en dit uit *ergwaan* op haar. 320. 321. zyn *Echtscheiding* met *Anna*. 330. *trout*, een dag na *Annas dood*, met *Fohanna Seymers*. 338. *Maria*, zyn *dogter*, 'een volkome *onderwerping* aan hem doende, *verzoent* hy met de zelve, en geeft haar plaats, en een *schaars* *onderhoudt*, aan 't *hof*. 339. 340. 341. *beminde* *Elisabet* teederlyk. 341. *Doet* een *nieuwe wet* van *successie* maken. 343. 344. De *nieuwe Paus* zoekt zig te *vergeefs* met hem te *vergelijken*. 345. *Bekragtigt* de *nieuw* *gemaakte Artykelen der Religie*, en geeftze met een *voorreden* in 't *ligt*. 356, 357. *Gedaagt* voor 't *Concilie* van *Mantua*, en van zyn *geestelykheid* *afgeraden* daar te *verschijnen*, geeft daar tegen een *manifest* in 't *licht*. 359. 360. 361. *Polus*, zyn *Nees*, in *Italien*, *schrijft* een *boek*, tegens zyn *Echtscheiding* en *opperhoofdigheid* van de *Kerk*, dat weerlegt word. 362. 363. De *Monniken* *stookten oproer* tegens hem, en *merken* hem aan als een *dic* in den *ban* is. 368. 369. 371. 371. *klachten* en *eysschingen* tegens hem *gedaan* van de *oproerigen*, en zyn *verantwoording* daar op. 373. 374. 379. 380. 381. 382. *verscheide* *Provintien* *staan* tegens hem op, *welker rebellen* hy, niet door de *wapenen* *konnende* *dwingen*, *verpligt* is een *algemeene* *vergiffenis* toe te *staan*. 375 tot 385. De *grootte* *Abdyen*, door *willige* *afstand*, *mede* in zyn *handen* *gefelt*. 385 tot 396. 428. *Hoe haatelyk* hy te *Romen* *afgemaakt* *wierd*. 402. 403. 409. *Ban des Paus* tegens hem, en tegens zyne *medestanders*, met *verbeurtmaaking* zyns *Koningrijk*: *aanmerkingen* op *deez*e *ban*: en *verklaring* van zyn *geestelykheid* tot *kragteloosheid* *dezer* *ban*. 403. tot 409. Zyn *Staat* *ingerustheid* *gebragt* zijnde, *word* hem een *Zoon* *gebooren*, de *Prins Eduard*, wiens *moeder* het *bestorf*. 412. *Hoe* hem-hier op al de *aanhangers* van den *Paus* *sogten* *tebelieven* en *toevielen*. 413. 314. *twistredent* *opentlyk* in een *vergadering* van *veele* *groter* over de *lichamelijke tegenwoordigheit* van *J. K.* in 't *Sacrament*, en *leyt* *grote glorie* daar by in. 416. 417. 418. zyn *besluiten* over de *ses Artykelen* ten *voordeel* der *Roomzen*, met *streng*e *verpligting* tot *onderhouding* derzelve. 426, 427. *Wet* des *Parlements* *welke* *aan yder* *belaste* *zijn de*.

BLAD-WYZER op de HISTORIE

claratien te geboorzaamen. 433 434. zyn zorg, genegentheid en agting tot *Kyammer.* 436. eenige *Gasthuizen* aan hem gegeven. 441. wat hy dee met de *Landeryenen der Abdyen*, en 't *gelt* dat van haar verkofte goederen was gekomen. 442. na voorflag van verfeide vrouwen aan hem gedaan, dringt *Kromwel* zeer hart op *Anna van Kleef*, aan welke hy verlooft word, maar, na haar in 't heimelijk gesien, en een groote *afkeer* van haar gekregen hebbende, weet hy niet onder wat dekmantel hy dit *Huwelijk* opschorten en ontgaan zal: trout echter noch met de zelve, en blijft volharden in zyn afkeer. 445 tot 450. De *Duytse Vorsten* misnoegt over hem. 445. 446. 455. 485. verliest op *Katarina Houwaart*, die hy naderhand trout. 455. zyn *Echtscheyding* met *Anna van Kleef*. 461. tot 464. Door 't *Parlement* aan hem in zyn behoeften, *geltmiddelen* verfschaft. 466. 467. Stigting van eenige *nieuwe Bisdommen.* 495. 497. *Staat van zyn Hof en Zaken* in deze tyd. 498. 496. Zyn bestemde *zamenkomst*, en *bezending* aan den *Koning van Schotland*, loopt, tot zyn misnoegen, *vrugtelooos* af. 501. 509. 510. in zyn *vernoeging* over de *Koningin*, word hem haar *onkuis leven*, tot zyn groote *droefheid*, aangebragt: en de *Koningin* daar van *overtuigt* zynde, met de *dood* gestraft. 514 tot 518. *Wet* des *Parlements*, welke hem in 't bezit stelde der *Gasthuizen*, *Collegien*, enz. 518. Raakt, en op wat *voorwendingen*, in oorlog met de *Schotten.* 525. 526. *Handelt* met de *Schotze* gevange *Heeren* over een *Huwelijk* van *Prins Eduard* met de *Princes Maria*, om zo *Schotland* en *Engelandt* te vereenigen onder een *hoofd.* 529. krygt *nieuwe onderstand* van *geltmiddelen* om tegen *Vrankrijk* te oorloogen. 530. Sluit een *huwelijk* tuffen *Eduard* en *Maria*, 'tgeen, door de *Fransse Factie* aan 't *Hof* van *Schotland*, weder *verbrooken* wierd, 533 tot 538. In *oorlogh* met de *Franssen*, en op wat *pretentie* dit ging. 536. Trout *Katrina Parte.* 536. *vervolg*ing der *Protestanten*; en *straf* van eenige die haar *vervolgden.* 536 tot 539. *voortgang* en *verwinning* in *Schottland.* 544. na *bezorging* van zyn *zaken* in *Engeland*, steekt hy over in *Vrankrijk*, daar hy *Bologne* in neemt, en weer t'huys gekomen zyn *Scheepsvloot* tegens *Vrankrijk* uit zent, 545. 546. *Onderstant* en *present*, door 't *Parlement*, aan hem gedaan. 555. Zyn *vermaaning* aan de *Geestelykheyd* om hen tot *befcheidenheid* te brengen, en aan de *Leeken* om niet langer den *spot* te drijven met de *verklaringen* die de *geestelyke* uit de *Schrift* deden, dewyl dat *dingen* waren *boven* hun *verstandt.* 556. 557. *belast* onderzoek te doen waar *vericheide* *grootte* *zomme* *geldts* *waren* gebleven, die hy gegeven had tot *hulp* der *behoefstigen* en *onderhoud* der *grootte* *weegen.* 557. *maakt* *vrede* met *Vrankrijk*, en *waaron.* 558. de *Koningin* *Katarina Parte* van te *hoogmoedige* *ketterye*, by hem *verdagt* gemaakt, *verzet* deze *slag* door haar *needrige* en *vrouwelyke* *onderstelling* onder zyn *gevoelen.* 564. 565. 566. zyn *pynlykheyd* *grimmigheit*, *siekte*, *Testament*, en *dood*; en *omstandigheden*, wegens dit *Testament*, en de *verborgenhoudinge* van zyn *dood.* 571. tot 574. welke zyn *zynden* en de *zaken* waren, die hem, in de *laatste* jaaren van zyn *regeering*, kwelden en hem bragten tot een *vrede* *strafheyd* te hebben tegens zyn *eigen* *onderdanen* van de *Pausfelyken* *aanhang.* 574. 575. *voorbeelden* van zyn *wreetheid* tegens de *geene* die hem de *rang*, niet wilde geven voor den *Paus.* 575. tegens de *Kathuyzers*, 576. 577.

tegens

der REFORMATIE in ENGELAND.

tegens lieden die zeer *strafbaare discoursen*, van hem gevoert hadden, 576. 585. 586. 589. tegens *Fischer*, 577. 578. *T. Morus*, 579 tot 582. tegens de *Rebellen*, zo wereltze als geestelijke lieden, 582. 583. 590. *Forrest*, 484. en tegen de vrienden van den Kardinaal *Polus*. 585. 586. Dat deezen wreedten Koning eer te stellen is onder de rang der *Groote Vorsten*, als der *goede Koningen*. 590. waar uit het blijkt dat hy zeer *geoeffent* was in de *Godsgeleertheydt*. 599. 600. V. 358-359. 360. geweezene *byzetten*. 604. Tytel van Iers Koning. 629.

Hartogh van Norfolk. Z, *Norfolk*.

Historie van Zanderus, Z, *Zanderus*.

Hof van Engeland, hoedanig gestelt (A. 1540) in opsigt tot de Religie en Reformatie. 498.

Hoogmoed van Wolfey; hoegroot. 35.

Huldig die de *Schotten* schuldig waren te doen aan de Engelen, twistreden daar over. 526. 527.

Hunne (Rijkaart) door de geestelijken in recht betrokken: van *Keteerye* beschuldigt: en in zijn gevangenis door de geestelijke *omgebragt*. 24. 25. 26. Zyn dood *lichaam* als *Ketters verbrand*, 't welk by het gemeene volk zeer kwalijk werd ogenomen, en de *geestelijckheyd* in groote *haat* brengt. 26. vervolg van dit werk, 27.

Huwelijk tuffen *Lodewijk* en *Hendriks* *Suster*: 5. *onderhandeling* daar aftuffen dat van de *Jonge Princes Maria* (*Hendriks* *Dochter*) met *Keizer Karel*, *Francois de I*, en den *Dolfsjn*. 5. 8. 65. 66. van de *Prins Arthur* met *Katarina* *dogter van de Koning van Spanjen*. 61. 52. van *Hendrik de VIII*. met *Katarina*, zyn broeders weduwe. 63. 64. 65. de *wettigheid* van dit *Huwelijk* in *wierp*. 69. redenen tegens de *dispensatie* die 'er *Julius de II*. aangaf. 173. *Onderzoek* gedaan op de *wettigheid* van dit *Huwelijk*. Z, *Echtscheiding*. Met wat redenen en bewijzen men beweerden de *onwettigheid* van dit *Huwelijk*. 167 tot 172. Redenen voor *Katrina* tot *wettigheid* van 't zelve: 175 tot 178. en weder *beantwoonding* daar op. 178. 179. 180. Dat het *voltrokken* is door de *ondertrou*, schoon 'er geen *vleeschelijke gemeenschap* op volgt. 171. 172. 463. van den *Hartog van Orlans* met *Katrina de Medices*, *Night* van den *Paus*, beslooten en *voltrokken*. 194. 223. 224. dat van *Anna van Boelan* met *Hendrik* *onwettig* verklaart. 338. 343. 348. van *Hendrik* met *Johanne Scymers* 338. Met *Anna van Kleef*, ende *onwettigheid* en *nietigheid* daar af, 449. 461. 462. 463. *Der geestelijke* *perfoonen*. Z, *ongehouwden Staat*. *Wet* of *Artijkel* daar af gemaakt. 466. 478.

I.

Iacob *Bainham*, gevangenis: beschuldigingen, en *Martelingh*. 269.
270.

Jacob, *Koning van Schotland*. Z, *Schotze Koning*.

Jacob Stuard. Z, *Stuard*.

Inloers.

BLAD-WYZER op de HISTORIE

- Ialoersheid* van Hendrik op zyn vrou Anna van Boelan; en wat de zelve versterkten. 321. 322.
- Ian Nikolson* vervolgt op betigting van Kettery. 415. zyn *twistbreeden* met den Koning in een groote vergadering, over de ligchaamlijke tegenwoordigheid Christi in 't Avontmaal: zyn verstoffing: en *Martelaarschap*. 416. 417. 418.
- Inweyding* van een Bisschop. 495.
- Iohanna Seymers*, den Koning op haar verliest. 320. Trout den Koning. 338. sterft in de kraam van Eduard. 402.
- Ierlands Koning, tytel 629.

K.

- K** *Ardinaal Adriaen*, zyn eed aan den Koning van Engeland. 21.
- Kardinaal Wolzey*. Z, *Wolsey*.
- Kardinaal van Ravenne* voor den Koning omgekocht. 202. 203.
- Kardinaal Breton*. Z, *Breton*.
- Karel*, Aardis-Hartog van Oostenryk, erft het Koninkrijk van *Spanjen*, en 't *Keyzerrijk*. 5. tot tweemaal toe in *Engeland* om Hendrik op zijde te krijgen. 6. 7. verlooft aan Hendriks dogter, die hy liet zitten, en de Princes van Portugal ten huwelyk nam. 8. 9. door verscheide voorspoeden *hoogmoedig* geworden, word een *Pausselijke Ligue* tegens hem gemaakt, waar op hy tot eenige maalen toe *Romen inneemt*, plondert, en den *Paus* tot zyn *gevangen* maakt. 8. 9. 10. stelt, en verklaart zich tegens de *Echtscheiding* van Hendrik met *Katrina*. 101. 118. 127. 131. 153. met den *Paus* in verbond getreeden, werd hy gekroont Koning van Lombardycn en Keizer van *Romen*. 147. 148. 149. zyn *verbond* met Hendrik. 432. 433. zyn voornemen tegens de *Protstantische Vorsten* in Duitsland: 571.
- Karel Brandon* groot gunsteling van Hendrik de VIII. zyn opkomst: trout aan de Koning *Douagiere* van Vrankrijk. 15. 16.
- Karnes (de Ridder)* na *Romen* gezonden voor den Koning. 201.
- Kassali (Gregorius)* na *Romen* gezonden om de *Echtscheiding* te vorderen, en hoedanig zyn instructie daar toe, en zyn handel is geweest. 81 tot 86.
- Katrina van Arragon*, trout aan *Arthur*, en daar na aan *Hendrik*. 61 tot 65. bloedige *Klagen* tegen haar 123. in 't *proces*, wegens haar *Echtscheiding* voor de *Balie* verscheenen, zoekt haar deeze rechters re onttrekken. 124. 125. *Appelleerd* aan den *Paus*. 126. wat redenen zy had voor de *geldigheid* haares *Huwelyks* van 't welke zy nooit wilde afstaan; ook niet van den *Tijtel* van *Koningin*. 175 tot 178. 180. 217. 221. de Koning scheid van haar. 192. 193. haar *dood*; 311. *Testament*; 312. en *Lof*. 312. 213. Z, *Huwelykx-Echtscheiding*.
- Katarina Houward*. 455. 468. 473. Den Koning, in zyn zeer goed genoegen over haar, haar *onkuisleven* aangebragt, word zy aangetaft; en van misdad overtuigt geworden, nevens de vrou van *Roehesfort*, verweezen, en *gestraft*. 514 tot 517. wat van haar vonnis en leven geoordeelt wierd. 517. 518.

der REFORMATIE in ENGELAND.

Katarina Parce trout aan Hendrik de VIII. 536. bestooke *aanslag* om haar om hals te helpen, en hoe zy dien slag door een minnelijke en ootmoedige *onderstelling* aan Hendriks kennis in geloofs zaaken, ontkwam. 564. 565. 566.

Keizer Karel de V. Z. Karel.

Kentze, Non. Z. Non van Kent.

Kerk, wat. V. 350.

Kerkelijke bedieninge, aanwyzing van eenige verhandeling daar af in de Authentieke stukken. 593.

Kerken-dienaars. Z. Order der Geestelijken.

Kerkdienst Boeken, reformatie daar af. 486.

Kerkgebruiken. Z. ceremonien.

Kerkelijke Wetten, ordinantie te maken omtrent de zelve. 543. opstelling om eenige te verbeteren. V. 282.

Ketteryen, of nieuwe gevoelens; in Engeland, welke en door wat lieden, (onder de regering van Hendrik de VIII.) afgeswooren. 50 tot 54. 59. 60.

Ketters hoeze van tijd tot tijd zijn *gestraft* geworden, en onder de Paußen, om haar geheel uit te roeyen, met *vuur verbrand*. 42. tot 45. hoedanigen *Wetten* en *Proceduren* tegenshen zijn gemaakt in Engeland onder Rykaard de II. 45. 46. Hendrik de IV. 46. 47. 48. Eduard de IV. 49. 50. en Hendrik de VIII. 50 tot 54. 57. 59. 60. Wet tot bepaaling van haare *straf* gestelt. 244. 245. *Z. Marteling.*

Klement de VII. Paus van Romen. Z. Paus Klement.

Klementze Lign tegen Keizer Karel. 9.

Kloosters, stigting, en vermindering, in Engeland. 39. 40. 41. 100. *Algemeen bezock* der zelve. 296. 297. *Instruktie* voor de *Besoekers* zo ten opsigt der *Mannen* als *Vrouwen kloosters*. 297. 298. 299. wat beveelen en *reglementen* daar op aan de *Monniken* wierden gegeven. 299. 300. 301. verhaal van de *geboorte voortgang*, gunstige en ongunstige *gevallen* der zelve in Engeland: en in wat *staat* zy waren toen Hendrik de VIII. bestont haar te hervormen. 301 tot 307. Hendriks heimelijk besluit om haar te *vernietigen*, en tot wat inzigten. 307. 308. raport van de *ongeregelheden* daar in gevonden. 309. 310. welke door willige *afstand* in de handen des Konings gestelt. 310. 311. vernietiging der kleine, en hare *inkomsten* aan den Koning toegewezen. 313. 314. 315. Besluit des Parlements tot hare *vernietiging*: *instruktie* tot uitvoering van 't zelve: *inkomste* der Kloosters: *verkoop* van hare goederen en *Landeryen*: *misnoegen* hier uit gereezen by den *Adel* en by 't *gemeen*, 't welk, door de verdreeve *Monniken*, zeer opgeflookt wierd; en wat maatigheid en versagting daar in nog van den Koning wierd gebragt. 363. tot 369. *Opstand* en weerspannigheid hier uit tegens den Koning ontreesen. 372. 373. *Nieuw bezock* der kloosters, en *instruktie* daartoe. 385. *vrywillige afstand* der groote kloosters aan den Koning. 386. *Z. Abten.* klagten tegens de *inschraperyen* van hare *bezoekers*. 369. vernietiging van alle de overigen, en op wat wyze dit geschieden. 440. 441. tot wat *waardye* en *inkomste* zy liepen, en tot wat *gebruik* hare *Landeryen* en *gelden* wierde gekeert. 442. wat nut de *geleerdheid* al, en niet, door het *schrijven van hare Monneken*, had. 443. *Z. Monniken.*

BLAD-WYZER op de HISTORIE

Abdyen, Geestelyken.

Knigt (Docter) na Romem gezonden om de Echtscheiding te bevorderen.
81.

Koningen, redenen voor hun gezag over de *Kerk*. 176. 177. wat gezag de *Koningen* van Engeland hebben in *geestelyke slossen*. 181. gronden en redenen voor hun *Opperhoofdigheid* in 't *Kerkelyke*, getrokken uit het O. en N. T. uit het gebruik der *eerste Kerken*, uit de *reden*, en uit de *Wetten van Engeland*. 233. tot 237. *bepaaling* van deze macht der voorsten. 237. 238. het oordeel van eenige *Bisschoppen* weegens hun *Oppermagt*. 409. in welk geval zy niet en al, zelf zoude moogen *Prediken*, en uit de *leecken* eenige tot *Predikers* zoude moogen *ordineeren*, V. 256. 529.

Kramer, wat voor een hy was: van wat *inborst*: zijn *raad* aan den *Koning* in een korte weg tot zijn *Echtscheiding* te vinden: en wat *achting* en *gunst* hy by den *Koning* verkreeg. 138. 139. zijn *Boek* van de *Echtscheiding*. 149. 154. *arbeid* tot *Romen* om zijn *Boek* te verdedigen. 164. van den *Koning* uit *Duitsland* geroepen tot het *Aardsbisdom* van *Kantelberg*, en hoe *schorvoet* en hy over kwam: *Bulle*, en *eed*. 213. 214. 215. wyft *vonnis* in 't welk hy 't *Huwelyk* van de *Koning* met *Katarina* vernietigt. 219. *arbeid*, met de *Koningin*, *kragtig* voor de *reformateurs*: zijn *gematigheid*, en *lof*. 279. door *Kromwel* by gestaan. 280. *strydige party* tegen hem. 280. zijn *vertoog* aan de *Koning* voor een *Reformatie*. 281. *vertoog* weegens een algemeen *Concile*. 283. 284. doet zijn *aardsbischoplyk bezoek* aan de *kloosters*. 296. wat zijn *oogmerk* was in 't vernietige der *Kloosters*. 308. na 't *gevang* neemen van de *Koningin Anna*, uit naam van den *Koning*, *belast* uit *Londen* te *vertrekken* zonder hem te *spreeken*. 325. *schrijft* aan den *Koning* tot *verschooning* van de *Koningin*. 326. 327. *verswaking* in zijn *party* voor de *Reformateurs*. 420. 421. 422. 438. wat hy by *bragt* op 't *geschil* raakende het *Avontmaal*, 423. de *geloften* van *kuisheid*, 423. de *Zielmissen*, 423. 't *Huwelyk* der *geestelyke*, 424. en de *oorbiegten*, 424. *zorg* en *genegtheit* van den *Koning* tot hem. 436. *schrijft*, op 's *Konings* *verzoek*, een *Boek* *tegens* de 6 *Artikelen* die in *verschil* hadden *gestaan*, en by wat *ongesien* geval, dit *Boek* van hem *vervreemt* wierd, en in *handen* der *Roomgezinden* *vervil*. 437. *spreekt* *edelmoediglyk* voor *Kromwel*, die in 's *Konings* *ongenade* *gekomen*, van alle *vrienden* *verlaaten* wierd. 456. *aanslagen* *tegens* hem, *kragteloos* *uitgevallen*. 470. wat zijn *oogmerk* was in 't *stigten* van *nieuwe Bisdommen*. 496. *bevordert* de *Reformatie*. 536. *Conspiratie* *tegens* hem *beleid*: als een *voorstander* der *Ketters* *beschuldigt*: van den *Koning* *zelve* *daar* over *bezogt*, en *aangesproken*: zijn *beschuldigers* *uitgevonden*, en zijn *grootte goedaardigheid* *tegens* de *zelye*. 539. tot 542. *versterking* van zijn *aanhing*. 547. 548. *Nieuwe Conspiratie* *tegens* hem: den *Koning* *waarschout* hem *daar* af, *geeft* hem *raad*, en doet hem *onfchuldig* *verklaaren*. 562. 563. 564. zijn *Aanmerking* over *verscheide dwaalingen*, en *punten* van *Religie*. 592. 593.

Kroete in *Italien* *gebruikt* om *allerlye gevoelens* op te *neemen* over de *Wettigheid* of *onwettigheid* van *Hendriks Huwelyk* met *Karrina*: wat *beleid* hy hier in *hielt*, en wat *gevoelens* hy 'er *bekwaam*. 152. tot 158.

Krom-

der REFORMATIE in ENGELAND!

Kromwel (Tomas) gunstig aan de *Reformatie*; en zijn *lof*, 280 gemaakt tot *Stadhouder Generaal* en *Vice Regent* in *Geestelijke* zaaken. 292. 293. *lagtinnige brief* van hem aan *Schaxton*, *Bisschop* van *Salsburg*, op 't gene daar mede deezen *Prelaat* hem al te hart *beschuldigden*. 394. in *harde woorden* en *vyandschap* met den *Hertog* van *Norfolk* 436. 437. zijn *aanspraak* weegens de *Religie* aan 't *Parlement*, tot *groote lof* van den *Koning*. 451. tot *Graaf* van *Esses* gemaakt. 452. in *ongenade* by den *Koning*: *gevangen*: met wat *misdadaen* *beschuldigt*: *onverhoort* in 't *Parlement* *verweezen*, en *waarom*: zijn *vonnis*, *inhout* van zijn *vonnis*, en *oordeelen* daar over. 454. 456 tot 461. *Slaafze neerslagtigheid* voor den *Koning*, en zijn *dood*. 467. 468. *Asbeeldsel*. 468. 469. zijn *ampt* van *Vice Regent* vernietigt. 469.

Kuyperije aangewent om het *Pausschap* te bekomen van een *zieken Paus*. 111. 112.

113. 114.

Kwisting van *Hendrik* de VIII. 2.

L.

L*Eer (de Christelijke)* in *Engeland* in al haar *deelen* verklaart. *Z*, *Ge- loof*.

Leezinge des Bybels in *huis* en in de *Kerken*. *Z*, *Bybel*.

Liehamelijke tegenwoordigheid Christi in 't *Avontmael*. *Z*, *Avontmaal*.

Lollardische dwaalingen of *gevoelens*. 49. 50. 54. 57. 503.

Luther, *Predikt* en *schrijft* tegens de *afsaaten*, en *krijgt* *grooten aanhang*. 55. 56. 57. van *Hendrik* de VIII. *weerlegt*, en *zijn* te *scherpe* *weder beantwoording*. 57. 58.

Luitherzen, *vallen* *Hendrik* niet *genoeg* in de *hand*. 163 *Hendriks onderhandeling* met de *Luiterte Vorsten* van *Duitsland*, *dog* *zonder voortgang*, om *dat* *zy* *hen* *aan* *hem* in 't *Reglement* der *Religie*, *niet* *heel* *onderstellen* *wilden*. 319. 419. *waar* in *zy* *met* *dezen* *Koning* *al eens* *waren* *en* *waar* in *zy* *van* *hem* *verschilden*. 419. 420. 445. *Z*, *Duitze Vorsten*.

M.

M*Aagd van Kent*. *Z*, *Non van Kent*.

Marbek zijn *groote* *naarstigheit* omtrent *eenige* *Plaatzten* der *H*. *Schrift* by *een* *te* *stellen*. 538.

Maria, *Dochter* van *Hendrik* en *Katarina*, *geboorte*: *voorslaagen* van 'er *uit* *te* *Huwen*: en *twyffeling* over de *wettigheid* van haar *afkomst*. 65. 66 *tragt* met den *Koning*, haar *Vader* *te versoenen*, en, haar *ten* *vollen* *aan* *de* *zelven* *onderworpen* *hebbende*, *word* in *gunst* *aangenomen*, en *aan* 't *Hof* *een* *sehaars* *onderbont* *toegelegt*. 339 340 341. *gestelt* *onder* *de* *rang* *der* *Erfgenamen*.

533.

Maria, *Dochter* van *Jacob* de V. *Koning* van *Schotland*, *Handeling* om haar *aan* *Prins* *Eduard* *ten* *Huwelijk*, *te* *geven*. 529. *besluit* van dit *Huwelijk*, en

N u n n 2

't zel-

BLAD-WYZER op de HISTORIE

- 't zelve door de *Franze Factie* weeder verbroomen. 533. tot 536.
- Martelaars. Z, Marteling.*
- Marteling* der Reformatours en Protestanten in Engeland; 268. 269. 270. 271. 276. 277. 403. 418. 492. 494. en in Schotland. 502. 507. 512. 513. 548. 551. 552. der *Pausgezinden in Engeland.* 493. 576. 577. 582. 583. 585. 586. *Z, vervolging.*
- Melanton*, zyn brief aan de Koning, hem radende met de reformatie voort te vaaren. 596. v. 314.
- Ministers* of Dienaars van Staat, hun valsheid en ontrou. 130.
- Mis*, de verborgene, en geschil daar over. V. 321 tot 529. 342 tot 345.
- Misdaaden van Staat*, wat misdaaden daar voor geacht. 260.
- Mommiken* hun *ongebondentheyd*: en oorsprong van *Hendriks haat* op hen. 251. 253. 254. wat *oproer* zy tegens Hendrik verwekken. 290. 294. wat hun *uitvindingen* waren *om gelt te schraapen* van 't volk, 304. 305. beleidnis van haar *snood leven* in de Kloosters. 388. 389. hoe hare *ongeregeltheyd rugtbaar* en openbaar wierden gemaakt; 396. 397. als ook hare *bedriegeryen* door de *Reliquien* en *beelden.* 397 tot 402. *Z, Kloosters, Geestelycke, Geestelyckheyd.*
- Morus. Z, Thomas Morus.*

N.

- N**achtmaal. *Z, Avontmaal.*
- Nieuwe Testament* door Tental in 't Engels overgezet. 58. in Engeland *overgezonden*: den druk opgekost: en weeder *Herdrukt*, 262. 263. *Z, Bybel.*
- Non van Kent*, haar gemaakte verrukkingen, *openbaaringen*: *voorzegging van 's Konings dood*; aanhang van geestelyken: en haare *straf* 247 tot 255.
- Norfolk (Hertog van-)* treet met een heyr in *Schotland.* 527. *verhaal* van hem: en veroordeeling. 566. 567. 568. wat voor *misdaaden* hy voor den Koning beled begaan te hebben. 569. *Condemnatie*, en hoe deze niet volstrekt was om uitgevoert te worden. 569. de *executie* zijnes dood, door de dood des Konings, laate fleeken: en hy losgelaten uit de gevangenis. 570.

O.

- O**lifel (*laatste-*) 't artykel daar af verklaart. 479. V. 267. onghuwde huwelijken Staat der geestelyken, dispuut daar over. 424. V. 316. 329. 345. tot 351. net daar af. 464.
- Oorbiegten.* 424. 499. bewijzen om te toonen datze van *godlyke instelling* zijn. V. 355. tot 362. *Z, Biegten.*
- openbaaringe Gods*, en *voorzeggingen* in de *Non van Kent* over de dood van den Koning

der REFORMATIE in ENGELAND.

- Koning. 250. 254. Z,
 Oplegging der handen. Z, *Bevestiging*.
 Opperhoofd der Kerke van Engeland, dat het den Koning is, en redenen daar voor 227 tot 237. Hendrik daar voor verklaart. 189. 240. 259. 292. 293. 393
 bepalinge daar af. 237. van de *Cordeliers* niet erkent. 294. Z, *Pausselijke magt*.
 Oppermagt der Koningen, oordeel van eenige Bisschoppen daar over. 409. Z, *Koningen*.
 Opstant, klagten en eyschingen der wederspannige tegens den Koning in de Provinciën van *Linkoln, Fork, Lankaster* en *Westmoerland*: des Konings wapenen: *beantwoordingen*, en *bezendingen* aan weerzyden: en eindelijk door een *algemeene vergiffenis* des Konings weder in rust gestelt. 362 tot 382. *nieuwe opstanden*. 382. 383. Z, *Rebellen*.
 Orders der *geestelijke* en *Predikers*, verklaringen haar raakende. 478.
 spreekende van haar *byzondere magt*. 409. 493 tot 496.
Overblijfselen der Heiligen. Z, *Reliquien*.
Overheden, gezag der zelve over de *Kerkelijken*. 375.

P.

- P**arlement gehouden. 3. 12. 14. 15. 144. 180. 196. 204. 212. 313. 342. 345. 421. 425. 451. 516. 530. 542. 555. 569. gemaakt *Wetten*. Z, *Wetten*.
Patrig Hamilton, *Historie* van zyn *Martelaarschap*, 504. 505. 506.
Paulus de III. Z, *Paus Paulus*, de III.
Paus, *Paussen*, *Staatkunde*. 87. 107. *kuyperyen* om hun ampt. 111. 112. de *magt* toegeschreven om de *Koningen* af te zetten, en van wat gevolg dit geweest is. 367. 368. dienst van *Hendrik* de VIII. aan de zelve in zijn acht eerste jaaren. 34. *Aanmatiging*. 181. 182. Wat *Bisschoppen* hen wel tegens hen hebben gestelt. 174. *Eed* der *Prelaaten* van Engeland aan hem. 205. de *rechtmatigheid* van des zelfs *magt* in twijffel getrokken. Z, *Pausselijke magt*.
Paus Leo de X. sterft. 5.
Paus Adriaan: 7.
Paus Klemente de VII. 7. 194. van *Hendrik* verfogt om zijn *Echtscheiding* te doen, belooft zulks in zijn gevangenis, uitvlugt hier op: en wat *Staatkundig beleid* hy hielt, met *Hendrik* wat op tuyl te houden. 44 tot 88. 107. een *garde* van 2000 man aangeboden, en wat hem beweegden die te wygeren. 107. wat hem beweegden de *dispensatie* van *Fulius* de II. niet te vernietigen. 107. 108. besluit zig by den *Keizer* te voegen. 107. zijn *geveinstheid*. 109. 110. 128. *ziekten*. 111. 115. in verdrag met den *Keizer*, en *bekommert* voor *Hendriksgramschap*. 131. 132. 133. met *Karel* in goet verstand. 147. 148. *verandert* van party, en verbint zich aan de *Franssen*. 149. verzoekt dat *Hendrik* de zaak aan hem stelt, wegens 't *proces* van zijn *Echtscheiding*. 211. *vervoegt* zich in *Frankrijk*. 212 *doemt* 't gene in Engeland gedaan is in 't wijze van 't *proces* van de *Echtscheiding*. 222. *belooft* *vonnis* te geeven in voordeel

BLAD-WYZER op de HISTORIE

- van Hendrik. 223. Francois verwerft dat Hendrik zig aan hem *onderwerpen* zal, 't gene den Keizer, en zijn medestanders, weer om verre stooten. 224. 225. zyn dood. 340.
- Paus Paulus* de III. tragt zig met *Hendrik* te vergelijken. 344. 345. zyn verfloorthed; laster en *bantegen* Hendrik en zyn aanhangers; en oordeel over de onfeylbaarheid en macht der Paußen over de Koningen en onderdaanen. 403 tot 407. zoekt *andre Vorsten* tegens Hendrik op te maaken. 407. 408. de *geestelykheid* verklaart zich tegens de zelve. 408.
- Pausschap*, kuiperij om 't zelve. 111. 112.
- Pausselijke macht*, des zelfs rechtmatigheid in *twiiffel* getrokken: op wat punten *ondrzoegt*: en *boeken* daar tegen geichreven. 227. op wat grond, en kracht van gezonde reeden in *Engeland* afgeschast; en den *Koning* voor *opperhoofst* in *geestelyke zaaken* erkent. 227 tot 237. bepaaling van deze magt des Konings, en door wat beleid en wetten de macht van den Paus in *Engeland* afgeschast is. 238. tot 241. Wet tot afschaffing van de heele macht des Paus over *Engeland*. 345. 346.
- Pausgezinden* of *Pausselijken* aanhang in *Engeland*, haar *believing* voor Hendrik. 413. versterkt zig aan 't hof. 419. 420. die vyanden der *Reformateurs* zyn, zoeken de *Engelze Bybels* te doen smooeren. 519. Hoe streng in de laatste jaaren van Hendrik *vervolgt* en gedood. 575 tot 590. Z, *Hendrik*. Z, *Roomze geestelijken*.
- Penitentie en Boeten*. Z, *Biegt*.
- Planthoven* der studieuse jeugd, om *Ministers van Staat* te kweeken, *ontwerp* daar af gemaakt: en wat schade de geleerdheid lee dat zulks geen voortgang had. 442. 443. ook tot *Leeraars* van den *Godsdienst*. 496. Z, *Collegien*.
- Polus* (*Reinoud*) van 't *Koninglijken* bloed en zeer welspreekend, uit *Vrankryk* na *Italien* getrokken, geeft een boek uit tegen Hendrik de VIII. dat van de *Engelzen* weerlegt word: Hy van zyn waardigheden in *Engeland* ontblood, word tot *Romen* *Kardinaal* gemaakt. 361, 362, 363. 803. 't *Proces* gemaakt aan zyn *vrienden* in *Engeland*, en *executie* vandien. 585, tot 588.
- Proces* van de *Echtscheiding*. Z, *Echtscheiding*.
- Prediking*, hoedanige gebruikelijk voor en onder de *Reformatie* in *Engeland*, en wat order men daar omtrent hielt. 522. 523. 524.
- Predikers* of een *Koning* die in een vreemt land, daar geen *Priesters* zyn, uit *leecken* zou moogen ordineren. V. 250. 251.
- Priesters*, waar aan zy volgens des *Konings* mandament waren gehouden, byzonder in haar *Prediking*. 520. tot 524. hoe de *Scholastiken* hare waardigheid hebben zoeken te verheffen nevens die der *Bisschoppen*, om des *Paus* magt te vergrooten. 595. 596: of en in wat gevallen de *Koningen* die uit *leecken* zoude kunnen maaken. V. 259. 260. of zy eerder of laater zyn geweest als de *Bisschoppen*. Z, *Bisschoppen*.
- Protestanten*, vervolging. 487. 488. 537. 538. met de dood gestraft. 492. 538.

R.

Rang der Officieren van den Koning, wet daar af. 435.

Ravenne. Z, *Kardinaal van Ravenne.*

Rebellen, opstant. Z, *Opstant.* Onderwerping. 362. 363. hoofden *gevangen*, en *gestraft.* 383. 384. algemeene vergiffenis vergunt. 384 385. geestelijke gestraft. 583.

Rechtveerdigmaaking, en de rechtvaardigmaaking *door's geloov'*, onderzoek en verklaring op dit leerstuk. 471. 473. 474. 475. 481. 482. V. 30.

Reformatie in Engeland, begin, en voortgang daar af. 41. 42. 55. 56. 58. 59. 262. 263. 266. 267. meest van *geringe lieden* gevolgt. 266. door wat *groote lieden van Staat voortgezet*, 278. 279. 280. 351 en *bestreeden.* 280. 350. 351, door wat redenen den Koning *af en aangeraden.* 280, 281, 282 *Wet en reglement van 't Parlement dies aangaande.* 530. 531. 532. *nieuw ontwerp* daar af tusschen *Frankrijk en Engeland.* 559. V. 314. brief van *Melanton* radende *Hendrik* daar mee voort te gaan. 596. V. 314. in *Schootland*, beginzel en voortgang der zelve. 502. 503. 506. 509. 529.

Reformateurs in Engeland, hoe *wredelijk vervolgt* onder *Hendrik de VIII.* 267 tot 272. 275. 277. 410. 487. 492. wat *gevoelens* zy meerendeel moesten *afsweren* om niet gedood te worden: 50. 51. en wat *Artikelen* zy daar op moesten *besweeren.* 270 *opschorting der wrechteden* tegenshen, en *oorzaaken* daar af. 278. 279. *verswakking* van haar party aan 't hof. 420. 421. haar *vyanden* en *vervolgers.* 589. 519. welke onder de zelve tot de *bisschoplijke waardigheden* bevordert. 547. 548. Z, *Protestanten.* in *Schootland*, *vervolginge* daar af. 510. 511.

Reinoud Polus. Z, *Polus.*

Religie, Artikelen daar af, by de *Engelze geestelijken*, met goedkeuring des *Konings* beslooten, raakende de *Beleidenis des geloofs* (die men op de *H. Schriftuur grondvestede*) 352. V. 293. 294. 295. *Doop:* 352. V. 356. de *breete:* 352. 353. V. 296. 297. het *Avontmaal:* 354. V. 299. de *rechtveerdigmaaking:* 354. V. 301. de *Beelden:* eer, *aanroeping* en *dienst der Heyligen:* 354. 355. V. 301. 302. *Noopende verscheide Ceremonien:* 355. V. 302 en 't *Vagevuur.* 355. V. 303 deze *Artikelen in druk* gegeven met een *voorreden* des *Konings:* en wat *verscheide oordeelen* daar over *kwaamen te vallen.* 356 tot 359. *Nader reglement* des *Konings* op 't stuk van *Religie* gegeven; en *Gemor* en *opstant der geestelijken* daar over. 369 tot 372. *Nieuwe Artikelen* daar af. 402. 422. *Beveelen* en *order dies weegens* aan de *geestelijken* raakende het *lezen* van den *Bybel*, en 't *vernietigen der beelden en reliquien.* 410 tot 413. *ses Artikelen* daar afin *geschil voorgestelt*, en des *Konings besluit en ordonnantie* dieswegens. 422 Z, *Artikelen: Geloof.*

Ridders van *St. Jan van Jerusaleem*, hare *order afgeschafft:* waar toe zy was *ingestelt:* reden van 'er *afschaffing:* en wat *inkomste* zy in *Engeland* en *Ierland* bezaaten. 457. 458: 459.

BLAD-WYZER op de HISTORIE

- Reliquien* by de Kloosterlieden bedrieglijk uitgevonden om maar gelt te trekken: 305. 397. 388. 399. 401. 402. 411. 625.
- Rochefort* (de vrouw) straf van een oordeel over haer vonnis. 517.
- Romen* van Keizer Karel ingenomen, en geplondert. 8. 9. 10.
- Roomze Geestelijken*, wreede besluiten en uitvoeringen tegens de Reformateurs: 270. 271. Z. *Pausgezinden. Geestelykheyd, Geestelijken, Monniken.*
- Roufeter* dood veroordeelt, om dat hy eenige Heeren had willen vergeeven. 192.
- Rouffel* en *Konnelly*, schotze Martelaars. 512. 513.

S

- S** *Abath.* 480:
- Sakramentarijssen*, den Koning tegens haar opgemaakt, en op betigting van Kettery vervolgt. 414 tot 418.
- Sacramenten*, met wat *beleid* men ging om die te *ondersoeken* 475. 476. 477. verklaring die men gaf aan de *zeven Sacramenten*, Doop, Biegt, Avontmaal, Huwelyk, Geestelyke order, Vormzel en laatste Olizel. 477 tot 479. wat een Sacrament is na luyt der *H. Schriftuur*, V. 225. en na 't gene de *oude Schryvers* daar van zeggen. V. 227 *hoe veel* 'er zijn na luyt der *Schriftuur*, V. 230 en volgens de *oude Schryvers*. V. 232. of dit *woord Sacrament* alleen op de *seven* ziet, en de zelve behoorde toegeschreeven te worden? als mede of men de *seven Sacramenten* by de *oude Schryvers* vind. V. 235. of het *bepaals getal der seven Sacramenten* een leere zy begreepen in de *H. Schriftuur*, of van de *Ouvaders* beschreeven, en daar op behoorde geleerd te worden. V. 231. waar men in de *Schriftuur* geschreeven vind het *weezen, aart, werking* en *kracht* van 't gene men de *seven Sacramenten* noemt: en schoon de *naam* daar in niet mogt staan, of dan de *zaake* in de *schrift* zy, of niet, en *hoe* daar van *gesproken* word. V. 235. Z. *Avontmaal, Doop.*
- Salvinge.* V. 243.
- Saron* (*Gravinne van*) gevangenis, verwyzing, en dood. 587. 588.
- Saldenus*, Z. *Zaldenus.*
- Schaxton*, Bisschop van Salsburg, Kromwels Brief aan hem. 394. zijn afval van de Protestante 559.
- Scheepsvlooten* Engelze en Franzen. 546.
- Schoole* (hooge) in Engeland oppgerecht. Z. *Collegie.*
- Schotland*, des zelfs Koning valt in Engeland, en word geslaagen. 10. in factien verdeelt, en door Vrankryk en Engeland onderhouden. 11. aanvang der *weetenfchappen* in dat Landschap. 502. *Reformatie.* 502. 503. 506. 507. verval der *Geestelykheyd.* 503. 511. *Martelaars.* 502. 507 511 512 513. 549 tot 552.
- Schotlands Koning*, of Jacob de V Koning van Schotland, *byeenkomst* met Hendrik voorgestelt, en daar op niet verscheenen tot verflooring van Hendrik. 501. *hoedanigheden*, en *roem* van deezen Vorst. 501. 502. Hendrik, *bezending* aan hem

der REFORMATIE in ENGELAND.

- hem, met aanbieding, zohy 't gezag van den Paus verwerpt van zijn dogter Maria ten Huwelyk te wille geven. 509. *Huwelyk* met de Dochter van Francois, 510. en daar na met *Maria de Guizen*. 510 om zyn behoefte te voldoen, voorgefelt de *Abdyen* verbeurt te maaken, of de *Ketters*, om haar goederen te trekken, te vervolgen; welk laatsten hy verkielt. 510. 511 zyn *vredebreek* met de Engelen: zyn *schrik*: *misflag*: en *dood*. 527. 528.
- Schotten*, de gevangenen handelen met Hendrik over een *huwelyk* met de Princes Maria, en Eduard. 529. *vredebreek* met de Engelen ter oorzaak van hare *huldiging van de Engelze Kroon*, ende *verwoesting* en *strooperyen* die zy in Engeland hadden gedaan. 525. 526. worden van de Engelen met een Krygshair in haar land *besoekt*, *geslagen*, en veel van hare grooten gevangen in Engeland gebragt, daar die een beter gevoelen krijgen van Hendrik en de *Reformatie* in Engeland alszy te vooren hadden. 527. 528. 529. *Sluiten* met Hendrik 't *huwelyksverbond* tusschen de Princes Maria en Eduard, dat door de *France Factie*, 't rijk onder een *Voogt* staande, weder verbroomen word. 533 tot 536. voortgang van de *Krygsmagt der Engelen* tegen hen. 544. 545.
- Schouwspelen*. Z, *Commedien*.
- Schriften* van Tomas Morus, hoedanig. 581.
- Schryver van dit boek*, een Schotsman. 50.
- Schryvers*, gezag der *Scholastiken*. 171. hoedanige men in de *Kloosters* had. 443.
- Schryfsuur*, Wet om de beleidenis des geloofs daar op te gronden. 352. Z, *Nieuwe Testament*. *Bybel*.
- Seton*, des Konings Biechtvader, zet de *Reformatie* in Schotland voort. 506. 507.
- Stuard (Jacob)* stammelijke voorouders. 534. 535.
- Studenten Kweekhof*. Z, *Planthof*.
- Successie der Kroon van Engeland* op de *Kinderen van Anna van Boelan*; *Wet* daar af gemaakt: *Formulier* van den *eed*: 242. 243. 244. dezen *eed* alomme gedaan by werelzen en geestelijken. 256. 257. *Morus*, en den bisschop van *Rochester*, wygeren deezen eed te doen. 257, 258. *bevestiging* van deezen eed in 't *Parlement*. 360. verwijzing en straffen over de weygeraars deezer eed. 261. *Nieuwe Wet* gemaakt wegens de *successie van de kroon*. 343. 343. 533. 542.
- Saffraanen*, wet daar af gemaakt. 260.
- Surry (Graave van)* *Historie*, en *executie*. 465. 567. 568.
- T.
- T** *Egenwoordigheyd* van Christi Lichaam in 't *Avontmaal*, Z, *Avontmaal*. *Tempeliers* in Engeland vernietigt. 423.
- Testament*, de styl van die te maaken, in de voorreden verandert. 270. 271. van Hendrik de VIII. ende *defekten* daar van. 572. 573. Z, *Nieuwe Testament*.
- Tien Gebooden*, d' *Artykelen* daar van verklaart. 479. 480.
- Tomas Bekker Aardsbischop* van *Kantelberg*, opstant tegens den *Koning*. 400. ver-

BLAD-WYZER op de HISTORIE

vermoord, en na zijn dood aan zijn bloed, *wirakelen* toegeschreven. 401. wat groote offers aan deezen heilig gedaan. 401. overblijfsels *verbrant*, en zyn naam uit den Almanach gedaan. 402.

Tomas Harding gemartelt. 271.

Tomas Kromwel. Z, *Kromwel.*

Tomas Morus, acte van des bisschops verloofaan hem gegeven om de *Boeken der Kettens* te moogen lezen. 58. *Kancelier van Engeland* geworden. 140. verlaat zyn ampt vrywillig, en uit wat inzigten. 207. 208. verdagt aan 't werk van de *Non van Kent.* 248. wygert, met volharding, den eed van de *successie* te doen 257. 258. in den tour gezet. 259. verwezen. 261. 262. schrijft voor 't vagevuur, en word weerlegt: 264. 265. 266. ook voor de *lichamelijke tegenwoordigheid* Christi in 't Sacrament. 273. willende den Koning niet erkennen voor 't *Opperhoofd der Kerke* van Engeland, word hy *verwezen* ter dood, daar toe hy kloekhartigen vrolijk gaat. 579. 580. 582. Afbeeldzel wegens zyn oordeel, *bygeloof*, *geest*, *geleerdheyd* en *Schriften.* 581.

Turken taffen den Keizer aan. 195.

V.

V *Agevuur*, *Morus* schrijft daar voor, en werd door *Frits* weerleid. 264. 265. 266. ontkent. 275. 276. de leer daar af by de *Monniken*, uitgevonden. 304. *Arttykel* daar af. 355, 357 V. 303.

Vergadering van *Bisschoppen*, *Theologanten* *Canonisten.* 52. *der Geestelijckheit in Engeland*, (Ao. 1536) zitting en opening daar af. 348. wat zaaken daar in dienden en verhandelt wierden, en mee daar in voor en tegens een *Reformatie* stont. 345 tot 352. wat *Arttykelen* des geloofs, der *Kercken* diensten ceremonien daar in beslooten wierden: en wat verscheide oordeelen daar over wierden gegeven. 33, 52. 359. Verklaren haar en met wat redenen, tegens 't *Concilie*, doot den *Paus* vergadert, voor 't welke *Hendrik* gedaagt was. 359. 360.

Vergadering van (Ao. 1540) tot onderzoek en verklaring der geloof stukken, wet der zeden, 't gebed, kerkgewoontens en kerkboeken, Z, *Geloof.*

Verklaaring van de *Arttykelen* des geloofs, Z, *Geloof.*

Veroordeeling van personen zonder hen gehoord te hebben, *Wet* van 't parlement daar af, en voorbeelden van personen die daar na gevonnist zijn. 435 436. 457. 490. 587. 588.

Vervolgers der *Protestanten*, om 'er valsheid, door den Koning doen straffen. 539.

Vervolging der *Reformateurs* in Engeland en Schotland, Z, *Reformateurs*, *Martelaars*, der *Protestanten.* 486. der *Pausgezinden* in Engeland. 576. tot 590.

Vliding. Zucht van *Hendrik* de VIII. om gevleid te worden. 19.

Univerfiteyten. 558. Z, *Academien.*

Volzey. Z, *Welzey.*

Vonnis zonder voorgaande verhooring. Z. *veroordeeling.*

Voorzegging van 't ellendig einde van *Hendrik* de VII. over zyn *Echtscheiding.* 250, 251.

Vragen.

der REFORMATIE in ENGELAND.

Vragen, verscheide van Kranmer en anderen voorgesteld. V. 305. 307.

Vormsel, Arttykel daar af verklaart. 479.

Frankryk, overnigtig geworden, krijgt veel tegenstaanders die 't weeder vernederen. 4. 5. Z. *Francois*.

Vrydom der Geestelyken. Z. *Geestelyke*.

Vryewil, 't Arttykel daar af verklaart. 481.

W.

Warham, Aardsbisschop van Kantelberg. 12. dood en lof. 213.

Weerspannigen. Z. *opstant*, *Rebellen*.

Werken (Goede) onderzoek en verklaring raakende de Leerpunten daar af. 472
473. 474. 483.

Weetenschappen, begin van 'er bloeying. 18. 40. 56. 57. 502.

Wet, of Wetten gemaakt by 't Parlement onder de Regeering van Hendrik de VIII.

raakende de *misbruyken der Geestelyken*: 144 die den Koning alle zijn schulden

kwytischeld: 146 tot *Bereugeling der Geestelyken* die indrang deden op de rechten

van de kroon: 182. die de *Annaten* afschaffen: 197 die de *Appellen* aan

't Roomze Hof afschaffen. 212 die de *magt der Paussen* in Engeland afschaffen.

240. raakende de *Successie* in't Rijk. 242. 343. 542 bepaalende de *straffen der*

ketters. 244. raakende de *verkiezing* en *weying der Bisschoppen*. 246 tot instelling

der *Saffragaanen*. 260 tegens den *Paus* en *Geestelyken*. 345. 346 tot vernietiging

der groote *Abdyen*. 428 tot *oprechting* van nieuwe *Bisdommen*. 431 raakende

de gehoorzaamheid diemen aan Hendriks *Declaratie* schuldig was. 433. we-

gens *d'ongebondenheyd* der *Priesters*. 468 raakende een *ondersoek* en *verklaring*

te doen over 't *Christelyke geloof*. 465. betreffende de *Huwelyken*. 466. welke

Hendrik in 't bezit stelde der *Collegien*, *Gasthuizen*, enz. 518. betreffende de

Conspiratie. 543. welke toefing de *verwyzing* van *Personen* zonder dat men

hen hoefden te hooren. 435. 436. 455. 490. 587. 588. welke een *Dochter*,

die aan een *Koning* van Engeland voor *maagd* trouwde, haar en al hare vrienden,

en die kennis van zaaken hadden, op lei, zo zy ooit met iemand in *on-*

kuysheyd geleest had, dat den *Koning* *bekent* te maaken, op verbeurten van 't

leven: als ook dat niemand den *Minnaar* mocht maaken aan de *Koningin* van En-

geland of *Princes van Walles*, op gelijke verbeurte. 517.

Wichant (Georg) verhaal van hem; *prediking*, *voorzegginge*, *gevangenis* en *mar-*

reling. 548 tot 552.

Wiklef, eerste Reformateur in Engeland, zijn Lijk na zijn dood *verbrand*: *leer-*

en *navolgers*. 41. 42. 45.

Wil. Z. *Vryewil*.

Wolsey of *Volsley*, Kardinaal, Bisschop van Jork, Kancelier en Raadsheer van

staat in Engeland, door Keizer Karel het *Pausschap* beloofst en geen woord ge-

houden. 6. 7. zijng *groetwording*, en hoe hy alles wonden om zijn *Konings ney-*

ging te voldoen: de *ongeregelihyde* van zijn *leven*, en *hoogmoed*. 13. 14. 15. 35

sojt zonder *Parlement* te regeren. 15. *Bul*, en te werkstelling om de *Geeste-*

lijken, die zeer dom en ongeregelt leefden, te hervormen. 35. 56. dringt

BLAD-WYZER op de HISTORIE, &c.

een *schatting* door op de *Geestelijken*, dat hem by haar in *haat* brengt. 38. recht eenige *Collegien* op voor de *study* uit het verminderen der *Kloosters*. 40 41. bewijs dat hy warelijc de *Echtscheyding* behertigden. 94. Anna van Boelans brieven aan hem. 97. listige *kuyperyen* om hem ten *Pausschap* te schicken. 111 tot 115. *bullen* voor hem, als *Bisschop* van *Winchester*, te *duur* aangereekent. 117. 118. *verbaast* over 't ongenoegen der *Engelze Heeren* op hem. 135. 136. in *ongunst*: *beschuldigen*: *lakhertige veroolmoedizingen*: *ziekten*; *dood*; en *oordeel* over zijn leven. 140 tot 143. *Zanderus* *misschryvinge* van hem. 604, 605 606.

Wreetheden der *Roomze*. 44 van *Hendrik* tegen eenige van de oude *Religie* of *aanhangelingen* van den *Paus*. 575 tot 586 *Z*, *Hendrik* de VIII.

Z.

Z *Anderus*, zijn *Historie*, der *scheuring* van *Engeland*, op zijn *Roma* n beschreeven en in wat staat, met wat *voorneemen*, en tot wat *inzigten*, na zijn *dood*, uitgegeven. 601. 602 *aanwyzinge* en *weerseggingen* van zijn *byzondere valsbeden en misschryvingen*, 602 raakende den *Prins Arthur* en de *voltrekking* van zijn *Huwelyk*: 603 de *Wettigheyd* of *Onwettigheyd* van *Hendriks Huwelyk* met *Katarina*, en 't *proces* zyners *Echtscheiding*: 603, 604, 605, 606, 608, 609, 610, 611, 612 615, 616, 617. het getal van *Hendriks byzinten*: 604 *onderhandeling* van *Marias Huwelyk*; 604 raakende *Welsy*; 604 605. 606 *Anna van Boelan*; 605: 606 607. 608. 622 *Kranmer*; 613 614 616. 633 't *vervolgen*, en d' *onderwerping* der *Geestelijken*: 614. 615. raakende *Forrest*; 617. *Elisabeth*; 617. 618 de *Non* van *Kent*, en haar *medestanders*: 618 't *verwerpen* van des *Paus opperhoofdigheyd*, en d' *erkenning* van *Hendriks voorrang* in de *Kerkelyke zaken* over *Engeland*: 619 620 621 de *Hertog* van *Norfolk*: 619 't *erkenen* van de *Wettigheyd* van *Hendriks Echtscheiding*: 619. 620 *Kathuyser Monniken*: 619. 620 *Fischer*: 621 *Thomas Morus*: 621. 622 de *visitatie* der *kloosters*: 622 *Hendrik*, *misdadaen*: *Ses Arttykelende opstant*; en *wreetheden* in 't *straffen* der *misdadigen*: 623 624 de *kraam-dood* van *Johanna Seymers*: 624 *Pelus*, en zijn *vrienden*: 624 *Beelden*, *Reliquien*, en haar *mirakulen*: 625 *Bandes Paus* tegens *Hendrik*: 625. 't *vernietigen* en *afstanden* van *Kloosters*: 626. het *dooden* eeniger *Abten*: 626. raakende *Kromwel*: 627. 628 *Hendriks afkeer*, *Huwelyk*, en *Echtscheiding* met *Anna van Kleef*: 627 628 *Hendriks tyt*el van *Iers Koning*: 629 *straffen* der *groote huysen* die onder *Hendrik* *bloeiden*: 629. *Hendriks begeerten* om *zig* in zijn *uiterste* met de *Roomsche Stoel* te *versoenen*: 630 *Hendriks stifting* van een *enig Gasthuys* uit alle de *Klooster Goederen*: 631. *geeving* der *Bisdommen* aan *bekwame perzoonen* behalven 't *Aardsbisdom* aan *Kranmer*: 631. *laatste woorden* van *Hendrik*: 631 *Testament* van *Hendrik* raakende de *successien*, en *regeling* van zijn *Zoon* en den *Godsdienst*. 632 *veroordeeling* van *deze Historie*: *schryver*, in 't *gemeen weegens* 't *geene* hy *voorder* zegt van *Hendrik*, *Eduard*, *Maria*, *Elizabet*, en 't *gene* wegens de *ongeregeltheit* der *Reformatie* zou *voorgevallen* zijn. 632. 633.

Zietnissen, *disputatie* daar over 424.

Ver-

Van

G E D E N K- S C H R I F T E N

En

ORIGINELE PAPIEREN;

Nevens andere INSTRUMENTEN, ziende
op de voorgaande HISTORIE.

I.

*Verhaal van den Kardinaal Adriaan zijn eed van getrouwheid
aan Hendrik de VII. Koning van Engeland: noopende het Bis-
dom van Bath en Wells.*

Henrik Koning, &c. aan den eerwaardigen Vader in Christus, den Heer Sylvester, Bisschop van Wigorn: en aan den eerwaardigen Heer Robert Sherborn, Deeken van St. Paulus zijn Kerke tot Londen, onze gezanten by't Roomsche Hof, en Mr. Hugo Fowng, Hoofdleeraar der godgeleertheid, groetenis.

Nademaal dat alle Aardtsbisschoppen en Bisschoppen van dit ons wydberoemd Koningrijk, (welkers alle beroepingen en verhoogingen tot die zelve opperste bedieningen uit een zeker Koninglijk en zon-

derling voorrecht, en van wegen Stadts recht en een aaloude gewoonte, tot noch toe in dit ons Koningrijk geduurig en ongeschonden onderhouden, ons toebehooren) gehouden en verplicht zijn om van stonden aan, na dat zy onze Apostolische Bullen bekomen zullen hebben, afstand te doen van hare promotie, daar toe van Ons gevordert zijnde; en dar voor Ons en in onse tegenwoordigheid, by aldien dat zy in ons Koningrijk noch mochten zijn, of anders te zullen moeten verschijnen voor onze gecommitteerden daar toe genoegzaam voorzien en wettelijk bescheiden, zo zy elders mochten komen te ver-

A

toeven;

toeven; gehouden, zeg ik, en verplicht zijn om de zelve bediening, in het openbaar, uitdrukkelijk, ja, geheel en al af te staan niet alleen, en in onze handen over te leveren met alle woorden, byvoegselen en sententien, in onze Apostolische Bullen vervat en beschreven, welke nu tegenwoordig of eenigzins in het toekomende nadeelig of schadelijk mochten zijn voor Ons en de Koningen van *Engeland*, onze wettelijke Nazaaten, voor onze Kroon of Rijk, voor de rechten, costumen of eer-titulen van dat zelve ons Koningrijk; en dienvolgens haar zelve ons geheel en al t'onderwerpen, en in onze goede gratie en genade te stellen; maar ook daarenboven om aan ons te doen en te bewyzen den eed van getrouwheid en eerbiedigheid aan de Heilige Euangelien Gods, met de zelve in alle eerbiedigheid ligchaamlijker wyze aan te raken, en daar op de handen te leggen. En nademaal dat wy (om de voortreffelijke verdiensten en uitstekende deugden, waar mede wy den zeer eerwaardige Vader in *Christus*, den Heer *Adriaan*, oudste *Kardinaal*, vereert met de benaaminge van *Sr. Chrysofonus*, rijklijk begaafd zien; mitsgaders ook om des zelve *Kardinaals* langduurige en getrouwe gediensstigheid aan ons gedaan en bewezen) beroepen en gepromoveert hebben tot het bewind van de Kerken van *Bath* en *Wells*, in een gesmolten: dewelke, also hy by 't *Roomsche Hof* zijn rezidentie geduurig is houdende, zodanig een renuntiatie en eed voor Ons in eigen persoon niet en kan doen, noch afleggen: hierom is het dat wy, Ons op uwe getrouwheid en voorzichtige omsichtigheid geheel en al verlatende, aan U L. (of aan drie of twe personen onder u, waar van wy willen dat de voornoemde Bisschop *Wigom* eene zy) gegeven en gegont hebben, gelijkerwys als wy mits dezen geven en gunnen volkomen macht, en autoriteit, in onzer stede en uit onze Naam, om in uwe handen zo-

danig een renuntiatie en eed (met de hand op Godts H. Euangelium te leggen: volgens het Formulier en den waarrichtigen inhoud, van woord tot woord hier onder beschreven) van den zelve zeer eerwaardigen Heer *Kardinaal* t'ontfangen, af te vorderen, en te zien dat het effectueeljk nagekomen worde; en van den zelve *Kardinaal* af te vorderen om zodanige renuntiatie en eed, als gy hem zult laten doen en presteren, met zijn eigen hand ondertekend, te verzegelen en te verzeekeren; en te zien dat het also effectueeljk volbracht wordt: verzoekende ook met eenen dat 'er brieven en openbaare instrumenten over een zodanige renuntiatie en eed geschiede, en dat een beampischnyver of openbaare bondschryvers, (een of meer) de zelve instrumenten op maaken; daarenboven zal men de getuigen die daar dan tegenwoordig zullen zijn, bidden en verzoeken om getuigenis der waarheid te willen dragen; mitsgaders ook om te maken dat den eed of de zelve instrumenten (welke op een zodanige wyze gedaan moeten werden, verklaarende hoe zich eigentlijk de zaak toegedragen heeft; behelzende den inhoud van de renuntiatie en eed,) ons toegesonden en ter hand besteld worden; en om in 't algemeen alle dingen en ieder in het byzonder, die in het voornoemde en in ieder stuk van het voornoemde noodig zullen zijn, zodanig te handhaven, te beschikken en uit te voeren, na dat de gevoeglijkheid of hoedanigheid der zaak zal vereischen; en eindlijk alles zo doen en verrichten als of wy zelve en in eigen persoon aldaar tegenwoordig waren, schoon of het zodanige zaken waren die een speciaalder bevel in haar eigen aart mochten komen te vereisched. Den inhoud nu van de renuntiatie volgt, en is zodanig: Ik *Adrianus*, door Godts ontferminge draagende den eer-naam van Bisschop van *Sr. Chrysofonus*, *Kardinaal* en Bisschop van *Bath* en *Wells* doe hier uit-

uitdrukkelijk opdracht inde tegenwoordigheid van U. L. eerwaardige Vader Bifchop van *Wigorn*, voor den Heer *Robbert Shurborn*, Deken van *St. Paulus* Kerk tot Londen, en voor *Hugo Fowng*, Opperleermeester in de godgeleerdheid, en de gecommitteerden van den allerdoorluchtigsten en hoogwaardigsten Prins, den Heer *Henrik*, door Godts genade Koning van *Engeland* en *Vrankrijk*, Heer van *Yerland*, de zevende van dien naam, mijn Opperheer, (hier toe volmachtige en wetrelijke afgezanten;) en ik verklaare met deze mijne fchriften, bekrachtigt met mijne eigen hand en zegel, in het bywezen van de beamptfchryvers en ondergefchrevene getuigen, dat ik afftand doe van alle woorden, tuffchenredenen en fententien, welke in d' *Apostolifche Bullen*, (nopende het Bifdom van *Bath* en *Welles* my overgedaan, en opgedraagen,) begrepen en befchreven zijn; welke voor den voornoemden doorluchtigsten Koning, myn Opperheer, en zijn Erfgenamen en Succelfeurs, de Koningen van *Engeland* wetrelijk van hem geprocreert of geteeld voor de Kroon en het Koningrijk, of voor de rechten van zijn Majesteit, of eindlijk voor de coflumen en voorrechten van het zelve Koningrijk nu, of in het toekomende na deelig mochten zijn. En voor zo veel het zelve aangaat, onderwerp ik my ten vol len, en ftefle my geheel en al in de gratie van zijn Koninglijke Hoogheid; in alle demoedigheid zijn Majesteit fmeekende, dat hy zig gewaardige my te gonnen d' inkomften van het gemelde Bifdom van *Bath* en *Welles*, het welke ik erkenne in de handen alleen van zijn Majesteit, als mijn Opperheer, te ruften, om daar van, na zijn welgevallen, te difponeren. Den inhoud van den eed volgt, en luid op deze wyze: En ik de zelve *Adriaan*, Kardinaal voornoemd, sweere by dit H. Boek *Godts* daar ik mijn hand op legge, dat ik van dezen dag af en in het toekomende, zo lang als

mijn natuurlijk leven duurt, getrouw zal zijn en my in oprechtheid verbinden, en mijne getrouwheid in mijne verbinten nis zuiver en eenvoudig zal na komen, en ter goeder trouw mijne gediensfigheid, na mijn uiterfte vermogen, doen blyken en bewyzen aan den doorluchtigsten Prins *Henrik*, de zevende van dien naam, door Godts genade Koning van *Engeland* en *Vrankrijk*, Heer van *Yerland*, mijn Opperheer, en aan zijn Erfgenamen, de Koningen van *Engeland*, wettelijk uit zijne lenden gefproken en af komftig, tegens allerlei perzonen van wat staat, stand, qualiteit of conditie dat ze zouden mogen zijn: ik en zal ook niets iets doen, of trachten by der hand te nemen, noch toe ftaan dat ondernomen werde het gene in eenigerlei maniere ftrekken mocht tot onheil, ongemak, of nadeel van den zelfden doorluchtigsten Koning of van zijne meermaals gemelde Erfgenamen, rechten, vryheden, voorrechten, eer-tytulen, koftumen van zyn doorluchtig Koningrijk: maar in het tegendeel, al wat ik nu tegenwoordig wete of in het toekomende zal komen te wete oneerlijk, fchadelijk, en nadeelig te zijn voor zijn Hoogloflijke Majesteit en het Koningrijk; of ftydig tegens de eere der zelve, of van zijn voornoemde Erfgenamen, dat ik het zelve met alle macht niet alleen zal zoeken te weeren en tegen te gaan, maar ik zal ook met alle mogelijke vlyt falks te kennen geven en openbaaren, of maken dat het kennelijk en openbaar worde aan den zelve allerdoorluchtigsten Koning, niet tegenftaande en onaangezien alle gonfte, vreeze, belofte of eed aan hoedanigen perfoon of perfoonen gedaan, ofte van wat staat, stand, qualiteit of bediening de zelve geweest zijn, het welke voor dezen door my is gedaan of daar ik my voor in gefield hebbe, of dat hier namaals te doen of voor in te fteflen staat. Daarenboven zal ik ook alle mijne krachten in fpannen

om zijn Majesteits eere voor te staan en te bewaren; insgelijks ook de Parlemen-ten en andere raadslagen van zijn Koning-lijke Hoogheid, zo wanneer ik in zijn Koningrijk gekomen zal zijn, vlytig waar nemen; de raadsbesluiten die zijn Koninglijke Majesteit of door zijn eigen persoon, of door brieven, of door eenige van zijn zendbooden aan my mocht bekend maaken, zal ik aan geen mensch openbaaren noch ontdekken, dan alleen aan de geene aan wien hy my zelfs sulks be- last heeft te doen: en by aldien dat zijn Ma- jesteit over iets dat te doen staat mijn raad mocht komen te verzoeken, zo zal ik hem daar in getrouwlijk ten dienst staan; en het gene my goet dunken zal allermeest tot zijn eere, en tot heil en welstand van zijn Rijk te zullen dienen, zal ik, na mijn oor- deel en beste kennis, openhertig aan hem verklaaren en openbaaren; en zo zijn Koninklijke Majesteit my het zelve mocht bevelen te doen, dan zal ik het na mijn uiterste vermogen in 't werk stellen, en uitvoeren. Daarenboven alle zijn Maje- steits zaaken en affairen my aan bevelen of die my in het toekomende mochten aanbevolen worden om by het *Roomsche Hof* waar te nemen; te verhandelen en te verzoeken, daar in zal ik ter goeder trouw

gaan, en de zelve te degen en met alle vlyt en gezwindheid waar nemen, verhande- len, en verzoeken. Ik zal ook ten uiter- sten my bevllytigen, alle moeyte aanwen- den en zorge draagen dat ik, van wegen de zelve zaaken en affairen des Rijks, de *Bullen* en andere *Apostolische* brieven die bondig en krachtig zijn, en in behoorlijke forme van recht in gestelt, verwerven en bekomen mag, (zonder bedrog, listigheid of eenige indirecte streken te gebruiken:) voor zo veel in mijn macht en vermogen is; en ik zal met eenen ook de zelve *Bul- len* en *brieven*, op een zodanige wyze ver- vaardigt, met ten eersten, en na eisch der zaake, aan zijn doorluchtigste Maje- steit over zenden, of bezorgen en ma- ken dat ze door andere overgezonden en in eigen handen overgelevert worden. Eindlijk en ten laatsen zal ik alle be- hoorlijke gediensstigheid en eerbiedige on- derdaanigheid getrouwlijk bewyzen en volvoeren voor d'inkomsten van het voor- noemde Bisdom, die ik erkenne te rusten onder de macht van zijn Koninglijke Hoog- heid, als van mijn Opperheer. Alzo hel- pe my God en deze H. Euangelien Godes. *Westmunster op den 13. van de Wynmaand.*

Door den Koning zelfs.

Een Brief van Paus Julius, geschreven aan den Aardtsbisschop van Warham, waar in hy aan Henrik de VIII. Koning van Engeland, den gulden Roos vereert.

I I.

Paus Julius Secundus aan den eerwaardigen Broeder Willem, Aardtsbisschop van Kantelberg.

Registrum Warhami, Fol. 26.

Eerwaardige broeder groetenis en een Apostolische zegen. Alzo wy oordee- len dat onze zeer geliefde zoon in Christus, Henrik, de hoog-achtbaare Koning van En-

Engeland , wien wy een zonderling en ongemeene liefde toedragen , nu met den aanvang zijner regeringe met een zeker voortreffelijk Apostolisch geschenk behoorde vereert te worden , zenden wy derhalven nu aan hem de gulden Roos , gedompelt in het H. Olyfel en besprengt met welriekende Muskus , en , na de wyze der Roomsche Pauzen , met onze eigen handen gezegend : begerende van u broederschap

dat ze hem , onder de solemnele ceremonien der Misse die gy doen zult volgens den inhoud van het teikenschrift daar aan gebonden , behandigd werden met onzen zegen nevens die van d'Apostolische Stoel. Gegeeven in *Romen by S. Pieter , onder den Ring des Visschers , op den 5. April M. D. X. in het 7. jaar van ons Pausdom.*

SIGISMUNDUS.

Hoe zich de Ceremonien , daar het Teiken-schrift op ziet , in het overleveren van de Roos hebben toegedraagen , heeft men niet de pynewaart geacht om in het Register te stellen.

I I I.

Uitschryving om een Kerklyke Vergadering aan te leggen.

Tonst. Regist. Fol. 33.

DE Koning &c. Aan den zeer eerdwaardigen Vader in Christus, Aardsbischop van Kantelberg, d'aanzienlijkste in bediening van geheel Engeland, en afgezant van d'Apostolische Stoel, groetennis. Wy, om zekere gewichtige en hoogdringende zaaken, die de voorstant en behoudenis van d'Engelsche Kerk mitsgaders de Vrede, gerustheid, het algemeene best, en de bescherminge van ons Koninkrijk en des zelfs Onderdaanen aangaan, al smekende beveelende U. L. in getrouwheid en uit liefde waar doorgylieden aan Ons verbonden zijt; dat gylieden deze voorafgezondene letteren wel ingezien en overwogen hebbende, alle generaale en particuliere Bisschoppen van u landschap, mitsgaders d'Opzienders en Opperhoofden der Hoofdkerken, d'Abten, Prioooren en andere uitverkorene, 'tzy uitgezon-

derd of niet uitgezonderd, als ook Ouderlingen, Capittelen en Collegien, mitsgaders de geestelijkheid van yder Parochykerk in het zelfde Landschap by een doet vergaderen en voor U. L. verschynen in S. Paulus Kerk tot Londen, of elders na dat het best voegen zal, en dat op een spoedige en behoorlijke wyze, om te handelen, over een te komen en met den anderen een besluit te maken zo van de zaak en U. L. toegezondenals van andere, die U. L. dan en aldaar ter plaatze duidelijker voorgedragen zullen worden; en zulks niet na te laten voor zo veel als gylieden Ons, den staat van ons Koninkrijk, mitsgaders d'eere en welstant van de voornoemde Kerk lief hebt. Ik zelve &c. daar van getuigenis gevende, by *Westmunster 6. February in het 14. jaar onzer Regering.*

Warham in zijn schrift over d'uitvoeringe van deze dagvaardiginge stelt den 20. van April den dag hunner byeenkomste geweest te zijn.

I V.

Warhams dagvaard-schrift over een zeker Kerklyke zaak.

Register Fitz-William.

Willem door Godes toelaatinge Aardts-bisschop van Kantelberg, d' aanzienlijkste in geestelyke bedieningen van geheel Engeland of Hoofdstades-Bisschop, en afgezant van d' Apostolische Stoel, aan onzen eerwaardigen Mede-broeder den Heer Richard, door Godes genade Bisschop van Londen, groetenis en Broederlyke liefde in den Heere.

Alzo onlangs de Kerke van Engeland, die ten tyde van onze Voor-zaaten over veelerlei en voortreffelyke vryheden en voorrechten haar plag te verheugen: nu onlangs van sommige boosaardige Menschen ontrustingd en verstoort is geweest, dewelke al war door onze Voorouders op een H. en godvruchtige manier tot rust en Vrede der voornoemde Kerke in en vast gesteld is geweest of boosaardiglyk verkeerdelyk duiden, en byna het ondersste boven keeren: of de geene die in Kerkelyke bedieningen zijn kwaalijk bejegenende en versmaadende, de voornoemde Kerk als onder de voet vertreden hebben: zo hebben wy dan, (om die van alle vorder onheil en elende, of totale ondergang en verwoesting (dat God verhoede) te bevryen, het welke de Kerk van Engeland nu een tyd lang van verscheiden Persoonen, die God, zo't schijnt niet vooroogen hebbende, noch de Moeder de H. Keik ontziende, heeft moeten lyden, en, na het zich toedraagt, in het toekomende noch meer uit te staan zal hebben, zo men zulks by tydts niet en zoekt voor te komen,) om aan onzer zyde niet breukvallig te zijn, maar om in het tegendeel alle behoorlyke en noodzaaklyke middelen in 't werk te stellen, de Bis-

schoppen en Geestlykheid van onze Provincie van Kantelberg tot dien einde by een willen doen vergaderen: beveelende en belasten overzulks u broederschap, om haar in het algemeen en ook ieder een in het byzonder, die tot onze Provincie behooren en gehouden zijn, om ons de behulpzaamste hand te bieden, als daar zijn die onze plaats in onze absentie bekleeden, en opzienders van de vakante Parochykerken zijn, of in eenige andere bediening, te dachvaarden of van stonden aan te doen verschynen: en door haar ook de Dekens en Priooren der Catholijke Kerken en alle onderhoorige karspels, de Bisschoppen, Abten en Priooren onder haar eenige vergaderingen houdende, mitsgaders alle die in zekere kerkelyke bediening zijn, en daar nevens de Geestlykheid van ieder karspel die onder deze onze gemelde Provincie sorteren, dat, zegik, alle deze voornoemde Persoonen, of andere van haarent wegen daar toe gedeputeerd en bekwaam, niertegenstaande eenige wettelyke verhanding, voor Ons verschynen of voor de geene die van onzent wegen daar toe gecommiteerd zijn en onze plaats bekleeden, ingeval het mocht gebeuren (dat daar verre van daan zy) dat wy zelfs verhinderd wierden om op die precyze tyd aldaar te zijn, te weeten in de Hoofdkerk van S. Paulus tot Londen, op Saturdag den 26. van Januarius &c.

Gegeven op onze Heerlykheid van Lambeth, op den ersten dag van November, in het Jaar onzes Heeren M. D. I X. en in het sesde van onze bediening.

V. De

V.

De Voorreden of inleidinge tot de Acte van subsidie-penningen, die de Geestelykheid toegestaan en ingewilligd heeft.

Anno Dom. M. D. XXIII. Regist. Cuthberti Tonstall. Fol. 40.

Alzo onze zeer aanzienlijke en zeer Machtige Heer, Koning van Engeland en Vrankrijk, beschermer des geloofs en Heer van Yerland, immer en altoos is geweest een zeer stantvastige Schuts-Heer en manhaftige voorstander der Kerke, en ook aan de zelve groote diensten heeft bewezen; en dat nu deze voorleden Jaaren ten tyde van Paus Julius de tweede van die naam hoogloflijker gedachtenis, een jammerlijke scheuringe die in de Roomsche Kerk was ontstaan, genezen en geheelt heeft: en ook naderhand de zelve kerk tegens het gewelt en de macht der Franschen (dewelke doenmaals Italiën en de Stad Romen onder haar dienstbaarheid zochten te brengen:) met een zeer machtig Heer-leger en door een oorlog boven alle andere verre d' allerkostelijkste gelukkiglyk heeft beschermt en beveiligt: ja, die daarenboven in deze laatste daagen de Ketteryen der Luthersche tegens de Sacramenten der Kerke en des zelfs stant op een gantsch uitzinnige wyze uirtvarende, door een zeer geleerd en nooit genoeg volprezen boekskens wederstaan en de nek gebroken heeft; ja, die zo wel met den degen als met de penne de Vyanden der Kerke met een zeer dapper en onvertsaagt gemoed ter aarde neder geworpen en verslaagen heeft; door welke Manhaftige daaden en hoogwaardige verdiensten hy by de Naakomelingen een onsterflijke eere ingeleid heeft, en zodanig een lofen dank door zijn onvergelyklike goetheid behaalt en aan de Kerke verdiend, hoedanig geen sterflijk Mensch na behoren en verdiensten kan uitdonderen; doch God almachtig zal hem

hier na daar voor rijklyk loonen en bekroonen. En als nu de zelve onze Heer Koning en Manhaftigste Schuts-Heer en beschermer, van den Koning van Vrankrijk, (die d'inwoonderen van dit Koningrijk te water en telande tegens het ingegaan verbont en belofte van haar vry gelei te zullengeeven, geduurig en onophoudelyk wierd aange-raft, de Schotten tegens dit Koningrijk ophitste, en met hun groote gagien te belooven, daar toe huurde: en daarenboven noch den Hartog van Albanien aan dreef om den Koning van Schotland, de Neef van onzen Koning van zijn Zusters wegen, te dempen en onder de voet te helpen, en veel andere diergelyke hoon en spijt zijn Koninglyke Majesteit van Engeland, zijne Vrienden en Onderdaanen dagelijks meer en meer aan doende:) aangeprikkeld, getergt en genoorzaakt wierd om het swaard in de vuist te nemen en den oorlog t' aanvaarden, en alzo zijn Rijk en Onderdaanen zo tegens de Franfen als Schotten, gelyk zulks een onverwinnelyken Vorst en Koning toekomt te doen, met alle macht te beschermen: alzo het niet en voegt de Vrede langer t' onderhouden of die langer te gemoet te zien, daar de Koning van Vrankrijk, den Paus, die hem ten besten raad en geern zag dat hy vrede wilde maken, geen gehoor wil geven: volk wervende en een oorlog toetellende, die lichtelyk ertelyke jaaren duuren zal. Om deze en diergelyke redenen meer zo is het dan niet meer als billik en behoorlyk, dargelyk als onze Heer Koning vry meer moeite als andere Koningen zijne Voorzaaten, en ook swaarder onkosten, heeft gehad.

tot voorftand, heil en eere van de Kerk gedaan, hy dan ook om d'aanftaande laften der oorlogen by der hand genomen om de Kerk en het gantsche Koninkrijk dies te beter te kunnen befchermen, zodanig hulpe en onderftand van de Kerk geniete, hoedanig nooit voor dezen eenige Koninkgen is toegestaan geweest, noch, lichtelijk, ooit in het toekomende eenige van zijne Naazaaten diergelijks toegestaan zal worden, ten ware om zulke ongemeene weldaadheden en verdienften, en in zo een hoogdringende nood van oorlog. Om nu zijn Koninklijke Majesteit klaar te doen zien dat de voorverhaalde weldaaden aan geen ondankbare menschen is befteed en hy dies te meer aangemoedigt mogt worden om de Kerk en de geestelijkheid van Engeland alle dagen meer en meer te koefteren en te befchermen; en op dat hy de rechten, vryheden en voorrechten die aan de Kerke van Engeland zijn vergond zelfs onderhoude, en make dat ze van anderen onderhouden worden; en ook om aan onzer zyde te toonen, als te voren verhaalt, dat wy de zelve met d'allergrootfte dankbaarheid erkennen: zo is dan dat wy (Biffchoppen en de geestelijkheid der Provincie van *Kantelberg* in deze H. Provinciale *Synode* of Opperkerken-raad van Biffchoppen en geestelijke perfoonen daar onder forterende, in de Cathedraale of hoofdkerk van *St. Paulus* tot Londen op den 20. dag van gras-maand in 't jaar onzes Heeren eenduizend vyf honderd en drie-en-twintig aangevangen zijnde en gecontinueert hebben de tot op den 14. dag van den Oegftmaand en dat geduurig alle dagen.) vergaderd zijnde, vastgefteld en beslooten hebben

om aan den doorluchtigften Heer Konink een geduurige en zeer machtige befchermer des geloofs en der Kerke, onderftant te doen en subsidie-penningen te gonne: welke onze weldaadigheid Wy in alle ootmoedigheid bidden en smeeken dat hy gelieve in dank aan te neemen, openhertig protefterende dat Wy niet en begeeren dat dit ons tegenwoordig toestaan van subsidie-penningen (welke wy geeven uit een zonderlinge en perfoonele gulhertige eerbiedigheid aan zijn Koninklijke Majesteit, als een nieuw, te voren ongewoon en zonder voorbeeld geschenk) in 't minste mag dienen tot prejudicie der kerke van *Engeland*, of van onze successeurs, noch ook dat deze zonderling voorval tot een exemplaire navolginge getrokken worde: by aldien dat wy vermoeden hadden dat andere dit tegenwoordig konsenteeren tot een baaken voor haar mochten trekken om d' eene tyd of d' ander diergelijke consenten af te vorderen, voorwaar wy zouden daar toe niet willen verftaan, maar zulks geheel en al afllaan; nademaal dat Wy onder zekere manieren, formulieren, conditien, exceptien, provisioneel, en met zekere protestatie boven en onder gefchreven, en niet anders noch op een ander wyse subsidie-penningen geeven en toestaan; te weten dat de subsidie-penningen bedragen de helft van de waardie aller vruchten, reuenuen of inkomsten, besittingen van een jaar, van alle Bifdommen, Hoofdkerken, Hoge Schoolen, Ampten of bedieningen, Gasthuifen, Kloofsters van *Abten*, *Prioores* en van andere Godshuifen; als mede van alle beneficien en geestlijke besittingen van landen, &c.

Biffchop Tonftals licentie of verlosgeving aan Sir Thomas Møre, Cancellier van Engeland, om de Boeken van Kettters te mogen leezen.

Regift. Tonft. Fol. 233.

Cluthbertus, door Godes toelaatinge, Biffchop van *Londen* aan den zeer vermaarden en voortreffelijken Man, den Heer *Thomas Møre*, Mijn zeer geliefden Broeder en Vriend, grootenis in den Heere en zegen.

Nademaal dat onlangs, na dat Godts Kerkē overal in *Duitschland* van de Kettters is geplaagd geweest, zijn haar toegevallen zekere zoonen der ongerechtigheid, dewelke met alle vlyt gezocht hebben d'oude en verdoemde Kettery van *Wiklif* en *Luther*, voor d'opgekweekte in de Kettery van *Wiklif*, in onze Moedertaal over te zetten met alle haare zeer verdorvene werken, en dat met groote meenigten gedrukt en in 't licht gegeven, en hier in *Engeland* over te voeren; welk land, voorwaar, zy met gantsch verderflijke leeringen ten hoogften trachten te bevleeken en te besmetten: heeft men over zulks grootelyks te vreesen dat de Catholijke waarheid in haar geheel gevaar zal loopen, ten waare dat vroomen en geleerde mannen de boosaardigheid der voornoemde luyden dapper te keer gaan, en haar daar tegens aan stellen; het welke op geen andere wyse beter en gevoeglijker kan geschieden dan dat, op een Catholijke maniere van spreken, de waarheid deze uitzinnige leeringen nevens de hare daar by gevoegd dapper bestrydende en de nek brekende, aan den dag komen: waar uit ontstaan sal dat selfs onkundige in de H. schriften (die nieuwe ketterse boeken in de hand nemende, welke met eenen ook selfs de Catholijken wederleggen) of de waarheid van

zelfs zullen kunnen merken, of van andere die kloeker van verstand zijn, te degen gewaarschouwt en onderwefen mogen werden. En nademaal dat gy, wydberoemde broeder, in onze Moeder-taal als ook in de Latijnsche, u, als een zeker *Demosthenes* of welsprekende Orateur kunt draagen, en in alle voorvallende disputen en twist-zaaken rakende het stuk van Religie, een zeer dapper voorvechter plach te zijn, zult gy derhalven uwe ledige uren, zo gy slechts uwe besigheden eenige kunt ontfteelen, niet beter kunnen aanleggen noch besteden, dan dat gy in onze Engelsche taal eenige stukken in 't licht geeft, welke aan d'eenvoudige en slechte luyden de looze strecken en arglistige boosaardigheid der kettters ontdekken en aan den dag mogen brengen, en haar beter wapenen tegens zo godloose ondermyners der Kerke. Hier van hebt gy een zeer voortreflijk voorbeeld om na te volgen, aan onzen doorluchtigsten Heer en Koning *Henrik* de VIII. dewelke *Luther*, die de Sacramenten der Kerke met alle macht zocht onder de voet te helpen, niet geschroomt en heeft daar over aan te tasten, en de Sacramenten te verdedigen; waar over hy een onsterflijke naam en faam by alle nakomelingen verkregen, en ook verdiend heeft. En op dat gy, na de wyze der Volkeren, *Andabata* genoemd, (die in het vechten hare oogen toe deden) met zulke spockgeesten niet en soude worstelen; niet wettende tegens wiens gy zelfs ten stryde gaat; zend ik u daarom in onse taal het dwaas geklap van die uitzinnige menschen, en

met eenen ook eenige boeken van *Luther*, waar uit deze monstreufe opinien gebroeid zijn. Zo wanneer gy nu deselve eenmaal of twe doorbladerd zult hebben, zult gy haast kongen verstaan en gewaar worden in wat voor schuilhoeken deze krombui-gende slangen haar verbergen, en door welke kromme wegen zy, betrapt zijnde, zoeken t'ontsnappen: want daar is vry veel aan gelegen dat men om d'overhand te bekomen, der vyanden raadslagen weet, en t'eenemaal bewust is wat zy in den schild voeren, of waar zy heen willen: nademaal dat gy gantsch verloorën moey-te zult doen, zogy u daar na schikt om te wederleggen de gevoelens, die zy zeggen

zullen by haar geen plaats te grypen. Wel aan dan, wilt dit H. werk kloekmoedig by der hand nemen, om niet alleen Godes Kerke daar door een dienst te doen, maar ook om voor u zelve hier op aarde een onsterflike naam en een eeuwige heerlijkheid in den Hemel te bekomen. Op dat gy nu dit meugt doen en om Godts Kerke door uw voorspraak een bolwerk slaan, bidden en smeken wy u in den Heere; en tot dien einde deelen wy u mede zodaanige boeken om te behouden, en geven u macht en verlof om de zelve te mogen leesen. *Gegeeven op den sevenden dag van Lentemaand in't Jaar 1527; en in het sesde onzer Consecratie oft insynging.*

V I I.

De Paus zijn Bulle van dispensatie aan den Koning van Engeland, om te mogen trouwen met de Koninginne Catharina.

Cotton Libr. Vitell. B. 21.

Julius Bisschop en Dienaar van Godts Dienaaren, aan onzen beminden zoon in Christus *Henrik*, zoon van *Henrik*, de doorluchtigste Koning van *Engeland*. Aan den zoon, en aan de beminde in Christus Dochter *Catharina*, Dochter van de wydberoemde Koning *Ferdinandus*, onsen zoon in Christus; en aan *Elizabeth* onsen zeer geliefde Dochter in Christus, Catholijcke Dochter van de onginginne van *Spanjen* en *Sicilien*, groetenis en Apostolische zegen. d'Uitstekende autoriteit van de *Paus* van *Romen*, hem van boven verleent, gebruikt de macht, na dat hy, de hoedanigheid van de Persoonen, zaaken en tyden overwogen hebbende, het zelve ziet in den Heere heilsaam en dienstig te zijn. Den inhoud der versoek-bede van uwent wegen ons onlangs opgeoffert behelste, dat nademaal andersins gy Doch-

ter *Catharina*, en de doenmaals in de wereld noch leevende *Arthur*, de eerstgeborene van *Henrik*, doorluchtigste Koning van *Engeland* en onse in Christus zeer geliefde zoon, (om den band en het verbond van vrede en vriendschap t'onderhouden tusschen onsen zeer geliefde zoon in Christus, *Ferdinandus* en onsen in Christus zeer beminde Dochter *Elizabeth*, Catholijken van *Spanjen* en *Sicilien*, en de voorverhaalde Koningen en Koninginne van *Engeland*) tegenwoordig wettelijk by monde een huwlijk ingegaan, en het zelve misschien, door een vleeschlijke vermenging voltrokken zult hebben, also de Heer *Arthur*, zonder kind uit zodanig een huwlijk voort te teelen, is komen te sterven; dewyl gy dan, (gelijkerwys als in dat versoek-schrift daar op voort volgt tot desen einde op dat zodanig een band

band van vrede en vriendschap tusschen de voorgemelde Koningen en Koninginne langer stand mocht grypen :) tusschen UL. by monde wettelijk tegenwoordig een huwlijk aan te gaan begeerig zjzt, hebt gy derhalven aan ons doen verfoeken dat wy van wegen het voorverhaalde u zo waardig wilden kennen om te voorfien met de genade van een gevoeglijke dispensatie, en d' *Apostolische* goedertierenheid laten roekomen: wy dan, (de welke onder alle geloovige van *Christus*, voornaamlijk, onder Catholijke Koningen en Prinzen, met grooter erst wenschen en verlangen om te sien dat de lieflijke en zeer wenschelijke vrede en eendracht mag bloeyen: soo is't over sulks dat wy U. L. beyden ook hoeft voor hoeft van alle vonnissen van excommunicatie, suspensie, en van alle Kerkelijke censuren en straffen (van rechts wegen of van eenig mensch, om wat occasie en oorzaak dat se ook zjzn gestreken en uitgesproken, zo gy in eenige daar van, op wat wyse dat het ook zy, ingewikkelt zjzt, om alleenlijk d'uirvoeringe van dese tegenwoordige schriften te bekomen,) na den inhoud hier van absolveren of vry kennen, en (oordeelende dat zy ook met u, vry gekend zullen worden die tot zodanige smeeschriften genegen zjzn) op dat, niet tegenstaande het belesel van zodanige naa-maagschap uit het voorverhaalde voortkomende, en alle obstaculen van infertingen en Apostolische ordonnantien &c. gy het huwlijk by monde wettelijk op staande voer met den anderen moogt in gaan, en in het zelve, na dat het voltrokken zal zjzn geweest, (schoon dat gy, misschien al te voren in het open-

baar of in het verborgen het huwlijk gelloten, en door een vleeschlijke vermenging vast gemaakt en voltrokken hebt,) vry en onbelemmert blyven; wy dan, zeg ik, uit een Apostolische autoriteit en na den inhoud hier van dispensereren van de gave der speciale genade, en, volgens de zelve autoriteit, absolveren wy U. L. en yder van u, (so gylieden als gesegt, een een huwlijks-contract mocht hebben gemaakt) van sodanige uitspoorigheid en vonnis van excommunicatie die gy daar over moogt begaan of verbeurd hebben; verklaarend de kindere uit zodanig een huwlijk, 't sy voltrokken of dat het noch re voltrekken staat, geteeld, lichtlijk, of die noch geteeld sullen worden, voor wettelijk; doch niet dese voorwaarde dat gy (*Dochter Katharina*) niet geschonden sijt geweest: alsoo wy willén, soo gylieden sodanig huwlijk naderhand met malkanderen hebt gemaakt, dat dan de Biegrvader, wien gylieden yder hoeft voor hoeft na uw welgevallen verkiesen moogt, een heilsaame penitentie U. L. daar over belaste en oplegge, die gy gehouden sult sijn om te voldoen. Laat dan geen mensch afroos dit blad van onse absolurie, dispensatie en wille schenden noch breken, of uit een vermetene stoutigheid daar tegens aan gaan; want so iemend sulks sal derven sig onderwinden, die sy vry verskert dat hy de roorn en verbolgentheid van den almachtigen Godt en van de Zalige Apostelen *Petrus* en *Paulus* op sijn hals sal haalen.

Gegeven in *Romen*, in't Jaar van onzes Heeren *Jezu Christi* menschwerdinge 1503. den sevenden van *Louwmaand*, en in het eerste Jaar van ons *Pausdom*.

V I I I.

Des Konings protestatie tegens het trouwen.

Cotton Libr. Vitell. B. 2.

IN de Naame des Heeren, *Amen*. Voor *U*, eerwaardige Vader en Heer in *Christus*, Heer *Richard*, Bisschop van *Winchester*, door de genade van Godt en d'Apollotische Stoel, ik *Henrik* Prins van *Walles*, Hartog van *Cornwall*, en Graaf van *Chester*, segge, verhaale en stelle met dese schriften voor, dat, hoewel ik in mijn minder Jaaren en naauwlijks volwassen zijnde met de doorluchtigste Princesse *Catharina*, Dochter van den Koning van *Spanjen*, een huwlijks-contract ingegaan heb, het welke wel ingegaan, edochten opzicht van mijne minderjaargheid vruchteloos, onvolmaakt en van geener kracht is. Dies niet te min also de jaaren mijner jongelingschap nu zijn aankomende, so is dat het contract zelfs door een stilswygende toestemminge, onderlinge bywooninge en van wegen het geven en ontfangen van Bruidts-stukken en Juweelen, of op eenige andere maniere gerechtigh verklaart zijnde, misschien geoordeeld zal kunnen worden, en ook so schynen in alle waarschijnlijkheid, bondig en krachtig te zijn; over sulks so is het dat ik *Henrik*, voornoemde Prins van *Walles*, mijn mondige jaaren nu by na bereikt hebbende, protestere rond uit verklaare dat ik niet gefind en ben dat zelve voorge-

wend Huwlijks-contract, (wat ik ook mocht gesegt hebben of te seggen heb, gedaan heb of noch doen mocht,) in eenigerlei wyse voor goet, bondig en krachtig te keuren; maar nu tegenwoordig, (niet door geweld, list, noch smeeken daar toe bewogen, maar van selfs en vrywillig, in geenerlei wyse daar toe gedwongen,) herroep ik het selve, en ben van een ander gevoelen; en ik wil, en ben ook geheel en al van voorneemen om van dat selfde gepretendeerd Huwlijks-contract, (op wat wyse en manier ik met recht beter, bondiger en krachtiger sulks sal kunnen doen of verrichten) t'eenmaal afstand te doen, en rond uit het selve niet en wil inwilligen; gelijkerwijs als ik mits desen het selve herroepe, en niet inwillige. Ik protesteer ook dat ik (om niets't welk van of door my gesegt, gedaan, bedreven is geweest, of uit mijn naam door iemand anders, op wat wyse of door wien het ook hier namaals gedaan, bedreven mocht worden of uitgevoert,) wil, of gesint ben om het meermaals gemelde Huwlijks-contract met de Princesse *Catharina* aan te gaan, of haar voor mijn Bruidt of Gemalin aan te nemen: waar van ik wil, verzoeke, bidde en smecke dat gy getuigenis wilt draagen.

Door my

H E N R I K,

Prins van *Walles*.

Dese bovengeschrevene protestatie is gelezen en gedaan geweest in het bywese van den seer doorluchtigen Heer en Prins van den eerwaardigen Vader en Heer in *Christi*

Christus, Heer *Richard* door Gods toelatinge Bisschop van *Winchester*, sittende voor het Vyerschaar: en heeft my ondergeschrevene Notaris, dewelke doenmaals daar tegenwoordig was, in defen aangenomen tot een Scriba van zijn acten, en in de tegenwoordigheid van d'ondergeschrevene getuigen, in het Jaar 1505. in de achtste indictie van het Pausdom van onse allerheiligste Vader en Heer in Christus, *Julius*, door Gods voorzienigheid de tweede Paus van die Naam, in het tweede jaar en op den 27. dag van de *Weymaand*; op welken dag de seer doorluchtige Heer Prins, doenmaals de jaaren zijner Jongelingschap by na bereikt hadde, volgens zijn eigen verklaring toen, alhier ter plaatse in een zeker beneden zaal, onder het

Koninglijk Paleis van *Richmond*, gelegen ten Westen van het zelfde Paleis. Van alle welke en byfondere zaaken de voornoemde allerdoorluchtigste Prins my Notaris instantelijk verfocht en op my begeert heeft het voorgemelde instrument te maaken; en dat de ondergenomineerde getuigen daar getuigenis van wilde geven.

Tot waarheid en getuigenis waar van in het geheel en van ieder gepasseerde in het bysonder d'ondergeschrevene getuigen, op het versoek van de meergemelde allerdoorluchtigste Prins, hare Naamen en eigen hand-schrift hier onder gesteld hebben. Dat dit sodanig is gelegen als boven verhaalt, getuige ik *Joannes Raad*, met mijn eigen hand en zegel.

Giles Daubney, Graaf van Somersset.

Thomas Rowthale.

Nicholas West.

Henry Marny.

I X.

Kardinaal Wolfseys eerste Brief aan Sir Gregori Casali over het stuk van Echtscheiding. Genomen uit het Origineel.

Cotton. Libr. Vitell. B. 9.

Heer *Gregorius*, na mijn voorgaande zeer hertelijke recommendatie, zy U. E. kennelijk dat ik, sedert u laatste afscheid van my in 't kortē daar na aan U. E. geschreven heb, dat U. E. om eenige redenen van zeer groot belang, het geene, nopende de zaak van zijn majesteit, in zekere Commissien ons over geleverd, vervat wierd, nalaten zou te verrichten, ter tyd toe dat ik U. E. wederom bekend maakte wat wy in die zaak gedaan wilden hebben.

Na dat ik nu wederom by zijn Majesteit hadde geweest, en wy over en weer met den anderen verscheide woorden hadden verwisselt zo heb ik hem wydropig genoeg en distinklijk voor gedragen, hoe dat gy met hert en ziel en met een oprecht en getrouw gemoed, dag en nacht wenscht om deze zijn Koninglijke Majesteit te mogen dienen, en zodanig een eere te genieten; ja dat U. E. geen arbeid, gevaar noch moeite ooit zoud willen ontien, om met alle

vlyt en u uiterste krachten te mogen uitvoeren 't geene U. E. mocht komen te verstaan hem eenigfins aangenaam en welgevallig te zullen zijn; en dat U. E. alle devoir en naarstigheid sult aanwenden, op dat de zaaken die U. E. toevertrout en uwe forge aanbevolen worden; na wensch mogen uitvallen; welke uwe seer wilveerdigde toegenegentheid; ik, ter goeder trouwe, zijn Koninglijke Majesteit op zodanig een wyse voorgedragen en ingeboesemt, hebt dat hy dit mijn verhaal en ernstig voorstel niet weinig ter herte nam, en zich ten hoogsten verferked hield dat hy, hoedanig de saaken ook mochten voorvallen, in zijn meening ons aangaande niet bedrogen sou worden: hier op is het dan dat hy uwe devoir, forge en voorsichtigheid nu toevertrout om zodanige saaken te verhandelen en te verrichten, als welke hem geen meer ter herte gaan, en niet lievers en wenscht, of dat van grooter gewicht en aan welks uitslag meer gelegen is; ja, hy en heeft niet eenen Raads-Heer, schoon noch zo grooten boefem-vriend, wien hy saaken van hoogwichtiger belang sou mogen toe vertrouwen. Dewyl dan, door mijn intercessie en voorspraak, sijn Koninglijke Majesteit nu, sulc een groot gevoelen van een vertrouwen op U. E. boven andere hebbende, U. E. verkoren heeft, dat hy in so een gewichtige saak en van soo groot belang u seer getrouwe hulpe en dienst wil gebruiken, en dat ik dies wegen by hem voor U. E. in sta, en my selven nu aan sijn Koninglijke Majesteit verbonden heb; sla ik derhalven in 't minste geen twyfel of, so dra als U. E. de gront van sijn meening en wille verstaan sult hebben en volkomen onderricht sijn hoe veel datter aan dese saak, die ik nu voordraage gelegen is: also se betreft d' ontlastinge van sijn Koninglijke Majesteits conscientie, de zaaligheid sijner zielen, de behoudenis en welstant van sijn leeven, d' onderhoudinge van de Koninglijke stamme, het al-

gemeine best en de ruste van alle Onderdaanen, mitsgaders der gener die nu onder sijn gebied staan, of hierna maals ooit in sijn Koningrijk sullen komen te leeven; en nademaal dat ik bespeure dat de dienst die U. E. aan dese saak sult besteden, geheel en algedyen sal tot uwer voornaamste verhooginge en sonderling voordeel; soo wanneer als U. E. die ongelukkige voorvallen nu te boven gekomen sijnde, gewaar word d' aangebodene gelegenheid, waar door uwe Familie desen aller doorluchtigsten Prins sodanig een dienst kan doen, die uwen staat tot een ongelijk beter stant dan se te voren was, buiten twyfel sal herstellen en verbeteren:) hou ik my derhalven verferked dat gy met lyf en ziel alle de zenuwen uwer krachten sodanig sult inspennen, om alles tot een gewenscht einde te brengen, en soo hoogdringende en hoognoedfakelijke saaken wel te doen gelukken; waar door gy mijn vertrouwen op een belofte aan u rijklijk vergelden, dit soo seer loflijk voornemen van sijn Koninglijke Majesteit bevorderen, en sijn begeerte en verwachtinge aan alle kanten voldoen sult; ja, eindlijk en ten laastten, behalven prys en eere die uit soo een wel uitgevoerde saak te bekomen is, sal U. E. loon en dank behaalen, na eisch van de mildaadigheid van soo grooten Prins; het welke gewislijk dienen sal tot eeuwigé welstant en verhooginge van U. E. Huis en geslachte; en dewyl ik my vastlyk laar voorstaan dat uwe diensten en daaden mijne beloften geenfins zullen te loor stellen, zal ik derhalven met geen meer omstandigheden van redenen U. E. daar toe behoeven aan te moedigen, maar tot de zaak selfs treden.

Ik heb U. E. voor desen te kennen gegeven, hoe dat sijn Koninglijke Majesteit, (zo van wegen sijn geduurige studie en geleerdheid, als uit het verhaal van veele Theologanten, en uit de verfekering van geleerde Mannen in alle Taalen geoffend:)

van

van gevoelen is dat zijn conscientie niet genoeg en is ontlast , om dat hy in den Echten staat met de Koninginne noch blyft leeven : en (ziende voor al en voor eerst op God , de gerustheid en zaligheid zijner ziele , en daar na op de behoudenis zijner Nazaaten ,) by sich zelve gewaar word wat al swaarigheden hier uit souden mogen ontstaan , te weten , hoe zeer hy God hier door zou komen te vertoornen , wat al oneere op sich zelve laden , en wat al sware ellenden zijn Onderdaanen te verwachten hadden , by aldien bespeurd wierd dat zijn Koninglijke Majesteit in dese niet genoeg krachtig echten-staat al willens en wetens bleef volharden , en op een onbehoorlijke wyse sich tegens de ceremonien en wettelijke ordinantien der Kerke kwam aan te stellen : om welke redenen dan hy een tyd lang herwaarts uit een innerlijke knaaginge zijner conscientie zijn oogen op God slaande , denkt dat zijn ziele gekwetst en geergert is , in sulker voegen dat hy , in al zijn handel en wandel sich zelve God altyd voor oogen stellende , met groot verdriet en onsteltenis des herten desen echten-staat beleefd ; waar over hy raad gepleegd heeft met het rijp en gefond oordeel van wydberoemde en zeer vermaarde mannen en met veel andere in allerlei geleerdheid uitstekende Mannen en Bisschoppen , zo God , als rechtsgeleerden , welke niet alleen binnen , maar ook buiten zijn Rijk zijn , om klaar en in der waarheid te mogen weten , of de Dispensatie te voren aan sich zelve en de Koninginne vergond , (ter oorzaake dat de Koningin zijn Broeders Huisvrouw van Moeders wegen voor desen is geweest ,) krachtig genoeg is om te mogen bestaan , of niet ; eindelijk hebben veele en verscheyden treffelijke Mannen onder deze Leeraaren voor vast gesteld dat de Paus de macht niet en heeft om dispensatie te geven den geen , die bloedvrienden zijn in den eersten graad ; als zijnde uit een

Goddelijk recht op een moraaile en natuurlijke wyse verboden ; en zo hy 't al vermag te doen , echter seggen zy alle volmondig uit en komen hier in met den anderen over een dat hy zulks niet en mag doen , dan om zeer hoogdringende en gewichtige redenen , die hier niet te berde gebracht werden ; daarenboven de *Bulle* van dispensatie is gefondeert en verleent onder zekere redenen valschlyk voorgegeven en verhaalt , also in de selve word geassimeerd dat dese Koninglijke Majesteit dit huwlyk met de Koninginne ernstig begeert heeft aan te gaan om den bant van vrede tusschen *Henrik de VII. Ferdinandus* en *Elizabeth* t'onderhouden ; daar in der daad op die tyd geen twist noch eenig vermoeden van oorlog ophanden was tusschen de voornoemde Prinsen of Koningen en zijn voorverhaalde Koninglijke Majesteit , dewelke noch teder van jaaren zijnde , incapabel was tusschen zaaken en zaaken onderscheid te maaken of daar van te oordeelen ; hy heeft se ook nooit daar na toegestaan , of van het versoeken van zodanig een *Bulle* iets geweeten , noch ook dit Huwlyk ooit begeert , of iets daar van verstaan voor het bekomen van de *Bulle*. Weshalven word van alle Leeraaren en Bisschoppen geoordeeld dat een sodanige dispensatie so bondig , bequaam en krachtig niet en is , dat men daarom het voornoemde Huwlyk voor duidelyk rechtmatig en wettelyk sou mogen keuren ; maar veel eer dat men veele dingen daar tegen sou kunnen invoeren , stennende op , en bebrachtigt met veel waarschijnlijke redenen , dienende tot geen klein gevaar van des Konings Nazaaten , en tot merklyke beroerte van het gantsche Koningrijk en en des selfs Onderdaanen. Voeg hier noch by dat 'er een herroepinge van het Huwlyks-contract is gevolgt so dra als zijn Koninglijke Majesteit (toen Prins van *Waller* zijnde) nu 14. jaaren oud was geworden : alsoo de Koning zijn Vader geensins heeft wil-

willen toestaan dat zodanig een huwelijk zou voortgaan. Over zulks is dese aller doorluchtigste Koning, al een vroom en Catholijk Prins, bevreesd, dat God in zijn toorn (om dat de Koning sich zo lang by de Koningin gehouden had, zo zy hem al kwam een zoon te baren,) hem te eerder uit de Werelt sou haalen. Hy ziet nog al een swaarder straffende hand Godes te gemoet, by aldien dat hy in dit huwelijk, niet wettelijk zijnde, kwame te volhardan. Hier over is dan in het binnenste van zijn ziel dese swaartigheid ontstaan, dies niettemin gefind zijnde, tot geruststellinge van zijn gemoet en tot behoudinge van een goede consciencie, als ook tot verzekering van een uit het mannelijk oort, zijn toevlucht te neemen tot de H. en Apostolische Stoel van onsen Heer de Paus vastlijk vertrouwende voor zo een deerlijke wonde zijner ziele een onfeilbaar genees-middel te zullen bekomen; also het (ten aansen van zijne veelvoudige verdiensten en diensten, zo met de pen en krachten des verstants als met de wapenen bewesen, mitgaders ook om dat hy de Kerke in haar nood en swaartigheid so getrouwlijk en spoedig heeft bygestaan:) onse allerheiligsten Heer en Vader, volgens zijn goetheid, autoriteit en macht, niet verveelen zal om dese innerlijke smerte, die zijn Koninglijke Majesteit soo diep in het herte fit, weg te nemen, en sodanig een middel by der hand te nemen, waar door voor zijn gemelde Koninglijke Majesteit de weg mag worden gebaant om met een ander in den Echten-staat te treden, en alzo een uit den mannelijken oort, door Gods zegen, by haar mag komen te teelen, zijn Vaders stoel in rust en vrede besitten, en daar op zijn Koningrijk vast stellen. Doch nademaal nu zijn Heiligheid geblindhokt word van de gene die sulks lichtlijk met alle macht sullen soeken om verre te stooten, en zijn Koninglijke Majesteits wensch en voornemen hier in te

sluiten, word hy derhalven gedwongen om alle middelen te practifeeren waar door de H. Vader, hier van bequaamer geïnformeert, eerder bewogen mag worden om sodanige zaaken in te willigen en toe te staan, welke d'effectuele wensch en begeerte van zijn Koninglijke Majesteit souden mogen uitwerken: hierom is het dan dat zijn Koninglijke Majesteit op uwe getrouwheid, neerftigheid, schrandere beleid en voorsigtigheid zich volkomen verlatende, wil dat U. E. (van stonden aan op den ontfangst deser brieven, alle andere zaaken, die U. E. van hem, of van iemand anders wie hy ook zy, aanbevolen mochten wesen, aan een kant stellende:) op alle mooglijke middelen en manieren uwe gedachten, serieuslijk laat gaan, en de selve so dicht houd als voor U. E. doenlijk is; uw habijt veranderende en de Personagie speelende van een zeker Minister, of van eenen die een Gedeputeerde is van den *Hartog van Ferrara*, om eenige controverfien, tusschen den *Paus* en hem gereefen, by te leggen; of op een andere veilige wyse, so als gy best kunt, om by den *Paus* te komen en hem te kunnen spreken, (daar geen *arbiters*, so het doenlijk is, ontrent zijn;) en also uw last en commissie af te leggen; en om hier toe te geraaken, so het U. E. raadzaam dunkt, sodanig een salaris en somme van penningen belooven, en ook geven, den genen die in der daad sullen willen, en kunnen, dese zaak effectueren en uitvoeren; welke somme, en de bepaalinge waar van, zijn Koninglijke Majesteit aan U. E. oordeel en wijsheid geheel en al laat beruften; alwaar het dat het U. E. aan haar geven moest die op den *Paus* passen, of aan iemand anders die U. E. veilig by den Koning, of in een veilige plaats om den Koning alleen te spreken, U. E. sou kunnen brengen: tot welken einde, en om andere lasten uit te voeren welke noodig zijn om dit oogmerk te bereiken, zal aan U. E. de somme van tien dui-

duifend Dukaaten overgezonden werden door tafel-dienaars over *Venerien*, welke aldaar by der hand zullen zijn, om te betalen en te configneren aan den voornaamsten Beamptfchryver, uwen Broeder, die aldaar des Konings Ambassadeur is; en door hem kan nu en dan overgezonden worden sodanig een somme van penningen, die U. E. sult oordeelen tot uitvoeringe van dese zaak dienstig te zijn; ik en slaa daar ook geen twyfel aan of U. E. sal de voornoemde penningen getrouwlyk aanleggen en besteden, ten besten van zijn Koninglyke Majesteit, en so als hy 't daar mee voor heeft. So wanneer nu U. E. voor onsen H. Heer en Vader komt te verschynen, dan sal U. E. (de schuldige plicht eerst van zijn Koninglyke Majesteit, als van een Zoon, en van de mijne met d'allergrrootste eerbiedigheid en in alle demoedigheid afgelegd en des Konings credentiale brieven, waar in tot bevordering van de zaak een seer beweeglyke reden tusschen ingevoegt is, geschreven met zijn eigen hand, gelijkewijs als U. E. uit den inhoud sult kunnen verstaan, aan hem verdoond hebbende,) aan zijn Heiligheid te kennen geven hoe ongemakkelijk en verdrietig het valt voor zijn Kon: Maj. en my om te verstaan en te hooren de seer ongelukkige uitkomsten en de jammerlyke ellende, welke daar nu is tusschen zijn Heiligheid en de hoogwaardige *Kardinaalen*, dienende tot merklyk nadeel en een onvergoedelyke schade voor d' *Apostolische* Stoel en des selsf inkomsten; om welke swaargheden te verlichten en te verbeteren, sal zijn Koninglyke Majesteit in alles, waar in hy de H. Apostolische Stoel van onsen Heer en Vader eenig dienst kan doen, t'allen tyde zich sodanig laten vinden als men sou kunnen bedenken dat men van een onderdaanigsten Prins en Koning te verwachten heeft; en dat ik ook hier in mijn dienst en vlyt niet min bereidwillig zal toonen, als of ik daar mede alleen den Hemel sou mo-

gen winnen en verdienen: gelijk als d'ondervinding nu alrede ten deele geleert heeft, en ik hier na, met God de voorste, noch overvloediger sal doen blyken; het welke U. E. met andere beleefde termen en opgepronkte woorden wydloopiger sult kunnen verhandelen; insonderheid daar U. E. weet hoe hoog zijn Heiligheid by zijn Koninglyke Majesteit te boek staat, en hoe seer ik voor mijn Persoon de selve toegedaan ben: en na desen trand, voor so veel als na uw oordeel, d'omstandigheden van de tyd, plaats en zaake selsf mochten vereischen, laat uw redenering gericht zijn.

Ten anderen; sal U. E. aan onsen allerheiligsten Heer en Vader, volgens uw gewoonlyk kloek verstand, openbaaren het geene ik in desen seldnen brief aan U. E. geschreeven heb over de krachteloofheid van dit huwlyk; en van dese redenen en oorzaken af, hier boven verhaald, zult gy beginnen u fondament te leggen en den gantschen draad van u discoers op dese wyse voor zijn Heiligheid ontwinden; voor al niet overslaande des Konings innerlyke smerte, de beswaartheit zijner consciencie, zijn beooginge hier in op God, het zien op een mannelijk oort, de welstant van dit Koningrijk, en alle andere boven verhaalde zaaken: hier by nog voegende, dat de gansche Adel des Rijks en alle onderdaanen des selsf, niemant uitgesonderd, niet liever en wenschen dan dat God de Heere zijn Koninglyke Majesteit een Zoon uit zijn lenden gesprooten, tot een erfgenaam gelieve te verleenen, tot een eeuwige troost, vreugde, gerustheid en sekerheid van het gansche Rijk, ja tot een vast stut en steunfel voor zijn Nazaaten; en dat 't het gevoelen van verstandige en verreziende mannen is dat God almachtig zijn goddelijke hand te rugge houd van soo grooten zegen te geeven, om de misflag en fout in het voorgemelde huwlyk begaan; welke, ten zy dat se by tyds

verbeterd worde, in dit Koningrijk soo swaare onheilen na haar zullen sleepen, als men nooit voor desen van gehoord heeft; nademaal dat, so dese zaak tusschen beide bleef hangen sonder afgedaan te worden, sodanige geschillen, twisten, krakeelen en scheuringen, na des Konings overlyden, over een erfgenaam des Rijks souden kunnen ontstaan, welkers vier men in eerdere eeuwen niet en zou kunnen uitbluschen; gelijk als eertydts voor desen om een ongelijk lichter oorzaak is gebeurd; ja, uit een zaak die so zeer niet in twyfel getrokken wierd, zijn te voren zulke wrede verwoestingen, oorlogen, en burgerlijke tweedracht en oneenigheden geseen, die een tyd lang geduurt hebben, tot het uiterste en byna allerlaafte verderf en ondergang van het Rijk. Dese swaarigheden dan so hoogdringende en van so groot belang zijnde, sal het onsen allerheiligsten Heer als een Vader en opperhoofd van de Christenheid, amptshalven zeer wel voegen, en op wat wyse hy kan, om met alle macht te poogen en te trachten dat hy dese noch overige Koningrijken en heerschappyyen in het geloove en de gehoorzaamheid der Kerke geduurig onderhoude: onder welk Koningrijken dit, (God zy lof) onder het minste geensins te achten is; maar veel eer daar voor is aan te zien dat het tot noch toe geholpen heeft, en na dezen voor een veilige borstweering altyd gehouden mag worden, om alles, dat tot nadeel van de Catholijke Kerk en het H. geloof mocht dienen, daar van af te keeren en te weerden.

Ten derden; zal U. E. gelieven aan onsen allerheiligsten Heer den tegenwoordigen stand der Kerke voor oogen te stellen, en te bidden dat hy zich gewaardige te erinderen hoe het tegenwoordig met de zaken tusschen zyn Heiligheid en de Christen-Potentaten gelegen is, en hoe dat de particuliere twisten, die hy met het meerderdeel van de zelve Potentaaten

heeft, (daar aanknoopende d' eersucht en d' onmaatige begeerte der Koningen, om met alle wereldlijk en geestlijk recht, na hun welgevallen, om te springen, en om de Kerkelijke jurisdictie niet onderste boven te keeren:) daar op sien om de hoogachtbaarheid van d' Apostolische Stoel te krenken. Dit alles achter een verhaald en van zyn Heiligheid wel overwogen zijnde, zal hy haast kunnen verstaan dat geen Potentaat; geen haven noch schuytplaats, daar hy zich mocht op verlaaten als hem wat over komt, voor hem is over gebleeven, en so veilig, als dese Koninglijke Majesteit die haar zelve niets aanmatigd, nergens na en staat, het welke den *H. Paus* nadeelig mocht zijn; maar die altyd geweest is, noch is, ja, voorgenomen heeft om immer en altoos te zullen blyven een zeer gewisse schilt en zeer veilig bolwerk voor hem en d' Apostolische Stoel, dewyl zyn Koninglijke Majesteit zyn handel en bedryf met andere Vorsten en Potentaaten sodanig vast maakt en t'saamen knoopt, soo dat hy by deze gelegenheid d' overige tot zyn gevoelen altyd kan doen overgaan; invoegen dat men een Koning van so zeer goeden inborst en die onsen allerheiligsten Heer en Vader so krachtig is toegedaan, niets behoorde af te slaan noch te weigeren, al is het noch so grooten zaak, die aan zyn Heiligheids gewoonlijke of onbepaalde autoriteit en macht staat; want, buiten alle twyfel, na dat men allerlei wegen en middelen beproeft heeft, sal men haast gewaar worden, dat alle andere weldaaden en diensten hier by vergeleken, zeer gering zyn; en dat dit eene stuk van vriendschap sodanig sal zijn, waar door andere souden kunnen aangroeyen; en sonder het welke datse andersins van weinig of geener waarden sullen zijn.

Ten vierden; staar wel t'aanmerken dat de zaak nu so ontdekt en begeert, en daar zyn Koninglijke Majesteit ten hoogsten om wenscht uit so groote bekommering zyns.

den altoos, daar tegen iets in te brengen zyns gemoets en knaaginge zyner conscientie ontstaat, datse alle man toebehoort, hoe weinig ook zyn Koninglijke Majesteit die verdient heeft aan onsen Allerheiligsten Heer en Vader: weshalven is hy van gevoelen, en houd zich ook daar van verzekert, dat so men opeenig verdienst of gediensligheid siet, dat nu zyn Heiligheid uit een gantsch goedertieren en openhertig gemoed dit zyn verlangen en verzoek de behulpfame hant sal bieden, sonder daar eenige twyfel aan te slaan, swaarigheid van te maken, en sonder daar tegen te spreken of de saak uit te stellen: die van sodanig aart is, dat zyn Heiligheid van de krachteloosheid der dispensatie kennis bekomen hebbende, dat hy die van selfs hadde behooren voor te stellen en te presenteeren, schoon dat hy daar toe van den Koning niet versocht ware geweest, en dat om de geruststellinge zyner conscientie en de zaaligheid zyner ziele.

Ten opsicht dan, en uit aanmerking van alles dat verhaalt is, sal U, E. onsen allerheiligsten Heer en Vader onophoudelijk en seer ernstig bidden en smecken, dat hy alle twyfelmoedigheid en vreesse aan een kant stellende, zyn oogen gelieve te slaan op den stand der zaake en op het gene daar uit mocht ontstaan, en aanmerken d'ontallijke ongemakken en onheilen die zyn Heiligheid en d'Apostolische Stoel daar van sullen over komen, en de zaak op staande voer, sonder uitsfel, en omstandigheid van d'oorzaak, (de selve aan geen mensch openbaarende) vrywillig gelieve toe te staan, en met goe oogden aan te zien, en de speciaale commissie, aan niemand geopenbaart, tot dit effect en einde opgemaakt op de manier van een brevier te gonnien, en aan my over te zenden; my daar nevens volmacht gevende om by een re roepen, wien het my beliest, en verlof gevende om te procederen in dese zaak, en t' onderzoeken wat kracht dese voornoemde Bulle en dispensatie in heeft, vol-

gens het formulier en den inhoud uitgedrukt in zeker boekken, tot dien einde gemaakt, beschreven; dien ik hier nevens aan U. E. zende, op so een behoorlijke wyse t'samen gesteld dat het niet noodig sal zijn dat het van iemand wederom uitgeschreven werde, also het of lichtlijk voor een gevaarlijke zaak mocht worden geoordeelt zulks aan iemand t'openbaren; of dat de zaak daar door in twyfel getrokken of verachtert mocht werden, ingeval het iemand van de Dienaaren van zyn Heiligheid toevertrouwd wierd om uit te schrijven; doch om dit gevaar voor te komen sou zyn Heiligheid, sonder iemandts weten, sulc een merkteken en zegel op het voornoemde boekken konnen drukken, waar aan klaar genoeg mocht blyken dat het de enkele wille is van den Paus; en uit kracht van dat merkteken of zegel sou het my vry genoeg staan om onderzoek te mogen doen na de krachteloosheid van de meer verhaalde *Dispensatie*, en te geraken tot de kennis van andere oorzaaken en redenen, welke by gebracht soudén konnen werden tot bewys dat het voornoemde huwlijk niet wettelijk mag bestaan.

Insgelijks zénd ik hier nevens aan U. E. de *Dispensatie*, na behooren opgemaakt by manier van een *Brevier*, die men heimelijk moet zoeken wederom te bekomen en ook af te vaardigen, bekrachtigt met een daar op gedrukt zegel, of op eenige andere wyse die bondig is en wel mach bestaan: en hoewel dat aan dese zaak zeer veel gelegen is, waarom sulcs ook word verzocht, en waar voor men, met God, in't minste niet te vresen heeft; dies niet te min zyn Koninglijke Majesteit siende op het voorgaande, en denkende aan veele zaaken die eertyds in voorledene tyden t'onrecht verskert of by gebracht sijn; en van voornemen nu zijnde om van alle zyn zaaken, sonder daar over eenig verschil of ongemak te hebben, een volkomen einde te maken; en op dat men in het toekomende, met geen schijn van ren-

den altoos, daar tegen yets in te brengen mocht hebben, is dit derhalven op onsen allerheiligsten Heer en Vader zijn verfoek, als seer noodig en dienstig, konnende geensins dese zaak ontbeeren; vastlijk vrouwende dat zijn Heiligheid dese zijn begeerte in min en vriendschap sal toestaan, en sonder eenig obstakel of hinder de voornoemde commissie verleenen, op zodanig een wyse en op de selfde tyd als zijn Koninglijke Majesteit het selve komt te verzoeken; en dat zyn H. dit alles met so een goedertieren en gulhartig gemoed en op so een verborgen en bondige manier, als doenlijk is, sal verrichten; op dat also het loslijk voornemen en inzicht des Konings, hier boven verhaald, op een gewenscht einde mogt uitloopen: waar door een onverbreeklyken band van vriendschap tusschen onsen allerheiligsten Heer en zyn Koninglijke Majesteit sal kunnen werden gemaakt, dewelke door geen moeite, gevaar, rykdom, Koningrijk, Onderdaanen, noch selfs bloedverwanten van zyn Heiligheid ooit afgerukt sal worden, of de selve verlaten: maar in het tegendeel met alle macht t'allen tyden stantvastlijk hem aanhangen, so in zyn Heiligheid en Kardinaalen uit alle nood te redderen, als in de Vyanden te vervolgen; tot dien einde heeft hy nu een merklyke somme van penningen aan den Allerchristelyksten Koning gezonden tot onderhouding van het leger in *Italien*; daarenboven is hy gefind, ten zy dat de Keizer toestaan wil om de geestelykheid t'ontslaan en de vrede t'aanvaarden, dese Nederlanden des Keizers en zyne heerlykheden den Oorlog aan te seggen, op dat hy te eerder onsen allerheiligsten Vader de behulpzame hand mag bieden, en de Kerke tot haar vorige achtbaarheid en autoriteit herstellen: ja, hy sal hier van sulke blykreken geven, dat de geheele Werelt klaar sal kunnen sien dat zijn voornoemde Koninglijke Majesteit een volkomen en op-

recht vriend van hem is, en zyn seer gehoorzaam en devootig Zoon: van welk gevoelen geen zaaken ter Werelt, (hoe dierbaar, aangenaam of aanzienlijk dat se ook in zyn oog souden mogen zyn) hem ooit sullen aftrekken; maar volgens de behoorlyke eerbiedigheid eens Zoons, uit een yver tot de Christelyke Religie, uit een ingeboorene toegengentheid tot d' Apostolische Stoel, en eindlyk uit een zonderlinge liefde dien hy onsen allerheiligsten Heer en Vader toedraagt: tot vergelding ook van zyne dankbaarheid, welke hy met so groot verlangen in dese zyn zaak van zyn Heiligheid af wacht, heeft hy volkomen besloten om in alle standvastigheid en oprechtheid by desen onverbrekelyken band van vriendschap en eenigheid te blyven en daar in te volharden; het welke zyn Koninglijke Majesteit ernstig verzoekt dat zyn Heiligheid gelieve alles t'overwegen, en aan d' andere kant wederom maken dat het, uit het toestaan en inwilligen van des Konings verzoekbede, openbaar blyke, dat van zyn Heiligheid gelijke weldaadigheid en beleeftheid ook word bewezen.

Dese reden nu van U. E. Achtbaarheid aldus, als gefegt, zyn Heiligh. voorgedraagen en verklaart zynde, is 'er in't minste niet aan te twyfelden of hy sal terstond, uit een toegenegen en vrywillig gemoed, zyn Koninglijke Majesteits begeerte toestaan, en met eenen ook heimlyk de voornoemde commissie consenterende, aan niemand, als verhaald, de zaak openbaaren. Op dese wyse dan de zaak handhavende, so U. E. A. siet dat dese dingen niet uitgevoerd kunnen werden, dan met gevaar van den genen bekend gemaakt te worden die het sullen soeken om te stooten; of indien het in de keur van zyn Heiligheid staat, dat het hem dan gelieve door Brevieren of Bullen (na dat hy het bondiger of krachtiger oordeeld te sullen wesen) alle de voorgemelde zaaken te consentee-

ren: waar toë U. E. A. gelieven sal alle vlyt en voorzichtigheid aan te wenden: alle de zaaken so verftandelijk en wijlijk aanleggende, dat men geen gevaar loope van desen handel en bedrijf aan haar t'ontdekken, die se misschien, of verhinderen, of ophouden fouden willen, of konnen; maar liever al eer de zaak sodanig gevaar kome te lyden, laat dan U. E. A. zich vergenoegen met de bloote ondertekening der voornoemde boekskens, op so een wyfe gedaan dat daar aan openbaar blyke, dat de *Paus* actueel zyn stemme daar toe gegeven heeft, welke toestemming met an dere schriften daar na, de nood fulks vereischende, vaster verzekert en bekrachtigt kan werden.

En nademaal dat het niet zeker is, al eer U. E. A. by den *Paus* komt, of zyn Heiligheid op zyn vrye voeten gesteld zy of niet, dewelke nu vry zynde, van zyn Koninglijke Majesteits vriendschap en gonste so veel werk misschien niet en sal maken, of by brengen dat hy niet derft noch en vermag, volgens zyn verdrag met den Kaifer ingegaan die zaaken toe staan; noch ook bedektelijk of met eenig schijn het gene hy in dië zaak gedaan had by den Kaifer rechtvaardigen, maar dat hy het te voren, toen hy noch vast sat, had konnen doen op hope dat hem zyn *Koninglijke Majesteit* zou verlost hebben: in zulken geval sal dan U. E. A. zyn *Heiligheid* te gemoet voeren, hoe weinig hy sig vertrouwen mag op eenige beloften van den *Kaizer* aan hem gedaan, daar het geensins tot zyn voordeel noch tot verzekering van zyn Persoon kan dienen, maar veel eer tot zyn uiterste ondergang en verderf, mitsgaders tot merklijk nadeel van d'*Apostolische* Stoel; en of schoon de Kaifer voor een wyle tydts zich al geliet veel te willen doen ten gevalle van zyn *Heiligheid*, de *Paus* nochrans behoort zich hier van verzekerd te houden dat de *Kaifersche* die dingen doen, en altyd doen sullen, waar door zy zyn Kaiferlijke Majesteit meer op den Throon fouden

konnen setten, en den Kerklijken staat veel eer onderkruipen en onder de voet als op de been helpen, en onderfland doen: en als men nu den Kerklijken staat wederom mocht soeken aan te tasten, en dat dese zyn *Koninglijke Majesteits* verzoek-bede afgeslagen wierd, die andersins zyn *Heiligheid* in alles dat hem over komt dapper sou konnen bystaan, en ook andere zyne bondgenooten daar toe brengen; dewelke, zo het hier aan kwame te haperen, lichtlijk van een ander gevoelen fouden zijn: hoe zyn Heiligheid dan gemoed sou wesen, en hoe sobere genegenheid en dienst hy van den Kaifer te verwachten heeft. Dit alles diend met d'allerhoogste voorzichtigheid overdacht te worden.

Het is daarenboven niet onbekend dat dese onse *allerheiligste Heer*, (op het aanhouden des *Kayzers*; toen hy niet veel vriendschap van zyn Heiligheid verdiend had,) hem gedispenseert en ontslagen heeft van zyn eed die hy hadde gedaan om te trouwen met een Princes, niet eens consent gehad noch verzocht hebbende (als wel voegde) van zyn Koninglijke Majesteit; niertegenstaande dat de *Kayzer* op d'allersolemneelste wyze niet alleen een eed gedaan, maar ook onder de Kerklijke censuren en straffen, cautie gesteld hadde om het voornoemde huwlijk niet te sullen voltrekken. Heeft zich nu de *Paus* konnen vergenoegt houden so hy hem slechts dankbaarheid toonde, daar hy hem toen veel eer voor een geslagen Vyand mogt rekenen, en die meer voor hem deede dan hy gerechtlijk konde wenschen, zyn versoek, zonder met syn Koninglijke Majesteit eens te raade te gaan, in het allerminste niet afflaande, met hoe veel te meerder toegenegenheid dan behoorde zyn Heiligheid de begeerte van sodanig een Koning toe te staan, wiens getrouwheid en kinderlyke eerbiedigheid hy dikmaals onderonden heeft? Maar evenwel so't blyken mocht dat onse *allerheiligste Heer* daar

kwalyk toe te bewegen ware om ten gevalle van my de gemelde commissie te bewilligen, allegerende dat ik geen neutraal of onzijdig Persoon ben, aan wien zijn Heiligheid, behoudens zijn eere, dese zaak mag opdraagen, also ik onder zijn Koninglyke Majesteit staa en van zyn gheyme raad ben, dan zal U. E. A. dit stuk so lang vast houden als het U. E. A. raadzaam zal dunken, de zaak daarom niet uitstellende of aan het draalen houdende, maar ernstig verzoekende de leverantie van de commissie; en met eenen verklaarende dat ik om geenerlei insichten altoos iets zal doen dat tegens myn bedieninge of belydenis *Christo* gedaan, stryden mocht, noch ooit buiten het spoor van gerechtigheid treden; en of schoon dat ik een Cardinaal en van ter zyde een gezant ben van d' Apostolische Stoel, so behoorde nochtans de eere van die Heiligheid en d'opregtigheid myner conscientie vóór al betracht te worden, en die zou uit een sodanige verleende commissie aan alle kant ontlast worden. Kort om, wil de *Paus* nageen reden altoos luisteren, dan zal U. E. A. op hem verzoeken dat hy de meermaals verhaalde commissie gelieve te verleenen uit de naam van *Staphyleus*, Deken van de Rota, die een onzijdig Persoon is en tot dese zaak, om zyn uitstekende geleertheid, zeer bekwaam: voor al niet nalaatende, als gesegt, de Dispensatie af te vorderen; weshalven ik nu aan U. E. A. overfende een commissie op een behoorlyke wyse ingestelt en opgemaakt, (welks opschrift houden zal aan den Heer *Staphyleus*,) om aan den *H. Vader* behandigd te worden, so se op geen ander wyse te bekomen is; met eenen verzoekende om met de dispensatie de zelve te willen geeven. En nadeemaal het lichtlyk konde gebeuren dat, terwyl men spraake van my uit te zondren, de *Paus* dan iemand anders als den Heer *Staphyleus* mocht komen te noemen, om aan dien Persoon sodanig een commissie

op te draagen, als dan zal U. E. A. op dit stuk styf blyven staan, in geenerlei wyse toetstaande dat iemand van buiten of een vreemdeling daar van d' administratie hebbe, maar hard aanhouden alleen om den Heer *Staphyleus*; zyn Heiligheid in alle ootmoedigheid smeekende en met alle beweeglyke redenen raadende niemand anders te willen noemen; gestand doende dat, dewyl zyn naam in uwe instructien niet en staat noch van iemand anders, dan van hem gewag word gemaakt (my niet willende aanneemen, zal U. E. A. een maal andermal op zyn Heyligheid verzoeken, dat in den naam van desen afgezant *Staphyleus* dese commissie geschieden en vervaardigd mag worden) U. E. A. over zulks de paalen, U. E. A. voorgeschreeven, niet en derst noch en meugt te buiten gaan.

Om des Konings afgeslaagene begeerte en verzoek aangaande de voornoemde commissie te bekomen, zal U. E. A. seggen dat de zelve aan een ander Persoon, dan die in uwe instructien geschreeven staat te gonnen, even al eens is als de zelve hem te weigeren: niet dat zyn Koninglyke Majesteit vermoed dat andere daar in niet oprecht en onzijdig zouden gaan, of oordeelt dat iemand onder haar genegen zou zyn om zyn eigen hartstochten in volgen; maar dat hy sich daar van verzekerd hield dat onze allerheiligste Heer en Vader tot niemand hier in so zeer genegen zou zyn als tot *Staphyleus*, Deken van het voornoemde *Rota*, en dat hy daarom zyn Persoon in uwe instrumenten genomineert heeft: doch wat de commissien aangaat daar heeft hy op een behoorlyke wyse dese naamen op doen stellen en schryven; maar had men in *Engeland* geloofd, (kan U. E. A. zeggen) dat men den Heer *Staphyleus* aldaar by 't *Roomsch* Hof verdacht hield, dat ik dan in geen gebreke gebleeven zou hebben van diergelyk formulier van commissie over te zenden, en een plaats open gelaten

laaten sou hebben om daar een ander naam tusschen in te voegen , en een zeker andere instructie over die zaak zou hebben gegeven ; en , buiten alle twyfel , so het op de naamen alleen aankomt , zal sich de *Paus* door dese gemelde redenen haast laten bewegen , om *My* , of den Heer *Staphyleus* , daar toe te gebruiken : doch buiten ons zal U. E. A. niemand anders toelaaten , en evenwel voor den *Paus* niet laten blyken dat U. E. A. belaft is zulks niet te doen , maar de boven-verhaalde redenen tot uwer versooning by brengen , en dit stuk voor al vast houden dat U. E. A. zijn last en commissie moet volgen.

Kan U. E. A. nu op geenerlei wyse de voornoemde commissie en Dispensatie of absolutie verwerven , en is de *Paus* daar toe in het allerminste niet te bewegen ten zy dat hy eerst met de Kardinaalen of Ministers daar over raad gepleegd heeft , in dit geval dan zal U. E. A. zijn *Heiligheid* te gemoet voeren hoe veellerlei en hoe groote swaarigheden en onheilen uit het verbreiden van dese zaak souden kunnen ontstaan , by aldien dat daar over eenige verschillen of veranderingen voor vielen , waar door zijn Koninglijke Majesteits verwachting daar na te loor gestelt mocht werden : op dat dan , (ingeval datter in het verhandelen van dese zaak eenige swaarigheden mochten voorgeworpen werden , de *Paus* des Konings wensch en begeerte te eerder en te spoediger mocht toestaan en laten voortgaan , so heb ik ook noch een ander brief , behalven dese , aan U. E. A. in het bysonder geschreeven , welke U. E. A. met dese te gelijk zult ontfangen , waar in ik wydloopig by een gestelt heb zeer veel en gewichtige redenen , om welke mijn gevoelen en oordeel is dat de *Paus* dit verzoek van zijn Koninglijke Majesteit geensins mag weigeren ; in welchen brief , alsoo daar een beweegreden van zeer groot belang in steekt , en dat het leezen van dien , om haar wydloopigheid , niet verdrietig

noch moeyelijk mocht vallen , U. E. A. vinden zult een manier aangewesen voor zijn *Heiligheid* om te leezen ; verhoopende en my verzekerd houdende , by aldien alle d'omstandigheden daar in verhaalt , nauwkeurig overwoogen worden , dat de zelve bondig en krachtrig genoeg zullen zijn , om alle swaarigheid , die sich mocht op doen in het bekomen van de gemelde commissie en dispensatie , weg te neemen : den inhoud van desen brief zal U. E. A. van stuk tot stuk sodanig voor draagen en verklaren , dat dese zaak , so het eenigens mooglijk is , zonder eenige arbiters of raadtsluiden altoos daar by te roepen , afgedaan mag worden ; doch evenwel so de *Paus* mocht hoopen dat hy dit alles sou kunnen verbergen voor de geene die lichtlyk hier tegens zouden willen aan gaan , en t' eenemaal geresolveerd is om eenige Kardinaalen of Ministers hier van te verwittigen , dan sal U. E. A. alle vlyt voort aanwenden om , dit verstaan hebbende , in hun gonst en gratie te geraaken , so ten respekt van haar en alle de redenen in mijn brief vervat , (in het breedde verklarende 't geen ook tot bevordering van de zaak dient ,) als ook om haar een vereering te geeven , na dat het U. E. A. oordeelen sal behoorlyk te zijn , so slechts de zaak gelukkig en na wensch mag afloopen. En op dat U. E. A. met dese Persoonen alles te beter moogt verrichten , zal U. E. A. myn brief geworden die ik aan den Kardinaal *Sanctorum quatuor* en aan het Collegie der Kardinaalen schyve , en die zal U. E. A. aan haar over geeven , na dat het U. E. A. raadzaam dunkt ; vastlyk vertrouwende dat U. E. A. alles in 't werk zult stellen om haar gonst en gratie te bekomen ; tot welchen einde U. E. A. hun sadanige geschenken zult bieden die U. E. A. voor gevoeglyk zult keuren ; zijn Koninglijke Majesteit zal ook alles wat U. E. A. in zijn naam komt te belooven , ter goeder trouw en ryklyk beschikken ; tot verrichting van welke

welke dingen U. E. A. de penningen in den brief van *Cambius* op *Venetien* geremittert, kunt aanleggen, so verre als se sulden strekken, en U. E. A. noodig sult achten tot uitvoeringe van de zaak.

Nademaal nu dat het noch onzeker of U. E. A. den Paus nu op dese tyd moogt komen te spreken, so zou d'ontbeering van sodanig acces, schoon dat 'er geen andere redenen om de zaak tot een goet einde te brengen bedacht wierden, een langduurig uitstel en verachtering van de gantsche zaak kunnen veroorzaaken; hierom heeft dan zijn Koninglijke Majesteit, om op allerlei manieren een proef te nemen, en niet aan een alleen te blijven hangen, over dese zaak aan den Heer Secretaris bevel gegeven, (wien wy verstaan hebben niet verre van de Stad te zyn,) volgens den inhoud van dese en andere mijne beknop-ter brieven: op dat een van u beide of beide te gelijk, so het kan wesen, een vryen toegang by den Paus moogt hebben; U. E. A. sal evenwel daarom niet, steunende op den Heer Secretaris, nalaaten van alle vlyt en neerstigheid hier toe aan te wenden; noch hy, op U. E. A. sig verlatende, te slapper zijn, om dese zaak op alle manieren aan te dryven en voort te setten, doch gezaamentlijk en ieder in 't bysonder alle middelen in't werk stellen. Indien het nu kwam te gebeuren dat gy beide by den Paus mocht komen, daar de eene van d'ander niet en weet, dat en sal niet kunnen schaden, maar veel voordeel geven, alwaar het dat de eene alleen voor d'anders aankomste zijn verzoek noopende dese zaak toegestaan wierd; maar in geval dat iemand van u beide komt te verstaan dat dese zaak afgedaan is, en dat het vast gaat dat alles wel afgelooopen is, dan kan U. E. A. de moeite en kosten sparen om daar over by den Paus te gaan, of daar van meer werks te maken; het sal ook niet behoeven noch betamen dat U. E. A. om eenige ander zaak als om dese te verhan-

delen by den Paus gaat, maar slechts besorgt dat U. E. A. de commissie en dispensatie, volgens het gefonden formulier, moogt bekomen, als ook dat het met ten eerst vervaardigt werde, waar van ik U. E. A. een korr begryp gegeven heb om dit alles en yder in het bysonder bekwaamlijk af te handelen, heeft zijn Koninglijke Majesteit een groot vertrouwen op U. E. A. Achtebaarijds voorsichtigheid gesteld; en nademaal dat het zaaken van seer groot belang en gewichte zijn, oordeelt over sulks zijn Koninglijke Majesteit dat U. E. A. daar toe haar uiterste vlyt en arbeid behoorde te doen.

Eindelijk en ten laastten, dewyl ik versta dat den Heer *Lautrek* eenigfins verwondert is dat d'*Agenten* van zijn Koninglijke Majesteit aldaar ter plaatse, over geen deel van hare commissien met hem handelen, so schrijf ik nu aan hem, en beveel den Heer *Robbert Fernyngham* dat hy hem eenige zaaken sal openbaaren, rakende de *Negotien* met den *Hertog* van *Ferrara*, en noch eenige andere zaaken aan den selfden Heer *Lautrek*; te kennen gevende dat U. E. A. afgefunden zyt om de voornoemde zaaken voort te setten, en de verlossinge van den Paus te bevorderen; gelijk als U. E. A. uit den inhoud des briefs aan den Heer *Fernyngham* sult komen te verstaan: het sal derhalven wel betamen dat U. E. A. hem voordraagt dat U. E. A. om de voornoemde zaak te verrichten afgevaardigt zyt, op dat de Heer *Lautrek* lichtlijk niet iets kwaats mocht giffen of moeden, 't welk de gemeene zaak na-deelig en ook voor U. E. A. handel hinderlijk zyn mocht.

Dit moet ik evenwel noch seggen, dat in geval het U. E. A. eenigfins mocht gebeuren, om by onsen allerheiligsten Heer te komen, niet na en laate om in den Heer *Datarius* zyn gonst en gratie te geraken, aan wiens goethertigheid wy geen twyfel en slaan, en aan hem verzekering doet,

nademaal dat wy in alle onse voorvallende zaaken zyn behulpzaamheid en voorspraak hebben gebruikt, en hy alles met so grooten getrouwheid en neerstigheid t' allen tyden heeft verricht, 't geene hy wist dat ons aangenaam en voor Ons wenschlijk was; invoegen dat hy ons in het verrichten van onse affairen veel moeite afgenomen en tot zyn voordeel en verhooging seer graag heeft gemaakt: weshalven dese Koninglijke Majesteit, in dese zaak uit te voeren die hem boven alle andere ter herten gaat, en als welke, na zyn oordeel, niets hoogwichtiger noch van meerder belang kan overkomen, naast aan onsen allerheiligste Heer en Vader, in den Heer *Datarius* al zyn vertrouwen en hope gestelt heeft, dewelke by dese gelegenheid,

so het hem niet en verveelt zyn behulpzaam hand hier nevens te bieden om de zaak tot een gewenschte uitkomst te brengen, daar mede des Konings hert en sinnen so tot hem sal trekken, dat de voornoemde Majesteit niet alleen alles dat tot gerief, en eere van den Heer *Ferrara* mocht dienen, sal besorgen; maar ook sulc een weldaaidigheid en dankbaarheid daar noch by voegen, die voor het meerder deel of in het geheel de betalinge van de lospenningen uit de gevangenis sal vergoeden; en wat mijn eigen Persoon aangaat, hy en sal geen ander trouw en vriendschap gewaar worden, dan hy van eenig Broeder sou kunnen verwachten. Vaar wel. *Londen in mijn Huis, den vyfden van de Wintermaand M. D. XXVII.*

D'uwe als een seer beminde Broeder

T. Cardinalis Eborac.

Uit Romen den eersten van Leusnaant M. D. XXVIII.

X.

Twe Brieven van den Secretaris Knigt aan den Kardinaal en den Koning, rakende zyn conferentie met den Paus over zyn Echtscheiding.

Cotton libr. Vitel. B. 10.

Zyn Genade gelieve te verstaan, dat, voort na den ontfangst van zyn Genades brieven, houdende in het bysonder so aan mijn Heer *Gregorius* als aan my, hy en ik ons begaven na zyn Heiligheid, de *Paus*; hem geluk wenschende uit U. L. Naam met de herstellinge zijner vryheid; het welke hem seer lief en aangenaam was; dies te meer, also ik d'allereerste was die hem, uit de naam van eenige groote Prinsfen, die eere gegeven had; sig volkomen verzekerd houdende dat ik sulks seide uit de Naam van twe van zyn speciaale op-

rechte en ongeveinsde vrienden. Hier op is het dat hy met d'allergrootste dankfeggingen en een langwylige redeneringe, (nevens het ophaalen van de verdiensten en daaden so van zyn Koninglijke Majesteit als van U. E. A. en dat op een seer vroom en Catholijke wyse, aangewend tot zijner herstellinge; en hoe gyl. geduurig en mer alle macht getracht heb om d'Apostolische Stoel tot haar vorige luister en glans wederom te brengen;) bekrachtigde het geen ik gesproken hadde. Hier op hebben de Heer *Gregorius* en ik een

D

aan-

aanvang gemaakt met onse administratie, vertoonende op het laatste van onse harangue de hooge verdiensten van de Koningen en het Koninkrijk van Engeland, en der selver devotie tot de Kerk; hoe hoog noodig het was so voor d' Apostolische Stoel als voor het voornoemde Koninkrijk te besorgen en te beschikken dat alle oorzaken van tweedracht en oorlog dood en te niet waren; welke, by gebrek van een uit de mannelijken stamme van onsen Heer Koning, buiten alle twyfel daar uit souden moeten volgen, nevens eenige aanmerkingen eindlijk vervat in onse instructie. Wy versochten op zyn Heilichheid ons te willen toevertrouwen de dispensatie die verworven wierd ten tyde van Paus Julius, van hoogloflijker memorie, over het huwlijk dat aangaan sou tusschen den Koning en de Weduwe, nazaad van de gewesene Koning Arthur; en datse ons in zodanig een forme behandigt mocht werden, als zyn Genade die ons herwaarts toegesonden had. Hier op repliceerde zyn Heilichheid, dat ons seggen seer waarschijnlijk was, also by gebrek van mannelijk oort uit de Koninklijke stamme, (aangemerkt dat 's menschen natuur na wat nieuws altijd helt en geneigt is tot factien en scheuringen) het Koninkrijk van Engeland niet alleen vervallen sou tot hun gewoonlijke scheuringen en verdeeltheden; maar souden haar ook niet verplicht houden om eenige devotie aan de Kerk te bewyzen; weshalven zyn Heilichheid zeer wel te vreden en bereidwillig was om alle mooglijke middelen, na tydts gelegentheid, in 't werk te stellen; en alsoo hy niet bedreven was in commissien op te stellen, sou hy derhalven met den Kardinaal Sanctorum quatuor te raade gaan, en zyn advijs gebruiken; het welke hy haast sou komen te weten.

Wy nu merkende dat het verkrygen van onse commissien, na des Konings en zijner genade welgevallen, veel steunde op het

advys van den Kardinaal *Sanctorum quatuor*, hebben hem gestuit in het gaan tot den Paus, en zyn Genaades brieven met bygaande recommandatie aan hem overleverende, verzochten wy op hem onse requesten, om des Konings halven, te willen gonste bewyzen; en op dat wy 't na onse wensch mochten krygen, beloofden wy hem mer een eerlijke vereering te voorzien. Dese woorden nu vooraf gegaan sijnde, toonden wy hem de commissie, welke hy zeide niet te kunnen passeeren of het sou tot een eeuwige oneere voor den Paus, den Koning en zyn genade gedyen; (en diergelijke redenen meer alhier overgeslaagen, heeft hy aangeroert en daar reden van gegeven in een zeker geschrift, het welke ik zyn genade hier nevens zende; uit aanmerkinge van des Kardinaals ervarentheid, wysheid, geleerdheid en zonderlinge genegenheit die hy den Koning en zyn genade toedraagt;) en dat het in 't minste de begeerte des Konings niet en was en tot de zaak onderhanden niet en diende dat ik eerst aan sijn genade sou overgeschreeven hebben het geen de Kardinaal gesegt had, en antwoord afwachten, en evenwel my gelaaten als of ik het zelve noch sou willen doen: aanmerkende ook dat gemelde Koning een bekwaam en sufficient commissie begeert, verzochten wy op hem een minute daar van te willen maaken; waar toe hy sich zeer gewillig toonde: de zelfde opgemaakt zijnde, zeide de Paus, dat, toen hy op het Kasteel S. Angelo was, d' overste van d' observanten in Spanjen by zyn Heilichheid verzoek gedaan had, in de naame des Kaizers, om geen Acte te gonnen die den weg mocht baanen tot een echtscheiding tusschen den Koning en de Koningin: daarenboven verzocht hy ook een verbod, dat geen Regter binnen des Konings jurisdictie kennis van de voornoemde zaak mocht hebben. De Paus antwoorde hier op, *Inhibito non datur nisi post litem motam*: dat is, men geeft.

geeft geen verbod dan als 'er een proces op de baanis. Wat het eerste belangt, zijn Heiligheid en had daar niet tegen, ingeval zulks wierd verzocht, om den Kaizer daar te voren van te verwittigen, al eer dat hy daar een acte van zou passeeren; en dit was als of zijn Heiligheid onder een anders gebied stond. Maar zijn Heiligheid als noch in gevangenis zijnde, (soo als uw genade verhaalt, en hem ook daar voor aanziet so lang als de Hoogduitse en Spanjaarts in Italiën hun residentie houden;) dachte dat hy, dese commissie toestaande den Kaizer op zijn hals sou haalen; en bygevolg een onverzoenlijken haat: dies niettemin sou hy liever sich zelve in een waarschynlijk gevaar van ondergang willen storten, dan dat de Koning of zijn genade hem eenigfins voor ondankbaar zouden aanzien, hartelijk smeekende, *cum Suspiriis & lacrymis; met zuchten en traanen*, dat de Koning en zijn genade, die hem altyd een getrouw en goet vriend zijn geweest, nu niet schielijk en voor altyd onder de voet wilden helpen; 't wel sou geschieden, by aldien dat zijn genade, voort na het overleveren van de commissie, een proces sou willen aanvangen. Hy is gefind alle vroomen op dese wyze te paayen: zo Monsieur de Lautrek zich op de reise wilde begeeven, 't welk hy alle dagen zegt te willen doen, maar hy en doet het noch niet; so dra als hy komt, zal de Paus, zijn Heiligheid met schyn van goe reden kunnen zeggen dat d' Ambassadeur van Engeland om diergelijke commissie hem aanboort hadde geweest: en dezelve weigerende,

Tot Orvieto den 2.
van Loumaand.

van wegen zijn belofte aan den voornoemden Generaal of Overste, was hy evenwel wederom op het verzoek van Monsieur de Lautrech, gehouden de gemelde commissie toe te staan, voor so veel als het een rechtmaatige brief was. En op dese wyze sou hy de zaak wel willen verbloemen, (op dat het den Kaizer mocht toefschynen dat het de Paus niet en dede uit een genegentheid om hem te mishaaen, maar als een moderaat Vorst die niet en konde noch vermocht recht te weigeren, voornaamlijk van so groote en aanzienlijke Personagen daar toe verzocht zijnde) en van stonden aan een commissie afvaardigen; inhoudende den datum van de tyd af dat Monsieur de Lautrech by of ontrent hem was geweest. De Paus verzoekt seriëuslijk dat, door voorspraak van zijn genade, zijn Koninglijke Majesteit dit in het goede gelieve aan te neemen, en voor so een korte tyd gedult te hebben, die men oordeelt dat niet lang duuren zal; en, by geval, breng ik een commissie met my, en met eenen een dispensatie, waar in ik vertrouwd dat zijn Koninglijke Majesteit en zijn genade een welgevallen zullen scheppen.

Wy hebben aan mijn Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* vereert 4000. en aan den Secretaris 30. kroonen.

Hier nevens sal sijn genade een brief van den H. Paus ontfangen; insgelijks ook een raad die Oldrando geeft, dienende tot verlichting van des Konings zaak. Ik sal my so spoedig naar huis reppen als mogelijk. Onze Heere *Jesus* behoede zijn genade.

U. E. A. ootmoedigste Dienaaren Capellaan,

W. KNIGHT.

Aan den

KONING.

Uit Romen den eersten
van Louwmaande 1528.

UW' Koninglijke Hoogheid zal gelieven te verstaan, dat, so dra als de Paus op zyn viye voeten was gestelt en tot Orvieto kwam, ik op staande voet na hem toeging; en voor hem verschynende, heb ik hem, uit de naam van zyn Koninglijke Hoogheid, geluk gewenscht met de restauratie zijner vryheid; 't welk hy met een seer vrolijk en dankbaar gemoed aan nam, zyn Koninglijke Majesteit ten allerhoogste bedankende voor zyn groote goetheid aan hem bewesen, so wel in tyd van nood en tegenspoet, als in zyn allerhoogste stand van geluk en voorspoed. Daar na verhaalde hy my zijnde tot Romen, wat al gevaar ik uitgestaan hadde, nademaal het aangediend zijnde dat ik aldaar was, onderzoek na my gedaan wierd, en dat ik nauwliks twe uren te voren mijn voeten buiten Romen hadde geset, of twe honderd Spanjaarden hadden het huis, daar ik in geweest was, rontom beset, en alle hoeken des selfs doorsnuffelt. Hy gaf my ook te kennen, dat hy alle de brieven, die ik, gedurende mijn verblijf binnen Romen aan zyn Heiligheid hadde gesonden, ontfangen had; waar uit hy vernam d'interentie van zyn Koninglijke Hoogheids begeerte, nopende het stuk van dispensatie: en hoewel dat hy my liet weten dat ik my weg pakken zou, en dat zyn Heiligheid de voornoemde dispensatie na behooren voltrokken my sou laten toekomen, evenwel vertrouwde hy dat zyn Koninglijke Majesteit noch wel wat sou willen wachten: also d'Overste van d'observantien in Spanjen onlangs te Romen geweest zijnde, aan hem hadde versocht,

volgens zyn instructien, dat hy niets sou laten passeren, noch direct noch indirect, dat voor de Koninginne nadeelig mocht zyn, voor en al eer dat hy aan zekere Keiserse alhier daar van advertentie gegeven had. Nademaal nu dese dispensatie zyn Genade mocht aanmoedigen om nyn Heer den Ambassadeur Auctoritate legationis ten opsicht van zyn bediening te doen aanhooren en een besluit maaken van de zaak so als het zyn Koninglijke Hoogheid daar mede voor heeft, en dat zyn Heiligheid de handen noch als gebonden zijn en verfet staat: hierom is het dan dat zyn Heiligheid zyn Koninglijke goetheid gebeden heeft om noch wat geduld te hebben, also het niet lang aanloopen sou of zyn Koninglijke Majesteit sou niet alleen de Dispensatie, maar ook alles wat in zyn vermogen was bekomen. Hier op gaf ik tot antwoord, dat zyn Heiligheid sulks alreede toegestaan hebbende, ik daar op iemand te post afgevaardigt en aan zyn Koninglijke Majesteit daar schriftelijk bericht van hadde gegeven; so dat ik niet en kan bedenken waarom ik zyn Koninglijke Majesteit sou doen gelooven, dat hy de belofte die hy eenmaal gebroken had, sou nakomen. Kort om; hy mocht wel lyden dat zyn Koninglijke Hoogheid die sou hebben, edoch hy wou se met dese conditie overgelevert hebben, dat de Secretaris Gambora en ik, zyn Koninglijke Hoogheid soudon bidden om in zyn zaak tegens de Koningin niets t'onderneemen, voor en al eer de Paus op zyn viye voeten was gestelt; 't welk niet en sou konnen wesen, so lang als de Hoogduitsen en Spanjaarden

in *Italien* so den meester speelden; en, na gedaane belofte, souden wy de dispensatie mogen overleveren: en na mijn gering verstand, was het best dat wy dese dispensatie t'allen tyden in handen hadden. Daar na heeft hy de minute aan den Kardinaal *Sanctorum quatuor* getoont, op hem begerende dat hy se na den styl van dit Hof sou willen instellen en op maken; dit geschied zynde, liet hy se my sien, en seide daar na dat hem goet dacht dat ik vertrekken sou, om dat ik wat sagjes reed, en de Secretaris en Gambora souden te post volgen en de Bullen met haar brengen, die van het selfde formaat en inhoud zyn; als zyn Majesteits minute: is'er nu iets uit te laten of by te voegen, zyn Heiligheid sal sig altijd laten vinden om het te verbeteren, en den datum of den dag die nu op de dispensatie staat, daar onder aan te stellen; de cotype waar van ik aan zyn Koninklijke Hoogheid hier nevens sende, de generaaie Commissie en proteftatie van gener waarde zynde, dewyl datse geconcipteert en opgesteld waren *durante captivitate, geduurende de gevangenis van den Paus*. Also ik nu hier niet meer te verrichten had, nam ik mijn afscheid van den Paus, en vertrok. Komende tot Scarpery niet verre van Bononien, trof ik Thadeus desen Courier aan; dewelke zekere schriften mede bracht; eene voor den Secretaris Gambora, een ander voor Gregorius de Cassali, en de derde voor my: onder welke ook was een drierlei algemeene Commissie, d'eene om mijn Heer Ambassadeur aanbevolen te worden, en so men dat niet en konde bekomen, also men hem voor geen neutraal Persoon lichtlijk mocht aansien, dat men dan de selfe den Heer *Stapbykus* sou opdraagen. Daar was ook een Copy van een dispensatie, alwaar ik uit zyn Majesteits brief vernam dat hy zyn dispensatie wilde hebben opgemaakt in forme en na de Minute die Barrow mede bracht, die toen

vervaardigt en alreede gepasseert was; en also bleef daar niet over om te vervaardigen dan de Commissie om na zyn Majesteits believen daar van te disponeren. Dit aldus verstaan hebbende, liet ik myn dienaaren hun reise vervorderen, en ik met een dienaar en desen Courier zyn weder gekeert naar Orvieto met Post-Paarden, alwaar mijn Heer Gregorius en ik met groote moeite, een commissie kregen houdende aan den Heer Ambassadeur, niet na de manier in Engeland geconcipteert, maar op een sodanige wyse die genoeg ter zaake dient; en, na mijn vertrouwen, zyn Koninklijke Majesteit seer wel vernoegen sal; waar mede de Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* groote moeite gehad heeft in het uitschryven, als ook met zyn Majesteits dispensatie en commissie; waar over, als ook om dat hy hier na zyn Majesteit wederom een dienst mocht doen, wy hem beloont hebben met vier duisend kroonen, van dat gelt dat zyn Majesteit op Venetien liet remitteeren, tot bevordering van zyn Majesteits affairen. Maar of schoon nu alles na zyn Majesteits sin afgelopen is, so en kan ik evenwel niet sien, dat, so de zaak nu ter tyd in het werk gestelt word, dan is de Paus t'eenemaal geruineert, en sodanig verklaard hy ook selfs. De Keyserse speelen vast daaglijks den baas ontrent Romen, met plonderen, blaakeren &c. Monsieur de Lautrek is noch te Bononien, en weinig apparentie is'er om eenige groote daaden, so hy sig inbeeld, uit te voeren. De Kaiserse hebben binnen dese drie dagen twee kasteelen geen ses myl van Romen gelegen ingenomen: en de Paus nu in dese benauthheid zynde, en niet een vriend hebbende daar hy sig op mag verlaten, behalven op zyn Koninklijke Majesteit, die al te verre van hem afgelegen is: indien hy dan nu den Kaiser eenig ongemak komt aan te doen, so is de Paus, na zyn oordeel, voor altyd een verdorven man; weshalven stelt hy

geheel en al zyn eer, heit en behoudenis in zyn Koninglijke Majesteits macht en dispositie. Dese morgen begeef in my wederom op de reise naar huys, en de Heer Gregorius de Cassali gaat met my tot op

Florenzen; en van daar reist hy na Monsieur de Lautrek, om te verfoeken dat hy zyn reise vervordere. De H. Geest zende zyn Koninglijke Hoogheid een gelukzaalig Nieuw Jaar, en veele.

Uwen ootmoedigsten onderdaan,
Dienaar en Biechtvader,

Tot Orvieto den
1. van Loumaand.

W. KNIGHT.

Romin. den 10. van Weymaand.

X I.

Een gedeelte van een Origineel-Brief van den selfden Persoon aan den Kardinaal Wolfsey, waar uit blijkt dat de dispensatie doenmaals vergond en overgezonden was.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

Zyn Genade gebied my de commissie en dispensatie metten eersten over te senden, so se gereed zijn voor het ontfangen van zyn Genades brief op dese gezonden. Waar op den Secretaris Gombora en ik belast zijnde *sub pena excommunicationis*, onder boete van excommunicatie om de selve over te leveren en een zeker request te doen aan zyn Koninglijke Hoogheid en zyn Genade als men deselve zal overleveren: so zend ik se derhalven aan Gombora, verzoekende dat hy sonder eenige uitstel en op het allerspoedigste sich begeeve naar zyn Koninglijke Hoogheid, zonder eens mijn komste te verwagten; het verfoek en d'oorzaak daar van sal zyn Genade kunnen vernemen uit mijn andere brieven hier by gevoegt. En onderstellende, als zyn genade mijn brieven en de dispensatie gesien en dese tyd wel aangemerkt heeft, dat het dan lichtelijk zal gebeuren, dat de Koning en zyn Genade met het gepasseerde wel te vrede zullen zijn, sonder iets anders meer te verfoeken, dat niet, dan door lang-

heid van tyd, en misschien ook so niet, bekomen konde worden. Zyn Genade heeft op dese tyd aan den Heer Gregorius de Cassali al so veel bevoolen als aan my, dewelke na by den Paus zijnde, zonder eenig manquement sich daar toe sal bevlitigen: en by aldien dat het zyn Koninglijke Majesteit en zyn Genade goed zal duiken dat ik weder keere naar Orvieto, so zal ik so veel doen als mijn lichaamlijke krachten kunnen uitstaan, en tot dien einde zyn Genades beliefte en welbehaagen tot Turin afwachten. De Dataris heeft het Hof t'eenemaal geabandoneert, en wil niet langer dienen dan God alleen; en zyn geestlijk beroep waarneemen. De Kardinaal Campegius is te Romin noch swaar aan de sichte vast. De Kardinaalen Pisano, Trivulzio, Ursinus, Gadsis en Cesis wachten na borgen. De Kardinaalen Monte, Sanctorum quatuor, Ridulphus, Ravenna en Perusino zijn by den Paus; d'andere zijn absent. Onse Heer Jesus bewaare zyn Genade.

Uw ootmoedigste Biechtvader en Dienaar

Tot Aste den 10.
van Loumaand.

W. KNIGHT.

Orvieto, den 13, van Louwmaand.

XII.

Gregorius Casalius zijn Brief ontrent de manier die de Paus wilde gebruikt hebben in het stuk van des Konings Echtscheiding. Genomen uit een Copy geschreeven door den Secretaris van den Kardinaal Wolfsey.

Gisteren en op heden ten dage heb ik geen geruime tyd gesproken met onsen H. Heer den Paus over het zenden van een Ambassadeur, volgende de voetstapen van den zeer eerwaardigen Heer Wolfsey Kardinaal van Jork, in zijn brieven op den 27. van Wintermaand my voorgeschreeven. De Paus heeft zich zeer genegen en begeerig getoont om zijn Koninklijke Majesteit van Engeland te voldoen, aan wien hy zich bekend ten allerhoogsten verplicht te zijn; en trad hier over met my een tyd lang in gesprek, hoe men best een middel sou kunnen uitvinden om alles wel, bondig en veilig te verrichten, so dat men het sou kunnen verantwoorden; hierom heeft hy met den Kardinaal *Sanctorum quatuor* en *Symonetta*, die te Rota een voortreffelijk en geleerd Orateur is, willen raad pleegen, met de welke hy onder het zegel van biegten gehandeld heeft, om, volgens hun raad, een zeker middel te bedenken, waar door men alle uitstei sou kunnen voorkomen, en de zaak veilig en onbeschroomt uitvoeren: en hier op is de Paus met haar in het geene volgt in eenerlei gevoelen gekoomen, 't welk op geen losse schroeven schynt te staan: en bad my dat ik het doch aan niemand sou openbaaren dat dit uit zijn Heiligheids koker gekomen was, gelijk als ik het in der daad van hem bekomen had, also de Kaizersche sodanig een manier van doen voor complottery of t' samenspanning zouden houden; maar dat ik seggen sou dat ik het van den Kardinaal *Sanctorum quatuor* en den Orateur tot Rota gehad hadde. Men zegt

dat de Koning de Commissie van de zaak aldaar aan den Kardinaal behoorde te geeven, ten opzicht dat de Secretaris de commissie hadde mē gebracht, of uit kracht van d' autoriteit zijner gezantschap, het welke hy ook kan doen; de commissie nu van de zaak vooraf gegaan zijnde, by al dien dat de Koning gevoelt dat zijn consciēte voor God niet meer is beswaard, en dat hy met een oprecht hert en gemoet vermag te doen het geen hy beoogd, nademaal datter geen Leeraar altoos in de geheele Wereld is, die een beter vonnis over deze zaak kan stryken als de Koning zelfs; derhalven so hy hier toe kan resolveeren, gelijk als de Paus geloofd dat hy zal doen, laat hem dan voort commissie geeven van de zaak, een ander tot zijn Gemalin neemen, het proces daar op aanvangen, en in 't openbaar een gezant op een Consistoriaale wyse affenden; also dit zeer wel voegen sou en behoorlijk is: want de Kardinaal *Sanctorum quatuor* en *Simonetta* stellen dit voor vast en zeker, dat, so de Koningin gedagvaard werde, zy niet stil swygen zal, maar slechts protesteeren dat de plaats en de rechters voor verdacht zijn te houden; en de *Kaizersche* zullen het begeeren by manier van onderteiking, en van het recht op te schorten, zonder het welke de Koning geen ander huisvrouw vermag te neemen; en so hy 'er al een mogt neemen dat dan de zoon, die hy mocht komen te krygen, voor wettelijk niet en mag worden verklaard voor en al eer dat de zaak afgedaan is; en zy zullen een commissie afvorderen, op dat de zaak ten Hove mag:

mag dienen. Wat nu het opschorten aangaat, de Paus en kan dat niet afflaan, noch ook de commissie ten zy dat men onrecht en enkel geweld wil doen, daar de gantsche Wereld over uit roepen sou. Genomen dat de Koning nu een ander huisvrouw sou willen nemen, dat en kunnen zy niet verzoeken, en so zy het al verzogten, kan het de Paus met recht afflaan; en zy en kunnen niet anders zeggen noch by brengen dan dat de Kardinaal Wolfey en de Kardinaal die men senden zal, en de plaats verdacht zijn, en begeeren dat de zaak hier ter plaats mag dienen; en word het daar toe gebracht, dan sal daar voort een vonnis op uitgesproken werden, daar de Paus sich mê spoeden zal, staande op geen termen om de gewichtrigheid van de zaak en om andere redenen, die de Paus sal weeten by te brengen; en also zal men hier d'uitspraak van de sententie bekomen die over de gantsche Wereld voer goet gekeurd, en van geen Spanjaard noch Hoogduitsche tegen gesproken zal noch en kan werden: en men zal die sententie doen publiceren door Kardinaalen na het welgevallen van den Koning; en dies niet remin zal ook de Paus een Kardinaal zenden.

Eindelijk, op dese wyse zijn alle zaken veilig te helpen, tot nakoming waar van de Paus U. E. vermaand, en versoekt dat men niet en segge dat het uit zijn mond komt. Dese manier van doen schynt niet ongevoeglijk te zijn, also dese Orateur voor vast stelt dat men niet anders en moet doen so men wel wil doen; en nademaal dat de eerwaardige Kardinaal de Heer Wolfey ernstig aanhoud om snedig met de zaak voort te vaaren, so kan men middeleryle een Ambassadeur, die de Koning wil hebben, ontbieden: en her volk sal ook beter te vreden zijn met het senden van een gefant, als of men de zaak sou willen afmaaken; en alhier zal ook, als gesegt, alles geschieden dat de Koning daarenbo-

ven mocht komen te begeeren.

En dat noch meer is, (het welk hy daarom gedaan heeft om dat ik resolveeren sou om dese brieven te schryven:) de Paus is genege om sodanig Kardinaal te zenden als ik begeere, doch, segt hy, datter een gefonde werde die daar toe bekwaam is, te weeten een Doctor in de rechten of in de Theologie, hoedanig zijn Campegius, Cæsarinus, Senensis, Cefis, Araceli, Monte, die hoog bejaard is en niet te versetten; Cefis is voor Ostagier geweest te Napels; Cæsarinus bediend het Bisdom in Spanjen; Araceli is aan het podagra of voet-euvel vast, en een Monnik; Senensis is den Kaizer toegedaan, en niet de schranderste; Campegius sou hier wel best toe dienen; maar hy bekleed de plaats van den Paus tot Romen, van waar hy niet van daan mach so lang als d'onlusten duren tusschen de Hoogduitsche en Spanjaarden; hy en sou ook niet derven uit het Slot vertrekken; doch dese swaarigheid sal haast ten einde loopen, also de Kaiserse binnen acht dagen genoodsaakt sullen worden na een goet heen komen te sien om in haar Land te geraken; of sy sullen naar Siennen moeten gaan over Florensen, by aldien dat de Heer Lautrek daar na toe gaat; en dan sal Campegius op zyn vrye voeten gestelt worden, en zich, op het bevel des Konings, op de reyse begeven. De Paus heeft my belast om te schryven, dat hy nooit in gebreke sal blyven om geduurig te peinzen en te besinnen hoe hy best des Konings wil en begeerte sou kunnen voldoen, en dat hy die dingen slechts voorstelt om te veiliger te gaan, op dat men daar na sulks niet en mocht komen in het werk te stellen, waar uit dilay of uitsstel en swaarigheid ontstaan mocht; en voor so veel als ik kan giffen wenscht de Paus van herten den Koning te voldoen. De Paus heeft andermaal verklaart, dat hy sig selven r'eenemaal werpt in de handen van de Koninklijke Majesteit, en verzeekert

kert is dat hem de Kaifer dit nimmermeer en sal vergeven, maar daar over voor het Concilium doen roepen, en dat hy niet anders voor heeft dan om hem onder de voet en van kant te helpen; zyn Heiligheid beeld zich ook niet veel goets in van de Franfen, dan voor fo veel als hy door zyn Koninglijke Majesteit en den eerwaardigen Heer Kardinaal Wolfey sal kunnen uitwerken; waar op ik antwoorde, dat hy uit het voorgaande en tegenwoordige van het toekomende konde oordeelen. Eindlijk stond ik hier op, en zeide: by aldien dat zyn Heiligheid van de vreefe

der Kaiferse eenmaal ontslagen was, hy dan van d'Apostolische Stoel, na zyn welgevallen fou kunnen disponeren.

De Kardinaal Campegius heeft aan den Paus geschreven dat over dry dagen d'Oversfe broeder de zaak van zyn Koninglijke Majesteit aan hem hadde gecommuniceert, en gefeit dat hy aan zyn Heiligheit fou schryven, om in geenerlei wyfe toe te laten dat de zaak aldaar verhandel wierd: waar op de Paus niet en heeft geantwoort, maar hy sal antwoorden dat hy daar in niet en kan doen, also de zaak noch niet en dient.

Leuwaand 1528. Aan het Collegie.

X I I I .

Des Konings Brief aan het Collegie der Kardinalen; waar uit blijkt hoe seer het zelve zyn zaak begonstigde.

Cotton. Lib. Vitel. B. 10.

Henicus Koning, aan de seer eerwaardige Vaders in Christo, de Heeren Biffchoppen, Vaders en opfienders S. R. E. Kardinaalen, en onse seer geliefde Vrienden, groetenis. Wy hebben gedacht dat'er nooit iets fo groot kan wesen, of wy hebben van dien H. Stoel en van die uitstekende goedertiertheit t' onswaarts aangaande uwe zeer eerwaardige Achtbaarheden het selve onsaltyd vrymoedig derven beloven; het welke ook voorwaar dat H. Collegie, fo dikmaals als haar eenige gelegenheit voor kwam om ons eenige dienst te doen, overvloedig heeft betoont: doch dese uwe goedertiertheit en sonderlinge genegtheit t' onswaarts heeft nu dese uwe wakkerheit verre te boven gegaan, die gy seer minnelijk hebt laten blyken met dese onse van alle andere d' allerfwaarste zaak te helpen, en voort te setten, en dat in een openbaar Consistorie; om welke weldaad voorwaar wy ons zelve

aan dit H. Collegie en dien Allerheiligsten Stoel bekennen ten hoogsten verplicht te zyn; invoegen dat wy seer wenschen om onse dankbaarheid aan U. E. alwaar het ook met ons bloed, te mogen bewysen: weshalven wy wederom U. E. ernstig bidden dat het haar niet en vervele in haar goede genegtheit t' onswaarts te volharnden, en wy sullen (met Godts hulpe) maken dat sy in een korten tyd sullen sien dat sy hare weldaader en diensten besteed hebben aan een dankbaar en gedachtig Koning, en die de H. Roomsche Kerk in groote eer houd. Ondertusschen is het dat wy U. E. en uwe eerwaardigste Heeren op het allerhoogsten; so met dese Brieven als door onsen Orateur aldaar bedanken; en dat gyliden wel verzekert moogt zyn dat al wat wy tot uwer eer en gemak souden kunnen by brengen, dat wy daar in geensins breukvallig sullen wesen

E

Den

Den 10. vande Sprokkelmaande 1528.

X I V.

*De KardinaalsBrief aan den Paus, aangaande de Echtscheiding.
Verbeterd met zijn eigen hand.*

Cotton Libr: Vitel. B. 10.

Allerheiligste Vader; na voorgaande demoedige recommendatie en het kussen van uw Allerheiligste voeten, so ben ik van herten bedroeft en het smert my in het binnenste van mijn ziel dat ik de zaa-ken, die ik met so groote bekommering so met brieven als door booden by uwe Heiligheid verrichte, niet en kan, gelijk als ik boven alle andere dingen seer geern sou willen, eerst verhandelen, dat is, de zaak van de Hoogmogende Heer myn Koning, een zaak, seg ik, die seer rechtveerdig, seer heerlijk en seer heilig is; in het verforgen waar van ik my niet anders beooge dan om de behoudenis van die Koninglijke Majesteit te beschermen, dit Koningrijk te bewaren, d'algemeine gerustheid te koefteren, d'Apostolische authoriteit, en eindlijk mijn leven en ziel, gelijk als ik schuldigh ben, voor te staan. Allerheiligste Vader voor de voeten van uw Heiligheid my nederwerpente, bidde en smeek ik, by aldien dat se my houd voor een Christen-mensch, voor een goet Kardinaal, waardig om de eere van die H. Raadsvergadering by te wonen, voor geen plomp noch onnut lidt van d'Apostolische Stoel, voor een die recht en gerechtigheid handthaaft, voor een getrouw schepfel, en eindlijk voor een dienazyn eeuwige zaligheid staat en haakt, dat hy nu gelieve mijn raad en voorspraak gade te slaan, en de seer godvruchtige gebeden van desen Koning, goedertierenlijk en veerdig toe te staan; welke, ten sy dat ik wiste dat se heilig en rechtveerdig waren, so sou ik veel eer allerlei straffe vry-

willig willen uitstaan, dan de selve soeken te bevorderen, en hier voor sette ik mijn lijf en ziel te pand. Andersins vrees ik, (welk ik niet en kan verswygen) of zijn Koninglijke Majesteit steunende op menschlijk en goddelijk recht (daar hy met een gantsch Christelijk gemoed in alle zijn daaden op siet) so wanneer hy komt te sien dat hy aan de gonst en genade van d'Apostolische Stoel en aan de goedertierenheid van Christi Stedehouder op aarde geen heul en heeft, siende op den Kaifer, in wiens macht het geensins is om so H. betrachtungen te weeren, die dingen dan kome by der hand te nemen en na sodanige middelen omme zie om sich zelven te reddden, welke niet alleen dit Koningrijk, maar ook andere Christen-Potentaten stofte en oorzaak mochten geven om d'authoriteit en Jurisdicte van d'Apostolische Stoel te krenkken en klein te achten, niet sonder merklijke verstooring van de Christelijke Republijk; welke quaalen zijn Heiligheid door: zijn authoriteit en voorsichtigheid kan genesen. Dit seg ik als een Christen, en dese ongeveinsde raad geef ik als een lidt dat dien zelfden Stoel seer toegedaan is; geen hartstochten, geen liefde des Konings, geen band van dienstbaarheid aanporren my daar toe, maar dat enkel recht is: doch de bekommering mijns gemoeds en laat niet toe dat ik meer dingen uite. Uw Heiligheid met so een rechtveerdige begeerte des Konings in te willigen, sal zijn Majesteits herte sodanig stelen, en ook behouden, dat niet alleen hy en ik, maar ook alle zijn Onderdaanen, by

by alle voorvallende gelegenheid, hare middelen, krachten, ja bloed, tot voordeel van zijn Heiligheid en d' Apostolische Stoel seer geern sullen willen uit storten. Tot dien einde zend ik nu den Heer Steven Gardenier, d' opperste geheimschryver der verborgenste raadslaagen, mijn ander helft, als wien ik niemand liever heb; de selve sal alles onderscheidelijker ver-

haalen; hy sal het binnenste van mijn hert en ziel ontdekken. Ik bidde dan zijn Heiligheid dat hy het daar voor houde dat hy hem met mijn mond hoort spreken, en zich gewaardige om hem in alles so veel te gelooven als of hy my en den Heer Edward Fox, een familiaar vriend van den Koning, voor hadde, om my van so een angstige verwachtinge te verlossen.

X V.

Kardinaals Wolfseys Brief aan Gregorius Casalius, waar in hy hem onder-richt hoe hy zich te draagen heeft in Geschenken en Vereeringen tot Romem uit te deelen.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

EIndelijk zijn de diensten van den eerwaardigen Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* aan zijn Koninglijke Majesteit en aan my seer vriendlijk t'allen tyd bewesen, so veel en so groot, dat, so wanneer wy de zelve met dankfeggingen poogen t' achtervolgen, wy zulks veel eer met onse gedachten kunnen beseffen, dan met eenig uitwendig teken van onse genegenheit tot hem uirdrukken: en om den hoop van onse genegenheit tot hem te vergrooten, is'er nu so veel daar by gekomen, als wy kwaalijk ooit zullen kunnen betaalen; en hoewel dat ik nooit aan de brandende liefde van dien eerwaardigen Heer Vader om aan sijn Koninglyke Majesteit en my dienst te doen getwyfelt heb, dies niettemin heeft hy zijn inborst met zijn Koninglyke Majesteits zaak te helpen bevorderen en met myne zaaken in het byzonder waar te neemen en nit te voeren sodanig vertoont, dat hy't altyd niet minder en heeft gemaakt, dan wy het hadden kunnen wenschen: waar door voorwaar wy beide so zeer aan hem verplicht zijn om hem en de zyne eenig voordeel en eere aan te doen,

dat wy niet eerder en hebben kunnen rusten, voor en al eer dat wy onse dankbaarheid aan onser zyde door eenig uiterlijk kenteken wederom hadde betuigd; want op hoe veellerlei wyse en met hoe groote bekommernis de zeer eerwaardigen Heer *Sanctorum quatuor* vriendschap en weldaaidigheid ter goeder tyd aan ons heeft bewesen, geeft de zaak zelfs te kennen; en de Heer *Stephanus* myn geheimschryver heeft daar geduurig de mond vol van; en hoewel dat hy die geringe gaave, hem voor desen aangeboden, heeft geweigerd, so kan evenwel sijn Koninglyke Majesteit niet vernoegd wesen, ten zy dat hy hem eenig pand zijner liefde tot een gedachtenis laat toekomen. Wilt derhalven met dien zeer eerwaardigen Heer behendig omme gaan, en maaken dat gy in een gemeenzaam t'famenpraak uit hem komt te putten op wat voor dingen zijn zinnelijkheid meest valt, en my dan zulks metten eersten laat werten; het sy op behangsel, goude vaaten, paarden &c. en ik sal maaken dat hy niet en behoeft te denken dat hy zijne gediensigheden aan geen onbeleefden noch on-

dan kbaaren Koning besteed heeft. Ik heb ook uit de mond van dien zelfden Heer Steven verstaan, hoe zeer de Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* genegen is om S. Pieters huis te voltrekken, als rot een eeuwig gedachtenis van godtsdienstigheid en godvruchtigheid; welk voorneemen des gemoets in hem, gelijk als ik voorwaar voor heilig en pryslijk kenne, so is't ook dat het de mildaardigheid van Christen Prinzen en Koningen ten hoogsten verdient; het sal U. E. dan gelieven uit mijn naam aan hem te seggen, dat ik zijn voorspraak by zijn Koninglyke Majesteit op sodanig een wyze zal zijn, dat het voor alle

man in het openbaar sal blyken, dat ik in het allerminste geen onnut noch plomp Lidmaat der Kerke ben.

Voor so veel nu het refterende belangt, waar in wy de weldaardigheid, hulpe en voorspraak van zijn Heiligheid en van den E. Heer Kardinaal *Sanctorum quatuor* voor de Koninglyke Majesteit en my tegenwoordig behoeven, daar geef ik u door den Heer Stephanus genoegsame informatie van; anderwerf ernstig verzoekende dat gy, volgens uw gewoone kloekheid en neerstigheid, en na dat wy zijn verwachtende, het selve wilt besorgen, en doen. *D. W. B. 1700*

Romeu Sprakkelmaand. 1527.

X V I.

D' uitgesprokene Bulle verzocht in des Konings zaak.

Cotton Libr. Vitel. B. 12.

An den geliefden &c. groetenis en Apostolische zegen. d' Opperste autoriteit van d' Apostolische Stoel laat aan alle man d' overvloed van haar macht sodanig blyken, dat se na de gelegenheid van zaaken, Perfoonen en hoedanigheid van tyden yder een geneesmiddel tot stichtingepoogt te verschaffen; en de zaaken, met een zeer nette en pertinente schaal gewoogen na d' instellinge der Canons of regelen; overweegende, zoekt se swaarmoedige en twyfelachtige consciëntien raad te geeven, en geheel en al tot gerustheid te brengen. Nademaal dan de wydberoemde onse zoon in Christus, Henrik de VIII. Koning van Engeland, beschermer des geloofs, en Heer van Yerland, in zijn klaagreden voor ons hadde doen blyken hoe dat hy achtien Jaaren herwaarts de Edele Princes Catharina, Dochter van Ferdinandus, eertydts Koning van Spanjen, en voor dese Gemalin van zijn over-

leden Broeder, de vermaarde Koning Arthur (door vermaaning, aanraading en raad der geener, aan wien hy sich in den eersten aanvang van het bewint zijns Ryks t' eenemaal had overgegeeven, onder voorgeeving van een zeker dispensatie verleent by d' Apostolische Stoel) ter goeder trouw voor zijn echte Gemalin aangenomen, en van die tyd af tot nu toe dezelve, als zijn huisvrouw, bygewoont hadde, ondertusschen een Dochter by haar geteelt hebbende, en nu ten laatsten geen kans ziende om een uit het mannelijk oort te gewinnen, zijn gedachten liet gaan over het stabilieren en vast stellen van de succesie uit die zelfde Dochter, en de kassen doorsnuffelt hebbende, de gemelde dispensatie over het voornoemd huwlyk ten voorschyn liet brengen, ende verstanden van geleerde mannen overwegen, den inhoud van welke dispensatie hier na volgende, sodanig luid, &c.

Ze-

Zekere Rechtsgeleerde bedreeven in Kerklijke Decreeten en Canons, den datum der gemelde dispensatie met het geen daar in verhaald word met den anderen vergelijkende, mitsgaders eenige omstandigheden, die so wel voor als na, tusschen de zelve ingevloed zijn, overdenkende, so ten aanzien van de voorgewende oorzaak die in de Bulle is tot onderhouding van vrede, (te weten, die doenmaals aangegroeit was, door de gemaakte Huwlijks-contracten bestendig bleef, en ook door d' onderlinge commercien met Volkeren was vermeerderd, geen vreeze van verbrekinge veroorzaakende, die voor rechtmatig en niet geheel vruchteloos uitgesproken mocht werden, doch evenwel daarom niet seer aandringende noch seer baarblijkelijk schein, als wel het ontslaan van het verbod sou mogen eischen;) als ook om dat de verzoek-bede verdigd waren, alsoo aan onsen Predecessor verhaald wierd, dat de selve onse seer geliefde zoon toen begeerde met de voornoemde seer geliefde Princes Catharina het huwlijk te sluiten, en dat om het verbond des vredes langer t'onderhouden; daar hy op die tyd, volgens zyn eigen verklaring, van geen verzoek gantsch en wiste, en van wegen zyn onrype jaaren, niet boven de twaalf oud zynde, met sulck een toegene-gene liefde niet ingenomen konde werden; mitsgaders ook om dat de protestantie naderhand op komende, en de kracht van repudiatie of echtbreeking hebbende, dat de dispensatie doenmaals door de repudiatie schein vernietigd te zijn; eindelijk en ten laatsten, op dat de Prinsen of Koningen met welke het verbond onderhouden sou werden, al gestorven waren al eer dat bevel tot uitvoering van de Bulle was uitgegaan; ja, dat zy de Bulle zelfs, (om de fouten, welke hier en daar onder sluipen, als ook om andere redenen, die so bondig noch so krachtig daar in verhaald zijn, het gemoed van den Koning

van Engeland en zyn conscientie beswaarende, hem verzeeken om te oordeelen dat het voornoemde huwlijk niet en kan bestaan, noch ook tot noch wettig is geweest. Wyders doe hy nu by zich selven, volgens zyn eigen verklaring, wat nader kwam t' overdenken hoedanig een uitslag diergelijke voornoemde Bruilofts-Feeften hadden gehad, te weten, waar uit sommige onvolmaakte en niet lang levende knechtken zyn gesproten, en over sulck geen hope altoos en had van een Succes-sieur, die zyn Familie, nu klein geworden, sou kunnen ophouden en zyn geslachte vermeerderen: gedenkende met eenen aan het goddelijk dreigement over de gene die zyn broeders schaamte komt t'ontdecken en zyn huisvrouw tot zich neemt tegens Godts H. Geboden, inzonderheid daar geen dispensatie tusschen beide komt, die in alle deelen sou mogen gelden en bestaan; en dewyl ook sommige zeggen dat onse macht zich so verre niet uit en strekt dat wy hem daar in zouden kunnen gelieven, hoewel hy, na zyn schryven, niet eens en twyfelt aan de volkomenheid van onse macht, so se slechts gerechtlijk en wettelijk daar tusschen come, welke hy voor d' opperste op aarden erkent en eert; om dien trouw niet voor goed te keuren siet hy aan alle kanten so een groot overeenkoming, dat zyn gemoed daar een afkeer van heeft; het en kan hem ook door de redenen van andere so niet afgeraden worden of hy oordeeld dese trouw voor versoeyelijk en haatlijk in d' oog van de Goddelijke Majesteit.

Eindelijk is het dat dese onse seer beminde zoon ons geduurig heeft gebeden en gesmeekt dat, voor so veel als ons zyn Persoon en het Koningrijk, dat zich altyd onder ons gevoegt heeft ter herten gaat, wy met ryen raad, hoe eer hoe liever hem uit dese benautheden souden redden, waar mede hy, staande dit tegenwoordig huwlijk, in het bysonder klaagt dapper aange-

taft te zijn, en dat van wegen de wet der confcientie; en dat hy volgens de Polityke wetten tot geen ander en mag overgaan, dan na een uitgesproken vonnis. Wy dan in overleg nemende hoe veel, en hoe groote dienften hy boven andere bewefen heeft, fo aan d' Apostolifche Stoel als aan de Christelijke Religie, daar mede verdiend hebbende, dat hy op een overvloedige en spoedige wyfe de genade van ons vermogen wederom aan onse zyde genieten fou, en dat het met zijn zaak vry anders is gelegen, als met die van een gemein Perfoon, te weten, datter de welstand en behoudenis van zeer veel menschen aan vast is, en dat de decisie of uitspraak vande voornoemde zaak geen langer uitstel en mag lyden, sonder groot gevaar en geen klein verdriet en gekwel voor den voornoemden Koning, welke wy, om onse dankbaarheid te toonen, schuldig zijn te verminderen, ja geheel en al weg te nemen, en te maken dat se met ten eerften ten einde gebracht werden, volgens het advijs van onse broeders, met welke wy in fo een hoogwichtige en hoogdringende zaak te raade gegaan hebben, als ook met d' allergeleerste en ervarenfte mannen fo in de Godt- als Rechtsgeleerdheid; also wy d' ondeugden en gemelde gebreken ondervonden hebben sodanig te zijn, welke, (de natuur van het voornoemde verbod overwogen zijnde) dat se de krachten selfs van de Bulle rechtschappen ontzenuwen fouden; hoe veel te meer dan behoorden wy te betuigen en voor al de Wereld bekent te maken met wat voor een zorgvuldig en bekommert hert wy oordeelen dat de confcientie van onse voornoemde feer waarde Zoon door diergelijke zwaarigheden opgehouden, bevangen en gekwelt word; nadeemaal dan dat wy u, onsen beminden zoon, Kardinaal van York en in dat Land een Afgezand van d' Apostolifche Stoel, van wegen de deugden uws gemoedts en zonder-

ling uitnemend toegenegentheid tot oefening van recht en gerechtigheid voor zodanig een erkennen, hebben wy over sulks geoordeeld dat men met recht u alleen alle onse autoriteit fo in dese zaak, als ook in alle andere, behoorde op te draagen, dewyl wy u waardig keuren om onse zaaken te mogen verhandelen, en de plaats van d' afwezige te bekleden: niettemin u, beminde zoon, hebben wy raadzaam geacht specialijk derwaarts te zenden, dat gy lieden gezaamentlijk met dese zaak moogt voortvaren, nochtans, om d' onzekere uitkomst der voorvallende zaaken, d' autoriteit u aanbevolen fo te matigen, dat, als een van u beide niet en wil of belet word, d' ander alles uitvoeren en de zaak tot een behoorlijk einde mach brengen. U.L. beide gezamentlijk of yder van U.L. in het bysonder, als verhaald, stellen wy in onse plaats als Volmachtige, om sommierlijk en recht uit te voorneemen, (sonder eenig rumoer te maken of te schynen een oordeel te willen strijken) wat voor kracht dat 'er in de voornoemde Bulle steekt, en of in de selve de voorverhaalde gebreken of een daar van sodanig blyken, welke schoon dat se anderen fo klaar niet roefchynen, dies niettemin fo het iemand die eerlijk en vroom is van gemoed, en uwe confcientie, of een van u beide die dese zaak by der hand hebt komt te voldoen en waarschynlijk roe schijnt: of dat de voorgewende Vrede in de Bulle sonder dit Houwlijks-contract aan te gaan had mogen bestaan en stand houden; of dat onse feer geliefde Zoon, als geseid wierd, niet begeert en hadde om het verbond des vredes t' onderhouden dit houwelijk aan te gaan; of eindlijk dat de Koningen in de Bulle gespecificeert, met wien men zeide dat het verbond door dat huwelijk sou kunnen onderhouden worden, al overleden waren eer commissie gegeven was om de Bulle in 't werk te stellen; dat men over zulks het zelve voor niet genoeg bondig te voren

voren geweest te zijn had moeten verklaren, en, om het geene dat daar in uit en ingelaaten wierd, gantsch vruchteloos en ydel was, en altyd daar voor moet gehouden worden; dat men ook het houwlijk, 't welke uit kracht daar van schynt te kunnen bestaan, insgelijks voor nietig en onwettig moet oordeelen; en wyders dat sy van het gemeenschap des bedrs, tot noch toe genoten, afftand behoorde te doen, en, volgens onse autoriteit daar van gescheiden moeten worden. Eindelijk en ten laarsten belasten en beveelen wy aan hun beide gehuwde, 't sy hem of haar, vryheit te gunnen om met eenen ander een huwlijk op nieuw aan te gaan, zonder eenig tegenspreken of tusschen komen van rechtsbevoeping. Wy draagen ook op aan U. L. beide, of aan een van U. L. in 't bysonder onse macht, als onse Stede-houders of Stad-houder, of wat ander naam wy ook souden kunnen gebruiken, die tot vermeerdering van d' aanbevolene autoriteit van wegen het boven verhaalde mogt dienen, om, of gezamentlijk of iemant van U. L. beide niet begeerende, als gezegt, of verhinderd wordende, dan in het bysonder, de gemelde zaaken in 't werk te stellen, en tot het einde toe uit te voeren met alle onse so onbepaalde als ordinare macht, voor so veel goet gedacht sal worden betaamlijk te zijn en te behooren of tot een gevoeglijke Echtscheiding, of tot een op nieuws aan te vangene Echtenstaat: doch in zulker voegen dat gy lieden, uit kracht van de tegenwoordige commissie, en om de banden van u werk meer bondigen krachtig te maaken, vryheid hebt om van alle die kanons en wetten die daar tegen mochten aan gaan te dispenserén, en om alles dat daar noch mocht aan ontbreken, uit wat oorzaak dat het mocht ontstaan, door het tusschen komen van onse autoriteit en d' Apostolische dispensatie op te vollen: so met het kind van het eerste als van het tweede bed, om het vroom ge-

loof der Ouders, by aldien het dus voor goet ingezien word, voor wettelijk eehre kinderen te verklaren, en kondig te maaken; en de wettelykmaakinge van beide kinderen met allerlei Kerkelijke censuren en straffen, by manier van een decreet of eeuwig duurende wet te verzekeren en te bevestigen: en dat op so een krachtigen bondige wyse als men eenige rechtszaaken sou kunnen versinnen of bedenken; maaken, stellen en ordineren wy mits desen voor kragtig, vast en onverbreeklijk: en al wat door U. L. gesamentlijk, als gezegt, of hoeft voor hoeft gedaan word met of sonder een sommiete kennis van den Rechter allerlei processen te maaken, uit te spreken en te verkondigen, of te belasten dat se uitgevoerd werden, met allerlei dispensatien of genade in het voorverhaalde te gunnen en te maaken, en in 't algemeen om in sommige der verhaalde zaaken onse ordinari en onbepaalde macht te gebruiken, als of het door ons gedaan, beschikt, beslooten, gedispenseert, uitgesproken, bevolen of uitgevoerd ware geweest: dit geheel en al so dra als doenslijk is, bondig, vast en verzekerd hebbende, zullen wy op d' allerkrachtigste en bondigste wyse bevestigen, en nooit eenige daar van krachteloos maaken of daar tegen aangaan, noch ook ondertusschen herroepen. Hier nevens ook verklarende en protesterende onse mening volkomen en absoluut te zijn, dat dese tegenwoordige commissie of affendinge van onse autoriteit geduurig effect forteren, en tot de finaale conclusie en het uiterste termijn van de voor verhaalde zaaken altyd duuren en bestaan mag, niet tegenstaande allerlei decretén, sententien, bevelen daar tegens beschreeven, en allerlei brieven en brevieren; welke wy hier na (dienende om dese onse tegenwoordige vergonning te vernietigen, af te schaffen, of te herroepen,) mochten uirgeeven, ordineren en verkondigen; hier mede (dit

alles uitdruklijk afschaffende , en de zelve al't' saamen voor vruchteloos , nietig , ydel en van geener waarde achtende ,) willen wy datse sodanig zyn , en ook daar voor gehouden worden , dat se voor die andere voor al de voortocht moeten hebben ; dat

het tegenwoordige het agterste en al wat voor desen verhaalt , uitgegeeven en bestemt is , moet afkeuren en te niet doen : in weerwil van alle man , wien hy ook zy , die zich daar tegens sou willen kantten.

Rome, Louwmaand 1528.

X V I I.

De Kardinaals Brief aan Johan Cassali over dit Stuk ; genomen uit een van de twee Brieven , geschreven door zijn Secretaris.

Cotton Libr. Vitel. 10.

Eerwaardige Heer *Proto Notaris* , of Secretaris en als een seer beminden broeder. Ik heb mijn voorgaande brieven aan U. E. in het breede verhaald hoe zijn Koninglijke Majesteit gesint is , en wat zijn begeerte is over dese zaaken welke hy nu tegenwoordig U. E. bevolen heeft om uit zijn naam over te leveren aan zijn Heiligheid , onsen Heer. Nuzal ik , (om myn ootmoedigste en oprechte onderdanigheid , waar door ik rechtswegen en amptshalven verplicht ben om niet alleen zijn Heiligheid , maar ook den erbarmlyken stant der Kerke behulpsaam te zyn , en d'achtbaarheid van d'Apostolische stoel te herstellen ,) in desen brief U. E. berigten van sommige zaaken , die voor al nauwkeurig aan te merken en r'overwegen sijn , en welke U. E. na mijn voorige demoedige en zeer eerbiedige recommandatie aan zijn Heiligheid uit mijn naam , van stuk tot stuk zult gelieven voor te draagen : en nademaal dat se een zaak betreffen , die zijn Koninglijke Majesteit nu ten hoogsten begeert en eischt , so zal U. E. zijn Heiligheid bidden en smeeken dat hy zich gevaardige alles te doorleefen en daar naauw op te letten.

Voor eerst dan beklagende den onge-

lukkigen en rampsaligen stant die zijn Heiligheid en het Collegie der Kardinaalen is overgekomen , en dag en nacht vast peinsende , hoe en op wat wyse ik met alle myn krachten , alle kosten en moeyelijkheid over 't hoofd ziende , en met het storten van myn eigen bloed en het overgeeven van mijn leeven , eenig dienst mogt doen , en in so groote swaarigheid troost en verkwikking bybrengen , en met eenen den vervallen stant der Kerke en van zijn Heiligheid wederom op de been helpen ; waar toe ik , buiten alle twyfel , en so lang als 'er een druppel bloedts door mijn aderen loopt , my zelve geheel en al zal overgeven : en terwyl ik nu mijn gedachten over dese zaak liet gaan , so wierd ik indachtig en my viel voor een zeker wonderbaarlyk en grooten inval ; die door de bestieringe der goddelijke voorfenigheid en uit mijn geduurig en onophoudelyk peinsen is ontstaan : te weten , om dese myn seer goede Heer en Koning te bewegen en hem daar toe te brengen , dat hy in een naauwe alliantie en verbintenis met zijn Heiligheid onsen Heer Vader treede , en also zijn Heiligheid de Kerk , en d'Apostolische Stoel onder de vleugelen zijner bescherminge met hert en ziel neemen : en my

my vielen in den zin ontallijke redenen die ik by bracht, en onder andere dese: dat ik zijn Koninglyke Majesteit, die den Kaizer so vast aanhing, sou zoeken tot de bescherminge van zijn Heiligheid te brengen, en om de zaaken van Italiën toe te vallen; en onder alle bygebrachte redenen was'er geen bondiger noch krachtiger, en die op het gemoed van zijn Koninglyke Majesteit meer wrachte, als d'innerlijke gerustheid en volkomen standvastigheid die ik hem geduurig en onophoudelijk heb ingescherpt aangaande zijn Heiligheids oprechte en yverige correspondentie met hem door een geduurige en onverbreeklijke band van vriendschap onderhouden, en in de verzoekbeden en begeerten van zijn Koninglyke Majesteit met al zijn hert toe te staan en in te volgen, voor so veel als de schat en auctoriteit der Kerke aan zijn Heiligheid, Christi Stedehouder, verleent, toelaat, of so verre als se haar uittrekt, of kan uittrekken; en hier op heb ik alles rijklijk beloofd, daar voor te pand stellende myn ziel, geloof, eerenzaligheid, dat dir alles, na wensch van zijn Koninglyke Majesteit, tot allen tyde zou geschieden, en dat sonder eenige swaargheid altoos van het toestaan van zodanige begeerten af te wyken; so dat zijn Koninglyke Majesteit, uit dit mijn affurant verhaal, bespeurende hoe seer zijn Heiligheid, onse Heer, tot hem was genege, en my daar op (die hem in de naam van zyn Heiligheid, als een Gesant en een Litmaat van d'Apostolische Stoel aansprak) volkomen geloof gevende, heeft hy (geen gevaar, moeite noch kosten aansende, noch ook aan zijn Koningrijk of Onderdaanen zich te seer kreunende,) zijn sinnen geset en t'eenmaal een voorneemen en besluit by zich selven gemaakt, om in alles zich daar na te schikken, en om zijn Heiligheid geduurig en standvastig aan te kleven, en hier van houd ik my verzekert dat hy het wil en voorgenomen heeft om te doen, en,

tot ter dood toe daar by te blyven; ten ware dat de zaaken so mochten uitvallen, verre tegens mijn belofte en zyn verwachting, dat de nood vereischte om zyn Koninglyke Majesteit te raden van dit zyn voorneemen en besluit afftant te doen. Indien hem sulks mocht overkomen (t welk God verhoede) dan sou hy my met recht kunnen toeschryven en verwyten myne trouwloosheid, lichtveerdigheid en d'overtreddinge mijner belofte; in welken geval wat dienft ik onsen Allerheiligsten Heer sou kunnen doen, of hoe dat men my in Kerkelijke zaaken sou kunnen geloooven, laat ik aan het wys en verstandig oordeel van zijn Heiligheid beruften: het sou voortaan nooit aan myn macht staan om hier iets dat van groot belang is, tot gerief van zijn Heiligheid te verrichten, so nu nopende dese zaak zyn Koninglyke Majesteit in zijn meinig en hoope so ellendig bedroogen werd.

Ten anderen diend men ook wel naauw t'overwegen van hoe groot belang deze zaak is voor zyn Koninglyke Majesteit, en hoe seer veel hem daar aan is gelegen, als waar aan, behalven d'ontlastinge van des Konings conscientie, de continuatie van de gantsche Koninglyke linie en stamme vast is; hier aan hangt het geluk, of d'ondergang van het geheel Rijk; hier in bestaat de rust en behoudenis der gener die onder des Konings gebied staan, en van de gene die ooit of t'eeniger tyd in zyn Koningrijk geboren fullen worden; waar uit sou konnen ontstaan en veroorzaakt werden of een eeuwige rust, of twedragt en een seer fellen oorlog, die sich over de gantsche Wereld lichtlijk mochten verspreiden: nu alle dese dingen naauwkeurig ingesien zynde, zyn van vry grooter belang en gewichte, dan de genade of gonst die men van eenig Koning of Koningin te verwachten heeft.

Ten derden, de zaak is van zodanig een aart, dat ik myn ziel derve te pand stellen, dat het vergonnen hier van, strekken zal

niet alleen tot ontlastinge van zyn Heilighheids conscientie en eere voor God en de menschen, maar dat se ook in den Hemel gevallen en aangenaam sal wesen: weshalven hier in zekere geheimen steken, die men zyn Heiligheid in het oor moet luisteren, en de penne niet en mach toevertrouwen: om welke redenen, en om eenige gebreken of ziekten, daar de Koningin aan vast en niet van te genesen is, als ook om de zwaarigheid zyns gemoedts daar door opgevat, kan noch en wil zyn Koninklijke Majesteit haar nooit na desen gebruiken, noch voor zyn Gemalin; daar kome van wat daar ook van kome, erkennen. Men behoort ook daarenboven niet weinig werk te maken van het gene in myn andere brieven staat, rakende die dingen, welke zyn Heiligheid onse Heer voor een groote schat mag houden, te weten, dat hy t'aller tyden, so in tegenspoet als in voorspoet, zyn Koninglyke Majesteit tot een vaste burgt en getrouwe Vriend sal hebben; tot welken einde hy ook alle zyn Bondgenooten en Vrienden bewogen heeft, en noch geduurig beweegt, om dese zyde te kiezen; tot voorstand der Kerke, en tot behoudenis van onsen Allerheiligsten Heeral zyn doen en poogen aanglegende; en alle dese Bondgenooten, (so zyn Koninglyke Majesteit zyn Heiligheid kwam te begeven,) souden tot een heel ander party kunnen overgaan; en, om rond te gaan, ik en weet van geen Koning daar de Paus op vasten mach gaan en beter vertrouwen, als op zyn Koninklijke Majesteit; ofte door middel waar van de stand van d' Apostolische Stoel tot haar vorige achtbaarheid en aansien veiliger hersteld sou kunnen werden, daar se sonder zyn hulpe en bystand (ten ware dat God alleen uit zyn enkele onmetelijke goetheit op het allerpoedigste daar zyn hand gelieve aan te slaan) geheel en al schijnt te sullen vervallen. By aldien nu onse allerheiligste Heer en Vader dit ernstig verfoek van zyn

Koninglyke Majesteit niet graag sou willen toestaan, (dat God verhoede) dan sou het my voorwaar, verdrieten langer te leven, om d'ontallijke zwaarigheden, die daar op in alle waarfschijnlijkheid sullen volgen, voornaamlyk daar men zo een vaste en veilige bystand des Konings so ondankbaarlyk komt te verwerpen; en daar nu alleen dit gewisse en heilsaam geneesmiddel noch over schijnt te blyven tot verbetering van so groote rampzaaligheid, het welke verwaarlooft zijnde, dan moet alles nootfaakelyk te gronde gaan. De Paus hier in de dankbaarheid zyns gemoedts aan zyn Koninglyke Majesteit doende uitblinken, kan hy zich selven alles wat hy wil van zyn vriendschap en bondgenootschap toe seggen, en daar op alle de gene die zyn gesag en achtbaarheid souden willen krenken, beoorlogen. Eindlyk alle dese oorsaaken en redenen op malkanderen nu gehoopt hebbende, en by my selven overdenkende hoe veel dingen van seer groot belang my voorkomen in dese echtscheiding, die so rechtaartig is en op een so goet fundament steunt, en waarom de selve niet sonder d'allergroutste schade en nadeel, niet langer en mach noch behoorde uitgestelt of opgeschort te worden; merkende ook wat men sou kunnen bybrengen en voor al bygebracht sal worden om zyn Koninglyke Majesteits gemoed voor God te zuiveren, hoewel sulks van zyn Heiligheidt geensins aangenomen mocht worden, dewelke op diergelijke voorstellingen zich verlatende, so vrees ik dat hy in dese zyn hoogdringende nood, al eer datter groote zwaarigheden, die nu baarblyklyk op handen zyn, mochten volgen, zyn voornoemde Koninklyke Majesteit van twe kwaaden het minste dan mocht komen te kiezen, en, steunende alleen op de zuiverheid zijner gewisse, dit by der hand te nemen, het welke hy nu so eerbiediglyk van d' autoriteit der Apostolische Stoel verzoekt, waar door

de

de zelve daaglijks in grooter kleinachting mocht komen, en dat voornaamlijk in dese fo zeer gevaarlijke tydt: alle welke dingen zijn Heiligheid, na zijn groote voorzichtigheid, op het allernauwste behoort te overdenken, geensins twyfelende of eenige zwaarigheid makende van zo een hoogwichtige zaak by tijds toe te staan; hy moet zich ook daar van niet laten te rugge houden door het ernstig aanhouden van eenig sterflijk mensch, of om het aanzien van iemandts Persoon en die te vergevoegen, insonderheid daar in veel andere zaaken, die lichtlijk haar so openbaar niet vertoonen noch so waarschijnlijk op doen, zijn Heiligheid zich tegens andere goet-aardiger en gezeggelijker dikmaals heeft geroot: aan wien U. E. A. na voorafgaande behoorlijke eerbiedigheid uit myn naam seggen sulr, dat ik dit spreke als een getrouw, doch onwaardig Litmaat van de Kerk, alles vast bedenkende dat tot des selfs aanwach en aanzien zou kunnen dienen, en met eenen ook bevorderende en aanraadende te schuwen de dingen die daar tegens schynen te stryden. Derhalven sal U. E. A. onsen Allerheiligsten Heer dit in planten, dat hy al het voorgaande, dat van so seer groot belang is, te degen overwegende, niet als een Middelaar, of ruffchen spreker, om die bysondere genegentheid die ik zyn Koninglijke Majesteit toe draage in het bevorderen, als my toekomt, van zyn zaaken, maar als een die in so een groote zaak, so wel bewuft en bekent, onsen Allerheiligsten Heer sou willen raaden, dat hy voor al toe staa't geen nu verfocht word; en dit sou ik hem ook raaden al waar ik hier nooit in dit Land gekomen, of hier iets gemein niet en hadde. Ik bidde en smecke ook zyn Heiligheid in alle demoedigheid dat hy alle twyfelmoedigheid, aanzien van Persoonen, en vreze aan een kant gesteld en afgelegd hebbende, in generlei wyse kome te weigeren noch uit te stellen die zaken te gunnen en toe te

staan, welke zyn Koninglijke Majesteit onseer hoogdringende redenen uit so een grote bekommernis zijns gemoedts so ernstig verfoekt; maar die veel eer op een goedertierene en mildaadige wyte inwillige, nochte zich beswaart vinde ten vollen toe te staan, voor so veel als ten opzicht daar van bedacht kan worden; en dat zyn Heiligheid sich daar van ten hoogsten verzekerd houde, dat hy hier mede doen sal het gene voor God en de menschen voor gantsch rechtveerdig geoordeeld sal werden, en waar door hy zyn Koninglijke Majesteit op het aldernauwste sal verbinden om zyn Heiligheid de Kerke en d'Apostolische Stoel, mitsgaders alle zaaken na zyn uiterste vermogen, te helpen redden, en beschermen; waar in hy ook geen moeite of kosten sal ontsien, noch ook zyn Koningrijk of Onderdaanen verschoonen; ja, niet eens weigeren, des noods zynde, zyn eigen Persoon ten besten te geven: en by dit gevoelen sal hy standvastig blyven, en den Koning van Vrankrijk nevens andere Bondgenooten daar toe bewegen, en dat so wel om zyn Heiligheid en de Kardinaalen te verlossen, als om het gesag en d'aansienlijkheid van d'Apostolische Stoel te herstellen; en daarenboven nademaal dat zyn Heiligheid daar door het vast vertrouwen en d'achtbaarheid van my, zyn allernederigst schepfel, sal behouden, waar door ik in alle voorvallen en nooden alhier te lichter en gemaklijker de zaaken sou kunnen verhandelen, die tot gerief, voordeel en ruste der Kerke schynen sullen te gedyen; in het verrichten van welke diensten ik alle vlyt, yver en neerstigheid sal aanwenden. Deze zyn Koninglijke Majesteit sal daar ook altyd by winnen. By aldien dat hy dese zaaken niet in acht neme, dan vrees ik dat het aan mijn macht niet en sal staan, om dese Koninglijke Majesteit, of eenige andere Koningen, daar toe eenigfins te kunnen brengen, waar uit zyn Heiligheid eenige

troost of hulpe sou mogen bekomen; maar ik vertrouw dat zyn Heiligheid so grooten oorzaak van zwaarigheden sal weg nemen, en uit een gantsch dankbaar, goedertieren en openhertig gemoed, alle dingen, so als se begeert worden, vergonnen; en dat sonder eenig hindernis, tegenspreken of uitstel.

Romen den 20. Louwmaand, 1528.

X V I I I.

Staphileus zyn Brief aan den Kardinaal, waar aan blijkt voor hoe rechtveerdig hy des Konings zaak keurde. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

Erwaardigste en doorluchtigste Heer, wien ik alle eere schuldig ben; na voorgaande demoedigste recommandatie zal het U. E. eerwaardigheid gelieven te verstaan, hoe dat wy veertien dagen na ons vertrek van *Londen* r' s'cheep gegaan zijn middelerwyl in de haven opgehouden zijn de door onweer en contrarie winden: ondertusschen heb ik onder weegen geweest by den eerwaardigen Heer Roffen: en wy hebben een tyd lang over de zaak met den anderen in het breede en wydloopig genoeg gedisputeerd in de tegenwoordigheid van den Heer Doctor *Marmeduk*, dewelke alles, van beide partyen wederzydts gesproken en dikmaals verhaalt, verstaan heeft; doch wie d' overhand heeft bekomen, of ten minsten wie van ons beide heftiger gestreden heeft, zal uwe eerwaardigheid uit het oprecht verhaal van den Heer *Marmeduk* kunnen verneemen, Van dit eenen wil ik U. E. A. verzekeren,

dat ik voor een taamlyk Bisdom gewenscht had, dat zyn Koninglijke Majesteit U. E. A. en de Koningin dit ons dispuut had aangehoort, so om de waarheid te verstaan, als om de manier van het disputeren. Voorwaar ik moet in ootmoedigheid U. E. A. recommanderen dien eerwaardigen goede man, een oprecht en vlytig dienaar van zyn Koninglijke Majesteit en van U. E. hoogachtbaarheid aan wien ik my in alle ootmoedigheid en devotie als haaren dienaar van gantscher herte recommandeere: zullende aan beide betoonen mijn zeer getrouwen dienst in zaaken en affairen die my aanbevoelen zijn, en noch aanbevoelen mochten werden. Wel vaare uw eerwaardigheid, die haar gewaardige my altyd te houden in de goedé gratie van onzen allerdoorluchtigsten Koning, die daar is de eer en het cieraad van de Koninglijke waardigheid. *Uit Bononien, den 20. van Louwmaand 1528.*

U. E. A. Zeer ootmoedige Dienaar,

Bisshop Staphileus.

Aan

Aan Campegius 1528.

X I X.

Des Kardinaals Brief aan Campegius, zijnde een Extract daar van; verbeteret met zijn eigen handt.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

Zeer eerwaardige Vader in Chriffus, U. E. A. dienften zijn dese zijn Koninglijke Majesteit altyt zeer aangenaam en welgevallig geweest; maar boven al is dit hem ten allerhoogsten aangenaam geweest dat hy uit de mond van den Eerwaardigen Heer Jerdon verstaan heeft dat uw Eerwaardigheid met zulk een getrouheid en neerstigheid getracht hebr zijn zaak voort te zetten. Dit bewys van so een zonderlinge liefde omhelst hy met al zijn hert en zinnen; en heeft my belast, zeer eerwaardige Heer, dat ik u uit zijn naam hooglijk sou danken; aan wien ik ook uit dien naam my bekenne schuldig en verplicht te zijn: want nergens in kan uwe Eerwaardigheid my meer verbinden, dan dat hy met alle macht, gratie en autoriteit daar na staa, om dese zaak na den zin van zijn Koninglijke Majesteit op het alerspoedigste uit te voeren; also de zelve van een sodanigen aart is, datter geen hoogwichtiger kan voorvallen; de zelve en mag ook geen uitstel lyden, also de behoudenis van dit gantsche Koningrijk, d'onderhouding van de Koninglijke stamme, en de zaaligheid zyner ziele daar aan vast zijn: d'oorzaak is al te openbaar om daar over te twisten, en al te heilig om in vershil getrokken te werden: dese eenige genade, en dese is nu de eerste, wenscht en verfoekt hy met alle ernst van d'Apostolische Stoel, en heeft daarom so van

wegen de gerechtigheid van de zaak, als om zijn devotie van een zoon aan zijn heiligheid dese hoope opgevat, also hy sich selven vast laat voorstaan dat her nooit en kan geschieden dat hy in eeniger wyse van dese zijn verwachtinge versteeken sou blyven, welke geschapen staat om door uw H. Achrbaarheids toedoen en godvruchtige voorstand dapper geholpen en gevorderd te kunnen werden.

Ik bidde dan wederom uw Hoogachtbaarheid met alle ernst, dat het (nadeemaal hy, al wat ons voor desen tegens zijn Koninglijke Majesteit ter kwaade trouw is aangebracht, weg genomen, en ons daar door aan hem heeft verbonden,) hem niet en verveele nu om te volharden in dese zaak des Konings met een dapper gemoed tot een gewenscht einde voort te zetten, die ons herte so zeer drukt; dat wy wel wenschten om zulks van zijn Heiligheid selfs met ons eigen bloed te kunnen verwerven. Wat de rest aangaat, dat sal uw eerwaardigheid breeder en duidlyker van den eerwaardigen Heer Bisschop Jerdon, en van den Heer Steven Gardnier, myn boefem-vriend, als ook uit de mond van den Heer Eduward Fox, een familiere vriend van den Koning, kunnen verstaan; verzoekende dat uw eerwaardigheid haar in alles geloof wilt geeven. Vaar wel, en blyf gelukkig.

XX.

Des Kardinaals Brief aan Gregorius Casali, begeerende dat een Bulnopende het besluit overgezonden werde. Een Cotype.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

HOogachtbaare Heer &c. zijn Koninglyke Majesteit en is niet weinig verblyd, also wy, niet alleen uit den brief van den Heer Steven Gardenier maar ook uit de mond van den Heer Fox, verstaan hebben, de groote getrouwheid, vlyt en wakkerheid by U. E. A. aangewend tot uitvoeringe van de zaak van zijn Koninglyke Majesteit: welke roegenegentheid, hoewel wy in gewichtige zaaken te voren daar dikmaals een proeve van hebben gehad, nochtans in dese so klaar getuigenis merken wy dat van U. E. A. niets ter wereld is verzuimt, het welke eenigfins mogt dienen tot bevordering van onse begeerte. Doch nademaal datter noch, na myn oordeel en het oordeel van andere zeer geleerde mannen, iets schynt t'ontbreeken, om zijn Koninglyke Majesteits zaak tot een gewisse en onfeilbaar einde te brengen; waar overik tegenwoordig aan den Heer Steven Gardenier schryve: so wil ik U. E. A. andermaal ernstig gebeden hebben, om het zelve by onsen Heer den Pàus te verwerven, nevens den voornoemden Heer Steven Gardenier, (van wien my lief is te hooren dat gylieden by zijn Heiligheid vry veel vermoogt:) maar insonderheit om alle uwe krachten des verstants in te spannen alle neerstigheid en voorsichtigheid aan te wenden dat U. E. A. de decreta commissie, zonder dat eenige Arbiters of Raadtsheeren daar by zijn, van zijn Heiligheid moogt bekomen, om heimlyk aan my over te senden; en met eenen te seggen, dat ik myn ziel en zaligheid daar voor

te pand stelle dat ik de voornoemde Bulle aan geen sterfelyk mensch ter wereld zal vertoonen, maar so getrouwlyk en voorsichtig by my bewaaren en verhoolen houden, dat zijn Heiligheid in het allerminste daar van geen vreesse voor gevaar te verwachte heeft. Dese myn ernstige begeerte om die commissie te moogen hebben, ontstaat niet uit eenig insicht om dit of dat daar mè uit te richten, of te geeven aan iemand die se in het openbaar of in het verborgen eenen ander mogt voorleesen; maar om de zelve (als voor een Godtspenning en onderpant van die over groote en vaderlyke liefde van zijn Heiligheid onse Heer en Vader, tot zijn Koninglyke Majesteit, en hoe zeer hy de selve roegedaan is:) by my te bewaaren; waar aan zijn Koninglyke Majesteit kan sien, dat zijn Heiligheid hem niet en zal weigeren 'c geen hy begeert; en ook mag bespeuren hoe groot een vertrouwen zijn Heiligheid van my heeft; waar door ik also in meerder aansien by zyn Koninglyke Majesteit mag geraaken: dat hoewel hy alle zijn krachten en middelen vrywillig heeft besteed om d'Apostolische Stoel te behouden en tot haar voorgige luister en glans te brengen, dat hy evenwel om mynent wille en door myn aanraading hier na alles sal toestaan en doen, alwaar het met het uitsorten van zijn eigen bloed; so het eenigfins mogt gedyen tot zaligheid van d'Apostolische Stoel en des zelfs verzekering, gerustheid, en wilstant &c.

XXI.

De Brief van Paus Julius : waar in hy den Koning verlof geeft om te mogen trouwen: Welke men vermoedet verzierd te zijn.

Cotton Lib. Vitel. B. 12.

PAUS Julius de tweede, Beminde Zoon en geliefde Dochter in Christus, zaligheid en Apostolische zegen, d'Uitstekende autoriteit van de Paus van Romē gebruikt de macht die hem van boven uit den Hemel is gegeven, na dat het hem raadzaam en nuttelijk dunkt; overwegende de kwaliteit van Persoonen, zaaken, en tyden. De verzoekbede aan uwer zyde ons nu onlangs behandigt, behelsde, dat nadien gy Dochter Catharina, en Arthur die certijds op der Aarden verkeerde, toen de doorluchtigste eerstgeborene van onse seer waarde Zoon in Christus, *Henrik*, Koning van Engeland, om t'onderhouden de banden en verbonden van vrede en vriendschap tusschen den voornoemden Koning van Engeland, en onsen allerlieftsten Zoon in Christus, Koning Ferdinandus, en onse allerlieftste Dochter in Christus, Elifabet, Koninginne, Katholijken van Spanjen en Sicilien, een huwelijk by monde tegenwoordig wettelijk hebringegegaan, *en het zelve door een vleeschlijke vermenginge voltrokken*: om dat nochtans de Heer Arthur, sonder kind uit sodanig een huwelijk te gewinnen uit deze Werelt is gescheiden; en dat sodanigen band van vrede en verknochting tusschen de gemelde Koningen en Koningin so vast en bonding in alle waarschnijlkheid geen stand sou kunnen houden, ten sy dat het selve door een ander band van bloedverwantschap gekoestert en bevestigd wierd, hierom, en om andere zekere redenen, so is her dat gylieden begeert den huwelijken staat by monde wettelijk tegenwoor-

dig met den anderen in te gaan: edoch also gylieden uw begeerte in het voorverhaalde niet en kunt voldoen, en daarenboven geen Apostolische dispensatie bekomen hebt, over sulks hebt gylieden ons doen smeken, dat wy ons dien aangaande wilden gewaardigen om U. L. mer d'Apostolische genade en goedertierentheid van een dispensatie te versorgen en voorsien. Wy dan, dewelke onder alle geloovige van Christus, voornaamlijk Katholyke Koningen en Princen, op het allerhoogste wenschen dat de lieflijke eendracht mag groeyen en bloeyen, om dese en andere redenen onsgemoed daar toe bewegende, zyn wy genegen om dit uw ootmoedig verzoek toe te staan: dat, ofschoon daar eenig beletsel uit sodanig bloedverwantschap mocht ontstaan, gylieden echter met den anderen den Huwelijken staat moogt aangaan, en, daar in getreden zijnde, vry en onverhindert daar in volharden; waar toe wy mits desen uit een Apostolische autoriteit verlof geven; en voor so veel gylieden den huwelijken staat met den anderen, misfschien, in het openbaar of in het verborgen aangegaan, en door het byslaapen voltrokken hebt: so is her dat wy u beide, en yder in het byzonder, over sodanig excess en vonnis van excommunicatie, die gylieden uit dien hoofde begaan hebt, absolveren of ontslaan, en dat uit kracht van die selfde autoriteit; mitsgaders geven U. L. vry verlof om in sodanig een echten staat so de facto gecontracteert te blyven, of om het selve vry en onverhindert opnieuws te mogen contracteeren: keurende

de de kinderen die uit zodanig ingegaan of noch aan te gaan huwlijk gewonnen mochten werden, voor wettelijk. Doch wy willen, by aldien gylieden in desen echten staat de factó zyt getreden, dat dan de Biechtvader wien het onder u

beide vry staat te kiezen, U. L. daar over belaste penitentie te doen, daar gylieden toe verbonden zyt.

In Romén; by St. Pieter, onder den Ring des Viſſchers 26 van Wintermaand, 1503, in het eerste Jaar van ons Pausdom.

SIGISMUNDUS.

X X I I.

Een zeker gedeelte van des Kardinaals Brief aan Gregori Cassali: verzoekende verlof om de Dekretaale (of uitspraak)-Bulle te mogen tonen aan zekere Persoonen van des Konings geheime Raadt. Cotype.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

IK sie dat'er dese hoognoodige zaak noch resteert; te weten, dat de Dekretaale Bulle, welke de seer eerwaardige Heer Afgesant met sig brengt, in het verborgen behandelt werde aan zekere Raadtsheeren des Konings om die te lesen; niet tot dien einde om voor den Rechter te brengen of daar over een proces aan te gaan; maar slechts, dat zy (mannen, kloek van verstand en van groot aansien, bespeurende dat ik alles in 't werk gestelt heb dat te doen staat tot verzekering en vaststelling van des Konings zaak, en dat alles van onsen H. Vader den Paus is toegestaan, het welke men tot bevestiging van de zaak eenigſins had kunnen uitvinden of bedenken; en so wanneer zy komen te sien dat men aan alle kanten forge gedraagen heeft voor de behoudenis en verzekering van zijn Koninglijke Majesteit, voor de ruste

en vrede van het Koningrijk; om de zaak geduurig stand te doen houden,) zy dan met ons van eenerlei gevoelen mogen zyn; op dat alle dingen met alle vlyt uit een Apostolische autoriteit ter eeren Godts aangeleid zynde, na behooren mogen afgedaan worden. Over sulks is het dat ik u, Heer Gregorius, ernstlijk bidde en vieriglijk sineke, dat U. E. voor onsen Allerheiligsten Vader op uwe knien vallende, hem demoedig bidde om my verlof te geven dat ik d' uitspraak-Bulle my toevertrouwt mag toonen; welke zaak ik so aanleggen en bestieren sal, dat zyn Heilichheid noch d'Apostolische Stoel daar door gantsch eenig gevaar, schade noch haat altoos ooit op haar hals fullen kunnen halen; en dit verzoek ik met sulc een ernst en yver, als of'er myn behoudenis en leven aan hing.

X X I I I.

Iohan Cassalies Brief, over eent'samenspraak gehad met den Paus. Het Origineel.

Zeer eerwaardige, aansienlijke en eerbiedige HEER, &c.

Cotton Libr. Vitel. B. 10.

ZO wanneer als de Brief-besteller van zyn eerwaardigheid met zyne commissien en Brieven van den tweden van Slachtmaand afgevaardigt naar Bononien, en

en houdende aan den Ridder zijn Broeder kwam; en dat hy toen, van wegen zyne swakheid, zijn reise naar Romen niet en konde spoedig voort setten, heeft hy se, om die zaak niet langer op te houden, te post voor af gefonden, begeerende dat Vincentius Cassalius hem voort op de hie- len sou volgen; daar op is dan de Heer Vincentius Cassalius gekomen. Doch U. E. A. Brieven gelezen en overwogen heb- bende, ging ik na zijn Heiligheid onsen Heer, en heb de zaken daar U. E. A. van geschreven had, onsen Heiligen Vader vlytig voorgedraagen en verklaard; ik heb ook den inhoud van de Brieven verhaalt, welke zeer wijslyk en op herallekrach- tigste alles te kennen gaven. En ik sprak hem in deser voegen en met dese woorden aan:

Allerheiligste Vader, de plaats noch tyd en laten nu niet toe dat ik nu verhaale, met hoe groote liefde en toegenegenheid des herten, en met wat voor gediens- tigheden die Koninklyke Majesteit d' Apo- stolische Stoel en uwe Heiligheid over al en tot alle tyden in eere gehouden heeft, nevens den zeer eerwaardigen Heer van het Graaffchap van York; noch het geeft hier geen pas om te verhalen wat al moeiten, ongemakken en swarigheden zy uitgestaan, wat al diensten bewesen, en hoe veelerlei kosten zy gedaan hebben; trachtende den Kerkelyken stand, den Christelyken Gods- dienst, en het Catholijksche geloof voor te staan, te beschermen, en te behouden. Het moet ook uwe Heiligheid niet onbekent zyn, hoe veel moeite en arbeid, wat al bid- den en smeeken, wat al Brief-bestellers, wat al Afgezondene Gezanten in 't werk gestelt; wat al, ik en segge niet Brieven, maar ook Boeken beschreven zyn: ja hoe men der Rechtsgelerden advyfen, so uit Engeland gehaalt als hier geformeert, ge- bruikt heeft, om de zaak, nu ten laatsten van zijn Heiligheid verkreegen, tot dien stand te brengen, daar se nu in is: waarin

men de begeerte van zijn Koninglyke Ma- jesteit toestond, en met eene zorg droeg voor zijn Heiligheds eere en conscientie, en ook voor de billikheid en gerechtigheid van de zaak: doch nu merkt zijn Heilig- heid dat zy, buiten alle hoope en vermoeden, van alle hulpe en bystant t' eenemaal zijn ontbloomt. De seer eerwaardige Cam- pegius heeft niet alleen getoont so serieuze verzoek-beden van zyn Koninglyke Maje- steit niet te willen involgen; maar so dra als hy over de zaak in gesprek kwam, heeft hy zich daar dwers tegen aangestelt, en zijn Koninglyke Majesteit de Echtschei- ding asgeraden, als of hem de bediening van een gezant sodanig was aanbevoolen en opgeleid, dat hy voor de Koningin spre- kende, den Koning behoorde te bewegen om sich van d' Echtscheiding t' onthouden, so dat zijn Koninglyke Majesteit dese prik- kelende angel zyner conscientie niet kwyf kan worden, en altyd in die ongerustheid des gemoeds moet blyven, aangefien dat hy vast alle uuren denkt dat hy geen succes- feur uit zynen bloede sal nalaaten. En tot noch toe en heeft de eerwaarde Heer Campegius niet doen blyken dat hy toe- staan wil om te doen het geene die voor- gaande generaale commissie in heeft; ja, dat noch een toon hooger gaat, als nu dese decretaale Bulle in dese zaak des Konings met veel bidden en smeeken al verworven was, en dat zijn Heiligheid belooft had- de te willen gedoogen dat se aan zyn Kon- ingslyke Majesteit en den eerwaardigen Heer Kardinaal Wolfey vertoont en ver- trout wierd in de handen der geener, die de zelve aan sommige van den secreten raad des Konings zouden laten sien, op dat hy van de gerechtigheid van de gant- sche zaak nader bericht mocht krygen, heeft zijn eerwaardige achtbaarheid zijn Koninglyke Majesteit die niet willen toe- vertrouwen, noch ook den voornoemden Heer Karnidaal, des Konings Collega in die zaak. Hierom heeft dan zijn Heilig-

heid zijn Koninglyke Majesteit met dese hoope willen voeden, op dat also gemelde Heer Kardinaal van de zyne hier na versterken mocht blyven. Hier op heeft zyn Heiligheid de hand op myn arm leggende, my verboden meer te spreken, en latende blyken dat hy verstoort was, zeide, dat hy niet weinig over U. E. A. te klaagen had, vermits hy in zyn meininge die hy van U. E. A. hadde bedroogen was. Dat hy de decretale Bulle gegeven had, om die slegts aan den Koning te vertoonen, en dan voort te verbranden: hier toe (seide hy) heeft hy my met veel bidden en smeeken gekreegen; te kennen geevende, so se niet gegeven wierde, dat hy dan een verdorven man was; nu wil hy die Bulle, die men seer secreet had behooren te houden, ruchtbaar maaken, zeggende dat hy nooit beloofd had te willen toestaan datse voor den secreten raad sou komen: ik sou (zeide hy) met de voornoemde Kardinaals eigen brieven konnen toonen, waar in hy slechts begeert het geen ik verhaald heb; en ik wil dat de selve Ridder Casfalius getuige zy, dat de Heer Steven Gardinier en hy zelfs niet anders op my hebben versocht, en al hadden sy't verzocht, zy en souden niet meer verkreegen hebben; en och of zy de zaak op een ander wyse versocht hadden, ik sou se haar haast afgeslaagen hebben; het en sou hier ook niet toe gekomen hebben dat ik daar nu berouw van heb, wenschende zelfs om het verlies van een vinger (so het mogelijk waart) dat ik herroepen mocht het geene gedaan is: also ik sie wat al onheil my daar uit te verwachten staat. Doe nu zyn Heiligheid dese en diergelyke redenen tegen zyn gewoonte, gevoerd hadde, viel ik daar voort op in, seggende: dat het geen U. E. Hoogwaarde A. nu begeert, over een komt met het geene zyn Heiligheid segt voorgenoomen te hebben, en dat U. E. Hoogwaarde A. niet en heeft gewilt dat dese zaak verspreid, of een von-

nis volgens die Bulle gestreeken sou werden, maar dat se zyn Koninglyke Majesteit en hem ter hand mocht worden besteld, om de selve aan zekere getrouwe en waarde mannen van de secreete Raad te toonen, op dat sy van de geheele zaak nauwer kennis mochten bekoomen; het welke daarom evenwel so verborgen sou blyven, als of het niemand had komen te weten. En heeft niet, sei ik, zyn Heiligheid eenige Persoonen ontrent sich wien hy iets dat verswegen moet werden toevertrouwt hebbende, so verhoolen meint te zullen blyven, als of het maar een mensch alleen wiste, hoe veel te meer dan kan dit zyn Koninglyke Majesteit van Engeland gebeuren, wien in zyn Ryk yder een hoofd voor hoofd onderworpen is, en die den Koning, schoon zy al niet en wilden, niet anders dan seer getrouw konnen zijn: wec haar, so zy slechts voor een oogenblik, van zyn wille kwamen af te wyken. Wat kan dit daarenboven schaden? is dit so niet begeert, so niet voorgenoomen geweest? wat voor een reden dwingt toch zyn Heiligheid om zyn voorneemen te veranderen? De *Paus* hier op vergraint en wat heviger nu geworden als kort te voren, berste in dese woorden uit: myn voorneemen, sprak hy, en is sodanig niet geweest, en het is my ook niet onbekent wat zy met de Bulle voor hebben, en wat schade ik daar door sal komen te lyden; wilt dit dan voor gewis en zeker houden dat ik by my zelven beslooten heb, en verander ook niet van sinnen, niet te willen lyden dat men in dese zaak iets meer doe. Waar op ik repliceerde: ik bid u, laat toch zyn Heiligheid hier in so vast niet op zyn stuk staan, maar veel eer uit desen Brief van den Eerwaarden Heer Kardinaal radenken d' onheilen, ruinen, Ketteryen, die van wegen zyn Heiligheid in dat Koningryk souden konnen ontstaan: alsoo zyn Koninglyke Majesteit van zyn Heiligheid kwalijk bejagent, ongelijk en schande

de aangedaan zijnde, zyn sinnen en genegenheid, die hy immer en altoos op d'Apostolische Stoel so seer gevestigd heeft, op een wederparty mocht komen te verplaatfen; dit behoorde immers zyn Heiligheid by sig selfen welserieuslyk r'overwegen, genomen dat'er over de billikheid van dese zaak geen verschil altoos en is geweest, het zy alsof dat dit een kwade zaak is, en een kwaad gevolg na haar sal slegen, (daar alle man van een heel ander gevoelen is) weet zyn Heiligheid niet dat wy veel dingen, die niet goet en zyn, plegen te niet te laten voor gaan, op dat'er geen slimmer op mochten volgen? en dit behoort men voor te komen so wel in andere zaaken, als voornaamlyk om Ketteryen te verhoeden, welke, so men niet, so wanneer eens diep gewortelt zyn, niet wederom konnen uirgeroeit worden. Na welke reden hem te voet vallende, bad en smeekte ik hem, dat hy doch wilde de vriendschap van so een seer machtig Koning onderhouden, en U. E. Achtbaarheids groote genegenheid tot zyn Heiligheid en niet eenen onse dienstbaarheid aan sien; want zyn Koninglyke Majesteits vriendschap verlaten hebbende, sou een verandering van Religie daar op volgen, en de banden van dat Koningrijk die so langen tydt aan d'Apostolische Stoel haar vast gehouden hebben, los worden; en dat de vriendschap en achtbaarheid van U. E. hoogwaardigheid by zyn Koninglyke Majesteit daar door merklyk sou den komen af te nemen, en de behoudenis van uw leven last lyden; en wy, die altijd zyn Heiligheid ten dienste gestaan hebben, en voor de selve so veel goede Ambassaadschappen bedient, en so veel moeyte hebben gedaan, om de vriendschap tusschen zyn Koninglyke Majesteit en zyn Heiligheid ongeschonden en ongekreukt te houden, soudent dan, daar wy midden in het werk steken, de jammerlyke onheilen en deerlyke ellende, en ons eigen gewisse

en onfeilbaar ondergang met traanen in de oogen moeten aansien. Zyn Heiligheid hier op zyn handen en armen van malkanderen slaande, en een verstoort gemoed roonende, berste eindlyk uit in dese woorden: het overdenken van d'ondergang die my daar over mocht zyn genakende, en 't geen ik heb gedaan smert my seer; by aldien datter Ketteryen, of andere zwaaarigheden mochten op staan, hoe kan my sulks verweten worden? dit zy genoeg tot bevryding van myn gemoed dat ik sonder schult ben; daar ik aan vast sou zyn, indien ik selfs hier gene op my nu versocht word, sou toe staan: noch d'eerwaardige Heer Kardinaal Wolfey noch gyliden en hebt geen reden over my te klagen, al wat ik nu belooft heb, heb ik voldaan; zyn Koninglyke Majesteit en de voornoemde Heer Kardinaal hebben nooit iets anders, hoewel het in mijn macht sou zyn om te doen, van my begeert, 't welk ik voort en van stonden aan toegestaan heb, op dat alle man mocht weten, hoe veel ik altyd van haar gehouden heb; ik heb my ook om uwent wille in sommige dingen laten vinden: maar als het op de sincerheid van het gemoed aan komt, dan acht ik dat alle andere dingen achter af moeten staan; laat haar van selfs doen dat zy willen, en den Ambassadeur te rugge zenden; onder desen dekmantel, dat zy geen verder onderzoek in de zaak gedaan wilden hebben, en voortaan de zaak, na hun welgevallen af doen, so slechts iets, daar ik authour van ben, niet ongerechtigh gehandhaaft werde. Toen zaid ik, wil dan zyn Heiligheid niet datter geprocedeert werde na kracht van de commissie? Verklaard hebbende dat dit zyn wille was, so heb ik daar op geantwoord; dan is het dat d'allereerwaardigste Heer Campegius tegens de wille van zyn Heiligheid aangaat, alsof hy den Koning d' echtscheiding heeft afgeraden; De Paus hier op replicerende, seide: ik heb hem belast dat hy den Koning sulks soude

af, maar de Koningin aanraden; wat nu de commissie aangaat, so se verfocht word, sal se uitgevoerd werden. Wy zyn dan, zeyd ik, in de zaak eens, allerheiligste Vader, dit dan so zynde, wat kan het doch schaden de decretale Bulle aan sommige van den secreetsten Raad en op een eed gedrongen vertoon te hebben? De Paus hier op zyn hoofd schuddende, zeyde: ik weet wat zy daar mee in den sin hebben, doch ik en heb de Brieven uit Engeland van Campegius niet geleesen, komt daarom morgen wederom by my. Hier mede heeft de Heilige Vader voor den eersten dag myn afscheid gegeven. Dese onse discoursen heeft de Heer Vincentius Cassalius, wien ik seide herwaarts om zyn broeder den Ridder gefonden te zyn, aangehoort, die den Ridder selfs ontschuldigt heeft, dat, schoon hy al (merkende dese zaak van so een groot belang te zyn,) zelfs met gevaar van zyn leven binnen Romen door de gewapende Ruytery daarom had moeten heen dringen, dies niettemin sag hy dat het met zyn gezondheid sodanig was geschapen, dat hy veel eer nahuis diende te keeren en na bed te gaan, als so grooten zaak voor zyn Heiligheid te verhandelen.

's Daags daar aan heeft de signature geendiend, die ik als *Referendarius* bywoonde, endie tot den avond roe duurde; heb het derhalven niet raadzaam gedacht om den Paus, door die bediening vermoeit, te gaan bezoeken, te meer, also zyn Heiligheid zeyde dat hy den Brief van Campegius noch niet doorlesen had. De zaak wierd dan wederom tot des anderen daags uitgesteld, als wanneer ik een bekwaam uur bekommen hebbende, na den Paus ging, en doe ik al de hoofstukken die in U. E. A. Brief vervat waren, tot een sommier of kort begryp gebracht had, tot versterkinge van mijn memorie en om niets over te slaan, so ving ik met dat deel aan, waar in zyn Heiligheid gesegt word een alge-

meine commissie in het brede verleend te hebben, en met eenen beloofst het vonnis, dat uitgesproken sou worden, te sullen ratificeren. De Paus stond dit toe, seggende te vreden te zyn dat men met de sententie sou voortvaren; in welk deel staat dat zyn Heiligheid een decretale Bulle hadde vergond, om die van den geheimen Raad des Konings r'onderrichten; 't welk hy zeyde verre van de waarheid af te zyn, en sulks met U. E. A. Brieven te konnen roonen en bekrachtigen: als wanneer hy die zaaken wederom kwam op te halen, daar hy 's daags te voren van gesproken had, te weten, dat hy met den Heer Steven Gardenier en Ridder Cassalius konde getuigen, dat dese Bulle tot dien einde niet en is verfocht geweest om die aan iemand te vertoonen, dan alleen aan zyn Koninklijke Majesteit en aan U. E. Hoog Achtbaarheid, en dat Campegius nu aan hem schreef dat hy ook so gedaan had: over sulks had men volgens dese afspraak en dit verdrag de Bulle behooren te verbranden; hy seide ook te sullen beloven, by aldien dat, de bygebracht zaaken voor goed gekeurt wordende, daar op voortgevaren wierd tot een sententie, hy dan deselve voor vast sou stellen. Waar op ik vragende of hy de zaaken, die volgens die Bulle in 't werk gesteld wierden, voor goet wilde keuren: gaf hy my tot antwoort dat sulks geensins behoorlijk was; hy seide ook dat men se aan de Raadtsheeren niet en had behooren te toonen, dewelke, schoon zy de zaak niet voor goet in sagen, deselve nochtans regens het gemoed van zyn Heiligheid souden toe staan. Hy verhaalde ondertusschen ook dikmaals dat men hier op niet langer sou blyven staan. Ik ben dan overgegaan tot het ander deel, waar in U. E. Hoog Achtbaarheid gedenkt dat de Eerwaardigen Heer Campegius den band des huwlijks tusschen den Koning en de Koningin getracht heeft te breken: Campegius, replicateerde de Paus, schrijft dit ampt.

ampt ook te sullen bekleeden om de Koningin d'rechtscheiding aan te raden, waar van sy haar vreemd toonde; doch dat zy evenwel zedig sprak, en de Raadtsheeren begeerde die in Spanjen haar wel afgeslagen, maar in Vlaanderen toegestaan waren. De Heilige Vader seide ook aan den Koning met zijn eigen hand geschreven te hebben, dat zyn Koninglyke Majesteit het gene Campegius uit de naam van zyn Heiligheid hem voor droeg, geloof sou geven. Daar na ben ik tot dat stuk gekomen, inhoudende dese woorden: hy stelt de zaak des Konings sodanig uit en houd se so dralende, als of hy tot faueur van zyn Koninglyke Majesteit geen oordeel noch vonnis wilde stryken; voor en al eer dat hy zyn Heiligheid bericht had gedaan van de dingen die dese zaak aangaan, welke hy aldaar gesien en gehoord had. Hier op antwoorde de Paus dat *Campegius*, so wanneer hy daar toe verfocht mocht worden, voortvaren sou, en dat hy geen commissie of last had om stil te staan; en dat hy slechts bevolen hadde, dat, als men begon voort te varen, hem daar van de weet gedaan sou werden, so daar ondertusschen niets in de weg kwam. Maar daar nu dese woorden staan: men kan hem in geenerlei wyse daar toe brengen om my, zyn Amptgenoot of Collega, dese decretale Commissie toe te vertrouwen. Hier op repliceerde zyn Heiligheid dat het waar was; en uit dien hoosde was geschied om aan geen meer personen openbaar te maken; en dat op die conditie daar se op verfocht is geweest; en nu vertoont zynde valt daar niet meer van te seggen: herhaalende also het gene hy, nopende dese zaak, te voren gesegt had. Waar op ik antwoordde: Nu niet dan zyn Heiligheid wel, dat ik spreke na den inhoud der woorden, die hier geschreven staan, welke melden dat zyn Heiligheid de decretaale commissie heeft toe gestaan, op die conditie op datse aan zekere Raadtsheeren des Konings vertoont

mocht worden. De Paus hier over wederom moeyelyk werdende, seide: ik sal het met des Kardinaals eigen hand doen blyken, ik en strooye u ook geen loogens voor, en myn woorden nevens die van den Kardinaal zelfs, zyn niet minder te geloven dan die gy by brengt. Daar op verfocht ik dat zyn Heiligheid doch wilde bedaren, en my ten goede houden dat ik myn last wat styf voort fette, nadien sulks myn schuldige plicht is.

Wat nu belangt den ondergang van het Koningrijk, de schade, ellenden, lasteringen, en verval van de religie, daar van verhaalde hy veel dingen die meest sloegen op het geene hy op den eersten dag gesegt had. Toen hy seide, wat voor een eere sou het voor dese zyn Koninglyke Majesteit zyn, dat hy, die een beschermer des geloofs is, en ook so genoemd word, die ook tot des selfs bescherming boeken uitgegeven heeft, nu genoodzaakt sou worden de selve tegen te gaan? Hier op zei ik: hoewel dit te pas sou komen, daar mogen zy selfs voor zorgen. Nu daar ter plaats alwaar iets verhaalt word van des Konings zaak, waar over tusschen den generaal broeder van d'observantie en zyn Heiligheid een verdrag was gemaakt, en van een verbond, daar hy autheur van sou zyn, dat tusschen zyn Heiligheid en de Kaizersche noch te sluiten stond; zeide hy daar uit te blyken dat hy van wegen des Konings zaak niets en hadde beloofd: dat de geene die het belooft had en zulks met een goed vermoet konde doen, merter daad ook wilde nakomen. Op het geene daar van een vredehandeling word gesproken, zeide hy tot zodanige zaak geen raad te weeten, en dat hy noch niet en wiste dat die Generaal eenige conditien van vrede sou bybrengen: hier by noch voegende die dingen, waar van ik U. E. Hoogachtbaarheid in mijn brieven van den 15. van Slachtmaand ver-wittigd heb.

Op andere daagen heb ik daar na zyn

Heiligheid dikmaals aangesproken, dewelke voorgenomen heeft met de Heeren Kardinaalen de *Monte* en *Sanctorum quatuor* van alle dese zaaken te spreken behalven van de Decretaale Bulle, daar hy niemand wil van hooren spreken, en heeft ook belast dat men se in alle schriften sou uitwischen. Ik heb dan over alle de refterende zaaken met dese twe Kardinaalen gesproken, dewelke zeiden dat de *Paus* wel mochte lyden dat men voortvoer tot het uitspreken van een Vonnis, hoewel het veele Personen vreemd in d' ooren sou klinken: waar van sommige onder de Kardinaalen verachtlijk spreken, en daar des Kaizers Ambassadeur sich tegens aan kant, en willen dat de zaak en de commissie, met de partyen te verbieden te Romen voor het Hof bepleit werden. En dese twe eerwaardige Heeren seggen dat het geene sy eischen rechtvaardig is, en dat zy het d'allergeringste Persoon niet en behoorden te weigeren: dat echter onse Heilige Vader de *Paus* ten gevalle van zijn Koninglyke Majesteit geen veranderinge altoos wil maken in het geene alrede gedaan is.

Toen ik het nu op een anderen dag aantrof dat de *Paus* wat ledig tyd had, heb ik met sijn Heiligheit van wegen de voorgaande zaaken wydloopig gesproken, en onder andere hier opgehaalt, wat ik tot zijn voordeel met de Venetiaanen uitgerecht had, also ik wist dat het regen zijn Koninglyke Majesteits en zijn Hoogachtbaarheids zin niet en was, om, by gelegentheid, alles tot gerief van zijn Heiligheit te doen: ik gaf hem daar na te kennen wat al moeite ik aangewend had voor die van Cervia en Ravenna, en dat ook de Franse Ministers daar veel in gedaan hadde van U. E. Hoogachtbaarheid voornaamlyk daar toe aangepoort; ik heb daar ook krachtige redenen bygevoegt, die de Heer Gardinier opnam. Op dit alles heeft de Heilige Vader geantwoord, dat hy zijn Koninglyke Majesteit en U. E. H. A. daar over bedankte,

en heeft ook my bedankt; doch zeide met eenen, evenwel hebt gy alle te gelyk so veel niet konnen uitrichten, dat my myn steden wederom behandigd wierden; also gy weet dat onder de conditien van het contract daar ik ook onder begreepen was, geslooten lag, dat so wie van ons verongelykt wierd, dat dan d' andere Bondgenooten alle leet en ongelijk souden afkeeren, het welke zy voor my veel eer hadden behooren te doen, dewyl dat sy die in dat verbond waaren, my ongelyk deden; en hierom hebben my de *Kaizerse* willen wys maaken dat het de Venetiaanen niet gedaan zouden hebben, hadden sy geweten dat het den Koning van Engeland of Vrankrijk tegen de borst sou hebben geweest: sy houden ondertusschen niet op om my veele en groote zaaken te beloven, weshalven ik, als ik wel voor desen hebbe gesegt, het geene my voor komt, daar ik het anders niet en kan maaken, genoodzaakt worde aan te neemen. Dit wil ik ook dar glyeden weet, dat my belooft is, in geval de gezant naar Engeland gesonden wierd, dat de Venetiaanen de Steden my wederom ter hand bestellen souden. Hier op heb ik geantwoord, allerheiligste Vader, alle dingen zijn noch niet voltrokken, onse zeer veel vermoogende Koning zal voor al zyn best doen, dat die Steden in zijn Heiligheids hand wederom mogen komen: merkt zijn Heiligheit niet wat zijn Koninglyke Majesteit schryft? hierom dien zijn Heiligheit voor al wel toe te zien dat hy zijn Koninglyke Majesteit geen reden geeve om over hem te kaagen; en by dese gelegentheid ben ik wederom aan des Konings zaak geraakt: doch zijn Heiligheit seide dat hy alles hadde gedaan, en ook sou doen, voor zijn Koninglyke Majesteit en U. E. H. A.

Zou men dan niet, sei ik, een zeker middel konnen bedenken of uitvinden om aan sommige mit den geheimen raad des Konings die Bulle te mogen toonen? Daar

opzeide de *Paus*, Neen: dit en mag niet geschieden, noch van my verworven werden: had dit eenigfins kunnen geschieden, ik en sou my so dikmaals en so ernstig van *zijn Koninglyke Majesteit* en den *Eerwaardigen Heer Kardinaal* niet laten bidden en smeeken. Doe ik hem nu met zekere bondige en krachtige beweeg-redenen aanbort kwam, heeft hy my verboden van die zaak niet meer te spreken. Ik en heb nooit willen seggen dat de *Ridder myn Broeder* haast komen sou, op dat de *Paus* regens zyn komste de zaak niet en sou uitsstellen, en dat om dese oorzaak alleen, op dat hy geen tyd sou winnen.

Daar na heb ik op alle andere dagen dat stuk gesocht voort te setten, echter heeft de *Paus* in geenerlei wyse zyn gevoelens willen veranderen; maar dit slechts by zich selven besloten, dat hy iemand sou afvaardigen die zyn meining mondeling sou te kennen geven. Dewyl ik nu geen kans altoos en sag om iets meer te verwerven, doe seid ik op het laatste dat de *Ridder myn Broeder's* daags daar aan te *Romen* sou zyn, dewelke, toen hy sag dat 'er so veel aan de zaak was gelegen, voor zyn gefondheid geen sorge heeft willen dragen, en in het allerminste niet gedacht en had dat zyn Heiligheid de verdiensten zijner dienstbaarheid, so kwalijk sou loonen: sozeide de *Paus* dat des *Ridders* komste hem aangenaam sou zyn, en dat men met hem alle dingen wel sou stellen, echter weigerende liet verzoek dat 'er nu gedaan werd te willen toe staan: de *Ridder* dan die kwam, dewelke, als of niemand ooit over dese zaak met den *Paus* te doen hadde gehad, alles van de grond wederom op haalde, een proef nemende van alle manieren en middelen die bedacht konden worden. Alle welke dingen de *Heer Vincentius Cassalius*, onse Neef, wien wy aan *U. E. H. A.* zenden, van stuk tot stuk mondeling sal verhalen; en ik, om *U. E. H. A.* niet langer moe-

lijk over de zaak te vallen, sal het hier by laten beruften.

Wat nu het opbouwen van *Winchester* aangaat: dese *Eerwaarde Heeren Kardinaalen* waren seer moeyelijk dat men haar nu vergde om de penningen daar toe te willen over maken: daar zy van hare goederen berooft zynde, nu tot armoede waren vervallen. Hier op heb ik hun te gemoet gevoert dat zy meer voordeel souden doen, ingeval dat *U. E. A.* d' eene *Kerk* aannemen en d' ander wilde laten varen, als dat slechts een ander de *Kerke* van *Winchester* kwame t' aanvaarden: ik seide ook dat *U. E. A.* na dese verandering niet veel verlangde, also de *Kerke* van *Winchester* niet veel meer inkomsten had als die van *Durham*. Hier op hebben sy my geantwoord, dat zy *U. E. A.* liever als iemand anders daar in wilden gelieven, dewyl dat *U. E. A.* d' *Apostolische Stoel* grooten dienst altyd bewezen had: doch echter dat sy niet en twyfelden of *U. E. A.* sou de *Kerk* van *Winchester*, als wel het voornaamste in dat *Koningrijk* aannemen. Den *Paus* nu, en daar na dese *Kardinaalen* die onse zaaken vry meer be-yveren, gevryd hebbende, bracht ik so veel te weeg dat de *Paus* in de *Consistorie* van die zaak een verhaal dede wat hy daar in gedaan had; *U. E. H. A.* ook seer geprefen hebbende; waar op zekere *Kardinaalen*, en voor al de *Napolitaanse*, geantwoord hebben als ik boven verhaalt heb. Eindlijk hebben sy dit besloten, nademaal *U. E.* Hoogwaardigheid voor het opbouwen van de *Kerk* van *Winchester*, en voor het aannemen van de *Kerk* van *Jork* en het *Abdyschap* van *St. Albaan* moet beralen; dat, ten opsicht van de gantsche somme, *U. E. A.* de helft daar van quyt gescholden sou werden, en dat dit dan niet veel meer was dan *U. E. A.* voor de *Kerk* van *Winchester* te betalen had; en dat sy de somme van 13 a 14 duisend goude kroonen souden over maken. Hierom is dit de *Heeren Kardinaalen*

naalen fo tegen de borst geweest, op dat geen andere na zodanig een zaak haar mogten komen te reguleeren, te meer daar de groote Kanfelier van Vrankrijk, om het verrichten van een groote zaak die hy voor heeft, dit zijn tegenwoordig ver-

zoek van de Kardinaalen word afgeslaagen.

De refterendezaaken zal U. E. eerwaardigheid uit de mond van den Heer Vincentius konnen verftaan. *Romen den 14. van de Wintermaand. 1528.*

U. E. A. oortmoedigfte Dienaar,

J. CASSALIUS,

Secretaris.

XXIV.

*De Paus zijn Brief aan den Kardinaal, om Campana geloof te geeven.
Uit het Origineel.*

Aan onzen beminde Zoon Thomas, Biffchop van S. Cecilien, Kardinaal van Fork: in het Koninkrijk van Engeland, onzen ender Apostolifche Stoels gezant.

Onfen beminden Zoon zy goetenis en Apostolifche zegen. Wy hebben geoordeeld dat wy fchriftelijk fo gevoeglyk niet en fouden konnen antwoorden op deze zaaken, waar over nu laaft geleden de gedeputeerde van dien Koning, onfe feer waarde zoonen in Christus met ons gehandeld hebben; hierom zenden wy derwaarts de man zelfs Francifcus Campana, onfe Familiaare vriend; uit wien zijn doorluchtigheid en oarfichtigheit meer ten vollen ons wedervaaren fal konnen verftaan, fo van wegen de zaaken die de vrede en d'algemeine Christenheit in het openbaar

betreffen, als die zijn doorluchtigheid in het byfonder aangaan, waar van U. E. A. door Brieven en uwe Afgefanten ons bericht hebben gedaan, en die wy voorwaar diep ter herten nemen. Wy maken U. E. doorluchtigheid indachtig dat fe haar verzekert houde dat wy de felve een Vaderlijke genegentheid en herte toegedraagen hebben en noch toe draagen; en dat uit dien felfden bron-ader van liefde alles dat wy hem nu te kennen geeven vloeid. Hoe feer wy, en dat wel te recht, U. E. doorluchtigheid lief hebben, fal onfe beminde zoon, Kardinaal Campegius, onfe Afgezand en U. E. H. W. Collega konnen verhalen, en met eenen ook de voornoemde Francifcus, welke U. E. H. A. ten vollen geloofmach geeven. *Romen 15 van Slachmaant 1528.*

J. CLEMENS,

Met zijneigen handt.

Den 1. van Slachmaand 1528.

X X V.

Een gedeelte van Pieter Vannes zijn instructien, hem aanwysende hoe hy den Paus sal dreigen. Het Origineel.

—En Pieter, als uit sich selven, sal in het bysonder zyn Heiligheid aldus aanspreken: Sire, also ik een geboren Italiiaan ben, moet ik immers met een vieriger yver en drift des gemoeds behertigen en begeeren het welvaren, de eere en behoudenis van zyn Heiligheid en d' Apostolische Stoel; waar uit ik genootzaakt worde ongeveinst met zyn Heiligheid te handelen, en hem openhertig voor oogen te stellen het geen ik in deze zaak bespeure. Gewisselijk, Sire, ingeval zyn Heiligheid voor den Kaizer zulk een sonderling gesag blyvende houden, zo lang draalt, uitstelt en vertrekt met het uitvoeren van des Konings zo ernstig verzoek noopende dese zaak, en dat hy zyn Majesteit niet mildaartig mede deelt van deschaten en inkomende goederen der Kerke en d' Apostolische Stoel, *quantum potestis ex thesauro Ecclesia, & plenitudine potestatis & auctoritate a Deo vel ab Ecclesia collata*, dat is; *zo veel als gy kunt uit de schat der Kerke en uit de volmagt en auctoriteit van God of van de Kerk u opgedragen*, zo sie ik voor waat dat zyn Koninglijke Hoogheid hier door zyn

sinnen en genegenheit die hy so vast op syn Heiligheid hadde geset, sodanig sal aftrekken, dat niet alleen zyn Genade, den Adel, en het Koningrijk, maar ook dat veel andere Potentaaten, Koningen en Vorsten, zyn Vrienden en Bondgenooten, in hunne devotie tot gehoorzaamheid aan zyn Heiligheiten d' Apostolische Stoel geheel en al sullen komen te verslaauwen en diet' ontrekken; by haar selven overleggende hoe zy dese uwe ondankbaarheid, (in den allerhoogsten trap die men sou kunnen bedenken, vertoont en met een semblant en windbrekery so lang staande gehouden) souden mogen te pas brengen en vergeliden. En derhalven, Sire, by d' eerbiedigheid van den almachtigen God, wilt dit herte engemoed van so een nobel vroom Koning niet van u werpen, aan wien het eindlijk niet en sal ontbreken, de vrede getroffen zijnde, die de Christenen niet lang en kunnen ontbeeren, om in zyn geweld te krygen sulck een macht, waar door hy zyn vrienden in den allerhoogsten graad sal kunnen loonen, en zyn wederparty laten varen.

Henrik R. HENRIK KONING.

X X V I.

Des Kardinaals Brief aan d' Ambassadeurs over zyn promotie tot het Pausdom. Het Origineel.

Aan den Groot Achtbareen Ridder, den Heer Gregorius Cassalius, en den Heer Petrus Vannes Ambassadeurs van den doorluchtigsten Heer Koning van Engeland en Vrankrijk aan het Hof van Romem.

GRootachtbaare Heer Gregorius en Heer Petrus groetenis. Gelijk als onsen Heer Vader de Paus tot merklijk na-deel van de gantsche Christen Republyke

H

en

en voornaamlyk voor de zaaken van zijn Koninglijke Majesteit van Engeland is komen te sterven, so mein ik ook dat het U. E. A. niet onbekent kan zijn wat al gevaar het welvaaren en de reputatie van desen Heer Koning en de ruste en vrede van dit Koningrijk over het hoofd hangt van wegen dese toekomende verkiefing van een Paus, en hoozeer U. E. Achtbaarheden behoorden te arbeiden, en te zoeken met alle macht, vlyt, en voorsichtigheid voor te komen en te beletten, datter geen Paus verkoren werde die dese Koninglyke Majesteit geen goed herte toedraagt, en wat U. E. A. om my te vorderen behoort te doen en in 't werk te stellen, daar van

heb ik U. E. A. in alle myne gemeine brieven vermaand: noch U. E. A. behoort niet iet anders van wegen deselve te seggen also ik te aan U. E. A. alleenlyk geschreeven heb, om U. E. A. bekent te maaken, dat ik dese gantsche seer gewichtige en van allen de grootste zaak, daar U. E. A. van te handelen hebt, U. E. A. voorsichtigheid, getrouheid, en schrandereid van verstand aanbeveele en toevertrouw, daar ik door langheid van tyd een seer goede proeve van gehad heb; en ik vertrouw dat ik in de goede hoope en opinie die ik van U. E. A. opgevat heb, my niet bedrogen sal vinden. Vaart wel. *Londen den 6 van Sprokkelmaand. M. D. XXVIII.*

U. E. A. zeer beminde Broeder,
T. Kardin. Eborac.

XXVIII.

*Onderrichting gedaan aan den Paus ontrent d'Echfscheiding.
Het Origineel.*

Een beknopte aantekening van die dingen, welke in andere boekskens wydloopiger verklaart zijnde, zijn Heiligheid den Paus aanraden wat zo geoorloft als betaamlyk is, om in de zaak van zijn Koninglyke Majesteit d'uitspraak over d'echtfscheiding te doen.

Cotton Libr. Vitel. B. II.

VOor eerst is het geoorloft en ook behoorlyk dit huwlyk te breeken, om dat het regens her goddelijk en wereldsch recht stryd.

Also het goddelijk recht verbiedt zijn broeders huisvrouw te trouwen: dat men nu zijn broeders huisvrouw heeft getrouwt is notoir en voor de gantsche wereld openbaar.

Her Wereltch of Politijk recht nu behelst twe hinderpaalen van dit huwlyk: d'eene is dat van bloedverwantschap, het welke door een Goddelyk recht ingevoert zijnde, het selve onder een swaare straffe verboden heeft; d'andere is, van d'openbaare eerbaarheid en gerechtigheid, door God verkondigd, by aldien dat 'er volgens de beschryving des huwlyks een verandering

andering van Goddelyk en Polityk recht tusschen kwame, uit wat voor gelukkige rekenen zal men seggen dat dit huwlyk bestaat, het welke tegens beide rechten aangegaan is, en als noch so wat heen bestaat?

Doch, seggen zy, in dit stuk houd het verbod van beide rechten op door de genade en dispensatie van de Paus, die het opperhoofd is.

Dese Personen dient tot antwoord: voor eerst, dat se niet en schynt te zijn daar geen is, en dat men se ook daar voor moet houden die zonder wettelijke autoriteit of macht geschiet; en dat eindelijk d' autoriteit van den Paus so verre niet en strekt, om in zekere trappen in de goddelijke wet verboden enige dispensatie te kunnen geven: niet na d'opinionen der Schrijvers, die d' autoriteit van de Paus vermindert fouden willen hebben, maar het blijkt uit d' autoriteit van den Paus selfs, van wien men geloven moet dat hy de manier van zijn Jurisdicte of rechts-gebied best weet, en die liever sou willen de paalen daar van uit setten dan in trekken; dewijl het dan so met de zaak geschapen is, hoewel het verbodt van het Politijke recht door de dispensatie schijnt weg genomen te zijn, so blijft evenwel het gene goddelijk is onbeweeglijk en onverfettelijk, so men de Pausen selfs, die onder malkanderen strijdig zijn, geloof mag geven.

Ten anderen, schoon dat wy al bekennen en toestaan dat de Pausen dispensatie kunnen geven, en in dit deel hun meer autoriteit gonnen dan zy selfs haar selven fouden derven aanmatigen, echter dat zy niet doorgaans, niet op alle manier, niet op een lichtveerdige wijze, en zonder alle insichten dispensatie kunnen geven; en men moet bekennen of zy niet na haar eigen getuigenis met meerder waarheid verstroyers (*dissipatores*) dan (*dispensatores*) dispenseerders of uideelders genoemd mogen worden. Derhalven gelijkerwijs als

een dispensatie een seer hoogdringende schynbaare oorzaak moet hebben, so ook die seer openbaar en klaar blykt; en eindelijk moetse op waarachtige, maar op geen logenachtige en verzierte gebeden steunen.

In dese dispensatie nu, daar dit huwlyk uit bestaat of op rust; staat wel mer dese enkele woorden (*om vredes halven*), maom dat so verhaald word, daarom en is het in der daad selfs so niet: het voegd wel dat men de woorden van een Paus over weege niet na dat de woorden haar van buiten op doen, maar na de bondige waarheid van de zaak selfs.

Het is zeker, dat de vrede om verscheiden insichten, (also se doemaals seer bondig is geweest, verkreegen zijnde uit een huwlyk, en bestaande uit kracht van de gemaakte contracten en verbonden,) dit huwlyk nootfakelijk niet en heeft vereift; en nu seggen wy dat de dispensatie zonder oorzaak daar tusschen is gekomen, en by gevolg geen is, en dat overzulks het goddelijk en Politijk verbod noch blyft en stand houd.

Voeg hier noch by, so daar eenige dispensatie zy, en een zeker oorsaak hadde, dan is se uit leugens opgemaakt, en met recht te houden voor een daar wat uitgenomen en bygedaan is, en die bygevolg so ten opzicht van het goddelijk als wereltlyk recht verworpen moet worden.

Want, nademaal het gene andersins door zekere Canons en werten is vast gestelt, ook d' inleidinge of voorreden van de dispensatie selfs behest, (te weren daar de Paus aldus segt: *dat d' autoriteit van de Paus van Romen de magt, die hem van boven is gegeven, gebruikt, na dat hy, de qualiteit van de personen, oorsaken en ryden overwogen hebbende, het selve siet in den Heere beilzaam en gevoeglijk te zijn;*) hoe heeft dan de Heilige Vader de Paus, de qualiteiten van zijn Koninglijke Majesteit van Engeland kunnen overwegen daar hy

se niet gekent en heeft? daar en word ook niet een zier verhaald van den ouderdom, welke de voornaamste hoedanigheid is die in het sluiten van dit huwlijk staat t'aanmerken, en dat hy evenwel op die tyd niet boven de twaalf jaaren oud was, is kennelijk genoeg: en op deze wyse zyn jaaren verfwygende, word'er geen gevalueerde logen voor d'oorzaak daar van by gebragt, naamlijk: dat zyn Koninglijke Majesteit dit huwlijk toen aanging om het contract van vrede t'onderhouden: daar de Koning in der daad en waarheid niet en wist wat daar doemaals op het tapijt was of verhandeld wierd, en schoon genomen dat hy toen al had geweten; dat het evenwel niet waarachtig en is geweest dat hy het huwlijk om de vrede t'onderhouden begeerde; en die gaven zyn jonge jaaren genoeg te kennen, die niet en wisten t'onderscheiden wat het algemeen recht in heeft; te begeren is wel een genegenheid, maar te begeren een huwlijk aan te gaan en te trouwen, uit dit inzicht op dat de contracten van vrede mochten onderhouden worden, daar toe worden vereischt oordeel en verstand, om onderscheid te kunnen maken. Daarenboven, als men sou handelen over de contracten van vrede tusschen twe Koningen t'onderhouden, so is de eene komen te sterven al eer dat de belaste Bulle tot uitvoeringe van de zaak over kwam; en de zaak aldus in haar geheel blyvende, is d'oorzaak, so daar eenige geweest zy, daar mee opgehouden.

Doch daar word noch een ander Brevier of Bulle te voorschijn gebracht van zo een krachtig inhoud, dat se die tegenwerpingen om verre stoot.

Maar zy blyven evenwel haar gevoelen vast houden, die vast houden dat de *Paus* geen aflat noch dispensatie kan geeven, volgens welkers gevoelen geen *Brevier* nog *Bulle* kunnen bestaan; ten anderen, dat het *Brevier* valsch is, en ook daar voor moet gehouden worden, kan men met veel rede-

nen bewyfen en overtuigen. Eindlijk na dien het valsch is, en evenwel de doelingen in de voorgaande Bul komt te verbeteren, en dese opinie wel te recht te bevestigen, dat de eerste dispensatie voor krachtig niet en mag worden aangefien, selfs volgens het gevoelen der gener, die dit huwlijk getracht hebben voor te slaan: te weten, dewelke mistrouwende, die voor waarachtig worden by gebracht, genootzaak zyn geweest tot valsche en versierde dispensatien, de tegengeworpene gebreken weg nemende, hun toevlucht te nemen.

Dese zaaken, zoze stuk voor stuk zo veel niet en mogen gelden, laat se met den anderen vergeleken zynde, ten minsten so veel kracht hebben om ons te doen gelooven dat het geoorloft is. Nu dese opinie, daar veel mee ingenomen zyn, naamlijk dat de *Paus* geen macht en heeft gehad om een dispensatie te kunnen geeven, hoewel dat se alleen de dispensatie krachtloos maakt, daar wort niet eens na gevraagd, dies niet te min en is se niet te verwerpen, als of daar niet in stuk; al is het dat se van sommige wederlegt en niet voor goet wort gekeurt, echter staat se geschreven, en over fulks met het getuigenis selfs van den *Paus* voor goed gekend. Laat nu wyders d'oorzaak en de waarheid van dit voorwenden overwogen werden, zo daar schijnt een logen tusschen beide gekomen te zyn, en dat het openbaar is, dat die dispensatie (in het verdichten van een nieuw *Brevier* door het gene de wederpartyen daar in gedaan hebben) als stilswygende verworpen werd, wie en siet dan niet dat het om dese redenen geoorloft is om een vonnis over d' echtscheiding uit te spreken? Eindlijk en ten laaften voegt het wel dat zodanig een uitspraak geschiede die met alle mans gevoelen over een komt; de verwerpinge nu van de dispensatie komt met alle opinien over een, of om datter de macht niet en is geweest, of om dat men segt dat se niet wel ingestelt is; doch d'approbatie
of

of voor goet kenning komt met haar allen niet over een.

Het voegt en betaamt wel dat de succesfie van het Koninkrijk gantsch vast en bestendig blyve, welke tegens dese opinien niet gevestigd kan werden.

Het is behoorlijk dat het gemoed des Konings met dese zwaarmoedigheid belemmert en onrustig gemaakt, los en gerust gesteld werde.

Kort om, het is billik dat de begeerte des Konings voldaan werde, die ten aanzien van zyn vrome en ingeborene deug-

den, niet dan dat best is begeert, en op d'allerbeste wyse betracht dat hy zyn wensch mag bekomen; so hy op de deugd niet en sag, in d'andere dingen sou geen zwaarigheid steken, maar merkende dat men over alle deugden zyn gedagten moet laten gaan, so soekt hy dat rechtvaardig, eerlijk, en maatig is, op dat hy't geene rechtmatig is, op een rechtmatige manier mag bekomen en verwerven. Het is dan behoorlijk dat men hem geen hulp en weigere, of dat men hem uitstelle, die sulks in alle gerechtigheid verzoekt.

X X V I I I.

Het tweede deel van een langwylige afvaardiging van Gezanten door den Kardinaal, noepende het stuk van Echtscheiding. Het Origineel.

Aan mijn geliefde Vrienden! Mr. Steven Gardinier Doctor in beide rechten; mijn Heeren Francoys Brian en Gregorius Cassalius, Ridders: en Mr. Pieter Vannes Geheimschryver van zyn Koninklyke Majesteit in de Latijnsche Taal; zyn Genades Gezanten, residierende aan het Hof van Rom.

Het andere deel van uwe commissie bestaat in het uitvoeren van de zaak van zyn Koninklyke Majesteits huwlyk; een zaak van zeer groot belang en gewichte, daar zoo veel hoogwaardige gevolgen aan vast zijn, het welke, om geen redenen ter wereld eenig uitstel of vertrek altoos mag lyden, in wat voor een stand de Paus ook zy, het zy aan de beter hand of in leevens gevaar; noch het behoort ook niet, als gefegt, van zyn Heiligheid nagelaaten te worden, hoe het ook met zyn gefondheid is, het zy dat se voorwaarts of achterwaarts gaat: also een gewisse en voornaam fundamenteele grond-oorzaak t' aanmerken staat, waar op zyn Koninklyke Majesteit zyn daaden en gedachten grondvest, voor so veel dese zaak aangaat, te weten op reden van gonst en gerechtigheid, zyn de zaaken waar van het zyn Heiligheid

de Paus, in voorspoed noch in tegenspoed niet vry en staat met eere af te wyken; en so wanneer men nu d'oprechtheid van zyn zaak wel overdenkt en komt te vergelyken met d'openbaare waarschynlykheden, argumenten en suspitien, so van wegen de krachteloosheid van de Bulle als valsheid van het brevier: (invoegen dat alle man die slechts redens gebruikt heeft ligtlyk kan komen te merken en te weten, dat daar geen kracht noch onfeilbaare waarheid in kan steken:) hoe vermag dan zyn Heiligheid *ex aquo & justo*, ten aanzien van *billikheid en gerechtigheid* aan een Christen mensch, veel min aan een Konning van so groote verdiensten, en dat nog in een zaak daar so veel gevolgen aan vast zijn, syn Heiligheid wel bekend, zulks weigeren, ten respekt van een zeker persoon of van wegen zyn onpaffelykheid verschonen, rechtveerdigen, bewimpelen, of

voorspreken eenigerlei weigering , uitstel of vertrek die hy gepleegd heeft in de waarheid over een zaak van so groot belang te verklaaren en uit te spreken , welke noch om d'ontallijke voordeelen die daar uit mochten voortkomen , geen uitstel altoos mag lyden , noch door iemand anders dan door hem zelve , zijn daad , of macht , wettelijk uitgesproken mag worden ? En dit mag zijn Heiligheid wel weeten , dat niemand de rechtveerdigheid van een Konings begeerte in desen aansien so naauwkeurig behoorde in te zien , dan zijn Koninglijke Majesteit zelfs , wiens intereft , wiens zaak , mitsgaders dat van zijn Koninkrijk en successie hier op rusten ; want ingeval dat de Koning gesind ware of voorgenomen had om te doen dat onbillik of onrecht is ; so hoefde hy dan zijn Heiligheid den Paus daar over niet eens aan te spreken . Maar alsof zijn Koninglyke Majesteit en zijn Raad , die de beste kennis van de geheele zaak hebben , en welkers plicht het is om alle omstandigheden in die zaak met een rype raad en zeer wyslyk t'overleggen , en van de waarheid der zaake wel verzekerd te zijn ; (behoevende nergens anders na omme te zien dan om zijn plicht aan God en zijn Kerk waar te neemen , en dat ook de waarheid aan hem geaprobeert en verklaard werde door hem , wien het toestaat om zulks te doen ; so is 't dan dat zijn Koninglyke Majesteit (merkende datter onwaarheid ten voorschyn wort gebracht , en dat met zulk een arglistigheid , als dat de zelve , door onbehoorlijke en verkeerde wegen , so men daar met verstant niet en kome op te letten , de zaaken voor een wyle tyds in een verwaringe sou konnen brengen) aan zijn Heiligheid te kennen geeft de redenen en baarblyklykheden , genoeg om zijn Heiligheids gemoed t'onderrichten van oprechte waarheid : welke , so zijn Heiligheid dan niet en gelieve in te zien , maar of uit passie , vrees , of eenig ander

particulier insicht te luisteren na alle op houdende en ydele woorden van de sodanige , welke door onbehoorlijke redenen vervoerd zijnde , de waarheid graag soude willen verbloemen ; hoe gaat dan zijn Heiligheid hier anders in te werk , als dat hy onder een rechtshape ydele schyn de voornoemde gerechtigheid weigert en afflaat , het welke , het sy in tyd van gesondheid of ziekte , in een zaak van so groot belang behorende te geschieden , geensins verdraaglyk is ? doch om deselve voorverhaalde redenen diend de zaak , het sy dat men hoope of geen hoope heeft van zijn Heiligheids leeven , zonder eenig langer uitstel altoos afgedaan en uitgevoerd te worden ; want by aldien dat d'Almachtige God zijn Heiligheid in het leeven gelieve te spaaren , zal men dese daad nu , en tot alle tyden , konnen verantwoorden , en die sal tot een bekwaam voorbeeld , voorschrift en wet mogen dienen in diergelijke voorvallen , daar d'omstandigheden en particulariteiten van de zaak in alles , als hier , over een komen ; de Kaiser en kan hier ook niet te zeggen hebben , zo wanneer hy , by geval , d'onwaarheid best komende te weten , de fundamentele redenen oorzaaken sal sien , die zyn Heiligheid uit enkele noot en loutere gerechtigheid daar toe genoodzaakt en gedwongen hebben ; t welk hy geensins sal konnen weigeren , ten sy dat voor de geheele Werelt uitdrukkelyk wilde doen blyken dat hy openbaar ongelijk en ongerechtigheid wil handhaven en voorstaan . Want genomen dat de Paus de gemelde beufelachtige en ydele redenen wilde gehoor geven , en daar op weigeren na des Konings zyn zaak voor wettelijk te verklaaren , dan moet immers zyn Heiligheid in twyfel staande , of de zaak laten berusten en blyven hangen tot groot gevaar voor des Konings Rijk en successie voor altyd ; of anders of de Bulle of het Brevier of die beide voor goet verklaaren , het welke , na mijn verstand ,

noch

noch zyn Heiligheid noch eenig oprecht Christen vermag te doen, daar alle baarblykelijke omstandigheden het tegendeel aanwyzen. Mach men nude zaak niet laten blyven hangen, zo kan men dan de Bullé of het Brevier niet waarlijk voor goed keuren. Hoe kan de H. Vader de Paus met een goet gemoed, eerlijk of vroom hert, levende of stervende, de zaak zo lang draalende houden sonder de zelve na des Konings begeerte af te doen? of hoe kan zyn Heiligheid zyn gewisse voor God onbeswaart en ontlast vinden, by aldién dat hy of in het leven blyvende, d'eenige oorzaak sou zyn van zo veel onheilen en zwaarigheden die hier uit mochten ontstaan; of stervende, een zaak van zo een groot belang moerwillens laat steken, en dat uit zyn eigen schuld, in dese verwartheid, onzekerheid en raadeloosheid? men kan sig kwalijk inbeelden dat een Koning d'Apostolische Stoel zo toegeedaan, zo grooten hoon zo lang sou konnen verdragen en op steken, die de voornoemde Apostolische Stoel zoo groote diensten bewezen heeft, wiens vriendschap met geen genade niet alleen niet en word geloont, maar ook zyn verzoek geweigerd van het geene klaar blykt enkel recht en gerechtigheid te zyn. Dese zaak is op een ander wyse t'aanmerken dan dat men se om de ziekten van den Paus sou uitsstellen, daar het voor al noodig is dat men daar een einde van maake, daár, schoon hy, in het leeven blyve en beter worde, de beraamlykheid en rechtmatigheid van de zaak van selfs spreken; en stervende, daar door groote eere by de gantsche wereld sal inleggen, en nalaaten. Weshalven, dewyl gylieden nu hier in des Konings sin weet, zult gylieden (by aldién gylieden met zyn Heiligheid de Paus over dese zaaken niet, wyd en breed gesproken hebt, gelyk als zyn Koninglyke Majesteit vertrouwt dat gylieden alrede gedaan zult hebben,) verzoekende, so uit de naam

van den Heer Jakobo Salviati als uit de naam van den Bisschop van Verona, of andersins so als het U. L. best raadzaam zal dunken, om een vrye toegang by den Paus te hebben, om hem also het verhaalde te mogen voordraagen; en dat met so effectuele termen en bondige redenen als doemlyk is; waar in wy ons op U. L. discretie en wysheid verlaaten. Men heeft buiten alle twyfel te denken dat dese zaak veel eer tot zyn vertrustinge en vermeerdering zynner gezondheid sal dienen, dan om hem moeyelijk of ongerust te maaken, en dat zyn Heiligheid hoorende dat dese redenen niet te wederleggen zyn, voortvaaren sal, het sy datter hoope van zyn beterschap is of niet, tot de voornoemde aansegging, als ook tot declaratie van de wet en tot het passeren van een suffisant en ampel vonnis: gelyk als men bedagt heeft in des Konings gemelde zaak, nevens andere diergelyke dingen, blykende aan de voorgaande brieven en instructien en uit de decreten en ordinantien daar in verhaalt; by gebrek waar van U. L. aanbevoolen word om de zelve aldaar te vorderen en te bekomen; in welkers bewerkinge, (al is het dat sedert U. L. vertrek van hier, de zaaken, om de swaare ziekte van de Paus, anders uitgevallen zyn dan men hier was vermoedende, overzulks gylieden geen bericht gekreegen hebbende hoe gylieden u in sulken geval te draagen had,) misschien niet al te haastig noch driftig zyt geweest om dese zaaken te effectueren, voor en al eer dat zyn Heiligheid aan de beter hand was; lichtlyk dat U. L. ook de gelegenheid niet en heeft gediend om den Paus in zulken geval gevoeglyk daar over te konnen spreken:) gylieden-dies niettemin dese zaaken zodanig behoort te be-nyveren en ter herte nemen, dat se, niet tegenstaande de ziekte van zyn Heiligheid af of toemen mocht, of om eenige andere voorvallen, niet langer uitgesteld noch opgeschort en werden; maar ziende kans om
by:

by den Paus te komen , hem dan verklaaring doet zoo wel van alle dingen in de vorige brieven en instructien , als in dese hier nevens gaande vervat , die ter zaake mogen dienen ; en dat gylieden in eigen perfoon voor zyn Heiligheid niet konnende verschijnen , op den Bisschop dan van Verona , of andere vrienden die gy soud mogen bekomen en op vast gaan , verfoekt , dat zy , hun slag waarnemende als zy by hem zyn , op zyn gemoed drukken de voornoemde poincten en consideratiën , mitsgaders alles wat gylieden kunt bedenken of practiseeren tot bevordering en voortsetting van dese zaaken ; met eenen ook niet nalatende , (in geval gylieden by den Paus geen kans en siet om iets op te doen , of dat gylieden of uwe vrienden , die om en ontrent hem zyn , by hem geen geloof konnen krygen ,) om de Kardinaalen dan in de arm te neemen , waar van gy verzekert zyt dat sy altyd des Koningszaak en den Koning van Vrankrijk in het verkiesen van een nieuwen Paus gunstig zyn geweest , en aan haar in seer civile termen opening van de zaak te doen : in geval (dat God verhoede) zyn Heiligheid de Paus kwame t' overlyden ; en om aan de selve Kardinaalen bekent te maken alle zodanige zaaken die U. L. oorbaar en dienstig sult oordeelen , zo wel om haar wat nader t' onderrichten van de waarheid en particuliere stukken der zaaken , als het gene d'indicatie van de Trevis aangaat , en des Konings voornoemde zaak , en de waarschijnlijke redenen en klaarder bewyfen , aanleiding gevende tot de nietigheid van de Bulle de baarblyklijke valsheid van het gemelde Brevier ; tot dien einde , op dat zy , te weten so veel als gylieden van de gespecificeerde Kardinaalen aan uw zyde kunt krygen , en daar gylieden in deze zaaken op vast moogt gaan , syn Heiligheid , so in tyd van krankheid als van beterschap , daar toe mogen bewegen ; hem te gemoed voerende wat al verdiensten en eere hy

door het volvoeren van het gene verhaald is te behalen heeft , en met eenen het aanstaande gevaar , zo het anders komt te gebeuren ; apparentlijk sal het ook voegen dat gylieden hier toe uwe banden zoekt vast te maken met zo veel Ministers van de Rota en andere , als doenlijk is , aan uw zyde te krygen : dewelke , volgens U. L. schryven , niet gewoon noch gesint zyn aan yemand anders als aan zyn Heiligheid raad te geven : want , hoewel gylieden haar niet en kunt gebruiken als voor zodanige die van des Konings Raad zyn , dies niettemin souden zy to veel , of meer , dienst konnen doen met zyn Heiligheid den Paus aan te voeren en raad te geven , van wegen de hoogwichtige redenen die gylieden haar kunt roonen , om te luiffieren na het gene gylieden haar hier in voor te draagen hebt .

Tot dien einde sult gylieden trachten aan uw snoer te krygen zo veel vrienden van de Kardinaalen , van haar , en van andere , als eenigfins in uw macht is , voor zo veel dese zaak aangaat , die zyn Koninglijke Majesteit en ik hooger achten , als tien Pausdommen ; en onder andere sult gylieden met alle mogelijke middelen en d'allerkrachtigste beweegredenen die gylieden kunt gebruiken , hier op aandringen en aanhouden dat de voornoemde Bisschop van Verona aldaar zyn residentie mag houden , om also den Aardtbisschop van Kapua in balans te houden ; dewelke , zo het schijnt , geduurig by en ontrent den Paus is ; en het sou wel dienen dat zyn handel en bedrijf , waar mede hy in alle waarschijnlijkheid des Konings voorneemen soekt te beletten , naauwkeurig waargenomen wierd . Om nu te beter den Bisschop van Verona aldaar te houden , zo hebben niet alleen zyn Koninglijke Majesteit en ik nu tegenwoordig aan hem geschreven , gelijk als gylieden uit de Copy van de selve byfondere Brieven hier nevens gaande sult konnen merken , maar de Koning

ning van Vrankrijk fal ook zo doen. En daarenboven, op dat zyn Heiligheid de Paus te degen gewaar mocht werden dat niet alleen de voornoemde Koning van Vrankrijk sig aan de Koning van Engelandts zaak laat gelegen zyn en die so zeer ter herte neemt als zyn eigen, en daar in effectue-lijk met zyn Koninglijke Majesteit van Engeland wil aanspannen; maar dat hy sig ook na de gemelde indicatie schikt, en wil schicken: hy sal met alle spoet daar na toe senden en afvaardigen den Bisschop van Bayoen om de selve zaak te verzoeken, te bevorderen en voort te setten; dewelke voor zyn vertrek van hier, 't welk wel te pas kwam, volkomen en in breede van alles dat hier toe vereischt word, is geïnformeeert: en niet alleen van dese zaaken, maar ook van andere daar wy aan U. L. door Vincenius Cassalius en Hercules van geschreven hebben, op de weet die zy ons hebben gedaan van het overlyden van zyn Heiligheid de Paus; invoegen dat gylie- den verzekert moogt zyn een effectuele concurrentie en advys tot bevordering en aflegginge van U. L. commissien van hem te sullen bekomen; het zy dat de Paus beter worde, een tyd lang krank blyve, of, dat God verhoede, kome te sterven; ver- trouwende, dat gylieden nu allesins zo wel gewapent zynde als men sou konnen bedenken, niet in gebreke sult blyven van de zaak zodanig te bevllytigen, dat de Koning zyn oogwit mag bereiken; waar van, al is het dat gylieden zo breed berigt hebt als men immers sou konnen geven, dies niettemin hebbende onlangs van den Bisschop van Wincheffer ontfangen een memoriaal van verscheiden gewichtige zaaken, die wel dienden naauw in acht ge- nomen en te degen overwogen te worden; om een proeve te nemen van de valsheid des voornoemden Breviers; zo send ik U. L. hier nevens een Copy van het selfde memoriaal, op dat gylieden het selve in de grond naa ziende en onderzoekende,

zodanig een gedeelte daar van moogt ach- tervolgen en in het werk stellen, om de valsheid dies te beter te toetsen, so als daar te doen staat, gelijk als wy, nopende het resteerende dat alhier dient gedaan te zyn, niet seilen sullen ook zo vlytig uit te voeren.

Hier mede nu en met d'andere voor- gaande schriften genoeg onderricht zijnde wat U. L. aldaar te doen hebt, het sy dat zyn Heiligheid de Paus noch een tyd lang onpaffelijk of krank blyve, of dat het ge- beure dat hy sterft, of haast, dat God gon- ne, wederom op de been raakt: so en valt daar nu niet meer te seggen, dan dat gylie- den altyd dit tot een vast fondament neemt, dat, al is het dat men U. L. tegens yder nieuw voorval te vooren onbekend, niet en konde wapenen noch onderrichten op U. L. vertrek, gylieden dit geduurig onthoud en wel in acht neemt dat dese zaak des Konings in geenerlei wyse afge- slagen mag worden, noch eenig uitsfel in het allerminste lyden; weshalven dit zo wel weetende, en ook hoe gerieffyk en noodig d'aanfegginge van Trevis zal zyn, so voor zyn Koninglyke Majesteit in het byzonder, als voor het gantsch Christen- dom in 't algemeen, nademaal dat de Ko- ning dan schattingen en andere oorlogs on- kosten zal konnen ontgaan, moet gylieden derhalven nu, so gy ooit voor uwen dienst- dank, lof en eere behaalen wilt, u zelven tydig en ontydig te werk stellen om van de poincten, nopende des Konings voldoe- ning en begeerre, een einde te maaken; en in allerlei voorvallende swaarigheid de bekwaamste en naaste middelen, na U. L. beste kennis, by der hand te neemen, en uw bedryf niet altyd uitsstellen met over en weer over te schryven en na bescheid te wachten: also daar door de zaak selfs en uw verblyf ook aldaar, telanger draalen- de word gehouden, en onrallyke onge- makken daar op souden konnen volgen- Ik verzoek derhalven op U. L. dat, vol-

gens het bysonder vertrouwen dat zijn Koninglijk Majesteit en ik van U. L. hebben, gylieden hier in U. L. so wilt kwyten met alle mooglyke vlyt en neerstigheid, dat zijn Koninglijke Majesteit niet langer so tusschen hope en vreesfe mag blyven hangen, tot zijn onverdraaglyke ongerustheit en tot groote droefheid der geener die daar op letten, en zijn Persoon beminnen.

Daarenboven, hoewel des Konings vertrouwen, en ook het myne, zodanig is, dat gylieden, volgens uw wysheid; zodanige goede middelen en bekwaame wegen zult uitvinde dat gylieden niet nalaaften zult, met Godts hulpe, om aan zijn Heiligkeit den Paus bekent te maaken en t'openbaaren de gantsche sin en meeningen des Konings, en alles en yder stuk van het verhaalde, nevens het overige boven gemeld in de laatste instructien en brieven U. L. overgezonden: nochtans in overleg nemende dat de Paus, zijn langduurige ziekte volgens U. L. schryven, in twyfel getrokken word, om dan alle uitvluchten en voorvallen wel te bedistelen en te verzekeren, ingeval zijn Heiligkeit (dat God verhoede) in zulken stand lang mocht blyven, dat hy op zich name het noemen van de vrede, reizende en gaande ter nachtmaal, en niet aanhooren wilde het gantsche verhaal der zaaken, die gylieden hem bekend te maaken en te verklaaren hebt van wegen des Konings zaak: heeft het derhalven zijn Koninglijke Majesteit goed gedacht, al eer dat dese zaaken van so groot belang en gewichte langer so souden blyven hangen, om een ander bekwaam middel en manier te beramen, hoe men dese so noodzaaklyke zaaken over een ander boeg sou konnen werpen, om daar eens een einde van te maaken. En dat is op dese wyfe: also zijn Heiligkeit de Paus niet bekwaam en is te reisen naar de bestemde plaats, daar de Koningen hem na by mogen zyn om te handelen en de vrede te handhaven, dat hy

my dan en mijn Heer Kardinaal Campegius, gezamentlijk of elk in het byzonder, voor zijn Gezanten daar toe afsenden, om in de naam van zijn Heiligkeit alles so te beschikken en uit te voeren, als hy zelfs, daar tegenwoordig zijnde, sou willen doen; waar in wy ons, tot welstant van de Christenheit, zullen laaten vinden. Doch evenwel met dese reserve altyd, gelyk als voor desen aan U. L. is geschreeven, dat, al eer ik over gaa tot eenige byeenkomst of plaats, ten voorschreven einde gespecificeert, zyn Koninglijke Majesteit in zyn voornoemde stuk des huwlijks voldaan werde en ten vollen te vrede zy; zonder het welke ik, noch met, noch zonder het bywesen van de Paus, de reise nooit onderneemen sal: om dan hier toe te komen, is dit navolgend artykel op nieuw bedacht, om van U. L. zyn Heiligkeit voor te draagen, byaldien dat de Dekretalia, niet te bekomen zyn, of iet anders, het welke gylieden aldaar sult konnen gewaar worden en vernemen by een bedreven Rechtsgeleerde, beter te sullen dienen tot des Konings zaak, dan dit dat nu bedacht is; en dat het zonder tydspilling voortgepasseert en toegestaan mag worden; dat is te zeggen, dat zyn Heiligkeit my, en myn Heer den Ambassadeur Campegius een ruime commissie geve, waar mede wy gezamentlijk, of in het byzonder, met autoriteit genoeg voorsien en versorgt mogen zyn, om in dit stuk des huwlijks zo veel te mogen doen, mitsgaders in alle appendentien en de pentien daar van, als zyn Heiligkeit met zyn gewoonlijke en absolute macht mag doen, met suffisante en ample clausulen *ad decernend. & interpretand. jura, leges, & rescripta quaecunque hoc matrimonium concernentia, una cum omnibus & singulis dubiis in eadem causa emergentibus*: dat is, om te mogen oordeelen, en uitleggen de Rechten, wetten, en allerlei Schriften raakende dit huwlijk; mitsgaders ook met alle en yder twyfelachtig stuk uit de self-

de zaak voorekomende. En daarenboven, dat alle Koningen, Vorsten en Potentaten van wat aansien, staat, stand, of bediening dat zy zyn, *etiam si Imperiali, Regali, vel alia quacunque dignitate præfulgeant, sub qui buscunque; penis*, dat is, *al is het dat zy den Stoel van een Kaizer, Koning, of eenige andere aansienlijke plaats bekleeden, onder allerlei straffen*, en in wat voor Landen of plaatsen dat zy ook zyn, gehouden sullen zyn om te toonen en ten voorschijn te brengen allerlei getuigenis, gedenkschriften, origineelen, rechtsverloeken of iet anders, op welke plaats of tyd wy, of een van ons, haar, of eenige uit de hare in dezen aansien daar toe sullen verloeken, nevens alle omstandigheden en yder in het byzonder tot zulk een commissie dienstig en noodig, op zulk een ampel en gewisse manier, als dat de selve eenmaal verkregen zijnde, wy omgeen tegenwepselen, twyfelingen of iet anders dat daar aan ontbreken mocht, sullen behoeven van zyn Heiligheid den Paus nieuwe instructiën t'ontbieden, waar door de voornoemde zaak des Konings langer mocht komen uitgesteld of opgeschort te worden. In welken geval om aan dese commissie te geraken, gy Mr. Stevius daar sonderling voor sorgen moet dat de selve suffisante en bondig beschreven werde, volgens den raad van d'allergaauwste en kloekste mannen die gy daar toe uitvinden kunt: en op dat dit te beter verricht mag worden, zo zend ik U. L. alhier een Copy van de gemelde commissie, houdende aan my en mijn Heer Campegius, nevens zekere byvoegfels daar aan gerekend op de kant, zodanig als hier overlegt zijn geweest; en ook een Copy van zekere clausulen in een Bulle, op dat gylieden sien moogt hoe wydloopig de selve t'saamen gesteld zyn, om alle daagingen voor recht en andere delayen in zaaken van ongelijk minder gewicht en belang dan des Konings zijn, voor te komen en te schuwen. Dies niettemin

moet gylieden (of het op het bekomen van dese nieuwe commissie mogt aankomen,) wel toefien dat se wel beschreven en bondig voltrokken werde, invoegen daar niet aan ontbreke, op dat men also niet en behoeve, als gesegt is, de selve wederom weg te zenden, om hier en daar wat te verbeteren: met eenen hier scherp op lettende dat de handschrift van een vrywillige belofte, zynde alreede in U. L. hand, sodanig ingesteld zy, so van wegen den datum en alles, datse zyn Heiligheid den Paus genoegzaam kome te verplichten en te verbinden om alles dat wy, of een van ons komt te doen, uit kracht van dese nieuwe of oude commissie, te bevestigen: en by aldien dat se zo krachtig niet en is, dan moet gylieden hier toe sien dat het, of met suffisante en ampele woorden in deze nieuwe commissie te stellen, indien het so bekomen kan worden, of door een nieuw handschrift van den Paus zo krachtig en bondig gemaakt werde; welk handschrift nevens de bovenverhaalde commissiën, so gylieden die krijgt, dan is het des Konings believen dat gy, Sir François Brian, deselve, zo draa als gy se ontvangen hebt, voort herwaarts sult over brengen, en evenwel daarenboven ernstig verzoeken en aanhouden, het zy dat de Paus licht te spreken is of niet, om d'immediate aansegging van vrede, als voor desen is verhaald; zonder het welke het voor my vergeeffen arbeid sou zyn, om my selven of met of sonder den Paus op de reize te begeben tot bearbeidinge en bevordering van de vrede. En nu op dese wyse sou zyn Heiligheid met dank te behalen en de zaak genoeg te kunnen verantwoorden, kunnen voortvaaren tot een Trevis, als zynde een fundament van een algemeine vrede, des Konings begeerte voldoen, en niet te vreesen hebben voor den Kaizer; nademaal zyn Heiligheid sou kunnen seggen, dat hy zoo seer krank zynde en selfs na de zaak niet en konnende vernemen, in alle billik-

heid en gerechtigheid niet minder en konden doen als de felve eenen anderen op dragen en aanbeveelen, vermits dat fe van feer groot belang zynde, geen langer uitsfel altoos mocht lyden; en eindlijk zou zyn Koninglijke Majesteit hier door tot een einde van deze zaak komen.

Dese eene zaak staat U. L. noch voor al t'aanmerken, te weten: dat alhoewel dese nieuwe vond in den beginne gefmeed is geweest ter oorzaake dat men nu twyfelde aan de langduurige ziekte van den Paus; de meening nochtans en is niet om U. L. daar zo stipaan te verbinden, in geval gylieden een ander kunt bekomen; noch gylieden word ook niet belast om dese boven alle andere vonden te prefereren: maar nu gylieden komt te sien en te verstaan wat dese vond beduid, en wetende wat voor een zaak aldaar in alle apparentie of mooglijkheid te bekomen is, zonder U. L. verzoek lang draalende te houden, dat gylieden dan by u felves wel overdenke en gade sla, hoe dese, of eenig andere, zaak best dienen mag tot een spoedige en bekwame uitvoering van des Konings zaak; doch altyd met dese cautie, dat de zaak die aldaar zonder eenig vorder uitsfel te bekomen is, in haar felves gewis, bondig, en krachtig genoeg zy tot verkrijginge van zyn Koninglijke Majesteits voornemen en beooging; en dan daar op, volgens U. L. beste kennis en wyfheid, met d'allergelcerste mannen die gylieden aldaar bekomen kunt te raade gaande, laten wy de zaak aan U. L. bevolen blyven om die op de gevoeglijkste wyfe te verrichten, na dat de tyden vereiffchen en toe laten, om des Konings zaak op het allerspoedigste, als is gefegt, tot een gewenscht einde te brengen.

Want, of het dekretaal of rechtsgebod beter zy dan dit, of dit beter dan dat, of welk van beide best zy, verre zy het van wyfe mannen daar sig aan te verbinden, en geduurig te blyven staan op een zaak die

niet te bekomen is; doch nademaal gylieden des Konings fin weet, welke hier in bestaat, om een fufficant en bekwaam middel uit te vinden, om van dese zaak, zo als zyn Koninglijke Majesteit die voor heeft, een kort einde te maken, zo staat U. L. dan t'aanmerken en by u felves t'overweegen hoe gylieden zulks best moogt uitvoeren, waar door gylieden by zyn Koninglyke Hoogheid d'allergrootste eere fult inleggen en alle mooglijke dank behalen: dit by proviffe wel in acht neemende datter geen sodanige bepaalingen nog fouten in begreepen zijn, dat wy, om verbetering daar van, genootfaakt fouden syn om op nieuw te fchryven, of iemand af te vaardigen. Komende nu tot dese commiffie, schoon genomen dat gy felichtelyk in geenerlei wyfe bevinden fult in alle deelen met de Copy over een te komen, die ik U. L. hier nevens met d'annotatien toe zende; evenwel en fult gy fe daarom niet weigeren, maar defelve, of iets anders dat te bekomen is, aanneemen: doch op fulk een manier als ter zake grondig dient, en als gylieden volgens U. L. wysheid en ernftig verzoek kunt verwerven, om des Konings zaak, als meermaals gefegt, na zyn welgevallen en oogmerk spoedig tot een einde te brengen, 't welk het doelwit is daar wy op dese tyd moeten na fchieten. Wilt u derhalven aan sodanige paalen niet laten binden, waar door gylieden genootfaakt of gedwongen foudet fijn, by gebrek van eenig ding of point, vermeld in dese of andere uwe instructien of vorige papieren, te bekomen, om herwaarts wederom te fenden om nader befcheid, of om te weeten wat zyn Koninglyke Majesteits believen dies aangaande mocht zijn; maar neemt de vryheid aan u om het fo te fchikken, daar by te doen of daar van af te neemen, te temperen, te veranderen, te verkiefen, of te verbeteren na dat het U. L. goed fal dunken; behoudens evenwel dat gylieden de zaaken daar gemak-

makkelijkt aan te komen is by der hand neemt, en die het allerkrachtigste middel zijn tot uitvoering van des Konings voornemen en tot weeringe van alle uitsfel, volgens zijn verfoek en begeerte, sonder iemand herwaarts wederom te zenden : waar toe niet meer gefegt of bedacht kan worden. In Godts naam dan, reddet ons uit dese nood en benaauwtheid, en maakt dat het voorneemen van desen vroomen held en Vorst na wensch mag gelukken, het welke des Konings en mijn herte d' allergrootste vreugde en blydschap zal toe brengen, die ons heden ten dage hier op der aarde sou kunnen wedervaaren. En hierom is 't dat ik andermaal ernstig op U. L. verfoek om ook in sulker voegen daar seer naauwkeurig op te letten : hoewel in geval dat zijn Heiligheid de Paus alle uwe verzoekbede afslaande, daar swaar aankomt, te tillen en uitsfel maakt, dan is 't een klaar bewys en onfeilbaar kenteken dat hy den redelijken eisch des Konings gantsch niet en is toegedaan, noch zich neutraal aanstelt : maar daar van sich toout party te zijn, en zijn Koninglyke Majesteit uitdruklyk een afkeurig hert toe te dragen. Doch in zijn Heiligheid dese onredelykheid, dat geensins te denken noch te verwachten is, bespeurende, so is het dan des Konings welbehaagen dat gy overgaat tot de protestation verhaald in de eerste instructien, gegeven aan u Mr. Steven, voor u en uwe refterende Collegaas; en dat gylieden daar in openhertig en rond gaat met zijn Heiligheid so gylieden hem komt te spreken; en dat gylieden ook met eenen aan de Kardinaalen en andere uwe goede vrienden, die iets by hem mogten verwerven, te kennen wilt geeven en klaar hun voor oogen stellen het groot gevaar dat hier door de Kerk en d' Apostolische Stoel is genaakende; hun daar nevens vermaanende dat sy als voedsterheeren en vroomen Vaders daar op naauw regard gelieven te slaan, en niet te gedoogen dat

zijn Heiligheid by aldien dat hy so moerwillig, zonder reden en discretie sich selven en gemelde Stoel in het verderf sou willen storten, welke by dese weigering in alle waarschyndlykheid tienmaal meer zullen komen te lyden, dan sy anders souden doen om eenig misnoegen dat de Kaiser daar tegen mocht komen op te vatten : want gylieden zult seggen dat seggen dat sy hier van verzekerd mogen zijn, en also is het dat ik tot myner ontschuldiging aan zijn Heiligheid den Paus en aan haar rond uit verklaare, dat by aldien dese edelmoe-dige en vroom Vorst van de behoorlyke genade en wettelyke gonst der Kerke dus 't eenemaal ontslaagen worde, dat het dan zal vast gaan dat zijn Heiligheid de Paus hem en zijn Koningrijk, den Koning van Vrankrijk en zijn Koningrijk, mitsgaders andere zijn bondgenooten hier door zal komen te verliefen; behalven de geene die met den Paus particuliere kwestie hebben, zullen ook de boven gemelde, nevens verscheiden andere niet feilen, gelyk zy daaglyks oorzaak zoeken, en zijn Koninglyke Hoogheid daar toe aanstooen, om insgelyks zulks te doen; zijnde een zaak van een anderen aart en meer aanmerkenswaardig dan het respect dat men den Kaiser toedraagt, en dat om twe onnossele steden, die niettemin wel te bekomen sulden zijn; de Kaiser en is ook so kwalijk niet te vreden, en hy zal sich ook hier in so seer niet te zoek maaken, als men wel is vermoedende. Dese, en diergelyke woorden meer, waar van in uwe brieven van onderrichtinge nopende diergelyke materie gewag is gemaakt, zult gylieden zijn Heiligheid en de voornoemde Kardinaalen, nevens andere die uw vrienden zijn, te gemoet voeren, als het hier op aankomt. Over zulks heeft men niet te twyfeelen, of sy zullen, het voornoemde gevaar wel opvattende en in aanmerking neemende, wel graag zijn om zijn Heiligheid te vermaanen en te beweegen, en dat zo wel om sijn

eigen welstant als die van de Kerk, om des Konings begeerte en verzoek toe te staan. Dit is het nu al dat men hier bedenken en besinnen kan dat voor U.L. in allerlei voorvallen te doen staat. En daarom bid ik U.L. andermaal, en verzoek het ernstlyk op U.L. als meermaals gesegt, dat gylieden dese zaak met alle mooglyke vlyt en voorfichtigheid behertigd. Komende tot dese nieuwe commissie, so wanneer gylieden eens de zaaken, die tot des Konings voortneemen, als geseid, bondig en kragtig genoeg zullen zijn bekomen hebt, en dat gylieden de zelve in uw hand en onder uw bewaaring hebt, en eerder niet, op dat daar door d'afhandeling niet verhinderd en worde, dan zult gylieden op allerlei wyse en met alle mooglyke middelen arbeiden en daar op dringen en dat sijn Koninglyke Majesteit, des noodts zijnde, gebruiken en genieten mag het voordeel van het decreetaal of d'uitspraak, alrede berustende onder myn Heer Kardinaal Campegius; waar toe sijn Koninglyke Majesteit en ik verzoeken dat gylieden alle uwe krachten wild inspannen om het consent van den Paus tot dien einde te verkrygen.

Hier nevens staat U. L. dit noch te weten, dat het alhier voor raadzaam in gesien word, ingeval, dat God verhoede, de Paus kwame te sterven al eer gylieden iets verworven hebt dat tot volvoering van des Konings zaak mogt dienen, dat dan het Collegie der Kardinaalen autoriteit, magt, en jurisdictie hebben, *Sede vacante, de Stoel ledig staande*, om op te schorten, af te stemmen, & *ex consequenti*, en by gevolg dat des Konings zaak diene en daar over een uitspraak geschiede, nademaal dat se so hoogwichtig en van zulk een groot belang is, dat de welstand en behoudenis van een Koning en sijn Ryk daar aan hangen; gelykerwys gylieden noch breeder in de hoofstukken zult kunnen gewaar werden. Hierom is het de wille des Konings, dat gy, Mr. Steven, het effect der

voornoemde Hoofstukken sult na zien en overweegen, niet alleen by u zelve, maar ook met sodanige geleerde Rechtsgeleerde, als gy en uwe Collegaas aldaar gehuurd hebt, wat jurisdictie of rechtsmacht, *sede vacante, de Stoel ledig staande*, het Collegie der Kardinaalen, of volvens d'algemeene wet, gebruik of voorschrift heeft; 't welke men aldaar ongelijk beter weeten kan als hier: en so gy bevind dat de Kardinaalen in dese zaak des Konings, en in diergelyke andere meer, autoriteit en macht hebben om een zaak op te schorten, af te stemmen, en daar ook een uitspraak over te doen, dan, in *casu mortis Pontificis, quod Deus avertat, ingeval van de Paus sijn dood, dat God verhoede*, zult gylieden voor al toe sien en wel letten dat, om geen intercessie noch regtspleeging gedaan by den Kaizer en sijn adherenten, sy sulks komen te verbieden, op te schorten, noch af te stemmen. Dog by aldien ook voor de dood van sijn Heiligheid gylieden zulks, als dese voorgemelde brieven mede brengen, volgens des Konings begeerte en voortneemen, niet en zult verworven hebben, dan is het sijn Koninglyke Majesteits beliefte dat gylieden d'effectuele expeditie daar van zult achtervolgen by het voornoemde Collegie, *sede vacante, neres quæ nullam dilationem exposcit, tantopere usque ad electionem novi Pontificis quoquam modo differatur*, dat is: *de Stoel ledig zijnde, op dat de zaak die geen uitstel mag lyden, in generlei wyse so lang uitgesteld worde tot datter een nieuw Paus verkoore zy*; tot dien einde gebruikende de redenen en beweegredenen &c. in die brieven en in uwe voorgaande onderrichtingen verhaalt, na dat gy zien en merken sult daar toe dienstig en effectueel te zijn, en also zoeken u zelve te kwytten, op dat sodanige zaaken aldaar verkreegen mogen werden, die van dese zaak des Konings sonder eenig vertrek of uitstel een einde kunnen maaken; waar door gylie-

lieden by den Koning en my , al te voren gedacht , grooten dank voor uwendienst sult behaalen , welke so geloont sal worden , dat het U. L. toefchynen sal dat gylieden uw moeite en arbeid op d' allerbeste manier hebt aangeleid ; vertrouwende op God dat , hoe het ook in de wereld toegaat , dat gylieden door het eene of het ander middel des Konings zaak , die de eere en gerustheid van syn gemoed soo seer raakt , tot het gewenscht einde sult uitvoeren.

Eindelijk en ten laastten sult gylieden dit weeten , dat de Koning van Vrankryk , onder andere saaken , nu op dese tyd den Bisschop van Bayona en Mr. Johan Joachim aanbeveelt te verhandelen en te sluiten het verbond , daar te voren van is gesproken , tusschen sijn Heiligheid , sijn Koninglyke Majesteit , den Koning van Vrankryk , de Venetiaanen , en d' andere Potentaaten van Italiën , om een leger gestadig in het veld te houden en daar mee Spanjen op het lyf te vallen , by aldien hy den Kaizer komt toe te vallen , en de vrede te sluiten : weshalven des Konings begeerte is , dat gylieden met hem over die zaak in het brede handelende , aan U. L. kant dezelve ook kome te verzoeken , verzorgen en voort te setten ; tredende ook , van wegen zyn Koninglyke Majesteit , tot een tractaat , om dat met eenen , op zulk een manier als U. L. voorgaande instructien en papieren behelsen , te sluiten. Op dat , gelijk als de Koning van Vrankrijk beslooten heeft dat zyn Agenten met U. L. fullen

t'zaamen spannen en een lyn trekken om de zaaken des Konings effectuelijk te bevorderen : zo moet gylieden ook met haar aangaan om haar affairen voort te setten ; en hoe het hier mede gaat , als ook met het gene gylieden daar onder handen hebt , sal het wel voegen om ons daar meermaals als voor defen van te verwittigen : also wy dikmaals in een gehele maand niet eens van U. L. hooren , 't welk niet en betaamt in so hoogwichtige zaaken , voornaamlijk daar gylieden somtyds met de geene die over Lyons reizen , de gelegentheid moogt aanvaarden om U. L. brieven af te zenden : 't welk grootelyks tot des Konings en tot mijn grootst sou strekken , hoorende van tyd tot tyd hoe sich de zaaken aldaar toedraagen. Ik bid u dan dat gylieden dir meer wilt behertigen , gelyk als de Koning en ik ons sonderling op U. L. verlaten. Weest hier mede van herte gegroet. Uit myn Palais naast aan Westmunster , den 6. van Grasmaand.

P. S. De Koning van Vrankryk heeft zyn Ambassadeur Monsieur de Langes , Broeder van den voornoemde Bisschop van Bayona kerwaarts afgevaardigd , met zekere clausulen in zyn instructien , aangaande het voornoemde tractaat des verbonds , welks Copy U. L. hier nevens zal worden , om van die zaak dies te beter te konnen handelen ; God biddende dat hy U. L. geluk wil geeven en genade , om een goed en kort einde van de zaaken te maaken. Vaart andermaal wel.

Uw beminde Vriend ,

T. Kardin. Eborac:

X X I X.

Een ander afvaardiging of Brief van commissie aan de Gezanten , slaande op de voorgaande zaak. Zynde een Extract.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

Zeer geliefde vrienden , ik groot U. L. van herten , en laat U. L. met eenen | weeten dat zyn Koninglyke Majesteit door Thadeus , toonder defes , U. L. ver- schei-

scheiden brieven heeft ontvangen, nevens de belofte van den Paus daar in verhaalt: insgelyks heb ik den nevensgaande met diverse brieven van den 18, en 29. van Lentemaand: van den 8, 19, 20, en 22. van *Grasmaand*, houdende aan my, ontvangen, in welke gylieden een ruim verhaal doet van de discourses, t' saamenpraak, advyfen &c. die gylieden over uwe commissie gehad hebr, sedert U. L. jongste dies aangaande advertiffementen, nevens alle d' antwoorden en replykwen die zijn Heiligheid de Paus selfs, en andere uit zijn naam gegeven hebben. In d' omftandigheden waar van gylieden u zelve so vlytig, wylyk en dapper gekweeten hebr, als dat niet alleen uw stantvastige en yverige begeerte om zyn Koninglyke Majesteit een voornaame en zonderlinge dienst te doen in dese zijn hoogwichtige zaak, maar ook uw wysheid, geleerdheid, en volkomen schrandereid, voor desen wel bekend, nu wederom op nieuw van stuk tot stuk hier in merklyk openbaar worden, haar vertoonen en verklaaren tot groote vernoeging van den Koning, myner verheuging en blydschap, en tot groot lof en eere van U. L. beide: waar voor zyn Koninglyke Majesteit en ik ook voor mijn eigen persoon U. L. ten allerhoogsten bedanken; met korte woorden U. L. verzekeerende, hoewel de tyd en gelegentheid van zaaken niet toelieten dat uwe begeerten op dese tyd voldaan wierden, dies niettemin weet, merkt, en bespeurd de Koning wel dat niet meer gedaan, noch bedacht kon werden dan het geen gylieden alrede so zeer beyverd hebr, dienende tot des Konings voorneemen; het welke hy, ten opzicht van uwe verdiensten en comportsmenten daar in, sodanig in dank aanneemt, als of gylieden de zaaken in een beter stant vindende, bekomen had alles wat gylieden wenschten en begeerden: gylieden hebr ook niet te denken noch te twyfelen dat zyn Koninglyke Hoogheid of ik ge-

oordeeld of gedagt hebben dat gylieden slofen achteloos zyt geweest in die zaaken welke U. L. in de laatste brieven door Alexander aan U. L. gezonden, zyn voorgedraagen, doch hoewel de Koning reden had, volgens zyn schryven, om sich over uw langwylyg draalen en vertraagen in het uitvoeren van het een en 't ander U. L. aanbevoolen, te verwonderen; evenwel heeft de Koning zich zelve wel ingebeeld dat de schult by U. L. niet en lag, maar ergens anders aan haperde; het welke zyn Koninglyke Majesteit onbekend zijnde, was het derhalven niet vreemd noch buiten reden, dat hy met verwondering was ingenomen: overzulks weest gylieden al t' saamen wel gemoed en te vreden; denkende by u zelve dat gylieden alle devouren en diensten aldaar hebr aangewend in alle particuliere zaaken, als mense wel overweegt en nadenkt.

In effect nu komende dat de particuliere zaaken daar men nu op antwoorden moet, zyn Koninglyke Majesteit grondig overwogen en aangemerkt hebbende den gantschen inhoud en d' omftandigheden van alle uwe voornoemde papieren en advertiffementen, bevind nu duidelyk en klaar, dat al wat pleidoyen, instantien en rekensten in de naam des Konings tot bevordering van zyn zaak gedaan en overgeleverd zyn aan den Paus, so voor desen als nu noch tegenwoordig: en hoe swaar ook (de noodwendigheid van de Christelyke vrede, de hoogwichtigheid van de zaak des Konings, de gerechtigheid van de zaak in sich selven, de reden, plicht, respect tot goede diensten, het ontdekken van geplegde valsheden, klare bewyfen daar van, en wat dies meer mögt zyn, dienende tot des Konings voorneemen,) wegen-
Zodanig zyn nu de tyden, dat alles wat in eenige van de voorverhaalde stukken gedaan zal worden, apparentlyk, door so secrete intelligentie en belofte tusschen den Paus en Kaizer gepasseerd, aan des Kai-

Kaizers wil, goed behaagen, en arbitragie zal blyven hangen; also zijn Heiligheid de Paus in geenerlei wyse tegens het verstand en den sin des Kaizers derst aangaan, uit vrees van hem te zullen vertoornen, en also uit zijn gonst en vriendschap te geraaken; ja, hy sal ook niets van eenig belang derven van selfs toestaan, ten zy dat hy te voren daar over met den Kaizer raad gepleegd of zijn consent daar toe gekreegen heeft. Weshalven, nademaal den Kaizer d'algemeine vrede niet alleen tegen de borst is en de zelve zoekt te weer en te keeren, maar daarenboven, als is gebleeken aan verscheiden voorgaande brieven, en aan die nu onlangs uit Spanjen gezonden, sich formeel party stelt in des Konings zaak, so is het by na, om so te seggen, al eens of men by den Kaizer, dan of men by den Paus daar over aanzoek dede, die so geheel en al van den Kaizer afhangt; en nadien men niet meer goeds van den eenen als van den ander te verhoopen heeft, so is het verre vande man af, en geen stuk van wysheid om in so een noodwendige zaak, en die gy weet zondere eenig vorder uitstel aan een kant moet zijn, tyd onnut te verslyten; (daar men geen kans altoos en ziet van iet goedts te zullen uitrichten, te meer also men niet dan alle loofse strecken, geveinstheid, weigeringen en uitstellingen te verwachten heeft:) maar dat men veel eer met de zaak voort vaare ter plaatse, en op sodanig een wyse daar men in het korte eenige goede vruchten van te gemoet ziet. Derhalven om U. L. met bedekte schotels op te disschen het geene gylieden by u zelven houden moet, zijn Koninglyke Majesteit dese so groote ondankbaarheid in den Paus bespeurende, is geresolveerd voor een tyd het mom-aansigt van een geveinsde in dese zaak aan te doen, en neemende tot voordeel van zijn zaak so veel als hy daar krygen kan, de zelve alhier zoeken te beslegten, uit kracht van de commissie my al-

rede en den Heer Ambassadeur Campegius overgedraagen.

En om dat gy, Mr. Steven, in dese zaak seer wel ervaaren en bedreven zyt, en dat zo wel zyn Koninglyke Majesteit als ik uwen rechtschapen yver en lust tot het betrachten en voortsetten van zodanige rechts-zaaken daar toe dienstig, ondervinden: hier nevens ook aanmerkende dat om iet gewichtigs dat in alle waarschiynlijkheid daar in gedaan sou konnen worden, Personen van groot aansien, wysheid, en ervarenheid, al zyn't juist geen rechtsgeleerde, met so goeden raad en advys als gy daar bekomen hebt, seer wel dienen om sodanige zaken uit te voeren, welke mochten voorvallen, of hun van wegen den Koning toe vertrouwd werden, schoon dat so veel Ambassadeurs daar hun residentie niet en komen te houden; so is derhalven zyn Koninglyke Majesteit gesind en geresolveert om u allen d'eene voor en d'ander na wederom t' huis t'ontbieden, behalven gy, Heer Gregorius, die voor ordinaris Ambassadeur aldaar geduurig resideert; begeerende, na het verrichten en volvoeren van sodanige zaaken die hier na verhaald zullen worden, dat gy, Mr. Steven en gy Heer François Brian, uw afscheid neeme van zijn Heiligheid en met ren eersten wederom naar huis keere. Want had gy, Mr. Steven, niet absent geweest, so had zijn Koninglyke Majesteit, also daar weinig apparenie is om aldaar wat goedts te konnen uitrichten, voor dese aanstaande Pingster-daagen een proces alhier aangevangen; maar dewyl de Koning uwe tegenwoordigheid alhier begeert, niet alleen om het instellen van het voornoemde proces, en om de dingèn die hy vertrouwd dat gy verwerven en mede brengen zult, maar ook om aangaande verscheiden zaaken beter geïnformeert te werden, waar van gy aldaar ten hove, en elders, verkeerende, beter kennis en ondervinding van moogt hebben: zo is

derhalven de Koning geresolveerd om het proces tot uw overkomst op te schorten; overzulks begeerd hy dat gy u so veel te meer spoed, daar gy weet hoe noodig het is om die zaak metten eersten af te doen. Insgelijks dat gy alle zo, lang als gylieden daar blijft, de zaaken zo dirigere en bebrachte als meest tot bevordering van de voornoemde zaak mag dienen.

Nademaal nu op het afzenden van uw laatste Brieven, gylieden den Paus niet en had verwittigt van de laatste en uiterste resolutie alhier genomen, en waar over ik, in mijn Brieven met Alexander gezonden, aan U. L. geschreven heb; maar dat gylieden voorgenomen had, zo draa als gylieden tyd en gelegentheid had om den Paus te spreken, om het zelve in 't werk te stellen; waar in te hoopen staat, nademaal dat die zaak uit geen pretext of respect tot den Kaizer met fatsoen afgeslagen konde worden, dat gylieden eer nu al wat goets in de zaak gedaan, en die tot perfectie gebracht heb; ik dan U. L. refererende aan zodanige instructien, als gylieden op die tyd ontfingt, maak U. L. bekent dat des Konings begeerte is dat gy alle devoir doet om de vergrootinge van gemelde commissie te bekomen, volgens de manier U. L. in de jongste Brieven en instructien voorgeschreven; het welke in alle deelen niet konnende effectueren, ten minsten dan zo veel als mooglijk is tot des Konings voorneemen en voordeel van de zaak; waar in men zeer voorsichtig en behendig moet te werk gaan, en zyn Heiligheid door alle middelen daar toe zoeken te bewegen; hem te kennen gevende dat gylieden Brieven van zyn Koninglijke Majesteit en my hebt onfangen, tot antwoord op de gene die gylieden schreef van wegen de voorverhaalde debatten; waar in U. L. verwittigt word dat de Koning merkende hoe vreemd sig de Paus in dese zyn hoogwichtige zaak draagt, en hoe weinig hy sig of aan des zelfs importantie kreunt, of

om aan den Koning in deze zyn groote nood eenig dienst of vriendschap te bewyzen, niet alleen ten hoogsten bedroeft en swaarmoedig moet zyn, ziende sig selven in zyn meening zo ellendig bedroogen, also hy gehoopt had dat zyn Heiligheid de Paus hem een vaste burgt en een seer minnelijke vriendelijke vader sou zyn, en een gewisse getrouwe vriend, bereidwillig en verblijd om voor den Koning te doen, na dat hy, volgens zyn ordinaris of absoluut macht had mogen doen in dese zaak, die zo seer des Konings gemoed, welstand, successie, Koningrijk, en Onderdaanen treft; maar ook ten hoogsten is verwonderd dat zyn Heiligheid in zaaken van vrede, trevis, mitfgaders in dese zaak des Konings, en in alle andere, den genen meer soekt te behagen en te vriend te hebben (van wien hy de meeste affronten heeft geleden; en die nergens zo seer op uit is dan om d' Apostolische Stoelschade, en ongemak aan te doen,) dan om te doen het geen een goe algemeene Vader, tot welstand der Kerke, van sig selven, en van de gantsche Christenheid schuldigen verplicht is om te doen; of andersins het gene, alles wel overwogen zijnde, voor hem billik, behoorlijk, rechtmatig, deugdlijk, en wysheid sou zyn te doen. Denkende in der daad by sig selven dat zyn Koninglijke Majesteit vry anders verdient heeft bejegend en gehandeld te worden, en dat nog in zyn uiterste nood en in zaaken die zyn Koninglyke Majesteit meest aan het herte liggen, en op wien hy sich t'eenmaal verlaaten had; dat zyn billijke en op reden gegrondveste verzoekbeden so verworpen, en geheel in handen van zyn Vyand overgegeeven zouden worden; het welke verre van de weg af is, om vrienden voor sijn Heiligheid en d' Apostolische Stoel te bekomen en te behouden; noch het geen een oprecht en onzydig Sredehouder van Jesus Christus, en een algemeen Vader van alle Koningen schuldig is waar te neemen. Dit alles

alles niet tegenstaande (sult gylieden seggen) sal, en moet, zijn Koninglyke Majesteit die sich altyd en ten vollen getoond heeft te zijn een devotig en gehoorzaam zoon van d' Apostolische Stoel , zijn ziel in lydszaamheid besittende ; en God bidden dat hy zijn Heiligheid zulke sinnen en gedachten in het herte geeve, dat hy bevonden werde te zijn een rechtschapen oprecht, onzydig, minnelyk en vriendlyk Vader ; en niet uit een particulier respect, vrees, of uit eenig ander onregelde drift van zijn beste kinderen kome t' ontaarden, haar bejegende als een Stief-Vader. Gylieden zult ook seggen , dat zijn Koninglyke Hoogheid sich niet kan inbeelden dat zijn Heiligheid sodanig gefind of geard sou zijn om den Koning in een zaak van so groot belang geheel en al te begeeven en te verlaaten : maar dat in het tegendeel zijn Heiligheid door 't een of 't ander middel volkomentlyk sal betoonen d'oprechte liefde, die hy zijn Koninglyke Majesteit altyd gescheenen heeft toe te draagen ; en gylieden sult nu op hem verfoeken dat hy zijn sin en meening door zijn uiterlyke daaden nu gelieve te verklaaren ; invoegen dat gylieden, Mr. Steven en Mr. Brian, die nu op uw vertrek herwaarts staat , met geen ledige handen t' huis komt , of met dingen die niet om het lyf hebben. Nu dese en diergelyke redenen meer , na tyds gelegenheid en eisch der zaaken , gebruikende : heeft men niet te twyfen of de Paus, merkende dat de Koning dese zaak so hoog opvat, en dat gy beide nu op uw vertrek staat, sal sich genootsaakt vinden om den Koning alle mooglyke dienst en vriendschap te bewysen met de voornoemde gepubliceerde commissie en andere nootzaaklyke dingen gereed te maaken ; en om te eerder hier aan te raaken , sult gylieden hem met eenen te gemoet voeren , hoe swaarmoedig en bedroefd ik en mijn Heer d' Ambassadeur Campegius zijn , aanmerkende dese manieren van procede-

ren en de ryke beloften die hy en ik so dikmaals aan den Koning hebben gedaan van wegen zyn Heiligheids volkomen resolutie om alles (*etiam ex plenitudine potestatis*) voor zo veel als in zijn volle macht is te doen : en evenwel zo te leur worden gesteld ; smekende den Paus, uit mijn naam, dat hy by zyn hooge wysheid overdenke wat voor een Koning dit is ; wat al ontalryke en voortreffelyke diensten hy aan zyn Heiligheids Persoon in het bysonder en aan d' Apostolische Stoel in 't algemeen beezen heeft : wat voor een groote en hoogwichtige zaak dit is , en wat al ongemakken en onheilen daar soudon mogen uit spruiten , na dat zijn Koninglyke Majesteit daar in wel of kwalijk bejegt word ; waar over (sult gylieden zeggen) ik zo wijdlopig heb geschreven , zo duidelyk en klaar , tot ontlasting van mijn gemoed , aan zyn Heiligheid verklaring gedaan, en op een demoedige, eerbiedige, en devotige manier voor den Koning heb gesproken, datter in de zaak niet meer te seggen noch te doen valt : maar dat ik alleenlyk God bidde dat het selve aangemerkt, verstaan , en aangenomen mach worden , na dat de nood en verdiensten van desen manhaftigen Koning vereischen ; vertrouwende altyd , en dat met een vuurige begeerte , en verhoopende dag op dag uit de mond van zyn Heiligheid te sulen iets hooren , her welke nu die groote zaaken , welke ik en mijn Heer Ambassadeur van zyn Heiligheid gesegt en getuigt hebben , geduurig mag waar maaken en bevestigen.

Dit, en alles wat meer diend tot het voorneemen , zult gylieden hem , zoo wydlopig als doenlyk is, voor oogen stellen , om hier door so veel als mooglyk is te verkrygen tot versterkinge en verzekering van alles dat alhier te doen staat , niet eens meer reppende, of ook aanneemende noch toelaatende eenige rechtsverzoeken om een ontwerp daar van te toonen, of

de zaak te bepleiten, of iet van diergelyken aard; nademaal dat al wat daar gedaan of verworven zal en kan worden, enkel aan des Kaizers wil, toestemming, en uitspraak sal hangen: (en derhalven is nu noch hier na wat meer te verfoeken dat dienen mag tot iets het welke noch te doen staat, tot beslechting aldaar van de zaak, of van iet anders; of het welke de wederparty eenig voordeel mogt toebrengen door de favoriten of partyen die de selve aan het Hof mogt hebben:) maar dat uw gantsch verzoek hier toe aangeleit en gebruikt werde, naamlyk, om te verkrygen 't welk meest diend tot vaststellinge en verzekering van het proces en van de zaaken die alhier te verrichten zijn, so wel om so breede, ruime, en sufficiente woorden, clausulen, en sententien, als doenlyk is, te bekomen, tot uitbreiding van de nieuwe commissie, als om alles te vernietigen dat verworven mogt worden tot weeringe van het proces daar over, en om te versterken de dingen die uit kracht daar van gepasseert en gedaan moeten werden. En daar gy onder andere zaaken met dese jongste brieven overgefondnen hebt de belofte van den Paus om de zaak niet te verbieden of aan een kant te stellen, en om de sententie, door ons zyne gezanten hier over uitgesproken, te bekrachtigen en stant te doen houden; mitsgaders alles daar in verhaald; so staat U. L. t'aanmerken, dat de voornoemde belofte sodanig is ingestelt en gequalificeert, dat zijn Heiligheid de Paus te rugge kan deinsen en daar van afstaan, als hy wil: gelyk als gylieden uit zekere linien en aanrekeningen breeder zult kunnen verstaan; en derhalven na uwe andere gedaane requesten en verzoek-beden om d'uitbreidinge van de nieuwe commissie, ingeval dat diergelyke verworven mag worden, so verre ter zaake gebragt zijnde als gylieden kunt, zult gy op een zeker goede wyse een middel kunnen uitvinden, om een nieuwe belofte te bekomen, met sodanige

of met so veel op nieuws bedachte woorden en byvoegselen als gy krygen kunt; het welke gylieden op dese wyse en onder desen schyn kunt doen, te weeten, dat gylieden zijn Heiligheid den Paus voordrage, als klaagender wyse, dat den Courier die de papieren van gemelde belofte overvoerde, dit ongeluk over kwam, dat, hy door regen en het water moetende passeeren, de zelve papieren nevens andere brieven, en onder andere de rechts-verzoekschriften van belofte, so door-nat waren geworden datse niet leesbaar waren; so dat de geene aan wien uwe brieven waren geaddressiert, het pakquet en regtsverzoekschrift by sich hield, en onder andere den Koning niet ter hand bestelt wierd en ten zy dat zijn Heiligheid uit enkele goetheid U. L. andere papieren, de gemelde belofte inhoudende, gelieve te gonnem, dat gylieden dan de schuld zult moeten draagen van niet beter opgepast en toegezien te hebben. En alsoo aan een nieuw schrift van belofte rakende, en seggende te zullen nadenken so wel als gylieden kunt, en een ander, na de voorgaande, opstellen, so naauw als gylieden het onthouden hebt: so zult gylieden en met name, gy Mr. Steven, een middel kunnen uitvinden om so veel van de nieuwe en andere aandringende en krachtige woorden te bekomen als mooglyk is, de zelve, gelyk als d'ander schrift was, ondertekend en toegezegeld zijnde, om alsoo op parkement geschreven te worden; het behendig beleid waar van zijn Koninglyke Majesteit, en ik, uwe discrete voorsichtigheid bevoelen laaten; alsoo daar in, gelyk als gy Mr. Steven wel weet, is gelegen een groote kracht en bevestinge van alles dat aldaar in de decisie en uitspraak van des Konings zaak gedaan zal worden; en zal kunnen, volgens U. L. schryven, tot des Konings voorneemen lichtlyk zo voordeelig zijn als de decretaale commissie.

Om nu beter onderricht te zijn hoe gylieden

lieden u in dese zaak te dragen hebt , zo is het dat ik U. L. advifere dat zijn Koninglijke Majesteit nu eerst Brieven uit Spanjen ontfangen heeft , dienende tot antwoord op de gene die door Curfon en een Dienaar van de Koningin afgezonden waren , om alhier d'origineele Brief te toonen , van welkers afvaardiging gy , Mr. Steven , voor uw vertrek , de weet hebt gehad. De Brieven waren op verscheide tyden geschreven , waar van de laatste was op den 21. van Grasmaand , als wanneer de Kaizer was tot Caesar Augusta , staande op zijn vertrek naar Barfelona : alzo hy met zijn vertrek derwaarts en met andere zijne gesten zig geliet als of hy naar Italiën wilde reifen , daar hy nergens min bekwaam toe is en voorfen na dat des Konings Ambassadeurs schryven , dan om zodanig een tocht en voyagie te doen , alzo hy aldaar niet boven de drie galeyen heeft , die ongekalafatert of niet toegetaakelt op het droog land liggen , gelijk als fe daar een tyd lang gelegen hebben. Hy heeft ook geen Vergadering van Staaten in dat Land , geen order , geen voorraad van mondkonst , geen Soldaten geworven , of daar eenig blijk van gedaan , maar dat zyn reise naar Barfelona onder een schijn voornaamlijk fiet om een zeker oude schat , die daar noch is , te bekomen , en om zijn affairen in Italiën een grooter luister en aanzien te doen hebben. Wat nu de zaak van vrede en Trevis aangaat , daar schijnt hy zo afkeerig noch vreemd niet van te zijn , doch dat hy , onder schijn daar van , andere van de sincerheid die tusschen haar is soekt te scheiden en af te zonderen ; trachtende sulks door den Koning van Vrankrijk uit te werken , 't welk hy selfs segt slechts een verabufering te zijn. Aan d'ander kant stelt hy sig aan als of hy met den Koning van Engeland een vrede of Trevis apart wilde ingaan : en ondertusschen houd hy vast den Paus op , als een , wien hy van d'andere bondgenooten afgelokt hebben.

de , zich van verzekerd houd. Niet tegenstaande al dit zijn woelen , moogt gy lieden geduurig staande houden dat men niet te denken heeft dat zyn aanslaagen sulden gelden om een scheuring te maken tusschen den Koning van Engeland en Vrankrijk , die met den anderen zo geheel t'zaamen spannen en eens gefind zijn , dat het zy de Kaizer in Italiën komt of niet en komt , de Koning van Vrankrijk van voornemen is om hem op de hieften te sitten en te vervolgen waar zyn persoon ook mocht wezen. Aan wien zyn Koninglijke Majesteit den Hartog van Suffolck , nevens den Schatmeester van zyn Illustre Familie nuzend ; dewelke , (by aldien dat de Paus in der daad en waarheid niet gezind en is om de vrede t'onderhouden) komende met zijn Heiligheid te spreken , en over zyn kwade bejegening verstoord zynde , verzorgt sal worden met een goed getal van Krijgsvolk , gelicht uit het Rijk , tot hulpe van den Koning van Vrankrijk , by aldien het mocht gebeuren dat de Kaizer naar Italiën optrok ; invoegen dat zijn zaaken aldaar op sulck een goe voet niet en staan om zyn Heiligheid tot sulck een extremeit van vrese en ontsag te brengen. Het sal dan wel voegen dat gy lieden aan den Paus te kennen geeft alles dat nu verhaald is en wy uit Spanjen verstaan hebben ; en hoe de Koning van Vrankrijk de zaak van de Koning van Engeland , als meermaals gedacht , sich ten hoogsten aantrekt ; waar door , lichtlijk , de Paus een zeker gedeelte van zijn overdaadig respect aan den Kaizer sal laten vallen.

Wat nu belangt het zenden van het Brevier ; de Kaizer niet willende de selve naar Engeland zenden , laat zyn kribbigheid daar eenigins aan blyken dat hy se naar Romen zend , voorgenomen hebbende om des Konings zaak aldaar , en niet hier , te laten beslechten ; hoewel het altemaal slegts ydele t'saamenheulingen zyn : want , gelijk als gy lieden merken sult aan de din-

gen die getrokken zyn uit de Brieven van des Konings Ambassadeur, residierende in Spanjen, waar van ik U. L. hier nevens een Copy zende, hoe het gemelde Brevier meer aan den dag komt en kenbaar wordt, hoe men daar meer valscheden in vinden zal; en onder andere is 'er een die zonderling aanmerkenswaardig is; gevende, zo 't andersins waar is, een naakter en klaarder bewys van des selfs valsheid; het welke de wederparty, of eenige van hare vrienden, raadtslyuden, of aanhang gewaar wordende, haast verbeterd mocht werden, uit voorgeeving dat 'et een fout is: doch dit moet voor al zo voor den Paus als voor andere dicht en verborgen blyven: want in het rekenen van het Jaar onses Heeren word een differente order te Romen aan het Hof geobserveert in 't stuk van Bullen en Brevieren; dat is te zeggen, de Bulle vangt met Christi geboorte aan, het Brevier wat na Kerstijd, zo dat, als men de zaak naauwkeurig komt in te sien, zo word het daar voor gehouden dat men bevinden sal dat het datum van het Brevier onderstelt word te zyn op den 26 December, in het Jaar onses Heeren 1503, en in het eerste Jaar van Paus *Julius*, wel vergeleken met de manier en 't gebruik van dat Hof: hy die het Brevier namaalde, onkundig zijnde datter zulk een groot onderscheid was tusschen de Bulle en de Brevieren; en meenende beide datums te maken op een ende de selfde dag, heeft hy 't Brevier gedateert een dag vroeger als *Julius Paus* wierd; 't welk gylieden noch duydelyker uit de gemelde Copy sult ver-

staan, en voornaamlyk als gylieden aldaar onder bedekte termen komt te vernemen of het jaar in het dateren van Brevieren op Kerstdag of op Nieuw - Jaarsdag kome te veranderen: waar na de Koning begeert dat gylieden vernemen sult, en hem bekent maken 't geen gylieden daar van komt te verstaan. En zo gy uit zodanig een navorschinge stoffe zult vinden die ter zaake diend, daar niet aan te twyfelen is, dan sal het tot een vast verdediging en bewys daar van voor de Rechters, wel voegen dat gylieden van sulc een twyfeling schriftlyk gewag maakt, vindende gelegenheid dat sulks in het zelfde schrift beantwoord en verklaart worde door zekere ervarenne Persoonen op de Secretary, en andere die in bediening zyn aan dat selfde Hof, met hun antwoord en naamen daar onder te schryven; waar aan alhier voor Ons, als Rechters mag blyken, dat men op de waarheid van zulk een zaak mach vast gaan, doch hier in moet gylieden seer behendig te werk gaan, also 't niet mach uitlekken; want in geval de wederparty zodanige exceptien mocht komen te weten, dan soudenzij kunnen, gelijk als de voornoemde Ambassadeurs schryven, die foute haast verbeteren niet een letter of tittel daar af te nemen, of met een nieuw Brevier te formeren, de zaak verschoonende met een misflag te zyn begaan in het uitschryven, waar door gylieden t'eenmaal van uw stuk soud af zyn met de valsheid in dat voornaamste point aan te wyzen. Ik bid u dan dat gylieden doch wilt daar naauw op letten, en de zaak wijslyk beschikken.

X X X.

De Brief der twee Gezanten aan den Paus; raadende om een oordeel te geven over de Bulle. Een Extract.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

IN onse voorgaande brieven aan sijn Heilighheid geadresseerd hebben wy te ken-

nen gegeven wat wy alhier deden, en hoe het met des Konings zaak geschapen stond;

ftond; daar na toen wy (de zaak zelfs zulks vereifchende en de Koning ook daar hard op dringende dat wy ons fouden fchikken om de noorzaaklykheid van de zaak t' onderzoeken en te weeten;) fo om defer Koningen wensch en begeerte te voldoen, als om dit Koningryk vast te ftellen, de zaak niet langer konden opfchorten, en op allerlei manier haar eerst raadende dat d' eene den anderen wat toegeeven fou, evenwel niet konden op doen; daar op ons fchikkende om daar over een oordeel en vonnis te ftryken, hebben wy met den anderen veele woorden verwiffeld over de manier hoe men de zaak zelfs fou verhandelen; als wanneer, onder het toe ftellen van het geene daar toe noodig was, ons vertoond word van de Koningin een voorschrift van een brevier op den tweeden van Hooymand gedateert, en op die zelve tyd, als de Bulle, gefchreven over dese zaak, doch dat men het felve vry meer behertigd en zijn gedachten daar over had laten gaan: het welke, in de wefendlyke deelen van de Bulle zelfs verscheelende, niet alleen des Konings gemoed, maar ook het onse wonderbaarlyke bedeeft gemaakt heeft; fo dat men met groote reden de waarheid daar van verdacht mocht houden: want, behalven dat se haar in zulken gelegenheid onvoorziens op dede, fo schynt het ongelooflyk dat op den zelfden tyd, de zelfde Auteur, voor de zelfde deelen, in de zelfde zaak, op een gants onderscheidentlyke wyse zorge gedraagen fou hebben, en echter fo achteloos zijn met een looden ftempel ten voorschyn te brengen en te drukken op een Bulle en het besluit daer van, die tot een eeuwige gedachtenis fou moeten over blyven; maar in het tegendeel op de brevieren die met zacht wasch verzegeld moesten worden het afbeeldfel van een zonderlinge bekommring en voorbedachten raad drukken. Doch op dat dese zijn Koninglyke Majesteit dese zaak niet en mocht veroordeelen

al eer hyse te degen onderfocht had, als die schein d' uitkomst van dese zaak veel eer na de waarheid als na zijn wensch te zullen aanneemen, is derhalven zijn ernstig verzoek dat hem het brevier vertoond werde; en dewyl dit een eerlijk en op reden bestaande verzoek is, en van ons ook word voor goed gekeurd, hierom dragen wy met alle vlyt zorge dat het felve brevier, 't welk men segt in Spanjen te zyn en waar na dit geschreeven is, ten voorschyn mag gebracht worden; en op dat wy dit te vlytiger beforgen en te eerder mochten bekomen, fo is het dat wy, behalven die voornaamste en opperste magt, die wy van zijn Heiligheid hebben om daar na te mogen verneemen, meenen daar nevens een ander, voornaamlyk tot dit artykel, te hebben; door welke macht wy, zelfs by manier van censuren, ook die geene die een Koninglyke of Kaizerlyke autoriteit voeren, fouden moogen aanmaanen, ja dwingen om aan ons dit voorgewend brevier te toonen, sonder het welke dese zaak, wy en seggen niet afgedaan, maar ook niet gevoeglyk verhandeld kan werden. En dit is wel het voornaamste dat dese Koninglyke Majesteit in dese fo groote bekommring en angst zijns gemoedts oordeeld dat ons te betrachten staar, het welke eenmaal verkreegen hebbende, sulen wy by manier van recht voort vaaren tot onderzoeking van de zaak; welk Brevier zo het of onnut en geschonden, of zodanig dat men het om des zelfs ongeloovigheid moet werwerpen, ten voorschijn gebracht werde, dit hinderpaal nochtans zal ons niet in de weeg zijn om volgens ons ampt met d' overige zaaken niet te kunnen voortvaaren: doch zo het vertoond word, en door hare waarheid of zo aardig opgepronkt bedrog zodanig haar weet te verantwoorden, dat men het felve naauwer behoorde t' onderzoeken, wie en ziet niet, (nu de voorftanders in het openbaar voor het Hof liggen te kibbelen en te schelden.)

in

in wat voor swaarigheden , niet alleen dit artikel van het Brevier , maar ook de gantsche zaak door Ons ingewikkelt zou worden ? want daar sullender zyn die zelfs het Brevier voor verdacht sullen houden : en daarom te meer , dewyl desen Koning en dit Koninkrijk daar zo veel aan gelegen is , dat men echter voor desen daar van niet en heeft geweten , noch eenig gedachtenis van de reden daar van in de kassen of kisten des Konings heeft gehouden ; waar in men nochtans zelfs d' aldergeringste zaaken die 't Rijk aangaan plag te bewaren. Want het en is niet waarschijnlijk dat men in Spanjen voor de zaak van Engeland meer zorg sou draagen dan in Engeland zelfs ; noch ook dat iemand so kloek van verstand en schrand van herfenen is geweest die sou kunnen giffen of raaden dat 'er over vijf en twintig jaaren een twist sou opstaan , en door dit middel alleen kunnen weggenomen worden , waar van by desen Koning en in dit Rijk geen gedachtenis , als is gesegt , gehouden is geweest. Daarenboven , wil men nu van het Brevier tot de Bulle en van de Bulle tot het Brevier over gaan , des zelfs schraalheid en dorheid navorschen , en die met de hoogdravende woorden en eenigfins overfallige wakkerheid (om by na alle exceptien weg te neemen , en in alle billikheid t' aanhoren d' argumenten die aan beide kanten uit d' Apostolische brieven zouden kunnen by gebracht worden) vérgelyken : so sou het voorwaar gevaar loopen , t welk wy geenfins begeeren , dat d' autoriteit van d' Apostolische Stoel door onse verdraagzaamheit onder de voet sou raaken ; en terwyl dat wy vast het Ryk en den Koning hier in willen te hulpe komen , soudn wy de zaak krenken en onse achtbaarheid vry veel verminderen ; wien wy andersfins , al was het ook met verlies van ons leeven , genegen zyn , en ook behoorden gonstig te zyn , en altyd by te wonen. Hierom is het , allerheiligste Vader , dat wy , (niet alleen

ten opzicht van het voordeel des Konings en van dese zaak , maar ook ten aanzien van de Kerklyke autoriteit als ook die van zijn Heiligheid , die alhier behoorde voor te staan en te behouden ,) achten wy dat men het geenfins so dienden te maaken , dat onder ons oogen en ooren , over de macht van de Paus van Romem , en over de geloofwaardigheid of tegenstrydigheid der Apostolische verzegelde brieven , en over het afschaffen van het goddelyk recht gekibbeld en getwist worde ; voor al in der Konings zaak tegen of voor te spreeken , dewelke , gelyk als zy in een hooger top of staat van eere zyn gesteld , so ook met so goe oogen den ondergang van hun zaak niet en kunnen aanzien , waar door zy verstaan dat haar eere en agtbaarheid gekrenkt sal worden ; en so dese dingen , gelyk als wy uit ondervindig zien , zelfs alle gemeene borgers in het herte smertelyk vallen , hoedanig dan hebben wy te denken dat se de gemoederen van Koningen en edelmoe-dige Persoonen treffen ? weshalven dewyl het altyd veilig is dat men dese steenrotten en klippen schuwe ; soo is het dat wy diergelyke ongemakken eenigfins te bovengekomen zijnde , (daar wy zien dat nu over dese zaak een moeyelijk pleiten en twyfelachtige proecessen ten hove voorvallen zullen :) niet en zullen ophouden van te raaden , bidden , en met d' allerhoogste eerbiedigheid te smeeken , dat ingeval , het brevier vertoond zijnde , de zuivere waarheid op sodanig een wyse noch verhoolen blyve , dat men in het allerminste niet en sou kunnen oordeelen nog besluiten of het selve oprecht of valsch , geschonden of verbafterd zy geweest , dat dan zijn Heiligheid dese zaak sich aantrekke en op sich neme , niet alleen om ons uit so groot gevaar en verbaastheid te redden , maar ook om de zaak en desen goeden Koning uit een Vaderlyke toegenegentheid de behulpzaamme hand te bieden , en na zijn volmacht en hoogste voorsichtigheid van dese faak

een einde te maaken , die niet sonder groot gevaar voor dit Koningryk en d' achtbaarheid der Kerke langer uitsfel mag lyden. Wy hopen dat desen allerdoorluchtigsten Koning dese raad van de saak op sijn Heiligheid te schuiven welgevallen , en dese oneffene wegen en doolhoven van rechten en pleiten sal myden , so hy slechts , uit de geloofwaardige ondertekening van zyn Heiligheids eigen hand , komt te verstaan , dat hy over dese zaak niet langer bekomert noch twyfelmoedig sal behoeven te zyn ; en eindlijk van zodanig een huwlyk ontslaagen worden , waar in hy volgens wereltlyk en goddelijk recht , oordeeld niet langer te mogen blyven ; om de redenen zyn Heiligheid misschien bekent , en waar van door dese zyn gedeputeerde breder oplossinge gedaan sal worden.

Doch by aldien het zyn Heiligheid voor raadzaamer in siet , dat men , sodanig rechts-beroep achter gelaten zynde , door een uitspraak alleen dese zaak sou kunnen te gemoet komen en redden : so sullen wy maken dat zyn Koninklyke Majesteit hier toe sich ook bereidwillig roone ; over sulks een zeker manier , van uitspraak of besluit ontworpen hebbende , zenden wy deselve over door dese zendboden van zyn Majesteit selfs , waar uit zyn Heiligheid overvloedig sal kunnen verstaan , dat niet alleen sonder voorbeeld sodanige behulpmiddelen worden voorgesteld , maar ook dat zyn Majesteit niet lichtveerdig en sonder reden op dese zyn begeerte blyft staan. Doch ondertusschen , terwijl dat men vast op dese of die manier dese zaak soekt goet te maken , en het Brevier selfs naauwkeurig ondersocht word , sou zyn Heiligheid insgelijks de Koningin haar Pols wederom kunnen taffen , en haar herte tot de Religie gedweeg maken , bezorgende (alzo dese dingen van wegen uw genade en autoriteit by haar veel behoorden te gelden) so met brieven , gebeden , en zendbooden , als op alle andere manieren , dat

zy op dese wyse voor haar selven sorg draage , en al haar eigen als andere zaaken ten besten schikke. Veele diergelijke zaaken denken wy vast by ons selven over so tot behoudenis van het Koninkrijk als tot des selfs algemeen aansien en ruste , om also eindlijk den goeden Koning behulpzaam te zyn , die onse en zyn Heiligheids bystand met een ongelooftijke lijdszaamheid en beleeftheid te gemoet siet ; doch die aan alle kanten met so groote zorg , bekommernis , en benauwtheid is omcingelt , dat het met geen tong is uit te spreken : ja , wy kunnen hier onse eigen oogen en ooren ter naauwer noot geloof geven ; 't welk ons so seer jammert dat ons niets ter werelt so seer deert en ter herte gaat als zyn geduurig kermen en klagen over dese zaak ; of het met , of sonder reden zy , sullen wy voor dit maal , voor zyn Heiligheid verswygen , om de zaak voor Ons noch voor andere nadeelig te maken. Maar , (helaas!) wiens ingewand sou in zyn lijf niet omkeeren ; siende dat een mensch so veel jaaren lang in zyn conscientie gepynigt en gerabraakt word ? en wie siet niet , hoe de selve nu herwaarts dan derwaarts door de disputatien der godgeleerden en de decreten der Bisschoppen heen en weer geslingert word ? over welks duidelijke verklaring en uitspraak zy so bedeeft en verlet staan , dat men nu de verlichting en godtvruchtigheid niet van een geleerder , maar beter mensch van nooden heeft ; en hier van daan komt het , dat , dewyl beide partyen hun streng seer vast houden , zyn Majesteit meest na die kant helt , daar de minste ergernissen en perykelen aan vast schynen te zyn. Wien sou daarenboven die soete en ingeschapene gentleid om Nazaaten na te laten niet ter herte gaan , waar in wy alle van natuuren schijnen gerust te zyn als wy komen te sterven en te zieltoogen ? ja , wien sou niet ontsteken een begeerte om de paalen zynere Regeering en gebied uit te setten , door

kinderen alleen wordende als geduurig onderhouden? Wie eindelijk fou sig niet bekommeren over de gerustheid en verzekertheid der Volkeren die hem toevertrouwt en aanbevolen zijn, welke gerustheid haar voedsel krijgt en leeft in Koningen en Prinzen tot die Regeering nu geschikt? so dat hy so seer niet klaagt en zucht datter geen fondamenten tot d'algemeine welstand door hem zyn gelegd, als wanneer hy op het uiterste van zyn leven gewaar word dat zyn Volk en Onderdaanen ook d' uiterste ryden genaaken, en dat alles met hem als te gronde gaat. Deze zaak, Allerheiligste Vader, heeft meer omwegen en swaarigheden dan den genen diese slechts van buiten aanfen voorkomen; waar van dese wel de voornaamste zyn, datse noch uititel lyd noch hem na die andere kant so seer doet hellen, als se hem reeneemaal daar toe aandriift en dwingt, ten sy dat hy daar plotfelijk wil van afwyken met verlies so van de particulier als algemeine zaak; want die haar inbeelden dat de Koning of uit haat tegens de Koningin, of door aanlokkinge en kitteling van een gehoopte, en daar hy tot noch toe mischien niet van weer, toekomende Gemalin gedreven word, dese schijnen geheel en al slaphertig en het spoor bijster te zyn: want gelijk als het niet geloofwaardig is dat het gemoed des Konings (door niemands, hoewel noch so harde manieren of onaangename ommevang, of om dat hy geen kans meer siet om kinderen te reelen,) met so groot gevaar tot haat fou konnen aangedreven worden: so kan ook een mensch die by zyn sinnen is niet denken dat dese Koning so slaphertig is, dat hy door aanraadinge van zyn sinnen begeeren fou die ommevang of gewoonte af te breken, waar in hy de bloeyende jaaren zijner jongelingschap so heiliglyk tot noch toe heeft versteren, dat hy zelfs in dese twyfelmoedigheid sig eerbiedig en eerlyk aanstelt. Laat alle man vry geloven dat hy

Godts wet niet alleen vrees en ontfiet, maar ook dat de redelijkheid van het wereltlyk recht by hem in groot aanfen is, en dat niet alleen in het bysonder, maar ook in het openbaar; waar na toe, schoon dat de Doctoren in beide Rechten mitsgaders d'opperleeraaren en alle de voornaamste in dit Rijk zyn herte trekken, nograns begeert hy niet dat men het aan zyn wille of aan de wille van de zyne stelle, maar aan het oordeel van d' Apostolische stoel; waar in hoe godvruchtig hy zy, blykt voor al hier uit, dat hy niet met Tovenars, Waarzeggers, Landloopers, of met andere die met de swarte konft omgaan, te raade gaat, maar uit de hand van de *Paus*, onsen Allerheiligsten Vader, een geneesmiddel eischt en verfoekt voor deze zyn swaare wonden: waar van wy mischien meer dan ons vry stond zyn Heiligheid voor oogen hebben gestelt, te meer also wy op dese geswellen met onse eigen handen getast hebben: en hoe veel van de levendige geesten daar uit wasemen, weten wy seer wel; derhalven sal het zyn Heiligheid gelieven; so als een godvruchtig Vader en seer ervaren geneesmeester gewoon zyn te doen, terwyl datter de krachten noch zyn, daar het leven als noch geen gevaar lyd, daar de zieke sig noch op de been houd en om-behoorlijke hulpmiddelen smeekt, een Koning die aan zyn Heiligheid en d' Apostolische Stoel seer groote diensten heeft gedaan,) in den schoot zijner goedertierenheid te koesteren, en hem te gunnen en geven't geen noch d' onsterflijke oneenigheden van disputen, noch een onmaatig groot verwarden hoop van twisten en krakkeelen nooit sullen geven, en daar het nooit dan mer seer groot gevaar sal konnen worden verhandelt. Zyn Heiligheid gelieve ook by sich selven t'overdenken wat een hoon en ongemak het zy, so in het bysonder als voor de gemeinen staat, op het allerscherpste te gaan rechten en pleiten, hoe

wel

wel het niet en betaamt volgens het bescreven regt een oordeel altijd te stryken; waar over, nademaal van God selfs de Pauzen en Koningen door een wonderbaar toestemming van alle man gesteld zijn, so rekend men haar voor geest en ziel, en dat wel te recht, in twyfelachtige zaaken; en daar der menschen zaaligheid groot gevaar loopt, so kunnen, en behooren zy ook, door haar bemiddeling, de hardigheid daar van te verzachten; waar door zijn Heiligheid desen Koning en dit Koningrijk geheel en al zal kunnen behouden. By aldien dat hy op een ander manier of elders hulpe zal moeten haalen, so vrēse wy dat het met dit Ryken desen Koning gedaan sal zijn; want al wat door een anders hand daar op word gelegd, zal tot de gesondheid niet helpen; men heeft niet anders als munitery en oproer te verwachten, en voor al zal d'achtbaarheid der Kerken en de macht van d' Apostolische Stoel van hier verdrēven en verstooren worden; het welke voor sommige niet ongemakkelyk noch onaangenaam sal wesen, dewelke by den Koning, die nu met zijn Heiligheid in so een seer naauw verbintenis is, het fenyn of vergif van haare godloosheid zeer aardig weeten te verbloemen, en voor hem verborgen te houden. Hebben nu dese onse harde tyden zulk een schade geleden, wat wy dan hier na te verwachten hebben zien wy niet; weshalven moet men den Koning en zijn uitnemende genegentheid en trouwhertigheid tot d' Apostolische Stoel trachten te behouden; op dat, hy, van onskomende te vervreemden, wy niet alleen een Koning van Engeland, maar ook een beschermmer des geloofs komen te verliezen, wiens deugden en godtsdienstigheid wy met sulck een gejuich voor de geheele Wereld uitgekreeten hebben. Om kort te gaan slaan wy veel zaaken over, en inzonderheit ward' allergrootste in het Koningrijk, so wel edele als onedele seggen, die haare

tanden knersfen en seer verstoord zijn dat sy so lang opgehouden worden, en na een anders pypen moeten danffen, afwachtende wat voor een vonnis sy over haar lyf en goederen zullen stryken. En dit pad slaan de sodanige op, die wel wilden, dat de Paus zulk een macht noch ontflag niet en had, of ten minsten dat hem de vleugels vry wat gekort wierden: waar onder de meeste hoop in dese kyvāgien, waar in d'eenen den ander (gelyk het so doorgaans gebeurd, daar alles so op losse schroeven staar,) in't hair sit, en die dingen haar niet en ontsien uit te lappen, over welkers verhaal de hairen ons te berge souden staan: also onder andere dingen hun dit als in de mond is bestorven: en verswygen het ook voor niemand, hoe dat sy haar over de traagheid en doffigheid van sommige niet genoeg kunnen verwonderen, en lagchen haar vast uit die zulks met goe ooggen konnen aanzien: en met haare ooren gemaklyk aanhooren dat de Pauzen so het goddelijk recht na haar zin mogen maaken en ontmaaken, doch dat d'eenē Paus des anders zegel van wasch of lood niet en vermag na te maaken. Wy nu, om dese klippen en zanden te schuwen, stellen alles in't werk, en draagen zorg dat dese Koning hol over bol niet hier of daar tegen aan kome te loopen, welke, so wy vertrouwen, niet lichtlyk in zijn dienst sal konnen gehouden worden, voor en al eer dat zijn Heiligheit op desen brief schriftlyk wederom kome t'antwoorden; waar op, so daar iets, gelyk wy hoopen en begeeren, wederom geschreven werde, (waar door wy den Koning en deser aller gemoederen beter zullen konnen paayen en te vrede stellen,) dan sullen wy ook wat macht en aanzien krygen om d'overige zaaken met beter geluk uit te voeren: doch so niet, dan twyfelden wy niet of alles sal slimmer afloopen. Op dat nu zijn Koninglijke Majesteit sulks te eerder mag komen te weeten, heeft hy daarom dese tegenwoordige gedeputeerde

te post aan sijn Heiligheid afgevaardigd : uit welkers mond de selve meer sal komen te verstaan, dan in dese brieven bequaamlyk konde staan. Zijn Heiligheid sal dan de wydloopigheid van onse brieven gelieven in het goede aan te neemen, welke, schoon dat se de maat te buiten gaan, so is't nochtans dat se van de swaarigheid en het gevaar van dese zaak voor het meerendeel minst gewag maaken.

Den 21. van de Bloeymaand 1729. Richmond.

Een ander Ambassaatschap na Romem. Het Origineel.

Zeer geliefde Vrienden, ik doe U. L. hertelijk groeten door Alexander, den afzant. Ik heb met goe vlyt uwen brief van den 4. dito ontfangen; insgelyks heeft ook zyn Koninglyke Majesteit uw andere brief ontfangen, door den selfden afzant afgevaardigd: uit welks inhoud blykt dat zyn Koninglyke Majesteit van de goede hoope en verwachtinge, die hy en ik hadden opgevat, nu versteeken blyft van wegen de Paus zyn besluit om den Koning in dese zyn hoogwichtige zaak des huwlyks niet te begunstigen, so als zyn Heiligheid door zyn kamerling hadde beloofst; het geen niet alleen door een onbepaalde maar ook gewoone magt had mogen geschieden; en dat gylieden nu gantsch buiten alle hoope zyt om iets dat de pyne waart is in faveur van de voornoemde zaak aldaar te konnen verwerven; en hoe vreemd dat men te werk gegaan heeft met U. L. te dagvaarden om een antwoord te geeven waarom dat de requesten, door des Kaizers Ambassadeur ingegeeven om de zaak te doen dienen, haar voortgang niet en souden hebben; en hoe wijslyk en verstandelyk gylieden u in het antwoorden gedragen hebt. Eindlyk affimerende dat, voor so veel die zaak aangaat, U. L. gevoelen is dat se niet veel om't lijf sal hebben, maar dat het slechts diend om U. L. Request tot het bekomen van een nieuwe commissie te steuiten, en uit een begeerte om verzekert te zyn wat de Koning met de protestatie, daar uwe instructien van melden, in den sin hadde, en hoe de selve op te vatten en te verstaan is: nevens veel andere zaaken daar uwe gespecificeerde Brieven van gewag maaken, bondig en grondig by een gestelt en verhandelt: waar voor zyn Koninglyke Majesteit, en ik ook, in eigen persoon U. L. hertelijk bedanken. U. L. verwittigende dat door Thadeus, den Courier, (op het ontfangen van uwe voorgaande Brieven door hem gefonden, welke, so ik vertrouw, gylieden lang eer nu ontfangen sult hebben,) ik aan U. L. schreef hoe de Koning gefind was, te weten, om te staken alle vordere proceduren van de particulareitien U. L. aanbevolen, behalven alleen het vervaardigen van een nieuwe commissie en de vrywillige belofte daar in verhaalt: als ook dat gylieden Mr. Steven en Sir Françoys Brian wederom naar huis soud keeren, volgens den inhoud der voornoemde Brieven. En nademaal het nu blykt, dat gylieden geen kans altoos en siet om de commissie en vrywillige belofte te konnen verwerven, (also zyn Koninglyke Majesteit gyt dat gylieden Mr. Steven en Sir Françoys op de reise naar huis zyt; en merkende dat het noodig ware voor hem dat hy aldaar een kloek Rechtsgeleerde hielde, so wel om te pleiten tegens de Kaizerse, (als se iets mochten instellen en ten voorschijn brengen, tot naedeel van des Konings zaak;) als ook om te weeren en te keeren alle citatien, interdictien, of iets anders die daar toe hinderlyk.

lijk mochten zijn :) so is het dat hy desen Courier en Mr. Bennet derwaarts heeft afgevaardigt ; wien belast is om aan U. L. en aan een yder van u in 't bysonder , waar hy ook U. L. mocht komen aan te treffen , nwe instructien te toonen ; waar uit gylieden sult konnen verstaan wat dies aangaande des Konings begeerte is. Dit diend derhalven alleenlijk tot U. L. onderrichtinge , om geen verzoek meer te doen dat de commissie , vry willig beloofte , of rechtsvordering gesonden worden aan den Kaizer , om aan hem het Brevier , het zy hier of tot Romen , te toonen : maar dat , volgens yder deel in de voornoemde instructien begrepen , gy Mr. Steven en François Brian , alle mooglijke vlyt aanwendende , om met den allereersten na huis te keeren , en dat de gene die na blyven de zaaken in de gemelde instructien verhaalt , waar nemen : en weest hier van verzekert , dat , daar gylieden de beduidinge van de protestatie , waar van mijn voorgaande brieven en uwe instructien melden , niet wel wiste , het niet anders en was dan in de selve instructien duidelyk gespecificeert en verklaart is : te weten , dat gylieden , met alle uwe requesten of verzoekschriften rakende des Konings zaak niet konnende op doen , zijn Heiligheid dan het gevaar dat daar uit mocht ontstaan , te gemoed soud voeren ; hoe hy de gonst en vriendschap van desen Koning , door dese zijn so vreemde en onbeleeftde bejegening , sou komen te verliezen ; dies niettemin (aangemerkt hoedanig de zaaken nu geschapen staan , en hoe seer ook de Paus des Kaizers zyde schijnt aan te hangen ; evenwel , gelijk als blijkt so uit uw eigen Brieven , als uit d'onderrichting die de Koning daar van heeft , sou zijn Heiligheid de gonst en vriendschap des Konings graag willen behouden , en seer noode iets doen tot naedeel van zijn zaak :) is het nu geen tyd om zijn Heiligheid met harde en strafte woorden op het lijf te vallen , maar dat men op

een sachte en zedige manier zyn meening uite met die woorden , welke , in mijn voorgenoemde laatste Brieven door Thadeus aan U. L. gesonden , verhaalt staan ; en also wel toe sie dat men hem niet kome te verstoren , maar zijn Heiligheids gonst soeke te behouden met hem op het allervriendlijkste te bejegenen , sonder sig met eenige andere protestatie te bemoeien , maar om te sien wat gedaan kan worden in sodanige afsonderlijke protestatien , waar van gemelde instructien aan Mr. Bennet gegeven gewag maken ; het welke nevens dese Brieven tot onderrichting van u allen genoeg sal dienen wat u in de zaaken U. L. aanbevolen te doen staat , geensins twyfelende of gylieden Mr. Steven en Heer François Brian , sult in alle andere particuliere verzoek-schriften om Bullen en andere dingen U. L. toevertrouwt uw best doen om die mede te brengen ; d' uitvoering waar van , so 't niet alreede verricht zy , zijn Koninglijke Majesteit beveelt aan de wijsheid der gener onder U. L. die op den ontfangst van desen Brief by geval aan het Hof van Romen noch mocht zijn : waar op , als ook op het verrichten van alle andere zaaken , de Koning , en ik insgelijks , zijn vertrouwen stelt.

En nademaal , als het voornaamste daar op te letten staat , is , het ernstig verzoek der Kaizerse , niet alleen om tegen te houden dat in het toekomende den Koning geen meer dingen toegestaan mogen warden , maar ook om de commissie , aan den Heer Ambassadeur Campegius en my gegeven , te herroepen ; waar door des Konings zaak gantsch om verre gestooten sou worden ; overzulks sult gylieden gaauw roezien om door alle polityke middelen het selve te beletten : den Paus , alle Kardinaalen , en den geenen die tot de welstant van d' Apostolische Stoel genegen syn hier van versekerende , dat , in geval zijn Heiligheid den Koning so kwam te hooenen en ons , zijn Ambassadeurs , so 't afronterent.

fronteren, en tegen zijn trouw en belofte so aan te gaan, hy daar mede den Koning en den gantschen adel van dit Ryk so seer sou verstooren, dat zy gewislyk het gehoorzaam van d' Apostolische Stoel fouden laaten vaaren, en bygevolg fouden alle andere Koningryken ook so doen; nademaal dat zy in het voornaamste daar van geen rechtmatigheid, opregtigheid nog waarheid fouden vinden. En dit sal hoognoodig zijn, na de zaak vereischt, dat haar wel te deegen ingestampt en op het hert gedrukt werde, op dat zijn Heiligheit daar door opgehouden werde van iets diergelijks toe te staan, te passieren, of in te willigen.

Na dat dese brieven alhier voleindigt en zijn Koninglijke Majesteit waaren, hoewel in de zelve boven aan verhaalt word, dat so wel gyliden, Mr. Steven en Heer Brian; op de wederom reise van Rom en herwaarts noch niet zijnde, als d' andere Ambassadeurs des Konings, die op het arrivement van Doctor Bennet ten Hove nog mochten zijn, geen meer moeite sou doen om de nieuwe commissie en vrywillige belofte te verwerven, maar daar van stil swygen: dies niettemin op uwe laatstgezondene brieven nauwer acht slaande, blykt het klaar dat (schoon na de gedaane verklaring der nieuwe commissie aan zyn Heiligheit, de zaak sodanig voorviel dat des Kaizers Ambassadeur een request in leverde om de zaak des Konings aldaar te doen dienen, het welke volgens uw schryven, Mr. Steven, aan Capisak, verhinderd is geworden:) de Paus nochtans de nieuwe commissie te willen toestaan niet volkomen afgeslaagen, maar U. L. geordineert hadde om met den Kardinaal Anconitane en Simonette daar over te spreken en raad te pleegen: welke onderhandeling door het tusschen komen van gemelde zaak uitgesteld en afgebroken wiert, zonder daar een finale resolutie en volkomen besluit van te maaken; dewyl dan

datter nog apparentie is om de nieuwe commissie en schrift van vrywillige belofte nevens meer andere noch bondiger en effectueler clausulen dan de voorgaande in hebben, te bekomen: so is het derhalven des Konings believen; dat, niet tegenstaande eenige woorden te voren verhaalt, gy Heeren Steven en Brian, (ingeval gyliden niet op de reise naar huis zijt, soo lang als gyliden hier blyft, 't welk de Koning wil dat niet lang zal duuren, maar om slechts uw afscheid te neemen; en ook d' andere Gezanten des Konings fullen na uw vertrek, na dat sich de zaak komt toe te draagen, hun uiterste vlyt aanwenden om de nieuwe commissie en schrift van vrywillige belofte te mogen verwerven: altyd op uw hoede zynde dat gyliden u in de zaak sodanig draagt, dat de Paus daar door niet bewogen worde om allerlei verzoek van den Ambassadeur des Kaizers in't stuk van regtsvordering veel eer gehoor te geeven; waar door de Koning van zijn oogmerk te eenemaal verstecken sou zijn: maar wilt uwe zaaken so wyslyk aanleggen, dat se veel eer voorwaarts, dan achterwaarts mogen gaan; dit doende, beveelt zijn Koninglijke Majesteit aan uwe wysheid en discretie het verhandelen van dese zaak, en die niet te laten beruften so se sonder schade kan uitgevoert worden; noch ook om uit te voeren, by aldiengy merkt dat 'er in diergelijke rechtspleeging gevaar steekt, of dat de Kaizerse daar voordeel by sullen halen; gelijk als de Koning niet en twyfelt of gyliden sult, dat gy nu des Konings sin en meening weet, na uw beste kennis en verstand daar in te werk gaan.

Daarenboven sult gyliden voor al den Paus afraaden van het Origineel Brevier door zijn Nuntius, om naar Spanjen of elders gesonden te worden, 't ontbieden; en so de Nuntius alreede mocht vertrokken zijn, commissie hebbende om te verzoeken dat het selve naar het Hof van Rom en afgevaardigt mocht werden; datter dan een middel

middel uitgevonde worde dat zijn Heiligheid hem achter na zende een bevel om daar niet van te spreken : 't welk U. L. toegestaan zijnde , so sal des Konings vornoemde Ambassadeur met schijn van reden den Paus kunnen bewegen , seggende , (als of het uit uw eigen koker kwam ,) dat gylieden uw eigen request om het Brevier naar Rome te brengen wel overdacht had : en also d' Ambassadeur des Kaisers lichtlijk mocht denken dat de Paus voor hadde om hem een valsche Copy van het Brevier in de hand te steken , dan kunt gylieden daar op seggen dat gylieden wel lyden moogt dat die zaak blijve steken , en dat zijn Nuntius noch iemand anders daar van kome te spreken ; alsdan heeft men niet te twyfelen of zijn Heiligheid sal daar wel sonderlinge sorg voor draagen , en hier in U. L. begeerte wel haast voldoen .

Eindelijk en ten laastten schijnt het ook aan uwe Brieven , so wel aan den Koning als aan my gefonden , dat de Paus vry wel genegen is om een bek waam middel te bedenken en uit te vinden , hoe hy hier in zijn Koninglijke Majesteit best mocht voldoen ; waar onder in zijnen brief aan my dese eene exceptie is : *Tametsi enim Jurisperitorum consilium quaesiverimus , sed nihil reperimus quod bonis Oratoribus simul & justitiae & honori nostro Satisfaceret ; sed tamen agimus omnia & tentamus omnes modos Regiae suae serenitati , ac circumspectioni tuae satisfaciendi :* dat is : hoewel wy den Rechtsgeleerden raad afgetraagd hebben ; wy en vinden evenwel niet dat die goede afgezanten , en met eenen de gerechtigheid en onse eere sou kunnen voldoen ; dies nietmin laten wy niets ongedaan , maar neemen vast op allerlei

wyzen een proeve hoe men zijn Koninglijke Majesteit en uwe voorzichtigheid best zouden kunnen voldoen . (en daar staat op de kant met Kardinaal Wolfey zijn eigen hand daar by gevoegt : *My Petre , referas tuis literis pervertim quid tibi & mihi Pontifex dixerit de modis excoogitandis , & quomodo subridens dicebat , in nomine Patris &c.* dat is : *Mijnlieve Pieter , ik zou wel graag willen dat gy my in uwen brief verhaalde , wat de Paus tegen uen my zeide van middelen en manieren te bedenken ; en hoe hy al glimplagchende zeide : in de naam des Vaders &c.*)

Nademaal dan dat zijn Heiligheid so rond uit verklaarde dat hy vast middelen en wegen bedenkt om zijn Koninglijke Majesteits begeerte te voldoen , so sal her voor al voegen dat gylieden , voorverhaalde Gezanten , merkende in zijn Heiligheid eenige genegentheid tot rechts-vordering alhier , hem dit te gemoet voere , seggende , dat dir de rechte weg niet en is om sijn Koninglijke Majesteit te voldoen ; en dat gylieden evenwel door uwe wysheid kome gewaar te worden en te verstaan uit den Paus wat voor middelen hy bedacht heeft , of kan bedenken , om hem , volgens zijn schryven aangaande dese zaak , te vergevoegen ; waar over gylieden seggen zult dat de Koning sich verheugt , en seer begerig is om die te weeten en te verstaan ; en na dat gylieden eenige genegentheid of ongenegentheid daar toe in hem zult bespeuren , uw verzoek na advenant ten besten te dirigeeren en aan te leggen . Weest hier mede van herten gegroet . *Uit Richmond , den 21. van Blocimaand.*

Uwe bevinde Vriend ,

T. Kardin. Eborac.

Uit

Uit *Romen*. Bloeymaand den 31. M. D. C. XXIX.

X X X I.
X X X I I.

Een Brief van den Paus aan den Kardinaal. Het Origineel.

Aan onsen beminden zoon Thomas, Overste bynaam van de H. Cecilia, Kardinaal van Fork, Gezant van Ons en d' Apostolische Stoel.

Clemens met zijn eigen hand.

Cotton Libr. Vitel. B. II.

Onse beminde Zoon, groetenis en Apostolische zegen.

So wanneer de Koning van Engeland en uwe omsichtigheid uwe oude weldaadheden aan ons en d' Apostolische Stoel met nieuwe gediensigheden kwaamt te vermeerderen, hebben wy doenmaals gewenscht om een gelegenheid te mogen bekomen, waar door gylieden ook een kenteken van onse liefde mogt hebben; edoch het was ons seer tegens de borst dat sodanig een ons eerst voor kwam, waar in wy binnen zekere paalen van geregtigheid

befet zijnde, so verre niet en konden voortgaan als wy wel wenschten, uit een genegtheid om U. L. dienst te doen, also veele en op reden gegrondveste redenen uwe begeerte te rugge deden deinsen, het welke wy des Konings Ambassadeurs derwaarts wederkerende getracht hebben aan te wyfen. Doch over dese en de publyke affairen zal onse beminde zoon, Kardinaal Campegius, met U. L. breder spreken.

Uit Romen. Op den laatsten dag van Bloeymaand. M. D. C. XXIX.

J.

Op den 6. van Grasmaand. M. D. XXIX.

X X X I I I.

Des Konings Brief aan zijn Gezanten, om de Rechtsvordering tot Romen. Het Origineel.

Door den KONING.

Henricus REX.

Cotton Libr. Vitel. B. II.

Getrouwe en zeer geliefde wy groeten. U. L.
Sedert uw vertrek van hier hebben wy

van U. L. verscheiden brieven aan ons geadresseert ontfangen: waar van de laatste gedateert is uit Romen op den 4. dag van de

de laatste maand; en ook d' andere die gyliden van tyd tot tyd gefonden hebrt aanden, in God zeer eerwaardige Vader, onsen van herten seer beminden Raadtsheer, Kardinaal, Aardtsbiffchop van Jork, Opperkerkvoogd van Engeland, en onsen Kancelier: uit welkers inhoud wy advys gekregen hebben hoe het afgeloopen is fo wel uw reife derwaarts, als met het gene gyliden in onse zaaken U. L. aanbevolen haddet verricht; voor welke uwe vlytige advertentie en goet beleid wy U. L. nabehoren danken; U. L. verzekerende, dat wy niet weinig verwonderd waren over uw jongste brieven, waar in gy toont fo weinig moed te hebben dat de Paus onse zaaken goetgonstig fal wesen; vermits gyliden met zija Heiligheid over die zaak doemaals noch niet en had gefproken, en dat wy uit de discoursen met Mr. Jacobo Salviati of met een ander uit zija naam daar over gevoert, wy niet anders dan alle goedgonstigheid en toegenegentheid konnen vernemen; also lichtlyk het boven dryven van de Kaizerse Gezanten en het algemeen geruchte U. L. andere gedachten hebben in gegeven; doch gyliden weet wel dat men sulke uitstrooyingen geen geloof mag geven; en wy vertrouwen dat daar niet meer waarheid aan fal zyn, dan aan het gevoelen dat men van den Heer Ambassadeur Campegius, alhier nu residerende, gehad heeft: die wy bevinden en ook zeker weten dat hy in zyn liefde en genegentheid t' onswaarts heel anders is, dan men van hem zeide, en dat hy den Kaizer fo seer niet toegedaan is als men wel meende. En om met U. L. rond en openhertig te gaan, indien hy ooit anders gefint ware geweest, onse zaak sou haast een keer genomen hebben, also wy hem iets ontdekten dat daar na toe helde; invoegen dat men de praat en opinien van sodanige menschen of vogelen, welke singen na dat se gebekt zyn, weinig geloof moet geven; niet twyfelende of uwe dif-

cretie fal dit ook wel nadenken, en dat gyliden eer nu door uw vlytig solliciteren den weg sult gebaant hebben om by zija Heiligheid den Paus uwe commissie af te leggen, en also het tegendeel bewesen: 't welk ons seer lief en aangenaam fal zyn om te hooren; willende en begeerende derhalven van U. L. volgens het groot gevoelen en vertrouwen dat wy van en op U. L. hebben, dat gyliden in het verhandelen en uitvoeren van uwe commissie geen tyd altoos sult laten verlooren gaan, maar op d' eene wyse of d' ander een middel uitvinden, so 't niet alreede gedaen is, om de selve aan den Paus voor te dragen; waar toe, wy vertrouwen dat de goede raad en advys van den Biffchop van Verona niet weinig vorderen fal; en aan wien, so gy om den Paus zyn swakheid of ziekte hem nu en dan niet en moogt komen te spreken, gyliden ten laatsen onsen gantschen sin, meening, en voorneemen sult openbaaren, in sulker voegen als uwe instructien of commissien tot dien einde U. L. gegeven en toegesonden, inhouden: want gewislyk het sal vry veel doen tot bevordering van onse affairen, dat gyliden aldaar een by der hand hebt die onso hou en getrouw is, te weten den Biffchop van Verona, die tegens den Aardtsbiffchop van Capua wel opmach, en dien Vos in zyn loofe streken fal konnen vangen: also men oordeelt dat hy een van de voornaamste authoren is dewelke alle die valsche logens, listige praktyken, en faamrooyingen gesmeed en uitgestrooit heeft tot nadeel van onse affairen, die niemand fo behendig en dra gewaar worden fal, als de Biffchop van Verona; en daarom moet gyliden op allerlei mooglyke middelen hem soeken te winnen; gelijk wy niet en twyfelen of gyliden soekt over al fo veel goede vrienden te maken en te behouden als doenlyk is; hier in U. L. so gedraagende, dat uwe kloekheid en yver aan alle kanten uitberste, en het openbaar worde

dat gylieden niet anders voor hebt dan om d'affairen, sonder uitsfel en vertrek, tot een gelukkig en gewenscht einde te brengen; het welke wy, daar gylieden moogt vast op gaan, in het allerminste niet en sullen vergeten. Doch evenwel zijn wy verwondert, dat, hoewel gy Mr. Steven van onse affaires tot noch toe geen einde konde maken, gy ondertusschen ons niet en hebt laten weten wat daar is gedaan in 't stuk van sodanige bullen die gered te maken waren tot bevordering van onse particuliere zaaken, daar uwe Brieven niet eens van verhalen; willende en begeerende derhalven dat gy ons met de naaste Brieven adviseere hoe het daar mee geschapen is; also wy wel weten dat gy niet alleen uit onse voorgaande Brieven en schriften, maar ook uit de gene die u nu toegesonden worden, genoegzaam en ten vollen van onsen sin en welbehagen onderricht zijnde, u so wilt kwyten, als wy volkomentlijk van u zijn verwachtende, en also dat goet gevoelen, het welke wy van u hebben, bekrachtigen, daar wy tot uwer heil en welstand, als gefegt, ons gevoelig van sullen toonen. Gylieden sult ook met den Bisschop van Verona in besprek tredende, uit hem kunnen verstaan op wat wyse gylieden hem tot het Kardinaalschap best soud kunnen promoveeren of voortsetten; op hem verfoekende, dat hy om de menigvoudige goede vruchten die daar uit souden mogen voortkomen, sich gelieve tot des selfs aanneeminge te schikken, so het

te verkrijgen is; want zijn vroomheid, wijsheid, ervarenheid, getrouwheid, en andere uitsteekende lofslike deugden en verdiensten aangemerkt zijnde, oordeelen wy dat niemand nu in dese tijd daar toe so bekwaam is als hy: en hier om sal het ons seer lief en aangenaam zijn, dat gylieden het door alle mooglijke middelen en wegen soekt te verrichten. En eindlijk begeeren wy dat gylieden hem toone hoe serieuslyk wy aan U.L. daar over geschreven hebben, op dat hy het Ons, daar toe geavanceert en geprefereert zijnde, dies te meer dank mach weten, en allesins meer volkomen toegedaan zijn. Onse begeerte is ook dat gylieden ons met uw naaste Brieven adviseere wat voor Advocaaten gylieden in onse zaaken gebruikt, hoe men se noemt en van wat aanzien dat se zijn; en dat gylieden ook alle mooglijke vlyt aanwend om zeker voortreffelijk en uitsteekende Priester, Monnik, of iemand anders aan de hand houd die sou mogen, kunnen of willen onse zaaken maintineren en stijf aanhangen, dit voor vast stellende *quod Pontifex ex jure divino non potest dispensare, &c.* dat is: dat de Paus volgens het goddelijk recht geen absolutie of aflaat kan geven, &c. Dat gylieden ons ook laat weten hoe in alle deelen onse affaires haar toedraagen, voor soo veel wy ons sonderling op u verlaten. Gegeeven onder onsen zegel, op ons Slet Greenwich, den 6 van Grasmaand.

Den 23. van de Zomermaand, M. D. XXIX.

XXXIV.

Des Konings Brief aan zijn Ambassadeurs, over de reden zijner verschijninge voor Haar. Het Origineel.

Aan onze getrouwe en zeer geliefde Raadsbeeren Mr. Willem Bennes, Doctor in beide Rechten; den Heer Gregorius de Cassalis, Ridder: en Mr. Pieter Vannes, onzen Geheimschryver in de Latijnsche Taal; onse Ambassadeurs, residierende aan het Hof van Romem, en aan yder van Haar in het byzonder.

Doo^r

Door den KONING.

Henricus REX.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

Getrouwe en zeer geliefde wy groeten U. L. van herten.

In onse voorgaande brieven en schriften aan U. L. Heer Gregorius en Mr. Pieter, nevens andere uwe Collegaas doenmaals tot Romen reziderende gezonden, en uit zodanige conferentie die wy met u Mr. Bennet voor uw vertrek hebben gehad, wierd U. L. bericht gedaan hoe het met onse zaak, het stuk des huwlijks, geschapen stond, en hoe het voorneemen was dat het proces daar over voor de Paus zijn gezanten alhier, daar toe gevolmachtigd zijnde, sou dienen. Sedert die tyd, de zaak daar op in overleg genomen wesende, hebben de gezanten, alle behoorlijke ceremonien eerst afgelegt hebbende, myn en de Koningin geciteert om op den 18. van dese maand voor haar te compareren: welke comparitie behoorlijk van ons beide wierd waargenomen, in 't werk gestelt, en met alle daar toe dienende ceremonien volvoert: als wanneer de Koningin haar meer op d' Ambassadeurs des Kaizers dan op de gerechtigheid van haar zaak verlaarnde, en denkende lichtlijk door beuselachtige verschooningen de zaak tot haar voordeel uit te stellen, heeft heden ren dage daar tegens geprotesteert, ingeevende zekere schriften en haar beroepende op de Rechters; allegerde ook dat de zaak door zijn Heiligheid den Paus was ingetrokken, en dat het proces voor hem most dienen, verfoekende dat haar bekwaame tyd mogt vergont worden om bewys daar van in te brengen: waar op de Rechters haar uitsfel gaven tot op den 21. vanden zelfden maand, om daar over te zitten en hun sin en intentie te verklaren. De Koningin in eigen Persoon en wy door den

Advocaat belast zijnde op den zelfden dag te compareren, en om aan te hooren wat uitspraak de Rechters daar over souden geven: als wanneer wy en de Koningin verscheenen, en hoewel dat gemelde Rechters in het breede en ten vollen verklaarden so wel d'oprechtigheid van hun gemoed, om zonder gonst, aanzien van Persoonen, en in de zaak gerechtlyk en onzydig te gaan; als ook dat zy diergelijke verschooning, beroeping en termyn van bewys, als boven verhaakt, niet en konden noch mochten vergonnen: doch zy evenwel by haar voorgie hertnekkigheid en appel, het welke ook by de Rechters afgeslagen wierd, blyvende; en zy voorgenomen hebbende om verder in de zaak voort te gaan, wou de Koningin niet langer toeven om d'uitspraak van de Rechters t' aanhooren, maar liep voort ten Hove uit; waar op zy tot driemaal geroepen, en nu en dan op nieuw geciteert wierd; doch zy weigerende te compareren, wiert se by de Rechters voor een hertnekkige verklaart, en haar aangefeit om op de naastkomende vrydag wederom te verschynen; en op sodanige poincten en vraagen als haar voorgestelt souden werden t' antwoorden. Zo dat men nu niet te twyfen heeft of zy sal na haar uiterste vermogen alle middelen in 't werk stellen, so door haar eigen verfoek als door haare Vrienden, om te verwerven en te bekomen het geene met pleiten, opschorten, of andersins het behoorlijk procederen over dese zaak mogt tegen houden. Ziende dan nu hoe het met dese onse zaak geschapen staat en waar se op rust, (noodig en dienstig om de groote gevolgen die daar aan valt zijn, te weeten, niet alleen om onse

conscientie t' ontlasten, maar ook om seker te gaan in 't stuk van onse successie en de wellstand van dit ons Ryk en Volk te bezorgen, dat se metten allereersten waargenomen en voltrokken werde:) heeft het ons derhalven raadzaam gedacht om U. L. van het boven verhaalde bericht te doen, op dat gy van alles dies aangaande volkomen onderricht zijnde, op het allerscherpste soud mogen toefien datter by sijn Heiligheid aldaar niets passeere of toegestaan worde dat regel recht den spoedigen voortgang in dese zaak te rugge mogt setten of opschorten, 't sy met de zaak voor 't recht te sleepen, of interdictie de doen, &c. Maar ingeval iets diergelijks by die aan de zyde des Kaizers of zijn gezanten &c. ondernoomen of verzocht worde, dat dan mannen van also groote schranderteit, yver, geleerdheid en ervarenheid zulks soeken te stuiten, en dat so wel op sodanige gronden of redenen en consideratien te voren gespecificeert, als met het voorstellen van d' allergrootste oneere en onverdraaglyke schade die de Paus daar mede zijn Gezanten sou aandoen, en hoe het ook stryd tegen sijn Bulle en commissie, als ook tegen sijn vrywillige belofte daar over gepasseert; behalven noch die ongemeene groote moeyelijkheid en onlust die sijn Heiligheid ons, en ons Koningrijk toevoegen sou, gantsch tegen onse meriten of verdiensten; uitbreidende met eenen die andere ongemakken, onlusten, en onheilen, in de voorgaande schriften verhaalt, die sijn Heiligheid en d' Apostolische Stoel daar over wedervaaren souden, en welke de geheele Christenheid wel te degen souden smerten, en diergelijke redenen meer daar toe dienende, kunt gylieden opstellen en hem voordraagen: hem met eenen indachtig maakende het groot griel en gemak dat sijn Heiligheid daar by heeft, nademaal dat dese zaak alhier in Engeland afgedaan wordende, de Paus dan ontslagen sou worden niet alleen

van de moeite, die hy, nu in dese tyd zyner ziekte tot groot gevaar van sijn leeven, daar mē sou hebben: aangemerkt de zaak van so groot belang is dat se geen uitstel altoos langer mag lyden; maar sijn Heiligheid sal ook, d' uitspraak alhier geschiedende, alle ongemak en onmin van sijn schouderen afschuiven, die hy, de zaak elders dienende, gewislyk op sijn hals sou haalen. Dit alles wyslyk en met typen raat overwoogen zijnde, zal sijn Heiligheid, vrouwen wy, niet alleen nalaaten van te doen of een vonnis te stryken over iets dat tot verkleining of nadeel van sijn gemelde commissie mogt strekken; maar veel eer door alle mooglyke middelen de zelve, en ook sodanige rechtszaaken die door sijn voornoemde gezanten uit kracht daar van uitgesproken mogten worden, versterken; 't welk wy d' oprechtigheid, vroomheid, en volmaakte wysheid van sijn Heiligheid toe vertrouwen: ja, dat hy als een seer liefhebbende Vader en vrint, onse goede, rechtveerdige, en redelyke affairen en begeerten met gonstige oogen zal begenadigen, en de zelve veel eer met alle vlyt voort setten, dan iets doen, of toelaaten dat gedaan worde, 't welk eenigfins tot prejuditie, schade of nadeel van onse so rechtvaardige zaak mogt strekken. Eindlyk en ten laatsten is onse wil dat gylieden, des nood zijnde, voorsteld, na eisch der zaake, hoe ongevoeglyk het sou sijn, dat dese onse zaak voor het Hof van Rome dienen sou en aldaar uitgesproken worden, die geheel aan het goeddunken des Kaizers hangt, also hy zulk een magt van Volk daar digte by heeft, dat, volgens de Paus sijn eigen schryven, sijn staat, leven en alles in des Kaizers hand is, wiens Heirlegers hem, na hun welgevallen, of uithongeren, of in 't leven kunnen houden. Insgelyks zult gylieden niet vergeten op te haalen het voorrecht van onse kroon en Koninglyk rechts-gebied, volgens d' oude wetten van ons Koningrijk, welke niet

toe en laten dat de Paus iets doe tot na-
deel daar van , en ook wat groot gevaar sy
souden loopen , die sich mochten verstou-
ten om iets diergelijks hier te brengen of
aan het Rijk te vertoonen , daar onse jong-
ste Brieven , door Alexander gezonden , in
het breede gewag van maken. Nademaal
nu dat U. L. hier so nette kennis van hebt ,
en ook niet onkundig zijt van hoe groot
belang de zaak is en hoe diep dat se ons in
het herte sit , en wat een grooten dienst en
voordeel gylieden ons hier mede kunt
doen , ik swyge de groote dank en eere die
gylieden daar door sult behalen en in leg-
gen : sal ik derhalven hier in niet breeder
gaan , maar het verhandelen en het vol-
komen uitvoeren van so een hoogwichtige
zaak , uw wakker , wijs , en voorsichtige
beleid opdragen : niet twyfelende of gy-

lieden sult voor al nu dapper uit uw oo-
gen sien , en u selven hier in so kwyt en , op
dat het klaar mag blyken dat uwe daaden
met ons volkomen vertrouwen en ver-
wachting over een komen , en dese zaak
niet minder ter herten nemen dan gy weet
dat se in de grond van ons herte gemetselt
licht , noch ook dangy weet dat de hoog-
wichtigheid en nootzaaklijkheid van de
zaak selfs vereischt. Dit doende , behal-
ven de eere die gylieden by alle man sult
inleggen , sullen wy uwer belooning in
frische gedagtenis so houden , dat gylieden ,
uw reise , ongemak , moeyte , hoofbrekinge
en wat daar meer aan vast is , op de beste
wyse besteed geweest te zijn , sult oordelen.

Gegeeven onder ons zegel , op ons Palais
van Bridewel op den 23. dag van Junius of
Zomermaand.

Uit Romen. Den 9. Hooymaand. M. D. XXIX.

X X X V.

*Doctor Bennets Brief, toonende hoe weinig moed hy heeft om iets by den
Paus uit te werken. Het Origineel.*

HET sal zijn Genade gelieven te ver-
staan dat wy op den sesde dag van de-
ze maand by zijn Heiligheid de Paus wier-
den ontboden : alhoewel wy ernstlijk had-
den versocht om audientie te mogen heb-
ben , kort daar aan na dat hy uit zijn laat-
ste siekte was opgestaan , daar hy 's daags
daar aan wederom kwam in te storten , na
dat ik mijn eerste audientie by den Paus
bekomen had , 't welk was op den 21. van
de laatste maand. Na dat wy een gerui-
men tyd met den anderen reden hadden
gevoert over zijn Koninglijke Majesteits
zaak , (waar van wy , eindlijk , in onze
algemeine Brief aan zijn Genade geschre-
ven hebben , dienende tot verzeekering
van veelerlei ongemakken en perykelen

die zijn Heiligheid en d'Apostolische Stoel
souden overkomen , in geval hy de zaak
kwame af te stemmen :) heb ik het seer
dienstig geacht om op die selfde tijd des
Konings beleefde Brief en die van zijn Ge-
nade over te leveren , en also met eenen
zijn Genades credentiaale Brief aan zijn
Heiligheid den Paus te toonen. Na dat hy
nu de voornoemde Brieven had geleesen ,
gaf hy my te kennen hoe dat hy uit zijn Ge-
nades Brief merkte dat ik een zeker cre-
dentiaal Brief had om aan hem te toonen ,
die van groot gewichte en belang was , ra-
kende hem en d'Apostolische Stoel. Ik
gaf aan zijn Heiligheid te kennen dat hy
zijn Genades getrouwheid en gediensig-
heid best kende ; en ik versocht op hem

demoediglijk te willen gelooven dat dese dingen buiten twyfel volgen souden, te weten, dat by aldien zijn Heiligheid op het woelen van de Kaiferse, het proces uit Engeland herwaarts wilde roepen om alhier tot Romen te dienen, dat hy zijn Koninglijke Majesteit daar mee niet alleen sou komen te vertoornen, die altijd een steunsel en voorstander is geweest, van d' Apostolische Stoel: maar ook van wegen dit ongelijk, zijn Koninglijke Majesteit en zijn Koningrijken, nevens meer andere, zonder te kunnen beteren, doen vervreemden van de devotie en gehoorzaamheid aan d' Apostolische Stoel. Dit stelde ik den Paus voor oogen dat zijn Genade al klaar voor oogen sag, ingeval zijn Heiligheid dit ten gevalle van de Kaiferse wilde doen: Ja, daarenboven zaid ik dat zijn Genade alreede te gemoed sag de gantsche verwoesting der Kerke van Engeland, en met eenen ook dat het uw Persoon sou gelden; en dat zijn Genade met traanen in de oogen op een jammerlijke wyse my beval sulks aan zijn Heiligheid te roonen. Hier nevens gaf ik ook zijn Heiligheid te kennen, dat, hoe ook zijn Genade in de zaak sou procederen, hy gefint was daar in so oprechtlijk, onzydig, en rechtmautig te gaan dat hy sich veel eer van lidt tot lidt wou laten abraaken, dan uit gonst of vreesse tegens uw gemoed of de gerechtigheid aan te gaan. Ik heb daar dit ook bygevoegt, dat, nadien zijn Heiligheid so wel verzekert mach wezen dat zyn Genade in dese zaak niet dan na gerechtigheid te werk sal gaan, hy dies te vrymoediger de Kaiferse mag weigeren om het Proces niet hier, maar in Engeland, te laten voort gaan, aangefien dat de Koningin en de Kaizer niet anders en kunnen begeren dan dat recht en behoorlijk is, het welke zy by zijn Genade en mijn Heer Campegius so wel daar, als hier kunnen hebben: en also sou zijn Heiligheid sich van veel moeite en bekommring des ge-

moedts kunnen ontslaan, daar hy mee belemmert sou zijn, ingeval dat men d'oorzaak daar van alhier kwame te weten, alwaar aan d' eene kant de Konings-gefinde, en aan d' ander de Kaiferse hem geduurig lastig souden vallen. Hier opantwoorde zijn Heiligheid al fuchtende en weenende, seggende: dat hy nu den ondergang van het Christendom sag, sich beklagende dat hy so ongelukkig was dat hy dien dag most beleeven, en sulks niet en konde keeren, berste eindlijk uit in dese woorden: *God is mijn Rechter en getuige dat ik het so graag voor den Koning wou doen als voor my zelven; en hier toe acht ik my ten hoogsten verplicht, doch hier in kan ik zijn begeerte niet voldoen, of ik sou merklijk onrecht doen, mijn conscientie beswaren, een laster op mijn hals halen, en d' Apostolische Stoel een oncere aandoen; affirmerende dat zijn Raad Hem te gemoed voerde dat; nademaal de Kaizerse een Mandaat van de Koninginne hebben om uit baar naam te verzoeken dat het Recht aldaar in Engeland niet en mag dienen, dat Hy't derhalven vangerechtigheids wegen niet en kan weigeren; en dat ook de gantsche Signature van dat gevoelen is; so dat of hy al van herten sou willen doen het gene den Koning wel gevalt, echter niet en kan, nadien die Signature hem souden tegen vallen zo wanneer het Request aldaar ingegeven wierd. En also het nu laat wierd namen wy onsen afscheid van zijn Heiligheid, dewyl wy van den Pans so veel niet en konden verwerven dat het proces aldaar niet en mocht dienen, so lieten wy onse gedachten gaan over des selfs uitsstel, ter tijd toe dat zijn Genade de zaak aldaar ten einde bracht. Eindlijk liep de resolutie uit op een nieuwe vond, waar van wy in onse algemeine Brief een wydoopige beschryvinge hebben gedaan. Zijn Genade mag sich wel verzekerd houden dat Mr. Gregorius geen moeite noch arbeid ontfien heeft: al koste het ons leven so kunnen wy niet meer doen. By aldien zijn*

Genade

Genade het woelen en wroeten van d'Am-
bassadeurs des Kaizers en de Ferdinandos
sag, hy sou sich verwonderen; zy sitten
niet een oogeblik stil. Weshalven alhier
so lang te blyven en niet uit te richren valt
verdrietig, dat weet God, wien ik bidde
dat hy U. E. in gefondheid en voorfpoet

lange jaaren gelieve te bewaren. Ik bidde
zijn *Genade* dat hy my in alle oormoe-
digheid aan zijn Koninglijke Majesteit
gelieve te recommandeeren, en dat zijn
Genade dit mijn slecht schryven ten goe-
den houde. *Romen den 9. van Hooz-
maand.*

Uwe Capellaan of Hof-Prediker.

W. BENNET.

Den 19. van Hoozmaand.

X X X V I.

*De Paus zijn Brief aan den Kardinaal over het afstemmen van het Recht,
om in Engeland niet te dienen. Het Origineel.*

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

Onse beminde zoon groetenis en Apo-
stolische zegen.

Het is kwalyk met de pen te beschryven
met wat voor een swaargheid of veel eer
droefheid wy genoodzaakt zijn geweest
om het proces aldaar bevoelen hier te laa-
ren dienen; want offchoon de gerecht-
heid van de zaak so lang geen uitstel moch-
te lyden, wy nochtans dewelke dien door-
luchtigen Koning, van wegen zijne zon-
derlinge dienstē aan ons en d' Apostoli-
sche Stoel bewefen, in alles begeeren te
behaagen, gelyk als onse gewoonte is ge-
weest, zijn wy echter ter naauwer nood
daar toe gebracht, schoon ons de gereg-
tigheid daar toe dwong, dat wy iets tegen
zijn wille souden toestaan. Wy zijn ook,
mijn Zoon, niet min bedroeft geweest
om uwent wil, dewelke, also wy bemerkt
hebben, so seer dese zaak ter herte neemt
als uwe getrouwheid en liefde vereischen;
doch evenwel 't geene men aan de gerech-
tigheid overgeeft, behoort so verdrietig
niet te vallen, voornaamlyk daar wy se so
lang hebben uitgesteld, en alles eerst by
der handt is genomen geweest om daar toe

niet te komen. Wy wenschen dan gy hier
in uwe sonderlinge wysheit en kloekmoe-
dige zagmoedigheid wilt toonen, en u
zelve laten voorstaan dat het gene nu is
wy, (die altyd hebben getragt, so veel
als ons vry stond, om u te behaagen in 't
geen wy van wegen uwe seer groote ver-
dienstē gedaan hebben, en altyd zullen
doen,) tegen wille en dank en van rechts
wegen daar toe gedwongen zijnde, gedaan
hebben al wat wy gedaan hebben; wy ver-
maanen u ook inet alle vlyt en uit enkele
liefde dat gy den Koning in zijn gewoon-
lijke toegenegentheid t' onswaarts styven
en sterken wild, en hem verzekerende
dat daarom onse oude liefde en genegent-
heid tot hem nooit te minder sal zijn, en
't geen wy van uwe omsichtigheid komen
t' ontfangen zeer aangenaam: gelyk als
onse beminde zoon, de Kardinaal Cam-
pegius, dese dingen uwe omsichtigheid
breder zal voordraagen.

*Uit Romen by St. Pieter onder den Ring
des Vischers, 19. van Bloeymaand M.D.-
XXIX. in het sesde jaar van ons Pausdom.*

BLOSIUS.

26. Acte

26. Acte verleent in het 22. jaar van Koning Henrik de VIII. zijn Regeeringe.

X X X V I I.

Een Acte om zijn Koninglyke Majesteit van Engelandt' ontslaan van zondanige sommen van penningen die zijn Onderdaanen, op wat wyze dat het ook mocht zijn, van Hem te pretendeeren hebben.

Item *quodam alia billa formam cuiusdam actus in se continens, exhibita est prefato Domino Regi in Parlamento predicto, cuius quidem billa tenor sequitur in hac verba: dat is, daar is ook een zeker ander bill of geschrift, in maniere van een zeker acte verzoont aan den voornoemden Heer Koning in het gemelde Parlement, den inhoud van welks Bill of geschrift was als volgt:*

Des Konings ootmoedige, getrouwe, en goede Onderdaanen, de geestlijke en wereldlijke Heeren, en het Onderhuis of de Gemeente in dit tegenwoordig Parlement vergaderd, in overleg neemende en indachtig wordende d'onwaardeerlijke kosten, lasten en uitgiften, welke zijn Koninglyke Hoogheid noodzaaklyk heeft moeten doen, sedert dat hy de kroon, staat, en Koninglyke aanzienlykheid heeft aangenomen; voor eerst, so wel om te dempen een rechtschapen gevaarlyke en vervloekte scheuring, opgestaan in de Kerke; (welke scheuring door de voorfienigheid van God Almachtig, en door de wysheid, voorfichtigheid, en hulpe van zijn Koninglyke Majesteit tot des selfs grote ere, lof, en reputatie geheelt is geworden; also de vyanden der Kerke doemaals gereformeerd waren, en tot de gereformeerden waren overgegaan en met de zelve vereenigt, en dat de vrede over algemaakt en geflooten was:) als ook om in den toom te houden d'onverzaadlyke en ongeregelde eerezucht der gener, welke

na de Monarchie des Christendoms stonden, twist, twedracht, en twespaltigheid overal sochten aan te rechten; voorgenomen hebbende, had het haar slechts mogen gebeuren, om niet alleen dit Koningryk, maar ook alles onder haar magt en geweld te krygen. Om dit dan te wederstaan, wierd zijn Koninglyke Hoogheid gedwongen, (na d'algemeine Vrede, door de groote neerstigheid, arbeid en moeite van zijn genades beleid, geeffectueert, en door sommige van d'onderhandelaars onlangs geschonden en gebroken; met te toonen hoe de Trevis daar op wederom was gemaakt) de wapenen aan te grypen. En behalven en nevens de merklyke en excessive schatten en middelen die zijn Koninglyke Hoogheid in zijn eerste oorlogen hadde besteed tot voorstand der Kerke, tot bescherminge van het Katholijck geloof, en van dit Koningryk, mitsgaders van het Volk en d'Onderdaanen daar van, so moest hy nu en dan wederom merklyke groote en nieuwe onkosten doen, so om verscheiden legers te water en te lande t'onderhouden, als ook om diverse en veelvoudige contributien, waar door hy zijn eigen Onderdaanen binnen's Landts in ruste, vrede en stilte mogt houden; 't welk so subtyl ondernomen en bestiert is geworden, dat (so wanneer meest alle Godvruchtige Christenen dapper geplaagd zijn geworden met grouwsame oorlogen, twist, twedracht, en scheuringen;

ringen; en dat d'Opperhoofden en Vorsten der Wereld gevangen genomen wierden; Steden, Dorpen en Frontier-plaatsen door geweld en oproer ingenomen, verwoest, verbrand en gedemolieert; Mannen, Vrouwen en Kinderen dood geslagen; Maagden, Vrouwen, Weduwen, en godvruchtige Wyven geschonden en geschoffiert; Heilige Kerken en Tempelen ontreinigt en ontheiligt; de reliquien of overblyfielen der Heilige on-eerbiediglijk mishandeld wierden, waar op hongers-nood en sterfte in d'omleggende Landen is gevolgd, en overal doorgaans verwoesting, verderf en confusie ontstonden:) dan waren des Konings Onderdaanen in al dese tyd, door de hooge voorfienigheid en wys beleid van zijn Koninglijke Majesteit bewaard, beschermt, onderhouden, en van alle dese ongemakken en perykelen bevryd; en daar wierd door d'eene en d'ander middel daar in so voorzien, dat zy altyd een goede bekwaame gelegenheid hadden om Koophandel te dryven; neeringen, handtering en Ambachten te oeffenen om hun brood te winnen; 't welk onmooglijk was om te doen, hadde zijn Koninglijke Hoogheid door continuele studien, rotsen en reifen, en met onuitsprekelijke kosten, het groot gevaar van d'aanslaagen en exploitien, aangeleid om de vyanden wederom tot vrede te brengen, afgeweert en gekeert op vreemdelingen: waar op ten laatsten sulc een vrucht en effect is gevolgt, dat door des Konings beleid, macht, en uitwerkinge een algemeine vrede onder alle Christen Potentaaten is getroffen; en dat nu dit Koningrijk, God sy dank, gestelt is in een vryer, beter, en meer gewisse en nutte unie en vriendschap met alle buitenlandfche partyen, dan ooit is geweest daar men gedachtenis van heeft. Gedenkende daarenboven dat zijn Koninglijke Majesteit in en ontrent het voorverhaalde genootzaakt is geweest om te gebruiken

niet alleen sodanige sommen van penningen die uit eenige vrywillige contributien van syn goede Onderdaanen zijn gesproten, maar ook dat noch meer is verscheiden andere merklijke en treffelijke sommen geldts uit zyn eigen schat-kist en jaarlijkse inkomsten, die de Koning anders voor sich selven en tot zyn eigen gebruik had mogen behouden, daar toe heeft moeten gebruiken; onder welke veelvoudige sommen so geemployeert, zyn Koninglyke Hoogheid ook, als genoeg is bekend en klaar blykt by de rekeningen daar van ingegeven, tot dien einde, en nergens anders toe, heeft aangeleid alle sodanige penningen, welke door eenige van zijne Onderdaanen en volk, so geestelyke als wereltlyke persoonen zyn Koninglyke Majesteit toegebracht zyn geweest by manier van verschot en leeninge, in het bysonder, of door eenige schattingen; zijnde een zaak so wel aangeleid en besteed, (aanmerkende de groote en menigvuldige vruchten die daar uit zyn voortgekomen, ter eere, tot verzekering, welstand, volkomen gerief, en geduurige gerustheid van dit Rijk,) dat geen ding beter noch bekwaamer tot troost van zyn Onderdaanen gewenscht, bedacht noch in't werk gesteld konde worden. Hierom is het dan dat met gemeener stemmen en door d'authoriteit van dit tegenwoordig Parlement, voor haar selven en voor de gantsche Gemeente des Rijks welke sy representeeren, vrywillig, gulhertig en volkomentlijk aan zyn Koninglyke Hoogheid, uyt kracht van dit tegenwoordig Parlemen, geven en schenkken alle en yder somme en sommen gelts, welke hy aan haar, en yder van haar, schuldig is of mogt zyn, van wegen enig geld of iet anders aan zyn Koninklyke Majesteit voor defengedaan, of betaalt, by maniere van verschot of leeninge, of op enig brief of brieven, onder des Konings eigen hand en zegel, algemeen of particulier, brief, missive, obligatie, of by

eenige taxatie of fchattinge, uit kracht van eenige commissie of commissien, of door eenig ander middel of middelen hoedanig datse ook voor desen tot dien einde mochten gepasseert zyn, en dat geheel en al, vry en vrank, uit een gulhertig, seer gewillig en toegenegen gemoed, voor haar, haare erfgenaamen, executeurs, succeffeurs, niet toerekenen, ontslaan en kwyt-schelden aan zyn Koninglyke Hoogheid, zyn erfgenaamen en succeffeurs, en dat voor eenwig en altyd, alle en yder der voorschrevene somme of sommen van penningen en yder gedeelte daar van, mitsgaders alle en yder proces of processen, requesten, afvorderingen, obligatien, &c. welke zy, of eenige van haare erfgenaamen executeurs of succeffeurs daar voor, of voor eenig gedeelte daar van, gehad hebben of mogen hebben; tot dien einde zyn Koninglyke Majesteit zeer ootmoedig en vriendlyk verzoekende, om daar van te klaarder ontslagen te worden, dat daar toe order gegeven en zulks vast gestelt mag worden by den Koning, onsen voornoemden souverain Heer, by de geestlyke en wereldlyke Heeren, en het Laagerhuis van dit tegenwoordig byeen vergaderd Parlement; en volgens des zelfs autoriteit en macht, dat alle beloften, obligatien, handschriften en obligatoire brieven, onder des Konings eigen zegel, signet, ondertekening met zyn hand of het groote zegel gepasseert; en andere obligatien of

beloften, hoedanig datse ook zyn, gehad of gemaakt aan eenig Persoon of Persoonen, geestlyk of wereldlyk, Graafschap, Stad, Burgt, Dorp, Klooster, Kerk, Hoofdkerken of particuliere, aan eenige gilden, Corporaalschappen, Collegien, Compagnie, of wat het ook sou mogen wesen, gevolmagtigd zijnde tot eenige obligatie, in het speciaal of in het algemeen, gesamentlyk of hoofd voor hoofd, voor so veel aangaat eenig verfchot of vrywillige leeninge, of de wederom betaalinge van eenige somme of sommen van penningen daar voor; van nul, geener waarde en krachteloos mogen zyn. *Cui quidem bille probe & ad plenum intellecta per dictum Dominum Regem ex assensu & auctoritate Parlamenti pradii: taliter est responsum, dat is: op welken Bill of ingelevert geschrift, wel en ten vollen verstaan, door den zelven Heer Koning met toestemming en autoriteit van het gemelde Parlement aldus is geantwoord: Le Roy remercie les seigneurs & ses communes de leur bonne coeurs en faisant cest graunt, & icelle se Majeste accepte & tout le contenu, & cest escripture a graunt & a prove avecques tous les articles en ceste escripture specifiques. dat is: De Koning bedankt de Heeren en de Gemeente voor hun goeden dienst die zy hem hebben gedaan, en zyn Majesteit accepteert al wat in dat geschrift begreepen is, en approbeert alles in die artikelen gespecificeert.*

Uit Cambridg. by Steven Gardiner. In de Sprokkelmaand, M. D. XXX.

XXXVIII.

*Een Brief van Gardiner en Fox: verhaalende hun wedervaaren tot
Cambridg. Het Origineel.*

Aan den KONING.

HEt sal zyn Koninglyke Majesteit gelieven te weeten dat ik alhier tot Cambridg voorleden saturday na de middag komende, op dien nacht en sondag smorgens

smorgens met den Onder-Kanselier en andere perſoonen zijn Majesteits zaak favoriseerende raad pleegde, hoe men die tot een gewenscht einde sou mogen krygen: waar in, voorwaar, d' Onderkanselier en Dr. Edmonds haar geenſins te foek gemaakt hebben, zijnde ſo bereidwillig om zijn Koninglijke Majesteit te dienen, als wy ſouden konnen wenschen of begeeren: dies niettemin hoe vlytig, kloek en neerſtig wy aan onſer zyde ons hebben gekweten om zijn Majesteits voorneemen te bereiken, hebben andere nochtans dapper in de weer geweest om zulks te weren en te keeren: en ſo als wy vergaderden hebben zy doemaals ook haare vergadering gehad; en' gelyk als wy vrienden ſochten aan onſe zyde te krygen, hebben zy ondertuſſchen met de handen in het hair niet ſtil geſeten: maar eenige aan haar ſnoer gekregen om een oog in 't zeil te houden datter niets uit de naam van d' Akademien of Hooge Schoolen mogt paſſeren; waar in zy op den eerſten dag de baas ſpeelden, alſo zy den geenen die hier in het hoogſte woord voeren, *multas fabulas, veelfabulen* in d' ooren blieſen, daar al te veel ſchryvens aan vaſt ſou zijn om voor zijn Majesteit te leeſen. Op ſonday na de middag, na ouder gewoonte by de Hooge School, waaren alle de Doctoren in de godgeleerdheid, de Profeſſoren, Meesters in de vrye konſten &c. tot het getal by na van twe honderd by een vergaderd: in welke vergadering wy zijn Majesteits brieven in leverden die wy den Onder-Kanselier opentlijk voorlaſen; om welke te beantwoorden zy eerſt, de Doctoren aaneen kant roepende, hun advys en gevoelen daar over verſochten; waar op ſy hoofd voor hoofd hebben geantwoord, na dat haar hunne paſſien in gaven, *et res erat in multa confuſione: en de zaak lag geweldig over hoop.* Eindlijk liep de reſolutie hier op uit, dat zy wel mochten lyden dat door moderate of onzydige mannen op de

voorgeſtelde vragen geantwoord wierd: maar toen viel daar wat te ſeggen op den Abt van S. Benets, die tot dien einde aldaar ſcheen te compareren; als ook op Dr. Reppes en Dr. Grome; en kort om in 't algemeen tegens yder een die Dr. Kranmers boek of ſchriften voor ſtond, ſo dat ſy hun ſentiment nu alrede hadden gegeven. Hier op gaven wy haar tot antwoord dat zy na deſen regel willende te werk gaan, tegen ons allen konde exceptie maaken; alſo het waarſchynlijk was dat, in ſo een merklyke vraag als deſe, yder geleerd Perſoon tegens zijn vriend heeft geſegt na dat het hem voor die tyd dan toe ſchynt; doch men behoord van niemant te gevoelen dat hy op het geene hy eenmaal geſeid heeft meer ſou blyven ſtaan dan op de naderhand kennelijke waarheid. Ten laaſten, alſo de dag met dat kibbelen en kyven vaſt doorliep, ſo beval d' Onder-Kanselier dat alle man yder op zijn plaats, als de manier is in ſodanige Vergaderingen, ſou gaan ſitten, en heeft daar op gewilt dat men yder in ſtilte zijn gevoelen ſou afvragen of hy wel te vrede ware met ſodanig een order als hy hadde begreepen dat men uit de naam van de Hooge School op des Konings brieven ſou geeven; waar over zy in dien avond de reſolutie van haare ſtemmen geenſins wilden geeven. Aangeſien dat nu de donkere nacht al was aangekomen, hield d' Onder-Kanselier de Vergadering der mannen op tot 's anderen daags ten een uure; als wanneer d' Onder-Kanselier de zaak voorſloeg, in manier van dit ingeſlootene, die niet aangenomen wierd. Wanneer andermaal wierd omgevraagd, kwamen de ſtemmen aan beide zyden over een, om te weigeren of toe te ſtaan; en eindlijk, door het aanhouden van ſommige Vrienden om zekere Perſoonen, die daar tegen waaren, uit het Huis te doen gaan, kwam het hier op aan: dat het op deſe wyſe ſou geſchieden volgens den inhoud van dit nevens-

gaande briefken; in 't welke twe poincten staan die wy daar wilden uitgelaten hebben; dog by onselven nader overdenkende dat wy, met de zelve daar in te stellen, veel aan ons snoer mochten krygen, die d' uitspraak aan uw Majesteits kant in der daad niet souden tegen vallen, lieten wy 't eindlyk so heen gaan. Het eene poinct was, daar het eerst by bleef, dat al wat het meerderdeel der geener die genomineert stonden beslooten, voor d' uitspraak van de geheele Universiteit of Hooge Schoolaangenomen sou worden. Nu stont het aan twe stemmen, waar in wy hopen geen swaarigheid zal steeken. Het ander poinct is, dat zijn Koninglyke Majesteits questie in het openbaar bedisputeert sou worden, het welke wy zeer eerlijk achten te zijn: en hebben mer den anderen gestemt dat in dese disputatie den Abt van S. Benets, Dr. Reppes, en ik, de zaak

souden opvatten tegen alle de geene die iets willen inbrengen of spreken tegens de conclusie, die voor zijn Majesteit zal dienen. En also Mr. Doctor Clyfs gesegt heeft dat hy iets tegens de Kanonyke wet in te brengen heeft, so sal ik, uw geheim-schryver, haar toegevoegt worden, om dat te verantwoorden. In het briefken aan zijn Koninglyke Majesteit hier nevens gesonden staan de naamen der geener verhaald die over des Konings zaak een uitspraak zullen geeven; daar de letter A voor aan staat, houden her alrede met zijn Koninglyke Majesteit; waar mede, en door andere goede middelen, wy de zaak so verre vertrouwen te zullen brengen, dat wy het meerderdeel van het resteerende komen te verwerven. Hier mede bidden wy God Almachtig dat hy Uw Edele en Koninglyke staat gelieve te bewaaren. *Uit Cambridg, den ... dag van Sprokkelmaand.*

Zijn Koninglyke Majesteits ootmoedigste Onderdaanen en Dienaren,

Steven Gardenier.

Eduward Fox.

Sprokkelmaand M. D. XXX.

Het verzoek of de resolutie over de zaak voorgedraagen en verworven.

In het Latyn opgestelt en aldus verhaalt.

Het zal U. L. gelieven dat

A. Onder-Kanselier.

De Leermceester.

A. Salcot. d' Abt van S. Benets.

Watson.

A. Repps.

Tomson.

Venetus, van desen heeft men een goed gevoelen.

A. Edmonds.

Downs.

A. Crome:

A. Wygan.

A. Boston.

De Meester in de vrye konsten.

Middleton.

A. Heynes.

Myl:

Mylsent, van desen heeft men een goed gevoelen.

A. Schaxton.

A. Latimer.

A. Simon.

Longford, van deze heeft men een goed gevoelen.

Thyxtel.

Nicols.

Dezemogen hebben volkomen macht en autoriteit; uit de naam van de gantsche Universiteit of Hooge School, om te antwoorden op de brieven van zijn Koninklijke Majesteit in dese vergadering voorgelezen, en om, uit de naam van de geheele Universiteit, over het geschil in gemelde brieven voorgedraagen, een resolutie te neemen en een uitspraak te doen: zo dat al wat de wederzyde Parteyen al hier tegenwoordig onder haar zullen bevoorreen hebben om t' antwoorden op de voornoemde brieven, en over het voorgesteld geschil komen te resolveeren en uit te spreken, daar voor gehouden en geoordeeld zal worden als of de gantsche Universiteit sodanig een besluit nam en uitspraak dede; en dat het den Onder-Kanselier, de Procureurs en nazieders van het besluit en d' uitspraak aan weder zy-

Hutton.

A. Skip.

A. Goodrich.

A. Heth.

Hadway, van dezen heeft men een goed gevoelen.

Dey.

Bayne.

A. A. Twe Procureurs.

den over de brieven te zullen geschieden, geoorlofs zal wezen het gemeine zegel der Universiteit daar aan te hangen; doch dat de questie of het geschil in het openbaar bedisputaert, en van te vooren voor de gantsche Universiteit gelezen werde: sonder daar eenig vorder verzoek over te begeeren of te bekomen.

Zijn Koninklijke Majesteit kan genoeg aan dese nevenstaande merk-letteren zien, dat wy alrede aan onser zyde van so veel verzekerd zijn als vereischt word; also daar noch slechts drie Persoonen aan ontbreken; en wy hebben goe moed op vier; van welke vier so wy twe bekomen, en eenen ander konnen bepraaten om sich selden t'absenteeren, dan hebben wy het geene wy begeeren.

Den eersten van Julius of Hoymaand, 1530.

XXIX.

Een Brief van Krook geschreeven uit Venetien, over d' opinie der Theologanten, raakende des Konings Echtscheiding Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 11.

HEt zal zijn Koninklyke Hoogheid gelieven te verstaan, dat ik op desen dag het algemeen zegel van d' Universiteit tot Padua op een substantiele en behoorlyke form ontfangen heb: alle de Theologanten waren op sondag by den anderen

vergaderd, en de zaak wierd op maandag, Dingsdag, Woensdag en Donderdag onder haar solemnelijk en dapper bedisputaert, en nu wederom dese Vrydag smorgens. En daar op maakten zy een besluit over zijn Majesteits zaak, begeerende dat

een Notaris een zeker instrument ondertekenen en daar zijn zegel op drukken sou, het welke Leonicus en Simonetius hadden ingestelt, tot versterking van uw zaak, en om daar me te betuigen dat dit instrument door him daad, raad, acte en conclusie was opgemaakt; en om de geloofwaardigheid van dit instrument dies te meer te bekrachtigen, deden zy den Kanselier, daar toe gevolmachtigt, het selve ondertekenen en verzegelen, om d' autoriteit van de Notaris voor goed te kennen. Een Copy van dit alles zend ik aan zijn Majesteit door desen daar toe afgevaardigt, daar mede in alle demoeidigheid te kennen gevende dat d' Overste van de swarte Monniken heeft belast, dat geen swarte Monnik de macht van de Paus in dispuut zal trekken: dies niettemin maakt de Prioor Thomas Omnibonus dat hy dagelijks nieuwe ondertekende schriften krygt, en wil daar niet van afstaan voor en al eer het brevier van een verbod hem ter hand bestelt worde.

Myn trouwhertigheid verbind my om zijn Koninglyke Majesteit te verwittigen, dat alle de Lutherse in dese zaak des Konings wederpartyen zijn, en hebben, na haar uiterste vermogen, met hun snoodt geweld, boosheid, en zonder reden of autoriteit de zelve tegen gehouden, zo wel hier, als te Padua en Ferrara, alwaar hun getal vry groot is. Ik entwyfel niet of alle Christelyke Universteiten, so men die wel bejegt, yveren zullen voor zijn Hoogheid: en om haar daar toe te krygen so wel in Italien, Vrankrijk, als Oostenrijk, Hongariën en Schotland acht ik het zeer dienstig te zijn, om dese uwe voortreffelyke en hoogwichtige zaak voort te setten; wat de Signeurie of heerschappy van Venerien na de kant van Romen en daar voor by aangaat, ik denk dat daar niet meer in te doen valt dan alrede gedaan

is: hoewel, allergenadigste Heer, so men my by tydts met penningen genoeg hadde verzorgt; dies niettemin heb ik, behalven dit zegel, voor zijn Koninglyke Hoogheid de handschriften van honderd en tien Persoonen bekomen; doch dit sou evenwel niet met al zijn, ten aanfien dat ik lichtlyk mogt en wou verkreegen hebben; en nu tegenwoordig verzeker ik zyn Koninglyke Hoogheid dat ik noch voorraad noch geld heb: ja, heb honderd kroonen opgenomen, die ook al weg zijn om dit zegel te bekomen; van welke mijn nooddrift en verscheiden hinderpaalen, my in zijn Majesteits zaak voorgekomen, ik met verscheiden brieven, zyn Koninglyke Majesteit geadvizeert en daar nevens verscheiden boeken en schriften toegesonden heb; een zeker gedeelte daar van aan Hieronimus Molins, een Venetiaan, en Faktoor van Mappheus Bernardus door uwen Onderdaan Edmund Harwel; en een ander gedeelte daar van geadresseert aan Mr. Tuke, waar van ik de weet niet en heb of se zijn Koninglyke Majesteit ter hand zyn gekomen, of niet, 't welk my niet weinig mistroostig maakt; evenwel heb ik van alle dingen, brieven &c. een Copy gehouden, en hier in een zeker schrift gedaan, meldende door wien en aan wien ik myn voornoemde brieven geadresseert had; smeekende zijn Koninglyke goedertierendheid myn trouwhertige, bestendige, en goede devoiren te willen overdenken, en my geen gebrek laten lyden aan geld, tot myn ondergang en uiterste schade voor uwe hoogwichtige affairen alhier: want van my zelve heb ik niet met al om my zelve te redden. Nu de gezegende Drie-eenheid bewaare den Koning in zijn Koninglyke staat. *In Venerien op den eersten dag van Zomermaand in der nachts. Anno—30.*

R. KROOK.

XXXX. Wat

XXX.

*Wat gevoelen d' Univerfiteiten hebben van des Konings Huwlyk :
genomen uit gedrukte Papieren. L O N D E N 1532.*

Het oordeel van het Collegie der Theologanten in de ver-
maarde Univerfiteit tot P A R Y S.

DE President en het Collegie der Theologanten in de vermaarde Univerfiteit tot Parijs, wenscht allen, wien dit tegenwoordig fchryven ter hand mogt komen, zaaligheid toe; in hem, die daar is de waare zaaligheid. Also onlangs een gefchil van groote fwaarigheid is outftaan over de krachteloosheid van het huwlyk tuffchen de feer doorluchtige Henrik de VIII. Koning van Engeland, befchermer des geloofs en Heer van Yerland, en de zeer doorluchtige Princes Catharina, Koningin van Engeland, Dochter van de Catholyke Koning Ferdinandus van hoogloflyker gedachtenis, ingegaan, en door vleefchlyke converfatie voltrokken: en dat ons dat gefchil voorgestelt is geweest om het felve in gerechtigheid en waarheid t' onderzoeken en overweegen, te weeten, of te trouwen met de nagelaatene van zijn afgestorvene Broeder zonder kinderen, volgens het goddelyk en natuurlyk recht sodanig is verboden, dat het, door tuffchen komende difpensatie of ontflag van den Paus, niet geoorloft mag fijn, dat een Christen met de nagelaatene Dogter van zijn Broeder trouwen, en voor fijn Huiſvrouw vermag aan te neemen. Wy dan de President en voornoemde Profefſoren der Theologie in overleg neemende wat voor een godvruchtig en heilige zaak het is, als ook hoe wel voegende de fchuldige plicht der liefde en onſep offeſſie of beroep, dat wy den geen, (die in de veilige wet des Heeren en met een geruſte confcientie dit leeven begeeren te voeren

en door te brengen:) den rechten weg fouden aanwyfen, hebben wy derhalven fo een gantsch redelyk en godvruchtig verzoek niet willen afflaan. Hierom is 't dat wy volgens gewoonte, by de Kerk van S. Martyn by eede t' faamen komende, en daar op de folemnele Mis met aanroeping des Heiligen Geests geviert en te vooren den eed afgelegd hebbende, om in de yrefe Godts en na de beſte kennis onfer gewiſſe over het voornoemde gefchil onſe gedachten ferieuſlyk te laaten gaan: waar op dan, (na verſcheide aangeleide vergaderingen fo by S. Martyns Kerk als by 't Collegie van Sorbon, alwaar wy van den agtſten Juny tot den tweden July geduurig beſig geweest zijnde, te vooren zeer vlytig onderzochten, met behoorlyke eerbiedigheid en godtdienſtigheid, doorsnuffelt hebbende de Heilige bladeren en de beſte uitleggers daar van, miſgaders d' opzienders en Oudvaders der Heilige Kerke haare ſchriften, nevens de decreten en wetten der Concilie door een langduurig gebruik aangenomen en voor goed gekeurd:) wy meermaals verhaalde Perſoonen, (over dit gefchil redenerende en daar op antwoordende, involgende het eenpaarig gevoelen en de meeſte ſtemmen van dit ons gantsche Collegie,) voor vaſt geſtelt en beſlooten hebben, gelijk als wy met deſe onſe ſchriften voor vaſt ſtellen en beſluiten, dat de gemelde trouw met de nagelaatene van een Broeder zonder kinderen ſtervende, fo door het goddelyk als natuurlyk recht sodanig is verboden, dat van

van zulke gecontracteerde of noch te contracteren huwlyken de Paus niet en vermag te dispenseren. Om nu dese onse vaststellinge en dit ons besluit te meerder geloofwaardigheid en getuigenis te geeven, hebben wy hier aan doen hangen

het zegel van onse Collegie met het merkteken van onzen Notaris of Bedel. *Gegeven in onzen breeden Raad by eede Vergaderd in S. Maartens Kerk, in het Jaar des Heere 1530. en op den tweden dag van de Maand Julius.*

Het gevoelen van het Collegie der Theologanten over d' uitspraak der Professooren in d' Universiteit van P A R Y S.

IN de Naame des Heeren, Amen. Na dat voor ons, den President en het Collegie der Theologanten, d' uitspraak van d' Universiteit van Parys was voorgesteld een zekere vraag: of de Paus kan dispensatie geeven dat een Broeder mag trouwen met of tot zijn Huisvrouw aanneemen de nagelaatene Huisvrouw zijns Broeders, het Huwlyk voltrokken zijnde door de voorafgestorvene Broeder? Wy dan President en het Collegie der Theologanten, een tyd lang over dese materie met den an-

deren over en weer geredenkavelt, en de Boeken so van het Goddelijk als Roomsche en Burgerlyk regt naauwkeurig ondersogt hebbende, raaden en zeggen daar op: dat de Paus in de voorgestelde daad niet en vermag dispensatie verleen. Tot getuigenis waar van wy dit bevestigen met het zegel van onse Collegie en het merkteken van onzen Scriba of eerste Bedel. *Gegeven in onse Vergadering by St. Jans Kerk. Parys den 23. May 1530.*

Het gevoelen van d' Academie van O R L I A N S.

NA dat een tyd lang herwaarts Ons die van het Collegie der Theologanten en Regenten zyn der vermaarde Universiteyt van Orlians dese navolgende Vraagen voorgesteld waren, te weten: of het na goddelijk recht een broeder geoorloft zy zijns broeders na gelaten huisvrouw tot een huisvrouw te nemen? Tenanderen, en so dit door dat recht verboden is, of het verbod des goddelijken wets door de dispensatie van den Paus over't hooft mag worden gesien? Wy van het voornoemde Collegie daar over etlijke reisen sessien en vergadering gehouden, de plaatsen so van

het goddelijk en kanonijk recht (voor so veel als ons vermogen is geweest) na gesien, en alles rijpelijk en naauwkeurig overwogen hebbende: so is by ons vast gestelt dat het voornoemde huwlyk, zonder de goddelijke wet te verkorten, niet onderwonden mag worden, of schoon de Paus het zelve door oogluikinge sou willen toelaten. Tot bewys hier van hebben wy dit tegenwoordig publyk instrument van den scriba der voornoemde Universiteit laten ondertekenen, en des zelfs zegel daar op drukken. *Gegeven in het Capel van de H. Maria, in't Jaar onses Heeren 1529 op den 5 April.*

Het gevoelen van de Roomsche Rechts-geleerden en van de wetten der Universiteit van A N G I E R S.

NA dat voor desen aan Ons, Opfien-

der en Leermeefters in de Roomsche onderwijfing en wetten van de beroemde Hooge School tot Angiers, de navolgende vragen

vraagen voorgedragen waaren geweest , naamlijk of het , volgens het goddelijk en ook natuurlijk recht , ongeoorloft zy voor een Christen de nagelatene huisvrouw syns broeders , selfs zonder kinderen , doch , het huwlyk nu al voltrokken synde , gestorven , te trouwen ? en ook of de Paus zyn dispensatie daar over mag gelden ? so is het dat wy als gedacht , na vele byeenkomste en vergaderinge daar daar over gehadt hebbende , om deware geschapenheid daar van uit te vinden , en daar toe , na gewoonte , so rechts- als godtsgeleerde Schryvers , die daar van handelen , nagesien , en de redenen , so wel daar voor als tegen bygebracht , vlytig geëxamineert , ter goeder trouw overwoogen , en met ryp overleg nagedacht

hebbende , so is dan dit ons besluit en uitspraak daar over ; dat het een Christen , volgens noch het goddelyk noch het natuurlijk recht vry staat , schoon hier noch by komen d' Autoriteit van d' Apostolische Stoel en de dispensatie van den Paus , dat men huwen mag met de nagelatene Huisvrouw zijns Broeders , die , nu al getrouwt zijnde , sonder kinderen na te laaten is gestorven . In oirkunde van al het voorverhaalde hebben wy dit tegenwoordig openbaar instrument van den Scriba of Secretaris van dese onse Hooge School doen ondertekenen , en met des zelfs groot zegel versterken . *Gedaan in S. Pieters Kerk tot Angiers , in ons Collegie , op den 7. May 1530.*

De Censure of het gevoelen van d' Univerfiteit van BORDEAUX.

WY met den President en het gantsche Collegie der Theologanten in d' Univerfiteit van Bordeaux (om , na het voorbeeld van den Leeraar der Heidenen , Paulus , onsen aanvang , als hy in veele plaatsen doet , met een wensch van zegen te neemen) alle beminden Godts in wien gy geroepen zyt , zeer geliefde lezers , en ook gyliden aan wien wyschryven , genade zy u en vrede van God den Vader en van onsen Heere Jesus Christus . Zo wanneer wy op de Pinkster- daagen altemaal by den anderen waren , met ziel en ligchaam vergaderd zijnde , en sittende ten Huysse van den voornoemden President , is ons wederom de zelfde vraag voorgekomen , als dikmaals te vooren , en die niet gering en is , en dat op dese wyse : of hy een ongeoorloofde zaak doet , of niet , die d' overgebleven Huisvrouw zijns Broeders , daar hy al getrouwt is geweest , tot zijn Huisvrouw aanneemt ? Eindlijk de waarheid van de zaak onderfocht en doorzien , den grooten arbeid van yder Schryver , en de Heilige bladeren nu en dan doorleefsen hebbende , so is het dat daar op een yder

van ons , (niet betovert zijnde , waar door hy de waarheid minder mogt gehoorsaamen ,) aangevangen heeft , na dat hem de Heilige Geest in gaf , dese zijn vrywillige meininge , zonder aansien van Persoonen , aldus te uiten : ik bevinde waarlyk dat de voorgemelde Persoonen in het agterende Capittel van Leviticus verboden worden zelfs volgens het recht der natuur , 't welk door geen menschlijk autoriteit en is t' ontbinden , om niet aan malkanderen te trouwen , waar door geschied een grouwelyke ontdekking van de schaamte zijns Broeders . En dit hebben wy door onsen openbaar Notaris laten ondertekenen , en ons eigen zegel van d' Univerfiteit daar aan gehangen , op den tienden Juny 1530 . Op dat dan so wel de voet als het hoofd van dit ons schryven met den anderen over een kome , gelijk als wy begonnen hebben so laat ons ook eindigen met den wensch des geens wiens voorbeeld wy gebruiken , *de genade onses Heeren Jesu Christi , de liefde Godts , en de gemeenschap des Heiligen Geestes zy met u allen . Amen.*

Het gevoelen van d' Univerfiteit of Hooge School tot THOLOUSEN.

IN onfe Univerfiteit tot Tholoufe wierd een feer moeyelijke vraag verhandelt, of het een broeder geoorloft waare haar, die eertydts zyn overleden broeders Huiſvrouw was geweest (geen kinderen nochtans nagelaten hebbende) tot zyn echte Huiſvrouw aan te nemen? Hier by kwam noch een ander ſwarigheid, daar wy voornaamlyk over verſet ſtonden, te weten, by aldien de Paus, wien de ſorg van de Chriſten-kudde aan bevolen is, door zyn, ſo menſe noemt, diſpenſatie ſulks toelatende, het zelve dan ten minſten niet en mag geſchieden? Om nu deſe beyde vragen t' onderzoeken heeft de Reſtor of opperleermeester een vergadering van alle de Profeſſoren, welke doemaals tot Tholoufe waaren, doen aanſtellen; en dat enige reize: alſo hy oordeelde dat men over ſo een hoogwichtige zaak ſyn gedachten eerſt naauwkeurig behoorde te laten gaan, en dat men tyd van doen heeft ſo meniets met rijpen raad wil verriichten. Einlyk by den anderen vergadert ſynde, ſo wel die feer wel de ſin en meening van de Heilige ſchriftuer wiſten uyt te leggen, als in die beyde gevoelens wel bedreven waren, en eindelyk die van alles te oordeelen feer kloek van verſtandt en niet weinig goeſſent waren, gewooren hebbende de Heilige Kerkelyke vergaderinge te willen gehoorsaamen, en te volgen de Decreten der Heilige Oudvaders, welke

van godvrugtige zielen geenſins behoorden geſchonden te worden. Als nu yder zyn gevoelens op het tapyt hadde gebracht, en heen en weer daar over wijdloopig geredeneert, eindlyk zyn het meerder deel van gevoelens hier op uyt gelooſen, dat onſe vermaarde Univerfiteit, in oprechtigheid en met geen ſuerdeeg van eenſydigheid beſmet zynde, eenparig heeft geoordeelt dat het niemant vry ſtaat, ſo wel volgens het goddelijk als natuerlyk recht, de nagelatenen Huiſvrouw zyns broeders voor de ſyne aan te nemen. Dewyl het nu volgens die wet niet en mag geſchieden, ſo mag dan ook geen Paus de zelve wet breken. Dit gevoelens kan ook hier mede niet om verre geſtooten worden, dat eertydts een Broeder de Huiſvrouw van d' overledene broeder moest aanneemen: alſo dit ſlechts een verbeelding en een ſchaduwe was van toekomstende dingen, die atemaal op het naderen van het licht en de waarheid des Euangeliums verdweenen zijn. Dewyl het dan hier mee ſo geſchaapen is, hebben wy 't tot dit formulier gebracht, en door onſen Notaris, die onſe geheimſchryver is, laaten ondertekenen, en wy hebben het autentyk zegel van onſe illuſtre Univerfiteit tot bevestiginge van dit ons gevoelens daar aangehangen. *Tholouſen, den eerſten van Wynmaand of Oktober, in 't jaar na Chriſti geboorte M. D. XXX.*

Het gevoelen der Profeſſoren der Theologie in d' Univerfiteit van BULLOIGNE.

NAdien het God Almachtig belieft heeft d' oude wet dienende tot der zeden en des leevens onderwys mondeling te leveren: en dat de zelve Verloſſer der

Menſchen, de Menſchlyke natuur aangenomen hebbende, een Nieuw Teſtament heeft gemaakt; maar om twyfelagtige zaaken die haar veeltydts mogten opdoen,

doen, weg te neemen en te verklaren, daar toe gedaan heeft het geene verlicht zijnde tot des Menschen volmaaktheid eenigfins mogt dienen: hierom hebben wy altyd geoordeeld dat men sodanige heilige leeringen van onsen allerheiligften Vader, de Paus behoorde na te volgen, en in fwaare, moeyelyke en twyfelachtige zaaken ons gevoelen den geenens die van boven verlicht zijn. fouden voordraagen, fo wanneer de zaak met rypen raad overdaht, door veele redenen over en weder over en door fchriften der Oudvaders verklaart is geweest: niets in iemant kwaalijk neemende dat men voor by kan. Dewyl dan zekere voortreffelyke en zeer vermaarde mannen ons ernstelyk baden het navolgende voorval met alle vlyt te willen onderzoeken, en in alle oprechtheid ons gevoelen daar van te geeven, steunende en ziende alleen op d' enkele waarheid der zaake: fo zijn daar op alle de Godgeleerde Doctoren in dese doorluchtige Hooge School byeen vergadert geweest: en het geval van te vooren by een yder van ons in onse eigen huifen overwogen zijnde, hebben wy etlyke daagen achter een onse gedachten daar over feer naauwkeurig laten gaan. Dit hebben wy te famen van ftonden aan gezien, overwogen, met den anderen vergeleken, alles in het byzonder naauwkeurig onderfogt, allerlei tegenftrydige redenen, die wy oordeelden te konnen gebeuren, by brengende en oploffende, zelfs die van den feer eerwaardigen Heer Kardinaal Cajeranus, als ook de dispensatie of vrye toelaatinge die daar staat in het boek Deuteronomium van zijn Broeder zaad te verwekken; en eindlyk alle andere gevoelens daar tegen ingevoert, welke tot dese zaak fcheenen te dienen. Men heeft ons dan afgevraagd, of het al-

leenlyke uit d' enkele instelling der Kerke, dan ook uit Goddelyk recht verboden is geweest, dat niemand met de nagelaatene Huisvrouw zijns Broeders, zonder kinderen ftervende, mogt trouwen? En fo dit vast gaat dat zulks, volgens die beide wetten niet en mag gefchieden, of dan de Paus aan iemant om sodanig een huwlyk aan te gaan dispensatie of vry verlof kan geeven? welke vraag op het allerscherpste, als gefegt, en zeer naauwkeurig, fo by ons zelve alleen, als met den anderen in het openbaar, na onse beste kennis in overleg genomen hebbende: meenen, oordeelen, seggen, getuigen zeer ftantvastlyk, en stellen wy voor ontwyfelbaar vast dat sodanig een trouw, huwlyksband en Echtenftaat afgryflijk, gruwlyk, verfoeyelyk, en voor een Christen Mensch, ja voor een yder ongeloovige afschuwlyk behoorde te zijn; en dat zulks van wegen het recht der natuur, en van het Goddelyk en polityk recht op zeer fwaare straffen is verboden; en dat ook d' allerheiligste Paus, die nochrans byna alles vermag, en aan wien de sleutelen van het Koninkrijk der Hemelen van Christus zijn gegeeven, dat die, seggen wy, om wat reden dat het ook zy, niemant verlof mag geeven om sodanig een huwlyk aan te gaan. Om het slot nu van dese waarheid te verdedigen en fttaande te houden zijn wy aller allen tyden en in alle plaatsen gereed. In oirkunde en tot bevestinge hier van hebben wy dit gefchreeven, en met het zegel van onse illustre Universiteit en het heilige Collegie der eerwaardige Theologanten, nevens onse gewoonlyke algemeene ondertekening, bekrachtigt. *Bulloigne; in de Hooftekerk op den tienden van Junius, Anno Dom. M. D. XXX. onder het Pausdom van Clement.*

Het gevoelen van de Professoren der Theologie in d'Univestiteit tot P A D U A.

Die op het Roomsche geloof bouwen getuigen dat Godt. Almachtig de geboden in d'oude wet aan de kinderen van Israel met syn eigen mond heeft gegeven om ons leven en zeden daar na aan te stellen: en dat de selve met onse menschlijke natuur om hangen, onser aller Verlosser geworden zynde, een nieuw Testament heeft gemaakt; en dat niet alleen hierom, maar ons ook het zelve uyt genade geschonken heeft om alle twyfelachtige voorvallende zaaken weg te nemen, en tot klaarder ontdekkinge der dingen die ons overvloedige en heilsame vruchten tot onser volmakinge, verklaart zynde, verschaffen. Wy hebben ons selven altyt daar na geschikt, en fullen ons ook geduurig in het toekomende, gelijk het de Christenen betaamt, daar na schicken: om na te komen het gene d'allerheiligste Vader de Paus so loflijk heeft ingestelt, en in alle twyfelachtige en moeyelijke vragen, steunende op een bovennatuurlijke verlichting, onseygen verstandt en oordeel ten voorschijn brengen; doch evenwel in het allerminste, voor so veel doenlyk is, geen ligtveerdig oordeel over andere komen te stryken, so wanneer de zaak selfs zeer wel overwoogen, met veele aanwysingen hier en daar als ook met d' Authoriteit der Oudvaders duidelyk verklaard is geweest. Nademaal dan sommige voortreffelyke gesanten ons gebeden hebben het navolgende geval op het allernaauwste te willen onderzoeken, en ons gevoelen daar over te uiten, ziende alleen op d'enkele waarheid. Hier op syn alle de Professoren in de Theologie van dese wytberoemde Hoogeschool by den anderen vergadert, (de zaak eerst t' huis by ons selven hoeft voor hoeft naukeurigh overwoogen zijnde,) en hebben alles, en ook stuk voor stuk, in diep over-

leg genomen, bybrengende en ter goeder trouw ontknoopende alle tegenstrydige argumenten, die wy dagten eenigins ter zaake te kunnen dienen, nevens de dispensatie of vrye toelaatinge daar in Deuteronomium van gemeld word van zynen Broeder zaad te verwekken, en voorts alles dat daar scheen tegens te stryden. De vraag dan, is ons op sodanig een wyse voorgedraagen, te weten! of volgens de blote instellinge van de Heilige Moeder de Kerke, of ook uit het Goddelijk recht verboden is dat niemant met de nagelaatene Huisvrouw zyns Broeders, zonder kinderen overleden, mag trouwen? Dit dan nu zeker en vast gaande dat sulks na geen rechten mag geschieden, of dan de Heilige Vader, de Paus, tot het aangaan van sodanig een huwlyk vry verlof en dispensatie mag geeven? Welke zaak of vraag op het allernaauwste, als gesegt, so in het bysonder, als onder ons allen onderzocht, en, na ons vermogen, nagevorscht hebbende, so zeggen, oordeelen, besluiten, getuigen, en affirmeeren wy voor de waarheid, dat zulk een huwlyks contract, aliantie en Echten-staat van gener waarde niet alleen en zijn, maar ook verfoeyelyk; en dat ook een yder Christen daar een grouwel van behoorde te hebben, als van een godloos schelmstuk ten hoogsten verfoeylyk; en het welke zeer duidelyk en klaar, volgens het natuurlyk, Godlyk en borgerlyk recht, op boete van d'allerwreedste straffen is verboden: en dat de Heilige Vader, de Paus, wien de sleutelen van het Hemelsch Koningrijk van Christus, Godts zoon, zyn toevertrouwt, om geenerlei oorzaak tot sodanig een huwlyk met recht verlof mag geeven; nademaal de zaaken die na Godts rechten en wetten zyn verboden, onder

zijn macht niet te staan, noch ook daar in Godts Stede-houder is; maar alleen over sodanige zaaken heeft te disponeeren, daar de Menschen recht en eigendom toe vergont zijn. Om nu de waarheid van dit ons gevoelen en besluit te verdedigen en voor vast te stellen, zullen wy al te samen t' allen tyden en plaatfen ons bereidwillig

roonen. Weshalven wy zulks met ons gewoonlyk zegel van d' Universiteit en van het heilig Collegie der eerwaardige Theologanten hebben doen verzegelen. Gegeven tot Padua in de Kerke van de Eremyten van S. Augustyn, op den eersten July M.D. XXX.

X L I.

Het gevoelen van de Luthersche Theologanten over des Konings Huwlyk, uit een Hand-schrift van R. Smit. LONDEN.

UIt dese onderhandeling, in welke wy gehoord en verstaan hebben de argumenten over het verschil nopende de Egt-scheidinge van den doorlugtigsten Koning van Engeland, Vrankrijk, &c. voorgestelt, en van den eerwaardigen D. D. Edward Hereford, Bisschop, en van D. Nicolaas President, en D. D. Barnes vlytig verhandeld; hebben wy verstaan dat de doorluchtigste Koning om seer groote en gewichtige redenen bewogen, overwonnen is en beslooten heeft om in dit stuk zijns Huwlyks te doen dat hy gedaan heeft: also het openbaar is, en van niemant kan worden ontkent, dat de Levitische wet welke Leviticus 18, 20. staat, verbiedt te trouwen met zijn broeders Huisvrouw, &c. Maar men moet verstaan dat de Goddelyke, natuurlyke en morale wetten so wel zien op de Huisvrouw van de levendige als afgestorven broeder; en datter geen wet gemaakt noch ingestelt mag werden die tegens de voornoemde wetten strydt; gelykerwys als de gantsche Kerk dese wet altyd onderhouden heeft, en geoordeeld dat sodanig een trouw een bloedschande

is, volgens het getuigenis van de decreten der Synoden en de zeer vermaarde gevoelens der Heilige Oudvaders, en sodanig een trouw verbieden zy, en de Polityke rechten noemenze ook bloedschande. Hierom oordeelen wy ook, dat dese wet van sijn Broeders Huisvrouw niet ten huwlyk te neemen in alle Kerken behoorde onderhouden te worden so wel als een Goddelyke, natuurlyke en morale wet; en wy souden ook in onse Kerken niet willen toelaaten noch gedogen, inzonderheid al eer het geschied was, dat sodanig huwlyk aangevangen of geslooten wierd; en dese leere kunnen en wille wy, met God, verantwoorden en staande houden. Doch voor zo veel d' Echtscheiding aangaat, daar sijn wy so ten vollen niet van verzekert om ons oordeel daar over te kunnen stryken, of in dit geval na het voltrokken huwlyk des Konings d' Echtscheiding had behooren te geschieden. Wy biidden derhalven sijn allergenadigste Koninglyke Majesteit niet kwalijk te neemen, dat wy ons oordeel so lang opschorten, tot dat wy van deze zaak beter verzekert sijn.

X L I I.

Een kort begryp van de grond-oorzaaken van Echt-scheiding.

Geschreeven in het begin. Thomas, Bisschop van Kantelberg: met zijne eigen hand.

Zekere Artykelen, waar uit zeer klaar blijkt dat d' Echtscheiding tusschen Henrik de VIII. en de doorluchtigste Princes Catharina noodzaaklijk behoorde te geschieden.

Cotton. Libr. Vesp. B. 5.

1. **D**E Na-maagschap die, van wegen het Goddelyk en natuurlyk recht, het aangaan van een huwlyk belet, of, aangegaan zijnde, breekt, gaat slechts met het huiwlyks- contract aan.
2. Het waare wezen des houwelyks of de rechtschappen en volkomen Egent-staat word alleenlyk door het houwelyks-contract, en niet door vleeschlyke bekenenis voltrokken.
3. Man en Huisvrou worden alleen door den Huwelyksband, God voornaamlyk werkende, eensgezint, en een vleesch.
4. De vleeschlyke bekenenis uitgevonden alleen door een Kerklyk regt maakt een Na-maagschap.
5. Het bloedverwandschap alleen uit het byslaapen ontstaan, is slechts een hinderpaal volgens de polityke wet, dat een Houwlyk niet aan en gaa; of aangevangen zijnde, gebroken werde.
6. Het byslaapen is noodzaaklijk een slot van 't Houwlyk.
7. Het byslaapen of de vleeschlyke vermenging kan een Houwlyk ten vollen sluiten, al komt de Vrouw haar onvergoedelijke Maagdom niet eens te verliezen.
8. Wy stellen voor vast dat de doorluchtige Princes Catharina van den Prins Arthur verlaaten, geen Maagt en is geweest.
9. Dat de doorluchtige Princes Catharina na het oordeel van zeer veele Persoonen die zulks getuigen, en gantsch niet onwaarschynlyk is, van de zelfde Prins Arthur geschonden is geweest; en dat zy aan malkanderen waaren verlooft, twyfel en wy niet.
10. De meermaals gemelde Princes Catharina, de waarschynlykheid so groot zijnde, kan haar Maagdom voornaamlyk met een openbaare eed niet bewyzen.
11. Zy zulks met een eed willende bevestigen, mag een Rechter haar met recht die niet laten doen.
12. Het Houwlyk dat men voor geeft tusschen Henrik de VIII. Koning van Engeland en Catharina geschied te zijn, (de Goddelyke en natuurlyke wet zulks verbiedende,) oordeelen wy dat het geen altoos is geweest, noch kan zijn.

X L I I I.

Een Bulle den Aardtsbiffchop van Kantelberg toegezonden.

Ex M. S. D. Petyt.

Biffchop Martijn, Dienaar der Dienaren Godts, aan den Eerwaardigen broeder Aartsbiffchop van Kantelberg, groetenis en Apostolifche zegen.

In dien gy fomtydts dacht dat gy voor het geftreng Oordeel Godts rekenschap fult moeten geven van de fchapen u aanbevolen: fo gy u slechts erinderde hoedanig de forg van een Harders ampt moet zyn, en hoe zeer gy verplicht zyt om her recht en de eere van de Roomfche Kerk, welks autoriteit en aanfien gy u zelve aanmatigt, voor te staan: voorwaar gy en foudt fo niet fitten te dutten en te fleepen: gy foud eer nu al lang op de been geweest zyn en opgeftaan hebben, en de fchapen die nu verre van de weg afgaan doolen na geroepen, en met alle magt de gene die, (de rechten en privilegien van het alleropperfte Hooft aller Kerken, Christus, aan de Roomfche Kerk overgelevert,) op een Kerkroovende wyfen onderftaan te fchenden en te veragten te keer gegaen hebben. Is u daarom d'aanfienlijkheid eens Biffchops toe vertrouwt om over de menfchen den meefter te fpelen, fchatten te vergaderen, en het uwen te zoeken, en niet dat Iefus Christus toebehoort? zyt gy hier t' hujs, dan zyt gy 't fpoor gantsch byfter, en doolt verre van Christi meening af, dewelke, toen hy aan S. Pieter zyn fchapen hadde bevolen, niet ander tegens hem heeft gefegt dan dat hy fe fou weyden en dat niet een, maar twee en driemaal, hem afvragende of hy hem lief had. Is dit de liefde die gy Christus toedraagt? is dit zyn fchapen lief hebben, en weyden? be- raalt gy foo uw fchult die gy aan de Roomfche Kerk gehouden zyt af te leggen? fie daar,

de fchapen van de fchaaps-kooy afdwaalende ftoften daar neder, zonder dat gy eens te rugge roept en wederom te recht helpt. Sy eten vaf voor uw oogen vergiftige kruyden, en gy verbietfe niet eens; ja, (dat een vervloekte zaak is) gy reiktfe zodanige doodlijke fpyfe toe. Daar gy 't ziet verftrooitfe de wolf, en gy fwygt als een fomme hond, niet en wetende te blaffen. Gy fiet dan de gebooden, d' autoriteit en d' eerbiedigheid met enen fo van Christus en van de Kerk, als van d' Apostolifche ftoel verfmaat worden, en het is u niet eens de pyne waard om u mond daar eenmaal tegens open te doen, fo niet in het openbaar ten minften dan in het verborgen. En weet gy niet dat gy voor het vierschaar des eeuwigen Rechters van dese uwe breukvalligheid tor den minften quadrant of penning toe rekenschap fult moeten geven? gelooft gy ook fo 'er een enig fchaap door uw achteloosheid komt verlooren te gaan (en daar gaan veel verlooren) dat haar bloed van uw handen afge-eifcht zal worden? aan het gene Godt de Heer door de mond van Ezechiël dreigt, gedenkt vry en beeft. Godt felfs, segt hy, heeft u tot een wachter des Heeren gefelt, fo gy het fwaart fiet komen, ende en blaaf niet met de basuyne, fo datter eene fiel uit de wegh genomen word, zyn ziele fal hy van uw handt eyffchen; dit fpreekt de Heere. Hoedanig en wat voor een fwaard van ongeregtigheden en growelen nedergedaalt zy op het Koninkrijk van Engeland en op uwe fchapen, laat ik aan uw oordeel (fo gy fleghts redens gebuik hebt) berufen. Door leeft die Koninklijke ordinantie fo fleghts is een ordinantie, in dienfe Koninklyk.

ninglijk genoemd mag worden: want hoe kan dat een ordinarantie zyn, die d'ordinantie Godts en der Kerke om verre stoot? Hoe kan se Koninglijk zyn, die d'infetringen den hals breekt? stijdig tegens het gene geschreven staat, de eeren des Konings sal gerechtigheid lief hebben. Want, oordeelt eens, eerwaardige broeder en Christelijke Bisschop, en Catholijke Kardinaal, of sodanig een statuut regtmatig, billijk en van een Christen-Volk onderhouden mag worden, voornamelijk dat vervloekt Statuut. So handelt de Koning van Engeland met de Kerk, haare inkomsten en bedieningen, als of Christus hem tot zyn Stede-houder hadde gestelt, hy maakt een wet aangaande de Kerken, beneficien, geestlijkheid en Kerkelijke staat, en gebied dat voor hem en zyn Hoff, bestaande uit Leeken, zekere geestlyke en Kerklyke zaaken gebracht werden: kott om, hy springt met de geestlijkheid, met de Kerk en Kerkelyken staat sodanig om, als of hy de sleutels van de Kerk in zyn hand had, en dat sodanige zorge met Petrus hem alleen bevoolen ware. Behalven noch dese onbehoorlijke beschikkinge, heeft hy noch eenige vergiftige straffen op de geestlijkheid geleid, hoedanig men in een van zijne wille-keuren vind die tegens de Jooden en Turken uitgegaan zijn. Naar Engeland moogen vry allerlei slag van volk heen trekken. Die beneficien alleen door autoriteit van den Oppersten Bisschop, Christi Stede-houder, krygen, worden uit het land verjaagd, gevangen genomen, en alle haare goederen zyn verbeurd; en d'uitvoerders van d'Apostolische brieven, Procureurs, Notarissen, en alle andere die de censure of het proces van d'Apostolische Stoel na't Rijk toe zenden of daar in brengen, die worden op het allerhoogste gestraft, en geworpen buiten de bescherminge des Konings om van yder een by de kop gevat te worden. Ziet eens of men ooit van zulk een Statuut, ordinan-

tie of willekeur gehoord heeft die so onge-rechtig is. Uwe wysheid denke eens of een Koning of Koningryk sodanige ordinarantien betaamen. Laat nu eens uwe gedachten hier over gaan of het u, dese dingen aanschouwende, betaamt te swygen, of niet veel eer luidkeels uit te roepen, en met alle macht u zelve daar tegen aan te stellen. Is dit de eerbiedigheid van een Zoon? Is dit de Christelijke devotie die het Koningrijk van Engeland aan haar Moeder, de Kerk, en d'Apostolische Stoel bewyft? Mag dit ook een Catholysch Koningrijk genoemd worden, daar men zulke godloose wetten maakt en onderhoud, alwaar Christi Stede-houder niet en mag komen, daar de Stoel besitter van den Apostel Petrus niet toegelaten word om, volgens het bevel des Heeren, zijne schaapen te weiden? Christus zegt tegens Petrus en zyn Successeurs, weidet myne schaapen; doch d'ordinantie des Konings en wil niet dat men se weide, maar dat de Koning zelfs die weide, met d'Apostolische autoriteit in zekere gevallen na zich te trekken. Christus heeft de Kerk op Petrus gebouwt, maar des Konings Placcaat verbiedt het; want het wil niet lyden dat de Stoel van Petrus het bewind van de Kerk mag hebben na datse oordeeld te behooren. Christus heeft gewilt dat al wat den Hoogsten Priester op der aarden ontbind of bind, dat dat ontbonden of gebonden sou zyn in den Hemel; het Placcaat wil dese wille Godts niet toestemmen; want so hy de Stede-houder, eenige Priesters in het Ryk tegen den inhoud van het Placcaat kwam te stieren om de zielen te binden of t'ontbinden, het Placcaat gebiedt dat men haar niet alleen niet zal toelaaten, maar ook het land uitjaagen; haar kaal en berooit maaken, en op andere wysen straffen; en dat de geene die de censure of het Apostolisch proces in't Ryk brengt, als een Kerk-roover zulks met den hals moet betaalen. Wat zal dog uwe

uwe wysheid hier op antwoorden? Is dit een Katholijks Placcaat? Kan het sonder Christus te verongelijken, het Euan-gelium t' overtreden, en zonder ondergang der ziele getolereert of onderhouden worden? Waar op doet gy dan nu keel niet wyd open, en verheft u stemme als een bazuin, verkondigende uw volk hare zonden, en het Huis Israëls haare schelmstukken, op dat haar bloed van uw hand niet ge-eischt en worde? Zijn zy nu alle, wien de zorge voor het volk aanbevoelen is, zulks gehouden te doen, hoe veel te meer dan behoord gy dit uit te voeren, aan wiens bekommring en zorge de Roomsche Kerk de Volkeren en der zelve bewinthebbers, de schaapen en der zelve Harders opgedraagen heeft, en waar van gy het Bisdom en d'afgezantschap van d'Apostolische Stoel over de Kerken van Engeland hebt ontvangen, en geworden zijt een Stoelbezitter van dien allerheerlykste Martelaar Thomas hooglof-lyker gedachtenis, eertydts Aardisbischop van Kantelberg, die tegens sodanige decreten, ordinantien en inzettingen Gode zijn leeven voor de vryheid der Kerke offerende, gestorven is? Gyvoorwaar die om dese dingen voor aan behoorde te treden, en het Vaandel aangrypende, u te toonen als een man in 't veld, en uwe broeders uwe Mede-Bischoppen door uw exempel tot den stryd aan te moedigen, gy, zegik, begeeft u eerst voor alle andere op de loop, en sommige die haar lichtlyk te weer zouden willen stellen, doet gy of door uwe slaphertigheid, of uit geveinstheid, of, gelijk zy alle getuigen, door een baarblyklyke overtredinge te rugge deinzen en haar voorneemen staaken. By aldien dan de Kerk over u klaagt, so seal de schuld op u legt, hebt gy u niet te verwonderen, maar veel eer te bedroeven, en u zelve te bestraffen, vrymoedig de schuld betaalende die gy van rechtswegen aan de schaapen schuldigt zijt: om het wel-

ke te verrichten, so gy de moeite, die gy kunt, wilt doen, hebt gy een grooten stryd uit te staan. Wilt de wereldlyke Priesters uit kracht van uw bediening en gezag die gy over hun hebt haar daar toe aanraden, en in de waarheid onderwysen. Stelt hun voor oogende zonde, waar in zy met het voornoemde Placcaat t' onderhouden, verstrikt worden: en zy zullen also (gelyk yder een voor vast stelt) uit de verkeerde tot de rechte, en uit d' oneffene tot de effene wegen over gaan. Op dat dan wy, so wy met eenen kwamen te swygen, uwe traagheid en die van andere over 't hoofd ziende, ons selven by den Almagtigen God aan diergelyke misdad niet schuldig en maaken, en het bloed onser schaapen, hier in verzuimlyk zijnde, van onse handen niet afge-eischt en worde, so is het dat wy uw broederschap met so grooten ernst als wy immers kunnen, met gantscher herte en uit een innerlyke toegenegentheid waarschouwen, vermaanen, verzoeken, en uit kracht van de heilige gehoorzaamheid en op boeten van Kerkban, dien wy u, so gy't komt na te laten, daadlyk op leggen; en directlyk gebiedende, belasten wy u, dat gy in eigen Persoon met ten eersten gaat naar de plaats daar de Raad van, onse zeer geliefde Zoon in Christus, Henrik, de doorluchtige Koning van Engeland by den anderen vergaderd is, en so wei de geestlyke als wereldlyke, na de wysheid die u God de Heere ingeeven zal, door redenen en vermaaningen onderwyft dat zy de voornoemde statuiten en ordinantien in het naastkomende Parlement t' eenemaal uitroeyen en vernietigen: also het zeer klaar stryd tegens de Goddelyke en menschelijke reden, tegens het Oude en Nieuwe Testament, de Concilien, d'Oudvaders, de Dekreeten der Pausen, en eindlyk tegens het gebruik van d' algemeine Kerk; en dat de zelve in geenerlei manier dan met verlies van d' eeuwige zaligheid onderhouden kunnen worden. En

onder andere zult gy dit niet nalaaten te zeggen, hoe dat de schenders van de Kerkelyke vryheid, en die ordinantien en wetten tegens de vryheid doen onderhouden, als daar syn Regenten en Magistraats-Perfoonen of die in eenige hooge bediening zijn ter plaatse alwaar sodanige statuten en willekeuren uitgegeeven zijn geweest of onderhouden worden, of die volgens de voornoemde komen te vonnissen, dat de sodanige van rechtswegen uit de Kerk gebannen worden; het welke, hoe seer geloovige Christenen te vreesen hebben, kunt gy haar wydloopig aanzeggen en duidelyk te gemoet voeren. Dit willen wy ook dat gy op de zelve boete van excommunicatie zult doen of aanzeggen so dra als het Parlement komt te vergaderen, so wel aan de voornoemde Raat als aan het Laager-Huis of het Huis der Gemeente, of die in het zelve Parlement een stemme

hebben. Daarenboven op datter op allerlei manieren voor d'eere Godts; voor de Heilige Moeder, de Kerke, en voor de zaaligheid van de zielen der Menschē forge gedraagen worde, zult gy op gelyke straffen so wel d'Opzienders en Regenten der Kerken als die het Prediken waarneemen, wereltlyke en geestlyke Perfoonen, wel scherplyk beveelen en belasten dat zy tog niet na en laaten het Volk en haare Gemeintens dese voornoemde zaak dikmaals in te scherpen, en op haare gemoederen te drukken. Wy willen ook dat al wat gy ons in uwe brieven hier op antwoord, van twe aanzienlyke Perfoonen, die dit uw voorstel aan haar bygewoont hebben, ondertekend worde. *Gegeeven in Romē by de Heilige Apostelen op den 5. dag van December, en in het 10. Jaar van ons Pausdom.*

X L I V.

Een Brief aan Koning Henrik de VI. dienende tot herroepingē van het Plakkaat.

MArten, Bisschop, een Dienaar der Dienaaren Godts, aan onzen zeer geliefden Zoon in Christus, Henrik, de doorluchtige Koning van Engeland, groetenis en Apostolische zegen.

Na dat wy door veele zendboden uwe doorluchtigheid, om het vernietigen van dat verfoeyelyk Plakkaat uitgegeeven tegens de Kerkelyke vryheid, voor desen hadden toegezonden, en eindlyk daar toe geschicht onzen beminden Zoon Mr. Julianus, die de zaaken van het Hof van d'Apostolische kamer bywoont: so heeft dan uwe Hoogheid ons door den selven dit antwoord laten toekomen, dat hy, so dra als het gevoeglyk konde geschieden, het Parlement, zonder het welke dat Plak-

kaat niet en konde vernietigt worden, by een sou doen vergaderen; en in die zaak so veel sou doen als voor hem mooglyk was tot voldoening van ons verzoek; protesterende niet gezint te zijn om de rechten en Privilegien van de Roomse Kerk en die van d'Apostolische Stoel in eenigerlei wyse af te schaffen, noch te verkorten. Hier op hebben wy zijn Koninglyke Hoogheid, als daar na met andere brieven te kennen gegeeven, dat wy voorgenomen hadden om die tyd af te wachten, hoopende dat, het geene gy op uw Koninglyk woord aan ons hadde beloofd, niet na laten zou ter bekwaamer tyd uit te voeren; weshalven al war aan onzer zyde tot nog toe te doen stond, hebben wy, van alle lang-

langmoedigheid en verdraagzaamheid de proeve genomen hebbende, gedaan. En hoewel dat wy ondertuffchen van sommige in uw Koningrijk dapper gehoort en getergt zijn geweest, dies niettemin willen wy, om niet te laten blyken dat wy ergens in tegen onse belofte aangaan, tot die tyd toe, niet zonder fchaamte van d'Apostolifche Stoel, wagten, om wel te recht dat Euangelifch woord hier op nu te mogen paffen, *wat heb ik aandezen wyngaard konnen doen, dat ik niet gedaan heb?* doch gy, myn zeer geliefde zoon, fo wanneer de tyd van de byeenkomsten van dat Parlement nu is aanstaande, wilt het geenens aan uwer zyde noch te doen staat, volgens de belofte en het woord van een Koning, niet verfuimen na te komen: het welke gy, volgens het Goddelijk en Menschlyk recht, als een zeer Christelyke Koning, zonder iemandts verfoek, en dat om de behoudenis en eere fo van uw eigen Perfoon als die van uwe Onderdanen, verplicht zyt om te doen: insonderheit daar wy u zodanige zaaken voor dragen, waar by noch gy noch uw Rijk door het vernietigen van het gemelde Placcaat eenige fchade altoos konnen lijden. Dat men alles dat gefegt wort het felve

Placcaat veroorzaakt te hebben moet zoeken voor te komen, is menigmaal u^t onfen naam voorgedragen, en nu is het dat wy het andermaal u indachtig maken. Dewyl dan hier niet en valt tegen te seggen, hopen wy derhalven dat uwe Majefteit in het voornoemde Parlement de zaak sodanig fult beftieren dat het meermaals gedachte Placcaat uit het zelve Koningrijk t' eenmaal uitgeroeit werde. Dit doende, fo fult gy voor eerst uw eigen, en daar na ook de zielen van veele Menschen, dewelke om het gemelde Placcaat in een fwaare zonde verstrikt zyn, behouden: gy fult ook hier mede fo uw eigen eere als die van uw Koningrijk, 't welk voorwaar een zeer aanmerkens waardige zaak is, voorftaan: einlijk en ten laaftten fult gy hier door ons en d'Apostolifche stoel verbinden om uwe rechtveerdige begeerten altyd toe te staan, en in te willigen. Nu voor fo veel dit alles en onse, vorder mening aangaat, fult gy onfen beminden zoon Mr. Joannis de Obizis, onfen Nuntius en Collecteur in het voornoemde Rijk, met brieven daar van genoeg voorfien, ten vollen geloof geven. *Gegeven binnen Romem op den 13. October: in het 10. Jaar van ons Pausdom.*

X L V.

Een Briefaan het Parlement over die zelfde zaak.

MArten, Biffchop, Dienaar der Dienaren Godes, aan d'Eerwaardige Broeders en beminde zoonen, den Edelen in het Parlement van het Koningrijk van Engeland, groetenis en Apostolifche Zegen.

Wy hebben door veele gedeputeerden en met verscheiden vermaningen, na dat ons Harders ampt vereicht, U. L. en uw Koningrijk gewarfchuwt, fiende op uwer zielen behoudenis en d'eere van dat Rijk,

om een feker verfoeilijk Plakkaat, (tegens het goddelijk en Menschelyk recht uit gegeven, en het welke zonder verlies van d' eeuwige zaligheid niet en kan onderhouden,) uit te roeyen en te vernietigen: doch also zulks fonder Parlement niet en kan weggenomen worden, volgens d' antwoord die onse zeer geliefde Zoon *Henrik*, Koning van Engeland aan onfen beminden Zoon Mr. Julianus diede zaaken aan

het Hof van d' Apostolische Kamer waar neemt, doemaals onsen Nuntius, gegeven heeft; belovende daar in de selve Koning te zullen maken, so het eenigfins in zyn macht waare, dat ons verfoek voldaan wiert; protesterende de Rechten en privilegien van de Roomsche Kerk end' Apostolische stoel geensfins te willen afschaffen noch verkorten: wy derhalven willende onse gewoonlijke sachtmoedigheid gebruiken, hebben voorgenomen de tyd van dat Parlement af te wagten, hoopende dat so wel de Koning, volgens zyn Koninglyke belofte, als gylieden om de zaaligheid uwer zielen, een heilig en algemeen besluit zult maaken dienende tot uitvoering van ons verzoek. Dewyl dan nu, als gezegt word, de vergadering van het Parlement op handen is, so waarschuwen, vermaanen en smeeken wy u al t' saamen, welkers zielen onse Heer Jesus Christus ons aanbevoelen heeft, dat gylieden eendragtelyk de zaaligheid uwer zielen en de zuiverheid uwer conscientie voor al betrachtende, zorge draagt dat het voornoemde verdoemlyk Plakkaat (het welke so wie onderhoud of doet onderhouden niet zaalig en kan worden:) geheel en al uit uw Rijk weg gedaan en in d'ereeuwigheid vernietigd worde. Indien datter nu iemand mogt zijn die U. L. het regendeel hier van sou willen doen gelooven, wie hy ook zy, een wereldlyke of geestlyke stant bekleedende, wilt hem, als een gefwooren Vyand uwer zielen en eere in geenerlei manier gehoor geeven, noch voor geen rechtschaapen Catholijk houden, die tegens d' autoriteit van de Roomse Kerk en tegens de rechten en privilegien van d' Apostolische Stoel haar van God gegeven, iets derven onderwinden, waar van uwe doorluchtige Koning zelfs

opentlijk verklaard heeft in 'r minste nier te willen afneemen. Wy zyn wel van den Almachtigen God Jesus Christus over U. L. en d' algemeine Kerke gestelt, wiens leere en aanradinge gylieden en yder Christen verplicht zyt zonder eenig tegenspreken allerlei geloof te geeven: evenwel heeft hy ons, hoewel onwaardig, bevoolen zyn schaapen te weiden, en de sleutelen om de Hemelen t' ontsluiten en te sluiten overgeleverd: en so wie ons hoord, die hoord het Christelyk getuigenis van een Dienaar Christi; en so iemand ons mogt komen te versmaden, de zelve word overtuigt dat hy Christus zelve versmaad. Also wy dan van U. L. en van alle Christenen in het byzonder voor het gestreng oordeel Godts rekenschap zullen moeten geeven, hierom is het dat wy U. L. so dikmaals en so krachtig over de zaaligheid uwer zielen aanspreken en vermaanen, en op dat niemant U. L. van dese onse Catholijke Leeré onder schyn van eenige tydlyke schade mogt komen af te trekken, siet daar wy stellen ons vaardig en bereidwillig om tegens alle redenen, om welke men voorgeeft dat het Plakkaat gemaakt is, op een heilzaame wyse te voorzien, op dat noch uw Koninkrijk, noch eenig particulier Persoon, door het vernietigen van dit Plakkaat, eenig nadeel of ongemak overkomen. Van wegen alle dese zaaken en wat dies meer onse meening aangaat zult gy onsen beminden Zoon Mr. Joannes Obizis, onsen Nuntius en Collecteur in het voornoemde Ryk, die daar ten vollen van onderrigt is, geloof moogen geeven zonder daar in het allerminste aan te twyfelen. *Gegeven in Romén by de Heilige Apostelen den derden October, in het tiende jaar van ons Pausdom.*

X L V I.

Een instrument van de Redeneringe die den Aardtsbisschop van Kantelberg in het Laager-Huis of in het Huis der gemeente over deze zaak gedaan heeft.

OP den laaften dag op een na van de Maandt Januarus, zynde Vrydag na de loop en rekening van de Kerke van Engeland in het Jaar onses Heeren 1417. in de selde indiëtie, en in het elfde Jaar van het Pausdom van onsen allerheiligste Vader en onse Heer, Heer Marten, door de goddelijke voorfienigheid de vyfde Paus van die naam; zyn de seer eewaardige Vaders in Christus, en Heeren, de Heeren Henrik, door Godts genade, *Aartsbisschop van Kantelberg, en Johannes Aartsbisschop van Fork*, mitfgaders de zeer eerwaardige Vaders *W. van Londen, Benedictus Menevensis, Philippus Eliensis, Fochien en W. van Norwich*, Bisschoppen, en nevens haar d' eerwaardige Vaders en de geestlykheid van Westmunster en Rochester, en d' Abdten uit het Koninglyk Paleis van de kamer van Westmunster: te weeten; alwaar so wel de geestlyke als wereltlyke Heeren in het Parlement d' affairen van het Rijk verhandelt hebben en plegen te verhandelen, wederkerende, en de wereltlyke Heeren hun afscheid gegeven hebbende, zy t' samen zyn gegaan tot die mannen, welke van wegen het volk of de Gemeente in het Rijk tot zodanig een Parlement op hun gewoonlijke plaats gekomen waren, te weten: in de eet-zaal van d' Abdijschap van Westmunster voornoemt aldaar Personeeljk zynde, en op staande voer van de selve geestlyke Heeren met behoorlijke eerbiedigheid, als billik is voor zodanige mannen die de gemeentezaaken van het Rijk waarnemen en representeren, ontfangen zynde: so heeft d' eerwaardige gemelden Vader, d' Aarts-

bisschop van Kantelberg d' oorzaak zyner komste als ook die van zyn mede-broeders in 't algemeen toen begonnen voor te dragen; eerst met te protesteren, en so protesteerde of betuigde ook de Heer van Kantelberg uit zyn eigen naam en de naam van zyn gemelde mede-broeders, dat hy seer eerwaardige Vader noch iemand van zyn collegaas met een aanvang te maken met dit hun seggen voor hadde om den Heer Koning van Engeland of zyn Kroon, of de gemeente van het Rijk ergens in te verkorten: en blyvende also by dese zyn protestatie voor de zelve Eerwaardige Vader met zyn reden voort, en gaf also d' oorzaak zijner en zijner Collegaas aankomste solemneeljk te kennen; neemende voor zyn stelling dese woorden: *geeft den Kayzer dat den Kayzer toebehoort, en Gode dat God toebehoort*, Waar mede voortvaarende, heeft hy de dingen die so tot de Kerkelijke als Kaizerlijke Jurisdictie behoorden dapper en wydloopig verklaart, en de materie van voorzieninge en de vernietiginge van dat Plakkaat tegens de voorzieners uitgegeeven met een goed en rijp overleg achtervolgende, in het voortgaan met zyn verklaring eenige diergelyke rechten en autoriteiten met de Heilige Schriftuur over een komende bygebracht, om te toonen hoe dat onse Heer, de Paus, recht heeft om voorsicht te hebben of sorgte te draagen, gelijk als zyn heilige voorzaaten d' opperste Bisschoppen in het Koningrijk van Engeland en elders over hergantsche Christendom gedaan hebben, en de hedendaagse Heer Paus in andere Koningryken noch regenwoordig doet: over-

zulks het voorverhaalde mitfgaders de Bullen en Apostolifche brieven , welke tot dien einde de zelve Heer Paus nu eindlyk het Ryk had toegelonden, vlytig in agt behoorde genomen te worden : en dat deſe Heer , onſe Paus , ſo veel Ambaſſadeurs en ſolemneele gedeputeerden om ſijn recht en de vryheid der Kerke te bevorderen , niet zonder groote moeite , gevaar en onkoſten van het Roomſe Hof naar Engeland hadde afgevaardigd. De zelve Eerwaardige Vader , d' Aardtsbiſſchop van Kantelberg heeft uit zyn naam en uit de naam van zyn mede-broeders die aldaar doemaals tegenwoordig waren , en van d' afweſigē die door haare gematigde in het Parlement verſcheenen , (aan wien, zeide hy , men weet dat de voorname ſorge voor de zielen van het gantſche Volk in het Ryk behoort :) alle de voornoemde mannen en yder hoofd voor hoofd die toen daar waaren , de gemeente of het gantſche Volk , als gezegt , repreſenteerende , op haar verſochten in den Heere vermaand dat zy , voor ſo veel als haar hunner zielen zaaligheid en de welſtand en vrede van het gantſche Ryk ter herte gingen , ook ſodanig de voornoemde materie ſouden overwegen , en in dit tegenwoordig Parlement over deſe zaak haar ſo beraden , dat onſe allerheiligſte Heer , de Paus , te vrede geſtelt , en des Konings yver tot d' Apostolifche Stoel en devotie tot het gantſche Ryk in deſen roemwaardig mogren zyn. De ſelfde Eerwaardige Aardtsbiſſchop heeft daarenboven noch meer diergelijke verzoek-beden daar by gevoegt : en uit den grond zijns herten als bleek , heeft hy al weenende haar te gemoed gevoerd de perykelen die van wegen de Kerkelyke cenſuren , en ook die blixem der verbiedinge , welke anders den Koning en het Ryk (dat God verhoede) waarſchyn-

lyk ſouden over komen : in hoedanigen geval d' antwoord van dit Parlement , ſo als de zaak toen verklaard wierd , den Heer Paus niet aangenaam ſou zyn , noch in het allerminſte wel gevallen. Miſſchien zal iemand onder U. E. A. denken dat deſe dingen die voornaamlyk de Biſſchoppen van 't Ryk aangaan , uit het herte niet voort en komen , doch dit zult gylieden voor zeker weeten , en ter goeder trouw die ik Gode en de Kerk ſchuldig ben , ſo verklaar ik nu voor U. L. dat ik liever noit eenige Kerkelyke beneficien ſou willen uit deelen of ook ontfangen , dan eenige diergelijke perykelen of maniere van doen in mijn tyd tot een ſchandvlek der Kerke ſien gebeuren. Hy gaf haar ook met eenen noch verder te kennen hoe dat de Paus in verſcheiden van zyn Bullen aangeboden en beloofd heeft , dat hy tegens alle ingevoerde tegenwerpingen en voorvallen nopende het vernietigen van het uitgegeven Plakkaat een redelyk geneefmiddel ſou ſtellen , en alles wat daar uit ſou konnen ontſtaan , geheel en al weg neemen. En aldus nu zyn verſoek , vermaaninge en het voorſtellen van ſodanige perykelen ge-eindigt hebbende , zyn daar op d' eerwaardige Vaders d' Aardtsbiſſchoppen van Kantelberg en Jork nevens d' andere haare mede-broeders en Biſſchoppen &c. vertrokken : het Laager-Huis , de Gemeente repreſenteerende , bleef noch by den anderen , handelende over de zaak haar voorgedraagen , in het byweſen van de geene die de verklaringe , verzoekbede , vermaaninge en het voorſtellen van de perykelen hadden aangehoort ; als daar waaren d' eerwaardige mannen Richard Coudray , Preſident in de Kerkelyke vergadering tot Norwich , Mr. Johan Forſter Canonyk van Linkoln &c. en Johan Boold openbaar Notaris , nevens veel andere meer.

Acte 33. In het 23. Jaar van des Konings Regeeringe.

X L V I I.

Een Acte om in te houden de betaalinge van Annates of de eerste vruchten aan de Stoel van Romem.

Alfo men, uit langduerige ondervindinge, genoegzaam befeurt heeft dat groote en on-waardeerlijke zommen van penningen uit dit Koningrijk, waar door het verarmt is geworden, daagelijks vervoert zyn geweest; voornaamlijk zodanige sommen van penningen die zyn Heiligheid de Paus en zyne voorfaten, mitsgaders het Hof van Romem een tyd lang voor defen genoten hebben van alle geestlijke Perfonen die genoemt, uitgefondert, aangeboden en afgevordert wierden, als of te d' Aartsbiffchoppen of biffchoppen van dit Koningrijk van Engeland toe quamen, onder de benaminge van Annates andersins genoemt de eerstelingen of eerste vruchten. Welke eerste vruchten gehaalt zyn uit yders Aartsbifdom of bifdom binnen dit Rijk, door het in trekken van de Paus zyn bullen, tot bevestiginge, verkiefinge, toelatinge, verfoekinge, voorfieningen, difponeringen, infellingen, inwyingen, met te geven in besittinge, orden van bedieningen, Heilige zegeningen, en noch andere dingen meer, dienftig en noodig tot verkrijginge van dese hare voorfettingen; en zy zyn genootfaakt geweest te betalen, al eer zy de felve bedieningen konden bekomen, groote fommen gels, en al eer zy eenig gedeelte van de vruchten van het voor noemde Aartsbifdom of bifdom, daar zy toe beroepen, verkoren, versogt, of die haar aangeboden waren, mogten genieten; waar door merkelyke fchatten uit dit Rijk niet alleen vervoert zyn geworden, maar ook dikmaals is gebeurt, ter oorzake dat

fodanige Aartsbiffchoppen of Biffchoppen, onlangs eerst daar toe gepromoveert, binnen twee of drie Jaaren na dat zy ingewijd waaren, quamen te fterven, dat haar vrienden, door wien zy op de been geholpen en alfo van vermogen waren om voor gemelde Annates of eerste vruchten betaalinge te doen, tot d' uiterfte armoede quamen te vervallen: en om dat dese eerste vruchten tot een hoogen prijs opgeftegen, aangegroeit en vry grooter zyn geworden door een on-redelyke tol en fchatinge, op geen recht noch eigendom gefondeert, en dat de betaalingen daar van bekomen fijn door het inhouden van de Bullen, tot dat voor de zelve eerste vruchten betaalinge was gefchied, of daar voor borge gefteft; waar uit dan blykt dat de zelve betaalingen, tegen alle recht en reden afgeperft zyn geweest. Hierom is het dan dat den Adel van dit Ryk, en de wyfe, fchrandere, polytyke mannen in het Laager-Huis van dit tegenwoordig Parlement vergaderd, aanmerkende dat het Hof van Romem niet op en houd van de verhaalde groote sommen van penningen in te vorderen en af te perffen onder de benaminge van Annates of eerste vruchten, tot merkelyke fchade, als gefegt, voor de voor-noemde Biffchoppen en dit Ryk; d'aanneeminge van welke eerste vruchten in dit Ryk eerst toegelaaten wierd, alleen om de Christenen te befchermen tegens den Turfsen Kaizer, en nu wordente als eenkele fchuldige plicht afgevordert, alleen om gewins halven, en dat tegen alle recht en consciencie; fo dat het openbaar

en kennelijk is datter uit dit Ryk naar het Hof van Romen, sedert het tweede jaar van de Regeringe van Koning Henrik de VII. hoogloflyker memorie, tot op dese tegenwoordige tyd, onder de benaaminge van Annates vervoert en betaalt is geweest, tot het vervaardigen van Bullen van Aardsbisdommen en Bisdommen, de somme van acht hondert duizend Dukaten, bedraagende aan Engelsch geld ruim hondert en sestig duizend pond sterlings; behalven noch andere groote en onverdraaglyke sommen, die alle jaaren, door veel andere wegen en middelen, tot merklyke verarminge van dit Ryk, naar het Hof van Romen vervoert zijn geweest. En hoewel dat onse souverain Koning en alle zijne natuurlyke Onderdaanen, so wel geestlyke als wereldlyke, al so gehoorfame, devotige, Catholyke en ootmoedige kinderen van God en de Heilige Kerke zijn geweest, als eenig Volk dat in eenig Ryk den Doop heeft ontvangen, echter zijn de voornoemde schattingen en invorderingen van dese eerste vruchten voor dit Koningrijk, so onverdraaglyk en onlydlyk geweest, dat uit aanmerkinge daar van alle de geene die in dit tegenwoordig Parlement zijn vergaderd, representeerende het gantsche ligchaam van dit Ryk, verklaaren: dat zijn Koninglyke Hoogheid voor God Almachtig, volgens de plicht van een goe Christen, om de goederen en de gemeenten-staat van dit Ryk te behouden en te behoeden, ten hoogsten is verplicht alle moogelyke middelen in het werk te stellen om sodanige misbruiken en onmaatige schattingen, als gedacht, te keeren en te weeren. Aangesien nu verscheiden Bisschoppen in dit Ryk seer hoog van jaaren en met veel ligchaamlyke swakheden beset zijn, so dat, na alle apparentie de dood haar nu vast op de hielen zit; waar uit dan volgen zal dat kort na hun overlyden merklyke sommen van penningen, tot so onredelyke en by gevolg on-

behoorlyke inzichten, als gedacht, aangeleid, uit dit Ryk na 't Hof van Romen overgevoert zullen worden; waar door d'ingefetenen van dit Land merkelyke schade, ja armoede zullen komen te lyden, so men zulks by tydts niet en trachte voor te komen: hierom is door autoriteit van dit tegenwoordig Parlement geordineert, geresolveert en voor vast gestelt, dat d'onwettige betaalingen van de eerste vruchten en allerlei contributien daar toe of tot eenig Aardtsbisdome of Bisdome, dienende, of om eenige Bullen hier na, ten einde voornoemd, van het Hof van Romen te verkrygen, van dese tyd af t'eenemaal zullen afgeschafft en om geen Aardtsbisdome of Bisdome in dit Ryk voortaan betaalt worden, dan op sodanige wyse als in dese tegenwoordige acte word verklaart; te weeten: dat geen Persoon altoos noch Personen die hier na tot eenig Aardtsbisdome of Bisdome in dit Ryk genomineert, verkooren, voorgedragen of verfocht mogten worden, de voornoemde eerste vrugten voor het gemelde Aardtsbisdome of Bisdome zal of zullen betaalen, nog ook eenige diergelyke somme of sommen van penningen, pensioenen nog eerste vruchten daar voor, of voor eenige andere diergelyke onmaatige schattinge, op boete van aan onsen souveraine Heer en Koning, zijn erfgenaamen en successieurs immer en altoos te zullen verbeuren alle haare goederen en vee, mitsgaders alle de landen en goederen onder dat Aardtsbisdome of Bisdome forteerende; so lang als hy of zy die dese tegenwoordige Acte komt t'overtreeden, dat Aardtsbisdome of Bisdome inhoud, bezit of geniet. Daar is ook vorder, uit kracht van dit Parlement, voor vast gesteld, by aldien eenig Persoon hier na genoemd door den Koning of eenige van zijn erfgenaamen of successieurs aan het Hof van Romen opgedraagen worden de om hier na eenig Bisdome in dit Ryk te bekleeden, daar over by het Hof van Romen

men opgehouden , verhindert of uitgeftelt moet worden , om het wederhouden van d' Apoftolifche Bullen of eenige andere zaaken daar toe dienftig ; of dat hem of haar eenige diergelyke Bullen die tot eenige der voornoemde infichten behooren , by het Hof van Romen , na voorgaande verzoek , afgellaagen of geweigert mögten worden : dat dan zodanig een Perfoon of Perfoonen fo voorgedraagen , hier in Engeland mag en zal ingewyd worden door den Aardtsbiffchop , in wiens Parochie het voornoemde Bifdom gelegen is ; doch met defe voorwaarde , dat de zelfde Perfoon door den Koning geduurende die tyd tot dat Bifdom genomineert en opgedraagen is geweest . Ingeval ook dat zekere Perfoonen voorgedraagen en genomineert , als verhaalt , tot eenig Aardtsbifdom in dit Ryk , zulks op een gevoeglyke manier verzoekende , mögten komen opgehouden , verhindert of uitgeftelt , of op eenigerlei wyfe daar in verftoort te worden , by gebrek van de Bullen of iets dat hem of haar daar toe van nooden is , om het felve uit dien hoofde by 't Hof van Romen te bekomen , dat dan yder sodanige Perfoon voorgedraagen en genomineert om Aardtsbiffchop te zijn , zal mogen , na gedaane presentatie , ingewyd en bevestigt worden door andere twe Biffchoppen in dit Ryk , wien zijn Koninglyke Hoogheid of eenige van zijn erfgenamen of fuccesseurs , Koningen van Engeland voor die tyd zijnde , daar toe fal fchikken en ordineeren ; in zulker voegen als verfccheiden andere Aardtsbiffchoppen en Biffchoppen hier te voren in voorledene tyden door verfccheiden van des Konings alleredelste Voorzaaten ingewyd en in dit Ryk bevestigt zijn geweest : en dat hier namaals yder Aardtsbiffchop en Biffchop door zijn Koninglyke Hoogheid , Nazaaten of fuccesseurs , Koningen van Engeland , voorgedraagen , en genoemd ingewyd en bevestigt zijnde , als verhaald ,

by gevolg ook ingeftelt , aangenomen , en voor een Aardtsbiffchop en Biffchop van die bedieding , floel , en plaats , (na dat van sodanig een voorgedraagen , genomineert , en ingewyd vereifcht word :) erkent en gehoorzaamt zal worden ; gelyk als alle andere diergelyke Biffchoppen van die Provincie , van dat Bifdom of die Parochie bejement , aangenoomen , erkent en gehoorzaamt zijn geweest , die haare Bullen van 't Hof van Romen en alles daar toe behoorende ontfangen en ten vollen verkreegen hebben . De zelve Perfoonen zullen ook alle d' inkomsten van de geestlyke en wereldlyke goederen van het voornoemde Aardtsbifdom en Bifdom fo ryklyk en op fo een proffytlyke manier genieten en bezitten , als eenige van zijne of haare voorgangeren in het gemelde Aardtsbifdom of Bifdom geboren en bezeten hebben : voldoende en bewyzende aan den Koning onfen fouverain Heer , mitsgaders zijn erfgenamen en fuccesseurs , Koningen van Engeland zijnde , sodanige eerbiedigheid , recht en eigendom , als men voor defen voor diergelyk Aardtsbifdom en Bifdom plag te betaalen , volgens de wetten en koftuimen van dit Koningryk en des Konings voorrecht . Doch op dat onse Heilige Vader , de Paus , en het Hof van Romen niet en moogen denken dat de moeite en arbeid nu alrede gedaan (met befchryven , verfcgelen , verfoeken , en wat dies meer is : of hier na het van de Dienaaren aan het Hof gedaan mogt worden over en ontrent het vervaardigen van zekere Bullen hier na , die men hebben moet om sodanig een Aardtsbifdom of Bifdom te bekomen ,) ongelooft zal blyven , of niet genoeg en na behooren vergolden zal worden ; en , op dat fy daar te fpoediger mee zouden voortvaaren , is derhalven , uit kracht van dit tegenwoordig Parlement , voor vast geftelt , dat yder geestlyk Perfoon in dit Rijk , die voortaan tot eenig Aardtsbifdom of Bifdom geno-

mineert , voorgedraagen of gevordert moet worden , zal ; en met recht mag betaalen aan het Hof van Romen voor het schryven en bekomen van zijne of haare Bullen , en het verzegelen daar van met loot ; zonder te behoeven voor eenige Annates of eerste vruchten te betaalen , of eenige andere kosten te doen of schattinge die zy daar mogten op stellen te voldoen : dan daar voor alleen geevende of betaalende vyf pond steerlings , gerekent tegens honderd pond in het jaar , boven alle onkosten , voor sodanig een Aardtsbisdom of Bisdom . En voor so veel zijn Koninglyke Hoogheid en dit hooge Hof van het Parlement hier in niet en hebben gebruikt , noch gesint zijn eenig geweld te gebruiken , maar allerlei sagte middelen in 't werk te stellen , ten zy door hooge nood en dwang daar toe beperft ; als daar me voornaamlyk beoogende dit Koningrijk van de voornoemde onmaatige schattingen en onverdraaglyke lasten , als gemeld , r'ontflaan , so heeft het haar derhalven raadzaam gedacht d'uitkomst van al het verhaalde aan zyn Koninglyke Hoogheid te bevelen . So dat indien het zyn hooge wysheit en seer voorsigtige bescheidenheid goet dunkt om zyn Heiligheit den Paus en het Hof van Roomen te bewegen tot het afschaffen van de meermaals verhaalde penningen , of tot so een heusche instelling dat se voor dit Koningrijk gemakkelijk te draagen moogen zijn ; zulks dan , zy met den anderen daar over eens geworden synde , effect mag forteren , en voor een wet op het allerscherpste onderhouden worden . Wyders is by dit Parlement voor vast gestelt dat zyn Koninglyke Hoogheid r'eeniger tyd of tyden , tusschen dit en Paasschen , 't welk zal zijn in het Jaar onses Heeren een duizend vyf honderd en drie en dertig , of tusschen dese tyd en den aanvang van het naaste Parlement , (met Patenten onder het groote zegel van syn eigen hand uitgaande , en gestelt op het re-

gister van dit tegenwoordig Parlement ,) te kennen geeve dat hy volkomen magt en vryheid om te verklaaren of het verhaalde , of iets daar in vermeld , onderhouden , gehoorzaamt , uitgevoert zal worden en stant houden als een Acte en statut van dit Parlement , of niet : invoegen dat zyn Koninglyke Hoogheid door gemelde Patenten of opene brieven , voor het verloop van de boven verhaalde tyden , verklaare dat zyn wil en believen is , dat het voorverhaalde of iets daar in begreepen niet uitgevoerd , waargenomen , onderhouden , noch gehoorzaamt zal worden : dat dan ook zulks voortaan geheel en al van geenerlei effect , kracht noch waarde zal zijn ; doch ingeval dat zyn Koninglyke Hoogheid al eer de voorbestemde tyden verstreeken zijn , door de voornoemde Patenten kome te verklaaren dat zyn wille en resolutie is dat het voorverhaalde of alle puntjes en puntilletjes daar in begreepen , dat is , het geheel of sodanig een gedeelte daar van als zyn Koninglyke Majesteit zal accepteeeren , affirmeeren en ratificeren , so sal het ook op sodanig een wyse in alle deelen geeffectueert of uitgevoert worden en stand houden , volgens het voorneemen , den inhoud , de kracht en rechte meeninge daar van : en het zal ook voortaan immer en altoos so vast , bondig , en bestendig blyven als eenige andere Acte of wetten van 't land , en als of het ten vollen en opfettelijk by dit tegenwoordig Parlement geordineert en vast gestelt ware geweest . En by aldiën , dat het , als de gemelde redelyke , minnelijke en sagte middelen door zyn Koninglyke Hoogheid onderwonden , voorgeslaagen en gecontracteert zijn , zyn Majesteit zal of mogt voor goed inzien dat dit Koningrijk met dese en andere diergelyke onverdraaglyke schattingen en geld-afpersinge geduurig belast en beladen sullen blyven , als voor desen is geweest ; en dat daar op , om sulks te doen continueren , zyn Heilig-

ligheid de Paus, of enige van syn successeurs, of het Hof van Romen, willen, of doen, of doen doen t' eeniger tyd hier na, so als boven verhaalt is, te weeten: dat hy op een ongeregtige, onvriendelijke en onredelijke wyse quellen, ontruytigen, moeyelijk en lastig vallen, of bedroeven onsen souverain Heer, zyn erfgenamen of successeurs, Koningen van Engeland, of eenige van zijne of hare Onderdanen, geestlijke Personen of slegte Leeken, of dit zyn Rijk, door excommunicatie, dreigement, verbodt: of met aan te gaan op een ander wyse, als met censuren, dwang &c. so is dan uit kracht van dit Parlement vast gestelt dat zyn Koninglijke Majesteit zyn Nasaten en successeurs, Koningen zynde van Engeland, en alle zyne geestlijkheit en de Leeken, zyn Onderdanen, zonder eenige bekommering des gemoedts, vry sullen, en mogen, ter eere van Godt almagtig, tot vermeerdering en onderhoudinge van de deugt en een goed exempel in dit Rijk, de gemelde censuren, excommunicatien, interdictien, dwang &c. sullen bedienen, (of maken dat bedient werden, door dit

gantche Rijk en alle andere onderhorige dominien en landtpalen:) alle en allerley sacramente, ceremonien, of andere Godtsdienstigheden der Heilige Kerke; of eenige andere zaak of zaaken, noodig tot gezondheid van de zielen der Menschen: gelijk alsse voor desen t' allen tyde of tyden in het zelve Rijk in een eerlijk en gewoonlijk gebruik zyn geweest; en dat generley sulke censuren, excommunicatien, interdictien, of eenig ander proces of dwang door eenige Bischoppen of andere geestlijke Priesters van dit Land, of door eenige van hare Ministers of substituten t' eeniger tyd of tyden hier na in het druk uitgegeven, uitgevoerd, of verspreid worden; noch toegelaten worden dat se in eenigerley wyse in het druk worden uitgegeven, uitgevoerd, of verspreyd.

Cui quidem billa prædicta & ad plenum intellectæ per Dominum Regem ex assensu & autoritate Parlamenti prædicti taliter est responsum; dat is: op welke voornoemde Acte ten vollen verstaan, door den Heer Koning met toestemming en autoriteit van het voornoemde Parlement aldus is geantwoort.

Le Roy le veult.

Soit Baille aux communes

A cest Bille les communes sont assentes.

Hier staat t' aanmerken dat op den negende dag van Julius, in het 25. Jaar van de Regeringe van Koning Henrik, de zelfde Heer Koning door zyn Patenten de voornoemde Acte met zyn groote zegel verzegeld, geratificeert en bevestigt heeft; en aan die Acte zyn Koninglyke stemme gegeven, als blykt aan de selve Patenten, welker inhoud alhier volgt.

X L V I I I.

Koning Henriks laatste Brief aan den Paus.

Aan zyn Heiligheid de Paus. 1532. Kopy.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

NA seer ootmoedige rekommandatien en seer devotige kussinge uwer gebedenijde voeren.

Hoewel dat wy tot noch toe ons antwoordt op de brieven gedateert tot Bononien den sevende van October hebben

Q 2

uit-

uitgestelt; welke brieven ons Paulus Casfali onlangs eerst behandigt heeft: dewylse nochtans tot dien einde schijnen geschreven te zyn, op dat wy op den inhoud daar van naaukeurig lettende, voor de gerustheid van onse eigen consciëntie sorge zouden dragen, en ons suiveren van de swaarigheden en twijfelmoedigheden die wy over het stuk van ons houwelyk hadden opgevat: so hebben wy die de brieven, tot sulc een einde ons toegefonde, niet konnen ongemerkt laten doorgaan; maar na dat wy alle de deelen der selver seer vlytig overwogen, met den anderen vergeleken, en onse gedagten daar over wel te degen hadden laten gaan, hebben wy ons voort geschikt om daar op te antwoorden. Want, also zyn Heiligheid daar voornaamlyk schijnt op te staan, om onse twyfelmoedigheid te vermeerderen en d'ongerustheid van de prikkelinghe onser consciëntie weg te nemen; voor so veel als het schynt, als men de zaak eerst inziert, uit een yver, liefde en godvruchtigheid te geschieden, danken wy u derhalven over uwe toegenegentheid. Doch evenwel nadien het in der daad niet en geschied so als gy voorgeeft, hebben wy 't voor behoorlyk ingesien om van zyn Heiligheid te verzoeken, dat hy voor ons andere geneesmiddelen toebereide. Voor so veel zyn Heiligheid sich gewaardigt heeft over dese zaak aan ons te schryven, so danken wy hem van herten, met eenen grootliks beklagende onser beide rampzaaligheid; wien het ongeluk getroffen heeft om in een zaak van so groot belang bedrogen te worden; ik wil seggen, dat zyn Heiligheid niet wel onderricht zijnde, en in eigen Persoon geen kennis van de zaak hebbende, gedwongen sou worden te hangen aan het oordeel van andere, en also een antwoord formeeren, opgevat uit de mond van andere mannen, die zelfs niet malkanderen overhoop liggen en de zaak niet eens en zijn; en dat wy aan so een langduurige

ziekte en deerlijk quetsuur gelegen hebbende, so lang te vergeefs na raad zouden omme zien; en als nu onse krankheid en nood grooter is geworden, so is 't dat gy door uitstel en verlenginge van de tyd den Patient en bedrukte so pynigt als of gy zaagt dat het uitstellen van de zaak ons veel sou helpen, om also, door ons te payen met een ydel hope van een gewenschte uitkomst, by de neus te leiden werwaarts gy wilt. Maar om met zyn Heiligheid rond te gaan: aangezien wy veelerlei affronten die ons noch dwars in de maag liggen en niet wel konnen verteeren, hebben uitstaan; hoewel dat onder alle dingen by zyn Heiligheid gepasseert, sommige de zelve niet verweeten noch re laste gelegd mogen worden, echter in veele daar van zyt gy van alle schuld niet vry te keuren, welke wy van herten wenschten so te konnen verkleinen, dat gy onschuldigt mogt schynen te zyn: dog men kan het onder geen stoelen nog bankken steken, daar de zaak sig so klaar op doet; en al hadden wy niet te seggen, so spreekt de zaak van selfs; maar het gene, so van Godts als van 's menschen wet, in uwe brieven, anders dan noodig en waaragtig is, voor vast word gestelt, laat dat op de rekening van de ligtgelovigheid en onwetenheid uwer Raads-luyden gestelt worden, en zyn Heiligheid van alles vry gekeurt zyn: behalven alleen hier van dat gy met geen verstandiger nog geleeder mannen te rade gaat, en haar doet wygen die haar niet en ontsien de waarheid te spreken. Dit is voorwaar uw schult, en die so groot is dat een stedhouder Christi daar gantsch van vreemd en een grouwel van behoorde te hebben, vermits gy so wispelturig, ja veel-eer bedrieglyk te werk hebt gegaan: Laat dese myn reden u niet verstoren, en geef my verlos om, zonder eens moeyelyk te worden, de waarheid te spreken. Is het gene wy verhaalen, zyn Heiligheid so seer tegens de

borst

borst, laat het niet ons, maar zyn eigen handel en bedrijf, verweten worden; waar mede gy ons t'onregt somoeylijk gemaakt hebt, dat wy nu genootzaakt worden rondt uyt de borst te spreken: nooit is eenig Koning van een Paus so kwalijk bejegent geweest, als zyn Heiligheid ons bejegent heeft. So wanneer onse zaak zyn Heiligheid wierd voorgedraagen, en te vooren was uitgelegt en verklaart: so wanneer door uwen raat van sekere duistere zaaken dies aangaande oplossinge wierd gedaan en alles onderzocht, is dan daar op het verzoek geweest dat se voor recht mogt dienen en wy aldaar ons antwoord bekomen, daar toe wierd commissie gegeeven, met belofte van niet te zullen herroepen worden, en, hoedanig ook het vonnis mogt zijn, van stonden aan zonder eenig uitsel altoos effect forteren. De Rechters wierden aan ons gezonden, de belofte wierd ons overgelevert, ondertekent met uw Heiligheids eigen hand: verklaarende het vonnis voor goed te keuren, en de commissie niet te zullen herroepen, noch iet anders te gunnen tot verandering daar van. Eindlijk, om ons wat meerder moet te doen scheppen, wierd daar een decretaale commissie, een uitspraak geevende over de zaak, de Rechters in handen gegeeven.

Heeft het nu zyn Heiligheid niet ons dit alles toe te staan recht voor gehad, dan heeft hy se t'onrecht herroepen: en zijn se ter goeder trou en in waarheid ons toegestaan, so zijn se niet zonder bedrog wederom vernietigt; invoegen, so daar geen bedrog in de herroepinge gesteecken heeft, hoe verkeert en loos dan heeft men mer de zaaken die gedaan zijn te werk gegaan? Welk van beide wil zyn Heiligheid zeggen, of dat hy dese dingen die hy gedaan heeft, mogt doen: of niet en mogt doen? Zegt hy dat hy se mogt doen, waar blykt dan de trouwhertigheid die een vriend betaamt, ja, veel meer een Paus, in het

niet volbrengen der zaaken die wettelyk beloofd waaren? Wilt gy nu seggen dat gy se niet en mogt doen, hebben wy dan niet groot recht en reden om dien raad en die geneesmiddelen, waar mede gy in uwe brieven de wonde onser conscientie zoekt te genesen, voor verdagt te houden, inzonderheid daar wy merken en zien, dat, de geneesmiddelen voor ons toebereid, de ziekte en kwelling onses gemoedts niet en verlichten, maar op andere middelen, plaizieren en wereldse interesten zien? En als of het tot ons voordeel sou schynen te dienen om tusschen hoope en vrees geduurig te leeven, so is altyd de raad daar op aangeleid geweest; invoegen dat wy immer en altoos aan de genees-wordinge komende, en nooit genesen wordende, geduurig ziek zouden blyven. En dit gewislyk is de voornaamste reden geweest dat wy met alle geleerde mannen, van alle passie en herts-tochten vry zijnde, raad hebben gepleegt, op dat de waarheid (die wy door onsen arbeid en yver schynen eenigzins bekomen te hebben,) volgens hun oordeel en verstand ons klaarder voor oogen vertoond zijnde, wy de zelve duidelyker mogten gewaar worden, aan welkers oordeel en verstand gemaklyk te zien is hoe veel zy verschillen van het geene die weinige mannen van d'uwe uaanwyzen, en mer dese uwe brieven word te kennen gegeeven. Die uwe weinige mannen stellen voor vast dat het verbod van onse trou alleen door de positive wet is ingevoert, volgens her schryven ook van zyn Heiligheid; doch alle andere seggen dat het verbod so door de goddelyke, als natuurlyke wet is ingevoerd. Die mannen maaken u wys dat men her selve Houwelyk vry mag toestaan om alle laster en opspraak te schuwen: d'andere kanten haar met alle magt daar tegen aan, seggende: dat het geenzins geoorloft is om toe te staan het geene God en de natuur verboden hebben. Wy scheiden van onse zaak af d'autoriteit van

d' Apostolische Stoel , welke wy merken ontbloomt te zyn van die geleertheid , daar se haar behoorde na te richten ; en also zyn Heiligheid zyn onkunde bekend staat , en gewoon is uit de mond van andere te spreken , hierom is het dat wy haar seggen met het seggen der geener die van een heel ander gevoelen zyn met den anderen vergelyken ; want om de redenen die zy wederzydts daar van geeven met den anderen te vergelyken , sou al te lang duren . Maar nu zyn de hooge Schoolen van Cambridg en Oxford in onse Koningryken ; Parys , Orleans , Bordeaux , Angiers in Vrankrijk , en Bulloigne in Italiën van eenpaarige stemmen ; en ook verscheiden andere van d' allervermaardtste en geleerdste mannen , van alle herts-tochten vry zijnde , en alleen op de waarheid ziende , so in Italiën als in Vrankrijk verskeren ons dat het trouwen van een Broeder met zyn Broeders Huisvrouw tegens de Goddelyke en natuurlijke wet gantsch strydig is : verklaaren ook met eenen dat in desen aanzien geen dispensatie voor een Christen mensch in het allerminste mag gelden : doch andere zyn van een ander insicht , door welkers aanradinge zyn Heiligheid gedaan heeft het geene hy te vooren bekende niet te konnen doen , ten opsicht van zyn belofte aan ons , als boven is verhaalt , en het geeven van die commissie aan den Kardinaal Campegius , om aan ons vertoon te worden ; en die dan , so men het voor raadzaam in sag , te verbranden : gelijk ook in der daad , na ons berigt is , daar me so is gehandelt .

Daarenboven , die so een maatig gevoelen hebben van de magt van syn Heiligheid , dat sy voorseker en vast stellen dat de zelve haar op de polityke wet niet en kan beroepen , die nochtans in goddelyke zaaken over al zonder onderscheid geld . Geen Koningen hebben ooit voor desen d' Apostolische Stoel in meerder eeren en aanzien gehouden als wy , dies zyn wy te

meer bedroeft dat wy tot dese twist getergt worden , en dat tegen onse gewoonte , also onse natuur daar seer vreemt en gantsch afkerig van is . Dese dingen die vry wat hard gaan schryven wy zeer node , en souden veel blijder geweest hebben dat wy onse penne hadden mogen t' huis houden , en nu Achtbaarheid ongemolesteert laten ; edog wat souden wy in so groote en kommerlijke radeloosheid doen ? Want voorwaar , so wy de brieven van zyn Heiligheid souden gehoorfamen , daar se voor zeker en vast stellen het gene wy weten onwaarheid te zyn , dan souden wy tegens God en onsen conscientie misdoen , en d' andere die hier tegen aan arbeiden , en , als te voren verhaalt , in een groot getal bestaan , een groote laster op den hals werpen . Indien wy ook verschillen souden van de dingen die zyn Heiligheid uitspreekt en verklaart , so souden wy oordelen dat ons zulks niet vry staat , (ingeval daar geen reden ware om de daad voor te spreken , gelijk wy nu doen , door noot daar toegedwongen zynde ,) om niet tetschijnen d' aghtbaarheid van d' Apostolische Stoel te versmaden . Hierom behoorde dan zyn Heiligheid dit niet kwalijk te nemen dat wy in dese zaak wat wijdloopig en vrymoedig spreken , die ons so zeer drukt , insonderheid daar wy niet gesind zyn onbeschoft te gaan , noch geen opgepronkte woorden van welsprekendheid gebruiken tot vergrootinge en bewaringe van d' onwaardigheid of kleinachtinge der zaake ; maar sla ik de spijker regt op het hoofd , het komt uit d' enkele waarheid voort , die wy hier in niet en mogen nog behooren te verswygen , also de zaak geen wereltse , maar goddelyke , geen tydelijke maar eeuwige dingen betreft ; waar in geen verzierde , valsche nog opgepronkte redenen , maar alleen d' enkele waarheid d' overhand zal behouden : en God is de waarheid , dien wy veel eer dan Menschen verplicht zyn tegehoorfaamen ; dies niet te
min

min kunnen wy niet nalaten van Menschen ook te gehoorfamen, (volgens ouder gewoonte, ten zy datter een merkelijke reden zy waarom wy het niet behoorden te doen;) het welke wy met dese onse brief aan zijn Heiligheid nu doen: en wy doen het uit liefde, niet gezind zijnde zulks ruchtbaar te maaken, noch na defen uw autoriteit te bestryden; ten zy dat gy ons daar toe komt te dwingen; hoewel ook het geene dat wy doen uw autoriteit niet en krenkt, maar de selve bevestigt, ziende op onse eerste grondredenen; en het is beter als men halver wegen is weder te keeren, dan altyd met zijn styf hoeft

voortgaande kwaat te doen. Weshalven by aldien zijn Heiligheid de gerustheid onses gemoedts gade slaan en in acht wil nemen, laat se met de waarheid bevestigd worden, die met toestemming van so veel geleerde mannen aan den dag is gebracht; dan zal zijn Heiligheid ons brengen tot een verzekerdheid en gerustheid, ons reddend uit alle benaauwtheid, so ons als ons Koningrijk verzorgen, en eindlijk zijn schuldige pligt en ampt volbrengen. Het overige van onse affairen hebben wy onse Gezanten bevoolen u voor te draagen, verzoekende op zijn Heiligheid haar te willen geloof geeven, &c.

Romen den 7. February, 1532.

X L I X.

Willem Benets belofte gedaan aan den Koning om den Kardinaal van Ravenna zijn gonste te bekomen. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

IK willem Benet, afgezant aan het Hof van Romen voor myn zeer doorluchtrige Heer, Heer Henrik de VIII. Koning van Engeland &c. hebbende, na 'tschryven van den Koning zelfs, volkomen magt en autoriteit, als blykt aan zijn Majesteits Patenten, gedateert op zijn Koninglyk Hof tot Greenwich den 30. December 1531. met zijn eigen hand ondertekend, en daar het groote zegel op gedrukt staat: Also ik in des Konings hoogwichtige affairen onderonden heb wat al sonderlinge moeite en neerstigheid de Eerwaardige Vader in Christus en Heer D. Henrikus Sanctus, Kardinaal van Ravenna aangewend heeft, waar in ik hem wederom voortaan genegen ben te gebruiken, op dat zijn H. A. de selve genegentheid tot zijn Koninglyke Majesteit altyd mag bewysen, beloof ik derhalven vrywillig aan den zelyen Kardi-

naal uit den naam van den voornoemden Koning, dat zijn Majesteit bezorgen zal dat de Kardinaal van een zeker Klooster of Kloosters of van eenige andere Kerklyke beneficien, so dra als 'er een ledig word, verzien werde; 't welk hem alle jaaren ses duizend Dukaaten sal opbrengen. Daar en boven beloof ik dat gemelde Koning van Engeland den zelfden Kardinaal zal aanbieden of beroepen tot de Hoofdkerk, die r'eeniger tyd vakant mogt worden, of tegenwoordig vakant of open is in het Rijk van Engeland, en maken dat hy in des selfs bezittinge kome; en by d'eerste gelegenheid dat de Kerk van Eli vakant mogt worden dat dan de Koning van Engeland aan dien Kardinaal de zelve sal op draagen, so het gebeuren mogt dat zyn sinnelijkheid hier meer toe strekte dan tot enige andere Kerk, dat hy dan van een ander
tot

tot dese sal mogen overgaan; en de Koning zal ook maken dat de zelve Kardinaal de voornoemde Kloosters en Kerkelijke beneficien in het Koningryk van Frankryk en van de Hoofst-kerk in het Koningryk van Engeland in rust en vrede sal mogen besitten, nevens de genietinge van de vruchten der inkomsten. En dit alles be- loof ik met vollen monde dat myn gemel-

de Heer Koning in alle deelen, niets uit- gefondert, sal stand doen hebben, onder- houden, en ook uitvoeren; tot getuigen- nis der waarheid hier van heb ik dit met myn eigen hand geschreeven, ondertekent en met myn zegel daar op gedrukt be- vestigt. *Romen den sevende van Sprokkel- maand of Februarius. M. D. XXXII.*

Dit alles, met zyn eigen hand geschreeven, heeft hy aan den Koning overgezonden.

Romen April 29. Anno M. D. XXXII.

L.

Bonnens Brief over het gene tot Romen is gepasseert. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

Het zal zyn Koninglijke Majesteit ge- lieven te weten dat wy Willem Ben- net, Eduward Karne en Edmond Bonner brieven van den sevenden van dese tegen- woordige Maand aan zyn Koninglijke Majesteit hebben gefonden. Daar zyn op den 13. en 20. dito twee openbaare dispu- tation geweest, volgens de gegevene en aangewesene kommissie, welke hier in bestond dat men in yder Kerken- raad drierley conclusien zou bedisputeren al wat nu door zyn Koninglijke Hoogheids Raad uitgesproken wierd tot verdedinge van de conclusie op den 13. voornoemt voorgestelt, als ook het gene by de weder- partijen daar tegen in gebragt wierd, nevens d'antwoord die zyn Majesteits Raad daar ten vollen opgegeven heeft, zal zyn Majesteit uit de boeken hier nevens gaan- de kunnen verstaan; als ook de verant- woordingen, tegenwerpingen en de we- derantwoorden daar op, gedaan op den selden dito, volgens het gene ik Eduward Karne in myn voornoemde brieven hadde beloofd: de Copyen van welke verant-

woordingen, tegenwerpingen en weder antwoorden, na dat se ten vollen aange- tekend, beschreeven, en by zyn Koning- lyke Majesteits wyse raad naauwkeurig overwogen ware, ik Eduward Karne by zyn Heiligheid en de Kardinaalen bracht om daar beter van onderricht te worden: gelijk ik ook van stonden aan de Consisto- rie geadvizeert heb, volgens d'ordre my van begin aan gegeven; verwachtende dat de Raadtsheeren van de Koningin ook so souden doen; maar tot noch toe heb- den zy in de zaak niet gedaan, hoewel dat uwe Gezanten en ik zyn Heiligheid daar dikmaals over aangesproken hebben. Wat nu aangaat het gene by beide de partyen in de disputatie op den 20. dito gesproken en gedaan is, het is niet mooglijk dat wy het zelve om de korthed des tydts, in goe or- der zouden kunnen stellen, en nu tegen- woordig aan zyn Majesteit overzenden; het welke nochtans met ten eersten ver- vaardigt en door den naasten Courier zyn Koninglyke Hoogheid toegezonden zal worden. Na gedaane disputatie op den der.

dertienden dito, bracht d' Advokaat van onse wederparty te berde, dat wy met dese disputatie alleenlyk fochten de zaak uit te stellen; dies hy protesteerde dat de Raadtsheeren van de Koningin niet meer en wilden disputeeren: verzoekende daar op dat de Paus en degantsche Consistorie met de voornaamste zaak wilden voortvaaren; waar op ik Eduward Karne antwoorde dat zijn Heiligheid en de gantsche Raad toegestaan hadden dat men over de zaaken mogt disputeeren, en daar op ook commissie gegeven dat volgens de selve de gepubliceerde conclusien bedisputeert souden werden; verzoekende daar op, alsoo daar sestiende conclusien onbedisputeert waren overgebleven (welke ik t' allen tyden met des Konings Raad bereidwillig zou zijn om voor te stellen en te verantwoorden) dat by aldien onse wederparty, weetende dat de conclusien kanonijk zijn, de selve niet en wilde toestaan, en alsoo de disputatien ontgaan, dat dan de verhaalde wederparty de selve sou bedisputeeren: en geen van beide willende doen, dat dan de zaaken die te verschoonen waaren van zijn Heiligheid toegelaaten mogren werden, inzonderheid daar de wederparty niet gewichtigs, dat men merken konde, in te brengen heeft om zulks te beletten; waar op de Paus antwoorde dat hy op het verzoek van beide Partyen sich sou bedenken. Op den 16. dito liet de Datarius uit de naam van zijn Heiligheid aan my Eduward Karne weeten, dat de disputatie in de Consistorie op den 20. dito February sou geschieden, en dat ik haar d'onbedisputeerde conclusien sou laten toekomen, om in de gemelde Consistorie bedisputeert te worden, met eenen daar by voegende dat dit in de Concilie de laatste en bepaalde plaats sou zijn, voor so veel andere disputatien aanging; van welk berigt aan zijn Koninglyke Majesteit hier nevens een Copey gaat. Hier op, met advys van uwe Ambassa-

deurs en Raad begaf ik my naar den Datarius, en leverde aan hem over drie conclusien die noch te bedisputeeren waaren, met een protestatie van niet af te wyken van d'ordre tot noch toe onderhouden, volgens de voorreden in de voornoemde conclusien; de Copy waar van zijn Koninglyke Hoogheid hier nevens zal ontfangen. Hier na ging ik met de zelve conclusie en protestatie na den Cardinaal de Monte, dewelke van stonden aan zeide dat de geheele Consistorie alle de disputatie gants tegens de borst zijn, en dat wy genoeg verhoort waaren geweest, en met dese vierde disputatie konden volstaan; zeggende met eenen dat men zulks nooit voor desen gezien heeft, en dat het geen eere was voor d'Apostolische Stoel datter in de Consistorie diergelyke disputatien omme gingen, waar over de Paus en de Cardinaalen moeyelijk zijn, voornaamlyk als zy denken hoe het daar in zijn werk toegaat, en dat alle de conclusien, daar wy ons te behoorden te vergenoegen, aangeroert sijn. Hier op voerde ik den Heer Cardinaal de Monte te gemoet dat hy d'Ambassadeurs van zijn Koninglyke Majesteit en my op het Kasteel Angelo op Vastenavonds-dag, in het bywesen van de Paus, belooft en toegestaan had dat men over alle de conclusien van stuk tot stuk sou disputeeren, en dat ik, na myn welgevallen, van tyd tot tyd, de conclusien daar men over disputeren sou, mogt uitkiezen; en hoe dat daar na, te weeten op den 17. van February zijn Heiligheid de Paus, de Cardinaal Ancona, en zyn E. de Cardinaal de Monte van dese belofte niet afwykende, drie conclusien aanwesen, daar men t'elkens in yder Kerkelyke vergadering van disputeeren sou, en dat ik daar van verkiezen mogt die my aanstonden; volgens de Copy van gemelde ordre die ik nevens myn brieven aan zijn Koninglyke Majesteit gezonden heb. Daarenboven, dat wanneer d'ordre om over drie conclusien

in een Consistorie of Kerken-raad te disputeren my toegezonden wierd, en op my verfocht dat ik de conclusien, daar men volgens gemelde ordre eerst van disputeeren sou, wilde zenden: so heb ik, om allerlei twyfeling voor te komen, gepro- teeert al eer ik zulks wilde toestaan, en dat onder het overleveren van de zelve conclusien, dat ik het anders niet en sou toelaten, of men sou alle de Conclusien, volgens ordre belooft op Castel-Angelo, bedisputeren en van stuk tot stuk na sien; en de zaak nu hier by blyvende, heb ik de Conclusien volgens d'ordre van den 17 van Februarius overgelevert: welke ordre de Paus tot nog toe voor goet gekeurt en nagekomen heeft, en daar van konde, nog wilde, ik niet afwijken. Op zyn seggen dat wy genoeg verhoort waren geweest, heb ik geantwoord: dat verhooringe en informatie van minder dan d'eene helft van de zaak niet genoeg konde zyn; en so zy op de waarheid van het geheel zagen, dan behoorde yder deel verhandelt te worden.

En wat nu de Kardinaalen aangaad wien sulks so seer tegens de borst is, daar op antwoord ik dat zy daar geen reden toe hadden, alsof het voor d' Apostolische Stoel meerder eere was om te sien dat een zaak van so groot belang wel nauwkeurig onderfogt wierd, op dat alsof de waarheid openbaar en de zaken rechtschappen kennelijk mogten werden, dan dat men daar so ras over heen loopen sou, gelijk als zy in den aanvang van dese zaak deden, al eer zy wisten hoe het eigenlijk daar me geschapen was. Nu wat belangt de moeyelijkheid en onrust van de Paus en Kardinaalen: daar op seyde ik, dat zyn Koninglijke Majesteit voor hun moeyte aan haar seer was verplicht; dies niet te min, seyde ik, dat zy aan d'ander kant te bedenken hadden wat al moeyte zyn Koninglijke Hoogheid voor haar hadde gedaan, stuks wyse alrede verhaalt; het welke veel meer was

dan dat zy twee of drie uren ter weke op een stoel en kussen gemaklyk zaten, en haare ooren slegts leenden om de rechtvaardige verantwoording uwer zaake t' aanhooren. Aangaande nu de manier in de voornoemde disputatie gebruikt, daar gaf ik op tot antwoord dat de Eerwaardigen Heer Kardinaal wel wiste dat het onser wederparty schuld was, die op allerley wyse den Kerken-raad met disputeren zochten moe te maaken en af te matten, voor naamlyk met kyven, schelden en by te brengen wetten en uytpraaken die daar nooit geweest zyn, nog van eenige Rechtsgeleerden aangetrokken worden: en die vast onnuttelyk den tyd so doorbrengen, op dat zyn Heiligheid de Paus en de Kardinaalen doende den Kerken-raad scheiden zonder gehoor te geeven, de wederparty alsof tegen alle recht en reden, krygen mag het geen hy begeerd, en de waarheid onder de voet houden, om nooit ten voorschyn te komen: en so daar aan onse zyde eenigfins wat scherp gegaan mogt zyn, dat zulks alleen geschied was om ons zelve te verantwoorden, en te toonen de misflagen en valsheid van d' Advokaaten der Koninginne in het geene zy voorflaan, waar in zy, zei ik, niet te verschoonen waren. En nademaal van wegen zyn Koninglyke Majesteit niets gezegt is geweest dan het geene met recht gezegt mogt worden, de plaats met eenen aangewesen zijnde, invoegen dat daar niet tegen te seggen viel, so verzocht ik op den Heer Kardinaal de Monte dat hy in dese zaak van zyn Majesteit te begonstigen geliefde te continueren, gelyk als zyn Majesteits volkomen vertrouwen op hem was dat hy doen sou; en dat wy altyd, so als wy gewoon waren, in dese onse gantsche zaak onse roevlucht tot hem om goede hulpe en raad mogten neemen. De Kardinaal hier mede noch niet vernoegt zijnde, zeide, wat aangaat d'ordre, dat zyn Heiligheid de Paus de vryheid hadde om zyn meeninge
dies

dies aangaande te verklaren; en wat de conclusien aangaat, dat se overtollig, onbehoorlyk en lasterachtig waren, alleen voorgesteld om de zaak langer uit te stellen. Hier op antwoordende, zei ik, dat over de voornoemde ordre een verklaringe te doen, daarse so klaar is dat men daar niet en hoeft aan te twyfelen, en dat zijn Heiligheid de Paus, overdenkende zijn belofte op de gemelde tyd gedaan, nevens myn protestatie, en d' uitvoeringe vand' ordre tot op die tyd, in verscheiden Consistorien geobserveert, over de selve ordre geen verklaring konde doen, also hy vryheid gaf om over alle de conclusien te disputeeren; en hier van zei ik, dat ingeval zulke veranderingen mogten geschieden, zonder datter aan de zyde van zijn Koninglyke Majesteit daar eenige reden toe gegeven wierd, dat men dan op haar niet wel zeker konde gaan. Wat nu belangt d' overtolligheid en onbehoorlykheit van de conclusien, daar op heb ik geantwoord dat zulks uit de mond der wederpartyen was gekomen, die de zelve conclusien niet en verstonden; en daarenboven dat sodanige conclusien welke d' Advokaaten der wederpartyen voor overtollig uitkreeten, heeft myn Heer de Kardinaal in het bedisputeeren en onderzoeken daar van in den Kerken-raad, merklyk vernomen dat het so niet en was. Daar men nu segt dat de conclusien lasterachtig zijn, en slechts ingevoert om uitsfel te maaken, daar op gaf ik tot antwoord, dat het geene menjens hier tegenwerpt der wederpartyen raad te laste gelegd mogt worden: en dat wy met waarheid mogen seggen dat men op een lasterlyke wyse met ons omme ging, aangezien de zaaken so rechtvaardig en klaar waren, en evenwel niet aangenomen wierden. De Heer Kardinaal hier op voortvaarende zeide, dat *impedimentum allegatum erat perpetuum: dat d' aangevoegene verbandering altyd duurende was*, om dat zijn Koninglyke Maje-

steit *ex causa Reipublice: ter oorzaake van de Gemeinten-staat*, uit zijn Koningrijk niet en konde vertrekken, en *quia dignitas vestra est perpetua: om dat uw staat altyd duurt*; als ook *quod causa requirit celeritatem: om dat met de zaakdiende spoedig voortgevaaren te worden*. Waar op ik antwoorde, dat de Heer Kardinaal een misverstand in de zaak hadde, also wy in de zaaken niet en zeiden dat zijn Koninglyke Majesteit nergens na toe konde vertrekken uit zijn Ryk; maar dat wy zeiden dat hy niet en konden reizen *ad loca tam remota: na zo verre gelegen plaats*, als Rome; invoegen dat het geen *impedimentum perpetuum: altyd duurende belet was*. En tot het andere wees ik hem een Text aan, en het algemeen gevoelen van de Leeraaren in de Godgeleertheit in het stuk des Houwelyks, zijnde tusschen een Koning en Koninginne, waar mede weggenomen wierd het geen hy zeide. Doe zeide de Heer Kardinaal dat het genoeg was dat de Procurator uit kracht van het Capitrel van de zaak verzekert was, als eertyts van wegen de getuigen. Ik zeide dat dat capittel die aantooinghe niet en bewees, en dat zy, die den Text so wilden uitleggen de zelve niet en verstonden, also het alternatief de beurt wys in dien Text niet en slaat of ziet op een veilige plaats, maar op d' ordre van dagvaardinghe aangevangen door een voornaam persoon of des zelfs verzorger; en so verstaat Petrus de Anchorano dien Text; en de zelve anders verstaande, sou het stryden tegens het capittel en het algemeen gevoelen. Daar op zeide hy dat Aretius zeide *quod sufficit quum locus sirtatus procuratori: dat het genoeg is als de plaats veilig is voor hem die het bewind heeft*. Ik zeide dat, in het wel nemen, Aretius van een heel ander gevoelen is, seggende: *Quod partibus debet locus tutus assignari, si poterit, & sinon poterit partibus, detur procuratoribus: dat men de partyen een veilige plaats moet, zo het*

zijn kan, aanwyzyn; maar zo niet, dan voor de geene die het bewind of volle macht hebben. Daar na zeide de Heer Cardinaal tegens my, dat ik wel wiste dat hy deze disputatien had begonnen voort te zetten, en dat hy de zelve, na zyn uitterste vermogen sou bevorderen.

Op den 19. van dese tegenwoordige Maand ging ik met zyn Majesteits Ambassadeurs naar den Paus, en behandigde aan hem het gene in de disputatie van den 13. dito was verhandelt: en doemaals waren uwe afgesanten met den Paus besig om d' intimatie of aankundiging te veranderen en het woord de bepaelde of bestipte uit te laten en nog meer andere woorden, dienende om vorder disputatie over de Conclusien te staken. De Paus zeyde dat disputatie geen regtsaaken waaren die men in het Consistorie most verhandelen, daarom sou hy zekere Kardinalen op aanstaande Vrydag en Maandag by een doen vergaderen, om de disputatie t' aanhoren. Hier op seyde ik Willem Benet, dat sulks met het dekreet of besluit van aankundiging niet zeer wel konde bestaen, het welke precijs daar op staat om geen disputatie meer na den 20. dito aan te leggen; weshalven myn versoek was dat het woord bestipt in d' aankundiging mogt uitgedaan worden, seggende met eenen dat Vrydag nog Maandag, synde so kort daar aan, geen tyd en was om de disputatie t' aanhoren; en dat zyn Heiligheid van wegen de disputatien het Consistorie heeft waargenomen, het welke, so men de gewoonte van het Hof wil onderhouden, niet eerder dan na Paaffchen kan geschieden; waar op de Paus seyde dat hy de Consistorie by een mogt roepen als hy wilde, gelijk hy gedaan heeft in het maken van Cardinaals, zynde een meer solemneel werk dan een disputatie. Hier op seyde ik dat de Paus zyn Heiligheid na zyn welgevallen daar in mogt te werk gaan, hoewel het tegen de gewoonte sou zyn: en dat hy over sulks de voor-

maals bestemde ordre daar in wilde aanmerken, en dat dit woord bestipt niet d' ordre niet en sou konnen bestaan: Hier op begeerde de Paus dat men de Cardinalen Ancona en de Monte daar van sou berichten, t' welk wy ook deden. Ancona stelde sig wat gefeglijk in, en mogt wel lyden dat het woort precijs uitgedaan wierd. De Monte seyde dat de Paus wel sou willen beloven om de Conclusien in de Concilien te hooren bedisputeren, zekere Cardinalen daartoe beroepende, so dat het woord precijs niet nadelig sou zyn. Hier op versogt ik Eduward Karn op hem, dat by aldien het voornoemde woord niet nadeelig sou zyn, dat het dan doorgehaalt mogt worden: also ik hem rond uit seyde dat ik my aan geen woorden wou laten binden, daar het geschrift anders uit wyft; met eenen hier by voegende, dat ik op dese wyse (als bestipt) niet en wou disputeren, maar klaar toonen en protesteren, dat ik, nevens andere van zyn Koninglyke Majesteits Raad gereed stonde om de gepubliceerde conclusien te verantwoorden, volgens de voorgestelde ordre, tot noch toe onderhouden; verhaallende ook dat, also de conclusien voor rechtvaardig gekeurt waren, de zaaken behoorden aangenomen te werden; en dat by aldien de Paus en Cardinaalen my en zyn Koninglyke Majesteits Raad geen gehoor wilden geeven tot een openbaare onderzoekinge en aanwysinge van de waarheid, zy ons dan reden zouden geeven om over haar te klaagen, en den hemel tot getuige te roepen; t' welk zyn Koninglyke Majesteits Ambassadeurs ook affirmeerden. Hier op zeide de Cardinaal de Monte dat de Paus voor de disputatien sorge sou draagen, niet tegenstaande het woord bestipt daar by gevoed was; en hy zeide ook, dat hy 's morgens daar aan met den Paus daar over sou spreken, en uwe Gezanten en my een antwoord geeven.

Nu in de morgenfond , het welke was op den 20. van dese tegenwoordige Maant April, heeft de Cardinaal begeert datter niets van het besluit van aankundiginge geopenbaard mogt werden , also d' andere wederpartyen daar een Copy van hadden , maar gewilt dat het woord bestipt alleen sou zien op disputatien die gedaan zouden worden in de Consistorie , en niet in de Concilien : in welke Concilien de noch openstaande Conclusien bedisputeert mogten worden ; en hoewel dat zy dese ordre hadden opgesteld , om dat se evenwel gants duister was , noch vast ging dat se met de voorgaande ordre was gelykformig , heb ik gewilt dat de Cardinaal met den Datarius sou spreken , om die te maaken als te voeren : waar mede hy toen te vreden was , doch de Paus beval alle de Cardinalen te vertrekken , so dat ik de voornoemde ordre of commissie niet en konde bekomen ; waar door ik genoodzaakt wierd of om te disputeren en het woord als bestipt aan te neemen , of anders de disputen te schuwen , waar door de wederpartyen dan reden souden hebben om te seggen dat ik geen moed en had om de gerechtigheid der zaken en de conclusien te verantwoorden. Hier op hebben dan zijn Majesteits Gezanten en wy , nevens andere uwe geleerde Raad , beslooten , dat ik , Eduward Karn , sou protesteren (*de non consentiendo in termino , tanquam peremptorio : van de plaats , als bestipt , niet toe te staan :*) en daar na overgaan tot het voorstellen van de conclusien ; en so heb ik ook gedaan volgens den inhoud van een zeker Copy , die zijn Koninglyke Majesteit hier nevens zal ontfangen. So wanneer ik nu geprotesteert , en de Paus dit woord (*acceptamus : wy neemen het aan*) uit zijn mond had laaten gaan , so begoft daar op d' Advokaat van de Koninginne te protesteren dat zy niet langer en begeerden te disputeren , en versochten op zijn Heiligheid de Paus dat hy met de voornaamste saak geliefde voort

te vaaren. Hier op zaid ik , Eduward Karn dat de Paus wel merkte dat de conclusien in't licht waren uitgegeeven en voor gestelt , op dat zy niet alleen daar over disputeren souden , maar alle man die slechts wilde , om zijn Heiligheid en de gantsche Consistorie daar van t'informeeren : en daarom zaid ik , ofschoon zy niet en wilde disputeren , ik was hier evenwel by der hand met des Konings Raad om de conclusien voor te draagen , volgens gegeeven order en commissie , willende voor vast stellen dat se kanonyk zijn , en de zelve tegens alle wederspreekers beweren en verantwoorden ; en hier op begeerde ik van den Paus dat , hoewel de Raad van de wederpartyen niet en wil disputeren , ik nogtans met zijn Hoogheids Raad verhoort mogten werden ; op dit myn verzoek voer d' Advokaat van de Koningin dapper uit , tot dat eindlyk de Paus hem dede stil swygen , en begeerde dat wy tot de conclusien zouden over gaan , het welke wy ook deden.

En alhier word nu voor vast gestelt datter in de Consistorie niet meer te disputeren zal vallen , maar dat de resterende conclusien voor de Paus in de Concilien , eigentlyk daar toe aangeleid , bedisputeert zullen worden ; wat nu daar in beslooten of gedaan zal worden , daar van , als ook van al ons bedryfen handel dies aangaande , zal zijn Koninglyke Majesteit van tyd tot tyd geadvizeert werden.

Wat nu de brieven aangaat die zijn Koninglyke Majesteit door den Courier François op den laaften van Februarius so wel aan den Paus als aan my Eduward Karn gezonden heeft , inhoudende om my en de zaak die te verschoonen is , aan te neemen , zullen wy , volgens zijn Majesteits believen en ordre in d' algemeene brief ons toegezonden , ons reguleeren , daar in doende zoo als nut en oirbaar zal zijn.

Hier mede beveelen wy ons in alle oor-

moedigheid in de gratie van sijn Koninglyke Majesteit, biddende God Almachtig dat hy hem veele Jaaren in voorspoed en

gezondheid gelieve te bewaaren.
Romen den 28. Maart. Anno 1532.

Zijn Koninglyke Majesteits ootmoedigste Onderdaanen,
Dienaaren, en Hof-Predikers.

WILLEM BENNET.
EDUWARD KARN.
EDMOND BONNER.

L I.

Een ander Brief nopende de zaaken tot Romen. Het Origineel.

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

HET sal zyn Koninglyke Majesteit gelieven te verstaan, dat zedert den 23. Maart al hier veel te doen is geweest om de publyke disputatie uit de Consistorie, die eenmaal ter weke gehouden word, te brengen in de Concilien of vergaderingen voor den Paus en de Kardinalen; op zulk een plaats, en so dikmaals als het haar sal gelieven: op dat, so wy merken, het dispuut dies te eerder aan een einde mogt raaken, en zodanig een uitslag niet hebben, als wy wel hadden beoogt. En also men in so een gewichtige zaak hier so seer woelt, wierd ik, Eduward Karn, dikmaals vermaant Conclusien te senden om in gemelde vergaderingen, so wel in de week van Palm-Zondag als Paasch-week, voorgesteld te worden, blykende aan de kopijen der aankundiginge hier nevens gesonden aan zyn Koninglyke Majesteit; op welke aansegginge ik sekere Conclusien overleverde, volgens d'ordre in den beginne ingestelt, nevens een protestatie door zyn Majesteits Raad alhier bedagt: *de non recedendo ab eodem ordine, ende proponendo easdem conclusiones in eodem*

Consistorio, juxta eundem ordinem, & non aliter: van niet afte wijken vande zelve order, en om de zelve conclusien in de zelfde Consistorie voor te stellen, volgens de zelve ordre en niet anders. Dies niet te min liet my de Paus wederom vermaanen met een zeker dreigement, dat by aldien ik op den derden van April met Advokaten in de vergaderinge niet en wilde verschynen, *procederet ad ulteriora, protestatione mea prevea non obstante: dat hy voortvaaren sou, niet tegenstaande myn voorafgaande peestatie.* Waar op ik met uw geleerden raad raadplegende, een protestatie ontwerp, en de zelve op den voornoemden derden dag aan den Paus overleverde, protesterende gelyk als daar in begieepen stond, doende die door den Datarius registreeren; de Copy waar van uw Majesteit hier nevens ook zal ontvangen. Evenwel heeft de Paus op dien derden dag na de middag een vergadering aangeleid, alwaar dese protestatie geëxamineert wierd; en na dat daar over een onderhandeling was geschied, wierden wy eindlyk wederom gezonden naar de Consistorie, om aldaar over de

gepubliceerde conclusien verhoort te worden, so veel als de Consistorie voorgenomen hadt' aanhooren; 't welk voor ons veel profijtlyker was dan dat alles in de Vergaderingen, die nu en dan, als geseit, aangeleid zouden worden, voor te draagen; en hier door wierd de zaak verschoven en uitgesteld tot den 10. van dese maand; als wanneer de Paus Consistorie hield. Eene Mr. Providel, een zonderling gaauw Notaris die uit Bulloigne kwam tot bevordering van zijn Majesteitszaak, stelde zeer kort en bondig op, tot groot vernoevinge, so 't scheen, van de geene die se aldaar hoorden, drierlei conclusien, waar van twe de bekwaamheid van my, Eduard Karn raakten, om de zaaken van verschooninge in te stellen: en de derde was, dat men de zaak *extra curiam, ad locum tutum utrique Parti; buiten het Hof aan een plaats veilig voor beide Partijen* behoorde te beveelen, van welke conclusien als ook van het geene hy geseft heeft, zijn Majesteit hier nevens een Copy zal ontvangen. Nademaal nu in de gemelde Consistorie de Raad noch van den Kaizer, noch van de Koningin verscheen, so zeid ik, Eduard Karn, door aanradinge van uw Majesteits Raadt, na gedane propositie by Mr. Providel, dat zijn Heiligheid de Paus wel merkt, dat, so onze wederparty wat goets had in te brengen regens het gene bygebracht wierd tot rechtvaardiginge van de Conclusien en het stuk van verschooninge, en aan zijn kant geen kwaad vertrouwen hadde, dat hy sich niet te zoek sou maaken, noch van het disputeeren zijn schouderen ingetrokken hebben, het welk disputeeren hy te vooren had aangenomen; hierom heb ik ook haar haare hertnekkigheid en absentie verweeten; begeerende dat men daar notitie van neemen sou. Waar op ik uit de Consistorie ging, welke op die dag kwam te scheidten.

Op den 14. dito liet my de Paus aanseg-

gen, datter op den 17. Consistorie gehouden sou worden, begeerende dat ik my aldaar nevens d' Advokaten sou willen vertonen, om te disputeren over de conclusien die nog niet voorgesteld nog bedisputeert waren; op welke aansegginge ik aan den Dataris drie conclusien, te weten de 19, 20, 21. in ordre soals se volgen, behandigde, nevens een protestatie van uw geleerden Raad geconcipteert, en hier mede aan zyn Majesteit gezonden. In de zelfde Consistorie heeft Mr. Providel ook de rechtvaardiginge van de zaaken en conclusien opgehaalt, en daar en boven geantwoort op zodanige tegenwerpingen, waar op hy meende dat de wederpartyen mogten steunen, en dat zeer kort en beknopt; seer moeyelyk zynde dat de Raad van de Kaizer en Koningin niet en verscheenen om over de gemelde conclusien te disputeren. Al wat nu Mr. Providel in de Consistorie verhaalt heeft, nevens myn protestatie van de benaminge (als bestipt) toe te staan, zal zyn Koninglyke Majesteit hier nevens schriftlijk gewaar worden.

Wat nu de seven conclusien die nog onbedisputeert over bleven aangaat, ik denke dat zyn Heiligheid de Paus ons niet langer in de Consistorie sal willen horen; seggende dat onse wederpartyen geen disputeren meer zullen willen lyden, nog daar toe treden. Dog dat het op een ander wyse toegaat buiten de Consistorie, met informatie der Kardinalen, is zyn Heiligheit wel te vreden. En voorwaar, Heer Koning, om sodanige zaaken te beyveren, te bearbeyden en voort te setten, welke dienen mogen tot bevordering van de zaak en zyn Majesteits voornemen, het zal ons nog aan een goede wille, nog aan enige neerstigheid, nog aan enige bedenkyke middelen ontbreken, gelijk tot nog toe weder zyds Partyen hier in niet breukvaldig zyn geweest; vertrouwende op God dat, so de gerechtigheit niet onderdrukt

en worde, een goed effect tot vernoeginge van zyn Koninglyke Majesteit daar uit volgen zal. Met dese brieven zal zyn Majesteit verwittigt worden van alles datter gesproken is geweest so wel tot faveur van den Heer Koning, als van de wederpar-

ty, in de Consistorie, op den 20. Maart. Hier mede bevelen wy ons met alle ootmoedigheid in de gratie van zyn Koninglyke Majesteit, biddende God Almagtig dat hy de zelve in zyn Koninglyke staat gelieve te bewaren. *Uit Romem den 29. April.*

*Zijn Koninglyke Majesteits ootmoedigste Onderdaanen,
en arme Dienaaren.*

EDUWARD KARN.
EDMOND BONNER.

L I I.

*Een Brief van Benmet en Casali over den toestand van des Konings
zaaken. Het Origineel.*

Cotton Libr. Vitel. B. 13.

ONzen allerdoorluchtigsten en onverwinnelyken Oppersten Heer zy groetenis.

In de drie voorledene Consistorien voor de vakantie gehouden, is'er van het stuk der verschooninge gehandeld; doch wat aldaar eerst verhandelt is geweest, hebben wy niet konnen verstaan, also den Kardinaalen op boete van excommunicatie sulks r' openbaaren, verboden wierd. Ten anderen hebben zy ook iets in die zaak gedaan, 't welke zy insgelyks voor ons verborgen gehouden hebben: maar op den laatsten dag hunner byeenkomste, zynde op den agisten July, hebben zy het geene hier na volgt gestelt. Des anderen daags tot den Paus gegaan zijnde, om te verneemen hoedanig het besluit mogt zijn, verstonden wy uit hem dat hy met zyn eigen mond, also daar geen Rechtsgeleerde by was, de raadslaagen van de Consistorie niet en wilde uiten; dat wy derhalven op den navolgende dag wederom by hem souden komen, dewyl hy begeerde dat de Kardinaalen de Monte en Ancona ons het

zelve zouden bekend maaken: en evenwel heeft de Paus selfs op die tyd tegen ons geseit her geene wy daar na uit de Kardinaalen verstonden; doch hy en heeft niet gewilt dat het ons tot een antwoord sou dienen. Wy gingen dan volgens zyn zeggen wederom by hem, als wanneer die twe Kardinaalen ons verhaalden dat d Opperste Heer en Kardinaalen beslooten hadden datter zekere brieven so van den Paus als van het Collegie der Kardinaalen aan onsen Koning behoorde geschreeven te worden, om hem te vermaanen dat hy alhier over zyn zaak iemand wilde stellen die se dese aanstaande Maand October waarnam; de Paus daarenboven ried ons, gelyk ook de Kardinaalen, dat wy tog uw Majesteit daar toe wilden beweegen, also zy alle twyfelingen wilden weg neemen; wy hebben geantwoord, aan uwe Majesteit het geene ons belast wierd te willen schryven, doch evenwel dit niet te konnen verswygen hoe het ons toefchynt dat met uwe Majesteit niet recht en is gehandelt, dat
men

men geen verſchooninge wilde gedogen , noch de redenen daar toe bygebracht aanneemen , het welke nochtans ſo dikmaals en ſeer ernſtig verzocht is geweest ; daar enboven dat wy niet en kunnen nalaaten van ons ten hoogſten te verwonderen en ook zeer te klaagen , dat , daar wy verzekert waaren dat zulks gerechtelyk behoorde te geſchieden , echter het zelve ons geweigert wierd , voornaamlyk daar zy met hun boven verhaalde verzoek ſtilſwygens den onſchuldiger en de redenen door hem bygebracht ſchynen te verwerpen. Hier op hebben zy ons geantwoord , dat noch d' onſchuldiger , noch het geene van hem is bygebracht verworpen is geweest , maar dat alles is gebleeven in den zelfden ſtand daar het te vooren in was ; maar dat dit ſtuk van onſchuldiginge haar als Rechters niet klaar , maar twyfelachtig toefcheen. De Kardinaal *Ancona* voerde iets hier tegen in , waar van de Heer *Karn* in zijn Brief verhaal van doet. Zy zeiden ook dat zy hier in met ons beleefder hadde gehandeld als met onſe wederpartyen ; dit daar noch by voegende , dat ſo men iemand met volmacht overzond , dat dan recht en gerechtigheid gehandhaaft fou worden , en voor ſo veel doenlyk was , tot ons faueur ; en dit zeiden ook geduurig de Paus en beide Kardinaalen. Doe wy nu dikmaals ophaalden dat men den onſchuldi-

ger had behooren toe te laaten , ſo gaven zy daar op tot antwoord , dat , ſo wy de zaak wel inzaagen , wy het zelve in der daad hadden gehad ; want , zeiden zy , by aldien datter een volmacht geſteld worde dan zal over de brieven van remiſſie en dwang een beſluit gemaakt werden om de getuigen by partyent' examineren ; daar zal ook een zeker eerlyk vroom man aan beide de partyen tot dien einde gezonden worden , te weeten , om de getuigen t' examineren , en alſo van ſtuk tot ſtuk voortgaande , zal men geraaken tot het geene dat men begeert ; nademaal , voor ſo veel het beſlechten van de gantsche zaak aangaat , de macht van de Paus onderſogt , het Goddelyk recht en ook meer andere zaaken betwiſt moetende werden , d' uitſpraak zelfs niettemin aan den Paus altyd behoorde te ruſten , hoewel dat men de zaak elders als tot Romen had laaten onderzoeken. Gewiſlyk het ſchyns ons toe dat wy niet weinig verworven hebben , want wy zagen al vry wat meer onheil te gemoet , alſo'er niet een menſch in de ſtad was of hy fou gelooven dat d' onſchuldiger met het geene hy bybracht verworpen fou werden. Het is ook den Ambaſſadeurs van den Kaizer ſeer tegens de borſt dat de zaak zulk een uitſlag genomen heeft. Wel vaare zijn Koninglyke Majesteit.
Uit Romen den 13. July M.D. XXXII.

HIER. EPISCOPUS WIGORNIEN.
W. BENET.
GREGORIO CASSALI.

L I I I .

Het Vonnis over d' Echtscheiding tuſſchen Henrik de VIII. Koning van Engeland , en de Princeſſe Catharina : Dochter van Ferdinandus , Koning van Spanjen.

S

In

In het Jaar na Chrifli geboorte 1533. in de zefde indiëtie, in het tiende Jaar van Paus Clement, op den 23. van May, in onzen Kerken-Raad in het Kloofter van S. Pieter tot Dunfabel, van d' ordre van S. Auguftyn tot Linkoln, in het Landfchap van ons Bifdom van Kantelberg.

Inſpeximus Rot. Par. 25. Reg. 2. Part.

IN de Naame Godts, Amen. Wy Thomas door Godes toelaatinge Opper-Bifchop van Cantelberg, d' aanzienlykfte in gantſch Engeland, en Afgezant van d' Apoftolifche Stoel, in een zeker zaak van onderzoekinge wat kracht het Huwlyk tuffchen onzen zeer doorluchtigen en magtigen Prins en Heer Henrik de VIII. door Godts genade Koning van Engeland en Vrankryk, befchermer des Geloofs, en Heer over Yerland: en de zeer doorluchtige Princes Catharina, Dochter van Ferdinandus Koning van Spanjen hooglofkyker memorie, ingegaan en voltrokken, mogt hebben: welke zaak een ryd lang aan ons oordeel volgens ons ampt gehangen hebbende, en als noch blyvende onuitgefproken hangen: fo is het dat wy na behooren en wettelyk daar in voortgaande, vooraf vlytig ingezien hebbende d' artykelen of hoofddeeltjes in de voornoemde zaak tegengeworpen, en ingegeven, mitfgaders d' antwoorden van des Konings zyde daar op gegeven: inſgelyks ook ingezien en nagedagt hebbende de redenen en ſtellingen van feer veel Edele perſonagien en andere geloofwaardige getuigen over de ſelve zaak gehad en gedaan: daarenboven ook de oordeelen en Magiſtrale conclufien van de meefte en voornaamfte Hooge Schoolen in het Chriſtendom, als ook d' antwoorden en opinien van de voortreffelykfte Theologanten en Regtsgeleerden: en eindlyk de betuigingen en

verdaadigingen van de Provintiale Synoden in Engeland, nevens andere heilzaame vermaaningen en leeringen noopende het gemelde Huwlyk; en van gelyken ook de gemaakte contracten en verbonden van vrede en vriendschap tuffchen den voor eeuwig beroemden Henrik de VII. onlangs gewefene Koning van Engeland, en den voornoemden van hooglofkyke gedagtenis Ferdinandus Koning van Spanjen ingegaan en gemaakt; daarenboven ook alle onderhandeligen, proceffen, inſtrumenten, ſchriften, gedenk-teikenen, en alle andere zaaken op wat wyze ook dat ſe dies aangaande haar eenigſins mogten toegedraagen hebben of gedaan zijn, naauwkeurig ingezien en met rypen raad overwoogen hebbende, en wyders noch by ons bewaarende de ſtukken die ons daar in van rechtswegen te bewaaren ſtonden: hier nevens de gemelde partyen, te weeten de voorverhaalde ſijn Koninglyke Majeſteit door zijn ſchrandere Advokaat voor ons over deſe zaak wettelyk verſchynende, doch de zeer doorluchtige Princes Catharina uit hertnekkigheid haar abſenterende, wiens afweſen met de Goddelyke tegenwoordigheid vervuld worde; fo hebben wy, na de Raad der Rechtsgeleerden en Theologanten, met de welke wy over deſe zaak gedelibereert hebben, voor raadſaam ingezien dat wy tot een finaal beſluit en volkomen vonnis over deſe zaak te ſtryken behoorden voort te vaaren, gelyk

lyk wy daar toe voortvaaren op dese wyze. Also wy (uit de gedaane onderhandeligen, voorstellingen, verklaringen, aanwyzingen, verhaalingen, de beweefene en te gelyk beledene stukken, en hoofddeelkens, d' antwoorden van de party, de versfekerigen der getuigen; als ook uit gemelde instrumenten, gedenk-schriften, brieven, schriften, censuren, de conclusien van Opper-leermeesters, opinien, raadgevingen, verdaadigingen, bevestigingen, onderhandeligen en verbonden van Vrede, processen, en andere beloften in de gemelde zaak gedaan, aangewesen en ten voorschijn gebracht; als ook uit de zelve, en verscheyden andere oorsaaken en insichten, mitsgaders veelerley argumenten en bewyfen, die wel krachtig en bondig zynde, ons gemoed hier in ten vollen hebben voldaan:) klaar en baarblyklyk bevinden dat het voornoemde houwelyk tusschen de meermaals gemelde Personagie gesloten en uitgevoert, gansch krachteloos en van gener waarde is geweest en nog zodanig is, en dat het zelve gesloten en uitgevoert is regens het verbod van 't goddelijk recht. Hierom is 't dat wy Thomas, Aartsbischop, Kardinaal en gesand voornoemt, Christi naam voor af aangeroepen, en de zelve alleen voor onse oogen hebbende,

dit houwelyk voor gantsch krachteloos en van geener waarde te zyn uitspreken, besluiten en verklaaren, als steunende op generley regten; en dat het den voornoemden Heer Koning Henrik de VIII., en de Prinseffè Catharina niet vry en staar om in die gepretendeerde huwlyken-staat te volharden; wy spreken ook uit, besluyten en verklaaren, voor so veel als zy dit huwlyk met den anderen de facto en niet van regtswegen hebben in gegaan en volvoert, dat wyse over sulks van malkanderen scheidten en desen echt breken: en dat zy also, ten opzicht van het gemelde voorgewend huwlyk van alle huwlyks-band vry geweest zyn en nog tegenwoordig zyn, spreken wy uit, besluyten en verklaaren wy met dit ons definitif vonnis en finaal decreet, het welke wy met dit ons schrift uitspreken en verkondigen: Tot getuigenis en bevestiging waar van, wy dese onse testimoniale brieven, of dit tegenwoordig openbaar instrument van sententie of decreet hebben laten maken, ondertekent zynde van ons Publyke Notarisen, Schryvers en volmagtige ondertekent, die wy spetialyk daar toe aangenomen hebben, en met onsen zegel daar aan te hangen, bevestigt.

Hy heeft ook zyn Vonnis uitgesproken over des Konings Trouw met de Koninginne Anna: bevestigende de zelve tot Lambeth op den 28. May M. D. XXXIII begrepen in de zelve Inspecimus.

De 5. Acte. Anno Regni 25. Of in het 25. jaar der Regeringe.

L I V.

Een Acte om de Bisschoppen van Salisbury en Worcester af te zetten.

DAar voor dese de Kerk van Engeland door des Konings vorsaten en den Adel gegront vest, ingestelt, en bevestigt is ge-

weeft in den stand van Bisschoplyke bedieningen en andere geestlyke promotie, op dat de voornoemde Bisschoppen en andere

perfoonen de felve bedieningen en geestlyke promotien bekleedende, geduerig daar in zouden blyven en haar residentie houden in dit Koningryk; en dat zy ook met eenen herbergzaam zouden zyn, godtsdienftigheden oefenen, de wetten van God Allermagtig leeren en verkondigen aanfodanige Perfoonen, die onder hare bedieningen staan, tot wellstand vande zielen der geevers en ftichters daar van, en tot merklyke eere van God Almachtig. Over welke geestlyke bedieningen door zyn Koninglyke Hoogheid en des zelfs feer edele voorzaaten gestelt zyn geweest eerwaardige, voortreffelyke en feer geleerde mannen; uit, dienftig en bequaam om zyn Majesteit en gemelde voorzaaten t'onderwyfen en met goeden raad en daat by te staan in zaaken die fo wel den uitwendigen als inwendigen stand raaken, welke tot heil en behoudinge van dit Ryk dienden bedaght en in 't werk gestelt te worden: op dat d'inkomften, profyten en schatten spruitende en vloeyende uit de voornoemde geestlyke promotien en bedieningen in dit Ryk gebruikt, besteed en aangeleid mogten worden, tot groot voordeel en gerief van des zelfs Onderdaanen. En also door de loslyke wetten en voorzorge van dit Koningryk, voor desen ingestelt, geordineert en vast gestelt is dat geen Perfoon noch Perfoonen, van wat stand, conditie of qualiteit hy of zy waren, eenige Landeryen in dit Koningryk van Engeland geleegen door eenige prokuratie, schriften, Notariaale brieven, administratien, instrumenten, of door eenig ander middel, eenige beneficien of andere bedieningen van eenig Perfoon of Perfoonen soudent ontfangen en na haar neemen, dan alleen van des Konings getrouwe en wettelyke Onderdaanen onder des Konings gebied gebooren. Mitsgaders ook dat geen Perfoon noch Perfoonen, van stand, conditie of qualiteit hy of zy mogten zyn, ter oorzaak van eenige diergelyke Landeryen,

prokuratien, Notariaale brieven administratien, instrumenten, of door eenig ander middel, als gedacht, uit dit Ryk sou moogen vervoeren of doen vervoeren, eenig gout, zilver, juweelen, of andere waaren by manier van wissel, koophandel, of op eenige andere wyfe, om eenige van de voornoemde insichten, tot profijt, gerief of voordeel van een vreemdeling of eenig uitlander, genietende binnen dit Ryk diergelyke geestlyke promotie, zonder verlof van zyn Koninglyke Hoogheid en advys van zyn Raad: als uit de zelve wetten, statuiten, of ordnantien klaarder en breeder blykt; welke wetten, statuiten of ordnantien met grote voorsichtigheid en voorforge van des Konings Voorzaten en van het Hooger- en Laager-Huis van dit Ryk bedacht en ingestelt zyn geweest, tot der zelve merklyk nut, gerief en voordeel; op dat het goud, zilver, de juweelen en koopmanschappen van dit Ryk niet uitgeput of uit des zelfs Landpaalen vervoert mogten worden tot gerief, nut en voordeel van vreemdelingen, welke buiten dit Ryk of des zelfs gebied gebooren zyn; maar dat se alleen verhandeld, gebruikt en besteed zullen worden binnen het zelve Land, tot gerief en gemak van des zelfs Onderdanen. Niet tegenstaande welke heilzame wetten, statuiten en voorforge zyn Koninglyke Hoogheid, geen kennis noch behoortlyke onderrichtinge daar van gehad hebbende, en zijnde met eenen een goedaardig en mildadig Prins, voor desen Laurens Campenius, Bifchop van Sarum, tot so een hooge geestlyke bedieninge, en tot bezittinge van alle des zelfs voordeelige inkomsten genoemt, verkooren en verhoogt heeft: als ook tot dien einde genomineert, verkooren en verhoogt eenen met naame Hieronymus, zijnde een vreemdeling, gebooren buiten dit Ryk en des zelfs dominiën, tot het Bifdom van Worcester en alles dat daar toe is behoorende; welke

twe Biffchoppen , doch met naame de Biffchop van Sarum , hun fchuldige pligt aan God Almachtig niet waarneemende , noch voor de gemelde Biffdommen , federt de tyd dat fy daar over getelt zijn geweest , forge draagende , een tyd lang , en noch tegenwoordig , d' Apostolifche Stoel tot Romen befitten , of elders in andere gewesten over zee , verre buiten de jurisdiftien en gedied des Konings; ter oorzake waar van de groote herbergfaamheit, godtsdienft , het leeren en verkondigen van de wetten , d' exempelen van een godzalig leeven , en andere goede en noodwendige vruchten te vooren verhaald , veele jaaren herwaarts , en noch geduurig verzuimt , nagelaaten en vergaan zijn niet alleen , maar ook een groote meenigte van goud , zilver en fchatten , die alle

jaaren ten minften drie duizend pond fterlings bedraagen , uit dit Ryk genomen en gevoert zijn geweest , tot merklyk voordeel en verrykinge van gemelde Biffchoppen , en noch daaglyks lichtlyk vervoert en weggezonden word , ftrydende tegens het voorneemen en d' inzicht van voornoemde wetten en inzettingen , tot groote verarminge van dit Ryk , fo wel nu als in het toekomende , fo daar in met den eerften niet voorfien en worde. Weshalven uu by dit tegenwoordig Parlement voor vaf gefelt is , dat de twe byzondere Biffdommen van Salisbury en Worcester , en yder van de zelve in het byzonder van nu af haar ontnomen zal worden , en volgens de wet , vakant en t' eenmaal ledig zal blyven , zonder eenig Biffchop altoos.

L V.

Kromwels Brief aan Fischer , aangaande de Maagd van Kent , in het Jaar 1534. of aan het einde van 35.

Cotton Libr. Cleopat. E. 4.

MYn Heer , na voorgaande rekommandatie , laar ik U. E. weeten dat ik uw Brief , gedateert in Rochester op den 18. van dese maand , ontfangen heb : waar in gy verklaard wat al loofe practyken gy in het werk stelt om een kwaade zaak waarschynlyk te maaken , buigende zekere Schrifruur-plaatsen tot uw voordeel om uw oogmerk te bekomen ; welke wel overwogen zijnde , tot uw zaak fo zeer niet en dienen als gy voorgeeft , en daar gy se toe aantrekt. En daar gy op her eerste blad van uw Brief fchryft , dat gy niet en twyfelt , noch voor God noch voor de wereld , des nood zijnde , of gy zult u felven sodanig konnen verklaaren , wat u ook nagegeeven word , dat gy zulke har-

de woorden noch swaare dreigementen niet en hebt verdient , als ik u door uwen Broeder toegezonden heb.

Hoe gy u zelve voor God en de Werelt , des noot zynde , kunt verklaaren , weet ik niet ; maar my dunkt inder waarheid dat uwe verklaringe in dese uwe brieven gedaan , in het allerminste niet kragtig genoeg en zyn om te bewyfen dat gy ten aansien hier van niet verdient en hebt hard aangerast te worden. En om rond te gaan , ik en heb u geen harde , maar zeer troostelyke woorden toegefonden , begerende dat uw broeder u fou aanwyfen hoe barmhertig en goedertieren de Koning was : en het heeft my goed gedagt dat gy aan den Koning diende te fchryven , uwe

misdaden te kennen, en hem om vergiffenis te bidden, 't welk zyn genadige Majesteit nu in dese uwe ziekte u niet en sou willen weigeren; welke myn raad ik gewenscht hadde dat gy veel eer gevolgt had dan zodanige brieven aan my geschreven te hebben, met u zelven te verschonen als of gy geen schuld altoos en hadde. Maar myn Heer, indien het met een ander so gelegen waare als het met u nu is, en om de zaak die gy voorspreekt, ik en twyfel niet of gy zoud denken dat hy die so gedaan had als gy gedaan hebt, niet alleen harde woorden maar ook harde slagen had verdient; want daar gy u hier mede soekt te verschonen dat gy van des Maagts valsche en versierde openbaringen gehoort hebbende de zelve versweegen, en dikmaals uwe kapellaanen aan haar gezonden had, uit een zeker voorneemen het welke gy voorwend gehad te hebben, om uit haar eigen mond te hooren, of, door het zenden van uwe Capellaanen aan haar, te verneemen of haare openbaringen van God waaren, of niet, by brengende verscheiden Schriftuur-plaatsen, waar door gy u zelven verplicht vond om die te moeten toetsen, en getoetst hebbende aan te neemen. Myn Heer, of gy al behoorlyke middelen in het werk hebt gestelt om van haar en haare openbaringen een proeve te neemen of niet, blykt vorder uit uw eigen schryven. Want daar gy schryft hoe dat gy met een groot gevoelen ingenomen waart geweest van dese Dochters heilichheid, en dat om verscheiden redenen in uwen Brief verhaalt, vervat in ses artykelen; het eerste waar van gegrondvest is op haar groote naam en faam. Het tweede dat zy, na haare opgetoogenheid en verrukking in den geest, den godtsdienst had aangevaardigt. Het derde, dat haar Priesters, zijnde een geleerd en godvruchtig Persoon, van haare groote heilichheid een loflyke getuigenis had gegeven. Het vierde, op het geruchte dat verscheiden ande-

re deugdzaamste Priesters, mannen van groote geleerdheid en aanzien, sodanig ook van haar getuigden; met welke Priesters nochtans gy, volgens bekentenis van uw eigen Brieven, nooit gesproken hebt. Het vyfde, om dat myn Heer van Kantelberg haar roemde, en u, na uw schryven, te kennen gaf dat zy veelerlei gesichten heeft gehad. Het sesde artykel is steunende op het zeggen van den Profeet Amos, *dat God de Heere geend ding zal doen; ten zy dat hy zyne verborgentheid aan zijne Knechten, de Profeten geopenbaart hebbe.* Om welke oorzaake gy bewoogen wierd om te weten de zekerheid van dese zaak, of dese openbaringen die men voorgaf haar vertoont geweest te zijn van God, waaraachtige openbaringen waaren, of niet. U. E. A. en toont niet in het geheel gevolg van uw Brief, of gy nader onderzoek van haar en van d'openbaaring aan haar gedaan hebt, maar alleenlyk dat gy met haar gesproken, en uwe Capellaanen aan haar hebt gezonden met ydele vraagen: te weten, van de drie Maria Magdalenaas; met welke uwe t' saemenspraak en zendinge gy geen proeve genomen hebt van haare valsheid, noch ook (also men waarschynlyk mag denken) voorgenomen had om te doen, gelyk als gy had mogen doen, en nooit so gemaklyk als met haar te spreken of t' ontbieden; also men haar niet veel te gelooven had, voor vast stellende dat hare openbaringen van God waaren. Want, so men yder los ongebonden Persoon sou moogen geloof geeven, die zelfs affirmeert dat hy openbaringen van God heeft, hoe sou men dan alle Republyken en goede politie in de wereld gemaklyker het onderste boven kunnen keeren?

Voorwaar, myn Heer, had uwe mening geweest om de waarheid uit haar en haare openbaringen te putten, gy zoud een ander weg ingeslagen hebben; gy en zoud u door d' ydele praat van het gepeupel so ligt niet hebben laten bepraaten, met

met hare verrukkingen en transfiguratiën onder de gemeene man uit te strooyen; maar als een wys, verstandigen omhigtig Bisschop zodanige swaarmoedige en geloofwaardige Personen, die by dese haare transfiguratie of verrukkingen waaren geweest, niet een of twee, maar een groot getal daar van, nauwkeurig ondervraagt hebben; met welkers getuygenis gy had konnen bewyzen of het waaragtige dan valsche geruchten waaren. Gy had ook een proeve behooren genomen te hebben door wat loofse streeken of door wiens aandradinge zy so een godvruchtige Dochter was geworden; en by aldien gy so begeerig waart geweest, als gy wel voorgaaf, om de waarheid of valsheid van dese Persoon na te vorschen, of hoe het met dese openbaringen eigentlyk geleegen waare; dan sou men wel denken dat gy met haren godvrugtigen vroomen en geleert Priester eer gesproken sou hebben, of met die vroomen en seer geleerde Priesters, daar men haar voor hielt; van welke geruchten zy, die haar hadden hooren spreken, u hadden konnen onderrigten of gy soud ook gefind geweest zyn om het boek van hare openbaringen, t' welk u aangeboden wierd te sien; waar uit gy een naauwer proef van haar en haare openbaringen had konnen nemen, dan met hondert maal met haar te spreken of uwe Capelanen aan haar so dikmaals te senden. Wat nu belangt het gene myn Heer van Cantelberg tegens u gezegt heeft dat sy vele groote gesigten gesien had, daarom behoorde gy niet een sier haar of hare openbaringen meer geloof te hebben: also gemelde Heer geen meer verzekering van haar of haare openbaringen hadde dan hy haar zelfs had hooren verhalen. Wat nu aangaat de gemelde woorden van den Profeet Amos, ik vertrouw volkomentlyk dat u de zelve slegts weinig bewoogen hebben om na haar te luisteren; want na de volvoering en het einde van het Oude Testament en na het lyden van

Christus heeft God de Heere veel groote en merklyke dingen in de wereld gedaan, waar van hy niet met al aan de Profeeten getoond heeft, daar de Menschen van geweeten hebben. Myn Heer, geen van dese zaaken hebben u bewoogen om haar geloof te geeven, maar alleen de zaak selfs waar op zy haare valsche profesien gemaakt heeft; welke zaak gy so toegedaan waart, zulks dat gy daar voor gekent zyt dat alle dingen daar gy uw sinnen eens op geset hebt, u niet en konnen ontgaan die slechts tot uw oogmerk dienen. En hier beroep ik my op uw eigen gewisse, en begeere ernstelyk dat gy my antwoord, of, by aldien zy u so veel openbaringen tot bevestiginge van des Konings Houwelyk, dat nu geschied is, hadde getoont, als zy in het tegendeel heeft gedaan, gy haar so veel geloof soud hebben daar het nu gedaan is, en d'onderzoekinge van haar en haare openbaringen so veel jaaren laaten voor by gaan, daar gy slechts ses a seve mylen in het zelfde Graaffchap van haar woonde, alwaar men vermoed en verhaald dat dese Profesien in haare verrukkingen des geefts geschied soud geweest zyn. Ingeval nu gy zoud willen seggen (gelyk gy lichtlyk seggen zult, so gy nu noch gezint zyt so als gy plag te zyn:) dat de zaak van geen eenerlei aart is, also Godts wet, volgens uw meening, in het eene kan bestaan, maar in het ander niet: gewislyk, myn Heer, ik vertrouwe datter geen groote reden sou geweest zyn om op het eene meer te steunen dan op het ander; also gy, volgens d'aanwysinge der goddelyke schriften, weet dat God in zyn openbaaringe met zyn eigen wet vry te werk mag gaan, als met d'*Israeliten* in het spoliëren van d'Egyptenaaren, en met Jacob diē vier Huisvrouwen had, &c. Dunkt u, myn Heer, dat iemand die onzydig gaat, aanmerkende de hoedanigheit van de zaak en uwe heertochten, mitsgaders ook de sloffte verwaarloo-

sin-

singe van sodanige beproevingen die gy, van dese Dochter en haare openbaringen had mogen hebben, so dom en onverstandig is dat hy niet sou konnen merken dat het spreken met en het dikmaals zenden van uwe Capellaanen na haar, veel eer geschied is om veel van haare openbaringen ruchtbaar te maaken, dan om de waarheid of valsheid daar van na te vorschen? En het sal, vertrouw ik, u swaar vallen om u zelve hier van voor God en de wereld te zuiveren, maar dat gy veel eer grootlyks te beschuldigen zyt in sodanige dingen die tot des Konings verderfstrekent' aanhooren, te gelooven en te verfwygen; en dat haare openbaringen helden en na dat doelwit schooten, is na behooren waar bevonden voor so een groote vergadering en Raad van Heeren van dit Koningryk, als men in etlyke jaaren gezien heeft uit het Huis van het Parlement by een komen. Wat nu dese Heeren oordeelden dat sodanige luiden, welke die valsche openbaringen verhaalden, aanhoorden, geloofden en verfwegen, behoorden te lyden: is meer schriklyk dan eenig dreigement dat ik tegens uwen Broeder ge-uitet heb.

En daar gy u zelve zoekt te verschoonen, dat gy niet te beschuldigen zyt om dat gy d' openbaringen voor zijn Koninglyke Majesteit verborgen gehouden hebt, nademaal gy het niet noodig oordeelde, om die aan zijn Koninglyke Hoogheid te verhaalen, om sevenderlei reedenen die daar na in uwen brief volgen. Al eer dat ik mijn meeninge daar over aan u openbaare, so gisse ik, dat, hoewel gy het misschien niet noodig hebt geacht om zulks zelfs aan hem bekent te maaken, echter moet dit uw denken uw proeve niet zijn, maar de wet moet daar een uitspraak over geeven of gy het niet had behooren te uiten, of niet.

Wat nu het eerste van dese sevenderlei reedenen aangaat; al is 't dat zy tegen u gesegt had, dat zy selfs haare openbaringen

nopende zijn Koninglyke Majesteit aan hem hadde getoond, haar zeggen evenwel, noch dat van andere, en maakt uw zaak niet goed; maar gy waart, volgens uw trouw, verplicht om den Koning aan te wyzen het geene zijn Persoon en sijn Ryk so na aanging: want hoe wist gy of zy aan hem dese openbaringen hadde getoont, dan uit haar eigen zeggen, het welke gy so verre niet en hadde behooren aan te neemen, dat gy daarom nalaaten soud om so groote zaaken, die een Konings welstand betreffen, t' openbaaren en aan hem te kennen te geeven? En waarom soud gy zulk een kwaad vertrouwen op den Koning hebben, dat, so gy se hem aangewesen had, hy dan gedacht sou hebben dat gy hem zulks kwaamt verhaalen meer tot versterkinge en bevestigingē van uw opyne, dan om iet anders? Voorwaar, myn Heer, hoedanig ook uw gevoelen sy, ik bespeure alle dagen zulk een goedertierenheid en uitsfeekende beleeftheid in sijn Koninglyke Majesteit dat ik 'er geen twyfel aan slaa of hy sou het in dank aangemen hebben, so gy de zelve openbaringen aangeweesen had, volgens uw plicht van getrouwheid.

Wat nu de tweede reden aangaat; al toonde zy u niet, dat, van wegen eenig Prins of wereldlyke Heer, zijn Majesteits Kroon gevaar sou lyden; daar waaren nogtans wegen genoeg waar door haare openbaringen sijn Koninglyke genade in gevaar mogten brengen, so als de voornoemde Heeren in den Raad op goe bondige reedenen hadden geoordeeld: en daarom, al is het dat zy u niet en toonde op wat wyse den Koning gevaar mogt over komen, dies niettemin waart gy verplicht om hem het gevaar aan te wyzen.

Op uw derde reden seg ik: dunkt u, myn Heer, by aldien zeker Persoon by u kwame en u te kennen gave datter een aanslag op des Konings leven tegens een zekere tyd was aangeleid, en u klaar toonde dat

hy

hy van zijn Heeren Mr. gezonden was om zulks aan den Koning t'openbaaren, en daarenboven noch tegen u zeide dat hy op staande voet na den Koning wou gaan; waart gy evenwel niet gehouden om den Koning daar zelfs van te verwittigen, en ook om te verneemen of de gemelde Persoon zijn boodschap aan hem gedaan had, of niet? Ja, gewislyk; en sodanig was ook uw pligt, hoewel u de Maagd te verstaan gaf dat haar een boodschap van God was aanbevoelen om aan zijn Koninglyke Majesteit te doen.

Wat nu uw vierde reden aangaat; hier treed gy af van een wereldlyke plicht, die gy uwen Koning schuldig zyt, tot een geestelyke pligt der geener die gehouden zijn Godts heilig woord het volk voor te draagen, en haar aan te wyfen het kwaad en de straffe daar van in een ander wereld; het verbergen waar van tot Godts oordeel behoort, maar het verbergen van dese zaak raakt andere Rechters van dit Koningryk.

Op uw vyfde reden antwoord ik, dat men u niets tot uwen laste konde leggen, by aldien gy aan des Konings genade de Dogters openbaaringen hadde te kennen gegeven, al waar het dat se naderhand valsch bevonden wierden; also niemand te beschuldigen is die zyn schuldigte pligt nakomt. En ingeval u iemand in 't verbergen toonde datter na des Konings leeven gestaan wierd, soud gy ook te beschuldigen zyn dat gy hem sulks aanwees; schoon het al een ydel geklap of uitstrooyinge was, en dat dit onheil nooit bedagt is geweest?

Wat nu uw sesde reden aangaat, datter eenige gedagten waaren op Mr. Pary; het is kennelyk geweest dat hy by zyn sinnen niet en was, weshalven wierden zy niet beschuldigt die het zelve niet ruchtbaar maakten; doch het was met dese zaak hier so niet geleezen, also gy dese Dogter voor geen uitsinnige rekende; want had gy haar daar voor aangezien, gy en soud van haar

so een groot gevoelen niet gehad, nog so veel geloof hebben.

Uw laaste en zevende reden bestaat hier in: dat gy zijn Koninglyke Majesteit te laste legt dat hy u so hard aan gesproken en so scherp toegeschreeven had, om dat gy hem in zijn hoogwichtige zaak de waarheid te gemoet voerde, dies gy hem dese Dochters openbaaringen niet en derfde voordragen: ik vertrouw volkomentlyk dat my des Konings goetaardigheid en ingeschapene zagtaoedigheid so wel bekend zyn, dat hy u so onvriendlyk niet bejegent sou hebben met woorden, als gy hem met uw schryven; ten zy dat gy hem daar toe andere redenen gegeven had, dan uwe brieven vermelden. En al wat syn Koninglyke genade aan u voor dese gesegt of geschreven heeft, dies niet te min waart gy noch al verpligt om aan hem die schadelyke en verderflyke openbaaringen t'openbaaren.

Eindlyk en ten laastten, daar gy begeert om Christi wille en zyn bitter lyden en sterven, dat men u tog over dese zaak niet meer moeyelyk en maake, want so de noor sulks mogt vereyffchen, dat gy uw leven niet en wilt laten zonder te seggen het geene daar uwe consciencie u aan verbind, nevens meer andere diergelyke manhaftige woorden.

Myn Heer, had gy myn raad, u door uwen broeder toe gesonden, ingevolgt: met u zelve, van weegen dese begaane fouten, schriftelyk des Konings genade t'onderwerpen, ik vertrouw vastelyk dat u dese zaak nooit meer verweten sou werden: maar nu gy u onderwind de gantsche zaak te willen verantwoord en verdedigen, als of gy geen schult altoos en hadde, kan ik niet voor u in staan noch zulks beloven: en gewislyk, myn Heer, so de zaak voor den Regter kome, dan zullen uw eigen belydenis in desen brief, behalven de getuigen die tegens u zyn, kragtig genoeg zyn om u te verwyzen. Derhalven, myn

T

Heer,

Heer, wil ik andermaal u raden, dat gy alle diergelyke verfchoningen als gy in uwen brief ophaalt (welke, na myn oordeel, en fo als ik u verhaalt heb, weynig om't lyf hebben:) aan een kant stellende, gy by gefchryfte zyn Koninglyke genade smecke dat hy u een genadige Heer wil zyn, en u quyt schelden uwe achteleotheid, onbedagtfaamheid, en misdaad bedreven tegen zyn Koninglyke Hoogheid, fo derf ik dan aanneemen dat hy u met gontfige oogten zal aansien, en alle zaaken voor desen geschiet vergeeven en vergee-

ten. Wat nu aangaat het fpreeken tegen uwe confcientie, het wort daar voor gehouden dat gy fo veel gefchreven en gefproken hebt als gy kunt, en veel dingen, fo fommige met goe regt en reden gelooven, tegens uw confcientie: en veele Menschen verhaalen dat gy in de laafte vergadering veele dingen gefproken hebt die gy niet wel konde verantwoorden; en dat men derhalven niet veel bekommert en is wat gy van die zaak seggen of fchryven kunt, hoe moeyelyk en ongemaklyk dat gy ook zyt.

L. A.

L V I.

Een Renuntiatie oft' opzegginge van des Paus Oppermacht: ondertekend van ses geestlyke Collegien.

NAdemaal dat het met reden van de Christelyke godtsdienst en godvrugtigheid niet alleen sodanig gelegen is, maar ook dat de regel van onse gehoorzaamheid vereifcht, dat wy aan onsen Heer en Koning, de agifte van die naam, (wien alleen wy naaft aan Jesus Christus alles schuldig zyn, niet alleen om allerlei, en dat ongeveinsde, geduurige aandagt des gemoedts, getrouwheid, gediensfigheid, eere en eerbiedigheid aan hem te bewysen, maar ook om van dese onse getrouwheid en gediensfigheid, &c. fo dikmaals als se ons zullen worden afgevordert, rekenfchap te geeven, en zulks, na eifch der zaake, aan yder een zeer geern te doen blyken en te betuigen: fo fal dan alle man, wien dit tegenwoordig fchrift mogt voorkomen, weeten:) dat wy Prioren en Broeders van het Convent, te weeten Predikers van Langley behoorende tot de Koninglyke ordre van S. Dominicus; de

Minnebroers van Ailsbury van d'ordre van S. Franciscus; de Predikers van Dunstoptien van de voornoemde Ordre; Minnebroers van Bedford van d'Ordre van S. Franciscus; de Karmelyte Breeders van Hechrya van d' Ordre van de Heilige Margerita Maria; de Minnebroers van Morea van d'ordre van S. Franciscus, met een mond en ftemme, en met eenpaarige toestemminge van ons allen en yder een hooft voor hooft, met dit ons fchrift, verze-gelt in onse Regthuiften met onse gemeenezegels, voor ons en alle onse nazaaten voor altyd opentlyk verklaaren, betuigen en ter goeder trouw belooven, dat wy gemelde Prioren en Broeders van het Convent at't faamen en yder van ons, fo voor ons zelve als voor onse fucceffeurs, volmaakte, oprechte, ongeveinsde en geduurige trouwhertigheid, eerbiedigheid, onderdaanigheid en gehoorzaamheid zullen bewysen aan den Heer onsen Koning Henrik de

de VII. en aan de wydberoemde Koningin Anna, des selfs Gemalin, mitsgaders aan dat eerlyk en heilig houwelyk, nier alleen tusschen hun beide geregtlyk en wettelyk geslooten, voltrokken en bevestigd, maar ook so wel inrwe byeenkomsten van de geestelykheid als in het Parlement van geestlyke en wereldlyke Heeren, in het Hooger en Lager Huis, tegenwoordig ver-gaderd, voor vast beslooten, en door Thomas bisschop van Cantelberg solemne-lyk in den Echten-staat bevestigd: en aan yder wettelyke Gemaalin van den zelfden Heer Henrik, onsen Koning, die hy, na de dood van dese zijn tegenwoordige Gemalin Anna, mogt komen te trouwen, en aan haare wettelyke Nazaaten; en dat wy ook het volk alhier of de Gemeinte zulks zullen bekent maaken, verkondigen, en t'allen tyden en plaatsen, daar het gelegén komt; aanraaden, en daar toe vermanen. Insgelyks ook dat wy voor zeker en vast stellen, en ook geduurig en altyd voor zeker en vast zullen stellen, dat dese onse voornoemde Koning het hoofd is van de Kerke van Engeland. Item, dat de Bisschop van Romen, die in zijn Bul-len de naam van Paus gebruikt, en zich zelve de voogdyschap van den Oppersten Bisschop aanmaatigt, dies niettemin daar voor te achten is dat hy geen meer autori-teit noch jurisdictie heeft, dan eenige andere particuliere Bisschoppen elders in Engeland in haar Bisdóm hebben. Daarenboven, dat wy den gemelden Heer Koning alleen en zyne successours fullen aanhangen, en zyne afkondigingen mits-gaders alle de wetten en wille-keuren van Engeland in en door het Parlement beslo-

ten, bevestigt en voor vast gestelt, im-mer en altoos fullen handhaven: maar in het tegendeel altyd verwerpen de wetten, decreten en Canones van den Bisschop van Romen, so men bevindt dat se tegen Godts wet en de Heilige schriftuur komen te stryden. Desgelyks ook dat niemand van ons allen in eenig of bysonder of openbaar sermoen iets uit de Heilige schriften geno-men, sig verstouten sal anders uit te leggen dan daar in staat, of tot een verkeerden sin te draayen; maar yder een zal Christus en zyne waarheid op een Catholyke en regtsinnige wyse verkondigen en prediken. Dat ook yder een in zyn gebeden die hy na gewoonte moet doen, eerst en voor al den Koning, als het Opperhoofd van de Kerk van Engeland, Gode zal voordra-gen, en dat ook het volk voor hem sal bid-den; en daar aan voor de Koninginne en haare kinderen; en eindlyk voor den Aarts-bisschop van Cantelberg en alle andere geestelyke Personena, na dat men het voor goed sal dunken. Eindlyk dat wy alle, en yder van ons, voornoemde Prioren en Conventen, en ook onse successours, van gemoed en eedts halven volkomen ver-bonden zyn om alles dat alhier verhaalt is van stuk tot stuk altyd getrouwlyk t' onder-houden, en ook onderhouden fullen.

Tot getuigenis hier van hebben wy aan dit instrument of aan dit ons schrift onze gewoonlyke zegels gehangen, en het sel-ve met onse eigen naamen en yder met zyn eigen hand ondertekend, in onse eigen heilige Capitulaare Huizen, op den vyf-de May, in het jaar M. D. XXXIV. en in het XXVI. Jaar van de Regeeringe van onzen Koning de VIII.

Ik Broeder Richard Ingerth Prioor van het Convent, en des Konings Prediker tot Langley, heb dit, met toestemminge van alle de Broeders van het Convent, niet gedwongen, maar van selfs ondertee-kend.

Ik Broeder Joannes Cotton, Prioor van het Convent der Predikers of Priesters tot Dunstabel, heb dit, met toestemminge van alle de Broeders van het voornoemde Con-vent, niet uit dwang, maar van selfs on-dertekend.

Ik Broeder Joannes Sutler, Prioer van het Convent der Karmelyten tot Hiccbien, heb dit, met toestemminge van alle de Broeders van gemelde Convent, niet gedwongen, maar van selfs ondertekend.

Ik Broeder Eduward Tryley Baccalaureus in de Heilige Theologie en van het Convent van Ailsbery, heb dit, met toestemming van al de Broeders van het zelve Convent, niet gedwongen, maar vrywillig ondertekent.

Ik Broeder Joannes Wyat, Doctor in de Heilige Theologie en van het Convent van Bedford, heb dit, met toestemming van al de Broeders, niet uit dwang, maar vrywillig ondertekend.

Ik Broeder Joannes Chapmanus, Baccalaureus in de Heilige Theologie, onwaardige Mr. van het Convent van Morea; heb ik dit, met toestemming van al de Broeders, vrywillig ondertekend.

Een ander verklaring tot dat zelve einde dienende, verandert zijnde 't geen te veranderen stond, is 'er gedaan door de Priore van Bedford in Kent, van d' Ordre van S. Dominicus; op den 4. May, 1534. in het 26. Jaar der Regeringe. Rot. Claufa.

L V I I.

Een Mandaat of gebod tot inwyng van een die de plaats van den Bisschop zal bedienen.

Rot. Pat. 2. Par.

DE Koning aan den zeer eerwaardigen Vader in Christus, onzen zeer beminnden Raadtsheer Thomas, Bisschop van Cantelberg, groetenis.

d' Eerwaardige Vader, onse geliefde Raadtsheer, Bisschop van Norwich, heeft ons te kennen gegeven dat zijn Bisdome troost mist van een administrerende Bisschop, die gewoon is zijn plaats te beforren; en daarom heeft hy ootmoedelyk en ernstig verzocht dat het ons gelieve d' eerwaardige Vaders Gregorius, Abt van S. Mariaas Klooster, de Leyftoon en Thomas Manning, Prioer van S. Mariaas Klooster de Butley, in het Bisdome van Norwich, (met een Priesterlyke ordere na behooren bevestigt, en uit een wettelyk Houwelyk gesprooten, van behoortlyke jaaren zijde, mannen in het geestlyke en wereldlyke vry omsichtig; wien d' instellingen der Canonyken niet tegen de Borst zijn, so dat zy daarom (so zy seggen)

tot den Bisschoplyken staat van een Suffragaan wel souden moogen, of behoorden toegelaaten te worden: ons zulks doende blyken met haare brieven, daar het groote zegel op gedrukt staat,) een van hun beide, in manier als geseit, voorgedraagen, tot een zeker Bisschoplyke bedieninge van een Suffragaan of administrateur onder de Provintie van Cantelberg te beroepen: en hem also beroepen zijnde, met den titul, benaaminge en aanzien van sodanig een stoel te willen vereeren; hierom is 't dan dat wy, uit onse zonderlinge genade en enkele beweginge, den voornoemden eerwaardigen Vader Thomas Manning, prioer, als geseit, van S. Mariaas Klooster de Butley, een van de voornoemde, beroepen tot een administrerende Bisschop van de bedieninge van Ipswich, behoorende onder het gemelde Bisdome van Norwich, en hem den titul, benaaminge en aanzien van een sodanig administrerende Bif-

Bisdom opdraagen, schenken en vereeren. Dit geeven wy u met den inhoud deses te kennen, willende dat gy hem, voor so veel als hy door ons daar toe beroepen is, tot een administreerende Bisschop van de voornoemde Stuel Ipswich inweye, den zegen en alle Bisschoplijke waardigheden hem toediene, en alles wat hier toe, vol-

gens uw Harders-ampt, behoort; en dat gy, na de wyse en manier van d'ordinantie van het Parlement, onlangs in het 26. jaar onzer Regeeringe uitgegeeven, alles komt te verrichten.

T. R. *Apud Westm. den sesde Marty*
27. Regn.

N. B. Hier mede eindigd het tweede Boek.

L V I I I.

Onderrichtingen hoe men een algemeine Bezoekinge zal doen van de Kloosters.

Artykelen dienende om te verneemen na de geene die een eenzaam leeven voeren, en voornaamlyk die niet en staan onder het Rechtsgebied van een Bisdom; maar slechts Onderdaanen zijn van zyn Koninglyke Majesteit en des zelfs jurisdictie onderworpen; en die d'inzettingen en wetten van dit Koningrijk, en geen andere altoos gehouden zijn te gehoorzaamen.

Cotton Libr. Cleop. E. 4.

1. **V**oor eerst; of de Godtsdienst solemnellyk gezongen, gesegt, waargenomen en onderhouden word in dit Klooster, volgens het geral der Personen en na dat de zelven vermogen, by nacht en by dagh, op de behoorlyke tyd en uren? en hoe veel datter doorgaans in d'avond getyen en in de Misse &c. komen, en wie daar uit blyft, en so gewoon is te doen, sonder oorzaak of siekte?
2. Hoe veel Monniken, Reguliere Canoniken, of Bagynen in dit Klooster zijn, en hoe veel datter behooren te zyn; en of het geral volkomen zy na des stighers begeerte, en volgens d'instellingen, ordinantien en loslyke gewoonte van dit Huis; en of

het geral nu onlangs meerder of minder is geworden?

3. Wie die eerste bouw-meefters van dit Huis zyn geweest?
Dat zy de eerste, tweede, derde stichtinge, of zo veel als zy hebben, noemen.
4. Of dit Huis eenige Landeryen, sedert d'eerste stichtinge daar van, zyn toegevalen? door wien? door hoe veel? en wanneer?
5. Hoe veel d'inkomsten en renten van dit Huis jaarlyks bedragen?
6. Of dit Huis ooit van d'eene habijt of ordre tot een ander is overgedraagen geweest? door wiens last en autoriteit? en de reden waarom?
Laat haar d'overdracht noemen.

7. Hoe dat de Landen en bestittingen behorende tot dit Klooster, gegeven door den eersten stichter, en alle andere Landen gegeven zedert dat d'eerste stichtinge, vergond, gegeven, en bevestigt is geweest, en also eerst tot Mortemain gebracht? of alleen uit autoriteit van den gever, of door autorisatie des Konings die doemaals regeerde; en uit wat kragt en inhoud gy de zelve bezit?

Laat haar de gifteen de bevestiginge daar van toonen.

8. Wat klaar bewys kunt gy toonen dat alle of eenige van dese Landeryen, Huisen, en andere besittingen aan u, en aan dit uw Klooster gegeven zyn?

9. Waarom, om welke redenen en uit wat insigten waart gy bevrijd van uw karspel? en wat heeft u bewogen op het verwerven van die vrydom?

Laat haar hun vrydom toonen.

10. Of gy eenige partikuliere, bysondere, afplaatfelyke inzettingen, verzekeringen, ordinantien of regelen hebt, gemaakt alleen tot behoef, goede ordre en zonderling welstant van dit Huis, behalven de regelen van uw professie? en of se gemaakt waaren door uwe stichters al eer dat gy vry waart, of door de goede opzienders van dit Huis, met de gantsche toestemminge der Broeders, na dat gy vry waart: waar toe dat se ingestelt waaren, en hoe gy se onderhoud?

Laat haar die plaatfelyke inzettingen, en zo veel andere als zy hebben, toonen.

11. Op wat manier en wyse d'opziender van dit Huis verkooren is geweest? En of alle de Broeders, volgens de wet, inzettingen of losfijke gewoonte van dit Huis, dewelke in de verkiefing een stemme hebben of be-

hoorden te hebben, by de zelve verkiefing tegenwoordig waaren, of wettelyk daar toe geroepen en gedagvaard zijn geweest?

12. Of eenige geëxcommuniceerde, opgeschorte of verbodene Persoonen, tot die zelve verkiefing haare stemmen hebben gegeven?

13. Binnen welke tyd, na gedaane verkiefing, d'Opziender van dit Huis in zijn bediening bevestigt is geweest? en door wien?

14. Of tot de bevestiginge, alle die daar eigendom aan hadden, of daar tegen iets wilden inbrengen, wettelyk gedagvaard, gewaarschuwt en geroepen waaren?

Laat hem toonen de verkiefing, bevestiginge, en titul daar by op steunt.

15. Wat voor een regel d'Opziender of voogt van dit Huis, en d'andere Broeders onderhouden?

16. Hoe veel datter zijn die haar professie of biegt gedaan hebben, en hoe veel datter eerst ingekomen zyn; en of dese Nieuwlingen eenerley kleed aan hebben, of anders plegen gekleed te gaan, als de broeders die professie hebben gedaan?

17. Of gy uwe Nieuwelingen op zijn behoortlyke tyd gewoon zyt t'onder vragen, en binnen wat tyd, na dat sy hun gewaad aangenomen hebben?

18. Of de Broeders in dit Huis kennis hebben van de regel of ordre daar zy belydenis van hebben gedaan; en of zy, volgens dese haar regel en het gewoonlijk gebruik van dit Huis, hun belydenis na komen; en in het byzonder de drie substantiele en voorname geloften, te weten, armoede, kuisheid, en gehoorzaamheid?

19. Of eenige onder de Broeders eenig eigendom aan geld of huisraad hebben in haare kaamers, of iets anders daar

- daar d'Opsiender of voogt van het Huis niet van weet, nog verloftoegegeeven heeft? en tot wat einde?
20. Of gy u eerbaar en kuifsch draagt, niet bywoonende het gefelschap van eenig Vrouw-mensch die men of binnen of buiten het Klooster niet voor eerbaar aanfiet? of dat d'Opsiender of eenig broeder in dit Huis verdagt word gehouden voor onkuifsch; of dat hem een geruchte nagaat van veeltijds met Vrouwen te verkeerren?
21. Of 'er Vrouwen van achteren of door andere om weegen in dit Huis gewoon fyn te komen? of dat zy t'eeniger tyd binnen des zelfs betrek gehuisveft worden?
22. Of d'Opsiender van dit Huis of eenig broeder in het zelve eenige jongens of jongmans by haar pleegen te laten liggen en vernachten?
23. Of de broeders in dit Huis haar gehoorfaam aanstellen, om, op des Opsinders bevel alles te doen dat eerlyk, geoorloft en redelyk is?

Hier na volgen Ceremoniale Regelen.

24. Of gy in de Kerk, Klooster, broederschap en fleep-plaats u ftill houd, op de uren en tyd in uwen regel gefpecificeert?
25. Of gy u van fpy's en drank onthoud, volgens uwe regelen, infettingen, ordinantien, en de loflyke gewoonten van dit Huis?
26. Of gy u van vleefch ont houdt ten tijde van d' advent, en op andere tyden, volgens de verklaringe van de wet, regelen en loflyke gewoonten van dit Huis?
27. Of gy hemden of wolle lakens draagt of gebruikt; of dat gy in het tegendeel door eenige ordinantie of difpensatie fulks vry moogt doen; en of de geent die u het zelve vergondt hebben, daar toe volle magt en autoriteit hebben?
- Die van de Regel of Ordre van Benedictus profeffie doen, worden zeer naauw verbonden om gemelde Ceremonien t'onderhouden.*
28. Of gy in de fleep-kamer by malanderen fleept, en dat onder een dak of niet?
29. Of gy alle byfondere bedfteeden hebt, dan of d' eene by d' ander fleept?
30. Of gy op de maaltyden de broederschap onderhoud, invoegen dat tenminften het tweede deel van het gantsche Convent daar altyd by is, ten zy dat de Voogt van het Huis d' eene tyd of d' ander u daar van bevrye?
31. Of gy uw geestlyk gewaad of kleed geduurig draagt, en het zelve nooit uit laat, dan als gy naar bed toegaat?
32. Of eenig broeder van dit Huis geen werk en maakt van daar uit te vertrekken, en fig te begeeven tot een ander Huis van diergelyke ordre en profeffie, fonder fpetiale brieven en verlof van zyn Voogt?
33. Of de Voogt en broeders van dit Huis eenige broeder van een ander Huis aangenomen of toegelaaten heeft, zonder fpetiale brieven of verlof van zyn Voogt of Opperhoofd?
34. Of iemand onder u, zedert de tyd van uwe profeffie, uit dit Huis na fyn Vrienden, of ergens anders na toe, gegaan heeft?
35. Hoe dikmaals hy fulks heeft gedaan, en hoe lang hy t' elkens uit gebleven heeft?

36. Of gy bysonder verlof hebt gehad om so uit te gaan, of niet?
37. Of gy, so menigmaal als gy uit dit Huis zyt gegaan, uw geestlyk kleet hebt verwisselt, of yder gedeelte daar van uitgetrokken?
38. Of gy, of iemand onder u, is, of geweest heeft een openbaar afvallige, dat is te seggen, een vluchteling of Land looper?
39. Wat de reden en oorzaak is geweest dat gy so door gegaan zyt en een openbaar afvallige geworden? en of d'oorzaak van uw vertrek is geschied, om dat uw Voogt regens u so hard en wreet is geweest; of slof en achteloos, in u wederom te haalen na uw Klooster?
40. Of gy alle weeken u laat scheeren, dan of gy uw hair laat lang worden en groeyen? en of gy uw kleet na de regel of ordre draagt, niet al te weits, nog te precys; insgelyks ook het dekfel van uw paarden, of van eenige andere van uwe lastdragende beesten?
41. Of de Voogt of opperhoofd van dit Huis zyn broederen vriendlyk bejegene; zonder eenige eensydigheid, boosheid, nyd, onlust of onminne regens d' eene meer als d' ander te gebruiken?
42. Of hy in het disciplineeren, tuchtigen en straffen van zyn broeders barmhertig, vriendlyk en medogende te werk gaa, zonder wreetheid, gestrengheid en haar merklyk seer te doen; d' eene niet meer dan d' ander verschoonende?
43. Of eenig broeder of geestelyk Persoon in dit Huis sig onverbeterlyk of hertekking aanstelt?
44. Of de Voogt van dit Huis de werken van liefde komt t'oeffenen aan zyn broeders, als zy siek of krank worden? en of hy haar, siek wordende, geneesmeesters en alle andere behoefigheden verschaft?
45. Of hy zyn rekeningen, na behooren, eenmaal des jaars voor zyn broeders, en voornaamlyk voor d'Ouderlingen en die in bedieninge zyn, opmaake, op dat zy mogen weten hoe de zaaken in het Huis al staan; en of alles in het zelve ordentelyk toegaat?
46. Of de Prioer, Onder-Prioer, de sellebroeder, de keuken-verforder &c. die het bewind hebben van alderley inkomsten van dit Huis, geheele en nette rekeningen doen, volgens hun schuldige plicht; en het geene zy ontfangen tot hun eigen bysonder gebruik en voordeel niet en komen aan te leggen?
47. Of eenig geestlyk Persoon in dit Huis meer ampten besit, bedient en oeffent dan eenerley, om, en voor zyn eigen partikulier gemak, gerief of voordeel; en dat door des Voogts eensydig bedryf?
48. Of alle partikuliere inkomsten en profyten van dit Huis aangeleid en gebruikt werden tot des zelfs behoefigheden en gebruik; als ook tot gerief vande broeders; en na de sin en mening van de stichter en gever?
49. Of d' Opfiender en Voogt behoorlyke reparatien doe aan zyn Klooster, als aan de Kerk en alle andere Huisen en wooningen daar aan gelegen; mitsgaders aan alle andere Landen, besittingen &c. daar toe behoorende; dan of hy de zelve laat vergaan en vervallen.
50. Of 'er ook een inventaris zy gemaakt van alle partikuliere roerende goederen, die van tyd tot tyd in dit Huis zyn geweest, en nog zyn; als Juweelen, overblijfselen, cieraaden, kleederen, kontante of gerede penningen, bedde, huisraad, vaten &c. als

- als ook van graanen, vee, en andere commoditeiten; waar aan men altyd weten mag hoe het met dit Huis gelegen is.
51. Dat gy in opregtigheid en ter goetertrouwe verklaart de gantsche staat en staat van dit Huis; als van gelden, huisraat, vee, graanen, en andere goederen.
52. Of dit Klooster ook ten achteren zy, of in schulden vervallen? aan wien? en waar voor?
53. Of eenige landen daar toe behoorende verkocht, of verpand zijn? en voor hoe veel sommen gelts?
54. Of d' Opziender van dit Huis eenige Landen voor eenige jaaren heeft verhuurt, en voor hoe langen tyd? en voornaamlijk of se ook tot een geringe prys zijn verhuurt, of voor minder dan men gewoon is: om alsoo groote sommen van penningen in voorraad te hebben?
55. Of d' Opziender zijn broeders of eenige der zelve met geweld aanboort kome of haar dwinge om eenige Landen, jaarlijkse inkomsten of gelegateerde goederen vast te maaken of te verzegelen: of op eenig ander wyse te vervreemden?
56. Of eenig huisraad, juweelen, of eenige andere roerende goederen van dit Huis voor een zeker tyd, of voor altyd, verpand, verkocht, of vervreemd zijn? waarom, en aan wien? of op eenige andere wyse geconfumeert zijn?
57. Of de voogd van dit Huis gewoon zy onder het zegel zijner bedieninge of het zegel van het Convent, landen, jaarlijkse inkomsten of ampten te begeeven aan zijn bloedvrienden, bontgenooten, vrienden of goe bekenden, voor een tyd van jaaren, of andersins; tot schade, na deel of verarming van dit Huis?
58. Of hy ook eenige patenten, brieven of zegel van het Convent plag te verleenen, zonder weten of toestemminge van zijn Broeders?
59. Of het zegel van het Convent van dit Huis wel naauw en zeker bewaart werd onder drie sleutels; te weeten, een die d' Opziender van 't Huis in zijn bewaaring heeft; en d' ander twee die twee Ouderlingen behouden.
60. Of de verzegelde schriften en obligatien op de Landen en inkomsten van dit Huis so wel bewaart zijn dat ter geen Muisen konnen by komen, noch vochtig worden?
61. Of d' Opziender herbergzaam zy na 't vermogen van zijn Huis; gelyk als andere Opzienders voor desen sijn geweest?
62. Of hy in het aanneemen van een Nieuwling, die gewillig en genegen is om een geestlijk Persoon te zijn, hem of eenige van zijn vrienden afgangevordert, van hem ontfangen of met hem een verdrag gemaakt heeft om t' ontfangen eenig geld, schenkagien of vereeringen &c.? En of, om het niet belooven, toestaan, of geeven van sodanige giften, schenkagien of vereeringen, iemandt te rugge gehouden en niet aangenomen is geweest?
63. Of de Nieuwelingen en andere in de religie aangenomen een Leermester is toegeschikt, om haar, na behooren, te leere lesen?
64. Of ook aan een Oudste van dit huis bevolen zy haar in haare regelen t' onderwyfen en de zelve te verklaaren; welke zy, na gedaane professie, gehouden zullen zijn waar te neemen en na te komen?
65. Of iemandt onder u het habyt en de professie uwer Religie aangenomen heeft, voornaamlijk uit zeker inzicht, hope of vertrouwen, dat hy

- Opper-hoofd of Voogt van dit Huis zal worden?
66. Of de Voogt van dit Huis in iemand te nomineren, presenteren of op te draagen eenig Priesterschap, stedehouderfchap, Capellaanfchap, of beneficie van het voorftanderschap of de gifte van dit Huis ontfangt, of gewoon is t' ontfangen eenigerley belooninge, vereeringe, gefchenken, of daar me eenig profijt of winst te doen? of anderfins dat hy eenig Contract of Compact maakt om daar door eenig voordeel en gewin voor fich zelve te bekomen?
67. Of Hy ook ontfangt, of gewoon is t' ontfangen, de vruchten en inkomsten van een zoodaanig openftaande beneficie of bedieninge; dan of hy ook pleegt gelr te leenen van den genen aan wien hy fodaanig een bediening gefind is te geven: uitdruklyk voor afbedingende, of voor genomen hebbende om te bedingen, dat de geene die de gemelde beneficie of bediening krygt, d' uitgeleende penningen aan hem geheel en al zal quytfchelden.
68. Wat voor, en hoe veelerley bedieningen de Voogt van dit Huis befit of in zyn handen heeft?
69. Of de zelve bedieningen eigen zijn aan dit Huis, en aan het zelve krachtig genoeg gemaakt en bevestigd?
70. Of de Voogt van dit Huis van de geappropieerde bedieningen onder de Parochianen uitdeeling doet, en alle andere provifien en ordinantien, inde toe-eigeningen van de zelve bedieningen gefpecificceert en verhaalt, wel bewaart en onderhoud?
- Laat Haer alle Eigendommen, nevens d' Ordinantien en giften der Vicarien of Stedehouderfchappen toonen.*
71. Of hy tot de bedieningen daar hy magt over heeft, zodanige Perfoonen vordere, die van weegen haare geleertheid, seden, en vroomheid daar toe bequaam zyn?
72. Of een broeder van dit Huis eenig Parochie-Kerk, aan het zelve behoorende of daar me vereenigt, bediene, en hoe veel Kerken daar toe behoorende, bedient worden?
73. Of de Voogt van dit Huis eenige bedieninge met toefigt daar van heeft of befit, of eenige andere bediening nevens zyn Abdijfchap?
- Soo hy diergelyke heeft dat hy dan zyn vry verlof daar toe toone.*
74. Of de Voogt van dit Huis t' eeniger tyd sedert dat hy eerst Abt of Voogt is geworden, geweeten of geloofst heeft dat hy of door de wet, of door eenig Rechter opgefchort of geëxcommuniceert is geweest; en of hy weetende of meenende dat hem zulks is gebeurt, ondertuffchen, of na dat hy geabfolveert was, de Mis gefongen heeft?
- In het bezoeken van de Nonnen laat dese dingen nog by het voorgaande gevoegt worden.*
75. Of men op dit Klooster een naauw toefigt heeft, en of de deuren en veinfters dicht geflooten worden gehouden, fo datter niet een Mansperfoon op onbequaame tyden daar ergens in kan komen?
- Hierom zal het noodig zyn dat de Toefiender rondom het Klooster gaas, en naauw acht neme op de gelegentheid der wooningen, en of er ook ergens eenige verborgene plaatfen zijn waar door men zou konnen daar in raken; en dat hy by zich hebbe de Klooster-Moeder en twe of drie bejaarde Bagynen, wien hy dan afvragt of de deuren van het Klooster alle nachten geflooten blyven; en wie van dese bejaarde Bagynen, dan of de Abdiffe of Klooster-Moeder zelfs de*
- Sleu-*

Sleutels bewaaren: also het niet veilig en is dat men haar de zelve toe vertrouwe die nog jong van Jaaren zyn.

76. Of Vreemdelingen, 't zy mannen of Vrouwen, met de Susters van dit Huis doorgaans gemeenschap houden, sonder verlof van d' Abdiffe of Prioreffe, in sonderheid op heimlyke plaatsen, en in het afwefen van haare Susters?
77. Of eenig Suster van dit Huis dese professie uit eenigerley dwang van haare Vrinden of Maagschap of door d' Abdiffe of Prioreffe aangenomen heeft?
78. Of eenig Suster van dit Huis daar uit plag te gaan sonder van haar Abdiffe of Prioreffe daar toe verlof te hebben?
79. Of een Zuster buiten haar Cellen geduurig haar habijt draage?
80. Waar in yder Zuster, behalven ten tijde van haar godtsdienst, haar besig houd?
81. Of ook een Zuster van dit Huis met geestelijke mannen, wereltse Priesters, of Leeken, die haare bloetverwanten niet en zyn, gemeenschap houden?

82. Of een Zuster van dit Huis in gewoonlijk soo te praten betrapt is geworden, en geen behoorlyke reden heeft konnen geven waarom zy zulks dede?
83. Of iemand onder u gewoon is eenige Minne-brieven of op een dertele wijze aan eenig Persoon te schrijven, of t'ontfangen: of dat eenige sendboden met eenige geschenken of vereeringen van eenig wereltsch Persoon of van iemand anders in het verborgen by u komen?
84. Of iemand onder u zyn gewoonte daar van maakt om door eenige traalien of achter-veinsters, of door eenige andere verborgene plaatsen, by dag of by nacht, met enig Manspersoon te praten, sonder weeten of verlof te hebben van uw Klooster-Voogd?
85. Of de Biegtvader van dit Huis een bescheiden man zy, wel geleert, sig vroom en eerlyk draage, ter goeder naam en faam staa, en daar altyd is voor gehouden geweest?
86. Hoe dikmaals in het jaar de Susters in dit Huis gewoon zyn ter biegt te gaan, en te communiceren?

Daar resteert nu nog dat, volgens d' ordre van die van Jerusalem, voorde Collegiale, Hospitaale, Cathedrale en Parochiale Kerken aanden Bisschop en Aaresbisschop vertoont werden alle Schriften, Versgelde Brieven, inventarissen, en allerley Ceddullen: waar uit men eenig kennis kan bekonen, dienende tot reformatie van de Kloosters, of tot voordeel van de Huisen.

L I X

Generaale beveelen om uit des Konings naam gegeven te worden aan alle Kloosters en andere Huisen; van wat Ordre of Religie datse ook zyn.

Cotton Libr. Cleopat. E. 4.

Voor eerst; dat d' Abt, Prioer of | plaats daar besoek word gedaan, ter goedertrouw en in oprechtheid des herten
President en alle andere broeders ter | betrachten

betrachten en nakomen, en doen leeren en besorgen dat van andere betracht en nagekomen worden, (voor soo veel in haar vermogen is) alle de bysondere stukken, vervat so wel in den eedt nopende des Konings successie, voor desen door haar gegeven, als in een seker belydenis daar onlangs het algemeen zegel op is gedrukt, en met haar eigen handen ondertekent: dat zy ook, met alle mooglijke middelen, nakomen en onderhouden zullen de statuten, infetzingen en wetten van dit Koningryk alreede gemaakt, of die gemaakt mogen worden, tot onderdrukkinge en vernietiging van de t'onrecht aangematigde en gewaande jurisdictie van den Bisschop van Romem binnen dit Ryk: en tot vaststellinge en bevestiginge van d' autoriteit, jurisdictie en voorrecht van ons souverain Heer, de Koning van Engeland, en zyne nasaaten; en dat zy de jongelingen en alle andere daar zy d' opsigt van hebben vlytig onderwyfen en inscherpen dat des Konings Macht volgens de goddelyke wetten boven alle andere, onder God, meest uitsteekt en de voortreffelykste is op der Aarden: en dat wy, volgens Godts voorschrift, hem boven alle andere Machten behoorden te gehoorsamen; en dat de jurisdictie en autoriteit die de Bisschop van Romem hier te vooren sig selven heeft aangematigt en toe geëigent, met de Heilige schrift geensins goet te maken nog te bevestigen is: maar dat de zelve, so door loosheid en bedrog van de zelve Bisschop van Romem, en door zyn boose en eersuchtige Canones en decreeten; als door toelatinge en oogluikinge der Koningen allengskens tot so een hoogte is opgestegen; en dat se derhalven nu met d' aller grootste reden en recht afgeschafst en uit dit Koningryk verdreeven word.

Als ook dat d' Abt, Prioor, President en Broeders door des Konings opperste macht en Kerkkelijke autoriteit verklaart worden bevryd en ontlagen te zyn

van allerley gehoorzaamheid, eedt en professie die zy misschien voor desen be- looft, of bewesen hebben aan den voor- noemde Bisschop van Romem, of aan iemant die zyn plaats of autoriteit besit; of aan eenig ander uitheemsch Koning, of Persoon: dat haar ook hier nevens belast worde om sodaanigen eedt of belydenis aan geen uitheemsch Potentaat hier na meer te belooven, nog te doen. En inge- val dat d' instellingen van de zelve geestelyke ordre, of plaats, haar schynen mogt en te verbinden tot gehoorzaamheid, of onderwerpinge, of tot eenige andere er- kentenis van opper-voogdyschap van gemelde Bisschop van Romem, of in eeni- gerlei wyse van eenige andere uitheemsche macht, Potentaat, Persoon of plaats; dat dan sodanige instellingen, door zyn Koninglijke Majesteits onderzoekers, ge- heelen al vernietigt en gebrooken, voor vruchteloos en krachteloos verklaart sul- len worden; en dat zy geensins daar aan gehouden noch verplicht zyn: maar dat sodanige ordinarientien en instellingen van stonden aan in de boeken of gedenk- schriften van die religie, ordre of plaats, door den President en zyn broeders door ge- haalt en uitgewischt worden.

Als ook, dat geen Monnik of broeder van dit Klooster in eenigerlei wyse vermo- gen sal uit het selve te vertrekken.

Als ook, dat geen Vrouws-persoonen, van wat staat of conditie dat se ook zyn, in her allerminste toegelaaten sullen worden binnen de paalen of d' omtrek van dit Klooster of dese plaats te komen: ten zy dat zy eerst van zyn Koninglijke Majesteit of Onderzoeker daar toe verlof bekomen zullen hebben.

Als ook, dat men slechts door eene deur ingaan sal in dit Klooster, en dat door de groote poort die vooraan staat, waar op een seker daar toe bestemde Portier vlytig passen, en de selve op gevoeglijke en gewoonlijke uren by dag en by nacht

sluiten

fluiten en openen ; en allerlei Vrouws-Perfoonen daar buiten houden sal.

Alsook , dat alle broeders hoofd voor hoofd en Monniken van dit Klooster haar gesamentlijk zullen ter tafel voegen in een plaats genoemd Misericorde ; op zulke dagen als zy vleesch eeten en op alle andere dagen hunner aansittinge ; en dat aan yder schotel pot-spy's vier Perfoonen zullen zitten , die geen seker bescheiden portie haar selven , als daar toe gerechtigd , sulen aanmaatigen , of , so als zy gewoon waren , na haar nemen ; maar haar vergenoeft houden met sodanige spyse als hun opgedischt word , en niet gullig , maar sober daar van eeten , en daar nevens God daar voor danken ; en dat , so dikmaals als sy hier ter plaatse aan de tafel zitten of over de maaltijd zijn , zekere broeders dan een Capittel uit het Oude of Nieuwe Testament haar voorlesen zullen , en d' andere in stilte daar na luisteren.

Als ook , dat d' Abt of President daaglijks een tafel voor sig selven en syne gasten die hem komen bezoeken laat dekken ; doch dat men geen kostelijke delikateffen noch ongemeene gerechten opdissche , maar dat het slechts met gemeene spyse en eerlijk geschiede : aan welke tafel de gemelde Abt , of zeker Ouderling in zijn plaats , de vreemdelingen en gasten eerlyk en vriendlyk onthaalen zal.

Alsook , dat niet een van de Monniken eenig gedeelte van de spyse of d' overgeblevene brokken iemand toezende , maar datter een Aalmoessenier bestemt worde die d' overgeblevene brokken versamelen , so van het Convent als van de vreemdelingen haar tafel , na dat de Dienstboden van het Huis hun bekomste gehad zullen hebben ; en dat se dan de selve aan de behoefte uitdeelen : waar onder voornaamlyk boven andere getel sal worden op sodanige , die bloedvrienden zijn van gemelde broeders , ingeval sy so onvermogende mogten syn als andere : insgelijks ook op de geene die haar zelve met hunner handen

arbeid soeken te generen en t' onderhouden , en nochtans van wegen haate swaare lasten en huishoudinge niet wel aan de kost kunnen raaken : doch evenwel dat sy sodanig niet gekoestert en worden dat sy daar op leeg gaan : dat men ook insonderheid zulke Perfoonen waarneene die van lighaams krachten so swak zijn dat sy niet en kunnen werken ; en voor al dat sodanige aalmoessen niet gegeven worden aankloekeluye bedelaars en land-loopers , die sodanige plaatsen gewoon zijn aan te spreken en te bezoeken ; welke men veel eer , als hommelingen , behoorde te verdryven en tot den arbeid te dwingen , dan haar in het luy en ledig gaan , frydig hier in tegen des Konings inzettinge , te koesteren en t' onderhouden , tot groot nadeel en schade van het algemeene best.

Als ook , dat alle andere behoorlijke aalmoessen en uitdeelingen welke plagten te geschieden , (en waar toe ook dit selve Huis gesticht en des selfs ordinantien en kostuimen ingestelt zijn) als noch , so ryklyk en mildadig als ooit voor desen , besteed en uitgedeeld zullen worden.

Als ook , dat d' Abt , Prioer of Prefident turf en hout genoeg verschaffen zal om in de eer-zaal van Allerheiligen af toe goe vrijdag vieren aan te leggen.

Als ook , dat alle Broeders in dit Huis , behalven den Abt en die ziek of onpasselyk zijn , en het Jubilee voldaan hebben , in eene slaap-kamer liggen , doch yder alleen , en op byzondere bedsteden.

Als ook , dat by geen broeder nog Monnik in dit Huis een knechtken of jonge kome te liggen of slaapen , of hem in het verborgen te vergeselschappen , of nu en dan te besoksen , dan alleen om hem gereete te maaken tot de Misse.

Als ook , dat na de broeders van dit huis , ziek of onpasslyk zijnde , omme gezien worde : en geduurende haar ziekte , wel bediend en van alle nootdrift wel versorgt worden.

Als ook, dat den Abdt of President, na het vermoogen of d'inkomste van dit Huis, een of twee van zyn broeders in d'een of d'ander Hooge School laat gaan: welke broeders, na dat zy in de godtgeleertheit wel geoeffent zyn, haare broeders, als zy van daar wederkeren, onderwyfen, leeren, en Godts woord vlytig fouden kunnen prediken!

Als ook, dat alle dagen, een uur lang, in dit Convent uit de Heilige schrift een lesse gedaan werden; tot het gehoor waar van yder een sig sal moeten verwoegen, op sekere boete by den President ingestelt: aan welchen President volmacht over haar allen word gegeven, om, met een luide en onderscheidentlike stemme, haar lange uren, die men gewoon is te singen, op te seggen.

Als ook, dat de Monniken in dit Huis, als de dienst gedaan is, uit de Heilige Schrift iets leefe, of iets hooren leefe, en in soodaanige eerlyke en loslyke oefening haar besig houden.

Als ook, dat alle Monniken in dit Huis, d'ordre, instellingen en loslyke costuimen van desen godtsdienst onderhouden sullen, voor so veel als se met de Heilige Schrift en Godts woord over een komen. En dat den Abt, Prioer of President van dit Klooster alle daagen aan zyn broeders in het Engels, so duidlyk en klaar als hy kan, sal uitleggen en verklaaren een seker gedeelte van d'ordre daar zy professie van gedaan hebben, en het zelve altijd de Leere Christi toepassen, en niet daar tegen aan gaan; en hy sal haar leeren, dat gemelde regel of ordre en andere haare gronden van godtsdienst (voor so veel als se loslyk zyn) uit de Heilige Schriftuur zyn genomen; hy sal haar ook aanwysen de plaatsen daar se uit gehaalt zyn; en dat haare ceremonien en andere observantien of onderhoudingen van godtsdienstigheid niet anders zyn dan d'eerste letteren of bevingfelen, en een zeker inleydinge tot de

waare Christenheid; of om een ordre in de Kerk t'onderhouden. En dat d'oprechte godtsdienst niet en bestaat in dus of so gekleed te gaan, of zyn voeten op dese of die wyse voort te setten, of de kruin van't hooft kaal te laten scheeren, en in diergelyke andere ken-tekenen; nog met een stomme bedevaart te doen, te vasten, in de nacht op te staan, te singen of diergelyke ceremonien te gebruiken; maar dat se volkomentlyk gelegen is in een rein herte, zuiver leeven, ongeveinsdelyk in Christus te gelooven, in een broederlyke liefde, en in geest en waarheid God te eeren en te dienen: en dat dese boven-gemelde zaaken ingestelt en aangevangen waren, op dat zy daar in eerst geoeffent zijnde, metter tyd en als by zekere trappen daar toe, te weeten, tot het voornaamste poinct en einde des godtsdiensts, mogten opklimmen. Laat dan deselve persoonen vlytig vermaant en gewaarschouwt worden dat sy aan en op zulke ceremonien en gebruiken niet geduurig blyven hangen, noch rusten, als of zy nu geheel en al het voornaamste en uiterste van de gantche waare godtsdienst hadden vervult; maar als zy eenmaal door de voorgaande dingen gepasseert zijn, dat sy dan haar zelve schikken na de betrachtinge van hooger zaaken, en haare zinnen van het uitwendige afwendende, de selve tot meer inwendige en hooger bedenkingen keeren, gelijk als haar Godts Wet en de Christelyke religie leert en aanwyft: en dat zy haar zelve in het allerminste geen toefegginge van eenige belooninge of voordeel doen, van wegen sodanige ceremonien en onderhoudingen, ten zy dat zy door die alle op Christus alleen zien, en om zijnent wille de selve in't werk stellen; en op dat zy daar door te gemaklijker zulke zaaken mogten onderhouden, die hy so wel haar als alle Christenen belast en geboden heeft.

Als ook, dat den Abt en President van dese

dese plaats alle jaaren aan sijn broeders volkomen en oprechte rekenfchap zal doen van zyn bediening, fo wel ten opficht van den ontfangft als uitgaave; en dat de felve rekening in een groot boek, dat by het Convent fal blyven, aangerkend worden.

Als ook, dat den Abt en Prefident van dit Huis met de boomen of bofchagien tot het felve behoorende niet te ruim zullen aangaan, of eenige Landen verhuuren, zonder bewilliging of toefemminge van het meerderdeel van het Convent.

Als ook, datter een geregiftreert boek zy, waar in men van woord tot woord over draage alle fchriften, die onder het zegel van het Convent van dit Huis pafferen.

Als ook, dat geen mans perfoon toegelaaten worde profeffie te doen of al een geestlyk perfoon gekleed te gaan in dit huis al eer dat hy volkomen vier-en-twintig jaaren oud is; en dat men niemand perfuadere of met vriendlyke woorden daar toe zoeke te bepraaten.

Als ook, dat men om gewins halven geen reliquien noch verzierde mirakelen zal toonen, maar Pelgrims en Vreemdelingen vermaanen om aan den Armen te geeven 't geene zy voorgenomen hadden te doen aan haare beelden of reliquien.

Als ook, dat men geen kramen opregten noch merkt houde binnen de palen van dit Huis of Kloofter.

Als ook, dat yder broeder in dit Kloofter die een Priefter is, alle daagen als hy

de Miffe doet, bidden zal dat het onfen fouverain Heer en Koning en zyn zeer doorluchrige en wettelyke Gemalin, de Koninginne Anna wel mag gaan, en dat zy veele jaaren gelukkig en voorfpoedig moogen leeven en regeren.

Als ook, ingeval dat de Voogt of een broeder in dit Huis eenige van dese voornoemde beveelen komt t' overtreden, fo fal het yder een in dit Kloofter vry ftaan de zelve aan te klaagen, of te doen aan klagen aan zyn Koninglyke Majesteit of aan zyn Vifiteur Generaal of aan syn gedeputeerde; en dat fo draa als het mooglyk is. En den Abt of Voogt fal den geenen die dese aanklaaginge fal komen te doen, reis-gelt en andere nootfaaklykheden verfchaffen.

Andere geestelyke beveelen fal de Vifiteur, na zyn difcretie en fo als de plaats en de natuur van dese zaak fig toedraagt, hier nog mogen byvoegen.

Latende de macht (om meer beveelen te geeven, de voorvallen t' onderfoeken, de geene die van eenige merklyke misdaat overtuigt fyn te straffen en te reformeeren; de fundamenten, brieven, gefchenken, eigendommen en vastigheden der voornoemde plaats en te sien en te doorsnuffelen; en in ordre te stellen alle fodaanige Paapfe fchriften als men daar vinden fal:) berufften aan den E. Mr. Thomas Cromwel, Vifiteur Generaal van zyn Koninglyke Majesteit na dat het zyne hooge wijsheid en difcretie voor raadfaam en nut infien fal.

L X.

Zekere particulariteiten ziende op het Dissolveren van de Kloofsters.

I. AFDEELINGE.

d' Inleidinge tot het overlaaten van het Kloofter van Langden.

An alle geloovige in Christus, &c. | van de gebenedyde *Maget Maria* en van Willem Dyer Abt van het Kloofter | St. Thomas Martelaar de Langden, in het Graaf-

Graaffchap van Kent, en het Convent van de zelfde plaats die voor gemelde ordre en het Capittel van het voornoemde Huis volkomen inftaan, (het welke van weegen haare vruchten, inkomsten en voordelen niet weinig verftimmert is;) den ftand, en gelegenheid van het zelve Huis met rypen raad overwegende, nadenkende en aanmerkende dat ten zy door een fpoedige remedie en des Konings voorfteningheid voor dit Kloofter forge gedragen worde, dat het anders van haar geestelyke en wereltlyke goederen t' eenmaal fou konnen worden ontbloot: met dese onse tegenwoordige brieven geven wy daar toe verlof. &c.

Het refterende volgt in het ordinaris formulier van de wet; dog d'ordinariffe inleydinge of Voor-reden voor het meerder deel laat het zelve over of geeft het op.

Aan alle gelovige in Christus, groetenis. Dit zult gy weeten dat wy met voorbedachten raad, zekere wetenschap, enkele beweginge, en uit zekere rechtmaatige en redelyke oorzaaken, die onse gemoeederen en confcientien daar toe in het byzonder bewegen, van selfs en vrywillig het felve Kloofter aan den Heer Koning &c. toeftaan en over laaten.

Doch het fchijnt dat sommige weinige Kloofsters, al is het dat fe overtuigt waren om de felve over te laaten en op te geeven, evenwel zulks niet gezint waren te doen met fo een vooraf-gaande inleydinge of voorreden; also daar ontrent de twintig Kloofsters waren die fonder eenige voorreden altoos haar hadden overgegeeven, en de felve aan Jan Londen Klerk, tot gebruik van den Heer Koning hadden opgedraagen.

II. A F D E I L I N G E.

Een Lijfte van Godts - Huizen, welke door des Konings Plakkaat op nieuws geficht en bevryd waren van d' affchaffinge der geringe Kloofsters.

In het 28. Jaar van des Konings Regering.

S. Maria van Betlelden, in het Graaffchap van <i>Bukkingham</i> , van d' ordre van Citertius.	} 17. Aug.
S. Maria van Huntington, van d' ordre van Augustyn.	
Chertsey, in het Graaffchap van Cambridg, van d' ordre der Benedictiner Nonnen.	
Grace-Dieu, in het Graaffchap van Lincefter, van d' ordre der Augustiner Nonnen.	
S. Michael Hull, in het Graaffchap van Jork, van d' ordre der Carthusiaanen.	27.
S. Claare van Denby, in het Graaffchap van Cambridg, van d' ordre der Nonnen.	28.
Kyme, in het Graaffchap van Lincoln, van d' ordre der Augustinen.	1. Sept.
S. Anna Marik, in het Graaffchap van Jork, van d' ordre der Benedictiner Nonnen.	2.
S. Maria van Cindon, in het Graaffchap van Dorset, van d' ordre van Citertius.	16 Nov.
S. Maria Harpa, Westmor. Præmonstrat.	26.
S. Maria van Hynnings, in het Graaffchap van Lincoln, van d' ordre der Nonnen van Citertius.	27.
	S. Maria

S. Maria de-la Pray , in het Graaffchap van Northampton , van d' ordre der Nonnen.	13. Decem.
S. Maria van Kelling , in het Graaffchap van Jork , Nonnen.	14.
S. Maria van Cokkerzand , in het Graaffchap van Lancafter , van d' ordre der Nonnen.	19.
De La-val , in het Graaffchap van Jork , van d' ordre der Carthufiaanen.	2. Januar.
S. Maria New-Stead , in het Graaffchap van Nottingham , van d' ordre der Augustinen Nonnen.	2. Januar.
Wormsley , in het Graaffchap van Hereford. Augustinen Nonnen.	27.
S. Maria van Alnewik , in het Graaffchap van Northumberland. Nonnen.	30. Jan.
Bellalanda , in het Graaffchap van Jork , van d' ordre der Ciftertiaanen.	30.
S. Jan Baprift. Egglestone , in het Graaffchap van Jork.	30.
S. Maria de Nith , in het Graaffchap van Glamorgan. Cifterc.	30.
S. Maria Ulnestok , in het Graaffchap van Leycefter.	30.
S. Maria van Dale , in het Graaffchap van Derby , van d' ordre der Augustinen.	30.
S. Catharina van Polesloo , in het Graaffchap van Devon. Benedictiner Nonnen.	30.
S. Maria Lacok , in het Graaffchap van Wilt. Augustiner Nonnen.	30.
S. Maria Chefter , Nonnen.	30.
S. Maria van Srudley , in het Graaffchap van Oxford. Nonnen.	30.
S. Maria van Canon Leig , in het Graaffchap van Devon. Nonnen.	12. Febr.
Cokhil , in het Graaffchap van Worcester. Augustiner Nonnen.	5. Maart.
S. Bartholomeus , New-Kaateel. Nonnen.	30.
S. Maria van Wallingwells , in het Graaffchap van Jork.	April.

De Koning heeft in het 28. Jaar zijner Regering toegeftaan dat alle deze Kloosters tot een eeuwige aalmoes zullen blyven ftaan: en het ftaat in het 1, 2, 4. en 5. deel van de Roll van dat Jaar geregiftreert.

III. A F D E L I N G E.

Een Lijfte van alle d' overgegevene Kloosters die noch in haar ftant zijn.

In het 27. Jaar van des Konings Regeringe.

L Angden; ondertekent door den Abt en tien Monniken, in het Graaffchap van Kent.	13. Nov.
Folkefton, Benedict. door den Prioor , in het Graaffchap van Kent.	15.
Dover, door den Prioor en 8. Monniken, in het Graaffchap van Kent.	16.
Merten, Augustin. door den Prioor en 5. Monniken, in het Graaffchap van Jork.	9. Febr.
Hornby, door den Prioor en twee Monniken.	23.
Tilty, Cifterc. door den Abt en vyf Monniken, in het Graaffchap van Effex.	28.

Billington, door den Prioer en twee Monniken, in het Graaffchap van Kent.

Deze alle zijn geregistreert Rot. clauf.

In het 28. Jaar van des Konings Regeringe.

Furnesse, door den Abt en dertig Monniken, in het Graaffchap van Lancaster. 9. April.
 Bermondsey, door den Abt, in het Graaffchap van Surrey. 1. Juny.
 Bushlifham, door den Bisschop van S. Davids, in het Graaffchap van Berk. 5. July.

d'Originele Schriften van dese twee laetste zijn verloren, maer geregistreert, Rot. clauf. Part. 2. Regn. 28.

In het 29. Jaar van des Konings Regeringe:

LAnthony, van d' ordre August. door den Prioer en 21. Monniken, in het Graaffchap van Gloucester. 10. May.
 Abbington, van d' ordre Benedict. door den Abt en vyf-en-twintig Monniken, in het Graaffchap van Berk. 29.
 Charterhous, door den Prioer, Londen. 10. Juny.
 Chretsey, door den Abt en 14. Monniken. 6. July.
 Wardon, van d' ordre Cisterc. door den Abt en veertien Monniken, in het Graaffchap Betford. 4. Decemb.
 Van S. Augustyns ordre in het Graaffchap van Cantelberg, versegelt door het Clooster. 5.
 Westacre, van S. Augustyns ordre, door den Prioer en acht Monniken, in het Graaffchap van Norfolk. 14. Jan.
 Kingswood, van d' ordre Cisterc. in het Graaffchap van Gloucester, door den Abt en 13. Monniken. 1. Febr.
 Coxhall, van d' ordre Cisterc. door den Abt, in het Graaffchap van Essex. 5.
 S. Andries, van d' ordre van Benedictus in het Graaffchap van Northampton, door den Prioer en 12. Monniken. 2. Maart.
 Holmcultrin, door den Abt en 25. Monniken, in het Graaffchap van Cumberland. 6.
 Butley, van Augustyns ordre, door den Commandant en acht Monniken, in het Graaffchap van Suffolk. 7.
 Stradford-langtorn, van d' ordre Cisterc. door den Abt en veertien Monniken, in het Graaffchap van Essex. 8.
 Soutwik, Augustyns ordre, in het Graaffchap van Hampton. 7. April.
 Kennelworth, Benedict. ordre, door den Prioer en 16. Monniken, in het Graaffchap van Warwick. 14.
 Merton, Augustyns ordre, door den Abt en veertien Monniken in het Graaffchap Surrey. 16. Pont-

- Pont-Robber , van d' ordre Cisterc. door den Abt en 8. Monniken , in
het Graaffchap Suffex. 16. April.
Belloloco , van d' ordre Cisterc. door den Abt en 19. Monniken , in het
Graaffchap Hampton. 17.

Behalven deze, zijn de navolgende overgewefene Kloofsters
geregistreert.

- Lewes, Cluniac. in het Graaffchap van Suffex, door den Prioer. 16. Nov.
Castle-Acre, in het Graaffchap Norfolk, door den Prioer. 22.
Titchfield, door reccommandatie van het Graaffchap Southampton. 18. Dec.
Muchelling, van d' ordre der Benedictin. in het graaffchap Sommerfet,
door den Abdt. 3. Jan.
Boxley, van d' ordre Cisterc. in het graaffchap van Kent, door den Abt. 26.
Walden, van d' ordre der Benedictin. in het Graaffchap van Effex, door
reccommandatie van den fuffragaan Biffchop van Colchester. 22. Maart

*By na alle deze Kloofsters bedroegen meer als twee hondert pond sterlings, invoegen
dat se niet begrepen waren onder het Plakkaat tot dempinge van de geringer
Kloofsters, maar d' Abten lieten haar door andere beweegreden overtuigen,
om haare Kloofsters aan den Koning over te geven.*

In het 30. Jaar van des Konings Kegeringe.

- Batle, van d' ordre van Benedictus, in het Graaffchap van Suffex door
den Abt en 16. Monniken. 27. May.
Thurgarton, van d' ordre van S. Augustijn in het Graaffchap van Jork,
door den Prioer en 8. Monniken. 24. Juny.
Buf hliif ham, van d' ordre van Benedict. door den Abt en 15. Monniken. 19.
Axiholm, van d' ordre der Carthusianen in het Graaffchap van Lincoln,
door den Prioer en 8. Monniken. 23.
Rupa, van d' ordre Cisterc. in het Graaffchap van Jork, door den Abt
en 17. Monniken. 23.
Walbek, in het Graaffchap van Nottingam, door den Abt en 18.
Monniken. 30.
Huntington Canons, van d' ordre van Augustyn door den Prioer en 8.
Canoniken. 11. July.
Lincoln, van d' ordre der Gilbertinen, door den Prioer en 15. Monniken. 14.
Feverham, Cluniac. in het Graaffchap van Kent, door den Abt en 8.
Monniken. 16.
Bordelley, van d' ordre van Cisterc. in het Graaffchap van Worcester,
door den Abt en 19. Monniken. 17.
Cumbermore, van d' ordre van Augustyn in het Graaffchap van Chester,
door den Abt. 27.
S. Augustyn, in het Graaffchap van Cantelberg, van d' ordre van Bene-
dictus, door den Abt en 30. Monniken. 30. July:
S. Jacob,

- S. Jakob , in het Graaffchap van Northampton van d' ordre van Benedictus ,
door d' uitverkoorene Abt en 5. Monniken. 25. Aug.
- Fordham , van d' ordre der Gilbertinen , in het Graaffchap van Cambridg ,
door den Prioer en 3. Monniken. 1. Sept.
- Chateras , van d' ordre der swarte Nonnen in het Graaffchap van Cambridg ,
door d' Abdesse en 10. Nonnen. 3.
- Val-royal , in het Graaffchap van Chefter , door den Abt en 14. Monniken. 7.
- Croxton , in het Graaffchap van Leicester , door den Abt en 22. Monniken. 8.
- Haugmond , van d' ordre der Canoniken , in het Gaaffchap Shrop , door
den Abt en 10. Monniken. 9.
- Tudbury , van d' ordre van Benedictus , in het Graaffchap Stafford , door
den Prioer en 8. Monniken. 14.
- De-La-Præy , geen ondertekeningen , maar alleen het gemeene zegel. 16.
- Roflitter , van d' ordre van Augustyn , in het Graaffchap Stafford , door
den Abt en 8. Monniken. 16.
- Crockesden , van d' ordre van Cifterc. in het Graaffchap Stafford , door
den Abt en 12. Monniken. 17.
- Hilton , van d' ordre van Cifterc. in het Graaffchap Stafford , door den
Abt en 8. Monniken. 18.
- Semperingham , van d' ordre van * Gilbertus , door den Prioer en acht
Monniken. 18.
- Sulby , in het Graaffchap van Northampton , door den Abt en 11. Monniken. 20.
- Haberholm , van d' ordre van Gilbertus , in het Graaffchap van Lincoln ,
door den Prioer en 6. Regulieren. 24.
- Betlefen , van d' ordre van Ciftertius , in 't Graaffchap Bedford , door den
Abt en 11. Monniken. 25.
- Cately , van d' ordre van Gilbertus , in het Graaffchap van Lincoln , door
den Prioer. 25.
- Bolington , van d' ordre van Gilbertus , in het Graaffchap van Lincoln ,
door den Prioer en 9. Monniken. 26.
- Thelsford , van d' ordre der H. Drie Eenheid , in het Graaffchap van War-
wik , door den Prioer en 3. Monniken. 26. Sept.
- Sixhil , van d' ordre van Gilbertus , in het Graaffchap van Lincoln , door
den Aandryver en 8. Monniken. 27.
- Therford , van d' ordre van Augustyn , in het Graaffchap van Norfolk , door
den Prioer. 27.
- Alvinghame , van d' ordre van Gilbertus , in het Graaffchap van Lincoln ,
door den Prioer en 27. Monniken. 29.
- Ormesby , van d' ordre van Gilbertus , door den Prioer en 6. Monniken. 30.
- Linn , van d' ordre der Carmeliten , }
Linn , van d' ordre der Dominicanen , } door den Prioer en 10. Monniken.
Linn , van d' ordre van Augustyn , } door den Prioer en 11. Monniken , in
Linn , van d' ordre der Franciscanen , } door den Prioer en 14. Monniken. } 30.
- Linn , van d' ordre der Franciscanen , door den Gardiaan en 9. monniken. 1. October.

* In de Huizen van deze Ordre warender Kloosters voor Mannen en Vrouwen. S. Gilbert heeftse gestigt. De Biffchop van Landaff was op dese tijd d' aanpryfer van de gantsche Ordre.

Ailesbury, van d'ordre der Franciscanen, in het Graaffchap van Buccing- ham, door den Gardiaan en 6. Monniken.	1.
Coventry, van d'ordre der Carmeliten, in het Graaffchap van Warwick, door den Prioer en 13. Monniken.	1.
Newstead, van d'ordre van Gilb. door den Prioer en 5. Monniken.	2.
Mattersey, van d'ordre van Gilb. door den Prioer en 4. Monniken.	3.
Coventry, van d'ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 10. Monniken.	5.
Marmond, van d'ordre der Canoniken, in het Graaffchap van Cam- bridg, door den Prioer en 1. Monnik.	5.
Stamford, van d'ordre van Augustyn in het Graaffchap van Lincoln, door den Prioer en 5. Monniken.	6.
Stamford, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioer en 9. Monniken.	7.
Grinfbey, van d'ordre der Franciscanen, in het Graaffchap van Lincoln, door den Prioer en 5. Monniken.	9.
Miraval, van d'ordre van Cisterc. in het Graaffchap van Warwick, door den Abt en 9. Monniken.	13.
Shouldham, van d'ordre van Gilb. in het Graaffchap van Norfolk, door den Prioer, 9. Monniken 7. Nonnen.	15.
Braywood, van d'ordre der Swarte Nonnen, in het Graaffchap van Staf- ford, door de Prioeres.	16.
Lillefhill, van d'ordre van S. Augustyn in het Graaffchap van Shrop, door den Abt en 10. Monniken.	16.
Stafford, van d'ordre van Augustyn door den Prioer en 5. Monniken.	16.
Northampton, van d'ordre der Dominicanen, door den Prioer en 7. Monniken.	16.
Northallerton, van d'ordre der Carmeliten, in het Graaffchap van Jork, door den Prioer en 9. Monniken.	17.
Warwik, van d'ordre der Dominicanen door den Prioer en 6. Monniken.	20. <i>Obdr.</i>
Northampton, van d'ordre der Carmeliten, door den Prioer en 8. Mon- niken.	20.
Weatheral, van d'ordre der Dominicanen, in het Graaffchap van Cum- berlandt, door den Prioer.	20.
Chiksfand, van d'ordre van S. Gilbert, in het Graaffchap van Bedford, door den Prioer, 6. Monniken, 18. Nonnen.	22.
Darley, van d'ordre van Augustyn, in het Graaffchap van Derby, door den Abt en 13. Monniken.	22.
Dale, in het Graaffchap van Derby, door den Abt en 16. Monniken.	24.
Repton, van d'ordre van Augustyn, in het Graaffchap van Derby, door den onder-Prioer en 8. Monniken.	25.
Grace-dieu, van d'ordre van Augustiner Nonnen, in het Graaffchap van Leycester, door de Prioeres.	27.
Northampton, van d'ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 10. Monniken.	28.
Northampton, van d'ordre van Augustyn, door den Prioer en 9. Mon- niken.	28.

Mallen, van d' ordre der Nonnen, in het Graaffchap van Kent, door d' Abdiffe en 10. Nonnen.	29.
Bardeny, van d' ordre van S. Benedictus, in het Graaffchap van Lincoln, doorden Abt en 13. Monniken.	1. Nov.
Barnwel, van d' ordre der Augustine Cononiken in het Graaffchap van Cambridg, door den Prioer en 6. Monniken.	8.
Leicester, van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 7. Monniken.	10.
Van d' ordre der Dominicanen, door den Prioer.	10.
Van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioer.	10.
Londen, van d' ordre der Dominicanen, door den Biffchop van Rochefter aangeprefen en 15. Monniken.	10.
Van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioer en 12. Monniken.	12.
Van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan en 25. Monniken.	12.
Van d' ordre der Kruis-broeders, door 6. Monniken.	13.
Doncaster, van d' ordre der Carmeliten, in het Graaffchap van Jork, door den Prioer en 6. Monniken.	13.
Werkfop, van d' ordre van Augustyn in het Graaffchap van Nottingham, door den Prioer en 15. Monniken.	14.
Pypewell — — in het Graaffchap van Lincoln, door den Abt en 13. Monniken.	15.
Wigemore — in het Graaffchap van Hereford, door den Commendant en 10. Capucinen.	18.
Jork van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioer en 7. Capucinen.	18.
Doncaster, van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan, 6. Capucinen, en 3. Nieuwelingen.	20. Nov.
Monkbreton, van d' ordre van S. Benedictus, in het Graaffchap van Jork, door den Prioer en 13. Monniken.	21.
S. Helenaas Londen, een Bagyn-Hof, geen ondertekeninge, alleenlijk het zegel.	25.
Pomfret, van d' ordre der Dominicanen in het Graaffchap van Jork, door den Prioer, 7. Capucinen, 1. Nieuwling.	26.
Jork, van d' ordre der Carmeliten, door den Prioer, 9. Capucinen, 3. Nieuwelingen.	27.
Van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan, 15. Capucinen, 5. Nieuwelingen.	27.
Van d' ordre der Dominicanen, door den Prioer, 6. Capucinen, 4. Nieuwelingen.	27.
Van d' ordre van S. Gilbert, door den Prioer, 3. Monniken.	28.
Van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioer, 9. Capucinen, 4. Nieuwelingen.	
Bellalanda, van d' ordre van Ciftercius, in't Graaffchap van Jork, door den Abt en 24. Monniken.	30.
Dunnington, van d' ordre der Triniteit, in het Graaffchap van Berk, door den Priefter.	30.

Ryeval, van d' ordre van Cistercius, in 't Graaffchap van Jork, door den Abt, en 23. Monniken.	3. Decemb.
S. Albans, van d' ordre van S. Benedictus, in 't Graaffchap van Herford, door den Abt en 37. Monniken.	5.
Ansham, van d' Ordre van benedictus, in 't Graaffchap van Oxford, door den Prioer, en acht Monniken.	7.
Kirkham, van d' ordre van S. Augustyn, in 't Graaffchap van Jork, door den Prioer, en 17. Capucinen.	8.
Norely————— in 't Graaffchap van Jork, door den Abt en 17. Monniken.	9.
Ellerton, van d' ordre van S. Gilbert, in 't Graaffchap van Jork, door den Prioer, en 4. Capucinen.	11.
Jork, van d' ordre der H. Trinitet, door tien Priesters.	
Joram, van d' ordre der Dominicanen, door den Prioer, 5. Capucinen, en 6. Nieuwelingen.	
Darby, van d' ordre der Dominicanen, door den Prioer, en 5. Capucinen.	3. Jan.
Semperingham., van d' ordre van S. Gilbert, door recommandatie en 3. Monniken.	6.
Newcasteel, van d' ordre der Franciscanen, door den Gardiaan, 8. Capucinen en 2. Nieuwelingen.	9.
Newcasteel, van d' ordre van S. Augustyn.	9.
Newcasteel, van d' ordre der Dominicanen, door den Prioer en 12. Capucinen.	10.
Newcasteel, van d' ordre der Carmeliten, door den Prioer, 7. Capucinen, en 2. Nieuwelingen.	10. Jan.
Walknel, Nieuwcasteel, van d' ordre der Heilige Triniteit, door den Prioer.	10.
Timouth, van d' ordre van Benedictus; in 't Graaffchap van Northumberland, door den Prioer, 15. Prebenden, 3. Nieuwelingen.	12.
Warwik, van d' ordre van Benedictus; door den Prioer en 12. Monniken.	15.
Coventry, van d' ordre der Carthusianen; door den Prioer en 7. Monniken.	16.
Jork, van d' ordre van S. Augustyn, door den Prioer en 17. Capucinen.	17.
Brednestok, in het Graaffchap van Wilton, door den Prioer en 13. Monniken.	18.
Richmond, in 't Graaffchap van Jork, van d' ordre der Franciscanen, door den Prioer en 14. Capucinen.	19.
Lacok, in 't Graaffchap van Wilton, van d' ordre der Nonnen; door d' Abdiffe.	21.
Combe, in 't Graaffchap van Warwik, van d' ordre van Cistercius, door den gewezen Abt, en 13. Monniken.	21.
Kenisham, in 't Graaffchap van Somerfer, van d' ordre van S. Augustyn door den Abt en 10. Monniken.	23.
Bolton, in 't Graaffchap van Jork, van d' Augustiner ordre, door den Prioer en 14. Capucinen.	29.

Cokkerzand , in 't Graaffchap van Lancafter , door den Abt en 22. Monniken.	29.
Pollsworth , in 't Graaffchap van Warwik , van d' ordre der Nonnen. Geen ondertekening , alleenlijk het zegel.	31.
Nottingham , van d' ordre der Carmeliten , door den Prioer , en zes Capuzinen.	5. Febr.
Van d' ordre der Franciscanen , door den Prioer en 7. Capucinen.	5.
Athelney , in 't Graaffchap van Sommerfet , van d' ordre van Benedictus door den Abt en 8. Monniken.	8.
Taunton , in 't Graaffchap van Sommerfet , van d' Auguftyner ordre , door den Prioer en 12. Monniken.	10.
Bukland , in 't Graaffchap van Sommerfet , van d' ordre der Nonnen , door een Prioeres.	10.
Dunkeswel , in 't Graaffchap van Sommerfet , van d' ordre van Cistercius.	12.
Polleslow , in 't Graaffchap van Devon , van d' ordre der Nonnen ; door de Prioeres.	14.
Witham , in 't Graaffchap van Sommerfet , van d' ordre der Carthusianen ; door den Prioer en 12. Monniken.	15. Febr.
Busham , in 't Graaffchap van Devon.	19.
Cannonleigh , in 't Graaffchap van Devon , van d' ordre der Nonnen ; geen ondertekening , maar het zegel.	19.
Hartland , in 't Graaffchap Devon , van d' Auguftyner ordre : door den Abt en 4. Monniken.	21.
Torry , in 't Graaffchap van Devon ; door den Abt en 15. Monniken.	23.
Launceston , in 't Graaffchap van Cornwal ; van d' Auguftyner ordre ; door den Prioer en 8. Monniken.	24.
Bukfast , in 't Graaffchap van Devon , van d' ordre van Cistercius , door den Abt met 10. Monniken.	25.
Bukland in 't Graaffchap van Devon , van d' ordre van Cisternius ; door den Abt.	27.
Bodmyn , in 't Graaffchap van Cornwal , van d' Auguftyner ordre , door den Prioeren 8. Monniken.	27.
Edingdon , in 't Graaffchap Wilt , van d' Auguftyner ordre ; door den Rector en 12. Monniken.	28.
Plimtoon , van d' Auguftyner ordre , in 't Graaffchap Devon , door den Prioer en 18. Monniken.	1. Maart.
S, Germans , Can , van d' Auguftyner ordre , in 't Graaffchap Cornwal ; door den Prioer en 7. Monniken.	2.
Ford , van d' ordre van Cistercius , in 't Graaffchap Devon ; door den Abt en 13. Monniken.	8.
Midleton , van d' ordre van Benedictus , in 't Graaffchap Devon ; door den Abt en Suffragaan Biffchop van Schaftf. en 12. Monniken.	11.
Abbots-bury , van d' ordre van Benedictus , in het Graaffchap van Dorset ; door den Prioer en 10. Monniken.	12.
Tarent , van d' ordre der Bagynen , in 't Graaffchap van Dorset ; door de Abdiſſe en 18. Nonnen.	13.
Bindon,	

Bindon, van d' ordre van Cistercius, van 't Graaffchap van Dorset, door den Abt en 7. Monniken.	14. Maart.
Cerne, van d' ordre van Benedictus, in 't Graaffchap van Dorset; door den Abt en 16. Monniken.	15.
Scherburn, van d' ordre van Benedictus, in 't Graaffchap door den Abt en 16. Monniken.	18.
Montecute, in 't Graaffchap van Sommerfet, door den Abt en 13. Monniken.	20.
Tavenstok, van d' ordre van Benedictus, in 't Graaffchap van Sommerfet; door den Abt en 20. Monniken.	20.
Schaftsbury, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Dorset, door d' Abdiffe.	23.
Wilton, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Wilt; door d' Abdiffe.	25.
Hinton, van d' ordre der Carthusianen, in 't Graaffchap van Sommerfet; door den Prioer en 19. Monniken.	31.
Brutton, van d' ordre der Canonike Augustiners, in 't Graaffchap van Sommerfet; door den Abt en 14. Monniken.	1. April.
Hide, van d' ordre van Benedictus, in 't Graaffchap van Hampton; door Bisschop Bangor gerecommandeert en 21. Monniken, in April, maar geen dag gespecificeert.	

Zonder den dag van de Maand te melden zijnder vier.

Van d' ordre der Franciscanen, in 't Graaffchap van Cambridg; door den Gardiaan en 23. Capucinen.	
Van d' ordre der Dominicanen, in 't Graaffchap van Cambridg; door den Prioer en 15. Capucinen.	
Therford, van d' ordre der Dominicanen; door den Prioer.	
Sancta Maria de Pratis, door den Abt en 19. Monniken.	

Gasthuizen overgewezen in dit Jaar.

S. Thomas, in 't Graaffchap van Southwark, door den Meester en een Broeder.	25. July.
S. Jan Wells; door den Meester en 3. Broeders.	3. Febr.
Bridgwater, door den Meester en 7. Broeders.	3.
S. Jan Exon, door den Meester en 2. Broeders.	20.

Aan alle de voorgaande overgewezene Kloosters zijn de zegels van het Convent gehangen, behalven sommige Kloosters van bedelende Monniken, welke, misschien, geen zegels en hebben gehad; ze zijn ook geregistreert in de 1, 2, 3, en 5. Rol van dat Jaar. Insgelijks zijnder noch eenige meer geregistreert, die hier aan volgen: welkers Origineel verlooren is.

Hales-Owen, in 't Graaffchap van Sallop; door den Abt ondertekent.	9. July.
Clattercot, van d' ordre van S. Gilbert; door den Prioer.	22. Aug.
	Bedford

Bedford, van d' ordre der Franciscanen; door den Gardiaan.	3. <i>October.</i>
Stamford, van d' ordre der Franciscanen; door den Gardiaan.	8.
Derleyghs, van d' ordre van Cistercius, in 't Graaffchap van Stafford; door den Abt.	20.
Pipeldeth, van d' ordre van Cistercius, in 't Graaffchap van Northampton; door den Abt.	5. <i>Nov.</i>
De-La-Pray, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Northampton; door d' Abdiffe.	16. <i>Decem.</i>
Northallerton, van d' ordre der Karmeliten, in 't Graaffchap van Jork; door den Prioer.	20.
Pulton, van d' ordre van S. Gilbert; door den Prioer.	16. <i>Jan.</i>
Neuwburg, van d' ordre van S. Augustyn, in 't Graaffchap van Jork.	22.
Bath Cathedraal, van d' ordre van S. Benedictus.	27.
Brusyard, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Suffolk, door d' Abdiffe.	17. <i>Febr.</i>
Newham, van d' ordre van Cistercius; in 't Graaffchap van Devon; door den Abt.	8. <i>Maart.</i>

Hier volgen nu de resignatien of overwyzingen, gedaan in het 31. Jaar van des Konings Regeringe; waar van d' Originelen noch in wezen zijn.

K imme, van d' ordre der Canonike Augustinen, in 't Graaffchap van Lincoln; door den Prioer en 9. Monniken.	6. <i>July.</i>
Bevoll, van d' ordre der Carthusianen; door den Prioer en 7. Monniken.	8.
Irthorth van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Lincoln, door de Prioeres en 17. Nonnen.	9.
Nuncotton, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Jork; zonder ondertekeninge.	11.
Hynings, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Lincoln: zonder ondertekeninge.	11.
Fosse, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Lincoln, door de Prioeres.	11.
Newstead, in 't Graaffchap van Nottingham; door den Prioer en 11. Monniken.	21.
S. Ofith, van d' ordre der Canonike Augustinen, in 't Graaffchap van Essex; door den Abt en 16. Monniken.	28. <i>July.</i>
Elistu, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Bedford; door d' Abdiffe.	26. <i>Aug.</i>
Hamond, een commissie aan den Bisschop van Chester, om het zelve Klooster over te nemen.	31.
Swine, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffchap van Jork; met geen ondertekening.	3. <i>Sept.</i>
Haughmond, van d' ordre der Canonike Augustinen, in 't Graaffchap van Sallop; door den Abt en 10. Monniken.	9.
	Nunnkeling,

Nunnkeling , van d' ordre der Nonnen , in 't Graaffchap van Jork ; geen ondertekening , maar het zegel.	10.
Nunniton , van d' ordre der Nonnen ; door de Prioeres , en 27. Kruicen voor d' ondertekening.	12.
Ulnescroft , in 't Graaffchap van Leicefter ; door den Prioer en 11 . Capucinen.	15.
Marrik , van d' ordre der Nonnen , in 't Graaffchap van Jork ; door de Prioeres.	15.
Burnham , van d' ordre der Nonnen , Buks ; door d' Abdiffe en 9. Nonnen.	19.
S. Bartholomeus Smithfield , door den Prioer.	25. <i>October</i>
Edmundsbury , van d' ordre van S. Benedictus , in het Graaffchap van Suffolk ; door den Abt en 44. Monniken.	4. <i>Nov.</i>
Een Commissie om S. Allborrough , in 't Graaffchap van Chester over te geven.	7.
Berkin , van d' ordre der Nonnen , in 't Graaffchap van Essex ; door d' Abdiffe.	14.
Tame , in 't Graaffchap van Oxford ; door den * Biffchop en 16. Monniken.	16.
Osney , aldaar ter plaatfe , door den zelve Biffchop en 12. Monniken.	17.
Godftow , van d' ordre der Nonnen , in 't Graaffchap van Oxford , onder teken van een Notaris.	17.
Studley , van d' ordre der Nonnen , in 't Graaffchap van Oxford , onder teken als te voren.	19.
Thelford , in 't Graaffchap van Norfolk ; door den Prioer en 13. Monniken.	16. <i>Febr.</i>
Westmunfter , van d' ordre van Benedictus ; door den Abt en 27. Monniken.	16. <i>Ian.</i>
Een Commissie aan den Aarts-Biffchop van Cantelberg om aan te nemen de Leverantie van Christi Kerke tot Cantelberg : en een ander Commissie om aan te nemen Rochester , beyde gedateert	20. <i>Maart.</i>
Waltham , van d' ordre van Benedictus , in 't Graaffchap Essex , door den Abt en 17. Monniken.	23.
S. Maria Watte van d' ordre van S. Gilbert ; door den Biffchop van Landaffe , 8. Capucinen en 14. Monniken.	

Daar is ook een zeker Boek , waar in geresigneert en gefupprimeert staan deze navolgende Kloosters.

S. Swithins , tot Wincheſter.	15. <i>Nov.</i>
S. S. Maria , tot Wincheſter.	17.
Wherewel , in 't Graaffchap van Hampton.	21.
Christi Kerk , tot Twinham , diefe aan gerecommandeert word genoemd Epifcopus Neopolitanus.	28.
Winchelcomb ,	3. <i>Dec.</i>
Ambrofe Bury.	4.
S. Auguftinus , by Bristol.	9.
Billefwick , by Bristol.	9.

* Wat dit voor een Bifdom is geweest , kan ik niet bedenken.

Malmesbury.	15.
Cirencester	19.
Hales.	24.
S. Pieter, tot Gloucester	2. Jan.
Teuxsbury.	9.

Daar zyn ook verscheiden andere werkken van barmhertigheid geregistreert, nopende het resigneren of op dragen van Kloosters: welkers namen hier nu volgen.

S. Maria-Overhay, in Southwark.	14. Octob.
S. Michiel, by kingston op Hull, van d' ordre der Carthusianen.	9. Nov.
Burton op Trent, in 't Graaffschap van Stafford.	14.
Hampol, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffschap van Jork.	19.
S. Ofwald, in 't Graaffschap van Jork.	20.
Kirkfital, in 't Graaffschap van Jork.	22.
Pomfret, in 't Graaffschap van Jork.	23.
Kirkelles, in 't Graaffschap van Jork.	24.
Ardyngton, in 't Graaffschap van Jork.	26.
Fountains, in 't graaffschap van Jork.	26.
S. Maria, tot Jork.	29.
S. Lenard, tot Jork.	1. Dec.
Nunnapleton, van d' ordre der Nonnen, in 't Graaffschap Jork.	5.
S. Gelmans Selbe, in 't Graaffschap van Jork.	5. Dec.
Melsey, in 't Graaffschap van Jork.	6.
Malton, in 't Graaffschap van Jork.	11.
Whitby, in 't Graaffschap van Jork.	14.
Albalanda, in Northumberland.	18.
Montgrasse, van d' ordre der Carthusianen, in 't Graaffschap van Jork.	18.
Alnewick in Northumberland.	22.
Gifburn, van d' ordre van S. Augustyn, in 't Graaffschap van Jork.	22.
Newshame, Dunelm.	29.
S. Cutchberts Cathedraal van Duresm.	31.
S. Bartholomeus Klooster, in Nieuwcasteel.	3. Jan.
Egleliston, in 't Graaffschap van Richmond.	5.
S. Maria Carlile, in Cumberland.	9.
Hoppa in Westmorland.	14.
S. Werburg, Chester.	20.
S. Maria, van d' ordre der Nonnen	21.
S. Pieter, Shrewsbury.	24.
S. Milburg Winlok, in 't Graaffschap van Salop.	26.

IV. AFDELINGE.

Het schynt dat'er doorgaans een belydenis gedaan wierd nevens d' overgevinge: hoewel dat 'er buiten alle twyfel groote zorg gedragen wierd om deselve in de waar van noch eenige in het wesen zyn, Koninginne Mariaas tijd, so veel mogelijk

lijk was, uit te roeyen. Die langwylige en volkomene belydenis gedaan door den Prioer van S. Andries in Northampton, de voor-reden waar van Fuller in druk heeft laaten uitgaan, en in het breede gedrukt is by Weaver, is noch behouden. Daar zijn ook eenige noch meer uitstaande, waar van ik zes gezien heb, een daar van is dit navolgende:

NAdemaal dat wy Richard Green, Abt van ons Klooster van onse gezegende Vrouw S. Maria van Betlelden, en het Convent van het voornoemde Klooster, naauwkeurig en diep overdenken, dat de gantsche manier en het bedryf van ons leven, het welke wy en onze voorgewende godsdienst elijke dagen hebben gepleegt en gebruikt, voornaamlijk bestaat in zekere domme ceremonien, en andere instellingen der Bisschoppen van Romen, en van andere uitheemsche Potentraaten, als een Abt van Cistins; en daar in slegt

geblindhokt zijn geweest, en niet onderwezen in de waare kennis van Godts wetten, bekomende altyd aflat van de Bisschoppen van Romen: ons zelven voor het meerendeel onderwerpente d'uitheemsche Potentaten en machten, dewelke hier nooit gekomen zijn om te verbeteren en te regte te brengen sodanig een ongeregeld manier van leven en misbruiken, die men bevonden heeft onder ons in swang te gaan: en overzulks nu zeker wetende, dat d' allervolmaakste manier van leven voornaamlijk en ten vollen door onsen Meester Christus, zijn Euangelisten en Apostelen ons is aangewesen en gebaant; en dat het ons zeer wel betaamt dat wy ons laten regeren en stieren van ons opperhoofd, onder God, zijn Koninglijke Majesteits genade; en dat wy ons zelven, hoofd voor hoofd, zijn goedertierenheid onderwerpen, gelijk wy hier mede overgeeven, &c.

d' Overgave volgt op een gewoonlijke wyze, ondertekent door den Abt, den Onder-Prioer, en 9. Monniken, op den 25. September in het 30. Jaar van des Konings Regering.

DAar zyn ook andere diergelyke bekenentissen, ondertekent van de Gardiaan en seven Franciscaner Monniken tot Alisbury, op den 1. October. door de Franciscanen tot Bedford, op den 3. October, door de Franciscanen in Coventry, op den 5. October; en van de Franciscanen in Stamford, op den 8. October; en van de Carmeliten in Stamford, op den zelfden dag, welke ik ook hier tusschen voege: de vier voorgemelde daar me over een komende.

Also wy de Prioer en Monniken van dit Klooster der Carmeliten in Stamford, doorgaans genoemd de witte Monniken in Stamford, gelegen in het Graafschap van Lincoln, diep in onse gedagten nemen dat de volmaaktheit van een Christens leven

niet en bestaat in zekere ceremonien, te weten in het dragen van een witte kleet, in een mismaakt gelaat en vreemt gebaar te maken, in het neigen en knikken, kasuifels en vreemde hoeden te dragen, en andere diergelyke Paapse ceremonien, waar in wy meesten tijd opgekweekt en geblindhokt zijn geweest in voorleden tyden; maar d' eenige en oprechte wyze om God te behagen en een rechtschapen Christen leven te voeren, zonder eenige dissimulatie of geveinstheid altoos, is ons door onsen Meester Christus, zijn Euangelisten en Apostelen aangewezen en verklaart; volkomen gezint zijnde om hier na de selve na te volgen, ons te schikken en voegen na de wille en het welbehagen van ons Opperhoofd, naast God, op aarde, te

weeten zijn Koninglyke Majesteit en voor-
 raan niet in te volgen de superstitieuse tra-
 ditiën van eenige uitheemsche Potentaten
 of machten; met onderlinge stemmen en
 toestemmingen onderwerpen wy ons zel-
 ven de goedertierenheid van onsen souve-
 rain Heer en Koning: en met diergelijke
 eenparige stemmen geven wy over &c.

Ondertekent door den Prioor en 6. Monniken.

V. AFDELINGE.

Van de manier van de Kloosters te supprimeren na dat ze overgegeeven waren.

De Lezer zal dit best kunnen verstaan uit de navolgende redengevinge van het supprimeren of vernietigen van het Klooster van Teuksbury, gecopieert uit een seker Boek tot dien einde bewaart; welks inhoud is als volgt.

DE verzecker-brief van Robbert Soutwel Ridder, Willem Pieter, Edward Kairne en Johan London, Rechtsgeleerden; Johan Ap-ricc, Johan Kingsman, Richard Pauler, en Willem Bernars, Ridders, gedeputeerde van zijn Koninglyke Majesteit om aan te nemen d'overlevering van verscheiden Kloosters, uit kracht van zijn Koninglyke genades commissie aan 6, 5, 4, of 3. van haar opgedragen; gedateert op het Palais van zijn Ko-

ninglijke Majesteit tot Westmunster, op den 27. van November, in het 31. jaar van de regering van onsen souverain Heer Henrik de VIII. door Godts genade, Koning van Engeland en Vrankrijk, beschermer des Geloofs, Heer van Yerland, en op der aerde naast Christus het Opperhoofd der Kerke van Engeland, van alles dat in het byzonder in deselve omgaat, so wel als in en van dese Kloosters, welke, volgens zijn Majesteits ordre, te veranderen zijn, gelijk als andere vernietigt zullen worden, na den inhoud van zijn Majesteits voornoemde commissie, nevens d'instructiën haarlieden ook voorgedragen, gelijk als hier na volgt.

Het Graaffschap van Glocester.

Het onlangs gewesene Klooster van Teuksbury.

Overgelevert tot het gebruik van zijn Koninglyke Majesteit en zijn Erfgenaamen en Nazaaten voor altijd, gedateert onder het zegel van het Convent van het zelve Klooster op den 9. van Januarius, in het 31. Jaar van de Regering van onzen souverain Heer, Koning Henrik de VIII. en op den gemelden dag en in het zelfde Jaar t'eenemaal gedissolveert en gesupprimeert.

De klare jaarlijkse waardye van alle de bezittingen behorende tot het voornoemde Klooster.

Zowel geestlijke als wereldlijke, bedragende aan Hollandts gelt (boven veertien duizend negen honderd en acht guldens 15. stuivers aan veeringen, jaarlijkse inkomsten, vergont aan verscheiden Persoonen by Plakkaaten onder verzegelde brieven van het Convent van het voornoemde Klooster voor de tijd van hun leven,) de somma van seventien duizend vyfhonderd drie-en-vyftig gulden 5. stuivers.

Penfioen aan onlangs afgevaerdigde geeftlijke Perfoonen ge
affigneert. Te weten:

Aan Johan Whichi, onlangs gewefene Abt aldaar.	- - -	2933 - 7 -
Johan Beley, onlangs Prioer aldaar.	- - -	176 - - -
I. Bromesgrove, onlangs Prioer van Delehurft.	- - -	146 - 17 -
Robbert Circefter, Prioer van S. Jakob.	- - -	146 - 17 -
Willem Didcoot, Prioer van Cranborn.	- - -	110 - - -
Robbert Cheltenham, B. D.	- - -	110 - - -
Aan twe Monniken.	- - -	176 - - -
1. Monnik.	- - -	77 - - -
27. Monniken yder 73. gulden 7. ftuivers.	1975. .	1975 - - -
Refteert noch 11702. 4. ft.		5851 - - -

Volgens de gedenk-fchriften en bewyfen behorende tot het gemelde Kloofter, fo blyven aldaar noch de voornoemde penningen in de fchatkift, onder bewaaring van Johan Whittington Ridder, de ftenetels waar van overgelevert zyn aan den Ontfanger Richard Paulet.

Huyfen en Timmeragien welke ongefchonden zullen moeten blyven, den Ridder Johan Whittington aan bevolen.

De Huisveftinge genoemt Newark, ftrekkende vande poort af tot de plaets daar onlangs den Abt plag huis te houden; nevens de botelery, broothuis, kelder, keuken, en bakkerij daar aan gelegen. Het logement van den Abt, de herberg, de groote poort waar door men op de plaats komt, nevens de huisveftinge daar tegen over: des Abts Paarde-ftal, bakkerij, brouwerij, vleefch-hal, de groote moutery, Ofen-ftal, &c.

Het geene men oordeelt overtollig te zyn; aan bevolen als boven.

De Kerk, de Capellen, het Kloofter, de Zaal, nevens verſcheiden andere plaatfen daar men kan logeren; de hooy-fchuur, nevens een ander wooninge daar aan vaft; de keuken van het Convent, de boekekas, het nieuwe Portaal, d'oude zijdkamer naaft aan des Abts logement; de plaats daar men hoenders houd &c. mits-

gaders het loot tot gemelde wooningen en huifingen behorende, nevens de metale klokken, die wel 14600. Ponden wegen.

Juweelen bewaart tot des Konings gebruik; als vergulde Myters, rouwpaarlen, en geconterfeite gefteenten.

Aan zilvere ſchotels &c bewaart tot het zelfde gebruik, wegende in het geheel 90. ponden; nevens andere Prieſterlijke klederen van zilver en goud laken &c. verkocht by de Commiffariffen, als blykt in een particulier verkoop-boek daar toe gemaakt, bedragende in alles de fomma van twee duizend een hondert acht-en-dertig gulden 8. ftuivers.

Betaald aan 38. geeftlijke Perfoonen van het voornoemde Kloofter van ſijn Koninklijke Majesteit tot een vereering de fomma van 888. gulden.

Noch aan 144. Dienaren van het zelve Kloofter, voor loon en levryen de fomma van 832. gulden.

Voor leefstogt en andere nootwendigheden tot gebruik van het zelve Kloofter, (mitsgaders 110. guldens betaalt aan den Abt aldaar, voor en in volle betalinge van 1367. guldens welke hy aan verſcheiden Crediteurs van het zelve Kloofter moet betalen, volgens het contract met gemelde Commiffariffen gemaakt,) de fomma van

205. gul-

205. guldens in voegen datter noch overschiet 216. guldens.

Hier op volgt een lysfe van sommige kleyne schulden die het voornoemde Kloof-

ster fchuldig is en ook uitstaande heeft.

Hier op volgt een lijfte der gener die dit zelve Kloofster onderhouden moet.

Het Graaffchap van Glocefter	4. Priesters	en 10. Vicariffen.
Het Graaffchap van Wygorn.	2. Priesters,	en 2. Vicariffen.
Het Graaffchap van Warwik.	2. Priesters.,	
Het Graaffchap van Will. Bristol.	5. Priesters,	en 1 Vicaris.
Het Graaffchap van Wilts.		2. Vicariffen.
Het Graaffchap van Oxford.	1. Priester,	en 2. Vicariffen.
Het Graaffchap van Dorfer.	4. Priesters,	en 2. Vicariffen.
Het Graaffchap van Sommerfet.	3. Priesters.	
Het Graaffchap van Devon,		1. Vicaris.
Het Graaffchap van Cornwall.		2. Vicariffen.
Het Graaffchap van Glamorg en Morgan.		5. Vicariffen.
In alles 21. Priesters en 27. Vicariffen.		

L X I.

De Koningin Anna Boleyns laafte Brief aan Koning Henrik.

Sir,

Cotton Libr. Otho. C. 10.

UW Koninglyke Majesteits ongenade en myn gevangenis komen my fo vreemt voor, dat ik gantsch niet en weet wat ik daar van fchrijven of hoe ik het verfhonen zal. Daar gy my laat weten (wilende dat ik een waarheid zal bekennen, om alfo in uwe gonfte wederom te geraken) door een fodanig Perfoon die gy weer dat van oudts myn gefworen Vyandt is geweest; fo draa dede hy my defe boofschap niet, of heb terftondt uw mening wel gevat; en by aldien dat, volgens uw feggen, een daadlyke waarheid te bekennen, my op vrye voeten zal fteflen, dan zal ik geern, als myn plicht is, uw gebodt na komen.

Edoch zyn Koninglyke Majesteit beelde fig tog nooit in, dat uw arme gemalin ooit bewogen zal worden om een fchult te bekennen, daar fy niet eens een gedachte van gehadt heeft. En om de waarheid te feg-

gen, nimmermeer heeft een Prins een Huifvrouw gehadt die hem in alles meerder getrou is geweest en in oprechtigheid grooter liefde toegedragen heeft, dan gy immer en altoos ondervonden hebt in Anna Boleyn; met welke naam en plaats ik my felven feer graag had willen vergenoegt houden, had het slechts Gode en uwe genade fo gelieft. Ik heb ook in den ftand myner verhooginge of ontfangene Koningfchap my zelve nooit fo verre vergift noch vergeten, of ik heb altyd fodanig een verandering, als ik nugewaar word, my zelve te gemoed gevoert; nademaal myn verhooginge op geen vafter grond dan op uwe phantafie was rustende; en ik wifte wel dat d'allerminfte verandering krachrig genoeg was om de felve tot iet anders te doen overfleen. Gy hebt my uit een geringen ftand verkooren om uw Koningin en metge-

metgefellin te zyn, verre boven myn verdienften en begeerte: hebt gy my doemaals sodanig een eere waardig gekent, laat dan nu geen wispeltuirige inbeeldinge noch quade raad myner vyanden my van uw Koninglyke gonfte beroven; laat ook niet de smette, die onwaardige smette van een valsch en meinedig herte t' uwaerts, uwe allergetrouste Huisvrouw en d' Infante-Princes, uw Dochter, oot so schandelyk bevyekken; daag my goedertierene Koning, voor het recht, doch laat het zyn voor competente Rechters, doch niet voor myn gefworene vyanden, die als beschuldigers en Rechters zitten; ja, laat my in het openbaar gedachvaart worden, want myn oprechtheid en is voor geen openbare schaamte bevreesd; dan zult gy sien of myn onnosselheid verdadigt, uw argwaan en gewisse voldaan, de schande en lasteringe der werelt weg-genomen, of myn schuld in het openbaar ten toon gestelt. Zo dat al wat besluit God of gy over my moogt nemen, uw genade dan van een openbaare censure bevryd zal zyn; en mijn misdaat so wettelyk bewezen zijnde, zal het uw Koninglyke Majesteit voor God en de wereld geoorloft zyn om my, als een oneerbaare Huisvrouw, na behooren te straffen; en om in te volgen uwe sinnen, alrede gezet op die Persoon, om wiens wille ik nu ben die ik ben, wiens naam ik een geruimen tyd herwaarts had konnen aanwyzn: uw genade niet onkundig zijnde dat ik daar een vermoeden op hadde.

Edog byaldien gy by u selven een vast besluit alrede genomen hebt, dat niet alleen mijn dood, maar ook een schandelyke lastering het geluk dat gy wenscht u zullen doen genieten: dan wensch ik dat God u, en ook mijne vyanden, die daar van d' instrumenten zyn, deze uwe groote zonden wil vergeeven, en u niet dagen voor zyn scherp gerigte om van uw onprinselijk en wreden handel over my naauwkeurig rekenfchap te geeven in dien algemeinen dag des oordeels; alwaar, so wel gy als ik selfs, haast zullen moeten verschynden; en voor wiens oordeel ik niet en twifel (wat gevoelen ook de wereld nu van my heeft) of myn onschuld zal openbaar kennelyk worden, en ten vollen blyken.

Mijn laatste en eenige verzoek-bede is, dat ik alleen den last van uw genades ongenade mag dragen, en niet treffen d' onnossele zielen van die arme Heeren, dewelke, so ik verstaan heb, om mijnent wil in een naauwe gevangenis zitten. Indien ik ooit genade in uwe oogen gevonden heb, indien ooit de naam van *Anna Boleyn* lieflyk in uwe ooren geklonken heeft, so laat my dan deze verzoek-bede verwerven; en hier na zal ik uw genade niet meer lastig vallen, maar eindigen met mijn ernstige gebeden tot God, dat hy uwe genade in zyn goede bescherminge neme, en u in alle uwe daden onderrichte. *Uit mijn droevig Gevangenhuis in den Tour, den 6. May.*

Uwe zeer Eerbaare en getrouwe Huisvrouw,

ANNA BOLEYN.

Z

LXII. Het

L X I I.

Het gevoelen over de t' samen-roeping van algemeene Kerkelijke vergaderingen. In't licht gegeven door den Heer Herbert uit het Origineel.

WAt nu d' algemene Kerkelijke vergaderingen aangaat, gelijk als wy (door de langduirige ervarenheid geleert zijnde) volkomen weten datter nooit iets van onze Voorzaaten bedagt, uitgevonden noch ingestelt is geweest, of tegenwoordig ingestelt word, dat dienstiger of meer nodig is tot bevestiging van ons geloof, tot uitroeying van ketteryen, tot vernietiging van Secten en verdeeltheden; en eindelijk, om Godts volk te brengen tot eenerlei volkomen vereeniging en eendragt in 't stuk van religie, dan dat men algemeene Kerkelijke vergaderingen onderhoude; vermits dat dezelve wettelijk geschieden en in den H. Geest by een vergaderen, en met eenen ook overeen komen so wel met de veiligheid en middelmatigheid der plaatsen, als met alle ander poincten dienstig en noodig tot die heilzame en godvruchtige instelling en gebruik, daar se toe van begin aan in de eerste Kerke bedagt en gebruikt zijn geweest: so is't ook dat wy in het tegendeel, uit ondervinding geleert zijnde, van gevoelen zyn en oordeelen, datter niets in de wereld voor de gemeene welstant des Christendoms schadelijker nog verderflyker kan zijn, of waar door de waarheid van Godts heilig woord in voorledene of toekomstende tyden eerder geschonden of verwoest kan worden, of waar uit meer twist, tweedragt en andere Duivelsche werken zouden mogen ontstaan, dan als foodanige algemene Kerkelijke vergaderingen, niet op een Christelijke en minnelijke wyze worden aangeleid, maar uit eigen boosaardigheid en eerzugt, of uit andere wereltse en vleeschlijke in-

zichten en consideratien, volgens het schryven van Gregorius Nazianzenus in zijn Brief aan Procopius, wiens woorden aldus luiden: *Sic sentio, si verum Scribendum est, Omnes Conventus Episcoporum fugiendos esse, quia nullius Synodi finem vidi bonum, neque habentem magis solutionem malorum, quam incrementum: Nam cupiditates contentionum & gloria (sed ne putes me odiosum ista scribentem) vicunt rationem;* dat is: *mijn gevoelen is, zo ik rechte schryven zal, dat men alle Kerkelijke vergaderingen moet schuwen, alzo ik nooit gezien heb datter iets goeds uit voortgekomen is, of dat se een goed einde bekomen hebben, maar datter veel eer meer quaats uit ontstaan is; nademaal de genegentheden om der menschen opinien staande te houden en hun eerzugt te beherzigen (doch denkt niet dat ik dit uit kwaadaardigheid schryve) in haar altijd de reden overwonnen heeft. Hierom oordeelen wy dat Christelijke Koningen inzonderheid en voor al met hun gantsche wille en vermogen behooren en moeten voorzien en bezorgen *Ne sanctissima hac in parte majorum instituta, ad improbissimos ambitionis aut malitiae effectus explendos, diversissimo suo fine & sceleratissimo pervertantur: Neve ad alium, Prætextum possint valere, & longe diversum effectum Orbi producere quam sanctissima rei facies præseferat;* dat is: *dat d' allerheestzaamste instellingen onzer Voorouderen hier in niet verdraagt en werden tot een gantsch strydig en godloos einde, naamlijk om uit te voeren en te voldoen de godloose genegentheden tot eerzugt en boosheid, noch onder geen ander dekmantel mogen schuilen, of ergens anders toe dienen dan hare seer deugt-**

same.

same en lofelyke gedaante uiterlyk aan de werelt schynt te veronen. En voor eerst dunkt het ons, dat zy voornamlyk behoorde t' overwegen wie de magt heeft om een algemene kerkelyke vergadering by een te roepen. Ten anderen, of de bygebrachte redenen soo gewichtig en hoogdringende zyn datse nootzaaklyk een algemene kerkelyke vergadering vereyfschen, en dat d' onheylen op geen ander wyse te genesen zyn. Ten derden, wie in de zelve Rechters behoorden te zyn. Ten vierden, wat voor een order daar in waar te nemen is, en hoe men met de verstand en oordeelen der Oudvaders te rade moet gaan. Ten vyfden, wat voor leer-stukken in te schikken syn of voor gestaan moeten worden, nevens verscheiden andere zaken die men in alle billikheit en redelykheit in diergelyke Synoden hoorde waar te nemen. Wat nu het eerste point aangaat, wy verstaan dar noch de Bisschop van Romen, noch eenig ander Koning van wat stand, staat of conditie hy ook zy, uit zyn eigen autoriteit een algemene kerkelyke vergadering mag aanleggen of by een roepen zonder een uitdruk-

lyke inwilliginge, toestemminge en overeenkoming van alle andere Christen-Koningen, en voornaamlyk van zodanige, die in hun eigen Koninkryken en heerschappyen hebben *imperium merum*, dat is: het geheel en opperste gesag en gebiet over alle haar Onderdanen, zonder eenige andere opperste macht of autoriteit te erkennen. En dat dit de waarheid is, daar toe worden wy door veele en verscheyden so wel voorbeelden als gewichtige redenen en autoriteit bewogen: welke wy, om korthedts halven, nu tegenwoordig van stuk tot stuk niet en zullen ophalen. En tot getuigenis dat wy het boven-verhaalde op dese wyse duidelyk verstaan en volkomen oordelen, zo hebben wy ondergeschrevene Bisschoppen en de geestlykheit by den anderen vergadert en by een geroepen zynde in de Provintie van Cantelberg, representerende des selfs geheele geestlykheit, onse namen hier onder gestelt op den 20. July, in het Jaar onses Heeren 1536. in het 28. Jaar der regeringe van Koning Henrik d' achste.

Doenmaals waarender slechts 17. Bisschoppen in de Provintie van Cantelberg; en Rochester voor die tijd vacant zijnde, zo hebben van d' andere 16, 14. dit ondertekent.

Was ondertekent van Thomas Cromwel, Thomas van Cantelberg, Johannes London, en 13. Bisschoppen: nevens 49. 20 Abten, Priooren, Aardts-Diakenen, Dekens, Klerken, en andere Predikanten.

L X I I I.

Instructien voor des Konings gecommitteerde, om t' overzien, en een inventaris te maaken van alle inkomsten, Landen, goederen en Vee, behoorende tot eenige Kloosters van Monniken, Canoniken, en Nonnen binnen haare commissie, volgens d' Artykelen hier na gespecificeert. Het getal van welke Kloosters in yder Graafschap bepaalt binnen haare Commissie aan dezelve Commissie vast is. Het Origineel.

HENRIK de KONING.

Voor eerst; na dat de verdeling is geschiet, zullen een Auditeur, een particulier Ontfanger, een Klerk van het register der laatste visitatie, nevens drie andere bescheidene Personen, (welke de Koning in ider Graaffschap alwaar sodanige Kloosters zyn, daar toe noemen zal,) aan den Gouverneur en der zelve geestlyke Personen bekend maken het statut der ontflaginge, de commissie; d'oorzaak hunner komste aldaar voor die tyd, en wat haar voornemen is om te doen.

Als ook; dat na gedane bekendmakinge, de voornoemde gecommiteerde, van de Gouverneurs der Kloosters, of van diergeyke Amptgenoten, of van andere, na dat het haar goet dunkken zal dat zy gevoeglykft verklaringe kunnen doen van derselver Kloosters stant en schuldige pligt, een eedt afnemen, om op d'ondergeschrevene artykelen verklaringe te doen, en antwoord te geven.

Als ook; van wat ordre, regelment of Religie het zelve Klooster of Huis is, en of het een Celleke zy, of niet; en is het een Celleke, dan zullen de gecommiteerde aan de Gouverneurs van het Huis een verborgen zegel behandigen, en haar uit des Konings naam belasten, op een groote boete, om sonder eenig uitsfel te verschynen voor den Cancelier die 't opsigt heeft van de vermeerderinge der inkomste van des Konings Kroon, en voor den Raad; en ondertusschen met het zelve Celleken haar niet bemoeien, voor en al eer dat zy vorder weten wat des Konings believen is.

Als ook; hoe veel geestlyke Personen in het zelve Huis of Klooster zyn, hoedanig zy hun leven aanstellen, en hoe veel Priesters datter onder haar zyn, en hoe veel datter na andere Kloosters van die ordre willen gaan; en hoe veel dienstboden

het zelve Klooster doorgaans heeft, mitsgaders wat voor andere Personen hun onderhoud aldaar hebben.

Als ook om te zien hoe veel loot en schellen ten naaften by aan het zelve Klooster zyn, en hoe het daar mede gelegen is.

Als ook; om van stonden aan af te vorderen het zegel van het Convent, nevens allerhande schriften, obligatien, brieven &c. nopende eenige goederen die haar opgedragen moeten werden, en dat men dezelve wel naauw bewaare, en een pertinente inventaris make, tusschen haar en den Gouverneur of andere Hooft-mannen van d'ornamenten, Vaten, Juweelen, roerende en onroerende goederen, gereede penningen, huisraat, gemunt en ongemunt gelt, die tot dezelve Kloosters van den eersten dag van voorleden Maart behoorden, en van de waardye daar van, so na als doenlijk is, een overslag te maaken. Hier nevens ook wat het Klooster schuldig is, en aan wien; en wat uitstaande schulden dat het heeft, en by wien.

Als ook; dat in naauwe bewaring genomen werden het gemeene zegel, de Vaten, Juweelen, gereede penningen, en al wat meer in den Inventaris gespecificceert is, en dat de Gouverneur of eenig ander Hooft-Officier wel toe zie dat se niet en komen te verslyten, ten zy dat se tot het gebruik van het Klooster noodzaakelyk moeten aangeleid werden.

Als ook; dat zy den Gouverneur of eenig andere Ontfanger van het telfde Klooster belasten, om geen inkomsten van hare Landen t'ontfangen, al eer zy de wille des Konings zullen hebben verstaan; behalven sodanige huur of renten, die zy noodzaakelyk moeten hebben tot hun eigen onderhoud of tot verdiende loon van haare Dienstboden.

Als ook; dat zy bescheidenlyk acht nemen

nemen op de wooningen behoorende tot het zelve Klooster; te weten, die men niet gewoon is te verhuuren, en wat se alle jaaren precys waardig mogen zijn, bekend maken.

Als ook; hoe veel alle Landen tot het zelve Klooster behoorende jaarlijks zouden mogen opbrengen, daar van aftrekende al wat uitgegeeven is aan d' een of d' ander Dienaar van het Klooster, aantekende de naamen der geener wien zulke penningen toe kwamen en betaald zijn; en dat het aan niemant anders en geschiede.

Als ook; wat voor Landen aan dit Klooster behoorende sijn verhuurt; en aan wien, en voor hoe veel jaaren.

Als ook; om nauwkeurigt' onderzoeken wat voor boschagien, waranden, en hoe veel Morgen Landts tot dezelve Kloosters sijn behoorende; en om te vernemen, so veel doenlijk is, hoe lang datse gestaan hebben, en wat se waardig zijn.

Als ook; wat eenige Gouverneurs van eenige der voornoemde Kloosters toegeftaan, verhandelt, verkocht, weggeschonken of vervreemd hebben; mitsgaders wat voor Landen, wooningen, boschagien en ampten, binnen een jaar herwaarts, te weten voor den 4. February laatstleden, zy verhuurt hebben; tot wat prys, aan wien, en waar toe.

Als ook; of'er ook eenige van de voornoemde Godtshuizen overgeslagen en aan den Thesaurier niet bekend zijn gemaakt, dat dan de voornoemde gecommiteerden daar d' opzicht van nemen, en na advenant de weet doen.

Als ook; dat zy yder Gouverneur van alle diergelijke Kloosters onder haar jurisdictie sorterende, wel scherp belasten, dat zy haare Landen bezaayen en omploegen, gelijk zy voor dezen gedaan hebben, tot dat de Koning daar anders van kome te dispenser.

Als ook; by aldien dat de Koning aan iemand eenig Klooster, binnen de voor-

noemde verscheiden limiten der gemelde commissie, mogte vereert hebben, de naam waar van aan de gecommiteerden bekend gemaakt zal worden; dan zullen deze gecommiteerden voor het contract daar van nemen van den Gouverneur, en een inventaris doen beschryven van het loot, de klokken, schulden, goederen, inkomsten, zilverwerk, juweelen, &c. tot des Konings gebruik; en zullen de goederen, inkomsten &c. verkoopen, behalven alleen het silverwerk en de juwelen.

Als ook; dat deze gecommiteerden van yder sodanig Klooster sodanige geestelijke Persoonen die, by de zelve Religie willen blyven, naar zeker ander groote Klooster van die Religie, volgens haare discretie, zullen zenden, met een brief aan den Gouverneur om haar aan te nemen; en dat men de geene die geen geestelijk habyt willen aanvaarden, zenden zal naar den Heer van Cantelberg en den Heer Cancelier, om sodanige bedieningen, daar zy toe bequaam mochten zijn, t' aanvaarden; en gemelde Commissarissen zullen haar een Brief mede geven.

Als ook; dat deze gecommiteerden aan gemelde Persoonen behoorlijke vereeringen zullen geeven, na de verre gelegentheid der plaatse en volgens haare discretie.

Als ook; dat dese gecommiteerden den Gouverneur zullen belasten te gaan na den Cancelier van d' augmentatie om zyn jaarlijks Salaris en Pensioen.

Als ook; by aldien dat aan den Koning eenig Klooster by ondertekening overgegeeven zy, dan zullen de gecommiteerden in alle deelen haar reguleren na het formulier der Kloosters, die de Koning aan eenig ander Persoon gegeeven heeft.

Als ook; dat yder een van dese gecommiteerden, wien de toezicht van meer dan een Graaffchap binnen de paalen van hunne commissie aanbevolen is, dat zy soo dra als zy het eene Graaffchap, zijnde

een gedeelte van haar last , in maniere voornoemd , over zien zullen hebben , aan den Cancelier van het Hof , die d' opfigt van d' inkomsten van des Konings Kroon heeft , een inventaris van alles toezenden , volgens gemelde instructien ; en wat zy al in yder Graaffchap van haar foo overzien uitgericht hebben ; en also voortvaren tot een ander Graaffchap ; en alsoo de weet doen van alle gepasseerde of door-

reisde Graaffchappen , die onder hun toezicht behooren ; en dan aldaar ter plaatse te vertoeven , en des Konings vorder believen afte wachten .

Als ook ; by aldien gemelde gecommiteerden maar een Graaffchap is aanbevoelen , dat zy dan den voornoemden Cancelier daar van , als te vooren , zullen verwittigen , en aldaar op des Konings vorder begeerte wagen .

L X I V

Beveelen , door d' autoriteit van zijn Koninklijke Hoogheid , gegeven aan de Geestelijke Persoonen van dit Rijk .

Register. Cramner Fol. 47.

In de Name Godts , Amen. In het Jaar onses Heere 1536. en in het 28. Jaar van de Regeringe van onzen souverain Heer , Henrik de VIII. Koning van Engeland en Vrankrijk , heb ik Thomas Cromwel , Ridder , Heer Cromwel , bewaarder van het zegel van onsen voornoemdé souverain Heer Koning , en des selfs Stedehouder , aangaande alle zijn Kerklijke jurisdictien binnen dit Koninkrijk , (bezoekgedaan hebbende , door des Konings opperste Kerklijke macht , van het Volk en de Geestlijkheid van dit Bisdom van — door mijn getrouwe gecommiteerde — wettelijk voor dit deel daar toe gedeputeert :) ter eere van God almagtig en van zijn Koninklyke Majesteit , en tot welstant van zijn Koninkryk en tot vermeerdering van de deugt in het zelve , ingestelt en bestemt deze navolgende Willekeuren om onderhouden en nagekomen te worden van de Deken , Priesters , Vicarissen , Curateurs , loontrekende Dienaars , Ziel-bezorgers , en van alle andere die eenige geestlijke bedieningen hebben in dit Bisdom , op boete hier na gespecificeert , en daar toe geordineert .

1. Dat de Deken , Priesters , Vicarissen en andere , welke ergens in dit Bisdom Ziel-beforgers syn , getroulyk waarnemen en onderhouden zullen , voor so veel als in haar vermogen is , en doen waarnemen en onderhouden alle wetten en insettingen van dit Koninkryk , gemaakt tot vernietiging en uitroeying van de gewaande en misbruykte macht en jurisdictie van den Bisschop van Romén binnen dit Ryk : en tot opbouwinge en bevestiginge van des Konings autoriteit in het zelve , als het Opper-hoofd der Kerke van Engeland ; en zy zullen , na hun uiterste verstand , kennis en geleertheid , zuiverlyk , ongeveinsdlyk en in alle oprechtheid verklaaren , verkondigen en uitleggen , in de drie naastvolgende maanden alle Sondagen eenmaal , en daar na ten minsten tweemaal alle vierendeel Jaars in haare predikation en andere vergaderingen , dat de geweldige magt en jurisdictie van de Bisschop van Romén , op de wet Godts in het allerminste niet steunende noch gegrondtvest zynde , met groot recht en reden afgeschafft en vernietigt is geweest ; wef halven zy hem generley

ley gehoorzaamheid noch onderdanigheid schuldig zyn; en dat des Konings macht in zyn rechtsgebied, onder Godt, d'allerhoogste is; wien alle menschen, binnen het zelve Koningryk, schuldig zyn, uit kracht van Godts gebodt, te bewyfen alle getrouweid en gehoorzaamheid, boven alle andere Machten en Potentaten.

2. Nademaal datter zekere artykelen onlangs beraamt en door d' autoriteit van zyn Koninglyke Majesteit in 't licht gegeven zyn, en toegeftaan van de Bisschoppen en geestelykheid van dit syn Ryk in hare Kerkelyke vergaderingen; waar van zommige noodig zyn om onderhouden en geloofd te worden ter zaligheid; en dat d' andere betreffen en leeren zekere ceremonien, dienst-pleegingen en Kerkelyke gewoonten, die wel voegen onderhouden en gebruikt te worden tot handhavinge van een geschikte en burgerlyke order: zo zullen dan de Deken, Priesters, en andere Ziel-beforgers, de voornoemde artikelen den gene die haar aanbevolen zyn, in hare sermoenen en andere by eenkomsten zodanig uitleggen en verklaren, dat zy klaar mogen sien en weten welke daar van nodig zyn om te betrachten en t' onderhouden tot zaligheid hunner zielen; en welke onnoodig zynde, de betaamyke en burgerlyke order der voornoemde Kerke betreffen: volgens het bevel en de vermaninge, door d' autoriteit, van zyn Koninglyke Majesteit, haar voor desen gegeven.

3. Dat zy den genen die hun aanbevolen zyn met eenen ook verklaaren zullen d' artykelen beraamt, in 't licht gegeven en onlangs geautoriseert tot affchaffinge van zekere overtollige Heilige dagen, volgens de kracht en inhoud der zelve artykelen: en hare Parochianen vermanen tot een bestipte onderhoudinge en nakominge daar van, als zaken die met eenparige stemmen en van hoogerhand eerlyk besorgt, bestoren en bevestigt zyn, tot wel-

stand, geries en voordeel van dit gantsche Koningryk.

4. Op dat ook alle superstitie en geveinstheid, die in der menschen herten gekropen zyn, verdwynen en vergaan mogen, zo zullen zy geen beelden, reliquien noch mirakelen, om superstitie of gewinshalven, vertonen noch toemen; insgelyks ook op generley wyse het volk misleiden of aanporre om bedevaarden tot dese of die Heilige te gaan doen, anders dan toegelaten word in d' artykelen onlangs uitgegeven door autoriteit van zyn Koninglyke Majesteit en toegeftaan is by de Bisschoppen en Geestlykheid in dit zyn Ryk in hun algemeene vergadering; als of het in de macht van dese of die heilige bestond, om de menschen deze of die weldaaden toe te dienen; daar men alle goedheid, gesontheid en genade by God alleen behoorde te verzoeken en van hem af te wachten, die daar eigentlijk d' Oorsprong en Bron-ader van is, en niemant anders; alsof se van hem op ons moeten afdaalen: maar in het tegendeel zullen zy, so wel hare Parochiaanen als andere Pelgrims, vermanen, om haar veel eer te schikken tot het onderhouden van Godts geboden, en tot het nakomen van zijne werken der liefde: haar inboezemende dat zy Gode meer zullen behaagen met lighaamlyk arbeid te doen, hun beroep vlytig waar te nemen, en neerstig te zijn in haar eigen huis voor te staan, dan met sodanige pelgrimagien en bedevaarden t' aanvaarden; en dat het meer dienen zal tot gezondheid hunner zielen, dat zy aan d' arme en behoefte menschen besteden 't geene zy aan de voornoemde beelden en reliquien zouden wille doen.

5. De boven gemelde Personen zullen ook in hare predikationen en andere byeenkomsten de Vaders en Moeders, de Meesters en Opzienders der seugd, hun aanbevolen, vermanen en leeren, of doen vermanen en leeren, hare kinderen en dienstbo-

den zelfs van hunne kindtsheid af, haar Vader Ons, d' Artykelen van ons geloof, en de tien geboden, in hun Moeders taal; en dezelve so geleert en onderwezen zijnde, zullen zy haar het zelve dikmaals doen opzeggen, en alsoo inscherpen. Op dat nu zulks te gemakkelijker mag geschieden, so zullen de voornoemde Persoonen in hare Predikation langzaamlyk en duidelyk verhaalen het Vader Ons, d' artykelen onses geloofs, en de tien geboden, verhandelende nu op deze, dan op die dag t' elkens een zeker gedeelte daar van, tot dat zy die altemaal by artykelen van buiten geleert zullen hebben. Endat hier toe de gemelde Vaders en Moeders, Meesters en Voogden, haare kinderen en Dienstboden, van kints been aan ter schole laten gaan, of by eenige eerlyke hantering en beroep of Land-bouwery haar besteden: de Vaders, Moeders, Meesters &c. die daar d' opzicht van hebben vermanende, radende, en voor so veel in haar vermogen is, in haare predication, t' samen-spraak, als andersins, de Vaders, Moeders &c. vermanende, dat zy wel vlytig toezien dat de kinderen haar aanbevoelen, in geenerley wyse tot luyigheid of ledigheid begeeven, op dat zy niet daar na t' eeniger tyd by gebrek van eenige eerlyke hantering of onderhoud genoodzaakt worden tot armoede, en by gevolg tot bedelen, steelen en een ongebonden leeven te vervallen; aangezien dat men daaglijks ziet dat verscheiden kloeke sterke mannen, sommige tot bedelary, andere schelmstukken haar begeeven; dewelke naderhand tot groot ongemak en ellende geraakende, kunne vrienden en voogden een groot gedeelte daar van verwyten, en te laste leggen, die haar in hunne jeugt so luy en ledig lieten heen gaan: daar zy anders in eenige goede wetenschappen, konsten of hanteringen wel opgevoed geweest sijnde, haar eigen Huisgezin hadden kunnen

regeren, haar zelve verzorgen, en de gemeente grooten dienst doen.

6. Dat ook de voornoemde Priesters, Vicarissen en andere Ziel-beforgers nauw toefien en wel forge dragen, dat de Sacramenten met alle behoorlyke eerbiedigheid in hare karspels bedient werden; en zo het t' eeniger tyd, om redenen in de plakkaren van dit Koningryk uit gedrukt of door byzonder toelatinge van zyn Koninglyke Majesteit mogt komen te gebeuren, dat zy hun dienst niet en zouden kunnen waarnemen, dat zy dan geen onbedreven noch ongeleert Persoon hun bedieninge laten doen, maar een die vroom, wel geleert en ervaren is, die d' onnoofele en onkundige heilsame leere kunnen voordragen, en die op een dwaal-weg zyn, te regt brengen; en dat zy haar altyd laten sien, dat noch zy, noch hare Vicarissen hun eigen profyt, eeré noch voordeel soeken, maar alleen de behoudenis en zaaligheid der zielen haar aanbevoelen, en d' eere Godts behertigen.

7. De gemelde Deken, Predikanten, Vicarissen, Priesters of Ziel-beforgers sulen ook in generley wyle, op een onbehoorlyke tyd, noch om geen ander oorzaak, dan om zekere eerlyke nootwendigheid eenige herbergen gaan bezoeken; zyen zullen ook niet 's middags noch 's avonds na den eten tot drinkken of gulfigheid haar begeeven; noch ook by dag of by nacht met tiktakken of met de kaart te spelen &c. hun tyd onnutelyk doorbrengen; maar als zy wat tyd over hebben, zullen zy een capittel of twe lefen of hooren lefen uit de Heilige Schrift, of met diergelyke andere oefening haar besig houden; en dat zy altyd doen dat eerlyk is en betaamlyk, dienende tot nut en voordeel van het gemeene best, immer en altoos gedenkende, dat zy andere menschen in zuiverheid en heyligheid behoorde t' overtreffen, en in alle Christelyke deugden haar tot een baken en voorbeeld te strekken.

8. Daar-

8. Daarenboven, also de Kerkkelyke goederen genoemd worden de goederen der Armen; en dat op dese dagen niet min bespeurt word dan dat zy daar van onderhouden worden: soo zullen dan alle Priesters, Vicarissen, loon-trekkende Dienaren, Prebendarissen, en andere die eenige bediening hebben in dit Bisdom, en die van hun bezolding alleen niet en behoeven te leeven, maar die ruim 220. gulden jaarliks in dit Bisdom, of elders, kunnen verteeren, deze zullen alle jaaren onder d' Armen van haare Parochie, of aan andere inwoonderen aldaar, uitdeelen; in de tegenwoordigheid van de Koster of van zeker eerlijk man van het karspel, het 40. deel van de vruchten en inkomsten van gemelde bedieningen: om niet voor ondankbare gebrandmerkt te worden; dewelke so veel voor haar zelven behoudende, den veertigsten penning het arme volk niet genegen zijn te laten toekomen van die Parochie, daar zy so veel vruchten en voordeel van trekken.

9. En om geleerde mannen tot uitvoeringe van het verhaalde hier na te beter aan te moedigen; so zal yder Priester, Vicaris, Koster of die een zeker bediening heeft in dit Bisdom, trekkende of genietende alle jaaren duizend of 1100. gulden

zal een taamlijke portie daar van uitdeelen aan eenen Student; en voor so veel duizend guldens meer als hy trekt, zal hy gelijke portie geeven aan de hooge Schoolen van Oxford of Cambridg, of aan andere geringer Schoolen; dewelke, na dat zy in weetenschap en geleerdheid toegenomen hebben, medemakkers mogen worden van haare voorstanders, soo in het prediken als andersins in haare bedieningen waar te nemen; of anders, des noodts zijnde, de Gemeenten-staat met raad en daad kunnen dienstig zijn.

10. Dat ook alle Priesters, Vicarissen en Kosteren die eenige Kerken of Capellen in dit Bisdom, bediënen, zullen tot reparatie der zelve, als se komen te vervallen, uitreiken het vyfde deel hunner bezolding, tot datse geheel en al wederom opgebouwt zijn; en zy zullen deselve so opgebouwt zijnde, in so goeden stant altyd onderhouden.

11. Eindelijk en ten laaften, zullen de gemelde Deken, Priesters, Vicarissen, Kosteren en alle die in bediening zijn alle deze inzettingen op het allerscherpste nakomen en onderhouden, op boete van opgeschort of afgezet te worden van haare bediening, tot dat zy hier in hun schuldtige plicht komen te volbrengen.

L X V.

Cromwels Brief aan Schaxton, Bisschop van Sarum, genomen uit een Copy, geschreven van zijn Secretaris of geheim-Schryver.

Cotton Libr. Cleop. E. 4.

M Y N H E E R,

NA hertelijke groetenis, kan ik niet nalaten van my niet alleen te verwonderen, (dat gy, wien ik voor mijn getrouwen vriend aangenomen hadde, my veroordeelen zoud, als blijkt uit uwen

brief,) maar ook te verheugen, dat gy zo recht uit de borst spreekt. Ik zouw u danken dat gy so rond gaat in uw schrijven en so openhertig in uwe vermaningen, ten ware gy met meerder achterdogt schijnt

A a

inge-

ingenomen te zijn dan sodanig een Biffchop van uw Ordre betaamt : en (om te seggen dat my nog meer bedroeft) een fnooder gevoelen van my hebt als ik dacht dat iemand van uwe geleerdheid of wetschap konde hebben. Ik heb een zeker Text van fchriftuur uit uw hand in de mijne genomen : ingeval dat, na voorgaande overdenkkinge, mijn ampt my daer toe heeft verplicht, wat reden hebt gy dan om te klagen? had ik zulkx gedaan of uit eergierigheid, of uit een meening om uw achtharheid te beleedigen, dan had gy met my over de zaak mogen twisten; dog had gy evenwel toen op een fachtmoediger wyfe aangegaan, dan had ik niet alleen te vroeger mijn misflag verberert, maar ik zouw ook meerder reden gehad hebben om te oordeelen dat uw fchrijven aan my uit een vriendelyk gemeoer was ontftaan. Zijt gy over mijn fcherpe brief verftoort, hoe konnen dan uwe gramfteurige woorden (ik hadfe by na met een andere naam gedoopt) my vermakten? Ik had op u verfocht dat gy in uwe bediening niet al te straf zoud gaan, *durus est hic sermo*: dit noemt gy een hard woord; en gedaan hebbende, vangt gy wederom aan, even al eens als of alles gefegt sijnde, alles nog achter bleef. Hebt gy geen ftrafheid gebruikt, fo ben ik, weest daar van verfekert, daar over fo verheugt als ik behoorde te zijn: en of fchoon gy niet verblyd en zijt, echter op het klagen verbind my myn ampt om den geenen te hulpe te komen die fig segt overweldigt te zijn, en genoodfaakt word ongelyk te lyden. Ik ben fo onderrigt geweest, en dat van Perfoonen wien ik meer geloof gaf dan ik hier namaais gefind ben om te doen, fo fy my wat wijs gemaakt hebben, gelyk als gy my woud doen gelooven. Sy aldus klagende, kond ik haar minder doen dan haar sodanige genees-middelen toeftaan, als fijn Koninklyke Majesteyt en fijn wetten aan alle fijn Onderdanen sonder onderscheid geven? mogt ik ook niet eenigfins giften

dat gy den voorlefer Rogier London te harder aantaftede, om dat gy graag uwen Dienaar die bediening had willen opdragen? Myn Heer, gy had u felven vry langmoediger, ik en wil niet seggen vry voorfigtiger getoont, indien gy u had laten vergenoegen met haar wettelyk appél, en myn wettelyke belastingen, en ons veel eer fchriftelyk wat breeder van de faak hadde geïnformeert, dan aldus met felle woorden my te willen vermeerteren, en met een fcherpe betuiging van de Schriftuer t'overwinnen, het welke, (gelyk ik wete hoe men arbeyden moet, fo verlaat ik my ook op God die al fo grooten Leer-meester is als gy zyt) alreede is gedaan; volgens welke Schriftuer-plaats, het my niet en betaamt, 't is ook myn gewoonte niet van wel te doen roem te dragen; ik weet wie alles, dat by my wel gewrogt is, werkt; en daar hy de werker alleen is, wil ik my niet onderwinden hem dit ongelyk aan te doen, om te arbeyden, en my felven dank te weten; dies niettemin gelyk ik hem gedurig dank dat het zyne goetheit gelieft heeft my te gebruyken voor een werktuig, en door my iets uit te werkken, fo vertrouw ik dat ik also bereydwillig ben om hem, na myn klein vermogen, in myn beroep te dienen, als gy ugenoorzaakt vind flimmer van my te fchryven, dan gy behoort te denken. Myn gebed is, dat Godt my niet langer laat leven dan ik graag myn ampt fou willen bedienen (*in edificationem*) tot flichtinge, en niet (*in destructionem*) tot verwoeftinge, gelyk gy my wilt wys maken dat ik doe. God, segt gy, zal over zulk een macht als ik gebruike een oordeel ftryken, vlak uit menende dat ik de bedieninge, daar my God en zyn Koninglyke Majesteyt in gefelt hebben, misbruike. God, seg ik, zal zodanige Rechters als gy zyt oordelen, en de gedachten die gy misbruikt u te lafte leggen: gy doet zo wel niet als ik wilde dat gy foud doen, by aldien gy zulk een gevoelen van my hebt, als uwe brieven my doen denken

denken dat gy hebt. De misdaad die gy my te laste legt is grooter dan ik kan, of be hoorde, te dragen; onwaarachtiger, ver trouw ik, dan de gene zullen kunnen be wyfen, die daar meest toe genegen zyn. Het is vreemt, segt gy, dat ik u niet en wilde schryven noch mondeling laten we ren hoe gy u dragen zoud in de zaak van de Paapse Monniken van Abington; en dat d' Abt van Redding van stonden aan schry ven van my konde bekomen om uwen regtvaerdigen handel te stuiten. Dat was de meninge van myn schryven niet, ik en was niet gefint om u in uw regtvaerdig be dryf hinderlyk te zyn, maar veeler om te versoeken dat gy geregtyk te werk zoud gaan; ik en was ook niet haastig met te schryven aan den Abt, hoewel ik bereydt williger ben om hem te helpen die van on gelyk klaagt, dan ik my genootzaakt vin de om den genen vorde lyk te zyn, die een Persoon gestraft wil hebben, van wiens misdaad ik niet verzekert en ben. Ik en heb u niet geantwoord, een vreemde zaak! Myn Heer, ik dagt dat gy beter kennis van myn zaaken had, dan dat gy daarom oordelen soude dat ik uw vriend niet en was; gy had veel eer mogen denken dat ik met andere affairen al te veel belemmert was, en dat de geene die om den Abt een ver zoek deden, haar tyd beter wisten te be ramen dan gy. Ymant sou veel eer mogen denken dat gy van te vooren grootliks op my misnoegt waart geweest, dan dat gy hier eenige gewichtige reden zoud hebben om te oordelen, dat ik u niet toegedaan ben.

Wat nu uwe heerlijkheid of wooninge belangt, gy moet uw voorrecht gebruiken als u geleent, so lang als gy 't zelve wel ge bruikt, dat is, na de zin en het welbehagen der geener die u het selve verleent hebben. Ik en heb nog des Monniks, nog de zaak van iemand anders by der hand genomen, om sodanige voor te staan, welkers oprechten handel haar niet en kan voorstaan noch verdedigen. Neen, ik denk dat gy weet

dat ik zulke Lezers van de Schriftuur al so weinig lief heb als gy: gave God dat moe nen van sodanige bediening als gy zyt zoo vlytig toezagen dat alles in haare Bisdom men na behooren wel toeging, als ik ge negen ben om twist-zaaken by te leggen, als ik se weet; had gy zelfs op die tijd slegs half so veel moeite genomen om sodanige zaaken tegens hem in te brengen als gy nu doet, gy en zoud geen oorzaak ja geen ge legentheid gehad hebben om te giffen of ik u wel of kwalijk toegedaan ben, noch ik de moeite om u t'antwoorden. Myn Heer, ik bid u, so lang als ik uw vriend ben, wilt my daar voor erkennen en aan neemen, want so ik die niet en waare, of wist ik eenige reden waarom ik die niet en behoorde te zyn, dan sou ik niet eens schroomen om u te toonen wat my van u afkeerig hadde gemaakt; en als dan zoud gy haalt gewaar worden dat mijn moeyel ijkheid niet langer duuren zou, dan ik daar toe reden hadde. Ik sta over uw zeg gen (*Nemo leditur, nisi a se ipso: Niemandt komt in lyden of by brengt 'er zich zelven toe,*) en bidde met u dit eerste deel, *onze Heere ontferme zich myner*; het ander deel en raakt mijn gebed niet, *dat God my wil bekeeren*, also hy mijn Rechter is; het kan gebeu ren dat ik te met een mislag mag hebben by gebrek van kennis, doch willens en wee tens zal ik se niet gedogen die misdoen; ik en wil niemand eenig leet doen, wien de vroomheid en des Konings wetten niet en verstoeten. Wilt gy zelfs u zelven niet on der de voet helpen, ik en heb niet minder in den zin dan u in ongemak te helpen; heb ik u voor dezen eenige dienst gedaan, dat is my lief: ik heb het aan uwen stant en conditie getoont, en niet aan uw Per soon; so u dezelve by blyven, dan kan mijn goede genegentheid u niet verlaaten, ten zy dat uw gebet verhoord werde, te weeten, *dat mijn herte mag omgekeert worden*. Ik verzekert u dat ik ten allerhoog sten verblyd ben om de bedieninge die gy bekleet,

bekleed, en zal, na mijn vermogen, u daar in behulpzaam zijn, uw achtbaarheid ophouden, en u by uw kudde, en elders, aanzien doen hebben, soo lang als ik u getrouw bevinde in uw plicht, volgens of na eisch van uw beroep. Ik en wil niet, als gy begeert, u een goede Heer zijn: ik ben, en hebbe geweest, uw vriend, en neem u voor de myne aan; werp alle ydele achterdocht weg, laat een onbedagtsaam oordeel heerschen over menschen van minder wysheid en verstant, hertekigheid betaamt alle lieden veel eer dan een Bisschop, die ons altyd behoorde te leeren om het geene wy willen graag te laten vaaren, also gy niet krygen meugt het geene gy wilt. Hier zegt gy (*Christus pauperes facit & ditat*) *Christus maake armen rijk, Dominus dedit, Dominus abstulit: de Heere heeft gegeven, de Heere heeft genomen*, tot wat einde brengt gy dit by? *Sit nomen Domini benedictum, gezegent zy de naame des Heere*, dit kan men altyd inschikken, dit komt altyd wel te pas; of anders, so hoogen Godgeleerde als gy zijt, sou ik zeggen dat het hier niet wel te pas gebragt was, so gy niet beter en wiste dan waar het beter uw wille in het geheel dan iets altoos

daar van t'ontberen. Ik bidde u, leert de lydzaamheid beter met uw werken, of anders spreekt daar so weinig van als gy kunt. Mijn Heer, gy soud lichtlijk eenen ander in mijn plaats kunnen gekregen hebben, die so langmoedig tegen u niet en sou zijn, daar men so weinig by u vind; doch ik kan dit uw schryven en dese uwe moeyelijkheid al immers so wel over 't hoofd zien als ik my, vertrouw ik, wachten kan voor pluimstrykers. Aangaande den Abt Redding en zijn Monnik, ik merke dat zy sodanig zijn als gy zegt, ik zal met haar handelen na mijn goed-dunken; gy zult met uwen plicht waar te neemen wel doen, en so doende, hebt gy geen reden om aan mijn vriendschap te twyfelen; doch zoo niet, dan moet ik u zeggen, om rond met u te gaan, dat met uw zaak aan myte trekken, ik slegts mijn Ampt volvoere; gy gaat verder dan uw Ampt toelaat met my in de mijne te gebruiken so hard aan te tasten; indien gy niet meer so en doet, zie ik al het gepasseerde door de vingeren, en bied u aan so veel vriendschap, als gy met recht van my soud kunnen begeeren. Vaart wel.

L X V I.

Het Vonnis van Paus Paulus de III. gewezen over Koning Henrik de VIII.

Het Verdoemen en Bannen van Henrik de VIII. Koning van Engeland, en van zijne Medestanders en makkers, met byvoeginge van andere straffen.

Paulus Bisschop van Romem, Dienstknecht der Dienstknechten Godts, tot een eeuwige gedagtenis der zaake.

Cherubini Bullarium Tom. 2. Pag. 704.

VAn de gene die in zyne onwysheid, onbeweeglyk blyvende op een wonderbaarlyke wyse alles doet bewegen (stedehouders zynde, door de bestieringe der

artykelen, ftrydende tegens de decreten der Oudtvaders en de statuten der Heilige Concilien, ja zelfs tegens d' Euangelische waarheid, als diergelyke andere verdoemde, voor goet te keuren, en de gene die se niet en wilden in volgen of uit beschroomtheit weigerden, heeft hy doen grypen en in den kerker werpen. Hiermede noch niet te vreden zynde, maar het eene quaat op het ander hopende, heeft hy den Cardinaal Roffenius hooglofkyker gedachtenis, (wie wy van wegen zyne standvastigheid in het geloof en om zyn Heilig leven met een Cardinaals hoed hadden vereert,) zo wanneer hy de voornoemde ketteryen en dwaalingen niet en wilde toestemmen, op een zeer wrede en verfoeyelyke manier doen mishandelen, en in 't openbaar elendig straffen en onthalfen: waar mede de voornoemde Koning den ban en *Anathema*, en andere zeer sware sententien, censuren en straffen, vervat in de gedrukte brieven en insettingen van onse voorfaaten hooglofkyker memorie Bonifaaus de VIII. en Honorius de III. Roomsche Pausen, op zyn hals geladen en sig onwaardig gemaakt heeft de eertitulen van een Koning van Engeland en van alle de Dominien en voorregten die daar aan vast zyn.

2. En hoewel wy uit het gene ons niet onbekent en was weinig moed op den zelfden Koning Henrik hadden van tot bekeeringe te zullen komen; also hy na de voorafgaande brieven, vaderlyke vermaningen, verscheyden send-boden en middelen eerst, en daar na by manier van proces, (om de voornoemde Anna te laten varen en zyn rechte echte Huisvrouw Catharina na sich te neemen) niet en wilde luisteren, en daar na tegens de Kerklyke censuren van Paus Clemens de VII. hooglofkyker memorie, onzen voorzaat, zich ongevoelig toonde, (slachtende hier in den hertnekkigen Pharao) en een geruimen tyd aan de macht der sleutels, van

den Hemel te kunnen openen en sluiten, zich niet en kreunde: dies niettemin hebben wy hem, so lang als hy in de gehoorzaamheid en eerbiedigheid van d' Apostolische Stoel gebleeven is, met onse Vaderlyke liefde achter nagegaan; en om klaarder te mogen zien of het geroep (t welk wy ten aanzien van den Koning Henrik zelfs in der daad wenschen valsch te zyn:) ons aangebracht waarachtig waare, soo hebben wy vast gestelt om ons proces tegens den gemelden Koning voor een tyd lang te saken, en de waarheid van de zaak nauwkeuriger na te vorschen.

3. So wanneer wy nu, na behoorlyke middelen met alle vlyt aangewent, gewaar wierden, tot ons leedwesen, dat het geen valsche uitstrooyinge was; en met eenen dat de voornoemde Koning Henrik in den afgrond van boosheid so diep verzonken lag, datter geen hoope altoos scheen van hem daar uit te kunnen redden; hebben wy over zulks uit aanmerkinge dat in d' oude wet bevoolen is den geenen, die in overspel wierd bevonden, te steenigen, d' Autheuren van scheurmakery in de aarde verzonken, haare navolgers door het vuur uit den Hemel zyn verslonden, en dat Elimas de Tovenaar, die zich tegens des Heeren wegen te weer stelde, van den Apostel met een eeuwige gestrengheid veroordeeld is geworden: edoch wy niet willende dat in het gestreng oordeel Godts de zielen van Koning Henrik en zijner Onderzaaten van ons hand afgeeficht zouden werden, hebben derhalven de magt, die den Hemel ons heeft verleent, in 't werk willen stellen tegens Koning Henrik, en zyn mede-makkers, voorstanders, aanhangers, navolgers, en die ineenigerlei wyze aan het voorverhaalde schuldig zyn, tegens het welke, also men in Engeland grof aangegaan heeft engemelde delicten of overtredingen soo openbaar en kennelijk zyn dat men daar niet langer mee wagen mag, wy voort tot d' executie zouden kunnen

konnen voortvaaren; doch willende zatter handelen, hebben wy beslooten op de manier hier onder beschreeven te gaan.

4. Hier over dan met onse eerwaardige broeders S. R. E. de Cardinalen rypen raad gepleegt bebbende, zo is 't dat wy, met haar advys en toestemming den voornoemden Koning Henrik, en zyne voorstanders, mede-pleegers, aanhangers, raadt-sluiden, navolgers, en alle andere die eenigfins aan het voorgaande schuldig zyn, zo Leeken als geestlyke, ook Regulieren van wat aansien, bediening, stand, ordre of conditie datse ook zouden mogen zyn (welkers namen en toenaamen als of se hier by gevoegt waren, wy alsvoor uitgedrukte willen gerekent hebben) door d'ingewanden van de barmhertigheid onses Gods vermaanen, en in den Heere bidden, dat tog Koning Henrik van de gemelde dwalingen t'eenmaal afstand doe, en de plakaten of voornoemde wetten die hy daar van heeft gemaakt, her-roepe, afschaffe en vernietige; als ook dat hy geheel en al nalate van zyn onderdanen tot der zelve onderhouinge te dwingen, of door geweld van gevangenis, en dreigementen van straffe haar daar toe niet en brenge die de zelve wetten niet en mochten komen t'onderhouden, en dat hy van andere dwalingen sig onthoude; en zo hy iemand over het voorgaande in gevangenis heeft geset, daar van gelieve t'ontslaan, en op haar vrye voeten te stellen.

5. Dat ook de medeplegers, voorstanders, aanhangers, raadt-sluyden en navolgers den Koning in het voor-verhaalde, of wat dies aangaat, de behulpfame hand niet en komen te bieden, hem aan te hangen, gonstig te zyn, of met raad en daad by te staan.

6. Andersfins, by aldien dat de Koning of eenige van zyn aanhang, als voornoemt, sodanige vermaaningen en verzoeken niet ten vollen mogten nakomen, dat dan hy en de zijne, soo dra als wy zeker bericht

daar van bekomen zullen hebben, (uit volkomen macht van d' Apostolische autoriteit en kracht van de heilige gehoorzaamheid,) een swaarder excommunicatie of ban, volgens den inhoud hier van, hebben te verwachten; van welke zy, (onder wat schyn van voorrecht of macht datter ook zy, alwaar het ook biegtender wyze en met d' allerkrachtigste besluiten van ons en d' Apostolische Stoel toegelaaten en nu en dan wederom vernieuwt,) door niemant anders dan door den Paus van Rome, ten zy dat zy op haar sterven liggen, moogen worden ontslagen; en dat noch met deze voorwaarde, so iemand in doodsgevaar zijnde al ontslagen worde, dat zulks niet en zal mogen gelden, ingeval hy daar na wederom gezond wordende, deze onse waarschouwinge en beveelen ten vollen niet en zal gehoorzaamt hebben.

7. Wy willen ook, en waarschouwen hier mede, dat alle de voornoemde Personen hier in breukvallig zynde, aan weder-spannigheid en muitery schuldig zullen worden verklaart, en wat den Koning selfs aangaat, dat hy zyn Ryk, Landen en jurisdictien zal hebben verbeurt, en dat hem, zo wel als andere, de boven en onder verhaalde straffen betreffen. En hierom is 't dat wy haar allen en ider een van haar in het bysonder met scherplyk te belasten gebieden, dat, voor zo veel Koning Henrik aangaat, dat hy of in eigen Perfoon of door een Regtgeleerde wien hy tot volmachtige stelt binne 90, doch zyn aanhang, als gedacht, en andere die daar eenigfins aan schuldig zyn, wereltlyke en geestlyke Personen, als ook Regulieren, binnen 60. dagen in eygen Perfoon voor ons verschynen, om haar zelve over het verhaalde te verantwoorden en te verdadigen; of dat zy anders zien en hooren zullen dat over haar allen, hoeft voor hoeft, (welke wy soo waarschouwen) na behooren en eisch der zaake, een vonnis uitsproken, en gewesen zal worden. Ingeval!

val nu dat de Koning en d' andere gewaar-
schouwde binnen de voornoemde tyd hun
refpectivelyk gestelt niet en komen te ver-
schynen, en het gemelde vonnis van ex-
communicatie drie dagen lang, na verloop
van de boven-verhaalde tyd, met een ver-
steent herte en veritokt, dat God verhoede,
gemoet, komen te gedoogen, so is 't
dat wy deselve straffen beswaaren, en
successivelyk wederom verwaaren, en
Henrik zelfs verklaaren verbeurt te heb-
ben en versteeken te zijn van zijn Koning-
rijk en des zelfs dominien, en dat so wel
hy, als alle d' andere gewaar-schouwde,
alle andere straffen hebben verdient, om
eeuwig afgezondert te blyven van alle ge-
loovige in Christus, en van haare goede-
ren: en soo zy ondertusschen komen te
sterven, dat zy in een Kerk niet en zullen
moogen begraven worden, verklaaren en
besluiten wy voor vast over de voornoem-
de Persoonen; en, volgens d' autoriteit en
volle macht ons gegeven, slaan wy haar
met het scherpe swaart van Anathema, een
vloek en een eeuwige verdoemenis.

8. Wy onderwerpen ook het verbod
der Kerkke, alle de heerlykheden, ste-
den, Landen, Kasteelen, Vlekken, Dor-
pen, d' Opper-Bisshoplyjke, soo hoeft
als andere minder Kerkken, mitsgaders
de Kloosters, Prioorschappen, huizen,
Conventen, geestlyjke plaatsen en Godts-
huizen, alsook die van d' ordre van S. Be-
nedictus, Cluniacus, Cistercius, der
Predik-Monniken, der Minoriten, der
Eremiten, van S. Augustinus, van de
Carmeliten en van andere ordren, in de
zelve Heerschappyen, Steden, Landen,
Kasteelen, Vlekken, Dorpen, en plaat-
sen gelegen, die de voornoemde Koning
Henrik in heeft, behoud of bezit, op wat
wyse of om wat voor een oorzaak dat het
ook zy, so lang als Koning Henrik en zijn
aanhang voornoemd in andere plaatsen ko-
men te blyven die gemelde Koning niet in
heeft, noch behoud of bezit, en dat drie

dagen na dat sy aldaar gekomen sullen zijn:
en wyders alle andere plaatsen, waar na
toe de Koning of eenige der voornoemde,
na verloop van gemelde tyd, haar mogten
begeeven; invoege dat, so lang als het
boven-verhaalde verbod duurt, geen Mis-
se of andere Godtsdienst zal moogen ge-
pleegt worden in Kerken, Cloosters, Pri-
oorschappen, Conventen, Orders &c. noch
van eenige Persoonen, hoe aanzienlyk dat
se ook zijn, toegestaan; of onder wat pre-
text of voorgeeving, behalven in gevallen
van rechts-wegen toegelaaten, en zelfs
dan ook niet, ten waare met beslooten de-
ren, de geexcommuniceerde en verbode-
ne daar buiten houdende.

9. Wy willen ook dat de Soonen van
Koning Henrik en van alle zijn medestand-
ers, voorstanders, aanhang, Raadslieden,
Navolgers, en van alle daar aan handda-
dig, deze straffen, in dit geval, als billik
is, deelagtig worden, te weten, alle de zoon-
nen van dezen Koning Henrik by den
voornoemde Anna Boleyn geteelt, als ook
de zoonen van alle d' andere gemelde perso-
nen alrede geboren, of die hier na nog ge-
bore mogten worden, mitsgaders andere
naazaten, tot dat lit toe waar toe de Rech-
ten in diergelyk geval de straffen rekken,
(niemandt uitgezodert, en zonder ver-
schoninge van minder Jaarigheit, geslachte,
onnoozelheit, of enige andere oorzaak) en
dat sy berooft werden van hare ampten en
bedieningen, op wat wyse dat sy ook daar
ingestelt zyn, die gebruiken genieten, of
daar in zyn bevestigt, mitsgaders ook van
hare voorregten, vergonningen, genade-
giften, verwilligen, vryheden, &c. en
met enen van hare Heerlykheden, Steden,
Kastelen, Landen, Vlekken, Dorpen, haar
aan bevolen, of daar zy over te gebieden
hebben; die zy te leen, in erf-pacht, of
andersins van de Roomsche of andere Ker-
ken, Kloosters, kerkelyke plaatsen, of van
weeretlyke Prinzen, Heeren, Potenta-
ten, ja Koningen en Kayfers, of ander-
sins

sins van particuliere of publyke Persoonen, op wat wyse dat het ook zy, hebben, inhouden of besitten; als ook van alle roerende en onroerende goederen, rechten en actien haar op eenigerlei wyse toebehoerende; en dat zy gemelde goederen, 't zy by leen of erf-pacht haare wettelyke Heeren respectivelyk overdraagen, zo dat zy daar vry van mogen disponeren; en dat ook de geene die kerkelyke Persoonen geweest zijn, al zijn 't geestlyke, van haare Cathedrale en Metropolitane Kerken, Kloosters, Prioorfchappen, Ampten, bedieningen, Canonnijschappen, Prebenden en andere Kerkelyke beneficien (hoe zy daar aan ook mogten geraakt zijn) besluiten en verklaaren wy hier mede datse haar afhandig zullen werden gemaakt, en ontnomen zijnde, voor in habil of onbequaam worden gekeurt om eenige der gemelde bedieningen in het toekomende te moogen bekleden.

10. De Magistraats-Persoonen, Rechters, Opzienders en voort alle Persoonen die in eenige bedieningen zijn van de Dominien, Steden, Landen, Dorpen, Vlekken, Kasteelen, en vastigheden, Koning Henrik toebehoorende: als ook alle Societeiten, Universiteiten, Collegien, Leenmannen, Vassalen, Onderdaanen, Borgers, inwoonders en ook vreemdelingen, die tegenwoordig onder de gehoorzaamheid van desen Koning staan; mitsgaders soo wereldlyke als die om eenige tydlyke inzichten Konink Henrik voor haar Opperhoofd erkennen, ook geestlyke Persoonen ontslaan wy van hun eed van getrouheid, recht van Vassalschap en van alle Onderdaanigheid aan den meer gemelden Koning, of zijne complices, voorstanders, raadtslieden, medemakers, aanhang &c. De selve nochtans opboete van ban belastende dat zy den zelve Koning Henrik of eenige van zyne amptenaren, Rechters, of Over-Heeren, hoedanig datse ook souden mogen zyn, geen gehoorzaam-

heid altoos bewyzen, of haar voor haar Opperhoofden erkennen, noch haare bevelen nakomen.

11. Op dat nu andere door het voorbeeld van dese gemelde Persoonen een schrik krygende, leeren mogen van sodanige uitsporigheden haar 't onthouden, so willen en besluiten wy, volgens onse autoriteit en volmacht, dat Koning Henrik en al zijn aanhang, als meermaals genoemd, en andere hier aan schuldig, (na dat hun d' andere gemelde straffen respectivelyk overgekomen zullen zijn) als ook d' ongenoemde Descendenten, van die tijd af voor oneerlijk verklaart worden; en geen getuigenis van zaaken mogen geeven, Testamenten, Codicillen &c. zelfs onder de levendige niet toestaan, noch maken: als ook dat zy by Testament *ab intestato* niet zullen mogen erven; nog ook rechts-zaaken plegen of macht hebben om een oordeel te stryken; geen ampt van een Notaris of eenige andere diergelyke eerlyke bedieningen bekleden: invoegen dat alle haare processen, instrumenten en alle andere haare actien, hoedanig datse ook zouden mogen zijn, voor krachteloos en van geener waarde gerekent zullen worden; en dat zy niemand, doch andere haar, so over rechts-zaake als criminele, voor Recht sal moogen trekken.

12. Dies niettemin is het dat wy alle geloovige in Christus, en een yder in 't byzonder, op boete van excommunicatie en straffen hier onder beschreeven, vermaan, dat zy alle voornoemde geexcommuniceerde, beswaarde, verbodene, afgezonderde, vervloekte en verdoemde schuwen, en maaken, voor so veel in haar vermogen is, dat andere haar schuwen; noch ook dat zy met de selve, of met des voornoemden Konings Steden, Heerschappyn, Landen, Vastigheden, Graafschappen, Vlekken, Kasteelen, Dorpen, of met de Borgers, Inwoonderen, Onderdaanen of Vassalen van gemelde

plaaſen, met koopen, verkoopen, verwiſſelen, eenig handel dryven, of eenige gemeenſchap en verkeerung hebben : of dat zy Wyn, Graanen, zout, of andere leeftocht, noch wapenen, lakens, of eenige andere koopmanſchappen of waaren ter Zee in haare Scheepen, Booten of ander vaartuig ; of te Lande met Ezels, Paarden of andere Dicren over-brengen of voeren, noch ook toelaaten dat ſe overgebracht of gevoert werden, of, door haar over-gevoert zijnde, in 't openbaar of in 't verborgen aannemen en ontfangen; dat zy ook haar die 't doen niet en komen te helpen, raad te geeven, in 't openbaar, of in 't verborgen, directlijk of indirectlijk, onder eenige gepractizeerde ſchyn, door haar zelven of door een ander ; of toelaaten dat het andere, op wat wyze dat het ook zy, doen. Soo zy dit komen te doen, zullen ſy boven de gemelde ban, het recht van hun ingegaan contract verlieſen, mitſgaders kwyt raken haare koopmanſchappen, victaalje, en alle haare aangebrachte goederen, welke d'aan-taſters daar van zullen geworden.

13. Doch alſo 't niet ſchynt te voegen dat de gene die in haar goddelyk beroep wat tyd over hebben, verkeren zouden met de geene die de Kerk verſmaden, voornaamlyk als het uit hunne hertnekkigheid blykt dat men geen beterschap van haar te verwachten heeft, daar men ook aan heeft te twyſelen of zy 't al veilig mogen doen, hierom is het dan dat wy op ſtraffe belaften aan alle Metropolitaanſche, en andere Cathedrale als ook minder Kerken, nevens de Klooſters, Huuſen, en geeſtlyke plaatſen; als van d' orde van S. Auguſtinus, S. Benedictus, van Cluniacus, Cistercius; van Monniken, Minoriten, Carmeliten, en van alle andere orders; ook van Jeruſalems Gaſt-huiſ; mitſgaders aan Biſchoppen, Abten, Prioeren, Meesters, Voogden, Dienaren, Koſters, Gardianen, Monniken en Canoniken; als ook

de Regenten van Parochiale Kerken, en alle andere geeſtlyke Perſoonen die daar in het Koningryk en des ſelfs Dominien blyven woonen, op boete van excommunicatie en verſteken te blyven van bedieningen, en regeringen van Klooſters, van bewind, ſtaaten, ampten, Canonykdommen, Prebenden, Parochiale Kerken, en van alle Kerkkelyke beneficien, wat naam datſe ook zouden mogen draagen, of door haar op eenige wyſe bekomen hebben : dat zy binnen vyf dagen, na dat alle de voor-noemde termynen van dagen zullen verſtreken zyn, uit dat Ryk en des ſelfs Landpalen (latende nochtans ſommige Ouderlingen achter blyven in de Kerken haar aanbevolen, om den Doop de jonge kinderen en die niet en biegtten toe te dienen, en andere Kerkkelyke Sacramenten te bedienen,) vertrekken, noch daar ooit wederom in komen, voor en al eer dat zy ge-waarſchuwde, geexcommuniceerde, beſwaarde, vervloekte, verdoemde, onſe gemelde waarſchuwingen en bevelen gehoorsaamt hebbende, de weldaad van abſolutie of onſlaaning van ſodanige Cenſuren komen te verdienen; of dat het Koningryk en deſſelfs gemelde juridiſctien van het verbod bevryd zyn geweest.

14. Daarenboven by aldien niet tegenſtaande het voorgaande, Koning Henrik en zyn aanhang even obſtinaat of hertnekkig komen te blyven, en geen wroeging in het gemoet krygen (ſteunende, miſſchien, op hun magt en wapenen,) ſo is 't dan dat wy op alle Hertogen, Marquiſen Graven, en alle andere ſo wereltlyke als geeſtlyke Perſoonen, ſtaande tegenwoordig onder de gehoorzaamheid van gemelden Koning, onder boete van de zelve ban en het verlies van hare goederen, verzoecken en haar vermanen dat ſy, zonder uitſtel en eenige verſchoning altoos, haar altemaal en hare ſoldaten die in garnizoen liggen, ſo Ruysterly als voetvolk en alle andere die haar met wapenen aſſiſteren, uit dat Koningryk

Koningryk en des zelfs Landtpaalen verdryven, en dat ook, des nood zynde, door geweld van wapenen: en mer eene forge dragen dat Koning Henrik en zyne Complicen of mede-makkers, medestanders, aanhang, Raadtslieden voornoemt, onse beveelen en geboden ongehoorzaam zijnde, in de Steden, Landen, Vlekken, Dorpen, Sterkten, of in eenige andere plaatsen van dit Koningrijk en des zelfs gebied niet wederom ingelaaten werden; haar op boete van alle de gemelde straffen wel scherp verbiedende dat zy, ten gevalle van Koning Henrik en zijn aanhang, onse geboden ongehoorzaam zijnde, geenerlei offensive noch defensiva wapenen, of eenig oorlogs gereedtschap aangrypen, gereedthouden of gebruiken; noch eenig volk boven hun gewoonlyke familie, in het geweer houden of die van den Koning en zyn aanhang, of van andere, ten gevalle van hem, zyn geworven (op wat wyse by wat gelegentheyd of om wat oorzaak dat het ook zy:) of door hem of andere, in 't openbaar of in 't verborgen, directlyk of indirectlyk niet en komen aan te houden noch aan te nemen, noch te maken dat hem door andere, op eenige voornoemde wyse, daar toe raad of hulpe gedaan worden.

15. Om nu den gemelden Koning te eerder tot gesondtheid in het geloof en tot gehoorzaamheid van d' Apostolische stoel te brengen, zo willen wy dan de Christen-Koningen in het algemeen en yder in het byzonder, in wat voor een Kaizerlijke of Koninglijke staat en aanzien dat se ook zijn, vermaant en in den Heere gebeden hebben door d' ingewanden van de barmhertigheid onses Godts, wiens zaak het is, doch evenwel haar niettemin die minder als een Kaizer of Koning zijn, (welke wy, om de voortreffelykheid van hun aanzien, van de censuren bevryen:) op boete van excommunicatie gebiedende, dat zy den Ko-

ning noch zijnde Complicen, Assistenten, Favoriten &c of iemand van de zelve met raad noch daad bystaan, 't zy dat zy 't zelfs doen of door anderen, in 't openbaar of in 't verborgen, directlyk of indirectlyk, heimelyk of uitdrukkellyk, onder wat voorgevinge dat het ook zy van gemaakte verbonden, gegeven obligatiën, gedane eeden, of op eenige andere wyse veisterkt, bekrachtigt en dikmaals bevestigt; van alle welke obligatiën of verbintenissen en eeden wy haar allen en yder in het byzonder, volgens onse autoriteit en volmacht, hier mede een abfolveeren, ontslaan en vry spreken: en wy verklaaren ook en besluiten voor vast, dat deselve verbonden en verbintenissen so wel alrede gedaan als die hier namaals gedaan mochten worden (welke wy nochtans verbieden, op boete van de selve straffe, voor so veel als de Koning met zyn voornoemden aanhang ontrent het hoven verhaalde of aan iets daar van directlyk of indirectlyk, behulpzaam mochten zijn:) van geenerlei kracht, noch gewichte, ydel, vruchteloos, te vergeefs, van geenerlei waarde en voor ongedaan gehouden zullen worden: ja, so iemand haar, of iemand van de haare op eenigerlei wyse tegenwoordig gonstig en behulpzaam mocht zijn, dat hy met zyn hert en zinnen van haar t' eenmaal afwyke en verlaate. Het welke so zy niet gedaan zullen hebben, na dat dese tegenwoordige brieven in druk uitgegaan en ter executie gestelt en de voornoemde termynen verstreeken zullen zijn, dan is het dat wy alle Steden in Engeland, geen uitgezondert, ja Landschappen, Dorpen, Sterkten en alle andere plaatsen daar in gelegen, onder zulk een Kerklyk verbod stellen; en willen dat deselve stand houden, tot dat de Prinzen en Koningen zelfs op houden van Koning Henrik en zijne Complicen, gonstigenooten, Assistenten, Adherenten, Raadgevers en Navolgers mer raad en daad by te staen en gonste te bewysen.

16. Daarenboven vermaanen en bidden wy soo wel gemelde Prinzen en Koningen als alle andere die onder de banier der geloovigen Christi dienen, en alle andere personen: ja, wy gebiedten haar, uit kragt van de heilige gehoorzaamheid, dat zy te water en te lande krygsvolk in dienst hebbende, den Koning en zijn aanhang voornoemt (so lang als zy by hun gemelde dwalingen blyven, haar tegens d' Apostolische Stoel stellen, en in haare hertnekkigheid voortgaan) beoorloogen, vervolgen, en haar aandryven en dwingen tot de eenigheid der Kerke en der gehoorzaamheid van d' Apostolische Stoel weder te keeren; en so wel haar als zijn Onderdaanen en Vassalen, mitsgaders d' inwoonders der Steden, Landschappen, Dorpen, Vlekken &c. en alle andere Personen, niemand uitgezonderd, ons gebod ongehoorzaam zijnde, en die desen Koning Henrik, (na dat hy zich aan de censuren en gemelde straffen schuldig gemaakt sal hebben,) voor haaren Heer in eenigerlei wyse tegenwoordig erkennen, of die haar verftouten om hem in het allerminste gehoorzaam te zijn; of die hem en zijne Makers, Gonstelingen, Raadgevers en alle andere ongehoorfaame uit het Rijk en desselfs Landpaalen niet en willen verdryven, daar zy haar mochten aantreffen; dat zy dan hare goederen, roerende en onroerende, koopmanschappen, Gelden, Scheepen, uitstaande schulden, goederen en vee mogen aantasten, waarse ook buiten de Landpaalen en het gebied van de Koning Henrik mochten gelegen zijn.

17. Wy dan uit volkomen autoriteit en volmacht, geven haar geheel en al verlos, vermogen en autoriteit, om de goederen, koopmanschappen, gelden, schepen, en vee alsof gekregen, tot hun eygen gebruik aan te leggen, als haar selven ten vollen toebehorende; en dat de Personen, geboren in het Ryk en onder des Konings gebied of daar in woonende, of op wat wyse

dat se haar selve daar in nedergeset hebben, (ons gebod niet gehoorfamende) zo zy betrappt mogten worden, slaven der gener zullen zyn diese ktygen, is ons volkomen besluit: en dat dies aangaande dese tegenwoordige brieven zien op alle Personen van wat stand, staat, conditie, bediening of aansien dat zy zyn, die aan den Koning zelfs of zyne makers, medestanders, aanraders en aanhang, of aan andere die onse vermaningen en gebod in't stuk van ommegang ongehoorzaam zyn; of aan iemand van de haare mond-kost, geweer, of penningen verschaffen; met haar koophandel dryven, behulpsaam zyn, raadgeven, of gonstig zyn: het zy in hun eigen Persoon of door andere, in het openbaar of in het verborgen, directlyk of in directlyk, of op eenigerlei wyse haar onderwinden sulks te doen.

18. Op dat nu de gene die dese boven verhaalde dingen aangaan, daar van niet onkundig mogten zyn, so belasten en gebiedten wy (alle Patriarchen, Aartsbischoppen, Bischoppen, en de Prelaten van de Patriarchale, Metropolitaanse, en van alle Cathedrale Kerkken, nevens alle andere geestlyke Personen, als ook weereltlyke en de regulieren van allerley ordre; mitsgaders alle die professie doen van d' ordre der Bedelmonniken, uitgesondert en niet uitgesondert, waar zy ook hun plaats mogten hebben,) door dese tegenwoordige brieven; en dat op pene van excommunicatie, en beroofte te werden van de Kerkken, Kloosters, van alle geestlyke beneficien, waardigheden en bedieningen, als ook van allerley afaat hoe se ook van d' Apostolische stoel afkomstig mochten zyn; dit, seg ik, gebiedten wy, of van andersins op staande voet gestraft te werden, dat alle dese voornoemde Personen, te weten Patriarchen, Aartsbischoppen &c. binnen drie dagen, na dat zy uit kragt van dese brieven daar toe verzocht sullen geweest zyn, den voornoemden Koning Henrik.

Henrik en alle andere, niemant uitgesondert, die dese boven verhaalde censuren en straffen hebben verdient, in haare Kerken, op Sondaagen en andere Hoogtyden, als wanneer daar een groote meenigte van menschen by den anderen sal syn gekomen, met het teken van het kruis, het luyen van de klokken, met kaers en belafden daer en daar na uit te doen, ter aarde te werpen en onder de voet te vertreden, en met andere diergelijke gewoonlijke ceremonien t'onderhouden, zullen zy opentlijk verkondigen dat zy geexcommunicert zijn: en ook maaken en belafden dat zy van andere afgekundigt werden, en met eenen ook beveelen dat yder een zich wel naauw voor haar wachte. Zy zullen insgelijks onder gemelde censuren en straffen, dese tegenwoordige brieven of een afschrift daar van, op d' ondergeschrevene wyse by een gestelt, binnen de tijd van drie dagen, na dat zy daar toe verzocht zijn geweest, in de Kerken, Kloosters, Conventen, en in andere plaatsen doen afkondigen, en aanplakken.

19. Willende dat alle, en yder een, van wat stant, staat, konditie of aanzien datse zijn, die, of zelfs, of door andere, 't zy in 't openbaar of in het verborgen, directlijk of indirectlijk tegenhouden en beletten mogten dat dese tegenwoordige brieven, de Copyen, afschriften of exemplaren daar van in haare Steden, Lantschappen, Gehuchten, Dorpen, Vleken niet gelesn, aangeslagen noch verkondigt konnen werden, op staande voet deselve censuren en straffen lyden. En also bedrog noch listigheid ymand behoorde te verschoonen, op dat dan niemant, die tot eenige regering en bediening gedeputeert is, na de tijd van zijn regering of bediening de gemelde vonnissen, censuren en straffen komen te lyden, als of hy na de voornoemde tyd aan gemelde vonnissen, censuren en straffen niet langer en is gebonden; so besluiten wy hier voor vast

dat yder een, so lang als hy in Regering en bediening is, en onse vermaninge en gebod, voor soo veel het boven verhaalde of iets daar van aangaat niet en wil gehoorzamen: dat hy dan van zijn Regering en bediening afgetet zijnde, (ten zy dat hy sich onderwerpe,) onder de selve censuren en straffen sal staan.

20. En op dat Koning Henrik noch sijne medestanders, voorstanders, aanraders, gonstgenooten, mitsgaders alle wien het voorgaande betreft, niet en souden mogen voorwenden van foodanige deden moogen voorwenden van foodanige tegenwoordige brieven noch van der zelve inhoud niet te weeten, so gebieden wy dat dese zelve brieven (waar in wy alles datter ontbreekt so aan 't stuk van regt als van daad, ook van solemniteiten en processen en van nagelaatene citatien, schoon dat se foodanig zijn, waar van men specialijk en uitdrukkelijk behoorde gewag te maaken, also de daad in 't algemeen so wel bekend is, so is het dan dat wy, volgens onse autoriteit en voimacht, deselve met diergelijke opvullen:) aan het Hof van de voornaamste der Apostelen, en in de Stad van d' Apostolische Cancelary, en aan de hoeken van het Collegie van de H. Maager Maria in Borges en Tournay, en in de Parochiale jurisdictie van Duinkerken, mitsgaders aan alle poorten en deuren der Kerken aangeslagen en afgekondigt werden: dit voor zeker en vast stellende dat d' openbaare verkondiging deser brieven aldus gedaan zijnde, den Koning Henrik, zijne voorstanders, raadgeevers, aanhang: en voort alle andere wien deselve zouden moogen aangaan, haar also so seer daar toe verbint als of de brieven zelfs haar in eigen Persoon voorgelesen en bekend waren gemaakt geweest; alsoo 't niet waarschylijk is dat het geene so in het openbaar geschied, in het allerminste voor haar verhoolen zou konnen blyven.

21. Doch also het moeyelyk son vallen de tegenwoordige brieven over al en in alle plaatsen, daar het anders nodig ware, te brengen; so willen en besluiten wy, volgens onse voornoemde autoriteit, dat de selve met de hand van een openbaar Notaris uitgeschreven en met het zegel van een zeker aansienlyk geestlyk Persoon versiegelt zynde, so krachtig, bondig en geloofwaardig zullen zyn, als of het Origineel haar veroont en ter hand bestelt ware geweest.

22. Het zal derhalven geen mensch ter werelt geoorloft zyn noch vry staan om dit

blad van onse waarschuwinge, belastinge, verklaringe, beswaringe, kastydinge, onderstellinge, onbek waammakinge, ontslaginge, bevrydinge, verfoekinge, verbiedinge, vermaninge, uitzonderinge, vergonninge, uitbreidinge, opvullinge; en dese schriften van onse geboden, wille en besluiten te krenken, of uit een ligtveerdige stoutigheit daar tegens sig te kantten. Indien dit iemand sou derven beitaan, de zelve Persoon mag sig dan wel verfekert houden, dat hy de toorn en gramschap van God Almagtig en van zyn Apostelen S. Petrus en Paulus op zyn hals zal laden.

Geschreeven binnen Romem by S. Marcus, in het Jaar van onses Heeren geboorte M. D. XXXV. op den 3. September, en in het eerste Jaar van ons Pausdom.

Hier volgt nu d' opschorting van d' uitvoering der voornoemde Bulle, daar na desselfs herroeping, en uitvoering.

Paulus Bisschop, Dienaar der Dienaaren Godts, tot een eeuwige gedachtenis van de zaak.

Nademaal dat onse verlosser den genen die hem hadde verzaakt, te weten Petrus, over zyn gansche Kerk heeft willen stellen, om andere door zyn misdaad te leeren dat men mededoogzaam moet zyn, so behoorde dan met recht de Paus van Romem, die in aansien stoel besitter is van den zelfden Perrus, in het ampt van barmhertigheit te oeffenen, zyn voetstappen navolgen. Doch so wanneer men zich ontfermt over hem die daar op dies te moedwilliger en hertnekkiger aangaat, en ook andere met sich in het verderf sleept: dan moet de Paus van Romem, alle ontferming aan een kant stellende, allerlei gestrengheid in 't werk stellen, op dat dat verrot lit van het ligchaam afgezondert werde, en d' overige vry van besmettinge moogen zyn; inzonderheid daar ons d' ondervindinge leert dat de ziekte dagelijks hoe lan-

ger hoe meer toeneemt, na dat men veelerei geneesmiddelen daar toe aangewent, en veel tijd daar aan besteed heeft.

1. Dewyl ons dan nu verhaalt is dat Henrik de Koning van Engeland, behalven de zaaken rakende het Houwlyk de facto en tegens het verbod der Kerke lichtveerdig geslooren en voltrokken, zekere werten en algemeene plakkaaten, dieneende om zyn Onderdaanen tot kettery en scheuringe te beweegen, uirgegeeven, en Joannes Bisschop van S. Vitalis en Cardinaal van Rochester ter dood verwesen en opentlyk onthalt had; als ook veel andere Bisschoppen en geestlyke Persoonen, die haar met diergelyke kettery en scheuringe niet en wilden bemoeien, in gevangenis had geworpen: wy dan, al is het dat wy de waarheit van dese verhaalde dingen geensins in twyfel hadden te trekken,

wen-

wenschende nochtans , (ten aanzien van den Koning zelfs , wien wy , al eer hy tot dese raafery kwam te vervallen , een zonderlinge genegenheid en liefde toe droegen ,) dat het geene te vooren hem te laste wierd gelegd valsch bevonden mogt werden ; hebben wy derhalven dese zaak naukeuriger willen onderzoeken ; edoch ge- waar wordende dat het geroep ons ter ooren gekomen in der daad soo was , so hebben wy dan , om onsen plicht na behooren waar te neemen , een vast besluit genomen om tegens hem te procederen , na den inhoud van desen brief hier na volgende &c.

De tusschen invoeginge word nagelaten , also het de Bulle zelfs is die voorgaart.

2. Doe wy nu daar na vast gestelt hadden dat wy tot uitvoeringe der voorafgaande Bulle behoorden te treden , so hebben ons zekere Prinsen en andere aanzienlijke Personen geraden met d' uitvoeringe daar van voor een tyd stil te staan en die noch wat op te schorten , ons paayende met dese hoope , dat de Koning middeler wyle tot bedaring mocht komen en berouw krygen. Wy daar op lichtlyk geloof gevende , (dat des menschen natuur eigen is ,) het geene daar wy so zeer na verlangden , hebben dan gemelde uitvoering opgeschort : op hoope , so als ons daar toe moed gegeven wierd , dat uit dese opschortinge beterschap en berouw volgen mogt , doch geen wrevelmoedigheid en styfzinnigheid , na uitwyzinge (helaas !) van de zaak.

3. Nadien dan de bekering en het berouw , by na drie Jaaren lang van ons te gemoed gesien zynde , naderhand daar op niet alleen niet en is gevolgt ; maar dat de zelve Koning Henrik in zyne wreedheid en reukloosheid daaglyks hoe langer hoe meer verhardende , zelfs tot nieuwe schelmslukken is vervallen ; dewyl hy met levendige Bischoppen en Priesters op een zeer wrede manier te vermoorden sig niet vergenoegende , sig niet ontsien heeft om zyn wreed-

den moed te koelen zelfs aan de verstorvene , wien d' algemeene Kerk , onder het getal der Heyligen ovegevoert zynde , nu etlyke eeuwen lang met de benaminge van Heyligen vereert heeft : alzo hy S. Thomas , den Aartsbischop van Cantelberg , (wiens beenderen , die voornaamlyk in het voornoemde Koningryk van Engeland , van wegen d' onrallyke mirakelen welke God Almagtig aldaar heeft gedaan , met d' allergrootste eerbiedigheit in een vergulde kist of koffer in de Stad Cantelberg wierden bewaart ,) na dat hy den zelfden S. Thomas , tot meerder spyt en hoon van de religie , voor 't regt gesleept , voor een weederspannige veroordeelt , en voor een verrader verklaart hebbende , belast hadde te doen opgraven , verbranden , en zyn asche in de lucht strooyen : hier in de wreedheid van alle volkeren geheel en al overtreffende , daar zelfs in den oorlog d' overwinnende vyanden aan doode lichamen haare wreedheid niet gewoon zyn te plegen ; boven dit alles , heeft hy alle mildadige geschenken van verscheyde Koningen , ook van Engeland en van andere Koningen , aan dien zelfden koffer vereert , sig selven aangematigt ; en niet denkkende den Godtsdienst hier mede verongelykt en genoegsaam onteert te hebben , so heeft hy het Klooster van S. Augustyn , van wien d' Engelse natie de Christelyke religie ontfangen heeft , in gemelde stad toegeheyligt , van alle haare schatten , die veel en groot waren , berooft ; en gelykerwys als hy sig in een beest veranderd heeft , so heeft hy haar ook als zyn medegesellen willen eere aandoen , mer wilde Dieren in het gemelde Klooster , de Monniken daar uitgedreven hebbende , daar in te laten ; zynde een soort van schelmslukken , welke niet alleen by Christi gelovigen , maar ook by de Turken ongehoort , en van haar verfoeit zyn geweest.

4. Vermits dan dese ziekte van geen genees-meester altoos , schoon noch so erva-

ren, op een andere wyse konde genesen dan met dit verrot lid af te snyden; noch ook dat sodanig een genees-middel, sonder met eenen dese onse zaak by God uit te werkken langer uitsfel mogt lyden, hebben wy overfults t' eenmaal voorgenomen en voor vast gestelt om gemelde Bulle te laten drukken, en daar na, met God de voorste, tot d' executie daar van te treden; de tyd van welke Bulle wy uitrekken en wat ruim stellen, op dat de Koning en zyne makkers, voorstanders, raadgevers, en wyders al zyn aanhang, over d' ongeregelheden die zy nu onlangs bedreven hebben, binnende de gestelde tyd haar mogten komen verantwoordten, al eer dan zy d' andere straffe, in onse brieven verhaalt en in 't openbaar aangeflagen, komen te verbeuren. En also wy van geloofwaardige Persoonen hebben verstaan, dat, by al dien de zelve en dese tegenwoordige brieven, in zekere steden of Bisdommen in de Koningryken van Frankryk, Schotland of Yerland gelegen, afgekondigt wierden, niet alleen zo gemaklyk, als of se daar ter plaatse met duidelyke letteren voor haar in druk stonden; maar ook dat d' inhoud daar van den Koning en andere wiense mochten aangaan, doch voornaamlyk d' Engelse natie, te eerder ter ooren zouden komen. Wy dat willende hier in voorsien en dese gelegentheid waarnemen, begeren, na de volmagt ons gegeven, dat d' afkondiginge der tusschen ingevoegde

Bulle al so volkomen geloof gegeven en aangenomen werde als het Origineel zelfs, ten aansien van d' afkondiginge of uitvoeringe daar van, op twe plaatfen daar in uitgedrukt, alwaar het dat zodanige afkondiginge op zekere plaatfen, in de tusschen ingevoegde Bulle verhaalt, buiten het Hof van Romen quame te geschieden: en dat de Koning van Engeland en andere wiense aangaat, dog voornaamlyk d' Engelsche natie, haar daar so veel laten aan gelegen zyn, als of se den Koning en andere, inzonderheid d' Engelse, in eigen Persoon aangedient ware geweest.

5. Dat ook aan de Cotype van dese Bulle, na den inhoud daar tusschen ingevoegd, so wel voor als buiten het gerecht, also veel geloof gegeven worde, als of het Origineel selfs vertoont waare geweest: niet ziende op d' Apostolische ordinantien en infettingen, noch op eenige van die Persoonen in gemelde brief gedacht, welke wy gewilt hebben dat zy haar daar tegen niet en zouden stellen; ja, noch op eenige andere hoedanig dat se ook souden mogen zyn.

6. Laat dan geen mensch ter wereld de Bulle van dit ons besluit en wille krenken, of uit een lichtveerdige stoutheid bestryden: edoch so iemand dit mocht derven bestaan, die zal weeten dat hy daar door, in ongenade van God Almachtig en der Apostelen S. Pieter en Paulus zal graken.

Romen; by S. Pieter. in het Jaar onses Heeren M. D. XXXVIII. op den 17-
January, en in het 5. Jaar van ons Pausdom.

L X V I I.

Het oordeel van zekere Bisschoppen in Engeland aangaande des Konings Oppermacht. Het Origineel.

Ex MSS. D. Stillingfleet.

CHristi woorden Joan. 20, 21. *Gelijkerwijs my de Vader gezonden heeft,* | zende ik ook u lieden; hebben haar opzicht niet op de macht van Koningen of Prinzen, maar

maar geeven alleenlijk te kennen hoe dat de Dienaaren van Godts woord, tot dien einde verkooren en gezonden, Christi zendbooden zijn, om de waarheid van sijn Euangelium te leeren; de zonde &c. t' onbinden en te binden; gelijk als Christus van zijnen Vader gezonden is geweest. Insgelyks Pauli woorden Act. 20, 28. *Hebt acht op u zelve en op de gebeele kudde, over welke u de H. Geest tot Opzienders gestelt heeft, om de Gemeinte Godts te weiden*, waren gesproken tot de Bisschoppen en Priesters, om over het volk wakende Herders te zijn, so om haar vlytig te leeren, als ook wel naauw toe te zien, dat geen valsche Leeraars de kudde kwame te verleiden; gelijk als kort daar aan volgt. Andere

Schriftuur-plaatfen geeven d' achtbaarheid en aanzienlijkheid van d' autoriteit en magt der Christen-Koningen, welke voorwaar zeer hoog is, also hy doorgaans macht en bevel over allen heeft, so wel over Bisschoppen en Priesters, als over andere. Den Bisschoppen en Priesters zijn de zielen der geener die binnen hun eigen Parochie zijn aanbevoolen, en zy hebben macht om de Sacramenten te bedienen en Gods woord te leeren: welk woord Gods Christen-Koningen bekennen onderworpen te zijn; en ingeval dat Bisschoppen of Opzienders der kudde hier in slof en achteloos zijn, dan betaamt het den Christen-Koningen daar op te letten, en te zien dat zy haar plicht en ampt nakomen.

*Thom. Cantuariens.
Joannes London.
Culbertus Dunelmens.
Jo. Batwellen.*

*Thomas Elien.
Nicolaus Sarisburien.
Hugo Wygorn.
J. Reffen.*

L X V I I I.

Beveelen en Ordinantien aan de Geestlykheid gegeeven door Cromwel.

IN de Name Godts, Amen. Door autoriteit en commissie van de doorluchtige Prins Henrik, door Godts genade Koning van Engeland en Vrankryk, beschermmer des geloofs, Heer van Yerland; en op aarden het opperste hooft, onder Christus, der Kerke van Engeland: so is het dat ik Thomas Heer Cromwel, zegel-bewaarder en Stad-houder van zyn Koninglyke Majesteit over alle Kerkelyke jurisdictie binnen dit Koningryk, U. L. aanbiede en vertoone, tot bevordering van de waare eere van God Almachtig, vermeerderinge van godvruchtigheid, en tot ontlastinge van zyn Koninglyke Majesteit dese navolgende bevelen, om de zelve waar te

nemen, na te komen en t' onderhouden, op boete hier na gespecificeert.

1. Dat gy de beveelingen van zyn Koninglyke Majesteit geen uitgesondert, U. L. voor desen uit myn naam, en door des Konings autoriteit gegeeven, ter goeder trouwe sult nakomen en onderhouden; niet alleen op boete van straffe daar in verhaalt, maar ook dat gy, na de tweede waarschuwinge, daar in breukvallig blyvende, scherper gestraft zult werden na het goet denken van zyn Koninglyke Majesteit of van zyn gemelde Stad-houder.

2. Dat gy voor dese aankomende hoogtyd besorgen zult datter een boek van de gantsche Bibel van het allergrootste formaat

maat, in het Engels, by der hand zy, en dat het zelve gefet werde op een bequaam plaats binnen de voornoemde Kerk, daar gy 't opfigt van hebt, daar uwe Parochianen bequaamlyk by komen konnen om het zelve te lefen; d'onkosten van welk boek de Priester en de Parochianen gefamentlyk zullen dragen, teweten gylieden de Priester en de Parochianen.

3. Dat gy niemand zult beletten, bedektlyk nog opentlyk, van desen Bybel te lezen, of daar in te hooren leefe; maar in het tegendeel wel uitdruklyk yder een vermaanen, opwekken en aanporren, om daar in te leefen: als zijnde het recht levendig woord Godts, 't welk alle Christenen fchuldig zijn aan te neemen, te gelooven en na te komen, fo hy anders zalig wil worden; haar niettemin waarfchouwende om, over het geene daar in staat, niet te difputeren noch te twiften; en in het onderzoeken van den rechten zin en meeninge daar van moderaat te gaan en niet al te eenzydig; latende d' uitlegginge van duistere plaatsen aan het oordeel van kloeker verftanden beruften.

4. Dat gylieden op alle Sondagen en Hoogtyden door het gantsche Jaar overluit en onderscheidentlyk, twe of driemaal agter een, of, des noodts zijnde, meer malen, den geenen die onder uw Kerk sorteren, fult voorleefen een zeker gedeelte of fpreuke van het Vader ons of het algemeen geloof, in het Engelsch, op dat zy 't felve van buiten mogen leeren; en haar also van dag tot dag een kleine leffe of gedeelte daar van geeven, tot dat zy het gantsche Vader ons en het Geloof, in het Engelsch, van buiten geleert zullen hebben en vast konnen onthouden: en dan zult gy daar na de fin en meeninge daar van haar verklaaren en uitleggen; alle Ouders en huishoudende Perfoonen met eenen ook vermaanende dat fy deselve haare kinderen en dienstboden leeren, gelijk als zy van gemoedts halven daar toe verplicht zijn. Dit nu al-

lus verricht hebbende, zult gyliede haar dan, op alle Sondagen en Hoogtyden, uit leggen de tien geboden, het eene voor en het ander na, tot dat zy fe in haare herfenen geprent fullen hebben.

5. Dat gyliede in de vasten yder Perfoon komende voor u biechten, afvragen en examineren fult of zy d'artikelen ontes geloofs en het Vader ons, in het Engelsch, konnen opfeggen; en dat gylieden haar daar in van stuk tot stuk overhoort; en fo zy daar in mochten missen, dan zult gylieden tot haar zeggen dat yder Christenmensch tot het gezegende Sacrament des Altaars tredende, het felve van te vooren wel behoorde te weeten; en vermaant haar ernstlyk dat zy beter leeren voor het toekomende jaar, of dat zy haar anders niet en behoorden te verftouten om aan des Heeren tafel te gaan zitten; en fo zy 't doen, dat het dan is met groot gevaar van hunner zielen zaligheid; en daar op zult gy haar te kennen geeven dat gylieden tegens die tyd andere beveele van zijn Koninglyke Majesteit zijt verwagende, om sodanige perfoonen, die daar in fo dom en bot zijn, van des Heeren tafel te houden en te weeren; en dat gy daarom haar aldus vooraf waarfchuiwt om also het gevaar van hunne zielen nevens de lastering en oppraak van de wereld voor te komen.

6. Dat gylieden ten minften alle vieren-deel jaars in de gemelde Kerk en op andere plaatsen u aanbevoolen, doen zult, of fchikken dat gedaan worde een predicatie: waar in gy met alle zuiverheid en oprechtheid het eigentlyk Euangelium Christi zult voordragen, en uit deselve uwe toehoorders vermaanen tot de werken van mildadigheid, barmhertigheid en geloof, in de heilige Schrift ons voorgeschreeven en op het allerhoogste belast; en dat zy hun vertrouwen niet en stellen op eenige andere werken, die de phantazyen der menschen buiten de heilige Schriftuir hebben verziert: als met bevaarden te doen met

met gelt, kaarsen, wasch-kaarsen de Beelden en reliquien aan te bieden; met binnen'smondts te prevelen en Pater Nosters over en weer over te seggen, die men niet en verstaar noch daar men niet op en let; nevens veel andere diergelijke superstities meer: om het doen waar van zy in de heilige Schrift geen belofte van belooning niet alleenlijk hebben, maar in het tegen-deel de swaare toorn en vloek Godts daar door op hun hals haalen, als zaaken zijnde die tot afgodery en superstitie aanleidinge geeven, daar God Almachtig boven alle andere zonden een zeer grooten afkeer en grouwel van heeft; also zulks meest tot verkleininge van zijn eere en heerlijkheid dient.

7. Sodanige verzierde beelden die gy weet dat in uwe Parochie-Kerkken tot bevaarden of op-offeringe van iets daar toe gemaakt misbruikt werden, sult gy op staande voet en sonder uitstel onder de voer rukken, om dese seer verfoeyelyke sonde van afgodery te schuwen en voor te komen; en voortaan niet toelaten dat wasch-kaarsen noch Beelden van wasch voor eenig Beeld of schildery geset worden, dan alleen het licht dat dwars over de Kerk gaat, het licht voor het Sacrament des Altaars, en het licht rond om het graf; welke gylieden tot cieraad der Kerke en der misse sult laten blyven: uwe ledematen gedurig vermanende en indachtig makende dat Beelden al so weinig nuttigheid geven als boeken voor de gene die geen letters en kennen; waar door zy andersins erindert mochten werden van het leven en d'om-megang der gener, welke de voornoemde Beelden voor oogen stellen; en so zy die ergens anders toe komen te gebruyken dan tot zulke gedachtenissen, so bedryven zy daar mede dan afgodery, waar door hare zielen groot gevaar lopen. Hierom is't dat zyn Koninglyke Majesteit den welstandt van de zielen zyner onderdanen ter herte nemende; nu alreede ten dele geyvert

heeft, en hier na noch meer yveren zal; dat sodanige Beelden die Godts toornveroorzaken en de zielen van zyn lieve onderdanen so groot gevaar toebrenghen, vernietigt worden.

8. In alle sodanige bedieningen en Predik plaatsen als onder u zyn en die gy in eigen Persoon niet en keunt bedienen, zult gy sodanige Capellanen in uw plaats stellen die daar toe bekwaam zyn en ook bereydwilling om dese bevelen uit te voeren, en hun bediening waarnemen; andersins zyt gy by gevolg daar toe verplicht; en soud haar met een godsaltig leven voor te gaan niet minder kunnen stichten, dan met haar Godts heilig woord voor te dragen: of anders sullen haare fouten en gebreken u verweten worden, 't welk gy sult moeten verantwoorden so zy anders doen.

9. Dat gy in geen van uwe Parochie-Kerken iemand anders den dienst zult laaden doen dan gy weet dat daar toe van zyn Koninglyke Majesteit of van den Bisschop van Cantelberg, of van den Bisschop van dit Bisdome daar toe geauthorizeert is en volle macht heeft: die nu sodanig geauthoriseert zyn, sult gy blymoedig, zonder eenig wederstand of tegen spreken, tot bedieninge van Godts woord aannemen.

10. So gy te voren de ledematen onder uwe Parochie iets mocht voorgedragen hebben, dienende tot verheffing of aanprijfing van pelgrimagien of bevaarden, verzierde reliquien, of beelden, of eenige andere diergelyke superstities; dan sult gy nu in het openbaar voor de Gemeente zulks herroepen en het zelve bestraffen; haar tonende, als de waarheid is, dat het op Godts woord niet en is gegrondvest, en dat gy 't slegts gedaan hebt als een die misleid is geweest door een algemeine dwalinge en misbruik die in de Kerk ingesloopen zyn, door toelaatinge en oogluiking der geener, die met gierigheid ingenomen zijnde, sagen dat zy daar wel by voeren.

11. Ingeval dat gy eenig Perfoon binnen of buiten uwe Parochie hebt, die daar tegen is dat Godts woord in het Engelsch gefelen of in oprechtheid verkondigt werde, of zich tegens d' uitvoeringe van dese bevelen aanstelt: of een voorstander is van de gewaande magt van de Bisschop van Rome, nu door de wetten van dit Koninkrijk met groot recht verworpen en uitgeroet, so zult gy lieden hem openbaaren en brengen by den Koning, of voor zijn Raad, of voor den voornoemden Stadthouder, of voor den Officier daar naast aan gelegen.

12. Dat gy lieden, en yder Priester, Capellaan of Predikant binnen dit Bisdom een boek of register houden zult van yder Kerk, waar in gy aantekenen zult dagen jaer van yder een die, gedurende uw tijd, binnen uwe Parochie komt te trouwen, gedoopt of begraven te worden; en dit sal ook yder een, die in uw plaats komt, vlytig waarnemen; en daar ook by voegen de naam van een yder Perfoon die trouwt, gedoopt en begraven word; en, om dit Boek wel te bewaren, zal de Parochie moeten forge draagen datter, op de beurs van het algemeen, een hegte koffer met twe slooten daar aan en twe sleutels worden gemaakt: waar van gy lieden d' eene behouden, en de Koster van yder Parochie d' ander in zijn bewaaring zal hebben; welk boek gy op alle Sondagen daar zult uitneemen, en in het bywefen der voornoemde Koster, of van een van haar aantekenen de gene die 's weeks te voren getrouwt, gedoopt en begraven zijn geweest: en dit gedaan hebbende, het boek wederom opsluiren; en soo dikmaals als zulks verzuimt word, sal de nalaatige sescen-derrig stuivers tot reparatie van gemelde Kerk verbeuren.

13. Alle drie maanden sult gy dese en de voorgaande bevelingen, door autoriteit van zijn Koninklijke Majesteit U. L. gegeeven, alle ledemaaten die in uwe Pa-

rochiaale Kerken zijn, in het openbaar en onderscheidentlijk voorlefen: op dat gy lieden te beter aan uwen plicht moogt gedanken, en die in uwe Parochien zijn te meerder opgewekt worden om dezelve aan haar zyde na te komen.

14. Voor so veel als door een vastgestelde wet yder mensch gehouden is om den tienden penning te beraalen, so sal dan niemant, op de nalaatigheid der Predikanten zich beroepende, den tienden penning achter houden, en also het eene ongelijk op het ander hoopen; maar deselve, na ouder gewoonte, aan gemelde Predikanten getrouwlijk, zonder iets achter de hand te houden, beraalen; en by aldien zy haare Predikanten hier in breukvallig mogten bevinden, dat zy dan redrés of herftelling daar van by hooger hand zullen verzoeken: welke Perfoonen, nagedane klachten en klaar bewys daar van, daar in zullen voorzien.

15. Niemant sal voortaan d' order en manier van eenige vast-dagen by de Kerk ingestelt en belast, noch ook eenige gebeden of Godtsdiensten mogen veranderen, maar na den inhoud der gemelde ordinarientien en bevelen moeten onderhouden, ter tyd toe dat zijn Koninklijke Majesteit daar in eenige verandering mogt komen te maaken; uitgenomen alleen de vast-dagen van sodanige Sancten, welkers heilige dagen afgeschast zijn, die na desen voor geen vast-dagen verklaart zullen werden; behalven ook de gedachtenis van Thomas Bekker, eertydts Aardtsbisschop van Cantelberg, welker ' eenmaal nagelaaten sal werden, en in plaats daar van de Feriale dienst te pleegen.

16. Na den dienst, en op zekere andere tyden, d' Ave-Mariaas te seggen, het welke ingevoert is en zyn aanvang genomen heeft uit voorwendinge van den Paus zyn pardon, zal voortaan achter blyven en nagelaten worden; op dat de gemene man sich niet inbeelde en ook volkomen

vertrouwe, gelyk als hy in voorleden tyden plag te doen, dat hy op het seggen van zyn Ave-Maria quytſchelding krygt van zyn ſonden.

17. Daar men voor deſen op verſcheyden plaatsē in de proceſſie of ommegang plag te ſingen *Ora Pro Nobis* aan ſo veel Heiligen, dat de luyden geen tyd en hadden om de goede navolgende toeftemmingen te ſingen, te weten: *Parce Nobis, Domine: Heere verſchoon ons;* en *Libera Nos, Domine; Heere, verlos ons:* zo zal men nu leren en preken, dat het beter ware *Ora Pro Nobis: bid voor ons,* te laten va-

ren, en het gene daar aan volgt, als gedagt is, te ſingen.

Alle deſe particuliere bevelen of geboden en ordinantien geef ik U. L. en uwe nakomelingen, uit autoriteit van zyn Koninglyke Majesteit my aanbevolen: waar op ik U. L. belaste, ja gebiede, uit kracht van de ſelve autoriteit, om de zelve in alle delen t'onderhouden en na te komen; of dat gylieden anderſins van uwen dienſt afgeſet, of zodanige andere ſtraffe als zyn Koninglyke Majesteit of des zelfs Stadhouder voor die tyd zullen dunken te behooren, zult ontfangen.

Deze bevelen en Ordinantien ſtaan ook op den Biſſchop van Londen zyn Register Fol. 29, 30: nevens Bonners Mandaat aan zyn Arch-Diakenen, om dezelve t'onderhouden.

Dit aldus gedaan op den 30. September M. D. XLI. in het 32. Jaar vandes Konings Regering.

L X I X.

Beveelen en Ordinantien of Artykelen, welke Thomas, Aardtsbiſſchop van Cantelberg, gegeeven heeft aan de Priesters, Capellaanen of andere Predikanten: als wanneer by d'opzicht nam van het Biſdom van Hereford (de Stoel doenmaal ledigſtaande) in't Jaar M. D. XXXVIII.

1. **D**at gylieden en yder een van u in het byſonder met alle neerſtigheid en getrouwe gehoorsaamheid onderhouden zult, en doen onderhouden, alle d'ordinantien van zyn Koninglyke Majesteit door zyn gedeputeerden op zodanige plaatsē, als zy voor deſen hebben beſocht, voorgedragen.

2. Dat gylieden en yder een onder u tegen den eerſten van toekomende Auguſtus niet alleen een Bibel in het *Latyn* en *Engelſch* by den anderen in een band gebonden, of ten minſten een Nieuw Teſtament

in beide taalen, maar ook de Cope van zyn Koninglyke Majesteits ordinantien en bevelen zult bekomen.

3. Dat gylieden alle dagen een Capittel in deſen Bybel of in dir Nieuwe Teſtament door zien en het *Latyn* met het *Engelſch* zult vergelyken: een aanvang neemende met het eerſte deel van het boek, en ſoo voortvaaren tot het einde toe.

4. Dat gylieden noch iemand onder u, een Leeke de luſt benemen ſult van in d'*Engelſche* of *Latynſche* Bybel te leeſen; maar veel eer haar daar toe aanmoedigen: hun

met eenen vermaanende dat zy wel letten op het geene zy leezen, om also hun leeven daar na aan te stellen en te weten wat hun schuldige plicht is; en dat zy haar wagen van waan-wysheid en vermetenheid in 't oordeel van zaaken, al eer dat zy daar volkomen kennis van hebben.

5. Dat gylieden so in het Preeken als in de heinlijke biegre die gy de lieden afneemt, en in alles dat gy doet de Ledematen onder uwe Parochie zult opwekken en aanmaanen tot werken die God uitdruklijk gebied, en daar zy hem scherpe rekenfchap van zullen moeten geeven; en dat alle andere werken die zy met hun eigen wille of uit devotie doen, zult gy haar seggen en leeren, dat se so hoog niet te achten sijn als d' andere: en dat om het nalaten van dese, God haar niet en zal veroordeelen.

6. Dat gylieden noch iemand onder u, roelaate dat een Monnik of geestlijk Persoon binnen uwe Parochie-Kerken eenige bedieninge doe of Preeke, ten zy dat hy van hooger hand daar toe vry verlof hebbe.

7. Dat gylieden noch iemand onder u, een Jongman of Vrouw het Sacrament des Altaars laat ontfangen of communiceren, die 't nooit te vooren heeft gedaan, al eer dat hy of zy in het openbaar voor de gemeente of in de Kerk, na gedaane Misse en avond zang, op een heilige dag, opsegge, in d'algemeene taal, het Pater Noster of Vader Ons, het Geloof en de Tien geboden.

8. Dat gylieden en yder onder u, twee maal in een vierendeel jaars aan de geene die onder uwe Parochie sorteeren voordragen zult den band des Houwlijks; en wat voor een groot gevaar alle Menschen onderworpen sijn die den echten staat te buiten gaande, Godts wet daar door komen t' overtreden: en dat zy op de voornoemde tyd die geene die onder haare Parochie sijn, vermaanen dat zy met niemant een verborgen huiwlijks contract aangaan, so zy anders de gestrenge wetten van dir Koningrijk door autoriteit van sijn Koninglyke Majesteit gemaakt, willen nakomen en onderhouden.

L X X.

Cromwels Brief aan den Bisschop van Landaff, hem onderrichtende hoe by zich draagen zal in 't stuk van Reformatie.

Cotton Libr. Cicop. E. 4.

NA voorgaande hertelyke groetenis aan uwe hoogwaardigheid; weet dat gy hier mede zyn Koninglyke Majesteits brief, aan U. E. A. geadresseert, ontfangen zult, om U. E. A. indachtig te maken zyn gedachte Majesteits bekommring en uw schuldige plicht nopende d' order die gy stellen sult in 't stuk van prediken, op dat het volk in de waarheid mag worden onderwesen, en evenwel van begin aan niet beswaart met al te veel nieuwigheden; d'openbaarmaking waar van, ten zy dat se

zeer voorsichtlyk en wyslyk aangeleid werde, veel eer twist, scheuringe en tegenstrydigheid van opinien in het ongeleert volk veroorzaaken, dan dat se of stichten, of uit haar gemoederen verdryven sodanige misbruyken als door de verdorvene en onsmaklyke leere van den Bisschop van Romen en zyne Discipelen daar in gekropen sijn. Het effect van welken brief hoe wel ik niet en twyfel en of gy zult, zo om d' erbaarheid van de zaak als ampts-halven, het zelve so nadenken en uitvoeren, dat

dat zyn Koninglyke Majesteit daar goet behagen in zal scheppen : doch evenwel voor so veel als het zyn Majesteit belieft my in zyn allerhoogste bediening te stellen, belangende alles dat eenigfins de geestlykheid en hun handel aangaat, heb ik derhalven aan myn zyde om myn schuldige plicht by zyn Majesteit af te leggen, en om goed te maken zyn verwachtinge, opinie en vertrouwen die hy van my heeft, en onder andere hier in, t welk hy op myne getrouheid laat staan, te weten aan U. E. A. te verzoeken en te bidden dat het U. E. A. gelieve op so een effectueele en bondige manier te arbeiden in het uitvoeren van den inhoud van zyn Majesteits Brief; naamlijk, om te schuwen tegenstrydigheid in het Prediken, het voordraagen van nieuwigheden zonder wyse en bescheidene moderatie, en om tegen te gaan de lichtveerdigheid der geener, dewelke in het verborgen of in 't openbaar, directlyk of indirectlyk, d' autoriteit en het gefag van den Bisschop van Romen souden willen verheffen en op den Throon setten, gelijk als ik niet tot myner ontlastinge genoodzaakt ben verder te klaagen, en be-

kent te maaken wat ik nu tot dien einde aan U. E. A. geschreven heb, so ook om U. E. A. te laste te leggen uw eigen schuld, en om daar toe sodanig een genees-middel te bedenken, als behoorlyk sal zijn: begerende op U. E. A. mijn meening hier in niet te willen kwalijk neemen, dienende alleenlyk tot een eerlijke; vriendlyke en Christelijke Reformatie, en om vorder ongemak voor te komen; noch voor geen onbeleeftheid aan te zien, al is het in een zaak waar in het meer dan tyd is om te spreken, dat ik in dit myn schryven so rond en openhertig gaa; daar toe genootzaakt en gedwongen zynde, so om myn particulier, ampts-halven, als andersfins, om myn gemoed t' ontlasten; vermits het zyn Majesteit gelieft my voor een raadsman te gebruyken, wiens ampt den Koning als tot een oog strekt, om te voorsien en by tydts raad te verschaffen tegen zulke misbruyken, ongeregeltheden en ongemakken, die andersfins door de vingeren wat gefien zynde, grooter onheyl in een gemeentestaat baren, dan men hier na met groote moeyte, arbeyd en neerfligheid zou konnen weg nemen. Vaarwel.

U. E. A. Vriend

THOMAS CROMWEL.

L X X I.

De Commissie waar door Bonner zyn Bisdrom noch behield.

Des Konings Verlof gegeeven aan den Heer Bisschop, om Bisschoplyke Rechts-macht te moogen gebruiken.

Regist. Bonner. Fol. Primo.

HEnrik de VIII. door Godts genade, Koning van Engeland en Vrankryk, beschermmer des geloofs, Heer van Yerland, en op Aerde het opperhoofd van de

Kerk van Engeland onder Godt, aan den eerwaardigen Vader in Christus Edmund, Bisschop van Londen groetenis.

Nademaal dat alle autoriteit om vonnisfen

fen uit te spreken en allerley regts-gebied, zo wel die men Kerklyk als wereltlyk noemt, van de Koninglyke macht, als van een opperhoofd, en d' oorsprong en Bron-ader van alle Magistraats-Perfoonen binnen ons Koningryk, van eersten aan is afgedaalt; voorwaar zo betaamt het wel dat de gene die zulk een jurisdictie of rechts-gebied te voren niet dan by toefstanning bedienden, sodanig een weldaart, uit een Koninglyke mildadigheid haar aldus vergond, met dankbare herten erkennen, het zelve de gulhertigheid des Konings alleenlyk dank weten, en aan hem, so dikmaals als zyn Majesteit goet dunkken zal, graag en gewillig wederom over geven: hierom is het dan dat wy onsen seer beminden gedeputeerden Thomas Cromwel, Ridder van d' edele ordre van de Koufband, als ook Heer Cromwel van Wymolden, bewaarder van ons groote Zegel, en onse Stad-houder om allerley Kerklyke zaaken door onse autoriteit, als opperhoofd der voornoemde Kerke van Engeland, te verhandelen en t'onderfoeken, tot onsen Vicaris generaal en Principaal Officiant, door andere open brieven met onsen grooten Zegel bekrachtigt, gestelt en verhoogt hebben: om dat nochtans Thomas Cromwel selfs met zo veel en met zo een hoogwichtige affayren van ons en van dit ons Ryk van Engeland zo zeer is belemmert, dat alle rechts-macht aan ons, (als wel so een opperhoofd toekomt, over al binnen dit ons Ryk, in zaaken die geen uitsfel wel lyden, of sonder verkorting van onse Onderdaanen niet en konnen geschieden) in eigen Persoon niet en kan voldoen: so is het dat wy uwe ootmoedige verzoek-bede hier in toegenegen zijnde, en willende forge draagen voor de welstant van onse Onderdaanen, verklaaren en voor vast stellen dat gy onse plaats aannemen en bekleeden zult in maniere en op de wyse hier beneden voorgeschreeven; om, alle de geene (die gy onder dit Bisdom van

Londen forterende, bevinden zult van wegen haare zeden en geleerdheid, na een vlyrige en naauwkeurige onderzoekinge, daar toe bekwaam te zullen zyn,) in alle heilige en Bisschoplyjke ordres in te wyen: en de geene die u so voorgedraagen zyn, tot alle inkomsten der Kerke die tot dit uw Bisdom van Londen behooren, toe te laaten: en om deselve Perfoonen, (so zy bekwaam zullen worden gekeurt om de bedieninge daar sodanige inkomsten aan vast zyn, na behooren waar te nemen,) daar in niet alleen te bevestigen; maar ook om haar, de zaak zulks vereischende, daar uit te zetten: en om alle Kerkelyke beneficienten aan u macht en dispositie staande en daar toe behoorende, aan bekwaame Perfoonen te besteden; als ook om de Testamenten en uitterste wille van wie het ook sou moogen zyn onder uw Bisdom, welkers goederen, rechten of eigendommen en inkomsten by haar leeven en dood niet boven duizend guldens bedraagen; voor goed te kennen; als ook om het bewint te hebben over alle Onderdaanen onder uw Bisdom *ab intestato* komende te sterven hare bedieningen, wiens goederen, eigendommen en inkomsten, by haar leeven en dood niet boven gemelde somme belopen, voor so veel als de goedkenninge van sodanige Testateurs en de commissie of vergonninge van het bewint door uwe voorzaaten of door iemant van haare respectie gecommitteerde in voorleden tyden geschied is, of had moogen geschieden en aanbevoolen werden, en niet anders behoort aanbevoolen te worden; en om de rekening en andere zaaken daar toe dienende op te maaken en te verrichten; insgelijks ook om t'overweegen en uitspraak te geeven over t'wistzaaken en affairen die voor u of uwe gedeputeerde noch niet afgedaan waren, mitsgaders andere zaaken die tot den Kerken-raad behooren, en u of uwe gedeputeerde of die gy daar toe moegt deputeeren, by maniere van aanklagginge

ginge of voor recht te roepen, of ampts-halven mochten aangebracht werden, en geen criminele zaaken zijn daar de wetten en Plakkaaten van ons Koninkrijk eenig vat aan hebben, dat deselvevoor u of uwe gedeputeerde zullen verhandeld worden, voor so veel als se tot kennisse van u of van eenige der geener die gy uit kracht van dese onse commissie daar toe mocht deputeren, mochten komen te geraaken. En daarenboven om het capittel van u Hoofkerken tot Londen, en ook de Stad Londen nevens alle Kloosters, Abdyen, Prior-schappen, Collegien en andere Godshuizen, so wel geestlijke plaatsen als Gasthuizen, en de Geestlijkheid en het Volk van het gemelde Bisdome van Londen, te bezoeken; voor so veel als sodanige bezoeking van een Kerk, Klooster, Abdye door u of uwe Voorgangers, de Bisschoppen van Londen, in voorledene tyden heeft konnen gepleegt worden, en door u of door deselve, volgens de wetten, statuten en rechten van ons Ryk heeft konnen, en kan, gehandhaaft worden, en anders niet. Als ook om door u of door andere daar toe door u gecommitteerd, so uit enkele vermengde als daar toe gepromoveerde bediening, te verneemen na allerlei ongeregeltheden, delicten of misdaden die den Kerklyken staat onder uw Bisdome van Londen aangaan; en om de delinquanten of misdaadige, na dat gy het bevonden zult hebben, door geoorlofde rechtsmiddelen en na eisch der zaake, te straffen (en om alles dat ergens in is verhaalt of daar ontrent nodig of eeniger mate betaamlyk, en alle andere zaaken die d' autoriteit en jurisdictie van een Bisschop eenigins aangaan, behalven en boven de dingen die gy weet dat u van God in zijn heilig woord zijn aanbevolen, in onse

plaats; naam en autoriteit uit te voeren. Aan u is 't ook, (van wiens gezonde leere, zuiverheid van consciencie, oprechtheid van leeven en manieren, getrouheid en neerstigheid in het beleid van zaken wy een zeer groot gevoelen hebben,) dat wy, volgens den inhoud van desen Brief, onsen plaats opdraagen, en volkomen magt geeven om eenen ander of andere Commissaris of Commissarissen tot uitvoeringe van de verhaalde zaaken, of iers daar van, in de plaats te stellen, en, na uw welgevallen, te herroepen; doch u middelerwyle vermaanende dat gy uw ampt, volgens den regel van het Euangelium, op een godvruchtige en heilige wyse zoekt te bedienen, en dat gy nooit iemand 't eeniger tyd of tot eenige heilige bedieningen bevordert, of eenigins voor ziel-beforgers aanneemt, dan alleen sodanige, welkers oprechtheid van leeven en zeden met zeer geloofwaardige getuigenissen bevestigt, weetenschap in taalen en andere noodwendige hoedanigheden duidelyk en klaar aanwyzen en hem als uit uitroepen tot so een hoogwaardige bediening bekwaam te zijn: also wy dikmaals onder-vonden hebben dat het verderf van alle goede zeden, en inzonderheid van de Christelyke religie, van kwade Herders is komen nederdaalen op het volk; invoegen dat wy niet en twyfelen of het wederom verkiesen en aannemen van goede en godvruchtige Herders sal de waare Religie van Christus en de verbetering van leeven en manieren in haar geheel herstellen. Tot getuigenis waar van dient dese onse tegenwoordige brief, waar aan wy hebben doen hangen onsen zegel, het welke wy tot Kerklyke zaaken gebruiken. *Gedateert op den 12. November M. D. XXXIX. in het 31. Jaar van onse Regering.*

L X X I I.

Des Konings Plakkaat om den Bybel in het Engelsch te laten drukken.

Rot. Pat. 31. Henr. 8.

HEnrik de VIII. &c. aan alle Drukkers en boekverkoopers binnen dit ons Koningryk, en alle Amptenaren, Dienaren en Onderdanen, die dese onsen brief hooren lesen of sien, groetenis.

Wy laten u weten dat wy begerig zynde dat ons Volk of Gemeente by alle gelegtheden haar bevlytigen om te geraken tot de kennisse van Godts Heilig woort, waar door zy hem te beter sullen komen te eeren, en zyn geboden na te komen en t'onderhouden; en hun schuldige plicht aan ons, zynde haar Koning en souverain Heer, bewysen. En aangemerkt dat dese onse yver en wensch nergens na so krachtig kunnen zyn, dan met haar te gunnen het vry gebruik van de Bibel in onse eigen natuerlyke Engelsche Taal: zo ook ten zy dat daar in voorsien werde dat se van begin aan geschiede door het nasien en aanmerken van eenerlei overzettinge: alsoo de

broosheid der menschen sodanig is, dat de verscheidenheid daar van veelerlei ongemakken sou kunnen veroorzaaken; als wanneer het moedwillig en styfzinnig volk haar komen te reguleren na de verscheidenheid van overzettingen: hebben wy derhalven onsen trouwhertigen en welbeminden Raadtsheer, den Heer Cromwel, bewaarder van ons groote zegel geordineert, om voor ons, en in onse naam, bysondere zorge te draagen en op zich te neemen, dat geen Persoon of Persoonen, binnen dit ons Ryk, sig onderwinden of bestaan zal om eenig Bybel in d' Engelsche taal te drukken in eenigerlei formaat, voor de tyd van vyf naastvolgende Jaaren na den datum hier van, dan alleenlijk soodanige als de voornoemde Heer Cromwel daar toe committeren, aanwysen en toe-laan zal. *Op den 13. November, in het 30. Jaar onser Regering.*

L X X I I I.

De Beschuldiging van Thomas Cromwel.

Daar is noch een ander Request, behelzende de manier van een zeker Acte van beschuldiging, vertoont aan zyn Koninglyke Majesteit in het voornoemde Parlement, welks inhoud aldus luid.

DE geestlyke en wereltlyke Heeren en alle uwe zeer toegedane en gehoorfame onderdanen, de Gemeente in dit uw Hooger Parlement vergadert, geven in alle ootmoedigheid aan uw Koninglyke Ma-

jesteit te kennen, dat also uw Koninglyke Majesteit, onse ingeboren souverain Heer, gerechtlyk, wettelyk en waarlyk de naam draagt van te zyn onsen eenigen Opperhoofd en bevelhebber over dit uw Koningryk

ryk van Engeland en des zelfs dominien; aan wien, en aan niemand anders onder God; de Koninglyke bestiering, order en regeringe over uwe seer toegedane en gehoorfame onderdanen en het volk van dit Ryk alleenlyk behoort: en welke uwe gehoorfame onderdanen zyn Koninglyke Majesteit met grote voorsigtigheid en zonder eenige onrust altoos een lange tyd seer genadelyk heeft bewaart, onderhouden en beschermt: en tot hunner gerustheid en welstand gemaakt en ingestelt verscheiden godvruchtige, deugdtsame en heilsame wetten; en tot behoorlyke uitvoeringe daar van niet opgehouden van te reysen in uw eigen Koninglyke persoon, om so wel de wetten van Godt Almachtig als die door uwe Majesteit ingestelt en geordineert, te handhaven en voort te setten, d' overtredders daar van na behoren straffende: en uw Majesteit heeft immer en altoos op allerley wegen en manieren seer geyvert en gearbeid dat God Almachtig door deselve wetten geeert, gediend en gevreeft mocht werden, en datter een algemeene eendracht en voorspoet in dit uw Ryk en andere uwe jurisdictien mocht zyn: en op dat de zelve na behooren uitgevoerd mocht worden, verscheiden, so wel van uwen Adel als andere, verkoren tot uw Raads-heeren, gelyk als het de-eere van een edelmoedigen Koning beraamt. En daar uwe Majesteit sig sonderling verlaten en vertrouwt heeft op zyne Raads-heeren, dat zy alle, en yder in het bysonder, uw godvruchtig en Koninglyk voornemen en mening ingesien, behertigt en nagekomen zouden hebben, gelyk als voorwaar een groot of het meerder getal der zelve daar in getrouw is geweest; dies niettemin heeft Thomas Cromwel, nu Graaf van Essex, wien uw Majesteit ontfangen en aangenomen heeft in zyn dienst om hem getrouw te zyn, de gemelde Thomas zynde doemaals in een slecht en geringe stand: doch uit een sonderlinge gonst en vertrou-

wen dat uw Majesteit op hem hadde, heeft hem niet alleenlyk verheven tot den stand van een Graafen verrykt met veelerley geschenken; zo van goederen als landen en bedieningen; maar ook verhoogt en gemaakt een van uwe Raads-heeren, zo wel in 't stuk van uwe Majesteits opperste kerklyke jurisdictien als van uwe hooge secrete wereltlyke affayren. Dit alles niet tegestaande heeft uwe Majesteit nu onlangs bevonden en de proeve daar van gehad door een groot getal van getuigen, zynde uwe getrouwe onderdanen, en Persoonen van groot aansien, eere en bescheidenheid, dat dese Thomas Cromwel, Graaf van Essex, tegens het sonderling vertrouwen en groot gevoelen dat uw Majesteit van hem heeft gehad, sig (als de snoodste verrader, bedrieger en verstrikker tegens uw Koninglyke Persoon en heerschende Kroon van dit uw Ryk, als men ooit geweten, gehoord of gesien heeft zo lang als uwe zeer edele regering heeft geduirt,) gedragen heeft; invoegen dat gemelde getuigen openbaarlyk bewesen en verklaart hebben dat dese Thomas Cromwel, uw Koninglyke staat, macht, en bewind sig aauwmatigende, zonder uw Koninglyke Majesteits bevel of toestemminge, verscheiden Persoonen, die men van hoog verraad beschuldigt en overtuigt heeft, en ook meer andere over hoog verraad verdacht en gevangen genomen, op haar vrye voeten heeft gestelt; en daarenboven menigmaal, en op verscheiden plaatsen in dit uw Koningryk, voor etlyke geleverde sommen van penningen, heeft hy sig op een zeer verraderlyke wyse verstout, om, door verscheiden schriften, so wel aan vreemdelinge als aan uw eigen ingesetene onderdanen, te geven en te gunnen vryheid en verlos om gelt, Granen, Boonen, Haver, Bier, Leer, Talk, Klokken, Koper, Paarden en andere waaren uit dit uw Koningryk te mogen vervoeren, tegens uw Koninglyke Majesteit zeer godvruchtige

en genadige Proclamatien, uitgegeven tot heil en welstand der gemeente en van dit uw Ryk; en dat der merklijke verkorting van uw Kroon en Koninglijke achtbaarheid. Daarenboven heeft dese Thomas Cromwel uit een opgeblaafen en trots gemoet, ftrydig tegens zijn fchuldige plicht van gehoorfaame onderdanigheid, op fijn eigen macht en autoriteit, en uit verachting van uw Koninglyke Majesteit (fich felven uw macht, fouveraine Heer, in dat deel toe-eigenende) etlijke byzondere Perfoonen van uwe Onderdaanen gefelt, gedeputeert en aangenomen, om waar te nemen uwe hoogdringende en hoogwichtige zaaken en affayren, die in dit uw Ryk verricht en uitgevoerd worden; en dat zonder verlof, confent en weeten van uw Koninglijke Majesteit. Voeg hier noch by, dat hy, een Perfoon van fo flecht en geringen ftant zijnde, als 'er weinig in dit uw Ryk zijn, (fich vermetende fo hoog in de gonst van u, onfe en zijn natuurlijke fouverain Heer, te ftaan:) zich niet ontzigh heeft in het openbaar rond uit te feggen en te verklaaren dat hy op u mocht valt gaan; 't welk onder alle goede Onderdaanen in een Christen-Ryk ten hoogften afgruwlijk en verfoeyelijk is, dat zich een Onderdaan verftouten fou fo te fpreken van zijn fouverain Heer en Koning. Dese Thomas Cromwel, ftunende op zijn eigen macht en autoriteit, heeft ook, fonder confent van uw Koninglijke Majesteit pafpoorten laaten befchryven en verleent, fo wel aan uitheemsche als aan uw eigen Onderdaanen, en dat op verfcheiden malen; om Paarden en groote fommen van penningen, zonder eenig onderzoek te doen, over zee te moogen voeren. Ja, daarenboven, zeer genadige en fouverain Heer, nevens verfcheiden andere zijne verraderyen, bedriegeryen, en valsheden, fo heeft dese Thomas Cromwel, Graaf van Effex, (zijnde een vervloekt ketter en uit zijn eigen natuur gantsch en geheel ge-

negen om onder uwe getrouwe en goede Onderdaanen twiift twedracht en een algemeen oproer te zaayen: heimlyk laaten uitgaan en in alle uwe Provincien en andere Landpaalen van dit uw Koningryk en in andere uwe Dominien uitgeftrout meenigten van valsche ketterfe boeken, waar van een groot getal buiten's Landts gedrukt en gemaakt zijn, en verfcheiden binnen de paalen van dit uw Koningryk; by een verzamelende en voordragende, onder veel andere fwarigheden en dwalingen, openbaare zaaken, dienende om uwe Onderdaanen te beweegen en te brengen tot ongeloof en te verzaaken het oprecht waarachtig geloof, (welke Christelijke religie alle Christenen verbindt om in hooge eere te houden het heilig en gebenedyd Sacrament des Altaars, en andere artykelen van de Christelijke Religie, waar van uw Majesteit, uit kracht en autoriteit van het Parlement, een zeer genadige verkundiging gegeven heeft:) en heeft ook eenige dingen hier en daar uit gemelde boeken byeen geraapt, in onfe Moederlijke en Engelsche taal doen overzetten; en op het verhaal des Overzetter's aan hem gedaan, dat de materie op fodanig een wyfe overgefet tegens het heilige Sacrament uitdruklijk was ftrydende, heeft evenwel dese Cromwel, Graaf van Effex, na dat hy de zelve overzetting al na gezien hadde, op zijn kettters fttaande gehouden dat defelve materiale kertery fodanig overgefet, voor goed was te keuren: en wyders geaffirmeert dat hy niets daar in te berifpen vond: ja dat noch meer is, hy heeft ook in het openbaar rond uit gefegt en met ftyve kaken verklaart dat het ieder Christen, fo wel als den Priefter, vry ftond om gemelde Sacrament te bedienen.

Daar ook uw Koninglyke Majesteit, zynde een vroom Vorst en een Prins van fonderlinge geleertheid, rechtveerdigheid en vertrouwen, den zelve Thomas Cromwel gefelt en gemaakt hebt tot uwen ftadhouder

houder binnen dit uw Koningryk van Engeland, en hem macht en autoriteit gegeven niet alleenlyk om alles en allerley dwaalingen en misverstanden, welke in dit uw Ryk en des selfs Dominien onder uwe lieve en gehoorfame onderdanen mochten opstaan en aangroeyen, te verbeteren en herstellen, maar ook om over alle Kerkyke en geestlyke zaaken volkomen het bewind te hebben: so heeft dan dese voornoemde Thomas Cromwel, Graaf van Essex, (zyn schuldige plicht aan God Almachtig en uw Koninglyke Hoogheid in de wind slaande, onder het zegel van uwen Stad-houder te zyn, en zonder consent en weten van uw Majesteit) verscheiden Perfoonen die men aanklaagde en voor kettters hield, toegestaan en geautoriseert om binnen de paalen van dit uw Ryk van Engeland onder uw lieve en gehoorfame onderdanen vry te mogen leeren en prediken; en onder dekfel en schyn van so een groote en aansienlyke macht en autoriteit hem opgedragen en aan bevolen, heeft hy niet alleen, uit zyn eigen verdorven en verdoemlyke wille en styfsinnigheid, in eigen Perfoonen, somwylen door zyn eigen daad en bevel, en op verscheiden andere tyden met brieven uitdruklyk geschrevē aan verscheiden voortreffelyke Perfoonen, een Schouts ampt bedienende in verscheiden Graafschappen van dit uw Ryk: (valschlyk voorwendende dat uw *Genades* welbehagen sodanig is geweest) veel valsche kettters, waar over sommige aangeklaagt, andere gevangen en vast geset waren, wederom ontslagen en op haar vrye voeten gestelt; en gemeenlyk, so wanneer geloofwaardige Perfoonen by den voornoemden Thomas Cromwel over swaare en zeer verfoeyelyke ketterryen (die op erlyke plaatsen in dit uw Koningryk ontstaan en op de baan gebracht waren, nevens de naamen der geener die daar me waren besmet,) kwamen klaagen: heeft dese Thomas Cromwel door zyn listige en snode praktyken, de-

zelve Kettters van alle straffe en reformatie niet alleenlyk vry gesproken; maar ook, dezelve verschoont, voorgesproken en verdedigt hebbende, op verscheiden tyden veel van gemelde geloofwaardige Perfoonen, haare beschuldigers, scherpelyk bestrafte en dapper over den hekel gehaalt; en sommige daar van vervolgt, en met gevangenis als andersins geplaat: so dat hier over verscheiden van uwe Koninglyke Majesteits trouwhertige en gehoorfame Onderdaanen vol van angst en vreesse zyn geweest om zulke verfoeyelyke bekende kettters of aan den dag te brengen of te beschuldigen; de particulariteiten of byzondere stukken vān dese verfoeyelyke ketterryen, dwaalingen en misdaaden, door den voornoemden Cromwel bedreven, zyn so groot en veel in't getal, dat het al te verdrietig sou vallen om de zelve op te haalen en te beschryven. Om nu dese verfoeyelyke dwaalingen en ketterryen op de gemoederen van uwe Onderdaanen te drukken, en om deselve haar in te scherpen en in te boezemen, (en dat, seer genadige souverain Heer, daar se tegen Godts wetten en uwe inzettingen soo zeer stryden:) so heeft hy, door zijne Vassalen verscheiden van uw Onderdaanen aan zyn snoer gekreegen, welke hier en daar in alle uwe Graaffchappen en rechts-gebied woonden; al so wel haar valschlyk wys makende dat den inhoud van gemelde boeken goed en waarachtig was, en met Gods heilig woord en wille best overeen kwam: als andere zijne valsche en kettersche Opinions en dwaalingen die hy haar zocht op de mouw te spellen; waar door, 'en door de geene die hier in met hem t' samen spannen, hy so veel heeft uitgewerkt dat verscheiden van uwen getrouwe Onderdaanen aan ketterryen en andere dwaalingen merklyk vast zyn, daar de wetten en wille van God Almachtig so seer tegens stryden. Dese Cromwel nu, zich inbeelden de klok en mans genoeg te zyn om so door

voornoemde valsche en verraderlyke mid- delen, als door macht en geweld, de ver- haalde verfoeyelyke verraderyen, kette- ryen en dwaalingen te konnen voorstaan, handhaven en verdedigen (niet eensacht slaande op zyn schuldige plicht aan God Almachtig en zijne wetten, noch ook hoe hy zich aan uw Koninglyke Majesteit met eede verbonden en verklaart heeft op den laatsten dag van Maart en in het 30. Jaar van uw seer genadige Regering, in de Pa- rochye van d'arme S. Pieter, binnen uw Stad van Londen; op vertoog en verklaa- ring doenmaals en aldaar aan hem ge- daan, als datter zekere nieuwe Predikan- ten waren, met naame Robbert Barns Klerk, en andere, waar van sommige in den Tour waren gesmeten, over het le- ren en prediken van een ongebondē leere, vlak strydende tegens uw Koninglyke Ma- jesteits Proclamatien:) zo heeft nu dese Thomas Cromwel op een gantsch ver- foeyelyke, trotse, verkeerde, moerwil- lige, boosaardige en verraderlyke wyse, met styve kaken affirmerende dat de zelve predikatie goet was, (en dat uitdruklyk tegens uwe wetten en ordnantien,) sig niet ontsien nog geschaamt dese seer verra- derlyke en verfoeyelyke navolgende woor- den te seggen en uit tebraken, onder an- dere op dese wyse in effect, te weten: dat, *of schoon de Koning al zou willen daar van afwijken, hy evenwel daar by blyven zou; en zo de Koning, met al zyn volk kwam te ver- andere, dan zou ik in myn eigen Persoon, met myn degen in myn hand, tegens hem en alle andere te velde gaan; en daar op, dan en aldaar, op een gantsch verraderlyke manier zyn degen uittrekkende en om hoog houdende, berste hy in dese woorden uit: of anders gaad dese degen dwars door myn Lijf en Ziel heen, indien ik niet in dit krak- kel tegen haar allen het leven daar om zou willen laten; en ik vertru, mag ik slechts een jaar of twe leven, so sal het in des Konings macht niet zyn om zulks, al wou hy, te ke-*

ren of te weren. En daarenboven, dan, en aldaar, een hogen eedtswerende, heeft hy de zelve zyn verraderlyk uitgebraakte woord in bevestigt, seggende: *ik zal dit inder daat doen, zyn arm om hoog opste- kende, als of hy een degen in zyn hand hield; dienende zulks tot een zeer gevaar- lijk, deerlijk en godtloos voorbeeld voor alle andere uwe lieve, getrouwe en ge- hoorsame onderdanen in dit uw Ryk, en tot gevaar van uw Koninglyk Persoon.* Hier nevens, allergenadigste Souverain Heer, heeft gemelde Thomas Cromwel, Graaf van Essex, door verdrukkinge, gif- ten en gaven, geweld en valsche beloften aan d' onderdanen van dit uw Ryk gedaan, ontallyke sommen van penningen beko- men en een grooten schat byeen geraapt; en aldus sig verrykt hebbende, heeft hy den Adel van uw Land over dwars aange- sien, bespot en veracht, met zeer (maad- lyke woorden sulks uitdrukkelyk te ken- nen gevende. Van anderen nu zyn stand en staat, waar toe uw Koninglyke goeder- tierenheid hem op getrokken en verheven had, hem indachtig gemaakt en te ge- moed gevoert zynde, (sig in diergelyke verraderyen op den laatsten dag van Janua- rius, in het 31. Jaar uwer hoogloflyke re- gering, op het Hof van S. Marten in het Velt, in het Graafschap van Middelfex, ten hoogsten vergrypende) heeft hy op een seer trotse, spytige, boosaardige, en ver- raderlyke wyse daar op geantwoord: *inge- val dat hem de Heeren godanig wilde bejege- nen, dan zou hy haar zulke en onbyc voor- zetten, als haar nooit in Engeland wierd voor geset, en dat d' allertrotse onder haar het zelve zouden gewaar worden: strekken- de diergelyke propoosten tot merklyk pe- rikel en gevaar so van uw Majesteits eigen Persoon, als van uwe erfgenamen en na- saten.*

Om welke zyne zeer verfoeyelyke en gantsch afgryfelyke ketteryen, verraderyen en veel andere zyne misdaden en schein-
stukken

stukken al te lang om hier te verhalen en voor te dragen; zo gelieve uw Majesteit met consent en toestemminge van het Hooger en Laager Huis in dit tegenwoordig Parlement vergadert, en uit der selver autoriteit, te verklaren, ordineren en voor vast te stellen, dat de gemelde Thomas Cromwel, Graaf van Effex, van wegen zyn gruwelyke en verfoeyelyke ketteryen en verraderyen die hy op so een afgrysslyke, ketterische en verraderlyke wyse gepractiseert, bedreven en begaan heeft so wel tegen God Almachtig, als tegens uw Koninglyke Majesteit en dit uw Koningryk, zal zyn, en blyven, door autoriteit van dit tegenwoordig Parlement, overtuigt en beschuldigt van kettery en hoog verraad, en voor een afgrysslyke en verfoeyelyke ketter en verrader geoordeelt zynde, zodanige pyn van doot, verlies, verbeurte van goederen, schulden, en vastigheden te lyden hebben sal en uit te staan, als men in geval van kettery en hoog verraad, of in geval van een van die beide de wetten mede brengen, en dat na het welbehagen van uw Koninglyke Majesteit. En dat de zelve Thomas Cromwel, Graaf van Effex, uit de boven-verhaalde autoriteit, verliezen en verbeuren zal aan uw Koninglyke Majesteit en aan uwe erfgenamen en successieurs alle zyne Kastelen, Sterkten, Heerlykheden, Hofsteden, Landeryen, Renten, Inkomsten, Bedieningen, Besittingen, Ampten, Rechten, staaten en alle andere zyn erfgoederen; hoe se genoemt genatureert of gequalificeert mogen zijn: welke Thomas Cromwel, de Graaf van Effex, of iemand anders tot zyn gebruik had, of hadde behooren te hebben, van eenige erfgoederen, of andere roerende of onroerende goederen op den voornoemden laatsten dag van Maart, in het voorverhaalde 30. Jaar van uw allergenadigste Regering, of t'eeniger tyd te vooren of daarna, als ingeval van hoog verraaden dat alle de voorverhaalde besittingen hoe-

danig dat se ook zijn, voor verbeurt verklaart zullen worden, en vervallen en blyven voor altyd in actuele possessie en bezittinge van uw Koninglyke Majesteit uwe Erfgenamen en successieurs; en dat in sodanigen stant, en op zulk een manier en wyse, als of gemelde Kastelen, Sterkten, Heerlykheden, Hofsteden, Landeryen, Renten, Inkomsten, Bedieningen, Bezittingen, Ampten, gerechtigheden, staaten en alle andere, en yder in het bysonder, daar toe behoorende goederen, specialijk of in 't partyculier aangeflagen waren door den Officier of Officiere, Inquisiteur of Inquisiteurs, door een Fiscaal of Fiscalen, een Commisaris of Commissarissen, uit kracht van eenige commissie of commissien aan haar of aan iemand van haar; om ge-dirigeert te worden in eenig Graaffchap of Graaffschappen, Provintie of Provintien binnen dit Koningrijk van Engeland; alwaar gemelde Kastelen en alle d'andere boven verhaalde goederen of eenige daar van gelegen zyn, en dat de zelve wederom vervallen zullen aan uw Majesteits Hoven: overhoudende of bewaarende voor alle en yder Persoon en Persoonen, Collegien en Societeiten, haare erfgenamen en successieurs, en voor haare successieurs en voor ieder van haare geaffigneerde, (behalven voor Thomas Cromwel, Graaf van Effex, en zyn erfgenamen, en voor alle en yder ander Persoon of Persoonen pretenderende eenig recht te hebben op den zelve Thomas Cromwel en 't gene hy gebruikt,) alle sodanige rechten, eertitelen, bestittingen, eigendommen, inkomsten, overblyfselen, hand schrift of hand-schriften, voorwaarden, erf-pachten, bedieningen, renten, jaarlykse pensioenen, en alle andere commoditeiten, profijten en erffenissen; kort om, al wat zy of iemand onder haar gehad mochten hebben of behoorden gehad te hebben, by aldien dat dese acte noit gemaakt waare geweest; behoudens altyd, (en dit worde door gemelde autoriteit van het

het tegenwoordig Parlement voor vast gestelt) dat dese acte van condemnatie, of fensie of iets anders daar in begreepen, sig niet uittrekke over het Bisdon van Wells in het Graaffchap van Sommerfet; noch over eenige Hofsteden, Landen, Wooningen of erfgoederen daar toe behorende; noch ook dat het eenigfins gedye tot nadeel of schade van den Bisschop van Bath en Wells of van den Deken vande Hooft-Kerk van S. Andries van Wells, nog aan eenige van haar of haare Successeurs; maar dat de voornoemde Bisschop en Deken mitfgaders haare Successeurs, hooft voor hooft, sullen mogen hebben, behouden, gebruiken, besitten en genieten haare eertytelen, Rechten, Hofsteden, Landen, Wooningen, inkomende Renten, bedieningen, en alle andere erffenissen, commoditeiten en profijten, hoedanig dat se ook zouden mogen zyn: en dat so ruim en breed, als of dese acte van condemnatie

of eenig misdad daer in verhaalt, nooit geschied, gemaakt of ingestelt ware geweest; en dat voortaan de Deken en zyn Successeurs, Dekens van gemelde Hooft-Kerk, dewelke na desen daer toekomen verkoren of aangenomen te worden, zal zyn, uit kracht en autoriteit van dit Parlement, Deken van de zelve Hooft-Kerk, en daer in volkomen en geheel worden bevestigd; en dat in alle manieren en deelen als men voor desen aan de Dekens van de Hooft-Kerk van Wells plag te doen. Dat ook de zelve Deken en zyn Successeurs hebben, besitten en genieten zullen alle zodanige besittingen, Hoven, Landen, inkomsten, bedieningen en alle haare erffenissen, hoedanig dat se ook zyn of by wat naam bekend of genoemt: en daer actuele en reële possessie van nemen in alle délen en manieren, als of dese acte van condemnatie of iets daer in verhaalt nooit gemaakt, geschied of ingestelt ware geweest.

Op welk Request of verzoek-bede en des zelfs provisionele instellinge de voornoemde Heer Koning, de zelve gelesen en verstaan hebbende, uit autoriteit en met consent van dit Parlement, aldus heeft geantwoord.

Soit fait come il est desiro.

L X X I V.

Cromwels Brief aan den Koning aangaande zyn trouw met Anna van Cleef. Origineel.

Cotton libr. Otho C. 10.

Aan den Koning, myn allergenadigst: souverain Heer, zyn Koninglyke Majesteit.

Allerbarmhertigste Koning en allergenadigste souverain Heer; her zal uw Majesteit gelieven te weten: wanneer nu laatstmaal uwe goedertierenheid aan my sond den hoogwaardigen Heer *Cancelier*, den eerwaardigen Hertog van *Noisfolk*, en den Heer *Admiraal*, om my te bedenken

en aan uw Majesteit van verscheiden zaaken oplossing te doen. Onder andere hebben zy my een bysonder zaak voorgedraagen, en daer op wel hooglyk belast, voor zo veel als ik her voor Godt in dien schriklyken dag des oordeels zou willen verantwoord, als ook op het allerhoogste

ste gevaar en verdoemenis myner ziele en conscientie, om te seggen het geene my in en aangaande het houwelyk tusschen uw Koninglyke Hoogheid en de Koninginne bekend was. Waar op ik tot antwoord gaf alles dat ik wiste, haar voortdragende de particulariteiten voor so veel als ik onthouden had; de zelve nu verstaan hebbende, hebben zy my, uit uw Majesteits naam, en met zodanige belastinge als zy my te voren gedaan hadden, bevolen aan uw Hoogheit de waarheid te schryven, en so veel als ik van de zaak wiste; 't welk ik nu ook doe, en d' eigentlyke waarheid, by myn saligheid, na myn beste kennis. Voor eerst; na dat uw Majesteit d' aankomste van Mevrouw Anna van Cleef tot Dover verstaan hadde, en dat zy haar reyse voorgenomen had te doen op Greenwich en op Nieuw-Jaars avond in der nacht tot Rochester zou zyn, so gaf uw Hoogheid my te kennen dat uw Majesteit haar op Nieuw-Jaars dag alleen woud gaan bezoeken, dese woorden daar aanknopende *om Liefde te koesteren*; het welke uw Genade ook dede op Nieuw-Jaars dag, als gezegt. Des daags daar aan, zynde Vrydag, keerde uw Genade weder naar Greenwich, alwaar ik uw Genade aansprak, en uw Majesteit afvraagde, hoe Mevrouw Anna u behaagde of aanstond; waar op uwe Hoogheid swaarmoedig, en niet blymoedig, so my toescheen, antwoorde: *nergens na zo wel als 'er van gezegt wierd*; daar noch byvoegende, dat, *had uw Hoogheid so veel te voren geweeten als gy toen wist, zy binnen dit Ryk niet gekomen zou hebben*, als klagender wyse seggende, *wat raad?* waar op ik antwoordende, seide: dat ik geen raad en wist, maar daar over zeer bedroeft was; en dat dit zo met my was, weet God, also ik dagte dat dit geen goed begin was. Op den dag daar aan na het inhalen van gemelde Mevrouw Anna en haar intrede binnen Greenwich, en na dat uw Hoogheid haar naar haar kamer hadde geleid, heb ik op uw

Hoogheid gepast tot binnen in uw slaapkamer; en aldaar zynde, riep uw Genade my by hem, op dese of diergelyke wyse my aansprekende: *myn Heer, is het so niet als ik u verbaalt heb? zy mogen seggen wat zy willen, zy en is nergens na so schoon, als het geruchte van haar gaat; hoe wel zy een goe gestalte van leden heeft.* Waar op ik antwoorde, geloof my, Sire, gy segt de waarheid; hier by voegende, dat zy, na myn oordeel, haar als een Koninginne aanstelde of droeg; dies niet te min was ik bedroeft dat uw Hoogheid niet beter vernoegt was: hier op gebod uw Majesteit my dat ik uw Raad sou doen vergaderen, (welke met naamen dese waaren: d' Aartsbisschop van Cantelberg, de Hertogen van Norfolk en Suffolk, myn Heer Admiraal, myn Heer Duresm, en ik zelfs:) om over dese zaak te spreken en te weten wat voor een commissie d' Agenten van Cleef hadden mede gebracht, so wel aangaande het volvoeren van het verbond te voren van hier aan Dr. Wotton afgevaardigt, 't welk tot Cleef sou ingaan: als ook om te hooren hoe het met het houwelykscontract tusschen den zoon van den Hartog van Lotteringen en dese Mevrouw Anna was gelegen. Waar op Olesleger en Hogeston ontboden zynde, de zaak voorgestelt wierd; waar aan klaar bleek dat zy zeer verset en verbluft stonden; versoekende dat sy 'smorgens daar aan, synde Sondag, hun antwoord mochten geven. Hier op zyn uw Raad en zy op Sondag 'smorgens vroeg by den anderen vergaderd, als wanneer haar wederom gevraagd wierd wat commissie zy hadden tot volvoeringe van den handel en d' artikelen gefonden aan Mr. Wotton; als ook van wegen de Contracten en het Houwelyks-verbond tusschen den Zoon van den Hartog van Lotteringen en Mevrouw, en hoe verre daarmee was geavanceert. Waar op zy antwoorden als mannen die zeer bedeeft stonden, dat zy geen commissie hadden om

over d' artikelen aan Mr. Wotton gesonden te handelen; en nopende het contract en verbond des houwelyks daar wisten zy niet meer van te seggen, dan datter een herroeping was gedaan, en zy slegts aan malkanderen waren verlooft. Eindlyk en ten laafsten, na voorgaande verwisseling van veel woorden, wilden zy haar voor gevangene over geven, ter tyd toe dat aan haar van Cleef de eerste artikelen met den Hartog haar meesters zegel bevestigt, gesonden wierden; als ook de copy der herroeping, gepasseert tusschen den Zoon van den Hartog van Lotteringen en de Princes Anna. Op dit antwoord heeft uw raad my gesonden aan uw Hoogheid om aan de zelve haar antwoord bekent te maken; en also door een verborgen weg in uw vertrek-kamer komende, heb ik aan uwe Majesteit alle omstandigheden verhaalt, waar over de zelve ten hoogsten misnoegt was, seggende: *zy en hebben niet wel met my gehandelt; invoegen dat ik seer wel konde merken dat uw Majesteit volkomen geresolveert was om het houwelyk voor die tyd niet te laten voortgaan, seggende tot my in effect aldus: ten ware zy so verre niet was komentreyfen tot myn ryk toe, en myn Staten en Volk so veel toefsel niet en hadden gemaakt om haar in te balen, en uit vrese van eenige commotie te maken in de werelt; (te weten, om haren broeder te verdryven in de handen van den Kayzer en den Koning van Vrankryk, nu 't samen spannende,) zo sou ik nooit met haar willen trouwen; zo dat ik wel konde bespeuren dat uw Majesteit noch de Persoon noch het bedryf der Agenten aantsond; op Sondag, na het middag-maal liet uw Majesteit uw gantsche voornoemde Raad wederom vergaderen, verhalende hoe zy met de zelve hadden gehandelt, so wel in 't stuk der gemelde artikelen, als in de zaak rakende den Zoon van den Hartog van Lotteringen. Ik en twyfel niet of zy hebben lichtlyk kunnen zien hoe het gantsch tegens de borst van zyn Majesteit*

was om op die tyd te trouwen; hier op, en om de voornoemde redenen, heeft het uwe Majesteit voor raadsaam ingesien dat zy voor zyn gemelde Raad en Rechtsgeleerden die daar dan tegenwoordig zouden, zyn een protestatie sou doen dat zy van alle houwelyks-contracten vry was, gelyk het ook daar toe gekomen is; hier op by uw Majesteit komende, heb ik verhaalt dat zy hare protestatie gedaan had; waar op de zelve dit, in effect, tot antwoord gaf: *is 'er dan geen ander raad als dat ik, nootzaaklyk tegens myn wille, myn hals onder bet jock buyge; waar op ik vertrok, latende uw Majesteit yol van gepeinsen: en evenwel was de zelve 's morgens daar aan geresolveert met de zaak voort te varen; nu op dese morgenstond, zynde maandag, uw Majesteit tot de ceremonien hem bereydende, so viel daar een vraag voor wie haar uitgeley sou doen naar de Kerk; waar op geordineert wierd dat d' overledene Graaf van Effex en de Graaf die met haar was gekomen, dese ceremonie zouden waarnemen: waar op een zeker Persoon by uw Majesteit kwam, seggende dat de Graaf van Effex nog niet en was gekomen; hier op heeft het uw Majesteit gelieft my met dien dienst van haar ter Kerke te gelyden te vereeren; daar op trad ik in haar kamer om uw bevel uit te voeren; en kort daar aan na dat ik in haar kamer was gekomen, kwam ook de Graaf van Effex; ik begaf my dan wederom naar uw Majesteits vertrek-kamer, de zelve te kennen gevende dat hy gekomen was; en hier op vertrok uw Koninglyke Hoogheid uit zyn vertrek-kamer naar de Galdery; zyn Majesteit nu in of ontrent het midden van zyn Kamer zynde en my by hem geroepen hebbende, zeide tot my: *myn Heer, so het niet en ware om de werelt en myn Koningryk te voldoen, ik en sou om geen ding in de wereld doen het geen ik van daag doen moet; en daar op wierd uw Koninglyke Majesteit aangedient dat zy aan kwam: toen ging**

uw Genade in de Galdery naar uw vertrek-kamer, haar komste aldaar afwachtede, en gantsch niet te vreden zijnde dat zy so lang vertoefde, gelijk als ik ook toen oordeelde; eindlijk gekomen zijnde, trad uw Majesteit tot het vieren van de ceremonien; welke ge-eindigt zijnde, wierd de dag na behooren en de nacht na gewoonte door gebracht. Dingsdaags morgens my naar uw Majesteit slaap-kamer begeevende, gebruikte ik de vrymoedigheid om te vragen hoe de Koningin den Koning al behaagde? Waar op zijn Genade bescheidenlijk antwoorde: *gewistlijk gy weet dat ik alle manniert en ben; zy stoude my te vooren niet wel aan: maar nu noch veel slimmer; also ik,* zeide uw Koninglijke Majesteit *haar Buiken Borsten heb gevoelt, en daar aan, voor soo veel ik oordeelen kan, sou se geen Maagd zijn; op het voelen waar van ik my so seer ontzette, dat ik geen lust noch moet altoos en hadde om tot andere zaaken te treden; seggende: ik heb haar so goeden Maagd gelaaten als ik se gevonden heb: welke woorden my toefcheenen uit een gants onvernoegt borst voort te komen, en seer droevig waren om aan te hooren. Uw Majesteit zeide ook een maal of twe dat gy ten opzicht van haar in deselve stant waart als voor desen, en dat gy van uw herten niet en konde verwerpen om haar te bekennen; dies niettemin zeide uw Majesteit dat gy gemeenlijk alle nachten of om den anderen nacht by haar sliep: en dat zy al so goed of reine Maagd voor u was als haar Moeder ooit gedraagen had, ten aanzien van het geene gy haar had gedaan. Uw hoogheid heeft ook in de laast voorledene Vasten aan my laten blyken, toen gy met haar reden voerde van de Staat-Juffer Maria, hoe dat zy wat spytig en trots begost te worden; uw ongeluk geduurig beklagende en dit altyd voor de waarheid verklaarende van haar nooit bekend te hebben; en ook na Paasschen heeft uw majesteit op verscheiden tyden en in de Pinxter-week in uw*

vertrek-kamer tot Greenwich deerlijk geklaagt over u ongeluk: en dat dit uw allergrootste droefheid was *dat gy nooit meer kinderen zoud hebben tot troost van dit Koninkrijk, indien gy zo bleef; my verzekerende dat gy voor Godts aanschyndacht dat zy nooit uw wettelijk Huisvrouw was; als wanneer uw Majesteit weet wat antwoord ik u daar op gaf, te weten dat ik aan myner zijde mijn uiterste vlyt sou aanwenden om u te troosten en uit uwe swaarigheden te redden; en hoe't my jammerde dat ik u so sag en hoorde kermen, weet God; also uw Majesteit sedert Pinxter het zelfde dikmaals herhaalde; seggende met eenen dat gy so veel gearbeid had als een mensch ter werelt sou kunnen doen om uw hert en sinnen tot het consenteren te brengen; en dat gy God daar over tot getuige naamt; doch immer en altoos zeide uw Majesteit dat hy den hinderpaal nooit uit zyn gemoed konde krygen. Allergenadigste Koning, na dat gy haar eerst tot Rochester gesien had, heb ik nooit in mijn herte kunnen denken dat gy waard of soud met dat Houweliken te vreden willen zyn. En, Sire, ik weet nu in wat voor een stant ik ben, in welken alleen is Godts barmhertigheid en uwe genade; indien ik, na mijn beste kennis en onthoudinge, in dese zaak de gantsche zuivere waarheid niet en hebbe gesproken, God wil my dan nooit helpen. Ik ben verzekerd, na mijn dunken, datter niet een mensch in dit Koninkrijk meer van dese zaak geweeten heeft als ik, behalven uw Koninglijke Majesteit. Ik ben ook verzekerd, dat mijn Heer den Admiraal, als hy zijn gedachten daar over laat gaan, toonen kan aan uw Hoogheid, en nevens my getuigen, wat ik tot hem zeide na dat uw Genade van Rochester was gekomen; Ja, na dat uw Majesteit al gerouwt was: en ook nu onlangs, sedert Pinxter; en ik twyfel niet of veele en verscheiden Heeren van uw Raad, so voor als na uw trouw, hebben seer wel gemerkt dat uw Majesteit met uw*

Houwelyk niet wel te vreden was. En zo als ik het voor God sal verantwoorden, ik en heb nooit gedacht dat uw Genade vernogt was, sedert dat gy haar maar een maal tot Rochester gezien had. En dit is al dat ik weet, allergenadigste en aller-goedertierenste souverain Heer, biddende God Almachtig, die uwe Hoogheid in alle uwe zaaken altyd geraden, bewaart, geholpen, beschermt en gereddet heeft, dat hy nu ook uw Majesteit sodanig gelieve te raden, bewaaren, helpen, beschermen, en redden uit alle swarigheden, dat het tot voorspoet, heil, troost, en na wensch van uw herte meest mag dienen. Om het welke, en om het langduurig leven en de gelukkige regering van uw Koninglijke Majesteit, ik, al myn leeven lang en so lang als ik hier ben, God Almachtig zal bid-

den, dat hy gebenedyd, na dat gy alhier Nestors jaaren zult hebben beleeft, u gelieve by te staan, te helpen en te troosten: op dat die Edele jonge spruit en Prins, uw allerliefste Soon, uw Koninglijke Stoel lange jaaren, na Godts welbehaagen, in geluk en voorspoet mag bezitten: in alle demoedigheid uw genade smeekende dit mijn rouw en onbeschaaft schryven te willen vergeeven, en te gedenken dat ik een arme elendige gevangen ben, bereid om den slag des doots t'ontfangen, so wanneer het uw Koninglijke Majesteit sal gelieven; het swak vleesch nochtans port my aan om uw Genade geduirig aan te roepen om genade, en te smeeken om barmhertigheid in het vergeven van myne misdaaden. Hier mede behoude, behoede en bewaare u Christus.

Geschreeven in den Tour, op Woonstdag den 30. Juny, met een droevig en beswaart hert en bevende hand van uw Koninglijke Majesteit: zeer bedroefde en ellendige gevangen en arme Slaaf,

THOMAS CROMWEL.

Allergenadigste Koning, ik roepe om genade, genade, genade.

L X X V

Des Konings eige verklaring daar over. Het Origineel.

Cotton Libr. Otho C. 10.

Voor eerst, ik betuige en verklaar in recht dat met het gene hier na beschreven staat niet anders dan d'enkele waarheid beoogt word; en dat het niet uit een kwade genegenheid, haat, noch afkerigheid geschied, neem ik God tot getuige. Ter zake dan komende, so leg ik en verfekere, dat, toen my eerst de Princess Anna van Cleef ten houwelyk opgedragen en voorgestelt wierd, ik sulks blymoedig aanhoorde, vertrouwende daar door een gewissen vriend te zullen beko-

men; also op die tyd de Kayzer, de Koning van Vrankryk en de Bisschop van Romen by my zeer verdacht waren: als ook om dat ik haar uitnemende schoonheid, en uitstekende deugden hadde zeer horen roemen; maar toen ik haar tot Rochester sag, zynde de eerste reis dat ik haar gesien heb, so was ik in myn hert verblyd dat ik my selven aan haar niet en hadde verlooft al eer ik haar selfs hadde gesien; want, ik verfekere uzy stond my doemaals so kwalyk aan, en het leek so weinig na de roem die haar na ge-

ven

ven wiert, dat het my rouwde dat se ooit in Engeland was gekomen; en ik leide het vast by my zelve over dat, zo ik eenige middelen altoos konde beramen om uit te scheiden, ik nooit met haar in den houwelyken staat sou treden; van welk misbehagen so wel den Admiraal die hier nu is als de Cornet konnen, en zullen willen, getuigen. Toen ik my na Greenwich daar na begaf, ik meen datter 's daags daar aan geweest is, en twyfele niet of de Heer van Essex wel ondervraagt zynde, kan en zal willen, ja heeft ook verklaart wat ik tegens hem in dat geval seide; niet twyfelende of hy, wetende dat hy door een acte van het Parlement ter doot is verwesen, zyn ziel niet en sal verdoemen, maar de waarheid openhertig en rond uit verklaar-

ren, niet alleen dat ik het op die tyd zeide, maar ook geduurig tot aan den trouwdag toe; en ook dikmaals daar na, waar aan, buiten alle twyfel, klaar zal blyken dat ik het niet toegestaan heb; als ook dat het my aan wille en macht om het zelve houwelyk te sluiten genoeg ontbrak; konnende, en, ongetwyfelt, ook willende zo wel hy, als myne genees-meesters en de Heer zegel-bewaarder hier nu tegenwoordig, nevens Hennage en Denny getuigenis der waarheid geven; te weten, dat ik nooit uit liefde tot de Vrouw toegestaan heb haar te trouwen; noch ook dat ik, so zy my haar Maagdom al toebrecht, door een ware vleeschlyke bekentenis haar de zelve benomen heb. Dit is myn beknoppte, waarachtige en volkomen verklaringe.

L X X V I.

Het Oordeel van het Synodus of Kerken-raad, . Strekkende tot vernietiging van het Houwelyk met Anna van Cleef.

Den Inhoud der getuigenis-geevende brieven luid als volgt.

Register. Cramner.

Thomas en Eduward Aarts-bisschoppen van Cantelberg en Jork nevens d' andere Bisschoppen, en de resterende geestlykheid van uw Koningryk van Engeland, uit kracht van uw Majesteits gecommitteerde brieven vergadert zynde en referenterende d' algemene Kerken-raad: wenschen met behoorlyke gediensfigheid, en eerbiedigheid, den zeer voortreffelyk en doorluchtige Koning in Christo geluk, heil en zegen.

Also wy uwe Majesteits zeer ootmoedige en Godsdienstige Onderdanen, by een geroepen en vergadert zyn, uit kracht van uwe commissie met uw groot zegel versgelt op den 6. July in het 32. Jaar van uw zeer gelukkige regeringe; welke commis-

sie wy ontfangen hebben, bestaande in dese navolgende woorden.

Henrik de VIII. door Godts genade Koning van Engeland &c. aan d' Aarts-bisschoppen van Cantelberg en Jork, mitsgaders aan d' andere Bisschoppen, Dekens, Aartf-diakonen en de gantsche geestlykheid van dit ons Koningryk van Engeland, groetenis.

D' aansienlykste Persoon en andere in dit ons Ryk hebben so veel by ons te wege gebracht, dat, nademaal nu onlangs sekere zaaken aan den dag gekomen zyn, welke, volgens haar oordeel, ons en de succeffie van ons Ryk betreffen; waar onder wel de voornaamste is het stuk en de stand des houwelyks met de doorluchtige Princeffe

Anna van Cleef; het welke, ten aanzien van zeker uiterlyke gedaante, eenige swarigheden schynt mede te brengen, en ook, om vele en verscheiden insichten, geen kleine twyfelmoeidigheid na zich sleept: wy dan fouden ons wel willen laten vinden om tot naarder onderzoek van dit houwelyk op sodanig een wyse te treden dat wy het gevoelen van U. L. (dewelke in onse Kerke van Engeland voorgeeft in Godts heilig woord en des zelfs leere bedreeven te zijn,) afvorderen, en daar toe macht en autoriteit tot een naauwkeurige onderzoekinge daár van opdragen; op dat, by al dien gylieden het in uw gemoed daar voor houd, dat desen echt met den gemelden Mevrouw Anna geensins behoort voor goed gekeurt te worden, nog mag bestaan, en dat het ons vry staat met een ander te trouwen; zulks dan verklaart en bevestigt worde overeen te komen met het gevoelen van U. L. en van d' Oudvaders van alle andere Kerken. Wy nu die in andere swaare zaken, betreffende de Kerklyke huishoude en de religie van dese Kerke van Engeland, uw oordeel en verstant plegen aan te neemen; hebben het gantsch noodig geacht tot getuigenis der waarheid die te verklaaren staat, forge te draagen dat U. L. volkomen berigt werde hoe zich de zaak in alle omstandigheden ontrent dit houwelyk heeft toegedraagen, op dat het geene gylieden, volgens Godts wetten, besluiten sult geoorloft te zijn, wy dan eindelijk zulks vrylyk en onbeschroomt moogen doen en uitvoeren; steunende hier in op d' autoriteit van onse gantsche Kerke. Willende dan door onse autoriteit datter een algemeene Kerklyke vergadering aangeleid werde, so is 't dat wy U. L. gezamentlyk en hoeft voor hoeft belasten en beveelen dat gylieden, de waarheid van dese zaak inziende en God alleen voor oogen hebbende, met eenparige stemmen besluit dat het vry staat om te doen het gene waarachtig, rechtvaardig, eerlyk en

heilig is, en ons uit den naam van d' algemeene Kerken-raad zulks laat aanzeggen: naamlyk dit eene vorderen wy van rechts-wegen U. L. af, dat gylieden als getrouwe en vroomede leden der kerke dese Kerklyke zaak daar zeer veel aan gelegen is, in gerechtigheid en waarheid wilt beherigen, en dezelve op het allerspoedigste, volgens gedane commissie, af handelen. Tot getuigenis van dese zaak hebben wy dese onse brief laten uitgaan, daar ik selfs tot Westmunster getuige van ben. Gegeeven op den 6. July in het 32. Jaar van onse Regeringe.

Na dat wy, volgens den gantschen inhoud en effect van uwe commissie, alle omstandigheden aangaande het gepreterende houwelyk tusschen uw allerdoerluchtigste Majesteit en d' edele Vrouw Mevrouw Anna van Cleef met ryphen raad hadden overwogen; zijn wy eindlyk tot dese navolgende uitspraak en tot dit volkomen besluit gekomen; het welke wy met gemeener stemme van ons allen in oprechtigheid des gemoeds en met een ongeveinsde conscientie aan den dag brengen, en aan uw Koninglyke Majesteit na eisch van den inhoud uwer commissie, schriftelyk te kennen geven in maniere als volgr.

Voor eerst dan hebben wy bevonden en aangemerkt dat dit uw Majesteits gewaande huwelyk met gemelde Anna van Cleef, door haar voorgaande contract of belofte van te trouwen met den Markgraaf van Lotteringen, groote twyfelinge en een geheele verhanderinge en perplexiteit na sich sleept; want wy merken dat, hoewel uw Majesteit in den eersten aanvang of handel van desen echt instantelyk aangehouden heeft dat al eer die met de voornoemde Mevrouw Anna inging, het huwelyks voorwaarde, waar van veele doenmaals de mond vol hadden, na gezien en daar van oplossinge gedaan mogt werden, op dat het daar na met recht voor een houwelyks-

lijks voorwaarde mocht worden gerekent; welke huwlijks voorwaarde niet eerst afgedaan zijde, in de zaak niet gedaan sou werden; en dewyl het met de zaak so geschapen stond, so is nochtans voor de solemnifatie van 't houwelijck die twyfelinge van wegen de voorwaarde niet alleen niet afgehandeld en verklaard, (daar efter uw Majesteit op die tyd zulks andermaal verfogt en begeerde, wien valschlijck aangediend wierd dat alle dingen nu klaar en afgedaan waren;) maar ook datter naderhand, volgens belofte der Ambassadeurs, niet bondigs herwaarts overgesonden is geweest, waar door die swarigheid, uit de huwlijks-voorwaarde ontstaan, weg genomen mocht werden; invoegen dat het gewaande huwlijck tusschen uw Majesteit en gemelde Mevrouw Anna by gebrek van de conditie om verre niet alleen komt te vallen, maar ook, alwaar het datter sodanige conditie of voorwaarde niet en ware geweest, so sou zulk een gewaand huwelijck alleenlijck om het achter blyven van de voorwaarde gewisselijck moeten blyven steeken, en daarom ook voor so bondig en kragtig niet kunnen verklaart worden, om daar uit te doen blyken dat de voorwaarde op staande voet met woorden of mondeling was geschied; het geene om verscheiden oorzaaken waarschynlijcker is, en wel te recht voor verdacht mag werden gehouden.

Wy hebben daarenboven uit her geene ons verhaalt, verzekert en bewesen is, aangemerkt, dat gemelde houwelijck niet zuiver, volkomen en geheel en al is toegestaan geweest; ja, daarentegen gelyk als, so wanneer van dit houwelijck gehandeld zou werden, zeer veel arglistigheid gebruikt en zy tot den hemel toe geprefen is geweest, om also als een onbekende herwaarts gevoert en opgedrongen te moogen werden: so is ook d' aansaande acte van solemnifatie in weerwil en tegens de borst van uw Majesteit geschied, daar noch-

tans zeer gewichtige en hoogdringende zaken een ongewillig en afkeerig hert wel te recht daar toe hadden mogen aandryven.

Wy hebben ook in overleg genomen dat uw Majesteit haar niet en heeft bekent, noch ook dat zulks, door het tusschen komen van een behoorlijck hinder-paal, daar na heeft kunnen wesen. Dit alles meenen wy gewis en zeker te zijn uit de bewysredenen die wy gehoord hebben. Daarenboven zijn onse gedachten ook hier over geweest, 't welk wy ook in der waarheid belyden en verklaaren van anderen ons voorgedragen te zijn; te weeten, dat by aldien zijn Majesteit (so het slechts tot nadeel van Godts bevel niet en mogt geschieden) vry verklaard wierde om een ander te mogen trouwen, dat her dan tot seer groot voordeel van het gantsche Koningryk sou geduyen. Nademaal dan alle heil, geluk en behoudinge van het Ryk bestaat so in uw Koninglijck Persoon ter eeren Godts en tot uitvoering der Goddelijcke wetten te bewaaren, als in het schuwen van alle verkeerde opinien en lasteringen welke uw Majesteits Nazaaten mogten over komen, by haar kinderen winnende, ingeval dat de gemelde huwlijks-voorwaarde daar geen verklarung op is gevolgt, dezen Mevrouw Anna verweeten wierd. Om deze redenen en inzichten dan, en om veel andere onnodig om te verhaalen, alles so in het byzonder als gezamentlijck overwogen en nagedagt hebbende, so is 't dat wy Aardtsbischoppen, en Bischoppen met de Dekens, Aardts-Diakonen en de resterende geestlijckheid van dit Ryk nu vergaderd zijnde, overdenkende d' omstandigheden van dit werk en de waarheid daar van als te voren is verhaalt: en met eenen wat de Kerk in diergelijcke voorvallen mag doen, en ook dikmaals voor desen heeft gedaan; so is het dat wy na den inhoud hier van verklaaren en een uitspraak geeven dat uw Majesteit aan het voornoemde gewaande houwelijck; als geen houwelijck

en krachteloos zynde, niet en is gebonden, maar geen ander oordeel van boven verwachtende en op d' autoriteit der Kerke sig verlatende, na zyn welgevallen met een ander Gemalin, daar het Goddelyk recht niet tegen heeft, in den Echten-ſtaat sig mag begeben, niet tegenſtaande het voorgegeven houwlyk met deſen Mevrouw Anna.

Inſgelijks ook dat zy, niet tegenſtaande het voorgewend houwelyk met uw Majesteit, de vryheid heeft om met een ander Perſoon tegens het Goddelijk recht niet ſtrydende, na haar welgevallen mag trouwen. Wy, de geeftlykheid en het geleer-

de deel van de Kerk van Engeland representerende, affimeren en ſtellen voor vaſt dat deſe dingen waarachrig, rechtvaardig, eerlyk en heilig zyn niet alleen, maar ook dat wy deſelve hier mede toelſtaan en inwilligen, als zijnde zo gantsch volkomen, oprecht en krachtig, na onſe gantsche meeninge en verſtant, van ons ingeſtelt en voorgedragen, als van ons vereiſcht ſou kunnen werden. In oirkunde der waarheid hebben wy dit ſchrift met ons eigen hand onderrekeent, en daar het zegel van beide Aardtsbiſſchoppen aangehangen. Datum *Westmonſt. in de maand Julius, Anno 1540.*

L X X V I I.

Anna van Cleefs Brief aan haren Broeder.

Cotton libr. Otho C. 10.

Broeder.

Alſo ik liever had dat gy de waarheid door myn eigen advys wiſte, dan dat gy by gebrek daar van door andere geruchten bedrogen mocht worden; ſo ſchryf ik deſen brief aan u; waar uit gy verſtaan ſult dat ik onderricht zynde dat het Hooger en Laager-Huis van dit Ryk begeert hadden dat zyn Koninglyke Majesteit alhier het onderſoek van het ſtuk des houwelyks tuſſchen my en zyn Majesteit aan het oordeel en uitspraak van de geeftlykheid zou laten beruſten, 't welk ik vrywillig heb toegeſtaan; en, na gedaane uitspraak, heb ik de zelve ingewilligt, toegeſtaan en voor goet gekeurt; waar in ik de waarheid, alſo my betaamt, en myn welbehagen meer reſpect toegedragen heb, dan eenige wereltſche gefindheid die my tot het tegendeel mocht bewegen. Ik achte dat God een goet gevallen heeft in het gene gedaan is, en weet wel dat my geen ongelyk is geſchied; doch

aangeſien myn lichaam, 'twelk ik in dit Koningryk gebracht heb, ongeſchonden is gebleven, en ik waarlyk van alle verbintenis van toelſtemming ben ontlagen, ſo bevind ik dat zyn Koninglyke Majesteit, die my tot myn wettelyke man niet en mag gebeuren, evenwel een ſeer beleefde, liefhebbende en vriendlyke Vader en Broeder is, en my zo veel eere, beleeftheid en mildadigheid bewyſt, als gy, ik ſelfs, of enige van onſe nabestaande bloet-vrienden ſouden kunnen wenſchen of begeeren; waar mede ik, voor ſo veel myn eigen Perſoon aangaat, ſo wel te vreden en vernoegt ben, dat myn ernſtige begeerte is op myn Moeder, u, en alle onſe maagſchap dat zy 't ook ſo willen verſtaan, opvatten en aannemen; en dat gy deſen edelmoedigen en deugdsamen Prins ſodanig wilt bejegenen, dat hy reden mag hebben om in zyn vriendschap t' uwaarts te continueren, die
aan

aan zyn sijde om dese zaak niet en zal komen te verslappen noch veranderen; want sulks heeft zyn Majesteit gelieft my bekend te maken dat, gelyk als hy myt' allen tyden alle vaderlyke en broederlyke toegene- gtheid zal tonen, en daar ook forge voor gedragen heeft; so wil hy sig ook nevens u en andere dragen volgens de conditien die in de zelve band van vriendschap, niette- genstaande dese zaak, tusschen u beide ge- sloten zyn; invoegen dat ik, noch gy, noch iemand van onse vrienden oorzaak zullen

hebben van onvernoegt te zyn. Dit heeft my goet gedacht aan u teshryven, op dat gy, niet wel onderrigt zynde, de zaak niet anders dan gy behoorde mogt opvat- ten, en op een ander wyse voor my forge dragen dan gy reden daar toe hebt. Dit is alleenlyk myn versoek op u, dat gy u so komt te dragen, dat ik, om uwe onbe- scheidenheid in dese zaak, niet te slimmer en vare; waar op ik vertrouwd dat gy let- ten zult.

L X X V I I I.

Wat besluit verscheiden Bischoppen en Theologanten over zekere vraa- gen, nopende de Sacramenten, genomen hebben; waar uit blijkt met wat voor een rypen raad en zorge zy in 't stuk van Reformatie te werk gegaan hebben; genomen uit het Origineel, onder haar eigen hand-schrift Doch in het uitschryven heb ik geoordeeld dat de Lezer beter vernoegt zou zijn, ziende eenyders antwoord onder yder vraa- ge gestelt; en hierom wordense nu ook op zodanig een wyze in 't licht gegeven.

Ex M. SS. D. Stillingfleet

De eerste Vraag. Wat is een Sacrament, na luid der Schrifruur?

Camelberg.

Antw. **D**E Schrifuur en geeft niet te kennen wat een Sacrament is; niettemin daar wy in den Latijnsen Text het woord Sacramentum hebben, daar hebben wy in het Griex het woord Mysterium; en also mag men volgens de Schrif- tura Sacramentum noemen Mysterium, 1. E. *res occulta sive arcana*: dat is, een verholen of verborgen zaak.

York.

Op het eerste; in de Schrif vind men geen bepalinge noch beschryvinge van een Sacrament.

Londen.

Zonder nadeel van de waarheid, en be- houdens altyd een gezonder oordeel, *cum facultate etiam melius deliberandi in hac parte*, dat is, gonnende ook vry- heid om sig zelven hier over beter te be- raden.

Op de eerste Vraag; my dunkt dat de Schrif dit woort Sacrament gebruikt op verscheiden plaatsen, na dat de zaak is daar se van handelt, als Tob. 12. Apocal. 1. Sap. 2. 6. 12. Dan. 2. Ephes. 1. 3. 5. Col- loss. 1. 1. Timot. 10. Apocal. 17; gelyk se ook verscheiden andere woorden gebruikt:

Ff

noch-

nochtans, wat een Sacrament is, volgens de bepalinge of beschryvinge der Schriftuur, kan ik het niet duidelyk uitgedrukt vinden; gelijk ik ook de bepalinge of de beschryvinge van de Drie-eenheid niet en kan vinden. Doch wat andere mannen kunnen vinden, welke daaglyks en een tyd lang haar in de Schriftuur hebben geoefend, weet ik niet: latende derhalven dese zaak aan haar grondiger kennis beruften.

Rochester.

My dunkt al waar dit woord Sacramentum in de Schriftuur na de Latynsche overzetting gevonden word, daar vind men in her Grieksch dit woord *Μυστήριον* dat is te zeggen een Mysterie of verborgen zaak.

Carlisle.

Wat het woort Sacrament beteket of hoedanig de bepalinge, beschryvinge of betekening daar van is, ben ik niet waar geworden dat de Schrift duidelyk voorstelt; maar dit merk ik dat daar uit blykt dat het Latijnsch woord Sacramentum, en het Grieksch woord Mysterium, op een zekere wyse altyd voor een en het zelfde gebruikt worden.

Thomas Robbertson zyn antwoord op de Vraagen.

Op het eerste antwoord ik dat het woort Sacrament by my niet gevonden word in zodanige betekening in de Heilige Schriften, dan voor so veel als Paulus het zelve den houwelyken staat roepst, alwaar nochtans in het Grieksch staat Mysterium: over zulks kan het eigentlyk en uitdrukke-lyk uit de Schriftuur niet gehaalt worden.

Dr. Cox.

Ik en vind in de Schriftuur geen definitie van een Sacrament, noch wat een Sacrament is.

Dr. Day.

Ik en vind in de Schriftuur geen beschryvinge van dit woord Sacramentum; doch alwaar men het vind in de Schrift, daar is het zelfde woord in 't Grieks Mysterium,

't welk beteket iets dat verholen of verborgen is.

Dr. Oglethorp.

In de Schriftuur en staat niet beschreeven wat eigentlyk een Sacrament is, dan dat het nu en dan Mysterium genoemd word; welks betekening so in de heilige schriften als by kerkelyke Schryvers verscheidentlyk genomen word; derhalven kan het niet beschreeven worden.

Dr. Redmayn.

Ik en vind in de Schriftuur geen beschryvinge van dit woord Sacramentum; nog ook van dit woord *Gratia* (genade) of *lex* (een wet) nevens ontalijke woorden meer; en nochtans wat deselve beteken, is kennelyk; also is de betekening van dit woord Sacramentum duidelyk en klaar; het en is niet anders dan een verholen en verborgen zaak, of een zeker mysterie.

Dr. Edgeworth.

Gelijk als van Engel, Hemel, Aarde in de Schriftuur gewag word gemaakt, echter geen van dese beschreeven; so ook hoewel dat in de Schrift van het woord Sacramentum gesproken word, evenwel word het aldaar niet beschreeven, maar in een verscheiden zin en betekening genomen.

Dr. Symonds.

Dit woord Sacrament word in de schriftuur niet beschreeven.

Dr. Trisham.

Ik seg dat dit woord Sacrament, in sijn algemeene betekening genomen, een Mysterie, dat is, een verholen of verborgen zaak beteket: doch wil men het in zyn eigentlyke betekening neemen, gelijk als men gewoon is om het selve deseven Sacramenten alleenlyk toe te eigenen; dan toont de Schriftuur niet wat een Sacrament is. Doch evenwel op dat zig niemand mogt ergeren, by zich selven denkende, dewyl de schrift niet en toont wat een Sacrament is, dat het daarom een geringe zaak is en weinig te achten: so staat dan hier t' aanmerken datter sommige gewigtige

wigtige en godzalige zaaken zijn, die ons geloof ook aangaan, waar van de Schriftuur geen uitdruklyke beschryving doet. Als by voorbeeld: wy gelooven dat de Zoon van een zelfstandigheid is met den Vader. Item dat de Vader ongegeneert is, de Schrift nochtans en geeft ons niet te kennen wat medefelstandig noch wat ongegeneert is; de woorden en worden daar ook niet in vermeld. Zo is het ook waar dat den Doop een Sacrament is, boete een Sacrament &c. evenwel toont de Schriftuur niet wat een Sacrament is.

Edwardus Leighton zijn antwoord op de Vraagen.

Op d'eerste Vraag seg ik; dat ik nooit in de heilige Schriftuur gevonden heb, ik

en denk ook niet datter een Mensch is die een beschryvinge van dit woord Sacrament zal vinden; 't welk zo veel te seggen is, als een verhoolen of verborgen zaak.

Dr. Coren.

Ik en vinde geen beschryving van dit woord Sacrament in de Schriftuur; maar somtydts word het aldaar gebruikt om te betekenen een verborgen of verhoolen zaak.

Wat het eerste artykel aangaat daar in komen zy alle met den anderen over een, dat het in de Schriftuur niet genoeg blykt wat een Sacrament is; de meeste nogtans onder haar seggen dat het in 't Grieksch genoemd word *Mysterium*, dat is, een verhoolen of verborgen zaak.

II. Vraag. Wat een Sacrament is na de beschryvinge van d'oude Auteurs?

Castelberg.

Antw. **D**E oude Leeraaren noemen een Sacrament, *Sacra rei signum*, een teken van een heilige zaak, te weten, *visibile Verbum*, *Symbolum*, *atque pactio qua sumus constricti*, dat is, een sigtbaar woord, een geloofs begrip en een verdrag of een verbond, waar aan wy verbonden zijn.

Lork.

Op de tweede Vraag; uit de woorden van S. Augustyn sou men dese navolgende beschryvinge van een Sacrament kunnen trekken, *Sacramentum*, segt hy, *est invisibilis gratiae visibilis forma*, dat is, een Sacrament is een zichtbaar gedaante van een onzichtbaar genade. En het geene zulk een sichtbaar gedaante of teken is van onzichtbaar genade in de Sacramenten, vinden wy in de Schriftuur, hoewel dat men het woord Sacrament niet en vind, behalven alleenlijk in het Sacrament van den Houwelijken staat.

Londen.

Op de tweede Vraag; ik vinde in Schry-

vers dese verklaring; *Sacramentum est sacra rei signum*, een Sacrament is een teken van een heilige zaak. Alsook, *invisibilis gratiae visibilis forma*, een zichtbaar gedaante van een onzichtbaar genade. Als ook, *visibilis forma invisibilis gratiae imaginem gerens & causa existens*, dat is, een zichtbaar gedaante dragende het beeld, en oorzaak zijnde van een onzichtbaar genade.

Wat nu de waarheid en waardigheid van dese beschryving of verklaring aangaat, die laat ik aan de Schriftgeleerde Theologanten, in dese zaak beter bedreven als ik, berusten.

Carlile.

Thomas Waldensis die een solemneel boek van de Sacramenten geschreven heeft doet my seggen dat dit woord Sacrament in 't algemeen of in algemene termen van d'oude Schrijvers wort beschreven; na dat hy getoont had hoe dat Wycliff, en voor hem Berengarius gefegt heeft, dat Augustinus een Sacrament aldus beschrijft: *Sa-*

De Doctrina Christiana.
eramentum est sacrum signum, een Sacrament is een Heilig teken; en een teken, in desen sin genomen, signum est res prater speciem quam sensibus ingerit aliquid aliud ex se faciens in cogitationem venire, dat is, een teken is een zaak die, behalven de gedaante die se de zinnen ingeeft, ziet anders uit haar zelven in de gedachte doet komen. hy zelfs, nevens andere Auteurs, so hy segt, beschryft het aldus: Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma: een Sacrament is een zichtbaar gedaante van een onzichtbaare genade; vel Sacramentum est sacrae rei signum: ofte een Sacrament is een teken van een Heilige zaak: beide dese beschryvingen, segt hy, vind men by d' Oudvaders.

Dr. Robertson.

Sacramentum a vetustioribus, quemadmodum fert Hugo de S. Victore, & Thomas Aquinas, nondum definitum reperiri, nisi quod Augustinus interdum vocat Sacramenta, Sacra signa aut signacula, interdum similitudines earum rerum, quarum sunt Sacramenta. Et Rabanus, Sacramentum dicitur, quod sub tegumento rerum corporaliū, virtus divina secretius salutem eorum Sacramentorum operatur, unde a secretis virtutibus vel Sacres, Sacramenta dicuntur.

dat is :

Men vind noch niet, na 't seggen van Hugo de S. Victore, en van Thomas Aquinas, dat d' oude een Sacrament beschreven hebben : behalven dat Augustinus somtyts Sacramenten noemt Heilige tekenen of Zegels; dan wederom, gelykenissen der dingen daar se Sacramenten van zyn. En Rabanus segt, het word een Sacrament genoemt, om dat onder het dekfel van lichaamlyke zaaken de Goddelyke kracht het heil van die Sacramenten op een meer verborgen wyse uitwerkt; hierom worden se van wegen haare verborgene krachten of Heilige dingen Sacramenten genoemt.

Dr. Cox.

d' Oude Schryvers seggen doorgaans,

dat een Sacrament is, *Sacrae rei signum*, of *sacro sanctum signaculum*; een teken van een Heilige zaak, of een geheiligde Zegel; doch zy en beschryven niet recht uit en eigentlyk wat het is.

Dr. Day.

d' Oude Leeraaren gebruiken dit woort, *Sacramentum*, op verscheiden manieren, en brengen het by veel dingen te pas.

Dr. Oglethorp.

Ex Augustino & aliis colligitur, Sacramentum posse dici sacrae rei signum, vel invisibilis gratiae visibilis forma, quanquam hac posterior definitio non conveniat omnibus Sacramentis, scil. tantum septem istis usitatis; sed nec his quoque ex aequo, cum non aequalem conferant gratiam. dat is :

Uit Augustinus en andere Schryvers ziet men, dat een Sacrament genoemt mag worden een teken van een Heilige zaak, ofte een sichtbaar gedaante van een onsigtbare genade; hoewel dat dese laatste beschryving met alle Sacramenten niet over een komt, dan alleenlyk met die gewoonlyke seven; noch ook zelfs met dese evenmatiglyk, dewyl dat se geen even groote genade besteden.

Dr. Redmayne.

Het word doorgaans genomen om alle verholene verborgenheid te kennen te geven, & *Sacramenta vocantur sacrarum rerum signa, seu, sacra signacula: en Sacramenten worden genoemt, tekenen van Heilige zaaken, ofte Heilige Zegels of Versegelingen: en voor so veel als dit woort, Sacrament, in het bysonder de voornaamste Sacramenten der Kerke word toegeëigent, so mag men dese beschryvinge van een Sacrament uit Augustinus halen, en met hem seggen dat se het is *invisibilis gratiae visibilis forma: een sigtbare gedaante van een onsigtbare genade.* Als ook, dat een Sacrament is een Mysterie of een verborgen werk het welke *ex verbo & elemento: uit een woord en element* bestaat, en Cyprianus, d' Oudvader, segt: *Verborum solennitas & sacrae**

& sacri invocatio nominis, & signa institutionibus Apostolicis sacerdotum ministerijs attributa; visibile celebrant sacrificium, rem verò ipsam Spiritus Sanctus format & efficit. dat is:

De solemniteit van woorden en d'aanroeping van de Heilige naam, en de tekenen in d' Apostolische insettingen, de bedieningen der Priesters toegeschreven, vieren een sigtbaar Offerhande; dog de zaak zelfs formeert en voert de Heilige Geest uit.

Dr. Edgeworth.

By d' oude Schryvers heeft het woord, Sacrament, verscheiden betekeningen, somtydts word het genoemd een verborgen raad, Tob. 12. *Sacramentum Regis: & is goed het Sacrament eens Konings te verbergen.* Nebucadnezars droom wierd een Sacrament genoemd, Dan. 2. de Mysterie of verborgentheid van Christi Menschwording en van onse verlossing word so genoemd Ephes. 3. en 1. Timot. 3. invoegeen dat yder verborgen zaak, hebbende een verborgen zin of betekening, genoemd word Sacramentum; in 't algemeen zich uitstrekkende over de benaminge van een zaak: dies niettemin in eene betekening so komt het woord, Sacrament, eigentlyk overeen met de geene die men doorgaans de zeven Sacramenten noemt, en heeft ook dese beschryvinge genomen uit Augustinus en andere, *invisibilis gratie visibilis forma, ut ipsius imaginem gerat & quodammodo causa existat: dat is, het is een zichtbare gedaante van d'onzichtbare genade, op dat het mogt draagen het beeld daar van, en eeniger maate daar een oorzaak van zijn.*

Dr. Symmons

d'Oudvaders gebruiken dit woord, Sacrament, in verscheiden betekeningen, want zy noemen het Mysterium, een verborgenheid; en in zulken berekening gebruikt het de heilige Schriftuur op verscheiden plaatsen, als 1. Timot. 3. Tob.

12. Sap. 2. Dan. 2. Ephes. 1. en 3. het woord, Sacrament, word ook gebruikt voor een figuur of een teken van het Oude Testament, afbeeldende Christus, als het Paaschlam, en den Metaalen Slang, en verscheiden andere heilige tekenen. Het word ook by de heilige Schryvers verstaan te zijn een heilig teken, het welke dient tot heiligmakinge der ziele, van God gegeven tegens de zonde tot onser zaligheid, gelijk als by de zelve te lesen is; also zy dit woord noemen *sacrum signum: een heilig teken*; doch ik en hebbe van geen uitdrukkelijke beschryvinge gelezen die op alle Sacramenten past.

Dr. Trbesham.

Dit woord, Sacrament, word by d'oude Schryvers dikmaals genomen in dese algemeene betekening, en dan is het, als voor desen geseid, een Mysterie of verborgenheid; en somtydts word het zelve woord gebruikt als alleenlijk de seven Sacramenten toepasselyk; en word aldus beschreeven, te weten, dat het is een sigtbaare gedaante van een onsigbare genade: als ook op deze wyze, naamlyk: dat het is een zaak waar door, onder het deksel van sigtbaare dingen, de Godlyke macht onse heil en welstant uit werkt.

Dr. Leyghon.

Op het tweede antwoord ik; dat Hugo de Sancto Victore een van d'alleroudste Schryvers is, na dat ik ooit heb konnen merken, die aangenomen heeft een Sacrament te beschryven: hoewel my toeschynst dat dese algemeene beschryving die de Schoolgeleerde gebruiken, na den Mr. der Spreuken, te weten, *Sacramentum est invisibilis gratie visibilis seu sensibilis forma: een Sacrament is een zichtbaar of gevoelige gedaante van een onzichtbare genade*, die te vernemen is by Augustinus en uit de woorden van verscheiden andere oude Schryvers in veel plaatsen van hare werken of boeken.

Dr. Coren.

Ik vinde in Oude Schryvers geen beschry-

schryvinge die duidelijk en klaar word voorgestelt; dese beschryving nochtans (*invisibilis gratia visibilis forma: de zichtbaare gedaante van onzichtbaare genade*) is te vernemen uit Augustinus.

In secundo articulo conveniunt omnes, Sacramentum esse sacre rei signum. Tresham, Oglethorpus, & Edgworth dicunt hanc definitionem; Sacramentum est invisibilis gratie visibilis forma, his septem convenire. Thurlebeus ait, non convenire omnibus septem, & aque pluribus posse attribui atque septem.

In het tweede Arttykel accorderen sy alle; te weten, dat een Sacrament een teken is van een heilige saak. Thresham, Oglethorp en Edgworth zeggen dat dese beschryvinge (een Sacrament is een zichtbaare gedaante van onzichtbaare genade) de seven Sacramenten toegepast mag worden. Thurlebus, Mijn Heer de gedeputeerde van West-

munster, segt dat het niet en staat op alle de zeven Sacramenten, maar al zo wel meer andere als die zeven toegepast mag worden.

In het tweede artikel stellen zy veele beschryvingen van een Sacrament, als het teken van een Heilige zaak, een sigtbaar woord &c. Doch in dese eene beschryvinge, te weten dat een Sacrament is een zichtbaare gedaante van onzichtbaare genade, komen zy alle niet overeen: alsoe de Doctoren Edgworth, Tresham en Oglethorp zeggen dat dese beschryvinge (dat een Sacrament is een zichtbare gedaante van onzichtbaare genade) alleenlijk en eigentlijk de seven Sacramenten toegepast mag worden. Myn Heer, de gedeputeerde van Westmunster segt, dat het niet en ziet op alle de zeven Sacramenten, noch specialer op de zeven dan op eenige andere.

III. Vraag. Hoe veel Sacramenten zijnder na luid der Schriftuur?

Cantelberg.

Antw. **D**E Schriftuur geeft ons niet te kennen hoe veel Sacramenten datter zijn, maar d' Openbaaringe Christi in den vleesche en den Echtenstaat dragen aldaar de naam van Mysterien of verborgentheden, en moogen daarom, volgens de Schriftuur, genoemd worden Sacramenten. Doch van een Sacrament maakt de Schrift gewag, het welke kwalijk vol uit geopenbaart kan worden, en gave God dat het geopenbaart ware, en het selve is *Mysterium iniquitatis: de verborgentheid der ongerechtigheid, of de verborgentheid van den grooten Hoer, en het Beest.*

Iork.

Op het derde zeggen wy, dat men in de Schrift geen bestipt getal van Sacramenten vind.

Londen.

Ik en kan niet gewaar worden datter in de Heilige Schrift een uitgedrukt getal

word gespecificeert van so veel en niet meer; noch ook uitdruklijk van dese die wy in 't gebruik hebben, voornaamlijk onder de benaminge van Sacramenten, behalven alleenlijk dat van den Echtenstaat.

Rocheſter.

Ik oordeel dat 'er in de heilige Schriftuur ontallijke Sacramenten zijn; nadeemaal dat alle Mysterien, alle Ceremonien, alle de daaden van Christus, de gantsche Historie der Jooden; en dat van Apocalypsis of d' Openbaaring Joannes Sacramenten genoemd moogen worden.

Carlisle.

Het pertinent of net getal van Sacramenten of Mysterien, in de heilige Schriftuur begrepen, kan men niet wel uitdrukken noch voorstellen; alsoe de heilige Schrift meer behelst dan men, sonder te seilen, sou kunnen verhaalen.

Dr. Robbertson,

De istis septem, quae usitate vocamus Sacramenta, nullum invenio nomine Sacramenti appellari, nisi matrimonium. Matrimonium esse Sacramentum probat Eckius Homil. 73. & conferre gratiam, ibid. dat is:

Van de zeven, die men doorgaans Sacramenten noemd, vind ik niet een dat de naam van een Sacrament draagt, behalven dat van den staat des Houwelijks; en dat den Echren-staat een Sacrament is, en ons ook genade toebrengt bewyft Eckius in zijn 73. Homilie of gesprek.

Dr. Cox,

Daar zijn, volgens den inhoud der heilige Schriftuure verscheiden Sacramenten, als in Tob. 12. *Sacramentum Regis: het Sacrament des Konings*: so worden ook Nebucadnezars droom, Dan. 2. d' openbaaringe Christi in den vleesche, Ephese 3. en den Echten-staat Sacramenten genoemd.

Dr. Day.

Alles dat dit woord, Sacramentum, betekent, voor Sacramenten neemende, so zijnder in de heilige Schrift een groot getal van Sacramenten, meer als zeven.

Dr. Oglethorpe.

Non habetur determinatus Sacramentorum numerus in Scripturis, sunt enim innumera fere illic; quae passim vocantur Sacramenta; cum omnis allegoria omneque Mysterium dicatur Sacramentum. Quin & somnia ac secreta subinde Sacramenta vocantur. Tob. 2. Sacramentum Regis abscondere bonum est; & Dan. 2. imploremus misericordias Dei Caeli super Sacramento isto, & somnio. Paulus etiam Epist. 2. vocat Mysterium incarnationis Christi Sacramentum: & in Apoc. 1. vocat Sacramentum septem stellarum. Ac hoc praecipue observandum venit, nullum a septem Sacramentis receptis, hoc nomine appellari, praeter solum Matrimonium. dat is:

In de Heilige Schriften staat geen bepaalt getal van Sacramenten, want men vindt aldaar by na ontallike; welke door-

gaans Sacramenten genoemd worden; namemaal dat yder verbloemde manier van spreken en alle Mysterie een Sacrament worden genoemd. Ja, zelfs droomen en verborgene zaaken worden nu en dan genoemd Sacramenten: Tob. 2. het is goet dat men het Sacrament eens Konings verborgen houde; zo ook Dan. 2. Laet ons van den Godt des hemels barmhertigheden verzoeken over deze verborgentheit of Sacrament, en nacht-gesicht. Paulus ook in syn 2. Zendbrief noemt de verborgentheit van Christi Menschwerding een Sacrament; en Apocal. 1. word dat van de zeven Sterren een Sacrament genoemd. Doch dit staat ons voor al t'aanmerken, datter niet een van de sefen aangenomene Sacramenten desen naam draagt, behalven alleen den Echten-staat.

Dr. Redmayn,

Hoewel datter ontallike Mysterien syn, so dunkt my evenwel dat, volgens de Schriftuur, de zeven die men Sacramenten noemt, voornaamlijk desen naam mogen draagen.

Dr. Edgworth.

Als men in het algemeen van Sacramenten zal spreken, so word 'er in de heilige Schrift van ontallike verhaal gedaan; dog om eigenlijk te spreken dan zijnder slegts zeven die so genoemd moogen worden; waar van den Echten-staat uitdruklijk een Sacrament word genoemd Ephes. 5. en, so my toefchynt, in d' eigentlijke betekening van een Sacrament; invoegen dat d' onverbreeklijken band van Man en Vrouw in een lighaam, door het Sacrament des Houwelijks, de zaak is van dit Sacrament; waar op, als op de waarheid des letters, d' Apostel dese verbloemde manier van spreken grondvest, maar ik segge &c: also de verborgen zin de waarheid van de letter waar op dat se genomen word, voor onderstelt. Daar zijn noch ses andere Sacramenten meer waar mede debeschryving over een komt, als klaar blykt in de heilige

heilige Schriftuur en aan d' uitlegginge der oude Schryvers.

Dr. Symonds.

In de Schriftuur staat geen zeker getal van Sacramenten.

Dr. Trhefham.

Van de seven Sacramenten, die uitdruklyk Sacramenten worden genoemd, vind ik'er geen meer dan alleenlyk dat van den Echtenstaat; dog wil men de naam van een Sacrament in een seer algemeen en ruime betekening nemen, so zynder in de Schrift een groot getal van Sacramenten; waar van d' Apostel spreekt, *si noverint Mysteria omnia &c. alwaar het zy alle verborgenheden wisten &c.*

Dr. Leyghton.

Tot antwoord op de derde vraag seg ik, dat ik in de Schriftuur geen van dese seven die men gemeenlyk Sacramenten noemt, bevinde de naam te dragen van een Sacrament, dan alleenlyk den houwelyken staat. Maar ik merke dat verscheiden en veel andere zaaken in de heilige Schrift Sacramenten genoemd werden, als Tob. 12. *Sacramentum Regis abscondere bonum est: 't is goet het Sacrament of de verborgenheid des Konings te verbergen; insgelyks Apocal.*

17. *dicam Tibi Sacramentum: ik zal u feggeen een Sacrament of verborgenheid: so ook 1. Timot. 3. groot is het Sacrament of de verborgenheid der Godsaligheid &c.*

Dr. Coren.

Ik en kan niet feggen hoe veel Sacramenten datter in de heilige Schriftuur syn: also'er meer zyn als hondert.

Interrio conveniunt satis: non esse certum numerum Sacramentorum per scripturas. Redmaynus addit; quoad scripturas, opinor, septem illa Sacramenta nominata, nomen illud praecipue obtinere. Idem sentit Edgworth, & septem tantum. Matrimonium inscripturis haberi sub nomine Sacramenti plerique dicunt. dat is:

Wat de derde Vraag aangaat, daar in komen zy met den anderen genoeg over een: te weten, datter, volgens de Schrift, geen zeker getal van Sacramenten is. Dr. Redmayn voegt daar dit noch by: volgens de Schrift, dunkt my, mogen de seven die men Sacramenten noemt, desen naam voor al dragen. Van dit gevoelen is ook Dr. Edgworth: de meeste feggen, segt hy, dat onder de benaminge van het Sacrament den Houwelyken staat in de heilige Schriftuur verstaan word.

III. Vraag. Hoe veel Sacramenten zijnder volgens d' oude Schryvers?

Castelberg.

Antw. **V**olgens d'Oud-Vaders zynder veel meer Sacramenten dan seven: dewyl dat alle figuren, die op Christi toekomste zien of van zyn komste alrede getuygen, de naam van Sacramenten dragen; gelyk als alle de voorbeelden en figuren van d' oude wet, en in de nieuwe wet; te weten, *d' Eucharistie, Doop, Paaschfeest, de dag des Heeren, Voetwassing, het teken van het Kruis, het Olyfel, den Echtenstaat, Ordre, Sabbat, d' oplegginge der Handen, d' Oly, d' inwyinge van*

d' Oly, Honig, Melk, Water, Wijn, Sout, Vier, Asch, d' opening der Ooren, wit kleeid; en alle de Parabolen of gelykenissen van Christus, nevens de Profetien in d' Openbaringe Joannes &c. Worden by d' Oudvaders Sacramenten genoemd.

Jork.

d' Oudvaders stellen geen zeker getal van Sacramenten, nemende het woord, Sacrament, in een seer algemeene betekening.

Londen.

Ik bevinde dat Augustinus spreekt van den

den Doop, van d' Eucharistie, van den Egen-
 ten-*staat*, van d' ordineringe der geestlijke,
 van het Sacrament der zalvinge; ik lees ook
 in den selfden Augustinus datter in den ou-
 den wet veele, en in den nieuwe, weini-
 ge Sacramenten waren.

Rocheſter.

Na mijn oordeel, vind men by d' Oud-
 Vaders veel meer Sacramenten als seven,
 te weren, het broot der geloofs-leerlingen,
 het teken van het Kruijs, Oly, Melk,
 Sout, Honig, &c.

Carlile.

D' heilige Leeraren en Oudt-Vaders
 doen verklaringe, door den zelven geeft
 die van de heilige Schriftuur autheur is,
 wat de zelve behelst; so dat daar in de
 Schriftuur het getal der Sacramenten on-
 feker is; kan het onder haar niet zeker
 zijn.

Dr. Robertſon.

*Apud Augustinum lego Sacramentum
 nuptiarum, Sacramentum baptisimi, Sa-
 cramentum Eucharistie, quod & altaris
 sive panis vocat; Sacramentum ordinatio-
 nis, Sacramentum Chrismatis, quod datur
 per manus inpositionem baptisatis, Sa-
 cramentum unktionis.* dat is:

In Augustynus lees ik van een Sacra-
 ment des Houwlyks, van een Sacrament
 des Doops, en van een Sacrament der
 Eucharistie of des Nagtmaals; 't welk ook
 genoemd wordt het Sacrament des Altaars
 of des broots: van een Sacrament der or-
 dineringe, des Olyfels, 'twelk door opleg-
 ginge der handen den gedoopten word toe-
 gedient, en het Sacrament der Salvinge.

Dr. Cox.

In d' Oudt-Vaders lees ik dat het doop-
 fel genoemd wordt een Sacrament; d' Eucha-
 ristie een Sacrament; het Houwelijk een
 Sacrament; d' Ordre een Sacrament; de Sal-
 vinge een Sacrament; d' oplegginge der han-
 den door den Doop een Sacrament; als
 ook Oly, Honig, Melck, Sout &c.

Dr. Day.

De Leeraaren maken van vry veel Sa-

cramenten gewag, als van seven, in soday-
 nigen sin als boven is verhaalt.

Dr. Ogletborp.

*Apud scriptores Ecclesiasticos reperiuntur
 multo plura Sacramenta quam hæc septem.*
 dat is, by de Kerklijke Schryvers vind men
 veel meer Sacramenten, dan dese zeven.

Dr. Redmayn.

Nemende dit woord, Sacrament, door-
 gaans voor Mysterien of voor alle verborg-
 gene tekenen, so zijnder meer Sacramen-
 ten dan men rekenen kan; doch de zeven
 by d' oude Schryvers moogen inzonder-
 heid de naam draagen. Van de Voetwaf-
 singe spreken d' oude Leeraars, als van
 een zonderling Sacrament doemaals by de
 Kerk in 't gebruik, en, so 't schynt, in
 de heilige Schriftuur op reden gefondeert;
 en my dunkt dat het beter ware het zelve
 wederom te gebruiken, en also acht Sa-
 cramenten te hebben, dan dat men het ge-
 tal van de seven, nu in 't gebruik, sou ver-
 minderen.

Dr. Edgworth.

Ik antwoordde even als op de laatste
 voorgaande Vraag.

Dr. Symonds.

d' Oude Leeraaren bekennen datter veel
 meer Sacramenten zijn als seven; want in
 haare schriften noemen zy alle costuimen
 en ceremonien Sacramenten.

Dr. Trhesham.

Doorgaans so veel Sacramenten als My-
 sterien, doch voornaamlijk zeven; en
 geen meer die van diergelijken aart zijn;
 want al vind ik het niet uitdruklijk be-
 schreeven in wat plaats penitentie een Sa-
 crament genoemd werd, my dunkt nog-
 rans dat het uit den Oudvader Cyprianus
 gehaalt en bewesen kan worden in zijn
 Predikatie over het lyden Christi, alwaar
 hy aldus spreekt: *Denique quicumque sunt
 Sacramentorum ministri, per operationem
 autoritas in figura Crucis omnibus Sa-
 cramentis largitur effectum, & cuncta peragit
 nobis quod omnibus nominibus eminet a Sa-
 cramentorum Vicariis invocatum: at licet*

Gg indigni

indigni sint qui accipiunt, Sacramentorum tamen reverentia & propinquiorum ad Deum parat accessum, & ubi redierint ad cor consistat ablutionis donum, & redit effectus munerum, nec alias quari aut repeti necesse est saluiferum Sacramentum. Dat is: Eindelijk boedanzig ook de bedienders der Sacramenten zijn, so is 't dan dat van wegen de werkinge d' autoriteit in de gedaante van het Kruis alle Sacramenten krachtig maakt, en voert voor ons alles uit, dat van de Vicarissen der Sacramenten aangebeden zijnde, in veel deelen uitsteekt. En of schoon de geene die se ontfangen, onwaardig zijn, d' eerbiedigheid nochtans die by de Sacramenten is, baant een nader toegang tot God; en als zy nueens inwaards in haar gemoet gaan, so geldt de gave der afwassing, en de krachtige werkinge der gaven openbaart zich dan wederom; en men behoefte een heilzaam Sacrament nergens anders te gaan zoeken noch te haalen. Door dese woorden (de krachtigewerkinge der gaven openbaart zich wederom) moet men immers penitentie of leed wesen verstaan; en ook dat 't een Sacrament is; want gelijkewys als onse eerste nadering tot God door het Sacrament des Doopsels geschied, het welke Cyprianus in de voort daar na volgende woorden noemt *ablutionem primam*, d' eerste afwassing; alsook, ingeval wy tot een doodlijke zonde komen te vervallen, so kunnen wy God niet wederom bekomen, dan door berou en boete; welke penitentie of boete Cyprianus *saluiferum Sacramentum* noemt, dat is, een heilzaam Sacrament.

Dr. Lytton.

Op de vierde Vraag antwoord ik, dat ik by ouder Schryvers yder een van dese seven Sacramenten vinde, welke wy doorgaans Sacramenten noemen, Sacrament genoemd; yder een waar van Augustinus de naam niet en geeft van een Sacrament, maar alleenlijk van penitentie of boete, 't welk Cyprianus een Sacrament noemt. Ik bevinde ook in ouder Schryvers verscheiden andere zaaken, behalven de ze-

ven, die de naam van Sacramenten draagen; gelijk als in Cyprianus *lotio pedum*, wassinghe der voeten, &c.

Dr. Corin

Daar worden ook in oude Schryvers meer Sacramenten gevonden dan seven.

Wat de vierde Vraag aangaat, daar in komen zy over een datter by de Kerklyke Schryvers meer als seven Sacramenten syn; doch de zeven mogen by oude Schryvers voornaamlyk de naam daar van dragen. Van dit zelfde gevoelen is ook Edgworth: en Trhesham meent dat het beter ware dat de Voetwassing wederom vernieuwt en op de baan gebracht wierde, en dat men alsoo daar van acht Sacramenten veel eer maakte, dan dat het getal van de zeven vermindert wierde. Trheshamus citat Cyprianum in sermone de passione Christi pro poenitentia, quod dicatur Sacramentum, cum alii fere omnes nusquam appellari ajunt Sacramentum apud auctores, & hic locus aperte agit de baptismo, quod vocat donum ablutionis, & Sacramentum saluiferum: dat is, Trhesham trekt Cyprianus aan in zyn sermoen of predikatie over het lyden Christi, dat de penitentie of boete een Sacrament genoemd word, daar alle andere by na seggen dat se by de Schryvers nergens een Sacrament genoemd word, en dese plaats handelt duidelyk van den Doop, welke by de benaminge geeft van een gave der Afwassing, en een heylzaam Sacrament.

Hier in accorderen zy dat by d' oude Kerklyke Leeraars van geen bepaalt getal van Sacramenten gewag word gemaakt; maar dat myn Heer van Jork, Edgworth, Trhesham, Redmayn, Craiford en Simmons seggen, dat by de zelve die zeven voornaamlyk den naam van Sacramenten mogen dragen. De Bischop van S. Davids getuigt datter by d' oude Leeraaren alleenlyk van vier Sacramenten voornaamlyk verhaal gedaan word, welke dese zyn: het Doopsel, het Sacrament des Altaars, den Huwelyken staat, en Boete.

V. Vraag.

V. Vraag. Of dit woord, Sacrament, alleenlijk op de seven siet en de zelve behoorde toegeschreeven te worden? als ook, of men de seven Sacramenten by eenige van d' oude Schryvers vind?

Cantelberg.

Antw. **I**K en sie geen reden waarom dat men dit woord, Sacrament, de seven alleen behoorde toe te schryven; daar d'oude Leeraren een zeker getal van Sacramenten nooit hebben voorgeschreven; ik en heb ook nergens in alle hare boeken dese twe woorden (*seven Sacramenten*) by den anderen gevoegt gesien.

Iork.

Tot het eerste deel van dese Vraag dient tot antwoord dat in de heilige Schriftuur dit woord, Sacrament, zekere zaaken, die geen van de seven Sacramenten zyn, toegepast word. Op het tweede seg ik, dat de seven Sacramenten by sommige van d'oude Schryvers gevonden werden.

Londen.

Myn antwoord is op de vyfde Vraag, dat dit woord, Sacrament, in onse Taal de seven so gewoonlyk genoemde Sacramenten doorgaans toegeëigent is geweest; dog evenwel so niet, dat het woord, Sacrament, geen andere meer toegepast sou kunnen werden, maar om dat voornaamlyk dese seven een tyd lang herwaarts en van oudts voor zaaken van diergelyken aart gebruikt, aangenomen, en onderhouden zyn geweest.

Rochester.

My dunkt dat de benaminge van een Sacrament meer dan de seven toegepast mag worden, en dat alle de seven Sacramenten by oude Schryvers te vinden zyn, hoewel lichtlyk niet by een Auteur. Doch ik en heb niet gelezen in eenige der zelve Leeraren dat penitentie of boete den naam van een Sacrament draagt.

Carlisle.

Het is gewis en zeker, dat dit woord, Sacrament, alleenlijk de seven niet en word noch behoord toegeschreven te worden, nademaal dat so wel de heilige Schriftuur, als oude Leeraaren, het zelve andere toepassen; dies niettemin mag dit woord, Sacrament, voornaamlyk, en om een zekere daar toe behoorende voortreffelijkheid, de seven Sacramenten, by de Christenen van oudts in 't gebruik, toegepast worden. En dat oude Schryvers het zelve zo gebruikt en toegepast hebben, bevestigt gemelde Thomas Walden, overtuigende Wyclif en Berengarius, die het tegendeel dreven. Dit sou men ook met Cyprianus, Augustinus en andere Kerken-Leeraars kunnen bewyzen.

Dr. Robertson.

Vocabulum Sacramenti, in sacris literis, nulli Sacramentorum quod sciam tribuitur, nisi matrimonio: a vetustis scriptoribus tribuitur ceremoniis & umbris legis, incarnationi Christi, figuris, allegoriis, & festivitibus: apud Paulum legitur divinitatis, voluntatis divinae, & pietatis Sacramentum. Caterum loquendo de Sacramentis his, quae sunt invisibilis gratiae collatae in Ecclesia Christi visibilia signa, opinor non plura quam septem inveniri, hisque magis proprie quam reliquis, sub hac ratione, tribui nomen Sacramenti.

dat is:

Het woord, Sacrament, word geen van de Sacramenten, dan dat des Houwelijks, in de heilige Schrift, voor so veel als ik weet, toegepast: van oude Schryvers word het de ceremonien en schaduwten des wets, d'openbringe Christi in den vleesche, de figuren, allegorien en hoog-Feesten

toegefchreeven. Paulus gedenkt van een Sacrament der Godheid, der Goddelijke wille, en van Godvruchtigheid. Maar als men van dese Sacramenten fal komen te fpreken, welke zijn zichtbaare tekenen van onzichtbaare genade, gefchonken in de Kerke Christi, foo meen ik datter niet meer als zeven gevonden werden; en dat om dese reden de naam van Sacrament de zelve meer eigentlijk, dan d' andere, word toegefchreeven.

Dr. Cox.

Het woord, Sacrament, en word nog behoort dese zeven alleenlijk toegeëigent te worden. De geene die wy de zeven Sacramenten noemen, worden in de boeken van oude Schryvers gevonden, hoewel dat men zelden ziet dat fommige daar van defen naam van Sacrament dragen.

Dr. Day.

Dit woord, Sacrament, en word dese zeven fo niet toegefchreven of het word, en mag ook veel meer andere zaaken toegepaft worden, en fo gebruiken het ook andere Leeraaren. De zeven Sacramenten vind men by andere Leeraren onder de benaaming van sacrament, doch my en gedenkt niet gelefen te hebben, dat zy penitentie een Sacrament noemen.

Dr. Ogletborp.

Nomen commune est multis aliis rebus, quam septem istis usitatis Sacramentis. Septem Sacramenta seorsim & sparsim reperimus in veterum monumentis. dat is:

Het is een algemeine naam ziende op veel andere dingen dan alleenlyk op die zeven gewoonlyke Sacramenten. De zeven Sacramenten vind men op haar zelve hier en daar in de gedenk-boeken der Ouden.

Dr. Redmayn.

Dit woord Sacrament, fiet in het bysonder en voornaamlyk op de zeve Sacramenten, en in het algemeen op ontallike meer. Maar ik en kan niet seggen of men in eenige oude Schryvers sou mogen vinden dese twe woorden, zeven Sacramenten, of dit bepaalt getal; doch ieder een van de zeven Sacramenten vind men, een by een,

in d' oude Schryvers.

Dr. Edgworth.

Het woord, Sacrament, in zyn eigentlyke berekening, word, en behoort de zeven Sacramenten alleenlyk toegeëigent te worden; en alle dese zeven vind men by de Schryvers.

Dr. Symmons.

Dit woord, Sacrament, moet men niet alleenlyk de zeven Sacramenten toevoegen; maar ook dat de zelve ons voornaamlyk genade toebrenge: d' oude Schryvers stellen se infonderheid onder het getal van de zeven; en dese zeven fiet men by de Schryvers en in de heilige bladeren beschreven, al vind men se niet met de benaminge van zeven.

Dr. Trufham.

Ik zegge dat dit woord, Sacrament, de zeven word toegeëigent; en dat ook by oude Schryvers de zeven Sacramenten te lesen zijn.

Dr. Leyghton.

Op de vyfde Vraag antwoord ik, voor eerst, als te voren, dat dit woord, Sacrament, in de heilige Schriftuur geen van de zeven, dan alleen den Echten-staat toegepaft word; maar in de heilige Schrift en by oude Schryvers word het daarenboven veel andere dingen toegefchreeven: dies niettemin, nemende dit woord, Sacrament, voor een gevoelig teken van Godts onzichtbaare genade aan de Christenen gegeven, in hoedanigen zin de School-geleerde en veel laate Schryvers het zelve nemen, fo dunkt my dat de zeven doorgaans Sacramenten genoemd, alleenlyk en zeer eigentlijk Sacramenten behoorden genoemd te worden.

Dr. Corin.

Dit woord, Sacrament, mag men de zeven bekwaamlyk toepassen, en is ook by d' oude Schryvers te vinden; behalve dat ik in de zelve niet en leefe dat penitentie of boete uitdrukkelijk onder de naam van een Sacrament begreepen is, of het moest wesen by den Oudvader Chriftostomus in zijne verklaring over *Hebreen Homil.*

mil. 20. seř. I. Cap. 10. Quoad quintum non conveniunt : pratur Herfordens. Roffens. Dayum, Oglethorpum, Menevens. & Coxum, putant omnes nomen Sacramenti prapcipue his septem convenire. Symons addit , septem Sacramenta specialiter conferregratiam; Eboracens. Curren, Trhesham, Symons ajunt septem Sacramenta inveniri apud Veteres , quanquam Curren & Symons mox videntur iterum negare. dat is:

Voor so veel de vyfde Vraag aangaat zyn zy met den anderen daar over oneens :

want behalven de Bisschoppen van Hereford, & St. Davids, Dr. Day, Dr. Cox, Dr. Oglethorp oordeelen zy alle dat de naam van Sacrament voornaamlyk op de zeven past. Symons voegt daar noch by, dat de zeven Sacramenten speciaalijk genade geeven. Die van Jork, Dr. Coren, Trhesham, en Symmons zeggen dat de zeven Sacramenten by d' oude Schryvers gevonden werden; hoewel dat Coren en Symons het zelve terstond wederom schynen t'ontkennen.

VI. Vraag. Of het bepaalt getal van zeven Sacramenten een leere zy, begreepen in de heilige Schrift, of van d' Oudvaders beschreeven; en daar op behoorde geleerd te worden?

Castelberg.

Antw. **H**et bepaalt getal van zeven Sacramenten is geen leere der Schriftuere noch der Oudvaders.

Jork.

De heilige Schrift maakt geen gewag van Sacramenten juist aan het getal van zeven bepaalt; maar de zelve vermeld zeven Sacramenten, in Christi Kerke gebruikelijk en eenigfins op de Schriftuur gefondeert; en by deselve Kerk en zyn niet meer dan zeven so gefondeert in 't gebruik; en sommige onder d' oude Leeraaren gedenken van zeven, en van geen meer als zeven, so gefondeert en in Christi Kerke gebruikelijk; hierom mag men de leere der zeven Sacramenten, die in Christi Kerke gebruikt worden en op Godts woord gefondeert zyn, onderhouden.

London.

Het schynt my toe een leere der Oudvaders te zyn, die d' eene aan den ander over gedraagen heeft, hungevoelen bouwende op de heilige Schriftuur, na dat zy die verstonden; hoewel dat daarom de zelve aan alle de zeven de byzondere namen die men nu haar geeft, niet toeschryft; noch en geeftse haar ook duidelyk de naam van Sacrament, behalven alleenlyk, als

te vooren verhaalt, aan het Sacrament des Houwelijks.

Rochester.

Hoewel dat de seven Sacramenten in effecte so wel in de Schriftuur als by d' Oudvaders gevonden werden, en over zulks vry staat so te leeren; nochtans heb ik dit beflipt en bepaalt getal van seven Sacramenten noch in Godts woord noch in d' Oudvaders haare schriften gelesen.

Carlisle.

Uit het boven-verhaalde, myns oordeels blykt het, dat so wel Godts woord als de heilige uitleggers daar van willen toestaan dat de zeven Sacramenten niet alleengeleert, maar ook alle Christenen toegedient fouden werden: als uit het navolgende klaarder zal blyken.

Dr. Robertson.

In scriptura tantum unum ex istis septem Sacramentum vocari invenio, nimirum matrimonium: apud veteres reperiuntur omnia hac septem, a nullo tamen, quod sciam, nomine septem Sacramentorum celebrari, nisi quod Erasmus ait septem a veteribus recenseri. Augustinus loquens de Sacramentis ad Januarii Epist. 118, ait numerum septenarium tribui Ecclesie proprie instar univertatis; item objectum fuisse HUSSO in

Concilio Constantienti quod infideliter fenferit de feptem Sacramentis. De perfectione Numeri feptenarii, vide Auguftin. libr. de Civit. cap. 31.

dat is:

Ik merke, dat in de Schriftuur alleenlyk een van die zeven een Sacrament genoemd word, te weten den Echten-ftaat: by d'oude Schryvers vind men fe alle zeven, doch evenwel van niemand, myns wetens, de naam van zeven Sacramenten toegefchreven, behalven dat Erasmus getuigt dat d'oude Leeraaren van zeven verhaal doen. Auguftinus met Januarius over de Sacramenten handelende in zyn 118. Brief, zegt dat het getal van zeven de Kerke eigentlyk in 't algemeen word toegefchreven; dat het ook Hus in de Concilie van Constantius verweten wierd, dat hy niet ter goeder trouwe van de zeven Sacramenten gevoelde. Wat nu de volmaaktheid van 't getal van zeven aangaat, lees Auguftinus in zyn boek van de stad Godts, aan het 31. Capittel.

Dr. Cox.

Dit beftipt of bepaalt getal en is geen leere der heilige Schriftuure nog der Oudvaders; behoorde ook niet voor zulk een bepaalt getal der Schriftuure en der Oudvaders geleert te werden.

Dr. Day.

d' Oudvaders noch de heilige Schriftuur maken eenig gewag van een bepaalt getal der zeven Sacramenten; doch evenwel de leere der zeven Sacramenten is op Godts heilig Woord gefondeert, en word van d' Oudvaders geleert, hoewel niet teffens en te gelyk.

Dr. Oglesb'p.

Septenarius Sacramentorum numerus, doctrina est recentium Theologorum; quam illi partim ex scriptura, partim ex veterum scriptis, argute in sacrum hunc, ut ajunt, numerum, collegerunt. dat is:

Dit getal van de zeven Sacramenten, is een leere der hedendaagsche Theologan-ten, die zy ten deele uit de Schriften der Oudvaders arglistiglyk onder dit heilig ge-

tal, fo zy seggen, betrokken hebben.

Dr. Redmayn.

My dunkt, gelyk als ik het by oude Schryvers beschreeven vinde, dat d'oude Kerke alle dese zeven Sacramenten in 't gebruik had; en daar op oordeelik het goed te zijn dat men se leere.

Dr. Edgworth.

Het bepaalt getal van zeven Sacramenten word nergens achter een in de heilige Schrift geleert, noch ook in eenige Schriften van d' Oudvaders, die daar van te gelyk opfettelyk of achter een spreken, voor fo veel my kan geheugen; hoewel dat se alle zeven daar in staan, en duidelyk in de heilige Schriftuur verhaalt worden; en fo hebben se ook d'oude Schryvers in haare Schriften op verscheiden plaatfen nagelaaten; en het behoorde ook fo geleert te worden.

Dr. Symons.

Nademaal dat de heilige Schriftuur dese zeven Sacramenten leerd, en toont dat daar door byzondere genade-gaven zijn gefchonken, welke door andere fo niet en zijn gegeven, die men Sacramenten noemd; fo hebben daarom d' Oudvaders, dese byzondere genade-gaven aangemerkt hebbende, die in een zeker getal by een verzamelt; en hier op hebben de Leeraaren der Kerke haar werk daar van gemaakt om deselve met de naam van zeven te vereeren; en moogen ook fo gevoeglyk werden geleerd.

Dr. Trisham.

Ik segge dat van het beftipt getal van zeven in de heilige Schriftuur niet uitdruklyk verhaald word, gelyk als ook in het Vader ons het beftipt getal der zeven verzoek-beden niet en word uitgedrukt; en gelykerwys als, na mijn oordeel, de zeven verzoek-beden op Godts woord zijn gefondeert, even also schynt het my toe dat de zeven Sacramenten daar op ook sijn gegrondvest.

Dr. Leyghton.

Op de zelve Vraag antwoord ik als te voren

voren, dat d'Oudvaders yder van dese seven, Sacramenten noemen; dies niettemin gedenkt my niet dat ik ooit in eenige schriften der Oudvaders noch in de heilige Schriftuur gelezen heb van een bepaalt, beſtipt of uitdruklijk getal van zeven Sacramenten: hoewel dat men in de Schriftuur en Oudvaders vind de leere van yder van dese zeven in het byzonder, doorgaans genoemd Sacramenten.

Dr. Coren.

Het bepaalt getal van zeven Sacramenten is een leere die men behoorde te leren, alsof se yder in het byzonder in de heilige Schriftuur staan, hoewel dat het getal van zeven aldaar al so weinig uitgedrukt word als de verzoek-beden in het Vader ons met het getal van zeven, of d'artikelen van het algemeen Geloof met het getal van twalef werden voorgestelt.

Priori parti quaestionis negative respondent Herfordens. Menevens. Roffens. Dayus, Durnelms. Oglethorpus, Thurlebeus: posteri-

ori parti, quod sit Doctrina conveniens respondent affirmative; Eberaccn. Roffen. Carlielen. Londmens. & Redmanus non respondent Priori parti quaestionis; nec Oglethorpus, Trhesham, Robinsonus posteriori. Eboraccns. Londmens. Symmons, Curren volunt escripturis peti Doctrinam septem Sacramentorum.

dat is:

Op het eerste deel der vraage antwoor-den Herford, Duresm, Dayus, Oglethorpus, Thurbeus by manier van ontkenninge: op het laatste deel antwoor-den affirmativelyk de Bisschop van Cantelberg, Dr. Coren, Trhesham en Symmons. De Bisschop van Londen en Redmayn nog ook Oglethorp en geven op het eerste deel geen antwoord: maar Trhesham, Robinson op het laatste deel van de Vraag. Cantelberg, Londen, Symons, Coren houden staande dat de leere der seven Sacramenten uit de heilige Schriftuur gehaald kan werden.

VII. Vraag. Wat vind men in de heilige Schriftuur geschreeven van de substantie, aart, werkinge en kracht van 't geene men de zeven Sacramenten noemd; soo dat of schoon de naam daar niet en staat, of dan de zaak in de Schrift zy of niet, en hoe daar van gesproken word?

Cantelberg.

Antw. **I**Ken vind in de Schriftuur geen beschryvinge van de substantie, aart en werkinge van eenige deser dingen die men de zeven Sacramenten noemt, dan alleenlyk van sommige daar van, als van den Doop, waar door wy worden weder-geboren en vergevinge onser sonden door het bloed Christi bekomen; van d'Eucharistie, waar door wy Christo ingelyft en levendige ledematen zyn lichaams worden, en alsof gevoed ten eeuwigen leeven, so wyse andersins na behoren ontfangen, anders strekt se veel eer ter doot dan ten

leven. Van penitentie vind ik ook dat de Schriftuurgewag maakt, waar door Sondaren na den Doop geheel en al tot God wederkerende, in Gods gonst en genade wederom worden aangenomen. Maar de Schrift en meld van geen penitentie of biegt, gelyk als men het een Sacrament noemt, bestaande uit drie deelen, verflagenheid, belydenis en voldoeninge; maar de heilige Schriftuur verstaat door penitentie een suiwere bekering eens sondaars in hert en ziele van zyne sonden tot God, geen gewag altoos makende van biegt te doen in het heimlyk aan den Pictster van alle

alle doodlyke sonden, nog dat hem aanbevolen is enige kerklyke voldoening af te vorderen en op te leggen. Ik lees ook in de Schrift van den Houwelyken-staat seer veel geschreven, en onder andere dat se is een middel waar door God de swakheid onser begeerlyke lusten gebruikt tot voortsettinge zijner eere en tot vermenigvuldiging van de wereld; daar door heiligen de 't werk van vleeslyke by een komste van Man en Vrouw tot dat einde; ja, al waar het dat een van hun beide een ongelovige ware: en in desen aansien is aan den Houwelyken-staat een belofte van zaligheid toegefeit, by aldien dat d' anders haare kinderen in het geloof, in de liefde en in de vrees Gods komen op te brengen. Van de supstantie of stoffe, aart en werkinge van d' andere drie van bevestiginge, ordre en het laatste Olyfel, lees ik niet metal van in de heilige bladeren, voor so veel als se voor Sacramenten worden aangenomen.

Jork.

Op de zevende Vraag antwoord ik; wat den Doop aangaat, in de heilige Schriftuur leeft men van rechtveerdigmakinge door het woord Christi; men leeft ook dat de substantie of stoffe des *Doopsels* is water, het effect en de kracht daar van is vergevinge der sonden. Van bevestiginge, vind men dat d' Apostelen de gene die gedoopt waren bevestigden door oplegginge der handen, en dat het gene daar uit volgde of het effect was dat de heilige Geest op haar neder daalde, op wien d' Apostelen haare handen leiden, en dat in een sichtbaar teken van de gave van verscheiden Taelen, en daarnevens van een geestlyke sterkte, daar op volgende, om Christum te belyden. Van het Sacrament des Altaars vind men Christi instellinge, en de stoffe daar van te zyn Broot en Wijn; de werkinge, vermeerdering van genade. Wat nu het Sacrament van penitentie of boete belangt, van d' instellinge daar van leeft

men in het Euangelium; de vrucht, kragt en werkinge daar van is des fondaars verfoeninge met God, en zyne vereeniging met Christi verborgen lichaam. Wat den Echren-staat aangaat, d' instellinge daar van vind men so in het oude als in het nieuwe Testament, en de vrucht daar van te zyn, een raad en genees-middel tegens welluft en tot ontlastinge der sonden, die andersins in 't stuk van voortteeling behoorde aangeleid te worden. Wat het Sacrament van Ordre belangt, vind men dat onse Zaaligmaker zyn Apostelen magt gaf om te doopen, sondaren te binden en ontbinden, sonden te vergeven, en haar aan te nemen, zyn woort te prediken en verkondigen, en zyn seer dierbaar lichaam en bloet te heilige, welke d' allerhoogste bedieningen zyn der Ordre; en van het effect daar van, genade, leeft men in de heilige Schriftuur. Van het uiterste *Olyfel* of van de Salvinge op het uiterste van 's menschen leven, daar leeft men van, als ook van des selfs werkinge, by den Apostel Jacobus in zyn send-brief.

Londen.

Nopende de zevende Vraag, merk ik dat den Ondvader Augustinus van dit gevoelen is, dat alwaar *de Sacramenten van d' oude wet genade en troost beloofden, aldaar is het dat de Sacramenten des nieuwen wets sulx in der daat en waarheid geven*; en daar en boven segt hy, *dat de Sacramenten des nieuwen wets zyn factu faciliora, pauciora, salubriora & feliciora*: dat is, *gemaklijker om te doen, minder in het getal, meer heilsaam en gelukkig*.

Rochester.

Het is openbaar dat de Schriftuur den Doop, het Sacrament des Alraars den Houwelyken-staat en penitentie leert. Daar zyn ook in de Schrift openbaare voorbeelden van bevestiginge te vinden, te weten, dat het na den Doop door oplegginge der handen geschiede. De Schrift onderwyft ons ook in 't stuk van ordre, dat het ge-

schie

schiede door oplegginge der handen met bidden en vasten. Van de Salvinge der zieken geeft ons d' Apostel Jacobus een duidelyke lesse.

Carlic.

Ik ben volkomen van dit verstandt dat de substantie, werkkinge en kracht van deze zeven gewoonlykke Sacramenten, die men boven andere behoorde aan te nemen en hoog te achten, duidelyk en klaar uit de heilige Schriftuur bewezen kunnen worden. Van den Doop leeft men, dat al wie in Christus geloofd en gedoopt wort, zalig worden zal; en ten sy dat men uit warer en den heilige Geest wedergeboren werde, dat men in het Koningryke Gods niet en zal ingaan. Van den Echtenstaat leeft men in de heilige Schrift, so in het Oude als in het Nieuwen Testament, daar Christus en zyn Apostel Paulus van meldt. Van het Sacrament des Altaars leeft men duidelyk en uitdruklyk, so in het heilige Euangelium als in andere Schriftuur-plaatsen. Insgelyk ook van penitentie of boete te doen. Wat aangaat het stuk van bevestiginge, daar leeft men van, dat als de Samaritanen, door het prediken van Philippus, Godts woort hadden aangenomen en gedoopt waren, d' Apostelen daar van horende, Petrum en Joannem tot haar zonden; dewelke daar gekomen zynde, so baden sy haar dat sy den heilige Geest mochten ontfangen: toen leiden sy haar handen op haar, en also ontfingen sy den heiligen Geest. Deze bediening, segt Beda komt alleenlyk den Bisschoppen toe: en deze manier en dit formulier, segt den Oudvader Hieronymus, gelyk daar van in de handel. der Apostel: geschreven staat, heeft de Kerk onderhouden, te weten, dat de Bisschop buiten zou gaan en God aanroepen om de genade des heilige Geestes, en op haer de handen leggen, die door Priesters en Diaconen gedoopt waren geweest. Van het Sacrament der Ordineringe hebben

wy dat Christus zyn Apostelen maakte tot Leeraars van zyn wet- en tot bedieners zynner Sacramenten, om de zelve na behoren uit te voeren, en ook om te maken en t' ordineren dat het andere na haar deden. En also hebben d' Apostelen Mathias geordineert om een onder haar te syn: Paulus heeft ook Timotheus en Titus nevens andere geordineert. Van het laatste Olyfel of Salvinge heeft men klaar bewys in het Euangelium van Marcus en in den Zend-brief van den Apostel Jacobus.

Dr. Robertsen.

Materia Sacramentorum est Verbum & Elementum, Virtus quam Deus per illa digne sumenibus conferat gratiam, Juxta suam promissionem, nimirum quod sint sacra signacula, non tantum signautia, sed etiam significantia. Unde opinor constare hanc Sacramentorum vim esse in sacris literis. dat is:

De materie of stoffe der Sacramenten is het woort en Element; de kracht, welke genade Godt daar door den genen diese waardelyk komen te gebruiken, mededeelt, is, datse zyn heilige zegels, niet alleen verzegelende, maâr ook zulks te kennengevende. Hier uit, na myn oordeel, blykt het dat de Sacramenten in de heilige Schriftuur zodanig een kracht hebben.

Dr. Cox.

Sodanige zaken die men gemeenlyk Sacramenten noemt, als voor eerst den Doop; d' Eucharistie; penitentie; het houwelyk; d' ordineringe, door oplegginge der handen en het gebed, verneem ik dat in de Schriftuur haar klaar vertonen. Het is ook openbaar dat d' Apostelen op de gene die gedoopt waren, hare handen leiden: en dat de Salvinge der zieken met bidden geschiede.

Dr. Day.

Hoe wel dat men de zeven Sacramenten met naamen in de heilige Schrift niet en vind uitgedrukt, de zaak nochtans selfs, te weten, de materie, natuur of eigenschap,

schap, werkinge en kracht daar van vinden aldaar; als ook den Doop op verscheiden plaatsen; d' Eucharistie of het heilige Nachemaal; den Echt; d' Absolutie; Bisschoppen, Priesters en Diaconen, dat se door oplegginge der handen met bidden geordineert en bevestigt wierden; van den gedoopten de handen op te leggen, 't welk aan de bevestiginge vast is; van de Salvinge der Kranken verfelt met gebet.

Dr. Ogletborp.

Natura, vis, effectus, ac uniuscuiusque Sacramenti proprietas seorsim in scriptura reperitur, ut veteres eam interpretati sunt. dat is:

De natuur, kracht, werkinge, en eigenschap van een ieder Sacrament vind men in de heilige Schrift op haar zelve staan, volgens d' uitlegginge der Oudvaders.

Dr. Redmayne.

Als blykt uit d' opgetelde artikelen der voornoemde zeven Sacramenten.

Dr. Edgworth.

Men leest in de heilige Schrift van de vorm der Sacramenten, te weten Sacramentele woorden; en van de materie, naamlyk het Element, d' Olie, Salvinge; van den ontfangen des Sacraments; en van genade en vermeerdering van deugd daar by gegeven, als effecten.

Dr. Symmons.

Doopfel, Bevestiginge, Eucharistie, penitentie, laatste Salvinge, Ordineringe, staan in de Schriftuur geschreven, al dragen se de naam niet van dit woord, Sacrament, gelyk als den Houwelyken staat daar de naam van draagt; en ieder een der zelve heeft zyn materie, natuur, effect en kracht.

Dr. Trhesham.

My dunkt dat de zaak, materie, natuur, werkinge, kracht al t' samen in de heilige Schrift beschreven staan, en dat se altemaal door Gods autoriteit aldaar zyn inge-

stelt; en dat geen mensch, na myn oordeel, een Sacrament mag instellen, maar dat sodanige instellinge God alleen toe behoort.

Dr. Leyghon.

Myn antwoord op de zevende Vraag is, dat men in de Schriftuur klaar beschreven vind de substantie, natuur, werkinge en kracht van alle de zeven Sacramenten in het bysonder: als van Doop, Bevestiginge, Penitentie, den Echt, &c.

Dr. Coran.

Van de materie, natuur, kracht en werkinge van 't geen men Sacramenten noemt maakt de Schriftuur gewag, en dat duidelyk en klaar: als van den Doop, het Nachemaal, d' Absolutie, den Houwelyken staat; en wat nu belangt de Bisschoppen, Priesters en Diaconen, dese wierden, volgens openbaare verklaringe der heilige Schriftuure, ingestelt en geordineert door het opleggen van des Bisschops handen, met bidden en vasten.

Conveniunt præter Menevens. naturam Sacramentorum nobis tradi in scripturis. Eboracens. effectus singulorum enumerat, item Carlisens.

Londinens. non respondet questioni. Treshamus ait ideo e scripturis tradi Nobis Sacramenta, quoniam tota Ecclesia non habet auctoritatem instituendi Sacramenta. dat is:

Behalven den Bisschop van Cantelberg, komen zy met den anderen over een dat de natuur en eigenschap van de zeven Sacramenten ons in de heilige Schriftuur wort voorgedragen. De Bisschop van Jork verhaald de werkingen van ieder in 't byzonder; zo ook de Bisschop van Carlile.

De Bisschop van Londen geeft geen antwoord op de vraag. De Bisschop van Trhesham segt dat ons daarom in de heilige Schrift de Sacramenten worden voorgedragen, nademaal dat de gantsche Kerk geen magten heeft om Sacramentē in te stellen.

VIII. Vraag. Of de bevestiginge, nevens de Salvinge, van de gene die gedoopt zyn, in de heilige Schriftuur te vinden is?

Cantelberg.

Antw. **V**An bevestiginge met Salvinge, zonder welke het voor geen Sacrament te rekenen is, verhaalt de Schriftuur niet.

Iork.

Men leeft in de Schrift van bevestiginge met oplegginge der handen, als ik te voren verhaalt heb: maar met Salvinge, daar leeft men niet van in de Schriftuur; doch evenwel vindt men dat het stryken met olye in 't gebruik is geweest zelfs van de tyden der Apostelen af, en daar op wort het voor een Apostolische traditie genomen.

Londen.

Op de agtste Vraag antwoord ik, dat ik op verscheiden plaatsen in de heilige Schrift leze van d' oplegginge der handen; 't welke, na myn oordeel, (aangemerkt dat het doorgaans en so lang in 't gebruik is geweest) de bevestiginge is; en dar met Salvinge, re vervullen de sichtbare verschyninge des heiligen Geestes, welke heiligen Geest in de eerste Kerk so sichtbaarlyk gezien wierdt; dies niettemin om de waarheit hier van volkomentlyk te verklaren, laet ik het aan het oordeel van mannen van hooger kennis in deze faculteit beruften.

Rochester.

Hoewel dat men bevestiginge in de Schriftuur vindt, by voorbeelt, gelyk ik verhaalt heb, evenwel staat 'er van de Salvinge niet geschreven.

Carlisle.

d' Oplegginge der handen nemen de heilige Oudvaders voor het gene wy de bevestiginge noemen; geschiedende aan sodanige Personen die te voren gedoopt waren, waar van men leeft in de handel der Apostelen. Wat nu de Salvinge aangaat, het schynt, na 't schryven van den Oud-

vader Cyprianus, dat het, so ten aanzien van de toefstellinge als het gebruik daar van, groote reden heeft van gehaalt te zyn uit de heilige Schriftuur, hoewel dat in de zelve daar geen klaar verhaal van is.

Dr. Robertson.

Res & effectus confirmationes continentur in scriptura, nempe, inpositio manuum per Apostolos baptizatis, per quam dabatur Spiritus sanctus. De Chrismate nihil illic legitimus, quia per id tempus Spiritus sanctus signo visibili descenderit in baptizatos. Quod ubi fieri de fierit, Ecclesia chrismate signi externi loco uti coepit. dat is:

De zaak en het effect der bevestiginge staan in de Schrift geschreven, naamlyk, d' oplegginge der handen op de gene die door d' Apostelen gedoopt waaren; door welke oplegginge der handen de heilige Geest gegeven wierd. Van de Salvinge leeft men daar niet, also op die tyd de heilige Geest met een zichtbaar teken op de gedoopte nederdaalde. So wanneer nu dit op hield, dan begoft de Kerk de Salvinge te gebruiken in plaats van dat uiterlyk teken.

Dr. Cox.

Ik en vind in de Schriftuur niet dat d' Apostelen, leggende hare handen op de gedoopten, haar gefalft hebben.

Dr. Day.

Van bevestiginge met Salvinge vind ik geen beschrijving in de heilige Schriftuur, maar wel van oplegginge der handen op de gedoopten; 't welk d' oude Schryvers een bevestiginge noemen. De Salvinge is van de tyden der eerste Kerk af al in 't gebruik geweest.

Dr. Oglethorp.

De inpositione manuum cum oratione expressa mentio est in scriptura, qua nunc usitatonomine a Doctoribus dicitur confirmatio.

Hh 2

Sacrum

Sacrum Chrism a, traditio est Apostolica, ut ex veteribus liquet. dat is:

Van d' oplegginge der handen met bidden word in de Schriftuur uitdruklyk gewag gemaakt, het welke de Leeraren der Kerke de gewoonlyke naam geeven van bevestiginge. Het heilige Olyfel of Salvinge is een Apostolische overlevering, als blykt uit d' oude Schryvers.

Dr. Redmayn.

De Vraag en is niet enkel, maar als of'er gevraagd wierd of Eucharistia, in de Schrift, *sit in infermentaro, aut baprismus cum sale*: dat is, *of het broot in het Nachemaal zy ongesuurt; of de Doop met Sout.* Oplegginge der Apostolische handen, waar in de heilige Geest wierd geschonken tot bevestiginge der gener die gedoopt wierden, vind men in de heilige Schriftuur. Salvinge is een traditie of overlevering van d' Apostelen afkomstig, gelyk als men uit de heilige bladen en d' Oudvaders haare schriften besluiten kan; en des selfs Mysterie of verborgenheid en is niet te versma-

Dr. Edgworth.

Dit Sacrament is eenerley, *unitate integritatis*, door d' overeenkominge van de gebedelheid, gelyk als'er andere meer zyn; hierom heeft het twee deelen; waar van het eene, te weten, d' oplegginge der handen genomen is uit Hebr. 6. en Act. 8. het ander deel, naamlyk de Salvinge, is ontleent van d' overlevering der Oudvaders, en also van d' eerste Kerk af in 't gebruik geweest. Siet hier van Cyprianus libr. 1. Epist. 12.

Dr. Simmons.

Van bevestiginge leeft men in de Schrift, en de bevestiginge met Salvinge besluit men uit d' Oudvaders.

Dr. Tresham.

Ik zegge dat men bevestiginge in de Schriftuur vind, maar dit by voegsel *cum Chrismate*: met Salvinge, is niet Schriftmatig, echter een seer oude overlevering, als blykt by Cyprianus de *unth. Chrism.*

Dr. Leyton.

Op de agtste Vraag dient tot antwoord: dat men de bevestiginge der gedoopten in de Schriftuur vindt, dogh met Salvinge staar'er niet geschreven; maar met Salvinge wierdt se kort na der Apostelen tydt in de Kerke gebruikt, als uit d' aangetrokkene Schryvers klaar blykt.

Dr. Coren.

Der Bisschoppen oplegginge der handen op de gene die gedoopt wierden, zynde eengedeelte van bevestiginge, blykt klaar in de heilige Schriftuur; en de zalvinge met Olyfel, zynde het ander deel der bevestiginge, is van d' eerste Kerkke af in 't gebruik geweest, van den Oudvader Augustinus genoemd *Sacramentum chrisma-tis*: het *Sacrament des Olyfels*. De kranken met olye te smeren en voor haar te bidden, kan met de Schriftuur klaar bewezen worden.

Quoad octavam questionem, conveniunt omnes confirmationem cum Chrismate non haberi in scripturis. Eboracens. Tresham, Coren, Day, Oglethorp, Edgworth, Leighton, Simmons, Redman, Robinsonus confirmationem in scripturis esse contendunt; ceterum Chrisma esse traditionem Apostolicam: addit Robertsonus, & ubi fieri desiderat miraculum consecrandi Spiritus sancti, Ecclesia chrismate signi externi loco uti coepit; convenit illi Londinensis. Carlolens. putat usum Chrisma-tis ex scripturis peti posse; putant omnes tum in hoc articulo, tum in superiori, inpositionem manuum esse confirmationem. dat is:

Wat aangaat de agste Vraag, zijn zy alle van eenerley verstand dat de Bevestiginge met de Salvinge in de heilige Schrift niet en staat. De Bisschop van Jork, Tresham, Coren, Day, Oglethorp, Edgworth, Leighton, Simmons, Redman, Robinson houden staande dat de Bevestiginge met de Schriftuur te bewyfen is; maar dat de Salvinge een Apostolische overlevering is: Robertson voegt daar dit
noch

noch by, dat fo wanneer het mirakel van de roeheiliging des heiligen Geestes begoft op te houden, de Kerk doemaals de Salvinge voor een uitwendig teken begoft te gebruiken. Hier in komt de Biffchop van Londen met hem over een. Carlile

méent dat men het gebruik der Salvinge uit de Schriftuur kan halen. Zy verftaan alle te samen, fo wel ten aanfien van dit artykel als het voorgaande, dat d'oplegginge der handen een bevestiging is.

IX. Vraag. Of d' Apostelen een hooger macht ontberende van geen Christen-Koning onder haar te hebben, uit dien drang en nootzaaklijkheid Biffchoppen maakten, dan of haar Godt daar toe volmacht gegeven heeft ?

Cancelberg.

Antw. **A**lle Christen-Koningen is onmiddelyk van God aanbevolen de forge van alle hare Onderdanen, fo wel ten aanfien van de bedieninge van Gods woort en de forge voor hare zielen, als ten aanfien van het bewind over Polityke zaken en het stuk van Borgerlyke regering: en in dese beide bedieningen haar moeten zy verſcheiden bedieners onder hebben, om haar behulpsaam te zyn in het geene tot haare byſondere bedieningen behoort. De borgerlyke bedieners onder zyn Koninglyke Majesteit in dit Koningryk van Engeland zyn de geene, wien zyn Majesteit voor een tijd in sekere bediening onder hem ſal gelieven te ſtellen, als by voorbeeld: den Heer Cancelier, den Heer Treforier, den Heer Zegel-bewaarder, den Heer Admiraal, Opper en Onder-Officieren &c. De Dienaren van Gods woord, onder zyn Majesteit zyn de Biffchoppen, Predikanten, Capellaanen, en ſodanige andere Priesters, wien her zyn Coninglyke Majesteit ſal gelieven tot zulk een beroep te vorderen en daar in te ſtellen: als by exempel, de Biffchop van Cantelberg, de Biffchop van Dureſm, de Biffchop van Wincheſter, van Winwik &c. Alle dese voornoemde Perſoonen, fo wel van d' eene ſoort als van d' ander, worden in alle plaatsén, volgens de wetten en or-

dinantién van Koningen en Prinſen, daar toe geordineert, beroepen, en verkoren. In het aanneemen van veele onder dese bedieners worden verſcheiden ordentlijke ceremonien en ſolemniteiten gebruikt, die eigentlijk niet noodzaaklijk zyn, maar alleen om welſtaans halven en tot onderhoude van een goede order dienen; want of ſchoon diegelyke ampten en bedieningen ſonder ſodanige ſolemniteiten haar opgedraagen wierden, evenwel zyn ſe hun waarlijk opgedragen: en daar is geen belofte Godts van meerder genade te zullen geeven in het adminiſtreren van een Kerklyke, dan van een Borge:lyke bediening. Ten tijde der Apostelen, als wanneer daar geen Christen-Koningen waren, door welkers autoriteit de Dienaren van Gods woord beroepen of ſonden door het ſwaart geſtraft mogten worden, was'er geen middel om d' ondeugd te ſtraffen, of Dienaaren in het woord t' ordineren, dan alleen door een onderlinge toefstemming der Christen-volkeren en eenparige inwilliging, om na te komen den raad en advys van ſodanige Perſoonen, wien God met den geest van raad en wysheid meeſt begaaft had: en op die tijd, aangezien de Christenheid geen Opperhoofd over haar hadde, fo wierden ſe genoodzaakt om ſodanige ziel-bezorgers en Priesters aan te neemen, welke zy of zelfs wiften daar toe

bekwaam te zijn, of haar wierden aangeprefen door andere, die met Godts geest, met weerenschap in Christi belydenis, met wysheid, handel en wandel, raad en daad sodanig begaaft en vervult waren, dat zy zelfs van gemoeds halven haar behoorden te gelooven, en zulke Personen die haar aangeboden en voorgedragen wierden aan te neemen: en also hebben somtijds d' Apostelen en andere, wien God zijn geest rijklijk mede gedeeld had, Dienaren in het woord des Heeren gezonden en geordineert; somwylen heeft de Gemeente sodanige verkoren die zy daar toe bequaam oordeelden; en so wanneer eenige door d' Apostelen, of andere, geordineert of gezonden wierden, als dan heeft het volk uit hun eigen vrye wil deselve met dankbaarheid onthaalt en aangemen: en dat niet om d'opper voogdschap, gebied of heerschappy, die d' Apostelen, als haare Hoofden en Meesters, over hun te voeren hadden; maar als een goedaardige Gemeente haar bereidwillig instellende, om den raad van goe Raadsluiden te gehoorfamen, en om alles dat tot hunner stichtinge en nuttigheid dienstig en noodig mogt zijn, aan te neemen.

Iork.

Men leeft in de Schriftuur, dat d' Apostelen de macht haar zelve aanmatigden om Bisschoppen, Leeraaren en Diaconen te stellen; welke macht lichtlyk op dese woorden (*sicut me misit vivens Pater, sic ego mitto vos, &c. gelyk als my de levende Vader gesonden heeft, so zend ik U L. &c.*) steunt. En wy vertrouwen vastlyk dat zy een sodanige macht niet en zouden hebben derven gebruiken, ten ware zy door Christum daar toe geautoriseert waren geweest; doch dat haare macht om Bisschoppen, Leeraaren, of Diaconen, door opplegginge der handen, t'ordineren, een ander autoriteit, dan die van God, vereyscht, leeft men noch in, noch buiten de Schrift.

Londen.

Het schynt my toe dat d' Apostelen, volgens Gods wet, Bisschoppen stelden in de Kerk, nademaal datter Actor. 22. geschreven staat, *in quo vos Spiritus Sanctus posuit: waar in de Heilige Geest u gestelt heeft*: dies niettemin oordeelik, indien daar toen Christen-Koningen waaren geweest, dat zy gemelde Bisschoppen genomeert en in hare steden en plaatsen met recht gestelt zouden hebben.

Rocheſter.

My dunkt dat d' Apostelen Bisschoppen uit, autoriteit hun van God gegeven, gestelt hebben.

Carlisle.

Dat Christus zyn Apostelen, Bisschoppen en Leeraaren gestelt en haar macht gegeven heeft om ook andere te stellen, schynt my toe de gantsche trant van de Schriftuur te zyn.

Dr. Robbertson.

My dunkt dat d' Apostelen uit een Goddelyke autoriteit Bisschoppen en Ouderlingen ingestelt hebben, daar de hooge Overheid zulks toeliet.

Dr. Cox.

Hoe wel d' Apostelen geen autoriteit hadden om iemand het leer-ampt op te dringen, niettemin hadden zy, gedreven zynde door den heiligen Geest, autoriteit van God om de menschen te vermanen en aan te porren tot voortsettinge van Gods eere, en also van haar Leeraaren te maken.

Dr. Day.

d' Apostelen hebben Bisschoppen gemaakt, dat is, geordineert door een magt hun van God gegeven; *sicut misit me vivens Pater, ita & ego mitto vos: gelyk als my de levendige Vader gesonden heeft, so send ik U L. Joan. 20. Insgelyk Joan. ult. en Actor. 20. en 1. Timor. 4. Paulus heeft Timotheum en Titum in de bedieninge gestelt, en haar voorgeschreven hoedanige zy daar toe behoorden t'ordineren, 1. Timor: 1. en Tit. 1.*

Apo.

Dr. Oglethorp.

Apostoli, autoritate & mandato Dei, ordinabant ac instituabant Episcopos, petita ac obtenta prius facultate a Principe ac Magistratu, ut opinor, quitum praerat. dat is: d' Apostelen hebben uit Gods autoriteit en bevel na myn oordeel Bisschoppen geordineert en ingestelt, hebbende van de Magistraat of Overheid, die doemaals het gebied had, daar toe eerst verlos en vryheid bekomen.

Dr. Redmayn.

Christus heeft zijn Apostelen macht en autoriteit gegeven om andere Bisschoppen en Leeraaren in zijn Kerk te stellen, gelyk als hy van zijn Vader daar toe macht en autoriteit ontfangen had; doch had daar doen een Christen-Koning geweest, d' Apostelen souden dan, en behoorden ook, gehoorzaame Onderdaanen geweest te zijn, en niets by der hand genomen hebben voor en al eer dat zy van haare wereltse Regenten daar toe verlos en consent gekregen hadden; het betaamde nochtans dat zy, die voornaame en uitverkorene Dienaren onses Heere Jesu Christi waren, en van hem gezonden om de werelt van hare zonden tot God te bekeeren: en daarenboven den heiligen Geest in een overvloedige maate hadde ontfangen, dat zy, zeg ik, het bewint souden hebben van sodanige bediening, die tot voortplantinge en vermeerdering van het geloof dienstig was; het welke, buiten alle twyfel, een Christen-Koning uit een Godvruchtig gemoed vrywillig toegestaan sou hebben. Dit staat ook t' aanmerken dat in dese Vraag, en andere diergelyke, dit seggen van een Bisschop en Leeraar te maaken, tweefins verstaan mag worden: want so men het neemt voor t' ordineren of in te wyen, dan is 't een zaak die d' Apostelen en haare Successeurs alleenlijk toe komt; doch wil men het woord (*maken*) nemen voor een ordineringe of nomineringe tot bediening; dan raakt het voornaamlyk d' Opperhoofden

en Regenten der Kerke, welke Koningen zyn.

Dr. Edgworth.

d' Apostelen hebben Bisschoppen en Leeraaren geordineert door autoriteit haar van God gegeven, en niet by gebrek van hooger macht: nochtans daar een Christen-Koning of Prins is, rust de verkiesinge en beroepinge der gener die Leeraaren of Bisschoppen zullen zyn, aan den Koning of Prins, invoegen dat hy alle Bisschoppen binnen zyn Ryk mag verbieden om iemand in eenige Kerkelyke bedieninge te bevestigen, om redenen hem daar toe bewegende: en dat hy hem een tijd mag stellen wanneer en aan wien hy het gedaan wil hebben. Hier van hebben wy een voorbeeld in den Koning David 1. Chron. 24. deilende de Leviten in 24. hoopen, stellende over ieder hoop een voornaam Bisschop of opsiender, haar een ordinantie en regel voor schryvende, hoe zy haare ampten en ordeningen souden waarnemen; en wat voor offerhanden, costuimen en ceremonien zy daaglijks souden gebruiken en plegen, na dat de dag en tyd vereischte. En zijn Zoon Salomon heeft de selve gebruiken uitgevoerd, en belast dat se in den Tempel, na dat hy se opgerecht en voltooit had, onderhouden souden werden, 2. Chron. 8.

Dr. Symmons.

d' Apostelen hebben Bisschoppen en Leeraaren geordineert door autoriteit haar van God gegeven.

Dr. Trisham.

Ik segge dat d' Apostelen van God autoriteit ontfangen hadden om Bisschoppen t' ordineren; nochtans indien datter ergens daar zy Bisschoppen ordinerden, een Christen-Koning ware geweest, dan zouden zy, en behoorden ook, van hem autoriteit versogt te hebben om sodanige godvruchtige werken te mogen uitvoeren, het welke geen Christen-Koning haar afgeslagen sou hebben.

Op.

Dr. Leyghon.

Op de negende Vraag is myn antwoord dat d' Apostelen, so my dunkt, Bisschoppen hebben geordineert door autoriteit haar van Christus gegeven; hoe wel zy, na myn oordeel, daar toe verlof en consent zouden, en ook so behoorden, van Christen-Prinsen, so daar eenige Christen-Koningen of Prinzen waren geweest, versogt hebben.

Dr. Coren.

d' Apostelen hebben, uit autoriteit haar van God gegeven, Bisschoppen en Leeraaren geordineert; dies niettemin had'er een Christen-Koning in die tijd geweest, dan zou het haar schuldige pligt geweest zyn om daar toe verlof en consent te verfoeken.

Omnes conveniunt Apostolos divinitus accepisse potestatem creandi Episcopos; Eboracens. addit, non opus fuisse alia auctoritate Apostolis quam divina: sic Thirleby & Edgworth; Redmanus distinguit de institutione Presbyteri, ordinationem & consecrationem tribuit tantum Apostolis & Eorum Successoribus; nominationem & electionem Magistratibus. Sic Londinens. Leightonus, Redmanus, Tresham, Coren ajunt petendam fuisse potestatem a Magistratu Christiano, si tum fuisset. Robertsonus non respondet quæ-

stioni, concedit enim datam esse Apostolis potestatem creandi Episcopos, ubi Magistratus permittit. Oglethorpus putat Eos impetrasse potestatem a Principibus. Carliol. Roffens. Dayus non respondent ultimæ parti.

Dat is: Hier in komen zy alle over een, te weten, dat d' Apostelen macht en autoriteit om Bisschoppen t' ordineren van God hebben ontfangen; de Bisschop van Jork voegt daar noch by, dat d' Apostelen geen ander autoriteit van noden gehad hebben: so seggen ook Thurleby en Edgworth; Redmanus in het instellen van een Bisschop maakt onderscheid; des zelfs ordineringe en inwyinge segt hy alleenlyk te behooren tot d' Apostelen en hare Succesfeurs: maar de noeminge en verkiefinge, tot de Magistraat. So seggen de Bisschop van Londen, Leigton, Redmayn, Tresham en Coren, dat men de macht en autoriteit by een Christen-Overheid, so se toen ware geweest, had moeten verfoeken. Robertson antwoord niet op de Vraag, also hy toelstaat dat den Apostelen macht en autoriteit is gegeven om Bisschoppen t' ordineren, als het d' Overheid toelaat. Oglethorp meent dat d' Apostelen van Koningen macht en autoriteit daar toe versogt hebben. Carlile, Roffens, Day geven op het laatste deel geen antwoord.

X. Vraag. Of de Bisschoppen, dan of de Priesters eerst geweest sijn? en zynder de Priesters eerst geweest, dan heeft de Priester den Bisschop gestelt of geordineert.

Cantelberg.

Antw. **D**E Bisschoppen en Priesters zyn op een en deselve tyd geweest, ende waren geen twederley zaken, maar eenerley bediening in het begin van den Christelyken Godsdienst.

Jork.

My dunkt dat d' Apostelen eerst Priesters, en daar na Bisschoppen zyn geweest; en dat de Goddelyke macht haar tot Prie-

sters en ook tot Bisschoppen heeft gemaakt; en hoe wel d' ordineringe van haar in alle manieren so niet toeging als nu wel het gebruik der Kerke is, nochtans dat zy beide een sigtbare en onsigtbare inwyinge hebben gehad, kan men uit het Euangelium vernemen, alwaar het geschreven staat: *sicut memisit Pater vivens, & ego mitto vos: dat is, gelyk als myn Vader my gesonden heeft,* soo

so send ik u ook: *Et cum hac dixit insufflavit in eos, et dixit, accipite Spiritum sanctum: en dit geseght hebbende blies hy op haar, en zeyde: ontfangt den heiligen Geest.* En men heeft licht te denken dat zy toen tot Bisschoppen gestelt wierden, als wanneer zy niet alleenlyk een kudde te weyden hadden, maar dat haar ook herders toegevoegt wierden om daar opsigt op te hebben, en dat het bewind en de wacht over beide door den heiligen Geest hun roevertrouwt wierd; also de naam van een Bisschop eigentlyk geen naam van order is, maar een naam van bedieninge, betekende een opsiender. En hoe wel de minder herders d' opsigt hunner kudde aan haar bevolen is, nochtans dewyl een Bisschops last ook in heeft om een wakend oog over de Herders te houden, zo dragen daarom de Bisschoppen, en niet d' andere, de naam van een opsiender; engelyk als sy in een hooger stand staan, so vind men in hare inwynging, zelfs van d' eerste Kerk af, een seker onderscheid.

Londen.

Het schynt my toe dat de Bisschoppen eerst zyn geweest, en nochtans dunkt my dat het geen zaak van groot belang is, of de Priesters toen eerst den Bisschop maakte, of de Bisschop den Priester; aangesien datter, na 't gevoelen van den Oudvader Hieronymus, in den aanvang der Kerke geen, (of so het alware, seer weinig) onderscheid was tusschen een Bisschop en een Priester, voornaamlyk aangaande de betekening.

Rocheester.

Ik merke in de Schriftuur, dat Christus beide een Priester en een Bisschop zynde, zyn Apostelen, die so wel Priesters als Bisschoppen waren, geordineert heeft; en de selve Apostelen hebben daar na Bisschoppen geordineert, en haar ook bevolen om andere t' ordineren.

Carlisle.

Christus heeft van zyn Apostelen gemaakt Diaconen, Priesters, Bisschoppen,

als ten deele blykt Matth. 10, en daar na Joan. 20. *quorum peccata remisistis et c.* wiens zonden gy vergeven zult hebben *et c.* En daar hy zeyde *hoc facite in meam commemorationem: doet dit tot myner gedachtenis.* En in de Handel. der Apostelen staat, *caeterum Nemo audebat se conjugere illis: doch niemand dorst sig by haar voegen;* in voegen dat zy alle dese ampten te gelyk waren bekleedende; en daar op, volgens Christi ordinantie, die na haar 72. Priesters hadde gemaakt, als blykt Luc. 10. hebben zy ook andere zeven voorname Diaconen gemaakt en geordineert, als gemelt word Act. 6. alwaar geschreven staat, dat zy, biddende, haare handen op haar leiden. Act. 13. hebben zekere Perfonen aldaar genoemt, op het bevel van den heiligen Geest, Saul en Barnabas afgefondert tot het gene daar haar God toe genomen had, vastende, biddende en hare handen op haar leggende; welken Saul van Ananias wierd gedoopt, leggende zyn hand op hem, op dat hy met den heiligen Geest vervult mogt werden. Paulus nu een sodanige geworden zynde, ordineerde Timotheum en Titum, begerende op haar dat zy insgelyks zouden doen als hy gedaan had, en selde order datter van Stad tot Stad sulks gedaan wierde. Jacobus wierde door Petrus, Joannes en Jacobus geordineert tot Bisschop van Romen. So dat men van geen ander exempel leeft.

Dr. Robertson.

Incertus sum utri fuere priores, at si Apostoli in prima professione ordinati erant, apparet Episcopos fuisse priores, nempe Apostolos, nam postea designavit Christus alios septuaginta duos. Nec opinor absurdum esse, ut sacerdos Episcopum consecret, si Episcopus haberi non potest. dat is:

Ik ben nog onzeker en sta in twyfel welke de eerste zyn geweest: dog by aldien dat d' Apostelen van begin aan geordineert waren, so blykt dan dat de Bisschoppen eerst geweest zyn, te weten d' Apostelen;

Ii

want

want daar na heeft Christus andere twee-en-seventig bestemt. My dunkt ook niet dat het ongerymt is, dat een Priester een Bisschop inwy, als men geen Bisschop kan bekomen.

Dr. Cox:

Hoewel dat, volgens de Schrift, na't seggen van Hieronymus, Priesters en Bisschoppen eenerley zyn, en dat daarom d' eene voor d' ander niet en is: Bisschoppen nochtans, aangemerkt so als zy nu bestaan, waren na de Priesters, en derhalven van Priesters gemaakt.

Dr. Day.

d' Apostelen waren Bisschoppen en ook Priesters, en sy maakten Bisschoppen en Priesters; gelyk als Titus en Timotheus Priesters maakten. *Episcopatum ejus accipiat alter: een ander neme zyn Opzienders ampt, Actor. 1. Presbyteros qui in vobis sunt obsecro & ego Compresbyter; de Ouderlingen die onder u zyn vermane ik die een mede-Ouderling ben, 1. Petr. 5.* En in den beginne der Kerkke was het woort van Bisschop al so gemein als dat van Ouderling, en so wel Bisschoppen als Priesters toegeëigent.

Dr. Oglethorp.

Utrique a Deo facti, Apostoli, Episcopi; Septuaginta Discipuli, (ut conjectura ducor) Sacerdotes. Unde verisimile est Episcopos praeessisse, Apostoli enim prius vocati erant: beyde zynse van Godt gemaakte, so wel d' Apostelen als Bisschoppen: de seventig Discipelen waren, (na myngiffinge) Priesters. Waar uit dan waaerschyjnlyk blykt dat de Bisschoppen voorgegaan zyn, doch d' Apostelen waren eerst geroepen.

Dr. Redmayn.

Sy hebben te gelyk begonnen, en van begin aan waren sy eenerley, gelyk als Hieronymus en andere Oudvaders mer de Schriftuur bewyzen; hierom heeft d' eene den ander zonder onderscheit gemaakt.

Dr. Edgworth.

Christus, onze Hooge-Priester en Bisschop heeft zyn Apostelen tot Priesters en

Bisschoppen te gelyk gemaakt; en sy hebben ook andere gemaakt, sommige tot Priesters, en sommige tot Bisschoppen: en dat de Priesters in d' eerste Kerk Bisschoppen hebben gemaakt, dunkt my niet ongevoeglyk te zyn, also Hieronymus segt in een zeker brief aan Euagrius. Even al eens als of krygs-knechten d' eene den ander tot hun Hooftman onder malkanderen verkooren: so hebben ook de Priesters een uit hun bende verkoren tot haar Bisschop, ten aanzien van zyne geleertheit, defrigheit en vroom leven, &c. Alsook om door haar alle onderlinge scheuringe en verdeeltheit te schuwen, op dat sommige het volk dese weg en andere een ander weg niet mochten trekken, by gebrek van een Opperhoofd onder haar.

Dr. Symmonds.

Christus was, en is, de groote Hooge-Priester, en heeft alle zyn Apostelen tot Bisschoppen gemaakt; en sy hebben na hem Bisschoppen en Priesters gemaakt, en daar by is het altyd tot hier toe gebleven.

Dr. Tresham.

Ik segge dat Christus van d' Apostelen eerst Priesters, en daar na Bisschoppen heeft gemaakt, en zy hebben volgens dese macht Priesters en ook Bisschoppen gemaakt; doch ingeval datter ergens een Christen-Koning geweest ware, dan zouden zy van hem daar toe verlof en autoriteit versogt hebben.

Dr. Leyton.

Christus heeft van d' Apostelen in den beginne Bisschoppen en ook Priesters gemaakt; en na haar wierden twee-en-seventig Discipelen, Priesters gemaakt.

Menevens. Thirleby, Redmanus, Coxus asserunt in initio eosdem fuisse Episcopos & Presbyteros. Londinens. Carliolens. Symmons putant Apostolos fuisse institutos Episcopos a Christo, & eos postea instituisse alios Episcopos & Presbyteros, & 72. Presbyteros postea fuisse ordinatos: sic Oglethorpus, Eboracens. & Tresham ajunt Apostolos primofuisse

ijse Presbyteros, deinde Episcopos, cum aliorum Presbyterorum credita esset illis cura. Robertsonus incertus est utri fuere Priores, non absurdum tamen esse opinatur, ut sacerdos consecret Episcopum, si Episcopus haberi non potest. Sic Londinens. Edgworth, Dayus putant etiam Episcopos, ut vulgo de Episcopus loquimur, fuisse ante Presbyteros. Leightonus nihil respondet.

Datis:

De Bisschop van S. Davids, mijn Heer de gedeputeerde van Westmunster, Dr. Redmayn en Dr. Cox seggen dat de Bisschoppen en Ouderlingen in het begin eenerlei waren. De Bisschoppen van Londen, Carlile, Symmons meenen dat d'Apostelen van Christus tot Bisschoppen zijn gestelt, en dat zy daar na andere Bisschoppen en Ouderlingen hebben ingestelt; en

dat naderhand de twee-en-seventig tot Ouderlingen zijn geordineert: also is het dat Oglethorp, de Bisschop van Jork en Tresham seggen, dat d'Apostelen eerst Ouderlingen, en daar na Bisschoppen zijn geweest, nademaal haar de forge van andere Ouderlingen was aanbevoolen. Robertson is onzeker wie de eerste geweest zijn, egter meent hy dat het niet ongerymt is dat een Priester een Bisschop consacreeerde of inwydde, als men geen Bisschop konde bekomen. De Bisschop van Londen, Edgworth, en Day meenen ook dat de Bisschoppen, gelijk als men doorgaans van Bisschoppen spreekt, voor d'Ouderlingen zijn geweest. Leighton antwoordt niet met al.

XI. Vraag. Of een Bisschop, volgens de Schrift, autoriteit heeft om een Priester te maaken, of niet? En of iemand anders dan alleenlijk een Bisschop een Priester mag maken?

Cantelberg.

Antw. **E**en Bisschop mag, volgens de Schrift, een Priester maaken, insgelijks ook Koningen en Regenten, en dat uit Godts autoriteit haar toevertrouwt; en het volk ook by maniere van verkiefinge; want gelijk als men leeft dat het Bisschoppen hebben gedaan, soo hebben het ook Christen-Kayzers en Koningen gemeenlijk gedaan, en het Volk, al eer dat 'er Christen-Koningen waren, heeft haare Bisschoppen en Priesters doorgaans verkoren.

Jork.

Dat een Bisschop een Priester mag maaken of ordineren, kan met de Schriftuur bewezen worden; voor so veel als zy alle nodige autoriteit hebben om Christi Kerk in order te stellen, afkomstig van d'Apostelen, dewelke Bisschoppen en Priesters hebben geordineert, en dat niet sonder autoriteit, als blykt uit onte antwoord op

de 9. Vraag; en dat het iemandt anders als een Bisschop of Priester vry staat een Priester te ordineren, vind men nog in, nog buiten Gods woord.

Londen.

My dunkt dat een Bisschop in zyn bedieninge wettelyk bevestigt, een Bisschop, en ook een Priester, volgens de Schriftuur, mag ordineren: nademaal dat Christus een Bisschop zynde, dien ampt sig zelve heeft aangematigt; en om dat d'Apostelen, by zyn leven, zulks deden.

Rochester.

Godts woort dient ons tot een voorbeeld, dat een Bisschop autoriteit heeft om een Priester t' ordineren; hoewel geen Bisschop, een Onderdaan zynde van een Christen Koning, ordre geven mag om te bannen of eenige jurisdictie te gebruiken, of eenig deel van zyn autoriteit te oeffenen, zonder commissie daar toe te hebben van den Koning, die het Opperhoofd is van

van de Kerkke daar hy een lidmaat van is ; maar dat het iemand anders mag doen behalven een Bisschop , daar vind ik geen exempel van , nog in Godtswoort nog in d' Oudtvaders.

Carlic.

Uit het gene te voren gesegt is , blykt , dat een Bisschop , volgens de Schriftuur , Diakonen en Priesters mag ordineren , en dat men geen exempel heeft om anders te mogen doen.

Dr. Robertson.

Opinor Episcopum habere auctoritatem creandi Sacerdotem, modo id Magistratus publici permisu fiat. An vero ab alio quam Episcopo id rite ferit possi, haud scio, quamvis ab alio factum non memini me legisse. dat is :

Het schynt my toe dat een Bisschop magt heeft om een Priester in den dienst te bevestigen , so het slegts met toelatinge van de hooge Overheid geschiedt. Of nu zulks van iemand anders dan van een Bisschop na behoren mag geschieden , weet ik niet , also my niet en gedenkt gelesen te hebben dat het van een ander is geschiet.

Dr. Cox.

Bisschoppen mogen , als te voren van d' Apostelen in de tiende Vraag is verhaalt , Priesters ordineren , behalven daar het de hoogdringende noot anders vereischt.

Dr. Day.

Bisschoppen hebben , volgens de Schriftuur , autoriteit , om Bisschoppen en Priesters t' ordineren ; *Joan. 20. Hujus rei gratia reliqui te Creta ut constituas oppidatim Presbiteros*, dat is , om die oorsake heb ik u tot Creta gelaten, op dat gy van Stad tot Stad Ouderlingen zoudet stellen, *Tit. 1. Actor. 14.*

Dr. Oglethorp.

Autoritas ordinandi Presbyteros data est Episcopis per verbum, multisque aliis quos lego: d' autoriteit om Ouderlingen t' ordineren, is, volgens Gods woort en veel andere Schryvers die ik gelesen heb, den Bisschoppen gegeven.

Dr. Redmayn.

Op d' eerste Vraag antwoord ik , ja ;

also Titus 1. 1. Timoth. 5. en in andere Schriftuur-plaetsen zulks blykt ; doch of iemand anders dan een Bisschop een Priester mag ordineren , heb ik niet gelesen , zonder van God daar zonderling toegerechtig te zyn ; als wanneer Moses , wien verscheiden Schryvers seggen geen Priester geweest te zyn , Aaron tot een Priester stelde. Het is wel waar dat het een Godvruchtig Konings ampt is om over de Kerk en des selfs Dienaren een wakend oog te houden , en zorge te draagen dat zy haar schuldige plicht wel waarnemen , als ook dat zy hun in byzondere ampten en bedieningen bevestigen , welke ter eere Godts , en tot stichtinge van het Volk meest mogen dienen ; also men leeft dat de Vrome Koningen David , Joas , Hiskia , en Josias in het Oude Testament gedaan hebben. Doch wat nu het maaken , dat is , het ordineren en inwyen van Priesters aangaat , my dunkt dat zulks voornaamlijk het ampt van een Bisschop raakt , voor so veel , na mijn oordeel , uit de heilige Schriftuur of met eenige exempelen van begin aangetoont kan worden.

Dr. Symmons

Een Bisschop van de Hooge Overheid ingestelt en tot den dienst ingelaten , mag een Priester stellen ; noch ik en heb van eenige andere gehooft die ooit Priesters geordineert hebben.

Dr. Edgworth.

Een Bisschop , volgens Godts woort , heeft autoriteit om een Priester te stellen ; en dat iemand anders , sedert Christi tyd , een Priester ooit geordineert heeft , lees ik niet. Hoewel Moses , die geen gezalfde Priester was , Aaron tot een Priester en Bisschop geordineert heeft , door een byzonder bevel of Goddelijke openbaaring , sonder het welke hy zulks nooit gedaansou hebben.

Dr. Trisham.

Ik zegge dat een Bisschop , na den inhoud der heilige Schriftuure , autoriteit heeft

heeft om een Priester te stellen, en dat niemand anders dan een Bisschop het zelve mag doen, dan alleenlijk in tyd van nood.

Dr. Leyghon.

Het schynt my toe dat een Bisschop, als Godts Dienaar zijnde, van hem macht ontfangen heeft om een Priester t'ordineren, en dat uit kragt van zijn heilig woord; doch hy en behoort niemant voor een Priester aan te nemen, in te wyen, nog in eenige bedieninge der Kerke te stellen, zonder in een Christen land daar toe eerst verlos en konfent te hebben. En dat iemand anders, na luid der Schrifstuure, autoriteit heeft om een Priester te maaken, heb ik nooit gelefen, nog in eenige andere Schryvers boeken gevonden.

Dr. Coren.

Een Bisschop van zijn Koning of hooge Overheid verlos gekregen hebbende, heeft autoriteit om een Priester, uit kragt van Godts wet, t'ordineren. Ik en lees niet dat een Priester door iemand anders dan een Bisschop geordineert is geweest.

Ad primam partem questionis respondent omnes, & convenit omnibus præter Menevens. Episcopum habere autoritatem instituendi Presbyteros. Rossens. Leyghon, Coren, Robertsonus addunt, modo Magistratus id permittat. Ad secundam partem respondent Coxus & Tresham in necessitate concedi potestatem ordinandi aliis. Eboracens. videtur omnino denegare aliis hanc autoritatem.

Redmaynus, Symmons, Robertsonus, Leygtonus, Thirlebeus, Coren, Roffen. Edgworth, Oglethorp, Carlilens. nusquam legerunt alios usos fuisse hac potestate, quantum (privilegio quodam) data sit Moyfi, ut Redmaynus arbitratur & Edgworth. Nihil respondent ad secundam partem questionis Londinensis & Dayus. Dat is:

Op het eerste deel der Vraage geven zy alle antwoord, en zyn alle van dit verstand, behalven de gedeputeerde van Westmunster, dat een Bisschop macht en autoriteit heeft om een Ouderling te stellen. Sommige nochtans onder haar, als de Bisschop van Rochester, Leighon, Coren, Robertson voegen daar by, zo het slegts met toefemminge van de hooge Overheid geschiedt. Op het tweede deel antwoorden Coxus en Tresham dat in tyd van noot ook andere daar toe magt hebben; doch de Bisschop van Jork schynt hier gantsch niet t' huis te zyn. Doctr. Redmayn, Symmons, Robertson, Leighton, Thirleby, Coren, Rochester, Edgworth, Oglethorp, en Carlile hebben nergens gelefen dat andere dese magt ooit gebruikt hebben, hoe wel dat aan Moses, door een seker voortrecht, daar toe autoriteit gegeven is, volgens het oordeel van Redmayn en Edgworth. Op het tweede deel der Vraage geven de Bisschop van Londen en Dr. Day geen antwoord.

XII. Vraag. Of het consacreren of inwyen van een Bisschop of Priester in het Nieuwe Testament noodzaaklyk vereischt werde, dan of het genoeg bestaan mag als hy tot die bedieninge slechts geordineert is.

Cantelberg.

Antw. **I**N het Nieuwe Testament, die tot een Bisschop of Priester is gestelt, behoeft volgens de Schrift, daar toe niet geconsacreert of gewyd te zyn; also sulks met verkiefing of ordi-

ning genoeg mag bestaan.

Jork.

Myn antwoord op de 12. Vraag is, dat d' Apostelen door oplegginge der handen met vasten en bidden Priesters hebben geordineert; en hier in haare voetstapen na-

volgende, moet men immers denken, dat alle de gemelde zaaken by hare Successeurs of nakomelingen nootfaaklyk ook fo moeten gebruikt worden: en hierom schynt het ons toe dat een bloote instelling zonder een vooraf-gaande sichtbare inwynging en aanroeping om de bystand en kracht des heiligen Geests niet oorbaar nog genoeg is; alsof het, zonder de voor-noemde aanroeping, geen mensch be- taamt voor God den Heere Dienaren te stellen, als uit zyn eigen autoriteit: waar van wy in de Handel. der Apostelen een voorbeeld hebben; alwaar men vind, dat toen zy by den anderen vergadert waren om een in de plaats van Judas te verkiesen, zy twe Discipelen geordineert en de zaak onsen Heere opgedragen hebben, om te kiesen welke van die beide het hem ge- liefde, seggende en biddende, Heere, gy die aller menschen herten kent, toont ons welke van dese twe gy in de plaats van Judas verkiest. En hierom staat 'er in de Hand. der Apost. de heilige Geest zeyde, zondert my Barnabas af, &c. en wederom, welke de heilige Geest gestelt heeft om Gods Kerke te regeren. Het blykt ook uit het Oude Testament datter in het ordineren van Priesters, so wel een sichtbare als onzichtbare Heiliging is geweest; overfulks heeft men niet te denken dat in het Nieuwe Testament, alwaar de Priesterschap onge- lyk hooger is als in het Oude, een bloote instelling, sonder een zichtbare of on- zichtbare heiliging genoeg is.

De heiliging van een Bisschop en Prie- ster word, mijns oordeels, vereischt, al- so in d' oude wet, zijnde slechts een scha- duwe en verbeelding van de nieuwe, de heiliging vereischt wierd, als blykt Le- vitic. 8. dies niettemin laat ik de waarheid hier van aan gezonder verstanden beruften.

Rochester.

De Schriftuur meldt van een oplegginge der handen en gebed: en van andere ma- nieren van heiliging merk ik niet dat het

Nieuwe Testament uitdruklijk gewag van maakt; doch oude Schryvers melden ook van zalvingen.

Carlisle.

Over deze Schriftuur-plaats van Pau- lus aan Timotheus: (*noli negligere gra- tiam qua in te est, qua data est tibi per Pro- phetiam cum impositione manuum Presbyte- rii*: dat is: en verzuimt de gave niet die in u is, die u gegeven is door de Prophetie, met oplegginge der handen des Ouderling- schaps,) doet den Oudvader Anselmus de- se verklaring: deze genade is de gave van een Bisschops bediening, waar toe God uit zyn enkele goedheid Paulus hadde verkoren en verheven. De Prophetie, segt hy, was d' ingewing des heiligen Geestes, waar door hy wiste wat hem daar in te doen stond. d' Oplegginge der handen is het geene waar door hy geordineert wierd, en die bediening ontfing: en hierom, (zegt Paulus,) God is mijn getuige hoe ik voor u gewandeld en u ge- roont heb, na dat het my betaamde gedaante hebben. Nu, ziet gy wel toe, wien gy lieden ordineert, op dat gy u niet en kome te versin- nen. Laat dan Bisschoppen, dewelke (alsoo Hieronymus segt) macht hebben om Prie- sters te maaken, wel bedenken aan wat voor een wet d' ordre van een Kerkelijke stand ge- houden en verplicht is; en dat zy haar selven niet inbeelden dat dese des Apostels eigen woorden zyn, maar veel eer de woorden van Christus zels.

Dr. Robertson.

Opinor requiri consecrationem quandam, hoc est, impositionem manuum, orationem Jejunium, &c. tamen nusquam hoc munere fungi posse, nisi ubi Magistratus invitet, jubeat, aut permittat: dat is: my dunkt dat 'er een zekere heiliging vereischt word, te weeten, oplegginge der handen, bidden en vasten, &c. Doch evenwel dat men dit ampe nergens mag bedienen, dan daar d' Overheid daartoe nodigt, zulks gebied of toelaat.

Dr. Cox.

Geen heiliging van Bisschoppen en Prie- sters

sters word 'er in de heilige Schriftuur vereifcht, dan alleenlijk om een Priester tot zijn ampt t'ordineren *door oplegginge der handen.*

Dr. Day.

Ik vinde geen heiliginge van Biffchoppen en Priesters in het Nieuwe Testament beschreeven, maar alleenlijk leeft men aldaar, als in de boven-verhaalde Schriftuur-plaatsen, van een *ordinering of instellinge door oplegginge der handen met bidden*; en de bloote itellinge dunkt my daar toe niet genoeg te zijn.

Dr. Ogletborp.

Preter vocationem, seu designationem externam, quae vel a Principe fit, vel a Populo per electionem & suffragia, requiritur ordinatio alia per manuum impositionem, idque per verbum Dei. Dat is: *behalven het beroep, als een uiterlijke toewysinge, die of van een Koning of van het Volk door verkiefing of meerderheid van stemmen geschied, word 'er nog een ander ordening door oplegginge der handen vereifcht, en dat uis kracht van Godts woord.*

Dr. Redmayne.

Behalven de bestemminge tot dit ampt, so blykt het dat in de eerste Kerk d' Apostelen zekere Heiliginge van de Dienaren der Kerke plachten te gebruiken, te weten, *met de handen op te leggen en te bidden, Actor. 6. en met vasten, Actor. 14.* Het is al te gevaarlyk een Priesterschaps ampt t'aanvaarden, daar men alleenlyk toegeordineert word: overfulks om het geloof der geener die zulk een last op haar nemen, te versterken, en om meerder genade daar toe dienstig te bekomen, wierd de inwyinge door den heiligen Geest daar toe geordineert, en is altyd van begin aan in het gebruik geweest.

Dr. Edgworth.

Een enkele beroeping tot het ampt is niet genoeg om een Priester of Biffchop te maken, als blykt aan David en Salomon, dewelke de boven gemelde 24. tot haare ampten beriepen, echter hebben zy geen

van de zelve, noch eenige andere tot Priesters gestelt.

Dr. Symmons.

Het beroepen tot de bediening door oplegginge der handen bewyft de Schriftuur, en der zelver Heiliginge heeft in de Kerk een tyd lang geduurt.

Dr. Tresham.

Daar word een zeker heiliginge vereyscht, bestaande in een oplegginge van de handen des Biffchops met bidden, het ordineeren alleenlyk is niet genoeg.

Dr. Leyton.

My dunkt datter een inwyinge of heiliginge wort vereifcht, naamlyk door oplegginge der handen; want hier in hebben ons d' Apostelen voor gegaan.

Dr. Coren.

Tot het stellen van een Biffchop wort 'er in het Nieuwe Testament vereifcht d' *oplegginge van handen met bidden*, 't welk ik verftaa een heiliginge te zyn, een bloote beroeping tot het ampt en mag niet bestaan; want de Koning David 1. Chron. 24. ordineerde 24. mannen tot Biffchoppen, welke daar na geheiligt wierden; invoe-gen dat de beroepinge en heiliginge beide vereifcht werden.

Respondent Eboracens. Londinens. Carliolens. Leigton, Tresham, Robertsonus, Edgworth, Coren, Dayus, Ogletborp consecrationem esse requisitam. Redmaynus addit eam receptam esse ab Apostolis, atque a Spiritu Sancto institutam ad conferendam gratiam. Dayus, Roffens. Symmons ajunt Sacerdotium conferri per manuum impositionem, idque e scripturis; consecrationem vero du receptam in Ecclesia: Coxus institutionem cum manuum impositione sufficere, neque per scripturam requiri consecrationem. Robertsonus addit supra alios nusquam hoc munere jungi posse quempiam, nisi ubi Magistratus invitet, jubeat, permittat ve. dat is:

De Biffchoppen van York, Londen, Carlisle, Leigton, Tresham, Robertson, Edgworth, Coren, Day, Ogletborp antwoorden dat de heilige vereifcht wert. Redmayn voegt.

voegt daar nog by dat se een tijd lang by de Kerk in 't gebruik is geweest , en door den heiligen Geest ingestelt tot bestedinge van genade. Day , Rochester , Symons seggen dat het Priesterschap door oplegginge der handen wort bezeven , volgens uitwyzinge der heilige Schriftuure ; doch dat de heiliginge een tyd lang in de Kerk onderhouden is geweest . Coxus houd staande dat

door oplegginge der handen d' instellinge geschiedende , genoeg mag bestaan , en dat , volgens de Schrift , de heiliginge onnodig is . Robertson doet daar dit noch by , dat nergens iemand zulk een ampt mag benen , ten ware dat de Magistraat hem daar toe quame te nodigen , te gebieden of toe te laten .

XIII. Vraag. Of (indien het gebeurde dat een Christen Koning onderricht zijnde , hoe hy best zekere Landen der Heidenen zou kunnen innemen , niet dan Leken of ongeestlijke by zich hebbende :) zulks uit Godts woord te bewyzen is dat hy of zy aldaar Godts woord behoorden te Prediken en te verkondigen , of niet ? en ook Priesters maken en stellen , of niet ?

Antw. ^{*Castelberg.*} **H**et stryd niet alleen niet tegens Godts wet , maar sy behoorden ook in der daat so te doen ; vele Historien getuigen ook dat sommige Christelijke Koningen en andere Leken of ongeestlyke Personen sulks gedaan hebben .

Ierk.

Wat belangt het eerste deel van deze Vraag , te weten , het leeren en verkondigen van Godts woort in tyd van noot , menen wy dat Leeken geen geestlyk beroep al hebbende , niet alleen mogen , maar ook behoorden Christum en zyn geloof aan ongelovige te verkondigen , na dat de gelegentheit haar voorkomt , en moeten ook alle vlyt aanwenden , om d' ongelovige te winnen en tot het Koninkrijke Christi te brengen , voor so veel in haar vermogen is : also God de Heere een yder zijn even naasten aanbevolen , gelijk als Salomon segt ; en Godts woord belaft een ygelijk hoeft voor hoeft om alle menschen alles goedts te bewyzen . En voorwaar dit is d' allerhoogste aalmoes om de menschen te rukken uit de kaaken des Duivels , die geweldenaar , ende deselve Gode , den

eigenaar , toe te brengen ; overzulks in zulken geval mag alle Man en Vrouw een Evangelist zijn : en hier van hebben wy ook een voorbeeld . Doch wat nu aangaat het tweede deel , in tyd van noot ; gelijk als men geen Schriftuur-plaats noch exempel en heeft , toelaatende dat iemand , zelfs geen Priester zijnde , mag maken , dat is te zeggen , een ander ordineren tot het Priesterschap , en met eenen autoriteit geeven om die ordre te bedienen , en om sodanige macht en ampten te bedienen als de Priesterschap op het Euangelium grondvest , toekomen ; so vind men ook by een van d' oude Schryvers wat in tijd van nood gedaan is ; hoewel dese autoriteit om r' ordineren , op de gemelde manier , den Leeken in de Schriftuur niet uitdrukkelijk is verboden ; nochtans word 'er zulk een verbod te kennen geeven , waar in haar , noch in de Schriftuur nog elders so groot een autoriteit geeven is ; voor so veel als niemand dese of eenige andere autoriteit die van den heiligen Geest komt mag gebruiken , ten zy dat hy daar toe schriftmatige commissie hebbe of autoriteit

teit door traditie of overlevering, of de-
felve uit kracht van een oud gebruik over-
al by d' algemene Kerke Ghristi aangeno-
men, ontfangen heeft.

Londen.

Op den 13. en 14. navolgende Vraag
antwoord ik, dat de nootfaaklykheid hier
in, na myn oordeel, een genoegsame regel
en verfekering is om in sodanige geval-
len een besluit te mogen nemen en sig daar
na te reguleren, vermits dat (*tempore ne-
cessitatis mulier baptisat, & Laicus idem
facit, & audit confessionem*) een vrouw in
ryd von noot doopt, en een Leek het zelve doet,
en de biegt aanhoort: of anders dat God in
der Koningen herten zou geven om het
beste en gevoeglykste middel daar toe te
verschaffen: en zeer selden sou lichtlyk so
een hoogdringende nootwendigheid voor-
vallen, of men sou onder so een Konings
bende of in de naburige Landen sekere
Priesters mogen aantreffen om so een zaak
waar te nemen en te bedienen; of eindlyk,
dat de Koning selfs, door ingeeving van
Gods Geest, de zaak, dienende tot so een
goet voornemen en lofelyk einde, mocht
willen by der hand nemen, daar in noch-
tans sig gevangen gevende onder het gefon-
der oordeel van andere.

Recheſter.

Op de 13. en 14. navolgende Vraag
dient tot antwoord; dat ik, noch in Gods
woort noch in eenige schriften der Oudva-
ders, van sodanige voorvallen gelesen heb;
en derhalven kan ik daar niet uit ondervin-
ding op antwoorden; maar dit schynt my
op alle sodanige Vraagen een goet ant-
woort te zyn, te weten, *necessitas non
habet legem*, dat is, *noot breekt wet*.

Carlisle.

Men heeft te denken dat Christus, na
zyn believen, uitwendig, inwendig, of door
dese beide wegen te gelyk, iemand kan
komen te roepen: so dat in geval geen
Priester te bekomen ware, niet te denken
is, of een Christen-Koning, nevens an-
dere goeffende mannen inwendig in hun

gemoed bewogen en geroepen, uit liefde
en Godvrugigheid dit hun beroep zouden
mogen betragten in een werk dat God so
ten hoogste aangenaam is, naamlyk om
een ongeloovig volk van den Duivel tot
God, van ongelooft tot het recht geloof te
brengen, door wat middelen ook God
het zelve haar mogt in geven.

Dr. Robertson.

*In hoc casu existimarem accersendos verbi
& Sacramentorum ministros, si qui forent
vicini; quin si nulli invenirentur, Principem
illum Christianum haberemus pro Apostolo,
tanquam missum a Deo, licet externo Sacra-
mento non esset commendatus, quum Deus
Sacramentis suis non sit alligatus.* dat is:

In zulken geval sou ik oordeelen dat
men de Dienaren des woordts en der Sa-
cramenten behoorde te halen, by aldien
datter eenige na by waren; doch so daar
geen waren te vinden, dan sou men dien
Christen-Koning voor een Apostel behoren
te achten, als van God gesonden, al
is het dat hem het uiterlijk Sacrament niet
en is aanbevolen; nademaal dat God aan
zijn Sacramenten niet en is gebonden.

Dr. Cox.

Op de 13. en 14. Vraag seg ik, dat het
tegens Godts wet niet en stryd dat een Kon-
ing en zijn geleerde Leeken prediken en
Godts woord verkoedigen, en in so een
hoogdringende nood Dienaren in het
woord verkiesen en instellen.

Dr. Day.

In zulken geval, dunkt my, dat een
Koning en andere geleerde Leken by hem,
het woord Godts, volgens zyn wer, mo-
gen leeren, verkondigen en doopen; en
ook, by dese nood, mannen tot die be-
dieningen verkiesen en ordineren.

Dr. Ogleshorp.

*In summa necessitate baptizare & prae-
dicare possunt & debent, haec etenim duo, ne-
cessaria sunt media ad salutem; at ordinare
(ut conjectura ducor) non debent, sed aliun-
de sacrificios accersire, quos si habere ne-
queant, Deus ipse, (cujus negotium agitur)*

K k

vel

vel oraculo admonabit, quid faciendum erit, vel necessitas ipsa, quae sibi ipsi est lex, modum ordinandi suggeret ac suppeditabit.

Dat is: In een hoogdringende noot mogen en moeten zy doopen en prediken; alsof dese twe zaaken noodwendige middelen zijn ter zaligheid; maar t'ordineren of te bevestigen in den dienst, (na mijn giffinge) staat haar niet vry om te doen; maar zy moeten van een ander plaats Priesters daar toe haalen; welke, so zy niet te bekomen zijn, dan zal God selfs, wiens zaak het is, of door een orakel aandienen wat men doen sal; of de noodwendigheid selfs, die haar selven een wet voorschryft, zal een manier van ordineren ingeven en verschaffen.

Dr. Redmsyn.

My dunkt dat het haar in zulken geval van noodzaaklykheid vry staat; want als dan maaken de Leeken de gantsche Kerk; en d' autoriteit om te preken en de Sacramenten te bedienen, is onmiddelyk aan de Kerk gegeven; en de Kerk mag Predikanten stellen, na dat het haar raadzaam dunkt. Daar zijn twe Historien welke ons in dese zaak t'aanmerken staan, beschreven in het 10. Boek van de Kerklyke Historie; d' eene van Frumentius die in Indien predikte, en daar na van Athanasius tot Priester en Bisschop wierd gemaakt. d' Ander Historie is van den Koning van Spanjen, van wien Ruffinus de Histori-Schryver aldus verhaalt: *Et nondum initiatus saceris fit suae gentis Apostolus, dat hy nog niet ingewyd of geheiligt zijnde, een Apostel word van zijn Volk.* Dies niettemin staat aldaar geschreven dat'er eenige Gezanten aan den Kayzer Constantyn wierden gezonden, om te verzoeken dat hy haar Priesters wilde toezenden, tot vorder oprichtinge en bevestiginge van het geloof aldaar.

Dr. Edgworth.

Een Koning en de zijne by hem die in geen geestlyke bediening zijn mogen, en behoorden ook in so een hoogdringende

nood, het volk in het geloove Christi t'onderwyzen en haar te doopen, *ut idem Rex sit, et suae gentis Apostolus: op dat hy regelyk Koning en Apostel zy over zijn Volk; en dese twe zaaken zijn genoeg tot zaligheid zijner Onderdaanen.* Doch wat andere Sacramenten aangaat, daar toe behoort de hy een zonderlinge commissie van God Almachtig af te wagten, gelijk als Moses hadde, of anders uit andere Landen daar Priesters en Bisschoppen te bekomen zijn, t'ontbieden; of anders zich daar niet me te bemoeien. Exempelen hier van heeft men in de Kerklyke Historie aan het tiende Boek in het eerste Capittel van Frumentius en in het 2. Cap. *(de Ancilla Captiva, quae convertit gentem Iberorum, cujus captivae monitis ad Imperatorem Constantinum totius Gentis Legatio mittitur, res gesta exponitur, Sacerdotes mittere exoratur qui coeptum erga se Dei munus implerent)* van een zeker gevangen Dienstmaagt, die de Spaansche Natie bekeert heeft, op het vermanen van welke gevangene een Gezantschap uit de naam van het gantsche Volk naar den Kayzer Constantyn afgevaardigt word, de geschapenheid der zake word hem voorgedragen, en hy gebeden om Priesters te willen zenden, die den Godts-dienst onder haar aangevangen mogten volvoeren.

Dr. Symmonso

Ik oordeele dat in zulken geval van nootwendigheid een geleerde of begaafde Christen-Koning en ook begaafde Leeken verpligt zyn te prediken en beide Sacramenten te bedienen, so slegts sodanige bedieners van hooger hand en van de Gemeente ordentlyk daar toe beroepen worden.

Dr. Tresham.

Ik antwoorde op het eerste deel van dese Vraag dat sodanig een Koning en zyn begaafde Leeken niet alleen mogen, maar ook gehouden syn om in sulken geval Gods woort te verkondigen; wat nu het tweede deel aangaat, daar op seg ik, dat by aldien daar

daar geen Biffchop en waare om iemand in den dienft te bevefligen , dat het dan de Koning ; als de noot fulks vereifcht , mag doen .

Dr. Leyghton.

My dunkt dat fulks wel mag gefchieden , of fchoon de macht der Sleutelen aan de Kerk voornaamlyk beruft .

Dr. Cortn.

In fulken geval geloof ik dat God fodanig een Koning zal verplichten ; invoegen dat men hem zelfs tot Biffchop zal verkiefen , door Gods inwendige werkinge (gelyk als het met Paulus gefchiede) of fomnige van zyn onderdanen ; of anders dat hem God uit andere geweften Biffchoppen zal roefenden . Wat de verkondiginge van Gods woord belangt , dat mag de Koning zelfs doen of andere zyne begaafde Onderdanen , al zyn te geen Priefters .

In Prima parte quaestionis conveniunt omnes, etiam laicos, tali rerum statu, non solum posse, sed debere docere. Menevens. Thirlebeus, Leighonus, Coxus, Symmons, Tresham, Redmaynus, Robertsonus etiam potestatem ministrandi Sacramenta & ordi-

nandi Ministros concedunt illis. Eboracens. hanc prorsus potestatem denegat. Coren credit Principem divinitus illuminandum & consecrandum fore in Episcopum interne, aut aliquem ex suis, Pauli exemplo. Simile habet Herefordens. & Carlionens. Dayus nihil respondet de ordinandis Presbyteris in hac necessitate. dat is :

Nopende het eerste deel van de Vraag daar in komen zy alle met den andere over een ; dat zelfs de Leecken , de zaak so staande , niet alleen mogen , maar ook behoren , te Prediken . De Biffchop van Cantelberg Thirlebeus , Leigton , Cox , Symmons , Tresham , Redmayn , en Robertson staan roe dat zy macht hebben om de Sacramenten te bedienen en Predikanten t' ordineeren ; welke macht de Biffchop van York t' eenmaal onkent . Coren gelooft dat God een Koning of iemand van de zyne van boven fou verlichten en in zyn gemoed daar toe heiligen , volgens het exempel van Paulus . Van diergelyk verstand zyn de Biffchop van Londen en Carlile . Dr. Day antwoord niet met al op het stuk van Biffchoppen t' ordineren .

XIV. Vraag. Of het gebeurde dat alle de Biffchoppen en Priefsters in een zeker Land kwamen te sterven , en dat daar op het Prediken van Godts woord zou moeten achter blyven mitfgaders de bedieninge der Sacramenten , of het dan , volgens Godts wet , den Koning van dat Land vry staat om Biffchoppen en Priefsters in haar plaats te verkiefen , of niet ?

Cantelberg.

Antw. **I**N Gods weten word het niet verboden .

York.

In fulken geval , volgens onse verklaringe in het laatst vooraf-gaande artykel , staat het alle man , die kan en wil , vry , o . Gods woord , ter eere van zyn naam , te prediken ; en in dit geval mag ook het Sacrament des doopsels bedient werden

van de geene die geen Priefsters zijn ; en hoewel wy dit niet uit de heilige Schrift hebben , nochtans leerd ons zulks & algemeine tradite en het gebruik der Kerke ; en misschien ook iemand in den Huwelijken staat mogen bevestigen , welks solemnisatie alleenlyk door een positive wet is ingestelt , en niet door eenige reden of van de Schrift , of van traditie ; hoewel dat

om hoogdringende oorzaken gemelde solemnifatie t'onderhouden is, als men se onderhouden kan; maar dat Koningen geen Priesters nog Bifchoppen mogen maken, dat is, ordineren of bevestigen, die te voren niet geordineert zijn geweest om d'andere Sacramenten te bedienen; welkers bediening in het Euangelium alleenlijk den Apostelen is aanbevolen, en van haar is neder gedaalt op hunne Successeurs, zelfs van de eerste Kerk af tot hier toe, en by niemand anders in het gebruik is geweest, hebben wy in het 13. artykel verklaart.

Londen.

d'Antwoord is als op de voorgaande 13. Vraag.

Rochester.

Alsboven, op de 13. Vraag.

Carlisle.

God en heeft niet alleen belaft dat Prinzen, Koningen en Potentaten fouden toefien, maar ook dwingen alle haare Onderdaanen, Bifchoppen, Priesters en alle andere om haare fchuldige plicht aan God en haar in alle getrouheid en oprechtheid waar te neemen, yder een volgens zijn beroep: maar ook of het gebeurde dat ergens fodanige kwamen t'ontbreeken om te doen en te vervullen het geene God gedaan wil hebben, fo mogen zy dan wel te recht, door d'innerlijke beweginge en roeping Gods, de plaats bekleeden.

Dr. Robertson.

Huic questioni idem respondendum, quod priori, arbitrator: dat is: my dunkt, dat ik op dese Vrage het zelfde moet antwoorden als op de voorgaande.

Dr. Cox.

Alsboven op de 13. Vraag.

Dr. Day.

Op dit geval, als op het eerste, antwoord ik: dat fo daar geen andere Bifchoppen te bekomen waren om aldaar nieuwe Priesters t'ordineren, volgens des Konings aanwyfing en order; als dan staat het den Koning vry om die zelfs t'ordine-

ren en te stellen, met toestemminge van de Gemeente, te weeten, fo wel Priesters als Predikanten, om te Prediken, te doopen, en andere bedieningen in de Kerk waar te neemen.

Dr. Oglethorp.

Si ab aliis Regionibus sacerdotes haberi non poterint, opinor ipsum Principem deputare posse etiam laicos ad sacrum hoc officium; sed omnia prius tentanda essent, ut prius vel supra dictum: dat is:

So men uit andere Landen of gewesten geen Priesters kan krygen, dan mag, na mijn oordeel, de Koning tot dese heilige bedieninge zelfs Leeken ordineren; doch alles moet men eerst, als boven verhaald is, in t'werk stellen.

Dr. Redmagn.

Hier op mag ik, na my dunkt, gevoeglijk antwoorden, als op de laaft voorgaande Vraag; hoewel het d'allerveiligste weg, mijns oordeels, fou zijn, om zekere Predikanten uit de naaft-gelegene plaatsen t'ontbieden; fo zy gevoeglijk te bekomen waren.

Dr. Edgworth.

Als op de laaftte voorgaande Vraag.

Dr. Symmons.

Is de Koning met eenen een Bifchop, gelyk als fulks fou kunnen gebeuren, dan mag hy Bifchoppen en Priesters stellen om zyn volk te bedienen: maar tot noch toe en heb ik niet gelefen dat ooit een Christen-Koning een Bifchop of Priester gemaakt heeft.

Dr. Tresham.

Ik antwoord als op de voorgaande 13. Vraag.

Dr. Leighton.

My dunkt het affirmatif waar te zyn, in geval datter geen Bifchoppen nog Priesters uit andere Landen gevoeglyk ontboden kunnen werden.

Dr. Corwin.

Hier op antwoord ik, als te voren, dat God de Heere zyn Dienst-knechten nooit zal laten gebrek lyden aan t'geen haare
nood.

nootzaaklyk dient : also 'er, of uit andere gewesten Priesters en Bisschoppen derwaarts geroepen souden werden, of anders sou God, sommige van haar die in dat Land zyn, inwendig tot het Bisdom of Priesterschap roepen.

Fatenur, ut prius, omnes laicos posse docere. Eboracens. Symmons, Oglethorp negant posse ordinare Presbyteros, tamen concedit Eboracens. baptizare & contrahere matrimonia; Edgworth tantum baptizare posse, nam sufficere dicit ad salutem. Alii omnes eandem potestatem concedunt, quam prius. Rossens. non aliud respondet his duabus que-

stionibus, quam quod necessitas non habeat legem. Dat is:

Sy bekennen alle, als te voren, dat alle Leken mogen leeren of prediken. Die van York, Symmons, Oglethorp ontkennen dat zy Bisschoppen mogen ordineren; nochtans staat de Bisschop van York toe dat zy andere mogen dopen en in den Echtenstaat bevestigen; Edgworth wil dat zy slechts mogen doopen, want dat, segt hy, is genoeg ter saligheid. Alle d' andere staan deselve magt toe, als te voren. Rochester antwoord niet anders op dese rwe Vragen dan dit alleen: de noot breekt de wer.

XV. Vraag. Of men uit kracht van deze Schriftuur-plaats (wiens zonden gyliden vergeeven zult hebben &c.) of diergelyke, gehouden is om zijn verborgene doodlyke zonden tegens den Priester te biegten of belyden, of wy vergevinge hebben konnen krygen, of niet?

Castelberg.

Antw. **M**En is niet, uit kracht van deze Schriftuur-plaats, wiens zonden &c. En diergelyke, verpligt om zyn verborgene doodlyke zonden tegens den Priester te belyden, al is het dat wy hem konnen hebben of krygen.

Jork.

Dese Schriftuur-plaats siet zo wel op verborgene als openbare zonden; d' autoriteit ook daar in gegeven en is aangeen bepalinge van dese of die vast, maar siet doorgaans op die beide: oversülks nadeemaal een sondaar in geen ander plaats der Schriftuure van de belydenisse zyner verborgene zonden ontlast word, zo dunkt ons dat dese Schriftuur-plaats hem belast so wel syn verborgene als openbare sonden te belyden.

Londen.

Een zondaar is, uit kracht van deze Schriftuur-plaats, mijns oordeels, verpligt om al so wel zyn verborgene als open-

baare zonden te belyden; om dat het voor naamste einde, te weten, *de kwyt scheldinge der zonden, waar van hy sig een dienst knecht heeft gemaakt*, in beide gevallen eenerley is: en om dat allerley zonden, ten opsigt van God, openbaar, en geensins verborgen, zyn.

Rochester.

My dunkt dat de belydenis van verborgene doodlyke zonden nootzaaklyk is om daar van vergevinge te bekomen; maar of ieder een die in het verborgen een doodlyke zonden bedreven heeft, verpligt is, uit kracht van dese woorden, om kwyt scheldinge daar van by den Priester te verzoeken, is een swaare Vraag, waar over de geleerde mannen onder malkanderen overhoop liggen, en ik ken my niet mans genoeg om haar te scheiden; doch, na myn oordeel, gaat dit seggen aller sekerst, dat het onze schuldige pligt is om zo wel onse verborgene als openbare zonden te belyden.

Carile.

Het schynt my toe dat dese Schriftuur-plaats nevens diergelyke, so als se d'alleroudste Schryvers en Godvruchtigste uitleggers verstaan, tot dit oogmerk wel dient, dat een Christen zyn verborgene doodlyke zonden voor een Priester behoorde te belyden, om daar van ontslagen te worden; sonder het welke geen andere diergelyke verfekering kan zyn.

Dr. Robbertson.

Opinor obligare, modo aliter conscientie illius satisfieri nequeat: dat is: ik oordeele dat men daar aan verbonden is: so men op geen ander wyze zijn gemoet kan voldoen.

Dr. Cox.

Ik en kan niet zien dat men, volgens de Schriftuur, verplicht is om zyn verborgene doodlyke zonden aan een Priester te belyden, ten zy de beswaarnis des gemoets so groot is, dat het zonder Goddelijke onderwyzinge niet te stillen noch te bevredigen is.

Dr. Day.

Hoewel de zaak onder de geleerde in geschil staat en zeer twyfelachtig is: evenwel dunkt my dit de waarheid te zijn dat, uit kracht van dese en diergelyke Schriftuur-plaatsen, de Mensch verbonden is om zyn verborgen en doodlyke zonden te belyden aan een Priester, indien hy hem gevoeglyk kan bekomen; vermits Christus in het Euangelium doorgaans absolutie tot vergevinge van zonden ingestelt heeft; welke absolutie of vryspreeking ik nooit gelesen heb gegeven geweest te zijn *sine confessione previa*, zonder vooraf-gaande belydenis.

Dr. Ogleshorp.

Confitenda sunt, opinor, etiam peccata addita ac secreta propter absolutiorem ac conscientie tranquillitatem, & precipue pro vitanda desperatione, ad quam plerumque adijuntur multi in extremis, dum sibi ipsis de remissione peccatorum nimium blandiuntur, nullius, dum sani sunt, censuram subeuntes nisi propriam: Dat is:

Zelfs de verholene en verborgene zonden, dunkt my, moet men belyden, om d' Absolutie en gerustheid der conscientie, en voornaamlyk om alle twyfelmoedigheid en wanhoop voor te komen, waar toe veele menschen in hun uitterste nood doorgaans gedrongen worden, dewyl zy niet de vergevinge hunner zonden haar zelve al te veel lief-kosen, niet luisterende na een anders oordeel, maar na haar eigen, so lang als zy frisch en gezond zijn.

Dr. Redmayn.

My dunkt, hoe wel dat in deze woorden geen belydenis van verborgene zonden duidelyk en klaar wort geboden, echter schynt ze in de zelve ingewikkelt en aangewezen te zyn, als een nootwendig genees-middel of raad daar alle man, die tot een doodlyke zonde komt te vervallen, behoorde na te dragen, tot gerustheid van zyn gemoed, ingeval dat hy zodaanigen Priester, die tot het aanhooren zyner belydenis dienstig is, kan aantreffen en bekomen.

Dr. Edgworth.

Daar twederley wegen zyn om vergiffenis van zonden te verkrygen en van genade wederom te verwerven, zo is dan de mensch door ingevinge van de wet der natuure verpligt om den allerveiligste weg in te slaan: of anders sou hy schynen niet te vraagen na zyn eigen gesontheit't welk onnatuurlyk is. Als ook, om dat wy schuldig zynde God boven alles lief te hebben, uit kracht van dese verbintenis, alle vlyt behoorden aan te wenden om in zyn genade en gonst te geraken: zo dat, van wegen de liefde die wy Gode en ons zelve in order tot God schuldig zyn, wy met eenen zyn verpligt om de beste en zekerste raad te soeken tot verkryginge van genade voor ons zelve. d' Eene weg nu om tot dese vergiffenis van zonden te komen, is een verslagen hert en zond-rouwig gemoet: doch also de mensch niet wel verfekert kan zyn dat zyn ziele tusschen God en hem zodanig

danig bestaat dat hy God almachtig zou kunnen vernoegen en behagen; of dat hy door zyn boete en berouw bekwaam genoeg is en waardig om der Goddelyker genade deelagtig te worden; hierom is't hoognodig dat hy dien weg, daar hy niet op doolen kan, en waar van hy verlekert is, inslaa: welke weg is d'absolutie des Priesters, die, volgens Christi belofte, u op geen dwaal weg zal brengen, ingeval gy zelfs niet buiten spoor en tred of u zelven in de weeg zyt met eenige actuele zonde, inwendig of uitwendig, dan aan te kleven, maar genegen zijt om aan te neemen het geene de Kerke gezint is u, door die absolutie, te geeven; hebbende de kracht van Christi belofte in deze woorden, *wiens zonden &c.* De Priester nu en kan u van de zonde, die hem onbekent is, niet abfolveren of ontslaan: weshalven gy om gemelde redenen uw zonde moet belyden.

Dr. Symmonds.

Deze Schriftuur-plaats, volgens d'uitlegginge der Oudvaders, verbindt alle Menschen tot belydenis van hunne verborgene doodlyke zonden.

Dr. Trhesham.

Ik zegge dat sodanige belydenis gantsch schriftmatig is en een verstandig en heilzaam werk; ja, dat ons God daar toe beweegt en aanlokt, met zo een werklyke abfolverende kracht te geven aan deze woorden, *wiens zonden &c.* Het is ook een veiliger weg ter saligheid om te biegten, so men een Biegt-vader kan hebben: dies niettemin dunkt my dat de biegt, na den inhoud der Schriftuure, niet noodwendig en is en ons bevolen word als een nootzaaklyk gebod; en evenwel is se vry schriftmatig, als een zaak gewild, niet geboden.

Dr. Leyton.

Het schynt my toe dat alleenlyk de sulke die van Gods woord niet en weten, waar mede zy hare gemoederen zouden

kunnen gerust stellen, gehouden zyn aan den Priester haare verborgene doodlyke zonden te biegten: hoe wel dat niemand sodanig een biegt die aan het oor geschied behoorde te versmaden, also ik het voor een Apostolische traditie houde, nodig voor de gemeene man.

Dr. Coren.

Een mensch wiens gemoed met verborgen doodlyke zonden beswaart is, die behoort, uit kracht van dese voorgedragen woorden, by den Priester te biegt te gaan, zo hy hem gevoeglyk kan bekomen.

Eboracens. Londinens. Dayus, Oglethorpus, Coren, Redmain asserunt obligari. Coxus, Tresham, & Robertsonus dicunt non obligari, si aliter conscientiae illorum satisfieri queat; Menevens. nullo modo obligari. Carliolens. & Symmons ajunt, secundum veterum interpretationem, hac scriptura quemvis obligari peccatorem. Rossens. Herefordens. & Thirlebey non respondent, sed dubitant. Leighonus solum indoctos obligari ad confessionem. Edgworth tradit duplicem modum remissionis peccatorum, per contritionem seu attritionem & absolutionem: & quia Nemo potest certus esse, num attritio aut dolor pro peccato sufficiat ad satisfaciendum Deo & obtinendam gratiam, ideo tutissimam viam esse deligendam, scilicet, absolutionem a sacerdote, qua per promissionem Christi est certa; absolvere non potest nisi cognoscat peccata; ergo peccata per confessionem sunt illerevelanda. dat is:

De Bisschoppen van Jork, Londen, Day, Oglethorp, Coren, Redmayn stellen voor zeker dat men biegten moet. Cox, Tresham en Robertson seggen dat men daar toe niet verplicht en is: zo men anders zyn gemoet kan voldoen. Cantelberg segt dat men in 't allerminste daar aan niet verbonden is. Carlioli en Symmons seggen dat een yder zondaar, volgens d'uitlegginge der oude schryvers, door dese Schriftuur-plaats daar aan verbonden is. Rochester, Herford en Therleby antwoorden

woorden niet, maar stellen het in twyfel. Leighton zegt dat de gemeene man daar toe alleenlijk verplicht is: Edgworth stelt datter een twederlei manier van vergevinge der zonden is, door berouw en absolute: en also niemand hier op vast kan gaan of boete of droefheid over zonde genoeg zy tot Godts voldoeninge en verkryginge

van genade, dat men daarom de veiligste weg moet kiezen, te weeten, d'absolute eens Priesters, die, volgens Christi belofte, zeeker gaat; absolveren kan hy niet zonder kennis te hebben van zonden; overzulks moet hem de zonden doorbedydenis geopenbaart werden.

XVI. Vraag. Of een Bisschop of Priester iemant uit de Kerk mag bannen, en waar over? dan of zy alleenlijk mogen bannen volgens Godts wet?

Cantelberg.

Antw. **E**en Bisschop of Priester word in Gods woord niet geboden noch verboden te bannen, maar daar de wetten van eenig Land haar daar toe autoriteit geven, daar behooren zy den ban te gebruiken over sodanige misdaden, daar de wetten over te seggen hebben; en alwaar de wetten van het Land zulks verbieden, daar hebben zy geen macht altoos; de gene ook die geen Priester zyn mogen wel bannen, zo het de wet van dat Land toestaat.

Jork.

De magt om te bannen, dat is, om den Sondaar af te zonderen van de gemeenschap aller Christen-volkeren, en also te stooren uit de eenigheid van het verborgen lighaam, ter tyd toe *donec resipiscat tot dat hy zich bekere*, is alleenlijk aan d'Apostelen en haare Successeurs in het Euangelium gegeven; doch om welke misdaden, hoewel het in 't Euangelium niet en blykt, behalven alleenlijk om dat hy zich tegens het gebod der Kerke ongehoorzaam aangestelt heeft, nochtans vind men dat d'Apostelen den ban in andere gevallen hebben gebruikt: als by voorbeeld dat van Paulus aan den ~~geenen~~ die overspel hadde begaan, van Hymeneus en Alexander over haare Godslastering; en van wegen meer andere zonden daar Paulus in zijn Zend-brief

aan die van Corinten gewag van maakt. En wederom aan de gene die zijn leere ongehoorzaam waren, 2. Theffal. 3. Wy worden ook belast van den Apostel Joannes geen gemeenschap met haar te hebben, noch eenste groeten die zijn leere niet wilden aannemen. Waar uit dan blykt dat de ban over het bedryf van veel groote zonden gebruikt mag worden; dies niettemin gebruikt se de Kerk heden ten dage niet, dan alleenlijk om openbaare ongehoorzaamheid. Nu dese soorte van ban, waar door iemand uit de Kerk gebannen en van d'eenigheid van Christi verborgen lighaam afgescheiden word, (welke ban ook de ziele raakt) mag niemand oeffenen, dan alleen sodanige die van Christus daar toe macht bekomen hebben.

Londen.

Het is een Bisschop, mijns oordeels, geoorlof om iemand te bannen, volgens het exempel van Paulus aan den Corinthische Overspeler, als ook aan Alexander en Hymeneus gepleegt. De Rechts-geleerde hebben niet eens getwyfelt dat een solemnele ban den Bisschop toebehoort, hoewel dat andere die in geringer Kerklijke bedieningen zyn, als Priesters, de zelve, na't gevoelen van verscheiden Schryvers, daar grove zonden begaan zyn, vry mogen gebruiken; also wel als alle andere die tot Regenten over een Volk of tot hoofden

den over een geestlijke Gemeente gestelt zijn.

Rochester.

Op het eerste deel van deze Vraag antwoord ik dat het wel mag geschieden, in merklijke en openbare zonden, van sodanige Bisschoppen, of Priesters die van de Kerk daar toe geautorizeert zijn. Op het tweede zeg ik, dat het een swaare of moeyelijke vraag is, waar op ik liever d' antwoord van andere zou willen afwagten, dan mijn eigen oordeel uiten; want, ik heb noch in de Schriftuur nog in d'Oudvaders gelezen dat iemand de sententie des bans heeft uitgesproken, dan alleenlijk Priesters; doch evenwel, na mijn oordeel, strydt het niet tegen Godts wet, dat de gene die geen geestlijke Perfoonen zijn zulks oeffenen.

Carlisle.

Verscheiden Schriftuur-plaatsen, volgens d' uitlegginge van oude Schryvers, bewyzen dat een Bisschop of Priester een openbaare grove zondaar, die hertnekkig is en in zijne zonden volhard, vry mag bannen. Ik heb ook in Historien gelezen dat een Koning zulks gedaan heeft.

Dr. Roberson.

Opinor Episcopum aut Presbyterum excommunicare posse, tanquam ministrum & os Ecclesie, ab eadem mandatum habens. Utrum verò id juris nulli nisi sacerdotibus in mandatis dari possit, non satis scio. Excommunicandum esse opinor pro hujuscemodi criminibus, qualia recenset Paulus I. Cor. 5. si, is qui Frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maleficus, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi ne cibum sumere, &c. dat is:

Een Bisschop of Ouderling mag, na mijn oordeel, den ban gebruiken, alseen Dienaar en mond der Kerke, van haar bevel daar toe ontfangen hebbende. Doch of nu dit recht niemand anders dan Priesters opgedragen en belast mag worden, daar ben ik niet wel van verzekert. My dunkt dat men om sodanige fonden die den Apostel

Paulus I. Cor. 5. verhaald, behoorde te bannen. Indien iemand die een Broeder genoemd word, een hoereerder is, of een Gierigaard, of een Afgoden-dienaar, of een Lasteraar, of een Dronkaart, of een Roover, met sodanigen eenen ook niet te eeten, &c.

Dr. Cow.

Het staat een Bisschop of Priester, volgens Godts woord, vry om te bannen, als een publyk Perfoon zijnde tot dat ampt geordineert, en dat van wegen alle openbaare zonden: en nogtans is het niet strydig tegen Godts wet dat andere, behalven Bisschoppen en Priesters, bannen.

Dr. Day.

Een Bisschop of Priester mag iemand excommuniceren of bannen, volgens Godts wet; om openbaare en bekende zonden: als ook andere van de Kerk daar toe geordineert, al zijn zy geen Priesters, mogen de macht van het bannen oeffenen.

Dr. Ogkethorp.

Non solum Episcopus excommunicare potest, sed etiam tota congregatio, idque pro lethalibus criminibus ac publicis, e quibus scandalum Ecclesie provenire potest. Non tamen pro re pecuniaria uti olim solebant.

Dat is: Een Bisschop mag niet alleen bannen, maar ook de gantsche Gemeente, en dat om doodlyke en openbare zonden; die de Kerke een schandvlek komen aan te wryven. Doch evenwel om geen gelt-zaken, gelyk als men wel eertyds plach te doen.

Dr. Redmayn.

Sy mogen wel bannen, als blykt I. Cor. 5. en I. Timoth. I. en dat om openbare en grove zonden, die tot ergernis der Kerke dienen; en om sodanige zonden daar de Koning en Regenten een vonnis over stryken, en oorbaar oordeelen om de menschen te bannen, als blykt aan zekere instellingen van den Kayzer Justinianus. Of iemand anders dan een Bisschop of Priester daar over een uitspraak mag geven, ben ik onzeker.

Dr. Edgworth.

Een Biffchop of Prieftter alleenlijk staat het vry om een grove zondaar of een hertnekkig Perfoon uit de Chriftelyke Gemeente te bannen also het behoort tot het recht, den Prieftter opgedragen, Joan 20. 23. So gy iemandts zonden vergeeft, dien worden fe vergeven: fo gy iemandts zonden houdt, dien zijn fe gehouden. Daar word van een zeker ban 1. Cor. 5. gefproken, die particuliere Perfoonnen mogen gebruiken: *fi is qui Frater nominatur inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis ferviens, &c. cum hujus modi ne cibum quidem capiat: dat is: indien iemand die een Broeder genoemd word, een Hoereerder is, of een Gierigaart, of een Afgoden-dienaar, &c. dat gy met zodanigen niet en zult eeten.*

Dr. Symmons.

Al wie onder een hooger macht een zeker plaats bekleed, hem door de zelve toegeëigent om onder God zyn bediening uit te voeren, die mag om allerley misdadaat bannen, na dat het dien hooger macht zal goet dunken; ingeval dat zodanig een misdadaat kennelijk en openbaar zy.

Dr. Tresham.

Het is een Biffchop of Prieftter, volgens de Schrift, geoorloft te bannen. Wat nu de misdadaaden aangaat, ik zegge om allerley openbare doodlyke zonden en ongehoorzaamheid. Wat nu het ander stuk belangt, te weten: *of alleenlyk een Prieftter mag bannen?* hier op antwoord ik, hy niet alleenlyk, maar ook zodanige die de Kerk daar toe autorifeert.

Dr. Lygton.

Myn antwoord op de 16. Vraag, is, dat een Biffchop of Prieftter van een Koning verlof en autoriteit hebbende, alle hertnekkige en ongehoorfaame Perfoonnen, om allerley merklyke en doodlyke zonden, mag bannen. Hier nevens zeg ik, dat niet alleen Biffchoppen en Prieftters de magt hebben om te bannen, maar ook yder een

die van de Kerk daar toe is gestelt; of zodanige die autoriteit hebben om iemand in zulken bediening te bevestigen.

Dr. Coren.

Het staat een Biffchop of Prieftter vry om een hartnekkig Perfoon over openbaare zonden t' excommuniceren. Voor fo veel de Sleutels aan de geheele Kerk zyn overgelevert, mag de gantsche Gemeente den ban gebruiken en in 't werk stellen: welke ban sodanig een Perfoon uitspreken mag, die de Gemeente daar toe ordineert; hoe wel hy geen Biffchop noch Prieftters ampt bekleed.

Menevens. Herefordens. Thirlebeus, Dayus, Leightonus, Coxus, Symmons, Coren cedunt auctoritatem excommunicandi etiam laicis, modo a Magistratu deputentur. Eboracens. & Edgworth prorsus negant datum Laicis, sed Apostolis & eorum Successoribus tantum. Roffens. Redmaynus, & Robertsonus ambigunt, num detur Laicis. Londinens. non respondet quaestioni. Oglethorpus & Thirlebeus ajunt, Ecclesia dat am esse potestatem excommunicandi; idem Treshamus.

Dat is:

De Biffchoppen van S. Davids, Westminster en Herford, Dr. Day, Leighton, Cox, Symmons, en Coren staan toe dat Leeken of die geen geestlyke Perfoonnen zyn autoriteit hebben om te excommuniceren, zo zy slechts van d' Overheid daar toe gestelt zyn. De Biffchop van York en Dr. Edgworth ontkennen vlak uit dat dese macht den Leeken toekomt: maar alleenlyk den Apostelen en haare Successeurs; de Biffchop van Rochester, Dr. Redmayn, en Dr. Robertson twyfelen of het Leeken al mogen doen. De Biffchop van Londen geeft geen antwoord op de Vraag. Oglethorpe en Thirlebey seggen dat de Kerk mag bannen; van het zelve gevoelen is Dr. Tresham.

XVII. *Vraag.* Of aan de zieken het Olyfel te geeven, zonden te vergeeuen, fo als het nu in 't gebruik is, de Schrift of eenige oude Schryvers daar van melden.

Cantelberg.
 Antw. **D**En zieken het Olyfel te geeven, zonden te vergeeuen, volgens het hedendaags gebruik, staat in de Schriftuur niet geschreeuen, noch ook in eenige oude Schryvers.

Dit is myn gevoelen nu tegenwoordig, waar over ik geen lichtveerdig besluit wil maken: maar laat het oordeel daar van geheel aan uwe Majesteit beruften.

Thomas Cantuariensf.
 Zodanige ondertekening hebben zy alle onder haare schriften geset.

Iork.
 Van de zieken het Olyfel te geeven, en dat daar op haare zonden haar worden vergeeuen, leert ons den Apostel Jacobus; doch van heilige Gebedkens en diergelyke Ceremonien op die tyd gebruikelijk, vind men geen speciaal gewag van in de Schriftuur; doch de zelve Jacobus gedenkt van een zeeker gebed dat men onder de bediening daar van te doen heeft.

Eduward. Eboracensf.
Londen.
 My dunkt, al hoewel het niet klaar blykt in de Schriftuur, of het gebruik nu van het Olyfel eenerlei zy met de Salvinge in de eerste Kerk: nochtans van de Salvinge der zieken, en ook van oly met gebeden en ceremonien staat 'er in de Zendbrief van den Apostel Jacobus; welke Schriftuur-plaats doorgaans bygebracht word, en daar op is te ookaangenomen geweest, tot bewys van het Sacrament van Olyfel.

Ita mihi Edmundo Londinensi Episcopo pro hoc tempore dicendum videtur: salvo judicio melius sentientis, cui me prompte & humiliter subijcio. dat is: So dunkt my, Edmund, Bisschop van

Londen, dat ik voor deze tijd moet seggen; doch behoudens het oordeel van een die beter gevoeld; het welke ik my zelven geern en ootmoedig onderwerpe.
Edmudus Episcopus Londinensf.

Rocheſter.
 Van de Salvinge der zieken met Oly, en voor haar te bidden om vergevinge der zonden wort duidelyk van den Apostel Jacobus gesproken in zyn Send-brief, dog op wat wyse de zelve Salvinge toen gebruikt wierd, verhaalt de Schriftuur niet.

Daar stond geschreeuen boven op het Papier, de Bisschop van Rocheſters Boek.

Carlisle.
 De Salvinge der zieken stelt ons den Apostel Jacobus klaar voor oogen; waar op ook staat het geene geschreeuen staat by Marc. Cap. 6. volgens het gevoelen van rechtsinnige oude Leeraaren.

Robert: Carlhol.
Dr. Robertſon.
 Van de Salvinge der zieken vind ik niet met al in de heilige Schriftuur, dan dat Marc. 6. en Jacob. 5. gelezen word.

Thomas Robertſon.
T. Cantuariensf.
Dr. Cox.
 Van zieken het heilige Olyfel te geeven, zo als het nu in 't gebruik is, verhaalt de Schriftuur niet.

Richardus Cox.
Dr. Day.
 Van de zieken te Salven en voor haar te bidden leeft men in de Schrift.

George Day?
Opiniones, non assertions: dat is: Opinien, geen vaststellingen.

Dr. Ogletborp.
De unctioe infirmorum cum oleo, adjecta oratione,

oratione, expressa mentio est in Scripturis, quam quam nunc addantur alii ritus, honestatis gratia, (ut in aliis Sacramentis) de quibus in Scripturis nulla mentio. Dat is: Van de Salvinge der Kranken met Oly, verzelt met bidden, word uitdruklyk gewagge maakt in de heilige Schrift, hoe wel datter nu andere Ceremonien worden by gevoegt, om d' eerbaarheids wille, (gelyk als by andere Sacramenten) waar van de Schriftuur niet en meld.

Owinus Oglethorpus.

Dr. Redmayn.

Van de Salvinge met Oly, en daar nevens van het bidden, hebbende de belofte van vergevinge der zonden, verhaalt den Apostel Jacobus en ook andere Schryvers; wat nu het gebruik daar van belangt, zo daar iets aan ontbreeke, dat staat te verbeteren.

J. Redmayn.

Dr. Edgworth.

Marc. 6. en Jacobus 5. word daar van gesproken. Augustinus en andere Oudvaders melden daar ook van in haare Schriftten.

Edgworth.

Dr. Symmons.

Van de Salvinge met Oly tot vergevinge der zonden, gedenkt de Schriftuur, en ook d' Oudvaders,

Symon Matthew.

Dr. Tresham.

Met Oly te Salven is gegrondvest op de heilige Schriftuur, en word daar in ook uitdruklyk verhaalt; maar met dit byvoegsel, nu gebruikelijk, leeft men daar niet van; oordeelende dat de ceremonien nu daar in gepleegt, enkele traditien der Menschen zijn.

William Tresham.

Dr. Leyghon.

Op de 17. Vraag antwoord ik, dat de Kranken met olie te zalven en te bidden om vergevinge der zonden, van den Apostel Jacobus en andere Schryvers duidelyk en klaar verhaalt word; doch niet met alle diergelyke ceremonien, als nu doorgaans geschied.

*Door my Eduward Leyghon.
T. Cantuariensf.*

Dr. Coren.

Van Salvinge met oly tot vergevinge van zonden vermeld de Schriftuur.

Richard Coren.

Menevens. & Coxus negant unktionem olei, ut jam recepta est, ad remittenda peccata, contineri in Scripturis. Eboracens. Carliolens. Edgworth, Coren, Redmaynus, Symmons, Leightonus, Oglethorpus ajunt haberi in Scripturis. Roffens. Thirlebeus, Robertsonus, praeter quam illud Jacoby 5. & Marci 6. nihil proferunt. Herefordens. ambigit. Treshamus vult unktionem olei tradi Nobis e Scripturis, sed unktionis ceremonias traditiones esse humanas. dat is:

De Bisschop van Cantelberg en Dr. Cox. zeggen rond uit dat de Salvinge met oly, so als se nu in 't gebruik is, tot vergevinge van zonden, in de Schriftuur niet en staat. De Bisschop van Jork, Carlile, Edgworth, Coren, Redmayn, Symmons, Leighton, Oglethorp zeggen dat Godts woord daar van verhaalt. De Bisschop van Rochester, Thirlebey, Robertson brengen niet anders by als dat van Jacobus 5. en Marc. 6. De Bisschop van Hereford trekt het in twyfel. Dr. Tresham segt dat de Salvinge met oly ons in de Schrift word voorgedragen, maar dat de ceremonien onder het Salven bloote traditien of overleveringen der Menschen zijn.

L X X I X.

Dr. Barns Renunciatie of herroeping van zekere Artykelen daar hy mede beschuldigt wierd.

KEnnelijk zy het alle man dat ik Robert Barns, Leeraar in de Godgeleerdheid, so wel met schryven als prediken my zelve dapper vergift heb en bedroogen ben geweest, steunende al te veel op mijn eigen styfzinnigheid, en een oordeel strykende over dese navolgende artykelen; als wanneer ik gedachvaard en geroepen zijnde voor mijn allergenadigste Souverain Heer Henrik de VIII. Koning van Engeland en Vrankrijk, beschermer des geloofs, en, onder God, op Aarden Opper-hoofd van de Kerk van Engeland; zyn Koninglyke Majesteit gelieft heeft, uit een groote genade en goedertierenheid, met verscheiden van de verstandigste en geleerdste mannen uit de geestlykheid gesterkt zijnde, in zodanig dispuut met my te treden en te argueren over de poincten mijner onbedachtsaamheid, (welke gemelde mannen volkomen en ten vollen met de Schriftuur hadden wederleid, en die alleenlyk op de waarheid drongen,) als dat ik daar van afstand wilde doen en myn onwetenheid bekent staan: zo is't dat ik hier mede betuige, dat ik my zulks in alle onderdanigheid geern onderwerpe; belovende van deze tijd af my zelve in het toekomende van so een onbedachtzaame gramsteurigheid en hevigheid altijd te zullen onthouden, en daar voor te wachten; en tot naarder verklaring hier van, over het gepasseerde zodanig een straffe als zyn Koninglyke genade my zal gelieven op te leggen, niet alleenlyk te willen lyden, maar ook met gantscher herte de naverhaalde artykelen te zullen bevorderen en voortsetten, welke ik bekenne en belyde gantsch algemeen, Christelyk en noodig te zyn, om van alle

vrome Christenen aangenomen, nagekomen en betracht te worden.

Hoewel het so is, dat Christus, na de wille zyns Vaders, alleen de geene is die de bittere dood tot verlossing voor alle menschen die door het geloove en doopsel tot hem willen, en zullen, komen, geleden heeft; en dat hy ook uit zyn eigen wille op sig genomen heeft den last van alle haare zonden, dewelke, als geseggt, tot hem willen, of zullen, komen; betaalt hebbende genoegsaam randsoen-gelt voor alle haare zonden, en also geworden zynde haar eenige Verlosser en Rechtveerdigmaker; onder welk getal ik vertrouwen niet en twyfel of veele onser nu heden-daags zorteren: nochtans uit gantscher herte belyd ik, dat, na dat wy al door gemelde middelen rechtschapen Christenen worden, wy even wel dan, met de geboden en wetten van onsen Heer en Meester niet na te komen, de weldaden en het genot van die verlossing komen te verliezen; welk verlies niet wederom goed te maken is dan door waare boete en bekering, sijnde daar toe het eenige genees-middel voor ons van onsen Zaligmaker nagelaaren. Hierom dunkt het my meer dan oorbaar en nodig, dat, so wanneer van de rechtveerdigmakinge gepredikt word, dat dese daad by al het voorgaande gevoegt werde, op dat also alle oprechte Christenen van haare rechtveerdigmakinge leeren mogen rechte kennis te krygen.

Door my Robert Barns.

Ik belyde ook uit den grond mijner herte, dat God Almachtig geensins Auteur of oorzaak is van zonde, of eenig kwaad; en derhalven daar de Schriftuur zegt, *induravit Dominus cor Pharaonis &c. de Heere*

heeft het herte van Pharao verhard, en diergelijke Schriftuur plaats en meer, die behoorden zy in deser voegen te verstaan, *quod Dominus permittit eum indurari: dat het de Heere toegelaaten heeft dat hy verhard wierde*; en dat het ook op geen ander wyse te verstaan is; het welke veele oude Uitleggers volkomen toestemmen.

Door my Robert Barns.

Wyders belyd ik van herten, dat, zo wanneer ik mijn even-naasten verongelyk of vertoornt heb, ik my met hem eerst moet gaan versoenen, eer ik vergiffenis mijner zonden zal kunnen bekomen; en in geval hy zich tegens my mogt bezondigt hebben, dan moet ik het hem vergeeven, eer my vergeevinge kan geworden; want zulks leerd my het Vader ons en andere Schriftuur-plaatsen.

Door my Robert Barns.

Ik belyde ook van herten, dat goede werken, bepaalt volgens Godts heilig woord, en geschiedende van een boetveer-

dig en rechtschapen verzoent Christenmenschen, voor hem profytlyk, nut en geoorloft zijn, als hem van God tot zijn voordeel en bevordering van zijn zaligheid vergont.

Door my Robert Barns.

Het is ook mijn hertlyke belydenis, dat wetten en ordinantien van Christelyke Regenten ingestelt en gemaakt, van hare Onderdaanen behoorden nagekomen en gehoorzaam te worden; niet alleen uit vreesse, maar ook om der conscientie wille; want so wie se overtreed, die overtreed Godts geboden.

Door my Robert Barns.

Welke alle en byzondere artikelen hier boven beschreeven, ik voornoemde Robert Barns voor goed keure, en bekenne zeer waarachtig en oprecht te zijn, belovende uit geheel mijn herte de zelve te zullen voorstaan, Prediken en verkondigen aan het zelfde Volk, na mijn uiterste vermogen.

Door my ROBERT BARNES.

Door my WILLIAM JEROM.

Door my THOMAS GERARD.

L X X X.

d' Inwynging van Westmunster tot een Bisdom.

DE Koning aan alle wien het aangaan mogt, groetenis. Nadien dat onlangs zeker Convent of Klooster, (het welke, so lang als het gestaan heeft, de naam doorgaans heeft gedraagen van S. Pieters Kloosters van Westmunster,) met alle des zelfs Heerlykheden, Heerschappyen, Landen, Bezittingen, Erfdeelen, Begiftigheden, om zekere byzondere en hoogdringende redenen, van Willem, onlangs gewesene Abt van het zelfde Klo-

ster of Convent, aan ons en onse Erfgenamen al over lang voor eeuwig en altyd geschonken en vereert zijn geweest, (gelijkerwys als blykt uit een zeker handschrift ondertekent en verzegelt met het zegel van den voornoemden Abt en het Convent en in onse Stadts Boek-kamer geregistreert,) waar over wy met volkomen recht, als volmachtige, gestelt zijn in besittinge van gemelde Heerlykheden, Heerschappyen, Landen, &c. van den onlangs gewesene

gewefene Abt en des felfs Convent. Wy gewislyk daar toe dan fo gerechtigt zijnde, en door ingeevinge van Godts goedertierenheid, niet anders met ons gemoet behertigende dan dat de rechte Religie en ware Godtsdienst aldaar niet alleen niet vernietigt, maar ook in haar geheel herstelt en tot haar eerste zuiverheid en oprechtigheid gebracht werde, (verbetert zijnde d'ongeregeltheden en uitfporigheden waar toe der Monniken leeven en professie door langheid des rydts allengskens jammerlyk vervallen zijn geweest,) fo hebben wy gearbeid, voor fo veel doorfigt als de Menschlyke swakheid in zaaken kan hebben, dat aldaar in het toekomende de leerstukken der heilige Oraculen en de Sacramenten onfer heilzaame verlossingereinlyk bedient, d'onderwyfinge in goede zeden zuiverlyk onderhouden, de jeugd in de vrye konsten onderricht, en fok oude luiden, (voornaamlyk sodanige die haar ontrent onse Persoon en d'affairen van ons Ryk eerlyk gedraagen en ons wel en getrouwlyk gediend hebben:) van alle noodruft tot leevens onderhoud na behoren verzorgt mogten werden: eindlyk en ten laaften, dat aalmoessen aan Christiarme ledemaaten uitgedeelt, de wegen en bruggen gerepareert, en alle andere bedieningen van Godvruchtigheid hier ryklyk gehandhaaft wordende, de zelve over alle naburige plaats en haar wyd en zijd mogen verfpreden, ter eere van God almachtig en tot algemeen geluk en welstand van onse Onderdanen. Wy dan daarom overdenkende dat de stand van dit onlangs S. Pieters Klooster van Westmunster genoemd (waar in veel voortreffelyke gedenktekenen staan zo van onse zeer lieve Vader als van andere doorluchtige gewefene Koningen van Engeland,) seer bekwaam, gerieflyk, en dienstig zou zyn: om aldaar van te maken en aldaar op te rechten een Bisdom en een zekere *Hoofst-Kerk*, bestaande uit een Bisschop, een

Deken, Ouderling, en twalef Prebendarijfen, Ouderlingen: hebben wy derhalven besloten om van gemelde Klooster een Bisdom en Cathedrale Kerk te bouwen, sichten en op te rechten, ter eere Godts en tot een plaats van een eeuwighduurende Godtsdienst: gelykerwys als wy door dese onse patenten willen en gebieden, dat het voornoemde Klooster tot een Cathedrale Kerk, in maniere als verhaalt, ingewyd, en ook in der eeuwigheid ongeschonden fo onderhouden en ook gebruikt werde tot een Bisdom, en dat dit ons gantsche Dorp Westmunster van nu af en voortaan altyd zy een Stad. Wy willen en stellen ook voor vast dat het de Stad Westmunster genoemd zal werden; hier mede, de zelve Stad Westmunster en onze gantsche Graaffchap Middelfex (behalven het Carspel van Fulham alleen in het zelfde Graaffschap van Middelfex gelegen,) van alle jurisdictie, autoriteit en Bisdom van den Bisschop van Londen en des zelfs successieurs ontlastende, bevrydende en afzonderende, na uitwyfinge van d'afpaalinge. Wy willen, ordineren en stellen ook voor vast, dat de Bisschop van Westmunster en zyn successieurs voor altyd het voorrecht zullen genieten, om te begeven alle Bisschoplyke digniteiten en jurisdictien, onder de zelve Stad Westmunster en het Graaffschap van Middelfex gelegen, behalven het gene te voren uitgezondert is; wy willen ook dat de voornoemde Stad Westmunster nevens het Graaffschap Middelfex tot een Bisdom en Cathedrale Kerk nu geschikt en geordineert, in het toekomende altyd fo genoemd, en daar voor erkent zal werden. En op dat deze onze fin en mening te krachtiger voortgeset en achtervolgt mag worden, fo is 't dat wy (ons zeer veel vertrouwende op de wetenschap, zeden, en vroomde deugden van onzen Raads-heer Thomas Thyrlebeus, een geestlyk Persoon zynde en Deken van ons Capel,) den zelfden Thomas Thyrlebeus.

nomin.

nomineren en verkiezen tot het Bisdóm van gemelde stoel Westmunster; en met deze onze patenten gonnen en ordineren wy, dat het zelve Bisdóm sy in naam en daad een vereenigt lichaam, waar voor wy ook het zelve verklaren, aannemen, ordineren en voor altyd voor vast itellen; en dat het zelve immer en altoos het recht van een eeuwige successie behoude, en dat hy zelfs, en zijn nakomelingen, de naam van Bisschop van Westmunster geduurig zullen draagen; en dat hy, en zijne nakomelingen, door en onder dese benaminge voor alle onse en onser nazaaren Hooven van justitie sal moogen roepen, dagvaardden, en doen roepen en dagvaardden alle Persoonen, over alle zaaken, actien, secten, reële, personeele en vermengde klachten, so wel wereldlijke als geestlijke, en over allerley andere zaaken hoedanig dat se ook zouden mogen zijn: en dat door dese zelve benaminge van Bisschop van Westmunster, de Heerlijkheden, vastigheden, Landen, Voogdyschappen, Pensioenen, Portien, en alle andere erfgoederen, bezittingen, so geestlijke of kerklijke als wereldlijke, en alle andere zaaken aan den voornoemden Bisschop en zijn Successieurs, door ons en onse Erfgenamen, volgens onse patenten op een behoortlike wyze te zullen worden opgedragen, toegestaan en overgelevert, en dat hy daar van sal mogen disponeren, de selve alieneren of gebruiken. Wy willen en ordineren ook vorder, dat de gemelde Cathedrale Kerk nu tegenwoordig zy en in het toekomende diene tot een Cathedrale Kerk en Bisschoplyke Stoel voor gemelde Thomas en zijn nakomende Westmunstersche Bisschoppen. Wy vereeren en gonnen ook door deze onse tegenwoordige Brieven de zelve Cathedrale Kerk de eere, staat en aanzien van een Apostolische Stoel, en dat hy, Thomas, en zijn Bisschoplyke Successieurs de zelve behouden en eeuwig en erflijk zal mogen bezit-

ten. Hier mede willen en ordineeren wy ook dat dese Thomas, en zijn Bisschoplyke Successieurs, van dit Westmunster vry vermogen zal, en ook moeten, te oeffenen, handhaven en gebruiken recht, macht en autoriteit, so ordinary als Bisschoplyke, en dat op so een ample, ruime en brede manier en wyze, als de Bisschop van Londen onder het Bisdóm van Londen, volgens onse wetten, gewoon is, mag en behoort te oeffenen, pleegen en gebruiken. En dat dese Thomas, Bisschop van Westmunster en zijn Successieurs een eigen authentyk zegel hebben, dienende tot verrichtinge van noodzaaklike affairen, en tot uitvoeringe van rechts-zaaken; en dat op diergelijke wyse en manier, en niet anders noch op eenig ander manier als de Bisschop van Londen heeft, of kan hebben. En op dat gemelde Cathedrale Kerk in alle haare plaatsen en bedieningen met bekwaame Persoonen versorgt en voorzien zy, so is't dat wy hier nevens willen en ordineeren onsen beminden Willem Benson, eerste en voornaame Opper-Leeraar in de God-geleerdheid tot tegenwoordige Deken over gemelde Cathedrale Kerk; en Symon Hayns eerste en hoogste Leeraar in de God-geleerdheid tot tegenwoordige Ouderling Prebendaris, en Joannes Redman tot tweede Ouderling Prebendaris; Eduward Leyghton tot derde Ouderling Prebendaris; Antony Belafis tot vierde Ouderling Prebendaris; Willem Britten tot vyfde Ouderling Prebendaris; Denys Dalion tot zesde Ouderling Prebendaris; Humphrey Perkins tot zevende Ouderling Prebendaris; Thomas Essex tot achtste Ouderling Prebendaris; Thomas Elford tot negende Ouderling Prebendaris; Joannes Malvern tot tiende Ouderling Prebendaris; Willem Harvey tot elfde Ouderling Prebendaris; en Gerard Carleton tot twalefde Ouderling Prebendaris. Met dese onse patenten of open brieven willen en ordineren wy ook, en gonnen aan de zelve Deken en Prebendarissen dat zy in naam

naam en daad een lighaam uit en opmaken, en een eeuwigduurende successie behouden; en dat zy de selve Stoel, volgens de ordinantie, regelen en statuiten, welke wy haar in een zeker geschrift zullen voordragen, verklaren en bekent maaken, bezitten en bekleeden zullen; en dat deze Deken, Prebendarissen mitsgaders haare Successieurs, de naam altyd zullen draagen van het Dekenschap en Capittel van S. Pieters Cathedrale of Hoofd-Kerk tot Westmunster; en dat deze Deken en Prebendarissen van gemelde Cathedraal Kerk en haare Successieurs zijn, en altyd blyven zullen, het Capittel van het Bisdum van Westmunster; en dat het zelve Capittel aan den gemelden Thomas en zijn succederende Bisschoppen van Westmunster vast zullen sijn, daar mede vereenigt en voor een lighaam altyd zullen worden gerekend, op de zelfde wyze en manier als het Dekenschap en Capittel van S. Paulus Hoofdkerk in onse Stad Londen aan den Bisschop van Londen of aan den Bisschoplijken Stoel tot Londen vast zijn, behooren en daar mede zullen blyven t' allen tyden vereenigt, en dat dese Deken en het Capittel nevens haare Successieurs, uit kracht van de naam van Deken en Capittel van de Cathedraale Kerk van S. Pieter tot Westmunster, tot allen tyde en voor alle hoven van justitie, zohier als elders, iemand zullen mogen dagvaarden en voor recht roepen, of doen dagvaarden en voor recht roepen om verantwoordinge te doen over alle particuliere zaaken, actien, secten of verdeeltheden, belastingen, brevieren en klachten, so reële, geestlyke, personeele als vermengde; en over alle andere zaaken, oorzaken en voorvallen, zo als de Deken en het Capittel van S. Paulus tot Londen vermogen te doen: als ook dat hy, Deken, en het Capittel van de Cathedrale Kerk van Westmunster en haare Successieurs, uit kracht van die zelfde naam, zullen mogen ontfangen, aannemen, geven,

wegschenken, vervreemden en kwytshelden Hof-steden, Heerlykheden, Landeryen, vaste goederen, Wooningen, Bessittingen, en zo wel geestlyke of kerklyke als tydlyke inkomsten, &c. en dat op de zelfde manier en wyse, en niet anders nog op geen ander wyse en manier als de Deken en het Capittel van de Cathedraale Kerk van S. Paulus in onse Stad Londen mogen doen, en uitvoeren. Wy begeren, ordineren en wille-keuren ook mits desen dat de Aarts-Diacon van Middelfex die nu tegenwoordig is en zyne Successieurs voortaan altyd afgesondert, ontlast, en t' eenmaal ontslagen sullen sijn van de jurisdictie, macht, recht en autoriteit van den Bisschop van Londen en zyne Successieurs, en van de Cathedrale Kerk van S. Paulus tot Londen en van des zelfs Aarts-Diaken; en wy stellen, ordineeren, en bevestigen hem en zyne Successieurs in gelyke stand, manier, forme en recht (en dat het ook voortaan altyd so zal blyven) in gemelde Cathedraale Kerk van Westmunster, als hy, of iemand van zyn Voorfaaten, in de Cathedraale Kerk van S. Paulus tot Londen ooit is geweest. Wy stellen ook voor vast, ordineren, willen en gunnen mits desen, dat de voornoemde Thomas, Bisschop van Westmunster en zyn Successieurs, de Bisschoppen van Westmunster, zullen hebben, behouden en besitten in alles, autoriteit, macht, recht en jurisdictie over het Aarts-Diakonschap van Middelfex en over den Aarts-Diakon en sijn Successieurs, en dat zo ten vollen en volkomen als de Bisschop van Londen die nu tegenwoordig is of iemand van zyn Voorfaaten heeft of gehad heeft, of heeft moeten hebben en gebruikt heeft. Wy willen eindlyk en gunnen hier mede zo aan den gemelden Bisschop als aan den Deken en het Capittel, dat zy dese onse patenten of open brieven, op behoortlyke wyse met onsen grooten zegel van Engeland verzegelt, tot gebruik van d' onse, bewaren; om de zelve

M

t' allen

t'allen tyden aan ons wederom te konnen | zulks getuigende tot Westmunster op den
 behandigen, also daar in uitdruklyk word | 17. dag van December, in het 32. Jaar
 vermeld wat onse wille en wet is. Tot ge- | van de Regeringe van Koning Henik
 tuigenis waar van &c. de Koning zelfs | de VIII.

L X X X I.

Een Proclamatie door zijn Koninglyke Majesteit met advys van zijn Raad, ingestelt: om een Bybel van het allergrootste Formaat in alle Kerken gereed en by der hand te hebben; beslooten den 6. May, in het 33. Jaar van Koning Henrik de VIII. zijn Regering.

Register Bonner Fol. 21.

Alzo, volgens bevel voor dese uitge- | zouden trekken: so wanneer zy de zelve
 geven door autoriteit van zyn Kon- | Bybel by haar selven in alle ootmoedigheid,
 ninglyke Majesteit Opperhoofd der Kerke | zagmoedigheid, aandagt en eerbiedigheid
 van dit zyn Ryk in Engeland, onder ande- | komen te leezen, in stilte en niet met lui-
 re geordineert en bevolen is geweest dat | der stemmen onder het celebreren van de
 men in alle particuliere Parochie-Kerken, | Misse of andere Kerklyke Godtsdienst;
 op kosten van de Kerk-meesters en Paro- | of ook niet dat eenige van zyn slechte een-
 chianen, verschaffen zou Bybels in het | voudige Onderdaanen de zelve Bybel le-
 Engelsch, behelsende het Oude en Nieu- | zende, haar zouden onderwinden om daar
 we Testament: om in ieder Parochie Kerk | over een algemeen dispuir aan te leggen, te
 opentlyk ten toon te stellen; welk Kon- | argueren, of de verborgenheden daar in
 ninglyk gebod en bevel alleenlyk hier op | begreepen te willen uitleggen en verklaar-
 sag, dat ieder Ondetdaan van zyn Koning- | ren; maar dat yder een van haar met eer-
 lyke Majesteit gesind zijnde daar in te le- | biedigheid, opmerkinge en aandagt daar
 zen, by dese gelegenheid de groote en | in leesen mogt, om zich zelve daer door
 onuitspreeklijke almacht, belofte, regt- | te stichten, en zyn leeven, na den in-
 veerdigheid, barmhertigheid en goeder- | houd van Godts heilig woord, te verbete-
 rierenheid van God Almagtig niet alleen- | ren. En niet tegenstaande dit Godvrugtig
 lyk mocht komen t'overwegen en t'aan- | en genadig gebod en bevel des Konings,
 merken; maar ook daar uit leeren Godts | in maniere als voorseid, so word zyn Kon-
 geboden na te komen, zyn souverain Heer | ninglyke Majesteit bericht dat verschei-
 en Koning te gehoorsamen, de hooge | den Steden en veele Parochien binnendit
 machten te eeren, godvruchtige werken | zyn Ryk hun schuldige plicht hier in niet
 van barmhertigheid te oeffenen, een zui- | waargenomen hebben: waar over gemel-
 ver en oprecht Christen leeven, volgens | de Majesteit zich niet weinig verwonderd;
 zyn beroep, te voeren: en dat zonder | weshalven d' uitvoeringe van dit zyn God-
 inrummeren of tegenspreken, met wel- | vruchtig bevel en heilzaam voorneemen
 ke beveelen zyn Koninglyke Majesteit | grootlijks ter herten nemende, so beveelt
 voor hadde dat zyn lieve Onderdaanen ge- | en belast zyn Koninglyke Majesteit wel
 melde voordeelen en stichtingen daar uit | scherplyk, dat de Kerk-meesters en Paro-
 chianen

chiaanen van yder vlek en Parochie binnen dit zyn Koningrijk van Engeland, welke met sodanige Bybels in haare Parochiekerken alrede niet voorzien zijn, nu tegens d'aantlaande hoogtyd van Aller Heiligen, koopen en zorge zullen draagen om tegen die tyd gereed te hebben Bybels van het allergrootste formaat of slag, en deselve in alle gemelde Parochiekerken om hoog voor alle mans oog te doen zetten: om aldaar, als gedacht, gebruikt te worden, volgens des Konings voorgaande bevel: of dat anders de Kerkmeesters en inwoonders van de Parochien, Vlekken en Dorpen, voor ieder maand dat zy na Allerheiligen tyd voornoemd, hier in breukvallig zijn, verbeuren zullen de somme van 20. gulden, waar van d'eene helft aan den Koning en d'ander aan den aanbrengrer zal vervallen. Eindlyk en ten laaststen, soo is het dat zyn Koninglyke Majesteit mits desen verklaart en aan alle zyne lieve Onderdanen te kennen geeft, (op dat zy gemelde Bybels van sodanig een groot formaat voor een civiel en redelyke prys mogen bekomen,) hoe dat

zyn Koninglyke Hoogheid met advys van zyn Raad, de zelve op een zeker prys geschat heeft, en geordineert, dat de Boekverkopers voor een zodanig ongebonden Bybel niet boven de 5. gulden zullen mogen nemen: en voor ieder een wel netjes gebonden en met slooten, niet meer als 6. gulden sal genieten; op boete van een kroon, voor ieder Bybel die hy, tegens dit Plakkaat van zyn Koninlyke Majesteit, dierder zal hebben verkogt, te zullen verbeuren; d'eene helft, als gedacht, voor den Koning, en d'ander voor den aanbrengrer. Zyn Koninglyke Majesteit belaft en beveelt ook scheinlyk, dat zy alle die eenige Ecclesiastike macht en autoriteit binnen dit zyn Koningryk van Engeland en jurisdictie van Wales voeren, alle vlyt zullen aanwenden dat de Kerkmeesters en Parochianen dit syn Majesteits Plakkaat en gebod in alle deelen komen t'achervolgen en na te komea, voor zo veel als zy hier in des Konings seer genadig en godvruchtig voornemen zoeken voor te setten, en zulks voor zyn Koninglyke Majesteit zullen kunnen verantwoorden.

God bewaare den Koning.

L X X X I I.

Een vermaaninge en waarschouwinge gegeeven van den Bisschop van Londen aan alle Lezers van dese Engelsche Bybel.

Register Bonnet.

OP dat een goede en heilsame zaak, godvruchtiglyk en deugdlyk, tot een eerlyk insigt en voornemen, voor veele menschen voortgefet, niet verhindert nog benyd werde, om her misbruik, gebrek en den boosen handel en wandel van weinige; dewelke van verstand, bescheidenheid, en goeden raad ontbloomt zynde, zonder tyd of andere behoorlyke omstandig-

heden aan te sien, haastig en onbedachtzaam daar in voortgaan; en daarom, een zaak die in sig zelve loslyk en goet is, veel eer te rugge houden dan aandryven: zal het derhalven zeer dienstig en noodig zijn, dat al wie zich herwaarts begeeft, of elders, om dit Boek, of diergelyke, te lesen, voor al en voornaamlyk met alle aandacht, nederslagtigheid des herten en stilte

daar toe van te voeren sig zelve bereiden, om daar door gesticht en verbeterd te worden; daar volkomentlijk byvoegende zijn schuldige plicht van gehoorzaamheid aan de Koninklijke Majesteit onsen zeer genadige souveraine Heer en Opper-hoofd; inzonderheid met na te komen zijn Genades zeer lofsijke beveelen en eerlijke geboden, tot dien einde gegeven en ingestelt. Het zal ook behoorlijk, ja, gantsch noodig zijn, dat hy alle ydele eere, geveinsdheid, en alle vleeschlijke en verdorvene lusten achter zich laerende, een wys verstandig hert, een eerlijk voornemen, liefde, weldadigheid, en eerbiedigheid mede brenge, en zich stil houde: om alsoo zijn eigen ziele dies te beter te mogen sichten, en geen

ander Christelijke Broeder in zijn devotie en aandacht te beletten, verhinderen of te stooren; tot dien einde altyd wel toefende datter geen groote menigte van Volk by den anderen zy; en dat geen uitlegginge daar over anders gedaan werde, dan in het Boek zelfs staat; en dat men voor al hier naauw op lette datter onder eenige Godtsdienstigeid of predikatie niet toegelaaten werde dat iemand in desen Bybel overluid kome te leesen; of dat men op sodanige tyd niet en dispurere, twiste, of zig ongeschikt draage; invoegen dat iemand met regt sig daar door geërgert mogt oordeelen, of reden hebben om zulks kwalijk te neemen en daar over moeyelijk te zijn.

God bwaare den Koning.

L X X X I I I.

Verhaal van 't geene Bonner, Bisschop van Londen, zijn Geestlykheid aanbevoolen of belast heeft.

Register. Bonner. Fol. 38.

Zekere lasten en beveelen met consent en uit autoriteit van my Edmond Bonner, bisschop van Londen, gegeven in het jaar onses Heere 1542. en in het 34. jaar der Regeringe van onsen souverain Heer, Henrik de VIII. door Gods genade, Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland, beschermmer des Geloofs, en Opper-hoofd hier op Aarden, onder God, van de Kerk van Engeland en Yerland. Welke alle en byzondere beveelen, door d'autoriteit my van God en onsen souverain Heer, zijn Koninklijke Majesteit vergond, ik vermaane, verzoeke, en ook gebiede dat alle Predikanten, Vicarissen, Parochianen, Priesters, nevens andere onder de Geestlykheid, hoofd voor hoofd, hoedanig dat se ook zijn, die daar onder myn

Bisdome en jurisdictie van Londen forteren, de zelve in alle deelen onderhouden, nakomen en volvoeren, voor so veel als se yder van haar aangaan en zy uit kracht van hunne gehoorzaamheid daar aan verbonden zijn; en dat op straffe en boete die zy souden mogen lyden en haar opgeleid worden, nu of t' eeniger tyd hier na, volgens den inhoud van de wetten, plakaten en ordinantien van dit Koninkrijk, ingeval dat zy de zelve, of eenige daar van, komet' overtreden.

I. Dat gylieden hoofd voor hoofd, met alle vlyt en getrouwe gehoorzaamheid onderhouden en nakomen zult, en, na uw uiterste vermogen, doen onderhouden en nakomen alle de byzondere stukken van zijn Koninklijke Majesteits genadigste en
God.

Godvruchtige ordinantien en geboden, door autoriteit van zijn Genade belaft en uirgegeeven; en dat gylieden en yder een onder U. L. bezorgen zult een copy daar van te krygen, beschrreven of gedrukt, om also dien volgens de zelve te verkondien ruchtbaar te maaken.

2. Dat yder Priester, Vikaris en Parochiaan alle dagen een Capittel uit den Bybel voorlezen en daar over een verklaring zal doen, en dat volgens de gewoone uitlegginge van d' eene Leeraar of d' ander, by de Kerk van Engeland voor goed gekeurt en aangenomen: voortvarende van capittel tot capittel, en aanvangende met het Euangelium van Mattheus, tot het einde toe van het Nieuwe Testament; en, daar in so neerftig gestudeert hebbende, zult gy de Schriftuur-plaatsen geduurig onthouden, en de zelve komen opzeggen en verhaalen, so dikmaals als ik, of iemand uit mijn naam, U. L. of iemand onder u, zulks mogt komen te belasten.

3. Dat yder een van U. L. zich verzorge met en voorzien zy van een Boek dat hem zelfs toekomt, genoemd *d' onderwyfinge van een Christen-mensch*, of de naam dragende van des Bisschops boek; en dat gylieden en yder een onder u, daar in u zelve oeffene, volgens de regelen voor dezen U. L. voorgedragen, of die hier na U. L. voorgedragen zullen worden.

4. Dat gylieden, om wettelijke redenen die de wille-keuren en ordinantien van dit Koninkrijk toelaaten, uw predik-ampt niet konnende waarnemen of moettende absent zijn, geen ander Persoon uw plaats laat bedienen, al eer gylieden hem eerst voorgedragen zult hebben, en dar hy van my of door mijn gedeputeerde toegelaaten en daar toe bekwaam geoordeelt worde. En om hier van wel verzekert te zijn en het zelve bekwaamlyk te kunnen verrichten, so is het dat ik alle loontrekkende Priesters binnen dit mijn Bisdome en jurisdictie ernstlyk vermaane en

waarschouwe, dat yder een van haar by de bedieninge van zijn Predik-ampt tegen de hoogtyd van S. Migchiel, Aardts-Engel, in eigen persoon zich laat vinden; of anders dat zy, voor gemelde hoogtyd, aan my, den voornoemden Bisschop, of aan mijn Stede-houder Generaal, of aan andere door my daar toe gedeputeerd, sodanige Parochiaanen voor stellen, welke, na behoorlyke examinatie, van my of mijn gedeputeerde, bekwaam zullen worden geoordeeld om haar plaats te konnen waarnemen in haar afwesen. Als ook dat zy op, of tegen de voornoemde Hoogtyd aan myn gedeputeerden zullen vertoonen genoegsaame dispensatien door zijn Koninklyke Majesteit geautorizeert, die haar vryheid gunnen so wel om voor een tyd haar t' absenteren, als om meer bedieningen, dan een, te mogen waarneemen.

5. Dat een yder Priester, Vicaris en andere Parochiaanen alle vierendeel jaars eenmaal de ledemaaten van haare Parochie openbaar van de Stoel af zullen vermaanen en belasten, dat zy in geenerley manier onder haar zelve in het verborgen iemandt komen te trouwen, maar dat zy t' geheel en al so lang uitsstellen tot dat zy den Vader of Moeder of eenige van de bloedverwanten of vrienden des Persoons die zulk een Houwlyks-contract gezint is aan te gaan, daar by zien te krygen; of anders twe of drie eerlyke Persoonen, om de woorden en manier van hun contract t' aanhooren en aan te tekenen; so zy anders de swaare straffen van de wetten tot dien einde gemaakt, willen ontgaan.

6. Om verscheiden swaare misdaden en ongeregeltheden voor te komen, en voornaamlyk de zeer verfoeyelijke zonden van overspel, het welke dikmaals is gebeurt by onachtzaamheid der Karspel-priesters met getroude Persoonen uit te huwen, en niet naeuwkeurig t' ondersoeken of klaar bewys te hebben dat haare laatste Mannen of Vrouwen voor het ingaan van zodanig:

een nieuw houwelyk te voren gestorven syn: so is het dat ik hier mede wel ernstlyk waarschouwe en scherplyk verbiede alle soorten van Predikanten, Vicarissen, Parochianen en Priesters binnen myn Bisdom en jurisdictie of Rechts-gebied, dat zy, noch iemand onder haar, hun niet en verflouten om eenig Man of Vrouws-persoon, die te voren is getrouwt geweest, t'samen te geven in hare Kerken, Capellen of elders, voor en al eer dat gemelde Predikant, Vicaris, Parochiaan of Priester daar duidelyk en volkomen berigt, bewys en verskering van hebbe van de doot des Mans of des Vrouws, van hem of haar, of van hun beide, die hy in den Echten-staat komt te bevestigen; en dat onder zeker hand-schrift versegelt met het zegel van het Bisdom of de plaats daar hy of zy te voren gewoont hebben; en dat op boete van excommunicatie of arbitrale correctie, volgens de wetten daar tegens gestelt.

7. Dat gylieden alle, en ieder een in het bysonder, die Predikanten, Vicarissen, Parochianen zyt, en ook alle andere loontrekkende Priesters en Paapen, alle kinderen in uwe Parochie of Karspel, die daarom by u mochten komen, zult leren, onderwyfen, en, na uw vermogen in kennis en wetenschap opbrengen; of ten minsten haar leren Engelsch lesen (van haar Ouders of Vrienden, die u daar voor kunnen betalen, een redelyk loon trekkende,) op dat zy te beter mogen leeren en weten wat zy geloven, hoe zy bidden en leven moeten om God wel te behagen.

8. Dat ieder Parochiaan t'allen tyden zyn uiterste vlyt aanwende om zodanige Personen die met den anderen in twist en oneenigheid leven met den anderen wederom te versoenen, en te maken dat zy in vrede, eendracht en liefde over een komen, en malkanderen vergeven; en dat so dikmaals en zo zeer als zy moeyelyk of vertoornt mochten worden.

9. Also sommige styffinnige Personen, haare Parochianen, en sodanige wien de forge hunner zielen aanbevolen is, een-deels uit boosheid, haat, nyd en misnoegen komen te versmaden en verachten; en die ook ten dele om haar rouwen ongebonden manier van leven, gelyk als zy het geheel voorleden Jaar gedaan hebben, te verschonon en verbloemen, eindlyk by andere Priesters, wien de forge voor hare zielen niet en is aanbevolen, te biegt gaan: hierom wil ik en verfoeke dat gy aan de gene die in uwe Parochie zyn te kennen geeft, dat geen getuigenissen van eenige van haare Karspels-priesters zullen gelden; of dat diergelyke Personen tot des Heeren tafel niet en zullen toegelaten worden, ten zy dat zy haar zelve eerst onderworpen hebben om by haar eigen ziel forgers te biegt te gaan (vreemdelingen alleenlyk uitgesondert) of dat zy andersins om zekere redenen en consideratien van groot belang van my, of mijn gedeputeerde, daar van vry gesproken zyn.

10. Nademaal datter een verfoeyelyke en grouwelyke gewoonte doorgaans in uwe Karspels onder de ;onge luiden en andere boosaardige Personen in swang gaat, dat zy op Sondagen en Hoogtyden, onder den Godtsdienst en het prediken van Gods heilig woort, de bier-banken en kroegen gaan besoeken, en aldaar ongeoorlofde speelen aanrechten, vergeselschapt met vloeken, sweren, dobbelen, dronken drinken, Godtslasteringen en andere ongeregeltheden; invoegen dat veel vrome en godvruchtige Personen haar daar zeer aanstoten: zo is't dan dat ik begeere en U. L. gebiede dat gy den geen die sodanige Tavernen of Kroegen in uwe Parochien houden, aanzegt, dat zy voortaan op zulke tyden in haare huizen sodanige ongeoorlofde en godloose byeenkomsten niet en zullen gedogen; noch sodanige Personen, om met de kloot te schieten en

re drinken op die dagen, huisvesten; op boete van excommunicatie, of andersins gestraft te worden na dat de wetten van het Land mede brengen.

11. Dat alle ziel-bezorgers twe maal in drie maanden aan die onder haar Karspel forteren in het openbaar en van de Stoel sellen verkondigen de zeven doodlijke fonden en de tien Geboden: so dat het Volk daar door kome te leeren niet alleen hoe sy God, haaren Koning, de Hooge Overheid, en haare Ouders moeten gehoorzamen, eeren, en dienen; maar ook allerley zonde en ondeugt schuwen, vroom en Godzalig leeven, en also Godts geboden en wetten nakomen.

12. Nadien my van goeder hand berigt is dat zekere Priesters onder mijn Bisdom en rechts-gebied onfatsoenlijk en niet op zijn Priesters plegen gekleed te gaan, en haar onbehoorlijk laten scheren; dragende ook levryen en wapenen; 't welk stryd tegens alle heilzaame en Godvrugtige wetten en ordinantien; gelykende hier mede veel eer Leeken te zijn, dan geestlijke personen; waar uit lichtveerdige Personen, en ook andere onbekende, by wien de sodanige mogten komen, oorzaak mogten nemen om te denken dat zy in haare woorden en werken haar zelve meerder vryheid mogen aanmatigen, tot een merklyke schandvlek en laster voor de Geestlijkheid: derhalven om sodanig een opspraak en eer-rooving in het toekomende voor te komen, so vermaan ik en belaste alle Predikanten, Vicarissen, Ziel-bezorgers, en alle andere Priesters, hoedanig dat se ook zijn, die tegenwoordig resideren of woonen, of hier na binnen mijn Bisdom en rechts-gebied zullen komen te resideren of te woonen, dat zy, en yder een onder haar, van dese tyd af voorraan een bewaam en eerlijk kleed draagen, en haar gordels na advenant; waar aan men de selvet' allen tyden vande Leeken onderscheiden en voor die van de Geestlijkheid sou

mogen kennen; voor so veel als zy van de straffe die de wetten in zulken geval hebben geordineert, bevryd willen zijn.

13. Dat geen Predikant, Vicaris of een ander gebeneficeerde Persoon een Paap de Misse laat doen, of binnen haar Karspel eenigen dienst bedienen, ten zy dat zy my daar eerst van verwittigen, of de zelve Persoonen aan my, of myn gedeputeerde, met haare promotie-brieven senden; en dat gemelde Paap door my, of myn gedeputeerde, daar toe bekwaaam gekeurt zal zyn.

14. Dat ieder Parochiaan of ziel-besorger, niet alleen op de stoel in zyn openbare predikatie en sermoenen gedaan aan het volk, maar ook by alle andere bekwaame gelegtheden, allerley Persoonen van wat verstand dat se ook zyn en die hem zyn aanbevolen, vermaanen, waarschouwen en raden zal dat zy haar onthouden van te vloeken en van Godts heilige Naam, of eenig deel van Christi lichaam of bloed te lasteren. Als ook dat sy wel toefien en haar wachten van te sweren, bannen, kyven, schelden, achterklappen, lasteren, liegen; of van te snappen en te krakkeelen in de Kerck, voornaamlyk onder den Godts-dienst en predikatie: misgaders ook dat zy haar van hoerery, overspel, gulsigheid en dronkenschap onthouden. En by aldien dat zy, of iemand onder haar hier aan schuldig bevonden werde, of daar van berucht is, dat zy dan de zelve Persoonen in ieder ommevang of besoek-tyd, of eerder, na de zaak zal vereischen, bekend maken; op dat also gemeente misdadige, tot een voorbeeld van andere, na behooren gestraft mogen werden.

15. Dat geen Priester na desen eenige ongeoorlofde exercitien handhave, dikmaals in de kroeg gaa, op eenige onbehoorlijke tyden oneerlijke plaatsen besoeke, of met lichtveerdig gezelschap verkeere, dan alleenlyk om zyn nodige affairen te verrigten; om also het gevaar dat daar op volgen mogt, t'ontgaan.

16. Dat in de Pest-tyd geen doode lichaamen in de Kerk gebragt zullen worden dan om in het Graf te zeten en van sonden aan met aarde toe te dekken; om also alle vergiftige stank en besmettinge voor te komen.

17. Dat geen Priesters, Vicarissen nog Parochiaanen gedogen dat eenige kramen van Koorde-dansers, Klucht-speelen &c. in of ontrent haare Kerken en Capellen opgerecht werden, srydende tegens dit ons strict verbod; en in geval zich iemandt mogt verstouren en so hertnekkig zijn om regen dit ons verbod aan te gaan, dan zult gylieden op staande voet de naamen van sodanige Persoonen aan my, mijn Cancellier of andere mijne gedepureerden te kennen geeven; om volgens de werten daar over gestraft te worden.

18. Dat alle Priesters in het preken dese order zullen onderhouden. Voor eerst, zy zullen geen predikatiën, van andere mannen binnen 2. of 300. Jaaren herwaarts gedaan, mogen op halen, maar als zy preken zullen zy het Euangelium of een sekere zend-brief dien dag toegeëigent by der hand nemen; het welke zy aan het Volk duidlyk, onderscheidentlyk, en ongeveinsdelyk zullen voordragen en verklaren; en dat van het begin tot het einde toe; versoekende dat het volk met haar wil bidden, volgens het hedendaagch gebruik by de Kerk van Engeland. Dit gedaan zynde, willen wy dat een yder Predikant het zelve Euangelium of dien zend-brief des Apostels, of die beide, van begin aan verklaare en uitlegge, niet na zyn eigen sinen goedduncken, maar na de sin en mening van zeker Roomsche Leeraar, by dese Kerk van Engeland aangenomen; en dat hy in geenerley wyse iets sal dryven of staande houden, dan het geen hy t'allen tyden met d'eene of d'ander oude Schryver zal kunnen bewyzen en bevestigen; doch voor al geen gevoelen dat niet voor goed gekent word ophaalen, om het

zelve te wederleggen; maar hy zal zulks den'geenen bevoelen laaten die voor zyn Koninglijke Majesteit of voor my, den Bisschop van Londen, toegelaaten worden te Prediken. In welke Zend-brief of Euangelium hy vlytig op zekere seer stichtelijke passagien of Schriftuur-plaatsen sal letten, waar door de toehoorders tot gehoorzaamheid en het plegen van goede werken en tot bidden aangemaant en opgewekt mogten werden; en ingeval zeker merklijke ceremonien die de Kerk plag te vieren, op dien dag, als'er bestemt is te preken, mogt voorvallen, dan sal het wel voegen dat de Predikant den toehoorders de rechte zin en meeninge daar van verklaare, waar uit zy mogten komen te verstaan wat sodanige ceremonie te zeggen heeft, en de selve tot haar eigen voordeel en stigtinge toepassen. Geen Predikant sal ook op de Stoel in het preken met schelden of lasteren mogen uitvaren, maar hy sal met een koel, bedaart, bescheiden gemoed en vriendlyk gelaat uitleggen, verklaaren, en voordraagen de voortreflykheid van de deugd, en zig tegen alle grouwelyke sonden aanstellen, en die dapper bestraffen. Yder Predikant zal ook zyn toehoorders onderwysen en leeren wat voor een gebed men gewend is op dien dag te gebruiken en waar de Kerk om bid, voornaamlyk op dien dag, op dat het Volk gesamentlyk met een hert, gemoed en ziel daar om mag bidden; en, narydts gelegenheid sal hy haar voor oogen stellen en te gemoet voeren wat de Sacramenten beduiden en te kennen geven, wat voor kracht en deugt daar in steekt, en hoe dat ieder mensch als hy se komt te genieten, die met eerbiedigheid en aandacht behoorde te gebruiken. Dat hy ook aan haar verklare waarom dat men de misse so hoog moet achten en in eere houden, nevens alle d'omstandigheden die daar toe behooren. Laat sig ieder Predikant hier voor wachten dat hy zyn toehoorders met geen andere

Historien

Historien voeden dan hy met zekere geap-
 probeerde Schryvers kan goed maken en
 verantwoorden. En als hy nu alles, dat
 hy voor die tyd te seggen en voor te dragen
 heeft, verricht zal hebben, dan zal hy
 met weinige woorden en beknoptlyk het
 merg en pit van zyn gantsche predikatie
 herhalen, en daar by voegen het geene
 hem raadzaam zal dunken.

19. Dat geen Parochiaan, Predikant, Vicaris of eenig ander Priester die binnen mijn Bisdom of rechts-gebied zekere bediening heeft, na desen zal toelaaten of gedogen eenig Persoon van wat stant of conditie dat hy ook zy, die minder is dan een Bisschop, te preeken, een sermoen te voeren, of het Volk in het openbaar iets voor te draagen binnen haare kerken, Cappellen, of elders binnen haare Parochien, ten zy dat hy te voren van onsen souverain Heer en Koning, of van my Edmond, Bisschop van Londen, of van mijn Cancelier, daar toe vry verlos en consent ontfaange hebbe; en zulks bekomen hebbende,

zal hy dan aldaar ter plaatse een versegelt geschrift daar van aan gemelde Parochiaan, Predikant, Vicaris of Priester vertoonen, en dat voor den aanvang van zyn Predikatie; so zy anders de swaare boete en straffen die de wetten, plakkaaten en ordinantien daar op gestelt hebben, willen voorkomen, en ontgaan.

20. Ik begeere, verzoeke, vermane, waarschouwe en gebiede u alle, en yder van u in het bysonder, in de naame Godts, dat gy alle dese mijne belastingen en bevelen, so veel als er zijn, getrouwlyk, vlytig, en, na uw uiterste vermogen, behertigt, onderhoud en in 'r werk stelt; en dat gylieden Priesters zijnde, bediening, of geen bediening hebbende, gebenisfeerde of geen gebenisfeerde, binnen mijn Bisdom en rechts-gebied, forge draagt een copy te krygen van de zelve belastingen, poincten en artikelen, op dat gy se, volgens den inhoud daar van, te beter moogt onderhouden, en doen onderhouden.

De naamen van verbodene Boeken, aan de Parochiaanen overgelevert, in 't Jaar 1542. op dat zy de zelve met de bygevoegde naamen der Eygenaars aan den Cancelier van den Bisschop van Londen ter hand moogen bestellen, indien zy eenige daar van binne haare Parochien komen te vinden, of aantreffen.

En Disput tusschen Vader en Zoon.

Een verzoek van Bedelaars. d' Auteur Fish.

d' Openbaaringe van den Antichrist.

Het doen der Bisschoppen.

Het begraven van de Misse, in het Engelsch gerijmt.

Het Boek van de Monnik Barns. Twee maal Gedrukt.

Het Houwelyk van Tindal.

Tindals verklaringe over Corinthe 4.

Tindals verklaringe over d' algemeine Zend-brief van Joannes.

Het Nieuwe Testament van Tindals overzettinge, met zyn Voor-reden voor het gantsche Boek, en voor Pauli Zend-brief aan den Romeynen.

De Voor-reden gestelt voor het *Engelsch Catechismus*, door *Marshal*.

De Kerk van Johan Rastall.

Het Register, d' uitleggingen, aantekeningen op de kant, en een zeker *Voor-reden* voor *Pauli Zend-brief* aan de *Romeynen*; gedaan of gemaakt door *Thomas Matthews*, en Gedrukt buiten's Landts; zonder *Privilegie*; gestelt in zijn *Engelsch Bybel*.

L X X X I V.

Zekere stukken uit de Canonike wet by een verzamelt, gedaan door Bisschop Cranmer, om te toonen hoe dat se noodwendig dienen verbeterd te worden. Het Origineel.

Ex M. SS. D. Stilliogfeet.

Dist. 22. Omnes de Major. & obedien. solit. Extra. De Majorit & obedient. Unam Sanctam.

Die niet en wil bekennen dat hy onder den Bisschop van *Romen* staat, en dat de Bisschop van *Romen* van *God* is geordineert om het opperste gesag en gebied te voeren over de gantsche werelt, die is een ketter, ende kan niet zalig worden; hy en behoort ook niet onder *Christi* schapen.

Dist. 10. De Summa Excommunicati-onis, Nominat. 25. q. 11. omne.

De wetten van *Koningen*, so ze tegen de wetten en besluiten van den Bisschop van *Romen* sryden, zyn vruchteloos en van geen kracht.

Dist. 19. 20. 24. q. 1. A reſta memoria. quorians haec est 25. q. 1. General. Violatores.

Alle de decreten, of alles wat de Bisschop van *Romen* voor vast besluit, behoort alle *Man* geduירig t' onderhouden, zonder sulks te wederspreken; als zynde *Gods* woort gesproken door de mont van den *Apostel Petrus*; en zo wie de zelve niet aan neemt, dien baat het *Catholyk geloof* niet, noch de vier *Euangelisten*; also

hy den heiligen *Geest* lastert, en geen vergiffenis zal ontfangen.

35. q. 1. *Generalis.*

Alle *Koningen*, *Bisschoppen*, en *Edelluiden*, dewelke geloven of toelaten dat men de decreten van den Bisschop van *Romen* eenigſins mag overtreden, die zyn vervloekt en voor *God* altyd strafbaar, als overtreders van het *Catholyk geloof*.

Dist. 21. Quamvis, & 24. q. 1. A reſta memoria.

Aan de *Roomſche stoel* is niet onreins nog onzuivers; de zelve en kan ook niet dolen.

35. q. 1. *Ideo de ſenten. & rejudicata, de jurejurando licet ad Apoſtolicæ li. 6. de jurejurando.*

De Bisschop van *Romen* is aan geen wetten verbonden, en hy mag so wel de geestlykheyd als de *Leeken* dwingen, dat sy zyn decreten en *Canonike wet* aannemen.

9. q. 2. *Ipsi cuncta. Nemoz. q. 6. dudum aliorum. 17. q. 4. Si quis de Baptis. & ejus effectu Majores.*

De Bisschop van *Romen* heeft de macht en autoriteit om van alle menschen te oordeelen, inzonderheid van d' *Artykelen* des *Geloofs*, en dat zonder eenige *Kerken*

ken-raad; en de Perfoonen die se veroordeelt heeft, kan hy abfolveren en vryspreeken; maar niet een mensch mag hem oordeelen, of zich bemoeijen met iets daar hy een oordeel over gestreeken heeft: geen Kayzer, Koning, Volk, noch ook de Geestlijkheid; het is ook niet eenen mensch geoorloft om zijn magt in twyfel te trekken.

Gr. Duo sunt 25. q. 6. Alios Nos Sanctorum juratos in Clement. De Hareticis aut efficiund.

De Bisschop van Romeri mag Kayzers en Koningen excommuniceren of uit de Kerk bannen, haar afzetten, en haare Onderdaanen van hun eed ontslaan en van haar te gehoorfamen; en also dwingen om rebellie of oproer te maken.

De Major. & obediens. Solit. Clement.

De Summa & re judicata. Pastoral.

De Kayzer is een Onderdaan van den Bisschop van Romeri; en hy mag in werelste zaaken des Kayzers vonnis herroepen.

De Elect. & Electi proprietate. Venerabilem.

Het komt den Bisschop van Romeri toe den Kayzer, na dat hy al verkoren is, toe te laten of niet toe te laten; en hy mag syn Kayzerryk van het eene Landfchap tot het ander laten overvoeren, of dit of dat Landfchap opdragen.

De Supplenda negligens. Pralat. Grand. li. 6.

De Bisschop van Romeri mag voor Koningen mede-helpers ordineren.

Dist. 17. Si modo. Regula. Non licet multum. Concilia. 96. Utinam.

Geen Bisschoppen mogen een Kerklyke Vergadering aanleggen, ten zy dat se van de Roomfche Stoel daar toe geautoriseert zyn; en de Kayzer behoorde die niet by te woonen, dan als'er geloofs-zaaken verhandelt worden, die in het algemeen alle man aangaan.

2. q. 6.

Men mag geen Perfoon, die sig op Ro-

men beroept, eenig ongemak aan doen.

1. q. 3. Aliorum Dist. 40. Si Papa: Dist. 96. Satis.

Niemand, behalven God alleen, mag den Bisschop van Romeri oordelen; want al is het dat hy noch om zyn eigen noch om een anders zaaligheid niet en geeft; maar ontallijke menigten van menschen met sig na de Hel toe sleept; evenwel mag niet een sterflijk mensch in de werelt sig verflouten om hem te berispen: voor so veel als hy God genoemt word, mag geen mensch hem oordelen, also God van geen mensch geoordeelt mag worden.

E. 7. q. 5.

De Bisschop van Romeri vermag den Hemel voor de menschen te openen en te sluiten.

Dist. 40. Non Vos.

De Paus neemt heilige Mannen aan, of anders maakt hy se heilig.

De pecunia. Dist. 1. Serpens.

Die den Paus of den Bisschop van Romeri een leugen in de hand steekt, die is Kerk-rover.

De Consecra. Dist. 1. De locorum praecipua. Ecclesia de Elect. & Electi proprietate. Fundamenta.

Niemand zal tot Romeri tot een Raadsheer, Kapitein, Gouverneur, of tot eenige bediening verkoren worden, zonder dat de Bisschop van Romeri zulks eerst komt toe te staan en daar volkomen zyn consent toe geeft.

De Election. & Electi proprietate. Venerabilem.

Het staat aan den Paus om te oordelen wat voor een eed onderhouden, of niet onderhouden behoorde te zyn.

De iurjurand. Si vero. 15. q. 6. Auctoritatem.

Hy vermag ook Onderdaanen t'ontslaan van hun eed van getrouwheid, en haar vry spreken van eeden die men behoorde te houden.

De foro competent. Extenore. De donat. N n 2 inter

inter virum & uxorum dependentia. Qui filii sunt legitime per venerabilem. De Elect. & Electi proprietate fundamenta. Extravag. de majorit. & obediunt. Unam Sanctam. De judiciis Novit.

De Bisschop van Romen is Rechter over wereldsche zaaken, en heeft twederley swaarden, een geestlijke en een wereldlijke.

De Hæreticis Multorum.

De Bisschop van Romen heeft magt en autoriteit om de menschen te doen vatten, en aan boeyen en ketens vast te zetten.

Extrav. de consuetudine super Gentes.

De Bisschop van Romen mag Koningen dwingen om zijn Gezanten t'ontfangen en aan te neemen.

De Truga & pace. Trugas.

Het behoort ook aan hem om vrede te maaken, en te gebiedten dat men se zal onderhouden, of niet onderhouden.

De Prabend. & dig. dilectus & li. 6. licet.

Te handelen van alle geestlijke promotien komt den Paus toe.

De Eccessibus Prælatorum. Sicut untre.

De Bisschop van Romen mag Bisdommen met den anderen vereenigen, en, na zyn welgevallen, onder een smelten.

Li. 6. de panis Felicium.

De Paus Bonifacius de VIII. heeft so een gantsch eenzydig en onredelyk decreet gemaakt, als men ooit van gehoord of gesien heeft, tegens de gene die haar verklaren geen vrinden te zyn van eenige Roomsche Cardinalen, of van eenige geestlyke Persoonen, behorende aan het Hof van den Bisschop van Romen.

Dist. 28. Consulendum. Dist. 96. Si Imperator. II. q. 1. Ex-Clericus. Nemo nullus. Clericum, &c. & q. 2. Si vero de Sentent. Excommunication. Si Judex q. 2. q. 5. Si quis de foro competent. Nullus. Si quibus. Ex transmissa. De foro compet. in 6. Seculares.

Leeken en mogen over geen geestlyke Perfoonen Rechters zyn, noch haar dwingen om haar ontwyfelbare schulden te betalen; maar de Bisschoppen alleen moeten daar Rechters van zyn.

De foro competent. Cum sit licet.

De Regenten der Kerke mogen de geene die haar verongelyken daagen of roepen, waar zy willen, het zy voor een geestlyke of wereldlijke Rechter.

Idem ex parte Dilecti.

Een Leek gestroopt zijnde mag zyn Vvand voor een geestlyk Rechter dagvaarden, 't zy dat de Leen-heeren zulks willen toestaan, of niet.

Ibidem significasti, & II. q. 1. placuit.

Een Leek mag zyn zaak aan een geestlyk Rechter over geeven; doch geen geestlyk Persoon aan een wereldsch Rechter, zonder consent van den Bisschop.

Ne Clerici vel Monachi. Secundum.

Leeken mogen geen leen-goederen bezitten.

De summa Excommunicationis. Nom. extra. De pecuniis & Remiss. &c. si.

Al wie eenige wetten maakt of beschryft, strydende tegens de vryheden der Kerke; en alle Koningen, Regenten en Raads-heeren, alwaar zulke wetten gemaakt of sodanige ordinantien onderhouden worden, mitsgaders alle Rechters en andere Perfoonen die de zelve uitvoeren; en alwaar zulke wetten en ordinantien van oudts zijn gemaakt en gebruikt geweest, so wie de zelve in zyn boeken niet door haalt, die word in so swaren ban gedaan, dat hem niemant anders, dan alleen de Bisschop van Romen, daar van kan ontslaan.

De immunitate Ecclesie. Non minus ad usus quia quum & in 6. Clericis.

De Geestlijkheid mag tot onderstant in een algemeene nood niet doen, dan met toestaan van den Bisschop van Romen; het is ook geen Leek geoorloft op de Geestlykheid eenige schattingen of lasten te leggen.

Dist.

Dist. 97. Hoc Capitulo & 63. Nullus & que sequitur. Non alia cum laic.

Leeken mogen haar met het verkiefen van geestlijke Perfoonen niet bemoeien, noch met iets dat haar toebehoort.

De jurejurando. Nimis.

De Geestlijkheid en behoord geen eed van getrouwheid te doen aan haar wereltse Overheid, ten zy datse wereldse goederen onder haar gebied bezitten.

Dist. 96. Bene quidem. 12. q. 2. Apostolicos. Quisquis.

Kerklijke goederē mag men geensins vreemden, maar al wie de zelve aan-neemt of koopt, moet de zelve wederom geeven; en by aldien dat de Kerk eenige ervē of stuk landts heeft dat weinig of niet waardig is, evenwel zal men het zelve aan den Koning niet geven; doch wil het de Koning immers koopen, de koop en zal niet mogen gelden.

13. q. 2. Non liceat.

Het is den Bisschop van Romē niet geoorloft eenige Kerklijke Landen te vervreemden of te verpanden om allerley voorvallende noodzaaklijkheid, ten zy om huizen in Steden gelegen, en die vry veel kosten van t' onderhouden.

Dist. 96. Quis nunquam, 3. q. 6. Accusatio II. q. 1. Continua nullus Testimonium Relatum Experiencie. Si quisquis. Si qua. Sicut statuimus. Nullus de Persona. Si quis.

Koningen behoorden de Bisschoppen en de Kerklyke Decreten te gehoorzaamen, en haar onder de Bisschoppen te buigen; maar geen Rechters over haar te zijn; want de Bisschoppen behoort men te verdraagen, en het betaamt haar niet te staan onder het oordeel van een Leek.

De Major. & obedient. Solit.

Koningen en Vorsten behoorden geen Bisschoppen de laager hand te geeven maar de eere om voor haar op te staan, en nevens haar te doen zitten.

II. q. 1. Quicumque Relatum. Siqui Omnes Volumus. Placuit.

Over allerlei zaaken, hoedanig dat se ook zijn, t'zy geestlijke of wereldlijke, behoorde de geestlijkheid een oordeel en uitspraak te geeven.

Ibidem Omnes.

Geen Rechter behoorde het getuigenis van eenen Bisschop af te slaan, al is hy slegts alleen.

De Hæreticis ad abolendam, & in Clementini ut officium.

Al wie van de Sacramenten anders leert of oordeelt dan de Roomsche Stoel leert of practiseert, en alle die de zelve Roomsche Stoel voor Keters verklaart, die zyn in den ban gedaan.

En de Bisschop van Romē mag alle Potentaten en andere menschen by eede dwingen om t' onderhouden en te doen onderhouden al wat de Roomsche Stoel sal ordenen in 't stuk van Kettery en de voorstanders daar van; en die sig hier in niet gehoorzaam aanstellen, de zelve mag hy uit haare bediening zetten.

Clement. De reliq. & venerat. Sanctorum.

Si Dominus extravag. De reliq. & venerat. Sanctorum. Cum per excelsa: de poenitent. & remiss. antiquorum, & Clemen. Unigenitus. Quemadmodum.

Men verkrijgt vergevinge van zonden met zekere Hoogtyden t' onderhouden, en zekere pelgrimagien te doen in het jubeljaar, en op andere voorgefchrevene tyden, uit kracht van de Paus zyn pardon.

De præmiis & remissionibus extravag. ca. 3. Et si Dominici.

Al wie misdoet tegens de voorrechten en vryheid der Kerke, of eenig verbod dat van Romē komt overtreed; of eenig verraad smeed tegen de Persoon, of tegen d'ordinantie van den Bisschop, of de Stoel van Romē; of in eeniger wyse den gemelden Bisschop of Stoel offenseert, ongehoorzaam is of wederspannig; of die een Priester om het leven brengt; of sig tegens de Persoon van een Bisschop of eeniger ander geestlyk Persoon vercrypt; of al wie eeni-

ge Pelgrims naar Romen reisende, of de geene die aan het Hof van Romen iets te versoeken hebben onder wegen aanrand; of die de Landen daar aan behorende, of aan eenig Kerk, het zelve Hof van Romen inmedatelyke onderworpen zynde, aantast, plondert, onthoud, of verwoest; of die beletten dat Rechts-zaaken haar loop by dat Hof niet en mogen hebben; of die zeker Kerk of geestlyk Persoon eenige nieuwe reële of Personele lasten op leggen: en doorgaans alle andere Persoonen die in zaaken daar de Bulle van vermeld, (die de Bisschoppen van Romen gemeenlyk op een Donderdag daar toe bestemt afkondigen) misdoen: alle dese Persoonen kunnen door geen Priester, Bisschop, Aarts-Bisschop, noch door iemand anders, dan alleen van den Bisschop van Romen of door zyn expressie toelatinge, geabfolveert of vry gesproken worden.

2. 4. 9. 7.

Het plonderen van geestlyke Persoonen of arme luyden, hangt aan het oordeel der Bisschoppen.

23. 9. 9.

Hy en is geen Doodslager die een geëx-

communiceerde Persoon dood slaat.

Dist. 63. Tibi Domino de Summa Ex-communicationis. Si Judex.

Hier sou men noch mogen byvoegen d'allerwreedste en verfoeyelykste eeden die de Paus van Romen de Kayzers afperst.

In Clement. Dejurejurando Romani Dist.

6. 3. Tibi Domino.

De Consecrat. Dist. 1. Sicut.

Het is beter de toeheiliging na te laten, als te doen op een ongewyde plaats.

De Consecrat. Dist. 5. Dehis manus, ut rerum.

De bevestiging door iemand anders, dan door een Bisschop, bedient, is van geen kracht, noch geen Sacrament der Kerke; de bevestiging behoort men ook in meerder eere te houden dan den doop; en geen mensch kan door den doop een Christen worden zonder bevestiging.

Depoenitent. Dist. 1. Multiplex.

Een boetveerdig mensch kan geen vergevinge zijner zonden bekomen, dan met den Priester daar ootmoedig toe te verzoeken.

L X X X V.

Een Gebod om de gebeden in d' Engelsche taal in druk uit te geeven en te gebruiken: den Heer Bisschop van Londen toegestiert.

Register. Bonner. Fol. 48.

Zeer Eerwaardige Vader in God, recht trouwhertig en wél beminde, groetennis. Wy laten u weten, dat wy aan den elendigen stand van het gantsche Christendom gedenkende, en tegenwoordig, behalven alle andere swarigheden, met d'allerwreedste oorlogen, haat en oneenigheden so seer geplaagt zynde, als dat by na geen plaats onder het zelve (het geheel

daar van geraakt zynde tot een seer naeuwe hoek) in een stand is van goede vrede, overeen kominge en eendracht; welks hulpen heel-middel alle menschelyke krachten verre overtreffende, van hem afgebeden moet worden die alleen onse begeerte en smeking kan voldoen, en nooit iemand verlaat noch verstoet die op hem vast vertrouwt, en in tyd van noot, hem getrouwlyk

lyk aanroept; tot wien ook de heilige bladeren ons aanmoedigen om onsen toevlucht te nemen en hem te smeken om hulpe; zyn wy derhalven gerefolveert dat ge-
 duirig voortaan generale processien, in alle Steden, Dorpen, Kerken en Parochien van dit ons Koningryk, gefeid en gefongen werde, met zulk een eerbiedigheid en aandacht als daar toe vereischt word en betaamt. Also voor desen de gemene man, so by gebrek van goede onderwyfinge, als uit onkunde, niet verstaande iets van die gebeden welke men plag te zingen of te zeggen, seer traag tot de processie, voor desen daar toe belast zijnde, gewoon is te komen: so hebben wy dan in onse eigen taal zekere Godvruchtige gebeden laten uitgaan, die wy u hier mede toezenden, also wy onszonderling verlaten en een groot vertrouwen hebben op uw Godvruchtig gemoet en ernstige begeerte om Godts eere en de rechte aanbiddinge van zijn Allerheiligste Naam te verbreiden in dat Landschap van ons u toevertrouwt; wy laten u over zulks dese onse wille en begeerte toe komen; niet om slegts voor een maand of twe onderhouden te worden, en daar na te verwaarloofen, gelijk als

men met andere onse beveelen, daar wy ons niet weinig over verwonderen, te werk gegaan heeft; maar op dat so wel dese als andere onse beveelingen ernstlijk voortgezet mogten worden door aan het Volk goede vermaaningingen als andersins te prediken, en dat in zulker voegen dat zy de Godvruchtige smaak daar van in haare zielen gevoelende, de zelve met een Godzalig, vrolijk en dankbaar hert mogen aanneemen, omhelsen en, na behooren bywoonen. Weshalven willen wy en gebieden u, so als gy het voor onsfoud willen verantwoordten, niet alleenlyk dat gy dese gemelde gebeden doet publiceren, frequenteren en opentlijk gebruiken in alle Steden, Dorpen en Parochien van uw eigen Bisdom; maar ook om dit ons welbehaagen aan alle andere Bisschoppen van uwe Provincie te kennen te geeven; op haar verzoekende en haar belattende in onse naam, en uit kracht hier van, herfelve daar na te doen en uit te voeren. Wy willen dat gy naauw agt neemt hoe zy met het uitvoeren van dit ons gebod voortvaren, en ons verwittigt of 'er eenige mogten zijn die zulks niet vlytig behertigen; waar op wy ons verlaten.

Tot S. Jamis Juny— in het 36. Jaar onser Regeringe.

d' Opschryft was aan den Aardtsbischop van Cantalberg.

L X X X V I.

Artykelen by Schaxton, onlangs geweene Bisschop van Sarum, aangenomen.

Regist. Bonner. Fol. 100.

I. **G**Od Almachtig, door kracht van zyn woord, als het de Priester in het consecreren van de Hostie uitspreekt, verandert het Brood en de Wijn in het natuurlyke lichaam en bloed van on-

sen Saaligmaker Jesus Christus; so dat na de consecratie of heiligung daer geen substantie van Brood en Wijn overblyft, dan alleenlyk de substantie of het wesen van Christus, God en Mensch.

2. Dit gebenedyt Sacrament, eenmaal geheiligt zynde, is en blyft noch het waarachtig lichaam en bloed van Christus onsen Heiland, hoewel dat het bewaart, en niet van sonden aan omgedeeft word.

3. Dit zelfde gefegent Sacrament geheiligt zynde, word, en behoort ook, waar het is, aangebeden en Goddelyke eere bewesen, nademaal het is het lichaam Christi onafscheidlyk met de Godheid vereenigt.

4. De Kerk, door den dienst des Priesters, offert daaglyks in de Misse tot een offerhande aan God Almachtig het zelve lichaam en bloed onses Saaligmakers Jesu Christi, onder de gedaante van brood en wyn; ter gedachtenis en om vooroogen te stellen Christi doot en bitter lyden.

5. Dit zelve lichaam en bloed welke in de Misse opgeoffert worden, dienen eigentlyk tot een zoen-offer en voldoeninge voor de zonden der Werelt; aangesien dat het het zelve is in wesen het welke aan het Kruis tot onser verlossing op geoffert is geweest: d'opheffing en actie des Priesters is ook een offerhande van lof en dankzegging aan God voor zyne weldaden, en niet de voldoeninge voor de zonden der Werelt, nadien dat alleenlyk Christi lyden toegeschreven moet werden.

6. Gemelde offerhande, op zodanig een wyse door den Priester in de Misse geoffert, is krachtig en profijtlyk so voor de levendige als dooden, hoewel het in 's menschen vermogen niet en bestaat om te beschryven hoe veel, of hoe groot de mate van de kracht daar van is.

7. Het is niet nodig dat het Sacrament des Altaars onder beide gedaanten van Wyn en Brood het volk toegediend worden; het is ook geen misverstand dat

slechts het Brood haar deelachtig gemaakt word, nademaal dat in yder van beide gedaanten de geheele Christus, beide lichaa men bloed begrepen is.

8. Het strekt tot geen verkleyninge van de kracht der Misse, of schoon de Priester het Sacrament alleen geniete, en niemand anders nevens of met hem.

9. De Misse in dit Koningrijk van Engeland gebruikelijk, komt mer d'instellinge Christi over een; en wy hebben in dese Kerk van Engeland het waarachtig Sacrament, het welk is het waarachtig lichaam en bloed van onsen Zaligmaker Christus; onder de gedaante van Brood en Wyn.

10. Christi Kerk mag vry (gelijke ook gedaan heeft en noch doet) zekere Priesters ordineren tot bedieners der Sacramenten, al preken zy niet, noch zulks mogen doen.

11. Priesters, door d'ordre des Priesterschaps, eenmaal Gode toegeëigent zijnde, en alle sodanige Mannen of Vrouwen die met voor bedagten raad Gode een gelofte gedaan hebben om kuisch en eerbaar te leven of in een weduwen-stand, dien is het ongeoorloft te trouwen, na dat zy gemelde ordres aangenomen, of geloften gedaan hebben.

12. In het verborgen te biegtten voegt wel, en behoord ook in Christi Kerke te blyven, onderhouden en gehandhaaft te werden.

13. De voorwetenheid en predestinatie van God Almachtig, hoewel dat se in haar zelve onseilbaar zijn, verbinden hem niet in zijn doen tot sodanige noodzaaklykheid, of hy mag de magt van zijn eigen wille of verkiesing vry gebruyken, niettegestaande de gemelde voor-wetenschap of predestinatie.

Ik Nicolaas Schaxton geloove met mijn hert en belyde met mijn mond dat alle dese boven verhaalde Artykelen in alle deelen waarachtig zijn.

Ne despicias Hominem avertentem se a peccato, neque improperes ei: memento quoniam Omnes incorruptionesumus. Dat is: versmaad nog en verwyf geen en Mensche die hem van zonden afkeert: gedenkt dat wy alle strafwoerdig zijn, Ecclesiastic. 8. 6.

LXXXVII. Eem

L X X X V I I .

Een zeker Brief van Lethington , Geheym-fchryver van Schotland , gefchreeven aan den Heer Willem Cecil , Geheym-fchryver van de Koninginne van Engeland ; over het recht dat de Koninginne van Schotland heeft tot de Kroon van Engeland : waar uit blykt dat de Koning Henrik zijn uiterfte wille of Testament niet en heeft onder-tekent.

Ex Mo. SS. D. G. Petyt.

HET kan my niet onbekent zijn hoe fomnige haare Majesteits uitheemfche geboorte voorwerpen, daar uir oordeelende dat zy geen recht altoos en heeft tot de Kroon van Engeland. Hoe een voorftander in Engeland van myn Koninginne haar zaak defe tegenwerpinge weet te wederleggen weer gy wel: hoewel dat ik een geboren Schotman zynde, niet en wil feggen dat het onder uw natie in twyfel getrokken word of het Koningryk van Schotland onder de Kroon van Engeland alftaar; en hierom hebben die van Engeland in verfcheiden Plakkaten voor den aanvang van haar oorlog in verfcheiden boeken menigmaal geyvert om te bewyfen dat Schotland aan Engeland verplicht is onderdanigheid en getrouheid te tonen. Uwe Hiftorien en zyn daar ook niet vreemd van. Hoedanig het uwe Rechts-geleerde verftaan en wat het algemeen gevoelen van defe zaak is, weet gy beter als ik, en kunt daar ook beter van geïnformeert worden; also dit argument tot uwer verdadinge gevoeglyker dient dan tot myne.

Uit defe tegenwerpinge van haar uitheemfche geboorte fpruit noch een ander gefchil of twyfelinge, te weten, of Prinzen konnende de Kroon erven; ingeval de Kroon ledig kwam te ftaan, niet daar van verfteken zyn en te rekenen voor gemeene Perfonen; also zy vreemdelingen zyn en geen ingeborene borgers van Engeland.

Gy weet hoe het in dit geval, en in diergelyke meer, met een Kroon gelegen is: de erfgenamen van een Kroon, fo wanneer als fe daar toe bekwaam zyn, worden verfcheidentlyk onderscheiden en hebben vry meer voorrecht boven andere Perfoonen; vele wetten voor andere Perfoonen ingeftelt, hebben geen vat aan een die een Prins of een Konings Soon is: dit heeft men gefien aan Henrik de VII. dewelke, een Onderdaan zynde, aangeklaagt wierd: fo wierden ook Eduward de IV. en zyn Vader Richard Plantagenet beide aangeklaagt, dies niettemin hadden zy recht tot de Kroon, en zy zyn daar ook beide aan geraakt. Onder andere geeven hier van openbaar blyk, (fo ten opzigt van het onderscheid in Perfoonen als dat d' uitheemfche geboorte in het ftuk van de Kroon fo feer geen plaats grypt als in gemeene Perfoonen:) de veelvoudige ondervindingen, fo na als voor de tyd van Willem de Conquefteur, van uw eigen Koningen. 2. Hier en kan ik niet nalaaten van op te haalen Henrik de II. Zoon van de Kayzerin Magdalena, en Richard van Bordeaux, zoon van de swarte Prins: en dat te meer moet ik dit hier aanroeren, om dat zy geen van beide des Konings van Engelandt Zoonen waren, en by gevolg geen *Enfant du Roy*, fo men het woord in fo een naauwe berekening mag neemen. En tot nader en klarer bewys dat het in uw Koningrijk een algemeen

gemein wet altyd is geweest dat, in t' stuk van de Kroon te erven, een uitheemsche geboorte zulks niet en heeft verhindert: so moet ik u indagtig maaken het geene in het 25. Plakkaat van Eduward de III. geschreven staat, alwaar vermeldt word, dat dit altyd de wet is geweest: waar over, so het u noch geheugt, gy en ik, in myn Heer Licesters kamer, aan het argueren raakten, by occasie van d' intrekkinge of verkortinge van Rastalsmacht, als wanneer ik u iets tot dese zaak dienende verhaalde; en aanwees. Daarenboven deze woorden Infante en Voorfaaten zyn in *pradicamento ad aliquid*, en by gevolg sodanig op malkanderen slaande, als dat de wet daar me niet voor en hadde om dit woord (*infante*) zo naeuw te bepalen dat daar door alleenlyk verstaan zouden worden de kinderen uit des Konings lendenen gesproten, maar dat het sig ook uitstrekt over andere erfgenamen die daar na mochten komen; doch ingeval dat sommige neuswyse immers willen kibbelen over het woord (*Infante*) laat dan hun by provisie tot antwoord dienen de meninge van dit woord (*Voorzaten*) also gy siet darter, volgens de Rechten, tusschen Soons, Neven, en Kinderen geen onderscheid gemaakt wierd, te weten, tusschen die van het eerste bed en die na kwaamen: *Liberorum appellatione comprehenduntur non Solum Filii, verum etiam Nepotes, Pronepotes, Abnepotes, &c.* dat is: onder de benaminge van kinderen worden niet alleen begrepen de Zoons, maar ook de Neven, achter-kinds-kinderen, na-achter-kinds-kinderen, &c. By aldien dat gy de reden waarom dat een uitheemsche geboorte buiten gesloten word overweegt, dan zult gy kunnen merken dat het so nodig niet en was in den stand van een Prins als van gemeene Persoonen. Daarenboven weet ik dat de Koningen en Koninginnen in Engeland dikmaals Princesen en Prinsen van Europa, die gantsch vreemt en uitheemsch waren, getrouwt

hebben. En so heb ik ook verstaan dat zy alle so wel de kinderen der Koningen als der Koninginnen van Engeland daar voor gehouden hebben, dat zy de successie van die Kroon niet en mochten erven, niet tegenstaande dat haare Nazaaten buiten slands geboren waren: en hier in beroep ik my op alle Chronyken, op haar huwelyks-Contracten, en op alle Koningen des Christendoms. Want of schoon Engeland een edel en machtig Land is, nochtans heeft d' insigt van d' enkele alliantie en douaire dese groote Koninginne so seer niet bewogen om zo dikmaals te trouwen, als d' apparentie van in de Kroon van Engeland te mogen succederen. Dese zaak en kan my t' eenmaal niet onbewust zyn, nademaal dat ik met u eenerley bediening beklede. Daar is een houwelyks contract ingegaan tusschen den Koning, de Grootvader van dese Koninginne wien ik diene, en de Koninginne Margarieta, Dochter van Koning Henrik de VII. door wien het recht op myn souverain Koninginne gevallen is; wat haar Vader in den sin hadde om haar uit te huwen, weet de werelt, uit het gene in de Chronyken van Polidorus Virgilius geschreven staat, al eer gy (dunkt my) of ik geboren was; ten minsten wanneer men weinig dachte dat dese zaak op de baan zou komen. Daar is nog wat anders dat men tegen myn souverain Koninginne heeft in te brengen, het welke, als men het eerst insiet, van eenig belang schynt te zyn, gegrondvest op zekere statuiten gemaakt ten tyde van Koning Henrik de VIII. naamlyk in het 28. en 35. jaar zyner regeringe, waar in hem volkomen macht en autoriteit gegeven wierd om te schenken, disponeren, ordineren, assigneren, deklareren, en, volgens zyn Plakkaaten onder zyn groote zegel, of anders by Testamente beschreven, en versiegelt met zyn eigen hand, te bepalen wie van tyd tot tyd daar na in zyn Ryk of Kroon sou succederen &c. Van welke Kroon, also sommige gedurig willen

willen staande houden, gedisponeert is, en by Testamente van gemelde Koning Henrik de VIII. van hem zelveu ondertekent met zyn eigen hand voor zyn doot, opgedragen aan de kinderen van Madam Fransijntje, en aan Eleonora, Dochter van Maria de Koningin van Vrankryk, jongste Dochter van Henrik de VII. en van Charles Brandon Hertog van Suffolck; invoegen geoordeelt word dat de Koninginne van Schotland, en alle andere, na den loop van erffenis, door dese omstandigheden van de Kroon van Engeland uitgesloten is en verstekten blyft: zo dat het alle Onderdaanen wel voegt, sodanig als ik ben, te spreken na dat het my toeschynt, met zedigheit en respect, van Koningen, van haare Regeringen en manieren van doen; evenwel kan ik niet nalaten, als in het voor by gaan, te seggen dat de Chronyken en Historien van die eeuw, en uw eigen gedrukte Plakkaten noch in wesen, de regeringe van dien Koning in die tyd grootlyks schenden en oontereen. Maar om nu ter zaake te komen, wat recht of gerechtigheit bestont noch hier in dat men een stamme oflinie van uitheemsche Prinzen van alle mooglykheit en moederlyk recht, door een burgerlyke wet of ordinantie, gemaakt in die, so als sommige die zouden noemen, verwarde tijd, sou onterven en berooven, zeggende *dat men also het boekje te boven sou raaken*; ja, dat men de rechte Erfgenaamen buiten haar recht en eigendom sluit, zonder haar, of iemand van haar t'ontbieden, en te hooren wat zy in te brengen mogten hebben. Wel te recht mag men zeggen, dat zulk een indirecten handel en manier van doen niet te verschoonen noch te lyden is; dog aangezien het geene alrede gedaan is niet en is te herroepen, ten zy dat zekere gewigtige omstandigheden gemelde bepalinge en gesteltenis van de Kroon komen te vernietigen.

Laat ons dan nu eens met bedaarde sin-

nen overwegen de manier en onstandigheden, waar door Koning Henrik de VIII. by seker statut de macht sou hebben om van de Kroon te disponeren. Hem word, of is, een twederley formulier voorgescreven, het welke hy niet en mag overtreden, te weten, of door zyn Plakkaten versiegelt met zyn groot segel, of door syn uiterste wille met zyn eigen hand ondertekent: want in desen extraordinary voorval was hy verbonden aan een ordinary en precys formulier; het welke niet onderhouden zijnde, so en konne de Plakkaaten noch het Testament of d' uiterste wille het doelwit niet bereiken, noch effect orteren. Om nu te toonen dat het Testament van hem zelfs niet en was ondertekent; gy weet immers dat hy lang voor zyn doot nooit iets met zyn eigen hand plög te zegelen; en in de tyd zijner ziekte wierd hem dikmaals geveert het beschreeven Testament te willen onderteikenen, doch hy heeft het altyd afgeslagen; en hetschynt dat God hem niet heeft willen laten voortvaaren met een daad so nadeelig en schadelijk voor zyn Nicht, de rechte Erfgenaam des Kroons. Hier op de door nu vast naderende, zo hebben zekere Persoonen, u so wel bekend als my, Willem Clark, eertyds Dienaar van Thomas Henneage, op gewaande Testament een stempel doen setten of drukken, want het heeft nooit anders ondertekent geweest; en nograns hebben zy (sommige siende meer op eersucht, en andere op haar eigen intrest dan op een vroom en rechtveerdig handel) verscheiden eerlyke Heeren die op des Konings Persoon in verscheiden vertrekken pasten, met haar hand-schrift doen getuigen en bevestigen den inhoud van dit voorgegeven Testament, als of het met des Konings eigen hand ondertekent ware geweest. Om nu te bewysen dat dit so geveinst en kreupel in zyn werk is toegegaan, refereer ik u aan de blyk-teikenen die daar van noch in wesen zyn. 1. Voor eerst het ge-

tuigenis van den Heer Pager, Gedrukt by het Parlement ten tyde van de Koningin Maria, dienende tot herstellinge van den Hertog van Norfolk. 2. Ten anderen, bid ik u, uit de naam van mijn Koninginne, te willen hier in aanneemen het waarheden van den Marquys of Mark-Graaf van Winchester den Heer Thresorier van Engeland; van den Mark-Graaf van Northampton; van den Graaf van Pembrok; van Sir William Petre, doormaals een van de Geheimschryvers van Koning Henrik; van Sir Henry Nevill, Sir Maurice Barkley, Doctor Buts, Edmond Harman Baker, Johan Osborn Kamerbewaarder; Sir Anthony Dennis, so hy noch mogt leeven; Tenis de Chirurgen, en de geene die David Vincent en andere hier van hebben hooren spreeken; en dat alle dese haare attestatien in de Cancellery moogen geregistreert worden, tot een eeuwige gedagtenis van dese zaak. 3. Ten derden, refereer ik u aan het Origineel Testament, 't welk men voorgeeft van den Koning zelfs ondertekent te zyn, op dat also uit zekere verschillende omstandigheden zeer klaar mag blyken, dat het zelve van den Koning niet en is ondertekent, maar een stempel daar op gedrukt, als verhaalt is. En hoewel dat sommige dit tot een argument en lasteringe van mijn Koninginne gebruiken, dat het zelve Origineel in de Koninginne Mariaas tyd geboekt is geweest, so hoope ik nochtans dat haar God zal, en heeft bewaart om getuigenis der waarheid te geeven, en om zulke valsche suspitien te beschaamen; op dat also de gerechtigheid d' overhand mag behouden, niet tegenstaande datter in Engeland so veel coppen daar van, als gezegelt zijnde met het groote zegel, omgedraagen en uitgestrooit worden, om d'onkundige te doen denken dat daar vry wat kracht van waarheid in steekt. Doch nadeemaal het recht en eigendom van mijn Koninginne weinig voordeel zal geniete met

my te kanten tegen de kranke pretensien van andere, vermits zy de voortocht heeft, so zal ik het laaten beruften aan de geene welke haar op de Nazaaten van Henrik de VII. beroepen, om iets tegen de veelheid der Vrouwen van Charles Brandon, Hertog van Suffolk, te konnen inbrengen; en op dat ondeugend en heimlijk huwlijkscontract (so men het dien naam mag geeven) mede brengende geen getuigenis nog solemnisatie van een Christelyk houwelyk, nog van een wettelyke trouw van de Graaf van Hertford met de Princes Catharina. Eindlyk en ten laatsten, het gekoppelt Houwelyk van Mr. Key en Maria, Zuster van gemelde Catharina.

En nu, myn Heer, heb ik, om uw begeerte te voldoen, kortlyk iets, dat tot dese zaak dient, verhaalt; het welke gewislyk seer weinig is, daar so veel daar van te seggen valt; en om de waarheid te seggen, de zaak spreekt van zelfs. Ik heb dit werk so lang gestaakt, dat ik veel dingen by na vergeten heb; die ik sou konnen tot bevestiginge van haar recht by brengen, 't welk my haast in den sin zal schieten, als ik tot Edenburg kome daar myn papieren zyn: zo dat indien gy hier mede niet te voldoen zyt, my de weetdoende van iet anders te konnen inbrengen tegens de Persoon van de Koninginne, dan hoop ik uin alles te zullen vergenoegen.

Ondertusschen bid ik u, wilt de Koninginne van Engeland sodanige raad geeven, datter sonder uitsel een effectuele reparatie daar op mag volgen van die veelvoudige affronten en oneere onse Koningin aangedaan: als het drukken van so veel Coppen van Koning Henriks voorgewend Testament; het heimlyk aannemen van Jan Halles gedrukte boeken voorleden former verboden, waar van onse Koninginne een door Henry Killigrew aan uw Koninginne gevonden heeft; de Disputien en onderhandeligen die daar tot Lincolns Inn omgingen, die tegens de zaak van

onse

onse Koningin wierden aangeleid; dedenen die verscheiden Persoonen in dese laatste sessie van het Parlement gevoert hebben tot hoon en smaad van onse hoogloflyke Koninginne; en tegen dit alles word by niemand iets gedaan, maar de zaak word versuft, meest tot haar nadeel; en dat so veel te meer, dewyl alle man vast gerust en wel te vreden naar huis is gegaan en versterkt in zyn dwaling. En eindlyk, dat uw Koningin een volkomen resolutie neme om nu by een openbaar Plakkaat te verdadigen alle boeken en schriften inhoudende ondersoekingen van recht en eigendom tot de Kroon; also het gantsch Koningryk door dese dwaasen handel en andere favorabele manieren van doen tegens myn souveraine Koningin een vaste opinie heeft opgevat tot bevordering van Mevrouw Catharinaas tytel. Ik sou hier ook konnen ophalen een ander boek in dese laatste sessie van het Parlement onlangs gedrukt, behelsende veele onwaarheden en swakke redenen, waar op Mr. Wayling

verzocht dat geantwoord mogt worden al eer dat door een Proclamatie de verdadige geschied waere. Ik vertrouwe dat gy de reformatie van alle deze zaaken so zult behertigen, dat de Koninginne, mynsoverain of Opper-hoofst, krachtig bewoogen mag worden om u voor haar vriend te houden; 't welk doende, zult gy uw Koningin, uw Vaderland, noch uw gemoet nooit aanstoot geeven, maar een voorstander zyn van de waarheid tegens dwaalingen, en evenwel een Princes een goeden dienst doen; die een goet hert heeft om allerley weldaad te erkennen, haar aangedaan, en hier namaals gelegenheid mag bekomen, om u vriendschap te doen. Wat mijn Persoon aangaat, gelijk ik u altydt als een Vader ge-eert heb, so blyf ik noch so gezint, als een, wien gy in alle dingen die den staat niet en raaken, onderrichten moogt, als uwen Zoon Thomas Cecil. Met hertelyke groetenis beide aan u en aan Mevrouw, neem ik mijn afscheid. Vaart wel. *Van Striveling, den 14. January 1566.*

A A N H A N G S E L.

No. I.

Artykelen rakende het stuk van Religie, in de vergadering der Bischoppen voorgedragen, en door autoriteit des Konings in druk uitgegeven. Het Origineel.

Henrik de VIII. door Godts genade, Koning van Engeland en Vrankrijk, Beschermer des geloofs, en Heer van Yerland, en op Aarde Opperhoofst der Kerke van Engeland, aan alle onse zeer geliefde, getrouwe en geboorzaams Onderdaanen, groetenis.

Cotton. Libr. Cleopatr. E. 5.

Onder andere bekommeringen aan deze onse Koninglijke bediening toevertrouwt, waar toe het God gelieft heeft uit enkele barmhertigheid en goedertie-

renheid ons te roepen, hebben wy altyd geacht en gedagt (gelijk als wy noch agten en denken) dit het voornaamste, allerge-wigtigste en van seer groot belang te zyn,

dat onse Onderdaanen Godts heilig woord en geboden zonder eenig hinder en beletfel oprechtlyk gelooven, en eerbiediglyk mogten betrachten, nakomen en onderhouden; en dat eenigheid en eendracht in geloofs-zaaken die voornaamlyk onze Religie betreffen, mogt vermeederen, en alle oorzaaken van twist en twedracht dies aangaande t' eenmaal uitgebluscht worden. Nademaal wy dan, tot ons merklyk leedwefen, van goederhand verstaan hebben datter in dit ons Koningrijk veelerlei opinien en gevoelens ontstaan zijn, so wel over zekere Artykelen noodigter zaligheid, als ook over zekere eerlyke en loflijke ceremonien, dienstplegingen en Kerklyke ordinantien, welke voor desen een tyd lang gehandhaaft en in 't gebruik zijn geweest, dienende tot onderhouding van een goede burgerlyke regeringe en goede order in een Gemeenten-staat; en dat wy dese voornoemde eenigheid en eendracht in dese onse Kerk over al vast te stellen gezint zijn, en seer begeerig om alle perykelen voor de ziele van een Christen niet alleenlyk voor te komen, maar ook om te weeren alle onlust en onrust van buiten, die van wegen dese verscheidenheid van opinien ligtyk ontstaan mogt, ingeval daar by tydts niet in voorzien wierde: so hebben wy tot dien einde niet alleenlyk in onse eigen Persoon groote vlyt, arbeid en neerstigheid dikmaals aangewend, maar ook by ons doen roepen en aangestelt een Kerklyke vergadering van onse Bisschoppen en van de kloekste en geleerdste mannen onder onse Geestlykheid in dit ons gantsche Ryk: om daar over een volkomen uitslag en vreedzaam besluit te maken. Hier op dan na een langduurig en ryp overleg en dispuut zijn zy eindlyk eens geworden in gemelde zaaken, niet alleenlyk in de geene die van God geboden en noodigter zaaligheid zijn, maar ook in de andere die de eerlyke ceremonien en goede Politike order aangaan. Welke hare debat-

ten, besluiten en overeen kominge, gelyk als wy oordeelen datse uit een goeden grond des herten en uit een recht gezond oordeel en verstant zijn voortgekomen, t' occorderen, met Godts wetten en inzettingen, en zeer nut en dienstig te zijn tot bevordering en vaststelling van vrede en eendracht in dese onse Kerk van Engeland (daar wy zeer na verlangen en om wenschen:) so hebben wy daarom de zelve doen drukken; willende, verzoekende en gebiedende dat gy se daar voor aanneemt en in eere en achtinghoud; wenshende uit den grond onser herte en biddende God Almachtig, dat het hem tog gelieve d' oogen uws verstants zoodanig te verlichten, dat gylieden en yder van u in het bysonder, geen minder lust, yver en liefde tot gemelde eenigheid en eendracht moogt hebben in de zelve t' overlesen, te verkondigen en te betrachten, dan wy gehad hebben, en noch hebben, in de zelve te doen opstellen, voortsetten en gemeen te maken. En also wy genegen waren dat de voornoemde Artykelen, hoeft voor hoeft of stuk voor stuk, by u op sodanig een wyse, order en manier als gevoeglyk is, aangenomen en verstaan wierden: so hebben wy dan, by gelyke en eenparige toestemming en over een koming van gemelde Bisschoppen en andere geleerde mannen, dezelve in twederley soorten doen verdeelen, te weten in de gene die van God uitdruklyk geboden zyn en noodigter zaligheid, en in andere, die, schoon van God niet geboden en noodigter zaligheid, nochtans, vermits dat se lang stand gehouden hebben en tot een bekwaam order en eerlyke Politie wyfelyk en voorfichtig zyn ingestelt, so behoorden se ook daar om en tot dien einde onderhouden te werden; het welke gylieden op zoodanig een wyse als wy se u voorgeschreven hebben, betrachtende, sult gylieden niet alleenlyk die zeer lieflyke eenigheid en eendracht, waar uit een ongemeen gerief,

voor-

voordeel en winst spruiten zal, zo wel geestlyk als andersins, bekomen: maar ook u zelve daar na schikkende en dese onse artykelen in 't werk stellende, zult gy ons niet weinig aanmoedigen om tot uw voordeel noch meer moeite en arbeid aan

te wenden in andere zaaken, die in het toekomende mochten voorvallen, dienende tot Godes en onser eere, en tot profijt, vrede en gerustheid van uallen, onse zeer geliefde Onderdanen.

d' Artykelen onses Geloofs.

1. **V**oor eerst, voor so veel aangaat de principaalste en voornaamste Artykelen van ons geloof, nademaal dat het by de gantsche geestlykheid van dit ons Koningryk so als hier na volgt bestemt en over een gekomen is, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, het welke wy haar geestlyke bediening en forge aanbevolen hebben, onderwyfen en leeren, dat zy behoorden en moeten standvastig geloven en verdedigen alles waarachtig te zyn, het welke in het gantsche boek en de wet des bybels begrepen en geschreven staat, als ook in de drie Symbolen, waar van het eene by d' Apostelen is t' samen gestelt, zijnde het algemeen geloof by alle man in het gebruik; het tweede is by het Synodus of de heilige Kerken-Raad van Nicenen opgesteld, en word alle dagen in de Misse verhaalt; en het derde door Athanasius, verrat in den Psalm *quicunque vult*; en dat zy alle die dingen behooren en moeten verstaan en nitleggen na de zelve sin en verklaringe; die de woorden daar van mede brengen, en zo als de heilige en voor goed gekeurde Leeraaren der Kerke de zelve verhandelen, en voorstaan.

2. Dat zy alle dese stukken behoren en moeten achten, verstaan en aannemen voor d' allerheiligste, veiligste, allerzekerste en onseylbaare woorden Gods, en voor zodanig dat se niet en behooren noch en kunnen door eenig tegenstrydig gevoelen of autoriteit veran-

dert of om verre gestoten worden.

3. Dat zy alle d' Artykelen onses geloofs in gemelde Symbolen verrat, behoren en moeten geloven, aannemen en daar voor houden dat se zo nootwendig en geloofwaardig zyn ter saligheid, dat zo wie daar van onderwefen en geleert zynde, de zelve niet en wil geloven of hertneklyk de zelve heel anders dryven en staande houden, dat hy of zy dan geen ware ledemaaten van Christus en zijn Bruidt, de Kerke kunnen zyn; maar eigentlyk ongeloovige of Kettters, en ledemaaten des Duivels, met wien zy eeuwig verdoemt zullen worden.

4. Dat zy met alle eerbiedigheid en Godvruchtigheid de selve woorden behoren en moeten waarneemen en haar by de zelve houden; en ook die zelfde manier van woorden of spreekwys gebruiken, waar in d' artykelen onses Geloofs in gemelde Symbolen alrede ontworpen en uitgedrukt zyn, zonder daar in d' allerminste veranderinge te maaken of daar eenigfins van af te wyken.

5. Dat zy alle opinien en gevoelens tegen dese artykelen strydende, gants afslaan en verwerpen moeten, die al over lang in de vier heilige Synoden, (te weten in de Synoden van Nicenen, Constantinopolen, Ephesie en Chalcedon) verwezen zyn geweest, en van alle andere die sedert die tyd daar mede in eenig poinct over een kwamen.

Van het Sacrament des Doopsels.

TEn tweden. Wat nu het heilige Sacrament des Doopsels belangt, willen wy dat alle Biffchoppen en Predikanten ons volk, haar aanbevolen, onderwyfen en leren zullen dat zy' behoren en moeten nootzaaklyk voor vast en zeker geloven alles dat met geheele toeflemminge van de Kerk altyd in het Sacrament des Doopsels voor goed gekeurt, aangenomen en gebruikt is geweest; te weten, dat het Sacrament des Doopsels in het Nieuwe Testament door onsen Zaligmaaker Jesus Christus ingestelt en geordineert is geweest, als noodwendig tot verkryginge van het eeuwig leeven, volgens Christi zeggen, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu Sancto, non potest intrare in Regnum Calorum*; dat is: *ten zy dat iemand weder-geboren worde uit water en den Heiligen Geest, die zal in het Koninkryke der Hemelen niet ingaan.*

Dat het alle menschen, so wel onmondige kinderen als die tot redens gebruik gekomen zijn, aangeboden is dat zy vergeevinge der zonden en genade en gonst by God zullen hebben, volgens de woorden van Joannes, *qui crediderit & baptizatus fuerit, Salvus erit: die geloofd en gedoopt is zal zalig worden.*

Dat de belofte van genade en het eeuwig leeven, welke belofte aan het Sacrament des Doopsels vast is, niet alleen volwaffene of bejaarde Persoonen toekomt, maar ook onmondige kleine kinderen; en hier om behooren en moeten se noodzaaklyk gedoopt worden: en dat zy ook door het Sacrament des Doopsels vergeevinge van haare zonden verkrygen, in de gonst en genade Godts geraaken, en daar door waarlyk Godts zoonen en kinderen worden; so dat onmondige, onnossele kinderen in haare kindsheid komende te sterven, daar door buiten alle twyfel zalig zullen

worden, of anders niet.

Dat kleine kinderen noodzaaklyk moeten gedoopt worden van wegen haere erfzonde daar se in gebooren zijn, welke zonde haar immers moet vergeeven worden; 't welk niet anders en kan geschieden dan door het Sacrament des Doopsels, waar door zy den Heiligen Geest ontfangen waar door dat hy in de zelve krachtig werkt, en haar door zijn zeer verborgen kracht en werkinge van zonden zuivert en reinigt.

Dat kinderen of mannen eenmaal gedoopt zynde, niet en mogen, noch behoren ooit wederom gedoopt te worden.

Dat sy alle opinien so van Wederdopers en Pelagianen, als van alle andere menschen hier in met de zelve over een komde, of strydende tegen het boven verhaalde, behoren te rekenen en te houden voor verfoeyelyke ketteryen, die t'eenmaal te verwerpen zyn.

Dat mannen of kinderen tot verstand en redens gebruik gekomen zynde en begerende gedoopt te werden, uit kracht van dat heilig Sacrament genade en vergiffenis van alle haare zonden zullen bekomen, so zy haar zelve met een recht verslagen hert en zond-rouwige ziele over alle haare bedrevene misdaden daar toe komen te begeben; en ook volkomentlyk en standvastig tot het einde toe belyden en geloven alle artykelen van ons geloof, gelyk als in het voorgaande artykel is gedacht, en anders niet.

Eindlyk en ten laatsten, indien zy ook vastlyk geloven en vertrouwen op Godts belofte vergefelschap gaande met het zelve Sacrament, te weten, dat in, en door dit voornoemde Sacrament, het welke zy komen t'ontfangen, God de Vader om Christi zyns Zoons wille, haar geeft vergeevinge van alle haare zonden en de genade des Heiligen Geests, waar door zy van
nieuws

nies wederboren en kinderen Gods worden, volgens de woorden Christi en des Apostels Petri, *poenitentiam agite & baptizetur unus quisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus Sancti*, dat is: doet boete en een ieder van u late sig doopen in de name van Jesus Christus tot vergevinge der sonden, en gy sult de gave des Heiligen Geests ontfangen; en ook volgens het leggen van Paulus Tit. 3: *non ex operibus justitiae quaefecimus Nos, sed secundum suam misericordiam, salvos Nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus Sancti, quem*

effudit in Nos opulenter per Jesum Christum servatorem Nostrum, ut justificati illius gratia haeredes efficiamur juxta spem vitae aeternae, dat is: niet uit de werken der rechtveerdigheid die wy gedaan hebben, maar na zijne barmhertigheid, heeft hy ons zalig gemaakte door het bad der weder-geboorte en door vernieuwinge des Heiligen Geests; den welken hy over ons ryklijk heeft uitgegooten door *Jesum Christum onsen Zaligmaker*; op dat wy gerechtveerdigt zijnde door zijn genade, Erfgenamen zouden werden na de hoope des eeuwigen leevens.

Van het Sacrament der Penitentie, of van Boete te doen.

TEn derden; wat nu het Sacrament van boete te doen aangaat, willen wy dat alle Bischoppen en Predikanten ons volk haar aanbevoelen om forge te dragen voor haare zielen, dat zy haar zullen onderwyzen en leeren, hoe zy behooren en moeten met alle stantvastigheid geloovent dat dit Sacrament van Christus in het Nieuwe Testament is ingestelt als een zaak die so noodwendig ter zaligheid, dat niemant na het ontfangen Doopsel wederom komt af te vallen en een doodlyke zonde te begaan, zonder het zelve zalig kan worden, of het eeuwige leeven bekomen.

Dat, gelijk als sodanige menschen, die gedoopt zijnde in zonde wederom komen te vallen, zo zy in dit leeven geen boete doen, buiten twyfel verdoemt zullen worden; also ook, wanneer de zelve van haar Godloos leeven hun komen te bekeeren, dat zy dan, buiten twyfel, vergeevinge van haare zonden verkrygen, en zalig zullen worden.

Dat dit Sacrament van volkomen opregte boete die Christus van sodanige Personen vereischt, uit drie deelen bestaaat, te weeten, uit een verflagen en verbryfelt herte, belydenis van zonden met een ver-

betering van het voorgaande leeven, en uit een nieuwe gehoorzame verzoeninge met Godts wetten en wille, naamlijk, uitwendige daaden, bestaande in werken van barmhertigheid, so als haar van God word belast; welke in de heilige Schrift genoemt werden *fructus digni penitentiae, vruchten die de bekeeringe waardig zijn*.

Daarenboven, wat dese verflagentheid des herten aangaat, zijnde het eerste deel, willen wy dat alle Bischoppen en Predikanten ons volk, over welkers zielen zy waken, zullen onderwyfen en leeren dat de zelve verflagenheid des herten in twee deelen bestaat, die altyd moeten t'samen gaan, en nooit van den anderen afgescheiden kunnen werden, te weeten: dat een boetveerdig en zond-rouwig mensch de lelijkheid en mismaaktheid en verfoeelykheid zijner zonden moet belyden; waar toe hy gebracht en bewogen word so wanneer hy Godts wille, verklaart in zijne wetten, komt te hooren en t'aanmerken, en in zijn gemoed en consciencie voelt en gewaar word dat God daar over op hem vertoornt en vergramt is. Hy moet ook niet alleenlijk inwendig zeer bedroeft en beschaamt zijn dat hy tegen God so swaar

gezondigt heeft, maar ook met groote vrees over Godts ongenade, die hy op zijn hals geladen heeft, bevangen zijn; denkende by zig zelve dat hy geen werken noch verdiensten van zijn eigen heeft, die hy met recht Gode mog voordraagen tot genoegsaame voldoeninge voor zijn zonden; dit nu verricht hebbende, so moet hy dan by dese vrees, schaamte en droefheid noodzaaklyk voegen het tweede deel, te weten, een vast geloof, steunsel en vertrouwen op Godts barmhertigheid en goedertierenheid, waar door de boetveerdige een zeker hoope, moet en geloof moet scheppen dat God hem zijn zonden sal kwyt schelden en vergeeven, en hem onder het getal zijner uitverkorene voor gerechtveerdigt houden, niet om de waarheid van eenige verdiensten of iets dat de boetveerdige gedaan heeft, maar om de loutere verdiensten van het bloed en lyden onses Zaligmakers Jesu Christi.

Dat dit vast geloof en dese gewisse hoope verkreegen en ook bevestigd is, en nog meer versterkt word door zich zelve toe te passen en toe te eigenen Christi woorden en de beloften van zijn gunst en genade, vervat in zijn Euangelium, en de Sacramenten in het Nieuwe Testament van hem ingestelt. Om nu tot dit vast en zeker geloof te geraken, so is het tweede deel van boete nodig, naamlyk, om aan den Priester te biegten, so het kan geschieden; alsof d' absolute of kwyt scheldinge door den Priester gegeven, van Christus ingestelt is geweest om de beloften van Godts gunst en genade den ziele der boetveerdige toe te passen.

Over zulks voor so veel de biegt of be-lydenis aangaat, willen wy dat alle Bischoppen en Predikanten ons volk, haar aan bevelen om voor haare zielen zorge te dragen, onderwyfen en leere, dat zy behoren en vast moeten gelove dat de woorden van absolute door den Priesters mond gesproken, uit autoriteit aan hem van

Christus in het Euangelium gegeven, gesproken worden.

Dat zy ook dese woorden van absolute door de bedieners der Kerke op sodanig een wyse gesproken niet minder behooren en moeten geloven, dan zy de enkele woorden en stemme van God zelfs souden willen geloven als of hy uit den Hemel tot haar sprak, volgens Christi woorden, *quorum remisistis peccata &c. & qui vos audit me audit*, dat is: *so gy iemandts sonden vergeeft, dien wordense vergeven; en wederom, wie u hoort die hoort my.*

Dat zy dese oorbiegte die aan de Priesters gedaan word geensins komen te versmaden, maar de zelve voor een seer nut en noodig middel houden, om dese absolute van des Priesters hand te mogen eischen en afvorderen, so wanneer zy haar zielen met dese doolyke zonden beswaart vinden; en daar toe gelegentheid bekomen; op dat zy also in haare conscientien daar door verkwikt en vertrooft mogen werden.

Nopende het derde deel der boete, willen wy dat alle Bischoppen en Predikanten ons volk, haar van ons aanbevelen, onderwyfen en leeren sullen dat, hoewel Christus en zyn doot een genoegsame offerhande, voldoeninge en vergelding is, om welke God de Vader alle zondaren niet alleenlyk hare sonden vergeeft, maar ook de eeuwige pyne die de zelve roekomt; dies niettemin moeten alle recht boetveerdige, verslagene en biegtende menschen met eenen ook nootzaaklyk voortbrengen de vruchten van boete en berouw, naamlyk, bidden, vasten, aalmoessen; en moeten met wille en daad haaren evennaesten wederom ter hand bestellen het gene waar in zy haar verongelyk of te kort gedaan hebben, en moeten ook alle andere werkken van barmhertigheid en liefde oefnen; en haar gehoorzaam wille uitdrukken met Godts geboden uiterlyk te volbrengen en uit te voeren, by tyds ge-

legentheid en daar toe vermogen hebben-
de, of anders sullen zy nooit zalig wor-
den; want dit is Godts uitdruklyk bevel
en gebod, *agite fructus dignos poenitentia*:
brenge vruchten voort die de bekeringe waar-
dig zyn; en den Apostel Paulus zegt ook,
Debitores Deo sumus, wy zyn Godes schulde-
naars; en op een ander plaats zegt hy,
Castigo Corpus meum & in servitutum redi-
go: dat is: *ik kastyde of temme myn Lig-*
baam, en brenge het zelve onder:

Als ook dat dese geboden en werkken
van barmhertigheid werkken zyn nodig
ter zaligheid, en God eyscht ook wel uit-
druklyk dat een ieder boetveerdig Chri-
sten sig daar na schikke en zulks in t werk
stelle; so dikmaals als hy daar tyd, gele-
gentheid en vermogen toe heeft.

Dat wy door boete en het oefenen van
sodanige werkken niet alleenlyk het eeu-
wig leven zullen verkrygen; maar ook
vergevinge of versachtinge van dese tegen-

woordige smerten en verdrukkingen in de-
se Wereld zullen verdienen, volgens he-
zeggende van Paulus, *Si nos ipsi judicaremus?*
non judicaremur a Domino: indien wy on-
zelve oordeelden, so en zouden wy niet ge-
oordeelt worden van den Heere; en van Za-
charia keert weder tot my, zo zal ik weder tot
u-lieden keeren; so zegt ook de Profeet Jer-
saia: *frange esurienti panem tuum &c. tun-*
eris veluti hortus irriguus: deilt den honge-
rigen u brood mede &c. dan zult gy wesen als
een gewatert Hof. *Hæc sunt inculcanda Ec-*
clesiis ut excitentur ad bene operandum, &
in his ipsis operibus exercent & confirmen-
tidem, petentes & expectantes a Deo mitiga-
tionem presentium calamitatum: dat is:
Dese dingen moet men het volk in de Kerk in-
stampen, om haar op te wekken tot het wer-
ken van wat goeds, en laat haar met dese
werken haar geloof oefenen en versterken,
smeekende en verwagende van God de versag-
tinge van haare tegenwoordige ellenden.

Van het Sacrament des Altaars.

TEn vierden; wat nu het Sacrament
des Altaars belangt, willen wy dat
alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk,
welks zorge voor haare zielen wy haar aan-
bevolen hebben, onderrichten en leeren
dat zy behooren en moeten immer en al-
toos volkomen gelooven dat onder de ge-
daante van Brood en Wyn, welke wy al-
daar tegenwoordig met onse oogen zien en
met onse uitwendige sinnen bespeuren,
waarlijk, wezentlijk en in der daad is ver-
vat en begreepen dat zelfde lighaam en
bloed onses zaligmakers Jesu Christi, die
gebooren wierd uit de Maget Maria, en
aan het Kruis geleden heeft om ons te ver-
lossen; en ook dat onder de selve gedaan-
te van Brood en Wyn Christus in der daad
lighaamlyk en wezentlijk vertoont, on-
gedeilt en genuttigt word van de geene die
het gemelde Sacrament ontfangen; en dat
men derhalven het zelve met alle eerbie-

digheid en eere moet gebruiken, en dat de
mensch zich zelve eerst wel te degen be-
hoorde t'onderzoeken en te beproeven,
en met d'allergrootste aandagt alle hoeken
zijns herten te doornuffelen, al eer hy het
zelve kome te genieten; volgens de ern-
stige vermaaninge van den Apostel Paulus,
quisquis ederit panem hunc aut biberit de po-
culo Domini indigne, reus erit corporis & san-
guinis Domini; probet autem scipsum Homo,
& sic de pane illo edat & de poculo illo bibat:
nam qui edit aut bibit indigne, judicium
sibi ipsi manducat & bibit, non dijudicans
corpus Domini: dat is: *die onweerdiglyk dit*
Brood eet, ofte den Drinkbeker des Heeren
drinkt, die zal schuldig zyn aan het lig-
haam en bloed des Heeren; maar de mensche
beproeve hem selvens, en eete also van het brood;
want die onweerdiglyk eet en drinkt, die eet
en drinkt hem zelve een oordeel, niet onder-
scheidende het lighaam des Heeren.

Van de Rechtveerdigmaakinge.

TEn vyfden, wat aangaat d' order en oorzaak van onze *rechtveerdigmaakinge*, willen wy dat alle Biffchoppen en Predikanten ons Volk, welks zorge haar van ons is aanbevolen, onderwyzen en leeren dat dit woord Rechtveerdigmaakinge de vergevinge van onze sonden te kennen geeft, en dat wy daar door in Godts genade en gonst aangenomen en met hem verzoent werden; waar in onze volkomen vernieuwinge in Christus bestaat.

Als ook dat fondaaren tot dese Rechtveerdigmaakinge geraken door een zondrouwig en geloovig herte, verselt met barmhertigheid, op die wyse en manier als wy te voren verhaalt en verklaart hebben; doch soniet als of ons zondrouwig of gelovig hert of eenige werkken daar uit voortkomende, de verkryginge van deze Rechtveerdigmaakinge verdienen; want de enkele barmhertigheid en genade des Vaders (ons om de wille van zyn Zoon Jesus Christus vrywillig beloofst) en de verdiensten van zyn bloet en lyden, zyn alleenlyk de effectuele oorzaken daar van; en dat nochtans, om te komen tot dese Rechtveerdigmaakinge God hebben wil datter in ons zyn niet alleen inwendig berouw, een volkomen geloof, en barmhertigheid, een vast vertrouwen en hope, mitsgaders alle andere geestlyke genade-gaven en innerlyke bewegingen, welke, als te voren verhaalt, nootzaaklyk met de vergevinge onser sonden, te weten, onse Rechtveerdigmaakinge moeten t'zamen gaan: maar God belast en gebied ons ook dat, na dat wy al gerechtveerdigt zyn, wy met eenen de goede werken van barmhertigheid en gehoorzaamheid aan God moeten oeffenen, door een uitwendige onderhoudinge en volvoeringe van syn wetten en geboden: want hoewel dat onzer aanneming te eeuwigen leeven aan de Rechtveerdigma-

kinge vast is, dies niettemin worden onse goede werken nootzaaklyk vereischt om te komen tot het eeuwig leeven; en nu gerechtveerdigt zynde, zyn wy nootzaaklyk verbonden en het is onse schuldige plicht om goede werken te oeffenen, volgens de vermaninge des Apostels Pauli, *Debitores sumus non carni ut secundum carnem vivamus; nam si secundum carnem vixerimus moriemur; sin autem Spiritu facta carnis mortificaverimus, vivemus; etenim quicumque Spiritu Dei ducuntur hi sunt filii Dei*, dat is: wy zyn schuldenaars niet den vleesche, om na den vleesche te leven; want indien wy na den vleesche leven, so zullen wy sterven; maar indien wy door den Geest de werkingen des vleesches dooden, so zullen wy leven: want so veele als 'er door den Geest Gods geleydet worden, die zyn kinderen Gods: en Christus zegt, *si vis ad vitam ingredi serva mandata: wilt gy in het leven ingaan, onderhoud de geboden*: en Paulus zegt, *de malis operibus, qui talia agunt Regnum Dei non possidebunt: van quade werkken, die zulke dingen doen het Koninkryke Gods niet en zullen beërven*. Hierom willen wy dat alle Biffchoppen en Predikanten ons volk haar toevertrouwt, zullen onderwyzen en leeren dat ons God afvordert en gebied nootzaaklyk goede werken te doen; en niet alleenlyk uitwendige en burgerlyke werken, maar ook d' inwendige bewegingen en genade-gaven des heiligen Geestes; te weten, om God t'ontfien en te vreese, God lief te hebben, op hem ons geheel te verlaten en te vertrouwen, zyn naam aan te roepen, in allerley tegenspoet lydzaam te zyn, de zonde te haten, en om een vast opset en voornemen te hebben om nooit wederom te zondigen, en meer diergelyke bewegingen, gedagten en deugden: want Christus zegt, *nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum & Pharisaeorum, non intrabitis*.

intrabitis in Regnum calorum : het en zy uwe gerechtigheid overvloediger zy als de Schrijfgeleerden en Phariizeen, dat gy in het Koninkrijk der Hemelen geensins zult in gaan; dat is te zeggen, dat wy niet alleen-

lijk uitterlijke burgerlijke goede werken moeten doen, maar wy moeten ook dese voornoemde innerlijke geestlijke gedagten hebben die met Godts wet over een komen.

Van Beelden.

WAt Beelden aangaat, 't is waar, de zelve zijn in het oude Testament in 't gebruik geweest, en ook om de groote en groove misbruiken daar van somtyds verdaan en afgezet; en in het nieuwe Testament heeft men se ook toegestaan, volgens de verklaringe van deffige Schryvers. Hierom willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk, als meermaals verhaalt, onderwyzen en leeren hoe zy se behoorren en moogen gebruiken. Voor eerst, dat men haar dit mag toeschryven dat se de deugd en een goed exempel vertoonen, en dat se ook by gelegentheid de gemoederen der menschen ontroeren en ontsteeken, en de menschen haare zonden en overtredingen dikmaals doen overdenken en beklaagen, voornaamlijk de Beelden van Christus en onse lieve Vrouw Maria; en dat het over zulks wel voegt dat se souden staan in de Kerken, en ook nergens anders voor te

waarden zijn. En op dat het dom Volk voortaan daar geen superstitie me bedryven sou, gelijk als men oordeeld dat se in voorledene tyden plagten te doen, so willen wy dat onse Bisschoppen en Predikanten haar vlytig zullen leeren, en haar misbruik hier in, volgens dese leere, reformeren; of anders mogt het op afgodery uitloopen, dat God verhoede. En wat nu belangt dat men haar wierookt, offert, en voor haar knielt &c. hoewel dit gebruik uit devotie ingekroopen is geweest en tot een gewoonte geworden; men behoort nochtans het Volk dit vlytig in te scherpen dat zy haar voor al daar voor wagten, nog hun inbeelden dat her aan de zelve Beelden betaamt te geschieden, maar alleenlijk aan God en tot zijner eere, al is 't dat her voor de Beelden geschied, het zy van Christus, van het Kruis, van onse lieve Vrouw, of van eenige andere Sancte.

Van Sancten of Heiligen te eeren.

VOr so veel aangaat den Heiligen eere te bewyzen, wy willen dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk zullen onderwyzen en leeren dat den Heiligen die nu met Christus in den Hemel zijn van de Christenen op der aarde eere wel voegt te zijn aangedaan; doch niet met zulk een vertrouwen en eere die Gode alleen toekomt, vertrouwende van haar te zullen ontfangen het geene van God alleen te verwachten staat; maar dat men haar dese eere te bewyzen heeft, om dat men weet dat zy Christi uitverkorene zijn; om dat

zy uit dese verganklijke Wereld tot een godzalig leeven zyn over gegaan; om dat zy alrede in heerlijkheid met Christus heerschen: en voornaamlijk om Christus in haar te looven en te prysen om haar uitstekende deugden die hy in haar gepluikt heeft; op dat zy voor andere menschen die noch in dese Wereld zijn strekken mogen tot een baken en voorbeeld om in deugd en Godzaligheid te leeven; en ook om niet te schroomen voor Christus en zyn zaak haar leeven tot een offerhande te geeven, gelyk als sommige van haar gedaan

hebben; en eindlijk om hun daar voor te rekenen dat zy onse requesten en gebeden, voor so veel in haar vermogen is, by Christus moogen bevorderen en voortzetten. Op dese en diergelyke wyse, en niet anders, zijn de Heiligen te eeren.

Van d' aanbiddinge der Heiligen.

WAt d' aanbiddinge der Heiligen belangt, wy willen dat alle Bisschoppen en Leeraren ons volk onderwyfen en leren, dat hoewel genade, vergevinge van zonden, en zaligheid niet te bekomen zyn dan van God alleea door onsen Middelaar en Heiland Christus, die d' eenige volkomene voorspraak is voor onse zonden; nochtans is het een seer loflike zaak dat men aanbidde de Heilige die in den Hemel eeuwig leven, welkers liefde bestendig is en altyd blyft, om onse Middelaar te willen zyn, en om voor en met ons God Almachtig te bidden op dese wyse: *alle heilige Engelen en Sanften in den Hemel bidde God den Vader voor en met ons, dat wy om de wille van zyn dierbaar Zoon Iesus Christus, van hem genade en vergevinge onser sonden mogen bekomen, om met een ernstig opset en voorneemen, door hulpe des Heiligen Geests, zyn heil-*

lige geboden t' onderhouden, en daar nooit wederom van afte wyken alle de dagen van ons leven; en op dese wyse mogen wy onse lieve Vrouw, Joannis den Dooper en alle d' Apostelen of eenige andere Heiligen in't bysonder aanbidden, na dat onse devotie dan me brengt; so 't slegts zonder eenige ydele superstitie geschiede, denkende dat een Heilige meer barmhertig mocht zyn, of ons eerder hooren als Christus; of dat een Heilige tot d' eene zaak meer dient als tot een ander, of daar van een voorspraak is. Men moet insgelyks Gode heilige dagen vieren, ter gedagtenis van hem en zyne Heiligen, en dat op zulke dagen als de Kerk geordineert heeft dat men haar gedagtenis vieren zal; ten zy dat de Koning, die daar Opperhoofd van is, zulks kome te modereren, als dan behooren d' Onderdanen daar in gehoorsaam te zyn.

Van de Kerk-gebruiken of Ceremonien.

AAngaande de Ceremonien van Christi Kerke, als dese en die klederen aan te doen als men Godts-dienst pleegt, gelyk als veeltyds noch is en geweest is in 't gebruik, als het besprengen met heilig water ter gedagtenis van ons doopsel en het vergoten bloed Christi aan het Kruis tot onser verlossinge; het geven van heilig brood om ons aan het Sacrament des Altaars te doen gedenken, dat alle Christenen een verborgen lighaam Christi zyn, gelyk als het brood van veele granen gemaakt word en nochtans maar een brood is, en om ons in dachtig te maken het ontfangen van het heilige Sacrament en het lighaam Christi, het welke wy uit een

rechtschapen liefde behooren aan te nemen; en in het begin van Christi Kerke by de Christenen meer placht in het gebruik te zyn, dan nu heden ten dage; het draagen van kaarsen op Lichtmis, ter gedagtenis van Christus, het geestlyk licht, van wien Simeon profeteerde, gelyk daar van gelezen word in de Kerk op dien dag; het strooyen van asche op Asch-woonstdag dient om yder Christen indagtig te maaken in het begin der Vasten dat hy slegts aarde en asche is, en wederom aarde zal worden; het welke zeer nodig is dat voortaan in onse Moeders taal op dien dag verhaald werde. In de handen Palm te draagen op Palm-zondag dient ter gedagtenis van

van Christi inhaalinge tot Jerufalem kort voor zijn dood, op dat wy ook genegen mogten zijn om hem in te haalen en t'ontfangen in onse herten; kruipende na het kruis en ons daar voor nederwerpente op Goe-Vrydag, en ons zelve Christo aanbiedende voor het zelve Kruis en dat kuffende, ter gedagtenis van onse verlossinge door Christum aan het Kruis geschied. Het oprechten van Christi Graf, wiens lighaam na zijn dood begraven wierd: het inwyen van het Doop-bekken en andere diergelijke zegeningen die de Dienaaren van Christi Kerk daar over uitspreken, nevens alle andere diergelijke Kerk-ge-

bruiken en ceremonien en zijn niet te verachten nog te verwerpen, (maar te gebruiken en t'onderhouden als goede en lofslike zaaken, om ons het geestlike dat daar door voor oogen gestelt word indagtig te maaken) en geenins te verwaarloosen nog te vergeeten, maar wy moeten onse memorien daar mee van tyd tot dyd verversthen; doch in geen van dese ceremonien steekt eenige kracht om de zonden te konnen vergeeven, maar dienen alleenlijk om onse herten opwaarts te doen stieren tot God, by wien alleen vergeevinge van onse zonden te bekomen is.

Van het Vagevier.

Vermits de betaamlyke order der liefde vereischt, het boek der Machabeen enverscheiden Oudvaders klaar bewyfen dat het met onseliefde en toegenegtheit wel over een komt om voor de ziele der afgestorvene te bidden; en nadien ook dese gewoonte etlyke jaren lang zelfs van begin aan in de Kerk in 't gebruik is geweest, willen wy derhalven dat alle Bisschoppen en Predikanten ons volk, haar van ons aanbevolen, onderwyfen en leeren zullen dat niemand de continuatie daar van behoort te verdrieten, en dat het de medogende liefde van een Christen wel voegt om te bidden voor de zielen der afgestorvene en de zelve Godts barmhertigheid in onse gebeden op te dragen, en ook andere daar toe te bewegen dat zy in de Misse en uitvaart voor haar bidden, en aan anderen aalmoessen te geven om zulks voor haar te doen, waar door zy van hun pyn en smer-te wat verlichtinge mochten krygen: doch nademaal de Schriftuur ons de plaats daar se zyn, de naam daar van, en hoedanig

een pyn dat se lyden niet te kennen geeft, laten wy derhalven zulks aan God Almagtig berusten, wiens barmhertigheid, als ons beraamt, wy haar bevolen moeten laten; vertrouwende dat God onse gebeden voor haar aanneemt, en wat de rest aangaat daar laaren wy God geheel mee geworden, wien haar stant en conditie bekend is. Hierom is het zeer noodig dat sulke misbruiken t'eenmaal aan een kant gestelt worden, welke onder de benaminge van Vagevier dapper gestyft zijn geweest, te weeten, dat men de menschen wys maakt dat door pardon of vergiffenis van de Paus de zielen uit het Vagevier en van alle de pyn die se daar lyden t'eenmaal verlost en ontslagen konnen werden; of dat de Misse gesproken (*ad scalafcali*) aande *Ladder des Hemels* of in eenig ander plaats, of voor een Beeld, haar ook van al hun pyn sou konnen verlossen en so van stonden aan na den Hemel zenden; en diergelijke misbruiken meer.

Was ondertekent vande scnavolgende Persoonen.

Thomas.

Thomas Cromwel.

Thom. Cantuariens.
 Edwardus Ebor.
 Joannes London.
 Cuthbertus Dunelinen.
 Joannes Lincoln.
 Joannes Lincoln Nomine.
 Procuratoris pro Dom. Joan. Exon.
 Hugo Wygornen.
 Joannes Roffen.
 Richardus Ciceftren.
 Joannes Bathonien.
 Robertus Abbas Sancti Albani.
 Willielmus ab. Westmonaster.
 Joannes ab. Burien.
 A Richardus ab. Glasconia.
 A Hugo ab. Redying.
 Robertus ab. Malmesbur.
 Clemens ab. Eveshamen.
 Joannes ab. de Bello.
 Willielmus ab. S. Petri Glecest.
 Richardus ab. Wenchelcombens.
 Joannes ab. de Croyland.
 Robertus ab. de Thorney.
 Robertus ab. de waltham.
 Ioannes ab. Cirenceft.
 Ioannes ab. Teuxburen.
 Thomas Prioor Coventr.

Ioannes ab. de Osney.
 B Henricus ab. de
 Anthonius ab. de Eyntham.
 Robertus Prior Elien.

Thomas Elien.
 Ioannes Lincoln. Nomine Procuratoris.
 pro Dom.
 Rowlando Coven. & Lichfielden.
 Ioannes Bangoren.
 Nicholaus Sarisburien.
 Edwardus Hereforden.
 Willielmus Norwicen.
 Willielmus Meneven.
 Robertus Assaven.
 Robertus Magister Ordinis de Sempe-
 ringham.
 Richardus ab. de Notley.
 Hugo Prior de Huntingtoun.
 Willielmus ab. de Stratford.
 Gabriel ab. de Buckfestia.
 Henricus ab. de Wardenor.
 Ioannes Prior de Morton.
 Richardus Pr. de Walsingh.
 Thomas ab. de
 Thomas ab. de Stanley.
 Richard. ab. de Bytlefden.
 Richard. Pr. de Lanthony.
 Robertus ab. de Thame.
 Ioannes Prior de
 Radulphus Pr. de Kymme.
 Richardus ab. de
 Robertus ab. de Welhow
 Bartbolomaus Prior de Overhey.
 Willielmus Prior de Burgaveny.
 Thomas ab. de Abendon.

De Namen van het Laager-Huis van 't Parlement.

C **R** Gwent Archidiaconus Londen,
 & Brek.
 Robertus Alridge Archidiac. Glocestr.
 Thomas Bedyl Archidiac. Cornub.
 Richardus Street Archid. Derbie.
 David Pole Archid. Salop. Procurator.
 Archidiac. & Cleri Covent. & Lichfield.
 Richardus Doke Archidiac. Sarum.
 Edmundus Bonner Archidiac. Leicestr.
 Thomas Bagbe Archidiac. Surr.

Richardus Rawson Archidiac. Essex.
 Edmundus Cranmer Archid. Cantuar.
 Polidorus Virgilius Archidiac. Wellen.
 Richardus Coren Archidiac. Oxon.
 Henricus Morgan Procurator Cleri Lin-
 coln.
 Petrus Vannes Archid. Wygornen.
 Georgius Hennage Decanus Lincoln.
 Nilo Spencer Procurator Cleri Norwicens.
 Gulielmus Knigt Archid. Cestria.

Nicolaus

Nicolaus Metcalf Archid. Roffen.
Gulielmus Hedge Procur. Cleri Norwicen.
Adam Traues Archidia. Exon.
Richardus Woleman Decan. Wellen.
Thomas Brerewood Archid. Har. Procurat. Capituli & Cleri Exon.
Georgius Carew Archid. Totten. Procurat. Capit. & Cleri Exon.
Thomas Bennet Procur. Cleri & Cap. Sarum.
Richard. Archidia. Procur. Cleri & Cap. Sarum.
Petrus Lighman Procur. Cleri Cant.
Edmundus Stewart Procur. Cleri Winton.
Joannes Rayne Procur. Cleri Lincoln.
Leonardus Samil Procur. Cleri Archidia. Lewen.
Simon Matthew Procur. Cleri Londen.
Linfrid Ogle Archidia. Salop.
Gulielm. Maye Procur. Cleri Elien.
Rob. Phillips Procur. Ecclef. Sti Pauli Londen.
Gamaliel Clyfton Decanus Hereford. & Procur Capit.

Ioannes London Decan. Wallingford.
Richard Layton Archidia. Bucks.
Hugo Coren Procur. Cleri Hereford.
Richard. Sparahoford Proc. Cleri Hereford.
Mautitius Griffith Procur. Cleri Roffen.
Gulielm. Buckmastr. Proc. Cleri Londen.
Richard. Shelton Mag. Colleg. de Melyngbam.
Per Me Willielm. Glyn. Archidia. Anglessem.
Robertus Evans Decan. Bangorem.
Walterus Cretying Arch. Bathonien.
Thomas Bogard Procurat. Cleri Wygornens.
Ioannes Nafe Procur. Cleri Bathon & Wellen.
Georgius Wyndham Archid. Norwicen.
Ioannes Bell Archidia. Glocestr.
Ioannes Chamber Decan. Sti Stephani Archid. Bedford.
Nicolaus Wilson.

Zekere aanmerkinge op de voorgaande Ondertekeningen.

A d' Abten van Glosfenbury en Reading ondertekenen met d' andere : waar aan blykt dat zy , in de veranderingen die daar gemaakt waren , haar fo gewillig infielden als d' andere.
 B d' Abten fchreeven doorgaans zulk lelijk fchrift dat men hare namen die daar onder ftaan kwalijk kan leefen : tot fom-

mige daar van wift ik geen raad altoos.
 C. Daar zyn vyftig Perfoonen; van het Lager-Huis, waar onder 25. Aarts-Diakonen zyn geweest, 4. Dekens van de Hooft-Kerken, 3. Dekens van de Collegiale Kerken, 17. Procurators of volmagtige van de Geestlykheid, en een Profefloor van de Hooge School.

I I

Zekere Vraagen door den Bifchop van Cranmer in order gefelt, dienede tot verbetering van verfcheide misfbruyken.

Cotton. Libr. Cleopatr. E. 5.

I. **W**Aarom, of om welke redenen en infichten iemand tog genegen mogt zyn om te zien dat de Paus hier in Engeland het opperfte gefag en auto-

toriteit wederom mocht voeren; of sig kanten tegens de wetten en ordinantie van dit Koningryk, uitgegeven tot voortfettinge van des Konings titel van opperfte voogd of hooft te zyn van de Kerk?

2. Of een mensch, na dat hy gedoopt is, een doodlyke zonden bedryvende, op eenige andere wyze dan door innerlyk berouw en verslagenheid des Geests vergevinge zyner zonden uit genade kan bekomen?

3. By aldien de geestlykheid kome te weten dat de gemeene man veel meer van haar houd, om dat zy haar laten voorstaan dat het in de wille en macht der Priesters bestaat om de zonden te vergeven, of niet te vergeven, na haar welgevallen; en of in zulken geval de geestlykheid misdoet zo zy dit met oogluikinge toelaten, en het volk all willens en wetens in dese opinie in slaap wiegen?

4. Of een Sondaar over zyn sonden innerlyk bedroeft en zeer rouwig zynde, en daarop voort komende te sterven, al zo hoogen plaats in den Hemel zal besitten, als of hy nooit gesondigt hadden?

5. Of 'er zy, en wat onderscheid dat men zou mogen stellen tusschen twe Persoonen, waar van d'een zeer groot berouw en leedwesen hebbende over zyn zonden zonder absolutie van den Priester komt te sterven, en d'ander ook zondrouwig zynde van den Priester met eenen word geabsolveert, en dan daar op voort sterft?

6. Indien het openbaar blykt dat het volk op uitwendige Ceremonien haar meer verlaaten dan zy behooren, en dat zy de beelde meerder kracht, dan betaamlyk is, toeschryven: met de zelve op te pronken en te verciereren, de voeten te kussen of wasch-kaarsen te offeren, en dat de Priesters zulks wetende doch vresende hun voordeel en profijt of andre inkomsten hier door te zullen verliezen, het volk om daar in te continueren veel eer aanmoedi-

gen, dan dat zy haar, volgens de heilige Schriftuur, de waarheid daar van leeren; wat zyn Koninglyke Majesteit en het Parlement dan in zulken geval te doen staat of van gemoeds halven gehouden zijn te doen?

7. Of nu onder het nieuwe Testament de Tienden den Priesters volgens de Goddelyke of Menschlyke wetten toe komen; indien na de menschlyke, welke dan daar de menschlyke wetten van zyn?

8. Of alleen de geestlykheid, en niemand anders, in Kerk-vergaderingen hare stemmen mogen geven?

9. Of de 19. Canon of wet in het Concilium van Calcedon, waar in beschreven staat dat d'een Priester d'ander voor den Rechter niet en mag roepen, maar alleenlyk voor zyn Bisschop; en andere diergelyke wetten doorgaans aangenomen zyn geweest of niet? en of de zelve tegens de eere van den Koning en de wetten van dit Ryk stryden; en of het niet welsou voegen dat het Parlement een Proclamatie liet uitgaan om de gemelde Canons of wetten, also ze nooit, insonderheid in dit Ryk, aangenomen zyn geweest, af te schaffen?

10. Of de 24. Canon van het voornoemde Concilium, meldende dat men van Kloosters eenmaal den Bisschop toegeheiligd, daar na geen wooningen voor Leken mag maken, aangenomen en onderhouden zy geweest, en of se haar tegen des Konings macht en autoriteit van het Parlement aanstelle?

11. Indien men gewaar wierd dat de Bisschoppen niet vlytig ondersocht hebben, en als noch, na behooren, daar haar werk niet van maken, of sodanige Persoonen die zy tot een Priesters ampt beroepen vroom van leven zyn en geleert; maar zonder daar na te vernemen of haar t' ondervraagen, ry en groen aannemen zo als zy haar voorkomen, (waar door veler menschen zielen vry groot gevaar lopen.

pen, en ontallike ongemakken ontstaan,) wat dan den Koning en zyn Parlement hier in te doen staat?

12. In geval dat Dekens, Bisschoppen, Aarts-Diaconen en andere die in geestlyke bedieningen zyn, hun leven niet en kwamen aan te stellen volgens den eisch van d'eerste instelling van zodanige ampten en bedieningen, of so als zy het geern hadden die haar daar in geordineert hebben, wat dan de Koning en zyn Parlement in zulk een geval mag, of behoort te doen?

13. Waarom en waar toe zodanige ampten en bedieningen van de geestlykheid eerst ingestelt zyn geweest?

14. Indien dat Bisschoppen, en Prie-

sters nevens haare bedieningen inkomsten hebbende, ter plaatse daar zy staan weigeren te woonen, en in Cathedrale of Collegiale Kerken geduurig ledig gaan op hare prebenden of inkomsten, of het dan niet wel voegt dat zyn Koninglyke Majesteit of het Parlement daar in order stelle om zulks in het toekomende voor te komen?

15. Welke d' uitwendige tekenen en inwendige weldaden van genade zyn in de Sacramenten van bevestiginge, Ordre, Houwelijken-staat en het Olyfel; en wat voor beloften God gedaan heeft aan de gene die se komen te handhaven; en wat voor een kracht en deugd datter in de zelve steekt.

I I I.

Zekere Vraagen rakende de bevestiginge in den dienst, en het geene Cranmer, en stokkesley Bisschop van Londen daar op geantwoord hebben. Het Origineel.

Gefchreven met Cranmers hand. — Cotton Libr. Cleop. E. 5.

Vraag. **O**F de bevestiginge door Christus is ingestelt?

Antw. Daar en is geen Schriftuur-plaats welke verklaart dat dit Sacrament van Christus is ingestelt geweest.

1. Want de Schriftuur-plaaten daar toe bygebracht zyn geen instellingen, maar daaden en handelingen der Apostelen.

2. Deze daaden wierden gedaan door een byzonder gave aan d' Apostelen gegeven; om Godts woort op die tyt te bevestigen.

3. De voornoemde byzonder gave blyft nu den successieurs der Apostelen niet by.

Wat is het uitwendig teken?

De Kerk gebruikt (*Chrisma*) de Zalvin-

ge, voor een uitwendig teken, doch de Schrift vermeldt daar niet van.

Waar in bestaat de kracht van dit Sacrament?

De Bisschop, uit de naam van de Kerk, roept den heiligen Geest aan, om den bevestigden Perzoon met sterkte en stantvastigheid, nevens andere geestlike gaven, te begaven: invoegen dat de kracht van dit Sacrament soo hoogwaardig is, als is het gebed des Bisschops, gedaan in de naader Kerke.

Hac respondeo, salvo semper Eruditorum & Ecclesiae Orthodoxae responso: dat is: dit is mijn antwoord, dog behoudens altijd d' antwoord van die geleerder zyn en van de rechzinnige Kerk.

Stokesleys Papier:

1. Vraag. **D**E eerste Vraag, of het Sacrament van bevestiginge een Sacrament des nieuwe Testaments is door Christus ingestelt?

Antw. Hier op antwoord ik, dat het is.

2. Vraag. *Wat is het uiterlyk teken, en welke zyn d' onzichtbaare genade-gaven die daar by gegeven worden?*

Antw. De woorden *Signo te signo Sanctae Crucis, & confirmo te, &c.* dat is: ik teikene u met het teken van het Heilige Kruys en bevestige u &c. nu dese teikeningen, zalvinge, oplegginge der handen door den Bisschop, zyn d' uiterlike tekenen: d' innerlike, de vermeerderinge van de gaven des Heiligen Geest, en voornaamlyk van kracht en sterkte, van het geloof te kunnen spreken, het zelve tonen en verapwoorden, en by noot daar om te lyden.

3. Vraag. *Wat belofte heeft men van de voornoemde genade-gaven?*

Antw. Dat de daaden en handelingen in de Schriften der Apostelen uitgedrukt nevens de daar op volgende werkingen, door hare handen te leggen op de gene die te voren vergiffenis van hare zonden hadden ontvangen, vergeselschap gaande met Christi beloften, gedaan aan zyn Kerk, en het geduurig geloof van die algemeine Catholike Kerk van der Apostelen tyd af tot hier toe, zonder dat iemand daar iets tegen hebben kan (uitgefondert alleenlyk d' onverstandige en die van kettery verdagt zyn) doen ons, en, (na myn oordeel,

doch echter eenen ander het zyne latende behouden) behoorde genoeg te zyn om alle menschen die in de Catholyke Kerk geloven, voor zeker en gewis te doen denken dat God de beloften van gemelde genade gedaan heeft.

Ego Ioannes London. Sic respondeo, fretus autoritate & testimonio antiquissimum, eorumque doctissimorum pariter ac sanctissimorum Virorum, & praecipue Sanctae matris Ecclesiae nostrae Catholicae, cui etiam in non expressis in sacra scriptura, non minus quam scriptis, fides adhibenda est; nisi tam de baptismo parvulorum, quam de perpetua Dei parte Virginis integritate, & id genus compluribus, quibus sine salutis periculo Nemo discrepat, licebit salva fide contradicere: dat is:

Ik Joannes van Londen antwoorde aldus: steunende op d' autoriteit en het getuigenis van d' alleroudste, en dat van seer geleerde en met eeren zeer heilige mannen, doch voornaamlyk van de Heilige Moeder onse Catholyke Kerk; wien men, alwaare 't ook niet uitgedrukt in de heilige Schriftuur, niet veel minder geloven mag dan of die dingen in de heilige Schrift beschreven waren; als daar is zo wel het doopfel van kleine kinderen, als dat de Moeder Gods altyd Maget is gebleven, en diergelyke zaaken meer; waar in zo iemand mocht verschillen, die mag zulks buiten gevaar van zyn zaligheid en behoudens zyn geloof niet tegen spreken.

I V.

Zekere aanmerkelijke Poincten door den Aardtsbiffchop Cranmer den Koning voorgedraagen, om hem daar door te bewegen tot een vorder Reformatie voort te gaan.

Cotton Libr. Cleop. E. 4.

Zyn Koninglijke Majesteit gelieve na zijn hooge wysheid naauw t' aanmerken, fcherp te letten en diep t' overwegen dese navolgende aanmerkens-waardige poincten.

1. Dat men over een zaak van groot belang geen vonnis mag ftryken, voornaamlyk over zaaken die de Christelijke Religie aangaan, zonder een voorgaande langwylige, groote en rype overdenkinge.

2. Wat al kwaad daar op is gevolgt als men in Provinciale, ja zelfs in generale Concilien of Kerk-vergaderingen onderstaan heeft iets in druk te laten uitgaan, als uit kracht van Gods wet, zonder dat zulks blykt in Gods heilig Woord, of fonder eenige baarblyklyke redenen daar uitgehaalt.

3. Hoe dat alle Christen-landen met geleerde Mannen in de Schriftuur ervaren vervult zyn, dewelke wel na fpeuren en oordelen kunnen hoe zaken, die alrede zyn of in het licht uitgegeven fullen worden, met de Schriftuur over een komen, of niet.

4. Hoe stout heden ten dage de menfchen zyn die haar niet en onrzien foo wel tegen hooge Vorften als gemene Perzonen te Schryven, zonder haar hoge staat eens t' aanmerken, slechts overwegende de billykheid of onbillykheid van de zaak.

5. Hoe dat mannen niet alleen van de nieuwe geleertheid (fo men haar noemt) maar ook zelfs Paapfche Schryvers toefaan dat, na den inhoud van Gods woord, Priesters niet verboden worden te trouwen, hoewel zy wel wiften dat vele uit-

leggers der Schrifture van een ander gevoelen waren.

6. Hoe het niet mooglyk is dat alle geleerde mannen van eenerley verftand, gevoelen en opinie zouden zyn, fo lang als 'er kaf onder het koren loopt, de godfalige onder de godlofe vermengt zyn, het welke gewiffelijk duuren zal zo lang als de Werelt staat.

7. Hoe dat verfchil in opinien d' openinge van veele waarheden die men voor desen voor kettery aanfag, veroorzaakt heeft: ja, die by vele in andere Landen daar noch voor gehouden werden; als by voorbeeld, d' autoriteit van de Biffchop van Romen die hy figt onrecht aanmatigt, is daar door in't licht gekomen, met bloetfporringe van niet weinige, die 't eerst op de baan brachten.

8. Daar zyn ook andere opinien noch niet aangeroert, die al fo veel twift en twe-dracht in uw Majesteits Koningryk hebben, en zullen veroorzaaken als eenige daar van gefproken is, te weten, of de heilige Schriftuur ons verhaalt van een Vagevier na dit leven, of niet? of men eenige onbeschrevene waarheden noorzaaklyk geloven moet die niet gefchreven zyn in de Schriftuur, noch uit eenige openbaare Schriftuur-plaatsen door onfeilbare argumenten gehaalt kunnen worden? of 'er ook eenige voldoening zy behalven de voldoening van Christus? of de vrye wil uit haar eigen vermogen haar fchikken kan tot een bekwaamheid (zo men zegt) *de congruo*? of het tegens de heilige Schriftuur ftrijd Christi beeld te kuffen ter eere van hem?

en in 't algemeen gesproken of men beelden andersins mag gebruiken dan zyn Majesteit in zyn Plakkaren laat uitgaan ?

Hierom, uit aanmerkinge van het gene alrede verhaalt is, zal het zyn Koninglyke Majesteit gelieven zyn oordeel voor een tyd op te schorten, en geen besluit te maken dat het trouwen van Priesters tegens de heilige Schriftuur stryd, maar dat hy veel eer beide partyen doe swygen, hun belastende daar van niet te prediken, te disputeren noch in het openbaar daar van te handelen, op boete van &c. En ingeval het boven verhaalde uw Majesteit tot stilstand niet en bewege, dat het hem dan gelieve toe te staan dat dit artykel van het trouwen der Priesters in beide Academien of hooge Schoolen, onder onzydige Rechters, openlyk bedisputeert mag worden, al eer dat daar over een uitspraak geschiede.

Dat alle d'argumenten der tegenprekers

aan de verantwoorders twaalf dagen te voren al eer het dispuut aangaat ter hand bestelt mogen worden, om haar daar over te bedenken en te beter te kunnen antwoorden: en dat de geene die in dese disputatie aannemen de zaak te willen verdedigen, dat zy 't met dese voorwaarde aanveerden, dat ingeval haar Rechters komen te oordeelen dat zy te kort schieten of overwonnen zijn, dat zy dan daar over gewillig de dood willen lyden; en by aldien haare weder-partyen haar stuk niet en kunnen bewyfen of staande houden, so begeeren zy niet anders dan dat zyn Majesteit gelieve haar te gunnen dat zy haar mogen behelpen met de vryheid die haar Godts woord hier in geeft; en uwe ootmoedige Onderdaanen zullen God Almachtig bidden dat uw Koninglyke staat tot Godes eere lang mag duuren.

V.

Een Verklaaringe over de bedieningen en Goddelijke instelling van Bisschoppen en Priesters. Het Origineel.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

WAt de Sacramenten van heilige Orden aangaat, willen wy dat alle Bisschoppen en Predikanten ons Volk, van ons haar geestelike bediening aanbevelen, onderwyzen en leeren sullen:

1. Hoe dat Christus en zyn Apostelen in het nieuwen Testament ingestelt en geordineert hebben, datter, behalven de borgerlike machten en regeringe van Koningen en Vorsten, het welke in de Schriftuur genoemd word, *potestas gladii, de macht van het swaart*, in de strydende Kerk gedurig ook souden zyn zekere andere Dienaren of beampten, dewelke met een geestlike magt, autoriteit en commissie onder Christus behoorden aangedaan te

zyn, om Godts woord te prediken en aan zyn Volk te verkondigen, om haar Godts Sacramenten toe te dienen; en daar door de genade des Heiligen Geests te geven, het gezegende lichaam Christi in het Sacrament des Altaars te heyligen, van zonde t'ontbinden en t'ontslaan, alle Perzoonen die recht boerveedig en zond rouwig zyn; om te binden en uit de gemeente te bannen die aan openbare zonden en misdaden schuldig zyn en hare fouten niet en willen verbeteren; om andere in haar plaas, order en bediening, daar zy selfs toe geroepen en aangenomen zyn, te stellen en bevestigen; en eindlik om Christi schapen, als goede Herders en opzienders, gelyk

als d' Apostelen haar noemen, te weyden en te voeden met haar heylzame leere, en door gedurige waarschuwingen en vermaningen haar van zonde en ongerechtigheid, voor so veel in hun vermogen is, af te trekken, en tot volmaakte kennis, volkomen liefde en vreeze Godts en oprechte liefde van haar naaften te brengen.

2. Dat dit ampt, deze bedieninge macht en autoriteit geen tyrannisch geweld is, hebbende geen zekere wetten of palen binnen welke dat se behoorde besloten te worden; zy en is ook geen onbepaalde, maar een middelmatige macht, onderworpen, besloten en bepaalt binnen zekere palen en insichten, waar toe de zelve door Gods instellinge geordineert is geweest; hier in, als verhaalt, bestaande om geestlyke en eeuwigduurende zaaken aan de ledematen van Christi verborgen lighaam alleenlyk uit te reiken en toe te dienen, te weten, de suivere en hemelsche leere van Christi Euangelium, en de genade-gaven in zyne Sacramenten geschonken. Hierom word ook dese macht en bedieninge in sommige Schriftuur-plaatsen genoemt *donum & gratia*, eengave en genade; in sommige andere plaatsens word haar de benaminge van *claves sive potestas clavium*; sleutels of de magt der sleutelen toegeschreven; waar mede een zeker ampt, aan d' uitvoeringe van een bysonder functie of bediening bepaalt, te kennen word gegeven, volgens het seggen van den heiligen Apostel Paulus in het eerste Capittel van zijn Zendbrief aan de Romeinen, en in het vierde aan Timotheus, als ook in het vierde aan die van Ephesen, alwaar hy aldus schryft: *quum ascendisset Christus in altum, captivam duxit captivitatem, & dedit dona Hominibus, dedit autem, alios quidem Apostolos, alios vero Prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem Pastores ac Doctores, ad institutionem Sanctorum, in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi, donec perveniamus omnes in unitatem fidei &*

agnitionis filii Dei, in Virum perfectum, in mensuram aetatis plene adultae Christi. Dat is: als hy opgevaren is in de hoogte, heeft hy de gevangenisse gevangen genomen, en heeft de menschen gaven gegeven, en de zelve heeft gegeven, sommige tot Apostelen, sommige tot Profeten, sommige tot Euangelisten, sommige tot Herders en Leeraars, tot de volmakinge de Heiligen tot het werk der bedieninge, tot opbouwinge des lighaams Christi; tot dat wy alle zullen komen tot de eenigheit des geloofs ender kennisse des Zoons Godts, tot eenen volkomen man, tot de maate der grootte der volheid Christi; op dat zy het ampt of werk der bedieninge, tot volmakinge, onderwysinge, en opbouwinge der ledematen van Christi verborgen lighaam soudenuitvoeren, en niet ophouden van hun ampt te bedienen, niet alleenlyk tot dat zy tot de eenigheit des geloofs en der kennisse des Zoons Godts waren gebracht en gekomen, maar ook tot eenen volkomen man en tot de maate der grootte der volheid Christi, dat is: tot dat zy daar in so waren bevestigd en versterkt, dat zy daar na niet meer daar aan kwamen te twyfelen, noch als kinderen, tot eenige andere contrary leere of opinie haar lieten vervoeren door de listigheid of lose vroedmaakinge van valsche Herders en Leeraars, die met loose strecken omgaan, om haar tot dwalende gevoelens te brengen; maar dat zy de waare leere van Christi Euangelium gestadig soudenvolgen, door de liefde geduurig toenemende en opwassende tot een volkomen lidmaat van dat lighaam, waar van Christus eigentlyk het hoofd is, in wien, (byaldien het gantsche lighaam, te weten, ieder deel en lid daar vange-groeit en tot haar volkomen stant gekomen is, niet zy alle evenveel, maar een iegende gave en hoedanigheid die hem medegedeelt is; om also met den anderen t' samen gebonden, vereenigt en her zelfde lighaam ingelyft te worden,) buiten alle twyfel, dat gantsche lighaam en yder deel

daar.

daar van daar door volmaakter en sterker zal worden gemaakt, van wegen die natuurlijke liefde en ontferminge welke het eene litmaat, met het lighaam so vereenigt, met den anderen heeft. Waar uit dan klaar blykt, niet alleenlyk dat den Apostel Paulus dese gemelde magt en bedieninge van Herders en Leeraaren getelt en gerekent heeft onder de eigentlyke en speciale gaven des Heiligen Geests, maar dat se ook een bepaalde macht en bediening is geweest, voornaamlyk en alleenlyk om de voorverhaalde redenen en insichten geordineert, en ingestelt.

3. Dat dese macht, ampt en bedieninge noorzaaklyk hier op aarde dienen onderhouden te worden om dese drie bysondere en voorname redenen. 1. Om dat het God de Heere so geboden heeft, gelyk als zulks in verscheiden Schriftuur-plaatsen te kennen word gegeven. 2. Om dat God geen ander ordinary middel of werktuig ingestelt noch geordineert heeft, (waar door hy ons de versoeninge, die door Christus word te wege gebracht, deelachtig wil maken, de gaven des Heiligen Geests schenken, en tot rechte erfgenamen des eeuwigen levens stellen, om met hem aldaar in der eeuwigheid te heerschen,) dan alleen zyn woord en Sacramenten; hierom moet men het ampt en de macht om het woord en de Sacramenten te kunnen bedienen, geensins laten verloren gaan noch die vernietigen, volgens het seggen van den Apostel Paulus, *quomodo credent in eum de quo non audierunt? quomodo autem audient sine Prædicante? quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, quam speciosi sunt pedes Euangelizantium pacem, annuntiantium bona!* dat is: *Hoe zullen zy in hem gelooven, van welken zy niet behoort en hebben? Hoe zullen zy hooren zonder die haar Predike? Hoe zullen zy Prediken, indien zy niet gezonden en worden? Gelyk geschreeven is, hoe lieflyk zijn de voeten dergeene die het*

goede verkondigen! die de vrede verkondigen!
3. Om dat aan dese magt, ampt of bediening gewisseljk vast zijn de beloften van heerlijke en onwaaardeerlijke zaaken; want daar door worden ons de Heilige Geest met alle zyn genade gaven medegedeelt, en eindlijk onse Rechtveerdigmakinge en het eeuwig leeven, na de woorden Pauli, *Non me pudet Euangelii Jesu Christi, potentia si quidem est Dei ad salutem omni credenti;* dat is: *Iken schaame my niet des Euangeliums Jesu Christi,* van wegen de plaats en bedieninge die my door Christus is gegeven, om te prediken zyn Euangelium, want het is een kracht Godts, dat is, het uitverkoren instrument van God geordineert, en mer zulk een kracht en werkinge begaast, dat het in der daad alle menschen het eeuwige leeven kan geven, welke slechts het zelve gelooven en gehoorzaam willen zijn.

4. Dat dit ampt, deze macht en autoriteit door Christus en zyn Apostelen alleenlyk zekere Perzonen is aanbevolen en toe vertrouwt, te weten, aan Priesters en Bischoppen, welke sy door gebeden en oplegginge van hare handen daar toe uitverkoren, geroepen en aangenomen hebben.

Ten tweden, wy willen dat alle Bischoppen en Predikanten ons Volk sullen onderwyzen en leren dat het Sacrament des orders mer recht een Sacrament genoemd mag worden, om dat se is een heilig Kerk-gebruik of ceremonie van Christus en zyn Apostelen in het Nieuwe Testament ingestelt; en bestaat uit twe deelen, gelyk ook d' andere Sacramenten der Kerke: te weeten, uit een geestlyke en onzichtbaare genade, en ook uit een uitwendig en zichtbaar teken. d' Onzichtbaare gave of genade in dit Sacrament ons medegedeelt, en is niet anders als de voorgemelde magt, bediening en autoriteit; het zichtbaar en uitwendig teken, is het gebed en d' oplegginge van des Bischops handen

den op den Perfoon die gemelde gave of genade ontfangt. En op dat Christi Kerke niet ontbloomt fou zijn van sodanige bedieners die de macht der sleutelen mogten hebben en ook uitvoeren, so hebben dan d' Apostelen geordineert en bevolen dat het zelfde Sacrament van tyd tot tyd door den Bisschop aan sodanige andere Perfoonen toegedient fou worden, begaast met de hoedanigheden die d' Apostel leer vlytig beschryft; als klaar blykt 1. Timoth 3. en in zijn Zend-brief aan Titus. En hier in voorwaar bestaat de gantsche kracht en ook d' oorzaak van d' instelling van dit Sacrament, gelijk als men het zelve in het Nieuwe Testament beschreeven vind; want hoewel dat de heilige Oudvaders der Kerke die na d' Apostelen volgden gesint waren Christi Kerke met alle dingen die in den Tempel der Joden pryflijk waren te verciere, en tot dien einde zekere andere ceremonien niet alleen bedagten daar te voeren niet van verhaalt is, als om een

scheermes te gebruiken, zalvingen, en diergelijke andere gewoonten die men in de bediening der gemelde Sacramenten gebruiken moest; maar ook zekere andere minder orders en trappen, als Deurbevaarders, Voor-lezers, Besweerders of Duivel-banners, Toorts-dragers, en Onder-Diaconen, welke byzondere bedieningen yder een in de Kerk waar te nemen had; waar in zy, buiten twyfel, haar hebben geschikt na het exempel en de ceremonien die in het Oude Testament in 't gebruik waren; echter is het waar dat men in het Nieuwe Testament geen trappen of onderscheid in orders beschreeven vind, maar alleen Diaconen, Priesters, en Bisschoppen; daar word ook niet eensaldaar gerept van eenige andere ceremonie, gebruikelijk onder het toedienen van dit Sacrament, dan alleen van het bidden en d' oplegginge van de handen der Bisschoppen.

Thomas Cromwel.
T. Cantuarien.
Edwardus Ebor.
Ioannes London.
Cuthbertus Dunelmensis.
Ioannes Lincolne.
Ioannes Bathoniens.
Thomas Elien.
Ioannes Bangor.
Nicolaus Sarum.
Edwardus Hereforden.
Hugo Wigorn.
Ioannes Rossen.
Richard Cicester.
Richardus Wolman.
Ioannes Bell.
Willielmus Clyffe.
Robertus Aldridge.
Gilfridus Downes.

Ioannes Skip.
Cuthbertus Marshall.
Marmaduke Waldeby.
Robertus Oking.
Nicolaus Heyth.
Rodolphus Bradford.
Richardus Smit.
Simon Mattheus.
Ioannes Pryn.
Gulielm. Buckmastre.
Willielmus Maye.
Nicolaus Wotton.
Richardus Cox.
Ioannes Redman.
Thom. Robertf.
Thom. Baret.
Ioannes Nafe.
Ioannes Barbar.

(Sommige andere hebben het ook ondertekent, welkers Naamen niet leesbaar zijn.)

Sacræ Theologiæ, juris Ecclesiastici & Civilis Professores.

Rr

VI. Melan-

V I.

Melancthons Brief, radende den Koning met de Reformatie te willen voortgaan.

Alter doorlugtigste Koning, hoewel wy verstaan hadden dat de Bisschop van Romen door allerley listige aanslagen de gemoederen van Kayzer Karel en den Koning van Vrankryk tegens die van Engeland en Hoogduitschland zoekt op te hitfen; nochtans also ik hope dat God dit gevaar zal bestieren, en uwe gerustheid voorstaan, heb ik derhalven in myn ander brief van de verbeteringe der Kerken geschreven, versoekende en biddende dat uw Koninglyke Majesteit de selve by tyds gelegentheid gelieve na te zien. Daar na heb ik desen brief daar noch bygevoegt, daar toe bewogen zynde niet uit schaamte, maar uit een zonderling yver en liefde zo tot der Kerken als tot uw Koninglyke Majesteits welstand: weshalven ik om Christi wille, uw Koninglyk Majesteit bidde en smeke dese myn vrymoedigheid in het goede te willen afnemen. Ik gedenke dikmaals aan de eerste opkomste der Kerke van Engeland en aan al wat haar tot roem en eere na gegeven word: also daar van daan de Christelyke leere over een groot gedeelte van Duitschland en Vrankryk haar verspreid heeft; ja, het is geen kleine weldaat voor de Kerk van Engeland geweest dat se, voor alle andere, van het Roomsche juk en des zelfs vervolging is verlost geworden. Dese Kerk heeft ons eerst dien godvruchtigen Kayzer Constantinus voortgebracht: dit is geen kleine eere voor uw naam. Nu heeft ook uw Koninglyke Majesteit eerst met een manhafte kloekmoedigheid doen blyken een voorstander te zullen zyn van de waarheid; gy, Heer Koning hebt de dwinglandy van den Roomschen Bisschop van uw hals geschoven; hierom wensch ik zeer dat uw

Kerke tot haar vorige zuiverheid herstelt mocht worden; edoch ik merke datter aldaar zekere Perzoonen zijn, de welke d'oude misbruiken, gesproten uit en gestyft van den Roomschen Bisschop, met alle macht noch voorstaan; doch het is te verwonderen daar de belhamel der misbruiken uit het zaal geworpen is, dat evenwel het vergif selfs noch stand houd en niet uitgebraakt is; waar in ook dit gevaar steekt dat zy selfs, of haar aanhang, de macht van den Roomschen Bisschop d'een tyd of d'ander schynen te zullen herroepen en wederom op de baan brengen, byaldien het volk komt te denken dat desen het opperste geslag der Kerken toekomt: also haar de Ceremonien voor de ooggen gedurig spelen en aan den stichter daar van doen gedenken; gelyk als met de wetten van die van Athenen de gedachtenis van Solon haar verspreide, en zeer aangenaam was.

Hierom was ik verheugt dat men in een zeker Plakkaat, rakende het stuk van Religie, aldaar onlangs eerst uitgegeven in een algemeen overdenkinge sou nemen en raad plegen over de verbetering van de Ceremonien en wetten der Kerken; en dit voornemen heeft de scherpte van het decreet stomp gemaakt en vry wat versacht: want schoon ik dese godvruchtigheid moet pryfen dat men de dwalingen, (strydende tegen de leere der algemeene Kerke, daar wy ook belydenis van doen) verbied: hier over nochtans bedroef ik my dat by die zaaken een zeker artykel is gevoegt, waar in men gebied d'onderhoudinge van alle gewoonlyke Ceremonien en het niet trouwen der Priesters. Want voor eerst sullen vele menschen d'autoriteit van dit Plak-

kaat:

kaat aanleggen tot vaststellinge der misbruiken in de Mis; ten anderen so word in het algemeen de hertnekkigheid der gener, voor so veel als sy onse leere niet toegedaan zyn, gestyft, en den yver der godvruchtige gekrenkt. Augustinus klaagt dat in zyn tyd de dienstbaarheid der Christenen harder en swaarder is geweest dan die der Joden, hoe veel harder zal ze dan vallen by aldien dat die superstitieuse visefaferyen, als te kruipen naar het Kruis en diergelyke dingen meer, door lighaamlyke straffen gestyft en gesterkt worden. Gerson schryft dat se nut en dienstig zyn voor de vroomen, die evenwel de Ceremonien wat superstitieuslyk aanhangen, om daar door tot verbrekinge der zelve bewogen te werden, en op dat zy, ziende dat se aan anderen gebruikt worden, de superstitie mogen leeren nalaten.

Maar, sult gy seggen, *ik staa de ruste in myn Ryk voor en begeere niet datter uit d'onzelykheid der Ceremonien twist en tweedracht ontstaan.* Ik spreek van vrome en moderate Persoonen die de menschlyke traditien zonder veel geraas te maaken overtreden, maar niet van de geene die in een publyke Vergadering een stil en vreedzaam volk tot oproer aandryven en verstoren; also daar voor desen wetten tegens d'oproerige zyn gemaakt; men moet ook d'overtredinge van een onnutte en onnodige Ceremonie voor een oproerige voort niet keuren, doch evenwel hier in moet men niet alleen op de gerustheid van het algemeen volk, maar ook op de gemoederen der vrome en godvruchtige sien: want voorwaar de conscientie is een tedere zaak, en komt haast te verslappen en verslaeuwen so wanneer se door de vonnissen der vermogende ter nedergeslagen word.

Ik weet ook wel datter sommige zyn die nu een nieuwe manier van schrandereid gebruiken; sy verschoonen de misbruiken, en verzachtense met uitlegginge daar arglistiglyk aan te knoopen, op dat zy also

onder dat dekfel van schyn-heiligheid goe reden mogten hebben om die te behouden; gelijk als d'Auteur der Reformatie tot Keulen de godloose misbruiken, als het confacreran of inwyen der klokken &c. verschoont. Hoe veelerei dingen zyn der in de fabuleuse Historien der Heiligen, als van S. Christoffel, S. Joris, welke, als Poësyen of verdigtselfen, seer aardige allegorien of verbloemde manieren van spreken in hebben; evenwel moet men hierom de Kerken niet dwingen om die verziende Persoonen t'aanbidden.

Her wierd in Egipten voor een heilige zaak gerekent als de Vygen ryp geworden waren, dat het volk in den Tempel nieuwe Vygen erende, daar onder songen *dulcis veritas: soet is de waarheid*; men kan van dese Ceremonie een schoone beduidinge haast geven, en de zelve de eere van Gods woord toepassen, daarom moet men evenwel die gewoonte in de Kerke niet invoeren; doch men ziet dat dese verleidende dwalinge doorgaans in 't gebruik raakt: so zegt men dat in Italien Cantareus, Sadoletus en de Cardinaal Polus de misbruiken voorstaan, want dese Persoonen vornaamlyk hebben aangenomen om de Roomsche godloofheid te verdadigen, en oordeelen dat het een eere voor haar is een teken van een schrandere verstand om ondeugende Ceremonien op te pronken, en zy beelden haar in dat zy met dese beuvelingen de Godgeleertheit van Dionysius wederom op de baan brengen. Ten zy dat de voorsichtige Regenten der Kerken dese Sophisticatie of snode manier van doen te keer gaan, so zal het een schriklyke verwarringe in de Religie veroorzaaken, en de waarheid wederom onder de voet helpen; so lang als men de Ceremonien der menschen voor nodig in ziet, so styft men vast die kwide opinie van beelden t'aanbidden; hierom heeft zig den Apostel Paulus niet alleen tegen d'opinie maar ook tegens de Levitische Ceremonien so dapper gekant, nademaal

namemaal hy sag dat zy haar de superstitie niet en zouden kunnen kwyt maken, zo lang als die Ceremonien of gewoonten stand hielden, hierom zeide hy seer wel en deftig *si circumdidimini, Christus vobis nihil proderit, indien gy ulaat besnyden, is u Christus niet nut.*

Laat dan dit eenvoudig en klaarblyklyk gevoelen van de vryheid in middelmatige zaken toe te laten, stant houden, en laat de Predikanten leeren wat voor schandvlekken dat men myden moet; laat de Ceremonien van God ingestelt en eenige menschlyke traditien dienende tot een goede order, gelyk als Paulus spreekt, onderhouden worden, en laet'er een maniere van Ceremonien zyn die met deftigheid en voortreffelijkheid vergeselschap gaat, want daar betaamt geen rouweheid by een Kerk te zyn; laet geen andere onnutte en onbekwame Ceremonien styf afgeperst werden.

Ten anderen, wat al gevaar lyden de conscientien niet door het verbieden van het trouwen; uwe Koninglyke Majesteit is ook niet onbekent dat de wet van altyd ongetrouwt te blyven, tot Rome slechts is opgekomen en eerst ingestelt: daar zyn brieven van den Bisschop van Taraconium die het trouwen van de Bisschoppen in Spangien tegens den Bisschoppen van Rome voorspreken. In Duytschland plagten noch binnen 500. Jaaren herwaarts de Priesters te trouwen, en namen het so kwalik dat hun deze vryheid ontnomen wierd, dat sy den Bisschop van Ments verstorende in het verhalen van het Plakkaat van Rome, geweld aan deden, weshalven de Bisschop genootzaakt zynde te vluchten, het verhaal daar van staakte; d' Auteur daar van was Paus Gregorius de VII. die geen van de oude Tyrannen in stoutheid en godtloofheid behoefde te wyken. Deze, na dat hy met een deerlike inlandsche oorlog onze Kayzers in Duytschland hadde geplaght, heeft met eenen over

de Kerken getyranniseert. Ik hoore datter ook in Engeland Priesters getrouwt zyn geweest. Eindlyk en ten laatsten zijnde bekende Historien die ons daar exempelen genoeg van leveren; hierom verwonder ik my dat in het Plakkaat de Zend-brief Pauli aan die van Corinthen aangetrokken word, daar hy van het trouwen vry een ander verhaal doet, en veel eer aanraad te *trouwen dan te branden.*

Men heeft ons hier niet tegen in te brengen de geloften, die ook uitdruklyk tegen Godts geboden stryden en veelerley superstitie en verdorvenheid van zeden na haar slepen; want men siet wel hoe dat veele ongehewde Priesters haar leeven aanstellen; het heeft my derhalven eenigfints smertlyk geweest te leesē in het Plakkaat, dat de geene die Vrouwen hadden gerout, van lichtveerdigheid wierden beschuldigt, want dese lasteringe schynt onse zaak vry veel te bewaaren, die nochtans nodig is voor de Kerk, om d'achtbaarheid des Houwlyks te klaarder te vertoonen, de superstitieuse onderhoudinge der geloften te bestraffen, en om alle vleeschlyke wellusten te weren en te keeren. Het is wel zulks dat een ongehewde staat niet onrein is, doch een eerlyke en Godvruchtige ommeegang tusschen Man en Vrouw is in kuisheid Gode aangenaam, gelyk als Christus met zyn eigen stemme den Echtenstaat noemd een Goddelijke t' samenvoeginge, zeggende: *de geene die God t' samen gevoegt heeft: Ic.* Laat ons de schikkinge Godts in de natuur hoog leeren achten en de zelve eerbiediglyk gebruiken; laat ons zelfs geen nieuwe onderhoudinge van ceremonien buiten Godts woord verziēren; van welke soort den Apostel Paulus met naame verhaalt als hy aan Timotheus schryvende, de geene die het trouwen verbieden, wel dapper bestraft.

De Profeet Daniel heeft den Antichrist met twederlei voortreffelyke kentekenen gebrandmerk en afgemaalt, zeggende:

Hy zal den God *Mauzim* met goud en zilver eeren, op de Goden zijner Vaderen zal hy geen acht geeven, noch op de begeerte der Wyven. Dit past wel op de Roomsche gewoonten: het misbruiken van de Misse, het aanbieden der Heiligen heeft onwaardelijke schatten en een Koninglijke magt by een gebragt: daar zijn nieuwe Goden gemaakt, goude en zilvere beelden worden der aanbeden, en worden ook met goud en silver verciert. Hier by komt noch de wet verbiedende den Echten-staat, waar uit een groote verdorvenheid in de zeden ontstaan is. Dese merktekenen op wat volk, op wat Koningrijk elders slaan se anders op, dan op dit doen van den Bisschop van Romē? dewelke nadien hy den Antichrist is, so moet men met een Godvrugtige en dappete kloekmoedigheid zijn autoriteit en wetten wederstaan. Wyders heeft uw Koninglijke Majesteit begonnen sommige dingen gelukkig te verbeteren, sommige Afgoden die godlooslijk aanbeden wierden, weg genomen: Ik bidde derhalven ernstlijk zijn Koninglijke Majesteit dat hy d'overige Roomsche godloofheid ook uit de Kerken gelieve te bannen. De exempelen getuigen dat Koningen grootliks gezegepraalt hebben die d'Afgodery uitgerooit hadden; en dikmaals getuigt God hoe seer hy desen dienst vereischt dat de superstitien ter zyde mogen gestelt worden, waar voor hy groote belooningen belooft: hierom zal ook God uw Koninglyke Majesteit beschermen en bewaren, so se, met Hiskia en d'andere godvruchtige Koningen, de godloose gewoonte en gebruiken weg neemt. Uw Koninglyke Majesteit hoort datter in Nederland en elders een grouwelijke wreedheid regens de vroomen word geoeffent; en dese Tiranni baart veel meer andere zonden, bevestigt d'afgodery, verdelgt de waare aanbiddinge Gods, en roeit t'eenmaal de waare Religie uit; en nademaal datter veele vrome Leeraaren

ontbreken, so wordender onder het volk in het openbaar veele Atheïsten; also by na blykt datter een Heidenische vryheid in Nederland toegelaten word: sommige syn van naruur superstitieus, andere omhelsen d'opinion der Geest-dryvers. Zodanig is het met Nederland gelegen dat het wel bloeit van wegen vrede, gemak, rykdom en overdaat, waarom sy haar zelve ook gelukkig achten, doch onderrusschen sien zy niet hoe veel sware straffen haar over 't hooft hangen: God zal, buiten alle twyfel, so groote godloofheid en wreedheid swaar straffen. Ik en sag daarom niet graag dat men in uw Koningryk wederom tegens de vroomen en godvruchtigen eenige bitterheid pleegde, het welke uw Koninglyke Majesteit op dese wyse zal konnen verbieden indien hy het Plakkaar kome te versachten en de Kerken na behooren in te stellen. Ten anderen, op dat ook, wat uwe naazaten aangaat, de gemoederen een grouwel mogen hebben van de Tirannye des Bisschops van Romē; daar is seer veel aan gelegen dat de wetten afgeschafft werden, welke de zenuwen zyn van zyn autoriteit; de macht van de Roomsche Bisschoppen hebben vry veel gestyft het misbruik der Misse, en het verbieden van te trouwen, welke zaaken zo ze altyd stand houden d'eenen tyd of d'ander den geene die van het Roomsche Hof een afkeer na hebben, daar na toe wederom mochten doen hellen. Uwe Koninglyke Majesteit verstaat zeer wel hoe veel hier aan gelegen is, so men de zuiverheid van de leere wil behouden. Het is noch waar 't geene Juvenalis van het Hof van Romē geschreven heeft, *hic sunt Homines &c.* Hier worden se menschen &c. de geene die aldaar het sop van de boose konsten ingesopen hebben, brengen daar van daan een zonderlinge hernekkigheid tegens de Koningen, waar van veele exempelen getuigenis geven. Ik bidde zyn Koninglyke Majesteit dat hy dir mijn wydloopig en vry-

moedig schryven gelieve ten goeden te houden : en met eenen bid ik God en onsen Heere Jesum Christum dat hy uw Koninglijke Majesteit bewaare , bescherme , en siere , tot welstant der Kerke. Welvaare zijn Koninglijke Majesteit. *Uit Frankfort den eersten April 1539.*

Uwe Koninglijke Majesteit zeer toegedaan ,

PHILIPPUS MELANCTHON.

d' Opschrift was

*Severissimo & inclyto Anglia & Francie
Regi D. Henrico Octavo, Wallie &
Cornubie Principi; Capiti Anglica
Ecclesie post Christum Supremo,
Principi clementissimo.*

Aan den zeer doorluchtigen en wydbreemden Heer Henrik de VIII. Koning van Engeland en Vrankryk, Prins van Wallis en Cornwall , Opperhoofd , onder Christus , van de Kerke van Engeland, allergenadigsten Prins.

V I I.

Een Brief van de Gezanten van Duitschland geschreeven aan den Koning van Engeland: over het afschaffen van de Kelk , en d' Oor-biegte , en het toelaaten van de Geestlykheid haar trouwen , &c. Het Origineel.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

Zeer doorluchtige en magtige Koning , allergenadigste Heer ; hoewel dat het ons niet onbekent en is dat uw Koninglijke Majesteit met seer veel gewichtige affairen (die niet alleenlijk uw eigen Koningrijk en Provintien , maar ook uitheemsche Koningen , Vorsten en Potentaaten aangaan) by na alle dagen omringt zigt : en dat wy , van wegen onse schuldige eerbiedigheid aan zijn Koninglijke Majesteit , niet minder begeeren noch denken dan om de zelve door onse veelvoudige brieven of met eenige andere zaaken te verstoren en van de zorge voor den Gemeinten-staat af te trekken , diés niettemin hebben wy om zekere oorzaaken , welke wy vertrouwen dat zijn Koninglyke Majesteit voor goed zal keuren , raadsaam geacht om wederom aan de selve te schryven ; in het allerminste niet twyfelende of uw Koninglijke Majesteit zal het zelve , volgens zijn zonderlinge goedheid , wysheid , geleerdheid en toegenegenheid tot de waare Religie , genadelijk aannemen. Nademaal wy de beveelen van onse zeer doorluchtige Prinzen ons opgelegd , nu al over lang , uwe Koninglijke Majesteit hebben voorgedragen , en daarenboven , op de begeerte van uw Majesteit , met sommige van desselfs zeer eerwaardige en hoog-geleerde Bisschoppen en Theologanten over d' artykelen van de Christelyke Religie by na twe maanden lang in onderhandeling zijn geweest , en dat , door Godts goedheid , de zaak so verre is gebracht dat wy niet en twyfelen of daar zal tusschen uwe doorluchtigste Koninglijke Majesteit en onse Prinzen , en , om der zelver wille , in 't stuk van Religie tusschen wederzyds geconfedereerde Bisschoppen ,

schoppen , Theologanten en Onderdaanen een vaste en bestendige eendracht en over-een-kominge in de waare leere des Evangeliums volgen , ter eere van God almachtig ; tot welstant van de Christelyke Kerke , en tot ondergang van den Roomschen Antichrist ; sodat wy het nog resterende dispuut over de misbruiken niet en sullen behoeven af te wagten. Wy hebben dan geoordeeld dat het onse ampt medebracht dat wy , voor ons vertrek , aan uw Koninglyke Majesteit , die door Gods genade met een onvermoeide zorge en neerftigheid de voortzettinge van de waare leere des Evangeliums beyvert , van onse schuldige eerbiedigheid en geduurigen arbeid door onse brieven een getuigenis souden nalaten , en aan uw Koninglyke Majesteit verklaren ons gevoelen over sekere artikelen van misbruiken , waar over uw Majesteit buiten twyfel , na ons vertrek , de zelve Bisschoppen en Theologanten een vergadering zal doen aanstellen om de waarheid t' onderzoeken : niet twyfelende met eenen of uw Koninglyke Majesteit zal ter eere Christi in dese zaak dit betrachten , om in syn Ryk niet alleen een zuivere leere te bekomen , maar ook dat , de godlose godsdienstigheden en misbruiken , door den Paus in de Kerk ingevoert , afgeschafft en uitgeroeit zynde , de Godtsdienst en Ceremonien met Gods heilig woort overeenkomende vastgesteld mogen worden. Uw Koninglyke Wijtheid kan genoeg sien , datter nooit een zuivere leere ingestelt noch onderhouden kan worden , ten zy dat met eenen dese misbruiken werden weg genomen , welke tegen Gods woord regel recht sryden , en niet alleen de Tyranny en afgodery van den Roomschen Antichrist hebben veroorzaakt , maar ook tot noch toe stand hebben doen grypen ; want gelyk als het noorzaaklyk moet volgen dat boomen en kruiden t' eenmaal verdorren en uitgaan , so wanneer de wortelen uitgeroeit zyn , so heeft men ook niet

te twyfelèn of de Tyrannye van den Roomschen Bisschop zal geheel en al om verre vallen en onder de voet raken , so wanneer zyn godlose misbruiken en afgodery , die als het fundament van zyue vastigheid syn , omgekeert en uitgeroeit werden ; en so dit niet en geschied , dan heeft men altyd te vresen dat se by de minste occasie wederom levendig zullen worden , en van de wortel op nieuw uitspruiten en opschieten.

Dit zyn by na de drie hoofden en het fundament van de Pauselyke tyranny en afgodery , (welke stand houdende , zo zal noch de leere der Religie in haar geheel blyven , noch d' allergodloofte heerschappy van de Paus ooit konnen uitgeroeit werden ,) te weten *het verbieden van Wyn en Brood in des Heeren Avondmaal , het gebruik van byzondere Missen , en het verbieden van het trouwen der Priesters ; het welke so zeer tegen Gods woord en d' openbaare eerbaarheid sryd , dat men hier uit alleenlyk duidelyk en klaar kan vernemen dat de Paus den rechten Antichrist is , en de slichter van alle afgodery , godloofheid , dwalinge en schande , in Christi Kerk ingevoert ; over welke artikelen wy aan uw Koninglyke Majesteit met grooten ernst en yver iets zullen schryven , en dat laten berusten aan zyn oordeel , als zijnde een Koning begaaft met seer groote wysheid , een schrander en scherpfinnig oordeel , en uitspekende geleerdheid ; ons zelve hier van verzekert houdende dat uw allerdoorluchtigste Majesteit den raad en het voorneemen van onse Prinsen en geconfedereerde Staaten in dese artikelen niet en zult voor kwaad keuren.*

Van beide gedaanten van Wyn en Brood onder het Nachtmal uit te deelen.

Want voor eerst , seer doorlugtige en magtige Koning , wy en denken niet dat iemand zal derven onkennen , of Christi leere , geboden en inzettingen behoorden boven alle geboden , traditien en menschlyke

lijke ceremonien gewaardeert te worden; also hy zelfs het leeven en de waarheid sijnde, niet en kan doolen, doch dat alle menschlijke opinien, voornaamlijk in Goddelijke zaaken, onzeker en twyfelachtig zijn. Vorders blykt het dat Christus beide gedaanten van Wyn en Brood ingestelt heeft, daar hy zegt: *drinke alle hier uit*; en dat Paulus ook het zelve geleert heeft, seggende I. Cor. II. *de mensch beproeve hem zelven eeneer also van het Brood, en drinke van den Drinkbeker*. In welke schriftuur-plaatsen voorwaar gewag word gemaakt niet van een gedeelte der Kerke, dat is, van de Priester alleenlyk, maar van de gantsche Kerke: want dat sommige aldus willen argumenteren dat Christus zulks tot d' Apostelen alleen gesproken heeft, en dat daarom beide gedaanten den Priesters alleen toebehooren, is een seer swakke redenkinge; also dan hier uit sou moeten volgen dat men zelfs d' andere gedaante, te weeten van het brood, de Leeken of de gemeene Broeders niet en sou moogen toedienen; nadien Christus nergens geboden heeft dat men zijn lighaam haar alleen toedienen sou noch dat hy voor de Priesters alleen beide gedaanten heeft ingestelt; maar dit moet men in het tegendeel bekennen dat dit gebod Christi van het Sacrament of tot de gantsche Gemeinte, (dat is, tot de Leeken en Priesters behoort,) of dat men de Leeken tot het Sacrament des lighaams geensins mag toelaaten; nadien dat men nergens anders in het Euangelium leeft, dan op die tyd so wanneer hy aan d' Apostelen het lighaam en bloed te gelijk gaf, dat het Sacrament voor de Leeken is ingestelt; en dat het zelve haar allen toebehoort verklaart den Apostel Paulus, so wanneer hy daar by voegt, *en drinke van den Drinkbeker, &c.* Want dat zy zeggen willen dat de Kerke om zekere gewichtige en hoogdringende redenen, d' afzonderinge des Sacraments heeft ingestelt: en

dat het zelve niet minder onder eenerley gedaante als onder beide begrepen word, doet weinig ter zaake: want wie verstaat niet dat alhier van Christi instellinge en bevel gesproken word, en dat het zelve alle menschlijke autoriteit en opinien verre moet te boven gaan? de Kerke en matigt haar ook dese vryheid niet aan, om van Christi ordinantien middelmaatige dingen te maaken; en dese redenen of om onderscheid te maaken tusschen de Orders en de Priesterlijke waardigheid, of om het gevaar van te storten &c. konnen geensins so krachtig zijn, dat men daarom de Goddelijke ordinantien of inzettingen behoorde te veranderen; ja, zelfs geengewoon te tegens Godts geboden ingevoerd is, voor goed te keuren, volgens het getuigenis zelfs van de Pauselijke Canons. Wyders blykt het dat het gebruik van des Heeren Avondmaal onder beide gedaanten van Wyn en Brood, klaarlyk van Christus word belast, de toestemminge heeft van de heilige Oudvaders, en een gewoonte is geweest by d' oude Kerke; want so zegt den Oudvader Hieronymus, *de Priesters die d' Eucharistie of het Heilige Nachmaal bedienen, en het bloed Christi aan het Volk omdeilen*: en Gelasius de Paus verbiedt het scheiden van het Sacrament van des Heeren lighaam en bloed van malkanderen, en noemt het een groote Kerkrovery.

Voegt hier noch by dat dese gewoonte van Wyn en Brood omme te deelen in de Grieksche Kerken nog heden ten dage in 't gebruik is, dewelke hier in de heershende magt van de Paus van Rom en altyd wederstaan, en zijn jok niet en hebben willen draagen; de Historien ook so in Duitsland als in veel andere Landen en Provincien getuigen dat het recht gebruik van beide, so Wyn als Brood, mede te deelen, een lange tyd onderhouden is geweest; edoch de Menschen door de blixemende Bulle van den Roomschen Antichrist, (waar mede hy by na de geheele Werelt

een ſchrik aangejaagt en de voet op de nek gezet heeft,) eindlijk overwonnen zijnde, ſo hebben zy, als waarſchynlijk is, het recht gebruik van de Euchariftie verandert, tot het welke nochtans, (door Gods zonderlinge genade, d' Euangelifche waarheid wederom aangenomen en beleden zijnde,) ſo wel onſe Prinſen, als andere die belydenis doen van de leere des Euangeliums, nu wedergekeert zijn: en hebben alſo haar zelve, en de haare, in een zaak ſeer heilſaam voor d' algemeine Kerk, vry gemaakt, en het jok van den Paus van haare ſchouders weg geworpen. Want om wat voor redenen de Paus bewoogen is geweest (om tegen Chriſti gebod en inſtellinge, tegens het gevoelen van de heilige Oudvaders, tegens de gewoonte van d' algemeine Chriſtelijke Kerk het Sacrament van Brood en Wyn van malkanderen te ſcheiden, en de Leeken godlooflijk van des Heeren bloed te berooven,) kan zijn Koninglijke Majesteit haast zien. Het ſchynt waarſchynlijk te zijn dat hy op die wyſe zijn eigen en met eenen d' autoriteit en achtbaarheid van zyn order heeft willen vergrooten, en daar door dit onderscheid tuſſchen de Leeken en Prieſters maaken; want ook noch roepen de wederpartyen met ſtyve kaken dat de Leeken met eenerley gedaante haar behoorden te vernoegen; als of zy een zeker Koningryk beſaten, en dat het haar op ſodanig een wyſe vry ſtond te heerſchen dat zy ook Chriſti weldaat de menſchen mogen ontnemen; waar toe zy veel eer, ſo zy anders haar ampt na behooren wilden bedienen, alle man behoorden te nodigen en aan te porren. Maar wat heeft tog Chriſtus met Belial te doen? wat de Paus met Chriſti inſettinge daar hy zelfs genoeg laat blyken dat hy zyn allergrootſte vyand is? hierom heeft hy, ſo hier in als in andere heilzame artikelen der Chriſtelijke religie, de heilige Schriftuur moeten verlaten, ja, de leere, over een ſtemmende met het Euangelium, ver-

doemen, op dat het klaar mocht blyken dat hy den Antichriſt is, van wien de Schrift doorgaans zulks voorzegt heeft.

Van de verborgene of byſondere Mis.

Vorder in het tweede artykel van de verborgene Mis, blykt noch meer dat de Paus van Rom en de Chriſtelijke Religie ſo zeer verdrukt en verduiſtert heeft, dat hy Chriſti weldaat, die ons door zyn door verloſt heeft, en alleen d' offerhande en voldoeninge is voor onſe zonden, r' eenmaal weg genomen, en in plaats daar van een afgodifchen godſdienſt tot vernietinge der zonden in de Kerk ingevoert, de ſelve in zyne dwalingen en ontheilgingen deerlyk ingewikkelt, verſtoort en affienlyk heeft gemaakt. Want daar de Mis niet anders is, noch behoort te zyn, dan een gemeenſchap of godvruchtige by-een-komſte, ſo als ſe Paulus noemt, en dat ſe ook op geen ander wyſe ten tyde der Apoſtelen en in de oude Kerk gebruikt is geweest, gelyk als zulks uit de heilige Oudvaders klaar bewezen kan worden, ſo heeft men daar een heel ander werk van gemaakt, gantsch ſtrydig tegen het gemeenſchap en recht gebruik van de Mis, alſo ſy leeren dat men *ex opere operato, uitcengewrocht werk* (ſo zy 't noemen) genade verdient, en dat daar door de ſonden van de levendige en doode worden weg genomen.

Hoe weinig dit gevoelen met de heilige Schriftuur over een komt en hoe ſeer dat het de eere van Chriſti lyden om verre ſtoot, zal uw Koninglyke Majesteit ſeer gemaklyk kunnen oordeelen. Want indien dit waar is, dat de Miſſe voor andere menſchen kan dienen, de zonden weg neemt, en ſo wel de doode als levendige te baat komt, ſo volgt dan hier uit dat de Rechtveerdigmakinge uit her werk der Miſſe geſchied, en niet uit het geloof; doch dit ſtryd geheel en al tegens de Schriftuur, welke ons te kennen geeft dat wy om Chriſti wille door het geloof gerechtveerdigt, de zonden ons vergeven, en

wy in genade aangenomen worden; en dat also, niet door een anders werk, maar uit zyn eigen geloof, om Christi wille, een ieder mensch rechtveerdig wort: dog zyn leeren dat een anders werk eenen ander zyn zonden kan vergeven, 't welk een loutere droom is en 's menschen verdichtfel, strydende tegen d' Euangelische leere; want dan bekomen wy eerst genade door het woord en gebruik der Sacramenten, als wyse zelfs gebruiken, maar zy gebruiken se voor anderen, 't welk even al eens is als of zy voor andere gedoopt wierden. Het is niet te zeggen hoe zeer de eere Christi geschonden word door dese opinie van de Mis, als dat se *uit een gewrocht werk* genade sou konnen toebrengen, of anderen toegespast zynde, voor haar verdienen de vergevinge van de schult en straffe, zo van doodlyke als vergeeflyke zonden. Dat dit vlak tegen de heilige Schriftuur aanloopr, en van het recht gebruik der Misse of des gemeenschaps verre afwykt, blykt selfs hier uit: om dat de Misse daarom is ingestelt, op dat een geloovige ziel die het Sacrament gebruikt, daar door mogt komen te gedenken wat voor weldaaden hy door Christum ontfangt, en also zijn nederslagtige consciencie oprechten en vertroosten; hierom moet men het Sacrament den geenen toedienen die vertroosting behoeven, gelijk als den Oudvader Ambrosius zegt: *om dat ik altyd zondige, daarom moet ik altyd de medicynge gebruiken.* En op dese wyse totaan de tyd van Gregorius heeft men de Misse in de Kerk gebruikt, en men heeft voor desen van geen private Missen geweten; 't welk so uit veel andere spreuken der Oudvaders als uit die van Chrysostomus klaar blykt, seggende *dat de Priester aan het Altaar staat, en sommige tot het gemeenschap der Heiligen roept, doch andere daar van afweert*; en met d' oude cánons of wetten kan men genoeg bewyzen dat een enkel Persoon de Mis gedaan heeft, uit wiens hand d' an-

dere, Ouderlingen en Diakonen, het lighaam Christi ontfingen; so zegt immers het Canon van Nicenus: *laat de Diakonen in order na d' Ouderlingen van den Bisschop of oudste de heilige Communie ontfangen.* Epiphanius schryft ook dat men in Aënen drie maal ter weeke des Heeren Nachmaal onderhield, (en dat men de Mis daaglijks niet en gebruikte,) en dat haar d' Apostelen die gewoonte hebben overgeleverd; welk gebruik der Misse noch heden ten dage, so men zegt, in de Griexse Parochien of Karspels onderhouden word, want slechts op alle zondagen en Hoogtyden geschied aldaar een openbaare Misse, want zy hebben 'er geen in het verborgen; en in desen aanzien is de Grieksche Kerk ongelijk gelukkiger geweest als de Latynsche, dewelke een beter gebruik van des Heeren Avondmaal of de Mis behouden heeft: dese Grieksche Kerk heeft ook niet het Sacrament van het lighaam en bloed onses Heeren van malkanderen gescheiden, gelijk als kort te vooren verhaalt is, noch ook de verborgene Missen, dapper strydende tegen de heilige Schriftuur, aangenomen; waar van wy dit d' allerkrachtigste oorzaak meenen geweest te zijn, om dat de Grieksche Kerk den Bisschop van Rome, Auteur van de verkeerde en afgodische leere en byna van alle misbruiken in de Kerk ingevoert, voor het Opperhoofd van de Catholische of algemeine Kerk nooir erkent, of aangenomen heeft.

Doch sommige staan wel toe dat de toepassingen in de Mis voor de levendige en afgestorvene geschiedende, als ook die opinien van door of met een *gewrocht werk* genade te konnen verdienen, niet voor goed zijn te keuren, en disputeren dat men, die godloose opinien vernietigt zijnde, om een ander reden de verborgene Missen behoorde t' onderhouden, te weeten, om dat se dankzeggingen zijn die van een of meer Persoonen, souden konnen geschieden. Dit schynt voorwaar zeker schyn van redenen

reden te hebben, en is een *schrandere genesmiddet*, als Sophocles zegt, dat men in krachteloofse, en, gelijk hy zelfs zegt, in ziekyke zaaken moet gebruiken. Indien de Mis slechts waare een *dankzegginge*, so sou men se misschien onder die benaminge kunnen verbloemen: maar het is kennelyk, dat se voornaamlyk is ingestelt om te zyn een Sacrament dat van den Dienaar eenen ander word toegedient, op dat de Persoon die 't ontfangt en geloofst genade mag bekomen. Dit voornaam einde nu voor vast gestelt zijnde, so komt 'er dat ander by van *dankzegginge*; hierom moet men geensins van Christi instellinge afwyken; maar de manier en wyse daar van, mitsgaders ook het voorbeeld van d' oude Kerk, daar in navolgen en onderhouden: also men geen nieuwigheid, insonderheid in 't stuk van Sacramenten, tegen het formulier ons van Christus overgelevert, en tegens de exempelen van d' oude Kerk moet aanneemen.

Daarenboven is het ook kennelyk en openbaar, dat de verborgene Missen nu onlangs eerst ten voorfchyu zyn gekomen en van de Pausen ingevoerd, en dat se, zelfs heden ten dage, als boven verhaalt, in de Griekse Kerken niet in 't gebruik is, dan by de Parochianen, en dat op hoogtyden; by wien noch de voetstappen van de Communie of het Nachmaal des Heeren te vinden zyn. Dewyl dan tegen Gods woord de Mis in het verborgen is ingevoerd, en dat het blykt een godtsdienst te zyn van de menschen slechts versiert, wie is 'er dan die twyfelt dat men sodanig een Mis zonder eenig gevaar altoos niet en mag nalaten, daar se tegens het Euangelium stryd? het is een godvruchtig en heilig werk dat men het recht gebruik van de Mis of het Avondmaal des Heeren aan de Kerk wederom overlevere en ter hand bestelle, waar van de Paus van Romem, dat is d' Antichist, haar nu etlyke jaaren so jammerlyk berooft heeft, die de verbor-

gene Mis voorspreekt, verdadigt, en noch stijf drijft. En dat niet te vergeefs, also hy wel gewaar word dat de private Mis komende te vervallen, zyn gantsche Ryk en dwinglandy die daar op steunen, haast sulen komen te verswakken, ja, onder de voet raken; want gelyk als uit de zaaden de boomen en planten bestaan, also is ook de superstitie van dese private Missen het zaad geweest van dese seer droevige heerschappy, gebied, tyranny, koophandel en Paulelyke afgodery; also de zelve, als een zeker Atlas, het gantsche Pausdom onderschragen en dragen; alles moet sig daar na schikken en voegen want niet is 'er geweest of men heeft geloofst dat het door d' eene Mis of d' ander versoent en wederom goet gemaakt konde werden. Hier mede heeft de Paus van Romem d' aslaaten in zyn net gekregen, waar door hy een schriklyke somme gelts na sich getrokken heeft; hier door heeft hy een ontallijke menigte van Monniken by een geraapt, daar zy nergens anders toe dienden dan om het gepeupel de private Missen in het oor te blafen, andersins zouden zy op der Aarde slechts een onnutte last zyn. Dese verborgene Missen, segik, zyn, en hebben geweest, de gantsche godvruchtigheid, daar de Paus van Romem belydenis van doet; hy weet van geen ander Religie dan die in verborgene Missen bestaat; also hy de leere des Euangeliums niet alleen niet en heeft, maar hy is ook met een doodlyke haat daar tegen ingenomen, en vervolgt ze; kort om, door dese Missen heeft hy het verkondigen van Godts woord afgeschafft en uitgebannen, om in alles het ampt van een Antichrist te mogen bedienen; want in plaats van eene predikatie van Godts woord zynder meer als duisent verborgene Missen, dat is, menschlyke en versierde aanbiddingen, tegens Gods woord, ingevoerd; daar Christus zyn Apostelen welkers Successeurs of stoel-besitters de Pausen willen zyn, bevolen heeft geen Missen

te doen, maar het Euangelium te verkondigen, en de Sacramenten, na behooren, omme te deilen, en te bedienen.

Hierom hebben onse doorluchtige Prinzen en andere Vorsten en Staten, van d'Euangelische leere belydenis doende, de vernietiging der private Miffen beyyvert, en het recht gebruik der Miffe of van des Heeren Avondmaal, volgens Christi instelling, het voorbeeld der Apostelen, en het gevoelen van d'oude Kerke en der Oudvaders, in de Kerk wederom ingevoert en herstelt: welke Miffe of Avondmaal des Heeren met d'allerhoogste eerbiedigheid word geviert, behoudende by na alle gewoonlijke ceremonien, die tegens de Godvruchtigheid niet en stryden; en daar worden ook in het Hoogduitsch vermaningen en waarschuwingen bygevoegt om het volk te leeren; also den Apostel Paulus heeft belast dat men in de Kerk een taal moet gebruiken die het Volk verstaat. Vorders, nademaal dat de Misse om de communie of het gebruik des Sacraments is ingestelt, so is het dat de geene, die daar toe bekwaam en te voeren onderzwaagt zijn, het Sacrament gebruiken; de hoogwaardigheid en het gebruik des Sacraments word ook het volk ingescherpt en met alle vlyt en zorge uit Godts heilig woord haar aangepresen: op dat zy weeten en verstaan mogen hoe grooten troost een bedroefd en verflaagen ziele daar by geniet, en daar uit leeren in God te gelooven, en alles goeds van hem te verwagten en af te bidden.

En dat dit gebruik van het Sacrament en der Miffe, de Schriftuur gelijkformig, Gode aangenaam, en tot de godvruchtigheid voordeelig is, kan uw Koninglijke Majesteit lichtlyk verstaan; hier mede word ook niets toegelaaten dat tegen Gods heilig woord stryd, maar alles word na het bevelen d'ordinantie Christi, die deze heilige gemeenschap hier toe ingestelt heeft, in't werk gestelt: hier in steekt

geen vermengt, boos noch godloos gevoelen, gelijk als in de Paapse Misse die in het byzonder geschied, welks einde en instelling tegen het Euangelium stryd. Men ziet hier ook niets geschieden dan met d'allergrootste eerbiedigheid, ordentlijkheid en betaamlykheid voor de Kerke Christi. Wy derven ook voor vast stellen dat het recht gebruik der Miffe by ons met meerder godvruchtigheid gehandhaaft word, dan tot noch toe onder het Pausdom de byzondere Miffen ooit onderhouden zijn geweest; waar in wy ons beroepen op de getuigenissen van zeer geleerde mannen, die van uwe Majesteit derwaarts gesonden zijnde, dit alles met haare oogen aangezien en ooren aangehoort hebben.

Dat nu onse wederpartyen d'onse daar voor uitkryten dat zy alle Godtsdienstigheden, alle ceremonien, en eindlyk alle Religie verdelgen en te niet doen, daar mee doen zy onse Prinzen en andere die van de leere des Euangeliums belydenis doen, grootlyk te kort; en dat zy zulks uit een vyleinige boosaardigheid en doodlyken haat verzielen, blykt klaar, so uit de leere van de onse, die zy, met de heilige bladen over-een-komende, in't licht uitgegeeven en door haare schriften aan de gantsche Christen-Wereld bekend hebben gemaakt, als ook uit de exempelen van onse Kerken; waar mede zy tegen haar wille en dank genoodzaakt worden te bekennen, dat hier by ons alles op een meer gevoeglyke, godvruchtige en heilige order geschied, dan by haar; ja, door Godts genade, is het Volk in't algemeen in de Kerken niet alleen godvruchtiger, maar ook in de gantsche openbaare onderwyzinge stellen zy haar veel geschikter aan, en toonen haar meer beleest en eerbiedig tegen d'Overheid en Regenten der Kerke, dan ooit voor desen is geschied. En dit moeten wy de zuivere leere des Euangeliums dank weeten, die een yder zijn schuldige plicht beter vermaant dan alle Pauselijke

instellingen, en die alleenlijk voordraagt n leert waar in de Godvruchtigheid en Godtdienst eigenlijk gelegen is.

Daarenboven; dat de Missen, ingestelt om winst me te doen, gelijk als by het Pauzdom geschied, schandelijk worden ontheiligt, en dat dit misbruik, byna in alle Kerken, zig wyd en zijd verspreid, is niet onbekent: want wie ziet niet dat de weldaad van Christus, die ons door zijn dierbaar bloed verlost heeft, voor een geringen loon te willen verkoopen, en daar van ook zulk een werk te maaken dat het uit haar eigen aard, dat is, *ex opere operato, uit eengewrocht werk* genade sou konnen verdienen, en de zonden van andere, so van d' afgestorvene als leevendige, te bate komen en vergeeven, wie, seg ik, fiet niet dat dit d' allerhoogste godloosheid is? want wat is anders des Heeren lighaam onwaardiglijk handelen en na sig nemen, so het dit niet en is? kan'er ook iets godtlozer seggt worden dan het genesy van die Missen geleert hebben? te weten, dat Christus met zyn lyden voor de erfzonden voldaan en de Misse ingestelt heeft, waar in voor daaglijkse, so doodlijke als vergeeflijke zonden een offerhande zou geschieden? daar Christus geboden heeft dat men boete en vergevinge van zonden zal verkondigen; en daar hy de Misse, dat is het Nachtmal, geheel en al tot een ander einde ingestelt heeft, naamlijk, om het Sacrament den genen, die troost van noden hebben, toe te dienen: op dat door het woord en het Sacrament de gelovige genade mogen ontfangen, en vergiffenis van hare zonden bekomen, niet op dat sy haar eigen werk, tegen de schriftuur aan, Gode mochten op-offeren, het welke, hoedanig dat het ook is, slegts een menschelijke verzierving en menschelijke Godsdienst is; want hier mede wort God niet gepayt noch gedient, also Christus zelfs segt, dat sy hem te vergeefs eeren, leeren de leeringen die geboden van menschen

zyn: want dat de Mis sodanig een werk of offerhande niet en is dat se genade sou verdienen en ook andere menschen baaten, blykt hier uit, om dat de Mis of des Heeren Avondmaal tot dien einde niet en is ingestelt, op datter iets Gode zou opgeoffert werden, maar op dat de Communicanten daar uit troost zouden scheppen, en het zelve als een pand of zeker teken van Gods genade en gonst na haar nemen, en also gedenken aan Christi door, dat is, aan de weldaden die zy door Christus genieten, die gewislyk voor ons is gestorven, en alleen voor onse zonden heeft voldaan; en dit bewysen zelfs de woorden die Christus en Paulus van wegen de misse of het Nachtmal gebruikt hebben.

Want voor eerst segt Christus, *dat is myn lighaam't welk voor u gegeven word.* Dit zyn de woorden van Gods belofte die het gelove alleen vereiffchen, en met welke de genade en vergiffenis van zonden ons aangeboden werden: het is dan geen offerhande, te weten, een werk dat Gode behoorde opgeoffert te worden, en dat tot uitwisschinge van de zonden. Paulus zegt ook, *verkondigende de doot des Heeren:* so dan te verkondigen en is geen opofferen, dat is, Gode zulk een werk te bewysen, waar door de zonden werden uitgewist. Daarenboven de Text van het Euangelium luid aldus: *Hy brak het Brood en gaf het zyne Discipelen, seggende, neemt en eet &c. in gelyk, drinkt alle hier uit, &c.* nu t' ontfangen, te eten en te drinken, en is geen sacrificie of offerhande te doen, om dat dese werken *ex opere operato: uit eengewrocht werk* de zonden niet uitwisschen.

Ons word ook met dese woorden niet belast om Gode iets te offeren, maar veef eer om van hem t' ontfangen, also by daar by voegt, *dat voor u gegeven, en het bloed dat voor u vergoten word;* welke woorden te kennen geven, dat van de gene die het Nachtmal ontfangen Gode geen offerhande opgedragen en vertoont word,

maar een gave aan de menschen gegeven. Daarenboven word van niemand gesegt dat de Leken het Sacrament genietende, offeren: want voor so veel dese heilige gemeenschap, Misse of dit Nachtmal des Heeren aangaat, word'er geen onderscheid gemaakt, nademaal de zelve Christus op een en deselve ryd en stonde, tot het zelve einde en gebruik, dit Sacrament heeft ingestelt zonder eenig onderscheid te maken tusschen Priesters en Leken. En gelyk als het verbod van het zelve onder de twe gedaante van Wyn en Brood te gebruiken, 's menschen enkel verdigtsel en gebod is: also ook, al wat van d' offerhande der Misse verhaalt word: als dat se sou uit *een gewrocht werk* genade verdienen, is slechts een menschlyke inbeeldinge, strydig tegen Godts heilig woord; waar van men in zaaken van zeer groot belang, naamlyk die de kwytsceldinge van zonden, de zaligheid der zielen en het eeuwig leeven aangaan, geensins moet afwyken: also Paulus niet te vergeefs zegt, en het zelve twe maal verhaalt, *al waar het ook dat wy of een Engel uit den Hemel, u een Euangelium verkondigde buiten het geene wy u verkondigt hebben, die zy vervloekt.*

Daarenboven, daar en kan geen reden van onderscheid tusschen Wyn en Brood uit de heilige Schriftuur bygebracht worden, waerom zy zouden seggen dat de gene die het Sacrament van't Nachtmal gebruiken meer offeren, dan die een ander Sacrament, naamlyk het Doopsel, gebruiken; daar dese beide niet anders zijn als Sacramenten, welke Christus, d'insteller en Auteur daar van, tot een heel ander einde, dan dat se sodanige offerhanden zijn, als zy verziere, ingestelt en geschikt heeft. Doch de Paus heeft de private Missen moeten roemen en verheffen, om de eere Christi, daar hy een Vyand van is, t' onderdrukken, om de Christenen van d' Euangelische waarheid, de belydenisse Christi, en het wettelijk ge-

bruik der Sacramenten t' eenmaal af te trekken; en eindlyk om Christi goeder-tierenheid en barmhertigheid te verdooven: also de geene, welke meenen dat de Mis sodanig een offerhande is waar mede God verzoent word, Christi weldaad niet en behooren konnen overdenken (zy zullen ook in dien grooten en verschriklijken dag van Godts oordeel geen uitvlugt hebben,) noch met een goede conscientie de gaven en Goddelijke tekenen der liefde erkennen, ingeval dat zy haar zelve vast inbeelden dat God door een anders werk sig laat verzoenen, en dat haare zonden daardoor vergeeven worden; want zy selfs die de godloofse opinien van de verborgene Mis trachten te verschoonen en hier mede te bewimpelen, als of de Mis daarom een offerhande genoemd word, om dat se in een dankzegginge en offerhande des lofs bestaat, worden door hun eigen getuigenissen en de Schriften die daar van de Mis zijn, overtuigt; en dese inbeeldingen van de private Missen zijn noch beden ten dagen in de gemoederen der Menschena diep gewortelt; want so schryft Thomas in sijn Tractaat van het Sacrament des Outaars, *waarom is de Mis ingestelt? Des Heeren lichaam is eenmaal aan het Kruis opgeoffert voor de erfzonde, laat het zelve ook geduurig op het Altaar voor onse daaglyk se zonden geoffert worden, op dat hier in de Kerk een geschenk mag hebben om God met haar te verzoenen, het welke boven alle offerhanden des wets dierbaar en aangenaam is.*

De Paus Alexander segt datter in d' offerhanden der Kerke niets van grooter belang kan zijn dan het lichaam en bloed Christi; daar en is ook geen offerhande beter als dese, dewyl dat se alle offerhanden overtreft: ja, de waarheid selfs onderricht ons om den Beker en het Brood in het Sacrament t' offeren, so wanneer se zegt, *neemt, en eet*; want onse misdaden en zonden worden, door dese offerhanden den Heere opgeoffert, uitgewischt. En wederom zegt se, in

in sodanige offerhanden heeft God een be-
haagen en zal daar door worden verzoent,
en groote zonden vergeeven. Gabriel van
den cánon der Misse gewag maakende,
schryft aldus: het Sacrament der Eucha-
ristie of van het heilige Nachemaal, *als een
offerhanden den Allerhoogsten Vader opgeof-
fert, neemt weg niet alleeneen vergeestlyke,
maar ook doodlyke zonde, niet alleen van de
geene die het zelve ontfangen, maar ook van
alle de geene voor wien het opgeoffert word,
en dat voor so veel als de schulden de straffe
aangaat, meer of min na dat de geene ge-
stelt zijn, voor wien het opgeoffert word.*
Thomas hier op ziende, legt in *quarto*
Dist. 1. 2. q. 2. d' Eucharistie, voor so veel
als se een offerhande is, heeft ook in andere
daar se voor opgeoffert word haar kracht en
werkinge, van de welke zye een geestlyk leven
voor af eischt; niet in werkinge, maar in
vermogen; en hierom is het dat se, haar
daar toe gedisponeert vindende, voor haar
genade verwerft, uit kracht van dat waar-
achtig Sacrament waar van alle genade op
ons neder-gevloeit heeft, en by gevolg
wifcht se de doodlyke zonden in haar uit,
niet als de naaste oorzaak, maar voor so
veel als se, de genade van berou voor haar
verwerft.

Met deze en diergelyke dingen zyn alle
de boeken der School-geleerden vol ge-
propt, waar in sy uit eenerley mond spre-
ken en leren, dat de Mis zodanig een offer-
hande is, waar mede de menschen uit een
gewrochte werk het welke men toepassen
kan tot uitwifchinge van andere haare
zonden, genade komen te verdienen;
welke leere, of veel eer verkeert en god-
loos verdigtfel, of se vlak uit tegen de heil-
ige Schriftuur stryde, of niet? of se het
recht gebruik der Misse of des Heeren
Nachmaal voor draage, of niet? of ze
Christi weldaat niet meer verduistere dan
verklaare, ja t'eenmaal weg neeme? la-
ten wy aan uw Koninglyke Majesteits oor-
deel berusten, de welke, na haare Wyf-
heid en zeer schrander verstand niet alleen-

lyk in burgerlyke, maar ook geestlyke
zaaken en allerley geleertheid bedreven,
lichtlyk zal kunnen oordeelen, dat onse
Prinzen, en andere die van de leere des
Euangeliums belydenis doen, een zeer
rechtveerdige oorzaak en groot recht heb-
ben gehad om de particuliere of bysondere
Missen af te schaffen, en het recht gebruik
van des Heeren Avondmaal, ter eere
Christi en tot troost van de gantsche Chri-
sten Kerke, te herstellen; na dat zy uit
Gods heilig woord hebben verstaan, hoe
veel de gemelde Missen van de Euangeli-
sche waarheid verschillen, en hoe veel
godloofheid en afgodery daar in steken:
want daar is slechts een eenig zoen-offer in
de werelt geweest, naamlyk Christi doot,
dewelke, also den Apostel Paulus zegt,
eenmaal voor ons is opgeoffert, en een-
offerhande geworden voor onse sonden;
dat d' andere dingen in de wet de zoen-of-
feren te kennen gaven, die, door een
zeker gelykenis, voldoeningen zullen zyn
in ons te bevryen van de rechtveerdigheid
des wets, op dat de geene die gesondigt
hadden buiten de Politie niet en zouden
gesloten worden, en die dingen hielden
op, na dat het Euangelium geopenbaart
was. Het was nodig datter in het Nieuwe
Testament alleenlyk een geestlyke Godts-
dienst ware, te weten, de rechtveerdig-
heid des geloofs en de vruchten daar van,
nademaal dat se rechtveerdigheid en een
geestlyk en eeuwig leven mede brengt,
gelyk als God zelfs spreekt: *ik zal myn
wet in haar binnenste geven, en zal die in
haar herte schryven; en Christus legt, de
waare aanbidders zullen den Vader aanbid-
den in Geest en waarheid*, dat is, met een
waare toegenegtheit des herten: hier-
om zyn de Levitische godtsdiensten afge-
schafft, om dat de geestlyke godtsdiensten
des herten en de vruchten en tekenen daar
van haar plaats moeten bekleden; gelyk als
in de Zend-brief aan de Hebreen duidelyk
en klaar geleert word.

Uit dit alles volgt dan dat de Misse geen offerhande is, die van wegen het *gewrocht werkiets* kan verdienen, veel min andere menschen haare zonden vergeven, gelyk als zy geleert hebben. En hoe zy ook dese haare Missen soeken op te pronken of te verbloemen, so is't nochtans dat haar eigen leere van de Mis, waar mede zy de menschen hebben willen wys maken dat se haar toegeëigent kan worden en de zonden uitwischen haar tegen spreekt. Dese opinie, ten zy dat de Mis tot haar recht gebruik herstelt worde, zal nooit uit de gedachten der menschen raken, maar dese dwalinge, datter zodanig een godtsdienst in de Kerk moet zyn, waar mede God te versoenen is, zal haar gedurig by blyven, en aanhangen.

En op dat dit haar verdictfel eenigfins mocht schynen op recht te steunen, so seggen de Rechts-geleerde dat de Mis de naam mag dragen van een offerhande die tot gedachtenis of lof geschied: doch also de selve niet en strekt tot voldoeninge voor de gene die ze doen, noch ook andere toegeschreven kan worden, invoegen dat zy daar door vergevinge van sonden souden verdienen, waar toe is het dan nut dat men de zelve, latende het recht gebruik en d'instellinge daar van varen, in de Kerk sou invoeren, daar men om geen menschlyke insichten, verzieling of opinie, van Christi gebod of instellinge mag afwyken? met gelyke recht sou men de Geboortedag onses Heeren Jesu Christi en andere Hoog-tyden, dewelke tot zynere gedachtenis geviert worden, gedenk of dank-offeren mogen noemen; ja, zodanige offerhanden zyn veel eer de verkondiginge des Euangeliums, het gelove, d'aanroepinge van Gods naam, dankseggingen, verdrukkingen; het gene dat men andere menschen met recht sou konnen toepassen; nu het voornaamste einde der Misse, als verhaalt, is dit, dat het een Sacrament is, het welke door den Dienaar eenen ander

word toegedient, over zulks kan het geen offerhande genoemt werden; daar alle man bekent is datter een groot onderscheid is tusschen offerhanden en Sacramenten, want hier mede nemen wy de gaven aan die ons van God worden aangeboden; maar door d'offerhanden geven wy het onse wederom aan Gode, en offeren hem het zelve op.

Dese private Missen hebben ook geen andere stichters dan de Pausen, de welke, van Gregory tyd af, nu dese dan die ceremonie, nu dit dan dat liedeken, of gebedeken, elk na zyn heiligheid en goeddenken, daar by gevoegt hebben, volgens d'eenparige geruigenissen der Historien; tot dat zy eindlijk dat treffelyk werk, wel waardig zulke Auteurs, hebben opgebout; en also, het recht gebruik van des Heeren Avondmaal nagelaaten, Christi leere verdonkert en uitgewischt hebbende, is de algemeene Kerk met dese private Missen, waar in zy by na alle heiligheid gestelt hebben, vervult en als verflikt geeft.

Allerdoorluchtigste en zeer vermogende Koning, dit hebben de Godgeleerde en Leeraaren van onse Prinzen en van andere Staaten des Ryks, professie doende van d'Euangelische leere, wydloopig in haare boeken beschreeven, het welke ons raadzaam gedagt heeft in dese onse brief aan te roeren, niet om dat wy meenen dat zyn Koninglyke Majesteit zulks onbekent is, (want wy weeten dat deselve, so wel d'oude als nieuwe Schryvers die van dese en andere Kerklyke geschillen geschreeven hebben, genoeg doorsnuffelt heeft, waar over uw Majesteit met geleerde mannen dikmaals seer wyslyk en geleerdelyk plach te handelen en disputeren;) maar wy hebben het hier om gedaan, om uwe Majesteit so beknoptelyk als doenlyk was, zekere oorzaken en redenen van de by ons afgeschafte private Missen, met alle behooryke eerbiedigheit voor te draagen, en om de lasteringen

ringen van onse wederparty, (waar mede zy trachten onse zuivere leere by uw Koninglijke Majesteit als elders daar zy slegts kans zien, verdacht en by alle man hatelijk en afschuwelijk te maken,) voor te komen.

Wy en twyfel en ook niet, of uw Majesteit, als een zeer geleert Koning en groot liefhebber van d' Euangelische waarheid, zal lichtlyk kunnen oordeelen, dat wy be private Mis niet lichtveerdiglyk hebben afgeschafft, maar dat het op seer rechtveerdige en grondige redenen, (in opregtigheid en zonder eenige woordvitery gehaalt uit Gods heilig woord, dat alleen niet dolen kan,) is geschied, om alsoo Christi eere te verbreyden en de zielen der menschen te behouden. Laet haar, of andere, vry allerley knibbelingen en hayr-kloveryen, die sy fouden kunnen bedenken, hier tegens invoeren, het zal nogtans blyken dat d' onze doen dat vry veiliger is, aangezien dat sy by de manier en het formulier van Christi instellinge blyven. De meeste Priesters by ons hebben ook van selfs het vieren van private Misfen gestaakt, na dat sy uit de leere des Euangeliums verstaan hadden wat al dwalinge en godloofheid daar in stak; ja, seer veele, en dat noch d' allergeleerste onder de geene die de Priesterschappen en Parochien in hadden, (onder het bewint van Overheden die van d' oprechte leere des Euangeliums vervreemt waren,) hebben de zelve, om niet gedwongen te worden regen haare conscientien aan te gaan, verlaten, en haar begeven ter plaatse daarmede de leere des Euangeliums vrymoedig verkondigde; want, voorwaar, het valt seer swaar dat men iemandts gemoed, voornaamlyk in een zaak die Godts eere schend en tegen zyn heilig woort stryd, zal zoeken te dwingen, als of hy daar door tot den rechten Godsdienst gebracht wierde.

Doch om uwe doorluchtigste Koning-

lyke Majesteit door langwyligheid van schryven niet moeyelyk te vallen, zullen wy tegenwoordig dit artykel niet verder verhandelen.

Van het trouwen der Bisschoppen.

Daar staat nu noch te verhandelen een derde argument, te weeten, *het trouwen van Bisschoppen*, het welke insgelijks de Bisschop van Romen, tegen de wetten der natuure, tegens alle eerbaarheid, ja, tegen de Goddelijke Schriftuur verboden heeft, en waar uit veele zonden en schandelijke schelmstukken gesprooten zijn: doch op dat niemant mischien mogt twyfel en of hy zich al als een wederparty van Christus aanstelt, (van wien, so om dit selve verbod, als om eenige andere zaaiken die duidelyk op hem alleen slaan, de schriftuur een klare voorzegging heeft gedaan,) heeft hy daarom de Priesters het houwelyken wettelyk moeten verbieden, op dat men, gelijc men een Leeuw aan zyn klauwen kent, alsoo ook den Paus, dat is den Antichrist, aan dit verbod van een seer heilig en in alles eerlyc houwelyc sou mogen kennen; want so spreekt Paulus: *de Geest zegt duidelyk, dat in de laatste tyden sommige zullen afvallen van het geloove, haar begeevende tot verleidende geesten en leeringen der Duivelen, door geveinstheid der leugenspreekers, hebbende haare eigen conscientien als met een brand-zyer toegeschroeit, verbiedende te houwelyken*: so dese Schriftuur-plaats op den Bisschop van Romen of den Paus niet en slaat, wien sal se dan kunnen toegepast werden? alsoo niemant anders dan hy den Priesters het houwelyken met het allergrootste onrecht ontweldigt, en den ongehuwden stant, (die seer ontreinigt word, onder schyn van heiligheid, en, om Pauli woorden te gebruiken, *door geveinstheid der leugenspreekers*) ingevoert heeft.

De heilige Schriftuur geeft so wel de Priesters als andere soorten van menschen vryheid om te moogen houwelyken; want

zy zijn uit eenerlei vleesch , daar het gantschelyke geslagte me omhangen en bekleed is , geboren : zy konnen daarom haar natuur niet veranderen , het vleesch verwerpen , noch ook , zonder een zonderlinge gave Godts , ongehwt blyven ; also yder een , na Christi zeggen , dit woord niet en kan begrypen : en Paulus zegt , *om der hoereryen wille zal een iegelijk Man zijn eigen Wyf hebben* ; en in het byzonder spreekt hy van de Priesters , *dat gy van Stad tot Stad soudet Ouderlingen stellen , gelijk u bevolen hebbe : indien iemand onberispelijk is , eener Vrouwen Man , geloovige kinderen hebbende , die niet te beschuldigen zijn van overdadigheid : Een Bisschop moet onberispelijk zijn eener Vrouwen Man*. Hier aan blykt dan dat dit verbod niet en is uit een Goddelijk regt , maar veel eer een besluit , strydig tegens de heilige Schriftuur.

Doch sommige voorstanders van de Paus plegen hier tegen in te werpen , dat , of schoon de heilige bladen niet en schynen de Priesters het trouwen te verbieden , de Priesters nogtans van ouds tot op desen dag toe ongehwt geleefd hebben ; en hierom , seggen zy , behoort men by dit exempel te blyven , en de Priesters niet toelaaten te houwelijken . Zijn Koninglyke Majesteit zal gelieven te weeten , dat so wel de Kerklyke , als andere Historien , dese stellinge wederleggen ; waar uit klaar blykt dat de Bisschoppen en Priesters in oude tyden den Houwelijken-staat hebben aangevaardigt.

Voor eerst is het dat Spiridon Bisschop van Cyprus , een man uit de ordre der Profeten , volgens het getuigenis van de Kerklyke Historie , een Huisvrouw gehad heeft , by wien hy gewan een Dochter Irene genaamt ; ten anderen hebben ordentlijk by na alle Bisschoppen Huis-vrouwen gehad , waar van seer veele zoonen naderhand , so wel Roomsche als andere , Bisschoppen zijn geworden : want Silverius de Paus is geweest de zoon van den Bisschop van Hormisda ; Paus Theodorus , van Theodorus ,

Bisschop van Jeruzalem ; Paus Adriaanus de tweede , van den Bisschop Talarus ; Paus Joannes de tiende , van Paus Sergius ; Gelasius , van den Bisschop Valerius ; Paus Joannes de vyftiende , zoon van den Bisschop Leo : en om alles niet op te haalen , het blykt zelfs uit de eenige Historie van Polycrates , uit wiens Ouders zeven Bisschoppen in order zijn geweest , hy zelfs was de achtste . Het is nu niet te gelooven dat dese alle onechte Kinderen of bastaarden zijn geweest , daar zelfs de Cánons en decreten der Synoden leeren , dat het den Priesters vry staat te houwelijken ; want so luid de Canon der Apostelen , *indien iemand een Priester geleerd zal hebben , onderschyn van Religie , zijn Huisvrouw te verachten , die zy anathema* , dat is , *vervloekt* .

Daar is ook een voortreffelijk voorbeeld van den Biecht-vader Paphnutius , die den gantschen Kerken-raad van Nicenen afgeraden heeft het verbieden van te Houwelijken , en heeft so veel hier in te wege gebracht dat zulks niet vastgesteld en is geweest , maar aan een yders vrye keur gelaten : welke Historie ook in het recht der Pausen verhaald word . Daar staat ook seker decreet van het sesde Synodus beschreeven , waar in dit verbod (dat Priesters niet en souden mogen houwelijken) openbaar tegen gesproken en verworpen word .

Doch hier tegen word wederom ingebracht , dat het de Priesters niet vry en staat om te houwelijken , om dat zy een gelofte gedaan hebben van kuisch en eerbaar te zullen leven . Wat dit voor een belofte is , en hoe verre dat se verbind , die zonder sonden niet onderhouden kan warden , zal uw Koninglyke Majesteit lichtlyk konnen oordeelen ; *de gave van onthouding* is ook ieder een niet gegeven : waer van ons d' ongehwdte staat der Priesters en daaglykse ondervinding nu noch getuigenis geven .

Wat men ook van een sodanige gelofte te oordelen heeft , daar van hebben d' Oudvaders

vaders haar gevoelen verklaart: want Augustinus segt aldus: sommige willen staande houden dat de gene, die na hun gedane gelofte komen te trouwen, hoerery begaan; maar ik zegge u dat de gene, die de sodanige van malkanderen scheiden, swaar zondigen. En Cyrianus gewag makende van de Maagden die gelofte van onthouding gedaan hebben, spreekt aldus: indien sy haar zelve niet en willen, noch kunnen onthouden, so is 't beter dat zy trouwen, dan dat zy met hare geile lusten in het vier vallen.

Dese gemelde Oudvaders oordeelen dan dat sodanig een gelofte het houwelyken niet en behoorde te beletten, gelyk het ook in der daat en waarheid geen hinderpaal kan zyn voor de gene die de gave van onthouding niet en hebben, nadien het beter is, als Paulus zegt, *te trouwen dan te branden*. Wat al schandelyke en vuile ontuchtigheden bedryven de Priesters in haar ongehuwde stand? hoe weinig kunnen haar onthouden? hoe groot is het getal der geener die haar in onkuisheit, hoerery, en diergelyke sware zonden en schelmstukken by na daaglyks verlopen, en daar op betrapt worden? ingeval dat so haar de wetten daar over gestrenglyk straffen, men sou'er dan niet vinden, die van dese haar verferde en geveinsde ongehuwden staat zo grooten roem dragen.

De Historien ook in Duitschland over drie jaare herwaarts, of wat langer, uitgegeven, getuigen dat de Priesters haar seer dapper gekant hebben tegens de wet van Paus Hillebrand rakende den ongehuwden staat; die met seer groot geweld betracht heeft om haar de Vrouwen afhankelijk te maken, en de zelve hebben seer gewichtige en billike redenen tegen die insettinge en Pauselyke tyranny, tot verdadinge van den houwelyken staat, ingevoert; waar over geen recht konnende bekomen, is'er eindlyk een groot oproer

ontstaan tegen den Aartsbisschop van Ments, die haar het decreet van den Paus ter hand bestelde, so dat hy zyn aangevangen werk most laten steken; en dat eindlyk de Paus ter nauwer noot, na veel afgryfelyke vervloeking en bulle, waar mede hy ook zelfs den Hemel socht te bestormen, de ellendige Priesters het vermogen van vry te trouwen, tegens alle godlyke en menschlyke wetten, kwam t'ontnemen, en aanleidinge gaf om allerley wellusten en vuile werken te plegen. Daar is ook een brief van den Bisschop Ulderik aan Paus Nicolaas de I. waar in hy het verbod van Priesters niet te laten trouwen met seer deftige en bondige bewysredenen afraad, en tegen spreekt.

Nademaal dan onse Prinzen en andere van de leere des Euangeliums belydenis doende, de waarheid door Gods genade wederom in 't licht gebracht zynde, verstaan hadden wat men van dit verbod van den Paus nopende den trouw der Priesters te gevoelen had, en dat zy duidelyk en klaar zagen en ondervonden, dat die ongehuwde staat der Priesters zonder zonden en opspraak niet en konde bestaan, so hebben zy ook dies aangaande de banden van den Paus aan stukken gebroken, en het houwelyken der Priesters, na eisch en getuigenis der heilige Schrifstuure en volgens het voorbeeld van d' Oudvaders en oude Kerk, toegelaten en voor vry gestelt; also zy oordeelden dat het haar schuldige plicht was om de gelegenheid en oorzaak van so veel ontallike lasteringen en schelmstukken, welke dese ongehuwde staat der Priesters noorzaaklyk na haar sleept, af te snyden en weg te nemen, en hier in forge te dragen voor d'openbaare algemeene eerbaarheid; insonderheid als zy gewaar wierden wat al grouwelen, so in de Priesterlyke ordre als in de Kloosters der Bagynen en Monniken omgingen; waar in men dikmaals gevonden heeft kleine onnoosele kinderkens deerlijk omgebracht, de vrug-

ten in 's Moeders lyf door medicinen afgedreeven, en diergelijke grouwelijke en verfoeyelijke zonden meer, welke de vruchten alleenlijk zijn van dese ongehewde staat der Priesters: hierom zijnder by ons nu zeer veel Priesters getrouwt, veele ook ongetrouwt, het welke yder een in zijn gemoet toegelaaten word om te doen of te laaten; indien hy zijn leeven so slegts aanstelt dat hy eenen ander geen ergernis noch aanstoot en geeft; andersins worden hier in na de burgerlijke wetten de Priesters niet minder gestraft dan de gemeene man. En door Godts genade is dit daar op gevolgt, dat men voor de gemoeders der geener, die de *gave der onthoudinge* niet en hadden, forge gedraagen en daar in voorzien heeft; hier door is het dat de gelegenheid om zeer veel schelmstukken en ontuchtigheden te plegen, nagelaaten en weg genomen is geweest; so dat Edele Juffrouwen en jonge Dochters, na welke veele van dese gezellen onder schyn van Godvruchtigheid jankten, en die zy in haar netten sochten te vangen, diergelijk gevaar niet en hebben uit te staan; kort om, dat met eenen so wel de Kerklijke als borgerlijke bedieningen met meerder eerbiedigheid en vroomheid gehandhaaft, en de Priesters van alle man meerder eere en gonst aangedaan worden, dan te voeren in dien ongehewden staat vol van laster en opspraak; dit heeft men ook voor een gedeelte dit eerlijk houwelijk der Priesters dank te weeten.

Daarenboven, geen soorten van Menschen zijnder die den Paus van Romen soo dapper te keer gaan, en de vryheid so van den Houwelijken staat als de gezonde leere van hem verduistert en verdrukt so seer voorstaan en verdadigen, als de geene die van dit zijn Jok dezer onkuisheid in den ongehewden staat ontslagen zijn: en hare kinderen uit den Echten staat geteelt ook eerlijk plegen op te voeden; voor wien ook God buiten alle twyfel, na de dood

van haar Ouders, in de vrees des Heeren opgetrokken en onderwesen zijnde, forge zal draagen; want het sou een zeer swaare last zijn om de Priesters daarom van het trouwen af te houden om dat zy hare ampten en bedieningen slechts voor haar leeven lang, en niet uit recht van erfenis, behouden: met al so groote reden sou men dan veel andere die in hooge of laage bedieningen zijn, verbieden mogen te houwelijken. Dit so geschiedende, sou de Gemeinten-staat meerder ongemak dan voordeel daar by haalen, nademaal dat uit autoriteit van de heilige Schriftuur, uit kracht van de gevoelens der Oudvaders, uit het getuigenis der wetten, der natuure en der Volkeren, mitsgaders uit d'eenparige toestemminge en het oordeel van d'allerwyste mannen klaar blykt, dat men altyd den geenen die niet ongetrouwt konnen leeven, om swaarder gevaar en onheilen voor te komen, het houwelyken behoorde toe te staan, en nooit daar van af te weeren.

Aldus hebben wy uw Koninglijke Majesteit zekere redenen voorgedraagen waarom onse doorluchtige Prinzen, en andere Staaten en Vorsten van ons Kaizerrijk, van d'Euangelische leere professie doende, in dese drie voornoemde artykelen van den Paus van Romen so zeer verschillen; so dat, gelijk als sy meenen dat sy in d'overige deelen der Christelijke leere geen stroobreed van de waarheid behoorden af te wyken, zy ook also, zijn tiranny van haare schouderen afgeworpen hebbende, een vast besluit genomen hebben om, ter eere van het Euangelium en om ontallijke schelmstukken te schuwen, hier in te volharden. Wy zullen al hier geen andere misbruiken van den Bisschop van Romen ingevoert, ophalen, waar onder d'oor-biegt voor al behoorde gerekent te worden, waar door hy, so wel de macht der sleutels tot een seer schandelyk gewin en enkele dwinglandy gebracht heeft, als hy met de biegt zels,

zels, tot een heilsame onderrichtinge en vertroostingje der bewaarde gemoederen ingestelt, der menschen conscientien heeft gerabraakt; en daar door aan d' eene kant de voet gefet op de nek van alle Koningen, Vorsten en Potentaten, en aan d' ander kant veel onheil en kwaat geficht. Wat voor een gevoelen d' onse hier van hebben, en met wat voor een eerbiedigheid zy de zelve in de Kerken noch onderhouden, daar van geven haarschrijven, in't licht uitgegeven, klaar getuigenis.

Wy achten ons zelve ook gelukkig dat ons dese gelegenheid voor komt om dese zaaken aan uw Koninglijke Majesteit te mogen voordragen, en de zelve aan zyn oordeel bevelen. Nademaal dat uw Majesteit met d' allergrootste geleertheid en wysheid is begaaft, de waarheid seer behertigt, en met eenen de dwinglandy van den Bisschop van Romen (niet zonder met God te raden te gaan) buiten uw wyd uitgestrekte Koningryk en des zelve landpalen heeft doen bannen, noch sig langer door Gods genade onder de godlose opinien van de Paus gevangen geeft: so is het dat wy ons over zulks verzekert houden, dat zyn Koninglyke Majesteit over dese seer gewichtige zaaken, die Godseere, de welstand der Kerke, en den eeuwigen ondergang van den Roomschen Antichrist raken, zodanig een rechtmatig en vry oordeel zal stryken, op dat, voorwaar, de gene (die of geen geleertheid of lust tot de waarheid hebben, of welkers gemoederen en sinnen naar de Pauselyke inbeeldingen hellen, of die somtyts uit vrees van in dwang gehouden, of van haare genegtheden herwaarts en derwaarts geslingert te worden,) het zelve so lichtlyk niet mogen doen. Uw Koninglyke Majesteit weet ook seer wel datter somwylen seer veel menschen zyn die, (haar na de tyd schikkende en van de noot een deugt makende, haar gelaten als of zy met een haat tegen den Paus ingenomen zyn, en de waar-

heid beyveren, daar het nochtans in der daat heel anders by haar legt) dat zy daarom niet en kunnen, noch behoren, van dese geschillen te oordelen.

Wy en slaan hier geen twyfel aan of ieder een, voor so veel als hy seer ervaren is en een groot liefhebber van d' Euangelische waarheid, zal dese onse, of veel eer Christi en der Kerke, zaak seer lichtlyk toevallen en voor goet keuren; wy sien hier in ook niet op ons eigen particulier voordeel noch intrest; maar hier word slechts gehandelt van het vernietigen der godloose misbruiken in Christi Kerke door den Anrichrist ingevoert, van het verheerlyken van Christi eere, en het herstellen van den waaren godtsdienst, op dat also der menschen conscientien van het jok en de Pauselyke tyrannye ontlafst, en de publyke lasteringen, voor so veel doenlyk is, weggenomen mogen werden. Voorwaar den yver hier van is so weinig berispens waardig, dat se veel eer behoorde begonstigt te worden en nagevolgt: dewyl het voornaamste doelwit en oogmerk van alle welgestelde Republyken sodanig behoorde te zyn, dat Godts eere verbreid, d' algemeine welstant, eerbaarheid, vrede en ruste onderhouden mogten werden. Wie twyfelt dan dat de geene die aan't roer der Republyken zitten, en daar na, als naar den leidstier, haar koers en hundertische manier van de regeringe der Republyke stieren en aanstellen, d' allergrootste lof en eere waardig zyn? En nademaal dat het Zon-klaar blykt dat uw Koninglyke Majesteit als een zeer wys en verstandig Koning, in het regeren van zyn groote Koningrijken en Provintien dit inzicht ook heeft, moeten wy derhalven ons zelve hier in gelukkig achten, nadien wy Gezanten aan uw doorluchtigste Koninglyke Majesteit gezonden zyn om so een zeer eerlyke en hoogloflike zaak van Christeere en d' algemeine welstant te bevorderen; wy kunnen ook alle d' onderdaanen

van uw Koninglijke Majesteit niet anders dan zeer gelukkig achten, wien, door Godts goedheid, sodanig een Koning en Prins mag gebeuren, die men so in andere Koninglijke deugden als in den yver tot de waare Godvruchtigheid en Euangelische waarheid allesins so wonderbaarlijk siet uitblinken.

Dit zijn wel voorwaar seer heerlijke en voortreffelijke zaaken dat men een Gemeenten-staat door zekere rechtveerdige en burgerlijke wetten in stant houd, den vroomen beschermt en reddet, den godloosen straft, onheilen en leed weert, vrede en eendracht onder d' Onderdaanen onderhoud; (want wie zal niet denken dat men sodanigen Vorst op zijn handen behoorde te draagen, en, als een God, alle eere en eerbiedigheid bewyzen, die zulks in 't werk stelt?) maar noch zijn se grooter, so wanneer deselve met oprechte Godvruchtigheid vergezelschappt gaan, de verciering van Christi eere daar by komt, Godts woord in groote waarde gehouden, de Godtsdienst na Godts wille gericht, der Menschen zaligheid beherrigt, en eindlyk alle openbaare opspraak en laster weg genomen word; d' andere zijn slechts zaken die een burgerlijk leeven raaken, het welke een iegelijk, als zijn bestemde tyd gekomen is, moet verlaten; maar deze gaan de eeuwige zaligheid aan, die de vrome en Godzalige, als dese ellendige stant van 's menschen leeven ophoud, te gemoet zien, en wien, so in dese als in de roekomende Wereld, d' allergrootste belooningen zijn voorgesteld. Hierom is 't dat God de Koningen met den tytel van sijn eigen benaminge vereert, zeggende: *Ik hebbe gezegt, gy zijt Goden*; voornaamlyk, op dat zy Goddelijke zaaken souden verstaan, en den zuiveren Godtsdienst in de Wereld waarneemen en onderhouden. Hier toe inzonderheid vermaant ons de heilige Schriftuur, als se zegt: *Nudan, gy Koningen, handelt verstandelyk, laat*

u tuchtigen gy Richters der aarde; dienden Heere, &c. Hier toe vermaanen ons in Godts heilig woord de voorbeelden der voortreffelijkste Koningen, die met d' allerhoogste moeite, zorge en neerftigheid den waarachtigen Godtsdienst voortgeset en de godloose hebben afgeschafft: dit hebben David, Josua, Josaphat, Hiskia, en eindlyk alle vroomen Koningen waargenomen. Nadien ook uw Koninglijke Majesteit, buiten twyfel, zijn gedagten hier over laat gaan, ja, alle zijn krachten daar toe nu inpant, dat d'oprechte leere des Euangeliums, door den tyranny van den Paus onderdrukt, herstelt; de glans van Christi eere, door hem insgelijks verdooft, verklaart; de godloose misbruiken van dien zelfden Antichrist, als een seer besmettelijk vergift verspreid en in de Kerke ingevoerd, afgeschafft: en eindlyk dat de waare Godtsdienst en Kerk-gebruiken, met Godts heilig woord over-een-komende, vastgesteld mogen werden: so en twyfelen wy niet of God almachtig zal dese betragtingen en raadslaagen van zijn Koninglyke Majesteit wel doen gelukken, en door zijne goedheid te wege brengen datter tusschen zijn Koninglijke Majesteit en onse Prinzen en haare geloofs-genooten sodanigen eendracht vastgesteld worde, die tot lof en eere des Euangeliums, tot algemeen nut en voordeel van de Christen Wereld, en tot meerder ondergang en verderf van den Roomschen Antichrist zal gedyen; daar is ook goede hoope en apparentie dat, door Godes zegen, meer Koningen, Vorsten, en Potentaaten dit heilig verbond ook zullen ingaan, en de leere der Euangelische waarheid erkennen en aanneemen, gelijk ook tot noch toe hier in, door Gods genade, merklyk is gevordert; so dat niet alleen in Duitchland, maar ook daar buiten, zeer magtige Koningen, Prinzen en Steden, de leere van Godts heilig woord geern en vrywillig hebben omhelft.

Het blykt ook dat de menschen door-
gaans,

gaans, tot kennisse der waarheid, (uit de schristen der geener die openbaare belydenis van de leere des Euangeliums doen, en by na over de gantsche werelt verspreid zyn:) gekomen en daar van overtuigt zynde, zeer begerig zyn na een gesonder leere; welkers gebeden Gods goedertierenheid d' eene tyd of d' ander zal verhooren, en zyn woord, de verstanden der Koningen en Prinzen verlicht hebbende, wyd en zyd verspreiden: op datter eene Herder zy, te weten onse Heer Jesus Christus, en eenerley schaaps-kooy, naamlyk d' algemeine Kerk, welke professie doet van her waare Euangelium Christi, en het gebruik der Sacramenten, daar mede over een komende, onderhoud, doch niet de Paapsche of Roomsche Kerk, die dese beide zaaken verwerpt, haat en bestryd.

Tot een besluit dan, seer doorluchtige en machtige Koning en genadigste Heer, wy bidden en wenschen dat uw Koninglyke Majesteit met dese aangevangene zaak van d' Euangelische waarheid, tot verbreydinge van Christi eere en tot bevordering van d' algemeine welstand en heil der Christen-werelt, kloekmoedig gelieve

voort te gaan; aan d' uitvoeringe waar van wy niet en twyfelen, also uw Koninglyke Majesteit een groot liefhebber is van de waare godvruchtigheid en van allerley deugt en geleertheid. Wy versoeken ook oormoediglyk dat uw allergenadigste Majesteit ons met een genadig antwoord, zodra als mooglyk is, (op dat wy dese bekwame gelegentheid van sloopvaart niet en mogen versnuimen,) na onse allerdoorluchtigste Prinzen gelieve af te vaardigen: en dat uw Koninglyke Majesteit aan de welke wy onse behoortlyke gediensstigheden met d' allergrootste schuldige eerbiedigheid t' allen tyden zullen doen blyken, desen onsen brief, na zyn uitstekende beleeftheid, en goedertierenheit, in het goede gelieve te nemen en ons in zyn genade gerecommandeert te houden. Welvare zyn doorluchtigste Koninglyke Majesteit wien God almachtig bescherme en in langdurige gesondheid bewaare, tot verheerlijkinge van Gods naam, tot verbreydinge van Christi eere, en tot bevordering van d' algemeine welstand en zaligheid.

Geschreven tot Londen 5. Augusti M. D. XXXVIII.

Uwe doorluchtigste Koninglyke Majesteits zeer toegedaane en Onderdanigste

Franciscus Burgatus. Vice-Cancelier.

Georgius a Boyneburg. Heeren Gezanten.

Fridericus Myconius. Kerken-Leeraar.

V I I I.

Henrik de VIII. Koning van Engeland zyn antwoord op der Ambassadeurs voorgaande Brief.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

Anzienlyke, voortreffelyke Heeren | uwen Dienaar ons onlangs toegesonden, Ambassadeurs, U. E. A. brief, door | overvloeyende van d' allerhoogste beleeftheid;

heid en uitdrukkende t' onswaarts een sonderlinge genegentheid, is ons lief en aangenaam geweest, en hebbense ook met groot vermaak gelezen; waar in U. E. A. te kennen geven, na voorgaande voorgedragene commissie, twe maanden lang met sommige Bisschoppen en Godgeleerde mannen, van ons daar toe bestemt en bescheiden, gehandelt te hebben over zekere artikelen der Christelyke Religie; en ook niet te twyfele of datter tusschen uwe Prinsen en ons, als ook tusschen de Bisschoppen, Theologanten en Onderdanen aan beide zyden een vast en eeuwigdurend accoort en over-een-komste in de leere des Euangeliums, ter eere Godts en tot ondergang van den Roomschen Antichrist, zal volgen. Doch also U. E. A. d' overgeblevene verhandelinge der misbruiken in de Roomsche Kerk niet en hebt konnen afgagten, vermits d' aankomste der Schepen die U. E. A. na t' Vaderland souden overvoeren, so hebben U. E. A. haar verplicht gehouden om, voor haar vertrek, haargevoelen over zekere artikelen van misbruiken aan ons te verklaaren, waar over wy, na U. E. A. vertrek, met onse Bisschoppen en Theologanten mogten handelen. En nademaal U. E. A. oordeelen datter drie voorname hoofstukken zijn, waar op de Pauselyke tyranny schynt te steunen, te weten dat beide gedaanten van Wyn en Brood in des Heeren Avondmaal te gebruiken worden verboden, de private Missen geboden, en eindlijk datter aan de Priesters interdictie of verbod word gedaan om te houwelijken. Over dese drie artikelen doen U. E. A. een ronde en openhertige verklaring, de zelve ons oordeel en censure, hoedanig dat se ook souden mogen zijn, opdraagende; en aanbeveelende. Wie sou dese uwe goedwilligheid, aanzienlyke Heeren Gezanten, met beide armen niet willen omhellen? Wie zal zich niet over dese uwe dankbaarheid ten hoogsten moeten ver-

wonderen, dewelke ons soekt mede te delen de dingen die nut en dienstig zijn niet alleen tot volvoeringe van dit tegenwoordig leeven, maar ook tot verkryginge van het toekomende? Want so men die, niet sonder reden, voor vrienden houd, dewelke uit haare Landen ons koopmanschappen toevoeren die ons aangenaam en profijlijk zijn, op dat ons niet en mocht ontbreken het geene tot ons tydlyk nooddruft en onderhoud deses leevens dient, hoe veel te meer dan zijn se voor vrienden te achten en aan te neemen, wien het niet verveelt ons mede te deelen het geene tot het eeuwige leeven vorderlyk is! want, al wat tot onderhoud van dit tegenwoordig leeven by der hand genomen word duurt niet lang, maar het geene tot bevordering van het eeuwige word aangeleid, komt ondertusschen nooit te sterven; ja, dat meer is, zelfs de vriendschap hier op aarde, schoen nog so groot, nog so bondig en vast, heeft een einde als dit leeven een einde neemt, doch de werken der liefde die ons nimmermeer begeben, hebben na dit leven meerder glans en luister. En also U. E. A. ons oordeel niet en schynen te versmaden, waar toe wy ons selven onbekwaam achten om van so hoogwichtige zaaken te oordelen, en ons voorstelt zaaken die wy, na uw mening, voor al behoorden aan te nemen, waar in U. E. A. geen gemeene, maar een zonderlinge en krachtige liefde aan ons bewyft: op dat wy dan dese uwe so groote dankbaare beleeftheid niet en zouden schynen te willen vergelden, so wy U. E. A. niet en kwamen onse bevattinge daar over tegenwoordig mede te delen, hebben wy dan ook voorgenomen van dese gemelde drie Artykelen iets te verhalen, en met U. E. A. rond en openhertig te gaan: waar door d' onderlinge liefde tusschen ons en uwe Prinsen soo veel te meer zal toenemen, zoo veel te langer gekoestert werden, by aldien datter tusschen vriden in het verborgen niet

niet gebrouwt en word, maar dat men in alles sig vroom, oprecht en trouwhertig aanstelle; het welke wy met alle Vrienden en Bondgenooten altyd plegen te doen; welk ons geduurig voorneemen wy tegen-

woordig geensins gefint zijn te veranderen, inzonderheid by de geene die wy voor onse allerlieffte en dierbaarste vrienden houden. Doch laat ons nu eindlijk van de artykelen zélfshandelen.

Van beide gedaanten: te weeten, Wyn en Brood.

Dat men voor al, na uw oordeel, in het onderhouden van des Heeren Avondmaal beide Wyn en Brood het volk, volgens Christi eerste inzettinge, behoort toe te dienen, doch geensins het eene zonder het ander, kunnen wy geensins bewegen worden om te gelooven, aanzienlijke en voortreffelijke Heeren Gezanten, dat U. E. A. hier in uw meeninge en verstant in ernst verklaart hebr, maar ons slechts dese stellinge voorgedraagen op dat U. E. A. uit ons foudet mogen ons gevoelen dies aangaande verstaan; also dit gevoelen van de meeninge der heilige Schriftuure so verre afwykt, dat naauwliks iemand zulks met ernst sou kunnen staande houden; waar van wy in desen brief breder verklaring zullen doen. Wy kunnen ons zelve ook niet laten voorstaan, hoewel wy eenigsins reden hebben om zulks te vermoeden, dat U. E. A. met ons niet en foudet gelooven dat onder de gedaante van het Brood waarlijk en wezendlijk is het waarachtig en leevendig lighaam Christi, en met eenen ook het waarachtig bloed nevens het lighaam, andersins sou men moeten bekennen dat het lighaam aldaar zonder bloed is, 't welk een gantsch ongerymt en onbehoorlijk seggen sou zijn: nademaal dat het vleesch Christi niet alleen leevendig, maar ook leevendig maakende is; en dat ook onder de gedaante van Wyn, niet alleen Christi leevendig en waarachtig bloed is, maar te gelijk ook met het waarachtig bloed het leevendig en waarachtig vleesch zijns lighaams. Dit dan so zijnde, moet daar noodzaaklijk uit volgen dat de geene die onder d' eene gedaante commu-

nieren of dat nuttigen, en alleenlijk onder de gedaante des broods het lighaam Christi ontfangen, van Christi bloed niet versteken blyven, en dat ook de geene die onder de gedaante des Wyns het Nachemaal gebruiken, des Heeren lighaam ook deelachtig worden. Vermits dan onder een van beide gedaanten beide Brood en Wyn begreepen werden, dat is, dat het lighaam en bloed Christi het Volk toegedient worden, so is 't dat zy so wel het bloed als het lighaam Christi genieten; want men leest dat in het Euangelium van Lucas Christus aan de twee Discipelen gaande na Emaus d' eenerlei gedaante van Brood alleenlijk gegeeven heeft, aan het breeken waar van hy ook kennelijk geworden is; want daar staat geschreeven dat *als hy met haar aanzat, nam hy het Brood, en zegende het, en als hy het gebroken hadde gaf hy 't haar, en haare oogen wierden geopent, en sy kenden hem aan het breeken des Broods*; dese Schriftuur-plaats duiden d' alleroudste Schryvers Chrysoftomus, Theophilactus en Augustinus op d' Eucharistie of des Heeren Avondmaal, en nochtans van den drinkbeker des Wyns word aldaar geen gewag gemaakt: waar uit dan schynd dat Christus in eenerley gedaante haar het Avondmaal toedienende, zulks in de vryheid van zijn Kerke, zijn Bruid, gestelt heeft, om in de voetstappen van haaren Bruidegom te mogen treden, en het selve so wel onder eenerlei als beide gedaanten, vry te mogen gebruiken; want Christus die onder beide gedaanten d' onderhoudinge des Avondmaals heeft geleert, heeft ook onder een van beide gedaanten

daar van ons zelfs een exempel nagelaaten , die echter nergens , noch in zijn geboden noch exempel , zich zelven tegenspreekt.

Diergelijks verhaalt ook de zelve Euan- gelist Lucas in de Handelingen der Aposte- len , als wanneer na de komste des Heiligen Geests , op de Predikatie van Petrus , ontrent drie duisend zielen tot de Gemein- te toegedaan wierden , zeggende : *zy wa- ren volherdende in de leere der Apostelen , in de Gemeenschap , en in de brekinge des Broods , en in de gebeden ; welke Schriftuur- plaats d' Oudvaders ook des Heeren Avondmaal roepassen , en nochtans word aldaar van den Beker niet eens gedacht noch gerept. Heeft nu d' onderhondinge des Avond- maals onder eenerley gedaante , naamlyk van Brood , Christus tot een Auteur en Insteller , en heeft hy zijn Apostelen tot voorstanders daar van in de Wereld gefon- den om zulks te leeren , en is het een ge- bruik geweest in de Kerk , so en behoorden wy dan zulks , als srydig tegens d' Euan- gelische geboden , niet voort te verwer- pen ; nademaal dat d' Apostelen , dewel- ke door de komste des Heiligen Geests in alle waarheid onderwesen zijn , het Volk met het breeken van het Brood alleen des Heeren Avondmaal nooit souden hebben toegedient , by aldien dat men beide gedaanten , te weeten Wyn en Brood , na Christi bevel , altyd noodzaaklyk aan haar had moeten geeven , op dat zy also niet en mogten schynen , aan Christi gebod weinig gedagtig zijnde , zijn instelling- ge verandert te hebben.*

Daarenboven , zelfs Christi woorden , (welke Paulus na d' Euangelisten by brengt , verhaalende aan die van Corinthen het gantsche Avondmaal des Heeren ,) maken ons indagtig dat Christus in het byzonder van een van dese beide gedaanten , naam- lyk het Brood alleen , gesproken heeft ; want hy zegt *dat de Heere Jesus in den nacht in welken hy verraden wierd , het Brood nam : en als hy gedanke hadde brak by het , en zei-*

de , nemet , etet , dat is mijn lighaam dat voor u gebroken word : doet dat tot mijner gedagtenisse. Ziet , Christus heeft van zijn lighaam in het byzonder onder de gedaante van Brood gesproken , seggende , doet dat : al eer hy iets van den Drinkbeker ver- haalt hadde. Doch naderhand spreekt Paulus van den Drinkbeker aldus : desgelijks nam hy ook den Drinkbeker na het eeten des Avondmaals , en zeide : deze Drinkbeker is het Nieuwe Testament in mijnen bloede ; doet dat , so dikmaals als gy dien zult drinken , tot mijner gedagtenisse : hy en zeide niet , gelijk als hy regt uit gezegt hadde van zijn lighaam , doet dat , tot mijner gedagtenisse ; maar hy zeide , doet dat , met dese byvoe- ginge , naamlyk , so dikmaals als gy dien zult drinken tot mijner gedagtenisse ; hier mede te kennen geevende dat men niet al- tyd het bloed Christi te gelijk met het lig- haam , onder de gedaante van Brood , moet gebruiken of ontfangen ; maar dat men zulks moest doen so dikmaals als het bloed , onder de gedaante van Wyn , ter gedagtenisse van Christus gebruikt , of ont- fangen wierd.

Siet , hier wederom hoe dat Christus (na het omdeilen van zyn lighaam , het Avondmaal nu gehouden hebbende , waar in hy zyn lighaam onder de gedaante van Brood affonderlyk eerst gegeven had ,) we- derom affonderlyk onder de gedaante van Wijn zyn bloet aanbied , seggende : *doet dat , so dikmaals als gy het zelve zult drin- ken , tot myner gedachtenisse : ons daar me- de voor oogen itellende dat een van beide somtyts afzonderlyk toegedient mag wer- den ; en als dit evenwel also komt te ge- schieden , dat dan het volk de kracht van die beide komt te nuttigen ; andersins waar het genoeg geweest dat hy slechts eenmaal van beide gesegt hadden , (doet dat ,) zonder dat hy van den drinkbeker daar hadden behoeven by te voegen , (doet dat , zo dikmaals als gy van de zelve zult drinken ,) daar hy van de gedaante des Broods*

broots eenvoudiglijk eerst gezegt hadde (*doet dat* :) ten ware hy hadde geoordeelt dat men die beide ieder in het byzonder mocht gebruiken.

Niemand kan ook ontkennen dat de Discipelen in het Avondmaal onder de gedaante van Brood ontfangen hebben het lighaam van Christus; daar zy aansaten, nam hy het Brood, en het zelve gefegent hebbende brak hy het, en gaf het haar, zeggende: *dat is myn Lighaam*; doch den drinkbeker heeft hy haar niet gegeven dan een wyle tydts daar na als het Avondmaal gedaan was; ten zy dat iemand so dom wil zyn en geloven dat zy, na het ontfangen van de gedaante des Broots, niet eerst genoten hebben het Lighaam Christi, daar hy haar eerst na de maalyd den drinkbeker gegeven hadde; kwanfswys als of Christi eerste woorden te vergeefs gesproken waren geweest, so wanneer hy van de gedaante des Broots zeide *dat is myn Lighaam*, en als of zelfs d'omdeilinge aan de Discipelen gedaan van geen kracht waare, ten zy dat zy eerst na den Avondmaale den drink-beker gedronken hadden: het welke, gelyk het aan d'eene kant een godloos gevoelen is; so is het ook dat het aan d'ander kant Christi seggen en daat ontsenuwt en krachteloos maakt. Eindlyk Paulus zelfs, na dat hy van beyde gedaanten te gelyk gesproken hadden, so is 't dat hy wederom van yder daar van bysonderlyk handelt, zeggende: *Ὁ ἴσος ἀνέσθη τον ἀρετον τῶτον ἢ πίνει τὸ ποτήριον ἔκ Κυρίσ ἀναξίως, ἐνοχός ἐστι ἔ σώματι ἔ και αἱματος τῆ Κυρίσ*. Dat is, *so wie dan onweerdelyk dit Brood eet, of den drinkbeker des Heeren drinkt, die zal schuldig zyn aan het Lighaam en bloed des Heeren*. Uit welke woorden Pauli dan klaar blykt, so wie dit Brood onweerdelyk ontfangt, dat hy schuldig is aan het lighaam en bloed des Heeren, of den drinkbeker des Heeren onweerdelyk

drinkt, dat hy ook schuldig is aan het bloet en lighaam des Heeren; 't welk nochtans geenfins voor een zonden gerekent zou worden ten zy dat bysonderlyk, so onder de gedaante des Broods als des Wijns, het lighaam en bloed van Christus waren; Paulus en zou ook niet byzonderlyk van de gedaante des broods gesproken hebben, indien het nooit dan met den drinkbeker te gelyk of gesamentlyk genoten of genuttigt wierde. Want waarom sou hy se van den anderen afgescheiden hebben, so se altyd t'zamen moften gaan? men moet op de particuliere woorden der heilige Schriftuur letten, want de Profeet zegt *neigt uwe oore tot myne redenen*; en Moises zegt *settet uw herte op alle de woorden, die ik hebben onder u-lieden betuige, want dat en is geen vergeefs woord voor u-lieden*; en wederom: *gy zult tot dit woord dat ik u gebiede niet toedoen, ook daar van niet afdoen*. So dan, de woorden des Heeren en die van Paulus zelfs, (die so wel afzonderlyk eerst van een van beide gedaanten ingestelt syn, als daar na ook wederom afgezondert na hunner beide t' samenvoeginge,) schijnen ons te kennen te geven, dat men een van die beide gedaanten, te weten of Brood of Wijn, ieder in het bysonder, na Christi woord, het volk mag roedienen.

Uit dese woorden Christi (*drinkt alle daar uit*) volgt ook niet dat men des Heeren Avondmaal met een ieder lidmaat der Kerke altyd met Brood en Wyn onderhouden moet, en nooit in het bysonder onder eeneryl gedaante: also de sin en mening van die woorden niet anders schynt te zyn, dat so als se de Heere Christus zynen Apostel Paulus; dewelke getuigt alles, dat dit Sacrament aangaat, van den Heere zelfs ontfangen te hebben, geleert heeft, te weten, dat so dikmaals als iemand van desen drinkdeker kwam te drinken, dat hy zulks tot Christi gedachtenisse sou doen, gelyk als de Discipelen deden, die aldaar toen tegenwoordig waren,

ren, en daar alle uit dronken: overzulks so dikmaals als iemand Christi bloed dronk, stond hem aan het lyden Christi te gedenken; desgelijks ook so wie Christi lighaam ontfing, die moest zich ook zijn lyden indagtig maaken. Dat ook Christus niet en gebied dat men van desen Drinkbeker moet drinken so dikmaals als men dit lighaam Christi moet ontfangen, blykt uit het geene van de woorden en het exempel Christi boven alrede verhaalt is. Voorwaar, al wat ons Christus bevolen heeft t' onderhouden, verstaan wy dat geen inzettinge der Menschen mag verbieden, nadien de Menschlijke wet de Goddelijke niet en mag vernietigen. Wy houden ons ook met eenen verfekert dat geen gewoonte noch oude herkomste by de menschen zulk een kracht heeft dat se over Godts heilig woord sou kunnen heerschen, of Christi gebod om verre stooren.

Doch aangezien dat het Christus in onse vryheid gestelt heeft dat wy hem op drierley wyse, na den lighaame, mogen nuttigen, en ten vierden ook op een geestlijke manier; naamlijk (1) onder beide gedaanten van Brood en Wyn; (2) alleenlijk onder de gedaante van Brood; (3) van Wyn; (4) met de enkele wille en begeerte, so wanneer wy hem uit nood niet anders kunnen ontfangen: hierom meenen wy, voor so veel het eerste belangt, dat so een geloovige ziel uit een brandende liefde tot God en een innerlijke aandagtige godvruchtigheid het Sacrament onder beide gedaanten verlangen mogt te genieten, so geen krankheid noch onpaffelijkheid zulks verhindert, dat het hem dan op die beide wyse (te weeten met Brood en Wyn) toegedient mag worden, ingeval dat nog de verzoeker noch de toediener van het Sacrament daar door het Volk ergernisse komen te geeven, of zulks doen tot versmadinge van de Kerk, nog op haar eigen autoriteit haar aanmatigen de wetten der Religie die zy aangenomen hebben, 't zy die

der Kerke of der Priesters, te breeken, of te krenken.

Nopende het tweede en derde seggen wy; by aldien datter zulk een verhandering mogt voorvallen dat de Communicant het Sacrament onder beide gedaanten van Wyn en Brood niet en kan gebruiken, ter oorzaake dat hy met beroertheid is bevangen, of eenig ander ongemak in de natuur of van siekte komt te lyden, dat men hem dan of het Brood of de Wyn slechts toediene.

Wat het vierde aangaat, heeft iemand so een swakke maag dat hy alles wat hy nuttigt uitwerpt, den zelve Persoon kan men, op zijn begeerte, het Sacrament slechts vertoonen, op dat hy het selve gezien hebbende en aan de dood van Christus, zijn Verlosser, daar door te eerder gedenkende met een verslagen en verbryfelft herte geestlyker wyse kome te communiceren.

Hierom verwonder ik my ten hoogsten dat zodanige, die dappere voorstanders en voorvegters der Christelijke vryheid willen schynen te zyn, ons van deze onse vryheid in dit eene Sacrament van des Heeren lighaam en bloed, (als het welke niets heerlijker, niets vermaarder, niets onvergelyker, en eindlijk niets bondiger is tot vertroosting van gelovige zielen, en het welke ook Christus van hier scheidende zynen Kerke nagelaten heeft,) willen beroven. Want wat heeft toch Christus in dit Sacrament ons meerder kunnen schenken dan sig zelve? Ten anderen, nadeemaal dat hy zelfs toegelaten heeft dat sommige des Heeren Avondmaal met Brood en Wyn, andere met Brood alleen, en dat ook sommige in tyd van siekte of andersins het zelve lighaam des Heeren haar vertoont zynde op een geestlijke wyse mogen nuttigen en gebruiken, wat voor een onzedigheid en onbeleeftheid is dit dan dat men een Christen deze vryheid ontnemt? dat men den genen die, om on-

tallijke

tallijke beletselen die daar zyn, des Heeren Avondmaal onder beyde gedaanten van Brood en Wyn niet en kunnen gebruiken, geen van die beyde sou geven; en alsof beroven van de genietinge van het alleroppperste goet! Sy willen ook noch niet bekenen, schoon het zelve niet op een lichaamljke wyze gebruikt kan worden, dat het dan ten minsten op een geestlijke wyze mag geschieden. Kan ons ook een swaarder slaverny, als deze, over komen, dat het lichaam van Christus, onzen Verlosser, het welke hy wil dat van de gelovige genuttigt werde, haar, al is 't dat zy 't noch so ernstig begeeren, geweigert sou werden? wat voor een oprecht Christen is 'er die dese vryheid, zig so ontwelddigt zynde, niet onverdraaglyker sou achten dan eenigerley doot? dese vryheid dan die ons Christus heeft nagelaten, moet men met alle vlyt en macht zoeken te behouden; noch men mag haar ook niet, na myn oordeel, vertrouwen die ons de zelve souden willen ontnemen.

Daarenboven, hoe zal men met de Noortse volkeren aangaan? hoe met de volkeren van Afrika en die russchen de Noorder en Zuider Aspunt wonen, te recht raken? de welke so veel Wyn niet en hebben dat men haar des Heeren Avondmaal onder de gedaante van Wyn sou kunnen toedienen (alsof dit volk niet anders als bier van koorn gemaakt drinken:) om dat zy het Sacrament onder beide gedaanten van Brood en Wyn niet en kunnen gebruiken, zal men haar daarom die beide onthouden? of oordeelen dat zy onder eenerley gedaante den geheelen Christus niet en kunnen genieten? dat zy verre.

Wanneer eerst het volk begonnen heeft d' oude gewoonte te verlaten en slechts onder eenerley gedaante van Brood de heilige Communie te gebruiken, weten wy niet; het is waarschynlyk dat onse Voorouders uit kracht en autoriteit der heilige Schrif-

tuur daar toe bewogen zynde, welke gewag maakt dat Christus en zyne Apostelen somtyts alleenlyk Brood hebben gebruikt, om voor te komen het gevaar van Christi bloed op der aarde te storten, (dat ligtlyk sou konnen geschieden van iemand die een bevende hand heeft) uit een zekere goddienstige en godvruchtige eerbiedigheit en sonderlinge vreesse Godts haar van het gebruik des Sacraments met Wyn hebben onthouden; alsof ook dat Christus, beloofst hebbende tot aan het einde toe alle dagen by de Kerke te zullen blyven, haar so veel eeuwen lang sou verlaten hebben, of haar in een zaak van so groot belang so schandelyk sou laten doolen, by aldien hy ieder een so scherp bevolen had om het zelve Sacrament met Brood en Wyn altyd te moeten gebruiken; maar het schynt veel eer dat het Christus zyn Kerke in haar keur gestelt heeft om dat, nademaal so wel onder het Brood alleen als onder de Wyn alleen de geheele Christus vervat word, daarom ook zyn Avondmaal onder een van die beide onderhouden mag worden.

Hoedanig heden ten dage onder beide gedaanten van Brood en Wyn het gebruik daar van zy in de Grieksche Kerken, welke de tyranny der Roomsche Kerke nooit hebben ingewilligt, daar van hebben wy geen klaar bewys, nademaal geheel Griekenland onder het gebied der Turken staat, en dat zy geen vryheid hebben om Christum, na hun welgevallen, te belyden, alsof zy geensins Gods woord mogen verkondigen, noch de klokken laten luyen om het Volk te doen vergaderen, noch ook in het allerminste haare openbaare gebeden doen, of de Mis pleegen.

Dit is ook inzonderheit aanmerkens waardig, te wecten, dat in alle Kerken op Goe-Vrydag de Priester met al het volk in des Heeren Avondmaal alleenlyk Brood, geen Wyn, gebruiken; vermits dese dag Christi dood voor oogen stelt, waar in sijn dierbaar bloed voor onser zielen zaligheid

vergooten en van het lighaam afgezondert is geweest, so is het dan dat de Priester en het Volk op dien dag onder eenerlei gedaante alleenlijk communiceren; welke gewoonte in de gantsche Kerk nooit toege-

laaten geweest sou zijn, ten waare dat alleenlijk onder eenerlei gedaante de geheele Christus begreepen wierd, en dat ook op die wyse alleen het Sacrament het Volk toegedient konde worden.

Van de Mis in het verborgen.

Gylieden zegt dat de verborgene Miffen veelerlei misbruiken na haar hebben gefleept, en, als een zeker Atlas, het Pausdom hebben onderfust, afaaten ingevoerd, de Wereld kaal en berooit gemaakt, als den weg baanende om daar me winst te doen, een groote meenigte van Monniken byeen geraapt, en eindlijk Gods woord hebben uirgebannen; en dat daarom de Hoogduitsche Vorsten het gebruik des Sacraments in d'oude plooy gebracht hebben, het welke zy in hun moederlijke taal op een genoegzaam ordentlijke en behoorlijke manier onderhouden; maar dat de verborgene Miffen by U. L. r'eenmaal zijn afgeschafft, die so veel misbruiken en kwa kiekens gebroeit hebben. Dese zaak een wyle tydts by ons in overleg genomen hebbende, merken wy dat Christus nooit iets in zijn Kerke geordineert heeft het welke de boose Slang nu en dan niet en heeft misbruikt; edoch daarom moet men niet verwerpen al wat heiliglyk is ingestelt, andersins sou men alle Sacramenten moeten affchaffen en vernietigen; maar wy denken dat men veel eer allerley misbruiken geheel en al behoorde weg te neemen, en in het tegendeel al wat op een heilige en Godvrugtige wyse in de Kerk is ingevoerd, dat dat ook behoorde vastgestelt te worden, en daar in altyd te blyven.

Want moet men daarom de verborgene Miffen geheel affchaffen, om dat Thomas Aquinas, Gabriel, en andere, daar door godloose, zo gylieden zegt, leerlingen hebben ingevoerd, te weten, dat de Miffen verdienstlyke werken zijnde genade toe voeren, de zonden der levendige en

afgestorvene weg nemen, en dat d'eene mensch zyn werk eenen ander kan toepassen, en hem over doen.

Wat het ook zy dat zy dies aangaande verklaaren, dat zeggen zy ook van alle Miffen, neit van de verborgene alleenlyk. Sou men nu om die opinien, hoedanig dat se ook syn, de verborgene Mis affchaffen, dan sou men ook insgelyks des Heeren Avondmaal en d'openbaare Mis te niet moeten doen, welke gylieden noch behoud, en oordeelt dat se niet afgeschafft mag werden, wat gevoelen ook andere daar van hebben. Nu de verborgene Mis zynde als een zekere verborgene gemeenschap en godvruchtige byeenkomste ter Nachmaal, welke so se in oprechtheid en na behooren geschied, so is'er nietaan te twyfelen of alle gelovige die voorgenomen hebben om de zelve by te wonen, (so zy boetveerdig en zond-rouwig by den anderen komen en God om genade bidden; seggende met den verlooren Soon, *Vader, ik hebbe gesondigt tegen den Hemel en voor u:*) communicereen of houden met den Priester op een geestlyke wyse des Heeren Avondmaal, haare lighaamen en hare zielen stellende tot een levende, heilige en Gode wel behaagelyke offerhande, al zyn zy slechts weinig in 'r getal en dat zy haar van de lighaamlyke genietinge des Sacraments onthouden: en hierom is het dat de verborgene Mis de Kerke zo weinig schade aandoet, dat se veel eer schynt niet weinig te vorderen tot verbetering des leevens en versterkinge van het geloove in Christus; nademaal Christenen hier mede erkennen dat zy zondaren zijn die haar daaglyks vergrypen,

grypen, daaglijks om vergiffenis bidden, daaglijks op d'oneffene en rompelinge paden defes leevens struikelende, daaglijks ook met berouw en leedwefen opftaan; en nu als wakkerder geworden zijnde en den Vyand dikmaals overwonnen hebbende, worden zy dies te floutmoediger om hem het hoofd te bieden.

Voegt hier noch by, datter voort met den aanvang van alle verborgene Mis een openbaare en algemeine belydenis van alle zonden gefchied; God om genade word gefmeekt, de Priester den zondaar, volgens Godts woord, van zijn zonden ontflaat, als in d'openbaare Mis gefchied.

En byaldien datter in d'openbare Mis, hoe plechtlyk dat fe ook zy, niemand anders tegenwoordig is dan de Priester die het Sacrament fou willen genieten, wat voor onderscheid is'er dan tog tuffchen de Mis die in het openbaar, of in het verborgen gefchied? onthoud zig ook de Priester van de Mis in het openbaar te doen, fo wanneer op een hoogen dag het volk vergadert zynde om den godsdienst te plegen, niemand lust heeft om te communicateeren? ja, zelfs onder de Grieken, by wien, volgens U. L. zeggen, op alle zondagen een openbare Mis gefchied, nuttigt feer zelden iemand onder het Volk het Sacrament, also ons van geloofwaardige Perfoonen bericht is, die het zelve bygevoont hebben.

Wat nu den Oudvader Epiphanius aangaat wien gy ophaalt, dewelke fchryft dat men in Afiën driemaal in de week des Heeren Avondmaal onderhoud, en dat d'Apostelen die gewoonte aldaar hebben ingevoerd, daar nu in Griekenland flegts op alle zondagen het Volk byeen komt om den Godtsdienst te oeffenen: heeft nu het gebruik door den Apostelen ingevoerd konnen verandert worden, dat het Volk fo dikmaals niet en vergadert als d'Apostelen hadden geordineert en ingestelt, waarom fou het dan ook niet konnen verandert

worden dat het Volk noch meermaals by den anderen kome, dewyl hier door aan Christi dood te meer gedagt word, 'twelk ook in de verborgene Mis gefchied?

Nu dan, heeft Christus bevoolen dat de geloovige dit Sacrament ter gedagtenis van hem soude gebruiken, feggende: *doet dat, tot mijner gedagtenis*; op dat aan zijn dood weinig gedagt wordende, de felve t'eenmaal niet en mogt worden vergeten, hoe dan zijn gedagtenis onder het gebruik van het Sacrament meer verhaald word, hoe zijn gebod meer word onderhouden; want gelijk als men de dingen daar men weinig van spreekt, lichtlyk of haaft, komt te vergeeten; fo ook het geene dat men dikmaals doet, dat onthouden wy beft; om dan Christi dood te dieper in onse gedagten te drukken, is de Mis in het verborgen niet weinig dienftig en nutlyk.

Voorwaar, d'Apostel Paulus noemt alle huisgefinnen in het bysonder, alwaar flechts een sober getal van gelovige was, Kerken, de ledematen van een grooter Kerk, na die Stad daar fe in waren, gelyk als hy de grooter Kerken in die fteden ledematen noemt der algemeine Kerke, in zyne Zend-brieven aan die van Corinthen. Doch wat voor een Kerke mag men weeren van de gemeinfchap des lighaams Christi? de Heere Christus zelfs met die Sacrament van zyn lighaam en bloet in te stellen, zegt, *fo dikmaals als gy dit doet, doet dat tot myner gedachtenis*; hy en heeft geen tyd noch plaats verboden, waar in het zelve niet en zou mogen gefchieden, hoe zal men dan iemand de verborgene Miffen mogen onthouden? fal men hem tot de Hoogtyden en het openbaar gebruik des Nachtmaals uiftellen? daar het hem Christus vry laat te doen wanneer en waar het gevoeglyk mag gefchieden, dewyl hy zegt *fo dikmaals*. Want fo men zekere bestemde tyden moet waarnemen, dan fou Christus, die zelfs het woord Godts is, en de wyfheid zelfs des Vaders, niet zonder

zonder eenige bepalinge van tyd gesproken hebben.

Nu van begin aan der opgaande Kerke *braken zy van huis tot huis, alwaar geloovige waren*, het Brood des Heeren; ja, en dat alle dagen, gelijk als den Euangelist Lucas in de Handeling der Apostelen getuigt, zeggende: *dagelijks eendragtelyk in den Tempel voerbredende, en van huis tot huis Brood brekende*; welke Schriftuur-plaats d'oude Uitleggers op des Heeren Avondmaal passen, en nochtans hebben zy de Hoogtyden in het openbaar niet daaglijks geviert, maar in het verborgen van huis tot huis gemeenschap gehouden. Is het nu daar so mede gelegen dat meest alle Dienaren van aardſche Koningen en Prinſen niet eenen dag fouden willen laten voor by gaan om ſlegts een bloed gefigt van haaren Heer te mogen genieten, daar ſo wanneer het haar niet gebeuren mag nader te komen, wat geloovige Chriſten zal dan niet ten hoogſten wenschen, dat, (daar ſterfijke oogen in dit leeven Chriſtum den Koning der Koningen, en Heere der Heeren niet en mogen zien heerſchen in Majesteit van heerlijkheid,) hy ten minſten met te gelooven in het Sacrament van het lighaam des Heeren, ondertuſſchen dagelyks den Koning der eere mag zien, waar toe hy den geloovigen tot zynner gedagtenis een vryen toegang verleent? Wat nu dat zeggen van Chriſtoſtomus aangaat dat de Prieſter aan het Outaar ſtaande, ſommige tot de gemeenschap van des Heeren lighaam roept, andere wederom daar van afhoud, daar in verhaald hy ſlechts hoe zig gewoon waren des Heeren Avondmaal in het openbaar t'onderhouden, het welke in den aanvang der opgaande Kerke, meermaals dan nu gebruikelijk is, geſchiede; welke gewoonte noch op Paaschdag, als wanneer het Volk over al communiceert, by alle Kerken in 't gebruik is: doch hy zelfs debatteert de zaak met de geloovige in zyn tyd, dat zy des Heeren Avondmaal ſo dik-

maals, als behoorde en van oudts de gewoonte was, niet en gebruikten; maar nergens heeft hy de byzondere Miſſen verboden.

De Canon of de wet nu van Nicenen heeft de Diakonen in d'onderhoudinge van het openbaar Sacrament des Avondmaals haar plaats aangewezen, na de Biſchoppen en Ouderlingen; maar deze Kerkelijke ordinantie, noch ook enige andere, heeft geen byzondere Miſſen afgeſchaft.

Het Sacrament van d'Eucharistie of des Heeren Nachmaal is, na uw oordeel, geen offerhande, om dat Chriſti doot d'eenige zoen-offer is; en nademaal hy niet meer en ſterft die ſlechts eenmaal voor ons is opgeoffert, ſo blyft'er dan geen offerhande meer over dan de geeſtelijke Godtsdienſt, naamlijk, de rechtveerdigheit des geloofs en de vruchten des geloofs. Wat de rechtveerdigheit die uit den gelove is te kennen geeft, weten wy, dewyl Paulus de zelve ſtelt tegens de rechtveerdigheit die uit de wet is; doch welke de vruchten des geloofs zyn, konnen wy uit de heilige Schriftuur niet klaar genoeg zien; wy weeten dat het geloof zelfs, als ook de liefde, en veel andere deugden vrugten des Geefts zyn. Dit alles evenwel niettegenſtaande konnen wy ons niet genoeg verwonderen, waarom iemand niet wel ſou moogen lyden dat de Mis een offerhande genoemd word, nademaal dat alle d'oude ſo wel Griekſe als Latynſe Schryvers de ſelve ſo plegen te noemen, aangezien dat het lighaam en bloed des Heeren ter gedagtenis van zyn dood aldaar geheiligd werden; dewelke, alſo Paulus ſpreekt, *een ſlacht-offer voor de zonde geoffert hebbende, in eeuwigheid is gezeeten aan de rechterhand Gods: want wy zyn geheilige door d'offerhande des lighaams Jezu Chriſti eenmaal geſchied*. Hier uit volgt dan, by aldien Chriſtus de Prieſter ſou zyn, en d'offerhande, en de ſlagt-offer, dat alwaar Chriſtus is, aldaar ook

ook is onse flacht-offer, onse offerhande; indien nu het waare lighaam en het waare bloed Christi in het Sacrament des Altaars zijn, kan het dan anders zijn of onse offerhande moet ook aldaar met eenen zijn, blyvende waarlijk het lighaam en bloed des Heeren?

Voegt hier noch by, om dat in de Mis Christus onse offerhande is, die zelfs niet meer sterft, en dat, met onsen Hooft aldaar, wy, zijn lighaam en ledemaaten, ons zelve Gode tot een leevendige offerhande opofferen, daarom hebben de Grieken de zelve in het geheel genoemt *anđmakton thysian*, dat is, een onbloedige offerhande: also hebben ook alle oude Schryvers de Mis zonder schroom een offerhande genoemt, om dat Christus aldaar in het Sacrament onse offerhande is.

Hebben nu d' Oudvaders Basilius, Chrysofotomus, Hieronymus, Augustinus niet eens getwyfelt om, de selve so te noemen; waarom sou men dan de Mis, (waar in het brood tot het lighaam Christi en de Wyn tot zijn bloed geheiligt worden, dewelke waarlijk onse offerhande is, en belast heeft dat zulks tot zijner gedagtenis sou geschieden,) geen offerhande mogen noemen? Andersins dit outkennende, heeft men niet weinig te vreesen dat wy met de Sacramentariſen, so als zy nu genoemd worden, en met d' Anabapriſten, dewelke lochenen dat het lighaam en bloet Christi waarlijk in het Sacrament is, ſchynen over een te komen; van welke opinie gelijk wy rond uit verklaaren dat wy geheel en al verschillen, so begeeren wy ook hier mede alle lasteraars de mond te stoppen. Voorwaar, vermits dat in de Mis so de Priester als het Volk klaagende en treurende over haare zonden, haar zelve, waar toe ook Paulus vermaant, *stellen tot*

een levende, heilige, en Gode welbehaaglyke offerhande, wie zal twyfelen dat, ook om de lofzangen en dankfeggingen die daar geschieden, de Mis met recht geen offerhande genoemd mag worden, daar het de Profeet een dankoffer noemd, en Paulus alle menschen vermaant dat zy *hare lighamen tot een leevende offerhande stellen*, 'twelk in de Mis geschied. De Profeet Maleachi segt ook: *Van den opgang der Sonne tot haren ondergang zal mijn Naame groot zijn onder de Heidenen, en in alle plaatse zal myner Naame reuk-werk toegebracht werden, en een rein spys-offer, want mijn Naam zal groot zijn onder de Heidenen, zeid de Heere der Heerschaaren.*

Nu wat voor reuk-werk en rein spys-offer kan men anders in alle plaatse onder de Heidenen Gode toebrenge dan Christus alleen? Of wat voor een offerhande hebben de Christenen anders als de Mis, waar in gedagtenis gehouden word van Christidood? Want daar behoort immers onder de Christenheid eenige offerhande te zijn, of de Profeet heeft de waarheid niet gesproken: wat voor een reuk-werk is 'er dog anders dan Christus alleen die onse offerhande is, die in het Sacrament des Altaars is onder de gedaanten van Broed en Wyn? Want hoedanig ook wy zelve onse lighamen Gode opofferen, so verdienen wy evenwel geensins de naam van een reuk-werk, daar alle onse gerechtigheid is als een onrein kleed. Het blykt dan dat de Mis een offerhande genoemd word uit Godts woord, door den Profeet Maleachi nitgesproken; dit dan so zijnde, waarom misgonnen wy de Mis de naam van een offerhande, die de Profeet voorſeef heeft, en waar in Christus in het Sacrament tegenwoordig zijnde, selfs is de offerhande voor de Wereld?

Van den Houwelijken staat des Priesters.

Dat de Echteloofen staat der Priesters tegens de heilige Schriftuur, tegens de wet der natuure, tegens de eerbaarheid, door den Paus van Romē is ingevoert,

word van u verdadigt; daar de Schrift den Priesters, gelyk ook andere menschen, den Houwelyken staat toelaat, en dat zy haar natuur niet en kunnen veranderen, noch zonder een zonderlinge gave ongehoudt leven: want alle en vatten dit woord niet, en Paulus zegt, *om der boerren wille zal een iegelyk man zyn eigen wyf hebben.*

Alhier zullen wy eerst een aanvang nemen, om die Schriftuur-plaats des Euan-geliums van de drierley gesnedene wat nader t'overwegen, nademaal Christus verklaard datter gesnedene zyn, *die uit moeders lyve alzo geboren syn: en andere gesnedene die van de menschen gesnedene zyn*, onder welke beide soorten de deugt van onthoudinge niet uit en steekt; vermits de natuur de eene zoorte hier van tot de voertteelinge onbekwaam maakt, en d'andere soorte, om dat zy *van de menschen gesnedene zyn*; maar nu onder de derde soorte worden de zodanige gerekent, dewelke, hoewel dat zy bekwaam zyn om te genereren, haar liever willen onthouden en haar zelve snyden om het *Koningryk der Hemelen*; van welke laatste soorte van menschen Christus dese woorden daar voort aanknoopt: *die dit vatten kan, vatte het*; het welke noch van de eerste, noch van de tweede soorte van *gesnedene* verstaan kan worden, die haar zelve in 't stuk van *onthoudinge* niet en hebben overwonnen, dewyle zy den stryd niet en kunnen aanvangen noch aangaan; nu onder de derde soorte zyn dese die *d'onthoudinge* betrachten, en van den geoorlofden Echten-staat haar liever willen onthouden om het *Koningryk der Hemelen*, om Christus meer onbelemmert en te veerdiger te mogen navolgen, op dat zy met de bekommelingen die den Houwelyken staat aangaan niet beladen zynde, genootzaakt werden, als Paulus zegt, *te bedenken dat des vleesch is*; tot welke ongehouden stand Christus, d'auteur daar van, de menschen zeer wyslyk nodigt, seggende, *die dit vatten kan, vatte het*; met dit woord (*vatte*) de menschen

vermanende om den stryd aan te gaan, op dat zy de Kroon der eere, naamlyk het *Koningryk der Hemelen*, mogen behalen; waar toe hy niemand sou vermanen, so niemand het vleesch kan overwinnen; en met dese woorden (*die dit vatte kan*) te kennen gevende dat de Kroon te vatten is; andersins indien het onmogelyk ware het vleesch t'overwinnen, waar toe sou dan dit seggen (*die kan*) dienen, zo het niemand kan doen?

Daarenboven met dese woorden (*die dit vatten kan*) geeft Christus te kennen datter sommige menschen zyn die het niet gemaklyk kunnen doen, want ten zy datter eenige waren die het niet gemaklyk konden vatten, waarom zou hy haar dan afsonderen die het kunnen? Hierom wil Christus dat wy op onse hoede sullen zyn en de krachten onser gemoederen eerst overwegen, al eer wy ons ten stryde begeven, op dat wy den stryd reuklooslyk aanveerdende, den moet niet schandelyk verloren geven en befwyken: Christus en sou ook niet gesegt hebben datter sommige zyn die *gesnedene zyn om het Koningryk der Hemelen*, by aldien het vleesch niet t'overwinnen ware, en niemand sig konde *snyden*. Men heeft ook in het allerminste niet te denken dat de geene die ons tot desen stryd aanmoedigt, zyn genade, zonder welke sy niets souden kunnen uitrechten, den geenen ooit zal onthouden, die hare namen hebben aangegeven om onder Christi baniere te dienen, welkers hoofman hy zelfs sal zyn; die, in tyd van noot aangeroepen zynde, zyne krygsknechten niet alleen nimmermeer verlaat, maar ook aan de deure staat en klopt, bereyd zynde om den geenen te helpen die hem open doet: want den Apostel Paulus maakt ons indachtig dat de *versoeking* kunnen overwonnen worden, zo wy slechts God om hulpe aanroepen, zeggende: *U-lieden heeft geen versoeking bevangen dan menschlyke; doch God is getrouw, welke u niet en zal laten versocht worden boven het gene gy vermeugt, maar hy zal met de versoeking*

kinge ook de uitkemste geven, op dat gy se konnet verdragen. Hierom voorwaar syn de sodanige die eenmaal aangenomen hebben van d'onthoudinge belydenis te doen, voor de zulke t' aanmerken die Gods naam schynen te lasteren, Christus beschuldigende van haar met zyn hulpe verlaten te hebben, daar zy zelfs als bloohtertige Soldaten zyn banieren verlaten, en op den eersten aanval den Vyand de rugge voort toe keren, en de vlucht nemen. Dat dan de woorden van Paulus, (ieder een de vryheid gevende dat, om der hoereryen wille, een iegelyk man zyn eigen wyf hebbe,) van de sodanige te verstaan te zyn die van d'onthoudinge geen professie gedaan hebben, leert ons Paulus zelfs, spreekende van jonge Weduwen, dewelke als zy weeldrig geworden zyn tegen Christus, houwelyken willen: hebbende haar oordeel om dat zy haar eerste geloove hebben te niete gedaan. Den Oudvader Augustinus in de voetstappen van Pauli leere tredende, zegt: Eener uit kracht van Godts gave, heeft een groote gelofte gedaan en vast gestelt niet te Houwelyken, dewelke, so zy te vooren den Houwelyken staat al aangeveerdigt hadde, niet geoordeelt zou worden; maar komt hy, na zyn gelofte aan God gedaan, te Houwelyken, so zal hy geoordeeld werden: desgelijks ookeen Maagt, die, zo zy al kwam te Houwelyken, niet en sou zondigen, doch so zy, een gестlyke Dogter nu geworden zijnde, komt te Houwelyken, dan sal haar Christus voor een Overspeeldesse houden; also zy na de plaats daar zy van daan was gekomen met Lots Huisvrouw te rugge gezien heeft; en zy word aangezien voor een Hond die wedergekeert is tot zyn eigen uitbraaksel; Ja, de zelve Augustinus bewyst ook met veele redenen dat, eengelofte eenmaal uitgesprooken zijnde, onderhouden en nagekomen moet werden.

Hieronymus schryvende aan Jovinianus, zegt: een Maagt die haar zelven Gode toegebeiligt of opgedraagen heeft, so zy komt te Houwelyken, heeft bet oordeel; en noch op een ander plaats aan den zelven Persoon

schryvende, spreekt hy aldus: uwe Maagden welke gy met een zeer voorzichtigen raad (welke nooit iemand onder haar van den Apostel gelezen noch gehoort hadde) geleert hebt, dat het beter voor haar is te Houwelyken dan te branden, hebben van verborgene Hoerereiders openbaare getrouwde mannen gemaakt.

Dit en heeft d' Apostel, dat Uitverkooren vat, niet geraden; 't is de raad van Virgilius: *conjugium vocat, hoc pratexit nomine culpam*: dat is: Hy noemt het een Houwelyk, en bedekt de schuld onder dese naam. Godts woord zelfs is daar over al zeer heftig tegen van onse geloften aan God gedaan te breeken, maar dat wy se aan hem voor al moet betaalen. De Profeet zegt immers offert Gode dank, en betaalt den Allerhoogsten ure geloften: so staat 'er ook in Deuteronomium: wanneer gy den Heere uwen God een gelofte zult gedaan hebben, gy en zult niet verrekken die te betalen: want de Heere uwe God zal se zekerlijk van u afschen, en so gy die komt uit te stellen, sal het zonde in u zijn; maar als gy nalaat te belooven, so en sal het geen zonde in u zijn. Wat uit uwe lippen gaat, zult gy houden en doen: gelijk als gy den Heere uwen God een vrywillig offer belooft hebt, dat gy met uwen mond gesproken hebt; de Prediker zegt ook, wanneer gy een gelofte aan God zult belooft hebben, en stele niet uit deselve te betaalen: wat gy zult belooft hebben, betaalt het; en in het Boek Numeri staat geschreeven, wanneer een Man den Heere een gelofte zal belooft, of eenen eed zal gesworen hebben, zyn ziele met een verbintnisse verbindende, zyn woorden zal hy niet ontheligen: maar na alles dat uit zynen monde gegaan is, sal hy doen. Hierom is het dat, gelyk als de Kerk in den beginne gehuwde Priesters en Bisschoppen, die zonder sonde mannen van eener vrouwe waren, noods halven toegelaten heeft, dewyl datter so veel andere doemaals niet gevonden wierden die bekwaam waren om de werelt t' onderwyfen, (en nochtans heeft Paulus zelfs Timotheum, een ongehuwden, tot den

dienst verkoren:) so is het ook, by aldien een ongehouwde tot een Priesters ampt beroepen zynde, daar na kwam te houwelyken, dat hy dan altyd van zyn Priesterschap afgefer wierd, volgens het besluit van het Synodus Neocæsariensis, het welke voor dat van Nicenen is geweest. Desgelyks ook in het Synodus tot Chalcedonien in Bythinien, in het eerste hoofd-deel waar van de voorgaande Concilien bevestigd worden, wierd voor vast gesteld dat een Diakoneffe, haar tot den houwelyken staat begevende, onder een *anathema* of *vloek* stond, en dat een geestlyke Dochter en Monnik in den echten-staat r'zamen tredende, voor altyd geëxcommuniceert of gebannen bleven.

Dit staat ook t' aanmerken dat men in de Cánons of infettingen der Apostelen vind, dat niemand anders dan ongehuwde voorlezers en voorfangers, sig tot den echten-staat mógt begeven, maar dat andere tot geestlyke Persoonen aangenomen zynde, daar na nooit hebben mogen houwelyken.

Doch dat gehuwde Persoonen tot het Priesterschap toegelaten zynde, hare wyven, onder schyn van haaren geestlyken stand, geensins hebben mogen verstoren, volgens de leere der Apostolische Cánons; en als'er in het Synodus van Nicenen voorgesteld wierd van der Bisschoppen Huisvrouwen die nu alrede getrouwt waren te verstoren, so heeft Paphnutius daar tegen ingevoert dat men sulks aan wettelyk gehuwde Huisvrouwen niet en behoorde te doen; wiens gevoelen met d' Apostolische Cánón of infettinge over een komende, alle de andere ingevolgt hebben.

Maar in de Kerklyke Vergadering tot Nicenen is nooit iets voorgesteld geweest van Priesters, dat sy, na het aanveerden des Priesterschaps souden mogen houwelyken; het welke te voren soo streng wierd verboden, dat so iemand hier tegen derfde aangaan, of daar na kwam te houwelyken, van zyn Priesterschap afgezet wierd, als boven verhaalt is; over sulks

heeft Paphnutius duidelyk gesproken niet van hare Huisvrouwen, daar zy aan ge-houd waren al eer dat sy Priesters waren geworden, te verstoren, maar van daar na niet te mogen houwelyken.

Derhalven maken noch d' Apostolische infettingen noch de Kerklyke Vergadering tot Nicenen eenig gewag altoos hier van, dat de gene die tot het Priesterschap waaren aangenomen, daar na mochten houwelyken, volgens U. L. verhaal.

Hier mede komt ook over een de sesde algemeine Kerklyke Vergadering waar in besloten wierd, dat so iemand onder de geestlykheid genegen was om te houwelyken dat hy sulks most doen al eer hy Onder-Diakon wierd, want daar na mogt het hem in geenerley wyse gebeuren; daar wórd ook in dit sesde Synodus nergens den Priesters eenige vryheid altoos gegeven om te mogen houwelyken na dat zy tot het Priesterschap waren beroepen, gelyk als u-lieden ons daar van verzekering schynt te willen geven.

Het is dan in het beginfel der aangroeyende Kerke klaar gebleken dat geen Priester, na het aanveerden van zyn Priesterschap, heeft mogen houwelyken; en alwaar men zulks ooit heeft derven bestaan, is het niet ongestraft door gegaan, also hy om so stouten feit van zyn Priesterschap altyd versteeken bleef. d' Apostel Paulus segt, sprekende van getrouwde Persoonen, *en ontrekt u malkanderen niet, ten zy dan met beider toestemminge voor eenen tijd, op dat gy u tot vasten en bidden moogt verledigen.* Hieronymus in zijn verantwoording aan Pammachius spreekt aldus, *d' Apostel Paulus zegt, dat wy in het bekennen van onse Huisvrouwen niet en kunnen bidden; word nu door de vermenginge het geene minder is, te weten het bidden, verbindert, hoe veel te meer dan word'er verboden t'ontfangen of aan te neemen dat meerder is, naamlyk het lighaam Christi.* En dit achtervolgt of verhaalt hy wydloopig met het exempel der Toon-brooden; want de

Toon-

Toon brooden , representerende het lig-
haam Christi , zegt Hieronymus , mog-
ten de mannen , die uit harer Vrouwen
legersteden opstonden , niet eeten : als
ook met het exempel van het leveren van
d'oude wet , voor d'overlevering waar
van aan de Kinderen Israëls bevolen wierd
haar drie dagen lang van haare Vrouwen
t'onthouden.

Hieronymus schryft ook aan Jovianus
aldus : *by aldien dat een Leek of wat gelovige
dat het ook zy niet en kan bidden , ten zy dat
hy zich onthoude van de schuldige goedwillig-
heid aan 't Wyf te betaalen , dan moet de
Priester die voor het Volk altijd offeren moet ,
altjd bidden : en so men altjd bidden moet ,
dan moet men nooit Houwelijken.* Dit ge-
tuigt ook Ambrosius in zijn verklaringe
over Pauli eerste Zend-brief aan Timothe-
us , 't welk Augustinus ook roestemt.

Faulus zijnen Discipel Timotheus on-
derwyzende hoe hy zig in het ampt eens
Priesters of Bisschop te draagen heeft , ver-
maant hem dat hy zig *met de handeling des
leefstogts* niet en bemoeye , zeggende : *gy
dan lyd verdrukkinge als een goed Krygs-
knegt Jesu Christi : niemand die in den Kryg
dient word ingewikkelt in de handelingen des
leefstogts , op dat hy dien mooge behaagen die
hem tot den Kryg aangenomen heeft ; Indien
nu Bisschoppen of Priesters Vrouwen kom-
men aan te slaan en haar in den Egten-staat
te begeeven , dan moeten zy haar zelven
immers in Wereldsche zaaken inwikkelen ;
want Paulus getuigt dat die getrouwt is , be-
kommert hem met de dingen der Wereld , hoe
hy de Vrouwe zal bebaagen ; maar d'onge-
trouwe bekommert hem met de dingen des
Heeren , op dat hy heilig zy beide aan lighaam
en aangeest : hierom is 't dat hy den zelven
Timotheus vermaant dat hy sig zelven rein
bewaare , also by reinheid , alwaar van
geengetrouwe Personen gesproken word ,
d'ongehuwde staat word verstaan , want
hy begeerde dat zijn Discipel hem gelijk
waare ; en op een zekere plaats schryven-
de aan die van Corinthen , vermaant hy*

alle menschen tot onthoudinge , want by
zegt , *ik wilde dat alle menschen waren ge-
lijk als ik selve ben ; en wederom : doeh ik
seggen den ongetrouwden en den Weduwen , het
is haar goed indien zy blyven gelijk als ik.*
Noch elders aan dese van Corinthen schry-
vende , maakt hy de Leeraaren der Kerke
haar schuldige plicht indagtig , haar ver-
maanende dat sy de genade Gods niet te ver-
geefs en mogen ontfangen hebben ; en hy voegt
daar onder aan , *niemant in eenig ding eeni-
ge ergernisse geevende , op dat de bedieninge
niet gelaster en worde ; maar dat wy als Die-
naars Gods ons zelven in alles aangenaam
maken in waken , in vasten , in reinigheid , in
kennisse &c.* Welke dingen tot de Dienaars
der Kerke behooren , wien het voor al ge-
taamt de reinigheid te betrachten , op dat
d'onreine tot d'Outaren niet en genaken ,
also zulks niet dan van Bisschopen en Prie-
sters verstaan kan werden , vermits de ken-
nisse van Gods wet en d'onderwysing van
het volk haar voornaamlyk aangaat , 't welk
de Profeet Maleachi bevestigt , zeggende :
*de lippen des Priesters sullen de wetenschap
bewaaren , en men zal uit zynen mond de
wet zoeken : en Paulus begeert dat zynen
Timotheus sig bencerslige om hem zelven Go-
de beproef voor te stellen , enen arbejder
die niet beschaamt en word , die het woord
der waarheid recht snyd ; te weten met het
volk te leeren.* Hoe konnen dan de Prie-
sters des Heeren , die haar zelven nu al
over lang aan God hebben verlooft , haar
zelven gesneden om het Koningryk der He-
melen , en die voor haar eigen en voor de
sonden des volks gedurig moeten bidden ,
hoe konnen zy dan , seggen wy , Christus
den Vaandraget des ongehuiden staats
verlaten hebbende , op nieuw gaan trou-
wen , en met wereltse sorg en bekomme-
ringen haar bemoeyen ? want wat is tog
anders de hand aan de ploeg te slaan
en met Lots Huifvrouw te rugge sien ,
so het dit niet en is ? Christus zelfs spreekt
over zodanige menschen dit vonnis uit ,
dat zy niet bekwaam zyn tot het Koningryke

Gods; want is'er niet een mensch die zynen Huifvrouw en de oeffeninge van geleertheit te gelyk kan waarnemen, gelyk zulks d' ondervindinge in de weerelt leert, hoe veel te min dan kan hy die sig geheel aan God over gegeven heeft, twe Heeren dienen, naamlyk God en de Werelt te gelyk; waar van een van beide geen halve, maar een geheele mensch na sig sleept?

Hoewel dat de Kerk in den beginne so wel getrouwde als ongetrouwde Personen tot het Priesterschap toeliet, echter is zulks over al niet in 't gebruik geweest, volgens het schryven van den Oudvader *Hieronymus* aan *Vigilantius*, alwaar hy segt: *wat zullen d' Oostersche Kerken, wat de Egyptische, en die van d' Apostolische stoel doen, welke of geestlijke Dochters, of die haar onthouden, of, sozy Huifvrouwen al hebben, ophouden getrouwde mannen te zijn, aannemen?* En schryvende aan *Pammachius* segt hy, *Christus rein, Maria rein* geweest zijnde, hebben beide geslagten reinigheid toegewyd, insgelijks ook d' Apostelen, of zy hebben haar, na het Houwelyken, onthouden; daar worden tot Bisschoppen, Ouderlingen, en Diakonen verkoren of ongehuwde, of weduenaars, of die gewislyk, na d'aangenomene Priesterschap, alryd daar na haar kuifch en rein hebben gehouden, volgens d'oude gewoonte der Kerke, waar van, buiten alle twyfel, Paulus en de Schrifuur zelfs Auteuren van zijn.

Wyders trekt gyliede de woorden van *Augustinus* aan, seggende: *sommige stellen* voor valt dat de gene die, na gedaane gelofte, komen te houwelyken, overspel doen; dog ik segge u dat zy een swaare sonde begaan, die de sodanige van malkanderen scheiden: maar de zelve *Augustinus* verklaart *dat de gene* die komen te struikelen en te vallen, na dat zy Gode heiliglyk beloofd hebben om kuifch en reyn te sullen leven, slijmer zyn als hoereerders; men moet ook niet voort voor wettelyk aannemen alwat de Kerk met oogluikinge door de vingeren ziet.

Cyprianus ook zelfs wien gylieden by brengt, (in dien zelfden brieft alwaar hy, schryvende van Maagden die een gelofte gedaan hadden van niet te trouwen, segt: *so zy niet en willen noch kunnen volharden, dan is het beter dat zy trouwen, als dat zy weeldrig en dertel zynde in het vier storten*: (waar uit gylieden dan een besluit maakt dat sodanig een belofte het houwelyken niet en verhindert:) oordeelt heel anders: want so wanneer hem de Priester *Pomponius* afvroeg, wat hem dagte van sodanige Maagden dewelke, eenmaal een vast opiet en besluit genomen hebbende om in den Maagdelijken stant te volharden, evenwel daar na betrapt zijn by Mannen in een bed gelegen te hebben; so is 't dat hy dese zaak nader verhandelende en met de Schrifuur bevestigende (hoe zeer gevaarlijk sodanige bywooninge van Maagden en Mannen is, en hoe dat veele daar door swaarlyk zijn komen te vallen, spreekende van alle soorten van Maagden in 't algemeen,) zijn reden aldus aanvangt: *indien dat zy*, haar selven Christo toegeheiligt hebbende, kuifch en rein houden sonder eenige bewimpeling altoos, so is 't dat zy daar in kloekmoedig en stantvastig blyvende, den loon des Maagdoms te verwagren hebben; edog willen, of konnen zy niet stantvastig blyven, dan is het berer dat zy trouwen (als dat zy weeldrig en dertel zijnde, haar zelve in het vier komen te storten) waar mede zy gewislyk aan haare Broeders en Susters geen ergernis noch opspraak geeven, nadien datter geschreeven staat, &c. En kort daar aan segt hy: *Christus* onse Heer en Rechter, als hy zynen Maagt aan hem overgegeven en sijne heiligheid toegewyd, by eenen ander siet liggen, hoe seer is hy verstoort en vertoornt, en met hoe swaare straffen dreigt hy sodanige Overspeelige vermengingen! Daar na antwoordende op de Vraag, belast hy Vroed-vrouwen t'ontbieden om te sien of die maagden geschonden syn, als hy segt: *indien men nu* gewaar word dat iemand onder haar geschonden is, dat zy dan volkomens

menē penitentie of boete doen, vernits dat zy die dese zonde begaan heeft, niet hares Mans, maar Christi Hoere is, en laat haar also, de behoorlijke tijd waargenomen en de bekentenis geschied zijnde, tot de Kerke wederkeeren; dog so zy hertnekkig blijven en van den anderen niet en komen te scheiden, dan zullen zy dit moeten weeten, dat zy met dese haare schaamteloſe hertnekkigheid by de Kerke nooit aangenomen mogen worden, om geen andere door hare misdaden tot een val te brengen. Hier ziet gy wat *Cyprianus* van gebrokene geloften oordeelt, hy zegt dat sodanige boosaardige menschen bloedschande bedryven en Christi Hoeren zijn, en ten sy dat se van den anderen scheiden, neemt hy se nooit wederom aan in de Kerke; hoe kan het dan anders sijn of sodanige gedaane beloften moeten het trouwen beletten? Of wie sou iemant tot diergelyk houwelyk derven vermaanen, het welke niet aangegaan mag worden zonder belofte te breeken of Godts gebod t' overtreden, en by gevolg zonder zich op het allerhoogste te bezondigen?

Dat nu de Prinsen van Duitschland, also gyliede schryft, siende veel boose stukken uit den onghewuden staat der Priesters t' ontstaan, haar vryheid gaven om te mogen trouwen; hadden uwe Prinsen met my hier in raad gepleegt, al eer dat so veel Priesters by u so in het wild heen gingen trouwen, twyfelik seer of ik haar dien raad gegeven sou hebben die uwe Prinsen hebben by der hand genomen; want so de Priesters haar van vrouwen niet willende onthouden, immers met geweld wilden trouwen, hoe veel gevoeglijker en veiliger zou het, lichtlyk, geweest zyn dat men sodanige, na het voorbeeld der ouden van haar Priesterſchap aſſettede, en, wat de reſt aangaat, ieder een met zyn eigen consciencie liet begaan, en daar na andere die zuiverder en reiner waren, d' Outaren liet bedienen, dan te schynen, met alles vry te laten, andere tot het sondigen aanleidinge te geven,

en also een anders zonden t' onse te maken; maar gelyk wy nooit nieuwsgierig zyn, nog ons met de zaaken van andere Vorsten hebben willen bemoeyen, so is 't ook dat wy al wat uwe Prinsen doen in het goede duiden, niet twijfelende of zy hebben in haar gemoed een oprecht voornemen om alle misbruiken weg te nemen, en Godts Kerke te zuiveren.

Vorderſ zullen wy, die met alle vlyd en iver de tyranny van den Bisschop van Rome uit ons Koningryk getracht hebben te bannen en de eere Christi in oprechtheid voort te zetten, met Godshulpe toezien, voor so veel als menschlyker wyſe bedacht of betracht kan worden, dat geen misbruik altoos door den Paus of iemand anders ingevoert, al hier gehandhaaft of gekoestert werde; en so wy mochten gewaar worden datter zekere Perzoonen zijn die van de nood een deugt maken en haar uiterlyk gelaten van den Bisschop van Rome een afkeer te hebben, en also veinſen de waarheid op haare tongen te hebben die zy in hunne herten niet en dragen, met sodanige zullen wy van wegen geestlyke zaaken niet te rade gaan, noch ook zelfs in wereltsche haar gevoelen daar over verwachten.

Dog alles wat ons goet dunken sal Christi zuiver en oprechte leere te kunnen bevorderen, zyn Euangelium verbreiden, de gebreken en mislagen in de Kerke van Engeland verbereren, tot uitroeyinge van allerlei misbruiken en dwalingen te dienen, en eindlyk al wat ons toeschynen sal d' oprechtheid van Christi Kerke te kunnen verciere, daar toe zullen wy ons, met Godts hulpe, bevlitygen, daar op geduurig uit zyn en zien, en tot alle tyden alle onse krachten daar toe inspannen.

Wat nu de artykelen aangaat waar over wy met elkander gehandelt hebben, die sullen wy by de eerste gelegenheid met onse Theologanten nader overweegen, en eindlyk die dingen vast stellen, welke, na ons oordeel, meest tot Christi eere en vercieringe van de Ker-

zijn Bruid, mogen nut en vorderlijk zijn.

Doch u-lieden, doorlugtige en voortreffelijke Gezanten, die so veel moeite en arbeid, so te water als te lande, om ons te bezoeken hebt uitgestaan, om de zaak des Evangeliums etlyke maanden lang uit uw Vaderland zigt geweest, zijn wy ten allerhoogsten dankbaar; noch wy en verwonderen ons niet dat de liefde tot uw lieve Vaderland, na so een langduurige afwesigheid U. L. nu nodigt om daar wederom na toe te keeren. Overzulks de commissie van

uwe Prinzen afgeleid, en uwe affayren in het geheel verrigt hebbende, (indien het U. L. niet en mogt verveelen om ons te bezoeken, so zal uw aankomste ons seer aange-naamen wellemek zijn,) zullen wy U. L. niet alleen na uw Vaderland vry laten ver-trekken, maar ook aan uwe Prinzen testi-moniale Brieven mede geeven, welke uw ongemeene vlyt en neerstigheid in het uitvoeren van uw Gezantschap aangewent, zullen melden. Vaart wel.

I X.

Een Brief des Konings aan de Bisschoppen, dienende tot onderrigtinge van het Volk. Het Origineel.

HENRIK KONING &c.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

Eerwaardige Vader in God, en seer geliefde, groetenis.

Nademaal dat wy, om uwe deugtsaamheid, geleertheid en goede gave die wy voor dese in u sagen en gewaar wierden, u voor een bekwaam Persoon keurden die Gods heilig Woord in oprechtheid, zuiverheid, eenvoudigheid en met aandacht ons volk soud willen voordragen, en haar in de waarheid daar van op een slechte en eenvoudige manier onderwyfen, dienende tot hunner beter onderrigtinge, eenigheid, gerustheid en overeenkoming in de geloofs-stukken, so hebben wy derhalven u met de hooge bedieninge eens Bisschops in dit ons Koningrijk vereert, en daar op met groote inkomste en bestittingen begiftigt; edog, merkende naderhand dat, door de tegenstrydigheid in het prediken binnen dit ons Ryk, dese onse gemeinten staat tot verscheidene opinien is komen te vervallen, waar over twedragt en oneenigheid is ontstaan; voortkomende alleenlyk uit zekere smaadlyke en veragryke woorden die men segens de eelyke, loflyke, en verdraagfa-

me Ceremonien, gewoonten en dienstplegingen der Kerke gebruikte: so worden wy nu genoorzaakt om u, door onse verscheidene brieven, onder andere te vermaanen en te gebieden om Godts heilig woord zuiver te Prediken, de misbruiken haar klaar en duidelyk voor oogen te stellen, en in generlei wyse middelmaatige zaken uit twistgierigheid te verhandelen, welke of niet nodig syn ter zaligheid, als daar syn de goede en deugdsume ceremonien der heilige Kerke; noch ook geensins te verachten en af te schaffen, also se tot een deugdsaam en aandagtig leeven de spoor geeven. En hoewel dat wy om dit ons oogmerk te bereiken geen moeite noch arbeid gespaart hebben, so hebben evenwel sommige onse advertissementen of bekendmakinge dies aangaande so weinig gade geslagen, invoegen dat wy nu onse eigen pen op papier hebben moeten stellen en een ontwerp maaken van zekere artykelen, welke by u allen, te weten de Bisschoppen en de gantsche geestlykheid van dit ons Rijk, in een Kerk-vergaderinge voor algemeen, nut, en noodig door

door onse autoriteit gekeurt en beslooten syn geweest, om daar door alle twist en oneenigheid voor te komen: en op dat gy onse Onderdaanen de selve foudet voorleesen en haar leeren; om also een stil en gerust leeven met den anderen in liefde en vrede te mogen voeren; niet eens vermoedende dat eenig Persoon onder onse autoriteit staande tegen onse meeninge daar in sou hebben derven aangaan, of slosf, agtloos en verzuimlijk zijn geweest om deselve onse bevattinge niet, na behooren, na te komen en eenvoudig voor te draagen, invoegen dat door nalatigheid daar van zulk een ruste en eenigheid daar op niet en sou aangroeyen, als wy daar van verwacht en te gemoet gezien hadden; edoch dikmaals van geloofwaardige Persoonen verstaan hebbende, dat echter onse moeite, arbeid en goede wille dies aangaande niet alleen vruchteloos zijn afgeloopen, maar ook dat sommige ligtveerdige en oproerige Persoonen haar niet en hebben ontsien om daar veraglijk en smaadtijk van te spreken: (so dat by gebrek van de gemelde artykelen duidelyk en klaar voor te stellen en door de dwase en twistagtige manier van spreken, die dese reukeloose Persoonen tegen dese eerlyke en loflijke costuimen, of gewoonten en ceremonien der Kerke noch tegenwoordig gebruiken onse gemeente, veel meer als voor dese, verstoort en ge-ergert is; en dat ze als uitroept dat wy dit ongelijk van alle man wel fouden willen lyden en opsteken; waar uit sy oordeelen dat tegens God, ons, en ons Koningryk ten hoogsten gefondigt word: so dat zy voornaamlyk uit desen hoofde en tot reformatie of hervorming van dese grillen en grove misbruiken, op de been geraakt en dese commotie of oproer aangerecht hebben, waar mede zy ons swaarlyk vertoorn, haar zelve schade, en veel van onse goede Onderdaanen verdriet en onrust hebben aangedaan: worden wy daarom nu genoodzaakt, (tot ontlastinge van ons gemoet voor God en tot bewys van de tedere liefde en sucht die wy de welstand, ruste en eenigheid van onse Volkeren en Onderdanen toedraagen,) om

desen onsen brief aan alle Bisschoppen van ons Ryk, en onder andere aan U. E. wederom te stiften, dienende tot uwer ernstige waarschuwinge en vermaninge, dat gyliede, u tot herstellinge van dese dingen, die hier na verklaart zullen werden, wilden schikken, op verbeurte van uw Bisdom en om na rechten en verdienste van uwe hertnekkige ongehoorzaamheid gestraft te sullen worden.

I. En voor eerst, belasten en bevelen wy u wel scherplyk om op alle Sondagen, waar gylieden ook binnen uw Bisdom zoudet mogen zyn, by gefondheid en bekwaame gelegentheid, in de Hooft-kerke of in de Parochie-Kerk der plaats daar gy voor die tyd soud mogen zyn, onse artykelen, overluid, en dar duidelyk en onderscheidentlyk sonder daar iets by te voegen, voor te leesen en uit te leggen; en geenfins in iets dat gy uit u selven daar noch meerder mogt komen by te verhaalen, so gy al iets zegt, een enkel woord te uiten, dat deselve artykelen of eenig woord daar in begreepen, voor het Volk duister of twyfelachtig mogt maaken.

Wy willé ook en gebiedé u, dat gy in eigen Persoon, voor so veel als gevoeglyk kan geschieden, van plaats tot plaats door uw gantsche Bisdom sult reisen, en soeken op alle sondagen met het Volk reden te voeren, en daar in de Schrifuur-plaatsen, die gy mogt komen te verhandelen, duidelyk uitleggen; en hier nevens ook niet alleen de gehoorfaanheid die sy, van Gods wegen, haren Koning en souverain Heer schuldigt syn, (tegé wiens gebod zy in geenley wyse, schoon dat het selve onrechtmatig waare, haar baldadig behoorden aan te stellen,) haar voordragen, maar ook de eerlyke en loflike Ceremonien der Kerke roemen en haar aanprysen; en dat op so een klare en eerbiedige wyse, dat het volk daar uit genoeg mag merken dat men die niet en diende in de wind te slaan, en met eenen ook weten waar toe dat se ingestelt waren, en hoe men ze behoorde te betrachten en te achten; hier in zodanige middelmatigheid gebruikende, als dat het volk aan d' eene kant haar niet al te veel daar op

komen te vertrouwen, (waar uit meer kwaat ontstaan sou dan of men daar niet een woord van repte,) en aan d'ander kant te beter mogen weten hoe zy haar voor ons, haaren Koning en souverain Heer, verpligt syn te dragē.

3. Wy geven u ook hier nevens een scherp en strikt gebod, om in geen van uwe particuliere discoursen eenige woorden altoos te gebruiken die eenigfins mochten strekken tot nadeel van dit ons gebod; ja, gy sult ook met niemand verkeren, of eenig Persoon van wat stand of conditie dat hy ook zy, huisvesten, die met zyn woorden in het verborgen of in het openbaar, directlyk of indirectlyk van dese Ceremonien zyn afkerigheid te kennen geeft, en daar kwalyk van sprekkt; maar wy willen dat, ingeval u sodanig een Persoon mogt voorkomen die syn tonge diesaangaande niet en wil snoeren, gy lieden dan, als een misdadige en verleyder van ons volk in verzekering zult nemen, en ons of onsen Raad geboeit roefenden, om na behooren gestraft te worden. Op diergelyke wyse sult gy ook met andere Vreemdelingen te werk gaan, van wien gy mocht komen te hooren dat sy haar hier in so grof te buiten gaan.

4. Onse wille en bevel is, dat gy aan uwer zyde of uit uw naam, op gelyke verbeurte van afgeset en vorder gestraft te worden, aan alle Priesters, Vikarissen, Parochiaanen, Opperhoofden van Godts huisen, Collegien, en andere Kerklyke Vergaderingen binnen uw Bisdom bevel zult geeven, dat zy alle, (en yder een hoofd voor hoofd, voor so veel aangaat de middelmaatige aanpryng der ceremonien, het schuwen van twistachtige en versmaadlyk geklap, het onderscheidlyk en duidelyk voorlezen van onse

voornoemde artykelen &c. in haare Kerken, Kloosters, Conventiculen &c.) dese selfde order, die u nu alrede is voorgeschreeven; waarneemen, nakomen en onderhouden sullen. Daarenboven, dat gy niemant, hoe hoog de Persoon in geleerdheid mogt gepromoveert zyn, 't sy Vreemdelingen of andere, buiten zyn eigen Kerk ergens binnen in uw Bisdom laat prediken, uit kracht van eenig verlos by ons, of eenige van onse Ministers vergont, voor den 15. van dese tegenwoordige maand, noch voor u noch elders; ten zy dat hy so een vroom, deugdzaam, kloek en geleerd man is dat gy hem daar toe bekwaam oordeelt, en voor wien dat gy het derft opneemen en verantwoorden.

Eindlyk en ten laastten, also wy verstaan hebben dat verscheiden Priesters hebben derven bestaan om haar selven in den Echtenstaat te begeven, strydende tegens het gebruik en de gewoonte van onse Kerk hier in Engeland: zo is dan onse wille dat gy in uw Bisdom in der stille verneemt of 'er een sodanig Persoon aldaar noch te vinde zy, of niet: dog ingeval gy mogt gewaar worden datter Priesters zyn die haar zulks onderwonden hebbende, evenwel het geene tot een Priesters ampt behoort, hebben bedient: so belasten wy u, (voor zo veel als gy het op gemelde boete of verbeurte van uw Bisdom en arbitrale correctie sult konnen verantwoorden,) nierte verswygen wat, en hoe verre, zy daar in gegaan hebben; maar om veel eer zulks aan onsen Raad bekend te maken; of om haar vast te setten, en daar na met goede verzekering ons toe te senden. *Gegeven onder onsen zegel op ons Kasteel tot Windsor, op den 19. November, in het 28. Jaar onser Regeringe.*

X.

Tonfalls Argumenten om te bewyfen dat d' Oor-biegt van God is ingestelt: nevens zekere aantekeningen op de kant geschreven met Koning Henriks eigen hand. Het Origineel.

DAt d' Oor-biegt van God is ingestelt | Matth. 3. alwaar, Joannes de Dooper in de
sichynd te konnen bewesen worden uit | Woestyne van Judea een boët-predikatie
doen-

doende, tot hem is uitgegaan Jeruzalem en geheel Judea, en wierden van hem gedoopt in de Jordaan, belydende haare zonden; welke Schriftuur-plaats *Chriftostomus* aldus uitlegt, zeggende: *belydenis der zonden is een getuigenisse dat de conficentie God belyd, want die Godts oordeel vrees, en schaamt zig niet zijne zonden te belyden; doch die beschaamt is die en vrees niet, vermits dat de volmaakte vrees alle schaamte verdryft; want daar word de belydenisse voor een schandelijke zaak aangefien, alwaar men niet engeloofd datter in het toekomende oordeel en straffe te verwagten is. Weeten wy niet dat de belydenis van zonden schaamte na haar sleept, en dat zelfs schaamroot te worden een (waare) straffe is; maar belaft ons God niet daarom te meer onse zonden te bekenen, om tot een straffe schaamte te lyden? Want selfs is dit een gedeelte des oordeels; ò groote barmhertigheid Godts! Hy, wien wy so dikmaals tot gramschap hebben verwekt, laat zich met een (2) bloote schaamte paayen, en neemt die voor een genoegsame straffe aan.*

Rekent nu God de schaamte voor een straffe, die ons niet en sal over komen so wanneer wy Gode alleen onse zonden komen te belijden, vermits dat ieder een die redens gebruik heeft wel weer dat Gode onse zonden bekent zyn, al is het dat wyse voor hem niet en (2) belyden, so volgt dan hier uit dat het immers verstaan moet worden van een belydenis aan den mensch gedaan of geopenbaart. Daarenboven de woorden des Texts geven selfs te kennen dat sy haare sonden aan Joannes den Doper hebben beleden: waar op hy dan tot haar seide, *brenge dan vrugten voort der bekeringe weerdig, 't welk hy met geen goe reden hadde konnen zeggen, ten waare dat hy, uit de belydenis aan hem gedaan, gemerkt hadde dat zy boetveerdige waren.*

Beda over Marc. I.

En zy wierden alle van hem gedoopt in de Re-

vier de Jordaan, belydende haare zonden. Alhier word den geenen, die belofte doen van een beter leven en daar op begeeren gedoopt te werden, een (3) exempel voorgestelt dat zy haare zonden moeten belyden; gelyk ook op de Predikatie van (4) Paulus aan die van Ephese veele geloovige kwamen, belydende en bekentmaakende haaren handel en bedryf, voor so veel als zy den ouden mensch uitgetrokken hebbende, vernieuwt moeten worden in Christus.

Daar staat ook *Joan. 20.* geschreven, (5) *so gy iemands sonden vergeeft, dien worden se vergeven: so gy iemands sonden houdt dien synse gebonden: en wederom Matth. 18. al wat gy op der Aarde binden zult, zal in den Hemel gebonden zyn: en al wat gy op der Aarde ontbinden zult, zal in den Hemel ontbonden wesen; Niemand nu kan vergeven noch ontbinden het gene hy niet en weet, also God alleen nevens den zondaar de verborgene zonden weet; derhalven ten zy dat de zonden voor henen aan den Priester geopenbaart werden, zal hy se niet konnen binden, nog ontbinden. En gelyk als, by aldien uw (6) Koninglyk Majesteit aan sommige commissie gegeven mogt hebben om een zekere zaak aan te horen en af te doen, de Rechters de zaak, daar van niet verwittigt zynde, niet en zouden konnen afdoen, by gebrek van de wederpartyen die voor haar niet en verschynen: also konnen ook de Priesters de zonde, die haar onbekent zyn, niet binden nog ontbinden. Dewyl dan God den Priester als een geestelijke Genees-meester aan de Kerk gegeven heeft, so is het dan dat die zijne wonden verbergt, aan zijn eigen ondergang en verderf schuldig is; gelyk als den Apostel Paulus de Philippenten, zeggende: *werket uwes zelfs zaligheid met vrees en beven.**

Origines over Psalm 6. in zyn 2. Homilie: handelende van de vergevinge der sonden.

(7) *Daar is noch een zevende, doch harde en moeyelijke, vergevinge van zonden door boete,*

Y y 2 so

N. B. (1) Van de bloote schamte. (2) Bedrieglijk is dese belydenis. (3) Hy noemt het een Exempel, n't een gebod. (4) Geen gebod geeyende. (5) Hier op moet men antwoorden. Ontbindinge of absolutie word tot een remedie voor de zonden gegeven aan de geene alleenlijk die 't verzoeken. (6) Dit Exempel verklaart de zaak wel, doch niet wel geappliciert. (7) Hy geeft zijn eigen gevoelens te kennen.

so wanneer een zondaar zijn bedde doet swemmen, en zijn bedstede met zijne tranen doornatet, dat hem zijne traanen tot spyse zijn dag en nacht, en dat hy niet beschaamt en is om aan den Priester des Heeren zijn zonde bekent te maaken en te zoeken een genees-middel by hem, dewelke zegt: ik zeide; [8] ik sal belydenisse van myne overtredingen doen voor den Heere; en gy vergaast d'ongerechtigheid mijner zonde; over een komende met het geene d' Apostel Jacobus segt: is iemand krank onder u, dat hy tot hem roepe d' Ouderlingen der Gemeinte, en dat zy de handen op hem leggen, hem [9] salvende met oly in den naame des Heeren: en het gebed des geloofs sal den zieken behouden, en so hy zonde gedaan sal hebben, het sal hem vergeeven worden.

Origines in zyn 2. Homil. over Psalm 37.

Verstaat hier door een mensch die wel geloovig is, maar nochtans swak, die van eenige sonde heeft kunnen overwonnen worden, en over zulks zegt, kermt en klaagt over zijne zonden, en op alle manieren van zijn wonde zoekt geneesen te worden; hoewel dat hy word overylt en komt te vallen, dies niettemin tracht hy wederom op de been te raaken en gewisser gangen te doen met syne voeten; indien nu sodanig een mensch aan zijne zonden gedenkende, komt te [10] belyden het geene hy gedaan heeft, en uit een menschlijke beschaamtheit sig niet veel en kreunt aan de geene die hem zijne belydenisse verwyten en daar over bespotten; doch hy verstaande dat hem hier door zijne zonden worden vergeeven, en dat hy in den dag der opstandinge om het geene waar over hy nu voor de menschen zulk een schande behaalt, dan en op die tyd voor Gods Engelen alle schande, schaamte en verwyt sal ontgaan, wil hy daarom zijne vlekken niet bedekken, maar doen belydenisse van zijne

overtredingen, en de wit geplasterde graven niet gelijk zijn, die voor de menschen van buiten wel schoon schynen, naamlijk rechtveerdig voor de geene die haar zien, maar van binnen vol doods-beenderen en alle onreinigheid zijn.

En kort daar aan met zijne-verklaaringe over Psalm 38, 19. (Want ik maake u mijne ongerechtigheid bekent:) voortvarende, segt hy: dat de bekentmaakinge van ongerechtigheid de belydenisse van zonden is, hebben wy dikmaals gezegt. Ziet dan wat ons de Goddelijke Schriftuur leert, te weten, dat men zijn zonde van binnen in het herte niet en moet verbergen. Gelijk als de geene, welkers maage met eenige rauwe spyse, humeuren of sluimen beswaart zijnde, door het braken daar van worden ontlast en bevyd: also ook die gezondigt hebben, soo wanneer zy haare zonden verbergen, de selve worden dies te meer van binnen benaauwt, en komen in de sluimen en humeuren der zonden by na te verflikken: doch so wanneer hy een aanklaager zijns selfs word, terwyl hy noch besig is met zig selven te beschuldigen, braakt hy met eenen zijn sonden uit, en raakt also d'oorzaak zijner ziekte kwyt. Wilt slegts gaauw uit uwe oogen zien aan en voor wien gy uwe zonden behoort te belyden, neemt eerst een proeve van den Genees-meester aan wien gy d'oorzaak van uw ziekte behoort t'openbaaren, die de swakheden der onferke weet te draagen, te weenen met den weenenden, en die geleert heeft over de noodlyden de zich t'ontfermen: op dat gy eindlijk also, al wat hy komt te seggen, (die zich van te vooren een ervaren en barmhertigen medelydende Genees-meester getoont heeft:) en al wat hy u raat, moogt doen en volgen, so hy al moogt verstaan en van te vooren gewaar worden dat gy aan so een ziekte en kwaale gaat, die voor de gantsche Gemeinte dient te komen en aldaar moet geneesen werden; waar uit, ligelijk, andere gestigt en gy selfs gemaklijk geneesen moogt worden; uit diergelijk overleg en goeden raad van so een ervaren

(8) Hy heeft een kwaad gevoelen die de heilige Schriftuur misbruikt. (9) Die maniere van Salvinge wierd nooit in het belyden van zonden gebruikt. (10) Hy en zegt niet 't is noodig dat zy belydenis doen; maar hy spreekt nu van verachtighe.

varen en geoeffende Genees-meester moet men vele dingen zoeken te bekomen.

Cyprian. in zyn ferm. over de gevallen.

(11) Eindlyk en ten laastten, dewyl dat sy sterker worden in het gelove en meer geconfijt in de vreesse, schoon dat zy met dese of die groove schelmstukken niet besmet zyn, na dien zy nochtans haare gedagten daar op hebben gevestigd, so is het dat zy de selve by Gods Priesters beklaagen en eenvoudig belyden, haare conscientien door een opregte bekentenisse van haare zonden soekente zuiveren, hunne beswaarde gemoederen t'ontlasten, en een heilzaam genees-middel voor haare zielen, al is 't dat de wonde niet diep en gaat maar dat se slegts geraakt sijn, te bekomen; als weetende datter geschreeven staat, God laat zich niet bespotten; God kan door geen listen nog lagen gevangen, betrapt, nog bedroogen werden: ja, hy zondigt noch swaarder die, na de gedagten der menschen, geloofd dat hy de straffe des misdachts sal kunnen ontgaan, als hy slegts geen openbare misdad begaan heeft, Christus segt, so wie hem mijns sal geschaamt hebben, diens sal hem de Zone des menschen ook schamen, zig inbeeldende dat hy een Christen is die sig schaamt of vreesst een Christen te zijn: hoe kan hy met Christus zijn die sich schaamt of vreesst dat hy Christus toebehoort? Hy sal gewislyk zoo swaar niet zondigen met d' afgoderyen niet te zien, nog met de heiligheid des geloofs onder de oogen van het omstaande en beschimpende volk t' ontheiligen, met zyn handen door doodlyke offerhanden te besmetten, of zyn mond met onnatuurlyke spyse t'ontreinen; dit voordeel heeft hy wel daar by,

dat hy 't so swaar niet verkorven heeft, maar niet dat zyn conscientie daarom vry of onschuldig is; zyn misdad kan hem wel te eerder vergeven worden, echter is hy voor een misdad'ar te rekenen: laat hem derhalven niet nalaaten boete te doen, maar aanhouden met Gods barmherigheid af te bidden, op dat de zonde die uit haar eigen aansien so groot niet en schynt te zyn, door verzuim van voldoeninge niet opgehoopt en werde. Laat yder een hooft voor hooft, [12] bid ik u, Broeders, sijn misdad belyden, terwyl hy nog in de Wereld is, terwyl dat zyn belydenisse nog aangenomen mag worden en zijne voldoening en kwytsceldinge door de Priesters gedaan, by God den Heere aangenaam zyn. Laat ons met gantscher herte ons tot den Heere bekeeren, en leedwesen over onse zonden met waare droefheid uitdrukkende, God om genade en barmherigheid bidden; laat een zond'rouwige ziele hem te voet vallen, laat treuren en zuchte hem voldoen, laat onse geheele hoope op hem steunen.

Op wat wyse wy hem moeten aanbidden wyft hy ons zelfs aan, seggende: bekeert u tot my met uw gantsche herte; en dat met vasten, en met geweent, en met rouwklagen; scheuret uw herte en niet uw klederen, en bekeert u tot den Heeren uwen God.

Daarenboven de (13) Profeet Jesaja waar schouwt zondaren, seggende: (volgens de 70. Overfetter) segt gyeerst uwe ongerechtigheden, op dat gy gerechtheerdigt worde; en Salomon Proverb. 18. segt, dat de rechtheerdige zich zelven eerst beschuldigt; op dat ons dan de Satan in des Heeren oordeel voor alle man niet en kome te beschuldigen, so moeten wy in dit leeven met onse zonden voor af te belyden, andere zoeken voor te

Yy 5

ko-

[11] Cyprianus bekent dat d' oorbiegt niet scherper bevoolen word als de Maagdelijken staat. [12] Ha, hy daar toe een gebod hy en sou het so sterk niet aanraden, [13] Dese alle raden wel, maar gebieden niet.

komen, also wy met ons zelve te beschuldigen God niet en kunnen voorkomen die alle onse daaden van te vooren weet, ja, al eer se geschieden; hierom fiet dan de belydenisse noodsaaklijk op een uitwendige belydenisse aan Godts Dienaar gedaan die daar van niet geweeten heeft, want niets is 'er ooit voor God verborgen, niet alleen dat nu geschied is, maar ook al wat geschieden zal.

(14) Doch wat nu de Persoonen of Dienaren selfs aangaat aan wien de belydenisse moet geschieden, mitsgaders ook de tyd, daar in hebben de Kerken eenige veranderinge gemaakt, en na de gelegenheid der landen onderscheidentlijk te werk gegaan.

[14] Nadien datter geen zeker Persoon noch tyd vastgesteld word, so wort 'er ook geen vast gebod gegeven.

Op dat ik, allerheiligste Majesteit uwe bekommeringe, genoeg belemmert met d'algemeene ruste van uw Ryk vast te stellen, niet en schyne te willen ophouden, en met het leesen van veele andere Autheuren die ik sou konnen bybrengen, moeyelijk te vallen, so zal ik het hier by laaten beruften; dit alleenlijk biddende dat se dese myne geconcipeerde stellingen ten goeden gelieve te houden, die ik uwe Koninglijke Majesteits seer schrander oordeel en doorknedene hersenen bevoelen laate, om deselve r'overweegen en na te denken. Sluitlijk wensch ik uw Koninglijke Majesteit een langduurig en voorspoedig leeven en Regeeringe.

X I.

Koning Henriks Brief aan Tonstall, Bisschop van Duresme of Durham, dienende tot wederlegginge van Zyn argumenten: waar mede hy zoekt te bevestigen dat d'oorbiegt van God is ingestelt. Het Origineel.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

Also my dagte, mijn Heer van Durham, dat de argumenten en Schriftuur-plaatfen, so wel van de Bisschoppen van Jork en Wincheſter als d'uwe, nu onlangs in het Parlement to volkomen beantwoordt zijn, dat het meerderdeel daar van, so't my toefcheen, daar me vernoecht was; ben ik niet weinig verwondert waarom gy nu andermaal aan my dit uw geschrift gezonden hebt, vervattende in effect niet veel andere Schriftuur-plaatfen of argumenten dan die door den Bisschop van Cantelberg en my verklaart wierden weinig of niet tot uw oogmerk en zaak te dienen: maar ik agte dat gy het doet of om mijn gering oordeel in het byzonder te toetsen (het welke niet gewoon is, al is het niet seer schrander, om de verſtanden en opinien van andere geleerde mannen tot hulpe te roepen) en also over mijn onnosel antwoord te zegenpraalen; of anders dat uw eigen inbeeldinge en oordeel u al te veel geblindhokt hebben, denkende dat het een waarheid is, welke gy met uwe geleerdheid noch niet be-

weesen hebt, noch ook met de heilige Schriftuur of waarschynlijke redenen van eenige andere Leermeeſters, (so als het by my leid, hoewel dat ik mijn onbekwaamheid in geleerdheid moet bekennen;) sult konnen goet maaken. Alwaar het datter weinig verschil in de zaak waare of dat se aan beide zyden even schoon stond, dewyl ik nochtans oordele dat de waarheid van de zaak my veel eer, dan u, toevalt en begonstigt, geeft se my dieshalven groote vrymoedigheid, (niet steunende op eenige geleerdheid, maar op de rechtveerdigheid van de zaak zelfs, aangezien ik door uw schryven daar toe geterget ben,) om op uwe argumenten te antwoorden. Een aanvang dan nu maakende om op uw eerst bygebragte bewys-reden te repliceren, sal ik gaan bewysen dat uw eigen Schryver ter plaatse by u aangetrokken, vlak tegen uw gevoelen aangaat; want, gelijk als gy hem allegeert, so zegt Chriſtoſtomus *quod sufficit solus pudor pro poena*, dat is, *de schaamt alleen doet genoeg tot een straffe*, so is dan d'oorbiegt

biegt niet, uit kracht van zeker gebod, nodig; want by aldien het so waare, dan is dit woordeken (*salus, alleen*) by uwen Auteurs verkeert gestelt; dies hy u hier ter plaatse weinig voordéel geeft. Op uw bedrieglijk argument ontken ik uw gevolg, gegrondvest alleen op een geringe reden, daar uw bedrieglijk argument opruft, welke reden ik niet en behoeve te wederleggen, also uw eigen bygebragte Schryver al te klaar in zijn 5. Homilie, Tom 5. toont dat gy den zin en meeninge van zijn zeggen niet wel en vat; want hy schryft, nevens veele andere woorden die dese zaak aangaan, kortlijk aldus: *non hominibus peccata detegere cogo: ik dwinge niemant dat hy voor de menschen zijne sonde ontbloote*; ten anderen ook dat ander stelsel te vooren aangetrokken moet niet verstaan worden so als gy schryft. Daarenboven is het onnodig, na mijn oordeel, dat ik mijn hoofd breek om Schryvers op te zoeken, welke bewysen dat gy de stellingen van Christomus verkeerdelijk opvat, want die gy zelfs bybrengt dienen seer wel tot myn voordéel: nademaal al uw moeite en arbeid daar toe is aangewent om te bewysen dat Godt d'oorbiegt belast en bevoolen heeft, en dat beide uwe bewys-redenen so van Beda als van den Apostel Paulus niet ter zaake doen, maar geeven slechts te kennen dat zy haare zonden beleden, en evenwel zeggen zy niet dat zy het uit kracht van een gebod deden; weshalven dienen se tot myn bewys en niet tot het uwe. Uwe andere Schriftuur-plaatsen van Johan. 20. en Matth. 18. zyn so bondig en grondig nu onlangs wederleid geweest en so klaar bewesen niet te behooren tot ons gefondeerde argument, dat ik my moet verwonderen dat gy u niet en schaamt de zelve hier wederom ten voorschyn te brengen, en uw bewys-reden daar so dwaaslyk op te fonderen; want wat voor een dwaas of slechter argument sou men kunnen bybrengen om daar mede te bewysen de nootwendigheid der biegt of belydenisse, als te seggen, *so gy niet komt ter biegt, dan kan ik u niet vergeven? sou ook een Dief zeker schelmstuk bedreven*

hebbende, sig; volgens de wet verbonden houden om zyn schelmstuk t'openbaaren, ingeval dat de wet niet meer dan dit alleen in heeft: *so gy niet en belyd, dan kan ik het u niet vergeven?* of sou hem zyn dievery daarom te eerder vergeven worden? dese zaak blykt so klaar dat se alle man kan merken, ten zy dat hy niet en wil sien. War nu belangt de Schriftuur-plaatsen van *Origines* die gy bybrengt, als voor eerst die over Psalm 6. geeft te kennen dat wy al zo seer verplicht zyn om onse bedstede met traanen te door-natten, als te biegten aan den Priester, 't welk, na myn oordeel, niemand sal willen, of derven, staande houden dat wy gehouden zyn te doen; en evenwel en stelt hy niet voor vast dat ons eenige daar van bevolen zyn. Voeg hier noch by, dat die Schriftuur-plaats Psalm 32. 5. waar mede gy dit zyn seggen wilt bewaarheden, niet eens gewag maakt van *ik zal belydenisse van myne overtredingen doen voor den Priester, maar voor den Heere*. d' Andere Schriftuur-plaats van den Apostel Jacob. Cap. 5. 14. schynt veel eer op d' uiterlyke zalvinge, dan op belydenisse te zien, want waar is het ooit in 't gebruik geweest, dat het volk komende alleenlyk om belydenis te doen, met Olye plachten gesalft te worden? dit argument dan dient niet tot uwe zaake. War nu belangt die andere verklaringe van den Oudvader *Origines* over Psalm 37. hy zegt niet dat wy voor den Priesters moeten gaan biegten, maar *si confiteantur, so zy belydenisse doen*; en hy schynt veel eer de menschen hier toe te willen bewegen dat zy niet en souden, noch behoorden; *parvi pendere confessione, weinig werk te maaken van belydenisse te doen* ('t welk alle goede luiden souden willen toestaan) dan dat het haar schuldige plicht was om by den Priester te gaan biegten of belydenisse te doen van haare zonden. Hoewel dat *Cyprianus*, sprekende de *lapsis*, van de *gevallene*, sodanige menschen pryft die voor de Priesters haare fouten en missagen komen te belyden, evenwel bekent hy dat wy daar toe niet verbonden zyn; want als hy 't al op het allerhoogste pryft so zegt hy, *bee veel te*
meer

meer 'in ſta m deſe booger ia het geloof en de vreeſe Gods, die, ſehou dat zy door het ploegen van eenige offerhande of dwiſch van eenige Boeken, daar toe niet verpligt zijn, eger haar niet en ontſen om haare zonden voor den Priester te beklagen! Hy bekennt dat wy daar toe niet verbonden zijn, uit kracht van eenige offerhande of Boek, waarom verhaalt gy dan (ſchoon genomen dat hy d' oorbiegt al pryt) dat ons Goden de wet daar aan verbinden? Hier geeven ook noch de reden, nog de Schriftuur, nog eenige deſige Schryvers bewys van. Daar hy nu noch wyders zegt, *coſtituantur ſinguli, quæſo vos Fratres, do lictum ſum: ik bidde u, Broeders, laat gder een zyn miſſdaad belyden; dit zeggen bewyft niet dat het een gebod is, noch de woorden van den Profeet]ſaia volgens de 70. Overzetters, noch ook Salomon Proverb. 18. alſo de ſelve Schriftuur-plaats ons veel eer aanmaanen om Gode onſe zonden van herten te belyden, dan tot de oor-biegt. Nu volgens Davids zeggeng en leere, *Tibi ſoli peccavi; tegen u alleen heb ik gebedigt en gedaan dat kwaad is in uwe ooggen; dit en geſchiede niet voor, noch aan den Priester. Wat nu vorder aangaat dien text of Schriftuur-plaats die gy aanhaalt, begin-**

nende met deſe woorden, *circa Personas verò miniſtrum, voor ſo veel de Dinaars bilanz &c.* Daar me ſtaat gy toe en bekennt dat de Kerke d' oor-biegt voor een gebod Gods niet en heeft aangeſien, noch aangenomen; of anders hebben zy, volgens uw zeggen en ſtellinge, een tyd lang in dwaalinge geteeken: want gy bekennt dat de Kerke verſcheiden maalen ſo wel de Perſoonen, aan wien de belydenis ſou geſchieden, als de tyd, wanneer, verandert heeft; en dat ſe ook, ten gevalle van verſcheiden Landen, nu deſe aan die verandering gemaakt heeft; indien zulks een gebod Gods waare gewoest, dan ſtond het haar niet vry om ſo, na haar eigen ſin, te werk te gaan. Derhalven, myn Heer, ſo lang als ik van geen krachtiger bewys-redenen hore, bidde ik u, hou het my ten goeden dat ik van uw gevoelen niet en ben; en voor ſo veel als onſe beide Perſoonen aangaat, my dunkt dat ik meer reden heb om te denken dat gy veel eer ſtyfzinnig zijt, dan dat gy my daar voor ſoud aanzien, dewylt uwe Schryvers en bygebragte bewys-redenen ſo weinig om het lyf hebben. Vaar wel.

X I I.

Een beſchryvinge van de Kerke. Op de kant verbeterd met Koning Henrik de VIII. zyn eigen hand.

Cotton Libr. Cleop. E. 5.

D Naam van Kerk heeft in de heilige Schriftuur twe voornaame, behalven andere, betekeningen; een waar van is dat ſe genomen word voor een Vergaderinge van heilige en recht-gelooevige Perſoonen, die waarlijk in Chriſtus, het Hooft daar van, gelooven, en door zynen Geest werdeng geheiligt; deſe is eenlei, en waarlijk het heilig lighaam van Chriſtus, doch Gode alleen [1] bekennt, en welter alleen der menſchen herten in en doorſiet. d' Andere betekening is, als wanneer de Kerke genomen word voor een Vergaderinge van alle menſchen die in Chriſtus gedoopt zijn, en hem niet in het openbaar verzaaken, noch uit de zelve [2] geëxcommuniceert of [3] gebannen zijn: welke betekeninge van Kerk of des zelfs ſtant alleen in dit leeven ſiet, waar onder ſo wel kaf als koom loopt, ſo wel kwade als goede. [4] en moet kenbaar worden door het woord en wettelijk gebruik der Sacramenten, op dat ſe gehoort mag worden; gelyker wy als Chriſtus leert, *die de Gemeinte gees gehear en geest, zy u als de Heiden, en de Tollenaar, Matth. 23, 17.* Vorders tot de rechte eenigheit der Kerke word verſieft een over-een-kominge in de rechte leere des geloofs en bedieninge der Sacramenten.

Voor ſo veel nu belangt de traditien, ceremonien en

Kerklijke gebuiken, die of tot cieraat, of tot geſchiktheyd, of tot diſcipline of tucht der Kerke van de menſchen zijn ingeſtelt, het en is niet geheel noodig dat de ſelve over al eenlei of malkanderen gantſch gelyk zijn: alſo ſe verſcheiden zijn gewoest en verandert mogen werden na [5] de verſcheidenheid en gediensfigheit der Landen en gewoonten, [6] doch evenwel ſodanig dat ſe met Gods heilig woord over een komen: en hoewel dat, volgens de laaſte betekeninge, in de Kerk kwade en goede menſchen onder een vermengt zijn, en dat ook deſelve, ſomtyt over de bedieninge des woords en der Sacramenten zijn geſtelt, dies niettemin nademaal dat zy niet uit haar eigen, maar uit Chriſti naam, bevel en autoriteit dienen, ſo mag men haare bedieninge, ſo in het aanhooren van Gods heilig woord als ia het gebruiken van de Sacramenten, aanneemen; volgens Chriſti woorden Luc. 10, 16. *wie u hoort, die hoort my; en of zy al haar niet wel en droegen, daarom word de kragt en genade van Chriſti given in d' ontvangers daar van niet gekrenkt noch verminderd, alſo ſe haar kragt en werking hebben van wegen Chriſti belofte en inſtellinge, al worden ſe ons van onvroome toege dient.*

(1) *Sponsa Chriſti cognita.* (2) *Justo.* (3) *Aut obſtinati.* (4) *Et cognitio hujus Eccleſie pervenit per uſum verbi et Sacramentorum, acceptione perſepta, unitate amara, ac unanimi conſenſu accepta.* [5] *Modò reſtoribus placeant quibus ſemper obtemperandum eſt, tamen ut eorum inſtitutio atque lex verbo Dei non contradicatur.* [6] *Iſta eſt Eccleſia nra Catholica & Apoſtolica, cum qua nec Pontifex Romanus, nec quisvis alius Prælatiſ aut Pontifex, habet quicquid agere præterquam in ſuas Diocæſes.*

E I N D E.

